

IOANNIS

CORASII TOLOSATIS IVRECONSVLTI, CLARISSIMI,

Senatorisque regij Tolosæ meritissimi, in titulum Pandectarum de IVSTITIA ET IVRE, ac sequentes legum iuris, magistratuúmq; titulos Commentarij: quibus, omnis publici priuatiq; iuris potestas ad synceram antiquitatis fidem explicatur.

ACCESSERVNT ET COMMENTARII AD TITVLUM

Pandectarum de Iurisdictione, & in aliquot Iustinianei Codicis responsa, Enarrationes.

Quæ omnia nunc primùm in lucem cum suis summarijs, locupletissimóque & fideli indice emittuntur.

LVGDVNI,
APVD ANTONIVM VINCENTIVM,
M. D. LVIII.
Cum Priuilegio Regis.

SAPIENTISSIMO VIRO MICHAELI HOSPITAlio, libellorum in regia magistro, & Margaretæ ducis Biturigum augustissimæ Cancellario, Ioannes Corasius Iurisconsultus, regiúsque Tolosæ senator.

S. P. D.

RAETER incredibilem tuam virtutem, pietate, eruditione, ac rerum experimentis conspicuam: ad quam summa ferè totius reipublicæ Gallicæ, iam olim delata est, Hospitalij clarissime, fecerunt multa humanitatis, & beneuolentiæ officia, quibus me Lutetiæ dudum agentem excepisti, & locupletissimè cumulasti: vt meliorem studiorum, ac laborum meorum partem, tibi sacrarem. quo meæ etiam in te gratitudinis, ac obseruantiæ pignus, perpetuò extaret. Suscipe igitur serena frõte, cõmẽtarios meos in priores titulos pandectarum. non vt in ijs, vel doctrinam, vel sermonis candorem agnoscas: sed vt meam erga te voluntatem, & oculis, & animo, iugiter contemepleris. Bene Vale, vir optime, simul ac doctissime. Tolosæ pridie calendis Iunij, Anno salutis humanæ.

M. D. LVII.

INDEX

SINGVLARIVM RERVM, QVAE IM COMMENTARIIS

Ioannis Corasij Tolosatis Iureconsulti Celeberrimi, Consiliarijq; Regij, in duos primos digestorum libros, & nonnulla Iustinianei Codicis responsa habentur.

De litera A.

AA iii

De litera B.

De litera C.

Capitoni

De litera D.

Dispensa-

De litera E.

De litera F.

Finis primus

De litera G.

De litera H.

De litera I.

Imperium

Ius ad æquita.

De litera L.

De litera M.

De litera N.

De litera O.

De litera P.

Populari.

De litera Q.

De litera S.

Secessio

Subiicien=

De literæ T.

De litera V.

Vendere

De litera X.

De litera Z.

FINIS.

COMMENTARII IOANNIS CORASII TOLOSATIS IVRECONSVLTI IN PANDECTARVM TITVLVM DE IVSTITIA ET IVRE.

TITVL. I.

SVMMAE.

1 *Iustitiæ finis.*
2 *Iustitia duplex.*
3 *Aristides cur iustus dictus.*
4 *Geometrica proportio.*
5 *Distributiua iustitia.*
6 *Commutatiua iustitia.*
7 *Cyri peruersum iudicium.*

1 IVS CIVILE tractaturi Iurisconsulti de Iustitia primùm dicere parant: † quòd ea finis sit, & scopus iuris ciuilis: [a] & ad quam præstantissimi quique philosophi, leges omnes meritissimò retulerint fruẽdæ namque Iustitiæ causa, & bene morati Reges cõstituti, & leges quondam promulgatæ fuerunt. [b] † Porrò iustitiam in vniuersalem & particularem veteres sapienter diduxerunt. [c] Vniuersalis, vt ijdẽ illi diffiniunt, est obediẽtia omnibus legibus debita, quæ ideò cunctas virtutes cõplectitur, quinimò huic cęteras omnes ancillari dixit Philosophus, [d] consentitque noster Iustinianus. [e] † Sic Aristides Lysimachi filius cognomen iusti meruit: quòd omniũ honestarum actionum studiosus paruisset semper legibus, & obtemperasset. [f] Particularis verò iustitia, qua de nos agimus, vna virtutum est ab alijs separata, æqualitatẽ constituens, † vel Geometricã, secundũ gradus & merita personarũ, vt quę versatur in præmijs decernẽdis, & ordinãdis magistratibus, † quę ideò Distributiua dicitur, vel Arithmeticam, in æquali rei cum commutatione: vt in commercijs, & contractibus, idcirco † Commutatiua appellata. Vtriusq; ergo medium idem est & finis, nimirùm vsitatæ, ac legitimæ in ciuiũ causis æqualitatis conseruatio. [g] Sanè in distributiua, sumenda est æqualitas geometrica proportione: vt neglecto videlicet numerorum calculo, obseruatisque diligenter personæ, rei, loci, cæterisque circunstantijs proportionum æqualitas retineatur [h] absurdum quippè nimis esset, & reipublicæ perniciosum, in ciuitatis administratione bonis & malis, sapientibus & ignauis tantundem tribuere. Veluti Scipionem, Catonem & alios id genus homines, virtute præcellentes, cum sordidis & ignauissimis, pari loco gradúsque constituere. In iustitia verò Commutatiua sumi vult Philosophus Arithmeticã æqualitatẽ, vt videlicet proportionum gradúsque personarum nulla sit ratio, sed res rei simpliciter conferatur, [i] Quod cũ ignoraret Cyrus adolescens, præpostero iudicio vsus est. † Cùm enim puer

Marginal notes: Iustitiæ finis. — Reges cur constituti. — Iustitia vniuersalis & particularis. — Distributiua iustitia. — Commutatiua iustitia. — Cyri iudicium præposterum.

[a] Cice. j. de orato.
[b] Cicer. j. offic.
[c] Aristo. 5. ethico.
[d] Aristo. ij. politi.
[e] §. j. ut om. obe. in di. prouin. coll. 5.
[f] Plut. in Aristide.
[g] Cice. j. de orato.
[h] Arist. 5. ethic. c. iij. & iiij.
[i] Aristo. ubi sup.

grandior breui tunica indutus, longiorem alteri minori eripuisset, data nihilominus breuiore tanquàm grandiori oblonga veste sis magis conueniret. Cyrus ad cuius iudicium pueriles certamen delatum erat, bene actum pronunciauit. Perperam ille quidem ac proinde à magistro Cyrum iure plagas accepisse, Xenophon author est, quòd côtra legem iudicasset, quæ præcipit vt suum quisque teneat, néue alter ab altero defraudetur, damnóue afficiatur.[k]

a Xenophō in Cyropædia.

LEX I.

Vlpianus lib. VII. Institutio.

Iuri operã daturũ, prius[a] nosse oportet vñ nomen iuris[b] descendat. Est autẽ ius à iustitia[c] appellatũ. Nã vt elegã ter Celsus diffinit, Ius est ars[d] boni & æqui,[e] cui[9] meritò quis nos sacerdotes[f] appellet? Iustitiã nãq; colimus,[g] boni & æqui notitiã profitemur: æquũ ab iniquo separantes,[h] licitũ ab illicito discernentes: bonos non solũ metu pœnarũ,[i] verũ etiã pmiorũ[k] quoq; exhortatiõe, efficere cupientes: verã (nisi fallor) philosophiã[l] affectantes.*

Cur non à diffinitione iuris orsus sit Vlpianus.

Etimologiæ vis.

*al. affectãtes.

SVMMAE RERVM.

1 *Etymologiæ usus necessarius.*
2 *Triboniani peccatum.*
3 *Ius pro scientia iuris.*
4 *Venustas ex Venere dicta.*
5 *Ius cum iustitia coniunctum.*
6 *Ars artium ius ciuile.*
7 *Ius ciuile, an sit scientia.*
8 *Lesbia norma.*
9 *Bonum & æquum.*
10 *Homicidium quando impunitum.*
11 *Iuris detorti exempla.*
12 *Epaminondas absolutus.*
13 *Sacerdotes, qui apud veteres.*
14 *Antistes.*
15 *Doctorem offendens, quàm delinquat.*
16 *Iustitia, non quæstu colenda.*
17 *Astræa, Iouis filia.*
18 *Premium, & pœna.*
19 *Philosophia quid, & quotuplex.*
20 *Philosophiæ moralis partes.*

a Prius) Mirum est quòd prius discendum moneat Vlpianus, vnde iuris nomẽ descendat, quàm quid sit ius: cùm vera traditio iubeat à diffinitionẽ proficisci: ne vagari & errare cogamur, si ignoremus quid sit, id de
1 quo disseritur.[a] † Sed nõ temerè: vera siquidem iuris discendi, & alterius cuiusuis disciplinę ratio est: vt à notatiõe, & etymologia verborũ incipiamus, quæ profectò rei propositæ vim aperit, & non mediocriter illustrat,[b] vsúmq; habet necessariũ (inquit Fabius) quoties interpretatiõe res de qua quę
2 ritur eget.[c] † Ea tamẽ in re, vt & in alijs plerisque peccasse grauiter Tribonianum fateor, quòd veterum legum capita consarcinans, diffinito iure non mox subiecerit iustitię definitionem, quæ sanè huic loco magis ac magis conueniret.

a Cice. de orat. & 1. de officio.

b l. 1. §. appellata. ff. si cer. pe. l. 1. ff. de æqui. poss.

c Quint. lib. 1. inst.

b *Nomen iuris*) † Iuris
3 nomen hoc loco non ius ipsum absolutè demonstrat: sed iuris ciuilis scientiam. q. d. Vlpianus: Eum qui iuris scientiæ daturus est operam, prius nosse debere, vnde sit, quòd hæc scientia iuris nomen habeat. Quocirca ius hoc, quo iuris disciplinã intelligit

Triboniani peccatum.

Ius pro iuris disciplina.

intelligit, mox diffiniens subiungit. Ius est ars boni, & æqui.

Locus hic expositus.

c *A iustitia*) Rectè quidem scribit Vlpianus à iustitia, ius appellatũ, hoc est hanc iuris scientiam, à iustitia iuris nomen hausisse. Nam qui eam profitentur, iustitiæ cultores religiosi, cumprimis sunt: ad eam omnia constantissimè referentes. Et ita hic locus enucleandus venit: alioqui si iuris verbo, non iuris scientiam, sed ius ipsum simpliciter intelligeremus, rueret etymus Vlpiani, vel ex grammaticorum præceptis, qui tradunt, ius primum & simplex esse nomen, & ab eo iustum: à iusto verò dictam iustitiam: quasi iuris statum, vt Isi

Iustum à iure. Iustitia à iusto Venustas a Venere.

4 dorus dicebat: [d] quòd in ea ius stet. Quo item modo, † Cicero ex Venere potiùs venustatem, quasi in ea Venus stet, quàm Venerem ex venustate nuncupatam confirmat. [e] Admonet autem satis hic locus, non à principum commodis, aut potentiorum vtilitate, sed ab ipso iusto, recto, & honesto ius constitui. Quod & disertè scriptũ reliquit Aurelius Augustinus Cornelium Scipionem referens, in republica Ciceronis differentem ius non esse, quod ei qui plus po-

d c. forut. de uerb. signifi.
e Cice. lib. ij. de natu. Deo.

Ius cũ honesta te coniunctũ.

5 test, vtile est: † sed quod est cum iustitia, & honestate coniunctũ. [f] Est enim ius sicut Donatus ait, quod omnia recta, integra, atq; inflexibilia exigit.

f Augusti. lib. ij. de ciuitate Dei.
g Donat. in adel: Terent.

Ius est ars omnium artium nobilissima.

d *Ius est ars*) Id est † disciplina quædam, ex compendiosa præcepto-
6 rum boni & æqui collectione constans, quippè non strictum, & pręduru illud ius docet: sub cuius authoritate, plerunq; perniciosè errari Celsus adolescens meritò dicebat: [h] sed æquitatem illã & simplicitatem naturæ, ab exacta summi iuris ratione distinctam. Ius ergo est ars: adeóque cæterarum omnia præstantissima ac veluti regina, vt Pindarus ait, quod nihil excellens, nihil præclarum, nihil è Republica decernere rectè queat, qui non hanc artem, apprimè perceperit, vt grauiter & verè, dixerit ille, [i] Nihil in ciuitate tam diligenter retinendum quàm ius ciuile, quòd qui contemnit, vincula reuellit, non modò iudiciorum, sed etiam vtilitatis vitęq; communis societaté.

h l. si seruum. §. sequitur. ff. de uer. obliga.
i Cice. pro Cecin.

Ius ciuile an scientia. Scientia quid.

7 † Alibi porrò, ciuilem nostram disciplinã iurisc̃osulti scientiã dicunt, [k] contra quam plerique sentiant negantes iurisprudentiam propter variationem & continuos rerũ fluxus, scientiã dici posse, quę si ad exactum iudiciũ reuocetur, conueniens est firma, certa, & nunquã declinãs notitia: vtq; tradi vulgo solet, per infallibiles causas cognitio. [l] legũ autẽ nostrarum constitutiones struũtur, sæpè mutãtur & variantur: [m] vt enim in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tempestate, vsui esse videmus, & experimur: sic leges inquit Liuius, mortales sunt ac temporibus ipsis mutabiles: vt quæ in bello latæ sunt, pax quæ in pace, bellum plerunq; abroget. [n] Et sanè si rem ad viuũ resecare liceat, non valdè repugnabo: cum nec quidem (sciẽtiæ verbo, sic subtiliter appenso) apud philosophos sit scientiam reperire: qui cùm rerũ naturas peracutè perscrutantur, & de rerum principijs, de Dijs, de mundo, de idæis subtiliter & argutè disputant, tam varij sunt vt eorum præceptis nihil incertius. [o]

k l. ij. § iuris ciuilis. ff. de orig. iu. d. l. si seruũ. §. sequitur.
l Arist. j. Analiti.
m l. ult. ff. de cõsti. prin. c. nõ debet. de cõsan. & affi.
n Liuius lib. 34.

Leges mutari oportet.

Philosophica de principijs disputatio.

o Pluta. lib. de placit. philosopho.

Cæterùm quod ad iurisprudentiam attinet, quamuis cõstitutiones ciuiles, pro rerum ac temporum varietate mutẽtur: semper tamen necessum est eas rationẽ habere cum bono publico, & artis regulis coniunctã: [p] alioqui iuris nomen amittũt, quod vt suprà dixi, omnia recta & inflexibilia exigit. nisi velis ex legibus Heliogabali, ius esse scortari, & adulterare. Iuliensibus sexagenarios, & Derbicib⁹ septuagenarios iugulare: hisq; similia. Neq; sanè leges dici possunt, quæ ad vtilitatem publicã non referuntur. [q] Occinẽte vetere illa lege: *Salus populi suprema lex esto.* [r] Illud autẽ bonũ publicũ constãs est perpetuũ & immutabile: licet pro temporum moribus, ac vtilita

Derbicum impia lex.

p l. j. ff. de legi.
q Leonicus Thomeus lib. de uar. histo. iij. c. 71. Cice. lib. ij. rhetori.
r Cice. lib. iij. de legib.

te variè tractetur. Veluti pia, ſanctáq; ſemper fuit erga Deũ religio:
tametſi Deus optimus aliter nunc quã olim, coli voluerit:[f] nec ideo
inconſtantiæ arguendus, quòd per multa abrogauerit in lege noua

f c.j.de purg.poſt part.

8 quæ in veteri præceperat.[t] † nam & Lesbia norma, quia plumbea
eſt, & in omnes partes flexibilis, non eandem perpetuò formam ha
bet nec ad regulam ſuam ſtructuras exigit: ſed cœdit ipſis, & accom
modat ſeſe: & tamen eadem ſemper norma eſt. Ita ius ipſum, & iu- Lesbia norma.
ris æquitas, licet pro rerum, negociorúmq; natura varietur. Ius eſt
tamen & idem ius, ac æquum bonum. Qua ratione ius ciuile, ſcien-
tiam dici poſſe putamus.

t ad Coloſſen.ij.ad Galat.5.c.incommutabilis.22.q.4.c.nouit Deus.de pœnit.diſt.3.c.nõ debet.de conſang. & affini.

c *Boni & æqui)* † Bonum & æquum eſt recta animi conſtitutio, ac
9 perfecta quædam bonitas, & æquitas nullo ſcripto comprehen-
ſibilis, qua ſingulis rerum circunſtantijs obſeruatis probè iudi- Bonum & æquum.
camus quid fieri aut non fieri oporteat, [u] Ariſtoteles vno verbo
[illegible], epijciam vocat, adijciens, æquum & bonum ius nõ eſſe: ſed
benignam iuris ſcripti emendationem in caſu de quo legis verba Epijcia.
principaliter non loqnũtur, quã prudens iudex vbi legis aſperitatẽ
agnoſcit, & circunſtantiæ mouent, ſuo conſilio ſemper adhibere de
bet. [x] dum non pro captu ſuo talem cõminiſcatur æquitatẽ, ſed ex
pura vi iudicij naturalis, & veris ſuperiorũ legum fontibus ſumat.
10 Veluti † lex cædem capite plectit, quod de petulãter facta recipiẽ-
dum aliæ leges docent, non etiam de fortuita, aut quæ iuſtam de-
fenſionis cauſam prætexit. [y] Nam & Marius, Trebonium militem Marij iudiciũ.
adoleſcentulum, qui Caium Luſium præfectura quadam ornatum
obtruncauerat ſtuprum illaturum: nõ abſoluit modò, ſed etiam co
rona, quæ propter inſignia facinora more patrio dari ſolebat, coro
nauit. [z] Non itaque verborũ aucupijs, alio quàm oportet, legis ſen
ſus deflectendus eſt: neq; ex callido verſutóq; iure, ſed ex bono & æ-
quo res tota æſtimanda:[a] vt nunquam ciuilis iuris ratio ab æquita-
te, & recta naturæ norma ſeiungatur.[b] Nam leges, ſicuti Menãder
dicebat, valdè bonæ res ſunt: ſed ſi quis aſperè nimis, & duriter eas
11 intelligat, fit Sycophãta: † Veluti Trachum exemplo, cùm induciæ Sicophanta.
dierum pactæ eſſent agros noctu populari, naues diſſecare, & diſſe-
ctarum trabium hoſti dimidium relinquere, cui dimidium nauiũ,
in cõditionibus pacis, pacti erãmus quod Popilium Romanum An
tiocho feciſſe prodit hiſtoria. Aut deniq; imponere hoſtes in naues Popilius.
ſine remis & velis, qui deditionem ea lege fecerant, vt cúm certo na-
uium numero, ipſis abire liceret, vt Iphiclum in Rhodios egiſſe nar
rat Athenæus. In hoc itaq;, vim omnem boni & æqui poſitam philo Iphiclus.
ſophus oſtendit: vt qua parte ab ſcriptore legis prętermiſſum eſt, id
ex æquitatis fo ũte corrigatur, & emẽdetur.[c] Veluti, lex apud The Thebanorũ
bauos erat, vt defunctus magiſtratu niſi mox dimitteret exercitũ, lex.
12 capitis pœnam ſubiret. † Pelopidas & Epaminundas, vtilitatis pu-
blicè gratia exercitum, poſt inſignem illam victoriam Leuctricam Pelopidas.
vltra tempus retinuerunt: eámq; ob cauſam in iudicium capitis ac- Epaminũdas
cerſiti ſunt: ſed cũ oſtendiſſent ſuũ conſiliũ reipublicæ profuiſſe: quod
ſcilicet Spartanos omninò profligaſſent: Meſſenios, ad ſe cõtraxiſ
ſent: & Ithomẽ coloniã deduxiſſent: optimo iure abſoluti ſunt.[d] Ad
hæc quiſpiã fortè dixerit, ſi æquũ & boni ſi correctio legis eſt, cur Vl Bonum & æquum quomo dò accipiendũ.
pianus hic ait, Ius artẽ eſſe æqui & boni? Reſpondeo, bonũ & æquũ,
hîc non ſolũ ſcripti emendationẽ ſignificare: ſed rectã illã rationis
normam & perfectã bonitatẽ, ex lege naturæ dextræ collectã: ſiue
ea in lege expreſſa ſit, ſiue aliquo caſu collatione aliarũ legũ inueniẽ
da, ſecundũ quã iudicamus, cur ſcriptũ ſit æquũ: & vbi aſperiùs, aut
remiſsius tractandum ſit, vt ita verum exiſtat, ius artem eſſe boni &
æqui

u l.at ſi quis.§.hæc actio.§. & generaliter.ff. de reli. l. de acceſſionibus.ff. de diuerſ. præſt. l. non ſolum.ff.de iniur.
x l.ſcire oportet.§ aliud.ff.de excuſ. tut. l.non dubiũ. C.de legi.
y l.ſcientiam.§.qui cum aliter. ff. ad l.Aqui.l. ut uim. hoc titu.
z Pluta.in Mario.
a l.ſi ſeruum.§.ſequitur.ff.de uer. oblig.d.l.non dubium.
b Ariſt. 5. ethico. & iij.Politic.Cic. pro Cecin.
c Ariſt. lib. 5.ethi. c.10.
d Plutar.in Pelopida.

æqui scripti videlicet & non scripti.

f *Sacerdotes*) Dei sacris, inquit Paulus, vacare sacerdotes oportet. [e]

Sacerdotes cur sic dicti. Iurisconsulti sacerdotes sunt, & quare.

13 Nā † & à sacris dictos eos cōstat, quòd Dijs sacrati sint & dicati ad sacrificia peragēda: quoniā igitur iustitiā, & leges ipsas res sacras, & sanctas iurisconsulti colūt, ac de iure consulētibus respōdent: sacerdotes meritò dicit Vlpi. hic scribit. Fuerūt aūt apud Romanos olim sacerdotū varia genera: Flamines, Diales, Martiales, Quirinales, Salij, Pontifices minores, & maximi: quorū omniū præcipuū munus fuit Iustitiā Dei filiā colere, ob eāq; rē quotidiè in publicū prodire: vt de futuris, atq; agēdis responsa cōsulentibus darēt. Inde Iurisconsultos, qui bonū & æquū profitētur, & de iure ciuibus respondēt, Sacerdotes appellatos cū Vlpiano dicimus. Quoniā verò primarij tēplorū, & sacrorū sacerdotes, ꝙ cæteris antestarent, & antecellerēt,

Antistites. Seruius Sulpitius. Plato. Liberalium artiū magister. Doctorem offendens.

14 cōsulentibus ipsi præsertim responsa dātes, † Antistites dicti sunt. Seruiū quoq; Sulpitiū cōstat iuris Antistitē appellatū, [f] ꝙ longè omniū in iure ciuili habitus sit meritissimò princeps. [g] Sic & Plato sapiētiæ Antistes dictus est. [h] & liberaliū artium magistros, Diocletianus Antistites vocat. [i] Neq; porrò displicet, quod hinc nōnulli annota-
15 runt, † eum qui publicū iuris professorē, seu doctorē vt aiunt, publico salario conductū offendit publici criminis reū esse & accusationem publicā quemadmodū si sacrificulo irrogata foret iniuria. [k]

Iustitia finis iuris ciuilis.

g *Iustitiam nanq; colimus*) Infertur hic ratio, cur Iurisconsulti meritò sacerdotes dicātur. quippe colunt iustitiā, quæ iuris ciuilis verus est scopus, & finis. [l] & cuius fruēdæ causa, leges promulgatæ, & principes bene morati, (quemadmodum Herodotus ait) olim cōstitutī sunt. [m] vt videlicet vsitata, atq; legitima, in rebus causisq; ciuiū æqua-

Iustitia quomodò colēda.

16 litas conseruetur, qua iustitiā cōstitui suprà probauimus. [n] † Colenda est autē iustitia, non pecunia, non mercede, nō quæstuosè, sed ꝓpter seipsam. Per se inquit Cicero, ius est expetendū, & colendū, ꝙ si ius etiā iustitia. [o] Est enim, vt Vlpi. scribit, res sanctissima iuris ciuilis sapiētia: quam pretio numario non conuenit dehonestari. [p] ac proinde dicere soleo, in iurisconsultorū gregē eos minimè referendos, qui cū in nobilē aliquē locū, aut articulū incidunt, lectores auditorésue monent, vt animum diligenter aduertant: quoniā est, vt aiunt, de pane lucrando.

Sordiduli iuris professores.

Medicinæ & Iurisprudētię comparatio.

h *Separantes*) Vt medicina tam salubriū, quàm insalubrium aphorismos colligit: quo singulorū cognitiōe faciliùs vitētur aduersa: & congrua sibi tutiùs eligantur. Ita ius æqui & iniqui fontes ostendit: quò licitū ab illicito, iustū ab iniusto, Iurisconsultus probè disparare sciat. Veluti cum actor petit quod æquum & iustum est, cæterùm perperàm aduersus eum quo cum agit. [q]

Bonorum & malorum discrimen.

i *Metu pœnarum*) Boni virtutis amore, bonitatem amplectuntur: mali, verò metu pœnæ, fugiunt improbitatem dicente Poëta. [r]

Oderunt peccare boni, virtutis amore.

Tu nihil admittes in te formidine pœnæ.

Astræa. Præmium & pœna.

17 Astræā † Iouis filiā, ad patris latus collocatam, & criminum pœnas cōtinuò exigētem, vt qui plectitur melior fiat, vel alijs exemplo sit: veteres sunt fabulati. [s]

Virtuti præmium, sceleri supplicium.

k *Præmiorum*) Cū omnes ita nati, & instituti videamur, vt nec inter flagitiorū impunitates viuere, nec de republica benè mereri possimus, nisi fructū aliquem speremus, bonæ nostræ voluntatis rectis-
18 simè Solō † dixit rempublicā duabus rebus contineri, prēmio nimirū, & pœna. [t] & Demosthenes contra Leptinē, nō facilè rempublicā consistere probat, vbi nō est præmiū virtuti propositū, & pœna sceleri. Ac proinde togatus Antisthenes, quæ res ciuitatibus portēderet

e l. non distinguemus. §. sacerdotio ff. de recep. arbi.
f Quint. lib. 11. c. j.
g l. ij. §. Seruius. ff. de orig. iur.
h Phi. li. 7. c. 30.
i l. j. C. de decre. de curio. lib. 10.
k l. si quis in hoc genus. cum auth. seq. C. de epis. & cleri. Bal. & Ful. hic.
l Cice. lib. j. de ora.
m Cice. lib. j. offi.
n In rub. huius tit.
o Cice. lib. j. de leg.
p l. j. §. proinde. ff. de var. cogni.
q l. bona fides. ff. depo. §. j. de exce.
r Horat. ad Quintum. lib. j. episto.
s Plato in Gorgia.
t Cicero ad Attic.

exitiū:cū in his(inquit) non est bonorū ac malorū discrimē. sapienter ille quidē namq; rectè factis præmia, peccatis aūt supplicia debētur.[u] Et alibi, legibus proposita virtutibus prēmia, & vitijs supplicia scribit.[x] Quod & hîc Vlpi. tradit, alibiq; Cæsares nostri, scriptū posteris reliquerūt:[y] à quibus nō abhorrēt Pauli apostoli verba: Principes, & magistratus ad vindictā malefactorū, laudē verò bonorū, à Deo missos dicentis.[z] Enimuerò Democritus duos esse omninò Deos constituit, Beneficium scilicet, & pœnam.[a]

u Cice. lib. ij. de natu. Deo.
x Cice. li. j. de orat.
y l. iij. C. de offi. recto. pro. l. ult. C. de stat. & imagi.
z j. Pet. ij. c. solite. de maio. & obed.
a Plin. lib. ij. c. j.

Virtuti præmiū, sceleri supplicium.

Dij duo.

1 *Philosophiam*) Neq; enim aliud quicquā est philosophia, quā studiū sapientiæ:[b] quo virtutis, officij, & bene viuendi disciplina rōtinetur.[c] Sapiētia aūt rerū diuinarū & humanarū scientia, causarūq; quibus hæ res cōtinētur, cognitio.[d] quæ mater est omniū bonarū artiū, à cuius amore, Græco vocabulo, Philosophia nomen inuenit. Rectissimè igitur dixit Vlpi. iuris studiosos, verā nō simulatā philosophiā affectari: vtpote qua iustus & honestus labor, inquit Cicero,[e] honoribus, prēmijs, splēdore decoretur. Hominū vitia atq; fraudes dānis, vinclis ignominia, verberibus, exilijs, morte mulctentur: & doceamur domitas habere libidines, coërcere cupiditates, nostra tueri, & ab alienis manus, mentē, oculos, abstinere. Tota verò philophia, quēadmodū alibi scripsi,[f] in tres partes distibuta est: in naturæ obscuritatē, quā ideò mutuato à Græcis nomine: φυσικὴν Phisicā in differēdi rationē quā λογικὴν, Logicen, & in vitā, atq; mores ob id ἠθικὴν Ethicen, id est moralē vocata: in qua velut nobilissima, reterarūq; longè præstantissima, ius nostrū versatur potissimū, quāuis & rationale, vtrūq; tractet. Omnis, inquit Fabius,[g] iuris quęstio, aut verborū proprietate, aut æqui disputatione, aut volūtatis cōiectura cōtinetur, quorū pars ad rationalē, pars ad moralē philosophiā redundat. Neq; verò ignoro moralē rursus à philosophis, in tres partes diuidi, nimirū in Ethicen Politicā & Oeconomicā, quarū prior vniuersam bene viuēdi rationē cōtinet. Altera rationē atq; prudētiā, reipublicæ gerendæ: posterior honestā priuatis familiarisq; rei, cùm vxore ac liberis constitutionem. Easq; omnes moralis philosophiæ partes suis libris attingunt Iurisconsulti.

b Cice. ij. offi. & 7. Tuscu.
c Cice. in Pisonem.
d Cice. lib. ij. offi.
e Cice. j. de orat.
f in l. ij. ff. de legi.
g Quint. lib. 12. orat. instit.

Philosophia.

Sapientia.

Philosophia triplex.

Moralis philosophiæ partes.

§. HVIVS STVDII.

Huius studij[a] duæ sunt positiones:[b] publicū & priuatū. Publicū ius est, quod ad statū rei Romanę[c] spectat.[d] Priuatū quod ad singulorū vtilitatē.[e] Sunt enim quædā publicè vtilia, quædā priuatim. Publicū ius in sacris,[f] in sacerdotibus,[g] in magistratib9,[h] cōsistit.[i] Priuatū ius tripertitū est.[k] collectū[l] enim est ex naturalib9 pceptis,[m] aut gentium,[n] aut ciuilibus.[o]

Studium.

Positio.

a *Studij*) Iuris scilicer. Studiū enim pro sciētia iuris hîc accipi, sequentia palā faciunt.

b *Positiones*) † Hoc est

1 species, aut si mauis theses, & generales diffinitiones circa quas omnis studij iuris tractat9 versatur: nimirū circa publicū, vel priuatū. Eas aūt positiones ideo vocat, quòd sint iuris nostri: veluti principia & fundamēta, quæ non alia egent demonstratione.

c *Rei Romanæ*) Aut alterius reipublicæ, siue monarchia sit, hoc est vnius principatus vt in Trāsalpina nostra

Monarchia.

SVMMAE.

1 *Positio.*
2 *Monarchia.*
3 *Aristocratia.*
4 *Democratia.*
5 *Publica quæ.*
6 *Publicè utilia & priuatim.*
7 *Sacra publica & priuata.*
8 *Sacella.*
9 *Lararium.*
10 *Denicales feriæ.*

Xersis

11 Xerſis impietas.
12 Perſonarum mos.
13 Homo tripliciter conſideratur.
14 Naturalia, & ciuilia præcepta.
15 Agricolæ reprehenſio reiecta.

Ariſtocratia.

Democratia.

Gàllia ſiue Ariſtocratia, ſeu principatus optimatũ, qualis etiã nũ apud Venetos habet, ſiue etiã Democratia, id eſt populi principatus, qualis olim apud Athenienſes fuit, & hodie eſt apud Heluetios.

Rei verbum.

Rei porrò verbũ, vt generale Vlpi. hîc elegit: quo Romanum orbem, & Imperiũ ſignificaret: ad quem modum legimus Vergilium res Aſiæ dixiſſe.

Poſtquam res Aſiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam: viſum ſuperis.

Publicũ ius.

Expreſsit autem rẽ romanam, quòd olim vrbs Roma ſummã haberet totius orbis ditionẽ, ad quã ideò publici appellatio, cõtractè referebatur, cæteræq; ciuitates priuatorũ loco habebantur.[a] Poſtmodũ verò, quæ in quibuſcunq; ciuitatibus cõmunia ſunt vniuerſorũ, publica dici cœpta ſunt:[b] vt non malè ius publicũ poſsimus hodie nũcupare, quod ad cuiúſuis reipublicæ, aut ciuitatis ſtatum pertinet.[c]

Publica vtilitas in cõſequẽs & ſecundario.

d *Spectat*) Principaliter ſcilicet, nam ad priuatorũ vtilitatẽ, publicũ etiã commodũ, ſed in cõſequẽs, dicitur ſpectare:[d] vt cũ lex ait, publicè intereſſe abſentem defendi:[e] & ſubiectos eſſe locupletes:[f] iiſq; ſimilia.

Vtile quid.

e *Vtilitatem*) Principaliter, vt in fœderibus, pace & bello,[g] necnõ in auſpicijs, augurũq; diſciplina, quã Cõſtãtin⁹ in vniuerſum ſuſtulit.[h] nã publicũ quoq; ius, vt modo dixi, ſingulorũ vtilitatẽ reſpicit: cęterũ in cõſequẽs, & (vt vocant) ſecũdario.[i] vtilitatis porrò meminiſſe hîc Vlpi. ex Stoicorũ ſentẽtia veriſimile eſt: qui nihil vtile quod nõ ſit honeſtum cenſebant:[k] neq; enim vtilitatis iniuſtæ, lex vult rationem haberi.[l]

Sacræ res.

f *In ſacris*) Sacras res Martianus definiuit, quę ſunt publicè cõſecratæ, nõ priuatim.[m] & Trebatius apud Macrobiũ. Sacrum dixit quicquid eſt, quod Deorũ habetur: aut eſt Dei miniſterio dedicatũ.[n] Vnde cũ ſacrũ Vergilius nominat, Deorũ ſolet admonitionẽ adijcere.

Sacra Dioneæ matri, diuiſq; ferebam.[o]

Et alibi:

Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incœpta paraui.[p]

Sacra publica & priuata.

At verò Iulius Paulus, ſacra fecit quędã publica, quædã priuata.[q] Sacra publica nũcupans, quæ vniuerſo populo communia, ſumptúq; publico fiunt: vt tẽpla, cæteráq; loca ad diuinũ cultũ publicé dicata. Sacrificia itẽ feriæ, ludíq; ſuperorũ honori præbiti. Priuata verò ſa
8 cra dici vult, quæ certis hominibus, familijſq; ſunt attributa.† Velut ſacella illa ſeu parua loca, quæ in ædibus noſtris priuatim Deo ſacramus.[r] quę modò ſacraria, modò Lararia veteres dixerunt.[s] Vota item natales dies, & Luſtrici. Denicales quoq; feriæ hoc eſt funerales nouem dierum, & aliæ expiationes, de quibus Cicero: *Sacra priuata* (inquit) *perpetua manento.*[t] Zenon tamen Citieus apud Crinitum probat, inter ſacra referenda non eſſe, neq; pro ſanctis habẽda quæ homines ipſi fecerint conſtituerint, aut cõſtruxerint. Vnde Sacella inquit, ac templa ædificare, nihil quidẽ neceſſe eſt.[u] Xerſem quoq; produnt hiſtorici, vniuerſa tẽpla cõbuſsiſſe: perſuaſus à Magis nefarium eſſe, imò verò impium, Deos ipſos parietibus includere. Quinimò Perſis hunc eſſe morem Herodotus ſcribit, vt neq; ſtatuas, neque templa, neque aras extruant, facientésque inſanos iudicent.[x]

Sacella.
Lararium.
Denicales feriæ.
Xerſes exuſſit vniuerſa tẽpla.
Perſarũ mos.

g *Sacerdotibus*) Qui ſacrorum diſpenſatores ſunt, & miniſtri.

a l. bona. l. cũ qui. ff. de uerbo. ſigni.
b l. 1. §. 1. ff. de rer. diuiſio.
c l. ulti. in prin. C. de ſacroſan. eccl. l. bona ciuitatis. ff. de uerb. ſig.
d l. unic. §. ult. C. de cad. tol.
e l. ſeruus. §. publicè. ff. de proc.
f §. pen. de iis qui ſunt ſui.
g l. conuentionum. ff. de pact.
h l. nullus. l. eorũ. l. nemo. C. de mal. & ma. hc.
i d. l. un. §. ult.
k l. Cice. lib. ij. offi.
l l. quod ſeruus. ff. de acq. rer. domi.
m l. intantum. §. ſacræ. ff. de re diui.
n Macro. lib. iij. Satur. c. iij.
o Verg. lib. iij. Aeneid.
p Verg. iiij. Aenei.
q l. ſacrilegi. ff. ad l. Iul. pecu.
r d. l. ſacrilegi.
ſ l. ij. ff. de pollici.
t Cice. lib. ij. de leg.
u Pet. Crini. lib. 14. c. 22.
x Herodo. lib. j. qui Clio inſcribitur.

h *Magistratibus*) Magistratuũ quoq; ratio, cũ & hi publicę voluntatis sint ministri ad statum reipublicæ, iusq; publicum pertinet.

i *Consistit*) Vlpianus hîc duobus mẽbris claudit tres illas iuris species, quas nobis reliquit Quintilianus.[y] nempè Sacri publici, & priuati. Hic enim sub publico, sacrum quoq; iurisconsultus complectitur.

y Quin. lib. ij. ora. institut.

k *Tripertitum*) Manasse videtur hæc partitio à triplici hominis cõ
13 sideratione. † Primò nanq; potest homo, vt animal cõsiderari, vnde ius naturale. deinde vt homo, à cæteris animantibus ratione distinctus, vnde ius gentiũ. Postremò vt ciuis, vnde ius ciuile descẽdit. Sanè verò mirũ est, quod Caius,[z] reliquiq; iuriscõsulti, duplex tantũ ius fecerint, naturale scilicet, & ciuile, præter vnũ Vlpianũ, qui ius in tres distribuit partes: naturalẽ, gentiũ, & ciuilẽ. Sed certè vt illi non ineptè fecisse mihi videntur, de eo tantũ iure dicturi, quo homines, vel in ciuitatẽ, vel in populũ cõgregati vtũtur: naturale apellantes, quod cunctis hominibus recta naturæ ratio præscribit,[a] assentiẽte etiã philosopho.[b] Ciuile, quod cuiusq; ciuitatis propriũ est.[c] Ita rectè, & vt verũ loquar popularius separauit ius gẽtiũ, Vlpi. quasi quo totius humani generis populus vtatur à naturali & ciuili: nam naturale omnibus animantibus commune est.[d] Ciuile verò, quod cuiúsq; ciuitatis vtilitatibus, particulatim accommodatur.[e]

Homo tripliciter consideratur.

Ius cur variè diuisum à iurisconsultis.

z l. ius pluribus. §. hoc tit.
a §. singulorum. de rer. diui.
b Arist. 5. ethi. c. 7.
c l. omnes. hoc tit.
d §. seq. huius l.
e d. l. omnes.

l *Collectum*) Conflatum & compositum.

m *Naturalibus præceptis*) † Veluti vt nos ipsi ac propriã speciẽ cõser
14 uemus.[f] vt liberos edamus, & editos æducemus, ac foueamus:[g] vt vim repellamus, quoq; nobis ob futura videantur declinemus.[h]

n *Gentium*) Sicuti, ne alteri faciamus, quod nolimus nobis fieri:[i] vt fidẽ pactáq; seruem⁹,[k] ne cũ alterius iactura locupletiores efficiamur.[l]

o *Ciuilibus*) Verbi gratia, ne ex pactione nuda, quicquã pręstare cogamur.[m] cõtráq;, vt quod stipulatione promissum est, pẽdamus.[n] ac vsucapionis vim toleremus.[o] Cæterũ cũ partes cuiusq; diuisionis tales esse oporteat, vt ne de pluribus dici possint, quàm illud ipsum, quod diuiditur, nõ desunt qui hanc Vlpi. diuisionẽ subrideãt.[p] qua si verò inquiunt, ius publicũ neq; naturale sit, neq; gentiũ, neq; ciui
15 le. † A quorũ graui morsu, cũ non satis mihi viderẽtur, Vlpianũ vindicasse nouissimi:[q] dicebã, nullã hîc iurecõsultũ tradere priuati iuris partitionẽ, sed id tantũ docere, priuatũ ius (de quo iuris autores, se dicturos duntaxat pollicentur)[r] tum ex præceptis naturæ, tum gentium, tum ciuilibus conglobatum & compositum esse.

Naturæ præcepta.

Iurisgẽtium præcepta.

Ciuilia præcepta.

Agricolæ lapsus.

f Cice. lib. iiij. de finib.
g l. liberorũ. in fin. de uerb. sig. c. ius naturale.
h l. itaq;. ff. ad l. aqui. Cice. j. offic.
i l. j. ff. quod quisq; iur.
k l. j. ff. de pact. l. j. ff. de const. pec.
l l. nam hoc. ff. de condict. indeb.
m l. iurisgẽtium. §. igitur. ff. de pact.
n §. de cõstituta. de actio.
o l. j. ff. de usuc. §. j. eo. tit. in inst.
p Rodol. Agricola li. r. ij. de inuent. dialect.
q And. Alc. lib. parer. j. c. 31.
r §. ult. hoc tit. in inst.

§. IVS NATVRALE.

Ius naturale est quod natura[a] omnia animalia[b] docuit. Nã ius istud,[d] nõ humani generis ꝓpriũ, sed omniũ animãtium quæ terra, mariq; nascũtur auiũ quoq;[e] cõmune est: hinc descendit maris atq; fœminæ coniunctio:[f] quam nos[g] matrimoniũ[h] appellam⁹. Hinc liberorũ procreatio:[i] hinc educatio.[h] Videmus etenim, cætera quoq; animalia feras etiam istius iuris peritia[l] censeri.[m]

Natura) † Hoc est naturalis instinctus & affect⁹ quo monemur, & impellimur aliqd rectè agere: neq; enim quęcũq; naturę inclinatio hic intelligẽda est: alioqui hinnitus in equis, volatus in auibus, mugitus in bobus, & his similia iuris dicerentur naturalis quo nihil absurdius: sed ea qua piè & recta, aliquid facere iubemus, aut vetamus.[a] quod subiectũ, de matrimonio exẽ-

a Cice. lib. iij. de re pub.

Summæ

SVMMAE.

plum perspicuum facit.

Abusio nominis.

b *Omnia animalia)* †Hoc
2 quatenus ad bruta refertur per abusionem dictum: puta propriè siquidem in feris, cũ ratione careant; non potest ius cõsiderari.[b] Vlpianus ergo iuris abutitur nomine: vt in simili, de virtutis verbo, Ciceronem factitasse legimus:[c] nam nec arbores inquit, nec equi virtus, quæ dicitur in quo abutimur no-

b l.j.ff. si quadru. paupe.

c Cice.lib.ij.de leg.

Virtus.

3 mine, in opinione sita est, sed in natura. †virtus autẽ à viro, vt idem autor scribit appellata,[d] non potest brutis conuenire.

d Cice.lib.ij.Tusc. Lactan.lib. de opificio.

c *Docuit)* Nimirùm vt sese ac propriam speciem conseruet. Omnẽ naturam inquit M. Cicero, constat conseruatricem esse sui, vt salua sit & in suo genere conseruetur.[e] & alibi: Principio omni generi animantium natura inditum scribit, vt se vitam corpúsq; tueatur, ad viuendũ necessaria paret, & fugiat quæ sibi damno futura putet.[f]

e Cice.li. 4.de fini.

f Cice.lib.j.de offi.

d *Ius istud)* Naturale scilicet, quod in suijpsius, propriæq; speciei cõseruatione versatur potissimum.

Cœlum.

e *Auium quoque)* Quas in cœlo nasci dixit Iustinianus:[g] † hoc est in
4 aëre, neq; enim cœlum præaltum illud syderum domicilium, modò significat: sed etiam elemẽtarem illam regionem, quàm aëra vocamus.[h] Inde apud Ciceronem cœlum crassum, cœlum tenue, cœli aspiratio, cœli temperatio & ijs similia. Frequẽs item est nostratibus iureconsultis hic loquendi modús: vt pro aëris regione cœli verbum vsurpent.

g §.j.de iur.nat. §. feræ. de rer. diui.

h Plin.libr. ij.c.38.

i l.ult.ff. de serui. l.si in opus.§.si in opere.l.ult.§.pe.

k Pla.lib.j.de legi.

Copulatio maris & fœminæ.

f *Coniunctio)* †Maris & fœminæ coniunctio, inquit Plato, legitima
5 naturalísq; est, vt pote à natura, ad liberorũ procreationem, instituta.[k] Cùm enim Deus opti.max. nobilem duorum sexuum rationẽ excogitasset, eisdem mutuum affectum indidit: vt videlicet se inuicem appeterent, & læta cõiunctione gauderent. quo nimirum propagari genus humanum, multiplicarique commodissimè posset.[l]

l Lactan.lib. 6. Diuina.instit.

g *Quam nos)* Inter nos. Nam inter homines duntaxat istius modi
6 maris & fœminæ coniunctio, matrimonij nomen habet.[m] †Quinimo Garamantes, nuptiarum exortes, passímq; cum fœminis degere Plinius scribit.[n]

m §.j. de pat pote.

n Plin.lib. 5. c.8.

Garamãtes.

Matrimoniũ.

h *Matrimonium appellamus)* † Quod ideò iuris authores diffinierunt,
7 viri & mulieris coniunctionem:[o] quæ cùm ex mutuo coniungendorum consensu inducatur:[p] si declarationem hanc voluntatis cõsideremus, iuris naturalis dici non potest: cùm in brutis expressio istiusmodi consensus non cadat.[q] At hic Vlpianus solùm naturalem instinctũ coëundi perpendit. Quomodò etiam volucrium matrimonia dicit Lactantius: Volucres penè omnes, inquit, faciunt matrimonia & paria iungunt, & nidos suos tanquàm genitales thoros concordi mente defendunt, fœtus qui certi sunt, amant: si alienos obieceris abigunt.[r] vt autem matrona, ita matrimonium à matris nomine, cùm spe adipiscendo appellatum cum plerisque reor.

o l.j.ff.de rit.nup.

p §.j. de pat.potr.

q l.j.§.ait prætor. ff.si quadru.

Matrona & matrimoniũ.

r Lactan.lib.iiij.de falsa sapientia.

i *Liberorum procreatio)* Institiuit natura, maris & fœminæ con-

iunctionem: quam ideo Plato legitimam, naturalémque pro
bat: [f] nihil enim, vt Aristoteles ait, magis nos docuit
natura, quàm generare & procreare, aliud nobis simile: vt immorta
litatem, quam in indiuiduo non possumus, in specie saltem conser-
uemus.[t] Et commune omnium animantium (inquit Cicero) est cõ
iunctionis appetitus procreandi causa: & cura quædã eorum quæ
procreata sunt ad perpetuam eorum generis cõseruationem.[u] Vn-
de Calistratus noster, idcirco nos concipere & edere filios dixit, vt
per eorũ prolẽ, diuturnitatis memoriam in omne æuum relinqua-
mus.[x] Ex quibus perspicuum est coitum qui nõ fit sobolis procreã
dæ causa, sed magis explendæ libidinis gratia, licet cùm vxore, non
esse secundum naturam, sed vitiosum: [y] ac proinde Hieronimus
contra Iouinianum ostendit, inconcessum maritis post conceptũ
fœtum mulieribus iungi, tum quòd tumidus venter non subigatur
sine periculo, tum quòd non suscipiendæ prolis causa coëatur. Ex-
emplóque sunt bruta, quæ mox concepto fœtu marem non admit-
tunt. Quod ego semper intellexi, nisi tantà libidinis titillatione, &
pruritu carnis vrgeretur maritus, vt voluptatis impetus, cohibe-
re non posset: neque enim æquum foret eum tentigine rumpi. Et
suam cuique vxorem, vicissimque suum cuique maritum domi-
nus esse voluit, vt officijs mutuis alterius intemperantiæ vterque
mederetur. [a]
k *Hinc educatio*) † Hortatur nos profectò naturalis stimulus ad libe
rorũ æducationẽ,[b] siquidẽ omnibus hominibus, vt apud Euripidẽ
Andromacha dicebat, filij sint anima: quam tamen naturæ propen
sionẽ cùm agnouissent veteres, ab immanissimis parẽtibus, & bru-
tis ipsis inhumanioribus plerunq; negligi: edicto de ea re nomina-
tim proposito voluerunt, in id ius naturæ, Cyclopeũ illum parẽtẽ
per iudicem cogi posse:[c] proditq; historia, L. Manlio post deposi-
tam dictaturam, quia filium nullius criminis reum, sed quod infacũ
dior esset, & lingua impromptus, vrbe domo, & pœnatibus extrusis
set: diem à M. Pomponio plebis tribuno dictã: eum velut brutis tru
culentiorem increpãte, nec enim (dicebat) mutæ bestiæ minus alũt
10 ac fouẽt, si quid ex progenie sua parũ prosperũ est.[d] † Sanè verò, vti
liberorum parentibus, ita liberis parentum educãdorum curam, in
seuisse nobis naturam memorabili argumento est Ciconia auis,
quæ infantiæ suæ vices piè rependens, parentes senio confectas alit,
humerisq; inuolatu gestat. Ad hæc philosophus necessaria vitæ præ
sidia parentibus maximè deberi probat: quibus rebus, inquit, pro-
creatores iuuare, pulchrius est quàm seipsum. [e] Et Plato, paren-
tes, inquit, negligere, nec Deus, nec homo sanæ mentis, vnquam
11 cuiquam consulet. [f] † Homerus breuem ætatem, illis contingere,
in Iliade scribit: qui parentibus nutricationis munus non reddide-
rit mitẽ congruens, cùm diuina illa sententia, *Honora patrem & matrẽ, si uis longæuus esse super terram.* [g] Sciant igitur inquit ille, se damnatos
pro duobus tribunalibus qui parentes suos negligunt. Impietatis
apud diuinum, quod secundos post Deum authores, vitæ suæ non
tractant ex officio inhumanitatis verò apud humanum, cui enim
benefacient qui proximos, & optimè de se meritos, vilipendunt?
quibus nulla potest referri gratia, non inferior acceptis benefi-
12 cijs. [h] Qua in re haud quaquam prætereundum censui memorabi
lem puellæ cuiusdam romanæ pietatem, quæ patrem carcere inclu
sum ad quem deferre quicquam cibi vetebatur, lactis sui subsidio
aluit. [i] Athenienses tamen non omnes parentes à liberis ali volue
runt, sed eos duntaxat, qui filios artibus erudijssent.

Iuris

Marginal references:

f Plato. li. j. de. leg.

t Arist. lib. œcono. & ij. de anima.

u Cice. lib. ij. de na tu. Deo. & j. of.

x l. liberorũ. §. ulti. ff. de uer. signifi.

y c. nerui. §. ult. 13. dist.

z c. origo. 32. q. 4.

a 1. Chor. 9.

b L. uni. §. taceat. C. de rei uxo. act.

c l. si quis à liberis. ff. de lib. agnos. l. ult. C. de alen. lib.

d Liuius lib. 7.

e Arist. 9. ethi. c. ij.

f Plato. libr. 11. de legib.

g Exo. 20. ad Ephe. sc. 6.

h Philo iudeus de decalogo.

i Vale. Max. lib. 5. c. iiij.

Side notes:

Coitus libidinosus.

Liberorũ educatio.

L. Manlius.

Parẽtum cura.

Honora parentes.

Memorabilis filiæ in patrem pietas.

Atheniesium lex de alendis parentibus.

l *iuris peritia)* Vt hanc iuris peritiam, ad bruta referunt iurisconsulti per abusionem loquuntur. quemadmodum veteres, cùm in equis virtutem posuerunt, quod & annotauimus suprà, neque inculcare piget, ne quorundam maledicentiæ locus relinquatur, qui peracres Vlpiani reprehensores, ius esse negant, in brutis appetitum coëundi, præsertim prolisque propagationem, & æducationem.[k]

k *Lauren. Val. lib. iiij. elegan.*

Censeri

m *Censeri)* Annumerari, referri, & ascribi inter eas creaturas, quæ
14 hac† naturali propensione mouentur. Vt in illo Poëtę loco.[l]

l *Iuuena. satir. 8.*

Stemnata quid faciunt? quid prodest pontice longo
Sanguine censeri? pictósq; ostendere vultus
Maiorum?

Quæ nobis haud dubiè magis arridet expositio, quàm vt cùm nonnullis (doctissimis licet, & de optimis artibus, quàm optimè meritis) dicamus:[m] censeri, id est magni fieri, laudari, & admirationi penè nobis esse. In qua significatione, præter vulgares authoritates, loquutum quoque Senecam comperio, cùm de virtute agens, inquit: Virtus super ista consistit, suo ære censetur.

m *Guliel. Bud. hic.*

§. IVS GENTIVM.

Ius gentium.

Ius gentium[a] est, quo gentes humanæ[b] vtuntur: quod à naturali recedere inde licet facilè intelligere: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus, inter se cõmune est.[c]

SVMMAE.

1 *Ius gentium.*
2 *Ius humanum.*
3 *Naturæ ius duplex.*

a *Ius gentium)* 1 † Hocius gentium, quia naturali ratione inter omnes homines constitutũ est:[a] naturæ ius, in ciuili quoque disciplina nonnunquam dicitur.[b] Vnde Cicero: Ius naturę, inquit, nõ opinio genuit, sed innata quædam vis mẽtibus nostris adfert: vt religionem, pietatẽ, gratiam vindicationem, obseruantiam, & veritatem.[c] Et alibi, hoc si minus iure ciuili præscriptum est, lege tamen naturæ, & communi iure gentium sancitum est.[d] Rectè ergo Vlpianus hîc, ius istud gẽtium esse definiuit, quo naturaliter omnes homines ratiõis participes vtuntur,[e] quod ideò Liuius de Gallis loquens humanum appellare voluit.[f]

a *l. omnes. hoc ti. § quòd uerò. de iu. natura.*
b *l. j. ff. de re. diui. § singulorum. cod. in insti.*
c *Cicer. ij. de legib.*
d *Cice. pro Archia poëta.*
e *d. l. omnes. d. §. quòd uerò.*
f *Liuius libr. 5.*

Humanũ ius.

b *Gentes humanæ)* Rationis iudicijq; naturalis participes. Vnde Caius, & Iustinianus, quod naturalis ratio inquiũt, inter omnes homines cõstituit, id apud omnes populos peræquè custoditur, vocatúrque ius gentium, quasi quo iure gentes omnes vtantur.[g]

g *d. l. omnes. d. §. quòd uerò.*

c *Commune est)* Naturales affectus, & instinctus humanæ naturæ, quibus ad aliquid agẽdũ impellimur, indidit nobis Deus opti. max. propensionem comprimis naturalem, se suósq; tuendi, & conseruãdi. quam omni animantiũ generi cõmunicauit. Deinde mentẽ siue rationẽ, qua voluntatem nostram ad occurrentes rerum humanarũ necessitates dirigeremus. Et hanc hominibus duntaxat, Summus rerum factor insciuir. Suntq; illæ cõmunes, de moribus notitiæ, omniũ animis diuinitùs impressæ:[h] quas primas notiones Augustinus quasi cõmunes intelligẽtias, interpretatur, & per se fidem faciẽtes sine argumẽtis.[i] Hinc duplex ius naturę profectũ, prius illud fusum ac latè patens, nõ hominibus modò, sed animãtibus quoq; cęteris attributũ. Alterũ, quia ad solos homines pertingit, ius gentiũ dictũ est, quo naturaliter omnes homines rationis participes vtũtur.

Notiones primæ.
Ius naturæ duplex.

h *Cice. lib. j. de legi.*
i *August. lib. 7. & 12. de ciui. Dei.*

LEX VELVTI.

Pomponius lib. singula. Enchirid.

Veluti erga Deũ religio:[a] vt parentibus:[b] & patriæ[c] pareamus.[d]

Religio.

SVMMAE.

1 *Religio & cur sic dicta.*
2 *Superstitio.*
3 *Dei opinio omnibus innata.*
4 *Parenti quando parendum.*
5 *Patria communis parens.*
6 *Pietas quid.*

a RELIGIO) † Pius cultus. Sic enim Plutarchus ex penu philosophorum religionem finiuit: vt sit sciẽtia diuini cultus.[a] atq; ita solet à supersti-

a Plutar. in Paulo Aemilio.

Superstitio.

2 tione distingui: † vt in illa timor Deorum inanis insit:[b] religio verò pio Deorũ cultu contineatur.[c] Quæ si tollatur è mentibus hominum, nulla (sicuti Firmianus dicebat) potest esse nobis cum cœlo ratio.[d] Superstitióe verò, qui imbutus est, nunquàm animo potest quietus esse. Vtpote cui mortis, diuinæq; iræ timor, tanquam nudatus ensis Demadi, aut Tantalo (vt fabulantur poëtæ) saxum immineat. Religionem porrò, à relegendo dictã, M. Cicero scribit, quod scilicet, sacra relegantur.[e] Lactantius verò à religando, quòd religione Dijs religemur, & obligemur.[f] Massurius autẽ Sabinus apud Geliũ à relinquendo dictam putat tanquã ceremonias, à carẽdo.[g] vt scilicet, appellata sit religio, quia propter sanctitatem aliquã, à nobis seposita sit, & remota. Sunt & alij, qui ab eligendo, quia videlicet Deum quem diligimus, & veneramur, eligimus. Sanè verò per cõmodum ad ius gentium, Pomponius hîc sumpsit exemplum, quo nimirum, validè confirmaret ius gentium so-

b l. si quis aliquid. ff. de pœn.
c Cicer. li. j. de nat. Deor.
d Lactan. lib. iij. de fal. sapien.

Religio vnde sit dicta.

e Cice. lib. j. de nat. Deor.
f Lactan. lib. de vera sapien. c. 8.
g Gel. lib. iiij. noct. Attica. c. 9.

Ceremoniæ.

3 lis hominibus proprium esse, & peculiare: † quippè nullum est animal, præter hominem, quòd habeat notitiam Dei:[h] hominibus autem, (quemadmodum Cleãthes dixit) omnibus innatum est, & in animo insculptum, Deos esse:[i] vt nulla vnquam gens tam fera, aut immanis fuerit, cuius mentẽ non imbuerit Deorum opinio.[k] Et cũ ad numinis diuini cultum, iure naturæ instruamur: omnes (inquit Cicero) diuino numini natura parent.[l] Atq; hinc primùm, vetus lex xij. tab. ait. *Ad diuos adeundo castè. Pietatem adhibento.* Itáq; minimè dubium, quìn religionem Pomponius iurigentium rectissimè annumerauerit. vt enim hominum animis ab ortu naturæ infixa est religio: hoc est cultus & notio Dei: ita religionis nullum in brutis vestigium, nec vlla suspicio, inueniri potest.[m]

h Cice. lib. j. de diuina. & j. de legib.
i Cice. li. ij. & iij. de nat. Deo.
k Cice. lib. ij. de natu. Deo.
l Cice. lib. j. de legi.

Dei notitiã solus homo habet.

Lex xij. tabu.

m Lactan. libr. 7. de ira Dei.

b *Parentibus*) Quos non modò clarissimos habere debemus: quod ab ijs vitam, patrimonium, libertatem, & ciuitatem acceperimus:[n] sed etiã illis est, sicut Dijs suus honos tribuendus.[o] Est enim liberis

Parentibus honos debitus.

4 parens, tanquam Deus quidam terrestris:[p] † vt meritò dicat Pomponius, parentibus iure etiam naturę parẽdum: quod ita accipi volo, vt si parens honesta imperet, obsequendum illi haud dubiè sit: non quia præcipiat ipse, sed quia fieri debet. Sin turpia verò, minimè faciundum, quod fieri non oportet. At in his quæ media sunt, & indifferentia, vt rus colere, vxorem ducere, honestè negociari, & ijs similia, perpetuò parendum.[q]

n Cice. in ora. post reditum.
o Aristo. 9. ethi. c. ij.
p Cic. pro Plancio

Patri quando parendum.

c *Patriæ*) Quæ communis est (inquit M. Cicero) omnium nostrũ parens:[r] & pro qua mori, cuiq; nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, ac quasi consecrare debemus.[s] A nemine, vt opinor, ignoratur Horatij Coclitis virtus in põte: & Clędiæ natantis: triũq; Deciorum: qui se pro patria vltrò deuouerunt.[t]

q Gel. lib. noct. Attica. ij. c. 7.
r Cice. de orat.
s Cice. lib. ij. de leg.
t Vale. Maxi. lib. ij. c. iij.

Patriæ amor.

Pareamus

Pietas.

d *Parcamus.*) Hæc ad pietatem pertinent, quæ non tantùm est grata,
6 erga Deos † voluntas, & iustitia: [u] sed erga parentes, & patriam.[x] Iustitiam ergo cole (inquit ille) & pietatem, quæ cùm magna sit in parẽtibus, & propinquis: tum in patriã maxima esse debet.[y] Quod & Martianus noster disertè scriptum reliquit.[z] His porrò verbis, & iurisgentium exemplis, si præsertim, quod Florentinus subijcit, addas:[a] iurisconsultus naturali quodam, hoc est diuino numine afflatus, vim omnem Christianæ legis complexus mihi videtur. præcipit nanque liberator noster Christus, vt dominum Deum nostrum ex toto corde diligamus, & proximum sicut nos ipsos. adijciens, in ijs duobus mandatis vniuersam pendere legem, & prophetas.[b]

u *Cicer. libr. ij. de nat. Deo.*
x *Cicer. pro Plancio.*
y *Cicer. in somnium Scipionis.*
z *l. minimè. ff. de religios.*
a *l. sequenti. in fin.*
b *Math. xxij.*

L. VT VIM.

Florentinus lib. 1. Institutio.

Vis quæ propulsari nequeat.

Vt vim atq; iniuriam [a] propulsemus.[b] Nam in iure hoc euenit,[c] vt quod quisque ob tutelam [d] sui corporis [e] fecerit, iure fecisse existimetur.[f] Et cùm inter nos, cognitionem quandam [g] natura constituerit: consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.[h]

SVMMAE.

1 *Vis, quæ propulsanda.*
2 *Magistratui, quando resistatur.*
3 *Vim repellere, an iurisgentium. 5.*
4 *Garamantes.*
6 *Moderamen inculpatæ tutelæ.*
7 *Armorum paritas.*
8 *Defensionis modus.*
9 *Cognatio inter homines.*
10 *Nobilitas uera.*
11 *Diuinum alijs prodesse.*
12 *Homo, hominis causa creatus.*

a
1 A *Tq; iniuriã.*) † Vim ergo iniustã, & iniuriosam esse oportet, vt eam, vi repellere liceat,[a] nam si quę iusta vis inferatur, minimè concessum est, vi propulsare.[b] & ideò Patri filius,[c] domino seruus,[d] seniori propinquo, iunior:[e] marito vxor:[f] præceptori discipulus,[g] (dum non sit in his durior, truculẽtiórque sæuitia:[h]) iure non resistit, sed magis debet leuiter castigatus gratias referre, & reuerentiã exhibere castiganti.[i]

Magistratui quando resistẽdum.

2 Præterea, † nec magistratui, vim publico nomine inferenti, resistere fas est.[k] cũ nihil agere censeatur, irrogandæ iniuriæ causa,[l] sed honoris iure quem sustinet [m] per contrarium igitur, si constet magistratum malignè, & ex proposito, iurisdictionis suę terminos transilire, poterit ei impunè resisti.[n]

Vindicatio.

b *Propulsemus*) Hoc exemplum iurisgentium, ad vindicationem per-
3 tinet,[o] † per quam innata quadam vi naturæ, ad propulsationem vis, & iniuriæ, accendimur: vt si opus est, eam vi quoque repellamus.[p] in quam sententiam scitè, & accuratè per multa Cicero.[q]

Garamãtes.

4 Garamantes † autem, refert Herodotus, omnium hominum commercium, aspectúmque fugere: ne defendere quidem sese audenter.[r] Neque verò tumultuetur quispiam, quod hæc instantis vis depulsio, non solis hominibus, inter se communis sit: sed etiam vniuerso animantium generi, ab ipsa natura tributa.[s] quippè nullum tã pusillum est animal, (dicebat apud Plutarchum Brasidas) quod nõ vlciscatur lacessitũ, vt & perbellè tractat Cicero.[t] nam id equi-

a *l. ult. C. quand. lic. unicui.*
b *c. si perfodiẽs. in fi. de homicid.*
c *l. iij. C. de patr. potest.*
d *l. ij. ff. de ijs qui sunt sui. l. unic. de C. emẽd. seruo.*
e *l. nui. C. de emẽd. propinq.*
f *c. duo xxiij. q. iiij. c. hæc imago xxxiij. q. 5.*
g *l. præceptoris. ff. ad l. Aquil.*
h *l. ij. d. l. præceptoris.*
i *c. cũ beatus. 45. dist.*
k *l. quemadmodum. §. pen. ff. ad l. Aquil.*
l *l. iniuriarum. §. 5. ff. de iniur.*
m *l. iij. §. j. ff. q met. caus.*
n *l. deuotum. C. de meta. & epid. lib. xij. c. dilecto. de sent. exco. in 6.*
o *Cicero libr. ij. de inuentio.*
p *l. j. §. uim ui. ff. de ui & ui arma.*
q *Cicero pro Milone.*
r *Herodotus libr. iiij. qui Melpomene inscribitur.*
s *l. j. §. cùm arietes. ff. si quadrup.*
t *Cice. libr. j. offic.*

5 dem fateor, si de vi sola arcenda, ac propulsanda loquamur: † vim
autem atque iniuriam, simul propellere, à naturali ratione, hoc est
ab ipso gentium iure descendit, [u] cum enim bruta, quæ iudicio ca
rent, nec iniuriam pati, nec facere dici possint: [x] non dubiũ, quin
solis congruat hominibus, propulsatio iniuriæ.

c *Iure hoc uenit.*) Iure gentium inquit Liuius, comparatum est, vt ar
ma armis propulsentur. [y] Amplius noster Paulus, omnibus legi
bus, omnique iure, id permissum scribit. [z]

d *Tutelam.*) Quia non poterat, aliter se tueri. nam si fugientem ag- Aggressorē persequens.
gressorem vltrò quis persequeretur, vindicta esset, non defensio. [a]
Vnde puniendus esset. Cæterùm mitius, quod æstuantem illum ex
insultu furorem moderari, non facilè illi fuerit. [b] Et inconsultus
calor careat vitio doli, [c] ac proinde vera criminis nota cùm nul-
lum sit delictum sine dolo. [d]

e *Corporis sui.*) Adeóque possessionis, quam iure tenebat, dum incul
patæ tutelæ moderatio seruetur. [e] Hoc est ne vlcisci magis, quàm
propulsari iniuria videatur. [f]

f *Existimetur*) Naturalis quippe ratio permittit, aduersus periculũ
se defendere, [g] & vim vi etiam armáque armis repellere. [h] Qua
6 de re, alibi permulta graphicè Cicero differit. [i] † Porrò verò hãc Moderamen tutelę inculpatæ.
vis, atque iniuriæ propulsationem lex ciuilis honestissimè tempe-
rauit: vt cũ inculpatæ tutelæ moderatione fiat. [k] Hoc est, ne atro-
cior sit defensio, quàm insultus, néue vlcisci magis vis atque iniuria.
quàm propelli videatur. [l] Inculpatæ autem defensionis partes,
plerique omnes putant, vt arma pari armorum genere, [m] ad de-
fensionem, prætereà non ad vindictam, [n] & confestim, non ex in-
teruallo, [o] depellantur: nam qui inermem armis, aut telo petentẽ
arcu propulsaret, vel alioqui ex interuallo congrederetur, tutelæ de
fensioníque legitimę modum, (vt vulgò creditum est) excederet. [p]
7 Quę sententia, satis proba videtur: † pręterquàm quòd ad paritatẽ Paribus armis, an resisti debeat.
armorum attinet. Quòd enim æquo marte, & simili armorum ge-
nere resisti debeat, equidem nusquam memini, in iure me legisse:
quin potius (absit arrogantia dicto) contra proprium defensionis,
& rationem naturæ, arbitror, eum scilicet culpari, qui instantis pe-
riculi metu perculsus, oblata quacunque conseruandę salutis ratio-
ne, vsus est. [q] Nam & generaliter Florentinus scripsit, quod quis
que ob tutelam sui corporis fecerit, iure factum videri. [r] minimè
pręscribens, quo id armorum genere fiat gnarus nimirùm, inter ar
ma, silere leges. [s] & gladium quemcunque nobis ab omni iure,
omníque lege, porrigi: dum legitimum defensionis modum non Defensionis modus.
8 egrediamur, [t] † quod ipsum, cum certa regula, diffiniri pręscri-
bique non possit, arbitrio iudicis relictum intelligi debet. [u] quem
prudẽter rerum circũstantijs diligenter perpensis, æstimare opor
rebit, an aggressus intra iustos defensionis suę fines, se continuerit. [x]
Quod autem ait Vlpianus, vim armis illatam armis repelli posse: [y]
non à contrario (vel iudice natura) infert, inermes armis, ab ijs po
tissimùm, quibus consilij capiendi tempus non superest, haud qua-
quàm propulsari posse. [z]

g *Cognationem quandam.*) Cùm omnes ab vno patre Adamo proces- Adam primus omnium pater.
serimus: nihilque sit vnum vni tam simile, tamq; par, quàm omnes
9 inter nosmetipsos sumus. [a] † natura, quæ communis est omniũ
parens, [b] necessitudinem quandam, & cognationem inter nos
constituisse dicitur. [c] Qua de re lepidè apud Ciceronem, Academi
cus Piso disputat. [d] In omni honesto (inquit) quod per se expetẽ
dum dicimus, nihil est tam illustre, nec ꝙ latiùs pateat, quàm con-
iunctio

u l. itaque. ff. ad l. Aquil.
x d. l. j. §. ait prætor. ff. si quadru.
y Liuius lib. 42.
z l. scientiã. §. qui cũ aliter. ff. ad l. Aquil.
a d. §. qui cũ aliter.
b l. si adulterium. §. imp. ff. de adulter.
c l. j. §. queri. ff. ad Turpilia.
d l. j. §. j. ff. ad l. Cor. de sicar.
e l. j. C. und. ui.
f c. significasti. ij. in fi. de homicid.
g l. itaque. ff. ad l. Aquil.
h l. sed & partus. §. j. ff. quod met. ca. l. iij. §. uim ui. ff. de ui arma.
i Cicero pro Milone.
k d. l. j. C. unde ui d. §. qui cùm aliter.
l d. c. significasti. in fin.
m l. j. §. uim ui ff. de ui arma.
n l. scientiam. §. penul. ff. ad l. Aqui.
o l. iij. §. cũ igitur. ff de ui arma.
p Accur. & doct. l. j c. und. ui.
q l. j. C. quãdo lic. se sine iud.
r in hac l. ut uim.
s Cicero pro Mil.
t l. j. C. und. ui. d. c. significasti.
u l. j. ff. de iur. deli.
x Bart. l. iij. §. cum igitur. de ui arm. Panor. c. cùm olim. numer. 10. de resti. spol.
y l. j. §. uim ui. & d. §. cum igitur. ff de ui arma.
z l. ij. C. de cond. inser. l. conuenticulam. C. de epis. & cleric.
a Cic. lib. j. de leg.
b Cicer. lib. j. & 5. Tuscul.
c ut hac l.
d Cicer. lib. 5. & ult. de finib.

iunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & cõmunicatio vtilitatum, & ipsa charitas generis humani. Amplius Cicero scribit, non modò cognitionem inter humanum genus constitutam: sed agnationem quoque, nobis esse cum cœlestibus. [e] † Atque hinc permulti, rectè quidem vt mihi videtur, putant, non generis splendore, & vetere gentilium stemmate, sed sola virtute nobilitatem comparari. [f] Vnde illud Senecæ ad Lucilium. Phylosophia Platonem non accepit nobilem, sed fecit. Et Satyricus ostendere cupiens, non ex maiorum gloria, aut falsis fortunæ bonis, veram nobilitatem pendere: sed vnumquenque virtutum meritis, fieri nobilẽ: permultas disertè memorat, qui claris natalibus orti, magno cum dedecore, lucem quam à maioribus acceperant, in tenebras conuerterunt. Contra, non paucos, qui humili loco nati, virtutis splendore, se claros nobilésq; fecerunt, [g] vt meritò cũ illo dicere possimus.

10 Nobilitas vnde cõparetur.

Virtus nobilitat.

e Cicero libr. ij. de legib.

f c. illud. 40. dist.

g Iuuenal. Saty. 8.

Stemmata quid faciunt? quid prodest pontice longo
Sanguine censeri? pictósque ostendere vultus
Maiorum? & stantes in curribus Aemilianos?
Si coram Lepidis malè viuitur?

Mihi sanè ea vera syncerâque nobilitas esse videtur, quæ non in opprimendis tenuioribus (sicuti nostræ ætatis nonnulli genere tantũ nobiles faciunt) sed in aliorũ salute, potestatẽ suã ostentat. sic enim ad diuinam se naturam demonstrat propiùs accedere. † quippè mortales, tunc Deum imitari maximè dicuntur, cùm benefici sunt. [h] & Deus est, sicuti Plinius scribit, mortali iuuare mortalem, & ad æternam gloriam via, [i] nec sanè quicquam aliud Deum esse Veteres putauerunt, quàm prodesse mortalibus. vnde & propter beneficium, beluas quasdam, veluti anserem Romani, & Ciconiam Aegyptij, pro numinibus coluerunt. [k]

11 Diuinũ mortalibus prodesse.

h Strabo. libr. 10. Geographiæ.
i Plin. libr. ij. nat. hysto. c. 7.
k Cicero libr. j. de nat. Deo.

h *Nefas esse.*) Quinimmò, contra naturam videtur. Homo enim (vt M. Cicero scribit) naturæ obediens, homini nocere non potest, [l] & non multo post, aduersus Deos immortales (inquit) impij iudicãdi sunt, qui constitutam ab ipsis inter homines societatem, euertũt. hinc effici subijciens, contra ius naturę, & diuinum esse quicquid fit, per quod conuictus humanus disrumpitur. Seneca item luculenter probat, hominem, hominis incommodo, suã rem augere cõtra naturam magis esse, quàm Mortem, Paupertatem, Dolorem, quamque cætera, quę possunt aut corpori accedere, aut rebus externis. [m] E diuerso dicimus, ob hãc cognationem, inter homines constitutam hominis interesse, hominẽ beneficio affici. [n] † Homines enim hominum causa generati sunt: vt ipsi inter se alij alijs prodesse possint. [o] Ad quæ pereleganter Cicero. Si etiam, inquit, hoc natura præscribit, vt homo homini quicunq; sit, ob eam causam quod sit homo cõsultũ velit: necessum secũdum eandem naturam, omniũ vtilitatem communem esse. Quod si ita est, vna continẽtur omnes, & eadem lege naturę: idq; ipsum si ita est, certè violare alterum lege naturę prohibemur, & qui tollũt, aut dirimunt, communem hanc humani generis societatem à Dijs constitutã, impij iudicãdi sunt. [p]

Homo naturaliter nemini nocet.

l Cicer. lib. ij. offic.

12 Homo hominis causa creatus.

m Seneca libr. ij. de offic.
n l. seruus ea lege. ff. de ser. export.
o Cicer. lib. j. offic.
p Cicer. lib. iij. officio.

L. MANVMISSIONES.

Vlpianus lib. 1. Institutio.

LEX IIII.

Manumissiones quoque iurisgentium sunt. [a] Est autem

a *Iurisgentium sunt.*) Cũ ijs, humanæ gentes vtantur: [a] apud nosta

Gallis seruitos incognita.

a l. j. §. ult. s. hoc tit

manumissio de manu [b] datio:[c] nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est, & manumissus liberatur potestate.[d] Quæ res à iuregentium originem sumpsit: vt potè cum iure naturali omnes liberi nascerentur,[e] nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita.[f] Sed posteaquàm iuregentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis,[h] & cum vno naturali[i] nomine homines[k] appellarētur, iuregentium tria hominum genera[l] esse cœperunt: liberi, & ijs contrarium serui, & tertium genus libertini,[m] qui desierant esse serui.

Parthi manu mittere vetantur.

Manus pro potestate.

Manumissionis verba.

SVMMAE.

1 *Galli non nouerunt seruitutes.*
2 *Parthi, non manumittunt.*
3 *Manus, pro potestate.*
4 *Manumissionis solemne.*
5 *Terentius poeta.*
6 *Seruitus unde orta.*
7 *Noah, à filio derisus.*
8 *Indi, nullum seruum habent.*
9 *Libertas inæstimabilis.*
10 *Manumissio triplex.*
11 *Vindicta manumittere.*
12 *Iudæorum mos.*
13 *Homo, commune nomen.*
14 *Adam, nomen generale.*
15 *Homo quid.*
16 *Libertus, & libertinus.*

men nullus est hodie manumissionū vsus,
1 cùm † nō agnoscant Galli seruitutē. Cōtra
2 verò † Parthis adeò seruitus placuit, vt manumissiones lege lata vetuerint, quod adbellū maximè seruis vterentur: vt perhibeat hystoria, ex quinquaginta milibus Parthorum, qui M. Antonio occurrerūt, vix octingentos liberos, aut vt alij legūt quinquaginta suprà quadringentos fuisse.[b]

b Iustinus. lib. 41.

b *Manu.*) Id est potestate,[c] vnde de domino, in sacris libris scriptū: Dilexit populos & omnes sancti, in manu illius sunt.[d] pas-
3 simq; † manus, verbum metaphoricos, potestatem significat hærilem aliquādo, seu dominicā:[e] interdum patriā,[f] quandoq; regiam,[g] & nonnūquā diuinā,[h] vt subiectum rei propositū patefacit.

c l. ij. in prin. ff. de orig. iur. §. j. de libertis.
d Deuterono. 33.
e l. Titius. ff. de ser. expor. & hic.
f l. ult. C. de emāci. libero.
g d. l. ij. in prin.
h Deutero. 33.

c *Datio.*) Positio, mis-
4 sio deiectio. † Dominus enim qui seruum, iugo seruitutis eripere volebat caput, aut aliud mēbrum serui tenens dicebat: *Hunc hominem liberum esse uolo.* & ita è manu, id est potestate sua, mittebat. vnde Agarastocles adolescens ad Milphionem seruum.[i]

i Plaut. in penulo.

Ego si istuc lepidè faxis, te hodie emittam manu.

Et Miles ad Phedromum.[k]

k Plaut. in Curgulione.

Mea ancilla libera vt sit, quam ego nunquam emisi manu.

Tum autē, cùm serui manu emittebātur, domini nomen solebāt
5 accipere.[l] † exemplóq; est Publius Terentius poëta comicus, qui cum diligētia Terentij Lucani patroni liberalibus disciplinis accuratè fuisset eruditus: ab eodem tandem consecutus est, vt eius nomine relato manumitteretur.

Lactant. libr. iiij. diuina Institut.

Publius Terentius.

d *Liberatur potestate.*) Manētibus tamen aliquibus adhuc huius pristinæ potestatis vestigijs quippè cōseruatur antiquo domino ius patronatus

Ius patronatus.

tronatus, quod à nostratibus iurisconsultis tanti fit, vt æstimari nō poſſe dicatur, [m] & vi cuius poſsit patronus ingratum libertum in ſeruitutem reuocare. [n]

c *Naſcerētur.*) Hoc ipſum paſsim inculcatum iure noſtro inuenies, quod ſcilicet naturali iure oēs homines liberi, & æquales naſcerētur. [o]

Seruitus ex bellis

f *Incognita.*) † Quæ tamē ex bellis originē poſteà ſumpſit, [p] & ita iu
6 regētium, quo cautū fuit, captos in bello capientiū effici, [q] etiā ſi regia ſplenderēt maieſtate: vnde Cræſus rex à Cyro captus, qm̄ (inquit ad Cyrū) me dij ſeruū tibi tradiderūt. [r] Summa profectò ratione, ne grauius malū nempè homicidiū admitteretur: quippè ſolebant anteà milites, quos ex hoſtibus cœpetāt, occidere. poſteà verò inducta ſeruitute ſeruare & vendere: [f] vt meritò Cyrus apud Xenophōtem cōfitmet hanc eſſe naturæ legē, vt captorū corpora capiētium fiāt, eiſq; ſeruiāt. Et hanc legē Deorum fuiſſe nedū hominū volſcis ſenatus Romanus ſapiēter reſpōderit: [t] vt nō ſit deinceps dubitandū quin ſeruitus iuſta ſit & vtilis tāquā ab ipſa natura cauſam habēs.

Seruitus bona & vtilis.

Quod pluribus Ariſtoteles, [u] & Auguſt. [x] cōprobāt, & nos quo pacto accipiendū ſit opportuniore loco tractamus. [y] Sanè verò Auguſt. culpa primū, non natura ſeruitutē impoſitā, primū ſuadere videtur: [z] ex eo quod Noah expergefactus, è ſomno, quē vinolētia

Noah à filio deriſus.

7 contraxerat, † cùm ſe deriſum à filio Ham ſenſiſſet, in eū animaduertēs præpoſita maledictione eū eiúſq; poſteros fratribus ſuis ſeruire iuſsit [a] in cámque ſententiam iamdiu conceſſerunt Pontificij ab ebrietate Noah ſeruituten initium habuiſſe putantes. [b] Ex hoc porrò loco protrita illa ſedes argumenti ab habitu deſumi ſolet, priuatio præmittit habitum. [c]

Priuatio præſupponit habitum.

Lacedæmonij primi ſeruitutem nouerunt.

Indi.

g *Inuaſit*) Exortis nimirū bellis, & ſequutis captiuitatibus. [d] Irrepſiſſe autē primū hoc ſeruitutis iugū apud Lacedæmonios Plin. ſcribit, [e] idq; ab incolētibus Taprobanē inſulā receptū nunquā fuiſſe,
8 alio loco teſtatur. [f] † Certè apud Indos ſeruilis cōditionis nullus fuit. lege nāq; ſanxerant, neminē omninò ſeruū eſſe liberos, æquo iure honoreq; haberi omnes, qui aſſueſcerēt neq; præſtare cæteris, neq; iniuria quēquā afficere optimè ad oēs fortunæ caſus inſtituiſſe vitam ſtultum ſanè videri leges æquas omnibus poſitas fortunas non æquè omnibus communes eſſe. [g]

Libertas rerum omnium nobilißima.

h *Beneficium manumißionis.*) Et id quidē maximū, quo nimirū ſerui li-
9 bertatē nāciſcūtur. † quæ cùm rerum omnium præſtātiſsima ſit: numario pretio æſtimari non poteſt: [h] nam vt ille ait.

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Manumißionis tres ſpecies Teſtamēto. Cenſu.

Quod modis autem excellēs iſtud manumiſsionis beneficium
10 ſeruis cōtingeret nō ſatis definitū videtur, [i] † tres tamē ſpecies, donandi libertate ſeruos à grauiſsimis autoribus præcipuè cōmemorantur. [k] Teſtamēto Cenſu, & vindicta. Teſtamēto, ſi quis ſuprema volūtate in teſtamēti ſerie ſeruū ſuum liberū ſcripſiſſet quēadmodum iuriſcōſul. diffusè tractāt. [l] Cenſu cōſentiēte domino, vel iubēte ſeruus nomē ſuū in cenſum deferebat: [m] ſoli quippè Romani ci-

vindicta manumittere.

11 ues cenſebātur. † Vindicta cū prætor virgula ſua caput ſerui cōtingens, eū verbis ſolēnibus effatis (quæ tamen poſtmodū antiqua fuēre) in libertatē vindicabat [n] ad quem morē alludēs Perſius ait. [o]

Vindicta poſtquam meus à prætore receßi:
Cur mihi non liceat, iußit quæcunque voluntas?

vindicius.

Inde & vindictæ nomē virgulā illā prætoris ſumpſiſſe pleriq; putant. Aliter tñ Liuius, [p] & Plutar. [q] cenſentā vindicio Bruti ſeruo, ſic appellatā, qui cū coniuratos volētes Tarquiniū & ſuos, in vrbē

m l. naturalis. §. ult. ff. de præſcri. uerb.
n l. ij. C. de libert. & eo. lib.
o l. quod attinet. ff. de regu. iur. §. ius autem. de iur. natural.
p §. ius autem.
q l. ſeq. et d. §. ius.
r Herodot. libr. j. qui Clio, inſcribitur.
ſ l. libertas. §. ulti. ff. de ſtat. homi.
t Halicarnaſ. li. 8.
u Ariſto. j. politic. c. iij.
x Auguſt. libr. 19. de ciuit. Dei.
y in d. l. libertas.
z d. lib. 19. de ciuit. Dei.
a Geneſ. 9.
b c. ult. §. manebat 35. diſt.
c l. decē. ff. de uer. oblig. l. Titio uſufruct. de cōditio. & demonſt.
d §. ius autem. de iur. natur.
e Pli. libr. 7. c. 56.
f Pli. lib. 6. c. 22.
g Diodor. libr. iij. c. 10
h l. procurator. §. ulti. ff. rem rat. hab. l. libertas. l. nō eſt. §. infinita. ff. de regu. iur. §. ult. qui ex cauſ. ma. non lic.
i §. multis. de liberti.
k Cicero in Topi.
l ff. & C. de manu. teſta.
m l. j. §. j. C. de lati. liber. tol.
n l. manumißio. ff. de manu. teſta.
o Perſ. ſatyr. 5.
p Liu. lib. iij.
q Plutarchus in Publicola.

recipere,& opprimere cõsules, ꝓdidisset:in pręmiũ pecuniã ex æra
rio,& ciuitatẽ,& libertatẽ accepit. Extãt item & alij multi liberta-
12 tis cõsequendæ modi quos apud Iustinia.legere est.[r] † Iudæi porrò
ex lege Mosis in more positũ habuerunt, vt septimo seruitutis an-
no,quærerent serui libertatem.[s]

r d.§.multis.

Iudæorũ mos

s Deutero.15.

i *Naturali.*)Id est cõmuni.[t] Neminẽ natura(inquit Seneca)fecit liberum,neminẽ seruũ:imposuit nomina hæc fortuna singulis.

t §.j.de liberti.

Homo commune nomen.

k *Homines.*)† Homo cõmune nomẽ est, ad omnes animãtes ratio-
13 nis participes,siue masculos,siue fœminas,[u] siue puberes,siue impu
beres,siue liberos,siue seruos pertinẽt.[x] Vnde Sulpitius ad Cicer.
de Tullię filię mortis:In vnius muliercule animula(inquit) si iactura facta est,tãtopere cõmoueris? quę si hoc tẽpore diẽ suũ non obisset, paucis post annis tamen ei moriendũ: quoniã homo nata fue-
14 rat.[y] Sacræ quoq; literæ nomen † Adam,quo terra natũ hominẽ
significãt,ad vtrunq; sexum referũt.[z] In die quo creauit Deus hominem(inquiũt)ad similitudinẽ Dei,fecit eum masculũ & fœminam: creauit eos:& benedixit illis:vocauitq; nomen eorũ Adã in die creationis illorũ.Est sanè vtrunq; nomen,& Adã,& homo ab humo de
15 ductũ.† Quid autẽ sit homo,luculenter Apuleius descripsit,in hæc verba.Homines,inquit,sunt rationẽ callẽtes,oratione pollẽtes,immortalibus animis,moribũdis mẽbris brutis & obnoxijs corporibus dissimilibus moribus, similib⁹ erroribus,peruicaci audacia,pertinaci spe,casso labore,fortuna caduca,sigillatim mortales vicissim sufficienda prole,mutabiles volucri tempore,tarda sapientia,citata morte,querula vita.

u l.hominis appellatione.ff.de uerbo.sig.

x l.iij.§.j.ff.de lib.ho.exhib.

y Cicero lib.iiij. famil.epistola.

z Genes.5.

Adam nomẽ commune.

Homo quid.

l *Tria genera.*)Caius tñ duo dũtaxat hominũ genera facit:nempè liberorũ,& seruorũ,[a] sed alia consideratione,sicuti apud eũ dicemus.

m *Libertini.*)† Qui ꝓpriè dicũtur ij,qui ex iusta,hoc est vera legiti-
16 mãq; seruitute in libertatẽ iure sunt erepti.[b] inter quos,& libertos,
nihil propemodũ interest,nisi ꝙ hi absolutè dicũtur, quicunq; manumissione libertatẽ nacti sunt.Liberti verò dũtaxat hi, qui patronum adhuc habent,Quod alibi pluribus valla differit.[d]

a l.iij. ff. de stat. hom.

b l. libertini. ff. de stat. hom. §.j. de liberti.

c l.ulti. ff. si liber ingo esse dica.

d Laur. Vall. libr. iiij.eleg.c.j.

Liberti & libertini

L. EX HOC IVRE.

Hermogenianus libr.1. ἐπιτομῶν

LEX V.

Ex hoc iure gentium introducta sunt bella,[a] discretæ gẽtes,[b] regna condita,[c] dominia distincta,[d] agris termini positi,[e] ædificia collata,[f] commercium,[g] emptiones,[h] venditiones, locationes, cõductiones, obligationes institutæ,[i] exceptis quibusdam[k] quę à iure ciuili introductæ sunt.

Bella vnde enata.

a Bella.)Quæ sanè necessaria fuerũt ad profligãdos im ꝓborũ hominũ impetus: qui vel cupiditate,& auaritia,vel ambitione cõcitati cõstitutã à Dijs hominũ societatẽ disrumpere conabantur. vnde bella Iustin. orta dicit vsu exigente, & humanis necessitati-
1 bus.[a] † Eáq; ratione bella iusta dici possũt.[b] vt C. Põtius Samnitũ dux dicebat. Iustũ est bellũ Sãnites (inquit) quibus necessariũ, & pia arma quibus nisi

a §. ius autem. de iur.natur.

b c. iustum. & c. seq.23. q.ij.

Bella quæ iusta.

SVMMAE.

1 *Bella quæ iusta.*
2 *Pax quando petenda.*
3 *Gamphasantes.*
4 *Regnum,& Rex.*

Dominia

5 *Dominia cur distincta.*
6 *Termini moti pœna.*
7 *Sacer homo.*
8 *Terminalis lapis.*
9 *Terminus Deus.*
10 *AEdificiorum ratio.*
11 *Ciuitas.*
12 *Commercia.*
13 *Obligatio pro contractu.*
14 *Obligationes an iurisgentium.*
15 *Contractus, qui iuris ciuilis.*

in armis nulla relinqui
tur spes. [c] Et quamuis
bellum fugiendum sit:
non tamen ita fugien
dũ, ait Polybius, vt om
nia, ne in id incidamus
sustinere, perpetíque

Pax quando que repudianda.

2 velimus. † Pax enim,
si iusta, & honesta sit,
res est certè rerum om
nium pulcherrima, atq; optima: nihil tamen est aut faciendum iniu-
stè, aut patiendũ turpiter, vt pace frui valeamus. Nam & pleraq; bel
la, Deorum etiam nutu gesta legimus, quale illud Lacedæmonũ ad-
uersus Phocenses, pro Delphico gestũ oraculo: quod proinde Sacri

Sacrum bellum.

nomen meruit: [e] Et alia permulta, quotũ præcipuè vetus Dei in-
strumentum meminit. vbi enim mala voluntate, vlciscendi nimirũ
vel nocendi cupiditate, aut dominandi libidine inferrentur, iniu-
stissima sunt. [f] velut ex diametro, cum summo illo charitatis præ-
cepto, *Diliges proximum tuum, sicut teipsum,* pugnantia. [g] Porrò autem
licet Hermogenianus hîc bella iurisgentium esse dicat: Plinius ta-

Gamphasantes.

men author est, † Gamphasantes (Aethiopiæ populus est) prælio
rum omnium expertes esse, nullique externo congregari. [h]

b *Discretæ gentes)* Hoc est nationes, quæ certis finibus iuregentium
inter se distingui, disterminaríq; cœperũt: aliúsq; Gallus ab Italo: Hy
spanus à Gallo: Gallus à Germano: & sic de cæteris dici.

Regnum. Rex.

c *Regna condita)* † Regna propriè dicuntur, regiones illæ simul iun
4 ctæ quæ ab vno principe supremum imperium habente, possiden-
tur, qui à regendo, rex ipse dicitur. [i] Fuerunt autem necessitate re
rum postulante Reges olim consensu populi creati, & assumpti, vt
haberent homines moderatorem certum, per quem reipublicæ cõ

Medi primi regem creant.

modissimè consuleretur, & ipsi iustitia fruerẽtur. [k] Medos Herodo
tus refert, sibi primũ regem constituisse: vt eorum ditio, bonis legi-
bus administraretur, & ipsi ad sua quisq; opera diuertentes, nusquã
sceleratorũ impunitate violarẽtur: [l] vt bellissimè licet à Tarquinijs

Regnum res omnium pulcherrima.

tyrãnis, dictũ sit. Regnum esse rem, inter deos hominésq; pulcherri
mã. [m] Et sanè reges dij terreni esse credũtur, qui ab exili principio
orti paulatim ad excelsæ maiestatis fastigiũ creuerint, emicuerintue
neq; verò olim vt hodie, ad principantiũ progeniẽ ferebãtur regna:
sed ad eos qui plurimũ de hominũ vita meriti erãt, siue ob cõmunẽ
vtilitatẽ inquit Diod. creãte sibi reges populo, siue qđ ita in sacris li
bris cõtineretur: [n] qua de causa, vt idẽ ait, suos reges Aegyptij sum
mo honore vt deos obseruant. Nam neq; absq; diuino numine, illos
tantũ imperiũ credunt assecutos: & optimè de mortalibus meritos,
propter res egregiè gestas, diuinæ naturæ participes arbitrantur. [o]

Dominiorũ distinctio.

d *Dominia distincta)* Primario illo naturæ iure omnia inter homines
cõmunia erãt: nec quisquam hoc tuum, hoc meum, dicere poterat.
5 Postcà † verò cœperunt homines, discretis finibus, rerum dominia
distinguere: nõ magna tm̃ rõne, sed etiã necessitate: vt ciuilis scilicet
hominũ societas trãquillè foueretur, nullę'q; suboriretur discordię
quas cõmunionis materia solet excitare. [p] tum vt propẽsior vnus-
quisq; circa culturã agrorũ, redderetur: siquidẽ plerunq; soleat negli
gi, quod cõmuniter possidetur, [q] tum etiam vt cætera hominũ ne-
gotia distributis in hunc modũ rebus certiore ordine tractarẽtur. [r]

Termini moti pœna.

e *Agris termini positi)* vbi rerum dominia disterminari cœpta sunt,
certos quoque lapides, tanquam finium terminos, suis possessioni-

c *Liuius lib. 9.*
d *Polyb. lib. iiij.*
e *Aristotel. 5. Poli. c. iiij. Thucidides lib. 1.*
f *c. noli. c. quid cul patur. 23. q. 1.*
g *Matth. 22.*
h *Plinius lib. 5. nat. hystor. c. 8.*
i *Cic. li. iij. de finib.*
k *Cic. lib. ij. offic. di xi l. 1. ff. de rer. di.*
l *Herodotus li. ij. Cice. ij. offic.*
m *Liuius lib. ij.*
n *Diodor. Sicul. li: rer. antiq. ij. c. 1.*
o *Diod. lib. ij. c. iiij. in fin.*
p *l. cũ pater. §. dul cissimis. ff. de leg. ij.*
q *l. ij. C. quand. & quib. quart. li. 10.*
r *c. cùm singula. de præb. in 6. c. 1. 89 distinct.*

6 bus homines posuere, quo propriè circunscriberentur: † corúmque terminorum, vel auulsorum vel prolatorum pœnam iurisconsulti propè capitalem fecerunt. [f] Quinimò Pompilius Numa posteaquàm iussisset vnumquemque circunscribere fundos suos, & finibus lapides apponere, lapides ipsos Ioui terminali ita sacrauit,
7 vt eum † qui terminũ exarasset, mutasset, aut protulisset, sacrum esse, lege Dei statuerit vt scilicet volenti eum occidere, securitas adesset, [t] vnde etiam versus ex antiquis legibus. Sacer homo.

f l.j.ij. & iij. ff. de termi. moto.

t Halicarnass. lib. ij.

Qui secus faxit, & terminum exarasit:

Ipsus & boues sacri sunto.

A' terendo autem, signum illud quod agrum ab agro separat, terminum dictũ esse, quod hæ finium partes, maxmè terantur, nemini Terminus.
8 non cognitũ puto. Inde † lapis terminalis termini quippè primũ lapidei constituti sunt. nam lapis aut stipes ad finium discretionẽ defodiebatur, ita vt suprà terram extaret quem vt Deum, & coronis & victimis venerabantur, vnde Tibullus. Lapis terminalis.

Nam veneror, seu stipes habet desossus in agro:

Seu vetus in triuijs, florida serta lapis.

9 Et † terminus Deus, in cuius tutella fines agror ũpositi credebãtur, ac proinde sacra ei fieri solita x. calend. Martij, id est, xx. Febru. quę Terminalia dicta sunt. Sed audiamus de hoc Deo Termino poëtã.[u] Terminus Deus. Terminalia sacra.

u Ouid. lib. ij. Fasto

Tu populos vrbésque, & regna ingentia finis:
Omnis erit sine te litigiosus ager.
Nulla tibi ambitio, nullo corrumperis auro:
Legitima seruas, credita rura fide.
Nec tu vicino, quicquam concede roganti:
Ne videare hominem præposuisse Ioui.
Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris,
Clamato tuus est, hic ager, ille tuus.

f AEdificia collata) Principio beluarum more dispersi homines per
10 agros huc atque illuc vagabantur. [x] † Deinde conuentus hominũ ad vitæ societatem, & vt beluis, quas principio vehementer infensas habuerunt, resisterent, fieri cœperũt: qui vt cõmodius in vnum coïrent, domus & domicilia coniungi, ac ædificia conferri, cœpta
11 sunt, † quæ posteà ciuitates appellatæ fuére,[y] Beluas inquit Diodorus, insuper hominibus fuisse infensas: quibus vt obsisterent cœtus hominum ob timorem factos aiunt, communis vtilitatis gratia, auxiliáque inuicem præbita, & loca habitaculis quæsita: [z] vt perperàm mihi videatur hũc locum, Haloander emendasse. non collata, sed collocata, legendum censens. Aedificiorum ratio. Ciuitas.

x Cicer. pro Sestio.

y Cicer. de somnio Scipionis & pro Sestio.

z Diodo. lib. j. rer. antiquar.

g Commercium) † Hoc est cõtrahendi vsus & facultas ab ijs, qui mer
12 ces vltro citróque conuehunt, à con, enim & merces, commercium dictum est, quasi mercium commutatio: quæ ad ciuilem hominum societatẽ fouendã apprimè necessaria fuit, vt pro rerum ac temporum necessitate vtilia inutilibus permutarent. [a] Quo satis intelligimus, nos hic agere, de Commercijs voluntarijs: quorum videlicet principium in arbitrio nostro positum est: vt emptio, locatio, mutuum, depositum, & id genus cætera, non item de ijs, quæ inuoluntaria Philosophi vocant: quorum alia clandestina sunt, vt furtum, incestus, veneficium, & falsum testimonium: alia violenta, vt verberatio, mors, Rapina, & conuitium. [b] Commercia voluntaria & inuoluntaria.

a l.j. ff. de contrah. emptio.

b Aristot. 5. ethic. cap. 4. in fi.

Emptionis verbo permutatio continetur.

h *Emptiones)* Quo verbo, permutationem contineri non dubito.[z] quæ multis ante seculis, longéque fœlicioribus in vsu fuit.[a]

Obligatio pro contractu.

i *Obligationes institutæ)* Id est, contractus: nec nouum, † obligatio-
13 nis verbo in iure ciuili contractum exprimi.[b] Fuerunt autem cõtractus penè omnes vti Iustinianus ait, hoc iure gentium introducti,[c] ij nimirùm, quos homines iudicarunt ad fomentum humani conuictus necessarios:[d] vt emptio, locatio, societas, commodatum, depositum, & id genus alia:[e] quos ideò nationes omnes, ad commerciorum vsum comprobarunt, tantáque donarunt authoritate, vt satis ex se virium, & obligationis haberent ad cogendum eos qui fidẽ seruare nollent. [f]Obligationes autem vel ciuili lege vel

Obligationes quæ iurisgentium.

14 prætoria institutio sunt.[g] † Solæ'q; naturales (quæ tamen significãter obligatiõis nomẽ retinere nequeũt,) [h]iurisgentiũ existimãtur.[i]

k *Exceptis quibusdam)* vt puta stipulatione: † quæ cùm præscriptam

Contractus qui iuris ciuilis.

15 habeat quandam verborum formulam ciuili lege inditam:[l] iuris ciuilis, & meritò existimatur:[m] licet propter cõsensum in hoc contractu, vt in cæteris necessarium,[n] quandoque dicatur iurisgentium,[o] Literarum item obligatio, (licet nulla eius mentio apud iurisconsultos) à iure ciuili ducit originem.[p] sicuti etiam propter nuptias donatio, seu sponsalitia largitas,[q] quæ nec veteribus quidem iureconsultis cognita fuit, tantùm abest vt gentium lege sit introducta.[r] Emphyteusim denique his conuentionibus plerique omnes annumerant, quæ iure ciuili sunt institutæ.[s] cæterùm contra veri fidem, vt alibi probaui.[t]

z l. statuliberi. §. ulti. ff. de sta. lib.
a l. j. ff. de contrah. empti.
b l. cẽtum. ff. de eo qd cert. loc. l. Labeo. ff. de uer. sig.
c §. ius autem. de iure natur.
d l. iurisgentiũ. in princ. de pact.
e l. j. ff. de contra. emp. d. l. iurisgẽt.
f d. l. iurisgentium.
g §. omniũ. de obli.
h l. fideiussor. §. fideiussor ff. de fideiu
i l. Stichũ. §. naturali. ff. de solut.
k l. ea quæ. ff. de acquir. rer. do. §. de constituta. de act.
l l. 5. §. stipulatio. ff. de uerb. oblig.
m d. l. ea quæ. d. §. de constituta.
n l. j. §. pe. ff. de pac
o l. an inutilis. §. penul. ff. de accepti.
p §. j. de literar. obl.
q §. j. ni spons. largi. colla. 9.
r §. e,t & aliud. de dona.
s l. j. C. de iur. emph
t lib. j. Miscel. c. 21. & in rub. C. de iure emphy.

L. IVS CIVILE.

Vlpianus lib. 1. institutionum.

LEX VI.

Ius ciuile.

Ius ciuile est,[a] quod neq; in totum à naturali vel gentium[b] recedit,[c] neq; per omnia ei seruit.[d] Itaque cùm aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium id est ciuile, efficimus.[e] Hoc igitur ius nostrum,[f] cõstat,[g] aut ex scripto,[h] aut sine scripto,[i] vt apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι οἱ δὲ ἄγραφοι.[k]

Ius naturale & gentium.

Ius commune.

SVMMAE.

1 *Ius ciuile quid.*
2 *Naturale ius, & gentium idem.*
3 *Violatio iurisgentium.*
4 *Ius commune.*
5 *Speciei ex genere deductio.*
6 *Athenienses scriptis legibus utebantur.*
7 *Consuetudines in ius redactæ*
8 *Lacedemonij, moribus usi.*
9 *Aequitas.*
10 *Legati Romanorum ad Græcos.*

a IVS *ciuile est)* Diffinito iure naturali & gẽtium, pergit nunc legislator diffinitiõibus
1 Ciuile † ius explicare: quarũ vnã hic inserit, alteram mox subiecturus.[a]

b *Naturali uel gentiũ)* Ijs
2 verbis † ius duntaxat gentium significatur, quod cum naturali ratiõe inter homines sit constitutũ,[b] ius naturale frequenter dicitur.[c] Et quia omnibus hominibus cõe est,[d]
3 ab Vlpiano, † ius commune hìc nũcupatur.

c *Recedit)* Ideò ius ciuile dicitur à naturali nõ recedere, quia ab eo, rectitudinem mutuatur. Nam & si penitus à naturali ratione recede-
4 ret, iam non ius, non lex esset: sed belluina quædam traditio.

d *Seruit)* † Quia addendo, vel detrahendo in suos vsus transfert:

a in l. sequen.

b l. omnes. in fi. hoc tit. §. quod verò de iure natur.
c l. j. & tot. tit. ff. de rer. diuisi. l. pe. hoc tit. §. singulorum. de rer. diuis.
d l. j. §. ulti. hoc tit.

coguntur autem homines plerunque necessitatibus humanis adacti, quædam statuere, quibus aliquantisper ius vel naturæ vel gentium immutetur: ita tamen vt nec quod constitutum est, illi prorsus repugnet, neque penitùs seruiat. Nam si à naturali, seu gentium omninò recederet, & ita rectæ rationi naturæ contradiceret, non lex esset, sed brutalis (sicuti dixi) & portentosa quædam sanctio. si verò per omnnia ei seruiret, nihil vel addito, vel detracto, iam non esset noua iuris species, sed eadem potius, nimirùm naturalis vel gentium, [e] vt ecce natura patet filium alere tenetur. [f] Ius ciuile addit, pro modo facultatum, & nisi filius aliunde victum commodè, sibi quærere possit. [g] Rursus natura vult, neminem cum alterius iactura fieri locupletem: [h] adijcit lex ciuilis, nisi bono publico id fiat, veluti nec rerum dominia maneant in incerto. [i] Denique naturæ iure cōstitutum, vt ei rem restituamus qui nobis illam credidit: [k] hoc ius nostrum, ita accipit, nisi alterius petitio, iustior appareat, [*]potius namque (verbi causa) domino, quàm latroni, restituenda erit. [l] Hoc itaque quod vel addunt, vel detrahunt legi naturę, ciuiles constitutiones efficit, vt iam non possit, amplius ius naturæ dici, sed ciuile censeatur [m] quemadmodum subijcit Vlpianus.

Alimenta filio quando debeantur.

Locuplex cū alteri⁹ iactura.

Dopositum quandoq; non restituitur.

c *Efficimus)* Hinc cognosce, quomodò formentur ex genere species, nimirum cum generi, qualitas adijcitur, [n] quam Dialectici, specificam differentiam vocant.

Speciei ex genere deductio.

f *Ius nostrum)* Quo vtimur. [o]

g *Constat)* Id est conflatum, & compsitum est.

h *Ex scripto)* Hanc quoque iuris diuisionem, in scriptum, & non scriptū, tractauerat ante Philosophus. [p] Scripti autem partes papinianus quinque fecit: Legem, Plebicitum, Senatusconsultū, Decreta principum, & respōsa prudentum. [q] quibus adiecit Iustinianus

6 prætorium ius: [r] sed de ijs suo loco. † Scriptis porrò legibus, Atheniēses quondam vsi sunt: quāuis & ipsi, mores quosdam habuerint.

Athenienses scripto iure vtebantur.

i *Sine scripto)* Pleræ'que enim consuetudines, moribus Romanorum receptæ, postea in ciuile ius nostrum ingestæ sunt, veluti ne cōsistat inter coniuges donatio. [s] vt prodigo bonorum suorum administratione interdicatur, [t] vt liberis impuberibus substitui possit. [u] ne pupillus sine tutore obligetur, [x] & ijs similia, quę ab initio sine lege, vetustas, & vsus comprobauit: [y] Ius inquit Cicero esse putatur, quod omnium voluntate sine lege veteres hominum mores comprobarunt. [z] Eodémq; loco res iudicatas, & æquitatem, huic non scripto iuri subijcit, iudicatum, quod videlicet summorū magistratuum, & iudicum sententijs cōstitutum est, ad exemplum reliquorum iudiciorum, [a] & æquitatē quæ nullo scripto circunscribi aut diffiniri potest, sed variè sumitur pro occurrentibus rerum circunstantijs [b] Sanè verò non scriptis tantùm legibus, hoc est solis moribus per manus à maioribus acceptis Lacedæmones olim vtebantur. nam & id Lycurgus lege lata cōstituerat. [c] Eoque factum, (quemádmodum M. Cicer. scribit,) vt trecentos amplius annos, vnis moribus, & nunquā scriptis, sed nec mutatis legibus Lacedæmonij vixisse ferantur. [d] neque ratione hac in re caruerunt: quippè existimabant, eruditos honestè ciues, rectéq; educatos, & institutos, quid pro ratione temporis expediat, probare posse, putantes, quando pro rerum ac temporum varietate, constitutiones hominum oporteat, plerunque mutari. [e] Romani verò simul scripto iure & non scripto, vsi sunt celeberrimas illas duas Gręciæ ciuitates. Athenas videlicet & Lacedæmonia reipublicæ suæ, quàm optimè moderandæ

Consuetudines in ius redactæ.

Res iudicata

Aequitas.

Lacedæmones moribus vsi.

Romani & moribus & scripto iure vsi.

e l. j. §. cùm adijcitur. ff. de uerbor. oblig.
f l. j. §. pen. hoc tit.
g l. si quis à liberis. §. j. ff. de lib. agno.
h l. nam hoc natura. ff. de cōd. inde.
i l. fi. de usucapio.
k l. j. ff. de constit. pecun.
l l. bona fides. ff. de posi.
m d. §. cùm adijciatur.
n glo. c. statutū. de elect. in 6.
o §. constat. de iur. natu.
p Aristo. 8. Ethico. c. 13.
q l. ius autem. §. j. hoc tit.
r d. §. constat.
s l. j. ff. de donatio. inter uir.
t l. j. ff. de cur. furios.
u l. ij. ff. de uulg.
x l. more. ff. de acq. hæred.
y §. ex nō scripto. de iur. natur.
z Cice. lib. ij. de inuentio.
a l. nemo. c. de sen. omn. iudi.
b l. de accessionibus ff. de diuer. præsc.
c Plutarch. in Romulo.
d Cice. pro L. Fla.
e ca. non debet. de consan. & affini.

moderandæ, quasi archetypum proponentes, ex quarum altera leges scriptas ex altera mores, per Sp. Posthumum album, Aulum Manilium, & Pupli. Sulpitium Camerinum sunt mutuati,[f] quo vel maximè nomine summus ille Pericles, primus cum Sophocle collega Atheniensis princeps, suos Athenieñses laudare solitus erat, quòd alijs populis leges præscripsisse viderentur, quas tamen ipsi, aliundè non receperant.[g]

Romanorũ ad Græcos legati.

Liuius lib.19.

g Thucidides lib.ij

k ἄγραφοι) Hunc locum mutilatum contendit, magnus ille noster Budæus, adscribenda censens: ex Aristotele hæc verba, τὸ μὲν ἄγραφον τὸ δὲ νομικόν.[h] quæ tamen eodem recidere videntur.

h Aristo. 8. ethic.

L. IVS AVTEM.

Papinianus lib.2. Definitionum.

LEX VIII.

Ius Ciuile.

Ius autem [a]ciuile est, quod ex legibus,[b] plebiscitis,[c] senatuscõsultis,[d] decretis principum,[e] authoritate prudentum[f] venit. Ius prætorium,[g] quod prætores introduxerũt adiuandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis[h] gratia, propter vtilitatem publicam,[i] quod & honorariũ dicitur,[k] ab honore prætoriũ, sic nuncupatum.

SVMMAE.

1 *Ius ciuile.*
2 *Lex quid.*
3 *Legis ferendæ mos.*
4 *Promulgatio legis.*
5 *Legis abrogandæ solemnia.*
6 *Plebiscitum.*
7 *Sciscere.*
8 *Hortensia lex.*
9 *Senatus authoritas.*
10 *Iurisconsulti munus.*
11 *Responsa prudentum.*
12 *Prætoris potestas.*
13 *Honorarium ius.*
14 *Honorariæ actiones.*

a IVS *autem*) Altera diffinitione pergit Pa-
1 pinianus, † quid sit Ciuile ius explicare: non quidem otiosè, cùm hæc omnes iuris partes cõplectatur, quod superiore non præstiterat legislator.[a] Sed fortè tumultuabit quispiam hîc quòd scriptũ ius non comprehendat hæc finitio: vt perfectior videatur illa Ciceronis, ius ciuile Romanorum finiens esse quod ex legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorũ authoritate, edictis magistratuum, more æquitate consistat.[b]

a l.præcedenti.

b Cicer. in Topi.

Lex quid.

b *Legibus*) Quamuis quicquid iure nostro ciuili scriptum est, vno legis verbo compre-
2 hendatur.[c] † solemus enim legem dicere, quæ scripto sancit, quod vult, aut iubendo, aut vetando.[d] idque vel ipsa legis diffinitio palàm facit.[e] Strictiore tamen significatione, lex à cæteris iuris partibus distincta, ea duntaxat dicitur, quam populus Romanus, rogante consule, comitijs Centuriatis constituit.[f] Vnde Boëtius, lex est, inquit quã populus Cẽturiatis comitijs sciuerit.[g] Et Atteius Capito legẽ dixit esse, generale iussum populi vel plebis, rogãte magistratu.[h] † Cuius ferendæ veterem morem, ex M. Cicerone hunc fuisse constat.[i] Nãmque Consul aut alius senatorius magistratus senatum adibat, rogationisque suæ sententiã exponebat,[k]

c l.j. & ij. ff. de legib. Gell. lib. 10. c. 20.

d c. lex j. dist. Cice. j. de leg.

e d.l.j. & ij.

f §. lex. de iur. nat. ca. lex. cũ sequen. j. distin.

g Boeti. in Topi. Cice.

h Gell. lib. 10. c. 20.

i Cicer. pro Flacco.

k d. §. lex.

Legis ferendæ mos.

vt authore senatu rogatio procederet. (neque enim ad populũ spre-
to patrum consilio, lex ferri poterat: [l]) deinde tributis, aut centuria
tis comitijs populum rogabat, *vellet, iuberet, eam legem ferri.* ad quem
4 modum † Lex rogata, pro rostris trinundino promulgabatur, id
est scripta publicè populo proponebatur: vt eam cognitam futuris
comitijs, vel comprobaret, vel reijceret. Quod si placuisset, nec in-
tercessissent Tribuni plebis, (quibus priusquàm lex ferretur, ne per
vim aut factionem ferri eam contingeret, intercedere licuit:) in æs
5 incisæ deferebantur in ærarium conseruandæ. † Eadémque prope-
modùm in abrogandis legibus, solemnia fuerunt: vt enim in feren-
da lege populus rogabatur: *Vellet eam legem ferri.* ita in ea tollenda, con
tra rogabatur, *vellet eam abrogari.*

l Appia lib. j. bello ciuil.

Legis promulgatio.

Tribunorum authoritas.

Abrogandæ legis mos.

c *Plebiscitis)* † plebiscitum propriè dicitur, lex illa, quam plebs (hoc
6 est multitudo illa populi, præter patritios, & senatores [m] magistratu
suo tribuno interrogante statuebat: [n]. sic dicta quasi plebis scitum,
7 id est, statutũ, & cõfirmatũ. † Est enim sciscire, idem quod sancire,
& statuere. [o] Durius etiam, (inquit Cicero) Athenienses sciuerunt
vt Aeginetis qui classe valebant, pollices præciderentur. [p] Et alibi
creatio magistratuum, iudicia, populi iussa, vetita cùm sciscerentur
suffragia, optimatibus nota, plebi libera sunto. [q] Ad hoc quoq;, Plau
tinus ille Curculio. [r]

m L. plebs. ff. de uerb. signifi
n §. plebiscitum. de iur. nat. Gel. ubi. s.
o L. qui res. §. ult. ff. de solutio.
p Cic. lib. ij. offic.
q Cic. lib. ij. de legi.
r Plaut. in Curculione.

Plebiscitum.

Sciscere.

Rogitationes plurimas, propter vos populus sciuit:
Quas vos rogatas rumpitis: aliquam reperitis rimam,
Quasi aquam feruentẽ, frigidam esse, ita vos putatis leges.

Plebiscitorum autem formulam, ex Liuio talem fuisse deprehendi-
mus. Nam cùm emergens negotium tribunus plebi proponeret,
subijciebat. *De ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo Quirites.* túmque plebs,
vt decreuerat, respondebat, *Sic, uel sic, uolumus, iubemusq;*. L. Atilius Tri
bunus plebs, (inquit Liuius) ex authoritate senatus plebem in hæc
verba rogauit. Omnes Campani, Atelani, Calatini, Salatini, qui se
dediderunt agrum vrbémque diuina humanáque, vtensiliáque siue
quid aliud dediderunt, de ijs rebus quid fieri velitis, vos rogo Quiri-
tes: plebs sic iussit, quod senatus maxima pars censeat, qui assidens
id volumus, iubemúsq;. [s] His porrò plebiscitis, patritij, quõdam nõ
8 tenebantur. † donec L. Hortensius dictator, rogata lege eandẽ ipsis
quam legibus authoritatem esse voluit. [t] Idipsum tamen Liuius ad
L. Valerium & M. Horatium Coss. refert. [u] Omnium primum (in-
quit) cùm veluti in iure controuerso esset, tenerentúrne patres ple
biscitis: legẽ Centuriatis comitijs tulêre: vt quod tribuni plebis iussis
set, populum teneret. vt cunque sit, satis constat vim legis omnem
plebiscitis concessam, atque adeò, vt legis nomine plebiscita plerun
que donari legamus: vt in lege Oppia, Orchia, Aquilia, Falcidia, At-
tilia, & alijs id genus videre est. vnde M. Cicer. legem inquit tribu-
nus plebis tulit, ne auspicijs obtemperaretur, ne obnuntiare concilio
aut comitijs, ne intercedere lege liceret, vt lex Aelia & Fusia non
valeret. [x] Qua denique ratione puto, eundem Ciceronem, cùm
ciuilis iuris partes enumerat, [y] plebiscitorum non meminisse, quòd
ea scilicet pro legibus habuerit.

s Liui. lib. 26.
t L. ij. §. deinde cũ esset & ibi dicã. ff. de origi. iur.
u Liui. lib. iij.
x Cic. post redditũ
y Cicer. in Top.

Plebisciti formula.

Hortensia lex.

d *Senatusconsultis)* Ius legis sanciendæ non habuit olim senatus: sed
9 omnis eiusce rei potestas, apud populum fuit. † Procedente tamen
tempore, fecit difficultas cõuocandi populi numerosioris, quàm vt
in vnum posset facilè congregari, vt senatui, iuris condendi tribue-
retur authoritas. [z] ea potestate sibi primum à populo Romano
concessa

z l. non ambigitur. ff. de legib.

Senatusconsultum.

concessa.[a] Quod ius, quia à Senatu sancitum Senatusconsultum dictum est.[b] Postmodum verò sub Cęsaribus fuit admodum dimi nuta Senatus authoritas, solíque principi iura condere concessum:[c] quamuis legis vires senatuscõsultis semper cõseruatæ sint:[d] vt scilicet, non minori difficultate quàm leges ipsę conuellerentur, nec ab ijs magis quàm à principe, prouocare fas esset.[e] Senatuscõsulta porrò, vel per rogationem, vel per discessionem fiebant: quorum formulam, tametsi non obscurum sit, tum ex Cicerone,[f] tum ex Vlpiani verbis,[g] deprehendere, nos tamen opportuniore loco rem ipsam explicatiùs attingemus.[h]

a l.ij. §. deinde cũ esset. ubi dicam ff. de orig. iur.
b §. senatusconsul. de iur. natur. d. § deinde.
c l.ult. C. de legib.
d l.unic. C. de senatusconsul.
e l.j. §. sciendum. ff. à quib. app. non lic.
f Cicer. iij. & 9. Philip.
g l. item ueniunt. §. pridie. ff. de petitio. hered.
h in rub. ff. de senato. & in d. §. deinde.

Cęsarum placita.

e *Decretis principum.*) Post translatum in principem populi Romani beneficio, summũ imperij ius, quod principi placuit, cœpit vim legis habere.[i] fuerúntque hæc Cæsarum placita cõstitutiones, vel decreta principũ nũcupata.[k] de quib9 multa loco magis idoneo.[l]

i l.j ff. de constitu. princip. §. sed q. de iur. natur.
k d. l.j. d. §. sed q. & hic.
l in d. l.j.

Iurisconsulti munus.

f *Authoritate prudentum.*) Cùm non possent tam disertè, & explicatè legibus plebiscitis, aut senatusconsultis omnia tradi, quin superessent adhuc multa, quæ prudentũ iurisconsultorum interpretationem desiderarent maximè necessaria fuit prudentum authoritas. Itaque interpretabantur olim iurisconsulti, quæ circa leges Plebiscita Senatusconsulta Constitutiones principũ, & Edicta pręto rũ emergebãt dubia. Iurisperitorũ authoritas est (inquit Boetius) eorum qui ex xij. tabul, vel ex edictis magistratuum ius ciuile interpretati, sunt probatæ ciuium iudicijs, creditęq; sentẽtiæ,[m] secundũ quas tametsi ius in foro plerunque diceretur: legis tamen perpetuæ vim, & authoritatem, non habebant, fasq; fuit iudici ab ijs (vt à Causidicorum nostrorũ hodię cõsultationibus) liberè recedere. † Enim

m Boet. in Topic. Ciceronis.

Respõsa prudentum.

11 uerò Augustus postmodum constituit, vt ex eius authoritate prudentes responderent:[n] verùm non ideò illorũ responsis data est à principe legum vis & potestas: sed quò maior iuris haberetur authoritas, noluit princeps passim omnibus permitti de iure respondere: sed selectis duntaxat & probatis, quorum sententiæ quædam progressu temporis, ita receptæ fuerunt, & longo vsu confirmatæ, vt in iuris ciuilis corpus tandem redactæ sint, & appellatæ responsa prudentum.[o]

n l.ij. §. & ut obiter. ff. de orig. iur. ubi dixi.
o §. responsa. de iur. natur.

Prætorium ius.

g *Ius prætorium.*) † Prętor iuri dicundo prępositus statim, inito ma-
12 gistratu, vt se pręmunirent ciues de varijs negotijs edicta proponebat, secũdum quę toto anno ius diceret.[p] & quod ijs prętorũ edictis constitutum erat, ius, prętorium est appellatum: quibus si quid in iure nõ satis cautũ esset supplebat, mutabat, abrogabat, nouabat, emendabat:[q] vt pote cui data erat omnis publici priuatíque iuris potestas.[r] Quę tamen sub principibus (qui sibi facultatem condendę legis peculiariter reseruarũt[s]) adeò vsque fuit comminuta, vt si de re quapiam prętores dubitarẽt, oportuerit eos cęterorum exemplo magistratuum ad principes referre.[t] Sed nec principio ad prętorem tàm pertinebat ius condere, quàm conditum tueri: cùm iuris ciuilis custos duntaxat & disceptator constitutus esset.[u] Et Romæ creatus primũ fuerit, vt consuli bellis occupato, veluti succenturiaretur in iure dicundo.[x] Quæ omnia alibi commodijs.

p l.ij. §. eodem tempore. ff. de orig. iur.
q §. prætorum. de iur. nat. & hic.
r Liuius lib. 5.
s l.ult. C. de legib.
t l.uerũ. §. ex facto ff de mino. l.j. ff. de uent. insp.
u Cicero lib. iij. de legib.
x l.ij. §. deinde cũ placuisset. ubi dicam. ff. de orig. iur.

h *Corrigendi iuris ciuilis*) Prętor suis edictis ius ciuile aliquando iuuabat: vt cùm scriptis hæredibus bonorum posses. secundum tabulas decreuit:[y] nonnunquàm supplebat, quod in verbis legis desiderabantur (hoc enim propriè supplere est, quod videlicet in verbis deest ex sententia replere[z]) vt cùm actionem vtilem dabat, quo casu nulla erat actio iure ciuili prodita, & tamen æquum erat actionem dari.[a] Iterdum emendabat, & corrigebat: vt cùm liberis emancipa

Supplere.

y §. j. in fi. de bon. pos.
z l. Gall. §. etiã. ff. de lib. & post.
a l. qa actionũ. ff. de præscrip. uer.

tis ab intestato,[b] & alienis posthumis institutis,[c] contra duritiem veteris legis bonorum possessionem dedit.

i *Vtilitatem publicam.*) Interest quippè reipublicæ pro rerum occasionúmque varietate statuta quoque legum, variari.[d]

K *Honorarium dicitur.*) † Prętoriū ius ab honore prætorū Papi-
13 nianus hic Honorariū dictū autumat. quia videlicet ad honorem prætoris venisset,[e] hoc est, vt interpretor ego, quod in prætoris honorem, vt vim legis haberet receptum sit. Aliter tamen Iustinianus. Quoniam (inquit) qui honores gerunt, id est magistratus, authoritatē huic iuri dederint.[f] Alij ab honore, quia regijs insignibus & apparatu fermè consulari prętores suprà cæteros iudices fungerentur: velut per antonomasiam ius prætorium appellatum vo-
14 lunt.[g] † Hincque patet, cur prætoriæ actiones in iure quoque Honorariæ dicantur.[h] Sed de ijs opportuniùs alibi.[i]

Honorarium ius.

Honorariæ actiones.

b §. emancipati. de hered. quæ ab intesta.
c d. §. n. de honor. poss.
d c. non debet. de consa. g. & affi.
e l. ij. §. eodem tempore. ff. de orig. iur.
f §. pretorum. de iur. natur.
g Fenestel. de magist. Ro. c. 19.
h l. ij. ff. nau. caup. l. pœnales. ff. ad l. Falcid.
i in d. §. eodem tempore.

L. NAM ET IPSVM.

Martianus lib 1. institutionum.

LEX VIII.

Nam & ipsum ius Honorarium[a] viua vox[b] est iuris ciuilis.[c]

SVMMAE.

1 *Vox.*
2 *Magistratus lex loquens.*
3 *Edicta pretorum annua.*
4 *Edictum perpetuum.*

a Honorarium) Id est prætorium ratione quā prædixi.

b *Viua vox.*) Est hic
1 allegoria. † Cū enim vox significet sonum, qui ab animalis ore emittitur: non potest iuris, vt nec alterius cuiusuis inanimatæ rei vox, nisi per trāslationem dici, versatur autē in hoc allegoria. quia sicut per voces, & verba nostram mentem, & intentionem exprimimus: ita per prætoriæ legis interpretationem, veram ciuilis legis sententiam, haurimus, & arripimus. Sic M. Cicero, legem cum omnibus, semper vna atq;
2 eadem voce loqui, eadem figura dixit.[b] † Et alibi magistratum ait, legem esse loquentē, legem, autem mutum magistratum.[c] Nec dissimiliter Iustinianus, principem scribit legem esse animatam in terris.[d]

Vox.

Magistratus lex loquens.

b Cicer. lib. j. offic.
c Cicero libr. ij. de legib.
d §. ult. de consul. coll. iiij.

c *Iuris ciuilis.*) † Edicta prætorum, vim dumtaxat annuæ legis,
3 habebant: cum ipsóque magistratu, finiebantur. Qui plurimum (inquit M. Cicero) tribuebant edicto prætoris, non nisi legem annuam, esse fatebantur: cui finem adferebant calendæ Ianuariæ.[e] Quod cùm ambitiosis prętoribus magnam patefaceret fenestram
4 quiduis arbitratu suo decernendi & statuendi: † Cornelius Sylla trib. plebis legem tulit, vt nemine palam repugnante, inquit Asconius, sic multis inuitis, vt ius ex edictis suis perpetuis dicerent prætores,[f] quæ res multum authoritatis, & gratiæ sustulit ambitiosis prætoribus, qui ius anteà solebant variè dicere: eáque edicta diuersim sparsa, quæ videlicet perpetuatione digna visa sunt, Saluius Iulianus Adriano imperante collegit, & in ordinem ac veluti artem redegit.[g] tumq; cœpit ius ciuile cum prætorio in vnam consonantiam iungi,[h] ipsúmque ius prætorium dici viua vox iuris ciuili:.[i]

Prætorum edicta lex annua.

Edicta perpetua.

e Cice. actio. iij. in Verr.
f Ascon. Pedia. in oratio. pro Cornel. de maiesta.
g l. ij. §. sed quia dicitur. C. de uete. iur.
h §. sed cùm paulatim. de testa.
i ut hic.

L. Omnes

L. OMNES.

Caius lib.1. Institutionum.

LEX IX.

2 Omnes populi,qui legibus aut moribus [a] reguntur, partim suo proprio,partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius ciuitatis proprium est, vocatúrque ius ciuile, [b] quasi ius proprium ipsius ciuitatis, quod verò naturalis ratio [c] inter omnes homines [d] cõstituit,id apud omnes peræquè [e] custoditur, [f] vocatúrque ius gentium, [g] quasi quo iure omnes gẽtes vtãtur.

Leges & mores.

SVMMAE.

1 *Leges & mores opposita.*
2 *Ius ciuile quid.*
3 *Iurisconsultus.*
4 *Ratio naturæ,uera lex.*
5 *Peræquè.*
6 *Humanum ius.*

a LEgibus aut moribus) Vulgò *Legibus & moribus*,legitur:vt cunque sit, demonstrant hęc verba,nos hîc non agere de populis illis barbaris efferis,& immanibus: qui cùm nullis certis moribus, nullísq; patrijs institutis regantur: nihil profectò cum hoc iure gentium commune habẽt sed hominibus, qui rationis participes sunt, aliquámque conseruant suauitatẽ huma-
1 nitatis. † Leges porrò,moribus hîc opponit Caius,legis verbo significans, quodcunque scripto, vel iubendo, vel vetãdo, sãcitũ est. [a] per mores verò vsum tacito populi consensu receptũ, nõ lege non scripto, sed diuturna hominum opinione, & consuetudine confirmatum [b]

a l j. & ij. ff. de legib. Cic. j. de leg.

b l. de quibus. cum seq. ff. de legib.

b *Ius ciuile.*)Quod ideo M.Cicero definit, Aequitatem esse jis cõstitutam,qui eiusdem sunt ciuitatis,ad res suas obtinendas, [c] & Ari-
2 stoteles † Ius ciuile(inquit) est,quod in societate, & communione
3 vitę positum est. [d] † nec Iurisconsultus proinde dici meretur, sicuti Cicero scribit,nisi qui legum;& consuetudinis eius,qua priuati in ciuitate vtuntur,& ad agendum,& ad respondendum,& ad cauendum,peritus sit. [e]

Ius ciuile q̃d.

Iurisconsultus.

c Cicero in Top.

d Aristotel. 5. Ethicorum c. 6.

e Cic. ad Q. frat.

c *Naturalis ratio.*) † Hanc rationem naturæ M. Cicero legem cæ-
4 lestem dicit. [f] Et alibi, vera lex,inquit, est recta ratio,naturę congruens,diffusa in omnes,constans,sempiterna,quę vocet ad officiũ iubendo,vetando,à fraude deterreat. [g]

Ratio naturalis.

f Cic. lib. ij. de leg.

g Cice. libr. iij. de repub.

d *Inter omnes homines*) Falluntur ergo qui ius gentium illud esse volunt,quo aliquæ tantùm gentes vterentur. Veluti licere filijs apud Persas matribus cõmisceri,non licere apud Gręcos. [h]

Ius gẽtium.

h Harmenop. lib. j.

e *Peræquè*) † Pariter eodemmodò, & æqualiter. [i] Atque hoc-
5 perequè(inquit Cicero)in omni agro Decumano reperietis. [k] Et alibi,Quod cum perequè omnes,tum acerbissimè Bęotij,senserũt. [l]

Perequè.

i l. j. ff. de ijs qui sunt sui. l. ij. §. si sub conditiõe. ff. de secund. tab.

k Cicer. 5. in Verr.

l Cice. in Pisonem.

f *Custoditur.*)Sic Aristoteles,naturale ius est, inquit, cuius vis idẽ apud omnes valet. [m]

m Arist. 5. Ethico

g *Ius gentium.*)† Liuius humanum ius dicit quasi constitutio sit to

Humanum ius.

a Liuius lib.5.

tius generis humani.[a] Ergo si lex municipij, furari prohibeat adiecta pœna, furti prohibitio iuris gentium est: quod ab eo omnes penè homines abhorreant. pœna verò, quæ propria est eius ciuitatis, Ciuilis erit.

L. IVSTITIA.

Vlpianus lib.1.Regularum.

LEX X.

Iustitia [a] est constans, [b] & perpetua [c] voluntas [d] ius suũ cuique tribuendi.[e] Iuris præcepta sunt hæc. [f] Honeste viuere,[g] Alterum non lædere,[h] Ius suum vnicuique tribuere.[i] Iurisprudentia [k] est diuinarum,[l] atque humanarũ [m] rerum notitia: iusti atque iniusti [n] scientia.[o]

SVMMAE.

1 *Iustitia uniuersalis.*
2 *Depositum quandoque non reddendum.*
3 *Magistratus qualis.*
4 *Iustitiæ pictura.*
5 *Perpetuum.*
6 *Morbus perpetuus.*
7 *Iustitia, fertur uoluntate.*
8 *Iustitia, uirtutum regina.*
9 *Affectus hominum, exitiosi.*
10 *Honestè uiuere.*
11 *Suum quomodò cuique tribuendum.*
12 *Sapientia.*
13 *Encyclopedia.*

Iustitia vniuersalis & particularis.

a
1 IVstitia.) † Non illa quidem vniuersalis quæ cùm sit erga omnes leges obedientia, honestas omnes actiones complectitur: sed particularis, quæ certa propriáque virtutis species est, in suo cuique distribuendo consistens, siue id proportione Geometrica fiat, pro rerum videlicet personarúmque meritis, & qualitate: vt in muneribus demandandis, & pœnis præmijsq; decernẽdis: quę species iustitiæ, Distributiua dicitur: siue proportiõe Arithmetica, vt in commercijs & rerum permutationibus, quæ commutatiua iustitia nuncupatur. Sed de vtraq; nos superius plura.[a]

Didributiua iustitia.

a In rub. huius tit. ...

b Consta[n]s.) Hoc est stabilis, & firma quædam affectio, suum cuique reddendi certo rationes iudicio forma-
2 ta, neque enim suum quandoque reddi æquum est, † non depositum.[b] veluti latroni, vbi dominus intercedit: aut etiam ipsi domino furioso reposcenti.[c] Quod contra Simonidem, qui simpliciter dixerat iustum esse debitum vnicuique reddi. Cephalus apud Platonem eleganter disputat.[d] Constantem autem voluntatem rectè dixit Vlpianus. Vir nanque iustus & sapiens, vt M. Cicero scribit,
3 sententiam mutauit nũquam.[e] † Vnde magistratum, qui ius reddit, firmum esse oportet immutabilem, & inexorabilem, vt neque pecunia corrumpi, neque frangi potentia, neque odio, gratiáue inflecti possit.[f] Quod pictoribus rhetoribúsque antiquioribus an-
4 sam præbuit, † vt iustitiã pingerent forma virginali, aspectu vehementi, & formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate: vt apud Gellium Chrysippus Stoicus scriptum reliquit.[g] Est ergo Iustitia constans animi affectio, suum cuique tribuens, & hanc societatem

b Cicer. libr. iiij. ad Herenn.
c l. bonæ fidei ff. depos.
d Plato lib.1. de republic.
e Cicer. pro Murena.
f Cice. pro Cecina.
g Gel. lib. 14. c. iiij.

Depositum quando non restituendum.

Magistratus constantia.

Iustitiæ pictura.

Iustitia quid.

coniunctionis

coniunctionis humanæ munificè,& æquè tuens,[h] dum vt suprà diximus,cum ratione,& pro dignitate cuiusque tribuatur.[i]

Perpetuum.

c *Perpetua.*) † Hoc est continuata voluntas,& fine inreremissione
5 procedens:quemadmodum cùm Cicero dixit,Constans,& perpetua defensio salutis meæ.[k] Et alibi mea perpetua,inquit, & constans voluntas in rempublicam.[l] sic Latini quoque dicunt, perpetuam orationem,perpetuam hystoriam,& alia id genus. noster itē
6 Vlpianus,[m] & ante eum Cicero,[n] † perpetuum morbum dixit, pro continuo,& non interuallato.

Morbus perpetuus.

Verùm enimuerò,cùm constantem,& continuatam sine intermissione voluntatem, Vlpianus[o] in iustitia desideret: [o] septies autem in die cadat iustus: [p] humanæque res continuò fluctuent,& in perpetuo motu consistant.[q] Sunt qui hunc locum de diuina tantum iustitia accipi posse credant.[r] non satis intelligentes,Iustitiam à Iurisconsulto finiri in seipsa, & propria perfectáque eius specie:non vt particulariter homini exercenti inhæret,sed vt inesse oportet.

Iustitia quomodò hic finiatur.

Quemadmodum & in nuptiarum diffinitione,per eas iuris authores dixerunt indiuiduam vitæ cōsuetudinem retinent:[s] cùm tamen multis modis contingat dirimi matrimonia.[t] Et prætor reddere ius dicitur,etiam cùm iniquè decernit:habita eius quod prætorem agere oportet ratione,[u] nec ideò minus putandum à Quintiliano probè definitum oratorem: vt sit vir bonus dicēdi peritus:quod talis adhuc fortasse nullus extiterit.

Nuptiarum finitio.

Orator quis.

d *Voluntas.*) † Hoc est affectio, & ardens propensio animi cupidè
7 semper volentis,& inclinati ad suum cuique tribuendum.[x] Videmus enim,inquit Phylosophus, eam animi affectionem omnes iustitiam dicere,qua res iustas,& facimus,& cupimus facere.[y] Voluntatem autem hoc est affectum animi,ideò dixit Vlpianus, quòd non alia sit virtus præter iustitiam, quę mera putáque voluntate feratur.reliquæ siquidem aliundè mouentur,& quoddam extrinsecorum affectuum, veluti calcar habent,[z] vt audaculè nimis irrideant nonnulli hanc Iustitiæ finitionem falsò arrepta huius dictionis voluntas occasione.[a] Quod ab alijs ante nos animaduersum non ignoro.[b]

Iustitia tota in affectione iusti consistit.

Agricola reprehenditur.

e *Suum cuique tribuendi.*) Pro cuiusque tamen dignitate,[c] & cum rationis iudicio.[d] neque enim furenti,licet suum reposcat,depositum confestim reddi,æquum est.[e] proprium ergo Iustitię munus versatur in suo cuique distribuendo:vt fortitudinis in laboribus periculísque subeundis: temperantiæ in reijciendis voluptatibus: &
8 prudentię in bonorum,& malorum,delectu.[f] † Ac proinde iustitiam dicimus, virtutem omnium excellentissimam cæterarúmque veluti dominam,& reginam virtutum,[g] quòd sola alienis bonis vltrò prospiciat,& ad alterius commoda continuò referatur.[h]

Suum quomodò cuique tribuendum.

Iustitia virtus omnium nobilissima.

f *Sunt hæc.*) His tribus iuris præceptis,quę ad diuinam illam regulam, *Alteri ne feceris,quod tibi fieri non vis*, referuntur, tota ciuilis phylosophia continetur. Neque enim vlla lex est,vlláue ciuilis ratio,quę non hūc spectet. vt scilicet,vel honestè viuāt homines, vel alterum non lędant,vel ius suum vnicuique tribuant,quorum prius ad Deum,alterum ad proximum, postremū ad nos ipsos refertur. Piè nanque,& sanctè cum Deo viuendum ne quid vitij patremus:iustè cum proximo,ne vel in minimo eum offendamus:moderatè nobiscum,ne aliena appetamus. Vnde & tres illi exitiales affectus, à natura corrupta mortalibus tributi, nempè Libido, Ira & Cupiditas,quibus,veluti tribus furijs,diu noctúque agitātur hominū mentes,[i] mirè coercentur & refrenantur. quippe compescitur Libido,si honestè viuitur.Ira coercetur,si nemo lęditur. Cupiditas ve-

Tria iuris pręcepta.

Libido, Ira, Cupiditas.

h Plato libr. 9. de legib. Aristol.ij. & 5. Ethico. Cicer.ij. de inuētio. & iiij. de natur. Deo.
i Cicero iij.ad Herenn.d.l.bona fides.
k Cicer.post reditum.
l Cicer.j. Philipp.
m l.si cum dotem. §. si maritus. ff. sol.mat.
n Cicer.ad Attic.
o Vlpia.hic.
p Prouerb. 24.
q §. ut autem. de non alien. coll.ij.
r Accur. & doct. hic.
s §.j.de pat. potesta.c.j. 27. quaestio.ij.
t l.j.ff. de diuort.
u l.penult. §.j.hoc titul.
x Cicer. libr. ij. de
y inuent.
z Aristot.5.Ethic. in princ.
z Aristot.5. Ethic.c.iij.
a Rodolph. Agricola lib.ij. de inuentio.dialect.
b Alciat.lib.j.Parerg.c.31.
c Cicer.libr. iij.ad Herenn.
d l. bona fides. ff. depos.
e Plat.j. de repub.
f Cicer. lib.j. offic. & 5.de finib.
g §.j.ut omn. obe. iud. col.5. Cicer. j.denat. Deo. & in offic.
h Aristot.5.Ethic.
i Lactantius lib.6. de uero cultu.

rò refrenatur, si cuique suum redditur, & distribuitur.[k]

g *Honestè uiuere.*) Id est, † vt interpretatur Cicero, [l] cum virtu-
10 te, vt nequid videlicet indecorè vitiosèque faciamus, [m] non tam quid summo iure nobis liceat, plerunque recipientes, quàm quòd ex receptis ciuium, regionisque moribus, sit honestum. [n] neque enim (verbi causa) concubinam hodie vir iustus, iurisque sapiẽs ideò retinebit, quòd eam habere ciuilis lex permittat.[o]

Honestè quo modò viuatur.

h *Alterum non lædere.*) Iustitiæ partes sunt, (inquit Cicero) nõ violare homines, verecundiæ fines non offendere. [p] Et sanè cùm cognationem quandam inter nos natura constituerit: [q] & nobis sit quædam cum cælestibus agnatio: [r] hominem homini nocere, & (quod Plautus dicebat) Lupum esse, [s] non modò nefas est: sed cum ipsa etiam natura pugnare videtur.[t]

i *Suum cuique tribuere.*) † Non quidem temerè, sed cum iudicio,
11 sicuti dictum est, & pro dignitate cuiusque. [u] Nam nec furẽti suũ, licet depositum reddi conuenit, [x] & si duobus non nihil præstandum est, potiùs ei tribuendum, cuius petitio iustior apparet. [y] Nã ex duobus æquis, quod æquius est, sequi oportet.[z]

Suum quando & cui tribuendum.

K *Iuris prudentia.*) Quam iuris studiosi, exequendæ iustitiæ gra-
12 tia profitentur, ea inquam iurisprudentia, vera est, & non simulata philosophia. [a] hoc est ingenuum sapiẽtiæ studium. [b] † Sapientia verò diuinarum, & humanarum rerum causarúmque quibus hę res continentur, scientia. [c] vt meritò dixerit hoc loco Vlpianus, Iurisprudẽtiam, esse humanarum, diuinarúmque rerum notitiam, & ita omnium doctrinarum consensum concentúmque. [d] Indéque rectè dicere possumus per Iurisprudẽtiam, effici orbem illum
13 doctrinæ, quem Gręci, † Encyclopediam vocant. Quod si verum est, qua fronte quæso possunt apparere Legulei isti, qui nec diuinarum, nec humanarum disciplinarum notitiam vllam habentes, imò verò ab omnibus bonis artibus abhorrentes, se nihilominus iurisperitorum titulo subperbire non erubescunt? Porrò quid inter sapientiam & prudentiam intersit, alio loco exponimus.[e]

Iurisprudentia.
Sapientia.
Encyclopedia.

l *Diuinarum.*) Hoc est sacrorum, in quibus nostrum ius partim consistere suprà dixit Vlpianus, [f] & quorum cognitio, vt olim apud collegium Pontificum fuit: [g] ita hodie cùm in pandectis, tùm in Iustiniano Codice iuris studiosis, affatim proponitur.[h]

m *Humanarum.*) Prophanarum, & ciuilium: veluti commerciorũ & contractuum.

n *Iusti atque iniusti.*) Iustitiæ nanque cultores boni & æqui notitiam profitentur, æquum ab iniquo licitum ab illicito separantes.[i]

o *Scientia.*) Et ea quidem excellens, magníque faciunda, dum non ad quæstum ea sordidè nimis abutamur. Sanctissima siquidem est, vt Vlpianus ait, iuris ciuilis sapientia, quæ numario affectu non est dehonestanda.[k]

k Valer. lib. iiij.
l Cicer. libr. iij. de finib.
m Cicer. lib. j. offi.
n l. semper. ff. de ritu nup. l. non omne. ff. de reg. iur.
o l. j. §. ult. l. iij. ff. de concubi.
p Cicer. lib. j. offic.
q l. ut uim. §. hoc titul.
r Cicer. libr. ij. de legib.
s Plaut. in Asinaria.
t Cicer. lib. iij. offi.
u Cicer. iij. ad Herenn.
x Plat. j. de repub.
y l. Bona fides. ff. depos.
z l. si seruus communis. §. quod uerò. ff. de fur.
a l. j. §. j. hoc titul.
b Cicer. lib. ij. offi. & iiij. Tuscula.
c Cice. lib. ij. offic.
d Cicer. libr. iij. de orator.
e l. j. ff. de legib.
f l. j. §. j. hoc titul.
g Liuius lib. j.
h l. ij. §. omniũ. ff. de orig. iur.
i l. j. in prin. hoc titul.
k l. j. §. proinde. ff. de uar. cognitio.

L. IVS PLVRIBVS.

Paulus lib. 14. ad Sabinum.

LEX XL.

Ius pluribus modis [a] dicitur. Vno modo cùm id quod semper bonum, ac æquum [b] est, ius dicitur: vt est ius naturale

Ius pro scientia iuris.

a *Pluribus modis.*) Prę-
1 ter † hic expressos ius pro scientia iuris vsurpatum ab Vlpiano suprà probaui-

rale.[e] Altero modo, quòd omnibus, aut pluribus in quaq; ciuitate vtile est, vt est ius ciuile.[d] nec minus ius rectè dicitur in ciuitate nostra, ius honorarium.[e] Prætor quoq; ius reddere dicitur, etiã cùm iniquè decernit:[f] relatione scilicet facta, nõ ad id quod prætor ita fecit: sed ad illud, quod prætorẽ facere cõuenit. Alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur.[g] appellatione collata ab eo quod fit, in eo vbi fit. Quem locum, hoc modo determinare possumus, vt vbicũq; prætor, salua maiestate imperij sui,[h] saluóque more maiorũ,[i] ius dicere constituit, is locus rectè ius appelletur.

Naturale ius.

S V M M AE.

Ius gentium.

1 *Ius pro scientia.*
2 *Ius naturale.*
3 *Lex quandoque iniqua.*
4 *Forum.*
5 *Maiestatem minuere.*
6 *Apuleia lex.*
7 *More maiorum.*
8 *Prætoris ius dicentis apparatus.*
9 *Ius dicere pro tribunali.*
10 *Tribunalia.*

mus.[a] Fuit autem solus Vlpianus qui ius trifariã diduxit, vt aliud naturale, aliud gentiũ, aliud ciuile esset: cùm tamen Caius hic, & reliqui iuriscõsulti, duas tantũ partes iuris fecerint naturalẽ & ciuilẽ.

b *Bonum ac æquũ*) Hoc
2 ius, illud † est, quod nõ hominũ opinio genuit sed æternæ sapiẽtiæ beneficio, mentibus nostris insculptũ est:[b] naturalíq; ratione, inter omnes homines cõstitutum, nullã ideò recipiens variationẽ.[c] De quo, sic alibi, M. Cicer. Est vera lex recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constãs sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, & à fraude, vetãdo deterreat, cui nec prorogari fas est, nec derogari ex hac aliquid licet, nec tota abrogari potest.[d] & reliqua.

c *Ius naturale*) Quod Vlpianus[e] & Caius,[f] suprà ius gentiũ dixerunt, quod scilicet inter omnes homines iudicij, rationísq; participes vigeat. At quia totum à recta naturæ ratione dimanat: ius naturale frequenter quoque dicitur.[g] Qua de re, superius dictum est.

a l.j.§.hoc titul.

b Cicer. lib. ij. de legibus.

c c. ult. §. his ita 6. distin. c. j. 5. distin.

d Cicer. libr. iij. de republica.

e l.j.§.ult. hoc tit.

f l. omnes. in fi. hoc titul.

Ius ciuile.

d *Ius ciuile*) Sic dictum, quasi ius proprium ipsius ciuitatis.[h] Est enim ius ciuile, æquitas ciuibus præscripta, ad res suas obtinendas, & conseruandas.[i]

g l.j. cum seq. ff. de rer. diuis. §. singulorum. illo titu. in institu. & hic.

h d. l. omnes.

i Cice. in Top.

Honorarium ius.

e *Ius honorarium*) Id, prætorium: ob honorem prætoris sic nuncupatum, & quod Martianus, viuam iuris ciuilis vocem dixit.[k]

Lex quãdoq; fit iniqua.

f *Iniquè decernit*) † Sic quod legibus nostris constitutum est,
3 quamuis aliqua loci puta, vel temporis occasione iniquum hodie dici possit: quia tamen ea fuit legislatorum voluntas, vt nihil quod æquum non esset, statuerent: ius ciuile rectè dicitur.

k l. ius autem. cum l. seq. hoc tit.

Forum.

g *Ius redditur.*) Locus ille, vbi ius redditur & iurisdictariæ con-
4 trouersiæ exercentur, † Forum propriè dicitur, aut vt quibus-

dam visum est, Forus, in masculino genere.[l] Iulius Paulus quandoque vocauit Auditorium.[m] & hic liberiore adhuc sermone, ius nuncupat, appellatione nimirùm collata ab eo quod fit, in eo vbi fit. vnde illud Terentianum, *In ius ambula.* & illud Lyrici poëtæ.[n]

Oppono auriculam, rapit in ius.

Quo sensu pariter dicimus, vocare aliquem in ius,[o] & confessos in iure pro iudicatis haberi.[p]

Maiestas imperij.

h *Salua maiestate Imperij sui*) † Quia non in loco priuato, sed pu-
5 blicè, & pro tribunali ius dicat.[q] nisi fortè causas voluntariæ iurisdictionis tractaret:[r] aut contentiosæ cognitionem causæ non desiderantes.[s] Quod si prætor contra maiestatem imperij quid olim fecisset, aut alius ex magistratibus, læsæ maiestatis reus fiebat. Vnde Cato censor, L. Flaminium senatu mouit, ob inquinatam honoris maiestatem, per supplicium de damnato in prouincia ad spectaculum meretricis sumptum.[t] Neque sanè quicquam antiquiùs veteres habuerunt, quàm imperium & maiestatem popu-
6 li Romani, conseruare.[u] † Quin & Apuleiæ cuiusdam legis meminit Cicero: qua (inquit) qui maiestatem minuisset, pœna capitis afficiebatur.[x] Cùm autem maiestas decus sit, dignitas, & amplitudo populi Romani (hodie verò principis, aut cuiusuis maioris magistratus) minuere maiestatem, vt idem ait, est de dignitatis amplitudine, aut potestate populi, eorúmue quibus potestatem populus dedit, derogare.[y]

Apuleia lex.

Mos.

i *Saluoq; more maiorum*) Mos obseruatio quædã est diuturna, non
7 lege, sed vsu opinionéque hominum confirmata.[z] † vnde mos maiorum vetus dicitur institutum, aut exemplum, à maioribus acceptum, quod vsu confirmatum ad nos sine scripto peruenit.[a] Lucius Cornelius Lentulus, (inquit Liuius) proconsul ex Hyspania cum postulasset, vt sibi triumphanti in vrbem inuehi liceret. Res triumpho dignas censebat, senatus: sed exemplum à maioribus nõ accepisse, vt qui neque dictator, neque consul, neque prætor, res gessisset, triumpharet, & cum eo decurreretur vt ouans vrbem iniret. T. Sempronius Longus tribunus pleb. intercessit: nihilomagis
8 id more maiorum, aut vllo exemplo futurum dicens. † More maiorum autem prętor ius dicebat pro tribunali, hoc est in sede illa excelsa, & in sublimi posita sedens: non in subsellijs, aut alibi quemad
9 modum minores magistratus. † Rursus veste trabea, hoc est purpurea & ornamentis prætorijs, succinctus præséque habens cætera magistratus insignia: veluti Lictores, Fasces, Apparitores, & sellam eburneam curulem. Quæ cum essent summi honoris, & imperij insignia, illis tantùm magistratibus concessa fuêre, quorum maius erat imperium, & maxima auspicia.[c] Quin & ius vtendi fastigio tribunalis magistratibus duntaxat maioribus concessum, hoc est, qui imperium haberent.[d] vt Romæ Consulibus, prætoribus, & præfectis vrbis in prouincijs verò præsidibus, & proconsulibus. Minores autem magistratus, qui videlicet nudam iurisdictionem habeant, sine potestate & imperio,[e] in subsellijs considentes ius reddebant.[f] Vnde Vlpianus significans non cuicunque magistratui datum, vt sublimen illum tribunalis locum, conscendere posset: Qui pro tribunali præest, (inquit) vel aliam iurisdictionem habet.[g] Cuius autem formæ essent olim tribunalia, perbellè tractat Vitruuius.[h]

Mos maiorũ.

Pro tribunali ius dicere.

Magistratuũ insignia.

Tribunalia.

l cap. forus. de verbo. significa.
m l. lecta. ff. si cert. peta. l. contra. in fi. ff. de re indic.
n Horat. lib. j. sermo. satyr. 9.
o ff. & C. de in ius vocand.
p l. unic. C. de cõfe.
q l. ulti. C. de offic. diuer. indic. l. j. C. de offic. iudic. l. cũ sententiam. C. de senten.
r l. ij. ff. de offic. proconsul. §. serui. de liberti.
s l. ij. §. dies. ff. quis ord. seru.
u Cice. pro Rabir.
x Cic. lib. ij. de natura Deo.
y Cicer. lib. ij. de orator.
z l. de quibus. cum seq. ff. de leg b.
a l. more. ubi dixi. ff. de iuris.
b Liuius lib. 31.
c Alex. Neapol. lib. j. Genial. dic. c. 27 & lib. ij. c. 25.
d l. ij. ff. de in ius vocan.
e l. nec magistratibus. ff. de iniur.
f Asconi. Pedia. in diuinatio. Cice.
g l. j. ff. de iudi.
h Vitruu. libr. 5. de archite&.

L. Nunquam

L. NONNVNQVAM.

Martianus lib. 1. Institutio.

LEX XII.

Necesſitudo.

Nonnunquàm ius etiam pro necesſitudine [a] dicimus. velutiest mihi ius cognationis, [b] & affinitatis. [c]

S V M M AE.

1 *Necesſitudo.*
2 *Cognatio.*
3 *Affinitas.*

a 1 N*ecesſitudine*) † Necesſitudo hic coniunctionis vinculum significat, quod vel beneuolentiæ vel propinquitatis vi cõtrahitur. Quo modo præter iurecõsultos, [a] boni quique autores hoc verbũ pasſim vſurpant: plenique ſunt exemplorũ libri, vt ea commemorare ſuperuacaneum putem. Eſt tamen in iure quandoque legere, necesſitudinem pro necesſitate, & vi ipſa premente, & cogente: [b] vt & apud Saluſtium ſæpè, [c] ac nonnunquam apud M. Ciceronem: Necesſitudo eſt, inquit, cui nulla vi obſiſti poteſt. [d] inde & illud Aſelionis, qui dicebat, bonum Imperatorem, ſi quis collatis decertare nõ debere: niſi ſumma necesſitudo, aut ſummae ei occaſio data fuerit

a l. hæc autẽ. §. j. ff. qui. ex cau. in poſſeſſ. ea.

b l. non omnes. §. j. ff. de re mil.

c Salu. in iugur. & in Catilina.

d Cic. li. ij. de inuẽ.

Imperator quãdo ſignis collatis debeat certare.

b *Cognationis*) † Id eſt ſanguinis, ſiue id per mares, ſiue per fœminas

Cognatio.

2 contingat: ſic enim generatim cognationis verbum, hic accipitur. [e] quamuis contracta ſignificatione eam ſanguinis coniunctionem ſignificet, quæ per fœminas deſcendit: nam quæ per mares contingit, Agnatio propriè dicitur. [f]

Agnatio.

e l. non facilè. §. j. ff. de grad. affini.

f l. j. inter agnatos. ff. unde legit. §. j. de legi. tutel. §. ſunt autem. de legit. agna. ſucceſ.

Affinitas.

c. *Affinitatis*) † Affinitas, eſt propinquitas perſonarum, quæ per

Affines.

3 cognatorum nuptias nobis coniunguntur: vt ita affines dicantur viri & vxoris cognati. [g]

g d. l. non facilè. §. affines

IOANNES CORASIVS

Iuriſconſultus Toloſæ ſcripſit: Ferrariæ recognouit.

DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESSIONE PRVDENTIVM,

TITVL. II.

SVMMAE.

1 Iuris origo præcognoscenda.
2 Ceres legifera.
3 Thesmophoria.
4 Legum inuentores.
5 Radamanthi uita.
6 Deus legifer.
7 Moses hominum primus legislator.
8 Lex Deus est.

Iuris origo.

XPOSITIS diffinitionibus & diuisionibus iuris, ad eiusdem originem, legislator transitum facit.
1 quod † videlicet necessum sit, ei qui in hoc studij genere fœliciter versari velit, iuris fontes, & originem ante omnia cognoscere.[a] Equidem mortalium vetustissimi, vt Tacitus scribit, nulla mala libidine omnia simpliciter agebant honesta suoptè ingenio petentes, & nihil iniustum cupientes, donec exui pudor, & modestia cœpit, visque & ambitio incedere, tum enim probrum, & scelus inuasit. Ideóque præmijs & pœnis opus fuit, vt illorum propositione allecti, virtutem cuperent homines: vel coertionibus perterriti, ab iniusti via reuocarentur. Inde iu
2 ris principiũ & origo.[b] † Leges porrò mortalibus, primùm à Cerere datas Ethnici fabulantur.[c] vnde Ouidius.[d]

a l.ij.in princ.hoc.titul.

Ceres legifer.

b Cornel. Tacitu. lib.iij. Annaliũ.
c Diod.lib.j.rer.antiq.Herod.in 6.
d Ouid.lib.5.Meta

Prima Ceres unco glebas dimouit aratro:
Prima dedit fruges, alimentáque initia terris.
Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Et Virgilius.[e]

e Virgil.iiij.Aene.

Principio delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes,
Legiferæ Cereri.

3 Eóque factum, vt sacra quæ huic Deæ fiebant, † Thesmophoria,
4 id est, legiferalia nuncuparentur. Alij verò † primùm legislatorem fuisse Radamanthũ asseuerant.[f] ac demùm alios alijs leges tulisse.[g] vt Batrianis Persísque Zoroastrem: Aegyptijs Trimegistum: aut sicuti alijs placet, Aethiopes, quorũ Aegyptij, coloni dicuntur: Cretensibus, Minoem: Celtis, Herculem: Argiuis, Phoroneum: Henichis apul Colchos, Amphytum: Hyspanis, Abidem: Chataginiensibus, Charondam: Lacædemonijs Lycurgum: Atheniensibus Draconem, & Solonem: Romanis deinde Romulum, ac mox Nunam: Italis Pythagoram: Scythis Zamorxim: Magnesijs, & siculis Platonẽ. Quod verò Radamanthũ, nonnulli putãt cõditorẽ legis fuisse, ex
5 Platone,[h] falsum deprehẽditur. † Radamãthus inquit Plato vir quidem bonus extitit, à Minoë siquidẽ instructus erat, nec tñ regiã disciplinam om-

Thesmophoria.

f Plinius lib.8.ca.56.
g c. Moyses.7.dist.
h Plato in Minoe.

Radamanthi vita.

plinā omnē, sed Regitū ministrare, in iudicijs, didicit. Vnde iurisperitus appellatus erat, quo veluti legū custode, per vrbē vsus est. vt nō legūlatorū, sed iudicū Radamanthū fuisse intelligere nō sit obscurum. Enimuerò nos qui iamdiu didiscimus ex Demosthene, [i] & Martiano, [k] leges omnes inuentum esse, ac munus deorum: cum

Deus legifer.

6 diuino illo vate Esaya, † Deum optimum maximum legiferum dicimus, ab eóque primùm leges ad animæ salutem, & humanæ quietis tuitionem conditas [l] ac Mosi demùm traditas in montem Si-

Moses primus legislator.

7 nai, [m] † & per Mosem antiquissimū omniū hominū legislatorem, Hæbreis constitutas. [n] Ad cuius exemplum cæteri deinceps principes viri in suis ciuitatibus leges sanciuerunt; eas sicuti Moses ad Deum, ita ipsi ad quoddam cælitum numen referentes. Quemadmodum Trimegistus Aegyptios legibus instituens in Mercurium retulit. Lycurgus Spartanis leges ferens in Apolinem, Minos primus Cretæ Rex & legislator in Iouem, Draco & Solon Athenas legibus fundantes in Mineruam, Pompilius Numa, qui vrbem Romam legibus muniuit, in Aegeriam nympham: vt ita verum sit, quamuis varios legum constitutores genus humanum habuerit: non tamen ab hominum industria, sed à summa Dei immortalis prouidentia, leges ipsas defluxisse. vnúsque (vt literæ sacræ perhibent) est legislator, nempè Deus. [o] vt meritò moneat Plato, legem veluti Dei præceptū seruari: & Socratus ille sapientissi-

Trimegistus. Lycurgus. Minos. Draco, Solon. Numa.

Lex Deus est.

8 mus, sapientissimè dicebat, † Lex Deus est, hanc venerare.

i Demosthenes in j. oration. contra Aristogitonem.
k l. ij. ff. de legib.
l Esaye 33.
m Exodi 19. & 20. Iosephus libr. iij. antiquit. Iudaic. cap. 6.
n d. c. Moyses.
o Iacobi iiij.

L. FACTVRVS.

Caius libr. 1. ad leg. xij. Tabul.

LEX I.

Vrbs.

Vrbo.

ACTVRVS [a] legum vetustarū interpretationem necessariò priùs, ab initijs vrbis [a] repetendum existimaui: nō quia velim verbosos commentarios [b] facere: sed quod in omnibus rebus animaduerto id perfectū esse, quod ex omnibus suis partibus constat. [c] Et certè cuiusque rei potissima pars principium est. [d] Deinde si in foro [e] causas dicētibus [f] nefas (vt ita dixerim) videtur esse nulla præfatione facta iudici rem exponere: quā tomagis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis ini

VRbis) Romę. Licet enim vrbs, oppidū quodcunq; muro cinctum, significet: [a] ab vrbo verbo, quod est aratro diffinio, sic dicta, quod solerent veteres in condendis vrbibus boues, taurū scilicet, & vaccam iungere: atq; ita Hetrusco ritu aratro circunagere sulcū intra quem ædificarēt & coniuncta ædificia fossis, mœnibúsq; mu-

1 nirent. [b] † Per quandam tamen, veluti antonomasiam vrbis nomine, Romam intelligimus, [c] cum cætera dicantur oppida. [d] Sicuti poëtę verbo, apud Græcos Homerum, & apud nos, Virgilium. [e] & simplici magistratus nomine, Prætorem. [f]

a Cicer. pro Sestio & j. de repub.
b l. pupillus. §. vrbs ff. de verb. signi.
c §. ij. de iur. natu.
d Quintilia. libr. 8. cap. ij.
e d. §. ij.
f l. ij. §. ita in ciuitate. hoc titul.

tijs [g] & origine non repetita, atq; illotis (vt ita dixerim) manibus, [h] protinùs materiā interpretatiōis tractare? Nāq; (nisi fallor) istæ præfationes & libentiùs nos ad propositæ materię perducūt: & cùm ibi venerimus euidentiorē præstant intellectum. [i]

Vrbs sacra.

S V M M AE.

1 Vrbis uerbo Roma.
2 Vbrs sacra, urbs æterna.
3 Romæ urbis laus, & quando condita.
4 Lex breuis sit & rara.
5 Commentarij uerbosi.
6 Perfectum quid.
7 Principium in quaque re maximum.
8 Forum & Fora tria.
9 Auditorium.
10 Vti foro.
11 Forum pro urbe.
12 Areopagitarum mos.
13 Illotis manibus, illotis pedibus.
14 Præfationibus utendum.

2 Vnde nec vrbis sacræ verbo, Hierosolima (vt plerisq; placere video) sed Romanam accipio ciuitatem. [g] quemadmodum cum æternā Imperator dicit, [h] vel Ausonio teste. [i]

g l.ij. ubi Accur. C. de naut. fœno.
h l.j. C. de furt. & suscepto. lib. 11.
i Auson. li. j. epist. de fastor. libr. ad Proculum.

Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino,
Annorum seriem cum Procule accipies.
Mille annos centūq; & bis fluxisse nouenos.
Consulis Ausonij nomen adúsq; leges.

3 Et † sanè meruit hæc vrbs, tot tantísque nominibus ac sublimi excellentiæ titulo exornari. de qua non modo pro dignitate (vt Aristides dicebat) verba facere non licet: sed ne spectare quidē, eam dignè, ac pro meritis, cùm nimirùm argo quodam vndecunq; oculato opus sit, aut Deo potiùs omnia prorsus intuente. [k] Ea verò condita fuit, anno mundi 4450. & ante Christum natum, annos circiter septingentos.

Romæ laus.

k Aristides in oratione pro uerbo Roma.

b *Verbosos commentarios)* † Nam leges ipsas breues esse conuenit,
4 vt paucis iubeant, non pluribus disputent, paucissimas item, vt Plato constituit, ex legum multitudine, perniciem reipublicæ adferri
5 censens. [l] Hinc autem admonemur bellissimè, † non in fastidiosis interpretum commentarijs qui anicularū omnium deliramenta colligentes, otio, & literis abutuntur: sed in radice rationis, solidáq; & breui legum interpretatione iuris nostri cognitionem positam esse. Quid enim ad nos, quod Alexander, Iason, aut alius quisquis malè dixit? varijs equidem scriptorum interpretationibus, totum penè ius quandoq; conturbatum, Iustinianus refert. ob id suis Pandectarúmque legibus commentarios applicari vetans. [m] At hodie inexpiabili reipublicæ modo recruduisse vsque adeò hunc morbum videmus, vt de iurisprudentia, penè conclamatum videatur: nisi resipiscentes ab huiusmodi scribendi, & docendi genere, quàm ocyssimè nos abducamus.

Lex breuis esse debet & rara.

Commentarij verbosi.

l Plato lib. iiij. de republic. dixi. l. ij. ff. de legib.

m l. j. §. pe. C. de uet. iur.

c *Constat)* † Perfectum quippè dicitur, quod ita completum est, consummatum & omni sua ex parte absolutū, vt nihil ei (sicuti Lactantius scribit [n]) possit accedere. [o] Quamuis ex subiecta materia nonnunquàm aliter dicamus. Nam & perfecisse ædificium, Vlpianus eum videri respondit, qui ita consummauit, vt iam possit esse in vsu. [p]

Perfectum quid.

n Lactan. libr. j. de falsa religio.
o l. ij. §. omnes. ff. de iud. l. & si non sint. §. infectu. ff. de aur. leg. c. nihil. 6. q. j.
p l. ædificia. in fi. ff. de uerb. signi.

d *Principium est)* † Maximum certè (vt Plato scribit) est, in vnaquaque re
7 principium, [q] & alibi, principium dimidium totius operis esse, prouerbium celebratum ait. [r] Quinimò discipulus eius Aristoteles

Principium potissima pars

q Plato libr. ij. de repub.
r Plato libr. 6. de legib.

ſtoteles principium plus eſſe quàm dimidium totius operis: atq; illo
multa fieri perſpicua eorum quæ indagantur.[s] Quibus poëta cõſen   *s Ariſt. j. ethi. c. 7.*
tiens inquit.[t]   *t Hora. lib. j. epiſt.*

Dimidium facti, qui cœpit habet, ſapere aude.

Contra verò difficile eſt, vt fauſtum fœlicémq; habeãt exitum, quæ
malo ſunt inchoata principio.[u] Et fieri non poteſt, inquit philoſo
phus, quia ſi principium rei malè inſtitutum ſit, non ex eo tandem   *u c. principatus. j. q. j.*
aliquid mali contingat.[x]   *x Ariſt. 5. poli. c. j.*

Forum.
e *Foro*) Forum Romæ duplex fuit. Iudiciarium ſcilicet & negocia-
8 rium, hoc loco Caius iudiciarium deſignat. † Itaq; forũ hîc (ſic enim
non forus, vt Iſidorus barbarè fecit enuntiandum eſt) locum ſignifi
cat in quo ius redditur, litéſq; & iudiciariæ cõtrouerſiæ exercẽtur,[y]   *y c. forum. de verb. ſignifi.*
9 quem † Iulius Paulus aliquando auditorium dixit,[z] & paulò nonnũ   *z l. lecta. ff. ſi cert. petã. cõtra. in fi. ff. de re iud.*
Auditorium. Forum iudiciariũ triplex.
quam liberior ius appellauit: tranſlatione facta ab eo quod fit, in eo
vbi fit.[a] Tria porrò Romæ fuiſſe fora iudiciaria ſatis conſtat.[b] vel   *a l. pe. ff. de iuſti. & iur.*
Ouidio teſte.[c]   *b Seneca lib. ij. de ira.*

Scena uiget, ſtudijsq́; fauor diſtantibus ardet:
Cumq́; tribus reſonant, terna theatra foris.

Latinum ſiue Romanum, vetuſtiſsimũ forum Cæſaris dictatoris,   *c Oui. lib. iij. triſt. eleg. 12.*
in quo paſſus eſt Cæſar loricatam ſtatuam ſibi fieri, & forum Augu
ſti, quod ſimul cum æde Martis vltoris extruxit: vnde Martialis ad
Sextum.[d]   *d Martia. li. 5. epigrammaton.*

Quæ te cauſa trahit, vel quæ fiducia Romam
Sexte? quid aut ſperas, aut petis inde? refer.
Cauſas inquis agam, Cicerone diſertius ipſo:
Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Sunt tamen qui contendant quinque fuiſſe. Forum Neruæ, & forũ
Traiani, admiranda lapidum ſtructura compoſitum ſuperioribus
Forum negociarium.
addentes. Verum enimuerò, forum vt indicat locum negociationis
rerum venalium à ferendo, ſicuti M. Varro docet nuncupatum eſt:
quòd videlicet illuc res venales deferantur: vt forum vinariũ in quo
vinum: Boarium in quo boues: Suarium in quo piſces: & Cupedina
rium in quo cupediæ, hoc eſt lautiores cibi, & delicatiores, vendun
tur.[e] Cũ autem nõ ſoleant mercatores præſcribere quanti merces
vendituri ſint, donec commercij locum applicent: vt pro occurrẽ   *e l. j. §. cura carnis ubi dixi. ff. de offi. præfe. urb.*
te fori caritate, conſilium pluris vel minoris vendendi, capiant, ab
Vti foro.
10 ijs ducta metaphora, & prouerbialiter, † *Vti foro*) eos dicimus, qui
tempori ſeruiunt, & rebus præſentibus ſeſe prudẽter accommodãt   *f Teren. in Phor.*
Quoniam autem forum eſt locus ciuitatis frequentior factum eſt,
Forum pro vrbe.
11 vt à bonis authoribus, † fori verbum, pro ciuitate ipſa vſurpetur. Iã
hæc cenſura, inquit Maximus, ex foro in caſtra tranſcendit, quę ne
que timeri, neq; decipi, voluit hoſtem, indéq; mihi videntur ciuita
tes illæ, forum Iulij, forum Liuij, forum Voconis, & forum Cornelij   *g Val. Max. lib. ij. c. iiij.*
Imola ciuitas.
(quod vrbs Imola) nunc creditur, accepiſſe nomen.
f *Cauſas dicentibus*) † Areopagitæ, ſeueri illi & incorrupti iudices
Areopagitarum mos.
12 Athenienſes contra cenſebant: nullam oratorum præfationem ad
mittentes, quod ſuſpecta eſſent quæ mouerent affectum iudicibus.
g *Omiſsis initijs*) Quibus tamen probè cognitis, cætera quæ indagã
tur, magis fiunt perſpicua:[h] vnde M. Cicero, Principijs, inquit, co-   *h Ariſt. j. ethi. c. 7. in fin.*
gnitis extrema faciliùs intelligetis.[i] Sed maximè legiſlatorẽ decet,   *i Cice. pro Cluen.*
ſicuti Plato probat: exordiũ, principiũq; ſuũ omni legi præponere.[k]   *k Plato lib. iiij. de legi. in fi.*
Illotis manibus.
h *Illotis manibus*) † Hoc eſt abruptè temerè, & imparatè, ducta me-
13 taphora, à ſacrorum cœremonijs, ad quas non licebat, niſi ſumma
cum puritate accedere, ne contaminarentur: & in quibus omnia lo

ta,& munda exhiberi iubebantur vel ipso Hesiodo authore,quivetat mane Ioui libari vinum,illotis manibus.[l] Eadem figura, illud quoq; prouerbiũ, *Illotis pedibus* celebratur. Illotis porrò ac pphanis manibus,pedibúsq; semet ingerere iurisprudentiæ nostræ dici possunt,qui nullis bonis disciplinis instructi,ad sacrosanctum iuris studium irrumpunt,sanctissimámq; ciuilium legum scientiam illotissimis manibus contrectant,fœdant,& contaminant.

l Hesiodus in libello cui titulus opera & dies.

Illotis pedibus.

1 *Intellectum*) Omnium sermonum,inquit Plato cæterorúmq;,quibus vocis imitatio est,exordia sunt,& quasi præludia quædam, quę artificiosam aliquam, & vtilem ad rem dicendam tractationem habent.[m] Hinc porrò reuincuntur,qui cum ad difficilis cuiuspiam legis interpretationem accedunt,præfationibus vti piaculum putãt.
14 Equidẽ † præludijs,vt neq; passim,neq; temerè, ita cùm propositæ rei difficultas premit vtendum,cum Platone & Caio nostro, cẽseo.

m Plat. lib. iiij. de legib.

Prẹludijs quã do vtendum.

L. NECESSARIVM.

Pomponius lib. singulari Enchirid.

L. II.

Necessariũ[a] itaq; nobis[b] videtur, imprimis ipsi[a] iuris originem,atq; processum demõstrare. Et quidem initio ciuitatis[c] nostræ.[d] Populus[e] sine certa lege,[f] sine certo iure,[g] primùm agere instituit:[h] omniáq; manu[i] regis[k] gubernabantur.

Summa legis.

SVMMAE.

1 *Summa totius legis.*
2 *Iuris fontes prægustandi.*
3 *Roma, caput orbis.*
4 *Constantinopolis urbs.*
5 *Ciuitas.*
6 *Pomponius iurisconsultus.*
7 *Enchyridion.*
8 *Populus.*
9 *Saturni seculum.*
10 *Battalogia*
11 *Ius est lex.*
12 *Instituere, uerbum.*
13 *Manus pro potestate.*
14 *Manus iniectio.*
15 *Regnum imperij nomen primum.*
16 *Regia domuatio optima.*
17 *Romuli regis politia.*
18 *Ius quando reddi cœperit.*

a Necessariũ) In hac bene lõga cõstitutiõe Põponius tria facit.
1 † Imprimis enim iuris originem,& processum demonstrat, magno quidem cum iudicio: cùm operam iuri nauaturus, primũ scire debeat, vnde descendat ius ipsum.[a] Deinde recenset magistratuũ nomina de eorũdem origine, accuratè differẽs:[b] rectè profecto, quando vel optimę quæque leges sine probatissimis magistratibus, velut mortuæ habeãtur, ac proinde parum sit ius in ciuitate constitutum, nisi præsint magistratus, qui ius reddant, per quos rei effectus accipitur.[c] Postremò iuris authorum successionem iusto prosequitur ordine:[d] quod videlicet ius constare, vigere, viuere,& perpetuam quandam viriditatem habere non possit, nisi sint iurisperiti,
2 per quos in melius, quotidiè producatur.[e] Sed ad rẽ ipsam. † Necessariũ est, inquit Caius, iuris originẽ atq; processum demõstrare. Sapienter ille quippè necessum est, eum qui fœliciter in sacrosancto iuris studio versari velit, ipsius iuris nosse prius originẽ:[f] publicũq; iuris professorẽ ante omnia iuris nostri fontẽ,& processum, demõstrare cuiusce necessitatis rationẽ, suprà proximè, Caius attulit.[g]

a l. j. in princ. ff. de iust. & iur.
b §. post originem. hac l.
c d. §. post originẽ.
d §. iuris ciuilis. hac l.
e d. §. iuris.
f l. j. ff. de iust. & iur. & hic.
g l. j. hoc tit.

Iurisprudentiæ fontes delibandi.

Quo satis intelligimus, quàm prępósterè, à Barbaris quibusdam hominibus, sacrosanctum ius nostrum, hodie tractetur.

Nobis

b *Nobis*)Hoc est mihi Pomponio,& alijs iuris professoribus.In plu
rali autē loquitur Pomponius,modestiæ causa,quasi nō solus ipse:
sed alijs opem ferentibus,hoc ipsum tractauerit.

c *Ciuitatis*)Romanæ scilicet.Quoties enim non aliud nomen adij-
Roma caput orbis. citur,ciuitatis verbo,vrbē Romam significari constat,& suprà do-
3 cuimus,[h] †q ea caput aliarū ciuitatū,adeóq; totius orbis existima
ta fuerit,portēdente id capite humano,a iacientibus Capitolij fun
Constantinopolis. 4 damēta reperto.[i] †Posteà tamē Iustinianus Cōstātinopolim(trās
latis in eā Romani imperij insignibus)regiā vrbē, & caput omniū
Regia vrbs. Ciuitas. 5 ciuitatū nūcupauit.[k] † Est aūt ciuitas,definitore philosopho, socie
tas ex multis vicinijs cōstās,atq; perfecta,cui proposita est,tāquā ex
tremū, ac finis rerū omniū,satis magna abūdatia,cuius & origo ad
viuendū,& institutio ad benè viuendū refertur.[l] quē locum M.Ci-
cero ad verbū penè exprimēs.Ciuitas est,inquit,hominū cœtus, ci
uiūq; multitudo in vnū locū ex multis vicinijs cōgregata,[m] de qua
Hominū congregatio grata Deo. grauiter idē author alibi,in hęc verba,Nihil est illi principi Deo qui
omnē hunc mundū regit,quod quidē in terris fiat,acceptius quàm
consilia,cœtúsq; hominum iure sociati,quę ciuitates appellantur.[n]

Pomponius Iuriscōsultus. d *Nostræ*)†Ideo Pōponius,*nostræ*,dixit,quia & ipse ciuis Romanus
6 fuit ex clara, nobiliq; Pōponiorū familia, qui Papiniani disciplina
imbutus,discendi studium vnā optimā viuēdi rationem existima-
bat:eumq; in octauū supra septuagesimū ānnū produxit,fœliciq; il
lo Alexādri Seueri seculo,cū Vlpiano,Paulo,alijsq; celeberrimis Iu
recōsultis floruit:cuius cōsiliarius & familiaris fuit,ac vt Lāpridius
scribit,penè socius.[o] Cōscripsit aūt inter cętera librū singularē, quē
Enchiridion. 7 mutuato à Græcis nomine,†Enchyridiō vocauit,hoc est manua-
le:breuioris nimirū libelli gen^9 significās,qui & vna manu facilè ca-
pi & ad manū semp haberi debet,ex quo tota hæc lex descripta fuit.

Populus. e *Populus*)Romanus.†Populi autē verbo,ciues vniuersos tàm ple
8 beios quàm nobiles significari notissimum est.[p] Neq; verò illis as-
sentior,qui decem viris populum confici putant: siquidē cœtus nō
nisi eo virorum numero cōstituatur.[q] maiorem autem sine dubio
numerum vox populi,quàm cœtus includat.

Saturni seculum. f *Sine certa lege*)†Ante Saturnum cùm omnia sub manu Regis es-
9 sent,arbitriáq; principum pro legibus haberentur,nullis certis legi
bus gentes instituebantur. Nec ante ius xij.tab. vllæ certæ leges, vt
Halicarnasseus scribit,[r] Romæ fuerunt,sed moribus tantùm popu
lus regebatur:ac vt Ouidius ait.

Proq; metu populum,sine vi,pudor ipse regebat.
Nullus erat iustis reddere iura labor.

Nec obstat,quod idem Pomponius paulopost ait, Romulū Curia-
tas quasdā leges,ad populū tulisse.Nam id non initio ciuitatis fuit,
sed adaucta paululum vrbe.[t] Nec prætereà leges illæ ad exercenda
inter priuatos iudicia,quorum adhuc nulla erat certa series, sed ad
res sacras publicáq; negocia tantùm pertinebant.

Battalogia. g *Sine certo iure*)Quod iam dixisset Pomponius noster, *Sine certa*
10 *lege*.Sunt qui vitiosam hic iterationē,quā vulgò † Battalogiam di-
cūt esse putēt,sed fallūtur hi grauiter.Siquidē lex iuris sit species, [u]
Legis & iuris discrimen. 11 vt Valla docet.[x] †Etenim ius & scriptum est & non scriptum, Lex
verò scripta.[y] tresq; partes ius generale nomen habeat . Naturam,
consuetudinem & Legem.Ius naturæ est,quod non opinio genuit,
sed innata quædā vis inseruit.[z] Consuetudo ius est, quod omnium
consensu sine lege vetustas approbauit.[a] Ius verò legis est quod scri
pto à populo vel principe sancitum est, vel iubendo, vel vetando.[b]

h §.sed ius quidem. de iur. natu. dixi l.prace.
i Liuius lib.5.
k §.ult. de satisda.
l Arist.j. Politi.c. ij.& 8.Polit.c.8.
m Cice.pro Sestio.
n Cice. in somnio Scipionis.
o Lampri.in Alex. Seuero.
p §.plebiscitum.de iur.nat.
q l.j.§.j. C.de tuto. illustr.perso.
r Halicar.lib.ij.
s Ouid.lib.j.Fasto.
t §. postea aucta, qui mox sequitur
u l.j.§.l. ius autē. ff. de iust.& iure.
x Lau. Vall.lib.4. c.48.
y §. cōstat.cum se. de iur.nat.
z Cice. de legib.de orato. & inuent.
a l.de quibus. ff.de legi. Cice.de inuē.
b Cice.j.de legib.

vt sic appareat Pomponium non temerè ius à lege disiunxisse. Sic
enim alibi Proculus, iure legéq; dixit.[c] & Philolades ille Plautinus
parentum diligentem erga liberos curam memorans ait.[d]

Nec sumptus, sibi sumptus esse ducunt: expoliunt, docent
Literas, iura, & leges.

Et Iuuenalis.[e]

Quod si vexantur leges, ac iura, citari
Ante omnes debet Scatinia.

Et alibi.[f]

Veniet de plebe togatus,
Qui iuris nodos, & legum enigmata soluat.

Cicero quoq; Bellum, inquit, in Gallia maximum gestum est: domi
tæ sunt à Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum
iure certo, nondum satis firma pace deuinctæ.[g] neq; verò ignoro,
si iuris verbum, ad ius ciuitatis cõtrahamus, legem esse tanquàm iu
ris ciuilis matrẽ, nam ex legibus, vt Papinianus ait, ius ciuile fluit.[h] Ius pro lege.
vt ita minimè mirum debeat videri, si iuris generale verbum pro
sua specie, nimirùm lege nonnunquàm vsurpetur.[i]

h *Instituit*) † Id est cœpit. Historia, inquit M. Cicero, neq; institui
potest, nisi præparato ocio: nec exiguo tẽpore absolui.[k] Et Teren.[l] Instituere.

Habeo alia multa quæ nunc condonabitur:
Quæ proferentur post, si perget lædere,
Ita vt facere instituit.

Et rursus Cicero. Quæso iudices, inquit, sicut facere instituistis, be-
nignè attentéq; audiatis.[m] Illud quoq; constat verbum instituere,
alibi pro eo accipi, quod est grauiter decernere, & nõnunquàm pro
docere: vnde & Institutiones ciuiles Iustiniani, & Oratoriç Quinti
liani nomen habent.

i *Manu*) Hoc est voluntate, potestate, & arbitrio,[n] † passim enim
13 apud authores quoscunq; verbo *manus*, metaphoricos significatur Manus pro potestate.
potestas, & arbitrium. Omnes (inquit M. Cicero) quorũ in alterius
manu vita sita est, sæpiùs illud cogitant, quid possitis, cuius in ditio
ne & potestate sunt, quàm quid debeat facere.[o] Et de domino
Deo, sacri libri sic habent. Dilexit populos, & omnes sancti in ma-
14 nu illius sunt.[p] † Hinc quoq; factum, vt manus iniectionem habere Manus iniectio.
iuris authores dixerint, pro eo quod est, posse liberè prçhendere,
nulla iudicis expectata authoritate, quod nostrum est, vel nobis de
bitum.[q] Itaq; verbo *manus*, Regia potestas hîc significatur, vt alibi
patria,[r] & nonnunquàm Herilis,[s] pro subiecta materia.

k *Regu*) † In terris nomen imperij apud reges primum fuisse con- Imperij nomen apud Reges.
15 stat.[t] principio ciuitates, inquit philosophus, Regibus paruerunt:
quod & in gentibus etiam nunc manet,[u] nec absimiliter M. Cicero
ait, Omnes antiquæ gentes regibus paruerunt:[x] quorum nutu & ar
bitrio cuncta regebantur, Initio rerum, inquit ex Trogo Iustinus,
gentium, nationúmque imperium penes Reges erat, quos ad fasti-
gium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bo
nos moderatio prouehebat. Populus nullis legibus tenebatur: arbi-
tria principum pro legibus erant,[y] & reliqua. Cùm itaq; Romu-
lus condita iam vrbe, tres rerum publicarum formas populo pro-
posuisset: Regiam scilicet dominationem Optimatum & popula-
16 rem, † elegerunt Romani Regiam velut perfectiorem, & melio- Regia dominatio perfectior.
rem[z] manúque hoc est arbitrio & ditione Regis gubernari volue
runt.[a] Neq; verò audiendos proinde censeo, qui hinc colligunt, si
quid

c l. si is qui nepotem. ff. de adopt.
d Plau. in Mostel.
e Iuue. Satyr. ij.
f Iuuena. Satyr. 8.
g Cice. de prouin. consular.
h d. §. ius autem.
i §. ita in ciuitate. hac l.
k Cice. lib. j. de leg.
l Terent. in prologo Eunuchi.
m Cice. pro Cluen.
n l. manumissiones. ff. de iust. & iur. §. j. de libert.
o Cice. pro Quint.
p Deutero. 33.
q l. sed si hac. ff. de in ius uoc. l. pe. ff. de ser. expor.
r l. ult. C. de eman. libe.
s d. l. manumissiones. d. §. j.
t Salust. de coniurat. Catili.
u Arist. j. Polit. c. j.
x Cice. lib. iij. de legib. in prin.
y Iustinus in prin. j. lib.
z Aristo. j. Polit. c. 7.
a Halicar. lib. ij. antiq. Roma.

quid initio ciuitatis deberetur, violenter manu regia sine vlla ciuili
disceptatione, & (vt aiunt) absq; figura iudicij auferri potuisse.[b] Si-
quidem primis illis quoq; temporibus ius litigantibus, quemadmo
dum Halicarnasseus scribit, citra violentiam redditum fuerit,[c] ab
17 ipsis primùm regibus. † Nam & Romulum ipsum purpura orna-
tum, & toga insuper purpurea amictum ac in excelsa sede conspi-
cuum sedentem dedisse populo iura, exercuisséq; iudicia, Plutar-
chus author est.[d] Et legimus Horatium cùm sororem virginem, sui
sponsi mortem lugentem gladio transfixisset: ad Tullum regem in
ius vocatum, raptúmq; : & ab eodem, quia in ea causa iudicium ipse
exercere noluit, Duumuiros creatos, qui Horatium perduellionē
ex legibus iudicarent.[e] Sic Tanaquil, mortem Tarquinij celans,
populum cum bono animo esse iuberet, eiq; polliceretur, propediē
Tarquinium benè valiturum: interim monebat, vt Seruij Tullij di
cto audiens esset: eum enim iura redditurum, aliáq; munia Regis
18 obiturum.[f] † procedente verò tempore, ius à patribus reddi cœpit,
quos Romulus elegerat, vt sacra curarent, & ius super ciuium ne-
gocijs controuersijsq;, dicerent:[g] non tam vt per seipsi cognosce-
rent, grauioribus curis auocati, quàm vt iudices, quos iustos & inte
gros putarent, litigatoribus constituerent.[h] Qui mos post creatio-
nem Seruij Tullij Regis, præsertim inualuit, qui publica regis arbi
trio, priuata verò iudicia magistratuum sententijs constituit expe-
diri.[i] Ex scripto iure, fateor, aut ea formula, qua post l. xij. tab. exer-
ceri iudicia cœperunt, ius initio ciuitatis redditum non fuisse.

Ius quando reddi cœperit. Romuli ornatus.

Horatij sororicidium. Tanaquil astuta fœmina.

Ius quando reddi cœperit.

b Bart. l. frater. ff de condi. indebi.

c Halicar. lib. iij.

d Plut. in Romu.

e Liuius lib. j.

f Liuius lib. j.

g Halicar. lib. ij.

h Sueto. in Domitiano dixi in rub. ff. de senato.

i Halicar. lib. iij.

§. POSTEA AVCTA.

Postea aucta ad aliquē modum ciuitate,[a] ipse Romulus[b] traditur populum in triginta partes[c] diuisisse: quas partes curias[d] appellauit: ppterea quod tunc Reipublicæ curam, per sentētiam earum partium expediebat. Et ita leges quasdā,[e] & ipse curiatas,[f] ad populum tulit: tulerunt & sequētes Reges:[g] quæ omnes conscriptæ extant in libro Sexti Papirij,[h] qui fuit illis temporibus, quibus*[i] Demarathi[k] Chorinthij[l] filius,[m] ex principibus viris:[n] isque liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianum.[o] non quia Papirius de suo[p] quicquam ibi adiecerit: sed quòd leges sine ordine latas in vnum composuit.[q]

Romæ principium.

* Veteres Codices prępone bāt Superbus, sed perperam vt annotaui.

Ciuitate) Principio tradunt Historici in vrbis Romæ loco, mille domos, non plures fuisse, donec Asylum erexerunt Romani, eo confugientibus, tutum perfugiū promittentes: tumq; celerrimè, vrbs hominibus abundare cœpit. Deinde cum magno animo Romulus interēpto Remo fratre, regnū arripuisset, vrbem condere cœpit: quartóq; post extructam vrbem mense vt Plutarchus & alij nōnulli scribūt,[a] aut quod verisimilius est quarto conditæ vrbis anno, sicuti mauult Halicarnasseus,[b] audax illud in raptu Sabinarum facinus corrigit. Vnde & graue bellum exortum:
1 tandem † raptarum

a Plutar. in Romulo.

b Halicar. lib. j. antiq. Roma.

mulierum precibus, ictum est fœdus inter Romulum & Sabinos: vt Romani Sabiniq; communem deinceps haberent ciuitatem. Receptis itaque Sabinis in vrbem centum viri Sabini nominis, in senatum adscripti sunt, ab eóque tēpore magis ac magis hominū copia vrbs affluere cœpit.[c]

c Liuius lib.5. Plut. in Romulo.

b *Ipse Romulus*) † A
2 Rumis id est mammis lupæ, quas Romulus & Remus exugere inuenti sunt, sic eos appellatos ferunt. De quorum origine multa adeóque fabulosa scriptores prodiderunt. probabilior est, & receptior sententia, vt ex Ilia (quam alij Rheam, alij Siluiam nuncupant) Numitoris filia eadémq; vestali, prognati fuerint gemini.[d] Fuerunt autem Amulius & Numitor filij Procæ regis Albanorum. Cumq; deberetur Numitori primigenio regnū, vel quod ita patri placuisset, vt Liuius scribit,[e] vel quod sic inter fratres cōuenisset: relicto thesauro quem ex Troia maiores deuexerāt
3 Amulio,[f] potentior Amulius forte fortuna factus, † pulso Numitore regnū occupat: filiúmque Numitoris Lausum, aut vt Halicarnasseus vocat Egestum, obtruncat, filiam verò Iliam vestalem facit. ne viro tradita pareret, qui, tam grauem iniuriam vlciscerentur. Cęterùm illa cùm in sacrum Martis lucum iret, aquæ puræ hauriendæ gratia, qua ad sacra vteretur, compressa est: à quo incertum. Ea tandem geminos magnitudine & forma præstantes peperit, quos iussit Amulius in profluentem mitti. At seruus, cui id negotij demandatum erat, cùm fluuium aspexisset rapido impetu decurrentem, ad iustum vsque cursum adire cupiens in proxima alluuie, puerulos exponit: quibus vagientibus & per eluuiem sese voluentibus, lupam vbera præbuisse ferunt,
4 ac vtrique puero, nomen inde datum. † mamma siquidem à veteribus Ruma est appellata. Et Dea ipsa, quæ infan-
5 tium æducationi præesse credebatur, Rumilia. † Itaque Romulus & Remus dicti sunt. Et primum à lupa, mox ab Acca Laurentia Faustu-

SVMMAE.

1 *Sabini in urbem recepti.*
2 *Romuli origo, & institutum.*
3 *Numitor regno pulsus.*
4 *Ruma Rumilia.*
5 *Romulus & Remus fratres.*
6 *Roma ubi & quando condita.*
7 *Sabinarum raptus.*
8 *Romuli mors.*
9 *Legio.*
10 *Patres & Patricij.*
11 *Tribus, Tribuni.*
12 *Curiæ, Curiones.*
13 *Curia Romæ duplex.*
14 *Hostilia curia.*
15 *Romuli leges.*
16 *Honor mulieribus habitus.*
17 *Curiatæ leges.*
18 *Centuriatæ leges.*
19 *Comitia curiata, & centuriata.*
20 *Centuriæ quot Romæ.*
21 *Pomœrium.*
22 *Tributa comitia.*
23 *Classes Romanæ.*
24 *Comitium.*
25 *Calata comitia.*
26 *Numæ Pompilij leges.*
27 *Deus sine simulachro colendus.*
18 *Papiriorum familia.*
29 *Papirius prætextatus.*
30 *Tarquinius Superbus.*
31 *Filij uerbo, quando nepos ueniat.*
32 *Ciceronis error.*
33 *Demarathus Chorinthius.*
34 *Lucumonis uita.*
35 *Capitolij extructio.*
26 *Chorinthus urbs Achaiæ.*
37 *Heliopolis.*
38 *Lays meretrix nobilis.*
39 *Ius Papirianum.*
40 *Suum, & meum quid.*
41 *Ordo tenendus.*

Sabini in vrbem recepti.

Romulus & Remus cur sic dicti.

Ilia.
Rhea.
Syluia.

d Plut. in Romulo.

Amulius & Numitor.

e Liuius lib. 5.
f Plutar. in Romulo.

Numitor regno pellitur.

Ilia Numitoris filia Romulum & Remū parit.

Ruma.
Rumilia.

Romulus & Remus à quo æducati.

Faustuli pastoris coniuge educati, quamprimum adoleuit ætas in viros fortes, ac strenuos euaserunt; coactisq; seruis & pastoribus, 6 Amulio interfecto, regnum Numitori auo restituerunt.† Demum in ijs locis vbi expositi æducatiq; fuerant, nouam vrbem condere cœperunt anno ccccxxxij. post captum Ilium. [ff] & ad xij. calend. Maij, quem diem (inquit Plutarchus) festum ideò Romani agunt natalem patriæ nuncupantes. Exin Remo factione Romuli interempto, & vrbe condita, Romulus militares diuisit ordines, & senatores creauit. Intuénsq; virorum multitudinem & mulierum 7 penuriam, grande illud facinus, † de raptu Sabinarum & finitima rum virginum, quæ prætextu ludorum, quos simulauerat, Romã venerant peregit. locum in spectatissima fori parte definiuit, in quo damnati sontes plecterentur. Trecentos milites aspectu feroces habuit, qui eum perpetuò sequebantur: quibus eos qui verberibus digna egissent, virgis cedebat in foro: grauiorum autem criminum reos detruncato securibus capite plectebat. Vicinos omnes ferè populos: vt Ceminenses, Fidenates, Veios, Crustuminos, & Antennates, vel subegit, vel profligauit, & cum Sabinis tandem fœdus percussit. Reque penè in vniuersum pacata, leges permul-8 tas tulit. cùm verò septem supra triginta annos regnasset, † quinto & quinquagesimo ætatis suæ anno mortem obijt, quo mortis genere planè incertum, quamuis non desint qui à patribus illum in æde Vulcani discerptum, distributáq; singulis particula cadaueris & obuoluta veste clam omnibus exportatum esse scribant. Quo etiam mortis genere, Osiridem Aegypto iustè regnantem à Typhone fratre interemptum Diodorus Siculus autor est: quem ille inquit, in sex ac viginti partes dissectũ, cuilibet eorũ qui secũ tanti sceleris participes fuerant, partem dedit. Veluti eius facinoris conscijs, & simul vt ipsos defensores, custodésq; haberet regni fidos. [g]

c *In triginta partes*) Arrepto regno, & condita ciuitate Romulus, susceptis primũ insignibus imperij, tum maximè lictoribus duode-9 cim iuuentutẽ Romanã † in classes militares, & legiones diuisit: quarum singulæ peditum tria millia, & trecentos equites continebant: reliquãq; multitudinem seiunxit. Demũ ex optimatibus centũ crea-10 uit senatores. † qui & patres honoris gratia, eorũq; progenies patricij dicti sunt. [gg] Paulóq; posteriore seculo adscriptis in eum ordinem pluribus, patres conscripti. Deinde Romulus populum Roma-11 num trifariã diuisit, [h] singulisq; partibus † quas tribus vocauit, singulos præfecit duces, quos Tribunos appellauit: quia Tribubus pręessent. vnamquãq; trium partiũ, in denas partes æquales posteà partitus est, curiasq; nuncupauit. Earum quoq; fortissimos duces designãs Curiones appellatos. Deniq; fuerunt in decurias diuisę curię: ducésq; singuli suam quisq; Decuriam tuebantur, nuncupati & illi incolarũ lingua Decuriões. Ijs porrò quinq; Decurijs, quinq; super additas Festus Pompeius scribit, & ita xxxv. fuisse. [i] Has autem diuisiones omnes fecisse Romulum post receptos in vrbem Sabinos plerisq; adfirmant [k] Halicarnasseo fortiter repugnante. [l] Illo stamẽ nõ parũ iuuerit Trapezuntij testimoniũ [m] testantis, à permultis probatæ fidei authoribus proditũ, non ante Romę fuisse rẽpublicã, quàm Sabinæ raperẽtur: quod nisi sint familiæ, Respublica dici nõ possit. Cęterũ ego Halicarnasseum sequor, qui iam didisci, ordinatã à Romulo rẽpublicã statim ab vrbe condita, [n] & ita ante raptũ Sabinarum, qui sicuti magis verisimile probauimus, quarto post cõditam vrbem anno secutus est.

Curias) Partes maiores prisci Romanorum tribus vocauerunt;

Marginalia (left): Roma vbi & quando condita. — Sabinæ raptę — Romuli ætas & mors. — Legio. — Patres & patricij. — Patres conscripti. — Tribus. — Tribuni. — Curiones. — Decuriæ. — Decuriones. — Respublica quãdo Romæ. — Tribus

Marginalia (right): ff Dionî. Halicar. lib. ij. antiq. Ro. — g Diodo. Sicu. lib. j. rer. antiq. — gg Liuius lib. j. — h uide quæ dico in §. ijsdem temporibus. hac l. — i Ascon. Pœdia. ij. Verr. Appia. lib. j. de bel. ciuili. — k Liuius lib. j. Plutar. in Romulo. — l Halicar. lib. ij. — m Trapezunt. lib. iij. Rhetor. — n Plut. in Romulo

quod initio ciuitatis, vti iam ostensum est, in tres partes diuisus fue-
12 rit populus Romanus. † Minores verò curias dixerunt, à cura quē
Curiæ.
admodum subijcit Pomponius, quod Reipublicæ cura, per earum
sentētias expediretur. Sic enim dictos quondam in vrbe Roma Cu-
Curiones.
riones, à curis quibus pallidi erant, & macilentiores, docti viri te-
o Alex. Neapo. lib. Genial. Die. j. c. 16.
stantur. [o] Significat quoq; Curia locum in quo ciues Romani publi
Curia à cura appellata.
cæ rei causa cōueniebant: vt semper appareat à cura deductum no-
13 men quod illic, vt Festus ait, publicæ curæ gererentur. † Fuit autē
Curia Romę duplex.
Curia Romæ duplicis generis: vna in qua sacerdotes res diuinas sa
cra, & ceremonias, cultúsq; Deorum curabant: de qua fortasse Ter
tulianus loquitur, ad hæc verba. Cùm probi cùm boni coeunt, cùm
p Tertul. in Apologetico.
pij, cùm casti congregantur, Curia est, non factio. [p] Altera est vbi
senatus de rebus publicis, & ad populum pertinētibus, tractaturus
conueniebat. Eoq; factum, vt Curiam pro senatu accipi M. Cicero
q Cice. li. iij. de ora.
14 sit author, [q] & sic ipse passim vsurpet. Cumq; sénatus, in † Hostilia
Hostilia curia.
curia soleret conuenire: receptum, vt cùm simpliciter curiam, nulla
cognominis adiunctione, apud authores legimus, Hostiliam intel-
ligi oporteat. quamquam & in alijs curijs nimirùm Pompiliana, Ca
labra, Iulia Pompeia, Gerusia, & Leucadia, senatus frequens non-
nunquàm habitus est.

e *Leges quasdam*) Tulit profectò leges quasdam Romulus è quibus
Romuli leges.
15 illa vehemens, quæ vxori virum relinquere vetabat: cùm tamen vi
ro permitteret vxorem repudiare: si in veneficin natorum, aut in
adulterio deprehensa foret: nam alioqui viri temerè diuertētis for
r Plut. in Romu.
tunas, mulieri addicebat. [r] Tulit & illam multò grauiorem, quæ
omnem vitæ necísq; potestatem patri in filium concessit. iusq; filiū
liberè vendendi ita tamen vt si postmodum ab emptore manumit
teretur in potestatem patris filius rediret: nisi tertia secuta esset ven
ditio: quam legem Halicarnasseus scribit in quarta tabula legis xij.
s Halicar. lib. ij. antiq. Roma.
tabul. positam fuisse. [s] Addita tamen huic altera lex à Romulo, ne
proles, nisi monstrosa, necaretur. Illam quoq; legem pertulit, ne bel
lo captæ vrbes euerterentur, aut in seruitutem redigerentur, neúe
eorum ager pascuus pecori relinqueretur, sed missis in eas colonis
pro portione aliqua regionis, colonias Romanorum faceret vrbes
t Halicar. d. lib. ij.
victas, atq; nonnullas etiam Reipublicæ suæ participes. [t] Cumq; Sa
binum bellum, prudentia raptarum mulierum restinctum videret
tt Plutar. in Romulo.
16 fœminis † honorem lege lata detulit: vt mulieri deambulanti prior
Honor mulieribus habitus.
à viro locus concederetur. [tt] vxorem deniq; dum per sacras leges
viro coniuncta esset, rerum omnium sociam, cum marito consti-
tuit, reciprocámq; successionem inter coniuges voluit esse: vt alter
u Halicar. ubi s.
alteri videlicet, in vniuersum non extantibus liberis, & vbi superes
sent liberi, viritim cum eis succederet. [u]

f *Curiatas*) † Non à Curio latore, sicuti volunt nōnulli, sed à Curijs
Curiatæ leges.
17 sic appellatas, quòd suffragijs populi per curias collectis receptæ
uu Cice. libr. ij. de legib.
fuerint, & approbatæ: quas M. Cicero, Populares vocat. Lex popu-
Popularis lex.
laris est, inquit, quàm populus sanxit. [uu] qui prætereà Curiatarum
x Cice. contra Rullū pro domo sua. & lib. j. epist. familia.
legum passim meminit. [x] Curiata quoq; lege Tranquillus scribit
Tyberium ab Augusto adoptatum, hoc est suffragijs populi, per li-
ctorem curiatim accersiti, in adoptione confirmatum. [y] Dari si qui
y Suet. in Augusto.
dem in adoptionem, aut adoptari lege curiata est (quemadmodum
Adoptari lege curiata.
Appianus docet) à populo per curias congregato in adoptione
z Appianus libr. ij. de bel. ciui.
confirmari. [z] Coibat autem curiatim populus ad hunc mo
dum: quia funibus quibusdam loca fori concludebantur,
in quibus singulæ curiæ tanquàm in septis separatim si-
sterentur, viritim suffragia laturæ. Itaque populo curiatim
conuo

conuocato collocatísq; in separata septa singulis curijs, & sententiã
viritim rogatis leges promulgatę ferebãtur: quę à Curijs dictę sunt

Centuriatæ leges.

18 Curiatæ: † vt & Centuriatæ leges, quod plenis illis & solemnibus co
mitijs Centuriatis perferrentur. [a] ac proinde maximæ authoritatis
tis habitæ: vt nõ abs re M. Cicero glorietur, Cẽturiata se lege ab exi
19 lio reuocatum. [b] † namq; Centuriata hæc comitia fieri non pote-
rant, nisi præcedente S.C. sacris peractis, & aruspicibus sancienti-
bus: [c] quocirca grauiora iustioráq; semper habita fuerunt, & Curia
ta magis popularia. Vnde Liuius populare fuisse beneficiũ dicit Ca
millum qui exul solus videbatur rempublicam, sicut fecit, posse re-
stituere comitijs Curiatis de exilio reuocatum. [d] Et eodem loco cõ
sules Tribunósq; militares centuriatis comitijs non nisi auspicato

Cẽturiata comitia.

& stato loco, ritúq; solemni fieri posse scribit. Dicebantur autem cẽ
turiata comitia (nam quæ essent curiata diximus) cùm populus Ro

Cẽturiata comitia.

manus ex censu & ætate diuisus, per cornicinem accersitus, in cam
po Martio (vbi comitia, hoc est conuentus populi creandorum ma

Comitia.

gistratuum, vel legum ferendarum gratia fieri solebant, à simul itã
do sic appellata) suffragium ferebat cẽturiatim, id est per singulas cẽ
turias calculum vnum pro suffragio emittebat, quibus comitijs
Dictator, Consul, Prætor, maioré sq; magistratus præerant, & ma-

Cẽturię quot Romæ.

20 iores dignitates à populo demandabantur. † Quoniam verò cen-
turiæ cxciij. erant, in sex classes diuisæ: & prima classis cum equiti-
bus xcviij. centurias habebat: semper equites vincebant, si cum pri
ma classe (quæ lxxx. centuriarum erat) ipsi cõueniebant, quibus fue
runt xviij. centuriæ quæ cum lxxx. conficiebant, xcviij. centurias.
Vnde supererant tantùm xcv. Cæterũ quia Romanus populus his
comitijs non multùm aberat ab instructo exercitu, & exercitum
extra vrbem imperari oportebat. Vrbem autem (ne grassatoribus

Pomærium.

obnoxia foret) armatis legionibus ingredi fas non erat: centuriata
21 comitia intra † Pomærium (hoc est locum illum circum mænia va
cuum, & arari, & habitari prohibitum: sic enim dictum est, vt Fe-

Tributa comitia.

stus ait, quasi promurium, id est proximum muro) [e] fieri, nefas fuis
22 se Gellius authòr est, ideò in campo Martio haberi solita. [f] † Fuerũt
præterea tributa comitia, quæ Gellius à Curiatis & Centuriatis sic
distinguit, vt comitia curiata sint, cùm ex generibus omnium

Centuriata.

fertur suffragium. Centuriata cùm ex censu & ætate. Tributa, cùm
ex regionibus, & locis. [g] Quæ verba à Centuriatis curiata satis sepa
rant, at à tributis, non sat apertè, vt mihi quidem videtur. Ego bre-
uiter puto curiata comitia, quemadmodum suprà dixi, esse, cùm
viritim & ex omnium genere, siue ordine census, & ætatis,
per vniuersas tribus feruntur suffragia. Centuriata cùm non
viritim, sed ex censu, ætate per classes, & centuriatim suffra-
gium emittitur. Etenim prima classis, quæ maximi census erat,
& optimates ferè complectebatur; primò ferebat suffragium, vo-
catis ordine seniorum, & iuniorum centurijs, rursus secunda, dein

Tributa comitia.

tertia, ac demum quarta eodem semper qua prior ordine post
quàm si necdum conueniebant suffragia, ad quintæ & vltimæ suf-
fragium perueniebatur. [h] Tributa verò comitia solo plebis con-
uentu constant; quibus plebs neque viritim, neque curiatim, sed
regionatim, hoc est per regiones & loca suffragium emittebat.
Volero, ne verbo quidem (inquit Liuius) violatis consulibus
rogationem tulit ad populum: vt plebeij magistratus tributis
comitijs fierent; quò patricijs omnem potestatem, per clien-
tum suffragia creandi quos vellent Tribunos, auferret: [i]
& paulo post, Tum primum, ait, tributis comitijs creati

a Cice. lib. iij. de legib.

b Cice. ad Quirites post reditum.

c Halicar. lib. ij. Liuius lib. 5.

d Liuius lib. 5.

e Aul. Gell. lib. 13. noct. Atti. c. 14.

f Gell. lib. 15. c. 27.

g Gell. d. c. 27.

h Halicar. lib. 7.

i Liuius lib. 2.

k Liuius eo. lib. ij.

Tribnni sunt, [k] atq; ita præter alios placet Comitia distinguere. Sa
13 nè verò, quia classium populi Romani meminimus: † sciendum, in quinq; classes, deinde in centum nonagintatres centurias, eum populum distributum fuisse. Prima classis erat hominũ maximi cẽsus, in qua erant decem & octo equitum centuriæ, peditum octoginta: cuiusmodi centuriæ in ferendis suffragijs primũ vocabantur: quæ tamen si variabant, quia diuersis candidatis suffragarentur: ad secũdam classem deferebatur ius suffragij: in qua erant vigintiduæ centuriæ hominum secundi census. Tertia classis eorum fuit, qui paulò inferioris census erant: in eaq; fuerunt viginti centuriæ: totidémq; erant in quarta classe, nisi quod eis postea additæ fuerunt duæ, Cornicinum scilicet, & Tibicinũ, & in hac erant ciues minoris census. Quinta verò classis triginta centurias continebat: hominum minimi census. Præter has quinq; classes erat vna centuria pauperrimorum ciuium: sed tamen qui numero cęteros omnes ferè æquarent.

Classes Romanæ & Centuriæ.

14 Ad † quæ minimè prætereundum Comitiũ fuisse locum Romæ iuxta forum & curiam, quo coire populus solebat: tum litiũ, tum curiatorum comitiorum causa à coëundo sic dictum, quasi Coitum, aut vt alij malunt, quia eo Sabini & Romani ad sanciẽdam inter se
15 pacem conuenissent. † Fuerunt præter superiora Calata comitia, quæ pro collegio pontificum haberi solebant, aut regis sacrorum, aut flaminum inaugurandorũ causa: quorum inquit Gellius, alia quoq; curiata sunt, alia cẽturiata. Curiata per lictorem calari, id est, conuocari, Centuriata per cornicinem: adijciens hisdem comitijs, & sacrorum detestationem & testamenta, fieri solita. [l] cui satis consentit noster Iustinianus. [m] Deniq; ex comitijs, alia cõsularia alia prętoria, alia Quæstoria, alia Tribunitia, alia Aedilitia fuerunt: quibus scilicet Consules, Prætores, Quæstores, Tribuni, aut Aediles creabantur.

Comitium.

Calata comitia.

l Gell. lib. 15. c. 27.
m §. j. de testa.

Testamentũ Calatis comitijs.

g *Sequentes reges)* Numa Pompilius scilicet, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Seruius Tullius, & Tarquinius Superbus, in quo extincta fuit dominatio regia, & mutata in consula-
17 rem. † Numa sanè complures tulit leges ad rem diuinam maximè pertinentes qualis illa, vt Dij sine simulachris colerẽtur, quã ex Mosis, diuiniq; fontis præceptis haustam fuisse testantur Philo [n] & Eusebius: [o] fuitq; tam religiosè hæc lex diu Romæ seruata, vt in centũ, & sexaginta annis nullũ Romæ corporeum simulachrum extitisse tradatur. Equidẽ Philo Iudęus, eos qui solem, lunã, cœlum & alia id genus colunt, minus à recto declinare probat, quàm qui ligna, lapides, argentum, aurũ, similésq; materias formatas, vt cuiq; libuit, vertunt in statuas, cæteráq; manufacta opera, qua parte (inquit) pictorum fictorúmq; ars humanæ vitæ valdè nocuit, omnes terras implẽtium his abominationibus: exemerũt enim robur ex anima, persuasionem verã de semper viuente Deo: vt vacillet, tanquã malè saburratum nauigium, huc illuc vndis iactatum. cui nec facilè portum attingere, nec tutum in statione aliqua interquiescere propter caecutientes circa veritatem oculos mentis, quam solam videre debuerunt. Hactenus ille, [p] à quo non valdè abhorret Epyphanius Cyprius episcopus. [q] Sed ad rem. Ex Pompilij legibus maximè laudatur Romulæ legis emendatio, qua patribus vendere filios permissum erat. quippè constituit Numa, vt si patrẽ approbante iubentéq; filius vxorẽ duxisset, non amplius patri potestatem esse vendẽdi filium, graue nimirùm, & iniquum existimãs eã mulierẽ seruo cõgredi, quę vt libero nupta esset. [r] promulgauit & illã quemadmodũ Festus Pompeius scribit. Si quis hominẽ liberũ sciens

Reges Romani.

Deus absq; simulachris colendus.

n Philo lib. de decalogo.
o Euseb. Cæsarien. lib. de præpa. Euãge. & de demon. Euange.

p Philo ubi suprà.
q Epyphanius lib. contra omnes hæreses.

Patri quãdo vendere filium liceat.

r Plutar. in Romu.

ſciens morti dederit, parricida eſto. deinde & illam, Pellex aram Iunonis ne tangito. ſi tanger, Iunoni crinibus dimiſsis, agnam fœminam cædito. Poſteriorum autem regum leges apud Helicaruaſſeũ legendas relinquimus.[f]

Parricida.

[f] Halicarna. lib. ij. iij. & iiij. antiqui. Roma.

h *Sexti Papirij*) † Illuſtris fuit quondam Romæ, Papiriorum fami
28 lia. L. Papirius Curſor, de Samnitibus primũ, deinde de Hetruſcis triumphauit, quem in militari diſciplina, Alexandro Magno, Liuius anteponere non erubeſcit.[t] Cuius poſtea filius, nominis & cognominis eiuſdem triumphum quoque de Samnitibus reportauit. eumque uobiſiſsimum, ob ingentem Samnitum multitudinem ad Aquiloniam cæſam, L. Papirius Maſo, cùm ei pro rebus benè, fœliciterque geſtis denegatus fuiſſet triumpbus, in monte Albano triumphauit: pro laureáque corona vſus eſt myrtea.[u] Cn. Pa
29 pirius Carbo, cùm dentibus natus.[x] † Papirius prætextatus, ob facetum mendacium, quo matrem artificioſè feſellit, moroſè nimis percunctantem, quid in curia ageretur cognomen adſecutus eſt,[y] de quo non deſunt, qui hunc locum intelligant, ſed mendosè L. Papirium prætorem Maſſurius apud Plinium refert, ſecundo hærede lege agente bonorum poſſeſsionem contra eum dediſſe cùm mater diceret, ſe partum xiij. menſibus tuliſſe. quoniam nullum tempus pariendi certum, natura ſtatuiſſe videretur.[z] Hæc ſunt quæ de Papirijs me legiſſe memini. De illo verò Sexto Papirio, quẽ exprimit hîc Pomponius, nuſquam (quod equidem meminerim) me legiſſe quicquam ſcio, niſi quod Halicarnaſſeus ad hanc rem cuiuſdã C. Papirij meminit. Poſt eiectionẽ regũ, inquit, leges & ſacrorũ deſcriptiones in vſum rurſus publicum traductæ ſunt à pontifice C. Papirio, ſacrorum omnium principatum habente.[a] Ex quibus duorũ alterũ fateri oportet. vel locũ hũc Pomponij corruptũ & loco *Sexti*, reponendũ *Caij* vel Papiriũ iſtum trinomium fuiſſe & C. Sextum Papirium appellatum: vtcunq; autem ſit hunc Papiriũ eſſe conſtat, qui ius dictum poſtea Papirianum compoſuit.

Papiriorum gens.

Prætextatus Papirius.

Sextus Papirius.

[t] Liuius lib. 9.

[u] Plin. lib. 15. c. 29. Valer. libr. 4.

[x] Plin. lib. 7. c. 16.

[y] Macro. lib. j. Saturna. c. 6.

[z] Plin. lib. 7. c. 5.

[a] Halicarnaſ. ll. iij. antiqui. Roma.

i *Superbus*) Expunxi ego hanc voculam, Haloãdrinos Codices ma
30 gis probans: † non enim fuit Tarquinius Superbus, Corinthij Demarathi filius ſed nepos ex filio Tarquinio Priſco. Quocirca loco *Superbus*, abſurdũ nõ valdè foret, *Tarquinium Priſcum*, reponere. quẽ ex hiſtorijs certum eſt, Demarathi Corinthi filium fuiſſe: vt mox attingam diffuſiùs. Nec enim Pomponij verba quorundam cauillum
31 excuſare poteſt, dicẽtium, † filij verbo nepotẽ ſatis cõprehendi:[b] nã hoc ex interpretatiõe cõtingit, non ex ſermonis proprietate,[c] quã tamẽ in recẽſendis hiſtorijs maximè ſequi, ſpectaréq; cõuenit: alioqui magna ex parte incerti eſſem⁹, quid pderet hiſtoria. Quãuis neq; nouũ, neq; mirũ videri velim, ſi in hiſtorijs iureconſulti quãdoq;
32 fallantur. † cũ & ipſum M. Ciceronẽ, autorũ omniũ laudatiſsimũ pro Hectore, Aiacẽ ex Homero imprudẽter nimis accepiſſe legamus:[d] & Vlpianum noſtrum grauiter lapſum conſtet, dum à Domitia Neronis filia Paridem Pantomimum decem quæ dederat ei pro libertate, repetiiſſe, ex Neratij ſententia ſcribit:[e] quandoquidẽ non ignotũ eſt Domitiam Neronis amitam fuiſſe non etiam filiã Paridemq; hyſtrionem libertum & ipſum Domitiæ.[f]

Tarquinius Superbus.

Filij appellatione quando veniat nepos.

Ciceronis error.

Vlpiani lapſus

[b] l. filij appellatione. l. iuſta. ff. de verb. ſignifi. Zaſ. hic.

[c] l. quod ſi nepotes ff. de teſt. tutel.

[d] Aul. Gell. lib. 15. noct. Atti. c. 6.

[e] l. iij. §. ſi liber. ff. de cond. cau. dat.

[f] Corne. Tacit. lib. 13. Alcia. lib. iiij. parer. c. 17.

k *Demarathi*) † Demarathus ex Chorinthij potentiſsimis v-
33 nus: nempè ex nobili Bacchiadum familia, quæ ducentis plus minus annis Corinthum, vt Strabo refert, dominatione tenuit.[g] Cypſelli tyrannidem, domeſticáſq; factiones, effugere cupiens, relicta vrbe Corintho, frequentem inde adduxit populũ: totq; domo ſecum opes attulit, in Ethruriam, vt vrbis Tarquinij,

Demarathus Corinthius.

[g] Strab. libr. Geogra. 5.

(quam adijt ciuitate donatus) princeps tandem extiterit. Is ex indi-
gena vxore Lucumonem, & Aruntem filios procreat. Aruns prior Lucumo. Aruns.
quàm pater moritur: nec diu tamen superstes manet filio pater:
34 cui † Lucumo bonorum omnium hæres superfuit, vxorémq; duxit
Tanaquil, summo loco natam. Quæ cùm Lucumonem maritum, Tanaquil.
velut exule aduena ortum, ab Ethruscis sperni videret: crebróq; au
diret Romæ, externis honores dari (nam & Tatiũ Sabinum accersi
tum in regnum Numáq; & Ancum, Sabina matre ortum, Romæ
regnasse, constans erat fama) excelsi animi mulier, Lucumoni ma-
rito facilè persuadet, vt sublatis rebus suis Romam commigrent.
Ethruscáq; disciplina imbuta maximos illîc honores eum assecutu-
rum prædicit.[h] Itaque Romã se Lucumo contulit. Romæq; ciuis fa Lucumo ciuis Roma.
h Liuius lib. j. ctus pecunia, industriáq; sua dignitatẽ atq; etiã Anci regis familiari
tatẽ cõsecutus est. eidémq; tanta amicitia deuinctus, vt ab Anco tu
tor liberis relictus fuerit. Qui post eius mortẽ intercepit regnũ, &
administrauit, quasi iure adeptus esset, mutatóq; nomine, pro Lucu
mone, Lucij nomen sibi adscripsit: & ab Ethruriæ vrbe, vnde vene- Lucumo nomen mutat.
rat, & in qua tam amanter fuerat ab ipsis Tarquiniẽsibus acceptus,
Tarquiniũ se cognominari voluit: ac proinde cœptus vocari L. Tar Tarquinius
i Valer. Max. lib. iij. c. iij. quini⁹ Priscus. Qui sanè illustri sua virtute effecit, ne Romanos[i] pœ Priscus.
35 nituerit, quod regẽ de finitimis potiùs quã de suis elegissent. † Hic
capitolium extruxit. Romæ circum ædificauit. numerum senatorũ Capitolium
auxit. Romanos ludos instituit. muro lapideo vrbẽ circundauit, & extructum.
cloacas ædificauit: tandẽ tamen ab Anci regis filijs, quos ipse regni Tarquinij
successione fraudauerat, obtruncatus est, nec exitu fœlicior eius fi- Prisci mors.
lius tarquinius secundus ob impium, vt quidam volunt, factum:
quia scilicet soceri cadauer sepultura prohibuisset, Romulum quo-
k Liuius. lib. j. que insepultum perijsse dictitans, Superbus appellatus,[k] qui regum
l Strabo lib. Geogra. 5. postremus de regni sui possessione eiectus fuit, & deturbatus.[l] Por
ro autem circa Demarathi nomen conticendum non putaui, idẽ Demarathi
eo significari, quod à populo votis petitus: nam & ideò tale nomen nominis expo
filio Aristonis impositum Herodotus scribit, quod ante eum natũ sitio.
omnis populus vota fecisset, vt Aristoni regum omnium ante id tẽ
m Herodo. libr. 6. qui Erato. inscribitur. pus probatissimo, filius gigneretur.[m]
l *Corinthij*) † Corinthus ciuitas Achaiæ celeberrima fuit, quæ pri-
36 mum à Sysipho latrone, Aeoli filio super Isthmo, hoc est angusta Corinthus ciuitas.
terra, inter duo maria, Ionium, videlicet & Aegeum extructa fuit,
& Cercica cognominata, deinde Ephyra ab Ephyre Occeani filia. Cercica.
Posteáq; euersa, & à Corintho Orestis filio instaurata ab eiúsq; no Ephyra.
mine Corinthus vocata. Vltimò à Romanis per L. Mumiũ diruta
incensáq; fuit.[n] Et ab Augusto, vt quidã volunt, deinde reparata.
n Iusti. lib. 34. Florus de bello Achaico. 37 Heliopolis † nõnunquã ob soli siccitatẽ dicta est; in qua Veneris tẽ Heliopolis.
plũ fuisse Strabo author est.[o] Vbi nobilia scorta, circiter mille, habi
o Strabo lib. 8. tare solebãt, aduenientibus hospitibus se prostrare parata, inter quę
ab authoribus memorantur Lais, Cyrene, Læena, Sinope, Pirrhine
& Sicione: locus sanè diues erat, & opibus affluens ob frequẽtẽ mer Meretrices insignes.
catorũ concursum: Cæterũ ad effœminandos animos ob mulierũ
elegantiam, & incontinentiã paratissimus: atq; inde natũ Græcani
cum prouerbium κορινθιάζειν, id est lasciuire: & illud item, si Straboni
credimus, non est cuiuis datum Corinthum appellere.[p] hoc ipsum
p Strabo lib 8. tamen, ad Laidem nobile scortum Gellius, & alij pleriq; referunt.[q]
q Aul. Gell. lib. j. noct. Atti. c. 8. Vnde Horatius.[r]

r Horat. ad Scæuã lib. j. epist. *Non cuiuis homini, contingit adire Corinthum.*

38 Quippè † Lais ꝓ signi sua formæ venustate adeò superbierat, vt ne- Lais meretrix.
minem

munẽ admitteret, qui nõ daret q̃ ipsa poposcerat. Solebat aũt posce re magnam pecuniæ quãtitatẽ: namque à Demosthene decem drachmarum millia petijt: qui tanta mulieris auaritia, & petulantia cõsternatus re infecta discedẽs se pœnitudinẽ tãti nõ emere respõdit.

m *Filius.*) Lucumo, qui postea Tarquinius priscus fuit appellatus, vt suprà docui.

Lucumo ingratus.

n *Ex principibus uiris.*) Ex primoribus sanè viris fuit Lucumo Demarathi filius, qui L. Tarquinij prisci nomen, sibi posteà asciuit. nam adhibitus ab Anco Martio in vlteriorem & intimam familiaritatem, tãta apud eum authoritate valuit, vt tutor liberis eius fuerit relictus quorum ille postmodum successionem ingratissimè, sicuti iam ostendi intercepit.

Papyrianum ius.

o *Papyrianum.*) Ancus Martius Romanorum rex leges sacras à Numa Pompilio latas, quę iam in desuetudinem abierant, reducere cupiens ex pontificum commentarijs descriptas, & tabulis querneis insculptas in foro proposuit. Pulsis dein regibus Sextus Papyrius leges omnes varijs temporibus latas, & sine ordine delitescentes in

39 vnum corpus deduxit. conscripto ea de re nominatim libro. † qui posteà ius ciuile Papyrianum dictus est.

Suum. Meum.

p *De suo.*) Hinc satis defendi potest rusticorum sermo, qui agrum

40 quem colũt, suum esse dicunt. [s] † Quamuis enim significanter ad dominium referatur dictio suum: [t] vnde nec propriè meum dici possit, quod commune est. [u] latiore tamen acceptione, aliud concedimus. [x] pro subiectáque materia verbum quod Põponius ambiguum scribit interpretamur: [y] vt quandoque, id quod nobis debetur denotet. [z] nonnunquam etiam, illud ipsum, in quo nec in personam, nec in rem, ius vllum habemus. [a]

Ordo sequen quendus.

q *Composuit.*) † Magnum est profectò, quod incertè confusè, &

41 inordinatè traditum est concinnare, & ex ordine collocare, aptísque, & accommodatis locis disponere. Ordo quippè sicuti M. Cicero scribit, maximum cumprimis lumen adfert: [b] neque perfectæ cognitionis est, vel Ambrosio teste, scire q̃d facias, & ignorare quo ordine, vt bellissimè differit Accursius noster illic cõfusionem esse, vbi nullus est rerum ordo, [c] nec sanè quicquam efficit, qui sine methodo, iustóque ordine & progressu, aut scribit, aut docet.

[s] l. cum aliquis. C. de iur. delib.
[t] l. Quintus. §. argento. ff. de aur. legat.
[u] l. illud. ff. de ritu nupt. l. quicquid. ff. de acq. re. do.
[x] l. serui electio. §. j. ff. de leg. j. l. ij. ff. de cond. instit.
[y] l. pupillus. §. ult. ff. de uerb. sig.
[z] l. si & me. ff. si cert. peta.
[a] l. j. in prin. ubi dixi. ff. de offi. præfec. urb.
[b] Cicer. de orator.
[c] Accur. §. inordinatum. de hered. & fal. col. j.

§. EXACTIS. I.

Exigere pro eijcere.

Exactis [a] deinde regibus, [b] lege Tribunitia [c] omnes hæ leges exoleuerunt: [d] iterúmq; cœpit populus Romanus incerto magis iure [e] & consuetudine aliqua vti, quàm per lata lege: idq; propè viginti annis passus est. Posteà ne diutiùs hoc fieret, placuit publica authoritate decem constitui viros, [f] per quos peterentur [g] leges à Græcis ciuitatibus, [h] & ciuitas legibus fun-

a I. *Exactis.*) † Hoc est pulsis, & eiectis. Quid in Numa Pompilio (inquit M. Cicero) quid in Seruio Tullo, quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia, ad constituendam rempublicã. Quid exactis regibus? tametsi ipsam eiectionem, mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. [a] &c. Nec dubiũ igitur quin exigere, ornato loquẽdi modo idẽ sit quod expellere, explodere,

[a] Cicer. libr. j. de orator.

&eijcere. Vnde & exigi comœdiæ fabulæq; dicuntur, cum displicent: nanque Terentius, [b]

b Terentius in prologo Andriæ.

Fauete, adeste æquo animo, & rem cognoscite,
Vt pernoscatis, & quid spei sit reliquum.
Post hac quas faciet, de integro comœdias:
Spectandæ an exigendæ sint vobis prius.

Et alibi.[c]

c Terentius in prologo Hecyræ.

Nouas qui exactas fecit: vt inueterascerent.

Verũ enimuerò hinc cognoscimus perferri falsò, quod vulgò ia-
2 ctatur, † Ablatiuos absolutos conditionẽ inducere: cùm per contrarium magis soleãt accedere dispositiõi.[d] Et si quandoque faciant conditionem:[e] minimè putandũ est, id ex vi, naturáque ablatiuorum contingere: sed quoniam vel expressè vel tacitè actus ipse suspendens exprimitur, aut euentus, in quem fit suspẽsio:[f] neque enim aliud quicquam est cõditio quã futurus quidam euentus in quem dispositio suspenditur,[g] ꝙ si in vim septimi casus proferantur ablatiui absoluti nullam habet sententia nostra dubitationem, vt cùm dicimus, arbitratu Titij, arbitrio meo, aut tutorum, aliquid fieri.[h] & in illo Poëtæ loco,[i]

d l. si mandato. ij. §. ult. ff. manda. l. nam quod. §. ult. ff. de pen. leg. & hic cum concord. de quib. infrà.
e l. statu libera. §. ult. ff. de stat. lib.
f l. cedere diem. ff. de uerb. signific.
g Bartol. l. j. ff. de cond. & demõst.
h l. j. in fi. ff. de leg. ij. l. si quis arbitratu. & l. cũ stipulatus sim. ff. de uerb. oblig.
i Hor. lib. j. Carm.

Exigi comœdia.

Ablatiui absoluti.

Conditio.

Nil despe

daretur.[1] quas in tabulas æneas[k] perscriptas pro rostris,[l] composuerunt: vt possent apertiùs percipi.[m] datúmque est eis ius[n] eo anno,[o] in ciuitate summum:[p] vti & leges corrigerent, si opus esset, & interpretarentur. neque prouocatio[q] ab eis, sicut à reliquis magistratibus[r] fieret. Qui & ipsi[s] cùm adnimaduerterent[t] aliquid deesse istis primis legibus sequenti anno alias duas[u] ad easdem tabulas adiecerũt,[x] & ita ex accidẽte[y] appellatæ sunt leges xij. tabularum:[z] quarum ferendarum[a] authorẽ fuisse Decẽuiris Hermodorum quendã Ephesium[b] exulantem[c] in Italia, quidam retulerunt.

SVMMAE.

1 Exigere pro explodere.
2 Ablatiui absoluti.
3 Participij natura.
4 Reges cur Roma eiecti.
5 Tarquinius cur dictus superbus.
6 Achæorum respublica.
7 Tribunitia lex.
8 Decemuirorum creatio.
9 Politia à quibus tractanda.
10 Græci cur sapientes.
11 Græcia cur sic dicta.
12 Leges fundamenta reipublicæ.
13 Dauidis locus explanatus.
14 Leges in æs incidebantur.
15 Pro, dictio.
16 Rostra.
17 Decemuirorum calliditas.
18 Prouocationis beneficium.
19 Triboniani mores.
20 Cicero cur sic dictus.
21 Hermodorus uir summæ probitatis
22 Exilium iustorum.
23 Aristidis exilium.
24 Heliogabali impudicitia.

Nil desperandum Teucro duce, & auspice Teucro.

Cuiusmodi naturæ illa quoque participia censeri debent quæ in vim nominis resoluuntur: vt cùm ait lex, Penum excepto vino legatam,[k] aut vel leuato iudicatum[l] ijsq́; similia. † Sed nec secus dicendum si ablatiui per participium enuntientur, siue illud præsentis temporis sit (ad quod ideò conditio propriè referri non potest [m]) veluti cùm dicimus rato manente pacto pœnam præstari.[n] filio precedente, aut (quemadmodum emendare quãdoque placuit) prędecedente, patrem in locum nepotis quemlibet adoptare posse.[o] cõniuentibus oculis seruũ redemptum,[p] & alia id genus, siue etiã pręteriti:[q] veluti cùm prætor in eum dat iudicium qui rate naue expugnata, quid rapuisse dicetur.[r] cùm Honorius dixit absoluto propter virium iudicis nauiculario iudicem teneri mediã oneris partẽ inferre.[f] Et cùm quis accepta certa quantitate grauatus esset restituere:[t] atque etiam cùm soluto matrimonio lex dotem restitui iubet.[u] neque enim probabile est, quod quidam aiunt,[x] hæc verba, ex subiecta materia generaliter accipienda, siue retrò solutum sit, siue in futurum soluatur:[y] vt videlicet respectu futuri temporis conditionem faciant. nam proprietas cumprimis sermonis, præteritum duntaxat tempus respicit: à qua monemur temerè non esse recedendum.[z] & cùm lex perpetuò viuat sempérque loquatur: matrimoniúmque aliquãdo solutum iri semper certum sit: nimirũ per mortem[b] cum casum lex diffinire videtur, quasi iamdiu nuptiæ diremptæ fuerint. vnde nec inferri conditio vlla potest.[c] cum quo præterea nihil habet commune Pomponij disputatio,[d] quomodò verbum erit præteritum tempus, nedum fututum demonstret. nec nos mouerit, ꝙ stipulatio dotem reddi soluto matrimonio, futurũ tempus respiciat:[e] hoc enim, non vi ablatiuorum, sed natura stipulationis contingit: quæ nisi referatur ad futurum tempus inutilis est.[f] Ad hæc dictio si, & similes quæ cõditionem suapte natura faciunt:[g] si respiciãt pręsens, vel pręteritum tempus eam non inducunt.[h] vnde & in Pauli responso[i] ablatiui absoluti euictis agris, quia per participiũ pręteriti tẽporis sunt enuntiati vim cõditionis habere minimè possunt.[k] Et quoniam non contrahentium verba sunt sed legislatoris, qui eo loquẽdi modo passim vtitur.[l] nec sanè videre possum quæ nos adigat necessitas, vt cõditionem illic induci dicere cogamur: vbi verò participium temporis est futuri, nunquam inducitur conditio.[m] nam quæ in rus terminantur tempus demonstrant, vt apud Lucanum.[n]

Venturo Cæsare Romam.   Ignauæ liquere manus.

Id est, cùm esset venturus. Quæ autem in dus, terminationẽ habent, id designant, quod fieri oportet.[o] vt cũ Iustinianus sæpè dicit, illo obseruãdo:[p] & hæredibus instituẽdis, vel exhæredãdis quain re mecum sentiũt recentiores.[q] Ex prędictis non valdè obscurũ arbitror intelligere vulgò perperam existimari, in Scæuolæ responso,[r] de eo qui acceptis cẽtum numis hęreditatem restituere rogatus erat ablatiuos illos acceptis numis, cõditionẽ inducere.[f] Quandoquidem nominatim eum Claudio se dubitate Scæuola dicat, an in proposita specie sit cõditio: nimirùm interpretatus modũ potiùs esse, vt & in dubio præsumi debet.[t] Sed de ijs iam satis, ac plusquàm fortasse satis quę profecto alibi à me pari diligẽtia eadémque verborũ seriè tractata[u] hic adscriptutus nõ eram, nisi sperassem studio

Participij vis. 3

Dictiones quę faciunt conditionem.

Participia in rus, & dus.

k d.l. nam q. §. ult. l penul. in prin. C. de naufr. libr. 10. m l. cùm ad præsens. ff. si cer. pet. n l. qui fidem. ff. de transact. o l. ij. §. sed si extraneũ. ff. de uul. p l. iiij. ff. de manumissio. q d.l. cùm ad præsens. r l. iij. §. deinde. ff. de incend. f d.l. penul. in fin. C. de naufrag. libr. 10. t l. fideicõmissa. §. cùm esset. ff. de leg. iij. u l. ij. in prin. ff. solut. matr. x And. Alciat. l. cũ quærebatur. ff. de uerb. fig. y l. uerbum erit. ff. illo tit. z l. non aliter. ff. de leg. iij. a l. Arriani. C. de heret. b §. deinceps. de nup. col. iiii. c l. si pupillus. §. qui sub cõditione. ubi Accur. ff. de nouatio. d d.l. uerbum erit. e l. si quis sic. ff. solut. mat. l. cũ quærebatur. ff. de uer. signi. f l. 5. §. stipulatio. ff. de uerb. ob lig. g l. cedere diẽ. ff. de uerb. signifi. h l. si ita stipulatus fuero hãc summã ff. de uerb. oblig. Bar. l. j. ff. de cõd. & demonst. i l. euictis. ff. de usur. k d.l. cùm ad præsens. l l. quidã. l. eu ẽta. l. si ei. §. si is qui. l. si cùm uẽditor. ff de euictio. m l. si quis uina. in princ. ff. de peri. rei uend. n Lucanus lib. iij. bell. ciuil. o d.l. si quis uina. p l. penul. §. illo. cum uulga. C. de necess. ser. q Alciat. d.l. cùm quærebatur. r l. à testatore. ff de cond. & dem. f l. fideicõ. §. cùm esset. ff. de legat. iij. t l. quæro. §. inter. ff. locat. Bart. l. cum mota. C. de transactio. u libr. epistolica. quæst. c. 14.

sos versare frequẽtiore manu hosce cõmentarios velut seria, & grauiora continentes. Redeat ergo sermo noster, vnde fluxit.

b *Regibus*) Tarquinio nimirùm superbo & alijs qui post eũ futuri
4 erant. † Cur autem Reges à Romanis exacti exturbatiq; fuerint in
5 pròptu causa est. † Cùm enim Sextus Tarquinius, cognomẽto Superbus (quia vel socerũ sepultura prohibuisset, vel arrogãter omnia & superbè ageret) Lucretiã Collatini vxorem per vim stuprasset: ipsáq; Lucretia castißima nobilißimáq; matrona euocatis marito & amicis tantũ dedecus cultro, quem sub veste abditũ tenebat, fortiter expiasset: vna omniũ voce clamauerunt Romani pro libertate millies mori multò meliùs esse, quàm cõtumelias Tyrãnorum adeò graues negligere. Itaq; L. Iunio Bruto, præsertim duce & suasore imperiũ regi abrogatũ est: exuléś q; esse iussi L. Tarquinius cũ coniuge ac liberis, regiúsq; dominatus, qui annos ducẽtos & quatuor supra quadraginta ab vrbe cõdita durauerat, in Tyrãnidem conuersus hac de causa dissolutus est: ita vt nullũ in libero populo quéadmodũ M. Cicero scribit, regiç crudelitatis vestigiũ remãserit.[x] Nã Brut. primus cõsul, ne precibus aut donis regijs populus flecti posset eum iureiurãdo adegit neminẽ Romç passuros regnare.[y] vnde legatis Porsenæ regis, qui pro Tarquinio restituẽdo Romam venerant, populũ respõdisse ferũt, hostibus potiùs quàm regibus portas se patefactur ũ, vt nõ sit hinc obscurum videre cur in plurali Pomponius dixerit exactis regibus, nimirũ ostendens non Tarquiniũ solùm eiectum, sed quotquot post eum futuri erant reges: adeoque
6 regiam omnẽ dominationem. † Sic apud Achæos quondam regnari cœptum vsq; ad Sygi tempora: cuius filij cùm per tyrãnidem prouinciam gubernarent rempublicam à regibus ad populum Achæi transtulerunt.[z]

c *Lege tribunitia*.) † Hoc est lege à Iunio Bruto celerum tribuno la
7 ta de eijciendis regibus, eorúmque institutis abolendis.[a] Ridiculi porrò sunt, qui hunc locum de lege à Tribunis plebis lata interpretantur.[b] quandoquidem decimoseptimo tantùm anno post eiectos Reges Tribuni plebis creati sunt.[c]

d *Exoleuerunt*.) Tanto in regiam potestatem Iunius Brutus odio flagrabat, vt non modò reges, verũetiam eorũ leges & decreta abolere voluerit, ne memoria vestigiáq; regũ vlla conspicerẽtur.[d]

e *Incerto iure*.) Hoc est non scripto, nec diffinito: sed arbitrio magistratus constituto, vt sibi pro re nata æquum videbatur.

f *Decem constitui uiros*.) Vel pudẽdus est error in litera, vel in Pomponij sensu, qui hac in re, si verba sequamur à Liuio, Halicarnasseo cæterísque historicis manifestè dissentit, neq; enim decem, sed tres duntaxat cõstituti fuère legati. Sp. posthumius Albus, Aulus Manlius, & Pub. Sulpitius Cameri. qui à Græcis ciuitatibus leges peterent.[e] quãuis perlatis legibus Decẽuiros constitutos non ignorem, qui ex Grçcijs institutis, patrijsq; moribus Romanas leges, & conderent, & scriberent: vt mox fusiùs disseram.

g *Per quos peterentur*.) Cùm Romana plebs intestinis & quotidianis seditionibus agitaretur, instantérque peteret communes quasdam leges ferri: leges exteras, vt omnis inuidiç prçtextus reciderctur aduocari placuit.[f] Quapropter instructis ex publico triremibus tres illi legati, quos memorauimus, Athenas misi sunt: vt Solonis leges aliarúmq; Grçciç ciuitatum instituta, moréśque describerent, & descriptas Romã deferrẽt: qui tertio redeũtes anno cũ Grçcanicis legibus ad eas censẽdas promulgandáq; anno ab vrbe con
8 dita ccciij. & à pulsis regibus lix. † Decemuiri centuriatis comitijs creantur.

Marginal notes:

Reges cur à Romanis eiecti.

Tarquinus cur superbus dictus.

x Cicero pro Rabirio.

y Liuius libr. ij.

Pop. Romani ad legatos Porsenç respõsum.

Achæorum respublica.

z Polyb. lib. ij.

a §. post originem. hac l.

b Accur. hic.

c §. ijsdem temporibus. hac l.

Tribunitia lex.

d Liuius lib. ij. Cicero pro Rabir.

Pomponij error.

e Liuius lib. iij. Halicar. lib. ij.

Legati ad petendas leges.

Causam legum petendarum.

f Liuius lib. iij.

Decemuirorum nomina,

creátur. [g] nempè tres illi legati,& cum ijs Appius Claudius,T.Genutius,Pub.Sextius,L. Veturius, C. Iulius,Pub. Curatius, & Tit. Romuleius placuitque ne ab illis esset prouocatio,& decimo singuli die ius populo redderent:eóque tempore penes iuris præfectum fasces xij.forent.Sed vtinam sanctissimo hoc Romanorum cõsilio

g c.uel.7.dist.

Politia à quibus tractanda.

9 principes nostri excitarentur,persuasúmque haberent † melioris politiæ tractationem,non anteà legitimam fore, quàm si iuris traditio rectè fuerit in scholis & foro constituta:nisi enim iuuentus ad veram & simplicem iuris professionem erudiatur,nunquam fiet ad publicas functiones quandoq; in foro suscipiendas idonea.

Grȩcorũ virtus.

h *Græcis ciuitatibus.*) A quibus ingenuè fatendũ est quascũque liberales artes bonásque disciplinas dimanasse. Nã fuerũt olim Græci magnanimi acuti,fortitudine,& sapiẽtia omnium præstantissimi.
10 Cuius † rei prodidit Aristoteles rationem,ꝙ scilicet inter meridiẽ sint & Septentrionẽ Grȩcos fortes & sapiẽtes esse. [h] Nam vt alibi idem author scriptum reliquit, homines qui in calidis regionibus

Grȩcia cur sic dicta.

11 habitant multò sapientiores sunt,quàm qui in frigidis.[i] † Fuit aũt Grȩcię regio sic dicta à Grȩco eius prouincię Rege primo:vt Aristoteles testatur.[k] quæ paruum quendam locum Europæ tenet in ea sunt Athenienses,Aeoles & Dores.[l]

h Aristotel. lib.7. Politico.c.7.
i Aristotel.lib.14. problematum.
k Aristot. in Meteores.
l Cicero pro Flac.

Lex fundamentum ciuitatis.

i *Legibus fundaretur.*)Rectè quidẽ.Nam sicuti Mar. Portius Cato
12 dicebat, † leges neruí sunt & fundamẽta ciuitatũ atq; adeò totius reipublicę & salutis singulorũ:quas qui contemnendas putat,is non modò vitiorum vincula reuellit,sed etiam(inquit M. Cicero) vtilitatis vitæq; cõmunis. [m] In legibus quippè salus ciuitatis posita est. [n] Et vt corpora nostra sine mente,sic ciuitas sine lege(vt Cicero scribit)suis ptibus & neruis,ac sanguine vti nõ potest. [o] ad quę Poëta,[p]

Agnosco crines,incana que menta
Regis Romani primus, qui legibus vrbem
Fundauit.

m Cicer. pro Cecinna.
n Arist.j. Rhetor.
o Cicer. pro Cluentio.
p Vergilius.lib.iij. Aeneid.

Dauidis locus expositus.

Nam Romulus vt legibus priusquã mœnibus Romam fundaret,
13 edixit,ne quis vallum transiliret. [q] † Dauid quoque cum ait, *Quoniam fundamenta.* sunt tamen qui malint perfugia vertere. *destructa sunt,iustus quid fecit?* [r] pro legibus posuit fundamenta,sicuti testatur Hieronimus Simmachum sequutus: qui sentẽtiam imitatus,nõ verba ad hunc modũ,vt Hesychius refert,ex Hebræo vertit. *Quoniam leges dissolutæ sunt.* Nec sanè mirũ videri debet,si Dauid fuudamenta pro legibus metaphoricos accipiat,in quibus nititur vniuersa reipublicæ salus: [s] cũ & alibi. [t] Clypeorũ verbo reges ideò significarit, ꝙ ciuitates & publica ciuiũ trãquilitas in eorũ fide ac tutela sint. [u]

r Psalmo.11.
s Cicer.pro Cecinna.
t lib.iiij.Reg.c.19. & canticorũ.iiij.

Leges xij. tabu.in æs incisę.

K *In tabulas æneas*) Sic lego, nõ *eboreas*, aut *eburneas*: vt alij, idq; vel
14 Liuij testimonio. † Priusquã,inquit,vrbem egrederẽtur leges Decemuirales,quibus tabulis duodecim est nomẽ in æs incisas in publico propusuerũt. [x] Halicarnasses.item qui in bases æneas fuisse has leges incisas scribit. [y] Et quoniã leges vbi latæ erãt in æneis tabulis incisæ figebãtur,[z] & recõdebantur in ærario. [a] vnde Antoniũ increpat M. Cicero,ꝙ falsas leges C. Cęsaris nomine in æs incidendas & in Capitolio figendas curauerit. [b] Inde leges xij tabul. appellatæ quoniã in x.tabulis æneis primũ & posteà in xij.incisæ ac perscriptę pro rostris,vt apertiùs perciperẽtur propositę fuerunt. [c] Sic & Minoem legimus æreis tabulis leges suas inscribi, & ter quotannis per vniuersam Cretam circũferri iussit. [d] In moréq; veterũ scio positũ fuisse,ꝙ perpetuum fore, & nunquam interiturum cupiebant, in æs incidere. vnde fœdera illa inter Athenienses,Eleos & Mantineos

Leges xij.tabul. cur sic dictæ.

Minois leges.

u Herodot. libr. j. cui titul.est Clio. Cicer. ij. officio.
x Liuius lib.iij.
y Halicarnas.li.10.
z l. qui tabulã. ff. ad l.Iul. peculat.
a Sueton.in Cęsare, Halicarnass. lib.10.
b Cicer.ij. Philip.
c ut hic.
d Plato in dialogo Minos uel.de le.

in singulis ciuitatibus titulo lapideo communirer verò ludis Olym
piacis æneo titulo describebantur. [e] Adhæc Plinius, Vsus æris (ait)
ad perpetuitatem monumentorum iampridē translatus est tabulis
æreis, in qbus publicę cōstitutiones incidūtur. [f] Et Venuleius noster
qui tabulā æreā, inquit, leges formámue agrorū, aut quid aliud cōti
nentē refixerit, vel quid inde immutauerit lege peculatus tenetur. [g]

e Thucidides libr. 6. belli. Pelopōnesiaci.
f Plinius libr. 34. cap. 9.
g l. qui. tabulā. ff. ad l. Iul. peculat.

l *Pro rostra.*) Id est ante rostra. † Pro nanq; dictio idē hic signifi- Pro, id est, ante.
15 car quod ante: vt & alibi M. Cicero hastam positā pro æde Iouis Stato
16 ris dixit. [h] † Sanè verò Romani ante curiā hostiliā quę senatorum Rostra.
erat, extructū suggestū adornauere ex rostris (hoc est partibus illis
acutis & exporrectis è prora) nauiū ab Antiatis captarū: eúmq; locū
ideo Rostra vocauerūt: vnde ad populum loqui consueuerāt. [i] Ibi-
que legū tabulæ affigebātur omnibus cōspicuæ. [k] fuit autē C. Me-
uius qui deuictis Antiatibus in suggestu Rostra fixit. [l]

h Cicer. ij. Philip.
i Liuius lib. 8. dico latius. §. Seruius I hac l.
k ut hic.
l Plinius libr. 34. cap. 5.

m *Apertiùs percipi.*) Nam quæ publicè proscribūtur, omnibus veri-
similiter innotescunt. [m] Nouas autem leges omnibus innotescere
oportebat, ne quispiam eorum ignorationem prætexeret. [n].

m l. sed & si. §. proscribere. ff. de institor. actio.
n c. ulti. qui mat. accus. pos.

n *Ius.*) Id est facultas & potestas. [o] Ius (inquit M. Cicero) potesta Ius pro facultate.
témque imperandi habeo: [p] & Plinius, Nullum Deos habere in prę
terita ius præterquàm obliuionis dixit. [q]

o l. j. ff. de seruit. §. j. ubi dixi, de actio.
p Cicer. iij. Philip.
q Plin. libr. ij. c. 7.

o *Eo anno.*) † Data fuit Decēuiris summa illa potestas, vt ea vno tā Decemuirorum calliditas.
17 tùm anno vterentur: qui tamē quæsito perficiēdarum legum colo-
re magistratum callido ingenio vsurparunt. non quidem Decem-
uiri illi quos suprà memorauimus, qui post perlatas comitijs Cen-
turiatis leges se simul magistratu abdicarunt: sed sequentes qui
cùm percrebuisset rumor duarū adiectione tabularum ius populi
Romani perfectū iri in comitijs loco priorū suffecti sunt. Cúmq; nō
aliud superesset, quàm vt binæ legū tabulæ decem primis adiunctæ
centuriatis comitijs perferrētur: nullam toto anno Comitiorum
mentionem fecerunt, quin cōstans rumor dissipatus erat clandesti-
nam inter ipsos cōiurationem iureiurādo ictam, ne comitia vnquā
haberent quo perpetuò Decemuiratu possessum semel imperium
obtinerent: ac profectò credibile est ita potuisse cōtingere: nisi Ap-
pius Decemuir diuersis artibus virginiam stuprare aggressus esset.
quo tam nefario luxuriæ exemplo plebs irritata montem Auētinū
occupauit, Decemuirósque coegit abire magistratu, quod infrà cō-
modiore loco differemus. [r]

r §. & cùm placuisset. hac l.

p *Summum.*) Cæteris omnibus dissolutis magistratibus summam
profecto habuerunt in vrbe Decemuiri potestatem, adeo vt non es
set ab eis prouocatio sicuti mox dicemus.

q *Neque prouocatio ab eu.*) † Vel hinc cōstat summum ius maxi- Appellationis beneficiū.
18 mámq; apud Decēuiros fuisse potestatē, quod ab illis scilicet interdice-
retur prouocatio. Nam Regū tempore, qui tamen eximio pollebāt
imperio prouocādi ius ad populū fuit. Vnde cū princeps Horatius
Curiatios Albanos singulari certamine vicisset: & Romā ingressus
sororē virginē quæ despōsa vni ex Curiatijs fuerat sponsi sui fata lu
gentē stricto gladio transfixisset: à Tullo Hostilio rege perduellio
iudicatus ad populū prouocauit: à quo tandē virtutis admiratione
magis (inquit Liuius) quā iure causæ absolutus est. [s] Exactis porrò
legibus * Valer. Publicolā primū lege lata sanxisse legimus, vt aduer *aliâs Regibus.
sus magistratus prouocare liceret, quod tn̄ beneficiū Decēuiris cōstitu
tis (vt hinc videmus) lege sublatū fuit. At ea potestate euersa, id ius
non modò populus Romanus restituit, verūetiam in posterū muni
uit lege lata, ne quis magistratū vllū sine prouocatione crearet: qui
creasset, eū occidi fas esset. [t] Cúmq; potentiorū factione & opibus
quæ ferè

s Liuius lib. j.
t Liuius lib. iij.

quę ferè semper quã plebis libertas potuerũt, hæc lex sæpè oblitera retur, sępè quoq; renouata fuit, & ab eadẽ semp familia valeriorũ.[v]

[v] Liuius l. 10.

r *A reliquis magistratibus*) Lege à Valerio Publicola lata, qua edixit, ab omnibus omninò magistratibus prouocandi ius esse.

s *Et ipsum*) Decemuiri non quidem primi, sed anni sequentis, vti iam dictum est.

t *Animaduerterent*) Vulgatus siquidẽ rumor erat (inquit Liuius) duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posset velut corpus omnis Romani iuris.[x]

[x] Liuius lib. iij.

v *Alias duas*) In quibus lex vna, de maritandis ordinibus scripta fuit, quæ patritios cum plebeijs matrimonio coniungi vetuit.

x *Adiecerunt*) Non zelo virtutis aut amore reipublicæ, vt tyrãnica eorũ potestas, qua in populũ semper exercuerunt libidinẽ, & crudelitatẽ declarauit: sed ne nihil fecisse viderentur. Atq; hinc obseruare licet, sanctissimã iuris ciuilis sapientiã flagitiosis & improbis

Triboniani mores.

19 authoribus non caruisse: † Ad quæ succurrit opportunè Tribonianus noster (cuius suasu Iustinianus ius ciuile dispersum, & infinitis cõmentarijs dissipatũ in hanc quã habemus, breuitatẽ cõtraxit) qui pręterquã quod auaritia miserè feruẽs, iuris scientiã, quasi promercalẽ habuit: penitùs abhorruit, ab omni religione, præsertim Christianæ: mirabilisq; fuit impostor, si Suidæ credim⁹: vt qui Iustiniano persuaserit nõ moriturũ eũ, sed cũ ipso corpore in cælũ sublatũ iri.

y *Ex accidente*) Accidẽs ergo naturæ origini & primarię causæ præponderat.[y] quod in impositione nominum dubio procul obtinet.[z]

[y] l. si eadem. ubi di xi. ff. de offic. asse. l. 5. §. bestias ff. de postu.

Cicer. cur sic dictus.

20 nam † & M. Tullium à vilissimo legumine Ciceronẽ creberrimè nuncupatum videmus: & à fabis, Fabios: à lente, Lentulos.

[z] ut hic.

Legũ xij. tab. laus.

z *Leges xij. tabul.*) Quas tanti fecit Crassus apud M. Cicer. vt dicere non dubitarit, bibliothecas omniũ philosophorũ ab vno xij. tabul. libello, & authoritatis põdere, & vtilitatis vbertate superari.[a] Phauorinum quoq; philosophũ solitũ dixisse ferunt, se non minus cupidè leges xij. tabul. quàm decem de legibus Platonis libros legere.[b]

[a] Cicer. de orato. i

[b] Aul. Gell. lib. 19. noct. Attica. c. j

aa *Quarum*) Duarum videlicet tabul. quod sanè magis cohęret, quã vt cum cæteris dictionem hanc, ad omnes xij. tabul. referamus.

bb *Hermodorum Ephesium*) Huius neq; Liuius neq; Halicarnasseus pręsentẽ tractãtes hystoriã meminerũt. Strabo[c] verò & Plinius[d] mẽ

[c] Strabo libr. 14. Geograph.

[d] Plinius lib. 34. cap. 5

Hermodori Ephesij vita.

21 tionẽ faciunt. † Fuit autẽ Hermodorus Ephesiorũ exul: sed vt Heraclitus ait, singularis modestiæ, ac frugalitatis vir, & virtutibus excellens: cui quod leges, quas Decẽuiri transcriberẽt, è trãsmarina legatione interpretaretur, ad perpetuũ virtutis testimoniũ Romę sta

Exilium iustorum.

22 tua publicè dicata fuit. † Ob hũc dicebat præterea, idem author Heraclitus, dignos esse Ephesios omnes strangulari, qui Hermodorũ virũ inter eos frugi eiecerũt,[e] dicentes, *nemo vnoster um frugi esto, alioqui cum alijs eijciatur*. Hic vir inquit M. Cicero, videtur quasdã leges Romanis scripsisse.[f] Fuit & alius Hermodorus Siculus Platonis discipulus, qui malè eo nomine audiebat, quod quæstui philosophiã exponeret, ac dicta, quæ à præceptore Platone exceperat, in Sicilia deinde turpi dinundinatione venditaret.

[e] Cic. lib. 5. Tuscu. Strab. ubi suprà.

[f] Cicer. 5. Tuscu.

Hermodorus Siculus.

cc *Exulantem*) Hermodorus vt ex Strabone retulimus, ꝙ probitate iustitiáq; præ cæteris mirè polleret, patria expulsus est. Quẽ cùm eijcerent Ephesij ciuitate, dicebant: *Nemo de nobis vnus excellat: sed si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit*. Qua ratione censebat Heraclitus Physicus, vt M. Cice. refert: Ephesios oẽs morte mulctãdos.[g]

[g] Cic. lib. 5. Tuscul.

Aristides iustus.

23 Idipsum † tamen Aristidi quoq;, (qui vnus omniũ, inquit Cicer. iustissimus fuisse traditur[h]) obiectũ prodit hystoria. Cũ enim decẽnali exilio mulctatus causam inquireret, respõsum fertur, displicuisse,

[h] Cic. lib. ij. offi. & pro Sestio.

i Plutar. in Aristi.

qđ elaboraret, vt præter cæteras iustus esset & haberetur. [i] adeò in omni populo omnis exuberātia virtutis inuisa semper fuit, & exo-
24 sa. † Heliogabalū item Alexādro adoptato infensum ideò legimus quòd impudicus non esset, idémq; tyrannis Vlpianū officio suo mo uit, quia vir bonus erat. [k] Iulium denique Græcinum ob hoc vnum Xerses occidi iussit, quòd melior vir esset, quàm esse quéquam Tyranno expediret. [l]

Heliogabali impudicus animus.

k Lampridius in Heliogabalo.

l Seneca. li. ij. de benefic.

§. HIS LEGIBVS.

His legibus latis, [a] cœpit (vt naturaliter [b] euenire solet) vt interpretatio desideraret prudentium authoritatem, [c] necessariámque disputationē fori. [d] Hæc disputatio & hoc ius, [e] quod sine scripto venit, [f] compositum à prudentibus, propria parte aliqua, [g] nō appellatur, vt cæteræ partes iuris [h] suis nominibus designantur: sed communi nomine [i] appellatur ius ciuile. [k]

Legum pluralitas perniciosa.

a *Legibus latis*) Et quidem paucis, maximo reipubli. bono, qui
1 bus † nanq; plurimæ leges adsunt viuendi ritu plerunq; deprauantur: sicuti quibus plures adsunt medici, permultis grauantur egritudinibus. [a] Sapienter itaq; legum cōditores admonet Plato, ne leges in republica multiplicent. [b] Ideóq; de iudicibus & medicis, ne in ciuitate multiplicarentur, Socratem constituisse fama est. Eiuscéquerei memorabile nobis exemplum prebuit Romana respublica: quæ cū initio perpaucis legibus constituisset, legū gliscēte copia defecit. Ex modicis itaq; legibus, quæ xij. tabul. libello cōtinenbantur, innumeræ leges succre uēre. quemadmodum

a Strab. lib. 6. Geographie.

b Plato libr. iiij. de republi.

SVMMAE.

1 *Legum multitudo uitanda.*
2 *Commentariorum iactura.*
3 *Hominum naturalis dissentio.*
4 *Iurisperiti in rempublicam necessarij.*
5 *Scriptum & non scriptum.*
6 *Feudorum usus.*
7 *Iuris partes.*
8 *Commune pro generali.*
9 *Responsa prudentum.*

Flumina magna vides, paruis de fontibus orta.

2 Et quod † grauius ferendum est, exilierunt tandem aduersus Iustiniani edictum, [c] profusi illi rancidi, & verbosi nostrorum interpretum commentarij, quos nemo non videt, lucis & doctrinæ parum, obscuritatis autem & tenebrarum habere plurimum. Quibus prætereà causidiculorum nequitias foueri videmus. dum enim quisque interpretum pro captu suo nouare pergit, premendi iuris ansam rabulis istis forensibus præstat.

Commentariorum in iure malum.

c l. j. uersi. pen. C. de ueter. iur.

b *Naturaliter*) † Euenit sanè naturaliter, vt quod obscurè scri-
3 ptum est, ab vno in hanc, ab alio in aliam partem rapiatur, ob innatam nobis ad dissentiendum facilitatem. [d] vnde Hegio ille Terentianus, cum è tribus aduocatis vnum obseruasset affirmantem alterum negantem, & tertium qui censeret deliberandum, dixit, [e]

Naturalis hominum dissensio.

d l. item si unus. §. pen. ff. de arbitr.
e Teren. in Phorm.

Quot homines, tot sententiæ, suus cuique mos.

Et Persius, [f]

f Persi. Satyr. 5.

Mille hominum species, & rerum discolor usus.
Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

g Hora. ad Iulium Florū li. ij. epistol.

Ad quam sententiā Horatius quoq; allusisse mihi videtur, cùm ait, [g]

Tres mihi

Tres mihi conuiuæ, propè dissentire videntur,
Poscentes vario, multum diuersa palato.

Et suo quemque sensu abundare Apostolus nobis scriptũ reliquit.[h] — h Ad Roma. 14.

Iurisperiti in repub. necessarij.

c *Prudentium authoritatem*) † Hinc primũ obserua leges earúmq;
4 maiestatem commodè consistere non posse, nisi per assiduam iurisperitorum interpretationem, quam Pomponius hîc testatur necessariam. Non eorum quidem, qui litigandi vias magis quàm iuris & iustitiæ tradere solent: sed prudentum, hoc est eorum qui artem boni & æqui probè calleant. Iustúmque ab iniusto ita discernere sciant, vt verborum vim nec callidè nec superstiosè insectentur: sed æquitatem cum iuris ciuilis ratione perpetuò coniungant. Rursus & hinc illud tenendum, non cuiusuis interpretationem recipiendã sed eius duntaxat prudentis, qui valet authoritate.

d *Disputatione fori*) In quo Iurisperitorum disceptationibus proposita dubitationis veritas magis ac magis splendesceret in lucẽ.[i] verbo autem *Fori*, locum hîc intelligo, in quo ius reddi, Iudiciáq; Romæ exerceri solebant.[k]

i l. ulti. §. mixta. ff. de mun. & bono.
k l. j. ĩ. hoc titul.

e *Hoc ius*) Compositum authoritate prudentium intellecta disputatione fori.

Scriptum & non scriptum.

f *Sine scripto venit*) Posteà verò memoriæ causa in scriptis & cor-
5 pus iuris ciuilis redactum est. † Etenim scriptũ ius dicitur, quod in ipsa promulgatione scribi solet, de scriptóq; recitari, vt interponatur authoritas. Quod verò sine scriptura compositũ est, licet posteà memoriæ gratia scripto comprehendatur, non scriptum nihilominus censetur.[l] idque liquidò patet, † per vsus fundorum Mediolani memoriæ causa cæterum barbarè, descriptos.

Feudorũ vsus. 6

l l. contractus. C. de fid. instru.

g *Propria parte aliqua*) Id est aliquo proprio nomine.

Iuris partes.

h *Cæteræ partes iuris*) † Quæ Papiniano authore sunt quinque.
7 lex, plebiscita, senatusconsulta, constitutiones principum, & responsa prudentum.[m] Addit Iustinianus, ius prætorium,[n] quod viua vox est iuris ciuilis:[o] vt mirum sit, Papinianum vniuerso iuri ciuili, non nisi quinque partes subiecisse. Prætoriúmque ius, vt non scriptum à ciuili iure separasse.[p]

m l. ius autem. ff. d. insti. & iur.
n §. constat. de iur. natu.
o l. nam & ipsum. ff. de insti. & iur.
p d. l. ius autem.

Cõmune pro generali.

i *Communi nomine*) † Id est generali. Sic Papinianus dicit, legem
8 esse commune, id est generale præceptum.[q]

q l. j. ff. de legib.

k *Appellatur ius ciuile*) Hoc ius à prudentibus compositum, & forensibus disputationibus excussum, non induit, sicut cæteræ iuris partes, speciale nomen.[r] Et ita neque legibus, neque plebiscitis, neque senatusconsultis, neque decretis principũ, aut etiam responsis prudentum, applicari rectè potest: sed generis nomine ius ciuile simpliciter dici.[s] Responsa namq; prudentum à iureconsultis dabantur, quibus potestatem hanc princeps concesserat.[t] Hæc verò prudentum interpretatio, iam ante multò emerserat, quàm summam rerum populus in principem transtulisset. Quod vel hîc
9 Pomponij locus satis supérque indicat. † Sciendum igitur exactis Decemuiris, quibus ius erat leges interpretari: prudentium operam successisse, qui ius ipsum explanabant, & interpretabantur, consulentibúsque de iure respondebant: quorum magna principio fuit authoritas. Cæterùm omnibus passim huic muneri se obtrudentibus non multo post tempore euiluit, ac planè in contemptum abijt, donec D. Augustus edixit, ne quis sola suorum studiorum fiducia fretus, sed permissu tantùm principis, ex eiusdémque authoritate, de iure responderet. Et hæc responsa, quæ postmodum in scriptis redigebantur, appellata fuêre, responsa prudentium, de quibus plura commodiore loco.[v]

Respõsa prudentum.

r d. l. ius autem.
s §. constat. §. responsa. de iur. natura.
t §. & ut obiter. hoc l.
v d. §. & ut obiter & §. ulti. huius l.

§. DEINDE EX HIS.

Deinde ex his legibus eodem ferè [a] tempore actiones cōpositæ [b] sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus, vt vellet institueret, certas, solēnésq; [c] esse voluerunt: & appellabatur hęc pars iuris, Legis actiones. [d] Et ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt. Leges xij. tabul. ex his fluere cœpit ius ciuile. ex ijsdem [e] legis actiones compositæ sunt. Omniū tamen horum, & interpretandi sciētia, [f] & actiones [g] apud collegium Pontificum [h] erant: ex quibus [i] cōstituebatur, quis quoquo anno præesset priuatis. [k] Et populus propè centum annis hac consuetudine vsus est.

Accursius ridiculus.

Actiones quo iure institutæ.

SVMMAE.

1 *Actiones an iuris ciuilis.*
2 *Componere quid.*
3 *Actionum formulæ.*
4 *In rem præsentem uenire.*
5 *Vindicationis formula.*
6 *Legis actio.*
7 *Cessio in iure.*
8 *Interrogationes.*
9 *Vindiciæ.*
10 *Legis actiones.*
11 *Pontifices soli interpretes iuris.*
12 *Collegium pontificum.*
13 *Annales maximi.*
14 *Pontifices maiores & minores.*
15 *Hostiæ.*
16 *Pontifex cur sic dictus.*
17 *Pons sublicius.*

a Ferè) Hoc est penè, & quasi. Quod tametsi peruulgarū, & leue negligendū non putaui: nequis fortè cum Accursio ridiculus hāc dictionē ex, aduerbio nomen faciat, intelligens actiones feras, id est crudeles fuisse.

b *Actiones compositæ)* 1 Iuregentiū † olim nullas actiones fuisse plerisq; visum est: cùm regis arbitrio cōtrouersiæ dirimerentur: sed eas primùm in xij. tab. ex ijsdēq; fluente iure ciuili repertas, certisq; formulis conclusas: [a] ac proinde crebro receptum actiones origine & inuentione iuris ciuilis esse. [b] Nouissimis tamē fortiter reclamātib9, [c] qui origine iuris gentium actiones existimant: quamuis ciuilis lex formā eis superaddiderit. Quæ sententia, vt mihi quidem videtur, probabilior est. vt videlicet eodem iure prouenerint, quo obligationes duxerūt originem. [d] alioqui frustra fuissent actiones institutæ, si non vnà datum fuisset ius persequendi, quod actio dicitur. [e] Adde si placet, facultatem illam persequendi in iudicio, quam actionē vocamus, [f] ante legem quoque duodecim tabul. in vsu fuisse. Nam & vetustissimo illo seculo frequentabantur iudicia, agendíque via erat instituta, licet ruditer & confusè: [g] quod attigimus suprà. [h] postea verò superueniens ius ciuile eas actiones antea informes concinnauit, perpoliuit & (vt cum Pomponio nostro dicam) com-
2 posuit in certiorē modum formā, & ordinē redigendo. [i] † Cōponere enim ipse dicere solet, cōfusum ante sparsum, & informe certiore modo collocare, & aptiùs disponere. [k] vnde paulò suprà de Papirio quod

Componere.

a arg. huius text.

b Bart. l. frater. ff. de cond. indeb. do cto. l. ex hoc iure. ff. de iusti. & iur.
c Zas. § j. de actio. qui omnia habuit a Bald.

d d. l. ex hoc iure.

e d. § j. de actio.

f l. nihil aliud. ff. de actio. & obli. d. § j.

g Halicarnas. lib. j.
h in prin. huius l.
i ut hic.
k hac l. in fi. princ. & hic rursus in § ex his auditoribus.

pirio *quod leges (inquit) siue ordine latas in vnum cōposuit.* [l] Rursus infrà: Seruium ait, duos ad edictum libros reliquisse: deinde Offilium prætoris edictum composuisse. [m] Sec nec deest Ciceronis grauissimi authoris confirmatio. Collocationis inquit est, componere, & struere verba, sic vt néue asper eorum concursus, néue hiulcus sit: sed quodammodò coagmentatus, & lenis. [n] In eum denique sensum, componere verbum, Iustinianus vsurpat. [o]

m d. §. ex his.
n Cicer. de orato.
o §. omnes uero populi. in proœ. insti.

Actionū formulæ.

c *Certas solemnésque)* † Prodidit vetustas quasdam actionum for-
3 mulas, secundum quas à pontificibus acceptas in iudicijs litigatores experirentur, alioqui causa caderent: [p] quamuis id muneris ad prætores posteà fuerit translatum: [q] ac deinde iuniorum Cæsarum constitutionibus hæc omnia formularum, & impetrationum solemnia sublata. [r] In actione in personam, hæc erant concepta verba, *Aio te mihi dare aut facere oportere.* [s] In vēdicatione verò, disceptabatur olim ex duodecim tabulis in iure præsenti, sine ager

p ut hic.
q l. ueluti. ff. de uerbo. oblig. Cicer. pro Cecinna & in Verrem.
r l. j. & ij. C. de formul.
s l. uerbum oportere. ff. de uerbor. signific.

Aio te mihi dare.

In rem præsentem venire.

4 siue quid aliud esset. † Vnde & vetus illa locutio, *in rem præsentem venire,* [t] Sed post quam prætores, inquit Gellius, [u] propagatis Italiæ finibus, occupati negotijs, pacisci vindiciarum dicendarum causa longinquas res grauabantur, institutū est contra duodecim tabulas tacito consensu, vt litigatores non ex iure apud prætorem manum consererent: sed ex iure manu consertum vocarent: id est alter alterum ex iure ad conserendam manum, in rem de qua ageretur, vocaret, atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, ex eo terræ modicum, veluti glebam vnam in ius ad prætorem defer-

t Cicer. de orato.
u Aul. Gell. lib. 20. cap. 9.

Vindicationis formula.

5 rent: & in ea gleba, tanquam in toto fundo, vindicarent. † In vindicatione igitur immobilis rei, præscripta verba fuerunt. *Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: eum ego ex iure meum esse aio. ibi ego te ex iure manu consertum voco.* Cui, is à quo vindicabatur, respondebat. *Vnde tu me ex iure manu consertum vocasti, inde ego te reuoco.* [x] Rei verò mouentes vēdicatio sic fiebat, apud magistratum populi Romani. Nam qui vendicabat, rem exhibitam tenens dicebat. *Hanc ego rem, ex iure Quiritium meā esse aio.* Cui aduersarius. *At ego contra eam vēdico.* [y] Nam aduersario negante, aut tacente prætor ei

x Cicer. pro Mure.
y l. j. §. j. ff. de re. uēdica.

Legis actio.

6 qui vindicauerat, rem addicebat: † idque legis actio, sicuti Caius do-
7 cet vocabatur. [z] videtúrq; esse illud abalienationis genus, † quod cessionem in iure M. Cicero nuncupauit. [a] Harum actionum

z Tit. Caius. lib. ij. institu.
a Cicer. in Top.

Cessio in iure. Interrogatio. Vindiciæ.

8 præparatoriæ erant interrogationes, & vindiciæ. † Interrogatio sic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id est, Quan-
9 do te in iure conspicio, postulo, an te facias authorem. † Vindiciæ ius erant possessionis quod vtraq; pars lite pēdente cōtendebat, apud se esse oportere, sic dictæ, vt Pedianus ait, qđ qui in his obtineret, vindicē, hoc est prædē, aut vt hodie loquimur, fideiussorē, dare deberet, nihil in re possessa deterius interim facturū. [b] Quæ omnia verborum aucupia, Constantinus, vti dictum est, sua lege sustulit. [c]

b Alciatus l. pecuniæ uerbum. §. actionis. ff. de uerbo. signi.
c l. j. C. de formul.

Legis actio.

d *Legis actiones)* † Quia docebat legitimam agendi seriem, cer-
10 táque & solemnia verba, quibus actiones, concipiendæ erant. Quid autem sit in iure legis actio, & apud quem existat, loco magis idoneo, docebimus. [d]

d l. iiij. ff. de adopt.

e *Ex ijsdem)* Tam videlicet ex legibus duodecim tabularum, quàm ex ipso iure ciuili.

Pontifices soli iura interpretati.

f *Interpretandi scientia)* † Authoritas interpretandi iuris apud
11 ipsos Pontifices fuit. Quod & diuinitùs institutum, M. Cicero scribit. [e] Nec sanè apud alios fuisse contendi potest: cùm solis pontificibus per multa sæcula ius ciuile notum fuerit. [f] donec videlicet Cn. Flauius scriba factus Aedilis Curulis id inuulgauit. [g] M. Scæ-

e Cicer. pro domo sua.
f Valer. max. lib. ij.
g §. seq. ubi dicem.

uola Publij filius se ex patre audisse dicebat, neminem Pontificem bonum esse, nisi qui ius ciuile probè cognosceret. [h]

h Cic. lib. ij. de leg. ut hic.

g *Actiones*) Quas sicuti dictum est,[i] certis formulis conclusas, oportebat litigatores à pontificibus accipere. Neque ante licuit agere, quàm à pontificum collegio agendi forma impetraretur. Caeterùm cùm ea factione pontifices ad ambitionem, & auaritiam abuterentur, ab illis authoritas actionis dandę ad praetores trãslata fuit:[k] vt potè quorum iurisdictio tribus in rebus omninò posita erat, nimirùm in decernendo, dandis iudicijs, & constituendis iudicibus.[l] quemadmodum oportuniore loco fusiùs sum dicturus.[m] Fuère tamen superstitiosa haec omnia formularum & impetrationum solénia recentiorum Caesarum legibus antiquata.[n]

Actionũ formulae ad prętores translatę.

k l. si finita. §. elegãter. ff. de damno infect. l. uelutí. ff. de uerb. oblig.
l Cicer. pro Cecina & act. iij. in Verrem.
m l. j. l. iij. ff. de iurisdict.
n l. j. & ij. C. de formul.

h *Collegium pontificum*) † Quod primùm fuit à Numa Pompilio
12 institutum: creatiq; in eo quatuor pontifices ex patribus, & ijs vnus praefectus, quem pontificẽ maximum vocauit. quòd maximarum rerum, vt Festus Pompeius ait, quę ad sacra & religionem pertinẽt, iudex esset. vndéxque contumaciae priuatorum magistratuum instructor, ac veluti pedagogus, virginum vestalium custos, résque omnes singulorum annorum mandabat literis, referebátque in album: & proponebat tabulam domi, vt esset populo potestas cogno-
13 scendi,[o] † vocabantúrque ij libri annales maximi: quibus M. Ci-
14 cero scribit, nihil iocundius esse potuisse.[p] † Reliqui verò pontifices minores dicebantur: nisi quod inter hos quoq; pontificis maximi nomen sibi vendicabat, qui prior fuerat in id collegium adscitus, vt & minimus dicebatur, qui nouissimè venerat, itaque pontifici maximi sacra omnia exscripta, exsignatáque, Numa Pópilius tri-
15 buit: vt plebẽ cõsulentẽ edoceret, † quibus Hostijs (hoc est quo animaliũ immolandorũ genere) quibus diebus, & ad quae tẽpla fieri sacra oporteret, iusta item funebria, & maniũ placandorum ritus, ne quid diuinae religionis patrios ritus negligẽdo, aut peregrinos asciscendo turbaretur. Ius ipsum praeterea ciuile, & eius interpretandi scientia, necnon actionis populo dandae facultas apud collegium pontificum fuit. Erántque ipsi pontifices, vt Halicarnasseus ait, nulli causae dicendae aut mulctae obnoxij: neq; senatui rationem, neque populo reddentes.[q] Defuncto autem eorũ aliquo, alius in demortui locum substituebatur, non à populo electus, sed ab eis ipsis, quicunque idoneus ex ciuibus maximè videbatur. Cùm verò pontifices ex patribus initio crearẽtur, plebs tandem tribunitijs rogationibus obtinuit, M. Valerio Coruino, & Q. Apuleio Pansa coss. anno vrbis conditae 453. vt pontifices ali quatuor designarentur, ex
16 plebe.[r] † Sanè verò putauit Q. Mutius Scaeuola pontifex maximus à posse & facere pontifices dictos: quae tamen denominatio-
17 nis ratio M. Varroni displicuit, appellatos potiùs existimans, † à ponte sublicio, quod ab ijs videlicet sublicius pons, hoc est ex sublicis seu perticis ligneis nullo prorsus adiuncto ferro, compactus, primùm extructus fuerit, ac saepè restitutus. Alij aliter, atque aliter, vt est apud Plutarchum.[s]

Pontificum collegium.
Pontifex maximus.
Annales maximi.
Põtifices minores.
Pontifex minimus.
Hostiae.
Põtifiex cur sic dictus.
Pons sublicius.

o Cic. li. ij. de orat.
p Cic. li. j. de legib.
q Halicarnass. li. ij.
r Liuius lib. 10.
s Plutar. in Pompilio.

i *Ex quibus*) Pontificibus, licet alij praeter vnum Accursium, haec verba temerè referant ad leges xij. tabul.

k *Priuatu*) Sic, vt vulgatiores codices habent, malim quàm cùm recentioribus, & Haloandrinis, *priuatus* legere, vt hic sit sensus, solitum à Pontificibus praefici, quoquo anno eorum vnum, qui iudicia daret: & actionibus decernendis, moderãdísque, *in priuatis*, hoc est priuatorum controuersijs praeesset. ne caeteri publicis negotijs occupáti sacrorum cura, & caeremonijs auocarentur.

§. Posteà

§. POSTEA CVM APPIVS.

Appij duo.

Posteà cùm Appius Claudius[a] proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius[b] scriba[f] eius libertini filius, surreptum librum[d] populo tradidit:[e] & adeò gratū fuit id munus populo, vt Tribunus plebis[f] fieret, & Senator,[g] & Aedilis Curulis.[h] hinc liber[i] qui actiones[k] continet, ius ciuile Flauianū, sicut illud ius ciuile Papirianum.[l] nam nec Cn. Flauius de suo quicquam adiecit[m] libro.

Flauij scribę historia.

SVMMAE.

1 Appij duo.
2 Cn. Flauij historia.
3 Fasti & Nefasti dies.
4 Religiosi dies.
5 Comitiales dies.
6 Scribæ officium.
7 Promethei fabula.
8 Tribunus an senator.
9 T. litera approbationis.
10 Aedilitas cum alio magistratu.
11 Virtutis splendor.
12 Præmium ex improbè factis.

a 1 Appius Claudius.) Duorū † huius nominis meminit in hac lege Pomponius:[a] Regilliani videlicet, qui vnus ex Decēuiris fuit: & Cæci, quem actiones descripsisse, proditum est.[b] de quo proinde hic loqui iurisconsultum constat.

a §. fuit autem in primis. hac l.

b d. §. fuit autē ubi extensè dico.

b Cn. Flauius.) Vulgò cognita est historia.[c] Cneus Flauius patre libertino natus, † Appij Cæci scriba cuius hortatu dies fastos exceperat ius ciuile inter sacra cœremoniásq; deorū immortaliū abditum, solísq; pontificibus (in quorū penetralibus repositū erat) cognitū euulgauit, ac Fastos quos populum à pontificibus quotidie petere oportebat, circa forū in albo proposuit: vt sciretur quādo lege agi posset. quo nomine tantam plebis gratiam adeptus est, vt Aedilis Curulis cū Q. Anitio Prænestino crearetur: additúmq; Flauio, vt simul Tribunus plebis esset. quo facto tanta senatus indignatione exarsit, vt annulos multi nobiliū, & phaleras, deponerent. Cúmq; ad Prænestinum collegam ægrotātem visendi causa Flauius venisset cōsensu nobilium adolescentiū, qui ibi assidebant, ei assurrectum non est. At is curulem sellam eo afferri iussit: eámque in limine apposuit, ne quis illorum exire posset: & vt omnes, vel inuiti viderent sese in sella curuli sedentem. Fuit autem hoc actum anno cōditæ vrbis cccel. & P. Sulpitio Auerrione, ac P. Sempronio Sopholongo Coss.[d] De hoc Flauio sic alibi M. Cicero. posset agi lege, necne pauci quondā inquit sciebant fastos enim vulgò non habebant, in magna erant potētia, qui consulebantur à quibus etiā dies, tanquā à Chaldeis petebātur. Inuentus est scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicū oculos confixerit: & singulis diebus ediscendis Fastos populo proposuerit: & ab ipsis cautis Iuriscōsultis eorū sciētiam cōpilarit.[e] Verè profectò Flauius ille cornicū oculos cōfixisse dicitur, quod archanā Pōtificum artē eorúmque in iure ciuili custodiēdo solertiā, atq; adeò versutiam mirabilē, qua cæteris ægregiè imponebāt, nouo calliditatis cōmento supplātarit, & deluserit. Neque enim volebant Pōtifices, vt M. Cicero scribit, obtinendæ ac semper augendæ potentiæ suæ causa artem suam

c Liuius libr. 9. ad finē. Cicero pro Murena. Valer. Max. lib. ij. Plin. lib. 33. c. j. Gell. li. 6. c. 9.

d Plin. libr. 33. c. j.

e Cicero pro Murena.

f Cicer. j. de orator.

3 diuulgari.[f] † Fasti autem dies, quos cum arcanis iuris ciuilis Cn.
Flauius peruulgasse fertur, sunt dies illi, quibus diuina humanáque
agere licebat: ac præsertim tria illa verba fari sine piaculo. *Do, Dico,*
Addico.[g] His contrarij sunt nefasti, quos ideo inauspicatos & omi
nosos putabat antiquitas. De ijs Ouidius in hæc verba.[h]

Fasti dies.

Nefasti dies.

g Macrob. libr. j. Satur. c. 16.

h Ouid. lib. j. Fastor.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur.
Fastus erit, per quem lege licebit agi.
Nec toto perstare die, sua iura putaris:
Qui iam fastus erit mane nefastus erat.
Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari.
Verbáque honoratus libera prætor habet.
Est quoque quo populum ius est, includere septis:
Est quoque qui nouo semper ab orbe redit.

Fastos ergo dies cum M. Varrone à fando appellatos dicere possu-
mus, quòd his certa verba sine piaculo prætoribus fari licebat, quæ ne-
fastis ius nô erat: & si fata essent, piaculũ erat. Idem Numa, inquit Li
uius, nefastos dies fastósq; fecit, quia aliquãdo nihil cũ populo agi,

i Liuius lib. j.

Religiosi dies.

4 vtile futurum erat.[i] † Hos & Religiosos alibi vocare videtur cũ
ait. Tum de diebus religiosis agitari cœptum diémq; ad xvj. calend.
Sextiles, duplici clade insignem, quo die, ad Cremeram Fabij cæsi:
quo deinde ad Alliã cum exitio vrbis fœde pugnatum, à posteriore
clade Alliẽsem appellarũt: insignémq; rei nulli publicè priuatímque

k Liuius. lib. 6.

5 agendæ fecerũt.[k] † Erant & Comitiales dies quibus cum populo
agi licebat. Et Fastis quidem, inquit Aurelius, lege agi potest, cum
populo non potest. Comitialibus vtrunque potest.[l]

l Macrob. Aurel. lib. j. Satur. c. 16.

Comitiales dies.

c *Scriba eius.*) Habebant magistratus singuli suos scribas, qui res in
magistratu gestas fideliter in tabulas referrẽt: atq; adeò, vt Quæsto
res in prouincijs suos scribas haberẽt.[m] Fuit itaque Cn. Flauius Ap

m Cicero. j. Verrina.

n Liuius lib. 9. Plinius lib. 33. c. j.

Magistratus quicũque suũ habebat scribam.

6 pij Claudij, tunc cẽsoris, scriba.[n] † Neq; porrò desunt, qui hoc offi
ciũ Romę mercẽnarium fuisse asseuerẽt: ac proinde non magni pre
cij, nec vllius dignitatis, cũ tamen mihi videatur honestissimũ fuis-
se hunc ordinẽ apud Romanos: vt potè cuius fidei leges, & tabulæ
publicæ committerẽtur:[o] nec idcircò nisi spectatæ probitatis viri
huic muneri adscriberẽtur. Fuerunt fateor apud Græcos, vt Aemi
lius Probus ait, quam apud Romanos, scribæ honorariores. Nam
Græci neminẽ ad id muneris admittebãt, qui nô præter prudẽtiã,
& perspectam fidẽ claros & honestos haberet natales: cùm Cn. Fla
uius libertinæ cõditionis Censoris scriba Romæ fuerit.[p] De scri-
ba Porsenæ regis tãto in honore apud suum principẽ eum fuisse con
stat, vt cùm C. Mutius adolescẽs, ad obtruncãdum Porsenam regẽ
abdito intra vestẽ gladio profectus, Scribã cum rege pari ferè orna-
tu sedentẽ cõspexisset, incertus vter rex esset, Scribam pro rege iu-
gularit.[q]

Scribæ munus.

o Cice. 5. Verrina.

p ut hîc.

Porsenæ regis scriba.

q Liuius lib. ij.

d *Subreptum librum.*) In quo Iuris ciuilis arcana, Fastiq; dies, qui-
bus agi liceret, & ita legis actiones continebantur.[r] Expositis in-
quit M. Cicero, à Cn. Flauio primum actionibus.[s]

r Cicero pro Murena.

s Cicero 5. in Verrem.

e *Populo tradidit.*) † Sic & olim, vt Veteres fabulati sunt, cùm ho-
7 minibus ciuilis sapiẽtia deesset, apúdque Iouem degere crederetur:
cuius arcam conscendere nemini cõcessum erat, Prometheus Iape-
ti Thessalię regis filius, Vulcani Mineruæque officinam in qua ex-
colebãtur artes, clam ingressus artificiosam pariter cum igne sapien
tiam suffuratus homini tradidit. qua (inquit Plato) viuẽdi facultas
obuenit.[t] Alij tamen Palladis auxilio, Prometheum fingunt à cæ-

Promethei fabula.

t Plato in Protagora.

lo fur

lo furtim hominibus attulisse, & ob id inuectas terris multas calamitates. vnde Lyricus Poëta.[u]

Audax Iapeti genus,
Ignem fraude mala, gentibus intulit
Post ignem, aetheria domo
Subductum macies, & noua febrium
Terris incubuit cohors.
Semotique prius, tarda necessitas
Lethi, corripuit gradum.

u Horatius libr. j. Carminum.

f *Tribunus plebis.*) Huius dignitatis nec Liuius nec Maximus meminerunt, sed Aedilem Curulem Flauium factum duntaxat memorant.[x] Plinius tamen cum nostro Pomponio concordat additum Flauio, inquit, vt simul Tribunus plebis esset.[y]

x Liu. libr. 9. Valer. Max. lib. ij. y Plin. lib. 33. c. j.

Emendatus locus.

g *Et senator.*) Mirum profectò ex authoribus qui Flauij historiam attigerunt, nullum huiusce senatoriae dignitatis mentionem vsquã fecisse.
8 † Equidem suspicatus ipse aliquando sum hęc verba, *& senator.* subdititia esse: quãdo senatorius honor, & grauior sit & praestantior, quàm vt à Liuio, caeterisque historicis pręteriri debuerit. Et ante Atinium plebiscitum Tribuni plebis senatores nõ essent.[z] Neque verò placet quod nõnulli scribunt, Flauium ideò Senatorẽ à Pomponio dictũ, quòd cùm Tribunus plebis esset senatus habendi, ac senatusconsultum faciendi ius & potestas ei esset.[a] Fateor enim Tribunis plebis quoties res exigebat ius habendi senatũ fuisse: atque adeò nonnunquam dissoluendi ne comitia consularia fierent: at faciendi Senatuscõsulta nulla fuit eis vnquam potestas, sed tantùm eadem approbandi: vt potè qui intra cãcellos curiae adesse non poterãt, sed positis ante curię fores subsellijs, senatus decreta
9 excipiebãt: quae si probarent, † T. literam subscribebãt. Quamuis postmodum in ipsa etiã curia habere subsellia coeperunt: de ijs quae ad populum pertinerent, senatum commodiùs consulturi: & tandem Atinio plebiscito Senatores effecti.[b]

Tribuni an Senatores.

z Gell. libr. 14. noct. Attica. c. 8.

a Vdalricus Zas. hic.

T. litera approbationis.

b Alex. Neapolita. lib. j. Genial. die. c. iij. Gell. vbi supra.

Aedilitas vnà cum alio magistratu.

h *Aedilis Curulis*) † Quamuis Aedilitas per se propriũ munus es
10 set, vt suo loco dicemus:[c] nõnunquam tamẽ simul cum alio magistratu delata fuit. Nam T. Sempronius magisteriũ equitũ simul & Aedilitatẽ gessit. Et Cn. Flauium, de quo hic agimus, cũ Tribuna-
11 tu plebis Aedilitate ornatum constat.[d] † ob euulgata iuris ciuilis arcana, & in publicũ propositos dies fastos, praestãtissima referens praemia. vsq; adeo praefloruit olim virtus, atq; refulsit. Sic & C. Scipioni Nasicae, qꝫ excellenti iuris sapiẽtia pręstaret, domum in sacra via quo faciliùs cõsuli posset publico decreto datã legimus. Et Hermodoro Ephesiorũ exuli, cuius anteà meminimus,[e] qꝫ leges à Gręcis petitas trãscriberet, & interpretaretur statua in comitio Romano ad perpetuũ virtutis testimoniũ publicè dicata fuit. Equidem veteres è re publica esse iure meritóq; censuerũt eos qui magnas & egregias artes studio cõsecuti essent ad perspicuam praemiorũ expectationem erigere, & à vulgò secernere: vt hoc veluti inuitamento noui homines, ad laudem virtutisq; gloriã incumbant. Iustitiam co
12 lit (inquit Trimegistus) qui sapientes honorat.† At verò quispiã fortasse dixerit Cn. Flauium virum perfidũ fuisse, & improbum furem: vt qui Pontificibus actionũ Fastorũmq; libros cõpilarit & surripuerit. ob facinus autem suum, nec dignũ, nec aequũ est, quemquã praemiũ assequi, aut meliorem suã conditionẽ facere.[f] Cui responsum velim, laudãdum maximoperè Cn. Flauij propositum, qui vt

Virtutis praemia.

Scipio Nasica.

c §. Itemque ut essent. hac l.
d ut hic.

e in §. exactis.

f l. siue hereditaria. ff. de nego. gest. l. si ab hostibus. §. j. ff. solut. mat. l. itaque. ff. de furt. l. nõ fraudantur. in fi. ff. de reg. iur.

Praemiũ quãdo quis ex improbo facto cõsequatur.

pontificum erucibus populũ leuaret ad omniũ vtilitatem dies fastos ciuilisq; iuris actiones euulgauit: quæ sanè dissimulari, & occultari nõ debuerant. Sic enim Socrates ciuilem omnibus virtutem patere voluit, ne si alteri ab altero eam tradi oporteret optimates rem tam prætiosa suffarcinati neminem nisi pro captu suo admitterent suisque hæreditario veluti iure relinquerent.[g] — Virtus omnibus patere debet.

g Plato in Protagora.

i *Liber.*) Surreptus pontificibus, & à Flauio scriba peruulgatus.

k *Actiones.*) Hoc est actionum formulas diésque fastos & nefastos quibus videlicet agi liceret, necne.

h In prin. huius l.

l *Papirianum.*) De quo satis multa superiùs dicta sunt.[h]

m *Adiecit.*) Huius textus argumento, sunt qui contendant vnam tantũ esse Possessionẽ naturalẽ scilicet, quę ciuilis legis approbatiõe Ciuilis dicitur[i] cuiusce rei tractatio locũ magis idoneũ desiderat.[k] — Possessio an duplex.

i Accur. l. licet C. de acqui. possess. Zas. hic.

k dict. l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acq. possess.

§. AVGESCENTE.

Augescẽte ciuitate, & qui pręerant quædã genera agendi composuerunt.[a] nec post multum temporis spacium Sextus[b] Aelius[c] alias actiones[d] composuit, & librum populo dedit,[e] qui appellatur ius Aelianum.

SVMMAE.

1 Sextus Aelius iurisconsultus.
2. Catus.
3 Catonis & Cati nomen.
4 Corculum.
5 Scipio Nasica optimus iudicatus.
6 Aeliorum familia.

a *Compofuerunt.*) Nobiliores, & potentiores vrbis tumultuosa Fastorũ euulgatiõne turbati, simúlque veriti, ne dierũ temporúmue rationibus publicatis sine eis, lege omninò ageretur: solemnes quasdã formulas cõposuerũt: vt hoc nouo inuento, & populum in vetere officio continerent, & rebus omnibus ipsi possent interesse.[a]

a Cicero pro Murena.

b *Sextus Aelius.*)

1 Quem † idem Pomponius paulò infrà scribit maxima in profitẽdo scientia claruisse.[b] Et M. Cicero testatur, eum ciuilis iuris omnium peritissimum fuisse.[c] ab Ennióque ob insignẽ & excellentẽ in iure ciuili doctrinã hoc carmine celebratum. — Sextus Aelius.

b §. post hos. ubi dicam.

c Cic. de clar. orat. & j. Tuscul.

Egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus.

2 Catus † autẽ appellatus est, non tam à sapiẽtia, vt mea fert opinio, quàm ab præstanti ingenij acumine, & prudẽtia: quippè veteres prouidũ cautum & acutũ hominẽ, Catum dixere. Quis igitur prudentem (inquit M. Cicero) &, vt ita dicam catum, nõ ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet?[d] & alibi. Sed homo Catus nunquã terminat, nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum.[e] vnde Scapha ancilla apud Plautum.[f] — Catus.

d Cic. lib. j. de legi.
e Cicer. lib. ij. Tuscula.
f Plaut. in Mostellaria.

Equidẽ pol miror tam catã, tam doctã te, & bene doctam
Non scire, & tam stultè facere.

Et de Critone, Dauus Terentianus.[g]

g Terentius in Andria.

Nescio quis senex modo venit, ellum, confidens, catus.
Cùm faciem videas videtur esse quantiuis pretij.
Tristis seueritas inest in vultu atque in verbis fides.

Lyricus item Poëta ad Mercurium.[h]

h Horat. l. b. j. Carmi.

Mercuri facunda nepos Atlantis,

Qui feros cultus, hominum recentum,
Voce formasti catus, & decore
More palestræ.

Catonis nomen.

3 Alij tamen aliter, nanque à sapiētia † Catonis nomen fluxisse Plutarchus author est,[i] & Plin. Qui præstitere ceteros mortales sapientia Catos, Corculósq; à priscis Romanorū nūcupatos scribit.[k] qualis apud Græcos Socrates, oraculo Apollinis Pythij prælatus cunctis. A corde enim, vt Festus ait, solertē & acutū † pariter antiqui Corculū dixerunt: vt de Scipione Nasica, M. Cice. refert.[l] Nasica † ille prudens bis cōsul, Corculū appellatus, inquit, sed tū non de Nasica patre, qui à iurato senatu vir optimus semel ab æuo cōdito iudicatus est, sed de eius filio qui binū gessit cōsulatū: ille Cicer. locus accipiendus venit,[l] vt alibi probo. Sed iā de ijs satis, ac fortassè nimiū multa.

Corculum. 4

Scipio Nasica. 5

Aeliorum familia. 6

b *Aelius.)* † Aeliorum familia supremæ inter Patritios, nobilitatis tenuisq; censu fuisse, vel ex eo constat, q sexdecim Aelij eodem tempore fuerint, quibus vna tātùm domuncula Romæ, & vnus in agro veientano fundus erat minus multò cultores desiderans (inquit ille) quam dominos.[m] De hoc verò nostro Sexto Aelio plura sum inferiùs cum Pomponio dicturus.[n]

d *Alias actiones.)* Hoc est alias actionum formulas, & præscripta verborum solemnia.[o]

e *Populo dedit.)* Boni quippè viri est, promulgare, quod existimat publicè profuturum.

i Plutar. in M. Catone.
k Plin. lib. 7. c. 31.
l Cicero in Bruto & 3. Tuscula.
ll §. post hos fuit. ff. hac l.
m Valer. Max. lib iiij. c. iiij.
n §. post hos. hac l.
o Cicero pro Murena.

§. DEINDE CVM ESSET.

Ordo ciuiū Romanorum.

Deinde cùm esset in ciuitate lex xij. tabul. & ius ciuile essent & legis actiones: euenit, vt plebs[a] in discordiam[b] cum Patribus[c] perueniret, & secederet,[d] sibique iura constitueret,[e] quę Plebiscita[f] vocantur. Mox cùm reuocata esset plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis,[g] pro legibus placuit & ea obseruari,[h] lege Hortensia.[i] Et ita factum est: vt inter plebiscita & leges, species[k] cōstituendi interesset,[l] potestas esset eadem.[m]

Plebs.

SVMMAE.

1 Romanorum ciuium ordo triplex.
2 Plebs.
3 Sordida exercitia Romanis interdicta.
4 Secessionis ratio.
5 Patres & Patres conscripti.
6 Senatorum maiorum & minorum gentium.
7 Senatores quando primùm ex plebe.

a 1 *Plebs.)* † A Romulo vrbis cōditore populus roman⁹ (quo vno verbo, omnis pars ciuitatis omnésq; eius ordines cōtinentur[a]) in duos ordines diuisus fuit. Senatoriū videlicet, & Plebeiū. Senatores Romulus centum creauit, qui ob honorē, vel q humiliores in fidē curámq; suā paterno officio suscipere deberent, patres eorúmq; pgenies patritij, & Optimates dicti sunt. † Inops verò 2 vulgus, & reliqua ciuium multitudo plebs fuit appellata.[b] vnde & plebis verbo cōtinebantur Equites,[c] quā uis postea tertiū ordinē fecerint agēte id potissimū Cic. in cōsulatu suo.[d] quā rem paulo infrà pleniùs exequar,[e] hæc obiter annotasse cōtētus. Patri

a Gell. lib. 10. c. 21.
b l. plebs. ff. de uerbo. signific. §. plebiscitū. de iur. natur.
c d. l. plebs. d. §. plebiscitum.
d Plin. libr. 33. c. ij.
e in §. ex his audi toribus. hac l.

bus relicta est reipublicæ cura & cōsilium: vt magistratus gererent, sacra facerēt, ius dicerēt, ac publica quę que negocia administrarēt: tametsi post-

8 Secessio multiplex.
9 Tribuni plebis quando creati.
10 Plebiscitum quid.
11 Hortensia lex.
12 Species.
13 Rogationis formula.
14 Legum ferendarum vetus mos.

modū ad Equites trāslata fuerint iudicia, ex quibus Centūuiri delecti ius reddebāt. Plebeijs autē agrorū cura cæterǽq; ingenuæ artes
5 demādatæ. † nam sordidę, vt popinaria, & quę manuales sunt ad vsum hominū atq; adeo sordidus omnis quęstus Romanis interdictus est, exterísq;, & his qui recēs aduenerāt delegatus. Eo factū, vt cùm Romani nō incūberent artificio, omnéq; quæstū auersarētur ad insignē paupertatem plerique plebeiorū traducti sint, creditoribúsque nexi ob æs alienum. vnde & discordia inter patres plebémque non semel nata factáque plebis non infrequens à patribus secessio: vnam Pomponius hîc perstringit.

Sordida exercitia Romanis interdicta.

b *In discordiam.*) † Crudelitate creditorū vrgēte, qui corpora libe
4 rapto seruis ob iam cōflatū æs alienū detinebāt: plebs sæpè cōquæsta est, & à Senatu atq; Coss. vana spe delusa. Quod cū ampliùs pati nequiret trās Aniēnē cum delectu militū in sacrū mōtem secessit: vbi primùm Tribunos creauit, qui essent plebei magistratus: non vt ius dicerent, sed vt auxilium ferrent aduersus Consules, & patritios, qui nimis insolenter in plebem insultarent.

Secessio .j.

c *Cum patribus.*) † Centū senatores, vti iam diximus author vrbis
5 Romulus primū creauit, siue quia is numerus satis esset, siue quia soli cētum, inquit Liuius, erāt qui creari patres possent: [f] patres ab honore, vel q̃ vice parētū curam tenuiorū deberēt suscipere, Patricijq; eorū posteri appellati. Deinde receptis in vrbē Sabinis, alios cētum in hunc ordinē Romulus cooptauit: sic explēs numerū ducentorū.
6 Quo mortuo Tarq. Priscus, augēdę reipub. gratia, † centū alios in patres allegit, qui minorū gētium, inquit Liu. postmodū dicti sunt; [g] cùm Senatores à Romulo creati maiorū gētium dicerentur. Et ita Senatus in duas veluti factiones, maiorū scilicet & minorū gentiū diuisus est. Verū cùm hîc trecentorū numerus Tarq. Superbi cædibus & crudelitate diminutus esset: exterminatis deinde regibus, Iunius Brut. cōsul (apud quē tùm cōcedente collega fasces erāt) primoribus æquestris gradus lectis amplissimū ordinē restituit ad trecentorū vsq; summā, qui Adlecti, & Cōscripti dicti sunt, quasi in senatum lecti & adscripti. [h] vnde qui ab initio patres simpliciter dicebantur, adscitis in eū ordinē postea pluribus patres cōscripti nūcupati
7 fuere. [i] In senatū porrò nō recipiebantur nisi patricij, aut qui ex equestri ordine erāt. † durauítq; ea religio vsque ad annum cclxiij. vrbis conditæ, quo primùm senatores ex plebe facti sunt. [k]

f Liuius lib. j.

g Liuius lib. j.

h Liuius lib. ij.

i Plutar. in Romulo, dixi latè in rub. ff. de senat.

k Halicarna. lib. 7.

Patres & patricij.

Senatores maiorum & minorū gētium.

Patres conscripti.

Senatores ex plebe.

d *Secederet.*) † Plebē sæpiùs à patribus secessisse legimus. Primúq;
8 anno ab vrbe cōdita cclx. & ab eiectis regibus xvj. A. Verginio Cœlimōtano, & T. Vetusio Gemino Coss. [l] quo tēpore Volsci Aequiq; & Sabi. dictatoris cōsulúmq; opera fœliciter deuicti fuerant. Cùm enim plebs, quę strenuè pugnauerat, fœneratorū arte deluderetur: fidéq; ante bellū à Coss. data, frustraretur: Sicinio authore, in sacrū montē trans Aniēnē, amnen, tria ab vrbe millia passuum cū militū delectu secessit, ibiq; vallo fossáq; cōitis castris nullo tā duce sola ad victū necessaria sumēdo, per dies aliquot quietè, neq; lacessita, neq; lacessens, sese cōtinuit. donec Meneu. [l] Agripa ad plebē missus orator, vir sanè facūdus, & q̃ inde oriūdus esset, plebi charus cōpa-

l §. ijsdem tēporibus. ubi dicā hac l.

Secessio multiplex.

Menenij. Agrippæ oratio.

ratione

ratione ducta ab intestina mẽbrorũ cum ociosovẽtre,seditione,ad irã plebis in partes,hominũ mentes leniuit,flexitq; vniuersa quondam corporis humani mẽbra referens aduersus ventrẽ,velut ociosum,& nihil corporis impertientẽ,conspirasse. quorum stoliditatẽ facilè venter irrisit. dicẽs,nõ satis ab ijs animaduertit, quòd cùm ad reliquorum membrorum explendos appetitus,vniuersum ipse suscipiat nutrimentum, rursus non ingratè cæteris à se distributum emittat. Eadẽ (inquit Menenius) pro vobis ratio Senatus, cuius cõsilia nobis omnibus refert,ac vsui nostro & emolumento sapienter distribuit. [m] Qua non illepida oratione mitigata plebs,actũ de cõcordia,ac tandẽ in conditiones itum,vt plebi sui magistratus essent sacrosancti,quibus auxilij latio aduersus consules & patricios,plebem temerè insultantes esset:neue cui patrum eum magistratũ capere liceret. †túmq; tribuni plebis duo creati, C. Licinius,& L. Albinius. factũ prætereà in conditionibus S. C. quo debitores inopes solutione liberabantur. & si quorum corpora legitimo tẽpore deti nerentur indicata libera. [n] Cæterùm non agit hic noster Põponius de hac secessione,sed de secũda quæ Virginio authore facta est, anno extructæ vrbis 305. & ab exactis regibus 60. non ob æs alienum sed propter decemuirorũ tyrannidem & crudelitatẽ. Etenim cùm mutasset statum respublica à consulatu in decemuiratũ,sublato etiã tribunatu plebis,& decemuiri (non illi quidem primi,qui se spontè magistratu abdicarunt,sed qui sequenti anno in illorum locum suffecti sunt) plebem, résq; plebis crudelissimè tractarent, vsq; adeo vt Virginij filiam Appius ex decemuiris vnus quæsito seruitutis colore per vim stuprare tentarit. Petebat plebs, vt sacrosanctus tribunitiæ potestatatis magistratus sibi restitueretur. Et decemuiri tantæ authoritatis insignia deponerẽt,[o] cũ contra cõtenderẽt illi se nõ anteà quã perlatis legibus quarũ causa creati erãt,depossituros imperiũ. Itaq; in sacrũ montẽ ex aduentino plebs transijt. vbi & castra locauit,plebémq; secuti cõiuges & liberi,ita vt omnia Romæ vasta fecerit insolita solidudo:neq; ante reuocari plebs potuit, quàm decẽuiri abijssent magistratu.& latũ senatuscõsultũ de creatione tribunorũ plebis,quã cùm in Auentinũ plebs Romã rediens peruenisset Q. Furio pontifice maximo Comitia habente, fecit vtq; rursus ad consulatũ recideret respublica,creati Coss. L. Valerius potitus, & M. Horatius Barbatus:túmq; constitutũ,vt plebiscita pópulũ tenerent. [p] Tertia secessio fuit, quinq; post annis,in qua latum est de coniungendis patriciorum & plebeiorum connubijs.

Conditiones pacis inter patres & plebem.

Tribunorum plebis creatio.

Secessio ij.

Tribuni iterum creati.

m Liuius lib. ij.

n Halicarn. lib. 6.

o §. cœrum placuisset. hac l.

p Liuius. lib. iij.

e *Iura constitueret*) Petebat plebs quæ secesserat, vt liceret sibi iura constituere,& ita tandem obtinuit.

f *Plebiscita*) †Hoc est scita,& statuta plebis.[q] Nã sciscere,idem qđ sancire & statuere significat, [r] quãuis verbũ generale sit, nã sciscere populus,sicuti plebs rectè dicitur. Quid tũ? inquit M. Cice. qđ erit ita gestũ id lex erit?& in æs incidi iubebitis? Credo illa legitima, quæ cõsules populũ iure rogauerũt. hoc enim à maioribus accepimus ius rogãdi,populus quæ iure sciuit. [s] Et Plauti locus,quẽ alibi descripsimus,perspicuũ facit. [t] propriè tñ senatus cẽsere, populus iubere, & plebs sciscire dicitur. [u] Hęc postq̃ audita sunt Romę (inquit Liuius) bellũ Sãnitibus & patres cẽsuerũt,& populus iussit.[x] Et alibi, P. Sulpitius (ait) habita concione ad populũ,ita inquit,in suffragiũ benè iuuantibus Dijs,& quæ patres censuerũt,vos iubete.[y] Alio item loco Q. Aelius Tubero tribunus plebis, S.C. tulit ad plebẽ, pléśq; sciuit, vt latinę duę colonię,vna in Brutios,altera in Thurinũ agrũ deducerentur. [z] Et qđ ad populũ,plebémq; pertinet,apertius Cicer. Quę sci sceret plebs,aut quę populus iuberet,iuberi,vetariq; voluerũt.[a] Inde

Sciscere.

Senatus censet,populus iubet, plebs sciscit.

q §. plebiscitum. de iur. natur.
r l. qui res. §. ulti. ff. de solutio.
s Cicer. j. Philip.
t Plaut. in Curculio. dixil. ius antẽ. ff. de iusti. & iur.
u l. uni. ff. de offici. cõs. l. item ueniũt. §. pridie. ff. de petitio. hæred. l. census. ff. de probat.
x Liuius lib. 10.
y Liuius lib. 31.
z Liuius lib. 34.
a Cic. pro L. Flac.

Scita & iussa appellata sunt. Plebiscitũ est igitur, dicebat Atteius Capito, lex, quam plebs tribunis eius ferentibus, non etiam populus, accipit. [b] namq; plebi consiliũ indicebatur a tribunis: peculiari illius magistratu, ad rogationes legum, quibus plebs teneretur.

Plebiscitum.

b Aul. Gel. lib. 10. c. 11. & li. 15. c. 27.

g *De ijs plebiscitis)* Quib⁹ cõtẽdebãt patricij & senatores se nõ teneri.
h *Obseruari)* Tandẽ igitur obtentũ, vt vim authoritatẽq; legis plebiscitũ haberet: ac proinde mirũ non est, si plerũq; legis nomine donetur plebiscitum: vt lex Aquilia, Falcidia, & similes, quod à nobis alibi annotatum extat. [c]

c In d. l. ius aũt. ff. de iusti. & iur.

i *Lege Hortensia)* † à Q. Hortensio dictatore lata: vt eo iure videlicet, quod statuisset plebs, Quirites oẽs tenerẽtur. Hoc aũt nõ modo Põponius noster & Iustinianus, [d] ad Hortensiũ dictatorẽ referunt: sed etiã Lęlius fœlix, ad Q. Mutiũ scribẽs: cuius verba, sic Gellius memorat. [e] Tribuni neq; aduocãt patricios, neq; ad eos referre vlla de re possunt. Ita ne leges quidẽ propriè, sed plebicita appellãtur, quę tribunis plebis ferẽtibus accepta sunt. Quibus rogationibus ante patricij non tenebantur, donec Q. Hortẽsius dictator legẽ tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, oẽs Quirites tenerẽtur. Idémque Plinius, Q. Hortẽsius dictator, inquit, cum plebs secessisset in Ianiculũ, legẽ in esculeto tulit, vt quod ea iussisset, oẽs Quirites teneret. [f] Titus Liuius tamẽ hoc ipsum non ad Q. Hortensiũ refert, sed ad L. Valeriũ potitũ, & M. Horatiũ Barbatũ Cos. Qui omniũ primùm, inquit, cùm veluti in iure cõtrouerso esset, tenerẽtur ne patres plebiscitis, legem Centuriatis comitijs tulere: vt quod tributim plebs iussisset, populũ teneret. [g] Innuit pręterea Liuius, legẽ hanc in secũda secessione latã, cum tamen Põponius dicat, post expositas à Cn. Flauio actiones, id cõtigisse: & ita post annũ 450. ab vrbe cõdita, & 206. ab exterminatis regibus: cum tamen secũda secessio facta sit, anno 305. ab vrbe, & 60. à regibus exactis: vti supradictũ est. Grauiorẽ adhuc scrupulũ ingerit, quod eandẽ legẽ vt Quirites oẽs, scilicet, plebiscita tenerent, a Q. Publio Philone latã, sub annũ vrbis cõditæ 4‘6. idẽ Liuius author sit. [h] Non aliud dici posse video, quã legem illã, Valerio & Horatio Cos. promulgatã, cuius Liuius meminit, non fuisse cõprobatã: aut si quando fuit, in dissuetudinem abijsse, quocirca lex Hortensia postmodũ emersit. Verũ scrupulus adhuc vnus me malè habet, quod nusquã Liuius huiusce Hortẽsiæ legis meminerit; eóq; pręsertim loco, quo ab Hortẽsio dictatore refert plebẽ reuocatã quę
12 propter æs alienũ grauésq; ac lõgas seditiões, in ianiculũ secesserat. [i]

Hortẽsia lex.

d §. plebiscitum. de iur. natur.
e Gell. lib. 15. c. 27.
f Plinius libr. 16. cap. 10.
g Liuius lib. iij.
h Liuius lib. 8.

k *Species)* † Modus, & forma.
l *Interesset)* Lex vt alibi dixi, propriè est, quam populus Romanus
13 Centuriatis comitijs consule rogãte iussit. [k] † Rogationis aũt hæc erat formula. *velitis, iubeatis Quirites, vt hoc aut aliud fiat*. Plebiscitum verò, qđ ferẽtibus tribunis plebis, & plebẽ rogãtibus sanciebatur, [l] ad hanc veluti formulã. *De ijs rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites*, vñ cũ hoc rogãte tribuno plebẽ, lex verò interrogãte cõsule populũ vniuersum ferretur, nõ eandẽ fuisse formã & speciẽ vtrãq; legẽ cõsti-
14 tuẽdi apparet. Porrò aũt, vt nihil antiquitatis ignoret, † Lex olim non iustè ritéq; ferri dicebatur, nisi trinundino primũ promulgata esset. vt cùm solerẽt homines ex agris in vrbẽ singulis nundinis, hoc est singulis nouẽ diebus, ad mercatũ & forũ, legésq; accipiendas, venire, [m] super euulgata lege deliberarẽt. Cui intercedere, id est, cõtra dicere, primis & secũdis nundinis poterãt. Tertiò verò foro seu mercatu, cum omnis & vrbana & agrestis adesset turba, rogatio fiebat. Præcóq; verba legis scriba subijciente, recitabat. [n] Deinde in æs lex incidebatur, & incisa in ærariũ reponebatur: túmq; dicebatur lata, abindéq;

Rogationis formula.

Legum ferendarum vetus mos.

Rogatio.

i Liuius lib. 11.
k §. lex est. de iure nat. dixi l. ius aũt. ff. de iusti. & iur.
l §. plebiscitum. de iur. natur.
m Macrob. lib. j. Satur. c. 16.
n Cic. pro L. Flacc. Alex. Neapol. lib. 6. Genial. Dier. cap. 23.

abindéq; nõ licebat intercedere,tametsi ante liceret. vnde M.Cicero De ijs,inquit,legibus,quæ promulgatæ sunt,quæri possumus:de ijs quę iam latæ dicuntur,nõ possumus.Et paulopost,loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrũ nobis, non enim latę erãt. [o] o Cic.j.Philipp.

m *Potestas esset eadem)* Post Hortensiã legẽ,qua eadem plebiscitis, quę legibus data est authoritas.Nã antea plebiscitis patricij,sicuti dictũ est,non tenebantur.vnde cũ Atteio Capitone dici hodie potest legem esse generale iussum populi,aut plebis,rogãte magistratu. [p] p Aul.Gel.lib. 10 cap.20.

§. DEINDE QVIA DIFFICILE.

Plebs.

Deinde q̃a difficilè plebs[a] conuenire cœpit,populúsq;[b] multò difficiliùs,[c] in tãta turba[d] hominũ : necessitas ipsa[e] curam reipublicæ ad senatũ[f] deduxit,[g] ita cœpit Senatus se interponere: & quicquid constituisset,obseruabatur:[h] idq́; ius appellabatur senatusconsultum.[i]

Populus.

SVMMAE.

1 Plebs.
2 Populus.
3 Turba.
4 Rixa.
5 Senatus potestas.
6 Senatus cur sic dictus.
7 Lacedæmoniorum Senatus.
8 Senatorum ætas.
9 Prætextati.
10 Patres,& patres conscripti.
11 Allecti.& conscripti.
13 Tyranni.
13 Auspicia senatus.
14 Senatores triplici generis.
15 Pedarij sanatores.
16 Sella curulis.
17 Aegipedes.
18 Pedaria sententia.
19 Senatusconsf. per discessionem.
20 Senatusconsf. tacitum.
21 S. C. ultimæ necessitatis.
22 Cato iussu Cæsaris prehenditur.
23 Senatus dimittendi formula.
24 Lutusclauus.
25 Lunati calcei.
26 Arcadum origo uetusta.
27 Senatores quando uacarent.
28 Senatori quæstus uetitus.
29 Senatus ubi haberetur.
30 Bellonæ templum.
31 Carmentalis porta.
32 Porta scelerata.
33 Centumuiri.
34 Iudicia quomodò apud senatum.
35 Recuperatores.
36 Parlamenta Gallica.

a P*Lebs)* Duobus principio ordinibus,vt iam dictum est, nẽpè patritio & plebeio,deinde tribus constabat populus Romanus,Senatorio nimirũ eque-
1 stri & plebeio.[a] † plebis aũt verbo vulgaris illa populi multitudo significabatur in qua senatores gentésq; patriciæ non erant.[b]

a dict.§.praced.

b l.plebs.ff.de uer. signif.Gel.lib.10. cap.20.

b *Populúsque)* † Quo
2 vno verbo ciues oẽs Romani omnésq; Romanę ciuitatis ordines cõtinebãtur.[c] vt meritò subijciat Põponius populũ in vnũ cõueni re multò fuisse difficiliùs,quàm plebem.

c §.plebiscitum.de iur.natur.

c *Multò difficiliùs)* Et ideò nõ per nomenclatores, sed cornu seu buccina populus in cõcionẽ olim vocabatur: q̃d paruo tp̃e non posset commodè tanta populi multitudo hostiatim conuocari.[d]

d Halicarna.lib.j.

Turba.

d *Turba)* Hoc est mul
3 titudine. † Turba enĩ singulari numero multitudinẽ: in plurali verò molestias,rixã & cõtẽtionẽ,quã & alio nomine tumultũ dicimus significat.Iã verò Chrisippus, qui Stoicorum sommiorũ vaferrimus habetur interpres,Magnã (inquit M. Cicer.) turbã cõgregat ignotorũ deorũ.[e] dicta est aũt turba à ꝑturbatiõe &

e Cic.lib.j. de nat. Deor.

tumultu, quo vix multitudo vacat. vnde vetus illa sentẽtia. *Septem conuiuium, nouem conuicium.* [f] qua monuerũt antiqui in conuiuium paucos accersendos esse. Alioqui tumultuosum fore, atq; insuaue, q confusionem ac molestiã quamuis in re turba parere soleat. Quod & Liricus indicat, cùm ait, — Prouerbiũ.

37 Magni dies.
38 Parisius urbs.
39 Tolosanum Parlamentum.
40 Senatusconsultum.
41 Senatus legitimus & indictus.
42 Senatus habendi dies & locus.
43 Senatusconsulta dupliciter fiebant.
44 Ordo rogandi sententiam in senatu.
45 Locus asseruandorum senatusconsultorum.

f Iul. Capitoli. in L. Vero.

Locus est & pluribus vmbris:
Sed nimis arcta premunt, olidæ conuiuia capræ.

g Horat. ad Torq. lib. j. epistol.
h l. prætor ait lj. §. j. ff. ui bono. rapt.

Sic Labeo noster turbam censet appellatam ex genere tumultus, [g] idque verbũ ex græco τύρβη, tractũ quo significatur tumultus, [h] hoc
4 est multitudinis hominũ perturbatio: † cũ Rixa propriè duorũ sit. — Rixa.

e *Necessitas ipsa*) Cùm apud senatum vel ab ipso ciuitatis initio totius reipublicæ cura fuerit: adeò vt ne Reges quidem, Consules, aut Dictatores quippiã incõsultò Senatu decernerẽt, quódq; vel ab ipsis vel à populo iussum esset, non aliter ratum foret, quàm si senatus (qui veluti præses, & reipublicæ custos habebatur [i]) fieret author. Quænam amabo, est illa necessitas, qua Põponius hîc scribit reipublicæ curã ad senatum traductã? Tu dic q cùm legum ferendarũ ius & potestas, vti iam admonuimus, tota apud populũ esset: nec posset tanta populi turba, in vnũ locum facilè cõuenire: & si cõuenitet, nullum haberet consilium imperita hæc multitudo prona ad dissensionem: [k] hanc quoq; constituendi iuris curã ad senatores (qui reipublicæ, & ciuitatis consilio, aliqui duntaxat præerãt) deduci necessarium fuit. [l] † Nec ignotũ senatui de omnibus rebus decernendi, sine etiam populi iussu, liberam facultatem fuisse: nisi de creandis magistratibus, sanciendis legibus, mouẽdóq; bello vel incũdo fœdere. [m] — Senatus potestas.

i Cice. pro Sestio.
k §. pe. de referẽd. sac. pal. coll. ij.
l §. senatusconsulta. de iure natur.
m Polib. lib. 6. Dionisi. Halicarnass. lib. iij.

f *Ad senatum*) † Propter eorũ senectutẽ, qui in id consiliũ primũ
6 fuerunt electi, senatus cognomẽ, hîc ordo meruit. Deinde (inquit) de Romulo Plutarchus) ex optimatibus centum creauit senatores, quorum collegium ex ætate Senatum vocauit. [n] & M. Cicero, consilium (ait) ratio, sententia, quę nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri senatum appellassent, [o] & Ouidius. [p] — Senatus cur sic appellatus.

n Plutar. in Romu
o Cicer. pro domo sua.
p Ouid. li. 5. Fasto.

Magna fuit quondam, capitis reuerentia cani:
In' que suo pretio, ruga senilis erat.
Martis opus, iuuenes animosáq; bella gerebant:
Et pro Dijs aderant in statione suis.
Viribus illa minor, nec habendis vtilis armis:
Consilio patriæ, sæpè ferebat opem.
Nec nisi post annos, patuit tunc curia seros.
Nomen & ætatis mite senatus habet.

Eandem ob causam, γερουσίαν, græci senatũ nuncupãt. γέροντας enim,
7 græci, senes dicũt. † Satis aũt cõstat, vt apud Lacedæmonios, olim γερουσία, ita apud Romanos institutũ à Romulo fuisse senatũ. Halicarnasseus verò grauis author, vtrũ à senectute an virtute cognomentũ senatus hîc ordo primũ nactus sit, affirmare non satis audet. [q] Nã — Lacedæmoniorũ senatus.
8 & seniores, inquit, & optimos prisci senes dicere solebant. † Ad hæc illud constat, non nisi exacto ætatis anno xxiuj. in senatum quempiã admitti potuisse. Etsi qui ante admissi sunt, ijs ob egregiã — Senatorum ætas.

q Dionis. Halicar. lib. 5.

virtutis

Prætextati.

9 virtutis indolem, benignè senatus indulsit. † Nec ignoro pueros prætextatos, quo celerius senatui assuescerent, cum patribus sena toribus in senatum ventitasse. Cæterùm post memorabile Papi-

Patres, & patres cōscripti.

10 rij prætextati factum, fuit hic mos senatusconsulto sublatus. † Hos autem in senatum admissos patres, veteribus appellare libuit: tum honoris & reuerentiæ causa: tum etiam, vt recordarentur oportere eos in tutelam suam & curam veluti paternam tenuiorum ciuiū causam suscipere. Ex primoribus verò senatoribus à Romulo creatis progeniti, fuêre patritij nuncupati. Cæterùm cum à Tarquinio Prisco centum adiecti, item à Iunio Bruto in amplissimum ordinem alij fuissent allecti, cœpit collegium patrum cōnscriptorum nomen accipere, quasi in senatum adscriptorum & allectorum. Quod Tit. Liuius significat, dum ait. Omnium primū, auidum nouæ libertatis populum, ne post modum flecti precibus aut donis regijs posit, iureiurando adegit, neminem Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorū summū expleuit: traditúmq; inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quique conscripti essent.[r]

Cōscripti an ab Allectis differant.

11 Conscriptos videlicet, nouum senatum appellabāt lectos. † Neq; verò hac in re valdè probauerim subtilem Festi Pompeij differentiam, inter Conscriptos & Allectos, tradentis Allectos peculiariter dici, qui ob inopiam senatorum ex equestri ordine in senatum assumebantur: quamuis id discrimen, eruditis quibusdam arridere non ignorem.[s]

Senatus authoritas.

Fuit autem apud senatum omnis republicæ cura, cunctarúmque rerum potestas (præterquàm magistratuum creandorum, sanciendæ legis, & inferendi, aut etiam dissoluendi belli, si forte tasis cœptum erat[t]) adeò vt nec rex, Dictator, Consul, aut Imperator inconsulto senatu, se de republica vllatenùs interponeret. vnde frequenter in ciuili iure nostro legimus, Diuum Marcum, aliósq; Cæsares orationem ad senatum habuisse, vt ei quod rogabant, mo

Tyranni.

12 re maiorum senatus authoritas accederet.[u] † Qui verò reges, Dictatores, aut Impp. contra fecerunt, tyranni iudicati sunt. Cum itaque tale tantúmque, hoc est summum, esset senatus fastigium: Hadrianus Imperator, cùm senatorem crearet (id autem difficulter faciebat) dicere solitus est, se nihil ampliùs habere, quod in eum con-

Auspicia senatus.

13 ferret.[x] † Habebat præterea amplissimus hic ordo, sicut magistratus auspicia. Nam qui senatū habiturus erat, hostiam prius immolare, auspicatíq; debebat.[y] quod à C. Cæsare fuisse obseruatum comperimus: qui Senatū idibus Martijs habiturus, plures hostias cecidit neq; litare potuit. Cæterùm religione spreta introijt curiā, vbi mul

Senatorūtres species.

14 tis vulneribus mox confossus fuit.[z] † Senatores porrò, triplicis generis fuisse satis constat. Patritios nimirū m, qui à centum illis patribus à Romulo primùm creatis, descendebant.[a] Conscriptos, qui in senatum posteà loco demortuorū accersiti, cooptatique fuêre.

Pedarij Senatores.

Sella curulis cur sic dicta.

15 Et † pedarios, sic dictos, q̃ Sella curuli, in curiam non veherētur, vt
16 qui curulē magistratum nondum gessissent (nam † qui dignitate curuli defuncti erant, honoris causa in curiā gestabātur curru, in quo sella erat, super quā cōsidebant, quę propterea Curulis vocabatur) sed pedibus iter facerēt. Aut vt alij malūt, quia non haberēt dictionē sententię in senatu, sed taciti trāsirēt ad eius, cui probabāt suffragiū.

Aegipedes.

Podaria sententia.

17 vnde † & Aegipedes, Festo Pōpeio referēte appellati, q̃ s. voce non
18 suffragarētur: sed discessione pedū sententiā dicerēt. † Et pedaria sen tētia a Laberio nūcupata.[b] *Caput sine lingua, pedaria sententia est.* Peri tioribus tñ superior vocabuli ratio probabilior videtur. cū vniuersi

r Liuius lib. ij.

s Gulie l Bud. l. rescripto. ff. de mun. er. & honor.

t Polyb. lib. 6. Halicar. lib. ij.

u l. cùm ij ff. de trā sacti. l. si & rem. ff. de peti. hered. l. Diuus. ff. de ser. fugi. l. cùm hic sta tus. in princ. ff. de dona. i ter uir.

x Sparti. in Hadri.

y Varro ad Oppianū lib. iiij. epistolica. quæstio. Aul. Gel. lib. 14. c. 7.

z Sueto. in Cæsare.

a Liuius li. j. l. vlti. ff. de senato.

b Gel. lib. iij. c. 18.

senatores, qui etiã voce ferebant suffragiũ, nihil ominus sententiam
c Aul. Gel. ubi s.
q̃ndoq; pedibus ferrẽt. [c] L. Veturius & Publ. Licinius cẽsores, (in-
quit Liuius) M. Liuiũ qui insignẽ memoriã acceptæ iniuriæ præfe-
rens veste erat obsoleta, capillóque & barba promissa, tondere &
squalorem deponere, & in senatum venire, alijsq; fungi publicis mu
neribus coegerunt: sed tum quoque, aut verbo assentiebatur, aut pe
d Liuius lib. 27.
dibus in sententiam ibat. [d] Cornelius item Tacitus. Et postquam
(ait) consul discessionem permiserat, pedibus in sententiam eius
e Tacit. lib. 14. annalium.
ferè paucis exceptis. [e] Tum autem senatores maximè pedibus ibant
in sententiam, cum per discessionem fiebat senatusconsultum. Ve-
luti cum de re leuissima & notissima quæque, nec tantùm pondus
habere in republica, vt deliberationis videretur indigere senatus
Pedibus quãdo iretur in sententiam.
habebatur. tunc enim cùm principes senatus dixerant sententias,
cæteri qui in suffragiũ ituri erant, ad eius ex primoribus partẽ, cuius
sententiã probare volebant, discedebant: vt & Vopiscus ostendit.
Post hæc plerique senatores (inquit) sentẽtias dixerunt, quas lon-
gum est innectere: deinde alijs manus porrigentibus, alijs pedibus
in sententias euntibus, plerisque verbo consentientibus conditum
f Fla. Vopiscus in Aureliano.
est S.C. & reliqua. [f] Ad hæc Halicarnasseus tradit primos quos-
que senatores, & consulares, imprimis rogari sententias solitos: qui
verò iuniores erant, vel non rogabantur, vel rogati sentẽtiam non
dicebant: sed in seniorum, quam vellent, discedebant sententiam. ar
rogantis siquidem videbatur illorum sententiæ quicquam addere
aut detrahere velle, iunenibus præsertim & rerum imperitis. Quod
omnibus etiam facere licuit, qui secundo loco rogabantur, vt scili-
cet nihil censerẽt ipsi, sed aut verbo assentirẽtur, aut pedibus irent
g Halicar. lib. ij.
19 in aliorum sententias, ne frustra tempus produceretur. [g] † Hanc au
tem fuisse legẽ senatusconsulti per discessionẽ Plinius Nouocomẽ-
h Plin. li. 8. epistol.
sis ad Aristonem author est. [h] *Qui hæc sentitis, in hanc partem: qui alia, omnes in aliam partem ite.* Cum verò de grauibus & arduis nego-
Senatusc͠osultum per discessionem.
tijs deliberandum erat, sententijs singulorum exquisitis, & per cõ-
iectos in vrnas calculos, fiebat senatusconsultum. Decernebantur
à senatu quoque aliquando arcana quædam, quæ ne promulgaren-
tur, sedulò curabant, vt ne scribas quidem tum admitterent: sed eo-
20 rum munere ad eam rem delecti senatores fungerẽtur: † cuiusmo-
Senatusconsulta Tacita.
di senatusconsulta, idcirco tacita fuêre nuncupata: de quorum ra-
i Iul. Capitolini in tribus Gordianis.
21 tione & origine grauiter Capitolinus disserit. [i] † Fuit & aliud genus
S.C. quod vltimæ necessitatis dictum est: cùm res in extremo, &
S. C. vltimæ necessitatis.
imminenti periculo, ita de repente emergebat, vt pro re nata capiẽ
dum esset consilium: tum enim alteri consulum, aut dictatori alicui
summum ius, summáque potestas dabatur: vt quicquid fecisset,
senatus authoritate factum videretur, sub hac formula. *Viderent ne quid detrimenti respublica caperet.* quale Posthumio alteri con-
sulum decretum fuisse, Liuius refert, cum Hernici terrorẽ patribus
incussissent. [k] & M. Ciceroni in coniuratione Catilinæ datum
k Liuius lib. iij.
legimus. Verùm enimuerò Senatoribus tria iussa fuisse satis cõstat.
Senatori tria iussa.
Primum vt Senatui iugiter adsint, quo maior sit in ordine grauitas
& solidius iudicium, in moréque positum fuit olim senatoribus, qui
non interessent suo tempore senatui, indici mulcta: atque interdum
vt M. Varro scribit, pignus capi. Alterum, vt loco dicant, id est,
rogati. Tertium, vt modo, ne scilicet verbosior sit, aut prolixiore
oratione vtatur: nisi ad hortandum, vel ad docendum opus sit. [l]
l Cic. lib. j. de legib.
22 Qua † ratione quõdam M. Cato à Cæsare consule rogatus, vt sen-
tentiam diceret, quia rei quæ consulebatur producendæ gratia, di-
Cato prehenditur
cendo diem eximebat, à viatore præhendi, & in carcerẽ duci iussus
est. Cæ-

eſt:cæterùm cõſurrexit tum ſenatus,& Catonem in carcerem pro-
ſequebatur, donec Cæſar cœpto deſiſtens, Catonẽ dimitti iuſsit.[m]
23 Rebus † autem omnibus in ſenatu peractis,qui Senatum conuoca-
uerat, eundem dimittebat,ijs verbis. *Nihil vos moramur P.C.* Comi-
tijs vſque ad noctem, inquit Iulius Capitolinus , frequenter in-
terfuit (de Antonino loquitur) neque vnquam deceſsit de cu
24 ria , niſi Conſul dixiſſet , *Nihil vos moramur P. C.* [n] † Orna-
menta verò ſenatorià fuere Latus clauus & lunati calcei. Latus cla-
uus,ſenatoria veſtis erat,contexta purpura, latior tunica vulgari,
longiórq; ac diſcincta,ſic dicta quòd purpurę clauus aureus infixus
eſſet:pro more veterum,qui clauos veſtibus inſuebant. [o] Quoniã
verò hac veſte ſenatores peculiariter vtebantur:factum eſt vt ſena
tores à Tranquillo Laticlauij dicti ſint:[p] & Latumclauum boni au
thores pro dignitate ſenatoria paſsim vſurpent. Ego Sexto Latum
25 clauum à Cæſare impetraui:inquit Plinius[q] † Calceis quoq; luna-
tis,hoc eſt lunæ imagine inſignitis ſenatores vtebantur ad repræ-
26 ſentandam vetuſtatis originem, † ab Euandro & Arcadibus qui ſe
ante lunam fuiſſe prædicabant:canente Poëta.[r]

Ante Iouem genitum, terras habuiſſe feruntur
Arcades: & luna gens prior illa fuit.

Vel vt alijs placet,quo tacitè admonerentur nullo fœliciore ſucceſ-
ſu inſoleſcendum,inconſtantiæ rerũm ſemper memores: cui præ-
beat argumentum luna, quæ ab obſcuro primum prodit , & clariſ
ſima facta modico tempore defloreſcit,ad nihilúmq; redigitur. Ve
rum hoc inſigni lunatorum calceorum nobiliores quoq; viri quicũ
que licet non ſenatores,poſtmodũ vti cœperunt.[s] Vnde Satiricus.[t]

Fælix & ſapiens, & nobilis erat, & generoſus.
Appoſitam nigræ, lunam ſubtexit alutæ.

Quinimò hic mos vetuſtior eſſe videtur,quàm vt à Romanis ini-
tium duxerit. nam apud Aegiptios olim fuiſſe Eſayæ verba ſigni-
ficant. In die illa,inquit, auferet dominus ornamentum calciamen-
torum & lunulas,& torques.[u] Illud † præterea ſenatoribus ſingula
riter indultum eſt,vt ab omni ſenatus munere vacarent,qui ſexage
ſimum vitæ annum abſoluiſſent, quemadmodum & militibus ne
28 ſupra quinquageſimum militiæ ſacramento tenerentur. † Contrà
verò,eiſdem patribus omnis quæſtus, ſpecies velut indecora tantæ
dignitati,interdicta eſt. Quinimò Q. Claudium Tribunum plebis
legem tuliſſe certum eſt,ne quis ſenator,maritimam nauem habe-
ret,quæ plus quàm trecentarum amphorarum eſſet. Id ſatis viſum
(inquit Liuius) ad fructus ex agris vectandos quæſtus omnis patri-
29 bus indecorus viſus eſt.[x] † Quod autem pertinet ad Senacula,hoc
eſt loca illa in quibus ſenatus ſolebat haberi, Feſtus tria commemo
rat: vnum eſt concordiæ templum,quod paſsim Cicero ſignificat.[y]
Verba item Lampridij, Cũ Senatus frequẽs,inquit, in curiam hoc
eſt in ædem concordiæ templum auguratum conueniſſet.[z] Alterũ
ad Capenam portam,quæ hodie diui Sebaſtiani nomen habet. Ter
tium Senaculum intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationũ
legatis,quos in vrbem admittere nolebant , aut conſulibus etiam,
alijſq; magiſtratibus romanis,qui needum vrbem intrare volebãt,
30 petituri puta triumphum,Senatus dabatur. † Erat enim templum
31 Bellonæ,hoc eſt Palladis Deæ bellorum extra ciuitatem, † & ante
Carmentalem portam,quæ ab interemptis omnibus Fabijs, qui ea
32 egreſsi erant, poſteà † Sceleratæ nomen accepit. † Porro autem Cẽ
33 tum viri qui litibus iudicandis longo poſt interuallo creati ſunt à ſe

g

Senatus dimittẽdi verba.
Latus clauus.
Lunati calcei.
Arcadum origo vetuſta.
Senatores veterani.
Senatori quęſtus vetitus.
Senacula tria.
Bellonæ templum.
Carmentalis porta.
Porta Scelerata.
Centumuiri.

m Gel. lib. iiij. c. 10.
n Iul. Capitoli. in Antonino.
o l. cum aurum. in fi. cum l. ſeq. & l. veſtis. ff. de aur. lega.
p Sueto. in Augu.
q Plin. lib. ij. epiſt.
r Oui. lib. ij. Faſto.
s Plut. in proble.
t Iuuena. Satyr. 7.
u Eſaye. iij.
x Liuius lib. 21.
y Cice. pro Seſtio. iij. 5. & 7. Philip.
z Lampri. in Alex. Seuero.

natoribus plurimum intererant: siquidem moderandæ duntaxat
Reipublicæ senatores intenti, iuridiciarias priuatorum controuer
sias, non iudicarent. [a] Id solùm (ait Tacitus) Germanico præstitum
quod in curia potiùs quàm in foro apud Senatũ quàm apud Iudices
de morte eius inquireretur. [b] At verò tumultuabitur hic, ex eo for
tasse quispiam, quòd cũ equites lege Tyberij Gracchi primũ iudica
rent: & impotentiã equestris ordinis in iudicijs exercendis Senatus
34 ferre nõ posset: † ab equitibus ad Senatũ, lege lata à Cornelio Syl
la translata fuerint iudicia. [c] ac dein M. Liuio Druso Tribuno ple-
bis forti suasore sancitum, vt æqua parte iudicia penes Senatum
& equestrem ordinem essent. [d] Postea Aurelium Cottam le-
gem tulisse, vt Senatores & equites ac Tribuni ærarij simul iudica-
rent: [e] licet à C. Cæsare Tribunis illis ex ordine iudicum sublatis,
ad duo genera iudicũ equestris scilicet, ac senatorij ordinis redacta
fuerint iudicia. [f] Verũ huic responsum velim, nec tunc quidẽ Sena-
tũ grauioribus Reipublicæ curis distentum iudicasse, aut priuato-
rum causas per se cognouisse: sed dedisse tantùm litigatoribus iudi
ces. Autor & Tribunus plebis fuit (inquit Tranquillus) ædilẽ sordi
dũ, Repetundarũ accusandi iudicésq; in eum petendi. [g] Idẽ quoq; si
gnificat Plinius, in causa Marij Prisci ab Afris accusati iudices à Se-
natu datos referens. [h] Quamuis & nonnunquã, si negocij grauitas
postularet, ex Senatorio ordine, iudices istiusmodi constituerẽtur.
Nã & L. Caluncio prætori à Senatu mãdatũ Liuius scribit, vt in sin
35 gulos à quibus Hyspani pecuniã peterent, † quinos recuperatores
(sic dicti sunt olim, qui nunc dati aut delegati iudices) ex ordine se-
natorio daret, [i] & Fla. Vopiscus, Cognouit vniuersus senatus de iu-
dicũ præsertim maximorũ quærelis & appellationibus tãta autho-
ritate, vt qui à priuatis iudicibus ad Senatũ prouocauissent, lege Ne
ronis eiusdem pecuniæ periculum facerẽt, cuius ij qui imperatorẽ
appellarent. [k] Qualẽ fermè morẽ retinet in Gallia sanctius illud Re
gis nostri consiliũ, quod priuatũ vocant: nisi quod per viam suppli-
cationis non etiã appellationis, id adiri solet. Itaq; quod Vlpianus
ait à Senatu nõ posse principem prouocari: [l] ad ordinariam causa-
rum, vel ciuilium, vel criminalium cognitionem minimè referẽdũ
est. sed ad extraordinariam illam iurisdictionem de superiorũ iudi
cum querelis, & ad quæcũq; Senatus iussa decreta & consulta, quę
non minoris autoritatis quam ipsorum principum, Cæsares etiam
36 ipsi esse voluerunt. [m] † Ad instar autem iudicij centumuiralis insti
tutæ videntur in Gallia curiæ supremæ, quas Parlamenteas voca-
mus. Et licet ijs quoq; placeat Senatus nomen retinere: nihil tamen
aut certè parum affinitatis habent, cum vetere illa Romani senatus
authoritate. Porrò primus, qui Gallis Parlamenta cõstituit, fuit Pi-
pinus Breuis xxij. rex Gallorum anno salutis 757. cæterùm alio lõ
gè quàm nũc instituto. siquidem cõueniebant semel duntaxat quo-
37 tannis in locũ quẽdam non multò ante tẽpore determinatum. † Vt
hodie fit in eo conuentu, qui magnorum dierũ nomen habet. Prin-
cipes verò senatus, quos nunc præsidentes dicimus, regi continuò
assidebant: eumq; iugiter comitabãtur. Tandem factum opera Lu
douici Hutini regis, vt bina Parlamenta ad vniuersæ Galliæ mode-
38 rationem, stataria, & ordinaria constituerentur. † Alterũ Lutetiæ
Parisiorum (quę vrbs est Gallię, adeóq; totius Europę celeberrima)
in palatio, quod Philipus pulcher xlv. Franciæ rex magnificentissi
39 mum extruxit. † Alterum Tholosæ (vrbs mea est, in Gallia Narbo
nẽsi) vtrũq; statariũ perenne & perpetuũ. cũ antea essent eiusmodi
curiæ indictiuæ, & loco, & tempore, sicuti dictum est incertæ.

Deduxit

a §. deinde cum es- set. ij. huc l.

b Cornel. Tacitus lib. ij.

c Cice. pro Roscio Amerino. Liuius li. 70. & 71.

e Ascon. Pædia. in orat. pro Cornel. de maiestate.

f Sueto. in Cæsare.

g Sueto. in Domitiano.

h Plin. lib. ij. epist.

i Liuius lib. 43.

k Vopiscus in probo. Tacitus li. 13.

l L. j. §. j. ff. à quib. appell. non licet.

m l. quod principis ff. de aqu. plu. l. quominus. ff. de fluminis.

Iudicia apud quos fuerint.

Iudices à Senatu dati.

Senatus quãdo iudicarit.

Recuperatores.

Cõsiliũ Regis priuatum.

Parlamenta Gallica.

Magni dies.

Lutetia vrbs.

Tolosanum parlamentum.

g *Deduxit*)Sic & Moses,cùm non posset solus tantam Iudçorũ turbam sustinere,viros sapientes præfecit. [n]

h *obseruabatur*)Nec ab eo tempore,dubiũ fuit,quin Senatus posset ius facere. [o]

Senatusconsultum.

i *Senatusconsultum*)Hoc est ordinis senatorij decretũ atq; constitu-

40 tio.†Est enim Senatuscõsultum,quod Senatus iubet ac cõstituit: [p] quamuis subtiliverborũ antiquitate,religiosè seruata,Senatus censere, [q] Populus iubere,& plebs sciscere dicatur.[r]Sanè verò apud Dictatores,Consules,Prætores,Tribunos plebis,& Interregẽ habendi consulendiq; Senatũ ius tantũ olim fuisse constat.Ita tamẽ(quod ad Cõsules pertinet)vt si ambo adessent,vnius duntaxat iussu non posset conuocari Senatus.Intercedendi autẽ,ne Senatuscõsulta fierent,ijs dũtaxat potestas fuit,qui, eadem,vel maiore essent autho-

Senatuscẽset. Senatũ quis conuocaret.

41 ritate qua ij,qui S.C.facere vellent.[ſ] †Habebatur autẽ Senatus dupliciter,vel legitimus,certis videlicet & statis diebus : vel Indictus pro emergente rerũ occasione. [t]De legitimo Trãquillus scribit,Augustũ constituisse,ne plus quã bis in mense Calendis scilicet,ac Idibus Senatus legitimus ageretur:cui Senatui legitimo, Aelium Per-

Senatus legitimus & indict⁹.

42 tinacẽ legimus interfuisse semp,ac semper aliquid retulisse.[u] †Quibus verò diebus habere senatũ nõ liceret,exposuit lex Puppia: quæ cùmprimis ante Calẽdas Februarias Senatũ haberi vetuit. [x] Comitialibus itẽ,& nefastis diebus:qui quales essent suprà exposuimus. [y] Iouéq; tonante aut cũvẽtorũ procellæ,tẽpestatésq; fuissent.Sed nec ante solis ortũ,aut post occasum iusta senatuscõsulta fieri poterãt, neq; patrũ decreta in Aerariũ ante lucẽ deferri.quod Tiberij tẽpore constitutũ Tacitus scribit. [z] De loco autẽ satis cõstat,nõ in profano,sed in Augusto & sacro,vbi Deorũ templa essent,Senatores ad consultandũ cõuenire potuisse.Vnde in curia Hostilia & Põpeia ac demũ in Iulia,quod profana essent loca fuisse per Augures tẽpla cõstituta,vt illìc aduocãdi senatũ ius esset de rebus quoq; diuinis,priùs quã de humanis in Senatu referẽdũ erat, nec poterãt eodẽ die Senatusconsulta duo pluráue fieri.[a] Et in rebus grauioribus centũ saltẽ Senatores adesse oportebat [b] simul & Tribunos T.literã sui suffragij subscribere.Nã si intercedebãt,ratum nõ erat Senatuscõsultum.

Lex Puppia.

Senatus quãdo haberetur.

Senatus in quo loco haberetur.

43 Denique;†duobus modis(quod paulò ante per transennã admonuimus)Senatusconsulta fiebãt. Aut per discessionẽ,si vnius voto cçteri cõsentiebãt. Aut si res controuersiã habebat, singulorũ exquisitis sententijs more maiorũ:vt videlicet à cõsule,vel ab eo,qui Senatus

44 consiliũ accersebat†princeps senatus prior rogaretur(qui à Cẽsoribus antiquior ex Cẽsorijs,hoc est,qui censurã anteà gessisset,deligendus erat)Deinde Consules designati, & viri Cõsulares summis honoribus functi.& ita,vt quẽ ordinẽ rogãdi sententias Cõsul calẽdis Ianuarijs cœpisset,toto anno seruare necessũm haberet. Quãuis rogandatũ sententiarũ mos pro temporevarius fuerit. Vetustissima nãq; ætate ptimũ rogabatur,qui à Cẽsoribus Princeps in senatũ lectus fuerat.Posteà tamẽ quãdoq; rogati sunt,qui designati Cõsules erant.Et nõnũquã fuere Consules,qui studio,aut necessitudine aliqua ducti,quem ijs visum erat honoris gratia extraordinẽ sententiam primum rogabant:quod C.Cæsarem fecisse, cùm Iuliã filiam Cn.Pompeio collocasset,paucos clã esse puto:cũ enim soleret in consulatu M.Crassum extraordinem sententiam rogare: post. nouam Pompeij affinitatem, Pompeium rogare primũ sentẽtiam

Senatuscõsulta dupliciter fiebant.

Rogandç sententiæ mos.

45 cæpit.[c] †Ne verò patrum decreta , tanto comparata labore temerè publicarentur:& cuiusuis manu paſsim contererentur: L.Valerio & M.Horatio Coſs.statutum est, vt Senatus acta, quæ anteà

Locus vbi S. C. asseruabatur.

n Deuterono.j.

o L.non ambigitur. ff.de legib.

p §. senatusconsultum.de iur. natu.

q Litem ueniunt.§. pridie.ff. de peti. hered. l. censere. ff.de uerb.sig.

r Cice.pro L.Flac.

ſ Gell.lib. 14.c.7.

t Capito.in Gord.

u Capi.in Pertina.

x Cice.lib.j.episto.

y §. posteà cùm Appius.hac l.

z Corne.Taci.li.3.

a Iul. Capitoli. in Gordia.

b Liui. lib. 9. belli Macedonici.

c Gel.lib.iiij.c. 10. Sueto. in Cæsare.

pro Consulum voluntate, vel supprimebantur, vel enuntiabantur, ad Cereris ædem ab Aedilibus deferrentur, ac in ærarium (vbi & leges xij. tab. in æs incisæ asseruabantur) deinde deponerentur. [d]

d Liuius lib. 7.

§. EODEM TEMPORE.

Eodem tempore [a] & magistratus [b] iura reddebant, [c] & vt scirent ciues, [d] quod ius, de qua re quisq; dicturus esset, seq; præmunirent, [e] Edicta [f] proponebant: [g] quæ ius Honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ad honorē prætoris venerat. [h]

Magistratus dictio.

SVMMAE.

1 Magistratus dictio.
2 Magistratus quis.
3 Magistratus maiores & minores.
4 Præfectus urbis an magistratus.
5 Prætoris uerbo uenit magistratus.
6 Ciuis quis dicatur.
7 Ciues quatuor modis fiunt.
8 Magistratus in subditos officium.
9 Edictum.
10 Interdictum.
11 Interrex.
12 Honorarium ius.
13 Honos pro magistratu.

a Eodē tempore) Quo videlicet, sanciēdæ legis potestatem Senatus vice populi cœpit habere.

b *Magistratus*) † Di-
1 ctio magistratus, & ad personam refertur & ad honorē. Notat personam, hoc est cū qui publica imperandi fulget authoritate: vt cùm dicimus, magistratus iussit, vetuit ue: aut legum ministri sunt magistratus. Honorem verò & imperium: vt cùm dicitur, delatum Titio magistratum. Inde creare, gerere magistratum, abire magistratu ijsque similia. Hoc autem loco Pōponius non dignitatem ipsam sed personam demonstrat.

2 Qui † verò dicantur propriè magistratus, Aristoteles ipse explicatu fatetur difficile. [a] Nam cùm moderatoribus multis egeat Respublica: non tamen omnes qui Reipublicæ moderandæ præficiuntur, magistratus habendi sunt, vt Sacerdotes, Choragi, Præcones, Legati, & id genus Præfectorum: nisi generalem magistratus deriuationem spectes. [b] Itaque vel eodem Philosopho teste, ij magistratus significanter dici debent, quibus de certis negotijs dicendæ sententiæ & iudicandi, atque imperandi, permissa est potestas: [c] dummodò ad id muneris solemni more maiorum crearentur: qui enim extra ordinem, licet ad ius dicendum constituebantur, magistratus non erant. [d] quod & Pomponius noster præfectorum Annonæ & vigilum exemplo, luculenter confirmat. [e] Equidem præ cæteris conuenit Imperandi facultas magistratui. Imperare enim magistratus vim magis indicat. [f] Vis autem magistratus in eo posita est, vt præsit, præscribátque recta, vtilia, & coniuncta cum legibus. Vt enim magistratibus leges, ita Magistratus populo, præsunt. Veréque dici potest (inquit M. Cicero) Magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum esse Magistratum. [g] Et alibi. Proprium munus Magistratus est, inquit, intelligere se personam

Magistratus quis.

a Aristo. lib. Poli. c. 15.
b l. cum præcipuæ. ff. de uerb. sig.
c Arist. d. c. 15. li. iiij. Politic.
d l. si in aliquam. §. fi. ff. de offi. pro consul.
e §. & hæc omnia. §. hæc l.
f l. potestatis. ff. de uerb. signifi.
g Cicero lib. iij. de legib.

ſonam gerere ciuitatis, deberéque eius dignitatem & decus ſuſti-
nere, ſeruare leges, iura deſcribere, eaque fidei ſuæ commiſſa memi

Magiſtratus maiores & minores.

3 miſſe.[b] † Porrò autem magiſtratus quidam maiores ſunt: veluti
qui cùm poteſtate imperium habent. Vt in vrbe Roma Conſules,
Prætores, & vrbis Præfecti. In prouincijs verò Proconſules, Præfe-

Poteſtas.

cti prætorio, legati Cæſaris, cæteriq; præſides prouinciarum.[i] Po-
teſtatis autem verbo, merum imperium hoc loco intelligimus.[k]
Nam licet generale verbum ſit quo proinde mixtum quoq; ſigni-
ficatur:[l] ne tamen ſuperfluat, ſequens dictio *Imperium* quæ verbo
Poteſtatis coniungitur: ad merum neceſſario coarctãdũ venit, quod
per excellentiam quandam Poteſtas appellatur.[m] Et Imperij ver-

Imperium.

bum, alioqui generale pariter reſtringitur, vt mixtũ duntaxat no
tet.[n] nõ quidẽ illud, quod modicã coercitionẽ Iureconſulti vocãt:[o]
cũ id priuati quoq;[p] quibus mãdata eſt iuriſdictio, habeãt. Vt pote ſi
ne quo, iuriſdictiõis authoritas deluderetur.[q] ſed mixtũ illud & gra
ue imperiũ, quod iuriſdictioni cohæret.[r] vt ſic earum legũ, qui ma
giſtratus maiores dicunt, qui poteſtatem imperiúmue habent,[s]
legitimus ſenſus ſit. Eos qui merum habent imperium, aut mix
tum, cui iuriſdictio ineſt, maiores cenſeri magiſtratus. Contra ve-

Magiſtratus maiores qui, & qui minores

rò, qui ſine poteſtate ſunt, & imperio, hoc eſt, qui neque merum
habent imperium neque mixtum, cui iuriſdictio cohæret, mino-
res magiſtratus dici.[f] Vt Aediles & Quæſtores Romæ:[t] & in
prouincijs Duumuiri, cæterique municipiorum magiſtratus:[u]
quamuis enim hi omnes, iuriſdictionem de certis rebus haberent,
eámque liceret illis pœnali iudicio defendere,[x] (nam & Aediles
ipſi qui duarum duntaxat actionum Redhibitoriæ nimirùm, &
quanto minoris, exercitationem habebant:[y] iniquas menſuras
frangere, & lectos in via publica poſitos concidere potuerunt)[z] ne
que tamen imperium merum, neque mixtum illud, cui iuriſdictio

Præfectus vrbis an magiſtratus.

4 ineſt, vnquam habuere.[a] † Ad hæc Præfectum vrbis ex magiſtra-
tibus maioribus, Aediles verò ex minoribus eſſe Liuius in hæc ver-
ba oſtendit. Incuſati grauiter ab ſenatu Aediles, quòd non pro-
hiberent: cùm autem eam multitudinem emoueri è foro, ac diſijce-
re apparatus ſacrorum conati eſſent. Haud procul abfuit, quin
violarentur: vbi potentius iam eſſe id malum apparuit, quàm vt mi
nores per magiſtratus ſedaretur, M. Aemilio Præfecto vrbis nego-
cium ab Senatu datum eſt.[b] Hæc autem noſtra magiſtratuum ma-
iorum & minorum declaratio ſecundum iuriſconſultorum tem-
pora recipi debet. Priſco nanque ſęculo, quo magiſtratus omnes
auſpicijs ex præcepto l. xij. tabu. creabantur:[c] ij magiſtratus maio
res dicebantur, qui grauioribus maioribúſq; auſpicijs, nempè cen-
turiatis comitijs deſignati erant: vt Conſules, Cenſores, Prætores.
Qui verò minoribus auſpicijs, nempè Tributis & Curiatis comi-
tijs, magiſtratus fiebant, minores appellati ſunt.[d] Verùm poſteàquã
Cæſares rerum ſummam occuparunt, ab ijs auſpiciorum ſolemni-
bus paulatim deſitum eſt, omnéſq; magiſtratuum creatio populi fa
uore ſublato, ad principẽ pertinere cœpit.[e] qui nullis nec auſpicijs
nec comitijs habitis magiſtratus, & honores pro virtutũ meritis de
ferebat.[f] à quo tempore, Maiores hi dici cœperunt, qui poteſtatem
habebant & imperium: reliqui verò minores,[g] vt expoſuimus.

Prætor intelligitur verbo magiſtratus.

c *Iura reddebant*) † Hoc proprium prætoris munus erat:[h] mo-
nente vetuſtiſsima illa lege, *Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iu-*
5 *dicariue iubeat Prætor eſto.*[i] † Quo perſpicuum fit, ſimplici magi-
ſtratus verbo, Prætorẽ à Pomponio hîc ſignificari per excellentiã
& quandam videlicet Antonomaſiã, quod omnis publici priuatiq;

b Cice. lib. offi.

i l. ij. ff. de in ius uocan. l. ſed & ſi. §. hæc clauſula. ff. ex qui. cau. maio.

k l. imperium. ff. de iuriſ. om. iudi.

l l. poteſtatis. ff. de uerbo. ſignifi.

m d. l. imperium.

n l. qui dolo. ff. ad l. Iu. de ui pu. d. l. ij.

o l. ul. ff. de of. eius.

p c. ex literis. de offic. deleg. d. l. ult.

q d. l. imperium.

r d. l. ij. d. l. qui dolo. d. §. hæc clauſula.

ſ l. nec magiſtratibus. ff. de iniu.

t Gell. lib. 13. c. 14.

u l. ea quæ. ff. ad munici.

x l. un. ff. ſi quis ius dicen.

y l. j. & tot. tit. ff. de ædi. ædict.

z l. lectos. ff. de peri. rei uend. l. item quæritur. §. ſi quis menſuras. ff. loc.

a d. l. ea quæ.

b Liuius lib. 25.

c Cice. li. iij. de leg.

d Gell. lib. 13. noct. Attic. c. 14.

e l. uni. ff. ad l. Iul. ambi.

f l. ulti. C. de ſtat. & imag.

g l. nec magiſtratibus.

h l. ſi filius qui patri. ff. de uulg.

i Cice. li. iij. de leg.

iuris potestas penes hunc vnum magistratum fuerit constituta. Vn
de & iusdicentis nomine eadem figura Prætor intelligitur.[k] Simi
litérque pro Romana ciuitate, vrbem ponimus.[l] pro Homero
apud Græcos, & Vergilio apud Latinos Poëtam.[m] Et in sacris lite
ris pro Christo, Saluatorem, aut dominum:[n] pro Satana, Princi-
pē huius mundi, ijsq; sexcēta similia, quę cómemorare nõ attinet.
d *Ciues*) † Ciues Romani propriè dicebantur, qui Romæ domici-
6 lium seu habitationem habebant.[p] quorum duo fuisse genera
constat. Nam alij nati, alij ciuitate donati erant.[q] Latiore tamen
acceptione, Ciues à Pomponio hoc loco dicti sunt, quicunq; Roma
nam ciuitatem incolebant: tam inde oriundi, quàm aduenæ etiã &
peregrini: inter quos ius à Prætoribus redditum quoq; fuisse ambi-
gendum non est.[r] Vnde & libertos, adeoq; seruos, nedum inge-
nuos ciuium nomine hic exprimi interpretor.[s] quamuis alioqui
non ignorem libertinæ seruilisq; cõditionis homines,[t] quiq; in sor
didis artibus versantur, aut quibus non patet aditus ad honores, in
ciuium numerúm haud quaquàm referendos vbi scilicet, de opti-
mo ciuitatis statu constituendo tractatur.[u] Enimuerò ex Antoni
ni lege hodie Romani ciues habentur, quicunq; Romano subijciũ
7 tur imperio.[x] † Ad hæc ne quicquam ignoretur minimè prætereũ
dum venit quod Iustinianus docet. Ciues Origine, Manumissione,
Adlectione & Adoptione fieri: Incolas verò domicilio:[y] quippè ci-
uem cumprimis origo facit, vel propria, vbi quis natus est.[z] Vel pa
terna, ex qua scilicet parer eius originẽ ducit:[a] quamuis ad aliam ci
uitatem incolatus causa alteruter se transtulerit.[b] Facit rursus Ma
numissio seruum libertate donatum eius municipij ciuem, vnde pa
tronus duxit originem, vel vbi domicilium habuit:[c] nec modò ma
numissum, sed eius quoq; liberos.[d] qui proinde omnes in subeun-
dis muneribus patroni manumissoris & originem & domiciliũ se-
quentur.[e] Licet non vltro sed ex necessitate fideicommisso puta ro
gatus manumiserit.[f] Et si manumissores plures fuerint omniũ pa-
tronorum sectabitur originẽ libertus.[g] Deinde fiunt ciues adlectio
ne,[g] veluti cũ aduena publicè donatur ciuitate, vel præmij loco (vt
& in seruis bene de republica meritis sæpenumerò factũ M. Cicero
memorat)[i] vel vt ibidem magistratum gerere, aut immunitatẽ cõ
sequi possit.[k] tumq; licet ciuis, duarum ciuitatum iure ciuili prohi-
bente nõ efficiatur:[l] sed prior nẽpè originaria confestim amittatur,
cùm quis in aliã adscitus est & receptus:[m] in vtraq; tamẽ muneta su
bire agnosceréq; obstringitur:[n] nec enim potest quis sua voluntate
originis propriæ iure eximi,[o] nec inuitus ipse mutari ciuitate.[p] Po
stremò facit ciuẽ adoptio,[q] nanq; adoptatus, qui cũ capite fortunas
quoq; suas in dominiũ, familiãq; transtulit adoptãtis,[r] eius munici
pij ciuis efficitur cuius pater est adoptiuus:[s] non quidem vt pro-
pterea ius mutetur originis; sed vt in vtroq; loco & honores & mu
nera suscipiat.[t]
e *Præmunirent*) Neq; non sibi prædictum quærerentur. † Quo satis
perspicimus vrgendos non esse, aut præcipitãdos à bono principe
subditos: aut à magistratu litigatores: sed suauiter cũprimis monen
dos ad honestã vitam eorũ mores benignè formando & instituen-
do, ad quã placidè adhortati se & ipsi moderatè cõponere possint.[u]
f *Edicta*) † Edicere, propriè est publica authoritate ad subditorum
9 vtilitatem de scripto aliquid iubere, & imperare.[r u] Et edicti nomẽ

Ius dicens.

Ciues qui & qui ciues Romani.

Ciues fiunt quadrupliciter.

Origo.

Manumissio.

Adlectio.

Adoptio.

Principis & magistratus in subditos officium.

Edicere.

Edictum.

k l. j. ff. de iurisdic. d. l. si filius, dbd lib. episto. quæst. c. ij.

l §. sed ius quidem de iur. nat.

m Cicero in Topi. Seneca lib. 8. epis. d. §. sed ius.

n ad Philippen. iiij. ad Titum. iij.

o Ioann. 12. 14. & 16.

p Cicero pro Archia poeta.

q Cice. iij. in Catilinam.

r §. post aliquot. hac l.

s l. j. C. si mancip. ita fue. §. fi. de liberti.

t l. hac consultissima. C. de testa.

u Aristo. lib. iij. Politico. c. j. iij. & iiij.

x l. in orbe. ubi dixi. ff. de sta. homi.

y l. ciues. C. de inco. lib. 10.

z l. iij. C. de mãci. lib. 10.

a l. assumptio. in princi. ff. ad municip. l. iij. & l. ult. C. de munici. lib. iij.

b l. iij. ff. de mune. d. l. ult. d. l. assumptio. §. j.

c d. l. ciues. d. l. assumpito. §. ult.

d l. filij. in prin. ff. ad municipa.

e l. pe. §. pen. ff. ad municip.

f l. ij. C. de munici. lib. 10.

g l. si à pluribus. ff. ad munici.

h d. l. eius.

i Cice. pro Corne. Balbo.

k l. pe. §. ult. ff. de iur. immu.

l Cice. pro Cecinn. & pro Cor. Bal.

m Cice. pro Cecin.

n d. l. assumptio. in prin

o l. pe C. de munic. lib. 10.

p Cice. pro Cor. Balb. q d. l. ciues. r l. pe. §. testamento. ff. de bo. pos. secun. tab. s d. l. ciues. t l. ordine. §. ul. ff. ad muni. l. in adoptionem. j. C. de adop. u l. & quia. ubi Bal. ff. de interrog. actio. uu l. si familia. ff. de iurisdicti.

quoduis

quoduis iussum & mandatū superioris scripto comprehēsum significat.[x] Vnde & edicere, & edicti nomen ad principes propriè & magistratus refertur.[y] indéq; citationes, quibus absentes per literas in ius vocantur, Edicta dici meruerunt.[z] Et ea quidem peremptoria, si fortè iudex per ea cōminabatur, nisi stata die vocatus adesset, se in causa processurum.[a] Qua generali exceptione, non dubium, quin Edicti verbo, omnis omninò lex, tā Prætoria, quàm etiā ciuilis, cōtineatur.[b] Cæterū solet cōtrahi huiusce vocabuli significatio, vt cōstitutiones duntaxat Prætorū designet,[c] quæ in tabella illa gypsata & dealbata (quam ideo Album appellauit antiquitas)[d] publicè proponebantur: vt præmoniti ciues intelligerent ius, quod erāt dicturi, de quaq; re magistratus,[e] quo modo certum est edictorū

Interdictum ab edicto in quo differat.

10 verbo, † interdicta contineri:[f] cùm ab authoritate prætoris omne omninò interdictorū genus processerit.[g] Verum angustissima significatione aliud est edictum ab interdicto: quod & M. Cicero probat ab Ebutio vim Cecinnæ factam aduersus Prætoris edictum ostendens, ac proinde P. Dolabellam Prætorem interdictum in Ebutiū iure reddidisse: vt vnde Cecinnam Ebutius deiecisset, eodem restitueret.[h]

Edictum & interdictum.

Itaque Edictum subtili acceptione appello legem Prætoris non inter certas personas, sed generaliter promulgatam,[i] qualis illa pacta conuenta seruabo.[k] Gestum vi metúue ratum non habebo:[l] & ijs similes. Ad quarum executionem, ne scilicet deluderentur, Prætor nonunquam specialiùs aliquid edicebat iubendo, vetandóue: & si id non fieret, aut contra fieret, iudicia se daturum pollicebatur.[m] eaque decreta, iudiciorúmque formulæ appellata sunt interdicta.[n] Veluti circa vi factum, vnde vi tu illum deiecisti restitue: alioqui iudicium dabo.[o]

Interdictum cur actionis nomine veniat.

quæ cùm à Prætore qui dabat iudicia, sicut actiones redderentur:[p] vt & Cicero disertè docet.[q] instarque actionum obtinerent,[r] factum est, vt actionum verbo contineantur.[s] neque enim ab actione interdictum differre valdè videtur, nisi quod actio de re principali, veluti dominio & proprietate intenditur. Interdicto autem de possessione ferè disceptari solet.

Interdicta cur sic dicta.

Sunt autem interdicta, quasi inter duos dicta:[t] cū tamen edictum, vt dixi generale sit, nec ad certas referatur personas.[u] aut vt nonnullis reponere placuit (contra tamen omnium exemplarium fidem) quasi interim dicta:[x] quod videlicet principalem non dirimant controuersiam, sed interea dum agitatur, ac de ea cognoscitur nonnihil iubeant, aut vetent fieri.[y]

Interlocutio.

Sic enim interlocutionem appellamus iudicis pronuntiatum quod negociū prorsus non diffinit, sed interim fertur, ad pleniorem causæ principalis

Interrex. Interregnū.

11 instructionem.[z] † Et interregem veteres dixerunt, eum qui demortui regis locum, donec alter crearetur, tenebat, & Interregnū, tempus illud, quo regnum vacabat.

g *Proponebant*) In pictatio, seu gypsata illa, & dealbata tabella, quā ideo prętoris album vocarunt.[a] Publicè autem Prętores edicta proponebant, ne quem lateret, sed omnibus suum iussum, futuræq; legis præscriptum innotesceret.[b]

Honorariū ius.

h *Ad honorem Pretoris*) † Ius quod Prætores constituebant, Honorarium Pomponius ideo appellatum scribit, quòd ad honorem Prętorum venerit. Hoc est (quantum assequi coniectura possum) quoniam in honorem Prætoris, illud sancientis, vt legis haberet authoritatem sit receptum.[c]

Honoraria opera. Honorarius arbiter.

Honorarium quippè dicitur, quod honoris causa datur, fit, vel recipitur. Vnde Honorariam operam M. Cicero dixit, susceptum honoris gratia ab amico negotium.[d] & Honorarium arbitrum, quem vtraque pars suæ controuersiæ

x l.j. ubi dixi. ff. de const. prin. l.j. ff. de offi. asses.
y L. Val. li. 5. c. 68.
z l. nonnunquā. ff. de iu l. auth. qui semel. C. quomo. & quan. iud.
a l. ad edictū. cū §. seq. ff. de iudi.
b l. iij. C. de legi. c. ut circa. de elect. in 6.
c §. prætorū. de iu. natu.
d l. si quis id quod. ff. de iurisdict.
e ut hic.
f l. j. §. j. ff. ne uis fiat ei. l. j. §. j. ff. de lib. exhib.
g §. j. de interdict.
h Cice. pro Cecin.
i l. ij. in prin. ff. ne quid in lo. l. edita. C. de edend.
k l. iurisgen. §. prætor ait. ff. de pact.
l l. j. quod me. cau.
m l. j. §. j. ff. ne uis
n d. §. j. de interdi.
o l. j. ff. unde ui. Cice. pro Cecin.
p l. 3. §. sed & usum fructū. ff. ad exhi. l. iij. §. si quis dolo. ff. de tab. exhi.
q Cice. pro Cecin.
r §. ult. de interdic.
s l. actionis uerbo. ff. de act. & obli.
t §. summa. in fi. de interdi.
u d. l. ij. ff. ne quid in loc. pub.
x Alc. l. pecuniæ. §. actionis. ff. de uer. signifi. & lib. iij. parerg. c. 15.
y §. j. de interdict.
z l. iij. §. j. ff. de of. præf. uigi. l. post sententiam. C. de sententen.
a l. si quis id quod. ff. de iur. §. jubemus. de liti. col. 8.
b l. sed & si. §. proscribere. ff. de insti. c. ult. qui mat. accus. pos.
c l. ius autem. in fi. ff. de iust. & iur.
d Cice. pro Cecin.

summum iudicem, honoris causa facit.[e] indéque Honoraria arbitria.[f] Illud quoq; munus, quod Consulibus olim in prouincias venientibus honoris loco dabatur, idem author Honorarium dixit.[g] vt ex contrario Traianus apud Plinium, quod Decuriones pro introitu curiæ, inferre debent.[h] cùm enim Plinius, ad Traianum scripsisset, vt ipse dispiceret an in omnibus ciuitatibus certum aliquid omnes Decuriones, debeant pro introitu dare: rescripsit Traianus, à se statui non posse, Honorarium Decurionatus omnes, qui in quaq; ciuitate fiunt, inferre debeant necne. Suetonius item, Honorarium tumulum dixit, qui honoris causa erectus est.[i] Et in iure nostro, Honorarium vocamus, quod aduocatis præmij honorísq; gratia præbetur.[k] Et tutores Honorarios, qui honoris causa dati sunt.[l] Sanè verò Iustinianus, Prętorium ius Honorarium appellari dixit, quòd qui honores gerunt, id est magistratus, huic iuri de-
13 derint authoritatem.[m] †Neq; nouum honorem pro magistratu vsurpari: vt in illo Iuuenalis loco.[n]

Nunc cùm summus honos, finito computet anno:
Sportula quid referat.

Et M. Cicero, per summum gradum honoris, Consulatum intelligit ad quem per Aedilitatem & Præturam, tanquam per inferiores gradus ascendebatur. Qui sunt assecuti (inquit) summum gradum honoris, non dispoliabuntur.[o] & alibi sæpè, honorum verbo magistratus intelligit.[p] & Lucanus.[q]

Ille reget currus, nondum patientibus annis:
Ille semel raptos, nunquam dimittet honores?

Voluit itaque fortassis Iustinianus[r] Prætorum ius honorarium appellatum, quod ab ijs qui sunt in aliquo honore, id est magistratu positi, non etiam à populo aut plebe, vt leges & plebiscita, institutum sit. & ita cum Pomponio concordet Iustinianus: quia in tantæ dignitatis honorem & reuerentiam huic iuri sit data legis authoritas.[s] Vnde etiam honorariæ actiones appellatæ.[t] Summum autem quondam fuisse Prætoribus honorem, vel ex eo constat, quòd regijs insignibus & apparatu fermè consulari, Prætores suprà cæteros magistratus fungerentur.[u] quod loco magis idoneo pleniùs exequar.[x]

Honorariũ munus.

Honorariũ aduocatorum.

Honorarius tutor.

Honor pro magistratu.

Honorariæ actiones.

e Cice. lib. 5. Tusc.
f Cice. pro Roscio Comœdo.
g Cice. in Pisonem.
h Plin. lib. 10. epist.
i Suet. in Claudio.
k l. qui operas. ff. loca. l. j. §. in honorarijs. ff. de var. cognit.
l l. iure. §. j. ff. de testa. tut. l. iij. §. j. ff. de admi. tut.
m §. Prætorum. de iur. nat.
n Iuue. Satyr. iij.
o Cice. ad equites ante quàm iret in exilium.
p Cice. pro l. Manilia. in Verrem, & in epistolis.
q Luca. lib. j. bel. ciuil.
r d. §. Prætorum.
s d. l. ius autem. §. ult. ff. de iust. & iur. & hic.
t l. ij. ff. naut. cau. l. pœnales. ff. ad l. Falcid.
u Fenestel. de magist. Roma. c. 19.
x In rub. ff. de offi. præto. & in §. deinde cùm placuisset. hac l.

§. NOVISSIME.

Nouissimè, sicut ad pauciores[a] iuris constituendi via[b] transisse ipsis rebus dictantibus[c] videbatur: per partes[d] euenit, vt esset necesse[e] Reipublicæ, per vnum consuli.[f] Nam Senatus non perinde omnes prouincias[g] probè regere poterat:[h] igitur constituto principe[i] datũ est ei ius,[k] vt quod constituisset, ratum esset.[l]

Via.

a A *D pauciores*) Nimirùm ad Senatores primùm, deinde ad Prætores, cùm principio populus vniuersus sanciẽdæ, ferendæq; legis potestatem haberet. vt suprà dictum est.[a]

b *Via*) †Hoc est ratio
1 & modus.[b] Habeo certã viam (inquit M. Cicero) atq; rationem, qua omnes illorum conatus inuestigare

a §. deinde quia difficile. & §. præce.
b l. si mulier. §. ult. ff. quod me. cau.

&con

SVMMAE.

& consequi posim.[c] & alibi, Græci omnes vias pecuniæ norunt, omnia pecuniæ causa faciunt.[d] & Lysiteles apud Plautum.[e]

Equidem Lesbonice, imperitum tuū ingenium
Scio te spōte nō tuapte errasse, sed amorem tibi
Pectus obscurasse, atq; ipse amoris teneo omnes vias.

c Cice. ij. Verrina.
d Cicer. ad Q. fratrem.
e Plaut. in Trinummo.

Equidem Cicero, vias artium tradere,[f] voluntatis vias persequi,[g] docendi viam habere,[h] totam ignorare viam gloriæ,[i] ijsq; similia sexcenta dixit.

f Cice. ij. de diuina.
g Cice. lib. iiij. epis.
h Cice. in Bruto.
i Cice. de clar. ora.

c *Rebus dictantibus*) Id est exigentibus. cùm enim initio omnis iuris constituendi potestas apud populum esset: & eum numerosiorem in vnum conuenire foret difficile: rerum necessitas exegit, postulauítque vt ad pauciores, nempè Senatores, quorum congregatio facilior erat: ac demùm ad Prætores in honorem tanti magi-
Dictare. 2 stratus sanciendæ legis transiret potestas. † Dictare porrò natura, res, ratio, aut vsus metaphoricos dicitur, quæ nobis excipientibus suggerit. Igitur, inquit Plinius, demonstratarum priore libro herbarũ, reliquos effectus dicemus, adijciemúsq; quas dictauerit ratio.[k]

k Plin. lib. 26. natur. hystor. c. iiij.

d *Per partes*) † Hoc est, factiones principum virorum. Nam nunc
Partes pro factionibus. 3 quidem, inquit Cicero, partium contentionem esse dictitat, quarum partium alteri victi sunt, alteri sunt è medijs C. Cæsaris partibus.[l] Et Liuius, donec ab ijs, ait, qui Romanæ partis erant, Quintus est accitus.[m] Nemo verò nescit, ciuili optimatũm bello diuexatã fuisse & turbatam plerunq; Romanam rempublicam. Nam nefariæ cumprimis Marij & Syllæ seditiones, ferè Romam funditus euerterunt. propiúsq; postea perniciosum illud ciuile bellum inter Cæsarẽ & Pompeiũ conflatum: vt horum merito principũ intestina factiõe necessum fuisse dicat Põponius, Reipublicę summã, ad vnũ redigi. Qua in re facilè est intelligere, Pomponij nostri conniuentiã callidè temperãtis Hystorię veritatem: vt mox subijciam.

l Cice. iij. Philipp.
m Liuius lib. 5. belli Macedonici.

Tyrannidis speciosum velamentum. e *Esset necesse*) † Sed quæ per Christum immortalem necessitas, vt
4 optimus Reipublicæ status, in Tyrannidem conuerteretur? Vafrũ est profectò, & argutum nimis Iureconsulti nostri velamentum, qui ne principem, sub quo florebat, offenderet Iulij Cæsaris tyrannidem obducere nititur: quem satis constat optimo Reipublicæ statu prostrato rerũ summã per vim, & omne nefas occupasse: cui rei argumento est cupido illa dominationis rapiendę, quam ab ineunte ætate Cęsar imbiberat: illud Euripidis semper in ore habẽs. *Nã si violandũ est ius, imperij gratia violandũ est: alijs rebus pietatẽ colas.* Equidẽ
Principum speciosa nomina. 5 narrat alicubi Dion,[n] † Principes speciosis nominibus, modò Cæsaris, modo Augusti, post Imperatoris, Cõsulis, Patris patriæ, & similibus tyrãnidẽ sibi vẽdicasse, dũ non modò populi sed & Cõsulis & Cẽsoris, & Pontif. maximi & Tribuni dignitatem assumũnt: vt soli

n Dioni. lib. 53.

quidem, sed tanquàm horum omnium vice magistratuum omnes Reipublicæ partes gubernarent. Ad hæc Tacitus, Augustus Cæsar, inquit, posito Triumuiri nomine Consulem se ferens, & ad tuendã plebem tribunitio iure contentum, vbi militem donis, populum annona cunctos dulcedine otij pellexit: insurgere paulatim munia se natus, magistratuum, legum in se trahere nullo aduersante, ° &c. Vnde facilè iudicari potest, nullã vnquam à populo Romano principibus concessam potestatem, sed eam ipsos callidè & fraudulenter sibi quæsijsse, quod alibi docui. ᵖ Itaq;, vt ad textum Pomponij reuertar, in principem imperij ius transferendi nulla mihi videtur fuisse necessitas, nisi quod Deus Opti. Max. ineffabili sua prouidentia sic voluit. ᑫ

o Cornel. Tacit. lib. 5.
p l. j. ff. de constit. princip.
q Arist. li. iij. Polit. c. 9. 10. 11. & 12.

f *Per vnum consuli*) Neq; enim potest Respublica (quod Homerum
6 dixisse ferunt) benè geri multorum impetijs. † & vnius dominatio nem, quam Monarchiam vocant, omnium optimam esse Philosophus multis comprobat, dum princeps nihil arbitratu suo & ex
7 libidine contra leges faciat. ᑫ † Democratiam, hoc est popularem
8 potentiam (qualis † olim apud Athenienses & apud Heluetios hodie cernitur) interfectis Magis Otanes de abolenda tyrannide ad Persas orationem habens, multis nominibus commendabat. ʳ Cũ enim aiebat, dominatur multitudo, imprimis nomen obtinet omnium pulcherrimum. Isonomiam, id est iuris æqualitatem. Deinde nihil eorum agit, quæ Monarchus, hoc est vnicus princeps. Nam magistratus tum sorte deliguntur, tum administratorum rationẽ reddunt omnia in commune consilia referentes. Post Otanem verò Megabysus Otani de abolenda Monarchia consentiens, summam rerum ad populi multitudinem deferendam negabat, quòd
9 ea nihil insipientiùs sit, neq; insolentiùs † ad Aristocratiam, seu Holygarchiam, hoc est Optimatum, & paucorum dominationem
10 (qualis † habetur hodie apud Venetos) Persicam gentem ortabatur, quod ex optimis viris credibile sit, optima proficisci consilia. Darius autem postremus sententiam dicens, propositis tribus statibus, & his omnibus optimis, vt optimè imperet populus, optimè pauci, optimè vnus: inter hæc, inquit, multo antecellere vnius imperium sentio. Nam vnius, qui optimus sit imperio, nihil melius esse constat. cui sententiæ tandem assensum Herodotus refert. ˢ Iure quidem, vt mihi videtur, nec enim dubium, quin Monarchia, hoc est vnius principatus, pietate, & religione inclytus, sub quo nõ graue regimen, non libido, non insolentia, nõ tyrannis sed iustum sit, & legitimum imperium, cæteris multò melior sit, & præstantior. Quemadmodum enim à Deo vno omnium conditore vniuersa reguntur: ᵗ Ita totius reipublicæ administratio soli debetur principi. Cuiusce rei magnum nobis proponunt exemplar Apes: quæ principem vnum habent: & Grues, quæ vnam sequuntur. ᵘ Noster item Vlpianus dicebat, Tutelam per multos spargendam nõ esse, sed per vnum commodiùs adiministrari. ˣ

Monarchiæ dominatio cæteris præstat.
r Herod. lib. iij. cui titulus est Thalia
Democratia.
Heluetiorũ respublica.
Isonomia.
Aristocratia.
Holygarchia
Venetorũ respublica.
s Herodotus ubi s.
Monarchiæ laus.
t Ad Galat. iij. ad Ephes. iiij.
u c. in apibus. 7. q. j.
x l. iij. §. apparet. ff. de admi. tuto.
Apes.
Grues.

g *Omnes prouincias*) † Sub Cæsaribus, aliquo adhuc tempore
11 Senatus prouincias rexit per Proconsules & ius constituit. ʸ Et Vopiscus scribit, Probum patribus permisisse, vt ex magnorum iudicum appellationibus, ipsi cognoscerent: Proconsules crearent: legatos Consulibus darent, & Præsidibus ius Prætorium leges, quas probus æderet, Senatusconsultis Proprijs consecrarent. ᶻ

y Sueto. in Augusto l. non ambigitur. ff. de legib.
z Vopiscus in probo.
Senatus quãdo prouincias rexerit.
Reipublicæ administratio per plures cõmodior.

h *I. [illegible]re poterat*) Quia optimates ac principes viri, in officio non sese c[illegible]tinebant: intestinis odijs in dies conflagrantes, & agitati. Nam

Nam ſi in officio remanſiſſent, publicéq; duntaxat vtilitati ſtuduiſſent, haud dubium quin prudentius multò & melius multorũ optimorum conſilijs, quàm vnius Tyranni imperio, Reſpublica fuiſſet adminiſtrata.[a] Nam & Tyberium Cæſarem dum per ſenatores ad Imperium vocaretur, conſuluiſſe ſenatui legimus: vt non ad vnum omnia deferrẽt, quod arduũ nimis eſſet, munus cuncta regendi, & plures facilius munia Reipublicæ ſociatis laboribus exequerẽtur.[b]

a l. iij. C. de repud. c. prudentiam. in fi. prin. de offi. de le c. extra. 83. diſ.
b Corne. Taci. li. 5.

Initium Tyrannidis Cæſarum.

i *Conſtituto principe*) Cõſtitutio Cæſaris à Tyrãnide primũ cœpit. Cùm enim Cn. Pompeius & Iulius Cæſar de occupãda Republica cogitarent, inteſtinũ inter eos Bellum dominandi cupiditas excitauit. victus tãdem in Græcia Pompeius & fugiens in Aegipto obtrũcatus eſt. Cæſar autem rerum potitus Romam rediens, noluit Auguſtus, aut princeps ſalutari, vt regnandi ſuſpitionem tolleret: ſed Dictatorẽ ſe fecit. Cæterũ à Caſsio & Bruto in curia Põpeij xxiij. vulneribus tandem confoſſus eſt, Idibus Martijs, anno ab vrbe condita 710. & à pulſis regibus 466. Interẽpto autem Cæſare ſub Octauio Lepido & Antonio Triumuiris Romana reſpublica per xij. annos grauiter labefactata eſt, donec C. Cæſar Octauius, rerum ſolus potiretur, qui deinde Auguſtus & pater patriæ à Senatu ſalutatus, ditionem Romanam tãtæ dignitati reſtituit, vt aureum tunc ſeculum diceretur, iure meritóq;.

Põpeij mors.

Iulij Cæſaris cædes.

Chriſti Ieſu natiuitas.

13 † Nam poſt conſulatum eius duodecimum natus eſt de virgine Maria, ſalutis noſtræ princeps & author *Ieſus Chriſtus*, C. Leutulo Getulico & M. Meſſalino Coſs. anno con-

Imperator à quo eligeretur

14 ditæ vrbis 751. & à regibus eiectis 507. † Sic autem euecto ſtatu Reipublicę Romanæ ad monarchiam, factum eſt, procedente tempore vt creatio Cæſaris, aliâs ex authoritate Senatus, vti iure debuit, procederet: aliâs ab exercitu inuito Senatu, & aliquando magna clade Imperator ſalutaretur. Tandémq; agente exercitu in Græcia, & imperatore ſine cõſenſu ſenatus acclamato, Conſtantini magni

Imperij in Grę ciam & à Græcis ad Germanos tranſlatio.

15 tempore cœpit Imperij ſedes eo transferri. † Dein Leonis iiij. pontificis tempore, Conſtantinopolitanum Imperium ad Germanos

16 tranſlatum eſt, ac Carolus Magnus tum deſignabatur † Ne autem electio vllam in futurum excitaret diſcordiam, ſeptemuiri, hoc eſt ſeptẽ electores, perpetuò creari ſunt, qui vice Senatus Romani Imperatorem crearẽt. Videlicet Rex Boemorum, Archiepiſcopi tres, Maguntinenſis, Treuerenſis, & Coloniẽſis. Principes item tres, Comes Palatinus Rheni, Dux Saxoniæ, & Marchio Brandeburgẽſis.[c]

Electores imperij.

c glo. c. ad apoſtolicam. §. ult. de re iud. in 6.

k *Datum eſt ei ius*) Cùm pacis publicæq; tranquillitatis interfuiſſet ad vnum omnia conferri: creato principe ius arbitriúmq; cunctarũ rerum ei permiſſum fuit: vt quod nimirùm populus poterat vniuerſus ipſe princeps ſolus poſſet: & ita ſanciendæ legis haberet poteſtatem.[d]

d l. j. ubi dico. ff. de conſt. prin.

l *Ratum eſſet*) Hoc eſt, vim legis haberet, atq; adeò lex eſſet.[e] Nam & paulò infrà, Pomponius ſcribit, tandem inductum, vt quod princeps ipſe conſtituiſſet, pro lege ſeruaretur.[f]

e §. ſed quod principi. de iur. natu. d. l. 1.
f §. ſeq. in fin.

§. ITA IN CIVITATE.

Ita[a] in ciuitate noſtra[b] aut iure, id eſt lege,[c] conſtituitur: aut eſt proprium ius ciuile, quod ſine ſcripto, in ſola prudentium interpræatione cõ-

Ciuitas.

a *ITa*) Facit hîc Pomponius epilogũ eorum omnium, quę de multiplicis iuris origine & proceſſu, luculenter ſuprà diſſeruit.

b *Ciuitate noſtra*) Id eſt

Magiſtratus iuri dicundo præſunt.

eos qui iuri dicundo præſunt [b] effectus rei accipitur. [c] parum eſt enim ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura reddere poſsint. [d] poſt deinde de auctorum ſucceſsiõe dicemus, quod conſtare non poſsit ius, niſi ſit aliquis iuriſperitus, [e] per quem poſsit quotidiè in melius produci. [f]

miriùm prudentia reipublicæ ſtatus iuriſq; dignitas cõſeruari probè nequeat. [a]

b *Præſunt.*) † Inti dicundo, & modetandis ciuibus præſunt magiſtratus. vnde M. Cicero, Videtis igitur, inquit, Magiſtratus hãc eſſe vim, vt præſit & præſcribat, quæ recta vtilia & cum legibus coniuncta ſunt: vt enĩ Magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus, veréque dici poteſt magiſtratũ legem eſſe loquẽtem, legem autem mutum magiſtratum. [b]

a Cicero libr. iij. de legib.

SVMMAE.

1 *Magiſtratus iuri dicundo præſunt.*
2 *Iuriſperitus quis.*
3 *Iuriſconſultus non niſi uir bonus.*
4 *Iuriſconſultus Medico præſtantior.*
5 *Medici fugiendi.*
6 *Medici in ſeruorum numero habiti.*
7 *Iuriſconſulti officium.*

b Cicero lib. iij. de legib.

c *Accipitur.*) Hoc eſt iuſſa legis executioni demandantur, in quo maximè relucet conſiſtitque legis virtus. [c]

d *Reddere poſsint.*) Sic philoſophus nihil prodeſſe ſcribit, de rebus iuſtis dare iudicia, niſi præſto ſint, qui exequãtur. [d] & M. Cicero, magiſtratibus opus eſſe dixit, quod ſine illorum prudentia ac diligentia ciuitas ſtare non poſsit. [e] Et ſanè parum foret, ſicuti noſter Pomponius ait, ius in ciuitate promulgatum, niſi ſint qui perlatam legem executioni mandent. [f] Sic & alibi Vlpianus fruſtra prætor inquit, in poſſeſsioné mitteret, niſi miſſos defenderet ac tueretur. [g]

c l. legis. ff. de legi.
d Ariſt. 6. politic.
e Cice. iij. de legib.
f e. ubi periculum. §. præterea. de electio. in 6. e. uni. §. ult. de ſtat. reg. eod. lib.
g l. j. §. j. ff. ne uis fi. ei qui in poſſ.
h l. j. ff. de iuſt. & iur.

Iuris peritus & conſultus quis.

2 e *Iuriſperitus.*) † Hoc eſt qui boni & æqui peritiam habeat. Neq; enim aliud quicquam eſt ius quàm ars æqui & boni. [h] Quo ſatis patet, non de leguleijs hic loqui Pomponium, non de rabulis forenſibus, non de cantis illis & peracutis, ſi Dijs placet, aucupibus verborum, qui non iuſtitiæ, aut mutuæ inter ciues charitatis, ſed iurgiorũ & litigandi vias tradunt: ſed de iuris iuſtitiæq; conſultis, qui legum imprimis & conſuetudinis eius qua priuati in ciuitate vtuntur, periti ſint, [i] probéque noſcant, & velint iuris ciuilis rationem cum æquitate perpetuò coniungere. Quòd enim de oratore rhetores, ego de

i Cicer. ad Q. Fra.

Iuriſconſultus nõ niſi vir bonus.

3 iuriſconſulto dictum volo. † Iuriſconſultum neminem eſſe poſſe, qui non idem vir bonus ſit, integer purúſque ſceleris: tuncq; verè dici poteſt, ſine iuriſperitorum prudentia authoritate, ac diligentia, 4 nec ius noſtrum conſtare poſſe, nec ciuitatem conſiſtere. † vnde & illud non iniuria plérique tradunt, Iuriſconſultum medico multis nominibus præſtantiorem eſſe. quandoquidem ſine Medicis ciuitas conſtare poteſt: nam & millia gentium, vt Plinius ſcribit, ſine Medicis degunt, & Romanus populus plus ſexcentis annis fuit, expertámque Medicinæ artem damnauit. [k] Quinimò eis permultas ad eſſe oportet ægritudines, ſi Straboni crẽdimus quibus plures ſu-5 perſunt Medici. [l] † Equidem Cato Cenſorinus, Porciæ familiæ princeps ſummus Iuriſconſultus, ſummus Orator, ſummus Imperator, & ſenator optimus ad filium commentarios ſcripſit in quibus cum præ cæteris admonebat, vt omne Medicorum genus ſedulò deuitaret. De Adriano quoque Imperatore Dion refert illud

Iuriſconſultus medico præſtantior.

Roma caruit medicis 600. annis.

Medici fugiendi.

k Plin. lib. 29. nat. hiſtor. c. j.

l Strabo lib. Geogra. 6.

h

in populo vulgatum cùm moreretur dixisse, *Turba medicorum interfecit regem.* [m] Sed & de Aureliano Cæsare legimus medicum ad se cum ægrotaret nunquam vocasse, sed ipsum se inedia præcipuè curasse. [n] Pausanias item Lacedæmonius, qui valetudinem nullo medici auxilio regebat, interrogatus quomodò senex factus esset. respondit: quia medico non sum vsus. Idémque ad medicum dicentem nullum malum habes. festiuiter respondit: non enim vtor te medico: vt haud quaquam dubium sit, quin vir iurisconsultus medico etiam optimo nedum mercatori longè ante eat, tantóque sit Galeno Minos eminentior, quãto præcellit animus corpore. Adde si placet, quòd apud veteres † medici in seruorum numero habiti sunt, quod Augusti epistola ad Agrippinam neptem cumprimis significat. mitto inquit ex seruis meis medicum. [o] deinde Seneca, Tenebatur inclusus ait, Domitius imperauit medico eidémque seruo suo vt ei venenum daret. [p] Et de eodem Nerone & eius medico Tranquillus agens, in desperatione rerum, inquit, mortem timore appetitam ita expauit, vt haustum venenum pœnitentia euomeret, me dicúmque manumiserit qui idem sibi prudens ac sciens minus noxium temperasset. [q]

m Dion in Adriano.
n Vopiscus in Aureliano.
6 Medici quondam serui.
o Sucton. in Tiber.
p Seneca lib. iij. de benef.
q Sueton. in Nerone.

f *Produci.*) † Iurisconsultus, qui verborum iuris & contextuum

7 eius explanationẽ breui quadã & simplici via tradit, necnon materias summatim & arte tractat, ab vniuersalibus videlicet ad singula procedendo, tumq; diffinitionibus tum diuisionibus ex arte petitis omnia digerit ius nostrum profectò in melius quotidiè producit. In deterius verò qui ingentem illam commẽtariorum molem, & vanas futilésque interpretum digladiationes ambitiosè sectatur: istiusmodi nenijs magis quàm legibus interpretandis occupati, quales nimiùm multos nostra sæcula tulerunt, ac etiamnum habent.

Iurisconsulti officium.

§. QVOD AD MAGISTRATVS.

Quod ad magistratus attinet initio ciuitatis huius constat Reges omnem potestatẽ habuisse. [a] Iisdem tẽporibus & tribunum celerum [b] fuisse constat. Is autem equitibus [c] præerat, & veluti secundum locũ à Regibus [d] obtinebat. [e] quo in numero fuit Iunius Brutus, [f] qui author fuit Reges eijciendi. [g]

Romulus populo proponit tres regnandi formas.

SVMMAE.

1 Reges primum imperarunt.
2 Celeres.
3 Tribunus celerum.
4 Equites pro Celeribus.
5 Flexumines.
6 Trossuli.

Reges primũ imperarunt.

a. Habuisse.) Vrbe cõdita, proposuit Romulus (vt suprà cõmemorani [a]) populo Romano tres reipublicæ formas. Aristocratiam, hoc est Optimatum dominationem: Democratiam seu popularem principatum & monarchiam, id est vnius imperium. hanc Romani elegerunt, velut meliorem, & omnibus imperij partibus absolutam: [b] arbitrióque regis gubernari voluerunt. [c] regnatúmque Romæ fuit, annos ccxliiij. [d] † Antiquas autem gentes nedum Romanos primum Regibus paruis-

a in princ. huius l.
b Aristot. lib. politico. iij. c. 11.
c Helicarnas. li. ij.
d Liuius lib. j. in fi.

1

secon

7 *A, pro post.*
8 *Iunius Brutus.*
9 *Brutum pro stolido.*
10 *Brutus cur filios obtruncarit.*

se constat.[e] Quod genus imperij, inquit M. Cicero, ad homines iustissimos & sapientissimos primùm deferebatur. Idque in republica nostra maximè valuit, quoad ei regalis præfuit potestas.[f] Nec absimiliter Philosophus paruisse quondam Regibus homines dicit, vt in populo bonis præsidium esset constitutum: & quoniam pauci fortassis erant viri, qui multum virtute præstarent.[g]

Celeres, & cur sic dicti.

b *Tribunum celerum,)* † Romulus ad custodiam corporis & vrgē-
2 tia reipublicæ ministeria trecentos armatos equites non belli modò tempore, sed etiam pacis habuit, quos celeres nuncupauit:[h] vel à celere Remi interfectore, qui principio ijs præfectus est:[i] vel ab exequēdi ministerij celeritate, quòd celeres ac promptos adesse Romulus voluerit, si quando eorum opera respublica indigeret:[k] vt & pro rerum necessitate, nunc Equites, nunc Pedites pugnarent.[l] eadémque propè de causa legimus Q. Metellum celerem nuncupatū, quod in funere parentis apparitissimos ludos incredibili celeritate & diligentia paucissimis diebus absoluerit. Hunc porrò morem Romulus transtulit à Lacedæmonijs apud quos trecēti iuuenes ex generosissimis familijs æditi custodes regū deligebātur, quibus in bello vterētur, & equitib[9] vbi locus esset equestri pugnę idoneus, &

Q. Metellus celer.

Tribunus celerum.

3 peditibus, si asper & incōmodus equis foret.[m] † Itaque celeribus qui pręerat Tribunus celerum ideo dictus est, cuius ope Rex maximè nitebatur. Numa tamē Pompilius sublato è viuis Romulo Rex creatus turmā illam trecentorum celerum dissoluit, indignū ratus, aut credentibus minus credere, aut non credētibus imperare.[n] sed tamen Tribunatus dignitas ad exactos vsque Reges mansit: cùm Iunium Brutū in eo magistratu fuisse, quo tempore Sextus Tarquinius regno eiectus est, perhibeat historia,[o] & Pomponius hîc cōfirmet.

Equites pro celeribus.

c *Equitibus.)* † Id est celeribus, vt enim celeres vocauit antiquitas,
4 quos nunc Equites: ita posteritas vsurpauit, Equitum verbo celeres. quod apertè Festus Pompeius significat. Celeres inquit, Antiqui dixerūt, quos nunc Equites appellamus. & Plinius, Equitum nomen sæpè variatū scribit. nam celeres sub Romulo regibúsq; dicti sunt:
5 deinde † Flexumines, † postea Trossuli, cùm oppidū in Thuscis
6 citra Volsinios huius nominis nullo peditum auxilio cœpissent.[p]

Flexumines. Trossuli. A, pro post.

d *A Regibus.)* † Id est post reges. sic Iulius Paulus, à diuortio dixit,
7 hoc est post diē diuortij,[q] & noster Pomponius, à cæde, id est post cædem.[r] obuiáq; est passim hęc loquēdi figura qua particulā, à pro post, boni quiq; authores vsurpāt. Cuius à morte, inquit M. Cicero (hoc est, post cuius mortem) hic tertius & tricesimus est annus.[f] & Tranquillus, Plebs statim à funere (id est, post celebratas exequias) ad domum Bruti & Cassij tetendit.[t]

e *Optinebat.)* Is fuit Romulo Tribunus celerū, qui regibus exactis fuit Magister equitū dictatori, & posterioribus Cęsaribus prętorio Præfectus.[u] hi enim omnes principibus suis iugiter aderāt, illisq; absentibus aut morbo laborātibus vices regis dictatoris, aut Augusti agebant: vt quodammodò videretur inter eos societas quædam & coniunctio imperij coita.

Iunius Brutus.

f *Iunius Brutus.)* † Hunc L. Iuniū Brutū fuisse tribunū celerū, quo
8 tempore Tarquinius ab eodē regno extrusus est Liuij verba euidēter faciunt. Ergo, inquit, ex omnibus locis vrbis in forū curritur: quo simul vētum est preco ad Tribunum celerū, in quo tum fortè magistratu Brutus erat populū aduocauit.[x] Inde autē Bruti cognomen

e Aristot. lib. politico. j. c. j.
f Cicero libr. iij. de legib.
g Aristot. libr. iij. Politico. c. 11. & lib. 5. c. 9.
h Liuius lib. j. Pli. lib. 33. c. ij.
i Pli. in prin. de uiris illustrib.
k Fenestella & Pōpo. Letus. de magistratib.
l Halicarnass. lib. j.
m Halicar. lib. j.
n Plutar. in pompilio.
o Liuius lib. j.
p Plinius libr. 33. c. ij.
q l. pater. ff. ad l. Iul. de adulter.
r §. & cùm placuisset, l. hac l.
s Cicero de senectute.
t Sueto. in Cæsar.
u §. populo deinde aucto. in fin. infrà hac l.
x Liuius libr. j. ad fin.

assumpsisse ferũt, quòd cùm Tarquinius Priscus in bonos quoscunque crudeliter sæuiẽs Iunij quoq; patrẽ, & eum eo alterũ ex duobus filijs natu maiorẽ occidisset Iunius auxilij, & cognatorum inopem se cernens veritus pariter ne ab auunculo ipse quoque occideretur dementiam fatuitatémque simulauit. vnde Poëta.[y]

y Ouid. lib. ij. Fast.

Brutus erat stulti sapiens imitator, vt esset
Tutus ab insidijs dire superbe tuis.

9 Brutũ † enim dicitur latinè, quasi stupidũ stolidúmq; est, & sine sensu quasi obruptũ. Idcóq; M. Cicero fortunã brutam, hoc est insensatã appellauit,[z] & animalia quæ ratione carẽt, Bruta dicimus.[a] At verò 10 pulsis regibus primus ipse Brutus cõsul creatus est. † ac demùm Titum & Tyberiũ filios, quòd cùm Vitellijs (quorũ soror ipsi Bruto nupta erat) & Aquilijs de recipiẽdo in vrbẽ Tarquinio cõiurasset, virgis cæsos securi præsens ipse semper percuti iussit, ac demùm singulari certamine cũ Arunte Tarquinij filio cõgressus cũ sese mutuis vulneribus inuicẽ excepissent, ambo periẽrũt. De cuius laudibus splẽdidam in funere orationem Valerius Publicola eius collega habuit.[b]

z Cicer. libr. iij. ad Heren.
a Plin. lib. 11. c. 37.
b Liuius lib. ij.

Brutum pro stolido.

Brutus cur filios necari iusserit.

g *Regis eijciendi.*) Nimirũ sexti Tarquinij superbi sui auũculi. Erat quippe Iunius Brutus ex Tarquinia superbi regis sorore genitus.[c] Cæterùm excelsi animi, qui oratione ad populũ habita, nõ væcordis, & demẽtis qualẽ se ante simulauerat, sed magnifica de vi ac libidine Sexti Tarquinij, de nefando Lucretiæ stupro, & miserabili morte incẽsam multitudinem impulit, vt regi imperium abrogaret.[d]

c Liuius lib. j. ad finem.
d Halicarnass. lib. iiij. Liuius. libr. j. dixi. §. exactis. h. l.

§. EXACTIS II.

Exactis deinde regibus, cõsules cõstituti[a] sunt duo:[b] penes quos summũ ius[c] vti esset, lege rogatum est.[d] Dicti ab eo, quòd plurimum reipublicæ consulerent.[e] qui tamen ne per omnia[f] regiam potestatem sibi vendicarent, lege lata[g] factum est, vt ab eis prouocatio esset.[h] néue possent in caput ciuis Romani[i] animaduertere[k] iniussu populi:[l] solum relictum est illis, vt coercere possent, & in vincula publica[m] duci iuberent.[n]

SVMMAE.

1 *Consules primi.*
2 *Duo consules cur creati.*
3 *Pompeius unicus Consul.*
4 *Consules sub Cæsaribus.*
5 *Consules maiores & minores.*
6 *Consules ordinarij & suffecti.*
7 *Annalibus non perpetuò credendum.*

a *Consules constituti.*) In exilium actis regibus Romana respublica statum mutare cœpit. próq; regio, qui ducẽtos quadraginta quatuor annos durauerat, Consularem assumpsit. Itaq; olimpiade 68. & anno ab vrbe condita 245. comitijs centuriatis iussu Spurij Lucretij, in eam rẽ interregis creati habitis delecti sunt Consu-
1 les, † L. Iunius Brutus (qui tantùm gloriæ in explodendis regibus meruit) & L. Tarquinius Collatinus stupratæ Lucretiæ maritus, qui & ipse necdũ finito consulatu vrbe extrusus est, vt cum Tarquiniorum nomine regni memoria prorsùs tolleretur, & in eius locum Val. Publicola suffectus.[a]

Consules primi.

a Liuius lib. ij. Halicar. lib. ij.

Consularia

Cur initio Consules duo creati.

8 *Consularia insignia.*
9 *Bruti oratio.*
10 *Consules, iudices & pretores, dicti.*
11 *Secures Coss. ademptæ & restitutæ.*
12 *Appellatio & prouocatio.*
13 *Ciuium Romanorum pœnæ.*
14 *Porcia lex, & nu. 16.*
15 *Vitibus milites cæsi.*
16 *Animaduertere & punire.*
17 *Ne quid Respub. detrimenti uers.*
18 *Vinculorum genera.*
19 *Latomiæ.*
20 *Tullianum.*
21 *Ergastulum.*
22 *Compedes.*
23 *Catastæ.*
24 *Pedicæ.*
25 *Manicæ.*
26 *Neruus.*
27 *Numellæ.*
28 *Boiæ Boij.*
29 *Collaria.*
30 *Carcer triplex.*
31 *Consularis potestas imminuta.*

b *Duo.*) † Noluerunt
2 eiectis regibus Romani sententiam vnius, vt in Monarcho, rerũ omnium dominum facere: sed duobus viris, Lacedęmoniorum exemplo regiũ permittere principatũ, vt pudore inter sese viuendi libidine retraherentur, & sedulò virtutis gloriã appeterent: ac vtroque eadẽ imperij vim habente, si vnus malus esse maluisset, alter similem habens potestatem posset eum coercere. Vnde Salustius, Vbi regium Imperiũ, inquit, quod initio cõseruandæ libertatis, atque augendæ Reipublicæ fuerat in superbiam dominationémq; se conuertit, immutato more annua Imperia, binos Imperatores sibi fecêre eo modo minimè posse putabant, per licentiam insolescere humanum animum.[b] Longo tamen post interuallo constituendæ ciuitatis, sedandíque tumultus gratia, Ser. Sulpitius Inter-

Põpeius vni cus Consul. 3 rex à senatu designatus effecit, † vt Cn. Pompeius Magnus cõsul solus crearetur. anno conditę vrbis 702. & ab regibus exactis 458. At verò dices, si duo duntaxat Coss. constituebantur, cur S. C. petitionis hæreditatis quatuor Consulum, eodem anno Rempublicã

Cõsules quo modò sub Cæsaribus administrarent. 4 moderantium, nomina sunt adscripta?[c] † Sciendum igitur sub Cæsaribus rarò Consules per integrum annũ administrasse: quin imò vix vltra duos menses, in magistratu erant. Nam calendis Ianuarijs Consulatum auspicabãtur, qui dabant Consulatui eius anni nomen, & à quibus fiebat annorum cõputatio. † Vnde & Con-

Cõsules maiores & minores. 5 sules maiores dicti deinde calendis Martijs nouj inibant magistratum. rursum calẽdis Maij, & sic deinceps: sed omnes ferè ignoti: vt

Consules ordinarij & suffecti. 6 pote qui nulli rerum actui nomen darent, † ac proinde Consules minores appellati,[d] vel suffecti, cum maiores Ordinarij dicerentur. Consulatum iij (inquit Lampridius de Alexandro) inijt tantũ ordinarium, ac primo nundino sibi alios semper suffecit:[e] veluti in memorato S. C. de petitione hæreditatis, Q. Iulius Balbus, & P. Iuuentius Celsus, calendis Ianuarijs Consulatum inierunt anno vrbis 881. & Christi 131. Calendis postmodũ Martijs Titus Aufidius & Arrius Seuerianus: quorum ideò nulla in catalogo Consulum mentio, sed nec quod magis admiratione dignum est, Q. Iulij Balbi cum chronologia Neratium Marcellum, non Balbum, Celso col-

Annalibus nõ per omnia fidendum. 7 legam faciat, vt verum sit, quod nõnulli tradunt, † annales libros non ita adamussim à quoquam adhuc cõpositos: vt non per sæpè fallatur, propter veterem in republica Romana præsertim post Impp. creatos rerum confusionem.[f]

c *Summum ius.*) Summum inquit M. Cicero, in Consulibus Imperiũ summum in senatu cõsiliũ.[g] Summa profectò fuit quondam in consulibus authoritas nimirùm eadem quę Regibus. nihil enim

b *Salustius. de coniurat. Catilinæ.*

c *L item ueniunt. §. pridie. ff. de petio. hæred.*

d *Dion. lib. 48.*

e *Lamprid. in Alexandro.*

f *Alciat. lib. 5. parerg. c. 10. & 11.*
g *Cicero pro Rabirio.*

immutatum, nisi quòd pro perpetuo vnius imperio, annuũ duobus
8 datum est. Omnia quippè iura, sicuti Liuius ait, † omnia insignia — Consularia insignia.
primi Consules tenuêre.[b] Solium nanque ijs eburneum, in quo se- — b Liuius libr. ij. in princip.
dentes ius dicerent, & vestem candidam circúmque purpuram &
præcedentes in egressibus eorum Lictores xij. fasciculos virgarum
quibus xij. secures obligatæ erant, deferentes: vt quorres à Consuli-
bus iuberentur fasceim soluentes, primo virgis reum cęderẽt: mox
securi ferirent. quinimò septra quoque ac coronas aureas, & viola-
ceas aureíque staminis vestes quãquam posterioribus his insigni-
bus non, nisi statis tẽporibus diebus nimirùm solemnibus in hono-
rem Deorum & in triumphorum pompis vterentur. vnde & in xij.
tabulis M. Cicero scriptum commemorat.[i] *Regio imperio duo sunto.* — i Cicer. libr. iij. de legib.
ijque à praecundo, iudicando, consulendo, pratores, iudices, consules, ap-
pellantor. militiæ summum ius habento. nemini parēto. Et omnes prouin- — De abrogando consulatu cogitatum.
cias sub Consulis iure & imperio esse idem author scribit.[k] Enim- — k Cice. iiij. Philip.
uerò, quia summum erat & infinitę potestatis Cõsulare imperiũ,
C. Terentillus Arsa, tribunus plebis de eo abrogãdo velut nimio,
nec tolerabili liberæ ciuitati, legẽ promulgare cogitauit, tantam cõ
tendens authoritatem re ipsa atrociorem quàm regiã: quippè duos
pro vno domino acceptos, immoderata infinitáque potestate.[l] Sue- — l Liuius lib. iij.
cedente tamen tempore valdè fuit diminuta Consulum potestas:
adeo vt vix vmbram & vestigia retinuerit veteris dignitatis. quod
suo loco dicam fusiùs[m] — m in rubri. ff. de offic. Consul.

d *Lege rogatum est*) Hæc Rogatio à L. Iunio Bruto primùm pro-
9 cessisse videtur. † cùm enim populũ in cõcionem aduocasset, vehe- — Oratio Bruti.
mentíque oratione habita obtinuisset, vt ex vrbe Roma, regionéq;
Romanorũ Tarquinij, genúsque eorum omne proscriberetur: neq;
de eorum reditu cuiquam liceret quicquã agere vel dicere: si quis cõ
tra fecisset, confestim mori. Rursus ad populum Brutus, Posteaquã
visum est Quirites, inquit, dominationem regiam aboleri, è re no-
stra arbitror Principes, quotannis regia potestate binos creari à vo
bis calculos per Centurias ferẽtibus designãdos. Quæ sententia vno
omnium ore ita laudata est, vt nec vnus quidem reclamauerit. vn-
de progrediens Brutus, Spurium Lucretium, Lucretiæ, quæ se iam
interemerat patrem comitiorum pro vetusto patriæ more habendo- — Sp. Lucretius Interrex designatur.
rum causa interregem designat. à quo mox vniuersus populus in
campum Martium, vbi comitia haberi cõsueuerant, cum armis ire
iussus est: ibiq; ad Interregis rogationẽ electi duo viri Iunius Bru-
tus, & Tarquinius Collatinus, violatę Lucretię maritus, qui omnia — n Liui. lib. j. ad fi.
possent quæcũque ante Regibus licebant.[n] Et hoc est quod hic scri
bit Pomponius, fuisse lege rogatũ, vti apud Coss summũ ius esset.
porrò autem in Comitijs Centuriatis Coss. renuntiari solitos nemi- — o Cicer. pro Murena. — Consules in Cẽturiatis Comitijs renunciabantur.
nem ignorare puto.[o] & legem esse, quam populus sciuerit Centu-
riatis comitijs, rogante magistratu.[p] qui cùm nullus esset Romæ — p §. lex. de iur. nat. Boet. in Topica. Cicer. Gel. lib. 10. c. 20.
exactis mox regibus necdum Coss. creatis (nam & Brutus Celerũ
præfecturam deposuit) in eam rem, vti diximus, Sp. Lucretius Inter
rex designatus fuit.

e *Consulerent*) † Hoc est consulere, & prouidere deberent. Iude
10 vetus illa lex, *Regio imperio duo sunto: ijque à praeundo, iudicando, con-* — q Cicer. libr. iij. de legib. — Coss. cur dicti prætores.
sulendo, Pratores, iudices, Consules, appellantor.[q] Equidem Consules
prætorum nomen habuisse præter hæc indicant verba Festi Pom-
peij. Prætoria porta, inquit, in castris appellatur, qua exercitus edu- — Prętoria porta.
citur: quia initio prætores erant, qui nunc Consules. Iudices autẽ &
prætores simul dictos fuisse eo loci Liuius euidens facit, quo iudi-
cem ait, Consulem appellari, quæ inquit refellitur interpretatio,
quod

q. his tẽporibus nondũ cõsulẽ iudicẽ, sed prætorẽ, vocari mos erat.[r] — r Liuius lib. iij.

f *Per omnia)* Annuum imperiũ, inquit Liuius, consulare factũ est: nec in eo quicquã diminutũ ex regia potestate. omnia nãq; iura omnia insignia, primi cõsules tenuere: id modò cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, cõcedente collega, fasces habuit.[s] — s Liuius libr. ij. in princ.

g *Lege lata)* † A valerio Publicola, ante quem summum imperiũ

11 sine vlla prouocatione apud consules fuit: cum cõsulibus omnis omninò principatus regius permissus esset: nec quicquã, sicuti dicimus, immutatũ, nisi quòd pro perpetuò & vnius imperio omniũ & duorum factum est. Mortuo verò Iunio Bruto collega cum Valerius Publicola in suspitionẽ affectataę tyrãnidis venisset, tum q. nõ adiungeret sibi socium, tum q. sub domũ Vitelliam foro imminentẽ, difficilis & ardui accessus habitare insolentiùs videretur: offensione populi intellecta, & ab omni inuidia se cupiẽs liberare, funditùs cũ primis domũ euertit: deinde subrogãdi ei collegæ potestatẽ fecit, ac demũ lege lata permisit reis à cõsulibus prouocationẽ ad populũ: eis verò qui consulibus non paruissent, quinq; boum & duarũ ouium (cùm enim numis necdũ vterentur Romani, iumentis & pecudibus sontes plectebant) tantũ mulctã indixit. Deniq; secures à fascibus abstulit. futurisq; post se consulibus legẽ dixit, vt cùm extrà vrbẽ essent, liberè securibus vterẽtur: intus verò fascibus duntaxat ornarẽtur.[t] Verũ largius Dictator eas posteà cõsulibus restituit. Ideóq; T. Octacilium ferociter obstrepentẽ, Liuius refert, à Q. Fabio cõsule admonitum, vt sileret. nam secures adesse sibi, & fasces, quibus occidere eum posset, si ius ineundi suffragia, populo impedire conetur.[x]

Val. Publicola cõsulum minuit authoritatem.

Secures Coss. restitutæ.

t Plutar. in Public.
u Halic. li. 10. ad fi.
x Liuius lib. 24.

h *Prouocatio esset)* Hanc consularẽ legem de prouocatione, cùm mutasset statũ respublica è cõsulibus ad decẽuiros anno ab vrbe cõdita 303. & à pulsis regibus 59. Decẽuirali potestate euersam fuisse, ac demùm velut vnicũ præsidiũ libertatis, non modò restitutã, sed etiã noua lege sancitũ, ne quis vllũ magistratũ sine prouocatione crearet qui creasset, eum ius fasq; esset occidi, Liuius author est.[y] & alibi idẽ scribit, anno cõditæ vrbis 453. à M. Valerio Coruino, quintũ Coss. legẽ de prouocatione latã, & diligentius sanctã,* tertio tum post reges exactos & ab eadem semper familia, causamq; renouãdę sæpius non aliã fuisse, quàm q. plus paucorũ opes, quàm libertas plebis po-

12 terãt.[z] † Sanè verò sunt qui prouocationẽ, sic ab Appellatiõe distinguãt: vt appellatio fit inter æquales: veluti de consule ad consulẽ, de decẽuiro ad decemuirũ: cuius rei non pauca sunt apud Liuiũ exempla. Prouocatio verò de minori ad maiorem, vt hic à cõsule, aut alio quouis magistratu, ad populum. Quam differentiam iurisperiti qui his vocabulis promiscuè vtuntur, non reciperent.[a]

Lex de prouocatione.

** sancitam*

Appellatio & prouocatio.

y Liuius lib. iij.
z Liuius lib. 10.
a l. j. in princ. & §. si quis in appellatione. ff. de appel.

i *Ciues Romani)* † In more tamen veterũ positum quandoq; fuit, vt

13 Romani etiam ciues cæderẽtur virgis, & securi percuterẽtur. † Sed

14 postea lege Porcia verbera, virgæq; à corpore ciuis Romani remotæ: sicut item damnatis ciuibus exilium permissum.[b] demũ C. Sempronius Gracchus legem tulit, ne quis ciuis Romanus iniussu popu-

15 li morte plecteretur,[c] † Meminit præterea Liuius veteris cuiusdam Romanæ legis, quæ ciues non virgis, sed vitibus euerberari iubebat. Vnde Plinius pœnæ honorem habitum scribit, cùm ciues nõ virgis verberatos, sed vitibus refert. Nãq; Scipio Africanus qui Numantiam obsedit, eiúsque exemplo reliqui imperatores, sicubi militem extra ordinem deprehendebant, Romanum quidem vitibus extraneum verò virgis cædebant. Plinij verba hæc sunt. Quid quod insertæ castris vites, summam rerum, Imperiúmq; continent.

Ciues Romani quando punirentur.

Porcia lex.

Vitibus milites delinquentes cædebãtur.

b Salusti. in Catilinario.
c Cic. pro Rabirio & 7. Verrin.
d Liuius lib. 57.

Centurionum in manu vitis & opinio præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas: atque etiam in delictis, pœnam ipsam honorat. [e] Quæ verba illud quoque demonstrant, Centuriones olim vitem gestasse, velut insignè ad milites in officio continendos. Vnde ab Adriano Cæsare legimus, nulli concessam vitem, nisi robusto & inculpatæ famæ viro. [f] atque hinc lucem accipiunt, Martiani verba alioqui perobscura. [g] Porrò autem qui dicātur propriè Romani ciues, abundè suprà exposuimus. vnde petenda erunt, quæ ad hunc locum desiderabantur. [h]

e Plin. lib. 14. c. 5.

f Petrus Crinitus lib. de honest. disciplin. c. 22.

g l. milites. §. si uitē ff. de re mili.

h §. codē tempore. ĕ. hac l.

Vitis insigne Centurionum

k *Animaduertere*) † Animaduertere in aliquem, est eum legitimè
36 punire: quasi adhibita animaduersione, ne quid temerè fiat. Vnde hoc Valla interesse putat inter animaduertere & punire, quod punire dicuntur, quicunq; alios plectūt, castigatáue, siue iure, siue iniuria. Animaduertere verò, ij qui in alterum habent potestatem rectè atque ordine, id est cum iudicio & legitima animaduersione. [i] At verò duplicē in puniēdis criminibus rationē, veteres fecisse, Animaduersionis videlicet, & commonitionis, Plato author est, [k] & nos alibi scripsimus. [l]

Animaduertere, & punire.

i Lauren. Valla li. iij. c. 69.

k Plato in Gorg.

l l. imperium. ff. de iurisdict.

l *Iniussu populi*) Valerius publicola cùm reis prouocationē ad populum a Consulibus indulsisset: secures quoque, sicuti dictum est, in vrbe consulibus ademit: quas tamen Largius dictator, ea lege restituisse fertur, vt in caput ciuis Romani, nisi populo iubente, non adhiberentur. [m] Quod si obiecerit quispiā, quorsum igitur lex Porcia (cuius suprà meminimus) deinde lata: iam Valerij lege Romanis ciuibus prospectum erat. hinc ex Liuij verbis responsum velim. Porcia tamen lex (inquit) sola pro tergo ciuium lata videtur, quod graui pœna si quis verberasset, necassétne ciuem Romanum sanxit. Valeria lex cùm eum qui prouocasset, virgis cædi, securíque necari vetuisset: si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra quàm improbè factum adiecit. [n] Et hæc si non Senatus graue illud decretum censuisset mandando Coss. viderent. † *Ne quid respublica caperet detrimenti.* Quo versiculo supremum imminere discrimen significabatur. vnde non nisi in extremo rerū periculo, id fieri solebat. [o] tunc autem potestas maxima (quemadmodum Salustius ait) per senatum Consulibus permittebatur: [p] quorum proinde summum erat domi militiæq; imperiū atq; iudicium. Quod L. Opimio consuli mādatum à senatu legimus, & initio ciuilis belli cùm S. C. factum esset, vt C. Cæsar exercitū dimitteret, eiq; successor omninò mitteretur. Quoniam M. Autonius, & Q. Cassius tribuni plebis, id S. C. fortiter suis intercessionibus impediebant, illis vrbe pulsis, consulibus & Cn. Pōpeio mandatum à senatu, vt viderent, ne quid Resp. detrimenti caperet. [q] Similiq; S. C. C. Mario & L. Valerio Facco Coss. permissam rempubl. eóq; die L. Saturninū tribunum plebis à Rabirio occisum: cuius senatuscōsulti authoritate M. Cice. consul, Rabirium, & eleganter, & animosè defendit. & ita vt cùm indicta causa, Rabirius à duumuiris dānatus fuisset, & accusator T. Labienus plebis tribunus in cāpo Martio, crucē defigi iussisset, vt damnatū Rabiriū carnifex cruci affigeret. M. T. Cic. Rabiriū, qui ad populū prouocauerat, defendendū suscipiens, crucē de cāpo viritute, cōsilio, & authoritate sustulerit. [r] Fuit etiā summa hęc potestas periculosis reipub. tēporibus, M. Cic. à senatu mandata, qua fretus ipse Lentulū, Cethegū, Statiliū, Gabiniū, & Cepariū, socios Catilinariæ factionis in carcere necari iussit: quāuis ob eā causam in exiliū missus aut certè ipse volēs profectꝰ posteà fuerit factiōe P. Clodij tribuni plebis, q. vt hoc colore M. Ciceronē ꝓfligaret, legē tulit, vt qui pręter senatus sententiam

Puniendorū criminū ratio duplex.

Porcia lex.

m Halicarnass. lib. 10. ad fi.

n Liuius lib. 10.

Ne quid resp. detrimēti. cap.

o Liuius lib. iij.

p Salustius in bello Catilinario.

q Liuius lib. j. c. 9. ut ex Flori cōpendijs colligitur.

r Cic. pro Rabirio

ſententiā ciuē Romanū interemiſſet, aqua & igni interdiceretur.[s] — *ſ Pluta. in uita Ciceronis.*

Vinculum. m *Vincula publica)* A' vincio verbo, vinculum deducitur, nodum
18 ſignificans quo vincimur & conſtringimur. † Inde dicuntur ami-
ci & propinqui, vinculo neceſsitudinis & amoris coniuncti.[t] & vin — *t Cicer. pro Plancio & ad Atticum ſæpè.*
culum iuriſiurandi, quò ad ſtringendam fidem, inquit M. Cicero,
Vincula. nullum arctius maiores noſtri eſſe voluerunt.[u] Ligamina item illa — *u Cice. lib. iij. offic.*
quibus in carcere noxij cōtinentur & illigātur, Vincula dicta ſunt.[x] — *x l. uerū. ff. de uerb. ſignific.*
& per tranſlationem locus ipſe cuſtodiæ & carceris, in quo rei vin-
cti aſſeruantur, vinculorum quoq; nomen aſſumpſit. quamuis hoc
Cuſtodia. intereſſe Venuleius ſcribat, inter Cuſtodias, ad publicum carcerem
referatur: vincula verò publica ſunt, & priuata.[y] ac proinde in vin- — *y l. uinculorum. ff. de uerb. ſigni.*
culis eſſe dicatur, qui & priuatim, vt ſeruus à domino, nedum qui
magiſtratus authoritate detinetur. Quod in cauſa fuit, vt noſter
Vinculorum diuerſa genera. Pomponius, non vincula ſimpliciter dixerit, ſed cum adiectione pu
blica, cuſtodiam publicis carceris nimirùm ſignificans. Vinculo
rum autē, ſiue eo verbo reorum ligamina, ſiue carceris locum in-
telligas, varia fuiſſe genera conſtat. Nam quatenus Vincula pro Cu
Latomiæ. ſtodia accipimus, certum eſt præter publicum & ordinarium carce
19 ris locū, fuiſſe Latomias, & Ergaſtula. † Erant autem Latomiæ
Lapidicinæ, in quibus vincti ſerui, aut qui ad id opus dānati erant
lapides eruebant.[z] Vnde apud Plautum, Synceraſtus ſeruus.[a] — *z l. ſuccurritur. ff. ex quib. cau. maio.* — *a Plaut. in pœnulo*

Ita me Di ament, in Latomijs, vel in piſtrino, mauelim
Agere ætatem, præpeditus latera forti ferro meam,
Quam apud lenonem hunc, ſeruitutem colere.

& Aegio ad Tyndarum.[b] — *b Plautus in captiuo.*

Ergo ab eo petito, iſtam gratiam ducite,
Vbi ponderoſas craſſas capiat compedes
Inde ibis porrò in Latomias lapidarias.
Ibi cùm alij octonos lapides effodiant:
Niſi quotidianum Sexqui opus confeceris.
Sexcetoplago, nomen indetur tibi.

Romæ igitur Latomiæ, carceris loco habitæ ſunt. In quas tres &
quadraginta Aetolorum à M. Attilio deductos Romam coniectos
fuiſſe, Liuius refert.[c] erantq; propè Tullianum, vt M. Varro ſcri-
Tullianum. 20 bit, ſubijciēs, † Tullianum dictum, quia à Tullio rege additum car — *c Liuius lib. 17.*
ceri. Erat & carcer à Dionyſio tyramno Syracuſis factus, qui lato-
miarum nomen habuit. Opus inquit M. Cice. ingens, magnificum,
ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & multorum operis
penitùs exciſum: nihil tam ſeptum vndique, nihil tam tutum ad cu
ſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt.[d] Latomiæ autem, Siculorum
Ergaſtulum. 21 lingua, id eſt, lapidicinæ, dicūtur loca cæſis lapidibus execta.[e] † Er — *d Cicer. 7. Verri.*
gaſtulum quoque, hoc eſt locus ex quo lapides, metalláue fodiun- — *e Aſcon. Pœdia actio. iij. in Verrē.*
tur, pro carcere habitum, eſt. nam ad hæc opera damnati plerunq;
mittebantur, qui vinculis catenati foderent. M. Aurium, Cicero
ſcribit, inter ſicarios damnatum in Q. Sergij manus incidiſſe, &
apud eum fuiſſe in ergaſtulo.[f] ſignificantiùs tamen Ergaſtulum, — *f Cice. pro Cluen.*
locum deſignat, in quo ſerui deteriores compedibus vincti tene-
bantur, coacti plerunq; opus facere. Vnde Iuuenalis, Ponticum mo
net ſeruos flagitioſos à ſe reijcere, & mittere in Lucania, aut Thu-
ſca ergaſtula, vbi frequētes erant iſtiuſmodi carceres mācipiorū.[g] — *g Iuuenal. Satyr. 8.*

Quid facias talem ſortibus Pontice ſeruum.
Nempè in Lucanos aut Thuſca ergaſtula mittas.

Quatenus verò vincula, referuntur ad nodos illos quibus facinoro si in carcere illigantur, quosque Tarquinium excogitasse primum
22 ferunt:[h] plura quoque sunt genera. † Compedes quibus reorum — Compedes.
23 pedes colligati tenentur. Tibullus † Catastam vocat.[i] — Catasta.

h Eutropius libr. j. de gestis Romanorum.

i Tibullus libr. ij. Elegia iij.

Nota loquor, regnum ipse tenet, quem sæpè coegit
Barbara luxatos ferre Catasta pedes.

Quamuis non ignorem Catastæ verbo, ipsum etiam locum in quo nequiores serui vincti, vel exponebantur venales, vel diligenter asseruabantur, quandoq; significari. vnde Persius,[k]

k Persi. satyra. 6.

Vende animam lucro, mercare atque excute solers,
Omne latus mundi, ne sit præstantior alter.
Cappadocas rigida, pingues pauisse Catasta.

24 Compedibus non absimiles plerisq; videtur † Pedicæ, quæ laqueũ pariter notant, quo pedes illigantur. Sed ego Pedicarum nomen generalius censeo. vtpote quod non ad ligamina modò reorum, sed etiam animalium referatur. Vergilio id planè indicante.[l] — Pedicæ.

l Verg. j. Georgic.

Tunc grauibus pedicas, & retia ponere ceruis.

25 Vt autem pedicæ, vincula pedum sunt: † ita Manicæ manuũ. vnde Plautus,[m] — Manicæ.

m Plautus in Mostellaria.

Illic vos intra limen state, vt cùm extemplò vocem,
Continuò exiliatis, manicas celeriter conuertite.

25 Est & † Neruus, è genere vinculorum ferreorum, quibus non tantum pedes, vt quidam perperam scripserunt, sed etiam ceruices vinciuntur. vel ipso Plauto indice, apud quem cum Labrax obsecraret Charmidem, vt sibi subueniret, qui raperetur obtorto collo, Charmides respondit. — Neruus.

n Plau. in Rudent.

Melius est, te in neruum corripere,
Tibi obtigit, quod plurimi exoptant sibi.
Lab. Quid id est. Ch. vt id quod quærant, inueniant sibi.[n]

Ad quæ prætereundum non est lepidum Catonis adagium, qui paruos fures in Neruo, & compedibus haberi: magnos verò in auro & purpura videri dicebat. Erant autẽ Nerui, ligamina quædam ex neruis boum, seu intestinis compacta. quibus & olim, qui soluendo non erant, vinciebantur, creditoribusq; tradebantur, donec creditam summam, opera compensassent. vnde *In neruum ire.* vetere prouerbio dictum, pro eo quod est in vincula ire, illicq; neruis colligari. Ideóq; Antipho adolescens ad Getam,[o] — Catonis adagium. — In neruũ ire.

o Teren. in Phormione.

Cæterùm cùm argentum repetent, nostra causa scilicet,
In neruum potiùs ibit.

Veritus nimirùm, ne Phormio, aut puellam vti conuentum erat domum duceret, aut pecuniam acceptam remunerare cogeretur, & ni fecisset vinctum iri. Próq; veterum more, pœnas corpore lueturum.

27 Neruo non valdè absimilis est. † Numella, vinculum ligneum significans, quo noxiorum & pedes & colla illigantur. Lucretius.[p] — Numella.

p Lucret. lib. ij.

Est insignibus insignis, scelerisq; Numella,
Carcer & horribilis, de saxo iactus eorum,
Verbera carnificis, Robur, Pix, Lamina, Tedæ.

Qui tamen de re rustica scripsere, nomen ad quadrupedum ligamina traduxerunt.[q] Quinimò Festus Numellam propriè definiuit
28 vinculi genus esse, quo quadrupedes vinciũtur. † Boiç item genus — Boïæ.

q M. Varro lib. ij. c. 9. Columel. lib. 6. c. 19. & lib. 7. cap. 8.

sunt vin

sunt vinculorum, tùm ligneæ quàm ferreæ. Sunt tamen qui dicant Boïam esse ex corio bubulo (Βοῦς enim Græcè, bubulū significat) quo simul damnati, quasi iugum boum alligabantur. Inde festiuissimus ille iocus apud Plautum ab Ergasilo parasito prolatus *Boius, Boiam terit.* cum enim Boij sint Galliæ citerioris populi, qui primi Annibalis aduentum sentientes, nec veterum iratum immemores à populo Romano defecerūt. [r] & Stalagmus seruis vinctus Boijsq; constrictus duceretur. Aegióque rogasset, cuius nationis, nunc esset seruus? nationem parasitus, in eadem significatione capiens, ludit, in nomine Boius, dicēs, se eius nationis semper fuisse, cuius nunc est, certè Boius erat: quia nunc quoque Boius est, quippè Boiam terit: indicans ipsum vinculis ferreis ligatum: in iocóq; perseuerans, subdit se credere liberorum quærendorum causa vxorem datam, quod scilicet vxores, tā arcte viris copulētur, vt huic Stalagmo seruo, Boia vinculum annexum erat. verba autem Plauti, quia lepida visa sunt, subscribere placuit. [s]

Boij.

r Liuius lib. 21. Polib. lib. iij. Strabo lib. Geograph. iiij & 8.

Aeg. Sed Stalagmus cuius erat tūc nationis quom hinc abijt?
Age quoius & nunc? Arg. Si quoius nunc ēst, Boius, Boiā terit.
Liberorum quærendorum causa, ei credo Uxor data est.

s Plautus in captl.

Carnifices vulgus Italorum Boïas vocat, quòd in vinculis detineantur illigati, donec pro indicto tempore carnificinā exercuerint, nec enim inhumanum hoc munus solet perpetuò iniungi, sed ad tēpus ijs, qui pro suis criminibus grauissima alioqui perpessuri erant supplicia. Præter superiora autem sunt species quædam vinculorum, ad pœnam magis & infamiam, quàm custodiā pertinentes: vt quæ 29 vocamus † Collaria, quibus lenæ, & blasphemi quo magno sint viatoribus ludibrio, plerisq; in locis publicè illigantur. Habemus Tolosæ in Garumnæ flumine, & è regione paternæ domus, clausuram quandam ex transuersis ferris compactam, qua conclusi blasphemi 30 in aliquot horas aquæ postmodum ter immerguntur. † Ad hæc non ignorādum tria Carceris genera veteres fecisse. vnum quo parum exculti & immodesti cōmonefiebant, & ad vitæ frugem à probis, & peritis instruebantur. Alterum, quo ære alieno implicati & leuioribus obuoluti criminibus detinebantur. Tertium, quo nefandis flagitijs irretitiae propediem grauiter puniendi, intrudi solebant. [t] Fuit porrò ædificatus primū carcer sub Anco rege, in media vrbe, imminens foro, ad terrorē inquit Liuius, increscētis audaciç. [u] Sed iam tempestiuum est, vt nos tot vinculis dissoluamus, ad Pomponij verba redeuntes.

Collaria.

Carcer triplex.

t Coel. Rodig. lib. 17. cap. 19.
u Liuius lib. 1.

[o] *Duci iuberent)* † Quinimò translato in Cæsares imperio Consularis potestas, quamuis summi semper honoris, amplissimæq; dignationis habita sit: [x] vix tamen vestigia retinuit primæ authoritatis: vt quæ caruerit administratione, cuiq; duntaxat relictū, vt manumissionibus cæterisq; voluntariæ iurisdictionis negotijs intenderet, coacto cùm opus esset in eam rē cōsilio. [y] Vnde Mamertinus ad Iulianū Imperatorē, cui cōgratulabatur de cōsulatu. In administrationibus dixit, laborē adiungi honori, in cōsulatu, honorē sine labore suscipi. Consules tamē iudicasse Adriani tpe Dion significare videtur, cùm de illo loquēs sic ait. Assidebat interdū consulibus, dum hi iudicabāt. [z] & iure nostro ex principis mādato seu delegatione. [a]

Cōsularis potestas immutata.

x l. j. ij. & iij. C. de consul. lib. 12.
y l. unic. ff. de offi. consul. ubi dicam l. ij. C. de consul. lib. 12.
z Dion in Adriano
a l. j. §. pe. ff. de appella.

§. POST DEINDE.

Post deinde cū census [a] iam maiore tempore [b] agendus es[set]

[1] *Census)* † Censere propriè est, arbitrari, sententiámq; suam

Censere.

set, & consules non sufficerent, [c] huic officio Censores constituti [d] sunt.

S V M M AE.

1 *Censere census.*
2 *Romanorum ciuium numerus.*
3 *Censores quando primum creati.*
4 *Censores cur sic dicti.*
5 *Censorum in omnes ordines authoritas.*
6 *Aerarij.*
7 *Censuræ seueriores.*
8 *Censura abolita & restituta.*
9 *Censoriæ leges.*
10 *Sarta tecta.*
11 *Tribus, cur sic dictæ.*
12 *Celebs quis.*
13 *Cœlibatus pœna.*
14 *Vxor ducenda.*
15 *Carnifex plerunq; malus homo.*
16 *Censorum numerus.*
17 *Censores patritij & plebeij.*
18 *Censura quinquennio durabat.*
19 *Nomophilax.*
20 *Nympharum ædes.*

a Litem ueniunt. §. pridie. ff. de petit. hæred. l. censeri. ff de uerb. signi.

exponere: [a] peculiari tamē acceptione idem signat, quod ciuiū numerum profiteri, eorúmq; facultates æstimare & describere. Si cēsenda nobis (inquit M. Cicero) atque æstimanda res sit, vtrū pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, an continentiam Fabritij? [b] & alibi. Quinto quoque anno Sicilia censetur. erat cēsa prętore Peduceo quintus annus, cū te prętore incidisset, cēsa denuò est. [c] hinc Cēsus verbo, rerum & bonorum æstimationem in iure nostro significamus, secundum quam tributa pendebātur. [d] Et censum agere, pro eo quod est ciuium numerum & singulorum patrimonia recognoscere, idque totum in acta publica referre: quod vt fieret, Seruium Tullium septimum Romanorum regem, primū instituisse Liuius author est. [e] Censum inquit rem saluberrimā instituit, tanto futuro imperio, ex quo belli, pacisq; munia nō viritim vt ante, sed pro habitu pecuniarū fierent. [f]
Et certè maximè expediebat, censum fieri, vt sciretur, & qui arma
2 ferre possent, & quantæ essent cuiusq; facultates. † In illo autem primo censu inuenti sunt, vt ait Halicarnasseus, octoginta quatuor millia, septingentiq; Romani ciues. [g] Liuius tamen 80. tantùm millia ciuium eo lustro censa memorat. [h] Secundum censum actum, ferunt Caio Flauio & Lucio virginio Coss. post obtruncatam à Veientibus Fabiorum familiam ex qua trecenti nobiles contra Veientes bellum susceperant. Et in hoc censu inuenta sunt ciuium capita, 119. millia. [i] aut vt Liuius mauult, centum quatuor & viginti millia 214. præter orbos orbásq;. [k] Tertius census fuit habitus post fugatos à Tito Quintio Dictatore Gallos, qui trans Anienem fluuium quarto milliario ab vrbe consederant: túmq; inuenta ciuium Romanorum 161. millia 700. Quartus verò anno ab vrbe condita 477. quo tempore censa sunt ciuium capita 292. millia, 334. quamuis ab vrbe condita nunquam bella cessassent. [l] ac demùm ab alijs posteà consulibus, pro vrgente rerum occasione alij census acti sunt. verū præ cæteris memorabilis est illa descriptio vniuersi orbis, quā Augustus Cæsar edixit. [m] quo tempore Sulpitius Quirinus missus est prefectus in Syriam censui agendo. Cæterùm bellis & intestinis seditionibus, cùm cōsules occupari cœpissent, populus multos annos
3 incensus remansit. † ob idque censores primùm constitutos, noster Pomponius ait. anno scilicet vrbis conditæ 312. M. Geganio Macerino & T. Quintio Capitolino Coss. [n]

b *Maiore tempore*) Quo desitus erat censeri populus ob varia bella, ciuilesque dissentiones.

b Cicer. in parado.
c Cic. iiij. Verrina.
d l. j. & tot. tit. ff. de censib.
e ut hic.
f Liuius lib. j.
g Halicarna. lib. j.
h Liuius lib. j.
i Eutropius lib. j.
k Liuius lib. iij.
l Eutropius lib. ij.
m Lucæ ij.
n Liuius lib. iiij.

Census.
Census salubris institutio.
Census. j.
Cēsores quādo primū creati.

Non sufficce-

c *Non sufficerent.*) Vt potè varijs agitati bellis, & reprimendis ciuium seditionibus occupati, quod in hæc verba Liuius luculenter explicat. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso, neque differri census poterat, neque cõsulibus, cùm tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere cui scribarum ministeriũ custodięq; & tabularum cura cui arbitrium formulæ censendi subijceretur.[o] o Liuius lib. iiij.

d *Censores constituti*) † Ac proinde sic appellati, quòd videlicet eo

Censores cur sic dicti. 4 rum proprium munus esset, censum agere, hoc est ciuium numerũ recognoscere, ac eorum patrimonium æstimare & recensere.[p] Censores, inquit M. Varro, dicti sunt quòd ad censionem eorum, id est arbitrium populus censeretur. Festus tamen Pompeius, censores dictos ait, quòd res suas tanti æstimare quisque solitus sit, quanti illi cẽ suissent. Nec magni propterea momẽti fiebat initio censura, quam p Liuius lib. iiij.

Censorũ authoritas in omnes ordines. 5 principio rerum primores ciuitatis spreuerunt. † Verum eius authoritas à parua origine orta tanto, inquit Liuius, incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romane penes eam regimen Senatus, Equitúmque centuriæ decoris dedecorísque discrimen sub ditione eius magistratus publicorum priuatorúmque locorum vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent.[q] Quẽ ideo magistratũ Plutarchus amplissimũ vocat & perfectissimũ Reip. culmen. De quo proinde magna quodã fuit inter Catonẽ & Scipionẽ viros grauissimos Romanorũ aliquãdo cõtentio. Itaque poterant censores omnibus ordinibus secundũ merita pœnas statuere: quẽcunque magistratu priuare, si eo indignus videretur. adeóque Senatores ipsos senatu eijcere, vt & Catonem in censura fecisse legimus, qui L. Flaminiũ quod meretricis hortatu reum quempiam occidi iussisset ordine senatorio extrusit.[r] & Fabricius cẽsor P. Corneliũ Rufinum consulatem senatu mouit, quod decem argenti pondo facti haberet.[s] M. quoque Valerius, & Iunius Brutus cẽsores L. Antonium senatu mouerunt, quod virginem quam vxorem duxerat, nullo amicorum in consilium adhibito repudiasset.[t] Septem à censoribus è senatu sublatis Liuius author est.[u] Et alibi, Duos suprà xxx.[x] Alio item in loco (quę censura omnium seuerissima fuit) quatuor & sexaginta.[y] Sed nec illud iocosum pręteribo. Catonem seniorem in censura Manilium senatu mouisse, quod vxorem inspectante filia foret osculatus: túmque adiecisse vxorem se nunquam amplexatum in magno tonitru ædito. indéque facetũ id prodidisse, Ioue tonante se esse beatum. Equitibus censores equum publicũ adimebant. Plebeijs autem hanc pœnam esse voluerunt, vt vel pecunias in ærarium mitterent, vel in cæritum tabulas relati, † Aerarij fierent: hoc est eorum nomine pro derelicto habito notæ causa suffragijs priuarentur, nec amplius describerent in albo suæ centuriæ, nisi vt pro capite duntaxat tributi causa æs conferrent,[z] & ita triplices fuerunt notę censorię, vel enim magistratu reos monebãt: vel publicum equum auferebant: vel faciebant ærarios. Mamercum inquit Liuius, quòd cùm dictator esset magistratum populi Romani minuisset legem ferens, ne plus quàm annua ac semestris censura esset, quę ante quinquennalis erat tribu mouerunt: octuplicatóque censu ærarium fecerunt.[a] Et de M. Val. & L. Sempronio censoribus, Maximus refert quadringentos iuuenes, quia mandatum in Sicilia munitionum opus explicare neglexerãt equis publicis spoliasse, & in numerum ærariorum retulisse.[b] † Lego tamen apud Liuium quartam superioribus multò seueriorem notam: vt videlicet

Censores senatu mouebãt senatores.

r Valer. Max. lib. ij. cap. iiij.

s Liuius lib. 14.

t Vale. Max. c. iiij. lib. ij.

u Liuius lib. 39.

x Liuius lib. 61.

y Liuius lib. 98.

Ioue tonãte Cato beatus.

Aerarij. 6

z Ascon. Pœdia in diuinatio. Ciceronis.

Censorię notæ.

a Liuius lib. iiij.

Censurę seuerissimę exempla. 7

b Valer. Max lib. ij. c. iiij.

aliquem censores operarium facerent: hoc est operibus publicis faciendis destinarẽt. Censores inquit, seueriùs censum quàm ante habuerunt multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui Tribunus plebis eos violẽter accusarat, tribu quoque is motus, & operarius factus ad opera publica facienda.[c] Censuram etiam vsque adeo seuerã aliquando censores exercuisse constat: vt supra duo millia hominum, quòd in magna Reipub. necessitate non militassent, neque iustam militiæ vacationem, neque morbi excusationẽ habentes, in ærarios retulerint. triste illud S.C. censoriæ notę adijciẽtes, vt ij omnes pedibus mererent, mitterẽtúrque in Siciliam ad Cannẽsis exercitus reliquias, cui militũ generi, non priùs quàm pulsus esset, finitũ stipendiorum tẽpus erat.[d] Seuerissima porrò censura fuit sub M. Liuio & C. Claudio censoribus: qui nec inuicem abs se ipsi abstinuerunt. hic enim inter ærariorũ nomina Liuiũ collegam retulit. deinde M. Liuius quatuor & triginta tribus ærarias fecit inter quas dixit, & C. Claudiũ collegã fore, quod si exẽplum haberet bis eundẽ ærarium faciẽdi C. Claudiũ nominatim se inter ærarios relicturũ.[e] Sed enim censorũ iudicium aliquando desiderari potuit. siquidem plus æquo nõnunquam seueriores eos quandoque mulctauerint, qui nimis intempestiuè iocati essent, aut obesos corpulẽtósq; equites, vel quibus equi malè curati strigosioresque essent: eiúsque censorię seueritatis tria refert exempla Gellius.[f] Quod in causa fuisse arbitror, vt censorum nomen triste, seuerũ & odiosum vsq; adeo

8 populo Romano fuerit, † vt censura per annos plurimos intermissa, tacitóque populi consensu obliterata potiùs quàm lege vlla sublata fuerit. licet eam ob infamiã iudicũ corruptorum à populo efflagitatã postea fuisse M. Cicero scriptũ relinquat.[g] Iudicũ culpa, inquit, atq; dedecore censoriũ etiã nomen, quod asperius antea videri solebat, id nunc poscitur, id iam populare atque plausibile factum est: cùm enim soli senatores (quos pecunia corrũpi quandoq; contingebat) lege Cornelia iudicarent, & improbi senatores censorum iudicis senatu mouerẽtur poscebat populus Romanus nomen censoriũ equidem hoc tẽpore nullus in Republica magistratus magis desiderari videtur, quàm censoris: cuius tamen ne vmbra quidẽ extat. Porrò verò ex verbis antiquę legis, quę tantam detulit censoribus potestatem facilè dignoscemus, quod eorum munus propriũ

9 fuerit. † Sunt autem hæc si M. Ciceroni credimus.[h]

Censores populi ciuitates, 1 soboles, 2 familias, pecuniásque, censento. 3
Vrbis templa, vias, Aquas, Aerariũ, vectigalia, tuẽto. 4
Populique partes in tribus distribuunto. 5
Exin pecunias per ciuitatis ordines partiuntor. 6
Equitum, peditúmque prolem, describunto. 7
Cælibes, 8 esse prohibento. 9
Mores populi regunto. 10
Probrum in senatu ne relinquunto. 11
Bini sunto. 12
Magistratum quinquennium habento. 13
Reliqui magistratus annui sunto. 14
Olláque potestas semper esto. 15

Quas leges ad veram antiquitatis cognitionem sigillatim exponere, non alienum ab instituto prorsus arbitror.

Ciuitates

c Liuius lib. 44.
d Liuius lib. 24.
e Liuius lib. 29.
f Gell. lib. iiij. c. 12. & 20.
g Cicer. in Verrẽ.
h Cicer. libr. iij. de legib.

Censura intermissa.

1 *Ciuitates.*

Sunt qui malint apud M. Ciceronem *Aetates* aut *Aeuitates* legere. siquidem obseruauerint censores aetatem quae vel magistratibus gerendis, vel suffragijs ferendis, vel obeundis muneribus publicis apta erat.

2 *Soboles.*

Liberos etiam annotabant censores. item familias, id est seruos. denique pecunias hoc est facultates, quo tutiùs munia, & tributa pro cuiusque viribus describerentur.

3 *Censento.*

Quod initio huiusce muneris censorij partes dumtaxat fuerint ciuium numerum & facultates censere, & aestimare: censores ab re, inquit Liuius, appellati.[i]

4 *Tuento.*

Non dubium quin vectigalia locare censores solerent. Templorũ item viarũ aquarum & similiũ operum conseruandorum cura ad censores spectabat.[k] vt scilicet instaurarẽt templa, vias, riuos, & infirma queque sarcirent: ne horũ neglecta procuratione, vel ea perirent, vel vetustati exedẽda relinquerẽtur, & hoc est quod boni qui que authores, † Sartatecta habere exigere, aut praestare dicunt:[l] hoc est agere, vt opera praesertim publica tueantur, & incorrupta seruentur: vt cùm necessariũ fuerint, instaurentur, & reficiantur. Infirma queque, & vel pluuijs, vel vetustate infecta sarciẽdo.[m] Cuiusmodi cura hodie post censurã sublatã praesidis est prouinciae.[n] quoad verò censura in vsu fuit. Aquarum, viarũ & tẽplorum vrbis censores curam habuerunt, ac praeterea vectigalium. Nam & publica locabant, pactionésque cũ publicanis inibant, ac quatenus vectigal exigendum esset, publicè statuebant. inde censoria lex apud Alfenum,[o] qua de portu Siciliae censores constituerunt, ne pro seruis, quos quis ad vsum suũ domum duceret, vectigal praestaret. Plinius quoque legem quandã censoriam Ictimulorũ aurifodinae extare refert.[p] qua in Vercellensi agro cauebatur, ne plus quinque millibus hominum in opere publicani haberent.

Sartatecta. 10

Cẽsoria lex.

[i] Liuius lib. iiij.

[k] Cicer. libr. iij. de legib.

[l] Cicer. act. in Verren. & libr. 19. epist.

[m] l. hactenus. ff. de usufr. l. lex Iulia. §. penult. ff. ad l. Iul. repetunda.

[n] l. praeses §. ff de offic. praes. l. ij. C. de cond. in pub. horr. lib. 10.

[o] l. in lege censoria. ff. de uer sig.

[p] Pli. lib. 33. c. iiij.

5 *Distribuunto.*

11 Populus Romanus primũ in tres partes diuisus est. † in Tatienses, à Tatio Sabinorum rege: in Ramnenses à Romulo, & Luceres, id est Thuscos à Lucumone, vnde & tribus nomẽ sumpserunt. Adaucto tamẽ populo Romano, alias partes facere oportuit, quae & ipsae tribus nomen retinuere. Itaque descriptus est Romanus populus, in quatuor vrbanas tribus, & xxxj. rusticas. caeterum earum distributio non, nisi à censoribus, fiebat.

Tatienses. Ramnenses. Luceres. Tribus vnde dictae.

6 *Partiuntor.*

Nemo nescit tres ordines in vrbe Roma fuisse. Senatorium, equestrem & Plebeium. inter quos seruata cuiúsque dignitate, aut si mauis inter classes & centurias populi ex censu descriptas pecuniam publicam, hoc est eam quae ab Imperatoribus ex deuictis hostibus Romae deportabatur, Censores distribuebant, & partiebantur.

Ordo triplex Romae.

7 *Describunto.*

Describebant quoque Censores eorum prolem, quos in classibus locauerant: vt certiore iudicio pro dignitate, & necessitate cuiusq; pecunia publica inter omnes distribueretur.

8 *Caelibes.*

Coelebs.

12 Coelebs † dicitur, qui nec vxorem habet, nec habere vult: quem sic

dictum Festus & Hieronymus existimant, quod dignam cælo vitam ducat. vnde Horatius, q

q Horatius lib. I. epistol. I. epistol.

Nil ait esse prius, nil melius cælibe vita.

Et Paulus apostolus. Dico autem non nuptis & viduis, inquit, bonum est illis, si sic permanserint, sicut & ego. r & paulò infra, Alligatus es vxori, noli quærere solutionẽ: solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. f

r I. Chorint. 7.
f eodem capite.

9 Prohibento.

Tanta cura & studio à S.P.Q.R. diu seruatum est, vt liberis ciuitas repleretur: vt velutì probrum quondam habuerit in cœlibatu persistere, idq; oneris nominatim censoribus imposuerit: vt Cœlibes esse 13 prohiberent. † vnde Furius Camillus alter cõditor vrbis, censurã agens, cum rationibus persuasit, tum pœnis homines minando deterruit, ne cœlibes viuerent: legémque tulit, qua eos, qui ad senectutem cœlibes peruenissent, mulctam pœnę nomine in ærarium ferre iussit. rũmque vxorium pependisse dicebatur, qui quod vxorem 14 non habuisset, æs populo dederat. † Eandem legem Q. Metellus numidicus censor iterum promulgauit dicens, Si sine vxore possemus Quirites esse, omnes ea molestia careremus. sed quoniam ita comparatum est, vt nec cum illis satis cõmodè, nec sine illis vllomodò viui possit: saluti perpetuæ potiùs quàm breui voluptati consulendũm. Quam prætereà legem, cum aliqui incusarent, à Camillo & Posthumio censoribus coerciti sunt, à quibus præclaram illã sententiam enuntiatam fuisse ferunt. *Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem præscribit. paremésque vos alẽdo, nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligauerunt. ite igitur, & nodosam exoluite stipem, posteritati numerosæ.* t Equidem causam euersionis imperij Romani Procopius inde natam scribit, quòd cùm homines propagationi prolis non consulerent infrequẽtiores factę ciuitates à numerosis Barbarorum exercitibus, se tueri nequiuerint. u Lycurgus quoque probro notauit illos, qui vxorem ducere nollẽt, eósque à ludis arceri voluit: deinde hyeme forum nudos circuire. Plato à tricesimo anno ad tricesimumquintum vxorem ducẽdam censuit: eum qui neglexisset pecunia mulctandum pro ratione census, nulláque dignum honore, & postremum omnium haberi voluit. x Constantinus tamen Augustus omnes cœlibatus pœnas lege lata ad populum sustulit. y Porrò verò lege Popia Poppęa à Tiberio Cæsare cautum fuit, ne sexagenarij vxorem ducerent, quòd ea ætas gęnerationi minus apta videretur. quam legem C. Claudius primùm abrogauit, z ac deinde Iustinianus noster. a sed de ijs, alibi commodius. b Denique Augustum legem de maritandis ordinibus tulisse certum est, qua Patriciorum & Plebeiorum connubia iuncta sunt. c

Vxor an ducenda.
Cœlibatus pœnæ.
Vxorium.
Romani imperij euersio.

t Valer. Max. lib. ij. c. iij.
u Procopius lib. ij. de bello Gothor.
x Plato dialog. 7. de legib.
y l. I. C. de infir. pœn. cœlib.
z Sueto. in Claudio
a l. penul. C. de nu.
b l. si paterfa. §. ul. ff. de adoptio.
c Sueto. in Augusto.

10 Regunto.

Regendis moribus ciuitatis censores, inquit Pœdianus, quinto quoque anno creari solebant. d & sanè ad morum ornamentum plures à Censoribus leges latæ fuerunt: qualis illa inter sumptuarias, ne gallinaria gliréisque & alij delicatiores cibi in cœnis apponerentur. Rursus illa, ne quisquam ex Romanis ciuibus carnifex esset, aut haberet Carnifex, in vrbe domicilium: sed moreretur (ait M. Cicero) prius acerbissima morte millies Gracchus, quàm in e-
15 ius concione carnifex consisteret. † quem non modò ferro, sed etiam cælo hoc ac spiritu Censoriæ leges atque vrbis domicilio, carere

Censoriæ leges.
Carnifex vrbe careat.

d Ascon. Pœd. in diuinatio. Cicer.

rere voluerunt. [e] sapienter quidem cùm soleant istiusmodi homines quęadmodum philosophus scribit improbi esse & nefarij. [f]

e Cicer. pro Rabl. f Aristotel. 6. Politico.

11 Relinquunto.

Curari id maximè à censoribus prisci Romanorum voluerunt, ne quem in Senatu relinquerent, qui probro aut ignominia aliqua aspersus esset. cuius rei permulta exempla, non vno in loco retulimus. [g] neque porrò solum improbos senatu mouere censores poterant, sed etiam Senatus principem eligere.

g Supra hoc §. & l. ij. ff. de senator.

12 Bini sunto.

Cẽsores duo.

16 Duos † tantummodò censores vetustas esse voluit, suffectóque M. Cornelio in locum mortui Caij Iulij censoris, id ominosum superstitiosulè putauit, quòd eo quinquennio Galli Romam cœpissent. vnde lege lata Romani statuerunt, ne deinceps censoris defuncti loco alius sufficeretur: sed reliquum tempus collega per se munus obiret: aut si è Repub. videretur, se magistratu abdicaret. vnde mortuo Liuio Druso cùm collega eius M. Scaurus abire nollet magistratu: iussu Tribuni plebis in vincula coniectus est. [b]

Cẽsores primi patricij, & plebeij.

17 † Primi porrò censores ex patribus creati fuerunt C. Papirius & A. Sempronius anno ab vrbe condita cccxj. & ab eiectis regibus lxvij. M. Geganio Macerino ij. T. Quintio Capitolino Barbato V. Coss. [i] cumque non nisi patres hunc magistratum initio rerum gerere possent: postmodum vt de alijs etiam magistratibus immutatum fuit, & de plebe censores creati, ex qua primus C. Martius Rutilius & dictator & censor factus est. [k] ad hoc itaque munus exinde seruatum, vt alter patricius, alter plebius deligeretur [l] Liuius tamen alicubi scribit, Q. Pōpeium & Q. Metellum primùm vtrosque factos ex plebe censores, & lustrum condidisse. [m]

b Liuius lib. 5. Plutarch. in problem.

i Liuius lib. iiij.

k Liuius lib. 10.
l Plutarch. in M. Portio Catone.
m Liuius lib. 59.

13 Quinquennium habento.

Cẽsura quot annis durauerit.

18 Cùm cæteri magistratus annui essent, † sola censura quinquennio durabat. vnde quinto quoque anno censores creari solebant. Quod tamen Mamercus Aemilius Dictator lege lata immutauit sanciés, ne hic magistratus plus quã annuus & semestris esset. Supra quod tamen tempus Appius Claudius post annum centesimum, quàm lata est lex ab Aemilio triennium & sex menses vltra quàm liceret Aemilia lege cum ingenti omnium ordinum inuidia censuram & solus gessit. [n]

n Liuius lib. 9.

14 Annui sunto.

Omnes Romæ magistratus annuos ad summum fuisse constat præter hunc vnum censorium, qui tamen & ipse postea in annuum mutatus est, si ei libello, qui sub Fenestellæ nomine circunfertur, dari fides potest.

15 Semper esto.

Hanc censoriam potestatem, velut firmissimum Reipublicæ propugnaculum veteres semper esse voluerunt, sed tamen per annos plurimos populus eam intermisit, pertæsus nimiæ quorũdam censorũ seueritatis, vt ostendimus supra, quod ne deinceps fiat, hæc lex canet. vnde M. Cicero, Hæc inquit, cura detur censoribus, quandoquidem eos in Republica semper volumus esse. [o] Adijcit idem quoque author, præter superiores aliam legem, in hæc verba. [p]

o Cicer. libr iij. de legib. ad finem.
p Cicero d. lib. iij.

Censores fide, legem custodiunto, priuati ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi sunto.

Nomophylax.

19 Quibus verbis augurot censores cumprimis. † Nomophylaces

hoc est legum custostes & seruatores constitui. Deinde veterem illum morem iudicari, quo qui abierunt magistratu administrationis suæ rationem priuati reddebant. fide autem eo loci aduerbium est, idem quod fideliter significans. Quæ autem sequuntur verba, *Nec eo magis* hũc sensum habẽt, vt nõ ideò existiment, qui gesti magistratus rationẽ apud cẽsores reddiderint, se liberos esse, quando quidem licebit eos nihilominus in iudicium vocare. Nec illud denique silentio prætereundum solitos olim censores acta sua tabulis publicis describere: † quæ in æde Nympharum seruabantur. vnde M. Cicero, de Clodio verba faciens, cum inquit, qui Nympharum ædem incendit, vt memoriam publicam recensionis tabulis publicis impressam extingueret, [q]

Nympharũ ædes.

q Cicer. pro Milone.

§. POPVLO DEINDE AVCTO.

Populo deinde [a] aucto, cũ crebra orirẽtur bella, & quædam acriora à finitimis [b] inferrẽtur: interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratum constitui. Itaque dictatores [c] proditi sunt: à quibus nec prouocandi ius fuit: [d] & quibus etiam capitis animaduersio [e] data est. Hunc magistratum, quoniã summam potestatem habebat, [f] non erat fas vltra sextũ mensem [g] retineri. & his dictatoribus magistri equitũ [h] iungebantur: quomodò Regibus Tribuni celerũ. [i] quod officium ferè tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio. [k] magistratus enim habebantur. [l]

Censura an dictaturã præcesserit.

a DEinde.) Aduerbiũ est ordinis, idem quòd posteà significans. † vt sic Pomponius apertè sentiat, dictatores ac sequentes, quorum mentionem facturus est magistratus post cẽsorum creationem erectos cõtra manifestam historiæ veritatem. Siquidem dictactores Tribuni plebis, Aediles, Quæstores, Decemuiri tribuni militum cum potestate consulari ante censores multò creati fuerint, quod ex Liuij verbis non est obscurum deprehendere. [a] & fidelis annorũ supputatio fidẽ facit. Etenim censores, nõ nisi anno conditæ vrbis cccxj. primum creari cœperũt. quocirca est quod in verbis, vel in sensu desiderari possit Pomponij nostri iudicium.

a Liuius lib. iiij.

b *A finitimis.*) Nimirùm à Latinis præter quos triginta tum populi, Octauio Manlio concitante, in Romanos coniurauerant, cũ de dictarore creando primùm facta mẽtio. [b] Sanè verò cùm pro-

b Liuius lib. iij.

SVMMAE.

1 *Censura an ante alios magistratus.*
2 *Limitanei milites.*
3 *Limenarcha.*
4 *Limitrophi fundi.*
5 *Dictatorum creatio.*
6 *Dictator cur sic dictus.*
7 *Prodictator.*
8 *Dictator patritius & plebeius.*
9 *Dictator noctu creabatur.*
10 *Dictator comitiorum.*

Dictator

11 *Dictator Claui figendi.*
12 *Dictatoris summa potestas*
13 *Dictatura reliquos magistratus tollit.*
14 *Dictator equo non utebatur.*
15 *Magistratus temporarij sint.*
16 *Dictatura perpetua.*
17 *Magister equitum.*
18 *Ordo militaris disciplinæ.*
16 *Magistri equitum & Dictatoris equatum imperium.*
20 *Connestabilis.*
21 *Duellum.*
22 *Auspiciorum ratio.*
23 *Sinistra auis.*
24 *Dictator magister populi & nu.13.*
25 *Præfecti pretorio qui.*
26 *Pretoria cohors, & porta.*
27 *Pretoriani milites.*
28 *Senator præfec. preto. non erat.*
29 *Cancellarius Franciæ.*
30 *Auditor rotæ.*
31 *Magistratus qui.*

pter lædendi commoditatem nō minimum soleant adferre vicinorum bella periculum.

Limitanei milites.

2 Limitanei † milites olim sunt introducti,

Limenarcha.

3 qui sub † Limenarcha, hoc est limitis præfecto, portus & prouinciç terminos tuerētur,[c]

Limitrophi fundi.

4 & † Limitrophi fundi dicti, quod tenerentur eorum possessores annonā inde prouenientem ad castra Limitaneorum militum ducere, qui in imperij limitibus excubabant aduersus barbaros.[d] Quod ipsum si paulò prudentiùs perfecissent Aetoli, & Acarnanes, Byontini, præterea & Carthaginenses non mutuis se cladibus euertissent. per multis equidem experimentis obseruatum est. Veram esse prouerbialem illam Lysimachi apud Plautum sententiā, aliquid mali propter vicinum malum:[e] idque nobis diligenter insinuauerūt passim iureconsulti.

c l. ulti. §. hi quoq. ff. de mune. & hono. l. non idcirco. ij. C. de libe. caus. l. Limenarchæ. ff. de ser. fug.

d l. j. & tot. tit. C. de fund. limitrop. lib. 11.

e Plau. in Mercat.

f l. quod sepè. §. ulti. ff. de cōtrah. empt. l. si cui fundus. ff. de leg. ij.

T. Largius primus Dictator.

c *Dictatores)* Cùm ob belli Latini metum xxx. iam populi coniurassent in Romanos: tantarum expectatione rerum Romani sollici
3 ti † mentionem Dictatoris creandi primùm habuerūt. & quamuis quo anno inquit Liuius, quibus Coss. quisque primùm Dictator creatus sit, non satis constet: apud veterrimos tamen authores, T. Largium primum Dictatorem, & Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio.[g] quod Eusebius Cæsariensis & Eutropius nono post eiectos reges anno contigisse dicunt: cùm gener Tarquinij ad iniuriam soceri vindicandam aduersus Romanos collegisset exercitum,[h] Neq; verò Dictator, nisi in magno & repentino rerū

Dictator cur appellatus.

6 periculo, creabatur.[i] † sic dictus, vt quidā volūt, quòd nec à senatu, nec à populo deligeretur: sed ab altero cōsulū (qui nimirū fasces habebat) aut Imperatore, diceretur.[k] Alij, quòd futuros ipse magistratus dictare solitus esset. sed probabilius est, vt Dictatorem sic nuncupatum dicamus, quòd pro arbitrio suo diceret, iuberet, & imperaret, non expectato populi suffragio vel assensu. Ergo non à populo nec à senatu, sed à Consule (sicuti diximus) fasces habente Dictator creabatur. Itaque ad remedium, inquit Liuius, iamdiu desideratum, nec adhibitum Dictatorem dicendum ciuitas confugit.

Dictato à quo crearetur.

Et quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur, nec per occupatā armis Punicis Italiam facilè erat, aut nuntium aut literas mitti, nec Dictatorem populus creare poterat, quod nunquàm ante eam diem factum erat, † Prodictatorem, populus creauit. Q. Fabium Maximum.[l] Et paulopost omniū propè Annales, ait, Fabium Dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum, Dictatorem scribit: sed & Cœlium & cæteros fugit, vni Coss. Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi Dictatoris. quam

Prodictator. 7

g Liuius lib. ij.

h Eusebius in Chronicon. Eutropius lib. j. de gestis Romanorum.

i Liuius lib. iiij.

k Plutar. in Marcello.

l Liuius lib. 22.

moram, quia expectare tertia iam clade ciuitas non poterat: eo decursum est, vt à populo crearetur, qui pro Dictatore esset. res inde gestas, gloriámque insignem Ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, vt Dictator pro Prodictatore diceretur, facilè obtinuisse. m Porrò consule negante creabatur Dictator à prætore vrbano, aut tribuno plebis. M. Lucretius tribunus plebis, inquit Liuius, cùm de ea re consuleretur, ita decreuit senatus, vt consul prius quàm ab vrbe discederet, populum rogaret, quem Dictatorem dici placeret: eúmque, quem populus iussisset, diceret Dictatorem: si consul noluisset, prætor vrbanus, populum rogaret. si ne is quidem vellet: tum tribuni ad plebem ferrent. Cúmque consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætorémque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plébsque sciuit, vt Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, Dictator diceretur. n & alibi. Idem author refert. Cùm T. Quintius & Cn. Iulius Mento Coss. Dictatorem iubente senatu, dicere nollent: Q. Seruilium Priscum tribunos plebis appellasse. Vos inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus appellat: vt in tanto discrimine reipublicæ

m Liuius lib.22.
n Liuius lib.27.

8 o Dictatorem dicere cõsules pro potestate vestra cogatis. † Principia prætereà rerum ad tantum dignitatis fastigium non, nisi patricij & consules euehebantur. Verum procedente tempore plebeij quoque creari cœperunt. primúsq; de plebe Dictator C. Martius Rutilius anno conditæ vrbis 399. qui C. Plancium & ipsum hominem sanguinis plebeij, magistrum equitum dixit. dein octo millibus hostiũ captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis,

o Liuius lib.iiij.

Dictatores ex patribus, dein ex plebe.

9 sine patrum authoritate, populi iussu triumphauit. p † Fuit etiam in veterum more positum, vt Dictator non, nisi noctu, crearetur. Noctis silentio, vt mos est, (inquit Liuius) Fabius consul, L. Papirium Dictatorem dixit. q & alibi. Neque facilè, ait, id vitium nosci, cùm consul oriente nocte, silentio diceret Dictatorem. r Denique bello, quod Romanus populus cum Faliscis gessit, idem Liuius scribit à Virginio consule Dictatorem nocte creatũ. s Et Plutarchus author est, collegam Marcelli consulis, è Sicilia reuersum, cùm Dictatorem dicere iussus esset, Q. Fuluium, ipséque alium dicere mallet, noctu in Siciliam traiecisse, ne inuitus cogeretur. Quamobrem senatus ad Marcellum literas dedit, vt Q. Fuluium nominante populo diceret, dixitque Marcellus: cĩtóque plebis authoritatem adiecit. t Illud quoque constat, non alia ratione vt iam admonuimus Dictatores Romæ quondam creari solitos, quàm cum vis aliqua maior de improuiso oborta, ingentem reipublic. cladem comminabatur. u † nisi vel comitiorum causa, vel claui figendi ad sedandam

p Liuius lib.7.
q Liuius lib 9.
r Liuius lib.7.
s Liuius lib.iiij.
t Plutar. in Marc.
u Liuius lib.iiij.

Dictator noctu creabatur.

Dictatoris creandi causa.

10 pestem, vel feriarum: sed hi non rei gerendæ gratia creabantur: solóque duntaxat nomine, Dictatores erant. Etenim cùm comitiorum tempus instabat, quæ à consule haberi oportebat. vt vtrunque consulem in bellis occupari fortè contingeret, vt neuter posset Romam venire, Dictator ab ijs, comitiorum habendorum causa, creabatur: qui magistratibus creatis, mox habibat magistratu: vt de

Dictator comitiorum.

11 Claudio Centone Liuius refert. x † Claui quoque figendi causa Dictator quandoq; Romæ dictus est. Nam à consulibus ad Dictatores inquit Liuius, solemne istud claui figendi, quod horum maius imperium esset, translatum fuit. y Ea autem vana fuit eius temporis superstitio, vt crederent Romani ingrauescentem quamlibet pestilentiam, aut calamitatem in vrbe sedari, si dictator clauum dextro lateri in æde Iouis figeret. Fuisse prætereà Romæ constituendarum fe

x Liuius lib.25.
y Liuius lib.7.

Dictator claui figendi.

Dictator feriarum.

darum feriarum causa nonnunquam creatum Dictatorem legimus, eique datum magistrum equitum.[z] Sed & de quæstionibus exercendis dictum quandoque Dictatorem comperio C. Meuium, & ab eo M. Follium magistrum equitum cum principum Capuanorum coniurationes patefactæ essent.[a] Deinque M. Fabium Buteonem, vt senatum legeret creatum legimus.[b]

z Liuius lib. 7.
a Liuius lib. 9.
b Liuius lib. 23.

d *Nec prouocandi ius*) Dictatoris arbitrium pro numine erat: cùm eius dicto pareri omninò oporteret: nullíque liceret prouocare.[c] Creato primùm Dictatore, inquit Liuius, postquam ciues præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, vt intentiores essent ad dicto parendum, neque enim vt in consulibus, qui pari essent potestate alterius auxilium neque prouocatio erat, neque vllum vsquam nisi in cura parendi auxilium.[d]

c l. unic. ff. de offic. præfe. præto.
d Liuius lib. ij.

Summa Dictatorum potestas.

e *Capitis animaduersio data*) † Mira profectò fuit & excellens hæc
12 potestas. qua summũ in ciues imperium citra prouocationem Dictatori permittebatur: vt siue senatus aut populi consilio indicta etiam causa in eos animaduerteret. Quam legem iniquam M. Cicero probat, dum ostendit, stultissimum esse existimare quæcunque sita sunt in populorum institutis aut legibus iusta esse, etiam ne, inquit, si quæ leges essent tyrannorum: num idcirco ea legis iussa haberentur: nihilo credo magis illa, quam interrex noster tulit, vt quem vellet ciuium Dictator indicta causa impunè posset occidere.[e]

e Cice. lib. j. de legi.

Dictatura cæteros extinguebat magistratus.

f *Summam potestatem habebat*) Maiorem etiam, quàm consules. vnde cum consulem duodecim secures præcederent: Dictatorem quatuor & viginti præibant. Præterea illos necessum erat, ad senatum multa referre. at huius summum liberúmque fuit imperium.[f]

f Polybius. lib. iij. histor.

13 Itaque † quouiam summam habebat Dictator potestatem, poterat magistratus nouos designare, veteres abrogare, bonis interdicere, in exilium agere, paces, fœdera, societatésque facere, & dirimere: quódque maximi fuit signum imperij, ciues ipsos Romanos morte afficere. Quinimò quamprimum Dictatore creato, consulum prætorum, Aedilium, reliquorúmque magistratuum præterquàm tribunorum, cessabat authoritas.[g] vnde Fabius maximus aduersus Annibalem Dictator creatus, cùm ad Tyberim circa Otriculum prospexisset Consulē cum equitibus ad se progredientem viatorem misit, qui Consuli nunciaret, vt sine Lictoribus ad Dictatorem veniret: eiusque dicto consul paruit.[h] Solam tribunorum plebis authoritatem, veteres durare voluerunt, vt ad tyrannidem Dictatori aspiranti, frenum aliquod inijceretur. Non mirùm igitur si Dictator, cùm tanta fulgeret potestate, magister populi fuerit appellatus: dum auspicato & aue prospera creatus esset.[i] Salus quippè ciuium vniuersorum, tutelæ, potestati, fideique Dicta-

g Polyb. ubi supr.
h Liuius lib. 22.
i Cic. lib. iij. de legi.

Dictator magister populi.
Dictator equo non vtebatur.

14 toris, credebatur. In hoc tantùm inferior populo, † quòd ei, nisi legibus soluto, non liceret equo vti, siue vt meminisset maiores inesse pediti vires. Imperatorémque manum & pedes conserentem in legione manere oportere, nec locum deserere: siue vt summus hic magistratus aliquo fine præscriptus in hoc saltem populi suffragio indigeret. Vnde si quando in expeditionem eques ire vellet, ex populi tantùm permissu equo vehi poterat. ac proinde M. Iunium Dictatorem, rebus diuinis perfectis, ad populum vt moris erat tulisse, vt equum ascendere sibi liceret, Liuius scribit.[k] Eadémque lege solutum fuisse Q. Fabium maximum aduersus Annibalem Dictatorem designatum senatus beneficio. Cato tamen iunior Dictator creatus, hoc minimè curans, itinera lon-

k Liuius lib. 23.

ga pedibus nonnunquàm equo castrato, quem Cantherium vocant, sarcinis adoperto, obliuit expeditus: quod de Agesilao quoque ferunt.

g *Vltra sextum mensem*) † Magistratibus censet Philosophus rempublicam conseruari, si non diu gerantur.[l] Et Liuius author est, maximam vrbis custodiam esse, si magna imperia, diuturna non sinat: vt quibus pro magistratus magnitudine modus imponi non posset, tempore imponeretur.[m] Neque enim tam facilè magistratus ad maleficia impelluntur cum breui tempore, quàm cum diuturno imperāt. quippè lasciuire solent, vt Plato ait, quæ supra modū elata sunt. vnde fuēre olim magistratus omnes tēporarij, & quidem annui, cauente vetustissima lege, *Magistratus annui sunto*. solam censuram excipiens, quam quinquennio durare voluit.[n] Tyberius Cæsar officia primus continuare cœpit, nonnullis ad finem vitæ relictis in administrationibus.[o] Itaque minùs mirum non est, si prisci Romanorum summo huic Dictaturæ imperio tēpus sex mensiū præscripserunt, vltra nolentes tantā potestatem retineri. Camillo tamen quāquam inuito Dictaturā in annum
16 prorogatam legimus.[q] † Et (Cæsar posteà perpetuam fecit.[r] ante quem Sylla seipsum Dictatorem dicens, magistratum, qui per quadringentos ante annos desuetus fuerat, ad annos centum ac viginti sibi sumere dixit, senatu omnia sua facta probante.[s] non idem Terentius ille Varro ad Cumas insigni strage postmodum profligatus, qui oblatum Dictaturæ munus, repudiauit. Post mortem quoque Cæsaris Dictaturam, quæ iam vim regiæ potestatis obsederat, M. Antonij beneficio, S. C. funditùs euersam, M. Cicero & T. Liuius scriptum reliquerunt.[t] Quoties verò Dictator volebat imperium deponere, priùs Magistrum equitum iubebat abire magistratu: ne desito Dictatore equitum magister, qui proxima pollebat potestate, in honore summo solus aliquid moliretur.[v] Deinde Dictator creabat consules, qui reipublicæ præessent: ac demùm abdicato magistratu à populo & primoribus patrum cum gaudio & gratulatione domum deducebatur.

h *Magistri equitum*) Magister equitum, inquit Varro, dicitur quod summa potestas eius in equites & accensos: vt est summa, in populum Dictatoris. Neque verò Dictatorem sine magistro equitum creari licuit. Vnde cùm M. Fabium Buteonem Q. Terentius consul ex S. C. Dictatorem, senatus legendi causa, in sex menses, sine magistro equitum dixisset. Ipse Buteon Dictator pro rostris ad populum verba faciens, se neq; duos Dictatores probare dixit (nam & tunc M. Iunius Dictator rei gerendæ causa in castris erat) tempore vno neque Dictatorem se sine magistro equitum, neque sibi non gerendæ rei causa creato, semestre datum imperium.[x] vt satis ipse mirari non possim, cur Liuius grauis author, & antiquitatis Romanæ scientissimus, non vno in loco, nobis dictatorē sine magistro equitum exhibuerit. M. Valerium imprimis Volesi filium,[y] rursus L. Manlium.[z] denique Q. Iunium Bubulcum:[a] cùm nullum vnquam Dictatorem rei gerendæ causa Romæ creatum absque equitum magistro Halicarnasseus constanter adfirmet.[b] coniunctúmque adeo fuerit hoc magisterium cum Dictatura, vt si contigeret interim magistrum equitum mortem obire, mox alius sufficiendus esset. quemadmodum euenit Q. Aemilio Cœretano equitum magistro à Samnitibus obtruncato, in cuius statim locū Q. Fabius suffectus fuit.[c] vt enim ab initio tribunus celerū regi aderat, & legatus cōsuli, ac prætori quæstor adiumento erāt: sic Dictatori

Marginal notes (left):

l Aristoteles lib. 5. Politic. c. 8.
m Liuius lib. iiij.
n Cic. lib. iij. de leg.
o Cornel. Taci. li. j.
p l. unic. ff. de offic. præfe. præt. et hic.
q Plutar. in Camillo, Liuius lib. 6.
r Sueto. & Plutar. in Cæsare.
s Plutar. in Sylla. Appia. li. j. bello. ciuil.
t Cic. j. Philip. Liuius lib. 116.
v Liuius lib. iiij.
x Liuius lib. 22.
y Liuius lib. ij.
z Liuius lib. 7.
a Liuius lib. 9.
b Halicar. lib. 5.
c Liuius lib. 9.

Marginal notes (right):

Magistratus tēporarios esse oportet.

Dictatura perpetua.

Solenne abdicatæ Dictaturę.

Magister equitum.

Dictator nūquam sine magistro equitū creatus.

Dictatori magister equitum, qui veluti magister cōsiliorum adesset Dictatori, ac si fortè eum abesse contingeret, aut grauiore morbo laborare, eius vices gerere & munia obire posset, factus ipse veluti socius imperij, testisque virtutis & ignauiæ Dictatoris. vnde Furius Camillus quartò Dictator creatus, in hæc verba, Valerium magistrum equitum admonuisse fertur. Te P. Valeri sociū imperij consilijsque legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet. [d] Porrò autem magistro equitum summa militiæ credebatur. Vnde tantùm ei ius in milites & accensos, quantum Dictatori in populum fuit. d Liuius lib. 6.

Ordo disciplinę militaris. 18 † & hunc ordinem castrēsem fuisse constat. vt sicuti Miles Centurionis, Centurio tribuni, tribunus legati, legatus consulis pareret imperio: ita Dictatore creato milites omnes magistro equitum: ipse verò solius Dictatoris dicto audiens esset. Illud de C. Seruilio Hala cōpertum habemus. Cùm magister equitum à Quintio Dictatore creatus, Spuri. Melium ad Dictatorem vocasset, nec vocationi paruisset melius, sed iugiter multitudinem cōcitaret, cum obtrumcasse, eóq; nomine, quod vocatus melius, à magistro equitum ad Dictatorem non venisset: Dictator Quintius Melium iure cæsum pronunciauit. [e] Quin & in ipsum equitum magistrum, si Dictatoris dicto audiens non fuisset, tametsi reprospere gesta capitaliter animaduerti potuisse, peruicit L. Papirius Dictator aduersus Q. Fabium, cui equitū magistro denūciauerat, ne se absente cum hoste manū consereret. [f] e Liuius lib. iiij. f Liuius lib. 8.

Magistri equitum & Dictatoris æquatū imperium. 19 † Verumenimuerò æquatum aliquando fuit magistri equitum, & Dictatoris ius ac imperium Romæ: vt duo Dictatores essent in secundo bello punico. Minutiū namq; magistrum equitum Q. Fabio Dictatori populus M. Metello plebis tribuno rogante socium imperij decreuit: [g] rem ante id tempus Romæ inauditam: sed tamen paulò post accepta clade Cannensi, denuò factā. [h] Cùm enim M. Iunius Dictator, in castris esset, multisq; senatoribus in acie peremptis, senatus admodum imminutus fuisset, ad supplēdum numerum, M. Fabius Buteon Dictator creatus est: qui tamen delectis in senatum cum ingenti omnium approbatione 177. viris eodem die dimissis lictoribus Dictaturam deposuit, & vt priuatus in foro versari cœpit: hic tamen quia solo penè nomine Dictator erat, vt & is qui figēdi claui causa creabatur: sine magistro equitum dictus est, [i] neque enim necessum erat, alijs quàm Dictatoribus rei gerendæ causa creatis, equitum magistros adiungi: licet quandoq; cæteri quoq; Dictatores magistros equitū habuerint. Nam T. Manlius Torquatus comitiorum gratia Dictator creatus Cornelium Cossum magistrum equitum dixit. [k] Lucius item Veturius Phylo ad habenda comitia pariter creatus, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. [l] & M. Fabius Buteon, cuius nunc meminimus, grauiter questus est, quòd sine magistro equitum creatus foret senatus habendi causa Dictator. [m] g Polyb. lib. iij. Liuius lib. 22. h Plutar. in Fabio. i Liui. lib. 23. k Liuius lib. 7. l Liuius lib. 22. m Liuius lib. 23.

Connestabilis. 20 huic equitū magistro proximos in Gallia occupauit honores † Connestabilis. Ex prędictis autem minus obscuras nunc arbitror leges, quas de Dictatore, M. Cicero, posteritati scriptas, in hæc verba reliquit. [n] & nos sigillatim, sed breuiter exponemus. n Cic. li. iij. de legi.

Ast quando duellum 1 grauius discordiæ ciuium escuntones, 2 nec amplius sex menses. 3 Si senatus creuerit: 4 idem iuris quod duo Consules teneto.

Isq; aue sinistra 5 dictus, populi magister 6 esto.

Equitem 7 cunque qui regat, habeto.

Pari iure 8 cum eo quicunque erit iuris disceptator.
Ast quando consulus est, magistratúsue populi, nec 9 reliqui magistratus, ne sunto.

1 Duellum.

Antiqui, inquit M. Cicero, nomina contrahebant, quo essent aptiora, vt Duellum, bellum, duis, bis. ° Et sanè neminem esse puto qui 21 nesciat, † Duellum, vetusto loquendi modo idem quod bellum, significare: quasi bellum duorũ, nec tantùm hominũ, sed etiam exercituum. Adiecit autem grauius, quòd non nisi in graui rerum periculo Dictator vti diximus, crearetur.

o Cicer. in orat.

Duellum.

2 Escuntones.

Sic veteres habent libri: ego mendum esse puto & pro *escuntones* reponendum *fuerunt, esto.*

3 Sex menses.

Tanto magistratui sex mensium tempus veterum instituto moderatum fuit: vt non amplius summa illa, Dictator fungeretur potestate: sed rursum consules imperarent. Quod attigimus supra.

4 Creuerit.

Id est decreuerit. est autem sensus, Dictatorem à consule dictum iubente senatus eadem pollere authoritate, qua consules ambo: quinimò maiore, vt superius ostensum est.

5 Aue sinistra.

Romæ sine auspicio magistratus non creabãtur, præter plebeios & procõsules & proprætores. *Omnes*, dicebat vetus illa lex, *magistratus auspicium, iudiciumq́; habento.* p sed præsertim oportuit immensæ potestatis magistratum fœlicibus auspicijs creari, aue nimirùm sini-22 strum. † siquidem prosperum putabant augurium veteres aduenantem auem à sinistra. In augurijs etenim sinistrum, idem quod fœlix & prosperum significat: proptereà quod aues, quæ ad leuam apparent, rem institutam nos agere sinant. sinunt autem aues, quæ 23 ab ortu volant. ea autem pars mundi † sinistra in auspicijs est. A' Deorum sede, inquit Varro, cùm in meridiem spectes, ad sinistram sunt partem mundi exorientes, ad dextram occidentes, quo factum arbitror, vt sinistra meliora auspicia quàm dextra, esse existimentur. q M. Cicero tamen scribit, Coruum à dextra, vt cornicem à sinistra, facere ratum. r Ad hæc L. Veturius Philo, comitiorum habendorum causa creatus, & M. Pomponius Matho magister equitum, quod vitio creati essent die quartodecimo se magistratu abdicare iussi sunt. s

p Cic. lib. iij. de legi.

q Varro lib. 5. epistol. questio.

r Cic. lib. j. de diui.

s Liuius lib. 22.

Magistratus qui auspicato crearentur.

Auspiciorum ratio.

Sinistra auis.

6 Populi magister.

24 Magister † populi Dictator meritò dictus est, qui princeps vnicus belli, pacis, cæterarúmq; rerum imperator fuit: & Varro scribit, ab eo quod summa sit Dictatoris in populũ potestas, cum magistrum populi appellatum.

Magister populi.

7 Equitem.

Sunt qui *equitatum*, legãt. ego nihil immuto. quippè satis facit abũdè hæc dictio *equitem*, sententiæ authoris. cuius (ni fallor) hic est sensus. Oportere Dictatorem simul atque creatus est, hominem habere, qui equitem regat: magistrum equitum significans, sine quo Dictator esse non potuit: vt pauloante prodidimus.

8 Pari iure.

Par penè fuit magistri equitum cum Dictatore authoritas. nam vniuersis

uersis pro arbitrio imperabat, soli' ipse dictatoris imperio subiectus.

9 *Nec reliqui magistratus.*

Expungendã hic particulam *nec*, cẽseo. siquidẽ erecto dictatore, cessarẽt vt iam dictũ est, reliqui oẽs magistratus, pter Tribunũ plebis.[t] quod si aliter legeremus, indicarẽt dubio proculhæc verba. nec cõsulari potestate, nec dictatoris imperio, tolli cęteros magistratus. cõtra purã hystoriæ fidem, sed nos ad contextũ Pomponij reuertamur.

i *Tribuni celerum.*) De ijs satis multa oportuniore loco à nobis dicta sunt. vnde poterit curiosus lector petere, quę ad ornamẽtum huius literæ desiderabit.[u]

Præfectus prętorio. k *Præfectorum prætorio*) † Non fuit à prima antiquitate hic magi-25 stratus: sed demùm translato in principem imperio à Cęsaribus institutus,[x] & à cohorte prętoria sic appellatus. hoc est, ab illa militũ congregatione, quę pretori (sic enim veteres consulem, Imperatorem, & omnem magistratum, cui pareret exercitus, appellabant) in prouincia pręsto semper erat: quasiq; latus eius continuò cingebat, Prætoria cohors, porta, nauis. 26 excubias agens ad tuendam pręcoris salutem. vnde & ipsa † pretoria appellata: vt & pretoris tabernaculũ pretoria nauis,[y] & in castris pretoria porta, qua exercitus in prelium educitur. In hanc porrò cohortem solebant tantùm recipi conuictores domestici, & ij in quorum virtute plus habebat imperator spei & fiducię, quod satis Prætoriani milites. 27 reuincunt, M. Ciceronis verba.[z] † Pretorianis militibus Scipio Africanus instituit stipendiũ sexquiplex. hoc est, integrum & dimidiatum dari. quibus & toti pretoriæ cohorti eques vnus Romanus (neque enim Senatores ad pretorij prefecturam euehebantur[a]) à principe preficiebatur: qui vt magister equitum dictatori, potentia militari sibi secundus esset. Data tamen, inquit Arcadius, pleniore licentia ad publicę disciplinæ emendationẽ,[b] quippè aucta postmodum fuit erga forenses causas eius authoritas: adeo quidem, vt cùm principio rerum liceret ab eo prouocare: succedente tamen tempore prouocationis ius sublatum fuerit.[c] Hunc autem Pręfectum pretorio Princeps gladio cingebat, eius dignitatis insigni, & veluti symbolo tantę potestatis. in quo fertur egregium Traiani verbũ, Dum Traiani memorabile verbum. Pręfecto prætorio pręcingeret ensem, vt si iuste imperaret pro se: sin perperàm contra se illo vteretur. vnde in persona Traiani Plinius. Ego quidem in me (inquit) si omnium vtilitas ita posceret, Pręfecti manum armaui:[d] hanc Pręfecturam pretorij suscipiens Titus Vespasianus cùm principatum simul cum patre administraret: nunquam (inquit Tranquillus) ante id tempus, nisi ab equite Romano administrata honoratiorem fecit.[e] hucq; respexit Plinius, dum ait, Titum affecisse dignitate ordinem equestrem, cùm Præfectus prætorio nobilitauit illum magistratum à solis antea equitibus admi-

Senator præfectus prætorio non erat. 28 nistrari solitum. † Non modò enim plebeius, sed & Senator pretorij pręfectus fieri vetabatur. vnde M. Philosophum grauiter tulisse Capitolinus refert, quòd Pertinacem, quem vnicè diligebat cùm senator esset, non posset pręfectum pretorij facere.[f] Cùm autem eousque fuisset ea dignitas adaucta, vt senatorum cognitio & iudiciũ ad pręfectos pretorio spectaret: Alexander Seuerus Imperator indignum existimans non senatorem de senatore iudicare præfectos pretorio senatores inssit esse. paulatímque in tantum fastigij processit pretoriana authoritas, vt eidem nullã dicat Cassiodorus, æqualem esse.[g] Solus Heliogabalus eam adeò inquinauit, vt saltatorem, Prætoriana præfectura sub Cæsaribus. & hystrionem eam professum Præfectum pretorio faceret.[h] Cœperunt porrò posteriores Cæsares ad regendas prouincias, quæ præcipuæ illis curæ essent, Pręfectos pretorio mittere: vt in Illyricum,

t Polyb. lib. iij.
u §. Quod ad magistratus. §. hac l.
x l. uni. ff. de offic. pref. preto. & ibi.
y Liuius lib. 26.
z Cicero. libr. j. ad Q. Frat.
a Iul. Capitoli. in Pertinace.
b l. uni. ff. de offic. prefect. pretor.
c d. l. unic. ubi dixi.
d Plinius in panegyrico Traiani.
e Sueto. in Tito.
f Iul. Capitoli. in Aelio, pertinace.
g Cassiodor. lib. 7. epistola.
h Lamprid. in Heliogabalo.

orientem, atque Africam. quos specialiter huius maximæ prætorianæ potestatis splendore decorari voluerunt. [i] id autem ad Commodi Antonini tempora Lampridius referre videtur: cùm eius sęculo tres primùm prætorij præfectos fuisse scribit. [k] Quamquam & idē Lampridius author est, sub eodem Commodo prę̨fectos prætorij, per horas atque dies solitos mutari: Marcúmque præfectum prætorio diebus tantùm quinque fuisse. Nigrum autem, sex duntaxat horis. [l] Hinc autem non valdè obscurum arbitror, quàm fœdè labātur, qui huius magistratus in Gallia, magis quàm similē esse cancellariatum putant. [m] fœdiúsque cum prætorio præfectum apud Gallos, hodie dici posse tradunt, qui magnus magister hospitij nuncupatur: nisi quatenus prætorij verbo, Domum in qua princeps habitat, & ita regis hospitium significatur. Equidem risu & ludo digni mihi videntur, qui multum cum hac dignitate similitudinis hodie
30 obtinere dicunt Apostolicæ curiæ præfectos, † quos Auditores rotæ vulgò nuncupāt. [n] Vt interim taceam perbellā, & peracutam, si Dijs placet, Accursianorum cōparationem de Cardinalibus ad prætorio præfectos. [o] Ego certè puto nullum esse magistratum, quem cum hoc iure conferre possimus, cùm rei militaris disciplina hodie à iuris dicendi potestate seiungatur, & vtrunque ius apud prætorio præfectos tempore Cæsarum fuerit. [p]

1 *Magistratus habebantur.*) Magistratibus equitum magistrum Pōponius annumerat: quia moderandæ Reipublicæ præficiebantur. [q] omnésque sicuti iam admonuimus eius dicto audientes esse opor-
31 tebat. † Magistratus autem ij potissimum dicuntur, qui ius habent imperandi. [r] quod suo loco diffusè fuit annotatum. [s]

i l. j. §. Deo. C. de offi. præfect. prætor. Afric.
k Lamprid. in Cōmodo Antonino.
l Lamprid. vbi suprà.
m Bud. l. vni. ff. de offi. præfect. prætor.
n Mar. Salomo. in d. l. unic.
o Accur. Bar. & alij. d. l. unic.
p d. l. uni. & tot. tit. C. de offic. præfect. prætor orient.
q l. cui præcipua. ff. de uerb. sig.
r Aristot. libr. iiij. politic. c. 1. 5.
s §. eodem tempore. s. hac l.

Căcellarius.

Auditor rotæ.

Magister equitum est magistratus.

§. IISDEM TEMPORIBVS.

Iisdem temporibus, [a] cùm plebs à patribus secessisset, [b] anno ferè septimo decimo [c] post exactos reges, Tribunos sibi in monte sacro [d] creauit: qui essent plebeij magistratus. [e] dicti tribuni, [f] quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis, singuli creabātur: vel quia tribuum [g] suffragio [h] creabātur.

Dictator quādo primū creatus.

a *TEmporibus.*) Nimirùm septē aut octo plus minus annis post primum dictatorem
1 creatum: † Paulo ante enim consulatum Seruij Sulpitij Camerini & M. Manlij lōgi, qui fuit anno ab eiectis regibus decimo Romæ primū dictatores creatos Liuius scribit quāuis non satis constet quo anno quibúsque Coss. [a] Secessio autem cuius hic meminit Pomponius, contigit Aulo virginio Cœlimontano, & T. Vetusio Geminio Coss. qui Romanæ reipublicæ præfuerant anno sextodecimo post exactos reges.
b *Secessisset.*) † Va-
2 rijs plebs stimulata in

a Liuius lib. ij.

Secessionis causa.

SVMMAE.

1 Dictator quando creatus.
2 Secessionis causa.
3 Mons sacer.
4 Auentinus mons.
5 Sacratæ leges.
6 Tribunus plebis an magistratus.
7 Tribunorum numerus.
8 Tribunus plebis nemo uiuo patre.
9 Ergò dictio.
10 Tribuni proprium munus.

Tribunus

11 *Tribunus Coss. in carcerem mittit.*
12 *Tribuni uocationem non habent.*
13 *Tribunorum summa potestas.*
14 *Cæsares tribunitia dignitate ornati.*
15 *Sacrosanctus magistratus.*
16 *Collegi, tribunorum sancta iudicia.*
17 *Tribuni domus semper aperta.*
18 *Tribuni cur sic dicti.*
19 *Tribus Romæ cur sic dictæ.*
20 *Suffragium.*
21 *Suffragia quomodò Romæ ferentur.*
22 *Tabellæ ceratæ.*
23 *Fumi uenditores.*

iurijs, sed præsertim creditorum malignitate, qui corpora debitorum, pro seruis detinebāt: nec primores apud quos sæpè conquesta erat, auxilium ferret: tanquam à senatu, Consulibúsque premeretur, cum delectu militum anno à pulsis regibus sextodecimo trans Anienem secessit, sacrúmque montem insedit armata. neque priùs inde reuocari potuit, quàm obtinuisset proprios, hoc est de suo corpore creari magistratus, quos veluti Defensores haberet aduersus senatum & Consules. Quæ fuit prima plebis à patribus secessio, cuius supra diffusiùs mentionem fecimus.[b]

b §. deinde cùm esset. hac l.

Secessio quādo primum facta.

c *Septimo decimo.*) Malim hîc ego legere exemplaribus licet cunctis repugnantibus, *Sexto decimo*, cùm ex historicis omnibus cōstet anno decimosexto ab eiectis regibus factam fuisse hanc plebis à patribus discessionem:[c] nimirùm Aulo Virginio & T. Vetutio Coss. qui, sicuti dictum est Romæ imperauerunt eo tempore, & conditæ vrbis anno cclx.

c Cicer. in oratione pro Cornelio. de maiesta. Eutrop. libr. j. rer. Roman.

Sacer mons.

d *Monte sacro*) † Mons, qui trans Anienem fluuium est, tribúsque
3 passuum millibus ab vrbe distat: quia consecratus quondam Ioui, Sacer appellatus est: vt appareant ridiculi, qui sacri Montis verbo,

Auentinus mons.

4 Auentinum interpretantur.[d] † Is enim vnus ex septem collibus Romæ est, in quo multa extabant ædificia: vt Dianæ, bonæ, Deæ victoriæ Lunæ, Mineruæ & Herculis templa. Mons verò Sacer trino ab vrbe milliario distabat, quos ideo mōtes Plinius disertè separat. Nemo Sacros, inquit, Auentinósque montes & iratæ plebis secessus circunspexerit.[e] Auentinos autem, in plurali profert Plinius, quod mons hîc Auentinus, à circo Max. vsque ad portam, quæ nūc est sancti Pauli, sic via obliqua scindatur, vt duo montes appareant. neque negauerim, alia ratione Auētinum montem, sacrum dici potuisse, quòd eum videlicet Romulus neminem passus sit habitare, sed sacrum fratri esse voluerit vsque ad Hylernam lucum. at tunc

d Acts r. & seque ces h. c.

e Plinius lib. 19. c. iiij.

Mureeus mons,

non Auentini, sed Murcei, à Murciæ Deæ sacello sub ipso monte posito, nomen habebat. Neque verò ideò hunc locum de Auētino mō te accipi posse iudico, quod ipsum Liuius differit apertius. In montem inquit, sacrum trans Anienem amnem tria ab vrbe millia passuum plebem recessisse, frequenter fama est. quàm quod Piso scri-

Sacratæ leges.

5 bit, in Auentinum secessionem factam.[f] † Ab hoc sacro monte, leges sacratæ dictæ sunt, quod eas Romana plebs tulerit, cum in mōtem sacrum secessisset.[g] quamuis & alia de causa Sacratas leges non nunquam dici Sextus Pompeius author sit. quibus videlicet sancitū erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset. Qua de re, alibi commodiùs.[h]

f Liuius lib. ij.

g Cicero. de prouinc. consularib.

Tribunus plebis non populi, sed plebis magistratus.

e *Plebei magistratus.*) † Idcóque tribuni plebis dicti sunt, quòd
6 non populi sed plebis essent magistratus. quæ fuit quondam Appij Claudij Consulis & Voleronis, ac Lectorij, Tribunorum plebis, cōtentio de qua sic T. Liuius, occupant Tribuni templū, postero die, consules nobilitásque ad impediendam legem in concione consistunt. submoueri Lectorius iubet, præterquàm qui suffragium ineant. adolescentes nobibes stabant, nihil cedentes viatori: tum ex

h l. in tantum. §. sacræ & l. sacra. §. propriè. ff. de re. diuisio.

bis prehendi quosdam Lectorius iubet, consul Appius negare ius esse tribuno, in quemquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis cum magistratum esse. nec illum ipsum submouere pro imperio posse, more maiorum: quia ita dicatur, *Si uobis uidetur, discedite Quirites*. facilè & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat. Ardens igitur ira Tribunus, viatorem mittit ad Consulem: Consul Lictorem ad Tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio sine magistratu.[i] Plutarchus quoque Tribunum plebis omninò magistratum non esse, contendit. & ideò purpuram non gestare: cum cæteri magistratus purpurati incedant. nam nec, inquit, Lictores habet, nec sellam curulem, nec creato dictatore potestatem deponit. Sed cùm omnis potestas ad dictatorem redeat, solus Tribunus suam retinet. quasi imperium nullum gerens.[k] Pomponius tamen paulò infra velle videtur, Tribunos plebis iura reddidisse.[l] Sed postulat hic locus, vt de tribunorum authoritate pauca dicamus. Itaque in illa secessione prima, quam anno sextodecimo ab exturbatis regibus plebs à patribus fecit: Plebs sibi tribunos creauit. vt aduersus nobiliorum potentiam essent sibi præsidio, cau-
7 túmque ne cui patritio eum honorem habere liceret. † Electi principio fuêre C. Licinius, & L. Albinus. qui (sicuti nõnullis placet) tres collegas sibi assumpserunt, & in ijs Sicinium seditionis authorem. Alij duos tantùm creatos tribunos volunt.[m] Gliscente tamen indies seditione propter patrum plebísque contentiones, numerum tribunorum ad decem vsque processisse: quo munitior esset plebi libertas, & tutior aduersus Patritiorum potentiam status. idque rogatione à L. Trebonio promulgata. túmque cœptum binos ex singulis classibus creari.[n] modo (vt legibus posteà sancitum est) eo-
8 rum nemo, viueret pater. † nec enim viuo patre, qui præsertim curuli sella sedisset plebis tribunus quispiam fieri, vti nec Aedilis poterat.[o] Veteris autem tribunitiæ legis hæc verba feruntur.[p]

Tribunus plebis an magistratus.

Tribuni quã do creati.

Tribunorũ numerus.

Tribunus plebis nemo viuo patre.

i Liuius lib. ij.

k Plutar. in problema.

l §. & hec omnia. ff. hac l. ubi dict.

m Liu. lib. ij. Cice. in oratio pro Cornelio de maiestate.

n Liuius lib. iij.

o Liuius lib. 30.

p Cicer. libr. iij. de legib.

Plebs quos pro se, contra vim, auxilij 1 ergò, decem creassit 2 tribuni eius sunto.

Quodque ij prohibeßint, 3 quódque plebem rogaßint, ratum esto.

Sanctique sunto. 4

Neue plebem orbam tribunis relinquunto. 5

Quæ verba dispicere, & breuiter exponere, pretium operæ, nobis visum est.

1 *Auxilij ergò.*

Aduersus nobiliorum potentiam tribuni primùm, vt dictum est, creati fuêre. Quippè ante tribunitiam potestatem Optimates, qui & Consules soli fiebant, & consules sui ordinis factores habebant, veluti legibus superiones regnabant. Itaque plebi contra eorũ vim & factionem tribuni, velut auxiliare dati sunt. idque est, quod in le-
9 ge posuit M. Cicero, *Auxilij ergò*,[q] † Coniunctiua namque *ergò*, vt alibi sæpè in veteribus præsertim legibus pro ablatiuo causa siue gratia accipitur. vim nominis habens.

Ergò dictio.

q Cicer. libr. iij. de legib.

2 *Decem creaßit.*

Anno xxxvj à prima tribunorum plebis creatione ex singulis classibus, quæ quinque erant, bini creati cœperunt. Q. Numitio,* & M. Horatio pulillo Coss. ac ita cautum, vt posteà totidem numero semper essent & crearentur.[r]

*Minutio.

r Liuius lib. iij.

Prohibessint.

3 *Prohibeßunt.*

Tribunorũ officium.

10 Tribunorum † proprium munus erat intercedere, id est prohibere. nec enim iuri dicundo, nec causis querelisque noscendis, sed intercessionibus faciendis & arcendis iniurijs creati sunt. Magis ad impediendum, inquit Plutarchus, quàm ad agendum creati. [f] Quorum tamen intercessionibus, si non parebatur, præhensionem habebant, hoc est ius præhendendi & adducẽdi in carcerem. † Adeo quidem vt in Consulem ipsum manus injicere possent: & eum in vincula duci iubere. [t] Vnde Scipio Nasica, quando Consul, inquir, ciuitatem prodit, qui leges saluas esse cupiunt, me sequantur. & M. Drusus cùm plebis tribunus esset Philippum consulem, quia concionantem interpellarat magna vi in carcerem cõiecit. Testatúmque alibi, Liuius reliquit tribunos plebis: quia nõ interpetrassent, vt denos quos vellent milites, eximere sibi liceret. P. Cornelium Nasicam, & D. Iunium Brutum in carcerem mitti iussisse. [u] Qua de re grauiter queri videtur M. Cicero, quòd D. Brutum & P. Scipionem Coss. vii os clarissimos homo omnium infimus & sordidissimus. C. Curiatius tribunus plebis in vincula conieceri, quod inquit, antea factum non erat. [x] Sanè verò, quandoque compulsum à senatu tribunum plebis ad remittendam intercessionem legimus: veluti cùm P. Sempronius Blæsus tribunus plebis honorem triumphi (quem de Gallis Boijs, sibi decerni Scipio Nasica postulauerat) differendum censebat. Vniuersus senatus, inquit Liuius, non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tribunum plebis authoritate sua compulit ad remittendam intercessionẽ. [y] † Et licet prehensionem haberent tribuni, non tamen vocationem. vnde Antistius Labeo Iurisconsultus, per viatorẽ à tribuno plebis vocatus, iussit eum redire, & dicere tribunis, ius eos non habere, neque se, neque alium quemquam in causam vocandi: cùm more maiorũ tribuni plebis prehensionem habebant, vocationem non item. Posse igitur inquit, eos venire, & prehendi se iubere, sed ius vocandi absentem, non habere. [z] Et M. Varro. In magistratu, inquit, alij vocationẽ, alij prehensionem, alij neutrum habent. Vocationẽ vt Coss. & cæteri qui habent imperium: prehensionem, vt tribuni plebis, & alij qui habent viatorem: neque vocationem, neque prehensionẽ vt Quæstores & reliqui, neque lictorem, neque viatorem habẽtes. qui vocationem habent, ijdem prehendere, tenere, abducere possunt tribuni plebis vocationem habent nullam. Ego Triumuir, inquit, vocatus à Portio Tribuno plebis, non iui autoribus principibus, & vetus ius tenui. Item tribunus cùm essem, vocari neminem iussi: neque vocatum à collega, parere inuitum. [a] † procedente verò tempore eo pot:statis venêre tribuni, vt comitia Consulum, ræterorúmque magistratum haberent. ne quid fieret, vetarent. Senatum dissoluerent. Aerarij curam gererent. mulctam cuicunque irrogarent. adeóque prouincias sortirentur illisque cum imperio præessent. cum antea potestas eorum mœnibus vrbis aut certè mille passibus ab vrbe circumscriberetur, facésque & lictores haberẽt. Quod in causa fuit, vt cùm Sylla victor vrbe potitus tribunitiam potestatem penè prostrasset (nam ea nudata omnibus rebus solam ei intercessionem liberam reliquit[b]) lege lata sanciens, ne cui ad alios honores pateret aditus, qui tribunatum gessisset: ac proinde Tribunatum, nobiliores auersarẽtur. Succedente tamen tam diuersa rerum mutatione concupitus valdè fuerit hic magistratus. Atnióque plebiscito patuerit Senatoribus. [c] ita vt maximi muneris loco Senato

Tribuni Cos. 11 in vincula conijciunt.

Trib. pleb. cogitur intercessionem remittere.

Tribuni non 12 habebant vocationem.

Tribunorum 13 plebis eximia potestas.

Tribunitia potestas prostrata.

f Plutarchus in vita Gracchorum & Catonis vticensis.

t Liuius lib. liij.

u Liuius lib. 55.

x Cicer. libr. iij. de legib.

y Liuius lib. 36.

z Aul. Gell. lib. 13. noct. Attica. c. 12.

a M. Varro lib. rerum humana. 21. Gel. ubi supra.

b Cæsar lib. j. bello ciuil.

c Gel. libr. 14. c. 8.

res & patritij haberent Tribunatum gerere. Quinimò Cæsares ipsi procedente sæculo magna cupiditate tribunitiam potestatem appetiuerunt, quam velut summi fastigij vocabulum, Augustus reperit. ne regis aut dictatoris nomen vtrunque Romanis inuisum assumeret. & interim appellatione aliqua cæterorum imperia præmuniret.[d] Vnde velut summus honos sublimésque imperij fastigium tribunitia dignitas, delata fuit ei, & oblata: quã & ipse XXXVII. annos perpetuã gessit. in eáque semel atque iterum per singula lustra collegã sibi cooptauit.[e] Tyberius in quinquennium accepit. eámque Druso conferri à populo pro summo decore habuit. Vespasianus tamẽ illam serò fuit assecutus. Flauius Vopiscus scribit, tribunitiam potestatem imperij regalis partem esse maximam.

Cæsares tribunitia authoritate ornati.

d Cornel. Tacit. lib. iij.

e Sueton. in Aug.

4 *Sanctique sunto.*

15 Sacrosanctus † fuit hic magistratus. vnde Plutarchus, Communẽ Tribuni vsum, inquit, ac nemini clausum, sicut aram postulant, honore sacrosanctum:[f] neque enim prehendi, aut duci violenter tribuni plebis sine piaculo poterant.[g] Atqui sacrosanctum dicebatur quod iureiurando interposito institutum erat: vt si quis violasset, morte lueret pœnas. id quod lege lata de tribunis nominatim cautum fuisse Liuius memorat: vt qui scilicet, eis nocuisset, aut iniuriã irrogasset eius caput Ioui sacrum foret. & familia in ædem Cereris liberi, liberæq; venum irent.[h] Equidem narratione dignum est, quod authores probati referunt, M. Vectium vltimo supplicio af-
16 fectum, quòd occurrenti tribuno de via non decessisset.[i] † Si quando tamen vnum ex tribunis cogi oportebat, id munus collegæ præstabant: inuicem errata sua moderantes & corrigentes. vnde magnam laudem collegium illud tribunorum retulit. in quo, cùm vnus L. Cotta, fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis satisfacere cunctaretur: in tribunatu, quasi in aliquo sacrario latens, cæteri decreuerunt se creditoribus eum concessuros, si neque pecuniam solueret, neque sponsores daret.[k] De Memmio quoque tribuno plebis legimus, quod cùm Gabinium cõdemnari obtinuisset, Sisennámque Gabinij filium ad pedes eius procidentem, & veniam patri suppliciter rogantem, insolenter aspernaretur, ac humi iacere permitteret: tantum hominis insolentiam indignati collegæ, Gabinium, cui tamen Lictores iam manum iniecerunt, absoluerunt.

Sacrosanctus magistratus.

Tribuni Sacrosancti.

Iudicia collegij tribunorũ memorabilia.

f Plutar. in proble.

g Liuius lib. iij.

h Liuius lib. ij.

i Alex. Neapolita. lib. Genial. die s. c. ij.

k Valer. Max. lib. 6. c. 5.

5 *Relinquunto.*

M. Duellius Tribunus plebis legem rogauit, plebsq; sciuit. vt qui plebem sine tribunis reliquisset, quinque magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Tribunitium enim auxilium, & prouocationem duas arces libertatis tuendæ veteres putauerunt.[l] Quoniam verò tribuni præcipuè contra vim potentiorum creati fuerunt, vt eorum iniuria plebem arcerent eorum præsentia & assiduitate opus fuit. atque ita, vt nec aspectu graues, quẽadmodum C. Curio dicere solebat: nec aspectu difficiles, sed tracta-
17 biles, ac multitudini semper commodi essent. † Eáque de causa in veterum more positum, ne tribuni ianua clauderetur vnquam, nec noctu quidẽ, & præsidiũ periclitantiũ omni tempore, indigenti eorum auxilio pateret, sed explicatis legibus ad textũ reuertamur.

f *Dicti tribuni.*) † Hic etymus nõ ad solos plebis tribunos refertur:
18 sed ad oẽs, qui tribubus præfuerũt. Nam & quo tpe plebis tribuni primũ creati fuère quatuor tribus erãt,[m] creatósq; nõ tres fuisse, sed vel quinq;, vel duos hystorici cõsentiũt.[n] populũ aũt Romanũ à Romulo rerum principio triphariã diuisum fuisse, singulísq; partibus, quas tribus

Ostium domus tribuni semper apertum.

Tribuni cur sic dicti.

l Liuius lib. iij.

m Helicarnas. li. ij.

n Cicero in orat. pro Cornel. de maiest. Liu. lib. ij.

tribus vocauit, singulos præfecisse duces, quia tribubus præessent, tri
bunos appellatos, iam ostendimus. [o] Quod verò pertinet ad tribu-
nos plebis, M. Varro dictos vult, quia ex tribunis militum, vt ple-
bem defenderet & tuerentur, in secessione primũ fuere creati. [p]

Tribus cur sic dictæ.

g *Tribuum*) † Partes illæ, in quas primũ populus Romanus distri-
19 butus fuit, quia numero tres, fuerunt (Ramnenses nimirùm, à Ro
mulo: Tatienses, à Tatio: & luceres, à Lucumone, aut vt alij volunt
à Luco Asili, in quem multi, qui illò profugerunt, ciuitate donati
sunt) Tribus sunt appellatæ. Posteà tamen plures factæ, adeòque
procedente tempore ad numerum vsque triginta quinque. quæ præ
tereà, curiæ quoque dici cœperũt. Liuius tamen aliter putat, totum
videlicet populum, non ita diuisum fuisse, sed equites solos, nec ab
hoc partium numero, sed à tributo dando, tribus dictas. [q] vtranq;
verò sententiam Pœdianus amplectens, tribus inquit, dictæ sunt,
aut à tributo dando: aut quia primo tres fuerunt. [r]

Curiæ.

Suffragium.

h *Suffragio*) † Quo verbo significantur declarationes voluntatis
20 quas emittebant ciues Romani in comitijs: quoties vel ferendæ le-
21 ges, vel creandi magistratus erant. † Ferebantur autem initio re-
rum palam & libera voce suffragia. Deinde tabellaria lege à Gabi-
nio lata per suffragia in tabella descripta magistratus dari cœperũt.
ac biennio post lex Cassia sequuta, qua per tabellam (præterquam
in crimine perduellionis) populus iussus est iudicare. Deinde lex ta
bellaria Carbonis, viri seditiosi atque improbi, qua cautum est, vt
per tabellam iuberentur, ferrenturq; leges, ac etiam vetarentur. Et
cum vno iudicij genere, nimirùm perduellionis, Cassius populo li-
berum vocis suffragium reliquisset: huic quoq; Carbo, tabellam de-
dit. [s] Equidem M. Cicero alicubi gloriatur se ab vniuersa ciuitate
non prius tabella, quàm voce priorem consulem declaratum. [t] Ce
22 ratas † verò tabellas fuisse inde coniectura assequimur quòd in ijs
suffragatores puncta facerent. quorũ ideò verbo idem Cicero ple-
runq; suffragia significat. [v] Dabantur autem à populo Romæ suffra
gia, in coïtionibus illis, & cõuentibus populi, qui in campo Martio
fiebant, sanciendarum vt dixi legum, vel creandorũ magistratuum
gratia. Quoniam verò suffragari, idem est quod adiuuare, & opẽ fa-
uoréq; ferre: Suffragij verbo, Theodosius Imperator nonnunquam
significauit auxilium illud, quod principis familiares, egẽtibus prin
cipali ope per accusationem familiaritatis promittũt ac persæpè ma
23 gno pretio vendunt: [x] † quos fumi venditores appellauit antiqui-
tas ducta à fumo metaphora: qui vt repente magnum quiddã appa-
ret ita citissimè euanescit. Quoniã verò teterrimũ hoc hominum ge
nus aularũ regaliũ pestis & perniciosa, famam nõ modò malorum,
sed etiã bonorum principũ diuendentes, hocq; pessimo prætextu
diuitias sibi turpiter comparantes: cùm interim alijs atq; alijs polli
citi plerósq; fallant: videbatur promissionẽ ex hac causa factam tan
quam illicitam, non obligare, cùm tamen Imperator diuersum re-
sponderit. [y] tametsi enim multi impostores reperti sint, qualis ille
Thaurinus Verconius cuius Helius Lãpridius meminit. [z] Sunt ta-
men quamplurimi, qui bona fide agant, cœptúmque negotiũ fideli-
ter exequãtur, quod Theodosius suspicari mauult, [a] ex successu præ
sertim, cum non aliter exigi promissam pecuniam velit, quàm si per
occasionem suffragatoris promissor optata fuerit consecutus. [b]

Suffragia quomodò Romæ ferrentur.

Tabellæ suffragiorum ceratæ

Fumi venditores.

Thurinus Verconius.

o §. posteà aucto. s. hac l.
p M. Varro. lib. de ling. lati.
q Liuius lib. 5.
r Ascon. Pœdia. in acti. in Verrem.
s Cic. lib. 3. de legi.
t Cice. in Pisonem.
u Cic. pro Plancio & 5. Tuscula.
x l. unic. C. de suff.
y d. l. unic.
z Lãpridius in Alexandro Seuero.
a l. merito ff. pro soc. cap. estote de uerb. signi.
b d. l. unic. in prin.

§. ITEMQVE VT ESSENT.

Aediliũ munus.

Itémque vt essent, qui ædibus [a] præessent, in quibus [b]

A *Edibus*) Tam publicis quàm priuatis, & tam sacris quàm

omnia scita plebs deferebat:[c] duos ex plebe [d] cõstituerunt, qui etiam Aediles [e] appellati sunt. [f]

S V M M AE.

1 *Aedes.*
2 *Senatusconsulta in ædem Cereris.*
3 *Aedilium creatio.*
4 *Cereales.*
5 *Aedilium duo genera.*
6 *Aediles Curules.*
7 *Aedilium munus & potestas.*
8 *Aedificiorum cura.*
9 *Annona.*
10 *Ludorum cura.*
11 *Aedilitas primus magistratus.*
12 *Quæstura primus honor.*
13 *Aediles cur sic dicti.*

profanis. Nam Aediles curabant, vt publica priuatáque ædificia fierent, vtque templa, Fora, Basilicæ, Theatra, Curiæ & Mœnia, reficerentur, splendidísque operibus ornarentur, vt pote quibus totius vrbis tutela cõmissa erat. [a] Quamuis Pomponius hoc loco, verbum *Aedibus*, ad ædem sacram Cereris, referre videatur: in qua condebantur senatusconsulta, & plebiscita deferebantur.

a Cic. act. 7. in Verrem.

1 Quo † & illud aduersus Vallam [b] cognoscimus dictionem *Aedes*, in plurali non de domibus modo dici, sed etiam de templis. Cùm prius, inquit Tranquillus, apud superiores ædes supplicasset. [c] & Lyricus Romanus ostendens, tantum illis contemptam religionem inuexisse calamitatis, vt posteros pœnas dedisse oporteat, ait, [d]

Aedes in singulari & plurali.

b Laur. Val. lib. iij. cap. 7.
c Suet. in Claud.
d Hora. lib. iij. Carmi.

Delicta maiorum immeritus lues
Romana, donec templa refeceris.
Aedesq; labantes Deorum, &
Fœda nigro simulachra fumo.

Sanè ædem in singulari, pro templo duntaxat, solemus vsurpare. Epistola, inquit M. Cicero, in qua de æde Telluris me admones. [e] & alibi. Ex eo die, quo in ædem Telluris conuocati sumus, in quo templo, quantum in me fuit ieci fundamenta pacis. [f] sed tamen & nonnunquam pro domo. [g] In æde inquit M. Cicero, T. Anni.

e Cic. ad Q. Frat.
f Cic. ad Attic.
g l. ædem. C. locat.
h Cic. pro Cluentio

b *In quibus*) Aedibus sacris scilicet templum Cereris significans ad quod Aediles decreta senatus, & plebis scita deferebant.

c *Deferebat*) L. Valerio & M. Horatio Coss. Liuius institutum refert,
2 † vt senatusconsulta in ædem Cereris ad Aediles plebis deferrentur: quæ anteà Consulum arbitrio supprimebatur, vitiabanturque. [i] Leges igitur consulta senatus & scita plebis ad Aedilium curam pertinebant. quamuis posteà ad Aerarium, vbi & pecunia publica recondebatur, deferri, illicque asseruari cœperint.

Senatusconsulta in ædem Cereris.

i Liuius lib. iij.

d *Duos ex plebe*) Et hi quidẽ vt Aedium curam haberẽt. † Postmodum
3 enim ex patribus alij duo creati ludis faciundis, & hi Curules appellati. Deinde cũ Iulius Cæsar rerũ potiri cœpit, cõstituti alij duo
4 qui curã gererẽt annonæ forẽsis copiæq; cibariorũ. † Cereales ideo dicti.[k] nimirũ à Cerere, quę Dea frugũ existimatur. Aediles itaq; nõ ex patribus initio, sed ex plebe creabãtur. Posteà verò cùm plebs cõtentione maxima obtinuisset, vt alter ex cõsulibus plebeius esset: vicissímq; nobilitati, à plebe cõcessum, vt prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, ex patribus crearetur. cũq; recusassent Aediles plebis ludos maximos habere: Dictator populũ rogauit, vt Aediles ex patribus fierẽt, & hi Curules primũ vocati. Ita ab diutina ira, inquit Liuius, tãdẽ in cõcordiã redactis ordinibus, cũ dignã cã rem senatus censeret

Adiles curules

Cereales.

k §. deinde Cornelius. hac l.

Aediles ex patribus.

mc: ıcii

meritóq; id si quando vnquam aliâs, Deûm immortalium causa, libérer facturos fore, vt ludi maximi fierent. & dies vnus ad triduum adijceretur. recusantibus in munus Aedilibus plebis conclamatū à patricijs est iuuenibus se id honoris Deûm immortaliū causa, libenter acturos, vt Aediles fierent: quibus cùm ab vniuersis gratiæ actæ essent: factum S. C. vt duos viros Aediles ex patribus Dictator populum rogaret, patres authores, omnibus eius anni comitijs, fierēt. hactenus ille. [l]

l Liuius lib. 5. in fi.

Aediliū duo genera.
Curulis Sella.

e *Aediles)* † Aedilium duo fuisse genera satis constat. Plebeios,
5 qui minores censebantur: & † Curules qui magistratus nomen ha-
6 bebant. à sella eburnea incuruos pedes habente, cui insidebant Aediles ius dicendo, sic appellati. De vtrisq; tamen eodem die comitia habebantur. vnde Caius Marius postulans fieri Curulis, cùm repulsam passus esset, & statim assurgēs, minorē Aedilitatē peteret: quia arrogans esse videretur, vtraq; excidit: atque ita, quod alteri necdū contigerat, bis inquit Plutarchus, eodem die, repulsam accepit. [m]

m Plutar. in Mario

Aedilium cura & officium.

7 Quod autem † fuerit Aedilium Curulium munus, M. Cicero, per quàm lepidè explicat his verbis. Nūc sum designatus Aedilis, habeo rationem quid à populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum ceremonia, Cereri, libero, liberáq; faciendos. mihi Floram matrem populo, plebíq; Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cū dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq; esse faciendos: mihi sacram Aedium procurationem: mihi totam vrbem tuendam esse cōmissam, ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos antiquiorem in senatu dicendæ sententiæ locum, togámque prætextam, sellam curulem, ius imagines ad memoriam posteritatemq; prodendam. [n] Inde verba illa, veteris legis de Aedilibus.

n Cic. 7. Verri.

Suntóque Aediles, curatores vrbis 1 annonæ 2 ludorúmque solemnium. 3

Ollisq;, ad honoris amplioris gradum, is primus ascensus esto. 4

1 *Curatores vrbis.*

Aedificiorū cura ad Aediles

8 Procuratio † vrbis, & ædificiorum ad Aedilium curam adeo pertinuit, vt Cloacarū, viarum, aqueductuum, omniúmq; publicorum & priuatorum operum sui muneris esset, vt nimirùm prouiderent ea integra, munda, & incorrupta asseruari. de quibus ius reddebant, & edicta proponebant. [o] vnde & ante proprias ædes stercora cōngerere, strictim vetuerunt. Et Paulus noster, lectos emptos, cùm in via positi essent, Aedilem conscidisse refert. [p] ponderibus pariter, & mensuris præerant. ex ijs quæque iniusta, minora comperisset, frangi iubentes. [q] Quod & Iuuenalis significat, dum ait. [r]

o l. ult. ff. de uia public.

p l. lectos. ff. de pericul. re. uend.

q l. item queritur: §. si quis mēsuras, ff. locat.

r Iuuenal. Saty. 10.

Huius qui trahitur, prætextam sumere mauis.
An fidenarum, Gabiorúmque esse potestas?
Et de mensura, ius dicere, Vasa minora
Frangere pannosus vacuis, Aedilis vlubris.

Et Persius. [s]

s Persi. Satyr. 1.

Sese aliquid credens Italo, quod honore supinus
Fregerit heminas, Arreti Aedilis iniquas.

Eo deinde potestatis Aedilium dignitas prouecta est, vt feneratores coërcere, matronas probri accusare, in facta dictáq; inciuilia ani

maduertere, adeóq; in exilium agere possent. L. Villiũ Tappulum & M. Fundamũ, Aediles plebeios, aliquot matronas, apud populũ probri accusasse, quasdã ex eis damnatas, in exiliũ egisse, legimus. [t]

t Liuius lib. 25.

2 *Annonæ.*

9 Hoc verbo † annua vini, frumenti, cæterarũq; rerum alimonia cõtinetur: neq; enim annonæ appellatione rem tantùm frumẽtariam intelligimus, sed alia quoq; cibaria. Vnde M. Cicero scribit annonam futuram cariorem in macello, [u] & Tranquillus, annonam macelli senatus arbitratu temperandam censuit. [x] videtúrque deductum vocabulum ab anno, tãquàm sit anni alimonia: ne autem annonæ caritate aut pecunia Romana ciuitas laboraret, oportuit constitui magistratus, qui annonæ præessent. [y] quod primùm Aedilitij muneris fuit, nẽpè apparere frumẽtum, & ~~rouehei~~ e oleũ, cæterásq; fruges, in quibus alimonia vitæ consistit. Loca item violentiæ & libidini apta inhibere, ad Aedilium curã pertinuit. Quo nomine plurimum laudatur Nero, qui Aedilis, ne quid coctι præter legumina & olera, in popinis venderetur, arriter interdixit. [z]

Annona.

u Cic. lib. ij. de diuination.
x Suet. in Tiberio.
y l. ulti. ff. ad l. Iul. de annona.
z Sueto. in Nerone.

3 *Ludorúmque solemnium.*

10 Aedilium † præcipua cura fuit ludos vel ad placandos Deos, vel ob publicam populi lætitiam institutos, apparare: [a] quin & magnificentißimos impensa interdum publica aut ex multatitia pecunia, & nonnunquàm priuata ab Aedilibus ad conciliandum populi fauorem frequenter instauratos legimus. Namque Pompeius Aedilis creatus theatrum, quod sua impensa ædificauerat, exquisitißimis magnificentißimísque omnis generis ludis, proprio sumptu dedicauit. [b] L. Antonius item in Aedilitate ludos scena argentea fecisse, Plinius author est. [c] Ideóque ludos M. Cicero Aedilitium munus nuncupat. [d] Quamuis Quæstores quoque, & prætores, quo sibi populi Romani studium & beneuolentiam conciliarent, ludos & ipsi, nonnunquàm exhibuerint. vt Murena in prætura. Pleróſque etiam constat vt ludorum vitarent sumptus, Aedilitatem non petijsse, quod in causa fuit, vt Mamercus homo ditißimus, quia non sine auaritiæ suspitione, Aedilitatem prætermisisset, in consulatu passus sit repulsam. [e] Illud quoque datum Aedilibus negotium Liuius scribit, vt animaduerterent, ne qui nisi Romani Dij, néue quo alio more, quàm patrio, colerentur. [f] vnde eorum edictis cautum vt Iudæorum Aegyptiorúmque sacra & ceremoniæ ex ciuitate profligarentur, quin & id procedente tempore honoris accesſit Aedilibus, vt cùm vrbs pestilentia laboraret, maiestas cõsularis imperij ad Aediles decideret. [g] Neque verò præteritione dignum est, quod à iurecõsultis nostris & M. Cicerone accepimus. Aedilitij quoque muneris fuisse prouidere, ne quid occulti vitij, latentisq; morbi in re diuendi dita esset: [h] aut si esset, palam id enuntiare venditor teneretur. [i]

Ludorum cura ad Aediles.

a Cic. act. 7. in Verrem.
b Ascon. Pœdianus
c Plin. lib. 33. ca. iij.
d Cicer. ij. offic.
e Cicer. ij. offic.
f Liuius lib. iiij.
g Liuius lib. iij.
h Cic. iij. offic.
i l. j. ff. de edil. edi.

4 *Ascensus esto.*

11 Fuerunt † quondam Aediles minimi magistratus, ac proinde adolescentes Romę prima rommendatione Aedilitatem consequebantur. vnde & Pub. Cornelius Scipio, cui post Africanus cognomen fuit, Aedilis Curulis, cũ vix dum ex ephebis excesſisset cũ M. Cornelio Cethego creatus est. cui rũ obsisterẽt tribuni plebis negãte rationẽ eius habendã esse, quod nondũ ad petendũ legitimã ætatẽ nactus esset, versutè respondit, *Si me omnes Quirites, Aedilem facere volunt, satis annorum habeo.* tãtóq; inde fauore ad suffragiũ ferendũ in tribus discursum est, vt tribuni repẽtè incœpto destiterint. [k] Sanè verò per Aedilitatem, gradus ad ampliores honores fiebat: ante quàm tamen

Aedilitas primus magistratus.

k Liuius lib. 25.

Quæstura primus honor.

12 Quæsturam † primum gradum honoris M. Cic. dixit. [l] Et Pœdianus, Senatoris inquit prima administratio, erat quæstorem fieri, prouinciæ curam gerere, pecuniæ publicæ in vsus diuersos erogandæ. [m] nostérque Vlpianus ingressum & primordium quasi gerendorum honorum, Quæsturam nuncupauit. [n] Cæterùm non erat quæstura ex magistratuum ordine: vt interim noscamus nihil pugnæ esse inter hæc Ciceronis loca. siquidem primus gradus honoris, non magistratus esset quæstura: quinimò aliquibus in locis non habetur inter honores. Aedilitas verò primus est magistratus. Deinde prætura, post Consulatus. ex in Censura sanè verò de P. Licinio Crasso pontifice maximo legimus, ex Aedilitate gradum eum ad censuram fecisse: cùm nec prætor ante, nec consul fuisset, quàm Censor est factus. [o] Enimuerò M. Fuluius, & M. Curius tribuni plebis T. Quintium Flaminium ex quæstura consulatum petentem, vel ex eo impediebant, quòd dicerent iam Aedilitatem, præturámque, fastidiri: nec per honorum gradus nobiles homines ad consulatum tendere: sed transcendendo media imis summa continuare, qua de re, senatum ita censuisse Liuius scribit. Qui honorem quem sibi capere per leges liceret, peteret: in eo creandi quem velit, pupulo potestatem fieri, æquum esse. [p] Sed tempestiuũ est vt Pomponij literam repetamus.

Aediles cur sic dicti.

f *Appellati sunt*) † Ab ædibus, quarum procuratio eis commissa 13 principio fuit, Aediles dictos Pomponius significat. Sunt tamen qui ab adeundo nuncupatos existiment, quasi Aediles euphoniæ & sonitus iucundioris gratia, è litera interposita. [q] Quo enim tempore plebs à patribus secesserat, cùm tribunos sibi creassent, à senatu quoque impetrasse, vt quemadmodum Patricij, consules & prætores habebant, qui ius redderent: ita & ex plebe crearentur, qui tribunitiæ potestati veluti succenturiati subministrarent ea plebi, quorum indigeret: iudicarént que causas, quas ipsis permitterent: vt ab ijs qui ope aliqua egerent, facilè possent adiri. Cui sententiæ satis conuenit quod Halicarnasseus scribit, tribunos in prima plebis secessione creatos à senatu obtinuisse, vt boniviri quotannis ex plebe crearentur, qui plebeculæ controuersias aditi iudicarent, dirimeréntque. [r]

l Cicer. j. Verri.

m Ascon. Pœdia. j. actio. in Verrem.

n l. unic. in fi. ff. de offic. quæstor.

o Liuius lib. 27.

p Liuius lib. 32.

q Theophilus in §. pretrorũ. de iur. natura.

r Halicarnas. lib. 6

§. DEINDE CV'M AERARIVM.

Aerarium.

Deinde cùm ærarium [a] populi auctius esse cœpisset, [b] qui illi præessent, constituti sunt Quæstores, [c] dicti ab eo, quòd inquirendæ, & conseruandæ pecuniæ causa, creati [d] erant. Et quia, vt dicimus, [e] de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea Quæstores constituebantur à populo, qui ca-

a 1 *Aerarium*) † Aerarij verbo, pecunia publica populi Romani, quæ ex tributis & vectigalibus cõstabat, hîc significatur: quamuis & nonnunquàm locum, in quo talis pecunia cõdebatur & asseruabatur, Aerarij nomen designet: quod in æde Saturni Valerius Publicola constituit. [a] iniquum existimans in priuatam domum publicas pecunias inferri. Itaq; ab ære quod

a Plutar. in Publicola.

intra Saturni ædem seruabatur, Aerarij, inquit M. Varro, appellari cœpit.[b] eo videlicet tempore quo Romani solo rudi ære nõ etiam insculpto numismate, aut argento signato, vtebantur.

b Varro libr. j. de ling. lat.

3 Primos † autem numos ex ære fuisse constat, Ouidius.[c]

c Ouid. lib. i. Fasto.

Aera dabant olim, melius nunc omen in auro est:

Victáque concessit, prisca moneta nouæ.

3 Sic † & milites Aerarij, ab ære dicti sunt, quòd æs, hoc est stipẽ & pecuniam acciperent.[d] Aedem porrò Saturni præ cæteris elegerunt Romani: quoniam aureo illo sæculo, quo Saturnus vixit, Italiámque incoluit, nullum in eius finibus furtum commissum perhibeatur, aut quia nihil erat (ait Macrobius) sub illo cuiusquam priuatum.[e] nam vt Vergilius scribit,[f]

d Varro libr. j. de ling. lati.

e Macrob. lib. j. Satur. cap. 8.

f Verg. lib. 1. Georgico.

Nec signare solum, aut partiri limite campum,
Fas erat.

pitalibus rebus[f] præessent. hique appellabantur Quęstores[g] parricidij.[h] quorum etiã meminit lex xij. tabul.

SVMMAE.

2 *Aerarium.*
2 *Numi primi ex ære.*
3 *Aerarij milites.*
4 *Aerarium sanctius.*
5 *Vicesimarium aurum.*
6 *Aerarium militare.*
7 *Fiscus & Aerarium.*
8 *Quæstores quando creati.*
9 *Quæstorum numerus.*
10 *Quæstorum variæ species.*
11 *Quæstores urbani.*
12 *Quæstores militares.*
13 *Capital, & Capitale.*
14 *Quæsitores.*
15 *Quæstores parricidij.*
16 *Parricida.*

Numi primi ex ære.

Aerarij milites.

Ac ideò tutissimè eius Dei tutelæ communis pecunia crederetur, sub quo fuissent cunctis, vniuersa communia. Alias huiusce rei ra-
4 tiones Plutarchus memorat.[g] † Fuit apud veteres sanctius quoddam ærarium, ex quo videlicet, nihil promi licebat, nisi extremas necessitates. Attulit mandata ad consules, inquit M. Cicero, vt Romam venirent pecuniam de sanctiore Aerario proferrent.[h] il-
5 licque reposita pecunia † aurum vicesimarium dicebatur, quod ex vicesimis collectum esset: legi enim, à C. Martio consule latæ, de vicesima vænalium, & manumittendorum mancipiorum patres autores fuêre: quoniam, inquit Liuius, inopiæ ratio sic non par num vectigal addebatur.[i] & alibi, Cætera expedientibus ait, quæ ad bellum opus erat consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore Aerario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit.[k] Ae-
6 rarij † quoque militaris Tranquillus mentionem facit. id referens ab Augusto, eum nouis vectigalibus constitutum: à militibus, quorum causa institutum fuit, sic dictum: ex eo enim pecunia dunta-
7 xat militibus impendenda promebatur.[l] † Aerarium autem à fisco sic pridem distinximus, vt fiscus, pecuniam principis, Aerariũ, publicam populi pecuniam notet.[m] Plinius ad Traianum. At fortasse, inquit, non eadem seueritate fiscum, qua ærariũ cohibes: imò tanto maiore, quãto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis.[n] & de Adriano Spartianus. Damnatorum bona in Fiscum priuatum redigi vetuit: omni summa in ærario publico recepta.[o] & alibi. Quæ Antoninus in priuatum Aerarium congeri noluit: quare senatu pręcipiente, in Aerarium publicũ sunt relata.[p] Prætereà Trãquillus

g Plut. in Proble.

h Cicer. libr. 7. ad Atticum.

i Liuius lib. 7.

k Liuius lib. 27. dixi. §. ex his auditoribus. s. hac l.

l Sueto. in August.

m libr. 6. Miscella. cap. 19.

n Plin. in Panegyrico Traiani.

o Spartianus in Adriano.

p Spart. in Auid.

Aerariũ sanctius.

Vicesimariũ aurum.

Aerarium militare.

Fiscus & Aerarium.

quillus, templũ Veneris Erycinæ, in Sicilia vetustate collapsum, vt ex Aerario pop. Romani reficeretur, Claudiũ authorem fuisse tradit. q Vt mirũ videatur cur econtrà Asco. Pœdianus Fiscũ, pro pecunia Reipublicæ, Aerarium, pro priuata principis, acceperit. r Verumenimuerò nõ temerè licebat olim ex ærario pecuniã capere. nã que Prætores quinq; (vt M. Cicero indicat) tres Quæstores, & quatuor Mẽsarios præsentes esse oportebat, priusquã vllus inde nummus moueri posset. f ad quã formulam verba Liuij fortasse referẽda veniunt scribentis, Scipionem à Quæstoribus, qui contra legem ex ærario quicquam promere non audebant, claues poposcisse: ærariúmq; aperturum se dixisse, qui vt clauderentur effecisset. t

Pecunia quo modò ex ærario moneretur.

q Suet. in Claudio. r Ascon. Pœdia. ij. act. in Verrem.

f Cice. pro L. Flac.

t Liuius lib. 38.

b *Cœpisset*) Auctis nimirùm populi Romani vectigalibus, & post propagatum longè latéq; imperium, quæstu vberrimo ex prouincijs proueniente.

12 Quæstores quando creati.

c *Quæstores dicti*) † Quæstores à Tullo Hostilio tertio Romano-

8 rum rege primùm in rempublicam inductos Vlpianus scribit. u & Cor. Tacitus, Regibus Romæ imperantibus, quæstores ait institutos fuisse. x Quod tamen ad Romuli & Numæ secula quidã retulerunt. Nã Gratianus quem Vlpianus refert, Romulum & Pompiliũ Numã duos habuisse quęstores, populi suffragio creatos tradit. y Verũ vt dubiũ est, inquit ille, an Romulo & Numa regnantibus, Quæstores fuerint: ita Tullij Hostilij tẽpore fuisse quæstores cõstat. z Põponius tamen hic consulum seculo hũc honorẽ erectũ fuisse asserere videtur, quem & Liuij testimoniũ iuuerit. Consules, inquit, nũquam fuerant, regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium nec nomen fuerat, apud patres esse cœpit. Tribuni plebis, Aediles, quæstores, nulli erant: institutum est vt fierent. a Nec ab hac sententia Plutarchus abhorret. Valerium Publicolam post conditum

u l. unic. ff. de offic.

x Cor. Taci. lib. 11.

y Gratia. lib. de potestatibus.

z d. l. unic.

a Liuius lib. iiij.

Quęstorum numerus.

9 in ædem Saturni Aerarium tradens, populo concessisse, † vt quæstores duos creare posset. Cumq;, inquit, primi creati sunt P. Veturius, & M. Minutius, ac pecuniæ permultæ coactæ, centum enim & triginta millia, in ærarium redacta sunt, orphanis & viduis remisso tributo. b Exinde constat quatuor Quæstores factos, qui publicæ pecuniæ in vrbe & ærario præessent duos: & qui consulibus ad belli ministeria præsto forent, duos alteros. ac tandem adauctis Reipublicę Romanæ facultatibus, sex creati sunt. Procedentéq; tempore lege Syllæ, eo vsq; fertur Quæstorum ampliatus numerus, vt viginti fierent. c Quæstores, inquit Tacitus, regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex curiata ostendit ab L. Bruto repetita. mãsitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primùm Valerius posthumius, Aemilius Mamercus lxiij. annos, post Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur. deinde gliscẽtibus negocijs duo facti, qui Romæ curarent. mox duplicatus numerus stipendiaria iam Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Post lege Syllæ xx. creati supplendo Senatui, cui iudicia tradiderat. & quamquam equites iudicia recuperassent. Quæstura tamen, ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur donec sententia Dolabellæ, velut venundaretur. d Sed & cùm ad multum tempus ex gente patriciorum quæstores tantùm crearentur: Cn.

b Plutarchus in publicola.

c Liuius lib. iiij.

d Cornel. Taci. lib. 11. Annalium.

Quæstorum varia genera.

10 Cornelio Coss. & L. Furio Medullino Coss. † plebei Quæstores fieri cœperunt, e Anno conditæ vrbis cccxlvj. Hinc prætereà apparet Quæstores non vnius generis fuisse. Nã qui ærariùm Romę

e Liuius lib. iiij.

Quęstores vrbani.

11 curabant, † vrbani dicti sunt: qui præter quàm quòd Aerarij vectigaliúq; populi Romani, eiúsq; quod publicè vel priuatim erogandũ

f Liuius lib.7.

erat, curam habebant: exeuntibus ad bellum Consulibus, vel alijs Imperatoribus militaria signa ex ærario promebant.[f] Hæc omnia inquit Liuius, adeò maturè perfecta accepimus, vt signa eo ipso die à Quæstoribus ex ærario prompta, delatáq; in căpum, quarta diei hora, mota ex căpo sint, exercitúsq; nouus măserit ad decimū lapidē.[g] Augustus tamen ærarij curā, à Quæstoribus, ad prætores postea transtulit,[h] ac demū à quæstoribus ad præfectū ærarij, eadē cura trăslata est.[i] Porrò aūt vrbani quæstores, nullo imperio fungebătur: quippè qui nec prehensionē, nec vocationē, & ita nec lictores, nec viatores haberent. vnde nec magistratus erant.[k]

g Liuius lib.iij.
h Suet.in Augusto.
i Aul.Gell.lib.13.
k M.Varro lib.21. rer. human. Aul. Gell.lib.12.

Quæstores militares.

12 † Fuerunt & quæstores militares comitădæ rei militari primū creati: qui cū cōsulibus prætoribus aut alijs Imperatoribus ad administrandă rē pecuniariă in necessarios belli vsus erogandă, & captiuă prædă, ac quicquid inde auri, argētiq; aduenirei, in rationes publicas referendū. horū munus erat vectigalia pop. Romani in prouincia exigere: militibus stipēdia præbere, singuláq; expēsa, & accepta publicis rationibus inferre. Quæ cū sine imperio & potestate, facilè nō pos. ēt explicari: cōcessum est vt lictores haberent, vtq; vestē cæteráq; magistratus insignia in prouincijs ferre, ac de istiusmodi negocijs ius dicere possent. Quod M. Ciceronis verba significăt. Nă simul ac me, inquit, Dirrachiū attigisse audiuit Plancius (is aūt tū quæstor erat) statim ad me lictoribus dimissis insignibus abiectis, veste mutata profectus est,[l] & paulò post. Vi me inquă Plăcius & cōplexu suo retinuit: multósq; menses à capite meo non discessit, abiecta quæstoria persona comitísq; sumpta. Sed de quæstoribus nos plura commodiore loco.[m]

l Cice.pro Plăcio.
m in rub. & l.uni. ff. de offi. quæst.

d *Creati sunt*) Inquirendæ & conseruandæ publicæ pecuniæ causa certos homines præfici oportuit: ne leuioribus ijs occupationibus consules distenti, à cura grauiorum rerum auocarentur. tum etiă, ne si feruerent auaritia, ansam haberent ærario sibi permisso male faciendi.

e *Vt diximus*) In §. exactis deinde.

Capital. Capitale.

f *Capitalibus rebus*) Hoc est criminibus, quæ capitis pœna luuntur.
13 sic † enim Capitale, & per apocopen Capital, Festus Pompeius definiuit facinus esse, quod luitur pœna capitis. Capitalia verò crimina dicuntur, ex quibus pœna mors, aut exilium est.[n] sic dicta quòd per id pœnarum genus caput eximatur de ciuitate.[o]

n l. sed & si quis. §. j. ff. si quis ca.l. edicto. §. rei. ff. de bono. posseß.
o l.ij. ff. de pœn.

Quæsitores.

g *Quæstores parricidij*) Hos Asco. Pœdianus mauult Quæsitores nūcupare, quòd iudicijs criminalium quæstionum præessent.[p] Vt & Vergilius, Minoëm capitalium rerum apud inferos iudicem dixit.[q]

Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.
Quæsitor Minos vrnam mouet: ille silentum
Conciliúmq; vocat, vitásq; & crimina discit.

Et Claudianus.[r]

Quæsitor in alto
Conspicuus solio pertentat crimina Minos.

p Asc. Pœd. ij. act. in Verrem.
q Vergi. lib. 6. Aeneid.
r Claudi. lib. iij. de raptu Proserpinæ.

Quæstores parricidij.

15 Quæstores † ergo Parricidij, capitis reos agebăt, de capitalibus rebus inquirebant, & quæstionibus ac tormentis subijciebant: adeóq; vt arbitror ego de sontibus pœnas ad mortem etiam vsq; exigebăt. nam & idcircò suffectos Quæsitores Pōponius ait, quòd animaduersionem in caput Romani ciuis Consules non haberent. Ergo quod Consulibus prohibitum, Quæsitoribus permissum fuit. licet intercursu temporum alia successerit damnandi reos ratio: nimirum per iudicum sortitionem, vt Pœdianus explicat.[s]

s Asco. Pœdia. in orat. pro Milone.

Parrici

Parricida.

h *Parricidij*) †Parricidam veteres quemcunq; dixerunt, qui homi nem aliquem occidisset, quasi parem cæcidisset. Illud etiam Romuli proprium, inquit Plutarchus, quòd cùm nullam parricidæ pœnã definijsset, homicidium omne, parricidium nucupari voluit: quod hoc impium ac nefarium, illud autem impossibile esse duceret. Inde lex Numæ, *Si quis liberum hominem morti sciens duit, parricida esto.* Et parricidium hic pro homicidio ponitur. Quod & Festus euidens facit in hæc verba. Parricidij Quæstores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quærendarum. Nam Parricida, non vtiq; dicebatur is qui parentem occidisset: sed qui qualemcunq; hominem, & Grammaticorum peritissimi censent, Parricidæ nomẽ, tam à pari, quàm à patre deduci posse. Vsitatiùs tamen est hodie vt is Parricidæ nomen referat, qui parentem interemit. [u]

† Plut. in Romulo.

u l. j. & tot. tit. ff ad l. Pom. de par

§. ET CVM PLACVISSET.

Et cũ placuisset leges quoque ferri: [a] latum est ad populum, [b] vt omnes magistratus se abdicarent, [c] & decemuiri cõstituti [d] sunt, anno vno. [e] Hi [f] cùm magistratum prorogarent sibi, [g] & rem iniuriosè tractarent, [h] neq; vellẽt deinceps sufficere magistratus, [i] vt ipsi & factio sua [k] perpetuò occupatam rempublicã retinerẽt: [l] nimia atq; aspera dominatione, eo rempublicam perduxerunt, vt exercitus à Republica secederet. Initium Secessionis [m] fuisse dicitur Virginius [n] quidam qui cùm animaduertisset Appium Claudium [o] cõtra ius, [p] quod ipse [q] ex vetere iure, [r] in duodecim tabulas trãstulerat, vindicias [s] filiæ suæ à se [t] abdixisse. [u] & secundum eum: [x] qui in seruitutem suppositus, ab eo petierat, dixisse: [y] captumque amore virginis. [z] Omne fas ac nefas miscuisse: [a] indignatus, [b] quòd vetustissima iuris obseruantia, [c] in persona filiæ suæ defecis-

Legati ad petendas leges.

a *Ferri*) Anno ab eiectis regibus lvj. & ab vrbe condita ccc. Spurio Tarpeio Capitolino, & A. Aeternio Frontinali Coss. cum renouatũ esset Romę de plebeijs legibus certamen, quibus petebant Tribuni plebis, vt patricij tenerẽtur. Contrà verò Senatus neminem, nisi ex patribus daturum legem contenderet. Hic tandem finis certaminis fuit: vt ex plebe & ex patribus communiter crearentur, qui Senatui, populóq; Romano vtilia ferrẽt. Cumq; de ferendis legibus conuenisset: & de latore tantùm, inquit Liuius, discreparet: †missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus iussiq; inclitas Solonis leges describere, & aliarum Gręciæ ciuitatum instituta, mores, iuráq; noscere. [a] Cũ autem redijssent post duos annos cum Atticis legibus legati, placuit scribẽdarum & ferẽdarum legum, initium fieri: ac proin

† Liuius. lib. iij.

de Decemuiri creati, legéq; lata cautum ne quis eo anno alius magistratus esset: vt sequitur.

b *Latum ad populum*)

2 Ferre † ad populum tum dicitur legislator cùm legem in mediũ profert. Tulerunt igitur ad populum Tribuni, vt populus scisceret, iuberétq; omnes, qui cùm imperio essent, magistratu sese abdicare: vt Decemuiri legibus ferendis crearentur. Et ne quis illo anno magistratus esset, præter Duumuiros. Vnde & Tribunitia potestas sublata, quæ tamen per Dictatoris imperiũ non abrogabatur. Porrò legum ferendarũ moré explicatè, ni fallor suprà digessimus. [b]

b §. deinde cùm esset. in fi.

c *Se abdicarent*) † Ma

3 gistratu se abdicare, est magistratũ deponere. Vnde legẽdum *magistratu* non *magistratus*, noster Budæus cẽset: quamuis fortassè non valdè necessarium fuerit vulgatam lectionem immutare: cùm & latinè præsertim iurisconsultis, dicatur magistratus se abdicare: imperio scilicet quod habet. Etenim Vlpianus, legatus Cæsaris, inquit, abdicando se non amittit imperium. [c]

c l. pe. ff. de of. præsid.

d *Decemuiri constitu ti*) Anno ab exactis regibus lix. & conditæ vrbis ccciij. contigit, hæc status reipublicæ Romanæ mutatio, à Consulibus ad Decẽviros: quemadmodũ

set. Vtpote cũ Brutus qui primus Romæ consul fuit:[d] vindicias[e] secundum libertatem dixisset, in persona Vindicij[f] Vitelliorum serui,[g] qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat,[h] & castitatem filiæ suæ, vitæ quoque eius præferendam putaret:[i] arrepto cultro de taberna[k] lanionis[l] filiam interfecit.[m] in hoc scilicet,[n] vt morte virginis cõtumeliã stupri arceret: ac protinus recẽs à cæde,[o] madensq; adhuc filiæ cruore,[p] ad commilitones[q] confugit: qui vniuersi de Algido monte,[r] vbi tunc belli gerendi causa legiones[s] erãt: relictis ducibus[t] pristinis, signa[u] in Auentinum[x] transtulerunt,[y] omnísq; plebs vrbana mox eodem se contulit: ita populi cõsensu, partim Decemuiris in carcere necatis,[z] partim in exilium actis,[a] rursus Respublica suum statum recepit.[b]

Ferre ad populum.

Abdicare se magistratu.

Decem virorũ creatio prima.

SVMMAE.

1 *Legati ad petendas leges.*
2 *Ferre ad populum.*
3 *Abdicare magistratu.*
4 *Decemuirorum creatio.*
5 *Annus, & quot diebus constet.*
6 *Mensis Martius, dicatus Marti.*
7 *Menses additi à Pompilio.*
8 *Intercalaris mensis & annus.*
9 *Bissextus,*
10 *Annus uertens.*
11 *Lunaris annus.*
12 *Lictores cxx.*
13 *Decemuirorum libido.*
14 *Factio, Factiosus.*
15 *Secessio prima & secunda,*
16 *Appij Claudij gesta.*
17 *Vindiciæ.*
18 *Vindex.*

ab Rc

ab regibus ante ad cō-
4 sules venerat. † Ad describendas igitur leges Atticas, quas retulerunt legati, & ferendas, quæ Senatui populóque Romano vtiles viderentur, abrogatis eo anno magistratibus omnibus, Decemuiri sine prouocatione creati sunt. Appius Claudius Sabinus, T. L. Genutius, P. Sestius Vaticanus, T. Veturius Cicurinus, C. Iulius Tullus, A. Manilius, P. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius, Albus, P. Oratius Puluillus, & T. Romulius Vaticanus. omnes ex Patribus. nam & hoc à plebe tandem Patricijs concessum dum ne lex Acilia de Auentino, aliaq; sacratę leges abrogarentur. Hoc autē ordine Decemuiri, sicuti Liuius scribit, rempublicam moderabantur. [d] Nam decimo die singuli ius reddebant, tumq; penes præfectum iuris, fasces duodecim erant. Collegis nouem singuli accensi apparebant. Cumq; promptum hoc ius, velut ex oraculo incorruptum, pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decē tabulis, populum ad cōcionem vocauerunt: & quod bonū, faustūq; ipsis liberísq; eorum esset, ire & legere propositas leges, iusserunt. cōtestantes, se quantum decem hominum ingenijs prouideri potuit, omnibus summis, infimísq; iura æquasse. Ita Centuriatis comitijs decem tabularum leges latæ sunt. Vulgatur deinde rumor duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posset corpus vniuersum iuris populi Romani. Quocirca sequenti anno Decemuiri iterum creati sunt Appius Claudius Sabinus (ij qui semetipsum, cùm haberet comitia nouo pessimóq; exemplo creauit: solúsq; sibi continuauit imperium) L. Minutius Augurinus, M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Pœtilius, T. Antoninus merenda, Cæso Duillius, Sp. Oppius Cornicen, & M. Robuleius.

Decēuiri quo ordine ius redderent.

d Liuius lib. iij.

Decemuirorum secunda creatio.

c *Anno vno*) Quo elapso, & propositis legibus decem tabularū, cū illis nō nihil deesse videretur, sub colore Romani iuris absoluēdi fuerūt, sicuti dictū est, alij Decēuiri creati. Sed postulat hic locus, vt de anno & eius dierū, mensiūq; numero, pauca dicamus. Annus ab anno, id est circulari solis reuolutione, inquit Varro, dictus est: aut vt Atteius Capito tradit, ab an, quod est circū, quasi circum natās, quē ideo Homerus pingit sub figura Draconis, caudam suam mordentis: ad idq; respiciens Vergilius ait.[e]

Annus curs sic dictus.

e Vergil. lib. ij. Georgi.

Redit agricolis, labor actus in orbem:
Atq; in se sua per vestigia voluitur annus.

Equidē sub Romulo cōstat Annū decē tātū mēses habuisse. Ouid.[f]

Annus decē constabat mēsibus.

f Oui. lib. j. Fasto.

Tempora digereret cum conditor vrbis in anno.
Constituit menses quinq; bis esse suo.

Scilicet arma magis, quàm sidera Romule noras:
Curaq; finitimos, vincere maior erat.
Est tamen & ratio, Cæsar, quæ mouerit illum:
Erroremq; suum, quo tueatur habet.
Quod satis est vtero, matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit, temporis esse satis.

g Oui. lib. iij. Fast.

Et alibi. g

Nec totidem veteres, quot nunc habuere calendæ.
Ille minor geminis mensibus annus erat.
Annus erat decimum, cùm luna receperat orbem.
Hic numerus magno tunc in honore fuit.
Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus,
Seu quia bis quino, fœmina mense parit.
Seu quod ad vsq; decem numero crescente venitur.
Principium spacijs sumitur inde nouis.

Mensis Martius dicat⁹ Marti.

h Oui. lib. iiij. Fast.

6 Eodēq; tēpore, Annus à mēse Martio ducebat initiū. † nā cum mē-
sem genitori suo Marti, Romulus dicauit, & sequētē Veneri, Oui. h

Vtq; fero Marti, primam dedit ordine sortem:
Quod sibi nascendi, proxima causa fuit.
Sic Venerem gradibus multis in gente receptam,
Alterius voluit, mensis habere locum.

Menses duo additi à Pompilio.

i Macrob. lib. j. Saturnal. c. 12.

k Liuius lib. j.

Verum cùm is decem mensium numerus, neq; solis cursui, neq; lu-
7 næ rationibus, cōueniret: † Numa Pōpilius Romuli successor duos
addidit menses, Ianuariū scilicet, ac Februariū. Hunc xxviij. dierū,
illū xxix. efficiens. ita annū constituens ccclıiij. dierū. qui proprius
Græcorum annus, fuisse videtur. i Atq; ita vt Liuius scribit, Pōpi-
lius annū in duodecim mēses, ad cursum lunæ, cōfecit. quē, inquit,
quia tricenos dies singulis mēsibus Luna non explet: desúntq; dies
solido anno, qui solstitiali circū agitur orbe, Intercalares mensibus
interponēdo, ita dispēsauit: vt vicesimo quarto quoq; anno, ad me-
tam eandē solis, vnde orsi essent plenis annorū omniū spacijs, dies
congruerent. k Itaq; cū dimensio illa ccclıiij. dierum, cursui solis nō
responderet: qui ccclxv. diebus, & quadrante, hoc est sex horis, cōfi-
citur. dies vndecim cum quadrāte cōponi, intercalariq; cū reliquis
diebus oportebat, quod cū difficulter fieri quadrās ille pateretur.

Mensis intercalaris.

Annus intercalaris.

Annus vertens.

Intercalatio pōtificibus cōcessa.

l Herodo. li. ij. qui Euterpe inscribitur.

8 Mēsis † intercalationē, velut cōmodiorē Græci, & hos Numa sequu
t⁹, elegerūt. sed mēsem illū, nūc xxij. nūc xxiij. dierū esse & alternis an
nis, sic variè interseri cōueniebat. vñ Græci annos sic intercalādo cō
stituebāt. vt intercalando facerent alternos xij. mēsiū, alternos xiij.
vtrūq; annū separatū vertētē, coniunctū verò Magnū annū, vocā-
tes. Alij verò scribūt Græcos nō alternatim, sed tertio quoq; anno,
intercalarē mēsem tēporis gratia introduxisse. l Planè Romani ne
gociū hoc intercalādi, pontificibus permiserunt: qui tamen cōcessa
sibi potestate nōnūquā sunt abusi, vel per odiū gratiáue, vt celerius
aliquis abiret magistratu, aut alter diutius fungeretur: vel publici re
dēptores anni magnitudine grauius luci ū referret, mēsem ex libi-
dine intercalantes: id est inserentes & adijciētes. quod enim calaro,
hoc est conuocato populo pronūtiaret pōtifex mēsem interserē-
dū intercalaris dictus est, cuius cōstitutio ex arbitrio pontificū pē-
dēs, cùm non satis cōstaret, hominūq; animos nimis implicare, C.

Intercalaris mensis cur sic dictus.

Iulio

Iulio Cæsari tum pontifici maximo visa esset: sublato hoc intercalario mense, anno Numę, hoc est ccclv. diebus decē adiecit dies. Vt annū quidem ad Solis cursum formaret, instituēs peracto quadriēnij circuitu, diē vnū (vbi mēsis quōdā solebat) intercalari, seu inseri, qui

Bissextus.

9 Bissextus † vocatur. quia scilicet post eū qui sextus calēdas Martij est insertus, efficiatur vt quinto quoq; anno, Februarius duos habeat dies, qui vno nomine appelletur, Sexto calēdas Martias, quod eleganter Celsus significat, dū ait, id biduū pro vno die haberi: & ideo qui sexto calēdas Martias, anno bissextili natus est, siue priore siue posteriore die nasci eū cōtigerit, dīc natalē, sextū calendas Martias habere. m Quod prima frōte durū videtur. vt scilicet qui xxv. die Februarij, quoties intercalatur æditus est, sequētibus annis diē xxiiij. habeat natalē, sed tamē hoc Celsus admittēdū vel ex eo docet, q duo illi dies in vnū coalescāt, & pro vno habeātur. subijciēs inde, paterē natum vj. calēdas Martias, eo anno, quo intercalatū nō est, aduenientē postea Bissextili die, priorē hoc est xxiiij. natalē esse. n Hæc autē lōgius fortasse quā par esset repetita, demonstrāt. quālibet olim variarint veteres in ciuili anno statuēdo, hoc tamē omnibus propositū fuisse, vt annū solis reditu metirētur. hoc est eius trāscursu tēporis,

Locum bissextus explicata.

m l. cùm bissextum. ff. de verb. signifi.

n d. l. cū bissextum.

Annus vertens.

10 quo sol xij. signa percurrēs, eodē vnde profectus est redit: † quē annū idcirco vertentem plerique dixerūt. quāuis re ipsa, inquit Macrobius, cū ad idē vnde semel profecta sunt, cūcta astra redierint, eādēq; totius cœli descriptionē lōgis interuallis retulerint, tum ille verè vertens annus appellari potest. in quo vix audeo dicere, quā multa hominū secula teneantur. & paulopost cuiusquidē annī scito nōdū vixesimā partem, esse conuersam. o Verum hic annus, solet vsitatius mundanus dici, vt idem author est. Nos cum veteribus anni verbo solarem intelligimus, intra quē scilicet cæli ambitum, sol plus minus lustrat, quem Vergilius magnum quandoq; dixit. p

Vertens annus.

Mūdanus annus.

o Macro. lib. ij. Satur. c. 11.

p Virgi. lib. iij. Aeneid.

Interea magnum, Sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hyems, Aquilonibus asperat vndis.

Lunaris annus.

Aegiptij anni inuentores.

11 Ad differentiā scilicet † anni Lunaris, & eius cōparatione, qui sanè breuis est, vtpote qui mēse cōficiatur, & ideo mensis lunæ annus dicitur. nā tāto tēpore luna cæli ambitū percurrit, & eo redit, vnde primū est digressa. Omniū porrò hominū Aegiptij se primos annū cōperisse, eūq; in duodecim tēporum menses distinxisse gloriātur: idq; ex astris trecenos nāq; dies singulis mensibus cōstituerūt, huic numero quotānis quinos dies adijciēres. Vnde eis ratio circuli tēporū constat, eodem redeuntis. q Sed nos quoq; vnde profecti sumus reuertamur.

q Herod. lib. ij. qui Euterpe. inscribitur.

f *H)* Decemuiri secundo creati. nā primi officio suo honestè perfuncti sunt. quippè qui perlatis legibus x. tabula. cēturiatis comitijs sua spōte magistratu abierunt: nisi quod Appius Sabinus ex primis, vnus, cùm haberet comitia sibi continuari imperium procurauit.

Magistratus quo tēpore deponebantur.

Lictores cxx.

g *Prorogarent sibi)* Cum sub perficiendarū legū velamēto fuissent altero anno Decēuiri creati magistratū tertij anni callido ingenio sibi vsurparūt: dicentes se nō in annū creatos, sed donec leges quæ deessent, perferrētur, & die, quo deponere magistratus mos erat nimirū Idibus Maijs repēte singuli cū duodecim fascibus pdiere: cū tñ priores decēuiri seruassent, vt vnus tātū fasces haberet, & hoc in
12 signe regiū in orbem per omnes suā cuiusq; vicē iret. † Itaq; cētū viginti lictores forū impleuerūt, cū fascib9 secures alligata pferentes. Vnde multiplicat9 terror nō infimis solū sed etiā primoribus patrū.

Decemuirorū crudelitas.

h *Inuidiosè tractarent)* † Omnia libidinibus proprijs agitantes. In

r Liuius lib. iij.

humiliores, inquit Liuius,[r] libidinosè, crudelitérq; consulebatur. Hominum non causarum toti erant: vt apud quos gratia, vim æqui haberet. Iudicia domi conflabant, pronũtiabant in foro. Si quis collegam appellasset ab eo ad quem venerat, ita discedebat, vt eum valdè pœniteret, non prioris decreto stetisse. Et iam ne tergo quidem abstinebant. Virgis alios cædebant, alios securi percutiebant, & ne gratuita crudelitas eorum esset, damnatorum bona pro arbitrio & libidine velut propria donabant. vt meritò à M. Horatio Barbato forti & constanti viro in frequenti senatu Decemuirorum nomine dempto, Decem Tarquinij, appellati sint.

i *Sufficere magistratus*) Nam nec vllam Comitiorum mentionem habebãt, & quo die pro more debebant se abdicare imperio, vt noui magistratus crearentur, repente singuli, sicut diximus, cum duodenis fascibus & insignibus regijs prodierunt.

s l. respiciendum. §. delinquunt. ff. de pœn.

k *Factiosus*) Hoc est qui cum eo conspirauerant, [s] † Equidem fa-
14 ctio olim, & factiosus, honesta vocabula erant, inquit Festus. Vnde factiones hystrionum, & quadrigariorum, antiquitus dicebantur. Nunc verbo factionis, seditiosam conspirationem, & arma significamus. Tenuisti prouinciam, inquit M. Cicero, per decẽ annos, nõ tibi à senatu, sed à teipso per vim & factionem datos.[t] Et Tertulianus, cùm boni & probi, ait, congregantur, non est factio dicenda, sed curia.[u] Crispus quoq; Salustius, inter bonos, amicitiam esse scribit: inter malos, factionem.[x] Sanè propriè factio ad populum refertur, diuisionem ciuium in diuersa studia sonans: cùm scilicet ducem vnum multi sequuntur: de qua memorabile Liuius reliquit præsagium. Factiones, inquit, fuêre, erúntq; pluribus populi maiori exitio, quàm bella, quàm fames, quã morbi.[y] Inde factiosi, pro discordiarum & seditionum authoribus. quandóq; tamen factionis verbo, res ipsa quæ fit, id est confectio significatur: inde factio testamẽti, non apud Iureconsultos modo,[z] sed etiam apud latinissimos authores. Quas is instituisset, inquit, M. Cicero, cui testamenti factio nulla esset.[a] hoc est, qui faciendi testamenti, non haberet potestatem.

t Cice. ad Attic.

u Tertul. in Apologetico.

x Salust. in Iugurtha.

y Liuius lib. iij.

z l. ij. ff. de testa. §. testamenti. de hered. quali.

a Cice. in Topi.

l *Retinerent*) Opinio sine authore exierat, vt Liuius ait, non in præsentis modò temporis iniuriam, eo conspirasse. sed fœdus etiam clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent: perpetuóq; Decemuiratu, possessum semel retinerent imperium.[b]

b Liuius lib. iij.

m *Secessionis*) † Hæc est secunda Plebis à Patribus Secessio: quæ
13 Romæ facta est, anno ab vrbe condita ccev. & ab exterminatis regibus lx. qua Tribunitiam potestatem, & prouocationem duas arces libertatis, per Decemuiratum adeptas repetijt populus.[c] Prior verò Secessio contigit anno conditæ vrbis cclx. & à regibus pulsis xvj. per quam, vt duo Tribuni plebis crearentur, quibus potentiæ Consulum & Patriciorum occurreretur, populus obtinuit.[d]

Secessio prima & secunda.

c Liuius lib. iij.

d §. deinde cùm esset. §. haec l.

n *Virginius*) Nota est hystoria, quam & nos attigimus suprà. † L.
16 Virginius vir plebeius, cæterum rei militaris peritissimus, filiam quam habuit honestissimam, & forma præcellentem, L. Icilio tribunitio desponderat: eã cũ Appius Claudius decemuir (qui cũ Sp. Oppio collega, cæteris in expeditionẽ aduersus Sabinos, & Equos profectis in vrbe remanserat) miserè deperiret, nec pretio, nec minis in suam libidinem pellicere potuisset: M. Claudium clientẽ suũ supposuit, qui virginem seruam esse diceret, velut domi suæ natam, furtóque inde in virginij domum translatam. Pro qua cùm P. Numitorius puellæ auus, & Icilinius sponsus cæterique amici, absente patre Virginio (qui tum honestum in exercitu ordinẽ ducebat) postula

Virginij hystoria.

postularent, vt lege ab ipso lata vindicias Appius daret secundum libertatem contra Decemuir, secundum seruitutem, Vindicias decreuit, coramq; & in os Virginij, qui iam ex castris redierat, decretum postero die confirmauit. Lictori præcipiens, vt turbam submoueret: daretque viam domino, ad prehendendum mancipium dominumq; allocutus, tu habens ancillam Claudi, inquit, duc eam per forum timens neminem: erunt enim tibi comites, duodecim secures Appij: qua re turbatus Virginius, corripit animo facinus amatum sane patri, cæterùm libero viro dignum. Petita nanq; amplectendi filiam & colloquendi cum ea venia: paulatim illam subtrahēs vbi prope tabernam lanij cuiusdam fuit, liberis melius carere ratus, quam contumelia: arrepto cultro de mensa lanionis, cùm dixisset, *Liberam te & honestam filia, ad manes progenitorum mitto: atq; hoc te vno quo possum modo in libertatem vendico*. pectus puellæ, pius patricida transfixit. respectánsq; ad tribunal: *Te Appi, inquit, caput, sanguine hoc consecro*. Tumq; Numitorius & Icilius sublatum exangue corpus populo ostētarūt. & nefarium Apij factum grauiter incusantes plebem ad miseratione commouent. Quæ sceleris atrocitate partim concitata, partim spe per orationem repetendæ libertatis mōtem Auentinum, corrupauit armata. Indéq; M. Duellio suasore in sacrum montem vrbe deserta transijt, neq; prius armis destitit tueri libertatem, quàm Decemuiri, se magistratu abdicassent.

Virginij parricidæ verba.

o *Appium Claudium*) Fuit hic vnus ex primis etiā Decemuiris: qui omnes in fine anni, vltrò magistratu abierunt. solus hic Appius Claudius miris commētis imperium sibi prorogari curans, cùm comitiorum habēdorum munus illi fuisset data opera iniunctum, ne semetipse creare posset in comitijs non erubuit se cum alijs nouem quos nominauimus supra, Decemuirū dicere. Qui sanè vir, alioqui fuit ingenio & prudentia perspectissimus, si non eum incessisset dominandi cupido: & cuius maximum in ferendis, describendísq; legibus consilium fuit.[e] nec dubium, quin leges multum ei debuissent; rectà sequenti: cuius inter cætera hanc fuisse sententiam ferunt. *Homines bello excitari ad virtutem: pace verò ad voluptates rapi. Ex quibus rerumpublicarum exitium nascitur.*

Appij Claudij calliditas.

Appij vita.

e §. fuit autem. in primis. l. hac l.

p *Contrarius*) Appij cœterorúmq; Decēuirorū opera in xij. tabulas translatum: quo cautum erat, vt si ex libertate vocaretur quis in seruitutem, frueretur interim ille datis saltem vadibus commodo libertatis.[f] Quæ fuit etiam Iulij Pauli sententia. Nam ordinato, inquit, liberali iudicio, liber interim habetur, donec negotium sententia diffiniatur.[g] Idemq; sanxit Imperator.[h] Hoc ius cum Appio Claudio proponerēt aduocati puellę. Postulātes lege ab ipso lata, vt Vindicias pro libertate decerneret. Appius legē calumniatus est, quasi ad hūc casum non pertineret, præfatus enim quàm libertati fauisset: ex ea lege firmum ita libertati fore præsidium declarauit, si nec causis nec personis variet. in his enim quæ afferuntur libertatem, id iuris esse in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus in possessione cedat. Fassus interim Appius vbi apparerret pater libertatis filiæ assertor, & cum eo, is qui se puellæ dominum cōtenderet, nō alium quàm patrem possessurum, sed cum pater abest, domiuum esse potiorem.

Liberale iudicium.

f Halicar. lib. ij.

g l. ordinata. versi. & plerisq. ff. de libe. cau.

h l. non ideo minus. l. lite. C. illo tit.

q *Quod ipse*) Appius Claudius vir alioqui, sicut dictum est, & ingenio & prudentia clarus. cuiusque maximum fuit in perscribēdis xij. tabulis consilium.[i] Cæterùm amplitudine potestatis nimium inescatus, cum animum ad tyrannidem conuertisset, non dubitauit legem quam ipse paulo ante tulerat, insolenter violare.

i d. §. fuit autem.

r *Ex vetere iure*) Quod Decemuirorum opera fuerat in xij. tabulas translatum.

ſ *Vindicias*) † Hoc eſt ius & commodum poſſeſsionis (Galli recre- Vindiciæ.
17 dentiam vocant) ſic appellatum, vt Pœdianus ait, quod is apud quẽ Vindex.
res pendẽte iudicio remanebat, vindicem, id eſt prædem, & ſatiſda-
torem locupletem dare deberet, nihil in re poſſeſſa & controuerſa
deterius interim facturum.[k] Lis Vindiciarum, inquit ille, eſt cũ de
ea re apud prætorem litigatur, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe
poſſeſſor: & ideo qui eam tenet, ſatiſdat pro præde litis Vindicia-
rum, aduerſario ſuo quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſsio
ne facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouoca-
tus ab aduerſario certæ pecuniæ aut æſtimationis, quam amittat,
ni ſua ſit res, de qua contendit. Quibus ſatis conuenit, quod à M.
Antonino reſcriptum eſt, de eo a quo res fideicommiſſæ peteban-
tur.[l] Seruius tamen Sulpitius, vindiciam ab eo dictam ſcribit, quod Vindicia.
18 vindicentur res, ex controuerſia. † Hinc etiam Vindex, qui alterius Vindex.
cauſam ſuſcipit vindicandã: vt aduocatus & procurator. Vnde Lau
rea Tullius, apud Plinium, de villa Ciceronis, in qua fontes calidi
ſalubres oculis exuperant.[m]

Quod tua Romanæ vindex clariſsime linguæ,
Sylua loco melius, ſurgere iuſſa viret.

Et lex Aelia Sentia, aſsiduò vindicem aſsiduum eſſe iubet. Proleta-
rio verò quemlibet.[n] quaſi lex hoc dicat locupletis cauſam tractari
agiq; debere in iudicio per locupletem: pauperis autem negocium,
19 à quouis inope agi poſſe, neq; paupertatis prætextu repelli. † Vt Aſsiduus.
enim aſsiduum ab aſſe dando ſiue tributo conferendo pro locuple
te veteres poſuiſſe dubium non eſt, ita conſtat ab eiſdem inopes, te
20 nuiſq; fortunæ homines † proletarios nuncupatos, quaſi prole Proletarius.
tantùm gignenda, non etiam pecunia, Rempublicam iuuare poſ-
ſent. Proletarij, inquit Nonius, dicti ſunt plebeij, qui nihil Reipubli Vindex.
21 cæ exhibeant, ſed prolem tantùm ſufficiant. † His paulò inferiores Capite cenſi.
fuêre Capite cẽſi, qui nullo, aut perquàm paruo ære cenſebantur.[o]
Vindicem autem dixerunt, quaſi forenſem procuratorem aut pa-
tronum.[p] Inſtabant itaque Virginæ puellæ aduocati, ab Appio vin
dicias ſecundum libertatem decerni. Hoc eſt vt interim cùm de ſta
tu eius diſceptabatur, ipſa datis ſaltem vadibus potiretur libertate.

t *Aſc*) Nimirum à Virginio patre, cui non decreuit Vindicias ſe-
cundum libertatem Appius. Imò contra pro ſeruitute M. Claudio
clienti, quem ſuppoſuerat, vindicias dedit.

v *Abdixiſſe*) Magnus ille Budæus, ſplendidum noſtri ſęculi orna
22 mentum, non *abdixiſſe*, ſed *abiudicaſſe* legendum admonet. † Eſt Abiudicare.
enim abiudicare rem controuerſam per ſententiam auferre, & al-
teri tradere. quod ſi ita legamus nihil moror. cum eum ſibi liber-
tatem abiudicaſſe M. Cicero dicat, qui ſemetipſum condem-
nat, quod non ſit liber. Hoc iudicat, inquit, cùm is qui in ſer-
uitute iuxta fuerit, cenſu liberetur, eum qui cùm liber eſſet cenſeri
noluerit, ipſum ſibi libertatem abiudicaſſe.[q] & alibi, nulla res per
triennium, niſi ad nutum iſtius iudicata eſt: nulla res cuiuſquam
tam patria atq; auita fuit, quæ non ab eo imperio iſtius abiudicare-
tur.[r] cæterum non valde repugno quominus hoc loco, *Abdixiſſe*
legi poſsit, nam & huic literæ pandectas Florentinas conſentire do Abdicere.
cti viri teſtantur.[ſ] † & abdicere, idem eſt quod repudiare & reijce- Addicere.
re: cuius contrarium eſt addicere, quamquam vtrumq; verbum Au
guribus peculiare videatur. Etenim addicere, tum dicuntur aues, cũ
aliquid

k Aſcon. Pœdia. in orat. Cice. in Verrem. lib. iij. ad fin.
l l. poſtquam. §. j. ff. ut leg. no. ca.
m Plin. lib. 31. c. ij.
n Cice. in Topi.
o Gell. lib. 16. c. 10.
p Boet. in top. Cic.
q Cice. pro Cecin.
r Cice. actio. ij. in Verrem.
ſ Anto. Augu. lib. iij. emend. c. iij.

aliquid faustũ,fœlixq; pollicetur. Abdicere autẽ cũ aliquid vel nunq̃ futurũ,vel infœliciter cessurũ significat. Cũ in quatuor partes, inquit M. Cicero, vineã diuisisset, tresq; partes aues abdixissent, quartaparte quæ erat reliqua in regione distributa mirabili magnitudine vuam vt scriptũ videmus,inuenit.[t] Neq; porro desunt qui totã hãc periodũ sic legant,[u] *Vindicias filiæ suæ à se abindicasse, & ei qui in seruitute,abeo supposĩtã petierat,addixisse*. Quam lectionem disertam fateor, & luculentam. Verum illi exemplarium omnium fides repugnat.

t Cice.j. de diuina.
u Alcia.l. pecuniæ. §. actionis. ff. de uerb. sign.

x *Secũdũ cũ*) M. Claudiũ, Appij clientẽ, cui Appius negociũ dederat, vt virginiã in seruitutẽ assereret, neq; cederet postulãtibus vindicias, secundum libertatem.

y *Dixisse*) Vindicias subaudi. Nanq; decreuit Appius Deceuir, vt interim dum virginia status sui quęstionẽ patiebatur, in assertoris Claudij manu & potestate esset, contra legem ab ipso latam, qua censuerat, vindicias secundum libertatem dari debere.

Amoris furor.

z *Amore virginis*) Nihil sicuti Iustinianus dicebat,† amoris furore ve
24 hementius,[x] vt nõ illepidè iunior ille Mantuanus de illo dixerit.

Ludit Amor sensus oculos perstringit, & aufert.

x §. illud. quib. mo. nat. effi. le. col. 6.

Amorẽ Venereũ intelligo, quẽ præclarè Seneca diffiniuit, esse rationis obliuionẽ, insaniæ proximũ fœdũ, & animæ minimè cõuenietẽ, vtpote qui turbet cõsilia, altósq; & generosos spiritus frãgat, ac à magnis cogitationibus, ad humillimas detrahat. Cuius cerei locupletissimũ præbet nobis exemplũ Solomõ, quẽ amore mulierũ, adeo vsq; obcæcatũ fuisse ferũt, vt tẽplũ idolis fabricarit.[y] Vñ & aliquãdo cecinit ipse, vinũ & mulier, faciũt apostatare sapientes.[z] Ardẽtissimo certè furore, inquit Plato, & maxima petulãtia istiusmodi voluptas homines vrit, & agitat,[a] cui accedũt ineptia, stultitia, temeritas, incogitãtia, cupiditas, petulãtia multiloquiũ, & pauciloquiũ sicuti[b] graphicè Plautus scribit: tãtæ leuitatis, inquit M. Cicero, & incõstãtiæ, vt nihil videã qđ putem
25 cõferendũ.[c] † At amor honestus est, inquit Augustinus, animæ rationalis affectus, per quẽ ipsa, aliqđ cũ desiderio q̃rit & appetit ad fruẽdũ, per quẽ & fruitur eo, & cũ quadã suauitate interiori amplectit̃, & conseruat adeptũ.[d] Hoc aũt inter amorẽ prauũ & honestũ, diuinus ille Plato sapiẽter interesse probat, quòd animi, & bonorũ morũ amator, per omnẽ vitã in amicitia pseueret: vtpote qui rẽ stabilẽ sectetur. Amator verò vulgaris, qui corp' magis quã animũ amat, stabilis nõ est: cũ rẽ minimè stabilem sequatur. Vnde quàm primum concupita corporis species deflorescit, abit nihil eorum quæ promiserat, seruans.[e]

Solomon.

y 3. Reg. 11. c. Solomon. 32. q. iiij.
z Ecclesiasti. 19.
a Plato lib. 6. de legib.
b Plaut. in mercat.
c Cice. li. iiij. Tusc.

Amor honestus, & prauus.

d Augusti. libr. de amicitia.

a *Nefas miscuisse*) Cũ Appiũ Claudiũ Virginiæ stuprãdæ libido cæpisset amore pditissimè ardẽs prætio, ac spe pellicere adortus, postq̃; omnia, inquit Liuius, pudore septa animaduertit: ad crudelem superbam q; vim conuertit animum.[f] Ideóq; dicit Pomponius eum amore virginis captum omne nefas miscuisse. Nam vt ille ait.[f]

e Plato in cõuiuio seu de amore. Cice. lib. iiij. Tuscu.

f Liuius lib. iij.

Miscuit omne nefas, quem nulla modestia terret,
Optati compos dum studet esse sui.
Non decus auertit, non lex diuinúue potestas:
Egit præcipitem cæcus ad omne furor.

b *Indignatus*) Virginius pater puellæ.

Obseruantia.

c *Obseruãtia*) † Qua Vindiciæ, secũdũ libertatẽ decernebãtur. Nescio
26 tamẽ, an Põponius satis latinè, hoc verbo *obseruãtia* pro more & cõsuetudine fori sit vsus: cũ obseruãtiæ nomine soleãt latini authores, venerationẽ cultũ & reuerentiã erga superiores significare.[g] Obseruantia, inquit M. Cicero, est per quam ætate aut sapientia, authonore, aut aliqua dignitate antecedentes reuereamur, & colimus.[h]

g Lauren. Val. lib. iiij. c. iij.
h Cice. de inuentio.

d *Consul fuit*) Nemo nescit exactis regibus duos consules comitijs centuriatis creatos fuisse. L. Iuniũ Brutũ, & L. Tarquiniũ Collatinũ. Brutũ

quet m̃ gloriæ pulso Tarqui. rege, meruisse, vt cõcedēte collega prior fasces habuerit. [i] Quod & nos, exposuimus suprà. [k] e *Vindicias*) Hęc similitudo, (bona Põpo. venia dictũ velī) parũ cõuenire vr̃, cũ nõ disceptaret de vindicij statu, nemóq; eũ seruũ negaret. q̃uis Vitellij, aut vt Plutar. scribit, Aquilij postularēt, eũ sibi restitui ĩdiguũ allegātes apđ accusatores pēdente iudicio seruũ indicē esse. [l] Vñ nec pbe dici põt, tũ decretas vĩdicias.

f *Vindicij*) † Tarqni⁹ rex eiect⁹, p legatos pditionē clã strucbat: q sub bono

2 rũ recuperãdorũ ptextu, morā Romę trahētes, iã duas Vitelliorũ familias corruperāt. Marci nimirũ, & Manlij. totidēq; Aquiliorũ Lucij s. & Marcij pręterea Titũ Tiberiũq; filios Bruti cõsulis. decreuerāt aũt magno etiã & horrēdo iureiurãdo, cõsules obtrũcare: Tarquiniũq; regē in vrbē noctu introducere; ac de ea re tota lr̃ę ad Tarqui. datę, vt pign⁹ fidei essent. Verũ cõspiratiõis cõsiliũ vĩdici⁹ vitelliorũ seru⁹ q se nõ ad cã rē tñ illhic occultauerat, ad cõsules detulit. Accusati pditores vĩdiciũ seruũ sibi reddēdũ nec apđ accusatores asseruãdũ, cõtēdebãt. Cõtra verò Brut. si Põpo. credim⁹, vĩdicias scđm libertatē decreuit. quĩmò post dãnatos & securi pcussos, oĩm suffragijs pditores, Vindic. index pecunia ex ærario pmij vice libertate pterea & ciuitate donat⁹ est, ac ferēdi suffragij, ĩ quacũq; vellet tribu ptãte. [m]

g *Vitelliorũ serui*) Vitellij patricij fuerũt, & Collatini cõsulis nepotes. quorũ soror nupta fuit L. Iunio Bruto [n] planè Vindiciũ, nõ Vitelliorũ: sed Aquliorũ seruũ fuisse, cõtra Põponiũ nr̃m, Plutarc. innuere videt̃, cũ in Aquiliorum domũ desertam & obscurã valdè, tractãdę coniurationis gr̃a, proditores cõuenisse scribit: ibiq; Vindicium latuisse, non ex industria tamen sed cũ intus foret, illis ingredi festinãtibus, timēs se ostēdere, substitisse: & capsa quadam, quę forte aderat, se protexisse, & non multò post idem author Aquilios accusatos refert postulasse Vindiciũ seruum sibi reddi. [o]

h *Indicio suo detexerat*) Sic Fuluiã mulierē, Catilinę cõiurationē indicio suo

28 derexisse, & M. Tulliũ instruxisse, Papi. ait. [p] vt intelligam⁹ † indicio detegere, aliđ esse nihil q̃ occulta facinora aut futurorũ cõsilia delictorũ certo aliquo signo, aut argumēto patefacere, ac demõstrare. [q] Torti post paulò insontes, inqt Liui⁹, cũ sciret ipsi opinionē oĩm, ea pro indicio vsi, Zeusippũ & Pisistratũ nominauerũt. nullo adiecto, cur scire quicq̃ viderētur argumēto. Zeusipp⁹ tñ cũ Stratonita quodã nocte pfugit. Tanagrã suã magis cõsciētiã, q̃ indiciũ hominũ nulli⁹ rei cõsciorũ, metuēs. Pisistrat⁹ spretis indicibus, Thebis mãsit. seruus erat Zeusippo, totius internũtius & minister rei, quē indicē Pisistrat⁹ timēs, eo ipso timore ad indiciũ protraxit. [r] Nec ignotũ indicij verbo, signũ & argumentũ alicuius criminis significari. Quas notas scelerũ inquit M. Cic. quæ indicia parricidiorũ, reperietis. [s] Asconi⁹ Pœdia. tñ grauis author, indiciũ propriè esse detectionē criminis ab eo factã, cuius ipse cõsci⁹ fuerit, tradere videt̃. cũ indicē esse dicit, qui facinoris cuius ipse cõscius est, latebras indicat, ĩpunitate pposita. [t] cui satis cõsentit, Donat⁹ Grãmatic⁹ indiciũ cēsens eius esse, q vna peccauerit. [u] in quã sentētiã nr̃ Budę⁹ putat Martianũ dixisse, indiciũ profiteri pro eo s. qđ est vltro sese, [x] criminisq; socios indicare, & apđ iudicē deferre. sed mihi hæc interptatio paulò durior strictiórq; videt̃, q̃ vt psertim ad Martiani verba recipi debeat, quæ hęc sunt. *Quiue cũ magistratus esset, publicóue iudicio præesset, operã dederit, quo quis falsum indiciũ profiteretur*. Quæ enim quæso nos cogit hoc loco necessitas, vt indicij falsi professorē cõsciũ, participēq; criminis fuisse, auguremur? nulla sanè, vt mea fert sentētia, cũ & indiciũ, frequētiùs accipi videã p quacũq; criminis delatiõe, detectionéq;. Equidē pcliuior sum, vt in eũ sensum Plinius iunior, nepoti suo p literas Arriæ vxoris Pœti memorabile factũ multis cõmēdãs, illa verba *Indiciũ profiteri*. vsurparit cũ inqt eadē Arria apđ Claudiũ vxori Scribonia. cũ illa pfiteret̃ idiciũ. Ego inqt, te audiã cui⁹ ĩ gremio Scribo. occis⁹ est, & viuis. [y]

i *Putarece*) Quod ad castra reuersus Virginius eleganti oratione ad commilitones expræssit: eos orans, ne quod scelus Appij Claudij erat, sibi adscriberent, néue se vt parricidam arguerent. sibi vitam filię suę, propria fuisse chariorem: dicens. si pudicè illi viuere velut liberum fuisset. at cùm

i Liuius lib. j. in fi. & princip. lib. ij.
k §. exactis. s. hac l.
l Plut. in Publico.
m Halicar. lib. 5. Liuius lib. ij. Plut. in Publicola.
n Liuius lib. ij.
o Plut. in publico.
p l. in quæstionibus. ff. ad l. iul. maiest.
q d. l. in quæstionibus. & hic.
r Liuius lib. 32.
s Cice. pro Sylla.
t Asco. Pæd. §. act. in Verrem.
u Donatus in Eunuch. Teren.
x l. j. in princi. ubi Bud. ff. ad l. Corne. de sica.
y Plin. lib. iij. epist.

Pomponij lapsus.

Vindicij Serui historia.

Fuluia.

Indicio detegere.

Indicium. Index.

Indiciũ profiteri.

velut seruam ad stuprum rapi vidisset: morte amitti eam, quàm tanta affici contumelia melius existimasse.[z] — z Liuius lib. iij.

k *Taberna.*) † Quia olim ædificia solis tabulis constabant & claudebantur, omne ædificium habitationi accommodum Tabernę nomine veteres demõstrarunt.[a] Indéque tabernacula, inquit Paulus, & Contubernales, qui simul habitant appellati.[b] Postea tamẽ vsus, postea recepit, vt Tabernæ verbo, significetur locus, in quo merces diuenduntur: non vinariæ modo, sed aliæ omnes, quæ sunt popularis vsus.[c] indéque Tabernarios, nõ vno in loco M. Cicero, dixit pro ijs qui negociationes in tabernis exercent.[d] Idémque Alphenus noster.[e] Porrò tabernã ab officina sic Valla distinguit, † vt Officina sit vbi opera fiunt. Taberna, vbi facta opera, mercésque vẽditantur.[f] Illa enim ab efficiẽdo dicitur: hæc à tabulis, in quibus res venales exponuntur. Quam differẽtiam, licet vsus recipere videatur, nostri tamen Iurisconsulti non probant.[g]

Taberna. Tabernacula. Contubernales. Tabernarij. (30) Officina. (31)

a l. tabernæ. ff. de uerbo. significa. b l. indè. ff. de uerbo. signific. c l. tabernam. l. tabernæ. ff. de fund. instruc. d Cicero pro Flacco, pro domo sua & in epistolis. e l. si ex plagis. §. j. ff. ad l. Aquil. f Laur. Vall. libr. iiij. c. 44. g l. tabernæ. cũ l. seq. ff. de uerbo. sig. l. tabernã. ff. de fund. instru.

l *Lanionis.*) Quo verbo significatur carnes frustulatim incisas publicè venditans,[h] à laniandis & concidendis minutatim carnibus sic appellatus, & locus ille, vbi carnes sic inciduntur atque venduntur, Laniena propriè nuncupatur: quamquàm à Neotericis, interdum is quoque locus Macellum, & illi Macellarij dicantur.

Lanio. Laniena. Macellum. Macellarij.

h l. cum de lanionis. in princip. ff. de fund. instru.

m *Filiam interfecit.*) Mirum piæ crudelitatis exemplum, sed elegantiora sunt hæc in re Liuij verba, quàm vt à me præteriri possint. Tũ Virginius, inquit, vbi nihil vsquam auxilij videt, quæso inquit Appi, primum ignosce patrio dolori, si inclementiùs in te sum inuectus. deinde sinas hîc coram virgine nutricem percũctari, quid hoc rei sit: vt si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. data venia seducit filiam, ac nutricem ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab Lanio, cultro arrepto. *Dixit hoc te vno quo possum modò filia in libertatem uendico.* pectus deinde puellæ trãsfigit respectánsque ad Tribunal. *Te Appi tuúmque caput sanguine hoc consecro.* hæc ille.[i] — i Liuius lib. iij.

n *In hoc scilicet.*) Quasi dicat, non malo animo, sed pudore dedecoris, Virginius pater, pi⁹ parricidia, filiã in cõspectu populi iugulauit.

o *A cæde.*) Id est post patratam cædem filiæ ex notissima illa loquendi figura, qua præpositionẽ à pro post, solemus vsurpare.[k] Qua de re alibi dictum est.[l]

A pro post.

k l. pater. ff. ad l. Cor. de adul. l §. quod ad magistratus. s. hoc l.

p *Filiæ cruore.*) Post prostratam miro exemplo in conspectu populi Romani filiam, Virginius quadringentis propè hominibus stipatus, qui indignitate rei accensi, se comites ei dederant, strictum etiam telum habens, & filiæ cruore hoc est sanguine respersus ad castra redijt, vbi supinas tendens manus ad commilitones lachrymosos concionem habuit filiæ suæ mortem & acerbissimum suum casum grauiter deplorans.[m] — m Liuius lib. iij.

q *Commilitones.*) † Qui simul, in bello militant à veteribus Commilitones dicti sunt. Hic adolescẽs, inquit M. Cicero, qui meus in Cilicia miles in Græcia commilito fuit.[n] Et Tranquillus, nec milites suos pro concione, sed blandiore nomine Commilitones appellabat, tanquam & ipse vnus esset, ex numero militum.[o] Inde & Cõmilitium pro societate belli.[p]

(32) Commilito. Cõmilitium.

n Cicero pro Deiotaro. o Sueto. in Cæsare p l. hereditate. ff. de cast. pecul.

r *Algido monte.*) † Distat ab vrbe Roma xij. millibus passuum. hic mons, quia vehementi, & assiduo frigore Algidi nomen accepit, ac eadem quoque ratione, Sylua quæ huic monti subiacet, Algida dicta est, seu vt Volaterranus habet, Allij Sylua. sic enim scriptũ reliquit. Algidũ in alto mõte situm ex aeris algore propterea dictũ, nunc Rocca Papæ, & veteris situ descriptionis, existimatur. syuáq;

(33) Algidus mõs.

q Raph. Volaterra. libr. Geograph. 6.
r Liuius lib. iij.

proxima adhuc Allij sylua cognominatur.[q] Liuius tamē castra nō
in Algido, sed in Vecilio monte fuisse scribit.[r] Senatus, inquit, neo
plebem irritādam censuit, & multò magis prouidendum, ne quid
Virgininij aduentus in exercitu motus faceret. Itaque missi iunio
res patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant, nūciant De-
cemuiris, vt omni ope ac seditione milites contineant. & reliqua.
Sed fortaſsis Algido monti, Vecilius quoque nomen fuit.

Legiones. Auxilia. Legio.

Legiones.)† Non temerè legionis meminit hic Pomponius, quòd
34 ex Romanis tantùm ob repentinum belli tumultum milites selecti
essent. Legiones enim Romanorum dicebātur, Auxilia sociorum.
Est autem legio, sicuti Nonius & Varro docent, à delectu nuncupa
tā: quia de alijs legeretur.[s] Cuius verbo totus hic exercitus, qui in
Algido monte erat, significatur, vt & apud Plautum, cum de Am-
phytrione Mercurius verba faciens, ait.[t]

s Varro lib. iiij. de ling. lat.
t Plaut. in Amphytrione.

Is nunc Amphytrio, præfectus est legionibus.

u Vegetius libr. ij. de re milita.
x Plutar. in Romulo.
y Liuius lib. 31.

Propriè tamen Legio, vt Vegetius disertè testatur, sex millia arma-
torum & ampliùs cōtinet.[u] quamuis enim ab antiquitate prima,
reipublicæ Romanæ legionem tria tantùm millia peditū, & trecētos
equites habuisse cōstet. paulò post tamē, Romulo etiam ipso regnā
te, cùm aduentassent Sabini, duplicatum numerum fuisse, vt legio-
nes singulæ peditū sex millium, & equitum sexcētorum essent au-
thōr est Plutarchus.[x] à quo tamen Liuius dissentire videtur. dum
tradit, primùm à C. Mario, cum aduersus Cymbros moliretur ar-
ma, sex millium & ducētorum peditum, equitum verò trecentorū,
legiones Romæ descriptas fuisse.[y] Vtrunque sit exploratum habe

Legio variata.

re debemus, numerum militum in legione, non semper vnum, sed
sæpè variatum. modóque maiorem, modo minorem, pro robore,
próque militari magnitudine & occurrēte Reipublicæ necessitate

z Liuius lib. 7.
a Liuius lib. 8.
b Liuius lib. 26.
c Liuius lib. 29.

fuisse. Anno quippè ab vrbe cōdita ccclxxiiij. quaternûm millium
fuit. deinde duceni pedites additi:[z] postmodum sub T. Manlio qui-
nùm millium.[a] adiecti demùm pedites treceni, in secūdo bello pu-
nico.[b] ante cuius belli denique finem habuit legio sex millia & pe-
dites ducenos, equites verò trecenos.[c] Verum postea, sub eisdē cō-
sulibus, Q. Martio & Q. Seruilio & eodem tempore legiones im-
parem numerū habuēre. nam quæ in Italia reseruabātur, vt subitis
casibus succurrerent, quina millia peditum, & ducenos habebant:

d Liuius lib. 43.
e Liuius lib. 44.

equites trecenos. quæ verò in Macedoniam decretæ, sena millia pe-
ditum cum trecenis equitibus.[d] vt & non multo post sub C. Lici-
nio consule ad L. Aemylium collegam iusso exercitum in Macedo
niam mittere.[e] Ad hæc Polybius, Romani, inquit, quatuor legioni
bus exercitum cōplent. singulæ quæque legiones, quaternis milli-

f Polyb. lib. iij.

bus peditum cōstant, equitibus ducentenis. aut si quādo ingens ali-
qua necessitas vrget, quinis millibus peditū, trecentenis equitibus.[f]
Postremò quando in legiones incidimus, nō ignorādum militasse
quandoq; Romanos viginti quinque legionibus: quæ tandem ad nu
merū sexdecim, sunt redactæ reliquis exautoratis, inditáq; illis fuē-

Legionū nomina.

re non solùm ex ordine prima, secūda, Tertia, &c. cognomēta, quo
dignosci possent: sed etiā fortuitò & plerunq; imperatoris arbitrio,
aut secūdum prouinciæ nomē cui constituebantur, quod ex varijs

g l. ult. C. de castr. pecul. lib. 12.

idoneorū authorū locis intelligere nō est obscurum. legionis primę
meminit Imperator quā adiutricem Reipublicæ Romanæ vocat.[g]
quem locū Taciti verba luculētèr explicāt. Fortè inter padum, in-
quit, viámque patēti campo, duæ legiones congressæ sunt. pro Vi-
tellio vna & vicesima, cui cognomē, Rapaci, vetere gloria insignis
è patre

è parte Orbonis prima Adiutrix non ante in aciem deducta, sed ferox & noui decoris auida.[h] Fuit & alia Prima legio, cognomine Mineruia, cuius & Spartianus meminit. Quæ obiter annotare, propter curiosos placuit. *h Cornel. Tacitus lib. 18.*

t *Relictis ducibus*) Decemuiralibus.ij. autem erant, M. Cornelius, L. Minutius T. Antonius, Decemuiri: qui in Algidum missi fuerant aduersus Equos.[i] *i Liuius lib. iij.*

Signa. Aquila. Draco. Vexillum. Signifer. Antesignanus.

v *Signa*) † Vexilla, in militari disciplina signa dicũtur ab effigie 35 animaliũ, quæ in illis depingi consueuerunt, sic dicta: omnis quippè imago signum est. Eorum autem, tria fuisse apud Romanos genera constat.[x] Aquilam, quæ totius legionis signũ fuit: Draco, qui singulatum cohortium: & Vexillũ singulis centenarijs tributum. Inde signifer, qui signa istiusmodi ferebat, dictus est. † Et Antesignanus, 36 qui ante signa cõstituitur: signorũ veluti defensor & propugnator. *x Vegetius libr. ij. de re militari.*

Auentinus mons.

x *Auentinum*) † Vnus est ex septem montibus Romæ, qui sunt 37 iuxta Tyberim, in quo Dianæ bonæ Deæ Mineruæ, Lunæ, Victoriæ, & Herculis, templa fuerunt. sic dictus ab Auentino rege Albanorum, qui illic sepultus est.[l] *l M. Varro lib. iiij. de ling. lat.*

Vnde Ouidius.[m] *m Ouid. libr. 14. Metamor.*

> *Fratre suo sceptrum, moderatior Acrota forti*
> *Tradit Auentino: qui quo regnarat, eodem*
> *Monte iacet positus, tribuitque vocabula monti.*

Et alibi.[n] *n Ouidius libr. iiij. Fastor.*

> *Venit Auentinus post hos locus, vnde vocatur:*
> *Mons quoque post illum tradita regna proca.*

Aut vt alij malunt ab Auentino Herculis filio. Sunt qui ab auibus, quo eo se ab Tyberi ferrent aues. M. tamẽ Varro putat à vehendo sic appellatum. etenim fuit hic mons paludibus olim obsitus ad quem nauicula homines vehebantur. Habuit autem hic mons primùm Murcei nomen, à sacello Murciæ Deæ sub ipsum mõtem posito. etenim veteres, vt Deam solertię & strenuitatis, coluerũt, quam Strenuam dixere, ita socordiæ, & ignauiæ Deam, † quam Murciã, nuncuparunt. Mureum enim & Mureidũ antiqui ignauum stultũ & inertũ appellabãt. vnde illud Stratiphoclis apud Plautum.[o] *Væ tibi mur ide homo.* & fuisse quondam homines adeò timidos, & ignauos vt detrectandæ militiæ causa pollices sibi præciderent, ideo ioealiter † Murcos nuncupatos, non contennẽdi authores prodiderũt.[p]

Strenua Dea. Murcia Dea. 38 *o Plau. in Epidico.*

Murci homines. 39 *p Cœl. Rhodig. li. 18. c. 21.*

y *Transtulerunt.*) Eunt, inquit Liuius agmine ad vrbem, & Auentinum insidunt. vt quisque occurrerat, plebem ad repetẽdam libertatem, creandósque tribunos plebis, adhortantes. alia vox nulla violenta audita est.[q] *q Liuius lib. iij.*

Decemuirorum mors.

z *Necatis.*) † Obierũt in carcere Appius Claudius, & Sp. Oppius: 40 qui soli ad vrbẽ ruendã collegis in expeditionem contra Sabinos & Equos missis: tum Romæ remãserant, cùm virginiã puellã Appius ministerio Claudij clientis sui à patris cõplexu arripere tẽtauit. Ergo sedata patrũ ac plebis discordia Virginius plebis tribunus creatus Appio diem dicit. cúmque stipatus patricijs iuuenibus in forum Appius descẽdisset, Tribunorũ iussu quamuis iterũ, ac sæpius prouocans eique denegata inquit, Halicarnas.[r] dandi vades potestate, in vincula cõiectus est, & priusquã prædicta dies adesset, mortẽ sibi laqueo, sicuti Liuius testatur miserabiliter cõsciuit.[s] tametsi nõ desinit, qui iussu Tribunorũ eum extinctũ referãt. Cæterùm ad declinandã inuidiam tribunos de volũtaria vi tumorẽ dissipasse. Subin- *r Halicarnas. li. 11.* *s Liuius lib. iij.*

Appius mortem sibi consciscit.

de Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuisset, cum iniustæ vindiciæ ab Appio collega decernerentur: in carcerē quoq; duct⁹ est: & ante iudicij diē eodem quo Appius fato, aut alij malūt, naturali morte finē ibi vitę fecit. vt iusq; Claudij, & Oppij bona publicata. [z] (F. Liuius lib. iij.)

a Exilium acti) Cæteri tyrannidis socij numero octo grauiorē pœnam & calamitatē subterfugere cupiētes, sua sponte in exiliū abierunt, quorū itidem bona publicata fuēre. vt nō fatis fideliter Pōponius hic historiā percensere videatur. cùm Decēuiri, neq; necati populi iussu, neq; in exiliū acti fuerint. Nam ex duobus, qui in vincula coniecti sunt alter, nimirū Appius, mortē sibi cōsciuit: alter Oppius scilicet, interijt morte naturali, aut eodē quo Appius fato, sicuti diximus. cęteri verò collegę sese exilio volūtario mulctauerūt. Quod autem ad M. Claudium, Appij cliētem pertinet, qui ab Appio suppositus, Virginię assertor fuerat. die dicta damnatus est. cæterùm cùm is facinus in Appium iniquè agere iubētem, pertinaciter referret: Virginio remittēte mortis pœnā Tybur exulatū abijt. [u] Sed & vehementiā amoris, si tum vixisset Appius, in eo fortè Virginius excusasset. nā & Tyberius Cæsar, Mundū, qui sub specie Anubis dei, & in Isidis tēplo, Paulinam & virtute & maiorū dignitate cōspicuā corruptis per Idam libertā sacerdotibus stuprauerat: exilio tantùm damnauit. indignū eum grauiore pœna iudicās, qui amoris ardore deliquisset: cùm tamen tēplo cumprimis funditus euerso Sacerdotes cum Ida, in crucem adegisset, & statuam Isidis in amnem Tyberim iactari præcepisset. [x] Ex his autē obseruent Tyranni qui sibi Regis Cæsaris, aut principis nomen falsò vendicant, quis sit tandē exitus iniustæ dominationis.

Pomponij lapsus.

u Halicarnas. libr. ij. Liuius. lib. iij.

x Ioseph. lib. 18. antiq. Iudaicę. c. 7.

b Suum statum recepit) Exactis Decemuiris ad prioris formā regiminis reditū est. Creari siquidem primū à Q. Furio Pont. Maximo comitia habente, Tribuni plebis, ac mox M. Duillius vnus tribunorum de cōsulibus creādis cum prouocatione rogationem pertulit per Interregem. túmque Consules creati M. Horatius Barbatus, & L. Valerius Potitus. per quos accepto magistratu veterem suum statum respublica recepit, anno cccv. ab vrbe condita, & ab exterminatis regibus lxj.

§. DEINDE CVM POST.

Deinde cùm post aliquot annos, quàm xij. tabulæ [a] latę sunt, & plebs contēderet cū patribus: [b] & vellet ex suo quoque corpore cōsules creari, & patres recusarent. [c] factū est, vt Tribuni militum [d] crearentur: partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate. [e] hique cōstituti sunt vario numero: interdum enim seni fuerunt, [f] interdum plures, nonnunquàm pauciores.

Leges xij. tabul. quo tempore latæ.

a Duodecim tabulæ) Decem † legum tabulæ perlatæ sunt à primis illis Decemuiris, anno ccciij. ab vrbe & ab explosis regibus lix. quo mutauerat statum respublica de Cōsulari potestate ad Decemuiratū. Cæterùm quoniā adhuc duas desse tabulas vulgò persuasum est. alij Decem uiri sequenti anno ad eas describendas creati sunt: qui cum hoc perferendarū legū colore tyrannidem occupare niterentur, ac

Summæ,

SVMMAE.

1 *Lex 12.tab.quo tempore.*
2 *Lex de maritandis ordinibus.*
3 *Tribuni militares quando creati.*
4 *Consules vitio creati.*
5 *Comitiati tribuni.*
6 *Rufuli.*
7 *Rutuli.*
8 *Tribunorum militarium numerus.*

omnia libidinosè agerent tãdem vt iam narrauimus,[a] exterminati sunt.recipiẽtíque veterem statũ republica, consules creati. sub finem anni cccv.conditæ vrbis, & lxj. à regibus eiectis M. Horatius Barbatus,& L.Valerius Potitus,qui contra Equos Volcósque summa vi,parantes bellum in Romanos à senatu populóque Romano missi,priusquàm exirent vrbe,leges Decemuirales,quas xij.tabularum dicimus,in æs incisas, publicè proposuerunt. Quãuis nõ desint,qui iussu tribunorum,Aediles eo ministerio functos,scribant.[b] Hineque patet aberrasse tota via, qui legem xij.tabularum latam,& absolutã,anno.cccij.scriptum reliquerunt.[c] Accursium nihilominus ridentes,qui seriem annorum,falsò collegerat.

a §. præcedenti. *b Liuius lib.iij.* *c Vdalri. Zas.hic.*

Lex de maritandis ordinibus.

b *Cum patribus.*) † Inter leges Decemuirales vna erat de maritan-
2 dis ordinibus,quæ ne connubiũ esset patribus cũ plebe edicebat.cõtra quam C.Canuleius Tribunus plebis anno cccix.ab vrbe,& lxv. ab exturbatis regibus rogationẽ promulgauit,simul atque vt Consul ex plebe fieret.Quod cùm grauissimè ferrẽt patricij,in summas & acres cõtentiones res perducta est. Tandem tamen victi patres, vt de promiscuis cõnubijs lex ferretur cõcessere.De Consulibus verò creãdis cum nihil ex vetere more immutari consentirent:eo ven
3 tum est,† vt tribuni militum cõsulari potestate promiscuè ex patribus & plebe crearentur.[d] Sequentíque anno, qui fuit trecẽtesimus decimus,quàm vrbs Roma cõdita fuit primum Tribunatus militaris magistratum pro Consulibus inierunt A. Sempronius Attati-
4 nus,L. Attilius Luscinius,& T.Cæcilius Siculus: † quamuis tertio post mense perinde ac vitio creati(quòd C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat perperàm cœpisset tabernaculum) honore abierint:ac mox ad Cõsules reditũ, sexque plus minus annis,sine tribunis militaribus respublica fuit. Posteà verò circiter annum cccxvj. ab vrbe,& lxxij.ab exactis regibus,creati rursus tres militũ tribuni & in ijs L.Quintius Cincinnatus.rursúsque sequenti anno reditum ad Coss.ac ita variè hi magistratus intermissi, vsq; ad annum cccxxix.ab vrbe.quo tribunatus militaris potestas præualere omninò cœpit,vsque ad annum ccclxxviij. quo victi patres plebi concesserunt,vt ex eius quoque corpore consul crearetur, quod paulopost latius differam.[e]

Tribun. militũ creatio. Consules vitio creati. *d Liuius lib.iiij. in princ.* *e §.sequenti.*

c *Recusarent.*) Atque ita,vt se morituros potius dicerent, quàm vt tantum doloris admittit paterentur.[f]

f Liuius lib.iiij.

Tribuni militares secundi ordinis.

d *Tribuni militum.*)Per hęc cõsilia,inquit Liuius,eo res est deducta vt tribunos militum Consulari potestate promiscuè ex patribus ac plebe creari sinerent.[g] Porrò autem aliud tribunorum militarium genus fuisse neminem clam esse puto:qui nulla præfectura in vrbe, sed in castris tãtùm pollerent.quorũ munus proprium fuit, milites in officio continere,eorum querelas audire,& manus compescere, ne quicquã raperent.vigilias circumire,claues portarũ suscipere,& istiusmodi,quæ Martianus noster accuratè percensuit.[h] Duo imperia,inquit Liuius,eo anno dari cœpta per populũ,vtraq; pertinentia ad rem militarẽ:vnum vt tribuni militum semideni in quatuor

g Liuius lib.iiij. *h l.officium. ff. de re militar.*

legiones à populo crearentur, quæ antea dictatorũ & Cõsulum fere fuerant beneficia: alterum vt Duumuiros nauales, &c. [l] Tribunorum quoq; militariũ, qui militibus præsunt Pœdianus duo genera facit, [k] vnum eorũ, qui Romæ in comitijs à populo designari solent, † ideò Comitiati nuncupati: alterum qui in exercitu creatur

Comitiati tribuni.

Ruffuli.

l Liuius lib. 9.
k Ascon. Pœdia. ij. actio. in Verrẽ.
l Liuius lib. 7.

5 lent, † ideò Comitiati nuncupati: alterum qui in exercitu creatur
6 à Consule, vel Imperatore, † Ruffuli appellati. [l] quoniam, vt Festus ait, Rutilius Ruffus de illis primus legẽ tulerit. postea tamen vnius
7 literæ mutatione, † Rutuli dici cœperunt.

e *Consulari potestate.*) Habebant ij tribuni militum, idem iuris & authoritatis, quod Coss. ijsdémque insignibus vtebantur. nempè lictoribus, fascibus, curuli sella, & Consulari prætexta.

Tribunorũ numerus.

f *Seni fuerunt.*) † Sic cum Budæo nostro legere malo, quod enim
8 vulgaris litera habet viginti, nusquam fando auditum est. prærerquàm apud subditiriũ illũ Fenestellam, cui nihil aut parum tribuo. nec sanè verisimile est tot suprema tribunorũ imperia creata, quæ Decemuirorum exemplo exitium Reipublicæ facilè parare potuissent. [m] Primum tres patritios creatos, A. Sempronium, L. Attilium & T. Cœcilium, iam admonuimus. Deinde belli necessitatibus adauctis, cum tres tantũ sollicitudinis & negocij obire non possent, quatuor & postea quinque creati, ac demum sex. quinimo cum Veientes graui bello Romani premerent ad numerum octo tribunorum adauctum tribunatum legimus.

m Alex. Neapolit. lib. 5. genial. die. c. 5.

§. DEINDE CVM PLACVISSET.

Deinde cũ placuisset creari etiam ex plebe [a] Consules: cœperunt ex vtroque corpore constitui. Tunc vt aliquo pluris patres haberẽtur, [b] placuit duos [c] ex numero patrũ constitui: ita facti sunt Aediles Curules. [d] Cumq; Consules auocarentur bellis finitimis: [e] neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset: [f] factũ est, vt prætor quoque crearetur, [g] qui vrbanus [h] appellatus est, quod in vrbe ius diceret, [i]

Consulatus plebi communicatus.

a Ex *plebe.*) Multis annis patres fortiter restiterũt, ne legẽ de cõmunicando plebi consulatu tribuni plebis perferrẽt. adeò vt solitudo magistratuum Romæ per quinquennium fuerit. anno videlicet vrbis ccclxxix. vsque ad annum ccclxxxiiij. Licinio Stolone, & L. Sextio Laterano, trib. plebis, intercesſione perpetua comitia inter turbantibus. Cæterum tandem victi patres anno ccclxxxviij. à condita vrbe, & cxliij. ab exactis regibus abrogato tribunorum Militariũ magistratu † ple
1 bi concesserunt, vt alter consul plebeius crearetur: primúsque de plebe L. Sextius Lateranus consul factus est. [a] vt satis mirari non possim, cur C.

Consul quis ex plebe primus.

a Liuius lib. 6. in fine.

SVMMAE.

1 *Consulatus quando plebi communicatus.*
2 *Aediles Curules qui primum.*
3 *Consules an ius dixerint.*
4 *Tutelaris prætor.*
5 *Prætorum variæ species.*
6 *Prouincialis prætor.*
7 *Vrbana pretura præstantior.*
8 *Disceptator, disceptare.*

Prætor

Licinium Stoloneum primum ex plebe consulem factum, Plinius iunior scriptum reliquerit.

b *Haberentur*) Hoc est, ne in totum patres æquasse sibi plebem viderentur: quod consulem ex eius corpore creari concessissent.

c *Duos*) Duo primi Aediles curules, fuerunt Cn. Quintius Capitolinus, & P. Cornelius Scipio.[b]

b Liui. li. 7. in prin.

Aediles curules, qui & cur primi creati.

d *Aediles curules*) Veritatem historiæ videtur hîc deprauare Pomponius: cùm fuerit prætor ipse ob eam quam exprimit causam creatus. vt patres scilicet aliquo pluris haberentur: † non etiam Aediles curules, quos constitutos, Liuius scribit, vt ludi maximi fierent. Liuij verba hæc sunt. Cùm tamen per Dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt, concessúmque ab nobilitate plebi de consule plebeio, à plebe nobilitati, de prætore vno, qui ius in vrbe diceret ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandè in concordiam redactis ordinibus: cum dignam eam rem senatus cēseret esse, meritóq; id, si vnquam aliâs Deûm immortalium causa libenter facturos, vt ludi maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur, recusantibus id munus Aedilibus plebis conclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris Deûm immortalium câusa, libēter acturos, vt Aediles fierent. quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum S. C. vt duos viros Aediles ex patribus, Dictator populum rogaret. Patres authores omnibus eius anni comitijs fierēt. hactenùs Liuius.[c] Sanè de Aedilium curulium munere & dignitate affatim suo loco dictum est.[d]

2

e Liuius li. 6. in fi.

d §. itémq; ut essent ī. hac l.

e *Bellis finitimis*) Hîc fuit vt video, patrum prætextus, quo prętoris dignitatem necessariam causabantur, verè tamen agebant, (quemmodum iam dixit Pomponius de Aedilibus) vt aliquo pluris, quàm plebecula semper haberentur.

Consules an ius dixerint.

3 f *Ius reddere posset*) † Hinc manifestum est consules ab initio Romanæ reipublicæ ius dixisse. vnde & iudices & prętores appellati. Iudicē enim consulem appellari, inquit Liuius, quę refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum consulem iudicem: sed prętorem appellari mos erat.[e] nec ignotum est Marij sextum tunc cō sulatum agentis iudicium, quo Tinnium vxori Fauniæ, licet impudicę fœminæ, damnauit, dotem restituere, quòd cùm eam talem Tinnius sciret, nihilominus vxorem duxerat, & cōuixerat diu.[f]

e Liuius lib. iij.

f Plutar. in Mario

g *Prętor crearetur*) Isq; ex patribus. Præturā enim cum Aedilitate pro concesso plebi alteri consulatu patricij sibi quęsiuere. Fuit aūt is Sp. Furius M. filius:[g] eiq; vt aliquibus honoris insignibus prælucerer curulē sellam & pretextā, vt consuli eadēq; auspicia esse voluerunt. Quo paulopost plebs turbari cœpit: nimirū animaduertens, pro cōsule vno plebeio, tres patritios magistratus curulibus sellis pretextatos tanquàm consules sedentes, nobilitatē sibi sumpsisse, prętorem quidē etiā iura reddentē, & collegā, consulibus, atq; ijsdē auspicijs, creatū. Eo factū, vt hic honos, non diu apud patritios māserit, Nam modico post tēpore, cōmunicata quoq; pretura, vt consulatus cum plebe fuit: & Q. Publius Philo, primus de pleble creatus.[h] † prętorē porrò tutelarē, qui videlicet pupillis tutores cōstitueret, & ius diceret cōtra tutores, si quid illi fraudis in tutela administranda cōmisisset, primū princeps Antoninus Philosophus creauit: cū anteà tuto-

g Liuius lib. 7. in princip.

Prętor tutelaris.

4

h Liuius lib. 8.

res à consulibus poscerentur. [i]

[i] Iul. Capitoli. in Antonino.

h *Vrbanus*) † Prætorum, tres fuisse videntur apud priscos Romanorum species. vrbanus, peregrinus, & prouincialis. de illis præsertim hîc agitur, quos iuri dicundo præfuisse iurisconsultus docet. [k] — Prætorũ tres species.

[k] hic, & §. seq.

5

6 Prouinciales † verò prætores ad gubernandas, tutandásq; prouincias cum exercitu mittebantur, qui & proprætores appellati: & frequentiùs procõsules. Equidem M. Cicero, Q. Thermum Bithiniæ proconsulem, proprętorem nuncupat. [l] — Prouincialis prætor.

7 † Longè porrò cæteris prętturis, vrbana semper antecelluit. [m] vnde & prętoris primi verbo, apud M. Ciceronem, vrbanum intelligimus. [n] nam cæteri, cũ adiectione vel peregrini dicti sunt, vel prætores prouinciarum. — Vrbana prętura nobilior.

[l] Cic. lib. ij. episto. famil.
[m] Plutar. in Bruto
[n] Cic. pro lege manilia, & in Brut.

i *Ius dicebat*) Ad ius dicendum, prætor creatus est. vnde & ius dicentis verbo, prætorem significamus. [o] quod & Tespio ille Plautinus indicat. Epidico namq; ius se dicturum minanti, Tespio festiuè respondit. *Iam tu nobis praturam geris.* [p] quamuis ne prætoribus quidem ad ius dicendum creatis, re exigente, vacatio à belli administratione data sit. [q] in iure verò dicundo prætor tantũ splenduit authoritate, vt penes eum omnis publici priuatiq; iuris potestas fuerit. Sic enim in veteribus illis legibus, quas M. Cicero descriptas nobis reliquit, annotatum erat. [r] — Ius dicẽs quis.

[o] l. 3. ff. de iurisd. l. si filius qui. ff. de uulga.
[p] Plautus in Epidi.
[q] Liuius lib. 23.
[r] Cic. lib. iij. de leg.

Iuris disceptator 1 qui priuata, 2 iudicet, iudicariue iubeat 3 prætor esto. 4

Iuris ciuilis custos esto. 5

Huic 6 potestati parento. 7

Quotcunque senatus creuerit, populúsue iusserit, tot sunto. 8

Magistratus annui sunto. 9

Sed non minimùm operæ pretium facturus mihi videor, si singulatim harum verba legum explicem: ex quibus tota prętoriç authoritatis cognitio, vis, & potestas relucebit.

1 Iuris disceptator.

Iuris disceptator, propriè iudex dicitur, quod ius ipsum, hoc est verba, & sententiam moderetur. — Disceptator.

8 † Etenim disceptator rei sententięq; moderatorẽ notat. nam inquit, M. Cicero, aut auscultator est qui audit, aut disceptator, id est rei, sententięque moderator. [s] Et disceptandi verbum quamuis dialecticum videatur. Vnde Dialectica vt disputatrix à Quintiliano, sic disceptatrix à M. Cicerone dicatur, [t] à nostratibus tamen ad iudicem significanter refertur, pro cognoscere & iudicare. Et isti inquit M. Cicero, est præpositus quęstioni, qui hęc iustè, sapientérq; disceptet, [u] & alibi. Si hanc causam in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te. [x] Disceptationémque, pro iuridiciaria, causę cognitione, noster Vlpianus posuit. Hęc omnia, inquit, habent disceptationem pretoris, & pro vtilitate alimentarij, accipienda sunt. [y] — Disceptare.

[s] Cice. in partitio.
[t] Cic. li. iiij. Acade.
[u] Cic. pro Milone.
[x] Cic. pro Deiotaro
[y] l. cum ij. §. penul. ff. de transact.

2 Qui priuata.

Iu quibusdam exemplaribus manu scriptis legitur, qui priuatò.

3 Iudicariue iubeat.

9 Prætor † nõ solebat singulares priuatorum controuersias ipse iudicare (quibus potissimum dirimendis centumuiri fuére postmodum propositi) [z] sed super ijs dare iudicem: eidémq; iuris, & æquitatis formulã pręscribere, quàm sequerentur, ad hunc veluti modum. *L. Octauius iudex esto: si paret fundum Capenatem, quo de agitur ex iure P. Seruilij esse: neque is fundus, Q. Catulo petitori restituetur. Contra, si* — Prætor an iudicaret.

[z] §. deinde cũ esset. ubi dicam.

paret,

paret non Seruilij:ſed Q. Catuli ex iure eſſe: cum Seruilius Catulo dare, reſtitueréue damnas eſto. [a] Idque prætorũ edicta ſatis indicant, quibus ſe iudicaturum nuſquam pollicetur prætor: ſed iudicium duntaxat, aut actionem daturum. Et cum Vlpianus ſcripſit ius dicentis, hoc eſt prætoris officium latiſsimũ eſſe. nam inquit, litigantibus, iudices dare poteſt. [b] Dabat autem iudices plerunque eos, in quos litigatores cõſenſerant, [c] quod & M. Cicero per pulchrè diſſerit. Neminem inquit, maiores noſtri voluerunt, nõ modò de exiſtimatione cuiuſquã: ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe iudicem: niſi qui inter aduerſarios conueniſſet. [d] nonnunquam verò ex Centumuiris, quibus prætor ipſe præerat. Et ſi rei grauitas poſtulabat, ex ſenatorio ordine. Cæterum tunc iubente ſenatu, vt in Hiſpanorum cauſa. L. Canuleium prætorem, authoritate ſenatus feciſſe Liuius author eſt. [e] Equidem fateor per ſe prætorem priuata nonnunquàm iudicaſſe negotia (nam dicebat lex noſtra, *Qui priuata iudicet*) cum ſcilicet ei videbatur, impulſo puta, ſingulari, vel cauſæ cõtrouerſæ, vel perſonarum litigantium fauore. [f] † tumque cognitio prætoria, per quandam veluti Antonomaſiam, dicebatur: & quandoque extraordinaria, [g] quod videlicet non ordinario iudicandi more, nec ſolemni dandorum iudicum ordine, ſed prætor ipſe ſolus per ſe cognoſceret.

Prætor quos daret iudices.

Prætor quando iudicaret ipſe.

Cognitio prętoria.

Extraordinaria cognitio.

a Cicero iiij. acti. in Verrem.

b l. j. ubi dicã. ff. de iuriſdict.

c l. ij. §. j. ff. de iud. l. ex cõſenſu. ff. de appell.

d Cic. pro Cluent.

e Liuius lib. 43.

f l. j. §. j. ff. de rei uẽdi. l. minor. ff. de euict.

g l. j. & tot. tit. ff. de uar. & extraordina. cogni.

4 *Prætor eſto.*

11 Sic à † præeſſendo dictus, vt Liuius ait, quod iuri dicũdo præeſſet: [h] vel à præeundo, quaſi præitor, quòd præiret iure & exercitu, ſicuti M. Varro maluit. [i] Veteres tamen inquit Pœdianus, omnẽ magiſtratũ cui pareret exercitus, prætorem appellarunt: [k] inde prætorium tabernaculũ, eius dicitur. & prætoria cohors, quæ à prætore non diſcedat. Prætoria item porta, qua prætor educebat exercitum. Denique prætoria familia, ex qua aliqui prætores fuerunt, nullus tamen conſul qualis L. Murenæ familia, antequàm is cõſul fuiſſet. etenim eius proauus, & auus, prætores fuerant, & pater ex prætura triumphauerat. [l] Sic & prætorium genus dicimus, ex quo maiores præturam geſſerunt, ad conſulatum tamen non peruenêre. Cedat, inquit M. Cicero, conſulari generi prætorium: nec contendat cum prætorio equeſter locus. [m] Hinc etiã ſupra probauimus præfectos prætorio hodie appellatos. [n] pronotante id Pœdiano. [o]

Prætor cur ſic dictus.

Prętorium tabernaculum.

Prætoria cohors.

Pretoria porta.

Prætoria familia.

Prætoriũ genus.

h Liuius lib. 5.

i M. Var. lib. iij. de ling. latin.

k Aſcon. Pœdia. actio. iij. in Verr.

l Cic. pro Murena.

m Cic. pro Plancio n §. populo. s. hac l.

o Aſcon. Pœdia. iij. Verri.

5 *Cuſtos eſto.*

Non ergo prætor habuit condendæ legis poteſtatem. vt potè qui iu
12 ris cuſtos, ac diſceptator conſtitutus tantum fuerit. † Edicta tamen eorum pro legibus recepta ſunt. [p] Quod Liuius fortaſſe ſenſit, cùm ait, Penes hunc magiſtratum omnis publici priuatique iuris poteſtatẽ fuiſſe, adeo vt nouũ ius condere, & vetera abrogare facultas ei eſſet. [q] Itaq; prætor vrbanus ius dicebat. proponebat edicta, quibus ſi quid legibus ſcriptis non ſatis cautũ erat, adiuuabat, ſupplebat, ac nonnũquàm corrigebat. [r] ſæpè etiam iudices dabat litigatoribus. [s]

Prætoris poteſtas.

p l. ius autẽ. ubi dixi. ff. de iuſtit. & iur.

q Liuius lib. 5.

r §. prætorũ. de iure natũ. d. l. ius autem.

s l. j. ff. de iuriſd.

6 *Huic.*

Sunt qui totum hunc locum ita legant, *Huic poteſtate pari, quotcunque ſenatus creuerit, populúſue iuſſerit, tot ſunto.* neq; enim certus erat prætorum numerus. Vnde pro Senatus populíque arbitrio, vel plures, vel pauciores creabãtur. Equidem prętorũ numerum alijs ſuper alios adiectis, adeo creuiſſe conſtat, vt decem & octo prætores in ciuitate, quandoque ius dicerent. [t] Sed certè vulgata quoque lectio quæ præterea grauiorem, his verbis, *Huic poteſtati parento,* ediſſerit, prætoris authoritatem, huic ſenſui conuenit.

Prętorum numerus.

t §. deinde Cornelius. ſ. hac l.

7 *Parento.*

Præcoris potestas absentibus Coss.

Huius magistratus imperio, parendum sanè fuit. cùm apud eum esset, sicuti diximus, omnis publici, priuatíque iuris potestas. [v] & ab-
sentibus Coss. summum in vrbe Roma, prætor tenebat imperium,
senatum indicebat, comitijs præerat, rempublicam administrabat,
13 ac de publicis quibuscunque rebus consulebat. † Cuius insignia
fuerunt trabea vestis, sella curulis ex ebore, qua magistratus vehe-
bantur in curru, & sex lictores cũ fascibus, cũ Coss. xij. haberent.
quinimò paulò Aemilio, in Iberiã eunte, concessit populus Roma
nus duodecim secures: vt eius imperio dignitas cõsularis inesset. [x]

Insignia prætorum.

u Liuius lib. 5.

x Plutar. in Aemilio.

8 *Tot sunto.*

Bebia lex.

14 Quia prætor numerus, qui principio certus erat, † lege præsertim
Bebia, quæ à ternis ad quaternos creari permisit: [y] propagatis impe
15 rij finibus certum non potuit habere numerum. † tot quippè quot
erant, aut super adijciebantur prouinciæ, vel belli necessitas postu-
labat, creari oportuit. [z] Iubet hæc lex, tot esse prætores, quot sena-
tui populóq; Romano visum fuerit, non habita veteris numeri ra-
tione. Nam & vrgẽtibus hincinde hostibus, cum ferro & armis de-
cernendum foret, prætores ipsi, licet ad ius dicẽdum creati, belli cu-
ram suscipere coacti sunt, & prouincias sortiri, hísq; & exercitibus,
cum imperio præfuerunt. [a]

Pretorum numerus.

y Liuius lib. 40.

z §. capta. §. hac l.

a §. seq. & d. §. capta. & utrobiq; dicam.

9 *Annui sunto.*

Prætorũ authoritas annua fuit: ac proinde cõstitutiones eorũ, non
plus anno durabant. [b] Qui multũ tribuũt, inquit M. Cicero, præto
ris edicto, legẽ annuã esse dicunt: tu edicto plus complecteris, quàm
lege: si finẽ edicto prætoris adferũt calẽdæ Ianuariæ, cur non initiũ
16 quoq; edicti nascitur à calẽdis Ianuarijs? [c] † Posteà tamen lege Cor
nelia cautum, vt ex edictis perpetuis prætores ius dicerent. indéq;
Saluius Iulianus, sub Adriano, ex collectis omnium prætorum edi-
ctis, perpetuum composuit, quod pro lege deinceps seruatum est. [d]
sed id non vno in loco, aliâs tractauimus. [e]

Edictum perpetuum.

b §. 1. de perpe. & tempo. act.

c Cice. actio. iij. in Verrem.

d l. ij. §. sed quia diuinæ. C. de veter. iur. l. si quis seruũ C. de condi. indeb.

e l. nam & ipsum. ff. de insti. & iur. l. si emancipati. C. de colla.

5. POST ALIQVOT.

Post aliquot deinde annos,
non sufficiente eo prætore,
quòd multa turba, etiam pere
grinorum [a] in ciuitatem veni
ret: [b] creatus est & alius præ-
tor, qui peregrinus appella-
tus [c] est. ab eo, quòd plerun-
que [d] inter peregrinos, [e] ius
reddebat.

S V M M Æ.

1 Peregrinus peregrinitas.
2 Peregrini officium.
3 Peregrini urbe prohibiti.
4 Numus ferreus.
5 Prætor urbanus & peregrinus.
6 Plerunque, dictio.
7 Incendium cui is culpa.
8 Prætoris peregrini iurisdictio.

Peregrinus.

a 1 Peregrinorũ) † Pere
grinus dicitur, qui
in ea est ciuitate, cuius
ipse nõ est ciuis à pera-
grando sic dictus, qua-
si extra suam regionẽ
peragrét, & versetur.
vnde M. Cicero, quòd
Arpinas esset, Romæ
peregrinus appellatus
est. [a] qui sanè peregri-
ni munus & officium
alibi in hæc verba ele-
2 ganter describit. † Pe
regrini & incolæ, in-
quit, officium est, nihil
præter suũ negotium
agere: nihil de alieno
inquirere: minimé que
in aliena republica es-
se curiosum. [b] Sanè
peregrini in iure no-

Peregrini officium.

a Cic. pro P. Sylla.

b Cic. j. officio.

stro

ftro dicuntur nonnunquàm, qui ius ciuitatis non habent.[c] quo
etiam modò ad peregrinitatem redigi dicuntur, qui alienum fo-
lum habitantes in pœnam, Romani ciues esse desierunt [d] quos ideò
hæredes institui non posse rescriptum est.[e]

b *Veniret*) Peregrinos ergo in suam ciuitatem admittebant Roma
ni: quinimò Asylum Romulus Romæ constituit, quo peregrinos
in vrbem, velut tutum perfugium alliceret.[f] † contra Lycurgus (Peregrini vrbe prohibiti.)
ne peregrinis voluptatibus Lacedæmonij corrumperentur, vsu ci-
4 uitatis peregrinos prohibuit. adeóque instituit, † vt numo ferreo (Numus ferreus.)
Lacedæmones vterentur, ne exterarum gentium commercio faci-
lè corrumpi possent.[g]

c *Peregrinus appellatus*) † Primo Punico bello cum Attilius Cala- (Pretor vrbanus & peregrinus.)
5 tinus extra Italiam duxit exercitum: quoniam tantum munus non
poterat solus obire, duos prætores creauit: quorum vrbanam alter,
& alter peregrinam iurisdictionem sortiretur.[h] Ille primus & ma-
ior dicebatur: hic minor appelatus est.[i]

d *Plerunque*) † Hoc est ferè semper, cuius expositionis passim le- (Plerunque, dictio.)
6 ctorem admonere soleo: nam licet doctoribus leuiuscula videatur;
magni tamen est in iure nostro momenti. eam siquidem Accursiani
ignorantes miris sese crucibus affixerunt, in duarum conciliatione
legum: quæ tamen obseruata dictionis *plerunque*, proprietate, planè
7 concordant. Namque dixit Alphenus, † incendia sine culpa habita (Incendiũ cuius culpa.)
torum non cõtingere.[k] cui consentiens alibi Vlpianus incẽdia ple-
runque fieri, culpa inhabitãtium scripsit.[l] neq; verò ignoro dictio-
nem *plerunque*, pro interdum, & nonnunquàm, apud graues etiam
authores quandoque vsurpari, cæterùm perrarò.

e *Inter peregrinos*) † Ac inter ciues & peregrinos, quod ex innu- (Prætoris peregrini iurisdictio.)
8 meris Liuiani locis, ni vererer tedio esse lectori, ostenderem, equi-
dem ter, aut quatuor loca reticere nequeo. Prætores, inquit Liuius
deinde prouincias sortiri, L. Apustius Fullo vrbanã iurisdictionem
M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos.[m] & alibi prætores
prouincias sortiti sunt T. Mœnius vrbanam, M. Licinius Luculus
inter ciues & peregrinos.[n] Deinde idem author. Decreti præto-
res, C. Decimius Flauus vrbanam, P. Cornelius Cethegus inter
ciues & peregrinos sortiti sunt.[o] & alio in loco, Prætores deinde
prouincias sortiti sunt A. Attinius Serranus vrbanam, C. Cluuius
Saxula inter ciues & peregrinos.[p] Denique de M. Iuuentio Talua
prætore agens, is cuius inquit, inter ciues & peregrinos iurisdictio
erat populum aduersus Rhodios incitabat.[q] Hoc ipsum etiam in-
dicat Cornelius Tacitus, dum Augustalium ludorum celebratio-
nem ad eum prætorem translatam scribit, cui inter ciues & peregri
nos obtigisset iurisdictio.[r]

c l.j.C. de hered. instituen.
d l.sed & si.§.liberos.ff.de in ius uocand.
e d.l.j.C.de hered. instituen.
f Asco. Pœdia act. ij. in Verrem.
g Plutar. in Lycur.
h Liuius lib. 10.
i Cic. pro lege Manilia & in Bruto Rhodig. li. 7.c.8.
k l.si uendita ff. de pericu. re. uend.
l l.iij.§.j.ff.de offi. præfect. uigil.
m Liuius lib. 33.
n Liuius lib. 39.
o Liuius lib. 39.
p Liuius lib. 42.
q Liuius lib. 45.
r Cor. Tacit. lib. j.

§. DEINDE CVM ESSET. II.

(Hasta centũuiralis.)

Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui hastæ [a] præesset Centumuiri [b] litibus iudicandis [c] constituti sunt. Eodem tempore & quatuor viri, qui curam viarum [d] agerent.[e] & Triumuiri Monetales, [f] æris, argenti, auri fla-

a
1 HAsta) † Hoc est Centumuirali iudicio, quod Romæ clarissimum fuit à numero virorum, sic appellatum. Id autem Hastæ verbo, Pomponius significat: quoniã Centumviri, cùm lites iudicaturi erant, hasta posita coïbant in vnum

tores.[g] & Triumuiri capitales,[h] qui carceris[i] custodiam haberent. vt cùm animaduerti oporteret, eorum interuentu fieret.

SVMMAE.

1 *Hasta centumuiralis.*
2 *Hasta cur Romani in iudicijs usi.*
3 *Hasta pro Deo culta.*
4 *Quiris Quirites.*
5 *Hasta pro auctione.*
6 *Centumuiri.*
7 *Septuaginta interpretes.*
8 *Quadruplex iudicium.*
9 *Parlamentariæ cameræ.*
10 *Prætor centum uiris præerat.*
11 *Centumuirorum iurisdictio.*
12 *Monetales, Monetarij.*
13 *Mensarij.*
14 *Flatores, flare.*
15 *Flauisse.*
16 *Triumuiri capitales.*
17 *Triumuiri an iudicarent.*
18 *Triumuiri Epulones.*
19 *Epulare.*
20 *Epulonum numerus.*

quod cùm ob magnū eorum numerum difficulter fieret, in duas hastas Centumuirale iudicium tandē diuisum est: quibus positis conueniebant iudicaturi.[a] vnde Martialis.[b]

a Quintil. li. 5. c. ij.
b Martial. libr. 7. epigram.

Hūc miratur adhuc centum grauis hasta virorum.
Hunc loquitur grato plurimus ore cliens.

Et Tranquillus scribit Augustum instituisse Decemuiros, qui cogerent hastam centumuiralem: hoc est centū viros, qui hasta in medio posita congregabātur ad iudicia peragenda.[c] Maximus quoq; referens Titum longū frustra conatum, hastę judicio, Tuditani furiosi testamentum quo filius hæres scriptus erat, subuertere. magis enim Cētumuiri, inquit, quod scriptum esset in tabulis, quàm quis

c Sueto. in August.

2 ea scripsisset, considerandum existimauerunt.[d] † Hasta autem Romanos in iudicijs ideo vsos fuisse puto, quòd ea sit præcipuū vt Sextus Pompeius scribit, armorum & imperij signum.[e] vnde apud veteres regij fastigij insigne, diadematis loco erat. Quinimò si nonnul

Hasta cur Romani in iudicijs vsi.

d Valeri. Maxi. lib. 7. cap. 8.
e Polyb. lib. iiij. di xi. 3. post eos. maxime in fi. ſ. hac l.
f Cæl. Rhodig. lib. 21. cap. 6.

3 lis credimus, † Hasta fuit à prima antiquitate, vice Dei immortalis culta. per eámque iurari solitum, vsque adeò tum erat hastarum authoritas religiosa.[f] Potest illud quoque dici hunc hastæ morem in iudicijs Romę quondam irrepsisse, in memoriam Romuli: quem assiduè hasta vsum fuisse ferunt. Vnde & Quirinus appellatus.

Hasta pro Deo culta.

4 † Quiris enim prisca lingua, à Sabinis deducta, hastā notabat. Ouidius.[g]

Quiris.

g Ouid. li. ij. Fasto.

Siue quod Hasta Quiris, priscis est dicta latinis.
Bellicus à telo, venit in astra Deus.
Siue suo regi nomen posuère Quirites:
Seu quia Romanus, vicerat ille Cures.

Cuiusce hastæ reliquiæ, in parlamenteis nostris curijs, hodie fortè visuntur. Appatitores quippè, quos ostiarios vocamus, bacyllum manibus gestant, velut præsigne, & symbolum iuridiciariæ authoritatis. Hinc autem fit manifestum, cur olim cum Romæ bona ciuium publicè distrahebantur, in medio figebatur hasta.[h]

5 † curq; Hastam pro auctione, hoc est publica bonorum venditione M. Cicero,[i] & pro vectigalium locatione, Liuius, alijque vsurparint, Quas locationes, inquit Liuius, cum senatus precibus & lachrimis publicanorum victus induci & deintegrò locari iussisset. Censores edicto summoris ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia

Hasta pro auctione.

h Cicer. ij. offic.
i Cic. contra Rull. & in ij. Philip. & ad Cassium lib. 15. epistola.

omnia eodem paulùm imminutis precijs locauerunt.[k]

Cētumuiri.

b *Centumuiri.*) † Romæ triginta quinque tribus erant, ex quibus
6 singulis tres ad iudicandum eligebantur: qui licet vniuersi amplius
quàm centum essent: commodioris tamen locutionis gratia, vt Fe-

Septuaginta interpretes.

7 stus docet, Cētumuiri sunt appellati. † Quod & de septuaginta in-
terpretibus prodidit Augustinus. qui cùm duo & septuaginta es-
sent, vt potè ex singulis seni, quo tamen faciliùs nominarentur, Se-
ptuaginta nuncupati fuêre.[l] Auctus porrò temporis successu, Cen
tumuirorum adeo numerus fuit, vt centum & octoginta quando-
que sederint iudices. qui manente semper eodem Centumuiralis iu

Quadruplex iudicium.

8 dicij nomine, in quatuor consilia diuisi fuerunt.[m] † Vnde quadru-
plex iudicium appellatū.[n] Et eam, inquit Plinius iunior ad Tran-
quillum scribens, acturus adolescentulus adhuc in quadruplici iu-
dicio.[o] & alibi ad Romanum scribit Acciam variolam, ab octoge-
nario patre, qui nouercam ei amore captus induxerat quadruplici
iudicio bona paterna repetijsse: sedisseque iudicēs centum & octo-
ginta. tot enim inquit, quatuor consilijs colliguntur.[p] Ea autem cō
silia in basilica Iulia agebantur, quæ inter se, vsque adeò proxima
erant, vt actiones vnius tribunalis ab alio facilè exaudirentur, vt Fa
bius Quintilianus de Trachalo oratore loquens, indicat. Certè cū
Trachalus, inquit, in basilica Iulia diceret, primo tribunali quatuor
autem iudicia, vt moris est, cogerentur, atque omnia, clamoribus
fremerent, & auditum eum & intellectum, & quod agentibus cæte
ris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunali-
bus memini.[q] Plinius item iunior, Affectabar Domitium Afrum,
cùm apud Centumuiros diceret, grauiter & leutè, hoc enim illi a-
ctionis genus erat. audijt ex proximo immodicum insolitúmque
clamorem admiratus reticuit: vbi silētium factum est, repetit quod
abruperat: iterum clamor, iterum reticuit, & post silentium cœpit,
idē tertio nouissimè quis diceret, quę fuit, responsum est, Licinius.[r]

Parlamētearum clasium distributio.

9 Hinc † autem dici potest, distributionem illam clasium, quæ in
curijs parlamenteis apud nostrates Gallos fit, in magnam cameram
criminalem, Inquestarum, & Requestarum (sic enim vocant) ema
nasse.[s] Huius Centūuiralis iudicij Scæuola,[t] Iustinianúsque,[u] me-

Prætor Centum viris pręerat.

10 minerunt: † cui Prætorem vrbanum præfuisse certum est. Hoc fa-
cto Nepotis (inquit Plinius ad Rufum scribens) commotus prætor
qui Centumuiralibus præsidet, deliberaturus, an sequeretur exem
plum inopinatum, nobis ocium dedit.[x] Tranquillus tamen testa-
tur, Quæstores consueuisse Centumuirale iudicium cogere. dein-
de Decemuiros Centumuiralem hastam inquit quam Quæstura
functi consueuerant cogere, vt Decemuiri cogerent instituit.[y]

Centumuiri de quibus causis cognouerint.

c *Litibus iudicandis.*) † Generaliora sunt hæc verba, quàm vt ad hę
11 reditarias lites, & controuersias, coarctari possint. de quibus tamē
nonnulli volunt, Centumuiros dumtaxat cognouisse. illo fortas-
sis loco Ciceronis freti. cùm vos, inquit, volueritis de priuatis hære
ditatibus Centumuiros iudicasse.[z] Sed certè de alijs quoque priuato
rum negocijs, quę certam formulam haberent, veluti vsurpationū,
tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum, &
mancipiorum, Centumuiros cognouisse præeunte magistratu, idē
M. Cicero author est.[a] Super reliquis verò priuatis iudicijs Prętor
aditus, qui Centumuirali ordini præsidebat, litigatoribus iudices
dabat ex Centumuiris nonnunquàm, aut albo aliorum iudicum,
quos sortiebatur sæpissimè ex priuatis, in quos litigatores consen-
serant:[b] datisque à se iudicibus, legem præscribebat, quam seque-
rentur.[c] Neque præterea de criminibus Centumuiri cognoscebāt,

k Liuius lib. 39.

l Augustinus libr. 18. de ciuita. Dei.

m Quintilia. l. 12. orat. institutio. c. 5. & Plin. libr. 6. epist.

n Plin. libr. j. iij. 6. & 12. epist.

o Plin. lib. j. epist.

p Plin. lib. 6. epist.

q Fab. Quint. lib. 12. c. 5.

r Plin. lib. ij. epist.

s Guliel. Bud. l. ult. ff. de senato.

t l. Titia. ff. de in off. testa.

u l. ult. C. de petitio. hæredit.

x Plin. lib. 5. epist.

y Sueto. in Augu.

z Cicero de leg. Agrar.

a Cicer. libr. j. de orat.

b l. ult. ff. de offic. eius l. ij. §. j. ff. de iudic.

c Cicer. iiij. act. in Verr. dixi l. j. ff. de iurisd. & §. de inde s. hac. l.

nisi cum solemni accusatione iudicãdum fuit, tunc enim prętor qui
Centumuirali iudicio præerat, numero incerto iudices sortiebatur.
vt de Clodianis incendijs, M. Cicero verba faciens, grauiter disse-
rit.[d] Centumuirales porrò causæ à Cornel. Sylla Carbone orato-
re agente admodum iuuene institutæ fuerunt:[e] quas initio sum-
mas insignes, & magna cum dignitate tractatas, procedente tempo
re paruas exiles, & obscuras, ac irreuerenter & temere declamatas,
Plinius eleganter conqueritur.[f]

Centumuirales causæ.

d Cicer. pro Milone.
e Cicer. libr. 3. de orator.
f Plin. libr. ij. epist.

d *Viarum*) Publicarum scilicet. Vias autem publicas à priuatis Vl
pianus disertè separat.[g]

g l. ij. §. viarum. ff. ne quid in lo. pu.

e *Agerent.*) Vias fulciendo, adornando, substruendo, etiam inter
dum lapidibus, aut aliter muniendo, quo commodè liceret vnicui-
que de populo per eas ire, agere, & commeare. ideò ne Appius ille
Cæcus, inquit M. Cicero, viam muniuit, non qua populus vteretur,
sed qua sui posteri latrocinarentur.[h]

h Cicer. pro Milone.

f *Monetales.*) † Sic dicti, quòd examinandæ monetæ ex ære argen
12 ro, auróque cudendæ, & fabricandæ curam haberent. & vt ne quid
in eiusmodi metallis corruptelæ admisceretur: sed vt numismata
probi auri & argẽti, iustíque põderis essent. Planè præter hos Triũ-
uiros Monetales, scriptum reliquit Liuius, Quinqueuiros creatos,
qui rei fœnebris curam, & dissolutionẽ æris alieni publicè curarent
13 à pecuniæ dispensatione, † Mensarios dictos.[i] meminit & alibi
Triumuirorum Mensariorũ. Parum vt opinor ego à nostris Triũ-
uiris Monetalibus distantium: quos scribit, Minuij tribuni plebis
rogatione, propter penuriã argenti, Romæ primùm creatos. nem-
pè L. Aemilium (qui Consul Censórque fuerãt) M. Attilium Regu-
lum (qui bis fuerat Consul) & L. Scribonium Libonẽ, qui tum Tri-
bunus plebis erat.[k] Quod prætermissum nolui, vt appareret inde
Magistratum hunc dignationis, & authoritatis nõ minimæ fuisse.
Monetarij verò dicũtur artifices monetę, qui scilicet monetam cu-
dunt & fabricant. quorũ officia vilia & abiecta esse, Iustinianus do-
cet.[l] vnde & eo Monetariorum verbo, viles homines lanam ducen
tes, & textricium facientes, quandoque significari vidẽtur.[m] de qui-
bus fortasis, Flauius Vopiscus loquitur. cum sub Aureliano fuisse
scribit, Monetariorum bellum Felicissimo rationali autore, quod
acerrimè, seuerissiméque compescuit Aurelianus, septem millibus
tamen suorum militum interemptis.[n]

Monetales.
Quinqueuiri.
Mensarij.
Monetarij.

i Liuius lib. 7.
k Liuius lib. 23.
l l. ne quis. C. de dignit lib. 12.
m l. 3. C. de murilegul. lib. 11.
n Vopiscus in Aureliano.

g *Flatores*) † Hoc est fabricatores signatores, & temperatores. Et-
14 enim flare, inter plura significata, pro signare vsurpatur, quod æs ar
gentúmue flando, id est spirãdo, & flatu calefaciẽdo, signetur. hinc
flata pecunia & Flatores. excude enim æs argẽtúq; & aurũ curabãt
Monetales triũuiri cõflari, cudi, temperari, & signari. Aes cõflare,
inquit Plinius senior, & temperare, Aristoteles Lydũ Scythem mõ
strasse, Theophrastus, Delam Phrygem putat.[o] & paulòpost, Ar-
gentum inuenit Erychtonius Atheniensis, vt alij Ceacus auri me-
talla, & cõflaturam, Cadmus Phœnix, ad Pangeũ mõtem.[p] Ad hęc
M. Varro, Quintum Valerium Soranũ solitum dicere scribit, quos
15 thesauros Græco nomine oppellaremus, priscos latinos † Flauis-
sas dixisse, quod in eos, non rude æs argentúmque, sed flata signa-
táque pecunia conderetur.[q]

Flatores.
Flauissæ.

o Plin. lib. 7. c. 56.
p Plin. ubi supra.
q Aul. Gell. libr. ij. c. 10.

h *Triumuiri capitales.*) † Qui postquã M. Curius Dentatus con-
16 sul de Samnitibus & Sabinis semel atque iterum triumphauit, anno
vrbis cõditę cccclxiij. primùm Romę creati sunt.[r] ij carceris custo-
diam quẽadmodũ explicat noster Põponius habebãt: quorũ inter-
uentu, iu delinquẽtes animaduertebatur. Apud hos prætereà, faci-
norosi,

Triũuiri Capitales.

r Liuius lib. 11.

norosi, sed fures præsertim, & serui nequam ad columnā Mœniam 17 puniri solebāt.[f] † Sanè verò, sunt qui putent istiusmodi Triūuiros de criminibus nō iudicasse: sed velut executores capitalibus iudiriis præfuisse, vt potè quorū, sicuti Salustius eadēs farit, propriū munus fuerit, quę ad suppliciū necessaria erāt, apparere.[t] Crispi autem Salustij verba hęc sunt. Senatus, in Catonis sententiā discessit. Consul optimū factu ratus, noctē quę instabat, ante capere: ne quid eo spatio nouaretur. Triūuiros, quę ad suppliciū postulabat parare iubet. Ipse dispositis presidijs, Lētulū in carcerē deducit.[u] quāuis pro emergente rerum necessitate nōnunquàm vrbis vigiliæ, & incendiorum cura eis mandaretur. Triumuiris capitalibus inquit Liuius, mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruarēntque, ne qui nocturni cætus fierent, vtq; ab incendijs cauerētur.[x] Mihi verò longè aliud, semper visum est, nempè Triumuiros istiusmodi de criminibus cognouisse, & capitaliter iudicasse. Nam eos Pomponius hic, Magistratibus annumerat. & Salustius ipse, quo maximè aduersarij nituntur, eos rerum capitalium iudices dicit. In eum locum inquit, postquam demissus est Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus pręceptū erat laqueo gulā fregēre.[y] Prętereà C. Cornelium, virum in militari disciplina præcellentem, quòd ingenuū adolescētulum stuprasset, refert Maximus, à C. Fescēnino Triūuiro, publicis vinculis oneratum, in carcereque mori coactū.[z] Denique Lyricus poeta, Menam libertum, publicè fustigatum innuens, Triumuirorum iussu, ait.[a]

Sextus flagellis hic Triumuiralibus,
Præconis ad fastidium.

Nobiscúmq; viri doctissimi, & antiquitatis peritissimi, sentiūt adijcientes Capitales istos Triūuiros, quāuis reos capitis agere & punire possent: in virgines tamē, & immaturas puellas nō potuisse animaduertere.[b] Quod ipsum hausisse mihi vidētur ex limpidissimo Taciti Cornelij fonte, qui Tiberij Cæsaris tempore, in Seiani liberos crudeliter animaduersū scribit, ac inter eos, puellā fuisse refert, adeò nesciā, vt cùm in carcerē duceretur, crebrò interrogaret, q; ob delictū, & quo traheretur: neq; facturā vltra, & posse se puerili verbere, moneri. Tradunt temporis eius authores, inquit, quia Triumuirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice, laqueum iuxta compressam.[c]

Latomiarum carcer. i *Carceris*) Latomiarum, qui carcer sicuti M. Varro scribit, propè Tullianū locū Romę erat, sed de eo & alijs carcerū generibus nos superius plura.[d] Quod autem hîc Pomponij locus, de Latomiarū carcere accipi debeat, docuit me grauis author Liuius. Itaq; inquit, & Romæ vigiliæ per viros seruatæ, iussique circumire eas, minores magistratus, & Triumuiri, carceris Latomiarum intentiorem

Triūuiri Epulones. 18 custodiam habere iussi.[e] † Verum enimuerò præter Triumuiros capitales fuerunt Romæ creati Triumuiri Epulones, atque his vt pontifici togæ prætextæ habendæ ius lege datum anno conditæ vrbis DLviij. M. Claudio Marcello & L. Furio Purpureone Coss.[f] Ho

Epulare. 19 rum autem munus erat † epulare, ludorum sacrificiū curare, & cōficere, hoc est epulas Ioui, cæterísque Dijs, instituere.[g] Eos verò Pōtifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres esse voluerunt, cum essent ipsi inquit M. Cicero, à Numa, vt etiam illud ludo-

Epulonū numerus. 20 rum epulare sacrificium facerent instituti:[h] † at deinde epulonum numerus, auctus est adeo, vt septem fuerint Epulones. Quod M. Cicero de Septemuiratu in Antonium agens indicat.[i]

f Ascon. in diuinatio. Ciceronis.
t Vdalric. Zas. hic.
u Salust. in Catilinario.
x Liuius lib. 39.
y Salust. ubi supra.
z Valer. Maxi. lib. 6. c. 1.
a Horatius in Epodo.
b Alex. Neapolit. lib. iij. Genial. die c. 71.
c Cornel. Tacit. li. 5. Annalium.
d §. exactis ij. huc l.
e Liuius lib. 32.
f Liuius lib. 33.
g Cicer. de Aruspi. respons.
h Cicer. libr. iij. de orato.
i Cicer. ij. Philip.

§. ET QVIA.

Magistratus noctu non prodeat.

Et quia magistratibus vespertinis temporibus [a] in publicum esse inconueniens erat: [b] quinqueuiri [c] constituti sunt cis [d] Tyberim, & trans [f] Tyberim, qui possent pro magistratibus fungi. [g]

SVMMAE.

1 Noctu magistratus non appareat.
2 Noctu non exerceantur iudicia.
3 Areopagitae.
4 Oratores vetiti mouere affectus.
5 Capitis iudicium ubi primum.
6 Quinqueuiri.
7 In, cis, uls.
8 Tyberis fluuius.
9 Albula.
10 Trans praepositio.
11 Fungi verbum, & Functio.
12 Haberi pro tali.

a 1 Vespertinis temporibus) † Magistratus, quia terrori malis sunt: [a] cauere sibi debent, ne à malis per opportunitatem noctis, opprimantur. quos praeterea parum condecuit sub eam horam apparere. quandoquidem maiestas iudicandi apertam diei lucem postulet: [b] nisi vel pietatis ratio, aut emergens alia necessitas diuersum suadeat. [c] nam si, verbi causa exortum esset noctu incendium, aut excitata seditio, magistratus potest, imò verò debet prodire. [d]

a ad Rom. c. 13.

b §. sedebunt de iudicib. coll. 5.

c l. more. ff. de fer. l. haec verba ille. ff. de verb. signi.

d l. iij. ff. de offic. praefec. uigil.

b Inconueniens erat)

2 Sic † visum Romanis vsqueadeo, vt post occasum solem dissolui senatum voluerint; & si quae decreta patres fecissent, ante solis ortum, vel ab eiusdem occasu, haberi rata noluerunt. [e] † Contra verò Areopagitae, seueri illi, & incorrupti iudices Athenienses nunquam die iudicabant: sed noctu & in tenebris, vt procul ab omni affectu rem ipsam probè noscerent: atque dumtaxat, quae dicerentur, non dicentium personas spectarent. [f]

Noctu iudicia non tractantur.

Areopagitae.

e Aul. Gel. lib. 14. noct. Attica. c. 7.

f Lucianus in scedis.

g Quintilia. libr. 6. c. 2.

h Iuuena. Satyr. 9.

4 Vnde † nec apud eos, oratoribus licuit affectus mouere: quibus iudicum animi à via veritatis plerunque auocantur. [g] Exercebant autem Areopagitae iudicia caedis, vulnerum incendiorum, & veneficiorum Athenis in vico Areopago, & templo Martis, vnde & vicus ille cognomentum accepit. Nam ἄρης, Martem significat, & πάγος vicum. quasi dicas vicus Martis: vnde Areopagitarum consilium Satyricus curiam Martis appellat. [h]

Oratores prohibiti mouere affectus.

Ergo occulta leges, vt curia Martis Athenis.

5 Causam autem totius rei, hanc perhibent. † Cùm enim Mars obtruncasset Neptuni filium, qui vim Alcippe filiae suae intulerat: homicidijque à Neptuno fuisset accusatus, duodecim Dijs, in eo pago iudicantibus sex sententijs absolutus est. [i] quod mouisse puto Plinium, dum ait, primum capitis iudicium in Areopago actum fuisse. [k] fatetur tamen Augustinus Varronem sequutus fabulosam esse hanc de nomine Areopagi causam. Sed ad literam Pomponij equidem noster Iustinianus iubet Pedaneos iudices in suis sedere subsellijs continue, à summo statim diluculo vsque in vespertinum crepusculum. [l]

Capitis iudicium vbi primum.

i August. lib. 18. de ciuit. Dei c. 10.

k Plinius libr. 7. c. 56.

l §. sedebunt. de iudicib. coll. 6.

c Quinqueuiri.) De ijs quinque viris sunt qui asseuerent nusquam nisi apud Pomponium nostrum quicquam legi. Ego verò grauissimum authorem T. Liuium habeo, qui horum perspicuè meminit. cùm Triumuiris capitalibus Consules de Bacchanalibus, sacrisque nocturnis iussu Senatus quaestionem habentes mandasse refert, vt vigilijs per vrbem dispositis studiosè seruarent, ne qui nocturni coetus fierent: atque vt ab incendijs caueretur. Adiutores, inquit, Triumuiris, quinqueuiri, vti cis Tyberim, suae quisque regionis, aedificijs praeessent, dati sunt. [m] Meminit & alibi idem author quinqueuirorum, curae foenebris

Quinque viri.

m Liuius lib. 39.

pecuniae

pecuniæ,& dissolutioni æris alieni præfectorum.[n]

n *Liuius lib. 7.*

d *Cis.*) † Tres istæ voces, *Intra, citra, ultra*, quibus certi locorum si-

In,cis,vls.

7 nes demonstrantur singularibus inquit Gellius apud Veteres sylla-
bis,appellabãtur. *in, cis, uls.* hæ deinde particulæ, quoniã paruo,exi-
guóque sonitu,obscurius promebãtur, addita est tribus nominibus
eadem syllaba. & quod dicebatnt Cis Tyberim, vls Tyberim dici
cœptum est,citra Tyberim,& vltra Tyberim. item quod erat *in*, ac-
cedente eadem syllaba, intra factum est.[o]

o *Gell. lib. 12. c. 13.*

e *Tyberim.*) † Insignis est fluuius Italiæ per mediã Romã defluẽs.

Tyberis fluuius. Albula.

8 Albula † olim ab aquarũ colore dictus: deinde Tyberis appellatus
9 à Tyberino rege Tuscorum, qui circa huius fluminis ripas, pyrati-
cam exercens, in eo tandem submersus est. vt & Ouid. indicat.[p]

p *Ouidius libr. ij. Fastor.*

Albula quem Tyberim, mersus Tyberinus in vndis
Reddidit: hybernis, fortè tumebat aquis.

Et Liuius Mansit Syluius posteà omnibus, inquit, cognomen, qui
Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capis, Capi Ca-
petus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulę amnis, submersus
celebre ad posteros nomen flumini dedit.[q] de hoc fluuio, eiúsque
mira, salubríque natura perbellè multa Plinius.[r]

q *Liuius lib. j.*

r *Plinius libr. iij. in c. 5.*

Trans.

f *Trans.*) † Præpositioni Cis, vel Citra, opponitur *Trans.* idem si-
10 gnificans quod vltra. Trans montem Taurum, inquit M. Cicero,
de matrimonio etiam est auditum.[s] & Lyricus ad Bullatitium.[t]

Cælum non animum mutant, qui transmare currunt.

Sed & ijsdem ferè verbis, quibus hic Pomponius, M. Cicero. Cogi-
to trans Tyberim inquit, hortos aliquos parare.[u]

s *Cicero lib. ij. epistola.*

t *Horat. lib. j. epistol.*

u *Cicer. lib. 13. epistol. ad Atticum.*

g *Fungi.*) † Hoc est magistratuũ munere, officio, & authoritate

Fungi.

11 perinde vti, ac si verè magistrat⁹ fuissent. vt hoc fungi verbũ indicat,
idem quod tanti esse significãs.[x] Inde res in suo genere functionẽ reci-
pere, Iul. Paulus pro eo dixit, quod est tanti speciẽ vnam, eius generis,
quanti alteram æstimari.[y] Non igitur hi quinqueuiri magistratus
erant: cum vices gererent magistratuũ, quos ad id temporis in foro
esse non decebat. nec ignotum, quod vulgo solet efferri, aliud quem es-

Functio.

Haberi pro tali.

12 se talem, † & haberi pro tali.[z] postea tamen horum quinqueuiro-
rum munus ad Aediles translatum est.[a]

x *l. precia rerum. ff. ad l. Fal.*

y *l. ij in princ. ff. si cert. petà.*

z *l. si maritus. §. legis. ff. ad l. Iul. de adult.*

a *§. & hec omnia j. hac l.*

§. CAPTA.

Sardinia à quo capta.

Capta deinde Sardinia,[a] mox Sicilia,[b] item Hispania,[c] deinde Narbonensi prouincia:[d] totidẽ prętores, quot prouinciæ,[e] in ditionem[f] venerãt, creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent.

SVMMAE.

1 Sardiniam quis cœperit.
2 Sardini uenales adagium.
3 Sardiniæ regio.
4 Sandalion Sandaliotin.
5 Ichnusa.

a *Sardinia.*) † Quan-
1 do Romani Sardiniã cœperint, & cuius Imperatoris opera sub acta fuerit, non planè conueniunt Annaliũ scriptores. Nanque Liuius L. Cornelio Scipioni hoc adscribere videtur, quũ refert de Sardis, & Corsis triũphasse.[a] Alij vt Sextus Ruffus, à L. Cornelio Metello, Sardos, Corsósque deuictos prodiderũt. Sunt & qui Tyberium Sempronium

a *Liuius lib. 40.*

6 *Lupus nullus in Sardinia.*
7 *Risus sardonius.*
8 *Sicilia, eiúsque fertilitas.*
9 *Aeolus uentorum pater.*
10 *Trinacria, Triquetra.*
11 *Aetna mons ardens.*
12 *Eryx mons maximus.*
13 *Erycinna.*
14 *Sicania.*
15 *Hispania & eius diuisio.*
16 *Iberia.*
17 *Hispaniæ fertilitas & penuria.*
18 *Spartum herba.*
19 *Tarraconensis prouincia.*
20 *Bethica regio.*
21 *Lusitania.*
22 *Narbonensis prouincia.*
23 *Galliæ diuisio.*
24 *Tolosa eiúsque laus & descriptio.*
26 *Realmontium.*
26 *Ditio.*

Gracchū altero consu
latu Sardiniā domuisse
se cōtendant: tātúmq;
captiuorū inde addu-
xisse, vt lōga res vendi
tiōe in puerbiū abierit
2 *Sardi† uenales.* de nego
tio infinitæ prolixita-
tis & propè inexplica-
bili.[b] Verum vt ex Li
uio cōijcere licet, iam
ante capta fuerat, &
cum rebellasset à Ty-
berio Graccho rece-
pta & perdomita.[c] Est
3 autem † Sardinia in-
sula, & magnitudine,
& multitudine homi-
num, ac omni fructuū
genere, excellens [d] in Africo mari, secūdum Siciliam, [e] cui dedit no
men Sardus, Herculis filius, qui ex Lybia veniēs eam occupauit. cū
4 antea † Sandaliotin ab effigie soleæ (quam Græci Sādalion vocāt)
5 à nonnullis, inter quos Timeus, diceretur. & ab alijs † Ichnusa, ab
humani similitudine vestigij, φ ἴχνος Græcè dicitur.[f] in quam sen-
tentiam inclinat Crispus Salustius. Sardinia, inquit, in Afro mari fa
cie vestigij humani, in orientem, quàm in occidentem latior promi
net.[g] & Claudianus poeta.[h]

Humanæ speciem plantæ sinuosa figurat
Insula Sardiniam, veteres dixere coloni.

Ea prius ab Hispanis habitata fuit. deinde ab Heraclidis, & Thes-
piadis, mox à Chartaginiēsibus: quibus Romani successere, ac tan-
dem in Hispanorū rediit potestatem, per Iacobū Aragonem prius
6 recepta.[i] † Multa sunt in ea insignia. At nihil magis, quàm quod
neque lupū gignat, neque serpentē nocuum. herbam tamen quan-
dam Luppæ similem producat, sapore dulcem, nomine Sardoam,
Apio, quod Galli persil, vocant similem quam edentes eorum ore
7 in rictus dolore contracto perpetuo risu moriuntur. † indéque
Sardonius risus, pro ficto, insano, & qui nullius boni causa subdolè
fit, prouerbaliter dictus.
b *Sicilia*) Captis & direptis à M. Marcello Syracusis, Sicilia in pro-
8 uinciæ formam cœpit administrari. † Est autem Sicilia insula, quæ
paruo admodum freto, ab Italia diuiditur. vndique Tyrrheno ma-
ri, præterquàm à meridie quo Africo alluitur.[k] feracitate fructuū
fœlicissima. vnde à M. Cicerone, horreum populi Romani,[l] & à
Catone, cella penuaria reipublicæ nuncupata, quòd sæpè maximos
Romanorum pauerit exercitus. frumentarijsq; & negociatoribus
Romanis magno fuerit compendio. Eam Diodorus omnium insu-
sularum optimā antiquitate rerum cæteras præcellentem, scribit.
tota tamen cauernosa est, & sulphurea. ventísq;, ob meatus sub-
9 terraneos penetrabilis. † Vnde & Aeolū, qui profligatis Cyclopi-
bus regnū illius insulæ occupauit, ventorum Deum poetæ fabula-
ti sunt. Amplius scriptum reliquerunt Georgraphi & Hystorici.
hanc Siciliæ insulam olim Italiæ enhæsisse, deinde violento quo-
dam terremotus impetu agente, interiectum mare & ita Italiæ
auulsam.

b Plin. aut quisquis alius sit in li bello. de viris illustribus.
c Liuius lib. 41.
d Polyb. lib. j.
e Pompo. Mela. li. ij. de situ orbis.
f Plinius libro, liij. c. 7.
g Salust in Iurgu.
h Claudia. in bello Gyldonico.
i Raph. Volaterra libr. 6. Geograph.
k Polyb. lib. j.
l Cicero act. 5. in Verrem.
m Diodor. libr. 6. & 16.

Sardi venales Adagium.
Sardinia regio.
Sādalion Sādaliotin. Ichnusa.
Lupus nullus in Sardinia.
Sardonius risus.
Sicilia.
Siciliæ feracitas.
Aeolus ventorum Deus.

auulsam [n] ideóque Virgilius. [o]

Hæc loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina,
(Tantum aui longinqua valet mutare vetustas.)
Dissiluisse ferunt. cùm protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit. arua áque & vrbes,
Littore deductas, angusto interluit æstu.

n Plin.li.ij.c.90.
o Virg.li.iij.Eneid.

Promontoria Siciliæ. Trinacria.

Hæc insula, quoniam tribus promontorijs Pachino, Peloro, & Li-
10 lybeo, triangula est. † Trinacria, primùm dicta fuit. vel Ouidio Na sone teste. [p]

Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor,
Trinacris à posita, nomen adepta loci.

p Ouid.li.iiij.Fasto

Triquetra.

Aut vt alij eadem ratione volunt Triquetra (vtroque enim nomine, trianguli figura significatur) ex quibus est Sillius Italicus. [q]

Huc Aetnea cohors, Triquetris quam miserat oris,
Rex Arethusa tuus.

q Sillius li.5. de bello punico.

Aetna ardens. Arethusa fons. Eryx mons. Erycinna.

11 Ibi † enim miraculū ardentis Aetnæ & Vesuuij montis. Ibi Arethu-
12 sa fons, † Erix mons omnium qui in ea insula sunt, præter Aetnam maximus. in cuius vertice, fuit opulentissimū illud & ornatissimū
13 templum Veneris, constructum. † Vnde & Venus Erycinna dicta. Deinde posito Trinacriæ, aut Triquetræ nomine, Sicilia fuit, à Sica no rege, qui cum Hispanis ante bella Troiana in eandem terrā per-
14 uenit: † Sicania appellata. & tandem à Siculo Neptuni filio ex liguribus, in eam regionem appulso, Siciliæ nomen accepit. [r] Quod Sillius quoq; pœta, significat. [s]

Sicannia. Sicilia cur sic dicta.

Mox ligurum pubes, Siculo ductore nauauit.
Possessis bello mutata vocabula regnis.

r Polyb.li.j.Strabo lib.6.
s Sillius Italicus li.14.de bello puni.

Sed iam satis prouinciæ Siculæ datum. nunc de Hispania, ac demum de Narbonensi nostra prouincia, quædam dicamus.

Hispania.

c *Hispania*) † L. Cornelius Scipio, qui posteà Affricanus dictus est,
15 subacta Chartagine, Hispaniam Romanis stipendiariam fecit. omnúmque vltra citráq; Iberum fluuium, reipublicæ Romanæ subiecit. Est autem Hispania Europæ regio, nota, & ampla, inter Affricā & Galliam posita, quicquid trans Pyreneos montes, in occasum distenditur, continens. ab Ibero amne primùm, vt Trogus Pōpeius
16 scribit, † Iberia nuncupata. Deinde ab Hespero, Atlantis fratre, Hesperia, ac demùm Hispania, ab vrbe Hispali. Ea igitur à Pyreneis montibus (quibus à Gallia disterminatur) incipiens, & per columnas Herculis circuiens, vsq; in Borealem Occeanum, expanditur. [t] Vnde Syllius Italicus. [u]

Iberia.

Pyrenæ celsa nymbosæ verticis arte.
Diuisos Celtis, altè prospectat Iberos,
Atque æterna tenet, magnis diuortia terris.

t Appianus Alexandri. in Lybica hystoria.
u Sill.lib.iij.de bello punico.

Hispania rerum omnium ferax.

17 Hanc Hispaniæ † terram, viris, equis, metallis, plumbi, ferri, æris, argenti, auri, rum & minio & marmore diuitem, omnes prædicant. [x] Idcóq; Pōponius Mela, viris, inquit, equis, ferro, plūbo, ære, argēto, auróq; tam abūdans & adeò fertilis est Hispania, vt sicubi ob penuriam aquarum (qua plerisque locis premitur) effœta & sui dissimilis
18 est † linum tamen aut spartum (herba est sponte nascens, & quæ feri nequeat, nauticis vsibus, præcipuè cōmoda, vt pōte ex qua, cameli, rudentésq; cōficiātur [y]) alat. [z] Eius magnitudinē, multā esse & penè

Spartum herba.

x Plin.lib.iij.Diod. li.6.Strab.lib.iiij Iustin. lib. ultim.
y Plin.lib.r. 39.c.ss.
z Pompo. Mela.li. ij.de situ orbis.

incredibilem, in vnica regione Appianus scribit. [a] Nam decem milli
bus stadijs latitudinem commensurari ait, latitudinem verò pror-
sus eandem videri. Eam in vlteriorem, Citerioremque veteres diui
serunt. Citerior eadem Terraconensis, ad Pyrenea vsque iuga
protenditur. Vlterior verò, in duas per longitudinem prouincias
diducitur. nempè Bethicam, & Lusitaniam, & ita totam Hispaniam
antiqui tribus nominibus distraxere, partem eius Tarraconensem,
19 partem Bæthicam, partem Lusitaniam, appellantes. [b] † Tarraco-
nensis, à Tarracone vrbe maritima, & eius regionis nobilissima,
quam Scipiones cõdiderunt, nomen accepit, continens regna, quæ
20 hodie Cataloniæ, Nauarriæ, & Castiliæ, dicuntur. † Bethica om-
nium fertilissima, [c] à Bæti fluuio, qui eam regionem mediam, per-
21 currit, sic vocata, regnum Granatæ claudit. [d] † Lusitania verò,
quàm nunc Portugaliam vocant, à Luso, aut Lussa, liberi patris co-
mitibus, cum eo Hispaniam peragrãte, Bacchantibus, si Plinio cre-
dere dignum est, cognomentum asciuit. [e]
d *Narbonensi prouincia*) † Quintus Fabius trans alpes, primùm Al
21 lobroges domuit. Deinde Cn. Domitius Aruernos, Batuto eorum
rege, in triumphum ducto. ac demum Iulius Cæsar, qui rerum po-
steà potitus est, decennali bello Gallos omnes penè superauit. sti
23 pendiariósque Romanis fecit. † Galliam porrò veteres in Cisalpi-
nam, & transalpinam distinxere, ac deinde triplicẽ fecere Toga-
tam: quo nomine, Cisalpinam vocarunt, à toga cum Romanis com
muni. Comatam eandem & transalpinam ab intonsis crinibus, &
nutriendæ comæ studio. Denique Braccatam, à vestium habitu,
vel à Bracchis, id est femoralibus oblongis, quibus incolæ vteban-
tur: quæ posteà Narbonensis dicta est, à Narbone ciuitate, [f] quæ vti
Strabo scribit, celeberrimum eius regionis, quondam fuit empo-
rium. [g] quemadmodum hodie munitissimum tutissimúmque Gal
lorum aduersus Hispanos propugnaculum. Hęc olim fuit Romanis
chara prouincia. Cui ob insignem eius in patres reuerentiam, me-
morat Tacitus, à S. P. Q. R. datum, vt senatoribus eius prouin-
ciæ, non exquisita principis sententia, iure quo Sicilia haberetur,
res suas inuisere liceret. [h] Ea cæteris Galliarum partibus magis cul
ta est, inquit Mella, & magis consita: ideóque etiam latior. [i] & vt
Plinius scribit, agrorum cultu, virorum morúmque dignatione,
amplitudine opum nulli prouinciarum postponenda. Breuitérque
Italia verius, quàm prouincia. [k] Ea regiones, & vrbes, vsitatis ho-
die nominibus appellatas, continet, Sabaudiam, Delphinatum,
Auenionem, Cauarum, Viennam Allobrogum, Prouinciã, & Lin-
guam Occitanam, quam alij Tolosanam prouinciam vocant. à To
24 losa † vrbe eius regionis nobilissima opum abundantia, & doctri-
næ gloria, florentissima, meáque ciuitate quam Ausonij nostri car-
mine, hoc loco celebrare non displicet. [l]

Non vnquam altricem, nostri reticebo Tolosam
Coctilibus muris, quos circuit ambitus ingens.
Perque latus, pulchro perlabitur amne Garumna.
Innumeris cultam populis: confinia propter
Ninguida Pyrenes, & pinea Gebennarum.
Inter Aquitanas gentes, & nomen Iberum.
Quæ modo quadruplices, ex se cùm effuderit vrbes,
Non vlla exhaustæ, sentit dispendia plebis,
Quos genuit cunctos, gremio complexa colonos.

Cui præte-

[a] Appianus in Lybico.
[b] Pompo. Mela ubi supra.
[c] Plinius libr. iij. c. j. & lib. 18. c. 10.
[d] Dixi l. ij. ff. de ijs qui sunt sui.
[e] Plinius li. iij. c. j.
[f] Plin. lib. iij. c. iiij.
[g] Strabo libr. iiij. Geograp.
[h] Cornel. Tacitus lib. 12.
[i] Pompon. Mela. lib. ij.
[k] Plinius li. iij. c. iiij
[l] Auson. in catalogo urbium.

Hispania Citerior & vlterior.
Terraconensis prouincia.
Bæthica regio.
Lusitania.
Narbonensis regio.
Galliarum diuisio.
Togata.
Comata.
Braechata.
Narbonensis Gallia.
Narbo ciuitas.
Narbonensis Galliæ prærogatiua.
Narbonensis prouinciç laus.
Tolosa vrbs.
Tolosæ laus & descriptio.

Cui præterea, acceptum ferre placet, quicquid mihi inest industriæ est, ingenij, & doctrinæ, in eámque sententiam eiusdem authoris versus vsurpare.[m] — m Auson. in episto.

Tibi disciplinas, dignitatem, literas,
Lingua, & toga, & fama, decus,
Prouectus, altus, institutus debeo:
Vel aliud horum, quicquid est.

Cùm autem ab incunabulis Tolosæ nutritus, susceptus, educatúsq; fuerim: quamuis natus ipse sim; † Realmontij Heluiorum, viginti milliaribus Tolosa distantis, vnde & vtriq; parentes mei profecti; meam tamen ciuitatem patriámq; Tolosam facio. Catonis exemplo, quem ortu Tusculanum, & ciuitate Romanum fuisse, M. Cicero scribit.[n] Qua de re alibi commodius.[o]

Realmõtium. 25

n Cic. lib. j. de legib.
o l. pe. ubi dixi. ff. de senator. & li. episto. quæsti. c. iiij.

Prætorũ numerus. e *Quod prouinciæ*) Propagatis imperij finibus, creari tot prætores oportuit, quot prouinciæ domitæ, sub iugúmque Romanorum positæ fuerunt, vt eo loci, fusius à nobis demonstratum est, quo prætorum originem, & dignitatem exposuimus.[p] vnde sub actis Sardinia, Sicilia, Hispania, & Narbonensi prouincijs, prætores quatuor creati sunt.

p §. deinde cùm placuisset. §. hac l.

Ditio. f *Ditionem*) † Hoc est imperium populi Romani, vrbésq; Achaiæ 26 inquit M. Cicero, multas sub imperiũ populi Romani, ditionémq; subiunxit.[q] & Plinius iunior. Quam nunc iuuat prouincias omnes ait, in fidem nostram, ditionémq; venisse: postquàm contigit princeps terrarũ, & reliqua.[r] Equidem, ditionis verbo, potestas quæcunque significari solet. Cæterum per antonomasiam, ad regni & imperij authoritatem plerunq; refertur. vnde M. Cicero, ditione atque numine Deorum cuncta regi dixit.[s]

q Cice. de prouinc. consularib.
r Plinius in Panegyr. Traiani.
s Cic. lib. ij. de legi.

§. DEINDE CORNELIVS.

Syllæ crudelitas.

Deinde Cornelius Sylla,[a] quæstiones[b] publicas[c] constituit.[d] veluti de falso,[e] de parricidio,[f] de sicarijs,[g] de iniurijs[h] & prætores quatuor[i] adiecit. Deinde C. Iulius Cæsar[k] duos prætores, & duos Aediles, qui frumento[l] præessent:[m] à Cerere Cereales[n] constituit. Ita xij. Prætores,[o] sex Aediles;[p] sunt creati. Diuus deinde Augustus,[q] xvj.[r] constituit prætores. Post deinde diuus Claudius[s] duos Prætores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent.[t] ex quibus vnum, diuus Titus detraxit. & adiecit vnum diuus Ner-

a *Sylla*) † Incertum videtur, an hic sit L. Cornelius Sylla, qui deuicto Mario rerum potitus tot ciuium Romanorũ cadaueribus vrbem repleuit, vt cædes, inquit Plutarchus neque numerum, neq; modũ haberet vllum.[a] Eruditi tamen viri cõfirmant de hoc Sylla. Pomponiũ loqui.[b] Et indicat, ni fallor, Cornelij Taciti verba. hinc Gracchi, inquit, & Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor senatus nomine Drusus, corrupti spe, aut illusi per intercessionẽ socij, ac ne bello quidẽ Italico mox ciuili omissum, quin multa & diuersa sciscerentur. do-

a Plutarc. in Sylla.
b Alex. Neapot. li. dier. Genial. ij. c. 15.

nec L. Sylla Dictator
1 abolitis vel conuersis
prioribus, cùm plura
addidisset, ocium ei rei
haud in longum parauit, statim turbidis Lepidi
rogatiõibus, neq; multò post tribunus
reddita licentia quoq; vellet populũ agitãdi.
iamq; non modò in cõmune, sed in singulos
homines, latę quęstiones, & corruptissima repub. plurimæ leges.[c]

c Cornel. Tacit. li. iij. annalium.

M. item Cicero, legem tractans à C. Graecho
primũ latam cõtra senatores, qui coïssent, vt
quis iudicio publico cõdemnaretur, eiusce rei
quęstionẽ, ea ipsa lege, à Sylla posteà constitu
2 tam, scribit.[d] † Sanè verò transtulit hic L.
Cornelius Sylla ab equitibus Romanis, ad senatores iudicia,[e] qui
pręterea † fuit vir Gręcis Latinísque literis

d Cic. pro Cluent.

e Ascon. Pædia. j. actio. in Verrem.

ua,[x] qui inter fiscũ & priuatos ius diceret, ita decẽ & octo pretores in ciuitate ius dicũt.[y]

S V M M AE.

1 *Syllæ crudelitas.*
2 *Iudicia ad senatores translata.*
3 *Syllæ vita & mors.*
4 *Quæstio, quæsitor.*
5 *Publica iudicia & priuata.*
6 *Quærere.*
7 *Anquirere.*
8 *Constituere quæstionem.*
9 *Testamentaria lex.*
10 *Parricidæ pœna.*
11 *Sica, Sicarius.*
12 *Repetundarum lex.*
13 *Iulij Cæsaris historia.*
14 *Fruges, Frumentum, Fruimen.*
15 *Ceres, Cerealis.*
16 *Diui qui appellati.*
17 *Octauius Augustus.*
18 *Augustus quid.*
19 *Iesuchristi natiuitas.*
20 *Claudius Cæsar.*
21 *Claudij socordia.*
22 *Titus Imperator.*
23 *Amici quomodò quærendi.*
24 *Nerua imperator.*
25 *Traiani adoptio.*
26 *Solis defectio,*

Iudicia ad senatores translata.

Syllæ vita.

doctissimus. Quare illud Iulij Cæsaris de Sylla dicentis, cum literas nesciuisse, quia dictaturam deposuisset,[f] cum stomacho prolatum est, tanquã Dyonisij historiam non legisset; qui dicere solebat, Tyrannum pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem debere, vtriusq; sanè linguę fuit Sylla doctissimè eruditus, facundus, ac ingenio incredibili. Cæterũ acer, astutus, glorię cupidus & animo grandis, successúsq; adeò fœlix: vt meritò dicat Salustius, dubitari posse, vtrum Sylla fortior, an fœlicior fuerit, idq; iam ante mulierem quandam vaticinatam ferunt. Cùm enim paruulus à nutrice gestaretur, mulier obuia, salue inquit puer tibi, & reipublicæ tuæ fœlix: & statim quæsita, quæ hęc dixisset, non potuit inueniri. Adolescentulus contaminatum omnibus vitijs vitã egit donec quæsturam sub Mario nactus est, in qua ante actam vitam prorsus commutauit. missúsq; ab eodẽ Mario ad Bocchum Mauritaniæ regem legatus, Iugurtham regem Numidarum, proditum à Boccho (ad quem Iugurtha confugerat) inde vinctum perduxit. deinde regem Ponti Mitridatem, apud Dardanum fudit. Cinnæ dominationem fregit. Marium, qui septies Romæ consul fuerat, de Teutonísque triumphauerat, vicit. Minturnísque in palude, latere coëgit, & inuentum coniecit in carcerem.[g] Postremò Dictator effectus rempublicam ita compressit, vt nemo illo inuito, inquit M. Cicero, nec bona nec patriam nec vitam retinere posset.[h] Dictatura tamen sua sponte deposita, priuatus puteolos (Coppidum est maritimũ iuxta Neapolim) concessit, vbi pediculari morbo corrosus, tandem interijt.[i] Alij ferunt Syllã cum ruri ageret dæmonem quendam

f Suet. in Cesare.

g Vale. max. lib. 6. c. 9. lib. 7. ca. 5. & lib. 9. c. ij. & iij.

h Cicero actio. ij. in Verrem.

i Plut. in Mario.

Syllę mors.

quendam in somnijs aspexisse, ab illóque se vocari existimasse: quocirca confecto, & obsignato celerrimè testamento, réq; tota amicis enarrata: febri correptũ, sequenti nocte, diẽ extremũ obijsse. [k]

Quæstio.

b *Quæstiones)* † Hoc est iudicia criminalia, quæ per quęstiones ex
4 pediebantur. Nec ignoro quod Fabius scriptum reliquit, quæstionem in iudiciali materia dupliciter accipi. Altero modo quo dicimus multas quæstiones habere controuersiam, quo etiam minores omnes complectimur (vulgus incidentia dicit) Altero quo significamus summam illam, in qua negotium vertitur. ex qua nascitur status, an factum sit, & an rectè factum sit (punctum principale pragmatici dicunt) Latini causam. [l] Cæterùm hic haud dubiè, quæstionis verbo iudicium criminale significatur. Cùm prætor, inquit M. Cicero, quæstionem inter sicarios exercuisset, apertè cœpit pecunias ob rem iudicandam. [m] & alibi. Seueritatem maiorum senatus, vetus authoritas de Bacchanalibus & Cõsulum exercitu adhibito, quæstio animaduersióq; declarant. [n] Vnde & iudices capitaliũ causarum magistratus quæstionis Martianus appellat. [o] Quia verò iudicia istiusmodi non, nisi præcedente diligenti inquisitione (quam vulgò nunc informationem dicimus) conficiuntur: factum est, vt quæstio pro publico iudicio accipiatur. & quæsitor dicatur, quemadmodum Asconius ait, qui præest quæstioni criminalium causarum. Hoc est, qui de crimine inquirendum, de eoq; exercendũ iudicium curat. [p] Vnde & quæstores patricidij, de quibus iam dictum est. [q] & constituere quæstiones, de quo mox agemus.

Magistratus quæstionis.

Quęsitor.

Publicum iudicium.

c *Publicas)* † Hoc est publica de criminibus iudicia, quorũ scilicet
5 accusatio cuiuis de populo pateret. [r] perinde quasi patrono populi & reipublicæ: cuius sanè interest permultos ad vltionem illatæ sibi iniuriæ admitti: [s] publica enim dicta sunt quasi populica, [t] & iudicia publica, Iustinianus, inde vocata scribit, [u] quod eorum executio, hoc est, vt interpręator ego, criminalis accusatio, [x] cuiuis ex populo plerunq; datur: nam & accusator non impropriè exequi dicitur, [y] vtpote sine quo, sepultum iaceret, & impunitum delictum. [z] Ad hęc Pœdianus, Causæ inquit priuatę sunt, sed repetundarum, ambitus, Maiestatis, & cæteræ, reipublicæ causa constitutæ sunt. [a] Neq; verò obscurum arbitror, cur delictorum alias quæstiones publicas, alias priuatas, lex fecerit. cùm enim priuata crimina minus rempublicã offendant: publica verò atrociora sint, grauiúsq; humanam societatem oppugnent. consequens quoque fuit, hæc non modo seueriùs, sed maiore etiam authoritate & libertate coerceri, [b] proposita, vnicuiq; accusatione. [c]

Iudicia cur alia publica alia priuata.

Quærere.

d *Constituit)* † Quærere, in iure est, crimen ipsum testibus, vel alijs
6 argumẽtis explorare & inuestigare, quod inquirere, Cicero quan-
7 doque vocat. [d] † antiqui acquirere dixerunt. [e] Galliæ pragmatici informare. Hinc quæstionem, pro iudicio publico de re capita-
8 li latini sæpenumerò accipiunt. † & constituere quæstionem, pro eo quod est decernere, & vt ita dicam ordinare, vt inquiratur de crimine, & in reũ animaduertatur: eiq; iudicio peragẽdo certã formã date & præscribere, quod M. Cicero passim significat. [f] In causa sanè Miloniana, constituta fuit quæstio. [g] Octauius quoq; quæstionẽ in eos cõstituit, qui quorũ opera, Iulius Cęsar, obtruncatus fuerat. [h] Equidem de criminibus olim quęri solebat, legibus de ijs generaliter latis non etiam noua lege. Quid enim attinebit, inquit M. Cicero noua lege quęri de eo, qđ hominẽ occidisset, cùm esset legibus quæstio cõstituta. [i] præterquàm vbi patratũ erat insigne aliquod facinus. tum enim Senatus, nouam Quæstionẽ cõstituebat, qua suam

Anquirere.

Constituere quęstionem.

k Appianus Alex. lib. j. bello ciuil.

l Quint. lib. iij. orator. instit. c. 8.

m Cice. lib. ij. de finib.

n Cice. li. ij. de legi.

o l. j. §. j. ff. ad l. corne. de sicar.

p Asco. ij. actio. in Verrem.

q §. deinde cum ærarium. ẽ. ba. l.

r l. quod senatuscõsultũ. ff. de iniur.

s l. nam rei. ff. de noui oper. nunc.

t l. bona. l inter publica. ff. de uerbo. signifi.

u §. j. de pub. indi.

x l. j. §. hæredem. l. iij. ff. de priua. de

y l. j. l. qui iudicio. l. hi tamen. ff. de accusa.

z l. rescriptum. §. si quis. ff. de mun. & hono.

a Asco. Pœd. j. act. in Verrem.

b l. aut facta. ff. de pœn.

c d. l. quod S. C. ff. de iniur.

d Cice. actio. 6. in Verrem.

e Liuius lib. 24.

f Cice. de claris orat. in orat. pro Milone. & Phili.

g Cice. pro Milon.

h Appia. Alex. lib. iij. bel. ciuil.

i Cicer. ij. Philip.

propemodùm significabat, de pœna delati criminis, sententiam. Ideóque reus tunc magis premebatur, quàm si veteribus oportuisset negotium peragi legibus. Quod in causa fuit, vt cum Clodius de incestu, quo sacra Bonæ Deę violauerat, deferretur. Q. Fusius senator aut vt alij volūt Tribunus, intercesserit, ne senatus, nouam quęstionem constitueret. Cùm autem in causa Milonis senatus decerneret, vt veteribus legibus de cæde Clodij quæreretur, idem Fusius intercesserit. Itaq; de Clodij incestu, veteribus legibus, de eiusdem cæde noua quæstione constitutum est. Enimuerò quibus legibus, nouæ quæstiones de crimine aliquo constituebantur, ijs de eo quoq;, qui quæstioni præesset. hoc est qui crimen inquireret, de eóque exerceret iudiciū (Quæstorem ideò vocauit antiquitas) ac iudicibus, qui ei assiderēt, nec non quomodò creandi forent, nominatim plerunque cauebatur, vt in quæstione Cn. Pompeij de cæde Clodij. vt quęsitor suffragio populi, ex ijs qui consules fuerant, crearetur. Iudices propositi ab ipso Pompeio fuerunt. Quòd si de quæsitore comprehensum non erat, aut quæsitor esse desierat, apud prætores (qui ordinarij quęsitores posteà facti sunt) publicarum huiusmodi quęstionum, iudicia exercebantur. namque prætores creati singulis annis vt peregrinam, & vrbanam iurisdictionem, prouinciásque, ita huiuscemodi iudiciorum publicorum quęstiones exercendas sortiebantur. [k] Quod & Papinianus noster significat: cùm ait lege Iulia de vi nominatim cautum, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam si proficiscatur mandare. [l]

Clodiana quęstio.

Miloniana quæstio.

Quæsitor.

Prætores ordinarij quęsitores.

k Cice. pro Mure.

l j. ff. de offic. eius.

e *De falso)* vnde & lex de falsis, Cornelię nomen, fortassis accepit.
9 quodque maximè soleat falsum in testamentis committi, [m] † nonnunquam testamentaria lex, appellata est. [n]

Testamentaria lex.

m l. ult. C. de fideicommiss.

n l. lege Cornelia. ff. de fal. §. itē lex Corneli. instit. de publ. iud.

f *De parricidio)* † Hîc contractiùs parricidij nomen accipe, quàm
10 suprà fecerimus. [o] nimirùm vt notet impiam parentis cædem, in quod horrendum crimen noluit Solon pœnam statuere, nunquam futurum existimans, vt quis parentem occideret. [p] contra Romani sapientiores, quòd intelligerent, nihil tam sanctum esse, quod non aliquando violaret audacia, in parricidas singulare supplicium excogitarunt. quo parricidæ culeo insuti, in mare abijciuntur. [q] eóque Publi. Maleolus matris occisor primus eo tempore, quo Marius Cymbros vicit, affectus est. [r] eam verò legem, Valerius Maxi. paulò post tempora Tarquinij regis latam fuisse scribit. [s] vt minimè credendum sit Cornelium Syllam, qui multò post tempore vixit, eius legis authorem fuisse. nec hoc certè vult Pomponius. sed Syllam Cornelium, quisquis ille fuerit accusationem huius criminis publicam fecisse. Marcellus tamen de pœna parricidę agens, legis Corneliæ meminit. [t] Nos parricidarum pœnam alibi larga manu diximus. [v]

Parricidium.

Parricidæ pœna.

o § deinde cū esset. s. h. t. l.

p Cic. pro Roscio Amerino.

q l. pen. ff. ad l. Pōpe. de parri. §. alia deinde lex. de pub. iudic. inst.

r Liuius lib. 48.

s Vale. max. libr. j. cap. ij.

t l. j. ff. ad l. Pōpe. de parric.

v l. Diuus. ff. de offic. pro.

g *De sicarijs)* Vnde potest, † Lex Cornelia de sicarijs, nomen sum-
11 psisse. quæ sicarios, hoc est homicidas (à sica, hoc est ferreo cultro, quo grassatores olim præsertim vtebantur, sic appellatos) primum deportatione, deinde vltimo supplicio plecti voluit. [x]

Sica, Sicarius.

x l. eiusdē. §. legis. ff. ad l. Cornel. de sica. §. itē lex Cornelia. inst. de pub. iudi.

h *De iniurijs)* Hic locus diu, multúq; me distorsit atque etiā nūc vehementer angit, quippè qui sciam iudicium de iniurijs priuatum esse. [y] & tamen videam à Pomponio nostro inter quæstiones publicas à Sylla constitutas, repositū: vt non possim prætereà non valdè mirari conniuentiam scriptorum, qui hunc salebrosum locum, tam bellè dissimularint. licet enim lege Cornelia ex tribus causis de iniurijs datam actionem, Vlpianus Iustinianúsque referāt: ob eam rem videlicet, quod quis pulsatus verberatúsue, aut domus eius vi introita sit.

Locus salebrosus.

y l. iniuriarum. & l. ult. C. de iniuri. l. prætor edixit. §. j. ff. de iniur.

tasit.[z] de ijs tamen caussis publicam quæstionẽ non esse, sed priuatam manifestum est.[a] Ego quid dicam nihil habeo, nisi hæc verba *de iniurijs*, subdititi a esse, & ab audaculo quopiam nobis obtrusa. cui rei argumento est, quod Pomponius lætus, hunc locum describẽs, non ea memoret. Etenim de prætoribus agens, sic ait. Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit. Veluti de falso, de parricidio de siccarijs, & prætores quatuor adiecit.[b] Potest illud quoque dici, loco *de iniurijs* repõnendũ hic, *de repetundis*. vt enim nusquam ab aliquo Cornelio aut Sylla, crimen iniuriarum, publica

Repetundarum lex.

12 quæstione coërcitum legimus: † ita latam Repetundarum legem à C. Seruilio Glaucia, itemq; à Sylla constat.[c] & nos alibi fusè docuimus.[d] Adde quod eam legem L. Calphurnius Piso qui Frugi cognomen meruit, primus pertulit, tempore Caij Carbonis, summi illius patroni, quo quæstiones istas publicas, etiam constitutas, M. Cicero author est.[e] In ijs tamen ampliùs reor deliberandum.

i *Prætores quatuor*) Vt plures pluribus negocijs deinceps sufficerẽt. nanq; quoniam constituerat ex integro, atq; auxerat quæstiones & iudicia: plura iam munera, atq; prouinciæ prætoribus incumbebant: ac proinde prætorum numerum adaugeri oportuit.

Iulij Cæsaris historia.

k *C. Iulius Cæsar*) † Quem sic plerique dictum autumant, quod cæso
13 matris vtero natus sit. sed perperàm id creditum, vel ex eo constat quòd Cæsarem põtificatum ambientem Aureliæ matri dixisse prodat historia, *Mater, aut pontificem, aut exulem filiũ hodie videbis*. Equidem nonnullos hoc Cæsaris nomen ea ratione sortitos non ignoro. Vt Scipionem Affricanum & alios à Cæsarie, hoc est coma, & magnis crinibus, quibuscum nascebantur.[f] Portò autem hic est ille Iulius Cæsar, qui primus dictaturam inuasit. Hispania enim ad Oceanum vsq; perdomita, cùm prostratas gentes Romano subiecisset imperio Romam reuersus cum Calphurnio Bibulo consul creatus est. eidem omnis subinde transalpina, citeriórq; Gallia, Põpeio præsertim suasore, in quinquennium decreta: quod tempus cum fœliciter peregisset, prorogatum est illi in aliud quinquenium, imperium nouémq; circiter annis, debellatam Galliam, in prouinciæ formam redegit. ignotos antea Britãnos deinde superauit. Germanósq;, qui trans Rhenum incolunt, extructo ponte aggressus, in syluas, ac paludes suas compulit. magna semper ac propè incredibili celeritate, itinera cõficiens. Nam cum primùm Roma excessit octauo adusq; die Rhodanũ peruenit rebus itaque, trans alpes fœlicissimè gestis, ac dimissis, in Hyberna militibus: ijs quæ Romæ gerebantur intentus in Italiam descendit (missis priùs qui secundum consulatum peterent, ac suarum prouinciarum tempus dilatam dum impetrarent) cui Marcellus & Lentulus Coss. fortiter aduersari cœperunt: ac demùm Pompeius, cuius socer Scipio sententiam in senatu dixit, vt nisi Cæsar ad diem certã arma deposuisset, hostis à Senatu pronũciabatur. Qua re indignatus Cæsar, grauissima mo liti animo, & maxima audere cœpit: sed præsertim monarchiam cogitans, magna audacia, & solita celeritate Rubiconem fluuium traiecit, indéq; Romam aduolauit: tãto omnium terrore, vt primores vrbis, atq; adeò Consules ipsi fuga se surripuerint: quinimò Pompeius vrbe decessit. qui antea, vt omnem de apparatu belli curam Patribus demeret, superbè dixerat in Senatu. Cùm solum pede pul

Superba Cn. Pompeij vox.

sauero, plenam exercitibus vndique Italiam reddam. Cæsar Pompeium insequitur, sed Pompeius, qui Brundusij erat, vt aduentare Cæsarem audiuit, nauibus euasit: neq; eum defectu classis, Cæsar vlterius insectari potuit, Ideóque Romam conuersus, diebus sexagin

z l. lex Cornelia. ff de iniur. §. sed cũ lex. illo ti. in inst.
a l. j ij. & iij. ff. de priua. delict.
b Põpo. lætus libr. de magist. Roma.
c Cice. pro Rabirio. & de clar. orator.
d l. ij. ff. de senato.
e Cice. de clar. ora.
f Plin. lib. 7. c. 9.

ta nullo eruore profuso omnem Italiam in ditionem suam redegit: ac paulopost à senatu Dictator creatus est. Cæterùm intra diem vndecimam deposita dictatura se consulem cùm Seruilio Isaurico designauit. deinde Pompeium persequi constituit, quem tandem Pharsalico prælio fudit: ac demum Romam reuersus, Dictator perpetuò designatus est. Vnde capitalis in eum conflata inuidia, vt tertio initæ Dictaturæ anno, & ætatis suę quinquagesimo sexto, Decij Bruti, Cassij, Cascę & Metelli côiuratione, viginti tribus in curia côfossus vulneribus perierit. Vir nô solù belli, sed pacis artibus clarissimus. Cui prætereà mirabilê eloquentię vim natura insitâ fuisse perhibent. illiq; eum adeo elaborasse, vt secundum sine controuersia locum, in ea obtinuerit: priorem fortè consecutus, si non eum rei militaris cura magistratuum ambitio & regnandi cupiditas à dicendi ratione abduxisset. [g] Neq; verò pigebit conscriptum ab Ausonio nostro, [h] de hoc Cæsare epigramma, scriptis nostris infarcire.

g Plutar. in Cæsar. Appianus lib. iij. bello. ciuil.

h Auson. de 12. Cæsaribus Suetoni.

Imperium, binis fuerat solemne quod olim
Consulibus, Cæsar Iulius obtinuit.
Sed breue ius regni, sola trie teride gesta,
Pertulit armata factio sæua toga.

In deorum portò numerum relatus est non oremodo decernentiû sed persuasione qnoq; vulgi, siquidem ludis quos in eius honorem Augustus primum edidit, stella crinita continuis septem diebus splenduerit, quod signum vulgus putauit animæ Cæsaris in cœlû receptæ, eámq; ob causam simulachro eius in vertice sculpi solebat stella. [i]

i Sueto. in Cæsare.

l *Frumento*) † Fruges generale nomen est ad omnes fructus terræ,

14 quos in alimoniam vertimus. Frumentum verò, speciatim designat ea frugum genera, quę aristas emittunt: vt hordeû, triticum. [k] Sed cùm frumentum à fruendo, vel à fruimine, hoc est suprema parte gulæ qua vescimur, dictum Grammaticorum peritissimi scribant: tam latè patet quandoq; frumenti nomen, quàm frugis, vt & hîc sumi videtur. nam ædiles Cereales, nô tantùm tritico, sed frugibus, adeóq; ijs omnibus, quæ pertinebant ad victum præerant. & M. Cicero, Siciliam, Africam, & Sardiniam, tria subsidia frumentaria vocat: [l] quod ea fructuum vbertate, & earum omnium rerum quæ ad victum spectabant, cæteris prouincijs longè antecellerent.

Fruges. Frumentum. Fruimen.

k l. frugê. ff. de uer. signif.

l Cice. pro lege Manilia.

m *Præessent*) Atq; id maximè curarent ne factione potentiorum annona fieret charior, aliundéq; publico ære aduehe rêtur frumêta.

n *A Cerere Cereales*) † Ceres Saturni & Opis filia Dea frugum exi

15 stimata est à gerendis frugibus vt M. Cicero tradit, Ceres, tanquâ geres, priore litera immutata, sic dicta. [m] Nam cùm antea homines glande vescerentur, fruges à Cerere primum in Sicilia inuectæ sunt. deinde ab eadê Athenas allatæ. [n] Quod & Ouidius indicat, cû ait. [o]

Ceres Dea frugum.

m Cice. lib. ij. de natu. deor.

n Cicer. actio. 6. in Verrem.

o Ouid. lib. 5. metamorpho.

Prima Ceres vnco, glebam dimouit aratro.
Prima dedit fruges, alimentáq; mitia terris.

Vnde pro pane & frumento Cereris Deæ nomen quandoq; vsurpatur. Vt cùm Terentianus Chremes dicebat, *sine Cerere, & Libero friget venus.* [p] Et Cereale dicitur, quod ad rem ipsam frumentatiâ pertinet: vt Aediles Curules Cereales, Cereales dicti sunt, qui annonæ, totique rei frumentariæ præerant.

Cereale.

p Teren. in Eunu.

o *Duodecim pretores*) Duo quippè primum ad iusdicendum creati: quorum alter vrbanam, alter peregrinam iurisdictionem nactus est. ijs, quatuor adiecti, secundum numerum prouinciarum, quæ à Roma

Romanis subactæ sunt, nimirùm Sardinia, Sicilia, Hispania, & Gallia Narbonensis. additi quatuor alij à Cornelio Sylla, qui publicas quæstiones tuerentur. ac mox à Iulio Cæsare, superadiecti duo.

p *Sex Aediles*) Primum enim duo creati sunt ex plebe, qui ædibus præessent: deinde ex patribus duo, qui ludos maximos facerent. & demum a Iulio Cæsare additi duo, qui rei frumentariæ curã haberẽt. q

q Itemq; ut essent. ubi dixi. §. hac l.

Diui nomen quis meruerit.

Octauius Augustus.

q *Diuus Augustus*) † Qui rara & admirabili quadam virtute splen-
16 duerunt, post mortem visi sunt veteribus diuinitatem mereri. Vnde qui de Republica quàm optimè meriti erãt, diui appellati sunt,
17 quasi diuini. † qualis Octauianus (quo de hic agitur) diei profectò meruit. qui vlta fortiter Cæsaris nece, victóq; bellis omnibus ciuilibus, ac nouissimè superato ad Actium nauali pugna Antonio quo cùm xij. annos, Rempublicam tenuerat, triumphator totius orbis, æternæq; pacis restitutor, quatuor ac xl. annis imperium fœlicissimè rexit. vrbem Romam optimis semper præceptis ac legi-
18 bus instituens: vt meritò, parens patriæ † & Augustus diceretur: r quasi maiestatis plenus & venerandus. Octauius, inquit Dion, Augusti cognomen recepit, tanquam maius aliquod supra mortales. omnia enim veneranda & sacra Augusta Romani appellant. ſ Tranquillus item Octauium dicit, ex Munacij Planci sententia Augusti cognomen accepisse. Non tantum nouo inquit, sed & ampliore nomine quod loca quæq; religiosa, in quibus quid augurato consecratur, Augusta dicantur, ab auctu vel auium ab gustu, gestuúe, sicut Ennius docet scribens. t

Augustus.

Augusta.

r Suet. in Augusto.

ſ Dion lib. liij. de bello Romanorũ.

t Suet. in Augusto.

Augusto augurio, postquàm inclita condita Roma est.

Et Ouidius. u

u Ouid. lib. j. Fast.

Sancta vocant Augusta patres, Augusta vocantur
Templa sacerdotum, ritè sacrata manu.
Huius & Augurium, dependet origine verbi:
Et quodcunq; sua, Iupiter auget ope.

Mensis Augustus.

x Liuius lib. 134.

Mensis quoq; Sextilis, in honorem eius, Augustus appellatus est. x Ab illo igitur omnes deinceps Imperatores Augusti cognomentũ sibi vendicarunt: quo significatur inquit Dion, omnium rerum potestas. y Fuit itaq; Octauius omnium Imperatorum ad hanc diem
19 fœlicissimus, ad cuius fœlicitatẽ, illud accessit, † quòd sub eo Christus seruator noster nasci voluerit. vt quem præstantissimis virtutibus & omnigena fœlicitate principem clarissimũ terris dederat. eodem etiam parens humani generis & redemptor magno & incomprehensibili totius orbis bono nasceretur. de quo Ausonius noster tale Tetrastichum cecinit. z

Octauij fœlicitas.

Christi Iesu natiuitas.

y Dion lib. liij.

z Auson. de 12. Cæsaribus.

Vltor, successorq; dehinc Octauius, idem
Cæsar, & Augustus nomine nobilior.
Longæua, & nunquam dubijs violata potestas,
In terris positum credidit esse Deum.

Cùm autem quinquaginta sex annis Augustus imperasset, diem clausit extremum Nolæ (oppidum est Campaniæ) anno ætatis suæ septuagesimo sexto.

r *Sexdecim Pretores*) Et ita quatuor adiecit, cùm antea sicuti dictũ fuit, duodecim essent. Ideóq; Tranquillus scriptũ reliquit, inter cætera officia, q̃ Augustus noua excogitauit, Pretorũ numerũ auxisse. a

a Suet. in Augusto.

Claudius Imperator.

s *Diuus Claudius*) † Hic fuit ille princeps, qui fato potiùs, ac fortunæ
20 ludibrio ad Imperium, quàm virtutis aliquo prætextu euectus est.

cum enim eam nactus est fœlicitatem, cùm interfecto per Chasſij Chereæ, & aliorum coniurationem Caligula, mortem & ipſe per-
21 timeſcens natura vœcors, ſœuus, ac luxurioſus latitaret. † Sanè eius ſocordia & ſtultitia tanta fuit, vt ab Antonia matre portentũ hominis ſæpè dictus ſit, quaſi à natura quidem inchoatus, ſed non abſolutus, perfectúſq; foret. Equidem magnum eſt & illud vœcordię argumentũ, quod Britannico filio, in imperij ſucceſsione, Neronē priuignũ prætulerit, de quo tale extat apud Auſoniũ tetraſticõ.[b]

Claudij ſtultitia.

b Auſonius de duodecim Cæſaribus.

Claudius irriſæ, priuato in tempore vitæ,
In regno ſpecimen prodidit ingenij.
Libertina ferens, nuptarúmq; improba facta:
Non faciendo nocens, ſed patiendo fuit.

Neronis tandem inſidijs, & Aggripinæ vxoris veneno in boleto dato dignus tali morte perijt: ætatis ſuæ anno, ſexageſimo quarto Imperij, quartodecimo.[c]

c Suet. in Claudio.

t *Ius dicerent*) Satis cõſtat Claudium Cæſarem duos creaſſe prætores, qui de fideicommiſsis in vrbe ius dicerent: ab eodémq; ſimilē authoritatem poteſtatibus per prouincias demandatam. Iuriſdictionem inquit Tranquillus, quotanniis Cæſar Claudius, & tantùm in vrbe, delegati magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atq; etiam per prouincias, Poteſtatibus demandauit.[d]

Prætores de fideicõmiſsis.

d Suet. in Claudio.

v *Diuus Titus*) † Titum Veſpaſianum intelligit: quem ob præcipuā clementiam & liberalitatem, inſignéſq; alias eius virtutes, amorem & delicias humani generis vocarunt, de hoc memorabilis illa vox (cum ſuper cœnam recordaretur ſe nemini eo die officium contuliſſe) refertur. *Amici diem perdidi*, inde ſignificans optimum prin-
23 cipis theſaurum eſſe fideles amicos: † quos omni via, omníq; modo princeps comparare debet. Tantæ autem manſuetudinis & clementiæ fuiſſe prohibetur, vt pontificatum non alia ratione acceperit, quā vt puras à ſanguine ſeruaret manus. Et in fratrem domitianum, alioſue inſidias ei parantes, vt ſœuiret nunquam adduci potuerit. Eundem ferunt, non ſagittandi modo, & rei militaris peritiſsimum fuiſſe: ſed etiam literis impenſè doctum: qui tandem Hieroſolyma expugnata magno omnium mœrore anno quadrageſimo primo ætatis occubuit: cum biennio tantùm & duobus mēſibus ac viginti diebus imperaſſet. De quo ſic Auſonius.[e]

Titus Veſpaſianus.

Amici omni via comparandi.

e Auſon. in 12. Cæſaribus.

Fœlix imperio, fœlix breuitate regendi:
Expers ciuilis ſanguinis, orbis amor.
Unum dixiſti moriens, te crimen habere:
Sed nulli de te, non tibi credidimus.

Quod autem ſit crimen illud quod Titus moriens ſe habere dixit, aperiunt verba Tranquilli. Deinde primam ſtatim ad manſionem, inquit, febrim nactus, cùm inde lectica transferretur, ſuſpexiſſe dicitur dimotis plagulis cælum, multúmq; conqueſtus eripi ſibi vitā
25 immerenti, neq; enim extare vllum ſuum factum pœnitendum, excepto duntaxat vno, id quale fuerit, neq; ipſe tūc prodidit, neq; cui quā facilè ſuccurrit. Quidā opinantur, conſuetudinē recordatum, quā cū fratris vxore habuerit. ſed nullā habuiſſe per ſanctè Domitia iurabat aut negatura, ſi qua omninò fuiſſet: imò etiam gloriatura, quod illi promptiſsimum erat in omnibus probris.[f]

Titi mors.

f Suet. in Tito.

x *Diuus Nerua*) Tito bono, miti, & clementiſsimo principi Domitianus ſœuus, crudelis, & per omnia peſsimus ſucceſsit. Domitiano verò ſuorum conſpiratione confoſſo Cocceius Nerua (quem hic

Nerua Imperator.

Pompo

Pōponius significat)meliore Reipublicæ fato, iam senex suscepir imperiū Parthenio id deferente. Hic princeps summę ciuiliratis,& clemētiæ fuit:in eos etiam qui in illū coniurasse cōuicti sunt. Tātæ prætereaprobitatis,vt dicere soleret, se nihil tale admisisse, quod Cæsaris dignitate deposita,eum impediret,tuto priuatam agere vi tam. [g] filiū fuisse ferunt,Neruę iurisconsulti,qui septimo supra deci mū ætatis suæ anno,de iure publicè respondit.[h] De illo itē,id quoq; ferunt nunquā esse visum ridere,aut ludere inter amicos eruditione,& facundia præstitit. optimus poëta habitus est. epigrammata scripsit.ad eúmq; vt Martialis indicat opus suum Nero misit Tibulū sui temporis appellans.[i] Cùm autem ob senectam ætatē, omni-

g Dion. in Nerua.
h l.j.§. initium. ff. de postu.
i Martia.lib.8.& 9.epigram.

Traianus adoptatur.

25 busprope contemptui esset: † Vlpium Traianum, licer absentem (Germaniæ quippè præerat)adoptauit.Moxq; in curia Cæsarē desi gnauit,ac imperij iura, & insignia cum huius versiculi præfatione misit.

Telu Phœbe tuis lachrimas vlciscere nostras.

Qua in re bonitas,& mirabile in Rempublicam studiū Neruæ apparuit,qui coniunctioni sanguinis publicam salutem atq; vtilitarē prę ferens Traianū,quo cum nulla intercedebat ei cognatio, imò nec quidem ex Italia oriundum,sed hyspanū genere(cū tamen ipse pro pinquos & cognatos quàm plurimos haberet) adoptauerit: & ob eximias illius virtutes,fecerit imperij successorem.Qua de re,extat elegans Ausonij tetrastichum.[k]

k Auson.in 12. Cæsaribus.

Proximus extincto,moderatur sceptra tyranno
Nerua senex,princeps nomine,mente parens.
Nulla viro soboles,imitatur adoptio prolem:
Quam legisse iuuat,quam genuisse velit.

Mortuus est autem Nerua anno ætatis plus minus sexagesimo sexto.Nam cum annos lxv. menses x. & dies totidem vixisse perhibet hystoria,cùm anno duntaxat vno mensibus quatuor ac diebus no
26 uem imperasset.Quo die decesit,† Solis factam esse defectionem Sextus Aurelius scribit.

y *Ius dicunt*)Quinimò lege Prætoria,postea cautum,vt nullo definito numero,tot essent prætores, quot expedire Reipublicæ viderentur,in hęc verba.*Quotcunq; Senatus creuerit,populúsq; iusserit tot sunto.*[l] Sed de hac re suprà fusius oportuniore loco.[m]

l Cice.lib.iij.de legib.
m §.deinde cū placuisset.§.hac l.

§. ET HAEC OMNIA.

Respublica.

Et hæc omnia, quoties in Republica,[a] sunt magistratus obseruantur, quoties autem proficiscuntur,[b] vnus relinquitur,qui ius dicat. Is vocatur Præfectus vrbi,[c] qui præfectus olim [d] constituebatur. Postea ferè latinarum [e] feriarum [f] causa introductus [g] est: & quotannis obseruatur. Sanè præfectus annonæ,[h] & vigilū,[i] quāquā nō sunt magistra-

a
1 R*Espublica*) † Hoc est in vrbe Roma atq; hinc obserua Reipublicę verbū, pro subiecta materia cōtra hi:magistratus quippè, tametsi absint ab vrbe,in Republica esse dicuntur: nō tamē in ciuitate Romana sunt.

b *Proficiscuntur*)Ob vrgens,puta bellum, qua de causa Prętores etiam ipsos, licer ad ius dicendum princi-

pio creatos, vrbem relinquere nonnunquã oportebat, & foris imperium armis exercere, belliq; curam suscipere. Ob hanc autem absentiæ necessitatẽ quæ ius reddentibus, propter industriam personarum, quandoque decernebatur. Prouidere Romani voluerũt, ne interim iustitiæ officina domi vacaret.

tus, [k] sed extra ordinem, [l] vtilitatis [m] causa constituti: tamen hi quos [n] cis Tyberim diximus, [o] postea Aediles Senatusconsulto creabantur. [p] Ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis, [q] Consules duo, decem & octo Prætores, sex ædiles, in ciuitate iura reddebãt. [r]

SVMMAE.

1 Respublica.
2 Præfectus urbi cur creatus.
3 Præfecturæ urbis authoritas.
4 Heliogabalus princeps impurus.
5 Latinæ feriæ.
6 Visceratio, & uiscerari.
7 Festi & profesti dies.
8 Intercisi dies.
9 Hostia porrecta.
10 Feriarum uariæ species.
11 Statiuæ feriæ.
12 Conceptiuæ feriæ.
13 Vindemiales feriæ.
14 Imperatiuæ feriæ.
15 Nouendiale sacrum.
16 Nundinæ.
17 Priuatæ feriæ.
18 Repentinæ feriæ.
19 Ferijs quibus renuncietur.
20 Ferijs quid agere liceat.
21 Præfectus urbi an habeat senatum.
22 Annonæ præfectus.
23 Præfectus annonæ an magistratus.
34 Extra ordinem.
25 Magistratus non sunt qui extraordinẽ creantur.
26 Vtilitatis causa.
27 Vtilis actio.
28 Tribunorum plebis numerus.
29 Tribuni plebis an iura redderent.

c *Præfectus vrbi)* † Cũ
2 reipublicæ causa supremos magistratus abesse oportebat, ne quis in vrbe tumultus fieret, neue populus per occasionem & licentiam aliquid moliretur, soliti sunt veteres magistratum in tempus creare qui ius redderet, subitisca sibus mederetur, ac in vniuersum vrbi præsideret: ob eãq; causam præfectus vrbi dictus est. Irrepsit autem dignitas huiusmodi Romæ, vel ab ipso rerũ principio. nam sub Romulo talem præfecturam nactus est Déter Romulius, sub Tullo Hostilio Numa Martius, sub Tarquinio Superbo Sp. Lucretius, stupratæ Lucretiæ pater. [a] Tranquillus tamen nouis officijs ab Augusto excogitatis, hoc vrbis pręfecturę munus, annu ... Præfectus vrbi.

a Cornel. Tacit. libro 5.
b Sueto. in Augusto.

merat. [b] Vt maximè verisimile sit, eã dignitatẽ multis ante annis
3 intermissam, ab Octauio Augusto veluti renouatã. † Quæ intantũ honoris deinde processit, vt Sabinus, Vespasiani Cæsaris frater, ad eam euectum fuisse magni muneris loco duxerit. Etenim cùm abe rant ab vrbe Cæsares, Præfectus vrbi, penes quem summa rerum relinquebatur, velut alter Cæsar imperabat. de rebus omnibus, quę ad vrbem pertinebant, principali authoritate censens. Primum sub Cæsaribus præfectum vrbi, Messalam Coruinum creatum fuisse Eusebius author est, adijciens, sexto die Coruinum se magistratu abdicasse, inciuilem esse potestatem, contestans, atq; immodicam, nec in ciuitate Romana ferendam. [c] Procedente tamen tempore, euiluit hic honos, à sęculo præsertim Heliogabali, principis omniũ impu

Præfecturæ vrbis authoritas.

c Eusebius Cæsari. in epito. chroni.

Heliogabalus princeps impurissimus.

impuriſsimi:qui lenones omnes ad vrbis præfecturam prouehere deſtinarat.cum tamen ad eam,non niſi ſummi ac virtute præcellentes viri, & ij quidem patriciæ gentis,aut ſenatores deligerentur. [d]

d Lamprid. in Heliogabalo.

Præfectura vrbi fuit ab initio conditæ vrbis.

d *Olim*)A prima etiam antiquitate: nam pleriq; ſicuti dixi,ſub regibus hanc præfecturam meruêre.Profectis antea,inquit Tacitus,domo regibus,ac mox magiſtratibus,ne vrbs ſine imperio foret, in tẽpus deligebatur,qui ius redderet,ac ſubitis mederetur, feruntq; ab Romulo Dentrem:poſt ab Tullo Hoſtilio,Numam Martium:& ab Tarquinio ſuperbo,Spurium Lucretium impoſitos. Dein Conſules mandabant,ac demùm Cæſares,cùm illi ſumma rerum potirentur. [e]

e Cornel. Tacitus. lib. 5.

Latinæ feriæ.

e *Latinarum*)† Latinæ feriæ ſignificant conceptos illos dies,quibus
5 Latini populi in ſignum æternæ pacis cum Romanis ad ſacrificandum Taurum Ioui Latiali in montem Albanum conueniebant ex Tarquinij inſtituto:qui vt populorum Latinorum cõcordia ſacro ſancto aliquo fœdere ſtabiliretur,inſtituit vt in Albano monte tẽplum Iouis conderetur, quo annuæ feriæ indicerentur Romano populo, Latiníſq; qui fuerunt numero ſeptem & quadraginta. ita vt populus Romanus,penes quem principatus erat,taurum ibi omnium nomine ſacrificaret,cuius cæſi ac ſacrificati, vnuſquiſq; popu
6 lus partem depoſcebat:fieriq; tum diſcebatur † viſceratio,hoc eſt crudę carnis,ex ſacro diſtributio,Romanis pariter,ac latinis:[f] quippè viſcerari veteres vſurparunt,pro eo quod eſt,carnem populo diſtribuere.Equidem queſtos Ardeates legimus, quòd tum ex Latio eſſent,[g] nõ eis daretur viſceratio.[h] Eam tamen carnis diſtributionẽ in præſignis alicuius quoq; perſonæ funere, interdum quoq; factã conſtat.& vt cætera mittam exempla, P.Licinij Craſsi ponti. max. funeris cauſa,viſcerationem datam apud Liuium cernere eſt. [i] Idẽque factitatum a M.Flauio in funere matris.[k] Sed & latinas ferias cũ aliquando intermiſſæ fuiſſent, Pontificum decreto inſtauratas L. Cornelio Lentulo & P. Villio Appulo Coſs. anno conditæ vrbis DLV.Liuius author eſt.

Viſceratio. Viſcerari.

f Halicar. lib.iiij.
g Plinius li.iiij.c.5.
h Liuius lib. 32.
i Liuius lib. 39.
k Liuius lib. 8.
l Liuius lib. 41.

Feſti dies.

f *Feriarum*)Numa Pompilius diſtributo in xij. menſes anno vnũ-
7 quenq; menſem in dies ita partitus eſt,vt omnes † vel Feſti vel profeſti vel interciſi vocarentur.Feſtos dies ſacrauit Dijs:vt tum ſacrificia offerrentur,Epulæ & ludi in Deorum honorem agerentur.vnde à victimis feriendis,aut vt alij volunt,à ferẽdis epulis.Hęc religioſa dierum obſeruatio Feriarum nomen nacta eſt.[m] quo tempore ab omni lite & opere ceſſari conueniebat. Tum feriarum, inquit M. Cicero, feſtorúmque dierum ratio in liberis, quietem habet litium & iurgiorum:in ſeruis operum & laborum: quas compoſitio anni conferre debet,ad perfectionem operum ruſticorum. Inde lex illa,*Ferijs iurgia amouento*.[n] & alibi idem author ſcribit rebus diuinis,quæ publicè fierent. vt fauerent linguis imperabatur: inque ferijs imperandis vt litibus & iurgijs ſe abſtinerent. [o] & Tibullus. [p]

Feriæ.

m Macrob.lib.j.Satur.
n Cicer. lib.ij.de legib.
o Cice.li.j. de diui.
p Alb.Tibull.in elegan.j.lib.ij.

Luce ſacra requieſcat humus,requieſcat arator:
Et graue ſuſpenſo vomere ceſſet opus.
Soluite vincla iugis,nunc ad præſepia debent
Plena coronato ſtare boues capite.
Omnia ſint operata Deo,non audeat vlla
Lanificam penſis impoſuiſſe manum.

Profesti dies dicuntur, quibus rem quamcũq; tum publicã, tum priuatam administrare hominibus concessum est. sic dicti, ut Nonius scribit, quasi à festiuitate vacui. vnde Euclio Plautinus. q

q Plaut. in Aulularia.

Profesti dies.

Deinde egomet mecum cogitare inter vias
Occœpi, festo die si quid prodegeris:
Profesto egere liceat, nisi pepercerís.

Plinius item de agro colendo scribens, Nequã agricolam esse ait, quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset, malum patremfamiliás quisquis interdiu faceret, quod noctu posset. Peiorem, qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet. Pessimum qui sereno die sub tecto potiùs operaretur, quàm in agro. r Hos porrò dies profestos, appellarunt antiqui Fastos, quod liberum tunc esset,
8 Prætori solemnia illa tria verba fari. *Do, Dico, & Addico.* † Intercisi verò dies hominum Deorúmq; communes sunt: quia scilicet horis quibusdã fas est operari & ius dicere, cæteris nõ itẽ: veluti inquit Macrobius, cũ hostia cædit, fari nefas est: inter cæsa aũt & porrecta
9 licet. t † Dicitur aũt hostia porrecta vt obiter admoneã, quasi sacrificata. vt Macrobianorũ verborũ hic sit sensus. Post cæsam victimã, & hostiã hoc est animal sacrificio destinatũ, priusquã exta seu viscera Deo porrigantur, mediu scilicet interuallo, dũ fortasse sacerdos ceremonias quasdã peragit: fas fuisse prætori ius dicere, & illa verba *Do, Dico, & Addico.* Sed ad ferias redeamus, hoc est ad dies festos, quibus ab operis & litibus vacatio est. u cuiusmodi dierum obseruatio, ab Hebræis primùm recepta, x deinde ad Ethnicos translata, ad
10 Christianos, tandem peruenit. † Cæterum tres apud antiquos fe-
11 riarum species fuerunt, Statiuæ Conceptiuæ, & Imperatiuæ. † Statiuæ sunt solemnes illæ feriæ, quæ stato tempore quotannis obseruantur. vnde & Anniuersariæ dici possunt. quod vnoquoq; anno statutis diebus recurrant. quales sunt ferè dies ob religionem festi. y & Natalitij principis, aut vrbis conditæ. z Calendæ Ianuarij, & pridie eius diei. a Eius quoq; generis fuisse videntur, Latinæ nostræ feriæ: quæ inito à Consulibus magistratu obseruabãtur, statim nãq; populus Romanus, cum latinis proficiscebatur Albam sacrificatu-
12 rus cum visceratione. † Conceptiuæ feriæ dicebantur, quæ in incertos dies à pontificibus, aut sacerdotibus, vel etiamà magistratibus singulis annis concipiuntur, vt Semẽtinæ & Vindemiales, quę pro consuetudine cuiusq; loci à prouinciarum Præsidibus statue-
13 bantur. b neq; enim ipsi sua authoritate poterant eas edicere. c † Sanè in vrbe Roma ex Theodosij lege diffinitum & certum tempus habebaur feriæ istiusmodi, feriæ nempè messium ab octauo die calendarum Iulij vsq; ad calendas Augusti: & vindemiales a decimo calẽdarum Septembris vsq; in Idus Octobris. d Paschales item, & similes licet religiosæ feriæ, quia nunc in calendas, nunc in nonas, vel
14 idus destinantur, sub conceptiuis, propriè cadunt. † Imperatiuæ sunt, quas princeps pro summo potestatis arbitrio extraordinem indicit. ob res puta prosperè gestas, vel in honorem principis. e Et
15 olim, quoties lapidibus plueret, † Nouendiales feriæ condicebantur, vt spacio nouem dierum, ab omni opere esset vacatio. f cuius nouendialis sacri institutionem inde fluxisse Liuius ostendit, quòd cum regi Tullo & patribus nunciatum esset in monte Albano crebros lapides cecidisse, re explorata, nouendiale sacrum publicè susceptũ est, mansitque abinde solemne, vt quoties idem prodi-
16 gium nunciaretur, feriæ per dies nouem agerentur, g † Porrò autem sunt, qui ex Nũdinis, quartum genus feriarum faciãt. Suntquæ mi

r Plin. lib. 18. c. 6.

s Macro. lib. 1. Saturn. c. 16. dixi. §. postea cum Apius. 2. hac l.

t Macrob. ubi supra

u Cicer. lib. ij. de legib.

x Genes. 3.

y l. ij. l. omnes. j. & ij. l. ult. C. de fer.

z d. l. omnes. ij.

a l. pridie. ff. de fer.

b l. si in aliquam. ff de offi. procos. l. præsides. ff. de fer.

c l. à nullo. C. de ferijs.

d l. ij. C. de fer.

e l. sed & si. §. si feriæ. ff. ex qui. caus. ma. l. à nullo. C. de fer.

f Cice. lib. iij. ad Q. Fratr.

g Liui. lib. j.

Fasti dies.

Intercisi dies.

Hostia porrecta.

Feriarũ species.

Statiuæ ferię.

Cõceptiuæ feriæ.

Vindemiales & sementinæ.

Imperatiuæ feriæ.

Nouendiales feriæ.

Nundinæ.

que nundinæ paganorum, id est rusticorum, quibus conueniunt negocijs proprijs, vel mercibus prouisuri. dictæ Nundinæ, vt Macrobius ait, quasi nouēdinæ: quia sic à Romanis institutæ sunt, vt octo quidem diebus, necessarium in agris opus rustici diligēter curarēt: nono autem die intermisso rure ad mercatum, legésque accipiendas

17 Romam venirent. [h] Præter has publicas ferias fuerunt & olim † priuatæ quædam feriæ, quæ à certis familijs, vt Claudiorum, Iuliorum & Corneliorum ex vsu domesticæ celebritatis obseruabantur, ob natalem diem puta, aut nactam dignitatem, vel bonum aliquod omen susceptum. Et hæc est feriarum diuisio ab antiquis repetita. Leges verò nostræ aliter loqui videntur, cæterùm in eandem propè sententiam. Nam alias faciunt ferias messium & vin-

18 demiarum: [i] † alias repentinas, quæ pro re nata & subita aliqua oc-

19 casione indicuntur: [k] & quasdam solemnes, quæ scilicet religionis causa obseruantur: vt dominici cæteriq; dies sacri. [l] † His quoniā diuinæ sunt, & ideo ad ius publicum pertinent: [m] renunciare non licet. Illas verò, ob necessitatem hominum inductas, contemnere, cū humanæ sint, & ad priuatam spectent vtilitatem, concessum est. [n] Ad hæc præteriti nolim, memorabilem Q. Mutij Scæuolæ senten-

20 tiam: qui pontifex maximus consultus, † quid ferijs agere liceret? respōdit, quod prætermissum noceret: neq; enim ferias polluit, qui fractam tecti trabem à ruina vindicat.

Priuatæ feriæ.

Repentinæ feriæ.

Solemnes feriæ.

Ferijs quibus liceat renunciare.

Ferijs quid agere liceat.

h Macrob. lib. j. Satur.

i l. j. ij. & iij. ff. de ferijs.

k l. siue pars. C. de dilat. d. §. si feriæ.

l l. ij. l. iij. l. omnes dies. l. ult. C. de ferijs.

m l. j. §. j. ff. de iust. & iur.

n l. ult. C. de fer.

g *Introductus est*) Hoc est creari cœptus. cùm enim Latinæ feriæ indicebantur, cæteri quiescebant magistratus: adeóq; Consules, quorum omniū munere & authoritate, qui fungeretur cœpius est præfici urbi magistratus, quem repetito ab antiquitate vocabulo, præfectum vrbi dixerunt. † Dutat, inquit Tacitus, præfecti vrbi simulachrū hodie, quotiès ob ferias latinas præficitur, qui consularem munus vsurpet. [o] Hunc autem præfectum latinarum feriarum ex plebe esse potuisse constat. Vnde vetus illa controuersia, cuius Gellius in atticis noctibus meminit, [p] an præfectus vrbi latinarū causa relictus Senatū habere posset: quod Mutius negabat, quoniā ne senator quidem esset, neq; ius haberet dicēdæ sententiæ. Cōtra Varro & Capito, ius ei esse senatū habendi responderūt: nā & Tribuni plebis, tametsi senatores ante legē Atiniā nō essent, habere senatū poterāt.

Præfectus vrbi an senatum cogat.

o Corne. Tacit. lib. iij.

p Aul. Gell. lib. 14. c. 8.

h *Præfectus annonæ*) † Cuius proprium munus fuit ad leuandā fru-

22 menti inopiam, si quando vrgens instabat necessitas, annonam vndiq; coëmere, & Romæ aduehendā curare ac cogere eos, qui frumētū haberēt, vendere, quod proprio vsui superesset. Olim cū ob desertum agrorum cultum, tam acerba fames Romam inuasisset, vt multi ex plebe, sicuti Liuius memorat, [q] potius quàm, vt cruciarentur, trahendo animam, capitibus obuolutis, se in Tyberim præcipitarent: L. Minutius, Præfectus annonæ creatus est. qui postea annonæ sua cura leuatæ tantam gratiam & gloriam retulit, vt boue aurato extra portā trigeminam, sit donatus. Hunc plerique putant primū annonæ præfectū fuisse. Alij, præfecturam annonæ, quintodecimo post exactos reges anno, Appio Claudio Sabino, & P. Seruilio Prisco Coss. quo apud Aristodemum tyrannum Tarquinius Superbus exul interijt, institutam fuisse volūt. Certamen inquit Liuius, inciderat Coss. vter dedicaret Mercurij ædem. Senatus à se rem ad populum reiecit, vtri eorum dedicatio esset, iussu populi data cum præesse annonæ mercatorum collegium instituere, solemnia pro pontifice iussit suscipere. Populus dedicationem ædis, dat M. Lectorio primipili centurioni non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset factum, quàm ad ignomi-

Annonæ præfectus.

Præfectura annonæ quando cœperit.

q Liuius lib. iij.

Liuius lib. ij.

niam consulum.[r] quæ sanè verba mihi non satis arguunt, huiusce præfecturæ creationem tum contigisse. Cæterùm quādocunq; fuerit hæc potestas instituta, eam exercēs Cn. Pompeius, cùm magna frumenti copia comparatā è Sicilia soluere vellet, & nautæ contenderent non esse committendam sæuienti pelago classem, emisisse fertur, memorabilem illam vocem & salutarem Reipublicæ. *Nauigare nobis necesse est, viuere non est necesse.*

i *Vigilum*) Ad vigilum præfectum cura & cognitio de incēdiarijs, de furibus, & effractoribus, maximè pertinuit: sed præsertim ob incendia creatus est. quę cùm plura eodem die exorta essent, diuus Augustus septem cohortes locis oportunis constituit. vt vnaquæq; binas vrbis regiones tueretur, quas Præfecto vigilum subiecit.[s] Præfecti vigilum cura.

s l. j. & iij. ubi dixi. ff. de offi. præfect. uigil.

k *Non sunt magistratus*) † Hic locus mihi visus est semper salebro-
23 sus: quo Pōponius annonæ & Vigilum præfectos negat magistratus esse. Nam quod ad annonæ præfectum attinet, à Pomponio Liuius apertè dissentit. L. Minutius, inquit, præfectus annonæ, seu refectus, seu quo ad res posceret, in incertum creatus, nihil enim constat, nisi in libros linteos, vtroq; anno relatū inter magistratus præfecti nomē.[t] Quod etiā spectat ad præfectū vigilum, Fenestella, aut quisquis eius nomine, Romanorū magistratuū historiā libello vno complexus est, eum nominatim magistratū dicit: vt pote apud quē omniū criminū quæ noctu cōmitterentur, sed præsertim furti, & incendij cognitio erat.[u] Sunt qui dicant, ideo à Pōponio præfectos vigilū & annonæ, in magistratuū numero non haberi, quod de minoribus essent magistratibus.[x] Quo nihil, vt mea quidē fert sententia, dici pōt absurdius. Si enim inter magistratus minores eos reponimus: ergo inter magistratus.[y] neq; enim pusillus homo, ideo eximitur è grege hominū, qđ exiguus & paruulus sit. Præterea nō placatur ex his superior authorū antinomia, cogitet itaq; acut⁹ lector. Præfectus annonæ & vigilū an sint magistratus.

t Liuius lib. iiij.

u l. iij. ff. de offic. præfect. uigi.

x Vldaric. Zas.

y l. ult. ff. de fund. instru.

l *Extraordinem*) † Hoc est non quotannis, sicut cæteri magistratus
24 creabantur, sed extraordinariè, ad inopinatos nimirùm Reipublicæ casus. Neq; enim præfecti annonæ, vigilūq; potestas, assiduè exercebatur: sed pro emergēte vrbis de improuiso necessitate. veluti ob famen aut exortū derepente incendiū. Vt ita nō sit obscurum hinc intelligere magistratū, extraordinē tūc dici cōstitutum, cum nō solēni more & visitato ritu, sed extra antiquū ordinem & receptū modū creandi magistratus imperiū alicui datur, quasi præter formā & ordinē creatū. Veluti cū Pōpeio aduersus Mitridatē, militare imperiū non à senatu, vti mos erat, sed Manilia lege datū est: & cum Q. Fabio consuli anno sequenti decretus est iterū cōsulatus. Extractū inquit Liuius, in tertium annum bellū fuit Q. Fabio & T. Quintio Coss. Fabio extraordinē, quia is victor pacē Aequis dederat, ea prouincia data.[z] Extraordinē itaq; passim in iure legimus, pro eo quod est, præscripto & antiquo ordine non seruato.[a] & cū delictū criminaliter intenditur, extraordinē dicitur agi: quod videlicet, tum negligatur solemnis ille iudiciorū ordo.[b] Solēntq; hæc inuicē opponi
25 extraordinem, & iure ordinario.[c] † Hinc porrò nota, eos qui extraordinē, licet, ad ius dicendū creabantur, nō fuisse magistratus.[d] Extraordinē. Magistratus non sunt, qui extraordinem creantur.

z Liuius lib. iij.

a l. sed si. §. feriæ. ff. ex qui. cau. maio.

b l. ordo. ff. de pu. iudi.

c l. iij. ff. de cri. exp. hered. l. solet. ubi dixi. ff. de of. pro consu.

d l. si in aliquā. §. ult. ff. de offic. pro consul.

m *Vtilitatis*) † Publicæ videlicet, & communis, quæ cùm verus sit fi-
26 nis & scopus iuris ciuilis,[e] dicente vetere lege, *Salus populi suprema lex esto*,[f] ad eā omnes iuris partes, ac singula eius capita meritissimò referuntur: vt scitè admodū, Lyricus eam iuris, hoc est boni & æqui matrem dixerit.[g] Vtilitatis causa.

e l. pen. ff. de iusti. & iur.

f Cice. lib. iij. de legib.

g Horat. lib. j. sermo. Satyr. iij.

Atq; ipsa vtilitas iusti propè mater & æqui.

Qua

Qua ratione factum videmus, vt passim iurisconsulti cum signifi-
care volunt aduersus strictam iuris rationem pro vtilitate commu
ni,& ad tuendam ciuium societatem, tranquillitatémq; nõnihil cõ
stitutum *vtilitatis causa* aut *propter vtilitatem*, receptum dicant.[h]
Vtilis actio.
27 quod de communi accipiendum esse, nemo qui Iulianum legerit,
est negaturus.[i] † Vnde & actionem vtilem dictam constat.[k] quod
& à nobis superiùs annotatum extat.[h]

h l. peregrè. §.j. ff. de acqui. pos. l. oratione. ff. de ser. l. seruitutes. §. si sublatã. ff. de ser. urba. l. sed an ute. de pign. l. 5. §. ult. ff. de uerbo. obli. l. siruum. ff. rem pupil. sal. sor.

i l. ita uulneratus. ff ad l Aquil.

k l. pen. ff. si qua. dr. l. quia actionũ. ff. de praescr. uer.

l l. his uerbis. ff. de adoptio.

Pomponij locus restituitur.
m *Tamen hi quos*) Ego corruptum hunc locum, omnia licet exem-
plaria repugnent, intrepidè affirmare ausim, ob expunctam vocu-
lam *&* vt sic autumem legendum, *tamen hi, & quos.* nam nõ tantũ
Quinqueuirorum illorum, de quibus egimus,[m] cura patrum decre
to Aedilibus data est; sed etiam praefectorum annonae & vigilum. vti
mox dicemus.

m §. & quia. s. hac l.

n *Diximus*) Quinqueuiros illos intelligit, quos paulò ante cis & trãs
Tyberim creatos dixerat:[n] non vt magistratus essent, sed vt vices
agerent magistratuum, tempore vespertino, quo non decebat iu fo
ro magistratus esse.

n d. §. & quia.

Locus difficilis.
o *Creabantur*) Subobscurus est horũ verborum sensus: quem nec Za
sius ipse quidẽ, vir alioqui benè doctus, assequi potuit. Mihi breuiter
videtur Pomponium hic velle, procedente tempore desiium crea-
ri Quinqueuiros illos, quorũ iam meminimus. totámq; eorũ curã
in Aediles Senatusconsulto translatam, cùm & illis ad sacras publi-
cásq; aedes tantum procurandas initio creatis apparandorum ludo
rum solemnium, conuehẽdae annonae, arcendorum incendiorum,
atq; adeò totius vrbis cura & tutela deinde cõmissa sit.[o] quo factũ,
vt ampliùs hic traditum seutiam, quae munia vigilum & annonae
praefecti obire debebant, ea quoq; ad Aediles peruenisse, cùm & eis
succedente saeculo, ne laboraret vrbs annonae penuria, omnisq; cu-
ra frumẽtariae rei sicuti diximus data fuerit. adeóq;, vt subortis etiã
noctu incendijs, praeessent.[p] Vnde totum hunc locum ob erasam
particulam *&*, deprauatum ostendi, mihíq; maximè verisimile fit,
annonae praefecturam & vigilum diu Romę intermissam, licet à Cę
saribus posteà reuocatam. nõ valentibus, vt arbitror Aedilibus, tã
tae tamq; multiplici curae, sufficere. Sed de ijs tamen omnibus, libe-
rum lectori relinquo iudicium.

o §. itẽq; ut essent. ubi diximus. s. hac l.

p l. j. ff. de offi. prae. uigil dixi. §. itẽq; ut essent.

Tribunorũ numerus.
p *Decem tribuni plebis*) † Duo rerum principio Tribuni plebis post
28 secessionem ad sacrum montem creati sunt. Trigesimo verò subin
de exacto anno cũ in dies magis ac magis cresceret Patrũ & Plebis
seditio, Tribunorũ numerus ad decem vsq; rogatiõe à L. Trebonio
promulgata adauctus est. sic enim tutius sibi parari libertatis prę-
sidiũ aduersus Consules & patriciorũ potentiã Plebs existimauit.[q]

q Liuius lib. iij.

Scropulus fortis.
Tribuni plebis nõ iudicabant.
q *Iura reddebant*) Hoc quatenus ad Tribunos plebis refertur, ma-
ximum mihi semper iniecit scrupulum, cũ satis constet, & suo loco
29 fusè extitit declaratum,[r] † Tribunos plebis, nec de postulatis ciuiũ
cognouisse, nec ius dixisse, vt caeteros magistratus. Nam in id tantũ
creati fuerunt. vt aduersus nobiliorum insolentiam plebi auxilio es
sent.[s] Vnde nec purpuratos incessisse, nec curulem sellam habuisse,
nec item lictorem (cùm non essent Romani magistratus) sed tantũ
viatorẽ, quod iure sacrosanctę potestatis, prehensionem haberent.
hoc est ius praehendendi quemcunq;, & in carcerem mittendi.

r §. ijsdem temporibus. s. hac l.

s Cic. lib. iij. e leagi. Plutar. in uita Gracchorum & Catonis Vticẽsis.

t Plutar. in Problemat. dixi latè d. §. ijsdẽ temporibus.

§. IVRIS CIVILIS

Iuris ciuilis[a] scientiã,[b] plu
rimi, & maximi viri, professi
sunt,[c] sed qui maximae digna

a *Iuris ciuilis*) Praestar
hoc contextu & se-
quẽtibus egregiè Põ-
ponius, quòd suprà

tionis[d] apud populum Romanum fuerunt, eorum in præsentia mentio habenda est.[e] vt appareat à quibus, & qualibus hæc iura orta, & tradita sint. Et quidē ex omnibus, qui sciētiam nacti sunt, ante T. Coruncanum[f] publicè professum neminem traditur.[g] cæteri autē adhuc vel in latenti retinere ius ciuile cogitabant:[h] solūque consultoribus,[i] potiùs quàm discere volentibus, se præstabant.[k]

Ius an sit sciētia.

SVMMAE.

1 *Ius ciuile an ars, uel scientia.*
2 *Scientia quid.*
3 *Interpretes iuris in honore habiti.*
4 *Dignatio.*
5 *Virtus præmijs excitanda.*
6 *Coruncanorum familia.*
7 *Teuca regina Illiriorum.*
8 *Statua dicata occisis.*
9 *Ius ciuile occultatum.*
10 *Consultor.*
11 *Consilium malum.*

a §. post originem. eod. l.

pollicitus erat,[a] nempè de iuris authoribus ampliter se dicturum: quod non possit ius ciuile constare, nisi sint Iurisperiti, per quos in melius quotidie producatur.

b *Scientiam*) † Iuris-
1 prudentia ergo, scientia est. quod & apud Paulum Celsus adolescens confirmat. dū ait in quæstione boni & æqui sub authoritate scientiæ iuris plerunq; perniciosè errari.[b] Vlpianus tamen ius nostrum non sciētiam, sed artem dicit. Ius, inquit, est ars boni & æqui.[c] Et sanè si verum amamus, non potest ius ciuile significanter scientia appellari ob plurimam variámq; constitutionum mutationē pro tempore hâc & illâc fluctuantem.[d] Omnis quippè scientia, propriè circa ea versatur,

b l. si seruum. §. sequitur. ff. de uer.

c l. 1. in prin. ff. de iust. & iur.

d c. non debet. de cō san. & affi.

2 quæ necessario sunt, neq; aliter se habere possunt.[e] † Est enim sciētia Philosopho diffinitore, rei per infallibiles causas cognitio.[f] Sed de hac re cum supra disseruerim[g] abundè, non hîc plura cōgeram. Sciētia quid.

e Aristo. 6. ethico.
f Aristo. 1. Analit.
g d. l. 1. in prin.

c *Professi sunt*) † Iuris ciuilis cognitio, atq; interpretatio, quia sum-
3 mo, vt M. Cicero scribit, in honore semper fuit:[h] clarissimi in Republica ciues, huic scientiæ semper præfuerunt,[i] nimirùm existimantes nihil in ciuitate tam diligenter retinendum, quàm ius ciuile quo sublato nihil cuiquam exploratum esse potest, quid suum, quid alienum sit.[k] Interpretatio iuris in honore habita.

h Cice. lib. ij. offi.
i Cice. lib. j. de ora.
k Cice. pro Cecin.

d *Dignationis*) † Existimatiōis, honoris & amplitudinis. Et si meus Dignatio.
4 quidem, inquit M. Cicero, est fortior, nec quicquam, nisi de dignatione laborat.[l] & Plinius, Dignatio picturæ præcipua, ait, Romæ increuit, à M. Valerio Max. Messala, qui princeps tabulam picturæ prælij, quo Chartaginienses, & Hieronem in Sicilia deuicerat: proposuit in latere curiæ Hostiliæ.[m] Tacitus quoq; illi authoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus erat.[n] Deniq; Plinius iunior de Traiano agens, ita scribit. Tantum dignationis in ipso honore ponebat, vt non ampliùs esse censeret, quod aliquis collega appellaretur à principe, quàm quod Prætor esset.[o]

l Cice. lib. iiij. ad Atticum.
m Plin. lib. 35. c. 4.
n Corne. Tacit. lib. 17.
o Plin. in Panegerico Traiani.

e *Habenda est*) † Neq; enim inquit Arcadius, velut ignoti, prætereundi
5 sunt: qui virtutis splendore præ cæteris claruerunt.[p] tum ne debitis virtutum præmijs ipsi defraudentur:[q] tum etiam, ne desidia & ignauia torpescant posteri. sed magis, vt eorum exemplo ad præcla Virtus honore, & præmio excitatur.

p l. uni. C. de quæst. & magist. offi. li. 12.
q l. ult. c. de statu.

præclara excitentur facinora. Nihil enim est, quod perinde nos accendat, quàm videre nostræ conditionis homines post exantlatos labores & perpessas impatibiles erumnas, ad sublimem aliquem honoris gradum ferri. Excitantur inquit Philosophus ad subeunda pericula ciues, & pœnis & probris, & honoribus. ob eámque causam, apud eos fortissimi existunt. maximè apud quos, ignaui sunt inglorij, fortes honorati.[r]

r Aristo. lib. j. Analytico.

f *T. Coruncanum*) Sic legere malo, quàm extensè, vel Titum, vel Tiberium, vt alij plerique. quandoquidem, prænomen istius Coruncani, cum nota literæ T. apud probatos authores scriptum offenderim. [f]Quod & verisimile est, à Pomponio factitatum hoc loco, & paulò infrà, dum eius iterum meminit.[t] tametsi audaculus quispiam, T. literæ extensionem, in Tiberium postea fecerit. Tiberiũ verò Coruncanum, vna cum P. Valerio Leuino, consulem Romæ fuisse, anno vrbis conditæ cccclxxiij. & abeiectis regibus ccxxix. ex

f Cicero pro Plancio & libr. iij. de orato. Plin. libro 34. c. 6.
t §. post hos fuit. T. hac l.

Coruncanorum familia. 6 Annalibus didici. † Fuit autẽ T. Corũcanus, vt M. Cicer. scribit,[u] Tusculano municipio oriũdus, primus de plebe, Põtifex Max. creatus.[x] quẽ prẽstãti sapientia excelluisse, M. Cicero in hæc verba cõmonstrat. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis, sapientia qui omnes Pontifices Maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur. ij denique in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum, fidémque præstabant.[y] Hunc T. Coruncanum, legatum à Roma-

u Cicer. pro Plan.
x Liuius lib. 18.

Teuca regina Illyricorũ. 7 nis † ad Teucam Illyricorũ reginam cum P. Iunio, eodem etiam Coruncano missum, liberiúsque cum ea locutum, contra ius gen-

Statua iniuria occisorum. 8 tium interfectum Plinius scribit.[z] † ob eámque causam statuam ei positam, quæ à populo Romano iniuria cæsis tribui solebat. Veruntamen Polybius, grauis author, & à quo potissimum istiusmodi historiam Scriptores mutuari sunt. non pub. Iunium & T. Coruncanum, sed Caium, & Lucium Coruncanos missos in Illyricum legatos prodidit. ex ijsq; cum reuerterentur, iuniorem, neglecto iure gentium, Teucæ reginæ iussu obtruncatum.[a]

y Cicer. libr. iij. de orator.
z Plin. lib. 34. c. 6.
a Polyb. libr. ij. histor.

g *Neminem traditur*) Quod & idem Pomponius, non multò post repetit. Coruncanus, qui primus inquit, profiteri cœpit.[b]

b §. post hos fuit. T. infra hac l.

Ius ciuile diu occultatum. h *Cogitabant*) † Veteres iuris ciuilis disciplinam diu suppressere. 9 vt arctius obstrictos haberent multitudinis animos. vnde M. Cicero, scriptum reliquit, obtinendæ, atque agendæ potẽtiæ suæ causa priscos Romanorum, qui iuris scientiæ præfuerunt, artem suam promulgari noluisse.[c] & alibi. Erant, inquit, in magna potentia, qui consulebantur, à quibus etiam dies, tanquam à Chaldeis, petebantur. donec inuentus est scriba quidam, Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit. & singulis diebus ad ediscendos fastos populo proposuerit. & ab ipsis cautis Iurisconsultis, scientiam compilarit. Qua de re nos supra latiùs suo loco.[e]

c Cicero libr. j. de orator.
d Cicero pro Murena.
e §. postea cum Appius. s. hac l.

Consultor. i *Consultoribus*) † Hoc est consilium petentibus. Sic autem malo le-10 gere cum veteribus codicibus, quàm vt recentiores habent, *Consultatoribus*, Drusi domum, inquit, M. Cicero, compleri consultoribus solitam accepimus.[f] & alibi, Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas.[g] Horatius item.[h]

Agricolam laudat iuris legúmque peritus.
Sub Galli cantum, consultor vbi ostia pulsat.

f Cicer. lib. iij. Tusculā.
g Cicer. pro Murena.
h Horat. lib. j. Sermo Satyr. j.

Neque vsquam legi apud Latinum authorem hoc verbale nomen, *Consultator*, pro consultore, seu postulante, & inquirente ab alio

consilium verum nec *Consultationibus* (quamquam hæc latina dictio est [i]) legendum admonet, gradatio sermonis, quæ ad personas refertur. *Consultoribus potius, quàm discere volentibus.* Denique nec ignorandum verbale hoc nomen *Consultor*, nonnunquam vsurpari, pro eo qui consilium dat. nam de ijs, in quos recidit, quod alijs perperã consuluerunt. celebrata est prouerbialis illa sententia. † *Malum consilium, consultori pessimum.* [k] cuius originem eleganter Gellius enarrat. [l] Sacra res profectò semper habita fuit consilium, quòd ideo, ci qui eget, citra fraudem vllam dandum: alioqui Deus vindex debitas perfidiæ pœnas repetiturus est, ab eo qui rem tam sacram atq; diuinam violauit.

i l. solet. §. j. ff. de offic. procons.

k M. Varro lib. iij. de re rust. c. j.

l Gell. libr. iiij. c. 5.

Cõsilium malum.

k *Præstabant.*) Postea verò, T. Coruncanus, Scipio, & pub. Crassus, alijq; summi, prudentissimíque viri, & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, domi militiæq; consilium consultoribus fidémque suam discere volentibus præstare cœperunt. M. Manlium etiam, se vidisse, M. Cicero refert, transuersò ambulantem foro quod erat insigne, cum qui id faceret, ciuibus omnibus, sui consilij copiam facere. ad quos olim, & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur. vt non solum de iure ciuili ad eos, verumetiã de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negocio, referretur. [m]

m Cicer. libr. iij. de orator.

§. FVIT AVTEM IMPRIMIS.

Fuit autem imprimis peritus Sextus Papirius, [a] qui leges regias [b] in vnum cõtulit. [c] ab hoc Appius Claudius, [d] [e] vnus ex Decemuiris cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc Appius Claudius eiusdem generis, [f] maximam scientiam habuit. [f] hic cæcus appellatus est. [g] & Appiam viam strauit, [h] & aquã Claudiã induxit. [i] & de Pyrrho, [k] in vrbẽ non recipiendo, [l] sententiam tulit. [m] Hunc etiam actiones scripsisse, [n] traditum est. primûmque de vsurpationibus, [o] qui liber non extat. Idem [p] Appius Claudius, [q] vsu qui [r] videtur, ab hoc [s] processisse, R, literam inuenit, [t] vt pro Valesijs, Valerij essent, & pro Fusijs, Furij.

*Regillianus.

Papirij pueri festiuum mẽdacium.

a *Sextus Papiri*) Quẽ Tarquinij Superbi tempore floruisse Pomponius noster iã superiùs indicauit. [a] vt meritò putem grauiter eos falli, qui iurisconsultum hic existimant agere de Sexto Papirio, Q. Murij Scæuolæ Pontificis Maximi auditore: cùm is Ciceronis sęculo vixerit. Eidem nanque M. Cicero testatur, se adolescẽtem operam dedisse, ab eóque multa didicisse. [b] † Sed & fœdiùs hallucinãtur, qui putant, [c] hunc Papirium fuisse, qui puer adhuc, matrem anxiè nimis interrogantem quid in senatu ageretur (tunc enim mos erat prætextatos filios cum patribus in curiã ire) festiuo mendacio delusit. disceptatũ in senatu dicens, vtrum esset vtilius vna po-

a In princ. huius l.

b Cicero libr. ij. de legib.

c Vdalric. Zas. hic.

Summæ

SVMMAE.

tiùs, vt duobus nuberet, an vnus duas haberet vxores: cui postea cognomen, praetextatus honoris gratia inditum.[e] De Papiriorum porrò familia, principio huius legis necessaria diximus.

[e Macrob. lib. j. Satur. c. 6.]

b *In unam contulit*) Ob idque, Ius ciuile Papirianum appellatum. Qua de re suprà pleniùs.[d]

[d in princ. huius l.]

c *Leges regias*) Quarum constitutionem, & decreta nos ignorare, planè fatemur.

d *Ab hoc*) Idest, post
2 hunc Papirium. † Nec ignotum, praepositionem ab, idem quod dictio post, significare. Vsque ad Carneadem, inquit M. Cicero, perducta, qui quartus ab Arcesila fuit.[e] & Plinius ab ea exceptis Indiae fabulosis, pximè quidē, duxerim Hispaniā quacūq; ambitur mari.[f]

[Ab, dictio.]

[e Cicer. lib. j. Academ. quaestio. in fi.]
[f Pli. lib. uti. c. ult. in fin.]

[Claudiorum familia.]

e *Appius Claudius*) Hic Regillianus dictus est. quòd ea Claudiorū
3 familia quinque millia domorum secum abducens, ab Regillis Oppido Sabinorum, autore (vt quidam volunt) Tito Tatio consorte Romuli, vel quod magis constat, inquit Tranquillus, Tatio Claudiae gentis principe; post exactos reges, Romam cōmigrarit.[g] Alij verò tempore publicolae, & eo duce & principe, qui Clausus apud suos dictus est, Claudiorum familiam venisse Romam, nec multò post à Patribus in Patricios cooptatam scribunt.[h] quibuscum Vergilius sentit.[i]

[g Sueton. in Tyberio.]
[h Liuius lib. ij. Plutar. in Publicola.]
[i Vergil. lib. 7. Aeneidos.]

Ecce Sabinorum prisco de sangnine magnum
Agmen, agens Clausus, magnique ipse agminis instar.
Claudia nunc à quo, diffunditur & tribus, & gens,
Per latium.

Ex huius porrò Appij Claudij filio, viro consulari homine peracri licet plebi atrociter infesto nepos hic Appius iuris ciuilis egregiè peritus claram Claudiorū familiae gloriam dehonestauit. filium tamē habuit Appium, qui praefectus vrbi post annos aliquot creatus est, & eodem praenomine nepotem cognomento crassum. vnde & procedente tempore Appius ille Claudius emersit, qui postea Caecus dictus est. vt verissimum; sit, ab improbo parente praeclaros filios, honestámque posteritatem, plerunque prouenire. Sed de hoc Appio Claudio satis multa superiùs.[k] Neque verò praetereūdum Appiorum familiam ab Appij corona quā L. Appius in Achaia ludis Naemeis meruit, nomen traxisse.

[Patri improbo filius probus quando qs succedit.]

[k j. & cùm placuisset. s. hac l.]

[Genus pro cognatione.]

f *Eiusdem generis*) Eiusdē stirpis & familiae. † Genus enim hic, vt
4 & alibi saepè, cognationem, gētem stirpem & familiam, significat.[l] Vnde Geta seruus, Atticā legem inducēs, apud Terētium, ait.[m]

Lex est, vt orbae, qui sunt genere proximi.

[l l. j. ff. de iur. immunita.]
[m Terent. in Phormio.]

Eis nubant & illos ducere, eadem hæc iubet.
Ego te cognatum dicam.

Appius ita Claudius, qui postea Cæcus dictus est, ex eadẽ Claudio-
rum stirpe & familia processit, qua Appius Decẽuir. centúmque tri
ginta circiter annis, post Decemuiratũ floruit, insitaque familiæ per-
tinacia vsus, triẽnium & sex menses, plus quam Aemilia lege lice-
ret, & ita quinquennio censuram absque etiã collega, gessit. apud
quem ideo P. Sempronius Tribunus plebis in concione inuectus,
Hæc est Quirites, inquit, illius Appij progenies, qui Decemuir in an
num creatus, altero anno seipse creauit. tertio, nec ab se, nec ab vllo
creatus fasces, & imperium priuatus obtinuit.[n]

n Liuius lib. 9.

g *Scientiam habuit*) Hic Appius Claudius, vir fuit apprimè diser-
tus, [o] solers, iuris, inquit Liuius, atque eloquẽtiæ cõsultus. summis
præterea honoribus, in Romana republica, fœliciterq; defunctus.
nam & Censuram, cõsulatum, Præturã, & Interregnum, comitio-
rum gratia gessit. ne consulatus cum Plebeijs communicaretur, a-
cerrimè restitit. Sabinos, Samnites, Hetruscos bello domuit.[p]

Appij Claudij laus.

o Cicer. in Bruto.

p Liuius lib. 9.

h *Cæcus appellatus*) † Expleto Censuræ magistratu, sunt qui dicant
5 Appium Claudiũ vt senatus inuidiã declinaret, cæcitatem simulas
se. Alij, quod Censor Potiticã gentẽ precio quinquaginta millium gra-
uis æris corrupisset, vt ad Herculis sacra, ſ rui reciperentur memo
ri Deorum ira, post aliquot annos, à numine cęcatum ferunt, Poti-
tiorum etiã gente funditus perẽpta.[q] Erant autẽ duæ quondã fami
liæ, Potitiorũ videlicet, & Pinariorũ, ad Herculis sacra destinatæ.
Potitios autem Herculis sacerdotes ab Appio Claudio corruptos
6 precio, † vt Herculea sacra seruos publicos edocerẽt, aiunt, ac pro
pterea Appium occæcatũ. vtcunque sit, satis cõstat eum luminibus
captũ fuisse. multumq; annorũ numerum sic orbatũ oculis exegis-
se, ob eámque causam cæci cognomẽ inditum, qui tamen nihilomi-
nus rempublicã fortissimè rexit. Quinque filios, & quatuor filias
7 reliquit. † Porrò verò, plerósque maximos viros iam senescentes
sine vllo morbo lumina oculorũ amisisse Annales prodiderunt.
Nam vt cæteros prætercam, Cassius Longinus Iuriscõsultus, Asco
nius Pædianus eruditissimus Ciceronis interpres, & Timoleon
Cherinthius, in senecta luminibus capti sunt.[r]

Appius quãdo cæcatus.

q Liuius lib. 9.

Potitij & Pinarij.

Herculea sacra.

Cæcitatis sola causa senectus.

r Suet. in Nerone.

i *Appiam uiam strauit*) † Appius Claudius cæcus, inquit M. Cice-
8 ro, pacem Pirrhi diremit, aquã adduxit, viam muniuit.[s] viam autẽ
intellige, ab vrbe, Capuam vsque. neque enim Appium vltra Capuã
hanc viã muniuisse cõstat: quãuis Brundusium vsque fuerit strata.
At quis eam præter Appium strauerit, ferè incertum est. nisi Cæsa-
rem ex Plutarchi verbis cõtendas. qui C. Cæsarem, cùm illi huius
viæ cura esset commissa, ingentes prodegisse pecunias scribit.[t] Inci
pit autem Appia via à porta Capena, quæ ab Appio Claudio Cen-
sore denominationem accepit. Et censura clara, inquit Liuius, eo
anno Appij Claudij & C. Plautij fuit: memoriæ tamẽ fœlicioris ad
posteros, nomẽ Appij, quod viã muniuit, & aquam in vrbẽ duxit:
eáque vnus perfecit. quia ob infamem, atque inuidiosam senatus
lectionẽ verecũdia victus collega magistratu se abdicauerat.[u] Equi
dem Appius viã in censura lapidibus strauit. & excisis nemoribus,
quæ densissima imminebant: vallibus cauisq; opportunè cõplana-
tis solido lapidẽ, ac silicibus lõgè conuectis, quadratisq; circũciden-
do factis, ac leuigatis, atq; inter se aptè coagmentatis, metalli nihil,
vel alterius rei, interserẽdo fulciuit, instruxit, ita & cõstrauit, vt duo
bus plaustris, sibi occurrẽtibus, via laxè, & commodè pateret.[x] in
quo prouentus omnes publicos insumpsit. æternum sui monumen
tum

s Cicer. pro Cælio.

Appia via.

t Plutar. in Cæsare.

u Liuius lib. 9.

x Procop. pulchrè lib. j. de bello. Gotho.

tum hac publica curatione relinquens. nam & inde via illa, Appia
dicta est, cuius noster quoque Scæuola meminit.[y]
y l. uxorem. §. concubinæ. ff. de lega. iij.

Aqua Claudia.
k *Claudiam aquam induxit*) † Cùm olim aquis Tiberis fluuij, aut
9 puteorũ, ac fontium Romani tãtùm vterentur: Appius Claudius
tunc cẽsor, inquisitis magna cura aquę venis, sex aut, vt alij malũt,
decem millibus, aqua procul ab vrbe petita, instructóque magnificè
aquęductu, M. Valerio Max. & P. Decio Mus, Coss. anno cõditæ vr
bis cccc xliij. qui fuit vigesimus Samnitici belli: primus in vrbem, &
Cæsaris forũ aquã inuexit. Collegã habuit L. Plautiũ, cui ob inqui
sitas eius aquæ venas, Venocis cognomẽ datũ est. Cæterùm ab Ap-
pio collega deceptus, & pudore inuidiosæ Senatus electionis victus
se intra annũ & sex mensex abdicauit Cẽsura.[z] vnde ad Appij tan
z Liuius lib. 9.
tùm honorẽ, nomen aquæ pertinuit, qui incredibili arte, mirísque
cauillis censuram protraxit, donec & viã, & huius aquæ ductũ con-

Appiades Deæ.
10 summaret. † Quoniam verò Pallas, Venus, Pax, Concordia, & Ve
sta Deæ templa propè forum illud Cæsaris erecta habuerunt, Ap-
piades Deæ à Poetis nuncupantur. vnde Ouidius.[a]
a Ouid. libr. iij. de arte amandi.

His venus è templis, multo radiantibus auro.
Læta videt lites Appiadésque Deæ.

Eadémque ratione idem author ad controuersias forenses alludẽs
amantium dissidia, lites Appias vocat.[b]
b Ouid. libr. ij. de remed. amor.

Turpe, vir & mulier, iuncti modò, protinus hostes.
Non istas lites Appias, ipsa probat.

Manalis lapis.
11 Deniquenon prętereũdum ad hęc in Appia via † Manalem lapi-
dem fuisse, quem emergẽte nimia siccitate Romani, plus æquo su-
perstitiosi in vrbem referebãt, persuasi statim pluuiã sequi. Hísque,
vt scribit Sextus Pompeius, quod aquas manare faceret, Manalis La
pis dictus est.

Pirrhus rex.
l *De Pirrho*) † Pirrhus Epirotarũ rex materno genere ab Achille
12 paterno ab Hercule.[c] à Tarẽtinis cõtra Romanos in auxilium vo-
c Plinius de viris illustribus.
catus. cùm Valerium Albinũ Consulem, & magnum Romanorum
exercitũ, superasset, Romanósq; ita profligasset, vt Præneste vsque
(oppidum est Latij) vicesimo penè milliario ab vrbe processisse, C.
Fabricij (vt patriam desereret à se frustra tẽtati) cæterorúmq; Ro-
manorum cõstantiam admiratus, Cineam legatũ Romã misit, qui
liberationem captiuorũ, & auxilium ad subigendã Italiam, populo
Romano offerret. pro his nihil aliud postulans, quàm Tarẽtinis se-
curitatem, & vt amicitiæ pacísq; componẽdæ gratia Pirrhus ipse
in vrbem reciperetur. ad quã pacem, societatémq;, senatus accepta
clade perterritus, & grauiora metuens, iam propemodùm inclina-
bat. nisi Appius Claudius, vir amplissimus quidẽ, cæterùm senectu-
te, & orbitate oculorũ, à reipublicę muneribus cessans, lectica dela-

Annibalis de Pirrho iudicium.
13 tus in curiã venisset. fortiterq; dissuasisset.[d] † Hic porrò ille Pirrhus
d Liuius lib. 12.
est, quem Annibal percunctãti Africano, quis ab eo maximus Im-
perator iudicaretur, post Alexãdrum Macedonũ regem posuit, quod
castra metari primũ docuisset: ad hoc neminem elegãtiùs loca cœ-
pisset: præsidia disposuisset: artem etiã cõsiliãdi sibi homines, eã ha-

Cineas Pirrhi legatus.
buisset, vt Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tãdiu
principis, in ea terra Imperium esse mallent.[e] Cineas verò vir Thes
e Liuius lib. 41.
salus fuit, & ingenio, & eloquẽtia clarus, vt pote qui Demostheni diu
operã dedisset. de quo Pirrhus, prædicare solebat, plures oratione à

Cineæ eloquentia & memoria.
14 Cinea, quã à se, armis fuisse subactos.[f] † magna certè fuit eloquen
f Plutar. in Pirrho
tia, sed nõ minore memoria. nãque Pirrhi regis legatus senatui, &
g Plinius libro 7. c. 24.
equestri ordini Romę postero die quã aduenerat, noĩa reddidit.[g]

m *Non recipiendo*) Vlpianus alibi scribit, Appium in senatu, seuerissimam dixisse sententiam, de captiuis Pirrhi non recipiendis.[h] Etenim Pirrhus captiuorum liberationem offerebat, & in vrbem admitti se petebat, inspiciendi amicè gratia.

h l. j. §. casum. ff. de postuland.

n *Sententiam tulit*) Luculenta oratione in senatu habita cuius meminit Cicero,[i] & eam accuratè Plutarchus refert.[k] † Latus igitur
15 Appius in lectica per forū ad senatum, & silentio in curia facto, vbi
suo loco constitit, se antea suā oculorum fortunā permolestè tulisse dixit. nūc autem se dolere, atque angi vehementer, quod non vltra cæcitatem ipsam, surdus etiam esset. ne turpes cōsultationes ac sententias, quę vrbis Romę gloriā subuertunt, audire cōpelleretur, illa quę versibus apud M. Ciceronē prosecutus est Ennius adiungens.[l]

Quo vobis mentes rectæ, quæ stare solebant.
Ante hac dementi sese flexere ruina.

Qua acerba oratione in patres inuectus, pacem vt minus vtilem diremit. & omniū animos, ad belli studium traduxit. vt Cinea dimisso, respōsum sit, Pirrhus Italia decederet. Nam quoad in armis adesset, populū Romanū aduersus eum bellaturū, etiam si mille Albinos pugna deuicisset. Salubréque cōsilium Appij euentus cōprobauit. Nam paulopost, M. Curij Dentati Consulis, præsertim opera, Pirrhus, qui in Siciliam traiecerat, iterum ex Sicilia in Italiam reuersus, victus est, atque Italia extrusus.[m]

i Cicero in Catone maiore.
k Plutar. in Pirrho.
l Cicer. ubi supra.
m Liuius libr. 14. Pluta. in Pirrho.

Appij oratio.

Pirrhus Italia ex pellitur.

o *Actiones scripsisse*) Actiones ab Appio descriptas, & ad formam redactas, iam ante Pomponius docuit.[n] quas Cn. Flauius scriba eius cum Fastorum libris populo inuulgauit.

n §. postea cū Appius. sup. hac l.

p *Vsurpationibus*) † Vsurpatio, inquit Iul. Paul. est vsucapionis in-
16 terruptio. Oratores autem vsurpationem, frequētem vsum vocāt.[o]
Equidem vsurpare, est frequēter vti, tum dicto, tum facto.[p] vnde vsurpatum à doctissimis, M. Cicero dixit, id est apud doctissimos vsitatū.[q] & alibi, apud Platonem inquit, sæpè hæc oratio vsurpata est, vt nihil pręter virtutē, diceretur bonū.[r] Sacræ quoque literę nō vsurpabis nomen Dei tui frustra: quia nō erit impunitus, qui super re vana nomē eius assumpserit.[s] Aliquando tamen vsurpare pro eo ponitur quod est rei possessionē aut etiam rem ipsam velut nostram aprehendere, & retinere. Inde apud M. Ciceronem ex bonis vsurpare,[t] vsurpādam libertatem,[u] & his similia. Indéque cōstat aliud esse vsurpare, quod omninò facti est, aliud vti, quod ad ius etiam potest referri. Sed & vsurpare verbum nostratiū vulgus plerunque in malam partem accipit. vt vsurpare dicatur, qui sine causa pręter ius & vt loquimur de facto, rem alienā aprehendit, & occupat, vt eam faciat quoquomodò suam. Hic autem vsurpationem, Pomponius pro Vsucapionis interruptione, cum cæteris iuriscōsultis accepit.[x]
Quo etiam modo perobscurum Gellij locum exponendum credimus. apud quem Q. Mutius iurisconsultus sic ait. "Non esse vsurpatam mulierē, quæ cum calendis Ianuarijs apud virum, causa matrimonij esse cœpisset, ante diem quartā calendas Ianuarias sequentes vsurpatum isset. Non enim posse impleri trinoctiū, quod abesse à viro vsurpandi causa ex xij. tabulis deberet: quoniā tertiæ noctis posterioris sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex calēdis." hæc ille.[y] apud quem iurisconsultum non dubito, quin vsurpandi verbum ex more iurisconsultorum pro vsucapionis interpellatione accipi debeat.[z] atque necessariò referri ad vxorē, quæ ipsa vsurpat, nō
17 item maritus. † Sciendum igitur mulierem nubentem, non ideo in potestatem mariti peruenire: sed in patris ditione perpetuò remanere.[a] tametsi non ideò pater possit filiam nuptam abducere,

o l. ij. ff. de usucapio.
p l. aur. Vall. libr. 5. c. l.
q Cicero in Paradox.
r Cicero lib. j. Tusculā.
s Deuterono. 5.
t Cicer. in Verrē.
u Cice. de leg. agra. contra Rullum.
x l. ij. ff. de usucap.
y Gell. libr. iij. c. ij.
z l. ij. ff. de usucap.
a l. dissentionis C. de repud.

Vsurpatio.

Vsurpare.

Gellij locus.

Vxor nō est in mariti potestate.

ne per

ne per occasionē patriæ poteſtatis, matrimonia turbari cōtingat.[b] ne itaque maritus aſsiduo ille, & diuturno coniugali vſu, tantundē iuris, quærere poſſe videretur: ex lege præſertim xij. tabul. quæ res mobiles (inter quas etiam animantia, iuriſconſulti retulerunt[c]) annuo vſu acquiri voluit.[d] Conceſſerūt illæ ipſæ xij. tabulæ, vxori tribus noctibus, vno quoque anno à marito abeſſe, vt tantula hac abſentia vſurparet, hoc eſt interpellaret, & interrumperet mariti vſucapionem: quæ alioqui plenum ius viro in vxorem, velut ſeruā, tribuere videbatur. quale etiam veteres Gallos maritis dediſſe, Cæſar ſcribit.[e] Sic ergo vſurpatum it mulier, cum à viro, & eius domo vſucapionis interpellandæ gratia aliquò demigrat. & vſurpata mulier, hoc eſt vſucapionē interrupiſſe tum iure dicitur, cum tres integras noctes abſuit vbi autem trinoctiū minimè cōpleuit, vſurpata dici non poteſt. qui ſenſus eſt, ni fallor, verborum Q. Mutij.

b l.j.§.ulti.ff.de liberis exhib.l.ulti. §.ulti.C.de furt.
c l.mouentia ff. de uerb.ſignifi.
d §.j.de uſucap. Cicero in Top.
e Cæſar libr. 6.de bello Gallico.

q *Idem*) Vdalricus Zaſius, quia ſibi cum Volaterrano[f] perſuaſerat, hunc locum, de tertio quodam Appio, non etiam de Cæco intelligendum: cenſet, hic legendum *inde*. perperam quidem, vt mihi videtur, cum nulla nos cogat neceſsitas credere Pomponiū, de alio Appio, quàm Cæco loqui. nam quod adſtructuram ſermonis attinet, eam optimè quadrare docebo. & ſanè ſi vulgaris foret emendanda lectio mallem ego, loco *idem*, reponere *item*.

f Raph. Volaterrane.lib.14. Antropologia Vdalric. Zaſ.hic.

Centimalus. r *Appius Claudius*) Hunc nonnulli putant,[g] T. Claudium Centimalum: aut vt alij vocant, Centū malum.[h] qui ædes, quas in monte Cœlio habebat, callidè vendidit: poſtquam ab Augurибus, fuerat ei denuntiatū, vt cùm officerent auſpicijs, eas demoliretur.[i] Sed certè Pomponius hîc, de eodem, quo ſupra Claudio Cæco verba facere mihi videtur. nec vſquam legi Appium Centimalum vocatum fuiſſe. & Centimalus ille, cuius Valerius, poſt Ciceronē meminit, non Appius, ſed T. Claudius dicebatur.[k]

g Vdal.Zaſ.hic.
h Valer. Max. lib. 8.cap.ij.
i Cice.lib.iij.offic.
k Cicer. & Valer. max.ubi ſupr.

ſ *Qui*) Vſus, quod tametſi leue annotatum volo, ne quiſpiam, ad Claudij perſonam, idipſum temerè referat.

Claudiorum duæ familiæ. t *Ab hoc*) Claudio Cæco. † Quoniam verò duæ, ſicuti Pœdianus
17 ſcribit, Claudiorū familiæ fuerunt: Marcellorū plebeia, & pulchrorum patricia:[l] cuius princeps Appius Clauſus fuit, qui vt ſupra dixi mus, ex Regillis oppido Sabinorum, cum quinq; mille domibus Romam cōmigrauit: poſtea Claudius dictus. à quo permulti Appij proceſſere, & pleriq; ſimpliciter ſcripſerunt, Appiū Claudium literā R. inueniſſe: neque ſatis conſtabat, quiſnam ille eſſet. Pomponius hîc dicit videri, ab hoc Claudio Cæco, vſum eius literæ dimanaſſe.

l Aſcon. Pœdia.in oratione pro Marco Scauro.

Literarum inuentores. v *R, literam inuenit*) † Gloriantur Aegyptij, abs ſe literas inuentas,
18 authore Mercurio.[m] Idem Syri, ſibi arrogant. Liuius verò, authorem Euandrum vocat.[n] à quo etiam putat Tacitus, Aborigines literas didiciſſe.[o] Plinius literas fuiſſe ſemper Aſſyrias arbitratur.[p] Græci Cadmo Agenoris filio acceptas referunt.[q] Sunt & qui autument ab Aethiopibus primum inuētas, ab iſque Aegyptios eorum colonos, mox illas accepiſſe, & ab his deinde reliquos.[r] Euſebius autem grauis author, luculenter probat Moſen, qui multò tempore ante Cadmum vixit: literas Iudæis primum tradidiſſe. & à Iudæis Phœnices accepiſſe. Græcos vero poſtremos à Phœnicibus.[ſ] Sed & alij Abrahamo, qui Moſe antiquior fuit, literarum inuentionem tribuunt. neque præterea deſunt qui re tota longiùs petita eam liberis Seth, filij Adam, prothoplaſti aſsignent.[t] Scripſerunt enim ſi Ioſepho credimus, in duabus columnis rerum cæleſtium diſciplinā. quarum alteram lapidicā, vſq; ad ſuā ætatem, Ioſephus in Syria duraſſe cōfirmat. Quo ſatis iuuatur Plinij ſententia, qui literarū

m Diodo.lib.j.rer. antiq.
n Liuius lib.j.
o Cor.Taci.lib.11.
p Plin.lib.7.c.56.
q Diodo.lib.6.
r Diodo.lib.iiij.
ſ Euſebius Cæſarienſ.li.8.& 10.
t Ioſeph.lib.j. antiquita.Iudaic.

vsum æternum contendit: licet non eodem tempore, omni genti communicatum. [v] Vtrumque sit, satis constat, ante Appij Cæci sæculum, literarum figuras introductas. † & R, literam latinis datam. [x] vt meritò credendum sit, nolle hîc Pomponium literã R, ab Appio inuentam, sed vsum eius literæ, pro S. vt pro Valesijs, quẽadmodum subijcit, Valerij essent: & pro Fusijs, Furij. Sicut ex diuerso, M. Varro, Festus, & Fabius Quintilianus scribunt, veteres persæpè S, pro R, posuisse, vt maiosibus, meliosibus, lasibus, fesijs, pro maioribus, melioribus, laribus, & ferijs dicerent. quod hodie in Gal

20 lia, vitium est peculiare vulgi Parisiensis † de Demosthene fertur eum adeò blæsum fuisse, vt in exprimendo literam S, anxiè semper laboraret, pro ea lampda λ, proferens. cuiusmodi linguæ impedimento, fidissima, & charissima nostra coniunx, Catherina Boyssonea, pariter tenetur.

21 † Cur autem R. literam, Persius Flaccus caninam appellet, dum ait, [y]

Sed quid opus teneras, mordaci radere vero
Auriculas? vide sis, ne maiorum tibi fortè
Limina frigescant: sonat hîc de nare, canina
Litera.

In promptu causa est, quòd videlicet irritati canes ringendo constrictis dentibus eam exprimant. vnde Lucilius,

Irritata canis, quod r, r, quàm plurima dicat.

22 Vnde non vno in loco Donatus, † irritari, verbum docet à canibus venire, qui stomachati, restrictis dentibus R, literã imitantur. ideóq; canes inquit, propriè irritari dicantur. [z]

[v] Plin. lib. 7. c. 56.

[x] Polydo. libr. j. de inuēto rer. c. 6.

[y] Persius Satyr. j.

[z] Donatus in Andria & in Adelph.

R, litera à quo inuenta.

Demosthenes blæsus.

Catherina Boyssonea.

R, litera canina.

Irritari.

5. FVIT POST EOS.

Fuit post eos maximè sciẽtiæ Sẽpronius, [a] quem populus Romanus σοφὸν [b] appellauit: nec quisquam ante hunc hoc nomine cognominatus est. [c] Sed & C. Scipio Nasica, [d] qui optimus à senatu appellatus est: [e] cui etiã publica domus [f] in sacra via [g] data est, quò facilius [h] consuli posset. Deinde Quintus Fabius, [i] qui ad Chartaginienses [k] missus legatus, [l] cùm essent duæ tesseræ [m] positæ vna pacis, [n] altera belli: [o] arbitrio sibi dato vtrũ vellet, referret Romam: vtramque sustulit, & ait, Chartaginiẽses petere debere, vtram mallent accipere.

a *Sempronius)* † Plures fuerunt Romæ, quõdam Sempronij. nam Semproniorum familia nobilissima, antiquissimáque fuit. At Põponius hîc P. Semproniũm longum intelligit: qui primus omnium Sophus, dictus est. & qui Tribunus plebis cùm esset, in Appium Claudium Cæcum, Censura se abdicare nolentem, acerrimè est inuectus. [a] Deinde consul cum P. Sulpitio Auerrione creatus, anno conditæ vrbis 450. & eiectorum regũ 296. ac tertio post anno Pontifex, proximóque Cẽsor, cùm eo quem in consulatu collegã habuerat: ac demũm prætor duobus

[a] Liuius lib. 9.

Semproniorum familia.

Sempronius longus.

Summæ.

SVMMAE.

1 *Sempronij.*
2 *Semproniæ leges.*
3 *Sophi qui.*
4 *Septem sapientes.*
5 *Philosophus.*
6 *Sapiens quis.*
7 *Nasica pater & filius.*
8 *Corculum.*
9 *Nasica optimus iudicatus.*
10 *Domus quibus è publico datæ.*
11 *Sacra uia.*
12 *Via sa aria, uia sacra.*
13 *Iuris professoribus publica domus detur.*
14 *Fabij legatio ad Chartaginenses. & nu. 19.*
15 *Chartago ciuitas.*
16 *Phœnices.*
17 *Byrsa.*
18 *Chartago cur sic dicta.*
19 *Scipionis lachrimæ.*
20 *Tessera.*
21 *Hospitale signum.*
22 *Tesseram confringere.*
23 *Tessera frumentaria.*
24 *Caduceum. Caduceator.*
25 *Hasta caduceum.*

Sempronius Tuditanus.

post annis.[a] Fuit & alius, post hunc M. Sempronius Tuditanus: qui & ipse à Liuio sophus est appellatus.[c] non iuris ciuilis modò sed eloquentiæ, adeóq; rei militaris, peritißimus. qui tribunatũ militarem, Aedilitatem, præturam, censuram, & consulatum fœlicisimè gessit. De quo tamen hic locus accipi nõ potest: cùm multò posterior fuerit. vt potè Cõsul creatus, cum C. Claudio Centone anno ab extructa vrbe 513. & à pulsis regibus 269. agit autẽ hic Põponius de illo Sempronio, quem primum

b Plin. lib. 33. c. 5.

c Liuius lib. 34.

Sẽproniæ leges.

2 Græco sapientiæ nomine, Romanus populus honestauit. † Neque verò putandum ab his, aut eorum altero, Sempronias leges fluxisse: sed à C. Sempronio Graccho, qui primus legem pertulit, ne iniussu populi Romani ciuis Romanus morte multaretur. vtque in magistratum, si quis cõtra fecisset, animaduersio foret.[d] qua maximè subnixus C. Cæsar, de Catilina & coniuratis negabat sumendum supplicium. At in eam sententiam ne reliqui concederent, Semproniã legem lepidè M. Cicero, in hæc verba diluit. At verò C. Cæsar intelligit legem Semproniam, esse de ciuibus Romanis constitutam. qui autem reipublicæ sit hostis, eum ciuem esse nullo modò posse. Denique ipsum latorem legis Semproniæ, iussu populi, pœnas reipublicæ dependisse.[e] Etenim cum C. Gracchus tribunus plebis seditiosè montem Auentinum cum armata multitudine occupasset. L. Opimius consul, populum ad arma vocauit: túmque Gracchus pulsus, interemptúsque est.[f] Tulerat & alteram legem, idem C. Sempronius Gracchus, vt videlicet cõsulares prouinciæ, per Senatum quotannis constituerentur: néue vltra præscriptum tempus, quis in prouincia haberet imperium: sed eo finito daretur illi successor.[g] quocirca cum C. Cæsar, quinquennio Gallicum bellum, nec infœliciter gessisset: in aliúdque quinquennium sibi postularet imperium prorogari, Senatus censuit, ne Cæsari lege Sempronia succederetur.[h] cuius sententiæ se principem & authorem fuisse M. Cicero iactitat.[i] Sed iam plus satis, Sempronijs legibus datum.

d Cic. pro C. Rabirio.

e Cic. ora. iiij. in Catilinam.

f Liuius li. 61. Plutar. in uita Gracchorum.

g Cicero pro domo sua & de prouincijs consular.

h Cic. lib. 5. epistol. ad Lentulum pro consul. scribens.

i Cic. pro Cor. Balbo.

Sophon.

b σοφόν) † Sophon, id est sapiens. Nam sapientiam quidem ipsam, inquit M. Cicero, quis negare potest, non modo re esse antiquam verumetiam nomine? Quæ diuinarum, humanarúmque rerum, tum initiorum, causarúmque, tum cuiusq; rei cognitione, hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ, sapientes à nostris, & habebantur, & nominabantur,[k] &c. & ad Atticum Martialis.[l]

Te pia Cecropiæ comitatur turba Mineruæ,
Te secreta quies, te sophos omnis amat.

k Cic. lib. 5. Tuscu.

l Martial. libr. 7. epigrammæ.

Budæus tamen noster admonet hoc loco, sophos olim appellatos, non modò sapientes, sed etiam viros insigniter doctos, & acutos. vnde qui dicentibus solebant adulari, clamabant sophos. perinde ac si dicerent, sapienter dictum. Martialis ad Pomponium. [m]

m Martial. lib. 6.

Quòd tam grande sophos, clamet tibi turba togata,
Non tu Pomponi, cœna diserta tua est.

Quod ex Græcorum more tractũ, Sipontinus probat, qui si quempiam audiant, aut illius scripta legant, assentãdo dicere solent σοφῶς hoc est sapiens, eruditus. Sanè verò Iudæorum Doctores, sicuti Hieronymus ad Aglasiam scribit, plebs sophos, nũcupabat. Qua imitatione apud Græcos, † ἑπτὰ σοφοί, id est septem sapiẽtes nuncupabantur, tales Milesius, Solõ Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Pyttacus Mytilenæus, Biãs Pyrenus, Cleobolus Lydius, & Periãder Corinthius. † Postmodum verò Pythagoras sapientiam soli Deo relinquens non sapientem se, sed Philosophum, hoc est sapientiæ amatorem, appellari voluit. [n]

4 Septem sapiẽtes.

5 Philosophus.

n Cic. lib. ij. de finib.

c *Cognominatus est)* Pomponius, non sat sibi constare videtur, cùm paulò infra dicat, Acilium primum à populo sapiẽtem appellatum: [o] nisi dixeris, aliud esse, quem Sophon mutuato a Græcis nomine dici, quo vno verbo, non solum sapiens, vt pupugimus: sed quicunque doctrina aut magno ingenio vir, continetur. † & aliud sapientem vocari, qui propriè dicitur, prouidus futurorũ cõiector: & cui quid opus est, inquit M. Cicero, in mentem venit. [p]

o §. post hos fuit T. J. hac l.

6 Sapiens quis.

p Cic. pro Cluen.

d *C. Scipio Nasica)* † A' nasi magnitudine, Cornelio Scipioni, hoc nomen superadiectum ferunt. Publium autem Cornelium Scipionem Nasicam, Cn. Cornelij Scipionis in Hispania occisi, filium, & Africani maioris fratrem patruelem intelligit. Ideóq; non Caius sicuti vulgò legitur, sed Cornelius, aut C. tantùm litera expressã, quæ Cornelium notet, censeo legendum. Hic autem Scipio, cui Nasicæ cognomen datum fuit: eloquentia, ingenio, probitate, & sapientia tanta claruit: vt natura optimus, cum primis existimatus. † Deinde Corculum diceretur. Et Nasica ille prudens, inquit M. Cicero, bis consul, Corculum appellatus. [q] Etenim veteres hominem solertem, acutũ, & sapiẽtia præstantẽ, Corculũ dixerunt. [r] Sunt tamẽ qui nõ malè hũc Ciceronis locũ ad Nasicã filiũ referãt. Nã pater Nasica, qui Idææ sacra suscepit, cõsulatũ gessit, anno cõditæ vrbis 563. neq; ampliùs quã semel, cõsul fuit. At Nasica filius, semel atq; iterũ. nam anno 592. consul factus, collegam habuit. C. Martium Figulum. rursúsque consul creatus est anno 599. cum M. Claudio Marcello. Equidẽ Nasica pater optimus, sapientissimus, & iurisconsultissimus habitus est, vt eum meritò inter iurisconsultos Pomponius nõster referat. Is autem, cum repugnantibus auspicijs, consulem se comperisset, à Graccho nominatum, magistratu se abdicauit. Censor statuas, quas sibi Consules anteà ambitiosè erexerant, sustulit. Imperatoris nomen à militibus oblatum recusauit. Tyberium Grachum tribunum plebis seditiosis cõcionibus, statum reipublicæ perturbantem subselliorum fragmẽtis trucidauit. ædem dedicauit magnæ matris Idææ, quàm is optimus à senatu iudicatus, aduectam ex Asia, per portam Capenam duxit in vrbem: eámque hospicio excepit. quoniam ita responsum erat, vt numen id, ab optimo viro, reciperetur, consecraretúrque. [s] Et tamen inquit Plinius, in patria mori non licuit. non hercule magis quàm extra vincula, illi sapientissimo ab Apolline iudicato Socrati. [t]

Nasica.

8 Corculum.

q Cic. lib. j. Tuscul. & in Bruto.
r Plin. li. 7. c. 31.

Nasica filius.

s Liuius lib. 39. & 45. Cic. in orat. pro C. Rabirio perduellionis reo.
t Plin. li. 7. c. 34.

Appellatus

Nasica optimus iudicatus. 9

e *Appellatus*) † Laus omnium præstantissima, & qua nihil speciosius, huic vni contigit. dum, inter tot hominum millia, & in vrbe totius orbis florentissima, tanta integritate præfulgere cæteris visus est, vt adolescens adhuc vir optimus à Senatu, eodémque iurato iudicatus, Idæam matrem, tunc primùm aduectam ex Asia apúdque virum optimum, ex libris Sybillinis diuertendam, hospitio exceperit. [u] quam ideò Iuuenalis Idæi numinis hospitem vocat.[x]

u Liuius & Plinius ubi supra.
x Iuuenal. saty. iij.

Da testem Roma, tam sanctum, quàm fuit hospes
Numinis Idæi.

Vnde cùm de Gallis Boijs quibuscum signis collatis, egregiè & fœliciter pugnauerat, sibi decerni triumphum postularet: & P. Sempronius Blæsus tribunus plebis intercederet: honorem triumphi, saltem differendum censens, ad eum, & vniuersum Senatum, hæc inter cætera, Scipio Nasica effatus est. Quòd ad se attinebat, gloriæ sibi satis in omnē vitam illo die quęsitum esse, quo se virum optimū iudicatum, ad accipiendam matrem Idæam, Pesinunte venientem, misisset Senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur satis honestam, honoratámque P. Scipionis Nasicæ imaginē fore. [y] Hic etiam cùm adolescens Aedilitatem curulem peteret, repulsam pro eo passus est, quod candidatorum more, cuiusdam manum rustico operi induratam, aprehendens, festiuè interrogesset eum, num manibus ambularet. [z]

y Liuius lib.46.
z Valer. max. li. 7. cap. 5.

Domus quibusè publico datæ.

f *Publica domus* † Quoniam cum summa probitate hic Scipio Nasica singularem iuris peritiam coniunxerat, quò facilius consuli posset, eidem domus in sacra via publicè data fuit. Quod nec in postremis olim habitum est. siquidem perpauros contigerit domo publicè donari. Valerio tamen Publicola, ac M. Ciceroni domus publico sumptu ædificatas legimus.[a] Et Iulium Cęsarem, in domo publica, & in sacra via, post pontificatum maximum habitasse, Tranquillus memorat.[b]

a Plutar. in publ. & in Cicerone.
b Suet. in Cæsare.

Sacra via.

g *Sacra via* † Via Romæ, caput habens ad Carinas, quæ à regia vsque in arcem, id est Capitolium, tendebat, & qua triumphantes, in Capitolium ire solebant, Sacra dicta est, vel quod in ea fœdus inter Romulum. & Sabinos olim ictum fuerit: quod Festus, Halicarnasseus, cæterique ferè probant: vel quod sanè verisimilius mihi videtur, quia Deorum simulachra, reliquáque sacra, statis diebus per eam in arcem deferrentur, per eámque profecti Augures ex arce inaugurare.

Salaria via.

12 † Sic enim viam Salariam, in vrbe Roma dictam accepimus: quoniā illā sal in Sabinos portari consueuerat.[c] Cæsarem porrò, qui primū in Suburra modicis ædibus habitabat: post pontificatum maximum in sacra via, sicuti diximus, domo publica, habitasse constat.[d] totúmque forum Romanum, cùm Dictator factus esset, viámque sacram ab ædibus suis in cliuum vsque Capitolinum velis intexuisse. quod munere ipso gladiatorio, Romanis, mirabilius visum est.[e]

c Plin. lib. 31. c. 7.
d Suet. in Cæsare.
e Plin. lib. 29. c. 5.

Iuris professores domum è publico habeant.

h *Quo facilius*) Confluente illic frequentissima hominum turba, ob fructuum, & rerum venalium mercatus, quæ in sacra via habe-
13 bantur. † Sic & celeberrimis iuris nostri professoribus, publica domus & in splendidiore vrbis loco, donāda esset: quò facilius adiri & consuli possent. Nam iurisconsulti domus, vt M. Cicero ait, totius est oraculū ciuitatis, pro testimonio citans Q. Mutiū, cuius ianua & vestibulum quotidie, cùm etiam infirmissima valetudine, affectáq; iam ætate esset, maxima ciuium frequentia ac summorū hominum

splendore celebrabatur.[f] & alibi refert Isocratis domū cunctæ Græciæ, quasi ludum quendam patuisse, atque officinam dicendi.[g] Isocrates.

f Cic.li.j.de orato.
g Cic.de clar.orat.

i *Q. Fabius*) Non est hic Q. Fabius Dictator. ab alijs Verrucosus, à Verruca in labris: ab alijs ouicula, à mansuetudine morum appellatus. Qui Cōsul de liguribus triumphauit, & Hannibalē cūctando.

14 fregit. † Sed Q. Fabius Pamphilus, cum de eo Pomponius se loqui dicat, qui Carthaginiensibus optionem belli pacisue eligendę dedit. quamuis nusquam alibi meminerim me legisse, eum ciuilis iuris fuisse peritum, vnde suspicatus sum, aliquando Pomponiū, pro Q. Fabio Labeone, quem M. Cicero, & iuris, & literarum, & antiquitatis peritum vocat, ac Annales scripsisse dicit.[h] Q. Fabium Pamphilum nobis obtrusisse. Fabij legati ad Carthaginenses.

h Cic.in ora.perfe.

k *Ad Carthaginienses*) Historici cum Geographis duplicē in Hispa-

15 nia Carthaginem nobis proponunt. veterem non procul Tarracone, & à Teucris cōditam. & nouam extructam ab hasdrubale duce pœnorum, in Bœtico littore.[i] Post agros inquit M. Cicero, in Hispania apud Carthaginem nouā, duorū Scipionū eximia virtute possessos, tum ipsam veterē Carthaginē vēdunt.[k] Nouę Carthaginis, meminit Liuius Carthaginem nouam, inquit, Scipio oppugnare statuit. vrbem cùm ipsam opulentam suis opibus tum hostium omni apparatu bellico plenam ibi arma (ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam prætereà, cum opportunè ad traijciendum in Affricam, tum super portum satis amplum, quantæuis classi.[l] Sillius quidem Italicus, quod duarū erat vni poëticè tribuit.[m] Carthago.

i Claud. Ptol.li. f. Pompo. Mela.lib. ij.de situ orbis.
k Cic.de leg.agra.
l Liuius lib.16.
m Sillius libr.iij.de bello punico.

Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto
Nomine Carthago.

Fuit & tertia Carthago (quàm hic Pomponius significat) omnium antiquissima, in Africa, à qua duæ Hispanienses, denominationem acceperūt, à Didone muliere, post Troianū excidiū, quemadmodū

16 Romani & Carthaginienses ipsi crediderunt, condita.[n] † Alij verò à Phœnicibus (populi sunt Syriæ iudæis finitimi, quorum nobiliores vrbes Tyrus, & Sidon fuerunt) quinquaginta annis ante Trojam expugnatam conditam putant. Sed de hac re tota Appianum audiamus, Carthaginem in Libya Phœnices condidere, annis quinquaginta ante Ilij captiuitatem. Conditores fuēre Xorus, & Carchedon. sicut autem Romani, & ipsi Carthaginienses existimāt Dido mulier ę Tyro profecta, cuius virum cum Pygmalion vrbis tyrannus clam interemisset: somnio monita, collectis ijs, quibus Pygmalionis sæuitia inuisa fuerat, pecunijsque in vnum congestis in Lybiam enauigauit: & eo loci vbi nunc Carthago sita est, consedit. Expellentibus deinde eos incolis, tantùm soli deprecati sunt, in quod se conferrent, quantum tauri no corio circundare possent. ea ex causa primū risus inter Phœnices ortus, rei exilitate demùm qui huiusmodi foret astus, scire cupientes, potissimum cum ambigerent quemadmodum ciuitas, tam angusto spatio includi posset: concessuros se iureiurādo firmauere. Hi corium per minuta secantes, circumposuere loco vbi nunc Carthaginis arx residet, Phœnices.

n Euseb. Cesarien. in Chronolo.

17 quę ob id † Byrsa appellata est. procedente mox tempore, hincinde profecti, cum finitimis longè promptiores haberentur: deducta classe, & mare quemadmodum reliqui Phœnices enauigantes, vrbem extra Byrsam condidere. Hæc ille,[o] atque hunc, spectare videtur Vergilius, cùm ait,[p] Byrsa, latinè corium.

o Appianus Alexã in Lybico.
p Verg.lij.Aeneid.

His commota, fugam Dido, sociósque parabat.

Conue

Conueniunt quibus, aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat. naues quæ fortè parata
Corripiunt, onerántque auro, probantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti
Deuenere locos: vbi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque nouæ Carthaginis arcem.
Mercatique solum facti de nomine Byrsam.
Taurino quantum posset circundare tergo.

Carthago cur sic dicta.

18 Carthago † autem dicta est, quasi vrbs noua. Etenim Carthago, lingua Pœnorum, noua est ciuitas. M. autem Cicero scribit, Carthaginem sic nuncupatam, à Carthagine Herculis filia, cùm Byrsa priùs diceretur.[q] Eius autẽ situm Liuius,[r] Polybius,[s] & Appianus[t] venustissimè describunt. Sanè verò, eo potẽtiæ successu temporis Carthago ciuitas venit, vt tota cultiore Africa potiretur. & omnem oram, vsque ad columnas Herculis teneret (quæ longitudo est, lx. millium stadiorum) ac annis centum & viginti, Romanis æmula fuerit.[u] Cæterùm variante fortuna adeo defecit, vt ea diruta, circuniacens regio facta fuerit, & Masinissæ, qui ob virtutem, & amicitiam Romanis charissimus fuit, commissa à populo Romano. Euersa autem fuit, annôs Dcc. postquàm condita est, & tertio Punico bello,
19 tanta clade, vt eam Scipio, ad ouium stabula deputarit.[x] † Scipionem verò prodit historia, cùm Carthaginem ad extremum venisse excidium intueretur, illachrymasse. satísque intelligentem necessum esse vrbes, regnáque omnia, non secus ac hominis fortunam, variari atque interire. memoria repetitis, Troianorum, Assyriorũ, Medorum, Persarum, & Macedonum, excidijs, Homericum illud protulisse.

q Cicer. libr. ij. de nat. deo.
r Liuius lib. 36.
s Polybius lib. j.
t Appianus in Lybico.
u Plin. lib. 35. c. 18.
x Appian. lib. j. bello. ciuil. Polyb. lib. iij.

Scipionis fletus.

Iámque dies aderit, quo concidat Ilion ingens:
Et Priamus, Priamique ruat plebs armipotentis.

Cúmque Polybius studiorum Scipionis comes, ac præceptor, ab illo sciscitaretur. quid sibi vellet carmen huiusmodi. Romam responsisse. pro qua pensitatis humanis casibus, dubitaret: & maximè animo angeretur.[y]

y Appia. in Lybic.

Fabius bellũ Carthaginienfibus indicit.

4 *Missus legatus*) Q. Fabius, cum quatuor prouectæ ætatis collegis, natu tamen ipse grandior, in Africam missus est. ad percunctandos Carthaginienses, nûm publico consilio Saguntum Hannibal oppugnasset, & si faterentur, in pœnam rupti fœderis Hannibal daretur: aut eis publicè indiceretur bellum. Quod cum denunciasset in senatu Carthaginiẽsi, & tergiuersantes Pœnos, aliásque ex alijs causis nectentes, animaduerteret, dixisse fertur; suo se sinu bellum, vel pacem, vtrum illi eligant, adferre. Cúmque Carthaginienses ferociter respondissent, daret vtrum vellet: Fabius sinu in media curia effuso, & excusso togæ gremio, se dare bellum dixit.[z] Gellius tamen, historiam aliter recensens, Fabium Imperatorem Romanum scribit, populi Romani nomine, ad Carthaginienses, hastam, & caduceum, signa belli, & pacis misisse. data optione, vtrum eligerent. ésque de scripto quoque à Carthaginiensibus responsum neutrum sese eligere, sed Fabio electionẽ relatam, quod ille optasset, sibi pro electo futurum.[a] M. autem Varro, cui noster Pomponius magis consentit, neque hastam, neque caduceum, sed duas tesserulas, hoc est paruas tabellas, in quarum altera hastæ, in altera caducei simu-

z Liuius lib. 21. Polyb. lib. iij.
a Aul. Gel. lib. 10. c. 28.

tionis[d] apud populum Romanum fuerunt, eorum in præsentia mentio habenda est.[e] vt appareat à quibus, & qualibus hæc iura orta, & tradita sint. Et quidē ex omnibus, qui sciē- tiam nacti sunt, ante T. Corūcanum[f] publicè professum neminem traditur.[g] cæteri autē adhuc vel in latenti retinere ius ciuile cogitabant:[h] solūque consultoribus,[i] potiùs quàm discere volentibus, se præstabant.[k]

Ius an sit sciētia.

SVMMAE.

1 *Ius ciuile an ars, uel scientia.*
2 *Scientia quid.*
3 *Interpretes iuris in honore habiti.*
4 *Dignatio.*
5 *Virtus præmijs excitanda.*
6 *Coruncanorum familia.*
7 *Teuca regina Illiriorum.*
8 *Statua dicata occisis.*
9 *Ius ciuile occultatum.*
10 *Consultor.*
11 *Consilium malum.*

a §. post originem. i. hac l.

pollicitus erat,[a] nempè de iuris authoribus ampliter se dictu rum: quod non possit ius ciuile constare, nisi sint Iurisperiti, per quos in melius quotidie producatur.

b *Scientiam*) † Iuris-
1 prudentia ergo, scientia est. quod & apud Paulum Celsus adolescens confirmat. dū ait in quæstione boni & æqui sub authoritare scientiæ iuris plerunq; perniciosè errari.[b] Vlpianus tamen ius nostrum non sciē tiam, sed artem dicit. Ius, inquit, est ars boni & æqui.[c] Et sanè si verum amamus, non potest ius ciuile significanter sciēntia appellari ob plurimam variámq; constitutionum mutationē pro tempore hâc & illâc fluctuantem.[d] Omnis quippè scientia, propriè circa ea versatur,

b l. si seruum. §. sequitur. ff. de uer.
c l. j. in prin. ff. de iust. & iur.
d c. non debet. de cō san. & affi.

2 quæ necessario sunt, neq; aliter se habere possunt.[e] † Est enim sciē- tia Philosopho diffinitore, rei per infallibiles causas cognitio.[f] Sed de hac re cum supra disseruerim[g] abundè, non hîc plura cōgeram.

Sciētia quid.

e Aristo. 6. ethico.
f Aristo. j. Analit.
g d. l. j. in prin.

c *Professi sunt*) † Iuris ciuilis cognitio, atq; interpretatio, quia sum
3 mo, vt M. Cicero scribit, in honore semper fuit:[h] clarissimi in Republica ciues, huic scientiæ semper præfuerunt,[i] nimitùm existimantes nihil in ciuitate tam diligenter retinendum, quàm ius ciuile quo sublato nihil cuiquam exploratum esse potest, quid suum, quid alienum sit.[k]

Interpratatio iuris in honore habita.

h Cice. lib. ij. offi.
i Cice. lib. j. de ora.
k Cice. pro Cecin.

d *Dignationis*) † Existimatiōis, honoris & amplitudinis. Et si meus
4 quidem, inquit M. Cicero, est fortior, nec quicquam, nisi de dignatione laborat.[l] & Plinius, Dignatio picturæ præcipua, ait, Romæ increuit, à M. Valerio Max. Messala, qui princeps tabulam picturæ prælij, quo Chartaginienses, & Hieronem in Sicilia deuicerat: proposuit in latere curiæ Hostiliæ.[m] Tacitus quoq; illi authoritàtem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus erat.[n] Deniq; Plinius iunior de Traiano agens, ità scribit. Tantum dignationis in ipso honore ponebat, vt non ampliùs esse censeret, quod aliquis collega appellaretur à priucipe, quàm quod Prætor esset.[o]

Dignatio.

l Cice. lib. iiij. ad Atticum.
m Plin. lib. 35. c. 4.
n Corne. Tacit. lib. 17.
o Plin. in Panegerico Traiani.

e *Habenda est*) † Neq; enim inquit Arcadius, velut ignoti, præter-
5 eundi sunt: qui virtutis splendore præ cæteris claruerunt.[p] tum ne debitis virtutum præmijs ipsi defraudentur:[q] tum etiam, ne desidia & ignauia torpescant posteri. sed magis, vt eorum exemplo ad

Virtus honore, & præmio excitatur.

p l. uni. C. de quæs. & magist. offi. li. 12.
q l. ult. c. de statu.

præcla

præclara excitentur facinora. Nihil enim est, quod perinde nos accendat, quàm videre nostræ conditionis homines post exantlatos labores & perpessas impatibiles ærumnas, ad sublimem aliquem honoris gradum ferri. Excitantur inquit Philosophus ad subeunda pericula ciues, & pœnis & probris, & honoribus. ob eámque causam, apud eos fortißimi existunt. maximè apud quos, ignaui sunt inglorij, fortes honorati.[r]

r Aristo. lib. j. Analytico.

f *T. Coruncanum*) Sic legere malo, quàm extensè, vel Titum, vel Tiberium, vt alij plerique. quandoquidem, prænomen istius Coruncani, cum nota literæ T. apud probatos authores scriptum offenderim. [s]Quod & verisimile est, à Pomponio factitatum hoc loco, & paulò infrà, dum eius iterum meminit.[t] tametsi audaculus quispiam, T. literæ extensionem, in Tiberium postea fecerit. Tiberiũ verò Coruncanum, vna cum P. Valerio Leuino, consulem Romæ fuisse, anno vrbis conditæ cccclxxiij. & abiectis regibus ccxxix. ex

s Cicero pro Plancio & libr. iij. de orato. Plin. libro 34. c. 6.
t §. post hos fuit. T. hac l.

Coruncanorum familia.

6 Annalibus didici. † Fuit autẽ T. Corũcanus, vt M. Cicer. scribit,[u] Tusculano municipio oriũdus, primus de plebe, Põtifex Max. creatus.[x] quẽ prẽstãti sapientia excelluisse, M. Cicero in hæc verba cõmonstrat. Hæc fuit P. Crasi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentißimi hominis, sapientia qui omnes Pontifices Maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur. ij denique in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum, fidémque præstabant.[y] Hunc T. Coruncanum, legatum à Romanis

u Cicer. pro Plan.
x Liuius lib. 18.
y Cicer. libr. iij. de orator.

Teuca regina Illyricorũ.
Statua iniuria occisorum.

7 † ad Teucam Illyricorũ reginam cum P. Iunio, eodem etiam Coruncano missum, liberiúsque cum ea locutum, contra ius gen-
8 tium interfectum Plinius scribit.[z] † ob eámque causam statuam ei positam, quæ à populo Romano iniuria cæsis tribui solebat. Veruntamen Polybius, grauis author, & à quo potißimum istiusmodi historiam Scriptores mutuati sunt. non pub. Iunium & T. Coruncanum, sed Caium, & Lucium Coruncanos missos in Illyricum legatos prodidit. ex ijsq; cum reuerterentur, iuniorem, neglecto iure gentium, Teucæ reginæ iussu obtruncarum.[a]

z Plin. lib. 34. c. 6.
a Polyb. libr. ij. histor.

g *Neminem traditur*) Quod & idem Pomponius, non multò post repetit. Coruncanus, qui primus inquit, profiteri cœpit.[b]

b §. post hos fuit T. infra hac l.

Ius ciuile diu occultatum.

h *Cogitabant*) † Veteres iuris ciuilis disciplinam diu suppressere.
9 vt arctius obstrictos haberent multitudinis animos. vnde M. Cicero, scriptum reliquit, obtinendæ, atque agendæ potẽtiæ suæ causa priscos Romanorum, qui iuris scientiæ præfuerunt, artem suam promulgari noluisse.[c] & alibi. Erant, inquit, in magna potentia, qui consulebantur; à quibus etiam dies, tanquam à Chaldeis, petebantur. donec inuentus est scriba quidam, Cn. Flauius, qui corniculum oculos confixerit. & singulis diebus ad discendos fastos populo proposuerit. & ab ipsis cautis Iurisconsultis, scientiam compilarit.[d] Qua de re nos supra latius suo loco.[e]

c Cicero libr. j. de orator.
d Cicero pro Murena.
e §. postea cum Appius. s. hac l.

Consultor.

i *Consultoribus*) † Hoc est consilium petentibus. Sic autem malo le-
10 gere cum veteribus codicibus, quàm vt recentiores habent, *Consultatoribus*, Drusi domum, inquit M. Cicero, compleri consultoribus solitam accepimus.[f] & alibi, Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas.[g] Horatius item.[h]

Agricolam laudat iuris legúmque peritus.
Sub Galli cantum, consultor vbi ostia pulsat.

f Cicer. lib. iij. Tuscula.
g Cicer. pro Murena.
h Horat. lib. j. Sermo. Satyr. j.

Neque vsquam legi apud Latinum authorem hoc verbale nomen, *Consultator*, pro consultore, seu postulante, & inquirente ab alio

P

consilium verum nec *Consultationibus* (quamquam hæc latina dictio est [i]) legendum admonet, gradatio sermonis, quæ ad personas refertur. *Consultoribus potius, quàm discere u-lentibus.* Denique nec ignorandum verbale hoc nomen *Consultor*, nonnunquam vsurpari, pro eo qui consilium dat. nam de ijs, in quos recidit, quod alijs perperã
11 consuluerunt celebrata est prouerbialis illa sententia. † *Malum consilium, consultori pessimum.* [k] cuius originem eleganter Gellius enarrat. [l] Sacra res profectò semper habita fuit consilium, quòd ideo, ei qui eget, citra fraudem vllam dandum: alioqui Deus vindex debitas perfidiæ pœnas repetiturus est, ab eo qui rem tam sacram atq; diuinam violauit.

Cõsilium malum.

k *Præstabant.*) Postea verò, T. Coruncanus, Scipio, & pub. Crassus, alijq; summi, prudentissimíque viri, & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, domi militiæq; consilium consultoribus fidémque suam discere volentibus præstare cœperunt. M. Manlium etiam, se vidisse, M. Cicero refert, transuerso ambulantem foro quod erat insigne, cum qui id faceret, ciuibus omnibus, sui consilij copiam facere. ad quos olim, & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur. vt non solùm de iure ciuili ad eos, verumetiã de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negocio, referretur. [m]

i l. solet. §. j. ff. de offic. procons.

k M. Varro lib. iij. de re rust. c. j.

l Gell. libr. iiij. c. 5.

m Cicer. libr. iij. de orator.

§. FVIT AVTEM IMPRIMIS.

Fuit autem imprimis peritus Sextus Papirius, [a] qui leges regias [b] in vnum cõtulit. [c] ab hoc Appius Claudius, [d] • vnus ex Decemuiris cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc Appius Claudius eiusdem generis, [e] maximam scientiam habuit. [f] hic cæcus appellatus est. [g] & Appiam viam strauit, [h] & aquã Claudiã induxit. [i] & de Pyrrho, [k] in vrbẽ non recipiendo, [l] sententiam tulit. [m] Hunc etiam actiones scripsisse, [n] traditum est. primûmque de vsurpationibus, [o] qui liber non extat. Idem [p] Appius Claudius, [q] vsu qui [r] videtur, ab hoc [f] processisse, R, literam inuenit, [t] vt pro Valesijs, Valerij essent, & pro Fusijs, Furij.

•Regillianus.

Papirij pueri festiuum mẽdacium.

a Sextus Papiri[a].) Quẽ Tarquinij Superbi tempore floruisse Pomponius noster iã superiùs indicauit. [a] vt merito putem grauiter eos falli, qui Iurisconsultum hîc existimant agere de Sexto Papirio, Q. Mutij Scæuolæ Pontificis Maximi auditore: cùm is Ciceronis seculo vixerit. Eidem nanque M. Cicero testatur, se adolescẽtem operam dedisse, ab eóque multa didicisse. [b] † Sed & fœ-
1 diùs hallucinãtur, qui putant, [c] hunc Papirium fuisse, qui puer adhuc, matrem anxiè nimis interrogantem quid in senatu ageretur (tunc enim mos erat prætextatos filios cum patribus in curiã ire) festiuo mendacio delusit. disceptatũ in senatu dicens, vtrum esset vtilius vna po-

a In princ. huius l.

b Cicero libr. ij. de legib.

c Vdalric. Zas. hic.

SVMMAE.

1 *Papirij callidum mendacium.*
2 *Ab, dictio.*
3 *Claudiorum familia, & num. 17.*
4 *Genus pro Stirpe.*
5 *Appij cæcitas.*
6 *Herculea sacra.*
7 *Cæci, in senecta insignes uiri.*
8 *Appia uia,*
9 *Claudia aqua.*
10 *Appiades Deæ.*
11 *Manalis lapis.*
12 *Pyrrhus rex Epirotarum.*
13 *Annibalis iudicium de Pyrrho.*
14 *Cineæ uirtus & memoria.*
15 *Oratio Appij Cæci.*
16 *Vsurpatio, usurpare.*
17 *Vxor non est in potestate mariti.*
18 *Literarum inuentores.*
19 *R. litera à quo inuenta.*
20 *Demostenes blæsus.*
21 *R. litera canina.*
22 *Irritari.*

tiùs, vt duobus nuberet, an vnus duas haberet vxores: cui postea cognomen, prætextatus honoris gratia inditum.[c] De Papiriorũ porrò familia, principio huius legis necessaria diximus.

c Macrob. lib. j. Satur. c. 6.

b *In unam contulit*) Ob idque, Ius ciuile Papirianum appellatum. Qua de re suprà pleniùs.[d]

d in princ. huius l.

c *Leges regiæ*) Quarum constitutionem, & decreta nos ignorare, planè fatemur.

Ab, dictio.

d *Ab hoc*) Idest, post
2 hunc Papirium. † Nec ignotum, præpositionem ab, idem quod dictio post, significare. Vsque ad Carneadem, inquit M. Cicero, perducta, qui quartus ab Arcesila fuit.[e] & Plinius ab ea exceptis Indiæ fabulosis, ꝓximè quidẽ, duxerim Hispaniã quacũq; ambitur mari.[f]

e Cicer. lib. j. Academ. quæstio. in fi.
f Pli. lib. ult. c. ult. in fin.

Claudiorum familia.

e *Appius Claudius*) Hic Regillianus dictus est. quòd ea Claudiorũ
3 familia quinque millia domorum secum abducens, ab Regillis Oppido Sabinorum, autore (vt quidam volunt) Tito Tatio consorte Romuli, vel quod magis constat, inquit Tranquillus, Tatio Claudiæ gentis principe; post exactos reges, Romam cõmigrarit.[g] Alij verò tempore publicolæ, & eo duce & principe, qui Clausus apud suos dictus est, Claudiorum familiam venisse Romam, nec multò post à Patribus in Patricios cooptatam scribunt.[h] quibuscum Vergilius sentit.[i]

g Sueton. in Tyberio.
h Liuius lib. ij. Plutar. in Publicola.
i Vergil. lib. 7. Aeneidos.

Ecce Sabinorum prisco de sangnine magnum
Agmen, agens Clausus, magnique ipse agminis instar.
Claudia nunc à quo, diffunditur & tribus, & gens,
Per latium.

Patri improbo filius probus quandoq; succedit.

Ex huius porrò Appij Claudij filio, viro consulari homine peracri licet plebi atrociter infesto nepos hic Appius iuris ciuilis egregiè peritus claram Claudiorũ familiæ gloriam dehonestauit. filium tamẽ habuit Appium, qui præfectus vrbi post annos aliquot creatus est, & eodem prænomine nepotem cognomento crassum. vnde & procedente tempore Appius ille Claudius emersit, qui postea Cæcus dictus est. vt verissimum sit, ab improbo parente præclaros filios, honestámque posteritatem, plerunque prouenire. Sed de hoc Appio Claudio satis multa superiùs.[k] Neque verò prætereũdum Appiorum familiam ab Appij corona quã L. Appius in Achaia ludis Næmęis meruit, nomen traxisse.

k §. & cum placuisset. s. hac l.

Genus pro cognatione.

f *Eiusdem generis*) Eiusdẽ stirpis & familiæ. † Genus enim hîc; vt
4 & alibi sæpè, cognationem, gẽtem stirpem & familiam, significat.[l] Vnde Geta seruus, Atticã legem inducẽs, apud Terẽtium, ait.[m]

l l. j. ff. de iur. immunita.
m Terent. in Phormio.

Lex est, vt orbæ, qui sunt genere proximi.

Eis nubant & illos ducere, eadem hæc iubet.

Ego te cognatum dicam.

Appius ita Claudius, qui postea Cæcus dictus est, ex eadẽ Claudio-
rum stirpe & familia processit, qua Appius Decẽuir. centúmque tri
ginta circiter annis, post Decemuirũ floruit, insitáque familiæ per-
tinacia vsus, triẽnium & sex menses, plus quàm Aemilia lege lice-
ret, & ita quinquennio censuram absque etiã collega, gessit. apud
quem ideo P. Sempronius Tribunus plebis in concione inuectus.
Hæc est Quirites, inquit, illius Appij progenies, qui Decemuir in an
num creatus, altero anno seipse creauit. tertio, nec ab se, nec ab vllo
creatus fasces, & imperium priuatus obtinuit.[n]

n Liuius lib. 9.

g *Scientiam habuit*) Hic Appius Claudius, vir fuit apprimè diser-
tus,[o] solers, iuris, inquit Liuius, atque eloquẽtiæ cõsultus. summis
prætereà honoribus, in Romana republica, fœliciterq; defunctus.
nam & Censuram, cõsulatum, Præturã, & Interregnum, comitio-
rum gratia gessit. ne consulatus cum Plebeijs communicaretur, a-
cerrimè restitit. Sabinos, Samnites, Hetruscos bello domuit.[p]

o Cicer. in Bruto.

p Liuius lib. 9.

Appij Claudij laus.

h *Cæcus appellatus*) † Expleto Censuræ magistratu, sunt qui dicant
5 Appium Claudiũ vt senatus inuidiã declinaret, cæcitatem simulas-
se. Alij, quod Censor Potiticã gentẽ precio quinquaginta milliũ gra-
uis æris corrupisset, vt ad Herculis sacra, serui reciperentur memo
ri Deorum ira, post aliquot annos, à numine cęcatum ferunt, Poti-
tiorum etiã gente funditus perẽpta.[q] Erant autẽ duæ quondã fami
liæ, Potitiorũ videlicet, & Pinariorũ, ad Herculis sacra destinatæ.
Potitios autem Herculis sacerdotes ab Appio Claudio corruptos
6 precio, † vt Herculea sacra seruos publicos edocerẽt, aiunt, ac pro
pterea Appium occæcatũ. vt cunque sit, satis cõstat eum luminibus
captũ fuisse. multúmq; annorũ numerum sic orbatũ oculis exegis-
se, ob eámque causam cæci cognomẽ inditum, qui tamen nihilomi-
nus rempublicã fortissimè rexit. Quinque filios, & quatuor filias
7 reliquit. † Porrò verò, plerósque maximos viros iam senescentes
sine vllo morbo lumina oculorũ amisisse Annales prodiderunt.
Nam vt cæteros prætercam, Cassius Longinus Iuriscõsultus, Asco
nius Pædianus eruditissimus Ciceronis interpres, & Timoleon
Cherinthius, in senecta luminibus capti sunt.[r]

Appius quãdo cæcatus.

q Liuius lib. 9.

Potitij & Pinarij.

Herculea sacra.

Cæcitatis sola causa senectus.

r Suet. in Nerone.

i *Appiam uiam strauit*) † Appius Claudius cæcus,[s] inquit M. Cice-
8 ro, pacem Pirrhi diremit, aquã adduxit, viam muniuit.[s] viam autẽ
intellige, ab vrbe, Capuam vsque. neque enim Appium vltra Capuã
hanc viã muniuisse cõstat: quáuis Brundusium vsque fuerit strata.
At quis eam præter Appium strauerit, ferè incertum est. nisi Cæsa-
rem ex Plutarchi verbis cõtendas. qui C. Cæsarem, cùm illi huius
viæ cura esset commissa, ingentes prodegisse pecunias scribit.[t] Inci
pit autem Appia via à porta Capena, quæ ab Appio Claudio Cen-
sore denominationem accepit. Et censura clara, inquit Liuius, eo
anno Appij Claudij & C. Plautij fuit: memoriæ tamẽ fœlicioris ad
posteros, nomẽ Appij, quod viã muniuit, & aquam in vrbẽ duxit:
eáque vnus perfecit. quia ob infamem, atque inuidiosam senatus
lectionẽ verecũdia victus collega magistratu se abdicauerat.[u] Equi
dem Appius viã in censura lapidibus strauit. & excisis nemoribus,
quæ densissima imminebant: vallibus cauísq; opportunè cõplana-
tis solido lapidè, ac silicibus lõgè conuectis, quadratísq; circũciden-
do factis, ac leuigatis, atq; inter se aptè coagmentatis, metalli nihil,
vel alterius rei, interferẽdo fulciuit, instruxit, ita & cõstrauit, vt duo
bus plaustris, sibi occurrẽtibus, via laxè, & commodè pateret.[x] in
quo prouentus omnes publicos insumpsit. æternum sui monumen
tum

s Cicer. pro Cælio.

Appia via.

t Plutar. in Cæsare.

u Liuius lib. 9.

x Procop. pulchrè lib. j. de bello. Gotho.

tum hac publica curatione relinquens. nam & inde via illa, Appia dicta est, cuius noster quoque Scæuola meminit.[y]

y l. uxorem. §. concubinæ. ff. de leg. iij.

Aqua Claudia.

k *Claudiam aquam induxit)* † Cùm olim aquis Tiberis fluuij, aut
9 puteorũ, ac fontium Romani tãtùm vterentur: Appius Claudius tunc cẽsor, inquisitis magna cura aquę venis, sex aut, vt alij malũt, decem millibus, aqua procul ab vrbe petita, instructóque magnificè aquędu&tu, M. Valerio Max. & P. Decio Mus, Coss. anno cõditæ vrbis ccccxliij. qui fuit vigesimus Samnitici belli: primus in vrbem, & Cæsaris forũ aquã inuexit. Collegã habuit L. Plautiũ, cui ob inquisitas eius aquæ venas, Venocis cognomẽ datũ est. Cæterùm ab Appio collega deceptus, & pudore inuidiosæ Senatus electionis victus se intra annũ & sex mensex abdicauit Censura.[z] vnde ad Appij tantùm honorẽ, nomen aquæ pertinuit, qui incredibili arte, mirísque cauillis censuram protraxit, donec & viã, & huius aquæ ductũ consummaret.

z Liuius lib. 9.

Appiades Deæ.

10 † Quoniam verò Pallas, Venus, Pax, Concordia, & Vesta Deæ templa propè forum illud Cæsaris erecta habuerunt, Appiades Deæ à Poetis nuncupantur. vnde Ouidius.[a]

a Ouid. libr. iij. de arte amandi.

His venus è templis, multo radiantibus auro.
Læta videt lites Appiadésque Deæ.

Eadémque ratione idem author ad controuersias forenses alludẽs amantium dissidia, lites Appias vocat.[b]

b Ouid. libr. ij. de remed. amor.

Turpe, vir & mulier, iuncti modò, protinus hostes.
Non istas lites Appias, ipsa probat.

Manalis lapis.

11 Denique non prętereũdum ad hęc in Appia via † Manalem lapidem fuisse, quem emergẽte nimia siccitate Romani, plus æquo superstitiosi in vrbem referebãt, persuasi statim pluuiã sequi. Hisque, vt scribit Sextus Pompeius, quod aquas manare faceret, Manalis Lapis dictus est.

Pirrhus rex.

l *De Pirrho)* † Pirrhus Epirotarũ rex materno genere ab Achille
12 paterno ab Hercule.[c] à Tarẽtinis cõtra Romanos in auxilium vocatus. cùm Valerium Albinũ Consulem, & magnum Romanorum exercitũ, superasset, Romanósq; ita profligasset, vt Præneste vsque (oppidum est Latij) vicesimo penè milliario ab vrbe processisse, C. Fabricij (vt patriam desereret à se frustra tẽtati) cæterorúmq; Romanorum cõstantiam admiratus, Cineam legatũ Romã misit, qui liberationem captiuorũ, & auxilium ad subigendã Italiam, populo Romano offerret. pro his nihil aliud postulans, quàm Tarẽtinis securitatem, & vt amicitiæ pacísq; componẽdæ gratia Pirrhus ipse in vrbem reciperetur. ad quã pacem, societatémq;, senatus accepta clade perterritus, & grauiora metuens, iam propemodùm inclinabat. nisi Appius Claudius, vir amplissimus quidẽ, cæterùm senectute, & orbitate oculorũ, à reipublicę muneribus cessans, lectica delatus in curiã venisset. fortitérq; dissuasisset.[d]

c Plinius de viris illustribus.

d Liuius lib. 12.

Annibalis de Pirrho iudicium.

13 † Hic porrò ille Pirrhus est, quem Annibal percunctãti Africano, quis ab eo maximus Imperator Iudicaretur, post Alexãdrum Macedonũ regem posuit, ꝙ castra metari primũ docuisset: ad hoc neminem elegãtiùs loca cœpisset: præsidia disposuisset: artem etiã cõsiliãdi sibi homines, eã habuisset, vt Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tãdiu principis, in ea terra Imperium esse mallent.[e]

Cineas Pirrhi legatus.

Cineas verò vir Thessalus fuit, & ingenio, & eloquẽtia clar⁹, vt pote qui Demostheni diu operã dedisset. de quo Pirrhus, prædicare solebat, plures oratione à Cinea, quã à se, armis fuisse subactos.[f]

e Liuius lib. 45.

Cineæ eloquentia & memoria.

14 † magna certè fuit eloquentia, sed nõ minore memoria. nãque Pirrhi regis legatus senatui, & equestri ordini Romę postero die quã aduenerat, noĩa reddidit.[g]

f Plutar. in Pirrho
g Plinius libro 7. c. 24.

h l.j. §. casum. ff. de postuland.

m *Non recipiendo*) Vlpianus alibi scribit, Appium in senatu, seuerissimam dixisse sententiam, de captiuis Pirrhi non recipiendis.[h] Etenim Pirrhus captiuorum liberationem offerebat, & in vrbem admitti se petebat, inspiciendi amicè gratia.

i Cicero in Catone maiore.
k Plutar. in Pirrho.

n *Sententiam tulit*) Luculenta oratione in senatu habita cuius meminit Cicero,[i] & eam accuratè Plutarchus refert.[k] Appij oratio.
15 † Latus igitur Appius in lectica per forū ad senatum, & silentio in curia facto, vbi suo loco constitit, se antea suā oculorum fortunā permolestè tulisse dixit. nūc autem se dolere, atque angi vehementer, quod non vltra cæcitatem ipsam, surdus etiam esset. ne turpes cōsultationes ac sententias, quę vrbis Romę gloriā subuertunt, audire cōpelleretur, illa quę versibus apud M. Ciceronē prosecutus est Ennius adiungens.[l]

l Cicer. ubi supra.

Quo vobis mentes rectæ, quæ stare solebant.
Ante hac dementi sese flexere ruina.

Qua acerba oratione in patres inuectus, pacem vt minus vtilem diremit. & omniū animos, ad belli studium traduxit. vt Cinca dimisso, respōsum sit, Pirrhus Italia decederet. Nam quoad in armis adesset, populū Romanū aduersus eum bellaturū, etiam si mille Albinos pugna deuicisset. Salubréque cōsilium Appij euentus cōprobauit. Nam paulopost, M. Curij Dentati Consulis, præsertim opera, Pirrhus, qui in Siciliam traiecerat, iterum ex Sicilia in Italiam reuersus, victus est, atque Italia extrusus.[m] Pirrhus Italia ex pellitur.

m Liuius libr. 14. Pluta. in Pirrho.
n §. posteacū Appius. sup. hac l.

o *Actiones scripsisse*) Actiones ab Appio descriptas, & ad formam redactas, iam ante Pomponius docuit.[n] quas Cn. Flauius scriba eius cum Fastorum libris populo inuulgauit.

o l.ij. ff. de usucapio.
p l. aur. Vall. libr. s. c. l.
q Cicero in Parad. dox.
r Cicero lib. j. Tusculā.
s Deuterono. 5.
t Cicer. in Verrē.
u Cice. de leg. agra. contra Rullum.

p *Vsurpationibus*) † Vsurpatio, inquit Iul. Paul. est vsucapionis in-
16 terruptio. Oratores autem vsurpationem, frequētem vsum vocāt.[o] Vsurpatio. Equidem vsurpare, est frequēter vti, tum dicto, tum facto.[p] vnde vsurpatum à doctissimis, M. Cicero dixit, id est apud doctissimos vsitatū.[q] Vsurpare. & alibi, apud Platonem inquit, sæpè hæc oratio vsurpata est, vt nihil pręter virtutē, diceretur bonū.[r] Sacræ quoque literę uō vsurpabis nomeu Dei tui frustra: quia nō erit impunitus, qui super re vana nomē eius assumpserit.[s] Aliquando tamen vsurpare pro eo ponitur quod est rei possessionē aut etiam rem ipsam velut nostram aprehendere, & retinere. Inde apud M. Ciceronem ex bonis vsurpare,[t] vsurpādam libertatem,[u] & his similia. Indéque cōstat aliud esse vsurpare, quod omninò facti est, aliud vti, quod ad ius etiam potest referri. Sed & vsurpare verbum nostratiū vulgus plerunque in malam partem accipit. vt vsurpare dicatur, qui sine causa pręter ius & vt loquimur de facto, rem alienā aprehendit, & occupat, vt eam faciat quoquomodò suam. Hic autem vsurpationem, Pomponius pro Vsucapionis interruptione, cum cæteris iuriscōsultis accepit.[x]

x l.ij. ff. de usucap.

Quo etiam modo perobscurum Gellij locum exponendum credimus. apud quem Q. Mutius iurisconsultus sic ait. Non esse vsurpa- Gellij locus.
" tam mulierē, quæ cum calendis Ianuarijs apud virum, causa matri-
" monij esse cœpisset, ante diem quartā calendas Ianuarias sequentes
" vsurpatum isset. Non enim posse impleri trinoctiū, quod abesse à vi
" rò vsurpandi causa ex xij. tabulis deberet: quoniā tertiæ noctis po-
" sterioris sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex calēdis. hæc
ille.[y] apud quem iurisconsultum non dubito, quin vsurpandi verbum ex more iurisconsultorum pro vsucapionis interpellatione accipi debeat.[z] atq; necessariò referri ad vxorē, quæ ipsa vsurpat, nō
17 item maritus. † Sciendum igitur mulierem nubentem, non ideo in potestatem mariti peruenire: sed in patris ditione perpetuò remanere.[a] tametsi non ideò pater possit filiam nuptam abducere, ne per Vxor nō est in mariti potestate.

y Gell. libr. iij. c. ij.
z l. ij. ff. de usucap.
a l. dissentiontis C. de repud.

ne per occasionē patriæ potestatis, matrimonia turbari cōtingat. [b] ne itaque maritus assiduo ille, & diuturno coniugali vsu, tantundē iuris, quærere posse videretur: ex lege præsertim xij. tabul. quæ res mobiles (inter quas etiam animantia, iurisconsulti retulerunt [c].) annuo vsu acquiri voluit. [d] Concesserūt illæ ipsæ xij. tabulæ, vxori tribus noctibus, vno quoque anno à marito abesse, vt tantula hac absentia vsurparet, hoc est interpellaret, & interrumperet mariti vsucapionem: quæ alioqui plenum ius viro in vxorem, velut seruū, tribuere videbatur. quale etiam veteres Gallos maritis dedisse, Cæsar scribit. [e] Sic ergo vsurpatum it mulier, cum à viro, & eius domo vsucapionis interpellandæ gratia aliquò demigrat. & vsurpata mulier, hoc est vsucapionē interrupisse tum iure dicitur, cùm tres integras noctes. abfuit vbi autem trinoctiū minimè cōpleuit, vsurpata dici non potest. qui sensus est, ni fallor, verborum Q. Murij.

q *Idem*) Vdalricus Zasius, quia sibi cum Volaterrano [f] persuaserat, hunc locum, de tertio quodam Appio, non etiam de Cæco intelligendum: censet, hic legendum *inde*. perperam quidem, vt mihi videtur, cum nulla nos cogat necessitas credere Pomponiū, de alio Appio, quàm Cæco loqui. nam quod ad structuram sermonis attinet, eam optimè quadrare docebo. & sanè si vulgaris foret emendanda lectio mallem ego, loco *idem*, reponere *item*.

Centimalus. r *Appius Claudius*) Hunc nonnulli putant, [g] T. Claudium Centimalum: aut vt alij vocant, Centū malum. [h] qui ædes, quas in monte Cœlio habebat, callidè vendidit: postquam ab Augutibus, fuerat ei denuntiatū, vt cùm officerent auspicijs, eas demoliretur. [i] Sed certè Pomponius hîc, de eodem, quo supra Claudio Cæco verba facere mihi videtur. nec vsquam legi Appium Centimalum vocatum fuisse. & Centimalus ille, cuius Valerius, post Ciceronē meminit, non Appius, sed T. Claudius dicebatur. [k]

s *Qui*) Vsus, quod tametsi leue annotatum volo, ne quispiam, ad Claudij personam, idipsum temerè referat.

Claudiorum duæ familiæ. t *Ab hoc*) Claudio Cæco. † Quoniam verò duæ, sicuti Pœdianus 17 scribit, Claudiorū familiæ fuerunt: Marcellorū plebeia, & pulchrorum patricia: [l] cuius princeps Appius Clausus fuit, qui vt supra diximus, ex Regillis oppido Sabinorum, cum quinq; mille domibus Romam cōmigrauit: postea Claudius dictus. à quo permulti Appij processere, & pleriq; simpliciter scri pserunt, Appiū Claudium literā R. inuenisse: neque satis constabat, quisnam ille esset. Pomponius hîc dicit videri, ab hoc Claudio Cæco, vsum eius literæ dimanasse.

Literarum inuentores. v *R, literam inuenit*) † Gloriantur Aegyptij, abs se literas inuentas, 18 authore Mercurio. [m] Idem Syri, sibi arrogant. Liuius verò, authorem Euandrum vocat. [n] à quo etiam putat Tacitus, Aborigines literas didicisse. [o] Plinius literas fuisse semper Assyrias arbitratur. [p] Græci Cadmo Agenoris filio acceptas referunt. [q] Sunt & qui autument ab Aethiopibus primùm inuētas, ab ijsque Aegyptios eorum colonos, mox illas accepisse, & ab his deinde reliquos. [r] Eusebius autem grauis author, luculenter probat Mosen, qui multò tempore ante Cadmum vixit: literas Iudæis primum tradidisse. & à Iudæis Phœnices accepisse. Græcos vero postremos à Phœnicibus. [s] Sed & alij Abrahamo, qui Mose antiquior fuit, literarum inuentionem tribuunt. neque prætereà desunt qui re tota longiùs petita eam liberis Seth, filij Adam, prothoplasti assignent. [t] Scripserunt enim si Iosepho credimus, in duabus columnis rerum cælestium disciplinā. quarum alteram lapideā, vsq; ad suā ætatem, Iosephus in Syria durasse cōfirmat. Quo satis iuuatur Plinij sententia, qui literatū

b l. j. §. ulti. ff. de liberis exhib. l. ulti. §. ulti. C. de furt.
c l. mouentia ff. de uerb. signifi.
d §. j. de usucap. Cicero in Top.
e Cæsar libr. 6. de bello Gallico.
f Raph. Volater. ra. lib. 14. Antropologia Vdalric. Zas. hic.
g Vdal. Zas. hic.
h Valer. Max. lib. 8. cap. ij.
i Cice. lib. iij. offic.
k Cicer. & Valer. max. ubi supr.
l Ascon. Pœdia. in oratione pro Mar co Scauro.
m Diodo. lib. j. rer. antiq.
n Liuius lib. j.
o Cor. Taci. lib. 11.
p Plin. lib. 7. c. 56.
q Diodo. lib. 6.
r Diodo. lib. iiij.
s Eusebius Cæsariensis. li. 8. & 10.
t Ioseph. lib. j. anti quita. Iudaic.

vſum æternum contendit: licet non eodem tempore, omni genti communicatum. [v] Vtrumque ſit, ſatis conſtat, ante Appij Cæci ſæculum, literarum figuras introductas. † & R, literam latinis datam. [x] vt merito credendum ſit, nolle hic Pomponium literã R, ab Appio inuentam, ſed vſum eius literæ, pro S. vt pro Valeſijs, quẽadmodum ſubijcit, Valerij eſſent: & pro Fuſijs, Furij. Sicut ex diuerſo, M. Varro, Feſtus, & Fabius Quintilianus ſcribunt, veteres perſæpè S, pro R, poſuiſſe, vt maioſibus, melioſibus, laſibus, feſijs, pro maioribus, melioribus, laribus, & ferijs dicerent: quod hodie in Gal

20 lia, vitium eſt peculiare, vulgi Pariſienſis † de Demoſthene fertur eum adeò blæſum fuiſſe, vt in exprimendo literam S, anxiè ſemper laboraret, pro ea lampda λ, proferens. cuiuſmodi linguæ impedimento, fidiſsima, & chariſsima noſtra coniunx, Catherina Boyſſo-

21 nea, pariter tenetur. † Cur autem R. literam, Perſius Flaccus caninam appellet, dum ait, [y]

Sed quid opus teneras, mordaci radere vero
Auriculas? vide ſis, ne maiorum tibi fortè
Limina frigeſcant: ſonat hîc de nare, canina
Litera.

In promptu cauſa eſt, quòd videlicet irritati canes ringendo conſtrictis dentibus eam exprimant. vnde Lucilius,

Irritata canis, quod r, r, quàm plurima dicat.

22 Vnde non vno in loco Donatus, † irritari, verbum docet à canibus venire, qui ſtomachati, reſtrictis dentibus R, literã imitantur. ideóq; canes inquit, propriè irritari dicantur. [z]

[v] Plin. lib. 7. c. 56.
[x] Polydo. libr. j. de inuẽto rer. c. 6.
[y] Perſius Satyr. j.
[z] Donatus in Andria & in Adelph.

R, litera à quo inuenta.
Demoſthenes blæſus.
Catherina Boyſſonea.
R, litera canina.
Irritari.

§. FVIT POST EOS.

Fuit poſt eos maximè ſciẽtiæ Sẽpronius, [a] quem populus Romanus σοφὸν [b] appellauit: nec quiſquam ante hunc hoc nomine cognominatus eſt. [c] Sed & C. Scipio Naſica, [d] qui optimus à ſenatu appellatus eſt: [e] cui etiã publica domus [f] in ſacra via [g] data eſt, quò faci liùs [h] conſuli poſſet. Deinde Quintus Fabius, [i] qui ad Chartaginienſes [k] miſſus legatus, [l] cùm eſſent duæ teſſeræ [m] poſitæ vna pacis, [n] altera belli: [o] arbitrio ſibi dato vtrũ vellet, referret Romam: vtramque ſuſtulit, & ait, Chartaginiẽſes petere debere, vtram mallent accipere.

a Sempronius) † Plures fuerunt Romæ, quõdam Sempronij. nam Semproniorum familia nobiliſsima, antiquiſsimáque fuit. At Põponius hic P. Sempronium longum intelligit: qui primus omnium Sophus, dictus eſt. & qui Tribunus plebis cùm eſſet, in Appium Claudium Cæcum, Cenſura ſe abdicare nolentem, acerrimè eſt inuectus. [a] Deinde conſul cum P. Sulpitio Auerrione creatus, anno conditæ vrbis 450. & eiectorum regũ 296. ac tertio poſt anno Pontifex, proximóque Cẽſor, cùm eo quem in conſulatu collegã habuerat: ac demũm prætor duobus

[a] Liuius lib. 9.

Semproniorum familia.
Sempronius longus.

Summæ.

SVMMAE.

Sempronius Tuditanus.

post annis. [b] Fuit & alius, post hunc M. Sempronius Tuditanus: qui & ipse à Liuio sophus est appellatus. [c] non iuris ciuilis modò sed eloquentiæ, adeóq; rei militaris, peritissimus. qui tribunatú militarem, Aedilitatem, præturam, censuram, & consulatum fœlicissimè gessit. De quo tamen hic locus accipi nō potest: cùm multò posterior fuerit. vt potè Cōsul creatus, cum C. Claudio Centone anno ab extructa vrbe 513. & à pulsis regibus 269. agit autē hic Pōponius de illo Sempronio, quem primum

b Plin. lib. 33. c. 5.

c Liuius lib. 34.

Sēproniæ leges.

2 Græco sapientiæ nomine, Romanus populus honestauit. † Neque verò putandum ab his, aut eorum altero, Sempronias leges fluxisse: sed à C. Sempronio Graccho, qui primus legem pertulit, ne iniussu populi Romani ciuis Romanus morte multaretur. vtque in magistratum, si quis cōtra fecisset, animaduersio foret. [d] qua maximè subnixus C. Cæsar, de Catilina & coniuratis negabat sumendum supplicium. At in eam sententiam ne reliqui concederent, Semproniā legem lepidè M. Cicero, in hæc verba diluit. At verò C. Cæsar intelligit legem Semproniam, esse de ciuibus Romanis constitutam. qui autem reipublicæ sit hostis, cum ciuem esse nullo modò posse. Denique ipsum latorem legis Semproniæ, iussu populi, pœnas reipublicæ dependisse. [e] Etenim cum C. Gracchus tribunus plebis seditiosè montem Auentinum cum armata multitudine occupasset. L. Opimius consul, populum ad arma vocauit: túmque Gracchus pulsus, interemptúsque est. [f] Tulerat & alteram legem, idem C. Sempronius Gracchus, vt videlicet cōsulares prouinciæ, per Senatum quotannis constituerentur: néue vltra præscriptum tempus, quis in prouincia haberet imperium: sed eo finito, daretur illi successor. [g] quocirca cum C. Cæsar, quinquennio Gallicum bellum, nec infœliciter gessisset: in aliúdque quinquennium sibi postularet imperium prorogari, Senatus censuit, ne Cæsari lege Sempronia succederetur. [h] cuius sententiæ se principem & authorem fuisse M. Cicero iactitat. [i] Sed iam plus satis, Sempronijs legibus datum.

d Cic. pro C. Rabirio.

e Cic. ora. iiij. in Catilinam.

f Liuius li. 61. Plutar. in uita Gracchorum.

g Cicero pro domo sua & de prouincijs consular.

h Cic. lib. j. epistol. ad Lentulum pro consul. scribens.

Sophon.

b σοφὸν) † Sophon, id est sapiens. Nam sapientiam quidem ipsam, inquit M. Cicero, quis negare potest, non modo re esse antiquam verumetiam nomine? Quæ diuinarum, humanarúmque rerum, tum initiorum, causarúmque, tum cuiusq; rei cognitione, hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ, sapientes à nostris, & habebantur, & nominabantur, [k] &c. & ad Atticum Martialis. [l]

i Cic. pro Cor. Balbo.

k Cic. lib. 5. Tuscu.

Te pia Cecropiæ comitatur turba Mineruæ,
Te secreta quies, te sophos omnis amat.

l Martial. libr. 7. epigramma.

Budæus tamen noster admonet hoc loco, sophos olim appellatos, non modò sapientes, sed etiam viros insigniter doctos, & acutos. vnde qui dicentibus solebant adulari, clamabant sophos. perinde ac si dicerent, sapienter dictum. Martialis ad Pomponium. [m]

m Martial. lib. 6.

Quòd tam grande sophos, clamet tibi turba togata,
Non tu Pomponi, cœna diserta tua est.

Quod ex Græcorum more tractũ, Sipontinus probat, qui si quempiam audiant, aut illius scripta legant, assentãdo dicere solent σοφῶς hoc est sapiens, eruditus. Sanè verò Iudæorum Doctores, sicuti Hieronymus ad Aglasiam scribit, plebs sophos, nũcupabat. Qua imita
4 tione apud Græcos, † ἑπτὰ σοφοί, id est septem sapiẽtes nuncupabantur, tales Milesius, Solõ Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Pyttacus Mytilenεus, Biãs Pyrenus, Cleobolus Lydius, & Periãder Cho-
5 rinthius. † Postmodum verò Pythagoras sapientiam soli Deo relinquens non sapientem se, sed Philosophum, hoc est sapientiæ amatorem, appellari voluit. [n]

Septem sapiẽtes.

Philosophus.

n Cic. lib. ij. de finib.

c *Cognominatus est*) Pomponius, non sat sibi constare videtur, cùm paulò infra dicat, Acilium primum à populo sapiẽtem appellatum: [o] nisi dixeris, aliud esse, quem Sophon mutuato à Græcis nomine dici. quo vno verbo, non solum sapiens, vt pupugimus: sed quicunque
6 doctrina aut magno ingenio vir, continetur. † & aliud sapientem vocari, qui propriè dicitur, prouidus futurorũ cõiector: & cui quid opus est, inquit M. Cicero, in mentem venit. [p]

o §. post hos fuit T. S. huius l.

p Cic. pro Cluen.

Sapiens quis.

d *C. Scipio Nasica*) † A' nasi magnitudine, Cornelio Scipioni, hoc nomen superadiectum ferunt. Publium autem Cornelium Scipionem Nasicam, Cn. Cornelij Scipionis in Hispania occisi, filium, & Africani maioris fratrem patruelem intelligit. Ideóq; non Caius sicuti vulgò legitur, sed Cornelius, aut C. tantùm litera expressã, quæ Cornelium notet, censeo legendum. Hic autem Scipio, cui Nasicæ cognomen datum fuit: eloquentia, ingenio, probitate, & sapien
8 tia tanta claruit: vt natura optimus, cum primis existimatus. † Deinde Corculum diceretur. Et Nasica ille prudens, inquit M. Cicero, bis consul, Corculum appellatus. [q] Etenim veteres hominem solertem, acutũ, & sapiẽtia præstantẽ, Corculũ dixerunt. [r] Sunt tamẽ qui nõ malè hũc Ciceronis locũ ad Nasicã filiũ referãt. Nã pater Nasica, qui Ideæ sacra suscepit, cõsulatũ gessit, anno cõditæ vrbis 563. neq; ampliùs quã semel, cõsul fuit. At Nasica filius, semel atq; iterũ. nam anno 592. consul factus, collegam habuit. C. Martium Figulum. rursúsque consul creatus est anno 599. cum M. Claudio Marcello. Equidẽ Nasica pater optimus, sapientissimus, & iurisconsultissimus habitus est, vt eum meritò inter iuriscõsultos Pomponius noster referat. Is autem, cum repugnantibus auspicijs, consulem se comperisset, à Graccho nominatum, magistratu se abdicauit. Censor statuas, quas sibi Consules anteà ambitiosè erexerant, sustulit. Imperatoris nomen à militibus oblatum recusauit. Tyberium Grachum tribunum plebis seditiosis cõcionibus, statum reipublicæ perturbantem subselliorum fragmẽtis trucidauit. ædem dedicauit magnæ matris Ideæ, quàm is optimus à senatu iudicatus, aduectam ex Asia, per portam Capenam duxit in vrbem: eámque hospicio excepit. quoniam ita responsum erat, vt numen id, ab optimo viro, reciperetur, consecraretúrque. [s] Ei tamen inquit Plinius, in patria mori non licuit. non hercule magis quàm extra vincula, illi sapientissimo ab Apolline iudicato Socrati. [t]

Nasica.

Corculum.

q Cic. lib. 5. Tuscul. & in Bruto.
r Plin. li. 7. c. 31.

Nasica filius.

s Liuius lib. 39. & 45. Cic. in orat. pro C. Rabirio perduellionis reo.
t Plin. li. 7. c. 34.

Appellatus

Nasica optimus iudicatus. 9

e *Appellatus*) † Laus omnium præstantissima, & qua nihil speciosius, huic vni contigit. dum inter tot hominum millia, & in vrbe totius orbis florentissima, tanta integritate præfulgere cæteris visus est, vt adolescens adhuc vir optimus à Senatu, eodémque iuraro iudicatus, Idæam matrem, tunc primùm aduectam ex Asia apúdque virum optimum, ex libris Sybillinis diuertendam, hospitio exceperit.[u] quam ideò Iuuenalis Idæi numinis hospitem vocat.[x]

Da testem Romæ, tam sanctum, quàm fuit hospes Numinis Idæi.

Vnde cùm de Gallis Boijs quibuscum signis collatis, egregiè & fœliciter pugnauerat, sibi decerni triumphum postularet: & P. Sempronius Blæsus tribunus plebis intercederet: honorem triumphi, saltem differendum censens, ad eum, & vniuersum Senatum, hæc inter cætera, Scipio Nasica effatus est. Quòd ad se attinebat, gloriæ sibi satis in omnẽ vitam illo die quæsitum esse, quo se virum optimũ iudicatum, ad accipiendam matrem Idæam, Pesinunte venientem, misisset Senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur satis honestam, honoratámque P. Scipionis Nasicæ imaginẽ fore.[y] Hic etiam cùm adolescens Aedilitatem curulem peteret, repulsam pro eo passus est, quod candidatorum more, cuiusdam manum rustico operi induratam, aprehendens, festiuè interrogesset eum, num manibus ambularet.[z]

Domus quibusè publico datæ.

f *Publica domus* † Quoniam cum summa probitate hic Scipio Nasica singularem iuris peritiam coniunxerat, quò facilius consuli posset, eidem domus in sacra via publicè data fuit. Quod nec in postremis olim habitum est. siquidem perpaucos contigerit domo publicè donari. Valerio tamen Publicola, ac M. Ciceroni domus publico sumptu ædificatas legimus.[a] Et Iulium Cęsarem, in domo publica, & in sacra via, post pontificatum maximum habitasse, Tranquillus memorat.[b]

Sacra via.

g *Sacra via* † Via Romæ, caput habens ad Carinas, quæ à regia vsque in arcem, id est Capitolium, tendebat, & qua triumphantes, in Capitolium ire solebant, Sacra dicta est, vel quod in ea fœdus inter Romulum. & Sabinos olim ictum fuerit: quod Festus, Halicarnasseus, cæterique ferè probant; vel quod sanè verisimilius mihi videtur, quia Deorum simulachra, reliquáque sacra, statis diebus per eam in arcem deferrentur, per eámque profecti Angures ex arce inaugurare.

Salaria via.

12 † Sic enim viam Salariam, in vrbe Roma dictam accepimus: quoniã illã sal in Sabinos portari consueuerat.[c] Cæsarem porrò, qui primò in Suburra modicis ædibus habitabat: post pontificatum maximum in sacra via, sicuti diximus, domo publica, habitasse constat.[d] totúmque forum Romanum, cùm Dictator factus esset, viámque sacram ab ædibus suis in cliuum vsque Capitolinum velis intexuisse. quod munere ipso gladiatorio, Romanis, mirabilius visum est.[e]

Iuris professores domum è publico habeant.

h *Quo facilius*) Confluente illic frequentissima hominum turba, ob fructuum, & rerum venalium mercatus, quæ in sacra via habebantur.

13 † Sic & celeberrimis iuris nostri professoribus, publica domus & in splendidiore vrbis loco, donãda esset: quò facilius adiri & consuli possent. Nam iurisconsulti domus, vt M. Cicero ait, totius est oraculũ ciuitatis, pro testimonio citans Q. Mutiũ, cuius ianua & vestibulum quotidie, cùm etiam infirmissima valetudine, affectáq; iam ætate esset, maxima ciuium frequentia ac summorũ hominum

u *Liuius & Plinius vbi supra.*
x *Iuuenal. saty. iij.*
y *Liuius lib. 46.*
z *Veler. max. li. 7. cap. 5.*
a *Plutar. in publie. & in Cicerone.*
b *Suet. in Cęsare.*
c *Plin. lib. 31. c. 7.*
d *Suet. in Cęsare.*
e *Plin. lib. 29. c. 5.*

Conueniunt quibus, aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat. naues quæ fortè paratæ
Corripiunt, onerántque auro, probantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti
Deuenere locos: vbi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque nouæ Carthaginis arcem.
Mercatique solum facti de nomine Byrsam.
Taurino quantum posset circundare tergo.

Carthago cur sic dicta.

18 Carthago † autem dicta est, quasi vrbs noua. Etenim Carthago, lingua Pœnorum, noua est ciuitas. M. autem Cicero scribit, Carthaginem sic nuncupatam, à Carthagine Herculis filia, cùm Byrsa prius diceretur. [q] Eius autē situm Liuius, [r] Polybius, [f] & Appianus [t] venustissimè describunt. Sanè verò, eo potētiæ successu temporis Carthago ciuitas venit, vt tota cultiore Africa potiretur. & omnem oram, vsque ad columnas Herculis teneret (quæ longitudo est, lx. millium stadiorum) ac annis centum & viginti, Romanis æmula fuerit. [u] Cæterùm variante fortuna adeo defecit, vt ea diruta, circuniacens regio facta fuerit, & Masinissæ, qui ob virtutem, & amicitiam Romanis charissimus fuit, commissa à populo Romano. Euersa autem fuit, annôs Dcc. postquàm condita est, & tertio Punico bello,

Scipionis fletus.

19 tanta cladē, vt eam Scipio, ad ouium stabula deputarit. [x] † Scipionem verò prodit historia, cùm Carthaginem ad extremum venisse excidium intueretur, illachrymasse. satísque intelligentem necessum esse vrbes, regnáque omnia, non secus ac hominis fortunam, variari atque interire. memoria repetitis, Troianorum, Assyriorū, Medorum, Persarum, & Macedonum, excidijs, Homericum illud protulisse.

Iámque dies aderit, quo concidat Ilion ingens:
Et Priamus, Priamique ruat plebs armipotentis.

Cúmque Polybius studiorum Scipionis comes, ac præceptor, ab illo sciscitaretur. quid sibi vellet carmen huiusmodi. Romam respondisse. pro qua pensitatis humanis casibus, dubitaret: & maximè animo angeretur. [y]

Fabius bellū Carthaginiensibus indicit.

1 *Missus legatus*) Q. Fabius, cum quatuor prouectæ ætatis collegis, natu tamen ipse grandior, in Africam missus est. ad percunctandos Carthaginienses, nûm publico consilio Saguntum Hannibal oppugnasset, & si faterentur, in pœnam rupti fœderis Hannibal daretur: aut eis publicè indiceretur bellum. Quod cum denunciasset in senatu Carthaginiēsi, & tergiuersantes Pœnos, aliásque ex alijs causis nectentes, animaduerteret, dixisse fertur; suo se sinu bellum, vel pacem, vtrum illi eligant, adferre. Cúmque Carthaginienses feroci ter respondissent, daret vtrum vellet: Fabius sinu in media curia effuso, & excusso togæ gremio, se dare bellum dixit. [z] Gellius tamen, historiam aliter recensens, Fabium Imperatorem Romanum scribit, populi Romani nomine, ad Carthaginienses hastam, & caduceum, signa belli, & pacis misisse. data optione, vtrum eligerent. eíque de scripto quoque à Carthaginiensibus responsum neutrum sese eligere, sed Fabio electionē relatam, quod ille optasset, sibi pro electo futurum. [a] M. autem Varro, cui noster Pomponius magis consentit, neque hastam, neque caduceum, sed duas tesserulas, hoc est paruas tabellas, in quarum altera hastæ, in altera caducei simu-

q Cicer. libr. iij. de nat. deo.
r Liuius lib. 36.
f Polybius lib. j.
t Appianus in Lybico.
u Plin. lib. 15. c. 18.
x Appian. lib. j. bel lo. ciuil. Polyb. lib. iij.
y Appia. in Lybic.
z Liuius lib. 21. Polyb. lib. iij.
a Aul. Gel. lib. 10. c. 28.

chrum incisum erat, Carthaginiensibus missas refert. vsque adeo hac in parte parum conueniunt historici.

m *Tessera*) Tessera militare signum est, quod dux exercitus suis
20 militibus dat ad hostes & exploratores dignoscendos. id Vegetius vocale dicit,[b] quòd pro arbitrio eius, qui præest exercitui voce, verbóque detur. Galli *mot du guet*, appellant. Polybius tamen tabellam fuisse docet, quā Tribuni militares sub noctem ab imperatore accipiebant: ij autem celerrimè, ad Centuriones eam perferebant. & Centuriones, Decurionibus. & ij tandem ad singulos decuriæ suæ milites. à quibus rursus cōuerso ordine, redibat ad Imperatorem.[c] à quo Liuij verba nō abhorrent. Vigilijs deinde dispositis, inquit, cęteris omnibus tesseram dari iubet. vbi secundæ vigiliæ buccina datū signum esset armati cum silentio ad se venirent.[d] & alibi, Tessera per castra ab Liuio consule data, vt Tribunum, tribunus: Centurio, Centurionem: Eques, equitem: Pedes, peditem, acciperet.[e] Cæterùm Vergilius, Tesseræ verbo, symbolū quidem bellicū significari sentit. at illud quod exeūtibus ad pugnam datur, ne qua inter milites oriatur cōfusio quale fuit in exercitu Marij, Lar Deus. in Syllę, Apollo Delphycus. in Cæsaris, Venus genitrix. in Pōpeij[f] Magni, Hercules inuictus. narraturus enim quomodò reseratis à Iunone belli portis, populus omnis, in arma ruerit. sic ait.[g]

b Vegetius libr. iij. de re milita.
c Polyb. lib. ij.
d Liuius lib. 7.
e Liuius lib. 27.
f Alexan. Neapol. lib. iiij. c. ij.
g Vergilius lib. 7. Aeneid.

Tessera pro belli symbolo.

Huc omnis aratri
Cessit amor. recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iámque sonant, it bello tessera signum.

Istiusmodi porrò tesserarum inuentorē fuisse in bello Troiano Palamedem, Plinius testatur. Ordinem exercitus, inquit, signi dationem, tesseras, vigilias Palamedes inuenit Troiano bello.[h] Pomponius verò noster, qui cum M. Varrone, sicuti diximus, in hac historia concordat: Tesseræ nomine, lignum complanatum notare videtur, in quo, simulachra illa belli, & pacis incisa erāt. Fuit item Tes
21 sera † quoddam signum hospitale: quo ostenso hospites agnoscebātur. dabant nāque veteres hospitibus suis signum aliquod, vt ad hospitia reuersi pernoscerentur: ac tanquam veteres amici, & hospites vel eorum posteri, ad quos ius hoc necessitudinis transibat, exciperentur. Plautus:[i]

h Plin. lib. 7. c. 56.
i Plaut. in pœnul.

Tesseræ inuentor.

Hospitale signum.

Ag. Ego sum ipsus quē tu quæris. Pæ. hē quid ego audio?
Ag. Antidamæ gnatū me esse. Pæn. si ita est, tā tesseram
Confer, si uis hospitalem.

22 Vnde prouerbiali parœmia † Confringere tesseram dicitur, qui sibi reditum in cōsuetum aliquem locū sua culpa, aut imprudentia sibi præcludit, quod Melænis lena, Alcesimarcho adolescenti, aliam ducenti vxorem, subirata apud Plautum ostendit.[k]

k Plaut. in Cistellaria.

Tesseram cōfringere.

Abi quærere, vbi tuo iureiurando satis sit subsidij.
Hic apud nos, iam Alcesimarche, confregisti tesseram.

23 Est † & præterea Tessera frumētaria: cuius nostrates iuriscōsulti, non vno in loco meminerūt.[l] quo verbo notantur signa illa, quibus exhibitis tenuiores homines principis beneficio annonam elargientis, certam panis, farinæ, aut frumenti mensuram, accipiebant. Ac ne plebs, inquit Tranquillus de Augusto, frumentationū causa frequentiùs à negocijs auocaretur, ter in anno, quaternorum mensium tesseras, dare destinauit.[m] & Satyricus.[n]

l l. sed & si. §. j. ff. de iud. l. mortuo. §. j. ff. de leg. ij.
m Sueto. in Aug.
n Iuuenal. satyr. 7.

Frumentaria tessera.

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumenti.

Et Persius

Et Persius Flaccus.[o] — o Pers. Satyr. 5.

Libertate opus est, non hac qua, vt quisque Velina
Publius emeruit, scabrosum tesserula far
Poßidet.

Hodie plerísque in locis ab ijs qui pauperum curam habent, eiusmodi signa, vel plumbea, vel ærea, inopibus erogari solent: quo ijs exhibitis destinatam frumenti portionem accipiant.

n *Vna pacis*) In qua sculptum erat † Caduceum, pacis symbolū. Caducei autem nomine sceptrū, aut virga Mercurij significatur: qua bellum dirimitur, sic dictū, vt plerique putant, quòd discordias, & bella, cadere faciat. Id Aegyptij, in specie draconum maris & fœminæ coniunctorum figurauerūt.[p] vnde de Mercurio Martialis.[q]

Caduceum. 24

p Macrob. libr. 5.
q Martial. lib. 7.

Cyllenes cælique decus, facunde minister,
Aurea cui toto, virga dracone viret.

Caduceator.

Itaque legati petentes pacem, Caduceatores appellati: per quos bella finiebantur, sicuti per Fœciales indicebantur.

o *Altera belli*) In qua simulachrum hastæ, incisum erat. Est enim hasta, sicuti Festus Pompeius ait, signū belli præcipuū. nam & Carthaginienses, inquit, cùm bellum vellēt, Romanis hastam miserūt. & Romani, cùm fortes viros præsigni aliquo munere ornare cupiebant, eos hasta sæpè honestabant. Neque prætereà ignotū quoties aliquis simul & minaretur bellum & ad pacem cōcordiámue imitaret vetere diuerbio solitū dici † *Hasta caduceum*. legatum, inquit Polybius ad Byzantios, Aridicen misere, & cum eo Polemoclen, cum tribus triremibus: volentes id quod est in prouerbio, Hastam simul & caduceum Byzantijs mittere.[r] Cætera, quæ ad hastam pertinēt à nobis superiùs tractata sunt.[s]

Hasta caduceum prouerbium. 25

r Polyb. lib. iiij.
s §. deinde cùm esset. s. hac l.

§. POST HOS FVIT T.

Post hos fuit T. Coruncanus.[a] qui, vt dixi,[b] primus profiteri cœpit. cuius tamen scriptum nullum extat:[c] licet responsa compluria, & memorabilia[d] eius fuerint. Deinde Sextus Aelius,[e] & frater eius[f] Publius Aelius,[g] ac filius,[h] & L. Attilius,[i] maximam scientiam in profitendo habuerūt, & duo Aelij,[k] etiam Consules fuerūt. Acilius[l] autem primus à populo sapiens[m] appellatus est. Sextum Aelium etiam Ennius[n] laudauit.[o] & extat illius liber, qui inscribitur Tripartita,[p] qui veluti cunabula[q] iuris continet. Tri-

a T. *Coruncanus*) Sic legendum, non extensè Tyberius Corūcanus, eo loco admonui, quo de familia Coruncanorum, plura diximus.[a]

a §. iuris ciuilis. s. hac l.

b *Vt dixi*) Pauloante prodidit Pomponius, ex omnibus qui scientiam iuris nacti sunt, neminem ante Coruncanum, publicè professum.[b]

b d. §. iuris ciuilis.

c *Nullum extat*) Vel hominum incuria, perierant scripta istius Coruncani: vt iam Pōponij ætate nullū extaret: vel fortè voluit Coruncanus imitari Socratem † illū Atheniensem omniū sapiētissimum Appollinis

1

e Plin. libr. 7. c. 31. & lib. 34. c. 6.

oraculo iudicatū.[e] qui de moralis philosophiæ præceptis (quāuis ipse primus Ethiceen, id est moralē philosophiam inuenerit) nihil scripti posteris reliquit, cuius pariter periissent subtiles, honestæq; dissertationes nisi eas diligenter collectas, Plato discipulus in monimenta sua transtulisset.

d *Memorabilia*) Horū responsorum authoritatem, quasi suo seculo extantium Seneca citat. Itémque M. Cicero, illud, qui tantundem caperet, quātum omnes hæredes, sacris alligari. Placuit P. Scæuolę, inquit, & Coruncano Pontificibus maximis, itémque cæteris, eos qui tantundē caperent, quantum omnes hæredes sacris alligari.[d]

d Cicer. libr. ij. de legib.

e *Sextus Aelius*) † De
2 hoc Aelio Sexto sic M. Cicero, numeróq; eodem fuit Sextus Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus.[e] Sextum autē Aelium Pœtū, ambo & Pompo. & Cicero, intelligunt, qui & ob summū perspicáxque eius in iure ciuili ingenium, Catus cognominatus est. Sinautem quæreretur, inquit, M. Cicero, quisnā verò iurisconsultus nominaretur? eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendū peritus esset. ex eóque genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium, nominarem.[f] Fuit autem hic Sextus Aelius, cū M. Claudio Marcello primùm Aedilis Curulis creatus. anno vrbis conditæ ccccclxlj. sequenti deinde anno Triumuiratum, cum P. fratre, & P. Cornelio Lentulo gessit. Postea cōsulatū, cum T. Quintio Flaminio, anno cccccclvj. & ab exactis regibus cccxij. ac demùm quatuor post annis, cū C. Cornelio Cethego, Censor factus est, túmq; Senatū in spectaculis à populo separauit: cùm ante promiscuè spectaret. Tanta autem ingenij acumine, claruit, vt à summo poeta Ennio, hoc carmine celebraretur.[g]

Sextus Aelius.

e Cicer. de clar. orato.

f Cicer. lib. j. de orator.

g Cicer. lib. j. Tuscula. & j. de orator.

Egregiè cordatus homo catus Aelius Sextus.

Catus.

Non quia sapiens vt vulgò ferūt, sed quia perspicax & acutus. Catū enim, Sabinum est vocabulum, quo acutum, inquit Varro, significatur, &

partita autem dicitur, quoniā lege xij. tabularum præposita iungitur interpretatio. deinde subtexitur legis actio.[r] Eiusdem esse tres alij libri referuntur: quos tamen quidā negant eius esse.[s] Hos sectatus est ad aliquid[t] Marcus Cato,[u] princeps Porcię familię.[x] cuius & libri extant.[y] sed plurimi filij eius,[z] ex quibus[a] cæteri oriuntur.

SVMMAE.

1 *Socrates nihil scripsit.*
2 *Sextus Aelius Catus.*
3 *Aeliorum familia.*
4 *Baldus & Angelus fratres.*
5 *Annibal quo anno deuictus.*
6 *Tuberonis laus.*
7 *Acilius primus sapiens uocatus.*
8 *Ennij uita, & mores.*
9 *Aurum ex stercore colligere.*
10 *Laudari à laudato.*
11 *Laudicœni.*
12 *Tripartitum.*
13 *Cunabula.*
14 *Cunina Dea.*
15 *Aliquid, ad aliquid.*
16 *Catonis Censorini historia.*
17 *Princeps pro primo.*
18 *Catonis filij & nepotes.*
19 *Cato uticensis.*

tur & cata dicta accipiéda sunt, acutè dicta.[h] Hic filiã Pauli Aemili tunc principis ciuitatis, vxorẽ duxit. pauper tamẽ fuit. quẽ cùm Aetolorũ legati cõsulem prandẽtem in fictilibus vidissent, missa ab ijs vasa argentea, nõ recepisse, neq; argenti quicquam habuisse, ad supremum vitæ diem, præter duo pocula, quæ L. Paulus socer ei donauerat, prodit historia.[i] † Sed & tota Aeliorũ familia, vt Romæ clarissima fuit, ita pauperrima adeo vsque vt sexdecim Aelij, eodẽ tempore, domuunculam vnã habitarent. & vnũ dumtaxat haberent agrũ Veiente minus multò cultores vt ille ait, desiderãs, quã dños.[k]

Sextus Aelius pauper.

h dicti. §. augescente. ii. hac l.

3 Aeliorũ familia.

i Plin. lib. 33. c. 11.

x Valer. Max. lib. iiij. c. iiij.

4 Baldus & Angelus fratres.

f *Et frater eius*) † Hunc locum Baldus & Angelus Perusini fratres, pro se annotarũt. qui sufflante, vt aiunt diuina potentia, tres fratres erant iurisconsulti, & doctores, Baldus, Petrus, & Angelus, vtriusque iuris, cùm ciuilis, tùm Pontificij professores.[l]

l Bald. & Angel. hic.

g *P. Aelius*) Hic Aelius, nobilis quoq; iurisconsultus fuit: & in reipublicæ administratione omnibus fermè honoribus fœliciter perfunctus. nam primũ Aedilis, deinde prætor vrbanus, & paulopost, magister equitum, dictus à Cn. Seruilio Gemino dictatore, comitiorũ habendorũ gratia, in quibus ipse cũ Cn. Cornelio Lentulo, consul designatus est. anno conditæ vrbis cccccliij. & ab exturbatis regibus cccix.[m] † quo anno inquit Plinius, superatus est Annibal.[n] Postmodum cùm crearẽtur Decemuiri, qui Samnitem, atque Appulum agrum metirentur: & militibus, qui cum Scipione bellum Punicum confecerant, diuiderẽt: in ijs & P. Aelius creatus est. neque multò post cum Sexto fratre, & P. Cornelio Lẽtulo Triumuir dictus, vt colonorũ numerus Narniẽsibus impleretur. Eodémque anno Censor cum P. Cornelio Scipione Africano creatus. Exinde vnus ex decem legatis fuit, qui in Macedoniã missi sunt, ad tractandas leges pacis cum Philippo Macædoniæ rege, deuicto à T. Quintio Imperatore Romano. ac demùm Augur cùm esset, pestilẽtia oppressus perijt. In cuius locũ ne honos familiã deserere videretur Q. Aelius Pœtus ex fratre nepos suffect⁹ est. de quo mox multa.

5 Annibal quo anno deuictus.

m Liuius lib. 40.

n Plin. lib. 18. c. 18.

P. Aelius peste interijt.

h *Ac filius*) Q. Aelium Pœtũ Tuberonẽ significat: qui Sexti Aelij filius fuit. & quem M. Cicero, & nobilẽ, & honestũ, & eruditissimũ vocat.[o] † Alijq; non pauci scribunt, eum iuris cognitione, nõ modo maioribus suis nõ cessisse: sed doctrina etiã longè præcelluisse. de quo tamen in hæc verba M. Cicero, Quoniam Stoicorũ facta est mentio, Q. Aelius Tubero, fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita seuerus, & congruens, cũ ea disciplina quam colebat, paulo etiam durior, quiquidẽ in Triumuiratu iudicauerit contra Africani auũculi sui testimonium. sed vt vita, sic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus maiorum respõdere non potuit.[p] Fuit autem constans ciuis, & fortis. Graccho cũprimis molestus, quod indicãt Gracchi in eum, & eius in Gracchũ orationes. De hoc etiam fertur, eum in funere Africani patrui populum Romanum ad epulum inuitasse pellibus hædinis, & testis Samijs, mensis paratis, tanquam Diogenes Cynicus esset mortuus. & non diuini Africani mors honestaretur. quàm Stoicam sapiẽtiã, populus indignè ferens, eum alioqui virum integerrimum, & optimum ciuem, comitijs prætorijs candidatum, repulsa notauit. nam vt Romani priuatim luxuriã semper oderunt, & continentiam valdè probarunt: ita publici splendoris, maximam perpetuò curã habuere.[q] neque porrò desunt, qui hæc verba, *Ac filius*, subdititia existiment: & quãuis ita legamus, ad Q. Aeliu m Tuberonẽ, ea minimè posse referri, siquidẽ, vt cumque fuerit hic Q. Aelius, homo nobilis & in Stoica disciplina, ciuilique doctrina benè doctus. nõ tamẽ pla

6 Q. Tuberonis horrida cõtinentia.

o Cicero pro Murena.

p Cicero de clar. orator.

q Valer. Max. lib. 7. c. 5.

nè compertum habeant, an illius Cati Aelij Sexti filius fuerit. Sed certè hi nodú in Scirpo perquirunt. cùm enim Historici coueniāt, Sextum Aelium Catú vxorem duxisse Aemiliam filiā L. Pauli, qui Persarum regem deuicit.[r] & P. Africanum per adoptionem Pauli filium: húneque Q. Aelium Pauli nepotem dicant:[s] & eius patruum Africanum:[t] cur de hac re tam anxiè dubitari debeat, non planè video.

r Plin. libr. 33. c. 11.

s Cicer. de clar. orator.

t Cicer. pro Murena.

i *L. Acilius*) Sic reponere placuit, cùm vulgò, mēdoséque antea legeretur, Pub. Attilius. Idipsum autem commōstrant, non vno in loco, M. Ciceronis verba. L. Acilius, inquit, apud patres nostros sapiens appellatus.[u] & alibi. Mulieres genas ne radunto: néue lessum funeris ergò habento. hoc veteres interpretes, Sextus Aelius, & L. Acilius non satis intelligere se dixerūt: sed suspicari, vestimenti aliquod genus funebris. L. Aelius lessum, quasi lugubrem eiulationē, vt vox ipsa significat. & reliqua.[x]

u Cicer. in Lelio.

x Cicer. libr. ij. de legib.

k *Duo Aelij*) Hoc ad Sextum & Publium fratres necessariò referēdum nonnulli putant. propterea q nusquā legerint, Q. Aeliū Sexti filiū cōsulem fuisse. Sed certè falluntur hi grauiter. meminisséq; eos oportuit, anni Dlxxxvij. à cōdita vrbe, quo Q. Aelium Pœtum Catum, Annales referunt cōsulatum cum M. Iunio Pęno, administrasse. Flamē Martialis, inquit Liuius, inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus, Q. Aelio & M. Iunio Coss. & paulò infra, Coss. prouincias sortiti sunt. M. Iunio Pisæ obuenerūt, Q. Aelio Gallia.[y]

y Liuius lib. 55.

l *Acilius*) Hoc quoque loco, pro *Attilius*, reposui ego *Acilius*. nā L. Acilium, à priscis Romanorum sapientem appellatum, quia prudens esse in iure ciuili putabatur. M. Cicero scribit.[z]

z Cicer. in Lelio seu de amicitia.

m *Primus à populo sapiens*) Pugnare videtur hic locus, cum superio
7 re. quo Pōponius Semproniū maximæ eruditionis virum, à populo Romano, primū omnium Sophū, id est sapiētem nuncupatum ait.[a]
nisi diceres aliam esse vim nominis in Sopho, & aliam in sapiente,
vt ibi disserui.

Acilius primus sapiens.

a §. fuit post eos. s. hac l. ubi dixi.

n *Ennius*) † Q. Ennius, poëta comicus, anno conditę vrbis cccccx-
8 iiij. Q. Valerio Flacco & C. Manlio Lucrino Coss. Rudijs (oppidum
est Calabriæ nō procul à Brundusio) nascitur. neque enim Eusebio,
eum Tarenti natū affirmanti,[b] cæteri consentiunt. confirmantes,
eum ex Rudijs oppidò natum. ideóque de Ennio loquens Sillius.[c]

Ennij historia,

b Euseb. in chronolog.

c Sill. Italic. lib. 12.

Miserunt Calabri, Rudiæ genuere vetustæ.

Nunc Rudiæ, solo memorabile nomen alumno.

Et M. Cicero, Ennium hominem Rudium vocat.[d] Pomponius itē Mela. Post Bariū inquit, Egnatia & Ennio ciue, nobiles Rudię, & in Calabria Brundusium.[e] Cum autē Caio Quæstor Sardiniam obtineret, Ennium Romam transtulit. vbi domum Ennius sibi tandē comparauit, in monte Auentino. tenuíque adcò vita & parcis sumptibus vixisse fertur: vt vnius tantùm ancillæ vteretur ministerio, quod ego non tam inopia, quàm frugalitate, & temperantia factū augurarer: nisi perhiberet quoque historia, cum ex nimio vini vsu atticularem morbum contraxisse, quod & Serenus poëta lepidē prodidit.

d Cicero pro Archia poeta.

e Pompon. libr. ij. de situ orbis.

Ennius ipse pater, dum pocula signat iniqua:

Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.

Hunc, Titus Lucretius scribit, primū fuisse, qui sibi coronam ex Helicone musarum monte decerpsit.[f]

f Lucretius lib. j.

Ennius vt noster cecinit, qui primus amœnam

Detulit ex Helicone perenni flore coronam.

Nanque

Nanq; hexametrũ carmen, apud Latinos, primus edidịt. Scipioni Africano, M. Fuluio Catoni (quẽ iam senẽ in Græcis literis erudijt) alijsque principibus viris, perfamiliaris fuit. arte rudis erat, & vetum fuerunt sæcula, sermone latino duriusculus, & incultus. cæterum ingenio & eruditione maximus. † Cuius carmina, cum Vergilius versaret, se aurum ex Ennij stercore, colligere dicebat. Quia verò tribus loqueretur linguis, tria se habere corda ideo iactitabat. Scripsit plurima inter quæ bellum Punicum, & annales Romanorum. Eum item scripsisse epigrammata, argumento est, illud quod Marcus Cicero, pertingens, eidem tribuit de Africano loquenti. [g]

Aurũ ex stercore colligere. 9

g Cic. li. ij. de legib.

Hic est ille situs, cui nemo ciuis, nec hostis,
Quiuit pro factis reddere operæ pretium.

Item illud, in quo Africanus ipse loquens, inducitur.

Ab sole exoriente, suprà Mæotis paludes
Nemo est, qui factis me exuperare queat.

Denique illud ex eodem, vt docti viri confirmant.

Si fas cadendo cælestia scandere cuiquam est.
Mi soli, cæli maxima porta patet.

Scribebat duodecimum Annalem, cum septimum & sexagesimum annum agens diem suum obijt. [h] sepultúsque est in Africani sepulchro, [i] via Appia, intra primum ab vrbe milliarium. monumentóque statua superimposita, & in eius basi subiectum hoc carmen.

h Gell. lib. 7. c. 21.
i Liuius lib. 38.

Aspicite ô ciueis, Senis Ennij imaginis vrnam.
Hic vostrum scripsit maxima facta patrum.
Nemo me lachrymis decoret, nec funera fle'u,
Faxit: cur volito docta per ora virûm?

Hoc autem sepulchri elogium ab ipsomet Ennio conditum, Marcus Cicero testatur. [k] Annum verò mortis, diémque incompertum, cæteri se habere dicunt. Ego verò facta annorum supputatione, cùm natus perhibeatur, anno conditæ vrbis 514. adiectis sexaginta septem annis, quibus eum vixisse hystorici tradunt: ferè constare dico, Ennium è viuis sublatum, circiter annum 581. à condita vrbe.

k Cic. lib. ij. Tuscu.

Laudicæni.

o *Laudauit*) † Quoniam à doctis & probis viris laudari honoris
10 summi loco, semper habitum est: inter præcipuas Sexti Aelij laudes, Pomponius noster refert, quod ab Ennio poëta verè laudatus sit. non etiam ambitiosè, & per assentationem. quo tamen modo plerique hodie laudari se falsò cupiunt, & gloriantur. ijs Plinius iu-
11 nior, † Laudicæni nomen è Latinis impositum scribit: [l] quod ob cænam laudarentur. malléntque facundi, & diserti dici, quam esse. quamquàm & id non incommodè ad Laudatores ipsos referri potest: qui spe cœnæ prouocati laudarent. Qua de re pulchrè M. Cicero, Nolo, inquit, esse laudator, ne videar adulator [m]

l Plin. lib. ij. episto.
m Cic. li. iiij. ad Herenni.
n Cic. post reditũ.

Tripartitum.

p *Tripartita*) † Quod in tres partes sectum est, & diuisum, id
12 tripartitum dicitur. Inde tripartita oratio, [n] tripartita causa, [o] tripartita bonorum ratio, [p] tripartita materia. [q] Et in legibus nostris tripartitum ius. [r] Quoniam igitur Aelius libro suo tria ordinatè tractabat. verba cumprimis legis duodecim tabularum, deinde eorum interpretationem, ac demum formulas agendi, fuit

o Cic. acti. 5. in Verrem.
p Cic. lib. j. Acad.
q Cic. de inuen.
r l. j. § 3. ff. de iusti. & iur.

libellus ille Tripartita inscriptus.

q *Cunabula*) † Metaphoricos hîc Cunabulorum verbo, principia,
13 & rudimenta iuris, Pomponius designat, vsitata vt valdè frequenti iuris authoribus translatione.[s] Sic & Vergilius.[t]

Cunabula.

s l. unic. ff. de offic. prætor. §. ulti. de libert. §. & quia. de fideicõ. hære. §. sed ne imprimis. de legat.

t Verg. li. iij. Æneî.

Mons Idæus vbi, & gentis cunabula nostra.

Propriè verò cunabula sunt lecti, in quibus infantes iacere cõsueuerunt.
14 † Vnde & Cuninam Deam, veteres coluerunt, quod præesset cunis, & infantulis.

Cunina Dea.

r *Legis actio*) Hoc est agendi series, & formula: quę varia erat secundum iudicij propositi naturã, vt recentiores ostendunt[u] & nos alibi docuimus.[x]

u Alcia. l. pecuniæ. §. actiõis. ff. de uerbor. signific.

x §. omniũ. §. sic ita que. de actio.

ſ *Eius esse*) Hinc obserua accidisse quoque olim, quod & hodie nõnunquã euenit: vt doctis authoribus, falsò libri quidam adscribãtur.

t *Ad aliquid*) † Id est, aliquatenùs, seu aliqua ex parte, aut si mauis
15 aliqua in re: nam verbo aliquid simpliciter prolato, aliqua pars, seu aliqua res significatur. Iuuenalis.[y]

Aliquid.

y Iuuenal. Satyr. j.

Aude aliquid breuibus Gyaris, & carcere dignum,
Si vis esse aliquid, probitas laudatur & alget.

& M. Cicero, Nihil à me arbitror prætermissum inquit, sed aliquid ad extremam causæ partem, reseruatum: id autem aliquid est te vt planè Deiotaro reconciliet oratio mea.[z]

z Cic. pro Deiotar.

v *M. Cato*) † M. Porcium Catonem intelligit, Tusculo oppido o-
16 riundum, qui Valerij Flacci verbis, & amicitia, pellectus, Romã venit. Talis tantúsque inter iurisconsultos suæ ætatis habitus: vt cum M. Cicero dicat, in causis dicendis & iuris scientia, præstitisse: quo inquit nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facilè optimus Imperator. deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, discíue potuerit, quod ille non cum inuestigarit, tùm etiam cõscripserit.[a] & alibi de eodem. At quem virũ Dij boni? mittò ciuem aut senatorem, aut Imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. Quos illo grauior in laudando? acerbior in vituperãdo: in sententijs argutior, iu docendo, ædisserendóque subtilior.[b] Eum itaq; meritissimò Plinius, hominem summum in omni vsu dicit.[c] & alibi, tribus laudibus cumulat, perfectum & Imperatorem, & senatorem & oratorem, eum nominando.[d] Cùm in Sardinia quæsturã administraret, ab Ennio iam senex Græcas latinásque literas didiscit.[e] Censor creatus, censuram tam integrè gessit, vt ei consularis statua in templo locata fuerit cum inscriptione restitutos ab eo mores: & Censorini sit cognomen adeptus. tria detestari solebat. arcanum aliquod fœminæ credere: naui transire, quo pedibus ire liceret: & diem per incuriam inanem effluere. dicere quoque solitum ferunt, Literarum radices amaras esse, fructus iocundos. Item illud leges esse ciuitatum neruos. Inimicorum factione, & inuidia, quater & quadragies accusatus, semper absolutus fuit. De cuius frugalitate, & tolerantia mira narrat Plutarchus: qui affatim vitam eius prosequitur.[f]

Cato Porcius Censorinus.

a Cic. de orat. li. iij.

b Cic. de clar. orat.

c Plin. lib. 16. c. 39.

d Plin. lib. 7. c. 27.

e Valer. max. lib. 8. cap. 7.

f Plutar. in Catone Censorino.

x *Princeps Porciæ familiæ*) Fuit enim ex Porciorum familia, primus hic Cato Censorinus, qui è Tusculano municipio, vnde Catonianæ familiæ origo erat) Romam, à Valerio Flacco solicita-
17 tus, ad habitandũ se transtulit. † nemini verò ignotũ principis verbo primũ significari. Vt quisque in fuga postremus, inquit M. Cic. ita periculo princeps.[g] & alibi. Nãq; & Herodotũ illũ qui princeps genus hoc ornauit in causis nihil omninò versatũ esse, accepimus.[h]

Princeps pro primo.

g Cic. acti. 7. in Verrem.

h Cic. li. ij. de orat.

Inde

Inde principem locum, hoc est primum tenere, & ijs similia.[i]

y *Libri extant*) In quibus annotat miratúrq; M. Cicero, aut si mauis apud eum L. Crassus orator nominatim referri, quid alicui viro vel mulieri de iure respondérit: quasi in nominibus non in re consultationis, aut dubitationis causa esset. Quod nostrates interpretes in suis responsis hactenùs religiosè obseruarunt, ac etiam num seruant. vt consulti de iure præpositis semper proprijs personarum nominibus, quæstionem tractent, & respondeant.[k] Hanc autem Ciceronis querelam, cùm non intelligeret hîc Zasius, ad nescio quam interpretationem diuertit, de iure in vniuersum, non per singulas personas constituendo.[l] nihil prorsus, ad Tullij verba spectantem. Inter porrò Catonis opera, liber vnus de re rustica refertur, & laudatur. Vnde, & ex eius alibi cōgestis præceptis, colligimus, cum agricultorem eximium fuisse.[m]

Cato summus agricultor.

i Cicer. pro domo sua.

k Cic. li. iij. de orat.

l L. iura ff. de legib. Zas. hic.

m Plin. lib. 18. cap. 5. & 6.

Catonis filij.

z *Plurimi filij eius*) Cato, duos quidem filios habuit, vnum ex priore vxore, qui tam gloriosè sub Aemilio Paulo in bello contra Perseum militauit. alterum ex Salonina, qui materno cognomine, Salonianus est dictus. At ille prætor designatus viuo patre diem suum obijt, egregijs in iure ciuili libris relictis.[n] Vnde M. Cicero, ad Seruium Sulpitium. M. Cato, inquit, qui summo ingenio summa virtute filium perdidit.[o] Eo fit vt hunc locum (qui plurimos Catonis filios extare dicit) nonnulli deprauatum confirment. Censentes, *plurimi libri*, non *plurimi filij*, legendum. Quod ex eo quoque verisimile fit. Quod nec ætate Pomponij, ob magnam annorum intercapedinem, filij Catonis, (tametsi plures superuixissent) extare potuerint. Ego verò nihil immutandum temerè censeo, cùm alioqui præsertim legitimus sit Pomponij sensus: qui his verbis, vt mea fert sententia, vult Catonis Censorini de iure ciuili libros aliquot extare. sed plurimos, hoc est multò plures, extare filij eius. namque permultos & eos quidem egregios Cato filius, ex prima vxore, à patre suo institutus (neque enim alium habuit præceptorem) de iuris scientia reliquit. & ita verbum *filij*, non est hîc Pluralis numeri, vti vulgò creditur, & quod plerósque omnes fefellit: sed singularis, & genitiui casus.

n Plutarc. in Catone Cēsorino. Gell. lib. 12. c. 14.

o Cic. lib. iiij. epist.

a *Ex quibus*) Libris scilicet filij Catonis, vt hîc sit sensus, qui à posterioribus Iureconsultis, de ciuili disciplina, libri conscripti reperiuntur, à libris Catonis iunioris, veluti ex vero puróque fonte deriuasse. Ex quibus Cato pater, nonnullos sibi paucis immutatis arrogauit. † Ad hæc ignorari nolo ex priore Catonis Censorini filio natū fuisse M. Catonem, qui M. nepos cognominatus est. non ignobilis orator, & qui cum Q. Martio rege consul creatus, cum eidem Africa prouincia sorte obtigisset, in ea vita functus est, relicto filio, qui cùm Aedilis curulis & prætor fuisset, in Galliam Narbonensem profectus, ibi mortem obijt. Ex Saloniano verò posteriore Censorini filio, duo sunt Catones æditi: nempè L. Cato, & M. Cato, hic tribunus plebis fuit & præturam petens mortuus est, superstite ex eo fortissimo illo viro, † qui bello ciuili, vticæ mortem sibi consciscere maluit, quàm in Cæsaris potestatem peruenire. reliquit & is, M. Catonem filium, qui Philippis, cum Bruto occubuit.

18 Catonis filij & nepotes.

19 Cato Vticēsis.

§. POST HOS FVERVNT.

Post hos fuerūt P. Mutius[a] [a] P. *Mutius*) Duos Mutios Scæuolas am-

& Brutus[b] & Manilius,[c] qui fundauerunt[d] ius ciuile. Ex his P. Mutius decem libellos reliquit, Brutus septem,[e] Manilius tres. extant & volumina inscripta, Manilij monumenta.[f] Illi duo[g] cõsulares[h] fuerunt: Brutus prætorius,[i] Pub. Mutius etiam Pontifex maximus.[k] ab his profecti sunt Publi. Rutilius Rufus,[l] qui Romæ consul,[m] & Asiæ proconsul[n] fuit: Paulus Verginius,[o] & Quintus Tubero,[p] ille Stoicus,[q] Panætij auditor:[r] qui & ipse consul.[s] etiam Sextus Pompeius[t] Cn. Pompeij[u] patruus.

SVMMAE.

1 *Mutius Pila, scrupis, & alea ludebat.*
2 *Brutus Iureconsultus.*
3 *Filij parentibus similes.*
4 *Manilius iuris sciens.*
5 *Monimentum, & monumentum.*
6 *Consularis.*
7 *Prætorius.*
8 *Pont. max. authoritas.*
9 *Rutilius exul.*
10 *Amicis quando seruiendum.*
11 *Homeri patria.*
12 *Discipulus in præceptorem.*
13 *Pugnandi ars quando tradita.*
14 *Virginiorum familia.*
15 *Stoici.*
16 *Peripatetici.*
17 *Academici.*
18 *Panætius Philosophus.*
19 *Podagræ curatio.*
20 *Pompeius magnus.*

bos iurisperitissimos fuisse constat P. Mutium patrem, & Q. Mutium filium.[a] De Publio Mutio Scæuola, Pomponius hic agit eúmque inter clarissimos iurecõsultos meritò collocat: quòd legum, & consuetudinis qua ciues eius vterentur, ad agendũ, dicendum, cauendúmque peritus esset.[b] Et si quęreretur, inquit M. Cicero, quisnam iureconsultus verè diceretur, Sextum Aelium, M. Manilium, & P. Mutium nominarẽ.[c] Fuit etiam eximius orator: vt potè qui valdè prudenter, & acutè, ac paulò etiam copiosius quã ex æqualibus suis multi, diceret, serijs negocijs fatigatũ animum, iocosis ministerijs recreare solebat. † sed 1 præsertim ludo pilæ, & scruporum, quos nunc Scacos vocamus. quin & alia optimè, studioséque lusisse dicitur: cùm benè, ac diu iura ciuium, & ceremonias Deorum ordinasset.[d] Fuit & alius Scæuola iurisperitus, quo vno præcipuè M. Antonium Philosophum Capitolinus scribit, vsum fuisse.[e]

a Cic. lib. ij. de leg.

b Cic. li. j. de orat.

c Cic. lib. ij. de leg.

d Quintil. lib. 11. c. ij. Valer. max. lib. 8. c. 8. Cic. lib. j. de orator.

e Iul. Capit. in M. Philosopho.

P. Mutij Ludus.

Scaci.

b *Brutus*) † Hic est ille 2 Brutus, cuius mentionem honorificam, passim M. Cicero facit.[f] At quis ille fuerit, quídque gesserit, nec ex Cicerone, nec ex alijs planè sciri potest: nisi quòd filium reliquit, M. Brutum, à patris virtute, plus quàm degenerantem, quippè qui decocto turpiter patrimonio, accusatoriam artem sit professus. inde illi ioci, vel potius contumeliarum aculei, quibus L. Crassus, in quodam iudicio, eum acriter diuexauit. Cùm enim ille dixisset, se sine causa sudare: minimè mirum ait Crassus, modò enim existi de balneis. Nam fortè Brutus paterna balnea nuper vendiderat. Rursus in alio iudicio

f Cic. lib. ij. de ora.

Brutus pater & filius.

Scommata Crassi in Brutum.

iudicio, tres patris Bruti, de ciuili iure libellos, tribus legendos dederat, in libro primo ita fortè scriptum erat, fortè euenit, vt ego & M. filius in Priuernati essemus. tũ Crassus, arrige aures Brute, nãq; testificatur pater, se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Ex libro Deinde secundo, lector hæc verba recitauit. In Albano eramus ego & M. filius. Hîc Crassus, vbi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis cõmentarijs, cõsignatos reliquit. Quod nisi puberem, inquit te iam haberet, quartum librum composuisset. & se etiam in Balneis lotum cum filio scriptum reliquisset. [g] † Verum nec is solus fuit, qui paterna degenerauit natura, maiorũmque facultatibus excussus est. [h] Quamquam vt corporis, ita animi similitudo quædam à parentibus in liberos transfundi soleat, & nonnunquam, vt Quintilianus ait, ad honestè, turpiterùe viuendum, inde causæ fluant, [i] Equidem Cicero filius, maximum futuræ virtutis specimen, adhuc adolescens ostendebat, quem Brutus sub quo militabat, cumprimis admirabatur, velut generosum iuuenem eruditum, & reipublicæ amantissimum [k] qui post patris necem collega Augusti Cæsaris in consulatu fuit. [l] anno conditæ vrbis 721. cæterùm mox à parente atque à seipso ita degenerauit, vt ebrietas memoriam omnem subduxerit. quem ferũt binos vini cõgios vno potu haurire solitum. [m]

Filius degenerans. 3

g Cicer. lib. ij. de orator.
h Valer. max. li. viij. cap. 5.
i Quintilia. li. 5.
k Cic. Philip. 10.
l Plutar. in Cicer.
m Plin. lib. 14. c. 21.

Manilius. c *Manilius*) † Hunc M. Manilium, vt Sextum Aelium, & P. Mu-
4 tium, M. Cicero inter eos retulit, qui verè iurisconsulti, nominari possunt, [n] qui consul creatus cum L. Martio Censorino anno 605. ab vrbe & à regibus profligatis 361. ad euertendam Carthaginem, cum collega suo missus, per vim cum exercitu, primus omnium Carthaginem intrauit. Quo fit, vt non satis coniectura assequi possim, an is idem sit, quem Plinius, diligentissimum togatorum & senatorem maximis nobilem doctrinis appellat. Cùm eum Phœnicis auis naturã descripsisse citet, P. Licinio, & M. Cornelio, [o] aut (nam in ijs nominibus mendum esse puto) P. Licinio Crasso, & Cn. Cornelio Lentulo Coss. qui fuit annus quinquagesimus secundus post Manilij nostri consulatum, nempè 657. vrbis. [p] Equidem M. Manlij M. Cicero in hæc verba meminit. Nos etiam vidimus M. Manlium transuerso ambulantem foro, quod erat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus, consilij sui copiam. [q] Sed alius hîc fortassis est Manlius, à Manilio nostro. Leges Manilius ædidit de rebus vænalibus. [r] Quarum M. Cicero, & M. Varro meminerunt. [s]

n Cicer. li. j. de ora.
o Plin. lib. 10. c. ij.
p Plin. lib. 30. c. j.
q Cic. li. iij. de orat.
r Cic. li. j. de orato: Varr. de re rusti.

d *Fundauerunt ius ciuile*) Hoc est firmauerunt & veluti fundamento quodam stabilierunt. Sanè ijs P. Mutio, Bruto, & Manilio succedens Q. Mutius Scæuola Publij filius, ius ab eis fundatum, nullo tamen ordine traditum, in certa genera digessit. Qua ratione paulò post dicet Pomponius ius ciuile, Q. Mutium primùm constituisse. [f]

f §. post hos Quintus. ƒ. hac l.

e *Brutus septem*) Crassus tamen apud M. Ciceronẽ tẽstatur, tres duntaxat libros à Bruto relictos. Tum inquit, ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim vt audiui Scæuolam dicere, sunt veri Bruti libri. [t] Quibus verbis satis conijcimus plures tribus sub Bruti nomine circũgestos libros (vt interim nihil temerè Pomponius noster scripsisse arguatur) cęterùm eius tres tantũmodò veros fuisse.

t Cic. li. ij. de orat.

Monimẽtum & monumentum. f *Monimenta*) Scripta, libri. † Etenim cùm plena sint monimenta Græcorum, inquit M. Cicero, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint [u] & alibi. Ex annalium monimentis testes excitamus eos, quorum omnis vita consumpta est, in laboribus gloriosis. [x] Alio item in loco. Hæc de sapientissimis viris monimenta nubis literæ

u Cic. lib. 9. epistol.
x Cic. li. ij. de finib.

prodiderunt.[x] Generaliter monimentum dicitur opus, quod memoriæ causa posteritati relictum est, à monendo, quod nos, mentémque nostram alicuius præteritę rei moneat. vt sepulchra, statuę, trophea libri historiæ & cætera id genus.[y] vnde Oratius, tertium Odarum librum consummans, dánsque per æternitatem carminis authori laudem ait.[z]

Exegi monumentum, ære perennius.

Et Vergilius, de Aenea in Turnum, mortem suppliciter deprecantem accenso.[a]

Ille oculis postquàm sæui monimenta doloris,
Exuuiasq́ hausit: furijs accensus, & ira,
Terribilis.

Prætereà M. Cicero, istæ omnes verborũ acerbitates non ex memoria vestra patrumq; vestrorum, sed ex Annalium monumẽtis, ac regum commentarijs, conquisiuit.[b] Denique alibi dixit. Amplissimis monimentis consecrare memoriam nominis sui.[c]

g *Illi duo*) Manilius videlicet, & Brutus, vt prænomen *illi*, suam seruans naturam, ad remotiores referatur, ac ita velit Pomponius, ambos consulatum gessisse. nec de Manilio ambigendum est, vt potè qui in consulatu suo præclara ædiderit facinora, in euertẽda pręsertim Carthagine, & Pisonem tribunum plebis legem de pecunijs repetundis, Martio Censorino (quem imprudenter nimis Zasius, Catonem esse putat) & Manilio Coss. primùm tulisse, M. Cicero scribit.[d] De Bruto verò nusquam legi cum consulem fuisse, quin & Pomponius noster mox confirmare videtur, cum non excessisse præturæ honorem. Quocirca putaui semper hunc locum corruptum, & non *illi duo*, legendum, sed *ex his duo*, vt ita significet Pomponius, cum Manilio P. Mutium, qui prætereà Pontifex maximus fuit, consularem extitisse. hunc enim sedecim annis post consulatũ Manilij, & ipsum quoque cõsulem: cum L. Calphurnio Pisone creatum, ex annalibus comperio conditæ vrbis anno 621. & ab exactis regibus 377. His consentit Põponius Lætus hunc locum sic describens. Ex his inquit, Mutius consularis fuit, Brutus prætorius, Manilius consularis, & pontifex maximus.[e]

h *Consularis*) † Consularis dicitur, qui consul aliquando fuit.[f] Vt
6 igitur intelligeretis, inquit M. Cicero, qualem me esse consularem profiterentur, obijcit mihi consulatum meum.[g] & ad eum Cassius Quod maximus consularis, maximum consulem, teipse vicisti, & lætamur, & mirari satis non possumus.[h] Consulares etiam fœminas dicimus consularium vxores.[i] Interdum tamen cõsularis vsurpatur pro eo, qui consulatu dignus est. Complures, inquit Cicero, in perturbatione reipublicæ, consules dicti: quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo extiterit consularis.[k] Consularis.

i *Prætorius*) † Quemadmodum consularis dicitur, qui consulatũ
7 gessit, neq; tamen ampliùs est consul. ita prætorius, qui aliquando prætor fuit, at prætura iam perfunctus est.[l] Et quoniam sicut consularis dignitatis, ita prætoriæ titulum, honorariè princeps quandóque concedebat.[m] Prætorius à Plinio dictus est, qui principis beneficio in horum numero assumptus erat. Pater Minutius Macrinus equestris ordinis princeps, quia nihil altius voluit, allectus à diuo Vespasiano, inter prętorios.[n] Prætorius.

k *Etiam pontifex Max.*) Præter consulatum P. Mutius Scæuola, põtificatum maximum gessit: in quo memorabile illud ab eo factum narratur. cùm Licinia virgo Væstalis aram ædiculam, & puluinar, sub saxo Pontif. max. authoritas.

x Cic. pro Plancio.
y l. monumentũ. ff. de religios.
z Hor. li. iij. carmi.
a Verg. li. 12. Aene. in fin.
b Cic. pro Rabir.
c Cice. lib. ij. ad Q. fratr.
d Cic. de clar. orat.
e Pompo. Lætus de magistr. Ro. de iurisperitis tractan.
f l. iij. §. ultim. ff. de recept. arbi. l. j. ff. de senato. l. j. C. de consul. lib. 12.
g Cic. 7. Philip.
h Cic. lib. 12 episto.
i d. l. j. vbi dixi. ff. de senator.
k Cice. ad Plancũ.
l l. j. C. de digni. lib. 12. §. & ut obiter. j. hac l.
m l. ulti. §. uiros. C. ubi senator. dixi l. j. ff. de senatori.
n Plin. lib. j. episto.

ſub ſaxo ſacro dedicaſſet.re per Sextũ Iuliũ Prætorẽ ad collegiũ põ
tificũ delata P.Mutiũ Scæuolã tum ponti.max. ꝓ collegio reſpõdiſ
ſe ferũt,qđ in loco publico Licinia iniuſſu populi dedicaſſet,non vi
deri ſacrũ.Cuius authoritas tantũ valuit,vt ſtatim ſenatus mãdaue
rit Prętori vrbano diligẽter curaret,ne id ſacrũ eſſet:& ſi quę eſſent
8 inciſæ,aut inſcriptę literæ,tollerẽtur.[o] †Omnẽ verò ſacrorũ pote-
ſtatẽ,publicarũq; ceremoniarũ curã apud Pont.max.fuiſſe ſatis cõ-
ſtat.Sed de Põtificibus,Põtificũq; collegio ſuperius multa diximꝰ.[p]
l *Ruffus*) † Huius Rutilij Ruffi, Vlpianus quoq; meminit.[q] Fuit au
9 tẽ vir optimus,& ſuæ ætatis clariſsimus Iureconſultus, à P. Mutio
Scæuola(quem adoleſcens diligenter ſectabatur)iuris ſcientiam &
morum integritatẽ edoctus:de quo præclarum illud probitatis di-
10 ctũ & exẽplũ fertur.†Cùm enim ei amicus qui iniuſta quędã roga
uerat,nec impetrauerat,indignatus dixiſſet,Quid ergo mihi amici
tia tuã opus eſt:ſi quod rogo non facis?Rutilius reſpondit,Imo quid
mihi tua ſi propter te iniuſti aliquid facturus ſum?[r] Non diſsimile
Periclis reſponſum effertur,qui ab amico rogatus, vt ſua cauſa fal-
ſum deieraret,reſpondit,Se amicorum cõmodis cõſulturũ,ſed vſq;
ad aras.[ſ] Equidem amicis cõmodare nos oportet, ſed ita vt à recto
nũquã deflectamus.quod elegãter & doctè Plutarchus,[t] Gelliúſ-
que[u] diſputant.Sed ad Rutilium,qui quamuis optimus ipſe fuerit,
& veræ innocentiæ exemplum: quo nemo,vt M.Cicero ſcribit,ne
q; integrior eſſet in ciuitate, neq; ſanctior:[x] à M.Scauro repetunda
rũ poſtulatus,cùm inuiſus eſſet equeſtri ordini,& publicanis,à quo
rum iniurijs Aſiam defenderat:damnatus eſt tandem & in exilium
actus.Equitũ ſententijs,qui tũ Gracchanis legibus iudicia obtinen
tes,in optimum quemq; virum maximè ſæuiebant.[y] præſertim ſi
publicani,qui ordinis erant equeſtris, in delatum reum molirẽtur.
Itaq; Rutilius,iudiciũ pertæſus,ingratam ciuitatem deſeruit, nihil
moleſtè ferẽs,vt dicere ſolebat,quam quòd iniquè iudicatus eſſet.[z]
Ei Aſiam,vt exuli petenti,omnes eius prouinciæ ciuitates, legatos
ei obuiam miſerunt.orantes pro ſe quæq;.vt tãti hoſpitio, atq; exi-
11 lio viri illuſtrarentur. † Smyrnam(vnde & Homerum ortum fuiſ-
ſe pleriq; putant)ipſe elegit.vbi literarum ſtudijs vacans,conſenuit.
vltróq; ciuitate donatus,ciuis Romanus eſſe deſijt:[a] neq; cũ ab exi-
lio per Syllã reuocaretur, redire voluit. dicens, malo vt patria mei
exilij erubeſcat,quàm reditu mœreat.[b] Ab amico præterea conſola
tus,quod breui reuerſurus eſſet.Quid tibi inquit male feci, vt peio-
rẽ mihi reditũ quàm exitum optares?[c] Cũ autẽ rex Ponti Mithrida
tes aliquando iuſsiſſet omnes in Aſia Romanos (quos ab alijs toga
diſcernebat)necari, Rutiliũ inter multos veſtem mutaſſe, eoq; mo
do mortẽ effugiſſe, M. Cicero teſtis eſt.[d] Hunc quoq; inter orato-
res M.Cicero teſtatur,non infimũ locũ tenuiſſe.quãuis triſte quod
dam & ſeuerum dicendi genus habuerit,cuius ideo orationes, ieiu
nas,& horridas, fuiſſe aiunt:eo tamen gratiores,quòd magnũ mu-
12 nus de iure reſpondendi,Rutilius ſuſtineret. † Multa præclara in-
quit idẽ author,de iure doctus vir,& Græcis literis eruditus, Panę-
tij auditor propè perfectus in Stoicis.[e] Tãtã autẽ Panætio pręcepto
ri ſuo reuerẽtiã,& authoritatẽ tribuiſſe ferũt,vt dicere ſoleret.Quẽ
admodũ nemo pictor inuẽtus eſſet qui eã Veneris partẽ abſolueret
quã Appelles reliquiſſet inchoatã: ſic quæ Panætius intermiſiſſet,
propter eorũ quæ iam feciſſet præſtãtiam, neminem proſecuturũ.
m *Romæ conſul*) P.Rutilius Ruffus,conſul fuit,cum C.Manlio Ma
ximo,anno cõditæ vrbis Dcxlix.& ab exterminatis regibus ccccv.
13 à quo tum conſule, † lex pugnandi,& tractandorum armorum me

r

Rutilius.

Amicorum cõmodis quan do ſeruiendũ.

Iniquũ de Rutilio iudiciũ.

Homeri patria.

Panætij laus.

Pugnandi ars quando tradita.

o Plutar.in Numa. Alex.Neapo. latẽ li.ij. Gen a. die.c. 8.
p §. deinde ex his. §.hac l.
q l.iij.§.ligna.ff.de pen.lega.
r Valer.Maxi.lib. 6.c.iiij.
ſ Plut. in Pericle.
t Plut.in libello qui inſcribitur uſq; ad arã ſum amicus.
u Gell.lib j.c.iij.
x Cice.lib.j.de ora.
y Liuius lib.70.
z Seneca lib.iij.epiſtola.
a Valer.libr.ij.c.j.
b Seneca lib. 6. de beneficijs.
c Cicer. pro Rab. Poſthu.
d Cice.li.j.de orat. Senec.ubi ſuprà.
e Cice.de clar. ora.

ditatio militibus tradita est, nulliúsq; ante se Imperatoris exemplũ sequutus, accersitis ex ludo C. Aurelij Scauri, insignioribus gladiatoribus, artẽ vitandi, inferẽdiq; ictus, legionibus tradẽdã curauit.[f]

f Valer. Max. libr. ij. c. j. Cice. de cla. orato.

n *Asia proconsul*) Liuius tamen, quantum ex ipsius epitomis colligere licet, non scribit Rutilium Procõsulem fuisse: sed C. Marij pro consulis legatum. P. Rutilius, inquit, vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis, à publicanorum iniurijs Asiam defenderat: inuisus equestri ordini, penes quẽ iudicia erant, repetundarũ damnatus, in exilium missus est.[g] Sed cùm in Rutilij nomen incide rimus ingratus meritò viderer, si Bernardinũ Rutilium, & diligẽtẽ & disertum, ætatis nostræ Iurisconsultum silentio prorsus præteri rem, qui cùm veterũ Iurisconsultorum vitas, accuratè cõscripserit, nostrũ hac in parte laborẽ, eũ plurimũ iuuisse nunquã dissimulabo.

Rutilius an proconsul.

g Liuius lib. 70.

Bernardinus Rutilius.

o *Paulus Virginius*) † Ego quis hic sit Virginius non sat compertũ
14 habeo, quamquàm non ignoro duas fuisse Romæ Virginiorum familias. Alteram plebeiam, quam pio parricidio L. Virginius filię interfector, in omne æuum illustrauit. vt suo loco dictum est.[h] Alteram Patriciam antiquissimam, ex qua Opiter Virginius Tricostus cum Sp. Cassio Vicelino aut vt alij Annales habent, cum C. Posthumio Aruno consulatũ gessit, anno vrbis cclij. & à pulsis regibus viij. Sed ex vtra prognatus fuerit, hic noster Virginius, mihi quidem adhuc incertum est. Virginium porrò Rufum oratorem egregium, & quem claritudo nominis extulerat, à Nerone interfectũ, Tacitus memorat.[i] Sed de hoc qui longo post nostri seculum interuallo vixit, Pomponius intelligi non potest.

Virginiorum familia Romę duplex.

h §. & cum placuisset. s. hac l.

i Corne. Tacit. li. 5.

p. *Q. Tubero*) Q. Aelium Pœtum Tuberonem significat, L. Pauli nepotem, vt Ciceronis verba demõstrant. Et quoniam inquit, Stoicorum est facta mẽtio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos nullo in oratorum numero: sed vita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulò etiam durior. quiquidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Affricani auunculi sui testimonium vacationem Augures quominus iudicijs operam darent non habere.[k] Sed vt vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus maiorum respondere non potuit. De hoc, satis multa scripsimus suprà, quæ hîc repetenda non arbitror.[l]

k Cice. in Bruto.

l §. post hos fuit T. s. hac l.

q *Ille stoicus*) † Quintum Tuberonem Pomponius per emphasim
15 quandam Stoicũ appellat, quòd stoicam disciplinã (quam M. Cicero neq; moderatam neq; mitem esse ait[m]) tam arctè religioséq; seruaret, vt seuerus nimis durus, auster, & penè inciuilis haberetur. De iectus item ob eam rem prætura.[n] Stoici porrò philosophi (de quibus alibi quoq; dicemus)[o] appellati sunt Athenis à porticu, quæ Græcè στοὰ dicitur, in qua Zeno, huius sectæ princeps & author discipulos docere, eóq; conuenire, ac differere sectatores eius solebant, aut quoniam, qui eandem porticum ante incolebant, stoici vocabantur. vt Eratosthenes scribit.[p] Fuerunt & alterius sectæ, qui Peripatetici dicebantur: à περιπατεῖν hoc est deambulando: quia inambulantes in Lyceo (schola erat Aristotelica Athenis) disputabant. Ho
17 tum princeps, dux & auspex Aristoteles fuit.[q] † Academici verò dicti sunt Platonis sectatores & discipuli à loco illo nemoroso, ab Atenis mille passibus distante, qui ab Academo constructus, inde nomen assumpsit. Horatius,[f]

Tuberonis seueritas.

m Cice. pro Mure.

n Valer. lib. 7. c. 5.

o l. ij. ff. de legib.

Stoici.

Peripatetici. Lycæum. Academici.

p Eratosthenes lib. 8. de antiq. come.

q. Cic. lib. j. Tuscu.

r Cice. lib. j. Acade. & lib. 5. de finib.

f Horat lib. ij. epis. epi sto. ij.

Adiecere bonæ, paulo plus artis Athenæ.
Scilicet vt possem, curuo dignoscere rectum:
Atq; inter Syluas Academi quærere verum.

Illic

Illic Plato natus est, eóq; ob summam viri doctrinam & morũ integritatẽ magna discipulorũ turba, Platone philosophante confluebat. Illi autẽ inquit, M. Cicero, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterũ gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti ex loci vocabulo, nomen habuerunt.[t] Quot autẽ fuerint olim philosophorum sectæ, atq; instituta, Laërtius diligẽter cõmemorat.[u]

t Cice. lib. j. acade.
u Diog. Laert. lib. j. de uitis philoso.

Philosophorum sectæ.

r *Panætij auditor*) † Fuit Q. Tubero, discipulus Panętij philosophi Rhodij, Stoicorũ grauissimi: ad eũq; Panætius præceptor quædam scripsit. sed præsertim de dolore perpetiẽdo libellũ, & epistolas quibus maximè Tuberonẽ admonebat, vt Crãtoris veteris academici libellũ de luctu ad verbũ edisceret. Huic etiã Panætio, Scipio Affricanus minor, C. Lælius, P. Rutilius (de quo nũc dictũ est) & alij præstantissimi viri operã dederũt. De officijs, luculenter scripsit (Vnde M. Cicero suos officiorum libros mutuatus fuisse videtur) & paulo post Athenis occubuit.

Panætius philosophus. 18

Tuberonis consulatus.

s *Et ipse consul*) Q. Tubero scilicet quẽ ego cõsulẽ fuisse cõperio cũ M. Iunio Pœno,[x] anno ab vrbe Dlxxxvij. & à regibus eiectis cccxlij. Licet Zasius nusquã apud authores, præterquã apud Põponiũ nostrum de huius consulatu quicquã reperiri contendat. Fuit & alius Q. Aelius Tubero, qui cum Paulo Fabio Maximo, vt & Plinius testatur, consulatum gessit,[y] anno constructæ vrbis Dccxliij.

x Plin. lib. 33. c. 11.
y Plin. lib. 8. c. 16.

t *Sextus Pompeius*) Hic est ille Sextus Pompeius, quẽ M. Cicero præstantissimo claruisse ingenio dicit. Idq; ad summã iuris ciuilis, perfectãq; Geometriæ, ac rerũ Stoicarũ sciẽtiã cõtulisse.[z] fratrẽ habuit Cn. Põpeiũ Strabonẽ, magni illius Pompeij patrem, de Sexto Pompeio viri Prætorij patre, Hispaniæ citerioris principe, verba facit Plinius referens, eum cũ horreis suis ventilandis præsideret, dolore podagræ miserè diuexatum, sese super genua in triticum demersisse, leuatũq; siccatis pedibus mirabili modo hoc postea remedio vsum.[a] Sed de illo Pomponium hîc loqui asseuerare non ausim.

z Cice. in Bruto.
a Plin. lib. 22. c. 25.

Podagræ mira curatio.

u *Cn. Pompeij*) † Sunt qui Cn. Pompeiũ Strabonẽ (cuius iã meminimus) hîc intelligant, qui à Numantinis victus, tã fœdã cũ illis pacẽ fecit. Ego verò magnũ illũ Cn. Pompeiũ intelligo, qui in Africã à L. Sylla missus cũ Iarbã regẽ cœpisset, de eoq; ante legitimã ætatẽ triumphasset, magnus ab exercitu Syllæ salutatus est. quiq; Sertoriũ in Hispania profligauit. bellũ Piraticũ tribus mensibus confecit. de Mitridate triumphauit. Iberos, Albanos, Iudæos debellauit. Qui deniq; (vt nunquã sibi perpetuò fortuna constat) à C. Cæsare superatus est, & in Aegiptum fugatus. vbi regis proditione, ab eius præfecto Achilla obtruncatus fuit. Quæ omnia, apud plutarchum Pompeij vitam, bellissimè describentem extensiùs legere est.[b]

b Plutar. in Pompeio.

Pompeius magnus.

§. FVIT ET EODEM TEMPORE.

Antipater.

Fuit & eodem tẽpore Cęlius Antipater:[a] qui historias conscripsit:[b] sed plus eloquẽtiæ quàm sciẽtię, operã dedit. Etiam Licinius Crassus,[c] frater Publij Mutij:[d] qui Mutianus dictus[e] est. hunc[f] Cicero[g] ait, Iurisconsultorum disertissimum.[h]

a *Antipater*) † L. Cęlius Antipater, inquit M. Cicero, vt tẽporibus illis lucuLẽtus iuris valdè perit⁹ fuit: multorum etiam, vt L. Crassi magister.[a]

b *Cõscripsit*) Stylo qui dẽ rudi, agresti & vt M. Cicero dixit, sine nitore ac palæstra.[b] Quẽ tamẽ Adrianus

a Cice. in Bruto.
b Cice. li. ij. de ora.

Imperator, vetusti generis dicendi studiosus Crispo Salustio p̃ferebat.[c] Equidē Antonius apud Ciceronem testatur, Cæliū Antipatrē virū optimū, historiæ maiorē sonū vocis addidisse. Nā ante eū nō fuerāt exornationes, veteribus satis visum, si rem

c Spartia. in Adri.

SVMMAE.

1 *Antipater.*
2 *Febris anniuersaria.*
3 *Licinius Crassus.*
4 *Diues quis.*
5 *Subditi qualis obedientia.*
6 *Crassi mors accersita.*
7 *Ciceronis uita.*
8 *Heluij.*
9 *Pater Patriæ.*
10 *Terentia Ciceronis uxor.*
11 *Budæi animaduersio.*

gestam simpliciter narrarent.[d] Fuit & Antipater quidā Sidonius
2 poëta: qui versus ex tempore expeditè faciebat. † Et de quo maximus refert, die suo natali, quotannis ęgrotasse, eoq; morbi circuitu ad vltimam ætatem cùm peruenisset, illum perijsse.[e]

d Cice. li. ij. de ora.
e Val. Max. li. j. c. 8.
f Cice. de clar. ora. & lib. j. de orato.

Febris anniuersaria.

c *Licinius Crassus*) † Sic nos ex Cicerone hunc locum restituimus.[f]
3 cùm antea, Lucius Crassus, mendosè legeretur. Agit quippè Pomponius hîc, de P. Licinio Crasso Mutiano (nā quadrinomius fuit) quē varijs, & præcipuis bonis ornatū fuisse traditur. sed quinq; præsertim, quòd ditissimus, quòd eloquētissimus, quòd nobilissimus, q; Iurisconsultissimus, & quòd Pōtifex Max.[g] De quo sic Liuius. Bello quoq; bonus habitus. ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, cōgestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idē ac diues erat, forma viribúsq; corporis excellebat, facūdissimus habebatur, seu causa orāda, seu in senatu & ad populū suadēdi, ac dissuadēdi locus esset, Iuris Pōtificij peritissimus. su per hæc bellicæ quoq; laudis consulatus compotem fecerat.[h] Is aūt cùm naturalem ortū è Crassorum familia duxisset: per adoptionē transijt in familiam Mutiorum. vnde Mutianus dictus. Omnes verò Crassos, Liciniorū quoq; nomine vocatos satis constat. atq; illud ex opulentia diuitum agnomen eis accessisse. ingentes enim sem-
4 per opes possedit ea familia. † Primúmq; M. Crasso additū est diuitis cognomētū, à quo Diues esse negabatur, qui legionē annuo red ditu tueri non posset, Tanta aūt fuit M. Crassi opulentia, vt quēad modum apud Græcos, Cræsi Lydorū regis, ita apud Romanos cumulatissimæ Crassi opes in prouerbiū abierint. *Crasso ditior.* Porrò sunt qui putant hunc P. Liciniū Crassum, quo de hîc agimus, eū fuisse, qui egregius orator habitus est, & ex P. Scæuola fratre, domi iuris scientiam cognouit. Quique Quæstor primùm creatus est: dein de Aedilis factus: ac demum cum L. Valerio Flacco consulatum gessit. anno conditæ vrbis DCXXIIJ. & exactorum regum CCCLXXIX. & ita anno tantùm intermedio, post P. aut vt alij legunt, C. Mutiū Scæuolam, dein consul iterùm creatus anno vrbis DCLVIJ cum Cn. Cornelio Lentulo Clodiano.[i] Sed cū de illo P. Licinio Crasso tractemus hoc loco, qui tot naturæ fortunęque bonis exornatus fuit: cum ex Annalibus anteriorem fuisse constat, consulatúmque administrasse cum P. Cornelio Scipione, anno quartodecimo Punici belli, & ab vrbe DXLIX.[k] De quo memorabile illud fertur cùm prouinciam Asiam obtineret, & ad oppugnandam Leucas ciuitatem firma ac procera trabe ei opus esset, qua arietem faceret,
5 & quateret eius oppidi muros: † ad magistrum architectonicum Atheniensium scripsisse, vt ex duobus malis, quos Athenis vidisset, maiorē quā celerrimè mitteret. magister verò intelligens, in quā rē malum desideraret, minorem velut magis idoneum, & cōmodiorē struendo

g Gell. lib. j. c. 13.
h Liuius lib. 40. in prin.
i Plin. lib. 30. c. j.
k Liuius lib. 38. & 40. in prin.

Licinius Crassus.
Maxima in vno homine bona.
Mutij nomē.
Diues quis.
Crasso ditior prouerbium.
Subditus religiosè mandatum superioris seruet.

struendo arieti, ac portatu faciliorem misit. Sed Crassus nihil aliter subdito faciundũ esse ratus, quàm ei à superiore præceptũ est, etiã si eo facto, videri posit res vtiliùs cessura, obsequiũq; debitum non consilium præstãdum vocari magistrum ἀρχιτέκτονα iussit. spretis q; rationibus quas proferebat, vestimenta detrahi imperauit, ac virgis multum cecidit.[l] Equidem Modestinus noster, cum qui in bello rem à duce prohibitam fecit, aut mãdata non seruauit, capite puniendum scribit, licet res bene cesserit.[m] Deuicit quoq; hic Licinius Crassus Q. Fuluium Flaccũ & T. Manlium Torquatũ senes honoratos, & duabus consulatibus insignes, in petitione põtificatus maximi. ante quẽ inquit Liuius, intra centum annos & viginti, nemo præter P. Corneliũ Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset.[n] De quo præterea idem author refert fuisse eum censorem creatũ cũ ante nec cõsul nec prætor fuisset anno vrbis Dxlv. Q. Fabio max. verrucoso, & Q. Fuluio Flacco Coss. Sed nec illud prætereũdũ de P. Licinio Crasso, q cũ ferretur ad populũ quis ad debellãdũ Aristonicũ regis Humenis filiũ (qui Asiã ab Attalo rege populo romano relictã occupauerat) mitteretur Flacco collegæ, eidemq; Flamini Martiali & eandẽ ꝓuinciã cupidẽ ambiẽti multã indixit, si à sacris discessisset. Ipseq; tũ põtifex maximus cum imperio & instructissimo exercitu contra Aristonicũ missus est, quod nunquã antea factũ erat: vt pontifex maximus videlicet extra Italiã proficisceretur: sed nec ei feliciter cessit. Nã ab hostibus prælio victus est: & inter Eleã & Smyrnã à militibus Aristonici interceptus, ne in hostiũ manus viuus perueniret, hoc modo rationẽ

6 mortis accersiuit. † Nã virga, qua ad regendũ equum vtebatur, Barbarũ quendã occæcauit. Ille dolore accensus, Crassum obtruncat, & caput occisi Aristonico offert. Corpus Smirnæ sepultũ.[r] Sed nõ multò post Perpenna Crassi successor, capto Aristonico, & Romæ in carcere strangulato, tantã iniuriã vltus est.[q] anno Dcxxiiij. conditæ vrbis. Cæterũ collatis annalibus, alius fuit hic Licinius Crassus: nempè is cuius primum meminimus. qui cum L. Valerio Flacco consul fuit, anno ab vrba Dcxxiij.

Crassi mors.

d *Publij Mutij*) De quo supra plena manu diximus.[r]

e *Mutianus dictus*) Clarissima Crassorum familia, quæ etiam Liciniorum nomen sibi vendicauit, P. Crassus natus est, qui deinde vt iam dixi, adoptione in Mutiorũ familiã translatus fuit, vnde P. Licinius Crassus Mutianus dici cæpit.

f *Hunc*) P. Crassum scilicet, nam de hoc agit Põponius. tametsi Budæus noster arguta magis, quàm vera interpretatione, id ipsum ad Q. Mutium, P. Mutij filium referat.

g *Cicero*) † Postulat hic locus, vt de M. Tullio Cicerone, quædam

7 inter Iureconsultos dicamus. nam & ipsum iuris, legũmq; peritissimum fuisse, cũ ex vniuersis eius lucubrationibus, tũ vel maximè ex libris illis de legibus, & eo libello, qui inscribitur de iure ciuili in artẽ redigendo,[s] intelligere licet. Eius stirpem ab Actio Tullio Volscorum rege duxisse originem, cæterũ progressu tẽporis euiluisse, Plutarchus scribit:[t] aut vt alij malunt, à Tullo Hostilio, tertio Romanorum rege: nanq; Cicero ipse Seruium Tullium gentilem suũ nuncupat. Fuit enim inquit, de Pherecide Syro loquẽs, meo regnãte gentili.[u] sed vtrumq; facile est refellere, ex ipsius Ciceronis verbis, qui deridens humiliores homines, sese in alienum eiusdem nominis genus infundẽtes, ait. Vt si ego, me à M. Tullio esse dicerem: qui patricius cum Seruio Sulpitio consul anno x. post exactos reges fuit.[x] neq; de maioribus eius vsquam legimus, eos in republica ho

Ciceronis vita

l Gel. lib. j. c. 13.

m l. iij. §. in bello. ff de re militar.

n Liuius lib. 25.

o Liuius lib. 27.

p Liuius lib. 59. Iustinus lib. 36.

q Valer. Maxi. lib. iij. c. iiij. Liui. & Iusti. ubi supra.

r §. post hos fuerunt. §. hac l.

s Gel. lib. j. c. 22.

t Plutar. in Cicero.

u Cice. lib. j. Tuscu.

x Cice. de clar. orat.

notes assecutos. Et fuit pater in taberna fullonaria educatus, matrē
8 tamen diuitem & splendidam fuisse aiunt. ab † Heluijsq; (populus est Galliæ Narbonensis, qui nunc Albigensis vocatur) traxisse originem. Tulliorum autem familiam constat à legumine cognomen tum accepisse, vt Fabiorum, Pisonum, Lentulorum: [y] vel à verruca vt nonnullis magis placet, quæ in ore vt cicercula extitit. Itaq; natus est M. Cicero tertio nonas Ianuarias, anno ab vrbe Drxlix. Q. Seruilio Cœpione & C. Attilio Serrano Coss. [z] Præceptores habuit in discendo, Apollonium Molonem, in Dialectica Diodorum stoicum, in philosophia Philonem Academicum, & in iure ciuili Scæuolam. [a] Primam causam publicā egit pro Sexto Roscio Amerino parricidij postulato, natus annos tres & viginti, vt Cornelius nepos tradit, qui Ciceronis amicus fuit & perfamiliaris, aut vt alij malunt xxvj, vel si Pœdiano & Gellio credimus xxvij. [b] Quæ causa tantum habuit commendationis, inquit de seipse Cicero, vt non vlla esset, quæ nō nostro digna patrocinio videretur, [c] & alibi. Maximè & gloria capitur, ait defensionibus, & gratia pariter. eoq; maior, si quando accidit, vt ei subueniatur, qui petentis alicuius opipus circumueniri, vrgeriq; videatur: vt nos sæpè alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes, pro Sexto Roscio Amerino fecimus. [d] Acta verò hac causa metuens Syllam, quam offenderat: simulatā valetudine in Græciam & in Asiam abijt. vbi se præceptoribus dicendi reformandum, ac veluti requoquendum dedit. [e] Tūc autem ferunt Posidonium cùm eum Athenis declamantem audisset protinus exclamasse: ad Latinos per Ciceronem, dicēdi gloriā, quæ sola Græcis relicta erat, transferri. Ciceroni reuerso, Quæstura Sicilieusis demandata est. Præturam dein gessit, in qua collegam habuit Gallum Aquilium [f] ac demùm consul creatus, coniurationē Catilinæ repræssit. Lentulum Cethegum & reliquos nefariæ conspirationis socios, in carcere necari iussit. Vnde & in exiliū postea actus factione P. Clodij Tribuni plebis, qui legem tulerat, vt aqua & igni interdiceretur, ei qui indemnatum ciuem Romanum interemisset: decimo tamen exilij sui mēse, aut vt Appiano placet, xvj. [g] post expulsionem à populo, & vniuersali omnium consensu, suadētibus præsertim Pompeio, & Lentulo consule, ac T. Annio Milone Tribuno plebis reuocatus, Cicero redijt, cui tanta singulorum lætitia occursum est, vt quasi auulsa suis sedibus Roma omnis ætas omnisq; ordo obuiam ei processerit: ac ideo se ipse dixerit Romam Italiæ humeris reportasse. Domus eius quàm infestè, & ignominiosè à Clodio diruta fuerat, tàm speciosè decreto senatus est restituta. In Augurum dein collegium cooptatus fuit in Crassi locum, qui in Parthis perierat. ac postea Proconsul in Ciliciam profectus, Ario-
9 batzanem regem, populi Romani amicum seruauit. † Hic omniū primus à Catone Vticensi parens patriæ appellatus ob conseruatā in Catilinaria coniuratione patriam. [h] Vnde Satyricus. [i]

Sed Roma parentem

Roma patrem patriæ, Ciceronem libera dixit.

Et Plinius, Salue primus inquit, omnium parens patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguæq; laureā merite, & facundiæ literarum latinarum parens. [k] Quod tamen postea cognomentū, ad Imperatores adulatione magis quàm merito delatum fuit. Imperatoris quoq; nomē retulit, quòd Parthos ad Amanū profligasset. [l]
10 Terentiam † vxorem Cicero primū habuit: quam ab exilio reuersus, quòd molesta nimis esset & turbulenta repudiauit: ac virginem duxit

y Alex. Neapo. lib. j. c. 8.

z Gell. lib. 15. c. 28.

a Cice. lib. j. de nat. Deo & de clar. orato.

b Gel. lib. 15. c. 28.

c Cice. de clar. ora.

d Cice. lib. ij. offic.

e Quint. li. 12. c. 6.

f Cice. lib. iij. offic. & in Topi.

g Appianus lib. ij. bello ciui.

h Appia. lib. ij. bello ciuil.

i Iuuena. Satyr. 8.

k Plin. lib. 7. c. 30.

l Alex. Neapo. lib. j. c. ij.

Heluij.

Ciceronis præceptores.

Prima causa à Cicerone dicta.

Cicero Quæstor, Prætor, Consul.

Ciceronis exilium.

Cicero Augur.

Cicero parēs patriæ.

Terentia Ciceronis vxor.

duxit. Mirantibúsq; amicis, quòd ætatis teneræ puellã senex duxisset, eum respõdisse ferunt, *Cras mulier erit.* Exorto ciuili bello, cũ ad Pompeij partes declinare videretur, literis hortatus est eũ Cæsar, vt neutri parti ceu vir bonus, & quietus, adhæreret. Cęsare verò rerum potito ad studia & ocium sese contulit. Et illo in curia multis vulneribus trucidato, cùm Octauius, Antonius, & Lepidus Triũuiri, rempublicam administrarent, Antonij opera, qui cum Cicerone grauissimas exercebat inimicitias iussus est interfici à Popilio lena: quem tamen ipse M. Cicero capitis reum defenderat. Iugulatur itaq; apud villã suã Formianã, anno ætatis suæ lxiij. eiúsq; caput cũ manu dextra in Rostris positum est. [m] M. Ciceronẽ filiũ reliquit: qui in adolescentia preclarum virtutis & doctrinæ speciem ostendebat. At postea dissolutior factus, omnem ei memoriam subduxit ebrietas: degenerauitq; ita à seipso, vt nihil ex paterno ingenio conseruarit. Tulliolã item filiã quã habuit propter suauitatẽ vel animi vel ingenij & motũ ipsius tantoperè amauit, vt & animulã & corculũ & animæ suę dimidiũ sæpenumerò appellarit, & eã illi Salustius, velut matris pellicẽ obijceret. Ea Dolobellæ primũ nupsit, ac demũ Pisoni Crassipedi, sub quo pariẽs perijt, cuius intellecta morte, Cicero à dolore oppressus est. exciditq; tum illi sapientia, maximóq; mœrore confusus, ad Seruiũ Sulpitiũ scribens, opprimor inquit, & vix resisto dolori. Cũq; vulgaribus præceptis non cõsolaretur, libellum consolationis de obitu filiæ nominatim edidit. in quo nosmet ipsos ait, quantum potuimus consolati sumus. [n]

m Liuius lib. 120.

Cicero dolori succumbit.

n Cice. lib. j. Tuscu.

h *Disertißimum*) Verba M. Ciceronis quod ad hanc rem pertinet, sic habent. Noli inquam Brute existimare his duobus (loquitur aũt de Crasso, & Scæuola) quicquã fuisse in nostra ciuitate præstãtiùs. nam consultorũ alterũ disertissimum: disertorũ alterũ consultissimũ fuisse. Sic in reliquis rebus, ita dissimiles erãt, inter sese statuere, vt tamen non posses, vtr iuste malles similiorẽ. Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorũ elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiã seueritatis satis. Scæuolæ multa in seueritate, non deerat tamen comitas. [o] † Cicero igitur, inquit magnus ille Budæus, non Publiũ mutiũ, Iurisconsultorum disertissimum, dixit (quod & uos admittimus) non item Crassum, qui eodem Cicerone authore disertorum consultissimus fuit, non disertissimus cõsultorũ: ergo necesse est Q. Mutiũ Publij Mutij filiũ intelligi, cuius sequenti litera mentio fit: & ita Pomponium hic (subijcit Budæus) hallucinatum. Quod ego non facilè dederim: sed magis puto mendum hîc librariorum subesse: qui vocum, & sermonis affinitate decepti, hæc verba, *Iurisconsultorum disertißimum* pro *Disertorum consultißimum*, nobis obtruserunt. quippè multo verisimilius est librarios quàm Pomponiũ hallucinatos, quamuis probè potuerit Põponius hunc Crassum Iurisconsultorum disertissimum dicere: cùm à Sempronio Asellione, & alijs Romanæ historiæ scriptoribus, inter quinq; rerum bonarum maxima, quæ paulo ante memoraui, duo illa fuerint, quod Iurisconsultissimus, & eloquentissimus esset. [p]

12 Budæi animaduersio.

o Cice. de cla. ora.

p Liuius in princ. lib. 40. Gel. lib. j. c. 13.

§. POST HOS QVINTVS.

Scæuolæ probitas.

Post hos Quintus Mutius[a] Publij filius,[b] Pontifex maximus,[c] ius ciuile primus constituit:[d] generatim[e] in libros decem & octo redigendo. Mutij

a 1 *Quintus Mutius*) Q. Mutius † Scęuola Publij Mutij (de quo suprà) filius, [a] vir fuit summæ virtutis, & eximiæ probitatis, iuris ciuilis peritissi-

a Cice. li. ij. de legi.

auditores complures fuerunt: precipuæ authoritatis Gallus Aquilius,[f] Balbus Lucilius,[g] Sext[9] Papyrius,[h] T.Iuuẽtius.[i] ex quibus Gallũ maximæ authoritatis apud populũ fuisse Seruius dicit. Omnes enim hi à Seruio Sulpitio[k] nominantur: alioquin per se[l] eorũ scripta non talia extant, vt ea omnes appetãt. Deniq; necuersantur omninò scripta eorum inter manus hominum, sed Seruius libros suos compleuit, ex cuius scriptura,[m] ipsorũ quoque memoria habetur.[r]

SVMMAE.

1 *Scæuola miræ probitatis.*
2 *Bonæfidei iudicium.*
3 *Testimonium unius.*
4 *Scæuolæ mors.*
5 *Scæuolæ duo.*
6 *Mutia secta.*
7 *Pontifex bonus qui.*
8 *Constituere.*
9 *Generatim.*
10 *Galli Aquilij laus.*
11 *Iurare morbum.*
12 *Regnum iudiciale.*
13 *Aquilij cur sic dicti.*
14 *Balbus.*
15 *Sextus Papyrius.*
16 *Iuuentius.*
17 *Heautontimorumenon.*
18 *Scriptura Scripturarius.*
19 *Discipuli officium.*

mus, ingenióq; prestãtissimus. vsq; adeo seuerus tamẽ, vt à iure æquóq;, & bono nullius causa dimoueri vnquã potuerit. Inter oratores tenuit etiã nõ infimũ locũ, vt eũ nõ immeritò, collega eius L. Crassus, Iurisconsultorũ eloquẽtissimũ, & eloquẽtiũ iurisperitissimũ, dixerit.[b] Neq; enim peracutus dũtaxat fuit ad excogitandũ quod in iure æquóq; ac bono verũ esset aut nõ esset verũ etiã verbis ad rẽ summa cũ breuitate explicandã mirabiliter accõmodatis vtebatur. Inter memorabilia summæ probitatis, & moderatiõis exẽpla in hoc Q. Scæuola præteriri nolumus,

b Cice. in Bruto.

2 quòd † cũ fundũ emptũ sibi venditor indicasset, pluris fundum æstimãs, quã emptus esset, addidisset centũ milia: tantã nãq; vim inesse dicebat arbitrijs in quibus ageretur ex fide bona, vt nec transuersum quidẽ vnguẽ à viri boni officio discedendũ putaret. Bonæfidei iudicium.

3 † Testis præterea productus, cũ contra reum delatum respondisset, discedẽs adiecit, ita sibi credi oportere, si & alij confirmassent. quoniam vnius testimonio, non esset credẽdum. Testimoniũ vnius. Hunc se M. Cicero præceptorem post Scæuolæ Auguris mortem habuisse fatetur,[c] ab eóque multa didicisse, quorùm præcipuè meminit, cùm de ijs agit, qui defuncti sacris alligantur.[d] Eundẽq;

4 Syllæ partes sequutũ constat. Cũq; Mariani vrbem inuasissent, † à minore Mario in senatu occisum Appianus testatur.[e] Alij verò cũ ad arã Vestæ confugisse tradunt, ibiq; Væstales aras amplexantẽ, aut, vt Liuius mauult, in vestibulo ædis Vestę, Marij filij iussu trucidatum, corpúsq; (sic enim Marius instituerat vt inimicorum suorũ corpora humarentur) inde in Tyberim proiectum. Scæuolę mors.

c Cice. lib. de amicitia in prin.
d Cice. li. ij. de legi.
e Appianus lib. 1. bello ciuil.

b *Publij filius*) Fuerunt duo Scæuolæ, Publius Mutius pater, & Q. Mutius Publij filius. Pontifices ambo inquit M. Cicero, & ijdem iuris peritissimi,[f] Q. Mutium Scæuolam pontificem maximum, Publij Mu Scæuolę duo.

f Cice. lib. ij. de leg.

blij Mutij filium fuiſſe, M. Cicero, in hæc verba ſcriptum reliquit. Quorum verò Patres, aut maiores, aliqua gloria præſtiterunt: eorũ pleriq; in hoc genere laudis ſtudent excellere. Vt Q. Mutius Plublij filius, in iure ciuili. g Cice. lib. j. offic.

Q. Mutius Scæuola.

c *Pontifex maximus*) Fuit Q. Mutius Scæuola, primùm Aedilis Curulis in quo magiſtratu pugnã plurium ſimul leonũ quod antea factũ non erat, in ſpectaculis edidit.[h] Deinde geſsit conſulatum cum P. Licinio Craſſo anno vrbis Dclix. & regum exactorum ccccxv. ideo L. Craſſus, apud Ciceronem, æqualem, & collegam ſuum vocat, miris laudibus efferens.[i] Demũ Aſiæ proconſulatum obtinuit, quem tam ſanctè prudentérq; adminiſtrauit, vt dies feſtus à Græcis 6 cõſtitutus ſit, † quem Mutia dixerunt[k] (vt à Syracuſis Marcelleorum, qui Marcelli gratia colebatur) & Senatus deinceps ſoleret iuris in eam prouinciam magiſtratibus pro exemplo, atq; forma officij, Scæuolam decreto ſuo præponere.[l] Tandẽ Pontifex maximus 7 creatus eſt: de quo magiſtratu dicere ei mos erat, † Põtificem nemi nem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile probè nouiſſet.[m] Et cõſultus aliquãdo, quid agi feriarum tempore liceret? ſapienter reſpõdit, quòd prætermiſſum noceret, ſubijciens ab eo religionẽ minimè pollui, qui ædes à ruina vendicat.

Mutia feſta.

Pontifex bonus quis.

h Plin. lib. 8. c. 16.
i Cice. lib. j. de ora.
x Valer. max. lib. 8. c. 16. Alex. Neap. lib. iiij. c. 20.
l Aſcon. Pædi. act. iij. in Verrem.
m Cice. li. ij. de leg:

d *Primus conſtituit*) Quod conuulſum erat confuſum, & diſsipatũ, in ordinem redigendo: vt mox declarat. Nam ante Q. Scæuolã plerique; ius ciuile tradiderunt: ſed præſertim P. Mutius pater eius Brutus, & Manilius: quos paulo ante Pomponius noſter Ius ciuile fun- 8 daſſe dixit.[n] Quo intelligimus, † Conſtituere verbum, grauiorem quondam rei iam inductæ tractationẽ ſignificare.[o] Placuit Cecinnæ inquit M. Cicero de amicorũ ſententia conſtituere, quo die, in rem præſentem veniretur.[p] Quod ſcitu nec iniucundum, nec infructuoſum alibi oſtendi. 9

Conſtituere.

n §. poſt hos fuerunt. §. hac l.
o l. iij. C. de confir. tuto.
p Cice. pro Cecin.
q l. j. §. in operis. ff. de no. ope. nũ.

Generatim.

e *Generatim*) Hoc eſt per certa, & ordine diſtributa genera. Orator inquit M. Cicero percurret omnes locos, vtetur aptis generatim.[r] Et alibi, Nulli fuerũt, qui illa artificioſè digeſta generatim cõponerent.[ſ] Alio item in loco, Igitur ait, exponã generatim argumenta eorum: quoniã etiã ipſi illa ſolent nõ cõfuſè loqui.[t] Vergilius quoq;[u]

Quare agite & proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ.

r Cice. in orato.
ſ Cice. li. j. de ora.
t Cice. li. iiij. Acad.
u Vergi. lib. ij. Georgicor.

Quod itaq; cõfuſè, præpoſterè, nulláq; docendi ratione adhibita ab anterioribus in iure ciuili traditũ erat, Q. Mutius Scæuola arte tractare cæpit, totum ius in certa genera digerendo. quæ profectò neceſſum eſt ijs eſſe propoſita, qui in Iuriſprudentia noſtra fœliciter verſari volũt. In hoc autem peccaſſe videtur Scæuola, quòd diſtributis generibus, partes generũ & ſpecies, non exprẽſsit. quod ad artis perfectionẽ deſideratur, id verò diligenter poſtea præſtitit, Seruius Sulpitius, quẽ ideo nõ Scæuolæ modò, ſed omnibus etiã qui ex omni ætate ſciẽtiã iuris ſunt pfeſsi, M. Cicero meritiſsimò anteponit.[x]

Iuris ciuilis ars.

Gallus Aquilius.

f *Gallus Aquilius*) † Hic Gallus Aquilius, eques romanus, ius ciuile, 10 vt ait Pomponius, à Q. Mutio Scæuola didiſcit, in quo ſtudij genere magnoperè excelluit, cũ quo probitatẽ ita coniunxerat, vt natura, non diſciplina, conſultus eſſe videretur,[y] tam peritus autẽ & prudẽs, vt ex iure ciuili, non ſcientiam modo, ſed etiã innatã ei bonitatẽ appareret. neq; enim iuris ciuilis rationẽ vnquã ab æquitate ſeiũxit: vt meritò maximi fieret à populo Romano in litibus iudicãdis: in quo numero, veluti princeps, cæteris eminebat.[z] Vnde nolebat ambire conſulatum: quod conſul factus, iudicare non potuiſſet.

x Cice. de cla. orat. & Philip. 9.
y Cice. pro Cecin. & in Bruto.
z Valer. maxi. lib. 8. c. ij.

Ideóq; M.Cicero ad Atticum scribens, Aquilium dicit, non futurũ
11 inter competitores consulatus. [a] † Nam præterquàm quod morbũ
12 iurauit. hoc est valetudine & morbo iuratus se excusauit. † regnũ
illud suum iudiciale opposuit: regnum iudiciale appellans, quòd in
iudicijs ita emineret Aquilius, vt in eo regnare videretur. Eius ple-
raq; extant in pandectis responsa: quibus tantummodò, Politianus
nostra dixit irrigari digesta. Omniũ celeberrimũ illud est, quod Ser
bidius Scæuola descripsit. quo formulã de posthumis alienis insti-
tuẽdis induxit. [b] primus præterea iudicium illud de dolo malo pro
tulit. Euerriculum inquit M.Cicero, omniũ maliciarum. [c] Fuit au-
tẽ collega Ciceronis in prætura. Cúmq; Cicero de repetundis pe-
cunijs quæreret, ille de ambitu quæstionem exercuit. [d] Vixerũtq;
simul ambo familiariter. [e] Habuit Romæ domum Aquilius in col
le viminali magnificam, & omnium consensu, vt Plinius ait, ea æta
te pulcherrimã. [f] In iure ciuili Seruium Sulpitium instruxit. à quo
13 valdè fuit illustratus. † De cognomento verò Aquilij satis constat
à colore subnigro, Aquilios Romę appellatos: vtà colore ruffo, Bur
rhos & ruffos: & à naso Nasones, à fronte Frontones, à capite Capi
tones, & à labiorum magnitudine Labeones. [g]

g *Balbus Lucilius*) † Fuit quoq; Lucilius Balbus Iureconsultus impẽ
14 sè doctus, & Aquilij Ciceronisq; coętaneus, ac Serui Sulpitij prę-
ceptor: ad agendum tamen & respondendum tardiusculus, de quo,
& Gallo Aquilio, sic M.Cicero. Cúmq; discendi causa duobus peri-
tißimis operam dedisset (Seruium Sulpitium significat) L. Lucilio
Balbo, C. Aquilio Gallo. Galli, hominis acuti & exercitati, prõptam
& paratam in agendo, & respondendo celeritatem, subtilitate dili-
gentiáq; superauit. Balbi docti & eruditi hominis, in vtraque re cõ
sideratam tarditatem, vicit expediendis conficiendísq; rebus. sic &
habet, quod vterq; eorum habuit, & expleuit, quod vtriq; eorũ de
fuit. [h] Hunc etiam Lucilium Balbum, alibi scribit M.Cicero, Stoicę
disciplinæ tam diligentem nauasse operã, vt cũ excellentibus in eo
genere Gręcis, æquaretur. [i] Meminit item quodam in laco P.Octa
uij Balbi quo neminem ingenio prudentiorem, iure peritiorẽ, fide,
religione, officio diligẽtiorem, aut sanctiorem commemorari pos-
se dicit. [k] Verũ hunc aliũ esse à nostro, nominũ varietas demõstrat,
nisi quadrinomiũ existimes & P.Octauiũ Luciliũ Balbũ appellatũ.

h *Sextum Papirium*) † Hic quoq; Sextus Papirius fuit Q. Mutij Scæ-
15 uolæ pontif. maximi auditor, quẽ Seruius Sulpitius suis scriptis etiã
illustrauit. vt ait hîc Pomponius. nam apud alium de hoc Sexto Pa
pirio, nihil memini me legisse. Sanè de L.Papirio Fregellano, M.Ci
cero alibi verba facit. disertißimũ eum habitum ex Latio, apud ma
iores confirmans. eiúsq; orationẽ pro Fregellanis coloníisq; Latinis
habitam, in senatu extare dicit. [l] Sed cùm is Tyberij Gracchi sæcu
lo, vt idem author monet, fere vixerit: neq; temporis neq; nominis
ratio patitur, vt eundem nostrum esse putemus.

i *T. Iuuentius*) † Sic emẽdaui, cùm ante *Caius Iuuentius*, deprauatè le
16 geretur. idq; M.Ciceronis authoritate. Erat in priuatis causis ait,
Q.Lucretius Vispillo, & acutus, & Iurisperitus, prudens etiã T.An
nius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis, in eodẽ
genere causarum, multum erat T.Iuuentius: nimis ille quidem Len
tus in dicendo, & penè frigidus: sed & callidus, & in capiẽdo aduer
sario versutus. Et præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciui-
lis intelligentia. Cuius auditor P.Orbius, meus ferè æqualis, in dicẽ
do non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quã ma
gister fuit. [m] Sanè verò Plinius cuiusdam M.Iuuentij Taluæ memi
nit quem

a Cice. lib. j. episto. ad Atticum.
b l. Gallus. ff. de libe. & posth.
c Cice. lib. j. de nat. Deo. & lib. iij. officio.
d Cice. pro Cluen.
e Cicer. in Top. & lib. iij. offi.
f Plin. lib. 17. c. j.
g Alex. Neap. lib. j. c. 9.
h Cice. in Bruto.
i Cice. lib. ij. de nat. Deo.
k Cice. pro Cluen.
l Cice. de clar. orat.
m Cice. in Bruto.

Iurare morbum.
Regnum iudiciale.
Aquilij à colore nigro sic dicti.
Lucilius Balbus.
Sextus Papirius.
Iuuentius.

nit. quem refert, cùm consul sacrificaret, repentè animam efflasse.[n] Sed Heluam, nõ Taluam, M. illum Iuuentium, dictum ex historicis compertum habeo. qui cõsulatum gessit cum T. Sempronio Grac
17 cho, anno ab vrbe Dxcj. quo acta fuit † Heautontimorumenon Terentij.

Heautontimorumenon.

k *Seruio Sulpitio*) De quo mox plura dicturi sumus.[o]

l *Per se*) Nisi enim Seruius, eorum nomina in libris suis recensuisset, illorum perijsset prorsus memoria: siquidem nullos ipsi libros conscripserint, quos posteritas appetere, aut recipere voluerit.

Scripturæ fructus.

m *Scriptura*) † Equidem fructus hîc est scripturæ maximus, vt res
18 omnes præteritas, quamlibet antiquas, velut sub oculos nostros ponat. earundẽq́; in omne æuũ conseruet memoriam.[p] Vnde & olim si Nonio credimus, habebat vnaquæq́; ciuitas delectos homines, qui res omnes gestas scripturis, & commentarijs complecterentur: Scripturarios appellatos.

Scripturarij. Discipuli gratitudo.

n *Habetur*) Obserua candide lector, quàm gratũ se præbuerit Seruius Sulpitius, erga præceptores suos, quorum scripta rudia & imperfecta, cùm parum versarentur in manibus posterorum, imò nec appeterentur: ipse magna cura, ingentiq; labore perpoliuit, concinnauit, & compleuit.

n Plin. lib. 7. c. 53.

o §. sequenti.

p l. Iubemus. §. sed ne aliqua. C. de testa. c. de renuntia. in 6.

§. SERVIVS.

Seruius Sulpitius.

Seruius autem Sulpitius,[a] cùm in causis orãdis primum locum, aut certè[b] post M. Tullium,[c] obtineret;[d] traditur ad consulendum Q. Mutium de re amici sui peruenisse. cumq́; cum de iure respondẽtem parum intellexisset,[e] & iterùm Quintum interrogasset, & à Q. responsum esset, nec tamẽ percepisset, ita obiurgatum à Q. Mutio, nãq; eũ dixisse, turpe esse patricio, & nobili viro causas oranti, ius in quo versaretur ignorare.[f] ea velut cõtumelia Seruius tactus,[g] operam dedit iuri ciuili, & plurimum eos,[i] de quibus locuti sumus, audiuit, instructus[k] à Balbo Lucilio, instructus autem maximè, à Gallo Aquilio, cũ fuit Cercinnæ.[l] Itaq; libri eius complures extant Cercinnæ confecti: hic cùm in legatio-

a SVlpitius) † P. Seruius Sulpitius Rufus Lemonia (tot ei enim cognomina cõtigerũt) homo fuit fide, iustitia, pudore, tẽperãtia, grauitate, virtutibus deniq; omnibus excellẽs. de quo vix dici potest quantũ & ad dicendũ & ad omnes bonarũ artiũ disciplinas, curę adhibuerit. Cũ ab ineunte ætate, quo eloquentiæ, philosophięq; cõmodius operã daret, Rhodũ cũ M. Cicerõe, profectus est.[a] Inde vt redijt, tentare maluit primum in iure ciuili locum obtinere, quàm in eloquentia secundum, idq́ue tandem incredibili labore adeptus est. Ab eo præsertim tempore, quo Q. Mutius, eũ non sat responsum de iure intelligentem, tã grauiter obiurgauit. Operã autem iuri dedit sub Gallo Aquilio Lucilio Balbo, & Sex

a Cice. de cla. orat.

ne perijsset,[m] statuam[n] ei populus Romanus pro Rostris[o] posuit. & hodie[p] extat[p] pro rostris Augusti,[q] huius volumina cōpluria reliquit autē propè centum & octuaginta libros.[r]

*Hostiæ.

SVMMAE.

1 Seruius Sulpitius.
2 Ars iuris.
3 Pompeius consul.
4 Certè.
5 Ciceronis laus.
6 Iuris cognitio facilis.
7 Commentarij portentosi.
8 Tactus.
9 Discipulus magistro præstantior.
10 Ius desiderat preceptorem.
11 Cercinna insula.
12 Cecinna oppidum.
13 Seruij Sulpitij mors.
14 Statua erecta legatis.
15 Rostra.
16 Funebris laudatio.
17 Rostra noua & uetera.
18 Subrostrarij.
19 Ostiæ ciuitas.
20 Rostra Augusti.

b §. præcedenti.

to Papirio, clarissimis
Iureconsultis.[b] quorū
opera præstantiq; suo
ingenio & diligētia tā
dē assecutus est, vt nō
eiusdē modò ætatis,
sed eos etiam omnes,
qui antea fuissent iu-
ris professores, longè
superarit. dū præser-
tim ius ipsum, ab an-
1 terioribus confusè, &
inordinatè traditum,
2 arte † docuit, & tra-
ctauit, id ipsum in cer
ta genera distribuēdo
deinde generū partes
definiendo, distinguē
do, & per causas ac ef
fectus interpretādo.
cum M. Tullio Cice-
rōe, semper coniūctis
simè vixit. q & eius ad
Ciceronē, & Cicerō-
nis ad eū indicāt epi-
stolę.[c] Tulit tamē mo
lestè, qđ Murenā à se
reū factū, M. Cicero
defēderet. Quæsturā,
& Præturā cū Mure-
na gessit. in vtraq; prior designatus. Turbata republica, neq; Coss.
3 creatis, Interrex authore Senatu renunciatus est. † Tūq; constituē-
dæ ciuitatis, sedandiq; tumultus gratia, curauit, vt Cn. Pōpeius ma
gnus, consul solus crearetur,[d] anno vrbis conditæ Decij. & ab ex-
plosis regibus, ccccluiij. (qui tamē Metellū Scipionem socerum, in
quinque mēses, collegā delegit) & sequenti consul ipse dictus cū M.
Claudio Marcello neq; toto consulatu, prædicere destitit, quā pesti
ferum esset Reipublicæ & perniciosum futurum inter Pōpeium &
Cæsarem bellum.[e] Quod cū ingrauescere animaduertisset, in Grę
ciam se contulit, vbi & scholas habuit more Græcorum, de Pontifi
cio iure, qua ex parte, ciuili coniungeretur disputans. quo tanti ma
li solatia, ab studijs interim peteret. Postquā verò Cæsar profligato
Pompeio rerum est potitus: nō modò restitutus ab eo Sulpitius fuit,
sed Gręcię quoq; præfectus est, quā prouinciā, magna prudētia, sin
gulariq; moderatiōe administrauit. Posthumiā habuit vxorē; quē
a C. Cæsare corruptā cōstās rumor erat. Filiū quoq; Seruiū, studijs
deditissimum, moribúsq; ac virtute insignē, habuit. de quo sic ad eū
M. Cicero, Seruius quidē tuus in omnibus ingenuis artibus, imprimis
q; in hac, in qua ego me acquiescere scripsi, ita versatur vt excellat
à me verò sic diligitur, vt tibi vni cōcedā preterea nemini, mihiq; ab
eo gratia refertur, in quo ille existimat, quòd facilè appareat, qđ me
colat, & obseruet, tibi quoq; in eo se facere gratissimū.[f] Habuit itē fi
liā Sulpitius, quæ patre mortuo Q. Tuberōi Iurisconsulto nupsit diē
suum obijt, in legatione missus à Senatu, ad M. Antoniū, vti mox
enarrabimus.

c Cice. li. iiij. & 13. episto.

Ars iuris.

d Plin li. 15. c. j. Plutar. in Pompeio.

Pōpeius consul solus.

e Sueto. in Cesare.

Seruius filius.

f Cice. lib. iiij. epist.

certè

b *Certè*) † ſaltem.[g] Quo enim vno vincebamur inquit M. Cicer.
Certè. 4 de eloquentia verba faciens, à victa Græcia id aut ereptum illis eſt, aut certè, nobis communicatum.[h] & alibi. Homines optare mortē incipiant, aut certè timere deſiſtant.[i] Rurſus alio in loco. Victi ſumus igitur, aut ſi vinci dignitas nō poteſt, certè fracti, & abiecti.[k] Denique ad Tranquillum Plinius. Rogas vt dilationem petam, & pauculos dies, certè proximum excuſem: difficilè eſt, ſed experiar.[l]

g l. nam ut ait. ff. de legib.
h Cicero in Bruto.
i Cicero lib. j. Tuſcula.
k Cicero pro M. Marcello.
l Plin. lib. j. epiſto.

c *M Tullium*) † Nam huic eloquentiæ, Rhetoricæq; gloria, omniū
Ciceronis laus. 5 qui ſunt, quique fuerunt iudicio, nunc vſque ſeruatur. vnde Plinius, cui non fuit ſatis, Ciceronem appellare, lucem doctrinarū alteram:[m] ſic eum prætererea honorificentiſsimis verbis ſalutat. Salue primus omnium parens patriæ appellate: primus in toga triumphum, linguæq; laureā merite, & facundiæ, Latiarúmque literarū parens: atque vt Dictator Cæſar, hoſtis quondā tuus, de te ſcripſit, omnium triumphorū lauream adepte maiorem, quanto plus eſt, ingenij Romani terminos, in tātum promouiſſe, quàm imperij.[n] Ciceronē, apud Latinos eloquentię principatum obtinuiſſe, Quintilianus oſtendit eum tanquam optimū oratorem miris laudibus celebrans.[o] Sed de Cicerone nos affatim ſupra diximus.[p]

m Plinius libr. 17. c. 5.
n Plinius libr. 7. c. 30.
o Quintilia. lib. j.
p ſ. fuit & eodem tēpore. ſup. hac. l.

d *Obtineret*) Seruius Sulpitius, cum M. Cicerone, vti iam dixi, Rhodum profectus eſt. quo philoſophiæ, eloquentiæque, ſub Appollonio oratore, & poſsidonio philoſopho operam daret. vbi tantum profecit, vt cùm inde rediſſet, in eloquētia, & patronorum numero principi cuiuis præterquā vni Ciceroni par eſſe poſſet. Cæterum cupiens in alia arte primas, quàm in eloquentia ſecundas obtinere partes: tam ſtrenuam iuri ciuili dedit operam, vt breui in iuris ſcientia palmam alijs ereptam ipſe glorioſè retulerit.[q]

q Cicero, de clar. orator.

e *Parum intellexiſſet*) Conuertāt hûc oculos, qui ſimul atque latinè loqui nouerunt, ſe tridno Iuriſconſultos profiteri audēt. Seruius namque Sulpitius, omniū diſciplinarum cognitione inſtructus, neminíque in eloquentia, præter Ciceronem ſecūdus, Q. Mutium tamen de iure reſpondentē non intellexit. Equidem vti unquè diligenter cōiungendum eſt, ijs, qui nō infeliciter in ciuili noſtra diſci-
Iuris cognitio an facilis. 6 plina, cupiūt promoueri. † Alibi verò M. Cicero, legalem theſaurum extenuans, negat Iuriſcōſultum ſapiētem cenſeri poſſe, quòd Iuriſprudētia, neque extra Romam vſquā, neque Romæ rebus prolatis quicquam valet, nō item peritū quod in eo quod ſciunt omnes nullo modo poſsint inter ſe diſcrepare. difficilis autem res inquit, ideo non putatur, quod & perpaucis, & minimè obſcuris literis, cōtinetur. Itaque ſi mihi homini vehementer occupato ſtomachū mouẽritis, triduo, me iuriſcōſultum eſſe profitebor.[r] Sed certò mihi videtur, eo in loco, cauſæ inſeruiſſe. Cicero, quāuis nec ipſe putem, Ius noſtrum adeò difficile, quàm ab ſtolidis, & ineptis quibuſdam nūc
Cōmentarij portentoſi. 7 ſit hominibus. † Nam ſi qua eſt in iure ciuili obſcuritas, eam portētoſi Interpretum commentarij nobis iniecerunt. quos ſi ſemel eradicari contingat, ad lucis cōſpectū, nullo labore erigemur. qui tandiu in tenebris iacuimus, vt non abſimili ratione magis increpandus fortaſſe fuerit Q. Mutius Scæuola, qui rogatus confuſè nimis reſponderet, quàm Sulpitius plenum caliginis reſponſum haudquaquam intelligens. necdum enim arte cæperat, ius ciuile tractari. tametſi Q. Mutius, ieciſſe quædam fundamēta viſus eſſet. Non paucos noui ego doctos quidem eos, & diſertos, ac iuris diſcendi cupidos, qui cùm viderent noſtri ſæculi docentes, vaniſsimis neſcio quibus argutijs, inſtructos, ſophiſticiſque cauillis aſſuetos, nō in legibus interpretandis occupari, ſed de rebus friuolis, nihil commune

r Cicer. pro Murena.

cum puro sermone legũ habẽtibus, disputare. multa salute iurisprudentiæ dicta abire, eámque odisse potiùs, quàm diligere coacti sint.

f *Ignorare*) Sic & alibi M. Cicero, Quid turpius inquit, quàm legitimarum cõtrouersiarum patrocinia suscipere, cùm sit legũ & iuris ciuilis ignarus.[f] Et alio in loco. Vt enim si grãmaticum se professus quispiam barbarè loquatur, aut si absurdè canat, is qui se velit haberi musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam: sic philosophus, in ratione vitæ peccãs hoc turpior est, quod in officio, cuius magister esse vult, labitur, artémque vitæ professus, delinquit in vita.[t]

f Cicer. in orator.

t Cicer. libr. ij. Tusculã.

g *Tactus*) † Excitatus, cõmotus. Sic autem placet hunc locũ resti
8 tuere, cùm antea *tractus*, legeretur. Cætera in magnis rebus, inquit ad Atticum M. Cicero, minæ Clodij, cõtentionésque, quę mihi proponuntur, modicè me tangunt.[u] Hinc autem obserua cãdidos animos à recta via, fortè fortuna aberrãtes, honestis admonitionibus ad virtutis imitationem reuocari: sic enim Seruius syncera Q. Mutij reprehensione tactus, ad iuris scientiam traductus est.

Tactus

u Cicer. lib. ij. epistola. ad Atticũ.

Sulpitij laus.

h *Operam iuri dedit*) Et talem, támque strenuam, vt longè omniũ non eiusdem modò ætatis, quemadmodũ M. Cicero scribit, sed eorum etiã, qui fuissent in iure ciuili, optimo iure princeps haberetur.[x] Et paulo post. Sic enim Brute existimo, iuris ciuilis magnũ vsum, & apud Scæuolam, & apud multos fuisse artem, in hoc vno, quod nũquam effecisset ipsius iuris sciẽtia, nisi eam prętereà didicisset artẽ, quæ doceret, rem vnam vniuersam, tribuere in partes: latẽtem explicare definiendo: obscuram explanare interpretando: ambiguam primum videre, deinde distinguere, postremò habere regulam, qua vera & falsa iudicarentur: & quæ quibus propositis essent, quæq; nõ essent cõsequentia. hic enim attulit hanc artẽ omnium artium maximã quasi lucem ad ea quæ confusè ab alijs, aut respõdebãtur, aut agebãtur. Addit postmodum idem author. Nec verò silebitur admirabilis quædã, & incredibilis, & penè diuina eius in legibus interpretandis æquitate, explicãdis scientia, omnes, qui ex omni ætate, hac in ciuitate intelligẽtiam iuris habuerunt, si vnum in locum conferantur, cum Seruio Sulpitio non sunt comparandi. neque enim ille magis consultus iuris, quàm iustitiæ fuit.[y]

x Cicer. in Bruto.

y Cicer. ubi supra.

i *Eos*) Nempè Gallum Aquilium, Lucilium Balbum, & Sextum Papirium.

k *Instructus*) Balbo & Aquilio potissimùm Seruius Sulpitius operam dedit, & vtrumque tandem superauit. nam & quod vterque habuit, ipse quoque nactus est: & quod vtrique defuit, vt ex M. Cicerone supra docuimus, suppleuit ipse. quod & alias nõ infrequẽter eue
9 nire, † vt discipulus videlicet præstãtior sit, & eũ eruditione vincat à quo artem didicerit M. Cicero, ad Varronem scribens testatur,[z]
10 & nos quotidianis experimentis edocemur. † Hinc autem & ex plerísque huius legis locis obseruare licet neminẽ posse quamlibet disertum, eloquentem, aliarúmque disciplinarũ peritum, iuris scientiam, nullo magistro percipere. Quod & luculenter, M. Cicero ad Trebatiũ, indicat. Sin tibi quædam inquit, obscuriora videntur (de conscriptis à se Topicis Aristotelicis loquitur) cogitare debes nullã artem sine literis, sine interprete, & sine aliqua exercitatione percipi posse. non longè abieris. nũm ius ciuile vestrum, ex libris cognosci potest? qui quamquã plurimi sint, doctorem tamẽ, luménque desiderant.[a] Falluntur ergo hodie permulti, qui per se omnia se consequi posse putãt, atque adeo gloriãtur. qui sanè melius multò sibi cõsulerent, si Sulpitiũ nostrum imitarentur, quo suæ ætatis nemo prę-
ter vnum

Discipulus magistro præstantior.

z Cicer. lib. 9. epistol.

Ius ciuile sine prçceptore.

a Cicer. lib. 7.

ter vnű Ciceroné eloquentior, nemo dialecticus acutior, nemo phi
losophus sapiétior. daturus tamé operam iuri ciuili ab Aquilio Bal
bo & Sexto Papirio, doctissimis ei⁹ seculi iurisconsultis erudiri voluit.

Cercinna insula.

l *Cercinnæ*) † Cercinna, sicuti Plinius[b] & Strabo docent, insula
11 est circa Africam cum vrbe eiusdem nominis. longa xxv. M. passuű
lata dimidiű eius vbi plurimű, ac in extremo, nő plus v. M. passuű.[c]
portum illic Diodorus scribit, nő solum mercatoribus vtilem esse:
sed lőgis nauibus accomodatum.[d] In hac insula Marium delituisse
Plutarchus author est.[e] Sed nec Aquilium, nec Sulpitium illic ha
bitasse, præterquàm apud Pomponiű nostrű vsquam legi. neque sa
nè verisimile sit Gallum Aquilium (à quo Sulpitium Cercinnæ in-
structű Pomponius refert) tam procul Roma abfuisse, vt Cercinná
insulam incoleret. qui in litibus Romæ iudicádis perpetuò totus es
se cupiebat: atque ita vt cősulatum sperneret.[f] Quocirca suspicatus

Cecina oppidum, & fluuius.

12 sum aliquando *Cecinnæ* hic, nő etiam *Cercinnæ* legendum. † Est au-
tem Cecinna oppidű in Hetruria, & agro volaterrano, non procul
à Pisis à Cecina fluuio, qui muros alluit, sic appellatum.[g] In quod
fortasse otium quærens Aquilius tum secerat, cum Sulpitium in-
struxit. Qua in re liberum lectori iudicium relinquimus.

b Plin. lib. 5. c. 6.
c Strabo lib. iij. & 17. in princ.
d Diodor. lib. 6. &. iiij.
e Pluta. in Mario.
f Cicer. lib. 5. ad Atticum.
g Plinius lib. iij. & 5. Pompo. Mela. lib. ij. Raph. Volaterra. libro. 5. Geographia.

Sulpitij mors.

m *Legatione perijsset*) Confosso in senatu C. Cæsare, cum M. An-
tonius Triumuir Mutinam vrbem, & D. Brutum obsideret, sena-
tus Seruium Sulpitiű, cum L. Philippo & L. Pisone cősularibus, ad
M. Antonium mittit legatű, vt tátí viri præsentia & oratione nefa-
rius ille ciuis ab instituto reuocaretur. cuius legationis curam Sulpi-
13 tius, mala licet valetudine affectus, suscepit. † cæterum inualescen-
te morbo, ac munere needum confecto, priusquam videlicet Anto
nio, mandata senatus exponeret, mortem obijt. magno vt M. Cice-
ro scribit, Reipublicæ detrimento.[h]

h Cicer. lib. 12. epistol.

Legatis occisis honor habitus.

n *Statuam*) † Hoc in more prisci Romanorum habuerunt, vt le-
14 gatis in legatione occisis statuas honoris causa pro rostris ponerét.
quod Liuius factű memorat de C. Fulcinio, C. Iulio Tullo, Sp. Nau
tio, & L. Roscio, legatis à Fidenatibus, omni gétium iure violato ne
catis.[i] Hoc inquit Plinius, à Romano populo tribui solebat iniu-
ria cæsis, sicut & P. Iunio, & T. Coruncano, qui ab Teuca Illyriorű
regina interfecti erát.[k] Cùm itaque Seruius Sulpitius, quo narra-
uimus modo, in legatione decessisset. de decernenda ei statua in se-
natu actum fuit. quod plerique, & imprimis P. Seruilius, faciűdum
negabant, censentes legé de ijs dumtaxat loqui, qui in legatione in-
terempti fuissent: vnde minimè ad eos pertinere, qui non ferro, sed
morbo occubuissent. quibus M. Cicero fortiter cőtradixit, docens
maiores ea lege sensisse, vt idem honos æquè omnibus haberetur,
qui propter legationem publicá decederent tanquàm legatio ipsa
causa mortis fuerit. Itaq; pedestrem statuam ex ære faciundam, &
in rostris de more collocandá, funúsq;, & sepulchrű amplissimű pu
blico sumptu cődédű, grauissima oratione cőtédit, & impetrauit.[l]

i Liuius lib. iiij.
k Plin. lib. 34. c. 6.
l Cicer. Philipp. 9.

Rostra.

o *Pro rostris*) † Id est ante rostra quéadmodű superius exposui.[m]
15 Fuerunt autem Rostra in foro Romano ante curiam Hostiliá ex na
uibus Antiatű præfixa. ex quibus inquit Liuius, suggestű in foro ex
tructű adornari placuit. Rostráq;, id téplum appellatum.[n] Et Pli-
nius scribit, Rostra nauiű tribunali pręfixa, fori decus fuisse. veluti
impositá ipsi populo Romano coroná.[o] Illic magistratus ius dice
bant.[p] Leges ferebátur,[q] & cőcionaturi eo conscédebant, vnde ad
populű orationes haberét,[r] ad cohonestádum plerűque funus eo-
rum, qui præclará reipublicæ, vel domi, vel militiæ, nauarant operá
ex veteri illa lege, vt augur ot ego, *Honoratorű virorum laudes, in con-*

m §. exactis deinde. s. hac l.
n Liuius lib. 8.
o Plin. libr. 16. c. iiij.
p Cicero in Vatinium.
q Cicer. p Rabirio.
r Cic. in Pisonem.

cione memoranto: eásque ad cantus, & tibicinē prosequuntor. [f] Quæ mi
16 hi † duxisse videtur initium, a Valerio Publicola, qui Collatino
suffectus primum cōsulatum cū L. Iunio Bruto administrauit. an-
no vrbis ccxlv. is eoim Bruti collegæ defuncti corpus, lectulo decen
ter ornatū, in foro proponēs, aduocato pro rostris populo, funebri
oratione laudauit.[t] Equidem C. Cæsar, dum Quæstor esset Iuliam
amitā, vxorémque Corneliā defunctas oratione pro rostris de mo
re laudauit.[u] Et Tyberium Tacitus scribit, nō prohibuisse, quomi
nùs Iuniæ C. Cassij vxoris & M Bruti sororis laudatione pro ro-
stris cæterísque solemnibus funus cohonestaretur.[x] Plinius item se
cundus, ad Voconiū de funere Virginij Rufi scribens. huius viri ex-
equiæ inquit, magnū ornamētum principi, magnū sæculo, magnū
etiam foro, & rostris attulerūt. laudatus est a Consule Cornelio Ta
17 cito.[y] † Bina verò rostra fuisse noua, & vetera, sunt qui ex Trāquil
lo putent, dum Augustū ait bifariam laudatum, pro æde diui Iulij à
Tiberio, & pro rostris veteribus a Druso Tiberij filio.[z] neq; enim
veteribus addidisset, nisi tunc quoq; noua fuissent. Egò verò vetera
semper rostra mānsisse puto. neque alia fuisse, sed ea tātum loco mo-
ta, ob incensam P. Clodij funere Hostiliam curiā, quod perspicuè
Pœdiani verba demōstrant. Is enim Milonis orationē exponens T.
Munatius Pancus inquit, & Q. Pompeius Rufus tribuni plebis, coo
cionati sunt. plebémq; in Milonem accēderūt, q propter Clodij cor
pus curia incensa esset: nec prius destiterūt, quam flāma eius inceo
dij fugati sunt è concione. Erant enim tunc rostra, nō eo loco quo
nunc sunt, sed ad comitium propè iuncta curiæ.[a] vbi scilicet olim
victis Antiatibus, ex captiuarū nauiū rostris, supra diximus primū
constructa.[b] Ad quem locū erectæ clarissimis viris statuæ, colloca
bantur.[c] Et Iuxta rostra tres fuisse Sybillæ statuas, vnā quā Sextus
Pacunius Taurus ædilis plebis restituit, duas quas M. Messala, item
Camilli vnā, & inter antiquissimas Tullij Cœlij, L. Roscij, Sp. Nau
tij, C. Fuleuij a Fidenatibus in legatione interfectorum singulas
Plinius memorat.[d] Appianus quoque scribit, Syllæ imaginem, ex
auro equestrē ante rostra locatā fuisse, inscriptámq;, *Cornelio Syllæ
Imperatori fortunato.*[e] Itaque vt ad Sulpitiū nostrum reuertamur.
Seruio Sulpicio, qui in legatione perierat, statuā pro rostris positā
18 Pomponius refert. † Subrostrariorū porrò M. Cicero, aut certè M.
Cælius ad Ciceronē scribens. alicubi meminit eo verbo significans,
eos qui sub rostris sedebant nouarum rerum captatores.[f]

p *Hodie extat*) Hunc quoque locū emendaui, cum ante in omnibus
exemplaribus, *Hostiæ* legeretur. Vult quippè significare Pōponius
sua adhuc ætate statuam Seruij pro Rostris Augusti extitisse. adde
19 quod nusquam legimus Augustū Hostiæ rostra habuisse. † porrò
quod ad Hostiæ ciuitatē attinet, magni eam apud Veteres Roma-
norum momēti fuisse, Procopius scribit.[g] quā prolato vsque ad ma
re, Romano imperio, in ora Tiberis, in ipsóq; maris fluminísque cō
finio ab Anco Martio rege cōditam Liuius docet.[h] Vnde quod in
ostijs Tiberinis (quibus in mare mediterraneum, Oceanus influit)
extructa, sitáq; fuerit, nomen mihi videtur accepisse. ac proinde si-
ne aspiratione h, & enuncianda & pingenda. ab ea Ostiensem viam
& portam (quæ nunc sancti Pauli dicitur) Romę appellatas scimus
quod Ostiam versus ducant.

q *Pro rostris Augusti*) † Distorsit animū meū diu, multúmq; sale-
20 brosus hic locus. cui tandē me lucis nō nihil attulisse cōfido. Scien-
dum itaq; cum duce Sexto Clodio scriba Publij Clodij à Milone io
terempti corpus in curiā illatum, structis pyris cremaretur, ipsam
quoque

f Cicer. libr. ij. de legib.
t Plutar. in Publicola.
u Sueton. in Cæsare.
x Cornel. Tacit. lib. iij.
y Plinius lib. ij. epistola.
z Sueton. in Augusto.
a Ascon. Pœdia in oratio. pro Milone.
b Liuius lib. 8. Plin. lib. 16. c. iiij.
c Cicero pro Deiotaro
p Plin. lib. 34. c. 6.
e Appian. lib. j. bello ciuil.
f Cicer. libr. 8. epistola.
g Procop. lib. j. de bello Gotho.
h Liuius lib. j.

Funebres laudationes.
Rostra vetera & noua.
Statuæ pro rostris ponebantur.
Subrostrarij.
Ostiæ ciuitas.
Ostiensis via & porta.
Rostra Augusti.

quoq; curiam pluréſque finitimas circũ domus,eo igne cõflagraſſe. vnde Roſtra,quæ propè iũcta erant in aliũ locum tranſlata ſunt eo nimirũ(quãtum ego cõiectura aſſequor)vbi poſtmodũ Auguſtus forũ cum æde Martis vltoris extruxit. quãobrem forũ templúmq; illud,Roſtra Auguſti appellatum quo itidem ſtatuas in veteribus Roſtris collocatas,fuiſſe quoque tranſlatas,veriſimile eſt.

r *Libros*)In quibus duos,ad Brutum perbreues, ad edictum in ſcriptos.quam iuris partem, ille primus ſcriptò attigerat.[1] Nam mos quoq; fuit veterib⁹ libros amicitię, & honoris gr̃a alteri nũcupare.

1 §.ex his auditoribus.J.hac l.

§. AB HOC PLVRIMI.

Pręceptor ex diſcipulo commendatur.

Ab hoc[a] plurimi proceſſerunt:[b] fere tamen[c] hi cõſcripſerũt libros, Alfenus Varus,[d] Caius[e] Aulus Offilius,[f] Titus Cęſius,[g] Aufidius Tuca,[h] Aufidius Namuſa,[i] Flauius Priſcus,[k] Caius Atteius Pacunius,[l] Labeo Antiſtius,[m] Labeonis Antiſtij pater, Cn. Cinna,[n] Publius Cæcilius.[o] Ex his enim decem[p] octo libros conſcripſerũt. quorũ omnes, qui fuerũt libri,[q] digeſti[r] fuerunt ab Aufidio Namuſa, in centum quadraginta libros.

Alfenus iuriſconſultus.

SVMMAE.

1 *Preceptoris laus ex diſcipulo.*
2 *Alſenus Varus.*
3 *Purum putum.*
4 *Putare putum.*
5 *Druſus.*
6 *Offilius.*
7 *Cæſius & Cellus.*
8 *Pater inter filios necatur.*
9 *Tucca.*
10 *Vergilij Aeneidos.*
11 *Aufidius.*
12 *Pacuuius poëta.*
13 *Labeonis animus.*
14 *Labeones cur ſic dicti.*
15 *Cinna inſidiator Octauij.*
16 *Cinna ſeditioſus.*
17 *Cecilius & unde dictus.*
18 *Cæcilia ſerpens.*
19 *Digeſtorum libri.*
20 *Pandectæ.*

a A*B hoc*) Seruio Sulpitio videlicet, hoc eſt ex Seruij Sulpitij doctrina. † ſanè cõmendat plurimũ præceptorem auditorum pręſtãtia, & eruditio. 1

b *Proceſſerunt*)Sic malo, quam *profecerunt*, legere. ex Serui nanq; Sulpitij doctrina, velut ex equo Troiano plurimi ſummi viri prodierunt.quorũ hîc bonã partẽ aggerit, & recẽſet Pomponius.

c *Ferè tamen*)Ferè dicit,quia nõ omnes decem quos memorat libros, conſcripſerunt, ſed octo tãtùm ex eis, vt Põponius ſubijcit.

d *Alſenus Varus*)† P. 2 Alfenus Varus Sulpitij diſcipulus, Iuriſcõſultus fuit,ſua ætate celebris,rerúmque antiquarum,ſicuti Gellius ait, non incurioſus.[a] Cremonæ natus,ſutrinam diu exercuit. tandem tamen, vt Horatius feſtiuè teſtatur, relicta ſutrina, clauſáq; taberna Romam profectus eſt.[b]

a Gell.lib.6.c.5.

b Horat.lib.1.ſermo.Saty.iij.

Vt Alfenus
Vafer omni
Abiecto inſtrumento artis,clauſáque taberna
Sutor erat ſapiens operis.

Vbi à Seruio Sulpitio inſtructus, tanta iuris ciuilis cognitione claruit, vt cùm P. Vinitio,ad cõſulatũ ſit euectus.anno cõditę vrbis, Dcliiij.& à pulſis regibus ccccccx.poſt Chriſtũ verò natum tertio.Plures Collectaneorũ, Digeſtorúmque libros reliquit.è quibus xxiiij.

c Gell. lib. 6. c. 5.

3 Gellius citat.[c] vbi ab Alfeno,† argumentum purum putum, defini
rum refert, quod valdè purũ est. sicut nouũ nouitiũ, & propriũ pro- Purum putũ.
pritium, dicimus. Quod ipsum tamen nõ probat Gellius. Putum ar
gentum dictum existimãs, quasi exputatũ, & omnibus vitijs ex co
4 detractis, emaculatum.† Putare nãque veteres dixerũt, inutilia &
superflua resecare, & excidere quo etiã nõmodò vites & arbores pu Putum aurũ.
tari dicũtur. Quæ Festi quoque interpretatio est. Putum, inquit, an-
tiqui pro puro dicebãt. vnde Putũ aurum, putatum dici solet, id est
expurgatũ. Cùm autem Alfenus noster vita excessisset, publico fu
nere elatus fuit. Sub Alexandro quoque Seuero floruit alius Alfe-
nus Varus, & ipse vir doctissimus iurisconsultúsque celebris: quem
longo post nostrum interuallo extitisse certum est.[d]

d Lampridius in Alexandro.

e Cicero lib. iiij. de finib. & de clar. orator.

c *Caius)* † C. Drusum abs Cicerone inter Iuriscõsultos relatum,[e]
5 sunt qui à Pomponio hîc significari putãt, quod mihi nullatenùs verisi Drusus.
mile fit. cùm is de quo Põponius hîc agit, Seruij Sulpitij auditor fue
rit. ille verò Drusus Ciceronianus, Sulpitio multò antiquior. Cuius
dam tamẽ Drusi M. Cicero meminit, quem eodem ferè tempore flo
ruisse argumento est, quod ipse Cicero eum æqualem suũ dicat. Cur in

f Cicer. libr. iij. de nat. Deo.

quit, sodalis meus interfectus domi suæ Drusus, &c.[f] Sed nec inde
liquet, an is iurisconsultus fuerit, & Caij habuerit prænomẽ. Alij ali
ter atque aliter. Ego hunc locum suspectũ semper habui. tum quod
solũ istius iurecõsulti prænomen, contra veterum morẽ, annotatũ
videam, tum etiã, quod paulo infrà subijciat. Pomponius, se decem au-
ditores Sulpitij cõmemorasse. & hoc Caio cõcluso, vndecim repe-
riantur. Putauerim igitur, hoc vnum esse ex prænominibus Offilij,
de quo mox dicturi sumus. vt olim abs Pomponio, ita scriptum fue
rit *C. A. Offilius.* quãuis etsi extensa prænomina legamus, vt infra
Caius Atteius Pacuuius, non valdè repuguem, vt ita scriptum dica-
mus, *Caius Aulus Offilius.*

f *Offilius)* † C. Aulus Offilius, equestris ordinis fuit, & Seruij Sul-
6 pitij auditor. qui viuẽte adhuc præceptore suo Sulpitio, de iure re- Offilius.

g §. sequenti.

spõdit,[g] Octauio Augusto, qui tum imperabat, familiarissimus &

h Cicer. lib. 7. epistola.

summus M. Cicer. amicus. Equidẽ Trebatio (quẽ tamẽ virũ in iure
ciuili singularis doctrinę & memorię fuisse Cice. scribit[h]) noster Põ

i §. fuit eodem tempore. infra hac l. & l. ij. §. penori. cũ seq. ff. de pen. le.

ponius Offiliũ anteponit abs quo Q. Tuberonẽ ius ciuile didicisse
cõstat.[i] permultos actionũ libros reliquit: quos passim Vlp. citat.[k]
g *Titus Cæsius)* † De hoc Tito Cęsio, nihil quod meminerim adhuc cõ
7 peri. sanè ad P. Cæsium, tanquã ad iurisconsultũ, & patronũ, M. Cice
ro scribit. cæterũ ad eum, ceu natu maiorẽ. quippè rogat eũ, pro pa- Cæsius.

l Cic. lib. 13. epist.

terna amicitia, vt P. Messieuũ familiarem suũ in fidem recipiat. eiúsque
rẽ ac famã tueatur.[l] sed de illo, neque prænominis diuersitas (hîc
enim Titus ille Publius vocatur) neque tẽporis ratio patitur, vt hunc
locũ accipiamus. Meminit item Maximus cuiusdã Titi Cælij, Ter Filij de parẽ
8 racinæ loco nati. † qui in cubiculo quiescens, filijs altero cubãtibus te occiso abso-
lecto peremptus est. Filij autem hoc vno nomine absoluti, quòd cõ luti.
stitisset eos aperto ostio dormiuisse. quoniam non pateretur rerum

m Valer. Max. lib. 8. c. j.

natura, vt occiso patre, quiescere potuerint.[m]
h *Aufidius Tuca)* † Nec de hoc Aufidio Tuca vsquam me legisse
9 quicquã occurrit. C. Seruilium Tucã cum L. Cæcilio Metello consule Tuca.
fuisse anno vrbis cccclxix. in Annalibus lege: sed de eo cõtextũ no-
strũ accipi nõ posse, & disparitas nominis, & tẽporum calculus co-
arguũt. Eqdẽ Plocciũ Tucã, virũ doctissimũ, & enixũ Vergilij Ma
ronis amicum fuisse scio, eundémque cũ Lucio Varo hæredẽ ex par
te à Vergilio scriptũ. ambósque post Vergilij mortẽ Aeneidos car- Vergilij Ae-
mina (quę ille moriẽs cremari pceperat) emendare ab Augusto ea neidos.

n Seruius. in prin. Aeneid.

lege iussos, vt nihil adderent.[n] Sed an hic Tuca, ad Pomponij ver-
ba pertinere possit, tu arbiter esto.

Aufidius.

i *Aufidius Namusa*) Quãuis Aufidius Namusæ in iure nostro paſ
11 ſim laudetur authoritas,[o] † Quis tamẽ hic Aufidius Namusa, aut (vt alij legũt) Mamusa, fuerit, necdũ cõpertũ habeo. De T. Aufidio verba facit M. Cic. quẽ boni viri & innocẽtis honestat titulo. adijcitq; ad summã eius senectutẽ vixisse, licet nõ admodũ dicẽdi peritũ.[p]

o l.ij. §. apud Namusam. ff. de aqu. plui. arcen.

p Cic. de clar. orat.

k *Flauius Priscus*) De hoc etiã fateor me nihil certi aliud quicquam habere, quàm quod hîc à Põponio inter auditores Sulpitij refertur. neq; enim huc pertinere põt Furius Medullinus Priscus, quẽ multò ante seculum Sulpitij vixisse ex annalibus liquet, consul nanq; creatus est cum Posthumio Albo Regillensi anno ab vrbe 290.

Pacuuius poëta.

l *Caius Atteius Pacuuius*) Hic nihilo quàm Flauius Priscus, mihi notior est. De M. Pacuuio poëta antiquo & insigni Q. Ennij nepote, eius doctrinam, sententiarũq; grauitatem magno in honore veteribus fuisse constat. quẽ etiã, in arte pingendi excelluisse Plinius testis est.[q] Hîc Brundusij natus, Tarentũ tandem se contulit, vbi nonagenarius in fata cõcessit relicto de se epitaphio, verecũdissimo, & purissimo dignóq;, inquit Gelli⁹, eius elegãtissima grauitate. in hęc verba.

q Plin. lib. 35. c. iiij.

Adolescens tametsi properas, hoc te saxum rogat,
Vt se aspicias: deinde quod scriptum est, legas.
Hîc sunt poetæ Pacuuij Marci sita
Ossa. hoc volebam, nescius ne esses. Vale.

Sed hic nihil cum iuris prudentia nostra habuit commune.

Labeo pater.

m *Labeo Antistius*) † Agit hîc primũ Põponius, si vera est litera de
13 Antistio Labeone patre, quẽ M. Cic. Labeonẽ vocat.[r] Is aũt fuit sapiẽtię nõie illustris.[s] qui Cęsare relicto, cũ quo lõga fretus amicitia, in Gallos militauerat, Põpeiũ secutus est. & obtrũcato Cęsare Brutũ.[t] quin & eũ inter occisores Cæsaris pleriq; memorãt.[v] Tanti vir animi fuit, vt cũ M. Brutũ in Pharsalica acie deuictũ, & mortuũ cognouisset, ne in Octauij, & Antonij, victorũ hostiũ potestatẽ veniret, locũ in tabernaculo ad corporis sui mẽsurã effoderit, & post datas epistolas cõiugi, filijs, ac familiaribus, perferẽdas, porrecto vni ex seruis suis anteà gladio iugulũ vt se necaret, cõstãter obtulerit, sic illi tabernaculũ sepulchrũ pręstãs.[x] Huius fili⁹ fuit, ille alter Antistius Labeo, morũ, ac ciuilis iuris apprimè doctus, quẽ cũ Põponi⁹ hîc nõ nisi per trãsennã attingat, qđ is ex Seruij Sulpitij discipulis, non fue
14 rit: nec ego tractabo, cõmodiorẽ locũ expectãs.[y] † Labeonũ porrò nomẽ, hęc familia sibi asciuit, à labiorũ magnitudine, qui magna enĩ & prominentia labia habent, labeones, & labrones latinè dicũtur. fuitq; hic priscis Romanorum mos: vt vel ex corporis vitio, vel ex re rustica, vel ex aduentitia aliqua causa, cognomentum sumerent. quod innumeris exemplis doctissimus Alexander exequitur.[z]

Labeonis inuictus animus.

Labeones cur sic dicti.

r Cic. ij. Philip.

ſ Appian. libr. iiij. bello ciui.

t Plutar. in Põpe.

u Appi. li. iiij. ad fi.

x Appia. ubi s.

y §. post hunc maxi me. J. hac l.

z Alex. Neapo. lib. j. c. 9.

Cinna iurisconsultus.

n *Cinna*) † Ego *Cn. Cinna* lego, neq; enĩ verisimile fit, hũc iurisperitũ
15 à Põpo. sine pnomine memoratũ, & ex Cinnis q plures fuerũt solus Cn. Cinna, qui & Magnus cognominat⁹ est: huic cõtextui quadrare mihi videtur. Hic aũt ille fuit rerũ nouarũ adfectator ex cõiuratis in Cæsarẽ vnus q prim⁹ inquit Appian⁹, cũ prætor esset, & Cęsari cognatiõe deuinct⁹, Cæsarẽ, tyrannũ cæpit acclamare: & qui eũ occidissẽt, tyrãni nõ prĩcipis interfectores esse, & vt benefactores maiorũq; suorũ virtutẽ imitatos, honorib⁹ afficiẽdos esse.[a] quẽ tñ postmodũ ex hoste, Cęsar Octau. amicũ fecit, & vsq; ad cõsulatũ euexit. Dictus nãq; cõsul est Octauio ĩperãte, anno post Christũ natũ 6. & vrbis cõditæ 758. cũ L. Valerio Messala. Sed cũ adhuc non cessaret in Octauiũ insidias moliri: percitus ira Cæsar, noua in eũ supplicij exẽpla cogitabat. Verũ vxoris Liuiæ verbis lenitus, illo in cubiculũ vocato ingratitudinẽ exprobãs vitam inquit Octauius, quã tibi prius

a Appia. li. ij. bello ciuil.

Octauij clementia.

hosti dederā:nūc insidiatori iterū do cōtēdamus, vtrū ego melius vi
16 tā tibi rursus dederī, an tu debeas.[b] † Hūc Cinnā, arbitror illius Cin
næ filiū esse, qui Syllę & Marij seculo, tā seditiosus, & pniciosus ciuis
extitit. Qui cū flagitiosissim⁹ esset, rēpublicā summa crudelitate va
stauit. Qui in cōsulatu perniciosissimas leges, à Cn. Octauio collega
ferre prohibitus, pfugit ex vrbe: accersitisq; cū Mario seruis, & exu
lib⁹ ex Africa, bellū Romæ intulit. dein ipso & Mario in vrbē rece-
ptis, eam velut capiam ambo cædibus & rapinis vastarūt. Cn. Octa
uio consule, cæterisq; aduersæ partis obtruncatis. Quater cōsul fuit.
At posteriore consulatu, cùm bellum contra Syllam pararet, Anco-
næ ob nimiam crudelitatē lapidibus occisus est.[c] Huius filiā Corne
liam, Iulius Cæsar vxorem duxit.[d]

Cinna ciuis seditiosus.

b Plutar. & Suet. in Augusto.
c Appianus libr. j. bello ciuil. Pluta. in Mario.
d Sueto. in Cæsare.

o *Publius Cæcilius*) † Sic cū veteribus codicibus legere malo: quàm
Publicius Gellius, vt recentiores habēt. Nam de Publicio Gellio, eiúsue
familia, nihil quamlibet anxia diligentia, comperire potui. Sunt
& qui hunc locum ad Cæcilium illum pertinere velint, qui Cæsari,
alijs suis pilę collusoribus, centena sestertia, Cinnæ autem soli quin
quaginta, numeranti tam acutè respōdit. Quid ego vna manu ludo
& non duabus, vt nequeam tantundem capere? verum non videtur
mihi de hoc sensisse Pōponius: cùm non P. sed L. Cæcilius collusor
ille dictus fuerit: vt Macrobius indicat.[e] nec vlla iuris cognitione
claruerit, sed Grammatices extiterit professor. Primus quippè Ro-
mæ dicitur ludum apperuisse, Vergiliúmque & alios poëtas, no-
uos, prælegere cæpisse. Tu videto, si P. aut vt alij legūt Q. Cæcilius
Creticus, qui sub Octauij dominatu, cum A. Licinio Nerua consul
fuit: anno vrbis 759. & Christi nati 8. hic intelligi potest. Sanè verò
alium Cæciliū, qui Sextus quoq; Gallus dictus est, in disciplina iuris
atq; legibus populi Romani noscendis, interpretandísq; sciētia, vsu,
authoritatéq; illustri fuisse, Gellius grauis author testatur:[f] cū eóq;
familiariter vixisse passim memorat. sed quoniā Gellius, Cęciliúsq;
Traiani tēpore floruerūt: non potest Sextus ille Cęcilius, huic loco
18 aptari. † Porrò Cæcilios ab authore gētis Cæculo Vulcani filio, qui
Pręneste, Latij oppidū cōdidit, denoīatos esse docti viri cōfirmāt.[g]
Sed cū à corporū vitijs, veteres Romanos noīa sibi plerūq; indidisse
suprà docuerimus: illorū magis probo sentētiā, qui Cęcilios dictos à
cęcutiētibus oculis putāt. nā & serpens sine oculis Cæcilia noīatur.

Cætilius Iurisconsultus.

Cæcilij vnde dicti.

Cęcilia serpēs.

e Macrob. li. ij. Saturnal.
f Gellius li. 20. c. j.
g Alex. Neapo. lib. j. c. 9.

p *Decem*) Iureconsultis, quos recensuimus.

q *Qui fuerunt libri*) Exundare mihi videntur, hęc verba: & toties
illa librorū repetita mētio, à decoro Pōponianæ lectiōis aliena est.[h]

r *Digesti*) Ordinati, dispositi, distributi. Idem enim est latinis dige
rere, quod ordinare & suo loco cōponere. Demetrius inquit M. Ci-
cero, rempublicā Athenis optimè digessit.[i] & alibi. Si quis ius om-
ne ciuile in genera digerat; quæ perpauca sunt.[k] Vergilius quoq;[l]

Digero.

Quacunque in folijs descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum: atque antro seclusa relinquit.

19 Neq; † hinc obscurū est intelligere, cur Pandectis nostris, Digesto-
rum nomen datū fuerit: quoniā scilicet legum opera à veteribus di-
uulsa, sparsa & cōfusè dissipata, in vnū illîc certo ordine collecta sint,
20 & suis locis digesta, ac distributa.[m] † Pandectarū verò nomen eis
quoq; impositū est, q̄ vniuersum ius capiāt & cōplectātur.[n] à πᾶν om
ne, & δέχομαι, capio. Sic enim, Tullius Tyro M. Ciceronis libertus,
inter plures libros, vnū cōposuit, de varijs, atq; promiscuis quęstio-
nibus quem Gręco titulo πανδέκτας, inquit Aul. Gellius inscripsit, tan
quam, omne rerum atque doctrinarum genus continentem.[o]

Digestorum libri.

Pandectæ.

h §. illud etiā. de appell. & intra. col. iiij.
i Cic. pro Rab. posthum.
k Cic. lib. j. de orat.
l Vergil. li. iij. Aeneid.
m l. ij. §. sed cū omnia. C. de veter. iu. §. igitur post. in procemi. instituti.
n d. §. sed hæc omnia.
o Gell. lib. 13. c. 9.

§. EX HIS AVDITORIBVS.

Ex his

Ex his auditoribus, plurimùm authoritatis habuit Alfenus Varus,[a] & Aulus Offilius,[b] ex quibus Varus consul fuit.[c] Offilius in equestri ordine perseuerauit. Is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. Nam & de legibus vicesimæ,[e] & de iurisdictione primus cõscripsit. Idẽ edictũ prætoris, primùm diligenter cõposuit.[f] Nam ante eũ Seruius, duos libros ad Brutum,[g] quã breuissimos ad edictum subscriptos,[h] reliquit.

Alfenus quando consul.

Equester ordo

SVMMAE.

1 *Alfenus quando consul.*
2 *Ordo triplex Romæ.*
3 *Equester ordo.*
4 *Anuli aurei insigne.*
5 *Ius aureorum anulorum.*
6 *Equestris ordinis facultates.*
6 *Sestertium.*
8 *Theatralis lex.*
9 *Senatorum in theatro locus.*
10 *Orchestra.*
11 *Vicesima hereditatis.*
11 *Vicesimarum aurum.*
13 *Componere.*
14 *Edictorum primus collector.*
13 *Subscribere & subscriptores.*
16 *Dica.*

a A*lfenus varus*) Quẽ suprà diximus[a] relicta sutrina, quam Cremonę diu exercuerat: Romã profectum, & Seruio Sulpitio prę ceptore vsum ad iantũ sciẽtiæ cumulum peruenisse, vt consulatum gereret, mortuúsque, publico funere efferretur.

a §. ab hoc plurimi ĩ. hoc tit.

b *Aulus Offilius*) De hoc etiã suprà dictum est, ac paulopost copiosius attingemus.

c *Consul fuit*) † P. Alfe
1 nus Varus consul Romæ creatus est, cum P. Vinitio anno extructę vrbis 754. & ab exterminatis regibus 510. à Christo verò nato iij.

d *Equestri ordine*) Duo
2 fuerunt † ab initio Romæ duntaxat ordines. senatorius, & plebeius quibus postmodũ. E-
3 quester † ordo adiect[9] est.[b] stabiliuítq; M. Cicero nomen equestre in consulatu. De quo tẽpore inquit Plini[9], hoc tertiũ corpus, in republica factũ est, cæpitq; adiici senatui, populóqueRomano, equester ordo.[c] Vnde Ouid.[d]

b Alex. Neapo. pu chrè lib. ij. c. 29. dixi §. deinde cùm esset. ĩ. hac l.

c Plin. li. 33. c. ij.
d Ouid. li. iiij. Tristium elegia ij.

Plebs pia, cúmque pia lætatur plebe senatus.
Paruáque cuius eram pars ego nuper, eques.

Ad quos ordines Vlpianus fortè respexit, dum publicè interesse ait, partus non subiici, vt ordinum dignitas, familiatũq; salua sit.[e] vt au-
4 tem latus clauus peculiare fuit Senatorij ordinis insigne; † ita equestris ordo anulum aureũ pro insigni, habere cœpit, quo à plebe distingueretur, anno vrbis 775. sub Tyberij principatu. & anno à Christo nato 24. & ita tunica, Senatum ab equestri ordine anulus, equestrẽ a plebeio, distinxit.[f] Longè certè tẽpore, nec senatores quidem Romanos, ius habuisse aui eum anulum gestandi, manifestum vel ex eo est, quod ijs tantũ qui legati ad exteras gentes ituri erant, annuli publicè donabãtur: neq; triũphãtes, aliũ quàm ferreũ anulũ haberent.[g] At succedẽte ætate virtutis, dignitatis & ingenuitatis, factũ est insigne. nam & equitibus id symbolũ datũ cõstitutũq;, inquit Plinius ne cui ius id esset, nisi cui ingenuo ipsi patri auóq; paterno, sestertia cccc. census fuisset, & lege Iulia theatrali, in 14. ordinibus se-
5 deudi.[h] Demum ingenuitatis prę̨signe factũ est. † vnde qui ius anu

Anulorum aureorũ insigne.

Ius aureorum anulorum.

e L. i. §. sed & si seruus. ff. de uẽt. insp.

f Plin. lib. 33. c. ij.

g Plin. eod. lib. c. j.

h Plin. d. c. j.

i l.j. & tot. tit. ff. & C. de iur. aure. anulo.

lorũ impetrauerat, in ordinẽ transibat ingenuorũ.[i] Quod ius facili Equestris ordinis census.
6 tate imperatorũ mox cœpit libertis promiscuè cõcedi. † Porro cẽ- Sestertium.
sus equestris ordinis vt citat[g] Plinij loc[g] indicat, cccc. sestertiorũ fuit.
7 hoc est nostra moneta, decẽ milliũ aureorũ coronatorum. † Nam
cum sestertiũ utriusq; generis, 25. coronatis æstimetur: centũ sestertia bis mille & quingẽtos aureos faciunt: quæ quater multiplicata decem aureorũ millia cõplectuntur. Itaq; qui quadringenta sestertia, vel quadringẽta millia numûm (nam idem est) in facultatibus habebat, equestri ordine dignus erat.[k] Quod si vnũ sestertium, vel mille numûm (quippè tantundẽ esse diximus) de quadringentis defuisset, manebat quisq; Plebeius, quãuis alioqui stirpe clara æditus, ingenio, moribúsq; valeret, quod lyricus poëta elegãter executus est.[l]

k Cic. j. Philip.

l Hora. lib. j. epist. epistol. j.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum est.
Virtus post numos. Hæc Ianus summus ab imo
Perdocet: hæc recinunt iuuenes dictata, senésque.
Si quadringentis, sex, septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidésque,
Plebs eris.

Plinius quoq; ad Romanum firmum. Esse autẽ tibi, ait, centum millium censum, satis indicat, quod apud nos decurio es. Igitur vt te nõ decurione solum, verumetiã equite Romano perfruamur: offero tibi, ad implẽdãs equestres facultates ccc. millia numûm.[m] virtuti, tamen & literis quandoq; concessum, vt qui non tam amplis facultatibus essent, singulari principis beneficio in equestrẽ ordinem allegerentur: vt de Sabino paulo infra subsenuit Pomponius.[n] lege quoq; Iulia theatrali ius nacti sunt equites, in quatuordecim ordinibus sedendi, & spectãdi.[o] quippè tulit legẽ Roscius Otho tribunus plebis vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim proximi gradus assignarẽtur.[p] quemadmodũ non vno in loco Satyricus indicat.[q] Theatralis lex.

m Plin. lib. j. episto.

n §. & ut obiter, ubi dico. §. hac l.

o Plin. lib. 33. c. ij.

p Liuius lib. 99.

q Iuuenal. saty. iij.

Sic libitum vano, qui nos distinxit Othoni.

Et alibi vtrunque complexus, nimirùm facultates, & ius spectandi, in 14. ordinibus.[r]

r Iuue. satyr. 14.

Effice summam
Bis septem ordinibus, quam lex dignatur Othonis.

Martialis quoq; in fictum equitem scribens.[s]

s Mart. li. 5. epigr.

Ingenium, studiumque tibi, moresque genúsque
Sunt equitis (fateor) cætera plebis habes.
Bis septem tibi iam non sunt subsellia tanti
Vt sedeas viso pallidus Oceano.

Diu certè multúmq; postquã spectaculis Romani vti cœperunt, patribus, equitibus, ac plebeijs fuère confusa promiscuè loca, vnde spectarẽt. Nam ea primum distinxerũt, Sextus Aelius Pœtus, & C. Cor
9 nelius Cethegus, Aediles curules anno vrbis 560.[t] † Lexq; lata, vt Senatorum in theatro locus.
proximus subselliorum locus, senatui daretur: qui in ima parte theatri erat, vbi qui aderant, omniũ agentium gestus, nullo labore pote-
10 rant spectare. ὀρχεῖσθαι, quod est salto, & tripudio. † Orchestra dictus Orchestra.
quod in eo scilicet saltari, chorúsq; induci soleret.[u] At cũ ea lege nõ esset equitibus prospectũ, qui nullo seruato gradu, in colluuione plebis spectabant: Roscia lege, cuius iam meminimus, data eis facultas fuit, in quatuordecim ordinibus, & subsellijs promixioribus spectãdi.[x] vbi promiscuè, senatores, & equites, sedebant.[y]

t Liuius lib. 34.

u Vitruu. libr. 5. de architect.

x Plin. lib. 14. c. ij.

y Alex. Neapo. lib. 5. c. 16.

e *Vicesimæ)* † Vicesimam dicimus, sicut decimam: cum scilicet de Vicesima.
vicesimo

11 vicesimo numero, vnum aufertur, siue tributi siue pœnæ nomine. quippe solebant principes pro occurrente necessitate, decimam, vicesimam, aut quadragesimam ex selectis rebus tributi, vectigalíúue nomine exigere. Veluti cùm Liuius vicesimæ legis, à C. Martio consule perlatæ, meminit, de vicesima eorũ qui manumitterentur: per quam, cùm nõ paruum vectigal, inopi ærario adderetur: eidem legi patres authores fuerunt. [z] & Caium pro litibus vbicunq; conceptis, quadragesimam summæ, de qua litigaretur exegisse, Tranquillus scribit. [a] Augustus verò Cæsar, cùm propter impendia bellorum, multis egeret pecunijs, vicesimam hæreditatum, & legatorum, quæ testamento aliquibus, præter maxima cognatione astrictos & pauperes relinquuntur, constituit: tanquam hoc vectigal, inquit Dion, in Cæsaris commentarijs, scriptum inuenisset. [b] Itaq; non poterant hæredes hæreditatem adire, nisi priùs vicesimam hęreditatis persoluissent tributum, inquit Plinius, tolerabile, & facilè hæredibus duntaxat extraneis, domesticis graue. Itaque illis irrogatum est, his remissum. videlicet quod manifestum erat, quãto cum dolore laturi, seu potiùs nõ laturi homines essent, destringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent. quæ nunquã vt aliena, & speranda: sed vt sua sempérque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda, cœpissent. [c] Deinde scribit hanc mansuetudinem Romanis ciuibus seruatam. Peregrini enim & externi, tametsi principis liberalitate Romanam ciuitatem nacti essent, vicesimam soluere cogebantur: quam legis iniuriam Nerua primus emendauit, liberans filios in paternis bonis vicesimæ necessitate. Subinde Traianus eadem immunitate parentes & fratres in liberorum fratrúmque bonis donauit. [d] Gratianus verò in vniuersum vicesimam ipsam substulit: vt meritò dicat Iustinianus, vicesimã hæreditatis de republica recessisse. [e] Huius quoque vicesimæ hæreditatum Capitolinus meminit. [f] de qua intelligenduum hunc locum annotamus, vt scilicet Aulus Offilius libros de legibus visesimæ hæreditatis reliquerit. Ex istiusmodi por-

12 tò visesimis exactum vectigal † vicesimarium ideò aurum dicebatur, quod in æde Saturni ad vltimos casus, & extrema populi Romani fortuna seruari solitum, suprà docuimus. [g]

Vicesima hęreditatis.

Vicesimariũ aurum.

z Liuius lib. 7.

a Suet. in Caligul.

b Dion libr. 53. de bello Romano.

c Plin. in panegyr. Traia.

d Pli. ubi supra.

e l. ultiC. de edict. di. Adri. tol.

f Iul. Capit. in Antonino Philosop.

g §. deinde cùm æra rium. s. hac l.

f *Composuit*) Hinc patet, † Componere, propriè esse, quod ab alijs
13 breuiter obscurè & confusè traditum est, in certam ordinis rationẽ formáq; redigere. [h] Nam prætores ipsi sunt, qui edicta promulgant: de quibus edictis iam ad Brutum Seruius duos breueis libros scripserat: & tamen Pomponius hic Offilium narrat primum præ-
14 toris edictum cõposuisse. † Qua in re illud quoq; notatu dignum est, non fuisse Saluium Iulianum qui primus dispersa prętorũ edicta collegit, a certo ordine cõposuit: cùm enim Seruius Sulpitius duos ad edictum libros reliquisset. Aulus deinde Offilius edictum prætoris composuit. ita tamen vt aliquid etiã desideraretur. Quocirca Iulianus paulò diligentiùs negotiũ aggressus, pauculis tum detractis, tum additis elaborauit, vt prætorum edicta, quoad eius fieri posset, non inter se modò, verumetiã cum veteribus legibus conuenirent. [i]

Componere.

Edicta quis primus collegerit.

h hac l. in fi. princ. & §. deinde ex his

i l. iij. in fi. ff. de cõiung. cũ eman. lib.

g *Ad Brutum*) Solebãt quoq; veteres honoris & amicitiæ gratia, alijs monumenta sua nuncupare. Nam Seruius libros ad edictum Bruto dicauit.

Librorum dicatio vetus.

h *Subscriptos*) Id est hoc titulo inscriptos. nouo certè loquẽdi modo.
15 cũ † subscribere propriè idẽ sit, quod subnotare & subsignare. Cum Augustus Pinariũ equitẽ inquit Tranquillus, subscribere quędam animaduertisset. [k] & ad Atticum M. Cicero literas tibi à L. Domi

Subscribere.

k Suet. in August.

tio ad xiij. calẽ. Martij allatas esse, earúmq; exemplũ subscripseras.[l] Iuriscõsulti nostri frequẽter vsurpãt, pro cõsentire, & approbare.[m] more principum, qui subscribere solent quę rata habẽt. vnde in iudicijs, qui accusatoribus adstipulãtur, & fauent, professi se illis adiumento futuros, ad reum peragendum, subscriptores latinis dicuntur.[o] quia ad vitandam præuaricationem, ne quàm accusator fortè corruptus, fraudem faceret, dari solebant, qui propterea in accusatione secundarium munus exequi dicebantur, non solùm accusatoris iuuandi gratia, sed etiam ne corrumperetur accusator.[p] †. Et cùm Dica, idem sit Græcis, quod latinis querela, & accusatio[q]: subscribere dicam, apud Plautum dicitur, qui accusationem intendit.[q]

Cras supscribam homini Dicam.

Et iurisconsulti nostri in negotio accusationis subscribere dicunt, pro eo quod est, delationem criminis suo periculo confirmare, & approbare[r]

Cic. lib. 8. epistol. ad Atticum.

m l. non aliter. ff. de adoptio.

n l. j. C. quomo. & quand. iud.

o Ascon. Pœdia. in j. Verrina.

p Cic. pro Fonteio. pro Murena pro L. Flac. pro domo sua & actio. j. in Verrem.

16

q Plaut. in pœnul.

r l. ult. ff. de priua. delict. l. iij. uersic. item subscribere, & l. si cui crimen. ff. de accusa.

Subscriptores.

Dica.

§. FVIT EODEM TEMPORE.

Fuit eodem tempore, & Trebatius,[a] qui idem Cornelij Maximi[b] auditor fuit. Aulus Cassellius,[c] & Quintus Mutius,[d] Volusij[*] auditor qui[e] deinde in illius[f] honorem, Publium Mutium nepotem eius,[g] testamẽto reliquit hæredem.[h] Fuit autem Quęstorius,[i] nec vltra voluit procedere, cùm Augustus illi etiã consulatum offerret.[k] Ex his Trebatius peritior[l] Cassellio: Cassellius Trebatio eloquentior, fuisse dicitur. Offilius[m] vtroq; doctior. Cassellij scripta non extant: nisi vnus liber Benedictorum. Trebatij cõplures, sed minùs frequentantur.[n]

Trebatius.

*Q. Mutij Volusij.

SVMMAE.

1 *Trebatius iurisconsultus.*
2 *Topica Ciceronis.*
3 *Furtum ante aditam hereditatem.*
4 *Cassellius iurisperitus.*
5 *Nux pinea an pomum.*
6 *Orbitas, & senectus.*
7 *Canis fidelitas.*
8 *Prædiatores.*
9 *Volusius.*

a. T*Rebatius)* C. Trebatius testa, singulari fuit in iure ciuili doctrina & memoria. multáque probitatis,[a] amicissimus Ciceroni in cuius fidem se Trebatius, vt ipse M. Cicero testatur, ex adolescentia contulit. Vnde & abs Cicerone, Cæsari Gallias tunc cum imperio obtinenti, literis studiosissimè commẽdatus. Hunc mi Cęsar, inquit ad Cęsarem M. Cicero, sic velim omni tua comitate complęctare, vt omnia quæ per me possis adduci, vt in meos conferre velis, in vnum hunc conferas. de quo homine hoc spondeo, probiorem hominẽ, meliorẽ virum, prudentiorem esse neminem. accedit etiam, quod familiam ducit in iure ciuili, singulari memoria, summa scientia.[b] neque vana fuit Trebatio commendatitia illa epistola, qua tribuni militũ stipendia, dempto etiã militandi labore consecutus est: in enixámque Cęsaris amicitiam

a Suet. in Cesare.

b Cic. li. 7. epistola.

10 *Volusij plures.*
11 *Vitæ fœlicitas.*
12 *Discipuli gratitudo.*
13 *Quæstorius.*
14 *Trebatij opiniones non probatæ.*

& familiaritatem peruenit. Trebatius autẽ in ciuili bello nec immemor nec ingratus Cęsaris partes iugiter sequutus est.vt nõ posim,non valdè mirari,doctrinæ vulgaris viros scribere,eum ad Pompeium defecisse.[c] Occupata verò per tyrannidem republica,cùm Cęsari senatus occurreret,Cæsarem pro æde veneris genitricis sedentem Trebatius admonuit,vt Patribus conscriptis assurgeret,quod Cæsar molestißimè ferẽs, facie turbata,& subirato,toruóque vultu Trebatiũ respexit.[d] ✝ Eodem Trebatio suasore M.Cicero Aristotelis topica in latinum vertit,assutis etiam ex iure ciuili exemplis, quæ Trebatius ei subministrauerat. Obtruncato Cæsare apud Octauiũ Augustum, magno in honore fuit,ꝗ & Iustinianus indicat.[e] Natura iocosus erat:vt ostendũt Ciceronis ad eum epistolę,quibus nihil festiuius.[f] Satyram ei Lyricus dicauit,in qua eum doctrinæ nomine cõmendat.[g] nimiæ tamẽ cuiusdam cõfidentiæ & pertinaciæ, M. Cicero alibi arguere videtur, quod à nemine creditũ asseuerasset.✝ hæredẽ de furto ante aditam hæreditatem facto, rectè agere posse,quãuis enim Trebatij hac in re sententiã,probet Cicero:Sextum tamen Aeliũ,M.Manilium, & M.Brutum,grauißimos iurisconsultos,diuersum sensisse ostẽdit.[h] præter libros de iure ciuili, nouẽ ædidit de religionibus, quem præterea plerique, inter poëtas referunt,eum heroico versu plurimùm valuisse prædicantes.[i]

c *Zasius hic.*
d *Sueto.in Cæsare.*
e §.j. *de codicillis.*
f *Cice.lib.7.epist.*
g *Horat.lib.ij.sermo.satyr.j.*
h *Cice.lib.7.epist.*
i *Alex.Neapo.lib.6.c.23.*

Topica Ciceronis. 2

Furtum ante aditã hęred. 3

b *Cornelij maximi*) P. Corneliũ Maximũ Trebatius præceptorem habuit.de quo Cornelio nihil apud authores cõperi:nisi quod M. Cicero ad Trebatiũ scribens illius meminisse videtur. Querar inquit cum Vacerra, & Manilio. nam Cornelio nihil audeo dicere. cuius tu periculo stultus es,qñ te ab eo sapere didicisse ꝑ fiteris.[k]

k *Cice.lib.7.epist.*

Cassellius.

c *Aulus Cassellius*) Aulus Cassellius,aut vt alij legũt,Cęselius,iurisconsultus fuit,& doctus,& eloquens.quod & Flaccus significat.[l]

Nescit quantum Cassellius Aulus.

l *Horatius in arte poëtica.*

Eum etiam vt venustum Fabius laudat.Cõsolenti namque mercatori ac dicenti, nauem cum socio diuidere volo. perdes ait Cassellius ex ambiguitate iocatus,ꝗ sectæ nauis nullus sit vsus.[m] Cùm præterea gladiatorium munus æderet,Aedilésque veriti ne Vatinius lapidaretur,edixissent,ne quis in atenã,nisi pomum mitteret. rogati cuidam ijs diebus Cassellium,✝ an nux pinea pomũ esset.salsè festiuterque respõdisse fertur.Si in Vatinium missurus es,pomum est.[n] Neque verò vrbanitatis tantùm,sed etiã mirę libertatis habitus est. vsque adeo,vt beneficio nullo permoueri,nullius gratia,aut authoritate deliniri potuerit,vt pro Lepidi, Antonij, & Octauij Triũuirorum placitis formulas æderet.omnes eorũ conatus,à legum ordine alienos,constãter prædicans.Cumque de actis Cæsaris liberiùs loqueretur,& ne id faceret,amici monerent,magnã licentiã ✝ à senectute & orbitate,duabus rebus,quæ hominibus amarißimæ videntur,sibi præberi respõdit.[o] Ius ciuile didicit à.Q. Mutio Volusio,aut vt Plinij litera habet,Volcatio,nobili iuris perito.Apud nos inquit Plinius,Volcatiũ nobilẽ iuriscõsultum,qui Ceseliũ ius ciuile docuit,asturconeè suburbano redeuntẽ,cum aduesperauisset,canis ✝ à grassatore defendit.[p] Fuit & alius tẽpore Q.Sceuolę Auguris, Cassellius, & ita paulò antiquior nostro,cuius M. Cice.meminit dicens,Q.Sceuolã,cùm de prædiatorio iurecõsuleretur, consultores suos,ad Furium,& Casseliũ, prædiatores,nõnunquã reiecisse.[q]

m *Quint.lib.7.orato.institutio.*
n *Macrob. libr.ij. Saturnal.*
o *Valer.Max. lib.6.c.ij.*
p *Plin.lib.8.c.40.*
q *Cicero pro Cornelio Balbo.*

Nux pinea, an pomum. 5

Orbitas, & senectus. 6

Canis fidelitas. 7

t

8 Ius prędiatoriũ appellãs,q̃ ad prædia pertinet,& Prędiatores eius iuris prædialis peritos. vñ & apud Põponiũ nostrũ leges p̃diorũ.[r] — Prædiatores, prędiatorium ius.

r l. utimur. ff. de sepul. uiolat.

d Q. Mutius Volusij) † Diu in ea fui hæresi,neque de ea adhuc dimo

9 ueri possum.hic Q. Mutij Volusij,cõtra omnium licet exemplariũ fidem legẽdũ,vt ita velit Pomponius Q. Mutiũ Volusium, Auli Cascelli præceptorẽ fuisse.neque enim de alijs Iurisc̃õsultis agit hic Pomponius,quàm de Trebatio& Cassellio.Rursus P. Mutiũ Volusij nepotem in honorẽ Q. Mutij præceptoris, hæredẽ à Cassellio scriptũ fuisse,iurisconsultus subijcit.Qua tamen re suum cuique iudicium esse volo.Quis autẽ fuerit ille Q. Mutius,nõ sat cõpertũ habeo.† Vo- — Q. Mutius Volusius.

10 lusium Mæcianum iurisc̃õsultum præter veterem & benè fundatam peritiã anxiè diligentem, Adriani,& Antonini sęculo floruisse scio:[s] sed is ob magnũ temporis interuallum,& nominũ dissimilitudinem ad hunc locũ pertinere nequit,vt nec L. Volusius Saturni — Volusius Mœcianus.

s l. diui fratres. ff. de iur. patro.

11 nus,quem ad eam † vitæ lõginquitatem Plinius peruenisse scribit, vt omnium quos in cõsulatu sentẽtiam rogauerat,superstes fuerit.[t] quippè floruit sub Nerone tanta virtute, vt ei tres & nonaginta anni,spacium viuendi præcipuaq; opes bonis artibus inoffensa Neronis,aliorúmque tyrannorum inquit Tacitus,malicia fuerit.[u] — Vitę fœlix lõginquitas.

t plin. lib. 7. c. 48.

u Corn. Tacit. lib. iiij.

e Qui) Aulus Cassellius.

f In illius) Q. Mutij Volusij præceptoris,

g Eius) Q. Mutij.

h Reliquit heredem) † Mira discipuli gratitudo,qui cùm Q. Mutio

12 pręceptori tum fortè mortuo dignã gratiã referre non posset:eius posteros,honesta mercede remunerare voluit.P. Mutiũ illius nepotem,hæredẽ faciendo.Egregia certè fuit Attilij Reguli,in Nicostratum præceptorem volũtas.cui quod se meliorẽ,& doctiorem reddidisset,in suæ domus cœnaculo habitare, eóque vti permisit.[x] sed maior profectò fuit, & laudabilior Cassellij, nec sanè, vulgaris esse debet amor,quem inter præceptorem & discipulum, literæ conciliant.verùm de officio discipuli,erga magistrum loco commodiore non multò post dicam.[y] — Discipuli gratitudo.

x l. Attilius. ff. de donatio.

y §. & ut obiter. in fin. huc l. infra.

i Quæstorius) † Vt consularem & Pretoriũ virum dicimus,qui vel

13 consul vel Prætor aliquãdo fuit,[z] ita Quæstorium, qui Quæsturã gessit. C. Sicinius inquit M. Cicero,Quęstorius mortuus est.[a] — Quęstorius.

z l. j. C. de dignita. libr. 12. l. j. ff. de senato.

a Cicer. in Bruto.

k Offerret) O insignem hominis virtutem,& constantiam, nullis obliterãdam sæculis:quę fastuosos magistratuũ titulos vltro etiam delatos,& oblatos,cõtempsit,respuit,& recusauit?Sic Labeo Antistius noluit consulatum,quem eidem Augustus quoque Cæsar obtulerat,sed alia fortassis ratione ductus,vt suo loco attingam.[b]

b §. post hunc maxime. infra hac l. ubi dico.

l Trebatius peritior) Vnde cùm M. Cicero, Trebatium Cæsari commendaret,eum in iure ciuili,singularis memoriæ, & summæ scientiæ virum nuncupat:[c] & Lyricus,eum doctum appellat.[d]

c Cicer. lib. 7. epistola.

d Horat. lib. ij. sermo satyr. j.

m Offilius) De quo larga manu suo loco dictum extitit.[e]

e §. ab hoc pluri mi. s. hac l.

n Minus frequentantur) † Non satis probasse videntur posteri Tre

14 batij doctrinam. nam nec eius scripta frequentata fuẽre, nec illius sententiæ valdè receptæ,vt ex multis pandectarum locis colligerę est,quibus Trebatij pronunciata passim conuelluntur. — Trebatij opiniones parum receptæ.

§. POST HOS QVOQVE.

Post hos quoque Tubero[a] fuit,qui Offilio operã dedit. Fuit autem patricius,[b] & trã — Tubero.

a 1 TVbero) † Q. Aelius Tubero L. Pauli nepos, de quo supra, non vno in loco dictũ

sijt à

sijt à causis agendis, ad ius[a] ciuile.[c] maximè postquã Quintum Ligariũ[d] accusauit, nec obtinuit,[e] apud Caium Cæsarem.[f] Is est Quintus Ligarius qui cùm Africæ[g] oram[h] teneret,[i] infirmum Tuberonem,[k] applicare non permisit,[l] nec aquam haurire. quo nomine eum accusauit, & Cicero defendit:[m] extátque eius oratio sanè pulcherrima,[n] quę inscribitur pro Quinto Ligario. & Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici, & priuati. & complures vtriusque operis libros, reliquit. Sermone tamen antiquo[o] vsus,[p] adfectauit[q] scribere. & ideo parũ libri eius grati habentur.[r]

Patricius.

SVMMAE.

1 Tubero iuris peritus.
2 Patricius quis.
3 Alciati uita, & mors.
4 Minutius præses Tolosanus.
5 Ligarij accusatio.
6 Africæ regio.
7 Libya.
8 Afer.
9 Africa aliquid noui.
10 Ora.
11 Oram soluere.
12 Lorum.
13 Ciceronianæ eloquentiæ uis.
14 Antiquarij.
15 Cacozelia, & num. 17.
16 Adrianus uetustatis cultor.
17 Affectare.
18 Acyrologia.
19 Commentatores, ius inquinarunt.
20 Verbis præsentibus loquendum.

Alciati mors.

est,[a] fratrem habuit L. Tuberonem, qui exorto inter Pompeium & Cęsarem bello à senatu Pompeianas partes fauente, in Africam Pompeio missus est. cuius L. Tuberonis, Q. Aelius Tubero de quo dicere paramus, filius fuit.

a §. post hos T. & §. post hos fuerunt. sup. hac l.

b *Patricius*) † Patri-
2 cij propriè dicebãtur, ij nobiles Romani, qui à senaroribus, principio per Romulũ creatis oriundi sunt. Centum senatores inquit Liuius, Romul9 creat: qui Patres ab honore, Patricij quoq; eorũ pgenies appellati sunt.[b] vnde nec credendum omnes senatores Patricios fuisse, quod Tacitus de Claudio principe loquens, his verbis ostẽdit. Iisdem diebus in numerum Patriciorum asciuit Cęsar, vetustissimum quenque ex senatu, aut quibus clari parentes fuerãt.[c] & Tranquillus, Gens Octauia inquir, à Tarquinio Prisco rege, inter minores gentes allecta in senatum, mox à S. Tullo, in Partieias transducta, proceden te tempore ad plebem se contulit ac rursus magna vi per diuum Iulium in Patriciatũ redijt.[d]

b Liuius lib. 1.

c Cornel. Tacitus lib. 11.

d Sueton. in Cæsare.

c *Ad ius ciuile*) † Sic
3 magnus ille Alciatus, qui nuper incredibili studiosorum iuris iactura perijt. iij. Idus Ianuarias, anno ab incarnatione, MDxlix. aut à natiuitate, MDL. ætatis suæ lvij. quique orandis primùm causis, Mediolani operam dabat. verum quod se ei muneri minus accommodatum putaret: vel quod maiorem reipublicæ fructum publica iuris interpretatione se saturum speraret, vel quod iurisperito, rem indignam sit arbitratus, forensis nescio cuiusdam mercedulæ

spe, omnia circumuolitare fora: & anserum more obstrepere, ac vo
ciferare, ad ius ciuile docēdum transijt. authore præsertim, & præ-
4 claro suasôre amplissimo doctissimóque viro, † Iacobo Minutio, Iac. Minutius præses Tolosanus.
tum senatore Mediolanēsi, & postea præside Tolosano clarissimo.
cui vni Andræas Alciatus, tanti beneficij haud quaquam immemor
vt & mihi Papiæ quandoque dixit, omnem suam fortunam refere-
bat acceptam.

d *Quintum Ligarium*) † Ante exortum ciuile bellum inter Pom-
5 peium & Cæsarem, Q. Ligarius cum C. Considio Consule legatus Q. Ligarius.
in Africā profectus à Considio inde abeunte ob insignē eius virtu
tem illi prouinciæ vel inuitus illi præficitur. Suborto deinde bello ci
uili P. Accius Varus missus est cum imperio, vt Ligario succederet.
post cuius aduentum Ligarius aliquandiu in prouincia mansit. In-
terea Senatus Pompeio fauens L. Tuberonem ad eam prouinciam
e Cæsar libr. j. de bello ciuili.
obtinendā misit: sed eū cum nauibus vticam venientem, Accius Va-
rus portu atque oppido prohibuit. nec passus est varus (sic enim lo-
quitur Cæsar) vt filiū valetudine affectum Tubero in terram expo
neret. vnde in Thessaliam ad Pompeium venit. & in Pharsalico bel
lo cum filio contra Cæsarem pugnauit. Pompeio verò deuicto, cū
Cæsar rerum potitus esset, Tuberoni alijsq; multis pepercit, at Q. Li
garius, Cæsarem metuens, in exilio mansit. quapropter eum Q. Tu
bero L. filius ille inquam adolescens qui ægrotans cum patre por-
tum appellere à Varo vetitus est contumeliæ memor, apud Cæsa-
rem in foro pro tribunali sedentem accusauit. cum autem luculen-
tissima oratione, defendit M. Cicero vt Pomponius subijcit.

e *Nec obtinuit*) Absolutus quippè fuit Ligarius vti mox enarratu-
rus sum.

f *Caium Cæsarem*) De cuius vita, moribus, & morte multa superiùs
f §. deinde Cornelius Sylla. ī. hac l.
dicta sunt.[f]

g *Africæ*) † Terrarū vniuersus orbis tribus maximè partibus di-
6 stinguitur, Asia, Africa, & Europa. Africa Herculeo mari, & nilo Africa.
cæteris distermínatur. Aegiptóque finitur à Græcis inquit Plinius
g Plin. lib. 5. c. j.
h Salust. in Iugurtha.
7 Libia † appellata.[g] quam primū Salustius scribit, Getulos incoluis Libya.
se.[h] homines asperos, & incultos quibus caro ferina cibus erat, atq;
humi pabulum, veluti pecoribus. quique neque moribus, neque le-
ge, aut imperio cuiusquā regebātur. Vagi palantes, quo nox coëge-
rát, sedes habebant. Hanc regionem sunt qui cognominatam putēt
8 ab vno filiorū Herculis Lybici, cui nomen erat † Afer. alij ab Afro, Afer.
i Ioseph. lib. j. antiquit. Iuda.
vno ex posteris Abrahę,[i] qui aduersus Lybiam exercitum duxit,
& ibi deuictis hostibus cōsedit. Quantum incolitur eximiè fertilis
est verū quòd pleraq; eius inculta, & aquę penuria deserta sint mul-
k Pomponi. Mela lib. iij.
to ac malefico genere animalium infestatur.[k] in qua prætereà are-
næ vento concitæ, non minus sæuiunt, quàm in mari procellę. Et
quoniā mira est illic aëris imbribus carentis siccitas ad fluuios, qui
l Aristot. lib. ij. de gener. animal. c. 5.
pauci sunt, diuersa ferarū genera simul conueniunt. promiscuáque
libidine inuicem vtentes, varias mōstrorum formas procreant.[l] vn
9 de natum adagium illud Plinius ait. † *Semper Africa, noui aliquid* Africa affert aliquid noui.
m Plin. lib. 8. c. 16.
adfert.[m] Homines tamen in Africa saluberrimo sunt corpore; adeo
vt nec morbo facilè superētur. solaq; vi senectutis plerūq; intereāt.

h *Oram*) † Regionis Africæ extremitatem. Orę nanque nomine,
10 cuiusque rei extremitas significatur. sed pręsertim regionum terra- Ora.
rúmque fines, ac littora demonstrantur. Hęc non erant; inquit M.
n Cicer. libr. ij. de finib.
Cicero, eius qui innumerabiles mundos, infinitásque regiones, qua
o Verg. j. Aeneid.
rum nulla esset ora, nulla extremitas, peragrasset.[n] & Vergilius.[o]

Arma virumque cano Troiæ qui primus ab oris,

Italiam

Italiam fato profugus, Lauinaque venit (*Littora.*

Oram soluere. 11 Hinc † soluere orã pro eo vsurpatum, qđ est enauigare, & nauium retinacula abeundi causa soluere. Permittamus, inquit Fabius vela ventis, & oram soluẽtibus benè precemur. [p] & alibi, Nauim perspexi, quãti veheret interrogaui, de precio cõueni, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, profecti sumus. [q] Neque verò placet, qđ ijs similibúsque locis nõnulli putant oram pro fune nautico, qui soluitur à nauigaturis accipi. siquidem nullus idoneus author oram in hoc significatu ponat. Quod enim Liuius scribit, in ipsis trepidatum est nauibus, dum ne hostes cũ suis simul irrumperent trahunt scalas orásque, & anchoras ne in moliendo mora esset, præcidunt. [r] Si sic legatur inexcusabile mendũ habet. eùm non oras illic, — *p Quint. lib. 5.* — *q Quint. lib. iiij.* — *r Liuius lib. 28.*

Lorium. 12 sed lora, sit legẽdum. † quo verbo ligamenta nauium significabantur. nec ignotũ lori nomine ligamen quodcunque persæpè demonstrari. Postea, inquit Appion apud Gelliũ, videbamus Androdũ & leonẽ loro tenui reuinctum vrbe tota circũ tabernas ire donari ære Androdũ, & reliqua. [s] Erat aũt vt ad textũ redeamus, in ora Africæ Ligarius nẽpè Vticæ, cùm Tuberonẽ portu, atq; oppido ꝓhibuit. — *s Gell. libr. 5. c. 14.*

i *Teneret*) Discedens enim ex Africa Considius, vt prouincialium petitioni moram gereret quibus Ligarius mirè gratus erat: Ligarium inuitum, & munus fortiter recusantem præfecit.

k *Infirmum Tuberonem*) Veritas historiæ habet, L. Tuberonem à senatu missum, non fuisse infirmum, sed eius filium. [t] — *t Cæsar lib. 1. bello ciuil.*

l *Non permisit*) Totam hanc tamẽ culpam, Cæsar, in Actium Varũ, qui Africæ tum præerat cũ imperio, semper reiecisse videtur. Actius Varus ait, qui Africã sua spõte vacuã occupauerat: venientẽ Vticã cum nauibus Tuberonem portu atq; oppido, prohibet. neque affectum valetudine filiũ exponere in terrã patitur: sed sublatis anchoris excedere eo loco, cogit. [u] — *u Cæsar ubi supra.*

Ciceronianæ orationis vis. m *Cicero defendit*) † Tanta eloquentiæ vi, tãtáque gratia, & oratio 13 nis varietate, vt Cæsar qui iam damnare Ligariũ proposuerat: condemnatoriósque in manu tenebat libellos: audito Cicerone in accusatorẽ cõuerso, & Pharsalicam pugnã in hæc verba cõmemorante: *Quid tuus ille Tubero districtus gladius in acie pharsalica agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis erat sensus armorũ? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* & reliqua mutato vultu velut amens, & extra se positus exiluerit, ac libellos damnationis abiecerit. tandémq; vi orationis coactus reũ cõtra propositũ absoluerit. [x] — *x Plutar. in Cicer.*

n *Pulcherrima*) De qua sic ad Atticũ. M. Cicer. Ligarianã præclarè vendidisti, id est cõmẽdasti post hac quicqd scripsero, tibi præconiũ deferã. [y] & alia paulo post epistola, Ligarianã vt video præclarè autoritas tua cõmendauit. scripsit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirificè spe probare ob eámque causam ad Cæsarem meã se oratiũculam misisse. Fabius admirari non cessat vim eius orationis. [z] — *y Cicer. lib. 12. epistol. ad Atticum.* — *z Quint. lib. iij.*

o *Sermone antiquo*) Hoc est obsoleto, prisco, & diu iã abolito vetustate. quẽ qui cõsectãtur studiosè sermonẽ, quasi inde eruditionis

Antiquarius. 14 famã aucupantes, † Antiquarij dicũtur. quãquam nõnullis visum est, eos propriè Antiquarios appellari, qui à memoria sunt principibus, quicquid vetustis gestũ est temporibus in prõptu, & ad manum habentes. [a] sed prior acceptio receptior est. Iuuenalis. [b] — *a Cel. Rhodigi. li. 13. c. 31.* — *b Iuuenal. satyr. 6.*

Ignatósque mihi tenet, antiquaria versus.
Nec curanda viris opicæ castigat amicæ
Verba solecismum liceat fecisse marito.

Cacozeli. Cacozelos, inquit Tranquillus de Augusto loquẽs, & Antiquarios vt diuersi generis vitiosos, pari studio spreuit. [c] Fastidirẽ certè solẽt, — *c Sueto. in Augu.*

vt & hîc de Tuberone sentit Pōponi⁹,qui doctrinę famā affectātes,
vt quædam soli scire videātur, verbis ab vsu remotis,& penè exau-
toratis vtuntur:quos Cacozelos mutuato à Græcis nomine Latini Cacozelia.
d Quint.lib.8. 15 dicunt. † quippè Cacozeliam,Græci vocant,anxiam orationis af-
fectationem.vitiū vt Fabius ait, in eloquētia pessimū.[d] Verbis ita-
e Gell.libr.11.c.7. que antiquis,exoletis,& vt Gellius loquitur,exculcatis minimè vtē-
dum:[e] quamuis & nōnunquàm adferant orationi maiestatem. Nā
f Quint.lib.5. & authoritatem antiquitatis habent. Eo quia intermissa sunt, gra-
tiam,inquit Fabius,similem nouitati parant:sed opus est modo.[f] Ti
g Sueton.in Augu. berium ab Augusto sæpè reprehensum Trāquillus scribit, quod exole
tas interdum,& recōditas voces aucuparetur.[g] E' diuerso, Spartia-
16 nus † Adrianum imperatorem refert,tam superstitiosum vetusta- Adrianus cultor vetustatis.
h Spartia.in Adriano. tis cultorem fuisse,vt Catonem Ciceroni:Ennium,vergilio: & Sa-
lustio,Coecilium anteponeret.[h]

p *Vsus*)Budæus noster,*Versus*,legendum autumat.quemadmodū
etiam libri quidam habent.referens hunc sermonem ad leges xij.ta
bularū quæ versibus compositæ erant.eatū quippè versus nōnulli,
propter verborum antiquitatem obscuri erāt.Sed mihi hæc lectio
familiaribus Pomponij verbis,& facilitati sermonis parum respon
dere videtur.ac proinde nihil ex vetere litera censuerim immutādū.

q *Affectauit*) Vt ostenderet Pomponius Tuberonem plus æquò
sermonis antiqui studiosum,nō satis habuit dicere scripsit, sed affe Affectare.
17 ctauit scribere.† Affectare enim,est ambitiosè, & anxiè ad aliquid
i Quint.lib.8. aspirare.veluti cum solliciitè,& curiosè nimis obsoleta & antiqua- Cacozelon.
ta verba perquirimus. Quod Græci κακόζηλον hoc est affectationem
appellāt,reprehendendū sanè vitium, vt Fabius admonet.[i] sed quo
tamen perniciosius adhuc existimo verborum neglectum,sermo-
nem incultum, & indecenter elatum fœdā impropriámque locu- Acyrologia.
18 tionē,quā ideo Græci † ἀκυρολογίαν vocārsic dicta quasi ἄκυρος hoc Commentatorū fœditas.
19 est improprius sermo.† quo cum scateār, & exundent plerîq; om-
nes interpretū commētarij: nihil nisi barbariem redolentes totū
ferè ius nostrum istiusmodi nænijs commentatores deturparūt,fœ
darunt,& conspurcarunt.

r *Habentur*)Amari certè nō possunt qui tā anxiè ad veterē,& mul-
tis annis iā desitū sermonem se componunt. vnde Cęsar dicere so-
lebat inauditum atque insolens verbum tanquam scopulum fugien Verbis præsentibus vtendum.
k Gel.lib.1.c.10. 20 dum.† viuamus ergo,dicebat Phauorinus apud Gellium,moribus
præteritis,loquamur verbis præsentibus.[k]

§. POST HVNC MAXIMAE.

Post hunc maximæ autho
ritatis fuerunt,Atteius Capi-
to,[a] qui Offilium sequutus
est:& Antistius Labeo,[b] qui
omnes hos[c] audiuit. Institu-
tus est autem à Trebatio.[d] Ex
his Atteius consul fuit.[e] La-
beo noluit,[f] cùm offerretur
ei ab Augusto cōsulatus, quo
suffectus fieret,[g] & honorem
susciperet. sed plurimùm stu
dijs[h] operam dedit. & totum

a ATteius Capito)Ro Capitones cur sic dicti.
1 mæ † fuerunt,vt
M.Cicero scribit, Frō
tones & Capitones, il
li à lata frōte: hi à ma-
a Cice.lib.3.de nat. Deo. gno capite sic appella
ti.[a] Ex horum familia
2 prodijt † C. Atteius Atteius Capito.
Capito,publici priua-
b Gel.lib.10.c.20. tíq; iuris peritissimus,
qui principē in ciuita-
te locum, studijs ciui-
libus adsecutus est.[b]
obsequentior tamen
in principes, quā par
esset. quorū gratiam,

annum ita diuiserat,[i] vt Romæ sex menses[k] cum studiosis esset, & sex mensibus secederet;[l] & conscribendis libris[m] operam daret. Itaque reliquit quadraginta volumina ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo,[n] primùm veluti diuersas sectas[o] fecerunt. Nam Atteius Capitò, in hìs quę ei tradita fuerant, perseuerabat.[p] Labeo ingenij qualitate,[q] & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cęteris sapientiæ[r] operam dederat: plurima innouare instituit.[f] & ita Atteio Capitoni, Massurius Sabinus,[t] successit: Labeoni Nerua:[u] qui adhuc eas dissensiones[x] auxerunt.[y] Nerua familiarißimus Cæsari[z] fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine[a] fuit. & publicè[b] primus respondit.[c] posteaquàm hoc beneficium cœpit,[d] à Tyberio Cæsare.[e]

Dij nō insculpendi annulis.

Labeo Antistius.

SVMMAE.

1 *Capitones cur sic dicti.*
2 *Atteius Capito.*
3 *Dij annulis insculpti.*
4 *Labeonis libertas.*
5 *Tribunorum plebis potestas.*
6 *Domitius Labeo.*
7 *Capitoni consulatus acceleratus.*
8 *Suffectus quis propriè.*
9 *Consulis in theatro solemne.*
10 *Labor nimius animum hebetat.*
11 *Festi dies cur instituti.*
12 *Amasis Rex Aegyptiorum.*
13 *Semestres in Gallia Senatores.*
14 *Secessus, secedere.*
15 *Soror cur sic dicta.*
16 *Homines procliues ad dißidia.*
17 *Secta, & sectæ in iure.*
18 *Heresis dictio.*
19 *Præceptoribus quatenùs hærendum.*
20 *Veritas sequenda.*
21 *Qualitas ingenij.*

& fauorem quotidianis blandicijs, & adulatiōibus captabat. adeò vt sub Octauij imperio consulatum sit adeptus. anno vrbis 764. collegam habens, Germanicum Cæsarem: quem ei Tacitus ab Augusto acceleratum tradit, vt Labeonem Antistium eadem iuris doctrina præcellentem dignatione eius magistratus anteiret.[c] Hic Capito, inquit idem author infamia fuit insignior. quod humani diuinique iuris sciens egregiū publicum, & bonas domi artes dehonestauisset.[d]
3 † nefas esse sanciuit, Deorum formas annulis insculpi.[e] mortuus est vt ex Tacito Cornelio colligimus circa annū vrbis cōditæ, 774. & à Christo nato 23. D. Haterio Agrippa, & C. Sulp. Galba Cos.[f]

b *Antistius Labeo*) Hic
4 M. Antistius † Labeo filius est illius Antistij Labeonis, cuius supra meminimus[g] ciuilibus studijs, parente multò celebrior, à Trebatio potißimùm institutus, quem legū, atq; morum populi Romani, iurisque ciuilis apprimè doctum fuisse, Gellius testatur.[h] cæterùm magna & dicendi, & agendi, libertate agitatum, vsqueadeò vt in Octauium Cæsarem impauidus inueheretur. Nec ex ijs quę ab illo tūc principe gerebantur, ratum quicquam habere volet, nisi quod iustū sanctūq;, ex Romanis pręsertim antiquitatibus cogno

c *Cornel. Taci. lib. iij. in fi.*

d *Taci. lib. iij.*

e *Macrob. lib. 7. Saturna.*

f *Cor. Tacit. vbi s.*

g *6. ab hoc plurimi supra hac l.*

h *Gell. lib. 13. c. ij.*

uisset. vnde & ab ijs, qui Octauio gratificari cupiebant, vecors dictus est. inter quos, Horatius satyrica petulantia, eũ insanũ in Octauij gratiam vocauit.[l]

Si quis eum seruũ patinã qui tollere iussus,

22 Sapientia.
23 Massurius Sabinus.
24 Sabini plures.
25 Nerua iurisconsultus.
26 Mors Neruæ uoluntaria.
27 Nerua imperator.
28 Publicè.
29 Tyberij uita, & mors.
30 Capreæ insula.
31 Iesu Christi passio.
32 Pilatus.

l Hora.lib.j.Serm. satyr.iij.

Semesos pisces, tepidúmque ligurierit ius.
In cruce fustigat, Labeone insanior, inter (Sanos dicatur.

Quo tamen nomine nõ reprehẽdi, aut cõtumelijs affici, sed laudari potiùs Labeonẽ oportuit: vt & Tacitus fecit. De Capitone enim, & Labeone coætaneis, & in iure ciuili principẽ locũ tenẽtibus, in hæc verba grauiter iudicat. Illa ætas inquit, duo pacis decora simul tulit. sed Labeo, incorrupta libertate, & ob id fama celebratior. Capitonis obsequiũ, dominãtibus magis probabatur. illi quod præturã intra stetit cõmendatio, ex iniuria huic, quod consulatũ adeptus est, odiũ ex inuidia, oriebatur.[k] Magnum animosę libertatis de Labeone exẽplum illud est. ꝙ cùm Augustus super electione triumuiri, senatus legendi causa, patres conuocasset. Labeo Marcũ Lepidum, Cæsaris inimicũ, tunc exulantẽ elegit. interrogatúsq; ab Augusto, nũm alij digniores legi possent? cõstanter respondit, *Suum cuiq; esse iudicium.*[l] Cùm item tribuni plebis ad eum misissent, vt in ius veniret.

k Corn.Taci. li.iij. in fi.

l Suet. in August.

5 Ius † tribunis non esse respondit se, aut aliũ quemquã, in ius vocandi. ꝙ more maiorũ præhensionẽ haberent, vocationẽ non haberẽt. Posse igitur eos venire, ac præhendi se iubere. sed vocãdi absentem, Tribunorum authoritas.

6 ius nõ habere.[m] † Floruit posteriore sęculo, & Adriani tẽpore alius Labeo, Domitius nuncupatus. quẽ grauiter obiurgatũ à Celso legimus,[n] & à quo, non etiã ab Antistio Labeone, sunt qui putãt ea omnia profecta esse, quæ Tribonianus Labeonis nomine Pãdectis inseruit.[o] quibus ego minimè assentiendũ puto, magis per cõtrarium existimãs, simplici Labeonis verbo, Antistiũ nostrũ significari: quẽ 40. volumina relquisse, Põponius hîc testatur: sed præsertim cum adiungitur illi, vel Offilius, vel Trebatius, quorũ ipse auditor fuit.[p] Domitius Labeo.

m Gell.lib.13.c.10.

n l.Domitius ff. de testament.

o l.quibus.§.pe.& §.fi.ff.de cõdit.& demon.l.ij cũ suis §§.ff.de aqu.plu. l.j.§.preterea. ff. de aquá quoti.& estiua.

p ut hoc §.

c *Omnes hos*) Nẽpè Alfenũ, Offiliũ, Trebatiũ, Cassiliũ, & Tuberonẽ.

d *A Trebatio*) Et si nobis plures cõtingãt præceptores, vnũ tamen

7 peculiarẽ semper habemus. cui prę cęteris damus operã, vt & Labeo noster Trebatio Testæ, à quo potissimũ in iure ciuili voluit institui. Præceptor peculiaris.

e *Atteius consul fuit*) † Octauio imperãte, Atteius Capito cõsulatũ adeptus est, anno à cõdita vrbe, 764. ab eiectis regib. 521. & à Christi natiuitate, 14. habuítq; collegã Germanũ Cæsarẽ, aut vt alij volunt, L. Munatium Plancum, quem magistratũ dicit Tacitus, Augustũm Capitoni accelerasse, vt Labeonẽ, eadẽ iuris disciplina Romæ florentẽ, & Cæsari inuisum maiestate tãtę dignitatis antecuerterit.[q] Cõsulatus cur Capitoni accelratus.

f *Noluit*) Sic Aulus Cassellius vltra Quæsturæ splendorem progredi noluit: cum Augustus illi etiam consulatum offerret.[r]

q Corn.Tacit.libr. iij. in fi.

r §.fuit eodem tẽpore.s.hac l.

g *Suffectus fieret*) Verã huius loci sentẽtiã, hucúsq; nemo subodorari põtuit. vñ tñ Germana rõ depromitur, qua maximè ductus Labeo oblatũ ab Augusto cõsulatũ abiecit, & recusauit, ꝙ videlicet, rẽferret se nõ legitimũ cõsulẽ fore: nec suffragijs populi Rom. ordinariũ creatũ: vtpotè qui à Cęsare in demortui cõsulis locũ ad certũ aliquod, &

8 perbreue fortassè tp̃s, subrogaretur. † Suffecti nanq; ꝓpriè dicũtur qui in locũ defuncti, dãnati, aut aliter ablegati magistrat⁹ substituũtur, & in reliquũ administrationis tẽpus subrogantur. Nã ne sulti- Suffectus quis dicatur.

ciatur cõsul, inquit M. Cicero non timet. & eodē loco paulopost. Vnus erit in sufficiendo collega occupatus. [f] Vatinius item, qui in locum Appij Imperatoris Dalmatiæ substitutus erat, ad Ciceronē scribēs, Si me hercule, inquit, Appium haberem, in cuius locum suffectus sum: tamē hoc sustinere non possem. [t] sed apertiora sunt adhuc verba Liuij, Spartiani & Lampridij. C. Iulius censor, inquit Liuius, decessit in eius locum M. Cornelius suffectus. [u] & alibi. Minutium Cos. cum vulnere graui, relatum in castra mortuum, quidam autores sunt. & M. Fuluium in locū eius consulem suffectum. [x] rursus alio in loco. L. Manlius Torquatus pontifex, eo anno mortuus, in locum eius suffectus, C. Sulpitius Galba. [y] Spartianus item. Nam vt consul ait, qui sex meridianis horis consulatū suffectum tenuit, à M. Tullio tali aspersus est ioco. Consulem habuimus tam seuerum támq; censorium, vt in eius magistratu nemo pranderit, nemo cœnauerit. Ita Marius Septimius, vna die factus est Imperator, alia die visus est imperare, tertia interemptus est. [z] Deniq; Lampridius. Cōsules quoscunq; ait, vel ordinarios vel suffectos creauit ex senatus sententia. [a] Eos autem, qui in demortui, aut reiecti consulis locum, sic extraordinē sufficiebantur, non fuisse veros & legitimos consules, Tranquilli verba perspicuū faciunt. Quinto Maximo suffecto inquit, trimestríque consule, theatrum introeunte, cùm lictor animaduerti ex more iussisset, ab vniuersis conclamatum est, non esse consulem eum. [b]

Cõsulis theatrum ingrediētis solenne.

9 † Mos siquidem erat, introeunte in theatrum cõsule populares à lictore qui præibat admoneri, vt animaduerterent: venientiq; consuli cederent. & assurgentes, eum plausibiliter exciperent. Cùm autē Q. Maximus in locum defuncti consulis ad reliquum anni tempus, quod trium mensium erat, à Cæsare subrogatus, theatrum ingrederetur præeunte lictore, & populum admonente, clamauerunt vniuersi, non eum esse consulem, q. more maiorum populi suffragijs creatus non esset, sed à Cæsare suffectus. Qua ratione Pomponius ait, vt opinor ego oblatum ab Augusto consulatum, quo suffectus fieret Labeonem recusasse.

Labeo quibus studijs operam daret,

h *Studijs*) Non ciuilibus modo, quæ tamen principali cura cõplexus est: sed alijs quoq; optimis disciplinis: præsertímq; Latinarum vocū originem, rationem, & proprietatē, diligentissimè perscrutatus est Labeo. eáq; præcipuè scietia, ad dissoluēdos iuris nodos, vtebatur. [c]

i *Diuiserat*) Per bellam temporis distributionē faciebat Labeo: qui sex mensibus cum studiosis conuersabatur, vt & ipse frueretur aliqua requie: & partem interim suorum laborum studiosi sibi vendi-

Labor nimius vires prosternit.

10 carent. reliquum anni verò, conscribendis libris, insumebat. † Continuò pertinacíq; nimirùm labore, & vires corporis obteri, & animi acumen hebetari, nō ignarus. acrioréśq; multò & meliores, quemadmodum Seneca dicebat, animi requieti surgunt. [d]

Festi dies cur instituti.

11 † Vnde & ab iurisconsultis dies festos institutos dicit: vt ad hilaritatē homines, publicè veluti cogerentur, Etenim vt prouerbialis ille versus, præclarè cecinit

Nec durare potest, qui semper tenditur arcus.

Et quemadmodum fertiles agros exhaurit, non intermissa fœcunditas: ita corpus, & animū, assiduus, immodicúsq; labor, frāgit. Quod ipsum poëta, lepidissimo carmine admonet. [e]

Quæ nunquam vacuo, solita est cessare nouali,
Fructibus assiduis, lassa senescit humus.
Occidet ad circi, si quis certamina semper,
Non intermissis cursibus, ibit equus.

f Cic. pro Murena.
t Cic. li. 5. epist.
u Liuius lib. 5.
x Liuius lib. 5.
y Liuius lib. 30.
z Spart. in 30. tyr.
a Lāpridius in Alexandro Seuero.
b Sueto. in Cæsare.
c Gell. lib. 13. c. 10.
d Seneca lib. de Trāquilitate uitæ.
e Ouidius.

Firma sit illa licet, soluetur in æquore nauis:
Quæ nunquam liquidis sicca carebit aquis.

Amasis Aegyptiorum Rex.

12 Itaque † Amasis Rex Aegyptiorum, cùm ab amicis argueretur, quòd
contra regiam dignitatem inter cõpotores iocaretur, morionem, &
scurram agens: sic respondisse fertur. Arcus, non nisi cùm res exigit,
intendi: ne si semper sint intenti, cõtingat eos rumpi. Ita & hominis
institutũ si assiduo laborare studio, nec ad iocos sibi quicquam in-
dulgere velit, forè vt sensim vel mente, vel membris captus euadat.
quod ego intelligens ait, vtrique rei tempus impertio. [f] Huc perti-
net illud Ouidianũ, sub Phędræ persona, ad Hyppolitũ scribentis. [g]

f Herodotus lib. ij. qui Euterpe inscribitur.
g Ouid. in epist. Heroidum. epist. iiij.

Quod caret alterna requie, durabile non est.
Hæc reparat vires, fessáque membra leuat.

Semestres in Gallia senatores.

k *Sex menses*) † Hinc non inconcinna ratio colligi potest, cur Hen
13 ricus Rex noster fortissimus, & sapientissimus Parisienses senato-
res, nuper instituerit esse semestres. hoc est ex ijs, alios sex mensibus
vacare litibus iudicandis, interim dum alij quiescũt. quo scilicet eo-
rum cõmodis, studijs & valetudini, consuleret. idq; ab ipso princi-
pe responsum ferunt. neque verò tam nouũ illud videri debet, quàm
nonnulli existimant. siquidem Augustus Cęsar, itidem consilia sibi
instituerit semestria, ex senatoribus sortè delectis, quibuscum prius
consultaret quæ ad senatum eum referre oportebat. [h] & indicat Pli
nius ad Sossium scribens, tribunatus quondã fuisse semestres. Hunc
inquit (de Caluisio nepote agens) Rogo semestri tribunatu, splendi
diorem, & sibi & auunculo suo facias. [i]

h Suet. in August.
i Pli. lib. iiij. epist.

Secedere.

l *Secederet*) † Seorsum iret, seque velut ab hominũ conspectu sepa
raret. Quare secedant improbi, inquit M. Cicero secernãt se à bo-
nis. [k] Ouidius. [l]

k Cicer. in Catilin.
l Ouid. li. iiij. Trist. eleg. 8.

Sed modo quos habui vacuos secedere in hortos.
Nunc hominum visu, rursus & vrbe frui.

Secessus.

Et Plinius. Decem, inquit, & septem millibus passuum ab vrbe seces
sit. [m] Inde Secessus, pro loco secretiore, & ab hominũ conuentu se-
gregato. Trãquillus. Caprearũ secessui quatriduũ Augustus impen
dit. [n] & Plinius de Voconio. Ille meus in vrbe, ille in secessu contu-
bernalis. [o] & alio in loco, ad Gallum scribens. Cùm ei villæ suæ Lau
rentinę amœnitatem magna arte descripsisset, iustísne de causis ait,
Eam tibi videor incolere, inhabitare, diligere secessum, quem tu ni-
mis vrbanus es, nisi concupiscis. [p] atque hinc lucem accipiunt Papi
niani verba docentis, arbitro qui in secessibus agere solebat, paren-
dum esse: si eo loco quo sit circa vrbem, litigatores adesse iusserit: il-
licque possint facilè conuenire. [q]

m Plin. li. ij. episto.
n Trãquil. in Augu
o Plin. li. ij. epistol.
p Plin. eod. lib. ij.
q l. si cũ dies. §. pe. ff. de arbit.

Labeonis libri.

m *Libris*) Labeonis. plerósq; libros Gellius memorat, & imprimis
cõmentaria in leges xij. tabul. [r] Deinde eos qui posteriores inscribũ-
tur, quorũ librorum tres cõtinui 38. 39. & 40. pleni sunt rerũ ad illu
strandã linguam latinã conducentiũ. Citat item libros quos ad prę
15 toris edictũ Labeo scripsit. & ex ijs, sororis allusionẽ. † Soror dice-
bat Labeo, appellata est, quod quasi seorsum nascitur, separatúrque
ab ea domo, in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur. [s]

r Gell. lib. j. c. 12.
Soror cur sic dicta.
s Gell. lib. 13. c. 10.

n *Hi duo*) Atteius Capito videlicet, & Antistius Labeo quorũ vitę
ratio dispar erat, & ingenium. Hic enim minimè ambitiosus, inge-
nuo animi cãdore, & incorrupta quadã libertate veritatẽ asserebat,
nulli parcẽs. Ille verò, honorũ & gloriæ cupiditate flagrans, assenta-
tor eximius principibus obsequebatur, eorũ sententias iure aut iniu-
ria cõfirmans. [t] Non mirũ igitur, si cũ diuersa essent amborũ studia,

t Corn. Taci. lib. iij. in fi.

moréſque

moréſq; admodum diſsimiles, diuerſas quoq; hi duo ſectas fecerint.

Homines facilè diſſentiūt.

16 Quādoquidē † natura producat homines facillimos ad diſſētiēdū.[u]

Secta.

o *Diuerſas ſectas*) † Secta quemadmodum veteres philoſophi apud
17 Laërtium diffinierūt, certa quædā diſciplinę via dicitur, quā pleriq; imitandā ſibi proponūt, pertinacitérq; tuendā ſuſcipiuut.[x] à ſectando ſic appellata, quòd plures eius opinionis authorē ſtudioſè primùm ſectati ſint. Brutus, inquit M. Cicero, ex vetere academia philoſophorū ſectam ſequutus eſt.[y] & alibi, Omnem naturā artificioſi eſſe dicit, quòd habeat quaſi viam quandam, ſectā, quam ſequatur,[z]

Hæreſis.

18 Græci † hæreſim vocant, ab αἱροῦμαι quod eſt opto, vel eligo. Vnde M. Cicero de ſecta Stoicorū agens, Catonē ſcribit in ea eſſe hæreſi, quæ nullum ſequatur florē orationis.[a] quod tamen nomen apud Chriſtianos probroſum & infame factum, inſinuare vulgò ſolet, tenacem quandā opinionē de aliquo dogmate receptis eccleſię traditionibus repugnante. Fecerunt itaque Antiſtius Labeo & Atteius

Labeonis & Capitonis controuerſiæ.

Capito diuerſas ſectas, & veluti factiones quaſdā cuiuſmodi cōtrouerſiarum, multa etiam nūm extant in iure noſtro veſtigia. veluti, An ſine numis cōſiſtat venditio.[b] An vxor furtū cōmittat.[c] Dominium rei ex aliena materia confectę, ad quē pertineat.[d] An rerū partes vel æſtimatio, parte legata debeatur.[e] An poſt inſtituti mortē, adſcripta codicillis legata, ſubſtitutus cogatur pręſtare.[f] & alia innumera, quæ hîc percenſere non attinet, ex ſuis locis petenda.[g]

Præcetores quatenus ſectādi.

p *Perſeuerabat*) Parum fortè, ad perſonarum, rerū & tēporis cir-
19 cunſtātias reſpiciens. † Enimuerò in præceptorū doctrinis cōſtanter perſeuerandum, niſi quatenus veritas exacto iudicio perquiſita obumbratur: tunc enim cum Horatio, vnuſquiſq; debet eſſe.[h]

Nullius addictus iurare in verba magiſtri.

Veritas præ cæteris ſequenda.

20 Etenim † vt vulgò fertur amicus Plato, amicus Socrates, ſed magis amica veritas, quæ nullo errore corrūpi, nullius authoritate euerti, aut calliditate vitiari debet.[i] vnde riſu, ludóq; digni ſemper mihi viſi ſunt legulei nescio qui Accurſij Bartolíq; traditionibus adeò pertinaciter hærentes, vt nec quidē veritatē inter tenebras micantē, & refulgentē conſpicere dignērur. Equidem Accurſio Bartolo, alijſq; id genus multę lectionis viris, plurimū ſemper tribuendū eē ſuimus: ſed ita, vt homines quoq; eos agnoſcamus, qui labi, erraréq; potuerint. Neq; verò deſunt clariſsimorū iuriſcōſultorū exēpla, qui veritatē amicis & pręceptoribus præpoſuerint. Celſus filius naturali æquitate motus patris ſui Celſi ſententiā improbat.[k] Neruā iuriſcōſultū, qui per feneſtrā mōſtrauerat ſeruos detētos ob pēſionē manumitti poſſe deriſum fuiſſe Iulius Paul. refert.[l] Q. Mutiū inter genera poſſeſsionū referentē, quòd iuſſu magiſtratus cuſtodię cauſa, vel dāni infecti nomine tenemus. Iulius Paulus ineptiſsimū dixit.[m] Idem Iuuentius Celſus Domitiū Labeonē ſtultū ridiculūq; appellat, quòd dubitaret, an iure teſtis adhiberetur, qui teſtamēti tabulas ſcripſiſſet.[n] Q. Mutius Seruiū Sulpitiū grauiter obiurgauit, quòd ius in quo verſaretur, ignoraret.[o] Excuſare quidē, aut tēperare prædutas magiſtrorum noſtrorū opiniones, quoad fieri poterit Vlpiani, & Caſsij exēplo debemus.[p] ſed ita vt errori nunquam ſubſcribamus: aut veritatis, æquitatiſq; viam deſeramus.

q *Qualitate*) Vi, acumine, & ſubtilitate. † Qualitātē ergo ingenij

Qualitas.

21 ponit hîc Pōpōnius, pro viuida, & acuta animi natura. nouo quidē loquendi modo, ſed qui tamen, inde deductus cōtendi poteſt, quòd Philoſophi qualitatem id eſſe dicant, quo cuiuſq; rei naturà cognoſcitur, & quales ſint homines declaratur.[q] Perperam itaq;, & nulla neceſsitate nonnulli exiſtimant, hunc locum corruptum.[r]

u l. item ſi unus. §. pe ff. de arbit.
x Dioge. Laert. lib. j. de uita philoſophorum.
y Cic. de clar. orat.
z Cic. lib. ij. de nat. Deorum.
a Cic. in paradoxis
b §. Item pretiū. de empt. & uend. in inſtitu.
c l. j. ff. rer. amot.
d l. adeò. §. cū quis. ff. de acq. rer. do. §. cū ex aliena. de rer. diuiſ.
e l. non amplius. §. ulti. ff. de leg. j.
f l. quidā referunt. de iur. codicil.
g l. eum qui certarum. l. ita ſtipulatus. §. ſed ſi ita. ff. de uerb. obli. l. illud quoq; ff. de pet. her. l. ex facto. ff. de hæred. inſti. l. pupillus. ff. de acquir. rer. dom. l. ſi duo. §. ulti. ff de ſolu. l. ij. C. de poſthu. §. is qui. de manda.
h Hora. epiſt. j. li. j.
i l. illicitas. §. ueritas. ff. de off. præ. ubi dixi. l. aſſūptio ff. ad municip. Cicero pro M. Cæli.
k l. iij. §. ſi quis uaſi. ff. de cōdi. cauſ. dat.
l l. pe. ff. in qui. cau. pig. ta.
m l. iij. §. ulti. ff de acqui. poſſeſ.
n l. Domitius. ff. de teſta.
o §. Seruius. §. hac l.
p l. ſi cū exceptione §. ſed & ſi, quis. ff. quod me. cau. l. ſi certe. §. ulti. ff. de arbit.
q Cic. lib. j. acad.
r Budæus hic.

leret, se nihil tale fecisse quominus deposito imperio securius priuatam vitam ageret.[d]

x *Eas dissensiones*) Capitonis & Labeonis: quos supra diximus duas veluti sectas constituisse.

y *Auxerunt*) Dum studet vnusquisque, vel præceptoris sui, vel suam tutari omnimodò sententiam.

z *Cæsari*) Neruam, assiduum fuisse, & familiarissimum Tiberio Cæsari, pauloante ostendimus.

a *Equestri ordine*) De triplici Romanorum ordine nimirùm senatorio Equestri, & Plebeio satis multa superiùs dicta sunt.[e]

Publicè.

b *Publice*) † Id est publica authoritate.[f] Quid enim tibi naue o-
28 pus fuit, inquit M. Cicero ad Verrem, qui si quo publicè proficiscereris, & præsidij, & vecturæ causa sumptu publico, nauigia præberentur. priuatim autem nec proficisci quoquā potes, &c.[g] & alibi, Bona eius ait, publicè censuit possidenda.[h] inde sumptus publicè datos Plinius appellat, qui principis, aut reipublicæ decreto ex ærario subministrātur.[i] eodémque sensu, M. Cicero cibaria anseribus Romæ quondam locata dixit.[k] Equidem publicè hoc est publica principis auctoritate primus fuit Masurius Sabinus, qui post impetratū hoc à Tiberio Cæsare beneficium de iure respondit.[l] Publicè verò plerunque dicitur fieri, quod vulgò & palam fit, vt ad omnium notitiam perueniat.[m]

c *Primus respondit*) Ante Sabinum permulti de iure priuatim responderunt cōsultoribus scilicet. publicè verò, hoc est publica principis authoritate, primum fuisse Masurium Sabinum, qui de iure respondèrit, hinc edocemur.

d *Cæpit*) Id est accepit. Cùm enim ab Augusto, non etiam à Tiberio tale respōdendi beneficium incæperit: nulla ratione potest verbum cæpit hoc loco, pro incæpit exponi.

Tiberius Cæsar.

e *Tiberio Cæsare*) Qui idipsum beneficij loco concesserat, vt la-
29 tius mox attingemus.[n] † Fuit autem Claudius Tiberius, qui Augusto fœlicissimo, & optimo principi omnium ipse nequissimus successit. Liuiæ tamen vxoris Augusti & matris Tiberij, magis quàm ipsius Augusti iudicio, qui Tiberij mores & ingeniū nunquam probauit. Principatū ab initio Tiberius vtcunque commodè gessit Liuiæ matris vt creditur reuerētia, potiùs quàm suopte inge-

Capreæ insula.

30 nio: vt exitus declarauit. † Cùm Capreas secessisset (insula est Neapoli proxima & coturnicum multitudine insignis.[o]) Reipublicæ curam negligere, & vitia malè diu dissimulata detegere cæpit. tēmulentiç adeo deditus, vt pro Claudius Tiberius Nero, vulgò diceretur Caldius Biberius Merò. Ebrietati summā adiecit luxuriā auariciam & crudelitatē. quibus vitijs turpiter indulgens nefariè imperauit. Quæ omnia Ausonij tetrasticon luculenter enarrat.[p]

Prænomen Tiberi nactus Nero, prima iuuentæ.
Tempora, laudato gessit in imperio.
Frustra dehinc solo Caprearum clausus in antro:
Quæ prodijt vitijs credit operta locis.

Iesus Christus quādo cruci affixus.

Tandem verò C. Caligulæ nepotis sui insidijs vicesimo tertio im
31 perij anno, & suæ ætatis octauo ac septuagesimo, † cùm quinque ante annis ad viij. calend. Aprilis Christus optimus Max. dominus Deus, & seruator noster iniquissima Iudæorū, sed tamē vniuerso orbi salutari cōiuratione cruci affixus esset.[q] aut si Tertulliano credimus octo circiter annis C. Rubellio Gemino, & C. Fusio Gemino

d Dion in Nerua. dixi. §. deinde Cornelius Sylla. ff. de orig. iur.

e §. ex his auditoribus. sup. hac l.

f l. imperator. ff. de fideico. liberta.

g Cicer. act. in Verrem. 5.

h Cicer. 11. Philip.

i Plinius de viris illustr.

k Cicer. pro Ros. Amer.

l ut hic & §. seq.

m l. j. §. sed scimus. C. de lat. lib. toll. l. ij. C. de ijs qui per me. iud. non app.

n §. sequenti.

o Plin. lib. iij. c. 6.

p Ausonius in 12. Cæsaribus.

q Ioseph. libr. 18. antiquit. iuda. c. 6.

Coſs,qui fuit annus cõditæ vrbis Romæ,Dc clxxxj.ſed certè magis placet ſuperior cõputatio. vt Ieſus Chriſtus videlicet ad paſsionem venerit,anno Tiberij xviij.tũ ex propheti js,quæ eius aduentũ prænunciarunt.tum quod in phlegonis,& aliorũ Ethnicorũ commentarijs ſcriptũ reperiatur(Euſebio autore) ingentem eo tempore factam ſolis defectionem.ita vt dies hora ſexta in tenebroſam noctẽ verſus ſit. Bithinia terrę motu cõcuſſa.& in vrbe Nicena,ædes plurimæ ſubuerſæ.[e] quæ vniuerſa ijs mirè congruũt, quæ in paſsione Ieſu Christi redemptoris noſtri accidiſſe manifeſtũ eſt, & vnicuiq;
32 Chriſtiano planè perſuaſum. † Ad quæ nec illud prętereũdum venit cum Tiberio principi per Pontium Pilatũ de Chriſti diuinitate relatum eſſet,Cæſarem ipſum hoc ad ſenatum detuliſſe,cum prærogatiua vt Tertullianus ait, ſui ſuffragij.at à ſenatu eã rem minus probatam.[f] Reliqua Tiberij geſta apud Tranquillum leges.[t]

e Euſeb. Cæſarien. lib. 5. de hiſto. eccleſiaſt.

Pilatus.

f Tertullianus in apolo getico. contra gentiles Crinit. lib. 13. c. iij.

t Sueton. in Tiberio.

§. ET VT OBITER.

Et vt obiter [a] ſciamus,ante tempora Auguſti [b] publicè [c] reſpondendi ius, non à principibus dabatur.ſed qui fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant,conſulentibus reſpondebant.[d] neque reſponſa vtiq; ſignata dabant.[e] ſed plerumq; iudicibus ipſis ſcribebãt,[f] aut teſtabãtur,[g] qui illos cõſuluerant. Primus diuus Auguſtus vt maior iuris autoritas haberetur,cõſtituit,vt ex autoritate eius [h] reſpõderẽt.[i] & ex illo tempore,peti hoc [k] pro beneficio cæpit. & ideo [m] optimus [n] princeps Adrianus,[o] cũ ab eo viri [a] periti [p] peterẽt, vt ſibi liceret reſpõdere, reſpondit eis.hoc nõ peti,[q] ſed præſtari [r] ſolere.& ideo delectari ſe,ſi qui fiduciam ſui haberet, populo ad reſpondendum ſe præpararet. Ergo Sabino [s] cõceſſum eſt à Tiberio Cæſare, vt populo reſponderet. cùm in equeſtrem ordinẽ,iam grãdis natu,& ferè annorũ quinquaginta receptus eſſet.[t] hinc nec

Obiter.

[a] Prætorij.

Auguſti nomen.

a 1 Obiter) † Id eſt ſimul & vnà incidenter præter propoſitũ, & quaſi in tranſitu occurrens. Iuuen.[a]

Diues,& ingẽti curret ſuper ora Liburno.
Atque obiter leget, aut ſcribet, vel dormiet intus.

a Iuue. ſatyr. iij.

Et alibi.[b]

Verberat,atque obiter faciẽ linit, audit amicas,
Aut latũ picta veſtis conſiderat aurum.

b Iuue. ſatyr. 6.

Plinius itẽ de Iaſpidũ generibus agẽs. Libet obiter,inquit vanitatẽ magicam hic quoque coarguere, qm̃ hãc cõcionãtibus vtilem eſſe prodiderũt.[c] idem in prologo ſui libri. Ego planè meis adijci poſſe multa cõfiteor, nec ijs ſolis ſed omnibus quæ edidi,vt obiter caueam iſtos Homeromaſtigas.[d]

c Plin. lib. 37. c. 9.

d Plin. in proem. natur. hiſtoria.

b 2 Auguſti) † Octauiũ Cęſarẽ intellige, à quo cęteri Imperatores,poſtmodũ Augu-

Augustus parens patriæ.

nec amplæ facultates [n] fuerunt, sed plurimum à suis auditoribus [x] sustentatus est.[y]

SVMMAE.

1 Obiter.
2 Augustus parens patriæ.
3 Responsa Doctorum quando signari cœpta.
4 Annuli signatorij.
5 Annulorum apud Romanos usus.
6 Sponsæ annulus sine gemma datur.
7 Annulus in manu sinistra.
8 Testari.
9 Doctura origo.
10 Bacca laurea.
11 Lytæ, Prolytæ.
12 Licentiæ gradus.
13 Magisterium.
14 Antecessor.
15 Docturæ insignia.
16 Coronæ multiplices.
17 Ius ciuile Caligula delere uoluit.
18 Traiani probitas.
19 Adriani uita.
20 Pompeij tumulus.
21 Baiæ.
22 Iudicia maiorem doctrinam exigũt quàm scholæ.
23 Diuitiæ quibus contingant.
24 Plauti inopia.
25 Ioannes Andreas pedagogus.
26 Præceptori quantum debeatur.
27 Origenis in senectute paupertas.

stidicti sunt quiq; Romanũ imperiũ fœlicissimè rexit. & vrbẽ Romam sanctissimis legibus, ac institutis sic excoluit, vt parẽs patriæ sit appellatus. sed de eo superius plura.[e]

e §. deinde Cornelius. sup. hac l.

c *Publicè*) Id est publica principis authoritate. vt non multò ante exposuimus.[f]

f §. præcedent.

d *Respondebant*) Priuata authoritate priuatóque eorũ arbitrio quem de iure respondendi morem veteribus fuisse argumento est. quod de Crasso, scribit M. Cicero, cum nempè quotidie solitũ obambulare transuerso foro. quod erat insigne inquit eum qui id faceret, omnibus liberaliter facere sui consilij copiam de quacũque re quis interrogare vellet.[g]

g Cice. in oratore.

Responsa iurisconsultorũ quando signari cæperunt.

e *Signata dabãt*) † Ab
3 eo verò tẽpore quo, vt maior esset Iurisprudentiæ authoritas Augustus cõstituit Iurisconsultos ex principis autoritate respondere: responsa signari cœperũt. hoc est propria manu subscribi, propriúmque characteris insigne adhibita cera chartæ imprimi. Quod & hodie vsus seruat. solent nanque iuris candidati, cum Docturæ gradu vt vocãt insigniuntur annulo donari, quod eo munere signandorũ
4 responsorum ius acquirant. † Equidem sigilla istiusmodi olim quo que annulis imprimebãtur. Quod si eiusmodi cera inquit M. Cicero, centum sigilla hoc annulo impressero equæ in agnoscendo poterit esse distinctio.[h] dicebãtúrque annuli signatorij, in quibus solebant clarissimi viri capitis effigiem, aut præclarũ aliquod à se gestũ facinus, quo non eorum interiret memoria insculpere.[i] E manu Scipionis ignobilis filij Africani propinquos annulum detraxisse legimus, in quo caput Africani sculptum erat.[k] & inter signa mortis Adriani imperatoris hoc vnũ memorat Spartianus, quod annulus, in quo imago ipsius insculpta erat spõte de digito delapsus est.[l] Luciũ deniq; Syllã totam sibi laudem capti Iugurthæ vendicantem annulo signatorio quo vtebatur, rem vniuersam sculpsisse Maximus scribit. His autem annulis literas obsignari solitas Liuius ostendit. referens, quod cum annulo Marcelli consulis simul cũ corpore Annibal potitus esset, metuens Crispinus collega superstes, ne eius signi errore fraudẽ aliquã Annibal strueret, celeres nũcios finitimis ciuitatibus misit. Occisum collegã esse annulóq; eius Pœnũ potitum, ne quibus literis crederẽt Marcelli nomine signatis, & cõpositis denũ-
5 cians[m]. † Varium porrò fuisse apud Romanos Annulorũ vsum Pli

Docturæ origo.

Annulis sigilla imprimebãtur.

Annuli signatorij.

Annulorum apud Romanos vsus.

h Cicero lib. iiij. Acade.

i l. ad testium. §. signũ. ff. de testa.

k Valer. Max. lib. iij. c. 5.

l Spartia. in Adriano.

m Liuius lib. 27.

a Plin. lib. 33. c. 1. nius elegāter ostendit.[a] nāque legati ad exteras gentes aureis tantum vtebātur. adeo, vt multo tēpore, nec ipse quidē senatus aureos habuerit. neq; triumphantibus in digito, nisi ferreus annulus erat. Sed & qui legationis causa aureis annulis publicè donatus erat, ijs tā tum in publico vtebatur, & intra domū ferreis. Quo; argumēto, in-
6 quit Plinius, † nunc spōsæ, ferreus annulus mittitur isq; sine gemma, velut symbolū perpetuæ castitatis & fidei, nam circulus, neque principium neque finē habens æternitatē, & quod sine gemma sit, puritatē, & emaculatam ab omni cupiditate voluntatē notat. Verū succedente tēpore promiscuorū fuisse annulorū vsum, vel ex eo facilè est intelligere, φ in Cannensi pugna tātum Annibal aureorum annulorum aceruum ex deuictis Romanis cōfecerit, vt tres eū mo Spōsæ annulus sine gēma.
b Liuius lib. 23. 7 dios Chartaginem misisse, perhibeat historia.[o] † Ad hæc minimè prætereūdum, in veterum more positū fuisse annulum in digito sinistræ manus qui minimo proximus est gestare, quod ab eo neruus quidam reuuisimus ad cor perueniat, & ita cor ipsum annulo tanquam corona circundari censeatur.[p] Annulus in manu sinistra gestandus.
p Gel. lib. 10. c. 10.

f *Scribebant*) Quid sibi de proposito, aut controuerso negocio, videretur.

g *Testabantur*) Suo testimonio cōprobabant eos qui se consulue-
8 rant bonam fouere causam. † Neque verò ignoro, testari verbum apud Latinos autores pro eo frequentiùs vsurpari, quod est in testimoniū adducere, & alterius implorato testimonio nōnihil adfirmare. inde enī testari Deos & numina dicimus: cū Dij in testes aduo cantur.[q] testamur item hōc est in testimōniū adducimus homines quibus plurimū fidei adhibemus rem totam eorum iudicio permittentes.[r] Cæterùm iurisconsultis nostris testari persæpè dicuntur, qui sentētiam suam exprimūt.[f] vnde & testimoniū, & testamentū. Nam & testis de veritate rei gestę deponens, & qui testamentum facit suam exponit sententiam.[t] Sed quid si hūc locum ex priore acceptione interpretemur? nimirùm Pomponium velle eos qui fiduciā studiorum suorū quondam haberent, vel iudicibus in consultorū gratiam scribere solitos, vel cōsultores eos testari, hoc est in testimonium iustitiæ sui negocij aduocare, & adducere. Tu lector iudicato neq; enim res tanti momēti est, vt grauiorem dissertationē exigat. Testari.
q Cicer. pro Sylla. Verg. libr. ij. Aeneid. Terent. in Hecyra.
r Cice. pro Flacco & pro Cornel. Balbo.
f ut hic.
t l. 1 ff. de fid. instr. l. 1. ff. de testa.
Testimoniū. Testamentū.

h *Ex autoritate eius*) Noluit Augustus vnicuique temerè patere facultatem respōdendi de iure: sed ita demum si à principe probatus
9 hoc ei publicè cōcessum sit.[u] atque hinc mihi videtur, † Doctorum creandorū originem emersisse. cùm enim nō nisi probatis à principe docendi interpretandi respōdendíque de iure daretur authoritas.[x] & non posset princeps singulis ciuitatibus interesse. Hane pro bandi iurisperitos potestatem amplissimo Decurionū ordini cōmisit. vt quorū, aut professorum eius ciuitatis non minus septem decreto idoneus quis iudicatus esset hoc haberet prærogatiuę, & autoritatis.[y] Vidátúrque hæc Doctorum iuris promotio cæpisse primùm sub Lotario Augusto Saxone, in vsu esse: qui primus cōstituit leges Romanas in scholis publicè doceri. Enimuerò hodie solemnitas adaucta est, quippè tribus coronis Athletarum exemplo gradatim oportet, quem vt Doctoræ magisteriū consequatur coronari.[z] Docturæ origo.
u l. Magistros. C. de profes. et med. lib. 10.
x §. respōsa, de iur. natur.
y l. ij. ff. de decret. ab ord. l. ij. l. magistros. l. penul. C. de professor. lib. 10.
z l. uni. C. de athle. lib. 10.
tDoctorū creatio quando cæperit.

10 Bacca † laurea cūprimis, vnde & Baccalaureatus nomē Nostrates sumpserunt. etenim in sacro certamine, qui præclarè decertare cæperat, primū laurea bacca donabatur, velut primogenio fructu labo rum suorū. Baccæ nanque verbo tenuiores fructus significantur, qui in arboribus dispersiùs, & rariùs nascūtur. vt fructus lauri oleæ, myrti, lentisci & aliorum id genus.[a] Ergo seret arbores, inquit M. Cicero, Bacca laurea. Baccalaureatus. Bacca.
a Plin. lib. 15. c. 24.

diligens agricola quarū aſpiciet baccam ipſe nunquam.[b] & alibi. Neque eſt vllū, quod nō ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis quoque ſeminibus incluſis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut baccas.[c] Inter quas, & Acinos hoc intereſſe Valla docet, quod Acini, minutiores ſint, denſiúſque naſcantur: veluti grana vuæ hederæ, & mali punici. Baccæ verò maiores ſint, rariúſque emergant: vt fru-

Lytæ prolitę. 11 ctus lauri oliuæ corni loti, & ſimiles.[d] † Hic autem Baccæ laureæ gradus, quia ſtudioſis quarto anno (quo iam legū ſoluere nodos incipiūt) conferri ſolebat: Lytas hoc eſt ſolutores, dixit Iuſtinianus.[e]

Licentiæ gradus. 12 Ornantur † altero deinde iuris Athletæ gradu quē Licentiā ideo vocant, q tunc, velut ſolidiore doctrina imbuti facultatem authoritatem, & licētiam ſuſcipiant docendi ius publicè interpretandi, ac Docturæ inſignia ſuſcipiendi. quo de iure conſulenti populo ei randem reſpōdere liceat. ſuntq; veluti deſignati quōdam magiſtra

Docturæ gradus. 13 tus ad reſpondēdum Iuſtinianus Prolytas vocat.[f] † Poſtremus eſt Docturæ & magiſterij gradus: quo coronari dūtaxat debent conſummatæ iuriſprudentiæ viri. Ne cōſulturus eos de iure populus, aut publicè docentes auditurus iuris ſtudioſus fallatur, & vana ſpe

Antecessores. 14 deludatur. Hos quod ſcholaſticis eos docendo præeſſent † Anteceſſores docti viri putant à Iuſtiniano appellatos.[g] quo nomine ſęculo Iuſtiniani ſignificabātur iuris profeſſores, qui certis locis publica principis autoritate ius docerent: de iuréque conſulentibus reſponderent.[h] in quorū academijs hodie ſolent eſſe quatuor potiſ

Doctorū inſignia. Liber. 15 ſimū inſignia † Liber imprimis clauſus, deinde & apertus: quo moniti ſint ſempérque monēdi ſacratiſsima iuris miſteria ita omnibus reſeranda eſſe, vt ad improbitatem & nequitiā occludatur feneſtra.

Annulus aureus. Alterū eſt inſigne Annulus aureus: quo veluti ſymbolo admoneantur ſe nihil ex lympidiſsimis Iuriſprudentiæ fontibus hauſiſſe, q nō purum fuerit, nitidū & mundum. ac proinde eos tanquā aurum in

Pileus. fornace probatū puros integros, & incorruptos eſſe oportere. Tertium eſt tegmen capitis alij Pileum alij Birrhū vocant: quo eminentis virtutis ſignò, & veluti triumphali corona decorati inter reliquos apparerent, qui præſtantiſsima exautlatorū in iure laborū pręmia retuliſſent. † Quemadmodū olim Imperatoribus coronæ triū-

Coronę triūphales. 16 phales, primū ex lauro poſtea ex auro fieri cœptę, ob honorē triūphi decernebantur.[i] vt ex omnibus ſibi à ſenatu populóque Romano decretis honoribus, nō aliud receperit aut vſurpauerit libentius Cæſar Dictator quàm ius laureæ coronæ perpetuò geſtādæ.[k] Po-

Oſculum. ſtremum inſigne eſt pacis & amoris oſculū, quo probè noſcant quibus hæc ornamenta cōferuntur iuris ciuilis ſcopum eſſe ciuium ſalutem, pacem, cōcordiam & tranquillitatem tueri. dicente vetutiſsima lege, *Salus populi ſuprema lex eſto*,[l] ac proinde iuris magiſtrum, quem nos Doctorē vocamus: rixas iurgia contētiones, & omnem litium materiam abhominari debere. propriúmque iuriſconſulti munus & officiū eſſe priuatorū iras & cōtrouerſias ſedare, ac cōponere. Neque verò me clam eſt, horū inſigniū rationē ab alijs aliter explicari:[m] ſed ſuū, vt Auguſto Antiſtitus reſpondit, cuiq; eſt iudicium.

Authoritas quæ reſponſis prudentum. i *Reſponderent*) Hoc non ſic accipiendum eſt, quaſi prudentum reſponſis tantam dederit authoritatem quantā Principum conſtitutionibus. ſed quod nemini licere voluit de iure conſulentibus reſpondere, niſi quibus ipſe permiſiſſet quo maior certiórque haberetur iuris autoritas: dū non niſi optimi, ac doctiſsimi quique, & qui à

Caligula ius ciuile abolere tentauit. 17 principe ſelecti probatique eſſent, de iure reſpōdebant. † Verumenimuerò an hoc velamento C. Cæſar Caligula, vt principio optimus Imperator, ita peſsimus omniū poſtea factus, ſe cōtexerit. cum

b Cicer. lib. ſ. Tuſc.
c Cicer. lib. ſ. Tuſ.
d Lau. Val. lib. iiij. eleg. c. 28.
e §. & poſt eum in proœ. Digeſtor.
f d. §. & poſt eum.
g Iuſtin. in epiſtol. principij Digeſtorum ubi Accurſ. & §. j.
h Alciat. lib. iij. diſpunctio. c. 11. & li. 8. Parerg. c. 10.
i Gell. lib. 5. c. 6.
k Sueton. in Cæſare.
l Cicer. libr. iij. de legib.
m Alciat. lib. 8. Pareg. c. 10.

omnem iurisprudentiæ vsum abolitururus iactauit sæpè effecturũ se ne quid cõsulti respõdere de iure possent præter eũ, hoc est, quæ illi collibuissent.[n] Alij tamen apud Trãquillum *præter æquum* legunt, vt sit sensus, Caligulam iactasse se effecturũ ne iuriscõsulti deinceps ex præscripto legum respõsa darent: sed ex bono & æquo, ꝙ rectã naturæ rationem ducem habet: nullóque potest legis præscripto comprehẽdi.[o] Probatior tamen illorũ sentẽtia videtur, qui *et cum*, id est ecce illum legũt. de se nanque Caligula intelligebat. à quo iuris respõsa petenda essent. & vna ad ambiguitatem verbi alludere voluit. quasi nihil præter æquum voluerit à iuriscõsultis respõderi.

n Sueto. in Caligu la.

o l. de accessionibus. ff. de diuer. præscrip. dixi. l. j. ff. de iusti. & iu.

Suetonij locus.

k *Hoc*) Facultas nimirùm respondendi de iure publica principis authoritate.

l *Pro beneficio*) Hoc est præmio exantlatorum in iure laborum. nã hæc verba ad quæstum referre indignũ est, quod sanctissima iuris scientia non sit numario precio deformanda.[p]

p l. j. §. proinde. ff. de var. cognit.

m *Et ideo*) Non video quo pacto hæ dictiones collectiuæ & rationales quadrare possint: cùm sequens Adriani sententia contra Augusti institutum iuris professores in antiquã libertatem reponere videatur. qua licebat vnicuique fiduciam studiorũ suorum habenti cõsulentibus de iure respondere. ideóque dictionibus his *& ideo*, expunctis legendum censerem, at verò *non idem*, aut quid simile. Nam præterquàm quòd Adriani sententia præcedentibus apertè repugnat: quibus dictum est ab Augusti tempore cæptũ hoc peti pro beneficio. & hîc Adrianus rescripserit, *hoc non peti* &c. Iudicium nostrum confirmat. vitiosa alioqui eorundem verborum *& ideo* repetitio in verbis sequentibus, *& ideo delectari*, &c. In quo autem aduersetur Augusto Adrianus ex ijs quæ sequũtur fiet perspicuum.

n *Optimus*) † Qui primus Cæsarum hunc optimi titulum meruit,
18 fuit Vlpius Traianus. Tum in honorem eius, inquit Dion, multa Senatus decreuit. atq; illud imprimis, vt *Optimus*, appellaretur.[q] Quanta autem in eo reluxerit integritas declarant acclamationes Principibus exhiberi solitæ. cum Augusti fœlicitatem, & Traiani bonitatem illis adprecarentur.

q Dion in Traiano.

Optimus imperator.

o *Adrianus*) † Hic Aelius Adrianus factione Plotinæ, vxoris Tra
19 iani Imperator creatus est, vir magno ingenio, Græcè Latinéq; impensè doctus. quãuis Græcis studijs magis inclinatus: adeo vt à plerísque Græculus diceretur. Poëta etiam non inelegans habitus est. namque Floro poëtæ ad se scribenti,

Adrianus Cæsar.

Ego nolo Cæsar esse:
Ambulare per Britannos:
Scythicas pati pruinas.

Rescripsit,

Ego nolo florus esse:
Ambulare per tabernas:
Latitare per popinas:
Culices pati rotundos.

20 Cùm item perlustraret regionẽ vbi Cn. † Pompeium sepultum inuenit, innouato tanti viri sepulchro & exhibitis ei patẽtalibus hoc carmen adiecit,

Ossa viri magni tenui quam clausa sepulchro.

Et moribundum eum qui sequuntur versus fecisse enunciasséque prodidit historia.

Animula, vagula, blandula.

Hospes coméſque corporis:
Quæ nunc abibis in loca,
Pallidula, rigidula, nudula:
Nec vt ſoles, dabis iocos.

Nullius denique diſciplinæ expers fuit. militaris præſertim peritiſſimus, vſque adeò vt iactare ſolitus eſſet, ſe nihil eorum ignorare, quæ aut in pace, aut in bello, ſiue ad regem, ſiue ad priuatum, pertinerent. tam acri viuóque ingenio eum fuiſſe ferunt, vt vno tempore ſcriberet, dictaret, audiret, & amicis fabularetur. Peregrinationis adeò ſtudioſus, vt omnes fermè prouincias & orbis partes pedibus & nudo capite, Maſsiniſſæ exemplo, in ſummis plerunq; imbribus ac frigoribus peragrarit. nulli iniuſtè pecunias abſtulit: multis multa publicè, priuatimque elargiens. Viros doctos, & pecunia, & honoribus honeſtauit. quamuis eorum irriſor & æmulus nonnunquã fuerit. Humanè certè & moderatè imperaſſe videtur: ac proinde à Pomponio hoc loco Optimus appellatus. licet proter optimorum quorundam cædes quos principio imperij, & antequàm decederet, interfici curauerat: calumniæ multum & infamiæ contraxerit. Filios non habẽs, Antoninum conſortem imperij fecit. Cúmq; Baias valetudinis cauſa peteret, Romę ad imperandum reliquit. de Adriano, tale extat apud Auſonium, Tetraſticon.[r]

Aelius hinc ſubijt, medijs præſignis in actis.
Principia, & finem, fama notat grauior.
Orbus & hic, ſociátque virum, documenta daturum,
Adſciti quantum præmineant genitis.

Miſerabili tamen fato tandem conſumptus eſt. & morte ſæpius fruſtra inuocata (quod Seuerianus, priuſquàm iugularetur, ei imprecatus erat) ſeipſum occidere frequenter attentauit. ſed à domeſticis prohibitus eſt. † Tandem Baias (maritima ciuitas eſt campaniæ, amœnitate inſignis) petijt. vbi cùm nihil proficeret, accercito Antonino, (quem Romæ moderandi imperij cauſa reliquerat) in conſpectu eius, cùm nullum percuſſorem reperiret, illud moriturus dicens *Turba medicorum interfecit regem,* infœlici calamitoſóque fato abſumptus perijt. anno ætatis 62. cum annis 21. imperaſſet, & dies vndecim.[ſ]

21 Baiæ.

p *Periti*) Ita repoſui, cùm ante *pretorij*, legeretur. neque ad vulgaris literæ defenſionem quicquam video dici poſſe, præterquàm à prætorijs viris potiuſquã ab alijs factam iſtiuſmodi petitionẽ quód hi iam ſe iuri reddendo præ cæteris exercuiſſent. ſed profectò non abhorret à diuinatione hæc interpretatio.

q *Non peti*) Hunc locum, non intelligentes Accurſiani contẽdunt hinc probari facultatem reſpõdendi de iure, honeſtè quidem accipi: ſed turpiter peti. quemadmodum de honorario & mercede profeſſorum iuris Vlpianus ſcribit.[t] Sed ſi hoc verum eſſet, magnam profectò turpitudinis & infamiæ notã inureremus veteribus iuriſconſultis, qui ab Auguſto vſque ad Adriani tempora floruerunt. quos omnes pro maximo beneficio hanc de iure reſpondendi facultatem à principe petijſſe Pomponius pauloante docuit. Tu Genuino huius loci ſenſu, ex ſequentibus perſpecto iuriſconſultorum intelliges alio ſpectare.

r *Præſtari ſolere*) Is nimirùm, qui præſigne aliquod induſtriæ ſuæ ſpecimen edidiſſet, quo ſe id munus implere, præſtaréque poſſe polliceretur. vt horum verborum legitimus ſit ſenſus. facultatẽ publicè

r Auſon. in xij. Cæſaribus.

ſ Dion & Spartia. in Adriano, unde ferè hæc omnia.

t l. j. §. proinde. ff. de Var. cognitio.

de iure respondendi, pro petentis arbitrio minimè concedendam (alioquì plerumq; fieret, vt indocti homines principi egregiè imponentes, per importunitatem, eo beneficio fruerentur) sed ijs tantû deferendã, qui iuris ciuilis scientia præstarent. proinde si quis ea fiducia fretus esset, in medium prodiret, eruditionis suæ facturus periculum, vt ita dignum se pareret populo, ad respondendum. Hoc autem ab Adriano constitutum argumento est, quod omnes professores, inquit Spartianus honorauerit, & diuites fecerit: licet eos sem per quæstionibus agitauerit. [u] Idem tamen authot est, Adrianum nullos adhuisse in consilium iudiciorum suorû, nisi delectos & pro-

22 batos à senatu: † maiorem nimirùm in iudicando fidem, & doctrinam, quàm in respondendo requirens. licet enim vel amicitia, vel gratia non peruertatur eorum iudicium, qui de iure respondent. vix tamen certa potest esse illorum sententia, qui nec audito aduersario nec intellecta negocij qualitate, & circunstantia, respondent. [x]

u Spartianus in Adriano.

Iudicia maiorẽ quàm scholæ doctrinam exigunt.

x Spartianus ubi s.

ſ *Ergo Sabino*) Digresione diligenter tractata redit Pôponius ad præcipuum thema de beneficio respondendi de iure per Tyberiû Cæsarem Massurio Sabino concesso.

t *Receptus est*) Massurius Sabinus, vir plebeius fuit. receptus tamen ob eximiam eius virtutem & doctrinam in equestri ordine singulari principis, vt verisimile est, beneficio. nam cum illi tenues essent facultates: summo iure non poterat adscribi equestri ordini ex lege Othonis, quæ vetabat, Equitem Romanum fieri qui quadringenta sestertia in facultatibus non haberet. hoc est nostræ monetæ, decem aureorum millia. quòd à nobis suprà latiùs expositum est. [y]

y §. ex his auditoribus. s. hac l.

v *Amplæ facultates*) † Plutum diuitiarum Deum non abs re vete-

23 res cæcum finxerunt, & claudum, ne probos & doctos, quibus cum communicaret, videre, pertingeréque posset. Equidem hominibus eruditis, & virtute aliqua præcellentibus peculiare dicit Hieronymus, vt nisi vetustæ sint à maioribus diuitiæ egestate premantur. [z] quia videlicet nolunt nisi honestè parare diuitias. exemplóque sunt Aristides Atheniensis cognomento iustus, Epaminundas Thebanus, & ex Romanis Valerius Publicola, Menenius Agrippa, Fabricij, Curtij, *Aelij & alij multi nobilissimi viri, è quibus Plautus se-

24 gregandus non est. † Qui senex, in magna annonæ caritate operam suam præ inopia, pistori locare coactus est. apud quem tres comœdias scripsit. Contra verò solent affluere diuitijs imperiti, & improbi. Quoniam (inquit Philosophus, eius rei rationem tractãs) mali homines per fas & nefas iure iniuriáque opes congerunt. [a] Vnde & illa vulgata sententia mihi videtur, inquit ad Hebediam Hieronymus, verissima: *Diues aut iniquus, aut iniqui hæres.* & Plato diuites valdè, simulq; probos impossibile esse arbitratur, proptereáque nec fœlices. [b] Et tamẽ hodie, magno reipublicæ malo, pluris multò fiût opes, quàm virtus. vt meritò cum Horatio dicere possimus, *Virtus post nummos.* [c] & illud Ouidianum adijcere. [d]

Plutus Deus.

z Hiero. in Ecclesiastico.

Docti ferè semper inopes.

*Curij.

Plauti poëtæ paupertas.

a Aristoteles in problematis.

Diues iniquus.

b Plat. lib. 5. de leg.

c Hora. lib. episto. 1. pistol.

d Ouid. li. 1. Fasto.

In pretio, pretium nunc est. dat census honores:
Census amicitias. pauper vbique iacet.

Ergo facultates Massurio Sabino viro, & virtutis & doctrinæ singularis, vsque adeò tenues fuerunt, vt eum à suis auditoribus ali, sustẽ-

25 tariq; oportuerit. † Nec dissimile de Ioanne Andrea magno illo Pontificij iuris coryphæo, fertur tantæ videlicet paupertatis fuisse, vt primo famulitium Bononiæ gesserit, deinde pædagogium, Mainardi Vbaldini filium, nomine Sarpectam instituendo. [e]

Ioannes Andreas.

e Volaterra. in Anthropologia.

Auditoribus

Præceptores & alendi & honorandi.

x *Auditoribus suis*) Laudanda in discipulis pietas & gratitudo: qui vitæ honestioris altorem ipsi mutua vice educarent. Sic Attilius Regulus Nicostratum præceptorem, quòd ab eo doctior, meliórque redditus esset: in cænaculo domus suæ, habitare permisit.[f] Et Cassellius cùm præceptori Mutio morte prærepto gratiam referre nequiret, eius nepotem Publium hæredem fecit.[g] ausimq; affirmare obligari lege discipulum aliméta præstare inopi præceptori, non quam parenti.[h] præceptorem inquit Fabius, credere debent discipuli, parentem esse. non quidem corporum, sed mentium,[i] idque in more maiorum fuisse, Satyricus ostendit, inquiens.[k]

f l. Attilius. ff. de dona.
g §. fuit eodē tempore. s. hac l.
h l. j. C. de excus. artifi. li. 10. Accur. l. liberto. ff. de obse.
i Quintilia lib. ij.
k Iuuenal. satyr. 8.

Qui præceptorem sancti voluere parentis
Esse loco.

Quinimò Aristoteles, se tanto plus debere præceptoribus, quàm parētibus, dicebat: quāto benè viuere præclarius est, quā viuere. Enim uerò Plato parētibus, dijs & præceptorib9 vix pro meritò, vet9 illud ἀντιπελαργεῖν, obseruari posse, scribit.[l] Et Seneca cēsuit præceptores Deorū ritu colēdos. Socrati autem, cū multa offerrēt discipuli, pro suis quisque facultatibus, Aechines pauper auditor seipsum dona-
27 bat. † Cōtra verò malè audit apud posteros Ambrosius Diaconus: qui cum diuitijs abūdaret, Origenis præceptoris sui senis, & pauperis moriens non sit recordatus. Neglīgēdi quippè non sunt, inquit M. Cicero, sed quodāmodò colendi.[m] M. Antonium Philosophum Imperatorem honoris tantùm magistris suis detulisse memoriæ proditum est, vt imagines eorum aureas in larario haberet; ac eorum sepulchra hostijs & Floribus additis, semper ornaret.[n] Achilles quoque præceptores esse miro honore colendos ostendit, qui cū in Pelio Thessaliæ monte sub Chironis centauri disciplina educaretur, à quo & herbarum vsum, & citharæ artem didicit: eum summo semper habuit in honore.

Aechines. Origenes.

l Plat. li. 6. de legi.
m Cic. in Lelio.
n Iul. Capito. in M. Philosop.

y *Sustentatus est*) Non permittunt leges quemquam in paupertate viuere: aut in anxietate mori.[o] Ideóque cùm hîc Sabinus non haberet, vnde se familiámque suam educaret, ab auditoribus suis alitus & sustentatus est,

o §. ulti. de hered. & Fal. col. j.

§. HVIC SVCCESSIT.

Cassius Longinus.

Huic[a] sucessit Caius Cassius Lōginus,[b] natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpitij: & ideo proauū suum Seruiū Sulpitiū appellauit.[c] Is & consul fuit cum Quartino[d] temporibus Tyberij.[e] & plurimū in ciuitate, authoritatis habuit: donec Cæsar[f] eū ciuitate expelleret. expulsus ab eo in Sardiniam reuocatus à Vespasiano,[g] diē suū obijt. Neruæ succesit Proculus.[h]

a HVic) Massurio Sabino, cui primùm à Cæsare datum, vt de iure publica principis autoritate respōderet.

b *C. Cassius Longinus*) Sunt † qui pro Caius, malint Lucios legere, *L. Cassius Longinus* Taciti tamen lectio C. habet.[a] vt cunq; sit, satis constat Cassium nostrum celeberrimi nominis iurisconsultum ex nobili & vetusta Cassianorum familia, eadémq; patricia prodijsse: ac sub Tyberio

a Cor. Taci. lib. 12.

Cæſare, in honore maximo habitū vſq; adeo vt conſulatum ſit adeptus cum M. Vinitio Quartino, anno vrbis conditæ 782. & à pulſis regibus 538. à Chriſto verò nato 32. deinde que Claudio imperante Syriæ præfecturam, & extremo Caligulę principatu procōſulatum Aſiæ Fuit autem non modò legum peritia clarus, ſed etiā diſciplinæ militaris peritiſsimus: vt Tacitus in hæc verba indicat. Poſt hęc C. Caſsio, ait, qui Syriæ pręerat, deducere iuuenem ad Fu phratis ripā iubet. Ea tempeſtate Caſsius cæteros præminebat peritia legum. nam militares artes, per otium ignotę, induſtrióſq; ac ignauos pax in æquo

Fuit eo tempore, & Nerua filius.[1] fuit & alius Longinus,[k] ex equeſtri quidē ordine: qui poſteà ad pręturā vſq; peruenit. Sed Proculi authoritas maior fuit. Nam & ipſe plurimum potuit. appellatíq; ſunt partim Caſsiani, partim Proculiani. quæ origo à Capitone, & Labeone[l] cæperat.

SVMMAE.

1. *Caſsius Longinus iuriſconſultus.*
2. *Duci partium.*
3. *Chriſti mors & paſſio.*
4. *Neronis uita, & cædes.*
5. *Caligula, & Nero faces orbis.*
6. *Petri & Pauli martirium.*
7. *Antichriſtus.*
8. *Veſpaſianus.*
9. *Deorum honor principibus.*
10. *Proculus iuriſconſultus.*
11. *Proculi, cur ſic dicti.*
12. *Longinus.*
13. *Caligula ſororem ſtuprat.*

tenet. Attamen quantum ſine bello dabatur, reuocare priſcum morē, exercere legiones, cura prouiſu agere, perinde ac ſi hoſtis ingrueret. Ita dignū maioribus ſuis & familia Caſsia ratus, per illas quoque gentes celebrata.[b] Procedente demùm tempore cùm ſeneſceret, oculos amiſit. quem nihilominus vt cæteros probos viros Nero Imperans exoſum habere cæpit. ac primùm, cum Poppeæ, Neronis vxori mortuæ; funus fieret, Caſsium, officio exequiarum
2 prohibuit. deinde illi obiecit, quod inter maiorum imagines effigiem C. Caſsij interfectoris C. Cæſaris ſic inſcriptam, *Duci* † *partium*. coluiſſet.[c] quare miſſa ad ſenatum oratione, eum à republica remouendum diſſeruit. vnde Senatuſconſulto Caſsius damnatus eſt in exilium. deportatúſque in inſulam Sardiniam, nullo crimine niſi quod & morum grauitate, & doctrinæ præſtantia, & opibus vetuſtis præcelleret.[d] Satyricus verò, Longinum & Senecam à Nerone interfectos cenſet, quòd eorum opibus Nero inhiaret.[e] Duci partium.

Temporibus diris igitur, iuſſúque Neronis,
Longinum, & magnos Senecæ præ diuitis hortos,
Clauſit.

Veritas tamen hyſtoriæ habet, Caſsium in exilium duntaxat damnatum. nam reuocatus poſtmodum à Veſpaſiano imperante vitam in patria honeſtè finiuit.[f] Hunc Caſsiū magiſtri ſui Sabini ſententias fortiter defendiſſe, ac ſæpenumerò benè excuſaſſe, Iulius Paulus teſtis eſt.[g] Neque verò is fuit, cui Druſillam ſororem Caligula in vxorē dedit, & deinde abduxit, vt eam inceſtaret.[h] vt mox docebo. Permultos autem Caſsios & Longinos præter noſtrum fuiſſe, ex veterum

b *Tacit. ubi ſuprà.*
c *Sueto. in Nerone Corn. Tacit. li. 16*
d *Cor. Taci. & Sue. ubi. ſ.*
e *Iuue. ſatyr. 10.*
f *ut hic Suet. Taci. ubi ſ.*
g *l. dicere. §. j. ff. de recept. arbi.*
h *Suet. in Caligula.*

ex veterum monimentis satis supérque constat. de quibus hîc dicere non valdè attinet.

c *Appellauit*) Gloriari quidē poterat eo nomine meritò Cassius, quòd è duobus clarissimis iurisconsultis, nempè Tuberone & Sulpitio prodijsset, & sanè iocunda est recordatio, eorum à quibus descendimus, si præclarum aliquid gesserint, quod posteritatem illustret.

d *Cum Quatrino*) C. Cassius Longinus collegam habuit in consulatu M. Vinitium Quartinum, anno vrbis 782. † cum anno præcedente Iesus Christus, Dei filius, dominus Deus, & saluator noster, ac redemptor cruci affixus esset.

Iesu Christi mors & passio. 3

e *Temporibus Tyberij*) Anno sextodecimo principatus Tyberij, vt annales indicant.

f *Cæsar*) Domitium Neronem intellige: cuius non etiam Tyberij iussu decretum est, vt ante narraui Cassio Longino exilium in Sardiniam. † Fuit autem hic Nero qui omni turpitudine & sæuitia fœdauit imperij Romani maiestatem, vt ab historicis fax altera totius orbis (nam † Caligula primus, fax humani generis est appellatus) & hostis generis humani meritò dicatur, [i] quippè libidinis adeò fuit effrenis & immoderatæ, vt matris Agrippinę concubitum appetierit. & Sporum, Doriphorùmq; libertos pro vxore habuerit. tantę verò crudelitatis, vt præter incendium, & Octauiæ vxoris cædem, primus Christianū sanguinē, † Petro & Paulo interemptis effuderit. Primis tamē quinq; imperij sui annis, tanta liberalitate, clemētia, & comitate, regnauit, vt Traianus postea dicere soleret, procul distare cunctos principes, quamlibet bonos, à primo principatus Neronis quinquennio: grauiora nanque vectigalia, vel prorsus sustulit, vel magna ex parte detruncauit. ius dicens, nihil temerè fecit. in omnes se benignum, ac clementem præbuit: adeo vt à Burrho cohortium præfecto, & in duos latrones animaduersuro rogatus vt libello supplicij subscriberet inuitus accipiēs chartam, voce generosa, ac optimo principe digna, exclamauerit. *Quam vellem nescire literas*, Paulatim tamen petulantiā, libidinē, luxuriā, auaritiā, & crudelitatē aperuit, ac detexit. Crepusculo pileatus per popinas incedens obuios sine delectu dictis, factísue dehonestās. non scortis modo se immergēs, sed pueris abutēs, & cōmessationibus ita inseruiens, vtē medio die ad mediam noctem epulas plerúq; produceret, & vt summatim dicā, per cuncta se turpia fœdās & polluēs nihil flagitij relinqueret. in quoscúq; bonos desæuit: sed præsertim in senatores: quē ordinē se sublaturū è republica iactabat. Agrippinā matrem incestauit, vrbem incēdit, causatus ædificiorū deformitatē, ac vicorū flexuras. durauítq; incendium sex diebus, & noctibus septē. tandem deficiente Galba hostis à senatu iudicatus, in suburbanū Phaontis liberti cōfugiens semet ictu gladij trāsfegit. adiuuante trepidā manū Sporo illo quem pro vxore habuisse suprà diximus. Perijt aūt ætatis suę anno 32. & imperij 14. die quo Octauiā coniugē, quondā interfecerat. de quo scelestissimo omniū tyrāno tale cecinit Auso. noster tetrastic, [k]

Neronis vita & interitus. 4

Caligula fax orbis. 5

Petri & Pauli apostolorum mors. 6

Neronis luxuries.

Neronis mors.

[i] Plin. lib. 7. cap. 8. Suet. in Nerone.

[k] Auson. de xij. Caesaribus.

Aeneadum generis, qui sextus & vltimus heros
Polluit & clausit Iulia sacra Nero.
Nomina quot pietas, tot habet quoque crimina vitæ,
Disce ex Tranquillo, quæ meminisse piget.

A' quo omnium quos terra tulit crudelissimo, tyranni omnes flagitiosè imperātes solent Nerones appellari. cùm tamen suaue & honestum per se sit alioqui, Neronis nomen quod à Sabinis profectū idem quod virtus & fortitudo, significat. ac proinde, qui ex Clau-

Nero, fortis.

dijs,(quos à Sabinis descendisse manifestum est) eximia fortitudine præstabat, Nero dicebatur.[l] Ad hæc minimè prætereundū quod Augustinus de Nerone scribit plerísq; persuasum, Neronem necdū mortuum: sed vinum occultari, in eo ipsius ætatis vigore, quo fuit,

7 cum crederetur extinctus: donec suo tempore reueletur & restituatur in regnum, † quem ideò futurū Antichristum suspicantur. Alij verò putarunt mortuum quidem Neronem (Nam vernis, æstiuisq; floribus tumulum eius longo tempore adornatum fuisse scribunt) cæterùm resurrecturum, & Antichristum futurum.[m]

l Gell. lib. 14. c. 21.

m August. li. 20. de ciuitate Dei.

Antichristus.

g *Vespasiano*) Flauius Vespasianus Sabini filius ex antiqua & nobili Flauiorum familia singulari studio, ac prouidentia decem annis imperauit. vsque ad vitæ finem benignus clemens, & modestus. Neque contumeliarū (quas plerunq; mordaciter in se iactari resciebat) neq; inimicitiarum memor: vsque adeo vt Vitellij hostis sui filiam locupletissimè dotatam, nobilissimo viro coniungendam curauerit, & Licinium Mutianum (quo adiutore imperium nactus erat) meritorum fiducia insolescentem, seque socium imperij, magis quàm ministrum agentem, adhibitis familiaribus satis habuerit admonere, *Mutiane, nosti me virum esse.* quo verbo Mutiani insolentiam repressit. nullius vnquam cæde letatus est. quinimò & iustis sæpenumerò supplicijs ingemuit, & illachrymauit. sola pecuniæ cupiditate, à plerisque notatus. fuit quoq; facetissimus, serijs, ioca, quibus delectabatur admiscēs. adeò vt in periculo ac metu mortis extremo, iocularibus dictis non abstinuerit. cùm enim vrgentem valetudinem persentiret, *Credo me*, inquit, *mox futurum Deum.* ita mor

Vespasianus imperator.

9 tem sibi ioco præsagiens. † quando Deorum honor non ante principi deferatur, quā inter homines esse desierit. Ingrauescente verò adhuc morbo magis, cùm appropinquaret mors alleuari inter assidentium manus voluit, & assurgens *Imperatorem* ait *stantem mori oportet.* De hoc tale extat apud Ausonium tetrasticon.[n]

Deorū honos.

n Auson. de xij. Cæsaribus.

Quærendi attentus, moderato commodus vsu
Auget, nec reprimit Vespasianus opes.
Olim qui dubiam, priuato in tempore famam,
Par alij princeps, transtulit in melius.

Mortuus itaque est inter subleuantium manus, anno ætatis sexagesimo nono, & imperij decimo. cui successit, Titus filius amor, ac deliciæ generis humani, patre id semper certò denuntiante, qui post assiduas in se coniurationes affirmare ausus sit, inquit Tranquillus aut filios sibi successuros, aut neminem.[o]

o Suet. in Vespasia.

h *Proculus*) Vt Cassius Sabini scholam, & disciplinam exceperat:

10 ita † Proculus in tractando iure Neruæ successit: quem non leuem iuris authorem Diui fratres vocant.[p] Sed quis hic fuerit cùm plures extiterint Proculi, vix certi quicquam statui potest, nisi eū esse credamus Liciniū Proculum, qui Sergio Galba multis vulneribus confosso, Othonis Syluij partes sequutus prætorio præfectus creatus est: ab ipsoque Othone iam rerum potito, peditum, equitúmque copijs præpositus:[q] nam cum Pomponius noster plurimum potuisse, magnæque fuisse authoritatis dicit, alterius autem Proculi, magnam fuisse authoritatem, non legimus. Floruit tamen temporibus Alexandri Cæsaris, alius quoq; Proculus iurisconsultus etiam mul-

Proculus iuris consultus.

p l. diui. ff. de iure patro.

q Corn. Tac. li. 17.

11 ti nominis. † Inde autem Proculorum fluxisse nomen constat, φ patre Proculà patria peregrinante, nati essent.[r]

Proculi cur sic dicti.

r Alexand. Neapo. lib. 3. c 9.

i *Nerua filius*) Qui septimum decimum circiter annum natus publicè de iure respondit.[s] & ex quo creditur æditus ille Cocceius

s l. 1. §. initiū. ff. de postula.

Nerua

Nerua, qui tanta integritate Romanum imperium administrauit, vt optimè meritus, de omnibus optimè meritis diceretur.[t]

k *Alius Lōginus*) † De quo Longino hic agat iurisconsultus nihil

Longinus.

12 me fateor compertum habere L. Casſij Longini consularis Tacitus[u] & Trāquillus[x] meminerūt: cui C. Caligula Imperator Drusil

Caligula sororē stuprat.

13 lam sororē in vxorem dedit. sed collocatā mox eripuit. † cum cáque talem stupri cōsuetudinem fecit, vt eam legitimæ vxoris loco palàm haberet. Ab eo postea Casſius longinus Asiæ procosul creatus est, quē à fortunis Antiatinis admonitus, vt à Casſio caueret, occidi mādauit. immemor Casſij Chereæ, cohortis Prætoriæ tribuni à quo nono calendas februarij annum duntaxat xxviij. agens obtruncatus fuit. Sed cùm ille Longinus consularis fuerit: & hìc agat Pomponius de Longino ex equestri ordine quíque nec altius vnquam quam ad Præturæ dignitatem conscendit: manifestum est de eo legis nostræ verba accipi non posse.

l *Labeone*) Qui duo primùm diuersas veluti sectas fecerunt: quem admodum suo loco dictum est.

t Dion in Nerua. dixi.§. præcedēti & §. deinde Cornelius Sylla.
u Cornel. Tacitus lib. 15.
x Sueto. in Caligula.

§. CASSIO.

Cælius Sabinus.

Casſio, Cælius Sabinus[a] 1 succesſit. qui plurimum Vespasiani temporibus potuit.[b] Proculo Pegasus.[c] qui temporibus Vespasiani Præfectus vrbi[d] fuit. Cælio Sabino, Priscus Iauolenus.[e] Pegaso Cel sus pater.[f] patri Celso, Celsus filius,[g] & Priscus Neratius.[h] qui vtrique[i] Consules fuerunt. Celsus quidem, & iterū.[k] Iauoleno Prisco, *Aburnus Valens,[l] & Tuscianus.[m] item Saluius Iulianus.[n]

*Aburnius.

SVMMAE.

Pileati serui.

1 *Sabinus Cælius.*
2 *Pileati serui.*
3 *Pegasus.*
4 *Pegasianum S. C.*
5 *Villicus urbis.*
6 *Iauolenus uecors habitus.*
7 *Celsus pater, & filius.*
8 *Filius patrem reprehendit.*
9 *Neratij apud Traianum authoritas.*
10 *Neratij petulantia.*
11 *Iterum & iterum consul.*
12 *Valens iurisconsultus.*
13 *Tuscianus.*
14 *Iulianus iurisconsultus.*
15 *Didius Iulianus Cæsar.*
16 *Edictum perpetuum.*
17 *Iuliani senecta.*

a C*Ælius Sabinus*) An † hic fuerit filius, vel nepos Masurij Sabini de quo suprà diximus cōpertum non habeo. Illud cōstat Cælium illius Masurij Sabini disciplinam, velūti per manus excepisſe. Etenim Capitoni, Masurius: Masurio Lōginus: & longino Cælius Sabinus succesſit. qui quisquis extiterit ille magnæ certè fuit sub Flauij Vespasiani imperio authoritatis. vt adnectit Pomponius. de seruis fugitiuis & vœnalibus luculenter scripsit.[a] Et inter cætera, quod apud

2 Gellium est. † seruos quorum nomine emptori venditor nihil prēstaret. Pileatos hoc est pileo imposito venundari solitos.[b]

b *Potuit*) In causa fuisſe cumprimis videtur præcellens eius doctrina. deinde Flauius Sabinus pater, quo cum hic noster Cælius eninxa coniunctus erat amicitia.

a l. quis sit fugitiuus. ff. de edil. edi.
b Gel. libr. 7. c. iiij.

c *Pegasus*) † Hic Pesasus, qui in Proculi disciplinam successit: legũ
3 & iuris peritus atque vt Satyricus ait, in terpres optimus sanctissi- Pegasus.
músque.[c] sub principatu Vespasiani con sul fuit cum Pusione, vt Iu
stinianus indicat.[d] quamuis id ex Annalibus non satis cõstet. in qui
bus nullum deprehendere potui Vespasiano imperante factum cõ
sulem qui vel Pusio, vel Pegasus diceretur. equidem Calphurnium
Pisonem cum Rustico Bolano rursus, C. Pisonem Vopiscum cum
Seruilio Hasta consules creatos fuisse. Cæterùm Vlpij Traiani tem
4 pore vt cunque sit, constat † Pegasiani Senatusconsulti (de quo in Pegasianum S.C.
iure frequens mentio [e]) nomen à Pegaso defluxisse.

c Iuuenal. satyr. iiij.
d §. sed quia. de fideico. heredit.
e l. ij. §. Quintus. C. de uerter. iur. mucl. §. sed quia. §. ergo. de fideico. hered.
f Iuuena. satyr. iiij.

d *Præfectus urbi*) Vespasiano imperante Pegasus vrbi præfectus
fuit. quamuis illum Iuuenalis suspirio Satyrico villicum dicat.[f]

primus clamante Liburno,
Currite iam sedit, rapta properabat ab olla
Pegasus attonitæ positus modo Villicus vrbi.
An ne aliud tunc Præfecti? quorum optimus atque
Interpres legum sanctissimus omnia, quamquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iustitia.

5 Villicũ † autem vrbis potius quàm Præfectũ dicere maluit, quod prin Villicus vrbis.
cipum tyrannide atque sæuitia iam eo seculo vrbs Roma ita defor-
mata esset, atque deserta, vt rus potiùs, quàm ciuitas censeretur. Et
quamquam incorruptis Pegasus esset moribus: sæuitiam tamẽ Cæ
saris metuens non omnia sibi putabat agenda, vt iustitia postula-
bat. sed ad nutum principis pleráque omnia moderanda.
e *Priscus Iauolenus*) † Hic legum peritis annumeratus est. Anto- Iauolenus.
6 niníque Pij temporibus floruit. cuius consilio Cæsar multa de iure
sanciebat. Iulij Pauli fuit præceptor.[g] cum tamen mẽtis parum sa-
næ Plinius ad Romanum scribens dicere ausus est. hoc vsus argu-
mento, quod cùm Passenius Paulus splendidus eques Romanus ele
gos maiorum inter quos Propertium refert: recitando cœpisset di-
cere *Prisce iubes?* Iauolenus nimiũ inexploratè respoderit, *Ego uerò*
non iubeo, cogita inquit Plin. qui risus hominũ, qui ioci. est omninò
Priscus dubiæ sanitatis, interest tamen officijs, adhibetur consilijs,
atque etiam ius ciuile publicè respondet. quo magis quod tunc fe-
cit & ridiculum, & notabile fuit.[h] hæc ille eo cum alijs multis iuris
consultis Antoninum Pium vsum fuisse Capitolinus scribit.[i] Celsus pater.

g l. an manumitte-re. ff. de ma. uindicta.
h Plin. lib. 6. epist.
i Iul. Capitolin. in Antonino.

f *Celsus pater*) † Fuit hic Celsus apud Traianum magnæ authorita
7 tis. quem cum Sosio Senesione Palmáque pre ceteris coluit, & sum
mo habuit in honore: adeo, vt eis statuas & imagines erexerit.[k] Celsus filius.
g *Celsus filius*) Hic Iuuentius Celsus filius legum & ipse peritia in-
signis euasit. magnóque in precio apud Traianum & Adrianum
fuit. Nam & sub vtroque Consulatum adeptus est. Primũ quidem
sub Traiano collegã Crispinum habens. anno cõditæ vrbis Dcc-
clxv. & Christi nati cxv. deinde sub Aelio Adriano, qui Traiano
successit: consul dictus est cum Neratio Marcello,[l] sexdecim post
primum consulatum annis, & ita ab vrbe cõdita Dccclxxxj. à Chri
sto Iesu verò nato, cxxxj. Fuit autem hic Celsus religiosus æquita- Filius patrẽ reprehẽdens.
8 tis, veritatísque cultor sectator & amator: † adeo vt patrem nescio
quid alienum ab æquitate naturæ scientem reprehendere non eru-
buerit.[m] quinimò senatum ipsum contra bonũ & æquum (vt illi vi-
debatur) nonnihil sancientem multis, & vehementer nonnunquã
increpuisse Plinius autor est.[n] Absquo prætcrea cùm Domitius
Labeo

k Dion in Traiano.
l l. ult. C. de ser. reip. manumit.
m l. iij. §. si quis quasi. ff. de cõdic. cau. dat.
n Plin. lib. iij. epist.

Labeo percunctaretur, an iure testis in testamēto adhiberetur, qui testamenti tabulas scripsisset grauiter & magna animi libertate in hæc verba obiurgatus est, aut non intelligo quid sit id de quo me cō sulis, aut valdè stulta est consultatio tua.[o]

o l. Domitius. ff. de testa.

Neratius.

h *Priscus Neratius*) † Tantæ fuit hic Neratius apud Vlpium Tra-
9 ianum fidei & authoritatis, vt Dion scribat frequentem opinionē fuisse Traianum id habuisse animi, non Adrianum, sed Neratium Priscum successorem relinquere multis amicis in hoc consentientibus. vsque eo vt Prisco Traianus imperans aliquādo dixerit. Commendo tibi prouincias, si quid mihi fatale cōtingat.[p] Hunc postmodum Adrianus imperans in consilio habuit. Fuerunt & alij Neratij

p Dion in Traiano.

Neratij petulantia.

10 multi. † è quibus vnum L. Neratium Aul. Gellius memorat hominem insigniter improbum, qui pro oblectamento habebat quibuscunque occurentibus alapam ingerere numeratis ei mox viginti-quinque assibus ex l. xij. tabul. quo factum, vt ea lege antiquata & relicta Prætores edixerint, se de iniurijs æstimandis deinceps Recuperatores daturos.[q]

q Gel. lib. 20. c. j.

Neratius quādo consul.

i *Qui vtique*) Celsum filium fuisse consulem pauloante ostēdimus. de Neratio Venuleius indicat eum cum Antonino consulatum administrasse.[r] Quo verò tempore, non planè constat, nisi eum esse Neratium Marcellum dicamus quem cum Iuuentio Celso consulē creatum sub Adriano probauimus.[s] quod equidem mihi verisimile sit & ita trinomium fuisse, appellatūmque Priscum Neratium Marcellum cuius Plinius secundus, non infrequenter meminit.[t]

r l. is qui seruum. ff. ad l. Cornel. de sicar.
s l. ult. C. de ser. reip.
t Plin. lib. ij. & iij. episto.

Iterum.

k *Et iterum*) Sic veteres loquebantur de secundo consulatū. † ite-
11 rum:[u] in tertio tertium: & postea quartum, quintum, sextum, & deinceps: vt disertè Gellius explicat.[x] P. Africanus inquit M. Cicero, iterū cousul. & alibi.[y] C. Flaminius consul iterum.[z] Neque ignotum hoc aduerbio iterum idem quod secūdo significari Bis à me inquit Cicero seruatus est separatim semel iterum cum vniuersis.[a] & alio in loco. Primo quidem decipi incommodum est iterum stultum tertio turpe.[b] Iuuentium porrò Celsum ostendimus suprà semel atque iterum consulem fuisse. Primum sub Traiano cum Crispino collega rursus cum Neratio Marcello sub Adriano huiusque posterioris Diocletianum alicubi meminisse.[c]

u l. ij. §. ulti. ff. ad S.C. Tertilia. l. j. in fi. C. ut nemo ad suum patro. lib. 11.
x Gel. lib. 10. c. j.
y Cicer. de Arusp. resp.
z Cicer. de diuinatio.
a Cicer. pro domo sua.
b Cicer. lib. j. de inuentio.
c l. ulti. C. de ser. reip. manumitt.

Valens iurisconsultus.

l *Aburnius Valens*) † Hic Aburnius Valēs aut si maius Eburnius,
12 seu vt Capitolinus vocat Saluius sub Antonino Pio floruisse videtur, cui & ad ius nouū condendū & vetus interpretandū diligētem operam suam præbuisse Capitolinus testatur.[d] An autem hic sit Fabius valens ad quem extat Plinij quædam epistola,[e] lectoris esto iudicium.

d Iul. Capitolinus in Antonino Pio.
e Pli. lib. iiij. epist.

Tuscianus.

m *Tuscianus*) † De hoc Tusciano nusquam memini quicquam
13 me legisse.

Iulianus.

n *Saluius Iulianus*) † Saluius Iulianus Seuerus (quem Iustinianus
14 summum authorem iuris scientiæ nuncupat[f]) origine Mediolanēsis, nobilissimæq; familiæ iuris peritissimus per Adriani, Antonini Pij, ac diuorum fratrum tempora habitus est. apud quos omnes magna in veneratione fuit. nam ijs omnibus in cōsilijs assedit. duos consulatus gessit. primum cum Plautio Syluano conditæ vrbis anno Dcccxciij. & à Christo nato cxliij. alterum septem post annis cū Torquato Asprenate vtrumque Antonino Pio imperante sub quo etiam Præfecturam vrbis meruit. & fœliciter administrauit. Eum

f l. inter antiquam. C. de usufr.

Didius Iulianus.

15 diui fratres amicum suum, & clarissimum virū appellant.[g] † Abs quo progenitum fuisse Didium Iulianum Imperatorem qui Aelio Pertinace optimo principe obtruncato Romanorum imperiū vsur

g l. diui fratres. de iur. patro.

pauit satis constat, quod Spartianus, & Eutropius testantur. Didio
Iuliano, inquit Aelius Spartianus, qui post Pertinacem imperium
adeptus est, proauus fuit Saluius Iulianus bis cōsul, Præfectus vrbis,
& iureconsultus, quod magis eum nobilē fecit.[h] Idémque Eutro-
pius, post Pertinacem ait, Didius Iulianus rempublicam innasit, vir
nobilis & iurisperitissim⁹. nepos Saluij Iuliani, qui sub Diuo Adria
no perpetuum composuit edictum.[i] Porrò autem cum edicta Præ-
torum olim annua Cornelius Ambitiosis Prætoribus omnem ma
lefaciendi ansam præcludere cupiens constituisset, vt perpetua es-
16 sent.[k] † Hic noster Saluius Iulianus Adriani Cæsaris tempore, ea Edictum perpetuum.
omnia, quæ perpetuatione digna animaduertit, in vnum collegit,
certáque eordinauit congruorum titulorum serie. quem idcirco Iu-
stinianus, grauissimum edicti perpetui conditorem, & ordinatorē
vocat.[l] licet autem Seuerus Imperator in inuidiam Didij Iuliani,
qui sicuti diximus nepos erat Saluij illa de edicto perpetuò Saluij Iu
17 liani decreta aboleri iusserit: non tamen obtinuit. † Ad extremam
vsque senectutem noster Iulianus peruenit, nimirum ad Antonini Iuliani senecta.
Commodi tempora. tumq; iussu Cæsaris inter principes viros cæ-
sus. cuius filium qui exercitibus præerat ad impudicitiam à Com-
modo frustra tentatum, indéque Cæsarem patri Iuliano insidias te-
tendisse Lampridius author est.[m] In Salui Iuliani laudem inscriptū
statuę Græco sermone epigramma Andræas Alciatus ipse quoque
& Mediolanensis, & Iurisconsultisimus, sic vertit.[n]

Iulianum Beroe leges mirata docentem:
Romáque Dys possunt omnia dixit agi.

Extat eius memorabilis illa vox Græca. sed in hanc sententiam. & si
alterum pedem haberem in tumulo, nō pigeret aliquid addiscere.[o]
tanta in homine fuit auiditas discendi, vt saturari nunquā potuerit.

IOANNES CORASIUS,
Tolosæ scripsit, Ferrariæ
recognouit.

h Spartianus in Didio Iuliano.
i Eutrop. lib. 8. de gestis Romano.
k Ascon. Pœdia. in oratio. pro Cor. de maiesta.
l l. ij. §. sed quia diuinæ. C. de veter. iur. l. penul. C. de condi. indeb.
m Lamprid. in Cōmodo.
n Alciat. lib. ij. Dispunctio. c. 17.
o l. apud iulianum ff. de fideico. libertat.

DE LEGIBVS, SENATVSQVE CONSVLTIS, ET LONGA CONSVETVDINE.

TITVL. III.

SVMMAE RERVM.

QVONIAM omne ius nostrum, aut ex scripro,
aut ex non scripto conflatum est:[a] nec de ciuili iure — *a l. ius ciuile. ff. de*
nisi generatim, quædam superioribus titulis dicta — *iusti. & iur. §. cō*
sunt: nunc extensiùs paulò, tractandas eas iuris par — *stat. de iur. natu.*
Iuris ciuilis partes. 1 res, hoc titulo resumit legislator. † Qua in rememi-
nisse nos oportet, Iuris ciuilis scripti partes quinq; Papinianum cō-
Legis verbo quid veniat. 2 stituisse:[b] & inter eas legem referre. † Cæterū legis verbum, nunc — *b l. ius autem ff. de iusti. & iur.*
contrahitur, vt eam duntaxat iuris partem designet, quàm Roma-
nus populus centuriatis comitijs sanciebat.[c] Hic autem verbo legis — *c §. lex. de iur. nat.*
quicquid ciuili iure nostro scriptum, intelligere nos oportet.[d] nam — *c. lex. cum sequ. j.*
& lex propriè de iure scripto dicitur, quæ videlicet scripto sancit, — *& ij. distinct.*
quod vult aut iubēdo, aut vetando:[e] ac proinde moribus, & cōsue- — *d l. j. hoc titul.*
tudini, frequenter opponitur.[f] Quod erroris ansam præbuit Isido — *e Cice. lib. j. de leg.*
Lex vnde dicta. 3 ro, ac alijs plerísq;, vt crederent, † legem, quia ex scripro publicè le — *f l. omnes. ff. de iusti. & iur. §. ius*
geretur vt omnibus nota esset, à legendo dictam, cùm tamen à legē- — *autem. de iur. na.*
do, id est deligendo, Latinis appellata existimari debeat, quod in le — *g Cice. li. j. & ij. de legib.*
ge insit delectus rerum agēdarum,[g] in ea quippè deligimus, quæcū
que putamus esse iusta, sancta, honesta, & ijs quibus imperamus vti
lia.[h] Itaque inquit M. Cicero, arbitrantur prudentiam esse le- — *h c. erit autem lex. iiij. distinct.*
gem, cuius ea vis sit, vt rectè facere iubeat, vetet delinquere, eám-
que rem illi, Græco putant nomine, à suum cuique tribuendo ap-
pellaram: ego nostro, à legendo. Nam vt illi æquitatis, sic nos
delectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrumque le-
gis est.[i] & alibi. Ex quo intelligi par est eos, qui perniciosa, & — *i Cice. lib. j. de leg.*
iniusta, populis iussa descripserunt, cùm contra fecerint, quàm pol
liciti, professiq; sint: quiduis potius tulisse, quàm leges vt perspicuū
esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse vim, & senten
Nomos Nomothetæ. 4 tiā iusti. & iuris legendi, id est deligendi.[k] Sanæ Græci legem † νόμον — *k Cice. li. ij. de leg.*
à suum cuiq; tribuendo vocant: & legislatores, Nomothetas:[l] eos — *l l. quoniā. j. hoc ti.*

x iij

ſtitui [t] valent.multóq; minus condendis legibus,aut ſtatutis inter-
eſſe, [u] aut conſuetudinem inducere, quæ legis inſtar habet. [x] quin-
imò nec veteres permittebant rem etiam priuatam à mulieribus
tractari ſine authore:ſed eas in manu eſſe parentum, fratrum & vi-
rorum voluerũt. Veriti dicebat M. Portius Cato, ne mox euaderẽt
ſuperiores,cũ pares eſſe cæpiſſent. [y] † Quod verò Amazonibus le
ges ſuas fuiſſe nonnulli obijciunt,nõ valdè mihi ad rẽ pertinere vi-
detur,quando ſine viris illæ viuerent. nanq; obtruncatis maribus
quos genuiſſent,ſeruabant fœminas, mammas ei dextras inurẽtes:
ne impedimento eſſent ad pugnam,aut ſagittæ iactum. vnde & no
men acceperunt:eo quod mammis carerẽt. ab α,ſine,& μαζὸς,mam-
6 ma.†Quamuis autem in Græcia,ſuffragij ius quondã mulieres ha-
buerint:eo tamen non multò poſt Atticæ fœminæ priuatæ fuerũt.
quod in donando vrbi nomine pro Minerua cõtra Neptunũ vnius
numero,ſuperiores euaſiſſent. Itaque meritò reiecta eſt Spartano-
rũ conſuetudo,in quorum imperio multa à mulieribus adminiſtra
bantur. [z] Quamquã quid intereſt,inquit philoſophus, vtrum mu-
lieres præſint,an ij qui præſunt, mulierum pareant? [a] Plato tamen
non omninò arcet mulierũ genus ab adminiſtrãda republica,ſi qua
modo reperiatur idonea,cenſens,oportere mulieres doctrinæ,cęte
rorúmq;,quàm maximè cum viris participes fieri : ſtultiſsimúmq;
hoc in noſtris regionibus eſſe, vt non iiſdẽ ſtudijs mulieres ac viri,
7 omni conatu,conſenſúq; ,dent operam. [c] † Et Iuſtinianus noſter
gloriatur ſe in condenda lege Theodoram vxorem in conſiliũ ad-
hibuiſſe. [d] cui præterea iuſiurandum ab adminiſtrationem ſuſcipiẽ
tibus,ac ſibi præſtari voluit. [e] Sed de ijs alibi commodiùs. [f]

e *Prudentium*) Prouidentium virorum,multarúmq; rerum perito
8 rum.† Prudentes ſunt,inquit Plato, qui agenda,dicendáq; cognoſ
cunt.Imprudentes qui neutra vident. [g] Et prudẽtiam M. Cicero de
finiuit,rerum bonarum,& malarum expetendarum,aut fugienda-
rum ſcientiam, [h] qua nihil homini à Deo optimo Maximo præſtan
tius datum eſt. vt enim medicina valetudinis: ſic viuẽdi inquit ille,
ars eſt prudentia. [i] Neq; verò credendum ſapientiam, quæ vt vete-
res philoſophi definierunt, eſt rerum diuinarum, & humanarum,
cauſarúmq; quibus hæ res continentur,ſcientia, [k] eandem cum pru
dentia eſſe.illa nanq; tota in vſu,& memoria collocata eſt.vnde A-
franius poëta.

Vſus me genuit,mater peperit Memoria,
Sophiam vocant Graij,vos ſapientiam.

Hæc verò in circunſpectiõe & prouidentia,quocirca Anaxagoras,
Thales,Democritus,& id genus Philoſophi ſapientes quidem, exi
ſtimati ſunt:non etiam prudẽtes.Quia neq; gnari,neq; curioſi, pro
priorum commodorum fuerunt. Certè prudentiam, caput & du-
cem reliquarum virtutum eſſe Plato ſcribit, [l] & alibi Prudentes,&
iuſtos apud deũ,& homines ſanæ mentis, præcipuè honorari,eos
definiens eſſe, qui ſciunt,quæ erga Deum,& homines agere, dicerẽ
que conueniat. [m] Ariſtoteles alicubi ſcribit, ſimul cum prudentia
omnes virtutes exiſtere:cuius partes ſunt induſtria, & in conſulen
do fœlicitas. [n] Vix enim à conſilio prudẽtia ſeparatur: niſi quod cõ
ſilium præcedit,prudentia ſequitur:conſilium ſtatuit, prudẽtia exe
quitur.

f *Conſultum*) † Decretum,& deliberata ſententia, [o] atq; vtinam in
9 quit M. Cicero, iis omnibus abſtergere fletum ſententijs noſtris,
conſultiſq; poſſemus. [p] inde Senatuſconſulta,pro patrum conſcri-
ptorum

t l.pe.C.de arbitr.
u ut hac l.
x l.de quibus.§.hoc tit.
y Liuius lib.34.
z Auguſt. lib. 5.de ciuit. Dei.c.9.dixi lib.3.Miſcel.c.15.
a Ariſto.lib.ij.Politi.c.7.
b Ariſtot.ubi ſ.
c Plato lib.7. de legib.
d §. hac autem omnia. ut indi. ſine quoq.col.ij.
e §. j. iuſiur. quod præſt.coll.
f l.j.ff. de ſenato.
g Plat.in Alcibiade.ij.uel de uoto.
h Cice.lib.ij. offic. & de inuentio.
i Cice.lib.5.de fini.
k Cice.lib. ij. offic. & iiij.Tuſcu.
l Plato lib.iij.de legib.
m Plato in Alcibiade.ij.uel de uoto.
n Ariſt.lib.6.ethi.
o l.ij.hoc tit.
p Cice.14. Philip.

Mulieribus nihil permittẽdum.
Amazones.
Mulieres quã do ius ſuffragij habuerint.
Theodora vxor Iuſtiniani.
Prudens quis.
Sapientia.
Conſultum.

ptorum, ipsiúsq; senatus decretis. Non est igitur lex quæcunq; impe-
rantis, aut superioris voluntas: sed decretum principis probi, pru-
dentis, & benè consulti. [q]

Lex olim nulla

g *Delictorum*) † Nullæ igitur leges aureo sęculo fuerũt: quo nulla
10 inter homines contentio, atq; ita crimen nullum: sed quisq; fidẽ, &
rectum sua sponte retinebat. quod & indicat Ouid. [r]

Nondum iustitiam facinus mortale fugarat:
Vltima de superis illa reliquit humum.
Próque metu populum sine vi pudor ipse regebat:
Nullus erat iustis reddere iura labor.

Moses cęteris legũ latoribus antiquior.

Delinquere delictum.

Quin & Homeri tẽpore legis nomẽ, Græcis inauditũ fuisse, vel ex
ipso Homero cognoscimus, qui nulla operis sui parte, vocabuli le-
11 gis meminit. † Vnde Iosephus ostẽdit Mosen, Lycurgo, Solone, re-
12 liquísq; Græciæ legũ latoribus antiquiorẽ. [f] † Porrò autẽ Delicti
verbum, hoc loco accipimus pro omni eo, quod non iure fit, & ab
æquitate, boniq; viri officio est alienũ. [t] veluti cum M. Cicero legẽ
definiuisset, esse rationẽ summã insitam à natura, quę faciẽda iubet
& vetat contraria. paulopost adijcit, legis eam vim esse, vt rectè face-
re iubeat, vetet delinquere. [u] vt sic intelligamus in cõtrahẽdo quoq;
& alijs ciuilibus negotijs delinqui. [x] non ab eo tantùm, qui sciens
prudens, retinet alienũ: sed etiã si ignoranter. [y] quia fraus re ipsa in-
teruenit [z] Enimuerò Augustinus Delictum à peccato separãs, Deli-
ctum dicit esse quoquomodo à recto declinare: Peccatũ verò facere
malũ. [a] vnde sunt qui putant delictum propriè dici, quod ignoran-
ter committitur. [b] illud Dauidis citantes. Delicta iuuẽtutis meæ, &
ignorantias meas ne memineris. [c]

Delinquitur multipliciter.

Proposito.

h *Sponte*) De industria, ex proposito, & deliberata volũtate. † Delin-
13 quimus enim vel proposito, vel impetu, vel casu. [d] Proposito delin-
quit qui de industria, & meditatè alteri nocet. [e] vt cùm Tarquinius
Lucretiã stuprauit, & vi oppressit. [f] cuiusmodi homines maximè pu-
niẽdi sunt: quãdo volũtas, & nocẽdi libido in maleficijs præsertim

Impetu.

spectetur. [g] Impetu delinquitur, ab eo qui furore accẽsus & ad instã-
tis vis depulsionẽ & tutelã sui corporis, alterũ offendit: [h] vt cùm de-
spõsam vni ex Curiatijs sororẽ, sponsi sui mortẽ flebiliter lugentẽ,

Casu.

Horatius repẽtina percitus ira, velut patrię inimicã, gladio trãsfi-
xit. [i] Et cũ Clodius Miloni insidiatus ab eo, aut eius seruis, interem-
ptus est. [k] Casu verò delinquit is, qui præter omnẽ voluntatẽ alteri
infert iniuriã. [l] Quomodò ferũt Telegonũ Vlyssis ex Circe filiũ, &
à ministris paternis ædiũ ingressu prohibitũ, patrẽ occidisse. [m] quod
delicti genus, cũ nulla præcesserit, malefaciẽdi voluntas: [n] pœnã nõ
habet. [o] nisi tamen culpa casum præcederet, quod mox enarrabo.

Ignorans delinquit.

i *Ignorantia*) Fortuito casu † Nanq; ex superioribus constat, igno-
14 rantẽ, quandoq; delinquere, veluti cũ telo in ferã venando immisso
aut pila in tõsoris manus ludẽdo deiecta hominẽ interemit, vel ali-
ter, citra nocendi animũ, casu alterũ lædit. [p] aut per imprudentiã. [q]
Cuiusmodi delicta nõ solẽt pœnã habere: [r] cùm ex voluntate cri-
mina & delictorũ pœnas metiamur. [s] neq; debeãt imputari fortuiti
casus, [t] qui nullo hominis cõsilio præuideri possunt, [u] nisi tamẽ cul-
pa casũ præcederet. [x] quia daretur opera rei illicitæ, [y] aut se immisce-
ret rei ad se non pertinẽti. [z] vel etiã imperitia quoquomodò posset,

Medicus imperitus.

Iudicis imperitia

15 culpæ assignari. [a] † Sic enim plecti cõuenit medicũ imperitũ, qui no-
xium pharmacũ ægroto per ignorantiã exhibet. [b] & iudicẽ, qui per
imperitiã iniquè, & cõtra ius iudicat. [c] quãdo nec quidẽ in bubulco,
armenti pascendi, toleretur ignorãtia. [d] adeò exosam habuere iuris
consulti imperitiã artis quàm profitemur. Circũspectũ tamen hac

q l. ij. l. & ideò. §. hoc tit. decã. l. j. ff. de consti. prin.
r Ouid. li. j. Fastor.
f Iosephus contra Appionẽ. lib. ij.
t l. j. C. si adu. deli.
u Cic. lib. j. de legib
x l. cũ mancipiũ. ff. de ædil. edict.
y Accu. aut. qua in. C. ubi de cri.
z l. si quis cũ aliter. ff. de uerb. obli. l. ij. C. de resc. uend.
a Augusti. in quæstionib. Leuitici.
b Glo. c. si peccatũ: de pœni. distin j.
c Psalmo 24.
d l. respiciendũ. ff. de pœn.
e l. j. C. de sicar. c. j. de homi. in 6.
f Liui. li. j. in fi.
g l. uerũ. ff. de furt. l. diuus. ff. de sica.
h l. ut uim. ff. de iu. & iur. c. ult. 35. di.
i Liuius li. j.
k Cic. pro Milone.
l d. l. respiciẽd. §. ul.
m Ouid. li. iij. Fasto
n d. l. uerum.
o l. qua actiõe. §. j. l. itẽ Mela. ff. ad l. Aq. c. lator. de ho.
p l. respiciendũ. §. ult. ff de pœn. c. lator. de homici.
q l. item Mela. ff. ad l. Aqui.
r d. ca. lator. d. l. itẽ Mela.
f l. uerũ. ff. de furt.
t l. si res. ff. de admi. tuto. l. quæ fortuitis. C. de pig. act.
u l. ij. §. si eo tẽp. ff. de adm. re. ciui. pt.
x l. in rebus. ff. cõm. l. si seruus. §. si fornacar. ff. ad l. Aq.
y l. lege. §. j. ff. de sica. c. cõtinebatur. de homi.
z l. culpa. ff. de reg. iur. c. tua. de hom.
a l. imperitia. ff. de reg. iur.
b l. illicitas §. sicuti. ff. de offi. præsid.
c l. ij. ff. quod quisq iu.
d l. si quis. §. Celsus ff. loca.

omnem iurisprudentiæ vsum aboliturus iactauit sæpè effecturũ se ne quid cõsulti respõdere de iure possent præter eũ, hoc est, quæ illi collibuissent.[n] Alij tamen apud Trãquillum *præter æquum* legunt, vt sit sensus, Caligulam iactasse se effecturũ ne iurisc õsulti deinceps ex præscripto legum respõsa darent: sed ex bono & æquo, quę rectã naturæ rationem ducem habet: nullóque potest legis præscripto comprehẽdi.[o] Probatior tamen illorũ sentẽtia videtur, qui *eccum*, id est ecce illum legũt. de se nanque Caligula intelligebat. à quo iuris respõsa petenda essent. & vna ad ambiguitatem verbi alludere voluit. quasi nihil præter æquum voluerit à iuriscõsultis respõderi. Suetonij locus.

n Sueto. in Caligula.

o l. de accessionibus. ff. de diuer. præscrip. dixi l. j. ff. de iusti. & iu.

k *Hoc*) Facultas nimirùm respondendi de iure publica principis authoritate.

l *Pro beneficio*) Hoc est præmio exantlatorum in iure laborum. nã hæc verba ad quæstum referre indignũ est, quod sanctissima iuris scientia non sit numario precio deformanda.[p]

p l. j. §. proinde. ff. de uar. cognit.

m *Et ideo*) Non video quo pacto hæ dictiones collectiuæ & rationales quadrare possint: cùm sequens Adriani sententia contra Augusti institutum iuris professores in antiquã libertatem reponere videatur. qua licebat vnicuique fiduciam studiorũ suorum habenti cõsulentibus de iure respondere. ideóque dictionibus his *& ideo*, expunctis legendum esserem, at verò *non idem*, aut quid simile. Nam præterquàm quòd Adriani sententia præcedentibus apertè repugnat: quibus dictum est ab Augusti tempore cæptũ hoc peti pro beneficio. & hic Adrianus rescripserit, *hoc non peti* &c. Iudicium nostrum confirmat. vitiosa alioqui eorundem verborum *& ideo* repetitio in verbis sequentibus, *& ideo delectari*, &c. In quo autem aduersetur Augusto Adrianus ex ijs quæ sequũtur fiet perspicuum.

n *Optimus*) † Qui primus Cæsarum hunc optimi titulum meruit,
18 fuit Vlpius Traianus. Tum in honorem eius, inquit Dion, multa Senatus decreuit. atq; illud imprimis, vt *Optimus*, appellaretur.[q] Quanta autem in eo reluxerit integritas declarant acclamationes Principibus exhiberi solitæ. cum Augusti fœlicitatem, & Traiani bonitatem illis adprecarentur. Optimus imperator.

q Dion in Traiano.

o *Adrianus*) † Hic Aelius Adrianus factione Plotinæ, vxoris Tra
19 iani Imperator creatus est, vir magno ingenio, Græcè Latinéq; impensè doctus. quàuis Græcis studijs magis inclinatus: adeo vt à plerísque Gręculus diceretur. Poëta etiam non inelegans habitus est, namque Floro poëtæ ad se scribenti. Adrianus Cęsar.

Ego nolo Cęsar esse:
Ambulare per Britannos;
Scythicas pati pruinas.

Rescripsit,

Ego nolo florus esse:
Ambulare per tabernas;
Latitare per popinas:
Culices pati rotundos.

20 Cùm item perlustraret regionẽ vbi Cn. † Pompeium sepultum inuenit, innouato tanti viri sepulchro & exhibitis ei parẽtalibus hoc carmen adiecit,

Ossa viri magni tenui quam clausa sepulchro.

Et moribundum eum qui sequuntur versus fecisse enunciasséque prodidit historia.

Animula, vagula, blandula.

Hospes.

Hospes coméſque corporis:
Quæ nunc abibis in loca,
Pallidula, rigidula, nudula:
Nec ut ſoles, dabis iocos.

Nullius denique diſciplinæ expers fuit. militaris præſertim peritiſſimus, vſque adeò vt iactare ſolitus eſſet, ſe nihil eorum ignorare, quæ aut in pace, aut in bello, ſiue ad regem, ſiue ad priuatum, pertinerent. tam acri viuóque ingenio eum fuiſſe feruut, vt vno tempore ſcriberet, dictaret, audiret, & amicis fabularetur. Peregrinationis adeò ſtudioſus, vt omnes fermè prouincias & orbis partes pedibus & nudo capite, Maſsiniſſæ exemplo, in ſummis plerunq; imbribus ac frigoribus peragrarit. nulli iniustè pecunias abſtulit: multis multa publicè, priuatímque elargiens. Viros doctos, & pecunia, & honoribus honeſtauit. quamuis eorum irriſor & æmulus nonnunquā fuerit. Humanè certè & moderatè imperaſſe videtur: ac proinde à Pomponio hoc loco Optimus appellatus. licet propter optimorum quorundam cædes quos principio imperij, & antequàm decederet, interfici curauerat: calumniæ multum & infamiæ contraxerit. Filios non habēs, Antoninum conſortem imperij fecit. Cúmq; Baias valetudinis cauſa peteret, Romę ad imperandum reliquit. de Adriano, tale extat apud Auſonium, Tetraſticon.[e]

Aelius hinc ſubijt, medijs præſignis in actis.
Principia, & finem, fama notat grauior.
Orbus & hic, ſociátque virum, documenta daturum,
Adſciti quantum præmineant genitis,

Miſerabili tamen fato tandem conſumptus eſt. & morte ſæpius fruſtra inuocata (quod Seuerianus, priuſquàm iugularetur, ei imprecatus erat) ſeipſum occidere frequenter attentauit. ſed à domeſti-
21 cis prohibitus eſt. † Tandem Baias (maritima ciuitas eſt campaniæ, amœnitate inſignis) petijt. vbi cùm nihil proficeret, accercito Antonino, (quem Romæ moderandi imperij cauſa reliquerat) in conſpectu eius, cùm nullum percuſſorem reperiret, illud moriturus dicens *Turba medicorum interfecit regem*, infœlici calamitoſóque fato abſumptus perijt. anno ætatis 62. cum annis 21. imperaſſet, & dies vndecim.[f]

Baiæ.

e Auſon. in xij. Cæſaribus.

f Dion & Spartia. in Adriano, unde ferè hæc omnia.

p *Periti*) Ita repoſui, cùm ante *pratorij*, legeretur. neque ad vulgaris literæ defenſionem quicquam video dici poſſe, præterquàm à prætorijs viris potiuſquā ab alijs factam iſtiuſmodi petitionē quòd hi iam ſe iuri reddendo præ cæteris exercuiſſent. ſed profectò non abhorret à diuinatione hæc interpretatio.

q *Non peti*) Hunc locum, non intelligentes Accurſiani contēdunt hinc probari facultatem reſpōdendi de iure, honeſtè quidem accipi: ſed turpiter peti. quemadmodum de honorario & mercede profeſſorum iuris Vlpianus ſcribit.[t] Sed ſi hoc verum eſſet, magnam profectò turpitudinis & infamiæ notā inureremus veteribus iuriſconſultis, qui ab Auguſto vſque ad Adriani tempora floruerunt. quos omnes pro maximo beneficio hanc de iure reſpondendi facultatem à principe petijſſe Pomponius pauloante docuit. Tu Genuino huius loci ſenſu, ex ſequentibus perſpecto iuriſconſultum intelliges alio ſpectare.

t l. j. §. proinde. ff. de Var. cognitio.

r *Præſtari ſolere*) Is nimirùm, qui præſigne aliquod induſtriæ ſuæ ſpecimen edidiſſet, quo ſe id munus implere, præſtaréque poſſe polliceretur. vt horum verborum legitimus ſit ſenſus facultatē publicè

de iure respondendi, pro petentis arbitrio minimè concedendam (alioqui plerumq; fieret, vt indocti homines principi egregiè impo nentes, per importunitatem, eo beneficio fruerentur) sed ijs tantū deferendā, qui iuris ciuilis scientia præstarent. proinde si quis ea fiducia fretus esset, in medium prodiret, eruditionis suæ facturus periculum, vt ita dignum se pateret populo, ad respondendum. Hoc autem ab Adriano constitutum argumento est, quod omnes professores, inquit Spartianus honorauerit, & diuites fecerit: licet eos sem per quæstionibus agitauerit. [u] Idem tamen author est, Adrianum nullos adhibuisse in consilium iudiciorum suorū, nisi delectos & pro-

22 batos à senatu: † maiorem nimirùm in iudicando fidem, & doctrinam, quàm in respondendo requirens. licet enim vel amicitia, vel gratia non peruertatur eorum iudicium, qui de iure respondent. vix tamen certa potest esse illorum sententia, qui nec audito aduersario nec intellecta negocij qualitate, & circunstantia, respondent. [x]

u Spartianus in Adriano.

Iudicia maiorē quàm scholæ doctrinam exigunt.

x Spartianus ubi s.

f *Ergo Sabino*) Digresione diligenter tractata redit Pōponius ad præcipuum rhema de beneficio respondendi de iure per Tyberiū Cæsarem Massurio Sabino concesso.

t *Receptus est*) Massurius Sabinus, vir plebeius fuit. receptus tamen ob eximiam eius virtutem & doctrinam in equestri ordine singulari principis, vt verisimile est, beneficio. nam cùm illi tenues essent facultates: summo iure non poterat adscribi equestri ordini ex lege Othonis, quæ vetabat, Equitem Romanum fieri qui quadringenta sestertia in facultatibus non haberet. hoc est nostræ monetæ, decem aureorum millia. quòd à nobis suprà latiùs expositum est. [y]

y §. ex his auditoribus. s. hac l.

v *Amplæ facultates*) † Plutum diuitiarum Deum non abs re vete-

23 res cæcum finxerunt, & claudum, ne probos & doctos, quibus cum communicaret, videre, pertingeréque posset. Equidem hominibus eruditis, & virtute aliqua præcellentibus peculiare dicit Hieronymus, vt nisi vetustæ sint à maioribus diuitiæ egestate præmantur. [z] quia videlicet nolunt nisi honestè parare diuitias. exemplóque sunt Aristides Atheniensis cognomento iustus, Epaminundas Thebanus, & ex Romanis Valerius Publicola, Menenius Agrippa, Fabricij, Curtij, *Aelij & alij multi nobilissimi viri, è quibus Plautus se-

24 gregandus non est. † Qui senex, in magna annonæ caritate ope ram suam præ inopia, pistori locare coactus est, apud quem tres comœdias scripsit. Contra verò solent affluere diuitijs imperiti, & improbi. Quoniam (inquit Philosophus, eius rei rationem tractās) mali homines per fas & nefas iure iniuriáque opes congerunt. [a] Vnde & illa vulgata sententia mihi videtur, inquit ad Hebediam Hieronymus, verissima: *Diues aut iniquus, aut iniqui hæres*. & Plato diuites valdè, simulq; probos impossibile esse arbitratur, proptereáque nec fœlices. [b] Et tamē hodie, magno reipublicæ malo, pluris multò fiūt opes, quàm virtus. vt meritò cum Horatio dicere possimus, *Virtus post nummos*. [c] & illud Ouidianum adijcere. [d]

Plutus Deus.

z Hiero. in Ecclesiastico.

Docti ferè sem per inopes.

*Curij.

Plauti poëtæ paupertas.

a Aristoteles in problematis.

Diues iniquus.

b Plat. lib. 5. de leg.

c Hora. lib. epistol. 1. pistol.

d Ouid. li. 1. Fasto.

In pretio, pretium nunc est. dat census honores:
Census amicitias. pauper vbique iacet.

Ergo facultates Massurio Sabino viro, & virtutis & doctrinæ singularis, vsque adeò tenues fuerunt, vt eum à suis auditoribus ali, sustē

25 tariq;, oportuerit. † Nec dissimile de Ioanne Andrea magno illo Pontificij iuris corypheo, fertur tantæ videlicet paupertatis fuisse, vt primo famulitium Bononiæ gesserit, deinde pædagogium, Mainardi Vbaldini filium, nomine Sarpectam instituendo. [e]

Ioannes Andreas.

e Volaterra. in Anthropologia.

Auditoribus

Præceptores & alendi & honorandi.

x *Auditoribus suis*) Laudanda in discipulis pietas & gratitudo: qui vitæ honestioris altorem ipsi mutua vice educarent. Sic Attilius Regulus Nicostratum præceptorem, quòd ab eo doctior, meliórque redditus esset: in cænaculo domus suæ, habitare permisit.[f] Et Cassellius cùm præceptori Mutio morte prærepto gratiam referre nequiret, eius nepotem Publium hæredem fecit.[g] ausimq; affirmare obligari lege discipulum alimēta præstare inopi præceptori, tanquam parenti.[h] præceptorem inquit Fabius, credere debent discipuli, parentem esse. non quidem corporum, sed mentium,[i] idque in more maiorum fuisse, Satyricus ostendit, inquiens.[k]

Qui præceptorem sancti voluere parentis
Esse loco.

Quinimò Aristoteles, se tanto plus debere præceptoribus, quàm parētibus, dicebat: quāto benè viuere præclarius est, quā viuere. Enim uerò Plato parētibus, dijs & præceptorib⁹ vix pro meritò, vet⁹ illud ἀντιπελαργεῖν, obseruari posse, scribit.[l] Et Seneca cēsuit præceptores Deorū ritu colēdos. Socrati autem, cū multa offerrēt discipuli, pro suis quisque facultatibus, Aechines pauper auditor seipsum donabat.

Aechines. Origenes.

27 † Cōtra verò malè audit apud posteros Ambrosius Diaconus: qui cum diuitijs abūdaret, Origenis præceptoris sui senis, & pauperis moriens non fit recordatus. Negligēdi quippè non sunt, inquit M. Cicero, sed quodāmodò colendi.[m] M. Antonium Philosophum Imperatorem honoris tantùm magistris suis detulisse memoria proditum est, vt imagines eorum aureas in larario haberet: ac eorum sepulchra hostijs & Floribus additis, semper ornaret.[n] Achilles quoque præceptores esse miro honore colendos ostendit, qui cū in Pelio Thessaliæ monte sub Chironis centauri disciplina educaretur, à quo & herbarum vsum, & citharæ artem didicit: eum summo semper habuit in honore.

y *Sustentatus est*) Non permittunt leges quemquam in paupertate viuere: aut in anxietate mori.[o] Ideóque cùm hîc Sabinus non haberet, vnde se familiámque suam educaret, ab auditoribus suis alitus & sustentatus est.

f l. Attilius. ff. de dona.
g §. fuit codē tempore. s. hac l.
h l. j. C. de excus. artific. li. 10. Accur. l. liberto. ff. de obse.
i Quintilia lib. ij.
k Iuuenal. satyr. 8.
l Plat. li. 6. de legi.
m Cic. in Lelio.
n Iul. Capito. in M. Philosop.
o §. ulti. de hered. & Fal. col. j.

§. HVIC SVCCESSIT.

Huic[a] successit Caius Cassius Lōginus,[b] natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpitij: & ideo proauū suum Seruiū Sulpitiū appellauit.[c] Is & consul fuit cum Quartino[d] temporibus Tyberij.[e] & plurimū in ciuitate, authoritatis habuit: donec Cæsar[f] eū ciuitate expelleret. expulsus ab eo in Sardiniam reuocatus à Vespasiano,[g] diē suū obijt. Neruæ successit Proculus.[h]

Cassius Longinus.

a Huic) Massurio Sabino, cui primùm à Cæsare datum, vt de iure publica principis autoritate respōderet.

b *C. Cassius Longinus*) 1 Sunt † qui pro Caius, malint Lucius legere, *L. Cassius Longinus* Taciti tamen lectio C. habet.[a] vt cunq; sit, satis constat Cassium nostrum celeberrimi nominis iurisconsultum ex nobili & vestuta Cassianorum familia, eadémq; patricia prodijsse: ac sub Tyberio

a Cor. Taci. lib. 12.

Fuit eo tempore, & Nerua filius.[i] fuit & alius Longinus,[k] ex equestri quidē ordine: qui posteà ad prçturā vsq; peruenit. Sed Proculi authoritas maior fuit. Nam & ipse plurimum potuit. appellatíq; sunt partim Cassiani, partim Proculiani. quæ origo à Capitone, & Labeone[l] cæperat.

S V M M AE.

1 *Cassius Longinus iurisconsultus.*
2 *Duci partium.*
3 *Christi mors & passio.*
4 *Neronis uita, & cædes.*
5 *Caligula, & Nero faces orbis.*
6 *Petri & Pauli martirium.*
7 *Antichristus.*
8 *Vespasianus.*
9 *Deorum honos principibus.*
10 *Proculus iurisconsultus.*
11 *Proculi, cur sic dicti.*
12 *Longinus.*
13 *Caligula sororem stuprat.*

Cæsare, in honore maximo habitū vsq; adeo vt consulatum sit adeptus cum M. Vinitio Quartino, anno vrbis conditæ 782. & à pulsis regibus 538. à Christo verò nato 32. deindéque Claudio imperante Syriæ præfecturam, & extremo Caligulę principatu procōsulatum Asiæ Fuit autem non modò legum peritia clarus, sed etiā disciplinæ militaris peritissimus: vt Tacitus in hæc verba indicat. Post hęc C. Cassio, ait, qui Syriæ prçerat, deducere iuuenem ad Euphratis ripā iubet. Ea tempestate Cassius cæteros præminebat peritia legum. nam militares artes, per otium ignotę, industrióśq; ac ignauos pax in æquo tenet. Attamen quantum sine bello dabatur, reuocare priscum morē, exercere legiones, cura prouisu agere, perinde ac si hostis ingrueret. ita dignū maioribus suis & familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata.[b] Procedente demûm tempore cùm senesceret, oculos amisit. quem nihilominus vt cæteros probos viros Nero Imperans exosum habere cæpit. ac primùm, cum Poppeæ, Neronis vxori mortuæ, funus fieret, Cassium, officio exequiarum

b *Tacit. ubi suprà.*

2 prohibuit. deinde illi obiecit, quod inter maiorum imagines effigiem C. Cassij interfectoris C. Cæsaris sic inscriptam, *Duci † partium.* coluisset.[c] quare missa ad senatum oratione, eum à republica remouendum disseruit. vnde Senatusconsulto Cassius dampnatus est in exilium. deportatúsque in insulam Sardiniam, nullo crimine nisi quod & morum grauitate, & doctrinæ præstantia, & opibus vetustis praecelleret.[d] Satyricus verò, Longinum & Senecam à Nerone interfectos censet, quòd eorum opibus Nero inhiaret.[e] Duci partium

c *Sueto. in Nerone Corn. Tacit. li. 16*

d *Cor. Taci. & Sue. ubi. s.*

e *Iuue. satyr. 10.*

Temporibus diris igitur, iussúque Neronis,
Longinum, & magnos Senecæ præ diuitis hortos,
Clausit.

Veritas tamen hystoriæ habet, Cassium in exilium duntaxat damnatum. nam reuocatus postmodum à Vespasiano imperante vitam in patria honestè finiuit.[f] Hunc Cassiū magistri sui Sabini sententias fortiter defendisse, ac sæpenumerò benè excusasse, Iulius Paulus restis est.[g] Neque verò is fuit, cui Drusillam sororem Caligula in vxorē dedit, & deinde abduxit, vt eam incestaret.[h] vt mox docebo. Permultos autem Cassios & Longinos præter nostrum fuisse, ex veterum

f *ut hic Suet. Taci. ubi s.*
g *l. dicere. §. j. ff. de recept. arbi.*
h *Suet. in Caligula.*

ex veterum monimentis satis supérque const at. de quibus hîc dicere non valdè attinet.

c *Appellauit*) Gloriari quidẽ poterat eo nomine meritò Cassius, quòd è duobus clarissimis iurisconsultis, nempè Tuberone & Sulpitio prodijsset, & sanè iocunda est recordatio, eorum à quibus descendimus, si præclarum aliquid gesserint, quod posteritatem illustret.

d *Cum Quatrino*) C. Cassius Longinus collegam habuit in consu-
Iesu Christi mors & passio. 3 latu M. Vinitium Quartinum, anno vrbis 782. † cum anno præcedente Iesus Christus, Dei filius, dominus Deus, & saluator noster, ac redemptor cruci affixus esset.

e *Temporibus Tyberij*) Anno sextodecimo principatus Tyberij, vt annales indicant.

f *Cæsar*) Domitium Neronem intellige: cuius non etiam Tyberij iussu decretum est, vt ante narraui Cassio Longino exilium in Sar-
Neronis vita & interitus. 4 diniam. † Fuit autem hic Nero qui omni turpitudine & sæuitia fœdauit imperij Romani maiestatem, vt ab historicis fax altera totius
Caligula fax orbis. 5 orbis (nam † Caligula primus, fax humani generis est appellatus) & hostis generis humani meritò dicatur,[i] quippè libidinis adeò fuit effrenis & immoderatæ, vt matris Agrippinæ concubitum appetierit. & Sporum, Doriphorùmq; libertos pro vxore habuerit. tantę verò crudelitatis, vt præter incendium, & Octauiæ vxoris cædem,
Petri & Pauli apostolorum mors. 6 primus Christianũ sanguinẽ, † Petro & Paulo interemptis effuderit. Primis tamẽ quinq; imperij sui annis, tanta liberalitate, clemẽtia, & comitate, regnauit, vt Traianus postea dicere soleret, procul distare cunctos principes, quamlibet bonos, à primo principatus Neronis quinquennio: grauiora nanque vectigalia, vel prorsus sustulit, vel magna ex parte detruncauit. ius dicens, nihil temerè fecit. in omnes se benignum, ac clementem præbuit: adeo vt à Burrho cohortium præfecto, & in duos latrones animaduersuro rogatus vt libello supplicij subscriberet inuitus accipiẽs chartam, voce generosa, ac optimo principe digna, exclamauerit. *Quam vellem nescire literas*, Paula-
Neronis luxuries. tim tamen petulantiã, libidinẽ, luxuriã, auaritiã, & crudelitatẽ aperuit, ac detexit. Crepusculo pileatus per popinas incedens obuios sine delectu dictis, factísue dehonestãs. non scortis modo se immergẽs, sed pueris abutẽs, & cõmessationibus ita inseruiens, vt è medio die ad mediam noctem epulas plerũq; produceret, & vt summatim dicã, per cuncta se turpia fœdãs & polluẽs nihil flagitij relinqueret. in quoscũq; bonos desæuit: sed præsertim in senatores: quẽ ordinẽ se sublaturũ è republica iactabat. Agrippinã matrem incestauit, vrbem incẽdit, causatus ædificiorũ deformitatẽ, ac vicorũ flexuras. durauitq; incendium sex diebus, & noctibus septẽ. tandem deficiente Galba hostis à senatu iudicatus, in suburbanũ Phaontis liberti cõfugiens semet ictu gladij trãsegit. adiuuante trepidã manũ Sporo illo
Neronis mors. quem pro vxore habuisse suprà diximus. Perijt aũt ætatis suę anno 32. & imperij 14. die quo Octauiã coniugẽ, quondã interfecerat. de quo scelestissimo omniũ tyrãno tale cecinit Auso. noster tetrastic,[k]

Aeneadum generis, qui sextus & vltimus heros
Polluit & clausit Iulia sacra Nero.
Nomina quot pietas, tot habet quoque crimina vita,
Disce ex Tranquillo, quæ meminisse piget.

A' quo omnium quos terra tulit crudelissimo, tyranno omnes flagitiosè imperãtes solent Nerones appellari. cùm tamen suaue & ho-
Nero i. fortis. nestum per se sit alioqui, Neronis nomen quod à Sabinis profectũ idem quod virtus & fortitudo, significat. ac proinde, qui ex Clau-

i Plin. lib. 7. cap. 8. Suet. in Nerone.

k Ausoni. de xij. Cæsaribus.

dijs,(quos à Sabinis descendisse manifestum est) eximia fortitudi-
l Gell.lib.14.c.21. ne præstabat, Nero dicebatur.[l] Ad hæc minimè prætereundũ quod
Augustinus de Nerone scribit plerísq; persuasum, Neronem necdũ
mortuum: sed viuum occultari, in eo ipsius ætatis vigore, quo fuit,
7 cum crederetur extinctus: donec suo tempore reueletur & restitua-
tur in regnum, † quem ideò futurũ Antichristum suspicantur. Alij Antichristus.
verò putarunt mortuum quidem Neronem (Nam vernis, æstiuisq;
floribus tumulum eius longo tempore adornatum fuisse scribunt)
cæterùm resurrecturum, & Antichristum futurum.[m]
m August.li.20. de ciuitate Dei. g *Vespasiano*) Flauius Vespasianus Sabini filius ex antiqua & nobi- Vespasianus
li Flauiorum familia singulari studio, ac prouidentia decem annis imperator.
imperauit. vsque ad vitæ finem benignus clemens, & modestus.
Neque contumeliarũ (quas plerunq; mordaciter in se iactari rescie
bat) neq; inimicitiarum memor: vsque adeo vt Vitellij hostis sui fi-
liam locupletissimè dotatam, nobilissimo viro coniungendam cu-
rauerit, & Licinium Mutianum (quo adiutore imperium nactus
erat) meritorum fiducia insolescentem, seque socium imperij, ma
gis quàm ministrum agentem, adhibitis familiaribus satis habuerit
admonere, *Mutiane, nosti me virum esse*. quo verbo Mutiani insolen
tiam repressit. nullius vnquam cæde lætatus est. quinimò & iustis sæ
penumerò supplicijs ingemuit, & illachrymauit. sola pecuniæ cupi
ditate, à plerisque notatus. fuit quoq; facetissimus, serijs, ioca, qui-
bus delectabatur admiscẽs. adeò vt in periculo ac metu mortis ex-
tremo, iocularibus dictis non abstinuerit. cùm enim vrgentem va-
letudinem persentiret, *Credo me*, inquit, *mox futurum Deum*. ita mor
9 tem sibi ioco præsagiens. † quando Deorum honor non ante prin Deorũ honos.
cipi deferatur, quã inter homines esse desierit. Ingrauescente verò
adhuc morbo magis, cùm appropinquaret mors alleuari inter assi-
dentium manus voluit, & assurgens *Imperatorem* ait *stantem mori*
n Auson.de xij. Cæsaribus. *oportet*. De hoc tale extat apud Ausonium tetrasticon.[n]

Quærendi attentus, moderato commodus vsu
Auget, nec reprimit Vespasianus opes.
Olim qui dubiam, priuato in tempore famam,
Par alij princeps, transtulit in melius.

Mortuus itaque est inter subleuantium manus, anno ætatis sexage
simo nono, & imperij decimo. cui successit, Titus filius amor, ac de-
liciæ generis humani, patre id semper certò denuntiante, qui post
assiduas in se coniurationes affirmare ausus sit, inquit Tranquillus
o Suet.in Vespasia. aut filios sibi successuros, aut neminem.[o]
h *Proculus*) Vt Cassius Sabini scholam, & disciplinam exceperat: Proculus iurisconsultus.
10 ita † Proculus in tractando iure Neruæ successit: quem non leuem
p l.diui. ff. de iure patro. iuris authorem Diui fratres vocant.[p] Sed quis hic fuerit cùm plu-
res extiterint Proculi, vix certi quicquam statui potest, nisi eũ esse
credamus Liciniũ Proculum, qui Sergio Galba multis vulneribus
confosso, Othonis Syluij partes sequutus prætorio præfectus crea-
tus est: ab ipsoque Othone iam rerum potito, peditum, equitúmque
q Corn.Tac.li.17. copijs præpositus:[q] nam cum Pomponius noster plurimum potuis
se, magnæque fuisse authoritatis dicit, alterius autem Proculi, ma-
gnam fuisse authoritatem, non legimus. Floruit tamen temporibus
Alexandri Cæsaris, alius quoq; Proculus iurisconsultus etiam mul-
r Alexand. Neapo. lib.3.c 9. 11 ti nominis. † Inde autem Proculorum fluxisse nomen constat, quòd Proculi cur sic dicti.
patre Proculi à patria peregrinante, nati essent.[r]
s l.1.§. initiũ. ff. de postula. i *Nerua filius*) Qui septimum decimum circiter annum natus pu-
blicè de iure respondit.[s] & ex quo creditur æditus ille Cocceius
Nerua

Nerua, qui tanta integritate Romanum imperium administrauit, vt optimè meritus, de omnibus optimè meritis diceretur.[t]

t Dion in Nerua. dixi. §. praecedēti & §. deinde Cornelius Sylla.

k *Alius Lōginus*) † De quo Longino hic agat iurisconsultus nihil

Longinus.

12 me fateor compertum habere L. Caßij Longini consularis Tacitus[u] & Trāquillus[x] meminerūt: cui C. Caligula Imperator Drusil

u Cornel. Tacitus lib. 15.

Caligula sororē stuprat.

13 lam sororē in vxorem dedit. sed collocatā mox eripuit. † cum eāque talem stupri cōsuetudinem fecit, vt eam legitimæ vxoris loco palàm haberet. Ab eo postea Caßius longinus Asiæ procosul creatus est, quē à fortunis Antiatinis admonitus, vt à Caßio caueret, occidi mādauit. immemor Caßij Chereæ, cohortis Prætoriæ tribuni à quo nono calendas februarij annum duntaxat xxviij. agens obtruncatus fuit. Sed cùm ille Longinus consularis fuerit: & hîc agat Pomponius de Longino ex equestri ordine quique nec altius vnquam quam ad Præturæ dignitatem conscendit: manifestum est de eo legis nostræ verba accipi non posse.

x Sueto. in Caligula.

l *Labeone*) Qui duo primùm diuersas veluti sectas fecerunt: quem admodum suo loco dictum est.

§. CASSIO.

Cælius Sabinus.

Caßio, Cælius Sabinus[a] 1 successit. qui plurimum Vespasiani temporibus potuit.[b] Proculo Pegasus.[c] qui temporibus Vespasiani Præfectus vrbi[d] fuit. Cælio Sabino, Priscus Iauolenus.[e] Pegaso Celsus pater.[f] patri Celso, Celsus filius,[g] & Priscus Neratius.[h] qui vtrique[i] Consules fuerunt. Celsus quidem, & iterū.[k] Iauoleno Prisco, *Aburnus Valens,[l] & Tuscianus.[m] item Saluius Iulianus.[n]

*Aburnius.

SVMMAE.

a CÆlius Sabinus) An † hîc fuerit filius, vel nepos Masurij Sabini de quo suprà diximus cōpertum non habeo. Illud cōstat Cælium illius Masurij Sabini disciplinam, veluti per manus excepisse. Etenim Capitoni, Masurius: Masurio Lōginus: & longino Cælius Sabinus successit. qui quisquis extiterit ille magnæ certè fuit sub Flauij Vespasiani imperio authoritatis. vt adnectit Pomponius. de seruis fugitiuis & vœnalibus luculenter scripsit.[a] Et inter cætera, quod apud

a l. quis sit fugitiuus. ff. de edil. edi.

Pileati serui.

2 Gellium est. † seruos quorum nomine emptori venditor nihil prǽstaret. Pileatos hoc est pileo imposito venundari solitos.[b]

b Gel. libr. 7. c. iiij.

b *Potuit*) In causa fuisse cumprimis videtur præcellens eius doctrina. deinde Flauius Sabinus pater, quo cum hic noster Cælius enixa coniunctus erat amicitia.

c *Pegasus)* † Hic Pegasus, qui in Proculi disciplinam successit: legũ
3 & iuris peritus atque vt Satyricus ait, in terpres optimus sanctissi- Pegasus.
músque.[c] sub principatu Vespasiani con sul fuit cum Pusione, vt Iu
stinianus indicat.[d] quamuis id ex Annalibus non satis cõstet. in qui
bus nullum deprehendere potui Vespasiano imperante factum cõ
sulem qui vel Pusio, vel Pegasus diceretur. equidem Calphurnium
Pisonem cum Rustico Bolano rursus, C. Pisonem Vopiscum cum
Seruilio Hasta consules creatos fuisse. Cæterùm Vlpij Traiani tem
4 pore vt cunque sit, constat † Pegasiani Senatusconsulti (de quo in Pegasianum S.C.
iure frequens mentio [e]) nomen à Pegaso defluxisse.

c Iuuenal. satyr. iiij.
d §. sed quia. de fideico. heredit.
e l. ij. §. Quintus. C. de uerter. iur. enucl. §. sed quia. §. ergo. de fideico. hered.
f Iuuena. satyr. iiij.

d *Praefectus urbi)* Vespasiano imperante Pegasus vrbi præfectus
fuit. quamuis illum Iuuenalis suspirio Satyrico villicum dicat,[f]

primus clamante Liburno,
Currite iam sedit, rapta properabat ab olla
Pegasus attonitæ positus modo Villicus vrbi.
An ne aliud tunc Praefecti? quorum optimus atque
Interpres legum sanctissimus omnia, quamquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iustitia.

5 Villicũ † autem vrbis potius quàm Præfectũ dicere maluit, quod prin Villicus vrbis.
cipum tyrannide atque sæuitia iam eo seculo vrbs Roma ita defor-
mata esset, atque deserta, vt rus potiùs, quàm ciuitas censeretur. Et
quamquam incorruptis Pegasus esset motibus: sæuitiam tamẽ Cæ
saris metuens non omnia sibi putabat agenda, vt iustitia postula-
bat. sed ad nutum principis pleráque omnia moderanda.
e *Priscus Iauolenus)* † Hic legum peritis annumeratus est. Anto- Iauolenus.
6 niníque Pij temporibus floruit. cuius consilio Cæsar multa de iure
sanciebat. Iulij Pauli fuit præceptor.[g] eum tamen mẽtis parum sa-
næ Plinius ad Romanum scribens dicere ausus est. hoc vsus argu-
mento, quod cùm Passenius Paulus splendidus eques Romanus ele
gos maiorum inter quos Propertium refert: recitando cœpisset di-
cere *Prisce iubes?* Iauolenus nimiũ inexploratè respoderit, *Ego verò*
non iubeo, cogita inquit Plin. qui risus hominũ, qui ioci. est omninò
Priscus dubiæ sanitatis, interest tamen officijs, adhibetur consilijs,
atque etiam ius ciuile publicè respondet. quo magis quod tunc fe-
cit & ridiculum, & notabile fuit.[h] hæc ille eo cum alijs multis iuris
consultis Antoninum Pium vsum fuisse Capitolinus scribit.[i] Celsus pater.

g l. an manumitte- re. ff. de ma. uindicta.
h Plin. lib. 6. epist.
i Iul. Capitolin. in Antonino.

f *Celsus pater)* † Fuit hic Celsus apud Traianum magnæ authorita
7 tis. quem cum Sosio Senesione Palmáque pręcęteris coluit, & sum
mo habuit in honore: adeo, vt eis statuas & imagines erexerit.[k] Celsus filius.
g *Celsus filius)* Hic Iuuentius Celsus filius legum & ipse peritia in-
signis euasit. magnóque in precio apud Traianum & Adrianum
fuit. Nam & sub vtroque Consulatum adeptus est. Primũ quidem
sub Traiano collegã Crispinum habens. anno cõditæ vrbis Dcc-
clxv. & Christi nati cxv. deinde sub Aelio Adriano, qui Traiano
successit: consul dictus est cum Neratio Marcello,[l] sexdecim post
primum consulatum annis, & ita ab vrbe cõdita Dccclxxxj. à Chri
sto Iesu verò nato, cxxxj. Fuit autem hic Celsus religiosus æquita- Filius patrẽ reprehẽdens.
8 tis, veritatísque cultor sectator & amator: † adeo vt patrem nescio
quid alienum ab æquitate naturæ scientem reprehendere non eru-
buerit.[m] quinimò senatum ipsum contra bonũ & æquum (vt illi vi-
debatur) nonnihil sancientem multis, & vehementer nonnunquã
increpuisse Plinius autor est.[n] Abs quo prætereà cum Domitius
Labeo

k Dion in Traiano.
l l. ult. C. de ser. reip. manumit.
m l. iij. §. si quis quaesi. ff. de cõdic. cau. dat.
n Plin. lib. iij. epist.

Labeo percunctaretur, an iure testis in testamēto adhiberetur, qui testamenti tabulas scripsisset grauiter & magna animi libertate in hæc verba obiurgatus est, aut non intelligo quid sit id de quo me cō sulis, aut valdè stulta est consultatio tua.[o]

[o] l. Domitius. ff. de testa.

Neratius.

h *Priscus Neratius*) † Tantæ fuit hic Neratius apud Vlpinm Tra-
9 ianum fidei & authoritatis, vt Dion scribat frequentem opinionē fuisse Traianum id habuisse animi, non Adrianum, sed Neratium Priscum successorem relinquere multis amicis in hoc consentientibus. vsque eo vt Prisco Traianus imperans aliquādo dixerit. Commendo tibi prouincias, si quid mihi fatale cōtingat.[p] Hunc postmodum Adrianus imperans in consilio habuit. Fuerunt & alij Neratij
10 multi. † è quibus vnum L. Neratium Aul. Gellius memorat hominem insigniter improbum, qui pro oblectamento habebat quibuscunque occurentibus alapam ingerere numeratis ei mox vigintiquinque aßibus ex L xij. tabul. quo factum, vt ea lege antiquata & relicta Prætores edixerint, se de iniurijs æstimandis deinceps Recuperatores daturos.[q]

Neratij petulantia.

[p] Dion in Traiano.

[q] Gel. lib. 20. c. j.

Neratius quādo consul.

i *Qui utique*) Celsum filium fuisse consulem pauloante ostēdimus. de Neratio Venuleius indicat eum cum Antonino consulatum administrasse.[r] Quo verò tempore, non planè constat, nisi eum esse Neratium Marcellum dicamus quem cum Iuuentio Celso consulē creatum sub Adriano probauimus.[s] quod equidem mihi verisimile sit & ita trinomium fuisse, appellatúmque Priscum Neratium Marcellum cuius Plinius secundus, non infrequenter meminit.[t]

Iterum.

k *Et iterum*) Sic veteres loquebantur de secundo consulatū. † ite-
11 rum:[u] in tertio tertium: & postea quartum, quintum, sextum, & deinceps: vt disertè Gellius explicat.[x] P. Africanus inquit M. Cicero, iterū cousul. & alibi.[y] C. Flaminius consul iterum.[z] Neque ignotum hoc aduerbio iterum idem quod secūdo significari Bis à me inquit Cicero seruatus est separatim semel iterum cum vniuersis.[a] & alio in loco. Primo quidem decipi incommodum est iterum stultum tertio turpe.[b] Iuuentium porrò Celsum ostendimus suprà semel atque iterum consulem fuisse. Primum sub Traiano cum Crispino collega rursus cum Neratio Marcello sub Adriano huiusquē posterioris Diocletianum alicubi meminisse.[c]

[r] l. is qui seruum. ff. ad l. Cornel. de sicar.
[s] l. ult. C. de ser. reip.
[t] Plin. lib. ij. & iij. episto.
[u] l. ij. §. ulti. ff. ad S.C. Tertulia. l. j. in fi. C. ut nemo ad suum patro. lib. 11.
[x] Gel. lib. 10. c. j.
[y] Cicer. de Arusp. resp.
[z] Cicer. de diuinatio.
[a] Cicer. pro domo sua.
[b] Cicer. lib. j. de inuentio.
[c] l. ulti. C. de ser. reip. manumitt.

Valens iurisconsultus.

l *Aburnius Valens*) † Hic Aburnius Valēs aut si mauis Eburnius,
12 seu vt Capitolinus vocat Saluius sub Antonino Pio floruisse videtur. cui & ad ius nouū condendū & vetus interpretandū diligētem operam suam præbuisse Capitolinus testatur.[d] An autem hic sit Fabius valens ad quem extat Plinij quædam epistola,[e] lectoris esto iudicium.

[d] Iul. Capitolinus in Antonino Pio.
[e] Pli. lib. iiij. epist.

Tuscianus.

m *Tuscianus*) † De hoc Tusciano nusquam memini quicquam
13 me legisse.

Iulianus.

n *Saluius Iulianus*) † Saluius Iulianus Seuerus (quem Iustinianus
14 summum authorem iuris scientiæ nuncupat[f]) origine Mediolanēsis, nobilißimaq; familiæ iuris peritißimus per Adriani, Antonini Pij, ac diuorum fratrum tempora habitus est. apud quos omnes magna in veneratione fuit. nam ijs omnibus in cōsilijs assedit. duos consulatus gessit. primum cum Plautio Syluano conditæ vrbis anno Dccccxcuj. & à Christo nato cxliij. alterum septem post annis cū Torquato Asprenate vtrumque Antonino Pio imperante sub quo etiam Præfecturam vrbis meruit. & fœliciter administrauit. Eum
15 diui fratres amicum suum, & clarißimum virū appellant.[g] † Abs quo progenitum fuisse Didium Iulianum Imperatorem qui Aelio Pertinace optimo principe obtruncato Romanorum imperiū vsur

Didius Iulianus.

[f] l. inter antiquam. C. de usufr.

[g] l. diui fratres. de iur. patro.

pauit satis constat. quod Spartianus, & Eutropius testantur. Didio
Iuliano, inquit Aelius Spartianus, qui post Pertinacem imperium
adeptus est, proauus fuit Saluius Iulianus bis cõsul, Præfectus vrbis,
& iureconsultus, quod magis eum nobilẽ fecit.[h] Idémque Eutro-
pius, post Pertinacem ait, Didius Iulianus rempublicam inuasit. vir
nobilis & iurisperitissim⁹. nepos Saluij Iuliani, qui sub Diuo Adria
no perpetuum composuit edictum.[i] Porrò autem cum edicta Præ-
torum olim annua Cornelius Ambitiosis Prætoribus omnem ma
lefaciendi ansam præcludere cupiens constituisset, vt perpetua es-
16 sent.[k] † Hic noster Saluius Iulianus Adriani Cæsaris tempore, ea
omnia, quæ perpetuatione digna animaduertit, in vnum collegit,
certáque ordinauit congruorum titulorum serie. quem idcirco Iu-
stinianus, grauissimum edicti perpetui conditorem, & ordinatorẽ
vocat.[l] licet autem Seuerus Imperator in inuidiam Didij Iuliani,
qui sicuti diximus nepos erat Saluij illa de edicto perpetuò Saluij Iu
17 liani decreta aboleri iusserit: non tamen obtinuit. † Ad extremam
vsque senectutem noster Iulianus peruenit, nimirum ad Antonini
Commodi tempora. tumq; iussu Cæsaris inter principes viros cæ-
sus. cuius filium qui exercitibus præerat ad impudicitiam à Com-
modo frustra tentatum indéque Cæsarem patri Iuliano insidias te-
tendisse Lampridius author est.[m] In Salui Iuliani laudem inscriptũ
statuę Græco sermone epigramma Andræas Alciatus ipse quoque
& Mediolanensis, & Iurisconsultissimus, sic vertit.[n]

Iulianum Beroe leges mirata docentem:
Romáque Dijs possunt omnia dixit agi.

Extat eius memorabilis illa vox Græca. sed in hanc sententiam. & si
alterum pedem haberem in tumulo, nõ pigeret aliquid addiscere.[o]
tanta in homine fuit auiditas discendi, vt saturari nunquã potuerit.

IOANNES CORASIVS.
Tolosæ scripsit, Ferrariæ
recognouit.

[h] Spartianus in Didio Iuliano.

[i] Eutrop. lib. 8. de gestis Romano.

[k] Ascon. Pœdia. in oratio. pro Cor. de maiesta.

[l] l. ij. §. sed quia diuinæ. C. de veter. iur. l. penul. C. de condi. indeb.

[m] Lamprid. in Cõmodo.

[n] Alciat. lib. ij. Dispunctio. c. 27.

[o] l. apud Iulianum ff. de fideico. liberta.

Edictum perpetuum.

Iuliani senecta.

DE LEGIBVS, SENATVSQVE CONSVLTIS, ET LONGA CONSVETVDINE.

TITVL. III.

SVMMAE RERVM.

1 Iuris ciuilis partes.	8 Lycurgus cur leges non scripserit.
2 Legis uerbo quid ueniat.	9 Memoriae scriptura nocet.
3 Lex unde dicta.	10 Senatusconsultum.
4 Nomos, Nomothetae.	11 Iesus in Petrum affectio.
5 Nomophylaces.	12 Lex pro capite legis ineptè.
6 Magistratus sunt legum custodes.	13 Consuetudo.
7 Lex olim canebatur.	14 Aequitas.

QVONIAM omne ius nostrum, aut ex scripto,
aut ex non scripto conflatum est:[a] nec de ciuili iure
nisi generatim, quaedam superioribus titulis dicta
sunt: nunc extensiùs paulò, tractandas eas iuris par
1 tes, hoc titulo resumit legislator. † Qua in rememi-
nisse nos oportet, Iuris ciuilis scripti partes quinq; Papinianum cō-
2 stituisse:[b] & inter eas legem referre. † Caeterū legis verbum, tunc
contrahitur, vt eam duntaxat iuris partem designet, quàm Roma-
nus populus centuriatis comitijs sanciebat.[c] Hic autem verbo legis
quicquid ciuili iure nostro scriptum, intelligere nos oportet.[d] nam
& lex propriè de iure scripto dicitur, quae videlicet scripto sancit,
quod vult aut iubēdo, aut vetando:[e] ac proinde moribus, & cōsue-
tudini, frequenter opponitur.[f] Quod erroris ansam praebuit Isido
3 ro, ac alijs plerisq;, vt crederent, † legem, quia ex scripto publicè le
geretur vt omnibus nota esset, à legendo dictam, cùm tamen à legē
do, id est deligendo, Latinis appellata existimari debeat, quod in le
ge insit delectus rerum agēdarum,[g] in ea quippè deligimus, quaecū
que putamus esse iusta, sancta, honesta, & ijs quibus imperamus vti
lia.[h] Itaque inquit M. Cicero, arbitrantur prudentiam esse le-
gem, cuius ea vis sit, vt rectè facere iubeat, vetet delinquere, eám-
que rem illi, Graeco putant nomine, à suum cuique tribuendo ap-
pellatam: ego nostro, à legendo. Nam vt illi aequitatis, sic nos
delectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrumque le-
gis est.[i] & alibi. Ex quo intelligi par est eos, qui perniciosa, &
iniusta, populis iussa descripserunt, cùm contra fecerint, quàm pol
liciti, professiq; sint: quiduis potius tulisse, quàm leges vt perspicuū
esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse vim, & senten
4 tiā iusti. & iuris legendi, id est deligendi.[k] Sanè Graeci legem † νόμον
à suum euiq; tribuendo vocant: & legislatores, Nomothetas:[l] eos

Iuris ciuilis partes.

Legis verbo quid veniat.

Lex vnde dicta.

Nomos Nomothetae.

a l. ius ciuile. ff. de insti. & iur. §. cōstat. de iur. natu.

b l. ius autem ff. de iusti. & iur.

c §. lex. de iur. nat. c. lex. cum sequ. j. & ij. distinct.

d l. j. hoc titul.

e Cice. lib. j. de leg.

f l. omnes. ff. de iusti. & iur. §. ius autem. de iur. na.

g Cice. li. j. & ij. de legib.

h c. erit autem lex. iiij. distinct.

i Cice. lib. j. de leg.

k Cice. li. ij. de leg.

l l. quoniā. j. hoc ti.

autem qui leges custodiunt, Nomophylaces. Plato nō temerè legē,
nomen menti proximum possidere ait. νοῦς enim mentem, νόμος verò
leges significat: omnium enim sermonum, & actionum nostratum
5 legislatoris scripta, perspicuum examen nobis sunt. [m] † De nomo-
phylacibus, sic M. Cicero scribit; Legum custodiam nullam habe-
mus, itaq; hæ leges sunt quas apparitores nostri volunt; à librarijs
petimus publicis literis cōsignatam memoriam publicam nullam
habemus. Græci hoc diligentiùs, apud quos Nomophylaces crean-
tur: nec ij solùm literas, sed etiam facta hominū obseruabant, ad le-
gésq; reuocabant. [n] Columella verò sic ait: Quod etiā in bene mora
tis ciuitatibus, semper est obseruatū, quarū primoribus, atq; optima
tibus nō satis visum est bonas leges habere: nisi custodes earū diligē
6 tissimos ciueis creassent: quos Græci νομοφύλακας appellant. † Horū
erat officium, eos qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec mi-
nus honoribus: eos autē qui nō parerent, pœna mulctare: quod nūc
scilicet faciunt magistratus, assidua iurisdictione vim legum custo
dientes. [o] Sed nec illud prætereundum, quod ad notationem Græci
nominis spectat: quosdam scripsisse leges νόμους appellatas, quas ijdē
7 ᾠδὰς nominant. † quia leges, vt commodiùs mādari memoriæ pos
8 sent, publicis, & priuatis cantibus vsurparentur. † eáq; ob causam
noluisse Lycurgum scribi leges, quas Lacædemonijs dedisset: vt mē
tibus ciuium suorum hærerent tenaciùs. † Nā quæ mādamus lite-
ris, vt Cæsar dicebat, scire memoriter negligimus. cū ea vtpotè scri
pta, vbi opus fuerit reperire confidamus. Verumenimuerò dixerit
quispiā, si legis verbo hîc, quodcunq; ius scriptum significatur: cur
10 adiecit legislator in hoc rubro, senatusconsulti mentionem? † cùm
Senatusconsultum iuris scripti sit species? [p] Respondeo, quia eam le
gis partē peculiariter tractaturus erat, [q] quemadmodū Imperator
titulū de seruitutibus & aqua inscripsit. [r] quamuis enim Aquædu-
ctus seruitus sit: [s] quia tamē de illa maximè dicturus erat, eam post
11 generale seruitutis nomē expressit. † Nec valdè abhorret peculia
ris Christi in Petrum affectio, quæ cum iussisset per angelum pias
illas mulieres, quæ ad monumentum venerant abire, & discipulis re
nuntiare, quod Iesus eos in Galilæam præcederet, nō satis habuit di-
cere, abite, & dicite discipulis, nisi Petro adiecisset: cui ter abnegatus
12 dominus, mœrorem conduplicarat. [t] † Ex his porrò satis intelligi
mus legis verbum ineptissimè accommodari minutulis capitibus
(quæ hodie solent in curijs, & scholis leges appellari) sed plenis &
generalibus de aliqua re sanctionibus. vt legi Iuliæ, Corneliæ, Pom
peiæ & similibus, quę nonnunquā de diuersis rebus, ac negotijs ca-
uebant. Altera iuris nostri pars ex non scripto constat. [u] De nego-
cijs enim, quibus scripto iure non vtimur, id seruandum est, quod
13 diuturnus vsus approbauit, quod ius † Cōsuetudo dicitur. [x] Cōsue
tudo (inquit M. Cicero, aut quisquis alius Rhetoricorum autor) ius
est quod sine lege, atq; si legitimum sit, vsitatum est. [y] & tametsi nō
sit exemplis iudicandum. [z] Vsus tamen, per plurium actuum con-
formium frequentiam & temporis diuturnitatem comprobatus,
pro lege sequēdus est. [a] Ius enim esse putatur, vt Cicero scribit, quod
omnium voluntate sine lege vetustas cōfirmauit. [b] Et vsus, inquit
Liuius, grauissimus est iuris censor, & explorator, vt non possit nō
14 æquum esse & vtile, quod is probauit, sæpiùs facto periculo. [c] † Ae-
quitatem quoq; M. Cicero iuri non scripto attribuit: quæ perfecta
est animi ratio, nullis scriptis comprehensa, pro emergentibus rerū
circunstantijs iudicans. [d]

Nomophylaces.
Magistratus sunt Nomophylaces.
Leges cantando memoriæ mandatę.
Lycurgus cur leges non scripserit.
Memoriæ scriptum nocet.
Senatusconsultum.
Christi in Petrum affectio.
Lex pro capite legis ineptè.
Consuetudo
Aequitas.

m Plato libr. 12. de legib.
n Cice. lib. iij. de legib.
o Columella li. 12. de re rust. c. iij.
p l. ius autem. ff. de iust. & iur.
q l. non ambigitur. §. hoc titu.
r C. de serui. & aq.
s l. j. ff. de ser. rus.
t Marci 6. c.
u l. ius ciuile. ff. de iust. & iur. §. ex non scripto. de iur nat.
x l. de quibus. cum seq. §. hoc tit.
y Cice. lib. j. Rhet.
z l. nemo. C. de senten.
a d. l. de quibus. vbi dicam.
b Cice. lib. ij. de inuentio.
c Liuius lib. ij.
d l. de accessionibus ff. de diuer. præs. dcxi l. j. ff. de iust. & iur.

Lex

L. LEX EST.

Papinianus lib. 1. Definitionum.

L. I.

Legis verbũ.

LEX est[a] cõmune[b] prę ceptum,[c] virorum[d] prudentium[e] consultum:[f] delictorum,[g] quæ sponte,[h] vel ignorantia[i] contrahũtur, coercitio:[k] communis reipublicæ sponsio.[l]

SVMMAE RERVM.

1 *Lex quid.*
2 *Legis causæ quatuor.*
3 *Commune pro generali.*
4 *Fœminæ quibus arceantur.*
5 *Amazones.*
6 *Mulieres quando suffragium habuerint.*
7 *Theodora coniux Iustiniani.*
8 *Prudens quis.*
9 *Consultum.*
10 *Lex olim nulla.*
11 *Moses cæteris latoribus legum antiquior.*
12 *Delictum quandoque sine dolo.*
13 *Delinquimus tripliciter.*
14 *Ignorans quando teneatur ex delicto.*
15 *Medicus imperitus.*
16 *Stipulatio in legibus.*
17 *Sponsio quid.*

a
1 LEx est) †Hîc legis verbũ, generaliter accipe: vt omne ius scriptum, & singulas eius species cõprehendat.[a] ad quod dirigun tur constitutiones hominũ, quæ vel improbos supplicio afficiũt, vel bonos defendũt, & tuentur.[b] Quã legẽ Papinianus hîc rectè atq; ordine defini
2 uit, † quatuor causas, artificiosè cõplectẽs. Efficientẽ, Formalẽ, Materialẽ, & Finalẽ. Efficiens causa legis erat olim popul⁹;[c] postea princeps, vel per se,[d] vel per eos, quibus id muneris demã dabat,[e] qui omnes *prudentium virorum*, verbo continentur. Forma legis est, vt cõmunis sit, id est generalis de omnibus nõ in singulas personas.[f] Ideo dicit *Commune præceptum.* Materia, sunt delicta contractus, & alia facta negociáque ciuium, quæ Papinianus complectitur illis verbis, *delictorum* &c. Finis verò legis est publica ciuium salus & tranquillitas (namque dicebat vetus illa lex *Salus populi, suprema lex esto*)[g] & æqualitatis inter omnes conseruatio.[h] ac proinde subnectit Iurisconsultus *Communis reipublicæ sponsio.*

Quatuor legis causæ.

a Cice. lib. j. de leg.
b l. j. ff. de iusti. & iur.
c §. lex. de iur. nat.
d l. ult. C. de legib.
d l. non ambigitur. §. hoc. tit.
f Liura. hoc tit.
g Cice. lib. iij. de legib.
h Cice. li. j. de ora.
i l. ij. §. his legibus. ff. de orig. iur.
k d. l. iura. ubi dixi.
l Cice. lib. ij. de ua nent.

Cõmune pro generali.

b *Commune*) † Hoc est generale ad omnes,[i] quando legis officiũ
3 sit, non in singulas personas stetuere, sed generaliter de negocijs hominum diffinire.[k] Nec quẽquam clam esse puto, commune pro eo poni, quod non proprium alicuius est, sed plurium aut multorum, atq; vt infinitos alios prætercam locos, finitimus huic est, apud M. Ciceronem. Commune autem præceptũ inquit hoc datur ad enumerationem.[l]

c *Præceptum*) Quo imperantur honesta, & prohibentur contraria suppliciõque afficiuntur improbi, & boni præmijs honorantur, & à malorum iniurijs vindicantur.[m] quod M. Cicero passim inculcat.[n] vnde legem diffiniens ait, Lex est recti præceptio, prauíque depulsio.[o]

Mulieres quibus arceantur.

d *Virorum*) † Non ergo mulierum,[p] quæ ob iudicij fragilitatem,
4 & inconstantiam, ac sexus imbecillitatem,[q] ab omnibus officijs ciuilibus, & publicis remotę sunt.[r] Vnde nec iudicare,[s] nec arbitræ cõ

m l. j. §. j. ff. de iust. & iur.
n Cice. li. iij. de leg.
o Cice. lib. ij. de na Deo.
p l. cum pretor. ff. de iud. l. maritus. C. de procur.
q c. forus. in fin. de uerb. signi.
r l. ij. ff. de reg. iur. l. j. ff ad velleia.
s d. l. cũ pretor.

t l.pe.C.de arbitr.
u ut hac l.
x l.de quibus.§.hoc tit.

ſtitui[t] valent.multóq; minus condendis legibus,aut ſtatutis intereſſe,[u] aut conſuetudinem inducere, quæ legis inſtar habet.[x] quinimò nec veteres permittebant rem etiam priuatam à mulieribus tractari ſine authore:ſed eas in manu eſſe parentum, fratrum & virorúm voluerũt.Veriti dicebat M.Portius Cato, ne mox euaderẽt ſuperiores,cũ pares eſſe cœpiſſent.[y] † Quod verò Amazonibus leges ſuas fuiſſe nonnulli obijciunt,nõ valde mihi ad rẽ pertinere videtur,quando ſine viris illæ viuerent. nanq; obtruncatis maribus quos genuiſſent,ſeruabant fœminas, mammas ei dextras inurẽtes: ne impedimento eſſent ad pugnam,aut ſagittæ iactum. vnde & nomen acceperunt:eo quod mammis carerẽt. ab α,ſine,& μαζὸς,mamma.

Mulieribus nihil permittẽdum.

y Liuius lib.14.

Amazones.

6 †Quamuis autem in Græcia,ſuffragij ius quondã mulieres habuerint:eo tamen non multò poſt Atticæ fœminæ priuatæ fuerũt. quod in donando vrbi nomine pro Minerua cõtra Neptunũ vnius numero,ſuperiores euaſiſſent. Itaque meritò reiecta eſt Spartanorũ conſuetudo,in quorum imperio multa à mulieribus adminiſtrabantur.[z] Quamquã quid intereſt,inquit philoſophus, vtrum mulieres præſint,an ij qui præſunt, mulierum pareant?[a] Plato tamen non omninò arcet mulierũ genus ab adminiſtrãda republica,ſi qua modo reperiatur idonea,cenſens,oportere mulieres doctrinæ,cęterorúmq;,quàm maximè cum viris participes fieri: ſtultiſsimúmq; hoc in noſtris regionibus eſſe, vt non iiſdẽ ſtudijs mulieres ac viri,

Mulieres quã do ius ſuffragij habuerint.

z Auguſt. lib. 5.de ciuit.Dei.c.9.dixi lib.3.Miſcel.c.15.
a Ariſto.lib.ij.Politi.c.7.
b Ariſtot.ubi ſ.

7 omni conatu,conſenſúq;, dent operam.[c] † Et Iuſtinianus noſter gloriatur ſe in condenda lege Theodoram vxorem in conſiliũ adhibuiſſe.[d] cui præterea iuſiurandum ab adminiſtrationem ſuſcipiẽtibus,ac ſibi præſtari voluit.[e] Sed de iis alibi commodiùs.[f]

c Plato lib.7. de legib.
d §. hac autem omnia. ut iudi. ſine quoq.col.ij.
e §. j. iuſiur. quod præſt.coll.

Theodora vxor Iuſtiniani.

e *Prudentium*) Prouidentium virorum,multarúmq; rerum perito
8 rum.†.Prudentes ſunt,inquit Plato, qui agenda, dicendáq; cognoſcunt.Imprudentes qui neutra vident.[g] Et prudẽtiam M. Cicero definiuit,rerum bonarum,& malarum expetendarum,aut fugiendarum ſcientiam,[h] qua nihil homini à Deo optimo Maximo præſtantius datum eſt. vt enim medicina valetudinis: ſic viuẽdi inquit ille, ars eſt prudentia.[i] Neq; verò credendum ſapientiam, quæ vt veteres philoſophi definierunt, eſt rerum diuinarum, & humanarum, cauſarúmq; quibus hæ res continentur,ſcientia,[k] eandem cum prudentia eſſe.illa nanq; tota in vſu,& memoria collocata eſt.vnde Afranius poëta.

Prudens quis.

f l.j.ff. de ſenato.
g Plat.in Alcibiade.ij.uel de uoto.
h Cice.lib.ij. offic. & de inuentio.
i Cice.lib.5.de fini.
k Cice.lib. ij. offic. & iiij.Tuſcu.

Sapientia.

Vſus me genuit,mater peperit Memoria,
Sophiam vocant Graij,vos ſapientiam.

Hæc verò in circunſpectiõe & prouidentia,quocirca Anaxagoras, Thales,Democritus,& id genus Philoſophi ſapientes quidem, exiſtimati ſunt:non etiam prudẽtes.Quia neq; gnari,neq; curioſi, pro priorum commodorum fuerunt.Certè prudentiam, caput & ducem reliquarum virtutum eſſe Plato ſcribit,[l] & alibi Prudentes,& iuſtos apud deũ,& homines ſanæ mentis, præcipuè honorari, eos definiens eſſe, qui ſciunt,quæ erga Deum,& homines agere, dicerẽ que conueniat.[m] Ariſtoteles alicubi ſcribit, ſimul cum prudentia omnes virtutes exiſterẽ:cuius partes ſunt induſtria, & in conſulendo fœlicitas.[n] Vix enim à conſilio prudẽtia ſeparatur: niſi quod cõſilium præcedit,prudentia ſequitur:conſilium ſtatuit, prudẽtia exequitur.

l Plato lib.iij.de legib.
m Plato in Alcibiade.ij.uel de uoto.
n Ariſt.lib.6.ethi.

f *Conſultum*)†Decretum,'& deliberata ſententia,[o] atq; vtinam in
9 quit M.Cicero, iis omnibus abſtergere fletum ſententijs noſtris, conſultiſq; poſſemus.[p] inde Senatuſconſulta,pro patrum conſcriptorum

o l.ij.hoc tit.
p Cice.14. Philip.

Conſultum.

ptorum, ipsiúsq; senatus decretis. Non est igitur lex quæcunq; impe
rantis, aut superioris voluntas: sed decretum principis probi, pru-
dentis, & benè consulti. [q]

Lex olim nulla

g *Delictorum*) † Nullæ igitur leges aureo sęculo fuerũt: quo nulla
10 inter homines contentio, atq; ita crimen nullum: sed quisq; fidẽ, &
rectum sua sponte retinebat. quod & indicat Ouid. [r]

Nondum iustitiam facinus mortale fugarat:
Vltima de superis illa reliquit humum.
Próque metu populum sine vi pudor ipse regebat:
Nullus erat iustis reddere iura labor.

Moses cęteris legũ latoribus antiquior.

Quin & Homeri tẽpore legis nomẽ, Græcis inauditũ fuisse, vel ex
ipso Homero cognoscimus, qui nulla operis sui parte, vocabuli le-
11 gis meminit. † Vnde Iosephus ostẽdit Mosen, Lycurgo, Solone, re
12 liquísq; Græciæ legũ latoribus antiquiorẽ. [s] † Porrò autẽ Delicti

Delinquere delictum.

verbum, hoc loco accipimus pro omni eo, quod non iure fit, & ab
æquitate, boniq; viri officio est alienũ. [t] veluti cum M. Cicero legẽ
definiuisset, esse rationẽ summã insitam à natura, quę faciẽda iubet
& vetat contraria. paulopost adijcit legis eam vim esse, vt rectè face
re iubeat, vetet delinquere. [u] vt sic intelligamus in cõtrahẽdo quoq;
& alijs ciuilibus negotijs delinqui. [x] non ab eo rantùm, qui sciens
prudens, retinet alienũ: sed etiã si ignoranter. [y] quia fraus re ipsa in-
teruenit [z] Enimuerò Augustinus Delictum à peccato separãs, Deli
ctum dicit esse quoquomodo à recto declinare: Peccatũ verò facere
malũ. [a] vnde sunt qui putant delictum propriè dici, quod ignoran
ter committitur. [b] illud Dauidis citantes. Delicta iuuẽtutis meæ, &
ignorantias meas ne memineris. [c]

Delinquitur multipliciter.
Proposito.

h *Sponte*) De industria, ex proposito, & deliberata volũtate. † Delin
13 quimus enim vel proposito, vel impetu, vel casu. [d] Proposito delin-
quit qui de industria, & meditatè alteri nocet. [e] vt cùm Tarquinius
Lucretiã stuprauit, & vi oppressit. [f] cuiusmodi homines maximè pu
niẽdi sunt: quãdo volũtas, & nocẽdi libido in maleficijs præcipuè
spectetur. [g] Impetu delinquitur, ab eo qui furore accẽsus & ad instã

Impetu.

tis vis depulsionẽ & tutelã sui corporis, alterũ offendit: [h] vt cùm de-
spõsam vni ex Curiatijs sorori ẽ, sponsi sui mortẽ flebiliter lugentẽ,
Horatius repẽtina percitus ira, velut patrię inimicã, gladio trãsfi-

Casu.

xit. [i] Et cũ Clodius Miloni insidiatus ab eo, aut eius seruis, interem-
ptus est. [k] Casu verò delinquit is, qui præter omnẽ voluntatẽ alteri
infert iniuriã. [l] Quomodò ferũt Telegonũ Vlyssis ex Circe filiũ, &
à ministris paternis ædiũ ingressu prohibitũ, patrẽ occidisse. [m] quod
delicti genus, cũ nulla præcesserit, malefaciẽdi voluntas: [n] pœnã nõ
habet. [o] nisi tamen culpa casum præcederet, quod mox enarrabo.

Ignorans delinquit.

i *Ignorantia*) Fortuito casu † Nanq; ex superioribus constat, igno
14 rantẽ, quandoq; delinquere, veluti cũ telo in ferã venando immisso
aut pila in tõsoris manus ludẽdo deiecta hominẽ interemit, vel ali-
ter, citra nocendi animũ, casu alterũ lædit. [p] aut per imprudentiã. [q]
Cuiusmodi delicta nõ solẽt pœnã habere: [r] cùm ex voluntate cri-
mina & delictorũ pœnas metiamur. [s] neq; debeãt imputari fortuiti
casus, [t] qui nullo hominis cõsilio præuideri possunt, [u] nisi tamẽ cul
pa casũ præcederet. [x] quia daretur opera rei illicitæ, [y] aut se immisce
ret rei ad se non pertinẽti. [z] vel etiã imperitia quoquomodò posset,

[M]edicus imperitus. [Art]is imperitia

15 culpæ assignari. [a] † Sic enim plecti cõuenit medicũ imperitũ, qui no
xium pharmacũ ægroto per ignorantiã exhibet. [b] & iudicẽ, qui per
imperitiã iniquè, & cõtra ius iudicat. [c] quãdo nec quidẽ in bubulco,
armenti pascendi, toleretur ignorãtia. [d] adeò exosam habuere iuris
consulti imperitiã artis quàm profitemur. Circũspectũ tamen hac

p l.ij.l. & ideò. §. hoc tit. decã. l.j. ff. de consti. prin.
r Ouid. li.j. Fastor.
s Iosephus contra Appionẽ. lib. ij.
t l.j. C. si adu. delic.
u Cic. lib.j. de legib
x l. cũ mancipiũ. ff. de ædil. edict.
y Accu. aut. qua in. C. ubi de cri.
z l. si quis cũ aliter. ff. de uerb. obli. l. ij. C. de resc. uend.
a Augusti. in quæstionib. Leuitici.
b Glo. c. si peccatũ. de pœni. distin j.
c Psalmo 24.
d l. respiciendũ. ff. de pœn.
e l.j. C. de sicar. c.j. de homi. in 6.
f Liui. li.j. in fi.
g l. uerũ. ff. de furt. l. diuus. ff. de sica.
h l. ut uim. ff. de iu. & iur. c. ult. 35. di.
i Liuius li.j.
k Cic. pro Milone.
l d. l. respiciẽd. §. ul.
m Ouid. li. iij. Fasto
n d. l. uerum.
o l. qua actiõe. §.j. l. itẽ Mela. ff. ad l. Aq. c. lator. de ho.
p l. respiciendũ. §. ult. ff de pœn. c. lator. de homici.
q l. item Mela. ff. ad l. Aqui.
r d. ca. lator. d l. itẽ Mela.
s l. uerũ. ff. de furt.
t l. si res. ff. de admi. tuto. l. quæ fortuitis. C. de pig. acti.
u l. ij. §. si eo tẽp. ff. de adm. re. ciui. pt.
x l. in rebus. ff. cõm. l. si seruus. §. si fornacar. ff. ad l. Aq.
y l. lege. §.j. ff. de sica. c. cõtinebatur. de homi.
z l. culpa. ff. de reg. iur. c. tua. de hom.
a l. imperitia. ff. de reg. iur.
b l. illicitas §. sicuti. ff. de offi. præsid.
c l. ij. ff. quod quisq; iu.
d l. si quis. §. Celsus ff. loca.

in re oportet esse iudicantē. cùm enim errantes maioris pœnæ excu sentur:[e] Leuius certè puniendi sunt, qui per imprudentiā peccauerunt, quàm si scientes prudentésq; deliquissent.[f]

k *Coercitio*) Quod Martianus, mox appellabit coercitionē voluntariorum, & inuoluntariorum peccatorum.[g]

l *Sponsio*) Hoc est mutua promissio, & cōmunis omniū ciuium cōsensus.[h] vt definitio Lycophronis Sophistę, apud philosophū expli
16 cat.[i] † Lex inquit, conuentū est, ciuibúsq; inter ipsos quasi stipulatio, intercedit. & Martianus legē esse ait, cōmunem ciuitatis sponsionē, seu compositionē.[k] Iulianus quoq; nulla alia ex causa nos vin
17 ciri legibus dicit, quàm quòd populi iudicio sunt receptæ,[l] † Ergo Sponsionis hoc loco verbū, promissionem & cōsensum significat. aliquādo tamen notat pignus, à duobus aliqua de re certantibus ea lege depositum, vt victori detur.[m] qualis illa fuit Cleopatræ & M. Antonij de consumendis vna cœna, centies HS. electo in eam rem Plancio iudice.[n] & illa Asclepiadis cum fortuna, ne vnquā ipse ægrotaret.[o] Soléntq; in dies Romæ præsertim, eiusmodi sponsiones fieri, si Iulius pontifex creétur, si Cęsar hoc anno moriatur, si nauis mercibus onusta salua portum appellat, & aliæ id genus quæ ab viribus consistant, alibi disputaui.[q]

e l. ultim. ff. de ritu nupti.
f l. qui ædes. ff. de incend. l. capitaliū §. incēdiarij. ff. de pœn.
g l. ij. §. hoc titul.
h l. item ueniunt. §. pridie. ff. de petit. hæred.
i Aristot. li. iij. Politico. c. 6.
k l. ij §. hoc titul.
l l. de quibus. hoc titul.
m l. iij. ff. de aleato. l. si rem. §. ult. ff. de præscri. uerb.
n Plin. lib. 9. c. 35.
o Plin. lib. 7. c. 37.
p l. in naue. ubi Castren. ff. loca.
q In epistol. quæst. cap. 7.

Stipulatio in lege.
Sponsio quid.

L. NAM ET DEMOSTHENES.

Martianus lib. 1. Institutionum.

LEX II.

Nam & Demosthenes[a] orator, sic definit.[b] νόμος, &c. id est, lex est, cui omnes[c] obtemperare conuenit.[d] tum ob alia multa, tum vel maximè, eo quòd omnis lex inuentum, ac munus Deorum[e] est. decretum verò prudentium hominum, coërcitio volūtariorū[f] & non voluntariorum peccatorum. Ciuitatis[g] autem compositio communis.[h] ad cuius præscriptum omnes qui in ea republica sunt,[i] vitam instituere debent. Sed & philosophus summus Stoicæ sapientiæ[k] Chrysippus,[l] sic incipit librum, quem fecit. περὶ νόμων, &c. id est, lex est omniū diuinarū, & humanarum rerum regina.[m] Oportet autem eam etiam præsidere, &

Demosthenes.

Philippicæ Ciceronis.

DEmosthenes) † Oratorum Græciæ columē, & decus Demosthenes fuit. Longéq; princeps eorum decē oratorum, quos tulit. simul Athenis vna ciuitas, vt non magis Athenas ipsas, Atticas fuisse, M. Cicero, credat ipso Demosthene.[a] Cui propter summam eloquentiæ vim, in omni genere dicendi, tantùm alibi tribuere voluit. † vt luculentas illas orationes, quas in M. Anthonium Triūuirum habuit, Philippicas, appellarit. quo patefaceret se totum ad imitationem Græcorum conferre, imprimísque ipsum Demosthenem æmulari,[b] ad quem dicturum concursus audiendi causa ex tota Gręcia fiebat.[c] Delicatus tamen Cicero quādoq; dixit, non semper aures suas im-

a Cic. in orat. perf.
b Cic. in Philip.
c Cic. de clar. orat.

bonis

bonis [n] & malis, [o] & principem & ducem esse: & secundum hoc, regulam [p] esse iustorum, & iniustorum, [q] & eorum quæ natura ciuilia sunt, [r] animantium: præceptrix quidem faciẽdorum: prohitrix autem non faciendorum. [f]

Tutores Demosthenis.

Demosthenis facultates.

Demosthenis in studijs diligẽtia.

S V M M AE.

1 *Demosthenes orator.*
2 *Philippicæ Ciceronis.*
3 *Tutores Demosthenis.*
4 *Vir fugiens iterum præliabitur.*
5 *Lex omnium princeps.*
6 *Princeps quibus legibus solutus.*
7 *Lex Deus est.*
8 *Zamolxis.*
9 *Numa Pompilius.*
10 *Aegeria nympha.*
11 *Minos Chretensis.*
12 *Mahumetes.*
13 *Voluntaria delicta.*
14 *Ciuitas sine legibus.*
15 *Sponsor iuris.*
16 *Forenses an ligentur legibus.*
17 *Philosophia triplex.*
18 *Phisica.*
19 *Dialectica.*
20 *Ethica.*
21 *Academici.*
22 *Peripatetici.*
23 *Stoici, Stoica sapientia.*
24 *Christianorum summum bonum.*
25 *Chrysippus.*
26 *Ceramicus.*
27 *Lex quando posita iusto.*
28 *Aeginetarum mos.*
29 *Lex breuis, & rara esse debet.*
30 *Ciuile quid.*

pleuisse Demosthenẽ: vsq; adeò difficiles inquit aliquando & morosi sumus, vt nec quidem satisfaciat nobis ipse Demosthenes. [d] *d Cic. in orator.* Patrem habuit Demosthenem, virum imprimis honestum, ac probum, diuitémq; à quo Demosthenes filius septennis relictus, 3 † cũ tutores patrimonium opulentũ, nempè quindecim talẽtorum, hoc est ad rationẽ monetæ Gallicę, nouem milliũ coronatorum malè administrarẽt, magnam in bonis cladem accepit. nec liberalibus disciplinis, vt dignũ erat imbui potuit, accedente potissimum corporis imbecillitate, & tenui valetudine, quæ ipsam laboribus onerari non permittebãt. Progressu tamen temporis robustior factus, tãto animi ardore eũ lucubrasse ferũt, vt duos aut tres mẽses cõtinuos, domi inclusus siue intermissiõe studeret, abrasa parte capitis, quò sibi facultatẽ exeũdi prçriperet. quoscũque opifices, nocturnis vigilijs tãta diligẽtia præueniẽs, vt dolere se diceret, si quando opificum antelucana vinceretur industria. [e] *e Cic. lib. iiij. Tusc.* Cùm autẽ Calistratũ oratorem audisset, causam Oropi magna cum omniũ admiratione agentem, cæteris artibus neglectis ad dicẽdi facultatẽ, & disciplinã comparandã sese omninò cõtulit. quã necessitate recuperãdi patrimonij aduersus tutores primũ exercuit, natura ipse & ingenio tardus, timidúsq;: sed labore & exercitatione valẽs. voce prçtereà lingua & spiritu laborabat. pṡertim ę litera, sed vocẽ currẽdo & scãdendo inter pronũtiandũ exercuit: hæsitantiã linguę cõiectis in os lapillis spiritũ verò orationes, versúsq; cõtinua, densáq; spiratione proferẽdo, ita emẽdauit, vt vocis suæ suauitatẽ Sirenũ cantilenę cõparare non dubitaret. quã ei vaniloquentiã Aeschines eius æmulus, exprobrauit. [f] *f Aeschines in oratione contra Ctesiphontem.* sed & tunc leuiculũ se ostendit, cũ susurro cuiusdã mulierculæ, aquã ferentis, alteriq; dicentis *Hic est Demosthenes.* delectari se dicebat. bello haud quaquã fortis fuit. nanq; prçlio illo insigni, quo apud Chæroneam, Philippus Alexandri magni pater Athenienses vicit

abiectis armis, fuga sibi quæsiuit salutem. ac ideò Rhipsaspis appellatus. Cúmque id ei quod fugerat, probrosè obijceretur, versu illo

Vir fugiens.

4 prouerbiali & homerico, exprobrãtes elusit. † *Vir fugiens iterum pugnabit*) significãs nõ cõfestim despondendũ animũ, si quid infœliciter in bello cedat. quandoquidẽ possit victus denuò pugnans vincere. & qđ hac nõ successit prospere via, fœliciùs alia aggredi. Aduersus corruptelas quoque pecuniarũ impurus habitus est. nam & qui Harpalum, ex conscientia rei malè administratæ, Alexandri conspectum fugientem, principio vrbe Athenarum propellendum censuerat: ne admissus grauem belli causam excitaret, accepto vasculó, (cuius forma eum delectatum Harpalus animaduerterat) cum viginti talentis clam missis, eo die, quo aduersus Harpalũ dicere debebat, collo, lana & vittis obuoluto, in cõcionẽ procedẽs, quasi anginæ morbo impediretur, orare recusauit. sed quidã, in eũ facetè cauillatus, non συνάγχην id est anginã, sed ἀργυράγχην id est argentaginam Demosthenẽ pati dicit. significãs magis pecunia & argento, quàm aliquo gulæ morbo retardatum ne oraret. Quocirca re patefacta & Harpalo expulso, Areopagitarum iudicio talentis quinquaginta condemnatus est, & in carcerem coniectus. vnde clam aufugit. factúsq; exul in Agina, & Træzene, moram traxit. Postmodum tamen ab exilio reuocatus, missa in Aginam ab Atheniensi populo naui vna longa, illum aductura: cui redeũti magistratus & sacerdotes vniuersi eiuśque gregatim obuiam processerunt. Sed non multò post mortem obijt. quam sibi consciuit, veneno sumpto per calamum ori admotum, & mordicus retentum. quasi scribere vellet, ne in Antipatri perueniret potestatem: cui mortuo, tantùm honoris impensum vt Athenienses statuam decreuerint. hoc disticho inscriptam.

Demosthenes morbum simulat.

Hic si quam recta, tam forti mente fuisset:
Haud te Mars Macedo, Græcia capta ferat.

Præterea cõstituerunt, vt qui natu maximus, ex genere Demostheni esset publicis stipẽdijs donaretur. Reliqua poterit ex Plutarcho discere lector.[g]

g Plutar. in Demosthene.

b *Definit*) In prima orationẽ contra Aristogitonem Græcè, sed ad hunc sensum Demosthenes eam legẽ esse dicit, cui parere omnes debent: cùm propter multa, tum hac de causa potissimũ, quod omnis lex inuentum est, & donum Deorum immortalium, decretum hominum sapientum, regula delictorum, quę de industria & fortuitò committuntur, ciuitatis commune pactum, cui viuere conuenienter, omnes qui sunt in vrbe, debent.[h]

Legis definitio

h Demosthenes in j. orat. contra Aristogitonem.

c *Omnes*) Quoscunque homines, regia etiam, aut alia quamlibet

Rex legi subest

5 principis dignitate refulgẽtes, parere certè legibus oportet.[i] † Principi enim, quemadmodum Plutarchus ait, lex est princeps.[k] & Pindarus, Platóque eam omnium reginam meritò dixerũt mortalium & immortalium.[l] vt sic intelligamus tantam legis apud veteres authoritatem fuisse, vt illi Deos ipsos, nedum reges & principes subijci putauerint. vnde Euperides.[m]

i l. digna uox. C. de legib.
k Plut. in Demetr.
l Plato in Gorgia.
m Euripid. in Hecuba.

Nos imbecilles, forsan, & captæ sumus?
At Dy valentes, lexque Diuum imperans.
Etenim vel ipsos lege censemus Deos
Aequa, atque iniqua, hac finientes viuimus.

Et Pausanias rogatus, cur apud Spartanos nullam liceret abrogare legem? sapienter respondit, quia leges oportet hominum dominas esse, non

Princeps qui legibus solutus sit.

6 esse, non homines legum. † Quod si decet omnes homines, ideo legi obedire, quia sit lex inuentum quoddam, & munus Deorum, vt Martianus subijcit: qua fronte obsecro contendere possunt Reges cęterique Principes se legibus non teneri? [n] Nam quod in ciuili iure legimus Principem legibus solutum esse: [n] de legibus, quarum trãsgressio, nec pietatem, nec iustitiam, nec honestatem oppugnat, accipi debet. cuiusmodi sunt leges solemnium, & formulatũ quibus principes obstringi indecens profectò nimis esset. [o] alijs verò legibus eos obtemperare conuenit [p].

d *Obtemperare conuenit*) Etiam si nonnihil incommodi, lex continere videatur. [q] summam enim legis rationem esse, credere par est. nobis plerunque incognitam. quam nõ ideo prorsus negligere debemus, nec etiam nimis anxiè perscrutari. [r] sed legẽ ipsam, tanquã Dei præceptum suspicere venerati custodire, & obseruare. [s] Nam

Lex Deus est.

8 & Sotacũ illum sapientissimum crebrò dixisse ferunt, † Lex Deus est, hanc venerare.

e *Munus Deorum*) Graue sanè vinculum ad continendos ciuiũ animos diuinitùs acceptas leges persuasum habere, vt non abs re, qui leges populis primi dederunt alicuius religionis opinionem adiun

Zamolxis. Numa. Aegeria nympha.

8 xerint. † Zamolxis apud Getas leges suas Vęstæ Deæ acceptas re

9 tulit. vnde & ipse tandem à Getis pro numine habitus est. [t] † Numa Pompilius quò leges religionisque cæremonias grauius Romanis stabiliret, cum Aegeria nympha, & connubium, & coloquium se habere simulanit. itaque Ouidius de vtroque. [u]

Aegeria est quæ prabet aquas dea grata Camænis.
Illa Numæ coniunx, consiliúmque fuit.

Minos. Mahumetis impostura.

11 Minos, † Iouis & Europæ filius, qui primus Cretensibus leges de-

12 dit, illas se habere à patre Ioue populo persuasit. † Mahumetes quoque insignis & famosus pseudopropheta, quò mortifera sua dogmata gratius Turcis insinuaret eorum autorem Deum professus populum in certum locũ dicta die coire iussit, quasi legem diuinitùs missam in signis & prodigijs accepturum. Tunc que eo apud populum concionante columba ad hoc ipsum fallaciter edocta super humerum eius aduolans stetit & in eius aure, pro more grana reposita comedẽs, quasi verba legis ei suggereret simulauit. Taurus quoque in eam rem pariter edoctus, vt de manu eius pabulum acciperet, ad vocem eius coram populo venit, & quasi legis nouæ mandata cælitùs missa, quæ ipse cornibus eius alligauerat detulit. Sed ad rẽ. Lex igitur, vt Demosthenes ait, inuentum est & donum quoddam Dei. [x] cui consentiens M. Cicero, Lex est, inquit, recta & à numine Deorum tracta ratio: imperãs honesta, prohibens contraria. [y] & alibi. lex vera atque princeps apta ad iubendũ, & vetandum ratio est summi Iouis. [z] & paulo ante eodem loco. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam legem neque hominum ingenijs excogitatam, nec scitum aliquod esse populorum: sed æternum quoddam, quod vniuersum modum regeret. Ita principem legem illam, & vltimam esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei, ex qua lex illa, quam Dij humano generi dederũt rectè est laudata. est enim ratio mẽnsque sapientis ad iubendum, & ad vetandũ idonea. Quod si lex munus Deorum est simul credamus oportet ea superiorum præcepta dumtaxat legis nomen mereri, quæ iusta æqua sunt, & honesta. [a] ne iniustitiæ & iniquitatis Deum authorẽ faciamus. [b] stultissimúmque existimare omnia iusta, quæ sita sunt in populorum institutis, & legibus. [c]

n c. cùm inferior. de maio. & obe.
n l. princeps, inf. hoc tit.
o l. ex imperfecto. l. omnium. C. de testa.
p l. ij. §. j. ff. de reb. eo. dixi. d. l. princeps.
q l. prospexit. ff. qui & a quib.
r l. nõ omnium. ubi dixi inf. hoc tit.
s Plato. lib. de regno & in Gorgia.
t Herodot. lib. iiij. qui Melpomene inscribitur.
u Ouid. lib. iij. Fasto.
x Demosthenes in oratio. cõtra Aristogitonem.
y Cicer. j. Philipp.
z Cicero lib. ij. de legib.
a c. erit autẽ. iiij. distinct.
b c. quanto. de iure iur. c. inter cętera. 22. q. iiij.
c Cice. li. ij. de legi.

f *Voluntariorum*) † Voluntaria delicta Martianus noster appellat
13 quæ Papinianus supra sponte hoc est de industria, & ex proposito
contrahi dixit. Inuoluntaria verò quæ ignorantia, id est fortuitò &
casu committuntur.[d] quod & descripta a nobis ex Demosthene de
finitio euidens facit.

d l.j. sup. hoc tit.

Voluntaria delicta.

g *Ciuitatis*) † Quæ sine legibus nequit cōsistere. mens enim & ani-
14 mus & consilium & sententia ciuitatis posita est legibus, & vt cor-
pora nostra sine mente: sic ciuitas sine suis partibus inquit M. Cice-
ro, & neruis, ac sanguine & membris vti nō potest. & cùm legem di
co, ait ille nihil aliud intelligi volo quàm imperium: sine quo nec do
mus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominū vniuersum genus stare,
nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.[e] Quid autem
sit Ciuitas, iam superiùs docui.[f]

e Cicer. libr. ij. de legib.
f l.ij. in princ. ff. de orig. iur.

Ciuitas sine legibus.

h *Communis compositio*) † Mutua reipublicæ spōsio.[g] est enim Lex
15 consensus sicuti Lycophron Sophystes dicebat, & veluti spōsor iu-
ris inter ciues.[h] Enimuerò lex nulla nec Atheniēsibus, nec Roma-
nis quondā, nisi de ipsorum cōsensu, imponi potuit. Nam & apud
Romanos legis sciscendæ potestas penes populum fuit. Nos autem
qui meliore fato sub Regibus viuimus non communi ciuium spon
sione, sed iusta principis authoritate legibus alligamur.[i]

g l.j. sup. hoc titu.
h Aristol. libr. iij. Politico. c. 6.
i l.j. ff. de cāst. pri.
k l.j. ff. de tutor. & cura.
l l.j. ff. de iudic.
m l. si fundus. ff. de euict.

Spōsor iuris consensus ciuium.

i *In ea republica sunt*) † Hinc cognosce legibus ciuitatis exteros
16 non ligari.[k] nisi tamen vel expressè (quod ipsum dubitationem nō
habet) vel tacitè se subijciant iurisdictioni eius loci.[l] contrahen-
do[m] puta, aut quasi, per aditionem nimirùm hæreditatis,[n] vel su-
sceptionem iudicij.[o] nam & in iudicio quemamodū dici vulgò so-
let, quasi contrahitur.[p] Delinquendo non dissimili ratione Foren-
sis (si nō excuset eum ignorantia[q]) obligabitur legibus ciuitatis.[r]
cùm delinquens tacito quodā consensu se obstringat.[f] & rectè duca
tur argumentatio de contractibus ad delicta.[t] Idémque in eo qui te
statur dicendum. nam & is iurisdictioni loci in quo disponit, se vide
tur subijcere.[u] fortissimúmque est in nostra ciuili disciplina de con
tractibus ad testamēta argumentū.[x] Quod ita recipimus, si non cir
ca personas testātium lex ciuitatis disponeret. idoneos puta facien-
do, qui communi iure inhabiles erant. aut è diuersò reijciendo eos,
quos ius commune facit idoneos.[y] siquidem statuentes nihil po-
tuerint in non subditorum personas.[z]

n l. ij. C. quemad. test. aperi.
o l.iij. §. ult. ff. de testib. l.j. C. de emancip. lib.
p l.iij. §. idem scribit. ff. de pecul.
q l. ult ff. de decre. ab ord. c. ij. de cō stitu.
r aut. qua in prouincia. C. ubi de cri. ag. op.
f l. impp. ff. de iur. fis. c. a nobis. j. de sent. exco.
t l. omnē. ff. de iud.
u l. ult. ff. de test. milit. l. ij. C. quēadmod. test. aper.
x l. seruum filij. §. eū qui. ff. de leg. j.
y Docto. l.j. C. de summa trinit.
z l.j. ubi pupr. ff. de tutor. & curat.

Forenses an legib⁹ obstringantur.

k *Stoica sapientia*) † Philosophiam iandiu docuimus, in tres par-
17 tes distributā a veteribus.[a] nempè physicam, Dialecticam, & Ethi-
cam. Physicæ propriū est de mundo & ijs quæ in eo sunt disserere.
Ethicæ de vita moribúsque tractare. Dialecticæ verò ambarum par
18 tium adferre rationes, & disputare. † Sola vsque ad Archelaū Ana-
xagoræ discipulū Physica viguit. quā & ex Ionia primus ipse Athe
nas inuexit. vnde & Physicus appellatus. quique de rerū natura scri
psere Physici nuncupati φυσικός enim idem est q naturalis.[b] Dialc-
19 ctica † à Zenone Eleate Pyreti filio, & Parmenidis auditore initiū
sumpsit à quo & verborū & rationum acumine pugnantes Zeno-
niani, & à disserēdo Dialectici ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι hoc est à disputādo
vocati sunt.[c] ab alijs Logici mutuato quoque à Græcis nomine, qui
quærēdi ac disserēdi artem λογικὴν appellāt.[d] Ethicæ verò primus in
uctor Socrates Sophrōiscus & Archelai discipulus fuit. deq; illa &
in officinis & in publico quotidiè philosophās ea potiùs inquirēda
hortabatur, quæ mores instruerent, & quorū vsus domi nobis esset
20 necessarius.[e] † quæ philosophiæ pars à moribus quos ἤθη Græci di-
cunt,[f] Ethice, vel Ethica appellata est, tāquā ad mores & ad omnē
vitæ cōsuetudinem accōmodata.[g] Has tres philosophiæ partes M.
Cicero

a l.j. ff. de iust. & iur.
b Cicer. libr. j. de nat. Deo. & ij. de diuinatio.
c Cicer. in Top. & lib. iiij. Acade.
d Cicero libr. iiij. Tuscul. & j. de finib.
e Diogenes Laertius in Socrate.
f Cicer. de fato.
g Cice. in oratore.

Philosophia triplex.

Physica.

Dialectica.

Ethica.

Cicero paucis verbis eleganter complexus, ait. Ex quo triplex ille animi fœtus existet: vnus in cognitione rerũ positus, & in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarũ fugiendarúmue rerũ: tertius in iudicãdo quid cuique rei sit cõsequẽs quid repugnans. in quo inest omnis tum subtilitas differendi, tum veritas iudicandi.[h] Ethicæ porrò pars in sectas decem dissecatur. quarũ præcipuæ sunt Academica, cuius princeps Plato fuit. Peripatetica quæ authorẽ habet Aristotelem, & Stoica, quã Zeno primus instituit.[i]

h Cicer. lib. 5. Tus.

i Diog. Laertius li. 3. de uita philoso.

Academia, Academici.

21 † Academici dicti sunt à nemoroso illo loco ab Athenis mille passus distante, qui Academia dicebatur. vbi Plato natus est, & philosophiam frequenti auditorũ concursu professus. quorũ hęc imprimis doctrina fuit opinari, & verisimilia probare, sed dubitando semper & nihil affirmãdo, tanquam nihil certò sciri, aut cõprehendi posset. vt etiã inquit M. Cicer. cõstatiç causa nõnunquàm defenderẽt, quæ nõ probarent ipsi.[k] vnde Lactantius scribit Academicos ignorãtiam amplexos, scientiam sustulisse.[l] Platonicæ Academiæ exemplo M. Cicero, villã habuit quã Academiam vocabat vbi libros quatuor conscripsit quos ideo appellauit Academicos. & tametsi nulli philosophorũ sectæ addictus fuerit. quia tamẽ Academicis præceptoribus adolescẽs sit vsus visus est semper Academicam amplecti: ideóque de seipso loquens, Ego ipse, inquit magnus sum opinator.[m] inde significans se cum Academicis opinari tantùm, & probabilia sequi, nihil verò cõfirmare.

Cicero Academicos secta-tus.

k Cicer. lib. ij. Tus.

l Lactantius libr. iij. de fals. sapientia.

m Cicer. lib. j. Academ.

Peripatetici.

22 † Peripatetici autem ab ambulãdo quia inambulãtes disputarent in Lyceo (gymnasium erat iuxta Athenas) tale nomẽ sortiti sunt.[n] περίπατον enim Græci vocant ambulationẽ. hi summũ bonum in bonis animi, & corporis & fortunæ posuerunt. neque ad cõplendos vitæ beatæ numeros solã virtutẽ sufficere: nisi bona quoq; corporis & fortunæ interueniãt.[o]

n Cicer. lib. j. Acad.

o Lactantius libr. 6. de uero cultu.

Stoici.

23 † Stoici verò, q̃ docendi differendiq; causa in porticu cõuenirẽt, quę Gręco vocabulo στοὰ nũcupatur, sic dicti sunt à Zenone huius cõditore Zenonij nõnunquã appellati.[p] Hi nullũ bonũ præter virtutẽ existimãtes vitã beatam in sola animi virtute collocarũt: quãuis absint cõmoda corporis & fortunæ adsintq; incommoda: veluti dolores & naufragia, quę Stoici nolũt inter mala referre. Speciosa quidẽ & magnifica; sententia. cui tamen (si verũ amamus) humani sensus atque adeo philosophorum eiusdẽ sectæ mores repugnãt.[q] Melius certè, & sapientius Peripatetici: miserã quidem vitã vitijs, & sola animi malitia fieri concedentes. cæterùm ad humanę vitæ beatitudinẽ perficiendã, virtuti corporis & fortunæ bona adijcientes. Ijs Augustinus cõsentiens fœlicitatẽ definit esse plenitudinẽ omnium rerum optãdarum quibus qui fruũtur, beati meritò appellantur.[r] Et Boetius beatitudinem ait esse statum bonorũ omnium cõgregatione perfectum.[s] atque hinc habemus quę sit Stoica illa sapiẽtia cuius Martianus hic meminit, & de qua nos per trãsennam supra verba fecimus.[t] Quod verò spectat ad summũ illud bonum de quo cæci philosophi inter se tam anxiè disceptant nobis id insinuat disertè Ioãnnes inquiẽs,[u] *Hæc est vita æterna ut cognoscant te, solum uerum Deum & quem misisti Iesum Christum.* qui enim cognoscũt, hoc est spe certa statuũt & fide viua credũt Deũ patrem verum, id est optimũ iustissimũ & veracissimũ esse: & quem misit Iesum Christũ sui spiritus largitorẽ, hic certè plenam vitę beatitudinẽ consequitur.

p Cicer. pro Mure.

q Gel. libr. 19. c. j.

r Augusti lib. 5. de ciuitat. Dei.

s Boetius lib. iij. de consolatione philosophiæ.

t l. ij. §. post hos fuerunt. sup. de orig. iur.

u Ioann. 17.

24 † hoc enim fidelium, summũ bonum est. hæc est perfectio fœlicitatis Christianæ hæc est Christiana sapiẽtia & scientia, qua per intellectũ & affectũ Deum apprehẽdimus fontẽ vitę, & omnium bonorũ.[x] hæc est vita æterna, vt Christus dominus & saluator noster verè noscatur à patre

x Psal. 15.

missus.[y] neque enim pater cognosci potest, nisi per filium, [z] qui est
pax nostra, & fecit vtraque vnũ. [a] quique vnus est mediator Dei &
hominum, [b] in quo denique qui credit, etiã si mortuus fuerit, viuet:
& qui viuit, non morietur in æternum.[c]

y ij. Petri iij.
z Math. 11.
a Ad Ephes. ij.
b j. Thimo. ij.
c Ioann. 11.

l *Chrysippus*) † Fuit hic Chrysippus Appolonij filius Cleanthis,
25 ac Zenonis discipulus. vir in omni genere dicendi peracutus. in dia
lectica tam insignis, vt de eo vulgò iactaretur si, apud Deos vsus es-
set Dialecticæ, non aliam futurã quàm Chrysippeam. adeo autẽ al-
ta de se sentiebat, vt rogatus à quodam cui filium commẽdaret, re-
sponderit mihi. subijciens, si quempiam se præstantiorem crederet
apud eum philosophię operam daturum. de illo etiã dictũ ferunt.

Chrysippus.

Hic solus sapit, ast alij velut vmbra feruntur.

Obijt anno ętatis suæ lxxiij. nimio, quẽadmodum nonnulli, volunt
vini potu, cui plus quàm par esset indulgebat. aut vt alij scribunt, ef-
fusiore risu. Nam cùm asino ficus manducante dixisset astãti anicu-
læ: vinũ nunc asino sorbendum præbe. ea dicti vrbanitate tãtoperè
sibi placuit, vt chachinnans exhalarit animã. [d] Cui mortuo Athe-
26 nienses statuã posuerunt in † Ceramico, qui locus erat extra vrbẽ.
in quo qui gloriosè occubuerant, publico sumptu sepeliebantur, fu-
nebri deinde oratione ornati.

d Laertius in Chrisippo.

Ceramicus.

m *Regina*) Hæc fuit quoque Pindari, Platonisque sententia dicen
tium legem omniũ mortalium & immortalium reginam. [e] Nam
& Deos ipsos legibus quoque subijci, Veteres crediderunt vti ex Eu
ripide paulo ante prodidimus. [f]

e Plat. in Gorg'a Plutar. in Demetrio.
f Euripides in Hecuba.

n *Et bonis*) † Vt eos defendat, & tueatur.[g] alioqui cũ diuino illo va
27 te dicẽdum, iusto legem nõ esse positam. [h] Sed sicuti medicus ægro
tanti ad medelam, non etiam bene valenti creatus est: & magistra-
tus nõ rectè agentibus, sed improbis & malis hominibus præpositi
sunt: [i] ita lex quæ ad virtutẽ pædagogus est, non intelligitur posi-
ta iusto. hoc est ei, qui satis per se & suapte natura recta facit, & ad
iustitiam fertur, tametsi lex non esset. [k] Iustus enim & sapiens vir,
sicuti Philosophus ait ipse sibi lex est. [l]

g Cicer. libr. iij. de legib.
h 1. ad Thimot.
i Ad Rom. 13. & j. Pet. ij.
k j. ad Thimoth. j.
l Aristotel. lib. iiij. Politico.

Lex non est posita iusto.

o *Et malis*) Vt eos coërceat dignisque afficiat supplicijs. [m] cuiusmo
di malis hominibus lex maximè dicitur pręsidere, vt potè, quam de
prauati hominũ mores procreat. Nam nisi mali & corrupti morta-
28 lium mores essent, legibus non foret opus. † vt nõ immeritò, mul-
tarint olim Aeginetæ certa illum pecunia, qui nouæ legis sanctioni
ob perperàm aliquid gestum causam dedisset. [n]

m Cicer. libr. iij. de legib.
n Aristotel. libr. ij. Rhetorico.

Mores mali legis ferendæ causa.

Aeginetæ.

p *Regulam*) Ad cuius pręscriptum omnes ciues vitã instituere de-
bent. [o] Quia verò regula generalis est & breuis quædã rei qua de a-
gitur pręceptio. [p] Hinc planè intelligimus verũ esse quod Seneca
29 scribit, † legẽ oportere esse breuem: quo facilius ab imperitis tenea
tur. velut emissa diuinitùs vox iubeat, nõ disputet. Ideóque præte-
reũt multa legũ latores consultò ne, inquit Philosphus, nimij esse vi
deantur. [q] Nam verborũ copia preterquàm ꝙ memorię officit: non
minimũ fastidium adfert. vt Nouellę Iustiniani, & aliæ id genus re-
centiorũ Impp. cõstitutiones declarãt. quas cùm legimus tædia tũc
subeũt animos. Neque tamen oportet legem adeo breuẽ esse, vt ob-
scuritatẽ pariat (quo nomine Solonẽ apud Athenienses malè audis-
se legimus [r]) Inde enĩ varia eius interpretatio sequeretur, fons litiũ
omniũ & cõtrouersiarũ: sed debet lex dilucidè disertè, & explicatè
loqui: vt nihil exundet; nihilq; in ea desideretur. de omnibus quantũ
necesse est planè & accuratè cauẽdo. Nec dissimili ratione paucas es-
se leges, & factu faciles antiqui voluerũt. propositis tãtùm summis
rerum & sententijs. alioqui temerè negligerẽtur, aut certè violaren
tur. quod

o Aristot. libr. iij. Politico. c. 6.
p l. j. ff. de reg. iur.
q Aristot. li. j. Rhetor.
r Pluta. in Solone.
s Plato libr. iiij. de re pub.

Lex breuis sit.

Leges paucæ sint.

tur. ꝙ difficilimũ sit tot tamq; varia præcepta seruare. & homines tanta integritate viuere, vt nullum vsquam offendant. Quocirca Plato ex legum multitudine perniciem reipublicæ adferri scripsit.[t]

i *Et iniustorum*) Imperat enim iusta honesta & quæ facienda sunt: vetat autẽ contraria.[t] Lex inquit M. Cicer. iustorum est iniustorúmq; distinctio ad illã antiquissimã, & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quę supplicio improbos afficiunt: & defendunt ac tuentur bonos.[u]

k *Ciuilia sunt*) Hoc est quę ciuitatis, & Reipublicæ administrationi
30 intendunt. † Ciuile nanque dicitur, quod ad ciues vel Rempublicã pertinet. inde Ius ciuile,[x] Pax ciuilis,[y] Bellũ ciuile[z] studia ciuilia,[a] & Papinianus hic animantia ciuilia dixit.

Ciuile,

l *Non faciendorum*) Est enim lex recta naturæ ratio, & à Deorum numine tracta, quæ iubet facienda, & prohibet contraria.[b]

t Cicer. 11. Philip. & lib. iij. de legib. c. erit. iiij. distinc.
u Cicer. libr. iij. de legib.
x l. omnes. ff. de Iust. & iur.
y Cicer. 7. Philip.
z l. 7. in prin. C. de ead. tol. Cice. lib. 7. ad Attic.
a Cicer. pro Fonteio.
b Cicer. j. Philipp. & lib. j. de legib.

L. IVRA. I.

Pomponius lib. 25. ad Sabinum.

LEX III.

Iura cõstitui[a] oportet, vt[a] dicit Teophrastus,[b] in hisquę ἐπὶ τὸ πλεῖστον[c] non quæ ἐκ παραλόγου[d] accidunt.[e]

Ius de quo constituendũ.

SVMMAE.

1 *Ius de quibus constituendum.*
2 *Teophrastus.*
3 *Agnonides accusator Theophrasti.*
4 *Aristotelis imago.*
5 *Argumentum ab accidentibus communiter.*
6 *Hyrundo una non facit uer.*
7 *Adulteros cur non punierit Lycurgus.*

Constitui) Diffinita lege necessarios de legibus locos nobis ꝓponit Iurisconsultus.
1 docens imprimis, † de quib⁹ causis oporteat Iura constitui. nimirũ de ijs, quæ frequenter, nõ etiam quæ rarissimè accidunt.

b *Teophrastus*) † Sic
2 ob diuinam eius eloquentiam ab Aristotele vocatus: cùm antea Tyrtanius diceretur, Melanti fullonis filius. Platonis primũ auditor, deinde Aristotelis. Huiúsq; talis in schola successor, vt eloquẽtissimus, doctissimúsq; Peripateticorũ habitus sit. Atheniensibus adeo gratus ob summam
3 eius prudentiã studiúmq; singulare, † vt cùm illũ Agnonides impietatis accusare instituisset, parũ abfuerit, quin retorto in se crimine ob eam rem ipse damnaretur. Accurrere ad Teophrastũ solebant discipuli ad duo millia nobiles. extãt eius sententiæ complures. sed illa potissimũ *Tempus sumptum esse preciosissimum*. Obijt diem suũ cum lxxxv. vixisset annos, quẽ Athenienses pedibus omnes prosecuti, publicè honorauerũt. Neque verò prætermitione dignum est, ꝙ
4 eius testamẽto iussisse eũ Laertius refert.[a] † Præceptoris sui Aristotelis imaginem, in templo collocari. Cúmq; in ea horti parte, quæ suis hęredibus maximè cõmoda videretur, se sepeliri cauisset. illud quoq; adiecit, ne circa funus, tumulúmue superflui quicquã fieret.

Teophrastus.

Agnonidis accusatio.

Aristotelis imago.

a Laertius in Teophrasto.

c πλεῖστον) Id est, ad id ꝙ frequẽter cõtingit. sic Rhetores appellãt,
5 quod † nos argumentũ à communiter accidentibus, vulgò dicimus.[b] locus in ciuili nostra disciplina frequens.[c]

Argumentũ à communiter accidentibus.

d παραλόγου) Hoc est inopinatò, & pręter omnium sententiam.

e *Accidunt*) De casibus, qui nũquã, aut perrarò, cõtingũt, lex perferenda nõ est, nec ius cõstituendũ.[d]
6 † vna enim hyrundo, vt est in vetere diuerbio, nõ facit ver. licet enim veris nũcia sit: maturius tñ apparere potest. Itaq; leges de aqua pluuia latæ sunt nõ de lacte, sanguine, carne, & lapidibus, pluuijs, quãuis hęc omnia è cœlo nõnũquã ceci-

Hyrũdo vna non facit ver.

b Alciat. lib. j. Parerg.
c l. si quis donaturus. ff. de usufru. l. certi. §. si nummos. ff. si cert. peta.
d l. seq. ubi dicam.

e Plin. lib. ij c. 56. & 58.

f Cicer. pro Roscio Amerino.

Solon nô punit parricidas.

disse memoria pditũ exret.[e] Nec dissimili valdè ratione rogatus Solon, cur nullũ in eos suppliciũ cõstituisset qui necassent parẽtes? respõdit, quia se neminẽ id facturum putaret. fecisseq; sapienter dicitur: cùm de eo nihil sancire voluerit, q antea cõmissum non erat. ne non tam prohibere inquit M. Cicer. quã admonere videretur.[f]

7 Sic Lycurgus nullã de adulteris legem Lacedæmonijs idcirco se nõ tulisse dixit, q tãta esset eo tempore apud Spartanos pudicitia, vt neminem eius criminis reum argui posse arbitraretur.

L.[a] EX HIS.

Celsus lib. 5. Digestorum.

LEX IIII.

Ex his quæ fortè vno,[a] aliquo casu accidere possunt, iũra non constituuntur.[b]

a *Fortè uno*) Sunt qui *fortuito*, legere malint. nec ineptè quidẽ, vt mihi videtur.

SVMMAE.

1 *Fortuiti casus.*
2 *Mulier iurans se non nupturam.*
3 *Lex quandoque super raro contingenti.*

Fortuiti casus.

b *Non cõstituũtur*) Ad
1 fortuitos † quippè & inopinatos casus, qui rarissimè solent accidere, iura non attendũt.[a] & quæ semel, aut bis duntaxat eueniunt, legislatores spernere solent.[b] ac proinde nolũt ex ea quæ perrarò cõ
2 tingit caritate, rerum pretia diffiniri.[c] † aut mulierem quæ filiorũ tutelã suscipit iurare se non nupturã. nc via periurijs pateat.[d] licet enim quædã olim fœminę tale seruarint Iusiurãdũ: raræ tñ fuerunt,
3 inquit Iustinianus.[e] † De ijs tamen quę secundũ naturã, quandoq;, licet nõ valdè frequenter accidũt lex nõnunquã statuit,[f] vt de noua insula, in mari emergente.[g] de tergeminorũ natiuitate.[h] & de partu à muliere, quę quinquagesimũ annũ excessit, ędito.[i] Quafortè ratione, Celsus noster de ijs casibus se loqui significat, non qui rarò simpliciter, sed qui perrarò contingunt.[k]

a l. ea quæ. ff. de reg. iur.
b l. quoniam. & l. seq. § hoc titul.
c l. pretia. § ulti. ff. ad l. Falcid.
d §. quia verò ut sine probib. mat. col. 7.
e d. §. quia verò.
f l. antiqui. ff. si pars hered. peta.
g l. adeo. §. 3. ff. de acq. re. do. §. insula de re. diuis.
h d. l. antiqui.
i l. si maior. C. de leg hered.
k l. seq. ubi dicam.

Mulier non iurat se nõ nupturam.
Lex quando super rarò contingenti.

L. NAM AD EA.

Idem lib. 15. Digestorum.

LEX V.

Nam ad ea, potius debet aptari ius, quę & frequenter, & facilè, quàm quę perrarò[a] eueniunt.[b]

a *Perrarò*) † Id est semel tãtùm aut bis, quasi valdè rarò.[a] Per rarò autem nõ sine mi sterio iurecõsultus dixisse videtur. quoniã ad ea quæ rarò contingunt, leges nonnunquàm, vti supra diximus, accommodantur.[b]

SVMMAE.

1 *Perrarò.*
2 *Sensus huius l.*

a l. antiqui. §. ult. ff. si par. hered. peta. l. ij. l. iij. l. seq. hoc titul.

b l. praeced. ubi dixi, Al. 12. lib. Disjunctio. ij. c. 8.

Perrarò.

b *Eueniunt*) † Sensus huis capitis est, legem quæ simpliciter & am-
2 biguè loquitur, ac proinde ad vnum, & alterum casum, aptari potest: ei potiùs accõmodãdum, qui frequenter & facilè cõtingere potest, quàm qui difficulter, & perrarò.

Sensus l. nostræ.

L. QVONIAM.

Paulus lib. 17. ad Plautium.

LEX VI.

Quoniam vt ait Teophrastus, τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται.

a *Nomotheta*) † Nomo-
1 thetæ legislatores dicuntur, qui videlicet

Nomothetę.

titur [a]id est, quæ semel tantùm aut bis [b] accidunt, contemnũt legislatores.

publica authoritate leges condunt promulgant, & constituunt, quales apud Græcos Solon, Lycurgus, & Draco: apud Romanos populus: [a] aut post translatam in Cæsarẽ imperij potestatẽ princeps. [b] vt sic intelligamus Papinianum, Scæuolam, Vlpianum cæterósq; iureconsultos, qui condendæ legis potestatem non habuerunt: non esse propriè Nomothetas: sed legumà Nomothetis promulgatarum interpretatos. [c]

SVMMAE.

1 *Nomothetæ.*
2 *Pluries quid dicatur factum.*
3 *Vniuersitas quo numero constet.*

a l.ij.§.j.ff.de ori. iur.§.lex.de iu.na:

b l.j.ff.de constitu. princ.l. ulti.C. de legib.

c Alcia.lib. Dispũctio.ij.c.8.

Duo nõ sunt plura.

b *Bis*) † Hinc annotandũ, duo non esse plura. Nam si quod bis fit, 2 pluries factum censeretur, id non contemneret legislator. & tamen Vlpianus ait, Pluralem elocutionem, duorum numero cõtentam. [d] à quo non abhorrens Iauolenus conditionem in dies pluraliter col 3 latam, biduo implendam scribit. [e] † rectiùs profectò philosophus, in pluralitate, ternarium numerum desiderat. vt alibi attigimus. [f]

Pluralitas in quo consistat.

d l.ubi numerus.ff. de testib.

e l.inter illã.§.ult. ff.de uerb.signifi.

f lib.episto. quest. cap.11.

L. LEGIS VIRTVS.

Modestinus lib.1. Regularum.

LEX VII.

Legis virtus.

Legis virtus est, [a] imperare, [b] vetare, [c] permittere, [d] & punire. [e]

a 1 V*irtus est*) † Lex omnis, inquit Fabius, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. [a] vnde legis virtutem dixit Modestinus, in his quatuor consistere. quæ vulgato etiam disthico celebrantur.

SVMMAE.

1 *Virtutis varia significatio.*
2 *Legis uirtus multiplex.*
3 *Bona, Mala, indifferentia.*
4 *Lupanaria cur tollerentur.*
5 *Iudex non punit, sed lex.*

a Quintil. libr.7. cap.7.

Quatuor his verbis, virtutes collige legis.
Permittit, punit, imperat atque vetat.

Virtutis varia acceptio.

2 Virtutis † porrò verbũ, non potest hoc loco ad illam constantiam & conuenientem animi affectionem, ex qua proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones omnísque recta ratio. quæ propriè virtus appellatur: [b] hoc est, vt Augustinus exponit, ars benè rectéque viuendi: [c] seu vt M. Cicero tradit, natura perfecta in se & ad summum perducta. [d] sed accepto nominis abusu, cuiusque rei facultatem, vim & proprietatem, designat. [e] sic enim orationis dicendíque vim, M. Cicero, virtutem plerunque nuncupat. [f] & in sensibus, alibi suam cuique virtutem esse dixit. [g] Denique nam nec arboris, inquit, nec equi virtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. [h] Cui hac in re consentiens Plato, cuiusque perfectio & absolutio eius virtus censetur. vt in equo velocitas, aut vehẽdi sessoris habilitas, in arbore bacarum, & fructuum copia bonorum. [i]

b Cic.lib.iiij. Tusc.
c Augustinus libr. iiij.de ciuita. Dei.
d Cic.lib.j.de leg.
e Cic. lib.iij. Tuscul.
f Cic.li.j.de orat.
g Cic.lib.5.de finib.
h Cic.li.j.de legib.
i Plat.li.j.de repu.

Lex præcipit honesta, vetat contraria.

b *Imperare*) Prima legis cura est imperare, quæ iusta sunt, & honesta veluti. vt Deũ diligamus, & proximũ. [k] vt piè sanctéq; viuamus,

k c.ulti.iij.distin.3.

l l. iustitia. §. ult. ff. de iusti. & iur. §. iuris. de iur. natu. m Cic. 11. Philip. & li. 3. de legib.

alterũ nõ lædamus, & ius suũ vnicuiq; tribuamus.[l] Neq; enim aliud quicquã est lex, quàm mẽs & ratio sapientis, rectè facta iubens, & à peccatis auocans: seu, vt M. Cicero scribit, ratio summa insita in natura, imperans quæ facienda sunt, prohibẽsq; contraria.[m]

c *Vetare*) Turpia videlicet, inhonesta, & non faciũda. vti dictũ est.

d *Permittere*) Lex iusta imperat: iniusta turpiáq; prohibet. † Indif- Indifferentia.

3 ferentia verò, quæ scilicet neq; bona sunt neq; mala, permittit. Sic enim cũ Academicis hîc cõsiderare possumus bona, mala, & indifferentia. Permittit item lex pleraq; cõtra rationẽ, & stricti iuris regulas, si iusta subsit causa.[n] veluti aggressorẽ, si nos ipsi tueri aliter non

n c. tua. de cler. egr. c. si cuius. 34. dist. o l. ut uim ff. de iusti. & iur. l. sarmẽtã. §. 1. ff. ad l. Aq. p l. iij. ff. de cõcubl. glo. c. inter opera. de sponf. q c. cõsidera. 32. q. 5. glo. c. hi qui. 26. q. ij. r l. j. & ij. ubi doct hoc tit. s c. de occidẽdis. c. miles. 23. q. 5.

4 possumus occidere.[o] † Concubinatus itẽ, & lupanaria dissimulat ad raptus vitandos, & amputandã adulteriorũ occasionẽ.[p] quemadmodũ ad minora quęq; mala conniuere, vt grauiorũ ansa recidatur.[q] quod Christianum hominem, vix probaturum scio. siquidem mala minimè faciunda sint, vt eueniant bona. Lupanaria an toleranda.

e *Punire*) Quæcunq; delicta, tam voluntaria, quàm inuoluntaria.[r]

5 Non † ergo iudex qui condemnat punire dicitur, sed lex ipsa.[s] Iudex non punit, sed lex.

L. IVRA. II.

Vlpianus lib. 3. ad Sabinum.

LEX VIII.

Iura, nõ in singulas pſonas,[a] sed generaliter[b] cõstituũtur. Lex generalis sit.

SVMMAE.

1 *Lex generalis sit.*
2 *Priuilegium quid.*
3 *Priuum.*
4 *Priuita ancilla.*
5 *Priuilegiarij.*
6 *Legis officium.*
8 *Lex uniuersim loquitur.*

t l. j. §. hoc titul.

a *Personas*) † Est quippè lex cõmune, id

1 est generale præceptũ.[t] & quemadmodũ ciues sunt ciuitatis æqualiter participes: ita legẽ quoq; cõmunẽ & generalẽ esse oportet ipsorũ omniũ nec in singulorũ, aut paucorũ quorundã, vel odiũ, vel gra-

2 tiam perferri, † id enim esset *Priuilegium*, quod irrogari xij. tab. vetuerunt,[b] in hęc verba. *Priuilegia ne irroganto*. quę M. Cic. bellissimè exponẽs, Maiores enim, inquit, in priuatos homines ferri leges noluerũt. id est enim priuilegiũ, quo quid est iniustius: cũ legis hæc vis sit, sciũ, & iussum in oẽs.[c] Et cùm Atteius Capito legẽ definisset, generale iussum populi, aut plebis rogãte magistratu. ea definitio, inquit Gellius, si probè facta est, neq; de imperio Cn. Põpeij neq; de reditu M. Ciceronis, neq; de cæde P. Clodij quęstio, neq; alia id genus populi plebisue iussa, leges vocari possunt. non enim sunt generalia iussa, neq; de vniuersis ciuibus, sed de singulis cõcepta.[d] vnde nec ea dẽ ratiõe, lex de reuocãdo in vrbẽ Furio Camillo, (cuius Liuius meminit)[e] nõ item lex de Menãdro lata, vt ciuis Romanus maneret,[f] Priuilegium.

b Cic. pro domo sua

c Cic. li. iij. de legi.

d Gell. li. 10. c. 20.

e Liuius lib. 5.
f l. postliminij. §. ult. ff. de capt.
g Gellius ubi s.

h Liuius lib. 7.

i Liuius. lib. 30.
k Plau. in milite.

3 propriè leges dici possunt: sed potius priuilegia vocari debẽt. † quia veteres priua dixerũt, quę nos singula dicimus.[g] Milites inquit Liuius, qui in prælidio simul fuerãt, duplici frumẽto in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati.[h] & alibi. S.C. in hęc verba factũ est, vt priuos lapides silices, priuásq; verbenas secum ferrẽt, &c.[i] Priua.

4 † Plautus quoq; priuitã ancillã pro vnica dixit.[k] Priuita ancilla.

Pa. Sed ecqua ancilla est illi? Per. Priuita.

l Demosth in oratione contra Democratem.

Satè priuilegia Demosthenes in ea oratione pariter sustulisse videtur, qua inquit, ne legem priui hominis ergò ferre, nisi & eam in omnes Athenienses licetò, nõ minus sex hominum millibus suffragio clam lato sciscentibus.[l] Ex his autem cognoscimus, aliam esse nunc

quam

quam olim fuerit priuilegij significationē. quandoquidē hodie singularē legis vel principis beneficio, collatā alicui contra ius cōmune prærogatiuam hoc verbo designamus.[m] inde quasi priuilegiū,[n]

Priuilegiarij creditores.

5 Et † Priuilegiarij creditores.[o] Ad quē denique sensum, Plinius, ad Traianum scribens Priuilegium accipit. Respōsum est mihi, inquit, cupere quidem vniuersos, vt à me rationes Coloniæ legerētur: nunquam tamen esse lectas, ab vllo proconsulū habuisse priuilegium, & vetutissimum morem arbitrio suo rempubl. administrare.[p]

Lex vniuersim loquatur.

b *Generaliter*) † Est enim lex sicuti Capito dicebat, iussum populi
6 generale.[q] cuius ideò officium est, non in priuatas aliquorū personas, sed generaliter, de negotijs hominū diffinire, & in cōmune statuere.[r] Et licet nō possit de singulis in vniuersum rectè decernere.[s]

Legis officium

7 Vniuersim † tamē loquitur, id quod plerunq; solet cōtingere cōplectens.[t] Ex quo potest quemadmodum philosophus ait.[u] Iurisconsultus, aut qui iurisdictioni præest, supplere, qđ omissum videbitur.[x]

L. NON AMBIGITVR.

Idem lib. 13. ad Edictum.

LEX IX

Senatus orbis consilium.

Non ambigitur senatum[a] ius facere posse.[b]

SVMMAE.

1 *Senatus summum consilium.*
2 *Senatus an legem condat.*
3 *Senatus authoritas.*
4 *Princeps an solus conditor legis.*
5 *Romæ colluuies est hominum.*
6 *Galliarum curiæ supremæ.*

a *Senatum*) † Qui prin-
1 ceps est solutis, mentísq; publicę, & summū vt M. Cicero scribit, populi Romani consilium[a] & alibi. Senatus, inquit, dominus est publici consilij.[b] alio autem in loco. Idem Antoni[e], ait, senatū, id est orbis terræ consiliū.[c]

Senatus an legem condat.

b *Posse*) † Adaucto populo Romano, ita vt non facilè possent ci-
2 ues iuris cōstituendi causa in vnū conuenire: necessitas ipsa, inquit Pōponius, curā reipublicæ ad senatū deduxit. vt totius Romani populi vice senatus iura cōderet.[d] vnde nō dubiū quin eo spectato tēpore, priusquā scilicet, summa rerū ad vnius deuenisset imperiū, senatus, apud quē suprema erat authoritas, ius cōnstituerit.[e] cuius maiestatē spernere in principibus quālibet viris magni facinoris fuit.[f]

Senatus authoritas.

3 Cæterùm † sub Cæsaribus, senatus authoritas, paulatim fuit imminuta: reliquijs tamen summæ illius potestatis retētis, vt adhuc vim legis haberēt senatus decreta.[g] nec ab eo, quēadmodum nec à principe, prouocaretur.[h] Nam cū senatus vices principis agat: ipse quoq; princeps ius cōstituere intelligitur,[i] omnia sua faciens, quibus suā impertitur authoritatē.[k] Et cum adhuc sęculo Cæsarū prouincias rexerit senatus per procōsules, vt suprà docuimus.[l] in ipsis etiā prouincijs Senatū iura cōstituisse ambigendū non est.[m] in vrbe Roma, passim hoc princeps cōcessit.[n] adæquatáq; propemodū fuit senatus

Princeps an solus legis conditor.

4 potestas principis authoritati.[o] † Et quamuis Iustinianus, facultatē cōdendi legē, velut principis propriū, sibi peculiariter ascribat.[p] Senatores in cōsiliū legis promulgandæ duntaxat adhibēs:[q] mox tamen adiecit, se nihil ea legę derogatum velle veteris iuris conditoribus, quibus & hoc maiestas imperialis permisit.[r] Sunt tamen qui scribant, superuacaneam hodie huiusce rei disputationem:

Romanę sordes.

5 cùm Romæ non sit senatus, neq; populus Romanus, sed hominum colluuies inquiunt, cerdones, & veteramentarij.[f] Itaque non ambigitur, ait Vlpianus, senatum ius facere posse, authorante scilicet

m l. unic. in fi. ff. de offi. præfe. præto. l. priuileg. & tot. tit. ff. de priuil. credit. l. priuilegia. ff. de reg. iur. l. princeps. ī. hoc tit.
n l. si cū dotē. §. ult. ff. solu. mat.
o l. rescriptū. ff. de pac. l. si uentri. §. pe. ff. de priu. cre.
p Pli. lib. 10. episto.
q Gell. lib. 9. c. 10.
r l. j. §. hoc tit. & hic.
ſ §. j. de ijs qui ingred. ad app. colla. 5.
t l. neque legis. hoc tit.
u Aristo. 5. Ethico. lib. c. 10.
x l. seq. l. & ideo. l. non possunt. l. nā ut ait. hoc tit.
a Cicer. pro domo sua & de Arusp. respon.
b Ci. lic. ij. de legib.
c Cic. 7. Philip.
d l. ij. §. deinde quia difficilè. ubi dixi. ff. de orig. iur.
e §. senatuscōsultū. de iur. natur. Gel. lib. 13. c. 18.
f Cic. in Pisonē.
g l. unic. C. de sena.
h l. j §. j. ff. à quib. appel. non licet.
i l. unic. ff. de offic. præfe. præt.
k l. j. §. omnia. C. de ueter. iur.
l l. ij. §. nouissimè. ff. de ori. iur.
m Suet. in August. Vopis. in probo.
n l. cū hic status. in princ. ff. de dona. inter uir.
o l. j §. de qua. ff. de postu. l. cū. princi pis. ff. de aqu. plu. l. quominus. ff. de flumi. l. filius. ff. de condi. insti.
p l. ult. C. de legi. §. j. de rap. mu. col. 9
q l. humanum. C. de legib.
r d. l. ulti in fi.
ſ Vdalr. Zas. hic.

principe, aut eo cõsulto nec repugnante. Si enim princeps sine senatus cõsilio se nullam promulgaturum legem profitetur. [t] seque in senatorũ ordinem & numerum quàm humanissimè refert: [v] quanto magis decens est, de ijs quæ à senatu constituuntur, principis voluntatem exquiri: vt certius quid & præstantius tanti principis authoritate statuatur. [x] Hæc autem, de senatu Romano accipi volo, 6 à cuius authoritate potentia & dignitate, † cùm longè latéq; absint supremæ Galliarũ curiæ, non idem in ijs dicendum, alibi probaui. [y] Gallicæ curiæ.

t d.l. humanum. v l. ius senatorum. C. de dignit. li. 12. x l. & ideò. §. hoc titul. y l. benignius hoc ti.

L. NEQVE LEGES.

Iulianus lib. 59. ad Edictum.

LEX X.

Neque leges, neque senatuscõsulta ita scribi possunt, vt omnes casus, qui quandoq; inciderint, comprehendantur.[a] sed sufficit ea quæ plerunque accidunt contineri.[b] Casus omnes lege diffiniri nequeunt.

SVMMAE.

1 *Casus omnes comprehendi non possunt.*
2 *Singulares casus sub artem non cadunt.*
3 *Vniuersalia præcepta tenenda.*
4 *Legislatores cur multa prætereant.*

a *Comprehendantur*) 1 Ergo † imprudẽtiæ, ne dicam stultitiæ meritò accusari possunt, qui se ideò cõmẽtarijs interpretum addictos profitentur, quod se particularium omnium negotiorum cognitionẽ inde assequi posse sperent. Hi enim frustra conãtur, & inanem operam sumunt, ijs vt mihi quidem videntur non valdè dissimiles, qui in aëre piscari, aut iaculo in medio mari venari moliuntur, vel etiam maris areã metiri, aut eius vndas numerare quærũt. cùm enim nequeat esse quispiam tanto iudicio vt omnia quæ contingere possunt, præuidere, & quasi diuinare valeat. fieri certè non potest, vt singulares casus, qui quotidiè inter homines variè nascuntur & emergunt, vllis literis aut scriptis comprehendantur. [a] sin2 gularia † quippè quod infinita sint, sub artem, quemadmodum phi3 losophus ait, aut præceptionem cadere nequeunt. [b] † Quapropter iuris studiosos oportet vniuersalibus traditionibus arte discendi & certa methodo adhibita intendere, quas ad occurrentes postea casus cũ vsu præsertim, & exercitatione (sine qua, vt ille dicebat medici imperatores, & oratores, quamuis præcepta perceperint, frustra moliuntur) [c] accommodare tutò possint. [d] Singularia arte non contineantur. Vniuersalibus intendendum.

a l. nõ possunt. hoc tit. & hic. b Aristoteles lib. 5. Ethicor. c. x. c Cic. 1. officio. d l. seq. & sequent.

b *Contineri*) Lex omnis inquit Aristoteles [e] (ex cuius verbis tota hæc lex descripta videtur) generalis, quæ quoniam de toto genere nonnullarum rerum commodè loqui non potest: cùm sit necesse de toto genere dicere: nec id effici rectè possit, id vnum accipit & designat, quod plerunq; solet eũtingere, nõ ignara peccati: & tamẽ rectè 4 lata est. † Quippè cum culpa, non legis quidẽ sit: nec legislatoris, sed rerum agendarũ, naturæ quæ statim est eiusmodi. Prætermittunt etiam multa legislatores de industria, ne videantur esse nimij. [f] Legislator multa prætermittit.

e Arist. li. 5. Ethic. cap. 10. f Aristo. li. 1. Rhet.

L. ET IDEO. I.

Idem lib. 90. Digestorum.

LEX XI.

Et ideò de his, quæ primo constituuntur,[a] aut interpretatione,[b] aut constitutione

a *Constituuntur*) Hoc est constituta à lege super certis casi-

Noui casus quomodo decidendi.

tutione, [b] optimi principis, [c] certius [d] statuendum est.

S V M M AE.

1 *Noui casus quomodò diffiniendi.*
2 *Princeps optimus qui.*
3 *Princeps ex Deo.*
4 *Tyrannis.*
5 *Princeps quando malus fiat.*
6 *Imperare benè difficilimum.*
7 *Principes quid agere oporteat.*

bus reperiuntur.

b *Interpretatione*) Iu-
1 risprudentũ † qui vel iurisdictioni præsunt, vel publicè ius interpretantur. ij etenim ad casus in quibus eadem viget, vel maior ratio scriptum legis producent. [a] velut tacitè, lege cautos. [b] Nam & ij casus ex lege venire dicuntur, qui non ex verbis colligi possunt, sed ex sententia per interpretationem. [c] Quod si casus emergens legis ratione non contineatur, ad principis declarationem, cui soli nouas condere leges, & veteres quarum non est certa sententia, interpretari concessum est, [d] recurrendum erit: vt & hìc Iulianus docet. qui sic nos admonet, vbi occurrentis & controuersi negotij difficultas tanta est, vt nullis legum traditionibus probè diffiniri possit adeundum esse, & consulendum principem. [e]

a l. postulante. in prin. ff. ad Treb. l. sequen.
b l. his solis. C. de reuoca. dona.
c l. nominis. §. ulti. ff. de uerb sign. §. j. de leg. patr. tul.
d l. ult. C. de legi. §. j. de rapt. mulier. coll. 9.

Tyrãno nihil iniquius.

c *Optimi principis*) Neque enim Tyranni (quo nihil in rebus humanis iniustius magísque mortiferum) [f] volũtas aut interpretio exquirenda est: [g] sed optimi principis: † quem diffinimus eum esse, qui
2 non ex libidine sua præest, neque vt rebus suis consulat, sed eorum qui parent. cuique, vt summatim dicam, virtus, honestas, & subditorum tuitio proposita est. [h] quem par est, vt philosophus ait, quasi Deum inter homines haberi. [i] Quod enim præstabilius est, inquit Plinius, aut pulchrius munus Deorum, quàm castus, & sanctus, &
3 Dijs simillimus princeps. Et † Homerus scribens Agammenonem ab Ioue regem factum: planè demonstrat Regibus & principibus dignitatem à Deo tribui. [k] Quos Vegetius secundos à Deo, præesse humano generi dicit. [l] & author ille diuinus, sicut ait diuisiones aquarum, ita cor regis in manu domini quocunque voluerit inclinabit illud. [m] Non ergo princeps erat Heliogabalus, non Nero, non Caligula, aut alius qui aduersus Dei legem iustitiam &
4 honestatem imperat, sed tyrannus dici meruit. [n] † Est enim tyrannis vnius dominatus, qui ciuilem societatem in suam voluptatem, & vtilitatem redigit: rebúsque suis non eorum qui parent, consulens imperat. [o] Cuiusmodi tyrannidem Plato, multis & sapienter describit. [p] Optimi porrò principis titulum, prius Traianum meruisse constat. [q] Quàm pauci autem reperiantur principes boni ingemit, & quæritur Vopiscus. vt benè dictum sit inquit à quodam inimico scurra Claudij, bonos omnes principes, in vno annulo
5 perscribi posse, atque depingi. [r] † Quæ verò res malos principes faciat, perbellè commemorat eodem loco in hæc verba. Iam primum nimia licentia deinde rerum copia, amici præterea improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi aulici, vel stulti, vel detestabiles, & quod negari non potest, rerum publicarum ignorantia,
6 &c. Equidem Diocletianũ principũ idem author refert iam priuatũ dixisse. † Nihil esse difficilius, quã benè imperare. Colligũt enim se quatuor, aut quinq;, vnúmq; consiliũ ad decipiẽdum principem capiunt, dicunt quid probandum sit. Princeps qui domi clausus est, vera non nouit, cogitur hoc tantum scire, quod illi loquuntur. facit iudices, quos fieri non oportet. amouet a republica, quos de-

Princeps ex Deo est.

Tyrannis.

Princeps optimus.

Principes vnde mali

Imperare benè difficilimũ.

e l. ij. §. sed quia diuinæ. C de uet. iur. l. ad bestias. ff. de pœn l. itaq. ff. de fid. libert.
f Herodo. li. 5. qui Terpsicore inscri.
g c. nõ licet. 11. dist.
h Aristo. li. iij. Pol. cap. 9.
i Aristo. li. iij. poli. c. 5. & iiij. politi. c. 10. & li. 5. c. 10.
k Homer. l. ij. Iliad
l Vegetius. lib. ij.
m Prouerb. 21.
n August. li. ij. de ciuita. Dei. c. 20.
o Arist. li iij. polit. c. 5. li. iiij. c. 10. & lib. 5. ca. 10. & 5. Ethico. c. 6.
p Plat. li. 8. de repub.
q Dion in Traiano dixi. l. ij. §. & ut obiter. ff. de ori. iu.
r Vopiscus in Aureliano.

f Vopiscus in Aureliano.
t Cic. li. iij. de legi.
u Cic. li. j. epist. fa.
x Ecclesiast. 10.
y Cic. li. j. offic.
z Augusti. li. iij. ad Chrysostomum.
a Sapientiæ 6.
b Polyb. lib. iiij.

bebat retinere. quid multa? bonus, cautus, venditur Imperator. [f] Porrò verò expedit reipublicæ principes bonos & cõtinentes non vitiosos esse. quod eorum exemplo cæterorum mores formari soleant. [t] vnde illud apud Platonem, diuinitùs scriptum M. Cicero memorat, quales in republica principes essent, tales reliquos solere esse ciues. [u] Cui consentit sacra authoritas, Qualis est rector
7 ciuitatis ait, tales habitantes in ea. [x] † Certè qui reipublicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta, inquit M. Cicero, tenere debent. vnum est, vt vtilitatem ciuium sic tueãtur: vt quæcuuque agunt, ad eam referant obliti commodorum suorum. Alterum, vt corpus totum reipublicæ, nedum partem aliquam tueãtur: reliqua deserãt. [y] In eandémque sententiam Augustinus scribit in hoc Reges seruire Deo, si in regno suo bona iubeant, mala prohibeant, non solùm quæ pertinent ad societatem humanam, sed quæ ad religionem diuinam. [z] Tales autem reges, & principes honestè sanctéque imperantes sapiens meritissimò sanitatem orbis terrarum, & populi stabilimentum nuncupauit. [a] Clementes prætereà & mãsuetos oportet esse principes, tãtùm enim potest principum benignitas, vt non solùm cùm sunt præsentes, verumetiam maximo interuallo distincti quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominum relinquant. [b]

Principis officium.

d *Certius*) In casu, qui à lege prætermissus videtur.

L. NON POSSVNT.

Idem lib. 15. Digestorum.

LEX XI.

Non possunt omnes articuli singulatim, aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi. [a] sed cùm in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni præest, ad similia [b] procedere, atq; ita ius dicere debet.

SVMMAE.

1 Eadem quæ dicantur.
2 Similia quæ.
3 Locus à simili.
4 Ratio legis mater.

a Lneq; leges. s. hoc titul.

a *Comprehendi*) Fuit hæc Iuliani prior sententia, à nobis exposita suo loco. [a] Cui & illud adijcere minimè pigebit, quod Chrisippus apud Plutarchũ monebat: quæ in vna re legeremus, ad reliquas omnes, quæ similes essent, traducere: vt ex studijs nostris fructus vberiores prouenirent.

b l. qui liberis. in prin. ff. de uulg. l. quæritur. ff. de sta. ho. c. cùm dilecta. de confir. util.
c l. quod Nerua. ff. depos. c. capitulũ. de rescrip.
d l. ulti. C. de const. pecu. l. & ideò s. hoc tit. e. transla. to. de cõsti. & bic.
e l. illũ ff. ad l. Aq.
f l. oratio. ff. de spõsali. l. lex Iulia. ff. de fund. dotal.

b *Similia*) † Quemadmodum eadem dicuntur, quorũ vna est substantia, tametsi nomẽ
2 sit diuersum: † ita Similia vocantur, quæ cùm subst antia differant, eandem tamen causam & patem atque vnam rat ionem habent. [b]
3 vt verum sit, quod vulgò iactatur, nullũ simile idem esse. [c] † Hinc Locus à simili colligitur, nempè de similibus ad similia, vbi nihil certi in casu proposito lex diffiniuit. etiam in iudicijs procedendum. [d]
4 Nam † vbi eadem est causa, párque ratio, idem ius statui debet. [e] veluti legem de marito latam, si eadem sit ratio in sponso quæ in marito, ad sponsum pleniùs legem interpretando, aut ex sententia legis supplendo quod verbis deest, iudex producet. [f] nam & idem ve

Eadem.
Similia.
Locus à simili.
Ratio legem producit.

tisimile

simile est facturum legislatorem, si adesset.[g]

g l. tale. §. ult. ff. de pact. §. j. de legit. patr. tutel.

L. NAM VT AIT.

Vlpianus lib. 1. ad edictum Aedilium Curulium.

LEX XIII.

Pedius.

Nam vt ait Pedius,[a] quoties lege aliquid, vnum vel alterum est introductum, bo bona occasio[b] est, & cætera quæ tendunt ad eandem vtilitatē,[c] vel interpretatione,[d] vel certè[e] iurisdictione[f] suppleri.[g]

SVMMAE.

1 Pedius iurisconsultus.
2 Græca non miscenda Latinis.
3 Canusini bilingues.
4 Occasio.
5 Pœnitentia occasionis comes.
6 Casus non decisi à lege.
7 Ratio par, idem ius constituit.
8 Certè pro saltem.

a 1 Pedius) † Sextus pedius celeberrimi nominis Iurisconsultus fuit. sed quo floruerit tempore, necdum compertum habeo. Sunt qui putant eum esse, quem A. Persius disertissimum oratorem significat, cum ait.[a]

a Persius Satyr. j.

Fures ait Pedio: Pedius quid? carmina rasis.
Librat in antithetis: doctas posuisse figuras
Laudatur.

Alij Pedium Blæsum intelligunt, qui Neronis sæculo furti Repetūdarúmque damnatus est. sed cùm noster Pedius, Sexti prænomen habuerit: non satis explorata videtur hęc sententia. nisi eum trinomium fuisse proponas. Quod si augurari liceat, cum Pedij scripta, ab authoribus Pandectarum passim citata, nescio quid vetustioris temporis redoleant: inclinauerim potiùs, vt sit ille Sextus Pedius Publicola, de quo Lyricus verba facit, inquiens.[b]

b Horat. lib. j. Sermo. Satyr. 10.

Cùm Pedius causas exudet Publicola, atque
Coruinus patrijs intermiscere petita.
Verba foris, malus Canusini more bilinguis?

Quibus verbis indicat Poëta, Pedium Publicolam, & Messalā Coruinum oratores, & causidicos optimos fuisse. 2 † Illisque maximæ curæ extitisse, ne Græca verba Latinis immiscerent, potiùs ipsi Latina noua fingentes, quàm vt essent. 3 † Canusini more bilingues. hoc est Græco, & Latino sermone vtentes. etenim Canusium Apuliæ oppidū, Græci simul & Latini habitabant, ac proinde illic vterque sermo in vsu erat.

Græca Latinis ne misceto.

Canusini bilingues.

b 4 *Bona occasio est*) Hoc est tempus sese offert idoneum, datur locus & aperitur via.[c] † Occasio inquit M. Cicero, est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi oportunitatem.[d] & alibi. Tempus autē actionis oportunum, Græcè εὐκαιρία, Latinè appellatur[e] Occasio, ab occido quod obuenio significat, sic dicta. quam veteres, existimantes in cunctis negocijs momenti plurimum & ponderis obseruationem temporis, & opportunitatis habere: diuinitate donarunt. cuius simulachrum ad hunc modum fingebant vt volubili rotæ pennatis pedibus insisteret, sese in orbē citatissima quadam vertigine circumagens, priore capitis parte capillosa, posteriore depilli, & calua eo commento occasionis incon-

Occasio.

Occasio Dea.

c l. qui occidit. §. ult. ff. ad l. Aqui.
d Cicer. j. de inuen tio.
e Cicer. lib. j. offic.

ſtantiam notantes; quæ niſi arripiatur, quàm primùm ſeſe offert, ſta
5 tim elabitur, nihil nobis præter pœnitudinem relinquens. † vnde Pœnitẽtia occaſionis comes.
perpetuã occaſionis comitem dixerunt pœnitentiam. ad quæ lepidis epigrammatibus alluſerunt, Auſonius, Græcique Poëtæ, quorum magnus ille Eraſmus me minit.[f]

f Eraſ. in Chiliad. noſce tempus.

c *Eandem utilitatem*) † Hinc obſerua, prætermiſſos à lege caſus, ex
6 illo diffiniendos, qui eundem finem & ſcopum habẽt. Nec ideo mi- Caſus à lege prætermiſsi.
nus, ex lege venire cenſeri, quod non ex verbis, ſed ex ſententia colligantur.[g]

d *Interpretatione*) Iuriſprudentum, qui ſe conſulendos ciuibus præbent, aut Iura publicè profitentur. quibus facultas interpretandi vo
7 luntatem legum tribuitur.[h] † vt ſi videlicet eandem rationem vti- Ratio par idẽ ius ſtatuit.
litatémque videant in caſu omiſſo, qualem in expreſſo, idem ius reſpondeant ſtatuendum.[i] nam cùm par, eadémque ſit ratio, credendum eſt legiſlatorem, ſi adeſſet idem reſponſurum.[k].

e *Vel certè*) † Vel ſaltem. Homines, inquit M. Cicero, mortem o-
8 ptare incipiant, vel certè timere deſiſtant.[l] vt ſit ſenſus Vlpiani, ſi Certè pro ſaltem.
caſus omiſsi, iuriſprudentum interpretatione non ſuppleantur: authoritate ſaltem eius, qui iuriſdictioni præeſt, ſuppleri debent.

f *Iuriſdictione*) Hoc eſt authoritate eius, qui iuriſdictioni præeſt, & ius dicere debet.[m]

g *Suppleri*) De ſimilibus ad ſimilia, hoc eſt parem rationem habentia, procedendo.[n]

g l. nominis. §. ult. ff. de uerb. ſignif. §. j. de legit. patr. tutel.
h l. & ideo. ſup. hoc tit.
i l. illud. ff. ad l. Aquil.
k l. t. de. §. ult. ff. de pact. l. Titius. §. Liuius. ff. de lib. & poſth.
l Cicer. lib. j. & 5. Tuſcul. l. ij. §. Seruius. ff. de orig. iur. ubi dixi.
m l. præcedenti.
n l. præcedenti.

L. QVOD VERO CONTRA.

Paulus lib. 54. ad Edictum.

LEX XIIII.

Quod verò contra rationem iuris [a] receptum eſt, [b] non eſt producendum ad cõſequentias.[c] Ratio iuris.

SVMMAE.

1 *Ratio iuris quid.*
2 *Cauſa cur à iure recedatur.*
3 *Orbita.*
4 *Exorbitare.*
5 *Singulariter indulta non extenduntur.*

a *Rationem iuris*) Ra
1 tio † hîc, & alibi ſæpè, pro ſtricto, ſubtili, exactóque iure, quod cortici verborum adhæret, accipi videtur.[a]

b *Receptum eſt*) † Pro Cauſæ cur recedatur à iure.
2 pter aliquam vtilitatem[b] veluti ob alicuius meritum;[c] aut ſexus infirmitatem, vt in mulieribus:[d] vel lubricum ætatis, quemadmodum in minoribus:[e] aut occurrentem aliam cauſam, vel vtilitatis, vel neceſsitatis.[f] quæ exorbitantia à iure communi ſcriptores noſtri Pontificiæ legis verba ſequuti, paſsim vocant:[g] non tam inepto, quàm vulgò creditur vocabulo. ſumpta namque metapho- Orbita.
3 ra videtur à rota, cuius veſtigium † Orbita dicitur. velut ipſius rotę decurrentis ſignũ Orbis reipublicæ, ſic eſt conuerſus, ait M. Cicero, vt vix ſonitum audire, vix impreſſam orbitã audire poſsimus.[h] Exorbitare.
4 formatum itaque inde videtur vocabulum † exorbitare, quod extra orbitam ire ſignificat, quaſiq; à communi via, rectóque tramite diſcedere.[i] Non eis cedentes ad aliquid approbandum, inquit Auguſtinus, vel perpetrandum, quod exorbitet ab itinere, ſapientiæ & lege iuſtitiæ.[k].

c *Conſequentias*) † Veluti hæredibus benignè cõceſſum eſt, vt præ-
5 ſtando æſtimationẽ ſerui hæreditarij legati, qui fortè pater, mater, Singulariter conceſſa non extenduntur.
aut fra

a l. quod cõtra. ff. de reg. iur. l. ſeq. & l. nulla hoc ti.
b l. ius ſingulare. hoc tit.
c l. j. in fi. ff. de cõſt. prin.
d §. j. Qui alie. lic.
e l. j. ff. de minor.
f l. quæ propter. ff. de reg. iur. d. l. j. ff. de conſt. prin.
g c. quæ à iure. de reg. iur. in 6.
h Cicer. libr. iij. ad Attic.
i d. c. quæ à iure.
k Auguſt. lib. 9. de ciuit. Dei.

aut frater naturalis est, liberentur.[l] quod austera, & dura nimis sit separatio tam cõiunctarum personarum.[m] Hoc cùm in hominibus singulari fœnore sit receptũ, ad cæteras res inquit Vlpianus, protra hendũ non est.[n] & generaliter, quæ peculiari certæ personæ prærogatiua, Princeps indulsit, aut lex ob particularem aliquã causam, cõtra strictiuris regulas constituit, in exemplum nequaquam trahi possunt.[o] cuius rei, in iure tum ciuili, tum Pontificio, præclara, & memoratu digna leguntur exempla.[p]

l l. si domus. §. qui confitetur. ff. de leg. j.
m l. possessionũ. C. cõ. utriusque iud.
n d. l. si domus. §. cum alicui.
o l. j. §. ult. ff. de cõsti. pri. l. quod cõtra. ff. de reg. iur.
p l. fideicom. j. §. etiam. ff. de fid. li berta. l. in honorarijs uerſi. pen. ff. de actio. & obliga. c. j. de fil. presb. in 6. c. ult. §. ult. iiij. q. iij.
s l. præcedenti.

L. IN IIS.

Iulianus lib. 27. Digestorum.

LEX XV.

In ijs quæ cõtra rationem iuris[a] constituta sunt, [b] non possumus sequi regulam iuris.[c]

a *Rationem iuris*) Hoc est exactam verborũ subtilitatem vt iam expo suimus.[s]

b *Constituta sunt*) Ob certam vel vtilitatis, vel necessitatis causam.[t]

c *Regulam iuris*) Cùm ab ea recesserimus, iusta aliqua causa suadente.

L. IVS SINGVLARE.

Paulus libro singulari de iure singulari.

LEX XVI.

Singulare ius.

Priuilegiũ. Priuilegiarij.

Ius singulare[a] est, quod contra tenorem rationis[b] propter aliquam vtilitatem,[c] authoritate constituentium, introductum est.

SVMMAE.

1 Singulare ius.
2 Priuilegium Priuilegiarij.
3 Tenor.
4 Ratio iuris.
5 Pœna quando remittenda.

a 1 *IVs singulare*) † Hoc ius singulare, quod videlicet lex, aut princeps, singulari fauore certis personis indulsit, † postea priuilegium dictũ 2 est.[a] & qui hoc iure ni tuntur, Priuilegiarij.[b] Propriè verò & re tota ad antiquitatis religionem relata Priuilegium vt supra disserui, [c] lex est priuata, hoc est non generalis, nec in vniuersum lata: sed de singulis certísq; personis scripta. Nam quæ nos singula, veteres Priua dixerunt.[d] feréque semper in malã partem accipiebatur. vnde lex duodecim tabularum, *Priuilegia ne irroganto.*[e] & ad Clodium M. Cicero, familiaris tuus, inquit Cornificius de te priuilegium tulit, vt si opertum Bonæ Deæ accessisses, exulares.[f]

a l. un. in fi. ubi dixi. ff. de offi. præ. præto. l. ij. et tot. tit. ff. de priuile. credito.
b l. iij. ff. quod cũ eo.
c l. iura. ij. ũ. hoc tit.
d Gel. lib. 10 c. 20.
e Cicer. libr. iij. de legib.
f Cicer. in parado.

Ratio iuris. b *Tenorem rationis*) Hoc est seriem, & ordinem verborũ, seu nudũ 3 legis præscriptũ.[g] † quod strictum, & subtilɩus dicimus. bono & æ

Tenor. quo plerũque oppositum.[h] vnde Modestinus, Iuris rationem oppo 4 suit æquitatis benignitati.[i] neq; verò quequã fugit, vt opinor, † Te noris verbo, formam ordinem, & rei progressum notari. Isq; vno te nore vt aiunt, inquit M. Cicero, in dicendo fluit.[k]

c *Vtilitatem*) Id est nouam aliquã rationẽ nouè suborientem. neq; enim temerè generales legis diffinitiones, & regulę violari debent, sed legitima duntaxat subsistente causa.[l] veluti cùm dicimus ob sin

g l. quod uerò. l. in ijs hoc tit. l. quæ contra. ff. de reg. iur.
h l. ij. ff. de constit. pec. l. placuit. C. de iud.
i l. nulla hoc tit.
k Cic. in ora. perf.
l l. j. in fi. ff. de cõst. princip.

gulare artificium, excellentem virtutem, aut præclaram delinquentis eruditionem, pœnas remitti.[m] In quam rem, scio Pauli responsum vulgò citari,[n] sed perperam: vt eleganter & eruditè à recentioribus animaduersum est.[o]

m l. postliminij. §. ult. ff. de capt. l. neque Dorotheũ, C. de decurio. lib. 10.
n l. ad bestias. ff. de pœn.
o Alciat. libr. Parerg. ij. c. 28.

L. SCIRE LEGES.

Celsus lib. 26. Digestorum.

LEX XVII.

Scire leges, est non earum verba tenere,[a] sed vim & potestatem.[b]

Demonstratio.

Pictor quis.

SVMMAE.

1 Demonstratio ad quid referenda.
2 Pictor quis.
3 Lex duobus constat.
4 Verba quando spectanda.
5 Legis interpretatio.
6 Error iuris scientiæ.
7 Ius ad æquitatem referendum.

a
1 V*Erba tenere*) † Demonstratio nõ est inquit Philosophus, ad exteriorem sermonem referenda: sed ad eum qui est in anima. hoc est ad interiorem
2 sensum.[a] † Quemadmodum igitur, qui tabulas egregiè depictas tenet, non propterea Pictor dicitur: nisi pingendi quoque calleat artem. ita nec iuris sciens, & peritus existimari debet, qui legum verba tenens, interiorem illum sermonem, hoc est vim verborum, & scriptoris sententiam ignorat.[b] vnde nec inanem eorum laborem probare possum, qui studiosiùs curant legum verba memoriter tenere.

a Aristot. lib. j. posterio. analytic.
b l. si seruũ. §. seq. ff. de uerb. oblig. & hic.

b *Potestatem*) † Lex duabus constat partibus, scripto videlicet, &
3 sentẽtia. cúmque inuẽta sint verba, vt mentem loquẽtis exprimãt:[c] ea præsumitur legis voluntas, quam verba significant.[d] neque teme
4 rè putandũ aliud quem sensisse, quàm quod verbis expresẽit,[e] † Vnde & propriæ verborum significationi in dubio seruiendum.[f] nec ab ea recedendum aliter quàm si manifestum existat, aliud sensisse proferentem.[g] Quod si de mente contra verborum corticem planè constet, non dubium, quin ea præponderet verbis:[h] tametsi verba legis diuersum habeant sensum.[i] cùm non in verbis, sed in sententia, leges ipsæ consistant.[k] Vt meritò dicat hoc loco Celsus, scire leges esse vim earum, & potestatem tenere, non etiam nuda ver-
5 ba. † Quoties itaque verba legis in controuersiam veniunt, non ex eorum superficie, sed ex ratione, consilio, & sententia legem ferentis, interpretari ea conuenit. & ab scripto prorsus deflectere. exẽplo sit diuinum præceptum, non occides: & qui occiderit hominem, morte moriatur.[l] Lex item ciuilis homicidam morte plectens,[m] cuius si tenaciter verba sequeremur, innocentem damnari oporteret. nempè eum qui fortuitò coactus, aut ob tutelam vitæ suæ aliũ interemisset. quod esset profectò legem scriptam durißima inter-
6 pretatione ad nimiam seueritatem producere.[n] † In quo genere plerunque sub authoritate iuris scientiæ, hoc est exactæ obseruationis verborum, perniciosè errari Iurisconsultus ait.[o] ab ijs potissimum qui suis in immensum protractis disputatiunculis tandem effecerunt, vt hæc nostra iurisprudentia plus haberet subtilitatis
7 & argutiæ, quàm iustitiæ, veritatis, & æquitatis. † cùm tamen in hoc nos esse totos oporteat, vt quæ ex legibus proficiscuntur, cuncta semper ad æquitatem referamus.[p]

Lex duabus partibus constat.

Verba quando sequenda.

Lex quomodò interpretãda.

Error scientiæ iuris.

Ius ad æquitatem referendum.

c l. Labeo. ff. de supp. leg. Cicer. pro Cecinna.
d l. prospexit. ff. qui & à quib.
e l. ille. §. ult. ff. de leg. iij.
f l. j. §. si is qui nauem. ff. de exercitor.
g l. non aliter. ff. de leg. iij.
h l. iij. C. de liber. preter. d. l. Labeo. in fi.
i l. scire. §. aliud. ff. de excus. tuto.
k c. intelligentia. c. preterea. de uer. sig. c. Marcion. j. q. j.
l Exod. 20. Leuit. 24. & Deut. 5.
m l. iij. C. de episc. audient.
n l. scientiam. §. j. ff. ad l. Aquil. l. nulla. hoc titul.
o l. si seruum. §. sequitur. ff. de uer. oblig.
p Cic. Philipp. 9.

L. Benignius

L. BENIGNIVS.

Idem lib.29.Digeſtorum.

LEX XVIII.

Interpretatio legis.

1 Benigniùs leges interpretandæ ſunt,quo voluntas earum conſeruetur.[a]

SVMMAE.

1 *Interpretatio legis ad quem.*
2 *Iudex quis,ex æquo iudicet.*
3 *Senatus authoritas.*
4 *Parlamenteæ curiæ.*
5 *Sedendi dignitas in ſenatu.*

a *Conſeruetur)* † Verba legis non ſunt callidè, aut ſophiſticè detorquenda, vt aliô quàm oporteat, ſenſum deflectamus.[a] nã alioqui ſub authoritate iuris ſcientiæ poſſet pernitioſè errari:[b] ſed benigniùs ſunt interpretanda, vt iugiter mentem eius ſequamur,ac diligenter conſeruemus.[c] Quæ ſententia cùm ad omnes indiſcriminatim iudices referatur. equidem

2 proſternit hic locus euidenrer,,receptam opinionem, † quæ ſupremis tantùm iudicibus ex bono & æquo iudicare permittit.ſi eñ nõ idem inferioribus iudicibus liceret,hi certè indicarent:imò iudicare neceſſum haberent contra leges:quæ non in verbis cõſiſtunt, ſed in ſententia:[d] quam qui ſequitur ex bono & æquo indicat. hoc eſt ex legis voluntate contra ſtrictam & duram verborum interpretationem. Illud fateor vbi lex ita ambiguitate verborum obuoluta eſt,vt incerti planè ſimus, an propoſitum negocium ſcripto legis contineatur,non eſſe indicis, qui nullam habet interpretãdæ legis facultatem:ſed principis voluntatem legſlatoris explicare:[e] cui ſoli licet inter ius & æquitatem arbitrium interponere.[f] Itaque ſi legis volnntas colligi poteſt, eam inconſulto etiam principe contra tenorem verborum,iudex ſequatur.in infimis tametſi ſubſellijs ius dicat.[g] ſin minus referet ad principem: cui ſoli, & leges condere,

3 & conditas interpretari, datum eſt:[h] † aut ad Senatum,qui hac in re principis authoritate fungitur.[i] Senatum porrò Romanum in

4 telligo, † non etiam ſupremas Galliarum curias:quæ in diffiniendis priuatorum controuerſijs ſummam quidem habent authorita

5 tem,atque in parte vices noſtri Regis agunt: † adeo vt princeps ſenatus cùm iuri dicundo preæſt,in ordine ſedendi nulli, præterquã ipſi Regi cedat,ius verò condere, & planè ambiguũ, (hoc eſt cuius voluntas prorſus incerta eſt) interpretari tollere, aut corrigere non poteſt.

Iudex quis ex bono & æquo iudicet.

Senatus authoritas.

Parlamẽteæ curiæ.

Ordo ſedendi in ſenatu.

a l.nulla.hoc titu.

b l.ſi ſeruum. §.ſequitur.ff.de verbo.oblig.dixi.§.l. precedenti.

c ut hac l.

d c.Marcion.j.q.j. & l.preced.

e l.& ideo.hoc tit.

f l.j. C.de legib.

g l.ſequenti.

h l.ult. C.de legib.

i l. non ambigitur. ſup.hoc tit.

L. IN AMBIGVA.

Idem lib.33.Digeſtorum.

LEX IX.

Ambigua vox.

1 In ambigua voce[a] legis,[b] ea potiùs accipienda eſt ſignificatio,quæ vitio caret:[c] præſertim cùm etiam voluntas legis ex hoc colligi poſsit.

a *Ambigua)* † Ambigua vox dicitur ex qua duo differentes ſententiæ accipi poſſunt.[a] & ex ambiguo controuerſia naſci dr̃, cùm ſcriptũ duas ſen-

a Cicer.in Top.

rentias significat.[b] hoc modo inquit M. Cicero, Tullius hæres meus Terentiæ vxori, xl. pondo vasorum argẽteorum dato, quæ volet. Mulier petit vasa magnificè, & pretiosè cælata. Filius, se quæ ipse vellet ei debere dicit.

SVMMAE.

1 Ambiguum.
2 Ambiuium.
3 Obscurum.
4 Ambigui interpretatio.
5 Peruenisse verbum.

Constitutio legitima hic est ex ambiguo.[c] ergo Ambigui propriũ est, vt duas tantum demonstret sententias.[d] dictum est enim Ambi-
2 guum, † quasi ambiuium, quod in ambas ferat vias. † Obscurum — Ambiuium. Obscurum.
3 verò dicitur, ex quo plura accipi possunt.[e] velut si quis fundum simpliciter legat, quamplurimi enim fundi sunt.[f] Confundunt tamen iuris quoque nostri authores, subtilem hanc differentiam.[g] Porrò autem Chrysippus censuit, verbum omne, natura ambiguum esse, quoniam ex eodem duo vel plura possunt accipi. Contrà Diodorus nullum esse verbum ambiguum contendebat, quod nec quisquam ambiguum dicat, aut sentiat, nec aliud dici videri debeat, quàm quod se dicere sentit.[h]

b *Legis*) † Quid in ambigua voce hominis? & Iulianus ait, eũ sen-
4 tentiam potissimum accipiendam, quæ rei gerendæ aptior est.[i] Vnde non dubito, quin in contractibus, ad id quod verisimile est à partibus actum fuisse cumprimis redigi debeat interpretatio.[k] quod si suspicemur, contrahentium alterum vno modo, alterum alio intellexisse, contra eum interpretatio fiet, qui legem apertiùs conscribere potuit.[l] veluti contra stipulatorem,[m] venditorem,[n] & locatorem.[o] qui tamen satis apertè loqui videri debent, si generalibus, & geminatis verbis vsi sunt.[p] In iudicijs verò, quod vtilius est ei, qui sermone vsus est ambiguo, accipi debet.[q] Cæterùm in voluntatibus vltimis ambiguæ orationis interpretatio ex patrisfamiliàs consuetudine cumprimis fit, deinde regionis in qua versatus est: tũ verò ex legatarij dignitate & charitate: ac demum ex ijs, quæ in testamenti contextu præcedunt, vel sequuntur.[r] ex quibus si res non fiat lucidior, solemus secundum eum interpretationem facere, qui commodum ex testamento percepturus est, quod illi non possit ambiguitas vitio verti, ex cuius voluntate non pendet testamentum.[s] In principum autem concessionibus, quàm plenissimè fieri debet cuiusuis obscuri sermonis interpretatio.[t] vt liberalitas & munificentia principis magis ac magis splendeat, & augeatur.[u] quod principibus peculiare est, tantàque maiestate dignum: vt maximè clementes sint, benefici, & liberales.[x]

Interpretatio ambigui sermonis. Contractus. Iudicia. Voluntates vltimæ. Cõcessiones principum.

c *Vitio caret*) Hoc est quæ magis æquitati, iuríque naturæ cõuenit, & minimùm habet iniquitatis.[x] vnde cùm censuisset senatus, reos qui in hæreditatis petitione succubuerunt, teneri quoque restituere pretia rerum ex hæreditate vẽditarum, quæ ad se peruenissent.[z]
5 Verbum *Peruenisse* ambiguum, Vlpianus interpretatur benigniùs vt id tantùm teneantur precium restituere, ex quo facti sunt rei locupletiores.[a]

Peruenisse quid dicatur.

L. NON OMNIVM.

Iulianus lib. 16. Digestorum.

LEX XX.

a *Omnium*) † Eorum
1 quæ maiores nostri rationi naturæ ser

Non omnium,[a] quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi

Ratio legis quando reddi possit.

b l. in ambiguo. ff. de reb. dub.
c Cice. lib. j. ad Herenni.
d Cicer. in orat.
e l. ueteribus. ff. de pac. l. Labeo scribit obscuritas. ff. de contr. emptio.
f l. ita fidei. ff. de iur. fis.
g l. ubi. ff. de reb. dub. l. nepos. ff. de uerbo. sign. c. ult 23. dist.
h Gel. libr 11. noc. Attica. c. 12.
i l. quoties idem. ff. de reg. iur.
k l. nepos. ff. de uerbo. sig. l. semper in stip. ff. de reg iur.
l l. ueteribus. ff. de pact.
m l quicquid. ff de uerb. oblig.
n l. cùm in lege. ff. de cont. empt.
o d. l. ueteribus.
p l. in lege. ff. loca.
q l. si unus intentio ne. ff. de iud.
r l. si seruus plurium. §. ulti. ff. de leg. j. l. cùm de Lanionis. §. ult. ff. de fund. instruct.
s l. Titiæ textores. ff. de leg. j. l. in testamentis. ff. de reg. iur.
t l. penul. ff. de const. princ. c. cũ dilecti de donatio.
u l. unic. C. si liber. imper. soc. lib. 10.
x Cice. pro Marc.
y l. quoties nihil. ff. de regu. iur. l. non sine. C. de bo. quæ lib.
z l. item ueniunt. §. item placere. ff. de peti. hered.
a l. utrum. ff. illo tit.

reddi poteſt.[b]

SVMMAR.

1 Ratio de quibus reddi poßit.
2 Legis authoritas pro ratione.
3 Pythagorici.
4 Ratio quando anxiè perquirenda.

uię ptes conſtituerunt, non poteſt non facilè cognita eſſe ratio.[a] Quæ verò ex mera iuris ciuilis ratione ſancita leguntur, nonnunquam rationem obſcuram habent.[b] ſed tamen quia legiſlatoris certa mens eſt, obſeruari ſcriptum conuenit.[c]

a Cice. lib. ij. Rhet.

b ut hac l.

c l. prospexit. ff. qui & à quibus.

b *Reddi poteſt)* Legem inuentum eſſe, ac munus Deorum, ſibi perſuaſum omnes habere debent.[d] etiam vt Plato dicebat, ſi nonnihil incommodi lex prima fronte continere videatur. † neque rationem legis poſteriores, inquit idem Plato, aliam quærere debent: ſed obſeruare quaſi Dei vocem & præceptum.[e] quemadmodum enim ventorum vim, impetum & euentū facilè pernoſcimus, non ſatis plerunque perſpicientes, quam rationem habeant, ſigna ventorum, & flatus.[f] Sic quæ ſunt à maioribus conſtituta, non difficulter intelligimus, cùm tamen non poſſumus interim aſſequi, quo conſilio geſta fuerint.[g] Ea igitur omnia cauſam habere, conſtanter credendū eſt.[h] (ſine qua nihil inquit Polybius, nec eorum quæ ratione fiunt, nec eorum, quæ præter rationem agi videntur, perfici poteſt.[i] alioqui nec quidem legis nomine digna eſſent.[k] verum quænam illa ſit, nos rudes & impoliti quandoque non ſatis intelligimus.[l] & hæc eſt Iuliani noſtri ſententia, qui ſanè perquàm ſobriè loquitur. Neque enim dicit, non omnium rationem eſſe: ſed non omnium reddi poſſe. vt inde diſcamus, non nimis diligenter in legum rationem inquirendam. Nam Cretenſium hanc vnam legem Plato maximè laudat, qua iuuenes inter ſe, aut coram iuuenibus ſenes, de legibus diſputare vetabantur, ne ſi quid dubij emergeret, (quod ad principes ciuitatis referendum erat) leges ludibriò haberentur.[m] Nobis itaque legis authoritas tantæ venerationis eſſe debet, vt tanquàm ab oraculo quopiam accepta, vel citra rationem, ad credendum ſufficiat. † Et vt olim Pithagoricis, hodiéque pijs Chriſtianis in lege Euangelij ſatis eſt reſpondere αὐτὸς ἔφα, Ipſe dixit.[n] Nam ſi rationem eorum quæ conſtituuntur anxiè nimis perſcrutari velimus, pleraque ex his quæ certa ſunt, vt belliſsimè Neratius ſcripſit, ſubuertentur.[o] †. Neque verò putandum hine vetari iuris ſtudioſos legum rationes diligenter perſcrutari, & inquirere. ſed monet prudenter Iulianus ne nimis ea in re curioſi ſimus, anxij & ſoliciti: cùm ius ipſum certum eſt, licet ratio parum cognita. & hoc eſt quod dicimus vulgò legum verbis, in dubio ſeruiendum.[p] & legem quamlibet prima fronte duram, quoniam ita ſcripta ſit ſeruandam.[q] miniméque mutanda eſſe, quæ certam habuerunt interpretationem, quamuis ratio ignoretur.[r] Toleratur porrò diligens & ſolicita rei diſquiſitio, ſi tractetur de lege producenda ad caſus non expreſſos.[s] aut de tollenda legum antinomia,[t] vel etiam nequicquam abſurdi aut iniquitatis contingat.[v]

Legis authoritas pro ratione. 2

Pithagorici. Ipſe dixit. 3

Ratio legis quomodò inquirenda. 4

d l. ij. ubi dixi. §. hoc titul.

e Plat. in Gorgia.

f Cic. de diuinatio.

g d. l. prospexit.

h l. Domitius. ff. de testa.

i Poly. li. ij. hysto.

k c. pen. 68. distin.

l d. l. prospexit.

m Plato in Minoe.

n Cic. li. j. de natu. Deor.

o l. sequen.

p l. j. §. si is qui. ff. de exercit.

q d. l. prospexit.

r l. minimè. hoc tit.

s l. cū pater. §. dulcissimis. ff. de lega. ij. l. adigere. §. quamuis. ff. de iur. patr.

t l. ij. §. y. C. de vete. iur. Imol l. Gall. § si eius. ff. de liber. & posthu.

u l. scire. §. aliud. ff. de excus. tuto.

L. ET IDEO. II.

Neratius lib. 6. Membranarum.

LEX XXI

Et ideo rationes eorū quæ conſtituuntur, inquiri non oportet.[a] alioqui multa ex his

Ratio quomodo perquirenda.

a 1 Non oportet) † Nimis anxiè ſcilicet. Inquirendas nanq; legum rationes cenſeo.

cæterũ non adeo scrupulosè, vt si cognitu lõgè difficiles appareāt, non eo inuestigandi laborẽ lubentes supersedeamus, cõtenti legis authoritate. quam velut sacrosanctum Apollinis Pithij oraculum suspicere, venerari ac recipere debemus.[a]

quæ certa sunt, subuertētur.[b]

SVMMAE.

1 *Legis ratio non inquirenda.*
2 *Diffinitiones periculosæ.*

a l. præcedenti. vbi dixi.
b l. mora. ff. de usu.

b *Subuertentur*) Non dissimile est, quod Vlpianus ait, de iuris diffinitionibus. hoc est quemadmodum interpretor ego, iuris regulis.[b] eas omnes periculi plenas esse, si quis subtiliter rimari, eorúmque verba tenaciter sequi voluerit. rarum est enim, inquit, vt non subuerti possint.[c] — Diffinitiones periculosæ.

c l. omnis diffinitio. ff. de reg. iur.

L. CVM LEX.

Vlpianus lib. XXXV. ad edictum.

LEX XXII.

a VEtat) Et ideò remissio iam patrati facinoris, in futurum vetat delinqui.[a] 1 † Quippè cõtrariorum vt M. Cicero scribit, contraria sunt cõsequentia.[b] & quod propositũ in proposito, oppositum in opposito, operatur.[c]

Cùm lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat.[a] — Contrariorũ contraria consequentia.

SVMMAE.

1 *Contrariorum contrarij effectus.*

a c. exigunt. 1. q. 7.
b Cic. lib. 5. Tuscu. l. 1. §. 1. ff. de offic. eius.
c l. ulti. §. ulti. ff. de lega. iij.

L. MINIME.

Paulus lib. 4. ad Plautium.

LEX XXIII.

a MVtanda) Spartanos ex priscis legibus nullã mouere mutaréue licebat. quoniã vt Paulus respondit, 1 Leges † hominũ, nõ homines legum dominas esse oportet.[a] Cõtrà philosophus scribit ne scriptas quidem leges, immobiles immutabiléśque esse oportere. sic pro nata rerum occasione variandas, & abrogandas.[b] vnde quod hîc Paulus ait, certa veterum instituta minimè mutanda esse, temerè, & fine magna causa intelligendum 2 est. † Alioqui mutari possunt, imò verò debent.[c] Pro varietate námque occasionum, magna est prudentiæ mutare sententiam.[d] & ex vetere lege Dei, pleráque in instrumento nouo antiquata, & 3 renouata leguntur.[e] † vnde quod vulgò iactatur, communem opinionem sequendam;[f] sanè accipiendum venit, si non euidens antiquæ sententiæ pateſiat, & ostendatur error.[g] Sed de hac legum mutatione alibi plusculà.[h]

Minimè sunt mutanda,[a] quæ semper interpretationem certam habuerunt.[b] — Lex hominibus imperat.

SVMMAE.

1 *Lex hominum domina*
2 *Leges quandoque mutandæ.*
3 *Opinio communis quando sequenda.*

Leges quãdoque mutandæ.

Opinio communis.

a Plu. in Apophte. Lacon.
b Arist. lib. ij. Poli. cap. 6.
c c. non debet. de cõsangui. & affi.
d c. magnæ. 22. q. iiij
e c. ulti. §. his ita. 6 distin.
f l. nec. ubi dico. ff. de offi. quæsto.
g l. 1. §. sed neq. C. de ueter. iur.
h l. in rebus §. tit. 3. c. in istis. iij. distin.

b *Habuerunt*) Moribus vtentium.[c]

L. Inciui

L. INCIVILE.

Celsus lib. 9. Digestorum.

LEX XXIIII.

Inciuile. Finis corrigit initium.

Inciuile [a] est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita iudicare, vel respondere. [b]

SVMMAE.

1 Inciuile.
2 Finis corrigit principium.

a 1 Inciuile) † Id est indecorum, & hominis leuis, atque intemperati. [a]
b 2 Respondere) † Cùm finis nonnunquã corrigat totam legem, aut aliquo necdum perpenso sensu illustret. [b]

a l. ij. C. de furt.
b l. si tibi. in fi. ff. si cert. pet.

L. NVLLA.

Modestinus lib. 7. responsorum.

LEX XXV.

Ratio iuris. Fauor in odiũ minimè detorquendus.

Nulla iuris ratio, [a] aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad Seueritatẽ. [b]

SVMMAE.

1 Ratio iuris.
2 Fauor in odium reflecti non debet.

a 1 Iuris ratio) † Hoc est verborum proprietas & subtilitas. [a] quam vel ex Modestino, hîc opponi benignitati eõ stat. [b]
b 2 Seueritatem) † Sic & alibi. Constitutũ quorundam fauore quibusdam casibus, ad læsionem eorum inquit Imperator, nolumus inuẽtum videri. [c] Finge igitur legẽ esse, vt qui muros transcenderit, capite plectatur, velut olim Romæ. [d] durior profectò esset interpretatio, qua peteretur ad supplicium qui in extremo ciuitatis periculo, conscensis intrepidè muris, hostéq; profligato, ciues suos seruasset. [e] sic enim legẽ pro cõmuni hominũ salute latam, iniustissima seueritate, cõtra bonũ publicũ detorqueremus.

a l. quod uerò. cum seq. ubi dixi hoc titul.
b l. si tibi. in fi. ff. si cert. peta.
c l. quod fauore. C. de legib.
d l. ult. ff. de rer. diuisi.
e l. non dubiũ. ubi dixi. C. de legib.

L. NON EST NOVVM.

Paulus lib. 4. Quæstionum.

LEX XXVI.

Lex ab alia interpretationẽ recipit.

Non est nouũ vt priores leges ad posteriores trahãtur. [a]

SVMMAE

1 Lex per alteram determinatur.

a 1 Trahantur) † Vt nouæ leges, per veteres determinentur, & declarentur. [a] atq; ad interpretationem antiquarum adiectæ sint, in eisdem casibus obtineant, quibus veteribus illis locus erat. [b]

a l. seq. & seq.
b §. j de fil. ante do tal. inst. na. col. iij.

L. IDEO.

Tertullianus lib. 1. Quæstionum.

LEX XXVII.

Antiqua lex.

Ideo quia antiquiores [a] leges, ad posteriores trahi vsita

a 1 Antiquiores leges) Antiquæ † leges dicuntur, leges xij. ta-

a l. Celsus. §. ult. ff. de leg. ij. l. j. §. pe. & ult. ff. ad Tert.
b §. disponat. de nu. coll. iiij.
c l. ulti. ff. de reg. Catoniana.

bularum. [a] quæ, sicuti Iustinianus ait, omniũ vetustissimę sunt. prio résq; ferè Romanis rẽpublicã constituerũt. [b]
2 Scriptæ † verò leges post xij. tab. nouæ plerunque appellantur. [c] quãuis & nonnunquã antiqui iuris verbo, & legum antiquarũ nomine, constitutiones

tum est: [b] semper quasi hoc legibus [c] inesse credi oportet. vt ad eas quoque personas, & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt. [d]

SVMMAE.

1 *Antiqua lex quæ.*
2 *Nouum ius, & antiquum.*

d l. Gallus. §. si eius §. forsitan. cũ seq. ubi dixi. ff. de libe. & posthu. l. Seia. §. ulti. ff. de dona. cau. mort.
e l. præcedenti.
f l. præcedenti.

post ius xij. tab. promulgatæ ex subiecta materia significẽtur. [d] neq; in hoc nostro cõtextu quicquã prohibet, quominus per antiquiores leges, quascunq; priores alijs, & vetustiores amplectamur. [e]
b *Vsitatum est*) Priores quippè leges ad posteriores trahi iam ante Paulus docuit. [f]
c *Legibus*) Posterioribus.
d *Similes erunt*) Ijs nimirùm vel personis, vel rebus, quæ veteribus legibus sunt expressæ.

L. SED ET POSTERIORES.

Paulus lib. 5. ad leg. Iuliam & Papiam.

LEX XXXVIII.

a l. non est nouum. s. hoc tit.
b ut hac l.

a *Pertinent*) † Non solùm priores leges
1 inquit Paulus, ad posteriores trahuntur: [a] sed etiam posteriores, ad priores pertinẽt, vt ab illis videlicet declarationem accipiant. [b]

Sed & posteriores leges, ad priores pertinẽt, [a] nisi sint cõtrariæ, [b] idq; multis argumẽtis probetur. [c]

Lex quãdo ad aliam trahatur

SVMMAE.

1 *Lex quæ ad aliam trahatur.*

c l. ulti. ff. de const. princ. §. pe. de iur. nat. c. j. de cog. spiritual. c. j. de cõsti. in 6.
d §. quibus. C. de nou. cod. faciend.

b *Contrariæ*) Quo casu cõstat prioribus nouissimas derogare. [c]
c *Probetur*) Neq; enĩ temerè credendũ est, leges alias alijs cõtrarias. [d]

L. CONTRA LEGEM.

Idem lib. singulari ad L. Cimniam.

LEX XXIX.

a Cic. ad Heren.
b l. j. ff. ad Maced.
c l. sed Iulianus. §. mutui. ff. illo tit.
d l. scire leges. s. hoc tit. c. Marc. j. q. j.

a *Circumuenit*) † In
1 fraudem legis fieri est finitore M. Cicerone legẽ versutè interpretari contra eius sententiã. [a] Veluti cùm fœnerator, quò Macedoniani prohibitionẽ eludar, non pecuniam numeratam, de qua S.C. loquitur: [b] sed oleum, aut triticum, filiofamiliâs credidit, vt indere digat, & conflet sibi nummos. [c] Non enim leges

Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fradem verò legis qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit. [a]

Fraus legi quãdo.

SVMMAE.

1 *Fraus legi quomodò fiat.*
2 *Stolo sua lege damnatus.*
3 *Thracum calliditas.*
4 *Popilij versutia.*
5 *Menelai commentum.*
6 *Ex legibus quid.*

quemadmodũ sæpe dictum est, in verborum superficie consistunt, sed in sensu & radice rationis. [d] neq; verba legũ captari oportet: sed quo con-

Scolonis fraus. 2 quo consilio scripta sint, diligenter appendere. [e] † Licinium Stolonem à M. Popilio Lenate decem millibus æris sua lege damnatũ, quòd mille iugerum agri cum filio possideret, emácipandóq; filium legi fraudem fecisset, Liuius scribit. [f] † Equidẽ Thraces, qui cum Thebanis 130. dierum inducias pacti, noctu depopulabantur agros, eo se colore velantes, quod induciæ dierũ essent, non item noctium, callidè nimis verba cõtorquebant, & interpretabãtur. [g] † Sicuti Popilius, qui cùm in cõditionibus ictì fœderis cũ Antiocho scripsisset, Romanos dimidium nauiũ illi relicturos: posteà naues dissecãs, & sectarum dimidium Antiocho relinquẽs, reliquum vafrè nimis incendit. [h] † Nec minus versutus Menelaus, cùm se non interfecturũ filium Andromaches promisit, & post modum filiæ suæ necandum dedit. [i] Quod si quis salua legis sententia aduersus scriptum faciat, neq; contra legem, neq; in frandem legis facere dicitur, sed maximè secundũ legẽ. [k] † quandoquidem ex legibus venire censeatur, non tam quod verbis, quàm quod sententia per interpretationem voluntatis colligitur. [l]

Margin notes: Thracum & Thebanorum induciæ. 3 — Popilij commentum. 4 — Menelai proditio. 5 — Ex legibus quid. 6

e l. pen. ff. ad exhib
f Liuius lib. 7.
g Strab. li. Geographiæ. 9.
h Liuius lib. 48.
i Euripides in Andromac.
k l. adigere. §. quãuis. ff. de iur. patr
l l. nominis. §. vlti. ff. de verb. sign. §. 3. de legit. pat. tut.

L. FRAVS.

Vlpianus lib. 4. ad Edictum.

LEX XXX.

Fraus legi quo modo fiat.

Fraus autem legi fit, vbi id fit, quod fieri noluit: fieri aũt non vetuit. [a] & quod distat, ῥητὸν καὶ διανοίας. [b] hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit. [c]

SVMMAE.

1 Fraus quando legi fiat.
2 Legalis quæstio quadruplex.
3 Contra legem facere.

Non vetuit) Rationẽ affert eius quod Paulus iã ante scripsit: cùm docuit in fraudẽ legis eũ facere, qui saluis verbis, legis sententiam eius oppugnat. [a] 1 fraus † quippè legi tũc fit, cùm id agitur quod fieri lex noluit, fieri tamen apertè nõ vetuit. [b] quod M. Cicero dixit legem interpretari aduersum eius sententiã. [c]

a l. præcedenti.
b l. non dubium. ubi dixi. C. de legib.
c Cic. ad Heren.

Legales quæstiones

b Διανοίας) Idest dictum à sententia, aut si mauis scriptum à voluntate. 2 † Legales porrò quęstiones, quatuor Rhetores diffinierãt, Antonomiam, hoc est contrariarum legum contentionem. Amphibologiam, id est ambiguitatem. Syllogismũ, seu collectionẽ. & Scripti ac volũtatis statum, de quo hic obiter agit Vlpianus, & diffusiùs alibi Fabius Quintilianus. [d] è quorum floribus aliquid delibantes, alio in loco quædam annotauimus. [e]

d Quintil. li. 7. c. 7.
e in d. l. non dubiũ

Contra legem facere.

c Contra legẽ fit) † Id enim cõtra legẽ fieri dicitur, quod rectà mentem, & verba legis offendit. [f] In fraudẽ verò legis, quod detortis, & captatis sophisticè verbis, sententiam legislatoris circumuenit. [g]

f l. præcedenti.
g c. quãto de priul. c. ulti. de reg. iur. in 6. dixi l. praeced

L. PRINCEPS.

Idem lib. 14. ad leg. Iuliam & Pompeiam.

LEX XXXI.

Princeps.

Princeps [a] legibus [b] solutus est. [c] Augusta [d] autem licet legibus soluta nõ sit: [e] Principes tamen, eadem illi priuilegia [f] tribuũt, quæ & ipsi habent. [g]

Princeps) † Princeps, generale vocabulum est eorum, qui aliqua in re nimirum scientia, diuitijs, dignitate, reliquis antecellunt. At hic contrahi-

SVMMAE.

1 *Princeps quid.*
2 *Princeps quasi Deus.*
3 *Princeps quibus legibus solutus.*
4 *Anthiochi egregium facinus.*
5 *Iuliæ uox impurißima.*
6 *Cambyses sororem uxorem duxit.*
7 *Antigoni sapiens uerbum.*
8 *Soluere legibus.*
9 *Dispensare apud pontificios.*
10 *Gratiam facere.*
11 *Augustæ nomen, & prærogatiua.*
12 *Priuilegium priuilegiarij.*
13 *Vxor principis quæ priuilegia habeat.*
14 *Mulier quando utatur priuilegio uiri.*
15 *Priuilegia Augustæ facilius pereunt.*

tur, vt regem Cæsaré
aut alium, qui rerum
dominus est, solúsque
præest reipublicæ, si-
gnificet. qui & ipse lex
2 est, [a] † & quasi Deus
quidã inter homines. [b]
Nec præstabilius est
inquit Plinius à Deo
optim. maximo quic-
quam hominibus da-
tum, quàm castus, sa-
piens, & Dijs simili-
mus princeps. [c] vt enĩ
optimorum, & sapien
tium virorum multi-
tudo sanitas est orbis terrarum: ita rex sanctus & sapiens stabili-
mentum est populi. [d]

a §. ulti. de consul. coll. iiij.
b Arist. li. iij. Polit. cap. 9.
c Plin. in Panegyr. Traian.
d Sapient. 6.

Princeps alter Deus.

b *Legibus*) † Quæ transgressæ neque pietatem lædunt, neque ho
3 nestatem. veluti solemnium, ne videlicet contrahendo, testando,
iudicando, aut aliter disponendo iuris formulis alligetur, aut pro-
prijs obstringatur constitutionibus. [e] Rursùm & illis, ne quis cum
telo, aut armatus incedat, ne quis purpura vestiatur, ne quis festas
choreas ducat, & alijs id genus. Iniuria enim inquit philosophus, il
li inferretur, si cùm summam habeat potestatem velut cæteris pieta
te, & bonitate antecellens, pari esset cum alijs conditione, quem
potius quasi Deum quendam inter homines censeri par est. [f] Inte-
rim tamen vox est optimo principe digna, vltro profiteri se legibus
alligatum. [g] Legibus autem naturæ, iustitiæ & honestatis princeps
solutus non est. [h] Quinimò eisdem vti priuatus quicunque subijci
tur. [i] cùm lex à Deo procedat, & sit, queadmodum M. Cicero scri-
bit, à numine Deorum tracta ratio. [k] Ciuilibus itaque legibus, &, vt
ait Dion, scripto iure princeps solutus est. Cæterùm naturæ lege
tam est adstrictus, quàm quiuis nostrum: aut etiam multomagis,
quod exemplo grauius peccet. [l] Nam si memoriam temporum ex-
plicare velimus, qualescunq; summi ciuitatis viri fuerint: talem co-
gnoscemus ciuitatem fuisse & quęcunque mutatio morum, in prin
cipibus extiterit, eandem in populo secutam. Sapienter itaque M.
Cicero, scripsit non tantùm mali esse peccare principes, (quanquã
est magnum hoc per seipsum malum) quantum illud quod permul
4 ti etiam imitatores principum existunt. [m] † Laudabitur profectò
in omne sæculum Antiochus ille tertius, quem datis ad singulas ci-
uitates literis iussisse ferunt, ne sibi parerẽt, si quid fortè contra ius
rescriberet. quasi se nescio scriptum esset. rectissimè quidem, cùm le
gis finis sit iustitia. Lex principis opus. Princeps verò imago Dei cũ-
cta moderantis. Desinant ergo blandiri impuri illi Gnatones au-
lici, qui principum auribus occinere non cessant: principem omnia
posse. eiusque libidinem & voluntatem pro legibus habendam. Nõ
enim princeps est honesti, iustique regula: sed honesti, iustique mi-
nister, ac ipsius iuris custos, & conseruator. qui quamprimum à re
cto desciscit, non Rex, non Imperator, non Princeps, sed tyrannus
dici debet. [n] Certè cùm istiusmodi homines audio, omnia proca-
5 ptu regibus & principibus licere clamitãtes, † videtur auribus meis
Iulia Caracalli nouerca insusurrare, detestandã illam vocem, quam
effata est, cùm eidem maxima corporis parte nudatæ Antonius di-
xisset,

e l. ex imperfecto. l. omnium. C. de testa.
f Arist. li. iij. Polit. cap. 9.
g l. digna uox. C. de legib. §. ulti. quib. mod. testa. infir.
h l. ij. §. j. ff. de reb. eo. d. l. digna uox. d. §. ulti.
i l. ij. ubi dixi s. hoc titul.
k Cic. j. Philip.
l Dion lib. 53.
m Cic. li. iij. de legi.
n Augustinus li. ij. de ciuit. Dei. c. 20.

Princeps quibus soluatur legibus.

Antiochi memorabilis vox.

Iuliæ impura vox.

xiſſet. *Vellem ſi liceret.* quippè reſpōdit terra illa, & impura mulier, *Si libet, licet. an neſcis te Imperatorem eſſe, & leges dare, non accipere?*[o]

Cambyſes vxorem duxit ſororem.

6 Nec huic valdè abſimiles fuêre Perſarū magiſtratus. † Cùm enim Cambyſes rex Perſarū ſororis amore captus, illā (quod etiā apud Perſas nefarium fuit) vxorem ducere cuperet, regijs iudicibus, & legum patriarum interpretibus accerſitis eos percunctatur, nûm qua lex ſit, quæ ſinat volentem cum ſorore contrahere matrimonium? qui ne legem tuentes ipſi perirent, nullam eſſe talem legem reſponderunt. Cæterùm quandam inueniri, quæ permittit Perſarum regi facere quicquid libeat. quo fultus reſponſo Cambyſes eam accepit

Antigoni prę clarum reſponſum.

7 vxorem.[p] † Contrà verò nō modicam laudem mereretur Antigonus, qui exclamante quodam omnia regibus eſſe honeſta, & iuſta. Ita per Iouem inquit Barbarorum regibus: nobis autem ea dumtaxat honeſta ſunt, quæ honeſta, & ea ſola iuſta, quæ iuſta.

Soluere legibus.

c *Solutus eſt)* † Legibus ſolutum Iuriſconſulti accipiūt, pro eo ꝙ 8 eſt legibus non teneri, quaſi legum vinculis leuatum & liberatum.[q] vnde Dion, Iam principes, inquit, aliud ſibi ius arrogarunt, quod nulli vnquam Romanorum fuerat antea datum: vt ipſis liceat quod voluerint. ſunt enim ſoluti legibus, ꝙ apud Latinos perinde eſt, ac nulla legis neceſsitate teneri, ſed omni ſcripto iure, exemptū eſſe.[r] Frequentius tamen Latini autores, eum cui gratia legis fit, & iuris

Diſpenſare apud pontificios.

9 rigor remittitur, ſolutum legibus dicunt.[ſ] † quod Pontificij noſtri diſpenſare vocāt. Acuebat hac moderatione inquit Liuius (de Q. Fabio Maximo, conſulatum recuſante, verba faciens) tam iuſta ſtudia quæ verecundia legū reſtinguenda ratus legem recitari iuſsit, qua intra decem annos eundem conſulem refici nō liceret. vix præ ſtrepitu audita eſt lex, Tribuníque plebis nihil id impedimenti futurū aiebant, ſe ad populum laturos vti legibus solueretur.[t] & alibi idē author agens de C. Valerio Flacco, qui cùm Flamē Dialis eſſet Aedilis creatus, in leges iurare non poterat: cùm tamen plus quinque dies, qui non iuraſſet in leges, nequiret magiſtratum gerere. Petente Flacco (inquit) vt legibus solueretur, Senatus decreuit, vt Aedilis daret, qui pro ſe iuraret.[u] Item de Q. Fuluio Flacco, qui Aedilis Curulis deſignatus Præturam nihilominus petebat, certaménque ei, ait Liuius, cum C. Valerio flamine Diali erat. & poſtea quàm primo æquare, mox ſuperare, etiam eſt viſus. pars Tribunorum plebis negare rationem eius habendam eſſe, quod duos ſimul vnus, magiſtratus præſertim curules neque capere poſſet, nec gerere. pars legibus eum ſolui equum cenſere: vt quem vellet Prætorem creandi populo poteſtas foret.[x] Hoc autem quod legibus ſoluere Liuius vocat,

Gratiam facere.

10 Capitolinus † Gratiam facere dixit. Decimo ætatis anno, inquit (de Antonino Philoſopho verba faciens) adoptatus, in ſecundo conſulatu Antonini iam patris ſui Adriano ferente, gratia ætatis facta, Quæſtor eſt deſignatus.[y] Quibus verbis ſignificat legis annariæ rigore ſolutum fuiſſe: vt priuſquam nactus eſſet Quæſtoriam ętatem, Quæſtor crearetur. Neque verò ignoro latiore acceptatione Gratiam facere generaliter quemcunque dici, qui ex iure ſuo aliquid remittit. inde facere gratiā pecuniæ,[z] iniuriæ,[a] iuſiurandi,[b] & aliorum id genus. Equiti Romano, inquit de Tiberio Cæſare Tranquillus, iuriſiurandi gratiam fecit, vxorem in ſtupro generi compertam dimitteret.[c]

Auguſtæ nomen & prærogatiua.

d *Auguſta)* Principis vxor. † Qua in re haudquaquam ignoran-
11 dum, non ſimulátque Imperator creatus erat, datúmque illi Auguſti nomen vxorem eius Auguſtam appellatam. ſed cùm ſenatui demùm videbatur. Nam Antoninum Pium legimus, conſenſiſſe, vt

o Spartia. in Antonino Caracalla.
p Herodot. lib. iij. qui inſcribitur Thalia.
q l. ex imperfecto. ff. de leg. iij. l. qui neque. ff. de uerb. ſignif. §. ulti. qui mo. teſt. in fir. & bie.
r Dion lib. 53.
ſ Liuius lib. 10. lib. 31. & 39.
t Liuius lib. 10.
u Liuius lib. 31.
x Liuius lib. 39.
y Iul. Capitoli. in Antonin. Philoſopho.
z Plaut. in Pſeudolo.
a Liuius lib. iij.
b Plaut. in Rudente.
c Suet. in Tiberio.

Faustinæ eius vxor permittente senatu, Augustæ nomen haberet.[d] & de Pertinace sic Capitolinus scribit. Eadem die, inquit, qua Augustus Pertinax appellatus est, & Flauia Titiana vxor eius Augusta fuit appellata, his horis quibus ille vota soluebat.[e] & paulò post. Filium pertinacem, ait, Senatus Cęsarem appellauit: sed Pertinax, nec Augustæ appellationem recepit, & de filio dixit, cùm meruerit.[f] Spartianus item de Iuliano. Facto S. C. inquit, Imperator est appellatus, vxor etiam Manlia Scantilla, & filia eius Didia Clara Augustæ sunt appellatæ.[g] De Agrippina Claudij vxore Tacitus author est, eam non proculà Cæsare, excelso suggestu conspicuam, iisdem quibus Principes, gratijs, & laudibus veneratam. Nouum sanè inquit, & veterum moribus insolitum, fœminam signis Romanis præsidere. Ipsa semet parti à maioribus imperij sociam ferebat.[h]

e *Non sit*) Suo iure scilicet, & ex sua persona.[i]

f *Priuilegia*) † Hoc est, easdem prærogatiuas, eadémque singularia 12 iura, contra communes regulas indulta, quæ priuilegiorum verbo apud Iurisconsultos significantur.[k] vnde priuilegiarij in ciuili disciplina dicuntur, quibus peculiares eiuscemodi prærogatiuæ sunt cōcessę.[l] at diuersa paululùm veteribus fuit Priuilegij significatio, nāque eo verbo notabant leges de certis & singulis personis, non etiā generaliter latas.[m] vt à nobis superiùs extitit annotatum.[n]

g *Ipsi habent*) Vnde alibi idem Vlpianus, † Quodcunque priui-13 legium inquit, fisco competit, hoc idē Augustæ ratio habere solet.[o] si enim priuatæ mulieres honore maritorum refulgent, & illustrantur:[p] multomagis Augusta tanto viri fulgore splēdere, erigi & coruscare debet.[q] Igitur habet Augusta eadem quæ princeps priuilegia,[r] nisi personæ qualitas prærogatiuis repugnet. quia priuilegiū puta versetur circa officia ciuilia, vel publica. quibus sexum muliebrem arceri constat.[s] † ac proinde nequibit Augusta legem con-14 dere: quæ non mulierum, sed virorum prudentium decretum est,[u] nec rursus iudicandi munere fungi.[x] nec item arbitriū suscipere.[y] 15 si non diuturna consuetudine iuuatur.[z] † Denique quoniam non suo iure, sed principis beneficio, ex illiúsque persona prærogatiuis principalibus Augusta fruitur;[a] in sua persona faciliùs consumuntur, & intercunt.[b] vnde licet legatum principi relictum, defuncto ante diem legati cedentem principe, successori nihilominus debeatur.[c] non idem tamen in eo, quod Augustæ legatum est, existimari debet.[d]

Priuilegium.

Priuilegiarius.

Vxor quando prærogatiua viri vtatur.

Mulieres quibus arceantur.

Priuilegia Augustæ facilè pereunt.

d *Iulia. Capitol. in Antonino.*
e *Capitolin. in Aelio Pertinace.*
f *Capitolin. in eodem Cęsare.*
g *Spartian. in Didio Iuliano.*
h *Cornel. Tacit. lib. 12.*
i *l. j. C. de conducto. & procur. do. Augustæ li. 11.*
k *l. unic. ff. de offi. præf. pretor. l. ij. & tot. tit. ff. de priuil. creditor. l. priuilegia. ff. de reg. iur. l. fisc. ij. §. ulti. ff. de iur. fisc.*
l *l. rescriptū. ff. de pact. l. si ventri, §. pen. ff. de priuil. cred.*
m *Cicer. lib. iij. de legib. Gel. lib. 10. c. 20.*
n *l. iura ij. hoc tit.*
o *l. fiscus j. §. ulti. ff. de iur. fisc.*
p *l. fœmina. ff. de senator. l. mulieres. C. de dignit. lib. 12.*
q *l. si liberā. C. de nupt.*
r *d. l. fiscus. §. ulti. & hic.*
s *l. j. ff. ad Velleia. l. ij. ff. de reg. iur.*
t *l. j. sup. hoc tit. l. ult. C. de legi.*
u *d. l. j. hoc tit.*
x *l. cùm pretor. §. ult. ff. de iud.*
y *l. ult. C. de arbit.*
z *c. cùm dilecti. de arbit.*
a *d. l. fiscus. §. ulti. & hic.*
b *l. more. & l. seq. ff. de iurisdic.*
c *l. quod principi. ff. de leg. ij.*
d *l. si Augustæ. ff. isto tit.*
e *l. Ius ciuile. in fi. ff. de iust. & iur.*

L. DE QVIBVS.

Iulianus lib. 84. Digestorum.

LEX XXXII.

De quibus[a] causis scriptis legibus non vtimur,[b] id custodiri[c] oportet, quod moribus & consuetudine[d] introductum est. Et si qua in re hoc defecerit:[e] tunc quod proximū & consequens[f] est, ei[g] est. Si ne id quidem appareat, tunc ius quo vrbs Roma[h] vti-

a *De quibus*) Ius populi Romani cùm Vlpianus ita diduxisset, † vt aliud esset scriptum, aliud non scriptum.[e] & hucusque tractatum plena manu foret de iure scripto: transit nunc ad alteram speciem, nimirùm iuris non scripti iurisconsultus.

Ius scriptum & nō scriptū.

tur, ser

tur, seruari oportet. Inueterata[l] enim consuetudo pro lege[k] nō immeritò custoditur & hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum. Nam cùm ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneāt, quàm quòd iudicio populi[l] receptæ sunt meritò & ea quæ sine vllo scripto populus probauit,[m] tenebunt omnes. Nam quid interest populus voluntatem suam suffragio[n] declaret, an rebus ipsis & factis?[o] Quare[p] rectissimè etiam illud receptum est, vt leges non solū suffragio legislatoris:[q] sed etiam tacito consensu omniū[r] per desuetudinem abrogentur.[r]

Consuetudo quid.

SVMMAE.

1 *Ius scriptum, & non scriptum.*
2 *Consuetudo quid.*
3 *Vrbs Roma.*
4 *Constantinopolis.*
5 *Regia ur!s.*
6 *Tempus longum.*
7 *Consuetudo inueterata.*
8 *Consuetudo quanto tempore inducatur.*
9 *Frequenter quid dicatur fieri.*
10 *Inueteratum.*
11 *Consuetudinis & legis paritas.*
12 *Leges à quo recipiantur.*
13 *Suffragium.*
14 *Factis explicatur uoluntas.*
15 *Consuetudo quando legem uincat.*
16 *Desuetudo quomodo inducatur.*
17 *Statutum.*
18 *Lex Dei uel naturæ immutabilis.*

b *Non utimur*) Quia vel de proposito negocio æditæ non reperiuntur, vel si promulgatæ quondam fuerint, per desuetudiné tacito consensu ciuiū obliteratæ sunt, & abrogatæ.

c *Id custodiri*) In diffiniẽdis negocijs, & cōtrouersijs terminandis, de quibus nihil scriptum in iure comperitur.

d *Consuetudine*) Hinc
2 consuetudinem † finire soleo, ius esse non scriptū, diuturnis vtẽtium moribus constitutum: quod vbi lex deficit, pro lege suscipitur.[b] ab ijs cẽ non abhorrens M. Cicero, consuetudinis ius id esse dixit, q̃ omniū voluntate, sine lege vetustas comprobauit.[c]

b §. ex non scripto de iur. nat. c. consuetudo. j. dist.

c Cicer. de inuētio.

e *Defecerit*) Ius non scriptum videlicet nedum scriptum ius.

f *Consequens*) Id est q̃ proximè sequitur, ex alia consuetudine magis simili casui, de quo quæritur.[d] vt ita nolit Iulianus, quodlibet simile spectari: sed id duntaxat, quod proximius erit, & magis vicinum.

d l. j. C. quæ sit log. consue. l. quod nō hoc tit.

g *Ei*) Consuetudini.

h *Vrbs Roma*) Cum res aliqua venit in controuersiā, ius illud cum primis spectamus, à quo nostri ciues in eodem negociorum genere vsi sunt.[e] quo deficiente, à simili si non sit diuersa ratio.[f] tandémque si ne id quidem appareat, custodiendum est ius, † quo vrbs Roma vtitur.[g] nam & ea ciuitas Iuliani adhuc tempore, caput omniū ciuitatum, & prouinciarum orbis, censebatur. † Licet post translata in vrbem Cōstantinopolim imperij Romani decora, & insigniæ hoc amplissimo titulo, † nominéque Regię vrbis, Constantinopolim Iustinianus illustrârit.[h] Ex ijs porrò intelligimus, totam hanc legem pro municipibus, oppidanis, & prouincialibus, non etiam

3 Romana ciuitas.
4 Constātinopolis.
5 Regia vrbs.

e l. si de interpretatione. & l. seq. inf. hoc tit.
f l. j. C. quæ sit long. consuet.
g ut hec l.
h §. ult. de satisdatio. dixi. l. ij. in pri. ff. de origin. iur.

pro ciuibus tantum Romanis promulgatam.
i *Inueterata*) Vt pro iure, & lege consuetudo seruetur, eam opor-
6 tet longam, diuturnam, & inueteratam esse.[i] † cùm autem diutur- — Tempus lõgum.
7 num & longum tempus dici soleat, decem annorum.[k] † Inueteratã — Consuetudo inueterata.
consuetudinem tradunt, quæ per decennium (dum duorum saltẽ
exemplorũ testimonio, comprobetur) religiosè fuerit obseruata:[l]
nisi fortè detraheret iuri ecclesiæ cõsuetudo (quo casu anni quadra-
ginta desiderantur[m]) aut induceretur, contra peculiaria principis
iura. quam tunc vetustissimam esse oportet. hoc est, hominum me-
moriam excedere.[n] illam rationẽ adijcientes, quòd cùm populus sem
per præsens sit, & inter præsentes, decem annis vsucapio perficia-
8 tur:[o] consuetudo quoque compleatur decennio. † Ego verò hoc — Consuetudo quanto tempore inducatur.
ipsum totum quanto scilicet tempore, & quot exemplis inducatur
consuetudo, æstimandum iudicanti relinquere malo: qui pro nego
cij qualitate modò breuius, modò longius tempus statuet. neque
enim probare possum ex vno atque altero facto consuetudinem
enasci, cùm eam gignat, exercitatio,[p] inquit M. Cicero, & vetustas
omnium voluntate comprobata.[q] atqui nec exercitatio, nec vetu-
stas, in vno atque altero ciuium facto probè cõsiderari potest. Ad-
de quod idem author, consuetudinem definit esse, quod in ciuitate,
solitum est fieri.[r] & frequentem vsum Alexander Imperator requi
9 rit.[s] † neque verò frequenter, neque solitò fieri dicitur, nisi quod — Frequenter.
crebrò fit, & sæpè. Sed nec magis probo quod annectunt longam,
diuturnam, aut inueteratam consuetudinem (quippè talem leges
exigunt, vt legis vim, & authoritatem habeat[t]) decennij spacio ter-
10 minari. vtcunque enim de longo, & diuturno, ambigi possit.[u] † in-
ueteratũ latinè dici nequit, nisi quod valdè vetus est, & antiquum, — Inueteratũ.
exemplóque maiorum quemadmodum M. Cicero scribit, multis in
rebus vsitatum.[x]
k *Prolege*) † Diuturna consuetudo fungitur vice legis: nec mino- — Consuetudinis & legis par autoritas.
11 rem quàm scriptum ius authoritatem habet.[y] vnde punitur perin-
de consuetudinis contemptor, quàm transgressor legis.[z] Quinetiã
eo iure vtimur, vt legem scriptam abroget consuetudo.[a] quod pau-
lò infra disputabimus,
l *Iudicio populi*) † Iulianus hoc loco ad vetus illud tempus se refer-
12 re videtur, quo necdum populus in principem ius imperij transtule — Leges à quo recipiatur.
rat. tunc enim solus populus Romanus legem sanciebat, eiúsque iu
dicio, lex magistratu maiore rogante recipiebatur, & promulgaba
tur.[b] Post translatam enim potestatem in principem ab ipso solo,
aut eius authoritate iura condi cœperunt:[c] ac solius principis iudi-
cio ferri, recipi & comprobari.[d]
m *Probauit*) Diuturno vsu, ac per annos plurimos obseruato.
n *Suffragio*) † Populus Romanus in campo Martio publicè con-
13 uocatus voluntatem suam consuli legem roganti primùm voce
dein tabellis & calculis declarabat:[e] quæ iudicij significatio Suffra — Suffragium.
gium dicebatur. vt alibi pluribus tractaui.[f]
o *Rebus & factis*) † Quasi dicat nihil. neq; sanè valdè refert, vtrũ
14 quis verbo, vel facto animi sui conceptum explicet.[g] quinimò plus, — Factis declaratur volũtas.
est quandoque factis, quàm verbis voluntatem significare, & ex-
primere.[h]
p *Quare*) Quia diximus diuturnam consuetudinem legis authori-
tate fungi.
q *Suffragio legulatoris*) Contrario ei cuius authoritate leges prio-
res promulgatæ sunt.[i] Nec dubium, quin lex ciuilis per contra-
riam posteriorem tollatur.[k]

i l. ij. C. quæ sit long. cõsue. l. seq. & l. sed ea. hoc tit.
k l. si non fideicom missa. §. Arist. ff. qui & à quib. §. j. de usucap.
l Accur. & doct. hic. glos. c. ult. de consue. in 6.
m c. de quarta. de præscrip.
n c. super quibusdam. de uerbo. signific.
o l. ult. C. de præ scrip. long. temp.
p Cicer. de orat.
q Cicer. lib. ij. de inuentio.
r Cicer. in Top.
s l. j. C. quæ sit long consuet.
t l. seq. l. sed & ea hoc tit. & hic.
u l. si cùm fideicom miss. §. Aristo. ubi Accur. ff. qui & a quib.
x Cicer. pro Cecina.
y hac l. cum quatuor seq.
z c. in his xi. distin.
a hac l. in fine.
b §. lex. de iur. nat. c. lex. cum seq. ij. distinctio.
c l. ult. C. de legib. dixi l. non ambigitur. §. hoc titul.
d l. j ff. de constit. prin. §. sed quod principi. de iur. natur.
e Cicer. pro Plancio. in Pisonẽ. lib. j. & iij. de legib. & pro Murena.
f l. ij. §. ijsdem temporibus. ff. de origin. iur.
g l. si tamẽ. §. ei qui ff. de ædil. edic.
h c. dilecti. ij. de appella.
i §. penul. de iur. natur.
k c. j. de constitutio. in 6. l. ult. ubi dicam inj. titu. j.

r *Omnium*) Vel maioris partis. In publicis siquidem negocijs ab vni
uersis actum intelligitur, quod fit per maiorem partem.[l]

Consuetudo quādo legem vincat.

f *Abrogentur*) † Scriptam legem igitur abrogat consuetudo. aut
15 vt proprius & significatiuus loquar, desuetudine antiquatur lex, &
suo silentio perit.[m] Neque enim vllum est consuetudinis momen-
tum, inquit Constantinus Cæsar, aduersus legem.[n] vt ita quod af-
fertur vulgò, sola patientia, vel negligentia desuetudinem non in-
duci: sed contrarijs factis opus esse. planè falsum sit. Quippè satis est
legem impunè contemni, & non seruari, vt eius vis, & authoritas lō

Desuetudo. Statutum.

16 ga negligentia euanescat.[o] † quæ tamen desuetudo, si in scripturā
17 redigatur, consuetudo tum scripta († vulgus Statutum vocat) aut
lex municipij rectè dicetur.[p] quæ sanè vincet generalem etiam le-
gem, si & ipsa cōsuetudo generalis est.[q] nam si specialis sit, alicuius
puta municipij, aut prouinciæ intra suos tantùm terminos legem
ipsam, seu legis vt melius loquar, obseruantiam infirmat.[r] Quo sen
su Constantini verba accipimus, dicentis vim consuetudinis non
eo vsque protendi, vt legem vincat.[f] Sed cum de consuetudinis vi
& authoritate quærimus, spectari primum debet, an ea cum lege
concordet. quo casu legem firmat consuetudo, atque in vsu retinet.
quia diuersum plerumque reciperetur si hoc robur nō accederet.[t]
Quod si præter legem, hoc est vbi lex non disponit, inducta sit con-
suetudo, legem ipsam imitatur.[u] vt tātum valeat in casu a lege præ-
termisso, quantum lex in casu scripto.[x] & hoc est, quod afferri so-
let, Consuetudinem pro lege suscipi, cùm deficit lex.[y] inueteratā
consuetudinem pro lege seruari.[z] nec minus consuetudinem, quàm
quæ in iure scripta sunt custodiri.[a] Vbi verò in lege ambiguitas est,
adhibeatur quoad eius fieri poterit interpretatio, quæ vtramque re
tineat, & conseruet.[b] hoc quippè legem sensisse credendum est, q̄
omnium consensus tandem approbauit.[c] Equidem ijs casibus con
suetudini locum esse video, cum negocium quo de agitur, legibus
comprehensum non est. siue ea legem veterem interpretetur, siue
ea noue aliquid constituat. Cæterum vbi lex in desuetudinem pror
sus abijt, aut, vt nostrates loquuntur, contra legem est consuetudo,
siquidem talis, quam scriptum ius nominatim improbet, velúti ad-
uersus ecclesiæ libertatem, nulla est ipso iure.[d] alioqui legem conte

Dei aut naturæ lex immutabilis.

18 rit, abrogat & vincit.[e] † nisi Dei lex esset, aut naturæ, cuiusmodi
ita nullius authoritate conuelluntur.[f] Quocirca vsurpatum nul-
lo iure Vlpianus ait, vt quis in mari piscari, aut aucupari prohibea-
tur.[g] quando natura aërem, aquam profluentem, mare, & litora
maris communia omnium fecerit.[h] Rursus eius consuetudinis nul
la est potestas, quæ vxori adulteræ partem bonorum mariti conce-
dit.[i] hoc enim bonis moribus, & ita iuri naturæ repugnat.[k] eóque
pertinere quoque potest, quod ait Constantinus, non adeo valitu-
ram esse consuetudinem, vt rationem vincat.[l] id est ius naturæ
quod cuique ratio naturalis præscribit.[m]

l l quod maior. ff. ad municipal. l. aliud. §. refertur. ff. de reg. iur.
m ut hac l. in fine.
n l. ij. C. quæ sit long. consue.
o ut hac l.
p l. j. C. de emācip. libero.
q hac l. Accurs. d. l. ij. C. quæ sit lōg.
r l. venditor. §. si constat. ff. cō. prædio.
f l. ij. l. ulti. C. quæ sit long. consue.
t d. l. ulti.
u §. ex non scripto. de iur. natur.
x ut hac lege.
y c. consuetudo. j. distinct.
z ut hac l.
a l. seq. l. sed ea inf. hoc titul.
b l. si de interpretatione. l. nā imperator. inf. hoc ti.
c l. minimè. hoc tit.
d Aut. cassa. C. de sacro. eccles. aut. nauigia. C. de fur. aut. omnes. C. cō. de success.
e ut hac lege.
f l. ij. §. ult. ff. de usufru. ea. rer. c. ult. 8. dist. c. ult. §. bis ita. 6. distin.
g l. iniuriarum. §. ult. ff. de iniur.
h l. ij. l. nemo. ff. de rer. diuisio.
i c. ex parte. de cō suetu.
k c. ult. de condit. appos.
l l. ij. C. quæ sit long. consuet.
m §. singulorū. de rer. diuisio.

L. DIVTVRNA.

Vlpianus lib. 1. de offic. Proconf.

LEX XXXIII.

Diuturna cō suetudo.

Diuturna [a] cōsuetudo pro
iure & lege [b] in ijs quæ non
ex scripto descendunt, [c] ob-

a
1 D*iuturna*) † Quam
consuetudinē Iu-
lianus antè dixerat in
ueteratam,[a] Vlpianus

a l. de quibus. hoc titul.

hic diuturnam vocat Papinianus veterem.[b] Hermogenianus verò & Callistratus, ac cum illis Cæsares longam plerumque dixerunt.[c] & hi nonnunquam antiquam, aut vetustissimam, & iugiter obseruatam.[d] Quæ autem diuturna, inueterata, & longa consuetudo dicatur paulò antè scripsimus.

seruari solet.

SVMMAE.

1 *Diuturna consuetudo.*
2 *Ius & lex.*

b *Iure & lege*) † Ius à lege quomodò distinguatur, alio loco di-
2 ctum est.[e]

c *Descendunt*) Hoc est quæ iure scripto, diffinita non sunt aut decisa. Quid autem sit, vbi legi scriptæ longa consuetudo repugnat attigimus suprà.[f]

b l. Imperatores. ff. de pollicitatio.
c l. non tantum. §. ult. ff. de decurio. l. sed & ea. inf. hoc titul. l. j. C. quæ sit long. consue.
d l. pen. C. de iur. fisci. lib. 10. l. ult. C. de priuil. scho. lib. 12.
e l. ij. in prin. ff. de orig. iur.
f l. præcedenti.

Ius & lex.

L. CVM DE CONSVETVDINE.

Idem lib. 4. de offic. Procons.

LEX XXXIIII.

Cùm de consuetudine ciuitatis vel prouinciæ confidere quis videtur, primũ quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio [a] firmata sit.[b]

SVMMAE.

1 *Contradictum iudicium.*
2 *Consensus per ext. iud. inducitur.*
3 *Iudicis præsentia quando necessaria.*
4 *Consilium à iureconsultis datur.*

a *Iudicio*) † Contradi-
1 ctum iudicium vocat hic iurisconsultus forensem & iuridiciariam disceptationem, qua prætensæ consuetudinis vsus, aut fortasse vires, in controuersiam apud iudicẽ pro tribunali fuerunt reuocatæ.[a]

b *Firmata sit*) Nec enim tunc dubiũ, quin propter authoritatem iudicij plurimum roboris & firmamenti sit habitura consuetudo pro qua contradicto à collitigante aliquando iudicio sententia lata fuerit.[b] quamuis deficiente etiam contradicto iudicio nihilominus inducatur.[c] cùm ex
2 tacito populi consensu vim capiat consuetudo.[d] † qui consensus per actus qualescunque, licet minus solemnes & extraiudiciarios sa-
3 tis abundéque declaratur.[e] † neque in ijs quæ solo consensu inducuntur, iudicis vel præsentia, vel authoritas est necessaria.[f] vt veterum quorundam meritò probem sententiam, qui ab Vlpiano consilium hoc loco nobis dari magis quàm necessitatem vllam impo-
4 ni censent.[g] † Instruens quippè iurisconsultus eum, qui consuetudini innititur, cum monet ante omnia animaduertere, nùm quandoque pro consuetudine iudicatum sit. hoc enim patefacto, res erit explorata: alioqui consuetudinem talem vigere liquidò probandũ erit. Nec porrò nouum à iurisconsultis dari nobis consilium.[h]

a c. abbate sancti Syluani. §. ad hoc autem. de uerbo. signific.
b d. §. ad hoc autẽ.
c doct. hic contra Accurs.
d l. de quibus sup. hoc tit. & l. seq.
e l. ult. ff. de rebus cre.
f l. siue apud acta. C. de transactio.
g Alber. Rosaceus hic.
h l. 5. ff. de ino. test. l. is qui destinauit. ff. de re. nend.

Cõtradictũ iudicium.

Consensus per quos actus colligatur.

Iudicis præsentia quando necessaria.
Consiliũ datur iurisconsulti.

L. SED ET EA.

Hermogenianus lib. 1. iuris ἐπιτομῶν.

LEX XXXV.

a *Tacita conuentio*) Conuentionis ge-
1 nerale verbum, mutuum duorum aut plu

Sed ea quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, velut

Conuentio.

Tacita conuentio.

ta, velut tacita ciuium conuentio,[a] non minùs, quàm ea quæ scripta sunt iura, seruantur.[b]

SVMMAE.

1 *Conuentio quid.*
2 *Tacita conuentio.*
3 *Voluntas quomodò declaretur.*

riumconsensum designat.[a] qui cum nō modò ex voluntate verbis aut literis, aut per nuncium declarata colliga tur:[b] sed etiam reipsa hoc est facto aliquo intercedente.[c] † côueniri quoq; tacito consensu dicitur,[d] extántque in iure, non pauca Tacitæ conuentionis exempla:[e] quæ referrem, si arbitrarer expedire. 2

b *Seruantur*) Nam cum ipsæ nos ideò ligent, & vinciant, quia iudicio populi sint receptæ, pariter ea quæ sine scripto populus probauit, nos obstringere debēt.[f] † cùm non intersit, voluntatē suam eiues verbis, an rebus, & factis significârint.[g] quin potiùs plausibiliora sunt, quæ diuturnis vtentium moribus recepta fuerunt, quia facili cet nulla vi, sed sua sponte in sensus hominum influant, quàm quæ legibus præcipiuntur: quæ plerumque ab eo qui plus potest, in inuitos & reluctantes promulgantur.

Voluntas quomodò colligatur. 3

a l.j.§.côuentionis. ff.de pact.
b l certū.ff.si cert. peta.
c l.si tamē.§.ei qui ff.de ædil.ed.&.l. de quibus.§ hoc titul.
d l.ij.ff.de pact.
e l.uj.l. iiij. l. item quia.cum simil.ff. de pact.
f d.l.de quibus.ubi dixi.
g d.l.si tamen.§. ei qui.

L. IMO.

Paulus lib.7.ad Sabinum.

LEX XXXVI.

Consuetudinis authoritas.

Imò magnæ authoritatis hoc ius habetur.[a] quod intantùm probatum est, vt non fuerit necesse scripto comprehendere.[b]

SVMMAE

1 *Consuetudinis authoritas.*
2 *Populo extorta suffragia.*

a Habetur) † Consuetudinis, inquit Constantinus, vsúsq; longæui non est vilis authoritas:[a] cùm pro lege custodiatur.[b] 1

b *Comprehendere*) Subtiliter hîc Paulus significat consuetudinem maioris censendam authoritatis, quàm scriptam legem. Siquidē ius veteres de ijs tantùm casibus scripserint, qui in dies controuerti &in dubium reuocari solebant. † idque populo plerunq; non omninò applaudente, cui nobiliores, & principes viri, interdum callidè extorquebant suffragia.[c] quod verò communi omnium consensu, diuturnis vtentium moribus probatum est, id tanquam iustum & minimè cōtrouersum, nullam scripti authoritatem desiderat.[d] neque enim valdè refert, vtrum populus voluntatem suam verbo vel facto significet.[e]

Suffragia populo extorta. 2

a l.ij.C.quæ sit longa consuetudo.
b l.de quibus. cum quatuor seq. hoc titul.
c l.ij.§.ijsdem temporibus.ff.de ori. iur.
d ut hac l.
e l si tamē.§.ei qui. ff.de ædil.edi.

L. SI DE INTERPRETATIONE.

Idem lib.1.Quæstionum.

LEX XXXVII.

Consuetudo pro lege.

a Si de interpretatione legis quæratur,[a] imprimis inspiciendum est, quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus vsa fuit.[b] Optima enim est legū

a Quæratur) Quia verbi gratia, legis verba ambigua sint.[a]

b *Vsa fuit*) Mutanda quippè non sunt quæ certam semper habuerunt interpretationē.[b]

a l.sequen.
b l.minimè.§.hoc.ti.

Consuetudo pro lege.

1 Vnde † quod longa cõsuetudine comprobatum est, aut diu simiIiter iudicatum, vim legis habet. [c]

e l. sequen.

interpres consuetudo. [c]

SVMMAE.

1 Consuetudo pro lege.
2 Consuetudo legum interpres.

c *Consuetudo*) Si enim paucis iurisperitis, & leges interpretantibus, cùm de sententia le-
2 gis ambigitur, fidem habemus, † multo magis ciuium omnium mo rem & probatam ab vniuersis consuetudinem, quæ tamen non errore, sed ratione fuerit obtenta [d]) legis voluntatem rebus ipsis, atq; factis interpretantem iustam, & optimam legum interpretem existimare debemus.

Consuetudo legis fida interpres.

d l. quod non ratione. §. hoc tit.

L. NAM IMPERATOR.

Callistratus lib. 1. Quæstionum.

LEX XXXVIII.

Nam Imperator noster Seuerus [a] rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, [b] aut rerum perpetuò [c] similiter [d] iudicatarum authoritatem vim legum obtinere debere.

Seuerus Imperator.

SVMMAE.

1 Seuerus Imperator.
2 Christiani à Seuero dilecti.
3 Seueri nomen unde.
4 Perpetuò.

a *Seuerus*) † Duo fue-
1 runt Seueri Imperatores. Septimius, qui Didio Iuliano, & Alexander qui Heliogabalo successit. Huius autem nimirùm Alexandri tempore Callistratum floruisse, in eiúsque cõsilijs adhibitum cum Vlpiano, Africano, Sabino, Martiano, Celso, Venuleio, Modestino, alijsque nominatissimis Iurisconsultis, Lampridius author est. [a] fuit autem Alexander Seuerus eruditorum ingeniorum cultor eximius, Iurisconsultorúmq; amantissimus. vt potè qui nihil vnquam decernere voluerit sine iurisperitis viginti, & alijs quamplurimis viris doctissimis. literatos oẽs tam vehemẽter amans vt Rethoribus, Grãmaticis, Medicis Aruspicibus, Mathematicis, Mechanicis & Architectis salaria instituerit. Sed & in cũctos viros bonos singulari beneuolentia fuit. primúsq;
2 post Adrianum principem veræ pietatis lumen accepit. † Nam Christum in larario suo semper habuit, locum Christianis assignauit, quo Popinarij litigabãt, dicens Deum illhic quoquomodo coli melius esse, quàm Popinarijs concedi. diuinam illam sententiam, *Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris.* in ore frequenter habuit, adeóque dilexit, vt & in palatio, & in publicis operibus perscribi iuberet. Parthica verò expeditione fœliciter confecta, Persarúmque rege profligato, cùm Germanicum bellum immineret, in Germaniam profectus, Maximini perfidia à militibus tumultuan-
3 tibus, quòd seuerior esset, † (nam & ideo Seueri nomen inditum, ei primum fuit: quòd in milites, si quando peccarent, grauiter animaduerteret) cum Mammæa matre, in tentorio trucidatur: de quo Cuspiniani opera, hoc extat tetrastichon.

a Lamprid. in Alexand. Seuero.

Christus à Seuero cultus.

Seuerus cur sic dictus.

Raptus

Raptus Alexander, ferro cum matre seuerus.
Indignam passus ob benefacta necem.
Exegit castris vitia, ac documen ta Seueri
Legibus instituit, hac bona morte luit.

Obtruncatus fuit autem anno ætatis suæ vigesimonono. & Imperij decimotertio. Septimij porrò Seueri vitam enarramus alibi. [b]

b *Consuetudinem*) Secundum quam ratione non errore obtentam [c] iudex sententiam ferre debet. [d]

Perpetuò. c *Perpetuò*) † Vel certè decē annis vt supra docui. [e] Sic enim hæc 4 dictio alioqui effusa, ex subiecto propositæ rei argumento temperari debet. [f]

d *Similiter*) Perpetuò, id est longo tempore, & similiter, iudicatum esse oportet, vt vim & authoritatem legum exempla obtineant. [g] alioqui non exemplis, quemadmodum Iustinianus ait, sed legibus foret iudicandum. [h]

b l. senatorem. ff. de senator.
c l. sequenti.
d l. iij. C. de nupt.
e l. de quibus. s. hoc titul.
f l. j. ff. pro socio.
g ut hac l.
h l. nemo. C. de sententi.

L. QVOD NON RATIONE.

Celsus lib. 23. Digestorum.

LEX XXXIX.

Consuetudo quando authoritatē legis habeat.

Quod non ratione introductum est, sed errore primùm, deinde consuetudine obseruatum, in alijs similibus non obtinet. [a]

SVMMAE.

1 *Consuetudo quando vim legis habeat.*
2 *Candelabrum argenteum.*
3 *Suppellex.*

a 1 Non obtinet) † Mirabile temperamētum ad omnia iura, quæ non minorē diuturnæ consuetudini, quàm legi scriptę tribuūt authoritatē: vt intelligatur si lōgus ille vsus ratione introductus sit, non etiam errore inuectus. [a] Velu ti exempli causa, propter imperitorum v-

Cādelabrum. 2 sum Paulus scribit relatum in argento, † candelabrū argenteum argenti esse censeri. & hic error ius fecit. [b] vt ita non possit Suppel

Suppellex. 3 lectilis nomine contineri, quam Pomponius definiuit, † domesticum esse patrisfamiliâs instrumentum, quod neque argento, auróue facto, nec vesti adnumeratur. [c] cùm tamen ratio diuersum suadeat, vnde non obtinebit in alijs instrumentis domesticis: vt in vasis argenteis. [d] nam nec singulariter constituta, ad consequentias produci debent. [e] Ad hæc Vlpianus, vsurpatum est, tametsi nullo iure, inquit, vt quis prohiberi possit ante ædes meas, vel prętorium meum piscari. quare si quis prohibeatur, adhuc etiam iniuriarum agi potest. [f]

a l. iniuriarum. §. ulti. ff. de iniur.
b l. iij. §. ulti. ff. de supp. leg.
c l. j. ff illo tit.
d ut hac l.
e l. quod uerò. & l. seq. hoc tit.
f d. l. iniuriarum. §. ultimo.

L. ERGO.

Modestinus lib. 1. Regularum.

LEX XL.

Ergo omne ius [a] aut consensus fecit, [b] aut necessitas cō

Omne ius) Epilogū iuris facit per diui

stituit, [c] aut firmauit consuetudo. [d] Iuris diuisio.

S V M M AE.

1 *Iuris diuisiones.*
2 *Necessitas quando ius faciat.*

sionem quę ad causam efficientem spectare
1 videtur. † Sunt & alię iuris diuisiones, quarum aliæ formam, aliæ materiam respiciunt. [a]

a l.j.ff.de stat. ho. l.seq. & utrobiq; dicam.

b *Consensus facit*) Vt in scriptis legibus, quibus ideò nos ligari Iulianus dixit, quòd expresso populi consensu receptæ sint & comprobatæ. [b]

b l.de quibus.§.hoc titul.

c *Necessitas constituit*) † Veluti senatusconsulta, & principum con
2 stitutiones. ipsa quippè necessitas, reipublicæ curam ad senatum deduxit. & ita cœpit senatus ius condere: quod senatusconsultum dixerunt. [c] Procedente verò tempore necessarium tandem visum est, per vnum reipublicæ consuli, ideóque constitutus princeps, datúmque eius, vt quod ipse constituisset, lex esset. [d] Necessitas quádo ius constituat.

c l.ij.§.deinde.quia difficile. ff. de orig.iur.
d l.j.ff.de constitu. princ.§.sed; quod. de iur. natur. d.l. ij.§.nouissimò.

d *Consuetudo*) Quæ pro lege suscipitur cùm lex deficit, nec minorē habet, quàm scriptum ius, authoritatem. [e]

e d.l.de quibus. cũ sequen.

L. TOTVM.

Vlpianus lib.2.Institutionum.

LEX XLI.

Totum autem ius [a] consistit, aut in acquirendo, [b] aut in conseruando, [c] aut in minuendo. [d] aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat: [e] aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum conseruet: aut quomodò alienet, [f] aut amittat. Iuris diuisiões. Iuris capita.

S V M M AE.

1 *Diuisiones iuris.*
2 *Iuris capita.*
3 *Alienare quis dicatur.*
4 *Alienationis probibitio.*

a IVs) † Hæc iuris diui
1 sio, causam formalē respicit. quæ verò spectat causam efficientem, iam à Modestino relata est. [a] Datur & alia, materiam, hoc est, subiectum circa quod ius versatur, continens: quam Paulus tractat. [b]

a l.præcedenti.
b l.j.ff.de stat.hom

b *Acquirendo*) Rerum dominio, vel possessione aut etiam obli
2 gatione. † Hæc enim præcipua sunt iuris nostri capita, ad quæ cætera quæ legibus sunt comprehēsa, haud dubiè referuntur.

c *Conseruando*) Quod iam quæsijmus, vel habuimus à maioribus nostris.

d *Minuendo*) Idipsum quod habemus, per ius aliquod alienationis.

e *Cuiusque fiat*) Et ita quemadmodum quis acquirat.

f *Alienet*) Hoc est ius rei suæ, vel directum, vel vtile, in alium quo quomodo transferat. [c] quamuis enim subtili verbi alienationis si-
3 gnificatio, ad translationē directi dominij referri videatur: [d] † verè tamen & significanter alienare dicitur, qui ius aliquod dominij trausfert. [e] quinimò & ad pignoris nexum refertur alienatio, [f] qua idcirco

Alienare quis dicatur.
Alienationis prohibitio.

c l.alienationis.ff. de uerb signi.
d l.j.C.de fun. dot.
e §.alienationis.de non alie. coll.j c. nulli.de re.ecclesi. non alie.
f l.ulti. C. de reb. alie.

idcirco vel lege, vel contractu, vel testamento prohibita censebitur omnis alienatio, non directi modo dominij, sed vtilis etiam, atque adeo pignoris obligatio interdicta: [g] nisi vel legis ratio, [h] vel causa contractus, [i] aut mens defuncti verisimilis. [k] talem extensionem abominetur, & dissuadeat. Quo modo auguror dissidentia prima fronte iura conciliari, componique debere.

g d.l.vlt.d.c.nulli.
h l.ex hoc.§.j.ff.de aliena.iudic.
i l.in quorum.ff de pigno.
k l.qui habebat.ff. de lega.iij.

IOANNES CORASIVS

iurisconsultus Tolosæ scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.

TITVL. IIII.

SVMMAE.

1 *Iuris præcipua pars.*
2 *Constitutio quid.*
3 *Codicis uerbo qui ueniat.*
4 *Isidori fides suspecta.*

X IVRIS ciuilis partibus, quas Papinianus
1 memorat.[a] † præcipua vt nemo nescit, in consul
tis, decretis, & placitis pincipum relucet. quæ con
stitutiones dicuntur.[b] ideo digna fuit, quæ suum
2 haberet peculiatem tractatum. † Est autem con-
stitutionis nomen generale, quodcunque superio
ris alicuius decretum significans.[c] siue ille princeps sit, siue magi-
stratus, siue corpus aliquod collegij. à verbo constituo, quod inter
cætera significat decerno, statuo, præscribo, quamuis per excellen-
tiam quandam, simplici constitutionis verbo, Regum, Imperato-
rum, aut aliorum principum placita frequentiùs intelligantur.[e]
quemadmodum iuris nomine, ius ciuile Romanorum.[f] & simpli-
3 ci magistratus verbo, prætorem.[g] † ac cùm Codicē absolutè enun
ciamus, Iustinianeum[h] soleamus accipere: tametsi Codicis nomen,
librum quemcunque designet.[i] trésque alios fuisse constet iuris ci
uilis libros titulo, nomineque Codicis decoratos. Gregorianum
videlicet, Hermogenianum, & Teodosianum.[k] Quomodo acci-
pi debet, quod Isidorus scripsit. Constiturionem propriè tantùm
dici, quod Rex, vel Imperator, statuit.[l] quanquam nec illius autho-
4 ritas, nos valdè mouere debeat. † Vt potè quem in disquisitione
propriæ significationis verborum, Latini posteriores suspectū sem
per habuerint. Has porrò principum constitutiones in iure nostro
quandoque orationes, & nonnunquàm senatusconsulta dici obser-
uandum est.[m] Cuius rei non multopòst rationem attingam.[n]

Pars iuris præcipua.

Constitutio quid.

Codicis verbo quis Codex.

Isidori fides suspecta.

a l. ius autem. ff. de iusti. & iur.
b §. sed quod. de iure na. l. j. hoc tit.
c c. cū omnes. c. cū M. de constitu.
d c. consuetudo. §. itaque. j. distin.
e l. hoc tit. d. §. sed quod.
f §. sed ius quidem in fi. de iur. natur.
g l. ij. ita in ciuitate. ff. de orig. iur.
h Bar. in rub. C. de no. cod. facie.
i l. argentarius. §. edi. ff. de edend.
k l. j. in princ. C. de no. cod. fac.
l c. cōstitutio. ij. dist
m l. si & rem l. itē uen unt. §. præter hæc. ff. de petitio. hered. l. pen. ff. ad Tertul.
n l. j. hoc tit.

L. QVOD PRINCIPI.

Vlpianus lib. 1. Institutionum.

LEX I.

VOD principi[a] placuit,[b] legis habet vigorem.[c] vt pote cùm lege Regia,[d] quæ de imperio eius lata est, populus

ci, & in

Princeps qualis esse debeat.

a
1 PRincipi) † Vero, & sapienti, qualē Plinius iunior describit.[a] qui videlicet vir bonus sit, ac veluti ciuium parens, cuique nihil placeat, nisi quod iustum

a Plin. in Panegyr. Traiani.

ei,& in eum,[e] omne ſuum imperium,[f] & poteſtatem conferat.[g] Quodcunque igitur Imperator,[h] per epiſtolã,[i] & ſubſcriptionem[k] ſtatuit, vel cognoſcens[l] decreuit, vel de plano[m] interloquutus eſt,[n] vel edicto præcepit,[o] legem eſſe[p] conſtat. Hæc ſunt, quas conſtitutiões[q] vulgò appellamus. Planè ex his quædã ſunt perſonales,[r] quę nec ad exemplum[ſ] trahuntur. Nam quod princeps alicui ob merita indulſit,[t] vel ſi quam pœnam irrogauit,[u] vel ſi cui ſine exemplo[x] ſubuenit, perſonam[y] nõ egreditur.

SVMMAE.

1 *Princeps quis, & qualis.*
2 *Placere, uerbum rationis.*
3 *Vigor.*
4 *Principis peculiaria.*
5 *Princeps an rem priuato auferat.*
6 *Regia lex.*
7 *Monarchia.*
8 *Senatus authoritas.*
9 *Imperia quomodo parta.*
10 *Principem quis creet.*
11 *Legem condere non cuiuis principi datum.*
12 *Epiſtola.*
13 *Epiſtola pro cautione.*
14 *Subſcriptio.*
15 *Neronis clemens uox.*
16 *Reges olim ius reddebant*
17 *Midas rex Phrygum.*
18 *Mithridatis memoria.*
19 *Principis officium.*
20 *Cognitio nis uerbum.*
21 *De plano cognoſcere.*
22 *Pro tribunali.*
23 *Tribunal.*
24 *Interloquutio.*
25 *Edictu m, Edicere.*
26 *Conſtitutiones.*
27 *Oratio, quid in iure.*
28 *Perſonales conſtitutiones.*
29 *Indulgere.*
30 *Paradigma.*
31 *Sine exemplo ſubuenire.*

ſit, ſanctum & honeſtum.[b] Nefas ſiquidẽ eſſet, quemadmodum Opilius Macrinus Imperator dicebat,[c] impuras & exitiales Cõmodi, Caracallæ, Heliogabali, Neronis, ac ſimilium tyrãnorum voluntates pro legibus haberi.[d] Eſt enim Princeps æqui, & boni cuſtos, cõſeruatórque iuris: nec ſinimus, inquit Philoſophus, hominem imperare, ſed rationem: alioqui principis nomen amittit, fitq; Tirãnus.[e] quo nihil in orbe pernicioſius magiſque deteſtãdum.[f] Itaque, vt placitum & decretum principis ius dicatur, ad ſtatum reipublicæ tuendum ſpectare debet, & bonum ac æquum eſſe. ne videlicet ſubditos aliquatenùs præmat, aut finitimos, cõtra legem naturæ vel

Tirannis pernicies.

2 gentiũ lædat.[g] † idq; ſequens *Placere* verbum demõſtrat, quod non voluptatis, non libidinis eſt, non etiam abſolutæ voluntatis: ſed iuſtitiæ, rationis & conſilij.[h] vt id placere tantum principi intelligamus, quod ratione, conſilio & fide bona ſtatuit, ac probauit.[i]

Placere verbum.

b *Placuit*) Animo ius generale conſtituendi neque enim putandũ, quamcunque principis volũtatẽ vim habere legis, aut legem eſſe.[k] Quid enim ſi placeat principi choreas ducere, equitare ludos apparari, & ijs ſimilia? quid ſi inter ſingulares perſonas, ius reddat?

Vigor.

c *Vigorem*) † Vim, robur & authoritatẽ à vigeo verbo, quod eſt

b l. & ideo. ubi dixi. ff. de legib.

c Iul. Capitolin. in Macrino.

d cle. paſtoralis. de re iud. c. nõ licet. 10. diſtinc.

e Ariſtotel. lib. iij. iiij. & 5. Politic. & libr. 5. ethic. c. 6. Auguſt. lib. ij. de ciuita. Dei. c. 20.

f Herodot. libr. 5. cui titulus Terpſicore.

g Rodol. Agricol. lib. 1. de inuẽtio. c. 5.

h l. ſi ſic. ff. de leg. 1. l. fideicommiſſ. §. quanquam. ff. de leg. iij.

i l. creditor. §. ulti. ff. manda. l. ſi in lege. ff. locati.

k l. iij. in fin. C. de legib.

floret, pollénsque [l] firmum, & integrum est, rectè vigere dicitur. Vigor quoque inquit Curtius, qui constat ex spiritu, non destituerat vultum. & Ouidius. [m]

Si quid & in nobis viui fuit ante vigoris,
Extinctum longis excidit omne malis.

Inde Constantinus vigorem censuræ, [n] & Diocletianus vigorem iustitiæ, [o] dixerunt. Creato porrò principe datum est ei ius, vt quod constituisset ipse, ratum esset, pro legéque seruaretur. [p] nec vim tantum legis haberet, sed lex etiam esset. queadmodum subijcit Vlpianus. vt inexcusabiles sint, qui tam attentè iubent obseruari Pomponium dicentem Principis constitutionem pro lege haberi, non etiã legem esse. [q] Qua in re planè ostendunt, tota lege non perspecta ad-

4 uersus Celsi præceptum parũ ciuiliter iudicasse. [s] † Hinc porrò apparet, summam esse, & immensam principis potestatẽ, ex quo quicquid statuit, aut præcipit, pro lege seruari imperatur. [t] eúmque solutum legibus dicimus. [t] ideóque non teneri eum obseruare ordinẽ iudiciarium sufficiente simplici cognitione. atque adeo multis iuris solemnibus obstringi. [u] Solùm leges cõdere posse. [x] sola eius præsentia, deficientem quãcunque solemnitatem suppleri. [y] Principem esse legem animatam in terris. [z] sanctiones eius nihil habere imperfectum. [a] eiusdem assertioni in ijs quæ coram eo gesta sunt, omninò stari. [b] Sed tamen hæc omnia princeps ipse, vti debuit, sic temperauit: vt quanto plus videret sibi cõcessum, tam vellet minùs, nihil magis principe dignum existimans, quàm legibus vti, & secũdum eas viuere. [c] Et sanè cùm princeps sit in terris viua lex. [d] nõ potest prin-

5 ceps salua tantæ maiestatis dignitate, contra legem agere. [e] † Quo circa & illud bellissimè dici solet, principem non posse sine causa alicui rem suam auferre. [f] & si fortè publico fauore suadente rem alterius alteri assignet: [g] tantundem domino præstare debet. [h]

Principis peculiaria.

Princeps tẽ priuato nõ aufert.

d *Lege Regia* † Quam Alexander Augustus legẽ Imperij dixit. q.

6 scilicet de Cæsaris imperio lata sit. [i] Nam & Imperatores ipsi Reges dicuntur. [k] licet ob veterem regum tirannidem, Imperatoris nomẽ plausibilius factum fuerit. Sunt tamen qui hanc imperij legem, malint Rhemiam, quàm Regiã nuncupare. qua de re nos alibi plura. [l] Illud in præsentia non prætereundum, legem Regiam, primùm dictam fuisse, quòd per eam delata fuerit à Romulo regem creãdi potestas populo Romano. [m] Ac ideo cùm Octauius Augustus ab ipso populo dictus esset Imperator, legem illam Regiam nuncuparunt veluti repetitis eius authoritatis populo cõcessæ primordijs. [n] Fuisse quoque alias leges Regias ex Pomponio conijcimus. [o] cuiusdam Regiæ legis meminit Marcellus, quæ mulierem grauidam, ante exsum vterum, & partus excisionem, humari vetuit. [p] sed harũ appellationis originem, nos ignorare iamdiu fateri maluimus, quàm cõmentitia pro certis obtrudere. quamquam illæ Regiæ fortassis dictæ sunt, quòd eas tulerint Reges Romanorum. Itaque lege Regia, aut si mauis Rhemia, translata fuit primùm potestas in Augustum ac per eum in posteros Principes. [q] quod & Orosij historici verba significant, Hoc die primùm, inquit, Augustus salutatus est, quod nomen antea cunctis inuiolatum, & hucusque exteris inuisum dominis: atque ex eo die summa rerum, ac potestatum penes vnum es-

7 se cæpit, & mansit, † quod Græci Monarchiam vocant. [r]

Lex regia.

Monarchia.

e *Ei & in eum*) Hoc est, Theophilo expositore, ei principi, *in eum* populum. [s] vt sit sensus, lege Regia principi potestatem datam in vni-

l Curtius lib. 9.
m Oui. lib. 5. Trist. eleg. 5.
n l. iij. C. de offic. recto. prouinc.
o l. probibitũ. C. de iur. fis. lib. 10.
p l. ij. §. nouißimè. & §. seq. ff. de orig. iur.
q d. §. nouißimè. Mar. Salomo. hic. l. inciuile. ff. de legib.
s d. §. nouißimè & hic.
t l. princeps. ff. de legib.
u l. apudeum. in fi. ff. de manumißio. c. ad petitionẽ. in fi. de accusa.
x l. ult. C. de legib.
y l. adoptio. ff. de adopt. l. ij. ff. de reb. eo.
z §. ult. de consul. coll. iiij.
a l. ult. C. de ijs qui ut indig. l. ult. C. qui mil. non po.
b c. eum à uobis. de testa.
c l. digna uox. C. de legib.
d d. §. ult. de cõsul.
e Aristot. libr. iij. iiij. & 5. Politic. August. lib. ij. de ciuit. c. 20. dixi. d. l. princeps.
f l. si priuatus. in prin. ff. qui & à qui. l. toties. §. ult. ff. de pollicitatio. l. bene. C. de quad. præst.
g l. item si. §. j. ff. de rei uẽd. l. Lucius. ff. de euictio.
h l. uenditor. §. si constat. ff. com. prædio. l. serui. C. qui. ex ea. ser.
i l. iij. C. de testa.
k l. ult. C. de legib.
l lib. 6. Miscel. c. 8.
m Halicarnaß. lib. 5. Liuius. libr. ij.
n l. j. §. sed & hoc studiosum. C. de ueter. iur. enucl. l. ij. §. fuit autem imprimis. ff. de orig. iur.
p l. ij. ff. de mortuo infer.
q l. un. ff. de offic. præf. prætor.
r Orosius lib. 6. c. 18.
s Theophil. §. sed & quod principi. de iur. natur.

uersum populum.[t] Quæ sanè interpretatio elegantiæ relationis, eandem personam respicieotis nullatenùs respondet.[u] cæterùm necessitate quadam recipienda, cùm non alia congruentior salua legis sententia, ijsce verbis aptari posit.

f *Suum imperium*) Suum meritò dixit, quia ab exactis regibus vsq; ad Cæsares, omnis potestas, omnéque imperium apud populum fuit.[x] túmque eorum quæ gerebátur, Senatus author erat, eésebátque: Populus verò iubebat.

Senatus authoritas.

8 † Etenim priusquàm haberentur comitia, Senatus coactus, faciundum aliquid vel non faciundú censebat. id autem relatú io comitijs, populus probando iubebat, aut recusando vetabat.[y]

g *Potestatem conferat*) † Sic Iustinianus, Antiqua lege, ioquit, quæ

Imperiú qua ratione partú.

9 Regia nuncupabatur, omne ius omnísque potestas in Imperatoriá translata est dignitatem.[z] Quamquam si verum amamus, nunquã populus Romanus potestatem suam concesserit principibus: sed hanc illi partim ad se vi, & armis: partim dolo, & fraude transtulerunt: sibíque tirannidem vendicarunt. qnod perspicuè Dion[a] & Ta

Creatio principis ad quem.

10 citus[b] osteodunt. nósque alio io loco pupugimus.[c] Sanè verò videtur potestas creandi prioeipem, apud Senatum quondam fuisse: vt indicaot Vopisci verba. Nec taceudum, ait, tantam Senatus lætitiá fuisse, quòd eligendi principis cura ad ordinem amplisimú reuertisset, vt & supplicatiooes decernerentur, & hecatombe promitteretur à singulis. denique Senatores ad suos scriberent. mittereotur prætereà literæ ad prouincias: vt scirent omnes socij, omnésque nationes io antiquum statum Rempublicam redijsse, ac Senatum principes legere.[d]

h *Imperator*) † In quem solùm, cùm transtulerit populus omnem

Legem condere an cuiq; principi datú.

11 potestatem, dicendum soli Imperatori iura condere permissum, nó etiam alteri principi.[e] Quamuis posit quicunque Rex aut regulus in suo principatu normam generalem edicere: cum & id olim potuerint Præfecti prætorio in prouincijs, quas admioistrabant.[f]

Epistola.

i *Epistolam*) † Epistolæ verbo significatur hoc loco rescriptú prin
12 cipis ad relationem magistratus super emergente casu dubio emissum.[g] nanque Præsides prouinciæ, cæteríque reipublicę moderatores, si quando nobile aliquod dubium occurrebat, quod veteribus legibus non esset defiuitum, solebant principem consulere.[h] quibus Princeps per epistolam plerunque respondebat. idq; respósum vim habebat & authoritatem legis generalis.[i] Extat apud Iulium Paulum epistola, de causa aquæductus Reipublicæ Cireoensium, aduersus hæredes Cargiliani.[k] Meminit quoque Vlpianus epistolæ diui Seueri ad Fabium Cillonem, de iure deportandi in insulam,

Epistola pro cautione.

13 & in metallum damnandi præfecto vrbi concesso.[l] † porrò auté epistola præter notam significationem, interdum notat cautioné, & syngrapham.[m] quòd istiusmodi conscriptionibus, & chyrographis solerent veteres ijs salutationibus vti, quibus in literis, ad absentes misis.[n]

k *Subscriptionem*) † Solebant olim Principes subscribere libellos,

Subscriptio.

14 epistolas & alia id genus quæ rata habebant.[o] ideo cùm quondam Burrhus magistratum gerens, in duos latrones capitaliter animaduersurus, Neronem Cæsarem rogasset, vt subscriberet libello supplicij, inuitus accipiens chartam Imperator, diuina voce exclamasse fertur.

Neronis pia vox.

15 † *Quàm uellem nescire literas*, qua commotus Aoneus Seneca, librum de Neroois clementia conscripsit.[p] De Alexandro quoque Seuero legimus, post meridianas horas subscriptioni, & lectioni epistolarum semper dedisse operam,[q] & Catious Imperator tan

t d. l. j. §. sed & hoc studiosum.
u l. est receptú. ff. de iurisdic.
x §. lex de iur. nat.
y Cicer. pro Flac. Appia. lib. j. bella ciuil. Boet. in Top. Cicer.
z l. j. §. hoc etiam. C. de veter. iur.
a Dion lib. 53.
b Cornel. Tacit. lib. j. Annalium.
c l. ij. §. nouissimè. ff. de orig. iur.
d Vopiscus. in Tacito.
e l. ult. C. de legib.
f l. ij. C. de offic. præ. prætor. orient.
g Theophil. §. sed & quod. de iur. natur.
h l. itaque. ff. de fide liberta. l. ij. §. sed qui diuinæ. C. de veter. iur.
i ut hac l.
k l. penult. §. pen. & ult. ff. de iur. & fac. igno.
l l. j. ff. de off. præ. urb. l. aut damnú. §. præfecto. ff de pœn. l. inter. §. j. ff. de inter. & releg.
m l. ult. ff. de cósti. pec. l. Titius. ff. de pign. actio. l. j. C. de contra. stip.
n l. Publia. §. ulti. ff. deposit.
o §. j. qui. non est permiss. fa. testa.
p Suetonius in Nerone.
q Lampridius in Alexádro Seuero.

tùm habuisse subscribendi fastidium traditur, vt impurum quendã qui scitè manũ eius imitabatur, ad subscribendũ vice sua substitueret.[r] Commodũ quoque Cæsarem adeo tardum, negligentémque fuisse prodit historia vt vno modo, vnáque forma multis subscriberet libellis, & in compluribus epistolis *Vale*, tantùm scriberet.[s] Neque porrò princeps dumtaxat, verum etiam maiores magistratus, vt Prætores Proconsules, cæterique Præsides Prouinciarum, oblatis precibus, & libellis subscribebãt, quid sibi iuri rationíque cõsentaneum videretur.[t] Sed eo pro tribunali, inquit Plinius subnoto libellos, conficio tabulas, &c.[u]

1 *Cognoscens*)† Præerant olim iudicijs & actionibus causarũ Prin
16 cipes: populóque ius ipsi per se reddebant. Nam Romulum & Tul
lum Hostilium reges, initio rerum ius populo reddidisse constat.[x]
quod nos prænotauimus suprà.[y] Rursus Iulium Cæsarem laboriosissimè, & seuerissimè ius dixisse Tranquillus author est.[z] De Augusto quoque idem refert, eum assiduè, & in noctem nonnũquàm reddidisse ius, lectica pro tribunali collocata, si parum corpore valeret.[a] Tiberium itẽ memorat magistratibus pro tribunali cognoscentibus, plerunque se obrulisse consiliarium, assedisséque iuxtim vel ex aduerso, in parte primore.[b] Denique de Claudio idem author scribit, eum laboriosissimè ius dixisse suis, suorúmque diebus solemnibus, & nonnũquàm festis, ac religiosis.[c] Sed & de Vlpio Traiano Dion tradit, ciuilibus eum adeo negocijs intentum fuisse, vt studio pugnæ, nunquã a iure dicundo, fuerit reuocatus.[d] Idémque non multopost de Adriano profert. Ius, inquit, assiduè dicebat, cum primoribus ciuium, aliquãdo in palatio, nõnunquàm in prandio, interdum & quidem sæpius ex tribunali: vt quæ fierent, publicarentur.[e] Nec dissimile factitarunt Galba Domitianus, & M. Phi
17 losophus, vt Dion, Spartianus, & Capitolinus scribunt. † Midas
quoque Phrygiæ rex apud Delphos muneris loco posuit regiam sellam, in qua sedens solitus erat ius dicere.[f] Equidem Philippus Macedo ab anicula quadã admonitus fuit, ne rex esset, si suorũ causas audire nollet.[g] Idémque de Adriano Cæsare legimus. quem cùm muliercula in via rogasset, vt se audiret, & ille respondisset, otium mihi non est. succlamauit illa, *Noli ergo imperare.* túmque cõuersus
18 Princeps illam audiuit.[h] † De Mithridate Ponti rege ferunt, vt
suo ore, nullóque interprete caussis cognoscendis præesse, iúsque dicere posset, ac eos quibus imperabat, sine interprete alloqui duarum & viginti gentium, quæ sub eius erant imperio linguas didicisse.[i] Postremo ne nostros Galliarum principes silentio prętercam ex Annalibus constat, Carolum quintum non modo curasse, vt ex bono & æquo ius diceretur, sed ipsum quoque iudicijs frequenter interfuisse.[k] Enimuerò laudandus est Princeps, qui ius per se dicit,
19 & audit adeuntium se desideria. † quippè decet principem, vt apud
Xenophontem Cyrus dicebat, otio non auterire subditis, sed industria & prouidentia, cœlestiúmque exemplo, quę stare nesciunt, sed perpetuo motu agitantur: semper exercitum, semper irrequietum esse: vt vigilando, & ius dicendo commodis inseruiat subditorum. quódq; facere solebat Alexãder magnus, alterã aurem accusatori præbere, alterã reo reseruare.[l] Hodie tamen, magno nostro malo, Principes haudquaquam dignantur, nisi alienis auribus subditorũ querelas audire: tantum abest vt decorum existiment, controuersijs forensibus præsidere. Verum nec illud temerè credendum Principes de negocijs quibuscunque passim & sine delectu ius reddidisse: sed de ijs dumtaxat, quæ velut imperiali cognitione digna, suæ

relei uaue-

r Fla. Vopiscus in Carino.
s Lãpridius in Cõmodo Antonino.
t l. si quis obrepserit. ff. ad l. Corn. de fal.
u Plin. lib. 5. epist.
x Pluta. in Romulo.
y l. ij. ad princip. ff. de orig. iur.
z Sueton. in Iulio Cesare.
a Sueto. in Augusto.
b Sueto. in Tiberio.
c Sueto. in Claud.
d Dion in Traiano.
e Dion in Adriano.
f Herod. lib. j. qui inscribitur. Clio.
g Plutar. in Alex.
h Dion in Adriano.
i Valer. Maxi. libr. 8. c. 7. Iustin. lib. iij.
k Paul. Aemilius in Annalibus Gallorum.
l Xenophon libr. 5. de institutione Cyri. & lib. iij. de Cyri expeditione in Persidem.

Reges olim ius reddebant per se.

Midas Phrigiæ rex.

Mithridatis memoria.

Principis officium.

Cognitionis verbum.

20 reseruauerat authoritati:eóque factum alibi docui. † vt cognitionis generale nomen, ad ea plerunque iudicia contrahatur, quæ nō ordinario iure, sed extra ordinem exercentur.[m]

Deplano.

m *De plano)* † Hoc est formulis & solemnibus iudiciorum omis-
21 sis.[n] quod vulgò dicimus summariè, sine strepitu & figura iudicij: neque iudice pro tribunali sedente.[o] huic enim locutioni *De plano* opponitur pro tribunali cognoscere.[p] *De plano*, quasi ex inferiore

Pro tribunali.

22 populi loco, in quo versantur omnes. † *pro tribunali*, verò è sede, & loco magistratuum eminentiore.[q] Iudices, inquit Tranquillus, aut è plano, aut è Quæsitoris tribunali monuit.[r] Prouerbialis autem hęc locutio videtur, & ab illis iudicibus, paroœmia ducta: qua grauiores causas solemniter tractant, & pro tribunali sedentes, cum dignitatis maiestate cognoscūt, vbi verò descēderint in fori planicie leuiora iudicant.[s] Nec valdè absimili figura dixit Honorius causas

Tribunal.

23 quasdam velo leuato cognosci & diffiniri.[t] † Ad hæc nemo nescit Tribunal locum illum sublimem & excelsum fuisse, in quo Prætoris, maiorúmque magistratuum sedes erat: vnde ius reddebāt.[u] Tribunalis formam eruditè Vitruuius descripsit.[x] De plano itaque, & quasi aliud agens Princeps nonnunquàm ius postulatoribus reddebat, in via etiam: exemplóque est Adrianus, qui obiurgatur ab anicula in via, quòd suam causam audire nollet, æquo animo tulit & eam vt diximus, leniter audiuit.[y]

Interloqui.

Interloquutoria sentētia.

n *Interloquutus est)* † Interloqui Latinis idem est quod impedire,
24 & interpellare loquentem. vnde Syrus Terentianus ad Cliniam.[z] *Siccine mihi interloquere?* id est, sic sermonem meum interpellas, & interrumpis? Nonnunquàm tamen significat aliquid inter aliud agēdum decernere. inde Interloquutoria sententia, quæ principale negocium non dirimit, sed nonnihil obiter ad causam pertinens decernit.[a] quocirca princeps ab Vlpiano interloquutus hîc dicitur qui quasi inter aliud agendum & loquendum aliquid constituit, quod legis vim habere vult, in ea scilicet causa, aut etiam in alijs, si hoc voluerit princeps, vt in negocijs similibus omnes iudices pariter interloquantur. & ita interloquutus sit animo constituendi legem generalem. Neque enim alioqui, vt præmonuimus, putādum quamcunque principis interloquutionem, in vno negocio legem esse, aut vim legis habere.[b]

Edicere.

Edictum.

o *Edicto)* † Edicere idē significat quod publica authoritate & de scri-
25 pto proponere, vt obuiam ijs rebus eatur, quæ si cōtingant damno subditis futuræ sunt.[c] Vnde propriè principum est & magistratuum.[d] Et edicta Cæsaris literæ Imperatoris propriè dicuntur, qui bus princeps aliquid iubet, statuitué ad subditorū vtilitatem.[e] Galli literas patentes, & retento adhuc Latino & antiquo verbo edicta vocant. Sic & edictum magistratus, scriptum illud significat, quo magistratus nonnihil publicè constituit, vel imperat.[f] Porrò edicta hæc principum, non vt prætorum annua fuêre, sed perpetua. cùm principis æterna quoque sit authoritas.[g] & cùm princeps ipse dicatur in terris lex animata:[h] exemplo scriptæ legis intelligitur perpetuò loqui.[i]

p *Legem esse)* Perperàm itaque ratiocinantur, qui principis placitum pro lege tantùm seruari dicunt: negantes legem esse.[k] licet enim Pomponius illud pro lege custodiri dicat:[l] & Vlpianus noster paulo ante vim legis habere:[m] hoc tamen loco apertè nulláque circuitione vsus ait legem esse.

Constitutiones.

q *Constitutiones)* † Peculiare nomen placitorum principis est, vt

m l.j. ff. de offic. asses.
n l. nec quicquam. §. de plano. ff. de offic. proconsul. l. iij. §. pe. ff. de bo. poss. l. ij. §. de plano. ff. quis ord. l. miles. §. lex. ff. ad l. Cor. de adult. l. unius. §. ult. ff. de quæstio. c. si quē. §. si quis ante. ij. q. iij.
o cle. sæpè. de uer. signifi.
p l. j. §. abolitio. ff. ad Turpil. d. l. unius §. ult.
q l. j ff de iud. l. ij. ff. de re iud.
r Suet. in Tiberio.
s §. illud. ut defunc. seu funer. coll. 6.
t l. penul. C. de nau frag. lib. 11.
u Cicer. de orato. in Bruto, & in Verrem.
x Vitruu lib. 5. c. j.
y Dion in Adriano
z Terēt. in Heaut.
a l. quid ergo. §. quātum. ff. de ijs qui not. infa. l. iij. §. cognoscit. ff. de offic. præfect. uigil. ubi dixi.
b l. iij. in fin. C. de legib.
c l. si familia. ff. de iurisd.
d Laur. Vall. libr. 5. c. 68.
e Theoph §. sed et quod. de iur. nat.
f l. j. ff. de offic. assesso. l. edictum. l. ad edictum l. & post. ff. de iud. l. ij. §. eodē tempore. ubi dixi. ff. de orig. iur.
g l. falso. C. de diuer. rescrip.
h §. ult. de consul. col. iiij.
i l. Arrian. l. C. de heret.
k. Mari. Salo. hic,
l l. ij. §. nouissimè. ff. de orig. iur.
m In prin. huius. l.

pro ciuibus tantum Romanis promulgatam.

i *Inueterata*) Vt pro iure, & lege consuetudo seruetur, eam oportet longam, diuturnam, & inueteratam esse.[i] † cùm autem diuturnum & longum tempus diei soleat, decem annorum.[k] † Inueteratā consuetudinem tradunt, quæ per decennium (dum duorum saltē exemplorū testimonio, comprobetur) religiosè fuerit obseruata:[l] nisi fortè detraheret iuri ecclesiæ cōsuetudo (quo casu anni quadraginta desiderantur[m]) aut induceretur, contra peculiaria principis iura quam tunc vetustissimam esse oportet. hoc est, hominum memoriam excedere.[n] illam ratione adijcientes, q; cùm populus sem per præsens sit, & inter præsentes, decem annis vsucapio perficiatur:[o] consuetudo quoque compleatur decennio. † Ego verò hoc ipsum totum quanto scilicet tempore, & quot exemplis inducatur consuetudo, æstimandum iudicanti relinquere malo: qui pro ingenij qualitate modò breuius, modò longius tempus statuet. neque enim probare possum ex vno atque altero facto consuetudinem enasci, cùm eam gignat, exercitatio,[p] inquit M. Cicero, & vetustas omnium voluntate comprobata.[q] atqui nec exercitatio, nec vetustas, in vno atque altero ciuium facto probè cōsiderari potest. Adde quod idem author, consuetudinem definit esse, quod in ciuitate, solitum est fieri.[r] & frequentem vsum Alexander Imperator requirit.[s] † neque verò frequenter, neque solitò fieri dicitur, nisi quod crebrò fit, & sæpè. Sed nec magis probo quod annectunt longam, diuturnam, aut inueteratam consuetudinem (quippè talem leges exigunt, vt legis vim, & authoritatem habeat[t]) decennij spacio terminari. vtcunque enim de longo, & diuturno, ambigi possit.[u] † inueteratū latinè dici nequit, nisi quod valdè vetus est, & antiquum, exemplóque maiorum quemadmodum M. Cicero scribit, multis in rebus vsitatum.[x]

6 · 7 · 8 · 9 · 10 (paragraph numbers in the left margin of the passage above)

Tempus lōgum.

Consuetudo inueterata.

Consuetudo quanto tempore inducatur.

Frequenter.

Inueteratū.

k *Prolege*) † Diuturna consuetudo fungitur vice legis: nec minorem quàm scriptum ius authoritatem habet.[y] vnde punitur perinde consuetudinis contemptor, quàm transgressor legis.[z] Quinetiā eo iure vtimur, vt legem scriptam abroget consuetudo.[a] quod paulò infra disputabimus.

11 (margin number beside "rem quàm scriptum ius")

Consuetudinis & legis par autoritas.

l *Iudicio populi*) † Iulianus hoc loco ad vetus illud tempus se referre videtur, quo necdum populus in principem ius imperij transtulerat. tunc enim solus populus Romanus legem sanciebat, eiúsque iudicio, lex magistratu maiore rogante recipiebatur, & promulgabatur.[b] Post translatam enim potestatem in principem ab ipso solo, aut eius authoritate iura condi cæperunt:[c] ac solius principis iudicio ferri, recipi & comprobari.[d]

12 (margin number beside "re videtur, quo necdum")

Leges à quo recipiatur.

m *Probauit*) Diuturno vsu, ac per annos plurimos obseruato.

n *Suffragio*) † Populus Romanus in campo Martio publicè conuocatus voluntatem suam consuli legem roganti primùm voce deinde tabellis & calculis declarabat:[e] quæ iudicij significatio Suffragium dicebatur. vt alibi pluribus tractaui.[f]

13 (margin number beside "uocatus voluntatem suam")

Suffragium.

o *Rebus & factis*) † Quasi dicat nihil. neq; sanè valdè refert, vtrū quis verbo, vel facto animi sui conceptum explicet.[g] quinimò plus est quandoque factis, quàm verbis voluntatem significare, & exprimere.[h]

14 (margin number beside "quis verbo, vel facto")

Factis declaratur volūtas.

p *Quare*) Quia diximus diuturnam consuetudinem legis authoritate fungi.

q *Suffragio legulatoris*) Contrario ei cuius authoritate leges priores promulgatæ sunt.[i] Nec dubium, quin lex ciuilis per contrariam posteriorem tollatur.[k]

i l. ij. C. quæ sit long. cōsue. l. seq. & l. sed ea. hoc tit.
k l. si non fideicom missa. §. Arist. ff. qui & à quib. §. j. de usucap.
l Accur. & doct. hic. glos. c. ult. de consue. in 6.
m c. de quarta. de præscrip.
n c. super quibusdam. de uerbo. signific.
o l. ult. C. de præscrip. long. temp.
p Cicer. de orat.
q Cicer. lib. ij. de inuentio.
r Cicer. in Top.
s l. j. C. quæ sit long. consuet.
t l. seq. l. sed & ea hoc tit. & hic.
u l. si cùm fideicom missis. §. Aristo. ubi Accur. ff. qui & a quib.
x Cicer. pro Cecinna.
y hac l. cum quatuor seq.
z c. in his 11. distin.
a hac l. in fine.
b §. lex. de iur. nat.
c. lex. cum seq. ij. distinctio.
c l. ult. C. de legib. dixi l. non ambigitur. §. hoc titul.
d l j ff. de constit. prin. §. sed quod principi. de iur. natur.
e Cicer. pro Plancio. in Pisonē. lib. j. & iij. de legib. & pro Murena.
f l. ij. §. ijsdem temporibus. ff. de orig. iur.
g l. si tamē. §. ei qui ff. de ædil. edic.
h c. dilecti. ij. de appella.
i §. penul. de iur. natur.
k c. j. de constitutio. in 6. l. ult. ubi dicam inf. tit. j.

r *Omnium*) Vel maioris partis. In publicis ſiquidem negocijs ab vniuerſis actum intelligitur, quod fit per maiorem partem.[l]

Conſuetudo quādo legem vincat.

ſ *Abrogentur*) † Scriptam legem igitur abrogat conſuetudo. aut
15 vt proprius & ſignificantius loquar, deſuetudine antiquatur lex, & ſuo ſilentio perit.[m] Neque enim vllum eſt conſuetudinis momentum, inquit Conſtantinus Cæſar, aduerſus legem.[n] vt ita quod affertur vulgò, ſola patientia, vel negligentia deſuetudinem non induci: ſed contrarijs factis opus eſſe. planè falſum ſit. Quippè ſatis eſt legem impunè contemni, & non ſeruari, vt eius vis, & authoritas lōga negligentia euaneſcat.[o] † quæ tamen deſuetudo, ſi in ſcripturā

Deſuetudo. Statutum.

16 ga negligentia euaneſcat.[o] † quæ tamen deſuetudo, ſi in ſcripturā
17 redigatur, conſuetudo tum ſcripta († vulgus Statutum vocat) aut lex municipij rectè dicetur.[p] quæ ſanè vincet generalem etiam legem, ſi & ipſa cōſuetudo generalis eſt.[q] nam ſi ſpecialis ſit, alicuius puta municipij, aut prouinciæ intra ſuos tantum terminos legem ipſam, ſeu legis vt melius loquar, obſeruantiam infirmat.[r] Quo ſenſu Conſtantini verba accipimus, dicentis vim conſuetudinis non eo vſque protendi, vt legem vincat.[ſ] Sed cùm de conſuetudinis vi & authoritate quærimus, ſpectari primum debet, an ea cum lege concordet. quo caſu legem firmat conſuetudo, atque in vſu retinet. quia diuerſum plerumque reciperetur ſi hoc robur nō accederet.[t] Quod ſi præter legem, hoc eſt vbi lex non diſponit, inducta ſit conſuetudo, legem ipſam imitatur.[u] vt tātum valeat in caſu à lege prętermiſſo, quantum lex in caſu ſcripto.[x] & hoc eſt, quod afferri ſolet, Conſuetudinem pro lege ſuſcipi, cùm deficit lex.[y] inueteratā conſuetudinem pro lege ſeruari.[z] nec minus conſuetudinem, quàm quæ in iure ſcripta ſunt cuſtodiri.[a] Vbi verò in lege ambiguitas eſt, adhibeatur quoad eius fieri poterit interpretatio, quæ vtramque retineat, & conſeruet.[b] hoc quippè legem ſenſiſſe credendum eſt, ꝙ omnium conſenſus tandem approbauit.[c] Equidem ijs caſibus conſuetudini locum eſſe video, cum negocium quo de agitur, legibus comprehenſum non eſt. ſiue ea legem veterem interpretetur, ſiue ea nouè aliquid conſtituat. Cæterum vbi lex in deſuetudinem prorſus abijt, aut, vt noſtrates loquuntur, contra legem eſt conſuetudo, ſiqnidem talis, quam ſcriptum ius nominatim improbet, veluti aduerſus eccleſiæ libertatem, nulla eſt ipſo iure.[d] alioqui legem conte

Dei aut naturæ lex immutabilis.

18 rit, abrogat & vincit.[e] † niſi Dei lex eſſet, aut naturæ, cuiuſmodi ita nullius authoritate conuelluntur.[f] Quocirca vſurpatum nullo iure Vlpianus ait, vt quis in mari piſcari, aut aucupari prohibeatur.[g] quando natura aërem, aquam profluentem, mare, & littora maris communia omnium fecerit.[h] Rurſus eius conſuetudinis nulla eſt poteſtas, quæ vxori adulteræ partem bonorum mariti concedit.[i] hoc enim bonis moribus, & ita iuri naturæ repugnat.[k] eóque pertinere quoque poteſt, quod ait Conſtantinus, non adeo valituram eſſe conſuetudinem, vt rationem vincat.[l] id eſt ius naturæ quod cuique ratio naturalis præſcribit.[m]

l l. quod maior. ff. ad municipal. l. aliud. §. refertur. ff. de reg. iur.
m ut hac l. in fine.
n l. ij. C. quæ ſit long. conſue.
o ut hac l.
p l. j. C. de emācip. libero.
q hac l. Accurſ. d. l. ij. C. quæ ſit lōg.
r l. venditor. §. ſi conſtat. ff. cō. prædio.
ſ l. ij. l. ulti. C. quæ ſit long. conſue.
t d. l. ulti.
u §. ex non ſcripto. de iur. natur.
x ut hac lege.
y c. conſuetudo. j. diſtinct.
z ut hac l.
a l. ſeq. l. ſed ea inf. hoc titul.
b l. ſi de interpretatione. l. nā imperator. inf. hoc ti.
c l minimè. hoc tit.
d Aut. caſſa. C. de ſacro. eccleſ. aut. nauigia. C. de fur. aut. omnes. C. cō. de ſucceſſ.
e ut hac lege.
f l. ij. §. ult. ff. de uſufru. ea. rer. c. ult. 8. diſt. c. ult. §. bis ita. 6. diſtin.
g l. iniuriarum. §. ult. ff. de iniur.
h l. ij. l. nemo. ff. de rer. diuiſio.
i c. ex parte. de cōſuetu.
k c. ult. de condit. appoſ.
l l. ij. C. quæ ſit long. conſuet.
m §. ſingulorū. de rer. diuiſio.

L. DIVTVRNA.

Vlpianus lib. 1. de offic. Proconſ.

LEX XXXIII.

Diuturna cō ſuetudo.

Diuturna[a] cōſuetudo pro iure & lege[b] in ijs quæ non ex ſcripto deſcendunt,[c] ob-

a 1 D*iuturna*) † Quam conſuetudinē Iulianus antè dixerat inueteratam,[a] Vlpianus

a l. de quibus. hoc titul.

hîc diuturnam vocat Papinianus veterem.[b] Hermogenianus verò & Callistratus, ac cum illis Cæsares longam plerumque dixerunt.[c] & hi nonnunquam antiquam, aut vetustissimam, & iugiter obseruatam.[d] Quæ autem diuturua, inueterata, & longa consuetudo dicatur paulò antè scripsimus.

b I. Imperatores: ff. de pollicitatio.

c l. non tantum. §. ult. ff. de decurio. l. sed & ea. inf. hoc titul. l. j. C. quæ sit long. consue.

d l. pen. C. de iur. fisci. lib. 10. l. ult. C. de priuil. scho. lib. 12.

e l. ij. in prin. ff. de orig. iur.

f l. præcedenti.

b *Iure & lege*) † Ius à lege quomodò distinguatur, alio loco di-
2 ctum est.[e]

c *Descendunt*) Hoc est quæ iure scripto, diffinita non sunt aut decisa. Quid autem sit, vbi legi scriptæ longa consuctudo repugnat attigimus suprà.[f]

Ius & lex.

seruari solet.

SVMMAE.

1 *Diuturna consuetudo.*
2 *Ius & lex.*

L. CVM DE CONSVETVDINE.

Idem lib. 4. de offic. Proconś.

LEX XXXIIII.

Cùm de consuetudine ciuitatis vel prouinciæ confidere quis videtur, primũ quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio [a] firmata sit.[b]

SVMMAE.

1 *Contradictum iudicium.*
2 *Consensus per ext. aud. inducitur.*
3 *Iudicis præsentia quando necessaria.*
4 *Consilium à iureconsultis datur.*

a *IVdicio*) † Contradi-
1 ctum iudicium vocat hîc iurisconsultus forensem & iuridiciariam disceptationem, qua prætensæ consuetudinis vsus, aut fortasse vires, in controuersiam apud iudicẽ pro tribunali fuerunt reuocatæ.[a]

Cõtradictũ iudicium.

a c. abbate sancti Syluani. §. ad hoc autem. de uerbo. signific.

b *Firmata sit*) Nec est tunc dubiũ, quin propter authoritatem iudicij plurimum roboris & firmamenti sit habitura consuetudo pro qua contradicto à collitigante aliquando iudicio sententia lata fuerit.[b] quamuis deficiente etiam contradicto iudicio nihilominus inducatur.[c] cùm ex
2 tacito populi consensu vim capiat consuetudo.[d] † qui consensus per actus qualescunque, licet minus solemnes & extraiudiciarios sa-
3 tis abundéque declaratur.[e] † neque in ijs quæ solo consensu inducuntur, iudicis vel præsentia, vel authoritas est necessaria.[f] vt veterum quorundam meritò probem sententiam, qui ab Vlpiano consilium hoc loco nobis dari magis quàm necessitatem vllam impo-
4 ni censent.[g] † Instruens quippè iurisconsultus eum, qui consuetudini innititur, eum monet ante omnia animaduertere, nùm quandoque pro consuetudine iudicatum sit. hoc enim patefacto, res erit explorata: alioqui consuetudinem talem vigere liquidò probandũ erit. Nec porrò nouum à iurisconsultis dari nobis consilium.[h]

b d. §. ad hoc autẽ.

c doct. hic contra Accurs.

d l. de quibus sup. hoc tit. & l. seq.

e l. ult. ff. de rebus eo.

f l. siue apud acta. C. de transactio.

g Alber. Rosaceus hic.

h l. j. ff. de ino. test. l. is qui destinauit. ff. de re. uend.

Consensus per quos actus colligatur.

Indicis præsentia quando nececessaria.

Gonsiliũ dant iurisconsulti.

L. SED ET EA.

Hermogenianus lib. 1. iuris ἐπιτομῶν.

LEX XXXV.

Sed ea quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, velut

a *TAcita conuentio*)
1 Conuentionis generale verbum, mutuum duorum aut plu

Conuentio.

ta, velut tacita ciuium conuentio,[a] non minùs, quàm ea quæ scripta sunt iura, seruantur.[b]

S V M M AE.

1 *Conuentio quid.*
2 *Tacita conuentio.*
3 *Voluntas quomodò declaretur.*

Tacita conuentio.

rium consensum designat.[a] qui cum nō modò ex voluntate verbis aut literis, aut per nuncium declarata colligatur:[b] sed etiam reipsa hoc est facto aliquo intercedente.[c] 2 † cōuenri quoq; tacito consensu dicitur,[d] extántque in iure, non pauca Tacitæ conuentionis exempla:[e] quæ referrem, si arbitrarer expedire.

b *Seruantur*) Nam cùm ipsæ nos ideò ligent, & vinciant, quia iudicio populi sint receptæ, pariter ea quæ sine scripto populus probauit, nos obstringere debēt. 3 † cùm non intersit, voluntatē suam eiues verbis, an rebus, & factis significārint.[f] quin potiùs plausibiliora sunt, quæ diuturnis vtentium moribus recepta fuerunt, quia scilicet nulla vi, sed sua sponte in sensus hominum influant, quàm quæ legibus præcipiuntur: quæ plerumque ab eo qui plus potest, in inuitos & reluctantes promulgantur.

Voluntas quomodò colligatur.

a l.j.§.cōuentionis. ff. de pact.
b l certū.ff.si cert. peta.
c l.si tamē.§.ei qui ff. de ædil. edict. l. de quibus. §. hoc titul.
d l.iij. ff. de pact.
e l.iij. l. iiij. l. item quia. cum simil. ff. de pact.
f d.l. de quibus. ubi diri.
g d.l. si tamen. §. ei qui.

L. IMO.

Paulus lib.7. ad Sabinum.

LEX XXXVI.

Imò magnæ authoritatis hoc ius habetur.[a] quod intantùm probatum est, vt non fuerit necesse scripto comprehendere.[b]

S V M M AE

1 *Consuetudinis authoritas.*
2 *Populo extorta suffragia.*

Consuetudinis authoritas.

a 1 H*Abetur*) † Consuetudinis, inquit Constantinus, vsúsq; longæui non est vilis authoritas:[a] cùm pro lege custodiatur.[b]

b *Comprehendere*) Subtiliter hic Paulus significat consuetudinem maioris censendam authoritatis, quàm scriptam legem. Siquidē ius veteres de ijs tantùm casibus scripserint, qui in dies controuerti 2 & in dubium reuocari solebant. † idque populo plerunq; non omninò applaudente, cui nobiliores, & principes viri, interdum callidè extorquebant suffragia.[c] quod verò communi omnium consensu, diuturnis vtentium moribus probatum est, id tanquam iustum & minimè cōtrouersum, nullam scripti authoritatem desiderat.[d] neque enim valdè refert, vtrum populus voluntatem suam verbo vel facto significet.[e]

Suffragia populo extorta.

a l.ij.C. quæ sit longa consuetudo.
b l. de quibus. cum quatuor seq. hoc titul.
c l.ij.§.Eisdem temporibus. ff. de ori. iur.
d ut hac l.
e l. si tamē. §. ei qui. ff. de ædil. edi.

L. SI DE INTERPRETATIONE.

Idem lib.1. Quæstionum.

LEX XXXVII.

Si de interpretatione legis quæratur,[a] imprimis inspiciendum est, quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus vsa fuit.[b] Optima enim est legū

Consuetudo pro lege.

a Q*Væratur*) Quia verbi gratia, legis verba ambigua sint.[a]

b *Vsa fuit*) Mutanda quippè non sunt quæ certam semper habuerunt interpretationē.[b]

a l. sequen.
b l. minimè. §. hoc. ti.

1 Vnde † quod longa cõsuetudine comprobatum est, aut diu similiter iudicatum, vim legis habet.[c]

e l. sequen.

interpres consuetudo.[c] Consuetudo pro lege.

SVMMAE.

1 *Consuetudo pro lege.*
2 *Consuetudo legum interpret.*

c *Consuetudo*) Si enim paucis iurisperitis, & leges interpretantibus, cùm de sententia legis ambigitur, fidem habemus, † multo magis ciuium omnium morem & probatam ab vniuersis consuetudinem, quæ tamen non errore, sed ratione fuerit obtenta[d]) legis voluntatem rebus ipsis, atq; factis interpretantem iustam, & optimam legum interpretem existimare debemus. Consuetudo legis fida interpres.

2 (line marker)

d l. quod non ratione. §. hoc tit.

L. NAM IMPERATOR.

Callistratus lib. 1. Quæstionum.

LEX XXXVIII.

Nam Imperator noster Seuerus[a] rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem,[b] aut rerum perpetuò[c] similiter[d] iudicatarum authoritatem vim legum obtinere debere. Seuerus Imperator.

SVMMAE.

1 *Seuerus Imperator.*
2 *Christiani à Seuero dilecti.*
3 *Seueri nomen unde.*
4 *Perpetuò.*

a *Seuerus*) † Duo fuerunt Seueri Imperatores. Septimius, qui Didio Iuliano, & Alexander qui Heliogabalo successit. Huius autem nimirùm Alexandri tempore Callistratum floruisse, in cuiúsque cõsilijs adhibitum eum Vlpiano, Africano, Sabino, Martiano, Celso, Venuleio, Modestino, alijsque nominatissimis Iurisconsultis, Lampridius author est.[a] fuit autem Alexander Seuerus eruditorum ingeniorum cultor eximius, Iurisconsultorúmq; amantissimus. vt potè qui nihil vnquam decernere voluerit sine iurisperitis viginti, & alijs quamplurimis viris doctissimis. literatos oẽs tam vehemẽter amans vt Rethoribus, Grãmaticis, Medicis Aruspicibus, Mathematicis, Mechanicis & Architectis salaria instituerit. Sed & in cũctos viros bonos singulari beneuolentia fuit. primúsq; post Adrianum principem veræ pietatis lumen accepit. † Nam Christum in larario suo semper habuit, locum Christianis assignauit, quo Popinarij litigabãt, dicens Deum illhic quoquomodo coli melius esse, quàm Popinarijs concedi. diuinam illam sententiam, *Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris.* in ore frequenter habuit, adeóque dilexit, vt & in palatio, & in publicis operibus perscribi iuberet. Parthica verò expeditione fœliciter confecta, Persarúmque rege profligato, cùm Germanicum bellum immineret, in Germaniam profectus, Maximini perfidia à militibus tumultuantibus, quòd seuerior esset, † (nam & ideo Seueri nomen inditum, ei primum fuit: quòd in milites, si quando peccarent, grauiter animaduerteret) cum Mammæa matre, in tentorio trucidatur: de quo Cuspiniani opera, hoc extat tetrastichon.

a Lamprid. in Alexand. Seuero.

Christus à Seuero cultus.

Seuerus cur sic dictus.

Raptus

Raptus Alexander, ferro cum matre seuerus.
Indignam passus ob benefacta necem.
Exegit castris vitia, ac documen ta Seueri
Legibus instituit, hac bona morte luit.

Obtruncatus fuit autem anno ætatis suæ vigesimonono. & Imperij decimotertio. Septimij porrò Seueri vitam enarramus alibi. [b]

b l.senatorem.ff.de senator.

b *Consuetudinem*) Secundum quam ratione non errore obtentam [c] iudex sententiam ferre debet. [d]

c l.sequenti.
d l.iij.C.de nupt.

Perpetuò.

c *Perpetuò*) † Vel certè decẽ annis vt supra docui. [e] Sic enim hæc
4 dictio alioqui effusa, ex subiecto propositæ rei argumento temperari debet. [f]

e l.de quibus.s.hoc titul.
f l.j.ff.pro socio.

d *Similiter*) Perpetuò, id est longo tempore, & similiter, iudicatum esse oportet, vt vim & authoritatem legum exempla obtineant. [g] alioqui non exemplis, quemadmodum Iustinianus ait, sed legibus foret iudicandum. [h]

g ut hac l.
h l.nemo.C.de sententi.

L. QVOD NON RATIONE.

Celsus lib.23.Digestorum.

LEX XXXIX.

Consuetudo quando authoritatẽ legis habeat.

Quod non ratione introductum est, sed errore primùm, deinde consuetudine obseruatum, in alijs similibus non obtinet. [a]

SVMMAE.

1 *Consuetudo quando vim legis habeat.*
2 *Candelabrum argenteum.*
3 *Suppellex.*

a
1 N*On obtinet*) † Mirabile temperamẽtum ad omnia iura, quæ non minorẽ diuturnæ consuetudini, quàm legi scriptę tribuũt authoritatẽ: vt intelligatur si lõgus ille vsus ratione introductus sit, non etiam errore inuectus. [a] Veluti exempli causa, propter imperitorum v-

a l.iniuriarum.§.§. ulti.ff.de iniur.

Cãdelabrum. 2 sum Paulus scribit celatum in argento, † candelabrũ argenteum argenti esse censeri. & hic error ius fecit. [b] vt ita non possit Suppel

Suppellex. 3 lectilis nomine contineri, quam Pomponius definiuit, † domesticum esse patrisfamiliâs instrumentum, quod neque argento, auróue facto, nec vesti adnumeratur. [c] cùm tamen ratio diuersum suadeat, vnde non obtinebit in alijs instrumentis domesticis: vt in vasis argenteis. [d] nam nec singulariter constituta, ad consequentias produci debent. [e] Ad hæc Vlpianus, vsurpatum est, tametsi nullo iure, inquit, vt quis prohiberi possit ante ædes meas, vel prętorium meum piscari. quare si quis prohibeatur, ad huc etiam iniuriarum agi potest. [f]

b l.iij.§.ulti.ff.de supp.leg.
c l.j.ff illo tit.
d ut hac l.
e l.quod vero.& l.seq.hoc tit.
f d.l.iniuriarum.§.ultimo.

L. ERGO.

Modestinus lib.1.Regularum.

LEX XL.

Ergo omne ius [a] aut consensus fecit, [b] aut necessitas cõ

O*Mne ius*) Epilogũ iuris facit per diui

sionem quę ad causam efficientem spectare
1 videtur. † Sunt & alię iuris diuisiones, quarum aliæ formam, aliæ materiam respiciunt. [a]

stituit, [c] aut firmauit consuetudo. [d] Iuris diuisio.

SVMMAE.

1 *Iuris diuisiones.*
2 *Necessitas quando Ius faciat.*

a l.j.ff.de stat. ho. l.seq. & utrobiq; dicam.

b *Consensus facit*) Vt in scriptis legibus, quibus ideò nos ligari Iulianus dixit, quòd expresso populi consensu receptæ sint & comprobatæ. [b]

b l.de quibus.s.hoc titul.

c *Necessitas constituit*) † Veluti senatusconsulta, & principum con
2 stitutiones. ipsa quippè necessitas, reipublicæ curam ad senatum deduxit. & ita cœpit senatus ius condere: quod senatusconsultum dixerunt. [c] Procedente verò tempore necessarium tandem visum est, per vnum reipublicæ consuli, ideóque constitutus princeps, datúmque ei ius, vt quod ipse constituisset, lex esset. [d] Necessitas quądo ius constituat.

c l.ij.§.deinde.quia difficile. ff. de origi.iur.

d *Consuetudo*) Quæ pro lege suscipitur cùm lex deficit, nec minorē habet, quàm scriptum ius, authoritatem. [e]

d l.j.ff.de constitu. princ.§.sed;quod. de iur. natur. d.l. ij.§.nouissimè.
e d.l.de quibus. cū sequen.

L. TOTVM.

Vlpianus lib.2.Institutionum.

LEX XLI.

Totum autem ius [a] consistit, aut in acquirendo, [b] aut in conseruando, [c] aut in minuendo. [d] aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat: [e] aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum conseruet: aut quomodò alienet, [f] aut amittat. Iuris diuisiõēs. Iuris capita.

a [I]*Vs*) † Hæc iuris diui
1 sio, causam formalē respicit. quæ verò spectat causam efficientem, iam à Modestino relata est. [a] Datur & alia, materiam, hoc est, subiectum circa quod ius versatur, continens: quam Paulus tractat. [b]

a l.præcedenti.

b l.j.ff.de stat.hom

b *Acquirendo*) Rerum dominio, vel possessione aut etiam obli
2 gatione. † Hæc enim præcipua sunt iuris nostri capita, ad quæ cætera quæ legibus sunt comprehēsa, haud dubiè referuntur.

SVMMAE.

1 *Diuisiones iuris.*
2 *Iuris capita.*
3 *Alienare quis dicatur.*
4 *Alienationis prohibitio.*

c *Conseruando*) Quod iam quæsijmus, vel habuimus à maioribus nostris.

d *Minuendo*) Idipsum quod habemus, per ius aliquod alienationis.

e *Cuiusque fiat*) Erit a quemadmodum quis acquirat.

f *Alienet*) Hoc est ius rei suæ, vel directum, vel vtile, in alium quo quomodo transferat. [c] quamuis enim subtili verbi alienationis si- Alienare quis dicatur.
3 gnificatio, ad translationē directi dominij referri videatur: [d] † verè tamen & significanter alienare dicitur, qui ius aliquod dominij transfert, [e] quinimò & ad pignoris nexum refertur alienatio, [f] qua idcirco Alienationis prohibitio.

c l.alienationis.ff. de uerb signi.
d l.j.C.de fun. dot.
e §.alienationis.de non alie. coll.j.c. nulli.de re.ecclesi. non alie.
f l.ult. C. de reb. alie.

idcirco vel lege, vel contractu, vel testamento prohibita censebitur omnis alienatio, non directi modo dominij, sed vtilis etiam, atque adeo pignoris obligatio interdicta: [g] nisi vel legis ratio, [h] vel causa contractus, [i] aut mens defuncti verisimilis. [k] talem extensionem abominetur, & dissuadeat. Quo modo auguror dissidentia prima fronte iura conciliari, componique debere.

g d.l.ult. & c. nulli.
h l.ex hoc. §.j. ff. de aliena. iudic.
i l.in quorum. ff de pigno.
k l.qui habebat. ff. de lega. iij.

IOANNES CORASIVS

iurisconsultus Tolosæ scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.

TITVL. IIII.

SVMMAE.

1 *Iuris præcipua pars.*
2 *Constitutio quid.*
3 *Codicis uerbo qui ueniat.*
4 *Isidori fides suspecta.*

X IVRIS ciuilis partibus, quas Papinianus
1 memorat.[a] † præcipua vt nemo nescit, in consul
ris, decretis, & placitis pincipum relucet. quæ con
stitutiones dicuntur.[b] ideo digna fuit, quæ suum
2 haberet peculiarem tractatum. † Est autem con-
stitutionis nomen generale, quodcunque superio
ris alicuius decretum significans.[c] siue ille princeps sit, siue magi-
stratus, siue corpus aliquod collegij. à verbo constituo, quod inter
cætera significat decerno, statuo, præscribo, quamuis per excellen-
tiam quandam, simplici constitutionis verbo, Regum, Imperato-
rum, aut aliorum principum placita frequentiùs intelligantur.[e]
quemadmodum iuris nomine, ius ciuile Romanorum.[f] & simpli-
3 ci magistratus verbo, prætorem.[g] † ac cùm Codicē absolutè enun
ciamus, Iustinianeum[h] soleamus accipere: tametsi Codicis nomen,
librum quemcunque designet.[i] trésque alios fuisse constet iuris ci
uilis libros titulo, nominéque Codicis decoratos. Gregorianum
videlicet, Hermogenianum, & Teodosianum.[k] Quomodo acci-
pi debet, quod Isidorus scripsit. Constitutionem propriè tantùm
dici, quod Rex, vel Imperator, statuit.[l] quanquam nec illius autho-
4 ritas, nos valdè mouere debeat. † Vt potè quem in disquisitione
propriæ significationis verborum, Latini posteriores suspectū sem
per habuerint. Has porrò principum constitutiones in iure nostro
quandoque orationes, & nonnunquàm senatusconsulta dici obser-
uandum est.[m] Cuius rei non multo pòst rationem attingam.[n]

Pars iuris præcipua.

Constitutio quid.

Codicis verbo quis Codex.

Isidori fides suspecta.

a l. ius autem. ff. de iusti. & iur.
b §. sed quod. de iure na. l. j. hoc tit.
c c. cū omnes. c. cū M. de constitu.
d c. consuetudo. §. itaque. j. distin.
e l. hoc tit. d. §. sed quod.
f §. sed ius quidem in fi. de iur. natur.
g l. ij. ita in ciuitate. ff. de orig. iur.
h Bar. in rub. C. de no. cod. facie.
i l. argentarius. §. edi. ff. de edend.
k l. j. in princ. C. de no. cod. fac.
l c. cōstitutio. ij. dist
m l. si & rem l. itē uen unt. §. præter hæc. ff. de petitio. hered. l. pen. ff. ad Tertul.
n l. j. hoc tit.

L. QVOD PRINCIPI.

Vlpianus lib. 1. Institutionum.

LEX I.

VOD principi[a] placuit,[b] legis habet vigorem.[c] vt potè cùm lege Regia,[d] quæ de imperio eius lata est, populus ei, & in

Princeps qualis esse debeat.

a b Principi) † Vero, & sapienti, qualē Plinius iunior describit.[a] qui videlicet vir bonus sit, ac veluti ciuium parens, cuique nihil placeat, nisi quod iustum

a Plin. in Panegyr. Traiani.

ei,& in eum,[c] omne suum imperium,[f] & potestatem conferat.[g] Quodcunque igitur Imperator,[h] per epistolã,[i] & subscriptionem[k] statuit, vel cognoscens[l] decreuit, vel de plano[m] interloquutus est,[n] vel edicto præcepit,[o] legem esse[p] constat. Hæc sunt, quas constitutiões[q] vulgò appellamus. Planè ex his quædã sunt personales,[r] quę nec ad exemplum[f] trahuntur. Nam quod princeps alicui ob merita indulsit,[t] vel si quam pœnam irrogauit,[u] vel si cui sine exemplo[x] subuenit, personam[y] nõ egreditur.

Tirannis pernicies.

SVMMAE.

1 *Princeps quis,& qualis.*
2 *Placere,uerbum rationis.*
3 *Vigor.*
4 *Principis peculiaria.*
5 *Princeps an rem priuato auferat.*
6 *Regia lex.*
7 *Monarchia.*
8 *Senatus authoritas.*
9 *Imperia quomodo parta.*
10 *Principem quis creet.*
11 *Legem condere non cuiuis principi datum.*
12 *Epistola.*
13 *Epistola pro cautione.*
14 *Subscriptio.*
15 *Neronis clemens uox.*
16 *Reges olim ius reddebant.*
17 *Midas rex Phrygum.*
18 *Mithridatis memoria.*
19 *Principis officium.*
20 *Cognitio nis uerbum.*
21 *De plano cognoscere.*
22 *Pro tribunali.*
23 *Tribunal.*
24 *Interloquutio.*
25 *Edictu m,Edicere.*
26 *Constitutiones.*
27 *Oratio,quid in iure.*
28 *Personales constitutiones.*
29 *Indulgere.*
30 *Paradigma.*
31 *Sine exemplo subuenire.*

sit,sanctum & honestum.[b] Nefas siquidẽ esset,quemadmodum Opilius Macrinus Imperator dicebat,[c] impuras & exitiales Cõmodi, Caracallæ,Heliogabali, Neronis, ac similium tyrãnorum voluntates pro legibus haberi.[d] Est enim Princeps æqui, & boni custos, cõseruatórque iuris: nec sinimus, inquit Philosophus, hominem imperare, sed rationem: alioqui principis nomen amittit,fitq; Tirãnus.[e] quo nihil in orbe pernicio sius magísque detestãdum.[f] Itaque, vt placitum & decretum principis ius dicatur, ad statum reipublicæ tuendum spectare debet, & bonum ac æquum esse.ne videlicet subditos aliquatenùs præmat,aut finitimos, cõtra legem naturæ vel

Placere verbum.

2 gentiũ lædat.[g] † idq; sequens *Placere* verbum demõstrat,quod non voluptatis,non libidinis est, non etiam absolutæ voluntatis: sed iustitiæ, rationis & consilij.[h] vt id placere tantum principi intelligamus, quod ratione, consilio & fide bona statuit, ac probauit.[i]

b *Placuit*) Animo ius generale constituendi neque enim putandũ, quamcunque principis volũtatẽ vim habere legis, aut legem esse.[k] Quid enim si placeat principi choreas ducere, equitare ludos apparari,& ijs similia? quid si inter singulares personas, ius reddat?

Vigor.

c *Vigorem*) † Vim,robur & authoritatẽ à vigeo verbo, quod eñ

b l.& ideo.ubi dixi.ff.de legib.

c Iul.Capitolin.in Macrino.

d cle.pastoralis.de re iud.c.nõ licet.10.distinc.

e Aristotel.lib.iij.iiij.& 5. Politic.& libr.5.ethic.c.6.August.lib.ij.de ciuita. Dei.c.20.

f Herodot. libr.5. cui titulus Terpsicore.

g Rodol. Agricol. lib.j.de inuẽtio.c.5.

h l.si sic. ff. de leg.j.l. fideicommiss.§.quamquam.ff.de leg.iij.

i l.creditor.§.ulti.ff.mand.l. si in lege.ff.locati.

k l.ilj. in fin.C. de legib.

floret, pollénsque [l] firmum, & integrum est, rectè vigere dicitur.
Vigor quoque inquit Curtius, qui constat ex spiritu, non destitue-
rat vultum. & Ouidius. [m]

Si quid & in nobis, viui fuit ante vigoris,
Extinctum longis excidit omne malis.

Inde Constantinus vigorem censuræ, [n] & Diocletianus vigorem iu
stitiæ, [o] dixerunt. Creato porrò principe datum est ei ius, vt quod
constituisset ipse, ratum esset, pro legéque seruaretur. [p] nec vim tan
tum legis haberet, sed lex etiam esset, queadmodum subijcit Vlpia-
nus. vt inexcusabiles sint, qui tam attentè iubent obseruari Pompo-
nium dicentem Principis constitutionem pro lege haberi, non etiã
legem esse. [q] Qua in re planè ostendunt, tota lege non perspecta ad
4 uersus Celsi præceptum parũ ciuiliter iudicasse. [r] † Hinc porrò ap- Principis peculiaria.
paret, summam esse, & immensam principis potestatẽ, ex quo quic-
quid statuit, aut præcipit, pro lege seruari imperatur. [ſ] cúmque so-
lutum legibus dicimus. [t] ideóque non teneri eum obseruare ordinẽ
iudiciarium sufficiente simplici cognitione. atque adeo multis iuris
solemnibus obstringi. [u] Solùm leges cõdere posse. [x] sola eius præsen
tia, deficientem quãcunque solemnitatem suppleri. [y] Principem es-
se legem animatam in terris. [z] sanctiones eius nihil habere imper-
fectum. [a] eiusdem assertioni in ijs quæ coram eo gesta sunt, omninò
stari. [b] Sed tamen hæc omnia princeps ipse, vti debuit, sic tempera-
uit: vt quanto plus videret sibi cõcessum, tam vellet minùs, nihil ma
gis principe dignum existimans, quàm legibus vti, & secũdum eas
viuere. [c] Et sanè cùm princeps sit in terris viua lex. [d] nõ potest prin
5 ceps salua tantæ maiestatis dignitate, contra legem agere. [e] † Quo Princeps rẽ
circa & illud bellissimè dici solet, principem non posse sine causa a- priuato nõ au
licuirem suam auferre. [f] & si fortè publico fauore suadente rem alte fert.
rius alteri assignet: [g] tantundem domino præstare debet. [h]

d *Lege Regia*) † Quam Alexander Augustus lẽgẽ Imperij dixit. quę Lex regia.
6 scilicet de Cæsaris imperio lata sit. [i] Nam & Imperatores ipsi Reges
dicuntur. [k] licet ob veterem regum tirannidem, Imperatoris nomẽ
plausibilius factum fuerit. Sunt tamen qui hanc imperij legem, ma
lint Rhemiam, quàm Regiã nuncupare. qua de re nos alibi plura. [l]
Illud in præsentia non prætereundum, legem Regiam, primùm di-
ctam fuisse, quòd per eam delata fuerit à Romulo regem creãdi po
testas populo Romano. [m] Ac ideo cùm Octauius Augustus ab ipso
populo dictus esset Imperator, legem illam Regiam nuncuparunt:
veluti repetitis eius authoritatis populo cõcessæ primordijs. [n] Fuis
se quoque alias leges Regias ex Pomponio conijcimus. [o] cuiusdam
Regiæ legis meminit Marcellus, quæ mulierem grauidam, ante cæ-
sum vterum, & partus excisionem, humari vetuit. [p] sed harũ appel
lationis originem, nos ignorare iamdiu fateri maluimus, quàm cõ-
menticia pro certis obtrudere. quamquam illæ Regiæ fortaßis di-
ctæ sunt, quòd eas tulerint Reges Romanorum. Itaque lege Regia,
aut si mauis Rhemia, translata fuit primùm potestas in Augustum
ac per eum in posteros Principes. [q] quod & Orosij historici verba
significant, Hoc die primùm, inquit, Augustus salutatus est, quod
nomen antea cunctis inuiolatum, & hucusque cæteris inuisum do-
minis: atque ex eo die summa rerum, ac potestatum penes vnum es-
7 se cæpit, & mansit, † quod Græci Monarchiam vocant. [r] Monarchia.

e *Et & in eum*) Hoc est, Theophilo expositore, ei principi, *in eum* po
pulum. [ſ] vt sit sensus, lege Regia principi potestatem datam in vni-

l Curtius lib. 9.
m Oui. lib. 3. Trist. eleg. 5.
n L. ij. C. de offic. recto, prouinc.
o L. prohibitũ. C. de iur. fis. lib. 10.
p l. ij. §. nouißimè. & §. seq. ff. de orig. iur.
q d. §. nouißimè. Mar. Salomo. hic. l. inciuile. ff. de legib.
r d. §. nouißimè. & hic.
ſ l. princeps. ff. de legib.
t L. apud eum. in fi. ff. de manumißio. c. ad petitionẽ. in fi. de accusa.
u l. ult. C. de legib.
y l. adoptio. ff. de adopt. l. ij. ff. de reb. co.
z §. ult. de consul. coll. iiij.
a l. ult. C. de ijs qui ut indig. l. ult. C. qui mil. non po.
b c. cum à uobis. de testa.
c l. digna uox. C. de legib.
d d. §. ult. de cõsul.
e Aristot. libr. iij. iiij. & 5. Politic. August. lib. ij. de ciuit. c. 20. dixi. d. l. princeps.
f l. si priuatus. in prin. ff. qui & à qui. l. toties. §. ult. ff. de pollicitatio. l. bene. C. de quad. præst.
g L. item si. §. j. ff. de rei uẽd. l. Lucius. ff de euictio.
h l. uenditor. §. si constat. ff. com. prædio. l. serui. C. qui. ex ca. ser.
i L. iij. C. de testa.
k l. ult. C. de legib.
l lib. 6. Miscel. c. 8.
m Halicarnaß. lib. 5. Liuium. libr. ij.
n l. j. §. sed & hoc studiosum. C. de ueter. iur. enucl. l. ij. §. fuit autem imprimis. ff. de orig. iur.
p l. ij. ff. de mortuo infer.
q l. un. ff. de offic. præf. prætor.
r Orosius lib. 6. c. 18.
ſ Theophil. §. sed & quod principi. de iur. natur.

uersum populum.[t] Quæ sanè interpretatio elegantiæ relationis, eandem personam respicientis nullatenùs respondet.[u] cæterùm ne cessitate quadam recipienda, cùm non alia congruentior salua legis sententia, iisce verbis aptari possit.

f *Suum imperium*) Suum meritò dixit, quia ab exactis regibus vsq; ad Cæsares, omnis potestas, omnéque imperium apud populum fuit.[x] túmque eorum quæ gerebátur, Senatus author erat, cēsebát-

Senatus authoritas.

8 que: Populus verò iubebat. † Etenim priusquàm haberentur comitia, Senatus coactus, faciendum aliquid vel non faciendū censebat. id autem relatū in comitijs, populus probando iubebat, aut recusan do vetabat.[y]

g *Potestatem conferat*) † Sic Iustinianus, Antiqua lege, inquit, quæ

Imperiū qua ratione partū.

9 Regia nuncupabatur, omne ius omnísque potestas in Imperatoriā translata est dignitatem.[z] Quamquam si verum amamus, nunquā populus Romanus potestatem suam concesserit principibus: sed hanc illi partim ad se vi, & armis: partim dolo, & fraude transtulerunt: sibíque tirannidem vendicarunt. quod perspicuè Dion[a] & Ta

Creatio principis ad quem.

10 citus[b] ostendunt, nósque alio in loco pupugimus.[c] Sanè verò videtur potestas creandi principem, apud Senatum quondam fuisse: vt indicant Vopisci verba. Nec tacendum, ait, tantam Senatus lætitiā fuisse, quòd eligendi principis cura ad ordinem amplissimū reuertisset, vt & supplicationes decernerentur, & hecatombe promitteretur à singulis. deinque Senatores ad suos scriberent. mitterentur prætereà literæ ad prouincias: vt scirent omnes socij, omnésque nationes in antiquum statum Rempublicam redijsse, ac Senatum principes legere.[d]

h *Imperator*) † Is quem solùm, cùm transtulerit populus omnem

Legem condere an cuiq; principi datū.

11 potestatem, dicendum soli Imperatori iura condere permissum, nō etiam alteri principi.[e] Quamuis possit quicunque Rex aut regulus in suo principatu normam generalem edicere: cum & id olim potuerint Præfecti prætorio in prouincijs, quas administrabant.[f]

Epistola.

i *Epistolam*) † Epistolæ verbo significatur hoc loco rescriptū prin 12 cipis ad relationem magistratus super emergente casu dubio emissum.[g] nanque Præsides prouinciæ, cæterique reipublicę moderatores, si quando nobile aliquod dubium occurrebat, quod veteribus legibus non esset definitum, solebant principem consulere.[h] quibus Princeps per epistolam plerunque respondebat. idq; respōsum vim habebat & authoritatem legis generalis.[i] Extat apud Iulium Paulum epistola, de causa aquæductus Reipublicæ Circensium, aduersus hæredes Cargiliani.[k] Meminit quoque Vlpianus epistolæ diui Seueri ad Fabium Cillonem, de iure deportandi in insulam,

Epistola pro cautione.

13 & in metallum damnandi præfecto vrbi concesso.[l] † porrò autē epistola præter notam significationem, interdum notat cautionē, & syngrapham.[m] quòd istiusmodi conscriptionibus, & chyrographis solerent veteres ijs salutationibus vti, quibus in literis, ad absentes missis.[n]

k *Subscriptionem*) † Solebant olim Principes subscribere libellos,

Subscriptio.

14 epistolas & alia id genus quæ rata habebant.[o] ideo cùm quodam Burrhus magistratum gerens, in duos latrones capitaliter animaduersurus, Neronem Cæsarem rogasset, vt subscriberet libello supplicij, inuitus accipiens chartam Imperator, dinioa voce exclamasse fertur.

Neronis pia vox.

15 † *Quàm uellem nescire literas*, qua commotus Anneus Seneca, librum de Neronis clementia conscripsit.[p] De Alexandro quoque Seuero legimus, post meridianas horas subscriptioni, & lectioni epistolarum semper dedisse operam,[q] & Carinus Imperator tan

t d. l. j. §. sed & hoc studiosum.
u l. est receptū. ff. de iurisdic.
x §. lex de iur. nat.
y Cicer. pro Flac. Appia. lib. j. bellor. ciuil. Boet. in Top. Cicer.
z l. j. §. hoc etiam. C. de ueter. iur.
a Dion lib. 53.
b Cornel. Tacit. lib. j. Annalium.
c l. ij. §. nouißimè. ff. de orig. iur.
d Vopiscus. in Tacito.
e l. ult. C. de legib.
f l. ij. C. de offic. præ. prætor. Orient.
g Theophil. §. sed & quod. de iur. natur.
h l itaque. ff. de fidei liberta. l. ij. §. sed qui diuinæ. C. de ueter. iur.
i ut hac l.
k l. penult. §. pen. & ult. ff. de iur. & fac. igno.
l l. j. ff. de off. præ. urb. l. aut damnū. §. præfecto. ff de pœn. l. inter. §. j. ff. de inter. & re leg.
m l. ult. ff. de cōsti. pec. l. Titius. ff. de pign. actio. l. j. C. de contra. stip.
n l. Publia. §. ulti. ff. deposit.
o §. j. qui. non est permiss. fa. testa.
p Suetonius in Nerone.
q Lampridius in Alexādro Seuero.

tùm habuisse subscribendi fastidium traditur, vt impurum quendã
qui scitè manũ eius imitabatur, ad subscribendũ vice sua substitue-
rit.[r] Commodũ quoque Cæsarem adeo tardum, neglygentémque
fuisse prodit historia vt vno modo, vnáque forma multis subscribe
ret libellis, & in compluribus epistolis *Vale*, tantùm scriberet.[f] Ne-
que porrò princeps dumtaxat, verum etiam maiores magistratus,
vt Prætores Proconsules, cæteríque Præsides Prouinciarum, obla
tis precibus, & libellis subscribebãt, quid sibi iuri rationique cõsen
taneum videretur.[t] Sed eo pro tribunali, inquit Plinius subnoto li-
bellos, conficio tabulas, &c.[u]
1 *Cognoscens*)† Præerant olim iudicijs & actionibus causarũ Prin
16 cipes: populóque ius ipsi per se reddebant. Nam Romulum & Tul
lum Hostilium reges, initio rerum ius populo reddidisse constat.[x]
quod nos prænotauimus suprà.[y] Rursus Iulium Cæsarem laborio
sissimè, & seuerissimè ius dixisse Tranquillus author est.[z] De Au-
gusto quoque idem refert, eum assiduè, & in noctem nonnũquàm
reddidisse ius, lectica pro tribunali collocata, si parum corpore va-
leret.[a] Tiberium itẽ memorat magistratibus pro tribunali cogno-
scentibus, plerunque se obtulisse consiliarium, assedisséque iuxtim
vel ex aduerso, in parte primore.[b] Denique de Claudio idem au-
thor scribit, eum laboriosissimè ius dixisse suis, suorúmque diebus
solemnibus, & nonnũquàm festis, ac religiosis.[c] Sed & de Vlpio
Traiano Dion tradit, ciuilibus eum adeo negocijs intentum fuisse,
vt studio pugnæ, nunquã à iure dicundo, fuerit reuocatus.[d] Idém-
que non multopost de Adriano profert. Ius, inquit, assiduè dicebat,
cum primoribus ciuium, aliquãdo in palatio, nõnunquàm in pran
dio, interdum & quidem sæpius ex tribunali: vt quæ fierent, publi-
carentur.[e] Nec dissimile factitarunt Galba Domitianus, & M. Phi
17 losophus, vt Dion, Spartianus, & Capitolinus scribunt.† Midas
quoque Phrygiæ rex apud Delphos muneris loco posuit regiam sel
lam, in qua sedens solitus erat ius dicere.[f] Equidem Philippus Ma-
cedo ab anicula quadã admonitus fuit, ne rex esset, si suorũ causas
audire nollet.[g] Idémque de Adriano Cæsare legimus. quem cùm
muliercula in via rogasset, vt se audiret, & ille respondisset, otium
mihi non est. succlamauit illa, *Noli ergo imperare*. túmque cõuersus
18 Princeps illam audiuit.[h] † De Mithridate Ponti rege ferunt, vt
suo ore, nullóque interprete caussis cognoscendis præesse, iúsque
dicere posset, ac eos quibus imperabat, sine interprete alloqui dua-
rum & viginti gentium, quæ sub eius erant imperio linguas didi-
cisse.[i] Postremo ne nostros Galliarum principes silentio prętercam
ex Annalibus constat, Carolum quintum non modo curasse, vt ex
bono & æquo ius diceretur, sed ipsum quoque iudicijs frequenter
interfuisse.[k] Enimuerò laudandus est Princeps, qui ius per se dicit,
19 & audit adeuntium se desideria.† quippè decet principem, vt apud
Xenophontem Cyrus dicebat, otio non anteire subditis, sed indu-
stria & prouidentia, cœlestiúmque exemplo, quę stare nesciunt, sed
perpetuo motu agitantur: semper exercitum, semper irrequietum
esse: vt vigilando, & ius dicendo commodis inseruiat subditorum.
quódq; facere solebat Alexãder magnus, alterã aurem accusatori
præbere, alterã reo reseruare.[l] Hodie tamen, magno nostro malo,
Principes haudquaquam dignantur, nisi alienis auribus subditorũ
querelas audire: tantum abest vt decorum existiment, controuer-
sijs forensibus præsidere. Verum nec illud temerè credendum Prin
cipes de negocijs quibuscunque passim & sine delectu ius reddidis
se: sed de ijs dumtaxat, quæ velut imperiali cognitione digna, suæ
reseruaue-

r Fla. Vopiscus in Carino.
f Lãpridius in Cõmodo Antonino.
t l. si quis obrepse rit. ff. ad l. Corn. de fal.
u Plin. lib. j. epist.
x Pluta. in Romulo.
y l. ij. ad princip. ff. de orig. iur.
z Sueton. in Iulio Cæsare.
a Sueto. in Augusto.
b Sueto. in Tiberio.
c Sueto. in Claud.
d Dion in Traiano.
e Dion in Adriano.
f Herod. lib. j. qui inscribitur. Clio.
g Plutar. in Alex.
h Dion in Adriano.
i Valer. Maxi. libr. 8. c. 7. Iustin. lib. iij.
k Paul. Aemilius in Annalibus Gallorum.
l Xenophon libr. 5. de institutione Cyri. & lib. iij. de Cyri expeditione in Persidem.

Reges olim ius reddebant per se.

Midas Phrigiæ rex.

Mithridatis memoria.

Principis officium.

20 reseruauerat authoritati: eóque factum alibi docui. † vt cognitionis generale nomen, ad ea plerunque iudicia contrahatur, quæ nō ordinario iure, sed extra ordinem exercentur.[m]

m *De plano*) † Hoc est formulis & solemnibus iudiciorum omis-
21 sis.[n] quod vulgò dicimus summariè, sine strepitu & figura iudicij: neque iudice pro tribunali sedente.[o] huic enim locutioni *De plano* opponitur pro tribunali cognoscere.[p] *De plano*, quasi ex inferiore
22 populi loco, in quo versantur omnes. † *pro tribunali*, verò è sede, & loco magistratuum eminentiore.[q] Iudices, inquit Tranquillus, aut è plano, aut è Quæsitoris tribunali monuit.[r] Prouerbialis autem hęc locutio videtur, & ab illis iudicibus, parœmia ducta: qua grauiores causas solemniter tractant, & pro tribunali sedentes, cum dignitatis maiestate cognoscūt, vbi verò descēderint in fori planicie leuiora iudicant.[s] Nec valdè absimili figura dixit Honorius causas
23 quasdam velo leuato cognosci & diffiniri.[t] † Ad hæc nemo nescit Tribunal locum illum sublimem & excelsum fuisse, in quo Prætoris, maiorúmque magistratuum sedes erat: vnde ius reddebāt.[u] Tribunalis formam eruditè Vitruuius descripsit.[x] De plano itaque, & quasi aliud agens Princeps nonnunquàm ius postulatoribus reddebat, in via etiam: exemplóque est Adrianus, qui obiurgatur ab anicula in via, quòd suam causam audire nollet, æquo animo tulit & eam vt diximus, leniter audiuit.[y]

n *Interloquutus est*) † Interloqui Latinis idem est quod impedire,
24 & interpellare loquentem. vnde Syrus Terentianus ad Cliniam.[z] *Siccine mihi interloquere?* id est, sic sermonem meum interpellas, & interrumpis? Nonnunquàm tamen significat aliquid inter aliud agēdum decernere. inde Interloquutoria sententia, quæ principale negocium non dirimit, sed nonnihil obiter ad causam pertinens decernit.[a] quocirca princeps ab Vlpiano interloquutus hîc dicitur qui quasi inter aliud agendum & loquendum aliquid constituit, quod legis vim habere vult, in ea scilicet causa, aut etiam in alijs, si hoc voluerit princeps, vt in negocijs similibus omnes iudices pariter interloquantur. & ita interloquutus fit animo constituendi legem generalem. Neque enim alioqui, vt præmonuimus, putādum quamcunque principis interloquutionem, in vno negocio legem esse, aut vim legis habere.[b]

o *Edicto*) † Edicere idē signat quod publica authoritate & de scri-
25 pto proponere, vt obuiam ijs rebus eatur, quæ si cōtingant damno subditis futuræ sunt.[c] Vnde propriè principum est & magistratuum.[d] Et edicta Cæsaris literæ Imperatoris propriè dicuntur, quibus princeps aliquid iubet, statuitué ad subditorū vtilitatem.[e] Galli literas patentes, & retento adhuc Latino & antiquo verbo edicta vocant. Sic & edictum magistratus, scriptum illud significat, quo magistratus nonnihil publicè constituit, vel imperat.[f] Porrò edicta hæc principum, non vt prætorum annua fuêre, sed perpetua. cùm principis æterna quoque sit authoritas.[g] & cùm princeps ipse dicatur in rebus lex animata:[h] exemplo scriptæ legis intelligitur perpetuò loqui.[i]

p *Legem esse*) Perperàm itaque ratiocinantur, qui principis placitum pro lege tantùm seruari dicunt: negantes legem esse.[k] licet enim Pomponius illud pro lege custodiri dicat:[l] & Vlpianus noster pauloante vim legis habere:[m] hoc tamen loco apertè nulláque circuitione vsus ait legem esse.

q *Constitutiones*) † Peculiare nomen placitorum principis est, vt

Cognitionis verbum.
De plano.
Pro tribunali.
Tribunal.
Interloqui.
Interloquutoria sentētia.
Edicere.
Edictum.
Constitutiones.

m l. j. ff. de offic. assess.
n l. nec quicquam. §. de plano. ff. de offic. procons. l. iij. §. pe. ff. de bo. poss. l. ij. §. de plano. ff. quis ord. l. miles. §. lex. ff. ad l. Cor. de adult. l. unica. §. ult. ff. de questio. c. si quē. §. si quis ante. ij. q. iij.
o cle. sæpè. de uer. signifi.
p l. j. §. abolitio. ff. ad Turpil. d. l. unica §. ult.
q l. j ff de iud. l. ij. ff. de re iud.
r Suet. in Tiberio.
s §. illud. ut defunc. seu funer. coll. 6.
t l. penul. C. de nau frag. lib. 11.
u Cicer. de orato. in Bruto, & in Verrem.
x Vitruu lib. 5. c. j.
y Dion in Adriano
z Terēt. in Heaut.
a l. quid ergo. §. quātum. ff. de ijs qui not. infa. l. iij. §. cognoscit. ff. de offic. præfect. uigil. ubi dixi.
b l. iij. in fin. C. de legib.
c l. si familia. ff. de iurisd.
d Laur. Vall. libr. 5. c. 68.
e Theoph. §. sed et quod. de iur. nat.
f l. j. ff. de offic. assesso. l. edictum. l. ad edictum l. & post. ff. de iud. l. ij. §. eodē tempore. ubi dixi. ff. de orig. iur.
g l. falso. C. de diuer. rescrip.
h §. ult. de consul. col. iiij.
i l. Arriani. C. de heret.
k Mari. Salo. hic,
l l. ij. §. nouissimè. ff. de orig. iur.
m In prin. huius l.

26 Constitutiones dicantur, quæ quoniam Principes priusquàm decernerent, Senatum, vel coram oratiuncula quadam, vel absentes per epistolam consulere solebant, vt principale decretum amplissimi ordinis authoritate comprobaretur. [n] † Orationes quandoque sunt appellatæ. [o] vt illa qua recitata in Senatu, D. Marcum effecisse dicit, ne consisteret de alimentis aliter transactio quàm si prætore authore facta. [p] & illa altera de confirmandis coniugum donationibus. [q] Illa quoque de fugitiuorũ in alienis prædijs requisitionem, [r] ijsq; similes. in quibus cum Senatus interueniret authoritas, Senatus consulta quandoque dictæ sunt. Vnde Constitutionem diui Adriani de petitione hæreditatis, Iulius Paulus nunc orationem, nunc Senatusconsultum vocat. [f]

n l. leges. j. C. de legib. o l. si & rem. ff. de petitio. hered. l. penul. ff. ad Tertyl. p l. cum ij. ff. de transact. q l. cùm hic status. in pri. ff. j. de don. inter. uir. r l. Diuus. ff. de ser. fugit. f l. item ueniunt. §. præter hæc, & d. l. si & rem. de pe titi. hered.

Orationes.

r *Personales*) † Principum constitutiones aliæ generales sunt, omnesque ligant. quales modò recensuimus. aliæ de certis tantùm personis promulgatæ, nec ijs audiuum, vt omnes posthac simili iure teneantur, quas ideo personales dici Vlpianus hic author est. nec personam egredi vult, nisi in corpus iuris relatæ essent. Nam hæc vim habent legis generalis, quales sunt omnes ferè Codicis Iustiniani. [t]

28 (margin number beside "omnesque ligant")

t l. j. §. pen. & ult. C. de nou. cod. fa.

Personales cõstitutiones.

f *Ad exemplum*) Hoc est sicuti Iulius Paulus crasiore tamen Minerua loquitur, ad consequentiam. [u] Quid debeam sequi, inquit Plinius ad Traianũ, rogo domine rescribas præsertim cùm pertineat ad exemplum. [x] Nec sanè conuenit, vt quod singulari legis beneficio certæ personæ contra iuris regulas concessum est, ad consequentia producatur. [y] nisi vel nominatim cautum sit, vt in similibus causis id obineat, vel simpliciter & infinitè proferatur. vt quæ factis propositis generaliter respondet. cuiusmodi sunt omnia ferè veterum rescripta, quæ Iustinianus in vnum collecta, nobis codice suo tradidit. Neque enim ea iudici tantùm præscribunt, quid in proposita specie, sed quid in quacunque simili iudicare debeat. [z]

u l. quod uerò. ff. de legib. l. quod contra. ff. de reg. iur. x Plin. lib. 9. epist. y d. l. quod uerò. ubi dixi. z l. non possunt. l. ideo. ff de legib. l. ult. C. de constit. pec.

Ad exemplũ pertinere.

t *Indulsit*) Concessit. [a] † Indulgere enim queadmodum Valla do cuit idem quod facilè concedere, & obsequenter, plus æquo ac ex quadam gratia tribuere. [b] propriéque superiorum est: magistratus puta, parentis, aut domini. Inde Indulgentia, pro singulari & gratiosa principis concessione. [c] Vnde Chremes ad Menedemum patrem, filio permittentem. [d] *Aegrè, inquit, nimiùm illi Menedeme indulges*. & Plinius. Nuper ab optimo principe ait, trium liberorum ei ius impetraui. quod quamquàm parcè & cum delectu daret, mihi tamen tanquàm liceret, indulsit. [e] Seneca item. Vt corpori inquit tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis sit. [f] sed & M. Cicero, sexcentis in locis ad eam significationem his verbis indulgere, & indulgentia vtitur. [g] quæ omnia eo libentiùs commemoro quòd nonnulli temerè nimis affirment, hanc vocem Indulgentia, vix vnquam apud latinos authores, sed præsertim Ciceronem reperiri. [h]

29 (margin number beside "cuit idem")

a l. nec quicquam. §. obseruare. ff. de offic. procõs. b Val. lib. iij c. 18. c l. si senatori. ff. de ritu nuptia. l. iij. hoc titu. d Terent. in Heauton. e Plin. ad Priscum lib. ij. epistol. f Seneca in episto. g Cicer. pro Sestio pro Sylla. p Cælio, lib. ij. de orator. act. iij. & 9. in Verrè. lib. 9. et 10. ad Attic. & 10. epist. famil. h Laur. Valla ubi supra.

Indulgere.

Indulgẽtia.

v *Pœnam irrogauit*) Grauiorem quàm per leges indiceretur, pro emergentis causæ: [i] & vt seuerior vnius pœna, metus possit esse 30 multorum. [k] † Est enim hæc puniendi ratio, quã Græci παράδειγμα vocant, propter exemplum nonnunquàm necessaria, quò acerbioris supplicij timore cæteri deterreantur. [l] Quod ipsum Gellius ex Philosophorum fonte subtiliter & eruditè disputat. [m]

i l. si uindicari. C. de pœ. k l. j. C. ad l. Iul. repet. l l. aut facta. §. ult. ff. de pœn. m Gel. lib. 6. c. 14.

Paradigma.

x *Sine exemplo*) † Sine exemplo subuenire dicit Vlpianus, cùm 31 princeps aliquid in causis priuatorum constituit, non adijciens, vt reliqui

Sine exẽplo subuenire.

reliqui deinceps eodem iure obstringantur, veluti pœnam in Titium, qui deliquit statutam remittendo. quod à principibus duntaxat fieri posse certum est.[a] non enim ideo possunt alij similem indulgentiam, vel impunitatem sibi promittere: princeps enim, cuius vult, miseretur.

a l. diui fratres. ff. de pœn.

y *Personam*) Cui vel ob merita peculiariter aliquid tributum est: vel propter crimen pœna seuerior irrogata: aut clementis principis beneficio remissa.

L. IN REBVS.

Vlpianus lib. 4. fideicommissorum.

LEX II.

Vtilitas publica in mutatione legum.

In rebus nouis cõstituendis a euidens esse debet vtilitas, 1 vt recedatur ab eo iure, quod iam diu æquũ visum est. b

SVMMAE.

1 *Vtilitas quæ in mutandis legibus.*
2 *Legum mutatio periculosa.*
3 *Lycurgi memorabile factum.*
4 *Locrensium lex.*
5 *Legem mutare an liceat.*
6 *Solonis lex.*

a *Vtilitas*) † Non quidem priuata principis, sed publica totius populi.[a] Ex ijs legibus dicebat Valerius tribunus plebis, quæ perpetuæ vtilitatis causa latę sunt, nulla abroganda est: nisi quam vel vsus coarguit, aut reipublicæ status inutilẽ fecit.[b]

a Cic. li. ij. de legib.

b Liuius lib. 34.

Mutare leges periculosum.

b *Visum est*) † Peri-
2 culosa est omnis in republica legũ mutatio. Nam eam vitæ quoque & morum mutatio sequi solet. Quemadmodum enim in ædibus vno aliquo tigno ineptè sublato totum plerunque ruit ædificium, sic vnius legis mutationem vniuersi status reipublicæ quandoque ruina consequitur.[c] Multa sanè euersarum legum incommoda, enarrat alicubi Demosthenes.[d] Equidem † Ly-

Licurgi egregium facinus.

3 curgus, ad consulendum Apollinis oraculum, Delphos profecturus Lacedæmonios ciues suos iureiurando deuinxit, nihil ipsos de legibus suis immutaturos, quoadusque ipse redijsset. Ille autem Delum profectus accepto oraculo, quæ sanciuisset, omnia iusta esse, nec interituram Lacedæmonem dum ijs legibus pareret, carmen quidem oraculi Lacedæmonijs misit. Ipse verò mortem sibi cõsciuit: vt desperato eius ritu de legibus abrogandis nunquam ciues sui cogitarent.[e] Legum itaque mutatio temerè tentanda non est.[f] † Quod

c Cic. pro Cecinna

d Demosth. in oratio. j. contra Aristogitonem.

Locrensium institutum.

4 vetere suo instituto Locrenses quondam monuerunt, apud quos nemo poterat legem, aut veteris abrogationem proponere, nisi laqueo collum circundućto: quo si non persuasisset, statim strangularetur.[g] Sed tamen Philosophus disertè probat cõsuetudinem quidem abrogandarum cupidè legum perniciosam. cæterùm scriptas

e Plutar. in Lycur.

f l. minimè. ff. de legib.

g Demosthe. contra Timocratem.

Leges an fas sit mutare,

5 leges immobiles, immutabilésque seruare perabsurdum. † Vt enim in reliquis artibus, inquit, sic in ciuili ratione acuratè, ac limatè scribi omnia nõ possunt. cùm enim omninò & generatim scribendum sit necessariò, actiónésque ipsæ in rebus singulis versentur: illud certè perspicuum est leges aliquas interdum esse mutandas:[h] pro temporum scilicet, vt Sextus Cæcilius dicebat, & hominum moribus.[i] Nam indignum nimis esset putare, malum quod corrigi potest in republica perpetuò tolerandum: nulloq́; rerum, aut temporũ habito discrimine, & publica omni vtilitate contempta, priscis legibus

h Aristote. li. ij. Politico. c. 6.

i c. non debet. de cõsang. & affi.

x l. & si nihil. ff. de reg. iur. mordicus inhærendum.[x] multa quippè nondum facta sunt, dicebat C. Canuleius Tribunus plebis, quæ si vtilia quidem cognoscantur, institui, fierique oportet: & quæ iam constituta sunt, si inutilia videantur, mutari & corrigi.[l] Sed audiamus obsecro, ea de re L. Valerium Tribunum plebis aduersus M. Portium Catonē consulem, (l Liuius lib. iiij.) Quemadmodum, inquit, ex his legibus, quæ nō in tempus aliquod, sed perpetuæ vtilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor: nisi quam aut vsus coarguit: aut status aliquis reipublicæ inutilem fecit. Sic quas tempora aliqua desiderârunt, leges mortales, vt ita dicam, & temporibus ipsis mutabiles esse video: quę in pace latæ sunt, plerunque bellum abrogat: quæ in bello, pax: vt in nauis administratione, alia in secunda, alia in aduersa tempestate

6 vsui sunt.[m] † Ad hæc Solonem ferunt leges suas noluisse æternas facere: sed centum annis vt ratæ essent postulauit: quo si quid in ijs iustum esset, durum tamen & acerbum, tanti temporis leniret consuetudo, si quid perniciosum & inutile, post id temporis emendaretur.[n] verùm causam hanc publicæ vtilitatis, perspicuam, euidentem & manifestam esse vult Vlpianus noster. Solonis lex de emendandis legibus.

m Liuius lib. 34.

n Plut. in Solone.

L. BENEFICIVM.

Iauolenus lib. 12. ἐπιστολῶν

LEX III.

Beneficium[a] Imperatoris,[b] quod à diuina scilicet indulgentia[c] proficiscitur, debemus, quàm plenissimè[d] interpretari.[e] Beneficium.

SVMMAE.

1 *Beneficium quid.*
2 *Beneficiarius.*
3 *Actus hominum quando extendendi.*
4 *Princeps iuri tertij non derogat.*
5 *Concessio ad importunitatem.*
6 *Motus proprius an præsumatur.*
7 *Sacerdotiorum literæ odiosæ.*

a

1 Beneficium) † Benefactum & officium quo de aliquo meremur, Latini beneficiū dicunt.[a] Melius apud bonos, inquit M. Cicero, quàm apud fortunatos beneficium collocari puto.[b] & Terētius in persona scorti Thaidis. Cupio Phædria aliquos parare amicos beneficio meo.[c] Itaque gratia à principe alicui exhibita, aut collatum ab eo in aliquem meritum, beneficium principis appellatur.[d] Et beneficiarios, Cæsar à veteribus dictos significat, quos Im-

2 perator suo beneficio in militia promouisset.[e] † Nam & beneficiarius quicunque dicitur qui beneficium accepit. Cùm autem nihil sit, quod magis principem deceat, quàm munificētia & liberalitas,[f] docet hîc Iauolenus, eam semel à principe profectam, plenissima interpretatione iuuandam. Et alibi Iustinianus scribit, temerarium esse principis liberalitatem non ad augmentum, sed diminutionem conuertere.[g] vnde nec strictis iuris solemnibus,[h] aut subtilibus iuris regulis coërceri debet.[i] Beneficiarius.

b *Imperatoris*) Aliud ergo de inferioris beneficio videretur, nisi priuatorum quoque beneficia, Innocentius iij. nominatim docuisset extensissimè interpretanda.[k]

c *Indulgentia*) concessione & liberalitate gratiosè profecta.[l]

d *Plenissimè*) Id est largissimè, & extensissimè vt nostra hac interpretatione adiuuemus semper, extendamus, & augeamus beneficentiam

a l. si post mortem. § ult. ff. de cōtra tab. l. iij. ff. de obseq. l. in cōmodato. §. sicut. ff. commoda. l. seruus. ff. de seru. expor.
b Cic. lib. ij. officio.
c Teren. in Eunuc.
d c. j. quib. cau. feu. amitt. & hic.
e Cæsar. lib. j. belli Hispanici.
f Cic. pro M. Marcello.
g l. ultim. §. j. C. de prepos. agent. in reb. lib. 12.
h l. sancimus. uers. j. C. de donat.
i l. pen. C. de dona. inter uir.
k c. cum dilecti. de donat.
l l. si senatori. ff. de ritu nup. l. j. ubi dixi. & hoc tit.

Actiones hominum quando extendendæ. 3 centiam principis.[m] † Equidem de humanorum actuum interpretatione, solet illud generaliter tradi, Contractus plenè,[n] Testamenta plenius,[o] Beneficia verò, præsertim principum, plenissimè interpretari.[p] Quod superius à nobis dissertatum est.[q]

Princeps non læditius tertij. e *Interpretari*) Saluo tamen iure tertij: 4 † cui princeps cū sua concessione nunquam obesse velle præsumatur:[r] ad alienam iniuriam principum beneficia, porrigi non oportet.[s] multóque minus ad incommodum publicum.quādo publicæ vtilitatis, magis quàm priuatorum soleat haberi ratio.[t]

Concessio ad importunitatē 5 † Quòd si non ex mera liberalitate processerit à principe concessio, sed magis ad importuuam eius qui accepit postulationem, cùm nec beneficium nec liberalitas tunc propriè dici possit,[v] quàm strictissimè concessionem accipiemus,& interpretabimur:[x] præsertim si nonnihil iniquitatis contineret, aut præ se ferret.[y]

Motus proprius an præsumatur. 6 † In dubio tamen, (fremant alij licet) coniectura ducar, & vt loquimur præsumam liberalitatem esse, & à principe motu, vt aiunt, profectam.cum hæc virtus regum sit, & principum propria.[z] tribúsque tantùm casibus eam interpretabor ad ambientis importunitatem emanasse.Si vel ex ea publicum caperet aliquid detrimenti:[a] vel illa perueterret iuris ordinem:[b] aut de

Sacerdotiorū literæ odiosæ. 7 literis sacerdotiorum ageremus † (quas cùm velut odiosas, & ambitionis plenissimas, Pontifices vbique restringi præcipiant[c]) in ijs vltroneam principis voluntatem non facilè colligam, si non ea nominatim rescripto fuerit expressa.[d]

m c. olim. de verb. sig.d.l.ult.§.j.
n l.ulti. C. quæ res pign.
o l.in testamentis. ff. de reg. iur.
p d.c.cū dilecti.& hic.
q l.in ambigua. ff. de legib.
r l.ij.§ meritò.§.si quis à principe. ff ne quid in lo. pu.
s l.impuberi. ff de adminiſt.tut.l. cū filiusfamil. ff. de milit.testa.
t l. vtilitas. C. de primipil. lib.12.l. unic.§.ulti. C. de cad.toll. aut. res quæ.C. co.de leg.
u l.j.ff.de donat.
x l.si aliquādo. C. de oper.pub.
y l.j.c.de petiti.bo. sublat.li.10.
z Cic.pro M.Marcello.
a § & hoc verò iubemus. ut nulli iud.col.8.
b c.ij.de rescri.
c §.§.ult.de fil. presbyt.in 6.c. ij. de preben.cod.lib.
d cap.si motu proprio.de prebend. in 6.

L. CONSTITVTIONES.

Modestinus lib. 2. excusationum.

LEX IIII.

Leges posteriores prioribus derogant.

Constitutiones tempore[a] posteriores,[a] potiores sunt,[b] 1 his quæ ipsas præcesserunt.

SVMMAE.

1 *Leges posteriores prioribus derogant.*
2 *Pactum legitimum.*
3 *Nouissima priora tollunt.*
4 *Posteriora præsumuntur meliora.*
5 *Atheniensium leges*

a *Posteriores*) † Et prioribus contrariæ, alioqui traherentur aliæ ad alias.[a] veluti Iustiniani lex, quę tribuit actionem nudo pacto donationis,[b] non corrigit vetera iura, quæ vetant ex nudis pactionibus actiones dari:[c] sed ex ijs interpretationem mu-

Pactum legitimum. 2 tuatur & accipit, † nisi pactum sit legitimum, hoc est lege aliqua aditum, & confirmatum.[d]

Posteriora derogant prioribus. b *Potiores sunt*) † In pactis,[e] Procuratorijs,[f] Iuramentis,[g] Interloquutionibus,[h] Testamentis,[i] Legatis,[k] fideicommissis,[l] contractibus,[m] alijsque omnibus fermè iuris partibus constat, nouissima prioribus derogare.vt minimè mirùm debeat videri, si in legibus idem recipiamus, vt scilicet, vbi duæ leges contrariæ sunt, semper antiquæ, (quod P. Sempronius plebis Tribunus aduersus Appium Claudium censorem præclarè disserebar.[n]) abrogare nouam.[o] Nam & hanc in duodecim tabulis legem M. Fabius Interrex

Noua lex veterem tollit. apud Liuium scriptam fuisse testatur, quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratúmque esset.[p] † posterior nam-

Posterius melius. que cogitatio, vt est in Euripidis tregœdia,[q] melior, & sapientior

a l.sed & posteriores.ff.de legib.
b l.si quis argētū. §.ult.C. de dona.
c l.iurisg.§.igitur ff.de pact.l. si tibi.de locat.
d l.legitima. ff. de pact.
e l.pacti nouissima C.de pact.
f l.si quis cū proc. §.ult.ff.de procu.
g l.duobus.§.ult.ff de iniur.
h l.quod iussit. ff. de re iud.
i §.j.quib.mod.testa.infir.
k l.si mihi §. in legatis.ff.de leg.j.
l l.clar.C.de fideic.
m l.ij.ff de rescin. uend.

n Liuius li.9. o §.ult.de iur.nat. p Liuius lib.7. q Eurip in Hypol.Coronato,

r Cic.12. Philipp.

s c.magnæ.22.q.iiij

Atheniensium in legibus cura

esse solet. [r] idque experimentis quotidiè probamus. nimirùm quæ priore experientia parum fœliciter successerunt, posteriore commodiùs plerunque contingere, & primi erratum consilij, per subsequens reformari. [s] Ad quæ non prætereundum, † Athenienses in ferendis legibus duo præsertim diligentissimè curasse. Primum ne plures eiusdem rei leges essent: quòd id litigãdi preberet materiam. Alterum, ne quæ inter se leges repugnarent. in contrarijs enim legibus, necessitatem quandam iudicibus imponi, qui secundum leges iudicare iurassent, & alteram suo iudicio violari oporteret.

IOANNES CORASIVS
iurisconsultus Tolosæ scripsit, dein
Ferrariæ recognouit
Anno 1550.

IOANNIS CORASII IVRISCONSVLTI IN sequentes personarum & magistratuum, titulos commẽtarij, quorum anteà quidam æditi, ab ipso nũc authore diligẽtiùs recogniti sunt.

De statu hominum.

TITVL. V.

SVMMAE.

1 *Status pro conditione.*
2 *Homo rebus cæteris præstantior.*
3 *Personarum diuisio.*
4 *Matris status, quando attendatur.*
5 *Seruus quomodo quis efficiatur.*
6 *Thuscus Romæ uicus.*
7 *Germanorum mos in ludo.*

TRACTATIS ijs quę ad ius nostrum ciuile, & singulas eius partes generatim pertinebant: quoniam id omne vel de personis, vel de rebus, vel de actionibus constitutum est:[a] & hominum causa leges scriptæ:[b]
1 de † statu, id est conditione,[c] (hominum † Nam
2 & ipsi citra controuersiam, alijs quibuscunque rebus sunt præstantiores[d]) cùmprimis edisserit legislator, præcipuam illam persona
3 rum diuisionem hoc titulo attingens. † Quia omnes homines, aut liberi sunt, aut serui.[e] Liberi autem vel ingenui, vel libertini. Ingenui, qui ex matre libera nati sunt, tametsi pater seruus fuerit[f] liberámque spectamus ex natura.
4 † Vnde licet vltimo supplicio damnata, fiat serua pœnæ:[g] quia tamen naturali causa perpensa libera est: partus ex ea natus liber erit.[h] Rursus & matrem aliquo tempore cùm prægnans erat, liberam fuisse satis est, vt partus liber nascatur:[i] vel liberam esse debuisse, ex lege puta, donationis.[k] Libertini
5 dicuntur, quicunque manumissi sunt.[l] † Serui verò qui ab ipso natiuitatis principio in alterius ditionẽ, ius & dominiũ reciderunt.[m] quamuis & nati liberi, ex postfacto in seruitutem redigi possint, vel iure gentium: vt qui ab hostibus capiuntur.[n] vel iure ciuili, vt qui pretij participandi gratia se venundari passus est.[o] cui sanè imputandum fuit, qui voluit, vt cum Satyrico loquar,[p]

Status pro conditione.

Hominum causa leges scriptę.

Personarum diuisio.

Matris conditio quando spectanda.

Seruus quomodò quis efficiatur.

a l.j. hoc tit. §. ult. de iur. natur.
b l.ij. hoc tit.
c l. cum oca. ff. de relig. l. et seruorũ. hoc tit.
d l. iustißimè. ff. de edil. edict.
e l.iij. hoc tit.
f §. sed & si quis. de ingen. d. l. & seruorũ. §. ingenui.
g l. aut damnum. §. est pœna. ff. de pœn.
h l. Imperator. ff. hoc tit.
i d. §. ingenui.
k l. Heren. hoc tit.
l l. ult. ff. si lib. ing. esse dica.
m l. manumißiones. ff. de iust. & iur. §. ius autẽ. de iure natur.
n l. libertus. hoc tit.
o l. liberis. ff. de lib. caus. l. 1. ff. qui ad lib. d. l. & seruorum. § j.
p Iuuen. satyr. iij.

Et præbere caput, domina venale sub hasta.

Cuiusmodi homines qui sese ipsi venditabant, in Tusco habitasse, Plautus significat.[q] † Est autem Tuscus vicus Romæ, quo velabrū itur. vbi post abitionem Porsenæ, Romani Tuscis in vrbe manere cupientibus assignârunt sedes. indéque locus nomen accepit, in quo piscatores, pomarij, fartores, vnguentarij, lenones, parasiti, cæteríque id genus vilium personarum consistebant. Horatius.[r]

q Plau. in Curculi. 6 — Tuscus vicus.

Hic simul accepit patrimonij mille talenta
Edicit piscator vti, pomarius, auceps,
Vnguentarius, ac Tusci turba impia vici.

r Hora. lib. ij. Sermo. satyr. iij.

7 Ad hæc, nō est illepidum quod vsu seruare Germanos Tacitus memorat, † vt cùm in aleæ ludo infœlici fortuna perdiderint omnia nouissimo aleæ iactu de libertate, & corpore sic contendant, vt victi voluntariam subeant seruitutem.[f]

f Cornel. Taci. lib. de morib. Germa.

L. OMNE IVS.

Paulus lib. 1. Institutionum.

LEX I.

OMNE ius[a] quo vtimur, vel ad personas[b] pertinet, vel ad res;[c] vel ad actiones.[d]

Iuris multiplex diuisio

SVMMAE.

1 *Iuris diuisiones.*
2 *Finis legis.*
3 *Iuris capita.*
4 *Persona.*
5 *Attributa personarum.*
6 *Personatus.*
7 *Fabula personata.*
8 *Roscius hystrio.*
9 *Personæ in ædificijs.*
10 *Res uerbum.*
11 *Actio pro operatione.*
12 *Actio pro iudicio.*

a 1 *Omne ius*) † Scripta hîc à Iulio Paulo, & à Iustiniano alibi re petita diuisio,[a] materiā & capita circa quæ ius versatur, continet. Quæ verò causam efficientem respicit, à Modestino:[b] & quæ formam spectat, ab Vlpiano refertur.[c] Finis autem iuris est salus publica transquilitásque ciuium. 2 † vt vetus illa lex demonstrat, *Salus populi, supremalex esto.*[d] qui finis tribus iuris præceptis clauditur: vt honestè viuatur, proximus non lædatur, & ius suum vnicuique tribuatur.[e]

a §. ult. de iur. nat.
b l. pen. ff. de legib.
c l. ulti. ff. illo tit.
d Cic. li. iij. de legib
e l. iustitia. uersic. §. ff. de insti. & iur. §. iuris præcepta. de iur. natur.

Finis legis.

3 Neque porrò desunt qui Pauli nostri partitionem rideant: † & cùm dominium & obligatio propria sint iuris capita, ad quæ cæteræ iuris partes referūtur: non item persona, res, & actio: Personam (quę circunstantijs magis est annumeranda: vt causa, locus, tempus, quātitas, qualitas, conuentus[f]) circunducendam censeant, ac præterea dominum rei loco reponendum. Denique vice actionis, obligationem: vt in commodiore diuisione dicamus. Omne ius quo vtimue, vel ad dominium pertinet, vel ad obligationem. Sed tamen perpensa rectè diligentérque Pauli ac Iustiniani diuisio, videtur mihi aptissima, & vniuersas iuris partes abundè complecti.[g] Siquidem ius nostrum, vel eò spectet, vt personarum statum, conditionem & qualitatem doceat: ac qua ratione, sua cuique functio sit distribuenda: vel vt rerum tam corporearum, quàm incorporearum, acquisitionem, conseruationem, amissionémque tractet (quia vna parte duo illa capita dominium & obligatio continentur) vel vt actiones

Iuris capita.

f l. aut facta. §. j. ff. de pœn.
g § ult. de iur. nat. & hic.

Paulus & Iustinianus defenduntur.

actiooes, hoc cst judiciorum exercitationem infiruet, tam in ciui
libus controuersijs, quàm in criminum causis & urgocijs.

Persona.

b *Personas*) † Ideft Homines. ita eoim solent iurisconsulti Perso-
4 næ verbum accipere. Pliuius quoque iunior ioterdū. Quid, inquir
Traianus, in persona statuendum sit.[h] Dictionis tamē eius genui- [h] Plin. lib. 10. epistol.
na significatio est: vt qualitatem homini insitam noret, qua alius ab

Attributa personarum.

alio differt, tam in animo quemadmodum Vallēsis explicat, quàm
5 in corpore, quàm in rebus externis.[i] † Rhetores attributa perso- [i] Laur. Valla libr. 6. c. 34.
narum vocant, vt iudex Imperator, iurisconsultus, Orator, libera-
lis, auarus, seoex, iuuenis, doctus, ignarus & alia id genus. possūntq;
in vno homine plures esse personæ. veluti Imperatoris eruditi libe-
ralis. Vsurpatur etiam Persona pro facie conficta, seu facici coope-
rimento. Laruam Latini, Mascam Galli vocant. Horatius.[k] [k] Horat. de arte Poetica.

Post hunc personæ pallæq; repertor honestæ.

Personatus.

A[l] personando autem sic dictam, quòd clarescere, & resonare vocē
6 faciat, Gellius ex C. Bassi libris ostendit.[l] † Inde & personati dicun- [l] Gel. lib. 5. c. 7.
tur, qui sic laruati incedunt. Quid est autem, inquit M. Cicero, cur
ego personatus ambulem, parum ne fœda persona est, ipsius sene- [m] Cicer. lib. 15. ad Atticum.

Personata fabula.

ctutis.[m] Sanè Tranquillus scribit, Neronem personatum, Tragœ-
7 dias heroum Deorúmque cantasse.[n] † Personatā fabulam, veteres [n] Sueton. in Nerone.
dixerunt, quæ à personatis hystrioonibus agebatur. Primus porrò

Roscius hystrio.

Q. Roscius Gallus histrio nominatissimus quod obliquos haberet
oculos, nec facie satis decora esset personis vti cœpit quo in genere
adeo excelluit: vt in quo quisque artificio excelleret, is in suo gene-
re Roscius diceretur.[o] Hic L. Syllæ charissimus fuit, & aonulo au- [o] Cicer. lib. j. & ij. de orator.
reo ab eodē dictatore donatus est.[p] Cum Cicerone quoq; certasse [p] Macrobius lib. iij. Satur.

Personæ in ædificijs.

fertur, nûm ille oratione sæpiùs eādē rē, an ipse gestu variaret. Hinc
9 verò non obscurum est intelligere, † cur figuræ illæ ædificijs affi-
xæ vnde putcales aquæ, vel pluuiæ saliunt & diffunduntur, ab Vl- [q] l. fundi. §. item. cōstat. ff. de acti. empt.
piano personæ dictæ sint.[q] quoniam scilicet, varios vultus, gestúsque pro ædificantis arbitrio exprimant. sed iam plus satis personis
datum.

Rei verbum.

c *Res*) † Cùm rei oomen generale sit: personas, actiones omniáq;
10 in vniuersum continens: ac proinde à Dialecticis transcendēs ter- [r] l. 1. ff. si cert. petat. l. rei appellatione. ff. de uerb. sig.
minus dicatur: hoc est omnia significata superans:[r] superuacanea
videtur prima fronte personarum, & actionum expressio, vt potè
quæ generali verbo rei, satis comprehendatur. Quocirca intelligeo
dum hoc loco rei appellatiouem commodioris doctrinæ gratiā an
gustiorem esse, à personisque & rebus separatam: qua videlicet cæ
res tantùm significeotur, de quibus homines litigare, & in iudi-
cium ire solent.

Actio pro operatione.

d *Actiones*) † Actiones hîc pro actis & operationibus, vt & alibi,[f] [f] l. iij. §. ulti. ff. de don. int. uir. aut. hoc ius. C. de sacrosanc. eccles.
11 exponere in animo erat. sic enim M. Cicero virtutis laus omnis, ait,
in actione consistit.[t] Et quoniam omnis iuris controuersia, vel de [t] Cicer. lib. j. offic.
personis est, vel de rebus, vel de factis: hoc est de ijs ipsis quę facimus
dicimus, & operamur. Denique quoniam actiones forenses, quibus
debitum uobis io iudicio persequimur: sub secundo diuisionis mem
bro, nempè rerum, cōclusæ satis intelliguntur.[u] Verum animaduer [u] l. rei appellatione. ff. de uerb. significa.
ti hunc Caij locum à Iustiniano nominatim acceptum pro iuridi-
ciarijs persecutionibus, eius quod nobis debetur. Cùm enim omne
ius, aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinere dixisset:[x] [x] §. ult. de iur. nat.
& priore libro tractasset de personis: secundum librum à tractu re-
rum exorsus est.[y] cúmque persecutus successiones, cōtractus & o- [y] §. j. de rer. diuisi.
bligationes exposuit. Demum forenses actiones, velut postremum

membrum suo loco explicaturus, superest ait, vt de actionibus lo-
quamur. Actio autem nihil aliud est, quàm ius persequendi in iudi-
12 cio quod sibi debetur.[z] † Sed tamen hîc Actionum verbo, exercita
tiones actionum intelligo, quæ cùm in iudicio fiant, semper augura
tus sum, in hac nostra diuisione iuris authores voluisse sub actionũ
nomine, iudicia complecti.[a] Nam iudicij finis, vt M. Cicero scribit
ius est, ex quo etiam nomen,[b] & alioqui manca dinisio videretur,
vel certè inconcinna, & incongrua: cùm Rei nomen actiones com
prehendat: at iudicia non item, quæ neque rerum, neque persona-
rum verbo veniunt: sed neque obligationum, aut contractuum no
mine, qui proculdubio ad res ipsas pertinent.[c]

z §. j. de actio.

a l. nihil aliud. ff. de actio. & obli. §. j. de actio.

b Cicer. in Top.

c l. j. §. ulti. ff. de rer. diuisio.

Actio pro exercitatione iudicij.

L. CVM IGITVR.

Hermogenianus lib. 1. επιτομῶν

LEX II.

Cùm igitur hominũ causa,[a] omne ius cõstitutum sit: primò[b] de personarum statu,[c] ac pòst de cæteris, ordinẽ perpetui edicti[d] sequuti,[e] & his proximos, atque coniunctos applicátes titulos,[f] vt res patitur dicemus.

Hominũ gratia cuncta creata.

SVMMAE.

1 *Hominis causa omnia creata.*
2 *Homines propter Deum.*
3 *Finis spectandus.*
4 *Homo nobilissima creaturarum.*
5 *Prætorum leges annuæ.*
6 *Edictum perpetuum.*
7 *Titulorum continuatio.*

a *Hominũ causa*) Om
1 nia † quæ sunt in hoc mundo, quibúsq; vtuntur homines, facta sunt, inquit M. Cicero, hominum causa, & parata. principio ipse mundus Deorum hominúmque gratia factus est quæque in eo sunt, ea parata ad fructum hominũ, & inuenta fuerunt.[a] Sic & Chrysippus cẽsuit omnia in hominum gratiam nata dicens,[b] Moses quoque Deum statuisse scribit, vt homo omnium princeps esset, in cuius vsum omnia condidit.[c] quod & Ouidius perbellè significat, dum ait.[d]

a Cicer. libr. ij. de nat. Deo.

b Aristot. lib. j. Polit. c. 5. Cicer. lib. iij. de finib.

c Genes. j.

d Ouidius libr. j. Metamor.

Astra tenent cæleste solum, formæq; Deorum
Cesserunt nitidis, habitandæ piscibus vndæ:
Terra feras cæpit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est.

Caius[e] quoque & Iustinianus[f] omnes rerum fructus naturam ho
minum gratia comparasse testantur. & hîc Hermogenianus, omne
ius constitutum ait, hominum causa. Non dubiũ itaque quin Deus
2 fecerit mundum propter hominem: † ipsos verò homines propter
se tãquam diuinorum operum, cœlestiúmque rerum speculatores
qui Deum pietate colerent, & venerabundi contemplarentur.[g]
b *Primò*) Cùm omne ius ad hominum vtilitatem referatur tanquã
3 ad finem (legis quippè finis est publica ciuium salus, & vtilitas[h]) † &
finis licet postremus sit in agendo: primus tamen vt docent Philo-
sophi,

e l. in peculium. §. ult. ff. de usur.

f §. in pecudum. de rer. diuisio.

g Cicer. lib. j. Tus.

h Cicer. libr. iij. de legib.

Homines propter Deum facti.

Finis primus in intellectu.

sophi, occurrat in intellectu.[i] ante omnia de personarum statu, & conditione iuris authores, rectè atque ordine dicendum censuerũt.

Status. c *Statu*) Hoc est conditione & qualitate.[k] Hic status est huius totius mundi, inquit M. Cicero, atque naturæ, rotundum vt cælum, terráque media sit.[l] Illúdque protritum est, verbo status, conditionem vniuscuiusque rei significari: quamquam apud Rhetores constitutionem causæ notat: hoc est id quod tractandum emergit ex propositione actoris, & defensione rei.[m] Primùm autem de personis ipsis, & earum conditione legislator tractare voluit, quoniam,

Homo præstátissima creaturarum. 4 vt sæpè dixi finis iuris est hominũ, & vniuersi populi salus.[n] † deinde quia personæ cæteris rebus creatis præstant.[o] nam vt ille dicebat.[p]

Igneus est ollis vigor, & cælestis origo.

Et Ouidius.[q]

Natus homo est, siue hunc diuino numine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Siue recens tellus, seductáque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina cœli.

De dignioribus autem, priore loco differendum esse nemo nescit.[r]

Prætorum leges annuæ. d *Perpetui edicti*) Prætorum olim cùm annuus esset magistratus:
5 eorum † quoque leges temporariæ fuerunt & annuæ.[f] quæ & calendis Ianuarijs incipiebant, & similibus calendis anni sequentis finiebantur.[t] vnde ius variè dici solitum ab ambitiosis prætoribus. qui ne nihil ipsi sapere viderẽtur, veteribus edictis non cõtenti, noua quotidiè proponebant. Quod cùm Cornelius Tribunus plebis Reipublicæ perniciosum animaduerteret: legem tulit multis tamẽ inuitis (quorum apertè nemo ausus est, inquit Pædianus, repugna-

Edictum perpetuum. 6 re[u]) vt † ex edictis perpetuis ius deinceps Prætores dicerent: Sed eorum cùm esset ingens, & confusa multitudo, nec omnia digna viderentur, quæ perpetuò vigerent: Aulus Offilius prætorum edicta primùm vtcunque composuit.[x] dein Saluius Iulianus Mediolanensis Adriani Cæsaris authoritate,[y] (per cuius imperium maximè floruit[z]) in ordinem digniora redegit. certáque titulorũ serie, in vnũ volumen coniunxit. Prætorum sententias, veteribus legibus accõmodans nuncupatúsque hic liber fuit, Edictum perpetuum: cuius in iure frequens mentio.[a] & ideo dictus est à Iustiniano, Iulianus legum, & edicti perpetui grauissimus conditor.[b] abindéque Prætores iuris dicendi rationem, non habuerunt arbitrariam: sed coacti sunt collecta à Iuliano edicta sequi, noua ipsi vetiti proponere.

e *Sequuti*) Iustinianus quoque sibi proponit imitationem edicti perpetui.[c]

Titulorum continuatio. f *Applicantes titulos*) † Hinc vulgò iactatur necessariam titulorũ
7 continuationem, vt intelligamus à iuris authoribus, ita connexas, & colligatas fuisse, vt dissimilibus alijs, interruptæ non sint.[d] Quod ego magna simplicitate recipiendum censeo: ne interim nos circa inutilem eius rei perquisitionem, nimis anxios & sollicitos reddamus. nam vt ille ait.[e]

Turpe est difficiles habere nugas,
Et ineptus labor, ineptiarum.

Quod in eos obiter dictum velim, qui meliorem temporis partem hac in re vanissimè collocant, & conterunt: studiosorum aures miserè obtundentes: & à studijs ciuilibus, istiúsmodi ineptijs, plerunque auertentes.

i Bar. l. ambitiosa col. iiij. ff. de decret. ab ord. fac.
k l. cum loca. ff. de religios. l. & ser uorum. hoc tit.
l Cicer. lib. j. de oratore.
m Cicer. in Top.
n Cicer. libr. iij. de legib.
o L. iustissimè. ff. de adil. edic.
p Vergil. lib. 6. Aeneid.
q Ouid. lib. j. Metamor.
r l. j. ff. de alb. scrib. c. antiqua. de priuileg.
f §. j. de perpe. & temp. actio.
t Cicer. actio. iij. in Verrẽ.
u Ascon. Pedia. in oratio. pro Cornelio. de maiestate.
x l. ij. §. ex his auditoribus. ff. de orig. iur.
y Eutrop. in Saluio Iuliano.
z dict. d. l. ij. §. ult.
a l. cum ad eas. ff. ad Velleya. l. edita. C. de edẽd. l. si emancipati. C. de collatio, §. & primo. in præ. ff.
b l. ij. §. sed quia diuinæ. C. de ueter. iur. l. pen. C. de condi. ind.
c l. j. §. cumque hæc. C. de ueter. iur.
d l. ij. §. quartus. C. de ueter. iur.
e Martial. lib. Epigramma.

L. SVMMA.

Caius lib. I. Institutionum.

LEX III.

Summa [a] itaque diuisio, [b] de iure personarum hæc est, quòd omnes homines, aut liberi sunt, aut serui.[c] — Summus.

SVMMAE.

1. *Summus quis.*
2. *Diuisio quid.*
3. *Hominum uariæ species.*
4. *Asriptitij.*
5. *Parabolani.*
6. *Originarij.*
7. *Apolides.*
8. *Addicti.*

a SVmma) † Id est præ
1 cipua, & maxima. qua videlicet nulla alia, vel maior, vel compendiosior dari potest.[a] vt & summum amicum Dauus seruus Getam dixit. hoc est perfectũ, maximum, & quo non alium chariorem haberet.[b]

Amicus summus meus, & popularis Geta,
Heri ad me venit.

Et non satis intelligenti, quid summum esset, M. Cicero respondit, summum esse, quo nihil sit superius.[c] Iuppiter quoque summus dicitur, pro maximus supremúsque. & à Virgilio dictum est, Summe Deûm pro maxime Deorum. Inde præterea Summum bonum, de quo tam anxia, apud Philosophos disputatio.[d] — Iuppiter Max. — Summũ bonum.

b *Diuisio)* † Diuisio, est compendiaria infinitæ materiæ compre-
2 hensio, & in certas partes facta dissecatio. — Diuisio.

c *Aut serui)* † Vlpianus [e] tamen & cum eo Iustinianus [f] tria ho-
3 minum genera cõstituentes pro tertia specie Libertinos adijciunt: qua in re non tam ad statum & conditionem personarum, quàm ad ipsius hominis nomen spectarunt, vt & illa verba *Et cum uno communi nomine.* [g] commonstrant. Quod enim ad personarum ius, & statum attinet, verè dixit Caius noster, Omnes homines, vel liberos, vel seruos esse.[h] nam liberorũ numero, libertini habẽtur.[i] hoc est, qui ex iusta seruitute manumissi sunt:[k] quãuis ingenui dici ne-
4 queant.[l] † Sanè destinati colendis agris serui, in iure cùm ciuili, tũ Pontificio, Asriptitij dicuntur. quòd velut glebæ adscripti nunquã inde possint discedere.[m] Qui verò ex ijs nati sunt in ipso solo siue
5 fundo † Originarij appellantur.[n] Adscriptitijs autem non valdè
6 absimiles † Parabolani,[o] qui famulitio vel ecclesiarum vel hospitalium ita sunt colligati, vt nec quidem illi ab ægrorum seruitio, recedendi habeant facultatem:[p] liberi magis censentur. licet ad omninò liberos relati (quia non naturali quiduis faciendi libertate fruãtur) nonnunquam dicuntur serui.[q] neque enim à specie seruientiũ differunt, quibus non datur facultas recedendi.[r] Nec diuersum in Monachis, & ijs, quos canonicos regulares vocamus, Ascriptitijs &
7 Parabolanis non multum, vt mihi videtur, dissimilibus.[s] † Sed & Applides, hoc est extorres ciuitate vt in insulã deportati liberis aggregantur.[t] Inter seruos verò referendi sunt statuliberi,[u] qui scilicet destinatam in tempus, vel cõditionem, habent libertatem.[x] Idẽ quoque de Addictis, licet ad tempus, plerique sentiunt.[y] Quibus ne assentiar, Quintiliani verba faciũt. Seruus; inquit, cũ manumitti-
8 tur, fit Libertinus. † Addictus recepta libertate est Ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non cõsequitur. Addictus, dissoluto ære alieno, inuito creditore recipit. Ad seruũ nulla lex pertinet. Addictus legẽ habet, & reliqua.[z] Hinc patet obæratos illos qui ex lege xij. tabul. ob æs alienum, eum soluẽdo nõ essent, iussu Prætoris, in tẽ-
poraríam

— Hominũ variæ species. — Ascriptitij. — Originarij. — Parabolani. — Apolides. — Statuliberi. — Addictus.

a l. j. in princ. ff. de rer. diuis. §. omnium. de actio.
b Terent. in Phormione.
c Cicer. lib. ij. Tusc.
d Aristot. libr. 7. Politico. Cicer. lib. iiij. & 5. de finib. & 5. Tuscul.
e l. manumissiones. in fi. ff. de iust. & iur.
f §. j. de libert.
g d. l. manumissiones. d. §. j.
h ut hic.
i l. & seruorum. hoc tit. §. ult. de libert.
k l. libertini. hoc titul.
l §. j. de ingenuis. d. l. manumissiones.
m §. ascriptitios. de sanc. epis. coll. 9.
n l. colonos. C. de agricol. lib. 11.
o l. placet & l. seq. C. de epis. & cle.
p Alciat. libr. iiij. Dispunctio. c. 9.
q l. seruos. l. ne diu tius. C. de agrico. lib. 11.
r l. ij. ff. de lib. ho. exhib.
s c. si religiosus. de electio. in 6 c. ul. de sepultu. eod. lib. c. non dicatis. 12. q. j.
t l. quidam. ff. de pœn.
u l. statuliberum. in prin. ff. de stat. lib.
x l. j. ff. illo titul.
y Bud. in rub. ff. de in di. addic. Cantiuncula. §. j. de iur. perso.
z Quintilianus li. 7.

porariam seruitutem creditoribus addicebantur, Addictos fuisse vocatos.[a] Plauto etiam id significante.[b]

Vbi auri & hominis, fur leno fiet:

Neque id vnde efficiat habet, vbi in ius venerit:

Addicet prætor familiam totam tibi.

Quod ius apud Hæbreos quoque creditoribus olim fuisse videtur.[c] & ex Solonis lege manasse[d] cæterũ more publico, inquit Fabius:[e] deinde expressa Diocletiani lege hodie reuocatum.[f]

a Cicer. pro Roscio Comœdo, et pro L. Flacco Laurent. Valla. lib. 5. c. 28.
b Plautus in Pœnulo.
c iiij. Reg. iiij.
d Plutar. in Solone.
e Quintilia. lib. iij. c. 7.
f l. ob æs. C. de act. & obligat.

L. LIBERTAS.

Florentinus lib. 9. Institutionum.

LEX IIII.

Libertas est[a] naturalis facultas[b] eius, quod cuique facere libet:[c] nisi quid vi,[d] aut iure[e] prohibetur.[f] Seruitus est constitutio iuris gentium,[g] qua quis dominio alieno cõtra naturã[h] subijcitur.[i]

Libertas.

SVMMAE.

1 *Libertas quid.*
2 *Facultas.*
3 *Seruitus quando bona.*
4 *Serui pro mortuis.*
5 *Seruitus an contra naturam.*
6 *Seruitus quid.*

a *Libertas est*) Quia libertatis proprium est, viuere vt velis:[a] Seruitutis verò, viuere non vt velis, sed alterius arbitrio.[b] manifestum est † Libertatẽ aliud esse nihil, quàm naturalem, plenámque potestatem, eius quod cuique facere libet, nõ aliqua lege ꝓhibitũ.[c]

a Cice. in Parado.
b Aristot. libr. 5. Politic. c. ij. Cice. lib. ij. officio.
c Vt hac l.

b *Naturalis facultas*) Hoc est liberrima potestas, & vis quædam, qua facilè possumus, 2 quodlibet facere. † Facultas enim, vt Festus ait, facilitatem agendarum rerum significat. vnde Mysis Terentiana.[d]

Facultas.

Dij, datote facultatem obsecro

Huic pariundi, atque illi in alijs potius peccandi locum.

Et M. Cicero, in occasione commoditas, inquit, ad faciendum idonea, in facultate copia, & potestas earum rerum, propter quas aliquid faciliùs fit, consideranda est.[e]

d Terẽ. in Andria.
e Cice. lib. ij. de inuentione.

c *Facere libet*) Ab hac libertate ductò à coniugatis argumento, Iustinianus homines scribit liberos appellatos.[f]

f §. j. de iur. perso.

d *Si quid vi*) Veluti cùm me aliquid molientem, quod lex nõ prohibeat, fortior aliquis, & plus virium habens, me vetat & impedit.

e *Aut iure*) Sicuti cùm suppliciorũ, & pœnarum nimis cohibeor, ne quid iniuriosè faciam.

f *Prohibetur*) Qui enim per fas & nefas quicquid animo collibitũ est effreni licẽtia agere cupit & conatur, amore nominéque libertatis 3 abutitur. † Seruitus enim ac libertas (vt dicebat Plato) si modum excedat vtraque mala est: si modum obseruet vtraq; bona.[g] Legũ itaq; seruos oẽs, ait M. Cice. nos esse oportet, vt liberi esse possimus.[h] Iustæ quippè legi sanctæ & honestæ, vt & optimo principi seruire (ꝙ Plinius scriptum reliquit) regnare est.[i] Hinc autẽ disces, eam verã dici libertatẽ, qua licet, qđ libet, legibus nõ vetitũ, nec contrarium vnde Persianus ille Dama, cùm se vindicta, manumissum sensit, prudenter sic effatus est.[k]

Seruitus quãdo bona & mala.

g Plato ad propinquos Dionis.
h Cicer. pro Cluentio.
i Plinius ad Traianum.
k Persius satyr. 5.

Vindicta postquàm meus à Prætore recessi,

Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas?

Excepto quod Mansuri rubrica notauit.

g *Constitutio iuris gentium*) Qua cautum fuit, vt in bello capti victorum essent.[l] & ita serui capientium efficerētur. ante quam hominum constitutionem, seruitus incognita prorsus fuerat.[m]

h *Contra naturam*) Naturali namque iure omnes homines ab initio liberi nascebātur.[n] quorū certè tāta est dignitas vt magis ad Imperiū, quàm ad seruitutē, nati sint.[o] Nam & eorū gratia sine vlla status distinctione omnia creata fuerūt:[p] quorū præterea pedibus cūcta Deus opt. Max. subiecit.[q] vnde cum seruire incipiūt: iam propriæ naturæ statū exeunt & dignitatē: in pecudúmq; conditionem

4 trāseunt.[r] † ac proinde maiores nostri seruos inter mortuos retulerūt.[f] seruitutémq; dixerūt fœdissimū malorū omniū, morti etiā

5 postponēdū.[t] † Porrò autē differit & probat grauiter Philosoph⁹ seruitutē naturæ cōsentaneā.[u] Quod ita ne nobiscū pugnare videatur accipi volo, vt seruitus causam habeat à naturali ratione secundum quā oportet in republica benè instituta, alios esse qui imperēt, & alios qui pareāt: ac eū qui præstātior est præesse, & imperare. sicuti & in nobis ipsis secūdum naturā esse dicimus, vt animus imperet, corpus obediat. Nec id negāt iuriscōsulti nostri qui Seruitutē iuregentiū aiunt introductā. iusgētiū aūt, id est ꝙ naturali ratiōe fuit, inter oēs homines cōstitutū.[y] Augusti. quoq; seruitutis iugū, & iustū, & vtile pluribus cōmōstrat.[z] cæterū primæ illi naturæ, & statui nr̄o natiuo, nihil magis repugnat, vt ostēdim⁹, quā nexus seruitutis.

Serui ꝓ mortuis.

Seruitus an contra naturā.

i *Subijcitur*) † Seruitus, inquit M. Cicero, est obedientia fracti ani-

6 mi, & abiecti, arbitrióque carentis suo.[a] Velle enim non creditur qui alterius imperio paret.[b]

Seruitus quid.

l Aristot. lib. j. Politic. e. iiij.
m l. manumissiones ubi dixi. ff. de instit. & iur.
n §. ius autem. de iur. nat. d. l. manumissiones.
o l. iustissime. ff. de edil. edict.
p l. in pecudum. §. ult. ff. de usur. dixi. l. ij. hoc tit.
q Psalmo 8.
r c. sexto dic. 35. dist.
f l. seruitutem. ff. de reg. iur.
t Cicer. in Philip. & ij. officio.
u Aristot. lib. j. Politico. c. iij. & iiij.
y l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. §. j. de libert. c. cum redemptor. 12. q. ij.
z l. j. §. ult. l. omnes in fi. ff. de iust. & iur.
z August in. libr. 19. de ciuitate Dei.
a Cicer. in parado.
b l. uelle. ff de reg. iur.
a l. pupillus. §. j. ff. de uerb signi.
b Augustinus libr. 9. de ciuit. Dei.

6. SERVI.

Serui ex eo appellati,[a] ꝙ Imperatores[b] captiuos vēdere,[c] nec occidere[d] solent. Mācipia[e] verò dicta sunt, quòd ab hostibus manu capiātur.[f]

Serui cur sic dicti.

SVMMAE.

1 *Serui à seruando.*
2 *Imperator quis.*
3 *Regium nomen intolerandum Romæ.*
4 *Cicero imperator.*
5 *Coronati serui.*
6 *Pileati serui.*
7 *Captiuorum uenditio.*
8 *Zirum.*
9 *Mancipium.*
10 *Mancipia unde dicta.*
11 *Mancipi res.*
12 *Manceps. Mancipes.*
13 *Abalienatio.*
14 *Nexus.*
15 *Mancipatio.*
16 *Libripens.*
17 *Cessio in iure.*
18 *Legis actio.*

a A*ppellati*) † Serui

1 à seruando dicti sunt.[a] origo vocabuli seruorū inquit Augustinus in lingua Latina inde ducta creditur quòd hi qui iure belli possent occidi à victoribus conseruabātur.[b] cū eñi solerēt olim in captiuos crudelissimè sæuire eos enecantes, procedente tēpore duces belli clementiores facti, captiuos seruari, vendíque non occidi iusserunt: cuius rei Poëta quoque, milites admonuit, cum ait.

Vendere cùm possis captiuum, occidere nolis
Seruiet vtiliter: sine pascat durus, arétque,
Nauiget, ac medijs hyemet mercator in vndis.
Annonæ prosit, portet frumenta, penúsque.

Equidē Agesilaū lacedæmoniū milites suos frequēter admonuisse legimus, ne sæuitiā vllā in captiuos exercerēt, sed vt hoīes seruarēt.[c]

c Plutar. in comparatione Agidis et Cleomenis.

b *Imperatores*) † Exercituū duces, & militariū copiarū præfecti, Imperatores

Imperator. a peratores olim dicti sunt. vnde M. Cicero, Imperatorē diffiniēs. Est inquit, belli gerendi cōstitutus administrator.[d] & alibi, exercitus, cui præpositus est sapiens administrator.[e] &c. Rursus alio in loco, in Imperatorū more positum ait, paratissimos etiā milites ad prælian dum instructa acie adhortari.[f] fuitq; hic titulus Imperatoris, quon dā ducibus belli magni honoris loco cōcessus: cū bene gesta republi ca vt Tacitus ait, gaudio & impetu victoris exercitus. Imperatores à legionibus salutabātur, & cōclamabātur.[g] vnde cū Hispani, regis nomē & titulū Scipioni deferrēt, Scipio, maximū esse sibi nomē Im
3 peratoris, quo se milites sui appellassent, respōdit. † Regiū nomen alibi magnū, Romæ intolerandū esse.[h] Posteà verò illis tantū accō modari cœpit, quorū auspicijs, parta pace, & adaucto imperio decē
4 aut vndecim millia hominū vno prælio cecidissent. † Vnde & ipse M. Cicero, profligatis apud Amanū Parthis, Imperator est appella tus.[i] Idémq; M. Tullius ad Cælū scribēs, ita victoria iusta Impera tor appellatus apud istū.[k] & alibi. At si quis Hispanorū, aut Gallo rū, aut Thracū, mille aut duo millia occidisset, non eum hac cōsuetu dine quę increbuit Imperatorē appellaret senatus? ter legionibus eç sis, tanta multitudine hostium interfecta, imperatoriū nomen adi memus?[l] Dictatore verò Cæsare tetū potito, mitissimū hoc Impe ratoris nomē in eum transferri cœpit, qui Romani Imperij guber nacula teneret. Et Dion scribit, Augusto Cæsari decretū nomē Im peratoris, nō tanquā maximę alicuius pugnę victori, neq; summa di gnitate prędito, sed veluti omnium rerum domino: à quo cæteri Imperatores nomen traxere, & ab illo Imperatores Romanos con numerandos, aliud enim esse Imperatoris nomen, olim victoribus concessum, aliud per quod rerum omnium arbitriū significaretur.[m]

Regium nomē Romę exosum.

Cicero Imperator.

d Cic li. j. de orat.
e Cic. li. ij. de muet.
f Cic. iiij. Philippi.
g Corne. Taci. li. iij.
h Liuius lib. 27.
i Plutar. in Cicer.
k Cic. li. 8. epistol.
l Cic. iiij. Philip.
m Dion lib. 54.

c *Captiuos vendere*) † Vēdebātur olim captiui coronati: erátq; coro
5 na signū captiuorū vænaliū, vt ex Catone Gellius docet.[n] verba au tē Catonis sunt hęc. vt popul' sua opera, potiùs ob rē benè gestā, Co ronatus supplicatū eat, quā re malè gesta, Coronatus væneat. Quēad
6 modū aūt corona signū erat, captiuorū vænaliū: † ita Pileus imposi
7 tus vænali seruo, demōstrabat, † talē vēdi seruū, cuius nomine ven ditor emptori nihil esset præstaturus: sed omni suo periculo cōpara ret emptor. & hoc est quod apud eundē Gelliū Cælius Sabinus iu riscōsultus scriptū reliquit. Pileatos seruos vænūdari solitos, quorū nomine, se nihil præstaturū, hac veluti tessera, significabat vēditor.

Captiuorum venditio.

Pileati serui.

Seruorum venditio.

n Gell. lib. 7. noct. Atticar. iiij.

d *Nec occidere*) Sed seruare vt vēderēt.[o] sicuti dictū est. Equidē bo ni & æqui natura nos admonet, inquit Seneca, vt captiuis parca mus.[p] quod & Agesilaum prædicasse iam diximus: & ab Agamen none sapienter responsum ferūt. Cùm enī Pyrrhus clamaret, nullā le gē capto parcere, respōdit Agamemnon, sæuitiā in captiuos esse con tra pietatē, & honestatē naturalē. subnectēs dignā pio quouis homi ne sententiam. Pudorē vetare fieri, quod lex non prohibet.[q] Titus quoq; Liuius ait, clarā victoriā fieri, oppugnātes vincendo non etiā
8 sæuiēdo in afflictos.[r] Et refert Lucianus in Sauromatarū more po situm, ne fas esset hostem occidere, qui acclamasset. † Zirim, quæ vox erat sese dedentis precio redimendum.[s]

o §. j. de iur. perso.
p Senec. lib. j. de clementia.
q Senec. in Troade.
r Liuius lib. 37.
s Lucia. in Toxari.

Zirim.

e *Mancipia*) † Mācipiū, hominē bello captū, aut aliter seruituti mā
9 cipatū, significat.[t] Nulla spes prędæ, inquit, M. Cic. nisi ex mācipijs id est ex hostibus captis.[v] Et alibi, In mācipiorū vēditiōe fraus om nis vēditorū excluditur.[x] Nonnunquā tñ pro dominio, iure, & po testate accipitur. qūo dicimus vxorē esse in mariti mācipio. hoc est in viri potestate, & dominio.[y] à verbo mācipare, qđ est rē alterius iuri, potestati, & dño permittere, ac subijcere. L. Torquatus, inquit, M. Cicero, illā seueritatē in filios adhibuit, quē in adoptionē D. Syl-

Mancipium.

Mancipare,

t ut hic.
u Cic. li. 9. ad Attic.
x Cic. lib. ij. officio.
y Cic. li. j. de orato. Gulielm. Bud. l. ij. ff de orig. iur.

z Cic.lib.ij. de fini.

lano mãcipauerat.[z] Inde res mãcipi, de quibus mox dicturi sumus.

Mancipiũ vnde dictum.

f *Manu capiantur*) † Mãcipia, quoq; M. Varro & Donatus sic appel
10 lata crediderũt, q manu capta sint: seruos s. reseruatos, tùm eos iure
belli licuisse occidi.[a] vnde Vergilius, sic inducit captiuũ rogantẽ.[b]

a Dona. in Adelph Terentianis.
b Verg. li. 9. Aene.

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli
Te precor hanc animam serues, natoque patrique.

c Laur. Vall. lib. 5. c. 34.

Mancipi res.

Fallitur ergo Valla dum ait, Mancipium vt manumissio dictum,
11 quòd in manu, hoc est potestate sit.[c] † Sic & Mancipi res appellauit
antiquitas, quòd manu captibiles alienari possunt. Et emptione
mancipi, siue mancupi, res quæ ri dicuntur, quæ manu capi possunt,
ac si diceremus, mãcipi rem, id est emibilẽ, & manuprehensibilem.

Manceps.

Mancipes.

12 Manceps † autem emptor appellatur, quòd manu sublata, autho-
rem se asserit emptionis. qualis posteà dici cœpit, Festo iudicante,
qui aliquid à populo emebat, conducebátue, vt suo posteà vende-
ret arbitratu: cuiusmodi dici possunt coloni, qui agros mercede con
ducunt, aut qui decimas pascua, aliósue publicos redditus, quæstus
sui causa redimunt: sicut & loci Ciceronis complusculi, præsertim
in Verrinis, commonstrãt, & alibi, res omnes quæ abalienari pos-
sunt, id est à nostro dominio, ad alterius potestatem transire qua-
rum scilicet traditio est, hoc est vt interpretor ego, quæ manu capi

Abalienatio.

d Cic. in Top.

13 possunt, vt corpora quæcunq;, Mancipi dictas ostendit. † Abalie-
natio, inquit, est eius rei quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu,
aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt.[d] Abaliena-
tionis verbo sic notans rei mãcipi traditionem alteri nexu factam,

e Cic. de orato. & de Arusp. respon.

Indéq; nexorum & manciporum iura, & nexus, & obligationes.[e]
Quod si in ijs rebus repetendis, inquit M. Cicero, quæ mancipi sunt
is periculum iudicij præstare debet, qui se nexu obligauit, profectò
etiam rectius, in iudicio consulis designati, is potissimum consul
qui consulem declarauit, author beneficij pop. Romani, defensórq;

f Cic. pro Murena.

g l. unic. C. de usuc. transfor.

Nexus.

14 periculi esse debebit.[f] † Nexus autem aut si mauis nexum (nam
vtroque genere non incongruè dicitur) cuius noster quoque Iusti
nianus meminit.[g] veterẽ illam iuris solemnitatem significat, quæ
in rerum mancipi venditione seruabatur, adhibitis videlicet, ciui-
bus Romanis testibus non minus quinque puberibus. & præterea

Libripens.

alio eiusdem conditionis, qui libram æneam tenebat Libripens ap-
pellatus, à quo mancipium emens ita dicebat. *Hunc hominem ex iure
Quiritum, meum esse aio: isque mihi emptus est, huius ære, æneaque libra.*
deinde ære percutiens libram æs illud ei dabat, à quo mancipium

Mancipatio.

15 accipiebat, quasi pretij loco. vnde imaginaria hæc venditio, † Man
cipatio fuit appellata. & manceps apud M. Ciceronem dicitur, qui

h Cicer. pro Sexto Roscio.

Libripens.

16 adhibitis ijs solemnibus emit.[h] Ad quæ Plinius. † Quin & militum
stipendiorum, inquit, hoc est stipis ponderandæ pensatores Libri-
pendes dicuntur, qua consuetudine in ijs emptionibus quæ manci-

i Plin. lib. 33. c. iij.

pij sunt, etiam nunc libra interponitur.[i] Est & alterum abaliena-

k Cicer. in Top.
l Caius li. ij. institu.

Cessio in iure.

17 tionis genus: vt verba memorata Ciceronis indicant,[k] † Per ces-
sionem in iure: quæ, sicuti Titus Caius explicat,[l] apud prætorem
in vrbe, vel præsidem in prouincijs, (hoc enim est in iure fieri) is cui
in iure cedebatur, rem tenens ita vendicabat. *Hunc ego hominem ex
iure Quiritium meum esse aio.* deinde prætor eum qui cedebat, nûm
contra ipse vendicaret? quo vel tacente, vel negante magistratus

m Bud. l. ij. §. & cũ placuisset. ff. de orig. iur. Alciat. l. pecuniæ. §. actionũ. ff. de uerb. sig. uterq; ex Boetio in Top. Cic.
n Cic. in Top.

Legis actio.

18 ei qui vindicauerat, rem addicebat. idque † Legis actio vocaba-
tur.[m] Vtrunque porrò genus alienationis, & traditionis per nexũ,
& cessionis in iure, inter ciues tantùm Romanos fiebat. ideóq; di-
xit M. Cicero, *inter quos ea iure ciuili fieri possunt.*[n]

L. Et scr-

L. ET SERVORVM.

Martianus lib. 1. Institutionum.

LEX V.

Seruorum varia ministeria.

Et seruorum quidem, vna[a] est conditio:[a] liberorum autem hominum, multæ.[b] quidam enim ingenui sunt, quidam libertini. Serui autem in dominium nostrum rediguntur, aut iure ciuili, aut gentiũ. Iure ciuili,[c] si quis se[d] maior xx. annis[e] ad pretium participandum[f] væniri[g] passus est.[h] Iuregẽtium serui nostri sunt, qui ab hostibus[i] capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt, qui ex matre libera[k] nati sunt.[l] sufficit autem liberã fuisse quo tempore nascitur: licet ancilla conceperit.[m] E' contrariò & si libera cõceperit, deinde ancilla pariat, placuit eũ qui nascitur liberum nasci.[n] nec interest iustis nuptijs conceperit, an vulgò.[o] quia nõ debet calamitas[p] matris nocere[q] ei, qui in ventre est.

Multũ & multa dictio.

SVMMAE.

1. *Officia seruorum uaria.*
2. *Multum, dictio.*
3. *Seruus quot modis fiat.*
4. *Exempla non arctant.*
5. *Alea ludus apud Germanos.*
6. *Rex captus, efficitur seruus.*
7. *Matris conditio spectanda.*
8. *Mater semper certa.*
9. *Telemachus filius Vlyßis.*
10. *Calamitas quid.*

Seruus iure ciuili multipliciter.

a VNa est conditio) Alterius quippè dominio æquè oẽs subij-
1 ciuntur. † Cæterùm licet seruorũ vna sit conditio, diuersa tamen sunt eorũ officia, & ministeria. Nam alij veteratores, alij Nouitij,[a] alij ordinarij, alij vicarij,[b] quidam verò actores,[c] Mediastini, Atriẽses, Calones, Lixæ, & cæteri id genus.

b *Multæ.* Duę scilicet: Nam duas tantùm liberorum differentias subnectit. vt alij videlicet ingenui sint, alij libertini. Quo cognosci-
2 mus, † dictiones multum, & multæ, pro subiecta materia coarctandas, vt duo solùm cõprehẽdant:[d] licet plerunq; maiorem numerũ expostulent.[e] Nam & multũ tempus quinquenniũ est,[f] aut saltẽ triennium.[g] Equidẽ de ijs, quẽadmodum & nonnulli ante nos tradiderunt, nihil certè diffiniri põt. Ideóq; iuxta propositũ rei argumentum, facienda harum particularum est interpretatio.[h]

c *Iure ciuili)* Vnicum annectit exẽplũ Martianus, quo potest quispiam iure ciuili seruus fieri: cùm tamen alios
3 esse casus constet. † veluti si manumissus accepti beneficij immemor, circa patronũ ingratus extiterit.[i] Si in seruitutem legitimè vocatus, per annum contumax fuerit:[k] aut de latronum familijs descendens captus sit.[l] Verùm itaq; est quod vul-
4 gò iactatur † exemplis regulam non constringi.[m]

Exempla non arctant regulã.

d *Si quis se)* Si ego liber, & maior xx. annis, tecũ egerim, finge vt me centũ aureis, quasi seruũ vẽderes, & tibi pro lucro quinquaginta haberes, totidẽ mihi restitutis, seruus adeo efficior, vt postmodum ma

a l. præcipiunt. l. fi. §. fi. ff. de ædil. edi.
b l. si seruus. ff. de pecul.
c l. ult. de offi. præf §. pœna. de iniur.
d §. ult. de iur. pers
e l. ij. §. ignominiæ. ff. de infa. l. j. §. hoc rescriptũ. ff. ad Silla. l. licet imperator. ff. de lega. j.
f §. ult. de liter. obliga.
g l. j. C. de fideicom
h Glo. & Panor. c. lectores. de cler. excõ. minist.
i l. ij. C. de liber. & eo. lib.
k l. j. §. scientes. C. de asser. tol.
l l. ij. C. qui. ad liber
m l. damn. ff. de dã no infect.

numissus, pristinũ ingenuitatis statũ non recipiá: [n] odio degeneris, & sordidi animi, qui parua quadã pecuniolæ prçda inescatus, in voluntariam me conieci seruitutem, voluiq; vt cum Satyrico dicam.

Et præbere caput, domina venale sub hasta. [o]

Vbi tamen,

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Licet itaque non possit liber homo, vt potè non dominus membrorum suorum [p] quacunque pactione, aut contractu seruus fieri: [q] vbi tamen sciens prudens, sese quasi seruum pretij participandi gratia distrahi patitur, in pœnam animi tam abiecti constitutum est, eum libertatem amittere. [r]

e *Maior xx. annis*) Secus ergo in minore, qui se venundari passus est: nisi post vicesimum annum participasset pretium. [ſ]

f *Pretium participandum*) Aliud igitur, si non pretij participãdi gratia, venditioni consenserit. [t] Sed & si partẽ suam non recepisset, ad pristinam suam libertatem, rescissa venditione proclamare posset. [v]

g *Venire*) Idem si se donari, aut dotis, vel pignoris causa dari, acceptis numis passus esset: [x] nisi venditum, donatum, aut alio nomine datum, emptor sciens liberum emisset. quo casu nõ denegabitur libero aduersus eum proclamatio in libertatem. [y]

h *Passus est*) Gnarus & prudens suæ cõditionis. nam si se seruum crederet, non esset ei imputandum, cui visum fuit, se non posse petere libertatem. [z] Romæ porrò fuisse quondã in Thusco vico, istiusmodi homines, qui sese venditabant, admonuimus suprà. [a] & Plautus ipse indicat in hæc verba. [b]

In Thusco vico, ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant.

Germanos quoque Cornelius Tacitus refert, sobrios etiam inter
5 seria, lusum † aleæ tanta lucrandi cupiditate exercere, vt cùm omnia amiserint, extremo iactu, de libertate contendant. victúsque voluntariam agnoscat seruitutem: & quamuis iunior, ac robustior, alligari se, & væ nire patiatur. [c] — Aleæ ludus.

i *Ab hostibus capiuntur*) Quæ ex hostibus capimus, iure gentium
6 adeo nostra fiunt, vt liberi homines in seruitutẽ perueniant. [d] † tametsi summa, adeóq; regia præcellant dignitate. ideóq; Cræsus rex captiuus, ad Cyrum, *Quoniam*, inquit, *Dij seruum me tibi tradiderunt.* author est hystoriæ pater Herodotus. [e] — Rex captus hostium seruus efficitur.

k. *Matre libera*) † Etiam si pater seruus fuerit. [f] Quantũ enim ad sta-
7 tum liberorum, spectari solet matris conditio. [g] Vnde & ex ancilla — Matris conditio spectanda.
8 natus, patre licet ingenuo, seruus est. [h] cuius rei illa est ratio: † quia — Mater certa.
9 mater semper certa est, pater verò incertus. [i] † Nam Telemachus — Telemachus Vlysis filius.
apud Homerum se nescire dicit an Vlysis filius esset. matrem tamen eidem hoc affirmasset. [k]

Illo me genitum dixit pia mater, at ipse
Nescio, nam proprium certus scit nemo parentem,

Et quoniam vtilius est partui matris conditionem attendi, quæ tribus illi potest proficere temporibus. [l] In reliquis verò patrem liberi sequuntur. [m] Planè Claudius Cæsar, liberarum mulierum quæ seruis nubebant coniugia detestatus, inde natos liberos cõstituit, non ingenuæ sed libertinæ conditionis esse. [n] Quæ tamen sanctio velut dura nimis, & iniquior partui, nihil tale promerenti obliterata fuit, quod vel hic locus ostendit.

l *Nati sunt*) Ingenui nascuntur: [o] hoc est ipso nascendi momento, dum in lucem prodeunt, liberi sunt, [p] simulq; cum libertate quemadmodum Iustinianus ait, solem respiciunt. [q]

Conceperit

n l. homo liber. hoc titul.
o Iuuenal. saty. iij.
p l. liber homo. ff. ad l. Aquil.
q l. nec si uolens. l. liberos. ff. de libe. caus.
r l. j. ff. qui. ad liberta. procla. nõ lic. & hic.
ſ l. liberis. §. j. ff. de lib. ca. l. j. ff. qui. ad liberta.
t l. non ideo. l. si ministerium. C. de libe. ca.
u l. j. ff. & C. qui. ad liberta.
x l. si usumfructũ. §. in summa. ff. de lib. ca.
y d. l. liberis. §. si quis sciens.
z l. Licinius. in fi. ff qui. ad libert.
a In rub. huius tit.
b Plau. in Curcul.
c Corn. Tacit. libr. de morib. Germa.
d l. cũ loca. ff. de religi. §. item ea. de rer. diuis.
e Herod. libr. j. qui Clio inscribitur.
f §. sed & si quis. de ingen.
g l. partũ. C. de rei uend. & hic.
h d. §. sed & si quis
i l. quia certa. ff. de in ius uocan.
k Home. li. j. Odys.
l §. j. de inge. et hic
m l. cũ legitimæ. ubi dicam j. hoc tit.
n Sueto. in Claud.
o l. ingenui. C. de inge. & ma.
p §. j. de ingen.
q l. cum inter. C. de fideicom. liber.

Degeneris animi pœna.

m *Conceperit*) Conceptionis namque tempus tunc duntaxat spectamus, cum proficimus partui.[r]

n *Liberum nasci*) Nam simul atque conceptus fuit, quia de commodo partus tractatur, perinde habetur, atque si natus esset.[s] & in ijs quę vtilia sunt partui, non natiuitatis, si hoc ei minus fauorabile est, sed diem conceptionis spectamus.[t]

o *An vulgò*) Hoc est ex meretricio coitu.[v]

Calamitas. p *Calamitas*) † A' comminuendis & conterendis calamis ac segetibus, solet calamitatis verbo propriè tempestas, & grando significari: Plautus.[x]

Profecto hercle non fuit quicquam olerum,
Nisi quicquid erat, calamitas profecto attigerat nunquã.
Ita quicquid erat vegrande erat.

Significat item calamitas, quodcunque detrimentum & infœlicitatem: vt cùm Sulpitius ad Ciceronem scribit, se obitum Tulliæ filiæ Ciceronis grauiter tulisse, communémq; eam calamitatem existimasse.[y] Per translationem quandoq; notat, eorum improbitatem, & nequitiam, qui aliorum patrimonia deuorãt, & exhauriũt, quasique grandine conterunt, proculcant & contundunt, quæ alijs destinata erant. vnde Parmeno Terentianus de Thaide meretrice.[z]

Sed ipsa egreditur, nostri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

Sic M. Cicero rapinas, & furta Verris prætoris exprimens, Quacũque, inquit, iter fecit, eiusmodi fuit, vt non legatus populi Romani, sed vt quædam calamitas, peruadere videretur.[a] & hîc Martianus Calamitatis verbo, mulieris sui corporis vulgò copiam facientis, improbitatem designat.

q *Nocere*) Non nocet iniquitas parentum filijs natis, vel nascituris præterquàm certis casibus, infrà commodiore loco memorandis.

§. EX HOC QVAESITVM.

Ex hoc [a] quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde [b] ancilla [c] facta, [d] aut expulsa ciuitate, [e] peperit, liberum an seruum pariat? Et tamen rectius probatum est, liberum nasci, & sufficere ei qui in ventre est, liberam matrem, vel [f] medio tempore [g] habuisse.

SVMMAE.

1 Apolides.
2 Vel, particula

a *Ex hoc*) Quia diximus adeò partui faueri, vt ad ingenuitatem consequẽdam, sufficiat ei liberã habuisse matrẽ, vel cõceptiõis, vel natiuitatis tẽpore.

b *Deinde*) Nouus hîc loquendi modus mihi videtur, quo Martianus, duas istas dictiunculas, *deinde* & *posteà*, idẽ significãtes cõiungit, cũ alterã collocasse sufficeret. Ideo persuasum semper habui, expungendã dictionẽ *posteà*, & illius loco, substituẽdam vocem, *facta*, librariorum veterum inscitia particulam *posteà*, inmutatam.[a]

c *Ancilla*) Potuit manumissa retrudi in primariũ seruitutis iugum: vel propter ingratitudinẽ:[b] vel q̃a sit passa participãdi pretij grã se venũdari:[c] vel ex alijs quibusdã causis, quas pauloantè memorauimus.

d *Facta*) Sic ego facta malo legere: licet omnium codicum, fide re-

r l.ij. §. j ff. ad Tertul l. imperator. ij. ubi dicã hoc ti.
s l. qui in utero. ∫. hoc titul.
t l. nuper. §. ult. C. de na. libe. d. l. imperator. ubi dicã.
v l. ulgo ubi posui. ∫ hoc tit.
x Plaut. in Casina.
y Cic. li. iiij. epi. fa.
z Teren. in Eunu.
a Ci. act. iij. in Ver.
a §. pen. de ingen.
b l. ij. C. de libert. & eo. lib.
c hac l. in princip. ubi dixi.

clamante. Quam posteà vt cæteri habent libri: ferente potissimum mihi suppetias Iustiniano.[d] Et quoniam alioqui nō probè quadraret structura sermonis.

d §. pen. de ingen.

e *Expulsa ciuitate*) Extorres vrbe, hoc est exules, & ciuitate patrióque solo eiecti, quos † *ἀπόλιδες*, hoc est sine ciuitate, Græci vocant.[e] 1
vt in insulam deportati, & in opus publicum perpetuò dati: cùm retineant ea quæ iurisgentium sunt, verè non fiunt serui.[f] Quod & hic Martianus sentit, dum mulierem ciuitate extrusam, ab ancilla segregat. Cæterùm simillimi seruorum habentur.[g]

e l. j. §. ij quibus. ff. de leg. iij.
f l. quidā. ff. de pœ.
g d. l. quidam.

Apolides.

f *Vel*) † Particula *vel*, variè vsurpari solet. sed pro saltem, elegantissimè plerunque ponitur. locutioni nostris iuris authoribus non infrequenti.[h]
2

Vel, particula

h l. multum. ff. de hered. uel actio. uend. l. in credito re. ff. de euict. alibiq; sæpè.

g *Medio tempore*) Inter conceptionē videlicet, & seruitutem. Atq; hinc obserua media tempora nemini nocere, sed prodesse potiùs. respectu præsertim ingenuitatis, & libertatis.[i]

i l. pe. C. de ijs qui. ut indig.

L. LIBERTINI.

Caius lib. 1. Institutionum.

LEX VII.

Libertini[a] sunt, qui ex iusta seruitute,[b] manumissi[c] sunt.

SVMMAE.

1 *Liberti, & libertini.*
2 *Iustum quid.*
3 *Iusta seruitus.*

a *Libertini*) † Quoniā in iure plerūq; fit libertorū, & libertinorum mentio: sciendum est, hos ab illis, nō alia ratione distare, quàm quòd liberti, sicuti Valla docet,[a] propriè dicuntur, qui patronum habent. Libertini verò nomen ad conditionem hominis refertur: vt absolutè dicantur libertini, quicunque manumissi sunt.[b] Prisca tamen obseruatione, libertini dicti fuēre, non tam ipsi qui manumissi erant, quā ingenui, ex ijs procreati: ac in infinitum quicunque ex ijs descendissent, qui olim manumissi essent.[c] Et ita qui erant ex genere libertorum prognati. Vnde Horatius Flaccus, liricorum princeps, qui patrem habuit libertinæ conditionis desc ait.[d]
1

Liberti & libertini.

a Laur. Valla. lib. iiij. c. j.
b l. ul. ff. si libertus inge. esse dica.
c d. l. ulti.
d Horatius.

Quem rodunt omnes, libertino patre natum.

Sed apertior est Tranquilli locus, latum clauum, inquit, quamuis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit: sed sub conditione, si prius ab equite Romano, adoptatus esset: ac sic quoque reprehensionem verens etiam Appium Cæcum censorem generis sui, proauctorem libertinorum filios in senatum allegisse docuit. ignarus, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex ijs procreatos.[e]

e Sueto. in Claud.

b *Iusta seruitute*) † Hoc est vera, & legitima.[f] Quod & Cicero indicat, cum ait, eum qui in seruitute iusta fuerit, censu liberari[g] Ad quem sensum econtrà iuris authores iustam libertatem dixerūt.[h] prætereà iustum patrem,[i] iustum filium,[k] iustam vxorem,[l] iustum dominium,[m] iustam æstimationem,[n] iustam præsumptionem,[o] iustam conuentionem,[p] iustam obligationem,[q] & ijs similia sexcenta. † Iustam autem seruitutem, Caius noster expressit. Nam qui non iusta seruitute seruisset, manumissus, non efficeretur libertinæ conditionis: veluti si quis cùm liber esset, status & conditionis suæ
2
3

Iustum.

Iusta seruitus.

f l. & generaliter. ff. de noxal.
g Cic. pro Cecinna.
h l. qui pœnæ. ff. de manumiss. l. ij. C. si adu. liberta.
i l. eius qui. j. ff. ad municip.
k l. ij. ff. de adopt. l. septimo. hoc tit.
l l. si uxor. ff. de adult.
m l. pe. ff. de publi.
n l. si res. §. pen. ff. de iur dot.
o l. ulti. C. in quib. cau. pig. taci. con.
p l. tale. §. j. l. epist. §. j. ff. de pact.
q l. j. C. si in cau. ind

tionis suæ ignarus, seruisset. sæpissimè namque constitutum Iustinianus scribit, natalibus non officere, hoc est ingenuitati nihil detrahere, manumissionem.[r] Nec me porrò clam est iustam quando que seruitutem, pro clemente, moderata, & minus dura accipi. vt cùm Simo Terentianus, Sosiæ seruo dicebat.[f]

Ego postquam te emi à paruulo, vt semper tibi
Apud me iusta, & clemens fuerit seruitus,
Scis, feci è seruo, vt esses libertus mihi.

Cæterùm in hoc nostro Caij responso, vt & apud Affricanum,[t] veram & secundum leges contingentem seruitutem designat. vt intelligamus, eum qui à latronibus captus, manumitteretur, non ideo libertinum effici. cùm seruitus iusta non fuerit.[u]

c *Manumissi*) Id est libertate donati. Est enim manumissio, datio libertatis.[x] Sed de hoc alibi.

r l. ij. C. de inge. & man. §. ultim. de inge. in instit.
f Terêt. in Andria.
t l. & generaliter. ff. de noxa. actio.
u l. hostes. ff. de capt.
x l. manumissiones: ubi dixi. ff. de iust. & iur.

L. QVI IN VTERO.

Paulus lib. singulari de portionibus, quæ liberis damnatorum concedantur.

LEX VII.

Perinde.

Qui in vtero est, perinde[a] ac si in rebus humanis esset, custoditur.[b] Quoties de commodis[c] ipsius partus quæritur, quamquàm alij antequã nascatur, non prosit.[d]

SVMMAE.

1 Perinde, dictio.
2 Partus pro nato habetur.
3 Venter quando alteri prosit.

a 1 Perinde) † hoc est æquè, ac similiter. dictio nanque perinde, similitudinẽ notat.[a] Et satis cõstat, eum qui conceptus est, re vera ante natiuitatem in rerum natura non esse: sed singulari quadam per benignam legis interpretationem, pro nato haberi.[b]

b *Custoditur*) † Vt videlicet, omnia ei iura in tempus nascendi, integra conseruentur.[c] non etiam vt ijs antequàm nascatur, frui possit. Vnde nec rumpit nondum natus testamentum,[d] nec tenetur illi emancipatus conferre.[e]

Partus quando pro nato habeatur. 2

c *De commodis*) Nam si hoc ei damnosum esset, pro nato non habebitur, qui in vtero est. Sicuti nec etiam si de alterius commodis tractaretur,[f] vt mox fusiùs disseram.

d *Non prosit*) † Solet venter, vbi quæritur de eius commodis pro nato haberi: non etiam vt alij prosit.[g] Vnde nec ipsi quidem patri proficiet, ad complendum numerum liberorum, qui tutela prebet excusationem.[h] Eo tamen casu prodest alteri quo non proficiendo, sibi noceret. veluti cùm matri partum prodesse dicimus, vt ea nomine ventris in possessionem mittatur.[i] vel etiam vt damnatæ vltimo supplicio, pœna differatur.[k] néue de ea pregnante habeatur quæstio.[l]

Venter an alteri proficiat. 3

a l. si deferento. ff. qui. mod. pig. sol. l. iij. ff. de confir. tutô. l. j. ff. de receptor.
b l. ij. §. remittit. ff. de excus. tuto. l. uel uxo. ff. de suis & leg. l. pen. ubi dicâ hoc tit.
c l. antiqui. ff. si pars hered. peta.
d l. iij. §. j ff. de iniust. testa.
e l. ulti. ff. de coll. bono.
f l. cùm quidam. §. quod dicitur. ff. de acquir. hered. l. quod dicimus. ff. de uerbo. sig.
g l. quod dicimus. hoc tit. & hic.
h l. ij. §. remittit ff. de excus. tuto
i l. j. ff. si mul. uen. nom.
k l. imperator. ij. inf. hoc titul.
l l. pregnantis. ff. de pœn.

L. IMPERATOR.

Papinianus lib. 3. quæstionum.

LEX VIII.

Antoninus Pius.

Imperator Titus Antoninus[a] rescripsit, non lædi sta-

a 1 *Titus Antoninus*) Fuit † hic vt opinor ego, prim⁹ omniũ

Antoninorum, qui à pientissimis, & clementissimis moribus, Pijcognomētum meruit. Is autem Titus Aurelius Antoninus dicebatur. Cui paternum genus Nouansense. Et à quo sanctū
2 illud, & diuinū † Antonini nomen, Romanis multo tempore tā plausibile, gratum & amabile fuit, vt qui eo

tum liberorum,[b] ob tenorem instrumenti,[b] malè cōcepti.[d]

SVMMAE.

1 *Antoninus pius.*
2 *Antonini nomen Romanis gratissimum.*
3 *Ociosis subtrahenda salaria.*
4 *Mesomedes.*
5 *Natalitium instrumentum.*
6 *Natiuitatis apud acta professio.*
7 *Venetorum S.C.*
8 *Annaria lex.*
9 *Notarij error.*

Antonini nomen Romanis gratum.

nomine non niteretur, mereri non videretur Imperium. Qui verò eo splenderet, populo militibúsque per quàm charus esset. vt etiā Cassianus parricida, nominis caussa amaretur. [a] Quo occiso Lampridius scribit, Romanos ingenti mœrore obsessos fuisse, quod Antoninum in republica non haberent: existimantes quòd cùm eo Romanum esset periturum Imperium. Enimuerò de hoc nostro Antonino pro eiúsque pietate, clementia, ingenio, & sanctimonia, nihil tam excelsè támque magnificè dici potest illius quin adhuc longè latè multúmque superet virtus & integritas. Quippè tā mitis fuit probus, integer, alieni abstinens, scelerísque purus, vt boni quique, velut numen aliquod eum suspicerent, & venerarentur: ac Numæ Pompilio conferre non dubitarent. tanta diligentia, ac continentia, subiectos sibi populos regens, vt omnes sub eo prouinciæ in pace florerēt. Nam per annos tres & viginti, nullū sub eo bellum fuit. Reges pacauit. plures à quibus adeo reuerebatur, vt parentem, atq; patronum magis eum, quàm dominum existimarent. omnésque vno ore (sicuti Sextus scribit) in cælestium morē, propitium optātes, de controuersijs inter se iudicem poscerent. Multa de iure sanxit, adhibitis in consilium clarissimis iurisconsultis: prǽsertim Vlpio Marcello Vindio vero, Saluio valēte, Iaboleno, & Volusio Meciano. Fertur quoque de eo memorabile, † Salaria eum ociosis subtraxisse. dictitans, Nihil esse fordidius, imò crudelius, quàm si rempublicam ijarroderent, qui nihil in eam suo labore conferrēt. † Vnde & Mesomedi lyrico, salarium imminuit. Tandem tamen apud Lorios (oppidum Etruriæ, est in via Aurelia, xij. millibus ab vrbe passuum) lxx. annos natus & anno Imperij xxiij. magno omnium luctu perijt, M. Antonino philosopho, quem adoptauerat moriturus rempublicam commendans. Sed audiamus Ausonium de eo canentem.

a Iul. Capitolinus in Opilio Macrino, Lampridius in Diadumeno & Heliogabalo.

3 Salaria ociosis subtrahenda.
4 Mesomedes.

Antoninus abhinc regimen capit, ille vocatu:
Consultúque Pius, nomen habens meriti.
Filius huic fato nullus, sed lege suorum,
Patria sumpsit, qui regeret patriam.

Sepultus est in mole Adriani, cum inscriptione istiusmodi, *Imperat. Cæs. T. Aelio Adriano Antonino August. Pio Pont. max. Trib. Pot. xxiij. Imp. Coss. iiij. P.P.*

b *Non lædi statum liberorum*) Hoc est non detrahi aliquid ingenuitati, seu non fieri seruos, qui liberi erant.

c *Instrumenti*) † Natalitij puta, hoc est diem qua quis natus esset, Natalitium instrumen[tum].
5 & generis conditionem continentis. Solebant quippè ciues Romani, ne

ni, ne status hominum ambiguus esset, natos liberos apud præfectū ærarij saturni, profiteri intra tertium diē. Homine imposito. [b] iam illud satis constat, inquit Capitolinus, quòd filium Gordianum nomine Antonini, & signo illustrauit. cum apud præfectum ærarij more Romano professus filium, publicis actis nomen eius insere- 6 ret. [c] † Quod & ad probationem securiorem ætatis, & ne vlla fieri fraus posset, *Franciscus Galliarum Rex* recentioribus suis legibus constituit. [d] Eemdémque legem, ad tutiorem nobilitatis assertionē 7 Venetos S.C. dudum sanxisse, cùm Venetijs agerem intellexi. † vt quicumque scilicet patricij (vulgus nobiles & magnificos vocat) liberos abs se editos intra dies octo, aut si fortè tempore natiuitatis abessent, intra sex menses, ad publicos aduocatores (magni sunt apud eos magistratus) profiteantur. Vnde postea tutò fideliterque, 8 & ætatis, & natalium assertio, peti possit, néue fraus vlla † Annariæ legi, magistratuum promotioni legitimam ætatem præscribenti, fiat alioqui constituerunt irritam eorum esse nobilitatem, quorum nomina improfessa, aut in album destinatum ædita non essent.

Natiuitatis professio.

Venetorum lex.

Annaria lex.

d *Malè concepit*) Quo videlicet seruus nominatur, qui re vera ingenuus est. Rerum quippè veritas erroribus gestorū non corrumpitur: [e] nec falsa demonstratione vitiatur substantia veri. [f] minúsque instrumenti fidem, oppugnare debet tabellionis error. [g]

Notarij error.

b Iul. Capitoli. in M. Anton. Phylosopho.

c Capitolinus in Gordianis.

d Ordinat. Fracisc. regis art. 51.

e l. illicitas. §. veritas. de offi. praes. f l. cum falsa l. cum testamētum. C. de iur. & fac. ignor. g l. qui habebat. ff. de ma test. l. si librarius. ff. de rego iur. l. errore. C. de testa.

L. IN MVLTIS.

Idem lib. 21. Quæstionum.

LEX. IX.

In multis [a] nostri iuris articulis, deterior est conditio fœminarum, [b] quàm masculorum. [c]

Mulierū quādo melior conditio.

SVMMAE.

1 *Fœminarum in quibus melior conditio.*
2 *Nomen quo die imponi solitum.*
3 *Muliere nihil peius.*
4 *Fœmina malum necessarium.*
5 *Maris maior dignitas.*

a [I]*N multis*) † Nō ergo 1 in omnibus interdū enim par est vtriusq; sexus conditio: vt in ijs quæ à iure naturæ procedūt, [a] & certis rasibus melior conditio fœminarum. Nam citius testantur, [b] & veniā ætatis impetrāt, [c] quàm masculi: cùm & celeriùs adolescant, ac 2 compleantur. † Qua ratione Plutarchus scribit, Romanos olim maribus nono die fœminis octauo, nomina imponere consueuisse. [d] & Philosophi dicunt, mulieres vitā citiùs effluere, plantarum exemplo: quæ quanto celeriùs nascuntur, tanto citiùs intereunt.

Nomina quo die imponi posita.

a l. maximum. C. de lib. præter.

b l. qua etate. ff. de testament. c l. ij. C. de ijs qui uen. eta.

d Plutar. in problemat.

b *Fœminarum*) † Cùm & ipsæ masculis sint deteriores. vnde Philo 3 sophus mari, inquit, & fœminæ à natura tributum est, vt hic præsit, illa pareat: cùm mas pręstantior sit, deterior fœmina. [e] Et de fœminis vulgò iactatum prouerbium, muliere nihil pestilentius. quam sententiam ex Odyssea homeri ad hæc verba transtulit Erasmus.

Vsque adeo nihil improbius, muliereque peius.

Fœmina nihil deterius.

4 Certè † mulierem omnem esse malā perbellè significauit Lacon ille, qui rogatus, cur vxorem statura pusillam duxisset, respondisse fertur, Quoniamè multis malis, quod minimū est, eligi debet. de bonis quoque mulieribus, quoniam perraræ sunt Accursius noster lu

Mulier necessariū malum.

e Aristot. lib. j. Politic. c. iij.

f Erasmus in Chiliadibus.

D ij

ſtiniani etiam nouella [g] adductus, legem ſanciendam negauit. [h] Euripides item omnium malorum dicit mulierem peſsimum eſſe, & acerbiſsimum, ac magis noxium. [i]

Furore multo ſæuit iratum mare,
Proníque fluuij, & ignis aëris impetus,
Inopia acerba, acerba alia quàm plurima:
Sed nihil ita acerbum, & noxium, vt mulier mala.

Circũfertur, & prouerbialis ille ſermo *ignis mare mulier tria mala.*

Theſaurus eſt malorum mulier mala.
Foris omnibus immitior mulier mala.
Mare, Ignis, mulier, mala tria.

Incendium namque formidabile, maris aqua periculoſa, cæterùm fœmina periculoſior. quæ profectò multarum calamitatum hominibus ab initio mundi cauſſa fuit. Malum eſt igitur fœmina, ſed tamen ſine quo viui non poteſt. Quæ ita in fœminas ſcripta accipi velim, vt non à me lacerari bonas, ſed à malo malas deterreri, lector exiſtimet.

ſ *Maſculorum*) † Mulieres enim magiſtratum gerere, [k] poſtu-
5 lare, [l] arbitrium ſuſcipere, [m] procuratrices eſſe, [n] tutelam adminiſtrare, [o] deferre, ſeu accuſare, [p] aliiſq; omnibus publicis & ciuilibus numeribus regulariter fungi prohibentur. [q] cùm tamen maſculis in quibus non modò ſolidius eſt iudicium: ſed maior etiam dignitas, omnia concedantur. [r]

Maſculorum dignitas.

[g] §. quia uerò ut ſine prohibitio; mat. col. 7.
[h] Accurſ. l. ex his. ff. de legib.
[i] Euripides apud Planudem in uita Aeſopi.
[k] l. cùm pretor. ff. de iud.
[l] l. 1. §. ſexum. ff. de poſtul.
[m] l. ſi c. de arbit.
[n] l neque fœmina, ff. de procura.
[o] l. ſi. ff. de tutel.
[p] l. ij. ff. de accuſ. l. deferre ff. de iu. fiſ.
[q] l ij. ff. de reg. iur.
[r] l. 1. ff. de ſenato.

L. QVAERITVR.

Vlpianus lib. 1. ad Sabinum.

LEX X.

Quæritur hermaphroditum [a] cui cõparamus. Et magis puto eius ſexus exiſtimandum, qui in eo præualet. [b]

SVMMAE.

1 Androginus.
2 Hermaphroditus.
3 Aphroditis.
4 Phauornio tria mira contigerunt.
5 Sexus præualens attenditur.
6 Hermaphrodita an ſint.
7 Locus à medijs.

a HErmaphroditum) Hoc eſt ſemiuirũ & ſemifœminam. qui mutuato à græcis no-
1 mine, † Androginus dicitur. ſi nueſſæ natũ, inquit Liuius ambiguo inter mares ac fœminam, ſexu, infantẽ: quos Androgynos vulgus, vt pleráque faciliore ad duplicãda verba græco ſermone ap-
2 pellat. [a] † Hermaphroditus autem, Mercurij & Veneris filius fuit: vt nomẽ ipſum indicat. Mercurius enim apud
3 græcos, Hermes: & Venus, † Aphroditis appellatur. Quod nec Ouidium latuit. [b]

Androginus.

Hermaphroditus.
Hermes.
Aphroditis.

Mercurio puerum, & diua Cithereide natum,
Naiades ideis enutriuère ſub antris.
Cuius erat ſpecies, in qua materque paterque,
Cognoſci poſſent, nomenque traxit ab illis.

In hoc autem, quia natura duplex fuit, & viri ſimul ac fœminæ, ab eo Androgyni cœpere deinceps Hermaphroditi nuncupari. Nunc in delicijs,

[a] Liuius lib. 27.
[b] Ouid. lib. iiij. Metamor.

in delitijs, cæterùm olim in prodigijs habiti.[c] Nam cùm ex Vmbria
S.P.Q.R. nunciatum esset, semimarem, duodecim ferme annos natum, inuentum: abominantes, id prodigium Romani, arceri Romano agro, necaríque, quamprimùm iusserunt.[d] Et Androgynos in mare abijci curauerunt. Quorum ex Leonide quatuor species,
Cœlius memorat.[e] Phauorinum summum illum philosophũ, Gellianis noctibus decantatissimum fuisse hermaphroditum, hoc est
ambiguo inter marem & fœminam sexu, memoria proditum est.
4 qui † tria illa mira sibi contigisse dicebat. Quod Gallus, (erat enim
ex Arelate nobili Galliæ Narbonensis oppido) græcè loqui probè
didicisset. Quod Adriano Imperatori offensior factus viueret. Et
cum foret eunuchus, adulterij caussam dixisset.

c Plin. lib. 7. c. iij.
d Liuius lib. 39.
e Cœlius Rhodig. lib. 15. c. iij.

Phauorinus hermaphroditus.

b *Præualet*) Vnde cùm quærimus, an hermaphroditus testis ad te-
5 stamentum iure adhibeatur, Iubet Paulus inualescẽtem sexum spectari.[f] & ab hermaphrodito, in quo virilia præualẽt, posthumum
hæredem institui posse Vlpianus respondit.[g] Sanè verò licet androgynis, vnde potiùs indatur nomen, ambiguum videatur: fecit
tamen consuetudo, vt à meliore sexu, hoc est masculino, nuncupentur. Neque enim (inquit) Cælius, androginas audiuimus, aut hermaphroditas.[h] contra cuius auctoritatem Vincentius Iustinianus,
Chius ex nostris discipulis & acutis & benè doctis vnus, fidem mihi fecit se vnam androginam nouisse. nomine Herini parafolena,
& ipsa Chia. ex hoc porrò contextu, locus ille à medijs, & item alter, à duarum concursu causarum, elicitur. vt medium cumprimis
extremi potentioris naturam, sortiatur.[i] deinde si in eodem subiecto duæ caussæ concurrant, spectandam quæ praecellit.[k]

Sexus inualescens spectatur.

Androginæ nullæ.

Locus à medijs.

f l. repetundarum. in fi. ff. de testib. c. si testes. §. hermaphroditus. iiij. q. iij.
g l. sed est quæsitũ. in fi. ff. de testib.
h Cœl. Rhodig. lib. 15. c. 10.
i l. sed etsi nõ sint. §. fi. ff. de aur. leg. l. sancimus. §. ne autẽ. C. de dona.
k l. quicquid. 14. cũ partes. ff. de acq. re. do.

L. PAVLVS.

Paulus lib. 18. Responsorum.

LEX XI.

Paulus respondit,[a] cũ qui viuente patre, & ignorante[b] de coniunctione[c] filiæ, conceptus est, licet post mortem aui natus sit,[d] iustum filium[e] ei ex quo[f] conceptus est, non videri.[g]

Paternus consensus in nuptijs.

SVMMAE.

1 *Patris consensus in Nuptijs necessarius.*
2 *Coniunctio.*
3 *Conceptionis tempus quando spectandum.*
4 *Concubinatus extra legis pœnam.*
5 *Filij an contrahant nuptias sine patre.*
6 *Patria potestas an in spiritalibus spectetur.*

a P*Aulus respondit*) Mallem ego legere respõdi simpliciter, cùm Paulus nostrę cõstitutionis auctor existat. Quem se se citare verisimile non est.

b *Ignorante*) † Non
1 igitur fuerunt nuptiæ legitimæ. Quippe consistere nõ possunt nuptiæ, nisi consentiant omnes, hoc est qui coëunt, quorúmque sunt in potestate.[a] etiam si filij familias, qui matrimoniũ contrahunt milites sint.[b] Quod si iustæ nuptiæ non existant, ergo nec inde nati filij legitimi.[c] adeoquidem vt subsequens aui mors, ante concepti nepotis natiuitatem iustum filium non efficiat.[d]

a l. ij. ff. de rit. nup. §. j. de nup. in institutio.
b l. filiusfamilias. ff. de ritu nupt.
c l. filium. ff. de ijs qui sunt sui.
d ut hac l.

c *Coniũctione*) † Hoc est matrimonio. Nuptię enim quia maris sunt
2 & fœminæ coniunctio,[e] solent in iure passim cõiunctionis verbo
demonstrari.[f]

Coniunctio.

d *Natus sit*) hoc dubiũ faciebat, quia in ijs que vẽtri damnosa sunt,
qui est in vtero, nõ existimatur esse in rerũ natura.[g] Et quoniã non

Conceptioni tempus quãdo spectemus.

e l. j. ff. de rit. nup.
f l. semper. ff. le ritu nupt. & hic.
g l. qui in utero. §. hoc tit.

conceptionis, sed natiuitatis tempus spectamus, si hoc partui cõmo
diùs est.[h] Verùm id operatur in hac specie, radix infecta: quia vel
ab initio illicita fuit, & lege improbata istiusmodi cõiũctio.[i] Quē-
admodum in simili Diocletianus respõdit natum ex libera & seruo,
non ideo decurionis filiũ censeri, ꝙ natalibus pater postea restitu-
tus hunc honorē adeptus fuerit.[k] Cùm nuptiæ sint inter liberam,
& seruum prohibitæ:[l] & ad dignoscendam filiorũ qualitatem, ob
iustas vel iniustas nuptias conceptionis tempus attendemus.[m]

d *Iustum filium*) Id est legitimum.[n] vt & iustum patrē,[o] iustam vxo
rem,[p] vsq; sexcēta dicimus similia, quę paulò ante recensuimus.[q]

e *Si ex quo*) Si ille filiusfamiliâs fuerit. emãcipati nãque filij suo arbi
trio nuptias cõtrahunt.[r] Eorúmque liberi ad hæreditatem aui legi
timam admittētur: tametsi nuptijs auus non consenserit.[ſ]

f *Non uideri*) Contrarium prima fronte poterat existimari, Quan-
doquidem mortuo auo cessare causa videatur, Quæ impediebat ne
nepos nasceretur legitimus, vt & in filijs natis ex cõcubina scimus
traditum esse. qui licet initio illegitimè nati sint, superuenientibus tamē
nuptijs iusti fiunt.[t] Verùm id operatur eximia vis matrimonij,[u]
quod iustum semper fuit, ac legitimum cuique nõ potuit præcedēs
4 obesse cõcubinatus. † Qui cùm à lege nomē assumpserit, extra le- *Concubinatus extra legis pœnam.*
gis pœnã est.[x] At hic nuptiæ sine patris cõsensu coitæ, nũquam le-
gitimæ fuerũt: sed tales vt illis perpetuò ciuilis lex restiterit.[y] Quin-
imò vt alibi defendi,[z] Ius quoque põtificium,[a] Quod cùm hæc re-
cognoscerem intellexi ab emissarijs meis & vitiligatoribus, existi-
mationem meam per fas nefásque lædere satagentibus, magno boa
tu reprehendi. Quocirca non incõmodam nactus occasionem, opę
repreciũ me facturum putaui, si meam hic extensiùs aperirem, &
confirmarem sententiã, quo & illorũ calumnias retũdere, & candi-
dos studiosorum animos, ad veritatis semitã multis meandris, & la
birinthis interclusam, redigere possim. Itaque nõ ignoro passim re
ceptũ in contrahēdis nuptijs parētum auctoritatem summo iure
5 necessariam nõ esse: † sed ex vrbanitate quadã, & honestatis vt lo- *Filiusfa. an si ne patre iure contrahat matrimonium.*
quuntur gratia.[b] Tum quòd sacri canones vbiq; dicãt, consensum
sufficere.[c] Tum quod matrimonij negotiũ, spiritalibus caussis an-
numeretur,[d] & in spiritalibus potestatis patriæ vis nulla sit.[e] Ego
verò cõstitutionibus, quoque pontificũ, pridem docui, nuptias à fi-
lijsfamiliâs spreto patris cõsensu contractas ratas non esse.[f] Cuius
necdum me pœnitet sentētiæ, quam ego validè cumprimis proba-
ri puto, legis ciuilis auctoritate cui haud dubiè[h] standum est. vel ex
communibus[g] regulis, si nõ reperitur noïatim antiquata,[h] rur-
sus, quia mecũ põtifices apertè, nulláq; circuitione vsi, & sentiũt, &
loquuntur.[i] deinde quia hanc sententiam insinuat nobis naturalis
ratio honestas, & iustitia.[k] quæ maximè in cõiunctionibus nuptia
rum spectari debēt,[l] neq; possunt vllius positiuæ legis cõstitutione
corrũpi.[m] Deniq; quoniã id antiqua Dei lege cautũ legitur,[n] Quę
cùm ad moralia pertineat præcepta, hodie quoq; ligat.[o] nec ei põti
fices derogare potuerũt,[p] vñ nec verisimile est abrogationē tã teme
rariã tentasse.[q] Neq; nos mouerit, ꝙ ad perfectionē nuptiarũ, solus
contrahentiũ cõsensus sufficiat.[r] Nam id nõ inficior. Cæterũ con-
sensum requiro legitimum. Sic enim põtifex loquitur.[ſ] Legitimus
autē nõ est, si patris nõ accedat authoritas.[t] Et in simili legimus, ad
sponsalia ciuilis legis authores dixisse, nudũ sufficere consensum.[u]
Quo tamē iure cõstat, patrē in nuptijs authorē esse debere.[x] Quod

h l. nuper. §. fin. C. de nat. lib. l. & seruorũ. s hoc ti.
i l. ij. ff. de rit. nup.
k l. ex libera. C. de suis. & legit.
l l. iij. C. de incest. nup. l. 7. C. de mulier. quæ se prop. ser.
m l. emancipatum. ff. de senato. c. ij. qui fil. sint legit.
n l. ij. ff. de adop. l. cũ quis. l. nuper. C. de nat. lib.
o l. eius qui. j. ff. ad municip.
p l. si uxor. ff. de adult.
q l. litē. s. hoc tit.
r l. filius. ff. de rit. nup.
ſ l. iij. §. si emancipatus. ff. de contrat.ab.
t l. cùm quis. C. de nat. liber. §. fi. de nup.
u §. quibus de here. d. quæ ab intest. c. tanta. qui fil. sint legit.
x l. iij. in fin. ff. de concub.
y l. ij. ff. de rit. nup. §. j. de nup.
z libr. j. Miscel. c. 27. & in epistol. questio. c. 29.
a c. nõ omnis. §. fi. & c. honorãtur. 32. q. ij. c. aliter. 10. q. 5.
b Glos. c. sufficiat. 27. q. ij.
c c. cùm locũ. c. cũ apud. de sponsal. d. c. sufficiat.
d c. tuã. de ord. co.
e fi. de iud. in 6.
f d. c. nõ omnis. §. ult. & c. honorãtur. 32. q. ij. c. aliter. 2. q. 5.
g l. ij. de rit. nupt. §. j. de nu. & hic.
h c. j. & ij. de no. oper.
i d. c. nõ omnis. d. c. honorãtur. d. c. aliter.
k §. de nup. d. c. honorãtur. l l. semper. ff de rit. nup. m l. ij. ff. de usufr. ea. re. n Genes. 28. Iudic. 14. d. c. honorantur. o c. fi. c. his ita. 6. dist. p c. nõ licet. 10. dist. q c. sunt quidam. 25. q. j. r d. c. cùm locũ. & c. cũ apud. de spõs. d. c. sufficiat. 27. q. ij. ſ c. tuæ. de spõs. t l. ij. ff. de rit. nup. §. j. de nup. u l. sufficit. ff. de spõs. x d. l. ij. d. §. j.

Patria potestas an in spiritalibus spectetur.

6 autẽ in spiritalibus, non habeatur potestatis patriæ ratio, [y] † accipi volo, vbi nullum aut perexiguum patris incommodum versaretur: Alioquin nimis iniquum foret, cum cuius interest, contemni, [z] nec priuilegium causæ indultum, ad patris iniuriam detorquendum est. [a] patris verò maximè interesse liberos suo uiuu, & arbitrio copulari, nemo nescit. Tum ob familiæ splendorem, & dignitatem. [b] tum ob dotis, donationis propter nuptias [c] & alimentorum onera. [d] ad quæ parentem spretũ obstringi, nulla patitur ratio. [e] duobus casibus non negauerim, ex bono & æquo, nuptias spreto patre cõtractas põtificio iure defendi. Primus si nõ cõtradixerit: pater nã si sciat, consentire videtur: [f] si ignoret, ex benignitate quadã legis pontificiæ iam cõtractæ nuptiæ sustinẽtur. [g] Adhęc Iul Paulus. eorũ inquit, qui in patris potestate sunt, sine volũtate eius matrimonia iure non cõtrahuntur: sed cõtracta non soluũtur. Cõtemplatio enim publicæ vtilitatis, priuatorũ cõmodis præfertur. [h] Alter si carnis copula iam sequuta sit. [i] Nam & alijs casibus legimus, inutiles nuptias per subsequentẽ carnis cõmixtionẽ, cõfirmari: [k] cõtraq; nec dum cõsummatas concubitu nuptias facilius impediri. [l] illa vt mihi quidem videtur ratione, quia mulier necdũ corrupta nõ difficulter alteri nubet. Quæ verò iã cõtracta est & vitiata, quia nõ facilè reperiret maritũ, pellet ad impudicæ vitæ infœlicitatem traduci. vnde propter concubitũ dura minis & grauis visa fuit, Lucio pontifici matrimonij separatio. [m]

y c. ult. de iud. in 6
z l non aliter. ff. de adopt. l de unoquoque. ff. de re iudicat.
a l. impuberi. ff. de admi tuto.
b l. iij. §. si emãcipatus. ff. de cõtrata.
c l. ult. C. de dot. promiss.
d l. si filia. §. j. ff. fa. ercis.
e l. ij. C. ne fil. pro pat.
f l. in sponsalib. in fin. l. sed ea. ff. de spon. l. si ut proponis. j. C. de nup.
g c. ueniens. de spõ.
h Iul. Paul. lib. senten. ij.
i c. per tuas. de condito. apposi. c. pe. de rapto.
k c. ad id. c. ueniens ij. c. tua nos. ca. is qui. de spon. c. de illis. de cond. app.
l c. ij. c. ex publico. de cõuer. coniug.
m l. si domus. §. pe ff. de leg. ij. l. possessionum. C. eo. utriusq; iud.

L. SEPTIMO.

Idem lib. 19. responsorum.

LEX XII.

Patiendi tempus.

Septimo mense [a] nasci perfectũ partũ, [b] iam receptũ est, propter authoritatẽ [c] doctissimi viri Hippochratis. [d] Et ideò credendũ eum qui ex iustis nuptijs septimo mẽse [e] natus est, iustum filium esse. [f]

SVMMAE.

1 *Pariendi tempus.*
2 *Partus undecimi mensis.*
3 *Papyrij iudicium.*
4 *Partus quando perfecti*
5 *Authoritatis argumentum.*
6 *Hyppocratis laus & uita.*
7 *Artaxersis de Hyppocrate iudicium.*
8 *Thessalus & Draco Hyppocratis filij.*
9 *Septimus mensis.*

a S*Eptimo mense*) Quãuis non cõpleto, sed duobus tãtum diebus inchoato. [a] pariendi sa
1 ne † tempus nono aut decimo mense, definitum est. [b] interdum tamẽ iustum partum nasci, Paulus noster Hyppocratis authoritate fretus, docet. Quamuis id rarenter Gellius contingere dicat. Et octauo nunquam. [c] nec item longiore tempore, quã decimo. [d] ideoque Plautus. [e]

Tum illa quam compresserat,

Decimo post mense exacto hic peperit filiam.

a l. intestato. § fi. ff. de suis & leg.
b Aristot lib. 7. de natur. anima.
c Gel. lib. iij. noct. Attic. c. 16.
d d. l. intestato. §. fi.
e Plautus [illegible]

Diuum tamen Adrianum decreuisse vndecimo quoq; mense legitimum ędi posse partũ, legimus. Eiúsq; rei nobile refert Gellius exemplum. [f] Quod & satis iure nostro defendi potest: si inter ipsa initia, vndecimi mensis, pauculis puta diebus post decimum partus nascatur. [g] nam leges omnes dicunt natum nouissima die decimi mensis post mortẽ patris, legitimũ esse. [h] Eadem autẽ die qua maritus obijt vxorem concepisse, vbi præsertim diuturna ægritudine vir contectus

Partus vndecimi mensis.

2 perijt, verisimile non est. [i] † Lucius Papirius tamen cum mater

f Gell. ubi supra.
g §. ult. de restitu. & ea quæ par. sola. s.
h l. Gallus in prin. ff. de li. & posth. d. l. intestato. §. fi.
i l. filiũ. ad fi ff. de ijs qui sunt sui.

partum se xiij. mensibus tulisse contenderet bonorũ possessionẽ, cõ
tra secundũ heredẽ, præturã gerens, dedit. Quoniã nullũ & certum
tẽpus pariendi, statutũ ei videretur. [k] Sed nõ caruit suspitione hoc
iudicium partui nimium fauens. rectiùs itaq; Iustinianus noster, in-
continentiæ mulierẽ coarguit, quæ vel vndecimo mense perfecto,
vel sub finem etiam vndecimi mensis post mariti mortem peperit.
neq; enim inquit in tantum conceptionis tẽpus extensum est. [l] Octa
uo porrò mense genitos oẽs interire, & matres etiã manifesto in pe
riculo vbiq; gentium esse dicãtur Solę nanq; mulieres, eo tempore
salutariter pareunt, cuiusce rei causam in ambiguo esse docti viri
profitentur. [m]

Papirij iudiciũ

k Plin. li. 7. nat. hystor. c. 5.

l d. §. ult. de restitutio. coll. 5.

m Leonic. Thomãs. lib. de uaria hysto. 4. c. xcix.

b *Perfectum partum*) † Integri, & absoluti partus, decimũ plerunq;
4 mẽsem attingũt, quod præsertim veteribus persuasum est. vt hodie
nono mẽse, ita olim mulieres decimo mẽse parere. [n] vnde cũ Aristo
ni regi renunciatũ fuisset, natũ sibi filiũ Demaratũ, calculóq;, dedu-
ctione digitorũ facto, cõperisset nondũ exactis decẽ mensibus geni
tum, iureiurãdo dixit, *Non est hic filius meus.* Quãuis postmodum di
cti pœnituerit Aristonẽ, agnoscẽs septimestrẽ genuisse. [o] Ad hęc Sa
lomon, in vẽtre matris meæ inquit figuratus sum, [p] caro decẽ men-
sium tempore coagulatus sum. Qua ratione Ouidius scribit à Ro-
mulo primum decem mensibus annum conclusum fuisse. [q]

Quod satis est utero, matre dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.

Et leges nostræ, decimi mẽsis frequẽter meminerũt, [r] hoc verò tpe
perfectos partus nono mẽse reddi, experiẽtia creberrima edocti su-
mus, atq; adeo nonnũquã septimo. quod philosophus cõtingere cẽ-
set, ob alendi inopiã: quo fit vt septimestres hi partus, perfectionẽ
præueniãt. [s] Alij verò, ob validissimã vim in vulua informatrice vti
lem atq; moderatũ sanguinẽ reperientẽ, & fœtum celeriùs egerentẽ
& explicantẽ. [t] Quibusdã alijs, ad perfectionis numeri rationẽ refe
rentibus. [v] Mirũ certè est, quod Plinius scribit, septimo mẽse genitis
auriũ & nariũ foramina sæpè defuisse. [x]

Partus quãdo perfecti.

n Aristotel. lib. 7. de nat. animal. Cic. pro Cluentio.

o Herodot. lib. 6. qui Brato inscribitur.

p Sapient. 7.

q Ouid. libr. j. Fastor.

r l. ult. C. de posth. d. l. Gallus. & d. l. intestato. § fin.

s Aristotel. lib. 7. de nat. animal.

t Alexand. Aphrodiseus lib. j. de anima.

u Macrob. in somnium Scipionis. lib. j c. 6.

x Plinius. lib. xj. c. 37.

c *Authoritatẽ*) † Cũ peritorũ iudicijs in arte sua sit credendũ: [y] Nõ
5 dubiũ, quin in ijs quæ ad disciplinæ medicinã petinẽt eruditorũ me
dicorũ sententiã citare, sequíq; inculpatè possumus. [z] Idémq; de cæ
teris probatissimis authoribus in sua cuiusq; professione. veluti in
philosophia Platoni & Aristoteli. [a] In dicẽdi arte, M. Ciceroni. [b] Et
in poësi Homero Virgilióq;. [c] Vnde & illud vulgò iactatũ in iure ar
gumentũ ab authoritate recipimus: vt non quorũcunq;, sed præstã
tissimorũ in arte sua virorũ authoritati deferamus. [d] Quod catenùs
probauimus quatenus horũ virorũ canones, leges nostrę receperũt.
Nec ideo qđ Hyppocratis hic, & Platonis alibi Aristotelis aliorũq;
præcellentiũ virorũ citata sentẽtia magna cũ laude recepta sit: id-
circo etiã aliorũ aut etiã eorumdẽ virorũ, alia in re nominatim à iu
re nostro non probata necessario recipienda est. Alioqui cum vbiq;
in pingant, passuiq; inter se dissideant opinionibus, vt nescias cui
credendum sit: nihil certi adferre posses.

Locus ab auhoritate.

y l. j. in princ. ff. de uent. insp. c. proposuisti. de proba.

z l. semel. C. de re milit. lib. xij. d. l. intestato. § fi.

a l. ult. ff. de nund. l. si pater. ff. de solutio.

b l ij. § Seruius. ff. de orig. iur.

c Liniantum. § fi. ff. de rer. diuis.

d l. j. ff. de decurio. d. l. j. ff. de uent. inspicien.

d *Hyppocratis*) † Hyppocrates Cous medicorũ omniũ facilè prin
6 ceps maxime fuisse suo seculo authoritatis indicat Artaxersis eius
disciplinam auidissimè cupientis, ad Hircanẽ epistola. Cuius hæc
" fuẽre verba. Rex Regum magnus Artaxerses, Hircani Hellesponti
" præfecto salutem. Hyppocratis medici Aesculapio prognati, ad me
" artis fama peruenit. Da igitur operã, vt aurũ illi tribuas, quantũ cupit
" aliáque item quorũ indiget, & eum ad me mitte. erit enim par hono
" re summus in præside viris. & si quis alius fuerit in Europa vir Clarus

Hyppocratis enconium.

Artaxersis de Hyppocrate iudicium.

hunc ami-

" hunc amicum nostræ domui redde minimè pecuniæ parcendo. viri
" enim quanquã petentes, non facilè inueniũt, quod honestè cupiũt. Vale. Hyppocrates tamen Græciæ amator vsque adeo fuit, vt inde nunquam egredi voluerit. præmijs quamlibet maximis inuitatus
8 ibidémq; susceptis † Thessalo & Dracone filijs vitã finiuit. annum agens centesimum quartum.

Thessalus & Draco filij Hyppocratis.

c *Septimo mense*) † Hunc mensem vti dicimus, cœptum esse suffi
9 cit. vnde natus centesimo octogesimo secundo die, hoc est sexto mense, & duobus diebus legitimus est filius ex eiusdem Hyppocratis sententia.[e]

f *Iustum filium*) Etiã si constet matrẽ impudicã, & adulterã esse.[f]

e l. intestato. §. fin. ff. de suis & leg.
f l. miles. §. defuncto. ff. ad l. Iul. de adulter.

L. SERVVS.

Hermogenianus lib. 1. iuris ἐπιτομῶν

LEX XIII.

Seruus[a] in capitali causa,[b] fortunę iudicio à domino cõmissus,[c] & si fuerit absolutus non fit liber.[d]

Capital & capitale.

SVMMAE.

1 *Capital, Capitale.*
2 *Capitalis homo, & oratio.*
3 *Dominus quando deserere seruum uideatur.*

a *SEruus*) Capitalis criminis accusatus.

b *Capitali causa*) Capitale, & per apocopem seu detractionem capital, facinus est vt Festus ait, quod capitis pœna mulctatur, vel ipso Ouid. teste.[a]

Nominis in dubio causa est, capitale vocamus:
Ingenium solers ingeniosa Dea est.
Aut quod habet legem capitis, quæ pendere pœnas,
Ex illo iubeat furta recepta loco.

a Ouid. li. iij. Fast.

Plautus item,[b]

Nunquam edepol fugit, tametsi capital fecerit.

b Plautus in Monechmis.

Capitales homines.

2 Homines † quoq; capitales pro flagitiosis & capitali supplicio dignis M. Cicero dixit.[c] & alibi, Capitales orationes exitialibus, & mortiferis.[d] Cæterùm capitis pœnam, nostrates iurisconsulti interprerati sunt, mortẽ, exiliũ, aut seruitutẽ.[e] cuiusmodi pœnarũ genere, caput eximi de ciuitate contingit.[f] reliqua vero crimina, quæ notã tantũ inurunt infamiæ, licet cum pecuniario detrimẽto, publica quidem sunt, non etiã capitalia:[g] cùm ad periculũ capitis non pertineant.[h]

Capitales orationes.

c *Commissus*) Hoc est è domino non defensus, sed capitis periculo relictus.

Dominus quãdo seruum deserere videatur

d *Non fit liber*) sed manet semper domini.[i] Qui propterea, quod seruũ capitalis criminis accusatũ non defendit, non cẽsetur eum habere pro derelicto,[k] Eum enim delatũ purgari plurimũ interfit domini: impius dici non potest dominus qui litem suo marte currere passus est. cùm & ipse nõ modò non defendere, sed etiam ad supplicium vltro seruum delinquentẽ offerre potuerit, ac debuerit.[m] Alia tamen eius causa est, qui seruum ægritudine periclitantem à domo sua publicè eiecerit: neque ipse eum procurans, neque alij cum commẽdans:[n] indignus quippè redditur dominica potestate, qui tam ferus est, aut potiùs ferreus, tam atrociter, tamque inhumanè, seruum tractans.[o]

c Cic. 5. Philipp.
d Cic. ij. officio.
e l. sed & si quis. §. j. ff. si quis caut. l. edicto. §. j. ff. de bono. poss.
f l. ij. ff. de pœn.
g §. j. in fi. de publ. iudic.
h l. capitalium. in prin. ff. de pœn.
i l. ille. §. j. ff. qui et à quib.
k l. sciendum. ff. de public. iud.
l d. §. j. & hic.
m l. circumcidere. §. j. ff. de sica. l. milites. § fin. ff. de re milita.
n l. j. §. sed scimus. C. de lati. lib. tol.
o l. ij. j. tit. j.

L. NON SVNT LIBERI

Paulus lib. 4. sentent. tit. de intest. success.

LEX XIIII.

Non sunt [a] liberi, [b] qui cõtra formã humani generis, cõuerso more procreantur. Veluti si mulier monstrosum [c] aliquid, aut prodigiosum [d] enixa sit. Partus aũt qui membrorum humanorum officia ampliauit, [e] aliquatenus [f] videtur effectus, & ideo inter liberos connumerabitur.

SVMMAE.

1 *Tertyllianum S.C.*
2 *Monstrosus partus non est homo.*
3 *Monstrum quid.*
4 *Ostentum.*
5 *Prodigium.*
6 *Philelphus feruidæ libidinis.*

a *Non sunt*) Fuit hæc Pauli constitutio, ex quarto sententiarum Pauli libro (vt & suprascriptio declarat) & titulo de intestatorum succesßione excerpta. Pauli enim verba hæc sunt. « Mulier si « monstrosum aliquid, « aut prodigiosum eni- « xa sit, nihil perficit. Non enim sunt liberi, qui contra formã &c. Vnde quidam hanc legem ad speciem sic explicant. [a] vt cùm ex.

a Anto. August. li. 1. emẽdatio. c. 8.

1 Tertylliano † S.C. Mater ingenua, tres liberos habens, & libertina quatuor, ad bona filiorũ ab intestato mortuorum contra veterem iuris rigorem admittatur. [b] Si mõstrosum aliquid, aut prodigiosum sit enixa, non referatur id in numerum liberorum. [c] Cui interpretationi, ne planè consentiam, facit Vlpiani responsum, [d] quo traditur partus istiusmodi contra formam humani generis procreatos, matri prodesse. Neque enim inquit detrimentum adferre debet, quod fataliter contingit.

Tertyllianum S.C.

b §. j. in prin. de S. C. Tertyllia. in institu.
c ut hac l.
d l. quæret aliquis. ff. de uerb. signi.

b *Liberi*) Hoc est in numerum liberorum, non referuntur. Vnde nec eorum natiuitate, testamentum rumpitur. [e] & impunè ab ipsis etiam parentibus ex antiqua Romuli lege, poterunt enecari. [f] Si 2 enim ex homine alia proles † quàm humana producitur, quod nascitur, homo vocari non debet. [g] Vnde absolutum eum Veronæ, Petrarcha refert, qui quasi centaurum humano capite quadrupedem, equo similem, occursu ipso perturbatus, intetemerat. [h] parentibus tamen sicuti dictum est proficiunt, quibus fatalem calamitatẽ obesse iniquum esset. [i] Et ideo si mulieri non nihil in tempus quo suscepisset liberos relictum foret, ædito partu, licet ad monstrum, prodigiúmue declinante, legatum debebitur. [k]

Mõstrosus partus non est homo.

e l. pe. C. de posth.
f Plaut. in Romu.
g Plat. in Cratylo.
h Franc. Petrar. li. memorabil. iuj. tractatu. 6. c. 20.
i l. quæret aliquis. ff. de uerb. signi.
k d. l. quæret.

c *Monstrosum*) Monstrũ, à mõstrãdo dictũ est quod præter, aut cõ- 3 tra naturã æditũ, futurũ aliquid demõstret. Monstra, prędictiones (inquit M. Cicero) & præsensiones rerum futurarũ, quid aliud declarant, nisi hominibus ea quę futura sunt, porrẽdi prædici? Ex quo 4 illa † ostenta, monstra, prodigia, dicũtur. [l] & alibi quia enim ostendunt, monstrãt, portendunt, ostenta, monstra, portenta, prodigia, dicũtur. [m] Sub Cõstantio Imperatore refert Marcellinus æditũ infantẽ ore duplici geminis dentib⁹, & barba, auriculis itẽ duabus, sed breuissimis, & oculis quatuor. Qui partus, vt idem author scribit Romanã rẽpublicã in deterrimũ statũ reclinaturã planè mõstrabat. [n] Ab ancilla quoq; Plinius inter initia Marsici belli serpẽtẽ æditũ refert. [o] & Capitolin⁹ Antonini Pij seculo bicipitẽ æditũ puerũ memorat. [p]

Monstrum.

Ostentum.

l Cic. lib. ij. de nat. Deorum.
m Cic. li. j. de diuin.
n Ammia. Marcel. li. 19. de re. Rom.
o Plinius li. 7 c. iij.
p Iul. Capit. in Antonino Pio.

d *Prodigiosum*) Prodigia, vt ex prædictis liquet dicta sunt, quod futura prę

Portenta.

tura prædicant. Quemadmodum præter citata Ciceronis loca, Nonius, & Festus ostendunt, Prodigia diffinientes esse Deorum minas vel iras. Vnde & portenta appellata, quasi aliquid mali futurum portendentes.

e *Ampliauit)* Quia senos, pluresúe digitos, in manibus aut pedibus habent, [q] aut tres testiculos, qualem Fráciscum Philelphum, ætatis suæ celeberrimum, sed eundem præferuidæ libidinis fuisse vulgò perhibent. Idem quoque dicendum putarem in partu, qui mem brorum humanorum officia haberet costricta. Vt quia coniunctis digitis natus. Quãuis si ad vsum manus incõmodetur, sanus nõ sit. [r]

q l. item effilius. §. j. ff. de edil. edict.

r l. queritur. §. si quis digitis. ff. de edil. edicti

f *Aliquatenus)* Id est aliqua ex parte, sic enim legere malo, quàm *alicuius*, vt cæteri, vt sit sensus partum qui membra habet ampliora, liberis annumerandum. Quod is aliqua saltem ex parte homo sit effectus & formam habeat humani generis.

L. ARESCVSA.
Triphonius lib. 10. dispunctionum.
LEX XXXV.

Arescusa [a] si tres peperisset, [b] libera esse testamẽto iussa primo partu vnum, secundo tres peperit, [c] Quæsitum est, an &, quis eorum, liber esset? Hæc conditio [d] libertati adposita, iam impléda mulieri est. [e] Sed non dubitari debet, quin vltimus liber nascatur. [f] Nec enim natura [g] permisit, simul vno impetu, duos infantes de vno vtero matris excedere, vt ordine nascentiũ incerto, non appareat vtrum in seruitute, libertatéue nascatur. Incipiente igitur partu, existens conditio efficit, vt ex libera ædatur, qui posteà nascitur veluti si quælibet alia cõditio libertati mulieris apposita, parturiente ea existat. Et manumissa sub hac conditione, si decẽ millia hæredi Titio dederit eo momento quo parit, si per aliũ [h] impleuerit conditionem, iam libera peperisse credenda est.

Arescons è fœmina vir factus

Arethusa.

a *Arescusa)* Veteres codices Aresthusa legebant. Sed hac in re, nullam vim ego facio. siquidẽ cõstet quo modocunq; legamus, propriũ ancillæ nomẽ fuisse. Sanè verò Licinius Mutianus, apud Pliniũ prodidit, [a] Argis † mulierẽ quandã fuisse Arescusam nomine, quæ cùm nupsisset ex fœmina in marem mutata est. & dein de barba, ac virilitate proueniente, vxorem duxit, Aresconsq; appellatus. Cui non absimile valdè, quod inter varia prodigia, quæ Romę nunciata fuẽre, ann. cõditę vrbis 540. Q. Fabio Maxi. & M. Claudio Marcello cos. miraculum Liuius cõmemorat, tum factum Spoleti, ex muliere virum. [b] † Arethusam autẽ fabulantur poëtæ venatricem quandam virginem fuisse. Quæ cùm in Alpheo flumine se lauaret, ab illius fluminis Deo vehemẽter exitit Adamata.

a Plinius lib. 7. c. iiij. Gel. li. 9. c. iiij.

b Liuius lib. 24.

b *Si tres peperisset)* Pro

SVMMAE.

1 *Arescons mulier deinde uir.*
2 *Arethusa uenatrix.*
3 *Mulieris fœcundæ prærogatiua.*
4 *Contubernium contubernales.*
5 *Filij quot uno partu nasci possunt.*
6 *Receptacula quot in uentre mulieris.*
7 *Ter enixa mulier.*
8 *Locus a natura.*
9 *Conditio quando p er alium impleatur.*

Fœcundæ mulieris fauor.

pagationi prolis adeo veteres studuerunt, vt fœcundis mulieribus præsignes prærogatiuas concesserint. [c] Et vt cæteras missas faciam vacationem olim vt & Columella testatur habebant ancillæ, quæ tres liberos peperissent. Quæ verò quatuor, aut plures libertatem. [d] Vnde & hæc qua de agimus conditio, *Si tres peperisset*, quibusdam in iure emanasse videtur. [e] Quæ ne fortè nonnulli putent, pro non scripta habendam, [f]
4 ex eo quod non consistant cum ancillis nuptiæ. [g] † Considerandum coniunctiones seruorum non propriæ nuptias dici, aut matrimonia, sed contubernia. [h] Vnde seruorum coniuges, non vxores sed contubernales appellantur. [i] Verum hæc contubernia, licita sunt iusta, & permissa. Vsq; adeo, vt inde nati filij, licet non existant legitimi: quia non ex iustis nuptijs procreati. [k] ac proinde naturales, tantùm aut spurij dicantur: [l] successionis tamen ius habeat. [m]

Contubernia. Cōtubernales.

c [n] *Tres peperit*) † Plures vno partu filios nasci posse Iulius Paulus
5 passim ostēdit. [n] De tribus vno vtero natis, memorabile extat Oratiorum, & Curiatiorum exemplum. [o] ij tergemini fratres fuerunt. Et tergeminos senatores, inquit Paulus vidimus oratios. [p] Alexandrinam mulierem Romæ fuisse Iulianus suo tempore refert, quæ quinque haberet filios incolumes, vno partu natos. [q] Natum quoque bicipitem puerum, & vno partu mulieris quinque pueros æditos, Antonini Pij tempore, Capitolinus refert. [r] Ancillam quoque Cæsaris Augusti, vno partu quinque pueros enixam in agro Laurente, memoriæ proditum est. cumque esse finem puerperij, Apud Gellium Aristoteles probabat. Compertum vnquam negans plures simul genitos. [s] Quia non plura vuluæ † receptacula
6 mulieres habere possint. [t] vt fabulis annumerari meritò debeant, quæ de septenis & duodenis vno vtero æditis alij referunt. [v] Nam & vltra tres nasci portentosum Caius dixit. [x] Et Cælius, non pœnitendus author, prodigiosa, nec sine cunctatione proferenda censet quæ Albertus memorat. Quandam videlicet mulierem in Germania configuratis iam in vtero duorum & viginti infantium corpusculis, abortum fecisse. Rursus aliqui septuaginta, auricularis digiti magnitudine. [y] Sed vt amplius increscat admiratio refert noster Benedictus, se in libro quodam Vulgò Mare historiarum nuncupato, [z] legisse Margaretam Holandiæ Comitissam, quod pertinaciter negaret, mulierem duos pueros, simul ab eodem patre conceptos, ædere posse: in pœnam vt creditur, trecentos sexaginta tres vt paruos pullos, vno partu procreasse, omnes sacro baptismate regeneratos, sub annum tricentesimum decimumtertium regnante Philippo pulchro, in Gallia. [a]

Filij quot vno partu.

Receptacula in vulua mulieris.

d *Hæc conditio*) Hæc & quæ sequuntur verba in omnibus quos mihi videre contigit codicibus corruptissimè leguntur. Quæ ideo sic restitue. *Nam conditio libertati apposita iam impleta mulieri est.* vt sit sensus, quia mulier ædidit primo partu vnum, & altero tres, non dubium quin conditio iniecta libertati, vt si tres Arescusa peperisset, libera foret, nunc sit impleta.

c Aristo. lib. ij. politico. c. 7.
d Columel. libr. 9. de re rustic.
e Alciat. l. ter enixa. ff. de uerb. sig.
f l. j. & ij. ff. de condi. institu.
g l. cum ancillis. C. de incest. nup.
h l. plerunq;. ff. de ædil. edict. l. adoptium. §. j. ff. de rit. nupt.
i l. uxorē. §. codicillis. & §. concubinæ ff. de lega. ij. l. quæsitum. §. cōtubernales. ff. de lega. uj.
k l. filiū. in fi. tit. j. & §. j. de pat. pot.
l l. ex litera. C. de suis & leg.
m §. j. de serui. cog.
n l. sed & si. §. ulti. ff. de iudi. l. antiqui. ff. si pars hæredi. peta.
o Plinius. li. 7. c. iij.
p d. l. antiqui.
q l si pater. ff. de solu. io.
r Iul. Capit. in Antonino Pio.
s Gell. lib. 10. noct. Attica. c. ij.
t d. l. si pater.
u Plin. lib. 7. ca. iij. & 11.
x l. utrū. in prin. ff. de reb. dub.
y Cal. Rhodig. lib. iiij. c 23.
z lib. j. c. 16.
a Bened. in repet. c. Raynut. in uerb. & soboles. in princi. de test.

Terenixa mulier. e *Impleta mulieri est)* Ter enim enixa mulier dicitur, quæ vno etiã partu tres ædidit:[b] neq; interest diuersis temporibus, an vno vtero tres pariat. Cùm non eodem impetu nascantur infantes, sed vnus post alium. vt sequitur. b l. ter enixa. ff. de uerbo. signifi.

f *Vltimus liber nascatur)* Iam enim extitit cõditio cum ante tres ædi ti sint: illi autem quia in seruitute nati (necdum enim impleta erat conditio) sunt serui. At postremus qui vltimo enixu natus est, quia iam extiterat conditio, tribus antea æditis liber nascitur.

Locus à natura. g *Natura)* † Ratiocinatur Iurisc õsultus hic, ex loco à natura. Quo refert Odoffredus se homicidij accusatum aliquando defendisse.

Cõditio quãdo per alium impleatur. h *Per alium)* † Potest conditio, in dando consistens, per alium im- 9 pleri.[c] Idem & in ea quæ in faciendo versatur,[d] nisi fortè factum personæ cohæreat.[e] Quippe tunc electa personæ industria, intelligitur. Ideoq; non potest actus per alium explicari.[f] c l. ult. ff. de condi. instit. & hic. d l. ueteris. C. de cõtr. stipu. e l. uni. §. ne autem. C. de cad. tol. f l. inter. ff. de sol. c. fi. de offi. dele.

L. IDEM ERIT.

Vlpianus lib. 7. Disputationum.

L. XVI.

Gemini. Gemelli.

Idem erit, si eadẽ Arescu-a sa primo duos pariat, postea geminos[a] ædat. Dicẽdum est enim non posse vtrumq; dici ingenuũ, sed eum qui posterior nascitur.[b] Quæstio ergo facti[c] potiùs est quàm iuris.

SVMMAE.

1 Gemini gemelli.
2 Facti quæstio.
3 Iudicis officium in facti quæstione.
4 Quæstio iuris & facti.
5 Libertatis fauor.

a *Geminos)* † Gemini 1 dicũtur, qui vno partu & codẽ die nascuntur. qui & alio nomine gemelli. Plaut.[a] a Plaut. in Amphytrione.

Nunc de Alcumena dudum quod dixi minus
Hodie illa pariet, filios geminos duos.

Quales fuisse C. & R. fabricios M. Cicero refert.[b] Quoniam verò vno partu æditorum magna est inuicem similitudo: & quidem tanta vt vix ab ipsa matre, nisi consuetudine oculorum, internosci possint.[c] Factum est, vt duo quæ sunt inter se valdè similia, ab authoribus passim gemina dicantur. Par est auaritia, inquit Cicero, similis improbitas, eadem imprudentia, gemina audacia.[d] & alibi simillima, & maximè gemina societas hæreditatis est.[e] & Horatius.[f] b Cice. pro Cluen. c Cice. lib. 2. eadẽ. quæstio. d Cice. pro Roscio Amer. e Cicer. pro Rosc. Comœdo. f Horat. lib. 1. epistola.

Gemina.

Vrbis amatorem Fuscum saluere iubemus,
Ruris amatores, hac in re scilicet vna
Multum dissimiles, ad cætera penè gemelli.
Fraternis animis, quicquid negat alter, & alter.

Geminus. Proprio tamen geminus, dictio quoscunq; duos significat vt indicant Pamphili Terentiani verba ad Dauum.[g] g Terent. in Andr.

Imò etiam satis credo si ad iugi laueris
Ex vuis geminas mihi conficies nuptias.

Vergilij quoq;.[h] h Vergi. li. 1. Aenei.

Geminiq; minantur,

In cælum scopuli.

b *Posterior nascitur*) Hoc est posteriore enixu, cùm eodem impetu non possint duo infantes ex vno vtero prodire. [i]

c *Facti*) Facti quæstio dicitur, cùm facti veritas liquidò non apparet, sed de ea lis est, & cōtrouersia inter litigatores: de qua neq; iure consulti, neq; magistratus respondere solent. [k] (facti siquidem interpretatio prudentissimos etiam fallere potest) [l] Sed iudicantis arbitrio relinquitur, ex productis, & probatis vtrinq; omnibúsq; circonstantijs prudenter appensis, an factum sit, necne: & super facti interpretatione, vt suggesserit religio, pronunciate. [m] Ideoq; Iuris consulti passim in arbitrio iudicantis facti quæstionem esse dicunt. [n] materiáq; gratiæ, & ambitionis tribuere: [o] quod grauiter M. Cicero tractat. [p]

4 † Quæstio verò iuris est, cū de facto quidē partes cōueniunt, cæterū de voluntatis coniectura, & authoritate iuris disceptatur. [q] Omnis quippè iuris quæstio, sicuti Quintilianus ait, vel proprietate verborum, vel æqui disputatione, vel coniectura voluntatis continetur. [r] Hac autem in re, non quemadmodum in quæstione facti, libera potestas iudicanti promittitur, sed contrahi tur, nec à iuris præscripto recedat. [f] Et hoc est quod Marcellus, Papinianus, & paulus scriptum reliquerunt: facti quidem quæstionē in iudicantium arbitrio esse, non item iuris authoritatem. [t]

d *Quàm iuris*) Alij *non iuris* legunt, sed parum interest. Iuris porrò esset quæstio si ex duobus, aut tribus, secundo partu æditis, incertū planè foret, quis prior natus esset? quo casu sensum ambiguum fateor.

5 † Sed tamen libertatis fauore, cum Accursio nostro in humaniorem partem deflecterem, vt omnes videlicet liberi essent. Nam quod alij putant neutri libertatem competere: [u] nimis durum est. Sed nec satis gratiæ libertatis respondet, quod quidam existimāt, ab hærede hoc casu alterum eligendum, vt is liber sit. [x] Quamuis in legato Titio relicto (cùm duo eiusdem nominis, amici testatoris essent) vera sit illorum sententia. [y]

Facti quæstio

Iudicis officium sine facti quæstione.

Quæstio iuris.

Libertatis fauor.

i l. præcedenti.
k l. eum quem. §. j. ff. de iudic. l. Scie. §. fi. ff. de fun. instruct. l. non statim. ff. de plag.
l l. ij. ff. de iur. & fact. ignor.
m l. mora. ff. de usur. l. iij. §. j. ff. de testi. d. l. cum quē. §. j.
n l. j. §. j. ff. ad Turpi. l. ordine. ff. ad munici.
o d. l. eum quem. §. fi.
p Cicero pro Cecin.
q l. j. ff. quæ senten. l. ij. C. quan. prouoca.
r Quintilia. lib. 12. orat. instit.
f l. si expressim. ff. de appellat. d. l. j. quæ sentent.
t l. j. §. j. ff. ad Tur pil. d. l. ordine.
u l. duo sunt Titij. ff. de testa. tut.
x d. l. cùm inter.
y l. si quis seruum. §. si inter. ff. de legat. ij.

L. IN ORBE.

Idem Vlp. lib. 12. ad Edictum.

LEX XVII.

In orbe Romano, [a] qui sunt ex cōstitutione Imperatoris Antonini, [b] ciues Romani [c] effecti sunt. [d]

Orbis Romanus.

SVMMAE.

1 Orbis Romanus.
2 Ciues Romani qui.
3 Roma communis patria.
4 Itali, Romani appellati.
5 Ius suffragij.
6 Romani ciuis prærogatiua.
7 Lex Porcia.
8 Ciuitatis ius ademptum.

Romani ciues.

a *Orbe Romano*) Hoc est

1 † Romano imperio, [a] quod Iustinianus nūc orbem suū [b] nunc orbem Romanum [c] vocat. In orbe Romano, itaq; esse dicuntur, qui sunt sub ditione Romani imperij.

b *Antonini*) Cum anteriorum cōstitutionibus ius Romanę ciuitatis plurimis nationibus, & gentibus cōcessum esset: T. Aurelius Antoninus, qui ex pietate cognomentum Pij meruit: hoc ipsum omnibus in commune subditis, lege lata donauit constituens, vt quicunq; Romano Imperio subiecti forent, Romani ciues essent, & haberentur. [d]

a l. unic. in prin. C. de cad. tol.
b l. un. §. sin autem. C. de rapt. uirg.
c d. l. uni. C. de cad. toll. [illegible]
d §. fi. ut libe. de cæter. aur. non eg. annul. coll. 6.

Roma communis patria.

Itali Romani appellati.

Ius suffragij.

Romanorũ ciuium praerogatiua.

c *Ciues Romani*) † Et ideo dixit Modestinus, Romam communem
3 omnium patriam esse, [e] cùm omnes Romano Imperio subditi, ciues sint Romani. [f] Nam & hac ratione Italos quoscunq;, Strabo
4 scribit, Romanos appellatos. [g] † (Quamuis subtili acceptione, ij duntaxat Romani ciues dicuntur, qui Romanã ciuitatem incolunt. [h] Quod suprà latiùs ostendi) [i] Inde autem peregrini sic in vrbem adsciti permulta, & quidem maxima accipiebant com-
5 moda, † veluti ius ferendi suffragij, quod eis veluti nouis ciuibus, S.C. dari solebat. [k] (Tametsi Caesarum tempore paulatim nullius vtilitatis esse caeperit, principe omnem omnium magistratuum creationem, sibi vendicante.) [l] Ius item honores & magistratus adipiscẽdi in ciuitate. Refert siquidem Strabo se plures vidisse Gallos Nemausi qui aedilitatem, quaesturámq; in vrbe Roma gesserant. Quod videlicet Romani ciues effecti essent. [m] Nam caeteri magistratibus arcebantur: vnde Constantinum patrem à filio grauiter obiurgatum legimus, quod barbaros quosdam & in orbe Romano non natos ad consulatum euexisset. [n] Qui praeterea ciues Romani erant, flagris caedi: vt & commonstrant literae sacrae etiam ex delicto non poterant. [o] Vnde tormenta quae sibi à tribuno intendebantur, diuus Paulus vitauit, se ciuem Romanum asserens, sibiq; timuit tribunus, quod eum vinxisset. [p] ad quod mihi respicere videtur Ouidius cùm ait. [q]

Fas prohibet latio quenquam de sanguine natum
Caesaribus saluu barbara vincla peti.

Lex Porcia.

7 Quod † lege Porcia, introductum aduersus veterum morem, suprà docuimus. [r] quippè Prisci Romanorum, Graeciae moram imitati verberibus animaduertebant in ciues: & de illis damnatis, vltimum sumebant supplicium. Postmodum verò lex Porcia lata, quae virgas, & verbera, de Romanorum corpore ciuium amouit, & condemnatis permisit exilium. [f] Graui poena eum afficiens, qui verberasset necasset úe ciuem Romanum. [t] Fuerunt & alia ciuibus Romanis propria, vt contrahendarum instatum nuptiarum facultas, [u] ius patriae potestatis summum, [x] & ijs similia.

Ciuitatis ius ademptum.

d *Effecti sunt*) Aliquibus tamen velut ingratis, ius Romanae ciuitatis aliquando ademptum fuisse legimus: nam à diuo Seuero Neapolitanis, & Palestinensibus, quod in armis contra eum fuissent, ius vrbis sublatum, Spartianus author est. [y]

e l. Roma. ff. ad municipa.
f d. §. fi. & hic.
g Strabo lib. Geograph. 5.
h Cicer. pro Arch. Poeta.
i l. ij. §. eodem tempore. ff. de orig. iur.
k Liuius lib. 84.
l l. j. ff. ad l. Iul. de ambit.
m Strabo libr. iiij. Geographiae.
n Ammia. Marcel. lib. 17.
o Act. 22.
p Act. 22.
q Ouid. lib. 2. Fast.
r l. ij. §. exactis. q. ff. de orig. iur.
f Cice. pro Rabirio. Salustius in Catilinario.
t Liuius lib. 10.
u §. j. de pat. pote.
x l. iij. §. tit. j.
y Spartianus in Seuero.

L. IMPERATOR.

Idem lib. 27. ad Sabinum.

LEX XVII.

Marcellus Iurisconsultus.

Imperator Adrianus, Publio Marcello [a] rescripsit, liberam quae praegnans vltimo supplicio damnata sit, liberũ parere, [b] & solitum esse, seruari eam, [c] dum partũ ederet. Sed etsi ei, quae ex iustis nuptijs concepit, aqua & igni interdictum est, [c] ciuem Ro-

a *Publio Marcello*) [I] Tu † cõsidera, nũ Vlpio Marcello, potiùs legendum sit? Quandoquidem sic vocatur Marcellus ille Iurisconsultus, cuius in iure tam frequens mentio, qui & Adriani tempore floruisse videtur. Nam in Antonini pij, qui

Adriano succesit, cō filijs ad sanciendas leges, cum alijs viris peritis adhibitum fuisse constat. [a] nisi malis Marcellum oratorem intelligere, qui Pergamenus fuit. Et Adriano principi, librum de regno dicauit. Sed certè parum

a Iul. Capitol. in Antonino pio.

manum parit. [f] & in potestate patris.

SVMMAE.

1. Marcelli plures.
2. Conceptionis tempus.
3. Praegnans inuiolata seruari debet.
4. Regia lex.
5. Interdictio aquae & ignis.
6. Deportatio.

mihi fit verisimile iuris quaestiones ab Imperatore, apud oratorem tractatas. Siquidem vt Regi Ptolomeo Stratonicum citharaedum respondisse ferunt. Alia res sit ô Rex sceptrum, & alia plectrum.

b l. & in seruorū. §. hoc tit.
c l. in seruorum. §. j. l. quod ad statū. l. quidam. l. qui ul timo. ff. de poen.
d d. l. & in seruorum.
e l. qui in utero. hoc tit.
f l. nuper. §. fin. C. de nat. liber.
g l. praegnantis. ff. de poen.
h d. l. & seruorū. §. fi.

b *Liberum parere*) Spectato conceptionis tempore, [b] licet enim mater simul atq; vltimi supplicij dicta fuit sententia, conditionem per mutauerit, vt pote de libera facta serua poenae: [c] quia tamen tum praegnans erat, apparet tempore quo concepit, eam liberam fuisse ac proinde, quamuis serua pariat, partum liberum esse. [d] Quoties enim de vtilitate ventris tractatur, conceptus habetur pro nato, [e] & conceptionis tempus, si id ei fauorabilius est, potiùs quàm natiuitatis attendimus. [f] Conceptionis tēpus quando spectādum.

c *Seruari eam*) † Mulierem praegnantem scilicet & eam tam liberam quàm seruam, cùm eadem vigeat in vtraq; conseruandi foetus 3 ratio. [g] Et quoniam non debet obesse partui matris calamitas. [h] Quod autem Vlpianus noster liberam expressit, ad id referendum est, an liberum pariat, nam in libera duntaxat poterat dubitationis esse, seruum enim à serua, non etiam liberum gigni, lippis, & tonsoribus notum est. Seruatur ergo mulier praegnans, eiúsq; damnatae poena differtur, non quidem eius fauore, sed partus beneficio, ne innocens foetus opprimatur. Nam & impunitum nocentis facinus omnino relinquere satius est, quàm innocentem offendere. [i] Et ita vt seipsum partus incolumen seruet, matri prodest, [k] alioqui non. [l] Videtur autem haec lex ab Aegiptijs traxisse originem, & ab illis ad Athenienses translata, à quibus eam deniq; Romani acceperunt. de legibus enim Aegiptiorum, quas Athenienses mutuati sunt, sic ait inter caetera Diodorus Siculus. Mulierum morti destinatarum si praegnantes essent, partus expectabatur, quod iniquum esset eum qui nihil commisisset, vnà cùm facinoroso poenam pati, aut duos plecti, cùm vnus deliquisset, cumq; eo qui sponte peccasset criminis vacuum puniri. Insuper cùm sola peccasset mater: minimè aequum censebant, filium patri matriq; communem luere maternam poenam. [m] Praegnās seruanda.

i l. absentem. ff. de poen.
k d. l. praegnantis. & hic.
l l. quod dicimus. ff. de uerbo. sign. l. qui in utero. §. hoc tit.

m Diodor. Sicul. lib. ij. rer. antiq.
n l. negat. ff. de mortu. inferen.
o Lactant. lib. ij. diuina. institu.
p §. deportatio. de nupt. col. 4.
q l. iij. ff. ad l. Iul. pecul. l. ij. §. constat. ff. de poen.
r l. ij. §. ijs quibus. ff. de leg. iij.

e *Aqua & igni interdictum*) † Nefas cùm prisci Romanorum putarent, 5 homines quamlibet malos, & improbos, morte mulctare: eos duntaxat vrbe pellebant. Illarum tamen rerum vsu quibus hominum vita potissimum constat, eis interdicentes. [n] Nimirùm aqua & igni duobus praecipuis elementis, quorum alterum terrestre, cōmune cùm brutis habemus: alterum caeleste, nobis peculiariter datum vt nos semper caelesti semine oriundos agnoscamus: & eo semper spectemus, vnde nobis origo est. Procedente porrò tempore, sublata fuit haec interdictionis poena, [p] ac in eius locum subrogata, deportatio. [q] vnde & hoc poenae genus, cum illo iurisconsulti confundunt, vtroq; promiscuè vtentes. [r] Interdictio aquę & ignis. Deportatio.

f *Ciuem Romanum parit*) Spectamus enim sicuti dictum est conceptionis

ptionis tempus: vt proficiamus partui.[f] secus igitur, si concepisset & peperisset post interdictionem.[t]

f l. & seruorum. §. fi. s. hoc tit.
t l. ex facto. §. ex facto. ff. ad Trebel.

L. CVM LEGITIMAE.

Celsus lib. 29. Digestorum.

LEX XXIX.

Nuptiæ legitimæ.

Cùm legitimæ nuptiæ factæ sunt,[a] patrẽ liberi sequũtur.[b] Vulgò quæsitus,[c] matrem sequitur.[d]

Filij cuius parentis conditionem sequũtur.

SVMMAE.

1 *Nuptiæ legitimæ.*
2 *Filij patris conditionem sequuntur.*
3 *Nobilitas unde deducatur.*
4 *Cauniorum mores.*
5 *Vulgò quæsitus.*
6 *Illegitimi sequuntur matrem.*

a
1 F*Actæ sunt*) † Quia inter ciues Romanos, hoc est liberos homines, secundum præcepta legum contractæ.[a]

a §. j. de nupt.

b *Sequuntur*) † Patris
2 legitimi cõditionem, non item matris, liberi sequi solent.[b] Vnde (nisi priuilegio aliquo, maternum genus fulgeat) originis paternæ dicuntur:[c] & patris sequuntur dignitatem,[d] ac familiam.[e]

Nobilitas vnde fluat.

3 † Vt ita verissimum sit filios ignobilis patris, ignobiles esse, licet mater ipsa nobilis fuerit. Neq; enim ex materno genere, sed à patre deducitur nobilitas.[f] Eo porrò casu, quo de statu hominis agitur, an videlicet seruus sit, vel liber, matris conditio spectari solet.[g] Tum quia mater semper est certa.[h] tũ quia hoc ipsum partui fauorabiliùs existit, cui quippè mater, tribus prodesse potest temporibus.[i]

Caunij

4 † Sanè verò Caunios hoc habere sibi peculiare Herodotus scribit, quòd à matribus nomina sibijpsis induant. & si quis obuiũ percunctetur quisnam sit, quaúe familia ortus, à matribus auijsq; genus suum protinus repetat. Dein si qua ingenua seruo nupserit, liberi nobiles atq; ingenui existimentur, contra verò si vir, vel inter ciues primarius, seruam duxerit vxorem, suscepti liberi, reputentur serui.[k]

Vulgo quæsitus.

c *Vulgò quæsitus*) † Hoc est ex meretricio coitu natus, qui certum
5 patrem demonstrare non potest.[l]

d *Matrem sequitur*) † Lex naturæ est inquit Vlpianus, vt qui sine nu
6 ptijs nascitur, matrem sequatur,[m] neq; enim aliam originem habet.[n] Nam cùm certum patrem demonstrare non possit,[o] nec patrem habere intelligitur.[p]

b l. exemplo. C. de decur. libr. 10. & hic.
c l. j. l. assumptio. §. filius. ff. ad municip.
d l. liberos. ff. de senato.
e l. familiæ. §. fin ff. de uerb. signi. §. j. de legi. agna. tut.
f d. l. exemplo. d. l. liberos. d. l. familiæ.
g l. partũ. C. de re. uend. l. & seruorum. hoc tit.
h l. quia semper. ff. de in ius uoc.
i §. j. de ingen. d. l. & seruorum.
k Herodot. lib. j. qui Clio inscribitur.
l l. uulgò. ubi dicã ĩ. hoc tit.
m l. lex. ĩ. hoc tit.
n l. j. §. fi. ff. ad municip.
o d. l. uulgò.
p §. si aduersus. de nupt.

L. QVI FVRERE.

Vlpianus lib. 38. ad Sabinum.

L. XX.

Furiosus dignitatem retinet.

Qui furere cæpit, & statum, & dignitatem[a] in qua fuit & magistratum, & potestatem,[b] videtur retinere. Sicut & rei suæ[c] dominium retinet.[d]

a
1 D*ignitatem*) † Vnde iudex, aut magistratus, qui furere cæpit, licet nouè iudex creari non possit,[a] aut ad nouum aspirare magistratũ,[b] veterem tamen au-

a l. cùm prætor. ff. de iud.
b l. j. §. quamuis. ff. de postul.

l. iudex. ff. de iud.

thoritatem retinet. [c] cùm posſit priſtinæ valetudini reſtitui.

SVMMAE.

1 Furioſus retinet dignitatem.
2 Argumentum de dominio ad iuriſdictionem.

b *Poteſtatem*) Hoc eſt Imperium. verbum quippè poteſtatis, ad magiſtratus relatum, authoritatem Imperij deſignat. [d]

d l. poteſtatis. ff. de uerbo. ſignif.
e l. nec utilem. ff. ex qui. cau. ma.
f l. quod meo. §. ſ. ff. de acqui. poſ.
g ut hac l.
h l. id quod noſtrū. ff. de reg. iur.

c *Sicut rei ſuæ*)† Hinc colligitur vna ſedes argumenti, de dominio
2 videlicet, ad iuriſdictionem, vnde & illud inferunt. Quemadmodū tradens rem, non ante dominium ammittit quàm is qui accepit, illud quæſierit[e] (licet aliud ſit in poſſeſsione)[f] ita nec mandans, aut aliter concedens iuriſdictionem, eam aliter transfert, quàm ſi is cui datur eiuſce rei capax, illam acquirat. [g]

Arg. de dominio ad iuriſdictionem.

d Retinet) Id enim quod noſtrum eſt, niſi voluntas noſtra legitimis modis accedat, à nobis auferri non poteſt. [h]

L. HOMO LIBER.

Modeſtinus lib. 7. Regularum.

L. XXI.

Homo liber[a] qui ſe vendidit manumiſſus, non ad ſuū ſtatum [b] reuertitur, quo ſe abdicauit, [c] ſed efficitur, libertinæ conditionis.[d]

Ingenuitas quomodò perdatur.

SVMMAE.

1 Ingenuitas quomodò amittatur.
2 Seruitus putatiua.
3 Manumiſsio non efficit natalibus.

a 1 *Homo liber*) † Liber homo qui ſciens prudens, pretij participandi gratia, ſe diuendi patitur, & ita ſe conijcit vltrò, in voluntariam ſeruitutem, adeo ſeruus efficitur, vt manumiſſus, ingenuitatem non recipiat ſed libertinę cōditionis efficiatur. [a]

a l. & ſeruorum. ubi dixi. hoc tit. & hic.

b *Suum ſtatum*) Priſtinæ ſcilicet & natiuæ ingenuitatis.

c *Se abdicauit*) Pretij participandi gratia: ſecus igitur, ſi non ſe ea ratione abdicaſſet, ſed ſtatus ſui ignarus, ſeruijſſet, ac manumiſſus deinde fuiſſet. [b] Neque enim obſequium putatiuæ ſeruitutis, ingenuum facit ſeruum. Neq; manumiſsio libertinum, [c] & compluri
3 bus conſtitutionibus reſcriptum extat, † natalium ſplendori, manumiſsionem non officere. [d] Quod Claudij aduerſus Marcellos, apud M. Ciceronem, belliſsimè diſputant. [e]

Seruitus putatiua.

b §. fi. de ingen.
c l. ij. C. de ingen. et manu.
d d. l. ij. d. §. fin.
e Cic. lib. ſ. de ora.
f §. ſ. §. illa uerò. ut liberti. de cætero. coll. 6.

Manumiſsio non nocet natalibus.

d *Libertinæ conditionis*) Iure etiam nouiſsimo, quo licet manumiſſus, ciuis efficiatur Rōmanus, iura tamen patronatus, dominis manumittentibus conſeruantur. [f]

L. HERENNIVS.

Idem lib. 12. Reſponſorum.

L. XXII.

Herennius Modeſtinus [a] reſpondit, ſi eo tempore enixa eſt ancilla, quo ſecundum legem donationis manumiſſa eſſe debuit: [b] cùm ex conſtitutione [c] libera fuerit, ingenuum

Modeſtinus Iuriſconſultus.

a 1 *Modeſtinus*)† Herennius Modeſtinus Iuriſconſultus non contemnendæ vt Gordianus ait authoritatis, [a] fœlici illo ſeculo Alexandri Seueri floruit, qui

a l. ad exhibendum. C. ad exhiben.

nuum ex ea natum.

splendidissimi Papiniani disciplina imbutus & responsorum Vlpiani valdè studiosus, [b] legum peritissimus euasit. Poeta itē

SVMMAE.

1 *Modestinus græcè latinéq; doctus.*
2 *Serua quandoq; liberum parit.*

fuit non inuenustus, vt eius in vergilij libros argumenta, falsò quondam Ouidio adscripta, demonstrant. Excusationum libros sex græcè conscripsit. Ex quibus bona pars tractatus tutelarum, qui in pandectis habetur, à Bulgaro aut alio quouis non sat latino interpræte, descripta fuit.

b *Esse debuit*) Quia finge data mihi fuerat ea lege, vt intra bienniū manumitteretur, & anni duo iam præterierunt.

c *Constitutione*) Diuorum Marci & commodi cuius Vlpianus, [c] & Alexander [d] Imperator, meminerunt, ea cautū referentes, seruū ea lege donatū, aut venditū vt certo die manumittatur, si manumissus nō sit, liberū nihilominus fieri. Quocirca natus ex ancilla, ea lege donata, veluti ex libera matre æditus, Ingenuus est, [e] cùm & ex ancilla in seruitute procreatus, post moram, fideicommissariç libertati factam, liber nascatur. [f]

Serua quādoq; liberum parit.

b l. si quis uxori. §. si quis asinum. ff. de furt.

c l. sed si hac. in pr. ff. de in ius uoc.
d l. ij. & iij. C. si mācip. ita fuc. alie.
e ut hac l.
f l. j. §. j. ff. ad Tertyl.

L. VVLGO.

Idem lib. 1. πανδεκτῶν

L. XXIII.

Vulgò concepti dicuntur, [a] 1 qui patrem demonstrare non possunt, [a] vel qui possunt qui dē, sed eum habent quem habere non licet, [b] qui & spurij [c] appellantur παρά την σποράν. [d]

Vulgò concepti.

SVMMAE.

1 *Vulgò concepti filij.*
2 *Diogenes ad spurium.*
3 *Nothus.*
4 *Spurius.*
5 *Filius legitimus quandoq; pro spurio.*
6 *Sporadici morbi.*
7 *Sporades insulæ.*

Non possunt) † Et ideo nec patrem habere intelligūtur, [a] cùm & iure ciuili, is pater tantùm sit, quē nuptiæ demonstrāt. [b] vulgò conceptos autem, vt crassiùs expli cemus propriè eos appello, qui ex meretricio coitu, nascuntur. ij enim patrem non censentur habere, ob illorum munerum, qui cum eorum matre consuetudinem habuerunt. [c] vnde & vulgò quæsiti, aut concepti dicūtur: quasi ex incerto confusóq; multorū semine suscepti. [d] † Vt non illepidē Diogenes ad scorti filium in turbā populi lapides iactantē, iocā do dixerit, *Caue patrē ferias.* [e]

a §. si aduersus. de nupt.

b l. quia certa. ff. de in ius. uoc.

Diogenes ad spurium. 2

e l. j. §. fi. ff. ad municipal.
d l. j. & ij. ff. ad Tertyl.
e Laërt. in Dioge.

b *Non licet*) Quia nuptiæ eum non demonstrant. [f] Et ideo nullum videntur patrem habere. [g]

f d. l. quia certa.
g §. uulgò. de succes. cog.

c *Spurij*) † Notos Fabius, mutuato à græcis nomine, dicere maluit. [h] 3 nimirùm existimans, latinis proprium deesse nomen. Nothum autē græci vocant, quicquid non verum est, aut legitimū, sed falsum, & adulterinū. At Prisci Romanorum, nothos hoc est eos quorum patres ignorantur, Spurios dixerūt. Quoniā vt Plutarchus scribit, spurij vocabulū ex ijs est, quod duabus tantū literis, olim scribebatur. Neq; enim veteres latini, prænomina extēse pingebāt, sed vel vna litera T. L. M. vel duabus, vt Cn. vel tribus vt Sex. Pub. notare solebāt. itaq; cū aliquē volebāt sine patre significare duas tātū literas S. & P. adnotabāt. per S. sine: per P. patrē designantes. Quod er-

Nothus.

Spurij.

h Quintil. lib. iij. orat. instit. c. 7.

i Plutarch. in Problemat.

rorem fecit, vt sine patre & spurius, ijsdem literis S. p. demonstrentur. Suut & eodem Plutarcho teste qui rationem aliam, cæterum absurdam adferant. vt contumeliæ caussa, qui ex scorto nati sunt, spurij dicantur. quoniam Sabini pudenda mulierum vocarent Sporion, mihi verò Modestini nostri etymus magis arridet quem mox explicabimus. Porrò autem licet iustus filius sit, qui ex viro & vxore nascitur: [k] quandoq; tamen pro Spurio habetur, verbi gratia, qui apud hostes ex vtroq; parente captiuo susceptus, domum cum sola matre reuertitur. [l]

Filius legitimus pro spurio.

k i. filium. §. tit. j.
l l. diuus. ff. de cap.
m § si aduersus. de nupt. Alcia. lib. 1. prætermiss.

d Σποράδην) Sunt qui ex Iustiniano, malint σπορὰ δὴν legere, [m] quasi sparsim, vulgò & promiscuè suscepti, ac ex miscello confusóq; mul
6 torum semine, procreati. † Sporades enim sparsi nuncupantur, vnde sporadici morbi, qui quouis tempore, & loco cæterum incer-
7 to eueniunt. [n] † Et sporadica animalia quæ sparsim habitant, & sporades Insulæ, in Carpathio mari, iuxta Cretam, sic dictæ quod in mari sparsæ sint. [o]

Sporades.
Sporadici morbi.
Sporadica.
Sporades insulæ.

n Cælius Rhodi. li. 4. lect. anti. c. 14.
o Strabo lib. Geograph. 10.

L. NATVRAE.

Vlpianus lib. 22. ad Sabinum.

LEX XXIIII.

Lex naturæ [a] est, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, [b] nisi lex specialis, [c] aliud inducat.

SVMMAE.

1 *Natura sola in spurijs.*
2 *Gynecciarij.*
3 *Gynè.*
4 *Andronitis.*

Natura sola in spurijs.

a
1 LEx naturæ) † Ciuilis lex iustas nuptias induxit, [a] vnde nec filium definiuit, nisi qui ex nuptijs legitimis, natus esset. [b] aliúdeq; æditos, nullum habere patrem, interpretatur. [c] Quocirca vulgò quæsitos liberos, sola naturæ lege subnixos, Vlpianus hîc docet, matrem sequi.

a §. j. de nupt.
b i. filium. §. tit. j.
c §. vulgò. de succ. cogna.

b *Sequatur*) Idq; ex quadam necessitate, cùm ex iniusto coitu susceptus, legis vt dictum est interpretatione, patrem non censeatur habere. [d] quippè pater is est, quem indicant nuptiæ. [e] Vnde idem Vlpianus alibi dicit, vulgò quæsitum, matris conditionem sequi. quia non habeat aliam origiuem. [f]

d §. si aduersus. de nupt.
e l. quia certa. ff. de in ius voc.
f i. j. in fi ff. ad municip.
g l. iij. C. de murile. lib. 10.

c *Lex specialis*) Vt in Gynecciarijs, quibus si se contra factum eis specialiter denunciationem ingenuæ mulieres sociauerint, illorum conditione ipsæ, corúmq; liberi tenentur, [g] † Gynecciarij verò dici videntur lanificij textores, aut qui muliebria istiusmodi opera faciunt quorum officium abiectum fuisse sordidum & vile, demonstrant Iosephi verba. Transgressus, inquit, ad eos est Ionathes homo nequissimus, arte Gynecciarius. [h] à gyneceo sic dicti, hoc est loco in ædibus secretiore, & à cæteris vt Vitruuius ait, semoto, in quo mulieres solæ habitabant, lanificium, & alia muliebria curantes. [i]
3 Gyne † enim grecæ (cuius paternus casus seu genitiuus Gynecos) dicitur mulier. Vnde Eranio ille Plautinus seruus. [k]

Gynecciarij.
Gyneceum.
Gyne.

h Ioseph. lib. 7. antiq. Iudaica. c. 5.
i Vitruu lib. 6. de architect.
k Plaut. in Mostellaria.

Scio equidem istud sed senex
Gyneceum adificare volt, hic in suis,
Et balneas, & ambulachrum, & porticum.

Et Geta Terentianus,

Teren. in Phormione.

Omitto proloqui, nam nihil ad hanc rem est Antipho

Vbi

Vbi in Gyneceum ire occipio, puer ad me occurrit Mida.

Gynecia. Andronitis.

Io eo conclaui, Quia Romanæ mulieres, bonam deam colebant, eam Gyneciam dixerunt. Sic locus domi vbi soli versantur viri Andronitis dicitur. [m]

m Vitruu. lib. 6.

L. INGENVVM.

Idem lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam.

L. XXV.

Ingenuus quis.

Ingenuum [a] accipere debemus, etiam eum de quo sententia lata est. [b] quamuis fuerit libertinus, quia res iudicata, [c] pro veritate [d] accipitur.

SVMMAE.

1 Ingenuus quis.
2 Res iudicata & sententia.
3 Rex iudicata pro ueritate.
4 Res iudicata inter quos ius faciat.
5 Aresta quando ius faciant.
6 Exemplis quando iudicandum.

a 1 [I]*Ngenuum*) † Ingenuus propriè dicitur, qui simul atq; nascitur, liber est. [a] Et solem vt Iustinianus ait, vna cum libertate conspicit. [b] Sed & cùm probat hic Vlpianus, ingenuum esse, quem iudex sua sententia talem esse declarauit.

a l. ingenui. C. de inge. & ma.

b l. cùm inter. C. de fide. libert.

b *Lata est*) Quia in contradicto iudicio, ingenuus est declaratus. secus enim si pronuntiatum sit seruum eius non videri, qui status controuersiam faciebat. Neq; enim solet aduersarij penuria, ingenuitatem tribuere. [c] Idemq; esi per collusionem, lata esset sententia. [d]

c l. diui fratres. ff. de lib. ca. l. si te. C. de inge. & ma.

d l. j. ff. de collu. de teg.

Res iudicata.

c *Res iudicata*) † Rem iudicatam, Modestinus definiuit, quæ finem
2 controuersiarum pronuntione iudicis accepit. [e] Quod tunc propriè contingit, cùm pronuntiatum, nec appellatiõe, nec alia ex causa, impediri, suspendi, rescindi, aut in dubium reuocari potest. [f] Eoq; nomine differt à sententia: quæ tum etiam dicitur, cum ab ea prouocatum est, aut potest appellari, de qua ideo nusquam scriptũ reperies, sententiã pro veritate accipi, sicut de re iudicata, passim Vlpianus ait. [g]

Sententia.

Res iudicata pro veritate.

e l. j. ff. de re iud.

f glo. c. non solum. de appe in 6. & pr to. rubr. C. de re iud.

g l. res iudicata. ff. de reg. iur. & hic.

Iudicatum inter quos ius faciat.

d *Pro veritate*) † Vt sit tandem aliquis litium finis, & ne litigato
3 res, velut Ixionis Rotæ alligati perpetuò diuexentur, ius facit res iudicata, & pro veritate habetur. [h] Si tamen aduersario præsente, &
4 serio contradicente, lata sit sententia. † alioqui non creditur, ius ex sententia iudicis fieri. [i] Cùm nec tunc propriè res iudicata dicatur. [k] & sanè absurdum esset sententiam ius facere: quæ non iusto contradictore lata esset. [kk] Neque verò ex ijs credendum rem iudicatam ius facere ad causas similes; sed in ea tantùm causa, super qua iudicatum est. [l] Fit enim sæpissimè, vt de eadẽ re, alius iudex aliud decernat, aut iudicet. [m] Et quod Cicero ad Trebatium ait, res iudicatas esse, quæ inter eos qui super aliquã re ambigunt, fuerint sententia iudicum constitutæ; quarum exemplo cæteræ quoq; iudicãtur: [n] ita accipi debet, si posteaquam primo iudicatum exritit. Quędam præterea similiter sequuta est in similibus iudicandi consuetudo, Quod eiusdem Ciceronis verba, ad Herenniũ patefaciunt. [o] Iudicatum est inquit, de quo sententiã lata est, aut decretum in-

Iudicatum.

h d. l. res iudicata. & hic.

i l. qui repudiãtes. §. fi. ff. de inof. testa.

k Glo. d. c. non solum. Bar ubi s.

kk l. iij. ff. de collu. deteg.

l l. nemo. C. de sentent.

m d. l. res iudicata. & hic.

n Cic. de. lib. ij. ad Heren.

o Cice. lib. ij. rheto. ad Heren.

terpositum: ea sæpe diuersa sunt, vt aliud alij iudici, aut prætori, aut consuli aut tribuno pleb. placitum sit. Et fit vt de eadem re sæpè alius, aliud decreuerit, aut iudicauerit. Quod genus M. Drusus prætor vrbanus, quòd cùm hærede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sextus Cecilius iudex, non reddidit. Hactenus il-
5 le.† Quocirca nec senatus quidem nostri placita, quæ nos aresta dicimus in alijs causis, & negotijs vllam habent iuris necessitatem, quam inter eos, inter quos decreta sunt: vnde ijs qui tantoperè
6 senatusconsultorum exemplis mouentur, † illud Ciceronis obijcere soleo [p], non exempla maiorum quærenda esse, sed consilium eorum, à quo exempla nata sunt inquirendum. [q] Illud item Iustiniani, non à iudicibus exempla, sed veritatem legùmque, & iustitiæ sequenda vestigia. [r] Denique non tam spectandum quid Romæ factum sit, quàm quid fieri debeat. [s]

Aresta.

Exemplis nõ iudicandum.

p Cicer. Philip. 9.
q l.nemo. C.de sent.
r l. sed licet. ff. de offi. præsi.

L. QVI IN VTERO. II.

Iulianus lib. 68. Digestorum.

LEX XXVI.

Posthumus quando pro nato.

Qui in vtero sunt in toto penè [a] iure ciuili intelliguntur in rerum natura, [b] esse. nam & legitimæ hæreditates [c] ijs restituuntur, etsi mulier prægnans [d] ab hostibus capta fuerit, id quod natum est, postliminium habet. [e] Itẽ patris, [f] vel matris [g] conditionem sequitur. [h] Præterea si ancilla prægnans, [i] surrepta fuerit, quamuis apud bonæ fidei emptorẽ pepererit, id quod natum erit, tanquam furtiuum, [k] vsu non capitur. [l] His consequens est, vt libertas quoque quandiu patroni [m] filius [n] nasci possit, eo iure sit, [o] quo sunt qui patronos habent.

SVMMAE.

1 Venter cur non habeatur pro filio.
2 Hæreditatem ex testamento quis capiat.
3 Postliminium.
4 Liminium.
5 Furtiuarum rerum usucapio.
6 Lex Attinia.
7 Aeterna authoritas.

1 Penè) † Hoc aduerbio significat Iurisconsultus, eum qui in vtero est, paucis quibusdam casibus non haberi pro nato. Veluti ad sui detrimentum, vel alterius commodum. [a]
b Natura esse) Cùm habeatur pro nato, qui est in vtero? cur æquè pro filio, non habetur? [b] angit hîc obex plerosq; mihi videtur, quod cùm filiorum nomen, in posthumum cadat: [c] ac filij appellatione posthumus continea tur: [d] concepta fauorabiliter de filijs dispositio, in posthumis quoque locum habeat: nam si quis filijs suis tutores dederit, posthumo etiam dedisse videtur. [e] Dummodò constet testantem sciuisse prægnantem se vxorem habere, quia aliqua parte testamenti, ventris mentionem fecerit, [f]

a l. ij. §. remittit. ff. de excus. tut. l. qui in utero. §. hoc tit.

b l. qui quartam. §. fi. l. qui filiabus. in pri. ff. de leg. j.

c l. nomen. ff. de uerbo. signi.

d l. si quis filiabus. ff. de testa. tutel.

e §. fi. qui. test. tut.

f d. l. qui quartam. §. fi. d. l. qui filiabus. in prin.

alioqui

alioqui secus, cùm nec tunc quidem iam nati filij continegitur. [g]

c *Legitimæ hereditates*) Hoc est ab intestato delatæ:[h] quarum ideo Iulianus meminit, quia testamentarias successiones, qui erant in vtero non poterant ciuili iure capere, nisi sui essent,[i] licet prætoris beneficio adiuti, per bonorum possessionem secundum tabulas instituti admitterentur,[k] & ex Iustiniani lege, iure etiam ciuili hæredes hodie fieri possint.[l] Qua de re nos alibi pleniore manu disputauimus.[m]

Hęreditatem testamentariā quis capiat.

d *Prægnans*) † Sanè dicit prægnans, quia si grauida non esset, quo tempore capta fuit, non haberet ex ea natus postliminium.[n]

e *Postliminium habet*) Hoc est ei ab hostibus reuerso, perinde omnia iura restituuntur, ac si natus fuisset in ciuitate, nec mater vnquam in hostium peruenisset potestatem.[o] Est enim postliminiū ius amissæ rei recuperandæ, & in statum pristinum restituendæ, inter nos, ac liberos omnes populos, regésq; moribus, & legibus con-
3 stitutum:[p] † sic dictum si vim nominis, & notationem, quam Græci ετυμολογιαμ dicunt, spectemus, à *limine* & *post*.[q] Nam vt in ædibus limina, & ingressum & egressum constituunt: ac finem quendam præscribunt: ita Romani imperij fines, ac termina limina, à veteribus sunt appellati:[r] in quos ideo captus ab hostibus, aut is qui ex suo tanquam limine exiens, cùm postea redijt, postliminio redijsse dicitur. Quod ad id limen reuertebatur, quod amiserat.[s] Qua in re Scæuolæ sententiam sequimur, non ignari ab eo Ser. Sulpitium dissensisse, existimātem *Postliminium* simplex esse nomen, non compositum. Liminiúmq; vocis esse tantùm productionem, neq; magis inesse liminium in postliminio, quàm in æditimo timum, & in calciamento mentum. Quam controuersiam M. Cicero propter authoritatem tantorum virorum, in medio reli-
4 quisse videtur.[t] † Nulla verò dubitatio est quin natus apud hostes, & in ciuitate reuersus, postliminium habeat.[u] dummodò in ciuitate sit conceptus,[x] & mater quoq; captiua redierit.[y] Alioqui summo iure, secus videtur cùm reuersus dici non possit, qui nunquam fuit in ciuitate.[z] Ex æquitate tamen licet non redierit mater postliminij ius ei conceditur.[a] Cœtera autem quæ ad postliminij legísq; Corneliæ causam pertinent non vno in loco excussimus.[b]

Postliminiū

Liminium.

f *Patris*) Legitimi eius scilicet, quem nuptiæ demonstrant:[c] Cuius conditionem, non etiam matris, liberi sequuntur.[d]

g *Matris*) Illegitimæ, cuius conditionem sequitur partus.[e]

h *Sequitur*) Natus videlicet apud hostes, ex muliere, quæ dum caperetur pręgnans erat.

i *Ancilla prægnans*) Secus si furti tempore non erat prægnans, quo casu conceptus & æditus partus, apud emptorem bonęfidei vsucapitur.[f]

k *Furtiuum*) † Furtiuæ res quamuis longo tempore possessæ, non
5 possunt vsucapi vetante l. xij. tab. Rursus & lege Attinia,[g] Cuius hæc fuisse verba Gellius refert.[h]

Furtiuarum rerū vsucapio. Attinia lex.

Quod surreptum erit eius rei æterna authoritas esto.

6 Sed † tamen ex Iulio Paulo Iurisconsulto, facilè est deprehendere, alia pluraq; verba, in ea lege conscripta fuisse. Nimirum hæc.[i]

Eius rei quæ surrepta erit, nisi in potestatem eius cui surrepta fuit, reuertatur æterna authoritas esto.

g l. si quis ita. §. fi. ff. de test. tute.
h l. iij. §. de illo. ff. pro soc. l. illud. ff. de acquir. hæred.
i l. Gallus. § ille casus ff. de liber. & posth.
k §. j. de bono. pos.
l §. posthumo. de lega.
m in d. l. Gallus.
n l. j. C. de capt.
o l. postliminij. l. postliminiū. l. reuersro ff. de capt. §. si ab hostibus. quibus mo. ius pa. potest. solui.
p d. l. postliminiū.
q Cice. in Top.
r §. si ab hostibus. qui mo. ius pa. potest.
s d. §. si ab hostibus
t Cice. in Top.
u l. ab hostibus. §. j. ff. ex qui. cau. maio. l. apud hostes. ff. de capt. & hic.
x l. Diuus. ff. de capti.
y l. j. C. de capt.
z l. j. §. j. ff. ad S. C. Tertyl.
a d. l. j. C. de capt.
b in epist. quæstio. c. 17. & in l. si is qui pro emptore. ff. de usucap.
c l. filium. ff. tit. j. l. quia certa. ff. de in ius uoc.
d l. cum legitimæ. ubi dixi. §. hoc tit.
e l. lex naturæ. ubi dixi. hoc tit.
f l. si matrem. C. de usucap. pro emp.
g l. sequitur. §. quod autem ff de usucapio. §. furtiuæ. eo: tit. in insti.
h Gell. li. 17. noct. Attic. c. 7.
i potestatis. in fin. ff. de uerb. signif. d. §. quod autem.

Vt hic sit sensus, eas res quæ vitio furti semel sint affectæ, nullo vsu nullóq; tempore, quamuis longissimo vsucapi posse: nisi primùm in potestatem eius cui surreptæ fuerint, postmodum sint reuersæ. Authoritatis porrò verbo vsucapiendi conditionem veteres significasse ex complusculis M. Ciceronis locis satis superq; constat, vt ita non sit obscura, verborum legis Atiniæ *Aeterna authoritas esto*, sententia aut interpretatio: quæ significant, æternum esse tempus, quo res furtiuæ vsucapi possint, nullo nempè tempore, id fieri posse denotantia. [k]

Authoritas æterna.

k Cice. pro Cecin. de Aruspic. resp. & in Top.

l *Vsu non capitur*) Ancillæ subtractę partus apud furem æditi priusquam à domino possideantur, vsucapi nequeunt. [l]

l l. ancillæ. C. de furt.

m *Patroni*) Mortui.

n *Eo iure sit*) Vnde arrogari non possit, Sicut nec qui patronos habent.[m] Nam & patronum hic habere intelligitur, cùm existens in vtero filius patroni defuncti perinde habeatur, ac si natus esset. [n]

m l. si paterfa. §. fi. ff. de adoptio.

n ut hac l.

L. EVM QVI.

Vlpianus lib. 5. opinionum.

LEX XXVI.

Eum qui se libertinũ esse fatetur, nec adoptando patronus [a] ingenuũ facere potuit. [b]

a *Patronus*) Sanè dicitur patronus siquidem nemini permissum sit, libertum alienum arrogare. [a]

a l. si paterfa. §. fi. ff. de adopt.

b *Potuit*) Vnde manet adoptatus, libertinæ conditionis, licet in patroni familia ingenuitatis iura consequatur.[b] Veluti ne patronus eiusúe liberi, iure patronatus, in bonis liberti succedant. [c]

b l. sciendum. ij. ff. de rit. nupt.

c Accur. d. l. sciendum.

IOANNES CORASIVS

Iurisconsultus Tolosæ scripsit, dein

Ferrariæ recognouit

Anno 1550.

DE IIS QVI SVNT SVI, VEL ALIENI IVRIS,

TIT. VI.

SVMMAE RERVM.

1 *Alieni iuris qui.*
2 *Sui iuris.*
3 *Dubij qui.*
4 *Status an pendeat.*
5 *Suspensi iuris constitutio.*
6 *Liberorum ius quomodò dicatur pẽdere.*
7 *Recidere.*
8 *Appellatio an suspendat.*

HACTENVS summam hominum diuisionem in liberos, & seruos cum iuris authores accuratè tractarint: ad alteram transitum faciunt. Qua demonstrãt personas quasdam sui iuris esse, quasdã

Alieni iuris qui.

1 verò alterius potestati subiectas. † Et ex ijs, quæ iuris alieni sunt: alias in potestate patria, vt filiosfamiliarũ: aliàs in dominica, vt seruos esse, & quæ parentum potestati subijciuntur, nonnullas in naturaliũ aliàs in adoptiuorũ parentũ esse potestate. Alieni ergo iuris, hoc est in alterius dominio, & potestate sunt serui. In quos ius olim vitæ, necísque, domini habuerũt.[a] Quamuis hodie in eos sœuire sine caussa nequeant.[b] & si nimia sit dominorum in seruos sœuitia, lex seruis succurrit.[c] Expedit enim & hoc reipublicæ, ne quis rebus suis abutatur.[d] Sunt item alieni iuris liberi, ex iustis nuptijs procreati, & qui ex ijs descendunt.[e] nam

Sui iuris.

2 & olim filios, vt seruos, accidere licuit.[f] † Sui iuris dicuntur, qui alterius ditioni subiecti nõ sunt, patresfamiliarum appellati:[g] Sũt

Dubij iuris.

3 qui tertium quoque genus, cõstituũt: † dubiorũ videlicet. quales videntur filij captorũ ab hostibus:[h] qui in incerto sunt, vtrũ sui iuris

Status an pẽdeat.

4 facti, an adhuc pro filijsfamiliâs computentur.[i] † Si quidem dicat Iulianus hominum istiusmodi statum, in pendenti esse.[k] Idémq; Imperator, quãuis parens ab hostibus captus inquit, seruus hostiũ fuit: ius tamen liberorum pendet, ob postliminium.[l] neque nouũ in iure, personas hominúmque negotia ab ipso rerum euentu pen-

Suspensi iuris cõstitutio.

5 dere.[m] † Et hæc est illa suspensi iuris constitutio, cuius Papinianus meminit.[n] Sed cùm absurdum legislatoribus visum sit, quem eodẽ

Liberorum ius an pẽdeat.

6 tempore, nec in patris, nec in sua esse potestate[o] † Illorum magis probauerim sententiam, qui eos sui iuris interim existimant.[p] Quãuis patria potestate necdum planè liberati dicantur propter spem postliminij.[q] quod & disertè Vlpianus exprimit, cùm ait, *Nam si re-*

Recidere.

7 *ciderint in potestatem.*[r] † Recidere enim ex re & cado, compositum, est rursus & iterum cadere.[s] Neque sanè dici potest, pręsenti captiuitatis tempore perpenso, filium in potestate esse patris captiui, cũ seruus sit hostium, & ita ab hostibus posideatur:[t] nec sit suæ potestatis alium in suo iure, ditionéq; habere non potest.[u] Verè ergo, vt diximus, interim filius captiui sui iuris est.[x] Cæterùm propter

a l.j.inf.hoc tit.
b §. in potestate. de ijs qui sunt sui.d.l j.
c l.j. & ij. hoc tit.
d §.pen. eod. titu. in instit.
e l.item in potestate.l. nepotes.hoc ti.§.j.de pat.pot.
f l.in suis. ff.de lib.& posth.l. fi. C.de pa.potesta.
g l.nã ciuiũ.hoc ti.
h l.j.§. si pendeat. ff.ad Macedo.
i l. in bello. §. si quis capiatur.ff. de capt.
k l.bona.§.quod filius.ff.de capt.
l §. si ab hostibus. qui.mod.ius pat. po.sol.
m l.si nõ sortẽ.§.si decẽ.ff de cõdict. ind.l.sed etsi quid §.interdum ff.de usufr l.duo iudices. ff. de re iud.
n l.pen.in fi. ff. de suis & leg.
o l.j.§.j.C.de sent. pass.
p l.j.§. si pendeat. ff.ad Maced.
q d.l.penul.
r d.§.si pendeat.
s l.si quis nepotẽ. inf. tit.j. l. nepotes. hoc tit.
t l. homo liber.§. quicqd.ff.de acq. re.do.§.penul.de iur.perso.
u l. sic eueniet. ff. ad l Iul.de adult.
x d.§. si pẽdeat. d. l.fi.§.j.

populi gubernatorem futurum.[a] Equidem boni parentis est nutrire, & fouere carnem suam: non etiam odio habere eam.[b]

f *Acquiritur*) Quia seruus ipse nihil proprium habere potest.[c]

g *Dominio*) Vel ijs, qui domini legis interpretatione esse creduntur vt fructuario, & bonæ fidei possessori.[d] Quibus siquid ex eorum re, vel operis serui quærunt, id illis adijcitur.[e]

Seruus quando domino acquirat.

h *Acquiri*) Nisi per seruum iniustè quæsitum esset.[f] † Nã cùm ef-
9 fectus acquisitionis factæ per seruum ex presumpta domini voluntate fluat:[g] & improbè voluntatis suspicio sit euitanda:[h] non præsumitur dominus voluisse, vt seruus cùm alterius iniuria quæreret.[i]

Sæuitia Dijs exosa.

Atronij crudele factum.

i *Hoc tempore*) † Dura nimis vel ipsis dijs, semper visa fuit nimia do-
10 minorum in seruos sæuitia. Nam iupiter ipse Annio cuidam per somnium imperasse fertur, vt senatui nunciaret, non sibi placuisse,
11 Atronij † Maximi factum, qui seruum suum verberatũ, patibulóq; affixum, ante spectaculi cõmissionem, per Circum egerat. Quod cùm rescinisset senatus supplicium de crudeli domino sumi iussit. Et ad propitiandum Iouem ludis illis circensibus diem addidit.[k]

k *Sub imperio Romano sunt*) Nec alijs multis. Nam Athenienses ab omni iniuria seruos arceri, & sartos tectos esse voluerunt. Lycurgus Lacedæmonijs, seruos dumtaxat improbos, & delinquẽtes occidere permisit.

Dominiquo modo in seruos sæuiant.

l *Supra modum*) † Intra modum enim ius animaduertendi in ser-
12 uos, dominis semper conseruatum est, ad coërcẽdam nimirùm moderatè, seruorum nequitiam.[l] ne alioqui in dominatu, seruitus sit, & in seruitute dominatus[m] reddatúrq; dominica potestas inanis, si nec modicam quidem haberet coërtionem.[n] cùm præsertim totidem hostes, vt est in diuerbio, nobis esse soleant, quot serui.[o]

Sæuitiæ in seruos iustacã.

Pollionis in seruos crudelitas.

m *Sine causa*) † Ergo subsistente graui aliqua causa poterit hoc etiã
13 tempore dominus seruum impunè occidere. verbi gratia, in facinore deprehensum.[p] & ob modicam, aut leuem causam coërcere, ca-
14 stigare, flagris, & loris, cedere,[q] nõ autem occidere.[r] † Vnde cum ob fractum crystallinũ vasculum Pollio Vedius murenis seruum suum dilaniandum, obijci iussisset (pro inusitato & prodigioso more suo, qui seruos leui de causa occidere solitus erat, & occisos murenis in eorum viuarijs, præbere vorandos) Augustus Cæsar, qui apud eum cœnabat, grauissimè ferens omnia eius crystallina corã ipso Pollione frangi præcepit, & seruũ libertate donauit.[s] Ab Adriano item vmbriciam matronam in quinquennium relegatam, quòd leuissimis de causis ancillas suas atrocissimè tractasset, Vlpianus refert.[t] Et lege Petronia Modestinus scribit, ablatã dominis fuisse potestatem seruos, suo arbitrio ad bestias depugnandas tradẽdi.[u]

Serui quomodò tractãdi & coërcendi.

n *Legibus cognita*) Non sufficit subesse causam, nisi ea legibus co-
15 gnita sit, & probata. † Amplius Imperator Adrianus, seruos etiam morte dignos, necari vetuit, causam apud iudices examinari constituens: & ab eisdem si promererentur condemnari.[x] Quo etiam Petronia lex, cuius meminit Modestinus, spectare videtur.[y] Idem quoque Adrianus & eum sequutus Constantinus, omnem infligendæ mortis potestatem dominis ademit, eis solam castigationem, & emendatoriam animaduersionem relinquens.[z] Quinimò M. Varro mancipijs ita censet imperandum, vt verbis potius quàm verberibus, coërceantur.[a] Quod nobis præsertim Christianis obseruandum est; qui seruile nomen fastidio despicere non debemus. cum ex ijsdem, serui nobiscũ constent, & alantur alimentis, eundémque spiritum ab eodem principio ducant. vnde cum seruis, & famulis nostris clementer, comitérque viuendum moneo. Tum vt nos potius

a Aeschines in oratione contra Ctesiphontem & Demosthenem.
b Ad Ephes. 5.
c §. item nobis. per quas perso.
d l. liber homo. §. 3. ff. de uerb. obli.
e §. de ijs. §. idem placet. per quas person.
f l. quod seruus. ff. de acquir. possess.
g l. 3. §. item acqui rimus. ff illo tit.
h l. meritò. ff. pro soc.
i l. si procurator. ff. de cond. indeb.
k Macrob. libr. 1. Satur. c. 11.
l l. uni. C. de emẽd. seruo.
m Cicer. pro Deiotaro.
n l fin. ff. de offi. eius. c. ex literis. de offi. deleg.
o Macrob. libr. 1. Satur. c. 11.
p l. quid ergo. §. si hæres. ff. de leg. 3. l. qui seruum. ff. de uerb. oblig.
q l. locũ. §. ex eo. ff. de usufr. l. unic. C. de emẽ. seruo.
r §. sed hoc tempore. de ijs qui sunt sui.
s Pet. Crinit. libr. 7. de honest. discipli. c. 10.
t l. sequẽti in fine.
u l. circuncidere. ff. ad l. Corne. de sicar.
x Spartianus in Adriano.
y d. l. circuncidere.
z l. uni. C. de emẽ. seruo.
a M. Varro. de re rust. 1. c. 20.

tiùs ament, colant, & obſeruent, quàm timeant. Tum quod eorum curam, non minorem Deum optimum habere, quàm liberorum, firmiter credendum ſit. Omnes enim vt Apoſtolus ſcribit, filij Dei ſumus per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, neque eſt Iudæus, neque Græcus, neque ſeruus, neque liber, ſed omnes vnum ſumus in Chriſto.[b]

b Ad Galat. iij.

o *Conſtitutione*) Quam ad verbum Vlpianus mox deſcriptam relinquat.[c]

c l. ſequenti.

p *Non minus*) Vt enim alienum ſeruum occidens, lege Cornelia de ſicarijs tenetur: ita qui proprium ſua priuata poteſtate enecat.[d] Ci-

Aquilia lex.

16 uiliter † tamen Aquilia lege (quę de damno alteri dato ſtatuit) conueniri non poteſt.[e] nemini quippè damnum irrogat, qui ſuis rebus abutitur.[f] ac proinde non aduerſus dominum, ſed hero ideſt domino, damnum paſſo, legis Aquiliæ actio datur.[g]

d l. circũcidere. §. fi. ff. de ſicar.

e §. j. de leg. Aquil.

f l. ſed etſi. §. conſuluit. ff. de pet. hered.

g l. item Mela. §. legis. l. inde Neratius. §. ſi dolo. ff. ad l. Aquil.

q *Maior aſperitas*) Maior hoc eſt grauior, & ſeuerior aſperitas prudentibus ſemper exoſa fuit. Vnde non ſolùm diui Pij conſtitutione coërcẽtur domini, qui in ſeruos immaniter ſæuientes eos occidũt: ſed etiam qui duriores ſunt, & aſperiores quàm æquum eſt.[h]

h ut hic & l. ſeq. ubi dicam.

L. SI DOMINVS.

Vlpianus lib. 8. de officio proconſul.

LEX II.

Turpis violatio.

Si dominus in ſeruos ſæuiat, vel ad impudicitiam, tur 1 pémque violationem [a] compellat, quæ ſint partes Præſidis,[b] ex reſcripto [c] diui Pij, ad Aelium Martianum,[d] procõſulem Beticæ,[e] manifeſtatur. cuius reſcripti verba hæc ſunt. Dominorum quidẽ poteſtatem in ſeruos ſuos illibatam [f] eſſe oportet. nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi:[g] ſed dominorum intereſt,[h] ne auxiliũ cõtra ſæuitiã, vel famẽ vel intollerabilẽ iniuriam, ijs denegetur, qui iuſtè deprecantur.[i] Ideóque cognoſce[k] de querelis eorum qui ex familia Iulij Sabini ad ſtatuam confugerunt,[l] & ſi vel duriùs habitos quàm æquum eſt, vel infami iniuria[m] affectos cognoueris[n] vænire

a *Turpémq; violationem*) † Nefarium illum complexum maſculinũ, intelligit. Quę hoc verborum velamento, Vlpianus voluit exprimere. veritus, rem ipſam tam fœdam, obſcœnam, & deteſtabilem ſuo nomine nuncupare. Sic & alibi, ſeruo, inquit, de dominis querẽtes Præfectus audiet, ſi obſcœnitatem, inquam eos compulerũt, apud eũ exponant.[a]

a l. j. §. quod autẽ. ff. de offi. præfec. urb.

b *Præſidis*) Hoc eſt moderatoris eius prouinciæ, aut loci, in quo dominus ſæuitiã aduerſus ſeruum exercet.[b]

b l. j. ff. de of. præſ.

c *Reſcripto*) Quod reſcriptum ex huiuſmodi occaſione initiũ ſumpſit. Iulius Sabinus quidam ſæuus immoderatè, erat in ſeruos ſuos, qui tam grauem acerbitatem cùm diuitiùs ferre non poſ-

In cælum scopuli.

b *Posterior nascitur)* Hoc est posteriore enixu, cùm eodem impetu non possint duo infantes ex vno vtero prodire.[i]

i l. præcedenti.

Facti quæstio

c *Facti)* Facti quæstio dicitur, cùm facti veritas liquidò non apparet, sed de ea lis est, & cõtrouersia inter litigatores: de qua neq; iureconsulti, neq; magistratus respondere solent.[k] (facti siquidem interpretatio prudentissimos etiam fallere potest)[l] Sed iudicantis arbitrio relinquitur, ex productis, & probatis vtrinq; omnibúsq; circonstantijs prudenter appensis, an factum sit, necne: & super facti interpretatione, vt suggesserit religio, pronunciare.[m] Ideoq; Iurisconsulti passim in arbitrio iudicantis facti quæstionem esse dicunt.[n] materiãq; gratiæ, & ambitionis tribuere:[o] quod grauiter M.
4 Cicero tractat.[p] † Quæstio verò iuris est, cũ de facto quidẽ partes
cõueniunt, cæterũ de voluntatis coniectura, & authoritate iuris disceptatur.[q] Omnis quippè iuris quæstio, sicuti Quintilianus ait, vel proprietate verborum, vel æqui disputatione, vel coniectura voluntatis continetur.[r] Hac antem in re, non quemadmodum in quæstione facti, libera potestas iudicanti promittitur, sed contrahitur, nec à iuris præscripto recedat.[s] Et hoc est quod Marcellus, Papinianus, & paulus scriptum reliquerunt: facti quidem quæstionẽ in iudicantium arbitrio esse, non item iuris authoritatem.[t]

Iudicis officium sine facti quæstione.

Quæstio iuris.

k l. cum quem. §. j. ff. de iudic. l. Sciæ. §. fi. ff. de fun. instruct. l. non statim. ff. de plag.
l l. ij. ff. de iur. & fact ignor.
m l. mora. ff. de usur. l. iij. §. j. ff. de testi. d. l. cum quẽ. §. j.
n l. j. §. j. ff. ad Turpi. l. ordine. ff. ad munici.
o d. l. cum quem. §. fi.
p Cicero pro Cæcin.
q l. j. ff. quæ senten. l. ij. C. quan. prouoca.
r Quintilia. lib. 12. orat. instit.
s l. si expreßim. ff. de appellat. d. l. j. quæ sentent.
t l. j. §. j. ff. ad Turpil. d. l. ordine.

d *Quàm iuris)* Alij *non iuris* legunt, sed parum interest. Iuris porrò
esset quæstio si ex duobus, aut tribus, secundo partu æditis, incertũ
planè foret, quis prior natus esset? quo casu sensum ambiguum fa-
5 teor.† Sed tamen libertatis fauore, cum Accursio nostro in huma-
niorem partem deflecterem, vt omnes videlicet liberi essent. Nam
quod alij putant neutri libertatem competere:[u] nimis durum est.
Sed nec satis gratiæ libertatis respondet, quod quidam existimãt,
ab hærede hoc casu alterum eligendum, vt is liber sit.[x] Quamuis in
legato Titio relicto (cùm duo eiusdem nominis, amici testatoris essent) vera sit illorum sententia.[y]

Libertatis fauor.

u l. duo sunt Titij. ff. de testa. tut.
x d. l. cùm inter.
y l. si quis seruum. §. si inter. ff. de legat. ij.

L. IN ORBE.

Idem Vlp. lib. 12. ad Edictum.

LEX XVII.

In orbe Romano,[a] qui sunt ex cõstitutione Imperatoris Antonini,[b] ciues Romani[c] effecti sunt.[d]

Orbis Romanus.

SVMMAE.

1 Orbis Romanus.
2 Ciues Romani qui.
3 Roma communis patria.
4 Itali, Romani appellati.
5 Ius suffragij.
6 Romani ciuis prærogatiua.
7 Lex Porcia.
8 Ciuitatis ius ademptum.

a *Orbe Romano)* Hoc
1 est † Romano imperio,[a] quod Iustinianus nũc orbem suũ[b] nunc orbem Romanum[c] vocat. In orbe Romano, itaq; esse dicuntur, qui sunt sub ditione Romani imperij.

a l. unic. in prin. C. de cad. tol.
b l. un. §. sin autem. C. de rapt. virg.
c d. l. uni. C. de cad. toll. §. 1.

Romani ciues.

b *Antonini)* Cum anteriorum constitutionibus ius Romanæ ciuitatis plurimis nationibus, & gentibus cõcessum esset: T. Aurelius Antoninus, qui ex pietate cognomentum Pij meruit: hoc ipsum omnibus in commune subditis, lege lata donauit constituens, vt quicunq; Romano Imperio subiecti forent, Romani ciues essent, & haberentur.[d]

d §. fi. ut libe. de cæter. aur. non eg. a. nul. coll. 6.

Ciues

Roma communis patria. Itali Romani appellati. Ius suffragij. Romanorũ ciuium prærogatiua. Lex Porcia. Ciuitatis ius ademptum.

c *Ciues Romani*) † Et ideo dixit Modestinus, Romam communem 3 omnium patriam esse, [e] cùm omnes Romano Imperio subditi, ciues sint Romani. [f] Nam & hac ratione Italos quoscunq;, Strabo 4 scribit, Romanos appellatos. [g] † (Quamuis subtili acceptione, ij duntaxat Romani cives dicuntur, qui Romanã ciuitatem incolunt. [h] Quod suprà latiùs ostendi) [i] Inde autem peregrini sic in vrbem adsciti permulta, & quidem maxima accipiebant com- 5 moda, † veluti ius ferendi suffragij, quod eis veluti nouis ciuibus, S.C. dari solebat. [k] (Tametsi Cæsarum tempore paulatim nullius vtilitatis esse cœperit, principe omnem omnium magistratuum creationem, sibi vendicant.) [l] Ius item honores & maigstratus adipiscẽdi in ciuitate. Refert siquidem Strabo se plures vidisse Gallos Nemausi qui ædilitatem, quæsturámq; in vrbe Roma gesserant. Quod videlicet Romani ciues effecti essent. [m] Nam cæteri magistratibus arcebantur: vnde Constantinum patrem à filio grauiter obiurgatum legimus, quod barbaros quosdam & in orbe Romano non natos ad consulatum euexisset. [n] Qui prætereà ciues Romani erant, flagris cædi: vt & commonstrant literæ sacræ etiam ex delicto non poterant. [o] Vnde tormenta quæ sibi à tribuno intendebantur, diuus Paulus vitauit, se ciuem Romanum asserens, sibiq; timuit tribunus, quod eum vinxisset. [p] ad quod mihi respicere videtur Ouidius cùm ait. [q]

Fas prohibet latio quenquam de sanguine natum
Cæsaribus saluo barbara vincla peti.

7 Quod † lege Porcia, introductum aduersus veterum morem, suprà docuimus. [r] quippè Prisci Romanorum, Græciæ moram imitati verberibus animaduertebant in ciues: & de illis damnatis, vltimum sumebant supplicium. Postmodum verò lex Porcia lata, quæ virgas, & verbera, de Romanorum corpore ciuium amouit, & condemnatis permisit exilium. [f] Graui pœna eum afficiens, qui verberasset necassetúe ciuem Romanum. [t] Fuerunt & alia ciuibus Romanis propria, vt contrahendarum instatum nuptiarum facultas, [u] ius patriæ potestatis summum, [x] & ijs similia.

d *Effecti sunt*) Aliquibus tamen velut ingratis, ius Romanæ ciuitatis aliquando ademptum fuisse legimus: nam à diuo Seuero Neapolitanis, & Palestinensibus, quod in armis contra eum fuissent, ius vrbis sublatum, Spartianus author est. [y]

e l. Roma. ff. ad municipa.
f d. §. fi. & hic.
g Strabo lib. Geograph. 5.
h Cicer. pro Arch. Poeta.
i l. ij. §. eodem tem porr. ff. de orig. iur.
k Liuius lib. 84.
l l. j. ff. ad l. iul. de ambit.
m Strabo libr. iiij. Geographiæ.
n Ammia. Marcel. lib. 17.
o Act. 22.
p Act. 22.
q Ouid. lib. 2. Fast.
r l. ij. §. exactis. ff. de orig. iur.
f Cice. pro Rabirio. Salustius in Catilinario.
t Liuius lib. 10.
u §. j. de pat. pote.
x l. iij. §. tit. j.
y Spartianus in Seuero.

L. IMPERATOR.

Idem lib. 27. ad Sabinum.

LEX XVII.

Marcellus Iurisconsultus.

Imperator Adrianus, Publio Marcello [a] rescripsit, liberam quæ prægnans vltimo supplicio damnata sit, liberũ parere, [b] & solitum esse, seruari eam, [c] dum partũ æderet. Sed etsi ei, quæ ex iustis nuptijs concepit, aqua & igni interdictum est, [e] ciuem Ro-

a *Publio Marcello*) 1 Tu † cõsidera, nũ Vlpio Marcello, potiùs legendum sit? Quandoquidem sic vocatur Marcellus ille Iurisconsultus, cuius in iure tam frequens mentio, qui & Adriani tempore floruisse videtur. Nam in Antonini pij, qui

Adriano succeſsit, cō ſilijs ad ſanciendas leges, cum alijs viris peritis adhibitum fuiſſe conſtat. [a] niſi malis Marcellum oratorem intelligere, qui Pergamenus fuit. Et Adriano principi, librum de regno dicauit. Sed certè parum mihi fit veriſimile iuris quæſtiones ab Imperatore, apud oratorem tractatas. Siquidem vt Regi Ptolomeo Stratonicum citharœdum reſpondiſſe ferunt. Alia res ſit ô Rex ſceptrum, & alia plectrum.

a Iul. Capitol. in Antonino pio.

manum parit. [f] & in poteſtate patris.

SVMMAE.

1 *Marcelli plures.*
2 *Conceptionis tempus.*
3 *Prægnans inuiolata ſeruari debet.*
4 *Regia lex.*
5 *Interdictio aquæ & ignis.*
6 *Deportatio.*

b *Liberum parere*) Spectato conceptionis tempore, [b] licet enim mater ſimul atq; vltimi ſupplicij dicta fuit ſententia, conditionem permutauerit, vt pote de libera facta ſerua pœnæ: [c] quia tamen tum prægnans erat, apparet tempore quo concepit, eam liberam fuiſſe ac proinde, quamuis ſerua pariat, partum liberum eſſe. [d] Quoties enim de vtilitate ventris tractatur, conceptus habetur pro nato, [e] & conceptionis tempus, ſi id ei fauorabilius eſt, potiùs quàm natiuitatis attendimus. [f]

Conceptionis tēpus quando ſpectādum.

b l. & in ſeruorũ. §. hoc tit.
c l. in ſeruorum. §. j. l. quod ad ſtatũ. l. quidam. l. qui vltimo. ff. de pœn.
d d. l. & in ſeruorum.
e l. qui in utero. hoc tit.
f l. nuper. §. fin. C. de nat. liber.
g l. prægnantis. ff. de pœn.
h d. l. & ſeruorũ. §. fi.

c *Seruari eam*) † Mulierem prægnantem ſcilicet & eam tam liberam

3 quàm ſeruam, cùm eadem vigeat in vtraq; conſeruandi fœtus ratio. [g] Et quoniam non debet obeſſe partui matris calamitas. [h] Quod autem Vlpianus noſter liberam expreſsit, ad id referendum eſt, an liberum pariat, nam in libera duntaxat poterat dubitationis eſſe, ſeruum enim à ſerua, non etiam liberum gigni, lippis, & tonſoribus notum eſt. Seruatur ergo mulier prægnans, eiúſq; damnatæ pœna differtur, non quidem eius fauore, ſed partus beneficio, ne innocens fœtus opprimatur. Nam & impunitum nocentis facinus omninò relinquere ſatius eſt, quàm innocentem offendere. [i] Et ita vt ſeipſum partus incolumen ſeruet, matri prodeſt, [k] alioqui non. [l] Videtur autem hæc lex ab Aegiptijs traxiſſe originem, & ab illis ad Athenienſes tranſlata, à quibus eam deniq; Romani acceperunt. de legibus enim Aegiptiorum, quas Athenienſes mutuati ſunt, ſic ait inter cætera Diodorus Siculus. Mulierum morti deſtinatarum ſi prægnantes eſſent, partus expectabatur, quod iniquum eſſet eum qui nihil commiſiſſet, vnà cùm facinoroſo pœnam pati, aut duos plecti, cùm vnus deliquiſſet, cumq; eo qui ſponte peccaſſet criminis vacuum puniri. Inſuper cùm ſola peccaſſet mater: minimè æquum cenſebant, filium patri matriq; communem luere maternam pœnam. [m]

Prægnās ſeruanda.

i l. abſentem. ff. de pœn.
k d. l. prægnantis. & hic.
l l. quod dicimus. ff. de uerbo. ſign. l. qui in utero. §. hoc tit.

e *Aquæ & igni interdictum*) † Nefas cùm priſci Romanorum putarent,

5 homines quamlibet malos, & improbos, morte mulctare: eos duntaxat vrbe pellebant. Illarum tamen rerum vſu quibus hominum vita potiſsimum conſtat, eis interdicentes. [n] Nimirùm aqua & igni duobus præcipuis elementis, quorum alterum terreſtre, cōmune cùm brutis habemus: alterum cæleſte, nobis peculiariter datum vt nos ſempec cæleſti ſemine oriundos agnoſcamus: & eo ſemper ſpectemus, vnde nobis origo eſt. [o] Procedente porrò tempore, ſublata fuit hæc interdictionis pœna, [p] ac in eius locum ſubrogata, deportatio. [q] vnde & hoc pœnæ genus, cum illo iuriſconſulti confundunt, vtroq; promiſcuè vtentes. [r]

Interdictio aquę & ignis.

Deportatio.

m Diodor. Sicul. lib. ij. rer. antiq.
n l. negat. ff. de mortu. inferen.
o Lactant. lib. ij. diuina. inſtitu.
p §. deportatio. de nupt. col. 4.
q l. iij. ff. ad l. Iul. pecul. l. ij. §. conſtat. ff. de pœn.
r l ij. §. ijs quibus. ff. de leg. iij.

f *Ciuem Romanum parit*) Spectamus enim ſicuti dictum eſt conceptionis

ptionis tempus: vt proficiamus partui. [f] secus igitur, si concepisset & peperisset post interdictionem. [t]

f l. & seruorum. §. fi. s. hoc tit.
t l. ex facto. §. ex facto. ff. ad Trebel.

L. CVM LEGITIMAE.

Celsus lib. 29. Digestorum.

LEX XXIX.

Nuptiæ legitimæ.

Cùm legitimæ nuptiæ factæ sunt, [a] patrē liberi sequūtur. [b] Vulgò quæsitus, [c] matrem sequitur. [d]

Filij cuius parentis conditionem sequūtur.

SVMMAE.

1 Nuptiæ legitimæ.
2 Filij patris conditionem sequuntur.
3 Nobilitas unde deducatur.
4 Cauniorum mores.
5 Vulgò quæsitus.
6 Illegitimi sequuntur matrem.

a 1 F*Actæ sunt*) † Quia inter ciues Romanos, hoc est liberos homines, secundum præcepta legum contractæ. [a]

a §. j. de nupt.

b *Sequuntur*) † Patris 2 legitimi cōditionem, non item matris, liberi sequi solent. [b] Vnde (nisi priuilegio aliquo, maternum genus fulgeat) originis paternæ dicuntur: [c] & patris sequuntur dignitatem, [d] ac familiam. [e] † Vt ita verisimum sit filios ignobilis patris, ignobiles esse, licet mater ipsa nobilis fuerit. Neq; enim ex materno genere, sed à patre deducitur nobilitas. [f] Eo porrò casu, quo de statu hominis agitur, an videlicet seruus sit, vel liber, matris conditio spectari solet. [g] Tum quia mater semper est certa. [h] tū quia hoc ipsum partui fauorabiliùs existit, cui quippè mater, tribus prodesse potest tempori- 4 bus. [i] † Sanè verò Caunios hoc habere sibi peculiare Herodotus scribit, quòd à matribus nomina sibijpsis induant. & si quis obuiū percunctetur quisnam sit, quaúe familia ortus, à matribus auijsq;, genus suum protinus repetat. Dein si qua ingenua seruo nupserit, liberi nobiles atq; ingenui existimentur, contra verò si vir, vel inter ciues primarius, seruam duxerit vxorem, suscepti liberi, reputentur serui. [k]

Nobilitas vnde fluat. (3)

Caunij

b l. exemplo. C. de decur. libr. 10. & ibi.
c l. j. l. assumptio. §. filius. ff. ad municip.
d l. liberos. ff. de senato.
e l. familiæ. §. fin ff. de uerb. signi. §. j. de legi. agna. tut.
f d. l. exemplo. d. l. liberos. d. l. familiæ.
g l. partū. C. de re. uendi. l. & seruorum. hoc tit.
h l. quia semper. ff. de in ius uoc.
i §. j. de ingen. d. l. & seruorum.
k Herodot. lib. j. qui Clio inscribitur.

Vulgo quæsitus.

c *Vulgò quæsitus*) † Hoc est ex meretricio coitu natus, qui certum 5 patrem demonstrare non potest. [l]

d *Matrem sequitur*) † Lex naturæ est inquit Vlpianus, vt qui sine nu- 6 ptijs nascitur, matrem sequatur, [m] neq; enim aliam originem habet. [n] Nam cùm certum patrem demonstrare non possit, [o] nec patrem habere intelligitur. [p]

l l. uulgò. ubi dicā §. hoc tit.
m l. lex. §. hoc tit.
n l. j. §. fi. ff. ad municip.
o d. l. uulgò.
p §. si aduersus. de nupt.

L. QVI FVRERE.

Vlpianus lib. 38. ad Sabinum.

L. XX.

Furiosus dignitatem retinet.

Qui furere cæpit, & statum, & dignitatem [a] in qua fuit & magistratum, & potestatem, [b] videtur retinere. Si cut & rei suæ [c] dominium retinet. [d]

a 1 D*Ignitatem*) † Vnde iudex, aut magistratus, qui furere cæpit, licet nouè iudex creari non possit, [a] aut ad nouum aspirare magistratū, [b] veterem tamen au-

a l. cùm prætor. ff. de iud.
b l. j. §. quamuis. ff. de postul.

l.iudex.ff.de ind.

thoritatem retinet. [c] cùm possit pristinæ valetudini restitui.

SVMMAE.

1 Furiosus retinet dignitatem.
2 Argumentum de dominio ad iurisdictionem.

b *Potestatem*) Hoc est Imperium. verbum quippè potestatis, ad magistratus relatum, authoritatem Imperij designat. [d]

d l.potestatis.ff.de uerbo.signif.
e l.nec utilem.ff.ex qui.cau.ma.
f l.quod meo. §.f. ff.de acqui.pos.
g ut hac l.
h l.id quod nostrũ. ff.de reg.iur.

c *Sicut rei sua*) † Hinc colligitur vna sedes argumenti, de dominio videlicet, ad iurisdictionem, vnde & illud inferunt. Quemadmodũ tradens rem, non ante dominium ammittit quàm is qui accepit, illud quæsierit [e] (licet aliud sit in possessione) [f] ita nec mandans, aut aliter concedens iurisdictionem, eam aliter transfert, quàm si is cui datur eiusce rei capax, illam acquirat. [g]

Arg. de dominio ad iurisdictionem.

d Retinet) Id enim quod nostrum est, nisi voluntas nostra legitimis modis accedat, à nobis auferri non potest. [h]

L. HOMO LIBER.

Modestinus lib. 7. Regularum.

L. XXI.

Homo liber [a] qui se vendi dit manumissus, non ad suũ statum [b] reuertitur, quo se ab dicauit, [c] sed efficitur, liberti næ conditionis. [d]

Ingenuitas quomodò perdatur.

a 1 Homo liber) † Liber homo qui sciens prudens, pretij participandi gratia, se diuendi patitur, & ita se conijcit vltrò, in voluntariam seruitutem, adeo seruus efficitur, vt manumissus, ingenuitatem non recipiat sed libertinę cõditionis efficiatur. [a]

a l. & seruorum. ubi dixi. hoc tit. & hic.

SVMMAE.

1 Ingenuitas quomodò amittatur.
2 Seruitus putatiua.
3 Manumissio non efficit natalibus.

b *Suum statum*) Pristinæ scilicet & natiuæ ingenuitatis.

Seruitus putatiua.

b §.fi.de ingen.
c l.ij.C.de ingen. et manu.
d d.l.ij.d.§.fin.
e Cice.lib.j.de ora.
f §.j.§.illa uerò.ut liberti.de cætero. coll.6.

c *Se abdicauit*) Pretij participandi gratia: secus igitur, si non se ea ratione abdicasset, sed status sui ignarus, seruijsset, ac manumissus deinde fuisset. [b] Neque enim obsequium putatiuæ seruitutis, ingenuum facit seruum. Neq; manumissio libertinum, [c] & compluri
3 bus constitutionibus rescriptum extat, † natalium splendori, manumissionem non officere. [d] Quod Claudij aduersus Marcellos, apud M. Ciceronem, bellissimè disputant. [e]

Manumissio non nocet natalibus.

d *Libertina conditionis*) Iure etiam nouissimo, quo licet manumissus, ciuis efficiatur Romanus, iura tamen patronatus, dominis manumittentibus conseruantur. [f]

L. HERENNIVS.

Idem lib. 12. Responsorum.

L. XXII.

Herennius Modestinus [a] respondit, si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: [b] cùm ex constitutione [c] libera fuerit, ingenuum

Modestinus Iurisconsultus.

a 1 Modestinus) † Herennius Modestinus Iurisconsultus non contemnendæ vt Gordianus ait authoritatis, [a] fœlici illo seculo Alexandri Seueri floruit, qui

a l.ad exhibendum. C.ad exhiben.

nuum ex ea natum.

SVMMAE.

1 *Modestinus græcè latinéq; doctus.*
2 *Serua quandoq; liberum parit.*

splendissimi Papiniani disciplina imbutus & responsorum Vlpiani valdè studiosus,[b] legum peritissimus euasit. Poëta itē fuit non inuenustus, vt eius in vergilij libros argumenta, falsò quondam Ouidio adscripta, demonstrant. Excusationum libros sex græcè conscripsit. Ex quibus bona pars tractatus tutelarum, qui in pandectis habetur, à Bulgaro aut alio quouis non sat latino interpræte, descripta fuit.

b l. si quis uxori. §. si quis asinum. ff. de furt.

b *Esse debuit*) Quia finge data mihi fuerat ea lege, vt intra bienniũ manumitteretur, & anni duo iam præterierunt.

c *Constitutione*) Diuorum Marci & commodi cuius Vlpianus,[c] & Alexander[d] Imperator, meminerunt, ea cautũ referentes, seruũ ea lege donatũ, aut venditũ vt certo die manumittatur, si manumissus nõ sit, liberũ nihilominus fieri. Quocirca natus ex ancilla, ea lege donata, veluti ex libera matre æditus, Ingenuus est,[e] cùm & ex ancilla in seruitute procreatus, post moram, fideicommissariç libertati factam, liber nascatur.[f]

Serua quádoq; liberum parit.

c l. sed si hac. in pr. ff. de in ius uoc.
d l. ij. & iij. C. si mã cip. ita fue. alie.
e ut hac l.
f l. j. §. j. ff. ad Tertyl.

L. VVLGO.
Idem lib. 1. Πανδεκτῶν
L. XXIII.

Vulgò concepti dicuntur,[a] 1 qui patrem demonstrare non possunt,[a] vel qui possunt quidẽ, sed eum habent quem habere non licet,[b] qui & spurij[c] appellantur *παρὰ τὴν σπορὰν*.[d]

Vulgò concepti.

SVMMAE.

1 *Vulgò concepti filij.*
2 *Diogenes ad spurium.*
3 *Nothus.*
4 *Spurius.*
5 *Filius legitimus quandoq; pro spurio.*
6 *Sporadici morbi.*
7 *Sporades insulæ.*

Non possunt) † Et ideo nec patrem habere intelligũtur,[a] cùm & iure ciuili, is pater tantùm sit, quẽ nuptiæ demonstrãt.[b] vulgò conceptos autem, vt crassiùs explicemus propriè eos appello, qui ex meretricio coitu, nascuntur. ij enim patrem non censentur habere, ob illorum munerum, qui cum eorum matre consuetudinem habuerunt.[c] vnde & vulgò quæsiti, aut concepti dicũtur: quasi ex incerto confusóq; 2 multorũ semine suscepti.[d] † Vt non illepidè Diogenes ad scorti filium in turbã populi lapides iactantẽ, iocãdo dixerit, *Caue patrẽ ferias*.[e]

a §. si aduersus. de nupt.
b l. quia certa. ff. de in ius. uoc.

Diogenes ad spurium.

b *Non licet*) Quia nuptiæ eum non demonstrant.[f] Et ideo nullum videntur patrem habere.[g]

c *Spurij*) † Notos Fabius, mutuato à grçcis nomine, dicere maluit.[h]
3 nimirùm existimans, latinis proprium deesse nomen. Nothum autẽ græci vocant, quicquid non verum est, aut legitimũ, sed falsum, & adulterinũ. At Prisci Romanorum, nothos hoc est eos quorum patres ignorantur, Spurios dixerũt. Quoniã vt Plutarchus scribit, spurij vocabulũ ex ijs est, quod duabus tantũ literis, olim scribebatur.[i] Neq; enim veteres latini, prænomina extẽse pingebãt. sed vel vna litera T. L. M. vel duabus, vt Cn. vel tribus vt Sex. Pub. notare solebãt. itaq; cũ aliquẽ volebãt sine patre significare duas tãtũ literas S. & P. adnotabãt. per S. sine: per P. patrẽ designantes. Quod er-

Nothus.

Spurij.

e l. j. §. fi. ff. ad municipal.
d l. j. & ij. ff. ad Tertyl.
e Laërt. in Dioge.
f d. l. quia certa.
g §. uulgò. de succes. cog.
h Quintil. lib. iij. orat. instit. c. 7.
i Plutarch. in Problemat.

rorem fecit, vt sine patre & spurius, ijsdem literis S. p. demonstrentur. Sunt & eodem Plutarcho teste qui rationem aliam, cæterùm absurdam adferant, vt contumeliæ caussa, qui ex scorto nati sunt, spurij dicantur. quoniam Sabini pudenda mulierum vocarent Sporion, mihi verò Modestini nostri etymus magis arridet quem mox explicabimus. Porrò autem licet iustus filius sit, qui ex viro & vxore nascitur: [k] quandoq; tamen pro Spurio habetur, verbi gratia, qui apud hostes ex vtroq; parente captiuo susceptus, domum cum sola matre reuertitur. [l]

Filius legitimus pro spurio.

k l. filium. ff. tit. j.
l l. diuus. ff. de cap.
m § si aduersus. de nupt. Alcia. lib. 1. prætermiss.

d *Σποράν*) Sunt qui ex Iustiniano, malint σποράδην legere, [m] quasi sparsim, vulgò & promiscuè suscepti, ac ex miscello confusóq; mul-
6 torum semine, procreati. † Sporades enim sparsi nuncupantur, vnde sporadici morbi, qui quouis tempore, & loco cæterum incer-
7 to eueniunt. [n] † Et sporadica animalia quæ sparsim habitant, & sporades Insulæ, in Carpathio mari, iuxta Cretam, sic dictæ quod in mari sparsæ sint. [o]

Sporades.
Sporadici morbi.
Sporadica.
Sporades insulæ.

n Cœlius Rhodi. li. 4. lect. anti. c. 14.
o Strabo lib. Geograph. 10.

L. NATVRAE.

Vlpianus lib. 22. ad Sabinum.

LEX XXIIII.

Lex naturæ [a] est, vt qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, [b] nisi lex specialis, [c] aliud inducat.

SVMMAE.

1 *Natura sola in spurijs.*
2 *Gyneciarij.*
3 *Gynè.*
4 *Andronitis.*

a
1 *Lex naturæ*) † Ciuilis lex iustas nuptias induxit, [a] vnde nec filium definiüt, nisi qui ex nuptijs legitimis, natus esset. [b] aliúdq; æditos, nullum habere patrem, interpretatur. [c] Quocirca vulgò quæsitos liberos, sola naturæ lege subnixos, Vlpianus hîc docet, matrem sequi.

Natura sola in spurijs.

a §. j. de nupt.
b l. filium. ff. tit. j.
c §. vulgò. de succ. cogna.

b *Sequatur*) Idq; ex quadam necessitate, cùm ex iniusto coitu susceptus, legis vt dictum est interpretatione, patrem non censeatur habere. [d] quippè pater is est, quem indicant nuptiæ. [e] Vnde idem Vlpianus alibi dicit, vulgò quæsitum, matris conditionem sequi. quia non habeat aliam origiuem. [f]

d §. si aduersus. de nupt.
e l. quia certa. ff. de in ius uoc.
f l. 1. in fi ff. ad municip.
g l. ij. C. de muril. lib. 10.

c *Lex specialis*) Vt in Gyneciarijs, quibus si se contra factum eis specialiter denunciationem ingenuæ mulieres sociauerint, illorum conditione ipsæ, corúmq; liberi tenentur, [g] † Gyneciarij verò dici videntur lanificij textores, aut qui muliebria istiusmodi opera faciunt quorum officium abiectum fuisse sordidum & vile, demonstrant Iosephi verba. Transgressus, inquit, ad eos est Ionathes homo nequissimus, arte Gyneciarius. [h] à gyneceo sic dicti, hoc est loco in ædibus secretiore, & à cæteris vt Vitruuius ait, semoto, in quo mulieres solæ habitabant, lanificium, & alia muliebria curantes. [i]
3 Gyne † enim grecæ (cuius paternus casus seu genitiuus Gynecos) dicitur mulier. Vnde Eranio ille Plautinus seruus. [k]

Gyneciarij.
Gyneceum.
Gyne.

h Ioseph. lib. 7. antiq. Iudaica. c. 5.
i Vitruu. lib. 6. de architect.
k Plaut. in Mostellaria.

Scio equidem istud sed senex
Gyneceum ædificare volt, hic in suis,
Et balneas, & ambulachrum, & porticum.

Et Geta Terentianus,

Teren. in Phormione.

Omitto proloqui, nam nihil ad hanc rem est Antipho

Vbi

Vbi in Gyneceum ire occipio, puer ad me occurrit Mida.

Gynecia. Andronitis.

Io eo conclaui, Quia Romanæ mulieres, bonam deam colebant, eam Gyneciam dixerunt. Sic locus domi vbi soli versantur viri Andronitis dicitur. [m]

m Vitruu. lib. 6.

L. INGENVVM.

Idem lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam.

L. XXV.

Ingenuus quis.

Ingenuum [a] accipere debemus, etiam cum de quo sententia lata est. [b] quamuis fuerit libertinus, quia res iudicata, [c] pro veritate [d] accipitur.

SVMMAE.

1 *Ingenuus quis.*
2 *Res iudicata & sententia.*
3 *Res iudicata pro ueritate.*
4 *Res iudicata inter quos ius faciat.*
5 *Aresta quando ius faciant.*
6 *Exemplis quando iudicandum.*

a 1 INgenuum) † Ingenuus propriè dicitur, qui simul atq; nascitur, liber est. [a] Et solem vt Iustinianus ait, vna cum libertate conspicit. [b] Sed & cùm probat hic Vlpianus, ingenuum esse, quem iudex sua sententia talem esse declarauit.

a l. ingenui. C. de inge. & ma.

b l. cùm inter. C. de fide. libert.

b *Lata est*) Quia in contradicto iudicio, ingenuus est declaratus. secus enim si pronuntiatum sit seruum eius non videri, qui status controuersiam faciebat. Neq; enim solet aduersarij penuria, ingenuitatem tribuere, [c] Idemqqe si per collusionem, lata esset sententia. [d]

Res iudicata.

c l. diui fratres. ff. de lib. ca. l. si te. C. de inge. & ma.

d l. j. ff. de collu. de teg.

c *Res iudicata*) † Rem iudicatam, Modestinus definiuit, quæ finem
2 controuersiarum pronuntione iudicis accepit. [e] Quod tunc propriè contingit, cùm pronuntiatum, nec appellatiōe, nec alia ex causa, impediri, suspendi, rescindi, aut in dubium reuocari potest. [f] Eoq; nomine differt à sententia: quæ tum etiam dicitur, cum ab ea prouocatum est, aut potest appellari, de qua ideo nusquam scriptū reperies, sententiā pro veritate accipi, sicut de re iudicata, passim Vlpianus ait. [g]

Sententia.

Res iudicata pro veritate.

e l. j. ff. de re iud.

f glo. c. non solùm. de appe in 6. & ru. ro. rubr. C. de re iud.

g l. res iudicata. ff. de reg. iur. & hic.

d *Pro veritate*) † Vt sit tandem aliquis litium finis, & ne litigato
3 res, velut Igionis Rotæ alligati perpetuò diuexentur, ius facit res iudicata, & pro veritate habetur. [h] Si tamen aduersario præsente, &
4 letio contradicente, lata sit sententia. † alioqui non creditur, ius ex sententia iudicis fieri. [i] Cùm nec tunc propriè res iudicata dicatur. [k] & sanè absurdum esset sententiam ius facere: quæ non iusto contradictore lata esset. [kk] Neque verò ex ijs eredendum rem iudicatam ius facere ad causas similes; sed in ea tantùm causa, super qua iudicatum est. [l] Fit enim sæpissimè, vt de eadē re, alius iudex aliud decernat, aut iudicet. [m] Et quod Cicero ad Trebatium ait, res iudicatas esse, quæ inter eos qui super aliquā re ambigunt, fuerint sententia iudicum constitutæ; quarum exemplo cæteræ quoq; iudicatur: [n] ita accipi debet, si posteaquam primo iudicatum extitit. Quędam præterea similiter sequuta est in similibus iudicandi consuetudo, Quod eiusdem Ciceronis verba, ad Herenniū patefaciunt. [o] Iudicatum est inquit, de quo sententiā lata est, aut decretum in-

Iudicatum inter quos ius faciat.

Iudicatum.

h d. l. res iudicata. & hic.

i l. qui repudiantes. §. fi. ff. de inof. testa.

k Glo. d. c. non solùm Bar ubi s.

kk l. iij. ff. de collu. deteg.

l l. nemo. C. de sent.

m d. l. res iudicata. & hic.

n Cice. lib. ij. ad Heren.

o Cice. lib. ij. rheto. ad Heren.

terpositum: ea sæpe diuersa sunt, vt aliud alij iudici, aut prætori, aut consuli aut tribuno pleb. placitum sit. Et fit vt de eadem re sæpè alius, aliud decreuerit, aut iudicauerit. Quod genus M. Drusus prætor vrbanus, quòd cùm hærede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sextus Cecilius iudex, non reddidit. Hactenus il-

5 le. † Quocirca nec senatus quidem nostri placita, quæ nos aresta dicimus in alijs causis, & negotijs vllam habent iuris necessitatem, quam inter eos, inter quos decreta sunt: vnde ijs qui tantoperè Aresta.

6 senatusconsultorum exemplis mouentur, † illud Ciceronis obijcere soleo, non exempla maiorum quærenda esse, sed consilium eorum, à quo exempla nata sunt inquirendum. [p] Illud item Iustiniani, non à iudicibus exempla, sed veritatem legùmque, & iustitiæ sequenda vestigia. [q] Denique non tam spectandum quid Romæ factum sit, quàm quid fieri debeat. [r] Exemplis nō iudicandum.

p Cicer. Philip. 9.
q l. nemo. C. de sent.
r l. sed licet. ff. de offic. præsi.

L. QVI IN VTERO. II.

Iulianus lib. 68. Digestorum.

LEX XXVI.

Posthumus quando pro nato.

Qui in vtero sunt in toto penè [a] iure ciuili intelliguntur in rerum natura, [b] esse. nam & legitimæ hæreditates [c] ijs restituuntur, etsi mulier prægnans [d] ab hostibus capta fuerit, id quod natum est, postliminium habet. [e] Itē patris, [f] vel matris [g] conditionem sequitur. [h] Præterea si ancilla prægnans, [i] surrepta fuerit, quamuis apud bonæ fidei emptorē pepererit, id quod natum erit, tanquam furtiuum, [k] vsu non capitur. [l] His consequens est, vt libertas quoque quandiu patroni [m] filius [n] nasci possit, eo iure sit, [o] quo sunt qui patronos habent.

SVMMAE.

1 Venter cur non habeatur pro filio.
2 Hæreditatem ex testamento quis capiat.
3 Postliminium.
4 Liminium.
5 Furtiuarum rerum usucapio.
6 Lex Attinia.
7 Aeterna authoritas.

1 Penè) † Hoc aduerbio significat Iurisconsultus, eum qui in vtero est, paucis quibusdam casibus non haberi pro nato. Veluti ad sui detrimentum, vel alterius commodum. [a]

b Natura esse) Cùm habeatur pro nato, qui est in vtero? cur æquè pro filio, non habetur? [b] angit hic obex plerosq; mihi videtur, quod cùm filiorum nomen, in posthumum cadat: [c] ac filij appellatione posthumus contineatur: [d] concepta fauorabiliter de filijs dispositio, in posthumis quoque locum habeat: nam si quis filijs suis tutores dederit, posthumo etiam dedisse videtur. [e] Dummodò constet testantem sciuisse prægnantem se vxorem habere, quia aliqua parte testamenti, ventris mentionem fecerit, [f] alioqui

a l. ij. §. remittit. ff. de excus. tut. l. qui in utero. §. hoc tit.
b l. qui quartam. §. fi. l. qui filiabus. in pri. ff. de leg. j.
c l. nomen. ff. de uerbo. signi.
d l. si quis filiabus. ff. de testa. tutel.
e §. fi. qui. test. tut.
f d. l. qui quartam. §. fi. d. l. qui filiabus. in prin.

alioqui secus, cùm nec tunc quidem iam nati filij continerentur. [g]

c *Legitimæ hæreditates)* Hoc est ab intestato delatæ: [h] quarum idro
Iulianus meminit, quia testamentarias successiones, qui erant in

Hereditatem testamentariá quis capiat.

vtero non poterant ciuili iure capere, nisi sui essent, [i] licet prætoris beneficio adiuti, per bonorum possessionem secundum tabulas
instituti admitterentur, [k] & ex Iustiniani lege, iure etiam ciuili
hæredes hodie fieri possint. [l] Qua de re nos alibi pleniore manu
disputauimus. [m]

d *Prægnans)* † Sanè dicit prægnans, quia si grauida non esset, quo
tempore capta fuit, non haberet ex ea natus postliminium. [n]

e *Postliminium habet)* Hoc est ei ab hostibus reuerso, perinde omnia iura restituuntur, ac si natus fuisset in ciuitate, nec mater vnquam in hostium peruenisset potestatem. [o] Est enim postliminiū
ius amissæ rei recuperandæ, & in statum pristinum restituendæ, inter nos, ac liberos omnes populos, regésq; moribus, & legibus con-

Postliminiū

3 stitutum: [p] † sie dictum si vim nominis, & notationem, quam
Græci ετυμολογιαν dicunt, spectemus, à *limine* & *post*. [q] Nam vt
in ædibus limina, & ingressum & egressum constituunt: ac finem quendam præscribunt: ita Romani imperij fines, ac termina
limina, à veteribus sunt appellati: [r] in quos ideo captus ab hostibus, aut is qui ex suo tanquam limine exiens, cùm postea redijt,
postliminio redijsse dicitur. Quod ad id limen reuertebatur, quod
amiserat. [s] Qua in re Scæuolæ sententiam sequimur, non ignari
ab eo Ser. Sulpitium dissensisse, existimātem *Postliminium* simplex
esse nomen, non compositum. Liminiúmq; vocis esse tantùm productionem, neq; magis inesse liminium in postliminio, quàm in æditimo timum, & in calciamento mentum. Quam controuersiam
M. Cicero propter authoritatem tantorum virorum, in medio reli-

Liminium.

4 quisse videtur. [t] † Nulla verò dubitatio est quin natus apud hostes, & in ciuitate reuersus, postliminium habeat. [u] dummodò in
ciuitate sit conceptus, [x] & mater quoq; captiua redierit. [y] Alioqui summo iure, secus videtur cùm reuersus dici non possit, qui
nunquam fuit in ciuitate. [z] Ex æquitate tamen licet non redierit
mater postliminij ius ei conceditur. [a] Cœtera autem quæ ad postliminij legísq; Corneliæ causam pertinent non vno in loco excussimus. [b]

f *Patris)* Legitimi eius scilicet, quem nuptiæ demonstrant: [c] Cuius conditionem, non etiam matris, liberi sequuntur. [d]

g *Matris)* Illegitimæ, cuius conditionem sequitur partus. [e]

h *Sequitur)* Natus videlicet apud hostes, ex muliere, quæ dum caperetur prægnans erat.

Furtiuarum rerū vsucapio. Attinia lex.

i *Ancilla prægnans)* Secus si furti tempore non erat prægnans, quo
casu conceptus & æditus partus, apud emptorem bonæ fidei vsucapitur. [f]

k *Furtiuum)* † Furtiuæ res quamuis longo tempore possessæ, non
5 possunt vsucapi vetante l. xij. tab. Rursus & lege Attinia, [g] Cuius
hæc fuisse verba Gellius refert. [h]

Quod surreptum erit eius rei æterna authoritas esto.

6 Sed † tamen ex Iulio Paulo Iurisconsulto, facilè est deprehendere, alia pluraq; verba, in ea lege conscripta fuisse. Nimirum
hæc. [i]

Eius rei quæ surrepta erit, nisi in potestatem eius cui surrepta fuit, reuertatur æterna authoritas esto.

g l. si quis ita. §. fi. ff. de test. tute.
h l. iij. §. de illo. ff. pro soc. l. illud. ff. de acquir. hæred.
i l. Gallus. § ille casus ff. de liber. & posth.
k §. j. de bono. pos.
l §. posthumo. de lega.
m in d. l. Gallus.
n l. j. C. de capt.
o l. postliminij. l. postliminiū. l. retro ff. de capt. §. si ab hostibus. quibus mo. ius pa. potest. solui.
p d. l. postliminiū.
q Cice. in Top.
r §. si ab hostibus. qui mo. ius pa. potest.
s d. §. si ab hostibus
t Cice. in Top.
u l. ab hostibus. §. j. ff. ex qui. cau. maio. l. apud hostes. ff. de capt. & hic.
x l. Diuus. ff. de capti.
y l. j. C. de capt.
z l. j. §. j. ff. ad S. C. Tertyl.
a d. l. j. C. de capt.
b in epist. quæstio. c. 17. & in l. si is qui pro emptore. ff. de usucap.
c l. filium. ǂ. tit. j. l. quia certa. ff. de in ius uoc.
d l. cum legitimæ. ubi dixi. §. hoc tit.
e l. lex naturæ. ubi dixi. hoc tit.
f l. si matrem. C. de usucap. pro emp.
g l. sequitur. §. quod autem ff. de usucapio. §. furtiuæ. eo: tit. in insti.
h Gell. li. 17. noct. Attic. c. 7.
i potestatis. in fin. ff. de uerb. signif. d. §. quod autem.

Vt hic sit sensus, eas res quæ vitio furti semel sint affectæ, nullo vsu nullóq; tempore, quamuis longissimo vsucapi posse: nisi primum in potestatem eius cui surreptæ fuerint, postmodum sint reuersæ. Authoritatis porrò verbo vsucapiendi conditionem veteres significasse ex compluseulis M. Ciceronis locis satis superq; constat, vt ita non sit obscura, verborum legis Atiniæ *Aeterna authoritas esto*, sententia aut interpretatio: quæ significant, æternum esse tempus, quo res furtiuæ vsucapi possint, nullo nempè tempore, id fieri posse denotantia. [k]

Authoritas æterna.

l *Vsu non capitur*) Ancillæ subtractę partus apud furem æditi priusquam à domino possideantur, vsucapi nequeunt. [l]

m *Patroni*) Mortui.

n *Eo iure sit*) Vnde arrogati non possit. Sicut nec qui patronos habent. [m] Nam & patronum hîc habere intelligitur, cùm existens in vtero filius patroni defuncti perinde habeatur, ac si natus esset. [n]

k Cice. pro Cecin. de Aruspic. resp. & in Top.
l l. ancillæ. C. de furt.
m l. si paterfa. §. fi. ff. de adoptio.
n ut hac l.

L. EVM QVI.

Vlpianus lib. 5. opinionum.

LEX XXVI.

Eum qui se libertinũ esse fatetur, nec adoptando patronus [a] ingenuũ facere potuit. [b]

a PAtronus) Sanè dicitur patronus siquidem nemini permissum sit, libertum alienum arrogare. [a]

b *Potuit*) Vnde manet adoptatus, libertinæ conditionis, licet in patroni familia ingenuitatis iura consequatur. [b] Veluti ne patronus eiusúe liberi, iure patronatus, in bonis liberti succedant. [c]

a l. si paterfa. §. fi. ff. de adopt.
b l. sciendum. ij. ff. de rit. nupt.
c Accur. d. l. sciendum.

IOANNES CORASIVS.
Iurisconsultus Tolosæ scripsit, dein Ferrariæ recognouit
Anno 1550.

DE IIS QVI SVNT SVI, VEL ALIENI IVRIS,

TIT. VI.

SVMMAE RERVM.

1 *Alieni iuris qui.*
2 *Sui iuris.*
3 *Dubij qui.*
4 *Status an pendeat.*
5 *Suspensi iuris constitutio.*
6 *Liberorum ius quomodò dicatur pẽdere.*
7 *Recidere.*
8 *Appellatio an suspendat.*

ACTENVS summam hominum diuisionem
in liberos, & seruos cum iuris authores accuratè
tractarint: ad alteram transitum faciunt. Qua demonstrãt
personas quasdam sui iuris esse, quasdã
Alieni iuris qui. 1 verò alterius potestati subiectas. † Et ex ijs, quæ
iuris alieni sunt: alias in potestate patria, vt filiosfa
miliarũ: aliâs in dominica, vt seruos esse, & quæ parentum potesta-
ti subijciuntur, nonnullas in naturaliũ aliâs in adoptiuorũ parentũ
esse potestate. Alieni ergo iuris, hoc est in alterius dominio, & pote
state sunt serui. In quos ius olim vitæ, necísque, domini habuerũt. [a]
Quamuis hodie in eos sœuire sine caussa nequeant. [b] & si nimia sit
dominorum in seruos sœuitia, lex seruis succurrit. [c] Expedit enim
& hoc reipublicæ, ne quis rebus suis abutatur. [d] Sunt item alieni iu-
ris liberi, ex iustis nuptijs procreati, & qui ex ijs descendunt. [e] nam
Sui iuris. 2 & olim filios, vt seruos, accidere licuit. [f] † Sui iuris dicuntur, qui
alterius ditioni subiecti nõ sunt, patresfamiliarum appellati: [g] Sũt
Dubij iuris. 3 qui tertium quoque genus, cõstituãt: † dubiorũ videlicet. quales vi-
dentur filij captorũ ab hostibus: [h] qui in incerto sunt, vtrũ sui iuris
Status an pẽdeat. 4 facti, an adhuc pro filijsfamiliâs computentur. [i] † Si quidem di-
cat Iulianus hominum istiusmodi statum, in pendenti esse. [k] Idémq;
Imperator, quãuis parens ab hostibus captus inquit, seruus hostiũ
fuit: ius tamen liberorum pendet, ob postliminium. [l] neque nouũ
in iure, personas hominúmque negotia ab ipso rerum euentu pen-
Suspensi iuris cõstitutio. 5 dere. [m] † Et hæc est illa suspensi iuris constitutio, cuius Papinianus
meminit. [n] Sed cùm absurdum legislatoribus visum sit, quem eodẽ
Liberorum ius an pẽdeat. 6 tempore, nec in patris, nec in sua esse potestate [o] † Illorum magis
probauerim sententiam, qui eos sui iuris interim existimant. [p] Quã
uis patria potestate necdum planè liberati dicantur propter spem
postliminij. [q] quod & disertè Vlpianus exprimit, cùm ait, *Nam si re*
Recidere. 7 *ciderint in potestatem.* [r] † Recidere enim ex re & cado, compositum,
est rursus & iterum cadere. [f] Neque sanè dici potest, præsenti capti
uitatis tempore perpenso, filium in potestate esse patris captiui, cũ
seruus sit hostium, & ita ab hostibus possideatur: [t] nec sit suæ pote-
statis alium in suo iure, ditionéq; habere non potest. [u] Verè ergo,
vt diximus, interim filius captiui sui iuris est. [x] Cæterùm propter

a l.j. inf. hoc tit.
b §. in potestate. de ijs qui sunt sui. d. l. j.
c l. j. & ij. hoc tit.
d §. pen. eod. titu. in instit.
e l. item in potestate. l. nepotes. hoc ti. §. j. de pat. pot.
f l. in suis. ff. de lib. & posth. l. fi. C. de pa. potesta.
g l. nã ciuiũ. hoc ti.
h l. j. §. si pendeat. ff. ad Macedo.
i l. in bello. §. si quis capiatur. ff. de capt.
k l. bona. §. quod filius. ff. de capt.
l §. si ab hostibus. qui. mod. ius pat. po. sol.
m l. si nõ sortẽ. §. si decẽ. ff de cõdict. ind. l. sed et si quid §. interdum ff. de usufr. l. duo iudices. ff. de re iud.
n l. pen. in fi. ff. de suis & leg.
o l. j. §. j. C. de sent. pass.
p l. j. §. si pendeat. ff. ad Maced.
q d. l. penul.
r d. §. si pendeat.
s l. si quis nepotẽ. inf. tit. j. l. nepotes. hoc tit.
t l. homo liber. §. quicqd. ff. de acq. re. do. §. penul. de iur. perso.
u l. sic eueniet. ff. ad l. Iul. de adult.
x d. §. si pẽdeat. d. l. fi. §. j.

spem postliminij, quia non in plenum & irreuocabiliter, vt aiunt, patris potestate liberatus est.[y] Ex quo si patrem reuerti contingat, in eius potestatem est recasurus.[z] Status eius spectato futuro tempore in pendenti, & suspenso, esse dicitur.[a] Nec dissimile valdè videtur, quod de appellatione receptum est, eam verè, si præsens tempus attendamus: iudicis pronunciatum, & omnem eius vim extinguere.[b] quamuis si futurum rerum euentum consideremus, quia potest per superiorem prior confirmari sententia, suspendi tãtum dicatur pronunciatum.[c] Qua de re pauca quædã attigimus alibi.[d]

y l. penu. ff. de suis & legit.
z l. propter. ff. fa. ercis. §. si ab hostibus. quib. mod. ius pa. po. sol.
a l. in bello. §. si quis l. bona. ff. de capt. d. §. si ab hostibus.
b l. j. §. fi. ff. ad Turpilia. l. ij. §. fi. ff. de pœn.
c l. furti. §. j. ff. de ijs qui not. infa. l. si causa. C. de transac.
d l. seruitutes ij. §. fi. ff. de seruit.

L. DE IVRE.

Caius lib. 1. institutionum.

LEX I.

De iure personarũ, alia diuisio[a] sequitur, Quod qdã sui iuris sunt, quædã alieno iuri subiectæ. Videamus itaque de ijs quæ iuri alieno subiectæ sunt. Nam si cognouerimus, quę istæ personæ sunt, simul Intelligemus,[b] quæ sui iuris sunt. Dispiciamus itaque, de ijs quæ in aliena potestate sunt. Igitur in potestate dominorum sunt serui, quæ quidem potestas est iuris gentium.[c] Nam apud omnes[d] peræquè[e] gentes animaduertere possumus, dominis in seruos, vitæ necisque potestatẽ[f] fuisse. Et quod cunque per seruum acquiritur,[g] id domino[h] acquiri.[i] Sed hoc tempore[k] nullis hominibus, qui sub imperio Romano[l] sunt, licet supramodũ,[m] & sine causa[n] legibus cognita[o] in seruos suos sæuire. Nã ex cõstitutiõe[p] diui Antonini, qui sine causa seruũ suũ occiderit, non minùs[q] puniri iubetur

Locus à contrarijs.

Contrariorum cognitio.

a *Alia diuisio)* Nempe secunda. Nam primam idem Caius supra nobis prodidit, summam de personarum iure diuisionem faciens, in liberos homines, & seruos.[a]

b *Simul intelligemus)*
1 Hinc † locus ille à contrarijs, colligitur. Quo passim, & Iurisconsulti vtuntur, & interpretes cognito vno contrariorum, alterum fa
2 cilè dignoscitur.[b] † Si cognouero enim quid sit albedo, diiudicabo non difficulter nigredinem. Si quid sit virtus intellexero, dispiciam facilè vitium. Et cognita priuatione, cognoscam habitũ.[c] Ex contrario quippè sicuti philosophus scribit, vel inuiti ferè contrariũ cognoscimus.[d] Et eam esse contrariorum vim atque naturã constat: vt quẽadmodum altero posito, alterum submouetur:[e] ita altero cognito, alterũ cognoscatur.[f] Cõtrariorũ enim inquit M. Cicero, contraria sunt cõsequẽtia.[g] & alibi perspicuũ esse probat, omnium rerum

a l. iij. sup. tit. j.
b l. qui accusare. ff. de accusa. §. j. de tutel. §. j. hoc tit. in instit.
c l. decẽ. ff de uerb. oblig.
d Aristot. lib. 5. ad Nicomedem.
e l. hæc uerba ille. ff. de uerb. sig.
f d. l. qui accusare. & hic.
g Cice. lib. ij. & 5. Tuscul.

iubetur, quàm qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas [r] dominorum, eiusdem principis constitutione coërcetur.

S V M M AE.

1 *Locus à contrarijs.*
2 *Contrariorum cognitio.*
3 *Taprobanes insula.*
4 *Omnis, dictio.*
5 *Peræquè.*
6 *Necis potestas in quos.*
7 *Inauditus filius.*
8 *Parentum authoritas.*
9 *Seruus quando domino quærat.*
10 *Dominorum sæuitia dijs exosa.*
11 *Antonij immane factum.*
12 *Dominis quo pacto sæuire concessum.*
13 *Sæuitiæ iusta causa.*
14 *Pollionis in seruos crudelitas.*
15 *Serui quomodò tractendi.*
16 *Lex Aquilia.*

in cõtrarias partes cognitionem ex iisdem suppeditari locis. [h] vnde Aristippus Socratis discipulus, cū eneruatam illam, & muliebrē Epicurei sententiam sibi persuasisset, in voluptate summum bonum collocantis, ex contrario cõsequens esse docuit, dolorem summum esse malū. [i]

h Cicer. libr. ij. de orator.

i Aristot. libr. 16. Ethico.

c *Iurisgentium*) Cūm iure gentium seruitus sit introducta: [k] codē quoque iure dicendū, dominationem constituram. [l]

k l. ex hoc iure. & l. manumissiones. ff. de iust. & iur.
l l. si id quod. ff. de cond. indeb.

d *Apud omnes*) Ferè.

Taprobanes insula.

3 Nam † in Taprobane insula, testatur Plinius nemini seruum esse. [m] Et apud Indos idē iuris esse constat. cùm & illos lege lata constituisse, ne quisquam apud eos seruilis esset conditionis, sed omnes pari iure, & honore haberentur, prodat hystoria. [n] Hinc porrò habes vulgare illud confirmatum, † dictionem *Omnes*, aut aliam quamlibet vel generalem, vel vniuersalem ex subiecta materia coarctari, ne omnia in vniuersum comprehendat. [o] Sed de ijs alibi.

m Plin. lib. 7. c. 22.

n Io. Boëmus lib. ij. de morib. gent.

Omnis, dictio. 4

o l. promittendo. in prin. ff. de iur. do. l. ij. §. pen. ff. de iur. codicillo. l. ut gradatim. §. j ff de mune. & honor.

Peræquè.

e *Peræquè*) † Idest pariter, & eodem modo. Atque hoc peræquè inquit M. Cicero, in omni agro decumano reperietis. [q] & alibi. Quod 5 cùm omnes peræquè, tum acerbissimè Boeotij senserunt. [r] Iulius quoque Cæsar peræquè (ait) è regione castrorum, castra ponebat. [f]

p l. omnes. ff. de iustit. & iur. l. ij. §. si sub cond. ff. de secund. tab.
q Cicer. 5. Verri.
r Cicer. in Pisonē
f Cæsar libr. 7. de bello Gallico.

Necis potestas in quos.

f *Vitæ necisque potestatem*) Omninò quiduis impunè etiam vsque 6 ad mortem in seruos quondam dominis licuit. † Vnde domini dicebantur, in eos vitæ, necisque potestatem habere. Qualis potestas patribus in filios, postmodū fuit permissa. [t] Quæ Ciceronis quoq; tempore viguisse videtur. Nam de fraudulenta Clodij adoptione verba faciens, qui patricius ipse, vt tribunus plebis esse posset, adoptandū se P. Fonteio homini plebeio dederat. Credo enim (inquit) quanquam in illa adoptione legitimè factum est, nihil tamen te esse interrogatum, author ne esses, vt in te P. Fonteius vitæ, necisque potestatem haberet. [u] Gallos etiam C. Cæsar scribit, in vxores, sicut in liberos, ius habere vitæ & necis. [x] hodie summa hæc potestas

t l. in suis in fin. ff. de libe. & posth. l. fi. C. de pat. po.
u Cicer. pro domo sua.
x Cæsar libr. 6. de bello Gallico.

Inauditus filius.

7 patribus adempta est: † quibus non licet inauditum filium, hoc est indemnatum, & iudicio non conuictum, quamuis improbum occidere: sed accusare tantùm apud competentē magistratum, [y] aut vltro puniendū iudici offerre. [z] Quid igitur, de illis sentiendum parētibus, qui plus æquo duri, sic ad naturæ sensum obsurduerūt, vt pro-

y l. ij. ff. de sicar. l. 7. in fi. C. de emē. propinq.
z l. milites agrum. §. fi. ff. de re mili.

Parētum austeritas.

8 prios filios negligant: imò verò exosos habeant, immoderata † austeritate illorum animos exacerbantes. Nihil certè grauius habuit Aeschines quod exprobaret Demostheni quàm quod statim, post filiæ mortem candida veste indutus, luctū neglexisset. adijciens eū qui filios odit, deserit, aut cõtemnit, neque probū esse, neq; bonum

populi gubernatorem futurum.[a] Equidem boni parentis est nutrire, & fouere carnem suam: non etiam odio habere eam.[b]

f *Acquiritur*) Quia seruus ipse nihil proprium habere potest.[c]

g *Dominio*) Vel ijs, qui domini legis interpretatione esse creduntur vt fructuario, & bonæ fidei possessori.[d] Quibus siquid ex eorum re, vel operis serui quærunt, id illis adijcitur.[e]

h *Acquiri*) Nisi per seruum iniustè quæsitum esset.[f] † Nã cùm ef-
9 fectus acquisitionis factæ per seruum ex presumpta domini voluntate fluat:[g] & improbè voluntatis suspicio sit euitanda:[h] non præsumitur dominus voluisse, vt seruus cum alterius iniuria quæreret.[i]

Seruus quando domino acquirat.

i *Hoc tempore*) † Dura nimis vel ipsis dijs, semper visa fuit nimia do-
10 minorum in seruos sæuitia. Nam Iupiter ipse Annio cuidam per somnium imperasse fertur, vt senatui nunciaret, non sibi placuisse,
11 Atronij † Maximi factum, qui seruum suum verberatũ, patibulóq; affixum, ante spectaculi cõmissionem, per Circum egerat. Quod cùm resciuisset senatus supplicium de crudeli domino sumi iussit. Et ad propitiandum Iouem ludis illis circensibus diem addidit.[k]

Sæuitia Dijs exosa.

Atronij crudele factum.

k *Sub imperio Romano sunt*) Nec alijs multis. Nam Athenienses ab omni iniuria seruos arceri, & sartos tectos esse voluerunt. Lycurgus Lacedæmonijs, seruos dumtaxat improbos, & delinquẽtes occidere permisit.

l *Supramodum*) † Intra modum enim ius animaduertendi in ser-
12 uos, dominis semper conseruatum est, ad coërcẽdam nimirùm moderatè, seruorum nequitiam.[l] ne alioqui in dominatu, seruitus sit, & in seruitute dominatus[m] reddatúrq; dominica potestas inanis, si nec modicam quidem haberet coërtionem.[n] cùm præsertim totidem hostes, vt est in diuerbio, nobis esse soleant. quot serui.[o]

Domini quomodo in seruos sæuiant.

m *Sine causa*) † Ergo subsistente graui aliqua causa poterit hoc etiã
13 tempore dominus seruum impunè occidere. verbi gratia, in facinore deprehensum.[p] & ob modicam, aut leuem causam coërcere, ca-
14 stigare, flagris, & loris, cedere,[q] nõ autem occidere.[r] † Vnde cum ob fractum crystallinũ vasculum Pollio Vedius murenis seruum suum dilaniandum, obijci iussisset (pro insolito & prodigioso more suo, qui seruos leui de causa occidere solitus erat, & occisos murenis in eorum viuarijs, præbere vorandos) Augustus Cæsar, qui apud eum cœnabat, grauissimè ferens omnia eius crystallina corã ipso Pollione frangi præcepit, & seruũ libertate donauit.[s] Ab Adriano item vmbriciam matronam in quinquennium relegatam, quòd leuissimis de causis ancillas suas atrocissimè tractasset, Vlpianus refert.[t] Et lege Petronia Modestinus scribit, ablatã dominis fuisse potestatem seruos, suo arbitrio ad bestias depugnandas tradẽdi.[u]

Sæuitiæ in seruos iustacã.

Pollionis in seruos crudelitas.

n *Legibus cognita*) Non sufficit subesse causam, nisi ea legibus co-
15 gnita sit, & probata. † Amplius Imperator Adrianus, seruos etiam morte dignos, necari vetuit, causam apud iudices examinari constituens: & ab eisdem si promererentur condemnari.[x] Quo etiam Petronia lex, cuius meminit Modestinus, spectare videtur.[y] Idem quoque Adrianus & eum sequùtus Constantinus, omnem infligendæ mortis potestatem dominis ademit, eis solam castigationem, & emendatoriam animaduersionem relinquens.[z] Quinimò M. Varro mancipijs ita censet imperandum, vt verbis potius quàm verberibus, coërceantur.[a] Quod nobis præsertim Christianis obseruandum est: qui seruile nomen fastidio despicere non debemus. cum ex ijsdem, serui nobiscũ constent, & alantur alimentis, eundémque spiritum ab eodem principio ducant. vnde cum seruis, & famulis nostris clementer, comitérque viuendum moneo. Tum vt nos potius

Serui quomodò tractãdi & coërcendi.

a Aeschines in oratione contra Ctesiphontem & Demosthenem.
b Ad Ephes. 5.
c §. item nobis. per quas perso.
d l. liber homo. §. j. ff. de uerb. obll.
e §. de ijs. §. idem placet. per quas person.
f l. quod seruus. ff. de acquir. possess.
g l. j. §. item acquirimus. ff illo tit.
h l. meritò. ff. pro soc.
i l. si procurator. ff. de cond. indeb.
k Macrob. libr. j. Satur. c. 11.
l l. uni. C. de emẽd. seruo.
m Cicer. pro Deiotaro.
n l fin. ff. de offi. eius. c. ex literis. de offi. deleg.
o Macrob. libr. j. Satur. c. 11.
p l. quid ergo. §. si hæres. ff. de leg. j. l. qui seruum. ff. de uerb. oblig.
q l. locũ. §. ex eo. ff. de usufr. l. unic. C. de emẽ. seruo.
r §. sed hoc tempore. de ijs qui sunt sui.
s Pet. Crinit. libr. 7. de honest. discipli. c. 10.
t l. sequẽti in fine.
u l. circumcidere. ff. ad l. Corne. de sicar.
x Spartianus in Adriano.
y d. l. circumcidere.
z l. uni. C. de emẽ. seruo.
a M. Varro. de re rusti. j. c. 20.

tiùs ament, colant, & obseruent, quàm timeant. Tum quod eorum curam, non minorem Deum optimum habere, quàm liberorum, firmiter credendum sit. Omnes enim vt Apostolus scribit, filij Dei sumus per fidem, quæ est in Christo Iesu, neque est Iudæus, neque Græcus, neque seruus, neque liber, sed omnes vnum sumus in Christo.[b]

b Ad Galat. iij.

o *Constitutione*) Quam ad verbum Vlpianus mox descriptam relinquat.[c]

c l. sequenti.

p *Non minus*) Vt enim alienum seruum occidens, lege Cornelia de sicarijs tenetur: ita qui proprium sua priuata potestate enecat.[d] Ci-
16 uiliter † tamen Aquilia lege (quę de damno alteri dato statuit) conueniri non potest.[e] nemini quippè damnum irrogat, qui suis rebus abutitur.[f] ac proinde non aduersus dominum, sed hero idest domino, damnum passo, legis Aquiliæ actio datur.[g]

Aquilia lex.

d l. circũcidere. §. fi. ff. de sicar.

e §. j. de leg. Aquil.

f l. sed etsi. §. consuluit. ff. de pete. hered.

g Litem Mela. §. legis. l. inde Neratius. §. si dolo. ff. ad l. Aquil.

q *Maior asperitas*) Maior hoc est grauior, & seuerior asperitas prudentibus semper exosa fuit. Vnde non solùm diui Pij constitutione coërcētur domini, qui in seruos immaniter sæuientes eos occidūt: sed etiam qui duriores sunt, & asperiores quàm æquum est.[h]

h ut hic & l. seq. ubi dicam.

L. SI DOMINVS.

Vlpianus lib. 8. de officio proconsul.

LEX II.

Si dominus in seruos sæuiat, vel ad impudicitiam, turpémque violationem [a] compellat, quæ sint partes Præsidis,[b] ex rescripto [c] diui Pij, ad Aelium Martianum,[d] procō sulem Beticæ,[e] manifestatur. cuius rescripti verba hæc sunt. Dominorum quidē potestatem in seruos suos illibatam [f] esse opportet. nec cuiquam hominum ius suum detrahi: [g] sed dominorum interest,[h] ne auxiliū cōtra sæuitiā, vel famē vel intollerabilē iniuriam, ijs denegetur, qui iustè deprecantur.[i] Ideóque cognosce [k] de querelis eorum qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt,[l] & si vel duriùs habitos quàm æquum est, vel infami iniuria [m] affectos cognoueris [n] vænire

Turpis violatio.

a
1 T*vrpémq. uiolationem*) † Nefarium illum complexum masculinū, intelligit. Quę hoc verborum velamento, Vlpianus voluit exprimere. veritus, rem ipsam tam fœdam, obscœnam, & detestabilem suo nomine nuncupare. Sic & alibi, seruo, inquit, de dominis querētes Præfectus audiet, si obscœnitatem, inquam eos compulerūt, apud eū exponant.[a]

a l. j. §. quod autē. ff. de offi. præfec. urb.

b *Præsidis*) Hoc est moderatoris eius prouinciæ, aut loci, in quo dominus sæuitiā aduersus seruum exercet.[b]

b l. j. ff. de of. præs.

c *Rescripto*) Quod rescriptum ex huiusmodi occasione initiū sumpsit. Iulius Sabinus quidam sæuus immoderatè, erat in seruos suos, qui tam grauem acerbitatem cùm diutiùs ferre non pos-

iube.[o] ita vt in poteſtatem domini, non reuertãtur.[p] Quod ſi meę conſtitutioni fraudem fecerit.[q] ſciet me admiſſum, ſeueriùs exequturum.[r] Diuus etiam Adrianus, vmbriciam quandam matronam, in quinquennium relegauit, ꝙ ex leuiſsimis cauſis ancillas ſuas atrociſsimè tractaſſet.

S V M M AE.

1 *Turpis uiolatio.*
2 *Martianus iuriſconſultus.*
3 *Betica Regio.*
4 *Granatæ regnum.*
5 *Libertas ſeruo non tribuitur inuito domino.*
6 *Aſilorum authoritas.*
7 *Statuarum prerogatiua.*
8 *Infamis iniuria.*
9 *Serui dominorum hoſtes.*
10 *Vendere quando quis cogatur.*
11 *Iuriſdictione quæ cauſa domini priuentur.*
12 *Fraus legi.*

ſent: relicto domino ad principum ſtatuas, tanquàm ad aſilum, & ſacram anchoram cõfugerunt. Cúmq; Aelius Martianus, proconſul eius prouinciæ illâc pręteriret: eius auxilium inuocarunt. Is cùm legem nullam haberet, qua ſpecies talis dirimeretur, principẽ (vt facere quẽq; magiſtratũ oportet[c]) rei veritate ad eũ fideliter perlata, conſuluit.

d *Aelium Martianũ*)
2 Vix † eſt vt credam hunc eſſe Martianum illum noſtrum iuriſcõſultum: quem inter diſcipulos, ſplendidiſsimi Papiaoi, & Alexandri Seueri Imperatoris familiares, ac ſocios, Lampridius memorat. Cum inter ſeculum Antonini Pij cuius hic Reſcriptum refertur, & Seueri tempora ſupra annos octuaginta ex annnalibus interiectos conſtet.[d]

Martianus iureconſultus.

e *Bætica*) † Hiſpaniæ regio, de qua nos ſuperiùs multa diximus,[e]
3 tribus nominibus diſtincta ſemper fuit. Namque pars eius Tarraconenſis: pars, Luſitania: pars Bætica vocatur. hęc à flumine Bęti, quo alluitur, nomen accepit. cunctas prouinciarum diuiti cultu, longè antecellens, fertilique inſuper, quemadmodum Plinius ait, & pecu
4 liari nitore,[f] † quæ nunc regnum granatæ dicitur. Cuius incolæ (ſi Straboni credimus[g]) ſtudioſiſsimi, & amãtiſsimi vetuſtatis extitere, Huic autem regioni Granatæ oomen dedit poſteritas, à grani copia, qua lanæ Bæti fluuij aquis immerſis, optimè tinguntur. Vnde confectæ poſteà veſtes, colorem ſuum fideliſsimè ſeruant.[h] difficultérque maculis conſpurantur. Martialis.

Bætica.

Granatæ regnum.

Bætis oliuifera, crimen redimite corona:

Aurea qui nitidu, vellera tingis aquis.

f *Illibatam*) Integrã, iotactã & inuiolatã.[i] † Sanè curarũt maximè
5 veteres homines dominis in ſeruos ius ſaluũ & illibatũ manere. vſque adeo, vt in ſummo rerũ periculo, cuidã cenſenti libertatẽ ſeruis dandã, Cato Vticẽſis fortiter reſpõderit, ſe nullomodò id paſſurũ.[k] ꝙ neq; iuſtũ eſſet, neq; legibus cõſentaoeũ, inuitis, dñis in ſeruos libertatẽ eripi. Sic & Adrianus Imperator populo volẽti aurigã, qui in circo placuerat, liberũ fieri, noluit cõſentire ne dño fieret iniuria.[l] à quo nõ abhorrens. D. Marcus ex acclamatione populi ſeruos vetuit manumitti.[m] & alibi vanas populi voces, oon eſſe audiendas legiſlator ſcriptum reliquit.[n]

Seruus inuito domino nõ fit liber.

g *Ius ſuum detrahi*) Sed magis omnibus ex æquo conſeruari.[o] Et ſi quando lex, aut princeps, publica cauſa ſuadente, aut alia iuſta ratione, ius alterius imminuit, vt cùm aliena predia veteranis militibus in

c l.itaq; ff. de fid. lib. l. ij. §. ſed quia diximus. C. de ue. iur. dixi l. j. ff. de conſt. princ.

d Lamprid. in Alexandro Seuero. in fin.

e l. ij. §. capta. ff. de orig. iur.

f Plinius lib. iij. c. j. & lib. 18. c. 10.

g Strabo lib. iij.

h Martial. libr. iij. Epigram.

i l. fi. C. qui & ad uer. quor.

k Plutar. in Catone Vticenſi.

l Dion & Spartia. in Adriano.

m l. ſi priuatus. ff. qui & à qui.

n l. decurionum. C. de pœn. c. ij. de electio.

o l. impuberi. ff. de ad. tut. l. cũ filius fa. ff. de teſt. mil.

busin p̄ mū asſignat:[p] aut ſeruos, de re publica benè meritos donat libertate:[q] eodem tramite rerū pretiū dn̄o reddi, per ſoluíq; iubet.[r]

h *Dominorum intereſt)* Ne alioqui, ſerui deſperata ſalute, in ipſos dominos aliquid machinentur. Neq; verò duntaxat dominorum, ſed etiā reipublicę intereſt, ne quis re ſua, ac potiſsimùm ſeruo malè vtatur.[ſ] vtcunque in alijs rebus noſtris vtendi, atq; adeo abutendi ſit facta nobis poteſtas.[t]

i *Iuſtè deprecantur)* Quippè ſuccurrendum eſt, non iniqua poſtulantibus.[u]

k *Cognoſce)* Tu proconſul, qui in prouincia vbi de dominorum atrocitate ſerui, quæruntur, pleniſsimam habes iuriſdictionē, & omne imperium.[x] Nam ſi in vrbe Roma ſerui ſœuitiam aut duritiem aliquam dominorū expoſtularent, præfectus vrbi cognoſceret.[y]

l *Ad ſtatuam confugerunt)* † Aſilorum authoritate per Tyberium

Aſili prærogatiua.

6 Cæſarem abrogata, veterem impunitatis morem poſteriores principes ſic reſtituerunt, vt ad aras vel ædem ſacram confugientes, tuti

Statuæ principum.

7 eſſent:indéq; per vim extrahi nequirent.[z] † nec minorē poſteà ſuis imaginibus & ſtatuis, quàm ædi ſacræ maieſtatem & reuerentiā Cęſares ſeruari voluerunt.[a] Conſtituentes vt qui ad eas confugerent, non liberi modò verumetiam ſerui ſecurum haberent perfugium:[b] præterquàm in alterius damnum & iniuriam,[c] vt eleganter C. Seſtius ſenator diſſeruit, principes inſtar Deorū eſſe dicens. Sed neq; à Dijs, niſi iuſtas ſupplicū preces audiri: neq; quempiā in capitolium aliáue vrbis tēpla perfugere, vt eo ſubſidio ad flagitia vtatur,[d] qua de re nos alibi plura.[e] ſerui ſergo (vt Seneca ait) ad ſtatuam licet cōfugere.[f] & Tyberio imperante, capitale fuit ſeruum circa ſimulachrum Auguſti cedere. Ad hæc Decium Magium Campanum ab Annibale contra ius fœderis captū, & in nauim impoſitū, Chartagi némq; miſſum, cū nauem Cyrenas (quæ tum in ditione regū erat) tempeſtas detuliſſet, ibiq; ad Ptolomei regis ſtatuam confugiſſet, refert Liuius à rege liberatum.[h]

Infamis iniuria

m *Infami iniuria)* † Infamen iniuriā appellat Vlpianus, vt opinor

8 ego, nefariā illam obſcœnitatem, quàm principio turpē violationē dixit. planè ſi ab alio, quā domino ſeruus iniuria afficiatur, nulla ei datur actio:ſed domino, cui irrogata cenſetur contumelia.[i]

n *Cognoueris)* Rectè quidē Vlpianus cognoueris dixit. ſic innuens

Serui odio proſequuntur dominos.

9 ſeruis de dn̄o quærētibus, nō eſſe credendū. † cùm genuinū quoddā odiū ſeruis in dominos inſitū videatur, vel admonente prouerbio, *hoſtes totidem habemus, quot ſeruos.*[k] Adde q; ſeruorū animus, vt Plato, ex Homeri ſentētia ſcribit,[l] nihil habeat integrum, neq; ſanum, vtpote quibus Iuppiter mentis dimidiū ademerit dicente poëta,[m]

Dimidio mentis, depriuat Iuppiter illos.
Seruilis quoſcunque viros, ſors cœperit vnquam.

Ergo ſeruis nec valdè fidendum, nec temerè credendum.

o *Venire iube)* Bonis cōditionibus, vt Iuſtinianus rectiſsimè addit.[n] ne dominus interim ſeruo infenſior, graues vēditioni conditiones, adijciat. veluti vt ſeruus in vinculis perpetuò cōtineatur. vt nunquā manumittatur; aut aliud quo fiat poteſtas domino, etiam poſt ven-

Vendere quando quis cogatur.

10 ditionem, ſuam in ſeruum crudelitatem effundendi. † Hinc porrò habes poſſe quem ex cauſa cogi rem ſuam vendere.[o] Cum alioqui contractus ab initio, liberæ ſint voluntatis:[p] ac proinde nemo, vel emere, vel vendere temerè compellatur.[q]

p *Non reuertantur)* Cùm ſerui duriſsima ſeruitute oppreſsi, diſtrahi iubentur, ſolet conditio hæc aduci. *Ne vnquam in poteſtatem domi-*

p l.item ſi uerberatum. §. j. ff. de re. uend. l. Lucius. ff. de euict.
q l. ij. C. qui. ex ca. ſer. pro. pre. lib. acepi.
r l. uēditor. §. ſi cō ſtat. ff. cō. prædio. d. l ij. d. §. j.
ſ §. pen. de ijs qui ſunt ſui.
t l. ſed & ſi. §. conſuluit. ff. de pet. her. l. ij. ff. ſi quis à patr. fuer. ma.
u l. & Attilicinus. ff. de ſer. ruſt. præ.
x l. ſi in aliquā. §. fi. cum l. ſeq. ff. de offic. procon.
y l. j. §. quod autē. ff. de offic. præfe. urb.
z l. ij. l. fi. C. de ijs qui ad eccle. cōfu. c. inter alia. de immunit. eccleſ.
a l. non contrahit. cum l. ſeq. ff. ad l. Iul. maieſt.
b l. j. §. j. ff. de offic. præfect. urb. & hic.
c l. capitaliū. §. ad ſtatus. ff. de pœn. l. uni. C. de ijs qui ad ſta. conf.
d Cor. Taci. lib. iij.
e lib. Miſcel. 5. c. 23
f Seneca libr. j. de clementia.
g Suet. in Auguſto
h Liuius lib. 23.
i l. eum qui. §. j. ff. de iniur. §. ſeruus. illo tit. in inſti.
k Seneca libr. epiſt. 47. Macro. lib. j. Saty. c. 11.
l Plat. i. 6. de legi.
m Homer. Odyſſeæ & Rho.
n §. ſed & maior. de ijs qui ſunt ſui.
o l. ſi quis ſepulchrū. ff. de religi.
p l. in cōmodato. §. ſicut. ff cōmoda. l. ſicut. C. de act. & obliga.
q l. inuitū. C. de cōtra. empt. l. nec emere. C. de iu. deli.

11 *ni reuertantur.* [r] † vnde & de dominis temporalibus, veluti comitibus, marchionibus & baronibus, argumento ducto de dominio, ad iurisdictionem, [s] dicere possumus: vt si quando duriores, & asperiores probentur in subditos, quàm æquum est, iurisdictione, & imperio ita priuētur, vt in eorum potestatem subditi nullo vnquam tempore recidant. [t]

Iurisdictiõe dñi priuãtur.

q *Fraudem fecerit*) † Duram aliquam aut onerosam conditionẽ,
12 venditioni adijciendo, vel purè distrahendo, clanculum pactus, vt sibi reddatur. fraudem enim legi propriè facere dicitur, qui saluis legis verbis, sententiam circunuenit. [u]

Fraus legi.

r *Seuerius exequuturum*) Neque sanè quicquam antiquius principi debet esse, quàm in legum suarum contemptores, seueriter animaduertere.

r l.j.§.penu. ff. de quæstio. & hic. §l. qui iurare. ã.ti.j

t Cy. Bald. & doct. hic, Alex. l. benè à Zenone. C. de quadri. præsc.

u l. contra. cũ l. seq. ff. de legib. l. non dubium. C. illo tit. & utrobiq; dixi.

L. ITEM IN POTESTATE.

Caius lib. 1 institutionum.

LEX III.

Item in potestate nostra [a] sunt liberi [b] nostri, [c] quos ex iustis nuptijs [d] procreauimus. quod ius [e] proprium ciuium Romanorum [f] est.

Parentum potestas inæqualis.

SVMMAE.

1 Parentum potestas inæqualis.
2 Liberorum nomen.
3 Emancipati sunt extra familiam.
4 Nuptiæ legitimæ.
5 Patriæ potestatis uis.
6 Patria potestas an iuris ciuilis.
7 Talis qualis.
8 Moribus uerbo, quid notetur.
9 Ciues Romani.

a **N**Ostra) † Patris videlicet, aui, aut a-
1 liorum per lineam masculinam ascendentiũ. Nam ad fœminas, quę liberos non habent in potestate, [a] ideoque suis hæredibus carẽt, [b] non possunt hæc verba referri. licet enim pietas parẽtibus vtriusque sexus, æqualis debeatur. inæqualis tamen est eorum potestas. [c]

b *Liberi*) † Quo vno
2 verbo filij, nepotes, pronepotes, cæterique in infinitum descendentes, [d] tam masculi, quàm fœminæ [e] continentur. Nam & ij omnes peræquè in potestate nostra sunt. [f]

Liberorum nomen.

c *Nostri*) Quos necdum emancipauimus. † Nam emancipati nec
3 patris familiam seruant, [g] nec agnationem: [h] sed velut extranei habentur: licet liberorum verbo veniant. [k]

Emãcipati nõ sunt de familia

d *Iustis nuptijs*) † Hoc est legitimis, & contractis secundum præce-
4 pta legum Romanorum: [l] inter liberas nimirum personas [m] (Nam inter seruos nullum vnquam esse potest matrimonium [n]), & eas puberes. Quia masculi annum ætatis decimũ quartum, fœminæ duodecimum compleuerint. [o] quæ prætereà si adhuc in patris erant potestate aut alterius ascendentis, eius consensum iussumq; habeant, [p] saltẽ tacitũ. [q] Quoniã verò iustarũ nuptiarũ hic Caius meminit, euidẽs facit susceptos ex ĩprobato coitu liberos in patris ptãte nõ esse. [r]

Nuptiæ legitimæ.

e *Quod ius*) † Nempè patriæ potestatis, & id quidẽ maximũ adeo
5 vt vitæ necisque potestatem (quod supra attigimus [s]) in filium pater quõdam habuerit: [t] possitque etiã hodie premente fame eundẽ distrahere, [v] licet àliqui, nullo titulo possit super filio, cum sit liber homo, cõtrahi. [x] facit præterea hoc ius patriæ potestatis, ne lis vlla, inter patrem & filium consistat: [y] neue possit filius sine patris consensu &

Patriæ potestatis effectus.

a §. fœminæ. de adopti. §. cæteri. de hæred. qual.
b l. illud. §. ad testamẽta. ff. de cõtrat.
c l. furiosæ. ff. de cura. furios.
d l. liberorum. ff. de uerb. signifi.
e l. sed & si. §. liberos. ff. de in ius uo
f §. fi. de patr. pot. l. seq. in fi.
g l. pronuntiatio. §. idemq; ff. de uerb signi.
h l. tutelæ. ff. de capi. diminu.
i §. emancipati. de hære. quæ ab inte.
k l. cognoscere. §. j. ff. de uerb. sign.
l §. j. de nup. in inst.
m d. §. j.
n l. cum ancillis. C. de nup.
o l. minorem. ff. de ritu nup.
p l. Paulus. ff. de statu ho. l. ij. ff. de ritu nup.
q l. in sponsalibus. ff. de spon. l. si ut proprius. §. C. de nup.
r §. fi. qui mo. nat. effic. sui. coll. 7.
s l. j. hoc tit.
t l. in suis. ff. de lib. & posthu.
u l. ij. C. de patri. qui filios uecid.
x l. fi. C. quæ res pi.
y l. lis nulla. ff. de iud. l. fin. C. de mu tus noc.

sensu,& authoritate aduersus alium in iudicio cõtendere. [z] Et quod acquirit filius, ipse, (exceptis castrensibus peculijs & quasi[a]) patri quærat.& quidem totum,secundum veteres leges, vndecunque ad filium res peruenissent. [b] hodie verò ita demùm, si ex bonis patris, aut eius occasione obueniat. Nam aduentitiè quæsiti proprietas, apud filium remanet,solo rerum vsusfructu patri delato. [c] Deinde efficit potestas patria vt hæreditatem infanti delatam necdum aditam, pater nanciscatur: [d] Quamuis non soleat hæreditas non agnita transmitti. [e] denique impedit ne testari possit filius, [f] patre etiã volente & expressim concedente. [g] ne præterea ex voto iniussu patris nuncupato obligetur. [h] Quinimò nec ex mutuo in effectu, suppetias ferente, S. C. Macedoniano. [i] Quæ omnia alibi largiore manu excussimus. [k]

z l.ulti.§. necessitate.C.de bo.quæ li.
a l.cũ oportet l. cũ multa. C.illo tit.
b l.placet.ff.de acq. here.§.igitur.per quas perso.
c d l.cũ oportet.§.j
d l.si infanti. C. de iur.delibe.
e l.unic.§.in nouissimo.C.de cad.tol
f §.j.qui.nõ est per miss.
g l.tam is.ff.de dona.cau.mor.
h l.si quis rem.§.uoto.ff de pollicita.
i l.j.ff.ad Maced.

f *Proprium est ciuium Romanorum*) Neque enim alij sunt homines inquit Iustinianus,qui talem habeant in liberos suos potestatem,

Patria potestas iuris ciuilis.

6 qualem habent ciues Romani. [l] † Sed tamen non ideo censuerim egocum alijs potestatem patriam iuris ciuilis esse: sed potiùs iuris gẽtium. [m] Cùm naturalis ratio apud omnes gentes peræquè iubeat parentibus filios parere & subesse. [n] licet multò maiorem vim & præstantiores effectus(quos iam memorauimus) Romani quàm cæteræ nationes potestati patriæ concesserint. [o] respectu quorum dixit Caius, ius istiusmodi proprium esse ciuium Romanorum. [p] vt

Talis qualis.

7 perspicuum quoque facit,Iustinianus. Illis verbis, †*Talem qualem* [q] quæ relatiua sunt, non rei substantiã, sed vim & naturã exprimẽtia. [r] Quod autem Vlpianus paulò infra scribit, ius hoc patriæ potestatis moribus receptum esse: [s] meam magis confirmat sententiã.

Moribus dictio.

8 siquidem † dictio *moribus*, non ad legem scriptam,sed ad ius gen-

Romani ciues.

9 tium, & naturalem rationem referatur [t] † Porrò autem ciues Romani,quorum hîc Caius noster meminit,ex Antonini constitutione dicuntur omnes,qui Romano sunt subditi imperio. [v] Sed de ciuibus Romanis,nos plura superiùs. [y]

x in l.qui liberos.ff de ritu nupt.
l §.ius autẽ.de patria potestate.
m l.ij.ff.de iust. & iur.
n §. quod uerò naturalis.de iur.natu.l ij.l.omnes.in fi.ff.de iustit. & iur.
o l.in suis.ff.de lib. & posthu.
p in hac l.
q d.§.ius autem.
r l.certũ.ff.de reb. cred.l.stipulationũ quædam. ff.de uerb.oblig.
s l.patre furioso. ∫.hoc tit.
t l.libertinus ff.de ritu nupt.
u l.in orbe.ĩ. tit.j.
x l.ij.§.eodẽ tpe.ff de orig.iur. & d. l.in orbe.

L. NAM CIVIVM.

Vlpianus lib.1.institutionum.

LEX IIII.

Paterfamiliâs.

Nam ciuium Romanorũ quidam sunt patresfamiliârum, [a] quædam matresfamiliârum, quædam filiæfamiliârum. Patresfamiliârũ sunt qui suæ potestatis sunt, siue puberes,siue impuberes. [b] similí modo, & matresfamiliârum. [c] Filij verò,& filiæfamiliârum,qui sunt in aliena potestate. [d] Nam qui ex me, & vxore mea nascuntur, in potestate mea sunt. Item qui

Materfamiliâs

a *Patresfamiliârum*)
1 Alibi idẽ † Vlpian' patrẽfamiliâs definit, cum esse qui dominiũ hoc est præeminentiã habet in domo , quasi familiæ dominum. [a]

a l.pronuntiatio.§. familiæ.ff.de uer. signi.

b *Impuberes*) Nam & pupillum,inquit Vlpianus, patrẽfamiliâs dicimus. [b]

b d.§.familiæ.

c *Matresfamiliârum*) Idem tamen Vlpianus
2 alibi, † matremfamiliâs, pro subiecta materia interpretatur probam & spectatę authoritatis fœminam. [c]

c l.iii.§.fi.ff.de lib. exhibe.

ex filio meo & vxore eius, id est nepos meus, & neptis, æquè in mea sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri.

SVMMAE.

1 *Paterfamiliâs.*
2 *Materfamiliâs.*
3 *Mulier familiæ finis.*
4 *Soror cur sic dicta.*

d *Potestate)* Nempè patris, potestatis quippè verbo, in persona liberorum, potestas patria significatur.[d]

e *Ex vxore)* Secus igitur, si ex cōcubina. nā ex meretricio, aut alio quouis coitu non coniugali nati, non sunt in potestate patris.[e]

f *Sunt potestate)* Non etiā filij mei. qui cùm non sit suæ potestatis, aliôs sub suo iure habere non potest.[f]

g *Deinceps cæteri)* Ex filio meo descendentes. nam qui ex filia mea nascuntur, in potestatem meam hoc est aui materni, nō cadunt: sed in generi mei, & eorum patris sunt potestate.[g] Cuius item nomen
3 seruant, non etiam mulieris, † quæ familiæ suæ finis est.[h] Quippè separatur ab ea domo, in qua nata est, & in aliam familiam transgre
4 ditur. ob eámque causam Antistius Labeo dixit, † sororem appellatam, quasi seorsum natā.[i] Vnde sequitur, mulier mariti sui forū[k] & domiciliū,[l] eiúsq; ciuitatis censetur incola, cuius maritus.[m] non enim vxoris domus, sed viri, domiciliū matrimonij intelligitur.[n]

Mulier familię suæ finis.

Soror cur sic dicta.

d l. potestatis. ff. de uerb. signi.
e §. fi. quib. na. effi. sui. coll. 7.
f l. homo liber. §. quicquid. ff. de ac. rer. dom. l. sic eueniet. ff de adult.
g §. fi. de pat. potestate.
h d. l. pronuntiatio §. final.
i Gell. lib. iij. c. 10.
k l. cū quædam. ff. de iurisdict.
l l. exigere. ff. de iudic.
m l. fi. §. item rescripserunt. ff. ad municip.
n l mulierem. ff. de rit. nup.

L. NEPOTES.

Idem lib. 36. ad edictum.

LEX V.

Nepotes ex filio, mortuo auo,[a] recidere solent in filij potestatem. simili modo & pornepotes & deinceps, vel in filij potestatem si viuit, & in familia mansit:[b] vel in eius parētis qui ante eos in potesta te est, & hoc non tantùm in naturalibus,[c] verùm quoq; in adoptiuis[d] iuris est.

Filius in cuius recidat potesta tem.

SVMMAE.

1 *Filius in cuius recidat potestatem.*
2 *Naturalis quis in iure.*

a MOrtuo auo) In cuius erāt potestate.

b *In familia mansit)* Nā
1 si † potestatem aui viuētis exijsset, per emācipationē nepotes, aut pronepotes in eius potestatem non caderēt. sed vel fierent sui iuris vel in eius parentis reciderent potestatem: qui ante eos in familia est.[a] nec secus dicendū si postea filius adoptione in aui potestatē reuertitur.[b] neq; enim ius semel nepotib9 quęsitū speratæ nimirùm post aui mortem exemptionis potest auus, noua receptione in familiam, illis adimere.[c] Quæ sanè vera sunt, nisi filius per dignitatem sui iuris factus esset.[d] ne quod eius fauore inductum est in eius perniciem conuertatur:[e] néue dignitas sit illi damnosa.[f]

c *Naturalibus)* Obseruaui iampridem hunc locum, & alios permul
2 tos, quibus euidens fit apud Iurisconsultos, † naturalium verbo demonstrari, quos naturales simul & legitimos dicere solemus.[g] quo loquendi modo in eum sensum vtuntur passim, vbi de adoptiuis quoque verba faciunt. Ad eorum nimirùm differentiam, qui non natura filij sunt, sed iuris artificio, loco filiorum habentur.[h] Cæterùm &

Naturalis filius

a §. j. quib. mod. ius pat. po. sol.
b l. si pater filium. ff. de adopt.
c l. fi. ff. de pact.
d §. illud quoq;. consti. quæ de digni. coll. 6.
e l. quod fauore. C. de legib.
f l. si longius. §. fi. ff. de iudic.
g l. senatores. j. ff. de senator. l. fin. hoc tit.
h l. non potest. j. tit. j. §. j. de adopt. d. l. senatores.

rùm & nonnunquàm nulla licet adoptiuorum fiat ab eis mentio.[i] Sic & patrem naturalem dixit Papinianus ad discrimen arrogatoris.[k] Calistratus autem simpliciter, & nulla arrogatoris consideratione.[l] verùm Cæsares, naturalium nomine, eos significare solent, qui legitimi non sunt.[m]

d *Adoptiuis*) Adoptatus, vt nepos in potestatem filij adoptantis, post eius mortem recidit.[n]

i l. fi. hoc tit.
k l. causa cognita. ff de uulga.
l l. si pater naturalis. j. tit. j.
m l. j. & tot. tit. C. de natu. liber. & qui. mod. nat. col. 6. & 7.
n l si quis nepotem j. tit. j.

L. FILIVM.

Idem lib. 9. ad Sabinum.

LEX VI.

Filius quis.

1 Filium eum definimus, qui ex viro, & vxore[a] eius nascitur. sed si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia, per decennium: reuersum anniculum[b] inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. Non tamen ferendum Iulianus ait, eum, qui cum vxore sua assiduè moratus, nolit filium agnoscere, quasi non suum.[c] Sed mihi[d] videtur, (quod ex Scæuola probat) si constet[e] maritum, aliquandiu cum vxore non concubuisse, infirmitate interueniente, vel alia causa, velut si ea valetudine paterfamiliâs fuit, vt generare non posset: hunc, qui in domo matris est, licet vicinis scientibus filium non esse.

Spurius an de familia.

Anniculus.

Vniennis.

SVMMAE.

1 Filius qui.
2 Spurius an de familia.
3 Auunculus.
4 Matris professioni non credendum.

a EX *vxore*) Licet
1 adultera.[a] † Quinimò Scæuola respōdit mulierem grauidam quæ à marito repudiata, cùm eo absente parturiret, prolem spuriā, in actis professa est, legitimum nihilominus
2 parere.[b] † Hinc autem è diuersò cognoscimus, susceptā non ex viro & vxore sobolem filiorum numero aggregari non posse.[c] vt eorum meritò probē sententiam, qui spurior, seu vt vulgus loquitur, bastardos, non censeri de domo, stirpe, aut familia patris aiūt, cùm nec patrem habere intelligantur.[d]

b *Anniculum*) Infan-
3 tē † vnius anni. quem alij vniennem vocant. Quo nomine iurisconsulti cum quoq; censeri volunt, qui diem anni postremum attigit, licet non integrum vixerit.[e]

Matris assertio ni non statur.

c *Non suum*) Iustum namque, verū & suum filium esse nuptiæ demonstrant.[f] adeo quidem, vt nec contraria matris assertioni, filiū spuriū in actis professæ standū sit.[g] vt inexcusabilis socordiæ & stultitiæ meritissimò arguatur, filius ille regis, cuius hîc interpretes meminerunt: qui nimium credulus, se regno abdicauit, simul atque à matre sibi fuit condictum, se spurium esse.

Filiationis probatio.

d *Sed mihi*) † Cùm suprà docuerit Vlpianus, modū filiationis pro
4 bandæ: vt videlicet qui in domo mariti, & eius vxore nascitur, con-

a l. miles. §. defuncto ff. de adulte.
b l. pe. §. mulier. ff. de probatio.
c ut hac. l.
d §. si aduersus. de nup. dixi l. cū legitime. & l. lex natura. s. hoc tit.
e l anniculus. §. & ij. ff. de uerb. sign.
f l. quia certe. ff. de in ius uocan.
g d. l. pen. §. mulier.

iectura sit filius. Hic tradit quo pacto diuersum, hoc est, quem filiũ non esse, probari posſit, dicens, quòd si constar maritum cum vxore sua non concubuisse, aut eius valetudinis fuisse, vt generare, non potuerit, ex vxore natum filium non esse mariti.

e *Si constet*) legitimis & exactis probationibus. nam indubio præsumitur, maritum cum vxore concubuisse. Præterea eum bona fuisse valetudine vt generare posset.

f *Vicinis scientibus*) Alioqui regulare est, vt qui in domo mariti, ex eius vxore, scientibus vicinis nascitur, mariti filius præsumatur.[h]

h l. si vicinis. C. de nup. & hic.

L. SI QVA POENA.

Idem lib. 26. ad Sabinum.

LEX VII.

Si qua pœna pater [a] fuerit affectus, vt vel ciuitatẽ amittat, [b] vel seruus pœnę [c] efficiatur, sine dubio, nepos filij loco [d] succedit.[e]

Vulgaris literę emendatio.

S V M M AE.

1 *Emendata litera.*
2 *Ciuitatis amißio.*
3 *Seruus pœnæ.*
4 *Ius dicendi nullum.*

a PAter) Veteres codices legebant *paterfamiliâs.* † quam le-
1 ctionẽ cùm ego iamdiu nouissem, nõ posse choercere, *filiusfamiliâs* aduersus omnium codicum fidẽ, legendum confirmaui. adhæc pene verba. Quid si nos *filiusfamiliâs* legamus? Nã qui paterfamiliâs effectus est, veluti per emancipationem eo ipso filij sui locum perdit: simúlq; nepos in potestate retentus eum occupat. in suitate autem tollenda, mors tam naturalis, quàm ciuilis & emancipatio æquiparãtur. Vnde nec vllũ delictum expectandum erat: vt inde sequuta damnatio, nepoti locũ filij tribueret. nullius me fateor codicis authoritatem habere, cæterum hîc non posse pater familiâs legi, vel animæ periculo contendere ausim. Hactenus olim. Nunc verò castigatioribus libris euulgatis, quibus *pater*, non pater familiâs, legitur: rationibus meis planè satisfactum est. nisi quod Vlpianus, quem principio patrẽ dixerat, in fine persona mutata, filium vocat.

b *Ciuitatem amittit*) † Quia sit ei, aqua & igni interdictum: vel in su-
2 lam deportatus sit, aut hostis iudicatus.[c] Ciuitatis amisſio.

c *Seruus pœnæ*) Quoniam † vel ad bestias damnatus sit, vel in me-
3 tallum datus, vel in opus metalli.[d] nam istiusmodi homines cum atrocitate sententiæ serui pœnæ efficiantur: libertatem, nedum ciuitatem amittendam.[e] Seruus pœnæ.

d *Filij loco*) Hæc verba, meam sententiam mirè iuuabant. qua admonebam in contextus principio, *filiusfamiliâs*, non paterfamiliâs legendum. alioqui dixisset Vlpianus hîc *loco patris* non loco filij.

e *Succedit*) Vnde ne eo præterito, qui iam locum filij tenet, inutile
4 fiat testamentum, † ab auo instituendus est, aut exhæredandus.[f] Ius dicendi nullum.
nam præteritus vel ciuili iure testamentum diceret nullum:[g] vel lege prætoris adiutus per bonorum posſesſionem contra tabulas testamentum expugnaret.[h]

c l. amisſiõe. in prin. & §. 1. ff. de capi. dimi. §. minor. illo tit.

d l. in seruorum. §. qui causa. l. quod ad statũ. & l. quidam. ff. de pœn.

e l. si ff. de cap. dimi. §. 3. illo. tit. in insti.

f l. si quis posthumos. §. si filium. ff de libe. & posth.

g l. si quis filio. ff. de iniust. testa.

h l. 1. §. fi. ff. de bon. posſ. ſf. cont. tab.

L. PATRE FVRIOSO.

Idem lib.

Idem lib.26.ad Sabinum.

LEX VIII.

Parẽtes qui.

Patre furioso, liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. idem & in omnibus est parentibus,[a] qui liberos habent in potestate. Nam cùm ius potestatis, maribus[b] sit receptum: nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus[c] solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solùm eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem[d] genuit: verum & si qui ante furorem concepti in furore æditi sunt: sed si in furore agente eo vxor concipiat, videndum an in potestate eius nascatur filius? Nam furiosus,[e] licet vxorem ducere nõ possit: matrimonium tamen retinere potest.[f] Quod cùm ita se habet, in potestate filiũ habebit.[g] Proinde etsi furiosa sit vxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur. sed & in furore eius conceptus, ab eo qui non furebat sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. Sed et si ambo in furore agant & vxor & maritus, & tunc concipiat: partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquijs,[h] in furiosis manentibus. Nam cũ consistat[i] matrimonium, altero furente, constat & vtro-

Moribus dictio.

Furor nuptias impedit.

Legitimè factum non retractatur.

a *PArẽtibus*) † Velu
1 ti auo, proauo, ab auo cęterísq; omnibus superioribus in infinitum:[a] cùm de parentũ commodis & fauore tractetur:[b] alioqui sequenda foret stricta illa vocabuli significatio secũdum quam parentes tantùm dicti sunt, vsque ad tritauum.[c]

b *Moribus*) † Non er
2 go lege, S. C. aut alia parte iuris scripti, patria potestas, primum fuit introducta: sed moribus, hoc est iure gentium.[d] quamuis ius illud à priscis Romanorum receptum singularibus deinde præceptis, & priuilegijs adornatũ ius proprium ciuitatis Romanæ, factum sit.[e]

c *Quibus casibus*) morte puta, vel emancipatione.[f] adoptione itẽ, ac summa illa patritiatus dignitate.[g]

d *Ante furorem*) De quibus, non tanta erat dubitatio.

e *Nam furiosus*) Antipophora iurisconsultus hîc vtitur, aduersantis sententiæ, rationem proponens.

f *Retinere potest*) † Fu
3 ror nuptijs contrahendis est impedimento:[h] cùm nuptias consensus faciat,[i] qui in furẽte non cadit:[k] iure tamen cõtractas nõ dissoluit.[l] † Factũ quip-
4 pè legitimè, non solet ex superueniente causa retractari.[m] Sic & cæcus, cœptum magistratum retinet, ad no

a l. appellatione parentis. ff. de uerb. sig.
b l. quique litigandi. §. j. ff. de in ius uoc.
c l ult. §. parentes. ff de gradib. affinit.
d l. libertinus. ff. de ritu nup.
e l. iij ubi dixi. sup. hoc tit. §. ius autem. de pat. pot.
f l. pupillus. in pri. ff. de uerb. sig.
g §. filiusfamiliâs. §. preterea. & §. fin. qui. mod. ius. pa. pot.
h l. oratione. in fi. de rit. nupt.
i l. nuptias. ff. de reg. iu. c. cũ locũ. de sponsal.
k l. qui ad certum. ff. locat.
l l. furor. & d. l. oratione. ff. de sponsal.
m l. de eo. in fin. ff. ad l. Cor. de fal. l. iij. C. de interd. mat.

uum aspirare prohibitus.[n] & furiosus, qui iudex creari non potest, in eodem tamen officio permanet, sicũ esset iudex furere cœpit.[o] Et generaliter fieri multa prohibentur, quæ facta vim obtinent.[p] Quamuis si ante perfectionem actus obstaculum aliquod emergat, paruo negotio inpediatur, eius cõsummatio.[q] Idémque vbi post perfectionẽ, si tamen superueniens

5 impedimẽtũ esset defectus vel materialis causæ,[r] vel finalis.[s] † vnde cùm matrimonij finis sit, procreatio liberorũ:[t] satis dici potest, impotentiam coëundi, aut generandi superueniẽtem, nuptias iam contractas dirimere: queadmodum contrahendas impediisset.[u] Generandi impotentia.

g *Filium habebit*) Cùm iustæ sint nuptiæ, & in potestate nostra sint liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus.[x]

h *Reliquijs uoluntatis*) † Licet furiosus consensum nõ habeat:[y] nec
6 vlla sit eius voluntas.[z] quasdam tamen reliquias hoc est vestigia & notas pristinæ volũtatis (nimirùm eius quæ fuit in eo, priusquàm fureret) Vlpianus hîc interpretatur esse in furioso. qua ratione idẽ quoque fingit furiosam filiam consentire, quæ per dementiam contradicere non potest.[a] Porrò verò quod ad reliquiarum nomen attinet non ignorandum eo nomine in iure nostro nonnunquàm ossa & cineres, quódque ex incenso cadauere superest, significari.[b] Reliquiæ voluntatis. Reliquiæ.
7 Olim enim comburebantur cadauera. † & cùm ad ignem deferebantur, pompam illam, prisci vocarunt exequias, & funus.[c] Ossa verò, & quæ supererãt, cremati corporis cineres, dixerũt reliquias.[d] locum autem in quo cadauer incensum, & crematum erat, vel etiã Exequiæ.
8 sepultum † bustum vocarunt, quasi benè vstum.[e] qua allusione ser Bustum.
9 uata, plerúmque exustum cadaner, bustum dicitur. † Pyra, inquit Seruius, est lignorum congeries. Rogus cùm ardere cœperit dicitur. Bustum verò, iam exustum vocatur.[f] Sed hæc veluti parerga, subtilior aliquis forsitan est incusaturus. Pyra.

i *Nam cùm consistat*) † Hunc locum si vidisset Valla, qui tam acer-
10 bè iurisconsultis diem dixit, ab Vlpiano opinor, non temperasset. Etenim ratiocinatur nescio quo pacto hîc Vlpianus ita, si matrimonium vno ex coniugibus furente, nõ consistit: ergo & vtroq; quasi verò non plus posit ad actus destructionem duplex, quàm vnus defectus. Cæterùm quia in vtroque eadem est quæ in vno ratio, arbitror Vlpianum ita argumentatum. Vpiani ratiocinatio.

n l.j.§.quamuis.ff. de postul.
o l.cùm prætor.§.pe.& l.iudex.ff. de iudi.
p l.fi.ff.und.lib.c, ad apostolicã. de regulæ.
q l.non distinguemus.§.sacerdotio.ff.de arb.l.pluribus.§.& si placet.ff.de uerb.oblig.
r l.inter stip.§.sacrã.ff.illo tit.
s l.adizere.§.quãuis.ff.de iur.pat.
t c.fi.de cond.appos.
u c.fraternitatis.de frig.& malef.
x l.iij.ubi dixi hoc titul.
y l.qui ad certum.ff.locat.
z l.in negotijs.ff.de reg.iur.
a l.ij.§.ult.ff.solu.mat.
b l.quidam ff.de condit.institut.
c l.ij.ff.de in ius uocand.
d d.l.quidam.
e Cicer.ij.de legi.
f Seruius in 12. Aeneid.

que. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, vt & acquiratur illi commodũ eius, quod filius acquisiuit.

SVMMAE.

1 Parentes qui,
2 Moribus dictio.
3 Furor nuptias impedit.
4 Causa superueniens non tollit iure factum.
5 Generandi impotentia.
6 Reliquiæ uoluntatis.
7 Exequiæ.
8 Bustum.
9 Pyra.
10 Vlpiani argumentatio impugnatur.

L. FILIVSFAMILIAS.

Pomponius lib.16.ad Atticum.

LEX. IX.

Filiusfamiliâs in publicis causis, loco patrisfamiliâs[a] habetur.

a *Loco patrisfamiliâs*) Quia † quod atti-
1 net ad publicum ius, Publicũ ius

betur. veluti si vel magistratum gerat,[b] vel tutor detur.[c]

SVMMAE.

1 *Publicum ius.*
2 *Testamentum an publici iuris.*
3 *Filius quando patri imperet.*
4 *Filiusfamiliâs quos actus explicet.*

non attendimus vinculum patriæ potestatis.[a] nec obstat, quod testamenti factio publici iuris sit:[b] in qua tamen, efficit potestas patria, ne filius iure testetur.[c] Nam publicū ius hac in re accipio, pro publici muneris tractatione. cùm filiusfamiliâs videlicet agit, vt publica persona, nempè magistratum gerens, aut tutellam:[d] testator autem vt priuatus disponit.

Testamentū an iuris publici.
2 † Tametsi ipsa testamenti factio publici iuris dicatur, ratione formæ & solemnium.[e] Et quia publicæ rei interest nouissimas hominum voluntates effectum habere.[f]

b *Magistratum gerat*) Filiusfamiliâs iudicare, & magistratum gerere potest.[g]

Filius in patrem iudex.
3 † Quinimò & in priuatis iudicijs, aduersus patrē cognoscere, & iudicare.[h] vnde & filiusfamiliâs in magistratu positus patrē cogit hæreditatē adire, & restituere.[i] Nec est ignota Tauri philosophi sententia, in publicis locis, atque muneribus patrū iura, cū potestatibus filiorum, qui gerunt magistratus colata, conquiescere, paululùm & conniuere.[k]

c *Tutor detur*) † Filiusfamiliâs potest dari tutor.[l]

Filiusfa. quorum actuū capax.
4 Neque enim patriæ potestatis ratio, sicuti dictum est, in publicis causis habetur.[m] Atqui tutela, publicum munus est.[n] alioqui nequit alium in sua habere potestate, qui sui iuris non est.[o]

a l. nam quod. in prin. ff. ad Treb.
b l. iij. ff. de test.
c §. j. qui. non est permis. l. qui in potestate. ff. de testa.
d l. j. §. pen. de muner. & hono. §. j. de excus. tut.
e d. l. iij.
f l. uel negare. ff. quēad. test. aper.
g l. cùm prætor. §. fi. ff. de iud. l. iij. inf. tit. j.
h l. in priuatis. ff. de iud.
i l. ille à quo. §. fi. ff. ad Trebel.
k Aul. Gel. libr. ij. noct. Attic. c. ij.
l l. filiusf. ff. de tu. l. Lucius. ff. de ad mi. tuto. §. j. qui test. tuto.
m l. nam quod. ff. ad Trebel.
n §. j. de excus. tut.
o l. sic euenit. ff. de adul.

L. SI IVDEX.

Vlp. lib. 4. ad leg. Iul. & Papiam.

LEX X.

Exceptio rei iudicatæ.
Si iudex[a] nutriri, vel ali[b] oportere pronunciauerit: dicendum est, de veritate quærendum, filius sit, an non. Neque enim alimentorum causa,[c] veritati facit præiudiciū.[d]

SVMMAE.

1 *Exceptio rei iudicatæ.*
2 *Filius apud quem ali debeat.*
3 *Præiudicium.*
4 *Præiudicia an sint exceptiones.*
5 *Præiudicium pro damno.*

a *SI iudex*) † Quoniam in decernendis alicui tanquam filio alimentis, non plenè, sed summatim, super filiatione iudices cognoscunt.[a] Si iudex aliquem vt filium pronūciauerit alendum. Ea res, inquit Vlpianus, non facit veritati præiudicium.[b]
1 Exceptio quippè rei iudicatæ, in alio iudicio incidēter tractatæ, tunc tantum obijci potest, cùm negotium plena causæ cognitione discussum est.[c] Non itē cùm obiter, summatim, & persunctoriè, est terminatum.[d]

b *Nutriri uel ali*) † Filium parentes alere tenentur.[e] Mater quidē

Filius alendus à patre.
2 vsque ad triennium,[f] & abinde pater:[g] nisi ex causa iudex, diuortio facto, apud matrem locupletem morari, ac nutriri filium debere decernat.[h]

c *Alimentorum causa*) Hoc est iudicium de alimentis, quæ videlicet

a l. siquis à liberis. §. si uel parens. ff. de lib. agnos.
b In hac l.
c l. si autem. §. fin. ff. de nego. gest. l. ij. C. de ord. cogn.
d l. quod in diem. §. si rationem. ff. de compensa. l. j. §. quid ergo. ff. de contra. actio. tut.
e l. fi. §. ipsum. C. de bo. quæ lib. d. §. si uel parens.
f l. pen. C. de pat. potesta.
g l. iij. C. de alend. liber.
h l. uni. C. de diuer. fac. §. illud. ut lic. mat. & auiæ collati. 8.

decreta sunt alicui, tanquàm filio alimenta.
d *Præiudicium*) Neque enim hoc pronuntiatur, filium esse (quo
casu pro veritate iudicatum acciperetur [i]) sed filium ali debere. [k]
3 Solet † autē hic dictio *præiudicium*, & alibi sæpè pro damno simpli-
citer exponi. nam & prçiudicare dicimus, pro damno afficere. [l] Qđ
& ad hunc locum satis probabile est: dum rem subtiliùs percunctē-
mur. Sciendum itaque iudicium esse, quod litem, & causam diri-
mit. [m] Præiudicium verò à præ, & iudicio dictum iudicium præce-
dit. & res est vt Pœdianus docet, quæ cùm statuta fuerit iudicatu-
tis exemplum adfert, quod sequantur. [n] Vnde & in iure nostro,
præiudiciorum verbo incidentes illæ causarum cognitiones, quæ
ante principalem terminari debent, quo commodior via paretur
ad primarij & principalis iudicij decisionem significantur. [o] Quam-
uis & non incidens quoque quæstio, sed ante iudicata, vel aliquo
modo statuta, quæ ad præsens iudicium ita pertinet, vt alterutri liti-
gatorum vel prodesse, vel nocere possit, præiudicium nonnunquā
4 dicatur. † Quoniam verò incidentiū negotiorum tractatio, sem-
per ab eo qui in ius vocatus est, & per viam quodammodò exceptio
nis plerumq; obijcitur [p] præiudiciorum tractatum, sub exceptionū
titulo collocarunt. [q] nō quod exceptiones sint: nam ab exceptioni-
bus præiudicia iuris authores disertè separant. [r] Sed quoniam ma-
nifestam rei defensionem, sicut exceptiones continent nihil tamen
interim prohibet, quominus actione proposita quandoque moueā
tur. [s] Ac proinde actionis verbo, Vlpianus ex Pomponij sententia,
præiudicia contineri dixit. [t] vt mirū minimè debeat videri, si inter
actiones quoque à Iustiniano referantur. [u] cùm actiones significan
ter dicantur, vbi præsertim necdū lis aliqua cœpta, aut contestata
erat. [x] Finge enim Pamphilum mouere Titio de hæreditate con-
trouersiam. Et Titium opponere agentem Pamphilum seruum suū
esse. Pamphilus præiudicio experietur, vt liber declaretur. [y] In quo
si obtinebit, hæreditatis persequetur iudicium. Si verò vincatur,
sublata erit hæreditatis petitio. [z] Itaque vt eo redeat oratio nostra,
vnde digressa fuit, quia præiudicium, eam causę cognitionem signi
ficat, quæ principale iudicium prçcedit: quasi ante iudicatum. [a] vt
est alimentorum causa respectu iudicij filiationis. [b] docet hic Vlpia
nus, id de alimentis iudicium, non facere omninò præiudicium ve-
ritatis hoc est, licet iudex aliquem tanquam filium alendum pro-
nuntiauerit: hoc non prebet necessarium exemplum iudicibus, qui
in filiationis iudicio sequantur. quominus si cognoscant, postea eū
filium non esse, contra eum iudicent. vnde similitudine quadam,
potest significatio latiùs porrigi: vt præiudicium accipiatur, pro om
ni damno, & grauamine, quod præcedens iudicium in principali
adferre potest. Neque ad hæc ignorandum, ea præiudicia admitten
da non esse, quibus iudicia maioris momenti interpellantur. [d] Vn-
de proposita exceptione ne præiudicium maiori causæ fiat, exclu-
duntur. [e]

Præiudiciū.

Præiudicare.

Præiudicia an exceptiones.

Præiudiciū pro damno.

i l. ingenuum. § tit. j. l. res indicata. ff. de reg. iur.
k l. si quis à liberis. § meminisse. ff. de lib. agnosc.
l l. sepè. ff. de re iu.
m C. forus. de uerbor. signifi.
n Quintil. libr. 5. orat. institu. c. ij.
o l. fi. ff. si lib. ing. esse dica. l. si post litem l. fundum. ff. de except.
p d. l. fi. ff. si libe. inge. esse dica.
q ff. de excep. præscrip. & præiud.
r in d. rub. ff. de exceptio.
s l. 4. § per hanc. ff. de re. uend. l. quoties. ff. de probatio. l. impp. ff. de priuil. credit.
t l. actionis. ff. de actio. & oblig.
u § præiudiciales. de actio.
x d. l. quoties d. l. imperatores.
y d. l. fi. d. l. quoties.
z l. ij. C. de ordin. cog.
a l. fi. ff. si lib. ing. esse dica.
b l. penul. C. de pa. potest.
c l. sepè. ff. de re iud. l. j. C. res inter alios.
d l. per minorem. ff. de iud. l. diuus. § fi. ff. de petitio. hered.
e l. fundum. ff. de excep. l. ult. C. de prd. cog.

L. INVITI.

Modestinus lib. 1. παρδιαῶν.

LEX XI.

a *Filij*) Non ingrati. alioqui, damno immeritæ libertatis, mul-

Inuiti filij [a] naturales, [b] vel emancipati, nō rediguntur [c] in patri

patriam poteſtatem.

SVMMAE.

1 *Naturales filij.*
2 *Filius non reponitur inuitus ſub iugo patris.*
3 *Pater non cogitur emancipare.*

ctarentur.[a]

b *Naturales*) † Hoc quoque loco, natura-
1 lium verbo demonſtrantur,[b] quos naturales, & legitimos dicimus: & qui patriā poteſtatem aliter quàm per emancipationem exierunt. Nam emancipatos à naturalibus hic Modeſtinus ſegregat.

Naturales filij.

c *Non rediguntur*) † Quinimò nec ſpurij, natalibus inuiti reſti-
2 tuuntur.[c] Ius enim vt M. Cicero ſcribit, ita à maioribus comparatum eſt, vt ciuis Romanus, libertatem inuitus nemo poſsit amittere.[d] Quemadmodum autem filij nolentes in ditionem & iugum patris non reponuntur.[e] ita nec pater inuitus, cogitur è manu ſua filium emancipando dimittere,[f] ſiue naturalem, ſiue adoptiuum.[g] Sicut nec dominus, ſeruū manumittere,[h] nec patronus reſtitutioni natalium liberti, conſentire.[i] Quod regulariter accipi volumus
3 quippè † certis ex cauſis filium id petentem, pater emancipare compellitur. Veluti ſi filium pater, contra pietatem malè afficiat.[k] Si filiabus, proſtituendi neceſsitatem impoſuerit.[l] Si legatum ſibi relictum, vt liberos ſuos emanciparet, agnouerit.[m] Denique ſi arrogatus impubes probauerit è re ſua non eſſe, vt in adoptantis maneat poteſtate.[n]

Filius nō redigitur in patriam poteſtatem inuitus.

Pater quando cogatur emancipare.

a l. uni. C. de ingrati. libe.
b l. nepotes ubi dixi. s. hoc. tit.
c §. generaliter qui. mod. nat. effi. ſul colla. 7.
d Cice. pro do. ſua.
e ut hac l.
f l. iiij. C. de eman. lib. §. fi. qui. mod. ius pat.
g l. non poteſt. inf. tit. j.
h l. ſi priuatus. ff. qui & à qui.
i l. fi. in prin. ff. de natal. reſtit.
k l. fi. ſi à parent.
l l. ſi lenones. C. de epiſ. aud. l. fin. C. de ſpect. & ſcen. lib. 11.
m l. ſi cui legatum. ff. de cond. & demon.
n nonnunquam cū l. ſeq. inf. tit. j.

IOANNES CORASIVS
Iuriſconſultus Toloſæ ſcripſit, dein
Ferrariæ recognouit.

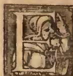

DE ADOPTIONIBVS, EMANCIPATIONIBVS, ET ALIIS MODIS QVIBVS PATRIA POTESTAS SOLVITVR.

TITVL. VIII.

SVMMAE RERVM.

1 *Adoptionis origo uetustißima.*
2 *Moses adoptatus à filia Pharaonis.*
3 *Thesçus adoptiuus Aegei.*
4 *Adoptio cur introducta.*
5 *Viri præclari adoptati.*
6 *Platonis lex de filijs.*
7 *Adoptio quid.*
8 *Arrogatio & adoptio.*
9 *Adoptio naturæ imitatrix.*
10 *Emancipatio quid.*
11 *Emancipandi formula.*
12 *Fiduciarius pater.*
13 *Emancipare contracta fiducia.*
14 *Patria potestas quõ tollatur.*

EX personis, quæ alieni iuris sunt, quasdam in pa-
tris, quasdam in dñi potestate esse, superiore titu
lo iuris authores ostenderũt. Et ex ijs, quæ pareu-
tum ditioni subijciuntur, alias in naturalis, alias in
adoptiui patris esse potestate. Quocirca nunc ado
ptionum tractatum cõmodissimè applicant. Et vt
cognosceremus, quo pacto vinculũ illud patriæ potestatis dissolui
possit: de emãcipationibus quoq;, & alijs modis, quibus tollitur pa-
1 tria potestas, se dicturos pollicẽtur. † Adoptionis autẽ originem &
2 vsum vel ex eo vetustissimũ cõstat, ꝙ † à filia Pharaonis, ante anno Adoptionis origo.
rum tria millia, Mosem adoptatũ fuisse, sacræ testãtur literæ. [a] de-
3 inde Hester à Mardocheo, [b] † Theseũ item fortissimũ illum Athe Mosis adoptio.
4 narũ regẽ, Herculeæ virtutis æmulũ ab Aegeo. † Cuiusmodi genus
trãsitus in alienã familiã, magna ratione veteres induxerũt in sola- Thesus ab Aegeo adoptatus.
tium nempè eorũ, qui nullũ, aut sterile matrimoniũ experti, libe-
ros nõ habebãt, aut habebãt, sed degeneres, & improbos, aut debi-
les, maláq; valetudine affectos: ne familiarũ dignitas penuria sobo- Adoptio cur introducta.
lis naturalis periret. Qua ratione Affricanus maior cùm filiũ habe-
ret minus benè valentẽ & gignẽdis liberis parũ idoneũ, Pauli Aemi
lij Filiũ, adoptauit, qui postmodũ ob deletã fœliciter Carthaginem
5 Affricanus minor dictus est. † Sic Augustũ, ab Iulio Cæsare. Tybe- Viri clarissimi adoptati.
riũ, ab Augusto: Traianũ, à Cocceio Nerua: Aeliũ Adrianũ, à Tra-
iano: Ab adriano, Antoninũ: & à Iustino, Iustinianũ, adoptatos legi
mus. Ad quæ præclarã orationẽ prętereũdam nõ censui quàm Vl-
pius Crinitus, dux Illyriciani limitis, & Thracij, cùm Aurelianũ
Cos. à Valeriano Augusto designatũ, ac alijs insuper multis orna-
" tum authoramentis, adoptare vellet, habuit. Apud maiores no-
" stros (inquit) Valeriane Auguste, quod & familiæ meæ amicum, ac
" proprium fuit ab optimis quibusque in filiorum locum, fortissimi

a Exodi. ij.
b Hester.

viri

" viri, semper electi sunt. vt vel senescentes familiâs, vel fœtus matri-
" monijs iam caducos, substitutæ fœcunditatis prolis ornaret. Hoc
" igitur quod Cocceius Nerua in Traiano adoptando: quod Vlpius
" Traianus in Adriano: quod Adrianus in Antonino, & cęteri dein-
" ceps proposita suggestione fecerunt. Iam in arrogando Aurelia-
" no quem vicarium iudicij tui authoritate fecisti, censui esse referen-
" dam. Iube igitur, vt lege agatur, sitque Aurelianus hæres sacrorum
" nominis & honoris, totiúsque iuris, Vlpio Crinito, iam cõsulari vi
" ro. Ipse ac tu crinitæ iudice consularis. Hoc ille. Tumque inquit Vo
piscus, Crinito actæ sunt à Valeriano gratiæ, & adoptio vt solebat

Platonis lex de filijs

6 impleta. [c] † Tam necessarius autem visus est, sapientibus hic adsci
scendi liberos modus, vt Plato constituerit, plures masculos filios
habentem teneri omnes præter vnum, quem sibi retineret, ciuibus

Adoptio quid.

7 qui non haberent, & id postulantibus tradere. [d] † Est itaque ado-
ptio, actus legitimus, quo certa persona in filium eligitur, ad solatiũ
eorum qui liberos non habent inuentus. [e] Qua in re quod plerunq;
fit, significamus. nam & qui liberos habent, adoptare quoque pos-

Adoptionis diuisio.

8 sunt. [f] Cæterùm vix euenit, & difficulter conceditur. † Adoptio
generatim accepta in duas species diducitur, in arrogationẽ & eam
quæ in suo nomine generis stat, adoptionem. [g] Inter quas hæ præci
puæ traduntur differentiæ. Nam arrogatur, qui sui iuris est: adopta-
tur verò, qui in alterius est potestate. [h] vnde triuialis ille versus.

Arrogo qui suus est, sed habet mens esse necessum
Patru, adopto suum, sed patris permanet idem.

Arrogatio.

Rursus arrogatio, quæ olim apud populum perquisita primum cau
sa à collegio pontificum fiebat: [i] hodie quia lege regia, ius omne po
puli in principem translatum est. [k] principis authoritatẽ desiderat:
vt scilicet coram eius maiestate, [l] vel ex ipsius indulgentia, speciali
ac rescripto fiat. [m] Cùm tamen in adoptione solius magistratus im
perium sufficiat. [n] Deinde si quis liberos habens se dederit arrogan
dum, & ipse & liberi eius arrogatoris potestati subijciũtur. [o] Quod
in adoptione non contingit, nam nepotes ex adoptato in aui natu
ralis potestate retinentur. [p] Quin & hodie noua Iustiniani consti-
tutione si filiusfamiliâs extraneæ personæ, in adoptionem datus
sit, naturalis patris iura minimè dissoluuntur. Sed ita permanet ado
ptatus quasi non fuisset translatus in alienam familiam. [q] Verùm &
cũ impubes pater familiâs arrogatur, id nõ temerè, aut inexploratè,

Adoptio naturæ æmula.

9 sed causa cognita faciendũ est. [r] † Planè cùm adoptio naturam imi-
tetur: sitq; vt Papinianus ait, imago naturæ. [s] In ijs tantùm personis
locũ habet, in quibus & natura habere potest. [t] Vnde natu maiores
à minoribus adoptari nequeũt. [v] Qua ratiõe M. Cicero probat, Clo

Adoptionis effectus.

dium à Fonteio adoptari nequaquã potuisse. [x] Sic quia per naturã
frater ex fratre non procreatur, adoptare quẽ loco fratris nõ possu-

Adoptionis tertia species.

mus. [y] Effectus aũt adoptionis est, quia filius adoptatus iura sui hære
dis nanciscitur, & cętera oĩa in vniuersum quę haberet, si eundẽ arro
gatori natura filiũ fecisset. Ad hęc nõ prætereundũ, tertiũ quoq; ge-
nus adoptiõis, inveterũ more fuisse ex testamẽto scilicet. Nã C. Octa
uius testamẽto Cęsaris in eius nomẽ, familiãq; adoptat⁹ est. [a] Cõstat
itẽ Licinię filiũ, Crassi testamẽto adoptatũ. [b] à quo adoptãdi modo,
nõ abhorret mos, quẽ plerįq; plus æquo vt mihi quidẽ videtur curio
si hodie seruãt: hęredẽ aliquẽ instituẽtes, si suũ nomẽ, & gentilitia insi

Emancipatio quid.

10 gnia ferãt. † Porrò aũt emãcipatio cuius posterior rubri pars memi

Emancipandi formula.

nit, est solẽnis quędam è manu, id est potestate nostra, filiorũ dimis-
11 sio. [c] Fiebat † autem olim per imaginariam venditionem. Etenim
naturalis pater, apud prætorem præsentibus septem testibus, & li-

[c] Fla. Vopiscus. in Aureliano.
[d] Plat. li. 9. de legi.
[e] l. quæsitum. §. hoc tit. Theoph. §. j. de adop.
[f] l. nec ei. §. præterea. hoc tit.
[g] l. j. hoc tit. §. adoptio. de adop.
[h] l. ij. hoc tit. & d. §. adopt.
[i] Cicer. pro domo sua. Gell. li. 5. c. 19.
[k] l. j. ff. de constitu. princip.
[l] d. l. ij. d. §. adoptio.
[m] l. ij. l. arrogationes. C. de adopt.
[n] d. l. ij. d. §. adoptio
[o] l. qui liberis. §. si testamento. ff. de bo. poss. secun. ta.
[p] l. ij. l. si paterfa. l. arrogato. §. hoc ti.
[q] l. cũ in adoptivis. C. de adopt. §. sed hodie. illo titu. in institu.
[r] l. si paterfami. l. nec ei. §. j. §. hoc ti. §. cũ impubes. eod. titul. in insti.
[s] l. filio quẽ. ff. de libe. & posth.
[t] l. adoptio. §. hoc titul.
[u] §. minorem. de adoptio.
[x] Cic. pro do sua.
[y] l. nec apud. C. de hered. institu.
[z] d. l. cũ in adoptiuis. §. sed ne articulum. & §. sed pen.
[a] Trãquil. in Cæsa.
[b] Cic. de clar. orat.
[c] §. preterea. quib mod. ius pa. pot.

bripende, patri fiduciario, qui loco emptoris erat, & à quo pretij no
mine, nummos aliquot recipiebat: eidem certis in eam rem prolatis
12 verbis mancipabat. Tradebátque filium, quem sic emptum, † fidu
ciarius pater, velut seruũ suum, deinde manumittebat. [d] Et hoc est
quod Paulus ait emancipari neminem posse, qui non sit in imagina
13 riam seruilem causam, ante deductus. [e] † Hæc est præterea emanci-
patio, quam contracta fiducia, Iustinianus fieri dixit. [f] Verùm hæc
superstitiosa solemnium obseruatio Anastasij primùm, deinde Iu-
stiniani lege sublata fuit. [g] quippè constituit Anastasius satis esse re-
scriptum de emancipatione à principe impetrari, eiusque authori-
tate apud competentes magistratus emancipationem fieri. [h] po-
steà Iustinianus sine etiam rescripto, liberè posse liberos apud magi
14 stratum competentem emancipari constituit. [i] † Verùm enimue-
rò potestatis patriæ dissolutio non tantùm emancipatione contin-
git, sed etiam morte tam naturali, quàm ciuili, eius in cuius potesta
te liberi existunt. [k] Captiuitate item si parens scilicet, ab hostibus ca
ptus fuerit. [l] quod nos supra tractauimus. [m] Præterea per summam
illam patritiatus dignitatem, filiofamiliâs collatam. [n] Et hodie no
uella lege Iustiniani per cõsularem, [o] & episcopalem. [p] quos omnes
penè modos, Iustinianus diligenter exequitur. [q] Et Põponius bre-
uissimè complexus est, cùm ait, quem desinere, in patris potestate
esse, vel morte, vel emancipatione, vel lege lata. [r]

Pater fiduciarius

Emancipare contracta fiducia.

Patria potestas quomodò tollatur.

d Tit. Caius. libr. j. insti. c. 6. Boet. li. iij. in Top. Cicer.
e l. liberos. §. j. ff. de cap. dimi.
f §. fi. de legi. agna. success. dixi lib. 6 Miscella. c. 9.
g l. pen. & fi. C. de emancip. lib.
h d. l. penul.
i §. fi. de leg. agna. succes. d. l. fi.
k §. j. cũ aũt. quib. mo. ius pat. pot.
l l. j. §. si pendeat. ff. ad Maced. §. si ab hostibus. quib. mod. ius pat. po.
m in rub. de ijs qui sunt sui.
n §. filiusfa. quib. mo. ius pat. pot.
o §. illud. Cõst. qua de dig. col. 6.
p Aut. sed episcopalis. C. de epis. & cler.
q d. tit. quib. mod. ius.
r l. pupillus. ff. de uerb. signi.

L. FILIOSFAMILIARVM.

Modestinus lib. 2. regularum.

LEX I.

Iliosfamiliârũ [a] non solùm natura, uerũ & adoptiones [b] faciunt. quod adoptionis nomẽ est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, [c] Altera arrogatio. Adoptantur filijfamiliârũ, arrogantur qui sui iuris sunt.

S V M M AE.

1 *Filijfamiliâs qui.*
2 *Adoptatus transit in aliam familiam.*
3 *Nomen adoptatus ab adoptante capit.*
4 *Generis nomen ad speciem contrahitur.*
5 *Institia continet uirtutes omnes.*

a
1 *Filiosfamiliârũ*) Quo verbo † significantur, qui adhuc in parẽtis ditione, & potestate sunt. [a]

b *Adoptiones*) filios so la natura facit. [b] quippè filiũ cum definimus qui ex viro & vxore na
2 scitur. [c] † filiosfamiliâs verò facit adoptio. [d] quæ genus est trãsitus & commigrationis in
3 alienã familiam. [e] † vnde & adoptatus vetusto Romanorum more, ab adoptante nomẽ accipiebat. [f] Quocirca Octauius à Iulio Cæsare adoptatus, post eius necẽ, ab exercitu Brundusij Cæsar dictus est, eodémq; tempore paternum nomen amisit. [g] Quandoq; tamen ex prioribus nominibus vnum conseruabat. Vt cum T. Pomponius Atticus à Q. Cæcilio auunculo suo adoptatus Q. Cæcilius Pomponianus dictus est. [h] Sanè & in adoptiuum filium, vt in naturalem ius vitæ, & necis, olim pater habuit. [i]

c *Similiter dicitur*) † Et ita nomen proprium non assumit, sed in an
4 tiquo nomine generis permanet. Nec nouum in iure nostro generis no-

Filijfamiliâs.

Adoptatus migrat in alienã familiam.

Adoptatus nomen ab adoptãte capit.

Generis nomẽ ad speciem cõtractum.

a l. nam ciuium. s. tit. j.
b l. j. §. ius naturale ff. de iusti. & iur.
c l. filium. s. tit. j.
d ut hoc l.
e l. qui ex liberis. §. si testamẽto. ff. de bono. poss. secund. tab.
f Appia. lib. iij bello ciuil.
g Appia. ubi s.
h Dion. lib. 52.
i Cic. pro do. sua. Gell. libr. 5. noct. Attica. c. 19.

ris nomen, ad suam speciem contrahi: vt in iure ciuili videre est.[k] 5 Item † in iustitia, quæ vna virtutum est, cùm tamen generatim accepta, virtutes omnes complectatur.[l] Idem quoq; in verbo cognatorum. Quo specialiter demonstrantur, per lineam masculinam cõiuncti, quãuis generali appellatione agnati quoq; cognati dicãtur.[m] Sic in iurisdictione credito, pœna, pacto, transactione, & alijs id genus sexcentis quę singulatim percensere, operępretiũ non arbitror.

Iustitia omnes virtutes continet.

k l ij. §. his legibus. ff. de ori. iur.
l §. j. ut omnes obe. iu l. pro. col. §. di xi in rub. ff. de iusti. & iur.
m l. sunt autem. ff. de leg. tut. l. inter agnatos. ff. unde legit. dicã l. qui in adoptionẽ. j. hoc titul.

L. GENERALIS.

Caius lib. 1. institutionum.

LEX II.

Generalis enim adoptio,[a] duobus modis fit, aut principis authoritate, aut magistratus imperio.[b] Principis authoritate[c] adoptamus eos qui sui iuris sunt. Quę species adoptiõis dicitur arrogatio. quia & is[d] qui adoptat, rogatur, id est interrogatur,[e] an velit eũ quem adoptaturus sit iustum[f] sibi filium esse: & is qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur, imperio magistratus[g] adoptamus eos qui in potestate parentis sunt: siue primum gradum liberorum obtineãt, qualis est filius, filia: siue inferiorũ, qualis est nepos neptis pronepos, proneptis. Illud vtriusq; adoptionis commune est, quod & hi qui generare non possunt,[h] quales sunt spadones,[i] adoptare possunt: castrati verò non possunt. Hoc verò proprium est eius adoptionis, quæ per principẽ fit[k] quod is qui liberos in potestate habet, si se arrogandũ dederit, non solùm ipse potestati arrogatoris subijcitur: sed etiã liberi eius,[l] in eiusdẽ fiũt potestate,[m] tanquã nepotes.[n]

Imperium.

Adoptio apud quem fiat.

GEneralis adoptio) Hoc est adoptio in genere sumpta. quam Modestinus iamiã in duas species partitus est. Quarum altera, arrogatio est, altera proprio nomine carens, generis sui nomẽ mutuatur.[a]

b *Imperio*) 1 † Imperium hîc (vt aliâs in iure sæpè) publicam illam vim, potestatem, & authoritatem, quæ est apud magistratum significat.[b]

c *Principis authoritate*) 2 † Olim apud populum fiebat arrogatio,[c] percunctata primùm diligenter adoptionis causa & generum, dignitatis sacrorúmque ratione, à collegio pontificum.[d] post translatum verò imperium, à populo in Cæsarem apud principem ipsum: coram quo, vel ex eius indulgentia, ac rescripto solet arrogatio fieri.[e] tantæque est authoritatis ac si iure antiquo apud populum facta fuisset.[f] Quoniam verò principem conuenire difficilimum est, & quæ à solius principis authoritate pendent impossibilia penè iudicantur:[g]

a l. j. §. hoc. tit. §. adoptio. de adop. in institu.
b l. ult. ff. de offic. proconf. l. ij. ff. de in ius uoc. l. cùm prætor. §. j. ff. de iud. dixi. l. imperiũ ff. de iurisd. om.
c Gell. lib. 5. noct. Attica. c. 19.
d Ci. pro domo sua
e l. ij. l. arrogationes. C. de adopt.
f d. l. ij. in fi.
g l. apud Iulianum. §. fi. ff. de leg. j.

SVMMAE.

1 *Imperium.*
2 *Adoptio apud quem & quomodò fiat.*
3 *Comites Palatini.*
4 *Rogatio populi.*
5 *Interrogari debet dignior.*
6 *Arrogatio & adoptio.*
6 *Eunuchi in delicijs.*
8 *Spadones qui.*
0 *Castrati an Spadonum uerbo contineantur.*
10 *Thlybia.*
11 *Subijciens se alteri bona in eum transfert.*
12 *Tyberius ab Octauio adoptatus.*

clarißimis viris huiuscemodi mun⁹ princeps demandare solet: quos vulgò
3 † comites palatinos dicimus.[b]

b Alex.l.j.ff.de offici.eius.

Comites palatini.

d *Quia & is*) Aliam tamen æthimologiam Gellius ex veterum monumentis, adfert.[i] quia videlicet, genus hoc commigrationis in alienam familiam, per populi rogationem, ad hunc propè modum fiebat.
4 *Velitis † iubeatis Quirites vti L. Valerius L. Titio tam iure legéque filius sibi siet, quàm si ex eo patre, matréque familiâs, eius natus esset, vtique & vitæ, necisque potestas siet, vti pariendo filio est. hoc ita vt dixi, ita vos Quirites rogo.* Ad quam formulam respexisse videtur Diocletianus cùm ait factam ex indulgentia principis arrogationem perinde valere, ac si apud populum iure antiquo facta esset.[k] Nec dubium, quin Caij iurisconsulti nostri seculo, vetus ille mos rogationum iandiu ab vsque Tyberij Cæsaris tempore, exoleuisset: vt minimè mirùm debeat videri, si Caius ipse, se tempori accommodans ætymologia vsus sit, non vetustiore seculo, sed suo magis conuenienti.[l]

i Gell. lib. 5. noct. Attica. c. 19.

k l. ij. in fi. C. de adoptio.

l And. Alcia. lib. 9. Parerg. c. 5.

Rogationis in adoptione formula.

e *Interrogatur*) † Hinc collige, cùm duo pluréfue sunt interrogandi
5 à digniore incipiendum. Semper enim voluit lex amplioris dignitatis hominem inferiori præferri.[m] vnde & eorum morem probo, qui in dandis consilijs, & litibus iudicadis, priùs loqui iubent antiquiores & ad experientiam excitatos.[n] Generaliter namque dicimus, ijs semper, & vbique deferendum, eorúmq; primam esse causam qui maiori dignitate refulgent.[o]

m l. fi. ff. de fi. instr.

n l. ulti. C. de pref. preto. li. r. 12. c. j. ubi Bald. de cõtro feu. apud par. ter. in feud.

o l. ult. ff. de albo scri. c. antiqua. de priuileg.

Dignior interrogandus.

f *Iustum*) Id est verum & legitimum.[p]

g *Magistratus*) Quoniam hominem sui iuris alterius subijcere potestati magnum est, & ardoum negotium, ac fermè contra natu-
6 ram,[q] † in arrogatione, lex principis authoritatem desiderauit: in adoptione verò sufficere voluit magistratus imperium.[r] Cùm enim per hanc adoptentur, qui sunt adhuc in sacris patris, aui aut alterius ascendentis,[s] nõ inducitur tam grauis mutatio: sed fit trãsitus duntaxat de parente naturali & consentiente ad ciuilem & legitimum. Vt cùm ante filium ille haberet in potestate, nunc hic habeat.

p l. Paulus. l. septimo. ff. de sta. ho.

q l. manumißiones. ff. de iusti. & iur. Inno. c. cùm P. de fi. instru.

r §. adopt. de adop. in instit. & hic.

s d. §. adoptio. & hic.

Arrogationis & adoptionis differentia.

h *Generare non possunt*) Non omnes eunuchi, rei venereæ abstinen-
7 tes sunt. † Nam & nonnulli coëunt, licet non generent: quibus olim pleráfque mulieres, quæ non concipere, sed iniri cupiebant, vsas fuisse, Satyricus conqueritur.[t]

t Iuuena. satyr. 6.

Eunuchorum varia natura.

Sunt quas Eunuchi imbelles, ac mollia semper
Oscula delectent, & desperatio barbæ.
Et quod abortiuo non est opus.

Qua de re etiam memini Martialem festiuißimum quoddam, sed obscœnum distichon conscripsisse.[u]

u Mart. lib. 7. epigramma.

Cur tantùm Eunuchos habeat, tua Gellia quæris,
Panice vult futui, Gellia non parere.

Commen-

Eunuchi in delitijs habiti.

Commendatur multis nominibus Alexander Seuerus: sed eo potissimùm, quod eunuchos quos Heleogabalus, & in consilijs turpibus habebat & promouebat, de ministerio suo abiecerit. & amicis addi ro elogio donauerit. vt si non ad bonos mores redijssent, eosdem liceret occidi sine authoritate iudicij. Tertium id esse genus hominum dicens, nec videndum nec in vsu habendum, à viris vixque à fœminis nobilibus.[x]

Spadones.

i *Spadones*) † Spadones propriè dicuntur, quibus meatus seminis
8 ita distortus est, vt semen ferri nequeat. Idque comprobari ipsa cu ratione medicorum doctissimus Galenus scribit. Nam vinculo illo abscisso generant.[y] à qua sententia Theophilus noster non abhorret.[z] Spadones eos appellans qui propter virium aliquod, aut membrorũ genitalium frigiditatem liberis operam dare nequeũt: sed eo sublato liberos suscipere possunt. Itaque quoniam coïre possunt: & in eis spes est, vt generent,[a] vxores ducunt. & posthumos instituunt hæredes: non item castrati.[b] Sic adoptare possunt, castrati non possunt.[c] cùm de his nulla spes sit, vt liberis vnquam

Castrati.

9 dent operam.[d] † Sanè verò, spadonũ generalem esse appellationem Vlpianus docet, eóque nomine contineri, tam illos qui natura, quàm alia quacunque ratione sunt inhabiles ad generandum:[e] vt minimè sit ambigendum, quin hac significatione accepta, &

Thlybiæ.

10 Thlybiæ, † hoc est quibus à nutrice attriti sunt testiculi,[f] & castrati, Spadonum verbo veniant.[g] nec vllum penè sit inter Spadones & eunuchos discrimen. Nam eunuchorum quoque nomine castratos, & non castratos contineri, certum est.[h] Alios enim eunuchos

Castrati.

natura facit, alios vis hominum, alios propria voluntas.[i] Dicuntur autem propriè castrati, quibus exacta sunt, & amputata virilia:[k] qui non adoptant: cùm nulla sit, vti dixi, in his spes suscipiendæ prolis.[l] Spadones verò quia vitio quo tenentur cessante liberos gignere possunt, in adoptionem tam filiumfamiliâs, quàm eum etiam qui sui iuris est, rectè accipiunt:[m] spectata magis natura quàm temporali vitio.[n] atque hinc nostri Caij verba lucem recipiunt. vt quod ait Spadones generare non posse, intelligi debeat, quandiu vitio illo possidentur. Nam eo sublato, vt ex Galeno quoque probauimus, liberos gignere possunt.[o]

k *Per principem*) Aliud in ea certè, quæ fit magistratus imperio per quam filiusfamiliâs adoptatur, qui cùm nullos in sua potestate liberos habere possit.[p] nec item poterit eosdem alterius ditioni subijcere.[q]

l *Sed & liberi*) Idem ab Vlpiano[r] Iustinianóque[s] traditum extat. quod non similiter inquit Modestinus in adoptione cõtingit. Nam nepotes ex adoptato in aui naturalis retinentur potestate.[t]

Potestati alteriusaddictus ei quoque bona addicit.

m *Sunt potestate*) † Quia qui se præbet arrogandum cum capite for
11 tunas quoque suas, in familiam & domum arrogatoris transfert:[u] Vnde adnotare licet quòd si alicuius potestati me committo in eius quoque ditionem omnia mea transfero.[x] Nec obstat quod de vxore nonnulli obijciunt. Nam ea vt socia, & particeps obsequijque cõiugalis ratione se commitit: idcóque non transfert in maritum bona parapherna: quinimò nec illorum administrationem.[y]

Tyberius ab Octauio adoptatus.

n *Tanquam nepotes*) † Vnde Cæsar Augustus cùm Liuiæ suæ ma-
12 gis impulsu quàm suapte voluntate priuilegiũ Tyberium Neronẽ adoptare decreuisset, vt eum imperij Romani successorem faceret. non prius id agere voluit, quàm Tyberius Germanicum fratris sui Drusi filium adoptasset:[z] vt vtroq; in parentis Augusti potestatem iret. ille tanquam filius, hic tanquam nepos.[a]

x Lampr. in Alex. Seuero.
y Galenus li. 15. de usu part.
z Theophil. §. sed illud. de adopt.
a l. Põponius. in fi. ff. de ædil. edict.
b l. si serua. §. fi. ff. de iur. doti. l. sed est quæsitum. §. j. ff. de li. & posth.
c d. §. sed illud. & hic.
d d. l. si serua. §. fi.
e l. spadonum. ff. de uerb. signi.
f d. l. spadonum.
g d. l. Põponius. in fi. cum l. seq. d. l. si serua. §. fi.
h l. eunuchos. C. qui testa. fa. pos. c. eunuchus. 55. distin.
i c. qui sitit. 23. q. 5 Math. 19.
k l. si seruus pluriũ ff. ad l. Aqui. l. iij. & iiij. ff. de sicar.
l d. l. si serua. §. fi.
m §. sed illud. de adopt. & hic.
n l. si quis posthumos. in prin. ff. de de libe. & posth.
o Galenus li. 15. de usu partium.
p l. sic eueniet. ff. de adult. l. nam ciuiũ §. tit. j.
q l. nemo potest. ff. de reg. iur.
r l. si paterfami. in prin. hoc tit.
s §. illud. de adopt.
t l. arrogato, in prin. hoc tit.
u l. qui ex liberis. §. ex testamento. ff. de bo. poss. secun. tab.
x §. illud quoq;. de mona. col. j. aut. ingreßi. C. de sa. san eccle.
y l. hac lege. C. de pact. conuent.
z Suet. in Tyberio.
a l. illud. de adop. dicã l. si paterfa. hoc tit.

L. SI CONSVL.

Paulus lib. 4. ad Sabinum.

LEX III.

Si consul vel præses filiusfamiliâs[a] sit posse eum apud semetipsum,[b] vel emancipari,[c] vel in adoptionem dari constat.[d]

Filiusfami. magistratum gere re potest.

SVMMAE.

1 *Filiusfamiliâs magistratum gerit.*
2 *Priuata negotia.*
3 *Consul patris potestate liberatur.*
4 *Magistratus quando de re propria cognoscat.*
5 *Officio duplici quando quis fungatur.*

a
1 *Filiusfamiliâs*) † Potest filiusfamiliâs, consul & præses esse, & alium quemcunq; magistratum gerere.[a]

b *Apud semetipsum*) Cùm enim adoptio & emãcipatio ex mutua parentum ac liberorũ voluntate proficiscantur:[b] nihil admodum refert, cuius magistratus authoritate negotia istiusmodi gerãtur[c]

2 quæ † ideò priuata dixisse mihi videtur Affricanus, quia scilicet de re priuata sint, & familiari, nec ad alium pertinente.[d] In quibus proinde subiungit patrem in causa filij, contráq; filium in causa patris, iudicem esse posse.[e] Cùm tamen alioqui constet neminẽ in sua suorúmue causa iudicem idoneum esse.[f] Sed de ijs alibi cõmmodiùs.

Priuata negotia.

c *Emancipari*) † Hoc ad consulem hodie referri non potest: li-
3 cet enim necdum hoc iure consulatus, quem patris eximeret potestate:[g] Nouella tamen Iustiniani constituit insulis cõsularibus honoratum, ipso iure patria potestate liberari.[h] ita tamẽ vt nihil inde filio decedat de commodis, quç haberet, si in ciuitate mansisset.[i] ne dignitas sit ei damnosa,[k] néue in eius odium, & detrimentum conuertatur, quod lex in gratiam & singulari prærogatiua indulsit.[l]

Cõsulatus quẽ patria potestate eximit.

d *Dari constat*) † Non tamen ipse tutorẽ se dare potest, aut specia-
4 lem iudicem.[m] nec compromissarius item ex sua sententia fieri.[n] Sed cùm vnus duorum vicem sustinere prohibeatur?[o] Qui fieri potest, vt consul aut præses emancipati aut adoptati, magistratúsque authoritatem præstantis munere fungatur? Tu dic emancipationẽ & adoptionem actus esse voluntariæ iurisdictionis: hoc est qui à iudice inter volentes duntaxat exercentur, & super eo in quod ab illis mutuo consensum est.[p] Cuius ideo iurisdictionis exercitium liberæ iudicis potestati lex committit, nihil ad iuridiciariam normam exigens.[q] quapropter in contentiosa iurisdictione quæ in in-
5 uitum redditur:[r] aliud omnino dicendum esset.[s] † Neque præterea duplici vetatur quis officio, regulariter fungi:[t] nisi repugnet vnius exercitium alteri:[u] aut vtrique sine reipublicæ incommodo simul intendi nequeat.[x] Veluti in eo qui duobus magistratibus assidere vult.[y]

Magistratus quando in re propria cognoscat.

Officio duplici quãdo quis fungatur.

a l. cũ pretor. §. fi. ff. de iud. l. filiusf. ubi dixi s. tit. j.
b l. fi. s. tit. j.
c l. ij. ff. de offi. pro cõsul. l. ij. ff. de offici. præsi.
d l. in priuatis. ff. de iudi.
e d. l. in priuatis. dixi lib. iiij. Miscell. cap. 9.
f l. qui iurisdictioni. ubi dixi. ff. de iurisd. l. unic. C. ne quis in sua ca.
g §. filiusfamiliâs. quib. mo. ius pat. pot. sol.
h l. fi. C. de decuri. lib. 10. §. illud. const. quæ de digni. col. 6.
i d. §. illud.
k l. si longius. §. j. ff de iudic.
l l. quod fauore. C. de legib.
m l. ulti. ff. de offic. prætor. l. præses. iiij. ff. de offi. præs
n l. prætor. ff. de tutor. & curat.
o l. si plures. ff. de pact.
p l. ij. ff. de officio procons.
q l. ij. ff. de offi. præsid. d. l. ij.
r l. Inter stipulantem. §. sacrã. ff. de uerb. obli.
s l. ille à quo. §. tempestiuum. ff. ad Treb.
t l. fistulas. §. j. ff. de contr. emp. l. uj ff. de ritu nupt. l. accipientis. ff. de autho. tutor.
u l. quisquis. C. de postula.
x l. hac parte. C. de prox. sac. scri. li. 12
y l. u. t. C. de assess.

L. MAGISTRATVM.

Modestinus lib. 2. regularum.

LEX IIII.

Magistratum,[a] apud quẽ[b] legis actio[c] est, & emancipare filios

Magistratus quis.

a
1 *Magistratũ*) † Magistratus verbo, sicut alibi larga manu

re filios suos, & in adoptionẽ dare apud se [d] posse Neratij sententia est.

SVMMAE.

1 *Magistratus qui.*
2 *Relatiuum quis.*
3 *Duumuiri.*
4 *Lege agere.*
5 *Legis actio.*
6 *Legatus non habet legis actionem.*
7 *Cessio in iure.*
8 *Patris & filij persona.*

docui, significatur is qui authoritatem iuris discendi,& publicè imperandi habet, [a] sic dictus, vel quòd magistret, id est moderetur cæteris: [b] vel quod magis cæteris possit: factus nimirũ per imperium & authoritatem publicam potentior, quàm priuatus. [c]

a Aristo.lib.iiij.politic.c.15.dixi l.ij.§. eodem tempore.ff. de orig.iur.
b l. cui præcipua. ff.de orig.iur.

b *Apud quem*) † Re-
2 latiuum quis vt per manus vulgò traditur, præcedentia restringit. [d] Vnde cùm dicat Modestinus noster, *apud quem*, apertè sentit, non omnes magistra-
3 tus legis actionem habere: [e] veluti municipales, etiam si ex † duũuiris sint (quos tamen summum honorem, in municipijs habuisse constat) [f] nisi hoc eis municipij lex, vel longa dederit consuetudo. [g] Nec me mouet quod Valentinianus ait, municipiorum magistratus conficiendorum actorum potestatem habere. [h] Nam ea potestas, longè diuersa est, adeóq; minor & inferior actione legis.

Relatiuum quis.
Duumuiri.

c l. nõ est singulis. ff.de reg.iur.
d l. ea tamen. ff.de leg.iij.
e Paul. lib.11. sent.ti.26.
f l.j.ff.de alb. scri. l. duumuirum. C. de decur.lib.10.
g l.j.C.de emanci. lib. l. magistratibus.ubi dixi.ff. de iurisdict.

c *Legis actio*) † Lege agere, est secundùm legẽ iudiciariè aliquid fa-
4 cere & exequi. [i] Vnde Lictores ipsi dicantur lege agere, cùm ex officio magistratuum exequuntur iussa. Et Fuluius, inquit Liuius, ita esse ratus acceptas literas, neq; solutas, cùm in gremio reposuisset, præconi imperauit vt lictorem lege agere iuberet. [k] Et paulò post sub hæc dicta iussu proconsulis, præconem ita pronunciasse, lictor viro forti, adde virgas, & in eum primum lege age. [l] Similiter actor lege agere dicitur, qui actionem ex legum præscripto intendit & exercet. [m] Alter inquit M. Cicero, plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in xij. tabulis permiserat, quod cùm impetrasset, causa caderet. [n] Rursus eodem loco. Cùm egisset lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius, quæsitum est de iure ciuili, possétne paternorum bonorum exhæres esse filius. [o] Et Chremes Terentianus ad Phormionem, qui vnam iniuriam, hoc est iniuriarum actionem, cum illo esse dixerat: *Lege agito ergo* inquit, hoc est vt alibi loquitur, scribito mihi dicam, seu actionem tuam iure legibus constituto, intende. [p] Indéq; pars illa iuris, quæ docebat olim legitimam agendi seriem, & certam solemnémq; verborum formulam, secundum quam à pontificibus acceptam litigatores experirẽ-
5 tur: fuit appellata † *Legis actiones*. [q] Itidémq; lege agere, quatenus ad iudicem verba referimus, significant ex formula, & præscripto legum cognoscere, iudicare, ac decernere. [r] Vnde lege agi, vt opinor ego id olim significabat, quod nunc ius à magistratu reddi aut iudicium exerceri dicimus. Ciuileius (inquit Liuius de Cn. Flauio verba faciens, qui fastos patefecit) repositum in penetralibus pontificum euulgauit: fastósque circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset sciretur, [s] Et M. Cicero idem argumentũ tractans, posset agi lege necne pauci quondã sciebant. Fastos enim vulgò non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chaldeis petebantur. Inuentus est scriba Cn. Flauius qui cornicum oculos confixerit, & ab ipsis cautis Iurisconsultis, eorum scientiam compilarit. [t] Hanc meam quo-

Lege agere.
Actor plus petens.
Legis actiones.
Lege agi.

h l.ij. C. de magist. municip.
i l. Barbarius. ff.de offi. prætor.
k Liuius lib.26.
l Liuius ubi s.
m d.l.Barbarius.
n Cice.lib.j.de ora.
o Cice.ubi s.
p Terent.in Phormione.
q l. ij. §. deinde ex his. ff. de origin. iur.
r l.j.C. de adopt.
s Liuius lib.9.
t Cicer.pro Mure.

H

que ſententiam poëtæ verba indicant.[u]

Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur.
Faſtus erit per quem, lege licebit agi.

Quippè tria illa verba, quæ prætori ſtatis diebus fari licebat, hæc erant, *Do, Dico, & addico.*[x] idq; præcipuum eius fuit munus, vt actori agendi poteſtatem faceret actionem ei præſtituens,[y] qua vteretur. Itaq; legis actio nomẽ inde mihi accepiſſe videtur: quæ ſicut ex prædictis perſpicuum fit, apud eum magiſtratum eſſe dicitur, qui liberum habet & plenum iuriſdictionis, vel voluntariæ vel contentioſę (ſecundum tamen quod leges cenſent) exercitium: apud quem ideo quacunq; actione experiri poſſumus.[z] Et ideo reſponſum eſt, apud proconſulem vrbe egreſſum, licet necdum prouinciam applicuerit manumiſsiones, & adoptiones fieri poſſe,[a] cùm ſimul atq; ciuitatem Romanam egreſſus eſt, iuriſdictionem habeat volunta-
6 riam.[b] † Apud legatum verò proconſulis, necdum ingreſſo prouinciam proconſule, nec manumitti, nec adoptari poſſe quenquã, quod apud eum videlicet, non ſit legis actio.[c] Hoc eſt, libera iuriſdictio, vtpote quæ nondum à proconſule potuerit ei mandari:[d] neq; poſsit, niſi apud eum penes quẽ eſt, plena legis legis actio iſtiuſmodi actus confici.[e] Id quod ex Marcellino quoq; demonſtrari poteſt. Mamertino conſule, inquit, ludos edento, manumittendis de more introductis ipſe lege agi dixerat, vt ſolebat: ſtatimq; admonitus, iuriſdictionem eo die, ad ſe non pertinere,[f] &c. Meminit quoq; Caius, alterius cuiuſdam legis actionis, quæ tum in vſu erat,
7 cum † ceſsio in iure fieri dicebatur.[g] Eiuſce rei formam alibi iuniores exponunt;[h] & nos paulò ante affatim enarrauimus.[i] in præſentia ſufficere exiſtimantes, elegantiſsima de hac re Boëtij verba ſubſcribere. Ceſsio in iure, inquit, hoc modo fit apud magiſtratum populi Romani, vel apud prætorem, vel apud præſidem prouinciæ, is cui res in iure ceditur, rem tenens, ita vendicat, *hunc ego hominẽ ex iure Quiritũ meũ eſſe aio.* Deinde Prætor interrogat, qui cẽdit, an contra vindicet: quo negante aut tacente ei qui vindicauerit, rem addicit. Idque legis actio vocabatur. Hactenus ille.[k]

d *Apud ſe*) Si enim magiſtratus poteſt apud ſeipſum emancipari, vel in adoptionem dari;[l] multò magis filios ſuos poterit apud ſe dare
8 in adoptionem, vel emancipare.[m] † Vt cumq; enim filius cum patre vna perſona, iuris interpretatione cenſeatur.[n] Negari tamẽ non poteſt, quin re ipſa & facti perſpecta veritate, alia ſit perſona patris à perſona filij.[o]

Legatus an legis actionẽ habeat.

Ceſsio in iure.

Pater & filius quãdo vna perſona.

u Oui. lib. j. Faſto.
x Macrob. lib. j. Saturn. c. 16.
y l. veluti. ff. de verbo. obli. Cice. pro Cluent.
z l. iij. ff. de offic. proconſ. l. j. ff. de offi. iur. Alexand. & hic.
a l. ij. in prin. ff. de offic. procon.
b l. apud proconſulem. ff. de manu. miſ. vindic. d. l. ij.
c d. l. ij. & iij. ff. de offi. procon.
d l. obſeruare. §. fi. ff. de offi. procon.
e l. j. C. de adopt.
f Ammia. Marcell. lib. 14. rer. geſta.
g Tit. Caius. lib. ij. inſtit.
h Gulicl. Bud. l. ij. §. & cum placuiſſet. ff. de orig. iu. Alciat. l. pecuniæ. §. actionis. ff. de verb. ſigni.
i l. iiij. §. ult. ff. de ſtat. homi.
k Boët. in Topic. Cice.
l l. præcedenti.
m ut hac l.
n l. ult. ubi dixi. C. de impub.
o §. ei uero qui. de inutil. ſtip.

L. IN ADOPTIONIBVS.

Celſus lib. 28. Digeſtorum.

L. V.

In adoptionibus[a] eorum, qui ſuæ poteſtatis ſunt, ipſorum duntaxat voluntas exploratur. Si autem à patre dãtur in adoptionẽ, in ijs vtriuſq; arbitrium[b] expectandum eſt, vel conſentiendo,[c] vel nõ contradicendo.[d]

a ADoptionibus) Id eſt arrogationibus, quæ propriè dicuntur eorum qui ſui iuris ſunt.[a]

b *Vtriuſq; arbitrium*) Patris videlicet naturalis & filij adoptandi.

c *Conſentiendo*) Hoc ad patrem dantem fi-

a l. j. & ij. hoc titu. §. adoptio de adoptio.

Summæ

SVMMAE.

1 Muti consensus.
2 Tacens consentit.
3 Consensus tacitus.

lium in adoptionem refero, qui expressim consentire debet, vt adoptio iure facta in
1 telligatur.†Nisi fortè mutus sit, quo casu lex est contenta, si quoquomodò, vel signo, vel literis, declaret se velle filium in adoptionem dare.[b]

Muti consensus.

Tacens consentit.

d *Non contradicendo*)†Hoc ad filium refertur, quem datum in ado
2 ptionem à patre naturali satis est tacendo non contradicere: sic enim consentire videtur.[c] quod propter affectum paternum constitutum crediderim, quippè patrem nihil agere, nisi ad commodũ
3 filij lex arbitratur.[d] Vt unde meritò colligamus,† taciturnitatem filij præsentis in actibus, qui à patre exercentur, & filium tangunt, vim habere expressi consensus,[e] ac proinde in restitutione natalium, quam legitimationem vocant, satis esse filium (cuius consensum lex requirit)[f] non contradicere. Alioqui regulare est, vt qui non probatur consensisse, contradixisse videtur.[g]

Consensus tacitus.

b l. si pater natura lis. hoc tit.

c l. fi. C. de adopt. l. ij. §. voluntatẽ. ff. sol. mat.

d l. illi quidem. ff. quod me. cau. l. fi. in prin. ff. de cur. furio.

e d. §. voluntatem. & hic.

f §. generaliter. qui. mo. nat. effi. sui. colla. 7.

g l. filiusf. §. inuiti. ff. de procura.

L. CVM NEPOS.

Paulus lib. 35. ad Edictum.

L. VI.

Nepotis adoptio quãdo cõsensum filij requirat.

Cùm nepos[a] adoptatur, quasi ex filio[b] natus, consensus filij exigitur.[c] idq; etiam Iulianus scripsit.

SVMMAE.

1 Nepotis adoptio quando filij consensum requirat.
2 Adoptio in locum nepotis.

a *Cvm nepos*)†Quo-
1 niam in adoptione non est necessaria eorum authoritas, inter quos agnationis iura constituuntur:[a] si quis Titium filium habens in locum nepotis adoptare velit vt potest,[b] siquidem simpliciter ac generaliter sine vlla filij commemoratione, filij consensus non exigitur.[c]
2 Cùm † nec adoptatus ei suus hæres agnascatur: nec cognatus fiat.[d] Vtpotè qui magis quasi ex alio quopiam filio, quem adoptans habere potuit, quàm ex hoc Titio adoptatus intelligatur.[e] Quod si quasi ex Titio filio nepotem aliquem adoptare cupiat, filium consentire oportet, ne absurdè dicamus ei inuito suum hæredem agnasci.[f] Et quoniam æquum est negotium ab ijs quos caussa contingit, quique lædi, & ideo contradicere possunt, approbari.[g]

Adoptio in locum nepotis

a l. seq.

b l. adoptare. l. adoptiones. hoc tit. §. licet autẽ. de adoptio. in instit.

c l. qui in adoptionem. hoc ti.

d d. l. qui in adoptionem.

e l. si is qui nepotẽ. §. hoc tit.

f §. sed si quis. de adopt. in instit.

g l. de uno quoq;. ff. de re iud. l. nam ita. §. hoc tit.

b *Quasi ex filio*)Expressim nominato, veluti quasi ex Titio filio meo natus esset. A contrario autem innuit hîc Iulius Paulus, vt si quis non quasi ex vno aliquo filio, sed simpliciter, in nepotis locum cum adoptare velit, filij consensus, vt ante docui, non sit necessarius.

c *Exigitur*)Ne ei inuito suus hæres agnascatur.[h] Quemadmodum agnasceretur, si consisteret adoptio: quia per eam nouum acquireret filium, & suum hæredem, non item adoptanti.[i] Sequitur autem hinc à ratione cessante, nepotem ab auo sine filij consensu in adoptionem dari posse. Cùm inde non videatur incommodari pater, cui semper liberum erit filium hæredem scribere: nec eius iura per adoptionem hodie dissoluantur.[k]

h d. §. sed et si quis.

i l. si quis nepotem. §. hoc tit.

k l. cùm in adoptiuis. C. de adopt. §. sed hodie. eod. tit.

L. CVM ADOPTIO.

Celsus lib. 38. Digestorum.

LEX VII.

Cùm adoptio fit, nõ est necessaria in eam rem authoritas [a] eorum inter quos iura agnationis consequuntur.

Authoritas pro consensu.
Adoptiuus quibus agnascatur.

SVMMAE.

1 *Authoritas pro consensu.*
2 *Adoptiuus quibus agnascatur.*
3 *Legitimatio quorum exigat consensum.*

a 1 A*Vthoritas*) † Id est consensus.[a]
b *Iura agnationis*) Adoptio, non ius sanguinis, sed agnationis
2 adfert. † Vnde agnascitur, adoptatus ijs duntaxat, qui sunt in adoptantis familia.[b] quorum authoritas, vel ex eo necessaria videbatur, quoniam dici vulgò solet ab omnibus comprobandum, quod tangit vniuersos.[c] Verum non censetur ad eos pertinere negotium cùm ius necdum eis quæsitum esset, & ita de iure iam quæsito nihil per adoptionem detrahatur. ideóq; diuersum Celsus res-
3 pondit.[d] † Vnde & receptam confirmo sententiam, quæ habet in legitimatione filij, quæ fit à patre viuente propinquorum consensum non desiderari.[e]

a l. si quis cùm. ubi dicam hoc tit.
b l. qui in adoptionem. hoc tit.
c l. ul. in fi. C. de autho. præst.
d in hac l. uide quæ dixi l. nã ita. hoc tit. §.
e dd. l. Gallus. §. & quid si tãtum. ff. de libe. & posth.

Legitimatio quorum consensum requirat.

L. QVOD, VT.

Modestinus lib. 2. Regularum.

LEX VIII.

Quod, vt nec curatoris authoritas intercederet, in arrogatione ante tenuerat: sub diuo Claudio [a] rectè mutatum est.[b]

Claudij Cæsaris vita & obitus.

SVMMAE.

1 *Claudij Cæsaris uita & mors.*
2 *Macedonianum S.C.*
3 *Curatoris authoritas quando necessaria.*

a 1 D*Iuo Claudio*) † Tyberium Claudiũ Drusum intelligit Caligulæ successorem. qui tametsi vecors fuerit sæuus, ac libidinis portentosæ: pleraq; tamen salubriter constituisse fertur.[a] Nã lege lata creditorum auaritiã coercuit, ne in morte parentum pecunias filijsfamiliãrum fœnori darent. Quod & postea Fla. Vespasianum rigidiùs sanxisse, Tranquillus refert.[b] vtpotè qui author senatui fuerit, ne fœneratoribus filiorum familiâs, ius exigen-
2 di crediti, ne post patrum quidem mortem esset. † Vnde & Macedonianum, quod in iure habemus S. C. fluxisse videtur.[c] Censuram item intermissam Claudius reuocauit. Ipséq; gerere voluit, in qua theatralem populi lasciuiam seueris edictis increpuit. Ius laboriosissimè dixit. Diebus etiam festis, solemnibus, & religiosis.[d] Sub otto præterea graui incendio Romæ, tãta fuit ei vrbis cura, vt dyabus continuis noctibus circa id assiduè excubauerit, & alia pleraq; non indigna bono principe egerit. Liberalibus item disciplinis nõ mediocriter conditus, græcè ac latinè, impensè doctus. Nam & hystorias tum græcas, tum latinas conscripsisse dicitur. Quamuis in eo tantam fuisse vecordiam hystoriei consentiant, vt ab Antonia matre, sæpè portentum hominis, dictus sit. quasi à natura inchoatus

a Suet. in Claudio.
b Sueto. in Vespa.
c l. j. & tot. tit. ff. & C. ad S. C. Macedo.
d Sueto. in Claud.

Macedonianum Senatusc.
Claudij stoliditas.

tus quidem, sed non absolutus foret. Vini cibiq; plus nimio appetens, vsq; adeo vt plerunq; cogeretur stomachum vomitu exonerare. Certè magnum inter cætera præbuit stultitiæ suç argumentum. Quod interempta vix Messalina vxore, profusissimè libidinis fœmina, cùm Iuliam Agrippinam, Germanici fratris filiam palláte liberto suasore nouercam liberis duobus, nouo incestarum nuptiarum exemplo superinduxisset. Neronem priuignum, quem vndecim iam natum annos adoptauerat: & Octauiam filiam eidem collocarat. Britannico filio naturali in imperij successione antepofuit. Sed vœcordiæ suæ pœnas luens insidijs Agrippinæ & Neronis veneno in boleto dato sublatus est, anno ætatis suæ lxiiij. cum tribus & decem imperasset, mensibus octo & dies, xx. Vt Iosephus author est. [e] Funeratus est tamen solemni principum pompa, & in numerum deorum relatus. Vnde hic eum Modestinus, diuum vocat. Quem honorem inquit Tranquillus, à Nerone destitutum abolitúmq; recepit. Mox per Vespasianum. [f] de quo tetrastichon istiusmodi noster Ausonius scriptum reliquit.

e Ioseph. lib. 19. antiq. Roma.
f Suet. in Claud. ad finem.

Claudius irrisæ priuato in tempore vitæ.
In regno specimen, prodidit ingenij.
Libertina ferens nuptiarúmq; improba facta.
Non faciendo nocens, sed patiendo fuit.

Quæ verò per præsides Syriæ atq; Iudeæ Claudius fecerit, apud Eusebium & Iosephum legenda relinquimus. [g]

g Euseb. Cæsarien. lib. ij. sacre hystoriæ. Ioseph. li. 19. antiq. iudai. c. 20.

Curatoris authoritas in adoptione.

b *Mutatum est*) In arrogatione adulti curatorem habentis. † Non
3 erat olim curatoris authoritas necessaria. Quod Modestinus sub diuo Claudio mutatum refert. Et deinde constitutum à Iustiniano legimus, vt non vnius curatoris authoritas sufficeret, sed omnes si plures sint, suam præstare oporteat authoritatem. [h]

h l. ult. in fi. C. de author. præst.

L. ETIAM I.

Vlpianus lib. 1. ad Sabinum.

L. VI.

Etiam cęcus adoptare, vel adoptari poteſt. [a]

Cæcus adoptat.
Cæcus an magistratum gerat.

SVMMAE.

1 *Cæcus adoptat.*
2 *Cæcus cur non postulet.*

a
1 Poteſt) Cæcus idest vtroq; orbatus lumine, cùm & natura filius esse & filios suscipere possit: & adoptio naturā imitetur: [a] adoptare, adoptaríque
2 potest. [b] † Postulare vero, & ad magistratum aspirare prohibetur, quòd magistratus insignia videre & reuereri non possit. [c] Quamuis cæptam iam dignitatem retineat, & officio iudicantis rectè fungatur. [d]

a §. minorem. de adop.
b ut hac l.
c l. j. §. cæcum. & §. quamuis. ff. de postulan.
d l. cæcus. ff. de iud.

L. SI QVIS NEPOTEM.

Paulus lib. 2. ad Sabinum.

LEX X.

Si quis nepotem, quasi [a] ex filio natum quem in potestate habet consentiente filio [b] adoptauerit: non agnascitur [c] auo, vt suus hæres, [d] quippè cũ post mortem aui, quasi in patris [e] sui potestatem recidit. [f]

Quasi pro tãquam.

SVMMAE.

1 Quasi, dictionis significatio,
2 Agnasci.
3 Suus hæres qui.
4 Politiani audacia.

a 1 *Quasi*) † Idest tanquam. [a] Est autem hic modus Iurisconsultis frequens: vt cùm aliquid significare volunt non esse propriè tale, cæterùm legis artificio & potestate, perinde haberi, ac si verè tale esset: vt hac adiectione *quasi*, vtantur. [b] Inde quasi possessio, [c] quasi vsusfructus, quasi filius, [f] & quasi nepos, hoc est qui tametsi reuera nepos non sit, nepos nihilominus noster, velut ex filio natus, esse videatur. [f]

b *Consentiente filio*) Neq; enim consistit aliter adoptio nepotis, quasi ex filio: nisi consentiat filius ipse. [g]

c *Agnascitur*) † Agnasci propriè dicitur, quod alicui rei, ex postfacto obuenit. Vnde & agnasci filij dicuntur, qui nascuntur post conditum testamentum. [h] Et filius agnasci patri, aut nepos auo, in hoc tractatu dicitur, per adoptionem. Agnata membra Plinius dixit, quæ præter regulatem hominum naturam, alicui obueniunt. Membra inquit animalibus agnata, inutilia sunt, sicut homini sextus semper digitus. [i]

2 Agnasci.

Agnata membra.

d *Suus hæres*) Cùm pater eum gradu præcedat. [k] ex quo pater, eum † propriè suum hæredem dici, qui primum in patria potestate locum tenet. [l] Quasi proprium, domesticum, & ad eam successionem naturaliter vocatum, [m] paterna quippè successio illi debetur, qui patre viuente dominus quodammodò fuit bonorum paternorum. [n] Qua ratione viuo adhuc patre suus hæres dicitur, [o] non quòd viuentis iam hæres sit, [p] sed quoniam spe penè certa ducitur ad succedendum, in ijs bonis, quæ propria illius esse creduntur. [q] Peculiaris est autem Iurisconsultis, cæterùm valde frequens hæc locutio. † Cuius interpretationem cùm à Politiano (qui se in glosematis iuris ciuilis Accursium superare posse nimis confidenter iactauerat) Bartholomeus Socinus rogasset, miserè & infœliciter Politianus obmutuit. [r]

3 Suus hæres quis.

4 Politiani temeritas.

e *Quasi in patris*) Filius adoptantis, non est verus pater nepotis adoptiui, cęterum in eius potestatem, tanquàm patris naturalis adoptatus, vt nepos est recasurus, ac proinde noster Paulus ait, *Quasi in patris*.

f *Recidit*) Nepotes mortuo auo recidere solent in filij potestatem siue naturalis siue adoptiui: [s] modò consenserit adoptioni filius. [t]

a l. ubi ita. ubi dixi. ff. de don. ca. mo.
b l. item eorum. in prin. ff. quod cuius. uniuer. l. nec ullam. §. fin. ff. de petitio. here. l. ij. in prin. ff. de condi. cau. dat.
c l. si quis diuturno ff. si ser. uen.
d l. ij. §. fi. ff. de usufruct. ear. rer.
e l. emancipatum. ff. de sena.
f l. cùm nepos. l. adoptiones. l. seq. hoc tit. & hic,
g d. l. cùm nepos. ubi dixi.
h l. posthumorum. ff. de iniust. test. §. posthumorum. de exhered. libe.
i Plin. lib. 11. natu. hystor. c. 52.
k §. sui. de hered. qualit. in insti.
l §. ita demum. de hered. quæ ab intest. d. §. sui.
m l. ult. in prin. ff. de bo. dam.
n l. in suis. ff. de libe. & post. l. ul. §. j. C. de cura. fur.
o l. Gallus. cũ suis. §§. ubi dixi. ff. de liber. & posth.
p l. j. ff. de here. uel act. uen.
q d. l. in suis. cum simi.
r Alciat. lib. iiij. de uerb. sig. in fin.
s l. nepotes. s. hoc titu. j.
t l. seq.

L. SI QVIS CVM FILIVM.

Idem lib. 4. ad Sabinum.

Lex

LEX XL

Si quis cùm [a] filium haberet in nepotis locum [b] adoptasset, perindèque atq; si ex filio natus esset, & filius author factus [c] non esset, mortuo auo non esse nepotem in potestate filij. [d]

SVMMAE.

1 Author.
2 Authoritas pro consensu.

Author.

a *SI quis cùm*) Quod Iulius Paulus antè dixerat, adoptatum vt nepotem, mortuo auo, in potestatem filij quasi patris sui recidere. Hoc loco verum interpretatur, si filius adoptantis, authoritatem suam adoptioni interposue rit.

b *Nepotis locum*) Nõ simpliciter sed quasi ex filio, vt sequitur: alioqui nulla esset dubitatio. [a]

c *Author factus*) Hoc est non consensisset, [b] ex quo obseruandum, 1 † authorem fieri alicuius negotij, qui ei consentit, ratum habet, & comprobat. Credo enim (inquit M. Cicero ad Clodium) quanquam in illa adoptione tamẽ legitimè factum est, nihil tamen te esse interrogatum, author ne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisq; potestatem haberet, vt in filio. [c] Similiter Celsus authoritatem in hoc tractatu pro consensu vsurpauit. [d]

d *Potestate filij*) Cùm adoptio tota nullius sit momenti. Nam si consisteret filio inuito, nouus filius tribueretur, & suus hæres agnasceretur. [e]

a l. præcedenti.
b l. cùm adoptio. s. hoc tit.
c Cice. pro do. sua.
d d. l. cùm adoptio.
e §. sed & si quis. de adop. in instit. l. cùm nepos. ubi dixi. s. hoc tit.

L. QVI LIBERATVS.

Vlpianus lib. 14. ad Sabinum.

LEX XLI.

Qui liberatus est patria potestate, [a] is postea in potestatẽ honestè [b] reuerti non potest, nisi adoptione. [c]

SVMMAE.

1 Ingratus filius.
2 Variatio improbata.
3 Libelli mutatio.

Ingratitudo.

Atheniẽsium lex de ingratis.

a *PAtria potestate*) Per emancipationem puta, aut dignitatem. [a]

b *Honestè*) Significat à contrario turpiter, 1 & inhonestè. † Veluti propter ingratitudinem, & delictum, posse filium patris potestate liberatum, in pristinum parentis iugum, reuerti. [b] vt & ingrati liberti, in seruitutem reuocantur: [c] ex veteri Atheniensium instituto, apud quos conuictus ingratitudinis libertus prærogatiua libertatis exuebatur. Erantq; eius exemptiones, solemnia verba, quia dicebat patronus, *Supersedeo habere te ciuem tanti muneris impium æstimatorem.*

a l. pupillus. ff. de uerbo. sig. §. præterea. cum seqq. qui. mod. ius pat. pot. §. illud. consti. quæ de dig. coll. 6.
b l. uni. C. de inge. lib.
c l. ij. C. de libert. & eo. libe.

Abi igitur & esto seruus, quoniam liber esse nescisti.

e *Adoptione*) In vulgatis anteà codicibus, hæc verba prætereà legebantur. *Sed si semel fuerit adoptatus, ampliùs adoptari non potest.* Quibus consentit Paulus dum ait, eum quem quis adoptauit, emancipatum vel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare. [d]

2 Et † sanè fastidiosa est tam frequens variatio: [e] qua leges ludifica-
3 ri facilè possent, [f] vt non iniuria receptum mihi videatur † emendationem & mutationem libelli, quo casu conceditur, semel tantū permitti, [g] Nam ludibrio leges habere videtur, qui plus quàm semel earum vti vult beneficio. [h]

d l. adoptare. in fi. §. hoc tit.
e l. si quis iusiurandum. C. de reb. credit.
f l. eum alijs. §. fin. C. de cur. furio. l. fi. §. nō autem. C. de bo. libe.
g d. l. edita. C. de edend.
h d. §. non autem. cum simili.

Variatio improbata.
Libelli mutatio.

L. IN OMNI.

Papinianus lib. 38. Quæstionum.

LEX XIIII.

In omni ferè iure finita[a] patris adoptiui potestate nullū[b] ex pristino iure, [c] retinetur vestigium.[d] Deniq; & patria dignitas[e] quæsita per adoptionem, finita ea deponitur. [f]

SVMMAE.

1 Emancipatus omnia iura perdit.
2 Nuptiæ spectant quod honestum.
3 Vestigium.
4 Patris dignitas quando filijs quæratur.
5 Causa cessans.

a
1 *Finita*) † Per emancipationem puta, adoptiuus quippè filius, si emancipetur, adoptionis omnia in vniuersum iura perdit, adeo vt filij nomē amittat. [a]

b *Nullum*) Præterquàm in nuptijs. Nefas siquidem veteres existimauerunt, inquit Caius, eam vxorem ducere, quæ per adoptionem filia neptisue esse cœperit, adeo quidem, vt si per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem
2 iuris maneat. [b] † cùm in nuptijs perpetuo sit spectandum, quod decens est, & honestū magis, quàm quod iure summo licere potest. [c]

c *Pristino iure*) Adoptionis scilicet.

d *Vestigium*) † Nota signum. Aliam istam inquit M. Cicero, refer
3 tam & eandem delicatam sic obijt, vt in ea neq; auaritiæ, neq; luxuriæ vestigium reliquerit. [d] & alibi, vnæ tabulæ proferantur in quibus sit vestigium aliquod, quod significet pecuniam Fonteio datā. [e] Idem quoq;, Nō vidisses, inquit, fratrem quem reliqueras, nec vestigium quidem eius, nec simulachrum: sed quandam effigiem spirantis mortui. [f] Plinius item morum signa, ex Trogo commemorans Frons magna inquit, segnem animum subesse significat: quibus parua mobilem: quibus rotunda iracundum: velut hoc vestigio tumoris apparente. [g] Sed de ijs satis, ne in istis minutulis nimij videamur.

e *Patria dignitas*) † Patris dignitas, veluti senatoria, non modo na-
4 turali filio, quæritur: verum etiam adoptiuo, [h] eámque filius adoptiuus quandiu manet in adoptantis familia, retinet: emancipatus confestim amittit. [i]

f *Deponitur*) Finita quippè caussa fauoris, vel odij, quod in fauorē vel odium inductum est perimitur, [k] & generale est, cessante caussa effectum extingui. [l]

a l. senatoris. ij. ff. de senato. l. ij. ff. unde libe.
b l. quin etiam. ff. de rit. nup. §. & hæc adeo. de nup.
c l. semper. ff. de ritu nup.
d Cice. pro Murena.
e Cicer. pro Fonte.
f Cice. lib. j. ad Q. fratrem.
g Pli. libr. 11. natu. hystor. c. 52.
h l. senatoris. j. ff. de senat.
i l. senatoris. ij. ff. illo titu.
k l. ult. C. qui. mo. ad libert. procla. non licet.
l l. adigere. §. quamuis. ff. de iur. pat. c. cum cessante. de appel.

Emācipatus omnia iura perdit.
In nuptijs q̄d honestum est spectamus.
Vestigium.
Patris dignitas quando filijs quæratur.
Causa cessans.

L. Sed

L. SED ET NEPOS.

Pomponius lib. 5. Ad Sabinum.

LEX XIIII.

Emancipatus iura omnia perdit.

Sed & nepos ex filio apud adoptiuum patrem cõceptus, & natus, per emancipationẽ [a] omnia iura perdit.

SVMMAE.

1 *Emancipatus omnia iura perdit.*
2 *Nepos non censetur emãcipatus filio emancipato.*

a *EMancipationem*) Filij eius, qui adoptauit. Vt subordinatè veniat hæc lex ad præcedentem, qua dictum
1 est † adoptiuum filiũ finita potestate per emancipationem iura omnia adoptionis amittere. Hoc enim adeò verum docet hîc Pomponius, vt non tantùm filius ipse adoptiuus: verum etiã nepos ex eo adoptionis iura quoq; perdat. Alioqui, si cum Ioanne exponeremus, *emancipationem*, scilicet suiipsius, nullam haberet contextus noster dubitationem. Et quod iam decisum erat, fastidiosè Iurisconsultus hîc inculcaret. Nec me mouerit, quod emancipato filio non ideò censeatur emancipatus ex eo ne-
2 pos. Nam id vtcunq; in naturali filio verum sit: † in adoptiuo non òbtinet: [a] nisi eo tempore, quo emancipatus est adoptiuus filius, in potestate hostium nepos esset. [b] Habet autem hæc nostra interpretatio manifestam differentiæ rationem. Quod enim nepos ex adoptiuo filio ius & ditionem patris adoptiui, transferatur, in caussa est adoptio. Et ita filij adoptiui, eiusdem patris nepotis, factum & volũtas. [c] Qua cessante, effectus omnes conquiescere par est. [d] Non sic in nepote ex naturali filio, qui velit nolit, pater, suus in aui semper est potestate: nisi ab eo nominatim emancipetur.

Nepos quando censeatur emanciparus.

a l. pe. ff. de coniũ. cum emancip. lib.
b l. si me tibi. ff. de capti.
c l. ij. §. fi. cum l. sequent. §. hoc tit.
d l. adigere. §. quãuis. ff. de iu. patr. c. cum cessante. de appel.

L. SI PATERFAMILIAS.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX XV.

Filiusfa. nihil habet.

Si paterfamiliâs [a] adoptatus sit, [b] omnia quæ eius [c] fuerunt, [d] & acquiri possunt, [e] tacito iure, [f] ad eum transeunt, [g] qui adoptauit. Hoc ampliùs liberi eius, qui in potestate eius sunt, eũ sequũtur. [h] Sed & hi qui postliminio redeunt, [i] vel qui in vtero fuerũt, cũ arrogaretur, simili modo in potestatẽ arrogatoris redigũtur

SVMMAE.

1 *Filiusfamiliâs nihil habet.*
2 *Arrogatori quæ non quærantur.*
3 *Tacitum ius.*
4 *Acquisitio per arrogationem.*
5 *Tiberij adoptio.*
6 *Postliminium.*

Arrogatori quæ quærantur.

a *PAterfamiliâs*) Sanè dixit *paterfamiliâs* quia filiusfamiliâs
1 cũ † nihil hoc iure haberet, vtpotè totũ patri quærẽs, [a] nec vllos in sua potestate liberos habere posfit, velut alieno iuri ipse subiectus: [c] neq; res, neq; liberos alterius dominio nẽpe arrogatoris submittere potest. [d]

b *Adoptatus sit*) Idest arrogatus qui enim sui iuris sunt, arrogari propriè dicuntur. [e]

d *Eius*) Patrisfamiliâs arrogati.

c *Fuerunt*) Tempore arrogationis.

e *Acquiri possunt*)

2 Sunt enim quæ non possunt quæri arrogatori. † Ideoq; non tran-

a l. placet. ff. de acquir. hered.
b l. homo liber. §. quicquid. ff. de acquir. re do.
c l. sic eueniet. ff. de adult.
d l. nemo plus. ff. de reg. iur.
e l. j. in fi. l. ij. §. j. ĩ. hoc tit.

seunt, vt societas, ne quis, cui nolit, socius efficiatur. [f] Operæ item, quæ libertus patrifamiliâs arrogato debebat. [g] Deniq; ius agnationis, hoc est succedendi prioribus agnatis.[h] Inter quę tamen est differentia. Quia operarum obligatio, & ius agnationis, permutationē status, ita pereunt,[i] vt nec quidem ipsi arrogato, competant, aut conseruentur. [k] Cuius tamen arrogatus ipse socius permaneat.

Tacitum ius.

f *Tacito iure*) † Hoc est legis artificio, & potestate. Tametsi nihil in
3 arrogatione, de bonis expressum sit. [m] Quasi dicat Vlpianus, eū qui se dat arrogandum cum capite fortunas quoq; suas, etsi de ijs nihil cauerit, dixerítue, in familiam, domúmq; arrogatoris transferre.[n] bona quippè sua multo magis cōmittere videtur, qui seipsum alteri permisit. [o]

Acquisitio per arrogationem.

g *Ad eum transeunt*) † Hoc iure, cùm pater familiâs, sese in arroga-
4 tionem dabat, omnes res eius corporeæ & incorporeę, quæq; ei debitæ erant arrogatori quærebantur. [p] Sed Iustinianus postea acquisitionem istiusmodi, quę per arrogationem fiebat, in angustum contrahens similem eam fecit, acquisitioni naturalium parentum. vt proprietate rerum, filijs seruata solus vsusfructus, & naturali & adoptiuo patri quæratur. In ijs rebus videlicet, quas liberi non ex re patris, sed extrinsecus acquirunt. [q]

Tyberij adoptio.

h *Eum sequuntur*) Sunt enim in arrogatoris potestate, tanquàm nepotes. [r] Vnde Cæsar Augustus, quantumuis vrgeret Liuia vxor,
5 nō † tamen ante Tyberium, qui ei in imperio successit, adoptare voluit, quàm is Germanicum, ex Druso fratre mortuo Tyberij nepotem adoptasset. Cùm enim vellet Augustus, filij loco Tyberium habere, & Germanicū loco nepotis, vt is hæres fieret, & successor Tyberio curauit vt prius Germanicus à Tyberio, adoptaretur: & ita ipse Tyberium subinde adoptauit. [s]

Postliminiū.

i *Postliminio redeunt*) Retro nanq; creduntur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus adurnerunt. [t] Atqui si in vrbe reuera fuissent, in arrogatoris dubio procul commigrassent potestatem. Sed de postliminij iure, satis multa aliâs à nobis dicta sunt. [u]

§. QVI DVOS.

Auus quomodò adoptet.

Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum adoptare, potest hoc efficere, si eum emancipauerit, [a] & sic adoptauerit, quasi ex altero natum. Facit enim hoc, quasi quilibet, non quasi auus. [b] & qua ratione, quasi ex quolibet natū potest adoptare, ita potest adoptare, [c] ita potest & quasi ex altero filio.

Tanquā quilibet.

SVMMAE.

1 *Auus quomodò adoptet.*
2 *Quasi quilibet.*
3 *Quasi alius facere.*

a E*mancipauerit*) A-
1 lioqui non. † Nam in adoptione eorum qui in potestate sunt, alius dat in adoptionem alius accipit. [a] ac proinde non potest auus qui duos filios & ex altero eorū nepotem habet, nepotem, quasi ex altero natum adoptare: nisi emancipet.

b *Nō quasi auus*) † Po-
2 test quis facere tanquam quilibet extraneus quod quasi auus agere prohibetur. Sic dat aliquis tanquā de curio quod tāquā cōiuncta persona, dare nō potest.[b] Et mater,

quod

f l. actione. §. societas. ff. pro soc.
g §. 3. de acqui. per arroga.
h d. §. 3.
i l. tutelas. ff. de capit. dimin. §. ult. de leg. ag. tut.
k l. ult. ff. unde lib.
l d. §. societas.
m l. his solis. C. de reuo. donat.
n l. qui ex liberis. §. si testamento. ff. de contra tab.
o l. fi. C. ne fide. do. dent. aut. ingressi. C. de sac. sanct. eccle.
p l. ij. §. fi. §. hoc ti. §. illud. de adopt. in instit.
q §. 3. de acquis. per arroga.
r d. l. ij. §. fi. ubi dixi. d. §. illud.
s d. §. illud. dixi d. l. ij. § fi.
t l retrò. ff. de cap. §. si ab hostibus. qui mo. ius pa. potest. solui.
u lib. epislo. quæst. c. 17. & in l. pen. ff. de stat. homi.
a l ij. l. in adoptionibus. s. hoc tit.
b l. item eorum. in prin ff. quod cuius. uniuer.

quod accepit, non quasi mater retinet, sed tanquam hæres.[e] Vt du

Quasi alius.

3 bium non sit, quin plerunq; possit quis, tanquam alius, † quod qua si ipse nequiret.[d] nisi tamen qui tanquam alius facere cupit, proprium tentaret impugnare factum,[e] aut alioqui veniret, contra fidem, vel ex contractu debitam,[f] vel ex fideicommisso susceptam.[g]

c *Potest adoptare)* Adoptare proculdubiò potest extraneum in locum nepotis, quasi ex filio natum.[h]

e l. de' itor. §. fi. ff. ad Trebe.
d dd. iurib. & hic.
e l. si non sortem §. si filiusfami ff. de cond inde. l. si proponas. §. pe. ff. de inof. testa.
f l. ij. ff. de distract. pig. l. j. C. de dol.
g l. ult. §. quatuor. ff. de lega. ij.
h l. si quis nepotē. l. adoptiones. hoc tit.

§. IN ARROGATIONIBVS.

Causæ cognitio in arrogatione.

In arrogationibus cognitio vertitur,[a] nûm fortè minor sexaginta annis[b] sit, is qui arrogat, qui magis liberorum procreationi[c] studere debeat: nisi fortè morbus, aut valetudo,[d] in causa sit, aut alia iusta caussa arrogandi: veluti si cõiunctam sibi personam[e] velit adoptare. Item nõ debet quis plures arrogare, nisi ex iusta caussa: sed nec libertum alienum,[f] neq; maiorem minor.[g]

SVMMAE.

Aetas generationi apta.

1 *Caussæ cognitio in arrogatione.*
2 *Aetas idonea generationi.*
3 *Lex Papia Poppea.*
4 *Septuagenarij quandoq; gignunt.*
5 *Cato censorius.*
6 *Masinissa.*
7 *Corasiorum familia fœcunda.*
8 *Fœtus imperfecti.*
9 *Libertorum arrogatio.*
10 *Libertas quomodò quæratur.*
11 *Minor maiorem non adoptat.*
12 *Plena pubertas.*

a *Cognitio vertitur)*
1 Latè † profectò pater hæc caussæ cognitio, quam Vlpianus eleganter nõ vno in loco descripsit.[a] Antequem M. Cicero, rem ipsam ex antiquitatis fonte tractãs quod est pontifices in quit, ius adoptionis, nempè vt is adoptet, qui neq; procreare iã liberos possit, & cùm potuerit, sit expertus. Quæ deinde caussa, cuiq; sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum à pontificum collegio quæri solet.[b]

a l. nec ei. j. hoc tit.
b Cicer. pro domo sua ad pontifices.

b *Sexaginta annis)* Vt
2 ætatẽ † quinquagintannorum in fœminis,[c] ita in maribus sexaginta, generationi minimè aptam, veteres existimauerunt.[d]

c l. si maior. C. de legit hæred.
d ut hac l.

Papia Poppea lex.

3 Ac † proinde lege Papia Poppea, á Tyberio Cæsare cautũ est, ne sexagenarij vxorem ducerent: cui tamen legi postmodum Claudius Cæsar abroga
4 uit,[e] ac deinde Iustinianus noster[f] iure meritóque, † Cum alioqui multi sint inuenti, qui septuaginta, adeóque plures annos nati
5 genuerint.[g] † Nam & Catonem Censorium, anno iam octogesi-
6 mo exacto è Salonia filium genuisse constat.[h] † Et Masinissam regem post octogiuta sex annos generasse filium; nomine Me-
7 thymathuum, Plinius author est.[i] † Et ne meos ipse prætercam Do. Ioannes Corasius, pater meus obseruandissimus, septuagesimum plus annum natus, in dies ex secunda vxore liberos procreat. Cuius pater, & mihi paternus auus, Arnaldus Corasius nonagesimum circiter annum agens filiolam genuit, adcò imbecillem tamen, languidam, debilem, & viribus defectam, vt octauo vix anno posset per se ipsa pedibus ambulare.

Septuagenarij quandoq; gignunt.
Cato Censorius.
Masinissa.
Ioanes Corasius pater.

e Sueto. in Claudio
f l. pen. C. de nupt.
g Aristo. lib. 7. de natur. animal.
g plutar. in Catone Censorino.
i Plin lib. 7. c. 14.

Nec sanè diu vixit, qua in re verum esse animaduerti, quod philoso
8 phus scribit, † Fœtus seniorum sicut iuniorum, imperfectos corporibus & ingenijs.[k] Verum hæc rarò contingunt, frequentiúsq; videmus sexagenarios, ad generandum minus idoneos, quod & hic subsenuit Vlpianus.

Fœtus imperfecti.

k Aristo. lib. 7. Politic.

c *Liberorum procreationi*) Magnæ curæ priscis Romanorum fuisse, semper liberorum procreationem, affatim superiùs ostendi.[l]

l l. ij. §. post deinde. ff. de orig. iur.

d *Aut valetudo*) Quorum alterum minori lx. annis fortè est impedimento, ne gignendis liberis, operam dare possit.

e *Coniunctam personam*) Si coniuncta sit persona, quam arrogator adoptat, affectus in eã naturali propensione præsumitur[m] quæ causa affectionis omnem fraudis suspicionem tollit.[n]

m l. Nesennius. ff. de ne. gest. l. si forte. ff. de cast. pec.
n l. fi. §. si verò pater naturalis. C. de adopt.

f *Libertum alienum*) † Suum libertum quis arrogat:[o] alienum non
9 item, nisi iusta caussa intercedente (quia veluti libertus alienus, arrogatoris filius est)[p] & principis id fiat beneficio.[q] Sanè verò potest non modò patronus, proprium adoptare libertum,[r] sed etiam dominus seruum: non quidem vt adoptione (quæ in liberis duntaxat personis rata est) filius efficiatur: sed vt libertatem acquirat.[s]
10 Quemadmodum † enim qui seruum suum hæredem scribit,[t] aut filijs suis tutorem dat:[u] tametsi de libertate nihil dixerit, libertatẽ reliquisse ei intelligitur: ita si à proprio domino seruus adoptetur, protinus libertas seruo data censetur.[x] Cùm etsi dominus seruũ apud acta & quasi in iudicij figura filium suum nominauerit, eo ipso seruus libertatem acquirat.[y]

Libertorum arrogatio.

Libertatem quomodò seruus acquirat.

o l. ult. ff. de stat. hom. l. sciendum. ff. de rit. nupt.
p l. si domus. §. qui confitetur. ff. de leg. ij.
q l. fi. §. hoc tit.
r d. l. sciendum d. l. fi. ff. de stat. hom.
s §. fi. de adopt.
t §. ideóq; iuris. qui. ex cau. ma. non li.
u §. j. qui testa. tu.
x d. §. fi. de adop.
y l. j. §. similiq; modo. & l. ij. C. de lati. liber. tollen.

g *Neq; maiorem minor.*) † Est enim adoptio, velut imago naturæ,[z]
11 & naturam ipsam iugiter imitatur.[a] vnde sicuti pater, natura fillo semper senior est: ita oportet eum qui in adoptionem accipit, maiorem esse eo, qui adoptatur.[b] Quocirca cùm Clodius ex gente patritiorum, vt tribunus plebis fieret, se P. Fonteio homini plebeio ar rogandum dedisset, hac inter cæteras maximè ratione, M. Cicero probauit, contra ius fas, morémq; maiorum factam adoptionem. Factus est, inquit, filius eius contra fas, cuius per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices, nego istam adoptionem, pontificio iure factam. Primum quod hę vestræ siut ætates, vt is qui te adoptauit, tibi loco filij per ætatem esse potuerit.[c] Porrò necessum est eum
12 qui adoptat, octodecim saltem annis adoptatũ præcedere.[d] † quod ea ætate, diffinita sit plenâ pubertas, qua potissimum homo reperitur aptus ad generandum.[e]

Minor maiorem non adoptat.

Plenâ pubertas.

z l. filio quem. ff. de libe. & posth.
a l. seq. & §. minorem. & hic.
b d. §. minorẽ. & hic.
c Cice. in orat. pro domo sua.
d l. arrogato. §. j. §. hoc tit. d. §. minorem.
e l. Mela. §. j. ff. de alimen. & cib. le.

L. ADOPTIO.

Iabolenus lib. 6. ex Caßio.

LEX XVI.

Adoptio enim, in ijs personis locum habet, in quibus etiam natura potest.[a]

SVMMAE.

1 *Natu maior non adoptatur.*
2 *Spadones cur adoptent.*

Maior non adoptatur.

a 2 *Natura potest*) Est enim vti sæpè dixi naturæ imitatrix
1 adoptio.[a] † Vnde neq; maiorem minor adoptat:[b] neq; per adoptionem frater fieri quis potest, cùm natura frater non nascatur ex fratre.[c] deniq; qui natura generare impediuntur, adoptare
2 nequeunt.[d] † Quod enim dicitur spadones, qui gignere non possunt

Spadones cur adoptent.

a l. filio quem. ff. de libe. & post.
b §. minorem. de adop. l. præced. in fin.
c l. nec apud. C. de hered. instit.
d §. sed & illud. de adopt.

sunt, posse nihilominus adoptare. [e] de ijs accipiendum docuimus, qui non omninò impediuntur. Et in quibus spes est, vt aliquando generent: nimirùm vitio, quo tenentur cessante. [f]

e l. ij. §. si. sup. hoc tit.
f ibid. d. §. final.

L. NEC EI.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX XVII.

Tutor an pupillũ adoptet.

Nec ei [a] permittitur arrogare, qui tutelam vel curam [1] alicuius administrauit, si minor viginti quinque annis [b] sit, qui arrogatur, ne fortè eũ ideo arroget, ne rationes reddat. [c] Item inquirendum est, ne forte turpis causa arrogandi subsit.

SVMMAE.

1 Tutor an pupillum adoptet.
2 Vitricus in priuignum affectus.

a Ei *tutori*) † Cui nec impuberem arrogare, nec eundem in adoptionẽ alteri dare posse, Gellius ostẽdit. Et tutoribus inquit, in pupillos, tantam esse authoritatẽ, potestatémque fas non est: vt caput liberũ fidei suæ commissum, alienæ ditioni subijciant. [a] nisi fortè tutor, qui arrogare vult, persona talis sit, quæ honesta potiùs affectione duci præsumatur, quàm vt

Vitricus in priuignum affectus.

2 pupillum in re familiari circũscribere velit, [b] † Qua fortè ratione, à Tito Antonino rescriptũ est, tutori permittendum adoptare priuignum suum, [c] in quem vitricus, benè affectus præsumitur. [d]

b *Minor 25. annis*) Maior ergo non vetatur arrogari ab eo, qui tutelam vel curam administrauit: nec arrogatus potest se circumscriptum dicere, sed sibi debet imputare.

c *Nec rationes reddat*) Hac de causa tutores quoque, & filij eorum pupillas prohibentur vxores ducere. ne videlicet circunscribantur puellæ, ab ijs qui gestæ tutelæ rationes eis reddere compelluntur. [e]

a Gel. libr. 5. noct. Attic. c. 19.
b §. sequenti.
c l. fi. C. de contra. iud. tutel. l. nonnũquam. ubi dicam hoc titul.
d l. lex Cornelia. in prin. ff. de iniur.
e l. liberum. §. j. ff. de ritu nupt.

§. IIS DVNTAXAT.

Tutela finitur arrogatione.

Ijs duntaxat pupillorum [a] arrogatio permittenda est, [1] qui vel naturali cognitione, vel sanctißima affectione ducti adoptarent. Cæterorum prohibenda, ne sit in potestate tutorum, & finire tutelã, [a] & substitutionem, à parente factam, extinguere. [b] Et primum quidem excutiendum erit, quæ facultates pupilli sint, & quæ eius, qui adoptare eum velit: vt æstimetur ex

Arrogatio testamentum viciat.

a Finire *tutelã*) † Quã solui constat, si pupilli sese arrogandos præbuerint. [a] Nam arrogatus se & sua in arrogatoris transfert potestatem. [b] filiusfamiliâs autem, & qui alieni iuris est, tutorẽ habere non potest. [c]

b *Extinguere*) Pupillaris substitutio, quia testamentum impuperis est: [d] si pupillus se dederit arrogandum, 2 finitur. [e] † Nam arrogatio testamentum rescindit. [f]

a §. item finitur. §. sed pupilli qui. mo. tut. finit.
b l. qui ex liberis. §. ex testamento. ff. de contra tabu. l. si paterfa. ubi dixi. ĩ. hoc tit.
c §. j. de tutel.
d l. Papinia. §. sed nec impuberis. ff. de inoff. testa. §. igitur. de pupilla.
e l. penult. §. testamento. ff. de secund. tabul.
f §. alio. §. nõ tamẽ. qui. mod. test. infir.

comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi. deinde cuius vitę sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. Tertio cuius demùm ætatis sit: vt æstimetur, an melius sit[c] de liberis procreandis eum cogitare,[d] quàm ex aliena familia quenquã redigere in potestatem suã. Prætereà vidẽdũ est, an nõ debeat permitti ei qui vel vnum habebit, vel plures liberos, adoptare, alium,[e] ne aut illorum quos ex iustis nuptijs procreauit, diminuatur spes, quam vnusquisque liberorum, obsequio parat sibi: aut qui adoptatus sit, minus percipiat, quàm dignum erit eum cõsequi. Interdum & ditiorem permittitur, adoptare pauperiori: si vitæ eius sobrietas[f] clara sit, vel affectio honesta, nec incognita. Satisdatio[g] autem his casibus[h] dari solet.[i]

Vitæ integritas.

c *Melius sit*) Hinc Baldus colligit, magis studendum nuptijs, & liberis procreãdis, quã capitibus cucullandis, seu monachismo.[g]

d *Cogitare*) Quia fortè minor sexaginta annis sit, quẽ magis liberorum procreationi, quàm adoptandis liberis, operam dare oporret.[h]

e *Adoptare aliũ*) Difficulter conceditur, liberos habenti alium adoptare. Cæterùm causa cognita, permitti solet.[i]

f *Vita sobrietas*) † Prudentissimè lex non tã vult spectari facultates, quàm fidem, probitatẽ, & integros alicuius mores.[k] Vnde nec tam patrimonio, quàm fide, & vitæ integritate, fideiussorem æstimamus.[l] & tutor fidelis, probus, & diligens non remouetur quasi suspectus, propter inopiam:[m] nec eius hominis, quem alioqui boni mores cõmẽdant, misera fortuna nuncupanda est.[n]

3

4. Quãuis † enĩ paupertas infelicitatũ, & malorũ (vt Asinius Marcellus dicebat) præcipuum sit:[o] nihil tamẽ per seipsa, turpitudinis habet. quin & permultos excellentis virtutis homines, eo nomine plurimum cõmẽdari videmus, quod inopia adeo laborarint, vt nec mortui haberent, vnde funeris pompa fieri posset. quales Valerius Publicola, Menenius Agripa, Aristides, & Epaminũdas fuere. de Masurio Sabino Iurisconsulto constat, tanta eum egestate pressum, vt ab auditoribus suis ali, sustentatique eum oportuerit.[p]

Paupertas an de genere malorum.

g *Satisdatio*) Hoc est cautio, cum fideiussoribus.[q]

h *His casibus*) Cùm videlicet impubes ob vnam ex causis prædictis, arrogatur.

i *Dari solet*) Ea nimirùm forma, quæ sequentibus capitibus præscribitur.

SVMMAE.

1 *Tutela finitur arrogatione.*
2 *Arrogatio testamentum rumpit.*
3 *Vitæ integritas.*
4 *Paupertas an malum.*

g Bald. hic.

h l. si paterfa. §. fi. ẽ. hoc tit.

i l. qui adoptionẽ: in fi. l. si is qui ne potẽ hoc tit.

k l. scire oportet. §. pen. ff. de excu. tuto.

l l. si quis stipulatus. §. fi. ff. de uer. oblig.

m l. supectum. ff. de suspec. tutori. §. fi. illo titul. in instit.

n d. l. scire oportet §. penul.

o Cornel. Tacit. li. 14. Annalium.

p l. ij. §. & huic obiter. ff. de orig. iur.

q l. j. ff. qui satisd. cog.

L. NON ALITER.

Marcel

Marcellus lib. 26. digestorum.

LEX. XVIII.

Arrogationis causa.

Subscribere subscriptores.

Non aliter enim voluntati eius qui arrogare pupillũ volet (Si causam eius [a] ob alia probabit) subscribẽdũ erit, [b] quàm si cauerit seruo publico [c] se restiturum, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis ad quos res peruentura esset, si arrogatus permansisset in statu suo. [d]

SVMMAE.

1 *Arrogationis causa.*
2 *Subscribere subscriptores.*
3 *Seruus publicus.*
4 *Tabellio cur publicus seruus.*

a C*ausam eius*) † Causa enim arrogationis, antè omnia diligẽter exquirenda est, an videlicet sit honesta, & expediat pupillo. [a]

b *Subscribẽdum*) † Assentiendum. Subscribere nanque propriè dicitur, qui alteri, consensum suũ accõmodat. [b] Quod si voto inquit Iunius Columella, fortuna subscribit, agrũ habebimus salubri cœlo. [c] vnde pro subnotare vsurpatum ex principum more, qui quæ approbant, subsignare solét. [d] Cũ Pinarium equitem ait Tranquillus, subscribere quędã animaduertisset Augustus. [e] Propriè tamẽ verbũ hoc forẽse est, & iudicijs accommodatũ, idem olim significãs, quod propositam ab alio accusationem comprobare. Gabinium inquit M. Cicer. de ambitu P. Sylla reũ fecit, subscribẽte priuigno Memmio. [f] ad vitã dam quippè præuaricationem accusatorum exacuendãmq; eorũ diligentiã, solebãt dari subscriprores: veluti testes, & custodes accusationis, qui se auxilio futuros accusatori, ad reũ peragendum profitcrẽtur. [g] hi autẽ id impunè faciebant. hodie verò subscripriones ab accusatoribus ipsis fiunt. Veritatem delati criminis confirmantibus. & pœnales sunt, si falsum crimen intendisse dolo malo probentur. [h]

a §. cũ autem. de adopt. l. præced. §. j.

b §. j. sed et si iussu. ff. quod iussu. l. subsignatum. ff. de verb. sig.

c Columella lib. j. de re rust.

d l. subsignatum.

e Sueto. in Augu.

f Cice. ad Qui. fratrem.

g Asco. Pædia. in j. Verr.

h l. ult. ff. de priuat. delic. l. libellorum. §. Item subscribere & l. si cui. ff. de accusa.

Seruus publicus.

Tabelliones qui.

c *Seruo publico*) † Hoc est tabellioni, sicuti Iustinia. interpretatur. [i] 3 & sanè constat, scribas, quorũ in publicis, priuatisq; negotijs cautio- 4 nes, & acta cõscribere munus erat: † frequẽter in iure ciuili, seruos publicos nuncupari, [k] propterea quod olim ei numeri pręponi solerent serui. donec Arcadius Imperator, id fieri vetuit, rigidè præcipiens ad eam functionem liberos homines ordinari, [l] quos hodie tabelliones nuncupamus. [m]

d *In statu suo*) Quia se se non dedisset arrogandum.

i §. cum autem.

k l. j. §. penul. ff. de magist. conue. l. ij. ff. rem pup. sal. fol. & hic.

l l. generali. C. de tabul. lib. 10.

m l. uniuersos. C. de decurio. libr. 10. §. j. & tot. tit. de tabel. col. 5.

L. HIS VERBIS.

Vlpianus libr. 26. ad Sabinum.

LEX XIX.

Tabulæ.

His verbis [a] satisdationis, quæ ab arrogatore pręstari debet, *ad quos ea res pertinet*, & libertatibus prospectũ esse, quę secũdis tabulis [b] datæ sunt. [c] Et multo magis substituto seruo, [d] item legatarijs, nemo du

a H*is verbis*) Satisdationis verba, satis liquent ex præcedẽti Marcelli responso.

b *Secũdis tabulis*) † Id 1 est pupillaribus: quæ nisi præstita fuisset satisdatio extinguebantur arrogatione. [a] Sa-

a l. nec ei. §. j. ubi di xi. & hoc titul.

dubitat.[e] quæ satisdatio si omissa fuerit,[f] vtilis actio[g] in arrogatorem datur.[h]

SVMMAE.

1 Tabulæ.
2 Pupillares tabulæ.
3 Vtilis actio.
4 Directa actio.
5 Actio in factum.

nè verò quia veterum mos fuit suā postremā voluntatē, scribendi in tabulis (quo nomine omnis materiæ figura cōtinetur, siue lignū sit, mēbrana, charta, siue coriū cuiusuis animalis[b]) Tabularū verbo, solet in iure nostro testamētum significari. vnde & bonorū possessio secūdum, & contra tabulas nomen accepit. Quia vero testator primo sibi, deinde filio suo, testamētum

b l.j.in princ. ff. de bono. pos. sec. tab.

2 facit.[c] † Primas tabulas testamenti dixerūt, in quibus de hæreditate sua testator priore loco disponebat, hæredem instituēdo, aut etiā substituendo. Neque enim vsquā me legisse memini vulgarē aut precariam substitutionē, per quas succeditur testanti,[d] secundarum tabularum verbo cōtineri: eam verò testamēti partem, qua pater filio pupillo, & in eius bonis substituebat, si intra pupillarē ætatem decederet, secundas tabulas vocarunt.[e] Tabulæ primæ & secundæ.

c l.ij. §. quisquis. ff. de uulg.
d l.ij. l. coheredi. §. cùm filiæ. ff. de uulg.
e l. quod si filius. ff. de capt. & his.

c *Datæ sunt*) Quia finge, in pupillaribus reliquit testator Damæ & Pamphilo libertatem.

d *Substituto seruo*) Pupillariter. si enim succurrendum lex censuit ijs seruis, quibus libertatem duntaxat testator relinquit: multò magis ijs, quos vltra libertatē, secūdos heredes, qui testabatur, scripsit.

e *Nemo dubitat*) Et ideò Papinianus respondit, si impubes causa cognita arrogatus, decesserit, quemadmodū legitimis hæredibus, vinculo cautionis prospicitur: ita si fortè substituat naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto.[f]

f *Omissa fuerit*) Imprudentia eorum, qui pupilli curam habebāt.

g *Vtilis actio*) Sanè dixit vtilis actio, quia directa dari nō potest. Si Vtilis actio.
3 quidem tūc directa cōpetat, † Cùm ea facti species se offert, de qua Directa actio.
nominatim lex scripta est: aut actionis certa proposita formula.[g]
4 Sic † dicta, quòd ad legis verba, aut vulgarem actionis formulā directa sit, & accōmodata.[h] Vbi verò lex de re cōtrouersa expressim scripta nō extat, & ita nulla eius rei nomine specialiter prodita actio, quæ tamen æquitate aliqua & vtilitate communi suadente, datur: quod idem sensisse de casu omisso, legislatorē verisimile sit: illa actio vtilis dicitur:[i] quasi vtilitatis cōmunis causa, aduersus strictam iuris rationem introducta.[k] vt & alia multa pro vtilitate cōmuni cōtra subtilem disputādi rationē iure ciuili recepta esse Iulianus scribit.[l] Est enim publica ciuium vtilitas, finis & scopus iuris ciuilis.[m] vt præclarè Lyricus cecinit, *Iusti propè, mater & æqui.*[n] Cùm autē non ex lege tātum esse censeatur, quod verba demōstrant: sed etiam, quod ex sententia per interpretationem voluntatis colligitur:[o] bellissimè Paulus docuit, in extraordinarijs iudicijs, vbi formularū conceptio non obseruatur, directa quis, an vtili actione cōueniatur, nō
5 referre.[p] † Cæterum vbi nō satis exploratū habuere iurisconsulti, an de casu lege nō expresso, eadem fuerit legis sentētia, subesse tamē æquitatē animaduerterūt; actionē in factum subsidiariam prodidēre:[q] cùm nec directa, repugnantibus verbis: nec vtilis, ob incertam legis sententiam competere possit. Actio in factum.

f l. causa cognita. ff. de uulg.
g l. actio. ff. de neg. gest. l. ex legato. C. de lega.
h l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posth. §. cæterum de leg. Aquil.
i l. quoties. ff. de præscrip. uerb. l. curatores. C. de neg. gest.
k l. penul. ff. si quadrup. paup. l. quaactionū. ff. de præscrip. uerb.
l l. ita uulneratus. ff. ad l. Aquil.
m Cicer. lib. ij. de legib.
n Horat. lib. j. sermo. satyr. iij.
o l. nominis. in fin. ff. de uerbo. sign. §. j. de legit. patr. tutel.
p d. l. actio.
q §. fi. de le. Aquil.
r l. nisi. §. item sciendum ff. si cui plus quā per l. fal. l. uni. in princ. C. de rei uxo. actio.

h *Datur*) Nec est nouum omissa cautione perinde aliquam conueniri, ac si ea ipsa cauisset.[r]

L. HAEC AVTEM

Marcellus lib. 26. digestorum.

LEX XX.

Hæc autem satisdatio [a] locum habet,[b] si impubes decesserit. Sed etsi de pupillo loquitur: tamē hoc etiam in pupilla [c] obseruandum est.

SVMMAE.

1 *Masculinum concipit fœmininum.*
2 *Fœmininum uocabulum.*

a *Satisdatio*) Cuius præcedētibus capitibus mētio facta est. b *Locum habet*) Vt arrogator cōueniri possit mortuo arrogato, ab ijs ad quos ea res pertinet, in vim præstitæ satisdationis, aut suppletæ à lege. c *In pupilla*) Pupillorum quippè & puerorum verbo, pupilli cōtinentur.[a] † Et masculino verbo, fœmininū venit:[b] quāuis dispositio odium cōtineat,[c] nisi de mēte disponentis cōtraria constet euidenter.[d] † Fœmineo tamē vocabulo Pōponius dicebat masculinū cōprehendi, exēplo turpissimum.[e] Cuius sententię causam nouissimi putant, quia veteres irrisionis causa, effœminatos homines, solerent nomine fœminino vocare.[f]

Masculinum concipit fœmininum. Fœmininum vocabulum.

a l. seruis legatis. §. j. ff. de leg. iij. b l. si quis id. ff. de iurisd. l. j. l. pronuntiatio. l. iusta. ff. de uerb. sig. c l. ait Diuus. ff. de iur. fisc. d l. Lucius. §. pen. ff. de leg. iij. e l. si ita scriptum. in prin. ff. de leg. ij. f Alciat. lib. ij. parerg. 48.

L. NAM ET FOEMINAE.

Caius lib. singulari regularum.

LEX XXI.

Nam & fœminæ,[a] ex rescripto principis arrogari possunt.

SVMMAE.

1 *Fœminæ non adoptant.*
2 *Fœminæ arrogantur.*
3 *Comitiorum solemnia.*

a *Fœminæ*) † Fœminæ nō possunt, nisi ex indulgētia principis adoptare.[a] cùm liberos in sua potestate nō habeāt,[b] ac proinde nec suos hæredes.[c] ad solatiū tamen amissorū pro republica puta liberorū, aut alia magna quapiam ex causa,[d] adoptandi facultas eis à principe cōceditur.[e] quomodò legimus, Ioanne Reginę Romanū Pontificem promisisse, vt Andium ducem, sibi adoptaret.[f] † Ex rescripto item principis fœminas arrogari posse Caius hic docet: alioqui secus innuens. Id quod Gellius tradit apertius. Neque pupillus (inquit) neque mulier, quæ in parentis potestate est, arrogari possunt. † Quoniam & cum fœminis nulla comitiorum communio est, & tutoribus in pupillos tantam esse autoritatem potestatémq; fas nō est, vt caput liberum, fidei suæ cōmissum, alienæ ditioni subiaceant.[g] Quāuis autem, translato in principem imperio, comitiorum vsus, & solemnia paulatim desierint:[h] mansit tamen vetus hæc prohibitio, de fœminis nō arrogādis, nisi speciali principis rescripto, vt omnis occasio turpitudinis arceatur.[i]

Fœminæ nō adoptant. Fœminæ arrogantur. Comitiorū solemnia.

a §. fœminæ. de adopt. b §. cæteri. de her. qualit. & diffe. c l. illud. §. ad testamenta. ff. de contrahend. l. nulla. ff. de suis & legit. d l. si suspecta. §. si. ff. de inoff. testa. e l. mulierem. C. de adopt. d. §. fœminæ. f Angel. & Fulgo. d. §. si suspecta. §. si. g Gel. lib. 5. noct. Attic. c. 19. h l. j. ff. ad l. Iul. ambit. i l. nec ei. §. j. ubi di xi. §. hoc tit.

L. SI ARROGATOR.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX XXII.

Si arrogator [a] decesserit, impubere relicto filio adoptiuo,[b] & mox impubes decedat, an hęredes arrogatoris te

a *Si arrogator*) Vult hîc Vlpianus, quod si arrogator impuberis decesserit alijs hæredibus institutis quā adoptiuo filio, satisdatio

neatur? [c] Et dicendū est hæredes quoq; [d] restituere [e] bona arrogati, & præterea quartā partem.[f] Sed an impuberi arrogator substituere possit, quæritur? Et puto nō admitti substitutionē, nisi fortè ad quartā solam, [g] quā ex bonis eius consequitur, & hactenus,[h] vt ei vsq; ad pubertatē [i] substituat. Cæterùm si fidei eius cōmittit, vt quādóq; [k] restituat, nō oportet admitti fideicōmissum: [l] quia hoc non iudicio eius,[m] ad eum peruenit, sed principali prouidentia.[n] Hęc autem omnia dicenda sunt, siue in locū filij, siue in locū nepotis, aliquis impuberem arrogauerit.

Arrogatoris hæredes.

S V M M AE.

1 Arrogatoris heredes ad quid teneantur.
2 Pupillares tabulæ arrogatione pereunt.
3 Arrogando quasi contrahitur.
4 Quarta arrogati quanta.
5 Transmissio de quibus rebus fiat.
6 Substitut. pupil. uis.
7 Pubertas quo tempore contingat.
8 Plena pubertas.
9 Quandoque dictio.
10 Fideicommissum est onus.
11 Principale quid.

Arrogatione tabulæ pupillares euanescūt.

præstita vel à lege suppleta [a] cōtra scriptos hæredes cōmittitur, qui tenentur ideo bona arrogati restituere, & amplius quartā partem bonorū, quæ mortis tempore fuerūt arrogatoris.[b] In qua sola potest arrogator pupillariter impuberi arrogato substituere, nō item per fideicōmissum. Cū pupillus adoptiuus, nō cōsequatur eam quartā arrogatoris beneficio, sed ex cōstitutione diui Pij.[c]

a l. non aliter l. his uerbis. s. hoc tit.

b l. fi. ff. si quid in fraud. patro.

c l. Papinianus. §. si quis impubes. ff. de inof. testa. l. j. §. si impuberi. ff. de col. bo. d. l. fi.

b *Filio adoptiuo*) Nō instituto alios eū hęredes institutos fuisse, iurisconsul. verba indicāt.

c *Teneantur*) † Illis
1 scilicet, qui si facta non fuisset adoptio, successuri pupillo erant.[d] quales sunt agnati, aut pupillaris substituti à patre naturali, si secūdæ tabulę factæ reperiun
2 tur. Nec † tumultuet quispiā ex eo quod cùm impubes capite minutus sit, per arrogationem tabulę pupillares euanuerint: [e] id enim fateor, neq; sanè credo rectè venire substitutum ex secūdis tabulis: quæ nec quidē Prætorio iure arrogatore etiā mortuo cōualescūt.[f] Sed noua volūtate opus est.[g] quæ nō cōsideratur in pupillo.[h] Cæterùm substituto prospectum est vinculo cautionis interpositæ ab arrogatore.[i]

d §. cùm autem. in fi. de adopt.

e §. alio. §. non tamen. quib. mod. testa. infir.

f d. §. non tamen.

g l. pen. §. testamento. ff. de secund. tab.

h l. j. in fi. C. de fal. moneta.

i l. causa cognita. ff. de uulga. d. §. cùm autem.

k l. non aliter. l. his uerbis. s. hoc titul.

l l. ij. §. ex his. ff. de uerb. oblig.

m l. ex contractibus. ff. de actio. et oblig.

n d. l. nō aliter. cū l. sequenti.

o §. j. de oblig. quæ ex quasi cōtrac.

p d. l. non aliter. d. l. his uerbis.

q l. fi. ff. si quid in fraud. patro. §. cū autem. de adopt.

d *Heredes quoque*) Implicat Vlpia. nō arrogatorē modò, qui cauit se restiturū iuxta formā stipulationis, [k] teneri restituere: sed etiā hęredes eius, ex quorū persona nō cōuenit obligationē variari.[l] Nā obligationes, quæ ex cōtractu vel quasi descendūt, ad hæredes regu
3 lariter cōmigrāt.[m] † At qui pupillū arrogat, cōtrahit ille quidē sine dubio, cùm satisdat de restituēdis arrogati bonis, ijs ad quos ea res pertinet.[n] & simpliciter arrogando, saltē quasi cōtrahere dicitur.[o]

Arrogatio quasi contractus.

e *Restituere debere*) Et moram facientes cogentur, vel actione directa ex stipulatu si cautum sit publicæ personæ, idest tabellioni, vel utili, si omissa fuerit satisdatio.[p]

f *Quartā partem*) † Bonorum arrogatoris, hoc est eorū quę mor
4 tis eius tempore fuerunt: [q] nisi succederet arrogatus cum filijs natu

Quarta arrogati quanta.

naturalibus, quorum conditionem non oportet deteriorem eſſe.[s] Idcò tunc vt in illis, in arrogato quoque crederem hoc iure quartā eſſe quadrantē eius qđ habiturus erat ab inteſtato.[t] & nouella Iuſtiniani, quemadmodū in naturalibus auctam.[u]

Tranſmiſsio quarum rerum fiat.

5 † Eam aūt quartā licet non agnitam, arrogatus ad hæredes tranſmittit.[v] Quod eam ſcilicet, vt hîc Vlpianus ſcribit, non teſtātis iudicio: ſed ſingulari principis prouidētia cōſequatur.[x] Et leges, quæ tranſmiſsionē vetant, de ijs agunt, quæ iudicio teſtatoris, & titulo vniuerſali deferuntur:[y] vt hæreditas, & bonorum poſſeſsio.[z]

Pupillaris ſubſtitutionis effectus.

g *Quartam ſolam*) † Si ſolam videlicet quartā ab arrogatore conſe-
6 quutus fuerit. Nam ſi vltra quartā, ei quicquam dederit arrogator, item & ſi quid impubes contēplatiōe aut arrogatoris beneficio, quæ ſui, liberalitate puta cognatorum, vel amicorum parentis adoptiui, id totum ſubſtitutus capiet.[a] non etiam alia pupilli bona: quamuis ſecus dicendum in pupillari à patre naturali facta.[b] per quam ſubſtitutus omnia in vniuerſum impuberis mortui bona vendicat.[c]

h *Hactenus*) Licet arrogatori ſubſtituere arrogato.

Pubertas quando incipiat.

i *Ad pubertatem*) † Quæ in maſculis, quarto decimo: in fœminis,
7 duodecimo anno, æſtimatur.[d] vetere illa indagatione, nudi corporis quæ olim fiebat, velut inhoneſta ceſſante.[e] Cuiuſmodi tēpus ab Ethnicis quoq; religiosè ſeruari Tertullianus author eſt. Etenim iþ iura ſua ætatibus, ita reddūt, vt fœminas cōfeſtim poſt duodecimum
8 maſculos poſt decimū quartū, ad negotia mittunt.[f] † Plenā tamen pubertatē iuriſcōſulti diffinierūt, in maſculis annorū duodeuiginti ſpacio: in fœmellis quatuordecim.[g] quod in ea ætate, tardiùs etiam pubeſcētes integram corporis habitudinem nanciſcantur.[h]

Plena pubertas

Quandoque.

k *Quandoq;*) † Id eſt aliquādo ſeu aliquo tempore.[i] Ego me Aſtu-
9 ræ, inquit M. Cicero, diutiùs arbitror commoraturum, quoad ille quandoque veniat.[k] & Horatius.[l]

Quandoque bonus dormittat Homerus.

Cuius rei licet purgatiſsimis auribus obuiæ lectorem paſsim admonui: ne cum interpretibus noſtris, eum in luce tam aperta, luminibus obſtrui contingat.

Fideicommiſſum eſt onus.

l *Fideicommiſſum*) † In quarta quippè fideicommiſſum onus eſt &
10 grauamen.[m] In quarta aūt non poteſt arrogatus ab arrogatore grauari, cùm non eam, ſicuti dictum eſt, illius beneficio, ſed ex lege conſequatur.[n] & quem non honoro, grauare non poſſum.[o]

m *Iudicio eius*) Arrogatoris ſcilicet, qui magis debitā quartam præſtitiſſe, quàm vllum in arrogatum contuliſſe beneficium videtur.[p] Cùm & eam arrogatus, velut æs alienum capiat.[q] Innuit autem hîc locus à contrario, poſſe arrogatorē in eo quod impuberi vltra quartam reliquerit, eum fideicommiſſo grauare.[r]

n *Principali prouincia*) Conſtitutionē Diui Pij intelligit. Qua pars quarta bonorū arrogatoris, filio impuberi arrogato, præfinita pridem fuit.[s]

Principale.

† Porrò principale dictio iure noſtro quod eſt[f] principis compluſculi loci perſpicuum faciunt. & annotauimus alibi.[t] Inde cōſtitutiones principales,[v] principalis maieſtas,[x] principalis authoritas,[y] principales libri,[z] principalis prouidētia,[a] principale decretum,[b] & alia id genus permulta. Pœnitentiā ſimulans (inquit Tranquillus) quod principalium rerum priuatis copiam faceret.[c]

L. QVI IN ADOPTIONEM.

Paulus lib. 36. ad edictum.

LEX XXIII.

Qui in adoptionem[a] da-

Qui in adoptionem) Præcognoſcendū

r l. nec ei. §. fi. hoc ti.
ſ l. Papini. §. quarta. ff. de inoff. teſt.
t aut nouiſsima. C. de inoffi. teſta.
u ut hac l.
x l. j. §. ſi impuberi. ff. de col. bo. d. l. fi.
y l. unic. §. in nouiſſimo. C. de cad. to.
z l. iij. §. pe. de bon. poſſ. l. ſi auia. C. de iur. deliber.
a l. ſed ſi. § in arrogato. ff. de uulga.
b d. l. ſed ſi plures. §. ad ſubſtitutos.
c §. j. de pupil. d. §. ad ſubſtitutos.
d l. fi. C. quād. tut. uel cur. eſſe deſi.
e §. j. qui. mo. tut.
f Tertu. li. de uirginibus uelandis.
g l. Mela. §. j. ff. de alimē. & cib. leg.
h l. arrogato. §. j. ſ. hoc tit.
i l. debitor. ff. de nego. geſ. l. res in dotē. ff. de iur. do. §. j. qui. mo. re cont.
k Cic. lib. 5. epiſto.
l Hor. in arte poe.
m l. coheredi. §. cū filiæ. ff. de uulg.
n l. Papinianus §. ſi quis impubes. ff. de inoffi. teſta.
o l. ab eo. C. de fideic.
p l. proximè. ff. de rit. nu. l. unū ex familia. §. j. ff. de leg.
q l. ſi ſeruo. ff. de here. inſti.
q l. j. § ſi impuberi. ff. de col. bo. l. fi. ff ſi quid in frau. pa
r §. ult. de pupil.
ſ l. Papinianus. §. ſi impubes. ff. de inoffi. teſta. d. l. fi. d. §. ſi impuberi.
t l. ij. §. itaim ciuitate. ff. de orig. iur.
u l. principalibus. ff. ſi cert. pet.
x l. pe. ff. de bo. inſt
y l. acta ff. de re iud
z l. unic. ff. de offi. quæſto.
a hac l.
b l. ij. ff. de offi. aſſe.
c Suet. in Caligula.

tur ijs quibus agnascitur,[b] cognatus fit: [c]quibus verò non agnascitur, nec cognatus fit. Adoptio enim nō ius sanguinis,[d] sed ius agnationis affert. Et ideò si filium adoptauero, vxor mea illi matris loco nō est. Neque enim agnascitur, ei propter quod, nec cognatus eius fit. Itē nec mater mea auiæ loco illi est. Quoniā ijs qui extra familiam meā sunt non agnascitur: sed filiæ meę is quę adoptaui frater fit. quoniam in familia mea est, filia nuptijs etiā eorū prohibitis.

S V M M AE.

1 *Cognatio generale nomen.*
2 *Agnati qui.*
3 *Ius agnationis.*
4 *Ius sanguinis.*
5 *Sanguis.*
6 *Familia pro agnatione.*

Cognationis nomen.

1 hic † cognationis generale nomen, parentes, liberos, & transuersales continens:[a] quatenus ad personas, quę ex transuerso veniūt, refertur, in agnatos, &

a l. non facilè. §. j. ff. de grad. affini.

2 cognatos † deduci.[b] Agnati dicūtur, q. per virilis sexus personas nobis sunt coniuncti. Cognati verò, qui per

b §. j. de legit. agna. tutel.

Agnati.

3 fœminam.[c] † Cæterùm non per generationem modò, sed per adoptionem quoque, ius agnationis contrahitur.[d] Veluti si cùm filium naturalem haberem adoptiuum acceperim, hi sese mutuo non tantùm agnatos, verumetiam consanguineos vocabūt.[e] ius tamē cognationis nō quæritur. & hoc est quod summatim hoc loco Iulius Paulus docet. Adoptionem videlicet adferre ius agnationis, non item cognationis, & sanguinis. efficitur quippè filius adoptiuus de familia, hoc est agnatione adoptantis, id est eisdem fit agnatus, quibus pater adoptiuus est, & legitimā hæreditatem eorum habebat, vel ipsi eius, [f] Veluti patri, auo paterno, fratri, filio, filiæ, & alijs, qui ex familia sunt adoptantis. & nomē idem familiæ ferunt. adoptiuus fit, nempè filius, nepos, filius fratris, frater.[g] vxori verò auiæ & cæteris, qui patri per fœmineum sexum coniunguntur. adoptiuus non fit cognatus.[h] Neque enim (vt scriptum reliquit Paulus noster) ius sanguinis, sicut agnationis, adfert adoptio, & eæ cognationes in adoptionibus duntaxat cōtrahuntur, quæ legitimę sunt, id est quæ agnatorum ius habent.[i]

c §. sunt autem. de leg. agna. success. d. §. j.

Ius agnationis.

d l. j. §. j. ff. unde cognat.

e d. §. sunt autem.

f l. ij. §. parui. ff. de suis & legi.

g ut hic. & d. §. parui.

h l. patris. ff. de in ius uocan.

i l. si qua mihi. §. fi. ff. de ritu nupt.

b *Agnascitur*) Id est agnatus, præter naturam fit.[k] Sic enim agnata membra, Plinius dixit, quæ natura pręter solitum vsum humano corpori inuexit.[l] planè qui agnascuntur, non matris, sed patris sequuntur familiam.[m]

k l. si quis nepotē. §. hoc tit.

l Plin. lib. 11. c. 52.

m §. ij. de leg. agna. tutel.

c *Cognatus fit*) Cognationē inquit Vlpianus, facit etiā adoptio. quibus namq; fiet agnatus, qui adoptatus est, eisdem & cognatus fiet.[n]

n l. j. §. cognationē. ff. und. cog.

d *Ius sanguinis*) † Id est naturalis coniunctionis:[o] quæ ex solo ma-

Ius sanguinis.

4 ris & fœminæ complexu, proficiscitur. comprehenditq;, omne necessitudinis genus, consanguinitatis videlicet & affinitatis. vt meritò dicat hîc Paulus, ius istiusmodi per adoptionem non adferri. quia adoptatus, licet agnatus & cognatus fiat, patri adoptiuo, cæterísq; qui sunt in adoptantis familia.[p] nemini verò fit affinis,[q] vt su-

Sanguis.

5 pra declaraui. † Nemini autem non cognitum puto sanguinis verbo ius & consanguinitatis, & affinitatis, significari.[r] Magnā vim inquit M. Cicero, magnam necessitatem, magnam religionem pos-

o l. iura sanguinis. ff. de regu. iur.

p l. ij. §. parui. ff. de suis & legib.

q l. non facilè. §. pe. ff. de grad. affini. l. si qua mihi. §. fi. ff. de ritu nup.

r l. uel si sanguine. ff. de ma. uindic.

sidet

sidet paternus maternúsq; sanguis. [f] Inde sanguine coniunctos, M. Cicero, & Fabius Quintilianus cum Vlpiano dixerunt. [t]

e *Filium*) Hoc est aliquem loco filij.

f *Matris loco non esse*) Sed potius oouercę. [u]

Familia pro agnatione.

g *Familiam*) Id est agnationem. † Verbum quippè familiæ, quod
6 pro subiecta materia variè vsurpatur: agnationem quoq; designat. [x]

h *Eorum*) Nimirũ adoptiui filij, & naturalis filiæ. inter quas personas nuptię nõ consistũt, quandiu cõstat adoptio. [y] at si earũ alterutra, vel puta, filius adoptiuus, vel filia naturalis, à parẽte emancipetur: quia sublatum est per emancipationẽ ciuile adoptioois vinculum, nihil erit tunc nuptijs impedimẽto. [z] Et eo spectat, quod Paulus ait, posthumũ ex sorore mea adoptiua, rectè à me hęredem iosti tui, quod eam possem aliquando iustam vxorem habere, [a] Quamuis in tempus emancipationis stipulatio nuptiarum, velut contra bonos mores inutiliter conferatur. [b]

L. NEQVE ABSENS.

Vlpianus lib. 1. disputationum.

LEX XXIIII.

Absentis arrogatio.

Neque absens [a] neque dissentiens, [b] arrogari potest.

S E M M AE.

1. *Absentis arrogatio.*
2. *Nerua Traianum adoptauit.*
3. *Spurius absens an legitimetur.*

a
1 A*Bsens*) † Si absens necquidem per alium, vel adoptare, vel arrogare potest: [a] multominùs arrogari. [b] cũ arrogãdi voluntas sit personaliter exploranda. [c] Iure quidem, & solemniter interrogatione videlicet præcedente. [d] Cuiusmodi solemnitas inter abseotes peragi non potest. [e] Subsequens tamen arrogati consensus, arrogationem fortè confirmaret. [f] † Quandoquidem M. Vlpium Traia-

Traianus à Nerua adoptatus.

2 num, cùm in Germania esset à Cocceio Nerua, legitimè adoptatum Dioo & reliqui hystorici scribant. [g] Sed tamen quia principis solemnium legibus soluti, [h] id factum est: ad cõsequentias temerè pro-

Spurius absens an legitimetur

3 ducendum non venit. [i] Ideò hac in re ampliùs deliberãdum. † Ao autem Spurius absens constituto in id specialiter procuratore natalibus restitui, seu vt vocant legitimari posse vetus est interpretum hoc loco controuersia. In qua breuiter ego puto, posse. [k] cùm enim in omni causa quamlibet graui & ardua regulariter procurator admittatur. [l] Et tutor ipse posit per procuratorem peti: [m] natalium restitutionem, seu vt loquuntur legitimationem per procuratorem postulari, recipique posse non dubito. [n] Nam nec patris præsentia desideratur. [o] Igitur nec filij: vt relatiuorum idem iudicium constituatur, [p] Et quoniam vbi consensus, aut voluntas alicuius requiritur, non valdè refert ab initio consentiat ipse, vel ratum habeat ex post facto. [q] Neque me mouerit, quòd absens arrogari nequeat etiã per procuratorẽ. [r] diuersa nãq; longè est adoptionis causa, in qua nominatim constitutum est, arrogandi voluntatem, persooaliter exquirendam. [f] & id quidem, non temerè, sed solemniter interrogatio nimirùm præposita, [t] cuiusmodi formula non potest ab absentibus tractari. [u]

b *Dissentiens*) Hoc dubitationem nullam habet. Cùm iam ex Celso intellexerimus, explorandam arrogandi voluntatem, [x] idque solemniter. [y]

f Cice. pro Rosc. Ameri.
t Cic. li. ij. de inuentio. Quintia. libr. 8. c. iij. d. l. uel si.
u l. adoptiuus. in prin. ff. de rit. nu.
x l. pronuntiatio. § familie. ff. de uerbo. signifi.
y l. per adoptionẽ. ff. de ritu nup.
z §. inter eas. de nupti. l. quinetiã. §. fi. ff. de ritu nup.
a l. si quis posthumos. §. fi. ff. de lib. & posthu.
b l. si stipuler. §. j. ff. de uerb. oblig.

a l. seq. in fi.
b ut hac l.
c l. in adoptiõibus: ubi dixi §. hoc tit.
d l. ij. §. hoc tit.
e l. j. in prin. ff. de uerb. oblig.
f c. cura. de iur. pa. c. fi. 16. q. j.
g Dion in Traia.
h l. princeps. ff. de legi. l. ex imperfecto. C. de testa.
i l. j in fi. ff. de constitu. prin.
k l. qui in prouincia. §. Diuus. ff. de ritu nup. c. per uenerabilẽ. in prin. qui fil. sint legit.
l l. j. §. usus. ff. de procu. c. fi. illo ti. in 6.
m l. cũ à matribus. C. qui pet. tutor.
n §. sit igitur licentia. qui. mo. natu. effi. sui. col. 7.
o Aut. item fine. C. de nat. lib.
p l. fi. ff. de accepti.
q l. fi. C. ad Mace. d. c. cura.
r l. post mortem. § fi. hoc tit. & hic.
f l. in adoptionibus hoc tit.
t l. ij. §. hoc tit.
u l in princip. ff. de uerb. obli.
x d. l. in adoptionibus.
y d l. ij. §. hoc tit.

L. POST MORTEM.

Idem lib. 1. opinionum.

LEX XXV.

Post mortē [a] filiæ suæ, quę vt materfamiliâs, quasi iure emancipata vixerat, & testamēto scriptis hæredibus [b] decessit: aduersus factum suū, quasi nō iure eam, nec præsentibus testibus [c] emanciparet, pater mouere controuersiam prohibetur. [d]

SVMMAE.

1. *Emancipatio quomodò fiat.*
2. *Testes in emancipatione necessarij.*
3. *Factum suum nemo impugnat.*
4. *Pater factam emancipationem non infirmat.*

a *Postmortem)* Si pater minus solēniter emancipauerit filiam, eaq; quasi iure emancipata, vt materfamiliâs vixerit, non potest pater deinde causari emācipationem non iure factā: & aduersus propriū istiusmodi factū mouere controuersiā.

b *Scriptis hæredibus)* Inter quos fortassis pater non erat scriptus: aut erat, sed in modico institutus. Ideoque allegabat filiā, non iure testatam: quia in potestate posita. Nam qđ ad emācipationē attinebat, ea cùm facta sit inutiliter dicebat pater, nullum effectū producere potuit: perinde atq; si facta non fuisset. [a]

c *Præsentibus testibus)* † Cùm emancipatio apud acta iudicis fiat: [b]
1 & in actis iudiciarijs testes minimè sint necessarij: [c] vana videtur hæc patris allegatio, defectis testibus subnixa ad infirmandam do-
2 natione † Nisi dicas quòd verū est, speciale in emancipatione, vt in ea licet in actis fiat, [d] pręsentia testium, olim quidem quinq;, [e] desideretur propterea quòd grauissimè damnosa sit vtriq; nimirùm emācipanti, qui patriā potestatem, rem inæstimabilem, [f] ac futurā omnem filij acquisitionem [g] amittit. Item emancipato, qui deinceps velut extraneus patri iudicatur. [h]

d *Prohibetur)* † Contrarium prima fronte videri poterat. nempè
3 patrē posse factā à se inutiliter emācipationē impugnare. [i] nōobstāte etiā lapsu temporis. [k] Quod ego in alio quocunq; non grauarè cōcesserim. quemcunq; scilicet, præter ipsum patrem, admitti ad pro-
4 bandum emancipationem non iure factā. [l] † Cæterùm pater qui se filiam emancipasse agnoscit, eámq; quasi rectè emancipatam viuere passus est, post filiæ mortē non auditur [m] Quamuis filia adhuc viuente (quæ tamē sui iuris existentiam longa quasi possessione non quæsijsset. [n]) pater contendens se non ritè emancipasse, ob magnū illud naturæ vinculū, cū reliquijs patriæ potestatis coniunctum audiendus sit. [o]

§. NEQVE.

Neque adoptare, nec arrogare quis absens, [a] nec per alium, [b] eiusmodi solemnitatem [c] peragere potest.

SVMMAE.

1. *Factum personæ cohærens.*
2. *Arrogationum solemnia.*

a *Absens)* Sic nec absentē arrogari posse Vlpianus respōdit. [a]

b *Per alium)* † Cùm enim factum istiusmodi personæ cohæreat: meritò non potest per alium explicari. [b] Li-

cet alio-

Emancipatio quomodò fiat.

Testes in emācipatiōe necessarij.

Factum proprium impugnare.

Pater emancip. non infirmat.

Factum personæ cohęrens.

a l. quoties eū uul. ff. qui satisd. cog.
b l. emancipatione. C. de fid. instru. l. ult. C. de emanci. liber.
c l. in donationibus C. de donationib.
d d. l. emancipatione. d. l. fi.
e Theoph. §. preterea. quib. mod. ius pat. po.
f l. filiusfa. §. secundum. ff. de leg. j.
g l. j. ff. si quis a par. fur. ma.
h l. quinetiā. §. fi. ff de ritunup. §. emācipati. deber. que ab intest.
i l. ij. C. si aduersus rem iudic.
k l. quod est constitutū. C. ne de stat. defuncto.
l l. ab ea parte. ff. de prob. d. l. quod est.
m ut hac l.
n l. j. C. de pat. pot.
o d. l. ij. C. si aduer. rem iudi.
a l. praced. ubi dixi
b l. unic. §. ne aūt. C de ca. tol. l. Arethusa in fi. ubi dixi. ff de sta. homi.

get alioqui per se facere videatur, qui per alium agit.[c]

Arrogationis solemnia.

c *Solemnitatem)* † Inter arrogationis solemnia à nobis superiùs eo modiore loco tractata,[a] præcedens est interogatio, & subsequens responsio. Cuiusmodi solemne contrahentium sine dubio præsentiam desiderat.[e]

e l. ita autem. §. ess. fisse. ff. de admini. tutor

d l. ij. §. hoc tit.

e l. j. in princ. ff. de uerb. oblig. dixil. praced.

L. QVEM FILIVS.

Iulianus lib. 25. Digestorum.

LEX XXVI.

Emancipatus nouam quærit familiam.

Quem filius meus emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit.[a]

SVMMAE.

1 *Emancipatus noue fit familie.*

a NOn erit) † Emancipatus enim per emancipationem esse desijt in familia patris sui.[a] Cæpítque nouam habere familiã.[b] adeo quidem vt emancipatione filij nomen amiserit.[c] Atqui filius adoptiuus non fit agnatus, ijs qui sunt extra familiam adoptantis.[d] Itaque adoptatam à filio meo emancipato, libertus meus in ius vocare poterit, vel vt mihi alienum.[e]

a l. quinetiam. §. fi. ff. de ritu nup.

b l. pronuntiatio. uerfi. idemq. ff. de uerb. signif.

c l. senatoris. ff. de senato.

d l. qui in adoptionem. s. hoc tit.

e l. sed & si. §. si filius. ff. de in ius uoc.

L. EX ADOPTIVO.

Idem Iulianus lib. 81. Digestorum.

LEX XXVII.

Ex adoptiuo[a] natus adoptiui[b] locum obtinet[c] iure ciuili.[d]

a A Doptiuo) filio meo

b *Adoptiui)* Patris sui mortui,

c *Locum obtinet)* Hoc est patrem suum refert ac representat, ideóque perinde mihi succedit, atque filius meus adoptiuus. idémque pater eius succederet, si non mortem obijsset.

d *Iure ciuili)* Quo constitutum est, nepotes ex filio, parentis sui præmortui locum subintrare.[a]

a §. cum filius. de hæredi. quæ ab intest.

L. LIBERVM.

Caius lib. 1. institutionum.

LEX XXVIII.

Libertas de rebus suis disponendi.

Liberum arbitrium,[a] est ei, qui filium & ex eo nepoté in potestate habet: filium quidem potestate dimittere, nepotem verò in potestate retinere: vel ex diuerso, filium quidem in potestate retinere nepotem verò manumittere:[b] vel omnes sui iuris efficere. eadem & de pronepote dicta esse intelligimus.

a Liberum arbitrium) 1 Iustum † lex semper putauit, vnicuique suarum rerum dispositionem liberorum cõmittere.[a] vnde cùm filiorum, nepotum, cæterorúmq; liberorum parens, ius habeat, & dominiũ:[b] sicuti in patrimonio moderãdo,[c] ita in emãcipandis, aut retinendis sub potestate sua liberis, quamlibet voluit arbitrij sui

a l. nemo exterus. C. de Iude. l. in re. C. manda

b l. in suis. ff. de suis & leg. l. ilj. & uls ff. de ijs qui sunt sui.

c l. sed & si. §. consuluit. ff. de peti. hæredi.

plenam habere libertatem.[d] Hæc enim M. Cicero, fundamenta esse Romanæ libertatis firmissima, quondam luculenter ostendit: sui quemque iuris scilicet, & dimittẽdi, & retinendi dominum esse.[e] Quod & hoc loco Caius probat.

SVMMAE.

1 *Libertas de rebus suis disponendi.*
2 *Emancipatio.*
3 *Manumißio quandoque liberorum dicitur.*

b *Manumittere*) †Manumissionis quippè verbum, licet propriè
2 & significanter ad seruos referatur: vt ad liberos, emancipatio[f] per
3 abusionẽ: † tamen ipsi quoque filij manumitti nonnunquam dicuntur.[g] propterea quod è parentis manu, & potestate per emancipationem admittantur.[h] Et manumissio sit, de manu, id est potestate dimissio.[i]

Manumißio liberorum. Emancipatio.

c *Intelligimus*) Cùm eadem sit potestas parentis, idémque ius & dominium in pronepotem, ac cæteros omnes ex filio descendentes liberos, atque in filium ipsum, & natum ex eo nepotem.[k] Hunc porrò locum ad verbum Iustinianus totum descripsit.[l]

d §. admonẽdi. qui. mo. ius pa. po. sol
e Cicero pro Cor. Balbo.
f l. 1. §. alienatio. ff quãd. de pecu. act.
g l. ij. ff. de offi. pro cons. & hic.
h §. preterea. quib. mo. ius pa. po. sol.
i l. manumißiones. ff. de iusti. & iur.
k l. iij. cum l. seq. s. tit. 1.
l d. §. admonendi.

L. SI PATER NATVRALIS.

Calistratus lib. 2. institutionum.

LEX XXIX.

Si pater naturalis[a] loqui quidem non possit, alio tamẽ modo[b] quàm sermone manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio,[c] ac si iure[d] facta esset.

SVMMAE.

1 *Nutu quis voluntatem exprimit.*
2 *Adoptio an verba requirat.*
3 *Iure facere.*

a Naturalis) Filium suum, in adoptionem alteri daturus, & cuius maximè voluntas in adoptionibus exploranda venit.[a]

b *Modo*) † Nutu puta
1 quo mutus, qui tamen auditus capax est, satis suum animi conceptũ exprimit,[b] aut scriptura, quæ non minus voluntatem, quàm voces lingua figuratè demõstrat.[c]

Nutu voluntas exprimitur.

c *Confirmatur adoptio*) † Cùm sermone opus non sit ad substantiã
2 adoptionis, sed consensu:[d] quem quoquomodò per se tamen[e] declarare sufficit:[f] in arrogatione secus: quæ cùm interrogationem arrogare volentis & responsionem arrogandi, ex solemni more requirat.[g] aliter acta ruet: nisi à principe confirmetur.

Adoptio non requirit verba.

d *Iure*) Id est solemniter, & expressis à naturali patre, qui dat in
3 adoptionem verbis. † iure autem fieri in iure nostro dici, quod seruatis religiosè legis solemnibus agitur manifestius est, quàm vt longa egeat probatione.[i] Inde iure factum testamentum, quod requisita habet iuris solemnia.[k] econtrà verò, non iure factum dicitur, in quo solemnia legis defuerunt.[l]

Iure fieri.

a l. in adoptionibus hoc tit.
b l. seruo inuito §. pe. ff. ad Trebel.
c l. non figura. ff. de act. & oblig.
d d. l. in adoptiõibus
e l. post mortem. §. fi. s. hoc tit.
f l. in quibuscunq. ff de acti. & obli. l. ubi non voce. ff. de reg. iur.
g l. ij. s. hoc tit.
h l. adoptio ij. hoc tit.
i d. l. adoptio ij.
k l. si iure. ff. de le. iij.
l l. 1. ff. de iniust. testamen.

L. EI QVI.

Paulus lib. 1. regularum.

LEX XXX.

Et qui vxores non habent, filios adoptare possunt.[a]

a Possunt) Adoptio quippè, quoniam vt dixi, est velut imago

Summæ

SVMMAE.

1 *Sacerdos an adoptet.*
2 *Spurius an à patre sacerdote arrogetur.*

naturæ.[a] in ijs personis locũ habet, in quibus natura potest.[b] At qui hactenus in cœlibatu vixit, vxorem ducere, & si matrimoniũ non optet, liberos tamen natura potest procreare. vt pote nullo vitio, aut impedimento 1 distẽtus. † Qua ratione cùm nostros sacerdotes, (magno Christianæ reipublicæ malo) videamus quotidie ex scortis filios gignere: ta-2 metsi vxorem ducere vetitos, vel † ex hoc loco videtur, adoptare filios rectè posse. Indéque non pauci putarunt, patefactam sacrificulis fenestram, ad vocandos spurios in suam successionẽ: modò principis authoritate fiat arrogatio. Ex quo de adoptãdo eo, qui sui iuris est, tractatur.[d] Quod tamẽ nõ putauerim ipse, ne fraus legi fiat.[e] prohibitũ ad successionem vna via, venire per aliam admittendo.[f] vnde sacerdos, qui filios adoptare non prohibetur,[g] si quos per adoptionem liberos, quærere velit, eos adoptet, quos ipse non genuit, ne alioquin prohibitionem legis circumuenire possit.[h]

Sacerdos an adoptet.
Spurij adoptio.

a l. filio quem. ff. de libe. & posth.
b l. adoptio. 5. ĩ. hoc tit.
c Angel. hic Alex. l. Gallus §. quid si is. in fi. ff. de libe. & posth.
d l. ij. ĩ. hoc titul.
e l. non dubium. C. de legib.
f l. iij. §. liberi. l. si post mortem. §. pen. ff. de cõtra. tabul.
g ut hac l.
h emui. de cler. cõiug. in 6. d. §. libe ri. d. l. non dubiũ.

L. NON POTEST.

Martianus lib. 5. regularum.

LEX XXXI.

Non potest filius, qui in patris potestate est, vllo modo [a] compellere eum, ne sit in potestate, siue naturalis,[b] siue adoptiuus.[c]

Pater quãdo cogatur emancipare.

SVMMAE.

1 *Pater quando cogatur emancipare.*
2 *Naturalis filius.*
3 *Adoptiui & naturalis par causa.*
4 *Naturalibus quando magis faueatur.*

a 1 *Vllomodo*) Sine causa.[a] † Vnde temperatiùs alibi Papinianus loquitur. dum ait, non facilè patrem cogi posse filiũ emãcipare.[b] certis nanq; casibus, pater cõpellitur. veluti si malè & cõtra pietatem in filium fœuiat.[c] Si leno sui sanguinis, impurè factus, peccãdi necessitatem filiabus suis imponat.[d] Si relictum sub modo, vel cõditione emancipationis liberorũ vltrò agnouerit.[e] Et si arrogatus impubes damno sibi esse probet, in parentis adoptiui potestate manere.[f] Alioquin perpetuum videtur, patrem eadẽ re, licet testamẽto rogatũ,[g] filios suos nullatenus cogi emancipare.[h] inæstimabilémque illam potestatis patriæ authoritatem, inuitus amittere.[i]

a l. sequenti.
b l. pen. ff. und. lib.
c l. fi. ff. si à parẽt.
d l. si lenones. C. de episc. aud.
e l. si cui. ff. de cõd. & demo.
f l. seq. et seq. inf. hoc tit.
g d. l. penul.
h l. iiij. C. de eman. cip. lib. §. fi. quib. mod. ius pat. po.

b *Naturalis*) † In dies, vel potiùs in horas offendo verũ esse, quod 2 superius docui, & dicere solitus sum: naturalis filij verbo, passim iurisconsultos eum significare, quem naturalem & legitimum simul vocamus hoc est ex iustis nuptijs procreatum.[k]

Naturalis filius.

i l. filius fa. §. secundum. ff. de leg. j.
k l. nepotes. ubi dixi. ĩ. hoc titul.

c *Siue adoptiuus*) † Eiusdem ergo iuris habentur adoptiui filij cuius 3 sunt naturales, id est ex legitimis nuptijs quæsiti.[l] vnde præteriti, naturalium exemplo testamenta rumpunt.[m] eisdem (iudicio patris per bonorum possessionẽ cõtra tabulas rescisso) legata, sicuti iustis liberis, præstantur, & cõseruantur.[n] Decurionatus honores, ac pri-4 uilegia, non minus quàm naturales liberi consequuntur.[o] † Plus autem iuris nancisci adoptiuos iustis filijs iniquũ nimis esset, & cõtra vim naturæ, quæ nec accidenti, nec legis artificio cædere solet:[p] quinimò plerũmq; præualet.[q] vt & in proposito, certis casibus videmus, plus naturalibus liberis, quàm adoptiuis fauere. Neq; enim con

Adoptiui & naturalis par conditio.
Naturali quãdo plus faueatur.

l §. in plurimis. de adoptio.
m §. adoptiui. de exhæred. libero.
n l. j. §. fi. ff. de leg. præstand.
o l. cùm adoptiuũ. C. de decurio. lib. 10.
p l. filio quẽ. ff. de libe. & posth.
q l. iij. ff. de tutel.

r l. fidcicōmissum. ff. de cōd. & demonst. ditionem si sine liberis adoptiui deficere faciunt.[r] nec complent numerum liberorum ad parentis de publico munere excusationem[f] nec parenti proficiunt ad consequtionem legati, in tempus liberorum relicti.[t]

f l. ij. §. adoptiui. ff. de uaca. mune.
t l. si ita quis. §. si. ff. de leg. ij.

L. NONNVNQVAM.

Papinianus lib. 31. quaestionum.

LEX. XXXII.

Nonnunquàm autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret.[a] idq; causa cognita,[b] per iudicem statuendum erit.

Monialis religionem abiurans.

SVMMAE.

1 *Vestalis monachismum respuens.*
2 *Causae cognitio.*

a *Desideret*) † Hinc
1 quandoque respōdi, vestalem, aut si mauis sanctimonialē audiendam, quae magis parentum (vt hodie multae) quàm propria voluntate monachismū impubes professa erat si pubes facta doceat, non expedire sibi in iugum coenobij permanere.

b *Causa cognita*) † Non enim temerè iudex ad petitionem adopti-
2 ui filij compellet patrem, vt eum emancipet. Sed ita demùm, si diligenti causae cognitione adhibita, & cūctis perpensis intelligat, adoptionem filio nō expedire.[a] Quid enim si iuuenili leuitate ductus, & auidus effrenatae libertatis, se postulet filius emancipari.[b]

Causae cognitio.

a l. sequenti.
b l. iij. §. si quis minor. ff. de minor.

§. IMPERATOR.

Imperator Titus Antoninus[a] rescripsit, priuignum[b] suum, tutori[c] adoptare permittendum.

Antoninus Pius.

a *Antoninus*) De hoc Tito Aurelio Antonino, qui Pij quoq; à summa morum suauitate & clementia cognomen nactus est: multa superiùs dicta sunt.[a]

a l. Imperator. j. ff. de stat. hom.

SVMMAE.

1 *Priuignus.*
2 *Tutor pupillum non adoptat.*
3 *Nouercarum fatale in priuignos odium.*
4 *Mater quando in tutela suspecta.*
5 *Vitricus an sit tutor.*

Priuignus.

b *Priuignum*) † Pri-
1 uignus est vxoris meę filius, ex alio viro natus.[b] sic dictus quemadmodum nonnulli volunt, quòd prius quàm mater secundo nuberet, genitus sit.

b l. nō facilè. §. priuignus ff. de gradib. l. adoptiuus. §. si. ff. de rit. nup.

c *Tutori*) † Tutor nec pupillum adoptat, nec eum cuius tutelam
2 gessit.[c] nisi verisimile sit ex qualitate personae, eum honesta, & incorrupta affectione duci.[d] Qua ratione, id vitrico, hoc est altero matris meae marito, permissum videtur.[e] Cum soleant vitrici pri-
3 uignos diligere, & in eos esse non leuiter affecti,[f] † tametsi nouercis omnibus innatū sit fatale quoddā odium in priuignos: vt pro capitali acerbo & irreconsiliabili vox illa, Nouercale odium, in diuerbium abierit, eam quoq; sententiam exprimente eleganter Euripide.[g]

Tutor non adoptat pupillum.
Nouercarum fatale odium.

c l. nec ei. in princ. §. hoc titu.
d d. l nec ei. §. j.
e l. ult. C. de contr. iud. tutel.
f l. lex Cornel. in prin. ff. de iniur.
g Euripides in Alceste.

Hostis, nouerca est ante natis liberis.

Nihilóque mitior nocente vipera.

Et Calimacho poëta Graeco, quē magnus ille Erasmus sic vertit.[h]

h Eras. in prouer. Odiū nouercale.

Exiguo lapidi puer à ddit serta nouercae.

Mutasse

Mutasse vt vitam, sic ratus ingenium.
At puerum extinguit tumulo hac illapsa nouerca.
Priuigni exanimem vel tumulum fugite.

Mater quando in tutela suspecta.

Vitricus quando tutor esse posſit.

4 Sed certè mirum videtur, † quòd cùm mater quæ nupsit secũdo propter vitricũ suspecta sit adeo in filij tutela,[i] vt eam quàm citisſimè lex eo munere arceri præcipiat;[k] ipse tamen vitricus priuigni sui tu
5 tor esse nõ prohibeatur.[l] † Dicendũ igitur, quod si pater eũ filio tutorem dederit, cui postmodum mater secũdo nupsit, non propterea tutor vitricus esse desinat.[m] Cùm nõ debeat temerè fides, à testãte probata in dubiũ reuocari:[n] nisi nouè tutoris improbitas emergat:[o] Cæterùm qui iam vitricus est, tutor à iudice dari nõ potest.

i l. omnẽ. C. ad Tertylia.
k §. preterea. ut si ne probib. mat. col. 7. aut. sacrã. C. quand. mul.
l l. fi. C. de contra. iud. tutel. & bic.
m d. l. fi. & bic.
n §. j. de satisdat. tut.
o l. fin cõfirmando. l. utilitatem. ff. de confir. tut.

L. ETSI PVBES.

Martianus lib. s. regularum.

LEX XXXIII.

Etsi pubes factus,[a] non expedire sibi in potestatem eius redigi probauerit.[b] æquum est emancipari eum à patre adoptiuo, atque ita pristinũ ius[c] recuperare.

a *Pubes factus*) Qui emancipari desiderat, iuxta præcedens Papiniani respõsum.[a]

b *Probauerit*) Nam nisi prober, sicuti suprà docui, succumberet.[b] quippè præsumitur in dubio iure facta adoptio. Cùm vel principis, vel magistratus authoritate fiat.[c]

c *Pristinum ius*) Libertatis. vt videlicet omninò sui iuris sit: quemadmodum ante adoptionem.

a l. præcedenti.
b dixi l. præcedẽti.
c c. in præsentia. de renuntiat. c. si cut. de re iud.

L. QVAESITVM.
Paulus lib. 11. quæstionum.
LEX XXXIIII.

Actio præscriptis verbis

Quæsitum est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, vt post triennium puta, eundem mihi in adoptionem des: an actio vlla sit.[a] Et Labeo nullã putat esse actionẽ:[b] nec enim moribus nostris[c] conuenire filium temporalem habere.

SVMMAE.

1 *Præscriptis verbis actio.*
2 *Moribus dictio.*
3 *More maiorum.*
4 *Filius temporalis.*

a *Vlla sit*) Idest detur.
1 Et † videbatur actionẽ præscriptis verbis competere: tanquã ex cõtractu do vt des: do tibi filium meũ in adoptionem, vt post tres annos eũdem Titio pariter des adoptandum.[a]

b *Actionem*) Quo Titius ille petere posſit, elapso triennio, dari sibi ex lege cõuentionis filiũ in adoptionem. prima nanque adoptio, sublato temporis vitio, manet.[b]

c *Moribus nostris*) † Hoc est iuri gentiũ, & rationi naturæ.[c] ad quã,
2 dictio moribus in iure nostro, nonnũquã refertur.[d] frequẽtiùs tamẽ ad legis ciuilis cõstitutiones, quæ post legem xij. tabul. ex singularibus veterũ Romanorũ moribus per manus receptis, in ius no-
3 strum redactæ sunt.[e] vnde & illa locutio, † More maiorum.[f]

Moribus dictio.

More maiorum.

a l. naturalis. §. j. ff. de præscript. uerb.
b l. hereditas ex die ff. de hered. insti.
c l. libertinus. ff. de ritu nupt.
d ut hac l.
e l. ij. ff. de uulg. l. more. ff. de acqu. hered.
f l. pen. ff. de inst. & iu. l. more. ff. de iurisd.

d *Habere*) Sicuti nec filius naturalis ad tempus nobis esse potest: ita nec adoptiuus, cùm sequatur naturam adoptio.[g]

g §. minorem. de adoptio. l. adoptio.j.ĩ.hoc tit.

L. PER ADOPTIONEM.

Idem lib.1.responsorum.

LEX XXXV.

Per adoptionem dignitas non minuitur,[a] sed augetur.[b] Vnde senator, etsi à plebeio[c] adoptatus est, manet tamẽ senator, similiter manet senatoris filius.[d]

Adoptio nõ minuit ius.

SVMMAE.

1 Adoptio non minuit ius.
2 Senatoria dignitas adoptione non perditur.
3 Plebeius qui.
4 Clodij adoptio fraudulenta.

a
1 NOn minuitur) Quia per † adoptionẽ fit trãsitus in agnationem, & familiam adoptantis:[a] perdit adoptatus agnationis iura Cæterùm cognationes quascũq;, & affinitates retinet.[b] nec eius preterea dignitas, adoptione minuitur: siue de subeũdis honorib⁹, siue de suscipiẽdis muneribus, tractetur.[c] vnde nec claritatem generis amittit, licet ab inferioris dignitatis viro sit adoptatus.[d]

a l.pen.§.testamẽto.ff. de secund. tab.
b l.non facilè.§.pe. ff.de grad.
c l.ordine.§.fin.ff. ad municip.
d l.senatoris. ij. §. j.ff.de senator.

b *Sed augetur*) † Et ideo si plebeius, à senatore, aut patricio adopte
2 tur, nouam acquirit dignitatem.[e]

Senatoria dignitas adoptione nõ perditur.

c *Plebeio*) Plebem à populo, eo modo differre, quo species à genere, satis constat.[f] siquidem in populo, omnes in vniuersum ciues cuiuscunq; cõditionis existant, continentur. plebs verò nõ nisi viles, ignobiles, & vulgus, cõplectitur.[g] Est enim vt Capito, dicebat, in
3 qua gentes patritię nõ insunt.[h] † Ergo Plebeius dicitur, qui est ex vulgari illa ciuitatis parte, & vt ita dicam fece. Vnde Plautini aduocati ad Agorastoclem.[i]

Plebs.
Plebeius.

e ut hac l.
f l.ij.§. deinde. ff. de orig.iur.
g l. plebs. ff.de uer. sig. §. plebiscitũ. de iur. natur.
h Gel.lib.10.noct. Attic.c.20.
i Plaut. in Pœnul.

Heus tu quamquã nos videmus tibi plebeij & pauperes.
Si nec rectè dici nobis, diues de summno loco,
Diuitem audacter solemus mactare infortunio.

Duplicis verò ordinis, senatorij, nimirùm, & plebeij, ac superadditi postmodum equestris rationem, abundè suprà exposui.[k]

k l. ij. §. deinde cũ esset. & §. ex his auditoribus. ff. de orig.iur.

d *Senatoris filius*) Vnde alibi idem Paulus à senatore, inquit, in adoptionẽ datus filius, ei qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur. Quia non amittitur senatoria dignitas, adoptione in-
4 ferioris,[l] † Et ideò cùm olim P. Clodius, quo à patricijs exiret, & tribunus plebis fieri posset, P. Fonteio se arrogandum prebuisset, atque ita plebeius factus, plebis tribunatum gessisset: huius adoptionis commentum, M. Cicero, pluribus euertere tentat.[m] sed illo potissimũ modo, quod negat Clodiũ patritium hominem, secundum leges tribunũ fuisse. Cùm tribunatus plebeijs tãtùm daretur. Et patricius, aut senator à plebeio adoptatus, claritudinem patritiatus, aut ordinis senatorij, nõ amittat. Nimirùm adoptione dignitatem non minuente.[n]

Clodij adoptio fraudulẽta.

l l.senatoris.ij.§.j. ff.de senator.
m Cic.pro.do.sua.
n d.l.senatoris. ij. §.j.& hac l.

L. EMANCIPARI.

Idem lib.18.responsorum.

LEX XXXVI.

Emancipari filiũ à patre, quocũque loco[a] posse, constat: vt

a QVocunque loco) Siue in prouincia in qua domicilũ habent:

Volūtaria & contentiosa iurisdictio.

ſtat: vt exeat de patria poteſtate. Etiam apud proconſulem in ea prouincia, quam ſortitus [b] non eſt, & manumitti & in adoptionem dari poſſe [c] placet.

S V M M AE.

1 *Voluntaria & contentioſa iuriſdictio.*
2 *Sortitio prouinciarum.*
3 *Collatio ſacerdotij.*

ſiue in alia, [a] dũ coram
1 iudice fiat. [b] † Cùm enim emãcipatio iuriſdictionis ſit volũtariȩ: ſemper & vbique fieri poteſt. [c] adeò quidem, vt nõ ſedẽtem pro tribunali iudicẽ, in balneum etiã aut theatrũ abeuntẽ vel alia de cauſa in publicũ prodeuntem & in ipſo trãſitu, poſsit adire pater, & filium emãcipare. [d] de ijs tamẽ quȩ cõtentioſæ ſunt iuriſdictionis, nõ ita morẽ gerere partibus iudex poteſt. cũ nec illis quidẽ conſentientibus, die feſto ferre poſsit ſententiã. [e] aut in loco priuato, [f] ſed pro tribunali ſedere debeat, [g] ſaluáq; maieſtate imperij, ius dicere. [h]

Sortitio prouinciarum.

b *Sortitus eſt)* † Sortitione olim deſignabãtur qui prouincijs prȩeſ
2 ſent. [i] Vnde ſortè Quæſtores, Prȩtores, Cõſules, prouincias obtinebant. eámq; ſortẽ ſuperſtitioſi veteres, diuinitùs fieri crediderunt. [k] Ideòque M. Cicer. non ſortẽ ſimpliciter dixit, ſed ſortis religionẽ. [l] Senatus tamẽ iudicio potiùs quàm ſorti, nõnunquam prouinciarũ comparationem permiſſam cæterùm conſentientibus magiſtratibus deſignatis, oſtendit Liuius. [m]

Collatio beneficij.

c *Poſſe placet)* Manumiſsio nanque, & adoptio volũtariæ ſunt iu-
3 riſdictionis. ac proinde poſſunt extra territoriũ exerceri. [n] † Quia pariter ratione pontificij tradunt Epiſcopũ vbiq; poſſe extra etiã ſuæ diœceſis terminos ſacerdotia vacantia conferre.

a l. etiam. §. fi. ff. de manu. uind.
b l. fi. C. de emancip. libe. l emãcipatione. C. de fid. inſtru. §. noſtra. quib. mod. ius pa. pot.
c l. ij. ff. de offic. proconſ.
d §. ſerui. de liberti.
e l. ſi feriatis. ff. de fer. ubi Accur.
f l. cum ſentẽtiam. C. de ſenten.
g l. fi. C. de offic. di uer. iud.
h l. penulti. ff. de inſt. & iur.
i §. j. de conſulib. col. iiij.
k Cicer. de diuinatio.
l Cicer. j. Verr.
m Liuius libr. 37. in prin.
n l. ij. ff. de offic. proconſ. l. j. C. de emancip. liber.

L. ADOPTARE.

Idem lib. 2. ſententiarum

LEX XXXVII.

Adoptatio imitatrix naturæ.

Adoptare quis, nepotis loco poteſt, etiam ſi filium non habet. [a] Eum quem quis adoptauit emãcipatũ, vel in adoptionem datum, iterum non poteſt [b] adoptare.

S V M M AE.

1 *Adoptio quomodò naturam imitetur.*
2 *Variatio reprobata.*
3 *Adoptiuus non readoptatur.*

a
1 N*On habet)* † Cùm natura filiũ, & ex filio nepotem habere poſsit. [a] Vnde nõ obſtat, quòd in ijs tãtùm perſonis cõſiſtat adoptio, in quibus natura poteſt: [b] Idem ad poteſtatem generãdi ſæpè docuimus referendum. vt videlicet, qui natura gignere nequeũt, non adoptent. Qui verò poſſunt, tameſi vitio aliquo impediantur adoptare liberè valeant. [c]

Variatio odioſa.
Adotiuus nõ readoptatur.

b *Non poteſt)* † Tædet quippè legẽ huius quotidianæ variationis:
2 vt nunc in poteſtate, nũc extra poteſtatẽ pater filiũ habere velit. [d] præſertim ꝙ repetita iſtiuſmodi adoptio, vel fraudis, vel leuitatis ſuſpitionẽ ingerit. Quocirca licet naturalis emãcipatus in patris ditionem adoptione reponi poſsit: [e] adoptiuus tamen ſemel emancipatus, non poteſt rurſus adoptari. [f]

a §. licet autem. de adoptio.
b l. adoptio. §. ĩ. hoc titul.
c l. ij. §. illud. ubi di xi. ĩ. eod.
d l. fi. C. de remiſſio. pig. dixi l. qui liber. hoc. tit.
e l. filio quẽ. ff. de liber. & poſth. l. ſi pater filium. hoc titul.
f ut hic & d. l. qui liberatus.

L. ADOPTIO. II.

Marcellus lib. 16. digeſtorum.

LEX XXXVIII.

Adoptio non iure[a] facta, à principe confirmari potest.[b]

a Non iure) Idest non solenniter, nec secundum præcepta legum.[a] quia puta, non apud magistratū,[b] aut apud eū qui legis actionem non habebat.[c]
b Confirmari) Roborari, & firma fieri, quæ anteà omninò inutilis erat.[d]

a l.j.ff. de iniust. testa. l. si pater natur. ubi dixi. §. hoc tit.
b l. fi. C. de emācī. lib.
c l. magistratū. §. hoc tit.
d l. si donatæ. §. fi. ff. de donat. int. uir. §. fi. de tutel.

L. NAM ITA.

Vlpianus lib. 3. de offic. procons.

LEX XXXIX.

Nam ita diuus Marcus,[a] Eutychiano rescripsit. Quod desideras, an impetrare debeas, æstimabūt iudices, adhibitis etiam ijs, qui contradicerent, idest qui læderentur cōfirmatione adoptionis.

SVMMAE.

1 M. Philosophi Imp. uita.
2 Imperium apud duos.
3 Metianus Marci Imp. præceptor.
4 Scæuola à consilijs Marci.
5 Fisco non fauendum.
6 Philosophi imperare debent.
7 Statua lateranensis.
8 Citandi sunt quorum interest.
9 Vocari qui in adoptione debeant.

a Diuus Marcus) † T.
1 Antoninus Pius, ab Aelio Adriano ea lege adoptatus fuit, vt ipse M. Antoninū, fratris vxoris suæ filiū sibi adoptaret. Adriano itaq; Pius in imperio successit. & T. Pio, M. Antoninus vir omnigena virtutum splendens claritate, vitę sanctimonia, & bonitate ingenij, philosophiæ studijs obnixè deditus vnde & philosophico gnomentum accepit.[a] M. Philosophi vita.
2 tanta charitate L. Aureliū verum fratrē suū complexus, vt eū in imperio sibi participē designarit: cóque primū tempore (cùm anteà semper singuli rexissent Augusti) duo Cæsares, ęqua potestate imperare cæperūt. adeptíque imperiū, ambo tā se moderatè, ciuiliterq; gesserūt: vt defuncti Pij nemo bonitatē desideraret. Non solū autem M. Antoninus, philosophiæ studijs stre- Imperium apud duos.
3 nuā operam dedit: verū etiam iuri ciuili † in quo pręceptorē habuit Metianus pręceptor M. Philosophi.
4 L. Volusium Metianū, † in cōsilijs factus imperator, Scæuola iurisconsulto, præcipuè vsus cū populo nō aliter agēs, quàm actum quōdam fuerit, sub vrbe libera, eo semper spectās, vt ex malis, bonos, & Scæuola in consilijs Philosophi.
5 ex bonis, optimos faceret. † Fisco in causis cōpendij, nunquā iudicans fauit. ad Macedonicū bellū gerendum profecturus, cùm pecunia in stipendiū deesset, neque in animū inducere posset, vt prouincialibus extra ordinē aliquid imperaret: in foro diui Traiani auctionem vniuersæ suppellectilis suæ fecit. vasa etiā regia, & vestem vxoris sericā, & auratā, gemmásq; etiā (quas multas in sanctiore Adriani repositorio repererat) distrahēs, Platonis in omnibus respōdens Fisco minimè fauendum.
6 sententiæ (quā & eum in ore semper habuisse ferunt) † tunc demum florere ciuitates aiēbat, cū aut philosophi imperarent, aut Imperatores philosopharētur. Et sanè nisi hic tū Romano orbi præfuisset, facilè concidisset maiestas Romani nominis. Parthis Britānis Cattis Marcōmanis, Sarmatis, Vuandalis, & Quadis hinc & inde orientē Septētrionémq; vastātibus, interímq; crebra lue, magna Tiberis inundatiōe, & vi locustarū numerosa, summis angoribus, vrbē agrósque infestāte, & atterēte mortales quę tū incōmoda, mirabili prouidentia tēperauit: vt benè reliquerit scriptū Aurelius Sextus, M. Antoninum. Philosophi imperent.

a Iul. Capitoli. in Anto. Pio, & in M. philosopho.

toninũ,velut ærumnarũ publicarũ defensorẽ,Romanæ ciuitati datum,obiectũq; fuisse.Et vt tandẽ finiam,tanta fuit hic princeps ingenij bonitate,sapientia,& integritate,vt exemplũ desit,fœlicissimus ille quidẽ,nisi cõmodum filiũ,libidine,auaritia,& crudelitate,Neroni anteferendum,hæredẽ reliquisset.Id etiam testãte Ausonio nostro in nostri M. Philosophi tetrasticho.

Post Marco tutela datur,qui scita Platonis.
Fecit ad imperium patre Pio melior.
Successore suo moriens,sed à principe prauo
Hoc solo patria,quod genuit nocuit.

Mors philosophi.

Obijt autẽ prudentissimus & integerrimus hic princeps, quinquagesimo nono anno vitę, aut vt alij malunt, 61. & imperij duodeuigesimo tantúsq; illius amor (inquit Capitolinus) eo die funeris regij claruit, vt nemo censuerit, illũ plangendũ. certis omnibus, qđ à Dijs accõmodatus, ad Deos redijsset.ⁱ In eius honorem templa colũnæ, aliáq; multa decreta fuêre, visitúrq; , etiãnum Romæ apud Basilicã

Statua Lateranensis.

7 Lateranẽsen, vbi natus creditur, & æducatus: † statua eiusdem pacificatoris equestris. Sed nos ad Vlpiani contextum redeamus.

b *Eutychiano*) Desiderabat Euthychianus, qui se in adoptionẽ solẽnibus non seruatis dederat, eam nõ iure factã à D. Marco cõfirmari.

Citandi quorũ interest.

c *Adhibitis*) Hoc est vocatis, accersitis, & vt dicimus citatis. † Vn-
8 de & illud vulgò iactatũ in omnibus negotijs iudiciarijs, eos vocandos, quorũ interesse potest.[b] Negotiorũ quippè merita, quẽadmodum Arcadius dicebat, partiũ assertione panduntur.[c] & Paulus, prę sentibus ijs quos causa contingit, de negotio iudicari iubet.[d]

Vocãdi in adoptione.

d *Qui læderentur*) † Veluti filij naturales adoptãtis: qui patri in vni-
9 uersum, alioqui successuri erãt.[e] Nec nos mouere debet, quod agnatos & cognatos ab intestato successuros vocari nõ oporteat:[f] nam id ideò, quia pater eos omninò, & liberè potuit suis bonis testamẽto priuare, nõ itẽ filios, sine cã,[g] qui ad bona penè propria vocãtur.[h]

b l.in causæ.§.causa.ff.de minor.§.ad hæc. ut sponsa larg.col.9.
c ll.C.si per uim
d l.de unoquoq.ff de re iud.
e l.nec ei.§.j.ŝ. hoc titul.
f l.cùm adoptio.ŝ. hoc tit.
g §.aliud.ut cũ. de appel. col.8. aut. nõ licet.C. de lib. prater.
h l.in suis.ff.de lib. & posthu. l.fi.ff. de bon. damnato.

L. ARROGATO.

Modestinus lib.1. Differentiarum.

LEX XL.

Arrogato patrefamiliâs,[a] liberi qui in eius[b] potestate erãt, nepotes apud arrogatorẽ efficiuntur.[c] simúlq; cum patre in eius recidũt potestatem. 1 quod non similiter cõtingit in adoptione.[e] nam nepotes ex eo, in aui naturalis retinentur potestate.[f]

Filij patrem sequuntur.

SVMMAE.

1 *Liberi patrem sequuntur.*
2 *Arrogationis & adoptionis differentia.*
3 *Filius in cuius recidat potestate.*

a *Paterfamiliâs*) Qđ fit principis authoritate.[a]

a l.ij.§.j.ŝ. hoc tit.

b *Ius*) Patrisfamiliâs nimirùm arrogati.

c *Efficiuntur*) † Liberi quippè sequuntur patrem arrogatum:[b] qui dando se arrogandum vniuersas suas fortunas cum capite, in familiam & domum transfert arrogatoris.[c] Cũ itaq; parens arrogatus fit tanquàm filius arrogatori: non dubium quin eius filij sint tanquàm nepotes.[d]

b l.liberos.in prin. ff.de cap.dimi.
c l.penul.§.ex testamento ff.de bon. pos.sec.tab.
d l.ij.§.fi.l.si pater fa.in prin.ŝ.hoc ti

Differentia inter arrogarionẽ & adoptionem.

2
d *Non similiter*) † Hìc vides scriptam aliam inter arrogationem &

adoptionem differentiam.

e *Adoptione*) In specie sumpta, quæ est filijfamiliâs.[e]

f *Potestate*) † Adeò, vt auo naturali mortuo, non recidant in po-
3 testatem adoptâtis, sed sui iuris fiant.[f] Cum enim filius semel exiuit
familiā per adoptionē, nunquā reuertitur nepos in potestatem.[g]

Filius in cuius recidat potestate.

e d.l.ij.§.j.
f l.si pater filium.j.hoc tit.
g l.nepotes.ĩ.tit.j.

§. NON TANTVM.

Non tantũ[a] cùm quis adoptat, sed & cũ arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per arrogationem, vel per adoptionem filium facit, & vtique plena pubertate,[b] id est decẽ & octo annis[c] præcedere[d] debet.

SVMMAE.

1 *Pubertas.*
2 *Plena pubertas.*
3 *Aetas arrogatoris.*
4 *Aetas apta generationi.*

a NOn tantùm) Cõmemoratis aliquot differentijs inter arrogationem & adoptionem, ostendit hoc loco Modestinus, quædam inter eas esse cõia.

b *Plena pubertate*) † Pu-
1 bertas, vt iam suprà memini,[a] in maribus est 14. annorũ, in fœminis 12. Quod in ea ætate viri potẽs vtérq; esse credatur.[b] † Plenā
2 tamẽ pubertatem Modestin[9], duodeuiginti annis cõclusit.[c] quod (vt opinor ego) in ijs qui tardiùs pubescunt, tunc omninò corporis habitus cõcurrat. & ita sit perfecta, & absoluta pubertas.

Pubertas.

Plena pubertas.

a l.si arrogator.ĩ.hoc tit.
b §.j.qui.mo. tute. finit.
c l.Mela.ff.de alimen.leg.& hic.

c *Decem & octo annis*) † Vbi scilicet masculus arrogat. Nam si fœmi-
3 na satis esset eam 14. annis maiorẽ, cùm eo tẽporis spacio, plenam pubertatem in fœmellis Iurisconsulti metiantur.[d]

Arrogatoris ætas.

d d.l.Mela.§.j.

d *Præcedere*) Non modò necessum est, cum qui adoptat, natu maiorem esse:[e] verumetiā vt adoptiuũ filium duodeuiginti annis præ-
4 cedat.[f] † Licet enim pubes, id est 14. annum natus, generare poßit, ac proinde nuptias cõtrahere.[g] rarũ tamen est, vt ante plenā pubertatẽ liberos gignant, experiẽtiáq; edocemur, ætatem 18. annorũ in maribus, & 14. in fœminis, generationi aptam & idoneā. Vnde confirmo quod ante subieci in muliere indulgẽtia principis arrogãte,[h] (neq; enim aliter potest:[i]) satis esse eam adoptiuum filiũ, annis 14. præcedere: cùm eiusmodi ætas qua frequentiùs generare incipiunt, in fœminis sit plena pubertas.[k]

Aetas idonea proli suscipiendæ.

e l.si paterfami.in fi.s.hoc tit.
f §.minorẽ.de ado.
g l.minorem.ff.de ritu nup.& hic.
h l.mulierem.C.de adopt.& hic.
i §.fœminæ.de ado.
k l.Mela.ff.de alimen.leg.

§. SPADO.

Spado,[a] arrogãdo suũ hęredẽ adsciscere[b] põt, nec ei corporale vitiũ,[c] est ĩpedimẽto.[d]

SVMMAE.

1 *Spado quis.*
2 *Accersere asciscere.*
3 *Vitium.*

a SPado) † Spadones
1 qui sint, cur illi adoptare poßint, Castrati non itẽ, ac alia permulta, quæ hûc etiā pertinere possunt, suprà disseruimus.[a]

Spado.

a l.ij.§.j.ĩ.hoc tit.

b *Asciscere*) Alij *accersere* legũt. quod idẽ
2 est. † Accersere enim, & asciscere, vocare, aceire, assumere, & adiungere significãt. Sacra inquit M.Cicero, adscita, atq; accersita, ab exteris nationibus.[b]

Accersere. Asciscere.

c *Corporale vitium*) † Vitiũ, non ad animũ modò, verũ etiā ad cor-
3 pus refertur.[c] Vnde Cicero, deformitatẽ corporis, vitium dixit.[d]

Vitium.

d *Impedimento est*) Quominus adoptare poßit.[e]

b Cicero in Varre.
c l.j.§ uitiúmq;.ff.de ædil. edict. l.si quis posthumos. in princ.ff.de lib. & posthu.
d Cic.lib.iiij.Tusc.
e §.sed & illud.de ado.d.l.ij.ubi dixi

L. SI PATER FILIVM.

Idem lib. 2. Regularum.

LEX XLI.

Si pater [a] filiũ ex quo nepos illi est, in potestate emancipauerit, & posteà eum [b] adoptauerit: mortuo eo, [c] nepos in patris potestatẽ non reuertitur. [d] Sed nec [e] is in patris potestatẽ reuertitur, quem [f] auus retinuerat [g] filio dato in adoptionẽ, quẽ denuò adoptauit. [h]

S V M M AE.

1. *Nepos in filij recidit potestatem.*
2. *Adoptio post emancipationem.*
3. *Readoptare.*

a *SI pater)* Si pater filiũ ex quo nepotẽ in potestate habebat emancipauerit, eumdẽq; deinde adoptauerit, mortuo patre Modestinus scribit, nepotẽ in filij eiusdémque patris sui potestatẽ, non reuerti.

b *Eum)* Filium emancipatum.

c *Eo)* Patre respectu filij emãcipati, posteà adoptati, & auo respectu nepotis.

d *Non reuertitur)* Cõtra videbatur prima

Nepos in filij potestatem recidit.

1 fronte. † Cùm mortuo auo, nepos ex filio, recidat in filij potestatẽ. [a] Verũ id sic accipiendũ venit, si filius in familia perpetuò manserit. [b] Nam si vel ante patrẽ mortuus est, vel per emãcipationẽ patriæ po

Adoptio post emãcipationẽ.

2 testati exemptus fuit, nepos sui iuris efficitur. [c] † Cui non poterit obesse sequuta filij post emãcipationẽ adoptio: cũ ei semel ius quæsitũ sit. [d] quod ideò sine eius facto tolli nõ potest. [e] Quãtumuis itaq; filius per adoptionem in priorem statum reuertatur: ius tamen speratæ post aui mortẽ exemptionis, nepotibus auferre non potuit. [f]

e *Sed nec)* Eandẽ habet rationẽ hoc posteri9 respõsum, q̃ præcedẽs.

f *Quem)* Nepotem.

g *Retinuerat)* ipso iure. Nam si cùm dabat in adoptionẽ filiũ, nihil dixerit de nepote, lex nihilominus vult, eum in aui sui conseruari potestatem. [g]

Readoptare.

h *Adoptauit)* In alijs codicibus, *readoptauit* legitur, sed cùm nimis noua, vel potiùs insolens vox, hæc mihi videretur: circunducta syllaba *re*, *adoptauit*, simpliciter legendũ censui. Sic enim in simili Papinianus. Filio quẽ pater (inquit) post emancipationẽ à se factã, iterũ arrogauit. [h] nõ enim dicit *rearrogauit*: sed *arrogauit*. Adde quod nec in specie nostra, potest dici filium à patre naturali readoptatũ, cùm non fuerit nisi semel filius ab eo adoptatus.

a l. nepotes. 3. tit. j.
b d. l. nepotes.
c §. j. in fi. qui. mo. ius pa. pot. sol.
d l. filium. ff. de senator. l. generali: §. ult. ff. de rit. nu.
e l. fi. ff. de pact.
f l. id quod nostrũ ff. de reg. iur.
g l. arrogato. §. j. 3. hoc tit.
h l. filio quem. ff. de libe. & posth.

L. ETIAM.

Idem lib. 1. πανδεκτῶν

LEX XLII.

Infans.

Etiam infantem [a] in adoptionem [b] dare possumus.

S V M M AE.

1. *Infans.*
2. *Historia infans.*
3. *Loqui quando dicatur quis.*
4. *Infans non arrogatur.*
5. *Tutoris consensus in adoptione.*

a INfantem) † Hoc est, minorem septem an-

1 nis. [a] in qua ætate pueriili, quia nondũ fari id est probè loqui cœperunt, infantes dicuntur. [b] vnde metaphoricos stultum indisertũ & quasi loqui nescien-

Historia infãs

2 rẽ appellamus infantẽ. [c] † orationẽq; ac historiã infantẽ, M. Cicero

3 dixit pro ieiuna, neque planè diserta. † Porrò Chrisippus dicebat,

a l. si infanti. C. de iur. deliber.
b l. j. §. j. ff. de admi. tut. l. cũ quasi. §. si plures. ff. de fid. liberta.
c Cicer. de cla. ora. & lib. j. de inuen.

pueros, qui primo iam fari incipientes, & vocabula & verba proferunt, quasi loqui, nequaquā verò dicere, aut loqui, nisi id prodigiosè cōtingat. [d] Quemadmodum Romæ Liuius refert, sub annum 537. Cn. Seruilio Gemino, & C. Flaminio Coss. ingenuum infantem semestrem, in foro olitorio expedita voce triumphum clamasse. [e]

Loqui quando quis dicatur.

d Laert. in Chrysi.

e Liuius lib. 21.

b *In adoptionem*) In arrogatione diuersum. † Non enim infans pa-
4 ter familiâs sese arrogandum dare poterit. Cùm in arrogatione eorum voluntas, qui suæ potestatis sunt, explorari debeat. [f] Et infan-
5 tis nulla sit voluntas. [g] † Sed nec tutoris consensum sufficere crediderim, cui tantam in pupillum noluerunt veteres esse authoritatē: vt caput liberum fidei suæ cōmissum, alienæ ditioni subijciant. [h] Diligentior itaq; & magis exacta caussæ cognitio, in impuberis arrogatione, erit adhibēda. [i]

Infans non arrogatur.

Tutoris cōsensus in adoptione.

f l. in adoptionibus. s. hoc tit.
g l. infans. ff. ad l. Corn. de sica.
h Gell. lib. 5. noct. Attic. c. 19.
i l. ij. C. de adop. l. nec ei. §. j. s. hoc ti.

L. ADOPTIONES.

Pomponius lib. 21. ad Q. Mutium.

LEX XLIII.

Adoptiones non solùm filiorum, sed & quasi nepotū [a] fiunt, vt aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, [b] vel incertè [c] natus sit.

a *Quasi nepotū*) Etiā si filios nō habeāt qui adoptāt. [a] vbi tamē sunt filij, consensus eorum exigi videtur. [b]

b *Ex filio*) Certo si filium habeat, & tanquā ex illo, nēpè Titio natum, velit adoptare.

c *Incertè*) Si filium puta, non habeat: potest quippè in locū nepotis generaliter, & incertè, tanquā ex filio aliquo natū, adoptare. [c] Nam eum quoq; qui liberis caret, probatum est adoptare posse. [d]

a l. adoptare. in prin. s. hoc tit.
b l. cùm nepos. l. si quis nepotem. l. si quis eū. s. hoc tit.

c l. sequen.

d §. licet autem. de adopt. d. l. adoptare. ubi dixi.

L. SI IS QVI NEPOTEM.

Proculus lib. 8. epistolarum.

LEX XLIIII.

Si is qui [a] nepotem ex filio habet, loco nepotis aliquem adoptauit: [b] nō puto mortuo auo iura cōsanguinitatis [c] inter nepotes [d] futura esse. [e] Sed si sic adoptauit, vt tam iure, legéq; [f] nepos suus esset, quasi ex Lucio (puta) filio suo, [g] & ex matrefamiliâs [h] eius natus esset, contra puto. [i]

Nepos an adoptione fiat consanguineus.

SVMMAE.

1 Nepotes an adoptione fiant consanguinei.
2 Consanguinei qui.
3 Ius consanguinitatis.
4 Lex in quo à iure differat.

a *Si is qui*) † Vult salebrosus hîc contex-
1 tus quod ex filio nepotem habens, si alium loco nepotis simpliciter adoptauerit: ij nepotes naturalis, scilicet & adoptiuus, non censeātur inter se consanguinei, ac proinde non habeant inuicem iura cō sanguinitatis. secus si nō simpliciter, sed tanquàm ex filio certo nepos fuerit adoptatus: puta quasi ex Lucio filio suo, tūc enim inter eum & naturalem successionis & alia cōsanguinitatis iura, perinde atque inter germanos fratres erunt.

b *Adoptauerit*) Simpliciter, & incertè in nepotis locum non adijciens, vt natum ex Lucio, aut alio certo filio.

c *Iura consanguinitatis*) † Consanguinei propriè dicuntur, eodem
2 patre nati, licet matre diuersa: vnde adoptiui, respectu naturalium, impropriè

Consanguinei qui.

impropriè consanguinei vocantur. [a] inter eos tamẽ leges voluerũt a §.sunt autem. de leg.agn.succes.
Ius consangui nitatis. 3 iura † consanguinitatis esse, hoc est perinde haberi, atque si fratres essent, eodem prognati patre, ac proinde inter se quasi fratres succedere. [b] b l.j.§.fi. ff. de suis & leg.c.per adoptionem.30.q.iij.

d *Inter nepotes)* Secus respectu adoptantis: inter adoptatum enim etiam simpliciter, & eum qui adoptauit, agnationis ius sine dubio contrahitur: cùm adoptare quis loco nepotis possit etiam si filium non habeat. [c] c l.adoptare.§.hoc titul.

e *Futura esse)* Vt inter se succedant tanquàm fratres, aliáque iura nanciscantur.

f *Iure legéque)* Hoc loquendi modo, *iure lege*, M. Cicero vsus est. d Cicero pro domo sua.ad pont.
Ius & lex. 4 fueris sanè tribunus, tam iure lege, quã fuit hîc ipse Rullus. [d] † Porrò autem inter ius & legem hoc interesse videtur, quòd lex scripta sit, ius verò etiam de non scripto dicatur. [e] sed superuacancum esset hoc loco pluribus inculcare, ius in quo à lege differat, quod à nobis superiùs affatim est ostensum. [f] e §.constat.de iur natur. f l.ij.in prin.ff.de origi.iur.

g *Filio suo)* Ex quo erat illi nepos: vt enim inter nepotem naturalem & adoptiuũ, sint consanguinitatis iura, hũc desidero in locum nepotis, ex eodem filio ex quo est naturalis nepos, adoptatum esse.

h *Ex matre familiâs)* Hoc redundat: quoniam is qui adoptat, non habet necessum nurus, hoc est vxoris filij, mentionem facere: cùm illi adoptiuus non agnascatur. [g] g l.qui adoptionẽ.§.hoc tit.

i *Contra puto)* Iura consanguinitatis videlicet, inter nepotes istiusmodi non futura.

L. ONERA.

Paulus lib.3.ad l.Iuliam & Papiam.

LEX XLV.

Onera eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur. [a]

a Transferuntur) Alimenta cæteráque liberorum onera, pater agnoscere tenetur. a l.si quis à liberis.§.non tantùm.ff.de lib.agnos.
Pater nurum alere cogitur. 1 Vnde † & alere nõ modò filium: verunetiam nurum, vniuersámq; filij familiã obstrictus est. [b] Quamuis conflatum à filio æs alienum pater nõ possit cogi persoluere: nisi quatenus est in peculio. [c] Exemplo itaq; patris naturalis, tradit hîc Iulius Paulus, vniuersa onera in adoptiuum patrem transferri: vt meritò putem eum quoq; cogi filio, nurui, familiæq; filij alimenta subministrare. [d] † Quod verò spectat ad æs alienum ex ante gesto, hoc est ex contractu præcedente adoptionem, nec quidem de peculio post adoptionem concesso tenetur. [e] nisi quatenus in eius rem seu vtilitatẽ versum probaretur. [f] Ex gesto † autem post adoptionẽ in eum qui adoptauit, actionem de peculio dandam ambigendum non est. [g] b l.si filia.§.si filiusfami.ff.fami erci. c l.j.C. ne fil.pro pat.§.actiones.de actio. d d.§.si filiusfamil. e §.ulti.de acquis.per arroga. f l.si quis creditori.ff.de pecu. leg. g l. in arrogatorẽ.ff.de pecu.

SVMMAE.

1 Pater nurum alere tenetur.
2 Pater adoptiuus ex quo contractu teneatur.
3 Actio de peculio in patrem adoptiuum.

Pater quando ex cõtractu teneatur. 2
Actio de peculio. 3

L. IN SERVITVTE.

Vlpianus lib.4.ad l.Iuliam & Papiam.

LEX XLVI.

In seruitute mea, [a] quæsitus mihi [b] filius in potestatem

a Seruitute mea) Cùm videlicet, seruus essem.

meam redigi, principis beneficio potest. [c] libertinum tamen eum manere non dubitatur. [d]

Liberti arrogatio.

SVMMAE.

1 *Libertus quando arrogetur.*
2 *Adoptione libertinus non fit ingenuus.*
3 *Natalium restitutio.*

b *Mihi)* Nunc manumisso.

c *Potest)* Poterat contrarium, prima fronte
1 videri. † quandoquidem filius ex me natus cum seruus essem, & posteà mecum manumissus, sit patroni mei libertus. atqui non potest libertus alterius arrogari. [a] nec huic arrogationi videbatur posse suffragari principis beneficium, cum incómodo, & damno patroni. [b] Sed tamen Vlpiano hîc, non immeritò aliter visum est. siquidem non sit damnosa istiusmodi arrogatio pa-
2 trono. † Ex quo arrogatus, non ideò desinit esse libertus, cùm nec ingenuus quidem, adoptando eum, qui libertinæ conditionis est, ingenuũ faciat. [c] Quod autem dicimus alienum libertum arrogari non posse; [d] non obtinet, si arrogare cupiẽs, pater sit naturalis liberti. hæc enim iusta causa est, qua princeps moueatur, vt arrogationem fieri permittat. [e]

Adoptione libertinus non fit ingenuus.

d *Non dubitatur)* Sola namque arrogatione, nec quidem ingenuus
3 (sicuti dixi) libertinum facit ingenuum. [f] † Quinimò nec princeps eius conditionis homines, solet ingenuos facere, nisi natalibus restituendo. [g]

Natalium restitutio.

a l. si paterfa. §. fi. § hoc tit.
b l. 1. §. si quis à principe. ff ne quid in loc. publ.
c l. fi. ff de sta. ho.
d d l. si paterfamil.
e l. si domus. § qui confitetur. ff. de lega. 3. l. pe. C. cõ. utriusq; iud. & hic.
f l. fi. ff de sta. hom.
g l. sed & si. §. sed si ius annullorum. ff. de in ius vocãd.

IOANNES CORASIVS
iurisconsultus Tolosæ scripsit, Ferrariæ recognouit.

De rerum

DE RERVM DIVISIONE, ET QVALITATE.

TITVL. VIII.

SVMMAE RERVM.

1 Qualitas pro conditione.
2 Rei uerbum generale.
3 Terminus transcendens.
4 Pecuniæ uerbum.
5 Pecunia unde dicta.
6 Sacræ & Religiosæ res.
7 Sanctæ res.
8 Publicæ res & priuatæ.
9 Res corporeæ & incorporeæ.

OMNE ius quo vtimur, Caius ante docuit, vel
ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertinere.[a]
Cùm itaque iuris authores quædam de personis,
hucusq; tractassent: nunc de rebus nonnulla dice-
re parantes ab earum diuisione principium fa-
1 ciunt.[b] † Rerum qualitatem, id est statum &
2 conditionem,[c] mox explanaturi. † Rei autem verbum est gene-
3 rale,[d] atq; ita vt id dialectici † terminum dicant transcendentem,
hoc est cætera omnia significata excedentem, & superantem. Ete-
nim ad vniuersa accommodatur, non solùm quæ tangi, viderique
possunt: sed etiam quæ oculo & intellectu concipiuntur.[e] Vnde
poëta noster Aquitanus.

Imperium, litem Venerem, cur vna notat res.

Et Horatius.[f]

Nam tua res agitur, paries cùm proximus ardet.

Qua ratione puto Iulium Paulum dixisse, appellationem rei latio-
4 rem, quàm pecuniæ.[g] † Quandoquidem pecuniæ verbum, licet
extensissimum sit: cùm omnes res mobiles & immobiles eo nomi-
ne contineantur:[h] non tamen nisi corpora, hoc est ea quæ videri,
tangi, palpariq; possunt propriè complectitur.[i] Quod & etymolo
5 gia vocabuli cõmonstrat. † Dicta est enim à pecore, pecunia, quod
veterum opes in pecoribus præcipuè consisterent.[k] testante poëta.[l]

Cætera luxuriæ, nondum instrumenta vigebant:
Aut pecus, aut latam, diues habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est.
Sed iam de vetito, quisq; parabat opes.

At res appellatur, quicquid omninò in rerum natura est. Verbum
porrò rei quamlibet generale sit, pro subiecta tamen materia, coan
gustatur:[m] vt eas potissimum res tantùm comprehendat, de qui-
bus solent inter homines enasci & esse controuersiæ.[n] Quarum

Qualitas pro conditione,

Rei generale verbum.

Terminus transcendens.

Pecuniæ verbum.

Pecunia vnde dicta.

Sacræ & religiosæ res.

a l.j.ff.de stat. ho.

b §.j.de rer. diuisi.

c l. Pœdum.uer.pe. ff.de incend.

d l.j.ff.si cert.peta. l.rei j.& ij. ff. de uerb.sig.

e Auso.in Eidyllia

f Hora.lib.j.serm.

g l. rei appellatio. ff.de uerb.sig.

h l.ij.§.fi.ff.de consti.pec.l. pecuniæ. j.& ij.ff. de uer. sig.

i l. pecuniæ uerbum.ad prin.ff.de uerbo.sig.

k c. totum.j. q. iij.

l Ouidius lib. 5. Fastor.

m l.si in rem. ff. de rei uend.

n §.j.& tot. tit.de rer.diui.

hoc titulo Iureconsulti, diuisiones quatuor proposuerũt, Alias res
6 cumprimis diuini iuris, alias humani constituentes. † Diuini iuris
sunt res sacræ, hoc est publica principis aut pontificis authoritate,
sacratæ. [o] Religosæ item, quæ priuata videlicet alicuius volunta-
te, & facto religioni dicantur: [p] vt sepulchrum. Nam eo ipso quòd
7 quis cadauer infert in locũ propriũ illum religiosum facit. [q] † San-
ctæ deniq; res diuini iuris sunt, hoc est, quæ neq; sacræ, neq; profa
ne etiam existunt: sanctione tamen quadam subnixæ, vt ab homi-
num iniuria tutæ sint, ac munitæ. [r] veluti leges, legati, muri, & por
tæ ciuitatum. [s] Humani iuris sunt res merè profanæ, hoc est quę
nulla religione, nulláq; singulari sanctione tenentur, vt aqua, ter-
ra, domus, ager, cæteræq; res in hominum vsu & potestate positæ. [t]
8 Quarum (& hîc traditur altera rerum diuisio) † aliæ publicæ sunt
aliæ priuatæ. [u] Publicæ dicuntur, quarum vsus communis est &
publicus. vt aër, mare, aqua profluens, portus, littora, ripæ, & simi-
lia. [x] Contra priuatæ sunt, quæ in particulari priuatorum vsu pro
prietate & dominio existunt. [y] Vt fundus, vestis, domus, & id ge-
9 nus cætera. [z] † Tertia diuisio rerum, quædam sunt corporales, vt
quæ tangi, palpariq; possunt. vt lapis, lignum, ager, domus, [a] quæ
dam incorporales, quæ nec vidētur, nec tanguntur: sed in censura,
& intellectu animi consistunt, vt successio, seruitus, obligatio, reli-
quaq; iura. [b] Posterior diuisio, quædam sunt omnium communia:
vt aër, mare, aqua fluminis, littus, & cætera huiuscemodi, [c] quæ-
dam vniuersitatis: vt theatra, amphyteatra, stadia, & serui ciuita-
tum. [d] Quædam nullius in bonis sunt, vt res diuini iuris, [e] & ha-
bitæ pro derelicto. [f] Postremò quædam singulorũ, vt domus, præ-
dium, vestis, & ijs similes, quas in patrimonio nostro habemus. [g]

Sanctæ res.

Publicæ res & priuatæ.

Res corporeæ & incorporeæ.

o l. intantum. §. sacræ. hoc tit.
p §. religiosæ. de rerum diui.
q d. l. intantum. §. penul.
r l. sanctũ. l. sacra. §. propriè. hoc ti.
s §. sanctæ. de rer. diui. d. §. propriè.
t l. j. §. j. hoc tit.
u d. l. j. §. j.
x l. ij. l. iij. hoc ti. §. & hæc quidem. cũ seqq. de rer. diuis.
y §. singulorum. de rer. diui. d. l. j. §. j.
z l. j. & tot. tit. ff. de acquir. rer. do.
a l. j. §. quædã. hoc tit.
b d. l. j. §. fina.
c l. ij. iij. iiij. & §. hoc tit.
d l. intantum. §. j. hoc tit. §. vniuersitatis. de re. diui.
e l. j. hoc tit. §. nullius. de rer. diui.
f §. pe. de rer. diuis.
g d. l. j. §. j. d. §. singulorum.

L. SVMMA.

Caius lib. 2. Institutionum.

LEX I.

SVmma [a] rerum diuisio in duos articulos deducitur. Nam aliæ sunt diuini iuris: aliæ humani. Diuini iuris sunt, res sacrę [b] & religiosæ. [c] Sanctæ [d] quoque res, veluti muri, [e] & portæ, [f] quodammodò [g] diuini iuris sunt. Quod autem diuini iuris est, id nullius in bonis est. [h] Id verò quod humani iuris est, plerunq; [i] alicuius in bonis est. Potest enim & in nullius bonis esse. Nã res hęreditariæ, antequã aliquis hæres existat, nullius in bonis sunt. [k] Hæ autem res, quæ hu-
mani

Muri cur sancti.

a *Summa*) Præcipua, & cæteris præstantior cõpendiosiorq;. [a]

b *Sacræ*) Quæ dicantur res sacræ, Martianus Iustinianúsq; disertè docent. [b] Nosq; suo loco obseruabimus.

c *Religiosæ*) Dicemus quoq; cum Martiano paulò infra, quæ res sint religiosæ. [c]

d *Sanctæ*) Sanctum quid sit, Iustinianus tractat. [d] Et nos loco magis idoneo, sub eodem tractatu dicturi sumus. [e]

e *Muri*) † Muros anti
1 qui sanctos esse voluerunt. Muri vrbis, inquit Cicero, quos vos

a l. iij. ubi dixi. ff. de stat. homi.
b l. intantum. uers. sacræ. hoc tit. §. sacr. de rer. diui.
c d. l. intantum. uersi. pen.
d §. sanctæ. de rer. diui.
e l. sanctũ. l. sacra. §. pen. hoc tit.

mani iuris ſunt, aut publicæ [l] ſunt, aut priuatæ. Quæ publicæ ſunt, nullius [m] in bonis eſſe creduntur. Quæ autem priuatæ ſunt, ſingulorum exiſtunt.

SVMMAE.

1 *Muri cur ſancti.*
2 *Pomerium.*
3 *Paries.*
4 *Portæ.*
5 *Ianuæ.*
6 *Portæ an ſanctæ.*
7 *Occupantis an fiant res in nullius bonis.*
8 *Plerunq; dictio.*
9 *Nullius in bonis res quando occupantis.*
10 *Publicæ res.*
11 *Regum origo.*

pontifices ſauctos eſſe dicitis. [f] Quia ſcilicet capitalis pœna, aduerſus eos conſtituta eſſet, qui aliquid in muros vrbis romç auſi fuiſſent. Veluti ſi quis inde lapides ſuſtuliſſet. [g] & attingenti muros alterius ciuitatis, pœna extraordinem arbitrio iudicis pro facinoris qualitate moderãda. [h] Capitaliter etiam ſi hoſtili animo aliquid tẽtatum appateat. [i] Sanctum dicitur, quod ab hominum iniuria aliqua ratione defenſum atq; munitum eſt. [k] Neq; verò muri tantùm, ſed ipſum quoq;

f *Cice.lib.ij.de na-tu.Deo.*

g *d.§.ſanctæ.*

h *l.pen.& fi.ff. ne quid in lo.ſac.*

i *l.ult. ff. ad l. Iul. maieſt.*

2 Pomœrium † (hoc eſt locus ille iuxta murum vrbem circundãs) [l]
ſanctum intelligitur. Cùm id ſpacium neq; habitari, neq; arari fas
3 ſit. [m] † Hoc porrò intereſt inter muros, & parietes. Quod muri &
mœnia publica ſint. [n] Eſt enim murus propriè, lapideus vrbis ambi
tus: parietes verò priuatorum ſunt ædificiorũ. [o] Quamuis & nonnũ
quã larga iuris ſignificatione parietis, verbo murus contineatur. [p]

Pomœrium.
Paries.

k *d.l.ſanctum. ubi dicam.*
l *Gell.lib.14.noct. Atti.c.14.*
m *Liuius lib.j.*
n *d.§.ſanctæ.*
o *l.parietem. l.quidam Hyberus. ff. de ſeruit.urbæ.*
p *l.quantum. ff. de uerbo. ſignif.*

f *Portæ*) † Portæ propriæ ſunt vrbis, aut aliorum publicorum loco
4 rum. † Ianuæ verò priuatorũ. Enimuerò librum ipſe vetuſtiſsimũ,
5 aliquando legi, in quo hæc verba, *& portæ*, deerant. vt ita Caius mu
ros ſanctos ſcripſiſſet, nõ item portas. Cui lectioni Plutarchus opi
tulatur. Rationem anxiè quærens, cur antiqui muros omnes puta
uerint ſanctos, non item portas, eiq; tandem rationi, videtur aſſen-
tiri, quod cadauera, per eas afferrentur. ſanctum autem eſſe nõ po-
terat, quod funeſtum eſſet. [q] Verum quoniã & Hermogenianus, [r]
& Iuſtinianus [ſ] vulgarem huius loci lectionem confirmant portas
& ipſi ſanctas nominatim dicentes nihil hac in re aduerſus receptã
literam decernere auſim.

Portæ.
Ianuæ.
Portæ an ſanctæ.

q *Plutarch. in problemat.*
r *l.ij. ff. ne quid in loc.ſacr.*
ſ *§. ſanctæ. de rer. diui.*

g *Quodãmodò*) Hoc eſt aliquo modo, q.d. ſanctç res, verè nõ ſunt diuini iuris, ſed aliquo reſpectu tales dici poſſunt. Quaſi enim Deo dicatæ, non licet eas attingere citra publicam anthoritatem. [t]

h *Nullius in bonis eſt*) Sed nonne quod in nullius bonis eſt, naturali ratione fit occupantis? [u] † Quod de rebus ſacris & alijs, quæ diuini iuris ſunt, nemo dixerit. Tu dic, quòd in nullius bonis eſt, tam iuris, quàm poſſeſsionis ratione, hominis tamen facto alicuius eſſe poteſt (quia res non eſt commercio hominum exempta) id occupãtis fieri. vt ferç, volucres, piſces. [x] res habitæ pro derelicto, [y] vt theſaurus inuentus. [z] At quæ diuini iuris ſunt, quoniam in noſtro commercio non habentur: neq; in vllius bonis ſunt, neq; facto hominis effici poſſunt. [a]

Occupantis quç res fiant.

t *l. ſanctũ.l. ſacra. l.fi.hoc tit. §. ſanctæ.de rer. diui.*
u *l.iij.ff.de rer. di. §.feræ.de rer.diu.*
x *d.l.iij. d. §. feræ.*
y *l.j. ff. pro dereli.*
z *l.nunquam. §. j. ff.de acq.re.do.*
a *l.inter ſtipu.§.ſacram.ff.de uerbo. oblig.*

i *Plerunq;*) † Id eſt ferè ſemper, quod vt latinis protritum & triuia
8 le, noſtris ſic interpretibus incognitum, ac proinde non ſemel ab
illis in grauioribus erratum. [b]
k *In bonis ſunt*) † Sed cur hac ratione, nõ fiunt occupantis? cùm cõ
9 ſtet res hæreditarias in hominum eſſe commercio? [c] Reſpondeo, li

Plerunq;, dictio.
Nullius in bonis res quando occupantis.

b *l.iij.§.j.ff. de of. præfect. uigil.ubi dixi.*
c *l.iij.ff.de acq.re. d.§.feræ.de rer.diuiſ.*

d l. j. §. Scæuola ff. si quis test. e. b. c
e l. si ff. de cri. expi. hæred.
f l. si ex re. §. illud ff. de stip. seruo.
g l. hæreditas. ff. de acq. re. do.
h l. j. §. consequẽs. ff. de suspect. tut. §. j. de pub. iud. instit.
i l. ij. §. nouiss. mẽ. ff. de orig. iur. l. j. de const. prin.
k l. bona ciuitatis. ff. de uerb. sig.

cet in nullius bonis ratione possessionis existant: [d] ratione tamen iuris quòd in istiusmodi rebus hæres haber, in eius bonis esse intelliguntur. [e] Vnde sequuta aditione videtur ex mortis tempore successisse defuncto. [f] Præterea, cùm hæreditas iacens defuncti personam sustineat. [g] in alicuius bonis hæreditariæ res, semper fuisse creduntur.

l *Publicæ)* † Solæ res populi Romani, significanter publicæ dicun-
10 tur quasi populicæ, & omnibus de populo patentes. [h] Quod vniuersum ius imperij Romani spectaret olim ad populum vsq; ad trãslatum regia lege, in Cæsarem principatum. [i] Verum & quæ sunt in vsu publico aliarum ciuitatum, per abusionem publicæ dictæ sunt. [k] Ad Romanorum vt verisimile est similitudinem. Nam apud alias quascũq; nationes suprema potestas, vniuersúmq; ius republi-
11 cæ, penes populum initio semper fuit. † Neq; enim reges principio fuêre, neq; ex subditorum consensu delecti sed violenter, & tyrannica potestate dominationes inuaserunt, tumq; populus necessitate quadam adauctus, in vnius principatum consensit, vt sine tumultu ciues certum haberent moderatorem, qui reipublicæ consuleret, & ipsi tranquillè, iustitia fruerentur. [l] Et hoc est, quod Herodotus ait, fruendæ iustitiæ caussa, benè moratos olim reges constitutos. [m]

Publicæ res.

Regna quando cæperint.

l Cicer. lib. ij. offic. dixi l. ex hoc iure. ff de iust. & iur.
m Herodotus lib. j. qui Clio inscribitur.
n l. is qui puteum. §. j. ff quod ui aut clam.

m *Nullius)* Priuati scilicet. Nam in bonis ciuitatis, vel vniuersi populi publicæ res sunt,

§. QVAEDAM.

Quædam præterea [a] res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt quæ tangi possunt. [b] Veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & deniq; aliæ res innumerabiles. Incorporales sunt quæ tangi non possunt. [c] qualia sunt ea quæ in iure [d] consistunt. Sicut hæreditas, [e] vsusfructus, obligationes, quoquomodò contractæ sunt, nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: [f] & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunq; [g] corporale est, veluti fundus, homo pecunia. Nam ipsum ius successionis, & ipsum ius vtẽ difruen

Res quæ sunt & non sunt.

a *Quædam præterea)*
1 M. Cicero † tamen, res corporales tantùm esse ait: incorporeas nõ esse, sed intellectu comprehendi. [a] Res enim diuidit in res quæ sunt, & eas quæ itelliguntur. Esse ea dici vult, quæ cerni tãgiq; possunt, vt fundus, paries, mãcipiũ non esse quæ tãgi demonstrariue nequeunt, sed animo tãtum, & cogitatione cõprehenduntur. Cuius generis sunt vsucapio, tutela gens, agnatio, ijsque similia, quarum rerum nullum subest quasi corpus: sed in animis nostris impressa tãtum quædam notio est, forma atq; intelligentia,
2 quã † Platonici Ideã dixerunt. [b] Fuit autem Plato primus, qui Ideas induxit. Eo

a Cice. in Topi.

b Cice. li. j. de ora. & j. Acade. quæstio.

Idea.

di fruendi,& ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero [h] sunt iura prædiorum vrbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes [i] vocantur.

SVMMAE.

1 *Res quæ sunt & non sunt.*
2 *Idea.*
3 *Vox an corporea.*
4 *Vox quid.*
5 *Ius pro animi censura.*
7 *Hæreditas quid.*
7 *Hæreditas cur nomen iuris.*
8 *Viæ seruitus an corporea.*

verbo significans simulachra, imagines, & veluti exemplaria cæterarum rerũ quæ intuens Deus opt. Maxi. ad eorum similitudinem, manum, veluti in fingendis rebus dirigeret, nihilq; nisi perfectum, & absolutè elaboratum faceret. [c] Quæ res vt commodiùs intelligatur, præter omnes homines intelligere oportet quendam hominem, & præter omnes equos, vnum imaginari equum: ex quo vno vel homine, vel equo, sexcenta hominum, aut equorum milia formentur: quemadmodum ex vno sigillo innumeræ fiunt impreßiones. Aristoteles tamen à Platone dissentiens nullas asseuerauit esse Ideas, nullúmq; in Deo rerum exemplar æternum. — *c Cice. de orat. de vniuersi. & in topic.*

b *Tangi possunt*) Corporales sanè res dicuntur, quæ tangi, palparíque possunt. Nam vt ait ille. [d]

Vox an corporea. 3 *Tangere enim aut tangi, nisi corpus, nulla potest res.* — *d Lucret. lib. ij. de nat. philoso.*

Vox quid. Sed tamen Stoici † vocẽ (quæ neq; tangibilis neq; visibilis est) corpus esse hác potißimum ratione contendunt. Quòd omne agens,
4 aut faciens corpus sit. Atqui † vox quam esse dicunt ictum aëra: & facit & agit. [e] Verum præstantißimi philosophorum, Pythagoras, Plato & Aristoteles hanc iandiu sententiam exploserunt. vocẽ incorpoream merito confirmantes. Non enim inquiunt, percussus aer vox est, sed aeris superficies, certo quodam pulsu facta. Atqui nulla superficies, tametsi cum corpore agitetur, corpus est. [f] — *e Gell. lib. 5. noct. Attic. c. 15.* — *f Plutar. libr. 4. de placit. Philosopho. c. 20.*

c *Tangi non possunt*) Vnde nec tradi, [g] nec poßideri, [h] nec vsucapi, nec vllo deniq; loco concludi, contineríue possunt. [k] — *g l. seruus. §. j. ff. de acq. re. do.* — *h l. sequitur. §. si viam. ff. de vsuca.* — *i d. l. seruus. §. j.* — *k l. si fideicommissum. §. j. ff. de iud. l. Cætus. ff. de leg. ij.*

d *In iure*) † Hoc est in sola animi censura, cogitatione & intellectu.
Ius pro animi censura. 5 Quia eorum videlicet, nulla subsint corpora, quæ sensibus nostris subijciantur: sed in animis tantum impressa quædam species est, at que intelligentia.

Hæreditas. Hęreditas nomen iuris. e *Hæreditas*) † Hoc est ius vniuersum, quod defunctus habuit.[l] Sic
6 enim hæreditas, à nostratibus Iurisconsultis accipi solet, † quam
7 ideo nomen esse iuris aiunt: [m] & sine vllo corpore iuris intellectum habere. [n] Veteres tamen non tam succeßionem illam in vniuersum ius defuncti, quã res ipsas à defuncto relictas, hæreditatis verbo significarunt. Hęreditas, inquit M. Cicero, est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. [o] — *l l. nihil aliud. ff de uerbo. sig. l. hæreditas. ff. de re. iur.* — *m l. hæreditatis appellatio. ff. de uerbo. sig.* — *n l. hæreditas. ff. de pet. hered.* — *o Cice. in topi.*

f *Continentur*) Et ita res hæreditariæ, seu corpora, quæ in patrimonio defuncti reperiũtur, aliud sunt ab ipsa hæreditate, quæ propriè demonstrat ius vniuersum defuncti, sicut statim dictum est. [p] — *p l. nihil aliud. ff. de uer. sig. l. hæreditas. ff. de re. iur.*

g *Plerunque*) Plerunq; dicit: quia aliquando quod nobis aliqua obligatione debetur incorporale est. Veluti si vsusfructus, vsus, via, iter, aut alia seruitus, vel personæ, vel rei debita sit.

Viæ seruitus an corporea. h *Eodem numero*) Incorporalium, videlicet rerum.
8 i *Seruitutes*) † Viæ tamen seruitutem, Paulus videtur, corpori-

nibus ipsis, suapte natura præbuit. [o]

o l. iii. ff. ne quid in loc. pub.

Littus quid.

1 *Littora maris*) Cùm à Gallo Aquilio quæreretur, † littus quid esset?
7 Ita definire solebat, quà fluctus eluderet. hoc est inquit M. Cicero, quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum vitæ, velit definire. [p] Equidem littus terra est, mari propinqua, quæ videlicet à mari tangitur. Vnde littus propriè maris est, ripa fluminum. quamuis & nonnunquàm de fluminibus dicatur. Vergilius. [q]

Ripa.

p Cice. in Top.
q Vergil. in carmine execratorio in Battarum.

Vndiq; quæ nostris, pulsatis littora Lymphis.

Littora, quæ dulces auras, diffunditis agris.

Littus quando commune.

Vult itaq; hoc loco Iurisconsultus, littora maris naturali iure communia omnium hominum. Et ideò neminē ad littus accedere prohiberi. [r] Licet quantum ad protectionem, & iurisdictionem, eius principis intelligatur, cuius vicinum est territorium. [s] Eatenus autem publicum littus intelligēdum, quatenus maximus fluctus, hoc est hybernus excurrit, & exestuat. [t] Quod M. Ciceronem, cum arbiter esset, primum constituisse ferunt. [u] Vnde & in æstate, vsq; ad eum locum littus quoq; præfiniemus: [x] eatenúsq; iure gentium finitimis inuitis nos vti posse sentit hîc Marcianus. Sed de littoris communi vsu mox pluscula.

r l. nemo. §. hoc tit.
s l. littora. ff. ne quid. in lo. pub.
t l. littus. j. & ij. ff. de uerb. sig.
u d. l. littus. j.
x §. flumina. in fin. de rer. diui.

L. ITEM LAPILLI.

Florentinus lib. 1. Institutionum.

LEX III.

Item lapilli, [a] gemmæ, [b] & cætera quæ in littore [c] inuenimus [d] iure naturali, [e] statim nostra fiunt. [f]

SVMMAE.

1 *Lapillus.*
2 *Gemma.*
3 *Inuentæ res cuius fiant.*
4 *Menythrum.*
5 *Inuētor domino non apparēte quid agere debeat.*
6 *Ius naturale.*

Lapillus.

a
1 L*apilli*) † Lapillus inquit Valla generale nomē est omniū paruorum lapidum, sed subintellectione pretiosus. [a]

a Lauren. Valla. li. 6. c. ult.

Gemma.

b *Gemmæ*) † Gemma
2 lapillus est pretiosus, cæterùm à lapillis, ita à Pomponio ex Seruij & Sabini sententia distinguitur. vt Gēmæ sint pellucidæ materiæ: veluti Smaragdi, Chrysoliti, & Amatetisti: Lapilli autem contrariæ superioribus naturæ: vt Obsidiani, & Veientani. [b] Id quod vallæ præbuit ansam Iurisconsultos calumniandi existimantis, omnem lapidem pretiosum, siue translucentē, siue non lucidum, si magnus est gemmam vocari. si paruus gemmulam, aut lapillum, [c] sed ab eius morsibus, Pōponium nouissimi grauiter & eruditę vindicarunt. [d]

b l. & si cum sint. §. pen. ff. de aur. & arg. leg.
c Valla ubi s.
d Alc. lib. iiij. ad fi. de uer. sig.

Inuentæ res cuius fiant.

c *Littore*) † Secus ergo in ijs rebus, quæ in priuato loco, aut publi-
3 cis itineribus inueniuntur: quas lucri faciendi caussa tollens, furti obstringitur: vt eas suas faciat, tantùm abest. [e] Quippè debuit existimare alienas esse, & imprudenti domino excidisse, quas suas nō esse cognouit. [f] Tum igitur debet inuentor, proposito publicè libello, populum admonere, inuenisse se, & redditurum ei qui suas esse docuerit. [g] quamuis apparente domino, & ei re restituta, † Menythrum (hoc est inuentionis, & iudicij premium ab eo vltro oblatum) honestè recipere, posit: turpiter tamen id petiturus. [h]
5 Nemine † verò sese offerente, qui rē suam esse contēdit, poterit inuentor, si paupertate prematur, eam velut delatum Dei munus, &

Menythrum.

Inuentor domino non apparente quid agere debeat.

e l. falsus. §. qui alienū. ff. de furt. c. si quid. 14. q. 5.
f l. fi. C. unde ui.
g d. §. qui alienum. in fin.
h l. idem. §. ul. ff. de cond. ob tur. cau. d. §. qui alienum.

i l. si is qui. §. j. ff. de acq. re. do.
k aut. omnes. ucr. §. C. de succes.

fortunæ beneficium, retinere.[i] alioqui debet in pios vsus, velut in Christi pauperes erogare.[k]

d *Inuenimus*) Nec antea in alicuius bonis erant: nam si mihi in littore maris obambulanti pecuniæ sacculus excidisset, non efficeretur inuentoris: cum habuerim ego & retinuerim dominium.

e *Iure naturali*) † Quod ius gentium quoq; vocamus, sed propterea, quod totum fluat a recta ratione naturæ, ius naturale dicitur.[l] — Ius naturale.

6

f *Nostra sunt*) Quia in nullius bonis sunt, & quod in nullius bonis est, naturali ratione fit ocupantis.

l l. j. ff de inst. & iu. l. j. §. hoc ti. & utrobiq; dixi.

L. NEMO.

Martianus lib. 3. Institutionum.

LEX IIII.

Nemo igitur[a] ad littus maris accedere prohibetur[b] piscandi caussa, dumtamẽ villis monumentis, & ædificijs abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut & mare. Idque diuus Pius piscatoribus Formianis & Capenatis rescripsit. Sed & flumina penè omnia, & portus publici sunt. — Littoris vsu nemo arcẽdus.

SVMMAE.

1 *Littus accedere nemo uitatur.*
2 *Piscari quando quis prohiberi possit.*
3 *Villa quid & quotuplex.*
4 *Monumentum quid.*
5 *Sepulchra extra urbem.*
6 *Funeris Pom.*
7 *Formiarum urbr.*
8 *Capena oppidum.*
9 *Flumina pu lica & priuata.*
10 *Portus.*
11 *Nauigare in portu.*
12 *In portu impingere.*

a l. ij. hoc tit.

a *Nemo igitur*) Ex eo quod iam ante docuerat Martianus[a] littora maris, omniũ communia esse, Florentinus infert, vt sequitur.

1

b *Prohibetur*) † Vt maris, ita littorum mari adhærentium, communem liberum, & æquè parentem omnibus hominibus vsum esse naturæ ratio nos docuit,[b] ac proinde nullo iure possumus prohiberi ad littus maris accedere.[c] Quod & Vergilius ipse de Pœnorum iniuria quæstus disertè significat.[d]

b § littorum. de re. diui.
c d. §. littorum. & hic.
d Vergi. lib. 8. Aeneid.

Quod genus hoc hominum? queúe hũc tã barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arena.
Bella cient primáq; vetant consistere terra.

e 3. §. littorum. & hic.
f l damni §. Sabinus. ff. de damn. infect.
g d. §. littorum. & hic.
h l. iniuriarum. §. pen. & fi ff. de iniur. l. ij. § si quis in mari ff ne quid in loc. pub.
i l. si quis-quam. ff. de diuer. præscr.
u l. si in prin. ff. de usucap
l §. flumina. de rer. diui.
m d. l. iniuriarum. §. fi.

c *Piscandi caussa*) Aut alia. Quacunq; enim de caussa, ad maris littus quis accedere velit, arceri iure non potest.[e] † Piscatus autem exemplum proponit, quod ea fuerit olim à Formianis & Capenatis piscatoribus, sicut aduertit proposita quæstio: at exemplis non coarctari regulam constat.[f] Ergo nemo piscari, quemadmodum nec aucupari prohiberi iure potest,[g] quinimò prohibitus, iniuriarum actionem habet:[h] nec illi possessionis longæ præscriptio obijci potest, ab eo qui fortè solus in certo loco, pluribus annis piscatus sit.[i] quando non soleant istiusmodi exceptiones concedi ad obtinenda publica iurisgentium loca.[k] Et hoc si in mari, aut aliquo flumine publico quis piscari velit.[l] Nam in priuato flumine, puta in lacu meo, alterum piscari rectè prohibere possum.[m] — Piscari an quis prohibeatur.

2

3 d *Villis*) Id est tugurijs rusticis. † Sunt quippè villæ, domus extra vrbem — Villa.

vibē extructæ. sic dictæ inquit Varro, quod à villico in eas cōtrahā
Vrbana. tur fructus, & euehantur, cum vœneunt.[n] Sunt tamē qui villam, tri
Rustica. plicem faciant, vrbanam, quam dominus ipse ad inhabitandum su
Fructuaria. mit.[o] rusticam, quam villici incolunt, aut in quibus instrumenta
rustica reponuntur:[p] & fructuariam in quam deuehuntur, & cu
stodiuntur fructus.[q]

Monumēta. e *Monumentu*) † Hoc est sepulchris, auralijs locis, memoriæ caussa
extructis,[r] Veluti statuis, tropheis, & pyramidibus, quæ omnia
à monendo, quòd alicuius præteritæ rei nos moneant, monimen-
Sepulchra ex 5 ta dicuntur, quod suprà docui.[s] † Sepulchra autem, quoniam in
tra vrbem. vrbe corpora sepeliri lege xij. tabu. vetitum erat, ruri ædificari sole
bant. Eisdémque si clarorum essent virorum, super imponi statuæ.
Scipiones enim in Appia via, & intra primū ab vrbe milliarium, se-
pulturæ suæ monumenta habuerunt: tresq; illis statuas superimpo
sitas, Liuij seculum vidit. Quarum duæ P. & L. Scipionum, tertia,
Funeris pom poëtæ Q. Iunij esse dicuntur,[t] M. Aemilius tamen homo mini-
pa. mè ambitiosus, qui tamen princeps senatus, sextis iam censoribus
6 lectus erat, filijs priusquàm expiraret, † præcipit, lecto se strato si-
ne linteis, sine purpura, efferrent. In reliquum fumus ne plus quàm
æris denos consumerent, Virtutum splendore & imaginum specie
non sumptibus, dicens, maximorum virorum funera nobili-
tari.[u]

f *Aedificijs*) Casam piscatori licet in littore ponere, in quam se re-
cipiat, sicuti retia ex mari, ibidem deducere, ac siccare.[x] Potest præ
terea vnusquisq; in littore ædificare, dum non impediat, publicum
vsum,[y] & sine cuiusquam incommodo id fiat.[z] Cæterùm ab alio
rum debet ædificijs abstinere.[a]

g *Mare*) Maris vsum, vt aëris omnibus animantibus, nedum ho-
minibus natura communem, promiscuum, & æquè patentem
præbuit.[b]

h *Formianis*) † Formiæ, quas Lacones condidere: prius formiæ,
Formiæ. 7 à portus commoditate, Straboni dictæ. Vrbs est maritima iuxta
Caietam vbi villa quondam Ciceroniana, insignis. id oppidum nūc
Mola. Molam vocari, sunt qui putent.

Capena. i *Capenatis*) † Capena, oppidum esse constat Romæ vicinum, & ma
Capenates. 8 ri propinquum. ab Italo Rege, vt Solinus ait, extructum. vnde &
Capenates populi, & Capena porta Romæ dicta, quę & postea
Appia.

k *Flumina penè*) † Penè dixit, quia non omnia in vniuersum flu-
Flumina pu- 9 mina publica sunt. Nam & priuata quædam reperiuntur. Nihil à
blica & priua- cæteris priuatis locis differentia.[d] Cuiusmodi sunt lacus priuato
ta. rum, qui proinde vendi iure possunt.[e] Et ab ijs prohibet dominus
Portus. alium piscari.[f] Flumen porrò publicum, Cassius apud Vlpianum
definiuit, quod perenne est.[g]

l *Portus*) † Hoc est nauium stationes, quibus conclusæ naues à vē
10 tis tutæ redduntur.[h] Cuiusmodi loca libera sunt, & omnibus pro
miscue patent.[i] Significat quoque portus, locum in littore tutum,
quo importantur merces, & inde exportantur, à portando sic ap-
pellatus.[k] sed certè magis huic loco conuenit superior acceptio,
quæ præterea frequentior est. Portus Caietæ inquit M. Cicero, ce
leberrimus est.[l] Et alibi in nauigando tempestati obsequi, artis
est: etiam si portum tenere non queas.[m] & Plinius iunior ad
Cornelianum. In ore portus ait, insula adsurgit, quę illatum ven-
Nauigare in to mare obiacens frangat, tutúq; ab vtroq; latere decursum naui-
portu. 11 bus pręstet.[n] Inde prouerbiales illę figurę: † *in portu nauigare*, &

n M. Varro libr. j. de re rusti.
o l. plenum. ff. de de usu & habit.
p l. uideamus. ff. locat.
q l. arboribus. in prin. ff. de usufr.
r l. monumentum. ff. de relig.
s l. ij. §. post hos fuerunt. ff. de origin. iur.
t Liuius lib. 38. dicam. l. intantum. §. religiosum. J. hoc tit.
u Liuius. lib. 45.
x §. litorum. de re. rer. diui. l. seq. ubi dicam.
y l. in litore. ff. ne quid in lo. pub.
z l. fluminum. in prin ff. de damno infect.
a ut hac l.
b l. iij. ub. dixi §. hoc titu.
d l. j. §. hoc interdictum. ff. de flumi.
e l. Rutilia. ff. de cō trah. empt.
f l iniuriarum. §. fi. ff. de iniur.
g d. l. j. §. fluminū.
h l. portus. ff. de uerb. sig.
i l. Cæsar. ff de publie. §. flumina. de rer. diui. & hic.
k d. l. portus.
l Cice. pro lege Manilia.
m Cice. lib. j. epist. famil.
n Plin. lib. 6. epist.

in portu impingere: nauigare in portu dicitur, qui iam est in tuto, & ab omni periculo abest, propterea quod qui in medijs fluctibus, & ventorum procellis agunt, continuò periclitantur: qui verò iam portum applicuerunt, iam effugere periculum ne mergantur. Vnde Simo Terentianus.[o]

o Terent. in Andr.

Hiccine me, si imparatum in veris nuptijs
Adortus esset, quos mihi ludos reddiderit.
Nunc huius periculo fit. Ego in portu nauigo.

12 Impingere † verò in portu, alij (vt Hieronymus[p] & Quintilianus)[q] pro eo quod est statim in ipso negocij ingressu, & principio peccare. alij contra, pro eo quod est opere iam propè cõfecto, in extremo deficere & quasi naufragium in portu facere.[r]

In portu impingere.

p Hierony. ad Pammachium, & apolog. ij. in Ruffin.
q Quinti. lib. iij. institu.
r Papyr. Fabianus citante Erasmo.

m *Publici*) Id est communes omnibus, quippè toto hoc diuisionis rerum tractatu, vt & alibi sæpè Iurisconsulti, communia cum publicis confundunt.[s]

s l. quod in littore cum seqq. ff. de acquir. rer. do. §. & quidem. de rer. diuisio.

L. RIPARVM.

Caius lib. 2. rerum quotidianarum siue Aurearum.

LEX V.

Riparum[a] quoq; vsus publicus est iuregentium, sicut ipsius fluminis. Itaq; naues ad eas appellere, & funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare, & ex mari deducere onus aliquod, & in ij; reponere, cuilibet liberum est: sicuti per ipsum flumen[b] nauigare, sed proprietas[c] illorum est, quorum prædijs hærent.[d] qua de caussa, arbores quoq; in ijsdem natæ, eorundem sunt. In mari piscantibus liberum est casam[e] in littore ponere,[f] in quam se recipiant.

Ripa.

Riparij.
Ripariæ aues.
Riparenses milites.

Piscari cuiq; liberum.

SVMMAE.

1 Ripa quid.
2 Riparij.
3 Riparenses milites.
4 Piscari cuiq; liberum.
5 Casa.
6 Ptolomeus rex Aegipti.

a
1 Riparum) † Ripam id esse diffiniuit Vlpianus, quod flumen continet, naturalem sui cursus rigorem tenens,[a] sic à veteribus dicta, quòd aquarum & fluctuum agitatione rumpatur. Est autem ripa propriè fluminis: littus verò maris. † Vnde & Riparij qui in ripis habitant appellati. Riparias nanq; aues eas dici, quæ in riparũ cauis nidificant, Plinius author est.[b] Et Riparenses milites Arcadius Impe. vocat, qui tuendis imperij limitibus destinati, fluuiorum ripis insidebant.[c]

a l. j. §. ripa. ff. de fluminib.
b Plin. lib. 10. nat. histor. c. iij.
c l. contra. C. de re milit. lib. 12.

b *Per ipsum flumen*)
4 Cùm † enim natura liberum, & æquè patentem vsum omnibus hominibus maris & profluẽtiũ aquarũ fecerit:[d] Et ita cuiq; piscandi ius potestatẽq; præbuerit:[e] nauigandi quoq; facultatẽ ac omnia deniq; sine quibus ea cõmodè exerceri non pos

d l. ij. §. hoc tit.
e l. praeceden.

non possent, intelligitur concessisse. [f]

c *Proprietas*) Riparum. Et ita considerato vsu ripæ, verum est Ripas omnibus communes esse. At earum proprietas illorum est, qui prædiorum his proximorum domini sunt. [g] Magna quidem ratione. Cum enim plerunque vi fluminis contingat ripas & his contiguos agros inundatione conteri depopulari & vellicari, [h] naturæ cōsentaneum fuit, vt vicinorum prædiorum dominos riparum proprietas, quadam veluti compensatione, subleuaret. [i] quæ sane futura nō est, illis inutilis, siquidem arboribus ibidem natis ac earum fructibus plena libertate frui possit. Et in ripa liberè ædificare modò ne quid fiat cum incommodo accolentium: [k] aut quo nauium statio, vel nauigatio deterior reddatur. [l]

d *Hærent*) Id est viciniores sunt. Neque enim intermedia via huic proprietati esset impedimento. [m]

e *Casam*) † Casa tuguriolum est rusticum & vilis quædā domūcula

Casa. 5 stramentis, arundinibus aliòue simili genere plerunq; constructa. vel ad fructus pro tempore custodiendos, vel ad repentinos imbres

Ptolomeus rex Aegipti. 6 vitandos. [n] † Ptolemeo Regi Aegiptum peragranti, comitibus nō sequutis refert M. Cicero, cibarium panem in casa datum. [o]

f *In littore ponere*) Quippe licet vnicuiq; iure gentium in littore ædificare, si non vsus publicus impediatur. [p]

[f] l. ult. ff. de offic. eius. l. ij. ff. de iurisdict.
[g] §. riparum. de rerum diui. & hic.
[h] l. un. §. sunt autē. ff. ne quid in flu. pub.
[i] l. cum qui. ff. de iure iur.
[k] d. §. sunt autem.
[l] l. j. §. non autem omne. ff. de flumi.
[m] l. Martius. in fi. ff. de aq. plu.
[n] l. si area. ff. de usus. & hic.
[o] Cice. lib. 5. Tusc.
[p] L. in littore. ff. ne quid in loc. pub.

L. INTANTVM.

Martianus lib. 3. Institutionum.

L. VI.

Solum quando cædat ædificio.

Intantùm, [a] vt soli domini constituantur, [b] qui ibi ædificant: sed quandiu ædificiū manet: alioquin ædificio dilapso, quasi iure [c] postliminij, reuertitur locus in pristinam caussam. Etsi alius in eodem loco ædificauerit, eius fiet.

SVMMAE.

1 *Solum quando ædificio cedat.*
2 *Aedificia an soli conditionem sequantur.*
3 *Postliminij propria natura.*

a [I]*Ntantùm*) Adeò verum est, littorum, fluminum, portuum, & riparum vsum cōmunē omnibus esse: vt soli domini constituantur, qui ibi ædificant. & cætera quæ sequuntur.

b *Constituantur* † Et 1 ita solum cædit ædificio, ab eodémq; rapitur. Cùm tamen solear vulgò dici, omne quod solo inædificatur, solo cædere. [a] hoc est ædificia, quæ alienis locis imponuntur, eius fieri cuius est solum [b] naturali, ciuiliq; 2 iure: quemadmodum Caius scribit. [c] † Neq; solum ædificij conditionem, sed per contrarium ædificia soli conditionem sequi, & æmulari. [d] Quæ tamen accipi volumus, vbi in solis priuatis, ædificatur: non etiam vbi in locis, quorum vsus publicus & communis est. Quandiu enim eo loco quis vti quomodocunq; vult, solum suum facit, [e] tantisper videlicet, vt Martianus ait, dum ædificium manet. Nam eo collapso res ad naturalem caussam redit. [f]

Aedificia an soli cōditionē sequantur.

c *Quasi iure*) Quasi dicit, quia non est hoc verum aut propriū postliminij ius: quod in captis ab hostibus, vti suprà fusiùs disserui, pro priè locum habet. [g]

[a] l. adeo. §. cum in suo. ff. de acq. re. dom. §. cū in suo. de re. diui. in inst.
[b] l. ij. C. de re. uen. l. si is contra. C. de ædif. priuat.
[c] l. fi. ff. de superfi.
[d] l. si precario. ff. eo. præd.
[e] l. j. §. quod si quis ff de no. oper.
[f] ut hac l.
[g] l. postliminij. l. postliminium. ff. de capti. diui l. pe. ff de stat. homi.

Theatrum.

Vniuersitatis [a] sunt, non singulorum, quæ in ciuitatibus sunt theatra, [b] stadia [c] & si qua alia [d] sunt communia ciuitatum. Itémq; nec seruus cõmunis ciuitatis, singulorum pro parte intelligitur: sed vniuersitatis. Et ideo tàm contra ciuem, [e] quàm pro eo posse seruum ciuitatis torqueri [f] diui fratres [g] rescripserunt. Et libertus ciuitatis, non habet necesse veniam edicti [h] petere, si vocet, in ius aliquem ex ciuibus. [i]

Amphyteatrum.

SVMMAE.

Arena.

a Vniuersitatis) Hoc
est vniuersorum
inter se ciuium non
quasi singulorũ, aut
quasi propria cuiusq;
sed iure ciuitatis. [a]

a l.ij.§.j.ff.ne quid in loco pub.

b Theatra) † Thea-
1 trum ædificiũ est ad
vidẽda spectacula pa
ratum, in formam he
mycicli, seu semicir-
culi dispositum, ἀπὸ
τοῦ θεᾶσθαι hoc est à vidẽ
do: vnde Cassiodo-
rus theatrum inter-
prætatur Visorium,
quasi videndi & spe-
2 ctandi locum. † Am-
phyteatrum verò for
ma erat rotunda ex
duobus veluti thea-
tris constans. [b] sic ap
pellatum, quod circũ
quaq; speculas habe-
ret, & sedilia, [c] quod
3 metonimicos. † Are
na quandoq; dictum
est. Propterea quod
in gladiatorum maxi
mè dimicatione, sole
ret Amphyteatrum
arena spargi, ne vel
fœdarentur pugnan-
tes, occisorum cruo-
re vel sparsus cruor,

b l.j.§.bestias.ff.de postul.l. qui iudicio.ff.de accus.

c Vitruuius lib. 5. Dion.li. 52. Plin. lib.36.c.15.

spectantibus esset horrori. vnde & Arenarij in iure nostro nuncu-
4 pati, qui operas suas elocabãt, vt cùm bestijs depugnarent. [d] † quos
ideo bestiarios Capitolinus appellat: [e] eos æquè ac scœnicos, infa-
mes esse significans. quòd passim iure nostro cautum legimus. Sa-
nè verò hoc spectaculorum genere, Athenienses, primùm vsos fuis-
5 se constat, † qui tantum studij, ludis impendebant, vt quæ in clas-
sis exercituúmq; apparatum, absumenda erant, in theatricas, vt di-
cebat Lacõ, erogarent voluptates. Iis deinde spectaculis vti Roma
ni cæperunt, ac deinùm vniuersa propè Italia. Nanq; nulla fermè ci
uitas Italiæ fuit nobilis, quæ theatro careret. Idq; principio promis-
cuè quippè patribus, æquitibúsq;, ac plebi fuere confusa loca, vnde
spectarent; donec P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio lon-
go, Coss. per Aediles Curules Sextum Aelium Pætum, & C.
Cornelium Cethegum, anno vrbis conditæ Dlx. vt suus cui-
que honos seruaretur discreta loca senatoria, à populo fuere, [g]
lege lata, vt senatoribus proxima darentur subsellia. Fuitque ille
6 locus, † Orchestra appellatus. ab ὀρχεῖσθαι quod est salto, & tripudio
quod in ea saltaretur, & chorus induceretur. [h] Ex qua ludos scœni-
cos,

d l. hæ demum. ff. de oper. libert. l. in arenã. C. de inof. test.

e Iul. Capitol. in M. phylosoph.

f d.l. hæ demum. d. §. bestias. d.l. in aream.

g Liuius lib. 34.

h Vitruuius li. 5. de architectura, dict. l.ij §. ex his. ff. de orig. iur.

Arenarij.
Bestiarij.
Atheniẽsium voluptas.

Orchestra.

cos, quos C. Attilius Seranus & L. Scribonius Libo Aediles curules primi fecerũt. Senatus à populo secretus, primũ spectauit. anno ab vrbe D l x j. L. Cornelio Merula, & Q. Minucio Thermo Cos. Quæ res, sicuti omnis nouitas solet, inquit Liuius, varios sermões ꝑbuit.[i]

Stadium.
c *Stadia)* † Stadium locus erat in quo curulia certamina exercebantur inter homines, equósue currentes, & Athletas certantes.[k]

Decursoriũ. 7
Catadromus. 8

latinè decursorium, aut curriculum, dici potest. Græcè † Catadromus. Qui stadiũ currit eniti, inquit M. Cicero, & cõtendere debet, quàm maximè possit vt vincat.[l] & alibi. Cursores (ait) in stadio exclamãt, quàm maximè possunt.[m]

Stadiodromi. 9

† Inde Stadiodromi dicũtur cursores in stadio. significatur quoq; stadij verbo dimensio centũ viginti quinque passuũ.[n] sed hæc acceptio huic loco non quadrat.

d *Alia sunt)* Vt Statuę, Colossi, Pyramides, & Trophea in loco publico ciuitatis affixa.[o] Rursus balnea publica, circi, forum, fana, & porticus.[p] quæ M. Cicer. refert, inter ea quæ ciues inuicem communia habent.[q]

e *Contraciuem)* Quia non sit ejus seruus, sed corporis reipublicę, & vniuersitatis.[r]

Seruus quando in caput domini torqueatur.

f *Torqueri)* † Noluerunt veteres seruũ in caput domini posse tor-
10 queri,[s] etiã si à domino ad quæstionem offeratur.[t] Et quãuis nunc seruus illius nõ sit. si ei aliquando seruiuit, in prioris dominij, pristinæq; reuerentiæ memoriã.[u] exceptis tamẽ læsę maiestatis, adulterij, fraudati census, & alijs quibusdam, à lege expressis casibus: quibus iure singulari cõstitutum est, seruos in caput domini posse interrogati & torqueri.[x] ita tamen si alia documenta deficiant. hoc est alio genere probationis facti veritas haberi nõ potest.[y] Seruum porrò ciuitatis in caput ciuiũ torqueri posse, docet hîc Martianus. persæpéque, ita fuisse rescriptũ Vlpianus memorat.[z] quia scilicet ciuium seruus non sit, sed reipublicæ.[a]

Diui fratres.

g *Diui fratres)* † M. Antoninum Philosophum, & L. Aurelium Ve-
11 rum fratres intelligit, qui primi omniũ bini imperare cęperũt. Cùm enim M. Antoninus singulari pietate, probitate & virtute excellens Antonino Pio mortuo, vel inuitus à senatu reipublicæ gubernacula capere coactus esset. nouo charitatis & beneuolentiæ exemplo fratrẽ sibi participem in imperio designauit.[b] Cæsarémq; ac Augustum, dixit. Luciúmq; Aurelium Verum Commodũ, appellari iussit. Et ex eo tempore pariter rempublicam mira concordia, & ciuilitate ambo rexerunt: simúlque annis vndecim, imperarunt. fuitque in diuorum numerum, post mortem vterque relatus. Et hi sunt diui fratres, quorum in iure tam frequens mentio:[c] quos & nonnunquàm suis exprimunt nominibus iurisconsulti.[d]

Antestari.

h *Veniam edicti)* Olim priuata cuiusuis authoritate, nullóque prætoris aut alterius magistratus imperio implorato poterat aduersarius in ius vocari. Et si moram faciebat, inuitus ad tribunal duci dũ
12 vocãs aliquem ex præsentibus in testẽ rogaret, quod † antestari dicebatur, vt à nobis alibi disputatum extat.[e] Hodie porrò sinè apparitore, & iudicis præcepto in ius vocari nemo potest.[f] videbatur itaque libertum ciuitatis, qui veniam edicti non impetrasset, non posse singulos ciues in ius vocare.[g] Cuius contrariũ hoc loco Martianus summa ratione tradit: quia scilicet, manumissus à ciuitate, aut alio corpore, non singulorum fit libertus, sed corporis.[h]

Ciuis an testis in causa ciuitatis.

i *Ciuibus)* † Sic in simili dicendum ciuem in negotio ciuitatis, testẽ
13 esse idoneum: nisi tamen emolumentum suo nomine referre possit. Tunc enim propria eius causa censeretur.[i] in qua facultatem dicendi testimonium, ciuibus leges nostræ submouerunt.[k]

i Liuius lib. 34.
k l. ciuitatibus. in prin. ff. de leg. j.
l Cic. lib. ij. offic.
m Cic. lib. ij. Tusc.
n Pet. Crinit. pulchrè libr. 21. c. 10.
o l. is qui puteum. §. j. ff. quod ui aut clã l. statuas. ff. de acq. re. do.
p l. sed Celsus. ff. de contr. empt. d. l. ciuitatibus.
q Cicer. lib. j. offic.
r l. j. §. seruum. ff. de quæstio.
s l. j. §. si seruus. j. & ij. ff. de quæst. l. j. l. pridem. C. illo tit.
t l. unius. §. seruus. ff. eodem.
u l. ult. ff. de decurio. d. §. seruus.
x l. fi. §. fin. C. ad l. Iul. maiest. l. et si certus. uers. j. ff. ad S. C. Sylla. l. j. C. de quæstio.
y l. consensu. §. sin autem alter. C. de repud.
z l. j. §. seruũ. ff. de quæstio.
a l. ij. ff. quod cu. ius. uniuersit.
b dixi. l. nam ita. ff. de adoptio.
c l. de qua re. ff. de inof. test. l. congruit. §. fin. ff. de offi. præs. l. pen. §. fi. ff. ad l. Pom. de parricid. l. sed diui. inf. hoc titu.
d l. Diuus. ff. de offi. præs. l. Diuus. Pius. ff. ad l. Cor. de fal.
e dixi. §. pœnal. de actio. in institut.
f l. ul. C. de exib. re.
g l. iiij. §. j. ff. de in ius uoc. l. j. ij. & iij. C. illo tit.
h l. sed si hac. §. qui manumit. ff. de in ius uoc. c. q manumit. 12. q. ij
i l. i. §. biduum. ff. quãd. app. sit.
k l. idonei. l. nullus. ff. de test. l. omnibus. C. illo. titul.

§. SACRAE.

Sacræ res & religiosæ, & sanctę, nullius in bonis sunt.[a] Sacræ autē res sunt,[b] quæ publicè[c] consecratæ sunt,[d] non priuatim. Si quis ergo priuatum sibi sacrum constituerit, sacrum non est:[e] sed profanum.[f] Semel autem æde sacra[g] facta, etiam diruto ædificio, locus sacer manet.[h]

SVMMAE.

1 *Sacrare, sacrum.*
2 *Leges sacratæ.*
3 *Sanctiones.*
4 *Sacer homo.*
5 *Consecrationis solemnia.*
6 *Opiferæ verbum.*
7 *Christianorum consecratio.*
8 *Sacra priuata.*
9 *Denicales feriæ.*
10 *Funerandi ritus.*
11 *Hæreditas sine sacris.*
12 *Profanum.*
13 *Aedes.*
14 *Sacer locus an maneat diruto ædificio.*

a *Nullius in bonis sunt)* Neque facto hominis vllo esse possunt.[a]

a l. j. ubi dixi hoc titul.

b *Sacra res sunt)* † Sa-
1 crate, est Deo aliquid
dedicare. vñ quodcūq; siue ara siue signū, siue ędes, siue locus Dei ministerio secūdum morem institutūque ciuitatis dicatū sit, sacrū dici potest. Et breuius Trebatius, Quicquid est inquit, quod Deorum habetur, sacrum
2 est.[b] † vnde & sacratæ leges, quibus sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorum foret, hoc est, execrandus. & ita vt eum occi
3 di ius fasq; esset. † Vnde & sanctiones, aut leges sanctæ appellatę quibus scilicet, adiuncta est pœna: quia caput eius qui cōtra facit, consecratur.[c] Cur aūt hominē sacrū necari ius olim fuerit? Macrobius perbellè differit. Veteres inquit, nullum animal sacrum in suis finibus esse patiebantur, sed abigebant ad fines Deorum, quibus sacrum esset. Animas verò sacratorum homi-
4 num, dijs debitas esse, dicebant.[d] † Sacrum hominem Festus diffiniuit, quem populus iudicauit ob maleficium. Moris siquidem olim fuit in publicis calamitatibus vnum aliquem scelestum hominē dijs sacrare cum imprecationibus, vt in eum reciderēt, mala omnia, quæ reipublicæ impendebant.

b Trebatius lib. j. de religionibus. Macrob. libr. iij. Satur. c. iij.

c Cicer. pro Corn. Balb. & libr. ij. de inuentio.

d Macrob. libr. iij. Satur. c. 7.

Sacrare.

Sacrum.

Sacratæ leges Sanctiones.

Sacer homo.

c *Publicè)* Idest publica authoritate. permissu nempè Cæsaris,[e] & per pontifices ipsos.[f]

d *Consecratæ)* † Fiebat autem olim consecratio istiusmodi à Con
5 sule iussu populi. Translato verò in principem imperio per Cæsarē ipsum, aut illius authoritate,[g] per pontifices, qui concione aduocata, & ritu quodam singulari adhibito, capite velati foculum accendebant. In quo carmen præfabantur, & tibicine præeunte cōcepta quædam, & selecta verba enunciabant. Idq; ritè, & vsque adeò religiosè, vt ne quidem verbo aut syllaba caderent. Vnde Metellus pon
6 tifex, ædem dedicaturus, multum laborauit, vt † *Opiferæ* verbum
7 ritè exprimere, & sine offensione posset. † Hodie verò apud nos per solos religionis nostræ antistites, & pontifices, fit rerum, locorúmue sacrorum consecratio. certis tamen, & solemnibus præfatis verbis, ac ritu quodam singulari religiosè obseruato: quem pontificia lex præscripsit.

e l. ul. ff. ut in poss. legator.

f §. sacræ. de rer. diuis.

g §. j. & tot. titul. ut nul. fab. orat. col. 5. c. j. & tot. titu. de cōsecra. distinc.

Cōsecrationis solemnia.

Opiferæ verbum.

Consecrandi mos apud christianos.

e *Sacrum non est)* Quod priuati religionis etiam causa sacrabant, noluerunt veteres, sacrum esse. Idq; etiam nunc seruatur. Equidem

Platonis fuit ea sententia, vt deorum delubra nemo priuatus con-
8 stitueret. satis esse putantis publica templa patere. † Sed tamen sa-
cra priuata fuisse noster Paulus indicat:[b] nimirùm illa, quæ singulis
hominibus, familijs, gentibus sunt attributa, vt quotannis celebren
tur. veluti diebus natalibus lustricis, nuptialibus, & denicalibus.
9 Sunt † autem denicales dies feriæ illæ funerales, nomen dierum,
quorum septem primis, cadauer domi deplorabatur. octauo effe-
rebatur. nouo tumulabatur. quibus fas non erat, propinquos fami-
liares horúmue fideiussores, in ius vocare.[i] Et hoc est quod Vlpia-
nus ait, funus familiare ducentem, iustáue mortuo facientem, in
10 ius vocari non posse,[k] nec abhorret Iustinianus.[l] † Porrò autem
hic apud Veteres funerandi ritus fuit. vt vbicunque quis diem obijs
set, domum referretur: septémq; illic reseruaretur cadauer diebus.
Quod interim aqua calida abluebatur. & per interualla conclama-
batur, quòd vitalis spiritus plerumque falsò putaretur exclusus, &
homines falleret. De sacris autem priuatis hanc fuisse legem con-
stat. *Sacra priuata perpetua manento.*[m] Quæ verba M. Cicero sic in-
terpretatur, vt omnis ad quem defuncti patrisfamiliâs pecunia per
uenirct, sacra celebrare teneretur. hoc est quæ à defuncto, vt annis
singulis celebrarentur, instituta erant. Nos vulgò fundationes dici-
mus. Latini anniuersaria sacra.[n] quod singulis annis, & stato tem-
pore recurrant. Pro his autem priuatis sacris prædia nostra obno-
11 xia esse constat. Vnde iactatum à veteribus adagium. † *Sine sacris hæ-
reditas.* cùm scilicet, nobis aliquid lucri contingit inopinatò & citra
nostrum vllum incommodum.

f *Profanum*) † Hoc est nihil habens sacri, aut religionis quasi pro-
12 cul à fano, & religione.[o] Quamuis Trebatius censuerit, id dunta-
xat profanum dici, quod ex religioso vel sacro ad hominum vsum
conuersum est.[p] Et generaliùs Plato, quod dijs exosum esset, profa
num appellauit.[q]

g *Aede sacra*) † Aedes in plurali, priuatam domum significat. nec
13 vnquam si Vallæ credimus, aliter accipitur.[r] in vtroque autem nu-
mero pro templo, sacello, aut alio loco sacro. qua de re alibi.[f]

h *Sacer manet*) Ideóque vendi, non potest.[t] vno tamen casu ædes
sacra, profana fit: cùm videlicet ab hostibus est capta. sicut & homi
nes liberi, cũ in seruitutẽ perueniũt. Quod si ab hac calamitate, in-
quit Põponius, fuerit liberata, quasi quodã postliminio reuersa, pri
14 stino statui restituitur.[u] † At verò iure pontificum diruto ædifi-
cio templi locus non manet sacer. ideóque rursus consecrari de-
bet:[x] nisi tectum duntaxat corruisset, parietibus illæsis manen-
tibus.[y]

Sacra priuata.
Denicales dies.
Funerandi mos apud veteres.
Lex de sacris priuatis.
Fundationes.
Anniuersaria.
Hæreditas sine sacris.
Profanum.
Aedes.
Sacer locus an maneat ædificio collapso.

b l. sacrilegi. ff. ad l. Iul. peculat.
i §. penul. ut cùm de appel. col. 8.
k l. ij. in fi. ff. de in ius uocand.
l §. j. ut defuncti. seu funer. col. 5.
m Cicer. lib. ij. de legib.
n Cicer. 6. Verri.
o l. nemo. ubi Accur. C. de summa trinit.
p Trebat. libr. 10. de religio. Macr. lib. iij. Satur. c. iij.
q Plato in Entyphrone, uel de sanctitate.
r Laurent. Valla. lib. iij. c. 7.
f l ij. §. Itémque ut essent. ff. de orig. iur.
t l. æde sacra. ff. de cont. empt.
u l. cùm loca. ff. de religios.
x c. ecclesijs. de consecra. dist. j.
y c. ligneis. de consecra. eccles.

§. RELIGIOSVM.

Religiosum[a] locum vnũ a quemque sua voluntate[b] fa-1 cere, dum mortuum[c] infert[d] in locum suum[e]. In commune autem sepulchrum, etiam inuitis cæteris[f] licet inferre. Sed & in alienum locum, cõcedente domino, licet inferre. & licet postea ratum ha-

Religio.

Religiosum.

RELIGIOSVM) † Seruius Sulpitius, religionem dictam esse tradidit, quæ propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita à nobis est. quasi à relinquendo dicta: vt à carẽdo, Ceremonia.[a] indéque religiosum, Masurius Sabinus, diffiniuit, quod ob aliquã

a Macrob. libr. iij. Satur. c. iij.

buerit,[g] quàm illatus est mortuus, religiosus locus fit. Cenotaphium [h] quoque magis placet [i] locum esse religiosum: sicut testis est [k] in ea re Vergilius.[l]

SVMMAE.

1 Religio, religiosum.
2 Sepelitur nemo in urbe.
3 Syllæ sepultura.
4 Traiani sepultura.
5 Locus christianus quomodò religiosus.
6 Socius in re comuni quando inuito socio posit.
7 Cenotaphium.
8 Locus ab authoritate.
9 Vergilij mores & uita.
10 Parthenias.

sanctitatem, disiunctũ est à nobis, & separatum.[b] Qua ratione dici potest iurisconsultos nostros locum religiosum appellasse, in quo cadauer illatum
2 est.[c] † Quoniam lege xij. tabularũ, [d] alijsq; permultis legibus, ne in vrbe, locóue publico cadauer inferretur, aut fieret sepulchrum vetitum esset. [e] Quod si aliquos vt Publicolã Tubertum, C. Fabricium, & alios nonnullos legimus in vrbe sepultos: illis ante hanc legem, vel post ho-
3 noris, & virtutis causa concessum intelligi debet. [f] † Siquidem Syllæ à senatu honos habitus est, vt in campo martio sepeliretur.[g] Idẽque de Iulia Cæsaris filia & Pompeij vxore populi iussu factitatum Dion & Liuius testantur. [h] L. Domitio tamen consule, vel ex eo fortiter repugnante, quod fas non esse diceret nullo senatus de-
4 creto, quem in loco sacro sepeliri.[i] † Porrò Traianus, si Eutropio credimus, solus omnium Imperatorum, in vrbe sepultus est. ossáq; eius in auream vrnã collocata in foro, quod ædificauit, sub columna posita fuerunt. Quamquam autem Gellius & Macrobius existiment religionem à relinquendo, sicut cerimonias à carendo dictas.[k] Seruius tamen Grammaticus & Lactantius ab eo quòd mentem religet, appellatam putant. quibus consentiens Aggenus Vrbicus religiosum dictum scribit à religando mentes, ne malè agant homines. [l] at M. Cicero à relegendo.[m] Qua de re supra diximus.[n]

b *Sua uoluntate*) Facilius est igitur locum religiosum, quàm sacrũ facere. Cum sacer non fiat, nisi publica authoritate per pontifices ritè consacretur.[o]

c *Mortuum*) Aut quòd in eo principale est caput.[p]

d *Inferri*) Sepulturæ causa.[q]

e *In locum suum*) Vel defuncti. si fortè ante sepeliatur, quàm aliquis
5 hæres existat.[r] † Sanè verò, nostra christianorum religio, non admittit, illatione cadaueris, locum antea profanum solius priuati arbitrio, & voluntate religiosum fieri: sed ita demum, si per pontificem, solemni ritu destinetur locus sepeliendis mortuis.[f]

f *Inuitis cæteris*) Quandoquidem re vtatur ad vsum destinatum, vn-
6 de non obstat, † quòd in re communi, non possit vnus dominorum alijs inuitis, iure quicquam facere: adeo quidem, vt nec in communem locum purum, hoc est neque sacrum, neque sanctum, neque religiosum,[u] prohibente socio, mortuum inferre liceat.[x] nisi vnius ex dominis defuncti, reliquiæ essent.[y] Nam id verum, vbi socius re vti vult ad vsum in quem non est destinata.[z] Qua ratione dici potest, scholarem inuito hospite, aut contubernali posse quidẽ commilitones suos, & amicos, in cubiculum introducere: non item scortum, mymos, histriones, & istiusmodi personas, ad quarum vsum, hospitium verisimiliter destinatum non est.[a]

Ratum

b Gel. lib. iiij. noc. Attic. c. 9.
c l. ij. ff. de religio. & hic.
d Cicer. libr. ij. de legib.
e l. iij. §. diuus Adrianus. ff. de sepul. uiolat. l. mortuorum. C. de religios.
f Cicer. libr. iij. de legib.
g Liuius lib. 90.
h Dion libr. 39. in fi. Liuius lib. 160.
i Dion ubi supra.
k Gellius & Macrob. ubi s.
l Lactantius lib. de uera sapientia c. 28.
m Cicer. libr. ij. de nat. Deo.
n l. ij. ff. de iust. & iur.
o §. sacræ. de rer. diuis. & præcedenti.
p l. cùm in diuersis ff. de religios.
q l. ij. §. prætor. ff. de religios.
r l. scriptus. ff. de religios.
f C. a. l hæc. de religios. domib.
t l. Sabinus. ff. co. diuid. l. parietem. ff. de seruit. urb. prædio.
u l. ij. §. purus. ff. de religios.
x §. religiosum. de rer. diuis.
y l. si plures. ff. de religios.
z d. l. Sabinus.
a l. si pendentes. §. ꝑ. ff. de usufruc. l. non aliter. ff. de usu & habita.

Sepeliri extra vrbem.

Sylla in campo Martio sepultus.

Traiani sepultura.
Religio vnde dicta.

Religiosus locus quomodò apud christianos.

Communi re quãdo quis vti posit.

g *Ratum habuerit*) Sic iampridem docui legẽdum, circunducta negatiua. suppetias in eam sententiam, mihi ferente Theophilo.[b] "Sed "& si quis (inquit) inscio, vel inuito domino intulerit: & id ille cùm "rescisset, ratũ habuerit: fiet & ita locus religiosus. Vnde & apud Iustinianum, negatio pariter expungenda venit.[c] vt hîc sit vtriusque literæ sensus. locum alienum fieri religiosum, si permitente domino cadauer illatum sit, atque etiam, si non concedente domino, cadauer illatũ sit: modò postea dominus ratũ habuerit, hoc est approbauerit. Quippè satis est consensum ex postfacto interuenire.[d]

Cõsensus ex postfacto.

b Teophil. d. §. religiosum.
c d. §. religiosum.
d l. ult, C. ad macedo. c. cura. de in. patr. c. fi. 16. q. j.

h *Cenotaphium*) † Cenotaphiũ, sunt qui putent esse sepulchrum,
Cenotaphiũ. 7 in quo necdum sit illatum cadauer: alij verò honorarium, & imaginarium.[e] Quod Vergilius inanem tumulum dixit.[f] Idque mihi magis arridet. Cùm ex Florentino sciam, Cenotaphium sepulchrũ esse, aut monumentum, quod memoriæ duntaxat seruandæ gratia, extructũ est.[g] Veluti si mihi Tolosæ mortuo, honoris & memoriæ causa, Valentini, aut Ferrarienses (Quibus relicta patria, multam in iure ciuili interpretando operam, nec vt arbitror ego inutilem, præbui) tumulum honorarium ædificarẽt. Inanis hic, & imaginarius tumulus in quo cadauer, aut cineres meæ non essent, Cenotaphium diceretur.[h] Ad hæc Lampridius scribit. Cùm senatus Alexandrum Seuerum in Britannia mortuum, aut vt alij malunt, in Galliæ vico, cui Sicilia nomen relatis Romam cineribus, in deos retulisset, extructum illi fuisse Romæ sepulchrum amplissimum, in Gallia Cenotaphium.[i] Halicarnasseus item scribit, Illustris fortunæ virorum cadauera, loco quidem vno condi solita. At monumenta alia, alibi à beneficiarijs extruebantur honoris gratia, & ingrati animi argumentum.[k]

e Guliel. Bud. hic.
f Vergilius. lib. iij. Aeneid.
g l. monumentum. ff. de religios.
h d. l. monumentũ.
i Lampridius in Alexand. Seuero.
k Dionis. Halicarnass. lib. j.

l *Magus placet*) Et malè: vt Vlpianus mox docebit. diuos fratres referens rescripsisse, Cenotaphium non facere locum religiosum.[l] & sanè cum illatione cadaueris locus religiosus fiat & in tumulum illum inanem mortui nullum corpus, nulléue cineres illatæ sint, nõ potest locus ille dici religiosus.[m]

l l. sequenti.
m l. uel quæ. ff. de religios.

m *Testis est*) † Ecce locum ab authoritate, de quo satis multa scri-
Locus ab authoritate. 8 psimus suprà.[n]

n l. septimo. ff. de stat. homi.

n *Vergilius*) Quo loco Vergilius dixerit Cenotaphium, locum esse religiosum, non satis compertum habeo: nisi cum Budæo nostro, ex illis verbis excerpere velimus. Quibus Aeneas dicebat.[o]

o Vergil. libr. iij.

Progredior porta, classes & littora linquens
Solemnes tum fortè dapes, & tristia dona,
Ante vrbem in loco falsi Simeontis ad vndam,
Libat cineri Andromache, manésque vocabat.
Hectoreum ad tumulum viridi quem cæpiste inanem.
Et geminas causam lachrimis sacrauerat aras.

Verum eo loco Vergiliùs, non de simplici Cenotaphio verba facit: hoc est de inani, & imaginario tumulo, sed de eo, ad quem extructis geminis aris, iisdémque sacratis, præterea solemnibus factis sacrificijs, Hectorei manes vocabantur. quod & ab alijs animaduersum video.[p] Admonet autem hic locus, vt pauca quædam de Vergilio dicamus: non quidem vt eius vitam accuratè percensere velim: quam Seruius Crinitúsque diligentissimè cõscripserunt: sed ne tanti viri, poëtæq́; seculorum omnium facilè principis me-
Vergilij vita. 9 moriam silentio sepelire prorsus velle videar. † Vergilius itáque

Hectorei manes.

p Alcia. lib. pareg. 10. c. 12.

obscuro loco natus in vico Ande, qui non procul est ab vrbe Mantua. Natalem suum habuit Idibus Octobris. M. Licinio Crasso, & Cn. Pompeio magno Conss. anno ab vrbe condita DCXCIX. q Singularis modestiæ & moribus tam verecundis, † vt vulgò Parthenias diceretur. Is amissis possessionibus Mantuæ (Quæ sanè perexiguæ fuerunt) ob vicinitatem Cremonæ Antonianæ. Et ideò fari versum illum solitus,

q Euseb. Caesarien. in chronica temporum.

10

Parthenias.

Mantua væ misera, nimium vicina Cremonæ.

Romam se contulit. vbi Octauius, qui tum rerum potiebatur, miris officijs eum est complexus. tantam esse laudem, gloriámque Vergilij dicunt, qui vitam eius memorant: vt nullius laudibus crescere nullíusque vituperatione, minui posit. Quem tamē tardiu sculum, & subagrestem in loquendo, penéque indoctum, prodit historia. mortuus est tandem Brundusij aut vt alij volunt Tarenti. contractò ex itinere morbo propter calores & nimios æstus dum ad visendum Metapontum proficisceretur. Cuius cadauer, Neapolim delatum est. Et sepulchro iniectum, superaddito hoc disticho.

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope, cecini pascua, rura, Duces.

Pascua cecinit in buccolicis. Rura, in Georgicis, & Duces, in opere, cui nomen Aeneidos dedit. quódque testamento canit, vt velut imperfectum, atque inemendatum cremaretur.

L. SED DIVI.

Vlpianus lib. 25. ad Edictum.

LEX VII.

a Diui fratres) Marcus scilicet Antoninus Philosophus, & L. Verus Commodus fratres qui simul eodem imperarunt tempore. Et de quibus, nostræ leges, quæ passim diuorum fratrum meminerunt, accipiendas suprà probaui. a

Sed diui fratres, a contra rescripserunt. b

b *Rescripserunt*) Et melius. ratione quàm attigi paulo antè: quoniam in cenotaphium cadauer nullum coniectum est, cuius solius illatione, locus fit religiosus. b

a l. praecedenti. §. uniuersitatis.
b l. uel que §. fi. ff. de religios. dicti l. praecedenti. §. fi.

L. SANCTVM.

Martianus lib. 4. Regularum.

LEX VIII.

a Munitum est) Et ideo Iuuenalis, ostensurus, nihil esse quod à Græcorum libidine, tutum foret, ait. a

Praeterea sanctum nihil est, ab ingui-

Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. a Sanctum autem dictum est, à sagminibus. b Sunt enim sagmina quę dam herbæ, quas legati populi Roma-

Sanctū quid.

a Iuuenal. satir. iij.

li Romani, ferre solebant, ne quis eos violaret. [c] Sicut legati Græcorum, ea quæ vocantur Κηρύκια [d] ferunt.

ne tutum,
Non matrona laris
non filia virgo,
neque ipse
Sponsus leuis adhuc,
non filius ante pudicus.

S V M M AE.

1 *Sanctum quid.*
2 *Sacrosanctum.*
3 *Tribuni plebis sacrosancti.*
4 *Sagmen herba.*
5 *Verbena uerbenarius.*
6 *Fœcialis.*
7 *Fœderis percutiendi ritus.*
8 *Pater patratus.*
9 *Magorum uanitas.*
10 *Herba sancti Ioannis.*
11 *Legati inuiolabiles.*
12 *Teucra regina Illiriorum.*
13 *Mythridates.*
14 *Pœna uiolantis legatos.*
15 *Deditionis pœna.*
16 *Legati quando impunè occidantur.*
17 *Cyricia.*
18 *Caduceum, Caduceator.*

1 Sanctum † itaque dicimus, hoc est inuiolandum. Sit igitur inquit M. Cicero sanctum, apud vos, hoc poëtæ
Sacro sanctum — 2 nomen. [b] † Vnde & sacrosanctum veteres dixerũt, quod ita inquit Sextus Pompeius, iureiurando interposito institutum erat, vt si quis id violasset, morte pœnas pěderet. Cu- — *b Cice. pro Archia poeta.*
Tribuni plebis sacrosancti. — 3 ius † generis, tribunos plebis fuisse Aediles, item iudices & decẽuiros, vel ex eo licet intelligere, quod Liuius laram olim legẽ referat, vt qui istiusmodi maiestatibus nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset familiæ in ædem Cereris, liberi liberæq́; venum irent. [c] Cùm P. Scipioni, qui ab Africa deuicta nomen Africani nactus est, dies esset dicta, Tib. Sempronius Graccus trib. pleb. ad populum. Vos de P. Africano palmam peteretis nulli sue meritis suis, nullis vestris honoribus, vnquam in arcem tutam, & velut sanctam, clari viri peruenient. vbi si non venerabilis inuiolata saltem senectus eorum considat. [d] — *c Liuius lib. iij.* — *d Liuius lib. 38.*

Sagmen. — b *Sangminibus*) † Sagmen herba est vulgaris, & nota vbique sine
Verbena. — 4 semine crescens, vulgus † Verbenã nuncupat [e] quæ sacra existima — *e Plinius li. 22. c. ij.*
5 ta est, propterea, quòd ex loco sacro, hoc est ex arce Capitolij, à consule, vel prætore cum sua terra, euellebatur: ideò sagmen dicta, quoniam è sacro agebatur: & eam semper legati cùm ad hostes clarigatum accederent, id est ad ea clara voce repetenda, quæ ad ius populi Romani pertinerent, aut ad fœdus, bellúmq́; indicendum mitterentur, gestare, eáque coronari solebant. Quorum vnus Verbe- — Claritio. — Verbenarius.
Fæcialis. — 6 narius dicebatur. [f] † Fœciales inquit Liuius: cũ in Africã ad fœdus feriedũ ire iuberẽtur, S.C. in hęc verba factũ est, vt priuos lapides silices priuá sq́; verbenas secũ ferrent. vti prætor Romanus his imperaret, vt fœdus ferirẽt. Illi prætorẽ sagmina poscerẽt. Herbæ id genus ex arce sumptum, dari Fœcialibus solet. [g] Inde illud Neuij poëtæ. — *f Plin. lib. 25. c. 9.* — *g Liuius lib. 30.*

Ius sacratum Iouis iurandum sagmine.

Fœderis percutiendi mos. — 7 Et alibi, † Fœdus ictum inter Albanos & Romanos, tractans à Fœciali, Regem Tullum, ita rogatum refert. Iubes ne me Rex, cum patre Patrato populi Albani fœdus ferire? Iubente rege, Sagmina inquit, Te Rex posco. Rex ait Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit. posteà Regem rogauit, Rex facit ne me tu Regium nuncium, populi Romani, Quiritium, vasa comitésque meos. Rex respondit, quod sine fraude mea, populíque Romani, Quiritium fias facio. Fœcialis erat M. Valerius, is patrem pa

8 tratum, SP. Fusium fecit. Verbena, caput capillósq; tangens † (pater patratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciendum fit.) tot 9 dus multisque id verbis, est operæ referre peragit. [h] † Circa hanc herbam, Plinius scribit, magos insanire. [i] credentes si ea sub canis ortum, neque luna, neque sole conspiciente, effatis solemnibus, est lecta fuerit, se posse, quæ velint impetrare, amicitias conciliare, 10 & quoscunque morbos abigere. † Nec dissimilis est hodie quorundam superstitio, in herba diui Ioannis appellata: quam ante sol is ortum, eo die solemni sun ritu lectam arbitrantur incredibilem vim habere.

Pater Patratus

Magorum vanitas.

Herba diui Ioannis.

h Liuius lib. 1.
i Plin. lib. 25. c. 9.

e *Violaret*) † Fuit legatorum, ius semper antiquis sanctum, & 11 inuiolabile: humano diuinóque iure munitum. Quod etiam inter bella & hostium tela incolume seruabatur. atque hinc dicti sunt legati sancti, hoc est ab omni hominum iniuria tuti, & defensi. [k] quibus iniuriam faciens lege Iulia de vi publica tenetur. [l] Nam & ius 12 contra ius gentiũ facit. † [m] vnde & Teucræ Reginæ Illiriorum factum grauiter à Romanis vltum refert Polybius: quæ gentium iure neglecto, Coruncanum vnum ex legatis, qui liberiusculè illi re 13 sponderat, obtruncari iussit. [n] † Cùm item Mithrydates, Manium Aquilium Romanorum legatum in asino hærentem, vinctum traduci iussisset tibicine præcedente, qui spectantes admoneret, eum esse Manium, eiusq; os, auro oppressisset. Romanis auaritiam obijciens. [o] M. Cicero pluribus, populum adhortatus est, ne tam gra 14 uem iniuriam linqueret inultam. [p] † Hócque in veterum more positum fuit, vt qui legatos hostium, vel minimum violasset, hostibus ipse dederetur. Sic enim L. Minucius Mittilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses, pulsasse dicerentur, iussu M. 15 Claudij prætect. vrb. per Fœciales, Carthaginem missi sunt. [q] † Verum nec ipsi legati sub eadem deditionis pœna contra hostes durante legatione, arma capere poterant. vnde cum tres Fabij filij omnes M. Fabij ambusti à S.P.Q. ad Gallos, pro Clusinis missi essent in conflictúque tumultuario Gallorum & Clusinorum arma cepissent, contra Gallos, Romani Galli legatos miserunt quæstum iniurias, & postulatum, vt pro iure gentium violato, Fabij dederentur. iúsque (inquit Liuius) Galli postulare videbantur. [r] Sed nec illud prætereundum, quod Theodatus Gothorum princeps in Pe 16 trum Iustiniani oratorem, induxit. † Inuiolabiles esse legatos, quò ad ipsi legationis suæ officio honestè funguntur. Nam si cum muliere alteri nupta cubarent, aut alios grauibus cõtumelijs præsertim principem ipsum, afficerent: iure liceret eos occidere. [s]

Legati sancti.

Teucra Regina.

Mythridates.

Pœna violantis legatos.

Deditionis pœna.

Legati quando impunè violentur.

k l. ulti. ff. de lega.
l l. lege j. §. fi. ff. ad l. iul. de vi publi.
m d. l. fi.
n Polyb. lib. ij. historiar.
o Appianus Alexand. in Mythrid.
p Cic. pro lege Manilia.
q Liuius lib. 38.
r Liuius lib. 5.
s Procop. li. j. de bello Gotho.

f *Κηρύκεια*) † Cyricia, quemadmodum & Budæus noster docet à 17 Græcis dicuntur, quæ Latini Caducea, nuncupant. † Est autem 18 caduceum aurea virga, qua bellum dirimitur. Poëtæ sceptrum esse Mercurij fingunt. [t] Sic appellatum, quòd cadere faciat contentiones & certamina. [v]

Cyricia.
Caducea.

t Liuius lib. 18.
u Dixi l. ij. §. fuit post eos. ff. de iusti. & iur.

§. IN MVNICIPIIS.

In municipijs [a] quoque muros esse sanctos [b] Sabinum rectè respondisse Cassius refert: prohiberíque oportere ne quid in his immitteretur. [c]

a *IN municipijs*) Quoniam supra docuerat iurisconsultus muros sanctos esse: [a] ne quis ad muros vrbis Romæ coangustandum quis putaret. hoc loco

a l. j. in prin. §. hoc titul.

Sumæ.

SVMMAE.

1 *Municipia.*
2 *Ius municipij.*
3 *Colonia.*
4 *Muri cur sancti.*
5 *Sancire.*
6 *Fabula.*
7 *Pomœrium.*

Municipia. 1 Martianus scribit, nō in Romana modò ciuitate, sed etiam in municipijs, muros habere sanctos. † Erant autem olim propriè municipia, vrbes in Italia, quibus beneficij loco, militandi ius à Romanis dabatur. Sic dicta quasi muuera simul capientia cum populo Romano.[b] Nam à cæteris muneribus publicis liberi erant, qui militabant. atque hinc patet, † ius municipij, solitum dici illis dari, qui ex alienis ciuitatibus accersiti munerum vrbis Romæ participes fiebant: nisi quòd suffragium ferre, aut magistratus creari non poterant: cùm ciues Romani non essent, donec T. Antoninus constituit, vt quicunq; Romano subditi imperio essent, Romani ciues efficerentur.[c] Hodie porrò constat ciuitates quascunque, municipia per abusionem vocari, & municipes, suæ cuiusque ciuitatis ciues.[d] † In quo autem differt municipium à Colonia, Gellius perbellè tractat.[e] Nobis id dicere satis erit ex ciuitate Colonia, aliò traducitur: municipes verò, extrinsecus & aliundè in ciuitatem veniunt. mittebantur namque Coloniæ ad vrbem multitudine oppressam exonerandam, & vt socios haberent, tanquam eiusdem generis, populo Romano fideliores.

Ius municipij. 2

Municipes.

Colonia. 3

b *Muros sanctos*) † Quoniam sacta loca, dixit antiquitas, quæ pœnis adiectis inuiolata manent: & capitalis pœna est constituta ciuitatis Romanæ muros attingentibus.[f] & violantibus muros alterius ciuitatis extraordinaria pro modo delicti,[g] atque adeo capitalis, si hostiliter in rempublicam animati aliquid tentauerint, violatione murorum.[h] Optima ratione, vt superius probaui, muros antiqui sanctos dixerūt, non solum vrbis Romæ, sed etiam reliquarum ciuitatum, ac municipiorum.[i] Possunt & illa ratione sancti dici † quòd sancire, idem quod firmare significet.[k] Muri autem nos firmè tueantur, & ab hostium iniurijs, tutos reddant. Neque verò prætereunda appellationis causa quam licet ridiculam, Theophilus commemorat.[l] † Quippè veteres fabulantur, versatos inter homines aliquando Deos esse: qui genus humanum à malis incolume vndique seruabant: sed hominum pertæsos procedente tempore ad cælum remeasse. Ab his igitur, cùm se viderent homines destituti ad imitationem custodiæ, quàm ab is haberent, mœniorum ambitum, seu muros excogitarunt. qui cum Deorum loco fuerint, sunt dicti sancti.[m] Hæc ille.

Muri cur sancti. 4

Sancire. 5

Fabula. 6

c *Immitteretur*) Quo damnum, aut incommodum, aliquod irrogari possit. Sed nec habitari possunt ob inopinata incendia sine permissu principis.[n] Nec item refici, nisi præsidis saltem authoritas accedat.[o] vsque adeo antiquis visum est à priuatorum contactu muros sartos tectos & inuiolatos esse oportere. † Quinimò & ipsa pomœria sancta esse priscos Romanorum, vel ex eo voluisse constat, quòd ea, neque habitari, neque arari fas esse constituerint.[p] atque ita, vt nec cuiquam principum, Pomœrio quicquam addere licuerit: nisi ei, qui hostilis agri Romanum imperium, aliquatenus locupletasset.[q]

Pomœrium. 7

b l.j.ff.ad munici.
c l.in orbe.ubi dixi ff.de stat.homi.
d d.l.j.ff.ad munic.
e Gell.lib.16.c.13.
f l.fi.§.hoc tit.
g l.pen. & fi.ff.ne quid in loc.sacro.
h l.fi.ff.ad l.Iul.maiesta.
i §.sancte. de rer. diuis. Cicer.lib.ij. de nat. Deo. dixi l.j.§.hoc tit.
k l.sacra.§.fin.hoc titul.
l Theophi.d.§.sancte.
m l.ij.ff. ne quid in loc.sac.
n l.fi.ff illo tit.
o l.seq.§.fina.
p Liuius libr.j.dixi l.j.hoc titul.
q Vopiscus in Aureliano.

L. SACRA.

Vlpianus lib. 69. ad Edictum.

LEX IX.

Sacra loca sunt, quæ publicè[a] dedicata[b] sunt, siue in ciuitate, siue in agro. Sciendũ est locum publicum, tunc sacrũ fieri posse, cùm princeps[c] eũ dedicauit, vel dedicandi dedit potestatem. Illud notandum est aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est, locus consecratus. Sacrarium est, locus in quo sacræ res ponuntur. Quod etiam in ædificio priuato esse potest.[d] Et solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde euocare,[e]

Consecratio quomodò olim fieret.

SVMMAE.

1 *Consecratio à quo fiat.*
2 *Sacrarium.*
3 *Lararium.*
4 *Laruæ Lemures.*
5 *Lares lara nympha.*
6 *Genij.*
7 *Christus à Seuero cultus.*
8 *Iurandum non est temerè.*
9 *Numæ congressus cum Aegeria.*
10 *Fidei templum.*
11 *Euocatio sacrorum.*
12 *Carmen solemne euocationis.*
13 *Dij Romanorum.*
14 *Degradatio.*

a *Publicè*) Hoc est publica authoritate nimirùm per principem aut principis permissu.[a] vt sequitur.
b *Dedicata*) Idest diuino cultui mancipata & consecrata.
c *Princeps*) † Olim
1 consul populi Romani iussu, & Pontifice maximo carmẽ solẽne præfante peculiarique quodam ritu adhibito super accensum foculum loci consecrationem faciebat.[b] Translato verò in Cęsarem imperio princeps ipse suscepto põtificatu maximo. quippè nullus ferè princeps, quondam fuit, qui non idem, & põtifex maximus fuerit[c] aut is, cui sacrandi faciebat potestatem.[d] Hodie verò apud nos per pontifices, & antistites Christianæ religionis,[e] neque enim solent nunc principes pontificatum gerere.
d *Esse potest*) † Sacra
2 rium, id est sacrorum repositorium, in ædibus quoq; priuatis esse põt. Erat inquit M. Cicero apud Heium, sacrariũ, cum magna dignitate, in ædibus à maioribus traditũ, perantiquũ, in quo signa erãt pulcherrima, quatuor.[f] & ad Memmium scribẽs. Caio Auiano Euandro, qui habitat in tuo sacrario, & ipso multum vtor, & patrono eius, M. Aemilio, familiarissimè.[g] † Sed tunc à latinis Lararium frequentiùs dicitur. hoc est
3 sacrarium domesticum, quia in eo lares, seu Dij penates & domestici colerentur. Veteribus quippè persuasum est animas hominum dæmones esse, & ex hominibus, si benè meriti sint, fieri lares, quos Græci eudæmonas, id est bonos dæmones vocant, sint malè meriti,
4 Laruas † fieri, seu Lemures, hoc est malos, & noxios dæmones. quos
5 ideo Græci Cacodæmonas, dixere. † Lares itaque (à Lara nym-
6 pha, ex qua Mercurius, geminos sustulit sic appellatos) duos † genios esse putauit antiquitas hominibus datos, vt vitæ, funerisq; duces assidui & comites, essent.[h] Indéq; geniorũ sumpsisse nomen, quod vel nobiscũ gignantur, vel ab ipsa genitura nos tuendos suscipiant: quos veteres domi colebant, quasi proprios & peculiares Deos Et quoniam antiquis mos fuit in sua quemque domo sepeliri.[i] Horum au-

a l. ult. ff. ut in poss. leg. §. sacra. de re. diuisi.
b Cic. li. ij. de legib. dixi. l. intantùm. §. sacra. s. hoc tit.
c Suet. in Augusto & Vespasiano.
d d. l. fi. & hic.
e §. j. ut null. fab. orat. col. 5. c. j. de cõ secra. distin. j.
f Cic. iiij. Verr.
g Cic. lib. 15. episto. famil.
h Cicer. de uniuer.
i Seruius in cõmẽ. ad 5. & 6. Aenei.

Sacrarium.
Lararium.
Lares.
Eudæmones.
Laruæ.
Lemures.
Cacodęmones
Lares vnde dicti.
Lara nympha.
Genij.

rum autem Larium sedes & locus, in quo maximè colebantur, La-
Christus à Seuero cultus. 7 rarium ideò appellatus est. † In quo Alexandrum Seuerum, matu-
tinis horis rem diuinam fecisse ad effigies Deorũ, (inter quos Abra-
hamum, & Christum coluit) Lampridius author est.[k] Atque huic — k Lamprid. in Alexand. Seuero.
minimè obscurũ arbitror intelligere, quid sibi velit Vlpianus, dum
ait, eum qui iurauit in re pecuniaria per genium principis, si peie-
rauit, fustibus castigatum dimitti, cum hac adnotatione ὠρεπετῶς μὴ
Temerè ne iurato. 8 ὄμνυε, id est † petulanter temerêue ne iurato.[l] Cùm verò Celsus ait, — l l. si duo patroni. §. fi. ff. de iureiur.
pauperi qui impensas in fundo factas reddere cogitur laribus, auitis- — m l. in fundo. ff. de re. uendica.
que sepulchris plerúnque carendum esse.[m] prouerbiali metony-
miæ figura dixit, pro domo, alijsque rebus patrimonij: quibus ma-
iorum manes, & Dij penates (quos lares vocari probauimus) cole-
bantur, & præesse crediti sunt. Sed ad sacrarium redeamus. Quod
non simpliciter pro quocunq; sacrorum repositorio, sed pro tem-
plis, aut cœnobijs Procopios vsurpat. Cùm referens, quæ legati
Gothorum ad Belisarium dicebant, ait, Accedit etiam quod Roma
norum sacraria, eo in honore sint apud nos habita, vt à nullo no-
stratium hominum sit, qui ad ea confugerit violatus.[n] nec ad hoc — n Procop. lib. j. belli Gothici.
Numæ cum Aegeria congressus. 9 loquendi modo Liuius abhorret. † Agens enim de luco, quo Nu-
ma persæpè remotis arbitris, velut ad Aegeriæ Deæ congressum se
Fidei templũ. 10 conferebat. Camœnis (inquit) Numa eum locum sacrauit: † & so-
li fidei solemne instituit ad id sacrariũ. Flamines bigis curru arcua-
to vehi iussit, manúque ad digitos vsque inuoluta, rem diuinam fa-
cere significantes, fidem tutandam, sedémque eius etiam in dextris
sacratam esse.[o] — o Liuius lib. j.
Euocatio sacrorum. e Euocare) † Vt ita euocare sacra, aliud sit nihil, quàm prophana
11 reddere loca, quæ anteà sacra erãt, hoc est alicui Deo dedicata euo
catis inde Dijs. Qui fuit veterum Romanorum mos in expugnatio-
ne ciuitatum. Cùm enim singulas vrbes in singularis alicuius Dei
tutela esse Romani persuasum haberent: vbi obsessam vrbem iam
capi posse confidebant, Deos indè tutelares solemni carmine euo-
cabant. Vel quòd crederent vrbem, non aliter posse capi: aut etiam
si posset esse nephas, Deos habere captiuos.[p] vt antè captam Veio- — p Macrob. libr. iij. Satur. c. 9.
Euocationis solemne carmen. 12 rum vrbem factum, Liuius memorat. † Referens Dictatorem, è
" Veijs Deos ita euocasse. Tuo ductu Pythicæ Apollo, tuóq; nomine
" instinctus, pergo ad delendum vrbem Veios, tibique hinc deci-
" mam partem prædæ Voueo. simul Iuno Regina, quæ nunc Veios
" colis præcor, ve nos victores in nostram, tuámque mox futuram
" vrbem sequare, Vbi te dignum, amplitudinéque tua templum ac-
" cipiat.[q] Verumtamen Macrobius carmen euocationis, paulò so- — q Liuius lib. 5.
" lemnius refert, ad hæc penè verba: *Si Deus, si Dea est, cui* Populus ci
" uitásque Carthaginiensis est in tutela: téque maximè ille qui vrbis
" huius populíque tutelam recepisti, præcor veneróque veniámque
" à vobis peto, vt vos, populum, ciuitatémque Carthaginiẽsium, dese
" ratis loca, templa, sacra, vrbémque eorum relinquatis, absque his
" abeatis, eique populo, ciuitatique metum formidinem, obliuionem
" inijciatis proditique Romam ad me meósque veniatis nostráque
" vobis loca, templa, sacra, vrbs, acceptior, probatiórque sit, mihi
" quoque populóque Romano, militibúsque meis, præpositi sitis. vt
" sciamus intelligamúsque si ita feceritis, voueo vobis templa, ludósq;
" facturum. Hactenus ille,[r] Ad quam Deorum euocationem, disce — r Macrob. libr. iij. Satur. c. 9.
ssionémque respexisse videtur Vergilius, cùm ait.[s] — s Verg. li. 7. Aene.

Excessere omnes aditis arisque relictis,
Dij, quibus imperium hoc steterat.

i.

Nec verò simili depræcatiõe vrbs Roma ab hostibus excantari pos set. Et Deum in cuius tutela Roma esset, & ipsius vrbis latinum nomen occultatum, & ignotum prisci Romanorum voluerunt. [t]

t Plin.lib.28.c.2.

13 Quamuis † exploratum ego semper habuerim, Iouem, Iunonem, & Mineruam, tria fuisse numina Romanorum. Quòd ea passim ab Imperatoribus Romanis nominata, & inuocata, velut Dij tutelares vrbis Romæ, legantur. Si vos vrbis Quirites (dicebat P. Valerius Publicola consul) si vestri nulla cura tangit. At vos veremini Deos vestros ab hospitibus captos. Iupiter optimus max. Iuno regina, & Minerua obsidentur. Castra seruorũ, publicos vestros penates tenẽt. [u] &c. M. Manlius item, iussu dictatoris arreptus à viatore, vt in vincula duceretur. Iupiter inquit, optimo maximo, Iunóque regina ac Minerua, cæterique Dij, Deæque, qui capitolium, arcémque incolitis: siccine vestrum militem, sinitis vexari ab inimicis, [x] &c. Deniq; Scipio Africanus, cùm adesset die sibi dicta, à tribunis. Ego inquit hinc ex templo, in capitolium ad Iouem optim. maxi. Iunonémque & Mineruam, qui capitolio arcíque præsident, salutãdos ibo. [y] &c.

Dij Romanorum.

u Liuius lib.iij.

x Liuius lib.6.

y Liuius lib.38.

14 Apud † nos hodie sacrificulorum exauthorationes, quas pontificij degradationes vocant, nescio quàm imaginẽ, & similitudinem cum antiqua illa sacrorum euocatione habere videntur. [z]

Degradatio.

z c.ij.de pe.in 6.

§. PROPRIE.

Propriè dicimus sancta, quę nec sacra, nec profana sunt: sed sanctione quadã cõfirmata, vt sunt leges.[a] Quia sanctione quadã subnixę sunt. Quod enim sanctione quadã subnixũ est, id sanctũ est, & si Deo non sit consecratũ. Et interdũ in sanctionibus [b] adijcitur, vt qui ibi aliquid cõmisit, capite puniatur.[c] Muros autem municipales, [d] nec reficere licet sine principis vel præsidis [e] authoritate: [f] nec aliquid eis coniungere, vel supponere. [g] Res sacra non recipit æstimationem. [h]

SVMMAE.

1 Leges sanctæ.
2 Sanctio quid.
3 Sacratæ sanctiones.
4 Sacratæ leges.
5 Murorum sanctio.
6 Aestimatio rei sacræ.

Leges sanctæ.

a
1 Leges) † Leges quæ sunt inuentum ac munus Deorum: [a] & per ora principum diuinitùs promulgatæ: [b] sanctæ, meritò dicuntur: tum quòd diuina sanctiõe subnixę: tum etiam quòd pœnis, & supplicijs coerceantur qui iussis earũ non obtemperant. [c]

a l.ij.ff.de legib.

b l.j.§.sed neq;. C. de veter.iur.l.ult. C.de præs. long. temp.

c l.sanctio.ff.de pœ

b
1 Sanctionibus) † Sanctio propriè dicitur lex, cũ terrore pœnę: [d] nisi vehementiùs (inquit M. Cicero) homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnamq; recitassem, tabularum mihi potestas facta non esset. [e]

Sanctio.

d d.l.sanctio.erbic

e Cic.6.Verri.

c Capite puniatur) † Sãctionũ sacrandarum, olim tria fuisse genera M. Cicero perspicuè demõstrat. [f] nimirùm genere ipso. leges enim quæ diuina, sicuti diximus prouidentia, mortalibus tributæ sunt: Dei earum authoris sanctione subnixæ sunt, & confirmatæ. [g] rursus obtestatione & cõsecratione: cùm scilicet Deus testis in legis cõfirmatio

Sacratæ sanctiones.

f Cicer. pro Cor. Balbo.

g l.ij.ff.de legib.E. saye.33.

firmationem aduocabatur. Denique pœna inquit Cicero, cùm caput eius, qui contra facit, consecratur.[b] Et hoc est, quod hic Vlpianus sentit, aiens in sanctionibus nonnunquàm adijci solitum, vt qui aliquid ibi cõmisisset, capite puniretur. † Nam & eas sacratas esse (Sacratæ leges. 4) leges, Sextus Pompeius scribit: quibus cautum erat, vt si quis aliter fecisset, sacer alicui deorum esset. Quamuis non ignorem alia quandoque ratione sacratas leges dictas, quòd scilicet in sacro monte, cũ plebs à patribus secessisset latæ fuerint.[i] legis sacratæ militaris in hęc verba Liuius meminit. Lex sacrata militaris lata est, ne cuius militis scripti nomẽ, nisi ipso volẽte deleretur.[k] Et alibi. Sub idem ferè tempus lege sacrata, coacto exercitu nocte improuiso castra Q. Minutij Procons. agressi sunt.[l]

d *Municipales*) Quos sicuti vrbis Romæ muros, suprà diximus sanctos esse.[m]

e *Præsidis*) Qui in prouincia sibi mandata fungitur, omninò vice principis, & authoritate.[n]

f *Authoritate*) Cùm principis autem, vel præsidis authoritate, nõ dubium quin mœnia ciuitatum reficere liceat.[o]

g *Supponere*) † Adeò muros sanctos esse, & à priuatis intactos veteres voluerunt: vt inconsulto principe, aut eius qui in ea prouincia vices principis agit, noluerint, quoquomodò refici, aut in ijs immitti, coniungi vel suponi quicquam posse.[p] (Murorũ sanctio. 5)

h *Aestimationem*) † Nisi ex causa veluti pro redemptione captiuorum, quo tamen casu non res sacra, sed sacræ rei materia æstimatur, & æstimata venditur.[q] (Aestimatio rei sacræ. 6)

b Cicer. pro Cor. Balb.
i Cicer. de prouin. consul. dixi l. ij. §. ijsdem temporibus. ff. de ori. iur.
k Liu. lib. 7. ad fi.
l Liuius lib. 36.
m l. præced. §. fin. ubi dixi.
n l. iiij. ff. de offi. præs.
o l. omnes prouinciarum. C. de fer.
p l. præcedẽti. § fi. & hic.
q l. sancimus. in fi. C. de sacros. eccl.

L. ARISTO.

Pomponius lib. 6. ad Plautium.

LEX X.

Aristo[a] ait, sicut id quod in mari ædificatum esset, fieret priuatũ:[b] ita[c] quod à mari occupatũ sit, fieri publicum.[d]

SVMMAE.

1 *Aristonis uita.*
2 *Mare omnium commune.*
3 *Locus à contrarijs.*

a *Aristo*) † T. Aristonem iurisconsultum suæ ætatis non incelebrem, mirum est à Pomponio iurisperitorum catalogum cõponente, prætermissum.[a] cum Gellij,[b] Plinij[c] aliorúmque eruditorum virorum iudicio, & doctus fuerit, & priuati, ac publici iuris peritissimus. In cuius libris, Gellius se legisse testatur, apud veteres Aegiptios furta omnia licita fuisse, & impunita.[d] Plinius verò honorificentissimis literis, cum velut vtriusque iuris peritissimum, cuique semper curæ fuerit, sic iura publica, vt priuata, sic antiqua, vt recentia, sic rara, vt assidua tractari: de iure senatorio cõsuluit an videlicet, tribus prolatis in senatu sententijs, eas diuidi opporteat, an verò in singulas iri, & discessionem fieri.[e] Eiúsque permulta, & ea quidem illustria, extant in Pandectis responsa: sed quandiu vixerit, quóue anno diem obierit extremum, vt necdum planè constitutum habeo: ita satis constat eum cùm Domitio Labeone, cuius coëtaneus fuit Traiani & Adriani temporibus floruisse. (Aristonis iurisconsul. vita. 1)

b *Priuatum*) † Quia mare omnium commune sit.[f] & ædificans in loco cuius vsus publicus est, dominus soli efficitur.[g] (Mare omniũ commune. 2)

a l. ij. §. iuris autẽ. ff. de iust. & iur.
b Gell. lib. 11. c. 18.
c Plinius iunior libro 8. epistol.
d Aul. Gellius ubi suprà.
e Plinius ubi s.
f l. s. hoc titul.
g l. in tãtũ in prin. ubi dixi s. hoc tit.

N

c *Ita*) † Hic locus est à contrarijs. vt contrariorum scilicet, quod
3 M. Cic. dicebat, cõtraria sint cõsequẽtia.[h] Sed hac de re suprà latiùs.[i]
d *Publicum*) Idest commune omnium.[k]

Locus à contrarijs.

h Cicer lib. ij. Tusc.
i l. 3. ff. de ijs qui sunt sui.
k d. l. ij. ĩ. hoc titu.

L. SI QVIS.

Idem lib. 2. ex varijs lectionibus.

LEX. XI.

Si quis violauerit [a] muros [b] capite punitur: [c] sicuti si quis transcendet scalis admotis, [d] vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos [e] alia quàm per portas egredi non licet: cùm id hostile & abominandũ sit. Nam Romuli frater Remus occisus traditur, [f] ob id, quòd murum [g] transcẽdere voluerit.[h]

Violare verbum.

SVMMAE.

1 *Violare uerbum.*
2 *Vallum transcendens.*
3 *Remi mors.*
4 *Celer Romuli interfector.*
5 *Muri quando primum Romæ lapidei.*
6 *Volo uerbum.*

a *Violauerit*) † Cor-
1 ruperit, quasi vim eis inferendo. Significanter autem *violare*, verbum de virgine dicitur, aut muliere violenter stuprata.[a] sed tamẽ ad alia, transferri solet, tã corporea, quàm etiam incorporea. vnde violare loca, parentes, sacra, muros & hospites dicimus. Item violare iura, leges, pacem, amicitiã, fidem dignitatem, famam, ijsq; similia.[b] Sãctè vota redducito (dicebat vetus illa lex) pœna violati iuris esto.[c] Quoniam verò in malam partem hoc *Violauerit* verbum, semper accipitur: satis hinc intelligimus, eum qui non malo animo, sed iusta potiùs de causa muros transcendit, propellendi pura hostes, qui iam mœnia cõscenderant, extra legis pœnam esse, qui premio potiùs debuit affici.[d] Qua de re præclarè Fabius, & Cælius disserũt.[e]
b *Muros*) Vrbis Romæ, de quibus subiectum exemplum Romuli & Remi demõstrat, Pomponiũ agere. Qui enim atrociùs ciuitatis; aut municipij muros violat (modo non hostili animo [f]) pœna dum extraordinaria iudicantis arbitrio pro admissi qualitate moderanda, castigandus venit.[g]
c *Capite punitur*) Ac proinde muri sancti dicti sunt.[h] † Idem tamẽ
2 in eo Modestinus respondit, qui vallum (hoc est munitionem illam castrorum quæ ex vallis, seu palis fit) transcendit, aut per murum castra ingreditur.[i]
d *Scalis admotis*) Idest iuxta muros positis.
e *Ciues Romanos*) Qui dicantur Romani ciues, superius à nobis affatim commonstratum est.[k]
f *Occisus traditur*) † De morte Remi non videntur annalium scri-
3 ptores planè conuenire. Vulgò tamen probatur historia, cuius hic Pomponius meminit. vt à Romulo, aut eius iussu fuerit occisus. Quod extructos nouè muros per ludibrium fratris transilijsset. Cuiusmodi causa M. Ciceroni, nec probabilis, nec satis idonea aduersus fratrem visa est.[l] Rectè quidem, vt mihi videtur tametsi ex nostratibus non desint qui Imperium Romuli factum, sophisticis quibusdam argutiolis, tueri contendant.[m] Cum itaque Remus impetu quodam

Vallum trãscendens.

Remi mors.

a l. diuo Marco, C. de questio.
b l. j. C. de petitio. bo. subla. lib. 10.
c Cicer. libr. ij. de legib.
d l. j. & iij. ff ad l. Cor. de sicar.
e Quintilia. lib. 7. orato. institutio. Cæ. Rhodig. lib. 7. c. 22.
f l. ult. ff. ad l. Iul. maiesta.
g l. penul. & fi. ff. ne quid in loco sacro.
h l j. l. sanctum & utrobique dixi. ĩ. hoc titul.
i l. desertorem. §. penul. ff. de re mil litar.
k l. ij. §. eodem tempore. ff. de orig. iur. l. in orbe ff. de stat. hom.
l Cicer. lib. iij offi.
m Bart. tractatu. de Tyran. nu. 29.

tu quodam iuuenili, extructas nouê munitiones, vellet inanes demonstrare, dixisse fertur. Atqui non difficile superaret istas vobis aliquis, sicut ego? statimque transcẽdisse. Tum verò Romulum, cũ iratus increpans adiecisset, sic deinde quicũque alius transilier mœnia mea, eum obtruncasse. † Quanquam alij non Romulum, sed Celerem quendam, ex ijs qui pro muris stabant, cùm respondisset. Atqui hunc hostem, non difficulter aliquis nostrum repelleret, Remum interemisse malunt. Vnde Naso poëta.[n]

Celer interfector Remi. 4

Hoc Celer urget opus quem Romulus ipse vocarat:
Sintque Celer curæ, dixerat, ista tuæ.
Néue quis aut muros, aut factam vomere fossam
Transeat, audentem talia, dede neci.
Quod Remus ignorans humiles contemnere muros
Cœpit: & his populus, dicere tutus erit?
Nec mora transiluit: retro Celer occupat ausum:
Ille premit duram sanguinolentus humum.

n Ouidius libr. iiij. Fastorum.

Ad hæc quoque eleganter, M. Lucanus.[o]

Nulla fides regni socijs, omnisque potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longè fatorum exempla petantur.
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

o Lucan. lib. j. bello. ciuil.

Verisimilimus tamen omnium sermo de Remi morte, Liuio, & Halicarnasseo videtur,[p] quòd cùm Romulo & Remo de nomine condendæ vrbis, & conditæ imperio disceptantibus, quoniam gemini essent, nec ætatis prærogatiua, alter ab altero vinceretur: à Numitore auo materno dictum esset, vtri prius meliores aues signum darẽt, hic nouæ vrbi nomen imponeret: & conditam suo regeret imperio. eodem alitum genere, ambobus viso, Remus quia prius ei in Auentino monte (hic enim Auẽtinum, Romulus Palatinum, ad inaugurandum templa cæperant) sex vultures se ostenderant, tempore cõtendebat. Romulus, numero, quia duodecim viderat. fraudulenter quoque confirmãs, se antè Remum aues illas vidisse. Quare ex ijs qui Romæ erant, alijs Remo, alijs Romulo fauentibus, pugna grauis coorta, & cędes vtrinq; magna facta est, in qua Remus occubuit.

p Liuius & Halicarnas. lib. j.

Templa ad inaugurandũ.

g *Murum*) Ligneũ. † Nam Tarquinius Priscus v. Rex Romanorũ primus fuit, qui lapideo muro cinxit vrbem. cùm antea capitolium extruxisset, & cloacas ædificasset. Scribit tamen Liuius, eiusce operis exordium bello Sabino turbatum fuisse.[q]

Muri Romæ quãdo primũ lapidei. 5

q Liuius lib. j.

h *Voluerit*) Et voluntatẽ exequutus transcẽderit. ne quis hic malè feriatus opponat, cogitationis pœnã neminẽ mereri.[r] habet siquidem veritas histotiæ (quã Põponius memorat) Remũ fratris Romuli ludibrio trãsilijsse muros, vt retulimus. Nec est insolẽs quibuscunq; authoribus hæc locutio, vt factũ ipsum, & actum perfectum. 6 Cuius scilicet effectus iam sequuus sit, † verbo *Voluit placuit & similibus* exprimant veluti, si dicam Tolosa patria mea relicta hûc venire placuit, aut volui.

r l. cogitationis. ff. de pœn.

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Tolosæ scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE SENATORIBVS.

TITVLVS IX.

SVMMAE RERVM.

a l. ij. ff. de sta. ho.
b in tit. de stat. ho. de ijs qui sunt sui & de adoptio.
c in tit. de rer. diui.
d l. ij. §. post origi-nem. ff. de origin. iur.
e l. cui præcipuæ. ff. de uerb. sig.
f Liuius lib. j.
g Cicer. de senect.
h l. ij. §. deinde quia difficile. ff. de origi. iur.

POLLICITVS suprà iurisconsultus, se de per-
sonis primùm, deinde de rebus, ac demùm de a-
ctionibus & iudicijs dicturum:[a] datam fidem li-
berare cupiens, de personarum statu & conditio-
ne summatim quędã cumprimis attigit.[b] exinde
rebus leuiter,[c] nunc ad iudicia transitum factu-
rus, à magistratuum iurisdictione & potestate principium ducit. de
1 senatoribus primùm differens: † qui tametsi subtili acceptione, &
re quod dicitur ad viuum resecata magistratus non sint. Vnde nec Senator an magistratus.
eos Pomponius magistratibus annumeret[d] (Est enim senator no-
men ordinis, non magistratus) larga tamen significatione, quia Se-
natus moderandæ reipublicæ præerat: magistratus dici possunt.[e]
De quorum ego dignitate & authoritate, nonnulla dicturus rem à
2 summis principijs repetendam censui. † Romulus igitur vrbe con Senatorum institutio.
dita, vt eam consilij ope fulciret, virósque sapientes haberet, quorũ
prudenti cura, & consilio rempublicã moderaretur. ex optimati-
bus cẽtum elegit: quos ab ætate & probitate Senatores dixit.[f] quip Senatus.
pè solebãt prisci optimos quosque viros, senes nominare.[g] eorúm-
3 que collegium Senatum vocauit. Et quod ipsi constituissent, † Se- Senatusconsultum.
natusconsultum.[h] Hos item patres appellare illi placuit, nõ tam vt
mea fert opinio, ob honorem, quàm vt continuò recordarentur, Patres.
oportere eos paterna pietate humiliorum causas complecti, & fi-
4 dem curámque suã suscipere. † Qui verò ex ijs primoribus cẽtum Patritij.
patribus geniti sunt & prognati, Patritiorum nomen acceperunt.
Et senatores ipsi adscriptis procedente tempore, in eum ordinem
pluribus (tum à Tarquinio Prisco, qui centum adiecit: tum etiam Patres conscripti.
5 à Iunio Bruto, post exactos reges consule dicto) † Patres cõscripti
nuncupari

nuncupari cœperunt. non vt quidam ridiculè putant, quòd eorum nomina in Dyadematis scripta ferrent:[i] sed quasi in antiquum senatus ordinem adsciti, cooptati, adscripti, & allecti. Fuit autem apud Senatum, omnis reipublicæ cura. adeo vt nec Rex, Dictator, Consul, aut Imperator, in consulto senatu se de republica, vllatenus interponeret. Vnde frequenter in iure nostro legimus Diuum Marcum, aliósque Cæsares orationem ad senatum habuisse, vt ei quod rogabant, more maiorum, Senatus authoritas accederet.[k] Qui verò reges, dictatores, aut Impp. contra fecerunt, Tiranni iudicati

Senatores patritij. Conscripti. Pedarij.

6 sunt. † Senatores porrò, triplicis generis fuisse constat. Patritios, qui è centum illis patribus à Romulo primum creatis, originem traxerunt.[l] Conscriptos qui in senatum postea loco demortuorum
7 accersiti, cooptatique fuere. † & Pedarios, sic dictos, quòd sella curuli, in curiam non veherētur: vt qui magistratum curulem necdū gessissent: sed pedibus iter facerent. Aut vt alij malunt, quia non haberent dictionem sententiæ, in senatu: sed taciti transirent, ad eum cuius sententiam probabant. In eius ita sententiā pedibus euntes.

Aegipedes.

8 Vnde † & Aegipedes festo Pompeio referente, appellati: quòd scilicet non voce suffragarentur, sed discessione pedum sententiam dicerent. Et Pedaria sentētia apud Laberiū nūcupatæ.[m] *Caput sine lingua, Pedaria sententia est.* Quod tū accidebat, † cùm senatuscōs. fiebat

Pedaria sententia. S.C. per discessionem.

9 per discessionē. veluti cùm de negotio, nō magni momenti, senatus habebatur. Tunc enī cum principes senatus, sentētias dixerūt. cæteri qui in suffragiū ituri erāt, ad ius ex primioribus partē, cuius sententiā erant probaturi, discedebant: vt & Vopiscus ostendit. Post hæc inquit, plerique senatores sententias dixerunt: quas longum est innectere. deinde alijs manus porrigentibus, alijs pedibus in sententias euntibus, plerisque verbis consentientibus, conditum est S.C. & reliqua.[n] Hanc autem fuisse legem senatusconsulti, per discessionem Plinius Nouocomēsis ad Aristhonē author est.[o] *Qui hæc sentitis, in hanc partem: qui alia, omnes in aliam partem Ite.* Cùm verò grauia, & ardua imminebant, per sententias singulorum exquisitas, & coniectos in vrnas calculos fiebat Senatusconsultum. decernebantur quoque à senatu quædam aliquando, quæ palam enunciare non licebat. quibus ideo tractandis, ne scribę quidem intererant, ne communicatio consilij foret: sed Censualium, scribarúmque officia, Senatores complebant. & excepta in arcano consilio decreta

Tacitū S.C. Senatori tria iussa.

10 seruabantur: † quæ tacita senatusconsulta dicta sunt. Quorum ta-
11 tionem, & originem Capitolinus politè tractat.[p] † Porrò autem, Senatoribus tria iussa fuisse M. Cicero scribit.[q] vt adsint. Nam grauitatem res habet cùm senatus, & ordo frequens est: vt loco dicant, idest rogati: vt modo, ne verbosi sint, & infiniti. nam breuitas & senatoris, & oratoris (addo ego ac Iurisconsulti) magna laus est in sententia, nec est vnquàm longa oratione vtendum, nisi ad hortandū, vel docendum opus sit. túmque spectante senatu, quod fit ambitiosè sæpissimè. Ex quo illud Ciceronis[r] Quæ cum populo, quæ cum patribus agentur, modica sunto. loco senator, & modo orato. loco dicat, idest rogatus modo, ne sit infinitus. Quod verò pertinet ad

Latus clauus. Calcei lunati.

12 ornamenta senatoria, satis constat † Latum clauum fuisse, & lunatos calceos, quod alibi docui.[s] Latus clauus, senatoria vestis erat, contexta purpura, latior tunica vulgari, longiórque, ac distincta.
13 Calceis † quoq; lunatis, senatores vtebantur, hoc est lunæ imagine insignitis ad repræsentandam vetustatis originem, ab Euandro & Arcadibus, qui se ante lunam fuisse prædicabant: vel vt alijs placet, quo tacitè admonerentur nullo fœliciore successu insolescendum

i Accur. §. filiusfa. qui. mod. ius pat. pot. sol.

k l. cùm ij. ff. de transac. l. si & rē. ff. de petitio. her. l. diuus. ff. de ser. fug. l. cùm hic status in princ. ff. de donat. int. uir. & uxor. l. pen. ff. ad Tertilia.

l Liuius lib. j. l. ult. hoc titul.

m Aul. Gel. lib. iij. noct. Attica. c. 18.

n Vopiscus in Aureliano.

o Plinius Iunior. lib. 8. epistol.

p Iul. Capitoli. in tribus Gordianis.

q Cicer. libr. ij. de legib.

r Cicer. libr. iij. de legib.

s l. ij. §. ex his auditoribus. ff. de ori. iur.

t Plutar. in proble mat.

Lunæ incon stantia.

14 inconstantiæ rerum semper memores. [t] † Cui argumentum præbeat luna, quæ ab obscuro primum prodit, & clarissima facta, modico tempore deflorescit, ad nihilúmque redigitur. Verum hoc insigni calceorum lunatorum nobiliores quique viri postmodum vti

Habere senatum.

15 cœperunt, † Circa autem personas, quæ senatum habere, hoc est cõuocâre, cogeréque poterant. Illud certum est, Dictatorem, Consulem, Prætorem, Tribunum plebis, Interregem, Præfectum vrbi id iuris & prærogatiuè habuisse cæteris quâlibet grandi authoritate pollentibus, denegatum. [u] Illud item constat Iuliũ Cæsarem Côs. totum annum, ne quid cõtra legem Agrariam quam tulerat ageretur, senatum non conuocasse, cupientique, & postulanti M. Bibulo

u Gel. lib. 14. noct. Attica. c. 7.

Locus habẽdi senatum.

16 collegæ, vt haberetur nunquam assentiri voluisse. † In locis autem per Augures constitutis, quæ templa vocarunt, duntaxat Senatum haberi, Senatusconsultúmque rogari potuisse proditum est. Vnde & in curia hostilia in Pompeia, ac tandem in Iulia, cùm loca profana essent, Augures templa constituerunt: vt in ijs Senatusconsulta,

x l. ij. §. deinde quia. ff. de origi. iur.

Tempus habẽdi senatum.

17 more maiorum iusta fierent. Quod & annotauimus supra. [x] † De tempore verò habendi senatum M. Cicero ad Lentulum scribens docet ante Calendas Februarias ex lege Papia, senatum haberi non potuisse. Sed neque Februario mense, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. [y] Denique nec post occasum, aut etiam antè solis ortũ, voluêre veteres Senatusconsulta rata esse. [z] Quinimò nec legitimè

y Cicer. lib. j. epist.
z Gel. lib. 14. c. 7.

Centumuiri.

18 condita, ante lucem, ad ærarium posse transferri. † Verum enimuerò Centumuiri, qui litibus iudicandis longo post interuallo creati sunt, & de quibus necessaria superius dicta, [a] à senatoribus lõgè latéque differebant. Etenim senatores moderandæ soli reipublicæ intenti, controuersas priuatorum lites non iudicabant. Id solùm inquit Tacitus, Germanico præstitum, quod in curia potiùs, quàm in foro apud senatum, quàm apud iudices, de morte eius anquire-

a l. ij. §. deinde cùm esset. ff. de ori. iu.

Iudicia ad senatum translata.

19 retur. [b] † Neque verò ignoro, lege Cornelia ab equitibus ad senatum translata iudicia. Nam L. Cornelius Sylla rerum potitus iudicandi potestatem equitibus Romanis ademptum, senatoribus tradidit. [c] Verum nec tunc senatus grauioribus reipublicæ curis di-

b Cornel. Tacit. li. iij. Annalium.

c Cicer. pro Rosc. Amerino.

d Sueton. in Domitia Plinius in epistolis.

e l. j. §. j. ff. à qui. app. non lic.

Consiliũ Regis priuatum.

20 stentus iudicabat, sed litigatoribus iudices dabat. [d] † Qualẽ fermè morem retinet in Gallia sanctius illud regis nostri consilium, quod priuatum vocant. Vnde quod Vlpianus ait, à senatu non posse principem prouocari. [e] ad ordinariam causarum, vel ciuilium, vel criminalium cognitionem minimè referendum est: sed ad extraordinariam illam iurisdictionem, de superiorum magistratuum querelis & ad quæcunque senatus iussa decreta, & consulta: quæ non minoris authoritatis quàm ipsorum principum, Cæsares etiam ipsi, esse voluerunt. [f] Ad centumuiralis porrò iudicii similitudinem,

f l. quod principis. ff. de aq. pluu. l. quominus. ff. de fluminib.

Parlamenta Gallica.

21 institutæ videntur in Gallia supremæ curiæ, † quas parlamenteas vocamus. Et licet ijs quoque placeat, Senatus nomen retinere: nihil tamen aut certè parum communionis habent cum vetere illa Romani senatus authoritate. Fuit autem primus, qui Gallis parlamenta constituit, Pipinus. Cæterùm alia quàm nunc sint forma siquidem conueniebant semel duntaxat quotannis, in locum quendam non multò ante tempore determinatum. vt hodie fit in

Magni dies.

23 eo conuẽtu, quem *magnos dies* appellant. † Principes verò senatus, quos nunc præsides dicimus, Regi continuò assidebant, eúque iugiter comitabantur. Tandem factum opera Ludouici Huti-

Princeps senatus.

Parisius.

24 ni regis † Lutetiæ Parisiorum (quæ vrbs est Galliæ, atque adeò totius Europæ celeberrima) constitutum, vt bina parlamenta (sic Gallis consilia suprema, nuncupare placuit) vnum Parisijs, alterum

Tolosæ

Tolosanū parlamentum.

25 Tolosæ haberentur. † Parlamentū itaque Tolosanum anno salutis supra millesimum trecentesimo vicesimo, & Philipo Longo quadragesimoseptimo Gallorum rege imperante ea lege decretum, si nostris ciuibus Tolosanis, è re sua videretur, Et ita curiæ parlamenteæ, quæ primum erant indictiuæ nec loco, nec tempore certæ cæperunt esse statariæ perennes, & perpetuæ.

L. CONSVLARI.

Vlpianus lib.62. ad Edictum.

LEX I.

Consularis.

Onsulari fœminæ, [a] vtique consularem virum præferendū [b] esse, nemo ambigit. [c] Sed vir præfectorius [d] an fœminæ consulari præferatur [e] videndum? & putem præferri. [f] quia maior dignitas est in sexu virili. [g] Consulares autem fœminas dicimus, consularium vxores. Adijcit Saturninus, [h] & matres quod nec vsquam relatum est, nec vnquam receptum. [i]

Præfectorius.

SVMMAE.

1 *Consularis.*
2 *Consularium authoritas.*
3 *Fœminæ consularis.*
4 *Senatulum mulierum.*
5 *Fœminæ quæ senatum ingressæ.*
6 *Mesa Varia.*
7 *Heleogabali mors.*
8 *Artemisia Regina.*
9 *Mulieres apud quos publicis intersint consilijs.*
10 *Præfectorius uir.*
11 *Saturninus.*
12 *Mater non splendet filij claritate.*
13 *Regina, quæ dicatur.*

Consularium prærogatiua.

a 1 C*Onsulari fœminæ)* Cōsularis † vir dicitur, qui cōsul aliquādo fuit. [a] Consularis fœminæ, viri consularis vxor [b] M. Antonius superfestinatas Liuię nuptias inquit Trāquillus, & fœminam consularem à Triclinio viri coram in cubiculum abductam. [c] vir autē præfectorius qui præfectura prætorius, qui prætura functus est. [d] Qui itaq; ex senatoribus ad hos honores euecti postmodum abierāt magistratu vel consulares, vel præfectorij, vel pretorij dicebantur. [e] Ex quibus splendor sine controuersia maximus erat
2 consularium. † Vnde diu Romæ seruatum vt in senatu, primi sententiam rogarētur, & dicerēt. [f] & magni honoris loco concessum Claudio legimus, vt inter consulares, ius esset ei, in senatu dicendę sentētiæ: [g] processūque temporis bene meritis de republica cōcedi: cæperūt honorarij hi tituli, consularis vel etiam prætoriæ dignitatis, sine administratiōe: nō modò viris, sed etiā mulieribus. [h] Si vnquā (inquit Lāpridius) aliqua matrona cōsularis cōiugij ornamētis esset donata, quod veteres Imperatores, affinibus detulerūt, ijs maximè, qui nobilitatos maritos nō habuerāt, in nobilitate remanerēt. [i] Ergo vt ad nostrū Vl-
3 pianū redeamus. † Cōsularē fœminā, hic accipimus pro ea quę viri cōsularis est vxor: aut codicillos cōsulariū ornamentorū à principe meruit. Neq; enim stupidè intelligendū est fœminā ideò cōsularem dici, quòd consulatum ipsa gesserit: cùm nec quidem senatum, aut

Consularis fœmina.

a l.ij.§.post hos fuerunt.ff.de ori.iu. l.iij.§.fi. ff.de recept. arbit.l.j. C. de dig.li.12.
b ut hac l.
c Suet.in Augusto.
d l.fi.§.uacātes. C. ut digni. ord. scr. lib.12.
e l.ult.C.de dignl. lib.12.d.l.fi. C.ut digni.ord.
f Gellius libr. iiij. noct. Attic.c.10.
g Suet.in Claud.
h l. Imperialis.§. similes.C.de nup.
i Lampr.in Heliogabalo.Plinius ad Iun.Mauri. lib.j. epistol.

curiam adire mulieribus cunsuis negotij causa concessum fuerit.
4 Quamuis † Heliogabalus probris omnibus contaminatus, senatulum mulierum, in colle Quirinali constituerit. Prætérque mores,
5 & instituta maiorum, peruicerit, † Vt Semiamira mater (sine qua nihil vnquam in republica fecit) in ordinem senatorium admitte-
6 retur à senatu. † Fertur quoque tributum Meiæ Variæ eiusdem Heliogabali auiæ, vt in senatu sederet, patres consuleret, & sententiam
7 diceret. † Confosso tamen Antonino Heliogabalo in latrina, ad quam confugerat, ante omnia cautū est, ne mulier vnquam Sena-
tū ingrederetur: vt quecaput eius dicaretur inferis, deuouereturq́;
8 perquem id esset factum. [x] † Artemisiam, tamen Halicarnasii reginam (quæ in auxilium Xerxi contra Græciam venerat) ad consul tandum cum delectis Persarum proceribus accersitam à Xerse, Eúmque illius sententiam, frequenter sequutum, boni authores prodiderunt. De Celtis & Gallis, memoriæ quoque proditum est eos non mulieres modò concilijs admittere: sed quicquid est, iudicio decernere fœminarum: adeò vt in fœdere icto cum Annibale, & Gallis caueretur, vt si deliquisset Carthaginiensis, in Gallum pe nes magistratum esset. Eius rei iudicium, si verò Gallus, in Car-
9 thaginiensem, cognitio penes Gallicas mulieres foret. † Hodie autem apud nos, & vbique, ab omnibus officijs ciuilibus & publicis muliebris sexus remotus est. [l] non quidem ob iudicij defectum, [m] sed ob eius fragilitaté. [n] aut vt Moses suis legibus difiniuit propter leuitatem & procacitatem generis earum. [o]

Senatulū mulierum.

Semiamira senatum ingressa.

Mesa Varia.

Heliogabali mors.

x Lamprid. in Heliogabalo.

Artemisia Regina,

Mulier cur officijs arceatur.

l l.j.ff.ad S.C.Vel leia.l.ij.ff.de reg. iur.
m l.cō pretor. uer si.pe.ff.de iud.
n l.de erre.in prin. ff.de iur.fisc. fœ rus.de uerb.signi.
o Ioseph.li.iiij.ant. Iudaica.c.6.

b *Præferendum*) Non solùm inter viros clarissimos, sed etiam inter vxores eorum, atque adeò inter viros & fœminas (Nam fulgent mulieres maritorum dignitate) [p] prærogatiuas honroum lex custodiri voluit. [q] in sedendo puta in Orchestra, locus erat in theatro senatorum & primorum vrbis) aut alibi, vbi dignitatis ratio habenda foret.

c *Nemo ambigit*) Adeò præstat virilis sexus fœmineo, vt minimè sit ambigendum, quin mares fœminis, in pari dignitatis splendore existentibus, præferantur, cùm & si maiore fulgerent dignitate mulieres, eis viri anteponantur: vt Vlpianus subijcit.

d *Præfectorius*) Vt consulares appellatos documus, qui consula
10 tu functi sunt: ita præfectorios, qui præfectura. [r] Hoc siquidem Romanis in more positum fuit, vt finitis tempore honoribus, dignitatum aliquis splendor remaneret. [s] Et qui consul præfectus aut prætor fuerat, perpetuò consularis præfectorius, aut prætorius esset, ac reliquos omnes, qui antè se in eadem non fuerant dignitate præcederet. Et in senatum lectus esset, voce ferret suffragium, quod alijs non licebat. [t] Et consularis iterum factus consul cum eo qui ante consul extitisset, prior fasces sumeret: licet collega natalibus clarior, aut ætate venerabilior haberetur. [v] Quod & Tacitus subindicat, cùm scribit, Augustum Atteio Capitoni consulatum accelerasse: vt Antistium Labeonem dignatione tanti magistratus, perpetuò anteiret. [x]

Præfectorius.

p l.mulieres. C. de dignt.lib.12. l. fœminæ.j.hoc tit.
q l.j.& ij.C.de offi.præfe.præto.li. 12.l.ij.C.ut dign. ord.eod li.& hic.
r l.ult.§. uacantes. C.ut dignt. ordo. lib.12.
s l.si ff. de decuri.
t l.ul.ubi dicam.j. hoc tit.
u l.j.ff.de Alb.scri.
x Cor.Taci.lib.iij.

e *Præfertur*) Hic ambigi poterat: cùm consularis dignitas maior sit præfectoria quare videbatur prima fronte consularem fœminam, præfectorio viro anteponendam.

f *Præferri*) Nempè virum præfectorium, consulari fœminæ.

g *Sexu virili*) Hæc ratio nimium generalis videtur: quippè concludit, virum etiam in dignitate non constitutum consulari fœminæ præferendum: cùm ad solum virilem secum attendere videatur. Dic igitur præfectorium virum consulari fœminę præferri: quia licet di-

cet dignitas consularis, maior sit præfectoria: tamen quia præfectorius ea dignitate fulget, ex se & proprio iure, fœmina autem alterius splendore & beneficio, nimirùm mariti: maior hac ratione dignitas præfectoria dicitur in sexu viri, quàm consularis in fœmineo. [y]

y l. si Augustæ. ff. de leg. ij.

Saturninus.

h *Saturninus*) † De hoc Saturnino iurisconsulto qualis ille fuerit,
11 quóue floruerit seculo, nihil certi quod promam habeo: nisi quòd
libros decem ad edictum scripsit.

Mater non claret filij honoribus.

i *Receptum*) Vt videlicet matres consularium virorum consulates
12 dicantur. † Indéque annotabis, filij claritudine, & dignitare ma-
trem non splendere. Ideóque nec matrem Regis (nisi defunctus ma

Regina quæ.

13 ritus Rex fuisset) nos Reginam vocamus. † Sed eo duntaxat titulo
Regis vxorem ornamus: quæ radijs mariti fulget, & coruscat, [z] patentibus non ignoro singulari quandoque priuilegio dignitatis prę rogatiuam filios tribuere. [a] Verum ad consequētiam produci non debent quæ propter publicam aliquam vtilitatem singulariter sunt constituta. [b]

z l. fœminæ. §. hoc titul.
a l. in sacris ij. C. de prox. sacr. scrinio li. 12. §. hæc itaq;. de consul. col. iuj.
b l. quod verò contra. ff. de legi.

L. CASSIVS.

Marcellus lib. 3. Digestorum.

LEX II.

Cassius Longinus.

Cassius Longinus[a] non putat ei permittēdum, qui propter turpitudinē[b] senatu motus[c] nec restitutus est,[d] iudicare, vel testimoniū dicere.[e] quia lex Iulia repetūdarum[f] hoc fieri vetat.[g]

Turpitudo.

SVMMAE.

1 *Cassius longinus.*
2 *Turpitudo.*
3 *Senatores senatu moti.*
4 *Censorum potestas.*
5 *Ceritum tabulæ.*
6 *Aerarius.*
6 *Restitutio principis.*
8 *Repetundarum lex.*
9 *Verris accusatio.*
10 *Titia lex.*
11 *Othonis factum audacißimum.*

a *CAssius Longinus*)
1 Hic † Iurisconsultus, multi nominis fuit nec iuris modò, sed disciplinæ quoq; militaris valdè peritꝰ. de quo alibi cōmodiùs plura.[a]
b *Turpitudinē*) † Hoc
2 est delictū.[b] puta quia largitione, seu pecunia corruptus est: vt quid ex officio faceret, aut non faceret. Cuiusmodi magistratus non solùm ordine moueri, sed etiam pellem eis detrahere, & eam tribunali imponere, quo cæteri terrerentur: vt Cambysis exemplo oporteret. [c] Posset hoc quoq; loco turpitudinis verbum, sine scelere & ignominia accipi: si non legis Iulię repetundarum, Marcellus meminisset. quandoquidem plerosque senatu quondam motos ob causas, non valdè grauem notam inurentes prodat historia. Cornelium enim Ruffinum, Fabricius censor senatu eiecit. quòd decem pondo vasa argentea luxurioso exemplo comparasset. [d] L. Antonium item, Marcus Valerius & Iunius Brutus censores senatu mouerunt, quòd vxorem nullo amicorum in consilium adhibito, repudiasset. [e] à Tyberio quoque Latum clauum legimus, ademptum senatori, qui ex conductis ædibus in hortos demigrauerat, quo vilius post legitimum conductionis diem, ædes in vrbe conduceret: [f] & quæstorium virum, quòd histrionum more quandoque gesticularetur Domitianus senatu deturbauit. [g]

a l. ij. §. hinc successit. ff. de orig. iur.
b l. milites. §. missionum. ff. de re milita.
Herodo. libr. iij. qui Thalia inscribitur.
d Valer. Maxi. lib. ij. c. iiij.
e Valer. Maxi. ubi suprà.
f Suet. in Tyberio.
g Suet. in Domiti.

c *Senatu motus*) † Mouebantur, hoc est eijciebantur è senatu olim Senatu qui mouerentur.
3 seuatores censorum arbitrio: qui poterãt omnibus ordinibus ignominiæ notas inurere.[h] Sed præsertim iudicium senatus de dignitate veteres apud eos esse voluerũt.[i] † Nam aiebat lex censoria, *Pro-* Censorũ potestas.
4 *brum in senatu ne relinquunto*)[k] M. Porcium, & L. Valerium censores
septẽ mouisse senatu, ex quibus vnũ insignẽ, & nobilitate, & honoribus, L. Quintiũ Flaminiũ, cõsularẽ, Liuius author est.[l] L. Cæcilius
Metellus, & Cn. Domitius Aenobarbus censores duos supra triginta, senatu mouerunt.[m] Sed longo post interuallo asperiores fuerunt C. Lentulus, & L. Gellius, à quibus in censura quatuor & sexaginta senatu moti sunt.[n] Itaque senatorem probro aliquo, aut ignominia respersum, censores senatu mouebant. Equiti verò publi-
5 cum equum adimebant. † Plebeium in Ceritum tabulas refere- Ceritum tabulæ.
6 bant, † & ærarium, faciebant. vt scilicet iure suffragij, & albo suæ Aerarius.
centuriæ priuatus, non amplius ciuis haberetur: nisi ad æs pendendum tributi nomine, pro capite suo:[o] quæ omnia alibi, censorum dignitatẽ pertractantes, opportuniùs à nobis exposita sunt.[p] Translato autem in principem imperio, Cæsares morum correctionem susceperunt. à quibus ideo, aut eorum authoritate, non etiam censorum, senatores ordine moueri cæperunt.[q]
d *Nec restitutus est*) † A principe scilicet. Neque enim alterius be- Restitutio principis.
7 neficio, potest ad senatorium ordinem, aut aliam dignitatem redire, qui semel ea extrusus fuit.[r] Quod si principis authoritate restitutus fuerit: omnia poterit agere, quę fecisse iure potuisset, si senatu non fuisset eiectus.[s] Princeps etenim cùm restituit: honoribus, ordini, & cæteris omnibus restituit.[t] ac perinde restituto, omnia in pristinum statum reponuntur.[v]
e *Testimonium dicere*) Damnatus est enim publico iudicio, ac ideo infamis.[x] nec testamenti dictionem habens.[y]
f *Repetundarum*) † Legem de pecunijs repetundis, qua senatores Repetundarum lex.
8 tantum tenebantur, Calphurnius Piso, is qui frugi cognominatus est, Tribunus plebis, Cẽsorino & Manilio Coss. primus tulit.[z] Lata deinde est à C. Seruilio Glaucia.[a] demùm à L. Sylla.[b] Posteà M. Acilius Glabrio de pecunijs repetundis legem seuerissimam, qua cõperendinatum reo tollebat. Lata postremo est à Caio Iulio Cæsare, in primo consulatu in qua multa seueriùs scripta sunt, quàm in antiquis legibus.[c] Equidem harum omnium posteriorum legum interpretatione, teneri ea lege cæperunt, quicunque magistratus, & publico muneri præfecti, qui ærarium, vel prouinciarum pecunias,
9 aut dona depeculati essent, nequitérque extorsissent.[d] † Hac lege Verris accusatio.
postulatus est à Siculis Verres qui prætor in Sicilia auarè, libidinosè crudeliterque versatus, prouincialium pecunias, vi & dolo, per omne fas expilauerat. In quem extant, diuinæ adhuc illæ Ciceronis a- Titia lex.
10 ctiones.[e] † Porrò cùm legem Titiam (qua antiquitus cauebatur, ne quis ob causam orandam pecuniam donúmue acciperet) populus flagitaret ab Imperatore Claudio princeps aduocatis quoq; in exactione pecuniarum posuit modum, vsque ad dena sestertia: quæ egressi, repetundarum tenerentur.[f]
g *Fieri vetat*) Hac lege damnatus inquit Venuleius, testimonium Otho Syluius.
11 publicè dicere, aut iudex esse, postularéue prohibetur.[g] † Ad hæc non prætereo, quod de Othone Syluio legitur: cum adeo suæ potentiæ confidisse, vt ausus fuerit introducere, in senatum ad gratias agendas, eum qui damnatus erat, repetundarum, & necdum restitutus erat. sperans se cum vellet à Nerone restitutionem absolutionémq; impetraturum.[h]

h Cic. pro Cluent. Liuius lib. 29.
i Cic. pro do. sua.
k Cic. lib. iij. de leg.
l Liuius lib. 36.
m Liuius lib. 62.
n Liuius lib. 98.
o Asco. Pædia. in diuina. Cicero.
p l. ij. §. post deinde. ff. de orig. iur.
q Suet. in Domitia.
r l. placet. in fi. C. de episco. & cler. l. si aliquid. C. de susceptо. lib. 10. l. iudices. C. de dig. libr. 12.
s l. j. §. eum qui. ff. de postul.
t l. j. C. de sent. pas.
u §. cùm autem. ad fi. qui. mo. ius pat. pot. sol.
x l. infamẽ. ff. de public. iud.
y l. iij. §. lege. ff. de testib.
z Ci. de clar. orat. pro Rabirio, & act. ij. in Verrem.
a Ci. pro Rabi.
b Cic. in ead. orati. pro Rabirio.
c Cic. pro Rabirio.
d Cic. iij. officio.
e Cic. in Verrem.
f Corn. Tacit. li. 11
g l. eadem. §. j. ff. ad l. iul. repetunda.
h Suet. in Othone.

L. SENATOREM.

Modestinus lib.6.regularum.

LEX III.

Senatu motus, vrbe non arceatur.

Senatorem remotum senatu, [a] capite non minui. [b] Sed Romę morari diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

SVMMAE.

1 *Senatu motus urbe non arcetur.*
2 *Caput pro statu.*
3 *Capitis minutio triplex.*
4 *Latini sermonis ignorantia punita.*
5 *Septimius Seuerus Imperator.*
6 *Doctrina Seuerum euexit ad imperium.*

a R*Emotum senatu*) Etiam propter delictum, [a] neq; enim vsquam legi,
1 † motum senatu, vrbe prohiberi: aut lebertatem, vel familiam amittere, licet infamis fiat. [b] Neq; verò ignoro in milite per ignominiam misso nominatim constitutum, eidem non licere vrbem ingredi. [c] Verùm pœnæ (quas semper interpretatione molliendas non etiam exasperandas, Hermogenianus scripsit) [d] ad exemplum, aut consequentiam trahi non debent. [e]

Capitis minutio.

Caput pro statu.

b *Capite non minui*) † Capitis diminutio, est commutatio prioris
2 status. [f] quo fit manifestum, † Caput hîc, pro hominis statu accipi
3 vt & apud Ciceronem, cùm ait. Lex quæ erat cõtra omnes leges, indemnati ciuis, atque integri capitis. [g] Quoniam autem status hominis libertate, ciuitate, & familia cõtinetur: sic à lege constitutæ tres species diminutionis capitis: seu vt M. Cicero loquitur, demptionis de capite: [i] nimirùm maxima, minor, minima. Maximam Iurisconsulti vocant, quę ciuitatem, & libertatẽ simul adimit. vt quoties quis fit, ex libero seruus. [k] vel atrocitate sententiæ, veluti damnatus in metallum, aut obiectus bestijs, [l] vel propria alioqui culpa: vt cùm libertus ingratus, postulante damno in priorem seruitutem redigitur. [m] aut pretij participandi gratia, quis sese vænire passus est. [n] Minor diminutio capitis est, cùm amissa ciuitate, libertas retinetur. [o] quod ijs potissimum contingit, quibus aqua, & igni interdictum est. [p] In cuius pœnæ locum hodie successit deportatio. [q] Minimam verò capitis diminutionem dixerunt, per quam sola familia perditur libertate & ciuitate, conseruatis. [r] Qualem arrogati patiuntur, quos adeo mutasse familiam cõstat, vt non ipsi modo, verùm etiam eorum liberi, ac omnes fortunæ, in potestatem transeunt arrogatoris. [s] Sic & emancipatus, quia extraneus intelligitur, agnationisque & familiæ iura amittit. [t] Capite dicitur diminutus. [v] Seruus autem quia neque libertatis, neque ciuitatis, neque etiam familiæ (in quibus caput hoc est statum hominis, consistere diximus) ius habet vllum, per manumissionem, capite non dicitur minui. [x] Nec enim amittere, aut mutare quisquam potest, quod nunquã habuit. [y] Pariter qui dignitate aut magistratu eijciuntur, licet infames fiant, si ob delictum moueantur: [z] quia tamen neq; ciuitatem, neque lebertatem, neque familiam amittunt, capite non minuuntur. [a] Et ideo tradit hîc Modestinus eos in ciuitate remanere posse: quamuis existimationem, quæ status est illesæ dignitatis, diminui contingat, [b]

Maxima capitis minutio.

Minor.

Minima.

c *Romæ morari*) Siue motus sit ob negligentiã, [c] siue ob longam valetudinem, siue etiam ignominiosè propter delictum. cum neque

a l.cognitionum.§.1.ff.de uar.cogni.
b l.praced.ubi dixi
c l.sed & milites. §.scribit.ff.de excusa.tutor.
d l.pe.ff.de pœn.
e l.1.in fi.ff.de constit.princ.
f l.1.ff de cap.dimi §.1.illo ti.in insti.
g Cic.in Pisonem.
h l.ulti.ff. de capi.dimi.
i Cic.in Verrem.
k §.maxima.de cap dimi.d.l.fi.
l l.ij.l. quidã. ff.de pœ.§.pœnæ. qui.mo.ius pa pot.
m l.ij.C.de libe.& eo.lib.
n l.seruorum.ff.de stat.ho. §.pen. de iur.perso.
o §.minor.de capi.dimi.d.l fi.
p l.quidã.ff de pœ.
q l.iij.ff.ad l.Iul.pecula.l.ij.§.1.ff de pœ.
r §.minima. de ca.dimi.d.l.fi.
s l.pen.§.testamento ff.de secun.tab l.si paterfa. ff.de adopt.
t §.cæteri. de her.qual.§.emãcipati. de hered. quæ ab intest.
u d.l.iij.§ fi.d.§ minima.
x § seruus de capi.dimi.d.l.iij.§.fi.
y l.Sempronius Attalus ff. le usufru lega.l.decem ff de uerb.oblig.
z l.præcedenti.
a §.quibus.de cap.diminu. & ha: l.
b l.cognitionum.§.minuitur.ff.de uar.cogni.
c l.si quos.C.de offic. prafe. preto. Affri.

ciuitatis vt dixi neque libertatis, neque familiæ, detrimentum patiatur.[d] Seuerior ergo fuit Claudius in censura, quàm par esset, qui
4 splendidum † virum, Græciæque prouinciæ principem, cæterum latini sermonis ignarum, inter peregrinos retulit: tanquam Roma na ciuitate foret indignus, qui nesciret latinè loqui.[e]

d §. quibus de capi. diminu.

e Sueto. in Claudi.

Latini sermonis ignorantia coercita.

d *D. Seuerus*) Duo fuerunt Imperatores Seueri. Septimius scilicet qui Didio Iuliano successit. & Alexander, successor Heliogabali. De hoc cum superius quædam perstrinxerimus.[f] non incommodè facturus mihi videor, si nõnulla de Septimio Seuero, in præsentiarum
5 dixero. † Cùm itaque Didio Iuliano, senatus authoritate, abrogatum fuisset imperium: Gregorijque militis opera, & iubente senatu idem Iulianus in palatio necatus esset: Seuerus, imperator dictus est.
6 Vir natione Afer, ortus Leptis, & Tripolini oriũdus. † Latinè, Græcéque impensè doctus: Matheseos peritus, & quem humili loco natum, per literarum & militiæ officia, plurimis gradibus, ad imperium fortuna traduxit. Etenim quæsturã, primum in Sardinia gessit. deinde legationem procõsulis Africæ obiuit, in qua fertur, cum Leptitanus quidam ex ciuibus suis vnus. Cæterùm plebeius, eum præcedentibus fascibus, vt veterem amicum, & antiquum contubernalem, familiariter amplexus esset, se iubente fustibus cæsum, sub elogio, *Legatum populi Romani homo plebeius temerè amplecti noli.* Dein à M. Antonino, tribunus plebis creatus, nec multopòst designatus prætor ætatis suæ anno trigesimosecundo, túmque ad Hispaniam missus, ac demum iiij. legionibus, scythicæ circa Massiliam præpositus, tandémque Lugdunẽsem prouinciam legatus, accepit. tantúmque à Gallis, ob seueritatem, & continentiam dilectus, quantum antea nemo. Pannonias deinde, móxque Siciliam, proconsulari imperio rexit. ad consulatum posteà euectus, quem cum Apuleio Rufino gessit. quo finito, exercitui Germanico præpositus est. In Germaniámque profectus, tam prudenter se gessit, vt fama multis nominibus cumulata, cùm auditum esset Iulianũ magno omnium odio imperare, à Germanis legionibus Apud Carnutum, licet repugnans, imperator sit appellatus. Vnde à senatu, Iuliano authore hostis est declaratus. Verùm is Romam celeriter contendens, Iulianum occidi, in palatio curauit: senatu etiam manum ei rei præbente. à quo centum senatores legati, ad Seuerum missi sunt, qui eum, quod nulli vnquam contigit, Romani inuitarent, & gratularentur, Romam exinde venit, quam armatus ingredi, & cum armatis militibus Capitolium ascendere, voluit. Imperauit fœliciter & continenter, nisi quod crudelissimus fuit. Nam eius iussu multi senatores summíque, ac illustres viri, interempti sunt. Vnde senatus, de eo ira iudicauit. illum aut nasci non debuisse, aut mori. quod & nimis crudelis, & nimis vtilis reipublicæ videretur. Nam & imperium fortiter administrauit, omnémque orientem Parthis Arabibus & Adiabenis deuictis Romanæ maiestati restituit. Cibi parcissimus leguminis patrij cupidus, vini aliquanto auidior. Carnis frequenter ignarus. Ipse decorus, ac vultu reuerendus. Eboraci in Britannia iam senex, morbo articulari consumptus est. anno ætatis suæ octogesimo nono: aut vt alij volunt sexagesimo quinto, & imperij duodeuigesimo. Cuius hæc vltima verba feruntur. *Turbatam rempublicam vbique accepi, pacatam etiam Britannis relinquo senex, & pedibus æger firmum imperium Antoninis meis relinquens, si boni erũt, imbecillum, si mali.* sed iam Ausonij Tetrastichon subnectere tempestiuum est.

f l. nam imperator ff. de adopt.

Seueri Impe.

Septimius Seuerus.

Eruditio Seuerum ad imperium traduxit.

Seueri crudelitas.

Impiger è gelido mouet arma Seuerus, ab Histro

Vt parricidæ regna adiuuat Didio.
Punica origo illi, sed qui virtute probaret,
Non obstare locum cùm valet ingenium.

Eius cineres, corpusculo ignibus tradito cũ odoribus, in vasculum Alabastri coniecti & loculo aureo obuoluti, Romam aducti sunt. in sepulchrũmque Antoninorum, conditi.

L. QVI INDIGNVS.

Pomponius lib. 12. ex varijs lectionibus.

LEX IIII.

Dignitatum ordo.

Qui indignus est, inferiore ordine,[a] indignus est superiore.[b] 2 1

SVMMAE.

1 *Ordo dignitatum.*
2 *Gradus honorum.*
3 *Maioribus arcetur, qui prohibetur minoribus.*

Senatorius ordo.

a *Nferiore ordine*) Fuit Romæ † semper, in honoribus ordo, & gradus quidã, vt alij, alijs maiores essent, aut minores.[a] Vnde vel ab ipso ciuitatis initio, duo ordines cõ-
2 stituti. † Senatorius videlicet, ac plebeius: deinde adiectus equestris, qui medium obtineret locum.[b] Itaque senatorius ordo superior, & maximus fuit: medius equestris, & inferior plebeius.[c] Sic & quęstura, primus gradus honoris, Aedilitas deinde, primus magistratus ad honorisq; (sicut M. Cicero ait) amplioris gradum ascensus.[d] post Aedilitatem, Prætura, ac demum consulatus.[e] denique inter senatores quoque ipsos, dignitatũ ordinem fuisse certum est. Nam alij cõsulares erãt, alij præfectorij, alij prætorij, alij quæstorij alij verò simpliciter senatores.[f] Rursus primi ordinis Senatores (inquit Isidorus) illustres erant, secundi spectabiles, tertij clarissimi.[g] Sed de ijs commodiùs, paulò infra.[h]

Maiori dignitate prohibetur, qui ad minorem aspirare vetatur.

b *Superiore*) † Veluti, qui equestri ordine indignus esset, multò
3 magis senatorio, Aedilitate, prætura, aut consulatu. Equidem per ridiculum foret, cum qui minoribus prohibetur, maioribus fungi.[i] Contra tamen ad maiora vetitus aspirare minoribus nõ arcetur.[k]

a §. illud. de appel. col. iiij. §. fi. de nõ alie. col. 6.
b l. unic. C. de equestri dig. lib. 12. dixi l. ij. §. ex his. ff. de orig. iur.
c l. plebs. ff. de uer. sig.
d Cicer. libr. iij. de legib.
e Cice. pro Plan.
f l. spadonem. §. j. ff. de excus. tuto.
g Isidor. libr. 9. c. iiij. Alciat. lib. iij. dispunctio. c. iiij.
h l. fin. inf. hoc tit.
i l. cui pacto. ff. de ser. export.
k l. relegatorum. §. fi. ff. de interdic. & relega.

L. SENATORIS. I.

Vlpianus lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam.

LEX V.

Filiorum senatoris prærogatiua.

Senatoris filium,[a] accipere debemus non tãtùm eum, qui naturalis est,[b] verùm adoptiuum quoque.[c] Neque intererit à quo,[d] vel qualiter[e] adoptatus fuerit. Nec interest iam in senatoria dignitate constitutus eũ susceperit, an ante senatoriam dignitatem.[f] 2 1

SVMMAE.

1 *Filij senatoris prærogatiua.*
2 *Naturalis filius.*

a *Filium*) † Filij senatorũ splẽdore paterno irradiati sordidis omnibus & extraordinarijs muneribus sunt exẽpti.[a] lege itẽ Papia, senatorũ exemplo, libertinã vxorem ducere prohibentur.[b] Deinde ex cõstitutione diui Marci quæstionibus, vel plebeiorum pœnis minimè subijciũtur.[c] In alijsq; multis iuris articulis senatores ipsi magnũ suis

a l. filij. §. penu. ff. ad municipal. l. senatorũ. C. de dignita. lib. 12.
b l. lege. ff. de ritu nupt.
c l. diuus. C. de quæstio.

filijs fulgorem tribuũt senatoriæ dignitatis. Quocirca percõmodè Vlpianus noster, in interpretatione Iuliæ, & Papię legis, explicare parat, quis senatoris filius censeatur, & dici debeat.

b *Naturalis*) Iuuat hic locus, probant & alij sexcenti, quod passim annotare soleo, † naturalis filij verbo, à iuriscõsultis, eũ plerúmq; signi ficari, quem nos filium naturalem & legitimũ, simul nũcupamus. [d] 2 Naturalis filius.

c *Adoptiuum quoque*) Quandiu tamen permanet in adoptantis familia. [e]

d *A quo*) An ab agnato, vel ab extraneo.

e *Qualiter*) An principis authoritate, vel magistratus imperio. [f]

3 f *Ante senatoriam dignitatem*) † Vtroque quippè casu, senatoris filius censebitur. Quemadmodum de filijs decurionũ, qui ex plebeia familia, ante decurionatũ æditi erant, respõsum est. [g] Et generaliter liberos quandocũque genitos, paterna prærogatiua cohonestãdos, Theodosius cõstituit. [h] Quod tamẽ ex humanitate quadã, receptũ esse, quãtum pertinet ad sordidorũ munerũ excusationẽ, vitandas pœnas, cæteráque odiosa refugiẽda, accipi pleriq; putãt. [i] existimãtes dignitatẽ ad filios ante partum honorẽ susceptos, non transire: sed priuatos, & in pristina cõditione manere. [k] † Vnde si lex regni primogenitũ succedere vult, opinãtur, susceptum ante adeptam à patre coronã, si superfint æditi post nactam regni dignitatem excludi. [l] quos & Artaphernis iudicium valdè iuuerit: qui Xersem, Artabazani fratri, natu maximo, regnúmque sibi ætatis prærogatiua vendicãti idcirco præposuit, quòd eo tempore Artabazanes æditus probaretur, quo Darius pater priuatus erat. [m] Cæterùm fuit illud præposterum, vt mea fert opinio iudicium. [n] si non ex antiquis Græcorũ moribus defendatur. quos eo iure semper vsos cõstat, vt regni succesio sit eorum, qui è patre iam rege nascuntur primigenijs etiam, ante quæsitum regnũ susceptis, omninò exclusis. [o] Ad quem denique morẽ, existimaui semper cõstitutiones Leonis, Zenonis, & Iustiniani principũ Græcanici sanguinis, quiq; leges suas, in Græcia æ diderũt, ac promulgarunt, respiscere. dum in tribuẽda filijs dignitate, plurimũ interesse volunt, an filius ante, vel postea nascatur, quàm pater dignitatẽ nactus sit. [p] vt si meris legibus, & moribus Romanorũ, res ipsa diffiniri debeat, non dubitẽ confirmare, primigenijs quibuscunque, licet ante quæsitam à patre regiam dignitatem progenitis, regni successionẽ deberi. [q] Lex enim filium primo genitum Regis vocat, non itaque interest, in Regia dignitate pater constitutus eum susceperit, an ante: vt talis filius dicatur. [r] † Sic enim Heraclius Imperator Constantinum nonũ, quem ex Fabia Eudocia, priore coniuge, priuatus adhuc susceperat, in imperio successorem habuit, exclusis Fabio, & Dauide: quos ex Martina posteriore vxore, Heraclius arrepto imperio, sustulerat: quamuis Martinæ nouercæ dolis, venenóque sublatus Constantinus, non diu imperauerit.

(3 Filius natus ante paternã dignitatem. 4 Regis filius qui. 6 Heraclius Imperator.)

[d] l. nepotes ubi dixi. ff. de ijs qui sunt sui. [e] l. sequenti. [f] l. ij. ff. de adopt. [g] l. moris. §. fi. ff. de pœn. l. ij. §. in filijs. ff. de decurio. [h] l. eum aduocatio c. de aduo. diuer. iudicio. [i] d. §. in filijs. d. §. final. [k] l. si senator. C. de dignit. libr. 12. l. neminẽ. in fi. l. fi. §. fi. C. de decurio. lib. 10. [l] l. Ij. §. proximum. ff de suis & legi. d. §. in filijs, d. §. fin. [m] Herodot. lib. 7. qui Polymnia. inscribitur Iustinus lib. ij. [n] d. §. proximum. [o] Herodotus ubi suprà. [p] l. si senator. C. de dignit. libr. 12. l. pen. C. de principib. ag in re. eo. lib. l. neminem. C. de de decurio. libro 10. [q] d. l. ij. §. proximum. ff. de suis & legit. [r] ut hac l. nostra.

L. SENATORIS II.

Paulus lib. 2. ad l. Iuliam & Papiam.

LEX VI.

Senatoris filius est & is, quẽ in adoptionẽ accipit: quãdiu tamẽ in familia eius manet. [a] Emãcipatus enim nomẽ filij, emancipa

a M *Anet*) Explicat Iulius Paulus, quo pacto accipiendũ sit, quod supra dictum est, [a] † Senatoris filiũ censeri etiã eum, qui

1 Adoptiuus senatoris filius

[a] l. praecedenti.

emācipatione amittit.[b] A Senatore verò, in adoptionem filius datus, ei qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur.[c] quia non amittitur Senatoria dignitas,[d] adoptione inferioris[e] dignitatis: non magis quàm vt consularis esse desinat.[f]

Natura potentior arte.

SVMMAE.

1 *Adoptiuus an senatoris filius.*
2 *Natura plus potest quàm ars.*
3 *Adoptio non minuit ius.*
4 *Consularis non potest talis esse desinere.*

adoptione quæsitus est. Hoc enim interpretatur verū, quoad manet ille in familia patris adoptantis.

b *Amittit*) † Filius adoptatus per emācipationem filij nomen perdit. nullū siquidem finita patris adoptiui potestate (prçterquā ad impedimētum matrimonij[b]) ex pristino iure, retinetur vestigiū.[c] quāuis in naturali diuersum statuatur.[d] Nec est obscura differentiæ ratio. quia scilicet iura naturæ non dissoluantur: sicuti quæ arte tantùm consistunt.[e]

2

Adoptio nō minuit ius.

c *Filius uidetur*) † Per adoptionem enim non minuitur dignitas,
3 sed augetur potius.[f] Vnde nec cognationem adoptiuus amittit.[g] nec in subeūdis honoribus ius originis commutat.[h] Et generaliter traditum ad augmentum introducta, nō operari diminutionem.[i]

d *Senatoria dignitas*) Qua filius senatoris, præsertim ex patre iam senatore susceptus splendet ac illustratur.[k]

e *Adoptione inferioris*) Vnde si Patricius, se homini plebeio, artogandum dederit, Patritius nihilominus manebit.[l] quo præclatè Clodiani Tribunatus commentum M. Cicero refellit.[m]

Cōsularis nō desinit esse.

f *Designat esse*) † Consularis vir, hoc est qui consulatu iam defun-
4 ctus est, si in adoptionem se homini plebeio dederit, non ideo desinit esse consularis.[n] Qui enim semel consul extitit, non potest non fuisse.[o] Nec minuit, vt diximus, dignitatis splendorem adoptio.[p] Vnde ratiocinatus à simili noster Paulus, pariter tradit, senatoris filium adoptione inferioris non desinire Senatorium esse.

b l. quinctiā. ff. de ritu nupt. §. & hæc adeo. de nup.
c l. in omni. ff. de adopt.
d l. sequenti.
e l. ij. §. fi. ff. de usu fruc. ea. rer. §. fi. de leg. ag. tutel.
f l per. adoptionē. ff. de adoptio.
g l. j. §. cognationē. ff. und. cog.
h l. ordine. §. fi. ff. de decurio.
i l. legata inutiliter ff. de leg. j.
k l. si senator. C. de dig. lib. 12. l. præcedenti.
l. d. l. per adoptionē. ff. de adoptio.
m Cice. pro domo sua.
n ut hac l.
o l. in bello. §. facte. ff. de capt.
p d. l. per adoptionem.

L. EMANCIPATVM.

Vlpianus lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam.

LEX VII.

Emācipatio quæ auferat filio.

Emancipatum à patre senatore, quasi senatoris filiū, haberi placet.[a] Itē Labeo scribit, etiam eum qui post mortem patris senatoris natus erit quasi senatoris filiū esse.[b] Sed eum qui posteaquā pater eius de senatu motus est, cōcipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur, non esse quasi senatoris filiū. quorum sententia vera est. Nec enim

a *Haberi placet*) Cō-
1 trarium † prima fronte videri poterat, quia sui iuris effectus propriā familiā habēs extra patris agnationem & familiā est,[a] & vt extrane[9] habetur.[b] Verū id obtinet in hæreditatibus, tutelis, & alijs id genus negotijs quæ nō simpliciter filijs: sed ijs qui sui sunt, aut agnati, deferūtur.[c] Nos autē hic agimus de dignitate, quæ sim-

a l. tutelas. §. j. ff. de cap. diminu. l. pronuntiatio. §. fi. ff. de uerb. sig.
b §. emācipati. de hered. quæ ab in test.
c l j. ff. de legit. tutor. §. j. de hered. quæ ab inte.

propriè senatoris filius dicitur is, cuius pater senatu motus est, antequã nasceretur.[c] Sed si quis cõceptus quidẽ sit, antequã pater eius senatu moueatur. Natus autẽ post patris dignitatẽ amissam magis est, vt quasi senatoris filius intelligatur. tẽpus enim conceptionis spectãdũ[d] plerisq; placuit.

SVMMAE.

1 *Emancipatio quæ filio tollat.*
2 *Conceptus ante natiuitatem nihil est.*
3 *Natiuitatis tempus.*
4 *Conceptionis tempus quando spectandum.*

pliciter filijs à lege tribuitur.[d] Vnde licet potestatis patriæ ius emãcipatione tollatur:[e] filiationis tamen qualitas durat. ac proinde quæsita semel filio dignitas, emãcipatione non adimitur.[f]

b *Filium esse*) † Qui
2 est in vtero antequã nascatur, nõ potest significãter filius dici:[g] nec pupillus.[h] cùm nec homo rectè esse dicatur.[i] Cæterùm quoties de commodis eius tractatur. lex vult, eũ haberi pro nato;[k] vt omnia iura scilicet in nascẽdi tempus ei reseruentur.[l] Qua ratione natum post mortem patris senatoris Vlpianus hoc loco ex Labeonis sententia quasi senatoris filium esse ait.

c *Nasceretur*) Et cõciperetur: vt ex Proculi, & Pegasi opinione iã Vlpianus docuit. Et quoniam si senatu pater moueretur, post filij emancipationem aliud dicendum foret.[m]

d *Conceptionis spectandum*) † Tempus cõceptionis regulariter spe-
3 ctamus:[n] nisi filijs vtilius sit partus, seu natiuitatis tẽpus magis attendi.[o] Quippè secũdum filiorũ cõmoda, vel diem cõceptionis, vel natiuitatis inspicimus.[p] præterquã eo casu, quo nuptiæ illicitæ fuis-
4 sent, & prohibitę ab initio. † Tunc ad solũ conceptionis tempus respiciemus.[q] Et ideo cõceptus viuo auo, sine cuius cõsensu filiusfamiliâs matrimoniũ cõtraxerat, legitimus nõ est. Quãuis eum nasci contingat auo mortuo. quo tempore nuptiæ iustæ habentur.[r] Ecõtra verò concepti ante sententiam diuortij sunt legitimi, licet post diuortium nascantur.[f]

d l. ij. §. penult. ff. ad municip. l. senatorũ. C. de dig. lib. 12.
e §. preterea. qui. mo. ius pat. pot.
f ut hac l.
g l. filium. ff. de ijs qui sunt sui.
h l. non est pupillus. ff. de uer. sig.
i l. in lege. ij. ff. ad l. Fal.
k l. qui in utero. j. & ij. ff. de stat. hom.
l l. antiqui. ff. si pars hered. peta.
m l. ij. §. in filijs. ff. de decurio.
n l. ex libera. C. de suis & legit. §. illud. qui. mod. ius pat. po. sol.
o l. & seruorum. §. fin. ff. de stat. hom.
p l. nuper. §. fi. C. de natur. liber.
q l. Paulus. ff. de stat. hom.
r d. l. Paulus ubi dixi.
f c. ij. qui fil. sint legit.

Cõceptus nihil est ante natiuitatem.

Natiuitatis an conceptionis tempus spectandum.

Conceptionis tẽpus spectandum.

§. SI QVIS ET PATREM.

Si quis & patrẽ, & auum habuerit senatorẽ, & quasi filius, & quasi nepos[a] senatoris intelligitur. Sed si pater amiserit dignitatẽ ante huius cõceptionem, queri poterit, an quamuis quasi senatoris filius non intelligatur,[b] quasi nepos tamẽ intelligi debeat? Et magis est, vt debeat:[c] vt aui potiùs ei dignitas prosit, quàm obsit casus.[d]

SVMMAE.

1 *Vnus uicem duorum sustinet.*
2 *Causa quæ prodest spectanda.*
3 *Patris nota quando filio noceat.*

a *QVasi Nepos*) Duo-
1 rum † igitur vicẽ, vnus homo sustinet, & repræsentat.[a] quãuis id dicat Iulius paulus difficile.[b]

b *Non intelligatur*) Quia scilicet natus & concept⁹ sit post amissam dignitatem.[c]

c *Vt debeat*) † Spe-
2 ctata potiùs causa quę prodest, quàm quę nocet.[d] & facta in benigniorem partem[e] interpretanda sunt.

d *Casus*) † Macula pa-
3 tris, filio non nocet, quominus aui, & maiorũ splendore, digni

a l. si cõsul. ubi dixi. ff. de adoptio.
b l. si plures. ff. de pact.
c ut hac l. in prin.
d l. si uir uxori. ff. pro donat. l. iij. §. si quis palam. ff. de iur. fis.
e c. estote. de uerb. signific.

Vnus duorũ loco est.

Causa quæ prodest attendenda.

Patris macula quando notam inurat filio.

tate

tate, accōmodis filius ipse perfruatur:[f] nisi parētis macula violati pudoris foret.[g] quia veluti pater spurius esset, aut illegitimus.[h] quo casu descendentes neque patris neque aui claritate fulgent.[i] vsque adeo leges paternū incōtinentiæ vitiū refrenādum cēsuerunt.[k] Tū præsertim cùm de iure singulari tractatur, quod publicè nocere potest.[l] verbi causa, ne pro crimine reus plebeiorum pœnis aut quæstionibus subijciatur.[m]

f l. eum qui. ff. de interd. & releg.
g l. diuo Marco. C. de quæst.
h l. ita nobis. C. de adult.
i l. Paulus l. lex naturæ. ff. de stat. hom.
k l. ult. C. de nat. liber.
l l. eius militis. §. f. ff. de test. milit.
m d. l. diuo.

L. FOEMINAE.

Idem lib. 6. Fideicommissorum.

LEX VIII.

Fœminæ[a] nuptæ clarissimis personis,[b] clarissimarum fœminarū appellatione cōtinentur.[c] Clarissimarū fœminarū nomine, senatorū filiæ,[d] nisi quæ viros[e] clarissimos sortitæ sunt, non habentur. Fœminis etenim dignitatem clarissimā, mariti tribuūt.[f] Parentes verò, donec plebeijs nuptijs fuerint copulatæ.[g] Tandiu igitur clarissima fœmina erit, quandiu senatori nupta est, vel clarissimo:[h] aut se parata ab eo alij inferioris dignitatis non nupsit.[i]

SVMMAE.

1 Tribus quid.
2 Tessera frumentaria.
3 Tribus quando emi dicatur.
4 Magistratus maiores & minores.
5 Dignitatum gradus.
6 Clarissimi qui.
7 Illustres.
8 Clarissimatus dignitas.
9 Præpositus laborum.
10 Magister domus.
11 Mulier splendet honore mariti.
12 Spuria quomodò legitima efficiatur.
13 Vxor clerici.
14 Romanorum matronarum contentio.
15 Pudicitiæ patritiæ & plebeiæ sacra.
16 Vidua uiduare.
17 Vidua quando retinet dignitatem.

a Foeminæ) Hoc Vlpiani respōsum, vt subscriptio indicat, ab authore relatū est in tractatū fideicōmissorum. quorū omnium clarissimæ personæ, idest senatoriæ dignitatis, capaces nō sunt. Veluti tribus quāuis si hæres sit ei⁹ liberti cui trib⁹ emēda erat, æstimatio ei debeatur.[a] de fœmina dubitari potuit, an velut persona clarissima eiusmodi legatis arceretur? Ideóq; ab Vlpiano hîc definitum, quæ fœminæ clarissimarum personarum appellatione cōti-
1 nerētur. † Quod verò Tribum (vt obiter moneam) nōnulli[b] apud Scæuolā[c] interpratātur pro frumētario illo signo, ꝙ tenuioribus hominibus Romę quondā dabatur, vt eo ostenso (principis beneficio annonā elargiētis, ne populus famesceret) certā frumēti mensurā acciperent (nostrates iuriscōsul-
2 ti † Tesserā frumentariam vocāt[d]) quasi inter tribus, qui signum hoc emisset, ea liberalitate frueretur.[e] Neutiquā cōuenit amplitudini senatoriæ dignitatis, ad quā ideo nō mihi videtur Scœuola,[f] tā médicę, miseræq; rei suā retulisse disputationē. Magis igitur probo, vt vel Tribus nomine certā seruorū familiā, cū Accursio intelligamus,[g] vel militiæ exē-
3 plo † Tribus tum emi diceretur, cùm quis pecunia data se in tribū conscribi, paciscebatur: vt quę propria essent Romanorū ciuiū con

Tribus.

Tessera frumentaria.

Tribus emptio.

a l. patronus. in prin. ff. de leg. iij.
b Alcia. lib. parer. j. c. 16.
c d. l. patronus.
d l. sed et si. §. j. ff. de iud. l. mortuo. §. j. ff. de leg. ij.
e d. l. patronus.
f d. l. patronus.
g Accurs. d. l. patronus.

sequeretur.[h] Cuiusmodi allectio, quia hæredi liberti in Sceuolæ re
sponso [i] minimè necessaria fuit. (namq; Romanus ciuis & senator
erat) ne mora hæredis patroni, qui diu tribus emptionem distulerat
sibi lucro esset liberto verò, aut eius hæredi damno: traditum æsti-
mationem clarissimo viro præstandam.
b Clarissimus personis) Veteres ita magistrat[y] & ordines digesserũt: † vt
4 alij maiores, alij medij, alij minores essent. [a] Vñ & tres ordines in po
pulo Romano cõstituti: senatorius maximus, equester medius: &
plebeius, inferior. [b] In superiore quoq; illo Senatorio, gradus itidẽ
5 tres facti sunt. † Nam ex senatoribus alij illustres, & hi supremi: alij
spectabiles, qui medij: alij clarissimi.[c] Quod nec Isidorũ latuit.[d] Rur
sus ex senatoribus, quidam patricij, alij consulares, alij præfectorij,
alij prætorij quæstorij. [e] præcipuus autem gradus fuit patritius &
Consularis,[f] hoc est eorũ senatorũ, qui vel ex cẽtum illis prioribus
à Romulo creatis traxerãt originem, vel summũ consulatus gesse-
rant magistratũ.[g] Qui cùm aut stẽmatum, aut honoris & virtutũ
claritate, veluti fulgore quodã præ cæteris splenderẽt, per antono
6 masiam † clarissimi appellati sunt. [h] Et cõsularis dignitas in senato
ribus, Clarissimatus nũcupata. [i] vt nõ iniuria Caius claris perso-
nis senatorẽ, eiúsq; vxorẽ annumeret. [k] Quo tamen dignitatis titu
lo nõnunquàm honorariè donabantur, qui nec cõsules fuerant, nec
7 in senatũ allecti.[l] Ita tamen vt illis semper anteponerẽtur, † qui il-
lustres inquit Theodosius peregissent administrationes.[m] Vnde &
Patricij cõsularésq; ac cæteri maximis honoribus defuncti, peculia
ri nomine postmodũ illustres dici cœperũt. [n] cõmunicata clarissi-
matus dignitate vniuerso ordini senatorio.[o] ita vt Patricij, cũ con-
sularibus clarissimi essent, & illustres. ac demũ omnes qui summos
magistratus, hoc est imperiũ & iurisdictionem habẽres, [p] gesserãt.
qui dum in amplissimũ ordinẽ asciti essent, sententiã in senatu dice
re poterãt, vt præfectorij, & prætorij, illustres appellati sunt. [q] Cæte
8 ri verò omnes † clarissimi. [r] Vnde clarissimorũ verbo, designare
solent Iurisconsulti viros senatoriæ dignitatis. [s] Et Lampridius scri-
bit, Alex. Seuerũ præfectis prætorio senatoriã addidisse dignitatẽ,
vt viri clarissimi & essent, & dicerentur. Indignũ quippè existima-
bat Imperator nõ senatorẽ, de Romano senatu iudicare.[t] Cùm an-
tea minimè posset prætorij præfectura cũ honore senatorio cõiun-
gi.[u] Fœminã item quasi clarissimã loco viri sub Heliogabalo in se-
natũ venisse, prodit historia. [x] Quibus manifestũ fit senatores oẽs
clarissimos esse:[y] licet nõ omnes clarissimi senatores sint.[z] vt in Pa-
tritijs, & in ijs etiã, qui maximo fungũtur magistratu, necdũ in sena
tum cooptatis cernere est. [a] Qua ratione puto, Seuerũ Antoninũ,
& Verum Imperatores procõsulem virũ clarissimum appellasse.[b]
eodémq; clarissimatus titulo ornatos ab Antonino Dacianũ Auen
tium & Opellium Macrinum præfectos prætorio.[c] Nam & clari
homines generali nomine dicuntur, qui vel honoris splendore, vel
virtutũ gloria, vel stemmatum & maiorũ imagine, velut in sertis
flores elucescũt, ac insigni quodã famæ fulgore resplẽdent. vt cùm
M. Cic. Demetriũ ex doctrina nobilẽ & clarũ nũcupat. [d] & Pli. So
cratẽ sapiẽtia clarũ: & Hypocratẽ medicinæ sciẽtia clarissimũ.[e] † Sa
9 nè præpositos laborum. quibus ministri oẽs imperatoriæ domus
10 suberant (Galli † magistros domus aut hospitij Regis vocant) Im-
perator clarissimos esse cõstituit ita, vt ex cõsularibus habeãtur.[f]

Magistratus maiores & minores.

Dignitatum gradus.

Clarissimi.

Illustres.

Clarissimi.

Clari homines.

Præpositi laborum.

Magister domus.

h l. unicuique. l. si quis in sacris. & l. ult. C. de prox. sac. scrinio. li. 12.
i l. l. patronus.
a §. illud. de appel. & int. col. iiij. §. fi. de nõ ali. co. 6.
b l. plebs. ff. de uer. signif. l. uni. C. de equest. dig. lib. 12.
c l. si senator. l. clarissimis. l. si grauius l. penul. & fi. C. de dig. li. 12. l. ulti. ubi dicam hoc tit.
d Isidor lib. 9. etymolog.
e l. ubi. dixi. s. hoc titul.
f l. unic. c. de præpos. labo. lib. 12. l. fi. hoc tit.
g l. j. C. de dig. lib. 12.
h l. ij. §. fi. C. de ijs qui ue. æta. imp.
i l. unic. C. de equest. dig. lib. 12.
k l. curator. ff. de cur. furios.
l l. ij. C. de domest. & protecto. l. 12. l un. C. de equest. dig. eo. lib. l. si senator. C. de dig. eo. lib.
m l. fin. §. uiros. C. ubi senat. uel clariss.
n l. fi. inf. hoc titu.
o l. ij §. fi. C. de ijs qui ue. æta. l. j. C. ubi senat.
p l. ij. ff. de in ius uoc. l. sed etsi. §. hæc clausula. ff. ex qui. cau. maio.
q l. fi. ubi dicã. inf. hoc. tit.
r l. ij. §. fi. C. de ijs qui uen. æta.
s l. sed & si. §. j. ff. de iud. l. patronus ff. de leg. iij.
t Lampridius in Alex. Seuero.
u Iul. Capit. in pertinace.
x Lampridius in Heliogabalo. y l. ij. §. fi. C. de ijs qui ue. æta. z l. j. & tot. tit. C. ubi senator. l. si sena. C. de dignl. lib. 12. & hic a l. si in pri. C. ubi senat. l. j. C. de dig. li. 12. §. j. ut ab illus. co. s. b l. etsi seuer ior. C. ex qui. ca. inf. l. j. C. si ex fal. instr. c l. j. C. de sentent. pass. d Cicer. pro Rabir. posthumo. e Pli. lib. 7. nat. hystor. c. 19. & lib. 18. c. 7. f l. uni. C. de præpos. labo. lib. 12.

Mulier fulget honore mariti

Spuria quomodò legitima efficiatur.

Vxor clerici.

c *Continentur)* † Honore quippè maritorū mulieres eriguntur ge
11 nere nobilitatur, eorúmq; radijs coruscat. [g] vnde nec absurdū est,
12 quod quidam scriptū reliquerūt, † Spuriā ei copulatā, qui ex iustis
nuptijs æditus est, legitimā effici. [h] dum non id simpliciter recipia-
mus, sed respectu eorū quibus iustæ fœminæ, ex persona viroium
13 fruuntur. [i] † Illud quoq; ab omnibus ferè probatum, vxores clerico-
rum fori priuilegium ex persona coniugis habere. [k]

d *Filiæ)* Quæ iam nupserunt. Nam si necdum nuptui collocatæ es-
sent, patris fulgerent dignitate.

e *Viros)* Senatorios, & sic clarissimos quasi dicat, quòd si plebeijs,
aut inferioris dignitatis hominibus nuptæ sint perpetuū est, vt cla-
rissimæ non habeantur. [l]

f *Tribuunt)* Splendent quippè, sicuti diximus, vxores radijs & ho-
nore meritorum. [m]

Matronarum contentio Romæ.

g *Copulatæ)* Nā simul atq; plebeioru nuptij copulatæ sunt, desinūt
haberi filiæ senatorū. vnde nec clarissimarū personarū appellatio-
14 ne cōtinebūtur, licet pater clarissimus fuerit. † Quod olim in cau-
sa fuit, vt grāde certamē inter matronas in sacello pudicitiç patritiç
sit exoriū, anno ab vrbe 458. Q. Fabio, M. Rutiliano, & P. Decio
Mure Coss. Cùm enim auerruncandorū prodigiorū causa (quæ
multa apparuerāt) supplicationes in biduū senatus decreuisset. sup
plicatūq; irent frequētes viri & fœminæ, & Virginiā Auli Patricij
virū filiā L. Volūnio homini plebeio nuptā, q; è patribus enupsisset,
matronæ sacris arcuissent, breuis altercatio inde, inquit Liuius, ex

Patritiæ pudicitiæ sacra.

15 iracundia muliebri in contentionē animorū exarsit. † Cum se Vir-
giniā & patritiā & pudicā in patritiæ pudicitiæ tēplum ingressam,
& vni honorū ac rerū gestarū laudibus florēti nuptā, ad quē virgo
deducta sit diceret & gloriaretur. Quæ deinde in vico longo, vbi ha
bitabat, exitructo modico sacello, & conuocatis plebeijs matronis cō
questa iniuriā patriciarū aram ibi positā pudicitiç plebeiç dedicauit.
eóq; deinceps propemodū ritu hæc ara, quo illa antiquior Patritia,
culta est, vt nulla scilicet, nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & vni nu-
pta viro, ius haberet sacrificandi. [n]

Clarissimi alij quàm senatores.

h *Vel clarissimo)* Procōsuli puta, præfecto prętorio, aut alteri sum
mo magistratui, necdū tamen in collegiū amplissimi senatus cōscri
pto. [o] Hinc aūt obserua, alios quàm senatores, fuisse clarissimos.

Vidua.

Viduare.

Vidua quādiu mariti dignitate splendeat.

i *Nonnupsit)* Quo casu vidua dicitur, † vidua quippè est, cuius ma
16 ritus decessit. [p] ab antiquo verbo viduare, quod separare significat:
sic dicta quasi à viro separata. nisi probare malis etymum Labeonis
viduā quasi sine duitate dictā existimantis: vt vecors quasi sine cor-
17 de. [q] † Eam aūt in honorē bene trāsacti matrimonij dignitatē de-
functi mariti retinere leges nostrę magna ratione voluerūt: [r] cùm
in prioribus nuptijs esse, durareq; cōtinuò videatur. [s] quandiu scili-
cet honestè, pudicéq; viuit, nec nubit alteri: alioqui dignitatē omnē
mortui viri confestim amittit. [t] Nec sanè conuenit, vt quæ priorū
oblita est (inquit Iustinianus) priorū prærogatiuis perfruatur. [v] &
sibi posthac de eo honore blandiatur, quo se ipsa indigna iudicauit. [x]

g l. mulieres. C. de digni lib. 12. § hæc itaque. de consul. col. iiij.
h Angel. §. quod verò qui. mod. nat. effi sui. col. 7.
i l. si quis. C. de na tu. liber.
k Gl. c. cos. 32. dist. & in c. clericum. 11. q j. diffusè Pa nor. c. ij. de for. cō pet.
l l. Liberos. in fi. §. hoc tit.
m d. l. mulieres. d. §. hæc itaque.
n Liuius lib. 10.
o l. j. C. de sen. pas. l. j. C. si ex fal. in stru.
p l. j. & in rub. C. ubi senato. l. j. l. si senator. C. de dignit. lib. 12.
q l mulū. §. viduam ff. de verb. sig.
r l filij. §. j. ff. ad munic. l. quoties. C. de priuil. scho. lib. 12.
s §. soluto. de nup. coll. iiij.
t l. fi. C. de incest. li. 10. §. fi. de rest. & ea quæ par. col. iiij
u §. non tamen. de nup. col. iiij.
x l. iudices. C. de dignit. lib. 12.

L. FILIAM.

Papinianus lib. 3. responsorum.

LEX IX.

Senatoria dignitas quas impediat nuptias.

Filiā senatoris [a] nuptias liberti sequutam, patris [b] casus [c] non facit vxorē. [d] Nā quæsita

a 1 *Filiam senatoris)* † Inter quam & libertū hoc iure non poterāt ex oratione diui Mar-

a l. oratione. ff. de ritu nupt.
b l. lege. ff. illo tit.
c §. si quis aut. ut li. decator. col. 6.
d c. Illud. de præsum c. cū locum. c. cum apud. de sponſ.
e c. tuā. de ord. cog c. j. de cōsang. & affin.
f l. si mater. C. de inoffi. testa. l. uni. C. de ijs qui ant. apert. tab.
g Cic. pro Sestio.
h Ouid. lib. 5. Trist eleg. 9.
i Verg. li. j. Aenei.

dignitas liberis, [e] propter casum patris remoti à senatu auferenda non est.

SVMMAE.

1 *Senatoria dignitas quibus nuptijs arceat.*
2 *Nuptiæ inter quas personas.*
3 *Casus pro mala sorte.*
4 *Patris delictum quando filio noceat.*
5 *Filius quandoque ob patris crimen plectitur.*

ci consistere nuptiæ: [a] vt nec inter filium senatoris, & libertinā. [b] Ex Nouella tamen Iustiniani nulla dignitas vetat cum liberto libertáue (dū nuptiales chartæ cōficiantur) matrimonium cōtrahere. [c]
2 Quinimò † hodie pōtificia lege quā in nuptiarum negotijs spectamus: [d] inter quascunq; sine discrimine personas solo consensu iustæ nuptiæ fiunt. [e] Nuptiæ inter omnes permissæ.

b *Patris*) E senatu propter delictum eiecti.

c *Casus*) † Infœlicitas, mala sors & calamitas. [f] Cùm meū illum ca- Casus pro mala sorte.
3 sum (inquir M. Cicero) tam horribilē, tam grauē, tam repentinum non solùm homines, sed tecta vrbis, ac templa lugerent. [g] Et Ouid. in maledicum sibi exilium exprobantem. [h]

Quæ tibi res animos in me fecit improbe? cúrue
Casibus insultas quos potes ipse pati?

Vergilius item. [i]

Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.
Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est.
Quis te nate Dea per tanta pericula casus,
Insequitur? Quæ vis in manibus applicat oris?

Et paulò post.

Tempore iam ex illo, casus mihi cognitus vrbis
Troianæ.

k Cæsar li. j. de bello ciuili.
l l. oratione. ff. de rit. nupt.
m l. emancipatum. §. si quis. s. hoc ti.
n l. generali. §. fi. ff. de ritu nupt. l. & seruorū. ff. de sta. homi.
o l. crimē. ff. de pœ.
p l. adoptiuū. §. patronū. ff. de in ius uoc. l. qui cū. §. fi. ff. de bo. libert. l. diui fratres. ff. de iur. pat. l. j. §. qui filiū. l. iij. §. si emācipatus ff. de cōt. tab.
q Ezechiel. 17. c. Iudæi. j. q. iiij.
r Fla. Iosep. lib. antiq. iuda. iiij. c. 6.
s l. quisquis. §. filij. C. ad l. Iul. maiest. Aut. Gazaros. C. de hæret. c. statutum illo.
t Vale. Max. li. j. c. ij
u Deuter. 23. c. cito j. q. j.

C. Cæsar item ad milites factum inquit, in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, tēplis, locisq; editioribus occuparis atq; superioris ætatis exēpla expiata, Saturnini atq; Gracchorū casibus docet quarū rerū, illo tempore nihil factū, nec cogitatū quidē. [k]

d *Non facit vxorem*) Cùm enim vxor liberti nunquam verè fuerit prohibente oratione diui Marci, [l] superueniens illa patris calamitas non potest nuptias confirmare.

e *Liberis*) Conceptis, & natis priusquàm pater senatu moueretur. vbi eos conceptos ante patris dignitatem sufficeret. [m] Patris casus filio non obest.

f *Non est*) † Parentum infœlis casus tametsi delictū redoleat libe-
4 ris nocere nō debet. [n] neq; filio maculā vllam patris crimen infligere potest. [o] quod sexcētis in locis, authores iuris nostri prodiderūt: [p] sacrorúmq; librorū confirmat authoritas. Filius (ait dominus) non portabit iniquitatē patris. [q] Quod & Moses cū moribundus leges flatu diuino statueret populo suo, ad hæc propemodū verba edixit: pro iniustitia patrū filij nō puniātur: sed propter suā potiùs virtutē eis misericordia prebeatur. nō læsio, quod filij pessimorū fuère patrum: neque odio habendi sunt ab iniquis nati. [r] Verum idipsum
5 sic recipi solet, † nisi crimen execrabile sit, & grauissimè detestandum, quia læsa sit vel diuina, vel humana maiestas. [s] Vnde cùm Dionisius Syracusanus multa commisisset sacrilegia pœnas quas viuus pater effugerat, filius repēdit. [t] Ammonites quoq;, & Moabites post decimā etiā generationē prohibentur intrare templū: quia filijs Israël, egressis de Aegypto cum pane & aqua occurrere noluerūt. [u] Cū deniq; Crœsus, à Cyro captus, Delphos misisset, quosdā Lydorum Filius quādoque punitus ob patris iniquitatem.

dorũ ſciſcitari Deũ, cur in tantũ calamitatis traductus eſſet. Pythiã Lydis illũc profectis, ita reſpõdiſſe ferũt. Cræſum quintæ retroætatis crimen luere. hoc eſt abaui: qui cũ eſſet ſatelles Heraclidarũ, mulieris dolo inductus, dominũ interemit illiúſq; dignitate potitus eſt nihil ad ipſum pertiuente.[x] Hũc ſpectat, illud prophetæ, patres comederũt vuã acerbã, & dentes filiorũ opſtupuerũt.[y] Neq; ſanè caret ratione hæc exceptio. ſi quidẽ periculoſa ſit reipublicæ in ijs grauiſſimis criminibus paternæ culpæ cõtinuatio: quã lex in filijs non abs re ſuſpicatur, & timet.[z] Deniq; nõ prætereundũ ob delictũ patris, licet filius plecti nõ ſoleat, aut affici dãno:[a] arceri tamen facilè lucro.[b] vt cũ dicimus, in pœnã domini, qui teſtamentũ mutare vetuit, quo ſeruus eius hæres ſcriptus erat, liberis eius, ſi quid eis fortè eo teſtamento relictum erat, actiones denegari.[c]

x Herodot. li. j. qui Clio inſcribitur.
y Hierem. 31. Ezechiel. 18.
z l. quod ſi nolit. §. §. qui mancipia. ff de ædil. edi.
a d. l generali. §. fi. d. l. crimen.
b l. j. §. j. ff. ſi quis a leg. teſta. probib.
c Ead. l. j. §. j.

L. LIBEROS.

Vlpianus lib. 34. ad Edictum.

LEX X.

Liberi ſenatorum qui.

Liberos ſenatorũ[a] accipere debemus, nõ tantũ ſenatorum filios: verũ etiã oẽs, qui geniti ex ipſis,[b] vel ex liberis eorum dicãtur: ſiue naturales,[c] ſiue adoptiui[d] ſint liberi ſenatorũ, ex quibus nati dicũtur. Sed ſi ex filia ſenatoris natus ſit ſpectare debemus patris eius conditionem.

SVMMAE.

1 *Liberi ſenatorum qui.*
2 *Liberorum uerbo qui ueniant.*
3 *Filiorum uerbo an nepotes ueniant.*
4 *Naturalis filius qui.*
5 *Filius quando patris cond. ſequatur.*
6 *Spurij ſequuntur matris conditionem.*

a *Liberos ſenatorum*) Quoniã ſuprà declarauit Iuriſcõſultus qui filij ſenatorũ dicautur:[a] hîc nũc percommodè explicat,
1 † qui liberorũ ſenatoris verbo debeãt accipi ex vetuſtioribus legibus, in quibus hæc verba, *liberi ſenatorũ*, legebantur. occaſiõe quẽadmodũ veriſimile eſt arrepta.
b *Geniti ex ipſis*) † Li-
2 berorũ quippè nomine nõ filij modò, ſed etiã nepotes, pronepotes, cæteriq; oẽs in infinitũ deſcendentes con-
3 tinentur.[b] † quãuis filiorum appellatio longè cõtractior liberos dũtaxat primi gradus demõſtret.[c] Aliter quippè filij, aliter nepotes, quiq; ex ijs deſcendũt, appellãtur.[d] Quæ ſententia dubitatione caret, in ijs quæ filios agrauãt, aut illis ſunt incõmoda.[e] Abſurdum quippè nimis eſſet exhæredationẽ de filio factã ad nepotes produci.[f] & prohibitionẽ legis Iuliæ, ne ſenator eam vxorẽ ducat, cuius parens artẽ ludicrã exercuerit, nepotes cõprehẽdere.[g] necſiq; poteſtatẽ patri cõceſſam in adulterũ, ſimul cũ filia, ad neptẽ extendi.[h] ijſq; ſimilia,[i] cũ odia reſtringi potius, quã laxari cõueniat.[k] Sed & in ijs, quæ filiorũ fauorẽ reſpiciũt, putaui ſemper (cæteris licet reclamãtibus) nepotes filij verbo nõ venire.[l] cũ Vlpianus reſpõderit, ſi dati ſint filijs tutores, nõ ideò cẽſeri cõſtitutos nepotibus.[m] Nec filij inſtitutio ad nepotẽ porrigatur.[n] Alioqui vanũ eſſet Galli conſiliũ de nepote inſtituẽdo poſt ſcriptũ hęredẽ filiũ, ne ſucceſſione teſtamentũ euerti cõtingat.[o] Et hæc vera, niſi ratio legis vel diſpoſitio (ex qua ſemper nõ ex ſuperficie verborũ admonui interpretationẽ iuris actuũq; humanorũ faciundã)[p] nepotes ipſos euidẽter vocaret.[q] veluti cũ ait lex ſenatuſcõſulto, quo cautũ, ne tutor pupillã ſibi vel filio ſuo nuptui collocet, nepotẽ cõprehendi.[r] Etenim par

Liberorum nomen.

Filiorũ appellatio.

a l. ſenatoris. j. & ij. l. emancipatum & l. filiam. s. hoc titul.
b l. ſed ſi hac. §. fi. ff. de in ius uoc. l. liberorum. ff. de uerb. ſign.
c l. ij. §. nõ ſolũ. ff. de exeu. tuo. l. filio. ff. ad Maced.
d l. quod ſi nepotes ff de teſta. tuto. §. ſi. qui teſta. tut.
e c. ſtatutũ. de electi. in 6.
f l. cũ quidã. ff. de lib. & poſth.
g l. lege. § j ff. de ritu nupt.
h l patri. & l. ſic eueniet. ff. de adul
i ca. preſbyterorũ. 56. diſtin.
k c. odia. de reg. iur in 6. d. l. cũ quidã
l l. ij. §. non ſolũ. l. ſed ſi milites. § j. ff. de excuſ. tutor.
m d. l. qd ſi nepotes
n l. Gallus. §. inſtituens. ff. de lib. & poſth.
o d. l. Gallus. in prin
p l. ſcire. ff. de legi. c. Marcion 3. q. 3.
q l. filiũ. ff. ad Maced. l. uxorẽ. §. cõcubinæ. ff de lega. iij. l. liberorũ. ff. de uerb. ſig. l ij. §. ſi mater. ff. ad Tertiia.
r l. ſenatuſcõſulto. ff. de ritu. nup.

estin nepote, quæ in filio causa, & ratio, ne huius coniunctionis prætextu pupilla in redditione rationũ administratæ tutelæ circũscribatur.[s] Sic fœnerator qui nepoti ex filiofamiliâs, dat mutuã pecuniã, cõtra Macedoniani legẽ de filio loquentẽ, facere dicitur.[t] Et mater quæ nõ petẽdo tutores filijs successione priuatur: similiter puniri debet, si nõ petat nepotibus.[u] Et hæc est, vt mea quidẽ fert opinio, quod Iulianus ait, iusta interpretatione (hoc est, vbi eadẽ omninò viget ratio nõ etiã simpliciter) recipiendũ, vt filij appellatione, nepos quoq; demõstretur.[x] Neq; enim ex propria verborũ significatione dici potest, filiorũ verbo, nepotes contineri.[y] Indéque generale Pauli pronunciatũ dicentis, liberos omnes filij verbo significari,[z] coarctandum est: cùm aliter filij, aliter nepotes appellentur.[a]

Naturalis filius

c *Naturalis)* † Quem naturalẽ & legitimũ simul dicere solemus.
4 Sæpè nãq; admonui naturalis verbo, vtrãq; qualitatẽ demõstrari.[b]

d *Adoptiui)* Sic enim idem Vlpianus paulò antè respõderat, Senatoris filium accipiendum esse non naturalem modò, verùm etiam adoptiuum.[c] Idémq; in ijs qui ex adoptiuis progeniti sunt. cùm eos Iulianus dicat, ciuili iure locum adoptiuorum obtinere.[d]

Filius sequitur patris cõditionem.

e *Conditionẽ)* † Liberi, (quẽadmodũ suo loco dictũ est) si ex legiti-
5 mis nuptijs æditi sint, patrẽ, eiúsq; conditionẽ sequũtur:[e] & quantũ ad originẽ,[f] agnationẽ,[g] & dignitatẽ.[h] Nec enim per matrẽ, dignitas ad liberos trãsmitti solet.[i] vnde nati ex filia senatoris, si inferioris ordinis pater fuerit, nõ censebũtur liberi senatorũ:[k] cũ patris nõ etiã matris conditionẽ, liberi iusti sequãtur:[l] & nuptæ filiæ patris

Spurij matrem sequuntur.

6 dignitatis amittant, solo mariti splẽdore irradiatæ.[m] † Spurij verò & legitimi matris conditionẽ sectantur.[n] Et quod ad statũ spectat, cum iustis etiã filijs vtiliùs multò sit & cõmodiùs matrẽ sequi; quæ tribus potest illis prodesse tẽporibus: cõceptiõis nimirũ, natiuitatis, & medij interualli.[o] pleriq; nõ immeritò putauerũt ex legitimis etiã nuptijs æditos, quod ad statum pertinet, matris sequi conditionẽ.[p]

[s] l. tutor. ff. de spõ. l. j. & l. pen. C. de interd. matr.
[t] d. l. filium.
[u] d. l. ij. §. si mater.
[x] l. iusta. ff. de uer. signi.
[y] §. ulti. qui testa. tutor.
[z] l. filij appellatione. ff. de uer. sig.
[a] l. quod si nepotes ff. de test. tut. §. fi. qui test. tut. da. po
[b] l. nepotes ubi dixi ff. de ijs qui sunt sui.
[c] l. senatoris. j. §. hoc tit.
[d] l. ex adoptiuo. ff. de adopt.
[e] l. cũ legitimæ. ubi dixi ff. de stat. ho.
[f] l. j. ff ad munic.
[g] l. familiæ. §. fi. ff. de uerb. sig. §. j. de leg. agn. success.
[h] l. exẽplo. l. nullus C. de decuri. li. 10.
[i] d. l. exemplo.
[k] ut hac l.
[l] d. l. cũ legitimæ.
[m] l. fœminæ. §. hoc titul.
[n] l. lex naturæ. ff. de sta. ho. l. partũ. C. de re. uend.
[o] l. & seruorũ. uer. ingenui. ff. de sta. homi.
[p] d. l. partum.

L. SENATORES.

Paulus lib. 12. ad Edictum.

LEX XI.

Senatores licet in vrbe[a] domiciliũ[b] habere videãtur:[c] tamẽ & ibi vnde oriundi[d] sunt, habere domiciliũ intelligun tur.[e] Quia dignitas, domicilij adiectionẽ[f] potiùs dedisse quã permutasse videtur.

S V M M AE.

1 *Domicilium quid.*
2 *Incolæ.*
3 *Domicilium pro iure conueniendi.*
4 *Oriundus & ortus.*
5 *Senator cuius domicilij censeatur.*
6 *Domicilium in duobus locis.*

a VRbe) Roma, in qua degebat Senatus. Et quoniã vrbis simplici nomine, per excellẽtiã quãdã, ciuitas Romana significatur.[a]

Domicilium quid.

b *Domiciliũ)* † Domi-
1 ciliũ propriè locũ & sedem frequẽtioris, soliréq; habitationis designat.[b] Si essent inquit M. Cicero, qui sub terra habitarẽt, bonis & illustribus domicilijs.[c] & alibi, Carnificẽ non modò ferro, sed cœlo hoc, ac spiritu, cẽsoriæ leges, atq; vrbis domicilio carere voluerunt.[d] & Phylocomasium Plautina ad Sceledrũ seruum.[e]

Non hostium hoc mihi est domicilium Athenis, domus, ac herus est.

Ego istam domum neque moror, neque vos qui homines sitis po-

[q] l. j. ubi dixi. ff. de orig. iur. §. ij. de jur. natur.
[b] l. assumptio. §. filius. cum plerisq; illius tit. legib. ff. ad munici.
[c] Cic. lib. ij. de natu. Deor.
[d] Cic. pro Rabirio.
[e] Plau. in Milite Glorioso.

sitis noui, Neque scio.

Domicilium itaque constituere in aliquo loco hi dicuntur, qui in eum ea mente se recipiunt: vt ibi perpetuò sint, & habitent, sum-

Incolæ. 2 mámque rerum suarum habeant.[f] † Incolas Latini vocant, Græci πάροικοι.[g] non etiam quicunque locum aliquem habitant, ad tēpus fortè, & animo recedendi.[h] Neque enim satis est, quem alicubi corpore esse, si mente alienus est.[i] Neque recessisse intelligitur, qui animum reuertendi habet.[k] vnde qui ex vrbe Nemanso litis causa Tolosam venisset, quamuis res multas ad tempus peregrinationis secū adduxisset: non ideò domicilium Tolosæ constituere diceretur.[l] Sicuti nec qui eò morantur studiorum causa:[m] quamuis agrum, domúmue in ea ciuitate compatassent:[n] nisi ex transcursu decennij, aut alijs coniecturis diuersum colligeremus.[o] Nam & duobus locis domicilium quis habere potest: si vtrobique destinato sit animo, & æqualiter se instruxerit, nec minus frequenter hic quàm illhîc commoretur.[p] qua de re mox dicam. Sanè verò quoniam eo loci regulariter quis est in ius vocandus, vbi quis habitat: larémque rerum suarum ac fortunarum summā constituit,[q] ac ibidem munera subi-

Domicilium pro iure conueniendi. 3 re debet.[r] factum est, † vt domiciliū frequenter iurisconsulti vsurpent, pro iure illo conueniendi, ac munera subeundi.[s]

c *Videantur*) Verbum *videtur*, hoc loco, vt alibi sæpè veritatē exprimit: habent quippè reuera senatores in vrbe Roma domicilium.[t]

d *Oriundi sunt*) † Hoc est originē maiores sui duxerūt: quia paren-

Oriundus, & ortus. 4 tes eius ex eo loco antiquitùs prognati sunt[u] sic enim oriundum ab orto, & nato proprietatis verborū studiosi separāt.[x] Hyppocrates (inquit Liuius) & Epicides nati Chartagine, sed oriūdi à Syracusis, exule auo Pœni ipsi materno genere.[y] oriundū tamen pro nato nō modò nostrates passim vsurpāt: sed reliqui boni autores: vt à nobis alibi probatum extat.[z]

Senator cuius domicilij sit. e *Intelliguntur*) † Quantū ad honores: nam quantū ad munera per-

5 sonalia, municeps esse desinit.[a] respectu verò realiū, (quæ ab omnibus dignosci debēt: quò faciliùs publicis cōmodis consulatur) non habet excusationē.[b] & ideò munera, quæ patrimonijs publicæ vtilitatis gratia indicūtur, ibi subibunt, vnde sunt oriundi[c] nisi munera illa sordida essent, & extraordinaria.[d] Iurisdictioni quoque eius prouinciæ vnde oriundus est senator obnoxius fit.[e]

f *Adiectionem*) Vt magis auctus honor, quàm mutata cōditio videatur.[f] Neq; dissimile est, quod dicimus adoptione ius originis nō

Domiciliū in duobus locis. 6 mutari.[g] nec item minui dignitatē, sed augeri potiùs.[h] † Placuit autem legū cōditoribus quē posse duobus in locis habere domiciliū.[i] modò cōstet parē esse ad vtrunq; locū affectionē cōmorādi: quia vtrobiq; sit æqualiter instructus, aut hîc & illic, ex æquo negotietur.[k] potissimū tñ & velut principalius videtur spectandū, cui origo etiā accedit.[l]

L. NVPTAE.

Vlpianus lib. 2. de censibus.

LEX XII.

Nuptæ prius consulari viro,[a] impetrare solent[b] à principe (quamuis perrarò)[c] vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in cōsulari maneant dignitate, vt

a *Consulari viro*) Hoc est ei qui consul aliquando fuit,[a] quem constat suprema quondam in vrbe Roma trāslato etiam in principē Imperio, splenduisse dignitate.[b]

f l. eius qui. §. j. ff. ad munici. l. ciues. C. de incol. lib. 10.
g l. pupillus. § incola. ff. de uerb. sig.
h l. prædia. §. j. ff. de fund. instruct.
i l. nihil. ff de capt.
k l. quis sit. §. j. ff. de ædil. edi.
l d. l. prædia. §. j.
m l. ij. C. de incoll.
n l. libertus. §. sola. ff. ad municip.
o d. l. ij. ij. respons.
p l. assumptio. §. pe. l. eius qui. §. Celsus. ff. ad munici.
q l. hæres absens. § proinde. ff. de iud.
r l. ij. l. si in patria. l. ciues. C. de inco.
s l. mulieres. C. de dig. lib. 12. l. fi. C. de incol. lib. 10.
t l filij. §. senatores. ff. ad munic. l. pe. C. de inco. li. 10
u l. prouinciales. ff. de uerb. signifi.
x Lau. Valla li. iij. c. 57.
y Liuius lib. 24.
z Lib. epist. quæst. c. iiij.
a l. municeps. ff. ad municip.
b l. ij. l. iij. l. neq; l. professio. l. etiā. l. pe. l. fi. C. de mune patr. lib. 10.
c d. l. ij. & iij. cū simil
d l. senatorū C. de dig. lib. 12. l. maximū. C. de excu. muner. lib. 10.
e l. j. & ij. C. vbi sen.
f l. falsa §. j. ff. de condi. & demon.
g l. ordine §. fi. ff. ad munic.
h l per adoptionē. ff. de adopt.
i l. assumptio. §. pe. l. eius qui. §. Cels. ff. ad muni c. dilectus ij. de refer.
k l. Labeo. ff. ad mun. d. §. pe. d. §. Celsus
l l. iij. in prin. ff de mu l. libertus. §. j. ff. ad munic.
a l. iij. § fi. ff. de urb l. j. C. de dig lib. 12.
b dixi l. j. s. hoc tit.

b *Impetrare solent*) 1 Quoniam si non impetrarent posterioris licet ignobilioris viri conditionē sequerentur, & prioris dignitatem amitterent.[c] Valdè quippè indignum esset eius honoribus mulierē perfrui & fulgore, quem spreuit: cuiusque animam, vt ait Iustinianus contristauit, & malè affecit.[d]

c *Perrarò*) Id enim principes, non passim, neq; omnibus, sed magni muneris loco suis consanguineis & affinibus, aut alioqui de se quàm optimè meritis, concedebant.[e]

d *Vt scio*) Ego Vlpianus. † Satis autem hîc locus admonet, vt cùm 2 supra cæterorum iurisprudentium vitam pro oblata occasione perstrinxerimus,[f] eam rem ad iuris ciuilis cognitionem non parum conferre arbitrati: nunc de Domitio Vlpiano nobilissimo, sapientissimo, atq; egregio legum vertice, (Quo honoris titulo Modestinus Iustinianúsque, cum dignati sunt)[g] pauca dicamus. Is à Phœnicibus & Tyro insula, (cuius nunc omnis nobilitas conchylio, atque purpura constat[h]) originem duxit: vt de se ipse testatur.[i] Præceptorem habuit Aemilium Papinianum nobilissimum, & acutissimum iurisconsultum. Cuius in prætoriana præfectura assessor, atq; in consilio fuit. Dein & ipse (cùm in vlteriorem principis Alexandri Seueri amicitiam peruenisset) præfectus prætorio factus est.[k] eiusdémque Cæsaris consiliarius adeò charus vt familiaris, ac socius principis, diceretur. Nam cùm princeps soleret amicos omnes simul admittere: & cum omnibus pariter loqui: neminem vnquam ne ex domesticis quidem (prçter vnum Vlpianum) solum excepit, 3 quem pro tutore, præceptore & magistro † Iulia Mammea Cæsaris matre primum fortiter repugnāte, postmodum tamen magnas gratias agente, semper enixéque coluit ac veneratus est: suum verè amicum, & parentem appellans,[l] vt pote cuius consilio, singularíq; prudentia in talem, tantúmque euasit principem, vt eius fœlicitatem, & singularem in administranda republica prouidentiam, Cōstantinus Magnus admiraretur. Vlpianum sæpissimè à militibus impetitum, Alexander obiectu suæ purpuræ, magno conatu defendit. Integritati, & singulari Vlpiani virtuti, sicuti vitio, Christianæ religionis cognitio defuit. quam ille non modò reiecit, sed tanto odio insectatus est, vt quanta potuerit cura & diligentia, collegerit principum rescripta, quæ veri Dei cultores pœnis afficiebant. mirū sanè cùm princeps eius Alexander, inter cætera simulachra, Christi effigiem in larario maiore coluerit, ad eam matutinis horis rem diuinam faciens. quinimò templū Christo facere constituerat, eūq; inter Deos recipere.[m] De Vlpiani verò morte, quoniam nihil ipse certi compertum habeo: nihil etiam asserere velim. Quamuis nonnulli testari videantur, eam cùm Gallicum regeret, populari tumultu interfectum.[n]

e *Iuliæ Mammeæ*) Quæ mater fuit Alexandri Seueri.

f *Indulsisse*) † Hinc explicatur, protrita iuris traditio, quæ præci- 4 pit, iudicibus rescripta à principe contra ius extorta refutare:[o] vt in ijs principum mandatis obtineat, quæ possunt alteri detrimentum adferre.[p] Nam si nonnihil Imperator rescribat, quòd nemini damno

scio[d] Antoninum Augustum Iuliæ Mammeæ[e] consobrinæ suæ indulsisse.[f]

SVMMAE.

1 *Mulier secundo nubendo dignitatem perdit.*
2 *Vlpiani vita.*
3 *Iulia Mammea.*
4 *Rescripta quando à iudicibus refutanda.*

Marginal notes:

c l. filij. §. j. ff. ad municip. l. fi. C. de incol. lib. 10.

d §. non tamen. §. nos igitur. de nu. coll. iij.

e Lamprid. in Helio.

f l. ij. §. iuris ciuilis cum seq. ff. de ori. iur.

g l. ij. §. fi. ff. de exc. tuto. §. fi. de æ iu. dot. col. 7.

h Plin. lib. 9. natur. histor. c. 19.

i l. j. ff. de censib.

k l. ex diui. C. locat.

l l. secundū. C. de contrah. stip. d. l. ex diui.

m Lamprid. in Alexan. Seuer. ex quo hæc omnia fermè.

n Raph. Volaterr. li. 20. Anthropol.

o l. rescripta. C. de precib. l. ulti. c. si cont. ius.

p l. j. §. si quis à principe. ff. ne quid in loc. pub.

Mulier secundo nubens.

Vlpiani vita.

Papinianus Vlpiani præceptor.

Iulia Mammea

Vlpianus Christianismū persecutus.

Rescripta contra ius.

damno sit, aut incommodo, impetrantiq; prosit, tametsi id legis regulas oppugnare videatur, iudicem exequi confestim oportet. [q]

q l. ult. C. de præpo. sac. cubi. li. 10. d. l. rescripta. & hic.

§. SENATORES.

Nouè hic locus exponitur.

Senatores [a] autem accipiendum est eos qui à patricijs, [b] & consularibus [c] vsque ad omnes viros [d] illustres [e] descendũt: quia hi soli [f] in senatu sententiam dicere possunt. [g]

SVMMAE.

1 *Explicatur nouè hic locus.*
2 *Patricij qui.*
3 *Octauia gens.*
4 *Claudiorum familia.*
5 *Cicero patricius.*
6 *Patritiatus summa dignitas.*
7 *Clodoueus rex.*
8 *Carolus magnus rex.*
9 *Illustres.*
10 *Vacantes.*
11 *Spectabiles.*
12 *Clarißimi.*
13 *Sententiam dicere.*
14 *Suffragium ferre.*
15 *Consulum in senatu uocatio.*

a
1 S*enatores*) † Quoniã satis multa de senatoribus, eorúmq; dignitate, & prærogatiuis hactenùs dicta sunt: hoc loco tractatũ concludere cupiẽs Vlpianus, qui senatorum verbo accipi debeant breuiter, cæterũ perobscurè docet. Eius autem sententia alijs vt mihi quidem videtur non satis perspecta, hæc est. Quæ suprà de senatoribus, eorúmq; iure singula ri tradita sunt: ad omnes in vniuersum, qui assidere, veniréq; in senatum poterant, referenda non esse: sed ad illustres duntaxat, hoc est ad eos, qui sententiam in senatu liberè dicebant, vocéq;, & longa oratione suffragabãtur, quales patricij fuerunt, aut maioribus perfuncti magistratibus. Vt consulares, præfectorij & prætorij. more maiorum in amplissimum ordinem conscripti: ij nanq; propriè & significanter Senatores dicũtur. vtpotè qui proprio senatorum munere fungãtur. reliqui enim licet in senatum venientes, quia dictionem sententiæ non habent: sed in aliorum duntaxat præiudicatam opinionem transeunt: vel simplici verbo assentientes, vel euntes pedibus in aliorum sententiam, nõ tàm senatores, quã senatorum assessores dici merentur, cùm nec quidem in senatũ solemni ritu adhuc lecti sint: vt mox dicemus. Quapropter nec eos cẽsuit lex, præsignibus senatorum priuilegijs, cohonestandos.

Patricij qui.

b *Patricijs*) † Patricij quemadmodum sepiusculè monui, dicti sunt
2 qui ex primoribus illis centum patribus à Romulo creatis progeniti fuère. [a] Cuiusmodi dignitas tamen patricia, quia percommoda fuit, vt ait Pœdianus ad honores consequendos: honorariè postmodũ dari cæpit. Vel ab ipso, etiam rerum principio. † Nam Octauiã
3 gentem à Tarquinio Prisco rege inter minores gentes allectã in senatum mox S. Tullus, in patricias transduxit. [b] † Et Claudiorum
4 familiam cùm ex Regillis oppido Sabinorum Romã demigrasset, in patritiorum ordinem à Tatio consorte Romuli, aut, quod verò propiùs est, à Valerio Publicola post eiectos reges cooptatã, satis constat, [c] atq; ita, non quicunq; senator idem & patricius erat: nisi
5 vel senatus, vel principis beneficio ius imaginũ nactus esset. † quale se consecutum Cicero, ob ædilitatem egregiè à se gestam, gloriatur. [d] Cæterum nec omnes Patricij senatores fuerunt: sed ij tantũ qui solemni ritu, moréq; maiorum à Censore, Dictatore, vel ipso senatu, aut translata in principem ditione, à Cæsare in grauissimum

Octauia gẽs.
Claudia gẽs.
Cicero Patricius.

a Liuius lib. 1.
b Sue. in Augusto.
c Plut. in Publicola, Liuius lib. 2. dixi. l. 2. §. fuit autem. ff. de ori. iur.
d Cice. in ult. Verrina.

ordinem cooptabãtur. Centum ait Halicarnasseus, ex omni popu,
lo electos, probatæ belli apud omnes virtutis, domiq; prudentiæ-
patricios effecit, & in numerum senatorum constituit. [e] Et Tran-
quillus, de Augusto loquẽs. Quamquam patricius inquit, necdũ se-
nator: [f] vicissimq; minimè put andum, omnes senatores fuisse pa-
tricios, aut patricia dignitate exornatos, quod præter superiora, per
spicuum faciunt Cato senior, & alij innumeri: qui senatores quidẽ
fuerunt, sed nõ patricij. Deinde Taciti verba, Iisdem diebus, inquit
de Claudio agens, in numerum patriciorum asciuit Cæsar, vetustis
simum quemq; ex senatu. [g] Deniq; Lampridius, dum ad Cleandri
nutum ait, Libertinos in senatu, atq; etiam in patricios, ab Imp. Cõ
6 modo allectos esse. [h] † Quo prætcrea cognoscimus, dignitatem pa
triciam, summam fuisse: nec apud Romanos modò, verùm etiam a
pud Græcos. Licet alia ratione Patritiatus honor, maximè in splen
dore quondam fuit: [i] vt eum Iustinianus cæteris anteponat. [k] Patri
cios autem græcis dictos esse, Suidas scribit, quasi patriæ, & cõmu-
nis reipublicæ patres qui præerant consilio: quos non erubescit Idẽ
Iustinianus, vt patres agnoscere. [l] ad quam dignitatem summi ho-
noris, præmijq; loco, Ebrimirum Theodati generum, qui cum suis
omnibus vltro ad Belizarium Cæsariani exercitus ducem, venerat:
7 licet ex Gothis vnum, Iustinianus euexit. [m] † Clodoueo quoq; .j.
(cui postea in aqua lustrali nomẽ Ludouici datum) Francorum re
gi Anastasium Imperatorem, Constantinopoli tum agentem, per
oratores Consulatus insignia & Patritiatus titulum, noménq;, cùm
aurea corona, multis iisdem prætiosis vnionibus distincta misisse
perhibet hystoria. Atq; ita effatos oratores, ad regẽ, in Turonibus
" conuentum. Te Augustus Consulem, patriciúmq; salutat, qua tituli
" maiestate, secundum Cæsarum decus, nullum maius excelsiúsue fa-
" stigium excogitare potuit, regium enim nomen sanctum esse memi
" nit, Sed tibi cum multis commune. magnitudo verò tua, cæteros su-
" pergressa, ob defensum Chistianum nomen, ac potiùs oĩbẽ terrarũ
8 à Visigothorum furore, nouam gloriam postulat. [n] † Carolum ma
gnum item, & ipsum Gallorum regem, ab Adriano pontifice, supre
mi muneris, & honoris lòco, Patritium creatum accepimus. [o]

c *Consularibus*) Hoc est qui summo consulatus honore perfuncti
sunt. [p] Hinc autem patet, ex senatoribus, alios fuisse patricios, quos
dam consulares, quosdam præfectorios. Et sic de alijs dignitatibus,
vt suis locis excussum est. [q]

d *Omnes viros*) Præfectorios puta, & prætorios. ij enim quoniam
summos gesserunt Magistratus, & in senatu voce ferebãt suffragiũ,
illustrium nomine continentur.

e *Illustres*) Inter senatores ipsos gradus & ordines fuisse suprà dif-
fusè ostendimus. [r] Nam primi senatorum, & qui maioris semper
dignationis habiti sunt, per excellentiam quandam Illustres sunt
appellati, sequentis ordinis Spectabiles, & inferiores Clarissimi, [f]
quod & Isiodorus tradidit. [t] Inter illustres primùm referuntur Pa-
tricij, hoc est nobiliores Romani, ex prioribus illis cẽtum patribus,
à Romulo creatis progeniti: [u] aut ea Patritiatus dignitate, à princi-
pe exornati. [x] Rursus consulares, qui scilicet cõsulatum gesserunt, [y]
vel ea dignitate pro suis meritis, & magni præmij loco, donati sunt. [z]
Deniq; Prætoriana præfectura, aut vrbana vel etiam prætura, pro-
consulariue potestate aut alio maiore magistratu fœliciter perfun-
cti. [a] dummodò in amplissimum senatus ordinẽ solemni ritu, lecti
moréq; maiorum conscripti essent, [b] quorum illustriũ ordo, sine cõ
trouersia reliquo senatu, dignior fuit. [c] Vnde & à Iustiniano ma-

gnifi

e Halicar. lib. ij.
f Suet. in Augusto.
g Corn. Taci. li. 11.
h Lampridius in Commodo Antonino.
i §. filiusfa. qui mo. ius pat. pote. sol.
k l. iij. C. de consu. lib. 12.
l d. §. filiusfamilias.
m Procopius lib. j. de bello Gothor.
n Paul. Aemi. de rebus Franc. in Clodoueo j.
o Pau. Aemi. in Carolo magno.
p l. iij. § fi. ff. de arbi. l. j. C. de digni. lib. 12.
q l. j. vbi dixi s. hoc titu.
r l. fœmina. s. hoc tit.
f l. si senator. l. clarissimus. l. si gratus. l. pe. & fi. C. de digni. lib. 12.
t Isidor. lib. 10. etymolo.
u Liuius libr. 1. & hac l.
x l. fi. C. de consul. lib. 10.
y l. iij §. fi. ff. de arbi. l. j. C. de dig. li. 12.
z l. fi. in prin. C. vbi senator. §. j. cõsti. de dig. coll. 6. d. l. iij de consu.
a l. ij ff. de in ius uocand.
b d. l. fi. ibi post depositam.
c l. iij. & l. fin. C. de consul. lib. 10. & hic.

Patriciatus dignitas.
Clodoueus Rex Fracorũ.
Carolus magnus.
Consularis.
Illustres.
Patricij.

gnificentissimi, [d] & à Cassiodoro, qui fuit & ipse senator ac illu-
stris: vtpote supremis omnibus dignitatibus defunctus, dignissimi
sunt appellati. [e] Sed tamen inter eos omnes primum locum Impe-
rator tenere voluit, qui illustriores, aut plures peregissent admini-
Vacantes. to strationes. [f] & honorarijs (quos † vacantes Theodosius nūcupat)
administratores præferri. [g] Ad hæc prognatos ex illustribus libe-
ros impuberes licet, & ita necdum senatores pro illustribus haberi,
vt & patricios, qui ex patribus descendunt, manifestum est. [h] Spe-
Spectabiles. 11 ctabiles autem, † seu speciosi, quod idem est: [i] appellati cumprimis
mihi videntur, qui ex equestri ordine post minorum veluti magi-
stratuum administrationem, honoris caussa in senatum recipieban
tur, [k] non quidem vt rogati sententiam ipsi dicerent: sed vt in eorū
suffragia transirent: vel simplici verbo assentientes, vel pedibus eun
tes in sententias, quæ à principibus ferebantur. [l] Cuiusmodi fuisse
Iulius Montanus. mihi videtur Iulius Montanus, quem Tacitus dicit senatorij ordi-
nis, sed qui nondum honorem capessisset. [m] Rursus & hi qui orna-
Latus Clauus. mentis senatorijs veluti lato clauo principis indulgentia, vti pote-
rant: [n] aut honorarium senatoriæ dignitatis cingulum à principe
consequebantur. [o] Qui verò neq; patricij erant, nec ordinis eque-
stris, nec item maximis illis præfecti fuerant magistratibus, sed ho-
noribus populi minoribus fœliciter vsi in senatū admittebātur: vt &
honoris caussa assiderent, neq; per se ipsi vel verbo, vel solēni dictio
ne sentētiæ suffragātes, sed dūtaxat assidētes, aut pedibus in aliorū
12 sentētiam descendērēs, solo † clarissimatus titulo (quē generalē, &
Clarissimatus. cōmunem ordini vniuerso probauimus) [p] exornati fuēre, & claris
simi simpliciter nūcupati. [q] Quēadmodū hi quoq;, qui honorarios
dūtaxat senatoriæ dignitatis codicillos, hoc est sine progatiua cin-
guli, aut senatoriorū ornamētorū (alioqui spectabiles essent) [r] bene
ficio principis acceperant. [s] Nā senatoriā dignitatē Seuerus Alexan
der suis prætorio præfectis adiecit, vt clarissimi essent (inquit Lam
pridius) & dicerētur. [t] Fœminaq; idem author ait, sub infœlici He-
liogabali imperio quasi clarissimam viri loco in senatū venisse. [v]
Et cum satis supérq; constet ordinem equestrem post Senatorium
esse. Equites Romanos post clarissimatus dignitatem, Iustinianus
scribit, secundum locum tenere, [x] vt minimè dubitandum sit, quin
senatores omnes, etiam honorarij, & qui nullam in senatu dictionē
suffragij, sententiæq; habebant. Clarissimatus dignitate splenduerint. [y] quamuis & alios nonnunquam præter senatores fuisse cla-
rissimos nuncupatos non ignorem. [z] Cæterùm id alia, atq; alia ra-
tione vt superius ostendi. [a]

f *Hi soli*) Nimirùm illustres: quibus singulari prærogatiua licuit sen
tentiam in senatu dicere. Hoc est longa oratione, & magno cum ap
paratu verborū de re in consultationem posita differere. cùm cæ-
teri, vel simplici verbo tantùm assentiri possent: vt spectabiles, vel
duntaxat assiderent. aut taciti in principum, & illustrium senten-
tiam pedibus irent: vt infimi ordinis: qui modo clarissimi, modò pe
darij sunt appellati.

g *Sententiam dicere*) † Hoc est de eo quod in consultationem posi-
Sentētiam dicere. 13 tū est, clara voce diffinire: & re in vtramq; partē discussa, aut aliter
accuratè tractata, super ea suffragium ferre, animiq; sui conceptum
liberè aperire. [b] vt interim cognoscamus, quod alios omnes hacte-
Suffragari. 14 nùs latuisse video aliud esse verbo † suffragari, aliud sententiam di
cere. Verbo quippè ferre dicebatur suffragium, qui simpliciter &
nullo verborum circuitu assentiebatur: dicere vero sententiam, qui
longa oratione & spectāte senatu, vt M. Cicero ait, mentem suam

d §.j. ut ab illustri. coll. 5.
e Cassiodo. libr. 6. episto.
f l. ij. C. ut dig. ordo. l. j. in fi. C. de consu. lib. 12.
g d. l. fi. §. uiros. C. ubi senat. & d. l. ij. in prin.
h l. j. & ij. C. de tuto. illust. perso.
i l. speciosas. ff. de uerb. sig.
k l. ij. C. de domest. & protect. li. 12.
l Gell. lib. iij. noct. attic. c. 18.
m Corne. Tacit. li. 13.
n d. l. speciosas.
o l. ij in prin. C. ut dig. ord. lib. 12. d. §. uiros.
p l. ij. §. fin. C. de ijs qui uen. eta. l. si senator. C. de dig. lib. 12. l. j. C. ubi senat. uel cla. dixi l. fœminæ. hoc tit.
q l. j. C. de dign. lib. 12. §. j. ut ab illustri. coll. 5.
r d. l. speciosas. & ĩ. dixi.
s §. j. ut ab illustri. coll. 5. §. j. ut ord. præfect. coll. 5.
t Lampridius in Alexandro Seuero.
u Lampridius in Heliogabalo.
x l. uni. C. de eque. digni. lib. 12.
y l. ij. §. fi. C. de ijs qui uen. eta. l. si senator, C. de dig. lib. 12.
z l. j. C. si. ex fal. instru. l. j. C. de sen. pas. d. l. si senator.
a l. fœminæ. ĩ. hoc tit.
b l. dicere sententiam. ff. de arbit.

filijs fulgorem tribuũt senatoriæ dignitatis. Quocirca percõmodè Vlpianus noster, in interpretatione Iuliæ, & Papię legis, explicare parat, quis senatoris filius censeatur, & dici debeat.

b *Naturalis*) Iuuat hic locus, probant & alij sexcenti, quod passim an-
2 notare soleo, † naturalis filij verbo, à iurisconsultis, eũ plerumq; signi ficari, quem nos filium naturalem & legitimũ, simul nũcupamus.[d] Naturalis filius.

c *Adoptiuum quoque*) Quandiu tamen permanet in adoptantis familia.[e]

d *A quo*) An ab agnato, vel ab extraneo.

e *Qualiter*) An principis authoritate, vel magistratus imperio.[f]

f *Ante senatoriam dignitatem*) † Vtroque quippè casu, senatoris fi-
3 lius censebitur. Quemadmodum de filijs decurionũ, qui ex plebeia familia, ante decurionatũ æditi erant, respõsum est.[g] Et generaliter liberos quandocũque genitos, paterna prærogatiua cohonestãdos, Theodosius cõstituit.[h] Quod tamẽ ex humanitate quadã, receptũ esse, quãtum pertinet ad sordidorũ munerũ excusationẽ, vitandas pœnas, cæteráque odiosa refugiẽda, accipi pleriq; putãt.[i] existimãtes dignitatẽ ad filios ante partum honorẽ susceptos, non transire: Filius natus ante paternã dignitatem.
4 sed priuatos, & in pristina cõditione manere.[k] † Vnde si lex regni primogenitũ succedere vult, opinãtur, susceptum ante adeptam à patre coronã, si superfint æditi post nactam regni dignitatem excludi.[l] quos & Artaphernis iudicium valdè iuuerit: qui Xersem, Artabazani fratri, natu maximo, regnúmque sibi ætatis prærogatiua vendicãti idcirco præposuit, quòd eo tempore Artabazanes æditus probaretur, quo Darius pater priuatus erat.[m] Cæterùm fuit illud præposterum, vt mea fert opinio iudicium.[n] si non ex antiquis Græcorũ moribus defendatur. quos eo iure semper vsos cõstat, vt regni successio sit eorum, qui è patre iam rege nascuntur primigenijs etiam, ante quæsitum regnũ susceptis, omninò exclusis.[o] Ad quem denique morẽ, existimaui semper cõstitutiones Leonis, Zenonis, & Iustiniani principũ Græcanici sanguinis, quiq; leges suas, in Græcia æderũt, ac promulgarunt, respiscere. dum in tribuẽda filijs dignitate, plurimũ interesse volunt, an filius ante, vel postea nascatur, quàm pater dignitatẽ nactus sit.[p] vt si meris legibus, & moribus Romanorũ, res ipsa diffiniri debeat, non dubitẽ confirmare, primigenijs quibuscunque, licet ante quæsitam à patre regiam dignitatem progenitis, regni successionẽ deberi.[q] Lex enim filium primo genitum Regis vocat, non itaque interest, in Regia dignitate pater Regis filius qui.
6 constitutus cum susceperit, an ante: vt talis filius dicatur.[r] † Sic enim Heraclius Imperator Constantinum nonũ, quem ex Fabia Eudocia, priore coniuge, priuatus adhuc susceperat, in imperio successorem habuit, exclusis Fabio, & Dauide: quos ex Martina posteriore vxore, Heraclius arrepto imperio, sustulerat: quamuis Martinæ nouercæ dolis, venenóque sublatus Constantinus, non diu imperauerit. Heraclius Imperator.

d l. nepotes ubi dixi. ff. de ijs qui sunt sui.
e l. sequenti.
f l. ij. ff. de adopt.
g l. moris. §. fi. ff. de pœn. l. ij. §. in filijs. ff. de decurio.
h l. cùm aduocatio c. de aduo. diuer. judicio.
i d. §. in filijs. d. §. final.
k l. si senator. C. de dignit. libr. 12. l. neminẽ. in fi. l. fi. §. fi. C. de decurio. lib. 10.
l l. ij. §. proximum. ff de suis & legi. d. §. in filijs. d. §. fin.
m Herodot. lib. 7: qui Polymnia inscribitur Iustinus lib. ij.
n d. §. proximum.
o Herodotus ubi suprà.
p l. si senator. C. de dignit. libr. 12. l. pen. C. de principib. ag in re. co. lib. l. neminem. C. de de decurio. libro 10.
q d. l. ij. §. proximum. ff. de suis & legit.
r ut hac l. nostra.

L. SENATORIS II.

Paulus lib. 2. ad l. Iuliam & Papiam.

LEX VI.

Senatoris filius est & is, quẽ in adoptionẽ accipit: quãdiu tamẽ in familia eius manet.[a] Emãcipatus enim nomẽ filij, emancipa

a M *Anet*) Explicat Iulius Paulus, quo pacto accipiendũ sit, quod supra dictum
1 est,[a] † Senatoris filiũ censeri etiã eum, qui Adoptiuus senatoris filius

a l. præcedenti.

emãcipatione amittit.[b] A Senatore verò, in adoptionem filius datus, ei qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur.[c] quia non amittitur Senatoria dignitas,[d] adoptione inferioris[e] dignitatis: non magis quàm vt consularis esse desinat.[f]

Natura potentior arte.

S V M M AE.

1 *Adoptiuus an senatoris filius.*
2 *Natura plus potest quàm ars.*
3 *Adoptio non minuit ius.*
4 *Consularis non potest talis esse desinere.*

adoptione quæsitus est. Hoc enim interpretatur verũ, quoad manet ille in familia patris adoprantis.

b *Amittit*) † Filius
2 adopratus per emãcipationem filij nomen perdit. nullũ siquidem finita patris adoptiui potestate (prçterquã ad impedimẽtum matrimonij[b]) ex pristino iure, retinetur vestigiũ.[c] quãuis in naturali diuersum statuatur.[d] Nec est obscura differentiæ ratio. quia scilicet iura naturæ non dissoluantur: sicuti quæ arte tantùm consistunt.[e]

c *Filius uidetur*) † Per adoptionem enim non minuitur dignitas,
3 sed augetur potius.[f] Vnde nec cognationem adoptiuus amittit.[g] nec in subeũdis honoribus ius originis commutat.[h] Et generaliter traditum ad augmentum introducta, nõ operari diminutionem.[i]

Adoptio nõ minuit ius.

d *Senatoria dignitas*) Qua filius senatoris, præsertim ex patre iam senatore susceptus splendet ac illustratur.[k]

e *Adoptione inferioris*) Vnde si Patricius, se homini plebeio, arrogandum dederit, Patricius nihilominus manebit.[l] quo præclarè Clodiani Tribunatus commentum M. Cicero refellit.[m]

f *Designat esse*) † Consularis vir, hoc est qui consulatu iam defun-
4 ctus est, si in adoptionem se homini plebeio dederit, non ideo desinit esse consularis.[n] Qui enim semel consul extitit, non potest non fuisse.[o] Nec minuit, vt diximus, dignitatis splendorem adoptio.[p] Vnde ratiocinatus à simili noster Paulus, pariter tradit, senatoris filium adoptione inferioris non desinire Senatorium esse.

Cõsularis nõ desinit esse.

b l. quinctiã. ff. de ritu nupt. §. & hæc adeo. de nup.
c l. in omni. ff. de adopt.
d l. sequenti.
e l. ij. §. fi. ff. de usufruc. ea. rer. §. j. fi. de leg. ag. tutel.
f l. per adoptionẽ. ff. de adoptio.
g l. j. §. cognationẽ. ff. und. cog.
h l. ordine. §. fi. ff. de decurio.
i l. legata inutiliter ff. de leg. j.
k l. si senator. C. de dig. lib. 12. l. præcedenti.
l d. l. per adoptionẽ. ff. de adoptio.
m Cicer. pro domo sua.
n ut hac l.
o l. in bello. §. facta. ff. de capt.
p d. l. per adoptionem.

L. EMANCIPATVM.

Vlpianus lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam.

LEX VII.

Emãcipatio quæ auferat filio.

Emancipatum à patre senatore, quasi senatoris filiũ, haberi placet.[a] Itẽ Labeo scribit, etiam eum qui post mortem patris senatoris natus erit quasi senatoris filiũ esse.[b] Sed eum qui posteaquã pater eius de senatu motus est, cõcipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur, non esse quasi senatoris filiũ. quorum sententia vera est. Nec enim

a *Haberi placet*) Cõ
1 trarium † prima fronte videri poterat, quia sui iuris effectus propriã familiã habẽs extra patris agnationem & familiã est,[a] & vt extrane[9] habetur.[b] Verũ id obtinet in hæreditatibus, tutelis, & alijs id genus negotijs quæ nõ simpliciter filijs: sed ijs qui sui sunt, aut agnati, deferũtur.[c] Nos autẽ hîc agimus de dignitate, quæ sim-

a l. tutelas. §. j. ff. de cap. diminu. l. pronuntiatio. §. fi. ff. de uerb. sig.
b §. emãcipati. de hered. quæ ab intest.
c l j. ff. de legit. tutor. §. j. de hered. quæ ab inte.

propriè senatoris filius dicitur is, cuius pater senatu motus est, antequã nasceretur.[c] Sed si quis cōceptus quidē sit, antequã pater eius senatu moueatur. Natus autē post patris dignitatē amissam magis est, vt quasi senatoris filius intelligatur. tēpus enim conceptionis spectādū[d] plerisq; placuit.

Cōceptus nihil est ante natiuitatem.

SVMMAE.

1 Emancipatio quæ filio tollat.
2 Conceptus ante natiuitatem nihil est.
3 Natiuitatis tempus.
4 Conceptionis tempus quando spectandum.

pliciter filijs à lege tribuitur.[d] Vnde licet potestatis patriæ ius emãcipatione tollatur:[e] filiationis tamen qualitas durat. ac proinde quæsita semel filio dignitas, emãcipatione non adimitur.[f]

b *Filium esse*) † Qui
2 est in vtero atequã nascatur, nō potest significãter filius dici:[g] nec pupillus.[h] cùm nec homo rectè esse dicatur.[i] Cæterùm quoties de commodis eius tractatur. lex vult, eũ haberi pro nato;[k] vt omnia iura scilicet in nascēdi tempus ei reseruentur.[l] Qua ratione natum post mortem patris senatoris Vlpianus hoc loco ex Labeonis sententia quasi senatoris filium esse ait.

c *Nasceretur*) Et cōciperetur: vt ex Proculi, & Pegasi opinione iã Vlpianus docuit. Et quoniam si senatu pater moueretur, post filij emancipationem aliud dicendum foret.[m]

d *Conceptionis spectandum*) † Tempus cōceptionis regulariter spe-
3 ctamus:[n] nisi filijs vtilius sit partus, seu natiuitatis tēpus magis attendi.[o] Quippè secūdum filiorū cōmoda, vel diem cōceptionis, vel natiuitatis inspicimus.[p] præterquã eo casu, quo nuptiæ illicitæ fuis-
4 sent, & prohibitę ab initio. † Tunc ad solū conceptionis tempus respiciemus.[q] Et ideo cōceptus viuo auo, sine cuius cōsensu filius familiâs matrimoniũ cōtraxerat, legitimus nō est. Quãuis eum nasci contingat auo mortuo. quo tempore nuptiæ iustæ habentur.[r] Ecōtra verò concepti ante sententiam diuortij sunt legitimi, licet post diuortium nascantur.[f]

Natiuitatis an conceptionis tempus spectandum.

Conceptionis tēpus spectandum.

d l. ij. §. penult. ff. ad municip. l. senatorũ. C. de dig. lib. 12.
e §. præterea. qui. mo. ius pat. pot.
f ut hac l.
g l. filium. ff. de ijs qui sunt sui.
h l. non est pupillus. ff. de uer. sig.
i l. in lege. ij. ff. ad l. Fal.
k l. qui in utero. j. & ij. ff. de stat. hom.
l l. antiqui. ff. si pars hered. peta.
m l. 13. §. in filijs. ff. de decurio.
n l. ex libera. C. de suis & legit. §. illud. qui. mod. ius pat. po. sol.
o l. & seruorum. §. fin. ff. de stat. hom.
p l. nuper. §. fi. C. de natur. liber.
q l. Paulus. ff. de stat. hom.
r d. l. Paulus ubi dixi.
f c. ij. qui fil. sint legit.

§. SI QVIS ET PATREM.

Si quis & patrē, & auum habuerit senatorē, & quasi filius, & quasi nepos[a] senatoris intelligitur. Sed si pater amiserit dignitatē ante huius cōceptionem, queri poterit, an quamuis quasi senatoris filius non intelligatur,[b] quasi nepos tamē intelligi debeat? Et magis est, vt debeat:[c] vt aui potiùs ei dignitas prosit, quàm obsit casus.[d]

Vnus duorū loco est.

Causa quæ prodest attendenda.

Patris macula quando notam inurat filio.

SVMMAE.

1 Vnus uicem duorum sustinet.
2 Causa quæ prodest spectanda.
3 Patris nota quando filio noceat.

a *Quasi Nepos*) Duo
1 rum † igitur vicē, vnus homo sustinet, & repræsentat.[a] quãuis id dicat Iulius paulus difficile.[b]

b *Non intelligatur*) Quia scilicet natus & concept⁹ sit post amissam dignitatem.[c]

c *Vt debeat*) † Spe-
2 ctata potiùs causa quę prodest, quàm quę nocet.[d] & facta in benigniorem partem[e] interpretanda sunt.

d *Casus*) † Macula pa-
3 tris, filio non nocet, quominus aui, & maiorũ splendore, digni

a l. si cōsul. ubi dixi. ff. de adoptio.
b l. si plures. ff. de pact.
c ut hac l. in prin.
d l. si uir uxori. ff. pro donat. l. iij. §. si quis palam. ff. de iur. fis.
e c. estote. de uerb. signific.

tate

tate,accõmodis filins ipse perfruatur:[f] nisi patẽtis macula violati pudoris forct.[g] quia veluti pater spurius esset,aut illegitimus.[h] quo casu descendentes neque patris neque aui claritate fulgent.[i] vsque adeo leges paternũ incõtinentiæ vitiũ refrenãdum cẽsuerunt.[k] Tũ præsertim cùm de iure singulari tractatur, quod publicè nocere potest.[l] verbi causa,ne pro crimine reus plebeiorum pœnis aut quæstionibus subijciatur.[m]

L. FOEMINAE.

Idem lib.6.Fideicommissorum.

LEX. VIII.

Fœminæ[a] nuptæ clarissimis personis,[b] clarissimarum fœminarũ appellatione cõtinentur.[c] Clarissimarũ fœminarũ nomine,senatorũ filiæ,[d] nisi quæ viros[e] clarissimos sortitæ sunt, non habentur. Fœminis etenim dignitatem clarissimã,mariti tribuũt.[f] Parentes verò,donec plebeijs nuptijs fuerint copulatæ.[g] Tandiu igitur clarissima fœmina erit, quandiu senatori nupta est,vel clarissimo:[h] aut separata ab eo alij inferioris dignitatis non nupsit.[i]

SVMMAE.

1 *Tribus quid.*
2 *Tessera frumentaria.*
3 *Tribus quãdo emi dicatur.*
4 *Magistratus maiores & minores.*
5 *Dignitatum gradus.*
6 *Clarissimi qui.*
7 *Illustres.*
8 *Clarissimatus dignitas.*
9 *Præpositus laborum.*
10 *Magister domus.*
11 *Mulier splendet honore mariti.*
12 *Spuria quomodò legitima efficiatur.*
13 *Vxor clerici.*
14 *Romanorum matronarum contentio.*
15 *Pudicitiæ patritiæ & plebeiæ sacra.*
16 *Vidua uiduare.*
17 *Vidua quando retinet dignitatem.*

a *Foeminæ*) Hoc Vlpiani respõsum, vt subscriptio indicat,ab authore relatũ est in tractatũ fideicõmissorum. quorũ omnium clarissimæ personæ, idest senatoriæ dignitatis, capaces nõ sunt. Veluti tribus quãuis si hæres sit ei⁹ liberti cui trib⁹ emẽda erat,æstimatio ei debeatur.[a] de fœmina dubitari potuit, an velut persona clarissima eiusmodi legatis arceretur? Ideóq; ab Vlpiano hic definitum, quæ fœminæ clarissimarum personarum appellatione cõti
1 nerẽtur.† Quod verò
Tribus.
Tribum(vt obiter moneam) nõnulli[b] apud Scæuolã[c] interprætãtur pro frumẽtario illo signo, ꝙ tenuioribus hominibus Romę quondã dabatur,vt eo ostenso (principis beneficio annonã elargiẽtis, ne populus famesceret)certã frumẽti mensurã acciperent (nostrates iuriscõsul-
2 ti † Tesserã frumenta
Tessera frumentaria.
riam vocãt[d])quasi inter tribus, qui signum hoc emisset,ea liberalitate frueretur.[e] Neutiquã cõuenit amplitudini senatoriæ dignitatis,ad quã ideo nõ mihi videtur Scœuola,[f] tã mẽdicę, miseræq; rei suã retulisse disputationẽ.Magis igitur probo, vt vel Tribus nomine certã seruorũ familiã,cũ Accursio intelligamus,[g] vel militiæ exẽ
Tribus emptio.
3 plo † Tribus tum emi diceretur,cùm quis pecunia data se in tribũ
conscribi,paciscebatur:vt quę propria essent Romanorũ ciuiũ con

f l. eum qui. ff. de interd. & releg.
g l. diuo Marco. C.de quæst.
h l.ita nobis.C. de adult.
i l. Paulus l.lex naturæ. ff. de stat. hom.
k l.ult. C. de nat. liber.
l l.eius militis.§.j. ff.de test.milit.
m d.l.duo.

a l. patronus. in prin.ff.de leg.iij.
b Alcia.lib.Parer. j.c.16.
c d.l.patronum.
d l. sed etsi.§.j.ff. de iud.l.mortuo. §.j.ff.de leg.ij.
e d.l.patronum.
f d.l.patronum.
g Accurs.d.l. patronum.

h l. unicuique. l. si quis in sacris. & l. ult. C. de prox. sac. scrinio: li. 12.
i§. l. patronus.
a §. illud. de appel. & int. col. iii. §. fi. de nõ ali. co. 6.
b l. plebs. ff. de uer. signif. l. uni. C. de equest. dig. lib. 12.
c l. si senator. l. clarißimis. l. si grauius l. penul. & fi. C. de dig. li. 12. l. ulti. ubi dicam hoc tit.
d Isidor lib. 9. etymolog.
e l. ubi. dixi. §. hoc titul.
f l. unic. c. de præpos. labo. lib. 12. l. fi. hoc tit.
g l. j. C. de dig. lib. 12.
h l. ij. §. fi. C. de ijs qui ue. eta. imp.
i l. unic. C. de equest. dig. lib. 12.
k l. curator. ff. de cur. furios.
l l ij. C. de domest. & protecto. l. 12. l. un. C. de equest. dig. eo. lib. l. si senator. C. de dig. eo. lib.
m l. fin. §. uiros. C. ubi senat. uel clariss.
n l. fi. inf. hoc titu.
o l. ij §. fi. C. de ijs qui ue. eta. l. j. C. ubi senat.
p l. ij. ff. de in ius uoc. l. se. l. etsi. §. hæc clausula. ff. ex qui. cau. mao.
q l. fi. ubi dicã. inf. hoc. tit.
r l. ij. §. fi. C. de ijs qui uen. eta.
s §. sed & fi. §. j. ff. de iud. l. patronus ff. de leg. iij.
t Lampridius in Alex. Seuero.
u Iul. Capit. in pertinace.
x Lampridius in Heliogabalo. y l. ij. §. fi. C. de ijs qui ue. eta. z l. j. & tot. tit. C. ubi senator. l. si sena. C. de dignl. lib. 12. & hic a l si in pri. C. ubi senat. l. j. C. de dig. li. 12. §. 3. ut ab illustr. co. 5. b l. etsi seuer ior. C. ex qui. ca. inf. l. j. C. si ex fal. instr. c l j. C. de sentent, pass. d Cicer. pro Rabir. posthumo, e Pli lib. 7. nat. hystor. c. 19. & lib. 18. c. 7. f l. uni. C. de præpos. labo. lib. 12.

sequeretur.[h] Cuiusmodi allectio, quia hæredi liberti in Sceuolæ re
sponso[i] minimè necessaria fuit. (namq; Romanus ciuis & senator
erat) ne mora hæredis patroni, qui diu tribus emptionem distulerat
sibi lucro esset liberto verò, aut eius hæredi damno; traditum æsti-
mationem clarissimo viro præstandam.
b *Clarissimu personu*) Veteres ita magistrat⁹ & ordines digesserũt: † vt
4 alij maiores, alij medij, alij minores essent.[a] Vñ & tres ordines in po Magistratus maiores & minores.
pulo Romano cõstituti: senatorius maximus, equester medius: &
plebeius, inferior.[b] In superiore quoq; illo Senatorio, gradus itidẽ Dignitatum gradus.
5 tres facti sunt. † Nam ex senatoribus alij illustres, & hi supremi: alij
spectabiles, qui medij: alij clarissimi.[c] Quod nec Isidorũ latuit.[d] Rur
sus ex senatoribus, quidam patricij, alij consulares, alij præfectorij,
alij prætorij quæstorij.[e] præcipuus autem gradus fuit patritius &
Consularis,[f] hoc est eorũ senatorũ, qui vel ex cẽtum illis prioribus
à Romulo creatis traxerãt originem, vel summũ consulatus gesse-
rant magistratũ.[g] Qui cùm aut stẽmatum, aut honoris & virtutũ
claritate, veluti fulgore quodã præ cæteris splenderẽt, per antono Clarissimi.
6 masiam † clarissimi appellati sunt.[h] Et cõsularis dignitas in senato
ribus, Clarissimatus nũcupata.[i] vt nõ iniuria Caius claris perso-
nis senatorẽ, eiúsq; vxorẽ annumeret.[k] Quo tamen dignitatis titu
lo nõnunquàm honorariè donabantur, qui nec cõsules fuerant, nec Illustres.
7 in senatũ allecti.[l] Ita tamen vt illis semper anteponerẽtur, † qui il-
lustres inquit Theodosius peregissent administrationes.[m] Vnde &
Patricij cõsularésq; ac cæteri maximis honoribus defuncti, peculia
ri nomine postmodũ illustres dici cœperũt.[n] cõmunicata clarissi-
matus dignitate vniuerso ordini senatorio.[o] ita vt Patricij, cũ con-
sularibus clarissimi essent, & illustres. ac demũ omnes qui summos
magistratus, hoc est imperiũ & iurisdictionem habẽtes,[p] gesserãt.
quidum in amplissimũ ordinẽ asciti essent: sententiã in senatu dice
re poterãt, vt præfectorij, & prætorij, illustres appellati sunt.[q] Cæte
8 ri verò omnes † clarissimi.[r] Vnde clarissimorũ verbo, designare Clarissimi.
solent Iuriscõsulti viros senatoriæ dignitatis.[s] Et Lampridius scri-
bit, Alex. Seuerũ præfectis prætorio senatoriã addidisse dignitatẽ,
vt viri clarissimi & essent, & dicerentur. Indignũ quippè existima-
bat Imperator nõ senatorẽ, de Romano senatu iudicare.[t] Cùm an-
tea minimè posset prætorij præfectura cũ honore senatorio cõiun-
gi.[u] Fœminã item quasi clarissimã loco viri sub Heliogabalo in se-
natũ venisse, prodit historia.[x] Quibus manifestũ fit senatores oẽs
clarissimos esse:[y] licet nõ omnes clarissimi senatores sint.[z] vt in Pa-
tritijs, & in ijs etiã, qui maximo fungũtur magistratu, necdũ in sena
tum cooptatis cernere est.[a] Qua ratione puto, Seuerũ Antoninũ,
& Verum Imperatores procõsulem virũ clarissimum appellasse,[b]
eodémq; clarissimatus titulo ornatos ab Antonino Dacianũ Auen
tium & Opellium, Macrinum præfectos prætorio.[c] Nam & clari
homines generali nomine dicuntur, qui vel honoris splendore, vel
virtutũ gloria, vel stemmatum & maiorũ imagine, velut in sertis
flores elucescũt, ac insigni quodã famæ fulgore resplẽdent. vt cùm Clari homines.
M. Cic. Demetriũ ex doctrina nobilẽ & clarũ nũcupat,[d] & Pli. So
cratẽ sapiẽtia clarũ: & Hypocratẽ medicinæ sciẽtia clarissimũ.[e] † Sa
9 nè præpositos laborum, quibus ministri oẽs imperatoriæ domus Præpositi laborum.
10 suberant (Galli † magistros domus aut hospitij Regis vocant) Im-
peratoc clarissimos esse cõstituit ita, vt ex cõsularibus habeãtur.[f] Magister domus.

Mulier fulget honore mariti. Spuria quomodò legitima efficiatur. Vxor clerici.

c *Continentur*) † Honore quippè maritorũ mulieres eriguntur gene nobilitãtur, eorúmq; radijs coruscãt.[g] vnde nec absurdũ est,
11 quod quidam scriptũ reliquerũt, † Spuriã ei copulatã, qui ex iustis
12 nuptijs æditus est, legitimã effici.[h] dum non id simpliciter recipiamus, sed respectu eorũ quibus iustæ fœminæ, ex persona virorum
13 fruũtur.[i] † Illud quoq; ab omnibus ferè probatum, vxores clericorum fori priuilegium ex persona coniugis habere.[k]

d *Filiæ*) Quæ iam nupserunt. Nam si necdum nuptui collocatæ essent, patris fulgerent dignitate.

e *Viros*) Senatorios, & sic clarissimos quasi dicat, quòd si plebeijs, aut inferioris dignitatis hominibus nuptæ sint perpetuũ est, vt clarissimæ non habeantur.[l]

f *Tribuunt*) Splendent quippè, sicuti diximus, vxores radijs & honore meritorum.[m]

Matronarum contentio Romæ.

g *Copulatæ*) Nã simul atq; plebeiorũ nuptij copulatæ sunt, desinũt haberi filiæ senatorũ. vnde nec clarissimarũ personarũ appellatio-
14 ne cõtinebũtur, licet pater clarissimus fuerit. † Quod olim in causa fuit, vt grãde certamẽ inter matronas in sacello pudicitię patritię sit exortũ, anno ab vrbe 458. Q. Fabio, M. Rutiliano, & P. Decio Mure Coss. Cùm enim auerruncandorũ prodigiorũ causa (quæ multa apparuerãt) supplicationes in biduũ senatus decreuisset, supplicatũq; irent frequẽtes viri & fœminæ, & Virginiã Auli Patricij viri filiã L. Volũnio homini plebeio nuptã, q; è patribus enupsisset, matronæ sacris arcuissent, breuis altercatio inde, inquit Liuius, ex

Patritiæ pudicitiæ sacra.

15 iracundia muliebri in contentionẽ animorũ exarsit. † Cum se Virginia & patritiã & pudicã in patritiæ pudicitiæ tẽplum ingressam, & vni honorũ ac rerũ gestarũ laudibus florẽti nuptã, ad quẽ virgo deducta sit diceret & gloriaretur. Quæ deinde in vico longo, vbi habitabat, extructo modico sacello, & cõuocatis plebeijs matronis cõquesta iniuriã patriciarũ aram ibi positã pudicitię plebeię dedicauit. eóq; deinceps propemodũ ritu hæc ara, quo illa antiquior Patritia, culta est, vt nulla scilicet, nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & vni nupta viro, ius haberet sacrificandi.[n]

Clarissimi alij quàm senatores.

h *Vel clarissimo*) Procõsuli puta, præfecto prętorio, aut alteri summo magistratui, necdũ tamen in collegiũ amplissimi senatus cõscripto.[o] Hinc aũt obserua, alios quàm senatores, fuisse clarissimos.

Vidua. Viduare. Vidua quãdiu mariti dignitate splendeat.

i *Non nupsit*) Quo casu vidua dicitur, † vidua quippè est, cuius ma-
16 ritus decessit.[p] ab antiquo verbo viduare, quod separare significat; sic dicta quasi à viro separata, nisi probare malis etymum Labeonis viduã quasi sine duitate dictã existimantis: vt vecors quasi sine cor-
17 de.[q] † Eam aũt in honorẽ bene trãsacti matrimonij dignitatẽ defuncti mariti retinere leges nostrę magna ratione voluerũt:[r] cùm in prioribus nuptijs esse, durareq; cõtinuò videatur,[s] quandiu scilicet honestè, pudicéq; viuit, nec nubit alteri: alioqui dignitatẽ omnẽ mortui viri confestim amittit.[t] Nec sanè conuenit, vt quæ priorũ oblita est (inquit Iustinianus) priorũ prærogatiuis perfruatur.[v] & sibi posthac de eo honore blandiatur, quo se ipsa indignam iudicarit.[x]

L. FILIAM.

Papinianus lib. 3. responsorum.

LEX IX.

Senatoria dignitas quas impediat nuptias.

Filiã senatoris[a] nuptias liberti sequutam, patris[b] casus[c] non facit vxorẽ.[d] Nã quæsita

a 1 Filiam senatoris) † Inter quam & libertũ hoc iure non poterãt exoratione diui Mar-

g l. mulieres. C. de digni. lib. 12. § hæc itaque. de consul. col. iiij.
h Angel. § quod verò qui. mod. nat. effi. sui. col. 7.
i l. si quis. C. de natu. liber.
k Gl. c. eos. 32. dist. & in c. clericum. 11. q. j. diffusè Panor. c. ij. de for. cõpet.
l l. Liberos. in fi. §. hoc tit.
m d. l. mulieres. d. §. hac itaque.
n Liuius lib. 10.
o l. j. C. de sen. pas. l. j. C. si ex fal. instru.
p l. j. & in rub. C. ubi senato. l. j. l. si senator. C. de dign. lib. 12.
q l. mãũ. § viduam ff. de verb. sig.
r l. filij. § j. ff. ad munic. l. quoties. C. de priuil. scho. lib. 12.
s §. soluto. de nup. coll. iiij.
t l. fi. C. de incol. li. 10. § fi. de rest. & ea quæ par. col. iiij
u §. non tamen. de nup. col. iiij.
x l. iudices. C. de dignit. lib. 12.

dignitas liberis, [e] propter casum patris remoti à senatu auferenda non est.

S V M M AE.

1 *Senatoria dignitas quibus nuptijs arceat.*
2 *Nuptiæ inter quas personas.*
3 *Casus pro mala sorte.*
4 *Patris delictum quando filio noceat.*
5 *Filius quandoque ob patris crimen plectitur.*

ci consistere nuptiæ: [a] vt nec inter filium senatoris, & libertinã. [b] Ex Nouella tamen Iustiniani nulla dignitas vetat cum liberto libertáue (dũ nuptiales chartæ cõficiantur) matrimonium cõtrahere. [c]
2 Quinimò † hodie põtificia lege quã in nuptiarum negotijs spectamus: [d] inter quascunq; sine discrimine personas solo consensu iustæ nuptiæ fiunt. [e]

Nuptiæ inter omnes permissæ.

b *Patris*) E senatu propter delictum ciecti.

c *Casus*) † Infœlicitas, mala sors & calamitas. [f] Cùm meũ illum ca-
3 sum (inquit M. Cicero) tam horribilẽ, tam grauẽ, tam repentinum non solùm homines, sed tecta vrbis, ac templa lugerent. [g] Et Ouid. in maledicum sibi exilium exprobantem. [h]

Casus pro mala sorte.

Quæ tibi res animos in me fecit improbe? cúrue
Casibus insultas quos potes ipse pati?

Vergilius item. [i]

Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.
Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est.
Quis te nate Dea per tanta pericula casus,
Insequitur? Quæ vis in manibus applicat oris?

Et paulò post.

Tempore iam ex illo, casus mihi cognitus vrbis
Troianæ.

C. Cæsar item ad milites factum inquit, in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi, tẽplis, locisq; editioribus occupatis atq; superioris ætatis exẽpla expiata, Saturnini atq; Gracchorũ casibus docet quarũ rerũ, illo tempore nihil factũ, nec cogitatũ quidẽ. [k]

d *Non facit vxorem*) Cùm enim vxor liberti nunquam verè fuerit prohibente oratione diui Marci, [l] superueniens illa patris calamitas non potest nuptias confirmare.

e *Liberis*) Conceptis, & natis priusquàm pater senatu moueretur. vbi eos conceptos ante patris dignitatem sufficeret. [m]

Patris casus filio non obest.

f *Non est*) † Parentum infœlis casus tametsi delictũ redoleat libe-
4 ris nocere nõ debet. [n] neq; filio maculã vllam patris crimen infligere potest. [o] quod sexcẽtis in locis, authores iuris nostri prodiderũt: [p] sacrorúmq; librorũ confirmat authoritas. Filius (ait dominus) non portabit iniquitatẽ patris. [q] Quod & Moses cũ moribundus leges flatu diuino statueret populo suo, ad hæc propemodũ verba edixit: pro iniustitia patrũ filij nõ puniãtur: sed propter suã potiùs virtutẽ cis misericordia prebeatur. nõ læsio, quod filij pessimorũ fuère patrum: neque odio habendi sunt ab iniquis nati. [r] Verum idipsum
5 sic recipi solet, † nisi crimen execrabile sit, & grauissimè detestandum, quia læsa sit vel diuina, vel humana maiestas. [s] Vnde cùm Dionisius Syracusanus multa commisisset sacrilegia pœnas quas viuus pater effugerat, filius repẽdit. [t] Ammonites quoq;, & Moabites post decimã etiã generationẽ prohibentur intrare templũ: quia filijs Israël, egressis de Aegypto cum pane & aqua occurrere noluerũt. [v] Cũ deniq; Cræsus, à Cyro captus, Delphos misisset, quosdã Lydorum

Filius quãdoque punitus ob patris iniquitatem.

a l. oratione. ff. de ritu nupt.
b l. lege. ff. illo tit.
c §. si quis aũt. ut li. decator. col. 6.
d c. illud. de præsum c. cũ locum. c. cùm apud. de spons.
e c. tuã. de ord. cog c. j. de cõsang. & affin.
f l. si mater. C. de inoffi. testa. l. uni. C. de ijs qui ant. apert. tab.
g Cic. pro Sestio.
h Ouid. lib. 5. Trist eleg. 9.
i Verg. li. j. Aenei.
k Cæsar li. j. de bello ciuili.
l l. oratione. ff. de rit. nupt.
m l. emancipatum. §. si quis. ã. hoc ti.
n l. generali. §. fi. ff. de ritu nupt. l. & seruorũ. ff. de sta. homi.
o l. crimẽ. ff. de pœ.
p l. adoptiuũ. §. patronũ. ff. de in ius uoc. l. qui cũ. §. fi. ff. de bo. libert. l. diui fratres. ff. de iur. pat. l. j. §. qui filiũ. l. iij. §. si emãcipatus ff. de cõt. tab.
q Ezechiel. 17. c. iudei. j. q. iiij.
r Fla. Ioseph. lib. antiq. iuda. iiij. c. 6.
s l. quisquis. §. filij. C. ad l. Iul. maiest. Aut. Gazaros. C. de heret. c. statutum illo.
t Vale. Max. li. j. c. ij
u Deuter. 23. c. cito j. q. j.

dorũ ſciſcitari Deũ,cur in tantũ calamitatis traductus eſſet. Pythiã Lydis illûc profectis,ita reſpõdiſſe ferũt. Cræſum quintæ retroætatis crimen luere. hoc eſt abauiqui cũ eſſet ſatelles Heraclidarũ, mulieris dolo inductus, dominũ interemit illiúſq; dignitate potitus eſt nihil ad ipſum pertinente.[x] Hûc ſpectat,illud propheræ,patres comederũt vuã acerbã,& dentes filiorũ opſtupuerũt.[y] Neq; ſanè caret ratione hæc exceptio.ſi quidẽ periculoſa ſit reipublicæ in ijs grauiſſimis criminibus paternæ culpæ cõtinuatio:quã lex in filijs nou abs re ſuſpicatur,& timet.[z] Deniq; nõ pretereundũ ob delictũ patris,licet filius plecti nõ ſoleat,aut affici dãno:[a] arceri tamen facilè lucro.[b] vt cũ dicimus, in pœnã domini,qui teſtamentũ mutare vetuit, quo ſeruus eius hæres ſcriptus erat,liberis eius, ſi quid eis fortè eo teſtamento relictum erat,actiones denegari.[c]

L. LIBEROS.

Vlpianus lib.34.ad Edictum.

LEX X.

Liberi ſenatorum qui.

Liberos ſenatorũ[a] accipere debemus, nõ tantũ ſenatorum filios:verũetiãoẽs,quigeniti ex ipſis,[b] vel ex liberis eorum dicãtur: ſiue naturales,[c] ſiue adoptiui[d] ſint liberi ſenatorũ, ex quibus nati dicũtur. Sed ſi ex filia ſenatoris natus ſit ſpectare debemus patris eius conditionem.

SVMMAE.

1 *Liberi ſenatorum qui.*
2 *Liberorum uerbo qui ueniant.*
3 *Filiorum uerbo an nepotes ueniant.*
4 *Naturalis filius qui.*
5 *Filius quando patris cond. ſequatur.*
6 *Spurij ſequuntur matris conditionem.*

a *Liberos ſenatorum*) 1 Quoniã ſuprà declarauit Iuriſcõſultus qui filij ſenatorũ dicantur:[a] hic nũc percommodè explicat,† qui liberorũ ſenatoris verbo debeãt accipi ex vetuſtioribus legibus, in quibus hæc verba, *liberi ſenatorũ*, legebantur. occaſiõe queadmodũ veriſimile eſt arrepta.

Liberorum nomen.

b *Geniti ex ipſis*) 2 † Liberorũ quippè nomine nõ filij modò,ſed etiã nepotes, pronepotes,cæteriq; oẽs in infinitũ deſcendentes continentur.[b] 3 † quãuis filiorum appellatio longè cõtractior liberos dũtaxat primi gradus demõſtret.[c] Aliter quippè filij,aliter nepotes,quiq; ex ijs deſcendũt,appellãtur.[d] Quæ ſententia dubitatione caret,in ijs quæ filios agrauãt,aut illis ſunt incõmoda.[e] Abſurdum quippè nimis eſſet exhæredationẽ de filio factã ad nepotes produci.[f] & prohibitionẽ legis Iuliæ, ne ſenator eam vxorẽ ducat,cuius parens artẽ ludicrã exercuerit, nepotes cõprehẽdere.[g] necíſq; poteſtatẽ patri cõceſſam in adulterũ,ſimul cũ filia, ad neptẽ extendi.[h] ijſq; ſimilia,[i] cũ odia reſtringi potius,quã laxari cõueniat.[k] Sed & in ijs,quę filiorũ fauorẽ reſpiciũt, putaui ſemper (cęteris licet reclamãtib⁹) nepotes filij verbo nõ venire.[l] cũ Vlpian⁹ reſpõderit,ſi dari ſint filijs tutores,nõ ideò cẽſeri cõſtitutos nepotib⁹.[m] Nec filij inſtitutio ad nepotẽ porrigatur.[n] Alioqui vanũ eſſet Galli conſiliũ de nepore inſtituẽdo poſt ſcriptũ hęredẽ filiũ,ne ſucceſſione teſtamentũ euerti cõtingat.[o] Et hæc vera, niſi ratio legis vel diſpoſitionis (ex qua ſemper nõ ex ſuperficie verborũ admonui interpretationẽ iuris actuũq; humanorũ faciundã)[p] nepotes ipſos euidẽter vocaret.[q] veluti cũ ait lex ſenatuſcõſulto,quo cautũ, ne tutor pupillã ſibi vel filio ſuo nuptui collocet,nepotẽ cõprehendi.[r] Etenim par

Filiorũ appellatio.

x Herodot.li.1. qui Clio inſcribitur.
y Hierem.31. Ezechiel.18.
z l.quod ſi nolit.§.§.qui mancipia.ff de ædil.edi.
a d.l generali.§.fi. d.l.crimen.
b l.3.§.3.ff.ſi quis a liq.teſta prohib.
c Ead.l.3.§.3.
a l.ſenatoris.§.& ij.l.emancipatum & l.filium.s. hoc titul.
b l.ſed ſi hac.§.fi. ff.de in ius voc.l. liberorum.ff. de verb.ſign.
c l.13.§.nõ ſoliũ. ff. de excu.tut.o.l. filio.ff.ad Maced.
d l.quod ſi nepotes ff de teſta.tuto. §.fi.qui teſta.tut.
e c.ſtatutũ.de elect.in 6.
f l.cũ quidã. ff.de lib.e.& poſth.
g l.lege.§ 1 ff.de ritu nupt.
h l patri.& l. ſic euenict.ff.de adul i ca.preſbyterorũ. 56.diſtin.
k c.odia.de reg.iur in 6.d.l.cũ quidã
l l.13 §.non ſoliũ.l. ſed ſi milites.§ ſ. ff.de excuſ.tutor.
m d.l.qd ſi nepotes
n l.Gallus.§.inſtituens.ff.de lib.& poſth.
o d.l.Gallus.in prin
p l.ſcire.ff. de legi. c. Marcion 1.q.3.
q l.filiũ.ff.ad Maced.l.vxorẽ.§.cõcubinæ.ff de lega. 13.l. liberorũ. ff. de verb.ſig.l 13.§. ſi mater.ff.ad Tertilia.
r l.ſenatuſcõſulto. ff.de ritu.nup.

est in nepote, quæ in filio causa, & ratio, ne huius coniunctionis prætextu pupilla in redditione rationũ administratæ tutelæ circũscribatur.[s] Sic fœnerator qui nepoti ex filiofamiliâs, dat mutuã pecuniã, cõtra Macedoniani legẽ de filio loquentẽ, facere dicitur.[t] Et mater quæ nõ petẽdo tutores filijs successione priuatur: similiter puniri debet, si nõ petat nepotibus.[u] Et hæc est, vt mea quidẽ fert opinio, quod Iulianus ait, iusta interpretatione (hoc est, vbi eadẽ omninò viget ratio nõ etiã simpliciter) recipiendũ, vt filij appellatione, nepos quoq; demõstretur.[x] Neq; enim ex propria verborũ significatione dici potest, filiorũ verbo, nepotes contineri.[y] indéque generale Pauli pronunciatũ dicentis, liberos omnes filij verbo significari,[z] coarctandum est: cùm aliter filij, aliter nepotes appellentur.[a]

c *Naturalis)* † Quem naturalẽ & legitimũ simul dicere solemus. Naturalis filius

4 Sæpè nãq; admonui naturalis verbo, vtrãq; qualitatẽ demõstrari.[b]

d *Adoptiui)* Sic enim idem Vlpianus paulò antè respõderat. Senatoris filium accipiendum esse non naturalem modò, verùm etiam adoptiuum.[c] Idémq; in ijs qui ex adoptiuis progeniti sunt. cùm eos Iulianus dicat, ciuili iure locum adoptiuorum obtinere.[d]

e *Conditionẽ)* † Liberi, (quẽadmodũ suo loco dictũ est) si ex legiti- Filius sequitur patris cõditionem.

5 mis nuptijs æditi sint, patrẽ, eiúsq; conditionẽ sequũtur:[e] & quantũ ad originẽ,[f] agnationẽ,[g] & dignitatẽ.[h] Nec enim per matrẽ, dignitas ad liberos trãsmitti solet.[i] vnde nati ex filia senatoris, si inferioris ordinis pater fuerit, nõ censebũtur liberi senatorũ:[k] cũ patris nõ etiã matris conditionẽ, liberi iusti sequãtur:[l] & nuptæ filiæ patris

6 dignitatis amittant, solo mariti splẽdore irradiatæ.[m] † Spurij verò & legitimi matris conditionẽ sectantur.[n] Et quod ad statũ spectat, cum iustis etiã filijs vtiliùs multò sit & cõmodiùs matrẽ sequi; quæ tribus potest illis prodesse tẽporibus: cõceptiõis nimirũ, natiuitatis, & medij interualli.[o] plerįq; nõ immeritò putauerũt ex legitimis etiã nuptijs æditos, quod ad statum pertinet, matris sequi conditionẽ.[p] Spurij matrem sequuntur.

f l. tutor. ff. de spõ. l. j. & l. pen. C. de interd. matr.
s d. l. filium.
u d. l. ij. §. si mater.
x l. iusta. ff. de uer. signi.
y §. ulti. qui testa. tutor.
z l. filij appellatione. ff. de uer. sig.
a l. quod si nepotes ff. de test. tut. §. fi. qui test. tut. da. po
b l. nepotes ubi dixi ff. de ijs qui sunt sui.
c l. senatoris. j. §. hoc tit.
d l. ex adoptiuo. ff. de adopt.
e l. cũ legitimæ. ubi dixi ff. de stat. ho.
f l. j. ff ad munic.
g l. familiæ §. fi. ff. de uerb. sig. §. j. de leg. agn. succes.
h l. exẽplo. l. nullus C. de decuri. li. 10.
i d l. exemplo.
k ut hac l.
l d. l. cũ legitimæ.
m l. fœminæ. §. hoc titul.
n l. lex naturæ. ff. de sta. ho. l. partũ. C. de re. uend.
o l. & seruorũ. uer. ingenui. ff. de sta. homi.
p d. l. partum.

L. SENATORES.

Paulus lib. 12. ad Edictum.

LEX XI.

Senatores licet in vrbe[a] domiciliũ[b] habere videãtur;[c] tamẽ & ibi vnde oriundi[d] sunt, habere domiciliũ intelliguntur.[e] Quia dignitas, domicilij adiectionẽ[f] potiùs dedisse quã permutasse videtur. Domicilium quid.

SVMMAE.

1 Domicilium quid.
2 Incolæ.
3 Domicilium pro iure conueniendi.
4 Oriundus & ortus.
5 Senator cuius domicilij censeatur.
6 Domicilium in duobus locis.

a *VRbe)* Roma, in qua degebat Senatus. Et quoniã vrbis simplici nomine, per excellẽtiã quãdã, ciuitas Romana significatur.[a]

b *Domiciliũ)* † Domi-

1 ciliũ propriè locũ & sedem frequẽtioris, solitęq; habitationis designat.[b] Si essent inquit M. Cicero, qui sub terra habitarẽt, bonis & illustribus domicilijs.[c] & alibi, Carnificę non modò ferro, sed cœlo hoc, ac spiritu, cẽsoriç leges, atq; vrbis domicilio carere voluerunt.[d] & Phylocomasium Plautina ad Sceledrũ seruum.[e]

Non hostium hoc mihi est domicilium Athenis, domus, ac herus est.

Ego istam domum neque moror, neque vos qui homines sitis po-

a l. j. ubi dixi. ff. de orig. iur. §. ij. de iur. natur.
b l. assumptio. §. filius. cum plerisq; illius tit. legib. ff. ad munici.
c Cic. lib. ij. de natu. Deor.
d Cic. pro Rabirio.
e Plau. in Milite Glorioso.

sitis noui, Neque scio.

Domicilium itaque constituere in aliquo loco hi dicuntur, qui in eum ea mente se recipiunt: vt ibi perpetuò sint, & habitent, summámque rerum suarum habeant.[f]

Incolæ.

2 † Incolas Latini vocant, Græci *πάροικοι*[g] non etiam quicunque locum aliquem habitant, ad tẽpus fortè, & animo recedendi.[h] Neque enim satis est, quem alicubi corpore esse, si mente alienus est.[i] Neque recessisse intelligitur, qui animum reuertendi habet.[k] vnde qui ex vrbe Nemanso litis causa Tolosam venisset, quamuis res multas ad tempus peregrinationis secũ adduxisset: non ideò domicilium Tolosæ constituere diceretur.[l] Sicuti nec qui eò morantur studiorum causa:[m] quamuis agrum, domúmue in ea ciuitate comparassent:[n] nisi ex transcursu decennij, aut alijs coniecturis diuersum colligeremus.[o] Nam & duobus locis domicilium quis habere potest: si vtrobique destinato sit animo, & æqualiter se instruxerit, nec minus frequenter hîc quàm illhîc commoretur,[p] qua de re mox dicam. Sanè verò quoniam eo loci regulariter quis est in ius vocandus, vbi quis habitat: larémque rerum suarum ac fortunarum summã constituit,[q] ac ibidem munera subire debet.[r]

Domicilium pro iure conueniendi.

3 factum est, † vt domiciliũ frequenter iurisconsulti vsurpent, pro iure illo conueniendi, ac munera subeundi.[f]

c *Videantur*) Verbum *videtur*, hoc loco, vt alibi sæpè veritatẽ exprimit: habent quippè reuera senatores in vrbe Roma domicilium.[t]

Oriundus, & ortus.

d *Oriundi sunt*) † Hoc est originẽ maiores sui duxerũt: quia parentes eius ex eo loco antiquitùs prognati sunt[v] sic enim oriundum ab
4 orto, & nato proprietatis verborũ studiosi separãt.[x] Hyppocrates (inquit Liuius) & Epicides nati Chartagine, sed oriũdi à Syracusis, exule auo Pœni ipsi materno genere.[y] oriundũ tamen pro nato nõ modò nostrates passim vsurpãt: sed reliqui boni autores: vt à nobis alibi probarum extat.[z]

Senator cuius domicilij sit.

e *Intelliguntur*) † Quantũ ad honores: nam quantũ ad munera per
5 sonalia, municeps esse desinit.[a] respectu verò realiũ, (quæ ab omnibus dignosci debẽt: quò faciliùs publicis cõmodis consulatur) non habet excusationẽ.[b] & ideò munera, quæ patrimonijs publicæ vtilitatis gratia indicũtur, ibi subibunt, vnde sunt oriundi[c] nisi munera illa sordida essent, & extraordinaria.[d] Iurisdictioni quoque eius prouinciæ vnde oriundus est senator obnoxius fit.[e]

f *Adiectionem*) Vt magis auctus honor, quàm mutata cõditio videatur.[f] Neq; dissimile est, quod dicimus adoptione ius originis nõ

Domiciliũ in duobus locis.

6 mutari.[g] nec item minui dignitatẽ, sed augeri potiùs.[h] † Placuit autem legũ cõditoribus quẽ posse duobus in locis habere domiciliũ.[i] modò cõstet parẽ esse ad vtrunq; locũ affectionẽ cõmorãdi: quia vtrobiq; sit æqualiter instructus, aut hîc & illic, ex æquo negotietur.[k] potissimũ tñ & velut principalius videtur spectandũ, cui origo etiã accedit.[l]

L. NVPTAE.

Vlpianus lib. 2. de censibus.

LEX XII.

Nuptæ prius consulari viro,[a] impetrare solent[b] à principe (quamuis perrarò)[c] vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in cõsulari maneant dignitate, vt

a *Consulari viro*) Hoc est ei qui consul aliquando fuit,[a] quem constat suprema quondam in vrbe Roma rarã flato etiam in principẽ Imperio, splenduisse dignitate.[b]

f l. eius qui. §. j. ff. ad munici. l. ciues. C. de incol. lib. 10.
g l. pupillus. §. incola. ff. de uerb. sig.
h l. prædia. §. j. ff. de fund. instruct.
i l. nihil. ff de capt.
k l. quis sit. §. j. ff. de ædil. edi.
l d. l. prædia. §. j.
m l. ij. C. de incol.
n l. libertus. §. sola. ff. ad municip.
o d. l. ij. ij. respons.
p l. assumptio. §. pe. l. eius qui. §. Celsus. ff. ad munici.
q l. hæres absens. § proinde. ff. de iud.
r l. ij. l. si in patria. l. ciues. C. de inco.
s l. mulieres. C. de dig. lib. 12. l. fi. C. de incol. lib. 10.
t l. filij. §. senatores. ff. ad munic. l. pe. C. de inco. li. 10
u l. prouinciales. ff. de uerb. signifi.
x Lau. Valla li. iij. c. 57.
y Liuius lib. 24.
z Lib. epist. quest. c. iiij.
a l. municeps. ff. ad municip.
b l. ij. l. iij. l. neq; l. professio. l. etiã. l. pe. l. fi. C. de mune patr. lib. 10.
c d. l. ij. & iij. cũ simi.
d l. senatorũ C. de dig. lib. 12. l. maximũ. C. de excu. muner. lib. 10.
e l. j. & ij. C. ubi sen.
f l. falsa §. j. ff. de condi. & demon.
g l. ordine §. fi. ff. ad munic.
h l. per adoptionẽ. ff. de adopt.
i l. assumptio. §. pe. l. eius qui. §. Cels. ff. ad muni c. dilectus ij. de refer.
k l. Labeo. ff. ad mu d. §. pe. d. §. Celsus
l l. iij. in prin. ff de mu l. libertus. §. j. ff. ad munic.
a l. iij. §. fi. ff. de orb l. j. C. de dig. lib. 12.
b dixi l. j. i. hoc tit.

b *Impetrare soleni*)
1 Quoniam si non im- petrarent, posterioris licet ignobilioris viri conditionē sequerentur, & prioris dignitatem amitterent.[c] Valdè quippè indignum esset eius honoribus mulierē perfrui & fulgore, quem spreuit: cuiusque animam, vt ait Iustinianus contristauit, & malè affecit.[d]

sciò[d] Antoninum Augustum Iuliæ Mammeæ[e] consobrinæ suæ indulsisse.[f]

Mulier secundo nubens.

SVMMAE.

1 *Mulier secundo nubendo dignitatem perdit.*
2 *Vlpiani vita.*
3 *Iulia Mammea.*
4 *Rescripta quando à iudicibus refutanda.*

c l. filij. §. j. ff. ad municip. l. fi. C. de incol. lib. 10.

d §. non tamen. §. nos igitur. de nu. coll. iij.

e Lāprid. in Helio.

c *Perrarò*) Id enim principes, non passim, neq; omnibus, sed magni muneris loco suis consanguineis & affinibus, aut alioqui de se quàm optimè meritis, concedebant.[e]

d *Vtsciò*) Ego Vlpianus. † Satis autem hîc locus admonet, vt cùm Vlpiani vita.
2 supra cæterorum iuriscõsultorum vitam pro oblata occasione perstrinxerimus,[f] eam rem ad iuris ciuilis cognitionem non parum conferre arbitrati: nunc de Domitio Vlpiano nobilissimo, sapientissimo, atq; egregio legum vertice, (Quo honoris titulo Modestinus Iustinianúsque, eum dignati sunt)[g] pauca dicamus. Is à Phœnicibus & Tyro insula. (cuius nunc omnis nobilitas conchylio, atque purpura constat[h]) originem duxit: vt de se ipse testatur.[i] Præceptorem habuit Aemilium Papinianum nobilissimum, & acutissimum iuriscõsultum. Cuius in prætoriana præfectura assessor, atq; in consilio fuit. Dein & ipse (cùm in vlteriorem principis Alexandri Seueri amicitiam peruenisset) præfectus prætorio factus est.[k] eiusdémque Cæsaris consiliarius adeò charus vt familiaris, ac socius principis, diceretur. Nam cùm princeps soleret amicos omnes simul admittere: & cum omnibus pariter loqui: neminem vnquam ne ex domesticis quidem (præter vnum Vlpianum) solum excepit.
3 quem pro tutore, præceptore & magistro † Iulia Mammea Cæsaris matre primum fortiter repugnāte, postmodum tamen magnas gratias agente, semper enixéque coluit ac veneratus est: suum verè amicum, & parentem appellans,[l] vt pote cuius consilio, singularíq; prudentia in talem, tantúmque euasit principem, vt eius fœlicitatem, & singularem in administranda republica prouidentiam, Cõstantinus Magnus admiraretur. Vlpianum sæpissimè à militibus impetitum, Alexander obiectu suæ purpuræ, magno conatu defendit. Integritati, & singulari Vlpiani virtuti, sicuti vitio, Christianæ religionis cognitio defuit. quam ille non modò reiecit, sed tanto odio insectatus est, vt quanta potuerit cura & diligentia, collegerit principum rescripta, quæ veri Dei cultores pœnis afficiebant. mirū sanè cùm princeps eius Alexander, inter cætera simulachra, Christi effigiem in larario maiore coluerit, ad eam matutinis horis rem diuinam faciens. quinimò templū Christo facere constituerat, eúq; inter Deos recipere.[m] De Vlpiani verò morte, quoniam nihil ipse certi compertum habeo: nihil etiam afferere velim. Quamuis nonnulli testari videantur, eam cùm Gallicum regeret, populari tumultu interfectum.[n]

Papinianus Vlpiani præceptor.

Iulia Mammea

Vlpianus Christianismū persecutus.

f l. ij. §. iuris ciuilis cum seq. ff. de ori. iur.

g l. ij. §. fi. ff. de exc. tuto. §. fi. de æ iu. dot. col. 7.

h Plin. lib. 5. natur. histor. c. 19.

i l. j. ff. de censib.

k l. ex diui. C. locat.

l l. secundū. C. de contrah. stip. d. l. ex diui.

m Lamprid. in Alexan. Seuer. ex quo hæc omnia fermè.

n Raph. Volaterr. li. 20. Anthropol.

o l. rescripta. C. de precib. l. ulti. C. si cont. ius.

p l. j. §. si quis à principe. ff. ne quid in loc. pub.

e *Iulia Mammea*) Quæ mater fuit Alexandri Seueri.

f *Indulsisse*) † Hinc explicatur, protrita iuris traditio, quæ præci-
4 pit, iudicibus rescripta à principe contra ius extorta refutare:[o] vt in ijs principum mandatis obtineat, quæ possunt alteri detrimentum adferre.[p] Nam si nonnihil Imperator rescribat, quòd nemini

Rescripta contra ius.

damno

damno sit, aut incommodo, impetrantiq; prosit, tametsi id legis regulas oppugnare videatur, iudicem exequi confestim oportet. [q]

q l. ult. C. de præ. po. sac. cubi. li. 10. d. l. rescripta. & hic.

§. SENATORES.

Noue hic locus exponitur.

Senatores [a] autem acipiendum est eos qui à patricijs, [b] & consularibus [c] vsque ad omnes viros [d] illustres [e] descendũt: quia hi soli [f] in senatu sententiam dicere possunt. [g]

SVMMAE.

1 *Explicatur nouè hic locus.*
2 *Patricij qui.*
3 *Octauia gens.*
4 *Claudiorum familia.*
5 *Cicero patricius.*
6 *Patritiatus summa dignitas.*
7 *Clodoueus rex.*
8 *Carolus magnus rex.*
9 *Illustres.*
10 *Vacantes.*
11 *Spectabiles.*
12 *Clarißimi.*
13 *Sententiam dicere.*
14 *Suffragium ferre.*
15 *Consulum in senatu uocatio.*

a 1 *Senatores)* † Quoniã satis multa de senatoribus, corúmq; dignitate, & prærogatiuis hactenùs dicta sunt: hoc loco tractatũ concludere cupiẽs Vlpianus, qui senatorum verbo accipi debeant breuiter, cæterũ perobscurè docet. Eius autem sententia alijs vt mihi quidem videtur non satis perspecta, hæc est. Quæ suprà de senatoribus, eorúmq; iure singula ritradita sunt: ad omnes in vniuersum, qui asidere, veniréq; in senatum poterant, referenda non esse: sed ad illustres duntaxar, hoc est ad eos, qui sententiam in senatu liberè dicebant, vocéq;, & longa oratione suffragabãtur, quales patricij fuerunt, aut maioribus perfuncti magistratibus. Vt consulares, præfectorij & prætorij. more maiorum in amplisimum ordiuem conscripti: ij nanq; propriè & significanter Senatores dicũtur. vtpotè qui proprio senatorum munere fungãtur. reliqui enim licet in senatum venientes, quia dictionem sententiæ non habent: sed in aliorum duntaxat præiudicatam opinionem transeunt: vel simplici verbo assentientes, vel euntes pedibus in aliorum sententiam, nõ tàm senatores, quã senatorum assessores dici merentur, cùm nec quidem in senatũ solemni ritu adhuc lecti sint: vt mox dicemus. Quapropter nec eos cẽsuit lex, præsignibus senatorum priuilegijs, cohonestandos.

Patricij qui.

b *Patricijs)* † Patricij quemadmodum sepiusculè monui, dicti sunt
2 qui ex primoribus illis centum patribus à Romulo creatis progeniti fuère. [a] Cuiusmodi dignitas tamen patricia, quia percommoda fuit, vt ait Pœdianus ad honores consequendos: honorariè postmodũ dari cæpit. Vel ab ipso, etiam rerum principio. † Nam Octauiã gentem à Tarquinio Prisco rege inter minores gentes allectã in senatum mox S. Tullus, in patricias transduxit. [b] † Et Claudiorum familiam cùm ex Regillis oppido Sabinorum Romã demigrasset, in patritiorum ordinem à Tatio consorte Romuli, aut, quod verò propiùs est, à Valerio Publicola post eiectos reges cooptatã, satis constat, [c] atq; ita, non quicunq; senator idem & patricius erat: nisi
5 vel senatus, vel principis beneficio ius imaginũ nactus esset. † quale se consecutum Cicero, ob ædilitatem egregiè à se gestam, gloriatur. [d] Cæterum nec omnes Patricij senatores fuerunt: sed ij tantũ qui solemni ritu, moréq; maiorum à Censore, Dictatore, vel ipso senatu, aut translata in principem ditione, à Cæsare in grauissimum

Octauia gẽs.
3 Claudia gẽs.
4
Cicero Patricius.

a Liuius lib. j.

b Sue. in Augusto.

c Plut. in Publicola, Liuius lib. ij. dixi. l. ij. §. fuit autem. ff. de ori. iur.

d Cice. in ult. Verrina.

ordinem cooptabatur. Centum ait Halicarnasseus, ex omni popu
lo electos, probatæ belli apud omnes virtutis, domiq; prudentiæ
patricios effecit, & in numerum senatorum constituit. [e] Et Tran-
quillus, de Augusto loquēs. Quamquam patricius inquit, necdū se-
nator: [f] vicißimq; minimè put aodum, omnes senatores fuisse pa-
tricios, aut patricia dignitate exornatos, quod prǽter superiora, per
spicuum faciunt Caro senior, & alij innumeri: qui senatores quidē
fuerunt, sed nō patricij. Deinde Taciti verba, Iisdem diebus, inquit
de Claudio agens, in numerum patriciorum ascivit Cęsar, vetustis-
simum quemq; ex senatu. [g] Deniq; Lampridius, dum ad Cleandri
nutum ait, Libertinos in senatu, atq; etiam in patricios, ab Imp. Cō
6 modo allectos esse. [h] † Quo præterea cognoscimus, dignitatem pa
triciam, summam fuisse: nec apud Romanos modò, verùm etiam a
pud Græcos. Licet alia ratione Patritiatus honor, maximè in splen
dore quondam fuit: [i] vt eum Iustinianus cæteris anteponat. [k] Patri
cios autem græcis dictos esse, Suidas scribit, quasi patriæ, & cōmu-
nis reipublicæ patres qui præerant consilio: quos non erubescit Idē
Iustinianus, vt patres agnoscere. [l] ad quam dignitatem summi ho-
noris, præmijq; loco, Ebrimirum Theodati generum, qui cum suis
omnibus vltro ad Belizarium Cæsariani exercitus ducem, venerat:
7 licet ex Gothis vnum, Iustinianus euexit. [m] † Clodoueo quoq; .j.
(cui postea in aqua lustrali nomē Ludouici datum) Francorum re
gi Anastasium Imperatorem, Constantinopoli tum agentem, per
oratores Consulatus insignia & Patritiatus titulum, noménq;, cùm
aurea corona, multis ijsdem prætiosis vnionibus distincta misisse
perhibet hystoria. Atq; ita effatos oratores, ad regē, in Turonibus
" conuenrum. Te Augustus Consulem, patriciúmq; salutat, qua tituli
" maiestate, secundum Cæsarum decus, nullum maius excelliúsue fa-
" stigium excogitare potuit, regium enim nomen sanctum esse memi
" nit. Sed tibi cum multis commune, magnitudo verò tua, cæteros su-
" pergressa, ob defensum Chistianum nomen, ac potiùs oi bē terrarū
8 à Visigothorum furore, nouam gloriam postulat. [n] † Carolum ma
gnum item, & ipsum Gallorum regem, ab Adriano pontifice, supre
mi muneris, & honoris loco, Patritium creatum accepimus. [o]

Patriciatus dignitas.

Clodoueus Rex Frācorū.

Carolus magnus.

c *Consularibus*) Hoc est qui summo consulatus honore perfuncti
sunt. [p] Hinc autem patet, ex senatoribus, alios fuisse patricios, quos
dam consulares, quosdam præfectorios. Et sic de alijs dignitatibus,
vt suis locis excussum est. [q]

Consularis.

d *Omnes viros*) Præfectorios puta, & prætorios. ij enim quoniam
summos gesserunt Magistratus, & in senatu voce ferebāt suffragiū,
illustrium nomine continentur.

Illustres.

e *Illustres*) Inter senatores ipsos gradus & ordines fuisse suprà dif-
fusè ostendimus. [r] Nam primi senatorum, & qui maioris semper
dignationis habiti sunt, per excellentiam quandam Illustres sunt
appellati, sequentis ordinis Spectabiles, & inferiores Clarißimi, [s]
quod & Isidorus tradidit. [t] Inter illustres primùm referuntur Pa-
tricij, hoc est nobiliores Romani, ex prioribus illis cētum patribus,
à Romulo creatis progeniti: [u] aut ea Patritiatus dignitate, à princi-
pe exornati. [x] Rursus consulares, qui scilicet cōsulatum gesserunt, [y]
vel ea dignitate pro suis meritis, & magni prǽmij loco, donati sunt. [z]
Deniq; Prætoriana præfectura, aut vrbana vel etiam prætura, pro-
consulariue potestate aut alio maiore magistratu fœliciter perfun-
cti. [a] dunmodò in amplissimum senatus ordinē solemni ritu, lecti
moréq; maiorum conscripti essent, [b] quorum illustriū ordo, sine cō
trouersia reliquo senatu, dignior fuit. [c] Vnde & à Iustiniano ma-
gnifi

Patricij.

e Halicar. lib. ij.
f Suet. in Augusto.
g Corn. Taci. li. 11.
h Lampridius in Commodo Antonino.
i §. filiusfa. qui mo. ius pat. pote. sol.
k l. iij. C. de consu. lib. 12.
l d. §. filiusfamilias.
m Procopius lib. j. de bello Gothor.
n Paul. Aemi. de rebus Franc. in Clodoueo j.
o Pau. Aemi. in Carolo magno.
p l. iij. § fi ff. de arbi. l. j. C. de digni. lib. 12.
q l. j. ubi dixi s. hoc titu.
r l. fœmine. s. hoc tit.
s l. si senator. l. clarißimus. l. si grauius. l. pe. & fi. C. de digni. lib. 12.
t Isidor. lib. 10. etymolo.
u Liuius libr. 1. & hac l.
x l. fi. C. de consul. lib. 10.
y l. iij §. fi. ff. de arbi. l. j. C. de dig. li. 12.
z l. fi. in prin. C. ubi senator. §. j. cō sti. de dig coll. 6. d. l. iij de consu.
a l. ij. ff. de in ius uocand.
b d. l. fi. ibi post depositam.
c l. iij. & l. fin. C. de consul. lib. 10. & hic.

gnificentissimi, [d] & à Cassiodoro, qui fuit & ipse senator ac illu-
stris: vtpote supremis omnibus dignitatibus defunctus, dignissimi
sunt appellati. [e] Sed tamen inter eos omnes primum locum Impe-
rator tenere voluit, qui illustriores, aut plures peregissent admini-

Vacantes.

10 strationes. [f] & honorarijs (quos † vacantes Theodosius nūcupat)
administratores præferri. [g] Ad hæc prognatos ex illustribus libe-
ros impuberes licet, & ita necdum senatores pro illustribus haberi,
vt & patricios, qui ex patribus descendunt, manifestum est. [h] Spe-

Spectabiles.

11 ctabiles autem, † seu speciosi, quod idem est: [i] appellati cumprimis
mihi videntur, qui ex equestri ordine post minorum veluti magi-
stratuum administrationem, honoris caussa in senatum recipieban
tur, [k] non quidem vt rogati sententiam ipsi dicerent: sed vt in eorū
suffragia transirent: vel simplici verbo assentientes, vel pedibus eun
tes in sententias, quæ à principibus ferebantur. [l] Cuiusmodi fuisse

Iulius Montanus.

mihi videtur Iulius Montanus, quem Tacitus dicit senatorij ordi-
nis, sed qui nondum honorem capessisset. [m] Rursus & hi qui orna-

Latus Clauus.

mentis senatorijs veluti lato clauo principis indulgentia, vti pote-
rant: [n] aut honorarium senatoriæ dignitatis cingulum à principe
consequebantur. [o] Qui verò neq; patricij erant, nec ordinis eque-
stris, nec item maximis illis præfecti fuerant magistratibus, sed ho-
noribus populi minoribus fœliciter vsi in senatū admittebātur: vt &
honoris caussa assiderent, neq; per se ipsi vel verbo, vel solēni dictio
ne sentētiæ suffragātes, sed dūtaxat assidētes, aut pedibus in aliorū

Clarissimatus.

12 sentētiam descendētes, solo † clarissimatus titulo (quē generalē, &
cōmunem ordini vniuerso probauimus) [p] exornati fuêre, & claris
simi simpliciter nūcupati. [q] Quēadmodū hi quoq;, qui honorarios
dūtaxat senatoriæ dignitatis codicillos, hoc est sine prerogatiua cin-
guli, aut senatoriorū ornamētorū (alioqui spectabiles essent) [r] bene
ficio principis acceperant. [s] Nā senatoriā dignitatē Seuerus Alexan
der suis prætorio præfectis adiecit, vt clarissimi essent (inquit Lam
pridius) & dicerētur. [t] Fœmināq; idem author ait, sub infœlici He-
liogabali imperio quasi clarissimam viri loco in senatū venisse. [v]
Et cum satis superq; constet ordinem equestrem post Senatorium
esse. Equites Romanos post clarissimatus dignitatem, Iustinianus
scribit, secundum locum tenere, [x] vt minimè dubitandum sit, quin
senatores omnes, etiam honorarij, & qui nullam in senatu dictionē
suffragij, sententiæq; habebant. Clarissimatus dignitate splendue-
rint. [y] quamuis & alios nonnunquam præter senatores fuisse cla-
rissimos nuncupatos non ignorem. [z] Cæterùm id alia, atq; alia ra-
tione vt superius ostendi. [a]

f *Hi soli*) Nimirùm illustres: quibus singulari prerogatiua licuit sen
tentiam in senatu dicere. Hoc est longa oratione, & magno cum ap
paratu verborū de re in consultationem posita differere. cùm cæ-
teri, vel simplici verbo tantùm assentiri possent: vt spectabiles, vel
duntaxat assiderent, aut taciti in principum, & illustrium senten-
tiam pedibus irent: vt infimi ordinis: qui modo clarissimi, modò pe
darij sunt appellati.

g *Sententiam dicere*) † Hoc est de eo quod in consultationem posi-

Sentētiam dicere.

13 tū est, clara voce diffinire: & re in vtramq; partē discussa, aut aliter
accuratè tractata, super ea suffragium ferre, animiq; sui conceptum
liberè aperire. [b] vt interim cognoscamus, quod alios omnes hacte-

Suffragari.

14 nùs latuisse video aliud esse verbo † suffragari, aliud sententiam di
cere. Verbo quippè ferre dicebatur suffragium, qui simpliciter &
nullo verborum circuitu assentiebatur: dicere verò sententiam, qui
longa oratione & spectāte senatu, vt M. Cicero ait, mentem suam

d §. j. ut ab illustri. coll. 5.
e Caßiodo. libr. 6. episto.
f l. ij. C. ut dig. ordo. l. j. in fi. C. de consu. lib. 12.
g d. l. fi. §. uiros. C. ubi senat. & d. l. ij. in prin.
h l. j. & ij. C. de tuto. illust. perso.
i l. speciosas. ff. de uerb. sig.
k l. ij. C. de domest. & protect. li. 12.
l Gell. lib. iij. noct. attic. c. 18.
m Corne. Tacit. li. 13.
n d. l. speciosas.
o l. ij in prin. C. ut dig. ord. lib. 12. d. §. uiros.
p l. ij. §. fin. C. de ijs qui uen. æta. l. si senator. C. de dig. lib. 12. l. j. C. ubi senat. uel cla. dixi l. fœminæ. hoc tit.
q l. j. C. de dign. lib. 12. §. j. ut ab illustri. coll. 5.
r d. l. speciosas. & ſ. dixi.
s §. j. ut ab illustri. coll. 5. §. j. ut ord. prefect. coll. 5.
t Lampridius in Alexandro Seuero.
u Lampridius in Heliogabalo.
x l. uni. C. de eque. digni. lib. 12.
y l. ij. §. fi. C. de ijs qui uen. æta. l. si senator, C. de dig. lib. 12.
z l. j. C si. ex fal. instru. l. j. C. de sen. pas. d. l. si senator.
a l. fœminæ. ſ. hoc tit.
b l. dicere sententiam. ff. de arbit.

exprimebat. [c] Quod ipsum solus me Liuius docuit. Qui de M. Liuio multis ante annis ex consulatu iudicio populi damnato, verba faciens, ait, à Censoribus eum coactum squalorem depouere, & in senatũ venire. Sed tum quoq;, inquit, aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis, eum caussa M. Liuij Macati cùm de fama eius ageretur, stantem coëgit, in senatu; sententiam dicere. [d] Solebant autem vt Halicarnasseus tradit, primi quiq; consulares, & senatores imprimis rogari sententias. Qui verò iuniores erant, aut non rogabantur, aut rogati non dicebant: sed discedebant in seniorum quam vellent sententiam. Arrogantis enim esse videbatur, velle quicquam illorum addere sententiæ, vel detrahere, iuuenibus præsertim & rerum imperitis. [e] Idq; non omnibus in vniuersum senatoribus licuisse translatitium illud edictum significat, quo Gellij quoq; seculo, † veteris consuetudinis seruandę caussa, Coss. cum senatoribus in curiam ad hæc verba vocabant. *Senatores, quibusque in senatu sententiam dicere licet.* [f] Quæ res ex Liuij verbis apertior fit. Consules inquit edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores quibusque in senatu sentẽtiam dicere liceret, ad Portam Capenam conuenirent. [g] Et alibi, Adeoq; in apparatũ, curámq; eius belli ciuitas intenta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret. [h] Sed cùm iam senatoribus, eorúmq; dignitati, & prærogatiuis dedisse nobis videamur. Tempestiuum est, vt de consulibus, & consulari officio, & authoritate, quædam dicamus.

c Cice. lib. j. de legi.

d Liuius lib. 27.

e Halicarna. li. iiij.

f Gell. lib. noct. Attica. iij. c. 18.

g Liuius lib. 25.

h Liuius lib. 36.

Consules cũ senatoribus vocandi mos.

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Valentiæ Allobrogûm
scripsit, Ferrariæ recognouit.

De offi

DE OFFICIO CONSV-LIS.

TITVL. X.

SVMMAE RERVM.

1 *Magistratus necessarij.*
2 *Consulis summa authoritas.*
3 *Trabea.*
4 *Senatusconsultum extremæ necessitatis.*
5 *Adrianus assedit Coss.*
6 *Consulis iurisdictio.*

Magistratus necessarij. 1

DE Senatoribus & ordine senatorio, † velut supremæ dignitatis gradu, Iurisconsulti magistratuum authoritatem tradituri, principe loco dicere voluerunt, eóq; tractatu explicito ad consulatus officium trãsitum facere, quod istiusmodi dignitas post senatoriam, olim prę cęteris ordinarijs (vt interim supremam dictatorum potestatem, velut extraordinariam excludam) [a] splenduerit, amplissimæq; dignationis Iurisconsultorum etiam & Cæsarum tempore habita semper fuerit.[b] Cùm autẽ oporteret in republica benè instituta, qualis Romana quondam (si alia vnquam extitit) esse magistratus sine quibus, nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec genus humanum consistere potest.[c] pulsis regibus & eorum tyrannide, duo consules in vrbe Roma sunt cõstituti: † penes quos summum ius esset. Quòd rempublicam consulere deberent, sic appellati.[d] quorum potestas initio tanta fuit, quã ta esse potuit maxima, nempè regia: attestante vetere lege, *Regio imperio, duo sunto.*[e] Quo enim imperio potiebantur antea reges, codẽ consules translata dominatione regia in consularem.[f] Vnde ad Græcinum Poëta.[g]

Cõsulis summa authoritas. 2

Qui quamquam est ingens, & nullum martia summo.
Altius imperium consule Roma videt.

Trabea. 3

Itaq; lictores solium eburneum, † & trabeam, hoc est vestem purpuream, cæteráq; regum insignia tenuêre.[h] atq; adeò sceptra, coronásque aureas & violaceas, licet his non nisi in triumphorum pompis, & certis diebus ad honorem deorum solemnibus vterentur.[i] Equidem nihil in his immutatum, nisi quòd ex perpetuo vnius imperio potestas duorũ annua facta est. Verùm mortuo collega Iunio Bruto, cùm venisset in suspitionem populo, Valerius Publicola consul cœpit esse consularis authoritas, inferior multò regiæ potestati. Nam & à fascibus intra vrbem secures abstulit:[k] & lege lata à consulibus constituit prouocari posse, eis ius esse negans iniussũ populi in ciuis Romani caput animaduertendi, solámq; eis reliquit coërcitionem, & coniectionem in publica vincula.[l] Et quamuis plenũ

Valerius publicola suspectus populo.

a l. ij. §. populo deinde. ff. de ori. iu.
b l. ij. ff. de in ius uoc. l. j. §. penult. ff. de appella. l. j. ij. & iij. C. de consulib. lib. 12. §. j. const. quæ de dig. col. 4.
c Cice. li. iij. de leg.
d l. ij. §. exactis. ff. de orig. iur.
e Cicer. lib. ij. de legib.
f Liuius lib. ij. in prin.
g Ouid. lib. iiij. de Ponto eleg. 9.
h l. j. & ij. C. de cõsuli. lib. 12.
i Liuius lib. 2.
k Halicar. lib. 10. ad fin.
l l. ij. §. exactis. ff. de origin. iur. ubi dixi.

infirmitate scilicet, vel alia causa impeditus, collegā [h] pos se manumiſsionem expedire, [i] senatus censuit. [k] Consules ser uos suos manumittere apud se posse, nulla dubitatio [l] est. Sed si euenerit, vt minor xx. annis [m] Consul sit, apud se manumittere non potest, [n] cùm ipse sit, [o] qui ex senatusconsulto consilij caussam [p] examinat, apud collegam verò caussa probata potest. [q]

Consilium præbere. Consiliū exercere.

SVMMAE.

1 Officium quid.
2 Consilium quid.
3 Consilium præbere & exercere.
4 Sponsalia præbere.
5 Nomen ædere, dare, facere.
6 Præsentatio.
7 Militiæ dare nomen.
8 Nomen pro actione.
9 Collega.
10 Censere propriè est senatus.
11 Lex dubitatione carens.
12 Minor quando magistratum gerat.
13 Lex annaria.
14 Annales leges.
15 Coruinus.
16 Augustus quando consul.
17 Cornelij temeraria uox.
18 Nero princeps iuuentutis.
19 Consul an apud se manumittat.
20 Lex Aelia Sentia.

2 Consilium † hic pro cœtu, & conuentu iudicum accipi volo. [b]
3 Est † enim consilium prebere, iudices & cōsiliarios, quos iudicio interesse oportet, accercere, & congregare. [c] quod idem Vlpianus alibi cōsilium excercere dixit. [d] Erit a cōsilium prebere manumittere volētibus, tum cōsul dicitur, cū judices accersit, & cōuocat qui cognoscāt, & subtiliter examinent (si fortè minor annis xx. manumittere velit) an deducta manumiſsionis caussa secundū Aeliæ Sentiæ legis præscriptū
4 iusta sit. [e] † Sic & prebere sponsalia M. Cicero dixisse videtur, pro eo quod est consanguineos, & amicos, ad solemne sponsaliorum conuiuium inuitare, & asciscere. [f]

Sponsalia prębere.

c *Seorsum*) Idest separatim à collega.

d *Et singuli*) Alter ex duobus consulibus solus manumittit, licet ex tribus delegatis iudicibus duo non iudicent absente tertio. [g] quippè tunc omnes iudicare iuſsi sunt. vnde vno absente, nihil agitur, ne quid cōtra rescripti formā fiat. [h] Cuius fines adamuſsim, religioseq; custodiēdi sunt. [i]

e *Nomina edidit*) Hoc est nomen suum apud acta professus est, vt describeretur. [k] nanq; domini manumiſsuri apud Consules aut ex ijs
5 alterum, serui nomē edebant. [l] † Est igitur edere nomen, dare nomen suum, aut alterius scribendum. [m] quemadmodū facere assolent Gallici procuratores, cum litigatoris nomen, apud acta parla-
6 menteæ curiæ profitentur, vt describatur. † eamq; editionem pragmatici præsentationem vocant. sic dare nomen M. Cicero, [n] & Liuius, [o] dixerunt. Nouum ius eo anno inquit Liuius, à Ferentinantibus tentatum, vt Latini, qui in Coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos, Salernúmque, & Butentum, ascripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id, se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ci
7 ues Romanos. [p] † Dicunt item nostrates iurisconsulti, dare nomē militiæ, pro eo quod est nomen suum in delectu profiteri, & in militū numero describere, [q] quo locutiōis genere Liuius paſsim vtitur [r]

Nomen ædere, dare, facere.

Præsentatio.

Militiæ dare nomen.

b l. si quid. §. fi. ff. qui & à qui. l. si pater. §. fi. l. seruum. l. pupillus. ff. de ma. uindi.
c l. an manumittere. ff. de man. uindict.
d l ij. ubi dixi. ff. de offi. cons.
e §. eadem. qui ex cau ma. non lic. d. l. an manumittere.
f Cice. ad Q. fratr.
g l. duo ex tribus. ff. de re iu.
h l. si in tres. cum l. seq. ff. de arbi.
i l. diligenter. ff. mādat.
k l. ij. §. si mater. ff. manda.
l ut hac l.
m d. l. ij. §. si mater.
n Cice. lib. iiij. ad Attic.
o Liuius lib. 34.
p Liuius lib. 34.
q l. qui cum uno. §. qui post. ff. de re milit.
r Liuius li. 5. & 8.

Alio tamen sensu boni authores nomen facere dicunt, pro eo scili-
cer, quod est debitorem ex mutua pecunia, aut alia caussa, sibi com
parare. Caninius inquit M. Cicero, hortos emit instructos, nomi-
8 na facit, negotium conficit.[t] † Nec ignotum nominis verbo debita
& debitores, eorúmq; obligationes significari.[t] Ego hoc sum asse-
cutus, inquit M. Cicero, vt bonum nomen existimer:[u] & Alphius
fœnerator, optima nomina, non appellando, hoc est interpellando
debitorem, fieri mala verissimè dixisse fertur.[x]

f *Apud alterum*) Vbi enim cœpta est manumissionis caussa, ibi fi-
nem accipere debet.[y] ne caussæ continentia diuidatur.[z]

g *Manumissiones*) Cœptæ nimirùm, coram consule, apud quem no
men editum est. separatæ inquam sunt ab ijs manumissionibus, quę
apud collegam expediri possunt.

h *Collegam*) † Vel pueris notum est, eum collegam dici, qui eiusdē
9 est officij, & potestatis cum altero:[a] quasi in idem munus, vt M. Var
ro ait, cœllectus.[b] Bene Pericles inquit M. Cicero, cùm haberet col-
legam in prætura Sophoclem.[c] & Tullius ipse Gallum Aquilium
se in prætura collegam habuisse gloriatur.[d]

i *Expedire*) Licèt apud Collegam aduersa valetudine, aut alia iusta
de caussa impeditum, nomen manumittendi serui in actis, domi-
nus qui eum volebat libertate donare, professus fuerit: ne par-
tes ex calamitate, & casu consulis immerentes damnum sentiant.

k *Censuit*) † Senatus propriè censere dicitur, Populus iubere, &
10 plebs sciscere.[e]

l *Nulla dubitatio*) † Ridiculi ergo sunt, quemadmodum sæpenume
11 rò admonui: qui asseuerāt nullam in iure ciuili constitutionem re-
periri, quæ dubitationem non habeat:[f] nam quis vnquam (vt cæte-
ra missa faciam) dubius fuit, de eo quod Vlpianus ex Iuliani sentē-
tia scribsit? Vbi maritus decennio abfuit, anniculum quem domi re
perit, ex vxore natum, eius filium non esse?[g] Facessant itaq; hæ ine
ptiæ, & interpratū argutiolæ, nimis temerè receptæ.[h] nulla profe
ctò, quod ad rem nostram attinet, dubitatio est, quominus consul
proprium seruum apud se manumittere posit, cùm posit ipsemet
apud se emancipari.[i]

m *Minor xx. annis*) Romani adolescentiæ temeritatem veriti, gran
diorem ætatem ad summos præsertim magistratus constituerunt.
Vnde lege lata cauerunt, ne quis ante xxv. annum consulatum pe-
teret:[i] aut senatum ingrederetur,[k] cæterisq; reipublicæ admini-
strationibus, legitimum annorum modum præscripsere, quibus
(non ante) capiēdi magistratus fas, ius, potestásq; esset, quàm ad po-
pulum rogationem, primus tulit L. Iunius tribunus plebis. indéq;
13 cognomen familiæ inditum inquit Liuius, † vt annales appellaren
tur.[l] & leges istiusmodi definientes quod annos nati, quemq; ma
14 gistratum petant, cupiántq; annales, † & annariæ, nuncupatæ.[m]
Ius sanè nostrum generaliter vetuisse videtur, ne ante xxv. annum,
minores ad reipublicæ administrationem admittantur.[n] quod nisi
ex caussa recipiendum est.[o] Nam ab excellenti, eximiáq; virtute,
progressum ætatis minimè expectari oportet.[p] vt memorabili
15 quondam exemplo, docuit † M. Valerius Coruinus, qui cùm Gal-
lum à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & vnguibus ro-
stróq; impetente hostem (vnde & Coruinj nomen accepit) magna
cum omnium admiratione interemisset: sequentibus comitijs, an-
no nimirùm vrbis conditæ cccevij, cum M. Popilio Lenate, natus
ipse annum duntaxat xxiij. consul ob singularem eius virtutē crea
16 tus est.[q] † Augustus quoq; anno suæ ætatis vicesimo, aut vt alij scri
bunt

Nomen facere.
Nomen pro debito & actione
Collega.
Censere est senatus.
Lex ande du bitali.
Minor quandò magistratū nanciscatur.
Annales.
Annariæ leges.
Coruinus.
Augustus quádo consul.

t Cice. lib. ij. offic.
l. periculum ff. si cert. pet. l. j. ff. ad Macedo. l. a diuo Pio. §. pen. ff. de re iud. l. ait prætor. ff. de pri. cre. l. apud Celsum. §. quod si is. ff. de dol.
u Cice. lib. 5. epist.
x Columel. lib. 1. de re rust. c. 7.
y l. ubi cæptum. ff. de iud.
z l. nulli. C. illo tit.
a l. collegarum. ff. de uerb. sig.
b M. Varro lib. ij. de ling. lat.
c Cice. lib. ij. offic.
d Cice. lib. iij. offic.
e l. item ueniunt. §. prædic. ff. de peti. hered. dixi l. ij. §. deinde cùm esset. ff. de orig. iur.
f l. quæris. ff. de na ta. resti. l. ij. §. constat. ff. de pœn. cū simi.
g l. filium. ff. de ijs qui sunt sui.
h l. nō dubium. ubi dixi. C. de leg.
i l. si consul. ff. de adopt.
i Cice. Philipp. 5.
k Plutar. in Pompeio.
l Liuius lib. 40.
m Cice. lib. iij. de legib.
n l. ad rempublicā. ff. de mune. & honor.
o l. non tantum. §. j. ff. de decur.
p Cice. Philip. 5.
q Liuius lib. 7.

bunt, decimo oct auo consulatum inuasit, [r] quē cū peteret Octauij
nomine Cornelius Centurio, cunctaretúrq; senatus, concusso ma-
17 nu gladij capulu, † *Hic faciet, inquit, si non feceritis vos.* [s] Caius item
Marius C. Marij filius ante annos xx. consul per vim creatus est. [t]
18 Neronem † quoq; Tacitus scribit, vigesimo ætatis anno, consulatū
iniisse, ac honoris caussa principem iuuentutis appellatum. [u] Scipio
ni præterea Africano, primum Aedilitatem, deinde Cōsulatum po
pulus Romanus ob insignem eius virtutem ante legitimum tēpus
detulit. [x] Antoninus quoq; Commodus venia huius legis impetra-
ta consul ante quintum & vigesimum annum creatus est. [xx] Ex ma
gna igitur aliqua caussa intelligendum est hoc loco minorem ad-
uersus annariam legem vicesimo anno creatum cōsulem, nō quòd
iure communi liceat, quod præcedentia Vlpiani verba satis indica-
rit, dum ait, *si euenerit,* [y] quasi dicat, non facilè contingere. [z]

Cornelij vox insolens.

Nero princeps iuuentutis.

r Liuius lib. 119.

s Sueto. in Augusto.

t Liuius lib. 86.

u Corne. Tacit. lib. 13.

x Liuius lib 20.

xx Lamprid. in Anto. Commodo.

y l. si rogatus. §. fi. ff de manu. uin. li.

z d. l. ad rempublicam.

n *Non poterit)* † Ne Vlpianus sibi ipse contradicere & parum con-
19 stare videatur: qui alibi scripsit consulem apud se manumittere pos
se etiam si euenerit, vt minor xx. annis sit, [a] vterq; locus ita accipiē
dus venit: vt non possit apud se manumittere consul, ita vt is ipse
caussam manumissionis rimetur & examinet. [b] Quæ nisi legitimè
probata fuerit, prohibetur seruum donare libertate. [c] Cæterùm
probata manumittendi caussa, apud collegam, minor ipse rectè
manumittet. [d] quam interpretationem, vel ea quæ sequuntur ver-
ba perspicuè faciunt.

Consul an apud se manumittat.

a d. l. si rogatus. §. fi ff. de manu. uindict.

b ut hac l.

c §. eadem. quib. ex caus. ma. non lic.

d d. l. si rogatus. §. fi.

o *Cùm ipse sit)* Optima ratio, † Quia lex Aelia Sentia in minorum
20 gratiam introduxit, ne minoribus xx. annis sine caussa liceret ser-
uos suos manumittere: [e] si manumittere volēs minor sit & consul,
nō ideò manumittet. probata apud se caussa, ne diminuatur vtilitas
per dignitatem, [f] eadem quippè leuitate, qua manumissionem face
re cogitauit: quamlibet ipse caussam in consilio temerè probaret. [g]

Lex Aelia Sentia.

e l si pater. §. fi. ff. de manu. uindict. d § eadem.

f l. si longius §. fin. ff de iud.

g l. dolt. §. diuersum. ff. de nouat.

p *Senatusconsulto)* Quod non habemus. Eo autem vel ex hoc loco
cautum fuisse conijcimus, vt per consules vel ex ijs vnum, quoties
minor manumittere vellet: manumissionis caussa, diligenter excu
teretur & examinaretur.

q *Consilij caussam)* Hoc est caussam, apud consilium deductam, & al
legatam, neq; enim vt modo dixi, minori xx. annis temerè permis-
sum est manumittere: sed ita demum si iusta manumissionis caussa
probetur, & ostendatur. [h]

r *Potest)* Consul minor xx. annis probata caussa potest apud se
manumittere, [i] apud collegam verò cui par est imperium, videtur
non posse. [k]

h d. l. si pater. §. fi. d. §. eadem.

i d. l. si rogatus. §. fi. & hic.

k l apud eum. ff. de manumis.

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Valentiæ Allobrogûm
scripsit, Ferrariæ re-
cognouit.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO.

TITVL. X.

SVMMAE RERVM.

1 *Praefecti praetorio dignitas.*
2 *Conestabilis.*
3 *Cancellarius Franciae.*
4 *Praepositus laborum.*
5 *Praetoria cohors.*
6 *Titus praefectus praetorio.*
7 *Traiani memorabilis vox.*
8 *Parasonium.*
9 *Praefectus praetorio an iudicet.*

1 MVNERE Consulis pertractato de officio Praefecti praetorio, dicendum meritò fuit, † quod ad summam consulatus dignitatem, praetorianae praefecturae splendor proximè accedat. [a] Cuius sub Caesaribus paulatim ita succreuit authoritas, vt nullam cuiusuis alterius magistratus potestatem ei adaequari posse, Cassiodorus dixerit, [b] nam maximae fuit secundum principem amplitudinis, & honoris. Vnde & ex nostratibus
2 Gallis, alij magistro Equitum (quem vulgò † Conestabilem dicũt)
3 alij magno Franciae † Cancellario: alij magno hospitij magistro
4 (quem Iustinianus † praepositum laborũ appellare videtur) [c] quod ijs dignitatum fastigijs post regium decus nullum maius sit aut praestantius intrepidè comparant. [d] Accursius verò cardinalibus, [e] & ex recentioribus nonnulli auditoribus Rotae. [f] omnes quidem (vt mihi videtur) perperam, quod & suprà docuimus, [g] & ex ijs quae mox subijciam, non erit obscurum intelligere. Cum itaq; Romanum imperium ad monarchiam deuenisset, translata summa reũ
5 in principẽ [h] soliti sunt Imperatores † cohorti praetoriae (hoc est sanctiori militum congregationi, quae praesto semper erat principi, velut ad salutem eius tuendam peculiariter destinata) equitem vnũ praeficere qui potentia militari sibi secundus esset: vt & olim tribunus celerum, regibus & dictatoribus magister equitum. [i] Fuitq; ea dignitas, in dies postmodum splendidior facta, & honorificentior.
6 vsq; adeo vt † Titus, patris sui Vespasiani Praefectus praetorio, & dici, & esse voluerit. cùm ante nunquam nisi ab equite Romano, fuisset administrata. [k] Praefectis porrò suis, Alexander Seuerus, senatoriam addidit dignitatem, ne quis non senator, de Romano senatore iudicaret. [l] † Libet autẽ hîc memorabile Traiani Imp. verbum recensere. Qui cùm Praetorio praefectum cingulo eius dignitatis insigni donaret, ad eum, si Plinio credimus, ita dixisse fertur. Ac" cipito hunc ensem: vt si quidem rectè atq; è republica imperauero, " pro me: sin secus, in me vtaris. [m] sed tamen ea voce, principe sanè digna VI

Marginal notes (left): a l. ij ff. de inius uo cand. — b Cassiodorus lib. 6. episto. — c l. un. C. de prepo. labor. lib. 12. — d Guli. Bud. l. uni. hoc tit. — e Accur. d. l. uni. — f Mar. Salomo. hic. — g l. ij. §. populo. ff. de orig. iu. — h l. j. in prin. ff. de const. prin. — i d. §. populo. — k Sueto. in Tito. — l Lampridius in Seuero. — m Plin. in Panegy. Traiani.

Marginal notes (right): Praefecti praetorio dignitas. — Conestabilis. — Cãcellarius. — Praepositus laborum. — Cardinalis. — Auditor rotę. — Praetoria cohors. — Tribunus celerum. — Magister equitum. — Titus praefectus praetorio. — Traiani vox memorabilis.

gna Vlpium Traianum cùm Suræ non cingulum Prætorij, sed Tri
8 bunatum militum traderet, Dion scribit, vsum fuisse.[n] † Parazo-
niũ inquit (Tribunatus erat insigne, quo pro dignitate accingendus
erat) nudum ei porrexit, ac talem ait ensem accipe, quam pro me
ita demũ stringexeris, si iustè imperauero. Quod si perperã, per me
quicquam fieri cognoueris, in perniciem meam vtatis velim.[o] Po-
steriorum porrò Cæsarum seculo, quicunq; ad regendas prouin-
cias mittebantur, quoniam summà illic post principem pollerent
authoritate: Præfecti prætorio dicti sunt. Inde Præfecti prætorio
9 Orientis, Illyrici, & Affricæ.[p] † Hi autem grauioribus reipublicæ
negotijs distenti & occupati, ius per se litigatoribus plerunq; non
reddebant: sed per iudices in eam rem à se creatos (qui ordinarij di
cti sunt)[q] vel eos, qui vice præfecti ex mandato principis cognos-
cebant,[r] præterquàm in grauioribus causis, vt ex appellatione pro
consulum.[f] Cui autem apud Gallos magistratui Præfectus præto-
rio comparari debeat, tu arbiter esto. Nec enim hanc, vel aliam Ro
manorum dignitatem nostratibus temerè conferre ausim, quod
prorsus diuersa fuerit apud illos, quàm nunc sit apud nos, admini-
strandi ratio.[t]

Parazonium

Prefectus prætorio.

n Diõ in Traiano.

o Diõ in Traiano.

p C. de offi. præfe. præto. orient. & Illyric.

q l. de ordinario. C. de offi. præfe. præ. orien. l. fi. C. de offi. præto. August.

r l. j. §. à præfectis. ff. de leg. iij.

f l. si quando. l. à proconsulibus. C. de appell.

t dixi latè in d. §. populo.

L. BREVITER.

Aurelius Arcadius lib. singulari De officio Præfecti Prætorio.

LEX VNIC.

Breuiter commemorare necesse est,[a] vnde constituendi Præfecti Prætorio officium origo emanauerit. Ad vicem magistri equitũ[b] Præfectos prætorio antiquitùs esse institutos, à quibusdam scriptoribus[c] traditum est. Nam cùm apud veteres dictatoribus[d] ad tempus[e] summa potestas crederetur:[f] & magistros equitũ sibi allegerent,[g] qui associati principali curæ militiæ gratia, secũdam post eos potestatem gererent regimentis[h] reipublicæ ad Imperatores perpetuò translatis,[i] ad similitudinem magistrorum equitũ Præfecti Prætorio à principibus electi sunt: data eis plenior licentia,[k] ad disciplinæ pu

Celeres.

Tribunus celerum.

a *Necesse est)* Necessarium est profectò, ei qui fœliciter aliquid, in hac vel alia disciplina demoustrare cupit, rem ipsam ab origine repetere.[a]

b *Magistri equitum)* Initio ciuitatis habuerunt reges omnẽ potestatem: quorum primus conditor vrbis Romulus delectis ad corporis sui custodiã trecentis militibus,
1 († quos à celeritate quia celeriter Regi, & indigenti reipublicæ occurrere eos opporteret, celeres nuncupauit) Tribunum
2 præfecit: † qui Tribunus celerum ideò dictus est, secundum à Rege locũ obtinens.[b] Eiectis verò Regibus cùm ius omne imperij, populus haberet: in extremo rerum discrimine & periculo,

a l. ij. in prin. ff. de orig. iur.

b l. ij. §. post originẽ. ubi dixi. ff. de orig. iur.

blicæ[l] emendationem. His cunabulis,[m] Prætorio Præfectorum authoritas, initiata, intãtum meruit augeri, vt appellari à Præfectis Prætorio non poſsit.[n] Nam cùm ante quæſitum fuiſſet, an liceret à Præfectis prętorio appellari, & an iure liceret, extaréntq; exempla[o] eorum, qui prouocauerant: poſtea publicè ſententia principali lecta appellandi facultas interdicta eſt. Credidit enim princeps eos qui ob ſingularem[p] induſtriam explorata eorum fide & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhiberentur, non aliter iudicaturos eſſe pro ſapientia, ac luce dignitatis ſuæ quã ipſe foret iudicaturus.[q] Subnixi ſunt & alio priuilegio,[r] ne à ſentẽtijs eorũ, minores ætate ab alijs magiſtratibus,[s] niſi ab ipſis præfectis prętorio reſtitui poſsint.[t] *Dictatoris creatio.*

S V M M AE.

1 *Celeres.*
2 *Tribunus celerum.*
3 *Dictator.*
4 *Magiſter populi.*
5 *Magiſtratus non ſint perpetui.*
6 *Allegere, Allectus.*
7 *Dictator creabat magiſtrum equitum.*
8 *Regimen rectio.*
9 *Diſciplina publica.*
10 *Cunabula.*
11 *Supplicatio à prætorio præfectis.*
12 *Exemplis quando iudicandum.*
13 *Emendicata ſuffragia.*
14 *Magiſtratus in Gallia uenales.*
15 *Appellatio cur à principe interdicta.*
16 *Appellari non poteſt à ſentẽtia manifeſtè iuſta.*
17 *Priuilegium & priuilegiarius.*
18 *Reſtitutio minorum.*
19 *Erroris propoſitio contra ſenatus.*

creari dictatorem induxit, apud quẽ ſumma totius reipublicæ cura poteſtáſue eſſet.[c] Is magiſtrũ Equitum, velut imperij cõſortẽ deſignabat, qui apud ſe talis eſſet, qualis apud reges quõdã tribunus celerũ. Trãſlato autem ad Cæſarẽ imperio, ad inſtar equitũ magiſtri, princeps inſtituit Præfectos prætorio, vt Arcadius ſubnectit. *c l. ij. §. populo.*

c *A quibusdam ſcriptoribus*) Pomponiũ indicare videtur, qui dictatoribus magiſtros equitum adiungi ſupra tradidit, quo modo regibus quondam tribuni celerum iungebantur, eorúmque officium tale ferme fuiſſe quale hodie Præfectorum prætorio.[d] *d §. populo.*

d *Dictatoribus*) † Cũ
3 vis aliqua maior de improuiſo ſuborta, excitatúſq; de repentè bellorum terror, ingentem vrbi, Romanóq; imperio, cladem minitabatur, in rebus trepidis, vltimum cõcilium priſcis Romanorum erat dictatorem creare.[e] Cuius arbitrium ſummũ erat & pro numine. nam magiſtratus abrogare, in exilium agere, capite mulctare (ciuẽ etiam Romanũ quod non licuit couſuli)[f] bellũ, pacem, fœdus, ſocietatémq; facere, populo licet non iubẽte, liberè poterat.[g] *e Liuius lib. iiij.* *f l. ij. §. exactis. ij. ff. de orig. iur.* *g Liuius lib. ij. & iiij.*
4 Vnde † & populi magiſter, cognominatus.[h] quo prætereà creato, vis omnis cæterorũ magiſtratuũ, & author *h Cice. lib. iij. de legib.* *Magiſter populi.*

thoritas cessabat, prærer vnam Tribunitiam: quam veteres durare voluerunt, vt tātus honor, aliquo fine præscriberetur.[i] quę omnia, extensius supra rractauimus.[k]

e *Ad tempus*) Sex mensium scilicet. Hunc magistratum, inquit Pōponius, quia summam potestatem habebat, fas non fuit vltra sextū
5 mensem retineri.[l] † Hincque obseruare licet, maximos magistratus non expedire reipublicæ diuturnos esse.[m] Taxātúrque nostrates Galli, nec iniuria, quod apud eos omnes propemodum magistratus perpetui sint. Quippè magistratibus ita demum conseruari rempublicam philosophus credidit, si non diu gerantur.[n]

f *Crederetur*) Hoc est fidei suæ committeretur.[o]

g *Allegerent*) † Idest adiungerent, adscriberent, & quasi cooptarent.[p] Instanti sæpius (inquit Suetonius De Tiberio) vt ciuitate do
6 natum in decurias allegeret, negauit se allecturum.[q] inde adlegi in ordinem dicitur is, qui in magistratuum collegium ascisci tur:[r] & allecti senatores, qui in senatum allecti magistratus, qui in curiam assumuntur.[s] denique ciues allectione fieri lex ait, cùm videlicet ad
7 uena publicè ciuitate donatur, & in eam recipitur.[t] † Equidē dictator simul atque designatus erat, magistrum equitum (sine quo fas non fuit creari Dictatorem) velut imperij consortem nominabat: qui sibi à consilijs esset, suásque vices gereret, si quando dictatorem opporteret abesse. Itaque quemadmodum dictator à Consule: sic equitum magister ab ipso Dictatore creabatur.[u] Lucius Quintius (inquit Liuius) Dictator à consule dicitur ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit.[x] Rursus Mamercus Aemilius Dictator creatur. ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus.[y] & alibi, A. Cornelius Cossus Consul, Mamercum Aemilium Dictatorem dixit. ipse ab eo magister equitum dictus est.[z] Itē alibi, Dictator Manlius C. Seruilium, qui tum Aedilis curulis erat, magistrum equitum dixit.[a] Pleni sunt certè similium exemplorū Liuij, Halicarnassei, cæterorúmque historicorum annales. Et res ipsa vel mediocriter eruditis notissima est: vt in ea diutiùs immorari superuacaneum putem.

Magistratus decet temporarios esse.

Dictator creabat magistrū equitum.

i Liuius lib. 22.
k d. §. populo.
l d. §. populo.
m Bal. hic.
n Arist. lib. 5. Politico. cap. 8.
o l. 3. ff. si cert. pe.
p l. generaliter. §. spurios. ff. de decurio.
q Suet. in Tiberio.
r d. §. spurios.
s l. rescripto. §. 1. ff. de mune. & honor.
t l. ciues. C. de incol. lib. 10.
u ut hac. l.
x Liuius lib. iiij.
y Liuius lib. iiij.
z Liuius lib. iiij.
a Liuius lib. 27.

h *Regimentu*) † Vsurpat hîc Aurelius regimentum pro potestate
8 regendi, moderandíque, quod vsitatiore vocabulo, latini rectionē, aut regimen dicunt. Omnium inquit M. Cicero, rerum publicarum rectiones præscripsimus.[b] Et non multò post ea quoque est, abijsdem non solum ad priuatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata.[c] Et Liuius, Regimen inquit, totius magistratus penes Appium erat fauore plebis.[d]

Regimentū. Rectio. Regimen.

i *Translata*) Lege Regia, qua populus omne suum imperium, omnémque potestatem in principem contulit.[e]

k *Pleniore licentia*) Quippè magister equitum rei tantùm militari intendebat. Præfecti vero prætorio authoritas erga forenses etiam causas eluxit.[f]

l *Disciplina publicæ*) † Ritum viuendi, morúmque obseruationem
9 vocat hîc Aurelius publicam disciplinam. Cuius moderationem præ cæteris domi, militiæq́; prætorio præfectus habuit. vnde non modò res curabat bellicas, sed etiam disciplinam benè viuendi: vt suum videlicet cuique redderetur. néue cuiquam fieret iniuria iuri dicundo etiam intentus, tāta authoritate, vt nec ab eo quidē subiiciat Iurisconsultus, prouocari potuisse.[g]

Disciplina publica.

m *Cunabulis*) † Cunabula, pro initijs, metaphoricos passim in iu-
10 re accipi suprà docuimus.[h]

n *Non posset*) † Licet a præfectis prætorio ius non sit prouocandi:

Cunabula.

Supplicare à præfec. prætorio.

b Cicer. libr. iij. de finib.
c Cicer. lib. 5. de finib.
d Liuius. lib. iij.
e l. 1. ubi dixi. ff. de constitut. prin.
f ut hac l.
g l. unic. C. de sentent. Præfc. prætor.
h l. ij. §. post hos. ff. de orig. iur.

facultas tamẽ ſupplicandi intra biennium litigatoribus cõceditur.[i]
Cæterùm ſemel duntaxat. Neque enim iterum victo fas erit rurſus
ſupplicare.[k]

o *Exempla*) † Non igitur exemplis, ſed legibus, vt Iuſtinianus ait,
12 iudicandum eſt.[l] neque tam ſpectandum quid olim factum ſit, quã
quid fieri oporteat.[m] vnde prohibet, nec immeritò Imperator, in
13 litigiorum diſceptatione † emendicata proferre ſuffragia. hoc eſt
ea, quæ ante in certis particularibúſque negocijs decreta ſunt.[n] con
ſtituens, vt generalibus duntaxat legum conſtitutionibus litigato-
res vtantur.[o] niſi tamen præiudicatũ illud, & exemplum in ius con
ſuetudinis trãſierit, quia diuturno ciuium vſu comprobatum:[p] aut
euidẽter iuſtum eſſet, & rei de qua agitur, percommodè cõueniẽs.[q]

p *Ob ſingulorum*) Elegans & plena doctrinæ ratio. cur à Præfectis
prætorio non appelletur? quam vtinam haberent noſtri principes
in animis inſculptam. ea namque planè edocerentur non temerè, &
inexploratè quoſcunque ſenatorijs aut aliorum maiorum præſer-
tim magiſtratuum infulis, inſigniendos: ſed eos duntaxat quorum
ſingularis eſt induſtria, excellens eruditio, probitas, fides, & graui-
tas, explorata.[r] verùm hodie, maximo totius reipublicæ malo, eo
ventum eſt, vt rudes, indocti, imperiti, & planè dicam Analphabeti
homines, ſummis illis magiſtatibus inuerecundè ſe obtrudant. ad
reipublicæ adminiſtrationem, tanquam ad nundinas accedentes,
& quod moleſtius ferendum eſt, ab his, à quibus, id muneris eſt de-
14 mandatum, indigniſsimè proueha ntur, † magiſtratus venum dan
tes. nulláque ratione virtutis, meritorum, aut communis ſalutis ha
bita dignitates, & officia quæſtui habent. quo nullum grauius, nul-
lum perniciosius, in repub. malum: cui (nam Galliam quoque no-
ſtram iandiu occupaſſe videtur) niſi præſtanti, eximiáque ſapientiſ
ſiſsimi principis noſtri virtute obuiam eatur, de re publica noſtra
penè conclamatum video. Atque vtinam non vanis auribus ego
canam.

q *Iudicaturus*) † Hinc ſubtiliter rationem collige, cur à principe
15 non appelletur, quia ſcilicet (præterquàm quod ſumma eſt eius au-
thoritas) integritate & virtute cæteris (quemadmodum Philoſo-
phus ſcribit) præſtare præſumatur.[ſ] Vnde nihil niſi iuſtum, pium,
æquum & ſanctum conſtituiſſe creditur.[t] Sic nec à ſenatu prouoca
tur.[u] nec item à Prætorio præfectis.[x] quia ob ſingularem doctrinã
fidem, & probitatem à principe lecti, non aliter iudicaturi, quàm
16 ipſe princeps exiſtimẽtur.[y] † Quo cùm intelligamus iuſtam legiti-
mámque inhibendæ apellationis cauſam eſſe iuſtitiam iudicij: pro-
babiliter inferemus, à ſententia cuiuſuis, licet inferioris iudicis, ſi ea
ſit euidenter iuſta, prouocandi ius denegatum.[z] ne minoris ſit au-
thoritatis præſumptio, veritate.[a] Etenim à præfectis prætorio, do
cet hîc Arcadius, idcirco non poſſe prouocari, quòd iuſtè credãtur
iudicaturi. vbi ergo perſpicuum erit à quouis alio magiſtratu rectè
iudicatum, calumnioſa appellatione, lis protrahenda non eſt.[b] ne
alioqui ex ſummo iure, ſumma crux fiat, & iniuria.[c] Quandoquidẽ
prouocationis beneficium, non vt eſſet iniquitatis vinculum, fuerit
iuſtitutum:[d] ſed vt ſubditos ab omni iniuria arceret, & vẽdicator.[e]

r *Priuilegio*) † Hoc eſt ſingulari præter cæteros magiſtratus præ-
17 rogatiua. nam in hunc ſenſum priuilegij verbum Iuriſconſulti acci-
piunt: vt ſcilicet peculiarem a lege vel principe collocatã alicui præ-
rogatiuam deſignet,[f] non tam ineptè, quàm nonnulli putant. Cum
enim Priua veteres dixerint, quæ nos ſingula:[g] quid prohibet, quo
minus ius ſingulare, poſsim priuilegium rectè vocare? & quibus id
peculiariter

Exẽplis quãdo iudicãdum.

Emendicata ſuffragia.

Magiſtratus in Gallia venales.

Appellari cur nõ liceat à principe.

Appellatio à ſententia euidenter iuſta.

Priuilegium quid.

i l. præfecti. ff. de minor. l. unic. C. de ſent. præ. prætor.
k l. ſi quis. C. de precib. imp. offe.
l l. nemo. C. de ſent.
m l. ſed licet. ff. de offic. præſ.
n l. ſinguli. C. de ac cuſa. l. fin. C. ſi cõtra ius.
o d. l. final.
p l. ſi de interpretatione. ff. de leg.
q l. 1. §. caſum. ff. de poſtul.
r §. ult. in procœ. inſtit.
ſ Ariſto. lib. iij. Polit. c. 9.
t l. 1. ff. de cõſt. pri. l. & ideo. j. ff. de legib.
u l. 1. ff. à qui. app. non lic.
x l. uni. C. de ſent. præ. prætor.
y ut hac l.
z c. uj. c. cum ſpeciali. §. porrò. de appel. c. cùm appellationibus. illo tit. in 6.
a l. pen. §. pe. ff. de prob.
b c. ueſtra. §. fin. de cohab. cleric.
c l. meminerint. C. und. ui.
d d. c. iij. d. §. porrò.
e l. præfecti. ff. de minor.
f l. ij. & tot. tit. ff. de priuil. cred.
g Gel. li. 10. c. 20.

Priuilegiarius.

peculiariter indultum est, priuilegia ios? [h] Neque verò eo inficias ex germana & vetustiore vocabuli significatione, priuilegium dici priuatam legem, hoc est de certis particulatim personis, nō de omnibus in vniuersum latam. [i] quod suprà tradidi. [k]

Restitutio minorum.

f *Alijs magistratibus*) Regulariter contra. quippè præfectus vrbi, alijq; magistratus pro sua iurisdictione in integrum restituunt, tam in cæteris causis, quàm aduersus suam sententiam. [l]

Minor currestituatur, & nō appellet à præfectis prętorio

t *Restitui possint.*) † Minores xxv. annis aduersus sententiam à prę fectis prætorio latam restitui possunt: ab his licet non appelletur. [m] Differentiæq; ratio ex Hermogeniano hæc est. nam qui prouocat, iniuriam infert quodammodò iudici: cùm de iniquitate sententiæ quæratur. [n] hoc autem vt principi, ita præfecto prętorio (quem nō aliter ac sese princeps iudicaturum cōfidit) indignum est obijcere. [o] Qui verò se restitui in integrum postulat, de iudicantis iniustitia non conqueritur, sed errorem proprium, aut aduersarij circonuen

Erroris propositio.

19 tionem, deducit. [p] † qua pariter ratione licet à parlamenteis curijs, in Gallia non appellemus, [q] quod instar senatus obtineant: aduersus tamen eorum decreta potest error proponi, & circunuentio partis allegari. [r]

IOANNES CORASIVS

Iurisconsultus Valentiæ Allobrogûm

scripsit, Ferrariæ recognouit.

Q ij

h l. rescriptum. ff. de pac. l. iij. ff. quod cum eo. l. si ventri. ff. de priuil. cred. d. l. ij. & hac l.

i Cicer. lib. iij. de legib. Gel. ubi s.

k l. iura. ij. l. ius singulare. ff. de legi.

l l. in causæ. ij. §. fi. ff. de minor.

m l. uni. C. de sent. præfect. prætor. l. præfecti. ff. de minor.

n l. j. ff. de appella. c. cum speciali. §. porrò. illo tit. in antiq.

o ut hac. l.

p d. l. præfecti.

q l. j. ff. à qui. app. non lic.

r d. l. præfecti.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.

TITVLVS XII.

SVMMAE. RERVM.

1 *Præfecturæ urbanæ initium.*
2 *Præfecti urbis authoritas.*
3 *Sabinus frater Vespasiani.*
4 *Imperatrix Imp.*
5 *Appellatio omnis ad Præfectum urbis.*

Præfecturæ vrbanę origo.

1 VRBIS † Præfectura Romæ, à prima antiquitate fuit. Sub Romulo enim vrbis conditore Denter Romulius vrbis præfecturam meruit. Dein Tullus Hostilius Numam Martium vrbi Præfectum creauit. & Tarquinius superbus Spur. Lucretiũ stupratæ Lucretiæ patrem. [a] Cum itaque principibus reipublicæ, nimirùm ab initio regibus, & post exactos reges consulibus, ac demum Cæsaribus abesse ac proficisci opus erat, ne quis repens in vrbe fieret tumultus, néue vrbs sine imperio foret, aut incursibus hostium pateret, vnus relinquebatur, penes
2 quem in vrbe summa rerum esset. † vrbi Præfectus ideo nuncupatus: [b] qui iuri dicundo, reique militari præerat omniáque omninò poterat in vniuersum, quæ ad populi salutem pertinebant. [c] vnde ius ei fuit habendi senatum. [d] cunctísque tempore Cæsarum, in vrbe Roma præcelluit dignitatibus. [e] vt minimè mirum videri debeat, si semper inter maiores magistratus honos hic vrbanæ præfecturæ relatus fuerit. [f] Vbi potẽtius (inquit Liuius) iam esse id malũ apparuit quàm vt minores per magistratus, sedaretur M. Aemilio pręfecto vrbis, negocium ab senatu datũ est. [g] Quia verò creata fuit hæc præfectura quoties ex vrbe principes, cæterósque magistratus abesse oportebat: ne vrbs sine imperio foret. [h] & Latinorum causa magistratus omnes & populi pars numerosior sacra quædam vetusto ritu facturi in montem Albanum quotannis conscendebant. [i] Præfectus vrbi creari cæptus, qui munus suũ exerceret per eos dies, quibus Latinarum feriarum causa magistratus abessent. [k] At quoniam hi dies pauci cumprimis erant, dein religiosi, etiam post Latinas duo. [l] à negocijs ciuilibus, interim abstinebatur. vnde de ijs duntaxat præfectus cognoscebat, quæ ad sedandos tumultus, amputandam seditionum materiam, & continuendos tantisper in officio ciues pertinebant. [m] Cæterùm Augustus præfecturam vrbis perpetuã fecit. [n] vt scilicet ijs curis ad quietem ciuitatis pręsentibus, etiam Romæ reliquis magistratibus daret operam quibus antea profectis domo regibus, ac mox magistratibus, intendere eum quandoque oportuit. Verum omnia omninò crimina paulatim sibi præfecturam vindica

Pręfectus vrbi & eius authoritas.

a Cornel. Tacit. lib. 5.
b l. ij. §. & hæc omnia. ubi dixi ff. de orig. iur.
c l. 3. hoc tit. infrà.
d Gel. lib. 14. c. 7.
e l. iij. C. de offic. præf. urb.
f l. ij. ff. de in ius uoc.
g Liuius lib. 25.
h d. §. hæc omnia.
i Halicarnass. libr. iiij.
k Gel. lib. 14. c. 8.
l Cice. ad Q. frat.
m Tacitus libr. 5. & 14.
n Sueto. in Augu.

Sabinus Vespasiani frater. 3 ram vindicauit.[o] Hanc præfecturam honoratiorẽ fecit † Sabinus, Vespasiani Imperatoris frater. cui ad eam processisse, magni muneris loco fuit. † & Pertinax, qui ex vrbis præfectura ad imperiũ prouectus est. Oblatum tamen à Seuero Imperatore, Probus gener recusauit, dicens, Illustrius sibi videri generũ principis esse, quàm præfectum vrbi.[p] Cæterùm splẽdorem huius dignitatis, vt cæterarum obscurauit fœdauit, & inquinauit Heliogabalus omnium impurissimus: qui vilißimos quosque, atque adeò inhonestißimos, veluti lenones vrbi præficere in animũ induxerat. Sed de ijs omnibus nos suprà diffusiùs.[q] Illud in præsentiarum ex Flauio Vopisco addam, Taciti Imperatoris seculo, ius dandi imperij, appellandi principis nuncupandi Augusti, ad senatum reuertisse. † reliquarum verò potestatum omnium & dignitatum prouocationes rediisse ad vrbi præfectum.[r]

Pertinax Imperator. 4

Probus gener Seueri.

Appellationes ad præfectum vrbi. 5

o l. 1. in princ. hoc titul.

p Spartianus in Septimio Seuero.

q d. §. & hoc omnia.

r Vopiscus. in Floriano. dicam l. ij. in fi. hoc titu.

L. OMNIA.

Vlpianus libro singulari de officio præfecti vrbi.

LEX. I.

Iurisdictio præfecti vrbis.

Mnia omninò crimina[a] præfectura vrbi sibi vendicat: nec tantùm ea, quæ intra vrbem[b] admittuntur: verùm ea quoque quę extra vrbem intra Italiã,[c] vt epistola[d] diui Seueri ad Fabium Cilonem Præfectum vrbi, missa declaratur. Seruos qui ad statuas cõfugerũt,[e] vel sua pecunia[f] emptos, vt manu mittantur, de dominis[g] quærentes audiet. Sed & patronos egentes de suis libertis audiet. & maximè si ægros se esse dicant, desiderentque à libertis exhiberi;[h] relegãdi, deportãdique[i] in insulam, quã Imperator aßignauerit,[k] licentiam habet.

Italiæ descriptio.

SVMMAE.

1 *Iurisdictio præfecti urbis.*
2 *Italia descriptio.*
3 *Saturnia.*
4 *Hesperia.*
5 *Cenotria.*
6 *Meum & suum dictiones.*
7 *Exhibere pro alere.*
8 *Relegatio quid.*
9 *Deportatio.*
10 *Confinatio.*

a *Rimina)* † Præcipua fuit de criminibus vrbis præfecti iurisdictio.[1] quippè qui de pecuniarijs causis non, nisi certis casibus cognoscebat.[b]

b *Vrbem)* Romã scilicet; quæ vrbis simplici verbo, si non aliud adijcitur, designari solet.[c] quod alibi docui.[d]

c *Italiam)* De qua pau- 2 ca dici cõuenit. † Quoniam (inquit Pomponius mela[e]) nota sunt omnia eius prouinciæ finis, quondã fuit Rubicon Fluuius.[f] Gallam citeriorẽ ab Italia disterminãs in altera extremitate Rhegiũ habens opidũ vbi modico, & angusto mari Italia à Sicilia diuiditur. at hodie totã Cisalpinã Galliam Italia cõ concludimus vt à Salassis, qui locus nũc Saluciarũ, & Montisferrati est, vbi Alpes initium capiunt, Rhegiũ vsque, terra Italica sit, vnde Caius Sempronius, qui vnus Historicorũ, Italiam accuratè describẽdũ fuit. Italia

a ut hæc l.

b l. ij. ubi dicã hoc titul.

c §. ij. de iur. natu. d l. ij. ff. de ori. iur.

e Pomp. Mela lib. ij. de situ orb.

f Plin. libr. iij. c. 15.

11 *Ouidij poëtæ exilium.*
12 *Apolides.*
13 *Insula exulibus assignabatur.*
14 *Deportandi ius qui habeant.*
15 *Præses an deportare possit.*
16 *Licentia.*

(inquit) à iugis alpiũ
oritur, mari cingitur
supero & infero, & se-
catur Apœnino, qui
à iugis Alpium ortus,
per mediam Italiam, à
Liguribus ad Anconã porrectus, inde paulatim vsq; Venusiam re-
flexus, ibi ex trãsuerso diuidit ex altera parte Brundusiũ, altera vel
iam attingens circum sinum Tarentinum, quem Ausones primi,
inde Aborigenes, Græci post Oenotrium Arcadem tenuëre. g Pla
nè quod ad vrbis præfecti iurisdictionem attinet, noster Vlpianus
3 Italiã cẽtesimo miliario mox claudere videt.h Fuit aũt primũ † Ita Saturnia.
4 lia dicta Saturnia, à Saturno prĩo habitatore, aut vt alij malũt, † He Hesperia.
5 speria, deinde † Oenotria, tãdẽ ab Italo siculorũ Rege: qui & leges Oenotria.
dedit, & agriculturã Italos docuit, Italia appellata est. vnde Vergil.[i]

Est locus hesperiam, Graij cognomine dicunt.
Terra antiqua potens armis atque vbere glebæ.
Oenotorij coluère viri, nũm fama minores.
Italiam dixisse ducis de nomine gregem.

Alij tamen ab vno ex tauris Geryonis ab Hercule abductis, Italiam
dictam malunt. cùm propè Rhegiũ enatasset, in Siciliam, & Erion
campũ, ac regnum Neptuni filij deuastasset, Taurus quippè Tirrhe
norũ lingua, Italus dicitur. De Italiæ verò laudibus docti viri per- Taurus.
multa scripserũt nobis breuiter, & in trãscursu cum Plinio satis erit
dicere.[k] Italiã esse terrã omniũ terrarũ alumnam, eãdem & paren
tem numine deorũ electã, quæ salubre nacta Cęlũ, omni frugũ ge-
nere fœcũda, ac hominũ copia, multáque temperie præstãs, facta
est frequẽtissima, q; ob terræ fœcũditatem, aquarũ adfluẽtiũ homi-
num præterea mãsuetudinẽ, ciuiúmq; humanitatem cæteris (vt Ae
lianus ait) Regionibus antecellat.[l] Præterea cũ mediana sit regio,
Iouis stella inter Martis feruentissimã, & Saturni frigidissimã hinc
frigore, illinc calore cõtemperata. Cõsilijs & prudẽtia pollẽt Itali.
Sic enim de tẽperatis, quibúsq; regionibus Vitruuius opinatur.

d *Epistola*) Huius epistolæ frequens est in iure nostro apud eundẽ
Vlpianũ mentio.[m] Quomodò autẽ, quáue ratione à principe ad ma Epistola.
gistratus emanarent epistolæ, à nobis superius tractatum est.[n]

e *Confugerunt*) Fuerunt imagines & statuæ principum, seruis, ne- Statuæ principum.
dum liberis hominibus tutum quondã perfugiũ.[o] quod non vno
in loco à nobis diffuse annotatum cernere est.[p]

f *Sua pecunia*) Cum nũmos, nihilque suũ, hoc est proprium, ser-
6 uus habere posset.[q] † Et dictio suum, ad dominiũ propriè refera- Meũ & suum.
tur:[r] apparet legem hic cõniuere. dum simulat se credere, cùm suis
nummis, redemptũ, qui non ex pecunia venditoris redẽptus est.[s]
indéque discimus dictiones *meum*, & *suum* quæ gemina significatio
ne dominium denotãt:[t] pro subiecta materia Latius accipi: vt ali-
quãdo ius personale, & id q̃d nobis debetur, significẽt.[u] nonnũquã
amplius, id in quo nullũ ius, neq; in rem, neq; in personã, habemus.[x]
qua ratione, cõmunis ille loquẽdi rusticorũ vsus dicentium agrum
quẽ colũt, suũ esse, defendi solet.[y] Nam & hic Vlpianus, suã hoc est
serui pecuniã, dicit, cùm tñ cõstet vt diximus, seruũ ꝓprij nihil ha-
bere.[z] Nõ itaq; temerè Põponius dictionẽ suũ, ambiguã esse scribit.[a]

g *De domini*) Quod ab ijs atrociter tractentur, duriúsque habean-
tur, quàm par est.[b]

h *Exhiberi*) † Idest ali in hunc enim sensum iurisconsulti, sed præ Exibere pro alere.
7 sertim Vlpianus noster, exibere verbum, peculiariter vsurpant.[c]

g Vitruu. libr. ij. c. 10.
h §. sequenti.
i Vergilius libr. j. Aeneid.
k Plin. libr. iij. c. 5.
l Aelianus lib. 9. de uaria historia.
m l. j. §. hi quibus. ff. de leg. iij. l. aut damnum. §. præfecto. ff. de pœn. l. inter. §. j. ff. de interd. & releg. & hic.
n l. j. ff. de constit. prin.
o l. ij. ff. de ijs qui sunt sui.
p lib. 5. Miscella. c. 25. & in d. l. ij.
q §. item nobis. per quas perso.
r l. Quintus. §. argento. ff. de aur. leg.
s l. is qui suis. ff. de manumissio. l. uix certis. ff. de iud.
t d. §. argento.
u l. si & me. ff. si cert. petat. l. j. ff. quod cũ eo. l. nihil dolo. ff. de re. iur.
x l. cũ aliquis. C. de iur. delib.
y l. ij. §. j. ubi dixi. ff. de orig. iur.
z d. §. item nobis.
a l. pupillus. §. fin. ff. de uerb. sign.
b l. ij. ff. de ijs qui sunt sui.
c l. si quis à liberis. in ff. de li. agn.

i *Relegandi deportandique)* Et in metallum damnandi. [d] Inter relegationem autē, & deportationē, Budæus noster, immortale Galliæ
Relegatio. 8 numen, hoc interesse scribit. [e] ꝙ † relegatio fit, cùm quis exire fines
Deportatio. 9 patriæ iubetur. † Deportatio verò, cum præter exterminationem, ei qui damnatus est, certus locus, aut limitatū spaciū, circūscribitur. [f]
Confinatio. 10 Galli † confirmationē vocant. Quæ discriminis ratio nō sat probabilis videtur, cum relegatio non simpliciter modò fiat: sed in certam insulam. [g] támq; diffinitus ille locus circunscribatur: quē relegatis
Ouidius relegatus 11 egredi non licet. [h] exemplóq; est, Ouidius poëta, † qui ab Augusto Cæsare in pontū, & ad oppidum Tomos relegatus est. Neq; tamen exul fuit, aut deportatus. vel ipso, suæ infœlicitatis testimonium passim perhibente. Nam Cæsarem, ipsum sic loquitur. [i]

Ira quidem moderata tua est: vitámque dedisti
Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.
Nec mea concessa est alijs fortuna, nec exul
Edicti verbis nominor ipsa tui.
Arua relegatum, iussisti visere ponti.
Et Scythicum profuga scindere pupe fretum.

Et alibi, ad eundem. [k]

Addo quod edictum quamuis immite minaxque,
Attamen in pœnæ nomine leue fuit.
Quippe relegatus, non exul, dicor in illo.
Parcáq; fortunæ sunt tibi verba meæ.

Relegatus. Ex cuius verbis licet, verā vtriusq; vocabuli significationē, differentiáq; colligere. Is em̄ vt arbitror ego, relegatus ꝓpriè dicitur, cui pro pœna prouincia tm̄ sua interdicitur. [l] seu qui patriæ sedibus ita pellitur, & arcetur, vt suis nihilomin⁹ perfruatur bonis, saluūq; sit ei ius omne ciuitatis. [m] quomodocūq; id cōtingat, siue simpliciter quis patriæ fines exire iussus sit. [n] siue certus etiā insulæ locus fuerit præscriptus, pœnæ pendendæ causa. [o] rursus siue ad tempus, siue in perpetuum quis fuerit relegatus. [p] nam in Tomos oppidū, & perpetuò relegatus Ouidius dicebat. [q]

Fallitur iste tamen, quo iudice nominor exul,
Mollior est culpam pœna, secuta meam.
Nec vitam, nec opes, nec ius mihi ciuis ademit:
Nil nisi me patrijs iussit abesse focis.
Ipse relegati non exulis vtitur in me
Nomine: tuta suo iudice causa mea est. Et alibi. [r]
Omnia si nescis Cæsar mihi iura reliquit:
Et sola est patria pœna carere mea.

Deportatus. Deportati verò dicuntur, qui à ciuium numero submouentur: vtpotè quibus ciuitas, atque adeò omnia quæ iuris ciuilis sunt, adimū-
Apolides. 12 tur. [s] vnde † Ἀπόλιδες Græco sermone dicti, hoc est, sine ciuitate [t] & pro mortuis habentur, [v] quantum ad ea scilicet, quæ iuris ciuilis sunt: nam quæ sunt iuris gentium retinent. [x] Hincq; patet, grauiorem esse multò deportationem relegatione. Namque relegatus ciuitatē retinet, ac liberos in potestate: cui prætereà, bona non adimūtur: sed omnia omninò iura cōseruātur: vnde testamēti factionē habet, [y] sola patriæ pro pœnà carēs. [z] Itaq; ꝙ Paulus ait vsq; adeò capite minui relegatos, vt ciuitatem amittant. [a] per abusionem (quàm inquit Cicero Catacrisin vocant [b]) accipiendum est. & lar-

d l. aut damnum. §. præfecto. ff. de pœ.
e Bud. l. capitaliū. §. in exulibus. ff. de pœn.
f d. §. in exulibus.
g l. relegatorum. ff. de interd. & rele. d. § in exulibus.
h l. relegati. ff. de interd. & releg. §. relegati. quib. mo. ius pat.
i Ouid. lib. 5. Trist. eleg. iij.
k Ouid. li. ij. Trist. eleg. unic.
l l. eius qui. §. j. ff. de testa.
m l. sed & si quis. in princ. ff. si quis caut. d. l. relegati. & d. l. relegatorū d. l. eius. §. j.
n d. ll. relegati. & relegatorum.
o d. l. relegati. d. §. relegati.
p d. l. relegatorum. §. siue ad tempus.
q Ouid. li. 5. Tristi. elegia 12.
r Ouid. lib. iiij. Tristium eleg. 9.
s l. quidā. ff. de pœ. §. cum autem. qui. mod. ius pat. po.
t l. j. §. hi quibus. ff de leg. iij. d. l. quidā
u l. j. §. fi. ff. de contrahē. l. si necem. §. pe. ff. de bo. libe
x d. l. quidā.
y l. relegati. & ll. seq. ff. de interd. & releg. l. relegati. ff. de pœn.
z l. eius qui. §. j ff. de testa.
a l. amißione. §. j. ff. de capi. dimi.
b Cic. in orato.

gaquadam significatione secundum quam, ipsos quoque deportatos possumu relegatos dicere, cùm relegare generale verbum, Latinis idem sit, quod eijcere, summouere, & separare.[c]

Insula assignata exulibus.

k *Aßignaueri*) † Lata à magistratu exilij sententia, si per eã oportebat
13 exulem in insulam migrare, eam insulam annotabat princeps & designabat.[d] Neque enim magistratus etiam si summus esset, vt præses prouinciæ, poterat ipse locum aut insulam deportato præfinire: sed erat hac in re principis exquirenda voluntas.[e] vnde si præses prouinciæ, aut alius magistratus reum in insulam deportandum putet, sententiam quidem proferre potest, qua pronunciet se deportare: non item exequi, nisi cõsulto prius & iubente principe.[f] Licet diligentioris custodiæ causa, non vetetur: imò debeat interim reũ in vinculis cõtinere.[g] Itaque princeps, si ei ita videatur, cõprobato præsidis iudicio insulam assignabit.[h] Nam antequàm ipse factum probet, deportatus vi sententiæ ciuitatem non amittit; sed ei hæredibúsque suis omnia iura salua integráque conseruantur:[i] donec scilicet, assignata sit ei à principe insula, vel ab eodem iudicium

Deportãdi ius qui habeant.

14 comprobatum.[k] † Præterquàm si à prætorio, vel vrbis præfectis lata sit sententia: quibus singulari prærogatiua tributum est, vt ius habeant deportandi.[l] Hoc est vt simul atque deportationis sententiam tulerunt, damnatus ciuitatem adeóque iura omnia confestim perdat: priusquã etiam princeps factum comprobet, aut assignet insulam.[m] Quod autem hic, assignatæ insulæ meminit Vlpianus, ad factum referendum est: siquidem solerẽt Impp. quos abesse oportebat, vrbi præfecto insulam declarare, in quam relegatos aut deportatos amandaret, quàm si non assignasset, poterat nihilominus præfectus, reipsa deportare. vt videlicet effectum, & exequutio

Præses an deportare posit.

15 nem, sicuti dictum est, traheret secum sententia.[n] † Sanè verò licet præses prouinciæ ius non habeat deportandi in insulam extra prouinciam inconsulto principe:[o] quoniam assignando insulam, quæ non sit intra fines suæ administrationis, videretur suæ iurisdictionis metas transcendere.[p] Relegare tamen in insulam suæ prouinciæ potest. Tametsi non aliter, à principe fuerit assignata.[q]

Licentia.

l *Licentiam*) † Hoc est arbitrium, & liberam facultatem. quo ver-
16 bo iurisconsulti nostri passim in bonam partem vtuntur.[r]

§. INITIO.

a E*Pistolæ*) Ad Fabiũ Cilonem vrbi præfectum à Diuo Seuero missæ. cuius iamiam meminimus.[a]

b *Intra vrbem*) † Hoc interesse Valla rectè scribit inter, intra, & infra, dictiões, quia dictio intra, ad numerũ & spacium refertur: vt intra Calẽdas, dies centum, vrbis mœnia, & ijs similia, infra verò ad dignitatem & locũ: vt infra existimationem meam, infra tectum, id est subter tectum, & sic de ceteris.[b]

Initio eiusdem epistolæ,[a] ita scriptum est. *Cùm vrbem nostram fidei tuæ cõmiserimus.* Quicquid igitur intra vrbem[b] admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere.[c] sed & si quid intra centesimũ milliarium,[d] admissum sit, ad præfectũ vrbi pertinet. sed si vltra ipsum lapidem[e] egressum est. præfecti vrbi notio[f] non est.[g] Si quis seruum[h] suum adulterium[i] commisisse dicat in vxorem suam, apud præfectum

Intra.

Infra.

c Cic. li. iij. offi. & pro Roscio Amerino.
d l. j. §. hi quibus. ff. de leg. iij.
e l. relegatorum. ff. de interd. & rele.
f l. diui. §. pen. ff. de pœn. l. inter § j. ff. de interd. & releg
g l. si quis filio. §. eius qui. ff. de inust. testa. d. l. relegatorum. §. j. d. l. inter. §. j.
h l. j. ff. quand. app. sit.
i l. j. §. si ff. de bo. eor. l. j. §. hi quib. ff. de leg. iij.
k l. ij. §. j. ff. de bo. gor. l. si quis filio. §. eius qui. ff. de iniust. testa. l. j. in princi ff quand. app. sit d. §. hi quibus.
l l. ij. §. j ff. de pœn. l. j. §. hi quibus ff. de leg iij.
m d. l ij. §. j. d. §. hi quibus.
n l. inter pœnas. §. j. ff. de interdi & releg. d. l. ij. §. j. d. §. hi quibus.
o l. ij. §. j. l. diui. ff. de pœ.
p l. fi. l. hoc tit.
q d. l. relegatorum. §. j. & d. l. sicut.
r l. iij. ubi. diui. ff. de iurisd. l. qui sine. ff. de nego. gest.
a hac l. in princi.
b Laur. Vall. lib. ij. c. 91. Bud. l. j. ff. de iust. & iur.

vrbi erit audiendus: ſed & ex interdictis quod vi aut clam[k]. aut interdicto vnde vi,[l] audire poteſt.

S V M M A R.

1 *Intra & infra dictiones.*
2 *Milliarium.*
3 *Stadium.*
4 *Paſſus.*
5 *Pes.*
6 *Lapis pro milliario.*
7 *Notio.*
8 *Adulterium.*
9 *Stuprum.*

Vnde cùm olim apud Pliniũ latinæ proprietatis obſeruantiſsimũ hæc verba deprauatè legerentur. *Qua incubari infra decem dies aedita vtiliſsimum.*[c] periciores, loco *infra*, particulam *intra* emendatiſſimè repoſuerũt. Ideq; rectiſsimè factitarunt apud Modeſtinum noſtrum puriores: cùm anteà infra centeſimũ lapidem & infra quinquaginta dies, falsò legeretur.[d] Quod autẽ ad iuris noſtri traditiões ſpectat, circa dictionem *Intra*, vulgò, ac benè quidem, (vt mihi videtur) perferri ſolet, præpoſitionem *intra* (niſi manifeſta legis aut diſponentis voluntas repugnet,[e] ſua extrema includere.[f] veluti in hac ratione, *Intra calendas*, ipſe quoque calendæ continentur.[g] & ſi dicam, *intra diem centeſimam*, vltimus includitur dies.[h] & in diſpoſitione, vt aliquid intra diem mortis fiat, is quoq; dies numeratur, quo quis mortuus eſt,[i] vt meritò probem, quod interpretes prodiderunt. Venditis ijs quæ intra muros ſunt, muros ipſos, ſi tamen vẽditoris fuerunt, nec aliud actum appareat, venditos quoque cenſeri.[k] Amplius probat apud Gellium Sulpitius Apollinaris, Iudicem intra calendas iudicare iuſſum, niſi calendis pronunciet, contra vocis vſum facere. Quandoquidem ante calendas pronuntians, magis citra, quàm intra, pronuntiare dicatur.[l] Cui tamen ſententiæ vetus iuris regula implacabiliter contradicit par eſſe cenſens, intra calendas, vel calendis, vel ante calendas ſtipulari, aut aliter diſponere.[m]

c *Plini. li.10.c.54.*
d *l. ſcire oportet.§.1.ff.de excuſ. tut.*
e *l. qui Romæ.§.Callimachus.ff.de uerb.obli.l.ex tribus. C. de inoffi.teſta.*
f *l. non omnis.ff.ſi cert. petat. l.j. §. quod diximus. ff. de ſucceſſ.edict.*
g *d. §. quod diximus.*
h *l. pater.in fi.ff.de adul.d.§.quod diximus.*
i *l. ſi quis ſic.ff. de uerb.ſigni.*
k *l. ædе.§.j.ff.de cõtrah.empt.*
l *Gell.lib.12.c.14.*
m *l. ſi ita ſtipulatus fuerim.10. aut 5. & l. qui ante. ff. de uerb.oblig.*

c *Pertinere*) Idque ſine dubio, cùm iam Vlpianus docuerit omnia omninò crimina præfecturam vrbanam ſibi vendicare. non ea tantùm, quæ intra vrbem: ſed etiam quę extra, dum in Italia patrentur.

Milliarium. d *Milliarium*) † Milliarium, ſeu millium (vtrunque enim dicitur)
2 mẽſura eſt itineraria, mille paſſuum.[n] & ita ſtadia octo continens.
Stadium. 3 Cum † ſtadium viginti quinque paſſus, ſupra centũ cõplectatur.
Paſſus. 4 Paſſus † autẽ quinque pedum eſt,[o] à paſsis hoc eſt extenſis manibus ſic dictus, ꝙ diſtẽtis & expaſsis manibus & brachijs hæc dimẽſio
Pes. 5 conficiatur. † Pes verò quindecim digitorum eſt.[p] tantùm enim pugno policéque dilato, poſſumus amplecti, quæ pedis eſt dimenſio Centeſimum porro milliare, de quo agit hic Vlpianus, non à mœnibus vrbis Romæ, ſed à continentibus ædificijs, numerandum eſt.[q]

e *Lapidem*) † Hoc eſt præfinitam metam, centeſimi milliarij. nam
Lapis pro milliario. 6 milliaria conſtitutis lapidibus ſignabatur, & terminabãtur. Primúſque fuit Caius Gracchus (ſi Plutarcho credimus) qui ſingulis milliarijs lapideas columnas ſpacijs ſigna præferentes, defixit.[r] Inde factum, vt lapidem pro milliaro boni authores frequenter vſurpent. Martialis.[ſ]

Ad lapidem Torquatus, habet prætoria quartum.

Et Tranquillus de Tyberio, Iterum Appia vſque ad ſeptimum lapidem: ſed proſpectis modo, nec aditis vrbis mœnibus, rediјt.[t]

Notio. f *Notio*) † Hoc eſt cognitionem ſimul cum iuriſdictione.[v] neque
7 enim ignotum notionis generali verbo, non modò cognitionem,

n *l.j.ff.ſi quis cautio.l.iij. §. ſi præſens.ff. quis ordo. l.iij.ff.de uerb.ſig §.qui aũt. de excu. tutor.*
o *Accurſ.l.iij.ff.de uerb.ſigni.*
p *Glo. c. ſicut. 17. q.iiij.*
q *l. mille paſſus.ff. de uerb.ſigni.*
r *Plutarc. in uita Gracchorum.*
ſ *Martial.libr.iij. Epigram.*
t *Suet. in Tyberio.*
v *l. notionem.ff de uerb.ſigni.*

hoc est simplicem cognoscendi facultaté: sed iuris quoq; dicendi licentiam contineri.[x]

x l. ait pretor. ff. de re iudic. d. l. notionem.

g *Non est)* Hinc obserua, Italiã, quod attinet ad vrbis præfe&i potestatem: centũ millibus passuum concludi. quippè dixerat initio iurisconsul. ius præfectum vendicare sibi vniuersorũ criminum coërcitionem, quæ committuntur intra Italiam: hîc autem negat notionem esse præfecti vltra lapidem centesimum.

h *Seruum)* Seruus non à dominis modò: sed ab alio quocunq; adulterij accusari posse, nulla dubitatio est.[y] siquidem legibus omnibus, serui rei fiant, præterquàm Iulia lege de vi priuata.[z]

y l. seruos. ff. de accusa.

z l. hos accusare. §. omnibus. illo titu.

i *Adulterium)* Inter stuprũ & adulteriũ hoc interesse iurisconsultus
8 ait. † quod adulteriũ in nuptam cõmittatur: propter partũ, ex altero cõ
9 ceptum cõposito nomine. † stuprũ verò in virginem, aut viduam.[a] quo nomine Valla, Iurisconsultos insectatur stupri verbo adulteriũ quoq; significari probans pro adulterióq;, & vitio stuprũ promiscuè poni.[b] Quod equidẽ non negauerim: Lucretia (inquit M. Cicero) oblatũ per vim stuprũ, voluntaria morte luit.[c] Et alibi noctu stupri causa lectica in vrbem introferri solitus est, ad mulieré nuptam vni propositam omnibus.[d] Trãquillus item, Equiti Romano iurisiurandi gratiã fecit, vxoré in stupro generi cõpertam dimitteret, quam si nunquam ante repudiaturum iurauerat.[e] Plautus item de Alcumena Amphitrionis vxore.[f]

a l. inter liberas. ff. ad l. Iul. de adul. l. inter stuprum. ff. de uerb. signi.

b Laur. Val. lib. 6. c. 45.

c Cic. li. 5. de finib.

d Cic. ult. Verrina.

e Suet. in Tyberio.

f Plau. in Amphy.

Adulterium. Stuprum.

Sed Alcumenæ, huius honoris gratia,
Pater curauit, vno vt fœtu fieret.
Vno vt labore exolueret erumnas duas,
Et ne in suspitione ponatur stupri,
Et clandestina vt celetur suspitio.

Cæterùm tunc stupri nomen, non ad suã speciẽ contrahitur: sed generaliter stat pro turpi cõcubitu: quo nomine detestandus ideo masculorũ quoq; cõplexus, cõtinetur. Plura virorũ (inquit Liuius) inter se sequàm fœminarũ esse stupra: ex quo in promiscuo, sacra esse cœperunt.[g] Etenim dixerũt stuprũ, pro quacunq; turpitudine veteres, quod vel ex Neuij verbis apparet, aientis perijt malũt ibidẽ, quã cum stupro redire ad suos populares. Propriè verò & peculiari significatione, verũ est, quod Papinianus ait stuprũ in virginẽ, viduámue cõmitti:[h] ab adulterióq; distingui.[i] stupra dico (inquit M. Cicero) & corruptelas, adulteria, incesta denique.[k]

g Liuius lib. 39.

h d. l. inter liberas. d. l. inter stuprũ.

i d. l. inter liberas.

k Cic. lib. 4. Tuscu.

k *Quod vi aut clam)* Quo destrui iubet prætor vt aut clam ædificatum, etiam si faciens ius extruendi habuerit. Tueri namq; debuit ius suum inquit iurisconsultus, non iniuriam committere.[l]

l l. j. in prin. ff. quod ui aut clam.

l *Vnde vi)* Prætor ait, vnde vi tu illum deiecisti, de eo quod tunc ille vbi habuit intra annum: post annum verò, de eo quod ad deijcientem peruenit, iudicium dabo.[m]

m l. j. in princip. ff. unde ui.

§. SOLENT.

Solent ad præfectum vrbi remitti etiam tutores qui malè in tutela, sine cura versati, grauiore animaduersione[a] indigẽt, quàm vt sufficiat eis suspectorũ infamia:[b] quos probari poterit, vel numis datis

Tutor suspectus.

a GRauiore animaduersione) Ius remouen
1 di tutores † suspectos in vrbe Roma, prætoribus peculiariter datũ est. in prouincijs verò procõsulibus, aut eorum legatis, qui procõsulis personã sustinẽt.[a]

a l. j. §. damus. ff. de suspect. tuto.

tutelam

tutelam occupare:[c] vel præmio accepto operam dedisse, vt non idoneus[d] tutor alicui daretur: vel consultò, circa edendum[e] patrimoniũ quantitatem minuisse, vel euidenti fraude bona alienasse.

SVMMAE.

1 *Tutor suspectus*
2 *Tutor quando infamis.*
3 *Edere.*

Quod si fraus aliqua tutorum argui potest, quia vel denegant pupillo alimẽta vel repertorium non fecerunt, vel pecuniam pupilli ad eius vtilitatem deponere cunctãtur, nõ satis est eos vt suspectos à prætore ciuiliũ causarum iudice remoueri: sed ad vrbis præfectũ, qui de criminibus in vrbe Roma, & intra centesimum lapidem iudicat,[b] remittuntur grauiùs puniendi.[c]

Tutor quãdo infamis.

b *Infamia)* † Non quicunq; tutor mouetur tutela existimationis,
2 suæ detrimentũ accipit, vt inter famosos habeatur: sed is duntaxar, qui ob dolũ, (quia in tutela finge grassabatur, res pupillares callidè intercipiẽs[d]) vel etiã latam illã versutiæ culpã, dolo proximam remotus est.[e] nam nec hîc dissolutè culposus, fraude caret.[f] vt meritò summã eam negligentiam in doli crimen cadere leges voluerint.[g] Quod alibi disputaui[h] Ad hæc perpulchrè Cicero perniciosum æquè cẽsens, ac nefariũ fidẽ frangere quæ cõtinet vitã: & pupillũ fraudare nostræ fidei cõmissum. tria hæc iudicia fiduciæ, tutelæ, & societatis, summæ æstimationis, & pœnæ capitis esse scribit. ac proinde turpe iudicium dari aduersus eum, qui per tutelam, societatem, aut rem mandatam aliquem fraudasset.[i]

c *Tutelam occupasse)* Vt animaduertatur seueriter in eos, qui pecuniam dederunt, vt tutores, fierent ad præfectũ vrbi remittuntur.[k]

d *Non idoneus)* Sicut is qui numis datis tutelam redemisse probatur, ad vrbis præfectum grauiter puniendus remittitur.[l] ita qui accepto præmio, operam dedit, vt non idoneus tutor alicui pupillo daretur.[m]

Edere

e *Edendum)* † Hoc est declarandũ. quippè tutor declarare debet, ve
3 rum pupilli patrimoniũ, in repertorio. alioqui vinculis publicis cõtinendus est: donec debitas tantæ perfidiæ pœnas luat. quod vt fiat, remittetur ad præfectum vrbi.[n]

b hac l. in princip. c l. j. §. fi. l. ij. l. tutor §. tutor. & §. tutores. ff. de suspe. tut l. nisi. C. de administ. tut. §. sed si quis. de suspe. tut. d l. j. ff. de his qui not. infa. l. iij. §. fi. ff. de suspe. tuto. §. suspectus. illo ti. e l. quod Nerua. ff. depositi. f l. impuberibus. §. j. ff. de suspe. tut. d. l. quod Nerua. g l. mulier. §. sed enim. ff. ad Trebell. l. j. §. is quoq;. ff. de actio. & obli. h lib. iij. miscell. c. j. i Cicero pro Rosc. Amerino & pro Cecinna. k l. in eos. ff. de tutel. §. sed si quis. de suspect. tutor. l d. §. sed si quis. m d. l. in eos. & hic n l. iij. §. tutores. ff. de suspect. tutor.

§. QVOD AVTEM.

Quod autem dictum est, vt seruos de dominis quærentes præfectus audiat: sic accipimus, non accusantes dominos. (hoc enim nequaquã seruo permittendum:[a] nisi ex receptis caussis[b]) Sed si verecũdè[c] expostulent, si sæuitiam, si duritiam, si famem, qua eos comprimant, si obscœnitatẽ in quam eos compulerint, vel

Seruus quando dominum accuset.

a *SEruo permittendum)* Serui deferentes dominos regulariter nõ audiuntur.[a] Quod à Cocceio Nerua, primum cõstitutũ, Dion testatur. Et ne serui (inquit) deinceps dominos criminarẽtur, edicto vetuit.[b]

b *Caussis receptis)* † Puta falsæ monetæ fran-
1 dati census, læsę maiestatis, & similibus, quę alibi commemorãtur

a l. vix certis. ff. de iudic.

b Dion in Nerua. c l. famosi. ff. ad le. Iul. maie. d. l. vix certis.

compellant, apud præfectum vrbi exponant. Hoc quoque officium, præfecto vrbi à Diuo Seuero datum est: vt mancipia tueatur ne prostituātur.

Filius cōtr trem ın iud

SVMMAE.

1 *Serui quando dominos accusent.*
2 *Filius quomodò in iudicio contra patrem.*

c *Verecundè*) Id est modestè, & cū pudore.
2 Sic † & filij cùm aduersus parentes consistūt in iudicio (quod interdum cogūtur, rāta est parentum quorūdam duritia, & morositas:[d]) non debent exultare verborū audacia: sed timidiusculè & pudēter perita primùm venia experiri.[e] Alioquin vt inofficiosi possent à præfecto castigari.

d l. si quis à liberis. ff. de lib. agnos. di xi l. i. § ius naturale. ff. de iusti. & iure.
e l. fi. ff. de in ius uo. dici l. intantū. §. uniuersitatis. ff. de rer. diuis.

§. PRAETEREA.

Numularij.

Præterea curare debebit præfectus vrbi, vt numularij[a] probè se gerāt circa omne negotium,[b] & temperent ijs, quę sunt prohibita.

Argentarij. Campsores. Trapezytę.

SVMMAE.

Collybistæ.

1 *Numularij.*
2 *Argentarij.*
3 *Collybistæ.*
4 *Campsores.*
5 *Argyrognomæ.*
6 *Trapezytæ.*
7 *Banquerij.*
8 *Foro cedere.*
9 *Fallire.*
10 *Banca rupta.*
11 *Argentarium facere.*
12 *Argentariæ mensæ an à Christo probatæ.*

a *Numularij*) † Sunt
1 Numularij, qui numos permutandos, fœnorísque collocandos, ad mensam tenent.[a] quos alio nomine, latini nunc † Argētarios,
2 nūc cāpsores, nunc mēsarios vocant. Græci
3 Trapezytas, † & collybistas,[b] Sed hi omnes duorum sunt generum: alterum minutulorum numorū, qui scilicet minutiorē monetam, cum grauiore, nempè auro, commutant: sordido inde conflato quæstu, nec multum ab expressa vsura abhorente quorum ideò mensas, Christus in templo subuertit, docens hæc prorsus respuenda viris pijs, & religionis Christianæ cultoribus.[c] Hi ab antiquo verbo Cambio idem quod permuto
4 significante, † Campsores propriè dicti sunt. & Græcis † Argyro
5 gnomę, quasi pecuniæ spectatores, & collybistæ, neque verò publicam hi causam habebant. vnde nec expensi, nec accepti rationem conficiebant Alterum eorum est, qui non tam pecuniarum permutationē, quàm maiorē exercebant negotiationē: pecunias tum suas aliorum fœnori collocantes, quas ideò velut depositas, recipiebant custodiendas gratuitò interdum & nonnunquàm fœneratò indéque
6 rationes conficiebant. Hos Græci † Trapezytas, & Latini frequentiùs Argentarios, & quandoque Numularios, dixere.[d] Nos hodie,
7 Banquerios. † Cuius rei putat (inquit M. Cicero,) iste rationem reddi non posse, quòd ipse tabulas auerterit, se autem habere argentarij tabulas, in quibus sibi pecunia expensa lata sit, acceptá que relata.[e] Habebant autem olim istiusmodi argentarij, publicam causam. Quippè publicè ei muneri spectatæ probitatis homines, præficiebantur, qui in codicibus suis rationes scriberent.[f] ob idque sicut olim ærarij quæstores, duas conficiebant tabulas: alteram accepti, alteram expensi,[g] in negotiario foro mensam exercere soliti, quam

a l. quædam. §. pen. ff. de eden. l. si hominem. §. quoties. ff. deposi.
b l. si quis. l. ubi. l. argentarium. ff. de edend.
c Mathe. 21. Mar. 11. Ioan. ij.
d l. si quis. l. ubi. l. quædam. l. argentarius. ff. de eden.
e Cic. pro Cecinn.
f d l. argentarius.
g Ascon. Pedia. in Verri.

Cambio verbū. Argyrognomæ.
Trapezytę.
Banquerij.

ri, quam à republica conductam tenebant.[h] vnde Toxilus seruus ad Dorpalum lenonem.[i]

Fortaße metuis, iam à foro argentarij
Abeunt: quam in cursu Rotula, circumuertitur.

Foro cedere. Fallire. Bãca rupta. Argentariã facere.

8 Inde † foro cedere dicebãtur, eum mensis suis cedentes, totámque mensariam negociationem deserentes alio habitatũ migrabant.[k]
9 Vulgus Italicum † *fallire*, nostrum verò, † *bancam ruptam facere* vo
10 cat. † Argentarium verò facere, qui munus illud Argentariorum,
11 exercebant, & profitebantur. Herennius (inquit M. Cicero) quem ille argẽtariam Lepti fecisse dicit.[l] Et alibi, M. Fulcinius, qui Romę argentariam nõ ignobilem fecit.[m] Inde etiam in iure nostro, exercitatores argentariæ mensæ.[n] Quoniam item eorum publica sicut diximus, causa fuit: auctionibus publicis interueniebãt, vt quod cui que & quanti venderetur, in tabulas suas fideliter referrent.[o] Et prę cia venditarum rerum exigerent, aut exigendam stipularentur. auctionantibúsque, aut ijs ad quos pertineret negotium, post exactam repræsentarent.[p] Ebutio negocium datur, inquit Cicer. adest ad tabulam, licetur, deterrentur emptores, multi partim gratia Cecinnæ, partim pretio, fundus addicitur Ebutio. pecuniam argentario promittit Eburius.[q] itẽ & Fabius, & Forsan in hoc sunt (inquit) adiunti, qui auctione dimissa, quod cuique vendicassent, testibus ar-

Argentaria mensa an Christi lege prohibita.

12 gentariorum tabulis reddiderunt.[r] † Hanc autem negociationem argentariam, velut publicè commoda, & necessaria ad societatem hominum commercia fouentem, non damnat Christus: sed potius approbat,[s] nisi quatenus ea Trapezitæ abuterentur. publicum munus ad vsurarium quæstum conuertentes.[t] quod alibi disserui.[u]

b *Omne negocium*) Tam publicum, quàm priuatum: & siue permutandis pecunijs, siue collocandis intendant, siue etiam rationes cõficiant. Nam de vtroque numulariorum genere Vlpianum hîc agere non dubito.

h l. qui tabernas. ff. de contr. empt.
i Plautus in Persa.
k l. si hominem. §. quoties. ff. depos.
l Cicer. Verr. iij.
m Cic. pro Cecinna.
n l. Prætor. ff. de edend.
o Quint. lib. 11.
p l. filiæ. ff. de sol.
q Cicer. pro Cecinna.
r Quintilia. lib. 11.
s Mathei. 25.
t Exod. 22. Deuter. 23.
u l j. C. de summa trinit.

§. CVM PATRONVS.

Filius in patrem cõtumeliosus.

Cùm patronus[a] contemni se à liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertũ quæratur, vel conuicium se ab eo passum, liberósque, vel vxorem, vel quid huic simile obijciat, Præfectus vrbi[b] aditus pro modo querelæ, corrigere eum, aut cõminari, aut fustibus castigare, aut vlterius procedere in pœnam eius solet. nam plerumque puniẽdi sunt, & liberti. Certè si se delatum à liberto, vel si conspirasse[c] eum contra se cum inimicis doceat, etiam metalli pœna in eum statui debet.

a
1 P*Atronus*) † Idem dic in parentibus: quos si contumelijs afficiant filij, vel impias manus eis inferant, cognitio est præfecti vrbis. qui delictum ad publicam vtilitatem pertinens, pro modo eius coercebit.[a]

b *Præfectus urbi*) In vrbe Roma, & intra centesimum lapidem,[c] neque enim extra hos terminos potestatem habet.[b] in prouincijs verò, munus erit Proconsulis: qui libertum emendare, aut verbis terrore comminãdo, aut si res exigat fustiũ castigatione poterit.[c]

c *Conspirasse*) Non

a l. j. ff. de obseq.
b l. fi. hoc titul.
c l. nec quicquam. §. de plano. ff. de offic. procons. l. j. ff. de iur. patr.

2 ergo † satis est libertũ fieri amicum inimicorum domini, nisi se cũ illis cõiunxerit, & aduersus dominum conspirauerit.[d] tunc autem grauissima pœna dignus est, cùm apertè & hostiliter reuerentiam & obsequium, quod patrono debet, violarit.[e] † Nam vt Liuius scribit, duabus maximè rebus violatur amicitia. Si amicos meos pro hostibus habeas. si rursus cum hostibus meis te coniungas.[f] Quanquam (fateor) bonum virum, quod ille dicebat, amicorum, patriæq; amicum esse debere. & amicorũ amicos colere, inimicos odisse.[g] † Hinc autem aliquando respondi, & apud iudicem peruici filium, ex ea causa simpliciter, quòd amicus inimici patris factus esset, exhæredatum immerenter, & iniustè exhæredem scriptum fuisse: cùm non doceretur iniuriosus alioqui patri fuisse, aut in eum conspirasse.[h]

SVMMAE.

1 *Filius in patrem contumeliosus.*
2 *Filius si amicus inimici patris fiat.*
3 *Amicitia quibus rebus uioletur.*
4 *Inimicorum amicus.*

Filius amicus inimicorũ patris.

Amicitia quo modò violetur.

Inimicorum amicus.

d ut hæc l. ubi Iul.
e l. j. ff. de iur. pat. & hic.
f Liuius lib. 34.
g Polybius lib. j.
h ut hæc l.

§. CVRA CARNIS.

Cura[a] carnis omnis vt iusto pretio præbeatur,[b] ad curam præfecturæ pertinet. Ideo & forum suarium,[c] sub ipsius cura est. Sed & cæterorum, siue pecorum, siue armẽtorum, quod ad huiusmodi præbitionẽ[d] spectat, ad ipsius curam[e] pertinent.

Præbere pręcio.

a *Cura*) Hoc est sollicitudo, imperium & iurisdictio.

b *Præbeatur*) Idest ematur, & vendatur, probéque super ea negotietur. † verbum quippè præberi, Iurisconsultis peculiare, negociari significat: & præbitio, negociationem.[a]

c *Forum suariũ*) † Forum sicuti alibi docui,[b] Romæ duplex fuit. Iudiciarium scilicet in quo lites & iudiciariæ controuersiæ exercebantur. & Negociariũ, quo res venales deferebantur, quod multiples hîc Vlpianus fuisse ostẽdit. Boarium, in quo boues. Suarium, in quo sues. piscariũ, in quo pisces. Vinarium, in quo vinum. Olitorium, in quo olera, & herbæ & Cupedinariũ, in quo cupediæ, hoc est lautiores cibi, veluti perdices, phasiani, lepusculi, & aliæ id genus epularum deliciæ, prostabant venales. † Fuerũtque istiusmodi fora, Boarium præsertim & suariũ, Romæ in campo qui iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinũ, & aram Herculis: vbi solent hodie quoque, tales exerceri negociationes.

SVMMAE.

1 *Præbere, Præbitio.*
2 *Forum multiplex.*
3 *Negociatio ubi Romæ exerceatur.*
4 *Præbitio.*
5 *Vendere quando quis cogatur.*
6 *Achademiarum fauor.*

Forum.
Iudiciarium.
Negociarium.
Boarium.
Piscarium.
Vinarium.
Olitorium.
Cupedinariũ.

Negociatio vbi Romæ exerceatur.

d *Præbitionem*) † Hoc est munus, & officium negociationis edulio tum,[d] aliquando enim præbitio munus significat in qua tamen acceptione, solum Varronem hac vsum voce comperi. Quod ea die (inquit) mea erat præbitio.[f]

Præbitio.

e *Ad ipsius curam*) Ad curam, & officium, vrbi præfecti pertinet, vt carnes, pisces, & id genus eduliorum, iusto pretio vœneant. Itaq; in ciuitate, copia rerum, ad victũ necessariarum.[g] † non quòd lex ideo

Vẽdere quã do quis cogatur.

a l. ij. ff. de nund. l. si ut certò. §. si de me petysses. ff. commod. l. j. §. j. ff. si mens. fal mo, & hic.
b l. j. ff. de ori. iur. & c. forum. de uerb. sig.
d l. ij. ff. de nund.
e l. fi. §. j. ff. de mu. ner. & honor.
f M. Varro lib. iij. de ling. lat.
g l. fi. §. item epis. ff. de muner. & honor.

ideoque quem cogi velit res suas inuitum vendere:[h] sed hæc edulia venditioni semel exposita, ne immodicè & immoderatè distrahantur, prouidere.[i] hoc enim publicam humanæ societatis vtilitatem respicit: quæ dubio procul priuatæ præponderat.[k] Alijs itaq; rebus pretium nõ statuit præfectus vrbi, etiam si Iudæi vœnales eas exposuerint:[l] sed præsertim grano, quod nisi vnicuique liberum esset pro arbitrio vendere, posset ciuitas fame premi. Nemine sub definito pretio granum in vrbem deportante quæ fames defectione carnis

Scholasticorum fauor. 6 & similium eduliorum non timetur. † Qua ratione non displicet, quòd annotant nõnulli ciues à magistratu cogi posse, vt iusto pretio scholasticis habitationem elocent, ne nõ habentes studiosi, quo se recipiant, cogantur abire, & ita tandem magno reipublicæ detrimento, pereat achademia.

b l. nõ enim. ff. re. amota. l. nec emere. C. de iur. deli.
i l. j. C. de epis. aud.
k l. j. in fin. C. de ead. toll aut. res quæ. C. cõ. de leg.
l l. nemo exterus. C. de iud.

5. QVIES.

Popularis. Quies quoq; populariũ,[a] 1 & disciplina[b] spectaculorũ,[c] ad præfecti vrbi curam pertinere videtur. Et sanè debet dispositos milites stationarios[d] habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid vbi agatur, & vrbi interdicere, præfectus vrbi, & qualibet alia solitarũ regionũ[e] potest, & negociatione, & aduocationibus, & foro,[f] & ad tempus, & in perpetuũ[g] interdicere poterit, & spectaculis,[h] etsi quem relegat ab Italia, submouere eum etiam, à prouincia sua,[i] diuus Seuerus rescripsit.[k] eos etiam qui illicitũ collegium[l] coijsse dicantur, apud præfectum vrbi accusandos.

Disciplina.

SVMMAE.

1 Populares qui.
2 Disciplina.
3 Spectacula.
4 Ludorum uarie species.
5 Circus Maximus.
6 Statio.
7 Stationarij milites.
8 Limitarri.
9 Liminarche.
10 Regiones solita.

a Popularium) † Hoc est ciuium.[a] nec ignotum, popularis nomine ciuem plerunque significari: quasi eiusdem populi gentisque virum. Se enim, inquit Cicero, non popularem alicuius loci sed ciuem totius mundi, quasi vnius vrbis agnouerit.[b] Inde, qui vnius ciuitatis sunt à plerisque conciues appellati, populares dicuntur. vnde Dauus Terentianus.[c]

Amicus meus & popularis Geta.

Pœnus ad Agorastoclam, qui se Carthagini natum dixerat.[d]

O mihi popularis salue.

Et M. Cicer. At hoc tales (inquit) Anaximandro populari, & sodali suo, non persuasit.[e]

b Disciplina) † Idest 2 obseruatio, instituũ & antiqua ratio.[f] Rhodiorum vsque ad memoriam, inquit M. Cicero, naualis disciplina, & gloria remãsit.[g] Rursus. O morẽ pręclarum, & disciplinã quam à maioribus accepimus.[h] & Clytipho Terentianus me-

a l. mulier. ff. de uerb. signific.
b Cicer. libr. iij. de legib.
c Terent. in Phormione.
d Plaut. in pœnul.
e Cicer. libr. iiij. Achad.
f Cicer. lib. j. Tusc.
g Cic. pro lege Manilia.
h Cic. pro L. Flac.

.retriciæ vitæ mores,&
,ratione attingēs, ait.[i]

11 *Foro interdicere.*
12 *Librorum interdictio.*
13 *Italiæ interdictio.*

i Terent. in Heautonti.

Magnum hoc quo-
que signum est, dominam esse extra noxiam,
Cùm eius tam nelgiguntur internuntij.
Nam disciplina est, eisdem numerarier
Ancillas primùm ad dominas qui affectant viam.

Et alibi Cicero, Admirari satis nequeo, vel hominis continentiam, vel temporum disciplinam.[k]

k Cice. lib. de senectu.

c *Spectaculorum)* † Publicorum ludos. nimirùm publicos intelli-
3 gens.[l] qui olim variè celebrabantur. † Nam alij Circenses, alij sceni-
4 ci, alij Appollinares, alij funebres, & sic de cæteris.[m] Spectaculi autē nomine rem quamcunque ad spectandum propositam significari neminem clam esse puto. sed præsertim eam, quæ cum admiratione aliqua, vt res cælestes: aut cùm pōpa fit, & apparatu. quales sunt ludi, & alia id genus. Circuitus solis, & lunæ inquit M. Cicero, spectaculum hominibus præbent.[n] & Vergilius.[o]

Spectacula. Ludorum variæ species.

l l. j. & tot. titul. C. de specta. & Scen. lib. 11.
m l. ciuitatibus. ff. de leg. j. l. annuã. ff. de ann. lega. l. Septicia. ff. de pollicitatio.
n Cicer. libr. ij. de nat. Deo.
o Vergil. in quodã epigrammate.

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane.
Diuisum imperium cum Ioue Cęsar habet.

Victis superstitione animis, inquit Liuius ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculũ fuerat) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur.[p] Vt pompa ludis, inquit Cicero, atque eiusmodi spectaculis teneantur.[q] loca etiã ipsa execta, vt inde tales ludorum apparatus spectari posşint, spectacula dici cæperunt: quæ ante fori sunt appellati.[r] Tarquinius Priscus, inquit Liuius, bellum cum Latinis primum gesşit. Ludos opulentiùs,
5 & instructiùs quàm priores reges fecit. † tum primum Circo qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca diuersa Patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisq; facerẽt, fori appellati spectauere furcis duodenos, ab terra spectacula alta sustinẽtibus pedes.[s]

p Liuius lib. 7.
q Cic. lib. 5. de fini.
r Liuius lib. j.
s Liuius lib. j.

Circus Maximus.

d *Stationarios)* † Stationis verbo, in iure nostro, nō is duntaxat lo-
6 cus demonstratur, quo naues includuntur: vt à ventis tutæ sint.[t] sed militaris quoque vigilia & custodia in maris, aut portis castrorum excubans: quò ad repentinãs hostium incursiones paratior sit.[u] Vergilius.[x]

Statio.

t l. 3 § stationes. ff. de re milit. l. portus. ff. de verb. sig.
u l. desertorem. §. qui stationis. ff. de re milit.
x Vergil. libr. 9. Aeneid.

Tunc quoque communi portam statione tenebant.

Milites, inquit Cæsar, qui pro portis castrorum, in statione erãt, Cæsari renunciarunt.[y] & Plinius Iunior, intelligimus, ait ad Traianum, quantum tibi pro laboriosa ista statione & exercitu, tibi debeamus.[z] Liuius præterea, nihil remissum ait ab vlla parte curæ, aut laboris, vigiliæ in vrbe stationes ante portas, præsidia in muris
7 disposita, &c.[a] † Indéque Stationarij milites appellati, qui locis hostium finitimis & limitibus imperij tuendis, deputati sunt.[b] à stãdo, vt statio sic dicti.[c] quod scilicet illîc continuò degerent, & starent, nec alio vagarentur. à limitibus autem, quia limites, terminósque imperij iugiter defendant, & tueantur, † limitanei nũcupati.[d]
8 Sola quæ de hostibus capta sunt, inquit Lampridius, Limitaneis ducibus, ita vt eorum essent, si hæredes eorum militarent, nec vnquã ad priuatos pertinerent, dicens attentiùs eos militaturos, si etiã sua rura defenderent,[e] & si locis maritimis præsunt: vnde ad exteras
9 nationes traiectus est, † Limioarchæ. ἀπὸ τοῦ λιμένος, id est à portu quasi portuum custodes.[f] Horum exemplo stationarios milites dixit hoc

y Cæsar. lib. iiij. de bello Gallico.
z Plin. in panegyrico Traiani.
a Liuius lib. iij.
b l. pen. ff. de ser. fugi.
c d. §. stationes.
d l. in nomine. §. sicut ergo. C. de of. præfec. prætor. Affr.
e Lampridius in Alexand.
f l. si ff. de mune. & honor. l. non idcirco. ij. C. de lib. ea. d. l. penul.

Stationarij.

Limitanei.

Liminarchę.

xit hoc loco Vlpianus, eos qui in vrbe excubabant, ad eius tuitionem, & popularis tranquillitatis defensionem, potissimum ab vrbis præfecto, deputati. quo modo etiam vocari possunt, qui publico ordinarióque stipendio etiam in pace, ad tutiorem prouinciæ quietem apud nos retinentur.

c *Solitariũ regionũ*) † Quæ sint hæ solitę regiones, aduertit nemo.

Regiones solitæ.

10 Ego arbitror intelligi, regiones originis, incolatus, & delicti, quibus præter vrbem, plerumque delinquentes interdicebantur.[g]

f *Foro*) Iudiciario. neque enim de negociatio agit hoc loco iurisconsultus. cùm id satis verbo negociatiationis, expressérit. sed de eo in quo lites tractantur, & exercētur iudicia.[h] in quo qui versantur,

Foro interdicere.

11 forenses dici solent. † Sanè verò plus est foro, quàm aduocationibus interdicere. siquidem is cui foro interdictum est, forēsibus qui buscúmque negocijs, nedum aduocationibus se ingerere vetitus cēseatur.[i] Sed & grauiùs pœnæ genus adhuc multo mihi videtur † li-

Libris interdicere.

12 bris, & studiorũ solatio aliquem interdicere. Nam cùm literæ sint, (quemadmodum Aristoteles dicere solebat) inter secunda & prospera, præclarum ornamentum: & inter aduersa, tranquillum refugium.[k] omne vitæ solamen profectò, dicam ampliùs viuendi desiderium, auferre videtur, qui literarum studioso libros adimeret. Et tamen hoc pœnæ genere Veteres nonnunquàm vsos ex T tanquillo didisci. Quibusdam (inquit) custodia traditis, non modò studendi solatium adēptum: sed etiam sermonis & colloquij vsus.[l]

g *Et in perpetuum*) Maiorem habet hac etiam in re potestatē, Præfectus vrbi, quàm Præses prouinciæ: qui vltra administ rationis suæ tempus interdicere nequit.[m]

h *Spectaculis*) Vt pompis, ludis, & alijs id genus solemnibus apparatibus.

i *Italia*) Italiam hîc latiùs accipe, quàm in huius cōstitutionis principio: nimirùm vt eam designet prouinciam, cuius finis ex vna parte, olim erat Rubicon fluuius, & hodie est principium Alpium, & ex altera Rhegium opidum: vt suprà declaraui.[n]

Italię interdictio.

k *Prouincia sua*) † Qui ab Italia relegatur, aut cui Italia interdicitur

13 patria quoque sua interdictum et videtur, at si vrbe duntaxat interdictum sit, patria sua non cogitur quis abstinere.[o]

l *Seuerus rescripsit*) Huius rescripti Seueriani, meminit vberiùs alibi iurisconsultus.[p]

m *Illicitum collegium*) Nisi ex Cęsaris, vel senatus authoritate collegium, aut aliud tale corpus, coierit illicitum iudicabitur, quod ne coëat, non in vrbe modò, sed in Italia quoque & prouincijs Seueri rescripto vetitum est.[q]

g l. relegatorũ. §. interdicere. §. dubitatum. §. si quis eam. ff. de interd. & releg.

h l. j. ubi dixi. ff. de orig. iur.

i l. moris. §. j. ff. de pœn.

k Laertius in Arist. Plin. libr. 9. epistol.

l Suet. in Tyberio.

m l. fi. in prin. ff. de pœn.

n hac l. in prin.

o l. relegatorum. §. constitutum. ff. de interd. & rele. & hic.

p l. j. ff. de colleg. illicit.

q l. j. §. j. l. collegia. §. j. ff. de col. illic.

L. ADIRI.

Paulus lib. singulari de offic. Prfecti vrbi.

LEX II.

Argentarij.

Adiri etiam ab argentarijs,[a] vel aduersus eos,[b] ex epistola diui Adriani, & in pecuniarijs causis [c] potest.

SVMMAE.

1 Argentarij qui.

a 1 A*rgentarijs*) † Qui sint argentarij, & in quo differant à campsoribus & numularijs, suprà diffusè docuimus.[a]

a l. præced. §. præterea.

Aequalitas in iudicijs.

b *Aduersus eos*) † Ae

2 qualitas in iudicijs ser

l.fi.C.de fruc. & lit. expens. L. quae omnia. in princ. ff. de procur. c. nō licet. de reg. iur. in 6. d l. petendae. C. de tēp. in integ. resti. pet. d. l. fi. & hic. e l. fi. ff. de ser. & hic. f l. 1. in princ. hoc tit. g l. Inter. §. 1. ff. de interd. & reg. h ut hac l. i l. si apud. l. cum appellatio. C. de appella. k Vopiscus in Floriano. l Fla. Vopis. ubi. s. m § l. j. hoc titul. n l. solet. ff. de off. Proconsul. l. nemo potest. ff. de reg. iur. o l. cum praetor. §. 1. ff. de iud. l. 1. ff. quis & à quo ap. p d. l. solent. d. l. nemo.

uanda est:[b] vt nihil a-ctori quin reo quoq; liceat.[c] vnde si argentarijs concessa sit aduersus alios praefectum vrbi in ciuilibus negocijs adeundi facultas, aequum est vicissim alijs aduersus argentarios idem iuris tribuere.[d]

1 Aequalitas in iudicijs.
2 Pecuniariae causae.

c *Inpecuniarijs* † Hoc est ciuilibus: quibus scilicet, non de vita, non 3 de hominis existimatione: sed de pecunia tantum & rebus agitur.[e] Et ita non superfluit haec lex, ad praecedentem, qua dictū erat, Praefectum vrbi, in causa numulariorum adiri posse: si non temperent ijs, quae sunt prohibita. Sic enim constat iurisconsultum illic agere 4 de negocijs criminum: hic de ciuilibus, & pecuniarijs. † de quibus, vel ex hoc loco cognoscimus Praefectum regulariter non cognoscere (vt pote qui maximè coërcendis criminibus praepositus sit,[f] etiam capitaliter, si res exigat[g]) Praeterquàm certis ex causis, veluti in negocijs argentariorum.[h] & ex appellationibus quorundā iudicum: nimirūm proconsulum, & eorum, qui ordinaria: praesunt iurisdictioni.[i] Omnis prouocatio (inquit Fla. Vopiscus, epistolae publicae verba referens) Praefecti vrbis erit. quae tamen à proconsulibus & ab ordinarijs iudicibus emerserit.[k] & paulopost. Redieruntad praefectum vrbis appellationes, omnium potestatum, & omnium dignitatum.[l] Cum autem ordinaria eorum iurisdictio, sicuti dictum est, fuerit cognitioni, & coërcitioni crimi-5 num, etiam capitalium intendere.[m] † Falluntur & quidem grauiter, qui putant praefectum vrbi iurisdictionem suam, omnem mandare potuisse. quandoquidem ius gladij, vel alterius maioris coërcitionis potestas in alium transferri nequeat.[n] Equidem poterit praefectus, dare iudices ad priuatorum controuersias dirimendas quarum ipse cognitionem habet & de ijs iurisdictionem quoque suam mandare, atque etiam leuium delictorum coërcitionem.[o] Caeterum ius gladij in alium transferre, siue iurisdictionem suam mandando, siue speciem vnam non poterit.[p]

Pecuniariae causae.

Praefectus vrbi quando de ciuilibus cognoscat.

Praefect. vrbi an mandet iurisdictionem.

L. PRAEFECTVS.

Vlpianus lib. 2. ad Edictum.

LEX III.

Praefectus vrbi, cùm terminos[a] exierit, potestatem[b] non habet.[c] extra[d] tamen potest iubere iudicare.[e]

SVMMAE.

1 Termini.
2 Potestatis & Imperij verbum.
3 Sensus huius l.
4 Iurisdictio voluntaria extra territorium.
5 Magistratus extra territorium delegat.
6 Iudicem dare & iubere iudicare.

a d. l. j. in prin. & §. j. hoc titul. b l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. c l. potestatis ff. de verb. signific. d l. iij. ff. de iurisd. e l. iiij. §. fin. ff. de. of. Proconsul. f d. l. iij. de iurisdi.

a *Terminos*) † Hoc 1 est limites & fines suae iurisdictionis: qui centesimo ab vrbe lapide, seu milliario concluduntur.[a] de terminis autem agrorum suprà satis multa diximus.[b]

Termini.

b *Potestatem*). Idest 2 imperium. † Potestatis quippè verbum, ad magistratus relatum, notat imperium.[c] verbo autem imperij, propriè significatur potestas animaduertendi in delinquentes.[d] Longè alia a iurisdictione, quae ad ciuilium negotiorum disceptationem refertur:[e] cui inest licentia dādi iudicem.[f]

Potestatis & imperij verbū.

3 vt hic sit constitutionis nostrae sensus. † Praefectum, qui terminos

Sensus huius l.

exijt vrbis, licet potestatem non habeat coërcendi reos, & facinorosos homines: iurisdictionem tamen quantum ad licentiam dandi iudicem, retinere. vt scilicet de pecuniarijs causis (quarum ad eum quandoque spectat cognitio [g]) iudices dare possit: qui intra terminos vrbis iudicent.

g l.ij. hoc tit.

Iurisdictio voluntaria extra territorium.

c *Non habet)* Hoc est quam habet, non exercet. [h] Nam simul atque
4 fines vrbis excessit, priuatus censetur: [i] † nisi respectu iurisdictionis volũtariæ, quam potest extra limites quoq; territorij exercere. [k]

h l.ij. ff. de officio proconsu.
i l.iiij. ff. de offic. praesi.
k l. emancipari. ff. de adopt. d.l.ij.

d *Extra)* Terminos vrbis scilicet, qui vt dixi, centesimo lapide claudun tur. [l]

l d.l.j. §.j. hoc tit.

Magistratus extra territorium delegat.

e *Iubere iudicare)* Ita tamen vt datus ab eo iudex intra terminos
5 vrbis iudicet. [m] Alioqui posset ei impunè non pareri. [n] † Vult itaque Vlpianus præfectum vrbis extra suæ iurisdictionis, suique territorij fines existentem ius quidem ipsum dicere non posse. cæterùm in certa causa iudicem dare, eundémque iubere iudicare in vrbe, aut intra centesimum lapidem (quo circunscribitur eius iurisdi
6 ctio. [o]) rectè posse. † Neque verò hic audiendos censeo, qui aliud iudicem dare putant, à iubere iudicare.

m l. cum unus. §. is qui. ff. de bon. autho. iud poss.
n l. fi. ff. de iurisdi.
o l.j. §.j. hoc titul.
p l. eum qui. ubi di xi. ff. de iurisd.

Iudicẽ dare & iubere iudicare

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Valentiæ Allobrogum
scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE OFFICIO QVAESTORIS.

TITVL. XIII.

SVMMAE RERVM.

1 *Quæstura primus honoris gradus.*
2 *Aetas in magistratibus.*
3 *Gradatim ad honores tendendum.*
4 *Annaria lex.*
5 *Quæstoris officium.*
6 *Quæstores urbani.*
7 *Præfecti patrociniorum.*
8 *Magistri computorum.*
9 *Quæstores cur creati.*

1 QVAESTVRA † fuit quōdam apud Romanos
primus honoris gradus. [a] Quod & Vlpianus signifi
cat, dum ait, quæsturam ingressum esse, & quasi pri-
mordium gerendorum honorum, sententiæque in
senatu dicendæ. [b] quippè hic erat ordo Romæ, vt
quis primùm fieret quæstor, quoad amplioris dignitatis gradum pa
2 teret ascensus. † vnde & adolescentulos plerosque fuisse quæstores
creatos legimus (Namq; apud maiores inquit Tacit. virtutis id pre
miū fuit, cunctisq; ciuiū, si bonis artibus fiderēt, licitū petere magi-
stratus, ac ne ætas quidē distinguebatur quādo prima inuēta consu-
latū ac dictaturas inirēt) [c] deinde Aedilis, postmodū prætor, ac deni
3 que consul: † vt ita per honorū gradus nobiles viri ad consulatum
tenderēt, nec trāscendēdo media, infimis summa cōtinuarēt. [d] quē-
admodū M. Fuluius, & M. Curius tribuni plebis cōtra T. Quintium
Flaminiū, ex quæstura consulatū petentem, præclarè disseruerūt. [e]
4 Sed † & ex Annaria lege ab Atheniensibus transumpta, inter duos
5 magistratus, quadriennij interuallū esse opportuit. [f] † Porrò Quę-
storis proprium munus erat, publicæ pecuniæ curā gerere, eámque
in destinatos, & indictos pro rerum necessitate à S. P. Q. R. vsus,
erogare. [g] Ij cum cōsulibus, prætoribus, aut alijs maioribus magi-
stratibus per prouincias mittebātur, vt vectigalia exigerent. indéq;
pecuniā exactā fideliter asseruarēt, & in necessarios vsus distribue-
rēt. vnde & nomē acceperunt à quærēdo nimirū, quæstores dicti.
quod inquirendæ, & cōseruādæ pecuniæ gratia creati sint, & cōsti-
6 tuti. [h] alibiq; † inquisitores. [i] Erāt & quæstores vrbani, qui curam
habebāt ærarij: eiusq; pecunias acceptas & expēsas in tabulas refe-
7 rebant: † pro quibus existimat Budæus noster in Gallia nos habere
8 præfectos ratiociniorū: quos vulgò † magistros cōputorū, vocam⁹.
Et horū quæstorū vrbanorū munus item fuit, regibus legatisue Ro
mā veniētibus, obuiā proficisci: eosdē pro dignitate excipere, ægro-
tantibus medicos adhibere, & si quādo mortē obirēt, publico sum-
9 ptu funus facere. † Sed & ob id quæstores à Valerio Publicola pri-
mū creatos ignorandū non est, ne consul si vir probus esset, & stre-
nuus, a grauiore rerū maiorū cura his occupatiōib⁹ implicit⁹: auoca
retur,

a Cic. in Verrem.
b l. uni. ad fi. hoc ti.
c Corn. Tacit. lib. 11. annalium.
d l. ut gradatim. ff. de mune. & bono.
e Liuius lib. 39.
f Cice. in ij. de leg. Agrar.
g Ascon. Pedia. in iij. Verr.
h l. ij. §. deinde cum ærariū. ff. de ori. iur. ubi dixi. l. uni. hoc tit.
i §. j. de quæstori. col. 8.

Quæstura primus honoris gradus.
Aetas in magistratibus.
Gradatim ad honores conscendendum.
Annaria lex.
Quæstoris officium.
Inquisitores.
Quæstores vrbani.
Præfecti ratiociniorum.
Magistri computorum.
Quæstores cur creati.

retur. nec si improbus arrepta pecuniæ potestate, occasionē haberet, inferēdæ populo Romano iniuriæ.[k] Fuerūt & quæstores parricidij, functionis ab ijs de quibus nos agimus, longè diuersæ, & alibi à nobis non negligenter pertractatæ.[l]

k Plutar. in publ. l d. l. ij. §. & quia. ff. de orig. iur.

L. ORIGO.

Vlpianus lib. singulari de officio Quæstoris.

LEX I.

Quæstor quādo creatus.

Origo quęstoris creandi[a] antiquissima est,[a][1] & pene[b] ante omnes magistratus. Iunius certè Gracchanus[c] libro septimo de potestatibus,[d] etiā ipsum Romulum,[e] & Numam Pōpilium,[f] binos quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio[g] crearēt refert. Sed sicuti dubium est, an Romulo & Numa regnantibus, quęstor fuerit, ita à Tullo hostilio[h] Rege quæstores fuisse certum est.[i] & sanè crebrior apud veteres opinio[k] est Tullum hostilium primum in rempublicam induxisse quæstores, & à genere quærendi[l] Quæstores initio dictos, & Iunius[m] & Trebatius,[n] & Fenestella,[o] scribūt.

SVMMAE.

1 Quęstores quando primum creati;
2 Iulius Affricanus.
3 Susannæ historia.
4 Numæ uita & mores.
5 Aegeria Dea.
6 Tulli hostilij historia.
7 Tergemini.
8 Metij supplicium.
9 Galli quomodò plectant proditores.
10 Opinio communis quando sequenda.
11 Fenestella historicus.
12 Liuius quando mortuus.
13 Ouidij mors.

a *Antiquissima est*) Non potest † nō esse origo creādi Quæstoris antiquissima: siue à Tullo Hostilio, tertio Romanorū Rege, eā primùm prodijsse dicamus (quę videtur esse, Vlpiani hoc loco sententia) siue vt alij malunt, in consulatu Valerij Publicolæ, anno post exactos reges secūdo, & ab vrbe condita ducentesimoquadragesimosexto: quæ opinio apud graues authores constantior videtur. Cùm enim Publicola consul pecunias publicas in priuatā domum inferri nollet ærariū Saturni ædem constituit: eiusq́ue conseruandi & augēdi causa quæstores duos se authore populus creauit. nēpè P. Vetruriū & M. Minutium: tuncq́ue pecuniæ permultæ coactæ, centū enim (inquit Plutarchus) & triginta millia, in ærarium redacta sunt, orphanis ac viduis remisso tributo.[a]

a Plutar. in Public.

b *Penè*) Penè dixit Vlpianus: quia tribunatus celerū, & vrbana præfectura amplissimi magistratus iam ab ipso Romuli tēpore prodierant. & ita quæsturam præcesserant, quam Vlpianus sub Tullo Hostilio fuisse contendit. Quod si à Valerio Publicola eam in rempublicam cum multis non infimæ authoritatis viris inuectam contendamus. Dicendum quoque est ante quæsturam,

præter tribunatum & præfecturam fuisse consulatum: cum pulsis Regibus mox consules creati fuerint: & sub Publicola consule instituti quæstores.

c *Iunius Gracchanus*) Libellus ille, qui sub Fenestellæ nomine circumfertur: non Gracchanus, sed Gratianus legendum admonet. Gratianus (inquit) in eo libro quem de temporibus scripsit, ipsum etiam Romulum binos quæstores habuisse refert, & reliqua. Ego verò neque Iunius Gracchanus, neque Gratianus legendum

2 censeo. sed ex Eusebio, Hieronimo, & Volaterrano, † Iulius Africanus qui fuit historicus, sui seculi celeberrimus, multàque & eruditè, & eleganter conscripsit, intérque libros de tēporibus, quinque epistolas ad Origenem, vnam de euangeliorum discrepantia, alteram Iulius Affricanus.

3 de falsa † historia Susannæ. in qua cùm cōstanter asseueraret, Susannæ historiam quæ in Daniele legitur, fictam videri, ab Origene responsum fertur, Iudæorum commentis auscultandum non esse, sed id prō certo in sacris scripturis habendum duntaxat, quod septuaginta interpretes transtulissent, quoniam id esset solum apostolica authoritate probatum. Susannę historia.

d *De potestatibus*) Tum ex ijs quæ iam diximus, tum ex præfato Fenestellæ loco apparet, *de temporibus*, non etiam *de potestatibus*, legendum.

e *Romulum*) De cuius origine, moribus, & vita, superius abundè diximus.[b]

b l. ij. §. j. ff. de orig. iur.

f *Numam Pompilium*) † Sublato è viuis Romulo vrbis conditore, Numæ Pompilij vita.

4 cum de creando rege non leuis esset orta contentio: tandem Numa Pompilius ex Curibus illustri Sabinorum vrbe (Vnde & Romanos simul cum Sabinis, in vrbem receptis, quiritium nomen pleriqué accepisse volunt) summo omnium consensu Rex declaratur, vir suapiè natura ad omnem virtutis cultum instructus, & accommodatus, diuinarúmque rerum cultor eximius, ac valdè peritus. Religioni, quieti, & paci, adeò deditus: vt regnum à Romanis oblatum constanter recusarit. donec tum legatorum, tum patri Pomponij spectati viri, tum etiam populi Sabini precibus deuictus, anno suæ ætatis 41. principatum suscepit. réque probata sacris, ante Dijs immortalibus, solemniter peractis Romam se contulit: vbi incredibili omnium desiderio exceptus, vestem regalem, cæteráque imperij insignia, quæ offerebantur, non nisi Dijs per auspicia signáue consultis, assumere voluit. At regno suscepto, missa omni belli cura, ad religionis Deorúmque cultum, vt Romanos ex ferocibus & bellicosis, molliores redderet, & iustiores, animum traduxit. † Cúmque Aegeria nympha.

5 Dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, eos ad religionem perpulit. sacrá plurima & præter Iouis Martisque sacerdotes, à Romulo creatos, Flamines appellatos, Quirinalem instituens ac præterea Pontificum collegium, deindè Salios, & Fœciales, hos pacis, illos ancylium custodes, Fidei quoque, & Termini templum condidit. ipsique Iano constituit templum, eiusque portam pacatis omnibus circa populis primus clausit: ac leges saluberrimas pertulit. vnde Vergilius.[c]

c Vergilius lib. 6 Aeneid.

Quis procul, ille autem ramis insignis oliua
Sacra ferens, Nosco crines, incanaque menta,
Regis Romani, primus qui legibus vrbem
Fundabit. Curibus paruis & paupere terram,
Missus in imperium magnum.

Anni dies

Anni dies adauxit: mensium rationem mutauit: tantaque (vt breuiter dicam) sapientia regnum moderatus est, vt neque bellum, neque seditionem, neque tumultum vllum eo regnante in republica fuisse tradatur. Cùm tamen tribus annis & quadraginta imperarit, mortuus tandem annos, super octoginta gerens, non obitu repentino, vt cæteri Reges, sed morbo & ætate leuis, ac sensim deficiens.[d] *d Plutarc. in Pompilio.*

g *Populi suffragio*) Sic Valerius Publicola, non ipse sua voce, quæstores creare voluit: sed id iuris populo concessit. Quid autem sit suffragium, & quo modo olim ferretur, ostendimus suprà.[e] *e l. ij. §. iisdem temporibus. ff. de ori. iur.*

Tullus Hostilius. h *Tullo Hostilio*) Numa, mirabili cum omnium Romanorũ luctu mortuo, Tullus Hostilius, Rex designatur: qui primam suæ ætatis adolescentiam in pecore pascendo occupauerat.[f] plurima ex religiosis ac honestis Numę institutis, sed potissimum pietatem in deos vti rem inertem & muliebrem irrisionibus & contumelijs insectatus, ciuium animos, ad bellum conuertit. Quocirca cum Aeneæ pater Anchises, aduentum Numæ prædixisset, adiecit Vergilius,[h] *f Valer. Max. libr. iij. c. iiij.* *g Plutar. in Numa in fi.* *h Vergilius libr. 6. Aeneid.*

cui deinde subibit
Otia qui rumpet patriæ: residésque mouebit,
Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis
Agmina.

Trigemini. Albanos, singulari trigeminorum certamine, superauit. vrbéq; Alba ob Metij Suffetij ducis perfidiam, solo æquata, populum Albanum, Romam traduxit. † ac Suffetium ipsum fœderis Romani, Albanique ruptorem nouo ac crudeli supplicio extinxit. duabus quippè admotis quadrigis, reóque in currus earum distento, & alligato, lacerum in vtroque curru corpus, concitatis in aduersum equis dilaniari discerpíque iussit.[i] Vnde Ouidius.[k] *i Liuius lib. j.* *k Ouid. lib. j. Trist. eleg. iiij.*

8 Metij Suffetij supplicium.

Sic doluit Metius, tunc cum in contraria versos,
Vltores habuit, proditionis equos.

9 Proditorũ supplicium apud Gallos. Quo † supplicij genere, in proditores adhuc Galli vti solêt. Suppleuit deinde hostilius senatorium ordinem, lectis in patres Albanorum principibus, & ordini aucto, curiam hostiliam fecit. Hunc Eusebius scribit, primum fuisse Regum Romanorum, qui in purpura fascibus vsus est. vt decoratam præstantissimis ornamentis senectutem, amplissimo maiestatis fastigio, fulciret.[l] Cui Plutarchus non omninò consentit. scribens Romulum purpura ornatum, & toga insuper purpurea, lictoribus præcedentibus incedisse. sedentémq; in sede, sic conspicuum, iura populo dedisse: iudiciáq; exercuisse.[m] Tandem autem Hostilius longinquo morbo grauatus impietatis cùm eum Deorum metu pœnituisset, repentè cultui sacrorum intendere cæpit, ac potissimum Elicio Ioui abs Numę commentarijs edoctus, solemnia facere sacrificia, quæ cùm non ritè curasset, ferunt ira Iouis, praua religione sollicitati, eum cum tota domo, Fulmine ictum conflagrasse. cùm magna belli gloria annos triginta & duos regnasset.[n] *l Euseb. Cæsarien. lib. iiij.* *m Plut. in Romulo* *n Vale. Maxi. libr. 9. c. j. Liuius lib. j.*

i *Certum est*) Aliter habet iam citatus sub Fenestellæ nomine libellus, Cæterùm inquit, vt Romulum quæstores habuisse non vsquequaque certum est: ita Tullum hostilium Regem quæstores habuisse constare nequit.

10 Opinio cómunis quando sequenda. k *Crebrior opinio*) † Hinc plerique omnes colligunt, opinionem quę plurimorum authoritate iuuatur, sequendam.[o] ideóq; iudicé, qui à receptis interpretum sententijs recedit, litem suã facere. qua *o l. minimè. ubi dixi. ff. de legib.*

traditione, nihil neque falſius, neque pernicioſius, eſſe ſati· oſtendit Iuſtinianus: dum ex multitudine authorũ iudicari nominatim prohibet, cùm poſsit vnius (inquit) & deterioris ſententia, multos & maiores in aliqua parte ſuperare. [p] Cuius ego.

Nullius addictus iurare in verba magiſtri.

Admitus præſertim conſilio, ex authoritatum numero veritatẽ oblatæ quæſtionis iudicandam nunquàm cenſui: ne contingat à numeroſiore parte, meliorem (quod ſæpenumerò euenire videmus) vinci & ſuperari: ſed ex rationibus ipſis rationum cõflictum dimetior, eique ſubſcribo, quam iuſtioribus argumẽtis ſubnixam video. non acquieſcens plurimorum ſententiæ, vt à vero deuiẽm. [q] In medijs fateor fluctibus, vbi ſcilicet non planè certi ſumus, vtra ſit opinio verior minore periculo communem ſequemur: cui ſine delectu & iudicio, alioqui fidere nimis periculoſum arbitror. [r]

l *A genere quærendi*) Pecuniam ſcilicet, inquirendæ enim & conſeruandæ pecuniæ cauſa, quæſtores primùm creatos ſuprà probauimus. [ſ] & apertè Pomponius docet. [t] vnde & quæſtores, & inquiſitores nuncupati. [u]

m *Iunius*) Gracchanus ſcilicet. de quo principio loquutus eſt: aut certè Iulius Africanus, vt ego legendum probaui.

n *Trebatius*) De quo ſatis multa ſuperius oportuniore loco. [x]

o *Feneſtella*) † L. Feneſtella hiſtoriarum & carminũ & doctus & diligens ſcriptor. T. Liuio excellenti quoque hiſtoriographo, coætaneus fuit: ac Ouidio Naſoni poëtæ celeberrimi magiſtratuum hiſtoriam, inter cætera, elegantiſsimè conſcripſit. cuius hac in parte, noſtrates iuriſcõſulti, maximè nituntur authoritate. non illius quidẽ, cuius hodie libellus ſuppoſito Feneſtellæ nominæ erroribus ac mendis ſcatens circunferrur. ſed eius nobilis Hiſtorici, qui nouiſsimo Tyberij Cæſaris principatu, diem ſuum obijt. iam ſeptuagenarius, & Cumis ſepultus eſt, anno ſi Euſebio credimus, poſt Chriſtum
12 natum, xxj. † cum duobus anteà annis, T. Liuius Patauij, † Et O-
13 uidius poëta in exilio, iuxta oppidum Tomos in fata conceſsiſſent.

p l. j. §. ſed neq. C. de ueter. iur.

q Exod. 23.

r l. ij. §. poſt hunc. ff. de orig. iur.

ſ in rub. huius tit.

t d. l. ij. §. deinde cũ ærarium.

u § j. de quæſto. col la. 6.

x l. ij. §. fuit eodem tempore. ff. de origi. iur.

Feneſtella ſuppoſititius.

Liuij mors. Ouidij mors.

§. EX QVAESTORIBVS.

Ex quæſtoribus quidam ſolebant prouincias ſortiri [a] ex ſenatuſconſulto, quod factum eſt decimo Druſo, & Porcina Coſ. [b] Sanè non omnes quæſtores prouincias ſortiebantur: verùm excepti erãt candidati principis. [c] Hi enim ſolis libris principalibus, [d] in ſenatu legendis vacabãt. [e] hodiéque [f] obtinuit indifferenter quæſtores creari, tam patricios, [g] quàm plebeios. [h] ingreſſus [i] eſt enim, & quaſi primordium gerendorum hono

runi ſen

Sortitio prouinciarum.

a *Prouincias ſortiri*)
1 Oſtẽdimus † ſuprà magiſtratus, olim ſorte prouincijs deſignari ſolitos. [a] vnde & quęſtures, ad inſtar magiſtratuũ, ſorte prouincias obtinebãt. [b] quod & M. Cicero indicat, ad Q. Fratrem de adminiſtratiõe Aſiæ ſcribens. Quæſtorem habes (inquit) non tuo iudicio delectum, ſed quem ſors dedit. [c]

b *Decimo Druſo & Porcina Coſ.*) Horum conſulum, quia ex minoribus fuerunt: non à calẽdis Ianuarijs con

a l. emãcipari. ff. de adopt.

b Cic. pro Murena

c Cic. ad Q. fratr.

rum, sententiæq; in senatu dicendæ.[k] ex his sicut diximus, quidam sunt, qui candidati principis dicuntur: qui epistolas eius, in senatu legunt.

SVMMAE.

1 Sortitio prouinciarum.
2 Candidati.
3 Canditati principis.
4 Comitia quando ad patres translata.
5 Quæstores candidati.
6 Quæsturæ summus magistratus.
7 Cancellarius Franciæ.
8 Principale.
9 Quæstura an honor & magistratus.

sulatum auspicantes, nullam reperies factā in Chronologijs consulum mentionem. Qui verò maiores, quiue minores consules dicerentur, exposuimus suprà.[d]

Candidati.

c Candidati principis)

2 Candidati † propriè dicuntur, qui magistratum petituri, in campum Martiū descendebant à toga cādida, quod gestamen erat petitorum sic ap

Cādidati principis.

3 pellati.† Horum si aliqui à Cæsare ipso principis personam deponente, commendabantur populo, candidati principis dicebantur. vnde Tranquillus de Augusto loquens, Quoties inquit, magistratuū comitijs interesset, tribus cùm candidatis suis circuibat, supplicabátq;, more solemni.[e] Et Tacitus de Tiberio. Candidatos præturæ duodecim, ait, Tiberius nominauit, munerum ab Augusto traditum, & hortante sena

Comitia quādo ad patres translata.

4 tū, vt augeret iureiurando obstrinxit, se nō excessurum.[f] † Tumq; primum scribit ad patres translata comitia: cum ad eam diem, & si potissima principis arbitrio, quædam tamen studijs tribuum fiebant, neq; ob ademptum ius suffragij, quęstum aut turbatum populum, nisi inani rumore, & senatus inquit, largitionibus, ac precibus sordidis exolutus libens tenuit. moderante Tiberio, ne plures quā quatuor candidatos commendaret, sine repulsa & ambitu designādos.[g] Rursus alio in loco, Et certamen Gallo aduersus Cæsarem exortum est. Nam censuit in quinquennium habeuda magistratuū comitia: vtq; legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, iam tum prætores destinarentur. Princeps duodecim Candidatos, in annos singulos nominaret.[h] Solebant porrò candidati, quorum princeps fautor erat, negligenter & supinè petere. fiducia adducti, commēdationem principis nō inanem futurum. Vnde L. Galba, cuidam remissè pilam petenti, Sic petis, ait, tanquā Cæsa

Quæstores cādidati.

5 ris candidatus. † Erant præterea ex vrbanis quæstoribus nonnulli qui non tam vrbanæ pecuniæ curam agebant, quam vt libros, & libellos imperatorios, ac missas ad senatum epistolas, in senatu recitarent. Cuiusmodi quæstores, candidati principis quoq; dicti sunt, quod fortasse candida veste integritatis insigni, & ipsi vterentur.[i] de quibus hic Vlpianus agit. Cui honori & dignitati quidam ex nostratibus, viri alioqui docti, magnum Galliæ Cancellarium, nescio quo spiritu rapti, penè similem contendunt.[l] Cum tamen ingens sit

Quæsturę summus magistratus.

6 inter huius, & illius autoritatem, differentia. † Neq; verò ignoro, Iustiniani seculo, quæsturam nomen fuisse summi magistratus, tantæ dignationis, vt principis diplomata iussiones, & rescripta, non aliter reciperentur, quàm si eius subscriptione annotata essent.[k]

Cancellarius Franciæ quæstor rectè dicitur.

7 Quo magistratu functus est apud Iustinianum Tribonianus.[l] † Et huic admiserim Franciæ Cancellarium, iustius comparari, nā hic maximus erat post principem magistratus, qui principis edicta responsa, & rescripta dictabat, ac omnia in vniuersum ciuilia negotia tractabat, & administrabat,[m] vt apud nos Cancellarius.

d l. ij. §. exactis. ij. ff. de orig. iur.

e Sueto. in Augusto.

f Corne. Taci. li. j.

g Taci. lib. j.

h Cor. Tacit. li. ij.

i Pyrrh. Anglebermе.

k §. j. ut diui. iussi. coll. 8.

l l. maximum. §. tū etiam. C. de li. præterit.

m l. fi. C. de diuers. rescript.

n l. principalibus. ff. si cer. pe. l. acta. §. j. ff. de re iudi. l. pe. ff. de heredi. instituen.

S

d *Libris principalibus*) Idest libellis & scripturis principis. † Neq; enim aliquem fugere debet, principalis verbo, quodcunq; principis, est in iure nostro passim significari. [o] Quod alibi pluribus ostendi. [o] — Principale.

o l. si arrogator. ff. de adopt.

e *Vacabant*) Vespasianum, in frequenti senatu quæstoris vice orationes recitasse, Tranquillus author est. [p] De Nerone quoq; idem scribit, voluisse cum orationes missas ad senatum, præterito quæstoris officio per consulem recitari, tanquã id splendidiùs foret, & illustrius. [q]

p Suet. in Tito.
q Suet. in Nerone.

f *Hodiéque*) Olim enim non poterant quæstores, nisi Patritij creari: quemadmodum Pomponius Lætus scribit.

g *Patritios*) Patritij dicti sunt nobiles Romani, qui à centũ illis primis senatoribus, oriundi erant. Hîc tamen patritiorum verbo, quoscunq; optimates & nobiliores Vlpianus significare videtur. — Patritij.

h *Plebeios*) Hoc est humiliores, & qui ex inopi vulgò trahunt originem. Sed de Patritijs & plebeijs suo loco dictum abundè. [r]

r l. ij. §. deinde cùm esset. ff. de ori. iu.

i *Ingressus*) Huic loco M. Cicero consentire videtur. † dum quæsturam scribit primum gradum honoris. [s] Cæterùm alio in loco dissentire, cùm ædilitatem tradit primũ esse ad dignitates ascensum. [t] Sed nihil est inter vtrumq; locum, rectè perpensum, pugnæ, siquidem verum sit ædilitatem primum fuisse magistratum, deinde præturam post cõsulatum. Cæterũ ante ædilitatem, quæstura geri solebat, quæ non erat ex ordine magistratuum. Quinimò testatur Arcadius, in certis locis inter honores non haberi, sed personale munus esse. [u] Nec Vlpianus noster hoc loco scribit, quæsturam primũ fuisse magistratum, aut primum honorem, sed introitum ad futuras dignitates, ac veluti primordium gerendorum honorum. satis autem constat, aliud esse rei principium, ab ipsa re. [x] — 9 — Quæstura an magistratus.

s Cicer. in Verrem.
t Cice. lib. iij. de legib.
u l. fi. § j ff. de mune. & honor.
x l. si quis ante. in f. ff. de acq. posse.

k *In senatu dicendæ*) Prima senatoris administratio, inquit Pœdianus, erat quæstorem fieri prouinciæ, curam gerere pecuniæ publicæ in diuersos vsus erogandæ. Quid autem sit, *dicere sententiam*, cũ pancis obuium sit, ex superioribus diligenter petendum censeo. [z] — Sententiam dicere.

y Ascon. Pœdia. in Verri.
z dixi l. fin. in fi. ff. de senat.

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Valentiæ Allobrogũm
scripsit, Ferrariæ recognouit.

De offi

DE OFFICIO PRAETORIS.

TITVL. XIIII.

SVMMAE RERVM.

1 Prætor quis dicatur.
2 Prætor cur creatus.
3 Consul ex plebe primus qui.
4 Prætor quando ex plebe creatus.
5 Senatus à prætore haberi poterat.
6 Prouincialis prætor.
7 Proprætor.

MNEM magistratum, cui pareret populus vel
1 exercitus † veteres prætorem appellarũt.[a] à præ
eundo, vt M. Varro scribit, quod iure & exercitu
præiret.[b] At hoc loco, ad ius dicentem prætoris
2 verbum contrahimus.[c] † Cuius instituendi cau
sa fuit, excitata à plebe querela, de creãdo ex suo
corpore consule, cùm enim aliter sedari non posset, eius leniendæ
3 gratia consenserunt patres, vt † consul de plebe fieret. dum vicissim
plebs assentiret, nouum ex patribus magistratum creari & erigi qui
ius in vrbe redderet, quem à præeundo, M. Varro vt diximus præ-
torem nuncupatum scribit, Liuius verò à præessendo, quod dicun
do iuri præesset.[d] Itaq; sedata ijs pactionibus plebe, L. Sestius late
ranus consul de plebe primũ creatus est, & ex patribus Prætor Sp.
Furius Camillus, anno conditæ vrbis ccclxxxviij (aut vt alij anna-
les malũt, ccclxxxix) & à regibus pulsis, cxliiij.[e] verùm nec diu mã
4 sit hic honos, apud patritios. † Siquidem post aliquor annos auer-
sante etiam senatu, Q. Publius Philo primus de plebe prætor factus
fuerit, anno cccexviij. ab vrbe cõdita C. Sulpitio longo, & P. Aelio
Peto Coss.[f] & ita non consulatus modò, sed prætura cùm plebe cõ
municata est. Verùm non sufficiente vno prætore tantùm munus
obire, quod præsertim turba peregrinorum in ciuitatem numero-
sè conflueret, duo prætores paulò post creari cæperunt, quorum in
ter ciues, alter verò inter peregrinos, aut ciues & peregrinos ius di-
ceret.[g] vnde peregrinus, hic appellatus, & minor habitus. Ille vrba
5 nus, & maioris semper dignationis,[h] † quippe qui senatum absen-
te consule cogere posset.[i] Vterq; porro ad ius dicendum creatus.[k]
6 Præter † quos fuit Prætor prouincialis, qui cum exercitu ad regen
das prouincias quæstoribus & legatis stipatus, mittebatur. à Cice-
7 rone quandoq; † Proprætor appellatus: vt cùm ad Q. Thermam,
Helesponti Proprætorem scribit.[l] Iidémq; istiusmodi prætores,
seu proprætores, cum proconsulibus fuisse, mihi videntur. Sed otio
& literis fortasse lectori videbor abuti, cùm iam supra de prætoris
munere, officio & potestate, disseruerim extensè.[m]

Prætor quis olim & hodie.
Prætor cur creatus.
Consul ex plebe.
Prætor primus de plebe.
Prætor vrbanus & peregrinus.
Prætor prouincialis.
Proprætor.

a Ascon. Pædia. in iij. Verri.
b M. Varro li. iiij. de ling. la.
c l. ij. §. deinde cùm esset. ubi dixi. ff. de orig. iu.
d Liuius lib. 6.
e Liuius libr. 7. in prin.
f Liuius lib. 8.
g d. l. ij. §. post aliquot. ubi dixi.
h Cice. pro lege Manilia & in Bruto.
i Gell. lib. 14. c. 7.
k d. l. ij. §. deinde cũ placuisset.
l Cice. lib. ij. epist. familiar.
m d. §. deinde cùm esset. & d. §. post aliquot.

L. APVD.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX I.

Apud filiũfamiliâs [a] praetorem potest pater eius manumittere.

SVMMAE.

1 *Filiusfamiliâs magistratum gerit.*
2 *Patria potestas quando non operatur.*
3 *Priuata negotia quae.*
4 *Filius quando iudex in caussa patris.*
5 *Pater à filio cogitur adire.*

a 1 Filiusfamiliâs) † Potest filiusfamiliâs, aedilis praetor, & consul esse ac alium quẽcunq; magistratũ gerere. [a]

b 2 Manumittere potest) Nec † impedimento erit potestas patria quae quod ad ius publicum attinet, non consideratur. [b] Et quod ait lex, eum qui iurisdictioni praeest in caussa propria, aut suorum ius dicere non posse. [c] 3 † In priuatis negotijs hoc est domesticis & particularibus: quae videlicet ad nullius commodum vel incommodum praeterquàm ipsius patris & filij possunt pertinere, non obtinet, [d] cùm non alterius possit interesse: & inter volentes tantùm per magistratum expediantur. [e] Veluti in adoptione, emancipatione, & manumissione: in cuiusmodi negocijs patris duntaxat, vel adoptare, vel emancipare volentis, & filij adoptandi, vel emancipandi res agitur, & volũtas exploratur. [f] quemadmodum & in manumissione caussa tantum domini, eiúsque mens & consensus exquiritur [g] 4 † vt meritò in ijs caussis, constitutum sit, à patre filium, & à filio patrem haberi iudicem posse. [h] Cùm enim talia negotia priuata non, nisi inter volentes, vt dixi, magistratus exerceat, [i] nihil prohibet quominus pater filium, & filius patrem neutro litigatorum aduersante, sed vtroq; potiùs consentiente habere possit. [k] Nec valdè absimili ratione noster Vlpianus 5 scribit † à filiofamiliâs magistratum gerente cogi posse patrem adire, & restituere, [l] hoc enim negotium licet ad alterum pertineat; nempè ad fideicommissarium: coactio tamẽ quam ex legis praescripto filius facit, non potest nisi ad eius commodum referri. vnde perinde est, ac si priuatum esset negotium, cùm cõsenserit in filiũ fideicommissarius petendo, vt patrem cogeret, neq; enim aliter filius suum potuisset officium impartiri. [m]

Marginal notes (left): [a] l. si consul. ff. de adop. l. cùm praetor. §. fi. ff. de iudic. [b] l. nam quod. ff. ad Trebell. [c] l. qui iurisdictioni. ff. de iurisdict. [d] l. in priuatis. ff. de iud. [e] l. ij. ff. de offi. procons. [f] l. cùm adoptio. ff. de adopt. [g] l. unic. §. j. & §. sed & si quis. C. de latin. liber. tol. [h] l. si consul. cum l. seq. ff. de adopt. d. l. in priuatis. [i] d. l. ij. ff. de offic. procon. [k] l. quinctiũ. ff. de arb. d. l. in priuatis. [l] l. ille à quo. §. fin. ff. ad Trebell. [m] l. dies. §. hoc autem. ff. de dam. inf.

Marginal notes (right): Filiusfamiliâs est magistratus. — Patria potestas quãdo nõ consideretur. — Priuata negocia. — Pater quando iudex in causa filij & è contra. — Filius cogit patrem adire.

L. SED ETIAM.

Paulus lib. 4. ad Sabinum.

LEX II.

Sed etiam ipsum, apud se [a] emancipari, vel in adoptionẽ dari, placet.

a Apud se) Idem de consule, & praeside filiofamiliâs noster Paulus alibi respondit, vt possit apud semet ipse, vel emancipari, vel in adoptionem dari. [a]

[a] d. l. consul. ubi di xi. ff. de adopt.

L. BARBARIVS.

Vlpianus lib. 38. ad Sabinum.

LEX III.

Barbarius Philippus, [a] cũ seruus fugitiuus [b] esset, Romae praeturam petijt, [c] & praetor de

a Barbarius Philippus) Ex prouincia Narbonensi, sir ge seruus Barbarius Philip

Marginal note (right): Species legis.

designatus [d] est. Sed nihil ei seruitutem obstitisse ait Pomponius, [e] quasi prætor [f] nõ fuerit, atqui [g] vera etiam prætura eum functum. Et tamen videamus, si seruus quandiu latuit, [h] dignitate prætoria functus sit. Quid dicemus? an quę dixit, quę decreuit, nullius fore momenti? an fore propter vtilitatem eorum, [i] qui apud eum egerunt, [k] vel lege [l] vel quo alio iure? [m] Et verum puto [n] nihil eorum [o] reprobari. Hoc enim humaniùs est: [p] cũ populus Romanus etiam seruo potuisset [q] decernere hanc potestatem. Sed etsi scisset seruum esse, liberum effecisset. [r] Quod ius multò magis in Imperatore obseruandum est.

SVMMAE.

1 *Fugitiuus seruus qui.*
2 *Magistratuum petitio.*
3 *Diuisores.*
4 *Magistri curiæ.*
5 *Ambitionis leges:*
6 *Simonia.*
7 *Designatus magistratus.*
8 *Seruus non iudicat.*
9 *Lege agere.*
10 *Seruus dignitatis incapax.*
11 *Seruus quando inuito domino manumittatur.*

pus, Romę fugitiuus, multos annos ita se gessit, ita vixit, vt eius fide, & integritate à Populo Romano maximè laudata, & probata, cum communi opinione liber crederetur, in comitijs, ad quæ se contulerat, cãdidatus, prætor sit designatus. deinde cùm præturam gerens, mẽses aliquot ius Romę reddidisset, patefactũ est eum seruum esse. Hìc quæritur, an quę tanquàm Prætor ante dixerat, decreuerát q; cõsistant? Et ab Vlpiano responsum est, benigniùs esse & humanius, vt dicamus propter vtilitatẽ eorũ qui bona fide apud Barbarium egerunt, nihil eorum quæ gesta sunt, reprobari. cũ potuisset populus Romanus Barbario Philippo, si eum seruum cognouisset, hanc dignitatem decernere, quo tãmẽ casu donasset eũ vt verisimile est, libertate. Sed an idem si nõ à populo, sed ab Imperatore (penes quem lege regia, nũc est omne imperij Romani ius) [a] Barbarius fuisset prætor designatus? Et tradit Vlpianus, multo magis in Imperatore idem iuris seruandum.

a l. j. ff. de cõst. princip.

Fugitiuus seruus.

b *Seruus fugitiuus*) † Quia ea mente à domino recesserat, ne ad eũ 1 vnquam rediret [b] domiciliúmq; & proprium larem, quasi liber esset, sibi constituerat Romæ, neque enim aliter prætor fuisset creatus. [c]

b l. quis sit. ff. de edil. edict. l. fugitiuus. ff. de uer. sig.

Magistratuũ petitio permissa.

c *Præturam petijt*) † Apud maiores virtutis id præmium fuisse Ta- 2 citus scribit, cunctísq; ciuiũ si bonis artibus fiderent, licitum magistratus petere. [d] dum nihil corruptelæ misceretur, fierétq; sine largitione, ambitio prehensos dextra ciues, benignis orando verbis, eorúmq; gratiam, & suffragia vel detectione vulnerum, quæ pro republica candidatus acceperat, vel alia honesta caussa emerendo. [e] neque principio dignitates vllo corruptelarũ genere: sed pro cuiúsq; meritis & virtute deferebantur, quo modo Barbarium hìc euectũ intelligere debemus. ne Iuliæ legis ambitus, alioqui reus arguatur.

c l. fi. C. de offi. prætor.
d Corne. Tacit. lib. 11. annal.
e Plutarch. in Coriolano.
f l. j. ff. ad l. Iul. ambis.

Cæterùm exardēte hominum ambitione inter suffragia cæpit au-
rum & argentum se immiscere, minotúmq; largitione, populus à

g Cice. pro Plācio.

3 candidatis corrumpi. † diuisorum præsertim ministerio pecuniā — Diuisores.
cuiq; tribui destinatam in populum virtim distribuentium.[g] singu
lis nanq; curijs, in quas Romana ciuitas diuisa erat: diuisores præe-
rant, quibus pecuniæ populo partiundæ tradebantur, vt largitione

h Plautus in Aulular.

4 candidatus suffragatorum animos sibi conciliaret: † quos ideò se- — Magistri curiæ.
nex Euchio magistros curiæ dixit.[h]

Præsagibat mihi animus, frustra ire me quando exibam
domo.

Itaq; abibam inuitus nam neque quisquam curialium,
Venio, neque magister, quem diuidere argētum oportuit.

5 Contra † hanc ambitionē, latæ sunt leges Petilia, Cintia, Calphur — Leges ambitus.
nia, Fabia, Maria, Licinia, Ebutia, Pompeia, Iulia, & aliæ multę, qua

i Alexan. Neapol. lib. iij. Genial. die. c. 17.

rum boni authores sparsè meminerunt.[i] Extátq; adhuc in Paude-
ctis, lex Iulia ambitus: quam in vrbe Roma Modestinus hodie ces-
sare dicit, cum magistratuum creatio non ad populi fauorem, sed
ad ipsum principem pertineat. Licet adhuc in municipijs duret, in
quibus magistratum inhonesta ambitione petens, cētum aureorū,

k l. j. ff. ad l. Iul. ambit.

& infamiæ pœna mulctatur.[k] Olim Q. Coponius, quod amphorā
vini ei cuius suffragio magistratum petebat, dono dedisset, ambi-
tus damnatus fuit. Acutum sanè fuit Cęsaris in Syllam scōma. Cū
enim Sylla, præturam per suffragia muneribus corruptā adeptus,
se sua in Cæsarem potestate vsurum comminaretur. Iure, inquit

l Plutar. in Sylla & Cæsare.

Cæsar, potestatem tuam dicis, quam tuo ære redemisti.[l] Huic am-
bitioni, non valdè dissimilis est, quæ à Simone Mago, nunc vulgò
Simonia † dicitur: nisi quod eam in sacerdotijs, alijsq; spiritalibus — Simonia.

m l. si quemquam. C. de episc. & cle. c. j. c. licet Hely. et tit. de simo.

6 duntaxat caussis esse volunt.[l]
d *Designatus*) † Id est populi suffragio in comitijs more maiorū ele — Designatus magistratus.
7 ctus. ita si violenter Præturā inuasisset, nullius fore momēti tūc ab

n l. ij. ff. de eo qui pro tut. l. qui neq; ff. de reb. eo. l. decernimus. C. de sacr. sanct. eccle.

eo gesta crediderim.[m] Hic porrò lector, admonendus est, designa
tum propriètum dici magistratum, cùm solerent Romani, in an-
num proximum magistratus creare, quique creabantur in sequen
tem annum, ij designati dicebantur. Catilina nihilominus inquit

o Salust. in Catilinario.

Salustius, in proximum annum consulatum petebat, sperans si desi
gnatus foret, facilè se ex voluntate, Antonio vsurum.[o] Adeò porrò

p Lampri. in Commodo.

creuisse ambitionem sub Imperatoribus, Lampridius scribit, vt vno
anno xxv. consules, Anto. commodus designarit.[p] Fuit autem de-
signatorum consulum, hæc prærogatiua: vt princeps senatus, cùm
res aliqua ad senatum referretur primū designatos consules, super
ea sententiā rogaret, ac deinceps cęteros senatores. Designabatur au
tem magistratus, à populo suffragijs & à consule, Prætore, aut eo

q Cice. contra Rullum.

qui comitijs præerat, voce declarabatur, seu renuntiabatur.[q] Hoc
loco tamen Barbarium designatum, postea administrasse, satis vel
ex eo constet, quod de effectu & vtilitate gestorū ab eo disceptetur.
e *Pomponius*) De hoc Iurisconsulto, eiúsq; moribus & vita, nos ali-
bi quædam perstrinximus.[q]

r l. ij. in prin. ff. de orig. iur.

f *Quasi prætor*) Hoc est non fecit seruitus, vt Barbarius prætor, legi
timè designatus, non fuerit prætor.
g *Atqui*) Dicebat adhuc Pomponius.

s l. intercidit. ff. de cond. & demon. l. quod attinet. l. seruitutem. ff. de reg. iur.

h *Quandiu latuit*) Id est occultum, & incognitum fuit populo Ro-
mano, Barbarium Prætorem designatum, seruum esse.
i *Functus sit*) Et videbatur prima fronte quòd non. † Cùm enim ser — Seruus nō iudicát.
8 uus iure ciuili velut mortuus intelligatur:[s] & negocijs reipublicæ
non se

non se immisceat,[t] ac proinde ius dicere, iudicaréue non possit.[u] Barbarius secundum legem creatus, haud quaquã videtur: & ideò nec potuit Prætoria dignitate fungi.[x] sed potius debuit temeritatis suæ pœnas luere: qui seruili macula, tantæ dignationis maiestatẽ fœdauit, aspersit & violauit:[y] maximè cum populus voluntatẽ nõ habuerit eum manumittendi, quem seruum ignorauit, ut q̃si sciuisset, domino reclamante potuisset.[z]

k *Eorum*) Quos non conuenit, comitiorum, aut legis principisue decipi, authoritate.[a]

l *Egerunt*) Bona fide eum liberum & rectè atq; ordine Prætorem creatum existimantes.

m *Vel lege*) † Lege agere dicitur, qui iure legibus constituto in iudicio aliquid petit agit, certat & contendit. vt diffusè suprà docui.[b]

Lege agere.

n *Alio iure*) Quàm sit in duodecim tabulis aut alia ciuili lege scriptum, veluti iure municipali, aut longa consuetudine inducto.

o *Et verum puto*) Hic respondet Vlpianus quæstioni propositæ.

p *Nihil eorum*) Quæ dixit, quæq; decreuit, vnde data libertas à Barbario competeret, licet ipse posteà pronuntiaretur seruus.[c]

q *Humaniùs est*) Quasi dicat Vlpianus, non dubito quin stricto iure defendi possit, nullius fore momenti gesta à Barbario seruo per errorem prætore designato.[d] Cæterùm subtili hac interprætatione admissa, fieret ex summo iure, summa crux, vt aiunt, & iniuria: siquidem deciperentur litigatores, quiq; apud eum egissent, ac sine culpa sua damnum paterentur. ideóq; benigniùs est, vt ea consiste-
10 re propter ciuium vtilitatem dicamus.[e] † Nec quicquàm facit, quòd seruus iudicare, publicáq; fungi dignitate, nequeat.[f] nam boni publici fauore, gesta ab singulari iure defenduntur.

Seruus dignitatis incapax.

r *Potuisset*) Si voluisset summa vti populus authoritate, quinimò simpliciter deferẽdo magistratũ, populus soluisse eũ legibus cẽseretur.[g]

s *Effecisset*) Solemniter ante decretum magistratum. Itaque populus licet Barbarium prætorem crearit, non tamen eum liberum effecit, vtpote quem seruum ignorabat.[h] potuisset tamen si sciuisset,
11 & voluisset. † Nam licet stricta iuris ratione nequeat populus seruum inuito domino manumittere.[i] publicæ tamen vtilitatis gratia, si puta seruus virtute excellens videatur reipublicę necessarius, hoc & populo, & principi licere debet.[k] maximè sine iniuria domini, qui pretium serui à fisco percipiet.[l] Alioqui si populus sola voluntate duceretur, seruus manumissus ex eius acclamatione nõ fieret liber.[m] Quod memorabili exemplo, docuit Adrianus quem cùm in spectaculo populus efflictim & magna voce rogaret, aurigã quendam liberum faceret, per tabellam se facturum negauit, ne domino eius vis & iniuria fieret.[n] Et si seruus obrepens principi ad dignitatem domino ignorante euectus sit, honore spoliatus in antiquum seruitutis iugum retrahetur.[o]

Manumissio serui inuito domino.

t *Quod ius*) Vt dicta videlicet, & decreta à seruo, per errorem prætore designato, consistant.

u *Imperator*) In quem lege regia, populus Romanus omne imperiũ vniuersámq; potestatem contulit.[p] vt ita hodie non ad populi fauorem: sed ad principis curam magistratuum creatio pertineat.[q]

x *Multò magis*) Si enim error populi, & sic tot hominum, excusatur: multò magis vnius nempè Cæsaris, quando tolerabilior sit vnius error & lapsus quàm multorum.

y *Obseruandum est*) Vt videlicet gesta à seruo quẽ princeps cũ liberum crederet, ad Præturam, aut alium magistratum euexit, valeãt errore quod ad ea pertinet, in principe, sicut in populo ius faciẽte.[r]

t l. si quis seruum. ff. si quis cau.
u l. cùm prætor. §. pe. ff. de iud.
x l. Herennius. ff. de decur.
y l. fi. C. de seru. ad decur. asp. lib. 10.
z l. si priuatus. ff. qui. & à qui. l. id quod nostrum. ff. de reg. iur.
a l. j. C. de iis qui uen. æta. impe.
b l. magistratũ. ff. de adop.
c l. competis. ff. qui & à quib.
d d. l. si quis seruũ. d. l. cũ prætor. §. pen.
e d. §. pe. d. l. si quis seruum.
f l. si quis in graui. §. utrum ff. ad Syllania.
g l. idem Vlpianus. §. fi. ff. de excu. tuto. l. quidam. in fi. ff. de re iud.
h l. quidam. §. j. C. de neces. ser. §. j. qui. tuto. da. pos.
i l. id quod nostrũ. ff. de reg. iur.
k l. item. si uerberatum. §. j. ff. de re. uend. l. Lucius. ff. de euict.
l l. ij. C. qui. ex cau. ser. pro præ. lib. acci.
m l. si priuatus. ff. qui. & à quib.
n Dion in Adria.
o l. pen. & fi. C. qui milit. pos. lib. 12.
p l. j. ubi dixi. ff. de de constit. princi.
q l. j. ff. ad l. iul. de ambit.
r l. iij §. fi. ff. de supelle. leg.

Idem lib. 1 de omnibus tribunalibus.

LEX III.

Prætor nec tutorem,[a] nec specialem iudicem,[b] ipse se dare potest.

SVMMAE.

1 *Tutor se ipse nemo dat.*
2 *Specialis iudex.*
3 *Emancipari cur quis apud se posit.*
4 *Sacerdotium nemo sibi confert.*

Tutor sese nemo dat.

a *NEc tutorem)* † Nõ
1 potest prætor ipse, se tutorem dare. vt & idem Vlpianus alio loco respondit.[a] neque enim suspitione vacat, qui ei muneri se ingerit.[n]

Specialis iudex.

b *Specialem)* † Hoc
2 est datum, seu vt crassiùs loquimur, delegatum.[c] Prætor enim vt admonui sæpè, non ipse iudicare, sed litigatoribus iudices dare solebat: à quibus tamen ipse prouocabatur.[d] Vnde non debuit posse in certa caussa se iudicem dare. tum quod se ingerens in suspicionem veniat.[e] tum quòd ipse prouocandus foret.[f] quod neq; iuris, neq; æquitatis patitur ratio: vt idem scilicet cognosceret ex prouocatione, qui sententiam tulit.[g] Solent autem Iurisconsulti iudicem datum specialem dicere: quod specialis sit: hoc est proprius & peculiaris in caussa sibi demandata.[h]

Emancipari apud semetipsum.

c *Dare potest)* † Sed cur Prætor apud semetipsum emancipari, vel
3 in adoptionem dari potest?[i] Et tamen tutor aut specialis iudex, nequit ex sua sententia fieri?[k] Tu dic quod emancipetur, aut adoptetur ipse, priuatum esse, suúmq; omninò negocium in quo, non alterius interesse patet, quàm patris, vel emancipantis, vel adoptantis, qui iam consensit.[l] Diuersum in tutela & delegatione: in quibus pupilli litigatorúmue caussa agitur, non etiam prætoris. Qua pariter ratione, vt mihi quidem videtur, sacri canones constituerunt,

Beneficiũ nemo sibipsi confert.

4 ne † quis à seipso prælaturam, vt vocãt, accipiat,[m] sibi sacerdotium conferat,[n] aut seipsum patronus præsentet.[o]

a l. prætor. ff. de tuto. & cura.
b l. quæ omnia. §. j. ff. de procu.
c l. iiij. ff. de of. præsid.
d l. j. in pri. ff. quis & à quo.
e d. l. quæ omnia. §. j.
f d. l. j. in prin.
g c. ij. de consu. lib. 6.
h l. si. in prin. C. de ind. d. l. iiij. & hic.
i l. ij. hoc tit.
k l. prætor. ff. de tutor. & hic.
l l. cũ donationis. C. de transac.
m c. ut singulæ. de offi. archypresb.
n c. ult. de institut.
o c. per nostras. de iur. patro.

IOANNES CORASIVS
Iurisconsultus Valentiæ Allobrogũm
scripsit, Ferrariæ recognouit.

Deoffi

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.

TITVL. XV.

SVMMAE RERVM.

1 Incendia Romæ fœda quatuor.
2 Triumuiri nocturni.
3 Præfectus uigilum cur creatus.
4 Præfecti uigilum an magistratus.

Incendia quatuor Romę fœda.

1 LAGRARVNT sæpenumerò Romæ † fœ-
dis incẽdijs ædificia. Nam vt cætera prætercam, an
no vrbe condita Dxlj. Q. Fabio maximo Verruco-
ſo, & T. Sempronio Graccho, Coſs. incendium ædi
ficia omnia inter ſalinas ac portam carmentalem,
quæ poſtea ſcelerata dicta eſt, cùm Aequimelio, Iugarióq; vico, per
diẽ vnũ & noctes duas arſit, in tẽplíſq; fortunæ, ac matris Matutæ,
& ſpei extra portam, longè latéq; vagatus ignis ſacra, prophanáq;
multa cõſumpſit.[a] Rurſus anno cõditæ vrbis Dlxij. L. Q. Flaminio
& Cn. Domitio Aenobarbo Coſs. fœdũ incendiũ in Boario foro ex
ortũ cũcta ædificia in Tyberim verſa, ſolo æquauit, tabernáſq; om-
nes cũ mercibus maximi pretij, graui cũ clade multorũ aſſumpſit.[b]
Deinde anno ab vrbe Dcclxxix. M. Licinio Craſſo, & L. Calphur
nio Piſone Coſs. & xxix. à Chriſto nato, vrbs tanta violentia ignis
adfecta eſt: vt Cælius mõs deuſtus ſit, cũctáq; circũ flagrauerint, ſo-
la Tiberij effigie ſita in domo Iunij ſenatoris, inuiolata manente.[c]
Nec multò poſt deuſta parte Circi, Auentino contigua, ipſe quoq;
2 mõs Auẽtinus conflagrauit.[d] † Cũ itaq; perſepè cõflagrarent ædifi
cia, præfecti ſunt arcendis incendijs Triũuiri, qui ab eo quòd excu-
bias, hoc eſt nocturnas vigilias agerẽt, dicti ſunt nocturni.[e] quos cũ
diuus Auguſtus, pluribus eodẽ die exortis incendijs, huic muneri ſa
tisfacere non poſſe intellexiſſet. ſeptẽ cohortes opportunis vrbis
locis diſpoſuit, ita vt binas vrbis regiones (erant quippè tunc regio
nes quatuordecim) vnaquęq; cohors pręſidio tutaretur, Tribunos
3 ſingulis cohortibus, præficiẽs, † ſed ſuper omnes vnũ, qui præfe-
ctus vigilũ eſt appellatus. quẽ tamẽ non fuiſſe magiſtratum, ſed ex
tra ordinem vtilitatis cauſſa cõſtitutũ, Põponius noſter adfirmat.[f]
4 Cæterũ †. Feneſtella, aut quiſquis ille fuit, qui ſub Feneſtellæ nomi
ne libellũ de magiſtratibus Romanorũ, euulgauit, apertè & nulla
circuitione vſus eũ magiſtratũ nuncupat. Cuius ſententiã plurimũ
iuuerit, quòd præfectus vrbi, ſcelerum quæ nocturno tempore pa-
trabantur, ſed incendij præſertim, & furti, cognitionem haberet.[g]
Neq; verò ſatis pugnam ſedat, quod quidam aiunt, præfectum vrbi
minorẽ quidem eſſe magiſtratũ, nõ etiam ex maiorũ grege, & hoc
ſenſiſſe Põponiũ.[h] Nã cum Põponius abſolutè dicat eũ nõ eſſe ma
giſtratum de minoribus quoq; eum eſſe negat: alioquin falſus eſſet
Pomponij ſermo. Nam ſi minor eſt magiſtratus: ergo magiſtra-
tus,[i] neq; enim homines propter ea hominis nomẽ amittũt, quòd

Triũuiri nocturni.

Præfectus vigilum.

a Liuius lib. 23.
b Liuius lib. 35.
c Corne. Tacit. lib. iiij. annal.
d Tacitus lib. 5.
e l. j. hoc tit.
f l. ij. §. & hec omnia. ff. de orig. iu.
g l. iij. hoc tit.
h d. §. & hec omnia ubi Zaſ.
i l. ſi quid. §. j. ff. de leg. iij. l. inter agnatos. ff. un. l. le.

pusilli sint, & exigui corporis. & quæ secundum plus & minus diffe-
a l. ult. ff. de fundo instructo. — runt mediocritate quidem inquit Labeo non genere distant.[a] Ego
sanè hac in re adhuc dubius lectori relinquo iudicium.

L. APVD VETVSTIORES.

Paulus libro singulari de officio præfecti vigilum.

LEX I.

Pud vetustiores incendijs arcẽdis triũuiri[a] præerant, qui ab eo quod excubias[b] agebãt, nocturni dicti sunt. Interueniebant nonnunquam Aediles,[c] & tribuni plebis.[d] Erat autem familia publica,[e] circa portas & muros[f] disposita: quæ inde si opus esset euocabatur.[g] Fuerunt & priuatæ familiæ, quæ incendia, vel mercede,[h] vel gratia[i] extinguerent, deinde diuus Augustus[k] maluit per se huic rei cõsuli.

Triumuiratus.

Triũuiri triplices.

L. PLVRIBVS.

Vlpianus libro singulari De officio Præfecti vigilum.

LEX II.

Pluribus vno die incendijs exortis.

SVMMAE.

1 *Triumuiri triplices.*
2 *Excubiæ.*
3 *Aedilium munus.*
4 *Fabri lignarij.*
5 *Gratis succurrere an teneantur.*
6 *Gratis & pretium contraria.*

a 1 TRiumuiri) † Triũuiratus nomen fuit magistratus Romani, quem tres collegæ certæ functioni deputati, pari potestate administrabãt, fuerúnque pro varietate functionum, multiplices. Cæterum in iure nostro trium fit potissimum mẽtio. monetalium, capitaliũ (de quibus suo loco dictũ est abunde)[a] & nocturnorum, quos hîc tractamus, incẽdijs arcendis præpositos, vt scilicet diligẽti cura & solicitudine ei rei intẽderent ac occurrerẽt, graui alioqui pœnæ obnoxij. Nam M. Miluium, Cn. Iulium, & L. Sestium triumuiros nocturnos, quod ad incendium in sacra via ortum tardè venissent, à tribunis plebis die dicta damnatos Tacitus scribit.

a l. ij. §. deinde cum esset. ij ff. de orig. iur.

b Corne. Tacit. lib. iiij.

b 2 Excubias) † A verbo excubo, idẽ quod vigilo, & diligẽter custodio significante. Nemo nescit Excubias dictas pro vigilijs & custodijs.[c] Nos tibi inquit M. Cicero, excubias & custodias pollicemur.[d] & alibi, cuius ego excubias & custodias mei capitis cognoui in consulatu meo.[e] Vegetius quoque excubitum non vno in loco pro vigilijs & excubijs posuit. Quaterni pedites inquit, qui noctibus excubitum faciunt, eliguntur.[f] & alibi. Quotidianas etiam vigilias in pace, item excubitum, vicissim milites faciunt.[g] Vigilias tamẽ ab excubijs, ita Valla separat: vt hæ diurnæ sint & nocturnæ: vigiliæ verò nocturnæ tantũ.[h] Excubias itaq; agere hîc à Paulo dicuntur, qui diligenter ex iniuncto eis munere vigilãtes obseruãt, custodiũt & explorãt, ne quicquã cõtingat alicundè periculi.

Excubiæ.

c l. qui excubias. ff. de re milit. l. si vindicari. C. de pœn.

d Cice. pro M. Marcello.

e Cicer. iij. Philip.

f Vegetius li. iij. de re milit.

g Vegetius libr. ij.

h Lauren. Valla li. br. iiij. c. 69.

f Aediles) † Cũ ad eorũ munus id quodãmodò pertinere videretur — Aediliũ munus.

vipotè

vtpote q sacrarũ, priuatarũq; ædiũ, adeóq; toti' vrbis curã haberẽt qbúsq; vrbs tota tuẽda cõmissa esset. Sed de eorũ officio s. diffusè.[i]

d *Tribuni plebis*) Quorũ potestas & authoritas, cũ a nobis superius diligẽter sit tractata, superuacaneum hic esset, illic dicta repetere.[k]

e *Familia publica*) Hoc est milites, seu hoĩes ad hoc publicè deputati.

f *Portas & muros*) Portæ sicut alibi docui propriè sunt ciuitatis, alteriú sue loci publici, muri quoq; lapidei sunt, vrbium ambitus. Ianuæ verò, & parietes, priuatorum ædificiorum.[l]

g *Euocabatur*) Vt ad ignem extinguendum præsto esset.

Fabri lignarij Tolosæ.

h *Mercede*) † Quales sunt Tolosæ, fabri lignarij: q annuã à ciuitate mercedẽ cõsequũtur, vt exortis incẽdijs, si quãdo postulet necessitas, diligẽter occurrãt. Atq; hinc colligim' nemin ẽ teneri vltrò gratis occurrere incẽdijs. † nã si teneret, turpiter mercedẽ acciperet, & solutã repeti posset.[m] Qđ vtcũq; ciuili lege verũ sit, non putauerim. Tamẽ iure diuino procedere. cũ præceperit Deus opti. maxi. vt si viderimus bouẽ aut asinũ inimici nostri cæcidisse, eũ subleuemus.[n]

Gratis opem alteri ferre an teneamur.

Gratia.

i *Gratia*) † Hoc est gratis, sine ꝑtio & mercede, id em aptè sensus litteræ ĩdicat q̃uis dictio gr̃a, hãc expositionẽ nõ oĩnò recipiat. vt nõ malè mihi videar, semp suspicat', hic nõ *gratia* sed *gratis* legendũ, quo verbo idẽ q̃ gratuitò & sine vlla mercedis ꝑstatiõe significat. Mar.[o]

Gratis.

Sportula nulla datur gratis conuiua recumbis.

Solétq; ideò hoc aduerbiũ, vt hic à Paulo nr̃o mercedi, & ꝑtio opponi. Hic primũ, inqt M. Cice. q̃stus est nõ leuiter Saturius cõmunẽ factũ esse gratis cũ Roscio, q ꝑtio ꝑprius fuisset Faunij.[p] & Trãquil. Sũt, ait, q tradãt eũ tãta honestate ꝑditũ, vt tẽporibus Sillanis, ꝑscriptorũ liberos gratis & sine mercede vlla in disciplina receperit.[q]

k *Augustus*) Octauiũ intelligit: qui primus Augusti cognomentũ meruit, vt nos suo luco scripsimus.[r]

i l.ij.§. item q; ut est sent. ff. de ori.iu.
k d.l.ij.§. ijsdem tẽporibus.
l l.j. ubi dixi. ff. de rer.diui.
m l.j. in fi.l. idem. §. quoties.ff.de cõdi.ob tur.ca.
n Exodi.23. Deute. 22.
o Martialis libr. 3. Epigr.
p Cicer. pro Rosc. Comœdo.
q Sueto. de claris Grammati.
r l.ij.§. deinde Cornelius.ff.de ori.iuris.

L. NAM SALVTEM.

Paulus lib. singulari de officio Præfecti Vigilum.

LEX III.

Cæsar.

Augustus.

Nam salutem reipublicæ tueri nulli magis credit conuenire: nec alium sufficere ei rei quã Cæsarẽ:[a] Itaq; septem cohortes[b] opportunis locis cõstituit, vt binas regiones[c] vrbis, vnaquęq; cohors tueretur, præpositis eis tribunis.[d] & super omnes spectabili[e] viro, q Præfectus vigilũ appellatur.[f]

Cohors.

SVMMAE.

1 Cæsar.
2 Augustus.
3 Cohors.
4 Manipulus.
5 Regiones quot Romæ.
6 Suburra.
7 Suburranæ mulieres.
8 Palantina.
9 Exquilina.
10 Collina.
11 Dignitatum distinctio.

Manipulus.

a *Cæsarẽ*) Hoc est Imperatorẽ & Augu. Nã quẽ ante dixerat Augu.[a] hic Cęsarẽ nũcupat. alioq nõ me fugit, Cæsarem ita ab Augusto & Impato. distingui, 1 † vt Cæsar dicatur, qui futuri imperij successor est designatus.[b] Quẽ hodie Regẽ Romanorũ dicim' 2 Augustus † autẽ appellatur, qui iã regnat, rerũq; potit', Imperatoris uomine decorat'.[c]

b *Cohortes*) † Cohors 3 conuentus est militũ, sic dicta quòd milites ipsi se inuicẽ cohortari solerẽt, ad sese inre militari exercẽdũ, mutuáq; cohortatiõe ad bellicæ disciplinæ studiũ excitare. Erãtaũt 4 in vna legione cohortes x. in cohortẽ, 50. † manipuli: in manipulo

a l.j. hoc tit.
b l. & si excepta. C. de male. & mathema.
c Spartia. in Aelio Vero.

viginti quinq; milites.[d] quanquã hoc loco cohortis verbum, ad rigidam illam significationẽ non est coarctandum. Sed & militum in legione numerum, mirè frequentérq; variatũ ostendimus supra.[e]

e l.ij.§. & cùm placuisset. ff. de orig. iur.

c *Binas regiones*) Si binas vrbis regiones vnaquæq; cohors, tutabatur, & septem cohortes, per opportuna loca dispositæ erant. † Cõsequens est, Romæ quatuordecim regiones fuisse. Quod & perspicuè tacitus in hæc verba tradit. Videbatur Nero coudẽdæ vrbis nouæ, & cognomento suo appellandæ, gloriam quærere. quippè in regiones quatuordecim Roma diuiditur: quarum quatuor integræ manebant: tres solotenùs deiectæ: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera, & semi usta.[f] decem quoq; & quatuor portas, circumiectum vrbi murum, portulásque alias quasdam habuisse, Procopius scribit.[g] Quatuor tamen regiones, Plinius so-
6 lùm memorat. † Suburranam, in qua meretricum diuersoria erãt.
7 Vnde † & scorta, à poëtis suburrana appellata. † Palantinam, cu-
8 ius Palantes Euandro duce, authores fuerunt. † Exquilinam, quę
9 ducit in Exquilias, hoc est in mõtem, vbi arx & excubię Tulli regis
10 erant, † & Collinam, à colle Quirianali, quæ nũc salaria vocatur.[h]

Regiões quot Romæ.

f Corne. Tacit. lib. 15.

g Procop. libr. j. de bello Gottich.

Suburrana. Palantina. Exquilina. Collina. Salaria.

h Plinius li. 18. c. 3.

d *Tribunus*) Habebãt singulæ cohortes suũ tribunũ: quẽ nos hodie capitaneum, vulgò dicimus. Tribunus autem olim appellatus à tribu: quia militibus præerat, quos primus ex tribu Romulus elegit.[i] Sed de ijs alibi.[k]

i Vegetius lib. j. de re milit.

k l. ij. §. j. & §. iisdem temporibus. & utrobiq; dixi. ff. de orig. iur.

e *Spectabili*) Subdititius ille liber, qui falsò Fenestellæ titulo, circũ-
11 fertur, Præfectũ vigilũ nõ spectabilem, sed clarissimum dicit. Interpretes tamẽ cũ Paulo nostro, eũ spectabilẽ faciunt, † dignitatũ ordines quatuor cõstituẽtes. Superillustriũ, quales sunt patricij, & senatores. Illustriũ, vt cõsules, & prætorio præfecti. Spectabiliũ sicuti prætores, procõsules, & hic de quo agimus Vigilũ pfectus. Deniq; clarissimorũ, vt prouinciarũ præsides.[l] Alij verò logè aliter.[m] Ego putaui semper à priscis Iuriscõsultis, hãc dignitatũ distinctionẽ (prę terquã in ordine senatorio, eo tamẽ quo alibi docuimus modò)[n] tã scrupolosè obseruatã non fuisse: sed Iustiniani circiter seculo, in nostram Iurisprudentiam irrepsisse.

Dignitatũ ordines. Superillustres. Illustres. Spectabiles. Clarissimi.

l DD. l. j. ff. de offic. eius cui man. est iuris dict.

m Alc. l. speciosas. ff. de uerb. sig. & libr. iij. dispunct. c. iiij.

n l. fœminæ. & l. fi. §. fi. ff. de senat.

f *Appellatur*) Quia præsit, illis vigilijs, quibus ab incẽdio vrbs munita est.

§. COGNOSCIT.

Cognoscit præfectus vigilum de incendiarijs,[a] effractoribus,[b] furibus, raptoribus:[c] nisi si qua tam atrox, tamq; famosa[d] sit persona, vt præfecto vrbi remittatur. Et quia plerunq;[e] incẽdia culpa fiunt inhabitantium: aut fustibus castigat[f] eos qui negligẽtiùs ignes habuerunt: aut seuera interlocutione[g] comminatus fustium castigationem remittet. Effracturæ fiunt plerunq; in insulis[h] in horreisq;,[i] vbi pretiosissimam partẽ fortunarum

Incẽdiarij pœna.

a *INcendiarijs*) † Incen-
1 diarij si dolo deliquerunt, ad vrbis pręfectum remittuntur: qui eos vltimo afficiat suppliciu:[a] variè tamẽ pro qualitate personarum & delicti circonstantijs irrogando.[b] Nam si non ædes modò sed aceruum frumenti iuxta domũ positum incẽdiarius sciens prudens combusserit: vinctus, verberatúsq; & ipse igne peribit.[c] Quod si negligentia factum est incẽdium, præfectus vigilũ cognoscit, & eos

a l. capitalium. §. incẽdiarij. ff. de pœ. l. si j hoc tit.

b l. fi. ff. de inc. rui. & naufra.

c l. qui ædes. ff. de incend. rui.

tunarum suarum reponunt. Cùm vel cella effringitur, vel armarium, vel arca, & custodes plerumq; puniuntur, vt diuus Antoninus Erutio Claro rescripsit. Ait enim posse eum horreis effractis quæstionem habere de seruis custodibus: licet in illis,[k] ipsius imperatoris portio esset.[l]

Effractores.

SVMMAE.

1 Incendiarij pœna.
2 Effractores qui.
3 Raptores.
4 Expilatores.
5 Receptores.
6 Famosæ personæ.
7 Plerumque dictio.
8 Interloqutio.
9 Interrex Interregnum.
10 Sententiæ uerbo diffinitiua.
11 Insulæ quid.
12 Granarium.
13 Horreum, Horrearium.
14 Portio.

fustibus castigãdo. Leuiùs tamen, aut seueriùs pro culpæ modo, cæterùm citra capitis pœnam.[d]

d ut bac l.

b *Effractoribus*) † Ef-
2 fractores dicũtur, qui furandi causa fores effringunt. alij diurni alij nocturni. & hi quidem atrociores.[e] Sunt & carcerum effractores, qui carceres, aut carcerum muros, vel portas effringunt, vt euadant: quorum pœna mors est.[f] Vnde non putauerim eorũ cognitionem & animaduersionem ad vigilum præfectos pertinere: sed præfecto vrbi potiùs remittẽdos.[g]

e l. j. §. penul. & fi. ff. de effractor.

f d. l. j. in prin.

g l. fi. inf. hoc titu. & hic.

Raptores.

c *Raptoribus*) † Ra-
3 ptores dicuntur, qui vi rapiũt, euellunt, & auferunt.[h] qui propterea fures improbiores existimantur.[i]

h l. sed eximendi. ff. ne quis eum. l. iij. §. nõ solùm. ff. de incendio.

i l. si te expillasse. ubi Accur. C. ex qui. ca. infr.

sed præsertim, si id noctu agant viatoribus pallia, & vestes diripien
Expilatores. 4 do: qui expilatores dicuntur: aut alij legere malunt, † *Expoliatores.*[k]
ij autem ideo fures atrociores dicuntur, quia furto nocturno vim
priuatam adiungunt.[l]

k l. j. §. j. ff. de effr.

l l. iij. §. fi. ff. ad l. Iul. de ui priuat.

d *Receptoribus*) † Appellantur in iure nostro receptores, aut si ma
Receptatores. 5 uis receptatores (nam vtrũque latinè dici non dubito) qui vel fures
ipsos, vel eorum furta, & rapinas recipiunt & occultant.[m] pessimũ
quidem hominum genus, sine quibus delicta diu non laterent, ac
proinde latronum exemplo puniuntur.[n]

m l. congruit. ff. de offi. præs.

n l. j. ff. de recep.

e *Famosa*) † A fama deductũ famosi nomẽ, queneũ que significat
Famosum. 6 celebratæ famę, siue eam nominis celebritatem vitio, siue etiam vir
tute quæsierit, licet enim frequẽtius in malã partem accipiatur: ho-
minem insigniter impurũ & infamẽ, notans:[o] in bonã tamen quo-
que partem nõnunquam rapitur: vt illustrem, & dignũ magna lau-
de virũ designet.[p] nam Plinius ad Arrianũ scribens. Accipe inquit,
quod per hos dies actũ est personæ claritate famosum.[q] & ad Tria-
rium, Causam eius pulchrã quidem, & honestam suo patrocinio fa
mosam se facturam pollicetur.[r]

o l. mulierem. ff. de accusatio. l. famosi ff. ad l. Iul. ma. l. capitalium. §. fi. ff. de pœn.

p §. iuro. in aut. in stur. quod præst. col. ij.

q Plin. lib. ij. epist.

r Plin. lib. 6. epist.

f *Plerumque*) † Id est ferè semper cuius voculæ proprietatem cæ-
Plerumque. 7 teri non percipientes miris afficiuntur crucibus dum putant, q; Al-
fenus scripsit, Incendia sine culpa habitantium fieri non posse,[s] cũ
textu nostro pugnare: cùm tamen euidenter concordet.

s l. si uenditor. ff. de pericu. re. uẽd.

g *Fustibus castigat*) Quia fortuitò, hoc est casu & negligẽtia. nam si
dolo, capite mulctãdus esset incendium faciens: vt ante dixi.[t]

t l. capitalium. §. Incendiarij. ff. de pœn.

Interloqui.

h *Interlocutione*) Iudex interloqui dicitur ante diffinitiuam senten
tiam: cùm aliquid extrinsecus eloquitur, & interim decernit, quo

principalis controuersia pleniùs instruatur, cõmodiúsque ad eius
8 diffinitionem perueniatur.[u] † Interlocutióque hoc iudicis pronun
9 ciatum dicitur: quasi interim, † dum de principali iure disputatur,
facta locutio.[x] vt & Interrex, & Interregnũ, olim dicta sunt. & in-
terdicta sicuti nõnullis placere video, quasi interim dicta.[y] Nostra-
tes interpretes sententiã interlocutoriã vocant, generaliter per eã
diffinientes quodcũque iudicis præceptum ad causam pertinens.[z]
cui diffinitioni assentior ego quoque, quãuis non valdè probem, vt
10 interlocutionem iudicis, sententiam dicamus. † cùm sententiæ ver
bum ad pronuntiationem illam iudicis, quæ negocio totíque con-
trouersiæ finem prorsus imponit, Iurisconsulti referant: non etiam
ad interlocutionẽ.[a] in qua Iudex extrinsecus eloqui potiùs dicitur
quàm causa iudiciariè cognita aliquid pronunciare.[b] vnde solent
iuris authores à sententijs interlocutiones iudicum, vbique disertè
separare.[c] Etsi quãdo sententiæ nomine Iustinianus, aut qui Iusti-
niani nomine constitutiones Codicis ediderunt, interlocutionem
iudicis significant:[d] hoc ex latiore sententiæ significatu defenden-
dum est. quo sententia pro quocunque animi conceptu, iudicio &
opinione ponitur. quamuis nec in eorũ loquendi modo, velut lati-
ni sermonis non valdè peritorum magnam vim censuerim faciun-
dam. Alioqui ingenuè professus multum ijs nos debere, qui ius po-
puli Romani, tanta cura, diligentiáque collegerunt.
i *Insulis*) † Id est domibus, & ædibus priuatis, vt enim terræ in ma
11 ri vndiquæ aquis circũdatæ & inclusæ, propriè, insulæ dicũtur:[d] ita
domus, quæ cõmunibus vicinorũ parietibus non cinguntur, sed ab
alijs separatæ sunt, & discretæ insulæ nominãtur.[e] principúmque
virorum & potẽtium, vt plurimùm fuerũt, qui in ijs, velut ab incen
dio cæterísque periculis, tutioribus prætiosissima quæque repone-
nere solebant.[f] earum magna Romæ fuit multitudo. Censum po-
puli (inquit Tranquillus) nec more, nec loco solito, sed vicatim, per
dominos[*] insularum egit.[g] Inde insularij appellati, qui earũ ædiũ
custodiæ præficiebantur.[h]
k *Horreisque*) † Horreum propriè locus est, in quo fruges, & gra-
12 na reconduntur.[i] vnde & † granarium appellatum.[k] Iurisconsul-
13 tis tamen frequenter vsurpatum pro loco, in quo res prætiosæ, & à
quotidiano vsu separatæ, veluti merces, reponũtur.[l] Hinc Horrea
rius, qui vel eius loci merciúmque dominus est, vel earum custo-
diam recipit.[m]
l *In illis*) Seruis scilicet.
m *Portio esset*) Hoc est, quãuis in seruis custodibus partem Impe-
rator habeat. Horreis tamen effractis, poterit vigilum præfectus
14 de ijs quoque quæstionem habere. † Portionis autem verbo, quan
cunque rei partem significari nemo nescit.[n]

u l. j. ff. de consti. prin. l. quid ergo. §. quantum. ff. de ijs qui not. in- a.
x l. interlocutio. C. ex qui. ca. infa. ir ro. l. post sententiam. C. de sent. & hic.
y Alcia. l. pecuniæ. §. actionis ff. de uerb. sig. & libr. Parerg. iij. c. 15. dixi. l. ij. §. eodem tempore. ff. de orig. iur.
z l. cũ clericis ubi Accur. C. de epis. & cler.
a l. dicere in prin. ff. de arb. l. quod iussit. ff. de re iudi.
b d. l. quid ergo. §. quantum.
c ff. de re iud. & C. de sent. & interl. omn. iud.
d §. insula. de rer. diuis.
e l. iij. §. si quis In- sulã. ff. de eo quod cert. lo. l. insulã. ff. de præs. uerb.
f ut hac l.
g Sueto. in Cæsar.
h l. seq ubi dicam.
i l. tabernam. ff. de fun. l. instruc.
k l. quæsitum. §. j. ff de fund. instr.
l l. dominus ff loc. l. clauibus. ff. de contr. empt.
m l. cũ in plures, § si ff. loc.
n l. nomen. §. j. ff. de uerb. sig.

Interlocutio.
Interrex.
Interregnum.
Interdictum.
Sentẽtiæ verbo venit diffinitiua.
Insulæ.
Insularij.
Domos.
Horreum.
Granarium.
Horrearius.
Portionis nomen.

§. SCIENDVM.

Sciendũ est autem præfe-
ctum vigilũ per totam noctẽ
vigilare debere, & coerrare[a]
calceatũ[b] cũ hamis[c] & dola-
bris:[d] vt curam adhibeat om-
nes inquilinos[e] admonere, ne
per negligẽtiam aliquã, incẽ
dij ca-

a COerrare) Sunt qui oberrare legãt: sed nihil refert quando vtroque verbo, idem significetur. nimirum hûc, atque illûc ire.
b *Calceatũ*) Id † est in
1 structum, & ornatum necessarijs instrumen tis: veluti hamis, & do

Oberrare.
Calceatus.

dij casus oriatur. prætereà, vt aquam vnusquisque in cœnaculo[f] habeat. Sed aduersus capsarios[g] quoque qui mercede seruanda in balneis[h] vestimenta, suscipiũt, iudex[i] est constitutus: vt si quid in seruandis vestimẽtis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

SVMMAE.

1 Calceatus.
2 Caliga, Caligatus.
3 Hama.
4 Dolabra.
5 Inquilinus.
6 Cœnaculum. Cœnacularia.
7 Capsarius.
8 Balnea.
9 Balneatrij fures.
10 Magistratus & iudex an differant.

labris. Miles nõ timet (inquit Lampridius) nisi vestitus, calceatus armatus, & habẽs aliquid in zona.[a] Suspicatus tamen aliquando fui, legendum hoc loco *Caligatum*, hoc est armatũ. nam hæc dictio Iurisconsultis in eum sensum vsitatissi-

Caliga. 2 ma est.[b] † Caliga autem genus militaris calciamẽti notat, quo Tybiæ, cruráque armabantur. vnde Caligula Imperator, filius Germanici, nomen accepit. quod videlicet in castris natus esset, vbi milites sunt caligati, vel Ausonio teste.[c]

Priuignus post hunc regnat Nero Claudius, à quo
Cæsar cognomen, Caligæ cui castra dederunt.

Huc quoque commodè pertinent Satyrici verba.[d]

Adiutor gelidos veniam caligatus in agros.

Iustinianus tamẽ milites armatos, quos lex (inquit) caligatos appellat obscuriores, viliores, & infimæ cõditiõis milites, interpretatur.[e]

Hama. 3 c *Hamis*) † Sunt qui malunt *armis* legere. idq; tum ex supposititio illo Fenestellæ libello,[f] tum ex Satyrici loco.[g]

Dispositis prædiues armis vigilare cohortem
Seruorum noctu, Licinus iubet attonitus, pro
Electro signisque suis.

Ego verò ex vetere iuriscõsulti litera nihil immuto, siquidẽ subiectæ materiæ magis conueniat. vt *hamis* legamus. quo verbo, propriè longa quædã instrumenta significãtur, ferream cuspidẽ & recuruã habentia: quibus paulisper à nobis disiuncta, & remota attrahimus, quæ cùm sint arcẽdis incendijs percõmoda, quò scilicet vicinæ igni trabes, ab ignis calore retrahantur, in eam causam, parari solẽt.[h] vnde Plinius, de vastissimo illo incendio, q̃ Nicomediæ primùm violentia venti, deinde hominũ inertia, latius sparsum publica & priuata opera, multa consumpserat, ad Traianũ verba faciens.[i] Et alioqui nullus inquit, vsquam in publico sipho, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda. nec in citato Iuuenalis loco, legẽdũ *armis*, sed *hamis*: vt sequẽtia verba demõstrãt.[k]

Phrygidque columna
Atque ebore & lata testudine dolia nudi
Non ardent cynici.

Quæ perspicuè ostendunt, Satyricum illic agere, de instrumentis, quæ incendij extinguendi causa parantur. inter quæ multa ab Vlpiano commemorata, referuntur hamæ.[l]

a Lãprid. in Alex. Seuero.
b l. ij. in prin. ff. de ijs qui not. infa. l. de militibus. ff. de custo. reo. l. omne delictũ. §. exploratores. ff. de re milit. l. à caligato. C. de nup.
c Auson. de ordine. 12. Imp.
d Iuuen. satyr. iij.
e §. quisquis. qui. mo. nat. effi. leg. col. 6.
f Fenestella de magistra. Rom.
g Iuuen. satyr. 14.
h l. quæsitum. §. acetũ. ff. de fund. instruc.
i Plin. lib. 10. epist.
k Iuuen. ubi suprà.
l d. §. acetum.

Dolare, Dolabra

m l.ferri. ff. de uerbor. signifi.
n Liuius lib. 28.
o Liuius lib. 21.

d *Dolabris)* Dolare est materiæ asperitatem cōplanare. à quo ver-
4 bo fabrorū peculiari,[m] deducitur † dolabra, instrumentū significās
quo ligna dolantur ad portas refringendas, accōmodatissimum.
Impetus hostilis, inquit Liuius, in trāsfugas factus, nec secus quàm
aduersa acies cæsi eadémque porta signa infesta vbi illata, & alijs
partibus, securibus dolabrísque cædebantur, & refringebantur por
tæ.[n] mœnia quoque Sagunti dolabris subruta Liuius scribit.[o]

Inquilinus.

p l. re pignoris. ff. de acq. poss.

e *Inquilinos)* † Hoc est habitatores quoscūque, siue suo nomine, si-
5 ue alieno, domus incolētes: quanquam alioqui soleat Inquilini no-
mine, is tātùm significari, qui mercede prædium vrbanū colit in ci-
uitate: qui verò agrum conductum tenet colonus dicatur.[p]

Cœnaculū.

q l. j. §. pen. ff. de actio. & oblig. l. æquissimū. §. fi. de usufruc. l. si uerò. in princ. ff. de ijs qui deiec.
r M. Varro lib. iij. de ling. lat.
s Liu. lib. 39.
t Iuuen. Satyr. 10.

f *Cœnaculo)* Hoc est superiore parte domus.[q] † Veteres enim sicu
6 ti M. Varro scribit, locū vbi cœnabant, cœnaculū vocauere. & post
quam in superiore parte domus cœnitare cæperunt vniuersa supe-
rioris domus ædificia cœnacula dicta.[r] & Festus scribit, cœnacula
loca esse altiora domus ad quæ scalis ascēditur. Cœnaculū (inquit
Liuius) super ædes datum est, scalis ferentibus, in publicum obsera-
tis, aditúmque in ædes verso.[s] Ea autē cœnacula, vt potè diuitibus
incommoda tenuioribus & inquilinis locari solebant in quæ ideo
dicebat Satyr. per rarò militē venire. vt illūc habitātis cædes paret.[t]

Et egregias lateranorum obsidet ædes.
Tota cohors, rarus venit in cœnacula miles.

Cœnacularius. Cœnaculariā exercere.

u l. solutum. uers. planè. ff. de pign. actio.
x l. si uerò. uers. idem erit & seq. ff. de ijs qui deie.

Inde Cœnacularius pro inquilino: qui cōductum tenet cœnaculū,[u]
& cœnaculariam exercere, aut facere, dicebantur: qui cœnacula do
mus, inquilinis locabāt.[x] veluti qui hodie conclauia scholasticis lo-
cant. Vult itaque hoc loco Iurisconsultus, eos qui in cœnaculis habi
tant, aquam in cœnaculo debere semper habere, qua igneo terrore
ingruente præsto possint violentiæ ignis occurrere.

Capsarij.

y l. fi. ff. de iure immunita.
z l. si collactaneus. de manu. uindic.
a Iuuen. satyr. 10.

g *Capsarios)* † Eos qui in balneis accepta mercede ad seruanda ve
7 stimenta suscipiūt Paulus hîc Capsarios appellat deducto inde vt
arbitror ego nomine, quod in capsis, ad eam rem destinatis, ea sole-
rent includere: quibus gauiorū munerum vacationem (inquit Cali
stratus) cōditio tribuit.[y] Alibi tamē ab Vlpiano capsarij dicuntur,
qui portant libros.[z] Puerum quippè ingenuū, ad præceptorē eun-
tem, nōmodò pœdagogus, sed Capsarius, hoc est custos librorū &
minutarū aliarum rerū adolescentis prosequebatur. significante id
Satyrico,[a]

Eloquium ac famam Demosthenis, aut Ciceronis.
Incipit optare, & totis quinquatribus optat,
Quisquis adhuc vno partam colit asse Mineruam:
Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.

b Sueton. in Nerone.

In quem sensum capsarij nomen Tranquillus vsurpat, dum scribit,
Neronem tantum sæuitiæ, in liberos damnatorum exercuisse, vt
alios veneno, aut fame sustulerit, quosdam verò cum pœdagogis
& capsarijs, vno prandio necari iusserit.[b]

Balnea.

c Augustin. lib. 10. confeßionum.
d l. taberna. §. fi. l. pictoris. §. fin. ff. de fund. instruc. l. uni. C. de monopol.

h *Balneis)* † Balnea, aut si mauis balneæ (neque enim ego scrupulo
8 sæ Grammaticæ seruio, sed hæc vsurpo promiscuè) loca erant pu-
blica, quibus aquæ calidæ & frigidæ dispositæ erāt. sic appellata, vt
Augustinus interpretatur à Græco nomine βαλάνειον balanion, quod
anxietatem ex animo pellant.[c] ad quæ vnicuique patebat aditus,
sese mūdandi, vel purgandi gratia.[d] vt & hodie ad hypocausta, quę
vulgò sudatoria, aut stuffas, vocamus. soluto tamen quadrante bal-
neatori, hoc est balnearum caupoui, seu magistro: qui balneas præ-

bebat

bebat, lauabat, & aquam infundebat. vnde Poëta.[e]

Ne longum faciam, dum tu quadrante lauatum
Rex ibis.

Adeo quidem vt contra prohibentẽ in balneo publico lauare, prodita sit actio iniuriarũ.[f] Sed & balnea introeũtes ab omni iniuria
Fures balnearij. 9 sartos tectos esse iura nostra voluerunt. † grauioréque pœna ideo animaduerterũt, in balnearios fures, hoc est qui in balneis furãtur, quàm in cæteros.[g] Nã & impudẽtiores sunt nec soli rerũ domino, verumetiã reipublicæ iniurij, vt Philosophus pulchrè disserit,[h] & ex nostratibus quidam attigerunt.[i] publicè quippè interest, publicum cuique locum tutum, & inuiolabilem esse.

Magistratus & iudex differunt. i *Iudex*) Præfectus vigilum iudex quidem est: vt hoc loco Paulus
10 scribit, & tamen non est magistratus.[k] † quo fit manifestum, inter judicẽ, & magistratum plurimum interesse. neque enim magistratus iudicare solebant de priuatorum controuersijs: sed iudices litigatoribus dare.[l]

e Horat. lib. j. sermo. satyr. iij.
f l. ij. §. si quis in mari. ff. ne quid in loc. pub. l. iniuriarũ. §. penul. ff. de iniur.
g l. j. ij. & iij. ff. de furib. balnea.
h Aristotel. parte problemat. 29.
i Alciat. lib. ij. Parerg. c. 38.
k l. ij. §. & hæc omnia. ff. de orig. iu.
l l. j. ff. de iurisdic. om. iud. ubi dixi.

L. IMPERATORES.

Vlpia. lib. singulari de offic. præfec. vigilum.

LEX IIII.

Insularius. Imperatores Seuerus & Antonin. Iunio Rufino præfecto vigilũ ita rescripserunt. Insularios[a] & eos qui negligenter ignes apud se habuerunt, potes fustibus, & flagellis cędi iubere: eos autem qui dolo fecisse incẽdiũ cõuincẽtur,[b] ad Fabiũ Cilonẽ præfectum vrbi amicũ nostrũ,[c] remittere: & fugitiuos cõquirere, eósq; dñis reddere debes.

SVMMAE.

1 *Insularius.*
2 *Incendiarij pœna.*
3 *Amicus principis.*

a
1 I*Nsularios*) † Insulã, pro ædibus priuatis præsertim ijs, quę à parietibus vicinorũ distinctę sunt, in iure nostro & apud idoneos quoscũq; authores accipi supra docuimus.[a] vnde & Insularij, hic ab Vlpia. intelligendi sunt, qui in insulis habitãt, aut insularũ custodię sunt deputati.[b] Fœdéque lapsus est Cælius, Insularios seruos, à Iurecõsul. dictos existimãs, qui ad opus ministerij metallici, dãnati perpetuò sunt: vt annullatis cruribus, ferrũ assiduè terant.[c] Plautus, ferratile genus vocat.[d]

Cis herclè paucas tempestates Tranio,
Augebis ruri numerum genus ferratile.

Rectè igitur Pomp. vrbanis seruis insulariũ annumerat, quod huic, nulla rusticorũ operũ cura mãdaretur, sed domus tantùm custodia.[e]

a l. iiij. §. si quis insulam. ff. de eo q. cert. loc. dixi. l. præced. §. cognoscit.
b l. si ita. ff. de usu & habit.
c Rhodig. libr. iiij. lectio. antiqua. c. 31.
d Plautus in Mostellaria.
e l. urbana. ff. de uerb. sig.

b *Conuincentur*) † Pœna quorum est, vltimum supplicium: pro per-
2 sonarum tamen, & delicti qualitate, ac circunstantijs, non vno modo irrogandum.[f] vt paulò antè latiùs à nobis expositum est.

f l. capitalium. §. incendiarij. ff. de pœn. l. qui ædes. ff. de incendio.

c *Amicum*) † Sic illustrissimus Galliarũ Rex, cùm ad magistratus
3 scribit, solet amicos suos, & fideles nuncupare in hæc verba à *Nostre amé & feal.*

IOAN. CORAS. TOLOSAS IVRISCONSVL.
Valentiæ Allobrogũm scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI.

TITVL. XVI.

SVMMAE RERVM.

1 *Proconsul quis.*
2 *Prorex, protutor & similia.*
3 *Proconsulatus quando cæperit.*
4 *Legatus proconsulis.*
5 *Legatorum duo genera.*
6 *Oratores.*
7 *Proconsul an sit magistratus.*
8 *Triumphus cur negatus Scipioni.*
9 *Ius quintæ relationis.*

1 PROCONSVL † dicebatur olim, qui ad admi
nistrandam prouinciam cum imperio & potesta — Procõsul quis.
te consulari mittebatur, quod consulis loco esset,
eiusque vice, & authoritate fungeretur. vnde &
ex consulatibus, deligi consueuerat proconsul,
qui in prouincias illas mittebatur quarum cura,
2 vel senatui, vel Cæsari, relicta erat. sic appellatus, † vt & proregem, — Prorex proprętor.
proprætorem, & proquæstorem dicimus: qui cùm Regia, prætoria
aut quæstoria potestate alicui prouinciæ pręest, & protutorem, qui — Protutor
3 vices tutoris agit.[a] † Huic autem proconsulari dignitati initium de — Proconsularis dignitas quãdo cęperit
dit bellũ à populo Romano cõtra Aequos infœliciter gestũ, Posthu
mio Albo, & Spur. Furio Fusco Conss. anno cõditæ vrbis cclxxxix.
Cùm enim Spurius Fuscus consulum alter cui ea prouincia obue-
nerat, in Aequos profectus imparem exercitum temerè pugnæ cõ-
misisset: ab Aequis profligatus, & in castra se recipere coactus, tãta
hostium vi postero die circunsessus est, atque oppugnatus, vt ne
nuncius quidem, Romam inde mitti posset.[b] quæ res per Hernicos
Romæ nunciata tãtum incussit omnibus terrorem: vt extremæ ne-
cessitatis senatusconsulto mandatum sit Posthumio alteri consuli,
uideret ne quid respublica caperet detrimenti, vtque Romę maneret, ad
conscribendos omnes, qui arma ferre possent. creatúsque Procon-
sul, T. Quintius, qui obsesso consuli Fusco ferret auxilium.[c] Sanè
proragatis imperij finibus compluriúmque bellorum exorta cura
obseruari cœptum est, vt qui Consules vno anno fuissent, sequenti
4 proconsules fierent, † quibus legati dabantur, qui administratio- — Legati Proconsulum.
ni præstarent auxilium. neque enim ob negociorum prouincialiũ
multitudinem Proconsul per se omnia gerere poterat. Sed vt infe-
rior multò legati potestas appareret, sine equo, legatus olim pro-
5 uinciam ingrediebatur.[d] † Ad quæ non ignorandum, duo olim — Legatorum duplex genus.
apud Romanos legatorum genera. vnum eorum, qui nuntij sena-
tus, populique Romani destinabantur: vt eius mandata perage-
6 rent.[e] ab orando, id est agendo, nonnunquàm † Oratores appella — Oratores.
ti. vt apud Vergilium.[f]

a l. j. ff. de eo qui pro tutor.

b Liuius lib. iij.

c Liuius lib. iij.

d Alex. Neapol. li. ij. c. 27.

e l. j. l. ij. & tot. ti. ff. de legatio. l. sanctũ. ubi dixi. ff. de re. diuis.

f Vergil. lib. 7. Aeneid.

Ceutum

Centum oratores augusta ad mœnia Regis
Ire iubet.

Alterum eorum, qui imperatoribus & magistratibus dabantur, quorum opera & consilio vterentur peregrè Imperatores in exercitu, & magistratus in prouincia. Cuiusmodi fuêre proconsulum legati. Qualem autem oportear esse proconsulem, bellissimè M. Cicero describit.[g] † Sed an procōsul magistratus sit, nuper mihi fuit cum viro non indocto, grauis concertatio. Nam ille sine controuersia contendebat eum esse magistratum. Ego ex vno, atque altero Liuij loco non esse peruincebam. Neque enim ignotum, P. Scipionem in Hispaniā, à Romanis quondam missum, cum potestate proconsulari, & imperio. (Id enim vnum omnes, cùm ea de re inirentur suffragia, non centuriæ modò, sed etiam homines, vt ait Liuius, iusserunt[h]) † Atqui ei ex Hispania, post rem strenuè fœliciterque gestam redeunti, triumphum ideò nō fuisse decretum, idem Liuius scribit, quòd constaret neminem, ad eam diem triumphasse qui sine magistratu res gessisset.[i] Alibi quoque tradit eadem ratione, L. Cornelium Lentulum proconsulem ex Hispania, & ipsum re prosperè gesta redeuntem, abs senatu frustra postulasse, vt sibi triumphanti liceret in vrbem inuehi.[k] Addebam, id iure nostro demonstrari subtiliter posse, si quidem, proconsularis pōtestas, extra ordinaria sit: & qui extraordinem alicui muneri præficiuntur magistratus non sint.[l] vt de præfectis annonæ, & vigilum Pomponius noster scriptum reliquit. Porrò autem posteriorum Cæsarum tempore proconsularis hæc dignitas omnium maxima fuit. adeo, vt imperatores quoque ipsi, nec alijs maiorem dare possent.[m] & sibi, quemadmodum tribunitiam potestatem, sic proconsulare imperium arrogarent, † eum iure *quintæ relationis*,[n] hoc est vt nonnulli interpretantur, iure ad senatum referendi, de re quinquies iudicata, ac si nihiladhuc foret iudicatum,[o] alijs tamen aliter interpretantibus.[p]

Legati proconsulum.
7 Proconsul an magistratus.
8 Triūphus cur negatus Scipioni.
Ius quintæ relationis.

g Cic. lib. j. ad Q. frat. episto. j.
h Liuius lib. 26.
i Liuius lib. 28.
k Liuius lib. 31.
l l. ij. §. & hæc omnia. ff. de orig. iur. l. si in aliquam. §. cùm plenissimam. hoc titul.
m d. l. si in aliquam. §. si. cum l. seq.
n Iul. Capit. in M. Philosopho.
o Egnat. Baptista. in annotat. ad Capitoli.
p Alci lib. Parerg. 10. c. 22.

L. PROCONSVL.

Vlpianus lib. 1. disputationum.

LEX I.

Proconsul vbiq; quidē proc̄osularia insignia[a] 1 habet, statim atq; vrbē egressus est.[b] potestatem[c] autem non exercet: nisi in ea prouincia, quæ ei decreta est.[d]

Proconsulis insignia.

SVMMAE.

1 *Proconsulis insignia.*
2 *Proconsulis imperium quando consulari equatum.*
3 *Potestas pro imperio.*

Proconsularia insignia) † Proconsulatus insignia, eadem propè fuerunt, quæ cōsulatus, vt lictores, fasces, secures, prętexta, sellàque curulis: nisi quod sex fascibus, totidémq; lictoribus proconsul duntaxat vtebatur.[a] cùm consuli tamen duodecim fascium insignia prçirēr. Sed & si eam adibat prouinciam, in qua cōsul pręsens fōret, antè prouincia sibi tradita decedens Romam veniret, insignibus proconsularibus non vtebatur, quòd indecens esset, præsentè consule, sub cuius imperio prouinciæ omnes erant,[b] cuiusque munia tantùm proconsul obibat: proconsulem imperij insignia perferre: qui prætereà simul atque Romæ portam ingres

a l. procōsules. hoc titul.
b Cic. iiij. Philip. & lib. 13. de leg.

2 sus erat, deposito imperio, priuatus censebatur.[e] † Quamuis nonnunquàm legimus, in magno rerum discrimine: cùm aduentus Annibalis in vrbem timeretur, senatum decreuisse, ne L. Fuluio proconsuli minueretur imperium, si in vrbem venisset: sed vt ei par cum consulibus esset potestas, imperium & authoritas.[d]

b *Egressus est*) Vnde simul atque proconsul vrbem erat egressus, prætexta proconsulari vtebatur. quem præterea sex lictores præibant, fasciculos illos virgarum, quibus securis alligata erat, deferentes.

c *Potestatem*) Id est imperium. † potestatis quippè verbo, in per-
3 sona magistratuum, constat imperium significari.[e]

d *Decreta est*) Extra quam non habet iurisdictionem contentiosam, licet voluntariam exerceat.[f]

e l. fi. hoc tit.
d Liuius lib. 26.
e l. potestatis. ff. de uerb. signific.
f l. seq. ubi dicam.

L. OMNES.

Martianus lib. 1. Institutionum.

LEX II.

Omnes proconsules, statimquàm vrbem egreßi fuerunt, habent iurisdictionem: non tamen cõtentiosam,[a] sed voluntariam:[b] vt ecce manumitti apud eos poßunt, tam liberi,[c] quàm serui: & adoptiones fieri.[d] Apud legatum verò proconsulis, nemo manumittere potest,[e] quia non habet iurisdictionem talem.

Contentiosa iurisdictio.

Voluntaria iurisdictio.

SVMMAE.

1 *Iurisdictio contentiosa.*
2 *Voluntaria iurisdictio.*
3 *Manumißio an in liberos cadat.*

a
1 *Contentiosam*) † Iurisdictio cõtentiosa dicitur, quam inter litigatores, de re aliqua contendentes, & altercantes magistratus exercet, iudicium in inuitum reddens:[a] eam dicit hîc Martianus, proconsulem in prouincia tantum sibi decreta exercere posse.[b]

b *Voluntariam*) † Hoc
2 est eam, quę inter partes volentes, & consentientes, exercetur: vt semper emancipationibus, adoptionibus, & manumisionibus. cuiusmodi negotia possunt apud proconsulem, simul atque Romam est egressus expediri.

c *Tam liberi*) Ad † quos propriè, non refertur manumisio: sed ad
3 seruos. quamquam iureconsulti interdum liberos cæterùm abusiuè manumitti dicant.

d *Adoptiones fieri*) Etiam in ea prouincia, quam sortitus non est.[e]

e *Manumittere potest*) Priusquàm prouinciam sibi decretam proconsul ingrediatur, cum nec eo tẽpore vtiliter mandare potuerit proconsul iurisdictionem legato, nisi ex causa.[f]

f *Iurisdictionem talem*) Hoc est voluntariæ iurisdictionis exercitium extra prouinciam, sicut proconsul ipse habet. vnde non potest apud eum, nisi postquam prouinciam proconsul ingressus est manumitti seruus.[g]

Manumisio seruorum est.

a l. inter stip. § j. ff. de uerb. oblig.
b l. solet. §. hoc tit.
c l. j. §. alienatio. ff. quid act. de pecu.
d l. liberã. ff. de adoptio. & hic.
e l. emancipari. §. fi. ff. de adopt. & hic.
f l. obseruare. §. fi. l. aliquando. hoc titul.
g l. apud proconsulem. in fi. ff. de manumd.

L. NEC ADOPTARE.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX III.

Nec adop-

Legatus quando exerceat iurisdictionem.

Nec adoptare potest.[a] omninò enim non est apud eum legis actio.[b]

SVMMAE.

1 *Legatus quando exerceat iurisdictionem.*
2 *Legis actio.*
3 *Legatus non habet legis actionem.*

a 1 Potest) † Legatus procõsulis scilicet, apud quem proconsule necdum prouinciã ingresso, sicuti nõ possunt expediri manumissiones, ita nec adoptiones fieri.[a]

Legis actio.

b *Legis actio)* † Hoc
2 est liberum, & absolutum vtriusque iurisdictionis, & contentiosæ, & voluntariæ exercitium.[b] neque enim possunt adoptiones fieri, nisi apud eum, qui plenam hanc l. & liberam legis actionem ha-
3 bet.[c] † Constat autem legatum non habere iurisdictionem, antequàm proconsul sit prouinciam ingressus.[d]

Legatus nõ habet legis actionem.

a l. apud proconsulem. ff. de ma. uind. & hic.
b l. magistratũ. ubi dixi. ff. de adop. l. 1. ff. de offi. iurid. Alexan.
c l. j. C. de adop.
d l. seq. in fi.

L. OBSERVARE.

Idem lib. 1. de officio proconsulis.

LEX IIII.

Hospitiorum prębitio.
* ne in

Obseruare autem proconsulẽ oportet, ne* hospitijs prębendis[a] oneret prouinciam, vt Imperator noster cum patre Aufidio Seueriano rescripsit. Nemo proconsulum statores[b] suos habere potest: sed vice eorũ milites ministerio[c] in prouincijs funguntur.

SVMMAE.

1 *Hospitia præbere qui teneantur.*
2 *Statores qui.*
3 *Postæ.*
4 *Iupiter stator.*
5 *Stratores.*

a 1 Hospicijs præbendis) Tenentur † prouinciales hospitio recipere magistratus, & milites: nisi & ipsi milites sint vel liberalium artium professores.[a] Cæterùm curare debet proconsul, qui prouinciæ præest, ne nimis circa præbitionẽ hospitiorum, prouincialem, aut prouinciales ipsos onerare videatur, cum delectu hoc munus iniungere.[b]

a l. is honeribus. §. j. ff. de vac. mune. l. fi. C. de profess. & med. lib. 10.

b l. iij. §. eos milites ff. de munerib. & honor.

Statores.

b *Statores)* † Statores
2 dicuntur apparitores, seu nuntij consulis Imperatoris, aut alterius, qui reipublicæ cum maximo imperio, vel exercitui præest. qui pro re nata, aut emergentę necessitate ad prouincias, aut alio mittebantur: vt aliquid nunciarent: quibus prouinciales mutare equos, quò
3 celerius irent, † nunc postæ & equitantes principis, vulgò nuncupati.[c] Quæ cùm essent incerta (inquit M. Cicero Imperator ad Cælium Lucij filium quęstorem sibi designatum) existimaui tamen esse faciũdum, vt ad te, statores meos, & lictores, cum literis mitterem.[d] vt Plancus Imperator Ciceroni: præsto mihi fuit stator eius cum literis, quibus me venire denunciabat.[e] victos statores plerique pu-
4 tant, quod homines stare, aut sistere facant, † vt & olim Iupiter, stator appellatus. quòd exoratus à Romulo, versos à Sannitibus in fugam Romanos, stare fecerit: aut quod Dei nutu, prouidentia & beneficio omnia stent, cælestia, & terrestria. Ego verò statores dictos puto, quod apud Imperatorem, aut summum reipublicę præsidem assiduè starent, ad casus occurrentes seruire parati. Hos tradit hic

Postæ seu cursores.

Iuppiter stator

c l. j. C. de cur. & statio. lib. 12.
d Cic. lib. ij. episto.
e Cic. lib. 10. episto.

Vlpianus, proconsulem habere non posse. Nam si negotij ratio, necessitásue postulet, militum suorum ministerio poterit loco viatorum & apparitorum vti. suspicatus tamen aliquando non *statores*, sed *stratores*, legendum, tum quod eorum in iure nostro valdè frequens fiat mentio.[f] tum quod parum verisimile sit proconsulem, qui summa principis authoritate prouinciam moderatur,[g] cuíque sex fascibus, totidémque lictoribus, vti concessum est.[h] & à quo varia necessitate oportet Romam certos homines mitti, prohibi-
5 rum stratores habere. Stratorum † autem verbo, milites illi significantur, qui exercitum præuntes castris metandis loca complanant, pontes struunt, & alia id genus parant, quo commodiùs traducatur exercitus.[i] Deindè cum esset (inquit Capitolinus, de opilio Macrino) præfectus prætorio, collega ablegato, Anthoninū Caracallam Imperatorem suum interemit: tanta fictione, vt ab eo non videretur occisus. Nam stratore eius redempto, & spe ingenti proposita, id egit, vt quasi militaribus insidijs, quod vel ob parricidium, vel incestum displiceret, interemptus diceretur.[k] Neque verò stratoribus simpliciter prohibetur vti proconsul: sed suis hoc est in eam rem deputatis specialiter, ne nimis onerentur prouinciales. Nam si quando postulet necessitas, milites habet, quorum ministerio in hac parte vti poterit. Stratores.

f l. in eadem. ff. ex quib. cau. maio. l. fi. ff de iur. immu. l. unic. C. de stra. lib. 12.

g l. si in aliquam. §. fi. cū l. seq. hoc ti.

h l. procōsules. hoc titul.

i Vegetius lib. ij. de re milit.

k Iul. Capitolinus in Macrino.

c *Ministerio*) Illo scilicet, vt in prouincijs, aut Romam mittantur. Si *statores* legas, vel si *stratores*, ministerio complanandi loca, pōtes struendi aggeres, & tumulos æquādi, & alijs id genus, ad traducendum exercitum necessarijs.

§. PROFICISCI.

Proficisci autem procōsulem melius quidem est, sine vxore:[a] sed cum vxore potest. dummodò sciat, senatū Cotta & Messala Conss.[b] censuisse futurum, vt si quid vxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint:[c] ab ipsis ratio,[d] & vindicta exigatur.[e]

Vxor an comitari debeat magistratum.

SVMMAE.

1 Vxor an comitari debeat magistratum.
2 Auaritia vitium mulieribus peculiare.
3 Sindicare magistratus.
4 Rationem reddere & reposcere.
5 Maritus quando ex vxoris delicto teneatur.

a *Sine vxore*) † Meminì me legisse apud
1 Corneliū Tacitum, Seuerum Cercinnā censuisse, ne magistratum comitaretur vxor, idque ex veterum instituto, quod decretum erat, ne in socios, aut gentes externas, fœminæ traherentur. quod nō imbecillis tantùm, & impar laboribus sexus fœmineus sit: sed si licentia pateat, supra modum sæuus, & ambitiosus cuiusque commeatui, quæ pacem luxu bellum, formidine morentur, peruulta insunt. Aduersus quē Valerius Messalinus, exurgens, oratione habita, luculenter ostenditinìquum esse, & impium quodammodò ob imbecillam vnius aut alterius mulieris mentem maritis omnibus, consortia secundarum aduersarúmque rerum eripere, simúlque sexu fragilem, naturæ deserere, & suo luxu, alienísq; cupiditatibus exponere, vix præsenti vigilantíque custodia manere illæsum coniugium quid futurum, si

rum, si per multũ temporis in modum dissidij oblirerentur? quid honestius prætereà, reuertentibus post laborem, quàm vxoris leuamentum? neque sanè nobiles viri ad alias gentes, æquo animo ituri, si ab vxore clarissima, diuelli eos oporteat. Quod autem in ambitionem, aut auaritiam quædam prolapsæ sint: fieri quidem potest: at ipsorum quoque magistratuum, plerique varijs libidinibus depræhensi sunt obnoxij, non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. Hæc aliáque plura, in eam rem cum Messalinus grauiter disseruisset, Cecinnæ sententia inquit tacitus elusa est.[a]

a Corn. Tac. lib. iij

Cõsules maiores & minores.

b *Cotta & Messala Conss.* Hi ex minoribus consulibus esse debuerunt. cùm in annalibus quibus nomina consulum annnatim describuntur, nusquam eorum mentio fiat. qui verò maiores, quique minores consules dicantur, alibi dictum est.[b] Considera prætereà si dici potest, hunc locum aliter quàm vulgò fiat, legendum sit. videlicet, *senatum Cotta Messalino consulente, censuisse.* Nam fuit Messalinus Cotta, qui suasit senatusconsulto cauendum, vt magistratus prouinciarum non vitæ suæ modò, sed gestorum ab vxore rationẽ reddere teneretur. At Messalinus Cotta, inquit Tacitus censuit, cauendum senatusconsulto, vt quamquam insontes magistratus & culpæ alienæ nescij prouincialibus vxorum criminibus, perinde quàm suis plecterentur.[c]

b l. ij. §. exactis ij. ff de orig. iur.

c Cor. Taci. lib. iiij.

Auaritia peculiare vitiũ mulieris.

c *Deliquerunt*) † Cupiditate puta & auaritia, quod vitium mulie-
2 res peculiariter inuadit.[d]

d l. si stipulata. in fi. ff. de don. inter uir. l. sed si ego. ff. ad Vellei.

Syndicari.

Rationem reddere.

d *Ratio*) Exigetur à proconsule ratio, vxorij delicti: hoc est culpę fraudis, & cuiusque gesti ab vxore, proconsul maritus, rationem
3 reddet. quemadmodum & eorũ, quæ ipse perperã gesserat † quod
4 nostrates, barbaro vocabulo, Syndicari vocãt. at † Latini sui muneris rationem reddere, vel prouinciæ administratæ rationẽ exigere, reperere, reposcere.[e] Qua lege (inquit M. Cicero) in eo genere à senatore ratio repeti solet de pecunijs repetũdis.[f] Rursus nihil est quod minus ferendum sit, quàm rationem ab altero vitæ reposcere eum qui non possit suæ reddere.[g] Tunc igitur magistratus vitæ suę ac prouinciæ administratæ, rationem reddere dicitur, cũm exponit causas à se gestorũ. De quibus præsertim querela facta est, quod olim apud censores fiebat.

e Cl. in oratio. post redit. & in orat.
f Cic. pro Cluent.
g Cic. act. j. in Verr.

e *Exigatur quod*) † Messalinus Cotta, senatusconsulto cauendum
5 censuit (vt Tacitus scribit) magistratus scilicet quamquam insontes & culpæ alienæ nescios prouincialibus vxorum criminibus perinde plecti teneri que:[h] licet alioqui leges verent, ob culpam coniugis coniugem inquietari:[i] nec sanè æquum est, ex alterius facto, alterum puniri: aut aliqua ratione damnum pati.[k] nisi ei culpa aliqua adscribi possit. velut marito vxorem secum duceuti cuius conditionem nouisse debuit.[l] Qua ratione pariter dicimus nautam, cauponem, & stabularium, præstare factum improborum seruorum,[m] quod eis veniat imputandum, qui perditos seruos in clientela sua esse passi sunt.[n]

h Cor. Tac. lib. iiij.
i l. ob maritorũ. l. cùm te. C. ne uxor pro marito.
x l. paterfami ff. de hered. instit. l. sancimus. C. de pœn.
l l. si ut certo. uer. planè. ff. commo.
m l. unic. §. serui. ff. fur. aduer. naut. §. item exercitor. de obli. quæ ex quas. delict.
n l. si seruum. §. Proculus. ff. ad l. Aqu. l. uideamus. ff. locati.

§. ANTEQVAM.

Edictum.

Recte & ordine.

Antequam verò fines pro- a uinciæ sibi decretæ, procon- 1 sul ingressus sit, edictum[a] debet, de suo aduentu mittere, continens commendationem b aliquam sui, si qua ei familia- 2

E*Dictum*) Hoc † est literas publicas, & vt vulgò loquimur patentes, sed de edicti significatione, satis abũ dèque suprà diximus.[a]
b *Recte & ordine*) Emphasim habẽt hæc ver

a l. ij. §. eodem tempore. ff. de ori. iu.

ba, *rectè & ordine*. quibus maxima pollens authoritate, olim vti solebat: cum rem ab aliquo gestam, absolutè probare, commendaréque volebar.[b] veluti senatus, his verbis inquit M. Cicero, patres conscripti, senatus cõsultum faciundũ censeo. cum D. Brutus Imperator, consul designatus prouinciã Galliam, in senatus populi Romani potestate teneat, cùm exercitũ tantum, tam breui tẽpore, summo studio municipiorum, coloniarúmque prouinciæ Galliæ, optimè de republic. meritæ, meritísque cõscripserit. id enim rectè & ordine, exque republica fecisse.[c] Liuius item in hæc verba legatis Saguntinorum a senatu respõsum refert. & diruitum & restitutum Saguntũ fidei socialis vtrinquè seruatæ documentum omnibus gentibus fore suos imperatores, rectè, & ordine, & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint: eiuésque Saguntinos, seruitute exemerint.[d] Rursus quid a senatu Massanissæ legatis, responsum sit, recensens, rerum gestarum (inquit) in Africa prosperè, sibi cũ rege gratulationem esse. Scipionẽ rectè, atque ordine, videri fecisse, quòd eum regẽ appellasset, & quicquid aliud fecisset, quod honori foret, Massanissæ, ea patres comprobare atque laudare.[e] Deni-

b Cic. pro Quintio. & iij. 5. & 11. Philipp.

c Cic. 5. Philipp.

d Liuius lib. 28.

e Liuius lib. 30.

ritas sit, cum prouincialibus, vel cõiunctio, & maximè excusans, ne publicè, vel priuatim ei occurrant. est enim cõueniens, vt vnusquisq; in sua eum patria excipiat. rectè autem & ordine [b] faciet, si edictum decessori [c] suo miserit, significétque qua die fines sit ingressurus. plerunque enim incerta, & inopinata turbant prouinciales & actus [d] impediunt ingressus: etiam hoc obseruare debet, vt per eam partem prouinciam ingrediatur per quam ingeredi moris est. sed & quas Græci ἐπιδημίας, appelant, siue κατάπλουν *, [f] obseruare, inquam primum ciuitatem, vel applicet. magni enim faciũt prouinciales seruari consuetudinẽ [g] istam & huiusmodi prærogatiuas. [h] Quædam prouinciæ etiam hoc habent: vt per mare [i] in eas proconsul veniat, vt Asia scilicet, vsque adeo vt imperator Antoninus Augustus, ad desideria [l] Asianorũ rescripserit, procõsuli necessitatem impositam, per mare [k] Asiam applicare, καὶ τῶν μητροπόλεων πρώτην [m] primam attingere.[n]

* κατάπλουν.

S V M M AR.

1 *Edictum.*
2 *Rectè & ordine.*
3 *Decessor.*
4 *Epidemia.*
5 *Cataplum obseruare.*
6 *Consuetudo loci quando seruanda.*
7 *Mos crudelis tyrannus.*
8 *Asiæ prouinciæ descriptio.*
9 *Africa.*

Europa.

que nec multò post Senatum legatis Macedonum sic respōdisse scri bit Publium Scipionem, rectè atque ordine videri fecisse, & facere, quod eos qui arma cōtra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero, in vinculis habeat. [f]

f Liuius lib. 30. circa finem.

Decessor.

c *Decessori*) † Decessorem iurisconsultus eum vocat, cui è pro-
3 uincia abeunti successor mittebatur. vnde qui in officio præcessit (quem nullo latinitatis exemplo prædecessorem vulgò nuncupāt) putè decessor appellabitur:[g] ab Vlpiano quandoque antecessor dictus.[h] Nam decedere prouincia, aut ex prouincia latini authores dicunt, eum magistratum, qui exacto administrationis legitimo tēpore discedit, cuique successor missus est.[i] Etiam hoc ediderunt, inquit M. Cicero, vt ne cui statuas, nisi cùm is de prouincia decessisset pollicerentur.[k] Et alibi nō putet nos senatus, ante oportere decedere, quàm nobis successum sit.[l]

g l. præses. ff. de minorib. l. unic. §. administrationē. C. ut om. iud.
h l. quamuis. ff. de reb. eo.
i Cicer. pro Q. Ligar. & in 3. Verrine.
k Cicer. act. iiij. in Verrem.
l Cicer. libr. 7. ad Attic.

d *Actus*) Hoc est quæ aguntur, vel agere conuenit, tum publicè, tum priuatim.[m]

m l. actus. C. de fer.

Epidimia.

e *Ἐπιδημίας*) Idest accessus. † Est enim epidemia, accessus ad ciuita
4 tem aliquam obseruari plerunque solitus. Cæterum terrestrem, hoc verbo significare videtur Vlpianus, cum mox de maritimo loquatur.

Cataplum obseruare.

f *Κατάπλουν*) † Hoc est portum, ad quem proconsules solent appel-
5 lere, id enim est græcis cataplum obseruare.

Consuetudo loci quādo seruanda.

g *Consuetudinem*) † Mos equidem prouinciæ, ciuitatis aut cuiusli-
6 bet alterius loci, temerè mutandus non est.[n] Cæterùm si quod vsu longo seruatum fuit, vel religionem, vel publicum commodum, aut etiam priuatorum vtilitatem grauiter lædat: quamprimum debet id magistratus abrogare, corrigere, & reformare:[o] nec temporis diuturnitati quicquam concedere.[p] cùm perniciosæ istiusmodi consuetudines, vel potius corruptelæ & abusus nullo temporis
7 interuallo confirmetur.[q] & dici vulgò solet † morem crudelissimum esse tyrannum, mala, pro bonis, iniustáque pro iustis sępè nobis obtrudentem.

n l. si aliquem. hoc tit. & hic.
o l. eos. §. cæteros. C. de usur. §. 3. ut nulli iud. coll. 9.
p l. quod nō ratione. ff. de legib. c. fi. de consue.
q aut. habita. C. ne fil. pro pa. c. Messana de elec. c. mala. 8. dist.
r l. 3. ff. de priuileg. ueteran. & hic.

Mos crudelis Tyrannus.

Prærogatiuæ.

h *Prærogatiuas*) Prærogatiuæ, dicuntur à iureconsultis peculiares quædam eminentiæ, quas præ alijs habemus.[r]

i *Ad desideria*) Hinc obseruа, quanta cura Romani quondam captauerint prouincialium animos: vt eos non tam metu, quàm officijs & amore retinerent.

k *Per mare*) Sic legendum confirmo, non *pro more*, sicuti Budæus reponit. Cuius lectio nō mihi videtur vllatenus literæ conuenire.

Asia.

Africa.

Europa.

l *Asia*) † Terra tribus potissimum partibus constat. Asia, Euro-
8 pa, & Africa. has verò Asia, magnitudine æquat. Quódque terrarū, inquit Mela, iacet à freto ad Tanain, & Nilum flumina, ab altero la
9 tere, † Africam vocamus: ab altero † Europam, ad Nilum Africā,
10 ad Tanain Europam. vltra quicquid est, Asia est.[s] Sic dicta ab Asia Iapeti cōiuge, quę occeani est Tethys filia. filia fuit aut ab vxore prometheі (vt Herodotus mauult) qui fuit Iapeti filius. quamquàm inquit Lydi, hoc sibi nomen vendicant, asserentes ab Asio, Manei filio, Asiam appellatam. Vnde & Sardibus familiam quandam esse vocatam Asiadem.[t] Sed huius prouinciæ, fusior descriptio ex Geographis petenda est.

s Pomp. Mela & hic.
t Herodotus libr. iiij. qui Melpomene inscribitur.

Ephesus.

m *Ἔφεσον*) † Ephesus Ioniæ vrbs vetustissima, & famæ, Dianæq; ce
11 leberrimo templo, tum & clarorum virorum, quorum altrix & genitrix fuit dignitate insignis, & clarissima, ab Amazonibus cōdita. vnde & ipsa Amazonis, nonnunquam appellata.[u] aut vt alij malunt, ab Androclo Codri Atheniensium Regis filio.[x] In hactem-

u Plin. lib. 5. c. 29. Iustinus lib. ij.
x Strabo lib. 14.

V

plum illud spectatissimum Dianæ mirè fabricatum ccxx. annis à tota Asia conditum fuit adeò splendidum excellens & magnificum: vt cùm Asiatica templa Xerses omnia igni daret, huic vni perpece-
12 rit. † tamen emersit postmodum vnus Erostratus, qui vt perpetui nominis famam, hoc saltem nomine consequeretur, illud exussérit. Cæterum maximis sumptibus, vt aliâs sæpè restauratum, ac edicto cautum, ne nominaretur incensor, vt sine cuius gratia perpetrarat flagitium frustraretur. Fuit autem Ephesus Asię metrapolis ciuitas (vt hic Vlpianus ait) hoc est matrix, & veluti cæterarum parens. — *Erostrati ambitio.*
13 quippè † metropolis vrbs proprie dicitur, ex qua coloniæ deductæ sunt. & sic se habet Metropolis ad Coloniam, vt mater ad filiam. vnde Metropoles, Teodosius matres prouinciarum nuncupauit.[y] vt interim magnæ coarguantur, vel inscitiæ vel remeritatis, qui ex ciuitatum mensura, metropoles dici scriptum reliquerunt.[z] — *Metropolis.*

y l. vnic. C. de Metropol. Beryth. lib. 11.

z c. cleros. 21. dist.

n *Primam attingere*) Significat Augustum ad petitionem Asianorum rescripsisse, vt per mare proconsul Asiaticus prouinciam applicaret. & primum attingeret Ephesum, velut matricem ciuitatem & vt Plinius ait, Asiæ lumen.[a]

a Plin. lib. 5. c. 29.

§. POST HAEC.

Post hęc ingressus prouinciam, mãdare iurisdictionẽ,[a] legato suo[b] debet. neque tamen hoc antefacere, quàm fuerit prouinciã ingressus.[c] Est enim per quã absurdum antequàm ipse iurisdictionẽ nanciscatur (neq; enim prius ei competit, quàm in prouinciam venerit) alij eam mandare, quam non habet:[d] Sed si anteà fecerit,[e] & ingressus prouinciam in eadem voluntate fuerit: credendum est, videri legatum habere iurisdictionem:[f] non ex inde,[g] ex quo mandata est: sed ex quo prouinciam proconsul est ingressus.

Mandare iurisdictionem. — *Iurisdictio in genere & specie.* — *Legatus cur daretur proconsul.*

SVMMAE.

1 *Mandare iurisdictionem.*
2 *Iurisdictio in genere & in specie.*
3 *Legatus cur daretur proconsuli.*
4 *Proconsul quando iurisdictionem exerceat.*
5 *Transfert quandoque quis, quod non habet.*
6 *Ratihabitio retrotrahitur.*

a
1 MAndare iurisdictionem) † Mandare iurisdictionem, est generaliter committere eam alteri exercẽdam.[a] Cæterùm hoc loco iurisdictionis verbum contrahimus ad suam speciem vt scilicet iurisdiciariam potestatem designet, qua de litibus priuatorum, & ciuilibus controuersijs, ius dici
2 tur.[b] † Nec enim iurisdictio, vt capitaliũ quæstionum iudicationem cõtinet, mandari potest.[c] Vnde nec talem potestatem vi mandatæ iurisdictionis, legatus nanciscitur.[d]

a l. solet. cum l. se. ff. de iurisd. dicti. l. j. ff. de offi. cius.

b d. l. solet.

c l. j. ff. de off. cius.

d l. solet. l. si quid. hoc titul.

b *Legato suo*) † Cùm
3 per negotiorum prouincialium multitudinem, res omnes gerendas proconsul expedire non posset: legatum proconsuli princeps dabat. quo adiutore & ministro, tam in administranda prouincia, quàm etiam (si res exi-

geret)ingerendo bello vteretur. Cui tamen legato iurisdictionem
mandare, aut non mandare, positum erat in proconsulis arbitrio.[e]
e *Prouinciam ingressus*) † Non potest proconsul, prius legato iuris
Proconsul quando iurisdictionem exerceat.
4 dictionem mandare, quàm in prouinciam venerit: nisi moram in
itinere necessariam patiatur.[f]
d *Quam non habet*) Proconsul scilicet. qui cùm nequeat exercere
iurisdictioné contentiosam: hoc est, ius inter litigantes dicere prius
quam prouinciam sibi decretam ingrediatur.[g] præposterùm sanè
Träsfert quis quod non habet.
5 foret, permittere vt id in alium iuris transferret.[h] † Nam quod Vl
pianus ait, creditorem pignus vendendo causam dominij præstare,
quam ipse non habuit.[i] illam rationem habet, quod de voluntate
domini debitoris, debitum non soluentis, fieri quodammodò videa
tur. tametsi de distrahendo pignore nihil actum sit.[k]
e *Antea fecerit*) Idest priusquàm, in prouinciam veneneri legato
suo mandarit iurisdictionem.
f *Habere iurisdictionem*) Mandatum scilicet, nõ suo iure propriã.[l]
g *Non exinde*) Hoc est non ab eo tempore. cum in ea causa non
fuerit tunc iurisdictio, vt à proconsule mandari potuerit.[m] alioqui
Ratihabitio retrotrahitur.
6 ratihabitio † traheretur retro, & cõfirmaret ea, quę ab initio inu-
liter gesta fuissent.[n]

e l. solent. §. sicut. inf. hoc titul.
f l. sequenti.
g l. fin. ff. de offic. praef. urb. l. ij. §. hoc tit.
h l. alienatio. ff. de contrah. empt. l. traditio. ff. de ac. re. do. l. nemo plus ff. de reg. iur.
i l. non est nouũ. ff. de acq. re. do.
k l. si conuenerit. ff. de pig. actio.
l l. j. §. j. ff. de offi. eius l. legatus hoc titul.
m l. bonorum. ff. rem rat. haber.
n l. quid ergo. ff. de infa. l. fi. C. ad Maced. l. donationes quas. C. de dona. int. uir.

L. ALIQVANDO.

Papinianus lib. 1. Quæstionum.

LEX V.

Iurisdictio dupliciter considerata.

Aliquando mandare iuris dictionem[a] proconsul potest, etsi nondum in prouinciã peruenerit. quid enim si necessariam moram[b] in itinere patiatur? maturissimè autem legatus in prouinciam peruenturus sit?

SVMMAE.

1 Iurisdictio dupliciter consideratur.
2 Proconsules quando desierint esse in usu.
3 Magistratus quando creare possunt legatos.

a
1 *Iurisdictionem*) † Inculcandum est hic, & alibi sæpè, in hoc præsertim tractatu iurisdictionis verbum, non accipi generatim prout est, quæcunque iuridiciaria magistratus authoritas, tam de priuatis, quàm de publicis quæstionibus cognoscẽdi.[a] nam ea respectu capitalis animaduersionis demandatur.[b] quo circa nec eam in vim mandatæ sibi iurisdictionis à procõsule, legatus prętendere potest:[c] sed contracto vocabuli significatu, iurisdictionem hîc intelligimus, in specie: vt scilicet potestatem iuridiciariam de ciuilibus priuatorum cõtrouersijs, ius dicendi designet.[d]

a l. j. ff. de offic. eius. l. ij ff. de iurisdict.
b d. l. j. ff. de de of. eius.
c l. solent. l. si quid. in. hoc tit.
d l. solet. ff. de iurisdic. l. praeced. §. fi.

b *Necessariam moram*) Non aliter igitur, quàm ex hac, similiue causa poterat proconsul iurisdictionem mandare priusquàm decretæ
Proconsulis authoritas imminuta.
2 sibi prouinciæ fines applicuisset.[e] † Succedente tamen tẽpore, cùm
dignitas hæc proconsularis, quæ quondam apud Romanos maxi-
mo in splendore fuit, paulatim in vsu esse desijsset pro belli, rerúm-
que gerendarum necessitate magistratus confusè, in prouincias si-
Magistratus quando creet legatum.
3 ne legatis etiam mitti cæperunt. † quibus facultatem esse Iustinia-
nus voluit, priusquàm prouinciam attingerent, & quamuis neces
sariam moram non paterentur, idoneos viros instituere: qui corum

e l. praeced. §. fi.

vicem sustinerent, ac omnia vsque ad sui præsentiam agerent, quæ possent ipsi magistratus si adessent: citra tamẽ vltimum supplicium & membri abscisionem.[f]

f §. antequam. de collato. & alijs capit. col. 9.

L. SOLET.

Vlpianus lib. 1. de officio proconsulis.

LEX VI.

Solet [a] etiam custodiarũ [b] cognitionem mandare legato.[c] scilicet, vt præ auditas custodias [d] ad se remittat:[e] vt innocentem ipse liberet.[f] Sed hoc genus mandati [g] extraordinarium est. Nec enim [h] potest quis gladij potestatem [i] sibi datam, vel cuius alterius coerctionis [k] ad alium trãsferre.[l] Nec liberandi [m] igitur reos ius habet, cùm accusari apud eum non possint.[n]

Sensus huius leg.

SVMMAE.

1 *Sensus uerus Vlpiani.*
2 *Custodiæ.*
3 *Vincula.*
4 *Legatos quot proconsul habuerit.*
5 *Præauditi rei.*
6 *Absolutionis fauor.*
7 *Ordinarium.*
8 *Extraordinarium quid.*
9 *Iudicia extraordinaria.*
10 *Gladij potestas.*
11 *Coercitio magna & modica.*
12 *Legatus de ciuilibus cognoscit.*
13 *Legatus mouet tutorem.*

a *Solet*) † Verus nec
1 alijs obuius huius legis sensus est, vt cognitio criminaliũ causarum soleat à proconsule ita mandari legato; vt audiat reos legatus. & de toto negocio, ad sententiã vsq;, cognoscat. Tumque si prouiderit delatũ absolutione dignum, cũ liberet: sin condẽnandum, ad se nimirùm proconsulem remittat.[a] Neque enim ius gladij, in legatum potest proconsul transferre. Quod mandati genus, sic truncatum non immeritò extraordinarium dicitur. Cùm regulariter is cõdemnare possit, qui absoluere.[b]

a l. unic. C. de offi. procons.

b l. iij. ff. de re iud.

Custodiæ.

b *Custodiarum*) † Cu
2 stodias hic accipe pro reis delatis, qui in vinculis, & carceribus cõtinerentur. ob eam rẽ sic appellati, quia custodiũtur.[c] Et nec nisi secreto (inquit Tranquillus) atque solus plerásque custodias receptis quidem in manu cathenis, audiebat.[d] interdum tamen custodiæ verbo, locus designatur, quo vincti malefactorésque publicè obseruari, custodiríque solent.[e] Quia scilicet non pœnæ causa, sed custodiæ duntaxat illic mittantur.[f] in quem sensum M. Cicer. frequenter hoc verbum vsurpat. nam Socratẽ, in custodia publica fuisse indéque cùm posset, noluisse educi, non vno in loco scribit.[g] Vnde & illud, quod inter vincula, & custodias di-
3 scrimen Venuleius constituit, confirmatur. † Vt vincula sint, tam publica, quàm priuata. Nam & seruus à domino vinctus, in vinculis esse dicitur. Custodia verò, carcerem tantum, seu publicam magistratus authoritate custodiam significat.[h]

c l. ne quis. l. milites. l. fi. ff. de custod. reo. l. unius. §. pen. & §. fi. ff. de quæstio.
d Suet. in Domitiano.
e l. pen. c. de custo. reo.
f l. aut damnum §. solet. ff. de pœn. c. quamuis. illo ti. in 6.
g Cicer. lib. j. Tusc. & in Diuinatio.
h l. uinculorũ ff. de uerb. sig.
i l. cognitio. in pri. ff. de offi. ciui.

Vincula.

c *Legato*) † Sic lego nõ vt vulgo legatis, licet non plures quandoq;
4 fuisse legatos vni proconsuli, quoties scilicet, vrgebat multitudo negotiorũ, aut magnitudo, qualitásue prouinciæ exigebat.[i] Nam Q. Cicero Asiæ proconsul, tres habuit legatos. Tuberonem, Haliẽnũ, & Gratidium.

Legatos quot proconsul habuerit.

& Gratidium.[k] At sequentia verba ipse liberet. quæ singularis sunt numeri minimè quadrent: si legatis legeremus.

Præaudire.

d *Præauditas custodias*) † Præauditæ custodiæ, tum dicuntur, cùm
5 rei tanta cura diligentiáque auditi sunt, & examinati: vt nihil præter sententiam diffinitiuam supersit. Pragmatici in Gallia, processum instructum vocant.

e *Remittat*) Legatus, non ciuiles modò, sed etiam criminales caussas audit, tractat, & cognoscit vsque ad sententiam: quam si io reos fereodam existimet, eos ad proconsulẽ debet transmittere.[l] neque enim ipse legatus ius gladij habet: nisi ea prærogatiua à pṙncipe, singulari fauore, extra ordinem donatus sit vt olim legarus Gordiani proconsulis Africæ, quem gladij potestate succinctum fuisse Capitolinus scribit.[m]

Absolutionis fauor.

f *Ipse liberet*) † Ipse scilicet legatus. Quippe solebat proconsul ita
6 mandare custodiarũ, hoc est reorũ in vinculis detentorũ cognitionem, vt de crimine cognoscens, si reos cõdemnatione dignos animaduerteret, nõ ipse legatus iudicaret, sed ad se proconsulẽ remitteret.[n] sin verò innocentes eos & ita, absolutionẽ merentes cõperiret, ipse legatus liberaret.[o] quod mãdati genus sanè extraordinarium est, vt Vlpia. subijcit. Cæterũ absolutionis, & inoocentiæ fauor id suadet sustineri.[p] Neque nouum ea de causa videri debet, si is absoluere possit, qui non condemnat.[q]

g *Genus mandati*) Vt ius liberãdi reos cõmittatur, à potestate condemnãdi separatũ, & ab eo, qui damnãdi ius trãsferre non potest.

Ordinarium. Extraordinarium. Iudicia extraordinaria.

h *Extraordinarium*) Hoc est inusitatũ, nec secũdum regulas iuris cõ
7 munis inductum. †[r] Vt enim ordinariũ dicitur, quod solito ritu &
8 ordine fit, ad cõmunísque iuris regulã dimensum est.[s] † Sic extraor dinarium, quod præter receptũ morem, & vsitatũ ordinem effici-
9 tur. † Hinc extraordinaria iudicia,[u] extraordinariæ animaduersiones,[x] extraordinariæ cognitiones,[y] in quibus solemnis ordo, & vetus mos iudiciorũ non seruatur.[z] Et ius extraordinarium, quod aduersus iuris regulas singulari quadã ratione est inductũ.[a] Vnde Iustinianus, cùm animaduerteret antiquas formularum cõceptiones in voiuersum sublatas,[b] omnia iudicia dixit, extraordinaria.[c] Liuius quoq; extraordinariorũ sacrificiorum meminit. ea significaos, quæ præter morem solitũ fiebant. Veluti cum Gallus & Galla, Græcus & Græca in Boario foro sub terram viui demissi sunt, io locum saxo cõceptum, ibi ante hostijs humaois, minimè (inquit) Romano sacro imbutum,[d] vt interim prætereã extroaordinarios honores extraordinaria munera, extraordinarias pecunias, extraordinarias curas, extraordinaria imperia, extraordinarias petitiones, & alia id genus, quorum M. Cicero, & reliqui idonei authores sparsè meminerunt.

i *Nec enim*) Ratio hîc profertur, cur genus hoc mandati sit extraordinarium.

Gladij potestas.

k *Gladij potestatem*) † Hoc est ius capitalis animaduersionis.[e] & ita
10 merum imperium, quod est gladij potestas, ad animaduertẽdum capitaliter, in delinquentes.[f] Falluntur si quidem grauiter, qui putãt Gladij nomine, quãcunque pœnam, qua ex delicto reus plectendus sit, comprehendi.[g] alioqui perperàm, memorata gladij potestate damnationem in metallum, & alteram quamlibet coercitionem iurisconsultus expressisset.[h]

Coercitio grauis & leuis.

l *Coercitionis*) † Grauis est enim modica quædam coercitio, subti seruieos iurisdictioni: quæ non expressim tantùm mandari po-

k Cicer. ad Q. fra. epist. j.
l l. unic. C. de off. proconſ.
m Capitoli. in Gordiano.
n d. l. unic.
o ut hac l.
p l. absentem. ff. de pœn.
q l. fi. §. adeo. C. ubi senator. cle. §. ubi gl. de haret.
r l. iij. ff. de crimin. expil. hered.
s l. seruum. §. publicè. ff. de proc. l. fin. ff. de priua. delic.
t l. ij. §. & hac omnia ubi dixi ff. de orig. iur.
u l. actio. ff. de neg. gest. §. j. de successio. subla.
x l. fi. ff. de furt.
y l. j. & tot. tit. ff. de var. cognitio.
z d. l. actio. d. §. j.
a l. ij. C. de institu. & rest.
b l. j. c. de formul. d. l. actio.
c §. fin. de interdic.
d §. j. de successio. subla.
d Liuius lib. 22.
e l. aut damnum. §. j. ff. de pœn.
f l. iij. ubi dixi. ff. de iurisd.
g Alciat. lib. ij. Paradox. c. 7. Longouall. l. imperiũ in parte. ff. de iurisdic.
h l. illicitas. §. qui uniuersas. ff. de offi. præſ. l. nemo potest. ff. de reg. iur.

test:sed mandata simpliciter iurisdictione,in alium transfertur.[l]

m *Transferre*)Summam hāc gladij potestatem, quam merum imperium vocamus,noluit lex ad alium posse transferri.[k]

n *Nec liberandi*) Genus hoc mandati, quo potestas legato datur, reum delatum absoluendi, non etiam condemnandi, extraordinarium esse. Vlpianus ab oppositis sic probat. cùm ius gladij hoc est capitaliter animaduertendi in delinquentes, non possit mandari:[l] videtur à contrario, quod nec ius liberandi, nec absoluendi.[m]

o *Non poßint*) † Legati proconsulum de causis tantùm ciuilibus
12 cognoscunt. Vnde nec quidem reus accusari apud eos potest.[n] pro posita tamen coram proconsule accusatione, legatus causam audiet:[o] hoc est litem & processum, vt pragmatici loquūtur,instruet condemnatoria sententia ipsi proconsuli reseruata.[p] Quod enim attinet ad absolutionem,solet ita mandari legatis per proconsules iurisdictio,vt reos, & accusatos quorum innocentiam ex actis co-
13 gnouerint,ipsi posśint liberare.[q] † Sanè verò potest apud legatum, in quem mandata iurisdictione,totum iurisdicendi officium transit,tutor suspectus postulari.[r] hoc enim negotium,principaliter pecuniarium est & ciuile circa cuiusmodi causas,ius dicentis officium versatur.[s] Et tametsi criminis,non nihil sit admixtum:pupillorum tamen vtilitas suadet hanc cognitionem legato dari.[t] Vt mirùm minimè videri debeat,si prætor & legatus habrant ius suspectos tutores remouendi.[u] cùm tamen neuter gladij potestate fruatur.

Legatus de ciuilibus cognoscit.

Legatus tutorē remouet.

[i] l.fi in fi.ff.de off. eius.
[k] l. nemo potest. ff.de reg. iur. & hic.
[l] d.l. nemo potest.
[m] l.fi.§.fi. ff.de le. iij.
[n] ut hac l.
[o] l.uni.C.de offic. procons.
[p] d.l.unic.
[q] ut hac l.
[r] l.j §.damus.ff.de susp.tutor.l. cognitio. ad fi. pri. ff de off eius.
[s] l. j. ff. de iurisd.
[t] l.penul.ff. de of. eius.
[u] §.j. de susp. tut. d.§.damus.

§. SICVT.

Sicut autem mandare iurisdictionem,vel non mandare,est in arbitrio proconsulis:[a] ita[b] adimere mandatum iurisdictionem, licet[c] quidē proconsuli: non autem debet[d] inconsulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem[e] consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes[f] legatorum debebit respondere.[g]

Locus à contrarijs.

Procōsul nō remouet legatum.

SVMMAE.

1 Locus ab oppositis.
2 Proconsul an adimat legato potestatem.
3 Facti consultatio.

a PRocōsulis) Qui lege noncogitur suam iurisdictionem mandare legato.

b *Ita*) † Locus ab op
1 positis si est in arbitrio dare, ergo adimere.[a]

c *Licet*) Sic in simili Paulus iudicium soluitur inquit, vetante eo, qui iudicare iusserat.[b]

d *Debet*) † Licet pro-
2 consul summo iure posśit mandatam iurisdictiouem adimere legato.[c] Non tamen id agere debet,nisi prius consulto principe,[d] à quo legatus proconsuli datus fuit; non item proconsulis delectus arbitrio.

e *Principem*) Quippe seruandus est ordo,vt inferior scilicet ad proximè superiorem recurrat.[e]

f *Consultationis*) De consultationibus,& consultoribus supra que-
3 dam scripsimus.[f]

g *Respondere*) † Vnde alibi idem Vlpianus de hoc ipso proconsulis officio

Facti consultatio.

[a] l.fi.§.fi.ff. de le. iij.l. iij.§. conditio.ff.de adi. leg.
[b] l.iudicium. ff.de iud.
[c] §. si uerò iudex, de iudicib.col. 6.
[d] ut hoc.§.
[e] l. Imperator. ff. de appel. §. sit tibi quoque in fi.de mand.pri.col.iij.
[f] l.ij.§ iuris ciuilis ff.de orig.iur.

lis officio agens, Iudicibus (inquit) de iure dubitantibus, præsides respondere solent, non item de facto consulentibus, hoc enim nonnunquam infamat, & materiam gratiæ, vel ambitionis tribuit.[g] Quæ verba hunc sensum habent. Præsides prouinciæ iudicibus de iure dubio consultantibus respõdere debere, non etiã referentibus de facto nominatim inter Caium & Seiũ (puta) nunc controuerso: hoc namque posset litigatorum personas infamare: si veluti de crimine, aut alterius litigatoris dolo tractaretur. Præterea posset hoc ipsum dare occasionem præsidi consulto, in alterutrius gratiam, cui ex aliqua necessitudinis causa, magis fortè esset affectus contra ius, fásque respondere.

g l. eum quem. §. fi. ff. de iudic.

§. NON VERO.

Xenia. Xenius.

Non verò in totum xenijs[a] abstinere debebit[b] proconsul, sed modum adijcere: vt neque morosè in totum abstineat, neque auare modum xeniorum excedat. quam rem diuus Seuerus & Antoninus, elegantissima epistola sunt moderati. cuius verba hæc sunt. Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbium est, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων,[c] Nam valdè inhumanum est à nemine accipere, sed passim[d] vilissimum est, & per omnia auarissimũ. & quod[e] mandatis[f] continetur, ne donum, vel munus ipse proconsul, vel qui in aliquo officio[g] erit, accipiat, emátue.[h] Quid nisi victus quotidiani,[i] causa ad xenia[k] iam non pertinet:[l] sed adeo, quę edulium[m] excedunt vsum, sed nec xenia producenda sunt, ad munerum qualitatem.[n]

Iuppiter Xenius.

Encenia.

SVMMAE.

1 Xenia, Xenius.
2 Iuppiter Xenius.

1 XEnijs) † Xenia propriè dona sunt hospitibus & amicis dari solita: quasi dicas, hospitalia munera ξένος enim Gręcè hospitem & amicum significat. Mittit mihi Birrhena inquit Apuleius, Xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas.[a] & Appianus Phamea inquit à senatu Xenijs condonatus plurimis, purpurea veste, & fibula aurea &c.[b] inde Xenius pręfectus hospitij & Iuppiter Xe-
2 nius quod præsit † hospitibus. Vnde Xeniũ hoc loco accipi videtur pro munere, quod proconsuli nouè prouinciam ingresso ad captandam, & emerendam eius gratiã offer-
3 tur. † Encenia verò sunt festi dies, cùm scilicet aliquod sacrum Dijs immortalibus paratur. Vnde Capitolinus significans Adrianum M. Antonio Philosopho cum honorẽ detulisse qualis solebat olim Dijs, cùm eorum sacra celebrabantur. sic ait, Educatus est in Adriani græmio, qui illum nominabat verissimum, & qui ei honó

a Apule. libr. ij. de asino aureo.

b Appian. de rebus Lybicis.

rē, qui & publicis encenijs detulit.[c]

b *Abstinere debebit)*

4 Contra † Deus optim. maxim. omnino vetat, à magistratibus xenia, & dona quę iudicum oculos excœcant, iustorúmque mentes peruertunt accipere.[d] & beatus (inquit propheta) qui excutit manus suas, ab omni munere.[e] nec dixit à munere, ait Gregorius: sed ab omni munere.[f] Quamuis autem Lateranense concilium de ijs donis oraculum diuinum interpretetur, quæ accipientis animum allicere vel peruertere solent.[g] Ego simpliciter accipio, vt careat iudex omni suspitione corrupti iudicij. Nam & Iustinianus prohibet administratores, vel minimum donum, vel lucrum contingere.[h] Et Plinius magnoperè sibi gratulatur, ad Seuerianum scribens, quòd in causis agendis & exercendis iudicijs non modò pactione, dono munere, verùm etiam xenijs, semper abstinuerit. eleganter subijciens oportere quæ sunt inhonesta, & parum decora non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.[i] Sic & Pescennius Niger Imperator, salaria iudicibus è publico dari voluit, ue cui essent oneri: adijciens iudicem, nec dare debere, nec accipere.[k] Quod vtinam nostræ ætatis iudices, paulò religiosiùs seruarent, quorum plerique omnia, ab omnibus sine delectu & discrimine accipiunt. vnde fit, vt in corruptorum iudicum suspitionem, plerunque veniant. Cùm tamen ansam coniecturæ tam perniciosæ recidere, sit (vt Tyberus Cæsar iureiurando obstrictus dicebat) è republica.[l] 5 † Et si lex Titia, vetuit ob causam orandam, donum accipere. eandémque iuuans † l. x Cintia pœnam statuerit aduersus eos qui mercede conducti, causas orassent.[m] magistratus magis veriti intelligi debent, munusculorum acceptione, iudiciorum, tantæque dignitatis eleuare authoritatem. Nam neq; boniviri ab ijs existimantur, qui munera illis offerunt. Rectè igitur Epaminūdas cùm ei pauperi, numos aureos quinquaginta Iason, dono mitteret, iniuriam inquit mihi facere incipis. & Ephrattes Sophonidæ filius, pauperrimus, cùm ei decem talenta amici dono darent, ea recusans dixit, vel hæc me cogerent præter ius aliquid concedere, vel si minus vos obseruarem, ingratissimum videri.[n] Munera itaque per se accipere malum non est, ac ideò minimè prohibitum,[o] præter quàm in iudice quem veretur lex, ne propter munera iudicium peruertat. Vt & alibi tradidi.[p] neque huius legis authoritate iudices sese tueri possunt, cùm de proconsule agat, qui nec per se iudicare solebat, & in longinquam prouinciam missus, irritare prouinciales potuisset. si oblata ab eis xeniola indiscriminatim abiecisset. Eadémque ratio est in præside prouinciæ, cui lex potestatem facit, esculentum, poculentúmue capere.[q]

c *πάντως)* Id est nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. sunt enim quædam, quæ valdè sit inhonestum accipere: contra verò quædam indecorum recusare, & quæcunque sine delectu accipere, turpissimum est, ac vilissimum. itaque modus adhibendus, vt cum delectu scilicet munera, & accipiantur, & recusentur.

3 *Encenia.*
4 *Munera capere prohibitum.*
5 *Titia lex.*
6 *Lex Cincia.*
7 *Mandatum principis.*
8 *Officium, officialis.*
9 *Magistratus emere prohibetur.*
10 *Victus uerbo quid.*
11 *Edulium.*
12 *Edulitas.*
13 *Agoranomi.*
14 *Qualitas muneris.*
15 *Aureus.*
16 *Sestertius, sestertium.*

c *Iul. Capitoli. in M. philosopho.*
d *Exodi. 23. Deuter 16. Eccle. 22.*
e *Esaye 33.*
f *c. sunt nonnulli. 1. q. 1.*
g *c. & si questiones. in fi. de simo.*
h *§. oportet. de mād. princ. coll. iij.*
i *Plin. lib. 5. episto.*
k *Spartia. in Pescēnio.*
l *Corn. Tacit. lib. iiij.*
m *Plin. lib. 5. epist. Corn. Taci. lib. 11.*
n *Aeli. lib. 11. de uaria histor.*
o *ij. Paralipo. 9.*
p *l. plebiscito. ff. de offic. præs.*
q *d. l. plebiscito.*

Munera accipere iudici prohibitum.

Titia lex. Cintia lex.

Pasim

d *Paßim*) Id est à quocunque, & sine delectu.[r]

e *Et quod*) Occurrit taciæ obiectioni.

Mandata principum.

f *Mandatis*) Vna ex præcipuis iuris scripti partibus, ea est quam
constitutiones principum vocamus.[s] inter quas, non infimum
7 locum tenent, † principum mandata: hoc est ea principum rescri
pta, quæ magistratibus super ratione administrandæ sibi decretæ
prouinciæ pro temporis & locorum qualitate princeps date, diri-
geréq; solebat.[t] quorum bonam partem, eis legum latores in vni-
uersum iustam, sanctam, & honestam adnimaduerterent: eam in
iuris ciuilis corpus redegerũt: ex speciali certæ prouinciæ lege, vni-
uersalem facientes.[v]

Officium.

g *Officio*) † Hoc est magistratu, aut publica aliqua administra-
8 tione. in quem sensum, officij verbum, passim nostrates iuriscon-
sulti vsurpant.[x] Veluti cùm fœminis officia ciuilia adempta di-
cunt.[y] inde Officiales appellati, qui vel administrationi principa-
liter præsunt, vel administratoris magistratúsue ministerio fun-
guntur.[z] Quibusdam tamen in eam significationem, ijs vocabu-
lis vti religio est: quòd nusquam veteres legerint scriptores sic vsur-
passe.

Officiales.

Magistratus cõtrahere prohibetur.

h *Emátue*) † Magistratus administrator, aut iudex eo loci vbi præ
9 est, emere prohibetur: & si emat, lex irritum facit contractum:[a] nisi
tamen, paterna bona à fisco distraherentur,[b] aut princeps specia-
liter id magistratui permiserit.[c] sanè non emere modò, sed mutuã
pecuniam dare, & quoquomodò, negotiari prohibetur.[d] tum ne
particularibus commodis intento à publicorum cura negotiorum
auocetur.[e] tum etiam, quia reuerentia & authoritas magistratus
facilè subditos induceret ad cõtrahendum pro illius arbitrio.[f] qua
ratione vxorem ducere in prouincia cui præest, aut filio ducenti
cõsentire, prohibetur.[g] præsumit quippè lex liberum ex parte sub-
iectę illi mulieris defuisse consensum, minásque, ac terrorem, inter-
uenisse.[h] Et hæc in administratoribus tẽporarijs, quales olim erãt
proconsules, cæteríque ferè omnes. Perpetui verò contrahere, aut
aliter honestè negotiari, non vetãtur.[i] ne alioqui publicum munus
maximo sit illis detrimento, si velut serui pœnæ à cõmercijs arceau
tur.[k] Vnde magistratibus hodiernis, qui principis arbitrio creau-
tur,[l] quíque administrationi solent perpetuò relinqui, contrahen
di facultas interdicta censeri non debet.[m]

Victus verbo.

i *Victus quotidiani*) † Quo verbo, quęcunque continentur, ad vi-
10 uendum necessaria, siue ad esum, potum, cultúmque corporis per ti-
neant.[n] super quibus officialis, aut magistratus, non intelligitur
prohibitus contrahere.[o]

k *Adxenia*) Id est ad ea munera, quæ proconsuli noue in prouin-
ciam venienti offeruntur, ad eorum gratiam, aucupandam & pro-
merendam.

l *Non pertinet*) Ea siquidem proconsul accipere potest: modò cùm
delectu faciat, vt dictum est.

Edulium.

m *Edulium*) † Quidquid edimus, aut edendi gratia nobis para-
11 tum est, edulium dicitur. Modestinus, & Bonifacius, pontifex, escu
lentum, & poculentum vocant.[p] Edulitatis quoque meminit Pa-
pinianus.[q] quod tamen verbum, velut insolens, & barbarum, no
12 uissimi respuentes, ea dictione expuncta, † edulitatis, reposue-
runt.[r] Nos vt nouum esse verbum fatemur. si eius temporis ha-
beamus rationem, quo Romana floruit eloquentia. Ita Papiniani
seculo quo iampridem latinitatis puritas degenerauerat, rece-
ptum Aelij Lampridij verba satis significant. Cum ædulitatem (in-

Edulitas.

r l. palã in prin. ff. de ritu nupt.
s l. ius autem ff. de insti. & iur.
t l. iij. ff. de offic. praes. l. & si contra. C. de nup l. m ã datis. ff. de pœn. l. iij. ff. de colleg. illic. l. unic. ff. de offici. praef. Augu. l. unic. C. de mãd. princ.
u §. j. de mãd. principi. coll. iij.
x l. si quis officium. ff de ritu nup.
y l. j. ff. ad Vellei. l. ij ff. de reg. iur.
z l. praesidis. ff. si cert. pet.
a l. pen. ff. ad l. Iul. rep.
b l. qui officij. ff. de contr. empti.
c l. unic. in prin. C. de contrac. iud.
d l. principalibus. ff si cert. pet.
e l. milites. ff. de re mil. l. ab administratiõe. C. de leg.
f d. l. unic. C. de cõtrac. iudi.
g l. qui in prouincia. l. si quis officij ff de ritu nup. l. j. C. si rec. pro.
h l. pe. C. quod me. cau. l. uni. C. si qua praed. potest.
i l. praesidis. ff. si cert. pet.
k l. si longius. §. fi. ff. de iudi.
l l. j. ff. ad l. Iul. amb
m d. l. praesidis.
n l. uerbo uictus ff. de uerb. sign.
o l. unic. § prouinciae. C. de cõtr. iud
p l. plebiscito. ff. de offi. praef. c. statutum. §. insuper. de rescrip in 6.
q l. ideo. ff. de compensa.
r Alci. l. pupillus §. decuriones. ff de uerb sig. Bud. d. l. ideo.

quit) populus Romanus ab Alexandro peteret, interrogauit per Curionem, quam speciem caram putarent, illi continuò exclamauerunt, carnem bouinam atque porcinam. tunc ille, non quidem edulitatem proposuit, sed iussit, ne quis suminatam occideret. ne quis lactantem, ne quis vaccam, ne quis damalionem, [f] &c. Quibus verbis nouo illo edulitatis verbo, ab edendo deducto, intelligere est facile significari largitionem edulium, quam princeps in magna annonæ caritate, populo Romano conferre solebat. Quæ interpretatio mirè conuenit Papiniani responso. [t] Ait enim damnatum eo nomine, quod arctiorem annonam tempore edulitatis præbuerit compensationem habere. quoniam non propterea, frumentariæ rei debitor censeatur: alioqui cessaret compensatio. [u] vt ita nulla uos adigat necessitas circunducta dictione *edulitatis*, illius loco *Aedilitatis* reponere: licet non ignorem mensuratum & annonæ cognitionem ad ædilium curam pertinuisse. Ac proinde di-
13 ctos Græci *Agoranomos*, † id est forovenalium rerum legem imponentes, & macello ius dicentes, vt suo loco fusiùs ostensum est. Agoranomi.

f Lamprid. in Alexandro.

t d. l. ideò.

u l. ob negotiorum ff. de compens.

n *Muneris qualitatem*) † Vt videlicet quæsito munusculorum præ- Muneris qualitas.
14 textu ingentia dona proconsul aucupetur. neque enim eo colore, quod xenia possit accipere, magnum auri pondus oblatum ei capere fas est. hoc siquidem muneris qualitatem euidenter excedit. Venuleius tamen vrbanis magistratibus, postquàm eos ab omni sorde abstinere iussit, doni, munerísque nomine quotannis ad centenos aureos vsque, accipere permittit. [x] quæ summa ante à Claudio Cæsare præfinita erat, quemadmodum ex Taciti verbis liquet. Hæc ita (inquit) haud frustra dicta princeps ratus capiendis pecunijs posuit modum. vsque ad dena sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur. [y] Conueniunt siquidem inter se hæ quantitates.
15 Centum † aurei, & decem sestertia, seu quod idem est, sestertij de- Aureus.
16 cem mille. † Sestertius enim masculino genere denarijs nostris Gallicis, quos turonenses vocamus, circiter decem æstimatur. Centum autem sestertij idem quod aureus significat. Et sestertium genere neutro, millenos sestertios continet. Quæ omnia à Budæo immortali ætatis nostræ lumine luculentissimè exposita cernere est. [z] Sestertius sestertium.

x l. eadem. in fi. ff. ad l. Iul. repet.

y Corn. Taci. lib. 11

z Gulie. Bud. lib. 5. de asse. Alci. lib. dispunct. iij. c. 9.

L. SI IN ALIQVAM.

Idem lib. 2. de officio proconsul.

LEX VII.

Si in aliquam celebrem ciuitatem, vel prouinciæ caput [a] peruenerit, pati debet commendari sibi ciuitatem, laudésq; suas non grauatè audire. cum honori suo [b] prouinciales id vindicent, & ferias [c] secundum morem & consuetudinem, [d] quæ retro obtinuit, dare. [e] Aedes etiam sacras, &c

Laudes nostras audire.

Adulatores vitandi.

a *Prouinciæ caput*) qualem vrbē esse Ephesum in Asia, idem author Vlpianus suprà dixit. [a]

a l. obseruare. §. antequam. s. hoc tit.

b *Honori suo*) † Assentantur, qui nos coram & in os laudant. vnde nec continentis, nec prudentis hominis esse puto, laudes nisi quā
2 modestissimæ † pati. Præter quàm, cùm is, qui nos laudat, & com

cras & opera publica circũire inspiciendi gratia, an sarta tecta sint. [f] & quæ sint, vel an aliqua refectione indigeant. & si quæ cœpta sunt, vt consummentur, prout vires eius [g] reipublicæ permittunt, curare debet. Curatorésque operum, diligentes & solemniter præponere: ministeria quoque militaria, [h] si opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare.

S V M M AE.

1 *Laudes nostras audire.*
2 *Adulatores uitandi.*
3 *Ferias quis edicat.*
4 *Confirmans dat.*
5 *Sarta tecta.*
6 *Sarcire, sartè.*
7 *Sarta tecta locare & exigere.*
8 *Pennæ nido maiores.*
9 *Ministeria militaria.*

mendat, vel pro suscepto munere, vel pro recepta consuetudine, honori & gloriæ sibi vertit. [b] Equidẽ Bion eos qui auscultarent adulatoribus dicebat similes esse emphoris, quæ auribus circunaguntur. [c] De Sigismundo quoque Imperatore legimus eum assentatores, veluti pestes odisse. vniq; supra modum eum laudanti, Dijsque similem esse dicenti, alapas dedisse. quærentíque illi, & dicenti, cur me cædis Imperator? Sigismundum respondisse, cur me mordes adulator? [d]

b ut hac l.

c Eras. in Apoph.

d Aen. Syl. lib. ij. cõmentar. de reb. gestis Alphonsi.

c *Ferias*) De quibus & multiplici earum specie à nobis suprà copiosè dictum est. [e]

e l. ij. §. & hæc omnia. ff. de orig. iur.

d *Consuetudinem*) Quę sanè ab ijs qui prouinciæ præsunt, temerè mutanda non est. [f]

f d. §. antequam.

e *Dare*) Hoc est confirmare, & statuere: neque enim proconsul, magistratus, aut alius quiuis reipublicæ administrator, authoritate
3 sua potest † nouas edicere ferias. [g] † Hinc autem obserua, cum di-
4 ci dare qui confirmat. [h]

Ferias quis indicat.

Dat qui confirmat.

g l. à nullo. C. de fer.

h l. adoptio. ff. de adopt. l. lege obuenire. ff. de uer. sig.

f *Sarta tecta*) † Hoc est bene curata, integra incorrupta, & an
5 refectione aliqua indigeant. [i] Opus illud inquit M. Cicero, quam-
6 uis sartum tectum, integrúmque esset. [k] † Et sarcire idem est quod integrum facere. Vnde veteres sicuti Festus Pompeius scribit, sartè pro integrè, dixerunt. eóque factum, vt sartum tectum habere sit integrum, & inuiolatum seruare. Debetis quoque mihi prospicere, inquit M. Cicero, qui hoc imperij domicilium, sartum tectum ab omni periculo conseruaui. [l] Rursus, hoc mihi da, atque largire, vt M. Curium sartum & tectum, vt aiunt, ab omni incommodò, detrimento, molestia, sincerum, integrúmque conserues. [m] Et gloriatur apud Plautum Lysiteles adolescens, quòd patris sui præcepta, semper habuerit sarta tecta, hoc est religiosè sanctè, & optimè custodita. [n]

Sarta tecta.

Sarcire.

i l. hactenus. ff. de usufr. l. lex Iulia. §. illud quoq;. ff. ad l. Iul. repet. l. pen. C. de code. in publ. horre li. 10.

k Cicero acti. 5. in Verrem.

l Cic. in oratio. antequàm iret in exilium.

m Cic. lib. 13. epist.

n Plaut. in Trinummo.

Nec noctu irem obambulatum: neu suum adimerem alteri:

Neu tibi ægritudinem pater parerem, parsi sedulo.

Sarta tecta tua præcepta, vsq; habui mea modestia.

Ex ijs autem solennibus iurisconsultorum verbis, manasse diuerbium illud, Erasmus testatur, vt pro consummatis, & omni ex parte absolutis in quibus videlicet nihil desideretur, *Sarta tecta* dica-

mus. Sanè quòd ad rem nostram propriùs attinet, sciendum, summi magistratus authoritatem & imperium non ad iudiciaria modò, sed ad extraiudicialia quoque, veluti ad exactionem sartorum
7 tectorum, pertinere. † Vt scilicet opera publica locarent redemptoribus, qui certa pensione quotannis de publico recepta, suo sumptu tenerentur ea sarta tecta, incorrupta, & integra præstare. quæ locandorum operum cura ad Censores Romæ maximè pertinebat.[o] Cura verò exigendi istam operum integritatem à redemptoribus ad consules, ædiles, prætores, censores, cæterósque summos magistratus.[p] In prouincijs verò ad proconsules & reliquos præsides prouinciarum (qui omnium magistratuum Romanorum eorúmque qui extra ordinem ius dicunt in prouincijs funguntur) vtráq; cura locandorum scilicet & exigendorum spectat.[q] Sed audiamus paululùm de ijs M. Ciceronē, & Liuium, latrocinia furtáque eius inquit M. Cicero, de prætura Verris agens: Primùm in sartis tectis exigendis, deinde in iurisdictione defert.[r] & alibi. Quapropter ita me ait, de præturæ criminibus auditote, vt ex vtroq; genere, & iurisdicendi, & sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quæ maximè digna sunt eo reo cui parum & mediocriter obijci, nihil oporteat.[s] Item Liuius censores interim Romæ M. Liuius, & M. Claudius sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt.[t] Rursus alio in loco. Detractum (inquit) culmen templo nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum, censorem moribus regendis creatū, cui sarta tecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum, traditum esset.[v]

Sarta tecta locare.

o Cicer. libr. iij. de legib.
p Cic. acti. ij. & iij. in Verrem.
q l. ij. C. de cond. in publ. horr. lib. 10. l. præfec. ff. de off. præf. & hic.
r Cic. ij. Verrina.
s Cice. iij. Verri.
t Liuius lib. 29.
v Tit. Liuius li. 42.

g *Vtresciu*) Et in publicis, & in priuatis rebus, nobis summa cura prouidendum est, ne maiora quàm pro nostra facultate, aut eorum
8 quorum tutela nobis commissa est, conemur. † Pennásque, vt est in diuerbio, nido maiores extendamus. Pennæ nido maiores.

h *Ministeria militaria*) Hoc est ministros milites. † Ministeria au- Ministeria.
9 tem pro ministris ipsis, iurisconsulti nostri passim vsurpant.[x]

x l. in eadem. ff. Ex quib. caus. ma. l. ij ff. de ser. fugit.

§. CVM PLENISSIMAM.

Cùm plenissimam autem iurisdictionem [a] proconsul habebat: omnium partes, qui Romæ quasi magistratus funguntur, vel extra ordinem [b] ius dicunt, ad ipsum pertinēt.

SVMMAE.

1 Iurisdictio plenissima.
2 Proconsulis summa potestas.
3 Extraordinem ius dicere.

a *IVrisdictionem*) † Ple
1 nissimam iurisdictionem dicitur, is habere qui summam habet, & liberam potestatē, omnia in vniuersum expediēdi: maxima medio-
2 cria, & infima. † qualem proconsul habet, in prouincia sibi decreta: in qua tantùm ipse solus potest, quantùm Romæ simul omnes magistratus, atque adeò, qui ius extraordinem dicunt.[a]

Plenissima iurisdictio.

Proconsulis summa potestas.

a l. de omnibus. l omnia. ff. de offic. præf.

b *Extraordinem*) † Ius extraordinē dicunt, quibus prętcr solēnem
3 maiorum morem, & vsitatum ritum iudiciorum, ordinémque iurisdicendi potestas est concessa, qui proinde magistratus propriè non sunt.[b]

Extraordinē ius dicere.

b l. ij. §. & hæc omnia ubi dixi. ff. de orig. iur. & hic.

L. ET IDEO.

Idem lib. 39. ad Edictum.

LEX VIII.

Proconsularis authoritas maxima.

Et ideo,[a] maius imperiũ[b] in ea prouincia habet, omnibus post principem.

SVMMAE.

1 *Proconsularis authoritas summa.*
2 *Appellatio quid.*
3 *Pretorio praefecti supra proconsules.*
4 *Appellari quomodo à proconsulibus debeat.*

a
1 ET *ideò*) † Cùm eorum omnium qui ius Romæ dicunt proconsul in decreta sibi prouincia, partibus fungatur: vt dictum est.[a] Vlpianus rectissimè nunc infert, eum maius imperium, eminentioréq; authoritatem in prouincia, cæteris omnibus post principem habere. Quamobrem si ab eo prouocabatur (vt concessum erat[b]) princeps ipse appellari debebat. † cùm appellatio sit, de minori ad maiorem prouocatio.[c] † Posteriore tamen seculo cùm mandari cæperunt in prouincias præfecti pretorio cum summa illa principis authoritate, cui nullam Cassiodorus scribit, equalem fuisse,[d] à pro consulibus (quorum potestas tum imminuta valdè fuit) cæpit ad prætorio præfectos principis vicem agentes prouocari.[e] & proconsules, iurisdictione iudicum duntaxat ordinariorum partibus fungi cæperunt. præfecti autem, nõ nisi ex appellatione de causis prouincialium cognoscere, & iudicare, aut sicut prætores in vrbe, litigatoribus iudices constituere.[f]

Appellatio quid.
2
Præfecti prætorio sũ pra proconsules.
3

a l. præcedenti.
b l. à proconsulib. C. de appel.
c l. j. §. j. ff. de appella.
d Cassiodo. lib. 6. epistol.
e l. præcipimus. C. de appel.
f l. j. ff. quis & à quo.

b *Maius imperium*) Ne summa præfecti prætorio dignitas obstet. à qua nõ esse prouocationem, iam antè traditum est.[g] † cùm tamẽ à proconsule liceat appellare. & id quidem ad prætorio præfectũ.[h] hic Vlpiani locus necessariò referẽdus est, ad tempus, quo necdum prætorio præfecti mittebantur in prouincias: sed in comitatu principis iugiter agebant Romæ tantùm, aut in curia principis cognoscentes.[i] Iuniorum nanque Cæsarum duntaxat temporibus præfecti prætorio cæperunt in prouincijs ad quas mittebantur summũ illud secundum principem imperium obtinere, & exercere, quod & suprà perstrinximus.[k]

Appellatio à proconsule.
4

g l. unic. ff. de offi. præfec. pretor.
h l. si quãdo l. præcipimus l. à proconsulibus. C. de appell.
i l. de omnibus. ff. de off. præsid.
k in rub. ff. de off. præfec. pretor.

L. NEC QVICQVAM.

Idem lib. 2. de officio proconsulis.

LEX IX.

Nec quicquam est in prouincia, quod non per ipsum expediatur.[a] Sanè si fiscalis[b] pecuniaria[c] causa sit, quæ ad procuratorem principis[d] respicit, melius fecerit,[e] si abstineat.

Fiscalis causa.

SVMMAE.

1 *Fiscalis causa.*
2 *Fiscus.*
3 *Fiscus publicus & priuatus.*
4 *Confiscatio.*
5 *Pecuniaria causa.*

a EXpediatur) Infert nunc aliud & generaliter Vlpianus, quòd cũ ea potestate solus in prouincia proconsul vtatur, qua simul omnes Romæ iudices:[a] nihil in prouincia occurrere potest, quod non rectè queat, per ipsum explicari.

b *Fiscalis*) † Fiscalis
1 causa dicitur, quæ ad fiscum, hoc est ad principẽ ipsum pertinet.[b] Res enim fiscales, in-

a l. si in aliquam. §. fi. ĩ. hoc titul.
b l. ij. §. hoc interdictum. ij. ff. ne quid in lo. pub.

X

e d. §. hoc interdictum. d l. j. & tot. ti. C. ubi ca. fis. e Ascon. pœdia. in ij. Verri. f d. §. hoc interdictum. g l. inter publica. ff. de uerb. sig. h l. j. & tot. tit. ff. de iur. fis. i Spartia. in Adriano. k l. ij. §. deinde cùm erariū. ff. de ori. iur. l Plin. in Panegyrico Traiani.

quit Vlpianus, quasi propriæ, & priuatæ principis sunt.[e] Hic accipi causam fiscalem video pro ea, quæ ad fiscum spectat, ex alterius dicto.[d]
2 † Fiscum autem pro publica principis pecunia accipi, pedianus author est, a fiscis idest sporttulis, quę numorū receptacula sunt, Fiscus.
3 sic dicta.[e] † Vnde & fiscus priuatus appellatus: qui non modò proprium Cæsaris patrimonium eiúsque reditus contineret: sed redactam quoque in dominium ex publico Cæsaris pecuniam.[f] Veluti quæ ex indictione, vel ex rerum promercalium venditione, aut portorijs à subditis principi penditur.[g] vel etiam quæ ex bonis damnatorum ei obuenit.[h] Damnatorū bona, inquit Spartianus, in fiscum priuatum, redigi vetuit omni summa in ærario publico recepta.[i] Vnde & illud cognoscimus fiscum propriè principis esse: Aerarium verò (de quo satis multa suo loco scripsimus [k]) publicum est ciuitatis, puta, aut reipublicæ. At fortasse fiscum inquit Plinius, non eadem seueritate qua ærarium cohibes? imo tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo quàm de publico credis.[l] Rursus illud quoque Fiscus publicus & priuatus.
4 à fisco † confiscationes, nostratibus dictas pro publicationibus bonorum, & confiscare, pro eo quod est fisco applicare, seu in principis patrimonium reddigere. Ad quæ contiscenda nō est memorabilis, & penè diuina Traiani vox dicentis, fisci causam sub bono principe malam esse oportere, ne nimium crescat: alioqui quemadmodum liene tumente, membra nostra tumescunt, ita turgente principis fisco, subditos ægrotare, marescere, ac tādem exinari couenit.[m] Confiscationes.

m Sextus Aurel. Victor in Iuliano Plin. ubi s. n l. j. c. ubi caus. fiscal. o l. apud Iulianū. §. fi. ff. de leg. j. p ut hac l. q l. ij. in fina. C. si ad. deiuc. l. a i fiscū r C. ubi ca. fiscal. r d. l. ij. d. l. ad fiscum. s l de omnibus. ff. de off. pręf. l. si in aliquā. §. fi. §. hoc titul. t ut hic.

c *Pecuniaria*) † Potest ad procuratorem principis causa dupliciter Pecuniaria causa.
5 respicere, vel ex delicto priuati, propter quod bona fortasse publicā da veniunt, & tunc causa fiscalis dicitur.[n] vel ex priuato principis patrimonio (habet námque proprias sibi facultates princeps [o]) & tunc causa pecuniarij, significanter vocatur.[p]

d *Principis*) Ad fiscum pertinentes causas procurator Cæsaris, id est principis tractat.[q]

e *Melius fecerit*) Potest si summo iure velit vti proconsul etiam de causis fiscalibus, quarum cognitio propriè ad Cæsaris procuratorē spectat, cognoscere.[r] cùm de omnibus, quę cæteri magistratus, aut administratores etiam extraordinem ius dicunt ipse iudicare possit.[s] verum melius fecerit, si abstineat procuratoríque principis negotium permittat.[t]

§. VBI DECRETVM.

Vbi decretum [a] necessarium est, [b] per libellum [c] id proconsul expedire non potest. [d] omnia enim quæcunque causæ cognitionem [e] desiderant, per libellum [f] non possunt expediri. [g]

SVMMAE.

1 Decernere.
2 Sententia in quo à decreto distet.
3 Decretum.
4 Libellus.

a *VBi decretum*) Ad synceram huius libri interpretationē, non vulgò cognitam, plurimum cōfert præuidisse Cari Carini & Numeriani cōstitutionem.[a] Rursus & illud
1 nouisse, † Decernere verbum, esse grauitatis plenum, notans de magnis rebus certam proferri sententiam.[b] Hinc à decurionū collegio solemniter diffinita dicuntur decre- Decernere.

a l. minorum. C. de præd. minor.
b l. item eorum. §. j. ff. quod cuius. uniuer.

ta. item

5 *Causæ cognitio.*
6 *Expedire per libellum.*

ta.[c] item & ea, quæ à prætoribus,[d] à senatu,[e] à summis pontificibus, aut in generalibus concilijs,[f] rectè, atque ordinè constituta sunt. Denique & illa quibus iudex, aut magistratus causa cognita suam interponit authoritatem: licet citra priuatæ causæ decisionem.[g] Vt in alienatione rerum minoris,[h] Trãsactione super alimentis,[i] restitutione in integrum,[k] & alijs id genus.

Sententiæ & decreti differẽtia.

2 nus. † Quo nomine differt à Decreto, diffinitiua sententia, quæ decisionem negocij, vel absoluendo, vel condemnando, continet.[l] cũ
3 tamen † decretum, simplicem authoritatis iudiciariæ interpositionem, cum causæ tamen cognitione factam demonstret.[m] vt & in hac litera.

Decretum.

b *Necessarium est*) Veluti in restitutione integri, Transactione alimentorum, predijs minorum alienandis, & similibus quæ iam probauimus decretum, hoc est authoritatem iudicis cum causæ cognitione desiderare.

Libellus.

c *Libellum*) † Supplicem scilicet. quamuis enim verbo libelli, quæ-
4 cunque scriptura significetur:[n] passim tamen in iure nostro contrahitur ad simplicem scripturam qua inferior à principe, vel magistratu, nonnihil postulat. Pragmatici supplicationem, & requestam Vulgò dicunt.[o] Vnde cùm Papinianum libellos egisse Triphoninus scribit, cum supplicibus libellis ab Imperatore præfectum fuisse demonstrat.[p] Nec ab hoc significatu idonei authores abhorruerunt. Atticus libellum composuit (inquit Cicero) eum mihi dedit, vt darem Cæsari. Cæsar autem scripsit æqua eum postulare.[q] Præterea Tranquillus Quinta fere hora (inquit) progressus est Cæsar, libellúmque insidiarum indicem ab obuio quodam porrectum, libellis cæteris, quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus, commiscuit.[r] & alibi, Augustum tanta comitate adeuntium desideria excepisse scribit: vt quendam festiuè increpuerit, quod sic libellũ porrigere dubitaret, quasi elephanto stipem.[s] Plinius item ad Atrium Clementem sedeo pro tribunali (inquit) subnecto libellos conficio tabulas scribo plurimas, sed illiteratissimas literas.[t]

d *Non potest*) Sensus est. In huiusmodi negocijs nihil debere proconsulem summatim pertractare, ac diffinire per libellum supplicatorium, ei videlicet ratione rei non examinata subscribendo, sed accuratam causæ cognitionem, adhibere. Quem sensum patefacit & illustrat Fenestella, aut quisquis ille fuit, qui mutuato eius nomine, libellum de magistratibus euulgauit. Lites (inquit) quæ seriosa excussione animaduersionéque indigent, summatim pertractare ac diffinire proconsul non debet.[u] Veluti si quis vel ætate, vel alia quauis ratione, in captionem incidisse se dicat ob eámque causam supplici libello se restitui à proconsule petat: aut vt venditioni prædiorum alteriúsue rei immobilis proconsul suam interponat authoritatem supplicatorio libello non adhibita alia causæ cognitione quis postulet. non satis esse docet hoc loco Vlpianus, & idcò nec posse proconsulem, sic defunctoriè, & summatim libello subscribere: sed debere eum apud acta causas deductas discutere diligenter, & examinare. quæ si probatæ fuerint, & exploratæ decernet. hoc est, suã interponet authoritatem.

Causæ cognitio.

e *Causæ cognitionem*) † Veluti de alimentis transactio,[y] in integrũ
5 restitutio,[z] rerum immobilium minoris alienatio,[a] & cætera huiusmodi. In hac autem cognitione causæ non solùm præsentia litigatorum exigitur. Verumetiam magistratus pro tribunali sedentis, & solemniter more maiorum cognoscentis.[b]

c l. ambitiosa. ff. de decret. ab ord. fa. & toto illo tit. ac. C. de decr. decurio. lib. 10.
d l. decreta. ff. de re iud.
e l. abolitionem. C. de adult.
f c. si romanorum. 19. distin. c. pen. 20. dist.
g l. si finita. §. Iulianus. ff. de da. inf.
h l. magis. § ne pas sim. ff. de reb. eo. l. j. C. de præd. min.
i l. cum ij. in prin. & §. si prætor. ff. de transac.
k l. omnes. l. diuus. ff. de rest. in inte.
l l. j. ff. de re iudic.
m d. §. iulianus.
n l. si publicanus. §. de rebus. ff. de publicia. l. si ego. §. planè. ff. de in. dot.
o l. si. ff. de off. pro Cæsar. l. j. ff. de offi. Assessor. l. licitus. ij. ff. de in ius uoc. l. scire oportet l. excusare. ff. de excus. tuto. l. j. C. quand. libel. & hic.
p l. rescriptum. ff. de distrac. pign.
q Cicer. ad Attic.
r Sueto. in Cæsare Dictatore.
s Sueto. in Augu.
t Plin. iunior. lib. j. epistola.
u Fenestella. de magistra. Rom. sub tractatu procon.
x l. minorum. C. de præd. minor.
y l. cũ. ij. ff. de trãsact.
z l. omnes. ff. de rest. in integ. l. in causæ. §. caus. ff. de minor.
a l. magis. §. ne pas sim. ff. de reb. eo. d. l. minorum.
b d. l. omnes. d. §. causa. & hic.

ctigalia reddituſque ciuitatis, vel reipublicæ certo pretio redimendos exigit:[g] ſed etiam per translationem, qui litium anfractus mercatur, hoc eſt dubios litis euentus, redimit.[h]

Edictum proconſulis. 6 c *Per edictum*) † Quemadmodum prætor in vrbe, ſic in prouincia Proconſul, edicta proponebat.[i] & quibus permitteret poſtulare ſuis admonebat edictis. Qui verò iure poſtulare poſsint, vel prohibeantur, aliundè petendum eſt.[k]

g l. in honoribus. §. non alius. ff. de uari. munc. h l. ſi remunerādi. §. Manrus. ff. mā. l. ſi contra. l. per diuerſas. C. illo ti tql. & bic. i l. j. in fin. ff. quod cuiuſque uniuer. k l. j. ff. de poſtul.

§. DE PLANO.

De plano cognoſcere.

1 De plano[a] autem proconſul poteſt expedire hæc: vt obſequium parentibus & patronis, liberiſque patronorũ exhiberi iubeat, comminari, etiam & terrere filium à patre oblatum:[b] qui non vt oportet, conuerſari dicatur, poterit de plano ſimiliter & libertum non obſequentem emendare: aut verbis, aut fuſtium caſtigatione.[c]

Filius à patre iudici oblatus.

SVMMAE.

1 De plano cognoſcere.
2 Filius à patre iudicio offertur.

a 1 DE plano) † De plano cognoſcere, aut expedire negocia dicitur iudex, aut magiſtratus: qui ſummatim defunctoriè, neq; pro tribunali ſedens, rem tractat, definit, aut iudicat.[a] quod nostrates nunc dicunt, velo leuato fieri prouerbiali figura, ab Honorio mutuata.[b] Sed de ijs alibi plura.[c]

b 2 *Oblatum*) † Solebant olim parētes magiſtratibus offerre diſſolutos filios caſtigandos. etſi grauiter deliquerant, puniendos. quod ſi leuiter peccauerit filius, eum magiſtratus obiurgabat, corripiebat, increpabat, tandémque minis perterrebat, ac ſic deterritum eum ſpe emendationis, & velut frugi factum, patri redebat.[d] Sin verò capitaliter deliquerat filius, minorem ei magiſtratus infligebat pœnam, ne pater ad ſupplicium videretur filium obtuliſſe.[e]

a l. miles. §. ſexagínta. ff. de adulter. l. unica. §. ſi. ff. de quæſtio. l. ij. §. de plano. ff. quis or. b l. pen. C. de nau. frag. lib. 10. c l. j. ubi furè dixi. ff. de cōſtit. prin.

d ut bic.

e l. milites. §. ſi. ff. de re milit.

c *Fuſtium caſtigatione*) Si libertus verbis emendatus & dimiſſus, querelæ cauſam rurſus prębuerit, fuſtibus caſtigabitur, citra tamen ignominiæ notam.[f]

f l. j. ff. de iur. pat.

§. OBSERVARE.

Aduocati frequentes.

1 Obſeruare itémque eum oportet, vt ſit ordo aliquis poſtulationum, ſcilicet, vt omnium deſideria, audiantur. ne fortè dum honori poſtulantium locus datur, vel improbitati ceditur, mediocres deſideria ſua non proferant.

a 1 FRequentes) † Aduocatos frequentes appellat, celebres & honoratos, quià multis clientulis frequentantur, & adeuntur. in foróque cauſas frequenter agunt.

b *Aliqua dignitate*) Hoc eſt ſplendore, fama & exiſtimatione

qui aut omninò non adhibuerunt, aut minus frequentes,[a] neque in aliqua dignitate[b] positos aduocatos, sibi pro spexerunt. Aduocatos quoque petentibus debebit indulgere.[c] plurimúmque fœminis, vel pupillis, vel aliâs debilibus,[d] vel ijs qui suæ mētis non sunt, si quis eis petat, vel si nemo sit, qui petat, vltrò[e] eis dare debebit. Sed & si quis per potentiam aduersarij nō inuenire se aduocatum dicat, æquè oportebit ei aduocatū dare. Cæterùm opprimi aliquem per aduersarij sui impotentiam,[f] nō oportet. hoc etiam ad inuidiam[g] eius qui prouinciæ præest spectat. Si quis tam impotenter[h] se gerat, vt omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere. Quæ etiam omniū præsidum communia sunt, debent & ab his obseruari.

Indulgere.

Iudex nemine petēte quādo impartiatur officium.

Impotens impotentia.

SVMMAE.

1 Aduocati frequentes.
2 Indulgere.
3 Iudex quando nemine petente impartiatur officium.
4 Impotentia.
5 Inuidia quid Vlpiano.

tunc enim aduocatus in aliqua dignitate positus dicitur, cum apud eos qui in foro versantur, alicuius est opinionis.

c *Indulgere)* † Id est
2 dare, & gratiosè concedere.[a] ait námque prætor, *Si aduocatum nō habuerint, ego dabo.*[b]

d *Debilibus)* Hinc ob seruа pupillos, & fœminas, inter debiles personas referri: quas ideo imperator debiles, & miserabiles nuncupat.[c]

e *Vltro)* † Iudex non
3 rogatus regulariter officium suum non accōmodat,[d] præterquàm in ijs, quæ ad publicū fauorem respiciunt.[e] vel fisci,[f] vel etiā quæ pietatis causam tuentur, & conseruant. sicut inter personas, quæ per sexum, ætatē aut morbū rebus suis commodè consulere non possunt.[g] Nec ab simili ratione, idem iuris constituendum, in vltimæ volūtatis executione: si præsertim de relictis pijs agatur, iudicem videlicet, nemine etiam petente suum posse, & debere aduersus hæredem impertiri officium.[h] nā & reipublicæ interest suprema testantium iudicia effectum habere.[i]

f *Impotentiam)* † Præter notam impotentis, & impotentiæ, pro
4 debili, & debilitate significationem impotentes ab idoneis auditoribus passim appellantur, qui seuerè, violenter & superbè suam exercent potentiam, Equitem Romanum, inquit Tranquillus, obscœnitatis in fœminas reum, sed falsò, & ab impotentibus inimicis confisto crimine satis constar.[k] Vnde & impotentia pariter vsurpatur pro violenta, superba & immoderata potentia.[l] Quam vim (ait Mar. Cicero) mali significantes poëtæ, impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animíque impotentiam & superbiloquentiam.[m]

a l. i. ubi dixi ff. de constit. princ.
b l. i. §. ait prætor. ff. de postul.
c l. unic. C. quan. Imper. int. pupil.
d l. de pupillo. §. qui opus. ff. de no. oper. l. iiii. §. hoc autem. ff. de dan. infect.
e l. congruit. ff. de offic. præs. l. si quis in hoc. C. de epis. & cler.
f l. si vacantia. C. de bo. uac lib. 10.
g l. sancimus. §. §. 1. C. de administ. tu.
h §. si antē heres. de ecclesiast. tit. coll. 9.
i l. uel negare. ff. quēad. test. aper.
k Sueto. in Claud.
l ut hoc textu.
m Cicer. libr. iiij. Tuscul.

Ad inuidiam

Inuidia.

g *Ad inuidiam*) † Reprimendam scilicet & conseruandam eius dignitatem, & existimationem: vt & alibi idem Vlpianus loquitur.[n] Sunt tamen qui ex eodem Vlpiano, *ad religionem* legere malunt.[o] quæ restitutio, ob ingentem vocum, & sillabarum dissimilitudinem parum congruit. Alij verò censent *ad iniuriam*) legendũ. Vt sic velit Vlpianus, cum humiliores à potentioribus opprimũtur, nõ eos modò, sed ipsum quoque proconsulem, (qui deludi contemníque videtur) iniuria effici. verum nec quidem hæc lectio, conuenit implicatiuè *etiam* qua iurisconsultus hîc vtitur. Porrò autem inuidiæ nomen dupliciter accipi constat. aut pro dolore alienæ fœlicitatis: vt in illo Horatij loco.[p]

Inuidia Siculi non inuenere tyranni

Maius tormentum.

A' nimis intuendo fortunam alterius sic appellata.[q] Aut pro odio, & maleuolentia, vt cùm M. Cicero ait, se onatũ religionis calumniã non religione, sed maleuolentia & illius Regiæ largitionis inuidia comprobare.[r] Et alibi inuidiæ vocabulum, ambiguum esse scribit in vtrunque cadens, & in eum qui inuidet & in eum cui inuidetur. Vnde potentia, virtus, eruditio, & opes inuidiosæ dicuntur.[f]

h *Impotenter*) Superbè, violenter, immoderatè. Mouendus est puer, (inquit Fabius) ne quid improbè, ne quid impotenter faciat.[t]

i *Omnium præsidum*) Proconsul, præses quidem est: sed non omnis præses, est proconsul.[v]

n l. j. §. j. ff. de uent. inspicien.
o l illicitas. §. ne potētiores. ff. de off. præs.
p Horat. li. j. episto.
q Cic. lib. iij. Tuscu lana.
r Cic. lib. j. episto.
f Cic. l. b. iij. & iiij. Tuscul.
t Quint. lib. j. instit orator.
u l. j. ff. de offic.

L. MEMINISSE.

Idem lib. 10. de offic. proconsul.

LEX X.

Procõsul quãdo deponat imperium.

Meminisse oportebit, vsq; 1 in aduentum [a] successoris omnia debere proconsulem agere: [b] cùm sit vnus proconsulatus, [c] & vtilitas prouinciæ exigat esse aliquẽ, per quem negotia sua prouinciales explicent. Ergo in aduentum [d] successoris debebit ius dicere. [e] Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat. [f] & lege Iulia repetundarum, & rescripto diui Adriani ad Calphurnium Rufinum pro consulem Achaiæ [g] admonetur.

Dignitas non mutatur.

SVMMAE.

1 *Magistratus quando deponat imperium.*
2 *Dignitas semper eadem.*

a 1 IN *aduentum*) † Sed & ante aduentum, per duos dies, priusquàm successor ingrediatur prouinciam, decessor cingulum deponit,[a] modò successorẽ aduenisse sciat.[b] præterquàm in præfecto Aegypti, qui non ante deponit imperium, quàm successor Alexandriam omniũ (vt Marcellinus ait) in Aegypto ciuitatũ, verticem,[c] reipsa sit ingressus.[d]

b *Agere*) Neq; enim ferendum est sine magistratu prouinciam relinqui.[e]

c *Vnus proconsulatus*) 2 Idem † manet perpetuò proconsulatus, eadem semper est dignitas eius, licet admini-

a §. fi. de administ. coll. 7.
b l. si fortè. ff. de offici. præf.
c Ammia. Marcel. lib. ij.
d l unic. ff. de offic. præfec. August.
e d. §. fi. de admini.

ſtratio per perſonas, & tēpora diuidatur.[i]

1 In, dictio.
4 Ius dicere.
5 Peloponneſus.
6 Morea.
7 Achaia.

d *In aduentum*) Id eſt vſq; ad aduentum.[g]
3 Hæc † enim natura præpoſitionis *in*, accuſatiuo caſui iuncta eſt, vt idem quòd *vſque ad* ſignificet. Quod & grammaticorum doctiſsimi docuerunt. nec in iure noſtro infrequens locutio.[h] Sanè verò proconſul poſt ſucceſſoris aduentum quinquaginta dies in prouincia manere debet. vt interim libera ſit omnibus repoſcendi exigendíq; rationem adminiſtrationis, facultas.[i] In, dictio.

e *Ius dicere*) † Hoc eſt publica illa qua polluit Magiſtratus pro-
4 conſularis authoritate, ſuper prouincialium querelis & negotijs, decernere, ac ſtatuere.[k] Quid autem inter ius dicere, & iudicare ſit, vel olim fuerit diſcriminis, alio loco tractamus.[l] Ius dicere.

f *Dimittat*) Cùm ante docuiſſet Vlpianus in arbitrio proconſulis eſſe, vt mandare ita mandatam legato iuriſdictionem adimere.[m] videbatur quoque licere proconſuli legatum ante ſe dimittere: ſed tamen hic diuerſum reſpondet, non enim poteſt eſſe procōſul in prouincia ſine legato: quare tametſi poſsit, mandatam iuriſdictionem adimere legato, mox tamen adempta ei iuriſdictione alium creare debet: quem pariter non ante ſe dimittere poterit. de prouincia quippè oportet vtrumque ſuæ adminiſtrationis ante actæ vitæ rationem reddere.[n]

g *Achaia*) † Peloponneſus prouincia, quæ nunc † Morea dici-
5 tur regio Græciæ eſt ampliſsima, octo ſub ſe regiunculas continens. Peloponneſus.
6 quarum † vna, Achaia eſt:[o] cui vniuerſæ libertatem à Domitio Morea.
7 Nerone datam, Plinius author eſt.[p] Achaia.

f l. proponebatur. ff. de iudic. l. cùm cōſtet. ff. de aqua plu. arcen.
g l. venditor. §. fi. ff. de iudic.
h l. eum precario. ff. de prec. l. nomine. in fi. ff. de verbo. signi. l. ſi pater. C. de uſufru.
i l. unic. C. ut om. iudic. tam ciuil.
k l. qui iuriſdictioni. ff. de iuriſdict.
l l. j. ff. de iuriſdi. omn. iudi.
m l. ſolet. §. ſicut. hoc tit.
n l. ſi poſt depoſitā C. de aſſeſſ.
o Pomp. Mela li. ij.
p Plin. lib. iiij. c. 6.

L. SI QVID.

Venuleius Saturninus lib. 2. de offic. procons.

LEX IX.

Si quid erit, quod maiorem animaduerſionem[a] exigat, remittere legatus ad proconſulem debet. neque enim animaduertendi, coercendi, vel atrociter verberandi, ius habet.[b] Merum & mixtum imperiū.

SVMMAE.

1 *Merum & mixtum imperium.*
2 *Animaduerſio.*

a *Animaduerſionem*)
1 His † verbis includi videtur merum imperium, quod eſt gladij poteſtas, ad animaduertendum in delinquentes.[a] Nam & imperij verb. ſignificatur animaduerſio:[b] quæ ſi maior eſt, & grauis, merum imperium dicitur.[c] Si verò leuis & modica, mixtum imperium quod iuriſdictioni coheret.[d] quæ omnia diffuſiùs oportuniore loco tractabimus.[e]

b *Ius habet*) † Mandata quippè iuriſdictione, grauis illa animaduerſio, quam merum imperium vocamus, nō transfertur.[f] ſed modica tantum coërcitio, nempè ſine qua, deludi poſſet conceſſa iuriſdictio.[g]

a l. imperium. ff. de iuriſdict.
b l. j. §. fi. ff. de offi. eius.
c d. l. imperium.
d l. fi. ff. de offi. eius d. §. fi.
e d. l. imperium.
f l. fi. ff. de offi. eius
g c. ex literis. de off. deleg. l. j. §. fi. & d. l. fi. ff. de offi. eius.

L. Legatus.

L. LEGATVS.

Paulus lib. 2. ad Edictum.

LEX XII.

Legatus, mandata sibi iuris[a] dictione, iudicis dandi ius habet.[1]

SVMMAE.

1 *Legatus non est iudex datus.*
2 *Mandare iurisdictionem.*
3 *Iudicem dare.*

[I]*Vs habet*) Hanc sententiā repetēs idem Paulus. Is quoque (inquit) cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest: vt sunt legati proconsulum.[a] vt nulla tenus dubitandum sit, quin contra veterum typographorum imposturam, hæc litera affirmatiuè legi debeat.[b] nec nos mouet, quod à iudice iudex datus, iudicis dandi non habeat potestatem.[c]

Legatus nō est iudex datus.
1 Nam † legatus, iudex datus non est: sed mādatam habet iurisdictio
2 nem.[d] † Aliud autem est mandare iurisdictionem, (quod cōtingit,
Mandare iurisdictionem.
cùm generaliter demandatur causarum omnium cognitio: vt in le-
3 gatis proconsulum,[e] aut species vna iurisdictionis[f]) † Aliud iudi
Iudicem dare.
cem dare, quod tunc fit cùm certæ vnius causæ particularis cognitio, decisióque alicui committitur:[g] Is autem cùm iurisdictionem non habeat, sed potius sit veluti nudus quidam minister, eius qui eum dedit,[h] iudicem ipse dare non potest.[i] Contra verò qui mandatam suscepit iurisdictionem, quia iurisdictione fungitur, licet alieno beneficio,[k] potestatē & ius habet dandi iudicem.[l] Si tamen hoc ei ius, nominatim sit vel à lege, vt legato procōsulis, vel à principe, vel prouinciæ moribus tributum.[m]

a l. cùm prætor. §. is quoque. ff. de iud.
b Ang. Pol. in Miscella. c. 75.
c l. à iudice. C. de iudic.
d l. obseruare. §. fi. & toto. hoc tit.
e l. 3. §. fi. cum l. seq ff. qui & à quo.
f l. solet. ff. de iurisdictio.
g l. sæpè. in fi. cum l. seq. ff. de offic. præs.
h c. fi. §. fi. de deleg.
i d. l. a iudic.
k l. 3. §. 3. ff. de offi. cum d. l. seq. hoc titul.
l d. § is quoque. & hic.
m l. pe ff. de iudi. d. §. is quoq; & hic.

L. LEGATI.

Pomponius lib. 10. ad Q. Mutium.

LEX XIII.

Legat[us] an proprium habeat.

Legati[a] proconsulis nihil proprium habent: nisi à proconsule eis mandata sit iurisdictio.

SVMMAE.

1 *Legatus an proprium habeat.*
2 *Proprietas iurisdictionis apud quem.*
3 *Legatus à quo creatur.*

a 1 [L]*Egati*) † Creato Romę procōsulę, mox illi designabatur legatus: qui iurisdictionē exercendam à proconsule susciperet. Cæterùm non ante mandabat ei iurisdictionem, proconsul, quàm prouinciā esset ingressus.[a] Vnde nec ante quicquam proprium habebant legati, sed priuati censebantur. Vtpote quibus publicę administrationis ratio, nec dum vlla permissa erat.[b]

Iurisdictionis proprietas apud quem.
b *Nisi*) Malè videtur excipere Iurisconsultus, cùm nec quidem is
qui mandatam suscepit iurisdictionē, proprium quicquam habet.
sed eius qui mandauit potestate vtatur.[c] ideóque præsiùs conside
randum, eum cui mandata est iurisdictio, nihil quidem habere pro
prium suo iure ex propria persona.[d] cùm non sua iurisdictione fun
gatur, sed eius qui mandauit.[e] nec item beneficio mandantis, re-
spectu meri imperij,[f] quod potuit mandans in alium transferre.[g]
2 Alioqui proprium habere dicitur.[h] cùm à lege principaliter pote

a l. obseruare. §. fi. ĩ. hoc titul.
b vt hic.
c l. 3. §. qui mandatam. ff. de officio eius.
d l. more. ff. de iuri.
e l. solet. ff. illo tit.
f l. si quid. ĩ. hoc ti.
g l. nemo pōt. ff. de regul. iur.
h l. cognitio. §. cùm propriam. ff. de offic. eius.

L. ET LEGATI.

Lycinius Rufinus lib. 3. regularum.

LEX XV.

Tutorem quis dare posit.

Et legati proconsulis, tutores dare possunt.[a]

SVMMAE.

1 Tutores qui dare possunt.
2 Legatus tutorem dat.

a 1 *DAre possunt*) † Tutorem dare nō possunt, nisi quibus lex S. C. aut aliqua constitutio specialiter indulsit.[a] Vnde nec mandari potest, ex hac causa iurisdictio, ab eo cui nominatim idipsum cōcessum est.[b] cùm singulariter & nominatim alicui tributa, neque mandentur, neque mandata iurisdictione transferantur.[c] † Qua ratione nec legatus proconsulis, tutorem dare potuisset: nisi oratione diui Marci, id ei specialiter à senatu fuisset indultum.[d] Sed & si exiguæ sint impuberis facultates, poterit minor magistratus iussu præsidis, aut prætoris, tutorem creare.[e]

Legatus dat tutorem. 2

a l. muto. §. tutoris ff. de tuto. & cur.
b l. nec mandāte. ff. de tutorib.
c l. 1. ff. de offic. eius.
d d. §. tutoris.
e l. Lucius. §. cū testamento. ff. de ad minist. tuto. §. sed hodie. de Attilia. tutor.

L. PROCONSVL.

Vlpianus lib. 2. ad Edictum.

LEX XVI.

Proconsul ingressum vrbis abit imperio.

Proconsul portam Romę ingressus,[a] deponit imperiū.[b]

SVMMAE.

1 Proconsul ingressu vrbis abit imperio.
2 Episcopi quando deponunt insignia.

a 1 *INgressus*) † Vt procōsul designatus qui proficiscitur in prouinciam, statim cùm exijt vrbe procōsularia insignia accipit, & priuatus esse desinit: quia iā iurisdictionem exercere potest, saltem voluntariam.[a] ita cùm reuertitur, portam Romæ ingressus, imperium omnémque magistratus authoritatem deponit.[b]

a l. j. & ij. boetit.
b Vt hac l.

b *Imperium*) † Sic fortassè dicendum, in Antistibus nostris, quos Episcopos, & Archiepiscopos, vocamus. Vt Romam vrbem ingressi, suam deponant in vniuersum authoritatē, adeo vt nec Archiepiscopus insignia crucis, ante se deferre, nec Episcopus sacerdotia conferre posit. Quod & hic nonnulli eleganter perstrinxerunt.[c]

Episcopi quando deponāt insignia. 2

c Raphael Ful. hic.

IOANNES CORASIVS Tolosas Iurisconsultus Valentiæ Allobrogûm scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVSTALIS.

TITVL. XVII.

SVMMAE RERVM.

1 Augustum Augusta.
2 Menses quintilis & sextilis.
3 Augustales ludi.
4 Hieratica charta.
5 Milites Augustales.
6 Praefectus Augustalis.
7 Iuridicus Alexandriae.
8 Aegyptiaca praefectura.
9 Augustalis praefecti origo.

1 AVGVSTVM † propriè significat, quod sanctum est augurio conditum, & consecratũ. ex hoc Platonis sancto (inquit M. Cicero) augustóque fonte, omnis nostra manabit oratio. [a] Vnde & templa mœniáque augusta dicuntur. Ouidius. [b] Augustum.

a Cic. lib. j. Tuscul.
b Ouid. lib. j. Fasto.

Sancta vocant augusta patres, augusta vocantur
Templa sacerdotum, ritè dicata manu.

Et Virgilius. [c]

c Vergilius lib. 7. Aeneid.

Centum oratores augusta, ad mœnia regis
Ire iubet.

Octauius quoque Romanorum imperator, ex Munacij Planci sententia, Augusti nomen absumpsit. non tantùm nouo, (vt Tranquillus scribit) sed etiam ampliore nomine: quod loca quæque, religiosa, & in quibus augurato quid consecretur, augusta vocantur: ab auctu vel ab auium gestu. [d] sicut etiam Ennius docet.

d Suet. in August.

Augusto augurio, postquam inclita condita Roma est.

Quod Augusti nomen posteriores Imperatores, diligenter retinuerunt. omnes Augusti, ab Augusto dicti, † à quo prætereà mensis qui Sextilis anteà vocabatur, Augustus appellatus. vt & Quintilis, à Iulio Cæsare, qui Pompeium superauit, Iulius. [e] † Item ab eodem Augusto, ludi Augustales dicti: qui petitione tribunorum plebis additi fastis fuêre. [f] & charta religiosis tantùm voluminibus dicata, quæ † olim Hieratica dicebatur, nomen accepit, & Augusta dicta est. [g] Ab eodem prætereà milites principales, hoc est qui primos ordines in acie ducunt: quia illos ordinarijs, Augustus côiunxit, † Augustales sunt nuncupati. [h] Denique cùm idem Augustus, M. Antonio & Cleopatra Aegypti Regina, (egregium par, si Dijs placet) fœlicissimè deuictis, Aegypto potiretur, † Præfectum illinc mittendum, Augustalem appellari voluit. [i] Et sub quo præfecto iuridicum esse, † qui Alexandriæ agens, iuridicundo potissimum præesset. [k] Quod Strabo luculenter exprimit. Superato (inquit) Africa pugna Antonio

2 Mensis Sextilis & Quintilis.
3 Augustales ludi.
4 Hieratica charta.
5 Milites Augustales.
6 Præfectus augustalis.
7 Iuridicus Alexandriæ.

e Plutar. in Numa Pompilio.
f Corn. Tacit. lib. j.
g Plinius libr. 13. c. 12.
h Vegetius lib. ij. de re milita. c. 6.
i l. j. & l. ij. C. de offic. præfect. Augusta. l. j. C. de priua. carcer. l. quinq. C. de decuri. li. 10.
k l. j. & l. ij. ff. de off. iurid. Alexan.

Antonio Octauius in formam tributariæ prouinciæ, Aegiptum redegit, & qui ei regendæ præesset, præfectum constituit Augustalē, appellatum alio nomine, rectorem prouinciæ: quod vicem principis, in prrouincia obtineret, summa quæq; tractans, iudicia verò, in
Aegyptiaca præfectura. 8 iuridici potestate relinquens. [l] † Aegiptiaca autem hæc præfectura propter magnitudinem prouinciæ & gētis leuitatem, præcipuū sibi locum sub Cæsaribus vendicauit. [m] Dacia, inquit Spartianus, Turboni credita, titulo Aegiptiacæ præfecturæ, quo plus authoritatis haberet ornato. [n] Quoniam verò de Aegipto verba facimus, minimè prætereundum censeo, quòd veterum annalibus proditū extat, neminem Romanorum cum fascibus Aegiptum ingredi potuisse: quod apud Memphim in aurea columna, Aegiptijs esset literis scriptum: tunc demùm liberam ægiptum fore, cum in eam venissent Romani fasces. [o] Vnde cùm Galienus Imperator, vellet Theodoto imperium proconsulare decernere, à sacerdotibus prohibitus est, qui dixerunt, fasces consulares ingredi Alexandriam non licere. Cuius rei Spartianus, in xxx. tyrannis, de Achiliano agens, author est. Quod in causa fuisse videtur huius Augustalis præfecti cōstituendi, & ne in prouinciæ formam Aegiptus redigeretur.

l Strabo libr. Geograph. 17.
m §. j. §. illud de appella. & intra colla. iiij.
n Spartianus in Adriano.
o Cice. in oratione contra Gabinium.

L. PRAEFECTVS.

Vlpianus libr. 2. ad Edictum.

LEX I.

Aegipti prouincia. Præfectus Aegipti, [a] nō prius deponit præfecturam, & imperium [b] (quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est) quam Alexandriam [c] ingressus sit, [d] successor eius licet in prouinciam venerit, & ita mādatis eius [e] continetur.

SVMMAE.

1 *Aegypti prouincia.*
2 *Cathabatanus.*
3 *Plintbinete.*
6 *Schœni.*
5 *Parasangæ.*
6 *Aegipti fertilitas.*
7 *Nilus flumen.*
8 *Aegyptus cur sic dicta.*
9 *Anima immortalis primum Aegiptis uisa.*
10 *Præfecti Augustalis officium.*
11 *Appellatur ab Augustali præfecto.*
12 *Alexandria urbs.*
13 *Alexandri magni cadauer.*
14 *Medici quo nomine olim laudati.*
15 *Præsides quando deponant imperium.*
16 *Mandata principum.*

a 1 Aegypti) † Aegiptus, regio est versus orientem, in duas diuisa partes: deltam videlicet, ex forma literæ, quæ Aegiptus inferior vocatur: & Thebaidem, iuxta Nilum, cui (vt Strabo scribit, Aethiopia opposita est. [a] Id autem Aegyptū veteres dūtaxat vocauēre, quod habitatur, & à Nilo irrigatur. à locis Siene proximis incipiens, vsq; ad mare: & ideò dicebat vlpianus, Nilum incremento suo Aegyptum operire. [b] Posteriores verò, ad hoc vsq; tempus omnes ferè orientales (inquit Strabo) partes, absumpserunt. quæ sunt inter Arabicum sinum, atq; Nilum ab occidente verò loca vsq; ad Abases in ora
Cathabatanus. 2 maritima, ab ostro Canopico, vsque ad eum locum, qui † Cathabatanus dicitur, & ea quæ Cyrenei tenent indicantibus ita Roma-

a Strabo libr. ult.
b l. j. §. ripa. ff. de fluminib.

Y

nis,qui Ptolemaicis regibus successerunt.[c] Herodotus verò Aegy
3 ptilongitudinem,secundum marè à sinu † Plinthinete, idest iace
ritio,vsq; ad stagnum Selbonidis,ad quod mons Casśius vsq; per-
4 tingit sexaginta † schœnorum facit,hoc est saxagies sexaginta sta
5 diorum. Vt enim † Parasangæ,tricenis stadijs,ita schœni eodem au
thore,sexagenis constant.[d] Quamquam non me fugit,aliter atq;
aliter Parasangas,& Schœnos, ab alijs determinari.[e] † Est autem
hæc Aegypti terra,licet imbrium expers(qui aut nulli sunt aut rari)
mirè tamen fertilis,inquit Mela,& hominum, aliorúmq; animaliũ
generatrix perfœcunda,[f] in qua citisśimè fruges omnes maturescũt
adeò vt tertio die illic legumina nasci Plinius scribat.[g] & alibi,om
ni mense sationem fieri[h] vt non immeritò, publicum orbis horreũ
veteres Aegyptum dixerint, cuius incolæ aliquando sunt gloriati,
se cunctos mortales pascere, adeóq; Deos ipsus hospitio excipere
posse. Quæ maxima terræ fœcunditas, mirabilis est profectò cùm
7 aquæ celestes:eum non adiuuent: † sed hoc Nilus efficit omnium
fluuiorum maximus,[i] & coloni vice fungens,[k] vnicáq; spes Ae-
gypti. Nã sterilis,aut fertilis annus est, inquit Seneca,prout ille ma-
gnus influxit,aut partior. vnde Tibullus ad Nilum.[l]

Plinthinete sinus.

Schœni.

Parasangæ.

Aegypti fertilitas.

Nili fœcunditas fluminis.

c Diodorus lib.j.Ioseph.lib.5.Strabo libr. 17. Pompo. Mela lib.j.

d Herodotus lib.ij. qui Euterpe inscribitur.

e Plin.lib.6.c.26. & lib.12.c.14.Petr. Crini.lib.21. c. 10.

f Pompo. Mela li. br.j.

g Plinius li.18.c.7.

h Plinius lib. 17.c. 18.

i Pompo. Mela. li. j.de situ orbis.

k Plinius lib.18. c. 18.

l Tibulus lib.j.

Te propter,nullos tellus tua postulat imbres:
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Et Claudianus.[m]

m Claudianus de raptu Proserpi.

Aegyptus sine nube ferax,imbrésq; serenos.
Sola tenet secura poli.non indiga venti,
Gaudet aquis quas,ipse vehit,Nilóq; redundat.

Plinius item ad Traianum, Aegyptus inquit, augendis,alendisq; se
minibus ita gloriata est, vt nihil imbribus, exlóq; deberet , siquidẽ
proprio semper amne per fusa,nec alio genere aquarum solita pin-
guescere,quàm quas ipse aduexerat.[n] cuius præterea Nili fluminis
fœtiferi potu beneficio,fœminę valdè fœcundæ sunt,adeo vt plerũ
q; septenos pariant.[o] Vnde à tanto Nili beneficio, hæc regio Ni-
lus olim dicebatur, posteà Aegyptus appellata: ab Aegypto rege
Beli filio si Hammonio credimus. Aegypti deniq; fœlicitati adden-
da est insignis hominum sapientia, & omnis disciplinarum inuen-
9 tum:quod omnes fermè authores, Aegyptijs attribuunt.[p] † Equi-
dem primi omnium,immortalem esse animam prodiderunt, quã-
uis eam de corpore in corpus migrare, ridiculò asseruerint, quæ
fuit etiam Pithagore sententia: postquam ex Aegypto ad quam
regionem artium capescendarum gratia perrexerat reuersus
est.

n Plin. in Panegyrico Traiani.

o Plinius lib. 7.c.3. Strabo lib.15.

p Plini.lib.7.c.56.

Aegyptus cur sic dicta.

Animæ immortalitas.

b *Imperium*) † Hoc est exercitium,suæ potestatis, quæ in hoc ma-
10 ximè versatur,vt per Aegyptiacam diœcesim curet à prouinciarũ
moderatoribus,exigi tributa & militari manu,refractarios ad solu
tionem cogere.[q] De criminibus iudicum ordinariorum cognos-
cit:& super his,ad principem refert,non tamen eos punit,aut amo
uet.[r] Ex eorum appellationibus vsq; ad decem libras auri, vice sa-
11 cri cognitoris,id est appellatione remota iudicat[s] † suprà tamen
eam quantitatem, ab eo rectè prouocatur,[t] olim quidem ad prin-
cipem,sed post institutam prætoriæ præfecturæ dignitatem,ad prę
fectum prætorio,qui in comitatu principis erat,vel quæstorem pa
latij,[u] quo satis nouisse possumus, istiusmodi præfectum, licet &
ipse prætorij Augustalis præfectus dicatur:[x] non tantæ dignatio-
nis tamen,& authoritatis fuisse, quantæ præfecti prætorio , à qui-
bus nullo modò licuit prouocare.[y]

Præfecti Augustalis officiũ.

q l.j.C.de offi. præfect. August.

r l.ij.C.illo tit.

s §.illud.de appel. & intra coll. iiij.

t d.§.illud.

u l.præcipimus. C. de appell.

x d.l.ij.

y l.unic.ff.de offic. præfect.præto.

Appellatio ab Augustali præfecto.

Alexan

Alexandria vibs.
Alexãdri magni cadauer.

c *Alexandriam*) † Vrbs est Aegipti celeberrima ad hostium Nili
12 sita: quam loci oportunitate perspecta, magnus ille Alexander Ma
13 cedo condidit, † cuius corpus adhuc ibi iacere Strabo scribit. licet nō in eodē Alucolo. nā qui prius aureus erat, vitreus factus est.[y] De Alexandriæ origine, alijsq; in ea insignibus, [z] Plutarchus & Strabo [a] plura scribunt: nobis satis erit Marcellini verba referre. Alexādria vertex est omnium inquit, in Aegipto ciuitatum, quam multa nobilitant, & magnifica conditoris altissimi Alexandri, & architecti Dinocratis solertia, inibi auræ salubriter spirantes, aër tranquillus, & clemens, atq; vt periculum docuit, per varias collectum ætates, nullo penè die incolentes, hanc ciuitatem, solem serenum non vident.[b] Tanta porrò fuit huius loci dignitas, & æstimatio, vt medicis ad se, suàmq; commendandam artem, satis olim fuerit dicere, se Alexandriæ eruditos. Floruit siquidem Alexandria aliquādo omnium liberalium artium scholis.

Medicus quo nomine laudatus.

d *Ingressus est*) † In alijs præfectis & præsidibus: secus statim quip-
15 pè deponunt præfecturam, & imperium, cùm successores prouinciā ingrediuntur,[d] atq; adeò biduum ante.[e]

Præfectus quando deponat imperium.
Mandata.

e *Mandatu eius*) † Cæsares administratoribus prouinciarum, siue
16 maioribus, siue minoribus certam vt suprà docui,[f] regendæ prouinciæ formam codicillis perscribere solebant, ad cuius præscriptū deberent prouinciam regere,[g] cuiusmodi codicillos, & formas, mādata dixeruut, quæ postea, in corpus iuris ciuilis redacta, vim legis generalis habuerunt.

y Strabo lib. 17.
z Plutar. in Alexādro.
a Strabo lib. 17.
b Ammia. Marcelli lib. 22.
c Marcelli. ubi s.
d l. obseruare. §. antequam. l. meminisse. s. tit. j. l. si forte. s. tit. j.
e §. fi. de administr. coll. 7.
f l. solet. §. non verò. s. tit. j.
g l. mandatis. ff. de pœn. l. & si contra. C. de nup. l. 3. s. tit. j.
h l. uni. C. de mand. prin. §. j. illo titu. coll. iij.

IOANNES CORASIVS Tolosas Iurisconsultus Valentiæ Allobrogum scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE OFFICIO PRAESIDIS.

TITVL. XVIII.

SVMMAE.

1 *Præses quis.*
2 *Gubernatores.*
3 *Balliui senescalli.*
4 *Præses an uicerex dici poßit.*
5 *Præsidis potestas.*

1 PRAESIDIS † nomen vt Macer ait, genera- Præses quis.
le est, nempè quo proconsules, legati Cæsaris, &
omnes prouincias regentes contineantur. [a] Qui
a l.j.hoc tit. omnes summum habent in decreta prouincia,
post principem imperium. Hos non alios esse Bu
2 deus noster existimat, quàm quos tum † guberna
tores, id est rectores, tum locum tenentes regis, hoc est principis le- Gubernatores.
gatos & nonnunquam vicarios, seu reges, vocamus. Vt interim ma
nifestum sit, inexcusabili eos errore labi, qui præsides prouinciæ es Balliui.
3 se putant, quos † Balliuos, & seneschallos, in Gallia dicimus, cum Senescalli.
ij non habeant summam in balliuatu, seu senescallia iurisdictioné
aut authoritatem: ea potius apud supremam parlamenti senatus cu
riam residente, cùm tamen prouinciarum præsides, in decretis sibi
b l.si in aliquam.§.fi.cũ l.seq.ĩ.tit.j.l. de omnibus.l.omnia.hoc tit. prouincijs maius imperium haberent, omnibus post principem. [b]
Proinde Balliuos illos, & senescallos, rectiùs vocauerimus præfe-
ctos, aut (inquit Budeus) iuridicos: cui hac in re non libenter suffra-
gabor, quandoquidem iuridicorum munus olim proprium fuerit Iuridici.
c l.j.& ij.ff.de offi.iuridic.Alexan. exercere iudicia. [c] Senescalli autem nostri militiæ tantum intendãt
militibus congregandis (quos in expeditionem aut alio oportet rei
pub. caussa) destinati. Vnde meliùs id iuridicorum nomen, ijs con-
ueniret, qui Balliuorũ, aut Senescallorum, in iurisdictione, vices a- Iudices maiores.
gunt. quos solemus in Aquitania Iudices maiores nuncupare. nisi
4 malis suppræfectos dicere. Sed nec Budeo in eo assentior, † cùm vi Suppræfecti.
ce reges, apud nos eos esse autumat, qui olim præsides prouinciæ. Si Vicereges.
quidem nostri regis locum tenentes, seu vicereges, forensibus cau
sis, iuríue dicundo nullatenus præsint, sed rei tantum bellicæ, mili-
tarísq; cura, ad eos pertineat, cùm tamen olim ad præsides foren-
sium quandoq; negociorum tractatio spectaret, in id quod prin-
ceps in vrbe, in singulas prouiucias, eos præsertim initterẽt: vt ius
prouincialibus redderent. quamuis & cætera omnia possent in pro
d l.iiij.hoc tit.d.§.fi.cum l.seq. uincia, quæ ipse princeps: cuius vices gerebant. [d] omniúmq; magi- Præsidis authoritas.
e d.l.de omnibus.d.l.omnia. stratuum vrbis Romæ partibus fungerẽtur. [e] Ideóq; responsum sit,
5 præsidem † prouinciæ posse apud se adoptare, filium emancipare,
f l.ij.l.s.hoc tit. seruum manumittere, dare tutorem, [f] & generaliter ius dicere, tã
in ciuilibus, quam in criminalibus, inter homines tamen suæ pro-

uinciæ

uinciæ.[g] & ante aduentum successoris.[h] habétq; præses summum illud gladij ius,[i] quo maximè curare eum oportet, malis hominibus, suam purgare prouinciam.[k] delicta pro modo coercendo: grauia nimirum grauibus: leuiora, leuibus pœnis subiugando.[l] qui nec ipse sua authoritate, hoc est sine caussa, potest prouincia excedere. cùm nec quidem ei liceat abnoctare: multóq; minus, magistratu se abdicare.[m] Quæ singula suis locis, diligentius obseruabuntur.

g l. iij. hoc tit.
h l. si fortè. hoc tit.
i l. illicitas. §. qui uniuersas. ff. de offic. præsid.
k l. iij. l. congruit. hoc tit.
l d l. congruit. & l. fi. hoc tit.
m l. illud. l. pen. hoc tit.

L. PRAESIDIS.

Macer lib. 1. de officio præsidis.

LEX I.

Præses quis dicatur.

PRæsidis nomen generale[a] est, eo quod & proconsules, & legati Cæsaris,[b] & omnes prouincias regentes (licet senatores[c] sint) præsides appellētur. proconsulis appellatio, specialis est.[d]

SVMMAE.

1 Præses quis dicatur.
2 Legati Cæsaris.
3 Senatores præsides.
4 Proconsul speciale nomen.

a 1 Generale est) † Præses sicuti Valla docet, à præsideo deducitur. quare quicunq; præsidet, rectè præses dicitur,[a] eóq; fit, vt procōsules legati Cæsaris, & omnes in vniuersum rectores prouinciarum, præsides prouinciæ, iure optimo dicantur.[b]

b Laur. Valla lib. 5. c. 75.
b ut hac l.

Legati Cæsaris cur sic dicti.

b Legati Cæsaris) † Cæ
2 sar in prouincias, quas populo non concesserat, sed reseruauerat curæ suæ legatos mittere solebat. quos ideò Cæsaris legatos, appellatos arbitror: ij sunt, si Budeo nostro credere fas est, quos Galli locuntenentes regis, & viceregres nuncupant.[c] quod non sat probatu dignum paulo ante docui. cum Vicarij regij, apud nos solius militaris disciplinæ, curam habeant, neq; forensium caussarum, vel minima sit penes eos cognitio, quæ tamen olim fuit apud Cæsaris legatos.[d]

c Bud. l. si in aliquā §. fi. ē. tit. j.
d l. diem functo. ff. de offic. assessor. l. diem. ff. locat.

Senatores quandòq; mittebātur in prouincias.

c Senatores) † Mittebantur ex amplißimo ordine, plerunq; regen
3 dis prouincijs senatores:[e] qui tamen in prouincia quam administrabant, non senatores, sed præsides dicebantur. Quia non senatorio sed præsidiali munere illic fungerentur.[f]

e Dion. lib. 53.
f ut hic.

Proconsulis speciale nomē.

d Specialis est) † Proconsul dicebatur, qui pro consule, hoc est cō
4 sulis loco, mittebatur in decretam sibi prouinciam, in qua ideò consulis vices agebat. Vnde specialis est eius appellatio. neq; enim alius prouinciæ rector proconsul dici potest, quàm qui consulari authoritate mittebatur ad regendam prouinciam.

L. PRAESES I.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX II.

Præses apud se adoptare potest:[a] quemadmodum & emancipare filium, manumittere[b] seruum potest.

a Potest) Quo pacto posit apud se præses adoptare, filiúmq; emancipare, & seruum manumittere, iam suprà documus.[a]

a l. si consul ff. de adop. l. j. ff. de offi. præto.

b Manumittere) Nisi minor sit xxv. annis, qui nisi caussa apud collegam probata, apud se non manumittit.[b]

b l. j. ubi dixi. ff. de offic. consul.

L. PRAESES II.

Paulus lib. 13. ad Sabinum.

LEX III.

Præses in suæ prouinciæ homines imperium habet, & hoc dũ in prouincia est: nã si excesserit priuatus est.[a] Habet interdum imperium aduersus extraneos[b] homines: si quid in alium manu[c] commiserint.[d] nam & in mandatis principum[e] est, vt curet is qui prouinciæ præest, malis hominibus purgare prouinciã: nec distinguitur,[f] vnde sint.

Magistratus quid possit extra territoriũ.

SVMMAE.

1 *Magistratus quid possit extra fines.*
2 *Extraneus extrarius.*
3 *Incantamenta uerborum.*
4 *Forum ratione delicti.*
5 *Mandata principum.*
6 *Distinguere quando possimus.*
7 *Testium reiectio.*

a
1 P*riuatus est*) † Vt præfectus vrbi, cũ terminos, hoc est centesimum lapidẽ egressus est, omne deponit imperium: neque suæ potestatis retinet exercitium.[a] sic præses, simul atq; suæ prouinciæ fines excessit imperio & authoritate sua adeo exuitur, vt iam non publica persona, sed priuata censeatur:[b] præterquàm respectu eorum quæ iurisdictionis sunt voluntariæ.[c] Sed & iubere iudicare potest extra prouinciam,[d] dummodò intra suæ prouinciæ terminos iudices à se dati cognoscant, & iudicent.[e]

b *Extraneos*) Hoc est
2 homines alterius prouinciç. † quippè extraneus propriè dicitur, qui est ex altera terra, quasi dixeris, exterraneus, licet extrarius omnem significet, qui non domesticus sit, aut ex eadem familia.

Extraneus. Extrarius.

c *Manu*) † Idem censeo, si verbis, veluti carminum incantamentis
3 (quibus magnam vim inesse ad magicas persuasiones docti etiam viri testantur)[f] aut alia quacunq; fraude nocitum.[g]

Incantamenta.

d *Commiserint*) Id est deliquerint. Qua enim in prouincia quis de-
4 linquit, in ea puniendus est.[h] & dici vulgò solet, † ratione delicti, quem sortiri forum, hoc est effici de iurisdictione alterius.[i] Quinimò nouella lege constituit Iustinianus, vt reus criminis in alia degens prouincia, capi debeat, & ad eum prouinciæ præsidem, transmitti puniendus, in qua peccauit.[k]

Forum ratione delicti.

e *Mandatis principum*) † Iam semel, atq; iterum admonui,[l] solitos
5 olim fuisse principes, ijs quos ad prouinciarum regimen amittebant, certam administrandæ prouinciæ formam dare: quam rectores adamussim seruare tenebãtur.[m] Et hæ formulæ post modum sumpserunt nomen mandatorum principis, quarum permultæ in corpus iuris ciuilis (cùm omnium locorum moderationi, quàm optimè congruerunt) vt vim legis generalis haberent, redactæ sunt.[n]

Mãdata principum.

f *Nec distinguitur*) † Vbi lex non distinguit, non est nostrum di-
6 stinguere.[o] quasi nec ea legis sit intentio:[p] prærerquàm in ijs quç magis arbitrio iudicis lex cõmisit, quàm vt super ijs statuendũ quicquã putauerit,[q] veluti in probanda fide testium de qua lex sic ad iudicem, *Tu magis scire debes, quanta sit testibus fides adhibenda.*[r] † Qua-
7 re cùm quærimus, an calumniæ damnatus in publico iudicio, testimonium perhibeat, licet legibus Rhemnia, de vi repetũdarum, aut pecu

Distinguere vbi lex non distinguit.

Testes qui reijciantur.

a l. fi. ff. de offi. præfect. urb.
b ut hæc l.
c l. ij ff de offi. proconsu.
d d. l. fi. ubi dixi.
e l. cùm unus. §. is qui. de bo. autho. iu. possess.
f Plinius li. 28 c. ij. & iiij. l. j. §. j. ff. de uer. cogni.
g l. si quis aliquid. §. qui amatorium. ff. de pœn.
h l. si cui. §. idem Imp. ff. de accus. l. j. C. ubi senat. aut. qua in prouincia. C. ubi de crim.
i c. postulasti c. fin. de for. compe. §. j. de raptio.
k § si uerò quis. ut nulli iud. col. 9.
l l. solet. §. non uerò. ff. de offi. proconsu. l. uni. §. titu. j.
m l. & si contra. C. de nupt. l. iij. ff. de colle. illici. & hic.
n §. j. de mand. princip. coll. iij.
o l. imperator. ff. de postul. & hic.
p l. de pretio. ff. de public.
q l. liberti. ff de offi. assesso.
r l. iij. §. j. ff. de test.

peculatus, expressim vetitus nō sit: & lex dicat adhiberi posse testes, quibus lege non interdicitur testimoniū.[a] Papinianus tamē egregiè respondit, Quod legibus omissum est, religione iudicantis suppleri, qui ex caussa potest, eum lege non prohibitum, testimonio arcere.[t] f l.3. ff. de testi. t l. quaesitum. ff. de testib.

L. PRAESES I.

Vlpianus lib. 39. ad Edictum.

LEX IIII.

Præses prouinciæ maius imperiū[a] in ea prouincia habet, omnibus post principē.[b]

a I*Mperium*) Id est potestatem & authoritatem.[a] a l.ij. ff. de adopt.

b *Post principem*) Suprema illa potestate, secundum principem, fulget quicunq; prouinciæ præest: siue præsidis, legati Cæsaris, Rectoris, aut procōsulis titulo, præsideat.[b] b l. & ideo. ff. de offi. procon.

L. PRAESES V.

Idem libro 1. de omnibus tribunalibus.

LEX V.

Tutorem se se nemo dat.

Præses prouinciæ, non magis tutorem,[a] quàm specialē[t] iudicem ipse se dare potest.

SVMMAE.

1 *Tutorem nemo se ipse dat.*
2 *Specialis iudex.*

a T*Vtorē*) † Nec præses nec prætor, nec alius quiuis magistratū g.rēs, seipse tutorē dare potest.[a] nec sanè suspitione caret, qui se huic muneri obtrudere tentat.[b] a l. pretor. ff. de tutor. l. fi ff. de offi. præto. b l. quæ omnia. §. j. ff. de procu.

Specialis iudex.

b *Specialem*) † Hoc est delegatum: quod enim datus iudex, in caussa sibi commissa particularis iudex sit, & illius negocij litisq; proprius, solet à iuris authoribus specialis dici.[c] c l. fi. ff. de offi præto. l. fi. C. de iudic. & hic.

L. ILLICITAS.

Idem libro 1. opinionum.

LEX VI.

Cautio.

Illicitas exactiones, & violentia factas, vel extortas metu venditiones, & cautiones,[a] vel sine precij numeratione,[b] prohibeat præses prouinciæ. Item nequis iniquum lucrū,[c] aut damnum sentiat, præses prouinciæ prouideat.

SVMMAE.

1 *Cautio.*
2 *Singrapha.*
3 *Chyrographum.*
4 *Venditio sine pretio.*
5 *Simulata conuentio.*

Syngrapha.

a C*Autiones*) † Cautio, Scripturam illam, quæ conficitur inter contrahentes significat,[a] quam latini syngraphā, aut syngraphum, mutuato à Græcis nomine, ἀπὸ τοῦ συγγράφειν quod pro eo est, ac si dixeris, à simul scribendo, dicunt.[b] Alterum puta bo Regem (inquit M. cicero) si habuerit vnde tibi soluat, quod ei per syngraphā, credi 2 disti.[c] † maximè autem syngrapha dicitur de re pecuniaria. Tanquam enim inquit ad Trebatium M. Cice a l. si sine. § j ff. de admi tut l. fin ff. de suis & leg. a Ciceri. pro Rabi. c Cice. de Arusp. responsi.

rosyngrapham ad Imperatorem attulisses, non epistolam: sic pecu
3 nia oblata, domum redire properabas.[d] † nonnunquam etiam chy rographum vocant: quasi manu contrahentium conscripta cautio, ἀπὸ τοῦ χειρὸς id est manu, & γράφω scribo. Iuuenalis.[e]

Chyrographum.

d Cicero lib. 6. episto. fami.
e Iuuena. satyr. 13.

Debitor aut sumptos, pergit non reddere numos,
Vana superuacui, dicens chyrographa ligni.

Hoc tamen interesse scribit Pœdianus, inter syngrapham, & Chyrographum, quòd in hoc tantum scribi soleant, quæ gesta sunt. In syngraphis autem etiam contra veritatis fidem, & non numerata pecunia, pactio perscribatur.[f] Cui consentiens Varro, Syngrapha inquit, cautio est per contrahentium scripturam de gestis inter eos facta. Chyrographarium debitorem, iurecconsultus eum quoq; dicit, qui se proprio chyrographo obligauit.[g] Cæterum similes cautiones, contra fidem rei gestæ conscriptas, nisi bona fide fiant, improbat hoc loco Vlpianus.

Chyrographarius.

f Asco. Pœdia. in diuinat. Cice.
g l. pen. ff. de priui. credi.

b *Sine pretij numeratione)* † Per dolum & fraudem emptoris, qui forte
4 simulat se emisse, cum verò pignoris nomine, rem acceperit.[h] clanculum agens, ne pretium aliquod numeretur, quamuis instrumentum venditionis nomen præ se ferret.[i] vnde quod dicitur, nō pretij numeratione, sed mutuo partium cōsensu, venditionem per-
5 fici,[k] sufficereq; de pretio fidem haberi,[l] verum quidem est. † Cæterum in actibus istiusmodi fictitijs, & simulatis deest consensus.[m] nec in specie proposita fides de pretio habita fuit.[n]

Venditio sine pretio.

Simulata conuentio.

h l. iij. l. fi. C. plus uale. c. ad nostrā. de empt. & uend.
i l. cū ea. C. de trāsactio.
k l. ij. in fi. C. de cō traben. emp.
l l. empti. C. illo ti.
m d. l. fi. d. l. iij.
n § item pretium. de empt. & uen.
o §. ne potētiores. I. hac l.

c *Iniquum lucrum)* Honestum ergo, & iustum lucrum, ex licita putata negociatione non prohibetur.[o]

§. VERITAS.

Veritas rerum erroribus[a] gestorum, non vitiatur.[b] Et ideò præses prouinciæ idsequatur quod cōuenit eum ex fide eorum,[c] quæ probantur sequi.[d]

SVMMAE.

1 *Error pro dolo.*
2 *Veritatis magna vis.*
3 *Iudicet an iudex secundum conscientiam.*

a *Erroribus)* † Error
1 hic, si verum amamus, dolum, & calliditatem designat. vt & in illo poetæ loco cū Vergilius ait.[a]

Error pro dolo.

a Vergi. lib. 2. Aeneid.

Aut aliquis latet error, equo ne credite Teucri.

Et apud M. Ciceronem dum Aegyptiorum mentes, prauitatis erroribus imbutas scribit.[b] Quam interpraetationem, præcedētia Vlpiani verba, quibus hæc connectuntur, perspicuum faciunt. cum enim vēditiones, exactiones, & cautiones, vi, dolo, metúue fieri prohibuisset: nunc subiungit, si ita factę reperiātur, rei veritatem errore gestorum, hoc est propterea, quæ fraudulenter, & simulatè gesta sunt, non interire: sed plus valere, quod re vera probabitur gestum, quàm quòd per fraudē simulatè conscriptum, aut aliter conceptum erit.[c]

b Cice. lib. 5. Tusc.

b *Non vitiatur)* † Non corrumpitur, non euertitur: sed semper ea-
2 dem permanet: errorìq;, ac cæteris quibuscunq; rebus fortior est, & præponderat.[d] Nec absimile est, quod idem Vlpianus, alibi ait, errore originis per mendacium assumptæ veritatem non mutari.[e] Libet autē hoc loco, cum M. Cicerone exclamare. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam facilè per seipsam

Veritatis magna vis.

c l. j. l. iij. l. fina. C. plus valer.
d iij. Esdr. iiij. c. cō suetudo. 8. dist.
e l. assumptio. ff. ad municip.

se ipsam defendit,[f] quā qui contemnunt, Deum vtiq; prodere videntur.[g]

c *Ex fide*) Idest ex veritate.

d *Sequi*) † Hinc vulgò traditum, iudicem non secundum veritatē, cuius ipse conscius sit: sed secundum ea quæ ex actis, & probationibus comperta habet, debere iudicare.[h] Et quoniam Deus opt. maxi. cui nihil cōtectum, nihil absconditum, non tamen ante detestāda Sodomæ crimina punire voluit, quàm ea manifestè patuissent. Descendam, inquit, & videbo vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint.[i] Sed certè neq; æquitati, neq; iustitiæ cōgruit hæc sententia; quam si sequamur, veritatem, & charitatem cumprimis oppugnamus:[k] & ita Deum ipsum qui charitas est, & veritas.[l] neq; sanè credendum est leges nostras diuersum constituisse: quæ omnia postpositis verborum solemniúmq; scrupulis ad bonum, & æquum referri volunt,[m] nec iudiciorum formulas instituerunt, vt illis ancillaretur veritas, & obumbrata iaceret: sed vt per eas potiùs magis splendesceret in lucem, & fieret illustrior. nam alioqui non ex iure rectitudo & iustitia: sed iniquitas summa, & graues iniuriæ nascerentur.[n] nempè innocentis condemnatio proprij iuris ablatio, & absolutio nocentis. quo quæso, quid iniustiùs?[o] Neq; verum puto quod Aul. Gell. scribit, Iurare debere iudicem de caussa sibi non liquere,[p] cùm vel proprio ipse iuramento obstringatur, quod sibi iustius visum fuit iudicare.[q] eiúsq; arbitrio permissum sit quantam fidem testibus adhibere debeat.[r] Huícq; meæ opinioni Vacca apertè adstipulatur, & Costalius videtur subscribere, cùm ita ex actis iudicem iudicare debere probat, vt nunquam contra cōscientiam iudicet.[s] Quod autem hîc Vlpianus ait, meam potius iuuerit sententiam: cum dicat rei veritatem nullis gestorum erroribus vitiari, perimi aut corrumpi,[t] neq; memoratum, ex sacris libris exemplum[v] ad rem pertinet. cùm eo nolit astruere Deus opt. testimoniorum cæterorúmq; actorum mendacia, magis quàm veritatē ipsam sequēda, qui eam alibi rebus omnibus præstare, fortiorémq; esse constituit.[x] sed vtile nobis exemplum proponere, ne præcipites simus, in iudicandis priuatorū controuersijs, neúe aliter ea, quā maturè discussa, diligentérq; cognita, & probata, diffiniamus.[y] Quod & à nobis alibi annotum extat.[z]

3 Iudex an secūdum conscientiam iudicet.

f Cice. pro M. Cælio.
g c. abijt. j. q. ij.
h ca. pastoralis. §. quia verò. de offi. deleg.
i Genes. 18.
k Ecclesia. iiij.
l Ioan. 14. c. abijt. 11. q. iij.
m l. j. in prin. ff. de iust. & iur. l. non dubium. C. de leg.
n l. meminerint. C. unde vi. c. veniēs. de iure iur.
o l. absentem. ff. de pœn. §. iuris. de iust. & iur.
p Gell. lib. 14. c. ij.
q auth. hodie. de iudi. §. insiurādum. de defenso. ciuit. coll. iij. §. j. iusiur. quod præs. col. ij.
r l. iij ff. de test.
s Vacca & Costalius hic.
t l. assumptio. ff. ad municip. & hic.
u Genes. 18.
x j. Esdræ iiij. c. cōsuetudo. 8. dist.
y c. Deus omnipotens. ij. q. j.
z lib. iiij. Miscel. ca. 20.

§. NE POTENTIORES.

Ne potentiores viri, humiliores[a] iniurijs afficiant: néue defensores[b] eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionem[c] præsidis prouinciæ pertinet. Illicita ministeria sub prætextu adiuuantium militares viros, ad cōcutiēdos[e] homines procedētia prohibere, & deprehēsa coercere præses prouinciæ curet. Et sua specie tributo-

a *HVmiliores*) Hoc est ignobiles pauperes, & inferioris cōditionis viri: quos infra vitæ tenuis homines nuncupat.

b *Defensores*) Veluti patronos: qui defensionem humiliorum susceperunt, quod & olim moris fuit, ex antiquo Romuli instituto: vt tenuiores homines sese in fidem, tutelam patrociniúmq; potentiorū dederent: quorum præsidio ca-

rum[f] illicitas exactiones fieri prohibeat, nec licita negotiatione aliquos prohiberi, nec prohibita exerceri, nec innocentibus pœnas irrogari ad sollicitudinem suam præses prouinciæ reuocet. Et ne tenuis vitæ homines sub prætextu aduentus officiorum vel militum, limine[g] vnico vel breui[h] suppellectili,[i] ad alio rum vsus translatis iniurijs vexentur, Præses prouinciæ prouidebit. Ne quid sub nomine militum, quod ad vtilitates eorum in commune non pertinet, à quibusdam propria sibi cõmoda iniquè vendicantibus committatur, præses prouinciæ prouidebit.

Clientes.

Patroni & clientis necessitudo.

SVMMAE.

1 *Clientes.*
2 *Patroni & clientis necessitudo.*
3 *Clientela ciuitatum.*
4 *Religio.*
5 *Securitas.*
6 *Saluagardia.*
7 *Executores iustitiæ.*
8 *Concussionis crimen.*
9 *Denunciare testimonium.*
10 *Tributum.*
11 *Tribuni ærarij.*
12 *Aes militare.*
13 *Vectigal.*
14 *Stipendiarium uectigal.*
15 *Limen.*
16 *Breue.*
17 *Breue apostolicum.*
18 *Supellex.*
19 *Luxuria quando Romam inuasit.*

put ac fortunas suas tuerentur, & quos ipse vicissim omni obsequio & obseruantia
1 sanctè colerent. † Vnde & clientes, quasi colentes, appellati. Illi verò patroni dicti, quasi patres.[a] Cuiusmodi clientelas & patrocinia, Romulus in
2 stituit † constituens vt omnia pro clientibus patroni facerent, quæ pro filijs patres: & è diuerso eã patronis exhiberent clientes reuerentiam, & obsequium & pietatẽ, quam parẽtibus filij.[b] quod si alteruter cliẽtelam violasset, reus fieret proditionis.[c] Fuitq; istiusmodi patronorum & clientũ cõiunctio arctior habita, quàm necessitudo propinquorum. quod Gellius eleganter ostendit de gradu atq; officiorum ordine differẽs: ait enim, more maiorum iuxta parentes, primum locum tenuisse pupillos nostræ fidei creditos: deinde clientes, qui se in tutelam nostrã, & patrocinium contulerunt: tertio loco hospites: postmodũ cognatos & affines.[d] vnde M. Cato aduersus cognatos patronus pro cliente testatur, testimonium contra clientem nemo dicit. & conquerebatur Satyricus, quod suo tempore, tam ingrati essent patroni, vt sæpe numerò deluderent clientes, qui se apud eos coenaturos, diu in vestibulo domus sperauerant.[e]

Vestibulis abeunt veteres, lassiq; clientes,
Votáq; deponunt quamquam longissima cœna.

Sed ne obiter prætereundum in more veterum, illud quoq; positũ
3 fuisse: † vt quisq; populus, ac quæq; natio populo Romano confœderata

Clientela ciuitatum.

a Halicar. lib. j.

b Plutar. in Romulo.

c Dioni. Halicar. libr. j.

d Gell. lib. j. c. 13.

e Iuuenal. Satyr. j.

rata, Romæ suum haberet vnum ex proceribus patronum: in cuius
clientelam sese darent. Vt si quando ijs opus esset eorum, illi cau-
sam tuerentur.[f] Vt Siculi M. Tullium Ciceronem: Allobroges, Fa- f Cicero in diuina.
bium Sangam: Syracusani Marcellorum familiam: Lacedęmonij
Claudiorum: & Bononienses Antoniorum. Scis quàm diligam Si-
culos, inquit M. Cicero, & quàm honestam illam clientelam iudi- i Cice. ad Attic.
cem?[i] Tranquillus item de Bononiensium clientela. Bnoniensi-
busquoque, ait, publicè, quod in Antoniorum clientela antiqui-
tùs erant, gratiam fecit, coniurandi cum tota Italia, pro partibus
suis.[k] Porrò perseuerauit constantissimè, hæc patronorum, clien- k Sue. in Augusto.
túmq; consuetudo ab vrbe condita ad Alexandrum Seuerum vsq;
sub quo noster Vlpianus floruit, qui docet hoc loco oportere præsi
dem prouinciæ curare, ne potentior humiliorem opprimat: aut hu
milioribus patrocinantem falsis criminibus insectetur, vt eum à
clientum suorum defensione deterreat.

Religio. c *Religionem*) † Id est officium, curam, & sollicitudinem: q.
4 d. Curare debet præses ne humilis plebecula à potentioribus ti-
meat offendi principis, aut maioris magistratus, imploret officiũ.
Securitas. 5 quo † cogetur potens, ille de quo timetur securitatem, fidémue prę
Saluagardia. 6 state.[l] Nos Galli materna lingua † *Saluãgardiam* vocamus. Cuius
tamen vsus apud nos hoc habet peculiare: vt à solo Rege, id postule-
tur, solúsq; Rex in securitatem, tutelámue publicam, formidolosos l l. denuntiamus. C. de ijs qui ad eccle. confug.
recipiat, à potentiorúmq; iniurijs tueatur.

Iustitiæ executores. d *Illicita ministeria*) Hoc est illicitos hominum conuentus, & con
7 gregationes: † quas exequutores iusticiæ nonnunquàm faciunt,
quasi per se ipsi mandata iudicum explere non possint.

e *Concutiendos*) † Concutere propriè subditos dicitur magistratus
Concutere. 8 iudex, aut alius quidam officium gerens: qui publicæ authoritatis,
aut justitiæ exercendæ prætextu, aliquid vltra salarium extor-
quet.[m] Sed & priuati, qui vel in accusationem innocentium con- m l. j. ff. de concus. l. iij. C. de cõd. ob tur. cau. l. iiij. C. ad l. iul. repet. c. in bemus. 3. q. 3.
spirarunt,[n] vel denunciandi aut non denunciandi testimonij gra-
tia, pecuniam acceperunt,[o] concussionis crimen contrahunt.
9 Denunciare † autem testimonium Iureconsulti, cùm M. Cicero- n l. fi. ff. de concus.
Denunciare testimonium. ne[p] vocant, quem ad iudicium testimonij ferendi gratia accersere o l. 3. ff. de fal. l. eadem. ff. ad l. Iul. repetund. d. l. f.
& euocare.[q] Porrò concussionis crimen publicum non est: neque
Concussionis crimen. certam pœnam à lege irrogatam habet:[r] sed priuatum est, & ani-
maduersione extraordinaria coërcendum.[s] p Cice. pro Flacco & in pret. vrba.

Tributum. f *Tributorum*) † Tributum Festus dictum putat, quod è priuato q l. lege Iulia. ff. de testib. d. l. eadem.
10 in publicum tribuatur. Cæterùm M. Varro, dictum à tribubus, tri r l. ij. ff. de concus.
butum scribit.[t] quod ea pecunia, quæ à populo imperata erat, tri- s l. fin. ff. de priua. delict. l. fin. ff. de furt.
butim à singulis pro portione census exigebatur, ab ea quæ assi-
gnata erat, attributum dictum, ab eo quoque quibus attributa
11 erat pecunia, vt militibus reddant, † tribuni ærarij dicti: id quod t M. Varro lib. 5.
12 attributum erat † æs militare, & hoc est, inquit, quod Plautus u Plaut. in Aulula ria.
Tribuni ærarij. ait.[u]

Aes militare.

Vbi nugiuendis res soluta est omnibus,
Ibi ad postremum cedit, miles æs petit.

Noster verò Vlpianus, tributum existimat à contributione dictũ:
Vectigal. vel eo, quòd militibus tribuatur.[x] differtq; à vectigali, quòd tributi x l. agere. in fi. ff. de uerbo. signifi.
13 summa semper certa sit, vectigalis incerta.[y] † quippè vectigal, y Cice. pro L. Flacco.
quod portoriũ erat, rebus quæ veherẽtur in ciuitatẽ aut venirẽt im
positũ, modò pluris, modo minoris, locabatur. Tributũ autẽ quia
certæ summæ est, nũquàm locatur. Vnde id M. Cicero vectigal cer
tum & stipendiarium nuncupat. Cęteris prouincijs impositum est

14 vectigal † certum quod stipendiarium dicitur. vt Hispanis, & ple- Stipendiariū
ilsq; Pœnorum, quasi victoriæ præmium ac pœna belli.[a] vectigal.
a Cicer. actio. 5. in Verrem.
g *Limine*) Sic legendum confirmo, non *lumine* † Liminis autē ver- Limen.
15 bo significat hoc loco Iurisconsultus, paruam quandam domuncu-
lam, aut locum quem tenuiores homines inhabitant. Iuuenalis.[a]

a Iuuena. Satyr. iij.

Limine summoueor, perierunt tempora longi
Seruitij nunquam minor est actura clientis.

Quamuis interpretes illic, limen pro familiaritate & amicitia acci-
piant. Apud Vergilium quoque limen pro domo accipitur, cum
ait.[b]

b Vergil. lib. ij. Georgico.

Sollicitant alij remis freta cæca ruúntq;
In ferrum penetrāt aulas & limina regum.

quamquam & eo loco Seruius limina dicat interiorem familiarita-
tem. Vult itaq; noster Vlpianus, propter aduētum officialium, hoc
est magistratuum, & militum, inopes & tenuis vitæ viros sua nō es-
se priuandos habitatione, translato suæ casulæ vsu in aduenas.

h *Breui*) † Id est exigua: nouo quidem loquendi modo, cùm pro-
16 priè breue, opponatur longo. Ac multos inquit M. Cicero, decipit Breue.
imitatio breuitatis: vt cùm se breues esse putent longissimi sint.[c]
Et alibi, longum est dicere, sed hoc breui dicam.[d] Sed nec obiter hîc
præteriri velim, breuem & breue, masculino, neutróq; genere, à nō
contemnendis authoribus vsurpari pro minore aliquo principis
17 diplomate, & in eo significatu, quo vulgus † breue Apostolicum di-
cit. Milites suos, inquit Lampridius, sic vbiq; sciuit: vt in cubiculo Breue aposto
haberet breues, & numerum & tempora militantium.[e] Flauius itē licum.
Vopiscus Mnestеus ait secretorum Aureliani notarius, qui sciret
Aurelianum neq; frustra minari solere, neq; si minaretur, ignosce-
re. Breue nominum conscripsit mistis ijs, quibus Aurelianus verè
irascebatur: cum ijs de quibus nihil asperum cogitabat, ac breue, le-
git singulis, quorum nomina continebat.[f] Nec valdè dissimiliter
Imperator breuem accipit, pro parua quadam scriptura, & annota
tiuncula summa rerum memoriæ caussa continente.[g]

c Cicer. de inuent.
d Cice. pro Sestio.
e Lamprid. in Alexandro Seuero.
f Vopiscus in Aureliano.

i *Suppellectili*) † Supellex, inquit Pomponius, domesticū est patris
18 familiâs instrumentum, rerum ad quotidianum vsum paratarum: Suppellex.
quod nec argento, auróue facto: nec vesti annumeratur. Veluti mē-
sę scamna, lecti, & ijs similia.[h] Fictili autem, aut linea, aut vitrea, aut
ærea, deniq; supellectili, veteres vsos fuisse Celsus ex Labeonis sen
tentia demonstrat.[i] & Aelij Catiexemplum: quem Aetolorum le
gati in consulatu prandentem in fictilibus inuenerunt.[k] Nunc ve-
rò, inquit, ex ebore, atq; testudine, & argento, ex auro etiam, atque
19 gemmis supellectili vtimur.[l] † luxuria suppellectilis modum vt cę
tera omnia variante, quamprimum in Italiam misit asia deuicta. Si- Scipio Asiati
quidem Lucius Cornelius Scipio, qui ab Asia domita, Asiaticus po cus.
stea dictus est. Anno conditæ vrbis, Dlxv. M. Fuluio nobiliore, &
Cn. Manlio Volsone Coss. Romam transtulerit inter cætera, vaso-
rū argenteorum (quæ omnia cælata, erant & insculpta) mille pon
do & 424. aureorum mille pondo xxiiij.[m] aut vt plinius scribit, pon
do C. mille.[n]

g l. fi. C. de conuen. fisc. debi. lib. 10. l. excellentia. C. de erog. milit. anno. lib. 12.
h l. 3. & iij ff. de supelle. leg.
i l. Labeo. ff. illo titul.
k Plin. lib. 33. c. 11.
l d. l. Labeo.
m Liuius lib. 37.
n Plini. li. 33. c. 11.

§. SICVTI.

Sicuti medico euētus mor Mortalitatis.
talitatis[a] imputari nō debet:[b]
ita quod per imperitiam[c] cō-
misit

a *Mortalitatis*) † Id
1 est mortis, atq;
ita non vno in loco iu
ris authores mortali-

misit, imputari ei debet. prętextu enim humanæ fragilitatis[d] delictum decipientis in periculo hominis innoxiū[e] esse non debet.

SVMMAE.

a Mortalitas.
2 Medicus non curat omnem morbum.
3 Imperitia quando culpæ assignetur.

tatis verbum vsurpāt, vt mortem significet.[a] à qua acceptione non valdè abhorret M. Cicero. cæterique optimi authores. Mortalitatis nomine cuiusque rei finem, exprimētes. vt cùm Cicero. dixit, omne quod ortum est mortalitatē cōsequi.[b] Et Plinius octauum ad poësim accēdens. Habe(inquit) ante oculos, mortalitatē, à qua asserere te hoc vno monimento potes. nam cætera fragilia & caduca non minus quàm ipsi homines desinunt, occidúntque.[c] Vsurpatur & nonnūquàm pro fragilitate huiusce vitæ mortalis, & naturæ cōmunis conditione. vt cùm de Claudio Cæsare Tranquillus ait. & in vltima cognitione, pro tribunali accessisse se, ad finem mortalitatis (quam quàm abominantibus qui audiebant) semel atque iterum prōnūciauit.[d] Et Plinius, Vana mortalitas, inquit, & circunscribendum se ipsam ingeniosa computat more Traciæ gentis & reliqua.[e]

a l. penul. ff. unde ui. §. pen. qui. mo. test. infir. & hic.

b Cicer. lib. r.j. de natur. Deo.

c Plin. lib. ij. epist.

d Sueto. in Claudio Cæsare sub finem.

e Pli. lib. 7. c. 40.

Medicus nō prę̄stat immortalitatem.

b *Non debet*) † Cum omnium morborum curatio (sicuti Lucia- 2 nus scriptum reliquit) non sit posita in medicorum potestate.[f] & vt ad Rufinum Poëta ait.[g]

Non est in medico semper curetur vt æger.
Interdum docta plus valet arte malum.

Satis est igitur medico ea ad curationē ægroti adhibuisse, quę secundum medicæ artis præcepta iudicantur vtilia: neque enim ipse immortalitatem præstare potest.

f Lucianus in abdicato.

g Ouid. lib. j. de pō to elep. iij.

Imperitia quā do culpæ vertatur.

c *Imperitiam*) Quam in quibuscunque artificibus, & disciplinam 3 aliquam profitētibus adscribi culpæ iura nostra meritò voluerūt.[h] tanquam se immiscuerint, vltrò temeréque, rei ad se non pertinenti.[i] Vnde si quis iuris peritiam professus magistratui, aut litibus iudicandis se obtruserit, móxque inscitia perperam ius reddat, extra ordinem coercendus est.[k] multóque magis medicus, pharmacopola & Chirurgus:[l] qui tam graui periculo mortalium profitentur. De hominum vita temerè ludentes: ac ita accipere soleo, quod vulgò iactatur Imperitiam, culpæ annumerari.[m]

d *Humanæ fragilitatis*) Quæ artem aliquam profitentibus, iustam non præbet excusationem.[n] siquidem non careat culpa (vti diximus) qui muneri ad se non pertinenti, se ingessit, magnóque aliorū periculo obtrusit.[o]

e *Innoxium*) Inculpatum, & impunitum. vt sic velit Vlpianus, non excusari medicum, qui non dolo, sed per imperitiam malè curauit ægrum,[p] ratione quam attigimus.

h l. fi fundum. §. Celsus l. item quæ ritur. §. si gemma. ff. Locat.

i l. culpa. ff. de reg. iur. c. nō est. illo tit in 6.

k l. ij. ff. quod quisque iur. l. fin. de Var. cog.

l l. qua actione. §. si. cum l. seq. ff. ad l. Aquil. c. tua. de homicid. & hic.

m l. imperitia. ff. de reg. iur. §. imperitia. de l. Aqu.

n l. si seruum. §. sepnacarium. in fi. ff. ad l. Aquil.

o d. l. culpa. d. c. tua.

p l. qua actione. §. fi. l. item si. §. j. ff. ad l. Aquil. §. præterea. de l. Aquil. in institut.

§. QVI VNIVERSAS.

Qui vniuersas prouincias[a] regunt: ius gladij[b] habent. & in metallum[c] dandi potestas eis permissa est.[d]

SVMMAE.

1 Gladij ius.

Vniuersas prouincias) Exundat, hic dictio *Vniuersas*, cùm Vlpiani seculo solus Imperator vniuersas simul rexerit prouincias per selectos magi

ſtratus.

2 *Gladij nomine quæ coercitio ueniat.*
3 *Mortę olim rei non plectebantur.*
4 *Metalli pœna.*
5 *Præſes cur non deportet.*
6 *Inſulam aſsignare cuius ſit.*

b *Ius gladij*) † Hoc eſt
1 maiorē illam animaduerſionē in delinquē-tes,[a] quam merum imperium dicimus.[b] Vt ſic velit Vlpianus, Præſidem prouinciæ poſſe cùm hoc ei videbitur, reū morte plectere, & punire. Nam hoc eſt animaduertere gladiò,[c] & ſumma vti poteſtate: quæ gladij verbo,
2 demonſtratur. † Vnde falluntur inexcuſabiliter, qui putant gladij nomine quamcunque coercitionem delictorum, ac in reos animaduerſionem contineri.[d] Alioqui noſter Vlpianus hic ſuperfluò addidiſſet, quę ſequuntur verba. *Et in metallum dandi*. Et cum alibi dixit, neminem poſſe gladij poteſtatem, vel alterius cuiuſcúnque coercitionis in alium trāsferre.[e] alterius coercitionis fruſtra meminiſſet.

Gladij ius.

Gladij verbo quæ coercitio ueniat.

a l. ſolet. l. ſi quid. ff. de off. procōſ. l. nemo poteſt gladij. ff. de reg. iur.
b l. iij. ff. de iuriſd.
c l. aut damnum. §. j. ff. de pœn. l. j. ff. de abige.
d Alciat. lib. Paradox. ij. c. 7. Longonal. l. imperiū. parte. iij. ff. de iuriſdic.
e d. l. ſolet. d. l. nemo.

c *In metallum dandi*) † Priſcis Romanorum religio fuit, hominem
3 quamlibet malum & reipublicę perniciosum, necare. vnde M. Cicero ſcribit, morte damnare, non Romanorum, ſed externorum eſſe.[f] omniúmque crudeliſsimus Sylla habitus eſt: qui primus Romę mulctare morte reos, introduxit. Alia itáque ſupplicia, Romani excogitarunt, vt aquæ & ignis interdictionem, exilium Relegationē, & intereaquædam, ad quæ nihilominus damnati, aliquo poſſent eſſe reipublicæ cōmodo, vt damnationem in Calcariam, in ſulfura-
4 riam in ſalinas, in metallum, & in opus metalli. † Damnatus in metallum, grauibus vinculis preſſus metallicum opus faciebat. uam intra terræ venas metallum perquirebat, & ſcrutabatur, arenas lauabat, quod ſubſidebat: deinde coquebat in fornacibus, diu noctúque autem in labore perſeuerabat. nulláque ab opere dabatur ei requies aut laboris intermiſsio: quin plerúnque verberibus vſque adeo augebatur calamitas, vt ob miſeriæ grauitatem mors vita optabilior illi eſſet. eadémque pœna erat, damnati in opus metalli: niſi quod leuioribus vinculis premebatur.[g]

Romani vix morte reos mulctabant.

Metalli pœna.

f Cic. pro Q. Ligario.
g l. aut damnū. §. inter eos. ff. de pœn.
h d. l. aut damnū. §. j.
i l. ij. §. j. ff. de pœ. l. inter. §. j. ff. de interd. & releg. l. j. §. ij quibus ff. de leg. iij.

d *Permiſſa eſt*) † Mirum profectò videtur, quòd cùm Præſes pro-
5 uinciæ ius hābeat non modò damnandi in metallum, ſed etiam ius gladij & ita poteſtatem reos morte multandi.[h] in inſulam deportare nequeat?[i] cùm ei quod minus eſt non ſoleat denegari, cui licet quod plus eſt.[k] Conſiderandum igitur, Præſidem prouinciæ
6 pronunciare quidem poſſe, quem deportandū.[l] † Cæterùm aſsignare inſulam damnato, quæ non ſit in prouincia, cui præſidet, nō poteſt: ne ſuæ iuriſdictionis terminos excedere videatur.[m] Quocirca Imperatori reſcribere debet: vt aſsignet inſulā,[n] quam ſi ſub ſe præſes haberet, hoc intra prouinciæ ſuæ fines poſſet eam quoque dubio procul aſsignare.[o] Sed de hoc deportandi, relegandíque iure ac inſularum aſsignatione plura pręſtrinximus.[p]

Præſes cur non deportet.

Inſulæ aſsignatio.

k l. nec in ea. ff. de adult. c. cui licet. de reg. iur. in 6.
l l. diui. ff. de pœn.
m l. fin. ff. de offic. præfec. urb. l. iij. hoc titul. ſup.
n l. j. ff. quād. appſt. a. l. diui. §. pe.
o l. inter. § j. §. præſides. l. relegatorū. §. j. & ij. ff. de interdic. & releg. d. §. penul.
p l. j. in princ. ff. de offi. præfe. urb.

§. PRAESES.

Præſes prouinciæ, ſi mulctam,[a] quā irrogauit, ex præſentibus facultatibus eorum quibus eam dixit, redigi non poſſe deprehenderit, neceſsitatē ſolutionis moderetur.[b] Reprehenſa exactorum, illicita

a *Mulctam*) † Hoc
1 eſt pœnam pecuniariam:[a] quam nos Gallico vocabulo vocamus *Emendam* inde deducto vt arbitror ego nomine, quod per eam damnum irrogatum ſarciatur, & emēdetur. Mulctam verò

Mulcta.

Emenda.

a l. allu. l. §. j. ff de uerb. ſig.

cita auaritia.[c] remissa propter inopiam [d] mulcta à prouincias regentibus exigi non debet.

SVMMAE.

1 *Mulcta.*
2 *Emenda.*
3 *Mulctare qui possint.*
4 *Mulctæ certatio.*
5 *Arbiter an mulctet.*
6 *Auaritia radix omnis mali.*
7 *Paupertatis fauor.*
8 *Mulcta semel remissa quando restauretur.*

inde dictam M. Varro scribit,[b] quòd cùm olim pecuniaria peccati pœna vna tantùm exigi soleret, vt ouis, aut bos multa, seu multiplex, postea exigi cœperit, & vinum atque oleũ addi. Porrò Mulctæ vocabulum non latinum, sed Sabinum esse idem M. Varro author est. Erat autem olim maxima mulcta
xxx. boum, & duarum ouiũ: minima autem vnius ouis.[c] Cuius solemnia verba hæc fuisse Gellius ex Varrone, scriptũ reliquit.[d] *M.
Terentio, quando citatus, neque respondit, neque excusatus est, Ego ei vnũ
ouem mulctam dico.* Postea verò lege Aterina cæptum est, in pecunia
mulctari, & oues singulæ, denis æris, boues centum æstimaræ.[d] Ho
die mulcta arbitraria est, ex arbitrio nimirũ iudicantis pendens:[e]
dum non legitimũ modũ egrediatur:[f] qui definitus est, in ijs, qui iu
re ordinario prouincias moderantur ad duas vncias auri. in procõ
sulibus, Comite orientis, & augustali præfecto, ac omnibus illustri
3 bus ad sex: in cæteris spectabilibus ad tres vsque.[g] † Sanè verò non
omnibus iudicibus, aut etiam magistratibus datum est ius infligen
dæ mulctæ:[h] sed ijs tantùm (inquit Vlpianus) quibus publicè iudi-
cium est.[i] Veluti magistratibus vrbis Romæ, & Præsidibus in pro
uincijs.[k] ij enim publicè iudicium habent, hoc est potestatem cum
imperio.[l] Videtúrque, id antiquum fuisse, legis xij. tab. institutum.
Cuius hæc fuisse verba testatur M. Cicero.[m] *Insta imperia sunto, ijs-
que ciues modestè, ac sine recusatione parento. Magistratus, nec obedientẽ
& nocuum ciuem, mulcta uinculis verberibúsue, coercento. Cùm magistra
tus iudicaßit, irrogaßitue per populum mulctæ certatio esto.* Etenim
postquam dixerant magistratus mulctam ab ijs ad populum pote-
4 rat prouocari. coram quo † tum de mulcta certari dicebatur: cùm
scilicet disceptabat populus suffragijs, an irrogata à magistratu mul
cta, vel confirmanda, vel abroganda esset. Excitatíque tandem (in
quit Liuius) duo tribuni plebis. Sp. L. Caruilij cum rem inuisam, in-
famémque cernerent: ducentum millium æris mulctam M. Posthu
mio dixerunt.[n] cuius certandæ cùm dies aduenisset conciliúmque
tam frequens plebis adesset, vt multitudinem ex ea capitolij vix ca-
peret. & Rursus non multo post. Confestim Caruilij Trib. plebis,
omissa mulctæ certatione rei capitalis, diem postumio dixerũt.[o] Ita
que cùm solis magistratibus Pop. Romani ius infligendæ mulctæ
datũ sit: euidenter cõstat duumuiris, defensoribus ciuitatũ, cæterís-
que municipiorũ magistratibus, quia nec vrbis Romæ magistratus
sunt, nec publici iudicij, & imperij vim vllam habent: nõ esse con-
cessum ius hoc dicendæ mulctæ.[p] licet in proteruos & cõtumaces
alijs remedijs vti possint.[q] ne qualiscunque eorum authoritas, alio-
qui deludatur & in contemptũ planè veniat.[r] Sed nec ij quibus est
mandata iurisdictio, aut qui sunt incerta lite iudices constituti (ta-
metsi modicã habeant aliam coercitionem [s]) illa ratione mulctare
poterũt:[t] præter quàm in causis à principe delegatis.[u] præsertim cõ
tra apparitores, negligentius mãdata iudicis exequẽtes.[x] Amplius
videtur, nec præsidibus quidem prouinciarum ex vetere præsertim

Mulctare qui possint.

Mulctæ certatio.

b M. Varro libr. 19. rer. humana.
c Gel. lib. 11. cap. 1.
d Gel. ubi sup.
e d. l. aliud. §. 1.
f l. si qua pœna. in fi. ff. de uerb. sig.
g l. fi. in prin. C. de mod. mulcta. l. fi. C. de sportul.
h l. defensores. §. C. de defens. ciui.
i l. ij. §. fi. ff. de iud.
k d. l. aliud. §. fi.
l l. ij. ff. de in ius uoc. l. cùm prætor. §. ff. de iud.
m Cicer. libr. iij. de legib.
n Liuius lib. 25.
o Liuius lib. 25.
p l. unic. ff. si quis ius dic. d. l. defensores.
q l. contumacia. ff. de re iud.
r l. fi. ff. de off. ciuit. c. ex literis. de off. deleg.
s d. l. cõtumacia. d. l. fi. d. c. ex literis.
t l. ij. §. fi. ff. de iu. d. l. aliud. §. fi.
u c. de causis. §. fi. de off. deleg.
x l. fi. C. de sport.

legem, nisi fuisse irrogandæ mulctæ: cùm magistratus pop. Romani non essent. & ita in vrbe Roma nō haberent publicè iudiciū:[y] nisi mandatis principū, legatos suos in prouincias destinantiū, hoc eis
5 specialiter tributum fuisset.[z] Quod autem Iabolenus scribit, arbitrum (qui tamen nullā habet iurisdictionem, sed notionem tātum, hoc est simplicem cognoscendi facultatem[a]) litigatoris cōtumaciā punire posse pecuniam cum aduersario dare iubendo.[b] necessariò accipiendum venit, ubi hoc ei à partibus in compromisso nominatim permissum est: cùm nō aliud quicquam, vel minimū arbiter statuere queat.[c] quamuis illud quoque, dici possit satis cautum censeri respectu pœnæ adiectæ cōpromisso. vt eam scilicet ob nimiā litigatoris proteruiā, perinde ac si arbitrio paritum non esset, aduersario possit arbiter addicere.[d] si quidem par sit arbitrio iam lato, non obtemperare & impedire, ne pronuncietur.

Arbiter an mulctare possit.

b *Moderetur*) Vel mulctam in totum remittendo, vel eius solutionem in aliud tempus differendo.[e] pœnā verò corporalē, semel sententia magistratus irrogatā nullus reuocare aut moderari pōt sine principis authoritate:[f] Sed nec apud Atheniēses illatas semel mulctas quas in aram Iouis cōseruatoris dedicabāt, remittere fas fuit.[g]

Mulcta nō remittitur.

c *Illicita auaritia*) Non satis habuit Vlpianus, *auaritia* dicere, quæ:
6 dictio, nimiam & improbam habendi cupiditatem, notat[h] † occasionem, & radicem (vt D. Paulus, & Iustinianus scribunt) omnium malorū:[i] sed adiecit *illicita*, quo magis inexplebilem eorum cupiditatem, qui mulctis exigendis præfecti, nullius miserentur, sed omnibus omnia *per fasque nefasque* corradere cupiunt.

Auaritia radix omnis mali.

d *Propter inopiam*) † Fauetur ergo hac in re inopiæ & paupertati:
7 quæ efficit vt illata mulcta remitti, aut moderari possit: quemadmodum etiam tributū, aut collecta.[k] Rursus & in sportularum exolutione, quas iudex (vt tabellio mercedē instrumēti) ab inopibus exigere vetatur.[l] Debétque magistratus negociorum multitudine obrutus, causam pauperis potius tractare.[m] vnde solēt interpretes efferre vulgò, paupertatem aliquando prodesse. Nos verò quicunque Alimio Marcello inopiam censemus malorum præcipuum:[n] Deum opt. Max. præcamur, vt ab istiusmodi cōmodis, nos defendat ab omnique paupertatis miseria vendicet.

Paupertatis fauor.

Ne nos paupertas vita traducat inerti.

Spiritus paupertatem sanè probamus, veneramur, & suspicimus, nec in alijs contemnimus bonorum inopiam: quæ tamen dum erit procul à uobis gratior futura est,

e *Exigi non debet*) † Licet postmodum soluēdo effectus sit. quippè
8 remissio mulctæ, cùm sit merum lucrum perpetua intelligitur. Secus ergo si ob paupertatem fieret remissio eius quod debitum est; quia tunc temporaria censeretur.[o] Vt semper verum sit fauorabiliorem damni quàm lucri rationē.[p] nec diuersum si excusatio tantùm esset non etiam vera remissio.[q]

Mulcta remissa quando restauretur.

y d. l. ij. §. fin. ff. de iud.
z l. fin. C. de mod. mulcta. d. l. aliud. §. fi.
a l. ait prætor. ff. de re iud. l. notionem. ff. de uerbo. sig.
b l. non ex omnibus. §. j. ff. de arb.
c l. non distinguemus. §. de offic. ff. de arb.
d d. l. non ex omnibus.
e l. fin. in fin. C. de mod. mulcta.
f l. acta. §. j. ff. de re iud. pœnam. C. de pœn.
g Alciat. l. si qua pœna. ff. de uerb. sig.
h l. fin. ubi dixi. C. de iur. emphy. c. cum omnis. j. q. j.
i j. ad Thimot. 6.
k §. j. ut iud. sine quoquo. col. ij. Accur. l. omnes. j. C. de anno. & trib. lib. 10.
l l. cum domestis. in fi. C. de epis. aud. c. charitatem. 12. q. ij.
m c. in primis. in pri. ubi gl. ij. q. j.
n Cornel. Tacit. li. 14. Annal.
o l. si upp. in prin. ff. loc. l. qui bonis ij. ff. de cessio. bo.
p l. fi. C. de codicil.
q l. non solum. §. si libertus. ff. excus. tutor.

L. PRAESES, VI.

Idem lib. 3. opinionum.

LEX VII.

Præses prouinciæ, inspectis ædificijs dominos eorum causa cognita[a] reficere ea cōpellat,[b] & aduersus detrectantem

a *Causa cognita*) Vocato scilicet domino ædificij, & audito, si non per contumaciam absit.[a]

a l. in causæ. §. causa. ff. de mino.

tem competenti remedio [c] deformitati [d] auxilium ferat.

b *Compellat*) Ad officium namque curatoris reipublicæ pertinet curare dirutas domus à dominis extrui, & refici. [b]

b l. ad curatores. ff. de da. infect.

c *Competenti remedio*) Per captionem videlicet, & distractionem pignorum, irrogationémque mulctæ: quæ remedia sunt prætorum, & magistratuum. [c]

c l. j. §. cogenda. ff. de uent. insp. l. un. ff. si quis ius dic.

d *Deformitati*) Quippè interest rei publicæ ruinis publicos aspectus non deformari. [d]

d l. ij. §. si quis nemine l. fi. ff. ne qd in lo. pub. l. negociandi. C. de ædif. priuat.

L. SAEPE.

Iulianus lib. 1. digestorum.

LEX VIII.

Sæpè audiui Cæsarem nostrum, [a] dicentem hac rescriptione, [b] *Eum qui prouinciæ præest, audire potest.* non imponi necessitatem [c] proconsuli legato eius, vel præsidi prouinciæ suscipiendæ cognitionis. [d] Sed eum existimare debere ipse cognoscere, vel iudicem dare, debeat.

SVMMAE.

1 *Iulianus quo tempore floruerit.*
2 *Rescriptio.*
3 *Necessitas quando iudici imponitur.*

a C*Æsarē nostrum*) Aelium Adrianū intelligere mihi videtur. Per cuius imperiū
1 Saluius † Iulianus floruit: edictúmque perpetuum magna cura congessit, & cōposuit. cuíque iudicanti in cōsilijs assedit. nisi malis Antoninum Piū significari. quo rempublicā moderante, Iulianus semel, atque iterū consul fuit. & vrbanam præfecturam administrauit: vt suo loco diffusiùs scripsi. [a]

Saluius Iulianus quo tempore floruerit.

a l. ij. §. fi. ff. de re. iur.

b *Rescriptione*) Hoc
2 est † eo rescriptionis, & epistolæ genere, qua litigatoribus Impp. respondent. & eos ad prouinciæ præsides remittunt. [b]

Rescriptio.

b l. sequenti.

c *Necessitatem*) † Non enim quod iudicis potestati permittitur, iu
3 ris subijcitur necessitati. [c] vnde licet nonnūquàm absentem damnare possit: non tamen tunc compellitur. [d] & quāuis adueniente peremptorij die possit ferre sententiam: non tamen cogitur. Sed liberum est illi in aliam diem differre negocium. [e]

Necessitas quando iudici imponatur.

c l. non quicquid. ff. de iud.
d l. j. C. quo. & quand. iud.
e c. consuluit. de offic. deleg.

d *Suscipiendæ cognitionis*) Poterat prima fronte videri contrarium ex quo nominatim eiúsce rei & negocij tractatio ad præsidem prouinciæ transmittebatur. [f] nec earum causarum cognitio in alium transferri possit, quæ specialiter magistratibus tribuuntur. [g] Verū non admittimus hac rescriptione, *cum qui prouinciæ præest*, &c. aliquid specialiter præsidi concedi: cùm non ad ipsum, sed ad litigatorem verba referantur.

f l. j. in princ. ff. de offi. eius.
g d. l. j.

L. GENERALITER.

Calistratus lib. 1. de cognitionibus.

LEX IX.

Generaliter quoties princeps ad præsides prouinciarum remittit negocia per re-

a I*pse* Per se, nō alius pro eo quod pontificij personaliter dicūt cætera quæ ad huius

legis tractatum pertinent superiori capite à nobis explicata sunt.

ſcriptiones, veluti *eum qui prouinciæ præeſt, adire poteris.* vel cũ hac adiectione, *Is exiſtimabit, quid ſit partium ſuarum.* non imponitur neceſsitas proconſuli, vel legato ſuſcipiendæ cognitionis quanuis non ſit adiectum, *Is exiſtimabit, quid ſit partium ſuarum.* Sed is exiſtimare debet, vtrũ ipſe[a] cognoſcat, an iudicem dare debeat.

L. DE OMNIBVS.

Hermogenianns lib. 2. iuris epitomῶν.

LEX X.

De omnibus cauſis de quibus, vel præfectus vrbi, vel præfectus pretorio, itémque conſules & prætores cæteríque[a] Romæ cognoſcunt, rectorum,[b] & præſidum prouinciarum notio eſt.[c]

Rector & Corrector.

SVMMAE.

1 Rector & corrector.
2 Notio.
3 Delegatus non habet iuriſdictionem.

a *CÆteríque)* Etiã extraordinem ius dicentes.[a]

b *Rectorum)* † Siclegere malo quàm *correctorum*, vt alij. cùm nuſquam legerim fungi præſidis munere correctorem. De Rectore autẽ expreſſus extat in Iuſtinianeo Codice titulus:[b] eam démque literæ reſtitutionem, in Papiniani verbis facio.[c]

1 (margin number beside "gere malo quàm cor-")

c *Notio eſt)* Hoc eſt cognitio cũ poteſtate iuris dicendi. † Notio-
2 nis quippè verbum generatim hic accipitur. vt cognitionẽ, & iuriſdictionem ſimul demonſtret.[d] quamuis nonnũquàm contrahatur ad ſimplicem cognoſcendi facultatem ſine iuriſdictione.[e] qualem habent arbitri, atque adeò dati iudices,[f] qui non de iure cognoſcebant, ſed facti tantùm habebant notionem, ex eo iure ſententiam ferentes, quod à magiſtratu eis præſcriptum erat.[g] Qua de re latiùs
3 commodiore loco.[h] † Eum quoque cui mandata eſt iuriſdictio, quia nihil proprium habet, ſed eius qui mandauit iuriſdictione vtitur.[i] notionem tantum, hoc eſt nudam cognoſcendi facultatem cenſetur habere:[k] niſi ſit procõſulis legatus, qui poſt mãdatam ſibi à proconſule iuriſdictionem propria fungitur poteſtate.[l]

Notio.

Delegatus nõ habet iuriſdictionem.

a l. ſi in aliquam. §. fin. ff. de offic. procons.
b C. de offi. rector. pro.
c l. pen. hoc tit. ſ.
d l. notionem. ff. de uerb. ſig.
e l. ait. prætor. ff. de re iud.
f l. uni. in fi. C. qui pro ſua iuriſd.
g d. l. ait prætor.
h l. j. ff. de iuriſd. omn. iud.
i l. j. §. qui mandatam. ff. de offic. eius.
k d. l. ait prætor.
l l. legati. ff. de off. proconſul. l. cognitio. uerſ. cùm propriam. ff. de offic. eius.

L. OMNIA.

Martianus lib. 3. inſtitutionum.

LEX XI.

Omnia enim prouincialia deſideria,[a] quæ Romę varios iudices habent: ad officium præſidum pertinent.[b]

Prouincialia negotia.

SVMMAE.

1 Prouinciales prouincialia negocia.
2 Præſidis magna poteſtas.

a *PRouincialia deſideria)* † Prouincialia
1 deſideria vocat Martianus, quæ M. Cicero, negotia prouincialia dicit.[a] hoc eſt, ad eos pertinẽtia, qui ex prouincijs orti, oriundique ſunt: aut in ijs

M. Cic. lib. ij. ad Atticum.

domici-

domicilium habent: nam & hi prouinciales sunt.[b] b l. prouinciales. ff. de uerb. signif.

Præsidis potestas. b *Pertinent*) † Q. d. Martianus, consulis, prætoris, præfecti, ædi-
2 lis, cæterorúmq; omnium omninò magistratuum, qui Romæ ius etiam extraordinè dicunt, præsides in prouincia funguntur, quamuis illorum diuersæ sint functiones, & munera.[c] c l. si in aliquam. §. si. ubi dixi ff. de offici. procons.

L. SED LICET.

Proculus libr. I. ἐπιςολῶν.

LEX XII.

Præiudicia periculosa. Sed licet is qui prouinciæ præest, omnium Romę magistratuum vice, & officio fungi debeat:[a] non tam spectandum est, quid Romæ factum sit, quàm quid fieri debeat.

SVMMAE.

1 Præiudicia periculosa.
2 Glossarum authoritas.
3 Commentariorum pernicies.

a
1 Debeat) † Vtinam haberent oculos hanc continuò sententiam, magistratus præsertim supremi, qui piaculum esse putant, aduersus monitū Iustiniani,[a] à senatuscōsul to iādiu facto recedere, suarum sententiarū præiudicia religiosiùs, quā bonū & æquū, ac iustitiæ causam, sequētes, ita vt personarum temporis, loci aliarúmue circunstantiarum nullam plerumque rationem obseruent, sed præiudicati, & eius (vt aiunt) quod in simili negotio, curia aliquando decreuit, indignam tantis hominibus vocem. nec enim tam spectandum est, quemadmodum proculus hic ait, quod Romæ, Lutetiæ, Tolosæ, aut in alio celebri loco factum sit, quàm quod fieri debet. Nec maiorum exempla, inquit Cicero, quęrenda sunt: sed consilium eorum, à quo exempla nata sunt, inquirendum.[b] sed de ijs alibi.[c] Hanc † item literam, Accursius a l. nemo. C. de sententi.

Glossarum authoritas. 2 noster annotauit aduersus eos, qui glossarum authoritate nituntur b Cic. Philip. 9. c l. ingenuum. ff. de statu homi.
indignitatem hominum huius seculi præsagiens, qui plus operæ in retinendis glossarum interpretúmque vanis opinionibus quàm in tractandis iurisconsultorum nitidissimis responsis, miserè consu-

Commētariorum pernicies. 3 munt. † Hinc enim tot digladiationes, tot ciuilia iurgia, tot lites in immensum protractę. dum enim quisque noua comminiscitur, fit vt nihil aliud posteris relinquamus, quàm rixas, materiam & fomitem accendendarum litium. Ego quindecim plus minus annos descriptorum verbis tam anxiè fui sollicitus, vt me hac vna tantùm via peritissimum fieri putarem, iurisconsultum. nunc autem cùm per ætatem, politius meum limaui iudicium, ab illis sic abhorreo, vt vix prioris vitæ, maximè pœniteat, & nostrorum leguleorum vanitatem expertus, nunc resipiscere videar.

L. CONGRVIT.

Vlpianus lib. 5. de offic. procons.

LEX XIII.

Paci studeat præses. Congruit bono & graui prę́sidi curare, vt pacata, atq; quieta[a] prouincia sit, quā regit, quod nō difficilè obtinebit, si sollicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat, eos

a
1 Quieta prouincia) Studere † maximè debet, qui prouinciæ præest, vt eam reddat pacis, quietis & trāquilitatis plenissimā:[a] quo nomine plurimū apud Cæsarē, M. Cice b l. i. §. quiet. ff. de offi. præfe. urb.

que cōquirat.[b] nam & sacrilegos,[c] latrones,[d] Plagiarios,[e] fures,[f] cōquirere debet.[g] & prout quisq; deliquerit,[h] in eum animaduertere, receptoresq;[i] eorū coercere, sine quib9 latro, diutiùs latere nō pōt. Sactilegi.

S V M M AE.

1 *Paci studeat magistratus.*
2 *Sacrilegi, sacrilegium.*
3 *Sacrilegi omnes, sacrilegus nullus.*
4 *Latrones.*
5 *Laterones.*
6 *Satellites.*
7 *Stipatores.*
8 *Somatophylaces.*
9 *Plagiarij.*
10 *Balduinus iureconsultus.*
11 *Fures.*
12 *Manifestarij fures.*
13 *Furtum per lancem & licium.*
14 *Pœna delicto commensuranda.*
15 *Iudex obseruet circonstantias.*
16 *Receptatores.*

b Cic. pro Q. Liga
ro Ligariū collaudat.[b]
b *Cōquirat*) Per se, aut
per ministros suos, ne
que enim ipse potest
omnibus locis adesse.
c *Sacrilegos*) † Sacrile
2 gi dicti sunt, q̄ sacrum
è sacro legant, id est fu
c l. sacrilegi. ff. ad l. Iul. pecula.
rentur, aut auferant.[c]
Vnde propriè sacrile-
gium est, vbi res sacra,
ex sacro quoque loco,
d l. aut facta. §. locus. ff. de pœn.
surripitur.[d] nam si res
profana tollatur è sa-
cro, furtum est. ideóq;
e l. diui. ff. ad l. Iul. pecul.
furti iudiciū datur, nō
sacrilegij.[e] cōtra verò
si res sacra sit, sed locus
profanus: iudiciū erit
peculatus magisquàm
f §. item lex Iulia. de pub. iudi. l. j. ff. ad l. Iul. pecu.
sacrilegij, aut furti,[f]
quāuis olim latior fue
g Quintil. libr. 7. c. iiij.
rit acceptio sacrilegij.[g]
nā & in legib9 suis M.
Cicer. sacrilego pœnā
esse voluit, neq; ei soli, qui sacrū abstulerit, sed etiā (inquit) ei, qui sacro
h Cic. lib. ij. de leg.
cōmendatū.[h] Et Agesilaus Lacedęmoniorū Rex, se vehemēter ad-
mirari dicebat, eos in sacrilegorū numero dūtaxat haberi, qui Deos
ipsos, aut tēplorū ornatū spoliarēt, non etiā illos, Deorū ministros
i Plutarc. in Agesi.
& pręcones, cōtumelijs afficerēt.[i] Equidem si extēsiore sacrilegij si-
gnificatione vti velimus, quęcunq; Dei contēptum, omnémq; pro-
3 fanationē rei sacræ, rectè possumus sacrilegiū dicere. † Vnde Pau-
lus Apostolus in eos irruens, qui diuinæ legis scientiā habentes, non
tamen secundū legem viuunt. Idolatriam & simulacrorū cultū sa-
crilegiū nuncupat. Qui prædicas non furandū (inquit) furaris. qui
dicis nō mœchandū, mœcharis. qui abominaris idola sacrilegiū fa-
k Ad Romanos ij.
cis.[k] Ex is nō dubito quin clericos sacerdotiorū fructus dilapidan
tes, & in malos vsus profundentes iure optimo sacrilegos dicere pos-
l c. j. ubi Archidia. 48. distin.
simus. cū pecuniā Deo immortali, pauperibúsq; Christi dicatā, ioua
dant. diripiāt & depopulentur. Ad hęc Bionis philosophi & sophi-
3 stę callidissimi sentētia minimè prętereūda venit. † qui oēs esse sacri Sacrilegi oēs.
legos, & nullū esse sacrilegū, sic probabat. Quisquis id quod Deorū
est tollit, sacrilegus est. omnia Deorū sunt. ergo qui aliquid tollit, sa
crilegus est. Deinde cum effringi iubebat tēpla, nullū esse sacrilegū
sic colligebat. quia sublatum ex loco qui Deorū erat, in eum locum
transfertur qui Deorum est.[m]
m Laert. in Bione.
d *Latrones*) † Latrones antiqui dixerunt, vt Festus Pōpeius scribit Latrones.
4 stipendiarios milites: qui videlicet stipe, hoc est pecunia cōducti, mi
litarent. quasi λατρεύοντες, id est seruientes, & obsequentes. nam λα-
τρεύειν dicunt, obsequi, & λατρεία seruitus est: in quam significationē
n Plautus in milite glorioso.
Plautinus Miles hoc verbo vsus est.[n]

Videtur tempus esse, vt eamus ad forum,
Vt in tabellu, quas consignaui hîc heri,
Latronibus ego denumerem stipendium.

Nam Rex

Nam Rex Seleucus; me opere orauit maximo,
Ut sibi latrones cogerem, & conscriberem.

Hoc autem in more veterum Imperatorum fuit, vt istiusmodi con
ductitios milites circa se, aut ad latus suum semper haberent, velut
corporis sui custodes, vnde latinam etymologiam, deduci posse,
Laterones. 5 M. Varro scribit, vt scilicet latrones dicti sint, a latere, quasi † late-
rones: quia circa latera Regum, Imperatorum, & Ducum sint: quos
Satellites. 6 Liuius [o] Plinius que, [p] † Satellites vocant. Cicero autem † stipato-
Stipatores. 7 res, à stipe, hoc est à pecunia, quàm mercedis nomine accipiunt, vel
Somatophylaces. quod stipent, hoc est circundent principis corpora eius defendendi
8 causa. [q] Græci † Somatophylacas quasi corporis custodes. Porrò
nunc latrones dicuntur, viarum obsessores, quique spe prædæ ho-
minum vitæ insidiantur. [r] Iuuenalis. [s]

Cantabit vacuus coram latrone viator.

Et Horatius. [t]

Ut iugulent homines surgunt de nocte latrones.

Vel quòd a latere adoriantur, vel quod insidientur latenter, & ex oc
cultò sic appellati.

o Liuius lib. ij.
p Plinius li. xj. c. 14
q Cice. pro leg. Agrar. ij. offic. & 5. Verri.
r l. succurritur. ff. quib. ex cau. maio. l. hostes. ff. de capt. l. si Barsatoram. C. de fideiusso.
s Iuuen. satyr. 10.
t Hora. li. j. episto.

Plagiarij. e *Plagiarios)* † Plagiarij dicuntur, qui liberos homines emũt, vel
9 vendunt, quiq; seruos inscientibus, aut inuitis dominis celant: aut
vinctos habent, vel persuadent, vt à dominis fugiant. [u] ἀπὸ τοῦ πλαγίου
id est ab obliquo vt philosophus scripsit: quia per obliquũ, & malis
artibus, ac dolis seruos homines in seruitutẽ traherẽt: aut iam serui
tutem seruientes ad fugam inducerent. Plagiarios non lex modo ci
uilis, [x] sed Mosaica [y] capite plectit: quæ capitalis pœna, plagium ap
pellatur. Sanè per translationem plagiarios appellamus, qui libros
alienos surripiunt aut illum scripta sibi ascribunt. Martialis. [z]

Hoc si térque quatérque clamitaris
Impones plagiario pudorem.

Balduini iureconsulti laus. 10 Qua de re ferũt † olim Ptolomeũ Philadelphũ, Regẽ Alexandrinũ
criminale iudicium instituisse. [a] Et per contrariũ publico falsi iudi
cio coërcendos hodie, qui libros recens conscriptos, emẽtitis titulis
veteribus adscribunt: politè monet, Fransc. Balduinus, ætatis nostræ
iureconsultorum disertissimus. [b]

u l. j. l. non statim. §. fi. ff. ad l. fla. de plagia. l. quoniã. l. cum. & l. fi. C. illo titul.
x d. l. j. d. l. quoniã. d. l. fi. d. §. fi.
y Deuteron. 24.
z Mart. li. j. epigr.
a Vitru. lib. 7.
b Franc. Baldui. in rub. de pub. iudi. in institut o.

Fures. f *Fures)* † Cur fures sic dicti sint, variè Iulius Paulus enarrat. [c] vel
11 enim à fuluo dictũ est furtũ, quod clam & obscurè fiat, ac plerunq;
nocte, vel à fraude, vel à ferendo, vel à Græco sermone, qui φῶρας ap
pellant fures. [d] Latini tamen authores, superiorem etymologiã ma
gis probant, vt fur dictus sit, à furuo, quo prisci Romanorum atrum
& obscurum significarũt: namq; per obscuras & atras noctes, fures
Manifestarij fures. 12 faciliùs & opportuniùs sua solent explere facinora. † Inter autẽ om
nes furum species maxima pœna digni sunt, manifestarij, hoc est in
ipso furto deprehensi. [e] in quos quadrupli cõstituta est actio. [f] quin
& eos, lex xij. tab. occidi permisit, si noctu delinquerẽt, aut interdiu
Furta per lancem & licium. 13 cõprehenderentur, se telo defenderẽt. [g] † In id quoq; furum genus
qui per lancẽ liciúmq; furta cõcipiebant, perinde vindicatũ est De-
cemuirali lege, ac in manifestarios. [h] Quod furti genus, ideo per lan
cem & licium dicebatur (vt eruditi & celeberrimi nominis viri scri
ptum reliquerunt) Quia in alienam domum expilandi, & diripiẽdi
cõsilio ingressurus se licio (vt olim magistratibus ministrãtes licto
res [i]) præcingeret. quo se publica authoritate venire demõstraret: lã
cem, prætereà ferens quã obijceret oculis, ne matrẽ familiâs, aut vir
gines alicubi cõspicaretur. [k] Ego verò, lance, & licio vsos quosdam
fures fuisse puto, cõturbãdę & implicãdę occurrentiũ mentis gratia

c l. j. ff. de furt.
d §. j. de oblig. quæ ex delict.
e l. iij. ff. de furt.
f §. quadrupli. de actionib.
g Gell. lib. xj. c. 18
h Gel. ubi s. dixi in epist. quæst. c. iij.
i Gell. lib. 12. c. iij.
k Cœl. Rhodig. li. 10. antiq. lectio. c. 6. Alex. li. parerg. 3. c. 7.

l Plin. lib. 28 c. iij.
m Dixi c. iij. epist. quæsti.

quo scilicet licio suffarcinati, & lãce oculis obiẽsa, ne cognoscentur occurrẽtibus metũ incuterẽt: vt & olim in veneficijs, & incãtationibus, licio veteres vtebãtur.[l] Indéq́; furtũ istiusmodi, p lancẽ & liciũ appellatũ.[m] Prodierũt & alij non indocti viri, qui diuersam multò rationẽ proferãt, furtũ hoc fuisse retũ, ad sacrificia collectarũ autumantes à ministris sacrorũ, patrari solitũ. qui licio præcincti, pecuniam sub religionis, & sacri ministerij prætextu conquirebant: & corrogatam in lancem quam secum deferebãt, in eorũ vsum imponebant: nihil aut parũ deinde, ad cultum Dei conferentes. quales & hodie multos in religione nostra impostores fert seculũ nostrum.

n l. lege. §. j ff. ad l. Iul. Pecula.
o c. non afferamus 24. q. j.
p Cic. in paralox.
q Horat. lib. sermo

g *Conquirere debet*) Sic alibi Martianus, mandatis caueri scribit, vt præsides cõquirant sacrilegos, latrones, plagiarios, & prout quisq; deliquerit, in eum animaduertant.[n]

h *Quisque deliquerit*) † Pœna quippè delicto commensurari debet: Pœna delicto commẽsuranda.
14 vt scilicet grauiora, grauius: leuiora, leuius coërceantur.[o] neque assentiendum est Stoicis, æqualia esse peccata tradentibus:[p] & valdè iniquus foret rerum æstimator, vt Liricus ait.[q]

Si quis eum seruum, patinam qui tollere iussus
Semesos pisces, tepidúmque ligurrit ius,
In cruce suffigat.

r l. aut facta. ff. de poen.
s l. sacrilegij. ff. ad l. Iul. pecul. c. fraternitas. 12. q. ij.
t l. iij. §. cognoscit. ff. de offic. pref. uigil.
u l. j. ff. de recepto.

15 Debet † igitur præses prouinciæ delicti qualitatem, & circunstantias diligenter obseruare.[r] Vt videlicet pro rei personę, loci, temporis, ætatis, & sexus conditione, vel seueriùs, vel clemẽtiùs statuat.[s] Iudex obseruet circunstantias.

i *Receptoréſque*) † Receptores dicuntur, qui fures, & rapinas reci- Receptores seu receptatores.
16 piunt, celántque, & occultant. in quos acerrimè vult lex animaduerti.[t] quod sine his, diu non possint latere maleficia.[u]

§. FVRIOSI.

Furiosi si non possint per necessarios[a] cõtineri, eo remedio per præsidem obuiãdum est: vt scilicet carcere cõtineãtur. Et ita Diuus Pius[b] rescripsit. Sanè excutiendũ, diui fratres[c] putauerunt, in persona eius, qui parricidium admiserat, vtrũ simulato furore facinus admisisset: an verò cùm re uera mentis cõpos non esset. vt si simulasset, plecteretur:[d] si fureret, in carcere contineretur.

Necessitudo. Necessarij. Diuus Pius. Diui fratres.

SVMMAE.

1 Necessitas, necessitudo.
2 Necessarij.
3 Antoninus Pius.
4 Diui fratres.

a l. hæc autem. §. j. ff. quib. ex cau. in poss. ea. l. fi. ubi dixi. ff. de instit. & iur.
b l. Imperator. j. ff. de statu homi.
c l. in tantum. §. j. ff. de rer. diuisi.

a *Necessarios*) † Ne-
1 cessitas, & necessitudo coniunctionem quandã & affinitatem significãt. Inde affines & cognati, sæpenume-
2 rò † necessarij dicuntur,[a] quòd in eos, vt apud Festum Gallus Aelius ait, officia necessaria, præter cæteros conferamus.

b *Diuus Pius*) † Titũ
3 Fuluium, Antoninũ intelligit: qui tãtæ fuit Iustitiæ & pietatis, vt Pij nomen meruerit. de quo alibi plura.[b]

c *Diui fratres*) † M. An-
4 toninus videlicet, & L. Verus Cõmodus: qui ambo eodem tempore imperauerunt. quosque verbo diuorum fratrum, in iure nostro significari supra docuimus.[c]

Plecteretur

d *Plecteretur)* Vide quæ sequenti capite annotabo.

L. DIVVS.

Macer lib. 2. de iudicijs publicis.

LEX XIIII.

Liquidò.

Diuus Marcus & Commodus Scapulæ Tertylio rescripserunt, in hæc verba. Si tibi liquidò [a] compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, vt continua mentis alienatione omni intellectu careat: nec subest vlla suspicio, matrem ab eo simulatione de mentię occisam: potest de modo pœnę eius dissimulare: [b] cùm satis furore ipso puniatur. [c] Et tamen diligentiùs custodiendus erit, aut (si putabis) etiam vinculo coercẽdus: quia non tam ad pœnã, quàm ad securitatem & tutelã proximorum pertinebit. Si verò vt plerunq; assolet, interuallis quibusdã sensu sanior est, nûm fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda sit venia, diligenter explorabis. Et si quid tale comperies, consules nos. [d] vt æstimemus, an per immanitatem facinoris si cùm posset videri sentire, cõmiserit, supplicio afficiendus sit. [e] Cùm autem ex literis tuis cognouerimus tali eum loco atque ordine [f] esse, vt à suis, vel etiam in propria villa [g] custodiatur: rectè factutus nobis videris, si eos à quibus illo tempore obseruatus est, vocaueris & cau-

Iurare liquidò.

a 1 Liquidò) † Hoc est certò & verè. Nemo erat, inquit M. Cicero, quin hoc se audisse, liquidò diceret. [a] & alibi, Cõfirmare hoc liquidò, iudices possũt. [b] Ouid. item in fastis. [c]

Quæritis vnde putem, Maio data nomina mensi,

Non satis est liquidò cognita causa mihi.

Nonnunquàm etiam idem quod purè tectè synceréque, significat. Gratissimum est (ait ad Catonem Cicero) te libẽter amicitiæ dedisse, quòd liquidò veritati dares. [d] & cùm Mysis Terentiana Dauum rogaret, cur non ipse verbenas substerneret, vafer Dauus respondit. [e]

Quia si fortè opus sit, ad herum iusiurãdum mihi.

Non apposuisse, vt liquidò possim:

Cui Mysis.

Intelligo.

Noua nunc religio, te istũc incessit.

Quod & illud intelligimus, à nobísque intelligi valdè interest † liquidò iurare, idem esse quod syncerè, & ad rei veritatem, sanctè iurare. [f] Ouidius. [g]

2

Te quoque dem liquidò possum iurare.

a Cic. 5. Verrin.
b Cic. 6. Verrin.
c Ouid. li. 5. Fasto.
d Cic. lib. 15. episto. famil.
e Teren. in Andri.
f l. alias. ff. de iure iuran.
g Ouid. libr. iiij. de Ponto elegia. 6.

sam tantæ negligentiæ excusseris, & vnumquenque eorū prout tibi leuari, vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. Nam custodes furiosis non ad hoc solùm adhibētur, ne quid perniciosiùs ipsi in se moliantur: sed ne alijs quoq; exitio sint: quod si committatur, non immeritò culpæ eorum adscribendum est, qui negligentiores [h] in officio suo fuerint.

S V M M AE.

1 Liquidò.
2 Iurare liquidò.
3 Adriani clementia.
4 Afflicto non est danda afflictio.
5 Parricidæ supplicium.
6 Culeus.
7 Canis natura pugnax.
8 Gallus gallinaceus.
9 Vipera parentem necat.
10 Aegyptiorum lex in parricidas.
11 Parricidæ primi apud Romanos.
12 Loco atque ordine.
13 Ordo pro statu.
14 Furiosi apud agnatos.
15 Ad agnatos deduci.

precari

O' mihi non dubia, cognita Brute fide.

Et alibi. [h]

h Ouid. libr. iij. de Ponto. eleg. iij.

Seu tamen & liquidò, iuratus dicere posses,

Non me legitimos, sollicitasse toros.

Atque hinc lucem accipiunt, Vlpiani verba aientis, si dominus petat, cogi docere reum liquidò se iurasse. opposita, scilicet exceptione. [i]

i d. l. alias.

b *Dissimulare)* Diui Adriani Cæsaris exēplo de quo Dion scribit:
3 † quòd cùm apud Tarraconem, per viridaria inambularet, cū hospitis seruus maximo cum impetu furoris gladio trāsfigere tētauit. sed ministris accurrentibus retentus est. quē Adrianus, vbi furiosum esse intellexit, nullatenùs omninò commotus, medicis dedit curandū. [k] tantū abest, vt vllo supplicio afficere voluerit.

k Dion in Adrian.

Adriani clementia.

c *Puniatur)* Huius constitutionis argumento generaliter Modestinus tradit, eum qui percitus furore parentem interemit, impunitū esse, quòd satis dementię supplicio plectatur. [l] Vndè & illud vulgare
4 colligitur † Afflictis, non esse superaddendam afflictionem. [m]

Afflicto non danda afflictio

d *Consules nos)* Licet præses prouinciæ, ius habeat gladij. [n] Si tamē nouum aliquod, & inauditum crimen emergat, principem ipsum consulere debet. [o]

e *Afficiendus sit)* † Vt scilicet, culeo insutus cum gallo gallinaceo
5 cane, vipera, & simia, in propinquum mare, aut flumē, abijciatur. [p]

Parricidæ pœna.

Quod supplicium à Tarquinio Rege primum excogitatum videtur: qui M. Tullium Duumuirum, quòd libros secreta sacrorum continentes, custodiæque suæ commissos, Petronio Sabino corruptus scribendos dedisset, culeo insutum, in mare abijci iussit: idq; supplicij genus (inquit Maximus) nō multo post parricidis lege irrogatum est. iustissimè quidem, quia pari vindicta parentum, ac Deorum violatio est expianda. [q] Hoc supplicium singulare M. Cicero in hæc verba vocat. Solon cùm interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset. Respondit, se id neminem facturum putasse: sapienter fecisse dicitur, cùm de eo nihil sanxerit, quod anteà cōmissum non erat, ne non tam prohibere,

l l. pen. §. fi. ff. ad l. Pomp. de parri.
m l. nauis. §. fi. ff. ad l. Rhod. l. ex facto §. fi. ff. de uulg. l. tam dementis. C. de episc. audi. c. in dicas. iij. q. 9. c. cū percussio. 7. q. 1.
n l. illicitas. §. qui uniuersas. hoc tit.
o Vt hic.
p l. pe. ff. ad l. Pōp. de parricid. §. alia de publi. iudic. in institu.
q Valer. Maxi. lib. 1. c. 1.

hibere,quàm admonere videretur. quanto maiores nostri sapientiùs,qui cùm intelligerent,nihil esse tam sanctum,quod non aliquâdo violaret audacia:supplicium in parricidas singulare excogitauerunt. vt quos natura ipsa retinere in officio non potuisset,ij magnitudine pœnæ maleficio submouerentur. insuiuolueruni in culeum

Culeus.

6 viuos, atque ita in flumen deijci.[r] & reliqua.† Culeus autem hoc loco saccum coriaceum, vel lineum significat:ab occulendo, id est claudendo,quemadmodum Fulgentius scribit, sic dictum,quo ad portandum frumentum,vinum etiam,& oleum in plerisque partibus vtuntur.Plinius de fortitudine Iunij Valentis,verba faciens. A. Iunius Valens(ait)meruit in prętorio Diui Augusti,centurio vehicula cum culeis onusta, donec exinanirentur, sustinere solitus carpenta comprehensa vna manu retinere. obnixè contra nitentibus iumentis,& alia mirifica facere:quæ insculpta monumento eius spectantur.[s] neque verò ignôro vsurpatum ab ipsis etiam iure consultis, culei nomen, pro prægrandi quodam vase,[t] viginti amphoras,[u] aut vrnas quadraginta,[x] continente. de quo Priscianus grammaticus.

Est & bis decies,quem conficit amphora nostra.
Culeus,ac nulla est maior mensura liquoris.

Budeus noster ad mensuram Gallicam redigit. vt Culeus modios nostros duos & semis caperet.[y] subiungens vas magnũ fuisse, vel ex eo apparere,quòd in Culeo,Scorteo,hoc est ex corio, & animalium pellibus confecto damnati Pompeia lege, cum cane, gallo, &

Canis cur in pœna parricidæ.

7 vipera,insuerentur.† Porrò cum cane,parricidam in culeo includi veteres voluerũt.vt ab eo animali,natura pugnaci,& aduersus ignotos cumprimis feroci,crudelique[z] grauius infestaretur. & per mo-

Gallus Galinaceus.

8 menta dilaniaretur,eadémque ratione† gallus galinaceus cum serpente,vipera additus est.quo hæc inter se animalia natura inimicissima, sine intermissione pugnando parricidam grauiùs affligant.

Viperæ natura.

9 Vipera autem, quam aptè concinnéque huic permixta sit supplicio crudelis eius in parentes natura declarat. quæ nascendo parentem enecat.[a] Simiam autẽ adiũctam puto,quò demonstretur parricidã qui parentem tam immani scelere violauit, non hominem fuisse, sed efferam quẽdam belluam hominis dumtaxat figuram habentẽ. Rectè ergo Satyricus de Nerone parricida & matricida verba faciens.[b]

Libera si dentur populo suffragia,quis tam
Perditus, vt dubitet,Senecam præferre Neroni.
Cuius supplicio,non debuit vna parari
Simia,nec serpens vnus,nec Culeus vnus.

Q.d.multa in eum pararet debuisset,istius generis supplicia, qui multa commiserat parricidia.*Deinde in mare profundum*, inquit Modestinus,*iacłetur Culeus*.[c] fuitque primus omnium P.Malleolus,qui matre occisa culeo inclusus in mare præcipitatus est.[d] quòd si mare vicinum non sit,in proximum flumen(Constantinus & Iustinianus, statuerunt)culeum abijciendum. vt omnium (inquit) elementòrum vsu viuus carere incipiat,& ei cælũ superstiti, & terra mortuo auferatur.Quod ipsum videtur Imperator ex M. Ciceronis oratione totum excerpsisse.Cuius elegãtissima verba adscribere placuit.[e] O singularem(inquit)sapientiam Iudices,nonne videtur hunc hominem ex rerum natura sustulisse,& eripuisse:cui repente cælum, solem,aquam, terrámque,ademerunt? vt qui eum necasset, vnde

r Cicer. pro Roscio Amerino.
s Plin lib. 7. c 20.
t l.fi.§.fi ff.de pi. actio. l. legatum. §.fi ff. de ann le. l.iij.§.fi.ff.de triti. uino.
u Pli. lib.14.c.iij.
x Columella libr. iij.c.iij.
y Guliel.Bud.libr. 5.de asse.
z Pli. lib.8.c.11.
a Pli.lib.10. c.62.
b Iuuenal.satyr.8.
c l.pen.ff ad l. Põ. de parricid.
d Liuius lib. 48.
e Cicer.pro Rosc. Amerino.

" ipse natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata es-
" se dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoque quę
" tantùm scælus attigissent, immanioribus vteremur. nō sic nudos in
" flumē deijcere, ne cùm delati essent in mare, ipsum polluerent. quo
" cætera quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile,
" neque tam vulgare est, cuius partē vllam reliquerint. Etenim quid
" tam est cōmune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuan
" tibus, littus eiectis? ita viuūt dū possunt, vt ducere animā de cęlo nō
" queant. ita moriuntur, vt eorum ossa terra non tangat. ita iactātur
" fluctibus, vt nunquam abluantur. ita postremò eijciuntur, vt ne ad
saxa quidem mortui conquiescant. Hactenus ille. qui tamen cùm
ait, priscos Romanorum noluisse parricidā bestijs obijci, ad Adria-
ni vsque tempora intelligi debet. nam si deesset mare proximum

Aegyptij in parricidas.

f l. pen. ff. ad l. pō. de parricid.

aut vicinum flumen, Adrianus constituit, vt bestijs parricida subij-
10 ceretur.[f] † Aegyptijs verò quondam in more positum fuit, vt par-
ricidas acutis calamis articulatim, membratímque viuos primum
cæderent, subinde viuos adhuc in spinarum aceruum, cōiectos cō-
burerēt. patri verò qui filium enecasset, triduo eum circa occisi cor-
pus spectatorem assistere iubebant. quo continuo dolore magis af-
fligeretur.[g] Sanè multo tempore nulla fuit Romæ tam tetri, imma-

g Diodor. lib. ij.

Parricidæ priui.

11 nísque sceleris mentio. † Quippe L. Ostius, patrem primus enecas-
se fertur: P. Malleolus verò matrem paulò post bellum Cymbricū,
& C. Marij nepotis v. consulatum, atque ita annis ab vrbe condita
plus minus sexcentis quinquaginta quatuor.[h]

h Liuius lib. 48.

f *Loco atque ordine*) † Hoc est qualitate, conditione, & vt vulgatiùs
12 loquimur, statu. † Ordo enim quemadmodum noster quoque Bu-
13 deus monuit, pro eo plerunque ponitur, quod statum dicere sole-
mus. Vergilius.[i]

Loco atque ordine.

Ordo pro statu.

i Verg. lib. 7. Aeneid.

Tum satus Anchisa delectus ordine ab omni
Centum oratores Augusta ad mœnia regis,
Ire iubet.

k Cicer. in prætura urbana.

Et M. Cicero, Marcum Octauium hominem ornatissimum loco,
nomine virtute, ordine.[k] Nec ignorum tres olim ordines Romæ
fuisse. Senatorium, Equestrem, & plebeium: quos diligenter suo lo-
co enarrauimus.[l]

l l. ij. §. deinde cùm esset. ff. & §. ex his. ff. de orig. iu.

g *In propria villa*) † Furiosi, non obscuro loco nati (qualem hunc
14 de quo agimus Aelium Priscum fuisse, coniicimus) in propria villa,
à propinquis, & necessarijs suis, continebantur inclusi: ne quid fu-
riosè, aut insolenter molirentur. Vnde lex xij. tab. in agnatorum cu-
ratione furiosos esse, in hæc verba constituit.[m] *Prodigo, & furioso,
bonorū suorum administratio interdicta esto: & in agnatorum curatione
sunto.*[n] aut ita, vt M. Cicero scriptum reliquit. *Si furiosus existet, agna-
torum gentiliúmque in eo, pecuniáque eius potestas esto.*[o] ad quam legē
Horatius allusit, cùm ait.[p]

Furiosi apud agnatos.

m §. furios. de curator.
n l. j. ff. de cura. furios.
o Cicer. libr. ij. de Inuentio.
p Horat. lib. ij. Sermo. satyr. iij.

Interdicto huic, omne adimat ius
Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Inde prouerbiale fuit veteribus, cùm furere aliquem significare vo-
15 lebant: † vt ad agnatos & gentiles deducendum esse dicerent. nam
Catonem dixisse solitū Columella refert eum qui agrum coleret,
nec salubri cælo, nec fertilem ad agnatos & gentiles velut parum sa-
næ mentis perducendum.[q] Ad eandémque sententiam, M Varro,
Qui salubrem (inquit) locum negligit, mente captus est, atque ad
agnatos & gentiles deducendus.[r]

Ad agnatos deducere.

q Columella. lib. c. iij.
r Varro lib. j. de re rust. c. ij.

h *Negligentiores*) Eorum sanè vitio & culpæ vertendum est, qui

in officio,

in officio, curáque sibi demandata negligenter se gesserunt.[f] — f l. si quos. C. de offi. praefec. praet. orient.

L. ILLVD.

Martianus lib. 2. de publicis iudicijs.

LEX XV.

Illud obseruandum est, ne qui prouinciam regit, fines eius excedat:[a] nisi voti soluē-di[b] causa, dum tamen abnoctare[c] ei non liceat.[d]

SVMMAE.

1 Votum soluere.
2 Votum quid.
3 Nuncupare.
4 Ludi votiui.
5 Abnoctare.
6 Magistratus non abnoctet.
7 Flamen dialis.
8 Tribuni plebis non egrediuntur urbem.
9 Regij consiliarij an abnoctare possint.
10 Senatorum commeatus.

a Excedat) Hinc admonentur Magistratus & iudices, ne temerè fines suae iurisdictionis territorijq; egrediantur

Votum soluere.

b Voti soluēdi) † Hoc 1 est implendi, & liberādi. Antonius (inquit M. Cicero) ea vota quę nunquam solueret, nūcupauit.[a] Et Martialis.[b] — a Cicer. iiij. Philip. b Martial. lib. 11 Epigrāma.

Caeperunt certam me dici spondere salutem.

Ne votum soluat, nunc Maro vota facit.

Votum quid. 2 Votum † autem, nemo nescit, spōsionē illam significare, qua nos vltrò Deo obligamus.[c] Vnde finiri solet, vt sit aliquid faciendi, vel non faciendi versus Deum, deliberata promissio.[d] quique suscepto voto, se numinibus in euentum conditionis obligat, Reus voti dicitur. Damnatus autem, qui postquàm euenit conditio, & impetratā petitionem promissa vota non soluit.[e] Portò solebant veteres pro republica, aut principis salute vota cōcipere, eáque ingenti cum apparatu, deinde persoluere.[f] Pro aeternitate imperij, & pro salute ciuium imò pro salute principum (inquit Plinius) ac propter illos, pro aeternitate imperij, nuncupare vota solebamus.[g] quod propriū erat imperatorum, hoc est eorum, qui exercitui praeerant, aut summorum magistratuum.[h] Nam vt Festus ait, † nuncupata vota 3 dicuntur, quae consules, Praetores cùm in prouinciam proficiscuntur faciunt, ea in tabulis praesentibus multis referentes. est enim nuncupare palam nominare. quippè pontifices Maximi, Consules, Praetores, Censores vota publica suscipiebant: quae praesente populo referebantur in tabulis. inde votiuorum ludorū apud probatos authores frequens mentio, quos exercituum duces principio praesertim noui belli, vouebant, si res benè, foelicitérque succederet. Camillus, dictator dictus satis iam omnibus (ait Liuius) ad id bellum paratis ludos magnos ex S. C. vouit Veijs captis, se facturum, aedémque Matutae matris refectam dedicaturum. iam ante ab Rege Seruio Tullo, dedicatam.[i] Et alibi, Cum delectū (inquit Liuius) Consules haberent, pararéntque, quae ad bellū opus essent, ciuitas religiosa in principijs maximè nouorum bellorum supplicationibus habitis, iam & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid pretermitteretur, quod aliquādo factū esset, ludos Ioui, donúmque vouere Consulē, cui prouincia Macedonia euenisset, Senatus iussit.[k] M. Cicer. ludos votiuos appellat, quos inquit Pedianus, vouerat Pompeius, si Sertoriū superasset.[l] Sanè verò pro priua- — c Cicer. lib. j. de legib. d l. si quis rem. ff. de pollicit. c. j. c. licet. & tot. tit. de uoto & uoti redemp. e Macrobius libr. iij Satur. c. ij. f Plin. lib. 7. c. 48. Cicer. de arusp. respons. g Plinius in panegyrico. Traiani. h Cicer. 6. Verri. i Liuius lib. 5. k Liuius lib. 31. l Cicer. ij. Verrinā.

Nuncupare votum. — Ludi votiui.

cipis incolumitate vota post tertiũ diem calendarum Ianuarium concipi solita, Caius scribit.[m] aut si Tacito credere malumus, calendis ipsis Ianuarijs.[n] Ob diem verò natalẽ, aut imperij celebrandũ obseruabatur dies, quo princeps, vel natus, vel ad imperium assumptus erat.[o] Cuiusce negotij partes, in vrbe Roma, ad pontifices pertinebant, in prouincijs verò ad proconsules, cæterósque præsides prouinciarum. Quod non vno in loco Tacitus, Pliniúsque Nouocomensis ostendunt.[p] scribit siquidem ille, molestè tulisse Tiberiũ, quòd pontifices, cùm pro eius salute vota susciperent, Germanici quoque filios iisdem Dijs cõmẽdassent.[q] & alibi, Thraseam vel eo nomine ab accusatore maximè impetitũ, quòd principio anni nuncupationibus votorũ non adfuisset, licet sacerdocio quindecemuirali præditum.[r] Plinius autem proconsulatum gerens ad Traianum scribit: secum prouincialibus & cõmilitonibus solemnia vota pro eius salute & incolumitate, suscepisse, & soluisse. Et paulopost, Sequente, diẽ imperij Traiani solemni more cum cõmilitonibus & prouincialibus celebratum, significat.[t] Vt nõ sit hinc obscurum intelligere de eo voti genere Martianum hoc loco tractare, quod præses prouinciæ ex iniuncto sibi munere, & secundum morem regionis nuncupauerat. cuius soluendi gratia, permittit Iurisconsultus præsidi fines administrationis egredi, modo non abnoctet, hoc est noctem vnam à prouincia non absit.

c *Abnoctare*) † Abnoctare, vt pernoctare dicitur: qui nulla parte Abnoctare.
5 noctis, seu qui per integram noctem abest.[u]
d *Non liceat*) † Vetatur hinc præses, & sub præsidis nomine, qui-
6 cunque magistratus peregrinari, etiã per noctem vnã, & licet probabili aliqua causa suadẽtẽ (vt hic soluendi voti) iniussu principis.[x] Magistratus non abnoctet.
7 De flamnine Diali Liuius idem scribit, ei noctem scilicet vnam manere extra vrbem nefas fuisse.[y] Tacitus tamen, de duabus agit noctibus. cùm ait, non vltra binoctium, tametsi aduersa incidisset Valetudo, abnoctare ipsum potuisse.[z] Plutarchus de tribus noctibus scribit. Eodem pacto (inquit) apud Romanos quoque, sacerdotis proprium est, vt nec equo vtatur, nec plusquã tribus noctibus ab Flamen Dialis.
8 vrbe absit.[a] † Sed nec Tribunis liberũ fuit diẽ integrũ abesse Ro- Tribuni Plebis.
9 ma[b]. nec item prætori vrbano vltra dies decẽ. † Cõsiliarios quoq; regios in parlamentis Galliæ nostræ curijs Philippi constitutione Consiliarij regij.
10 vetitos constar, † ne rusticentur, peregrinẽtur, aut etiam abnoctẽt ab vrbe. quo minus (nisi per regium, aut Cãcellarij cõmeatum) omnibus curiæ consessibus intersint.[c] Senatores verò Romanos, Augustus Italia tãtùm excedere vetuit.[d] Postea receptũ vt si alio quã Romæ cõmorari aut proficisci cuperẽt, à principe impetrarẽt commeatũ.[e] verum Iustinianus procedente tempore eisdem cæteris'q; dignitatem sine administratione habentibus, liberum fecit quò vel lent proficisci, & commorari.[f] Senatorum commeatus.

u l. urbana. § fi. ff. de verb. sig.
x l. nullus. C. de of. recto. pro.
y Liuius lib. 5.
z Cornel. Tacitus. lib. iij.
a Plutar. in problema.
b Aul. Gel. lib. iij. c. ij.
c Gulielm. Bud. l. vni. ff. de of. præfec. pretor.
d Dion lib. 52.
e l. filij. § penul. ff. ad municipal.
f l. clarissimis C. de dignita. lib. 12.

L. SENATVSCONSVLTO.

Macer libr. 1. de officio præsidis.

LEX XVI.

Senatuscõsulto [a] cauetur, vt de ijs quæ prouincias regẽtes, comitésue,[b] aut liberti eorum antequã in prouinciã veniẽt [c] cõtraxerunt parcissimè ius

a S*Enatusconsulto*) Docet hîc Vlpianus, licet admodũ subobscurè, vt si præses, aut comites eius, sicuti Quæstores, Præfecti, Tribuni, vel etiam liberti,

ſimé[d] ius dicatur.[e] & vt actiones[f] amiſſæ ob eã cauſamq̃ inſtitutę nõ ſint,[g] poſtea quàm quis eorũ ea prouincia exceſſerit, reſtituâtur.[h] Si quid tamen inuito [i]accidit: veluti ſi iniuriã, aut furtũ, paſſus eſt: hactenus ius dicẽdũ eſt,[k] vt lis cõteſtetur.[l] resq́; ablata exhibeatur, & deponatur.[m] aut ſiſti,[n] exhiberíue ſatisdato[o] promittatur.

SVMMAE.

1 *Res ne lum perſona ſiſtitur.*
2 *Comites præſidum qui.*
3 *Magiſtratus qui non intrent iudicium.*
4 *Ius quomodò dicatur in cauſa propria.*
5 *Satiſdare.*
6 *Sequeſtrum ceſſat data cautione.*
7 *Satisfacere.*

priuſquàm in prouinciã veniſſent, illic contraxerint. ex ijs cõtractibus non debere durante Præſidis magiſtratu, & adminiſtratione, niſi perparcè & moderatè experiri. & ſi fieri poteſt, nullomodo. Nec eſt quod timeant amitti actiones tempore. Nam ſi aliquis eorũ, ob eam cauſam eas omiſerit, intra legitimũ tempus inſtituere, eidem reſtituentur. Hoc in contractibus. Nam ſi furtũ vel iniuriam præſes aut vnus ex comitibus ſuis libertíue paſſus eſſet, ius ad id vſque dicẽdũ foret, quò cautũ eſſe poſſet, agentis indem-

1 nitati.† quod fieret lite cõteſtata, ſi res ablata exhiberetur, aut (nquiunt) qui intuliſſet iniuriã ſatiſdaret de iudicio ſiſti. quod nõ ſatis textui noſtro cõſentit, qui non de perſonis, ſed de rebus ablatis ſiſtẽdis, hoc eſt præſentandis, & exhibendis loquitur. neq; porrò perſonæ ipſæ duntaxat, ſed ipſæ quoq; res, ſiſtuntur, & exhibentur in iudicio.

Res nedum perſona ſiſtitur.

b *Comité(ue)* † Comites præſidũ, Procõſulũ, aliorúmq; magiſtra-
2 tuũ, prouincias regentium erant legati, præfecti, Quæſtores, ſcribæ & reliqui, qui cũ magiſtratibus in prouincias mittebãtur.[a] Comites illi tui (inquit M. Cicer. in Verrem) manus erant tuæ, præfecti Scribæ medici, accenſi, aruſpices, præcones, manus tuæ erant. vt quiſq; te maximè cognatione, affinitatè, neceſsitudine aliqua attingebat, ita maximè manus tua putabatur. in hos magiſtratuũ comites, perinde atque in magiſtratus ipſos, iudicium lege Iulia repetundarum dari Marcellus ſcribit.[c]

Comites.

c *Antequàm venerint)* De contractibus factis priuſquàm prouinciã venerint, Martianus loquitur. quia poſtquam ſunt in prouincia, & qui prouinciã regũt, & qui circa eos ſunt, à contractibus, & omnigenere negotiorũ abſtinere debẽt.[d] Quod & ipm attigim⁹ ſuprà.[e]

d *Parciſsimè)* Moderatiſsimè, non q̃ prohibeatur (ſicuti vulgò creditũ eſt) ius dici: ſed parciter, ac moderatè, ius reddẽdum Martianus cenſet. vt videlicet tunc ſit cõtentus Præſes, cùm indemnitati ſuæ cautum erit, vel omninò diffiniat, in leuioribus cauſis.[f]

e *Ius dicatur)* Durãte adminiſtrationis tẽpore.† Magiſtratus ſum-
3 mos (inquit Iulius Paulus) quo in adminiſtratione erũt anno, neq; actores, neq; reos eſſe oportet. vbi autẽ magiſtratu functi fuerint, & ipſis aduerſus reos, & reis aduers⁹ ipſos, ſunt actiões introducẽdę.[g]

Magiſtratus quando actores & rei ſint.

f *Actiones)* Temporariæ Redhibitoria puta, & quanto minoris. hæc enim anno, illa ſex menſibus finitur.[h]

g *Non eſſent)* Intra tempus à lege præfinitum.

h *Reſtituerẽtur)* Ipſo iure. vt ſic nulla exceptione impediatur, quo-

a l. diem. ff. de off. aſſeſſo. l. j. §. ſed ſi comites. ff. de Ver. cog. l. abeſſe. ff. ex qui. ca. ma. l. diem. ff. loca. l. adminiſtrãtes. §. eorum. ff. de exc. cuſ. tut.
b Cicer. act. iij. in Verrem.
c l. in comites. ff. ad l. Iul repetũd.
d l. principalibus. ff. ſi cert. peta. l. nõ licet. l. qui off. iij. ff. de cont emptio. l. unic. C. de contr. iud.
e l. ſolet. §. fi. ff. de offi. Proconſul.
f l. de eo l. quid enim. ff. de iud.
g l. pars. ff. de iud.
h l. ſciendum. §. fi. ff. de ædil. edict.

minus agere posſit. [i]Nec dicas propterea, ꝙ agere potuerit, vt ſaltẽ
ſibi caueretur,[k] ei nõ ſuccurrendũ.[l] etenim culpandus non eſt, ſed
laudandus potiùs, qui quoad fuit in magiſtratu, prouinciales diue-
xare noluit, aut quoquomodò litibus implicare.[m]

i *Inuito*) Hoc dicit ad ſuperioris caſus differentiam, in quo de con-
tractibus agitur, qui non ab inuitis procedunt, ſed à volentibus.[n]

k *Dicendum eſt*) † Ergo ſi furtum ſit factũ præſidi, aut iniuria illata,
4 ius dicet ipſæ præſes, in cauſa propria. ſed ad cõteſtationẽ vſq; litis, Ius quando- que in cauſa propria.
duntaxat: vlterius non.[o] Id autem neçeſsitate quodãmodò exigen
te permittitur. ne res ipſa, vel morte, vel tẽpore, aut actio ipſa perire
posſit.[p] cũ alioqui vel tẽpore, vel morte delinquẽtis euaneſcat ple-
runque actio, ex maleficio deſcendens: quæ aduerſus hęredes, nõ ni
ſi lite cũ defuncto conteſtata, datur.[q] Poteſt quoque dici, vbi de pręſidis cauſa agitur, Præfectũ prætorio, ſi quis eſt in prouincia, adeun
dum[r] (nã is eſt præſide maior[ſ]) aut aliũ quẽuis magiſtratũ, licet æ-
qualẽ, aut inferiorẽ, cuius iuriſdictioni ſe præſes ſubijcere volet.[t]

l *Lis conteſtetur*) Nec vlterius (ꝙ ante monui) ius dicatur. cùm per
conteſtationẽ litis actori ſatis ſit cõſultũ. omnes ſiquidem actiones
temporariæ ſemel incluſæ iudicio ſaluæ permanent.[u]

m *Deponatur*) Satis enim redditur propter delictũ ſuum fur ſuſpe-
ctus. vt meritò depoſito ſeu ſequeſtro locus eſſe debeat.[x]

n *Siſti*) Non quidem perſona (ſicuti vulgò creditur) ſed res ipſa ſur
repta, de cuius exhibitione agit hoc loco iuriſconſultus. neque por-
rò perſonæ duntaxat: ſed ipſæ quoq; res ſiſtuntur in iudicio, & ex
hibentur.

o *Satiſdato*) Id eſt datis fideiuſſoribus. † Satiſdare quippè dicitur,
5 qui ita cauet, vt aduerſarium ſecurũ faciat, dando fideiuſſores.[y] & Satiſdare.
6 tunc ſequeſtro locus non erit. † cùm ſatiſdatio faciat ceſſare ſeque- Sequeſter ceſ ſat data cautio ne.
ſtrum, vt hinc probatur. neque verò ignoro, ſatiſdationis quãdóq;
verbo, repromiſsionẽ, hoc eſt nudã ſtipulationem ſignificari.[z] Cæ
7 terùm propriè refertur, ad dationẽ fideiuſſorũ.[a] † licet ſatisfacere Satisfacere.
generaliter dicatur, qui qualitercúnque reddit ſecurũ, cõtentúmue
creditorẽ.[b] quãuis creditor volẽs in hoc circumuentus reperiatur.[c]

h l. §. meminimus. ut cùm de app. c og. coll. 8. §. ſi uerò epiſc. de ſanctiſ. epiſ. col. 9.
k d. l. de co. d. l. qd enim.
l l. non enim. ff. ex qui. ca. ma.
m l. ſi extraneus. ff. de iur. dot.
n l. in cõmodato. §. ſicut. ff. com. mod. l. ſicut. C. de actio. & oblig.
o l. qui iuriſd. ff. de iuriſd. l. un. C. ne quis in ſua ca.
p l. j. §. fi. ff. de ſer.
q l. omnes. ff. de re. iur. l. uni. C. ne ex delic. def. §. non autem. de perpet. actio.
r l. uni. C. de offic. præfec. prætor.
ſ Dixi. l. et ideo. ff. de off. proconſ.
t l. eſt receptũ. ff. de iuriſd.
u d. l. omnes. d. l. uni. d. §. nõ autẽ.
x l. ſi fideiuſſor. §. fi. ff. qui ſatiſda. cog.
y l. j. ff. qui ſatiſda. cog.
z l. ſatiſd. ff. de uer bor ſigni.
a d. l. j. ff. qui ſatiſ
b l ſi rem. §. omnis. ff de pig. actio. l. item liberatur. in. prin. ff qui. mod. pig. ſol.
c d. §. omnis in fin.

L. SI FORTE.

Celſus lib. 3. Digeſtorum.

LEX XVII.

Si fortè præſes prouinciæ manumiſerit, vel tutorem dederit, priuſquàm cognouerit ſucceſſorem aduenisſe, erunt & hæc rata.[a]

a *Rata*) Poteſt, & debet in aduentũ vſque ſucceſſoris Præſes ius dicere.[a] ſed & poſt aduentũ poteſt, ſi necdum reſciuerit ſucceſſorem aduenisſe.[b]

a l. meminiſſe. ff. de off. proconſ.
b ut hac l.

L. PLEBISCITO.

Modeſtinus lib. 6. regularum.

LEX XVIII.

Plebiſcito continetur, vt ne quis præſidum[a] munus, donúmue[b] caperet: niſi eſculentum, poculentúmue,[c] ꝙ intra dies proximos prodigatur. Munus capere magiſtratui prohibitum.

a *Præſidum*) † Sub præſidis nomine, quóſçunque iudices, & magiſtratus intelligę prohibitos, donũ, munúſue capere.[a] Et generaliter, quicquid præter ſalarium eis

a §. pen. ut iud. ſine quoq. col. ij. §. oportet. de mãda. prin. col. iiij.

SVM.

SVMMAE.

1 *Magistratus ne munus capiat.*
2 *Aduocatus honorarium rectè accipit.*
3 *Donum & munus in quo differunt.*
4 *Esculentum.*
5 *Iudex etiam à poculentis abstineat.*
6 *Munera Deos ligant.*

Aduocatus & doctor munus capiunt.

de publico cōstitutum est.[b] Hoc enim redolet iustitiam habere venalem.[c]
2 † quamuis autē aduocato, patrociniū iustum, & iurisconsulto rectum consiliū vendere liceat: nō tamen (inquit Augustinus) iudici iustum iudicium.[d]

Donum & munus.

b *Munus donúmue)* † Munus, à dono solet hoc nomine distingui. vt
3 munus cum causa præstetur nuptiarum puta, aut sublati filij. donū verò latiori significatione accipiatur.[e]

c *Caperet)* Quippè munera sapientum oculos excæcant, & iustorum verba peruertunt.[f]

Esculentum. Esca.

d *Esculentū poculentūue)* † Quod esui aptū est ab esca (quo verbo ci-
4 bus quicunq;, vel hominis, vel ferarū significatur.) Esculētum dicitur.[g] Ea pars oris (inquit M. Cicero) qua esculētis & poculētis, iter natura patefacit.[h] & alibi, Antonius vomens frustis esculentis, vinum redolētibus, totum tribunal impleuit.[i] Vnde & lepores, cuniculos, cæteráque animalia quibus vescimur, Plinius esculenta vocauit.[k] Hinc à simili quoque patet, † Poculentum dici, quicquid ebibi, potaríque potest.[l] à poculo, quo verbo non modò vas, in quo bibitur: sed idipsum quod bibimus, plerunque demonstratur.[m] Ergo potest præses prouinciæ, quia in longinquam prouinciam mittitur, neque se morosum prouincialibus præstare debet, quique non solet, controuersias istiusmodi forenses per se tractare: edulia quæ intra paucos dies consumuntur inculpatè capere.[n] At non ideo permissum idem intelligi debet magistratibus, & iudicibus, quos Nouella Iustiniani constituit, ab istiusmodi etiam esculentis, & poculentis abstinere debere:[o] vt puras omninò manus habere dicātur.[p] Nam quibuscunq; munusculis, non homines modò: sed ipsos quoque Deos flecti, & ad voluntatem largientis inclinari, vulgari diuerbio celebratum est. Ouidius.[q]

Poculentum.

Dij muneris ligantur.

6 *Munera † crede mihi capiunt hominésque, Deósque.*
Placatur donis Iuppiter ipse datis.

Et generaliter, Theodosij lege prohibetur iudex & quicunque magistratus accipere quod est vltra sibi præstitutum salarium.[r] quod & attigimus suprà.[f]

b l. fi. C. ad l. Iul. repetund.
c l. si quemquā in fi. C. de episco. & cleric.
d c. non licet. 11. q. iij. c. fi. 14. q. 5.
e l. munus. l. inter donum. ff. de verba. signi.
f Exod. 23. Deuter. 16. 1. reg. 8. ij. Paralipom. 19. Esa. 1. 5. Mich. iij. Eclesiasti 10.
g Plin. lib. 8. c. 25.
h Cic. li. ij. de natu. Deor.
i Cic. lib. ij Philip.
k Plin. lib. 8. c. 55.
l Cic. li. ij de natu. Deor.
m Cic. pro Cluen. & in 1. Verri.
n c. statutum § insuper de rescr. in 6 & hic.
o § pen. vt iud. sine quoq. coll. ij.
p l fin. C. ad l. Iul. repet.
q Ouidius.
r l. fi. C. ad l. Iul. repetund.
f l. solet § fi. ff. de offic. procons.

L. OBSERVANDVM.

Calistratus lib. 1. de cognitionibus.

LEX XIX.

Curet magistratus ne contemnatur.

Obseruandum est ius reddenti, vt in adeundo quidem se facilem præbeat: sed cōtemni non patiatur:[a] ne præsides prouinciarum, in vlteriorem familiaritatem,[b] prouinciales admittant. Nam ex cōuersatione æquali contemptio dignitatis nascitur.[c] Sed &

a *Non patiatur)* † Sic
1 Vlpianus, posteaquàm admonuit procōsulē circa aduocatos patientem esse, mox addit, sed cum ingenio ne contemptibilis videatur.[a] qualē se præbuisset, Claudium Cæsarem, ex Suetonio illic retuli.[b]

b *Vlteriorem familiari-*

a l. nec quicquam § circa. ff. de offic. proconsul.
b Sueto. in Claud.

2 tatem) † Hoc est arctissimam, intimam, & talem, vt ea videantur æqualiter præses cum prouincialibus côuersari.

c *Nascitur*) Hinc vulgare illud comprobari videtur, † Nimia familiaritas parit contéptum, causamque aliquando dat odio: quæ fuit Teophrasti senté-tia.[c] Vnde Lacydes Cyreneus cùm ab Attalo Rege accerseretur lepidè respondit, imagines procul esse intuéda, inde significans, asiduam familiaritatem, virtutis admirationem plerunq; minuere.[d] quod rectè possumus cum plerisq; interpretari, verum inter nebulones & fatuos.[e]

c. Eras. lib. 5. Apo.

d Laer. in Lacyde.

e Glo. c. quâdo. 86 distin.

in cognoscendo, neq; excandescere aduersus eos, quos malos putat: neque precibus calamitosorũ illacrimari, oportet. Id enim non est cóstantis & recti iudicis, cuius animi motũ, vultus detegit. Et summatim, ita ius reddere debet, vt authoritaté dignitatis ingenio suo augeat.[d]

Vlterior familiaritas.

Familiaritas nimia.

SVMMAE.

1 *Magistratus curet ne contemnatur.*
2 *Vlterior familiaritas.*
3 *Familiaritas parit contemptum.*

d *Augeat*) Obserua hinc, eum qui est in magistratu, cum arte, & ingenio debere suæ dignitatis augere authoritatem.

L. LEGATVS.

Papinianus lib. 1. responsorum.

LEX XX.

Legatus Cæsaris,[a] vel præses, vel rector prouinciæ, abdicando se,[b] non amittit imperium.[c]

Magistratus suum deponés imperium.

SVMMAE.

1 *Magistratus sua authoritate non deponit magistratum.*
2 *Abdicare se magistratu.*
3 *Dictatura se abdicauit Valerius.*
4 *Renunciatio beneficij authoritatem superioris exigit.*

a 1 L*Egatus Cæsaris*) † de legato Cæsaris, aut præside prouinciæ, nó temerè expressum videtur. in quorum sanè potestate, si esset incósulto principe, se magistratu abdicare, posset princeps, vniuersæ prouinciæ moderatore carétis, iacturã facere: idcirco traditũ istiusmodi magistratus, nó

2 modò imperium † se abdicando non amittere:[a] sed etiam contrahere crimen maiestatis, quasi populi Romani authoritatem deserentes.[b] Quæ ratio cùm cesset in magistratibus Romanis: quia scilicet nullum impendeat reipublicæ periculũ, quod præsens sit princeps, aut vices eius agens Senatus, qui alium statim possit sufficere

3 illos puto se abdicando, imperium amittere.[c] † Nam & Valerium curia egressum dictatura se abdicasse legimus.[d] Scipio quoque, & Figulus, quòd augures eos vitio creatos renuntiassent, magistratu se abdicarunt.[e] Quæ fuit Anto. Vaccæ, hoc loco sententia.

b *Abdicãdo se*) Hoc est deponédo spóte vltrò & iniussu magistratũ.

c *Imperium*) Non est positũ in potestate prouincialis magistratus

4 abire magistratu: nisi iubente principe, & authoritate. † Quod & in ecclesiasticis dignitatibus, Pontificij obseruari volunt.[g] nec aliter ratam esse sacerdotiorum renuntiationé, quam si in manu superioris fiat.[h] præterquàm in detrimentum renuntiantis.[i]

a Vt hac l.

b l. iij. §. fi. ff. ad l. Iul. maiest.

c c. quod in dubijs. de renun.

d Liuius lib. 5.

e Cicer. in diuina.

f Vt hac l.

g c. denique. 6. q. iij

h c. admonet. ca. fi. de renunti.

i d. c. qd in dubijs.

Abdicare se magistratu.

Dictaturæ abdicatio.

Renuntiatio beneficij.

d *Rector)* Sic reponere placuit, cùm anteà *corrector* legeretur: cuius rei rationem, apud Hermogenianum docui.[h]

x l. de omnibus. §. hoc tit.

L. PRAESES.

Paulus lib. singulari de officio assessorum.

LEX XXI.

Præses, cùm cognoscit de seruo corrupto,[a] vel ancilla deuirginata,[b] vel seruo stuprato, si actor rerum agentis, corruptus esse dicetur, vel huiusmodi homo, vt non solũ iactura aduersus substãtiã:[d] sed ad totius domus euersionem pertineat, seuerissimè animaduertere[e] debet.

SVMMAE.

1 Deuirginari.
2 Virgo.
3 Seruorum gradus.
4 Atrium Atrienses.
5 Dispensator.
6 Actores serui.
7 Mediastinus.
8 Mesonauta.
9 Substantia.
10 Vsia.
11 Hypostasis.

a *Corrupio)* Nempè aduersus eum, qui seruum alterius corrupit, aut quoquomodò malis persuasionibus deteriorẽ fecerit.[a]

a l. j. in princ. ff. de seruo corrupt.

Deuirginare. b *Deuirginata)* † Ancillam deuirginatam, nouo loquendi modo, Iulius Paulus appellat, Virginem vitiatã, & stupratam: qua pariter loquutione, Vallã vsum inueni in versione Herodoti rẽperio. Hor isti ex omnibus pœnis, (inquit) soli factitant, soli que virgines nupturas regi, exibent: quę illi placita fuerit, eam deuirginar.[b] Sic & factorum librorum Versores. nam concupiscentia spadonis, aiunt deuirginauit iuuenculã.[c] propriè autem deuirginari (quemadmodum Nonius ex Varronis sententia scribit) dicuntur pueri, aut puellæ, quæ ex ephebis excesserũt. nam non solùm fœ-
Virgines. 2 minæ, sed etiam inuestes pueri vocantur virgines: † quinimò omne intactum, incorruptum & inuiolatum, metaphoricos, virginis verbo, veteres significarunt.[d]

b Herodoti lib. iiij. qui Melpomena inscribitur.
c Ecclesi. 20.
d Cic. in orator.

Seruorum varia officia. 3 c *Actor rerum)* † Dominus plures habens seruos, variè prouinciã eis demandare solebat, inter illos, dignitatis quodammodò gradus constituens.[e] Nam alios grauioribus familiæ negotium præficiebat: exigendis puta debitis, & rebus venalibus distrahendis, suppellectili custodiendæ, & alijs id genus: ab atrio, quæ pars anterior do-
Atrienses. 4 mus est, † Atrienses appellatos.[f] quòd scilicet eam ædium partem habitarent, in qua diuitiæ veterum adseruabantur, illarum custodiæ veluti præfecti.[g] Neque enim placet, quod quidam aiunt, sic dictos, quòd cæteris seruis cibaria, quæ in vestibulo domus diuidi solebant, ipsi familia præcipui distribuerent. hoc enim eorum mu-
Dispensatores serui. 5 nus fuit, † qui dispensatores dicti sunt.[i] qui ad personam quoque domini respiciebant. Alijs viliũ, & abiectarũ rerũ curam dominus committebat. vt lixis, colonibus, cæterísque eius generis. Inter honoratiores erant, quibus omnium rerum suarum, sed præsertim rusticarum munus, iniungebat: quas serui pro sua diligentia vt viliri
Actores serui. 6 agebãt, curabántq;, † & ij actores dicebãtur.[k] quod & Columella indicat. Nam & ipsi diripiũt (ait) & ab alijs furibus non custodiunt: sed nec conditum, cùm fide rationibus inferunt. ita fit, vt actor, &

e l. itẽ apud. §. prætor ait. ff. de iniur. Cic. in Pisonẽ. & in paradox.
f l. in lege. de uerb. signi.
g l. instrumenta. ff. de fund. instru.
h Alci. d. l. in lege.
i d. §. prætor ait.
k §. pœna. de iniur. & hic.

familia peccent, & ager sæpius infametur. [l] † Medium porrò locum tenuisse, quibusdam videtur, Mediastini. nam & inde eos sumpsisse nomē Iustinianus innuere videtur, dū eos nomē medij actus homines nuncupat. [m] Crebriùs tamen existimatū adiectiores fuisse seruos, qui vilissima quæquè, & sordida ministeria domi curabāt. [n] Sic dictos, quod in media domo excubarent, ad omniū imperia parati. [o] qua pariter ratione incolam mediæ ciuitatis, seu in medio vrbis habitātem: Horatius Mediastinum dixit. [p]

Mediastini serui.

Mediastinus.

l Columella li. j. de re rusti. c. 7.
m d. §. pœna.
n l. j. §. caterùm. ff. naut. caupo. d. §. prætor ait.
o Columella lib. j. c. 9. & 13.
p Horat. lib. j. epistola. c. 14.

Tu Mediastinus, tacita prece rura petebas.
Nunc vrbem, & ludos, & balnea, villicus optas.

8 Sic † Mesonautas Vlpianus, nauis ministros appellat, qui in media
naui, ad omnium nutus, & imperia desidere solebant. [q]

Mesonautæ.

q d. §. caterùm.

d *Substantiam*) † Hoc est maiorem partē facultatum. Neque igno-
9 ro substantiā propriè appellari, essentiam rei, quod rem scilicet sub-
stare, hoc est subsistere faciat, eius veluti fundamentum: quam Græ-
10 ci nunc † Vsiam, nunc hyparxim, & † hypostasim vocant. [r] quam-
11 uis nonnulli vsiam, ab hypostasi distinguant: vt vsia Græcè propriè
significet essentiam latinè. Hypostasis autem substātiam, quasi subsistentiam. quod verbum medici quoq; pro subsessione, & sedimento vrinæ vsurparunt. Cæterum substantię quoque verbum pro facultatibus, authores idonei plerunque accipiunt.

Substantia pro facultatibus.

Vsia.

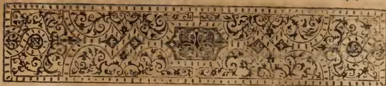
Hypostasis.

r l. in venditionibus. §. fin. ff. de contr. empt.

e *Animaduertere*) Mediastinum, lixam, calonem, aut aliud mancipium abiectius, qui corrumpit, vtiq; delinquit, ac proinde in eum animaduertendum. Cæterum seueriore multò pœna dignus est, qui seruum actorem, cui rerum summa, & totius familiæ procuratio credita erat, corrumpit, cum hæc iactura ad totius domus euersionem pertineat. quo modo hic textus enodandus est, ab alijs, vt mihi quidem videtur haud dum perceptus.

IOANNES CORASIVS TOlosas Iurisconsultus Valentiæ Allobrogûm scripsit, Ferrariæ recognouit.

De officio

DE OFFICIO PROCVRATORIS CAESARIS, VEL RATIONALIS.

TITVL. XIX.

SVMMAE RERVM.

1 *Procurator Cæsaris & fisci.*
2 *Rationalis.*
3 *Vel pro id est.*

Procurator Cæsaris & fisci 1

ABET princeps duos procuratores, per quos negotia sua administrat. † Cæsaris nimirùm, & fisci. ad huius curam publica principis iura pertinent. ille verò priuatum Cæsaris patrimonium moderatur. vterque autem & fisci & Cæsaris procurator, alio nomine † Rationalis dicitur, quia scilicet (vt mihi quidem videtur) & hic & ille principis rationes tractet, & procuret.[a] Nam & procurator fisci, ratiõalis reipublicę, procurator verò Cæsaris, rationalis rei priuatæ,[b] aut priuatæ rationis appellatur.[c] vel etiam quandoque diuinæ domus, id est imperatoriæ aut rei dominicæ, hoc est propriæ, priuatæque principis substantiæ.[d] quo satis intelligimus particulam † vel, in hoc rubro, pro id est, accipi. vt & Imperator euidẽs facit. procuratores meos (inquit) id est, rationales.[e] suffragatúrque Lampridius, Et quia de publicanis (ait) dispositionibus mentio contingit. vbi aliquos voluisset, vel rectores prouincijs dare, vel præpositos facere procuratores: id est, rationales ordinare, nomina eorum proponebat. hortãs populum vt si quis criminis quid haberet, manifestis rebus probaret.[f] Rationalem quoq; Iulius Capitolinus, pro fisci procuratore posuit. Erat inquit, fisci procurator in Lybia: qui omnes Maximini studio spoliauerat. hic per rusticanam plebem interemptus: sed per eos, qui rationalem in honorem Maximini defendebant, viderunt authores cædis.[g] & reliqua. cognoscebat autem & iudicabat rationalis de causis ad fiscum pertinentibus.[h]

Rationalis. 2

Vel, pro id est. 3

a l. ij. C. de modo mulctar.
b l. fi. C. de aduoca. fisc. l. vniuersi. C. de fund. rei pri. lib. xi.
c l. procurator. C. de edend.
d l. ij. l. benè à Zenone. C. de quad. præs.
e d. l. ij.
f Lamprid. in Alexand. Seuero.
g Iul. Capit. in Maximino.
h l. ad fiscũ. C. vbi caus. fisc.

L. QVAE ACTA.

Vlpianus lib. 16. ad Edictum.

LEX I.

VAE acta gestáq;[a] sunt à procuratore Cæsaris, sic ab eo cõprobantur, atque si à Cæsare[b] gesta essent. Si rem Cæsaris

Acta & gesta.

a *Acta gestáque)* Vlpianus, ex Labeonis sententia subtilem quandam differẽtiam inter acta gestáq; constituit. 1 † vt gestũ, rem notet sine verbis factã

Actum verò latiore significatione accipitur siue re, siue verbis quid agatur. Quam differētiā, vti superstitiosam nimium, Caius negligit. generaliter cēsens omnia quocunq; modo agatur, vtriusq; nomine contineri.[a]

a l. Labeo. ff. de verbor. signi.

b *A Cæsare)* Hunc locum perbellè Taciti verba explicāt. Eodem anno (inquit) sæpiùs audita vox principis (de Claudio loquitur) parem vim rerum habendam à procura-
2 toribus † suis iudicatarū, ac si ipse statuisset. ac ne fortuitò prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum, plenius quàm antea, & vberius. nam Diuus Augustus, apud equestres, qui Aegypto præsiderent, lege agi, decretáq; eorum perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani cōstituissent. mox alias per prouincias, & in vrbe, plerunque cōcessa sunt, quæ olim à prætoribus nascebantur.[b]

b Corn. Taci. li. 12.

procurator eius, quasi rem propriam[c] tradat, non puto eum dominium transferre. tunc enim transfert, cùm negotium gerens Cæsaris consensu ipsius,[d] tradit. Denique si venditionis, transactionis, vel donatiōis causa quid agat nihil agit.[e] non enim aliena rei rem Cæsaris, sed diligenter gerere cōmissum est. Est hoc præcipuum[f] in procuratore Cæsaris, quod eius iussu seruus Cæsaris[g] adire hęreditatem potest. etsi Cæsar hæres instituatur,[h] miscendo se opulentæ hęreditati,[i] procurator hæredem Cæsarem[k] facit.

Procuratorū Cęsaris authoritas.

SVMMAE.

1 *Procuratorum Cæsaris authoritas.*
2 *Gesta ab actis quomodo distinguntur.*
3 *Libera administratio.*
4 *Heres quando princeps rectè instituatur.*
5 *Pertinacis diuina uox.*
6 *Hæreditas opulenta.*
7 *Procurator an hæreditatem adeat.*

c *Rem propriam)* Sciens nihilominus, Cæsaris esse. qua in re facilè est intelligere quantum ab Accursij, cæterorúmque interpretatione, dissentiamus.

d *Consensu ipsius)* Cæsaris scilicet, q. d. tum de consensu principis censeri procuratorem Cæsaris dominium transferre, cùm negotiū gerit principis.

e *Nihil agit)* † Licet enim dicamus, eum liberam bonorum admi-
3 nistrationem habere: donandi tamen, aut alienandi sine causa ius non habet.[c] neque enim verisimile est principem in hoc procuratorem sum præposuisse.[d]

Libera administratio.

c l. cōtra. §. si filius ff. de pact. l. filius fa. ff. de don. l. 3. §. 3. ff. quæ res pign. d l. si is cui. §. fi. ff. de solu. l. qui fundū. §. si tutor. ff. pro empto.

f *Præcipuum)* Peculiare, & singulare. Nam regulariter in adeunda hæreditate procuratoris factum inutile est.[e]

e l. per procuratorē. ff. de acq. her.

g *Seruus Cæsaris.* Hæres institutus. Vnde alibi idē Vlpianus, si principis seruus, inquit hæres institutus sit, iussu procuratoris Cæsaris adibit hæreditatem.[f]

f l. si quis mihi. §. si seruus. ff. de acquir. her.

h *Instituatur)* † Imperatores olim, frequenter hæredes instituebā-
4 tur. Idque vtiliter. dum non litis, id est calumniæ causa, ne creditoribus pura potentior aduersarius opponatur, facta sit institutio.[g]
5 Vnde † Pertinax imperator, sua voce confessus est, nullius se aditu rum hæ-

g l. pen. ff. de hære. insti. §. si qui. mo. testa. infir.

Imperator quomodo rectè instituatur hæres.

Pertinacis vox.

rum hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, vt legitimi hæredes priuarentur. sanctiùs esse inquiens, inopem rempublicam obtinere, quàm ad diuitiarum cumulum per dedecorosa vestigia peruenire.[h] Augustum autem Cæsarem ex ignotorum testamentis, nihil vnquam capere voluisse Tranquillus author est.[i] Ampliùs Adrianum hæreditates ignotorum recusasse, nec notorum admisisse, si filios haberent scribit Spartianus.[k]

h Iul. Capit. in Pertinace.
i Suet. in Augusto.
k Spartia. in Adriano.
l l. seq.

Opulenta hæreditas.

i *Opulenta hereditati*) † Opulentam hæreditatem hîc Vlpianus
6 Appellat, quæ soluendo est: nullum in se damnum habens.[l] quamuis significantissimè ea dicatur opulenta, quæ opibus abundat: quasi plena opum, & diuitiarum. lucrosa autem, ea etiam dici potest ex qua lucrum, quamlibet exiguum, quærit hæres.[m]

Procurator non adit hæreditatem.

k *Hæredem Cæsarem*) † Non idem in procuratore priuati: per
7 quem hæreditas acquiri non potest: nisi mandatum habeat speciale,[n] in vim cuius grauissima quæque negocia explicantur,[o] atque ita semper placuit, cùm Cisalpinis nostris, Pauli responsum interpretari.[p]

m l. si procuratorem. ff. manda. §. neq; de autho. tu.
n l. per procuratorem. ff. de acq. hæred.
o c si. de procur. in 6.
p d. l. per procuratorem.

L. QVOD SI EA.

Paulus lib. 1. Sententiarum.

LEX II.

Quod si ea bona, ex quibus imperator hæres institutus est, soluendo non sint: re perspecta, consulitur[a] Imperator. Hæredis enim instituti in adeundis vel repudiandis[b] huiusmodi hæreditatibus voluntas exploranda est.

a Consulitur Imperator, Hoc exquiritur, & exploratur Imperatoris voluntas.

Vel repudiãdis) Nõ desunt, qui hæc verba deesse putent, quod arbitrentur in hæreditatis repudiatione, quæ soluendo non est, minimè explorandam hæredis scripti voluntatem. Quibus ego non assentior, siquidem communi licet æstimatione iudicetur hæreditas non soluendo: potest tamen probabili aliqua affectione duci scriptus hæres, quo carius longè & pretiosiùs, hæreditatem æstimabit, quia puta res hæreditariæ maiorum fuerunt.[a]

a l. si in emptionẽ. ff. de minor. l. lex quæ. C. de admini. tuto.

L. CVRATORES.

Calistratus lib. 6. de cognitionib.

LEX III.

Curator Cæsaris.

Curatores Cæsaris,[a] ius deportandi non habent. quia pœnæ[b] constituendę ius non habent. Si tamen quasi tumultuosum,[c] vel iniuriosum[d] aduersus colonos[e] Cæsaris

a
1 *Curatores Cæsaris*) Idest † procuratores Cæsaris, per quos scilicet, diuinæ domus, hoc est propriæ Imperatoris & serenissimæ coniugis suæ substantia guber-

a l. benè à Zenone. C. de quad. præs.

b Spartia. in Seuero.

c l. j. & ij. C. ubi cauſ. fiſc.

d l. ij. & iij. C. de mod. mulct.

natur, [a] quos primum Septimi Seueri tempore constitutos Spartianus significat, dũ
2 ait, † cum Imperator Seuerus magnam partem auri per Gallias, Hyſpanias, & Italiam iam feciſſet: tunc primùm priuatarum rerum fuiſſe procurationem conſtitutam. [b] Hi autem de crimine non cognoſcunt, ſed de bonis, id eſt pecuniariis cauſis inter fiſcum, & priuatum. [c] citra tamen vllam indicendæ mulctæ poteſtatem. [d]

prohibuerunt, in prædia Cæſariana accedere, abſtinere debebit. idque diuus Pius Iulio reſcripſit. Sed deinde, neque redire [f] cuiquam [g] poſſunt permittere. [h] idque Imperatores noſtri Seuerus & Antoninus ad libellum Hærmiæ reſcripſerunt.

Procurator Cæſaris quando primũ creatus.

SVMMAE.

1 Curatores Cæſaris.
2 Procuratores priuatæ rationis quando primum creati.
3 Remotio generis & ſpeciei.
4 Tumultuoſus.
5 Iniurioſus.
6 Procuratoris Cæſaris iuriſdictio.

b *Quia pœna*) Ridiculi profectò ſunt: qui eandem cum dicto, putant hæc à Caliſtrato proferri rationem, quaſi verò idem ſit pœna, quod deportatio, & pœnæ verbum, non latiùs multò pateat. Rectè igitur à genere ducit argumentum Iuriſconſultus, procuratores Cæſaris non habere ius deportandi: quia pœnæ conſtituendæ ius non habent,
3 quippè deportatio ſpecies eſt pœnæ. † à quo autem remouetur genus, conſequens eſt quamlibet eius ſpeciem remoueri. [e] q. d. ideò non poteſt Cæſaris procurator deportare: quia nullam pœnam vel minimam quidem infligere poteſt. [f]

Generis remotio.

e l. ſi quid. §. j. ff. de leg. iij.

f l. ij. C. de modo mulcta.

c *Tumultuoſum*) † Tumultuoſus homo dicitur, qui tur-
4 bas & tumultus excitare ſolet. In otio (inquit Liuius) tumultuoſi in bello ſegnes. [g]

Tumultuoſus.

g Liuius lib. iiij.

d *Iniurioſum*) † Iniurioſus homo dicitur, qui detrimen-
5 tum & iniuriam aliis inferre ſolitus eſt. Primum peccant, ait Marcus Cicero, quod iniurioſi ſint, in proximos. [h]

Iniurioſus.

h Cice. j. offic.

e *Colonos*) † De pecuniariis cauſis inter fiſcum & priua-
6 tum cognoſcit procurator Cæſaris. [i] ſed præſertim vbi colonorum principis negocium vertitur: cognitione aliis iudicibus pœnitùs interdicta. [k] præterquàm in cauſſa criminali. [l]

Procur. Cæſa iuriſdictio.

i l. j. & ij. C. ubi cau. fiſc.

k l. dominicis. illo tit.

l l. cùm aliquid. illo titu.

f *Redire*) Ad prædia Cæſaris, in quæ ne accederet, procuratores Cæſaris prohibuerunt.

g *Cuiquam*) Cui videlicet, facta ſit eiuſmodi prohibitio.

h *Poſſunt permittere*) Vult Iuriſconſultus, procuratores Cæſaris poſt

ris postquam tumultuoso aut iniurioso homini vetuerunt in prædia Cæsariana accedere non posse palinodia cantata, ei deinde potestatem facere redeundi.

IOANNES CORASIVS Tolosas Iurisconsultus, Valentiæ Allobrogum scripsit, Ferrariæ recognouit.

DE OFFICIO IVRIDICI ALEXANDRIAE.

TITVL. XX.

SVMMAE RERVM.

1 *Iuridici qui.*
2 *Consulares iudices.*
3 *Rectorum munus.*
4 *Ballivi senescalli.*
5 *Iudices maiores.*
6 *Alexandria urbs.*
7 *Iuridicus Alexandriæ.*

1 IVRIDICI † quemadmodum Budeus no-
stes explicat, dici possunt, qui apud nos Balliui,
& senescalli vocantur. [a] quiq; plures à M. Auto-
nino philosopho fuêre quondam, in Italia consti
tuti. Datis, inquit Aelius Spartianus, iuridicis Ita
liæ consuluit, ad exemplum quo Adrianus, con-
sulares viros: iura reddere præceperat. [b] Constituerat autem
2 Adrianus Imperator regendæ Italiæ † quatuor consulares iudi-
ces: quorum Antoninus pius vnus fuit. [c] in Aegypto quoq; iuri-
3 dicos fuisse, sub rectoribus prouinciarum Strabo scribit. † recto-
res munus principis obibant in prouincia. Iuridici verò tractabāt
iudicia. [d] quo fit vt dubitem, an proba sit iuridicorum, quam Bu-
4 dæus facit, [e] comparatio, † cum Balliuis, & senescallis Gallicis, qui
rei militari, ipsi intendunt, iudiciáq; tantùm exercent, per vicarios:
5 quos Aquitani † iudices maiores, Celtæ locumtenentes vocant. A
6 lexandriæ † porrò vrbs Aegypti fuit potentissima & caput, sic ap-
pellata, quod conditorem habuerit magnū illum Alexandrum Ma
cedonicum. [f] Cuius vrbis potiùs hic meminit Iurisconsultus: vel
quod ea in Aegypro prior nacta sit magistrarum huius nominis:
7 vel quia † Iuridico Alexandriæ, specialiter quædam tributa sint, ve
luti ius dandi tutores, [g] & donationes, apud eum profitendi, id est
insinuandi. [h]

a Guliel. Bud. l. solet. ff de offi pro cons.
b Spartianus in M. philosopho.
c Iul. capitoli. in Antonino Spartianus in Adriano.
d Strabo li. Geogr.
e in d. l. solet.
f dixi plenè l. unic. ff de offic. præfe. August.
g l. fi. hoc tit.
h l. uni. C. eod.

Iuridici qui.
Cōsulares iudices.
Rectorū munus.
Balliui.
Iudices maiores.
Alexandria vrbs.
Iuridicus Alexandriæ.

L. ADOPTARE.

Vlpianus lib. 26. ad Sabinum.

LEX I.

ADoptare quis apud Iuri
dicum [a] potest: quia da-
ta est ei legis actio. [b]

Iuridicus an legis actionem habeat.

SVMMAE.

1 *Iuridicus qui legis actionem habeat.*
2 *Legis actio.*

2 IVridicum) † Quis-
1 quis ille sit, & vbicū
que ius reddat, licet
non in Alexandrina
ciuitate. nam iuridi-
co Alexādriæ illa duo
tantum speciatim tri
buta reperiuntur, tu-

totis

toris datio, & donationis insinuatio. [a] Et iuridicus quicunq; vt & nomen ipsum ostendit legis habet actionem. [b] Hoc est liberam de negotijs quibuscunq; iuris dicundi potestatem. [c]

a l. seq. & l. vni. C. hoc tit.
b ut hac l.
c l. magistratum. ubi dixi. ff. de adoptio.

Legis actio. b *Legis actio*) † Quid & apud quos sit legis actio, superiùs diffusè do 2 cuimus. [d]

d d. l. magistratum.

L. IVRIDICO.

Idem libro 39. ad Sabinum.

LEX II.

Iuridicus cur det tutores.

Iuridico, qui Alexandriæ 1 agit, datio tutoris constitutio ne diui Marci concessa est. [a]

SVMMAE.

1 *Iuridicus cur tutores det.*
2 *Tutoris datio cui competat.*

Tutoris datio cui competat.

a *Concessa est*) † Specialiter cocessum fuit iuridico Alexandrinæ ciuitatis, vt tutores dare posset. [a] nã alioqui eam facultatẽ 2 non haberet. † cum tutoris datio, ei tantũ competat, cui nominatim id à lege tributum est. [b] Qua de re nos alibi plura. [c]

a §. pen. de Attilia. tuto.
b l. muto. §. tutoris ff. de tut.
c li. 5. Miscel. c. 24.

IOANNES CORASIVS Tolosas Iurisconsultus Valentiæ Allobrogũm scripsit, Ferrariæ recognouit.

bb iij

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO.

TITVL. XXI.

SVMMAE RERVM.

1 *Ius dicere.*
2 *Iurisdictio.*
3 *Iurisd. an merũ imperium contineat.*
4 *Mandare iurisdictionem.*
5 *Delegatus iudex.*
6 *Iudicem dare.*
7 *Specialis iudex.*
8 *Iudex qualis olim.*
9 *Delegatus an habeat iurisd.*

EXPOSITIS hucusque magistratuũ officijs, nunc munus eorum, & officium iusto ordine legislator explicandum putauit: quibus iurisdictionem,& potestatem suam magistratus demandãt. Mandabaut autem nonnunquàm priuatis.[a] Aliquando verò alteri magistratui.[b] 1 † Cæterum ius dicere nihil aliud est, quàm super priuatorum quærelis, postulationibus & controuersijs iustitiam ministrare.[c] 2 † vnde & iurisdictio à iure dicundo sic appellata,[d] potestas est iuris dicundi.[e] Cùm autem qui per alium facit, ipse quoq; facere censeatur:[f] reddere ius ille quoq; dicitur, qui per alium, hoc est datum & substitutum à se iudicem, iustitiam administrat.[g] Qua fortè ratione dixit Vlpianus, iurisdictionem esse iudicis dandi licentiam:[h] nisi malis cũ alijs quibusdam confirmare, locum corruptum & pro *iudicis dandi*, reponẽdum, *iuris dicendi*.[i] 3 Ex ijs paret, † iurisdictionem generatim consideratam, merum imperium continere.[k] quamuis ad speciem contracta publicam potestatem designet dicundi iuris, de ciuilibus, & pecuniarijs priuatorum causis,[l] siue actionis iudicio, siue interdicto in eam rem ordinato:[m] secundum quam acceptionem à mero Imperio prorsus disiungitur.[n] Porrò iurisdictionem habere possumus, vel proprio iure, vel alieno beneficio.[o] Proprio iure, habet magistratus quicunq;.[p] Alterius verò beneficio, qui mandatam habet.[q] Solet autem mandari omnis iurisdictio, quandoq; tamen vna species causarum, vel inter certas personas.[r] 4 † Mandare iurisdictionem, est vicarium sibi in cognoscendis, diffiniendisq; ciuilibus controuersijs substituere. veluti cùm mandata est iurisdictio procõsulis legato.[f] Species aut pars iurisdictionis demandatur, cùm verbi gratia, vel ciuilium, vel criminalium negotiorum cognitio committitur[t] inter certas personas: Titium puta & Mœuium de oborta lite.[u] quamuis & hoc casu magis propriè iudex dari dicatur, quã

Ius dicere.
Iurisdictio quid.
Iurisdictio merum imperium continet.
Mandare iurisdictionem.
Iudicem dare
Delegatus iudex.

a l. fi. hoc ti.
b l. & si pretor. hoc titu.
c l. meminisse. ff. de offi. procon. l. 1. §. damus. ff. de susp. tuto.
d c forus. de uerbo. sig. c. iustam. 23. q. ij.
e d. l. 1. §. damu.
f l. ita tamẽ. §. gessisse. ff. de admi. tuto.
g l. cùm apud Sempronii ff. iud. so.
h l. iij. ff. de iurisdi.
i Vigl. §. preterea. quib. non est pera
k l. 1. uers. & ideo. hoc tit.
l l. iiij. §. fi. cũ seq. ff. de of. procon. l. solet. ff. de iurisd.
m §. fi. de interdict.
n d l. j. uer. merũ.
o l. more. ff. de iurisdict. omn.
p l. ea quæ. ff. ad municip. d. l. 1. hoc tit.
q l. 1. §. fi. ff. quis & à quo.
r l. solet. & l seq. ff. de iurisdict.
f l. obseruare. §. fi. cum ll. seqq. ff. de offic. procon. l. cùm pretor. §. j. ff. de iud.
t d. l. j. §. fin.
u l. cùm ij §. sed nec mandare. ff. de transact. l. nec mandante. ff. de tuto. & curato.

manda

5 mandari iurisdictio. † Vnde & iudex datus, quem pontificij inter-
Mandare iurisdictionem.
pretésq; nostri delegatum vocant. hoc est is cui vnius causæ tantum
cognitio commissa est. [x] Quo fit vt re ad exactum iudicium reuo-
cata, aliud sit mandare iurisdictionem, aliud iudicem dare. [y] Man-
dare siquidem iurisdictionem dicitur, qui omnem in vniuersum,
Iudicē dare.
6 vel speciem vnam iurisdictionis alteri committit. [z] † Iudicem ve-
rò dare est in certorum controuersia priuatorum iuris reddendi po
Specialis iudex.
7 testatem, alteri facere. [a] Inde iudex datus, & delegatus. [b] † Item spe
cialis, quod ad vnam certam & specialem caussam destinatus esset. [c]
qui solebat olim ex vtriusq; litigatoris cōsensu, plerunq; dari. [d] Ne
Iudex quomodo daretur olim.
8 minem † voluerunt, inquit M. Cicero, maiores nostri, non modò
de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re mini
ma esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. [e] Ideóq; mo
net Calistratus obseruandum, ne is iudex detur, quem altera pars
Delegatus an habeat iurisdictionem.
9 nominatim petit. [f] † Hunc autem datum iudicem, aut si mauis de-
legatum, non habere iurisdictionem satis constat. [g] Nam & idcir-
co lata sententia iudex esse desinit: [h] suámq; non exequitur senten-
tiam, sed hoc muneris ei imponitur, qui eum dedit. [i] Quam autem
iurisdictionem, vel generaliter, vel specialiter magistratus manda-
re possit: & quæ sit eorum quibus mandata est potestas, & authori-
tas: Iurisconsultus hoc titulo disertè demonstrat.

x l. iubemus in fin. C. de episc. & cle. l. à iudice. C. de iu. d. l. j. in prin. d. l. j. in prin. d. l. solet.
y l sæpè. in fi. & l. seq. ff. de offi. præsid. d. l. cùm prætor. §. j.
z l. j. §. fi. ff. quis & à quo. d. §. sed nec mandare.
a d. l. sæpè. §. fi.
b tot tit. de offic. de leg in antiq. & in 6. d. l. à iudice.
c l. fi. ff. de offi. præto l. iiij. ff. de tut. l. f. C. de iud.
d l. ex consensu. ff. de appella.
e Cice. pro Cluent.
f l. obseruandum. ff de re iu.
g l. ait prætor. ff. de iud.
h l. iudex ff. illo tit.
i l. à diuo. in prin. ff. de re iud.

L. QVAECVNQVE.

Papinianus lib. 1. Quæstionum.

LEX 1.

Sententia legis nostræ.

Væcunq; [a] specialiter [b] lege, [c] vel senatuscōsulto, [d] vel cōstitutione principum [e] tribuūtur, [f] mandata iurisdictione non transferuntur. [g] Quæ verò iure magistratus [h] competunt: mādari possunt. Et ideò videntur errare magistratus, [i] qui cùm publici iudicij, [k] habeant exercitionem lege, vel S.C. delatam, veluti lege Iulia de adulterijs, [l] & si quæ sunt aliæ similes iurisdictionem suam [m] mādant. Huius rei fortissimum est argumentum, [n] quòd lege Iulia de vi, [o] nominatim cauetur, vt is cui obtigit exercitio, [p] possit eā si proficiscatur, [q] mandare. Non aliter itaq; mādari poterit, [r] quā

[a] 1 Q *Vaecunque*) † Hūc textum, quo nihil lucidiùs, nihil clariùs nihil apertiùs interpretes, suis nœnijs mirabiliter inuoluūt. Vult autē hoc principio breuiter Papi. Ea quæ nominatim, & in specie certis sunt concessa magistratibus mandari non posse, tantùm abest, vt mandata generaliter iurisdictione transferantur. ex quo enim eorum negotiorum cognitio, iudicatióq; specialiter certo magistratuum generi permissa est. Iuris authores voluisse videntur, ne alius de hisce caussis iudicaret. [a] Eiusq; rei exemplum, profert hoc loco Papinianus, in exercitatione publicorum iudiciorum prætoribus invr

a l. uni. §. ne autem. C. de cadu. toll. c. fi. §. fi. de offic. de le. c. is cui. illo tit. in 6.

be, & præsidibus in prouincijs, expressim commissa: [b] quæ idcircò demãdari nõ potest, præterquàm ex caussa iustæ absentiæ. neq; est litera nostra coãgustanda, sed vt generaliter loquitur accipiẽda. vt cũ dixerit *quæcunq;*, intelligendum sit, siue imperij, siue iurisdictionis sint. In omnibus enim in vniuersum negotijs, quæ specialiter alicui tribuuntur, hoc obseruamus, vt alteri non mãdentur. [c] Sed & quædam sunt caussæ, quæ neq; ad imperium pertinent, nec ad iurisdictionem vt tutoris datio, illis tantùm competens, quibus lex, princeps aut S. C. specialiter concessit. [d] Vnde nec demandatur, [e] quia scilicet quibusdam magistratibus aliqua lege nominatim mandata est: vt prætoribus in vrbe, & præsidibus in prouincijs. [f] sicuti mox dicemus.

si abesse cœperit, [f] cùm aliâs iurisdictio, [t] etiam à præsente mãdetur. Etsi à familia [u] dominus occisus esse dicetur, cognitionem prætor, quam ex senatusconsulto [x] habet, mandare non poterit.

SVMMAE.

1 *Verus legis sensus.*
2 *Specialiter.*
3 *Specialiter magistratibus tributa.*
4 *Attilia lex.*
5 *Tutelaris prætor.*
6 *Syllanianum S.C.*
7 *Mulctæ dicendæ ius.*
8 *Magistratus iure competere.*
9 *Sortitio prætorum.*
10 *Publica iudicia & priuata.*
11 *Iulia lex de adulterijs.*
12 *Argumentum à contrarijs.*
13 *Lex Iulia de vi.*
14 *Armorum usus quando interdictus.*
15 *Pretores quomodò iurisdictionem sortirentur.*
16 *Iurisdictio.*
17 *Familia.*

b *Specialiter*) † Idest nominatim, & expressè, [g] vel ipso Vlpiano in-
2 terprete: qui in eadem propè quæstionis specie nominatim concedi dixit. [h] quod Papinianus hîc appellat specialiter tribui. Potest & accipi *Specialiter* dictio, vt idem sonet, quòd peculiariter, & singulari quadam prærogatiua. [i] Speciale ipse bellum (inquit Capitol. de M. Philosopho, agens) Marcommanicum, sed quanta nulla vnquam memoria fuit, tum virtute, tum etiam fœlicitate transegit. veluti iu hac specie dici potest. cùm nulli antea magistratui competerent. aut si cui erant concessa, non iure communi, seu tanquã cuicunque magistratui: sed speciali indulgentia, & concessione, tributa fuerunt, veluti cùm Vlpianus dixit, ius damnandi in metallum specialiter vrbi præfecto ex epistola Seueri tributum. [k] & cernere promptiùs est in tutoris datione: quæ non pro eo cuiquã competit, quod imperio fulgeat, aut iurisdictione; sed quia nominatim lege data est. [l] Vnde uec mandari potest. [m] Quæ verò specialiter in iure ma- Specialiter.
3 gistratibus tribuuntur, hæc ferè sunt. † Gladij potestas, iudiciorúmque publicorum exercitio, [n] consilij coactio, [o] cognitio de transactione alimentorum, [p] de prædijs minorum alienandis, [q] de abolitione criminum, [r] de statu personarum, ingenuitatis scilicet, & libertinitatis, [s] datio tutoris, [t] cognitio de ijs, qui potentiorum patrocinium ad terrorem aduersarij sibi aduocarunt, [u] aut de ijs qui vel in Turpilianum incidisse, [x] vel dominum necasse, arguuntur. [y] Addunt nonnulli decretum separationis bonorum, [z] cognitionem suspecti tutoris, [a] ambo specialiter prætori tributa, & præsidibus iu prouincijs. Quod nõ satis iure probari videtur. Cùm præsertim Magistratibus specialiter concessa.

b l. ij. §. deinde Cornelius. ff. de orig. iur. l. si quid. ff. de offi. procons. l. illicitas. §. qui uniuersas. ff. de offi. præsid.
c l. nec mandante. ff. de tuto. & curat.
d l muto. §. tutoris. ff. de tute.
e d. l. nec mandãte.
f §. j. de attilia. tut.
g l. sed & si quis. §. quæsitũ. ff. si quis caut. l. quæro. ff. de act. em. l. ab ea. ff. de probat. l. quod in rerum. §. si ff. de leg. j l. aut damnum. §. præfecto. ff. de pœn. l. j. §. inter filium. & l. diuus. ff. de fal.
h d. §. tutoris.
i l. lex naturæ. ff. de sta. homi.
k l. aut damnum. §. præfecto. ff. de pœnis.
l d. l. muto. §. tutoris.
m d. l. nec mandante.
n l. nemo potest. ff. de reg. iur. & hîc.
o l. ij. hoc tit.
p l. cũ hi. ff. de trãsactio.
q l. j. ff. de reb. cor.
r l. j. §. abolitio. ff. ad Turpi.
s l. ij. C. de peda. iudic.
t l. muto. §. j. ff. de tut.
u l. j. C. ne lic potẽ.
x l. j. §. suspecti. ff. ad Turpil.
y ut hac l.
z l. j. §. j. ff. de sepa. rat. bonor.
a l. j. §. damus. ff. de separat. bono.

ſertim Martianus ſcripſerit cognitionem de ſuſpectis tutoribus mã
data iuriſdictione transferri.[b]

Attilia lex.

c *Lege)* † Attilia puta, qua ſpecialiter tributũ erat, ꝑtori vrbano Ro
4 mę tutorẽ dare, ad cuius exẽplũ leges Iulia & Titia, latę ſunt: quibus
tutoris datio in prouincijs ꝑſidibus nominatim cõceditur.[c] Neq; de
tutoribus paſsim & ſine delectu veteres tractari voluerũt: ſed diligẽ
ter & accuratè adcò vt obſeruatũ diu Romę fuerit, à ſolis cõſulibus,
5 tutores datos. Sed Marcus Antonius philoſophus † prætorẽ tutela
rẽ primus fecit.[d] Nõ igitur alijs, quã quibus lege aliqua ſpecialiter cõ
ceſſũ eſt, tutorẽ dare licet.[e] vnde nec mãdari tutoris datio poterit:[f]
nec mãdata iuriſdictione trãſferretur.[g] Et quod legimus, legato
procõſulis ius eſſe dãdi tutorẽ:[h] non eſt credendũ venire vi manda
tæ iuriſdictionis: ſed quia oratione diui Marci ad ſenatum habita,
hoc ei ſpecialiter conceſſum fuit.[i] Lege item publicorum iudicio-
rum ius gladij Præſidibus prouinciarum expreſsim, & ſpecialiter
tributũ eſt.[k] vnde nec mãdatur, nec mandata iuriſdictione trãſit.[l]

Tutelaris prętor.

Syllanianum S.C.

d *Senatuſcõſulto)* † Veluti Syllaniano, quod prætori cognitionẽ no
minatim conceſsit, ſi dominus à familia, occiſus eſſe dicatur.[m] vel
Turpiliano cui⁹ rei prouinciæ ꝑſides ſpecialiter cognitionẽ habẽt.[n]

e *Cõſtitutione principũ)* Verbi gratia, cõſtitutione Seueri Imperato
ris in ſenatu recitata, res minorũ, niſi authore ꝑtore in vrbe, & ꝑſide
in ꝓuincijs fuerũt interdictę alienari.[o] Et diui Marci cõſtitutiõe nõ
aliter rata eſt alimẽtorũ teſtamẽto relictorũ trãſactio, quã ſi Romę
ꝑtoris authoritate, & ꝑſidis in ꝓuincia, cũ cauſæ cognitiõe facta ſit.[p]

Mulctæ dicẽdæ ius.

f *Tribuuntur)* † Vtius dicendæ mulctæ: ſolis populi Romani magi
7 ſtratibus, & prouinciarũ præſidibus quibúſq; publicè iudiciũ eſt.[q]

g *Nõ trãsferũtur)* Ex quo eiñ ſpecialiter, & nominatĩ illę cãç certo ma
giſtratuũ generi ſunt iniũctæ: eorũ ĩduſtria, fidéſq; peculiariter dele
cta ĩtelligit᷑, quare nõ poterũt eiuſcemodi negotia ꝑ aliũ explicare.[r]

Magiſtratus iure competere.

h *Iure magiſtratus)* † Iure magiſtratus cõpetere dicit᷑, qđ nõ ſpeciali
8 aliqua lege, aut ſingulari ꝓrogatiua habet magiſtrat⁹, ſed iure cõmu
ni, & vſitato more maiorũ, tãquã magiſtratus, hoc eſt ꝑfectus iuri
reddẽdo ſup cõtrouerſijs priuatorũ, & ciuilib⁹ cauſis, q̃ ſine mulcta
rũ, verberũ & vinculorũ coërcitiõe ſolẽt expediri. Magiſtrat⁹ nãq;
in hoc olim potiſsimũ creati, vt pecuniarias priuatorũ cõtrouerſias
dirimerẽt. Ius dicẽdæ mulctę, quia ijs omnibus cõpetit, quibus publi
cè iudiciũ eſt:[ſ] iure magiſtrat⁹ cõpetere dicit᷑, & ideò mãdata iuriſdi
ctione trãſit.[t] Quæſtiones verò publicorũ iudiciorũ, ſpecialiter ꝑ-
toribus in vrbe, & prę ſidibus in prouincijs, commiſſę ſunt.[u] Vnde
nec iure magiſtratus competunt (hoc eſt non per ſe talis poteſtas
ipſi ineſt magiſtratui) nec ideò mandari poſſunt.[x] Sicuti nec cogni
tio, de tranſactione alimentorum, & ijs ſimilia.[y]

Sortitio prætorum.

i *Errare magiſtratus:* Maiores veluti in ꝓuincijs ꝓcõſules, & ꝑſideſq;
ius gladij ad animaduertẽdũ ĩ homines delinquẽtes, habẽt.[z] Et in vr
9 be Roma ꝑtores:[a] † q̃ ſortiebãtur exercitionẽ publicorũ iudiciorũ:
vt mox dicã, ij inq̃; errare vidẽtur, ſuã iuriſdictionẽ demãdãtes ſup
reb⁹ capitalib⁹, alijſúc publicis q̃ſtiõib⁹: quorũ ipſi iudices ſũt nomi
natĩ & peculiariter cõſtituti: vt ꝑ ſe videlicet cognoſcãt, ac iudicẽt.

Publica iudicia.

k *Publici iudicij)* † Publica iudicia dicta ſunt, quòd eorum execu-
10 tio id eſt accuſatio criminalis,[b] cuiliber de populo competat.[c] Vn
de & adulterij crimen inter iudicia publica Conſtantinus relatum
ſcribit. quòd eius delatio in commune omnibus concedatur,[d] Cæ
tera verò delicta, ex quibus agere nemo poteſt, niſi ad quem res per
tinet, priuata dicu ntur:[e] vt furti, iniuriarum, ſepulchri violati, ex-
pilatæ hæreditatis, & termini moti: deniq; & famoſi libelli, priua-
tum eſt iudicium: quamuis enim eius denunciatio cuiuis de popu-

b l. cognitio. in pri ſ. hoc tit.
c ſ. j. de Attil. tut.
d Iul. Capit. in M. Philoſopho.
e d l. muto. ſ. j.
f l. nec mandante. ff. de tut. & cura.
g ut hac l.
h l. pen. ff. de offic. procon.
i l. j. uerſi. legatus. ff. de tuto.
k l. illicitas. ſ. qui uniuerſas. ff. de offic. præſi. & hic.
l l. ſolet. ff. de offi. procõ. l. nemo poteſt. ff. de regi iur.
m hac l. in ſi princ.
n l. j. ſ. ſuſpecti. ad ſi. ff. ad turpi.
o l. j. ad prin. ff. de reb. cor. l. j. C. de præ. minor. l. ij. C. de cur. fur.
p l. cùm ij. in prin. & ſ. ſi prætor. ff. de tranſact.
q l. ij. ſ. ſi. ff. de iud. l. aliud. ſ. pe. ff. de uer. ſig. l. illicitas. ſ. ſi. ff. de offi. præſid.
r l. uni. ſ. ne autem. C. de cadu. toll. c. ſi. ſ. j. de offi. dele.
ſ l. ij. ſ. ſi ff. de iud.
t l. ij. ff. quis & à quo.
u l. ij. ſ. deinde Cornel. ff. de orig. iur. l. ſi quid. ff. de offi. procon.
x ut hac l.
y l. cùm hi. ſ. ſi prætor. ſ. ſed nec mandare. ff. de tranſ.
z l. illicitas. ſ. qui uniuerſas. ff. de off. præſid.
a d. ſ. deinde Cornelius.
b l. ij. l. hi tamen. ff. de accuſ. l. j. ff. de priua. delict.
c ſ. j. ubi Frãc. Bal. de pub. iud.
d l. quãuis. ij. C. de adul.
e l. j. & l. ſi. ubi Accur. ff. de priuat. delict.

lo pateat: non tamen accusatio criminalis.[f] Cur autem facta sit hæc publicorum & priuatorum iudiciorum distinctio, quantum ad popularem accusationem: cùm omnia omninò crimina puniri reipubli. intersit:[g] in promptu causa est, quod illa rempub. grauiùs lædant, publicámq; ciuilis societatis tranquillitatem, magis perturbent. Sed de ijs alibi pleniùs.[h]

l *De adulterijs*) Hanc legem Iuliam de adulterijs, ab Augusto primũ latam scribit Vlpianus.[i] quamquam veriùs videtur eam à C. Iulio Cæsare æditam, qua cautum erat, vt deprehensi in adulterio à prouinciæ præside, supplicio dederentur: nec temeratores dumtaxat nuptiarum ea lex accersiuit: verùm etiam eos, qui neq; modo, neq; iure, legibus tradito, ab vxore diuerterent graui pœna persequebatur. Fuerũt & alia Iuliç legis capita, quç hic referre nõ attinet.

Lex Iulia de adulterijs.

m *Iurisdictionem suam*) Hoc est exercitationẽ illã publici iudicij.

n *Fortißimum argumentum*) Argumentatur hic Papinianus, à con-
12 trarijs. † Vnde & arrepta passim occasione in iure, ita ratiocinãdi, vt quod ex cõtrario legis sensu colligitur, perinde habeamus ac si lege apertè cautũ esset.[k] Nã Vlpi. & Paul. quoniã mulier adulterij dãnata testis ea lege esse prohibetur, inde liquere dicũt mulieres regulariter ius dicẽdi testimonij habere.[l] Ergo generaliter statuendũ, quod de vno dicitur, in reliquis denegari: & ecõtrà.[m] siue in dispositione legis, siue in dispositione hominis.[n] rursus siue in iudicijs,[o] siue in contractibus,[p] siue etiam in testamentis, & vltimis quibuscũq; voluntatibus:[q] nisi tamen eadem sit in tacitis, quæ in expressis ratio: aut ex huiuscemodi arguendi modo, vel legum correctio, vel absurdum aliquid sequeretur:[r] quibus sic breuiter concludi debent, quæ huc loco interpretes verbosissimè differunt.

Argumentũ à contrarijs.

o *Iulia de vi*) † Cuius legis verba, vel ex hoc loco in hunc modum
13 conscripta, aut non dissimiliter valdè coniectare possumus. *Si vis facta fuerit, eius iudiciũ exercitio prætoris in vrbe, & præsidis in prouincia esto, eam si abesse contingat, mandandi ius habento.* Est autẽ duplex Iulia lex de vi, altera de publica, altera de priuata. Publicam Iuriscõsulti nuncupant, quæ cum armis infertur: priuatam quç sine ar-
14 mis.[s] † vt enim Romæ olim in tumultu Clodianæ necis & tertio magni Pompeij consulatu, edicto prohibitum est, ne vllum in vrbe telum esset.[t] Ita posteriore Cæsarum tempore, omnis armorum vsus (nisi ad venationem iter, vel nauigationem)[u] priuatis hominibus generaliter interdictus fuit.[x] iussúmq; à principe arma omnia ad vsum belli, in armamentarijs publicis reponi & custodiri.[y]

Lex Iulia de vi.

Armorum vsus interdictus.

p *Obtigit exercitio*) Prætores in vrbe designati, occupabantur potissimum in iure dicundo: velut in hoc maximè creati.[z] neq; omnibus magistratibus, qui reddendo iuri præerant, publicarum quçstionum, iusq; gladij fuit, sed quibus lex specialiter tribuebat: velu-
15 ti vrbi præfecto,[a] aut ijs prætoribus, quibus sors detulerat. † Sortiebantur quippè prætores, iurisdictionem: vt alijs vrbana, alijs peregrina, alijs prouincialis, contingeret. Rursus vt alijs iuris dicundi de priuatis, ciuilibúsq; negotijs: alijs de criminibus, & rebus capitalibus obtingeret.[b] deinde sortiebantur exercitionem publicorum iudiciorum: vt alius verbi gratia de pecunijs repetundis lege Accilia: alius de vi: alius de adulterijs lege Iulia cognosceret.[c] quod Marcus Cicero cùm in alijs locis complusculis, tum in eo vel maximè commonstrat, quo sic ait. Cùm Prætores designari sortirentur, & Marco Metello obtigisset, vt is de pecunijs repetundis, quæreret.[d] Quamquam postea vbi monarchæ Impe. esse cœperunt, omnium in vniuersum capitalium rerum,

Sortitio magistratuum.

& cert

f l. lex Cornelia §. fin. ff. de iniur. l. uni. C. de famo. li.
g l. ita uulneratus. ff. ad l. Aquil. l. si à reo. §. fi. ff. de fideius.
h d. §. deinde Cornelius.
i l. j. ff. ad l. Iul. de adult.
k l. si procuratorẽ. §. si ignorantis. ff. manda. l. si quis locuples. in fi. ff. de manu. test.
l l. ex eo. ff. de testi. l. qui testamento. §. mulier. ff. de testamen.
m l. cùm prætor. ff. de iud. c. nonne. de præsum. c. qualit. 25. dist.
n d. l. ex eo. d. l. cùm prætor. & hic.
o l. Pomponius. §. j. in fi. ff. de proc. d. l. cùm prætor.
p l. inter. §. cùm inter. ff. de pact. do.
q l. Lucius. ij. ff. de hæred. instit.
r l. ij. C. de cond. inser. l. conuenticulam ubi Bal. C. de epis. & c. e.
s §. sed ex constitutionibus. de inter. §. item lex Iulia. de pub. iud.
t Plin. li. 34. c. 14.
u l. j. ff. ad l. Iul. de ui pub.
x l. uni. C. ut armo. usus. lib. 11. d. l. j.
y §. j. de armis coll. 6.
z l. j. ubi dixi. ff. de iurisd. Cic. li. ij. de leg.
a l. j. §. j. ff de offic. præfe. urb. l. aut damnum. §. præfecto. ff. de pœn.
b Bud. de l. j ff. ad l. Corne de sicar. dixi latè. l. ij. §. deinde Corn. Sylla. ff. de ori. iur.
c Cicer. pro Mure.
d Cicer. actio. ij. in Verrem.

& criminum cognitio, animaduersióq; præfecto vrbi fuit demandata [e] ita vt prætoribus species, magis quàm effectus antiquitus remanserit.

e l. j. in prin. ff. de offi. præfe. urb.

q *Si proficiscatur*) Vel infirmitate, aut alia iusta & necessaria caussa impeditus sit. [f] Caussæ enim istiusmodi, quia non ex voluntate procedunt, legitimæ habentur. [g]

f l. uni ff. de offi. cõsul. l. aliquando. ff de offi. procon. l. non solùm. §. si. ff. de excu. tuto.

g l. sed & si. §. fin. ff. ex qui. cau. maior.

r *Mandare poterit*) Cognitionem videlicet, publicarum quæstionum legis Iuliæ maiestatis, repetundarum, & de adulterijs, aliorúmque negotiorum, quorum cognitio, & iudicatio lege, S.C. aut principis constitutione specialiter & nominatim tributa est.

s *Abesse cæperit*) Hinc liquidò constat, potestatem hanc gladij, quam merum imperium vocamus, [h] à magistratibus qui ea pollent, si proficiscantur, mandari posse. Qua in re Antonij Vaccæ desidero iudicium, qui hæc verba *Non aliter itaque mandare poterit, quã si abesse cæperit.* ad exercitationem meri imperij, minimè pertinere putat.

h l. imperium. ff. de iurisdict.

Iurisdictio.

t *Iurisdictio*) † Hoc est publica de ciuilibus priuatorum controuer-
16 sijs iuris dicendi potestas: quæ à præsente, etiam non impedito, liberè mandari potest. [i] Iurisdictio enim est inquit Vlpianus, iudicis dandi licentia. [k]

i l. more. l. solet. pretor. ff. de iurisdict.

k d. l. imperium.

Familia.

u *A familia*) Hoc est à seruis. † Familiæ quippè nomen in res, vt
17 Seruius ait, & in personas deducitur. [l]

l l. pronunciatio. §. familiæ. ff. de uerbo. sig. dixi l si familia. ff. de iuris dict.

x *Senatusconsulto*) Syllaniano, quod de publica quæstione à familia habenda introductum est. neq; enim aliter domus vlla in tuto esse posset: nisi capitis periculo domini custodiam, tam à domesticis, quàm ab extraneis personis serui præstare cogantur. [m]

m l. j. in prim. ff. ad Sylla.

§§. QVI MANDATAM.

Verus literæ sensus.

Qui mandatam [a] iurisdi-[1] ctionem suscepit, proprium[2] nihil habet: [b] sed eius qui mãdauit, iurisdictione vtitur. [c] Verius est enim [d] more maiorum iurisdictionem quidem transferri: sed merum imperium, quod lege datur, [e] non posse transire. [f] Quare [g] nemo dicit animaduersionem, [h] legatum proconsulis habere mandata iurisdictione. [i] Paulus notat, imo imperium, quod iurisdictiõi cohæret [k] mãdata iurisdictiõe trãsire, verius est. [l]

SVMMAE.

1 Sensus literæ uerus.
2 Mandata iurisdictione quid contineatur.
3 Legatus proconsulis an habeat proprium.
4 Proconsul an deponat legatum.

a *Qui mandatã*) † Cũ iamiam docuisset Papinianus, quæ non iure communi, sed specialiter, hoc est nominatim, peculiariter, & singulari quadam prærogatiua, vel lege, vel S. C. tributa sunt: nec mandari posse, nec mandata iurisdictione transferri, subiungit hoc loco, eum cui mandata est iurisdictio, nihil proprium habere, hoc est eorũ nihil habere, quæ specialiter mandanti lege aliqua sunt concessa: sed mandantis tantùm iurisdictiõe fungi, hoc est ea authoritate, quæ iure communi, solet magistratibus competere, ni-

5 *Merum imperium cur non transeat.*
6 *Iudicem qui dare possint.*
7 *Sortitionis mos.*
8 *Animaduersio quid.*
9 *Punitio.*
10 *Notare quid.*
11 *Notæ Pauli in Papinianum.*
12 *Coherere quid dicatur.*
13 *Mixtum imperium mandatur.*

mirùm de ciuilibus caufis cognofcendi, & ad eius cognitionis, iudicijque effe-ctum coërcendi.[a] Vt veriùs fit eam iurisdi-ctionem ordinario magiſtratus iure competentem, more maiorum transferri, non item merum imperium, quòd cum lege ſpecialiter, & ſingulari iure certis deferatur perſonis, non poteſt in alium tranſire. Quocirca nemo dicturus eſt, legatum proconſulis maiori illa animaduerſione, quàm merum Imperium vocamus, mãdata ſibi iurisdictione à proconſule fungi, quamuis imperium illud iurisdictioni cohærens, ſine quo iurisdictionis exercitium, facilè ludificaretur, in eum tranſeat: qui verus eſt noſtræ literæ ſenſus.

a l.fi.hoc titu.

b *Iurisdictionem*)†Cùm iurisdictio, ſicuti ſæpè dictum eſt, pote-
2 ſtas ſit de ciuilibus cauſis cognoſcendi, in qua officium ius dicentis conſiſtat,[b] dicendum eſt eum cui mandata eſt iurisdictio, de pecuniarijs tantùm priuatorum controuerſijs ius dicere, vt in proconſulis legato videmus, in quem mandata iurisdictione totum iuris dicendi tranſit officium.[c] aliud autem non transfertur, ſed præſertim gladij poteſtas:[d] niſi quod ad illius iurisdictionis effectum, & executionem neceſſarium eſt.[e]

Mandata iurisdictio quomodo transferatur.

b l.j.ff.de iurisd. l. j. §. damus. ff. de ſuſpe.tuto.
c d.§.damus.
d l.ſolet.ff. de offi. procon.
e l.fi.hoc tit.
f d.l.ſolet.

c *Proprium nihil habet*)Hoc eſt nihil habet ſpecialiter ſibi lege aliqua, aut S.C. tributum ex ſeipſo.[f] Item nec ex perſona mandantis, reſpectu meri imperij: & ita videtur hic textus neceſſariò accipiendus, vt rectè ſequatur probatio ſequentis verſiculi, *Veriùs eſt enim* &c. Nam reſpectu iurisdictionis, quæ vt illîc dicitur, in legatum tranſit, proprium habet legatus.[g] tum quod propriam iurisdictionem proconſul ei dederit.[h] & dationis verbo, translatio proprietatis, in accipientem ſignificetur.[i] tum quod ab illo ipſo creatus ſit legatus, à quo proconſul poteſtatem accepit, nimirùm à principe. Aliter tamen recentiores, nec improbabiliter.[k]

Legatus an proprium habeat.

g l.legati.ff.de offi. procon.
h l.cognitio.§ cùm propriam. hoc ti.
i l.ubi autem. §. fi. ff.de uerb.obli. §. ſic itaq;. de actio.
k dixi d.l. legati.
l l. iudicium. ff. de iud.
m l.meminiſſe.§.fi. ff.de offi.procon.
n l.ſolet.§.ſicut.ff. illo tit.

d *Vtitur*)Si is cui mandata eſt iurisdictio, eius qui mandauit vtitur iurisdictione: & à mandante, poteſtas demandata liberè reuocatur.[l] Hîc lubens quæſierim cur legatus, qui mandatam à proconſule Iurisdictionem habet, non liberè dimittatur?[m] Tu breuiter dic proconſuli quoq;, liberum eſſe mandatam iurisdictionem legato adimere.[n] Cæterùm quia non oportet proconſulem in prouincia ſine legato eſſe: non debet ita mandatam auferre iurisdictionem, vt alium legatum habere nolit. Sed nec debet pati legatum (cui ex cauſa vt veriſimile eſt, poteſtatem ſuſtulit) ante ſe decedere de prouincia.[o] quippè & proconſulem, & legatos, finita proconſulatus adminiſtratione oportet villicationis ſuæ rationem reddere. & ita vt per dies quinquaginta, in prouincia reſideant, præſentiam & copiam ſui omnibus facientes, quo volentibus ſit eos accuſandi facultas,[p] vtitur ergo, qui mandatam ſuſcepit iurisdictionem, qui mandauit authoritate & iurisdictione, ac eis quæ iurisdictioni eius cohærent, atque adeo mixto imperio.[q] ijs verò quæ à iurisdictione, omninò ſeparata ſunt, veluti mero imperio non vtitur. Et ita quadrant optimè, quæ ſequuntur verba. *Veriùs eſt enim* &c.

Proconsul do legato ... mat ... ctionem.

o d.l.meminiſſe. §. fi.
p l.uni. C. ut omnes iud. l.iij. l.nullus. & l.ſi poſt depoſitam. C. de aſſeſſor.
q l.fin.hoc titu. & hac l.in fi.

Veriùs

e *Verius est enim)* Vt cunque videatur hactenùs cōtrouersum. sed
fortasse quibusdā videbitur hunc versiculū cum præcedētibus vix
cohærere. Quorsum enim Papinianus noster, vt probet, eū cui man
data est iurisdictio, nihil propriū habere, sed mādantis iurisdictione
fungi, subijcit, verius esse, iurisdictionem, non etiam merū imperiū,
transferri. Considerādum igitur iurisconsultum velle iurisdictionē,
iure magistratus cōpetētem, in eum quidem, cui mādatur, transire.

Merum imperium cur nō delegetur.

5 Cæterum mādantis nomine, & imperio exequendā. [r] † Merum
verò imperiū nullatenus iurisdictione mādata transire. tum quod à iu-
risdictione omninò seiunctū sit: [s] tum quod non iure magistratus cō-
petat (ius quippè magistratus de ciuilibus tātum causis more maio
rum dicebat) sed speciali aliqua lege, certis magistratibus deferatur,
ijs scilicet qui ob singularem fidē, & industriam ad tantum fastigij,
prouecti essent. [t]

r l. etsi prætor. hoc titul.
s l. iij. ff. de iurisd.
t l. uni. ff. de offic. præfec. prætor.

f *Lege datur)* Lege nimirùm speciali, quę maioribus magistratibus.
singulari quadam prærogatiua merū imperium detulit. Ita enim in
terpretari cogimur. tum ex literæ nostræ principio, tum quod ordina-
ria quæcunque iurisdictio etiam magistratus iure competens, lege
deferatur. [u]

u l. & quia. ff. de iurisd.

Merum imperium quid.

g *Transire)* Nemo enim potest gladij potestatem, lege aliqua sibi
concessam in alium transferre. [x] Merum autē imperium aliud est ni
hil, quàm ius gladij. [y] quod falso nōnulli docēt, à magistratibus Ro

Iudicem qui dare possint.

6 manis propter vim imperij mandari potuisse. [z] † Nam quod Pau-
lus ait, eos iudicem dare potuisse, quibus more propter vim imperij
concessum est: vt præfectum cæterósque Romæ magistratus, [a] de iu
dicibus datis ad ciuiles & pecuniarias priuatorū controuersias diri
mendas, accipi debet. [b] Nam ad iudicandas quæstiones publicas, &

Sortitionis mos.

7 capitales, † Prætor cui eo anno fortè id obtigerat negocij, iudices
conscribebat, in vrnámque mittebat: vnde sortito educebātur. [c] Im
perij porrò verbū apud Paulum, nō ad merum imperiū arctari po
test: sed generaliter accipitur pro quacumque magistratus authori-
tate. [d] vis autem magnitudinem eo loco designat. [e]

x l. solet. ff. de off. procons. l. nemo. potest. ff. de reg. iur.
y l. iij. ff. de iurisd.
z Longouallius. in d. l. imperium.
a l. cùm prætor. §. j. ff. de iud.
b l. j. ff. de iurisd.
c Cicer. in Verrin.
d l. ij. ff. de adopt. l. fi. ff. de offi. Procons.
e d. l. cùm prætor. §. j.

h *Quare)* Quia scilicet, verum est mandata iurisdictione, merum
imperium non transferri.

Animaduersio.

Punitio.

i *Animaduersionem)* † Hoc est punitionem delictorum: quæ in
8 mero imperio cōsistit [f] vt interim taceā, quod Grāmatici scribunt.
9 hoc † inter animaduersionem, & punitionem, interesse: quod hæc
à quocumque fiat, siue iure, siue iniuria: illa ab eo tantùm, qui pote-
statem habet: quique rectè & ex ordine facit, vt magistratus.

f l. si quid aliud. ff. de off. proconf. l. aliud. ff. de uerb. sig.

k *Legatum proconsulis)* Proconsul, quia primū post principē in pro
uincia locum tenet: omniū magistratuum partibus fungitur. [g] vnde
& merū imperium habet, nedum ea quæ cōpetunt iure magistra-
tus. [h] mandata legato tamē iurisdictione grauiorem illam meri im-
perij animaduersionem, non transfert: sed ea duntaxat, quæ com-
petunt iure magistratus. [i]

g l. si in aliquā. §. fin. cùm l. seq. & seq. ff. de off. procons.
h d. l. si quid.
i d. l. si quid.

Notare.

Notæ Pauli in Papinianū.

l *Notat)* † Idest aduertit, & scribit. Quod etsi peruiū est, ac facilè:
10 positum tamē volui, ne labatur interim quispiam cum nōnullis, qui
verbum notat, pro carpit, & reprehendit, hic scribi volunt grauio-
re sanè illi reprehēsione digni. Neque verò ignoro (quod valdè eos
11 mouit) † in Papinianū conscriptas à Paulo notas. Cæterùm hoc lo
ci, Paulus, Papiniani sententiā interpretatur: qui generaliter dixe-
rat, legatū proconsulis animaduersionem nō habere. Est enim leuis
quędā coercitio, & animaduersio, sine qua deludi posset, iurisdictio
demandata: quam ideo Proconsulis legatum habere ambigendum
non est. [k] vt ita quod Papinianus scripsit, verisimiliter ab eo sit ac-

k l. fi. hoc tit. c. ex literis. de of. dele.

ceptum, de maiore animaduersione.[l]

m *Cohæret)* † Hoc est mixtum. Vbique enim hac periphrasi, iuris-
12 consulti, mixtũ exprimũt imperiũ. Illud inquam, cui ita inest iurisdictio, vt iurisdictioni semper cohærere dicatur.[m] hoc est tam arctè adhærere, vt nunquam ab ea diuellatur. Sic enim vsusfructus, cæteráque personarum iura, personæ cohærere dicuntur.[n] & exceptiones, vel rei, vel personæ cohærere.[o] Itémque munera quædam, propriè rei cohærere.[p]

n *Verum est)* Vt pote sine quo inanis iurisdictio foret.[q] † Ergo me-
13 rum imperium, quia lege specialiter defertur, nũquam mandari potest: nisi qui mandat, proficiscatur.[r] Imperium verò mixtũ, nõ modò mandari potest: sed si iurisdictioni cohæret, mandata generaliter iurisdictione, transfertur.[f] quamuis illud cui iurisdictio inest, nominatim quidem mandetur: cæterùm non transeat mandata iurisdictione.[t]

Mixtum imperium nõ mãdatur.

l l. si quid erit. ff. de off. procons. m l. iij. ff. de iuris. l. fi. hoc tit. n l. sicut. §. fin. ff. qui. mod. vsusfr. amitta. l. non solum. §. tale. ff. de liber. leg. o l. exceptiones. ff. de except. p l. sunt munera. ff. de uacatio. mu ner. q c. ex literis. de off. deleg. l. fi. hoc titul. r hac l. in princ. f l. fi. hoc tit. t l. cognitio. in pri. & §. j. hoe tit.

L. MANDATA.

Vlpianus lib. 3. de omnibus tribunalibus.

LEX II.

Mandata iurisdictione à Præside, non potest consiliũ[a] exercere[b] is, cui mãdatur. & si tutores, vel curatores velint Prædia vendere, causa cognita,[c] id pretor,[d] vel Preses[e] permittet. Quod si mandauerit iurisdictionem, nequaquàm poterit mandata iurisdictione eã quæstionẽ transferre.[f]

SVMMAE.

1 *Consilium quid.*
2 *Consiliarij.*
3 *Consilium exercere.*
4 *Dixi, Dixerunt.*
5 *Legatus non exercet consilium.*
6 *Neotericorum error.*

Consilium.

a
1 *Consilium)* † Consilium pro designatorum iudicum coetu & congregatione, nõ à Cicero. modò, sed à nostris quoque iurisconsultis inuenies sæpè vsurpatũ.[a] Est autem consiliũ, vt Festus ait, cùm à magistratibus iudicij causa populus cõgregatur. quod Romæ cõstabat, ex senatoribus, & equitibus. In prouincijs verò, ex assessorib⁹ (quos
2 nunc † Plerique Consiliarios vocant) Præsidi vel iudici assidentibus.

Consiliarij.

a l. unic. ff. de offi. consul. l. si pater. § fi. & l. seruum. ff. de manu. uind.

b *Exercere)* † Consi-
3 liũ exercere quid sit, explicat Pœdianus.[b] docẽs eum qui vniuersam iurisdictionem, à Præside prouinciæ accepisset: Veluti legatũ exercere cõsilium (hoc est cogere Præsides, Consiliarios in cõsilium ire iudicaturos) nequiuisse, quod hoc ordine solitum fieri cõmemorat. Prætor ad se accersitis omnibus eiusdem causæ iudicibus ad suum tribunal cõsidẽtibus, perorare causam iubebat. Et vbi vtraque pars
4 *Dixi,* † desinentis signũ ostendens, dixerat. Prætor pronunciabat, *Dixerunt.* & in cõsilium iudices mittebat, hoc est congregari eos iubebat ad sententias dicendas, & conferendas. Hoc erat exercere cõsiliũ: quod alibi iuriscõsulti præbere cõsiliũ dixerũt.[c] Ea autem potestas & authoritas mãdata generali iurisdictione à Proconsule, aut
5 alio Præside prouinciæ † in legatum nõ transferebatur. hoc enim speciali, proprióq; iure Prætori. in vrbe, & in prouincia Præsidi, tributũ erat.[d] Sed an ex designatorũ iudicũ, congregatorúmque iudicio, rei in cõsilio causa cognita deliberatæ, authoritatem interponet?

Exercere cõsilium.

Dixi, Dixerunt.

Legatus nõ exercebat consilium.

b Ascon. Pœdia. in diuinatio. Cicer. c l. an manumittere. ff. de manu. uin. l. l. unic. ff. de offi. consul. d l. j. in pri. hoc tit.

net? Puto quod nō, cùm & tūc exercere cōsiliū dici pōt: cùm author quodāmodò sit eius, q̃ à consilio, legitimè coacto decretū est. Verbi gratia, in manumissione, quā minor xx. annis facere cupit, cùm enim mos temerè gerundus nō est. sed manumissionis causa an iusta sit, diligenter apud cōsiliū explorabitur.[e] Sic in prædijs minorū alienā dis, nihil temerè agendū est à prætore, cui totū hoc negotiū, nominatim lex cōmisit.[f] sed causa accuratè cognita statuere debet, coactis in eam rem si opus sit, iudicibus, quorū consilio vtatur: quibúsq; si videatur, imminere æs alienū, aut aliam iustam subesse causam, quæ venditionē permitti suadeat, ex eorū consilio, interponat au-

Neotericorum error. 6 thoritatē. † Hæc ab eo cui mādata est iurisdictio, puta Proconsulis legato fieri nō posse, hac lege traditū est. quam in prioribus verbis subobscuram, ita planam, & apertā facere debes. Præteritis interpretum cōmentis, qui in eius expositione grauiter sunt omnes halluci nati: sed præsertim Parisienses persuasi (quo spiritu nescio) consiliū exercere, idem esse, quod assessoris officio fungi, aut aduocatum esse pro clientulis.[g]

c *Causa cognita*) Quæ causæ cognitio adhibenda sit, non vno in loco iuris authores docuerunt.[h].

d *Prætor*) In vrbe Roma.[i]

e *Præses*) In prouincia.[k]

f *Transferre*) Tum quod id nominatim, & specialiter Prætori in vrbe Roma, & Præsidibus in prouincijs cōmissum sit.[l] & quæ specialiter tribuuntur, non transeant mandata iurisdictione.[m] tum q̃ is cui mandatur iurisdictio, consilium exercere nequeat.[n]

e l. seruus. ff. de manu. vind. §. eadē. qui. ex cau. ma. non lic.
f l. j. l. magis puto. §. non passim. & pratori. ff. de re. eo.
g Longoual. d. l. imperium.
h l. j. & tot. tit. C. de præd. mino. d. §. non passim.
i l. j. in princ. ff. de reb. eo.
k l. j. l. minorū. C. de præd. mino. l. prædia. ff. de re. eor.
l l. j. C. de præd. mino. l. j. ff. de re. eo.
m l. j hoc tit.
n hac l. in prin.

L. ETSI PRAETOR.

Iulianus lib. 5. Digestorum.

LEX III.

Prætor alterius exequens iurisdictionē.

Etsi prætor [a] sit is, qui alienā iurisdictionē exequitur.[b] non tamen pro suo imperio [c] agit: sed pro eo, cuius mandatu ius dicit, quoties partibus eius fungitur.[d]

SVMMAE.

1 *Prætor alterius iurisdictionem exercens.*
2 *Exequi iurisdictionem & sententiam.*
3 *Imperium pro authoritate.*
4 *Ordinaria potestas.*
5 *Ordinarius an arbiter esse possit.*

a 1 ET *si prætor*) † Si prętor (cuius verbo, hoc loci magistratum quemcūque intelligo) datus iudex, in certa causa ad iurisdictionē suā non spectāte ab alio magistratu fuerit. Prętor ipse, qui in hoc negocio alienā exequitur iurisdictionē, nihil pro sua authoritate agit: sed eius qui mādauit, potestate vtitur. vnde si prouocari ab eo contingat, non superior proximus Prætoris, qui iurisdictionem exequitur: sed mandans ipse prouocandus erit.[a] sed nec ius reddendum arbitror, p̃ morè fori eius, qui cognoscit: sed ei⁹ qui mādauit.[b]

Iurisdictionē & sententiam exequi.

b *Exequitur*) † Aliud est iurisdictionē exequi, & aliud sentētiā. Et-
2 enim qui iurisdictionem exequitur, ius dicit: non item, qui sententiam exequitur:[c]

Imperiū pro authoritate.

c *Imperio agit*) † Pro suo imperio, hoc est pro sua authoritate. sic
3 enim hoc loco, vt in alijs cōplusculis, Imperiū pro authoritate vsurpatur.[d] Sed cōtra. Ordinarius est, & ipse cùm Prætor sit, & magistratus. ergo delegatus non fit: sed eius propria iurisdictio dūtaxat exer-

Ordinaria potestas.

4 citatur.[e] † Et cùm sit ordinaria potestas & iurisdictio: frustra ad

a l. fi. ff. quis & à quo.
b Ange. Perus. hic.
c l. à diuo Pio. in prin. ff. de re iud. & hic.
d l. iudicium. ff. de iud. l. quod iussit. ff. de re ind.
e c. licet. de off. or. c. cū aliquibus. de rescrip. in 6.

f l. in causa. in pri. ff. de minor.
g l. sed & si. §. si quis iudex. ff. de iud.
h c. significauit. de corp. uitiat. d. c. licet.
i ut hac. l.
k d. §. si quis iudex.
l d. §. si quis iudex.
m §. causam quæ. de elect. c. cum tẽpore. de arb.
n §. si verò contigerit. ut diff. iud. eqllix.

extraordinariã recurritur.[f] maximè quia per absurdũ esset prætorem vt delegatũ agere in ea causa, in qua iudex ordinarius est.[g] Tu breuiter dic, excitari tñ ordinarij iurisdictionẽ, vbi ei à principe rescribitur: non etiã cùm ab inferiore.[h] Sed nec in vera specie legis nostræ: quia causa ad suam nõ pertinet iurisdictionẽ, nõ põt prætor datus, iudex ordinaria, hoc est ꝓpria vti: vt meritò necessari⁹ fit ad extraordinariã recursus. Absurdũ autẽ nõ est, ordinariũ fieri delegatum, & extraordinariũ iudicẽ.[i] Nam ꝙ aliundè obijcitur,[k] alios habet terminos. siquidẽ loquatur illic Vlpia. de arbitro.
5 † docẽs ordinarium iudicẽ causæ ad iurisdictionẽ suã pertinentis, nõ posse arbitrũ fieri.[l] quod præterea pontificio iure, immutatum est.[m] quinimò nec ipso quidem iure ciuili, controuersum negocium, amicabiliter tractare & componere iudex prohibetur.[n]

f *Fungitur*) Fungitur autem, quoties nõnihil agit ad causam delegatam spectans. quod si non eius, qui mandauit, sed sua iurisdictione, suisque partibus fungeretur. innuit Iulianus, hîc apertè prætorem pro suo imperio agere.

L. COGNITIO.

Macer lib. 1. de officio Præsidis.

LEX IIII.

Cognitio.

Cognitio[a] de suspectis tutoribus mãdari potest.[b] imò etiam[c] mandata generali iurisdictione propter vtilitatẽ pupillorũ[d] eam cõtingere cõstitutum est. in hæc vrba. *Imperatores Seuerus & Antoninus Bradua Proconsuli Africæ. Cùm propriã iurisdictionẽ, legatis[e] tuis dederis, consequẽs est, vt etiã de suspectis tutoribus possint cognoscere.[f]*

SVMMAE.

1 Cognitio.
2 Tutoris suspecti causa an mandetur.
3 Officium iuris dicendi.
4 Legati plures uni proconsuli.
5 Dare uerbum.

a l. iij. §. cognoscit. ff. de off. præfec. uigil.
b l. j. l. si cognitio. C. si cont. ius.
c l. j. ff. de of. asses.
d l. j in princ. hoc. titul.
e l. j. §. damus. ff. de susp. tutor. l. j. §. suspecti. ff. ad Turpilia. §. j. de suspec. tutor.

a
1 Cognitio) † Verbo cognitionis, decisio etiã & pronũciatio venit.[a] vnde cognitione demãdata, negotij quoq; diffinitio, mãdata intelligitur.[b] Cognitionis porrò verbũ, ad ea plerũq; iudicia referri, quæ extra ordinem exercentur alibi docui.[c]

b *Mandari potest*) Cõtra, quæ specialiter alicui tribuũtur nec mendantur, nec mãdata iurisd. trãseunt.[d]
2 † Cognitio autẽ de suspectis tutoribus, Prætori in vrbe Roma, & præsidi in prouincia, nominatim data est.[e] Ergo mãdari, nec mãdata iurisd. trãsferri potest. Valdè fortis est hîc obex: quẽ ita te opportet dissoluere. Cognitio de suspecto tutore, siue accusatione, siue qua tutor vt suspectus plerũq; reijcitur, ob segnitiẽ, puta rusticitatem, inertiã, & simplicitatem.[f] propter vtilitatẽ pupillorũ mãdari potest.[g] atq; ita huiusce legis respõsum accipiendũ, illa verba suadent. *propter utilitatem pupillorùm.* Nam si tractaretur de accusatione suspecti tutoris, ob crimen in tutela admissum instituẽda, non tã pupillorũ, quàm vtilitatis publicæ fauor, versaretur.[h] Sic præterea, Vlpia. cõstitutio, intelligenda est, cũ procõsulis legatũ ius habere tutores remouẽdi, docet.[i] Nam mãdata, inquit, iurisdictione totũ officiũ iuris dicẽdi, ad eum transit.[k]
3 † Atqui dicẽdi iuris officiũ in ciuilibus dũtaxat negocijs, non itẽ in criminũ causis versatur.[l] ꝙ si tutor, vel quia grassatus in tutela sit, vel quia ex rebus pupillaribus aliquid interceperit, aut ob alium

Tutoris suspecti causa an demandetur.

f l. iiij. §. præterea. & §. final. ff. de susp. tutor.
g ut hac. l.
h l. ità uulneratus. in fi. ff. ad l. Aquil.
i d. l. j. §. damus.
k d. §. damus.
l l. j. ff. de iurisdic.

Officium iuris dicendi.

alium dolū in tutela admissum, solēni accusatione suspectus postulandus sit: id nō apud alios vllos, quàm apud Prætores in vrbe Roma, aut Præsides in Prouinciis, fieri potest.[m] quare nequiuit apud legatos accusari.[n] proposita tñ corā Præside accusatione, non dubito, quin possint legati causam audire, sententia semper mandāti reseruata.[o] Sed & in vrbe, si res maiorē animaduersionē eligat, debebit Prætor suspectū tutorē ad præfectū vrbi remittere.[p]

m l. 3. §. suspecti. ff. ad S.C. Turpi.
n l. solet. ff. de off. proconf.
o l. vnic. C. de offi. proconf.
p l. 1. §. item solent. ff. de offi. præfec. vrb.

c *Imò etiam*) Q. d. non solùm specialiter mādari potest, sed etiam mandata generali iurisdictione, trāsfertur. nimirū significans, plus esse aliquid mādata iurisdictiōe trāsire, quā id specialiter demādari.

d *Vtilitatem pupillorum*) Facit pupillorū fauor, vt à subtilibus iuris regulis recedamus,[q] vnde & traditum Vlpianus scribit, suspectum tutorem sine accusatione repelli posse.[r]

q l. seruū pupilli. ff. rem pup. sal. for.
r l. iij. §. præterea. ff. de susp. tutor.

Legati plures vni proconsuli.

e *Legatis*) † Obserua hinc procōsulē vnū plures aliquando legatos
4 habuisse. vbi scilicet magnitudo prouinciæ postulabat, aut modus premebat negociorū. [s] veluti cùm Q. Cicer. Asiæ procōsulem tres habuisse legatos legimus. Tuberonē, Hallienū, & Gratidium.[t] Cæsar quoq; bellū in Gallia gerens, cōplures habuit legatos, è quibus, cùm per insidias in Germanorū finibus Titurius & Aruncuelius occisi fuissent: barbā capillúmque summisit: nec ante luctum dempsit, quàm illorum mortem vltus esset.

s l. solet ubi dixi ff. de offi procōs.
t Cicer. ad Q. frat. epistol. j.

Dare verbū.

f *Dederit*) † Cum dare, sit dominiū transferre.[u] & procōsul man-
5 dans iurisdictionē legato propriā ei dederit: consequens est, vt dicamus legatum mandata iurisdictione proprium aliquid habere.[x] q qualiter accipiendum sit, superius tractatum extitit.[y]

u l. ul i autem. §. si. ff de uerb. oblig. §. sic itaque. de actio.
x l. legati. ff. de of. proconf.
y l. 1. §. qui mān' a tam. hoc tit. et in d. l. legat.

g *Cognoscere*) Et pronūciare.[z] Nā de qua re cognouerit iudex: de ea quoq; pronūciare debet.[a] verū hoc ita si sine accusatione repellendi sunt, propter simplicitatē puta, aut inertiā. In hoc enim pupillorū fauorē versari scripsit Vlpianus.[b] Nam si accusandi sunt, nullus alius de huiusmodi quæstione, quàm Prætor, aut Præses prouinciæ cognoscere, pronunciareue potest.[c] vt iam prodidimus.

z l. 1. § de susp. tut.
a l. de qua re. ff. de iud.
b l. iij. § præterea et § fi. ff. de susp. tutor.
c l. 1. § suspecti ff. ad Turpil.

§. VT POSSESSIO.

Causæ cognitio an in bon. possess. necessaria.

Vt possessio bonorū[a] detur, vel si cui damni infecti non caueatur, vt is possidere iubeatur,[b] aut vētris nomine in possessionē mulier, vel is cui legatū est, legatorū seruādorū[c] causa, in possessionem mittatur, mandari potest.[d]

SVMMAE.

1 Causæ cognitio an in bonorum possessione neces.
2 Li'ello quæ causæ expediantur.
3 Diei præfinitio in causa damni infecti.
4 Missio an mandetur.

a B*onorum*) † Vnde
1 liberi puta, vnde agnati, secūdum tabulas, vel alia quæcūque, siue ordinaria, siue extraordinaria. ita enim hic textus, alijs licet omnes repugnēt, accipiendus mihi videtur. qui cùm generaliter loquatur, temerè coangustādus nō est. Habeo præterea pro constanti in bonorum possessione decernēnda causæ cognitionem regulariter minimè necessariā: sed eam de plano decerni.[a] licet quædā sit, cognitionē causæ pro tribunali desiderans, vel decretū exposcens.[b] Nec Vlpian. simpliciter dixit, causa cognita bonorū possessionē dari (quod tamē vulgò creditum est) sed conditionaliter loquitur. *Si causa cognita detur.*[c] Quo & illa iuris regula submouetur, quæ tātoperè Interpretes afflixit.

a l. ij. § dies. ff qui o do in bon poss. ser.
b l. in. § Cecus a. cogni a ff. de bo. poss
c l. nec quicquā. §. ubi decretū ff. de offi. procon.

d d.§. ubi decretū.

2 quæ † causæ cognitionē requirūt, per libellū nequeūt expediri.[d] licet alia quoq; ratione refelli possit, quādoquidē nō ideo prohibeatur earū rerum delegatio quæ causæ cognitionem postulāt: sed tantum ea regula neget, temerè, summatim, & vt loquimur, velo leuato per supplicem libellū aut subscriptionem inaudita causa factam expediri posse. quod suo loco demonstratum est opportunius.[e] Libello quæ causæ expediātur.

e d.§. ubi decretū.

f l. dies. §. j. ff. de da. infe. l. j. ff. qui. ex ca. in poss. ea.

g l. qui bona §. fin. cum l. sequē. ff. de dam. infec.

h d. l. omnia. d. §. ubi decretum.

i l. si is à quo. ff. ut in poss. legato.

b *Possidere iubeatur*) † Prætor aditus in causa damni infecti, diem 3 præstituit, intra quem si nō caueatur, in possessionem rei, de qua timetur damnū, actor mittitur.[f] cæterùm præfinitur dies causa cognita, hoc est æstimatione habita ex causa & qualitate eius damni, quod cōtingere speratur, spectata prætereà longinquitate soli, & operis magnitudine.[g] qua ratione plerisque videri potuisset, huiusmodi causam non posse mādari:[h] sed hac in re, iurisconsultorum responsa, aliter quàm vulgò fiat, iam à nobis exposita sunt. Diei præfinitio in causa damni infecti.

c *Seruandorum causa*) Hæc item missio, licet in ea de causa cognoscendum sit. quia tamen hoc non plena manu, sed summatim faciundum est,[i] manente etiam communi errore demandatur.

k l. iubere cauere. ff. de iurisd. omn. iud.

l l. j. §. hoc tit.

m l. imperium ff. de iurisd. d. l. si hoc tit.

d *Mandari potest*) † Tam vt cognoscatur, & pronuntietur, quàm 4 vt re ipsa mittatur. & lege quippè, & ratione caret cōmunis interpretatio: quæ censebat hoc loco tradi cognitionem tantùm causæ, propter quā aliquis in possessionem mittendus sit, mandari posse: ipsam verò missionem nō item. quasi verò cognitionem (quæ non nisi per magistratū expediri potest) faciliùs sit cōcedi & tribui, quā nudam merámque executionem: quæ per simplicem nunciū & viatorem explicari potest. Quod verò in hunc non ferendū errorem pellexit Interpretes, fuit Vlpiani lex. qua traditū extat, missionem in possessionem, imperij adeóque mixti esse.[k] cum illis quoque persuasum sit, mixtum imperium mandari non posse.[l] quod neque lege neque ratione constare suis locis ostendemus.[m] Missio an mādetur.

L. MANDATAM.

Paulus lib. 18. ad Plautium.

LEX V.

Mandatā sibi iurisdictionem mādare alteri neminem posse manifestū est.[a] mādata iurisdictione priuato,[b] etiam imperium quod, non est merum,[c] videtur mandari.[d] quia iurisdictio sine modica[e] coercitione nulla est.[f] Mandare iurisdictionem quis possit.

SVMMAE.

1 Mandare iurisdictionem quis possit.
2 Iurisdictio mandatur priuatis.
3 Diuisio uitiosa.
4 Potestas eius cui mandata est iurisdictio.
5 Imperij magis, quàm iurisdictionis.
6 Mixtum imperium quid.

a l. legatus. ff. de offic. procons. l. cum prætor. §. is quoque. ff. de iud.

b ut hac l.

c l. inf. §. hoc tit.

d ut hic.

e l. priuatorū. ff. de iurisd.

a *Manifestum est*)
1 Licet † is cui mādata est iurisdictio, iudicem dare, hoc est in certa priuatorū lite, delegare possit:[a] mandare tamē iurisdictionem, idest generalem causarū cognitionem, aut speciem vnā iurisdictionis, nō potest.[b]

b *Priuato*) † Iurisdi-
2 ctio mādari potest magistratui.[c] Potest & priuato.[d] Meminit autem potiùs hîc priuati Iulius Paulus, quòd in eo maior esset dubitatio: & quia frequentiùs est, vt Iurisdictio mandetur priuatis. non quod à contrario velit diuersum esse, in mandata iurisdictione magistratui. Hinc autem obseruabis priuatos, qui iurisdictionem tribuere nequeunt non habenti:[e] capaces tamen esse mandatæ iurisdictionis. Iurisdictio mandatur priuatis.

dictionis. Nec aliud lege pontificia dicendum (vt plerique malè putauerunt) illa namque potest ordinarius quicunque priuatum ex delegatione iudicem facere: licet à pontifice summo causæ præstigentibus dignitate viris duntaxat committantur.[f]

c *Non est merum*) Ergo mixtum: neque enim alia est imperij species, præter merum & mixtum. alioqui mutilus esset, & ineptus Vlpianus imperiũ diuidens, in merũ & in mixtum.[g] † Vitiosa siquidem

Diuisio vitiosa 3 est diuisio, (vt M. Cicero scribit) quæ non suas partes integrè cõplectitur.[h] & ita vtendũ partitione Quintilianus docet, vt nullã partẽ relinquamus.[i] vt ita verissimũ sit mixtũ imperiũ nõ specialiter modò posse demãdari, sed mãdata quoque generaliter iurisdictiõe trãsire.[k]

Potestas eius cui mandatur iurisdictio. 4

d *Mandari*) † Itaque mandata iurisdictione, vel magistratui, vel priuato, litigatores is adesse iubebit. Et si vocati veniãt, cognoscet de causa, & iudicabit. Quod si cunctetur reus, nec per procuratorẽ defendatur, sed latitet, hoc pœnę contumaci poterit iniungere, vt mittat aduersarium in possessionẽ bonorũ eius.[l] crescẽtéque proteruia, & contumacia eadem bona iubere vendi.[m] Poterit item is, cui mãdata est iurisdictio, iubere possessorẽ in ius vocatũ cauere iudicatũ solui, aut iudiciũ peragi.[n] & eo nõ cauente possessionẽ in petitorẽ trãsferre.[o] eodémque remedio vtetur aduersus eũ, qui iussus rem restituere, non paruit.[p] vel si magis è re sibi videatur, fundũ ipsum, aut aliam rem cõtrouersam, si questrabit.[q] Iurisdictionẽ, & audientiã (quod aiunt) denegabit.[r] mulctã dicet.[s] aliáque adhibebit pœnalia remedia, quibus solẽt vti, qui præsunt iurisdictioni in cõtumaces, & non obedientes, præter ea quę maioris sunt animaduersionis.[t] Nam alioqui vt Paulus scribit, iurisdictio facilè deludi, & nulla propemodũ reddi posset.[u] Quod enim Macer ait, dare bonorũ possessionẽ, iubere possidere ex causa damni infecti, mittere in possessionẽ legatorum seruandorũ causa, aut ventris nomine, mãdari posse.[x] à cõtrario negans, ea cõtingere mandata generali iurisdictione:[y] aliã habet rationem: quod scilicet istiusmodi negotia non veniãt ad executionẽ iurisdictionis, sed principaliter petantur. & imperio magistratus, meróque eius imperio (quod nobile vocãt) per se expediantur.[z] † Qua

Imperij magis quàm iurisdictionis. 5 ratione puto ea magis imperij dici, quã iurisdictionis,[a] mandatáque simpliciter iurisdictione nõ transire: licet nominatim mandari possint.[b] Quę verò ad coercitionẽ spectãt, ita iurisdictioni cohęrent, vt mãdata iurisdictiõe cõcessa quoque nec inmeritò videãtur.[c] quod sine eo imperij genere ius reddi plerũque nõ possit.[d] & cui iurisdictio data est censeantur omnia tributa, sine quibus nequit exerceri iurisdictio.[e]

e *Sine modica*) † Hinc verò mixti imperij, quod adhęret iurisdictio

Mixtum imperium. 6 ni, colligitur diffinitio: vt sit videlicet modica coercitio cohærẽs iurisdictioni.[f] Est & mixtũ imperiũ, cui iurisdictio inest.[g] vtrũque ad ciuilium controuersiarum, celeriorem cognitionẽ, diffinitionem, & executionem spectans. Sed de ijs paulò infrà oportunius.[h]

f *Nulla est*) Quoniam sine modica coercitione non potest explicari iurisdictio.[i] mandata simpliciter iurisdictione censeri debet mãdata hęc coërcitio:[k] sine qua posset deludi magistratus authoritas:[l] ea autem mediante velint nolint, iussis subditi parebunt. nam nisi pareant, coercebuntur.

IOANNES CORASIVS Tolosas Iurisconsultus, Valentiæ Allobrogũm scripsit, Ferrariæ recognouit.

f c. statutũ. in prin. de rescrip. in 6.
g l. iij. ff. de iurisdi. omni. iudi.
h Cic. in Top.
i Fab. Quinti. lib. iiij. orato. institu.
k l. j. §. hoc tit. & hic.
l l. satis. ff. de in ius uocan.
m l. Fulcinius. ad prin. ff. qui. ex cau. in poss. ea.
n l. j. §. j. ff. de præ tor. stipu.
o l. j. C. uti poss.
p l. qui restituere. ff. de re. uend.
q l. senatusconsulto. ff. de offic. presi.
r l. sed & si. §. sed & si. ff. ex quib. cau. maio.
s l. ij. ff. si quis in ius uoca.
t l. si quid erit. ff. de offi. procons.
u c. ex literis. de offi. deleg. & hic.
x l. cognitio. §. fin. hoc tit.
y d. l. cognitio. in prin.
z l. stipulationũ. ante §. j. ff. de uerb. oblig.
a l. iubere. ff. de iurisdi. l. ea quæ. ff. ad municip.
b d. l. cognitio. in prin. & §. fi.
c l. ij. ff. de iurisd.
d d. c. ex literis. & hic.
e c. præterea. c. suspicionis. c. ex literis. de offi. delega. d. l. ij. ubi. dixi.
f l. j. in fi. hoc tit.
g l. iij. ff. de iurisdi. Gillet. tract. de iurisdict.
h d. l. iij. quæ inclu. pit imperium
i l. si curator. in prin. ff. de iudi.
k c. ex literis. §. præterea. c. suspicionis. de offi. c. dele.
l l. fi. ff. ne quid in loc. pub. & hic.

DE OFFICIO ASSESSORVM.

TITVL. XXII.

SVMMAE RERVM.

1 Affeffor quis.
2 Affefforis officium.
3 Affeffor à quo eligatur.
4 Vlpianus affeffor Romæ fuit.
5 Paulus Papiniano affedit.

1 QVI afsiftit prætori, aut præfidi, vt ei confulat, feu de iure confilium det, ab afsidendo, affeffor dicitur: vnde affefforem, ex interpretibus veteres finierunt eum effe, quem fibi iudex affociat, vt fibi
2 afsiftat, & fe ad rectè iudicãdum inftruat.[a] † Nec enim affefforis officium eft iudicare, fed confule-
3 re non pronunciare, fed afsiftere.[b] † Eligebantur autem & aduocabantur affeffores à magiftratu, vt fibi in confilio adeffent:[c] quos ideo confiliarios appellatos videmus:[d] & peritos, & prudentes effe oportet.[e] Ac proinde fi imperitia, vel imprudentia ius aliter dixe-
4 rit magiftratus, quàm oportuerit, ipfi tenẽtur.[f] † Fuit porrò fummus ille iurifconfultus, & legum vertex Domitius Vlpianus, affeffor prætoris, in vrbe Roma.[g] Dicere tamen folebat Alexander Seuerus Imperator, (qui primus falaria affefforibus inftituit) eos effe promouendos, qui per fe rempublicam gerere poffent, nõ per affeffores.[h] Cuius authoritatem fortè fequutus Pefcennius Niger, ne noui ad rempublicam adminiftrandam accederent, conftituit affeffores, in quibus prouincijs affediffent, in ijs adminiftrarẽt. Quod & à plerifque Cæfaribus obferuatum effe Paulini noftri, & Vlpiani
5 Præfectúræ oftendunt. † Qui Papiniano prætorij præfecto, in confilio fuerunt, ac poſteà cùm vnus ad memoriam, ad libellos alter paruiffet, ftatim facti funt præfecti.[i]

Affeffor quis.
Affefforis officium.
Affeffor à quo electus.
Vlpianus affeffor.
Paulus affeffor Papiniani.

a l. fi. hoc tit. §. iudices. & §. fedebũt. de iudic coll. 6.
b l. ij C. de affeffo. Bal. c. j. de iud.
c Cic. pro Quintio.
d l. confiliarios. C. de affer. l. confiliarijs. hoc titul.
e l j. C. de affeff. j. hoc tit.
f l. ij. ff. quod quifque iur.
g l metum. §. fed et facto ff. quod me. cauf.
h Lamprid. in Alexandr.
i Spartia. in Pefcẽnio.

L. OMNE.

Paulus lib. 1. fingulari de officio affefforum.

LEX I.

OMne officium affefforũ quo iuris ftudiofi[a] partibus fuis funguntur: in his ferè caufis[b] cõftat: in cognitionib[9], [c]poftulatiõibus, [d]libellis, [e]edictis decretis[f]epiftolis.[g]

Imperitus affeffor.

SVMMAE.

1 Imperitus non eligitur affeffor.
2 Cognitio nomen generale & fpeciale.
3 Poftulatio quid.

a *Vris ftudiofi*) Hoc eft iurisperiti. Nec enim fieri poteft, quin ftudiofus, id eft afsiduè & perfeuerãter addictus iuri, peritus iuris euadat. Hinc obferua, † im-
1 peritũ in affefforẽ à iudice non eligendũ, fed valdè peritum, & iuris ftudiofum.[a]

a l. j. C. de affeff.

b *Ferè caufis*) Neque enim omnibus nego-

Libellus

4 Libellus.
5 Decretum.
6 Epistola.

tijs magistratuum assessores versabãtur: sed in ijs, quæ iurisperitorũ doctrinam maximè desiderabant. qualia sunt quæ sequuntur.

Cognitio.

c *Cognitionibus*) † Cognitionis verbum, vt notio vis, generale esse
2 non ad eos tantùm pertinẽs, qui iurisdictionẽ, sed qui simplicẽ etiã cognoscendi facultatẽ habent, satis constat. [b] nonnunquàm tamen coarctatur ad eas cognitiones, quæ iuris ordinarij non sunt, sed extra ordinẽ à magistratu exercẽtur. [c] Earum rerũ inquit M. Cic. quç Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, cognitio data est Coss. [d] Eóq; sã ctũ puto, vt iudicia principũ cognitionis nomẽ acceperint. licet cũ principes ius q̃q; dixerint: vt de Iulio Cæsa. Augu. Tyberio, Traiano & Adriano, Dion, Suet. & Taci. testãtur. nõ tamẽ de omnibus passim caussis, & quæ iuris essent ordinarij: sed de ijs tantũ quæ peculiari aliqua ratione cognitioni suæ reseruauerat, publicis quippè & grauioribus reipublicæ negotijs implicati, non satis otij tribunalibus & forensibus causis suppeditare poterant. Aliũ inquit de Claudio Trãquillus) interpellatũ ab aduersarijs, de propria lite, negantísq; cognitiõis rẽ, sed ordinarij iuris esse: agere cãm cõfestĩ apd̃ se coẽgit. [e] Quo modò hic videt̃ exponẽdũ verbũ *Cognitionibus*, hoc est iurisdictionib⁹, extra ordinẽ excercẽdis: quæ videlicet p̃scriptas legib⁹ formulas nõ habebãt: sed ex mero magistrat⁹ officio (qđ postea nobile dixerũt) tota pẽdebãt, [f] vt meritò iurisperitorũ postularẽt cõsiliũ.

Postulatio.

d *Postulationibus*) † Postulatio propriè (hallucinẽtur hic quãtum
3 volẽt Accursiani) est petitio quædã, & requisitio pro tribunali, seu in iudicio, verbotenùs facta. [g] In iurisdictione (inquit Trãq.) Nero postulationibus, nisi sequẽti die ac per libellos nõ temerè respõdit. [h] & latinè postulationibus vacare dicũtur, qui eiusmodi petitionibus expediendis intendunt. [i] Senecio cũ explorasset (ait Plinius) Cõsules postulationibus vacaturos cõuenit me, adeamus inquit, cõsules, petamúsq; ne bona dissipari sinãt, quorũ esse in custodia debet. [k]

Libellus.

e *Libellis*) † Libellus quẽadmodũ alio quoq; loco dictũ est, scriptu-
4 rã quãcunq; notat. [l] idcóq; ex libellis familiæ seruos vrbanos à rusticis separari & deprẽhẽdi dixit Iulius Paul. [m] pro eo quod est ex scripturis ac rationibus priuatis defuncti patrisfamiliãs. [n] Frequẽtiùs tamẽ iurisc̃õsulti, libellũ ponere vidẽtur pro simplici scriptura, seu petitiõe de scripto superiori porrecta. [o] Quomodò & hic accipi putamus: vt velit Paulus officiũ assessoris esse, vt nõ tantũ audiat postulatiões hoc est petitiões & supplicatiões verbo factas, sed libellos quoque, hoc est supplicationes, quæ scripto offeruntur. Ita tamẽ vt non ipse, sed prætor, aut præses cui assidet, subscribat. [p]

Decretum.

f *Creditur*) † Decretũ simplex est authoritatis iuridiciariè interpo-
5 sitio, causa cognita, super eo qđ petitũ est, facta. [q] in hoc à diffinitiua differẽs, quod ea negotiũ diffiniat absoluẽdo vel condẽnando. [r] Decretum verò, simpliciter interponatur, citra absolutionem, aut condemnationem: vt in alienatione rerum minoris. [f]

Epistola.

g *Epistolas*) Edicta, literę sunt superioris, nimirũ principis vel magi
6 stratus, quib⁹ aliquid imperat, aut statuit. [t] † Epistolę verò rescripta principũ ad relationẽ magistratus, de re quapiã dubia emissum. [v]

L. LIBERTI.

Martianus lib. 1. de iudicijs publicis.

LEX II.

Libertus Honoris capax.

Liberti assidere possunt. [a] infames [b] autem non prohibeantur lege assidere: attamẽ

a *Assidere possunt*) Si tamen † sint literis eruditi, [a] & ius antiquorum auctorũ impe-

b l. ait prætor. ff. de re iudic. l. notionẽ. C. de uerb. sig.
ſ l. j. & tot. tit. ff. de uari. cognitio.
d Cic. ad Atticum.
e Suet. in Claudio.
f l. d. l. j. & tot. tit. ff. de uar. cognit.
g l. dier. §. hoc aũt. ff. de dam. infecto.
h Sueto. in Nerone
i Bude. l. nec quicquã. §. ubi decretũ. ff. de offi. procons.
k Plin. li. ij. episto.
l l. si ego. §. planè ff. de iur. dot. l. si publicanus. §. de rebus. ff. de publi.
m l. seruis urbanis. in prin. ff. de le. iij.
n l. prædijs. §. Titio ff. de leg. iij.
o l. fi. in fi. ff. de off proc. Cæsa. l. libertus. ij. ff. de in ius uo. l. scire. §. oportet. ff. de excu. tu.
p l. ij. C. de assess.
q l. nec quicquã. §. ubi decretum. ff. de offi. procõ. ubi dixi.
r l. j. ff. de re iudi.
ſ l. magis puto. §. non passim. ff. de reb. cor. l. j. C. de præd. mino.
t l. ubi dixi. ff. de consti. princ.
a l. pe. §. pen. & fi. ff. de iur. & fact. igno. d l. j. ubi dixi
a l. j. C. de postulã.

arbitror, vt aliquo decreto principali [c] refertur, constitutum [d] non posse officio assessoris fungi. [e]

SVMMAE.

1 Liberti ad honores proueuntur.
2 Infamibus dignitates non patent.
3 Regi augur assessor datur.
4 Principale, quod est principis.
5 Arbitri officio in famis fungitur.
6 Infamis an sit procurator.

trauerint. alioqui Visceliа lege, ad aliquem dignitatis gradũ aspirare hoc iure vetatur. [b] licet hodie superfluat hæc impetratio, quandoquidẽ confestim natalibertate, cuiuscũq; honoris idoneus & capax libert⁹ reddatur. [c]

b *Infames*) † Quibus
2 occlusæ sunt portæ dignitatum. [d] Ab ijs autẽ longè dissentio, qui negant officium assessoris honorem esse, aut dignitatem: cum hoc vnum sit ex premijs spectatæq; doctrinæ probatæq; virtuti propositis. Nec soleant ad id muneris vocari, nisi qui alijs honoribus excelluerunt. vt indicat M. Cicero, dum refert, Athenienses publicis suis concilijs, diuinos quosdam sacerdotes adhibuisse. Infamis dignitate exclusus. Regibus assessores dati.
3 Et † Lacedæmonios, regibus suis Augurem assessorem dedisse. [e]
c *Decreto principali*) † Hoc est edicto principis. namq; principalis
4 verbo (quod me sæpè admonuisse scio) id omne quod principis est in iure ciuili demonstratur. [f] Principale q̃d est principis.

Constitutum) Hanc constitutionẽ desiderari puto. Nam Imperatoris lex (qua reliqui fr eti, contrarium docent) generaliter ait, famosis hominibus portas non patere dignitatum. [g] at in specie, quod assidere nequeant, nusquam relatum scio.

e *Fungi*) † Arbitri tñ esse possunt. [h] Itẽ procuratores. [i] horũ enim
5 mun⁹ vile est. [k] Arbitri verò ex simultaneo patiũ cõsensu eliguntur. [l]
6 Sanè † apd̃ Atheniẽses olim infamia cõspersi foro ita interdicti erãt, vt nihil prorsus apd̃ iudices, aut populũ agere, tractáreue possent. [m] quã seueritatẽ reuocare videntur pontifices: qui non tantum patronis causarũ, sed etiã procuratoribus obstare volunt infamiæ notã. [n] Infamis an sit arbiter aut procurator.

b l. unic. C. ad l. Visced.
c §. §. ut libert. de cæter. coll. 6.
d l. unic. C. de infamib. lib. 10. l. ij. C. de dignit. lib. 12.
e Cic. j. de diuina.
f l. principalibus. ff si cert. peta. dixi l. si arrogator. ff. de adopt.
g l. ij. C. de dignita. lib. 12.
h l. Pedius. in prin. ff. de arbit.
i §. fi. de exceptio.
k d. §. fi.
l l. ij. & tot. tit. ff. de recept. arbi.
m Demosth. in oratio. contra Aristogitonem.
n c. infamis. c. infames. iij. q. 7.

L. SI EADEM.

Macer lib. 1. de offic. præsidis.

LEX III.

Si eadem prouincia posteà diuisa sub duobus præsidibus constituta est; velut Germania, [a] Mysia, [b] ex altera ortus, in altera assi debit. [c] nec videbitur in sua prouĩcia assedisse. [d]

SVMMAE.

1 Germania.
2 Teutones.
3 Germani cur sic dicti.
4 Alemani.
5 Caroli nomen unde.
6 Mysia pronuncia.
7 Olimpus mons.
8 Assessor in sua prouincia nemo.
9 Naturalis causa spectanda.
10 Assidens quando attendendum.

a *Germania*) † Germania, nota est prouincia, ad ortũ vergẽs. à Gallis, Rhetijsq; & Pãnonijs, vt Corne. Tacitus scribit, Rheno & Danubio fluminibus: à Sarmatis Dacisq; mutuo metu & montibus separata. [a] à Germanis qui illam incolunt, sic appellata, qui & anteà Germania prouincia.
2 Teutones, † à Teutono eorum Deo, dicti sunt. Et ab huius Dei filio Mãno, aut vt alijs placet, Teutones.
3 † à lacu Lemano, Alemani deinde nuncupati. Cur autem Alemani.

Corne. Taci. lib. de moribus Germanorum. in prin.

posteà Ger-

postea Germanorum acceperint nomen, inter multos non cõuenit.
Sunt enim qui à vernaculo eorũ sermone deductũ vocabulũ putent.
quòd insigni fortitudine viros probósq; se Teutonica lingua mutuo
vocarent.[b] *Garman* enim idiomate Germanico dicitur, qui totu., b Tacitus ubi supr.
Caroli nomen vnde.
4 & robustus vir est, à *Gar*, seu *Ger*, quod totum, ac robustum, † Vnde
Caroli nomen & *man*, quod virum significat,[c] neq; tamen desunt do c And. Alci. libr. 5. pererg. c. 12.
cti homines. & antiquatũ rerum valdè periti, qui putent Germanos
à Romanis sic appellatos, quòd & moribus & forma & viuẽdi ritu Gal
Germani pro tribus.
5 lis penè pares atq; ita fratres Gallorum viderentur. † Legitimi nãq;
fratres Romano sermone, Germani dicuntur.[d] Tacitus verò non d Strab. li. Geogra. septi.
à consonis Gallorum moribus, sed ab eiusdem gentis natione, quæ
Gallis pulsis, Rhenum traiecerit, nomen ortum in hęc verba docet.
Germania vocabulũ nuper ac recens additum: quoniam qui primũ
transgressi Rhenum Gallos expulerunt, nunc Taugri, nũc Germa
ni vocati sunt. ita nationis nomen non gentis eualuisse paulatim, vt
omnes Germani vocarẽtur.[e] Sed hæc fortassis nimis scrupulosius, e Corn. Taci. ubi s.
præsertim apud eos, qui nomina fortuitò & plerunq; sine causa re-
bus imposita fuisse persuasum habent.

Mysia prouincia.
b *Mysia*) † Ptolomęus, quatuor Mysias facit: duas in Europa, supe
6 riorem videlicet, & inferiorẽ: in Asia autem duas, maiorẽ & mino-
rem. ex quibus homines stollidos, & parum prudentes gigni, M. Ci
cero indicat.[f] de quibus iurisconsultum hic agere arbitror. indéq; f Cic. in oratione pro L. Flacc.
Mysi.
Mysi maiores & minores, apud Plinium.[g] Maior Mysia per Phri-
giam, & supra Troadem, in Galatiã vergens, latè patuit. eiúsq; initiũ g Plin. li 6. c. 8.
flumen Ethelcum fuit: antiquus inquit Plinius, Troadis finis.[h] Mi- h Plin. lib. 5. c. 32.
nor verò secundũ Thelespõti oram, in Bithiniam & Propontidẽ in-
clinat.[i] à quibus non aborrens Strabo, Mysiam tradit, alteram o- i Pompo. Mela li. 3. Pli. lib. 5. c. 30.
limpinam, Bythiniæ & Epicteto contiguam, quam Artemidorus à
Olimpus mõs.
7 Mysis, qui trans Istrum sunt, habitatã scribit. † Vbi Olimpus mons
ille siluosus, est adeo altus, vt hora noctis tertia, Sol eo conspiciatur.
Alteram circa Caicum esse, & Pergamenum agrum. vsque in Teu-
traniam, & huius fluminis ostia.[k] Fuerunt autẽ Mysię loca, vt idem k Strab. lib. 12.
author monet, à Romanis diuisa non per nationes, sed alio quodã-
modò per administrationes: in quibus fora fiunt, & iura redduntur.
quo factum est, vt Mysię fines, difficulter distingui possint. ad quam
diuisionem Macrum authorem legis nostræ respexisse, verisimi-
le est.

Assessor in sua prouincia nemo.
c *Assidebit*) † Nemo potest in propria prouincia, administratio-
8 nis officium suscipere sine sacrilegij crimine.[l] Sed nec assidere vltra l l. fi. C. de crimi. sacrileg. l. iij. C de diuer. offi lib. 12.
quadrimestre sub pœna proscriptionis bonorũ: nisi peculiari princi
pis indulgentia concessum sit.[m] quin & omninò Pescennium nigrũ m l. hi qui l. seq ff. ex qui. cau. ma. l. in consiliarijs. C. de assessor.
refert Spartianus vetuisse, ne quisquam assideret in sua prouincia,
aut administraret Romæ, nisi Romanus, hoc est oriundus vrbe.[n]
Quæ vera iurisconsultus hic interpretatur, nisi diuisa esset in admi-
strationes duas prouincia, vt Mysiam fuisse diximus. Nam tunc ex n Spart. in Pescen.
altera ortus, in altera etiam vltra tempus constitutionibus indul-
tum, impunè assidebit: si quidem tunc in sua prouincia non videa-
tur assedisse.[o]

Naturalis causa spectanda.
d *Assedisse*) Obstat quia sua prouincia est, inspecta natura & ori o l. si quis duas. §. si quis partẽ. ff. Co. predio.
9 gine, licet igitur non sit ex accidenti spectandum non est. † si qui-
dem vbi naturæ & accidentis causæ concurrunt, naturalis attenda p l. iij. ff. de tutel.
tur,[p] nõ debeat per imaginem accidentis, naturæ veritas obumbra- q l. filio quem ff. de lib. & posthu.
Accidens quando attendendum.
ri.[q] Verùm hæc obtinent, vbi natura & accidens, se mutuo com-
10 patiuntur. † Nam si accidens naturæ repugnat, illud potius, quàm r l. 3. §. bestias ff. de postul. l. in fractu ff. de usuf. lega.
naturam spectamus.[r]

L. DIEM FVNCTO.

Papinianus lib.4.responsorum.

LEX IIII.

Diem functo legato [a] Cęsaris salariũ [b] comitibus [c] residui temporis, quod à legatis [d] prę-stitutũ [e] est, debetur: [f] modo [g] si non posteà comites cum alijs eodem tempore fuerunt. Diuersum [h] in eo seruatur, qui successorẽ ante tẽpus accepit. [i]

Legatus Cęsaris.

SVMMAE.

1 *Legatus Cęsaris.*
2 *Comites qui in iure.*
3 *Salarium qui assignarent.*
4 *Officio duplici nemo fungitur.*
5 *Officio ante tempus sine culpa nemo remouetur*
6 *Magistratus de quibus teneatur.*

a 1 LEgato Cęsaris) Legatus † Cæsaris, is erat, (vt alibi diximus) qui in prouinciã, à Cęsare mittebatur, vt cũ summa p̃esset ptãte: [a] qualis apud nos est (inquit Bud.) legat⁹ regis quem vulgò locumtenentẽ regis, dicimus. [b] cui cõparationi facilè assentirer, si legatus regis dicundi iuris potestatem haberet. Sed cũ ius non reddat, vtpote rei duntaxat militari pręfectus, vix est, vt recipi debeat hæc æquiparatio Budæi. Viri sanè doctissimi, sed qui tamen in hac magistratuum comparatione, paulò liberior quàm par esset, mihi fuisse visus est.

a l.j. ubi dixi. ff. de offic. præsid.

b Gulielm. Bud. l. si in aliquã. §. cũ plenissimã. ff. de offi. proconsu.

b *Salarium*. Legatus Cæsaris, in prouinciam missus ab imperatore, assessoribus suis, salarium præstituebat, ex fisco, hoc est pecunia publica, eius prouinciæ soluendum. [c]

c §. festinabit. de mãd. princ. coll. ij.

c *Comitibus*) † Habebant legati Cæsaris suos comites, hoc est eos
2 qui cum ipsis, vt cum alijs prouinciarum præsidibus in prouincias mittebantur. Veluti præfectos, scribas, quæstores, prætores, & alios id genus, [d] de quibus disserui suprà. [e]

Comites qui.

d *A legatis*) † Erant igitur legati, qui comitibus suis, præstitue-
3 bant salaria. Fuẽre tamen viri benè docti, qui putauerũt principem ipsum, qui legatum in prouinciam mittebat, non tantùm legato salarium præstituisse: verunetiam aliud, legati assessoribus, & comitibus assignasse. [f] quos & illud Spartiani de Pescennio iuuare videtur. Addidit prætereà (inquit) consularijs salaria, ne eos grauarent, quibus assidebat: dicens, iudicem nec dare debere, nec accipere. [g]

Salarium qui legatis & eorũ assessoribus assignarent.

d l. abesse. ff. ex qui. caus. ma. l. diem ff loca. l. j. §. sed si in comites. ff. de uar. cognitio. l. in comites. ff. ad l. Iul. repe. l. administrãtes. §. eorum. ff. de excus. tuto.

e l. senatusc̃o. ff. de offi. præsid.

f Alcia. lib. iiij. dispun. c. 20.

e *Præstitutum*) Id est præscriptum, ac præfinitum. [h] Quoniam autem vulgò *præstitum* legebatur, in varios, nec tolerandos errores, plerique se immerserunt.

g Spartia. in Pescẽ.

h l. j. ff. de iur. deli. l. j. in princ. ff. de success. edic.

f *Debetur*) Vult Papinianus, quod si legatus Cæsaris, ad regendam prouinciam missus, præfinierit salarium Assessoribus, cæterisq; comitibus, quorũ opera vtebatur: & is ante legationis tempus, expletum vita functus sit, salarium nihilominus integrum, totius residui tẽporis, comitibus suis deberi, cùm per eos non steterit, quominus reipublicæ commodis inseruirent: [i] nec sit eis casus mortis imputandus.

i l. sed addes. §. fi. l. qui operas. ff. loc

g *Modo*) Ponitur hîc exceptio, ab eo quod diximus, legato Cæsaris mortuo salarium residui temporis comitibus suis deberi. Vt hoc ita verum sit, dum non eodem tempore, assessores, aut comites, alijs præsidibus assedissent, comitésue fuissent. [k] quod eorum tunc non intersit,

k l. diem. ff. locati.

4 interſit, qui mercedem & ſalarium accipiant, aliundè.[l] † & cùm nec
poſsint, nec debeant officio duplici fungi, indecens eſſet duorũ mi-
litũ ſtipendia eos accipere, fiſcúmque duplici ſalario prægrauari.[m]

l d. l. ſed adder. §. fin.
m l. fi. C. de aſſeſſorib.

h *Diuerſum*) Aliud eſt inquit Papinianus, cum legato Cæſaris, aut
alteri præſidi, ante tempus ſucceſſor datur. tunc enim reſidui tempo
ris non datur ſalarium.

i *Accepit*) Ratio eſt, † quia cùm legatus ante finitam adminiſtrã-

Officio nemo ſine cauſa mouetur.

5 tionem magiſtratu mouetur, veriſimiliter eius culpa contingit. ne-
que enim credendum eſt tam leuis inconſtatiſque animi eſſe, vt miſ
ſum in prouinciam præſidem nulla occcaſione, & ſine cauſa præma
turè velit reuocare. Ab hoc igitur præſide reprobato, electi comi-
tes, reſidui temporis ſalarium minimè conſequentur. quamuis an-
terioris temporis putem ipſe, non comitibus modò, ſed præſidi ob
delictum etiam remoto, ſalarium integrè præſtandum.[n] facta ita la
boris, & pecuniæ diuiſione:[o] niſi circa tributorum exactionem, aut

Magiſtratus quo nomine teneatur.

6 Aerarij principis curam deliquiſſet. † quo caſu, præſes, aut alius
quicunque, vel magiſtratus, vel iudex, omnia quæ conſequutus eſt
in officio emolumenta, perdit.[p] magiſtratibus quippè & iudicibus
voluit lex fiſcalium rerum, vndique periculum imminere. quod mi
litares expenſæ, & hoſtium incurſiones, multa egeant diligẽtia. nec
poſsint hæc commodè ſine pecunia peragi, ſed nec in vniuerſum in
tuto eſſe Reſpublica.[q]

n l. ij. ff. de itinere actúque priuat.
o l. Scio. in princ. ff. de ann. lega.
p l. iudices. C. de anno. & trib. lib. 10.
q §. oportet. ut in fine quoquo col. ij. §. publicorũ. de manda. prin. coll. iij.

L. CONSILIARIIS.

Paulus lib. 1. Sententiarum.

LEX V.

Conſiliarij.

Conſiliarijs,[a] eo tempore quo aſsident, negotia tractare in ſuum quidẽ auditoriũ[b] nullo modo conceſſum eſt: in alienmm autem non prohibentur.

SVMMAE.

1 *Conſiliarij.*
2 *Aſſeſſor poſtulare nequit.*
3 *Auditorium quid.*

a
1 CONſiliarijs) † Aſſeſſores, quòd præſidi conſilium dent, conſiliarij ſunt appellati. Vult tamẽ Iulius Paulus (reiectis Accurſij, cæterorúque diuinationib⁹) Aſſeſſores nõ poſſe ſua tractare negotia, eo quo aſsident tempore in auditorio prætoris, vel præſidis, cuius ſunt Aſſeſſores. vnde ſi cõtra Titium
Aſſeſſor experiatur, cúmque vocet in ius in auditorio magiſtratus
cui aſsidet, non tenebitur Titius reſpondere. ſed illud auditorium
poterit, vt ſuſpectum, reijcere & declinare. cùm in eo aſsideat actor

Aſſeſſor an ſit aduocatus.

auditorium actoris eſſe. Iudex autem in proprio auditorio, neque
2 debet, neque poteſt ſua tractare negotia. † Qui verò putant Iuriſ-
conſultum hîc velle aduocatorum officio aſſeſſores nõ poſſe in eo-
dem auditorio fungi, verum quidem docent: cum nec in alio etiam
foro liceat aſſeſſori, eo quo aſsidet tempore, patrociniũ litigatori-
bus præſtare.[a] Cæterùm quòd ad hũc locum attinet, cohærere nõ
poteſt interpretatio. Cùm Paulus hîc dicat, non eos prohiberi in
alio auditorio ſua negotia tractare.

a l. fin. C. de aſſeſſor.

b *Auditorium*) † Auditorium non ſignificat ſcholas, ſicut vulgò
3 creditur: ſed locum ipſum, in quo lites, & iudicia exercentur, foren
ſéſque cauſæ controuertuntur, audiuntur, & dirimuntur. verbum

Auditorium quid.

in iure frequens.[b]

[b] l. cum lege. §. fi. ff. de arb. l. lecta. in prin. ff. si cert. pet. l. mulier. ff. ad Treb. l. contr. §. fi. ff. de re iud.

L. IN CONSILIVM.

Papinianus lib. 1. Responsorum.

LEX VI.

In consilium curatoris rei publicæ,[a] vir eiusdem ciuitatis aſsidere non prohibetur. quia publico ſalario non fruitur.

Curator rei publicæ quis.

SVMMAE.

1 *Curator reipublicæ quis.*
2 *Atheniensium magiſtratus.*
3 *Salarium publicum.*

a
1 C*Vratoris reipublicæ*) † Quoniã interpretes, qui ſint curatores reipublicæ, nõ intellexerunt: fieri nõ potuit, vt genuinum Papiniani ſenſum aſſequerentur. Sciendũ itaque, ſolitos olim ex Decurionibus eligi ſeniores, & ſpectatæ vitæ homines, qui *Curatores reipublicæ*, appellati ſunt.[a] propterea, quod quęcũque ad rempublicam pertinerent, curare deberent ſollicitè. veluti vt dirutę domus à dominis reficerentur: vt in vſum ciuitatis triticum deferre-
2 tur.[b] quo nomine, apud Athenienſes (quos † nulla res magis quàm annonæ caritas, ptemebat) decem creatos, Græcarum hiſtoriarum peritis, notiſsimum eſt. Hi reipublicæ curatores iuriſdicundi nullã habebant poteſtatem. ac proinde, nec ius mulctãdi,[c] nec publico ſalario fruebantur,[d] quare tradit hîc Papinianus, ſi ex decurionibus ciuitatis huiuſmodi curatores ſunt creati, virum eiuſdem ciui-
3 tatis in eorum conſilio aſsidere non prohiberi: † quia non fruuntur curatores ſalario publico, hoc ex fiſco, vel ærario publico numerando. & ita non cenſentur propriè magiſtratus. atqui magiſtratus quibus reddunt, aſsidere tantùm quis in prouincia prohibetur. & ita hic textus exponi debet, quem ante nos intellexit nemo. Laus Chriſto optimo maximo.

[a] l. Lucius. §. Sempronij. ff. de adminiſt. tuto.
[b] l. ad curatoris. ff. de da. infec.
[c] l. iij. C. de modo mulctar.
[d] ut hac l.

Annonæ caritas apud Athenien.

Salarium publicum.

IOANNES CORASIVS Toloſas Iuriſconſultus, Valentiæ Allobrogũm ſcripſit, Ferrariæ recognouit.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER SECVNDVS.

De Iurisdictione.

TITVLTVS I.

SVMMAE RERVM.

1 *Iurisdictio.*
2 *Ius dicere.*
3 *Iurisdictio in genere.*
4 *Iudicia cur instituta.*
5 *Magistratuum varia in iuredicundo potestas.*
6 *Iudices à pretore quomodò constituerentur.*
7 *Formula dati iudicis.*
8 *Iudicare & in ius dicere.*
9 *Iurisdictio in specie.*
10 *Legatus an de crimine cognoscat.*

EXPLICATIS magistratuum officijs ad iurisdictionis tractatum iurisconsultus percommodè
Iurisdictio quid. 1 transit.† quod in exercenda iurisdictione, hoc est dicundo iure magistratus potissimū versetur authoritas.† Neque enim aliud quicquam est ius di
Ius dicere. 2 cere, quàm publica magistratus authoritate, quod bonum est, & æquum in publicis priuatisque Ciuium, aut subdito-
Iurisdictio in genere. 3 rum negotijs, statuere.[a] † Vnde & iurisdictio, generatim accepta, suum nomē sortita est.[b] quā ideo rectè finiemus, publicam esse cū pubica, tùm priuata iudicia exercendi, potestatem.[c] vt ita, siue de ciuilibus priuatorum controuersijs, siue etiā de criminū causis, atque adeò capiralibus quæstionibus cognoscat, definiátque magistratus iurisdictionem latiore significatione exequi dicatur.[d] ac proinde minimè dubitādum, quin metum imperium, nedum mixtum iurisdictionis verbo sic accepto veniat.[e] semper enim verum est magistratum, qui de causa ciuili vel criminali publicè cognoscit, ius dicere.[f] Quod & Trāquilli verba, perspicuè cōfirmāt. Ius (inquit de Augusto) dixit, non diligentia modò summa, sed & lenitate. si quidem manifesti parricidij reum ne culeo insueretur, quod non nisi confessi adficiebātur hac pœna, ita fertur interrogasse. *Certè patrem tuum non occidisti?*[g] Vnde translatione facta ab eo quod fit, in eo vbi fit.[h] Iurisdictionis verbo, nōnunquam significatur, & cōcluditur locus concessæ administrationis: cuius fines, magistratus ius dicēdo transilire non potest.[i] quem vsitatiori sermone solemus territorium dicere:[k] & nonnūquam ipsa administratio & exercitium iurisdictionis. Cùm à Marco Marcello collega meo digressus essem (inquit ad M. Ciceronē Ser. Sulpitius) eo consilio, vt ab Athenis in Boëtiam *

* Aliâs Beotiâ.

a l. meminisse. ff. de offi. procons. l. qui iurisdictioni. hoc tit. §. fi. de pœn. te. litigant.
b c. forus. de verb. sig. c. iustum. 23. q. ij.
c l. iij. §. damus. ff. de suspe. tutor. l. j. ff de iud.
d l. j. ff. de off. eius: l. ij. hoc tit. l. Diuus. ij. ff. ad l. Cornel. de fal.
e d. l. j. ff. de offic. eius.
f l. penu ff. de iust. & iur. d. l. meminisse.
g Suet. in August.
h d. l. penul.
i §. sed hoc iure. de Atilia. tutor.
k l. pupillus. §. penul. ff. de ver. sig.

irem: reliquáque iurisdictionem absoluerem. [l] Rursus de caligula Tranquillus. Magistratibus liberam iurisdictionem, & sine sui appellatione, concessit. [m] Capitolinus item de Gordiano. His actis properè ventum est ad oppidum Tysdrum: inuentúsque senex venerabilis post iurisdictionem iacens in lecto: qui circuufusus pur pura humi se abiecit, ac retractans eleuatus est. [n] & paulò post. Gordianus iunior præturam vrbanam Alexandro authore tenuit. in qua tanta iurisdictionis gratia fuit, vt statim consulatum, quem pa ter sero acceperat, mereretur. [o]

4 † Quoniam verò omnia iudicia, aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum gratia (sicuti M. Cicero scribit) reperta sunt: [p] ne concessa promiscuè magistratibus vtriusque iudicij potestas iuris, iustitiæq; ordinem perturbaret, sapienter, veteres instituerūt,

5 † vt alij Magistratus iuridicundo, de causis negocijsq; priuatorum: alij capitalibus quæstionibus præessent. [q] hísque criminum publicis iudicijs Quæstores parricidij, siue quæsitores præpositi sunt. [r] Litibus verò priuatorum iudicandis Centum viri, [f] quibus præerat magistratus hoc est prætor, qui vel priuata negotia per se (licet perraro) iudicabat, [t] vel iudicari, iubebat, [u]

6 † in eam rem, iudices speciales constituens, nonnunquam ex Centum viris: sed frequentius ex grege priuatorum, in quos maximè consenserant litigatores, [x] præscribens datis à se iudicibus formulam, quam (nisi iudex datus manifestè cerneret iniquam) in cognoscendo iudicādóque datum iudicem sequi oportebat [y] in hunc, veluti modum. *L. Octauius iudex esto, si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure Pub. Seruilij esse. neque is fundus Q. Catulo petitori restituetur. contra, si paret non Seruilij, sed Q. Catuli ex iure esse: eum Seruilius Catulo dare, restituereúe damnas esto.* [z] Prætor itáque ius dicere propriè: Octauius verò iudex datus. quia iam habebat ius, ex quo iudicaret: de facto tantùm cognoscere, & iudicare dicebatur: [a] quia illum formula includebat. & certos (quemadmodum Anneus Seneca, eleganter scribit) quos non excederet terminos, ponebat. [b] Vt verisimum sit, re ad exactum iudicium reuocata,

8 † aliud esse ius dicere, aliud iudicare [c] (quod ipsum satis indicat inscriptio Iustiniani [d]) & aliud ius dicens, à iudice. [e] Quāuis hæc postea non satis religiosè obseruata, sed confusa, & promiscua facta fuerint. [f] quinimò, & ius dicere cōtractiore significatu Iuriscō sulti vsurpare cœperunt, pro eo quod est pecuniarias priuatorum causas iudiciaria authoritate cognoscere, & iudicare. [g] At quæ M. Ciceronis locus prætereundus non est. De lege nanque Cornelia agens, quæ proscriptum iuuari vetabat: lex est (inquit) pœna est, quid ad eum qui ius dicit. [h] Quo loco Asconius, qui ius dicit factorum iudex est, inquit, non futurorum duntaxat, in ciuilibus causis. & alibi idem Cicero, Dubiū est nemini (ait) qoin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate, qui iudicia dant (idest Prætorum) & eorum, qui iudicant. quem nemo nostrum possir ædes suas, nemo fundum, nemo bona patris possidere si: cùm hæc à quopiam vestrûm petita sint, Prætor improbus, cui nemo interdicere possit, det quem volet iudicem. iudex nequam, & leuis, quod prætor iusserit, iudicet. [i] Idem quoque author, collata Murenæ & Sulpitij prætura. Murenam in prętura, magis sibi populum conciliasse dicit, quàm Sulpitium, quòd illi iuris dicundi sors obtigisset. huic peculatus quæstio. [k] ita verbo iuris dicendi, causas tantùm priuatas

9 complectens, nō etiam peculatus, cæteráque publica iudicia. † Indéque mihi videtur, Iurisdictionis quoque verbum (quod à iure dicundo, descēdit, [l] & latè patere iam ostendimus [m]) ad hanc speciem plerunque

Iudicia quāobrem inuēta.

Magistatuū diuersa officia.

Iudices à prętore cōstituti.

Formulā dati iudicis.

Iudicare & ius dicere.

Iurisdictio in specie.

l Cicer. lib. iiij. familiar.
m Suet. in Caligula.
n Iul. Capitolin. in Gordianis.
o Capito. ubi. s.
p Cice. pro Cecin.
q l. ij. §. deinde Cornelius Sylla. ff. de orig. iur.
r d. l. ij. §. deinde cum ærarium.
f d. l. ij. §. & quia diximus & deinde cùm esset.
t l. Aemilius. ff. de minor. l. j. ff. de Var. cognitio.
u l. iudicium. ff. de iudic. Cicer. ij. de legib.
x l. ij. §. j. ff. de iud. l. ex consensu. ff. de appel.
y Cicer. actio. ij. in Verr. in oratio. pro Cecin. & ij. de finib.
z Cic. ij. Verrina.
a l. eum quē. §. fin. ff. de iud.
b Seneca. lib. iiij. de benef.
c l. noluit. §. fin. ff. de interro. actio.
d Rub. C. ne quis in sua ca. iud. uel ius dicat.
e l. j. ubi dicā hoc titul.
f l. meminisse. ff. de offic. proconsl. l. qui iurisdi. l. est receptum hoc tit.
g l. obseruare. §. fi. ff. de off. procōs. l. j. §. damus. ff. de susp. tutor.
h Cice. actio. iij. in Verrem.
i Cice. ij. Verrina.
k Cic. pro Milone.
l c. forum. de uerb. signific.
m d. §. damus.

plerunque coarctatū: vt pecuniariæ dūtaxat, & ciuilis causæ cognitionem demonstret. [n] & ita in hoc tractatu ferè semper accipiendum. vt sic non malè, iurisdictionem finiamus, esse Iurisdiciatiam potestatem de priuatis & pecuniarijs causis cognoscendi, indicandíque. [o]

Legatus proconsulis an de crimine cognoscat.

10 † Vnde legatus proconsulis, qui ius gladij non habet, nec iudicationem capitalium criminum: quia tamen ciuilium controuersiarum exercet iudicia, iurisdictionem habere dicitur, postquā ei à proconsule mandata est. [p] Nec obstat quod criminales causas audiat. [q] Nām id verum cognoscēdo, & instituendo litem, non definiendo quippè sententiæ dictionem proconsuli reseruat. [r] Vnde nec iurisdictionem exercere tunc dici potest: sed facti veritatem, informare, & processum (vt vocant) instruere. [s] Vt ad proconsulem postea transmittatur. [t]

n l. obseruare. §. fi. ff. de off. procōs.
o l. j. §. fi ff. de offi. eius. d. §. demũ.
p l. solet. l. si quid d. l. obseruare. §. fi. ff. de off. proconsul.
q l. unic. C. de off. procons.
r d. l. si quid.
s l. notionem. ff. de reg. iur.
t d. l. uni. d. l. si qd.

L. IVS DICENTIS.

Vlpianus lib. 1. Regularum.

LEX I.

Ius dicens.

IVS dicentis [a] officium [b] latissimum est. [c] Nam & Bonorum possessionem dare [d] potest: & in possessionem mittere: [e] pupillis nō habentibus [f] tutores, constituere: [g] iudices litigātibus dare. [h]

SVMMAE.

1 *Ius dicens.*
2 *Pretorius dicebat.*
3 *Pretor an iudicaret.*
4 *Decernere.*
5 *Iudicia dare.*
6 *Iudices dare litigantibus.*
7 *Iudex & ius dicens.*
8 *Officium iudicis, & quotuplex.*
9 *Iudicis officium triplex.*
10 *Extraordinarium iudicium.*
11 *Merum officium.*
12 *Pretor de crimine non cognoscebat.*
13 *Quesitores.*
14 *Do, dico & addico.*
15 *Addicere debitores.*
16 *Mißio in possessionem.*
17 *Tutor non datur habenti.*
18 *Tutores qui dare poßunt.*
19 *Pretor tutelaris.*
20 *Tutoris datio an imperij.*
21 *Magistratus Municip. dant tutores.*
22 *Recuperatores.*
23 *Dandorum iudicum formula.*
24 *Delegatus an habeat iurisdictionem.*
25 *Centumuiralis potestas.*
26 *Iudicem dare an iurisdictionis.*

Pretor ius dicens.

1 I*Vs dicentis*) † Hoc est prætoris, [a] vel alterius similis magistratus: qui scilicet iurisdictioni pręsit. veluti pręfectus vrbis, [b] præses prouinciæ, [c] ac etiam Aedilis curulis: qui & ipse de certis causis ius dicebat: [d] cuiúsque edicta prætorij iuris censentur. [e] Vsitatiùs ta-
2 mē est, † vt ius dicentis verbo, Prætor demonstretur. velut iuridicundo, primùm præ cæterísque creatus. [f] Vnde cùm Epidicus Plautinus Tesprionem rogasset, vt se per contantem audiret, pollicens se mutuam operam redditurum. respondit Tesprio, *Ius dicis.* Cúmque subiunxisset Epidicus, *me decet.* addidit iocosè Tesprio, *Iam tu nobis præturam geris.* [g] vrbis autem prætorem, hîc intelligi volo. nam cæteri, qui augescente ciuitate postea creati sunt ius non dicebant: sed cognoscebant de capi

a l. si filius qui ff. de uulg.
b l. j. ff. de off. præ urb. l. ij. de in ius uoc.
c l. cum hi. §. sed nec mandare. ff. de transac.
d l. j. ff. de ædil. edi.
e §. prætorum. de iur. natur.
f l. ij. §. populo. ff. de orig. iur.
g Plautus in Epidico.

talibus quæstionibus:quæ ipsis fortè obuenerāt. alius nimirū de par
ricidijs,alius de peculatu,alius de falcis:[h] vñ Quæsitores appellati.[i] Iu
3 ris † verò disceptator,qui priuata iudicaret,iudicari ue iuberet.ptor
vrbanus erat.[k] quāquā inter priuatos(quod sæpè monui) rarissimè
iudicaret.túmque personarum vel causæ peculiari fauore,[l] eius si
quidem proprium munus fuit, vel decernere, vel dare iudicia, vel
priuatis dirimendarum controuersiarum gratia iudices constitue-
re. Vnde nec edictis suis prætores se iudicaturos, sed iudicium, vel
actionem daturos pollicentur. Ad hæc Fabius Victorinus apud Ci
ceronem. Prætores qui ius dicebant inquit, iudices etiam causæ da-
bant,& cōtrouersiæ,vel agendi genus instituta actione formabāt.[m]
4 Decernebāt † autem cum edicta publicè proponebant:aut super li-
tibus priuatorū,causa cognita,authoritatem suam permittendo,iu
bendo,vetando,alióue modò simpliciter interponebant.[n] Vt cùm
dabat bonorum possessionem,cauere,possideréue iubebat, in pos-
5 sessionem mittebat:aut restituebat in integrum.[o] † Dabat autem
iudicia cum actori faciens potestatem agendi, eum ad intendendā
actionem admittebat.[p] Etenim si prætor inquit M.Cicero,is qui iu
dicia dabat,nunquam petitori præstituit.qua actione illum vti,ve-
lit.[q] & alibi Si quis cum pulsasset, edixit se iudicium iniuriarum
non daturum quicquid ab eo peteretur,iudicem de sua cohorte da
turum ipsi autem nullius rei actionem sese daturum.[r] Vt autem
dare iudicia & actiones prætor poterat:ita denegare.[f] cùm eius sit
6 actionem denegare,qui potest actionem concedere. † Constitue-
bat prætor denique iudices litigantibus:[u] nonnunquam ex Centū
viris,quibus prætor præerat.túmque dicebatur, ex sua cohorte iu-
dicem dare.[x] sæpiusculè ex priuatis, in quos litigatores consense-
rant.[y] Quod in causa fortasse fuit:vt dati hi iudices, in iure nostro
quandoque dicantur arbitri:[z] quasi mutuo litigatorum consen-
su delecti.[a] Cui sententiæ,nonnullos ex recentioribus fauere,post
hæc scripta comperi.[b] Eadem porrò præsides in prouincijs,qua præ
tores in vrbe,fungebantur potestate. vt scilicet in lite prouincialiū
7 iudices darent[c] Atque † hinc constat, alium fuisse iudicem à præ
tore,& ius dicente,quod & M.Cicero indicat,cum ait. Quo primū
tempore à prætoribus lectus in iudices sum: vt iudicia quæ appel-
lantur priuata,susciperem.[d] & alibi.Nunc tamen inquit,eo animo
sum:vt eo iudice quam Prætore, hanc rem transigi malim.[e] Item
alio loco. Accusaui de pecunijs repetundis,iudex sedi, prætor quæ-
siui.[f] Vnde & officium ius dicentis, seu prætoris ab officio iudi-
cis,& stipulationem prætoriam à iudiciali Iurisconsulti disertè se-
parant.[g] quamuis nonnunquam iudicis verbo, prætor significe-
tur.[h] Sed præsertim posteriore Cæsarum tempore (quo candor
omnis antiquitatis, & latini sermonis paulatim inclinauit) acceptum
est iudicis verbo,quicunque magistratus,etiam maior, demonstra-
ri.[i] Alexander,vbi Augustum cæpit agere imperium(inquit Lam
pridius) primum remouit iudices, quos impurus Heliogabalus
prouexerat. & eum promoueret iudices,exemplo veterum, & ar-
gento,& necessarijs instruebat. ita vt præsides prouinciarum acci-
perent argenti pondo Vicena.[k]
b *Officium*) † Ius dicentis officium hoc loco generaliter accipit
8 Vlpianus,vt munus quodcunque significet,quo fungitur,qui iuridi
cundo præfectus est, ad controuersias priuatorum dirimendas,cæ-

Prætor an iudicaret.

Decernere.

Dare iudicia.

Constituere iudices litigantibus.

Iudex & ius dicens.

Officium iudicis.

b Cicer actio. ij. in Verrem & pro Milone. dict. l. j. ff. de offic. eius.
i l. ij. §. deinde cùm ærariū. ff de ori. iur.
k Cicer. libr. iij. de legib.
l l. Titiæ. ff. de aur. & arg. leg. l. Aemilius. ff. de minor. l. j. & toto titul. ff. de uar. cognit.
m Fab. Victorinus in ij. Cicer. de inuenti.
n l. nec quicquam. §. ubi decretum. ff. de offic. procons.
o l. iubere. hoc tit. l. ea quæ. ff. ad municipal.
p l. ueluti. ff. de uerb. oblig.
q Cice. pro Cecin.
r Cicer. actio. iij. in Verrem.
f. d. l. ueluti.
t l. qui uetante. §. fi ff. de reg. iur.
u l ex cōsensu. §. j. ff. de appe. et hic.
x Cicer. in Verrin.
y l ij §. j ff de iud. d. l. ex consensu. & inf. dicam.
z l. fundus. ff fam. ercifcund. d. l. fi. ff. de iud. l. j. C. de pedan. iud.
a l ij. §. j l. obseruandum. ff. de iu. d. l. ex consensu.
b Anto. Vacca l. legatus. ff de off. procons.
c l ij. ff. quis & à quo. l. ij C. de formul. d. l. ex consensu. §. j.
d Cicer. libr. 14. epist.
e Cicer. ij. Verrin.
f Cicer. pro Rabirio posthumo.
g l. stipulationū. § ff. de uerb. oblig. §. j. de diuis stip.

h l. Titia. ff solut mat. l. noluit. §. j ff. de interg. act. i l j. § sportulas C. de offic. præf. præto. Affri. l. nulli. C. de of. recto. pro l. uni. C. ut om. iud. l. uni. c. de contra. iud. k Lampridius in Alex. Seuero.

teráque exercenda iudicia. [l] quamuis nonnunquam specialiter vsurpetur pro cognitione extraordinaria: quam vulgus officium nobile vocat. [m] † Namque fecerunt nostrates interpretes triplex iudicis officium. Nobile scilicet, quod simplex est, & per se stat. Mercenarium, quod actioni seruit. & aduersarium quod vice exceptionis imploratum, actioni aduersatur: nulla lege freti, nouis ita verbis rem per se claram obumbrantes. [n] Ego breuiter officium iudicis in genere & in specie considero. Generatim acceptum, quodcunque iudicis munus, in iure reddendo, sicuti iam dixi designat. [o] Significanter verò & ad speciem, iudicis officium dicitur, quod æquitate suggerente ijs subuenit, qui ordinatio alioqui actionis præsidio destituuntur: [p] ac proinde iudicium † extraordinarium, [q] & extraordinaria petitio, [r] aut cognitio [s] plerumque appellatur, quod nulla vi scilicet iuris ordinarij, hoc est actionis, iudex id impertiri cogatur: [t] sed totum ex æquitate, religionéque iudicantis procedat, cuius arbitrio lex committit, vt opressis subueniat, prout æquum sibi videbitur. [v] † ac proinde merum solet à iurisconsultis dici: [u] quasi purum, & ab omni vi actionis, accusationísue distinctum, & separatum, [y] cuius generis innumera leguntur in iure ciuili exempla. [z] Quod itaque actionis aut accusationis alienius explicandæ causa exercetur, mixtum dicere poterimus: quasi totum sit, vel actioni, vel accusationi coniunctum, & permixtum. [a] Equidem scio Mixti officij iudicis nusquam in disciplina ciuili mentionem fieri: sed cùm meri passim iuris authores meminerint, [b] satis admonet subdisiunctiuorum natura mixtum quoque iudicis officiuum esse. [c] Quale autem omnibus in rebus officium iudicis esse debeat, vno ferè versu Ouidius exprimit. [d]

9 Iudicis officiũ triplex.

Extraordinaria cognitio.

11 Merum officium.

Iudicis officium est, vt res ita tempora rerum
Quærere

Hoc est, non debet iudex nimia vti subtilitate. [e] sed æquitate, ob oculos semper habens controuersorum negotiorum circumstantias & qualitates pensiculatè appendere. ne si summũ ius sequatur, summam crucem extruat. [f] Vnde bellißimè Cato.

Ipsæ etiam leges cupiunt vt iure regantur.

e *Latißimum est*) Non eo vsque tamen, vt ea quæ meri sunt imperij posśit. † Cùm merum imperium regulariter ius dicentibus non competat. [g] idque proposita hîc ab Vlpiano exempla, declarant: quorum nullum meri imperij est. Exempla autem, licet legem ipsam non restringuant, de quibus tamen casibus loquatur, ostendunt. [h] Neque sanè Vlpianus, in hoc totus, vt magnam iudicentis detegat potestatem, meri imperij exemplum omissurus erat: si id prætori competere existimasset: cùm præstantißima magistratus authoritas, circa merum imperium versetur. [i] Equidem constat, ius dicentem, hoc est prætorem, [k] id Romæ creatum, vt ius redderet super controuersijs priuatorum: non vt animaduerteret in delinquentes. Nam in eam rem proprij fuêre creati magistratus qui quæstores parricidij † siue quæstores dicebãtur. [l] Nec ignoro, procedente tempore constitutis à Cornelio Sylla publicis quæstionibus, de falso parricidio & sicarijs prætorum auctum fuisse numerũ: eisq; carũ rerũ capitalium nomine quæstionem, cognitionémque datam. Cæterùm ij ius non dicebant, nec præerant iurisdictioni: sed illis duntaxat capitalibus quæstionibus. [m]

12 Prętor non habet merum imperium.

13 Quæstores.

d *Bonorum possesionem dare*) Prætori tria verba fari licebat, † *Do*,

l l.officium. l. qui restituere. ff. de re uendi.
m l. qui per collusionem. §. fi. ff. de act. emp. l. j. ff. de uar. cogni.
n Bart. & alij hic.
o d.l. officium. d.l. si irruptione. cum simılib.
p l. Quintus. ff. de aur. & arg. leg. d. l. qui per collusionem. §. fi.
q l. cùm filiusfami. ff. si cert. peta.
r l. pecuniæ uerbũ. §. fi. ff. de uerb. sig
s l. j. & tot. tit. ff. de uar. cognit.
t d.l. qui per collusionem. §. fi.
u l. planè. l. fi. ff. de peti. her. l. creditores. ff. de uerb. sig.
x l. stipulationũ aliæ. §. j. ff. de uerb. obli. §. j. de diuis. stipu.
y l. bona fides. ff. de pos. l. iij hoc ti. §.
z l. j. ff. de uar. cog.
a l. imperium. uers. mixtum. hoc tit.
b d.l. stipulationũ aliæ. §. j. & d. §. j.
c l. hæc uerba ille. ff. de uerb. sig. Gillo. li. ij. de iurisdi. c. 10.
d Oui j. Trist. ele. j.
e l. si seruũ. §. sequitur. ff. de uer. obl.
f l. quod si Ephesi. ff. de eo qd cer. lo. l. non dubium. C. de legib.
g l. j ff de offi. eius cui mand. est iuris
h l. dãni ij. in fi. ff. de dam. infect.
i l. iij. uers. merũ. §. hoc tit.
k l. si filius qui patri ff. de uulg.
l l. ij §. deinde cùm ærarium. ff. de origi. iur.
m d.l. ij. §. & quia.

Do, dico, addico tria preroris verba.

14 *dico, & addico.* Dabat siquidem iudices & iudicia: vt iam annotauimus. Dicebat ius præterea, nonnunquàm super causis priuatorum per se iudicando. Vt cùm decernebat, dando puta bonorum possessionem: iubendo cauere: & restituẽdo in integrum.[n] Addicebat denique inopes debitores, qui soluendo non erant ex xij. tabularum, in temporariam seruitutem creditoribus. Vnde Milphio seruus, apud Plautum.[o]

Neque id vnde efficiat, habet. vbi in ius venerit,
Addicet prætor, familiam totam tibi.

Addicere debitores.

15 Tantique † fuit quondã momẽti, facta hæc à prætore debitoris addictio, vt si vnus ob pecuniam debitam pluribus creditoribus adiudicabatur, liceret illis si volebant, membra & artus inopis & addicti debitoris secare, partirique sibi, ac crudelissimo laniatu distrahere: qua vna constitutione nihil immanius, nihil efferacius: nisi quod ex consilio lata est. Vt bene atque cautè viuendi disciplina esset. Enimuerò dissecatum ea de re hominem antiquitùs vllum se neq; legisse, neque audiuisse, Gellius refert.[p]

Missio in possessionem.

c *In possessionem mittere*) † Prætor mittendo in possessionem, vti-
16 tur quidem iurisdictione:[q] siquidem ius super ciuilibus controuersijs priuatorum reddat.[r] Verum magis pro suo imperio & autoritate agit, quàm quòd iurisdictionem exerceat. Neque enim dirimit pronunciatione litem: sed pro maiestate imperij sui super controuerso priuatorum negotio statuit, & ius dicit. Vnde missio huiusmodi, magis ad naturam imperij, hoc est iussus & autoritatis, quàm iurisdictionis, id est iudiciariæ disputationis accedere dicitur.[s]

Tutor non datur habenti.

Tutores qui dare possit.

f *Non habentibus*) Sanè dixit, non habentibus: † quia tutorem ha-
17 benti, præterquàm certis casibus, non datur tutor.[t]
g *Tutores constituere*) † Ius dicens, hoc est prætor in vrbe, & præ-
18 ses in prouincia tutores dat: quia hoc specialiter eis lege tributũ est, nimirùm lege Attilia prętori vrbano & præsidi, lege Iulia & Titia:[u] neque tamen ideo putandum magistratum omnem, aut alium qui ius dixit, tutoris dationem habere. Nam & is, cui mandata est iurisdictio, licet alienam exequatur, ius dicit.[x] Qui tamen tutores pupillis non constituit: nisi sit legatus procõsulis.[y] Ille autem ideo ius hoc habet, quia id ei lex nominatim concessit.[z] neque enim facultas hæc dandi tutores alijs competit, quàm quibus aliqua lege specialiter tributa est.[a] Veluti prætoribus vrbanis, & præsidibus prouinciarum,[b] aut etiam consulibus Romæ: qui Claudij Cæsaris cõstitutione tutores ex inquisitione extra ordinem dare cœperunt.[c] quò plenior autem, & commodior fieret, in vrbe eiusce rei perquisi-
19 tio, M. Antoninus philosophus † Prætorem tutellarem erexit:[d] qui tamen illustribus personis tutores constituere non potuit: nisi cum præfecto vrbi & adhibitis decem senatoribus.[e] Neque præterea credendum magistratus, qui speciali legis concessione, ius dandi tutores nacti sunt, id agere vi iurisdictiõis, aut imperij: sed quia id eis nominatim est indultũ.[f] Namq; priuatis etiã nempè parẽtibus,
20 id iuris tribuitur.[g] Et hoc est, quod ait Vlpianus, † Tutoris dationem, neq; imperij, neq; iurisdictionis esse: sed ei tantùm competere cui lex in specie concessit.[h] Nam & Decuriones publici duntaxat consilij gratia creati nullam habent iurisdictionem:[i] qui tamen tutores speciali legis indulgentia constituunt.[k] Idémque in tribunis plebis

Prætor tutelaris.

Tutoris datio an imperij.

n l. ea quæ. ff. ad municipa. l. iubere. §. hoc tit. & hac l.
o Plaut. in Penulo.
p Aul. Gel. lib. 20. noct. Attic. c. j.
q l. dies. §. duas. ff. de dam. infe.
r l. j. §. damus. ff. de suspe. tutor.
s l. ea quæ. ff. ad munic. l. iubere. §. hoc tit.
t l. Lucius. §. cum testamento. ff. de administr. tuto. l. si quis sub conditione. ff. de testa. tutel.
u §. j. de Attil. tut.
x l. & si prætor. ff. de offi. eius.
y l. pen. ff. de offic. proconsul.
z l. j. ff. de tut. & curatio.
a l. muto. § tutoris ff. de tutel.
b d. §. j. de Atti. tu.
c Suet. in Claud.
d Iul. Capi. in M. Philos.
e l. j. C. de tutorib. illustr. perso.
f d. §. tutoris.
g l. j. ff. de testa. tu.
h d. l. muto. §. tutoris. dixi lib. 5. Miscella. c. 24.
i l. pupillus. §. decuriones. ff. de uerb. signi.
k l. decreto. ff. qui. pet. tuto.

nis plebis, quos scimus nulla fulgere iurisdictione. vt potè faciendis tantùm intercessionibus creatos:[l] & tamen Atilia lege tuto-
21 res dant.[m] † Omnibus porrò municipalibus magistratibus posteà ius hoc dandi tutores tributum est: modò illum dent tutorem, qui ab eodem municipio sit, vel agro eiusdem municipij.[n] Et ita non duumuiris modò (quos magistratuum municipalium verbo, lex plerunque designat[o]) tutoris datio concessa est.[p] Verunctiam decurionibus, atq; adeo defensoribus[q] cum episcopo, si tamen facultates pupillorum quingentos aureos non excedant.[r]

Municipiorũ magistrat⁹ dãt tutores.

h *Iudices litigantibus dare*) prætores, ad ius dicendum creati non ipsi per se priuatorum controuersias audiebant, aut iudicabant: nisi singulari personarum, aut causæ fauore:[s] sed litigatoribus iu-
22 dices dare solebant, † quos recuperatores, antiqui dixerunt,[t] eo quod illorum sententia suum quisque recuperet.[v] Iureconsulti nunc arbitros,[x] nunc pedaneos iudices,[y] nunc speciales,[z] nunc datos,[a] nunc delegatos[b] nuncupant. ijs autem datis à se iudicibus prætor formam & æquitatem præscribere solebat, quàm inferenda sententia necessariò sequerentur.[c] in hunc veluti modum.
23 *L. † Octauius iudex esto, si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure Publ. Seruilij esse: neque is fundus Q. Catulo petitori, restituetur. contra si paret non Seruilij, sed Q. Catuli ex iure esse: eum Seruilius Catulo dare restituerére damnas esto.*[d] Vnde cognoscebant dati iudices tantùm de facto ius constitutum iam habentes, ex quo iu-
24 dicarent. † Nec ius dicere, nec iurisdictionem habere censebantur: sed notionem, & simplicem cognoscendi, iudicandíque facultatem.[e] Ideóque nec suam, poterant exequi sententiam.[f] quippè qui re statim iudicata desinerent esse iudices.[g] Solebant autem dari iudices à prætore ex priuatis in quos litigatores consenrant.[h] quippè neminem veteres nec de minima quidem rei iudicem esse voluerunt: nisi qui inter aduersarios conuenisset.[i] Quod de iure non de facto erat controuersia ad centumuirale iudicium (quod litibus priuatorum iudicandis maximè constitutum fuit)[k]
25 causa deferebatur.[l] & ideò M. Cicero, in † centumuiralibus causis vsucapionem tutellarum, gentilitatum, agnationum, fluminum stilicidiorum, testamentorum, cæteratúmque rerum innumerabilium iura versari scribit.[m] Nam (inquit) volitare in foro, hærere in iure ac prętorũ in tribunalibus iudicia priuata, magnarũ rerũ obire in quibus sæpè nõ de facto, sed de iure & æquitate certetur: iactare se in causis centũuiralibus, in quibus vsucapionẽ, tutellarũ, gentilitatũ, & reliqua.[n] Sanè & ex hoc centumuirali ordine, quãdoq; prætor iudices dabat: cùm negotij postulabat grauitas. tumque dicebatur ex sua cohorte iudicẽ dare.[o] quia scilicet prętor centumuiris prę esset.[p] Edixit inquit M. Cicero, se iudicium iniuriarum non daturum, quicquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum.[q]
26 Ex † his autem planè constat falli grauiter interpretes, qui dare iudicem simplicis esse censent iurisdictionis:[r] cùm ea iurisdictionis esse dicantur, quę à cuiusuis ordinarij iudicis authoritate pendent.[s] At qui dare iudicem ius dicentis, hoc est prætoris in vrbe, aut præsidis in prouincia, authoritatem desiderat.[t] adeo vt procurator Cæsaris, qui iurisdictioni præest,[u] & magistratibus annumeratur:[x] non tamen iudicem dare possit.[y] Quinimò magistratui potestas hæc dandi iudicem concessa videtur: nisi cui lege nominatim tributum est.[z]

Recuperatores.

Dandorum iudicum formula.

Delegatus an habeat iurisdictionem.

Cẽtumuiralis potestas.

Iudicem dare an iurisdictionis.

l Gell. li. 14. noct. Attic.
m §. j. de Attil. tut.
n l. ius dandi. ff. de tutorib.
o l. dies. §. duas. ff. de dam. infe.
p l. j. §. si inter. ff. de magist. conue.
q l. decreto. ff. qui pet. tuto.
r §. pe. de Attil. tu.
s l. Aemil. ff. de mino. l. j. ff. de uari. cogni.
t Ci. pro Cecin. pro L. Flac. Plaut. in Bacchi.
u Cic. act. j. in Verrem.
x l. fundus. ff. famil. ercis. l. à diuo. in prin. ff. de re iudi.
y l. iij ff. ne quis eũ.
z l. fi. ff. de offi. prætor. l. iiij. ff. de offi præf.
a l. iudex. ff. de iud. l. à iudice. C. illo ti
b tot. ti. de off. dele
c Ci. act. iiij. & s. in Verrem.
d Ci. act. iiij. in Ver
e l. ait prætor. ff. de re iudi. l. notionẽ. ff. de verb. sig.
f l. à diuo Pio. in prin. ff de re iudi.
g l. iudex. ff. de re iu
h l. ij. §. j. ff. de iud. l. ex cõsensu. uers. j. ff. de appel.
i Cic. pro Cluen. dixi ru. ff. de off. cius
k l. ij. §. deinde cũ esset. ff. de ori. iur.
l l. Titia. ff. de inof. te. l. fi. C. de pe. he
m Cic. j. de orato.
n Cic. ubi s.
o Cic. ij. Verri.
p Plin. lib. 5. epistola dixi d. §. deinde.
q Ci. act. iij in Ver.
r l. iij. in fi. hoc tit.
s §. iusiurandũ. in fi. de defens. ciuit. coll. iij.
t l. eum qui. hoc ti. & hac l.
u l. j. c. de iurisdict.

x l. fi. c. ubi & apud quẽ. y l. ex consensu. ff. de appel. l. j. C. de peda. iudic. z l. cùm prætor. §. penul. ff. de iudic. dixi l. legatus. ff. de officio proconsul.

L. CVI IVRISDICTIO.

Iabolenus lib.6.ex Caßio.

LEX II.

Cui iurisdictio [a] data est, [b] ei quoque concessa esse videtur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

Concesßio ad necessaria porrigitur.

S V M M AE.

1 *Concesßio ad necessaria porrigitur.*
2 *Mixtum imperiũ transit mandata iurisdictione.*
3 *Citatio realis an in delegatum transeat.*
4 *Omnia sine quibus.*

a 1 IVrisdictio) † Siue ordinaria, siue delegata. vtranque enim Iabolenus hoc responso complectitur. cùm in vtráque eadem sit ratio: ne scilicet inutilis reddatur concesßio. [a] deludíque poßit ius dicentis, aut dati iudicis authoritas: [b] si non ea quoque intelligantur concessa, quæ ad executionem mandatæ iurisdictionis necessaria sunt. [c]
2 † Vnde non dubium, quin concessa demandatáque iurisdictione mixtum imperium censeatur mandatum: [d] cùm alioqui inanis, & nulla reddi poßit iurisdictio. [e] generalitérq; dicendum, mandata iurisdictione trãsferri vocationem in ius, sequestrationem rei controuersæ, & misßionem in posseßionem bonorum cõtumacis, [f] tanquam ad iurisdictionis effectum necessaria. [g]
3 † Amplius puto, eum cui mandata est iurisdictio, præhendendi ius habere (quod recitare vocant) adeóque conijciendi in carcerem, & coërcendi potestatem, [h] dum ea nõ cadat in maiorem animaduersionem. [i] Nam & illorum quoque probo sentẽtiam, qui etiam ea quæ maioris sunt potestatis, concessa videri volunt, si aliter data iurisdictio explicari non potest. [k] cùm & in alijs omnibus concesßionibus idem sit receptum.
4 † Vt scilicet vno concesso, cætera omnia pariter tributa intelligantur, sine quibus concessum haberi nequit: [l] tametsi ea nobiliora sint, & præstantiora, eo quod nominatim est concessum. [m] Quę tamen omnia sanè accipi debent, de ijs quæ ad concesßionis effectum, vti diximus, necessaria sunt: alioqui nullo modo tributa censerentur. [n] licet sine his non, nisi difficulter, & cum aliquo incõmodo, re concessa poßimus vti. [o] Quoniam autem contrariorum, vt M. Cicero scribit, contraria sunt consequentia; & oppositorum in oppositis eadem solet esse ratio. [p] Econtra quoque dicendum, cui nihil est prohibitum, omnia pariter cõcessa censeri, quibus ad illud peruenir i potest. [q]

Mixtum imperium transit mandata iurisdictione.

Citatio realis an trãseat in delegatum.

Omnia sine quibus.

b *Data est)* Id est mandata, [r] siue omnis, siue vna eius species, aut inter certas personas. [s]

a l. si quando. ff. de lega. 1. c. si papa. de priui in 6.
b l. si pretor. in princ. ff. de iudi.
c l. fi. in fi. ff. de offi. eius. c. ex literis. c. praeterea. c. suspitiõis. de off. dele.
d l. 1. § fi. ff. de offi. eius.
e l. fi. ff. illo tit.
f l. senatuscõsulto ff. de offi. præsid.
g d. l. fin.
h d. c. ex literis.
i l. si quid. ff. de offici. procons.
k l. quoties. C. de iud. l. 13. in fi. C. de peda. iudicib.
l l. si iter. ff. de seru. l. seruitutes. § 1. ff. de seruit. vrb. l. refectionis. ff. cõ præd. l. iij. § fi. ff. de pœn. lega.
m l. non cogendũ. § fi. ff. de procur.
n l. si eo loco. § pe. ff. si ser. uend. l. iij § fi. ff. de itiner.
o l. 1. § fi. ff. si usufru peta. c. cùm cõtingat. de for. cõ.
p l. fi. § fi. ff. de leg. iij.
q l. oratio. ff. de ritu nupt.
r l. cognitio. § j. ff. de offi. eius.
s l. solet. & l. seq. hoc tit.

L. IMPERIVM.

Vlpianus lib. singul. de officio Quæstoris.

LEX III.

Imperium [a] aut merum, [b] aut mixtum [c] est. Merum imperiũ est [d] habere [e] gladij [f] potestatem, [g] ad animaduertentendum [h] in facinorosos homines

a 1 IMperium) † Respublica benè instituta tribus potisßimum cõstat, cõsilijs, imperijs, & iudicijs. [a] Nam qui eidem præsunt, vel de publicis negotijs con-

Respublica benè instituta.

a Aristo. li. iiij. Politico. c. 14.

Consilia, imperia, & iudicia.

mines: quod etiam potestas appellatur.[h] Mixtum imperium est,[i] cui etiam[k] Iurisdictio[l] inest.[m] Quod in danda bonorum possessione consistit.[n] vt iurisdictio,[o] iudicis dandi[p] licentia.[q]

SVMMAE.

sultãt, vt Romę quondam senatores,[b] decuriones, in municipijs.[c] & hodie consules ciuitatũ.[d] vel imperia exercent, & Magistratus, quod eorum propriè munus est, qui suffragijs declarati, lege imperãt. quales enim Romæ consules, prętores præfecti vrbi,[e] & in prouincijs procõsules legati Cæsaris cęteríque præsides prouinciarum:[f] quibus omnibus de publis priuatísque rebus dicendæ sententiæ, & imperandi permissa fuit potestas.[g] vel de iure controuerso respondent, priuatorum cõtrouersias audiunt, iudicant, & dirimunt. Vt Romę quondam cẽtumuiri.[h] & iuridici in prouincijs.[i] ac proconsulum legati.[k] Sic enim necessum est, inquit Philosophus, vni alicui magistratui permittere iudicia, aut multis & diuersis, de alijs atque alijs rebus. Vel nonnullis eorum de omnibus vel quibusdam de nõnullis iudicandi concedere potestatem.[l] De illa porrò, reipublicæ parte, quæ in imperijs & magistratibus consistit, agit hîc Vlpianus.

Imperare.
Imperiũ quid.

3 Cùm † autem Imperare idem propriè sit, quod iubere & iure quodam potestatis præcipere, ei qui parere necessum habet:[m] † manifestum est imperij uerbo authoritatem & legitimam potestatem significari cuiusuis superioris, siue publica, siue priuata authoritate fungentis iubendi, cogendi faciendíque quod vult.[n] Cæterùm contrahitur nonnunquã vt vel Cæsaris principatum & orbem illum Romanum notet:[o] vel vt verbum forense est, & in hoc iurisdictionum tractatu accipitur: vt publicam & eximiam quandam magistratus authoritatem designet: quæ priuatis, non conceditur:[p] siue ea in extraiudicialibus exerceatur, & consistat: vt in sartis tectis, operibúsque publicis curandis:[q] siue in iudicialibus:[r] tumque siue ad diremptionem ciui-

4

b Halicar. lib. ij.
c l. pupill. §. decuriones. ff. de uerb. signifi.
d l. d. sensores. ij. l. pe. C. de defenso. ciuita.
e l. ij. ff. de in ius uo. l. sed & si. §. hæc clausu. ff. quib. ex caus. ma.
f l. j. l. iiij. ff. de offi. præf.
g l. ij. §. exactis. cũ seq. ff. de ori. iur.
h d. l. ij. §. deinde cũ esset.
i l. Thais. §. Lucia. ff. de fide. liberta. l. j. ff. de offi. iurid. Alexand.
k l. obseruare. §. fi. ff. de offi. procõs.
l Arist. lib. iiij. polit. c. 14.
m l. legis. ff. de legi. l. liber homo ij. ff ad l. Aqu. l. idonei ff. de testib.
n l. & si prætor. ff. de offic. eius. l. qđ iussit. ff. de re iud. l. iiij. ff de arb. l. fi ff. ne quid in loc. publi. l. iudicium. ff. de iudi.
o l. j. ff. de constitu. prin. l. fi. §. si plures. ff. de bo. dãna.
p l. pe. ff. de iust. & iur. l. ij. ff. de ado. l. fi ff. de offi. proconsu. l. ij. ff. de in ius uo. l. iij. §. fi. ff. de ar[illegible] potestatis. ff. de uerb. sig.
q l. si in aliquã. ff. de offi. proconf.
r l. iubere. §. hoc ti. & hic.

lium priuatorúmque controuersiarum: [s] siue etiam ad puniẽda ma
leficia, respiciat. [t] Ad hæc obseruaui, iurisconsultos imperium, ad
consules præfectos, & prætores, in vrbe: ad procõsules & præsides
5 in prouincijs: † & ita ad maiores duntaxat magistratus retulisse. [u]
Nam & eos magistratus minores Vlpianus diffiniuit, qui sine impe
rio & potestate sunt. [x] Commodioris tamen doctrinæ gratia, Impe
rium hoc iuridiciale in merũ & mixtum Vlpianus noster distribuit
familiariter vtrunque describens, quamquàm nouo loquendi mo-
dò: siquidẽ nusquam alibi (quod equidem meminerim) apud quem-
quam scriptorum latinorum, quam apud iurisconsultos est huius-
modi verba meri & mixti imperij, reperire.

Magistratus maiores & minores.

b *Aut merum*) † Meri propria vis est, atque significatio, vt ea no-
6 tet, quæ sola sunt simplicia & pura, nec alteri rei quoquo modò per-
mixta. [y] Vnde merum iudicis officium, pro eo quod cum actione,
aut obligatione commune nihil habet. [z] Merum ius gentium, quod
solo hominum vsu constitutum est, à præceptis ciuilibus & præto-
rijs omninò seiunctum. [a] Merum factum, quod ab omni ratione se
paratum est. [b] Mera pœna quæ nullam rei, aut eius quod interest
persequutionem, continet. [c] Mera ratio, id est subtilis & exacta, ab
omni æquitatis interpretatione distincta. [d] Mera spes, sine vlla pror
7 sus re. [e] & ijs nõ pauca similia. Quorũ exemplo cognoscimus † me-
rum imperium à iurisconsultis dici, quasi purum solùm, nec vlla te
nus iurisdictioni, hoc est ciuilium causarum cognitioni, decisioni-
que coniunctum. [f] Equidem nulla magis à priuatis rebus seiuncta
potestas excogitari potest, ea, qua ius gladij, in facinorosos exerce-
tur: publicam duntaxat vindictam, atque exemplum puniendi ma-
leficij, respiciens. [g] Sic enim pœna capitis cum pecunia nullatenus
cõiungitur. [h] Hanc vim (quam merum imperium vocamus) habue
runt olim magistratus, qui non iuridicundo, dirimendísue pecunia
rijs priuatorum controuersijs: sed capitalibus quæstionibus & co-
ercendis duntaxat maleficijs, præfecti erant. Vt quæstores parrici-
dij: [i] aut qui eam prouinciam sortitione in prætura conseque-
bantur. [k]

Merum.

Merum imperium.

c *Mixtum est*) † mixtum dici nemo nescit quod alteri rei permixtũ
8 est. [l] (Vnde mixta aqua [m]) aut quod diuersorum sortitur naturã. [n]
9 Vt mixta † actio, quæ partim ab actione in rem, partim à personali
naturam mutuatur. [o] Vel quæ tam rei quàm pœnæ continet perse
10 quutionem. [p] † Vnde mixtũ imperium dicitur, quod iurisdictio-
ni, seu ciuilium causarum cognitioni ita coniunctum est, & adiun-
ctum: vt alterum alteri perpetuò insit, & inseparabiliter cohæreat. [q]
diceréq; verum sit, quemcunq; hoc imperium habere, qui habet iu-
risdictionem. [r] Atque hinc patet Merum & mixtum inuicem op-
poni. [s] Quod & facetum illud Martialis epigrãma de caupone Ran
uenate ostendit. [t]

Mixtum.

Mixta actio.

Mixtum imperium.

Sit cisterna mihi, quam vinea malo Rauennæ,
Cum possim multo vendere pluris aquam.
Callidus imposuit, nuper mihi caupo Rauennæ:
Cum peterem mixtum, vendidit ille merum.

Quia verò vitiosa est diuisio, quæ non omnes partes integrè complectitur. [u] mera profectò sunt eorum deliramẽta, qui nescio quod imperium iuridiciale comminiscuntur: quod neq; merum sit, neq; mixtum: alioqui Vlpianum hîc ineptiæ arguemus: qui in hæc duo tantùm membra deduxit imperium.

Diuisio vitiosa.

s l. fi. ff. de offi. eius l. ea quæ. ff. ad municip.
t l. j. §. j. ff. de officio eius & hac l. uers. merum.
u l. ij. ff. de in ius uoc. l. sed & si. §. hac clausu. ff. ex quib. caus. maio.
x l. nec magistratibus. in fi. ff. de in. iur.
y l. cũ seruum. ff. de cond. & demonst.
z l. stipulationũ alie. ff. de uerb. obl §. j. de diuis. stipu.
a l. bona fides. ff. deposi.
b l. qui res. §. mihi Romæ. ff. de solu.
c l. unic. in fi. ff. si quis ius dic. §. ex maleficijs. de acti.
d l. si mandauero. § fi. ff. mand.
e Teren. in Phor.
f l. j. §. fi. l. fi. ff. de offi. eius. & hic.
g l. ita uulneratus. ff. ad l. Aqui. l. si à reo. §. illud. ff. de fideiuss.
h Cic. pro do. sua.
i l. ij. §. & quia. ff. de ori. iur.
k Cic. pro Mure. dixi. l. j. ff. de offi. eius.
l l. idem Põp. §. sed si plumbũ. ff. de re. uend.
m l. si eo loco. §. fi. ff. si seru. uend.
n l. cũ seruus. ff. de cond. & demon.
o l. actionis uerb. § fi. ff. de act. & obl
p §. sequẽs. de acti.
q l. j. §. fi. l. fi. ff. de offi. eius.
r d. l. fin. & statim dicam.
s d. l. cum seruus.
t Mart. lib. epigrã.
u Cic. in Top.

Merum

Meri imperij diffinitio.

d *Merum imperium est)* † Hîc describitur merum imperium, vt sit
10 potestas capitaliter animaduertendi in delinquentes. qualem habuerunt Romæ quondam Quæstores parricidij, capitalibus quæstionibus præfecti. [x] Deinde prætores, quibus exercitio publicorum iudiciorum, obtigerat. [y] vt in prouincijs proconsules, legati Cæsaris, cæterique præsides prouinciarum. [z] Habent item hodie magistratus illi, qui de latrunculis seu viarum obsessoribus cognoscunt, & iudicant. [a] Galli præpositos marescalcorum dicunt.

Latrunculatores.

Præpositi marescalcorum.

Azonis & Lotarij certamen

e *Habere)* † Quis dicatur habere Merum imperium, certauerũt
11 animosè quondam duo iuris lumina, Lotarius scilicet, & Azo. facta etiam equi apud sequestrum sponsione. Hic apud omnes maiores magistratus esse contendebat. Ille vero, apud solum principem. pro quo Henricus Imperator, qui tum forte Bononiam venerat: suæ causæ nimium fauens, pronũciauit. Cæterum certior est, & verior, Azonis opinio. Cum dicat Vlpianus, præsides prouinciarum, ius habere gladij, [b] & ita merum imperium. [c] quod præterea maioribus magistratibus lege datum iurisconsulti dicunt. [d] Neque dubium, quin *habere* verbum, ad ipsum ius referatur. [e] & verbo dati iuris, proprietatisque translatio, significetur. [f] vt cesset interim nimis insolens Lotarij, assectatorúmque cauillum, [g] tradentium meri imperij exercitium quidem, & administrationem maioribus magistratibus tribui. hac proinde passim administratores, executorésque vocari. [i] Cæterum ius ipsum & proprietatem tantæ potestatis apud solum principem esse. [k] Sed hæc alibi latiùs.

habere verbum.

Gladius.

f *Gladij)* † Gladius hic, non materialiter vt aiunt, pro telo, aut alio
12 instrumento fabrili, ferróque, accipi debet: sed allegoricos, pro qua cunque pœna & animaduersione, qua reus capite plecti possit. [l] nã lex Pompeia de parricidijs, ad Merum, sine controuersia pertinet: [m] quæ tamen reum gladio non punit. [n] Rursus, pœna Corneliæ legis de falsis, meri est imperij: [o] quæ tñ in delinquẽtẽ gladio nõ animaduertitur: sed deportatione cum publicatione bonorum. [p] Nec dissimili figura, gladij verbum, in diuinis vsurpatur, pro bello intestino ac domestico. vt cùm dicebat Dominus. *Non ueni mittere pacem, sed gladium.* [q] & nonnunquàm pro verbo Dei, quo solo resistitur Satanæ: vt vis eius omnis extinguatur. [r] & aliquando pro dolore: vt in eo loco *tuam ipsius animam pertransibit gladius.* [s] Denique pontifices excõmunicationẽ & anathema mucronis & gladij spiritualis verbo, significant. [t]

Capitaliter punire.

13 † Capitaliter autem animaduerti, in eum dicitur qui morte, exilio, aut simili pœna coercetur. [u] quod scilicet, per ea supplicij genera, contingat eximi caput de ciuitate. [x] Quod si quis tumultuetur & dicat ineptum esse gladij verbo, capitalem quamcunque animaduersionem complecti. neque id ad instrumentum ferreum, quo membra damnatorum dissecãtur, coarctare: propterea, quod non tantùm coercitionem à iure gladij: [y] sed etiam potestatem dandi in metallum [z] (quam tamẽ capitalem esse nemo negat [a]) iura separent. Huic equidem responsum velim bonis hoc authoribus frequens esse. vt alia atque alia sit, eiusdem verbi, pro subiecta materia significatio. quod in nomine iuris, [b] potestatis, [c] iurisdictionis, [d] Imperij, [e] notionis, [f] & alijs id genus, sexcentis, apparet: quæ nunc propriè, nunc figuratè, nunc latiùs, nunc angustius, nũc vno, nunc altero modo, secundum propositę rei tractatum accipiuntur.

Gladij verbũ.

14 Vt minimè debeat mirum videri, † si gladij verbum, quandoque designet instrumentum, quo artus, & membra damnatorum ampu

x l. ij. §. & quia. ff. de orig. iur.
y l. j. ubi dixi. ff. de offic. eius.
z l. illicitas. §. qui uniuersas. ff. de offi. præs.
a l. solemus. §. latrunculator. ff. de iud.
b d. §. qui uniuersas.
c l. nemo potest. ff. de reg. iur. et hic.
d l. j. §. fi. ff. de of. eius.
e l. habere. ff. de uer. sig.
f l. ubi autem §. fi. ff. de uerb. ol lig.
g Alciat. lib. ij. paradoxo. c. 6.
h d. l. j. uer. et ideo.
i l. uni. C. ut omnes obed. iud. pro. l. fi. C. ut nemo pri.
k §. j. insti. uidum quod præsta. col. ij.
l l. si quis filio. §. irritũ. ff. de inust. testa.
m l. j. ff. de of. eius.
n §. alia. de pub. iud.
o in hac l.
p l. j. §. fin ff. ad l. Cor. de fal.
q Math. 10.
r Ad Ephes. 6.
s Luc. ij.
t c. quoniã. de offi. ordi. c. sollicitudinem. de appel. c. dilecto. de sent. excom. in 6.
u l. sed et si. §. j. ff. si quis cautio l. edicto. §. j. ff. de bo. pos. l. capitalium. ff. de pœn.
x l. ij ff. de pub. iu. l. licet capitalis. ff. de uerb. sig.
y l. solet. ff. de of. procons. l. nemo potest. ff. de reg. iur.
z l. illicitas. §. pen. ff. de of. præsid.
a d. l. capitalium.
b l. pen. ff. de iust. & iur.

c l. potestatis. ff. de uerb. sig. d l. j. l. fi. ff. de offic. eius. e l. quod iussit. ff. de re iud. & hic f l. notionem. ff. de uerbor. sig.

tantur nonnunquàm verò methaphoricos, potestatem tale iudi-
cium exercendi, hoc est animaduertendi in vitam hominis:[g] & in-
terdum latiùs, pro quacũque graui coercitione.[h] cùm per contra-
rium quandoque ita comprimatur eius significatio, vt non telum,
non securis, non laqueus, non ignis verbo gladij veniat.[i] Veluti cũ
Caracalla Imperator Papiniano in conspectu eius securi percusso,
& à militibus occiso, percussorem increpuit dicens, oportuit gladio
te exequi, iussum meum.[k] Et cùm damnatur quis, vt in eum gladio
animaduertatur, gladio nõ securi, non fustibus, aut alio modo ani-
maduerti oportet, inquit Vlpianus.[l] quod videlicet iudex, qui cer-
tam omninò ferre debet sententiam:[m] proprium gladij significatũ,
velut certius, cõplexus esse intelligatur.[n] Cum & in pœnis infligen
dis proprietatẽ sermonis attendamus.[o] Vnde non obstat, quòd in
capitalis pœnæ cõdemnatione, non cõtineatur ademptio vitæ: sed
sola deportatio.[p] nam hoc ideo, quia pœnæ capitalis appellatio ad
amissionem quoque ciuitatis vel libertatis propriè refertur.[q] cùm
per id pœnarum genus verum sit caput eximi de ciuitate.[r] quare
vt benigna legum interpretatione pœnæ molliantur,[s] exilium dun
taxat irrogabitur.[t]

g *Potestatem*) Ergo merum imperium, gladij potestas & ius gladij
inter se conuertuntur, & idem significant.[u]

h *Animaduertendum*) † In caput etiam & vitam, si res exigat. hæc
15 enim est propria animaduersio, gladijq́; potestas.[x] idque discertè nõ
vno in loco significat Vlpia. capitis pœnas tractans.[y] Proculus itẽ,
cùm in reos ex ciuitatibus fœderatis damnatos, animaduerti scri-
bit.[z] Vnde & hanc animaduersionẽ, Venuleius maiorem dixit.[a] Et
M. Cic. maiora iudicia, nuncupat: quæ de reis grauissimorũ crimi-
num exercẽtur:[b] quorum pœnã philosophi quoque animaduersio
16 nem vocauerũt. † statuentes, duplicem puniendis peccatis rationẽ
commonitionis vnam, & alteram animaduersionis. Cõmonitionẽ
esse dicunt, pœnam, quæ solius causa delinquentis infligitur: vt in le
uioribus delictis quo scilicet castigatus ad benè, honestéque viuen-
17 dum promptior fiat, & emendatior. † Animaduersionem verò ap
pellant, cùm non tam eius qui peccauit, quàm superstitũ causa, irro
gatur pœna; vt metu supplicij cæteri deterreãtur.[c] quod præsertim
in enormibus contingit criminibus.[d] Addunt alij tertiam puniẽdi
causam, obtuẽdã scilicet, læsi hominis dignitatem, & authoritatẽ.[e]
Recipiendi nõ sunt igitur, qui putant, quamcũque potestatẽ de cri-
mine cognoscẽdi iudicãdíque ad Merum imperiũ referendã.[f] alio-
qui defensores ciuitatum, qui leuiorũ delictorũ cognitionẽ ha bẽt,
& legitimã castigationẽ.[g] Magistratus item municipales, quibus ca
stigatio modica, non denegatur,[h] Imperiũ merum habere dicere-
tur, quo nihil absurdius.[i] Præterea proconsulum legati crimiuales
causas audiunt:[k] quos manifestum est, ea quę meri sunt imperij non
exercere.[l] Desidero igitur summã esse potestatem, in vitam scilicet
& caput delinquẽtis. Nam & ideo per excellentiã quandam, vt no-
ster Vlpianus subijcit, Merum imperiũ, potestas appellatur; & nõ-
nunquàm absolutè, maior coercitio, animaduersióque dicitur.[m] in
terdum ius, potestásue gladij,[n] quod in eo maxima, & eximia gla-
dij authoritate vtatur.[o] Vnde gladio cingi solebant, quibus summũ
istud gladij ius dabatur, ad hoc imperium significandum.[p] Minus
porro ferendi sunt, qui hanc gladij potestatem ad solam sententiæ,
tum ciuilis, tum criminalis exequutionem referunt, cognitionem

Animaduersio.

Puniendi criminis duplex ratio.

g l. j. §. penul. ff. de abige. l. si quis filio. §. irritum. ff. de iniusto. testa.
h d. l. solet. d. l. nemo. potest.
i l. uni. C. de ijs qui per. occide.
k Spartia. in Caracalla.
l l. aut damnum in princ. ff. de pœn.
m §. curare. de act.
n l. iij. §. hæc uerba ff. de neg. gest.
o l. eum lege. ff. de testa.
p l. unic. C. ne Christia. manc.
q l. licet capitalis. ff. de uerb. sig. l. l. ij. ff. de pub. iud.
r d. l. ij. ff. de pub. iud.
s l. interpretatione ff. de pœn.
t d. l. uni. ubi Accurs.
u l. solet. ff. de offi. procons. l. illicitas. §. qui uniuersas. ff. de of. præf. l. nemo potest gladij ff. de reg. iur.
x l. j. §. fi. ff. de of. eius. l. si ff. de cad. punito.
y l. aut damnũ. §. j. l. respiciẽdum. §. fi. ff. de pœn.
z l. non dubito. §. fi. ff. de capti.
a l. si quid ff. de of. procons.
b Cicer. pro Rabirio posthumo.
c Plat. in Gorgia.
d l. aut facta. §. fi. ff. de pœn.
e Gel. libr. 6. c. 14.
f Longoual. hic.
g §. audient. de defenso. ciuit. col. iij.
h l magistratibus. §. hoc tit.
i l. ea quæ. ff. ad municip. l. defensores. ij. C. de defens. ciuita.
k l. unic. C. de offi. Proconsul.
l l. si quid ff. de of. proconsul. m l. solet l. si quid. ff de offi. proconsul. n l. nemo potest gladij. ff. de reg. iur. l. illicitas. §. pen. ff. de offi. præf. o d. l. solet. d. l. nemo. p. Iul. Capitoli. in Gordiano.

& indi-

& iudicationem criminum meri imperij esse subtiliter & argutè,
magisquàm verè negantes.[q] Etenim ius gladij, quod merum impe
rium dicimus,[r] in cognitione, & iudicatione criminum maximè
18 versatur.[s] † Et executio nullius propè est, aut saltem per quàm in
Executio sententię in nudo facto.
fimæ authoritatis: vt potè cōsistens in mero & nudo facto.[t] & quæ
proinde potest per simplicem apparitorem, atque adeo carnificem
explicari.[u] ius autem gladij velut summum & excellēs, habeatur.[x]
solis maioribus magistratibus, & cum delectu, singulari prærogati
ua concessum.[y] quibus prętera, nimis absurdum esset dicere, tantā
imperij vim absque cognitione, & iudicatione lege datam.[z] Adde
si placet, quod ciuilis sententiarum executio demandari potest.[a]
Legem condere an meri imperij.
19 non ergo meri est imperij.[b] † Illud quoque ex prædictis palam esse
video inexcusabiliter lapsos, qui legis condendæ potestatem ad
merum imperium pertinere tradiderunt.[c] siquidem princeps legē
faciendo, nec in delinquentes animaduertat, nec ius in foro dicat:
nisi cùm cognoscens decernit.[d] quod mox latiùs docebo.
i *Potestas appellatur)* † Quemadmodū simplici nomine magistra
20 tus, Prætorem intelligimus:[e] ita potestatis verbo (quod relatum ad
magistratus, imperium significat[f]) per excellentiam, & antono-
masiam quandam merum imperium demonstratur.[g] quia scilicet
præstantissimam omniū exerceat potestatem, qui eo vtitur.[h] Quę
enim vis imperij maior exerceri potest ea, qua in hominem (ad ima
ginem Dei compositum:[i] cuius causa omnia creata, parata, & inuē
Potestas pro magistratu.
21 ta[k]) ad necem animaduertere licet? † Equidem hac ratione ma-
gistratus & dignitas eius, qui tanta fulget authoritate & imperio,
potestas absolutè dicitur.[l] Vnde cùm Seuerus Imperator testare-
tur, se nolle perpeti, vt honores gladij venderentur, adiecit. Ego nō
patiar mercatores fieri potestatum.[m] Veteris legis verba satis indi-
cant, magistratum, qui pollet hoc imperio, nudo potestatis verbo
demonstrari. *Magistratus* (inquit) *nec obedientem & nocuum ciuem
mulcta uinculis, uerberibúsque coercento: ni par maiórue potestas, prohi-
beßit.*[n] Ex quibus non est obscurum intelligere, potestatis verbum
variè in iure nostro vsurpari, frequentiùs tamen vt magistratus im
perium, & authoritatem significet:[o] in habitu scilicet, non in actu.
quamuis imperij verbum, promiscuè in actu & in habitu suma-
tur.[p] Vnde rectè dixerimus, quod iussum, aut vetitum est, contra-
riò imperio tolli, non etiam contraria potestate.[q]
Mixtum imperium.
k *Mixtum imperium est)* † Mixtum imperiū definit Vlpianus, cui
22 iurisdictio inest. hoc est imperium, quod potestati iuris dicundi de
ciuilibus controuersijs priuatorum cohęret.[r] Sic enim iurisdictio-
nis verbum, contractè hoc loco accipiendum venit: vt iuridiciariā
potestatem notet, qua ius in negotijs ciuilibus dicitur.[s] Nam gene
raliter, pro quauis publica iurisdicundi potestate vsurpari nequit.
cùm ea, vti suo loco dictum est, imperium quoque merum con-
tineat.[t]
l *Cui etiam)* Hac vocula etiam ducuntur plerique, vt credant, me-
Etiam dictio.
23 ro quoque imperio, iurisdictionem inesse. † Si quidem implicatiuę
coniūctionis ea sit natura, vt de alio idē dici debere innuat.[u] Quod
nec negauerim ipse, si iurisdictionem extensè accipiamus. vt quā-
cunque dicendi iuris potestatem, siue de ciuilibus, siue de capitali-
bus etiam causis significet.[x] tunc enim mero quoque imperio ines
se iurisdictio dicitur: sicut genus, speciei.[y] Cæterùm vt contrahitur
ad ciuilium negotiorum cognitionem cum imperio mero nullam
habet affinitatem iurisdictio.[z] nam & ideo, merum paulò antedi-
ctum probauimus, quod purum sit, & prorsus seiunctum, à Iurisdi-

q Gillotus lib. ij. de iurisd. & imperio.
r ut hac l.
s d. l. solet. d. l. si qd.
t l. si ut proponis. l. pen. C. de exec. rei iud.
u l. fi. ff. de iudic.
x l. nemo potest. ff. de reg. iur. l. illicitas. §. penul. ff. de offic. præs.
y l. j. in pr. ff. de of. eius d. l. si quid.
z l. notionem. ff. de uerb. sig. l. fin. C. ubi & ap. quem.
a l. à diuo pio. in pri. ff. de re iud.
b d. l. j. ff. de of. eius
c Bart. & cæteri hic.
d l. j. ff. de constit. princ.
e l. ij. §. ita in ciuitate. ff. de orig. iur.
f l. potestatis. ff. de uerb. sig.
g ut hac l.
h l. capitalium. ff. de pœn.
i Genes. 7.
k Cic. lib. ij. de na. Deo. l. ij. ff. de sta. hom.
l l. ij. §. fi. ff. de recep. arb. l. eū qui inf. hoc tit.
m Lampridius in Alexand. Seuero.
n Cic. li. iij. de leg.
o l. potestatis. ff. de uerb. sig. ethic.
p l. fi. ff. ne quid in lo. pub.
q l. quod iußit. ff. de re iud.
r l. fi ff. de of. eius.
s l. iiij. §. fi. ff. de of. procons. l. j. §. damus. ff. de suspec. tutor.
t l. j. uers. & ideo. ff. de off. eius.
u l. suus quoque. ff. de hered. insti.
x l. j. ff. de of. eius.
y l. si quid earum. §. j. ff. de leg. iij.
z d. l. j. §. fin.

ctione.[a] Nec me mouerit dictio *etiam*, quæ sanè hoc loco non implicat. sed pro *præterea*, & *item*, ponitur vt cùm Leonida Plautinus ait.[b]

Nemo etiam me accusauit.

Et cum Dauus Terentianus dicebat.[c]

Opinor narras? non rectè accipis.

Certa res est, etiam puerum vnde abiẽs conueni Chremis.

Et M. Cicer. Adoptat annos (inquit) viginti natus, minor etiam, senatorem.[d] Rursus alibi. Cùm multa maledicta, versus etiam obscœnissimi, in Clodium dicentur.[e] Pleni sunt profectò huius generis loquutionum libri. vt hic ad rem nostram, nec inconcinnus sit, Vlpiani sensus. huic magistratus imperio, quod mixtum appellamus, præterea iurisdictionem inesse.

m *Iurisdictio*) † Iurisdictionẽ generatim hoc loco, sicuti præmonui, accipere nõ possumus. Nam & eam mero quoque imperio inesse constat.[f] sed contractè positam intelligere conuenit, pro facultate iuris dicendi de re priuata & ciuili negotio.[g] quæ sanè decretis omnibus prætoris & magistratuum continetur. vt quæ mox subijciemus exempla demonstrabunt.

24 (margin note: Iurisdictio quid.)

n *Inest*) Hoc est adhæret, & continetur. Sic enim Paulus pacta incontinenti facta stipulationi inesse dixit.[h] & Vlpianus, in empto paratum.[i] Nec dissimiliter Iustinianus administrationi magistratuũ adhærere iurisdictionem.[k] & alibi Papinianus, hoc mixtum imperium iurisdictioni cohærere tradit.[l] † Quæ omnia, vt intelligas perfectè considerandum est. tum dici propriè iurisdictionẽ inesse Mixto imperio, cùm hæc imperij vis, in ciuili negotio principaliter exercetur.[m] Veluti cum prætor, in integrum restituit,[n] Iudices litigatoribus dat,[o] bonorum possessionẽ decernit,[p] cauere iubet ex causa damni infecti,[q] in possessionem ventris nomine mittit, aut legatorum seruandorum causa,[r] vel alijs postulationibus extraordinarijs (quas nos officij iudicis implorationes vulgò dicimus) morem gerit.[s] Vbi verò liti principaliter motæ super ciuili negotio, Mixtũ hoc imperium subseruit, iurisdictionisque de ea re explicandæ causa exercetur, cohærere tũ significãter dicitur iurisdictioni.[t] hoc est iudicationi litis, per actionem ordinaræ, inseparabiliter propemodum coniungi, quod sine eo deludi possit iurisdictio.[u] cuius generis est imperium, quod exercetur in contumaces, & non parentes iudicis præceptis, [illegible] coercendo.[x] Neque verò caret fructu hæc distinctio mixti imperij, cui iurisdictio inest, ab eo, quod cohæret iurisdictioni. † Siquidem hæc iurisdictioni cohærens authoritas, non modò specialiter mandari possit: sed mandata etiam generali iurisdictione transeat.[y] quod sine eo deleluderetur facilè iurisdictio.[z] Et data simpliciter iurisdictione, omnia censeantur cõcessa sine quibus inutile concessum reddi posset.[a] Imperium verò cui inest iurisdictio, mandari quidem nominatim potest:[b] cæterum mãdata simpliciter iurisdictione, non transit: nisi singularis causæ fauor postulet.[c]

(margin numbers: 25 at "rium iurisdictioni cohærere tradit"; 26 at "iurisdictioni. † Siquidem")

(margin note: Inesse.)

o *In bonorum possessione consistit*) Consistit maximè hoc imperij genus, in danda bonorum possessione. quod & M. Cicero, perspicuũ facit. cum prætoriæ potestatis esse probat, dare bonorum possessionem. Das inquit bonorum possessionem, ei qui non iurauit, concedo. prætorium est.[d] Hæc ille. † Equidem potestas hæc decernendi bonorum possessionem, solo prætoris imperio explicabitur: qui pro arbitrio edictis propositis ex eisdem bonorum possessiones dabat.

27 (margin number at "do. prætorium est.")

Bonorũ poss. dare mixti imperij.

a l. j. §. fin. & l. fi. ff. de off. eius.
b Plaut. in Asinaria.
c Terentius in Andria.
d Cicer. pro domo sua.
e Cic. ad Q. frat.
f l. j. ff. de off. eius cui mand.
g l. j. §. damus. ff. de suspec. tutorib.
h l. lecta uers. dice bam. ff. si cer. pet.
i l. si quid. §. j. ff. de leg. iij.
k l. fi. uers. pen. C. ubi & ap. quem.
l l. j. §. fi. ff. de off. eius.
m ut hac l.
n l. ea quæ. ff. ad municipal.
o l. j. §. hoc titul.
p ut hac l.
q l. iubere inf. hoc titul.
r l. cognitio. §. fin. ff. de offi. eius & l. seq.
s l. hereditas. in fi. ff. de petitio. hæred. l. pecuniæ. §. actionis. ff. de uerb. sig.
t l. fi. ff. de of. eius.
u c. ex literis. de of. deleg. d. l. fi.
x l. unic. ff. si quis ius dic.
y l. fi. ff. de of. eius cui mand.
z d. c. ex literis. d. l. fin.
a l. ij. hoc tit.
b l. cognitio. §. j. ff. de of. eius. l. fi. C. ubi & apud quẽ.
c d. l. cognitio. in princ.
d Cicer. in pret. urba.

bat.[e] Verum cùm Saluinus collecta prætorum edicta, velut ad formam ordinarij iuris redegisset:[f] cæpit ei rei: etiã inesse iurisdictio, quæ sicuti diximus, in disceptatione ciuilium causarum versatur.[g] Accipi autem hæc Vlpiani verba volo: vt non tantùm eam includant, qua decreto suo iubet prætor, vt posideamus. veluti cùm mittit in possessionem bonorum contumacis rei seruãdæ causa, vel ex carboniano, vel ventris nomine: sed eam quam ex edicto prætoris mortui viuus decernit.[h]

p *Iurisdictio*) Coutractè, & in specie sumpta. qua nimirùm de pecuniarijs & ciuilibus negotijs priuatorum ius dicitur:[i] nisi malis legere, quæ sequuntur verba, aliter quàm vulgò fiat. vt scilicet loco *iudicis dandi*, cùm quibusdam, nec indoctis, *iuris dicendi*, reponeres.[k] tũc enim iurisconsultum cognosceremus euidenter iurisdictionem in genere sumptam definire voluisse: quæ sanè aliud est nihil quàm licentia, hoc est facultas iuris dicendi.[l].

q *Iudicis dandi*) Cum hæc verba non, nisi difficulter, & durè prædictis annectãtur, & verisimile sit descripto vtroque imperio, Vlpianum quoque voluisse, iurisdictionem describere. quæ in genere cõsiderata, vt iam dixi, potestas est iuris dicundi aliquando ferè per suasus sum corruptum hunc locum credere. & cùm à iurisconsulto scriptũ esset, *iuris dicendi*[m] librarios obtrusisse nobis, *iudicis dandi*. quod & verborum affinitas suadet, perfacilè fieri potuisse.[n] Placuit tamẽ magis postea collecta ex vetustissimo quodam codice emendato in quo posteriora hæc verba legebantur. *Iurisdictio est. & in iudicis dandi licentia.* Quæ profectò illustriorem multò faciunt, Vlpiani mentem, ita vt velit Iurisdictionem non tantùm inesse dationi bonorum possessionis, similibúsque decretis prætorijs: sed etiam potestati dandi iudicem.[o] cùm vis & authoritas ius dicentis, hoc est prætoris, non solùm in decernendo, & iudicijs constituendis posita sit: verùm & in dandis quoque iudicibus.[p] Dari autem non possunt iudices in causis meri imperij: sed in ciuilibus duntaxat controuersijs priuatorum.[q] & in quibus propriè exercetur officium

Dare iudicẽ, an iurisdictionis.

28 ius dicentis, & iurisdictio.[r] † Verum nec omnes qui iurisdictionẽ habent, iudices dare possunt: sed ijs tantùm, quibus lege aliqua, vel more, propter vim, hoc est magnitudinem imperij, cõcessum est.[s] quo fit manifestum eam potestatem iudicis dandi, seu vt vulgò loquimur, delegandi, iurisdictionis absolutè non esse: sed magis imperij.[t] Qua occasione arrepta, & quoniam ad nostræ legis finem propemodum peruenimus, ex prædictis summatim declarandum est, quæ causæ meri imperij, aut mixti, esse dicantur, & quæ iurisdictionis.

Causæ meri, mixti imperij & iurisdictionis.

29 † Et illud imprimis constat, causas ciuiles priuatorum iurisdictionis esse.[u] quæ verò non ad distribuendas priuatorum controuersias: sed ad capitalem delictorum coercitionem pertinent, absolutè imperij dici:[x] cùm nihil habeant cum iurisdictione commune.[y] Nam & ideo, merum imperium vt supra probauimus dictum, quod simplex, & purum sit, à iurisdictione discretum, & separatum. Neque verò temerè adieci capitalem, vt maiorem scilicet & grauem animaduersionem includerem.[z] Nam ciuitatum defensores, & municipiorum magistratus, coercere leuia crimina possunt:[a] neque tamen ideo imperij meri causas tractare dicuntur.[b] cũ nec mixtum quidem imperium habeant.[c] Vnde has leuiores delictorũ quæstiones, & coercitiones iurisdictionis esse cẽsuerim, nõ quod ciuiles sint: sed quoniam eas lex quod attinet ad iuridiciariã potestatem, ciuilibus adæquauit.[d] atque adeo sub pecuniarijs clausit.[e] Exequatorũ autem à lege, eadem est cẽsura idemque iudiciũ.[f]

e l. fi. C. qui admitti §. quos autem. de bono. poss.
f l. ij. ff. de stat. ho.
g l. obseruare. §. fi. ff. de of. procõs.
h l. iij. §. i municipibus. de bonor. pos. l. j. §. decretalis. ff. de succes. edic.
i d. l. obseruare. §. fin.
k Viglius. §. præterea. qui. non est permi. fa. test.
l l. j. ff. de offi. eius. l. j §. damus. ff. de suspec. tutor.
m l. ij. C. cõ. vtriusque iud.
n Viglius ubi. s.
o l. j. s. hoc tit.
p Cice. pro Rosc. Comœd. pro Cæcinna & in Verrem. d. l. j. ubi dixi.
q l. solet. ff. de of. procons. l. j. ff. de off. eius. l. nemo potest. ff. de reg. iur.
r l. j. §. damus. ff. de suspec. tutor.
s l. cum prætor. §. j l. penu. ff. de iu.
t l. j. in fi. ubi dixi. s hoc tit.
u l. j. §. damus. ff. de susp. tutor.
x l. j. §. fi. ff. de of. eius.
y l. fin. ff. illo tit.
z l. solet. l. si quid. ff. de of. procons.
a § audient. de defenso. ciuit. coll. iij. l. magistratibus. hoc titul.
b l. defẽsores. ij. C. de defens. ciuita.
c l. ea quæ. ff. ad municipal.
d l. ij. in fi. ff. de publi. iud.
e l. fi. ff. de fer.
f l. j. ff. de leg. j. l. si quis seruo. C. de fur.

Sunt porrò quædam causæ, quæ neque iurisdictionis absolutè, ne-
que imperij simpliciter, esse dicũtur: sed magis imperij, quàm iuris-
dictionis. Vt quæ nulla actione proposita: sed mero ius dicẽtis offi-
30 cio, aut eius cui mandauit iurisdictionẽ, expediũtur. † Veluti resti-
tuere in integrũ, iubere cauere, bona rei seruandæ causa possidere,
& alia id genus.[g] in quibus scilicet prætor & magistratus suũ prin
cipaliter exercet imperium. neque iurisdictio, nisi in consequẽs ad
id consideratur: tãquàm ea, huic insit, & contineatur imperio.[h] Cõ
tra verò causæ quas actionis iure persequimur; vt ex vendito, loca-
to, stipulatione, & alia istiusmodi, licet & ijs mixtum imperiũ cohę
reat.[i] magis tamẽ iurisdictionis, quã imperij dici debent.[k] Atque
hinc apparet, quàm lõgè qui verò absint, qui restitutionẽ in integrũ
aduersus expressa legis verba,[l] iurisdictionis esse cõtendunt. Quos
& illud præterea prosternit; quia magistratus municipales, quęcun
cunque iurisdictionis sunt, haud dubiè explicant.[m] qui tamẽ in in-
tegrũ nõ restituũt.[n] Et certè, si restitutio in integrũ iurisdictionis es
set; frustra veteres dubitassent, vtrũ mandata generali iurisdictione
transiret.[o] Addunt nec insubtiliter, nonnulli, in iurisdictione versa
ri semper potestatẽ iudicandi, diffiniendíque lites per sentẽtiam.[p]
Qui autem in integrũ restituit, nõ fert sententiã: sed ad futurũ iudi
cium viam parat, rescisso obstaculo.[q] Neque verò ex prædictis pu-
tandũ (quod tamẽ interpretes grauiter fefellit) omnes omninò cau
sas, & quæcunque negotia per magistratus expediũtur, vel imperij,
31 vel iurisdictionis esse. † Nam & quædã est reperire, quæ neque iuris
dictionis sunt, neque imperij: sed vel simplicis & nudæ facultatis:
vt ædium sacrarum, & operum publicorũ curatio.[r] vel singularis
prærogatiuæ, à lege nominatim alicui tributæ: vt tutoris datio.[f]
quã potestatem priuatus, nempè pater, exercet, qui iuridiciaria ta-
men non fungitur authoritate.[t] Verba autem iurisdictionis, & im-
perij, forensia sunt; quæ proinde ad magistratus inter litigatores ius
32 reddentes dũtaxat referũtur.[u] † Vnde & illud constat toto eos er-
rare cælo, qui docent, cõcedendæ legis potestatẽ meri esse imperij.[x]
cùm princeps legem sanciendo, nec animaduertat in delinquẽtes,
33 nec ius in foro dicat. † Neque iurisdictionis igitur, nec imperij est
legem condere: sed principalis authoritatis, lege Regia, principi cõ
cessæ,[y] cuius hodie solius est iura cõdere.[z] eiusdémque generis cen-
seri debent, cætera quæ principi peculiariter reseruata legũtur. qua
tenus præsertim nihil in foro decernit: vt interponere authoritatẽ
arrogationi:[a] restituere famæ, aut natalibus:[b] dare cõmeatum, re-
meatúmue exuli:[c] cõcedere veniã ætatis,[d] & ijs similia, quæ nullius
imperij, neque iurisdictionis censeri debent; sed facultatis ad solum
principem lege ea de re nominatim lata pertinentis.[f]
r *Licentia*) † Hoc est arbitriũ, & libera facultas, quo verbo iuriscõ-
34 sulti nostri passim in bonã partẽ vtũtur.[e] Latini tñ authores viden
tur in malã ferè semper accipere. & quod in bonis libertas est, in ma
lis, vt monet Quintilianus licentiam dicere. Terentius,[f]

Nam deteriores omnes sumus licentia.

Et M. Cic. Tu in ciuis domo (inquit) simulachrũ nõ libertatis publi
cę; sed licẽtię collocasti.[g] & alibi. Nisi multorũ impunita scelera tu-
35 lissemus; nũq̃ ad vnũ tãta peruenisset licẽtia.[h] † Atq; hinc leuẽ na-
ctus ansam Val. iurisc. nostros ridet qui *licentiæ* verbũ, in bonã partẽ
accipiũt.[i] Sed cũ licẽtia, à verbo *liceo*, & *licet*, deducatur: verbũ autẽ
licet, ad honestas quoq; actiones referatur. nõ idẽ de *licentia* noĩe di
camus, nõ planè video. Adde q; apud ipm quoq; M. Tul. hoc verbũ
in bonã partẽ acceptũ legimus. Poëta numeris astrictior inquit, ver
borum

Neque imperij, neque iurisdictionis.

Condere legem ammeri imperij.

Principis re seruata.

Licentia.

g l. iubere hoc tit. l. ea quæ. ff. ad municip.
h ut hac l. uersic. mixtum.
i l. fi. ff. de off. eius.
k l. j. §. damus. ff. de suspec. tutor.
l d. l. ea quæ.
m l. unic. ff. si quis ius dic. l. nec magistratibus. in fi. ff. de iniur.
n d. l. ea quæ.
o l. fin. C. ubi & apud quem.
p l. notionem. ff. de uerb. sig.
q §. rursus. de actio.
r l. si in aliquã. ff. de off. procõs.
f l. muto. §. tutoris ff. de tutel. dixi. l. j. hoc tit.
t l. j. ff. de testa. tutel.
u notionem l. potestatis. ff. de uerb. sig.
x Bar. & doc. hic.
y l. j. ff. de constit. princip.
z l. fi. C. de legib.
a l. ij. ff. de adopt.
b l. j. §. de qua. ff. de postul. §. illud & §. pen. quib. mod. nat. effi. sui col. 7.
c l. relegati. in fi. ff. de pœn.
d l. ij. C. de ijs qui uen. æta. imp.
e l. qui fine. ff. de neg. gest. l. j. ff. de offi. præ. urb.
f Terent. in Heautontu.
g Cicer. pro domo sua.
h Cicer. lib. j. offic. Laur. Valla lib. iij. c. 17.

borũ licẽtia liberior.[k] & alibi. Nobis aũt nostra accademia magnã licentiã dat: vt quodcũq; probabile, maximè occurrat, id nostro iure liceat defendere.[l] qui Ciceronis loci, coarguere mihi vidẽtur subtilẽ Vallę sententiã, de *licẽtiæ* verbo, ita differentis.[m] Licẽtia est impunita facultas loquẽdi, vel agẽdi quæcũq; placẽt. & in verbis semper in malã partẽ accipitur, pro temeritate scilicet, loquẽdi, quæ velis: in factis verò, interdum in bonam.[n] nam & in verbis, M. Cic. dictionẽ licẽtia, in bonã partẽ vsurpat. & alibi cũ ait, verba prisca quę sunt poëtarum licentiæ liberiora.[o]

k Cice. de oratore.
l Cicer. lib. iij. offi.
m Vall. li. iiij. c. 17
n Cic. de ora. & iij. offici.
o Cic. de orato.

L. IVBERE.

Idem lib. 1. ad Edictum.

LEX IIII.

Iussus de cauendo.

Iubere cauere[a] prætoria stipulatione,[b] & in possessionem mittere, imperij[c] magis est,[d] quàm iurisdictionis.[e]

SVMMAE.

1 *Iussus de cauendo quando imperij.*
2 *Prætoriæ stipulationes.*
3 *Magis dictio.*
4 *Iurisdictionis & imperij.*
5 *Magistratus municip. quãdoque possunt ea quæ imperij.*
6 *Causa damni infecti.*

a *IVbere cauere*) Simul in possessionem mit-
1 tere, vt sequitur. † Neque enim putandum, solum cauẽdi iussum dici magis imperij, quã iurisdictionis. sed iussum, vna cum missione in possessionem aduersus non cauentem. hæc enim duo coniuncta, ad imperij naturã magis accedũt, quàm iurisdictionis: non etiã solus iussus. alioqui falsò sequeretur, iussum à iudiciali stipulatione procedentem, in qua iudex iubet, & cogit de dolo cauere, ad imperium magis quàm ad iurisdictionem pertinere.[a]

Prætoria stipulatio.

b *Prætoria stipulatione*) † Prætoriam stipulationem, iuris authores
2 finierunt, eam esse, quæ à merò prætoris officio venit. Vt damni infecti, & legatorum.[b] neq; enim alius quispiam, ex ijs causis cauere iubet, pręter ipsum prætorem, aut eum qui pari fungitur authoritate: vt ædilem Curulem:[c] & in prouincijs, præsidem.[d] Nam quod Magistratus municipales, cautionem, & possessionem habeant ex causa damni infecti: non est ex propria eorum potestate: sed quoniam hæc eis capitula prætor, vel præses iniunxit.[e]

c *Imperij*) Quæ causæ dicantur imperij, quæ iurisdictionis, & quæ magis imperij, quam iurisdictionis, dilucidè iam exposuimus. vt hîc inculcare superuacaneum putem.[f]

Magis dictio.

d *Mag*) † Nemo nescit, dictionem *magis*, aduerbium esse, idem
3 quod plus, significans. retinet autem comparatiuum, positiui naturàm.[g] Vnde non ex proprietate sermonis, sed ex interpretatione, dictum est à iurisconsultis, minus tributum, minúsque solutum intel
4 ligi, & si nihil tributum, aut solutum est.[h] † Et in huius legis specie magis imperij, quàm iurisdictionis, ea dicuntur, quæ iurisdictionis quidem sunt, & imperij. Cæterùm magis ad imperium respiciunt, quàm ad iurisdictionem.[i] Porrò autem stat semper comparatiuè, dictio *magis*, inter extrema inæqualia.[k] vt si magis doctum, quàm Titium dicerem. Etenim implico, Titium quoque doctum esse. At vbi inter extrema contraria locaretur, non compararet, sed eligeret necessariò: hoc est vt crassiùs loquimur, non comparatiuè staret, sed electiuè.[l] Cùm ad vnius contrarij positionem, alterius remotio sequatur.[m] veluti si dicerem magis laudabile virtuti, quàm vitio operam dare, aut magis diuitias, quàm paupertatem optari.[n]

a l. stipulationum. aliæ. in prin. ff. de uerb. oblig.
b l. stipulationum aliæ. ff. de uerbor. oblig. §. j. de diuis. stipul.
c §. prætorum. de iur. natu. d. §. j.
d l. ex omnibus. cũ l. seq. ff. de officio præsid.
e l. iiij. §. duas. ff. de damn. infect.
f dicta l. præcedẽti.
g l. ubi autem. in prin. ff. de uerbo. obg. l. cũ filius. § pater. ff. de leg. ij.
h l. illud. §. j. ff. de tribut. l. minus. ff. de uerb. signi.
i l. ea quæ. ff. ad municip.
k l. Stichum qui. ff. de leg. iij. l. & magis. ff. de solu. d. l. ea quæ. & hic.
l l. is cui. ff. ut in possess. lega. l. si de cẽ. ff. de uerb. obl.
m l. si ancillã. ff. pro suo.
n l. j. ff. com. diuid. l. in cõmodato. §. sicut. ff. commod.

e *Quam iurisdictionis*) Obstat. † quia quæ magis sunt imperij
5 quàm iurisdictionis, magistratus municipalis nõ explicat. [o] † & ta-
6 men cauere iubet, & mittit in possessionem ex causa damni infecti. [p] Sed illius causæ fauor & desiderata ob imprudens periculum celeritas [q] effecit, ne ex hoc duplici capite cautionis scilicet, & missionis, prætor iurisdictionem sibi reseruaret: sed vtrunque duumuiris permitteret, [r] cæterorũ authoritatem retinens, veluti diem cautioni præstituere, iubere possideteex secũdo decreto (quo possessor pro domino esse incipit [s]) aut vt decedatur de possessione. [t] nec propterea quod hoc speciali casu municipalibus magistratibus iniuncta sunt, singulari prærogatiua causæ cautio, & possessio iurisdictionis, magis quàm imperij censeri debent: sicuti nec causæ meri imperij. ideò tales esse desinunt, quod speciali absentiæ casu demandentur. [v]

o l. ea quæ. ff. de ad municipa.
p l. dies. §. duas. ff. de dam. infect.
q l. ij. ff. de ser. l. j. ff. de dam. infect.
r d. l. dies. §. duas.
s l. is qui missus. ff. ut in posses. lega.
t d. §. duas.
u l. j. ff. de offi. eius

L. MORE.

Iulianus lib. 7. Digestorum.

LEX V.

More maiorum [a] ita comparatum est, vt is demum iurisdictionem mandare [b] possit, qui eam suo iure, [c] non alieno beneficio [d] habet.

More maiorũ.

S V M M AE.

1 *More maiorum.*
2 *Mandare iurisdictionem.*
3 *Iurisdictionem qui suo iure habeant.*
4 *Beneficio alieno habere.*
5 *Delegatus non habet iurisdictionem.*
6 *Triumphus honor maximus.*
7 *Magistratus municip. non delegant.*

a M*Ore maiorũ*) Mos
1 maiorum dici solet, † vetus prudentũ institutum, quod maiorum vsu & consuetudine comprobatũ, ad nos sine scripto peruenit: vt meritò more maiorum id fieri dicamus, quod ea solemnitate fit, eóque ritu & ordine, qui maioribus quondam in vsu fuit. [a] Vnde cùm Cornelio Lentulo, triumphum postulanti, senatus respondisset, se à maioribus exemplum non accepisse. Vt qui neque Dictator, neq; consul, neque prætor, res gessisset, triumpharet. tamen assentiretur, vt ouans ingrederetur vrbem. T. Sempronius Longus (inquit Liuius) intercessit, nihilomagis id more maiorum, aut vllo exemplo futurum dicens. [b] Et rogatus de pœna Antistij prætoris, qui aduersus principem probosa ediderat carmina. Iunius Marullus consul designatus, adimẽdam (inquit Tacitus) reo præturam censuit, necaudúmque more maiorum. Cæteris inde assentientibus, Pœtus Thrasea multò cum honore Cæsaris, & accerrimè increpito Antistio, non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, & nulla necessitate obstricto senatu, statuendum disseruit. Carnificem, & laqueum pridem abolita, & esse pœnas legibus cõstitutas quibus sine iudicum sæuitia, & temporum infamia supplicia decernerentur: quin insula publicatis bonis quo longius sontem vitã traxisset, eo priuatim miserior, vt publicæ Clementiæ maximũ exemplũ futurum. [c] Quæ verba, eum Crispi Sallustij locũ illustrant: quo senatum laudata Catonis sententia in Catilinæ cõiuratione censuisse refert: vt de Lentulo, Cæthego, Statilio, & Cæpario, more maiorum, supplicium sumeretur. [d] quippè ad veterem cõsuetudinem respicit author: qua Romani vtebantur, ante Porciam, similésq;

a l. pen. ubi dixi. ff. de iusti. & iur.
b Liuius lib. 31.
c Corn. Taci. li. 14.
d Sallusti. in bello Catilinario.

similésque leges, quæ condemnatis ciuibus, posteà noluerunt, animam eripi: sed exilium permiserunt. vt perbelle Cæsar & grauiter apud eundem Salustium disseruit.

Mandare iurisdictionem.

b *Mandare*) † Mandari propriè dicitur iurisdictio, cùm vel omnis
2 in vniuersum, vel species vna, aut in personas certas, demandatur. [e] vt fit legatis à proconsule. [f] Dare verò iudicem, est certam vnam & particularem litem: veluti Titij & Mæuij, alteri cognoscendam, iudicandámque committere. [g]

Iurisdictio suo iure competēs.

c *Suo iure*) † Iurisdictionem suo iure habere dicitur, qui eam vt
3 propriam habet, vel à principe, vel à lege aliqua, delatam. [h] Vt prætor præfectus vrbi, cæterique Romæ magistratus & in prouincijs, proconsul, legatus Cæsaris, & reliqui præsides, prouinciarum. [i]

Iurisdictio alieno beneficio.

d *Alieno beneficio*) † Qui nec à lege datam habet iurisdictionem
4 nec à principe (qui dicitur in terris lex animata, [k] & ad quem solùm hodie magistratuum creatio pertinet. [l] sed eam accipit à magistratu non iure suo, iurisdictionem habere dicitur, sed alieno beneficio. [m] Vt legatus proconsulis, cæterique quibus proconsules, aut alij summi magistratus iurisdictionē demandant, [n] Vnde nec proprium quicquam habere dicuntur: sed eius qui mandauit, iurisdictione, & authoritate fungi. [o] Nec ad rem pertinet, quod proconsulis legatus iudicem dare possit: [p] & tradat hîc Vlpianus, cum non posse mandare iurisdictionem, qui eam aliena prouidentia habet. nam aliud est (vt admonui sæpè) iudicem dare, & aliud mandare

Delegatus nō habet iurisdictionem.

5 iurisdictionem. [q] † Et iudex datus, notionem quidem habet: hoc est simplicem cognoscendi iudicandíque facultatē, non etiam iurisdictionem. [r] Vnde lata mox sententia iudex esse adeo desinit, [s] vt nec quidem à se iudicatum exequatur. [t] Denique quod legatus iudicem dare posit, minimè credendum est, venire vi mandatæ iurisdictionis: sed quia hoc ei nominatim lex concesit: [u] quod alibi pluribus explico. [x]

Triumphus honor maximus.

e *Habet*) Potètior siquidem est causa, quę proprio iure, quàm quæ
6 alieno beneficio obuenit. [y] † Vnde & olim triumphus, qui fuit honor redeuntibus in vrbem cum victoria propositus omnium maximus, ijs tātum à S.P.Q.R. decernebatur, qui suis auspicijs bellum gessissent: nam si alienis, vt Imperator, aut proconsul, per legatos, nō ipse qui gessisset, sed is cuius nomine gestum erat, triumphabat.

Magistratus municipalis an deleget.

7 An autem † magistratus municipales iudicem dare possint: vetus est scriptorum controuersia, quam oportuniore loco excutiam. [z]

e l.j.§.fi.ff.quis & à quo.l. solet. l. prætor.hoc tit.
f l.obseruare.§.fi. ff.de offi.procon.
g l.sæpè.in fi.ff. de offi.præf.l. à iudice.C.de iudi.
h l.j.ff.de offi. eius l.seq.hoc tit.
i l.j.l. ex omnibus. cū l.seq.ff.de offi. præf.
k §.fi.de cōsul.col. iiij.
l l.j ff.ad l.Iul.ambit.
m l.j.§.qui mandatam.ff.de offi.eius
n l.obseruare.§.fi. ff.de offi procon.
o §. qui mādatam.
p l.cū prætor.§. is quoq;. ff. de iud. l.legatus.ff.de officio proconf.
q l.j.§ fi.ff.quis & à quo.l. à iudice. C.de iudic.
r l.at prætor. ff. re iudi.d.l.à iudi.
s l. iudex. ff. de re iudic.
t l. à diuo Pio. in prin.ff.illo tit.
u l.pe.ff.de iudi.d. §.is quoque.
x d l.legatus.& l. eum qui.hoc tit.
y l.si Augustæ. ff. de leg.ij.l.si filius. §.cris.ff.de fid.lib
z l.eum qui. J. hoc titul.

L. ET QVIA.

Paulus lib.2.ad Edictum.

LEX VI.

Principaliter.

Et quia nec principaliter [a] ei [b] iurisdictio data est, nec ipsa lex [c] defert, nec confirmat [d] mandatam iurisdictionem: ideóque si is qui mandauit iurisdictionē, decesserit, antequàm res ab eo cui mandata est iurisdictio, geri cæperit: [e] solui mandatum [f] Labeo ait,

a *Principaliter*) Hoc est à principe. † Vt enim principale dixerunt iurisconsulti pro eo quod principis est, & ad principem spectat. [a] ita principaliter pro eo quod à principe manat, principem maximè dignum. Quidvitam (inquit Plinius) quid maiores iuuentu

a l.unic.ff.de offic. præf.prat l. si arrogator. ubi dix ff.de adopt.

tis, quam principaliter formas. [b] Quod verò quidam hîc exponunt principaliter, id est recta, & vt vulgus loquitur, de directo velut latinæ locutioni repugnans; nullatenúsque Pauli sententiæ cohærens, repudiamus.

b Plin. in panegir. Traian.

sicut in reliquis causis [g].

SVMMAE.

1 Principale, principaliter.
2 Iurisdictio consuetudine quæritur.
3 Confirmare quid.
4 citatio perpetuat.
5 Mandatum soluitur morte.
6 Res integra.
7 Dignitas non moritur.
8 Mors mandantis.

b *Ei)* Cui iurisdictio mandata est.

c *Lex)* Scripta scilicet. † Neque verò me fugit moribus & consue-
2 tudine quæri iurisdictionem. [c] Cæterùm legis verbo, consuetudinem potiùs, quàm scriptum ius venire, nusquam memini me legisse: quin potius legem moribus opponi. [d] Iurisdictio cō suetudine quæritur.

d *Confirmat)* † Aliud est igitur dare, aliud confirmare: non enim
3 dat, qui confirmat: [e] sed imperfectum perficit. [f] nisi fortè confirmetur actus qui nunquàm fuit, [g] aut fuit quidem, sed inutiliter. [h] Confirmare.

e *Geri cœperit)* † Res geri cœpta dicitur, per citationē solam, qua
4 demandata iurisdictio fit perpetua, hoc est per mortem quoq; mandantis durat. [i] Citatio perpetuat.

f *Solui mandatum)* † Mortuo eo, qui mandauit iurisdictionē, † re
5 integra, hoc est priusquàm negotium tractari cœperit, extinguitur
6 mandata iurisdictio. Quod si res non sit integra, quia nondum cœptum sit negotium coram dato iudice; non finietur morte mandantis eius iurisdictio: sed cœptum coram eo iudiciū ibi finem accipiet. [k] Ideóq; Iulius Paulus scribit, solere iudices à præside datos in tēpus etiam successorum eius durare, cogíq; pronunciare. [l] Quæ verba perspicuum faciunt, antequàm decederet præses, qui iudices dedit, rem geri cœptam & vsq; ad sententiam, quam cogi ferre datos iudices, illic constitutū est. Sunt tamen certi casus, quibus mandatū iurisdictionis morte non dissoluitur: veluti in inquisitore hæresis, [m] & executore gratiæ apostolicæ. [n] Porrò autem eius quoq; morte, cui mandatum est, finiri iurisdictionem constat: [o] nisi sub nomine
7 dignitatis rescriptum esset, [p] † Dignitas namq;, sicut ecclesia, [q] nunquam moritur. [r] Mandatū soluitur morte mādantis. Res integra. Dignitas nunquā moritur.

g *Reliquis causis)* † Equidem in quibuscunq; causis, regulare vide-
8 tur, vt morte mandantis re integra mādatum dissoluatur, [s] præterquàm ob vtilitatem commerciorum, & promiscui vsus. [t] Mors mandantis.

c l. j. C. de emancipati. lib. l. uiros. C de diuers. offi. lib. 12. c. cùm cōtingat de for. cōp. c. duo. de offi. ordi.
d l. libertinus. ff. de ritu nup.
e l. si donatæ. §. fi. ff. de do. inter uir.
f §. sed interim. de defens. ciui. col. iij
g l. si donatio. C. de dona.
h l. adoptio non iure. ff. de adop. l. legata inutiliter. ff. de legat. j. §. fi. de tutel.
i c. gratum. de offi. deleg. c. fi. de offi. lega.
k l. ubi cœptum. ff. de iudic.
l l. uenditor. §. fi. ff de iudic.
m c. ne aliqui. de hæret. in 6.
n c. si super gratia. de offi. dele. in 6.
o l. inter causas. §. j. ff. mand.
p §. & hæc uerò inhibemus. ut nulli iudi. col. 9. c. quoniā abbas. de offi. dele
q c. liberti ecclesiæ. 12. q. ij.
r l. annua. §. Attia ff. de ann. leg. c. si gratiosè. de rescr. in 6.
s l. fi. ff. de solu. l. mandatum C. māda. §. rectè. illo tit.
t l. si quis mācipijs §. si impubes. ff. de institor.

L. SI QVIS ID.

Vlpianus lib. 3. ad Edictum.

LEX VII.

Si quis id, quod iurisdictionis perpetuæ [a] causa, nō quod prout res incidi [b] in albo, [c] vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eū, quinquaginta aureorū [d] iudicium quod populare est. [e] Serui

Iurisdictio perpetua.

I*Vrisdictiōis perpetuæ)* Hoc † est edicti perpetui, & legis perpetuę ad ius dicendum, redditúmue propositæ. [a] cùm enim ad solū prætorem iurisdicēdi officium pertineret: factū est, vt iurisconsulti passim iurisdictionis verbum pro prætoris edi-

a l. 13. C. de restitu. mil.

quoque

quoque [f] & filijsfamiliarum verbis edicti cōtinentur. Sed & vtrumque sexum prætor complexus est.[g] Quod si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit, edicti quidem verba cessabunt. Pomponius autem ait, sententiam edicti, & adhæc porrigendam esse.[h] In seruos autē si non defendantur à dominis & eos qui inopia laborant, corpus torquendum est.[i] Doli mali autem in verbis edicti ideo fit mentio, quòd si per imperitiam,[k] vel rusticitatem,[l] vel ab ipso prætore iussus,[m] vel casu[n] aliquis fecerit, non teneatur.[o] Hoc verò edicto tenetur, & qui tollit, quāuis non corruperit. Item & qui suis manibus facit, & qui alij mandat. Sed & si alius sine dolo malo fecerit, alius dolo malo mandauerit: qui mandauit, tenebitur. Nam & si plures fecerint, vel corruperint, vel mandauerint, omnes tenebuntur.[p]

SVMMAE.

1 Iurisdictio perpetua.
2 Edicta pretorum duplicia.
3 Album pretoris.
4 Aureus.
5 Asses Gallici.
6 Pœna cui applicetur.
7 Popularis actio.
8 Masculinum fœmininum continet.
9 Ratio decisionem regit.
10 Interpretatio extensiua.
11 Luat in corpore, as qui non habet.
12 Imperitia an excuset.
13 Rusticitati quando parcendum.
14 Iudicis iussus excusat.
15 Fortuita nemini imputantur.

ctoponant.[b] perpetuā verò dicūt iurisdictionem, quod lege à Cornelio lata, prętoris edicta, quæ anteà temporaria erant, & annua, perpetuam vim habere cæperint, ex eísque perpetuò ius dici.[c]

Edictorū duę species.

b *Res incidit*) † 2 Edictorum prætoris, alia iurisdictiōis perpetuæ causa proponebantur: vt ex ijs scilicet, in negotijs quibuscunque ad quę edicti scriptum aut sententia posset accommodari, ius diceretur.[d] quale illud *quod metus causa, vnde vi.* & similia: quæ non ad certam speciē, aut litem pertinebant: sed generaliter promulgabantur. Alia verò proponebantur ex tempore, prout facti quædam species inciderat, inter certas personas.[e] Quippè prætor inter priuatos ius dicturus, edicta, hoc est literas in albo, vt hodie in valuis templorum, & palatij fieri solet, plerunque affigebat, quibus vel absentes vocabat in ius,[f] vel aliquid pro re nata edicebat, se verbi gratia, Titio bonorū possessionē daturū: si non appareret intra præscriptum tempus, legitimus contradictor.

Album pręto-ris.

c *Albo*) † Album, 3 vt alibi docui, Romæ duplex fuit. Iudicum, & prætoris. Album decurionum, & iudicum tabella quædam erāt dealbata, in qua selectorum iudicum nomina ordine certo conscribebantur: quo

b l.j.§ an autem. ff de postula. l.quāuis. ff. de in ius uocā. l. postquā. §.j. ff ut lega. no cau. l.diuus. ij. ff. ad l. Corn. de fals.

c l.ij. ubi dixi. ff. de statu homi.

d §. pretorum. de iur. natur.

e l. ad peremptoriū. ff. de iudic. & bic.

f §. omnem de litigios. coll. 8.

rescire possent ciues, qui quoquo tempore iudicaturi essent.[g] Matricula, à Iustiniano quaudoque nuncupata.[h] Album verò prætoris, pyctatium erat, seu gypsata tabella, in qua pruponebant edicta sua prætores: vt super iute, quod magistratus eo anno dicturus erat, se possent præmunire ciues.[i] Matricula. Pyctatium.

d *Quinquaginta aureorum*) † Fuit priore seculo, hæc apud veteres
4 autei æstimatio: vt centum assibus nostris, hoc est duobus aureis so
5 laribus, ac ferè dimidio (singuli enim † asses, decem denatiolos Tu ronenses conficiunt) valeret.[k] ex qua ineundi ratione, aureorum æstimatio, hîc & in complusculis iurisconsultorum locis, sumenda est.[l] vt ita quinquaginta hi aurei, ad monetæ nostræ æstimationem redacti, 125. ferè coronatos Francicos, conficiant: rationem autem aurei Francici ex vetere ineo æstimatione quæ 35. aut 40. duodenos Gallicos, non egrediebatur. at hodie, adaucto valore vsque ad Aureus. Asses Francici
6 46. subducendus dubio procul foret aliter calculus. † Verum cui hæc pœna sit applicanda, vel actori, vel fisco, non satis expressum iure nostro videtur. Receptius tamen ad actorem, velut in præmium iudicij, pertinere.[m] Cùm hanc actiouem dicat popularem hîc Vlpianus, qui alibi tradidit, actorem in populari causa, post litis contestationem loco creditoris esse.[n] Nec mihi displicet hæc sententia, vbi principaliter interesset partis, quia læsus recta fuisset actor corruptione albi: prout res inciderat propositi. Sicut in actione violati sepulchri, qua non publicam, sed priuatam nostrā iniuriam principaliter persequimur.[o] Alioqui si principaliter offensa fuerit prætoris maiestas & authoritas, qui album iurisdictionis perpetuæ causa propositum sit corruptū,[p] probabiliùs arbitror mulctæ compendium fisco inferendum.[q]

e *Populare est*) † Popularis est hæc actio, hoc est cuilibet de popu
7 lo cnmpetens, propterea quod suum ius populo tueatur.[r] Ad cuius salutem maximè pertinet prætoris authoritatem non contemni.[f] Quippè confunditur totius reipubl. ordo, vbi sua cuique iurisdictio non seruatur.[t] In popularibus tamen iudicijs non ignorandum, vbi plures simul actionem intendunt, eum cuius interest cæteris præferri.[v] alioqui prætor idoneiorem debet eligere.[x] Popularis actio.

f *Serui quoque*) Respectu iudicij quinquaginta aureorum, serui non continentur, verbis edicti: cùm non cadant in seruos pœnæ nummariæ,[y] propterea quod nihil habere possint.[a] Verum non adeò ferent impunè serui. quippè torquebuntur in corpus (nisi fortè dominus pro seruo mulctam offertet) ne maleficium maneat impunitum.[a]

g *Complexus est*) † Hoc enim verbum, *si quis*, tam masculos, quàm Masculinum concipit fœminum.
8 fœminas complectitur:[b] tametsi odiosa sit dispositio.[c] vnde nec ab hac significatione recedendū: si non manifestè contraria voluntas arguatur.[d] quamuis fœminino verbo turpissimum iurisconsultus dicat, masculinum contineri.[e] quia scilicet, solerent veteres antiquitùs molles, & quos ludibrio haberent homines, fœmineo vocabulo, nuncupare.[f]

h *Porrigendum esse*) † Dispositio quæcunque licet odium cōtinens Ratio vbi eadē est.
9 ad casum omissum, in quo verisimiliter eadem est mens & sententia, protenditur.[g] Eandem autem esse voluntatē colligimus, si par sit ratio, in prætermisso casu, quæ in expresso.[h] Vbi enim eadem est ratio, ibi idem ius quoque statuendum.[i] quando non in verbis, sed in vi rationis leges consistant.[k] & tametsi ratio in lege expressa non

g l.j. & ij. ff. de albo scrib. Sueto. in August.
h l.iij. C. de agent. in rub. lib. 12.
i l.ij. §. eodē tempore ff. de orig. iur. §. iubemus. de liti gios. coll. 8. & hic dra li. iiij. Miscel. cap. 6.
k Guliel. Bud. li. 5. de asse. Alci. li. iij. dispūct. c. 9. Anto. Augusti. li. iij. emend. c. 9. Fran. Baldu. §. sed hoc iure. de Attil. tut.
l l. nonnulli. ff. de accus. l. eadē. §. fi. ff. ad l. Iul. repe. l. j. §. in honorarijs. ff. de uar. cognit.
m l. iij. in prin. ff. de sepulc. uiola.
n l. si cui. ff. de uer. signi.
o d. l. iij. in princi.
p l. si familia. hoc ti.
q l. mulctarum. C. de modo mulcta.
r l. ij. ff. de popul. act. l. ij. §. hoc interdictum. ff. ne quid in loc. pub.
f l. si quis ex aliena ff. de iudic.
t c. ij. de author. & usu pall.
u l. iij. §. fi. ff. de popula. act. l. si uerò §. hac autē. ff. de ijs qui deiece.
x l. iij. §. si tamen. ff de lib. ho. exhi. d. l. ij. ff. de popul. act.
y l. hos accusare. §. omnibus. ff. de accusa.
z §. item quod serui per quas persona nob. acq.
a l. j. §. fi. ff. de pœ. l. fi. ff. de in ius uo
b l. hac autem. ff. de adop. l. j. ff. de uer signi.
c l. ait diuus. ff. de iur. fis.
d l. Lucius. §. pen. ff de lega. iij.
e l. si ita scriptū. in prin. ff. de leg. ij. f Alci. li. parer. ij c. 48. g l. scire. ff. de legi. h l. penul. ff. si quadrup. i l. illud. ff. ad leg. Aquil. k c. Marcion. j. q. j. d. l. scire.

sit: si

sit: si tamen vna tantùm reddi potest, ex ea rectè argumentari possumus.

Extensiua interpretatio.

10 [l] † hæc est interpretatio, quam extensiuam nostrates vocant, cùm scilicet producitur legis species, extra vim verborum. [m] de qua nos alibi paucula. [n]

i *Torquendum est*) In quibuscunq; pœnalibus iudicijs ex delicto descendentibus, regulare est.

Luere in corpore.

11 † vt qui pecuniariam pœnam præstare nequit, in corpus torqueatur. [o] ne aliqui positum videatur, in hominum egentium potestate, legis authoritatem eludere. [p] Quia verò locupletes homines suis opibus elati, hanc quinquaginta aureorum pœnam, quandoq; flocci facientes prætoris maiestatem contẽnebant, iu eos hodie pœna falsi proposita est, qui prætorũ edicta dolo malo corrumpunt. [q]

Imperitia quãdo excuset.

k *Imperitiam*) † Excusatur, qui per imperitiam Prætoris album

12 corruperit: [r] dolo siquidem caret, quamuis in iure errauerit. [s] In assessore, & ijs qui iura profitentur, non meretur excusationem, iuris ignorantia. [t] cum enim oporteat huiuscemodi homines, iuris peritos esse: non nisi turpiter, & magno cùm dedecore iuris imperitia velare se & contegere possunt. [x]

Rusticitatis excusatio.

l *Rusticitatem*) † Rusticitati enim, hoc est simplicitati, parcendum

13 est, [y] & præbere debet rusticitas excusationem. [z] Vnde ne dolus præsumatur, atq; ita ne in pœnam incidat, ei ferè semper succurritur. [a] Item in damnis vitandis. [b] Ab istamen quæ naturæ ratio ni innituntur, non excusat rusticitas. Veluti inquit Gordianus Imperator, rustico filio, aut liberto, qui parentem patronúmue in ius venia edicti non petita, vocauit, non succurritur, cùm naturali ratione honor eiusmodi personis debeatur. [c]

Iussus iudicis.

m *Prætore iussus*) † Excusat vbiq; iussus iudicis. [d] neq; enim dolo

14 malo facere videtur, qui parẽs magistratus imperio nonnihil agit: cùm obedire necessum habeat. [e] modo non procurarit is à magistratu iussum sibi fieri. [f]

Fortuiti casus.

n *Vel casu*) Casus dicuntur, qui fortuito accidunt. [g] † qui quoniã

15 nullo hominum consilio, præuideri possunt, nemini imputantur: [h] nisi culpa casum præcederet. [i]

o *Tenebitur*) Eum, lex nec iniuria interpretatur album corrupisse, qui suis licet non corruperit manibus, alijs tamen mandauit, vt corrumperent. [k] parui quippè refert, an sua quisq; manu faciat, an per alium. [l]

p *Omnes tenebuntur*) Insolidum. Et vsq; adeo, inquit Caius, vt vnũ eorum non satis sit luere pœnam. [m]

L. ADEO.

Caius lib. 1. ad Edictum prouinciale.

LEX VIII.

Pœna ab vno soluta, an cæteros liberet.

Adeo quidem, vt non suffi a ciat, vnum eorũ pœnã luere. [a] 1

SVMMAE.

1. *Pœna ab uno soluta, an cæteros liberet.*
2. *Fures plures quomodò teneantur.*

a *Pœnã luere*) † Quoniam præcedenti capite docuerat Vlpianus, si plures albũ corruperint, omnes edicti pœna teneri, hic Caius adeo verũ interpraetatur, vt eorum vnum non satis sit pœnam præstare. Neq; enim vnius solutione, cæteri liberantur. Cuius rei ratio esse videtur quòd pœna illa quinquaginta aureorum non præstetur à corrum

ff

l Accu. l. quamuis. C. de fideico.
m l. 3. §. qui operas. ff. ad Tertyl.
n l. Gallus. §. etiam. ff. de libe. & post.
o l. fi. ff. de minus uo & hic.
p l. 1. §. fi. ff. de pœ.
q l. pe ff ad l. Cornel. de fal.
r l. iij §. si quis ignorans. ff. ad Syl.
s l. sed & si. §. scire. ff. de petit. hered.
t l. ij. ff. quod quis. iur.
u l. 1 ff de offi. asse.
x l. professio. C. de muner patri. libr. 10. dixi l. 1. ff. de legib.
y l. ij ff si quis in ius uo. l. fi. C. de test.
z l. athletæ. §. fin. ff. de excu. tu.
a l. iij. §. fi. ff. de suspect. tut d. l. ij.
b l. 1. § fi. ff. de edẽ. l. quæcunq; C. qui admit.
c l. ij. C. de in ius uocand.
d l. furti. §. qui iussu. ff. de in fa. l. at prætor. §. quid tamen. ff. de mino. l. quamquam. ff. de aqu plu.
e l. liber homo. ff. ad l. Aqu. l. non uidetur. §. fi. ff. de re gu. iur.
f l. ij. §. fi. ff. si quis caut.
g l. respiciẽdum. §. fi. ff. de pœn.
h l. non utiq; . §. si eo tempore. ff. de admin rer.
i l. si seruus seruũ. §. si fornacarius. ff. ad l. Aqui. dixi l. 1. ff. de legib.
k l. 1. § . 1. ff. de eo per quem fact. er.
l l. 3. §. deiecisse. ff. de ui arm. c. mulieres. de sent. exco. in 6.
m l. seq. ubi dicam.

pente, tanquam id quod partis interest: sed in meram delicti pœnam[a] (nimirum, ob contemptã prætoris maiestatem) quæ delinquentes omnes pariter afficit, & coercet, vt meritò præstatio facta ab vno non liberet cæteros.[b] quamuis in ijs pœnis, quæ tanquam id quod partis interest, penduntur, vnius solutio reliquos eximat, 2 cum tunc desierit interesse partis.[c] † Atq; hinc dicimus, in pluribus furibus, vnius solutione respectu pœnæ dupli, aut quadrupli, non liberari cæteros. tametsi diuersum, respectu rei subtractæ,[d] quod bonæ fidei repugnet, bis idem exigi.[e]

Fures plures quomodò teneantur.

a §. pœnales. de act.
b l. item Mela. §. sed si seruum. ff. ad l. aqui. l. si per aliũ. §. fi. ff. ne quis eũ.
c l. j. §. si plures. ff. de eo per quem l. semper. §. fin. ff. quod ui.
d l. j. C. de con. fur.
e l. bona fides. ff. de reg. iur.

L. SI FAMILIA.

Paulus lib. iij. ad Edictum.

LEX IX.

Si familia[a] alicuius album corruperit: nõ similiter[b] hîc edicitur vt in furto:[c] ne in reliquos actio detur, si tantùm dominus cũ defenderet, vnius nomine præstitit, quantum liber præstaret.[d] fortasse quia hîc & cõtempta maiestas prætoris vindicatur,[e] & plura facta[f] intelliguntur. quemadmodũ & cùm plures serui iniuriam fecerunt,[g] vel damnũ dederũt, plura facta sunt.[h] nõ vt in furto,[i] vnum. Octauenus[k] hîc quoq;[l] domino succurrẽdũ ait.[m] sed hoc[n] potest dici,[o] si dolo malo curauerit.[p] vt ab alio album corrumperetur. quando tunc vnum consilium sit, nec plura facta,[r] idem Pomponius libr. x. notat.

Familia.

Famul. Famuli.

a 1 F*Amilia)* † Familiæ verbo plures seruos intellige. Hoc est eos omnes, qui in seruitio & ministerio vnius sunt:[a] etiam si liberi esse proponantur, vel serui alieni bona fide nobis seruientes.[b] Porrò familiæ nomen in res, vt Seruius ait, & in personas deducitur. In res, vt in lege xij. tabular. *Agnatus proximus familiam habeto.*[c] quippè cum hæreditatem significat.[d] In personas autem natura, vt vxorem, filios nepotes: aut iure vti seruos.[e] nam & seruum, famu
2 lúmue veteres, † famul dixerunt. Vnde familia, inquit Festus, vocata est, permutata l. cum V. litera. & familiæ nomine, famuli appellari cæperunt: cùm antea in liberis tantùm hominibus diceretur. vt Corneliorum Claudiorum Valeriorum.

a l. pronũtiatio. §. familiæ. ff. de uer. sig.
b l. ædiles. §. j. ff. de ædil. edict. l. j. §. familiæ. ff. de pub. l. ij. §. hæc actio. ff. ui bono. rapt.
c Cice. lib. j. ad Herennium.
d l. nam quod. §. fi. ff. ad trebellia. l. fin. C. de uer. sig. d. §. familiæ.
e d. l. pronuntiatio. §. fi.

SVMMAE.

1 *Familia.*
2 *Famul, Famuli.*
3 *Ratio duplex iurisconsulti.*
4 *Furti & damni differentia.*
5 *Furta quando plura dicantur.*
6 *Octauenus iurisconsultus.*

b *Non similiter)* Quia in hoc edicto, si plures serui eiusdem domini corruperint album, singulorum nomine dominus tenetur.

c *In furto)* In quo edicitur: vt si serui plures furtum fecerint, tantúmque vnius serui nomine præstiterit dominus, quantum præstandum fo

dum foret, si id furtum vnus liber fecisset: non detur in cæteros seruos actio, sed dominus liberetur. quem ex vno seruorũ delicto aut omnibus seruis carere, aut æstimationem offerre pro singulis periniquum esset. [f]

d *Liber præstaret*) Si furtum fecisset.

e *Vindicatur*) Lex puniens corrumpentem album prætoris, maiestatem prætoris vlciscitur: quàm sanè contemni non oportet. [g]

f l. illud. ff. ad l. Aqui. l. j. in prin. ff. si famil furt.
g l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de interrog. actio. l. si prætor. in princ ff. de iud.

Ratio duplex Iurisconsulti.

f *Plura facta*) † Non ideò vna tantùm ratione docet Paulus rece-
3 ptum in edicto de albo corrupto dominum nomine singulorũ seruorum teneri, sed duplici. & quod videlicet spreta sit prætoris authoritas: & quia interpretatur lex in pluribus seruis, album corrũpentibus, non vnum, sed plura esse furta. Vt de illata iniuria, & dãno dato subijcitur.

g *Iniuriam fecerunt*) Si plures serui, inquit Caius, aliquem simul cciderint, aut conuicium alicui fecerint: proprium est singulorum maleficium, & tanto maior est iniuria, quantò à pluribus admissa est. imo verò tot sunt iniuriæ, quot personæ contumeliam irrogantes. [h] In liberis hominibus sanè dubium non est, quin factum communi consilio singulos in solidum obliget. [i]

h l. si plures. ff. de iniur.
i l. semper. §. si in sepulchro. ff. quod ui aut clam.

Furta quando plura dicuntur.

Furti & damni differentia.

h *Plura facta sunt*) † Ne verò obstet, difficilimus ille obex ex Caij respõso, idem obseruari scribentis, in damno, quod in furto. vt vnũ sit in vtroq; delictum. ac proinde non in singulos seruos dari pœnæ persecutionem: sed satis est, id præstari, quod pendendum fo-
5 ret, si vnus liber fecisset. [k] † Tria consideranda veniunt. nimirùm persona eius, cui furtum factum est: res quæ surrepta fuit: & persona furum qui deliquerunt. Spectata persona eius, cui res substracta fuit, vnum sanè delictum est: cùm non ampliùs eius intersit, quàm si vnus tantùm surripuisset. Idémq;, si rem quæ substracta est, consideremus: cùm nõ ideò maius damnum intelligatur illatum, quod à pluribus datum sit. Attenta verò persona delinquentium, cùm verùm sit à pluribus peccatum, plura dubio procul furta sunt. [l] Et ideò Pomponius, Si ex duobus seruis tuis alter hausisset, & alter abstulisset: alter hauriendo sit deprehensus. Huius manifesti, illius nec manifesti furti nomine teneri, respondit. [m] Apertiùs adhuc Vlpianus, plura tunc esse furta scripsit: cùm à pluribus seruis sciente domino furtum commissum est. ac proinde singulorum nomine iudicio noxali dominum posse conueniri. [n] Huc pertinet ratio, quod fures omnes malum habuerint animum. Voluntas autem, & propositum constituunt, & distingunt maleficia. [o] Verum prætor, qui semper habet æquitatem ob oculos, [p] ne plures serui furtum committentes totum domini patrimonium absorberent, & euerterent, si aut omnes seruos dedere, aut pro singulis offerre litis æstimationem dominus cogeretur, [q] aduersus seruorum maleficia prospexit, proposito edicto, *si familia furtum*, quo summa æquitate domino arbitrium dedit, vt si seruos omnes, qui factum participauerunt dedere nolit, tantùm præstando, quantum liberum hominem si furtum fecisset, pendere oporteret, familiam retinere possit. [r] Et ita furtum à pluribus seruis commissum, considerata delinquentium multiplici persona, non vnum est, sed plura sunt delicta. [s] Cæterùm quia iniquum esset omnibus seruis dominum priuari ex edicto, *si familia* lex domino succurrit, vt extitit declaratum. Quæ ratio, cùm in actione quoque damni iniuriæ vigeat. idem in damno, quod in furto Caius æquissimè constituit. [t] porrigens edictum illud *si familia*, de furto verba faciens, ad damnum. [u]

Persona damnum passi.

Persona furis

k l. illud ff. ad l. Aquil.
l d. l. si plures.
m l. si quisquid perferendum. ff. de fur.
n l j. §. hæc autem. ff si famil. furt.
o l. uerum. ij. ff. de fur.
p l quod si Ephesi. ff. de eo quod cer. loc.
q d. l. illud.
r l. j. §. j. ff. si famil. furt. feci. dica.
s d. l. si plures.
t l. illud. ff. ad l. Aquil.
u l. si quis id quod. iurisdi. quod si dicitur. hoc tit.

atq; ita leges, quæ alioqui pugnare videntur, explicandæ meo iudicio veniunt.

i *Vno furto*) In quo propter vnius tantùm rei contrectationem, vnicum factum intelligitur.

k *Octauenus*)† Quoniam de hoc Octaueno, nihil apud bonos au-
6 thores (quod quidem meminerim) scriptum extat: venit in suspitionem aliquando, Octaueni nomen, pro Octauij nobis obtrusum. Etenim fuisse Pub. Octauium Balbum, iurisconsultissimum, eruditione & ingenio prudentissimum, pietate fide & officio diligentissimum M. Cicero, non vno in loco testatur. [z] Octauenus iurisconsultus.

z Cicer. pro Cluent. & in Verrē.

l *Hic quoq;*) Hoc est in specie albi corrupti: cùm scilicet plures serui album corruperunt.

m *Domino succurrendum*) Dicebat Octauenus, aut si malis Octauius quod sicut cùm plures serui furtum committunt, lex succurrit domino, vt tantùm præstando, quantum liberum hominem furti cōuictum oporteret præstare, seruos liberet: ita cùm serui plures album corruperint, succurrendum est domino: ne pro singulis seruis aureos quinquaginta pendere cogatur, sed vna solutione eius summæ, seruos possit retinere: cùm nec hoc casu liber homo album corrumpens in plus teneatur.

n *Sed hoc*) Quod scilicet dicebat Octauenus: vt cùm plures serui album corrupissent, non in singulos actio daretur ex delicto: sed dominus tantum præstando, quantum liber homo, totam seruorum familiam liberet.

o *Potest dici*) Potest defendi verum esse, in casu qui sequitur, per cōtrarium, in præcipua huius textus specie, innuens Octauij sententiam, non procedere.

p *Curauerit*) Familia alicuius.

q *Ab alio*) Quid si ab aliquo, seruorum scilicet, ex familia, cùm Antonio Vacca legamus? Equidem, nihil motor.

r *Non plura facta*) Sed cum intersit, manibus suis quis corrumpat, an per alium: [y] quænam est differentiæ ratio, cur cùm plures serui corrumpunt album, plura facta sint: at cùm mandant, consiliúmue dant, vt corrumpatur, sit vnum tantùm consilium & delictum. Aliud quod dici possit, non video: nisi quod satis ex præcedentibus Iulij Pauli verbis inferri videtur, hac in re domino succurri, vt non plura facta intelligantur, ob id quod tunc serui, non adeo videntur prætoris maiestatem offendisse, cū eā per se non sint ausi violare.

y l. 5. §. deiecisse. ff. de ui arm. c. mulieres. de sent. exco. in 6.

L. QVI IVRISDICTIONI.

Vlpianus lib. 3. ad Edictum

LEX X.

Qui iurisdictioni[a] præest, neq; sibi[b] ius dicere debet, neque vxori, [c] vel liberis suis: neque libertis, [d] vel cæteris quos secum habet. Iurisdictioni qui præsint.

SVMMAE.

1 *Iurisdictioni qui preesse dicantur.*
2 *Arbiter ius dicit in causa propria.*
3 *Iudicium præposterum de rebus suis.*
4 *Ius dicere in proprio quando liceat.*
5 *Vxor quare sic dicta.*
6 *Lupi rostrum contra ueneficia.*

a *Iurisdictioni præest*)
1 Vt † prætor, & similes magistrat[a], qui imperiū & potestatē habent.[a] nā hi soli præesse iurisdictioni dicuntur.[b] Porrò significat à contrario hic Vlpia. arbitros, & datos iudices, seu vt vocant delegatos, qui neq; tribunali præsunt, neq; iurisdictionem vllam
2 habent † sed simpli- Arbiter in causa propria iudicat.

a l. ij. ff. si quis in ius uoc.
b l. 4. §. 1 cum §. hæc autem. ff. quod quisq; iur.

cem eo

7 *Pater quando iudex in causa filij.*
8 *Priuata negotia.*
9 *Filiusfa. de re patris iudex.*
10 *Domesticorum fides suspecta.*

cem cognoscendi, iudicandique facultatem[c] in causa sua, vel suorum ius reddere posse.[d] Hi quoniam non pro sua authoritate agunt, sed eius qui mandauit,[e] illi quoniam mutuo partium consensu sunt electi,[f] quibus merito venit imputandum, si parũ fidelę sumpserit iudicẽ.[g]

c l. ait prętor. ff. de re iud. l. à iudice. C. de iud.
d l. in priuatis. ff. de iud.
e l. j. §. qui mandatam. ff. de of. eius l. & si prętor. illo tit.
f l. cũ donationis. C. de transact.
g §. fi. de socie.

b *Neq; sibi*) Hoc est eius, vel suorum vtilitatem. Vt sic intelligamus, nec in se nec in suos eum qui iurisdictioni præest, prohiberi

Iudicium pręposterum de rebus suis.

3 ius dicere.[h] † Cæterùm quoniam plerique de rebus suis, vt philosophus scribit, præposterè iudicant:[i] suspicatur lex neminem contra se suósque iudicaturum: sed potiùs iure vel iniuria suæ causæ plus

Ius dicere in causa propria.

4 æquo fauturum.[k] † Ideóq; noluit suæ rei iudicium cuiquam permittere:[l] sicuti nec in re propria testimonij dictionem.[m] Quod & M. Cicero, lepidè demonstrat.[n] atq; hinc à pontifice rectissimè constitutum, vt si quis in iudicem irreuerenter proruperit: non iudex ipse qui passus est iniuriam cognoscat: sed superior adeatur.[o] quandoq; tamen concedit lex in caussa propria vsq; ad litis contestationem ius dicere, ne res vel morte, vel tempore intercidat.[p]

h l. ille à quo. §. fin: ff. ad trebell. l. est receptũ. hoc titu.
i Aristo. lib. iij. Politic. c. 6.
k c. cũ inter. de excep.
l l. Iulianus. ij. ff. de iud. l. un. C. ne quis in sua cau.
m l. nullus. ff. de testib. l. omnibus. C. illo tit.
n Cicer. pro Rosc. Amer.
o c. dilectus. de pœ.
p l. senatusconsulto. ubi dixi. ff. de offi. præsid.

c *Neque vxori*) Cùm vxor sit cum marito vna caro:[q] sociáq; diuinæ & humanæ domus dicatur:[r] in causa propria videtur magi-

Vxor cur sic dicta.

5 stratus reddere ius, qui in vxoris negotio ius dicit.[s] † Vxores autem quasi vnxores appellatas, hic obiter annotare libuit, ab vngendis nimirùm postibus ædium mariti adipe suillo: aut vt alij malunt, lupino lanáq; figenda. quod nubentes puellæ ex veteri instituto, & vana religione cùm primùm viri domum adibant, facere diligenter solebant, existimantes mala omnia, & calamitates istiusmo-

Lupi rostrũ ad veneficia.

6 di vnctione ab ædibus arceri.[t] † Veneficis quippè rostrum lupi resistere inueteratum Plinius scribit.[u] ob idq; villarum portis, pręfigi solitum: quem morem ad cætera ferarum capita, vt aprum, vrsorum & ceruorum, hodie translatum videmus. Vel etiam inde potest ab vngendo dici nuncupatam vxorem, quod lotum ipsa maritum soleret vngere, cuius ethymologię testis Ennius esse videtur.

Exin Tarquinium, bona fœmina lauit, & vnxit.

q Gene. ij. Mat. 19 c. gaudemus. de diuort.
r l. j. ff. de rit. nupt. l. aduersus. C. de crim expi. hered.
s ut hac l.
t Plin. libr. 28. c. 9. & lib. 29. c. ij.
u Plin. c. 10. lib. 28.

d *Liberis suis*) Sunt enim pater & filius vna persona,[x] & vna caro.[y] & Imperator filium dixit esse partem corporis paterni.[z] Vt meritò quemadmodum in propria caussa, ita in negotijs filiorum pro-

Pater quando iudex in causa filij.

7 hibeatur magistratus dicere ius:[a] † præterquàm in priuatis negotijs, in quibus pater, inquit Africanus, filium: & è contra filius patrẽ

Priuata negotia.

8 potest iudicem habere.[b] † Priuata autem negotia semper ego, sum interpretatus, domestica & particularia: quæ ad nullius commodũ, quàm patris & filij referri possunt.[c] Vt adoptio & emancipatio,[d] cuiusmodi negotia, non nisi inter volentes & consentientes expli-

Filius de re patris iudex.

9 cat magistratus.[e] † Ac proinde nihil impedit quominus de ea re pater filio & filius patri iudex esse posit.[f] qua pariter ratione dicere soleo, vbi negotium ad alios quoq; pertinet, si tamen cognitio & authoritas magistratus extraneo vtilis, magis quàm damnosa esse potest eam à filio in caussa patris, aut à patre in caussa filij interponi posse.[g] nam aduersus se, suósq; non prohibetur, qui iurisdictioni præest ius dicere,[h] aduersario scilicet postulante. nam alioqui, nõ impertiretur officium suum magistratus.[i] Porrò nec in istiusmodi negotijs patriam potestatem curabimus,[k] cum ius reddere & iudicare munus sit publicum;[l] & in ijs quæ publici iuris sunt, nulla

x l. fi. C. de impube.
y c. contradicimus. §. j 35. q. iij.
z l. cũ senius. §. fin. C. de agric. li. 11.
a ut hac l.
b l. in priuatis. ff. de iud.
c dixi lib. 4. Miscel. c. 9.
d l. magistratũ. ff. de adop. l. j ff. de offi. præ. l. apud. ff de manu. vindi.
e l. ij. ff. de of. proc.
f l. quinetiam. ff. de arbit.
g l. ille à quo. §. fin. ff. ad treb.
h l. est receptũ. hoc tit. d. §. fi.

i l. iiij. §. hoc autẽ. ff. de dam. infe. k l. filiusfa. ff. de ijs qui sunt. l l. quippè. ff. de iud.

sit vis patriæ potestatis.[m] Quod verò post hæc scripta comperi, Vaccæ nimirum, viro sanè docto, meam non placere sententiam, minimè miror: cùm & homines simus, & liberum cuique oporteat esse iudicium. At interim nihil adfert ille quod me de mea debeat demouere sententia, cùm enim Affricani constitutionem,[n] ad casum illum coarctat, quo in patrem, aut filium, iudicem consensum est: præterquàm quod nullam habet, nec vnquam habuit dubitationem: diuinatiùs est profectò, quàm vt dissimulari debeat. Cùm autem adijcit, non se meis moueri exemplis:[o] quod in ijs neque pater, neque filius, tanquàm iudex interueniat, perspicuum certè facit, se ad citatam à me Vlpiani legem,[p] animum non aduertisse. Quod tamen ille dixit, scripsitque boni æquique consulo, ac in optimam partem rapio.

c *Neque libertus*) † Sunt enim liberti personæ domesticæ: hoc est ex
10 eadē domo.[q] in domesticorū autē causis & negotijs cuiusque fides, est suspecta.[r] Et quoniam ex eadem domo, & familia esse intelliguntur, qui affinitate, aut cognatione iuncti sunt,[s] vt iudicia sine suspitione procedant,[t] nemo quoque in coniunctarum quoquomodò personarum negotijs, ius dicere potest.[u] nisi vterque litigator, eodem necessitudinis gradu magistratui coniunctus esset: quod tunc par affectionis ratio omnem excludat fraudis suspitionem.[x] Domesticorum fides suspecta.

m l. tam quod. ff. ad Trebel.
n d. l. in priuatis.
o l. magistratū ff. de adopt. & d. l. apud.
p d. l. ille à quo. §. fi na.
q l. respiciēdum. §. furta. ff. de pœn. l. si §. pe. C. de ijs qui ad eccles.
r l. pen. ff. de testib. l. etiam. C. illo tit.
s l. humanitatis. C. de excu. tu.
t c. insinuāte. de of. deleg.
u l. lex Cornelia. in prin. ff. de iniu. c. postremo. de appella.
x l. non solum. §. j. ff. de ritu nupt.

L. SI IDEM.

Caius libro 1. ad Edictum prouin.

LEX XI.

Si idem cum eodem pluribus actionibus[a] agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis[b] sit: coaceruatio verò omnium excedat modum iurisdictionis eius, apud eum agi posse Sabino Cassio, Proculo placuit: quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata[c] est.

SVMMAE.

1 *Magistratus prouinciales.*
2 *Iurisdictio magistratuum limitata.*
3 *Cumulatio summarum quando fiat.*
4 *Iurisconsulti an legem conderent.*
5 *Notæ in iurisconsultos.*
6 *Discipuli in præceptores.*

a *PLuribus actionibus*) Secus ergo si vna tantùm actio intenderetur: quæ plures & diuersas in se summarū species haberet.[a]

b *Iurisdictionem iudicantis*) † Translato in
1 principem imperio, soliti fuērē principes in prouincias mittere selectos viros: qui cū summo imperio & authoritate prouinciā regerent.[b] ij in celebriore prouincia ciuitate residebāt. cōstitutis per cętera opida, loca & municipia, magistratibus: qui ius prouincialibus percōmodè redderēt.[c] quique proinde magistratus municipiorum sunt appellati.[d] specialique vocabulo, alij duumuiri:[e] alij Defensores ciuitatum:[f] alij Decuriones.[g]
2 † Eorū tamen omnium limitata fuit potestas & iurisdictio: vt non, nisi de certis causis, & vsque ad certam quantitatem possent cognoscere. Veluti defensores ciuitatum lege Codicis Iustiniani, ad quinquaginta duntaxat aureos:[h] iure verò nouello eiusdem Cæsaris vsque ad trecentos.[i] Prouinciales magistratus. Iurisdictio limitata.

a l. si quis separatim § j ff. de appella.
b l. uni. ff. de offic. præf. præto. l. j. l. ex omnibus. l. seq. ff. de offic. præsi.
c l. obseruare. l. si in aliquam. ff. de offi procon.
d l. j. & tot. tit. ff. ad municip.
e l. unic. ff. si quis ius dicē. l. dies. §. duas. ff. de dam. infect.
f tot. tit. C. de defen. ciuit.
g l. pupillus. §. decuriones. ff. de uerb. sig.
h l. j C. de defen. ciuita.
i §. & iudicare. de defen. ciuit.

Agi

c *Agi posse)* Veluti vt exemplo res clara fiat: si vno eodémq; libel-
lo coram ciuitatis defensore ex varijs causis, sicuti iure permissum
est,[l] actiones plures intendissem. Ex mutuo puta ad centum: ex
3 vendito, ad ducenta: ex locato ad totidem. † Quærebatur, nũquid
ad impediendam defensoris iurisdictionem (quam trecentis aureis
iam conclusam ostendimus)[l] fieret actionũ cumulatio: vt ea facta
cognoscere prohibeatur, quantitate nimirùm sic coaceruata iuris-
dictionis suæ modum excedente. Quod hîc Caius negat, apud de-
fensorem sic agi rectè posse cõfirmans. Nec in dissimili admodum
specie, constituit Imperator, plures donationes, quæ in vnum com
positæ, legitimam quantitatem excedunt: non coaceruari, ad earũ
destructionem.[m] vbi enim plurium summarum cumulatio, fauo-
rem contineret, eam fieri posse lex permittit.[n]

k l. fin. C. de annal. except.
l d. §. & iudicare.
m l. sancimus. §. si quis autem. C. de donat.
n l. si plures. § fi. ff. de pact.

Iurisconsultorum responsa non habẽt vim legis.

d *Confirmata)* † Sola ergo iurisconsultorum responsa vim legis nõ
4 habebant: nisi principis authoritate cõfirmarentur,[o] aut eis anteà
data fuisset à Cæsare potestas.[p] Alioqui fluctuarent omnia prope
modum in nostra ciuili disciplina, obpugnantes passim iuriscon-
5 sultorum opiniones, & sententias.[q] † Nam præter insignes illas
Labeonis & Capitonis sectas, Proculianorum, item ac Cassiano-
rum pugnas[r] nemo nescit conscriptas à Seruio Sulpitio, in errata
Q. Mutij præceptoris sui notas[s] & ab Vlpiano, Paulo & Martiano
itidem factitatum, de Papiniani erratis:[t] quæ notari diligenter cu-
pio, quia huiusce rei ignorantia, passim erratur.

Discipulorũ notæ in præceptores.

Notæ in iurisconsultos.

o ut hac l.
p l. ij. §. & ut obiter. ff. de orig. iu. §. responsa. de iure nat.
q l. pe. ff. de test. tute. l. iij. §. Neratius. ff. de acquir. posses.
r l. ij. §. post hunc maxime. ff. de origi. iur.
s l. Mutius. ff. pro soc.
t l. j. §. & ideo. C. de ueter. iur. l. fin. in prim. C. de sententi. pass.

§. SED ET SI MVTVAE.

Mutuæ actiones.

Sed et si mutuæ[a] sint actio-
nes, & alter minorẽ quantita-
tẽ, alter maiorem petat, apud
eundem iudicem agẽdum est
ei, qui quantitatem minorem
petit: ne in potestate calum-
niosa[b] aduersarij mei[c] sit, an
apud eundem litigare pos-
sit.

Sensus huius §.

SVMMAE.

1 *Mutuæ actiones.*
2 *Calumnijs excludenda uia.*
3 *Reconuentio quo iure cognita.*
4 *Reus an actorem reconueniat.*
5 *Iustinianus ueteres sibi leges ascribit.*

a *MVtuæ actiones)*
1 Mutuæ † actio-
nes, tum esse dicun-
tur, cùm reus conuen
tus vicissim actorem
in ius vocat alia actio
ne.[a] nuncupantur
quandoq; mutuæ, id
est reciprocæ petitio
nes.[b]

a ut hac l.
b l. j. §. fi. ff. de uar. cognit. c. j. & tot. tit. de mutu. peti.

b *Maiorem petat)* Quis
sit huius literæ sen-
sus multi non intelle-
xerunt, nemo perfe-
ctè. Tu crassè sic ex-
plica. Egi contra te ad
quingenta, & coram
maiore iudice, intra
cuius iurisdictionem
hæc quantitas erat: tu deinde petis à me centum coram Defensore,
aut alio minore iudice: cuius tamen iurisdictionis modum petita à
te quantitas non excedit. Docet hîc Caius, tibi qui minorem quan-
titatem nuncà me petis, vel inuito agendum esse apud eundem iu-
dicem.[c] maior siquidem quæstio, minorem ad se trahit.[d] alioqui
positum esset in potestate tua, an coram eodem iudice possem liti-
gare. si enim velles me coram eodem iudice reconuenire, nõ possem
recusare iudicium. Iniquum est autẽ talem aduersario meo cõcedi
potestatẽ, vt illi si velit, mecũ sit actio: mihi verò nõ sit, si nolit ille.[e]

c l. j. ff. de quib. re. ad eund. iud. ea.
d l. per minorẽ. ff. de iud.

Calũnijs via præcludenda.

c *Potestate calumniosa)* † Lex vbiq; tentat viam omnem calumnijs
2 præcludere.[f] dixit autem Caius hic *potestatem calumniosam*, nouo

e l. iij. in fi. ff. mãd.
f l. in fundo. ff. de rei uendi.

loquendi genere pro potestate, quæ calumniandi animo exercetur.

d *Aduersarij mei)* Qui vult me actorem ad maiorem summā agen
3 tem de minori coram alio iudice reconuenire. † Verum si recon-
uentio pandectarum iure cognita fuit: cur à se nouè inductam glo-
riatur, & iactitat Iustinianus? [g] Dici solet reconuentionem super
eodem negotio, vel etiam super diuersis, vbi iudex ex foro, vel ex
parte vtriusque litigatoris competens est: iure etiam pandectarum
cognitam. [h] Quod si iudex rei tantum conuenti competens erat,
eo quoq; casu posse fieri reconuentionem nouè Iustinianus indu-
xit. [i] Ego vero quoniam hæc non diuinatoria modò sunt: verum-
etiam Vlpiani verbis ex professo refragantur, [k] aliter dicendum
censeo: nimirum hic non tractari, an possit coram eodem iudice fie
ri reconuentio? quam Pandectarum lege cognitam & inductam
4 fuisse sine calumnia negare non possumus. [l] † Sed an conuentus pos
sit actorem pro minori summa in ius vocare coram inferiore iudi-
ce, intra cuius tamen iurisdictionem erat petita quantitas? quod
primum videbatur, cùm is quoq; iudex vtriusq; partis legitimus es-
set: neq; summa libello complexa iurisdictionis modum excede-
ret. Cæterùm quia inter easdem partes superior iudex maiorem
quæstionem tractare cæpit: quæ sui natura minorem ad se rapit, [m]
à Caio in diuersam sententiam itum: vt scilicet apud eundem iudi-
cem sit agendum. Neq; porrò Iustinianus vllo casu testatur se ius re
conueniendi induxisse. [n] & quamuis diceret, non ideò tamen se-
5 quitur Pandectarum lege non introductum. † cùm enim bonus
ille vir veterem omnem iurisprudentiam à se emendatam & repur
gatam vbiq; suam fecerit, [o] eorum se passim iactitat authorem, quę
in veterum iurisconsultorum constitutionibus leguntur. Quod ali
bi pluribus exemplis demonstraui. [p]

g l. cùm Papinianus C. de senten. h l. ij. §. sed si agāt. l. qui non cogitur. ff de iud. l. j. & ij ff de quib. reb. & hic. i d. l. cùm Papinianus. k d. § sed si agant. l l. j. & ij ff de qui. reb. ad eund. iud. d. §. sed si agant. & hic. m l. per minorem. ff de iud. n d. l. cùm Papinianus. o l. j. §. & ideò. C. de veter. iur. l. ij. §. tanta. illo tit. §. & hos tres. in proœ ff. p lib. 5. miscel. c. 17.

Reconuentio quo iure inducta.

Reus an actorem reconueniat.

Iustinianus veteres leges sibi ascribit.

§. SI VNA.

Si vna actio communis sit plurium personarum, veluti familiæ erciscundæ, [a] communi diuidundo, [b] finium regundorum, [c] vtrum singulæ partes [d] spectandæ sint circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? Quod Offilio & Proculo placet: quia quisq; de parte sua litigat, an potiùs tota res in iudicium venit, & vel viii adiudicari potest? [e] quod Cassio & Pegaso placet, & sanè eorum [f] sententia probabilior est.

SVMMAE.

1 Erciscere.
2 Familiæ erciscundæ actio.

a *Familiæ erciscundæ)*
id est hæreditatis
diuidendæ quippè fa-
miliæ nomen ad res
relatum hęreditatem
1 significat. † Ercisce-
re verò ab ἑρκος, quod
intercipere, & diuide
re significat[a] veteres
quoq; iurisconsulti pro
diuidere vsurparūt.[b]
2 Hęc † autē actio ex le
ge xij. tab. profecta da
tur cohæredibus vo-
lentibus discedere à
communione: vt in-
ter eos res hæredita-
riæ distribuantur. [c]

b *Communi diuidūdo)*
Imitatione vetusta-
tis dicitur *diuidundo*,
pro diuidendo. † Da-
tur autem hoc iudiciū
inter plures commu-

a l. pronuntiatio. § familiæ ff de verbo. sig. dicit l. si familia h ec tit. b tot. titu. ff. fami. erciscun. c l. j. l. arbitrium ff. fam. erciscun.

Erciscere.

Familiæ erciscundæ actio.

Communi diuidundo iudicium.

Commu

3 *Communi diuidundo iudicium.*
4 *Finium regundorum.*
5 *Termini moti pœna.*
6 *Abiudicare.*
7 *Adiudicare.*
8 *Futurum quando spectatur.*
9 *Fortuna aduersa non spectanda.*

nem rem habentes, vt ea diuidatur.[d] differtque à superiore: quia illud de vniuersalibus, puta de hæreditate cõpetit:[e] hoc de particularibus rebus.[f]

d l.j.cum seq.ff.co. diuidun.

e §. quedã. de act. d.l.j.ff.fami.erci.

f l.j.ff.com.di.d.§. quedam.

c *Finium regundorũ)* Priscus est hîc quoq; loquendi modus *regundorum*, pro regendorum. † Competit autem hæc actio habenti prædia rustica aduersus vicinum: vt fines distinguantur, noui constituãtur termini: aut antiqui, si res exigit, fulciantur, & reparentur.[g] Quo intelligimus in proposito idem esse regere, quod discernere, & constituere. Porrò fuit bono publico introductum hoc iudicium, † quod terminorum rectè distinctorum ratio non modicum tollat dissensionum ciuilium occasionem, quod probè nouit Ouidius poëta, cùm de termino Deo ita cecinit.[h]

Finium regũdorum. (4)

Termini moti pœna. (5)

g l.j.l.ij. l. sed loci. §.fi.ff.fin.regũ.d. §.quedam.de act.

Tu populos, vrbésq; & regna ingentia finis,
Omnis erit sine te, litigiosus ager.

Quin terminales lapides, Pompilium Numam, addita capitis pœna sacrasse ferunt.[i] Vnde Iuuenalis.[k]

Improbus aut campum, mihi si vicinus ademit:
Aut sacrum effodit medio de limite saxum.

Sed de ijs alibi commodiùs pluscula.[l]

h Ouid. lib.ij. Fast.

i Halicar. lib.ij.

k Iuuen. satyr. 15.

l l.ex hoc iure.ff.de iust. & iur.

m Cice.ij. Verri. de l. Agrar. & pro Cecinna.

n l.sed si res.in pr. ff.de pu[b]. l. aliud est.§.fi.ff. de uer. sig.

o l.si quis putans. §.si quis fundum. & §.officio.ff.cõmu.diui.§.pe. & fi.de of. iu.

p *Singulæ partes spectãdæ)* Hoc est singulorũ ius separatim spectãdũ. Veluti si quatuor simus, valeátq; hæreditas quadraginta: & agamus corã ciuitatis defensore, qui nõ, nisi vsq; ad trecẽta cognoscit, an ad confirmandã iudicis iurisdictionẽ spectabimus singulorũ cohærẽdũ ius separatim: cũ non nisi de centũ sit: tale est vt possit apud defensorẽ tractari, an verò ad eius iurisdictionẽ excludendã attendemus totam hæreditatẽ, in qua cũ sint quadraginta, certũ eam iudicantis excedere iurisdictionem. Hæc est quæstio à Caio proposita.

e *Adiudicari potest)* † Vt abiudicare est, ab aliquo per sententiam aliquid auferre, & remouere.[m] † ita Adiudicare, propriè est per iudicium & sententiam aliquid alicui addicere, vel tribuere.[n] Factum tamen videtur in iudicijs diuersorijs peculiare verbum.[o] Adeo vt eius expreßio arguat de vno ex ijs tractari.[p] Verum huic Caij responso, obstat. † Quia spectari non oportet, quod potest euenire.[q] Disputatio est brocardica: quæ proinde certis regulis facilè claudi non potest. Dici tamen solet, vbi status rei præsentis ad futurum ordinatur, spectari quod potest contingere.[r] Vt in duplicibus istis iudicijs, quorum hîc Caius meminit, ea quippè proposita ad hoc tendunt, vt à communione discedatur, aut fines dirimantur, adiudicatione, etiam rei vni facta, si opus est.[f] Idem si quod accidere potest, necessariò contingat.[t] Quod si status rei præsens ad futurum non tendat, minimè spectabimus quod euenire potest,[u] præterquàm in odium morosi:[x] multóq; minus attendemus, quod potest cõtingere, vbi prę̃sens status ad oppositũ rectà ordinaretur. Quis enim in diuite & industrio futurã inopiã consideret?[y] † Quã obrem arbitror Vlpianum dixisse casum, aduersámq; fortunam in homine libero spectari neq; ciuile esse, neq; naturale.[z] Eadémque ruinam & destructionẽ actus iure perfecti leges cõsiderari nolũt.[a]

Abiudicare. (6)

Adiudicare. (7)

Spectandum ansit, quod euenire potest. (8)

Fortuna aduersa non consideranda. (9)

p Accur.d. l. sed si res. ff.de publi.

q l. sciendum. §. si fundum. ff. qui satis. l.cùm hi.§.fin. ff.de transf. l.eo tẽpore. in pri.ff. de pecu.

r l.naturalem §.illud. ff.de acq.rer. domin. l.fin. § sed quia. C.com. de legat.

f l ij.ff.fin.regũ. §. si familia.de of.iudic.

t l.sed si per pretorem.§ si feriæ. ff. ex quib.ca.ma.

u l.j ff.de in li.iur. d.§.si fundum.

x l.cum res.§.fi.ff. de leg.j.

y l.si defunctus. C. arbit.tut.

z l. inter stipulantem.§.sacram. ff. de uerb.oblig.

a l.cùm hi.§.fin. ff. de transact.

f *Eorũ)* Caßij scilicet, & Pegasi, existimantiũ totã rẽ quę in iudiciũ venit, quęq; vni potest adiudicari, spectandã. Hãc autẽ relationẽ ita faciũdã esse, & verborũ proprietas & sermonis structura peruincit.

L. MAGISTRATIBVS.

Vlpianus lib. 18. ad Edictum.

LEX XII.

Magistratibus [a] municipalibus [b] supplicium, [c] à seruo [d] sumere [e] non licet. modica autem castigatio [f] eis [g] non est deneganda.

Magistratus quis.

SVMMAE.

1 *Magistratus quis.*
2 *Municipia, Municipes.*
3 *Ceritum tabulæ.*
4 *Coloniæ.*
5 *Magistratus maiores & minores.*
6 *Decuriones.*
7 *Duumuiri.*
8 *Legis actio an apud duumuiros.*
9 *Defensores ciuitatum.*
10 *Supplicij uerbo quid.*
11 *Seruorum uetus castigatio.*
12 *Castigatio modica.*

a Magistratibus) Qui † propriè
1 magistratus dicantur
Aristoteles explicatu
dificilè censet, subij-
ciens tandem eos po-
tisimùm dici magi-
stratus, quibus de cer
tis rebus dicendæ
sententiæ, & iudican
di, atq; imperandi per
missa est potestas, sed
hoc postremum ma-
ximè. Imperare enim
magistratus vim ma-
gis iudicat.[a] Qua de re
cōmodiùs alibi dixi.[b]

a Aristo. lib. iiij. Politic. c. 15.
b L. ij. §. eodem tempore. ff. de origi. iur.

b *Municipalibus*) † Mu
2 nicipia dicta sunt, vt
Gellius docet, [c] ciuitates, quæ cùm omninò suis moribus, & legi-
bus viuerent, munera cum populo Romano capiebant. Vnde & mu
nicipes appellati ciues, earum ciuitatum, qui tanquàm Romani ni-
hilominus habebantur.[d] Sic enim diffinit Festus Pompeius, Mu-
nicipes dictos olim, qui cùm ex alijs ciuitatibus Romam venissent,
neq; ciues Romani essent, participes tamen omnium rerum ad mu
nus fungēdum, præterquàm ferendi suffragij, aut capiundi magi-
stratus. quales fuère quondam Cumani, Acerani & Arcellani: qui
tanquàm ciues Romani legione merebant, cæteráque capiebant
munera, præter dignitatem, & ius suffragiorum: primósq; munici-
pes sine suffragij prærogatiua, Cerites factos fuisse, memoria pro-
ditum est, eisdemq; concessum, vt Romanæ ciuitatis honore quidē
fruerentur: sed interim vacarent ipsi negotijs, atq; oneribus pro sa-
cris bello Gallico receptis, custoditísq;, atq; hinc scribit Gell. Ceri
3 tū † tabulas, tale sumpsisse nomē, in quas scilicet Cēsores referri iu
4 bebāt, quos notæ causa, suffragijs priuarēt. † Sed Coloniarū inquit,
alia necessitudo est, nō enim extrinsecus in ciuitatē veniūt: sed ex
ciuitate, quasi propagatæ sunt & iura institutáq; omnia pop. Roma
nī nō sui arbitrij habent. [e] quippè iu hoc à municipio differt Colo-
nia. quod hæc ex ciuitate, alio traducitur. nanq; ciues, aliquo ad in-
habitandum transcripti Colonia dicebatur. Vt non suo arbitrio,
sed populi Romani institutis regatur. Municipes aliundè in vrbem
veniunt, suúmq; ius proprium habent magistratibus & suffragatio
nibus exclusi, qui proinde eo differebant à ciuibus, quod illi, & fer-
re suffragiū, & magistratū capere possent. [f] Hodie tamē vrbes quas
cunq; & ciuitates per abusionē municipia dicimus, & municipes
suæ cuiusque ciuitatis ciues. Ius item municipale, & municipa-
lem legem pro iure proprio & particulari lege cuiusque ciuita
tis. [g] Inde etiam magistratus municipales deriuantur: qui per sin
gulas ciuitates & municipia iuri reddendo, & vrbi moderandæ
5 præficiebantur: sine tamen imperio, & potestate. [h] † nam inter mi-
nores magistratus semper relati fuerunt.[i] Vt quæstores in vrbe Ro
ma ac reliqui prēhensionis ius nō habentes.[k] Cū magistratus ma-
iores

Municipia.
Municipes.
Cerites.
Coloniæ.
Colonia.
Municipes.
Magistratus maiores & minores.

c Aul. Gell. lib. 16. c. 13.
d l. j. ff. ad munici.
e Gell. lib. 16. noct. Attica. c. 13.
f Aristo. lib. iij. Politic. c. 1.
g d. l. j. ff. ad muni.
h l. ea quæ. ff. ad municip.
i l. nec magistratibus ff. de iniur.
k Gell. lib. 13. c. 14.

iores hi dicantur, qui imperiũ & potestatem habent. Vt Romæ cõ
sules, prætores præfecti vrbi: [l] & in prouincijs procõsules, præfecti
prætorio, legati Cæsaris, cæteriq; prouincias regẽtes. [m] quorũ in
more positum fuit, in celebriore prouinciæ loco, & ciuitate reside-
re constitutis per cætera municipia magistratibus: quorum opera,
ius prouincialibus redderetur: neq; enim ipsi prouinciarum præsi-
6 des, singulis locis interesse poterant. [n] † ob idq; decuriones primũ
creati: qui eodem in municipijs, quo senatores in vrbe, munere fun
gerentur. [o] non iudicandi scilicet, sed publicè consulendi gratia. [p]
Ex quibus tamen solebant deligi magistratus, qui ius dicerent & iu
dicarent. [q] neq; enim qui decurio non erat, alijs honoribus pote-
rat in municipijs fungi. [r] & hi iuridicundo præpositi ex ordine de
curionum, dicti sunt, magistratus municipales: quos alios fuisse à to
to decurionum ordine semel atq; iterum indicat Vlpianus: [s] vt au-
diendi nullatenus sint, qui eosdem omnino fuisse municipium
magistratus cum decurionibus, scriptum reliquerunt. [t] Ex ijs por
rò qui summum honorem in municipijs gerebant, duo fuerunt, id
7 circo † duumuiri appellati: qui tales in oppidis, & municipijs
erant, quales Romæ consules: quibúsque negotiorum publicorum
cura demandabatur. [u] vt locatio vectigaliũ, pecuniæ publicę tracta
tio, [x] tutoris datio, [z] libelli recusatorij receptio, ac de electi arbi-
tri controuersia cognitio, [a] cautio item, & missio in possessionem
ex causa damni infecti. [b] Præterea reorum de carcere ac custodia
dimissio, [c] quãuis nec ad iurisdictionis quidẽ suæ defensionẽ (præ
terquàm aduersus solos apparitores ac viatores negligentius mã
data perficientes) [d] mulctæ dictio sit concessa, [e] quod certè mi-
rum videtur. tum quod ita possit inanis reddi eorum iurisdictio,
& qualiscunq; maiestas in contemptum venire. [f] tum etiam quòd
specialis hoc est delegatus iudex hãc habeat potestatem. [g] tum ve-
rò quoniam generaliter definierit Vlpianus ijs dari mulctæ dicen
dæ ius, quibus publicè iudicium est. [h] Cæterum hoc ipsum alibi
idem author interpretatur, de magistratibus populi Romani, qui
bus solis lege xij. tab. ius dicendæ mulctæ permissum. & mandatis
deinde principum præsidibus prouinciarum. [i] Ne verò duumui-
rorum authoritas deludi posset: alia eis lex accommodauit reme-
dia: quibus rebelles, proteruos & inobedientes compescerent. [k]
8 Vt alibi declaraui. [l] Porrò autem apud hos duumuiros sunt qui pu
tant legis actionem fuisse: ob id quòd in suo municipio, emancipa-
tioni, & alijs quæ voluntariæ sunt iurisdictionis, authoritatem ali
quando interposuerint. [m] quod ab ijs tantum fieri posse constat,
qui legis actionem habent. [n] Sed certè grauis est hic lapsus: nec vllo
modò ferendus: cum non habeat liberum iurisdictionis exercitium
ex quo alienigenæ apud eos urqueunt emancipari: nisi lege muni
cipij, aut longa consuetudine id eis sit concessum. [o] Et penes eum
duntaxat legis actio esse dicatur, qui plenam habet ac liberam iu-
risdictionem. [p] Ad hæc postremò non ignorandum posterio-
re Cæsarum tempore singulis municipijs, & ciuitatibus permis-
sum ex reliquo ciuium corpore, præter ordinem decurionum, eli
gere magistratum: cui salus populi & tutela vrbis crederetur. idcir-
9 cò † ciuitatis defensor appellatus, [q] incognitus veteribus iuris-
consultis magistratus: cui iurisdictio ciuilium causarum vsque ad
aureos trecentos, & leuiorum criminum cognitio, legitimáque
castigatio permissa, [r] dum leuiora non exercerent iudicia. [r]

q l.j.d.ij.l. in defensori' in l. defensores. ij. l. per omnes. l fi. C. de defen. ciu. r §. & iudicare §. audient. de defen. ciu. coll. iij. f d.l. defensores. ij.

Decuriones.

Duumuiri.

Actio legis, an apud duum viros.

Legis actio.

Defensor ciuitatis.

l l. ij ff. de in ius uocan. l. sed si. §. hæc clausula. ff. qui ex cau maio.
m l. si in aliquam: §. fi. cum l. seq. ff. de offi procõs. l. j. l. illicitas. §. pen. l. de omnibus. l. sed licet. ff. de of pre.
n l. precipimus. C. de appel.
o Vall. lib. 6. c. 32.
p l. pupillus. §. decuriones. ff. de uer. signi.
q l. rescripto. in pr. ff. de mune.
r l. honores. §. is qui. ff. de decu.
s l. j. in prin. ff. de magist. conue.
t Alc. lib. iij. dispũ. c. 5.
u l. unic. ff. de albo scrib. l. duũuirũ. C. de decu. lib. 10.
x l. in honorarijs. §. fi. ff. de act. & oblig.
z l. ius dandi. ff de tuto. l. j. §. si inter. ff. de mag. conue.
a l. fi. C. de iud.
b l. dies. §. duæ ff. de dam. infect.
c l. si quis uxori. §. si fugitiuum. ff. de furt.
d l. fi. C. de sportu.
e l. un. ff. si quis ius dic. l. defensores. ij. C. de defen. ciui.
f l. fi ff. de of. ciui.
g c. de causis. §. fi. e. ex literis. de of. de leg.
h l. ij. §. fi ff de iud.
i l. aliud. §. fi. ff. de uerbo. sig.
k l. contumacia. ff. re iud.
l l. illicitas §. fi. ff. de of. pres.
m l. j. C. de eman. li.
n l. iiij. C de adopt.
o l. j. l fi. C. de emã. libe.
p l. magistratum. ubi dixi. ff de ado. l. ij. & iij ff. de offi. procon.

c *Supplicium*) † Vltimum scilicet (inquit Accur. noster) quod solam
10 mortem interpretamur.[t] Ego verò pro graui quarunq; pœna cor
porali ob delictum imponenda supplicium hic sumi volo, proprie-
tatem vocabuli sequutus.[u] aliud autem est longè supplicium vlti
mum. quo sicuti dixi verbo, mors sola significatur.[x] aliud suppli-
cium simpliciter quod grauem quamcunque in corpus animaduer
sionem designat.[y] Est igitur huius legis sensus municipiorum ma
gistratus posse quidem modica castigatione seruos coërcere, at in
corpora seruorum capitaliter, vel alioqui seueriore iudicio, ani-
maduertere non posse, cùm graues istiusmodi pœnæ à minoribus
magistratibus nequeant exerceri:[z] sed ad maiores transmitti de-
beant.[a]

Supplirium.

d *A seruo*) Non est hîc à contrarijs ducenda argumentatio. vt
quia de seruis denegatur magistratibus municipalibus supplicium
in liberos concessum illis videatur.[b] Hæc enim illatio, nimis es-
set absurda.[c] Nam in liberos homines nec quidem coërcitionis
modicæ ius habet istiusmodi magistratus.[d] Sed de seruis expres-
sum est, quod cum a lege pro nullis & mortuis habeantur.[e] prima
fronte videri poterat, quibúsq; magistratibus, etiam minoribus, per
missum de illis supplicium sumere.

Argumentũ à contrarijs.

e *Sumere*) † Sumebant ita veteres de seruis supplicium. vt ræsi ver
11 beribus ad supplicium traherentur.[f] Serui, inquit M. Cicero, qui ad
supplicium ræsi verberibus trahuntur: apud eos sæpè disputant,
quos necare voluerunt. Ego consularis apud vos non loquar quos
conseruaui.[g]

Seruorum vetus puniendi mos.

Seruorum castigatio.

f *Modica castigatio*) † Id est modica coërcitio, & punitio in corpus
12 seruorum, eos puta flagris, & loris cædendo.[h] quomodo olim ser-
uos castigari solitos Plautinus ille locus indicat.[i]

Hanc rem die crastini, quam herus resciuerit.

Mane castigabit eos, exuuijs bubulis.

Falluntur autem qui modicam hanc castigationem eandem esse
putant cum modica illa coërcitione, sine qua iurisdictionem nul-
lam esse, Iulius Paulus ait.[k]

g *In eum*) Seruis scilicet. Nam in liberos homines, sicuti dictum est,
non possunt magistratus municipales modica hac castigatione vti.[l]
cùm nec quidem mulctam dicere (quæ pœna pecuniaria est)[m] ad
suæ etiam iurisdictionis defensionem possint.[n] Hodie tamen de-
fensoribus ciuitatis (quos magistratibus municipalibus annumera
mus) leuiorum criminum cognitio, ac competens castigatio per-
missa est.[o]

Modica castigatio.

[t] l. vltimum. ff. de pœn.
[u] l. qui cùm maior. §. is demum ff. de bo. liber l. milites. ff. de quæst.
[x] l. capitalium. in prin. ff. de pœn l. cum seruus. ff. de cond. ob caus. d. l. vltimum.
[y] §. si quis autem. vt iud. sine quoq. coll. ij.
[z] l. defensores. C. de defen ciuita.
[a] l. si quid crit. ff. de offi procon.
[b] l. j. § huius rei. ff. de offi. eius.
[c] l conuenticulam. C. de epist. & cle.
[d] l. si priuatus ff. qui & à qui.
[e] l. quod attinet. l. serui autem ff. de reg. iur.
[f] l pe. ff. si ex nox. ca. aga.
[g] Cice. antequam in exilium iret.
[h] l. in seruorum ff. de pœn.
[i] Plaut. in Mostel- laria.
[k] l. fi. ff. de offi. eius
[l] l. si priuatus. ff. qui. & à quib.
[m] l. aliud est § fi. ff. de uerbo. sig.
[n] l. un. ff si quis ius dicen.
[o] § audient. de de- fenso. ciui. coll. iij.

L. EVM QVI

Idem lib. 1. ad Sabinum.

LEX XIII.

Eum qui iudicare iubet,[a] magistratum esse oportet.[b] Magistratus autem, vel qui in potestate aliqua sunt, vtputa proconsul, vel prætor, vel alij qui prouincias regunt iudica re iubere, eo die quo priuati futuri

Iubere, iudicare & dare iudicem.

a *Iudicare iubet*) † A-
1 liud quibusdam videtur iubere iudicare quàm iudicem dare. datur quippè iudex initio litis, vt de tota causa cognoscat. Iudicare verò iubetur qui iam cognouit. Sed sen tentiam dicere cun-

futuri sunt,[c] non possunt.

SVMMAE.

1 *Iubere iudicare, & iudicem dare.*
2 *Iudicem qui dare poßint.*
3 *Magistratus municipales an dent iudicem.*
4 *Pedaneus iudex non delegat.*
5 *Legatus proconsulis cur iudicem det.*
6 *Delegatus à principe cur iudicem det.*
7 *Magistratus temporarij.*
8 *Iudices Dati qui.*

ctatur, vel recusat.[a] nãque tunc, si nõ cum excusatio legitima iucatur,[b] iubetur, hoc est cogitur iudicare, seu proferre sententiam.[c] legatus item inquiunt mandata iurisdictione potest iudicem dare:[d] qui tamen (cùm nõ sit magistratus) iubere iudicare nõ potest.[e] Sed mihi hæc differentia superstitiosula videtur: qui persuasum habeo idem esse dare iudicem, quod iudicare iubere.[f] iuris disceptator (inquit M. Cice.) qui priuata iudicet, iudicaríue iubeat, prętor esto.[g] Atqui scimus propriũ munus fuisse prætoris iudices litigantibus constituere.[h] quod autem legatus, qui magistratu non fungitur iudicem dare possit: ideo constitutum, Paulus ait, quòd ei lege singulariter sit concessum:[i] vt mox explicabimus ipsi.

b *Magistratum esse oportet*) Mirum hinc collige, † eum dũtaxat iu-
2 dicem dare posse, qui magistratus est. simplex autem magistratus nomẽ, à lege prolatũ, ad magistratus populi Romani refertur.[k] alibi iureconsultus dandorũ iudicũ potestatẽ, neque passim, neque sine delectu permissam ostẽdens iudicẽ (inquit) dare possunt, quibus lege aliqua cõceditur: vt ꝓcõsul & ꝓcõsulũ legati.[l] quo manifestũ fit, magistratus municipales, qui neq; de magistratibus populi Romani sunt, nec singularẽ hãc prærogatiuã à lege habẽt, dare nõ posse iudicem. Hoc enim prætoriũ est, & imperij magis quàm iurisdictionis.[m] quocirca nequit ab istiusmodi magistratibus minoribus explicari.[n] Vnde nec quicquã facit, ꝙ iurisdictionẽ habeãt: cùm nõ eam habeãt suo iure, hoc est principis, aut populi Romani prouidẽtia:[o] sed vel præsidis prouinciæ, vel populi municipalis suffragio.[p]
3 quod supra declaratũ extitit.[q] † Hinc & illud relucet, iure maioris dũtaxat magistratus, potestatẽ iudicis dãdi, seu delegãdi cõpetere:[r] cùm minores magistratus nõ hac polleant authoritate.[s] Nam procurator Cæsaris, qui tamẽ inter certas personas ordinariam iudicãdi potestatem habet,[t] & inter magistratus refertur:[u] ius tamen non habet iudicẽ dandi.[x] vt eorũ meritò probem sententiã, qui negant ei cui mãdata est iurisdictio, talem concedi potestatem, cum nec magistratus sit, nec vlli administrationi præfectus, cui cohæreat iurisdictio,[y] sed vtatur iurisdictione mãdantis.[z] sitq; veluti simplex, & nudus minister eius, qui mãdauit.[a] Adde quòd quæ specialiter, alicui tribuũtur (vt facultas dandi iudicem[b]) mandata iurisdi-
4 ctione non trãseunt.[c] † Denique pedaneis iudicibus à præside mãdata est iurisdictio ad vnam speciem. nempè humiliorũ causarum,[d] quos tamen certũ est ius non habere dandi iudicem: quinimò nec causam ad præsidem remittendi: sed ipsos per se cognoscere oportere, & de qua re cognouerint, pronunciare.[e] Neque putro quem-
5 quam moueat, † quòd legatus proconsulis iudicem dare possit.[f] hoc enim non potest in vim mandatæ iurisdictionis: sed quoniam, id ei singulariter lege fuit indultum,[g] sicuti etiam prærogatiua dandi tutorem,[h] plerisque magistratibus denegata.[i] Et quoniam legatus mandata statim iurisdictione, proprietatem iurisdictionis nanciscitur.[k] non quidem proconsulis mãdantis beneficio, qui necessum habuit iurisdictionem huic, vel alteri legato demandare,[l] &

Iudicem qui dare possit.

Delegãdi potestas.

Pedanei iudices an delegẽt.

Legatus cur iudicem det.

a l. cum quem. ff. de iud.
b l. pen. §. qui autẽ ff. de uaca. mune.
c l. de qua re. l. uenditor. §. fin. ff. de iud.
d l. legatus. ff. de of. proconf.
e ut hac l.
f Cic. lib. iij. de leg.
g l. ubi dixi. §. hoc tit.
h d. l legatus.
i l. cùm pretor. §. j. ff de iud.
k L. a'iud est. § fin. ff. de uerb. sig.
l l. cùm pretor. l. penul. ff. de iud. & hic.
m l. j. § hoc tit.
n l. ea quae. ff. ad municipal.
o l. more l. & quia hoc titul.
p l. fina. ff. de albo scrib.
q l. precedenti.
r l. j l. fi. ff. quis & à quo l. j. hoc tit.
s l. cùm pretor. §. j. ff de iud.
t l. j. C. de iurisd.
u l. fi. C. ubi & ap. quem.
x l. ex cõsensu. §. j. ff de app. et l. j. C. de pedan. iudicib.
y d. l fi. uers. penu.
z l. j. § fi. l. etsi pretor. de off eius.
a c fi. §. fi. de offi. deleg.
b d. l cùm pretor. §. j.
c l. j. ff de of. eius.
d l. ij. l. fi. C. de peda. iud. §. illud. ut defunc. seu func. col. 6.
e l. iij. C. de pe. iud.
f l. legatus ff. de of. procõs. l. sepè. ff. de of. pres.
g d. l. cũ pret. § j.
h l. pe. ff. de offic. proconl.
i l. muto. §. tutoris. ff. de tutel. §. j de Attilia tuto.
k l. cognitio. uers.

cum propriam. ff. de of. eius l. legati. ff. de off. procons. l l. obseruare. § sicut. ff. de off. procons.

liberalitatis beneficium excludat necessitas:[m] sed magis indulgentia principis delegãtis: qui creato procõsule mox legatum eligebat: quem in destinatã prouinciã iuris dicundi causa, cum procõsule mitteret. licet legatus nõ ante quæreret iurisdictionẽ, quam foret ei per proconsulem demãdata.[n] quo semper se inferiorẽ procõsule recor-
6 daretur. † Verũenimuerò, iudices, à sede apostolica delegati,[o] aut à Cæsare, Rege, alióue supremo principe dati,[p] ius idcirco dãdi iudicem habent, quòd licet reuera, magistratus non sint: cùm nec illis sit publicè iudiciũ:[q] nec ordinariæ sint præpositi administrationi,[r] magistratus tamẽ authoritate funguntur.[s] Ex quo non censentur iurisdictionẽ habere alieno beneficio, nempè mãdatu magistratus: potius suo iure, & à lege:[t] cum eã nacti fuerint rectà à principe, qui lex est animata in terris,[u] cuiusque voluntas, vim legis habet: imò verò, lex est.[x] Qua ratione mihi videntur, iuris authores, ordinarijs magistratibus, iudicem à principe datum, contulisse,[y] atque adeò in delegata causa, prætulisse.[z]

Delegatus à principe subdelegat.

c *Priuati futuri sunt* † Magistratus olim, præclaro veterum institu-
7 tuto, non perpetui erãt, sed tẽporarij, & plerũque annui,[a] hi in tẽpus successorum, quo ipsi sine potestate futuri sunt, in certa causa iudicare iubere non possunt.[b] paria siquidem sunt, aliquid vetito tempore fieri, vel id faciundũ, in tempus prohibitum conferre.[c] & ita par est, delegari causam ab eo, qui priuatus est, nec vlla fungitur potestate, vel a magistratu, in tempus quo futurus est priuatus.[d] Vt autem nõ obstet, quod Paulus ait, datos à præside iudices, solere etiam in tempus successorum, durare.[e] cõsiderãdum est, iudicum datorũ
8 verbo, † illic significari constituros, à præside prouinciæ, per singula loca iudices. qui ordinaria potestate, prouincialium controuersias iudicarent, & cognoscerent.[f] hi autem, quoniã perpetui erant,[g] in tempus proculdubiò successorum durabant.[h] nisi à successore, reuocarentur. quod nõ nisi ex magna causa, fiebat.[i] Ideóque Paulus scribit, Solere eos in tempus successorũ, durare.[k] Ex prædictis, & illud non contemnendũ, obseruare licet. Dare iudicem, esse in certa lite, particularíque causa, iudicem cõstituere. Quod vsitatius, delegare dicimus.[l] idémq; demõstratur, verbo iubere iudicare.[m] Iudices vero dati generaliter illi dicũtur, quibus vniuersa iurisdictio, aut eius species certa, est demandata.[n] quod iurisconsulti dicunt, mandare iurisdictionem.[o] Vnde & Pedanei iudices, quibus vna species iurisdictionis, nempè leuiorum causarum, commissa est: iudices dati dicuntur.[p]

Magistratus temporarij.

Iudices dati.

Dare iudicẽ.

L. EST RECEPTVM.

Idem lib. 39. ad Edictum.

LEX XIIII.

Est receptum, eóque iure vtimur, vt si quis maior vel æqualis[a] subijciat se iurisdictioni alterius: possit ei,[b] & aduersus eum ius dici.

Minor in maiorem.

SVMMAE.

1 *Minor in maiorem quandoque potest.*

2 *Princeps se subijcit inferiori.*

a M*Aior uel æqualis)*
1 Non † solũ magistratus, aut iudex inter priuatos iurisdictioni se subijcientes, ius dicere potest:[a] sed etiã inter magistratus pares, siue æquales, atque adeò maiores.[b] licet alioqui par in parem multóq; minus inferior in superiorẽ, neq; potestatẽ habeat, ne-
2 que imperiũ.[c] † Vñ Rex, Imperator & quicũq; princeps se subijcit iurisdictioni inferioris creatis iudicibus in causis, quę cõtra se mouentur

Princeps se subijcit inferiori.

m l. unum. §. j. ff. de leg. ij. l. rem legatam. ff. de adi. lega.
n d. l. obseruare. §. fi. cum l. seq.
o c. super. §. nos autem. de of. deleg. cle. j. illo tit.
p l. à iudice. C. de iud.
q l. ij. §. fi. ff. de iu.
r l. fi. uers. pen. C. ubi & ap. quem.
s d. l. à iudice. d. §. nos autem.
t l. more. §. hoc tit.
u §. fi. de cõs. coll. iiij.
x l. j. ff. de cõst. pri.
y l. uni. in fi. C. qui pro sua iurisd. d. l. à iudice.
z c. significasti. e. sané. de off. dele.
a l. præsidis. ff. si cert. pet.
b l. iudiciũ solui tur. ff. de iud. & hic.
c l. quod spõsæ. C. de don. ant. nupt.
d l. si in prin. ff. de pœn.
e l. uenditor. §. iudices. ff. de iud.
f l. fi. C. ubi & ap. quem.
g d. l. præsidis.
h d. § iudices.
i l. solet. §. sicut. ff. de off. procons.
k d §. iudices.
l l. sæpè. § fi. cũ l. seq. ffi. de offc. præs.
m l. iudicium. ff. de iud. dixi in prin. huius l.
n l. fi. §. fi. C. ubi & ap. quem.
o l. j. §. fin. ff. quis & à quo.
p l. ij l. fi. C. de pedan. iud. §. illud ut defunc. seu iuner. col. 6.
a l. j ff. de iud.
b l. ille à quo. §. tẽpestiuũ ff. ad Trebel. & hic.
c l. nã magistratus ff. de arb. c. cũ inferior. de ma. & obed.

tur.[d] & summus Pontifex (cui tamen creaturam omnem canones subditam esse volunt[e]) inferioris se submittit potestati.[f] quod si agant principes, benè quidem, ac pro dignitate fecerint: cogi verò nō possunt quin si summo iure vti velint in propria causa iudicandi facultatem habent.[g]

b *Ei)* Hoc est, ad vtilitatem eius.[h]

d l.ij.C. si aduers. fisc.
e c.j. de cōstitutio.
f c.nos si incompetenter.ij.q. 7. gl. c.nemo. 9. q. iij.
g l.proximè. ff. de ijs quæ in testa. dele. l. & hoc Titus. ff. de hered. instit.
h l.qui iurisdictioni. s. hoc tit.

L. SI PER ERROREM.

Idem lib.3. de omnibus tribunalibus.

LEX XVIII.

Eerror impedit iurisdictionem.

Si per errorem[a] alius pro alio prætor[b] fuerit aditus: nihil valebit quod actum est.[c] Nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eos in præsidem, cū (vt Iulianus scribit) non consentiant, qui errant.[d] Quid enim tam contrarium[e] consensui, quàm error, qui imperitiam detegit?[f]

SVMMAE.

1 *Error quicunque iurisdictionem impedit.*
2 *Error iuris non excusat.*
3 *Prætor duplex.*
4 *Error quando impediat consensum.*
5 *Hyperbolica loquutio.*
6 *Imperitia quid.*

a 1 Errorem) † Siue facti: quia litigatorem existiment aditū prætorem alium esse: siue etiam iuris, quia peregrinum puta prætorem, existiment inter Romanos ciues ius dicere.[a] nullo quippè casu litigatorum error tribuit iurisdictionem:[b] cùm non consentiat, qui quoquomodò errat.[c] Nec nos mouerit quod Vlpianus scripsit eum fateri & consentire, qui ius ignorauit.[d] Namque loquitur, vbi non errabatur circa iurisdictionem: sed circa id, de quo litigabatur. quo casu non attendit lex partium consensum: sed verba, quibus respon-

a l. ij. §. post aliquot. ff. de orig. iur.
b l.ij.in prin. ff. de iur.
c l.nihil. §.fi. ff. de reg. iur.
d l.ij. ff. de confes.

Iuris error.

2 sio concipitur. † Quare nō excusatur, qui in iure errauit: sed eius imperitia culpæ annumeratur: eidémque imputādum est, qui priusquam responderet, aut veniret in iudicium peritiores consulere debuit.[e] Nos de iurisdictione tribuenda tractamus: quæ tota pendet ex litigatorum voluntate. Error autem, siue iuris, siue facti consensum & voluntatem omnem excludit.[f]

Prætores duo Romæ.

b *Alius pro alio prætor)* † Vrbanus puta, pro Peregrino: aut è con-
3 tra, Peregrinus pro vrbano: qui fuerunt duo prætores, cùm propagatis imperij finibus multa peregrinorum turba in vrbem confluxisset, Romę creati. vt alter inter ciues, alter inter aduenas & peregrinos ius diceret.[g]

c *Actum est)* Non itaq; tenebit lata à prætore per errorē adito sententia, tanquam à iudice incompetenti.[h] Cùm error iurisdictionis prorogationem impediat.[i]

Error quādo consensum impediat.

d *Qui errant)* † Non videntur inquit idem Vlpianus alibi, consen-
4 tire, qui errant.[k] Rursus, error litigatorum ait, non habet consensum.[l] Et Pōpon. scribit, nullam errātis esse volūtatē.[m] Ne verò quisquā hîc tumultuetur ex Pauli respōso.[n] cēsent interpretes obseruādum illic, in vno ab hęrede erratū fuisse, in alio hęredē cōsensisse. Errauit quippè in rebus hęreditarijs, quas multò plures esse in hęreditate credebat, q̄ reuerà forēt euius erroneæ crudelitatis ratione nō dici iuriscon. hæredē habuisse voluntatē. cōsensit autē vt legatarius possessionem totius legati nansciceretur. quo nomine hæredem ha

e l.in bonorum. ff. de bonor. poss. l. iuris. C. qui admitti.
f l. sed hoc ita. ff. de aq. plu. l. non idcirco. C. de iur. & fac. d.l. nihil. §. final.
g d. §. post aliquot.
h l.j. & tot. tit. C. si à non cōp. iud.
i l.ij. in princ. ff. de iud.
k l.nihil. §. fi. ff. de reg. iur.
l ij. ff. de iud.
m l. sed hoc ita. ff. de aq. pluuia.
n l. j. §. si legatarius. ff. ad l. Fal.

buiſſe volũtatem illic traditur. vt verum ſit, errorem impedire conſenſum circa id, in quo erratur, non circa alia. Quo etiam modo tollunt aliud Pauli reſponſum.[p] quod in eo dicãt, erratum fuiſſe in perſona: conſenſum autem in delicto. Verum hæc non ſatis mihi tuta videntur. Nam cur non itidem in ſpecie noſtra dicemus? vt quoniam error fuit in perſona magiſtratus, conſenſum tamen in iudicio, hoc eſt vt iudicium exerceretur, non impediat, error in perſona voluntatem? Præterea hoc Vlpiani conſtitutioni repugnat, qua traditum eſt, Si quis hominem ceciderit, dum putat ſeruum ſuum, non tenetur iniuriarum:[q] & tamen in delicto conſenſum, in perſona erratum fuerat. Itaque melius dicerem errore impediri conſenſum: niſi ab eo ſit erratum, qui ex propoſito delinquit.[r] idque ne erroris allegati prætextu, pœnæ delictorum obumbrentur. eo fit, vt ſi quis errans non habens animum delinquendi, dánſque operam rei licitæ, & permiſſæ, alteri inferat iniuriam error tunc conſenſum impediat. Veluti cùm quis ſeruum cædere exiſtimans (quod domino conceditur[s]) alterum ceciderit, neque enim tenetur:[t] ſecus ſi alienum.[u]

c *Tam contrarium)* † Hyperbolicè loquitur hîc Vlpianus, vt alibi Hyperbolica loquutio.
5 docui,[x] nam alio loco ait nihil eſſe tam contrarium conſenſui, quã vim, & metum.[y]

f *Imperitiam detegit)* † Hoc eſt rudem quandam ſimplicitatem, & Imperitia.
6 inertiam. neque enim de eo imperitiæ genere, hîc agimus, quod culpæ iuriſconſulti aſcribunt.[z] in ijs videlicet perſonis, qui artem, quam profitentur, inſcitè & imperitè exercent. vt in iudice,[a] medico[b] & artifice:[c] qui culpam inexcuſabiliter contrahunt, ſi imperitia peccent. meritóque temeritatis ſuæ pœnas rependere cogũtur.[d]

o d. §. ſi legatarius.
p l. eum qui. §. ſi in iuria. ff. de iniur.
q l. illud. §. fi. ff. de iniuri.
r d. §. ſi iniur.
ſ l. uni. C. de emẽd. ſeruor.
t d. l. illu l. §. fin.
u l. j. §. Labeo. ff. de iniur.
x lib. iij. Miſcella. cap. 11.
y l. nihil ff. de reg. iur.
z l. Imperitia. ff. de reg. iur.
a l. ij. ff. quod quiſque iur.
b l. illicitas. §. ſicuti ubi dixi. ff. de of. præſ.
c l. ſi quis fundum. §. Celſus ff. de cõtrah. empt.
d § præterea. de l. Aquil.

L. SOLET.

Idem lib. de omnibus tribunalibus.

LEX XVI.

Solet prætor[a] iuriſdictionem[b] mandare. & aut omnẽ mandat,[c] aut ſpeciem vnam.[d] & is cui mandata iuriſdictio eſt, fungitur vice eius, qui mãdauit, non ſua.[e]

SVMMAE.

1 Prætoris uerbo qui.
2 Iuriſdictio.
3 Mandare iuriſdictionem.

a *PRætor)* † Prætoris verbo, quencunq; maiorem magiſtratũ, qui ſcilicet cum imperio poteſtatem habet, hîc accipe. vt prætorẽ in vrbe Roma, & præfectum vrbi: in prouincijs proconſulem, cæteróſque præſides prouinciarum.[a] Prætoris nomen.
1

b *Iuriſdictionem)* † Iu
2 riſdictionis nomẽ cõtractè hîc poſitum, intelligi debet pro iuridiciaria poteſtate cognoſcendi, iudicandíque ciuiles priuatorum controuerſias.[b] nam generaliter, vt rerum quoque capitalium cognitionem, continet,[c] accipi non poteſt: cùm eiuſmodi iuriſdictio nequeat demandari.[d] Iuriſdictio.

c *Omnem mandat)* † Vniuerſam mandat iuriſdictionem, qui omnẽ
3 in vniuerſum cognitionem, & iudicationem ciuilium cauſarum, alteri committit:[e] ſicut facit proconſul legato.[f] Mandare iuriſdictionem.

d *Speciem unam)* Mandat ſpeciem vnam iuriſdictionis, qui vel certo negotiorũ generi aliquem præponit. vt cum pedaneis iudicibus, hu

a l. ij. ff. de in ius uoc. l. ſed ſi. §. hac clauſula. ff. ex qui. ca. ma. & l. præced.
b l. obſeruare. §. fi. ff. de of proconſ.
c l. j. uerſ. & ideo. ff de off. ciui.
d l. ſolet. ff. de of. proconſ. l. nemo poteſt. ff. de reg. iur. d. l. j.
e l. j. §. damus. ff. de ſuſp. tut. l. j. §. fi. ff. quis & à quo:
f l. obſeruare. ff. fi.

bus,humiliorũ causarum iudicatio committitur.[g] Vel inter certas personas,veluti pupillos & viduas:[h] vel etiam in vna certa & particulari lite, inter Titium puta, & Mœuium. [i] quo tamen casu magis dare iudicem, quàm mandare iurisdictionem dicitur. [k]

c *Non sua*) Nihil enim proprium habet,qui mandatam suscepit iurisdictionem:sed eius,qui mandauit,vtitur potestate.[l] etiam si prætor sit,qui alienam exequitur iurisdictionem. [m] Quod qualiter accipiendum sit,suis fuit obseruatum locis.

g l.fin.C.de peda. iud. §. illud. ut def.seu fun col.6
h l.3.C.de iuris.l. uni.C quãd imp.
i l sequenti
k l.sæpè §.fi. cum l.seq.ff. de offic. præf.
l l.1.§.qui mandatam.ff.de of.ciui.
m l. & si prætor. ff.de off.ciui.

L. PRAETOR.

Idem lib.1.opinionum.

LEX XV.

Prætor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest:ita & in personas certas,vel de vna specie,[a] potest maximè [b] cùm iustam causam susceptæ ante magistratum aduocationis [c] alterius partis habuerit.

SVMMAE.

1 Maximè dictio.
2 Aduocatus iure recusatur.
3 Recusatio iudicis legitima.
4 Suspectus in cognoscendo an in delegando.

a VNa specie) Superfluere videtur, cõtra Iustiniani fidem,[a] hæc constitutio. cùm idem quod præcedens caput contineat. Nec dixeris, necessariam fuisse repetitionẽ.propter nouum illud, quod in fine adijcit, ex hac doctrina pendens.

a §. quibus in 3.cõstitut.C.

Maximè.

b *Maximè*)† Implicat 1 dictio *maximè*, idem quod præcipuè,& præsertim, significans. [b] Quocirca dicendum posse prætorem, etiã sine causa vniuersam iurisdictionem aut certam speciem demandare.

Aduocatus iure recusatur.

c *Aduocationis*) † Qui ante magistratũ adeptum aduocatus fuit 2 alterius partis,in ea causa iudicare prohibetur. ne affectionis suæ plus æquò memor, incorrupti iudicis nomen referre nequeat. [c] affectus quippè præsumitur in lite,cui patrocinium præstitit. [d] vt meritissimò possit,si non sua sponte iudicium deserat, tanquam suspectus recusari:[e] ne lites cum suspitione procedant:[f] in eo scilicet negotio,in quo aduocati functus est munere.nam de alio iudicare nõ

Recusatio iudicis.

3 vetatur. [g] † Rursus si allegaretur suspectus ab ea parte, contra quã patrocinium præbuit,nam per eum, cuius causam defendit, cùm cesset prohibitionis ratio,non potest recusari. [h] Sed nec idem iudex poterit ab albo reijci, quod familiarem habeat, & commensalem aduocatum alterius partis:[i] tametsi aduocatus ille, iudicantis filius esset.[k] Nisi tamen ex alijs circunstantijs augeretur suspitio. [l] quod ipsum totum arbitrio superioris, apud quem recusationum causæ proponuntur, æstimandum relinquemus.[m]

Suspectus in cognoscendo, an in delegando.

d *Habuerit*,† Et sic iudex suspectus in cognoscendo, quia videli4 cet in eadem causa fuit aduocatus:nõ propterea redditur suspectus in committendo,& delegando.[n] Quod in ordinario sine cõtrouersia receptum est, qui cum generalem habeat iurisdictionem, licet suspectus sit in principali negotio,non coarguitur suspectus in hoc incidẽti:quominus causam demandare possit:[o] secus in delegato.[p]

b l. proximè. ff de his quæ. in testa. delen.
c l.fin. in fin. C.de assessor.
d l fi. ff de testib.
e c.postremo.de appella.
f l. apertißimi. C. de iud.
g d.c.postremo.
h gl.c.fi. de testib. in 6.
i c.3 de off.iud.
k Perus. d. c. postremo.
l c. insinuante. de off.deleg. c.ex insinuatione ubi Canonistæ.de appe. c accedens ut lit. non cont.
m l.iij.§.3.ff.de testib.
n c.si quis contra. de for.comp. c.cũ speciali.de appel.
o d.c. si quis d. c. cum speciali.
p c iudex a sede apostolica. de offic. deleg.in 6.

vtitur enim delegatus iure delegantis, cuius intentio verisimiliter non est, vt causa committatur à suspecto.

L. SI CONVENERIT.

Africanus lib. 6. Quæstionum.

LEX XVI.

Si conuenerit[a] vt alius prętor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret. & priusquā adiretur, [b] mutata voluntas fuerit: proculdubiò nemo cōpellitur [c] eiusmodi conuentioni stare.

Vera legis nostræ interpretatio.

SVMMAE.

1 Iudicis consensus an necessarius.
2 Qualitas censetur repetita.
3 Voluntas quando mutari possit.
4 Iurisdictionis acquisitio & conseruatio.

a *SI conuenerit*) Tirius & Meuius, ciues Romani de re aliqua litigaturi conuenerunt: vt prætor peregrinus, (cuius tamen inter ad uenas duntaxat est iurisdictio [a]) super ea lite iurisdicendi gratia adiretur. Deinde prius quam ad eum accederent, contrarium mutata voluntate conuenerunt. nempè vt coram proprio iudicio, hoc est prætore vrbano tractaretur negotium. Et ab Africano hic responsum est, nemi nem postea compelli primæ cōuentioni stare: cum illi per sequentē fuerit derogatum, [b] & nihil magis naturæ cōueniat, quàm eodem modo quodque dissolui, quo colligatum est. [c] Et cōtractam mutuo duorum consensu obligationem, mutuo pariter illorum consensu
1 perimi. [d] Quod si primus iudex, in quem consensum erat, litigatores cogere velit, tanquam ex priore pactione, ius ei quęsitum fuerit: nequaquam audiendus erit. cùm enim eius consensus in iurisdictio ne proroganda non fuerit necessarius: [e] nec in reuocanda quoque desideratur. [f] Et hunc sensum, licet cum recepta interpretatione, pu gnantem, omnia ferè constitutionis nostræ verba suadent. sed illa vel maximè, *conuenerit*, quæ ad vtrâque partem necessariò referun tur. [g] Quare & quæ sequuntur, *mutata voluntas*, ab vtroque pariter litigatore accipi debent, [h] tum quod alioqui non diceretur voluntas, propriè mutata, [i] tum ne difformis fiat verborum eiusdem le-
2 gis, imò verò orationis & periodi interpretatio. [k] † Et quoniam præcedens qualitas in sequenti repetita videtur. [l] Ne verò negotiū faciant nobis vllum verba illa, *priusquàm adiretur*, quæ à contrario prima fronte videntur innuere, postquam prætor aditus est, non posse partes à lite discedere, contra Seueri constitution ē. [m] Hinc ob seruare debes, posse quidem partes à lite libere recedere, liti renunciando, vt coram nullo videlicet iudice, deinceps tractetur negotium: [n] non etiam ita, vt coram alio prætore litigetur. [o] ne fiat adito primum prætori in quem & re, & verbo cōsensum est, iniuria. [p]

Iudicis consensus non necessarius.

Qualitatis repetitio.

b *Priusquam adiretur*) Etiam ante contestatam litem. ante quàm iudex etiam adiri dicitur. [q] Vt sic intelligamus, in huius legis specie non fuisse prætorem illum primum, in quem consensum erat, quo quomodò aditum à partibus. alioqui, quia de nouo in eum consensissent, voluntas tanquam integra esse desijsset, non potuisset mutari, [r] ne prætoris authoritas habeatur ludibrio, & ei quæsita iurisdictio delu

Volūtas quādo mutetur.

a l. ij. §. post aliquot. ff. de orig. iur.
b l. ab emptione. ff. de pac. l. pacta nouissima. C. illo titul.
c l. prout quisque. ff. de solutio. l. nihil tam. ff. de reg. iur.
d l. 3. C. quand. lic. ab emp. §. fi. qui. mod. toll. oblig. c. 3. de reg. iur.
e l. ij. §. j. ff. de iud.
f l. heredes. §. si qd post. ff. de testa.
g l. 3. §. conuentionis ff. de pac.
h l. si ut proponitur. ff. de fideius.
i l. iij. ff. de rescin. uend.
k l. iam hoc iure. ff. de uulg. l. in testamento. C. de test. milit.
l l. doli uerbum. ff. de seruo corrup.
m l. post quam liti. C. de pac.
n d. l. postquam.
o ut hac l.
p l. sed & si in ser uum. §. fin. cum l. seq. & seq. ff. de recep. arb.
q l. si creditores. C. de pac. §. si uerò etiam quadam in rent. de exhib. re. col. 5.
r l. sed etsi susceperit. in princ. ff. de iud.

ctio deludatur.[f]

f l. ij. ad prin. ff. de iudic.

Iurisdictionis acquisitio & cõseruatio.

c *Nemo compellitur*) † Quoniam inquiunt interpretes vulgò de tri
4 buenda iudici incompetenti noua iurisdictione agitur: secus docentes, si de ordinarij iudicis authoritate, & iurisdictione conseruanda: quæ poterat aliquo priuilegio declinari, tractaretur.[t] Nec ignotũ, faciliùs vetera conseruari, quàm indulgeri, & concedi noua.[u] Verum hanc interpretationem, vt missa faciam reliqua, conuellunt apertè Iustiniani rationes:[x] quæ pactionibus nouæ iurisdictionis tribuendæ, similiter conueniunt. Quocirca tutius est nostrum mordicus tenere sensum. à quo nec abhorrent eruditi quidam, & diligentes viri.[y] vt loquatur scilicet Africanus noster, cum ab vtraque parte quæ simul consenserat: simul quoque fuit mutata voluntas. iura verò, quæ pugnare videntur, id duntaxat tradunt, altera parte inuita litigatorem vnum à conuentis non posse recedere.[z] quod & contextus noster, si penitiùs introspiciatur, à contrario innuit.

t l. pe. C. de pac. c. j. de iudi.
u l. patre. ff. de ijs qui sunt sui. l. j. §. casum. ff de postu
x d. l. penul.
y Philip. Decim hic & in d. c. j.
z d. l. pe. d. c. j. dixi lib. iiij. Miscel. c. 5

L. CVM QVAEDAM.

Vlpianus lib. 6. fideicommisso.

LEX XVII.

Vxor quando forum viri sequatur.

Cùm quædã[a] puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata ad viri matrimoniũ alij iurisdictioni subiecti, peruenerat. Quærebatur, an prioris iudicis sentẽtia exequi posset?[b] dixi posse. Quia ante fuerat dicta sententia.[c] Sed & si post susceptã cognitionem,[d] ante sentẽtiam hoc eueniret,[e] idem putarem[f] de sententia quæ à priore iudice rectè ferretur. Quod generaliter & in omnibus eiusmodi casibus obseruandum est.

S V M M AE.

Iurisdictionis præuentio.

1 *Vxor quando viri forum sequatur.*
2 *Præuentio iurisdictionis.*
3 *Exequutio sententiæ à quo fiat.*
4 *Iudicium quando incipiat.*

a
1 Cvm quædam) † Si puella priusquàm nuberet per iudicem competentẽ condemnata fuerit: idem iudex poterit etiam post contractum cum viro alterius iurisdictionis matrimonium, dictam à se sententiam exequi. quia lata fuit eo tempore sentẽtia, quo nõdum alterius fori puella esse cœperat. Qua ratione idem Vlpianus dicẽdum censet: si ante sententiam hoc euenisset. quia veluti puella nuptias contraxisset cum viro alterius iurisdictionis, poterit siquidem eo quoq; casu, de quare cognouerat iudex pronũciare, & fer
2 re sententiam. † Nec obstat quod mulier forum mariti sequatur:[a] hoc enim verum: nisi in alio foro sit præuenta.[b] quod non modò contingit per sententiã & contestationem litis: verum etiam per simplicem vocationem in ius, & citationem.[c]

b *Exequi posset*) Et videbatur prima fronte, quòd non, cùm mulier

a l. fi. §. item rescripserunt. ff. ad municip. l. mulieres. C. de digni. lib. 12.
b ut hac l.
c l. si quis posteaquam. ff. de indic. c. proposuit. de foro compe.

a l. exigere. ff. de iu dic. d. l. mulieres. d. §. item. nubendo viro alterius fori, transeat in forum mariti.[a]

c *Sententia dicta*) Et ita præoccupata iurisdictio. Quare vbi cæptũ
e l. ubi cæptum. ff. de iudic. 3 est iudicium, ibi finem accipere debet.[e] Hinc porrò notabis, † exequendam ab eo sententiam, qui eam tulit: dum ordinarius sit. Nam datus iudex seu delegatus, qui lata statim sententia iudex esse desinit,[f] non exequitur ipse: sed qui mandauit.[g] Rursus si iurisdictio episcopi per laicos prorogata fuerit, eam iudex secularis exequitur. — Executio sententiæ ad quẽ pertineat.

f l. iudex posteaquam ff. de re iud. g l. à diuo Pio. in prin. ff. de re iud. h l. episcopale. C. de episco. aud. i c. gratum. de off. delega. k d. l. si quis posted d. c. propositum. l §. si de pos. tem. litiga. Accur. rub. ff. de in ius uoc.

d *Susceptam cognitionem*) Quoniam suscipi dicitur cognitio, non tantùm per contestationem litis, sed etiam vt ante dixi, sola citatione,[i] vt maximè præoccupasse is iudex videatur, qui primùm in
4 ius vocauit.[k] † non potest hic contextus, magna nisi cum calumnia, ad contestationem litis restringi. ideóque arbitror de citatione quoque accipiendum, à qua etiam lata quadam significatione dicitur incipere iudicium.[l] — Iudicium quando incipiat.

e *Hoc eueniret*) Quia scilicet puella nuptui collocata fuerit viro alterius iurisdictionis.

f *Idem putarem*) Vt prior iudex sententiam debeat ferre. ante enim cognitionem litis suscepit, quàm mulier nubendo de foro mariti efficeretur.

§. QVOTIES.

Quoties de quantitate ad iurisdictionem pertinente, quæritur; semper quantum petatur,[a] quærendum est, nõ quantum debeatur.

SVMMAE.

1 Defensoris potestas limitata.
2 Spectandum quod fieri debet.
3 Libelli figura quando attendenda.

a *Quantum petatur*) Nobilis est, hinc excerpta regula, quæ hoc exemplo dilucidè
1 explicabitur. † si apud defensorem ciuitatis (qui iure Codicis, ad quinquaginta duntaxat aureos:[a] nouissima verò lege Iustiniani ad trecentos vsque[b] poterat cognoscere) petierim à te quadringenta, ex mutuo: cùm reuera deberes mihi tantùm quadraginta: non poterit vllo iure defensor cognoscere. Nec pugnac
2 quod iureconsultus air, † non tam spectandum quod fit, quàm quod fieri oportet.[c] non item quod effertur vulgò, non debere iudicem ex eo iudicare, quod actori dicit: sed ex eo quod probat.[d]
3 Nam † fateor, vbi de causæ diffinitione agitur: non item vbi tractatur de constituenda iudicantis iurisdictione, quo casu libelli figuram, eiúsque verba attendimus.[e] Sed nec contradicit species Caij, in qua petitio ipsa quoque inspicitur, quæ ad totam referebatur hæreditatem.[f]

Defensoris potestas limitata. Spectandum quid fieri oportet. Libellus non perpetuò spectandus.

a l. j. C. de defenso. ciuita. b §. & iudicare. de defen. ciuit. col. iij c l. sed licet. ff. de offi. præf. d Accurs. l. j. ff de dol. & in l. j. ff. si quadru. paup. fe. dica. e Vt hac l. f l. si idem cum eodem. & hoc tit.

L. EXTRA TERRITORIVM.

Paulus lib. 1. ad Edictum.

LEX XX.

Extra territorium[a] ius dicenti impunè non paretur.[b] idem, &

a *Territorium*) † Pom
1 ponius definit territoriũ esse agrorum — Territorium.

Idem, & si suprà iurisdictionem suam velit ius dicere. [c]

SVMMAE.

1 *Territorium.*
2 *Iurisdictio an cohæreat territorio.*
3 *Episcopus ubique sacerdotia confert.*
4 *Sententia supra iurisdictionem an omninò nulla.*
5 *Vtile per inutile quando uitietur.*

vniuersitatem, intra fines cuiusque ciuitatis. sic dictum, vt quidam volunt, quòd magistratus intra eos fines ius habeat terendi, id est submouendi.[a] Vnde & nonnunquam per metonimiã iuris-

Iurisdictio an cohæreat territorio.

2 dictio dicitur. [b] Indéq; potest vetus illa quæstio diffiniri, † an territorio cohęreat iurisdictio. Namque passiuè (vt aiunt) quia certis agrorum finibus circunscribitur & terminatur, [c] inesse territorio, & ei adhærere dicitur. [d] Actiuè verò non rei sed personæ, hoc est magistratui, cohæret:[e] apud quem dicitur esse iurisdictio. Cæterum respectu ciuitatis, & loci, cui publica præest authoritate: [f] quamquam & iurisdictionem est, quandoque reperire sine territorio: vt in iudicibus cartularijs, [g] & rectore scholarum. [h]

b *Non paretur*) Veluti si præfectus vrbi extra centesimum lapidem, [i] aut proconsul, vel præses extra prouinciam, [k] ius dixerit. cui poterunt citra vllius pænæ metum non parere litigatores cùm enim suæ iurisdictionis fines transgrediatur: non ampliùs censetur publica persona, sed priuata, & sine potestate.[l] præterquàm tamen in ijs quæ voluntariæ sunt iurisdictionis.[m] Qua ratione defendi po-

Episcopus cõfert beneficia extra diœcesim.

3 test, quod pontificij dicunt, † Episcopum extra diœcesim sacerdotia conferre posse. [n] potest item iudex extra territorium iubere iudicare.[o] ita tamen, vt intra districtas metas & terminos iudicetur.[p]

c *Ius dicere*) Veluti si defensor ciuitatis ius dicere vellet de quadringentis aureis, qui de trecentis tantùm nouella Iustiniani lege cognitionem, & iudicationẽ habet. [q] poterit siquidem ei impunè non parere:[r] nisi de maiori fortè quãtitate litigatores in eum protogassent

Sententia supra iurisdictionem.

4 iurisdictionem.[s] Amplius existimat Accursius noster, † latam suprà iurisdictionem iudicis sententiam protsus, & in totum nullam esse. vt si verbi causa, defensor ciuitatis de quadringentis aureis ius dixisset: nec quidem in trecentis cõsistat sententia. [t] Quod satis probabile iudicio ad cõpensandos effrenes magistratuum conatus: qui suæ potestatis, & iurisdictionis modum excedere non verentur. Nam quod obijciunt nonnulli, maiori summę, minorem inesse.[u] &

Vtile per inutile.

5 vtile, † per inutile, non vitiari.[x] parum vel nihil me mouerint: siquidem hæc in indiuiduis non vendicent sibi locũ. [y] veluti in sententia, quæ pro parte regulariter non consistit. [z]

IOANNES CORASIVS Tolosas iurisconsultus Tolosæ die 7. Aprilis anno 154 4. scripsit, Ferrariæ verò recognouit,

M. D. L.

a l. pupillus. §. pen. ff. de uerb. signi
b l. si quis ex aliena ff. de iudi.
c d. §. pen. & hic.
d l. fi. uersi. sed ne quis. C. ubi & apud quem.
e l. more. §. hoc tit.
f l. spadonem. §. si ciuitatis. ff. de excusa. tuto.
g Accursi. l. j. ff. de iudic.
h Aut. habita. C. ne fil pro pat.
i l. j. §. cũ urbẽ. & l. ist. ff. de offi. pref. urb.
k l. iij. ff. de off. praes
l d. l. fi. d. l. iij.
m l. emancipari. §. fi. ff. de adop. l ij. ff. de offi. procõs.
n c post electionem de cõcess. preb. glo c. nouit. de off. leg
o l. fi. ff. de offi. pre urb.
p l. cùm unus. §. is qui. ff. de bo. aut. iudi poss.
q § & iudicare. de defens. ciui. col. iij.
r VI hac l.
s l. de qua re. §. j. ff de iudi.
t l. in hoc iudicio. ff. fami. ercis.
u l. j. §. si stipulanti. ff. de uerb. obli. l. qui quartam. ff. de leg. j.
x d. l. j. §. sed si mihi
y l. j. §. Trebatius & §. seq. ff. de e qua quotidia.
z d. l. in hoc iudicio

IOANNIS

CORASII TOLOSATIS IVRECONSVLTI CELEberrimi, Senatorísq; Regij clarissimi, in aliquot Iustinianei Codicis responsa,

&

ENARRATIONES,

Nunc primùm in lucem cum suis summarijs locupletissimóque & fideli indice emissæ.

LVGDVNI,

APVD ANTONIVM VINCENTIVM,

M. D. LVII.

Cum Priuilegio Regis.

CLARISSIMO VIRO

ANTONIO SANTPOLIO LIBELlorum ſupplicum in Regia magiſtro, Ioannes Coraſius Iuriſconſultus, Regiúſq; Toloſę Senator,

S. P. D.

N NOSTRAS in priores aliquot Iuſtiniani Codicis, leges enarrationes, Santpolij ornatiſsime: quas non ideò tibi dicare in animũ induxi, quòd eas vel te vel lectione, magnoperè dignas iudicẽ: ſed vt intelligas, me tui memoriã, mecum perpetuò circunferre. Nota eſt omnibus noſtra vetus, magna & iuſta neceſsitudo: quam ad ſummam beneuolentiam perueniſſe, vel hoc vnum eſſe cupio, poſteritati firmum, & graue teſtimonium. Vale mi Santpolij chariſsimè, & Coraſium tuum, vt ſoles, ama. Toloſæ pridie calendas Iunij, Anno ſalutis noſtræ, M. D. LVII.

IOANNIS CORASII TOLOSATIS, IVRISCONSVLTI, IN ALIQVOT IVSTINIANEI CODICIS RESPONSA,

&

ENARRATIONES.

RVBRICA,

De summa trinitate & fide catholica.

SVMMAE RERVM.

1 *Codicis liber quando aditus, & emendatus*
2 *Humana sine diuinis nosci nō possunt.*
3 *Iurisprudentia quid.*
4 *Philosophiæ triplex ratio.*
5 *Respublica religione maximè conseruatur.*
6 *Christus omnis sapientiæ lumen.*
7 *Inuocatio diuini Numinis.*

Codex Iustiniani quando compositus.

Pandectæ.

Institutiones.

Quinquaginta decisiones,

IVSTINIANVS anno Christi Dxxix.Impera
1 tor creatus,anno sui Imperij tertio, † ex tribus ve
teribus codicibus,nimirùm Gregoriano,Hermo-
geniano,atque Theodosiano,Nouellísque quibus
dam constitutionibus, suum nouum Codicem cō
dari,componíque iussit:ac mox compositum ædi
dit xvj.Calend.Maij Decio clarissimo viro consule.[a] Quarto verò
post anno,atque ita Regni sui septimo, enucleatos pari cura quin-
quaginta Digestorum libros,xvij.Calendas Ianuarias, euulgauit.[b]
subq; finem eiusdem anni,xj.nempè Calendas Decembr. Institutio
nes ciuiles confici iussit.[c] Eodémque mox anno iiij. Calendas Ia-
nuarij:se quartum & Theodoro Paulino Consulibus, promulga-
to iam à se Codici(quem emendari, repurgaríque iusserat) quam-
plurimas leges nouas, præsertim celebres illas quinquaginta deci-
siones(quæ extra corpus eiusdem Codicis vagabantur)inseri,infar
círique fecit.[d] appellauítque tum repetitam, purgatam & renoua-
tam Codicis Iustiniani æditionem. Quam in omne æuum pro-
mulgaturus à diuinis iusto ordine incipere voluit, non tantùm quia
dignioribus[e] (qua tamen sola ratione, plerique omnes putant Iusti
2 nianum adductum[f]) † sed quoniam (vt opinor ego) pernosci res
humanæ non possunt:nisi ab eo, qui diuinarum cumprimis veram
cognitionem habeat.[g] quemadmodum & Aquitanus ille noster,
in suis de Politismo libris per bellè, politéque sequentibus versi-
culis scripsit.

a l.j. C.de no. cod. fac.l.j. C.de Iustiniano cod [illegible] fir.
b l ij. §. omn[illegible] §. quæ omnia [illegible]. de veter.iur.enucl.
c d.l. ij.§. sed quia prospeximus. & §. igitur post libros. in pro.insti.
d l.j.§.j.C.de emē. cod.Iustinia. Alc. lib. Parerg. 6.c. 14.
e l.j.& ij.ff.de albo scrib.c. antiqua. de priuileg.
f Alciat.post alios hic.
g c.qui sine 26.q.5.

Quid einm tenere bonum aut ... queant,
... caput?
Qui non tenent ... omitem, & fortem Deum.
Quem nemo, nisi in Christo videt.

3 Sed præsertim † Iurisprudentia, quæ Vlpiano authore, diuinarum
est, & humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.[i] Et
quam ideo velut per Antonomasiam, idem Vlpianus, veram philo
sophiam appellat.[k] Neque enim aliud est quicquam philosophia
(quod & vis nominis indicat) quàm sapientiæ amor, atque studiũ,
rectéque viuendi ratio.[l] Sapientia autem est diuinarum, humana
rúmque rerum, & causarum quibus eæ res continentur, scientia.[m]
Vnde & Lyricus Poëta.[n]

Iurisprudentia quid.

Philosophia.
Sapientia.

i l. Iustitia. in fi. de inst. & iur.
k l. j. ff. illo tit.
l Cic ij. offic. & j. Tuscul.
m Cicer. ij. offic. in prin. & iiij. Tusc.
n Horatius. de arte Poetica.

Fuit hæc sapientia quondam.
Publica priuatis secernere, sacra prophanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.

4 Cùm † autem tres philosophandi rationes fecerint Veteres:[o] Phy
sicam de natura, & rebus occultis, Logicã de differendo, & Ethicã
de moribus: cuius duæ partes sunt, Oeconomica de rei familiaris ad
ministratione, & Politica de republica. Hanc politicem omnium
præstantissimam iuris authores sapienter pertractarũt.[p] quod vni
5 uersam benè, honestéque viuendi rationem contineat.[q] † Quoniã
igitur respublica religione magis, quàm vllis hominum officijs, aut
laboribus firmatur, & stabilitur:[r] Ius ciuile Imperator compendio-
sè traditurus, de vero Dei cultu, tractatum meritissimò præmisit.[s]
Quem veteres obcæcati cùm ignorarent, hûc & illûc errantes, be-
6 stiarum more vagabãtur. † Est autem Christus ipse vera lux Iusti
tiæ via, omnísque sapientiæ.[t]

Philosophiæ triplex ratio.

Christus sapientiæ lumen

o Cic. j. Achad. & iiij. de finib.
p l. j. & tot. tit. ff. de iust. & iur.
q Cicer. ij. de finib.
r c. in qualibet 23. q. 8.
s l. ij. C. de off. præfec. pretor. Afr.

Principium vector Dux semita, terminus, idem.

Quem certè qui sequitur, non ambulat in tenebris: contráque qui
ignorat, nihil præter vmbras conspicit.[t] Et vt ille nostras ait.

t Ioann. 12. & 18.

Hic veritatis lumen est, vita via,
Vis, mens, manus virtus, patris.
Sol æquitatis, flos bonorum, flos Dei
Namque argumentum mutuum est,
Pietatis esse Christianum, & impij,
Non esse Christo subditum.

Quod si veteres in more positum habuerunt à Dijs immortalibus
7 actionum suarum capere primordia,[u] † Et ab inuocatione diuini
numinis vt ferebat cuiúsque religio) opera sua auspicari: vt & Pla-
tonem in libris de legibus, M. Varronem in re Rustica, Vergilium
cæterósque Poëtas fecisse compertũ est. Quãto magis nos ipsi Chri
stianæ pietatis cultores cũprimis supplices, & erectis (vt ille ait[x]) ad
cælum manibus Christum seruatorem, à quo omne datum opti-
mum,[y] implorare debemus: vt eius ope, ac auxilio quod institui-
mus, faustè fœliciterque peragatur.[z] Cui certè si quid fortè nobis
fœliciter cesserit, soli habenda erit gratia. Non nobis enim Domine
non nobis, sed quemadmodum Psalmographus ait, nomini tuo da
gloriam.[a]

Inuocatio diuini numinis.

Soli Christo honor & gloria.

u Cic. ij. de legib.
x l. j. §. j. C. de vete. iur. enucl.
y Iacob. j.
z c. in nomine. de testi. c. in nomine domini. 23. dist.
a Psal. 113.

IOANNIS CORASII TOLOSATIS IVRECONSVLTI ENARRATIONES,

In l.Cunctos popul. C.de Sum.trinit.& fide catholica.

SVMMAE RERVM.

1 Hereses diuerse.
2 Arrians heresis.
3 Relatiuum quis uel qui.
4 Imperator an mundi dominus.
5 Clementia.
6 Volo uerbi natura.
7 Religio, & superstitio.
8 Vsure cur permisse.
9 Pontificis authoritas.
10 Damasus pontifex.
11 Euangelium à quo legendum.
12 Arrij heresiarche interitus.
13 Trinitatis articulus.
14 Catholicum quid.
15 Hereticus an infamis.
16 Hereticorum poena que olim.
17 Heretici an comburendi.
18 Error Ioannis Hus.
19 Iusiurandum quando puniendum.
20 Hereticorum poena que hodie.
21 Libri hereticorum exurendi.
22 Nume libri.

Impp.Gratianus,Valentinianus & Theodosius augusti ad populum vrbis Constantinopo.

CVNCTOS populos, quos [a] clemẽtiæ [b] nostræ regit imperium, in tali volumus [c] religione [d] versari, quam diuũ Petrum Apostolum [e] tradidisse Romanis, religio vsq; adhuc ab ipso insinuata declarat: quãque pontificẽ Damasum [f] sequi claret, & Petrum Alexandriæ Episcopum, [g] virum Apostolicæ sanctitatis, hoc est, vt secũdum Apostolicam disciplinam, euãgelicãmque doctrinam [h] patris, & filij, & spiritussancti vnam Deitatem [i] sub pari maiestate, [k] & sub pia trinitate credam[?]. [l] hãc legem sequẽtes, Christianorũ catholicorum [m] nomen iubemus amplecti. Reliquos verò demẽtes, væsanosq; iudicãtes hæretici dogmatis infamiã [n] sustinere: diuina primùm vindicta, [o] post etiam motus animi nostri, [p] quem ex cælesti arbitrio sumpserimus vltione plectendos.

Ioannis Corasij Enarrationes.

Macedoniana hæresis.

1 INualescẽte † indies Macedonij Episcopi errore, Spiritũsanctũ impiè cõfirmãtis, non Deum, sed creaturã esse, ac Dei patris & filij seruum: [a] sub Theodosio seniore, apud Cõstãtinopolim aduersus Macedoniũ celebrata est synodus, anno domini ccclxxxiij. vt tẽporũ chronicon testatur, [b] quæ condemnata Macedonij hæresi, Spiritũsanctũ consubstãtialem patri, & filio, perspicuè demõstrauit. [c] *Tres*

a c. eos qui. j. q. j. c. pe. §. Macedoniani. 24. q. iij.
b Prosper. Aquitanic. in cõtinua. tempo.
c c. canones. 15. distin.

enim sunt qui testimoniũ dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres, unum sunt.[d] Quã etiã authoritate, iam ante sub Constantino Imperatore, & in Nicena synodo, anno cccxxiiij. profligata fuerat impietas Arriana, cõsubstantialẽ, & coëternũ filium, Deo patri, magna cũ blasphemia denegans[e] aduersus illud Euãgelij, *Pater & ego unum sumus.*[f] *Et qui videt me, videt & patrem meum.*[g] Anno porrò ccccxxxj. fuit Ephesij, cõdemnatus Nestorij error, asserentis Christum ex Maria hominẽ natum, eidẽmq; diuinitatẽ postea collatam pro merito.[h] Tãdẽmque in Calcedonia synodo, & anno ccccxlix. Eutychiana hęresis Cõstantinopoli, & Eutyche presbitero authore exorta, damnatur: quæ in Christo solã asserũt diuinã naturã,[i] Qua propter Arrius, Nicena: Macedonius, Cõstantinopolitana: Nestorius, Ephesia: Eutyches Calcedonia Synodo: omnes de trinitate impiè sentiẽtes cõdemnati sunt. Quibus adhuc nõ minus deteriora, Noëtius prodidisse mihi videtur, trinitatẽ, non personarũ numero, sed officij tãtùm nomine distinguẽs,[k] aduersus locũ illum Ioannis,[l] *Hæc loquutus sum uobis apud uos manens. Paracletus autẽ Spiritussanctus, quẽ mittet pater in nomine meo, uos docebit omnia, & suggeret uobis omnia, quæcunque dixero uobis.* Ne itaq; in tãta animorũ fluctuatione, Christianus populus nutitaret, & incautus opprimeretur,[m] hac lege (quam primus Theodosius, Thessalonicæ promulgauit[n]) Imperator demõstrat nullatenùs dubitãdum, quin pater, filius & Spiritus sanctus, tres sint distinctæ personæ: earũq; vna Deitas, vna essentia, par & eadem maiestas.[o] In qua religione vniuersum populũ versari vult, & præcipit, diuersum sentiẽtibus hæretici dogmatis infamiam inurens. quorum impiũ facinus non diuinæ tãtum vltioni relinquit: sed quoniam res pessimi est exempli, arbitrariam sibi præterea vindictam reseruat.

d 1. Ioann. 5.
e c. sexta & c. seq. 16. dist. & c. canones.
f Ioann. 10
g Ioann. 14.
h c. penul. §. Nestoriani. 24. q. iij. & c. canones.
i d. c. pe. §. Euthichiani. c. canones.
k c. pe. §. Noetian.
l Ioann. ij.
m c. in nomine domini. 23. dist.
n Sosomenus in tripartita. Cassiodori lib. 9. c. 7.
o c. 1. de summa trinit.

Arriana hæresis.

Nestoriana.

Eutychiana.

Summa nostræ legis.

a *Quos.*

2 Cùm † Relatiuũ suaptè natura, si non ei copula præponatur, præ-
cedẽtia restringat.[a] Indicat hîc locus, aliquos esse populos, qui Ro-
mano nõ subsint imperio, quod & Imperator alibi,[b] mihi videtur aper
tiùs innuisse: vt non possim nõ mirari, vulgò interpretibus persua-
3 sum, † Cæsarẽ totius orbis dominũ,[c] atq; adeò, vt inuictissimum
Regem nostrũ illi subijci, aduersus Innocẽtij Pontificis legẽ,[d] cõfir
mare nõ erubescãt. Quorũ ego sentẽtiam pluribus cõfutarem, nisi
scirem Ioann. Ignæũ eximiæ doctrinæ summæq; authoritatis virũ,
ea in re plurimũ operæ posuisse.[e] Cùm autem Antoninus mũdi do
minum se iactitat:[f] Hyperbolicos accipiendũ esse nonnulli rectissi-
mè censuerũt. Quãuis enim cunctas prouincias sub eo floruisse,
solaq; authoritate vniuersum orbẽ per annos xxiij. rexisse, Histori-
ci scribãt:[g] Verè tamen nec Persis, nec Scythis, neque Sarmatis, vn
quã Imperauit. Neq; Parthos, vnquã tenuerũt Romani, vt meritò
riserit Herodianus Antoninum Cõmodum, qui se Parthicum in-
scripserat. quin & à nonnullis putatũ est Cãtabrũ populũ Hispanię
Tarasconẽsis, nũquã à Romanis subactum. vel Horatio teste.[h]

Cantabrum indoctum iuga ferre nostra.

Quod nec verum negamus. tẽpore quo Poëta scripsit, eũ enim populũ, & vicinas illi gentes, quæ latrocinia retinebant, Augustũ postea subegisse, Suetonius nõ vno in loco significat.[i] Sic & illud psalmographi accipiẽdum est, *In omnem terram exiuit sonus eorum.*[k] Fidem Christi per vniuersum orbem ab Apostolis diuulgatũ significantis, cùm tamen plurimæ sint regiones, & prouinciæ, ad quas Apostolorum nemo est vnquàm profectus.

a l. ea tamen. ff. de leg. iij.
b l. mercatores. C. de cõmer. l. fi. §. fi. C. de Eunuch.
c l. deprecatio. ff. ad l. Rhod. de iact. hic.
d c. per venerabilẽ qui fil. sint legit.
e Ioan. Igne. in tract. an Rex Frãcie.
f d. l. deprecatio.
g Iulius Capitolinus Eutropius. & Sextus Aurelius Victor.
h Hora. lib. ij. Carmi. Ode 6.
i Suet. in Augusto.
k Psalm. 18.

Relatiuũ quis vel qui.

Imperator an mundi dominus.

Antonini.

Cãtaber Hispaniæ populus.

Clementiæ

b Clementiæ.

Clementia.

4 Clementia † leuis est quidam, & pius animi affectus in danda venia, & vlciscendi modo. Qua nullum ex omnibus magis decet vti quàm Regem, & principem.[a] Vnde Iustinianus.[b] Nihil est, inquit, tam peculiare imperiali maiestati, quàm humanitas, per quã solam Dei seruatur imitatio. Et Seneca.

Sit pius imprimis, nam cum vincamur in omni,
Munere sola Deos, æquat clementia nobis.

Et Ouidius.[c]

Sit piger ad pœnam princeps, ad premia velox,
Et doleat quoties, cogitur esse ferox.

Cæsaris clementia. Antoninus cur dictus pius.

Oppressos quippè homines, in hoc Deus principi tradidit, vt non despiceret, sed illius sequutus bonitatem, per omnia clementer haberet, tractarétque.[d] Huius certè moderationis, & clementiæ nomine, præ cæteris laudatur Caius Cæsar, cuius mansuetudo tanta fuit, vt finitis ciuilibus bellis Clementiæ templũ, à suis (inquit Plutarchus[e]) non abhorrens moribus, ei non immeritò decretum sit. Marcus quoque Antoninus, qui Adriano succeßit, pius propter clementiam dictus est.

c Volumus.

Verbi volo, natura.

5 Id est † præcipimus, & pro lege promulgamus, licet enim verbum volo, regulariter non disponat:[a] & ideò, qui se dicit velle facere, nõ ideò faciat.[b] Prolatum tamen à principe vim legis habet.[c] Interest quippè reipublicæ, vt Socrates Nioclem Regem admonuit, ratas manere principis sentẽtias. Quin & à priuato prolatum in negotijs quæ à sola eius voluntate pendent, mox actus perfectionem inducit. sicut si dixerim, volo te gerere negotia mea, mandatum perficitur.[d] Et si dicat testator, accersitis amicis, volo Titio relinquere prædium Tusculanum, inducitur fideicommissum.[e] Itidémque si dicat hæres, volo hæreditatem, aut hæres esse, aditio contrahitur.[f] Et si legatarius se velle legatum dicat, legatum agnoscitur:[g] nisi fortè proferentis diuersus animus arguatur.[h] Quem prudens iudex vel ex verbis, vel ex negotijs, aut personarum qualitate deprehendet.[i] Quid enim si dicat hæres, volo adire? aut legatarius, volo eligere? & non ideò adire, aut eligere quem intelligemus.[k] Quandoquidem verba satis ostendunt, actum explicandæ voluntatis perfectionem suam necdum habere:[l] nisi tamen cum aliqua deliberatione prolata essent, ad interrogationem puta iudicis, partis, aut post terminum datum ad deliberandum.

d Religione.

Superstitio.

6 Id est fide, & pio Dei cultu. † Sic enim superstitio à religione seiũgitur, vt in illa timor inanis Deorum insit, cuius authoribus Rex relegationis, pœnam irrogat.[a] Religio verò Deorum pio cultu cõtinetur:[b] quæ si è mentibus hominũ tollatur, nulla nobis, vt ille ait.[c] cum cælo ratio est. sed cùm in ea religione versari nos hîc velit Imperator, quã Apostoli tradiderũt: & sub vsuris fœnerari, non lege tantũ veteri,[d] sed & Euangelica,[e] nobis ab Apostolis tradita, prohibitũ sit; parum sibi cõstare videtur Imper. † qui vsurariũ fœnus alibi permisit.[f] Dici solet iure ciuili permissas vsuras, ad certum vsque modum,[g] non quia per se bonæ sint: sed vt grauius malum nempè furtũ, & rapina, vitetur.[h] vt & Augustinus Nuptias dissolui potiùs passus est, quã vxorẽ necari.[i] Et colligere sortes ex Diuinæ legis verbis, quã dæmonia consulere.[k] Iurariq; per Deum potiùs Hieroni-

Religio.

Vsuræ cur permissæ,

7

a Seneca. de. cle. principum.
b l. fin. in fin. C. de dona. int. uir. & uxor.
c Ouid. lib. j. de Põto eleg. iij.
d §. itaque Deo. ut ind. sine quoquo coll. ij.
e Plutarchus in Cæsare.
a l. serui. electiõe. in pri. ff. de leg. j.
b Accur. l. in uendentis. C. de cont. empt.
c l. j. ff. de constit. prin. §. sed quod placuit. de iur. natur.
d l. j. ff. manda.
e l. Pamphilo. §. propositũ. de le. iij.
f l. Cornel. l. iam dubitari. ff. de hered. inst.
g l. ita legatum. §. j. ff. de leg. j.
h l. obligationum substãtia. §. fi. ff. de actio. & obli. l. non omnis. ff. si cert. pet.
i l. si seruus plurium §. fi. ff. de leg. j.
k Accurs. & alij. d. l. serui electio
l Accur. d. l. in uendentis.
a l. si quis aliquid. ff. de pœ.
b Cicer. j. de nat. Deo.
c Lactãt. lib. iij. de fal. sap.
d Exod. 22. Psal. 14. Leuit. 25. Deutero. 23.
e Luce. 6.
f tot. ti. C. de usur.
g l. eos. §. j. C. eod. tit.
h Glos. c. lege. 10. dist.
i c. si quod uerius. 33. q. ij.
k c. hi qui 26. q ij.

liberalitatis beneficium excludat necessitas:[m] sed magis indulgentia principis delegãtis: qui creato procõsule mox legatum eligebat: quem in destinatã prouinciã iuris dicundi causa, cum procõsule mitteret. licet legatus nõ ante quæreret iurisdictionẽ, quam foret ei per proconsulem demãdata.[n] quo semper se inferiorẽ procõsule recor-
6 daretur. † Verũenimuerò, iudices, à sede apostolica delegati,[o] aut à Cæsare, Rege, aliòue supremo principe dati,[p] ius idcirco dãdi iudicem habent, quòd licet reuera, magistratus non sint: cùm nec illis sit publicè iudiciũ:[q] nec ordinariæ sint præpositi administrationi,[r] magistratus tamẽ authoritate funguntur.[s] Ex quo non censentur iurisdictionẽ habere alieno beneficio. nempè mãdatu magistratus: potius suo iure, & à lege.[t] cum eã nacti fuerint rectà à principe, qui lex est animata in terris,[u] cuiusque voluntas, vim legis habet: imò verò, lex est.[x] Qua ratione mihi videntur, iuris authores, ordinarijs magistratibus, iudicem à principe datum, contulisse,[y] atque adeò in delegata causa, prætulisse.[z]

Delegatus à principe subdelegar.

c *Priuati futuri sunt* † Magistratus olim, præclaro veterum insti-
7 tuto, non perpetui erãt, sed tẽporarij, & plerũque annui,[a] hi in tempus successorum, quo ipsi sine potestate futuri sunt, in certa causa iudicare iubere non possunt.[b] paria si quidem sunt, aliquid vetito tempore fieri, vel id faciundũ, in tempus prohibitum conferre.[c] & ita par est, delegari causam ab eo, qui priuatus est, nec vlla fungitur potestate, vel a magistratu, in tempus quo futurus est priuatus.[d] Vt autem nõ obster, quod Paulus ait, datos à præside iudices, solere etiam in tempus successorum, durare.[e] cõsiderãdum est, iudicum datorũ
8 verbo, † illic significari constitutos, à præside prouinciæ, per singula loca iudices. qui ordinaria potestate, prouincialium controuersias iudicarent, & cognoscerent.[f] hi autem, quoniã perpetui erant,[g] in tempus proculdubiò successorum durabant.[h] nisi à successore, reuocarentur. quod nõ nisi ex magna causa, fiebat.[i] Ideóque Paulus scribit, Solere eos in tempus successorũ, durare.[k] Ex prædictis, & illud non contemnendũ, obseruare licet. Dare iudicem, esse in certa lite, particularíque causa, iudicem cõstituere. Quod vsitatiùs, delegare dicimus.[l] idémq; demõstratur, verbo iubere iudicare.[m] Iudices vero dati generaliter illi dicũtur, quibus vniuersa iurisdictio, aut eius species certa, est demandata.[n] quod iurisconsulti dicunt, mandare iurisdictionem.[o] Vnde & Pedanei iudices, quibus vna species iurisdictionis, nempè leuiorum causarum, commissa est: iudices dati dicuntur.[p]

Magistratus temporarij.

Iudices dati.

Dare iudicẽ

L. EST RECEPTVM.

Idem lib. 39. ad Edictum.

LEX XIIII.

Est receptum, eóque iure vtimur, vt si quis maior vel æqualis[a] subijciat se iurisdictioni alterius: poſsit ei,[b] & aduersus eum ius dici.

SVMMAE.

1 *Minor in maiorem quandoque potest.*

2 *Princeps se subijcit inferiori.*

Minor in maiorem.

a *Maior vel æqualis)*
1 Non † solũ magistratus, aut iudex inter priuatos iurisdictioni se subijcientes, ius dicere potest:[a] sed etiã inter magistratus pares, siue æquales, atque adeò maiores.[b] licet alioqui par in parem multóq; minus inferior in superiorẽ, neq; potestatẽ habeat, ne-
2 que imperiũ.[c] † Vñ Rex, Imperator & quicũq; princeps se subijcit iurisdictioni inferioris creatis iudicibus in causis, quę cõtra se mouentur

Princeps se subijcit inferiori.

m l. unum. §. j. ff. de leg. ij. l. rem legatam. ff. de adi. lega.
n d. l. obseruare. §. fi. cum l. seq.
o c. super. §. nos autem. de of. deleg. c. e. §. illo tit.
p l. à iudice. C. de iud.
q l. ij. §. fi. ff. de iu.
r l. fi. uers. pen. C. ubi & ap. quem.
s d. l. à iudice. d. §. nos autem.
t l. more. §. hoc tit.
u §. fi. de cõs. coll. iiij.
x l. j. ff. de cõst. pri.
y l. uni. in fi. C. qui pro sua iurisd.
d. l. à iudice.
z c. significasti. c. sane. de off. dele.
a l. præsidis. ff. si cert. pet.
b l. iudiciũ solui tur. ff. de iud. & hic.
c l. quod spõsæ. C. de don. ant. nupt.
d l. fi. in prin. ff. de pœn.
e l. uenditor. §. iudices. ff. de iud.
f l. fi. C. ubi & ap. quem.
g d. l. præsidis.
h d. §. iudices.
i l. solet. §. sicut. ff. de off. procons.
k d. §. iudices.
l l. sæpè. § fi. cũ l. seq. ff. de off. c. præs.
m l. iudicium. ff. de iud. dixi in prin. huius l.
n l. fi. §. fi. C. ubi & ap. quem.
o l. j. §. fin. ff. quis & à quo.
p l. ij l. fi. C. de pedan. iud. §. illud ut defunc. seu funer. col. 6.
a l. j ff. de iud.
b l. ille à quo. §. tẽpestiuũ ff. ad Trebel. & hic.
c l. nã magistratus ff. de arb. c. cũ inferior. de ma. & obed.

tur.[d] & ſummus Pontifex (cui tamen creaturam omnem canones ſubditam eſſe volunt[e]) inferioris ſe ſubmittit poteſtati.[f] quod ſi agant principes, benè quidem, ac pro dignitate fecerint: cogi verò nō poſſunt quin ſi ſummo iure vti velint in propria cauſa iudicandi ſacultatem habent.[g]

d l.ij.C. ſi aduerſ. fiſ.
e c.j. de cōſtitutio. ſe.nos ſi incompetenter.ij.q. 7. gl. c.nemo. 9. q. iij.
g l.proximè. ff. de iis quæ in teſta. dele.l. & hoc Titu. ff. de hered. inſtit.

b *Ei)* Hoc eſt, ad vtilitatem eius.[h]

h l.qui iuriſdictioni.§.hoc tit.

L. SI PER ERROREM.

Idem lib.3.de omnibus tribunalibus.

LEX XVIII.

Eſſor impedit iuriſdictionem.

Si per errorem[a] alius pro alio prætor[b] fuerit aditus: nihil valebit quod actum eſt.[c] Nec enim ferendus eſt, qui dicat, conſenſiſſe eos in præſidem, cū (vt Iulianus ſcribit) non conſentiant, qui errant.[d] Quid enim tam contrarium[e] conſenſui, quàm error, qui imperitiam detegit?[f]

SVMMAE.

1 *Error quicunque iuriſdictionem impedit.*
2 *Error iuris non excuſat.*
3 *Prætor duplex.*
4 *Error quando impediat conſenſum.*
5 *Hyperbolica loquutio.*
6 *Imperitia quid.*

a 1 *ERrorem)* † Siue facti: quia litigatorem exiſtiment aditū prætorem alium eſſe: ſiue etiam iuris, quia peregrinum puta prætorem, exiſtiment inter Romanos ciues ius dicere.[a] nullo quippè caſu litigatorum error tribuit iuriſdictionem:[b] cùm non conſentiat, qui quoquomodò errat.[c] Nec nos mouerit quod Vlpianus ſcripſit eum fateri & conſentire, qui ius ignorauit.[d] Namque loquitur, vbi non errabatur circa iuriſdictionem: ſed circa id, de quo litigabatur. quo caſu non attendit lex partium conſenſum: ſed verba, quibus reſpon-

a l. ij. §. poſt aliquot. ff. de orig. iur.
b l.ij.in prin. ff.de iur.
c l.nihil.§.fi. ff.de reg.iur.
d l.ij. ff. de confeſ.

Iuris error.

2 ſio concipitur. † Quare nō excuſatur, qui in iure errauit: ſed eius imperitia culpæ annumeratur: eidémque imputādum eſt, qui priuſquam reſponderet, aut veniret in iudicium peritiores conſulere debuit.[e] Nos de iuriſdictione tribuenda tractamus: quæ tota pendet ex litigatorum voluntate. Error autem, ſiue iuris, ſiue facti conſenſum & voluntatem omnem excludit.[f]

e l.in bonorum. ff. de bonor. poſſ. l. iuris. C. qui admitti.

Prætores duo Romæ.

b *Alius pro alio prætor)* † Vrbanus puta, pro Peregrino: autè con-
3 tra, Peregrinus pro vrbano: qui fuerunt duo prætores, cum propagatis imperij finibus multa peregrinorum turba in vrbem confluxiſſet, Romę creati. vt alter inter ciues, alter inter aduenas & peregrinos ius diceret.[g]

f l. ſed hoc ita. ff. de aq. plu. l. non idcirco. C. de iur. & fac. d.l. nihil. §. final.
g d.§.poſt aliquot.

c *Actum eſt)* Non itaq; tenebit lata à prætore per errorē adito ſententia, tanquam à iudice incompetenti.[h] Cùm error iuriſdictionis prorogationem impediat.[i]

h l.j. & tot.tit. C. ſi à non cōp. iud.
i l.ij. in princ. ff. de iud.

Error quādo conſenſum impediat.

d *Qui errant)* † Non videntur inquit idem Vlpianus alibi, conſen-
4 tire, qui errant.[k] Rurſus, error litigatorum ait, non habet conſenſum.[l] Et Pōpon. ſcribit, nullam errātis eſſe volūtatē.[m] Ne verò quiſquā hîc tumultuetur ex Pauli reſpōſo.[n] cēſent interpretes obſeruādum illic, in vno ab hęrede erratū fuiſſe, in alio hęredē cōſenſiſſe. Errauit quippè in rebus hęreditarijs, quas multò plures eſſe in hęreditate credebat, q̃ reuerà forēt cuius erroneæ crudelitatis ratione nō dicit iuriſcon. hæredē habuiſſe voluntatē. cōſenſit autē vt legatarius poſſeſsionem totius legati nanſciceretur, quo nomine hæredem ha

k l nihil. §. fi. ff. de reg. iur.
l ij. ff. de iud.
m l.ſed hoc ita. ff. de aq. pluuia.
n l. j. §. ſi legatarius. ff. ad l. Fal.

buisse volũtatem illic traditur. vt verum sit, errorem impedire consensum circa id, in quo erratur, non circa alia. Quo etiam modo tollunt aliud Pauli responsum,[p] quod in eo dicãt, erratum fuisse in persona: consensum autem in delicto. Verum hæc non satis mihi tuta videntur. Nam cur non itidem in specie nostra dicemus? vt quoniam error fuit in persona magistratus, consensum tamen in iudicio, hoc est vt iudicium exerceretur, non impediat, error in persona voluntatem? Præterea hoc Vlpiani constitutioni repugnat, qua traditum est, Si quis hominem cęciderit, dum putat seruum suum, non tenetur iniuriarum:[q] & tamen in delicto consensum, in persona erratum fuerat. Itaque melius dicerem errore impediri consensum: nisi ab eo sit erratum, qui ex proposito delinquit.[r] idque ne erroris allegati prætextu, pœnæ delictorum obumbrentur. eo fit, vt si quis errans non habens animum delinquendi, dánsque operam rei licitæ, & permissæ, alteri inferat iniuriam error tunc consensum impediat. Veluti cùm quis seruum cædere existimans (quod domino conceditur[s]) alterum cæciderit, neque enim tenetur:[t] secus si alienum.[u]

e *Tam contrarium*) † Hyperbolicè loquitur hîc Vlpianus, vt alibi
5 docui,[x] nam alio loco ait nihil esse tam contrarium consensui, quã vim, & metum.[y] — *Hyperbolica loquutio.*

f *Imperitiam detegit*) † Hoc est rudem quandam simplicitatem, & — *Imperitia.*
6 inertiam. neque enim de eo imperitiæ genere, hîc agimus, quod culpæ iurisconsulti ascribunt.[z] in ijs videlicet personis, qui artem, quam profitentur, inscitè & imperitè exercent, vt in iudice,[a] medico[b] & artifice:[c] qui culpam inexcusabiliter contrahunt, si imperitia peccent, meritóque temeritatis suæ pœnas rependere cogũtur.[d]

o d. §. si legatarius.
p l. eum qui. §. si iniuria. ff. de iniur.
q l. illud. §. fi. ff. de iniuri.
r d. §. si iniur.
s l. uni. C. de emẽd. seruor.
t d. l. illu l. §. fin.
u l. j. §. Labeo. ff. de iniur.
x lib. vij. Miscella. cap. ii.
y l. nihil ff. de reg. iur.
z l. Imperitia. ff. de reg. iur.
a l. ij. ff. quod quisque iur.
b l. illicitas. §. sicuti ubi dixi. ff. de of. præs.
c l. si quis fundum. §. Celsus ff. de cõtrah. empt.
d § præterea. de l. Aquil.

L. SOLET.

Idem lib. de omnibus tribunalibus.

LEX XVI.

Solet prætor [a] iurisdictionem [b] mandare. & aut omnẽ mandat,[c] aut speciem vnam.[d] & is cui mandata iurisdictio est, fungitur vice eius, qui mãdauit, non sua.[e]

SVMMAE.

1 Prætoris uerbo qui.
2 Iurisdictio.
3 Mandare iurisdictionem.

a
1 PRætor) † Prætoris verbo, quencunq; maiorem magistratũ, qui scilicet cum imperio potestatem habet, hîc accipe. vt prætorẽ in vrbe Roma, & præfectum vrbi: in prouincijs proconsulem, cæterósque præsides prouinciarum.[a] — *Prætoris nomen.*

b *Iurisdictionem*) † Iu
2 risdictionis nomẽ cõtractè hîc positum, intelligi debet pro iuridiciaria potestate cognoscendi, iudicandíque ciuiles priuatorum controuersias.[b] nam generaliter, vt rerum quoque capitalium cognitionem, continet,[c] accipi non potest: cùm eiusmodi iurisdictio nequeat demandari.[d] — *Iurisdictio.*

c *Omnem mandat*) † Vniuersam mandat iurisdictionem, qui omnẽ
3 in vniuersum cognitionem, & iudicationem ciuilium causarum, alteri committit:[e] sicut facit proconsul legato.[f] — *Mandare iurisdictionem.*

d *Speciem unam*) Mandat speciem vnam iurisdictionis, qui vel certo negotio tũ generi aliquem præponit. vt cum pedaneis iudicibus, hu

a l. ij. ff. de in ius uoc. l. sed si. §. hæc clausula. ff. ex qui. ca. ma. & l. præced.
b l. obseruare. §. fi. ff. de of procons.
c l. j. uers. & ideo. ff de off. eius.
d l. solet. ff. de of. procons. l. nemo potest. ff. de reg. iur. d. l. j.
e l. j. §. damus. ff. de susp. tut. l. j. §. fi. ff. quis & à quo:
f l. obseruare. ff. fi.

bus humiliorũ causarum iudicatio committitur:[g] Vel inter certas personas, veluti pupillos & viduas:[h] vel etiam in vna certa & particulari lite, inter Titium puta, & Mœuium.[i] quo tamen casu magis dare iudicem, quàm mandare iurisdictionem dicitur.[k]

c *Non sua.* Nihil enim proprium habet, qui mandatam suscepit iurisdictionem: sed eius, qui mandauit, vtitur potestate.[l] etiam si prætor sit, qui alienam exequitur iurisdictionem.[m] Quod qualiter accipiendum sit, suis fuit obseruatum locis.

g l. fin. C. de peda. iud. §. illud. ut def. seu fun col. & h l. 3. C. de iurisd. l. uni. C quād imp. i l. sequenti k l. sæpè. §. fi. cum l. seq. ff. de offic. præs. l l. 1. §. qui mandatam. ff. de of. eius. m l. & si prætor. ff. de off. eius.

L. PRAETOR.

Idem lib. 1. opinionum.

LEX XV.

Prætor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest: ita & in personas certas, vel de vna specie,[a] potest maximè[b] cùm iustam causam susceptæ ante magistratum aduocationis[c] alterius partis habuerit.

SVMMAE.

1 Maximè dictio.
2 Aduocatus iure recusatur.
3 Recusatio iudicis legitima.
4 Suspectus in cognoscendo an in delegando.

a *VNa specie)* Superfluere videtur, cõtra Iustiniani fidem,[a] hæc constitutio, cùm idem quod præcedens caput contineat. Nec dixeris, necessariam fuisse repetitionẽ propter nouum illud, quod in fine adijcit, ex hac doctrina pendens.

a §. quibus in j. cõstitut. C.

Maximè.

b *Maximè)* † Implicat
1 dictio *maximè*, idem quod præcipuè, & præsertim, significans.[b] Quocirca dicendum posse prætorem, etiã sine causa vniuersam iurisdictionem, aut certam speciem demandare.

Aduocatus iure recusatur.

c *Aduocationis)* † Qui ante magistratũ adeptum aduocatus fuit
2 alterius partis, in ea causa iudicare prohibetur. ne affectionis suæ plus æquò memor, incorrupti iudicis nomen referre nequeat.[c] affectus quippè præsumitur in lite, cui patrocinium præstitit.[d] vt meritissimò possit, si non sua sponte iudicium deserat, tanquam suspectus recusari:[e] ne lites cum suspitione procedant:[f] in eo scilicet negotio, in quo aduocati functus est munere. nam de alio iudicare nõ

Recusatio iudicis.

3 vetatur.[g] † Rursus si allegaretur suspectus ab ea parte, contra quã patrocinium præbuit, nam per eum, cuius causam defendit, cùm cesset prohibitionis ratio, non potest recusari.[h] Sed nec ideo iudex poterit ab albo reijci, quod familiarem habeat, & commensalem aduocatum alterius partis:[i] tametsi aduocatus ille, iudicantis filius esset.[k] Nisi tamen ex alijs circunstantijs augeretur suspitio.[l] quod ipsum totum arbitrio superioris, apud quem recusationum causæ proponuntur, æstimandum relinquemus.[m]

Suspectus in cognoscendo, an in delegando.

d *Habuerit.)* † Et sic iudex suspectus in cognoscendo, quia videli-
4 cet in eadem causa fuit aduocatus: nõ propterea redditur suspectus in committendo, & delegando.[n] Quod in ordinario sine cõtrouersia receptum est, qui cum generalem habeat iurisdictionem, licet suspectus sit in principali negotio, non coarguitur suspectus in hoc incidenti: quominus causam demandare possit:[o] secus in delegato.[p]

b l. proximè. ff de his quæ. in testa. delen. c l. fin. in fin. C. de assessor. d l. fi. ff. de testib. e c. postremo. de appella. f l. apertissimi. C. de iud. g d. c. postremo. h gl. c. fi. de testib. in 6. i c. 3. de off. iud. k Perus. d. c. postremo. l c. insinuante. de off. deleg. c. ex insinuatione ubi Canonistæ. de appe. c accedens ut lit. non cont. m l. iij. §. 3. ff. de testib. n c. si quis contra. de for. comp. c. cũ speciali. de appel. o d. c. si quis d. c. cum speciali. p c iudex a apostolica. de offic. deleg. in 6.

vtitur enim delegatus iure delegantis, cuius intentio verisimiliter non est, vt causa committatur à suspecto.

L. SI CONVENERIT.

Africanus lib. 6. Quæstionum.

LEX XVI.

Si conuenerit[a] vt alius prętor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret. & priusquā adiretur,[b] mutata voluntas fuerit: proculdubiò nemo cōpellitur[c] eiusmodi conuentioni stare.

Vera legis nostræ interpretatio.

SVMMAE.

1 *Iudicis consensus an necessarius.*
2 *Qualitas censetur repetita.*
3 *Voluntas quando mutari possit.*
4 *Iurisdictionis acquisitio & conseruatio.*

a SI *conuenerit*) Titius & Meuius, ciues Romani de re aliqua litigaturi conuenerunt: vt prætor peregrinus, (cuius tamen inter aduenas duntaxat est iurisdictio[a]) super ea lite iurisdicendi gratia adiretur. Deinde priusquam ad eum accederent, contrarium mutata voluntate conuenerunt. nempè vt coram proprio iudicio, hoc est prætore vrbano tractaretur negotium. Et ab Africano hîc responsum est, neminem postea compelli primæ cōuentioni stare: cùm illi per sequentē fuerit derogatum,[b] & nihil magis naturæ cōueniat, quàm eodem modo quodque dissolui, quo colligatum est.[c] Et cōtractam mutuo duorum consensu obligationem, mutuo pariter illorum consensu
1 perimi.[d] Quod si primus iudex, in quem consensum erat, litigatores cogere velit, tanquam ex priore pactione, ius ei quęsitum fuerit: nequaquam audiendus erit. cùm enim eius consensus in iurisdictione proroganda non fuerit necessarius:[e] nec in reuocanda quoque desideratur.[f] Et hunc sensum, licet cum recepta interpretatione, pugnantem, omnia ferè constitutionis nostræ verba suadent. sed illa vel maximè, *conuenerit*, quæ ad vtrâque partem necessariò referuntur.[g] Quare & quæ sequuntur, *mutata voluntas*, ab vtroque pariter litigatore accipi debent,[h] tum quod alioqui non diceretur voluntas, propriè mutata.[i] tum ne difformis fiat verborum eiusdem le-
2 gis, imò verò orationis & periodi interpretatio.[k] † Et quoniam præcedens qualitas in sequenti repetita videtur.[l] Ne verò negotiū faciant nobis vllum verba illa, *priusquàm adiretur*, quæ à contrario prima fronte videntur innuere, postquam prætor aditus est, non posse partes à lite discedere, contra Seueri constitutionē.[m] Hinc obseruare debes, posse quidem partes à lite libere recedere, liti renunciando. vt coram nullo videlicet iudice, deinceps tractetur negotium:[n] non etiam ita, vt coram alio prætore litigetur.[o] ne fiat adito primum prætori in quem & re, & verbo consensum est, iniuria.[p]

Iudicis consensus non necessarius.

Qualitatis repetitio.

b *Priusquam adiretur*) Etiam ante contestatam litem. ante quàm iudex etiam adiri dicitur.[q] Vt sic intelligamus, in huius legis specie non fuisse prætorem illum primum, in quem consensum erat, quo quomodò aditum à partibus. alioqui, quia de nouo in eum consensissent, voluntas tanquam integra esse desijsset, non potuisset mutari,[r] ne prætoris authoritas habeatur ludibrio, & ei quæsita iurisdictio delu

Volūtas quādo mutetur.

a l. ij. §. post aliquot. ff. de orig. iur.
b l. ab emptione. ff. de pac. l. pacta nouissima. C. illo titul.
c l. prout quisque. ff. de solutio. l. nihil tam. ff. de reg. iur.
d l. j. C. quand. lic. ab emp. §. fi. qui. mod. toll. oblig. c. j. de reg. iur.
e l. ij. §. j. ff. de iud.
f l. heredes. §. si qd post. ff. de testa.
g l. j. §. conuentionis ff. de pac.
h l. si ut proponitur. ff. de fideiuss.
i l. iij. ff. de rescin. uend.
k l. iam hoc iure. ff. de uulg. l. in testamento. C. de test. milit.
l l. doli uerbum. ff. de seruo corrup.
m l. postquam liti. C. de pac.
n d. l. postquam.
o ut hac l.
p l. sed & si in seruum. §. fin. cum l. seq. & seq. ff. de recep. arb.
q l. si creditores. C. de pac. §. si uerò etiam quadam in rent. de exhib. re. col. 5.
r l. sed etsi susceperit. in princ. ff. de iud.

ctio deludatur.[f]

Iurisdictionis acquisitio & cōseruatio.

e *Nemo compellitur)* † Quoniam inquiunt interpretes vulgò de tri-
4 buenda iudici incompetenti noua iurisdictione agitur: secus docentes, si de ordinarij iudicis authoritate, & iurisdictione conseruanda: quæ poterat aliquo priuilegio declinari, tractaretur.[t] Nec ignotū, faciliùs vetera conseruari, quàm indulgeri, & concedi noua.[u] Verum hanc interpretationem, vt missa faciam reliqua, conuellunt apertè Iustiniani rationes:[x] quæ pactionibus nouæ iurisdictionis tribuendæ, similiter conueniunt. Quocirca tutius est nostrum mordicus tenere sensum. à quo nec abhorrent eruditi quidam, & diligentes viri.[y] vt loquatur scilicet Africanus noster, cum ab vtraque parte quæ simul consenserat: simul quoque fuit mutata voluntas. iura verò, quæ pugnare videntur, id duntaxat tradunt, altera parte inuita litigatorem vnum à conuentis non posse recedere.[z] quod & contextus noster, si penitiùs introspiciatur, à contrario innuit.

f l.ij. ad prin. ff. de iudic.
t l.pe. C. de pac. c. j. de iudi.
u l. patre. ff. de ijs qui sunt sui. l. j. §. casum. ff de postu
x d. l. penul.
y Philip. Decius hic & in d. c. j.
z d. l. pe. d. c. j. dixi lib. iij. Miscel. c. 5

L. CVM QVAEDAM.

Vlpianus lib. 6. fideicommisso.

LEX XVII.

Vxor quando forum viri sequatur.

Cùm quædā[a] puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata ad viri matrimoniū alij iurisdictioni subiecti, peruenerat. Quærebatur, an prioris iudicis sentētia exequi posset?[b] dixi posse. Quia ante fuerat dicta sententia.[c] Sed & si post susceptā cognitionem,[d] ante sentētiam hoc eueniret,[e] idem putarem[f] de sententia quæ à priore iudice rectè ferretur. Quod generaliter & in omnibus eiusmodi casibus obseruandum est.

SVMMAE.

Iurisdictionis præuentio.

1 *Vxor quando uiri forum sequatur.*
2 *Præuentio iurisdictionis.*
3 *Exequutio sententiæ à quo fiat.*
4 *Iudicium quando incipiat.*

a
1 C*Vm quedam)* † Si puella priusquàm nuberet per iudicem competentē condemnata fuerit: idem iudex poterit etiam post contractum cum viro alterius iurisdictionis matrimonium, dictam à se sententiam exequi. quia lata fuit eo tempore sentētia, quo nōdum alterius fori puella esse cæperat. Qua ratione idem Vlpianus dicēdum censet: si ante sententiam hoc euenisset. quia veluti puella nuptias contraxisset cum viro alterius iurisdictionis, poterit siquidem eo quoq; casu, de qua re cognouerat iudex pronúciare, & fer-
2 re sententiam. † Nec obstat quod mulier forum mariti sequatur:[a] hoc enim verum: nisi in alio foro sit præuenta.[b] quod non modò contingit per sententiā & contestationem litis: verum etiam per simplicem vocationem in ius, & citationem.[c]

b *Exequi posset)* Et videbatur prima fronte, quòd non, cùm mulier

a l. fi. §. item rescripserunt. ff. ad municip. l. mulieres. C. de digni. lib. 12.
b ut hac l.
c l. si quis posteaquam. ff. de indic. c. proposuit. de foro compe.

nubendo viro alterius fori, transeat in forum mariti.[d]

c *Sententia dicta*) Et ita præoccupata iuriſdictio. Quare vbi cæptũ
3 eſt iudicium, ibi finem accipere debet.[e] Hinc porrò notabis, † exequendam ab eo ſententiam, qui eam tulit: dum ordinarius ſit. Nam datus iudex ſeu delegatus, qui lata ſtatim ſententia iudex eſſe deſinit,[f] non exequitur ipſe: ſed qui mandauit.[g] Rurſus ſi iuriſdictio epiſcopi per laicos protogata fuerit, eam iudex ſæcularis exequitur.

Executio ſententiæ ad quē pertineat.

d *Suſceptam cognitionem*) Quoniam ſuſcipi dicitur cognitio, non tantùm per conteſtationem litis, ſed etiam vt ante dixi, ſola citatione,[i] vt maximè præoccupaſſe is iudex videatur, qui primùm in
4 ius vocauit.[k] † non poteſt hic contextus, magna niſi cum calumnia, ad conteſtationem litis reſtringi. ideóque arbitror de citatione quoque accipiendum, à qua etiam lata quadam ſignificatione dicitur incipere iudicium.[l]

Iudicium quando incipiat.

e *Hoc eueniret*) Quia ſcilicet puella nuprui collocata fuerit viro alterius iuriſdictionis.

f *Idem putarem*) Vt prior iudex ſententiam debeat ferre. ante enim cognitionem litis ſuſcepit, quàm mulier nubendo de foro mariti efficeretur.

d l. exigere. ff. de iudic. d. l. mulieres. d. §. item.
e l. ubi ceptum. ff. de iudic.
f l. iudex poſteaquàm ff. de re iud.
g l. à diuo Pio. in prin. ff. de re iud.
h l. epiſcopale. C. de epiſco. aud.
i c. gratum. de off. delega.
k d. l. ſi quis poſteà d. c. propoſuit.
l §. ſi. de pœ. tem. litiga. Accur. rub. ff. de in ius uoc.

§. QVOTIES.

Quoties de quantitate ad iuriſdictionem pertinente, quæritur; ſemper quantum petatur,[a] quærendum eſt, nõ quantum debeatur.

SVMMAE.

1 Defenſoris poteſtas limitata.
2 Spectandum quod fieri debet.
3 Libelli figura quando attendenda.

a QVantum petatur) Nobilis eſt, hinc excerpta regula, quæ hoc exemplo dilucidè
1 explicabitur. † ſi apud defenſorem ciuitatis (qui iure Codicis, ad quinquaginta duntaxat aureos:[a] nouiſſima verò lege Iuſtiniani ad trecentos vſque[b] poterat cognoſcere) petierim à te quadringenta, ex mutuo: cùm reuera deberes mihi tantùm quadraginta: non poterit vllo iure defenſor cognoſcere. Nec pugnat
2 quod iureconſultus ait, † non tam ſpectandum quod ſit, quàm quod fieri oportet.[c] non item quod effertur vulgò, non debere iudicem ex eo iudicare, quod actori dicit: ſed ex eo quod probat.[d]
3 Nam † fateor, vbi de cauſæ diffinitione agitur: non item vbi tractatur de conſtituenda iudicantis iuriſdictione, quo caſu libelli figuram, eiúſque verba attendimus.[e] Sed nec contradicit ſpecies Caij, in qua petitio ipſa quoque inſpicitur, quæ ad totam referebatur hæreditatem.[f]

Defenſoris poteſtas limitata.

Spectandum quid fieri oportet.

Libellus non perpetuò ſpectandus.

a l. j. C. de defenſo. ciuita.
b §. & iudicare. de defen. ciuit. col. iij
c l. ſed licet. ff. de offi. præſ.
d Accurſ. l. j. ff de dol. & in l. j. ff. ſi quadru. paup. fe. dica.
e Vt hac l.
f l. ſi idem cum eodem. ii. hoc tit.

L. EXTRA TERRITORIVM.

Paulus lib. 1. ad Edictum.

LEX XX.

Extra territorium[a] ius dicenti impunè non paretur.[b]

a
1 TErritorium) † Pomponius definit territoriũ eſſe agrorum

Territorium.

idem, &

Idem, & si suprà iurisdictionem suam velit ius dicere. [c]

SVMMAE.

1 *Territorium.*
2 *Iurisdictio an cohæreat territorio.*
3 *Episcopus ubique sacerdotia confert.*
4 *Sententia supra iurisdictionem an omninò nulla.*
5 *Vtile per inutile quando uitietur.*

vniuersitatem, intra fines cuiusque ciuitatis. sic dictum, vt quidam volunt, quòd magistratus intra eos fines ius habeat terendi, id est submouendi.[a] Vnde & nonnunquam per metonimiá iuris-

Iurisdictio an cohæreat territorio.

2 dictio dicitur.[b] Indéq; potest vetus illa quæstio diffiniri, † an territorio cohęreat iurisdictio. Namque passiuè (vt aiunt) quia certis agrorum finibus circunscribitur & terminatur,[c] inesse territorio, & ei adhærere dicitur.[d] Actiuè verò non rei sed personæ, hoc est magistratui, cohæret:[e] apud quem dicitur esse iurisdictio. Cæterum respectu ciuitatis, & loci, cui publica præest authoritate:[f] quamquam & iurisdictionem est, quandoque reperire sine territorio: vt in iudicibus cartularijs,[g] & rectore scholarum.[h]

b *Non paretur*) Veluti si præfectus vrbi extra centesimum lapidem,[i] aut proconsul, vel præses extra prouinciam,[k] ius dixerit. cui poterunt citra vllius pænæ metum non parere litigatores cùm enim suæ iurisdictionis fines transgrediatur: non ampliùs censetur publica persona, sed priuata, & sine potestate.[l] præterquàm tamen in ijs quæ voluntariæ sunt iurisdictionis.[m] Quaratione defendi po-

Episcopus cõfert beneficia extra diœcesim.

3 test, quod pontificij dicunt, † Episcopum extra diœcesim sacerdotia conferre posse.[n] potest item iudex extra territorium iubere iudicare.[o] ita tamen, vt intra districtas metas & terminos iudicetur.[p]

c *Ius dicere*) Veluti si defensor ciuitatis ius dicere vellet de quadringentis aureis, qui de trecentis tantùm nouella Iustiniani lege cognitionem, & iudicationẽ habet.[q] poterit siquidem ei impunè non pareri:[r] nisi de maiori fortè quãtitate litigatores in eum prorogassent

Sententia supra iurisdictionem.

4 iurisdictionem.[s] Amplius existimat Accursius noster, † latam suprà iurisdictionem iudicis sententiam prorsus, & in totum nullam esse. vt si verbi causa, defensor ciuitatis de quadringentis aureis ius dixisset: nec quidem in trecentis cõsistat sententia.[t] Quod satis probabile iudicio ad cõpensandos effrenes magistratuum conatus: qui suæ potestatis, & iurisdictionis modum excedere non verentur. Nam quod obijciunt nonnulli, maiori summę, minorem inesse.[u] &

Vtile per inutile.

5 vtile, † per inutile, non vitiari.[x] parum vel nihil me mouerint: siquidem hæc in indiuiduis non vendicent sibi locú.[y] veluti in sententia, quæ pro parte regulariter non consistit.[z]

a l. pupillus. §. pen. ff. de uerb. signi
b l. si quis ex aliena ff. de iudi.
c d. §. pen. & hic.
d l. fi. uersi. sed ne quis. C. ubi & ap. quem.
e l. more. ĩ. hoc tit.
f l. spadonem. §. si ciuitatis. ff. de excusa. tuto.
g Accursi. l. j. ff. de iudic.
h Aut. habita. C. ne fil pro pat.
i l. j. §. cũ urbẽ. & l. ifi. ff. de offi. praef. urb.
k l. iij. ff. de off. praef
l d. l. fi. d. l. iij.
m l. emancipari. §. fi. ff. de adop. l ij. ff. de offi. procõs.
n c post electionem de cõces. preb. glo c. nouit. de off. leg
o l. fi. ff. de offi. prae urb.
p l. cùm unus. §. is qui. ff. de bo. aut. iudi. poss.
q § & iudicare. de defens. ciui. col. iij.
r Vt hac l.
s l. de qua re. §. j. ff de iudi.
t l. in hoc iudicio. ff. fami. ercis.
u l. j. §. si stipulanti. ff. de uerb. obli. l. qui quartam. ff. de leg. j.
x d. l. j. §. sed si mihi
y l. j. §. Trebatius & §. seq. ff. de aqua quotidia.
z d. l. in hoc iudicio

IOANNES CORASIVS Tolosas iurisconsultus Tolosæ die 7. Aprilis anno 154 4. scripsit, Ferrariæ verò recognouit,

M. D. L.

IOANNIS

CORASII

TOLOSATIS IVRECONSVLTI CELEberrimi, Senatorísq; Regij clarisſimi, in aliquot Iuſtinianei Codicis reſponſa,

❧

ENARRATIONES,

Nunc primùm in lucem cum ſuis ſummarijs locupletisſimóque & fideli indice emiſſæ.

LVGDVNI,
APVD ANTONIVM VINCENTIVM,
M. D. LVII.
Cum Priuilegio Regis.

CLARISSIMO VIRO ANTONIO SANTPOLIO LIBELlorum supplicum in Regia magistro, Ioannes Corasius Iurisconsultus, Regiúsq; Tolosę Senator, S. P. D.

EN NOSTRAS in priores aliquot Iustiniani Codicis, leges enarrationes, Santpolij ornatissime: quas non ideò tibi dicare in animũ induxi, quòd eas vel te vel lectione, magnoperè dignas iudicẽ: sed vt intelligas, me tui memoriã, mecum perpetuò circunferre. Nota est omnibus nostra vetus, magna & iusta necessitudo: quam ad summam beneuolentiam peruenisse, vel hoc vnum esse cupio, posteritati firmum, & graue testimonium. Vale mi Santpolij charissimè, & Corasium tuum, vt soles, ama. Tolosæ pridie calendas Iunij, Anno salutis nostræ, M. D. LVII.

IOANNIS CORASII TOLOSATIS, IVRISCONSVLTI, IN ALIQVOT IVSTINIANEI CODICIS RESPONSA,

ENARRATIONES.

RVBRICA,

De summa trinitate & fide catholica.

SVMMAE RERVM.

1 *Codicis liber quando editus, & emendatus*
2 *Humana sine diuinis nosci nō possunt.*
3 *Iurisprudentia quid.*
4 *Philosophiæ triplex ratio.*
5 *Respublica religione maximè conseruatur.*
6 *Christus omnis sapientiæ lumen.*
7 *Inuocatio diuini Numinis.*

1 Codex Iustiniani quando compositus.

IVSTINIANVS anno Christi Dxxix. Imperator creatus, anno sui Imperij tertio, †ex tribus veteribus codicibus, nimirùm Gregoriano, Hermogeniano, atque Theodosiano, Nouellisque quibusdam constitutionibus, suum nouum Codicem cōstari, componique iussit: ac mox compositum ædidit xvi. Calend. Maij Decio clarissimo viro consule.[a] Quatro verò post anno, atque ita Regni sui septimo, enucleatos pari cura quinquaginta Digestorum libros, xvij. Calendas Ianuarias, euulgauit.[b] subq; finem eiusdem anni, xj. nempè Calendas Decemb. Institutiones ciuiles confici iussit.[c] Eodémque mox anno iij. Calendas Ianuarij: se quartum & Theodoro Paulino Consulibus, promulgato iam à se Codici (quem emendari, repurgarique iusserat) quamplurimas leges nouas, præsertim celebres illas quinquaginta decisiones (quæ extra corpus eiusdem Codicis vagabantur) inseri, infarcirique fecit.[d] appellauítque tum repetitam, purgatam & renouatam Codicis Iustiniani æditionem. Quam in omne æuum promulgaturus à diuinis iusto ordine incipere voluit, non tantùm quia dignioribus[e] (qua tamen sola ratione, plerique omnes putant Iustinianum adductum[f]) † sed quoniam (vt opinor ego) pernosci res

2 humanæ non possunt: nisi ab eo, qui diuinarum cumprimis veram cognitionem habeat.[g] quemadmodum & Aquitanus ille noster, in suis de Politismo libris per bellè, politéque sequentibus versiculis scripsit.

Pandectæ.

Institutiones.

Quinquaginta decisiones,

a l.j. C. de no. cod. fac. l.j. C. de Iustiniano cod. ... r.
b l ij. §. omn... §. quæ omnia ... de veter. iur. enucl.
c d. l. ij. §. sed quia prospeximus. & §. igitur post libros. in pro. insti.
d l.j. §.j. C de emē. cod. Iustinia. Alc. lib. Parerg. 6. c. 14.
e l.j. & ij. ff. de albo scrib. c. antiqua. de priuileg.
f Alciat. post alios hic.
g c. qui sine 26. q. j.

Quid einm tenere bonum aut ... queant,
... caput?
Qui non tenent ... fomitem, & fortem Deum.
Quem nemo, nisi in Christo videt.

3 Sed præsertim † Iurisprudentia, quæ Vlpiano authore, diuinarum est, & humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.[t] Et quam ideo velut per Antonomasiam, idem Vlpianus, veram philosophiam appellat.[k] Neque enim aliud est quicquam philosophia (quod & vis nominis indicat) quàm sapientiæ amor, atque studiũ, rectáque vincendi ratio.[l] Sapientia autem est diuinarum, humanarúmque rerum, & causarum quibus eæ res continentur, scientia.[m] Vnde & Lyricus Poëta.[n] — Iurisprudentia quid. — Philosophia. Sapientia.

Fuit hæc sapientia quondam.
Publica priuatis secernere, sacra prophanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.

4 Cùm † autem tres philosophandi rationes fecerint Veteres:[o] Physicam de natura, & rebus occultis, Logicã de differendo, & Ethicã de moribus: cuius duæ partes sunt, Oeconomica de rei familiaris administratione, & Politica de republica. Hanc politicem omnium præstantissimam iuris authores sapienter pertractarũt.[p] quod vniuersam benè, honestéque viuendi rationem contineat.[q] † Quoniã igitur respublica religione magis, quàm vllis hominum officijs, aut laboribus firmatur, & stabilitur:[r] Ius ciuile Imperator compendiosè traditurus, de vero Dei cultu, tractatum meritissimò præmisit.[s] Quem veteres obcæcaticùm ignorarent, hûc & illûc errantes, bestiarum more vagabãtur. † Est autem Christus ipse vera lux Iustitiæ via, omnísque sapientiæ.[t] — Philosophiæ triplex ratio. — Christus sapientiæ lumen

(margin numbers 5 at "uersam benè", 6 at "stiarum more")

Principium vector Dux semita, terminus, idem.

Quem certè qui sequitur, non ambulat in tenebris: contráque qui ignorat, nihil præter vmbras conspicit.[t] Et vt ille nostras ait.

Hic veritatis lumen est, vita via,
Vis, mens, manus virtus, patris.
Sol æquitatis, flos bonorum, flos Dei
Namque argumentum mutuum est,
Pietatis esse Christianum, & impij,
Non esse Christo subditum.

7 Quod si veteres in more positum habuerunt à Dijs immortalibus actionum suarum capere primordia,[u] † Et ab inuocatione diuini numinis vt ferebat cuiúsque religio) opera sua auspicari: vt & Platonem in libris de legibus, M. Varronem in re Rustica, Vergilium cæterósque Poëtas fecisse compertũ est. Quãto magis nos ipsi Christianæ pietatis cultores cũprimis supplices, & erectis (vt ille ait[x]) ad cælum manibus Christum seruatorem, à quo omne datum optimum,[y] implorare debemus: vt eius ope, ac auxilio quod instituimus, faustè fœlicitérque peragatur.[z] Cui certè si quid fortè nobis fœliciter cesserit, soli habenda erit gratia. Non nobis enim Domine non nobis, sed quemadmodum Psalmographus ait, nomini tuo da gloriam.[a] — Inuocatio diuini numinis. — Soli Christo honor & gloria.

[Margin notes:]
ll. Iustitia. in fi. de iust. & iur.
k l. j. ff. illo tit.
l Cic ij. offic. & j. Tuscul.
m Cicer. ij. offic. in prin. & iiij. Tus.
n Horatius. de arte Poetica.
o Cic. j. Achad. & iiij. de finib.
p l. j. & tot. tit. ff. de iust. & iur.
q Cicer. ij. de finib.
r c. in qualibet 23. q. 8.
s l. ij. C. de off. præfec. pretor. Afr.
t Ioann. 12. & 18.
u Cic. ij. de legib.
x l. j. §. j. C. de uete. iur. enucl.
y Iacob. j.
z c. in nomine. de testi. c. in nomine domini. 23. dist.
a Psal. 115.

IOANNIS CORASII TOLOSATIS IVRECONSVLTI ENARRATIONES,

In l. Cunctos popul. C. de Sum. trinit. & fide catholica.

SVMMAE RERVM.

Impp. Gratianus, Valentinianus & Theodosius augusti ad populum vrbis Constantinopo.

CVNCTOS populos, quos [a] clemētiæ [b] nostræ regit imperium, in tali volumus [c] religione [d] versari, quam diuū Petrum Apostolum [e] tradidisse Romanis, religio vsq; adhuc ab ipso insinuata declarat: quāque pontificē Damasum [f] sequi claret, & Petrum Alexandriæ Episcopum, [g] virum Apostolicæ sanctitatis, hoc est, vt secūdum Apostolicam disciplinam, euāgelicāmque doctrinam [h] patris, & filij, & spiritussancti vnam Deitatem [i] sub pari maiestate, [k] & sub pia trinitate credam[9]. [l] hāc legem sequētes, Christianorū catholicorum [m] nomen iubemus amplecti. Reliquos verò demētes, væsanosq; iudicātes hæretici dogmatis infamiā [n] sustinere: diuina primùm vindicta, [o] post etiam motus animi nostri, [p] quem ex cælesti arbitrio sumpserimus vltione plectendos.

Ioannis Corasij Enarrationes.

Macedoniana hæresis.

1 INualescēte † indies Macedonij Episcopi errore, Spiritūsanctū impiè cōfirmātis, non Deum, sed creaturā esse, ac Dei patris & filij seruum: [a] sub Theodosio seniore, apud Cōstātinopolim aduersus Macedoniū celebrata est synodus, anno domini ccclxxxiij. vt tēporū chronicon testatur, [b] quæ condemnata Macedonij hæresi, Spiritūsanctū consubstātialem patri, & filio, perspicuè demōstrauit. [c] *Tres*

a c. eos qui. j. q. j. c. pe. §. Macedoniani. 24. q. iij.
b Prosper. Aquitanic. in cōtinua. tempo.
c c. canones. 15. distin.

b Clementia.

Clementia.

4 Clementia † leuis est quidam, & pius animi affectus in danda venia,& vlciscendi modo. Qua nullum ex omnibus magis decet vti quàm Regem,& principem.[a] Vnde Iustinianus.[b] Nihil est, inquit, tam peculiare imperiali maiestati,quàm humanitas,per quã solam Dei seruatur imitatio. Et Seneca.

Sit pius imprimis,nam cum vincamur in omni,
Munere sola Deos,æquat clementia nobis.

Et Ouidius.[c]

Sit piger ad pœnam princeps,ad premia velox,
Et doleat quoties,cogitur esse ferox.

Oppressos quippè homines, in hoc Deus principi tradidit,vt non despiceret,sed illius sequutus bonitatem, per omnia clementer haberet,tractarétque.[d] Huius certè moderationis, & clementiæ nomine,præ cæteris laudatur Caius Cæsar, cuius mansuetudo tanta fuit,vt finitis ciuilibus bellis Clementiæ templũ,à suis(inquit Plutarchus[e])non abhorrens moribus,ei non immeritò decretum sit. Marcus quoque Antoninus, qui Adriano successit, pius propter clementiam dictus est.

Cæsaris clementia.

Antoninus cur dictus pius.

c Volumus.

Verbi volo, natura.

5 Id est † præcipimus,& pro lege promulgamus. licet enim verbum volo,regulariter non disponat:[a] & ideò,qui se dicit velle facere,nõ ideò faciat.[b] Prolatum tamen à principe vim legis habet.[c] interest quippè reipublicæ,vt Socrates Nioclem Regem admonuit, ratas manere principis sentẽtias. Quin & à priuato prolatum in negotijs quæ à sola eius voluntate pendent,mox actus perfectionem inducit.sicut si dixerim,volo te gerere negotia mea, mandatum perficitur.[d] Et si dicat testator,accersitis amicis, volo Titio relinquere prædium Tusculanum,inducitur fideicommissum.[e] Itidémque si dicat hæres,volo hæreditatem,aut hæres esse, aditio contrahitur.[f] Et si legatarius se velle legatum dicat, legatum agnoscitur:[g] nisi fortè proferentis diuersus animus arguatur.[h] Quem prudens iudex vel ex verbis,vel ex negotijs,aut personarum qualitate deprehendet.[i] Quid enim si dicat hæres, volo adire? aut legatarius, volo eligere?& non ideò adire,aut eligere quem intelligemus.[k] Quandoquidem verba satis ostendunt, actum explicandæ voluntatis perfectionem suam necdum habere:[l] nisi tamen cum aliqua deliberatione prolata essent, ad interrogationem puta iudicis, partis, aut post terminum datum ad deliberandum.

d Religione.

Superstitio.

6 Id est fide,& pio Dei cultu.† Sic enim superstitio à religione seiũgitur,vt in illa timor inanis Deorum insit, cuius authoribus Rex relegationis, pœnam irrogat.[a] Religio verò Deorum pio cultu cõtinetur:[b] quæ sic mentibus hominũ tollatur,nulla nobis,vt ille ait.[c] cum cælo ratio est.sed cùm in ea religione versari nos hic velit Imperator,quã Apostoli tradiderũt: & sub vsuris fœnerari, non lege tantũ veteri,[d] sed & Euangelica,[e] nobis ab Apostolis tradita, prohibitũ sit;parum sibi cõstare videtur Imper.† qui vsurariũ fœnus alibi permisit.[f] Dici solet iure ciuili permissas vsuras,ad certum vsque modum,[g] non quia per se bonæ sint:sed vt grauius malum nempè furtũ,& rapina,vitetur.[h] vt & Augustinus Nuptias dissolui potiùs passus est,quã vxorẽ necari.[i] Et colligere sortes ex Diuinæ legis verbis,quã dæmonia consulere.[k] Iurarìq; per Deum potiùs Hieroni-

Religio.

7 Vsuræ cur permissæ,

a Seneca. de cle. principum.
b l.fin.in fin. C.de dona.int. uir. & uxor.
c Ouid.lib.j. de Põto eleg.iij.
d §.itaque Deo.ut iud. sine quoquo coll.ij.
e Plutarchus in Cæsare.
a l.serui. electiõe. in pri.ff.de leg.j.
b Accur.l. in uen dentis.C.de cont. empt.
c l.j. ff. de constit. prin.§. sed quod placuit. de iur. natur.
d l.j.ff.manda.
e l. Pamphilo. §. propositũ. de le. iij.
f l. Cornel.l. iam dubitari ff.de hared.inst.
g l.ita legatum. §. j.ff.de leg.j.
h l. obligationum substãtia. §. fi.ff. de actio.& obli.
i l.non omnis. ff.si cert.pet.
l l.si seruus pluriũ §.fi.ff.de leg.j.
u Accurs. & alij. d.l. serui electio
l Accur.d.l. in uendentis.
a l. si quis aliquid. ff.de pœ.
b Cicer. j.de nat. Deo.
c Lactãt. lib.iij.de fal.sap.
d Exod. 22. Psal. 14.Leuit.25.Deutero.23.
e Lucæ.6.
f tot.ti.C.de usur.
g l.eos.§.j. C. eod. tit.
h Glos. c. lege.10. dist.
i c.si quod uerius. 33.q.ij.
u c.bi qui 26. q ij.

Domini ccciiij. qui postea nono persecutionis anno, sicuti refert Eusebius Cæsariensis, martyrium gloriosè pertulit.

h Euangelicamque doctrinam.

Euangelium an à quolibet legendum.

Quæ † an cuilibet Christiano addiscenda sit temerè quidã hodie in dubium ſeuocare mihi videntur. Si enim iura profitenti, turpe est ius ignorare, in quo versatur. [a] Multò minus Christianissimum professo conueniens est Christi legem, hoc est Christum ipsum ignorare. Quipè necessum est vt omnes euangelio, quod de Christo Iesu prædicatur, fidem adhibeant: quæ cùm sit per verbum Dei. [b] Quænam eius esse fides potest, aut in aduersis cõstantia, qui euangelium ipsum, cui fides adhiberi debet, prorsus ignorat? Est igitur euangelica doctrina omnibus ex æquo prodita doctis pariter & indoctis, seruis simul & liberis, fœminis itidem vt viris. nec quisquam tam rudis & indoctus esse potest, quin ad euangelicum sermonẽ sit docilis: modò simplex, modò purus, ac mũdanis affectibus vacuus sit. Quin & nõnunquã euenit, vt à muliere, laico, aut idiota, pio modestóq; quàm vt à verboso sophista, arrogantéq; philosopho citiùs intelligatur. Nam & Christum Samaritanæ permulta familiariter detexisse legimus de Messia de gratia Dei, de cultu spiritus & alijs id genus cælestis philosophiæ rudimentis, quæ Pharisæis occuluerat. Vultque Paulus sanctificari virum infidelem, per mulierem fidelem. [c] quod sine verbo Dei fieri non potest. fides enim ex auditu: auditus autem per verbũ Christi. [d] Quod si cum nonnullis quispiam dicat, audiendum à mulieribus, & indoctis hominibus verbũ Dei, non legendum. Respondeo, plus esse fortè in audiendo, quàm in legendo periculi, si eos legamus potissimum, quorum fides & integritas, omnibus probatissima sit, cum & plerunq; contingat, Christi doctrinã indoctè, impiè, & magna cum blasphemia doceri. Tumque quis nõ multò satius esse putabit, quæ Christus docuerit, quod paulus præceperit, animo simplici perlegere, quàm imperitum hominem auscultare? Non abs re igitur Hieronimus virgines, viduas & cõiugatas, ad lectionem sacrorum voluminum adhortatur. Qui nec prætereà veritus est, sacros libros Dalmaticè vertere, euangelistas imitatus, quibus Græcè scribere, quod Christus Syriacè loquutus erat, religio non fuit. Cùm tamen non desint hodie, qui piaculum existiment, si apud nos sacræ literæ, in Gallicam vertantur linguam. Quos oppugnat apertè Mariæ virginis Deiparę exemplum, quæ vel eo nomine maximè laudatur, quod in sacris libris, diu noctúq; sine intermissione versaretur, post quàm emersit Catherina, à Mantuano in hæc verba commendata.

Ne laßiua meam, macularet inertia mentem,
Ad studium duplex, curas & pectora verti.

Eadem de Agnete, Barbara, Lucia, Paula, Furia, Fabiola, Marcella, Saluina, & alijs sexcẽtis, à Hieronimo, Augustino, & Ambrosio memoratis, quæ maiorem in modum, in diuinis oraculis fuerunt eruditæ. Itaque quos à sua voce Christus non submouit, tantisper dum ecclesia diuersum non statuit, ego non arceo, nec impediam, quo minus Christi philosophia, quàm latissimè propagetur: vt qui pro nobis omnibus mortuus est, à nobis omnibus cognoscatur. Ne verò censuram huius rei, pro meo captu facere velle videar, præter Chrisostomum, qui laicis studium diuinorum voluminum passim commendat. Placet hîc citare Hieronimum, eiúsque ad Athletam de filię familiàs educatione scribẽtis, verba percensere. *Pro gẽmis,* inquit, *& serico diuinos codices habeat. discat primò psalterium, in prouer-*

[a] l. ij. §. Seruius Sulpitius. ff. de ori. iu.

[b] Ad Romanos 10.

[c] j. Corinth. 7.

[d] Ad Roma. 10.

bijs Salomonis erudiatur ad vitā: in Ecclesiaste consuescat, quæ mundi sunt calcare: in Iob, virtutis & patientiæ exempla sectetur: ad euāgelia se transferat, iamque ea positura de manibus apostolorum Acta, & Epistolas, tota cordis amabit voluntate. Cumque pectoris sui cellariam his opibus locupletauerit, mandet memoriæ prophetas pentatheucum, Regum ac parapolimenon, libros Esdræ quoque & Hester volumina. Ad vltimum sine periculo discat canticum canticorum, quod si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum Epitalamium non intelligens, periculum est, ne vulneretur. Caueat omnia apocripha, & cætera quæ sequuntur. Ad hæc Moses cum populo moribundus leges statueret, discant pueri primum legem (inquit) quę est doctrina optima & causa fœlicitatis eximia.[f] Athanasius quoque in libro de virginitate, à Erasmo nuper latinitate donato, puellam alloquens, ne recedat sermo Dei inquit, ab ore tuo. sit semper opus tuum scripturarum meditatio. Habeto psalterium ac psalmos edisce. sol exoriens videat librum in manu tua, & reliqua. Sed de ijs satis, ne quis præter cātum, nos arguat, longius quàm par esset diuagari, qui præterea testatum semper cupimus, quæ à nobis hic, aut alibi disseruntur, tantum assertæ quantum ecclesiæ iudicio, comprobantur.

f Ioseph. libr. iiij. ant. Iud. c. 6.

i Unam Deitatem.

12 Aduersus † insignes hæresiarchas, Arriū, Macedonium, & Nestorium. Macedonius, spiritum sanctum creaturam ac Dei patris & filij seruum impiè defendebat.[a] Arrius filium patri negabat consubstantialem & coëternum.[b] Nestorius verò, Christum filium, Mariæ hominem tantùm credidit, licet cæteris præstantiorē & digniorem.[c] Errorem Arrij porrò damnauit, vt diximus, Nicena synodus sub Constantino Imperatore, quo mortuo filius eius Constantius qui Arrio non iniquus erat, Imperator factus est. Túmque tota vi conati sunt Arriani ab anathemate Arrium restituere. Cùm verò certo die ad ecclesiam Arrius, vt ibi reciperetur, tenderet: torminibus, seu intestinorum dolore subitò correptus, ad publicum necessitatis locum, de via necessariò deflectit. vbi cùm sederet, intestinis eius in latrinam defluentibus, animam exhalauit. Quod prætereundum non duxi, vt prius quicunque Christianus intelligat, primùm scriptura, deindè apostolorum & sanctorum patrum certaminibus ac tādem miraculis contra Sathanam, trinitatis articulum adsertum & confirmatum.

a c. eos qui. j. q. j. c. pe. §. Macedoniani. 24. q iij.
b d. c pe. §. Arriani.
c e. canones. 15. dist. in d. c. pe. §. Nestoriani.

Arrij præsignis hæresiarchæ mors.

a c. eos qui. j. q. j. c. pe. §. Macedoniani. 24. q. iij.

k Sub pia trinitate.

Contra Macedonium, qui sicuti diximus, asseuerabat, spiritum sanctum patris & filij seruum esse.[a]

a c. pe. §. Noetiani. 24. q. iij.

l Sub pari maiestate.

13 Vt † credamus scilicet in vnum Deum, qui dicitur Deus pater, Deus filius, & Deus spiritussanctus, aduersus Noëtiū, & Sabellium eius discipulū, qui pertinaciter in trinitate negarunt, distinctionem personarum. Christum eundem esse, & patrem & spiritūsanctum temerè nimis affirmantes, trinitatémque non personarum numero, sed officiorum tantùm nomine distinguentes.[a] vt enim ex tribus personis, non confusum quidam, aut vna persona fieret, opera diserte discreta sunt, & diuisa, vt pater creator, filius liberator, spiritus sanctificator noster sit. Sed & locus ille Ioannis,[b] *Paracletus autem Spiritussanctus, quē mittet pater in nomine meo vos docebit omnia*, &c. explicate probat, tres personas trinitatis, distinctas. Tres quoq; loci ex veteri instrumento, trinitatem apertissimè confirmant. Et in primis ille, *Audi Israel Deus, Deus noster, Deus vnus est.*[c] Neque enim Mo-

b Ioann. iij.

Trinitas articulus.

c Deuterono.

enim Moses ille magnus ter Dei nomen ibi posuit, nisi vt diuinarũ personarum trinitatem distinctè nobis insinuaret. secundo nomini noster adijciens, quod solus filius, qui secũda est eiusdẽ Trinitatis persona, per nostrę humanitatis participationẽ, noster futurus erat. In dictione autẽ vnus, quàm postremò subiecit, tres personas diuinas, non tres Deos, sed vnũ esse Deũ, innuit. Alter locus est Dauidis. *Benedicat nos Deus Deus noster: Benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ.* [d] Tercius est Isaiæ locus. *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius.* Planè dictio hæc *Trinitas*, quæ tamen nusquam in diuinis scripturis reperitur, ea significat Deum, in personis, trinum esse. Ea verò res tota cælestis est, & diuina, quam mundus prorsus capere nequit. Quocirca censuerim hunc articulum non ratione, aut comparatione: sed apertis scripturæ locis fundandum, & comprehendendum.

Trinitas.

d Psal. 66.
e Isaie 6. ad hec ui de Galat. lib. ij. de orca. catholica ueritatis. c. j.

m Christianorum catholicorum.

Non vulgare pręmium est seruo, si domini: subdito, si Regis: milici, si ducis ornetur nomine. Vnde & pro maximo pręmio concedit Imperator piè credentibus trinitatem, vt velut fideles Asseclæ, & dilecti filij Christi patris, principisque donentur vocabulo. Quod muneris primùm Paulo, & Barnaba ducibus Anthiochiæ, Christi discipuli meruerunt. [a] Vult itaque Theodosi. eos qui in tali religione versantur, Christianos nuncupari: non quidem solo nomine, quales hodie plerique, qui falsò Christianorum nomen vsurpant. Christum factis ipsis in dies, in horas, vel potiùs in momenta negan-
41 tes. † Sed catholicos, hoc est veros, pios, fidelésque Dei Christi cultores. [b] Neque enim placet catholicum pro vniuersali, cum alijs passim exponere. [c] hoc loco ex professo repugnante, in quo Christianos catholicos pro vniuersalibus accipere ridiculum esset. Quamquam nõ ignoro, catholicũ nomine ex Græcis mutuato (καθολικὸς) cum non malè vocari, qui vniuersalis sit: quasi circa omnia versetur. κατα enim idem est, quod circa, & ὅλον, totũ significat, vnde præcepta catholica, pro vniuersalibus, & catholica medicamenta, pro ijs quę omnibus in vniuersum humoribus vacuãdis cõmoda sunt vsurpata. [d] Et fides catholica pro vniuersali nostra religione, vt in hac rub. cæterùm quod ad hunc spectat locũ non mihi videtur interpretario ista posse conuenire. Christianorum porrò verbo nonnunquã velut per antonomasiam quandam, Episcopos, qui cæteris Christum euangelizare debent, iuris authores significant. [e]

Christianorũ nomen.

Catholicum quid.

Christiani qui.

a Actorum 11.
b l. j. C. de epis. aud. l. Christianos. C. de paga.
c Accurs. & alij in rub huius tit.
d Quint. lib. ij. ora institu. c 11.
e l. Christianos. C. de epis. aud. l. fi. C de postli. reuers.
a l. j ff. de ijs qui not infa.
b l. quoniã. in fi. C. de haeret.
c l iij. §. pe. in fi. ff. de testib.
d l in infamem. ff. de pub. iud.
e hac l.
f Accurs. l. iij. §. due ff. de certo. edict.
g d. l. quoniam.
h c. testimoniũ. de testib.
i l. fi. C. de proba.
k c. licet. §. ad reprobandũ. de proba.
l l. iusta. ff. de ma. uindi.
m c. j. in fi. de cõsan & affi.
n Aut. Gazarot. C. de haeretic.

n Hæretici dogmatis infamiam.

15 Id est hæresis labem, † non quod vllam infamiæ notam his verbis Theodosius irrogare velit; alioqui non facti sicuti doctor. supponunt, sed iuris esset infamia. [a] Quod si sequamur interpretes, mirũ quispiam dixerit, quod hęreticis infamiæ notam inurat hoc loco Imperator, cùm eis alibi tam in testamẽtis, quàm in contractibus permittat dictionem testimonij: [b] & constet infames, ad testimonij fidem nequaquàm admitti. [c] Verùm dici solet hæreticos infamia iuris non notari: nisi prius fuerint condemnati. [d] Eisdémque solam à Theodosio [e] facti infamiam irrogari, quæ tametsi fidem testis minuat, [f] neminem tamen à dictione testimonij penitùs arceat: [g] præterquàm in criminalibus, [h] in quibus probationes luce meridiana splendidiores esse oportet, [i] & in ciuilibus negotijs, magni ponderis. [k] vt status, famæ, [l] & matrimonij. [m] Hodie verò noua Frederici lege [n] Hæretici infamiam quoque iuris ipsi iure contrahunt, ob idq; testimonium dicere omninò prohibiri creduntur. [o] Nisi fortè

Hęreticus an infamis.

Imfamis quando à testimonio arceatur.

in subsidium,[p] cùmque adhibitis tormentis.[q]

o Diuina primùm vindicta.

Hæretici quomodò ex vetere & nouo iure puniendi.

16 Non † puniebantur olim hæretici deplorati. Sed si reuicti dispu tatione mutare nolebant sententiam, à Christianorum cômunione repellebantur. Diuinæ tantùm vltioni relicti. Quod de sanguinaria pœna, pluribus edisserit Augustinus ad Donatum proconsulem, de hæreticorum correctione scribês. quem studiosissimè adhortatur, vt cùm ecclesiæ causas audit, se occidendi potestatem habere obliuiscatur. Neque enim Deus vult mortem peccatoris, sed vt viuat & côuertatur.[a] Hæreticos inquit, cupimus corrigi, nô necari. Adijciens se malle (obserua hic mirabilem & inusitatam nunc Christianis charitatem) ab hæreticis occidi, quàm quòd eos perimendos & trucidandos iudicibus ingerat. Nec ab his abhorrês Chrisostomus.[b] zizaniorum parabolam[c] attingens illinc probari docet, hæreticorũ conciliabula dissipare, loquendiq; libertatem concedere, bonum esse: eos verò gladijs & mortibus è medio tollere, malum. ne simul cum ipsis eradicetur frumentum. hoc est ne fructus qui post ex illis pœnitentibus fortè exoriturus est, corrumpatur. fieri quippè potest, inquit Hieronimus,[d] vt qui hodie ecclesiæ aduersatur, cras resipiscat, validissiméque Christi euãgelium tueatur. Quod & Theophilactus[e] Pauli, Matthęi, & latronis exemplo, perpulchrè probat, nobísque in manu est Augustini testimonium. Adiungit Theophilactus hæreticorum obtruncatione plerunq; fieri seditiones, in quibus multos fidelium sæpenumerò perire contingit. Huc non incommodè pertinet, quod Augustinus[f] alibi tradit. non nostrum esse zizaniam à frumẽto discernere, cùm nec, inquit dominus, quisuis discipulis dixit, *Sinite vtraque crescere*,[g] hoc illis côcesserit.[h] sanè Iustinianus[i] sanguinariam non probans acerbitatem, iussit tantùm hæreticos velut inclusos in aliqua deserta solitudine, vt nec alijs contagione obesse possint, & si resipiscere velint, seruentur.

Zizaniorũ parabola.

Hæretici cur hodie obtruncentur, & exurantur.

17 Neque † sanè ex his negare possumus, quin hoc in more primitiuæ ecclesiæ positum fuerit, diúque à veteribus illis patribus religiosè obseruatum, vt non trucidarentur hæretici: sed diuinæ tantum vltioni relinquerentur. Posteriore verò sæculo personis multis nimium grassantibus, & in deterrima quæque labentibus, exemplo opus fuit.[k] Ne in Christianæ reipublicæ perniciem licentiore audacia nequissimi homines grassarentur.[l] Et vt vnius pœna, metus posset esse multorum.[m] Nam & dominus falsos prophetas interimi, auferríque malum iussit, ex populo Dei.[n] Et *vtinam*, inquit Paulus,[o] *Abscindantur qui vos conturbant*. Neque reprehensione dignum est, si variato tempore legum statuta varientur.[p] Nam & Augustinus, qui cum hæreticis solo Dei verbo, nunquam verò vi censuerat agendum, in quadã epistola.[q] multis se deindè rationibus & exemplis victum mutasse fatetur sententiam: quamuis sanguinariæ nusquam acerbitatis sit author. Deindè & à Constantino magno Arrius, exilio damnatus est, quod decreto concilij Niceni, subscribere noluisset.[r] Et Manichei Theodosij, Valentinianíque iussu vltimo traditi supplicio,[s] nostrísque constitutionibus Appollinaristæ, qui Christum sine anima, corpus assumpsisse asseuerabât,[t] si hæc docere tentauerint, eandem pœnam subeunt.[v] Denique

Appollinaristæ.

Ioannis Hus error.

18 Constantiensi † concilio, nouissimè Catharorum, Valdensium, & Hedargorum renouatus error, à Ioanne Hus insigni hæresiarcha damnatus est. Quod aduersus laudabilem ecclesiæ consuetudinem pertinaciter defendebat, ecclesiasticos iudices, qui brachio (vt dicunt) seculari hæreticos relinquunt, homicidas esse, Pilato nequio-

o l.iij.§.pe.ff.de te.
p l.serui.ff.de test. c.si.de testi.cog.
q l.ob carmen.§.si ea ff.de testib.§ si verò ignoti.co.ti. coll.7.
a Ezechiel.18.
b Chrisost.Homil. 47 in Matth.
c Matth.13.
d Hier.in Matt.13.
e Teophila.in Matthe.c.13.
f August.lib.de baptismo.
g Matth.13.c noli te.23.q.iij.
h c.quãuis.23.q.iiij
i Const.42.
k l.aut facta.§.fi. ff.de pœn.
l l.quecũq;.§ si uerò.C.de heret.
m l.3.C.ad l.Iul.repet.
n Deuteron.13.& 1.Corint.5.
o Ad Galat.5.
p c.nõ debet.de cõ sang.& affini.
q August.in epist. ad Vincen 48.
r Euseb.Cæsarien. in hystor.eccles.
s l.Arriani.C.de heret.
t c.pe.§.Appollinaristæ.24.q.iij.
v l.quicunq;.§.pe. C.de heret.

to nequiores. Pontificúq;, Scribarũ, & Pharisęorum diligentes imitatores, qui cùm de Christo dixissent, *Nobis non licet interficere quenquam*, eum mox seculari iudicio tradiderunt.

p *Post etiam motus animi nostri.*

Iusiurandum quando puniatur.

19 Præter ergo † diuinam vltionem, arbitrio magistratus hæretici plectuntur. Cum tamen alibi dicat Imperator [a] violatã religionẽ satis Deum vltorem habere. Sed illic agit de iureiurando, quod nisi cõtineat blasphemiã, [b] aut temerariã genij principis inuocationẽ, [c] vel etiam in alterius vergat detrimentũ [d] si cõtemnatur, violetúrq; diuinæ tantùm vindictæ relinquitur. [e] Nos hîc de hæreseos crimine tractamus, quod cum in omnium referatur iniuriam: [f] rectáque diuinam maiestatem offendat: [g] velut cæteris grauius & perniciosiùs, ne impunitũ latiùs grassetur, diligentissimè coërcendum est. [h]

Hæreticorum pœna.

20 Quæ verò † sit hæreticorum pœna nullla lege diffinitũ videtur. nam in primitiua ecclesia, vt dictum est, solũ Deum vltorẽ habebãt, Teodosius autẽ eam pœnã fecit arbitrariã. [i] Licet alibi ea dogmata docẽtibus vltimũ suppliciũ, discipulis pœnã irroget, 10. librarũ auri. [k] Romanorũ verò pontificũ legibus, quæ solæ circa hæreticorũ pœnas, in vsu habentur: perpetui tantũ carceris pœna, pertinacibus etiam, aliquando indicta est. [l] Quod cùm non satis impurorum hominum audaciã cohiberet, noua lege constitutũ redeuntibus ad meliorem mentẽ (quamuis in alijs delictis, pœnitẽtia nemo nocens esse desinat [m]) cõprimis veniam dari [n] (nemini siquidem pœnitẽti misericordiæ gremium ecclesia claudit [o]) ea lege tamen atq; omine, vt si in eam insaniã relabantur, ijs antè omnia hæreticis declaratis, & si fortè sacris initiati erant, solemniter secundũ Bonifacij legem [p] exauthoratis, seu vt dicunt degradatis, seculari iudicio viui cõburendi

Ioannis locus.

21 tradantur. [q] † Ex illo euangelij loco. [r] Qui palmitem à stirpe reuulsum, velut inutilẽ falce amputari, & in ignem cõijci iubet, vt ardeat. Quæ tamẽ verba ex Cyrillo, Chrisostomo, Augustino, & Theophilacto, nouissimi doceut [s] alium sensum recipere. Tandem satis existimantes hæreticos gladio feriri, quod vltimũ suppliciũ interpretãtur. [t] nos verò solemus id totũ iudicio, laudabilíq; ecclesiæ consuetudini relinquere: non ignari ab ijs temerè recedendũ non esse, quæ veteres mores cõprobarunt. [u] & in ijs quæ ad fidẽ nostrã pertinent, cõstitutiones moréśq; ecclesiæ religiosè seruandos. [x] Quod & ali-

Libri hæreticorum exurendi.

22 bi [y] docuimus † Rident & alij cõtra Iustiniani legẽ, [z] vsitatũ illud iudicij genus, quo flãmis abolentur in dies hæreticorũ libri: cùm tamen nihil Christianæ reipublicæ vtilius, quã pestifera eiusmodi monumẽta funditùs tolli. Enimuerò reperti olim à L. Petilio & eius agro Numæ libri quibus Deorũ cultus religióq; dissoluebatur cũ iurasset prætor, cõtra rempub. esse, vt legerẽtur seruarẽtúrq; in comitio, & populi cõspectu, iubente senatu flãmis exusti sunt. [a] Et Vlpianus noster libros improbatæ lectionis vt magicos protinùs corrũpendos censuit. [b] Porrò verò qui hæretici dici debeant, quiq; libri impij iudicandi, non nebulonum, non sycophantarum, non imperitorum: sed piorum, prudentúmq; velim esse iudicium.

Numæ libri.

IOANNES CORASIVS
Tolosas Valentiæ xxiiij. Maij
D. XLIX.

a l.ij.C.de reb.cre.
b §.fi.ut non luxur coll.6.
c l.si duo patroni. §.fi.ff.de iureiur.
d l.fi.ff.de cri.stellio.l.si quis maior C.de transacti.
e Aut.decernimus. C.de arb.d.l.ij.
f l.Manicheos. C. de haeret.
g c.uergẽtes.de haeretic.
h c.sunt qui ecclesiam.17.q.7.
i hac l.
k l. Arriani. & l. quecũq;.§.pe. C. de haeret.
l c.pe.§.fi.de haere.
m l.qui ea mẽte.ff.de fur.
n d. l. Manicheos. ad fi.
o l.fin.§.sed quia hoc tit.c.duo.23.q.iiij.
p c.ij.de pœ. in 6.
q c.ab abolendam: ubi Panor. & alij de haeret.c.super eo illo tit.in 6.
r Ioann.15.
s Zas.cons.23.li.5.
t l.Arriani. C. de haeret. l.ij. C. ne sanct.baptis.
u l.sed ea.ff.de leg. l.impe.ff.de polli citatio.
x d.c.ad abolend. ubi Panor.
y li.iij. Miscell.c.8.
z §.unde in uniuersum.ut Anth.Seuer.& reliq.haereti.col.5.in no.
a Liu.lib.40.
b l.caeterae.§.j.ff.fa mil.ercis.

ENARRATIONES
IN LEG. PRIMAM C. DE SACROSANCTIS ECCLESIIS.

SVMMAE RERVM.

Imperator Constantinus ad populum.

Abeat vnusquisque [a] licentiam, sanctisimo, catholico venerabilique concilio [b] decedens bonorũ, [c] quod optauerit [d] relinquere. [e] & non sint cassa iudicia eius. [f] Nihil enim est quod magis hominibus debeatur, quàm vt supremæ voluntatis (postquàm iam aliud velle non possunt) liber sit stylus, [g] est licitum, quod amplius non redit arbitrium. [h]

Ioannis Corasij Enarrationes.

1 ANTE † Constantini Magni tempora, Christi fides fre-
quentibus Imperatorum edictis, velut superstitio praua, & ma
lefica damnata erat, adeò quidem vt Christianorum ecclesijs, & col
legijs, quicquam relinquere prohibitum esset. [a] Quod Diuus Con-
stantinus Magnus (cuius primùm studio, Christianismus adole-
uit, [b] Tyrannicè aduersus Cristianos leges explosæ fuerunt, & pri-
uilegia plurima ecclesijs concessa, delatíque sacerdotibus summi ho
nores [c]) lege ad populũ lata immutauit. liberum vnicuique faciens
sanctisimo Christianorum concilio, de bonis suis pro arbitrio re-
linquere. Neque enim quidquam esse putauit, quod magis homini-
bus deberetur, quàm vt supremæ suæ voluntatis liberum foret iu-
dicium. Falluntur autem (vt opinor ego) grauiter, qui hanc con-
stitutionem æditam putant, [d] ob clericorum & monachorum col-
legia, tùm quod necdum emersisset monachismus, nec vlla in Chri-
stianismo esset adhuc inuecta laicorum, & clericorum differentia:
tùm quod eo tempore quo clericorum monachorúmque conuen
tus florere cæperãt, eisdem hæreditates, aut legata capere, Christia-
ni principes, salubriter interdixerint. Sacerdotum (vt Hieronimus
ait [e]) & clericorum ignominiam existimantes, proprijs studere di-
2 uitijs. † Hodie verò aurum habet ecclesia, non inquit Ambrosius [g]
vt seruet

Christi fides olim malè audiebat.

Doctorum error.

Ecclesiæ facultates in quos vsus.

a c. futuram. 12. q. 1.

b l. Diui. C. de nat. liber.

c Euseb. Cæsarien. tomo 1. eccles. hystor. lib. 9. in fi.

d Accur. & doct. sic

e Hiero. in quadã ad Nepotia. epist.

f c. gloria episcopi 12. q. 2.

g Lib. de offic.

vt ſeruet,ſed vt eccleſiarum miniſtris ſoppeditet,reliquũ autem e-
roget pauperibus, eorúmque neceſsitatibus ſubueniat.[h] in quos
vſus veterem eccleſiā ſuas ſemper habuiſſe facultates Tertulianus
ſcribit.[i] Vndè eccleſijs Miniſtri, qui auro ſuffarcinati reſeruant, quod
pauperibus erogādum eſt, prædonum omnium (inquit Hieroni-
mus [k]) ſuperant crudelitatem.[l]

a *Vnuſquiſque.*

Idoneus alioqui,ad teſtamenti factionẽ,[a] natura præſertim non
3 impediente.[b] quia nec furioſus ſit,nec impubes.[c] † Solet quippè di
cidictionẽ, Orationémue vniuerſalem de idoneitate reſtringi: vt
Generalis ſermo de idoneitate reſtringitur.
perſonas inhabiles nō cōpræhēdat. [d] Vbi maximè lex aliqd de no-
uo inducit,quod antè ſcilicet conſtitutũ non erat: vt cum hac lege,
Chriſtianorũ collegio relinqui poſſe,Conſtātinus Magnus edixit.
antè cuius ætatem,diſtrictim cōſtat prohibitum fuiſſe.[e] Vbi enim
generalis ſermo nouũ ius non ſtatueret, ſed veteris tātum cōtine-
ret extenſionẽ,doctores exiſtimāt,nullam fieri reſtrictionẽ de ido-
neitate:[f] Cui ſententiæ, nec ego quidem valdè repugno, vbi facta
coarctatione diſpoſitio ſuperflua redderetur.[g] Alioqui cùm gene-
ralibus verbis legũ correctio temerè inducenda nō ſit: contraherẽ
quoque ſermonẽ, licet vniuerſalem, ne inhabilia cōpræhenderet.[h]
Niſi fortè verba tam profuſa,& generalia eſſent, vt citra calumniā
Tranſactio quādo reſtringatur.
euidentem nequirent coarctari.[i] Sic enim in ſimili dicimus, tranſ-
actionem(quæ verbis generalibus cōcepta,reſtringi ſolet,ad rem&
cauſam,de qua litigatur [k])ſi plurimũ eius verba exuberent, nequa
quam coarctari.[l] Nec alia huiuſce rei exempla deſunt,quæ Recen-
tiores nō indiligenter cōgeſſere.[m] Eo quoque caſu doctores putant
Publicus fauor an impediat reſtrictionem.
dictiones generales de habilitate interpretationẽ nō recipere: vbi
publica verſaretur vtilitas.[n] Legem enim vtilem reipublicæ, non in
terpretatione anguſtandam: ſed adiuuandam iura volũt. [o] Quod
& conſtitutioni noſtræ negotiũ facere videtur:cùm enim in gratiā
4 totius populi Chriſtiani fuerit promulgata.[p] † Et publicè expediat
Perſonæ inhabiles an hac l. comprehendantur.
ſupremas hominum volũtates,exitũ habere:[q] videri pleriſque po-
terat dictionem, *Vnuſquiſque*, hoc in loco minus idoneas alioqui
perſonas publico fauore ſuadente compræhendere.[r] Quod in per-
ſonis inhabilibus de iure ciuili,hoc eſt, quæ legis ciuilis authorita-
te teſtari,legatum,aut fideicōmiſſum relinquere prohibentur, Bar
tolus [ſ] defendi poſſe cōtendit:[t] ingenuè faſſus,eos qui iure gentium
inhabiles ſunt,nullatenùs contineri.[u] Cæterùm receptius eſt, & ve
rius nec quidem eos qui iure ciuili reijciuntur, generali huius legis
ſermone compræhendi:[x] cùm ita demùm Imperator diſpoſitionẽ
moriẽtis,in hac ſpecie probet,ſi ea omni alia iuris ratione, & ſolem
nitate munita ſit.[y] nec generalibus verbis credendum eſt voluiſſe
legiſlatorem vniuerſam teſtamentorum rationem ſubuertere.[z] Pa
rum autem me mouerit publicus fauor,qui ſanè nunquam mihi ſuf
ficere viſus eſt,vt generalia legis verba ad inhabilia protendere de-
beat.[a] Præterquàm eo caſu,quo ſermonis extenſio prodeſſe poteſt
alicui,nemini verò nocere. [b] vt cum per eam benè meritus ſeruus
pro præmio libertatem accipit. [c] quippè ſeruus libertatem, hoc eſt
rem ineſtimabilem lucratur, nec vlla domino infertur iniuria, qui
ſerui pretium à fiſco recipit. [d] Nos agimus de teſtandi legādíue po
teſtate,quam ad minus idoneas perſonas ſine detrimento venien-
tium ab inteſtato,producere non poſſumus. Vt autem lex non diſ-

h c.aurũ.12.q.ij.
i Tertul. in Apologetico.
k Hiero.ubi.ſ.
l d.c.gloria.§. amico.
a l.ut gradatim.§.j.ff.de mun.l. generali.hoc tit.
b l.fin. C. de milit. teſt.
c §. preteres.qui. non eſt permiſ.
d l. promittẽdo in pri.ff de iur.dot. & d.§.j.
e c. futurã. 12.q.j. Euſeb. Cæſar. li. 3. Eccleſ. hyſtor.
f l.j. §. nuntiatio. ff.de no. op.l.iij. §.pe.ff.de tutel.
g l.ſi quando.ff.de leg.j.l.j.in fin.ff. ad municip.
h l. ſi quando. C. de inoff. teſta.
i l. baliſta. ff. ad Trebel.l iij.§.toties. ff. de damn. infec.
u l.ſi de certa.C de tranſac.
l l. piur.b.ui. ff. de acceptil.
Bar.& doct. d.l. ſi de certa.
m Iaſ.d §. nuntiatio col.iij.
n l iij §.utrum. ff. ad Sillan
o l. hoc modo. ff. de cōdit. & dem.
p c.futurã.12. q. j.
q l. uel negare. ff. quẽad.teſt. aper.
r l. lex Cornel §. fin.ff. de iniur.d. §. ſed utrum.
ſ Bar hic in repet.
t l j.l. iure militari.ff.de mil.teſta.
u l.fi.C.de teſt. mi.
x l promittendo.in princip.ff.de iur. do.l.ut gradatim §.j.ff de munc.
y l. generali. hoc titul.
z l ſi quando.C.de inoff.teſta.

a l.in prouinciali.§ fin.cum l.ſeq.& ſeq.in pri.ff.de no.op.l.ij.§.fin.ff de iur.immun. b d.l.iij.§.utrum.
c d.l.lex Cornelia.§.fin.d.§.utrum. d.l.ij.C.quib.ex.ca.ſer.pro præ.libert.accip.

ficulter permittit, quod mihi prodest, nihilque tertio nociturum est:[e] ita rigidè vetat, priuilegij verba ad alienam iniuriā porrigere.[f]

b Consilio.

5 Scilicet † Christianorum, quod antè damnatum, Constantinus nostræ constitutionis author, maxima cū priuilegij prærogatiua probauit.[a] Et ideò ei hæreditatem, legatúmue relinqui posse nō est ambigendum:[b] vt & hodiè cuilibet ecclesiæ, & cuicunque societati ecclesiasticæ.[c] Quod enim Constantini lege, vniuersali tantum syno do Christianorum permissum fuit.[d] Valentianus postea produxit, vt particulari quoque templo, fraternitatique ecclesiasticæ clericorum scilicet, monachorum, vel pauperum, liberè relinqui posset.[e] licet collegijs regulariter prohibeatur legari, dariúe hæreditas.[f] cùm illicita censeantur, quoad non apparent legitimè cōprobata.[g] Quo tamen casu singulis de collegio, iure poterit relinqui.[h] cùm factum singulis legatum collegio non intelligatur relictum.[i] Et ideò licet corpori Iudæorum inutiliter legetur,[k] non tamē prohibetur Christianus particulatim alicui Iudæo, quippiam relinquere.[l] Quod enim dicitur, vbi collegia ratione religionis, & sectæ, damnantur, nec vniuersitati, nec singulis iure quicquam legari:[m] verum non ne

6 gamus. † Cæterum Iudaica superstitio, hoc est Iudæorum cultus[n] (nec enim cum illis sentio, qui nostram religionem abs veteribus superstitionem Iudaicam appellatam censent[o]) propter sectam non improbatur:[p] cum nec circuncidere filios,[q] nec aliorum tutores esse,[r] prohibeantur. Et Vlpianus, eis honores adipisci permiserit.[s] Quorum præterea cæremonias, cum à vetere Dei lege, traxerint originem:[t] Christiana pietas, tolerare solet:[u] ab aliorúmque licet fidelium, vindicare contumelijs.[x] Quamuis propter impiam, & execrabilem eorum in Christum blasphemiam, cæteris omnibus peiores, & detestabiliores habeantur.[y] hodiéque sint illis omnes in vniuersum dignitates administrationes penitùs interdictæ.[z] ne hoc scilicet prætextu, in Christianos præter modum ferantur infesti.[a]

a Bonorum.

7 Suorum † scilicet, de alienis quippè bonis nemo testatur, vt potè nec dominus rerum.[a] Et hæredem non relinquit, qui bona non habet.[b] actu videlicet neque potentia.[c] Nam qui nunc fortè fortuna bonis caret: si tamen in futurum habere potest, testari non prohibetur.[d] Hæreditas enim iuris nomen est.[e] Vndè etiam sine vllo corpore, hoc est (vt vulgò solent interpretari) tametsi nihil omninò in bonis sit, iuris intellectum habet.[f] Quæ tamen Papiniani verba, longè diuersum habere sensum alibi probaui.[g] nimirum vt velint hæreditatem tunc quoque dici, cum nullæ res corporeæ, neque mobiles, neque immobiles, sed iura duntaxat. & nomina debitorum in patrimonio defuncti reperiuntur.[h] quandoquidem hæreditas corporibus non claudatur, sed iuris habeat intellectum.[i] Porrò autem dictio hæc *Bonorum*, satis indicat, cum etiam qui testatur ad pias causas non posse hæredem onerare vltra vires hæreditatis: cum id bonorū cuiusque esse intelligatur, quod ære deducto alieno superest.[k]

d Optauerit.

Testator subaudi, ad quem verbum hoc referimus: non ignari ab alijs quibusdam,[a] ad concilium referri, inde probantes piæ causæ fauore, sustineri dispositionem, qua quis se legare clericorum, aut monachorū collegio dixit, quod ipsi optassent, seu elegissent.[h]

Collegio cuicunque ecclesiastico potest relinqui.

Iudæis an possit aliquid relinqui.

Iudaica superstitio.

Iudæos cur Christiani tolerent.

Bona non habēs, an possit testari.

Alciati lapsus.

e l. iij. §. quāquā. ff. de aq. plu.
f l. impuberi. ff. de ad. tut. l. nec auus. C. de emācip. libe.
a c. futurā. 12. q. j.
b l. cùm senatus. ff. de reb. dub.
c l. generali. hoc ti.
d hac l.
e d. l. generali.
f l. collegium. C. de hæred. instit.
g l. iij. § in summa. ff. de colle. illicit. l. j. ff. quod cuiusque uniuers.
h d. l. cùm senatus.
i l. sed si hac: §. qui manumittitur. ff. de in ius uoc. d. l. cùm senatus.
k l. j. C. de iude.
l Accur. d. l. j. Bar. d. l. cùm senatus.
m l. iiij. C. de hære.
n l. quoniā. C. illo tit.
o Alciat. l. iij. dispūctio. c. 8. & in l. Circūcisiū. C. de decurio. lib. 10. C.
p l. generaliter. §. fi. ff. de decurio.
q l. circūcidere. ff. ad l. Cor. de sicar.
r l. spadonē. §. iā tamē. ff. de exc. tu.
s d. l. generali. §. fi.
t Exod. 12.
u c. & si iudæos. de iude.
x l. Christianus. C. de pag.
y c. nonne. j. q. j. c. j. c. cū sit. de iude.
z l. fi. C. de iudæis.
a d. c. cū sit. d. l. fi.
a l. conficiuntur §. si post. ff. de iur. codicill. Aut. ingressi. C. de sacr. sanct. eccle.
b l. lex Cornel. ff. de uulg.
c d. l. lex Cornel.
d l. fœminæ. C. de secund. nup. l. cùm alienā. C. de leg.
e l. pecuniæ uerbū. §. j. ff. de uer. sig.
f l. hæreditas. ff. de uerb. sig.
g in l. Qui liberos. col. 9. ff. de rit. nuptia.
h d. l. hæreditas.
i d. l. pecuniæ uerbū. §. j.
k l. nō possunt. ff. de iur. fis. l. subsignatū. § bona. ff. de uer. sig.
a Alc. hic.
b c. j. de deci. Arch. in c. sunt nōnulli. 7. q. j.

Sed con-

Sed congrua non est, legis nostræ verbis, hæc expositio. Nec præ-tereà vera illorum sententia, cùm nec ex alieno arbitrio pendere possit vltima voluntas: nec in secretum alienæ voluntatis confer-
8 ri,[c] etiam in militis testamento.[d] † Et quamuis in relictis ad pias causas, dispositiones eiusmodi defendi crebriùs sit receptum:[e] non tam ex Innocentij lege,[f] quàm quod exploratum docto. habent in eiusmodi relictis strictam iuris ciuilis rationem non spectari, sed merum ius gentium.[g] Suspecta tamen est plerisque hæc opinio, vt quæ nulla iuris authoritate nulláque ratione firmetur.[h] Et quoniā in militum testamentis solùm ius quoque gentium attendimus:[i] in quibus tamen, similes dispositiones reijciuntur.[k] Sed illorum sentē tiam, etsi veram proponamus, eo tamen casu duntaxat procederet, quo conferretur in voluntatem tertij pia dispositio: non etiam cū in eius voluntatem, qui vel commodum, vel incommodum legati sensurus est.[l] Quod & alij pluribus disserunt.[m]

Captatoria institutio an piæ causæ fauore defendatur.

e Relinquere.

Siue instituendo, siue legando, aut fideicommittendo, aut etiam
9 donando causa mortis.[a] † Verbum enim *Relinquo* (quod ad vltimā voluntatem propriè refertur[b]) commune est, & generale ad quam cunque speciem vltimæ voluntatis.[c] Quāquam adiectam vniuersitati bonorū, nullo scripto hærede vniuersali,[d] institutionē importat,[e] & si certæ rei, vel quātitati legatū.[f] Vndè si testator centū, aut etiam dotē simpliciter filiæ reliquerit, nullū esse testamētum institutionis defectu doctor. putant.[g] si nō horum alterum pater se pro legitima relinquere dixisset.[h] At ego superiore quoque casu institutionis titulum satis expressum, verius semper putaui,[i] vt ex qualitate personæ, tā proferentis, quàm eius ad quam sermo refertur, interpretationem verba recipiāt.[k] Quæ sanè captanda non sunt, nec ad corticem, sed pro volūtate defuncti considerari debent.[l] vt eius præsertim iudicium quoquomodò defendatur, magísque valeat, quam pereat.[m] Nam nec omnes probè norunt vim huius verbi *Instituo.*[n] Et in hanc tandem sententiā doctor. omnes Tolosanos concessisse, Bal. testis est,[o] qbus & ipse subscribit, nec ego Tolosas repugno.

Relinquo verbi natura.

f Et non sint cassa iudicia eius.

10 Si † tamen alia iuris ratione munita sunt,[a] quia à testante septem, & ij quidem rogati:[h] à codicillante verò quinque testes[c] adhibeantur. Quidam tamen putarunt,[d] etiam lege ciuili, per hanc nimirùm legem, sublata iuris solemnia. in testamentis ad pias causas: cùm idē in militum dispositionibus,[e] & testamentis inter liberos,[f] cōstitutum legamus. Nec habet hæc sententia, iure pontificum dubitationem.[g] At secundum leges ciuiles (vt opinor ego) vera non est.[h] nec obstat quod militum voluntatem, legitimo testium numero nō suffultam, ius quoque ciuile ratam habeat.[i] Nam hoc propter simplicitatē, & nimiam eorum imperitiam, specialiter indultū est.[k] quos arma magis quàm iuris formulas scire conuenit.[l] Ius autem singulare, vbi præsertim non eadem est ratio, ad consequentiam produci non debet.[m] Vndè nec nos tantillum mouerit, quod de testamentis inter liberos obiectum est:[n] filiorum quippè causa fauorabilior est multô, quàm ecclesiæ, aut alterius piæ causæ[o] (Si enim filius &

Solemnia an hæc l. tollat.

c l. illa institutio. & l. captatorias. ff. de her. inst. d l. captatorias. C. de test. milit. e Bar. l. captatoriæ. in fin. ff. de leg. j. f c. cū tibi. de test. g c. cū esses. et c. relatū. 7. illo tit. h Imol. Rom. Ias. d l. captatorias. i l. j ff. de mili. test. k l. captatorias. C. de milit. test. l l. fideicō. ij. uer. quod si ita. ff. de fid. liberta. m Imol. l. captatoriæ. ff. de hered. inst Alex. & Ias. l. captatorias. C. de milit. test. a l. hac edictali. in prin. C. de secūd. nupt. b l. j. in fi. ff. de ta. exhib. c l. is cui sub cōdi. ff. de cond. & de mō. d. l. hac edictali. d l. quoties. C. de hered. instit. e l. diuus. ff. de mi. test. Accur. l. bis uerbis. ff. de her. insti. & in. §. si uerò nullū. de her. & fal. col. j. f l. cogi. §. generaliter. ff. ad Treb. §. aliud quoque cū. §. ceterum. ut cū de appel. co. 8. g docto. Aut nonissima. C. de inof. test. Alex. cons. 212. uol. ij. h l. humanitatis ibi, legitima relicta. C. de impub. Bar. l. fi. ff. de pecul. leg. i c. Raynutius uer. in eodē testamento relinquens. de testa. k l plenū. §. equitij. de usu & habi. l l. pater. §. conditionū. ff. de cōd. & dem. m l. quoties. ff. de reb. dub. n Accur. l. quoties. C. fa. ercisc. o Bald. l. fi. C. fa. ercisc. a l. generali. hoc tit. b l. heredes palā. in pri. & §. fi. ff. de test. l. hac cōsultißima. C. illo tit. c l. fi. C. de codicil. d Bar. hic. e l. j. ff. de mili. test. §. j. illo tit. f d. l. fi. C. fam. ercisc. d. l. hac cōsultißima. §. ex imperfecto. g c. relatū. j. de test. h d. l. generali. i l. j. ff. de mil. test. k §. j. de mil. test. l l. fi. C. de iur. delib. m l. quoties. ff de legi. n d. l. fi. C. fa. er. d. §. ex imperfecto. o c. fi. 17. q. iiij.

hęres per Deum [p]) nisi quatenus de restitutione malè ablatorum tra
11 ctaretur.[q] † in pias autem causas relictum dicitur, quod datur ecclesiæ Christi pauperibus, aut in redemptionem captiuorum.[r] Et generaliter, quicquid relinquitur pro salute animæ.[f] Lege portò pontificia sustinentur testaméta ad pias causas, coram duobus testibus condita.[s] ex euangelico dicto. *In ore duorum, uel trium stat omne uerbum.*[u] Quæ ratio cum latissimè pateat, amplius eodem iure constitutum est, quodcûque testamentum, coram duobus testibus, & parochu sacerdote, valere [x] alijs iuris ciuilis solẽnitatibus reiectis. passimque receptum, hanc põtificiam legem in terris quoque imperij, & foro ciuili, seruandam.[y] Ego verò, vt iurium correctio vitetur.[z] & quoniam non est verisimile Papam vno verbo totam testamentorum rationem euertere voluisse:[a] verius puto in terris duntaxat ecclesiæ Romanæ, vt in episcopatu Hostiẽsi, de quo Alexãder Tertius agit,[b] & similibus, ei legi locum esse.[c] Nec enim aliorum iurisdictionem pertubare, aut in præiudicium potestatis secularis, Roma. Pontifex quicquam statuere velle præsumitur:[d] Nec nisi ex magna causa potest.[e]

Pia causa quę dicatur.

Pontificia lex quæ solẽnia in testamẽtis reijciat.

g Liber sit stylus.

13 Stylus † instrumentum est æneum, quo veteres in pupillaribus, seu tabellis cæreis scribere solebant.[a] Vnde Chrysalus apud Plautũ.[b]

Nunc tu abi intro pistoclere ad Bacchidẽ, atque effer cito
Pi. Quid? Chy stylum, ceram, Tabellas, & linum.

Vtimur & nos hodie quoque eodem Graphio, cùm in codicillis & tabellis ligatis, memoriæ causa scribimus. Sæpè verò per translationem, styli verbo, oratio, ac scribendi dicendique modus significatur, vt hic, & in illo Terentij loco.[c]

Non ita dißimili argumento sunt: sed tamen
Dißimili oratione sunt facta, ac stylo.

Et cùm stylum Cicero scripsit, optimum dicendi effectorem, & magistrum. Sic & apud Horatium.[d]

Sæpè stylum vertas, iterúmque digna legi sint,
Scripturus, neque te vt miretur turba labores,
Contentus paucis lectoribus.

Stylus.

h Quod iterum non redit arbitrium.

Impediente morte. Nam quoad viuit testator, eius voluntas ad extremum vsque vitæ momentùm deambulatoria est.[e]

p Ad Galat. iiij.
q c. Michael in fi. de usur.
r l. nulli. l. si quis ad declinandam. C. de epis. & cle.
f Accur l. si quis Titio. ff. de le. ij.
t c. relatũ. de test.
u Math. 18. & ij. Chorinth. 13 c. licet uniuersi. de testib.
x c. cùm esses. de test.
y Panor. d. c. cùm esses.
z c. cũ ex eo. de electio. in 6.
a l. si quando. C. de inof test.
b in d. c. cùm esses.
c c. si. duobus. §. fi. de appel. c. per uenerabilem uer. Id autem. & uer. rationibus. qui filij sint legit.
d c. nouit. in prin. de iud. c. ij. de priuileg.
e d. c. per uenerabilem. uers. rationibus.
a Plin. libr. 34. c. 14.
b in Bacchide.
c in prologo Andriæ.
d Horat lib. j. Sermo satyr. ult.
e l. iiij. ff de adi. leg. l. cùm hic status. §. ait oratio. ff de don. int. uir. c. cùm Marthæ. de celeb. missa.

IOANNES CORASIVS TOlosas Valentiæ xxv. Maij M. D. XLIX.

ENAR-

ENARRATIONES IN L. PLACET. C. DE SACROSANC. ECCLES.

SVMMAE RERVM.

1 Munus quid & quotuplex.
2 Personale munus.
3 Patrimoniorum munera.
4 Capitatio, capite censi.
5 Tributorum origo.
6 Munera quot modis subeantur.
7 Decaproti.
8 Decemprimi.
9 Papa an gratia explicet sine Cardinalibus.
10 Vsurpatio quid.
11 Tributaria prædia.
12 Sordida munera.
13 Ordinaria & extraordinaria munera.
14 Ecclesia eximitur taleis.
15 Immunitatis concessio ad quæ protendatur.
16 Indictio, indictum.
17 Olympiades.
18 Superindictum.
19 Ecclesia an teneatur ad pœnam cessantis soluere.
20 Canonica illatio.
21 Ecclesia an eximatur tributis.
22 Clerici ad quæ munera teneantur.
23 Angaria perangaria.
24 Sacrilegij pœna.
25 Acrimonia.
26 Sacrilegij qui, & sacrilegorum pœna num. 24.
27 Pœna duplex quando pro eodem crimine.

L. PLACET.

Impp. Honorius, & Theodosius, Augusti, Malitio præfecto prætorio.

PLACET rationabilis consilij [a] tenore perpenso, districta moderatione præscribere, à quibus specialiter necessitatibus, vrbium ecclesiæ singularium habentur immunes. Prima quippè illius vsurpationis [b] contumelia depellenda est, ne prædium [c] vsibus cælestium secretorũ dedicata, [d] sordidorum numerum [e] fece vexẽtur, nil extraordinariũ [f] abhinc, superindictúmue [g] flagitetur: nulla trãslationum [h] sollicitudo signetur. Postremò nil præter canonicam illationem, [i] & quam [k] aduentitiæ necessitatis repentina sarcina poposcerit, [l] eius functionibus [m] ascribatur. Si quis [n] contrauenerit, post debitæ vltionis acrimoniã, [o] quæ erga sacrilegos [p] iure promẽda est, exilio [q] deportationis perpetuæ subdatur.

Ioannis Corasij Enarrationes.

CVm viderent Honorius, & Theodosius religiosissimi principes, sordidis ac extraordinarijs oneribus ecclesias aduersus Christianismi decorem opprimi quotidiè, & diuexari ne quis ex

cusationẽ aliquã ignorãtiæ velamẽto prætexere posset, hac constitutione declararunt, ordinaria tantũ munera, & ea quæ propter repentinã necessitatẽ indicũtur, ecclesias cogi subire. Sordidis oneribus verò, & extraordinarijs aggrauari nõ posse. cuius constitutionis contẽptores, sacrilegorũ imprimis pœna mulctat, ac demũ exilio.[a]
Verũ latius paulò repetẽda est ad rei totius euidentiam, hæc mune-
1 rum materia. † Cõprimis igitur sciẽdum, Munus quo de agimus,
onus esse, qđ necessariò subimus more, vel imperio eius, cui subiecti sumus.[b] Eius autẽ triplex est ratio. nam aliud est personæ, aliud
2 patrimonij, aliud mixtũ.[c] † personale est, quod personæ pertractãdũ iniũgitur sine vllo eius detrimẽto.[d] Quod si dignitati cum administratione reipublicæ annexũ est, honor appellatur.[e] vt defensio ciuitatis.[f] Si verò vile aliquid habeat, sordidũ.[g] vt Calefactio publici balnei, custodia aquæ ductus,[h] aliáq; id genus plura, quæ Gordianus fusè memorat.[i] & quæ ideò, à vilioribus tantũ personis exercẽtur.[k] Est quoq; personale, qđ neq; honorificũ, nec vile quicquã ha
3 bet, vt tutela, & cura.[l] † Sanè verò patrimoniale est, quod cum sumptu & damno administrãtis expeditur.[m] id autem nonnunquã imponitur personæ, nulla rerum, seu facultatum habita ratione: vt Ca
4 pitatio,[n] quæ pro singulo capite exigebatur.[o] Vndè & tributum capitis appellata:[p] quod subsidij genus, plebeculæ, & rusticanis, iudici solitum erat:[q] qui & ideò quondam, capite censi, dicti sunt: quod scilicet ob tenuitatem rei familiaris non ære, sed capitibus censerentur.[r] Eo tamẽ onere populum Romanũ[f] ecclesiam Thessalonicensem,[t] & Colonos Tracenses,[u] singulari prærogatiua iuris authores exemerũt. Aliquãdo verò personæ respectu rerũ, secundum cuiúsq; facultates scilicet, patrimonij munus imponitur: vt quam Taleam, & collectam dicimus:[x] quæ certam formã non habet, sed secundum occurrentes necessitates, nunc plus, nunc minus indicitur ad solidum vt aiũt & libram:[y] vt qui plus habet plus soluat,[z] & exequentur homines in impositione secundum cuiúsque fortunam.[a]
5 Interdum † verò, nullatenùs personæ, sed rerũ dumtaxat in patrimoniali munere habetur ratio.[b] Vt in præstatione census,[c] quem à contributione, aut ab eo quod militibus tribueretur, tributum dixerunt.[d] Nam principio impositum fuit hoc onus subditis pro annona militari, id est alimonia militũ, & exercitus;[e] vt scilicet prouincialia prædia, (Italica namque semper exempta fuerunt),[f] certum quid quotannis secundum iugerum numerum ad alendum exerci-
6 tum Cæsari penderẽt.[g] † Subimus autem hoc genus numeris, vel in ipsa re cùm militibus, hospitia præbere,[h] equum, seruúmue vbi postulat rei necessitas mittere[i] cogimur. vel ex re: vt cùm nonnihil frumenti, vel alterius fructuum, pro mensura agri, præstare tenemur.[k] vel propter rem: vt cùm principi pendimus pecuniam census, aut tributi nomine,[l] in signum & recognitionem vniuersalis dominij.[m] Denique reperitur mixtum munus; quod corporali ministerio, & cum sumptu aliquo administrantis geritur: vt decaprotia,[n] quamuis alibi patrimonij muneribus magis censeatur.[o] Erãt
7 autem Decaproti, quos latina voce Cicero,[p] † Decem primos appellauit, tributorum exactores, ex primoribus vrbis selecti, qui pro mortuis fisci debitoribus, publica detrimenta sarcire tenebantur.[q]
Porrò autem ex ijs muneribus quædã ordin[...]ut, quædã extra

Munus.
Munus triplex.
Personale munus.
Patrimoniale.
Capitatio.
Capite cẽsi.
Talea.
Collecta.
Ad solidum & libram.
Tributum.
Munera quo modo subeantur.
Mixtum munus.
Decaprotia.
Decaproti.
Decem primi.

C. generaliter. §. placet. 16. q. j. & ibi.
l. munus. ij. ff. de verb. sig.
l. fi. in prin. ff. de mun.
d l. j. §. illud. & d. l. fi. in prin. ff. de mu. & hono.
e l. uni. C. de mul. et in quo loco lib. 10 l. honor. ff. de muner.
f d. l. j. in prin.
g l. maximarũ. C. de excus. mu. li. 10.
h d. l. fi. §. j.
i d. l. maximarum.
k l. pe. C. de susce. & arc. lib. 10.
l §. j. de excus. tut. d. l. fi. in prin.
m d. l. fi. §. patrimoniorum.
n d. l. fi. §. pe.
o l. cum antea. C. de agricol. lib. 11.
p l. ætatem & l. fi. ff. de censib.
q l. j. C. ne rustica. lib. 11.
r Gel. li. 16. c. 10 Bu l. fi. ff. de pig. act.
f l. uni. C. de capit. ciuiũ. lib. 11.
t l. sac. san. boeti. l. fi. C. de anno. et trit. lib. 10.
u l. uni. C. de colo. Tracensib. lib. 11.
x l. rescripto. §. fi. ff. de mun.
y Bart. l. uni. C. de mul. & in quo lib. 10.
z Accur. l. j. C. de apo. pub. eo. lib.
a l. ij. C. de anno. et trib. lib. 10. Accur. l. sancimus. j. C. de aduo. diuer. iud.
b l. j. imperatores. ff. de pub.
c l. j. & l. fi. C. sine censu.
d l. ager. ff. de uer. sig.
e Accur. in rub. C. de anno. & trib. lib. 10. f l. de ijs. C. de epis. & cler. g d. l. fi. C. sine cẽsu. h l. iij. §. eos milites. ff. de mu. i l. fi. §. patrimoniorũ. ff. illo tit. k l. modios. C. de suscep. & archar. lib. 10. d. l. fi. §. præterea. l l. hactenus. ff. de usufr. l. ij. & l. fi. C. sine censu. m c. tua nobis. de deci. c. ij. de cẽsib. n l. fi. §. mixta. ff. de mun. o l. iij. §. Decaprotos. ff. de mun. l. nec prostasia. C. de mun. patri. lib. 10. p Cicer. pro Rosc. Amer. q d. l. fi. §. mixta.

ordina-

Ordinaria munera.

ordinaria. Ordinaria dicātur, quæ à lege, principéue imposita, certa habēt, & determinatā præstationē. [f] Quæ verò quādoq; & per accidēs indicūtur, ob puta bellū inopinatò superueniēs, extraordinaria. [f]

Extraordinaria.

a Rationabilis consilij.

Admonentur hinc principes, nequid inexploratè, temerè, & ex se ipsis agant: sed omnia maturè, & cùm consilio procerū scilicet, & peritorū [a] quo sapientiùs cuncta geruntur. [b] in negotijs præsertim grauioribus, quæ nō debet princeps sine procerū suorū consilio tractare. [c] † Quocirca nec iniuria plerīq; tradūt, solū Papā absq; Cardinaliū cōsensu ardua explicare nō posse. [d] veluti vēdere possessiones ecclesiæ Romanę, aut eiusdē ciuitates infeudare. [e] Et si perfecerit de facto non ligant gesta successorem. [f] Alij verò, quorū receptior est sententia pontificię authoritati plus quàm par sit deferētes, [g] solùm Papā, qui in plenitudinē potestati assumptus est: [h] grauissima quæq; perficere posse credūt. Nam & solus inquiūt, Imperatores, Reges, & alios quoscunq; principes exauthorat. [k] solus leges condit: [l] solus Cardinales creat. [m] Et alioqui, non haberet liberā potestatē, quam tamen illi Christus ex promissione Clauiū concessit. [n] Mihi tamen probabilior semper visa est superior sentētia. [o] Nam nec solus princeps legem promulgat: sed adhibito peritorū cōsilio, [p] dictióq; *solus* qua Iustinianus vsus est, [q] senatū, cōsiliúue principis, non excludit. [r] sicuti cùm dicimus, solū episcopū posse non ideò capitulum secludi tur. [f] Claues autē promissæ Petro, [t] non iurisdictiones, & terrarū dominia (quæ cum regno cælorum nihil habent cōmune) sed potestatē ligandi, & soluendi, hoc est delictorū, vel indulgētias, vel pœnas respiciūt. [u] Itaq; ea tātùm ardua negotia arbitror, sine Cardinaliū cōsistorio Papā extricare posse, quę neq; successori, nec alteri cui quā sunt obfutura, vt creationē Cardinaliū. [x] Reliqua verò in cōsistorio tractare debet. [y] Quāuis aliā synodū cōgregare nō teneatur. [z]

Papa an possit sine Cardinalibus ardua explicare. 9

Clauium promissio quid Papæ cōferat.

b Vsurpationis.

Vsurpatio. 10

Id est † iniustę & tyrānicę exactionis. [a] quāquàm interdū vsurpationis verbo, notetur vsucapiōis interruptio. [b] Et plerūq; frequēs vsus, [c] apud horatores præsertim, vt Paulus ait. [d] Quocirca in huius vocis expositione, censeo subiectę materiæ subseruiendum.

c Prædia.

Prouincialia prędia tributaria. 11

Prouincialia, seu quæ in prouincijs sunt. [a] † nam ea tantùm stipendiaria & tributoria censentur, [b] quę videlicet procul à Romanis deuicta populo Romano, vel principi vectigal, quasi inquit Cicero [c] Victoriæ præmium, & pœnam belli, pendebant. Italica verò prædia, & quæ Italico iure à Cæsaribus donata sunt, [d] ab omni pēsitatio ne vectigalis, & tributi, libera semper fuerunt. [e] Licet quantum ad vsucapionem, acquisitionem, & alienationem nulla sit inter res Italicas & prouinciales hodie differentia. [f]

d Vsibus cælestium secretorum deputata.

Periphrasis, est pro locis rei diuinę cōsecratis, quęq; ijs accedunt. Quidam tamen in cortice verborū, nimis superstitiosi, hunc locum restringunt ad prædia propter Eucharistiam ecclesijs deputata, vt ex eorum scilicet fructibus sacrosanctum illud sacramentum conficiatur. [a] secundum quam interpretationem elusorium esset, aut saltem perexiguum hoc priuilegium. Quocirca generaliter de omni-

e l.unic.C.de uac. pub.mun.lib.10 l. Seio.§.medico.ff. de ann.leg.
f l.sed si pretores. §.si serte.ff.ex qui cau.maio.d.l.uni. Bar.l.uni.de mul. lib.10.
a l.humanum.C.de legi. Aut. habita. in prinč.C.ne fil. pro pat.§.ad hec de appel.& intra col.7.
b l.iij.in prin.C.de repud.
c l.fi.C.de diuer.rescrip.d.l.humanū
d c. per uenerabilē uersi. rationibus. qui fii.sint legiti. Io.Mona.c.super eo.de heret.in 6.
e Bal.l.cū multa. C.de bo.quæ lib.
f Card.consi.128.
g Panor.c ex gestis de cleri.non resid. Fel.rub.de const.
h c.ad honorem.de auth.& usu.pal.
i c.cuncta. ibi siue ulla synod.9.q.iij Pan.& Fel.ubi s.
k c.alius.15.q.6.gl. 1.ij.de re iud.in 6.
l l.fi.C.de legib.
m Io.And.c.uerū. de conuer.coniug.
n Matt.16.
o d.c.per uenerabilē.uers.rationibus
p d.l.humanum.& hic.
q d.l.fi.C.de legib.
r l.nō ambigitur.ff de legib.
f c.j in fi. ubi glo. de heret.in 6.
t Matth.16.
u Io.20.c.quodcunque.24.q.j.
x Io. And. c. uerū. de con uer.coniug
y d.c.per uenerabilem.Card.& imo. c.ex gestis.de cler. non resid.

z c.cūcta.9.q.iij. a l.si constiterit.C.si.reguud.l.j.C. de exac.& transf.lib.12.C. b l.ij.l.naturaliter. ff.de usuc. c l.si cōstante.§.quoties.ff.solu.mat.l.iniuriarū.§.fi. ff.de iniur. d d.l.ij.ff.de usuc. a l.de his.C.de epis.& cle. Accur.l.fi.C.sine censu. b §.per traditionē.de rer.diuis. c Ci act.iiij in Verrē. d l.j.& l.fi.de censi. e d.l. de hu. Accursi.ubi s. f. l.unic.C.de usucap.transfor.d.§.per traditionē. a c.j.ubi glo.de censi. Accurs. hic

bus ecclesiæ prædijs hic locus accipi debet.[b]

e Sordidorum munerum.

12 Velùti † inquiunt doctor. calcis coquendæ,& arenæ fodiendæ
cura,custodia aquæ ductus,& calefactio balnei publici.[a] quæ mihi
non valdè probantur exempla,siquidē hæc personaliū sint mune-
rum.[b] Hîc verò tractet Imperator de muneribus patrimonij, quæ
nunquam iniunguntur personæ pertractanda.[c] Probabilius igitur
erit exēplum, calcariæ sulphurariæ,aut carbonariæ,in agris facien-
dæ,aut etiā coquendæ calcis,& effodiendæ arenæ,quatenus tamen
id oneris ad personale clericorū ministerium non referuntur. Alio-
qui vt dixi,personalia essent munera,[d] à quibus tamen clericos excu
sari nō me clam est:[e] hodie præsertim ex noua Frederici lege.[f] Cū
in eorum personas nulla sit principis secularis potestas.[g]

f Nil extraordinarium.

13 Vt † ordinaria munera dicūtur,quæ à lege senatuscōsulto prin
cipéue imposita certā habent,& perpetuā præstationē.[a] veluti tri-
butum,quod principi vnoquoq; anno in signū vniuersalis dominij
præstatur.[b] Ita extraordinaria,quę extra ordinem,& per accidens,
ac plerunque ex improuiso indicuntur.[c] ob superueniens puta
bellum,aut emergentem aliam causam.[d] Quo functionem genere
14 cùm ecclesias nostra constitutio eximat. † perspicuum hinc fit, ab
axactionibus,quæ vulgò Taleæ,& collectæ dicuntur, ecclesias im-
munes haberi:cùm enim certam formam non habeant:sed princi-
pis arbitrio,& pro negotiorum emergentium qualitate varientur,
extraordinariæ sunt.[e] Et cùm præsonæ pro rebus imponātur:non
nisi subditis,& incolis indici possunt.[f] in clericos autem nulla est
potestatis secularis iurisdictio.[g] (Et ad extraordinarias functiones,
ecclesiam non teneri constat:[h] nisi publica necessitas,vel vtilitas vr
geat[i]) quo casu per episcopum à clericis contributio petēda erit.[k]
15 Sed hac de re infra paulo latiùs dicam. † Sanè concessa alicui simpli
citer immunitas munerum,non ad ordinaria protenditur,sed ad ea
tantùm,quæ extra ordinem imperantur.[l] Quod & alij copiosius
differunt.[m]

g Superindictúmue.

Sôlebant olim tribus lustris,id est annis quindecim, indici tri-
buta.[a] pro primo lustro,sicuti omnes putant,auri:pro secundo,ar
genti:pro tertio, ferri.[b] Aut quod mihi probabilius videtur, pari
censu:nusquam enim apud bonos authores legi,mutationem illam
16 de auro in argentum, & de argento, in ferrum. † Hinc & tria lu-
stra indictionem Romani dixerunt, ex cáque numerarunt annos:
17 cùm ab † olympiadibus (hoc est quinquennijs, seu vt Romani di-
cunt lustris, quod quinto quoq; anno olympica certamina ab Her-
cule primùm instituta,celebrarentur) Græci,à diluuio Hæbrei cō
putationem facereut.[c] Hinc quoque tributum, quod singulis tri-
bus lustris indicebatur, appellatum est indictio, seu indictum, &
18 nonnunquàm † Superindictum,[d] quod super,& vltra censum,or
dinariúmque canonem, qui quotannis exigebatur, per singula
lustra indiceretur.[e] propriè tamen superindictum dicitur,quod ad
indictionem,& ordinarium quodcunque munus, vtilitatis publicæ
aut necessitatis gratia adijcitur,[f] veteres temerarium tributum ap
pellarunt.quod videlicet nec virilem per capita, nec pro modo cen
sus fieret; vt post captatam, vastatámque à Gallis Romam collectū
legimus,nimirùm vt proximis quindecim annis,nulla census ratio.
haberetur: sed quisquis numos haberet,daret. Ab hoc tributi gene-
re,prædia principis,[g] ecclesiæ[h] silentiarij[i] & proximi sacrorum
scrinio-

Sordida munera.

Ordinaria munera.

Extraordinaria.

Ecclesiæ exemptæ à collectis. & taleis.

Immunitas munerum concessa, ad quæ producatur.

Tributa quomodo olim indicerentur.

Indictio est 15. annorum.

Olympiades.

Indictum. Superindictū.

b c.sancitum.23.q.8.d.c.j.
a Accur.& dd.hic.
b l.fi.§.j.ff.de mune.& hon.l.maximarū.C.de excus.mune.lib.10.
c d.l.fi.§.j.& d.l.maximarum.
d d.l.fi.§.j.d.l.maximarum.
e l.ij.C.de epis.& cler.c.non minus.de immuni.eccle.
f Aut.itē nulla.C.de epis.& cler.
g ca.sacerdotibus.11.q.j.
a l.Seio.§.medico.ff.de ann.leg.l.j.C.de uaca.publ.mun.lib.10.
b l.comperit.C.de præscri.30.ann.c.tua nobis.de deci.c.ij.de censib.
c l.in,honoribus.§ qui muneris.ff.de uac.mu.Bar.l.uni C.de mu.lib.10.
d l.sed si.§.si feriæ.ff.ex qui.cau.ma.
e Bar.l.hi qui.ff.de iur.immu.
f l.rescripto.§.fi.ff.de mune.
g ca.sacerdotibus.11.q.j.
h Vt hæc l.
i l.neminem hoc ti.
k c.non minus.& c.aduersus.de immu.eccle.
l l.hi qui.ff.de uac.mun.l.unic.C.illo tit.lib.10.
m Bar.l.hi qui.ff.de iur.immun.
a §.j.de colla.col.9
b Accur.l.j.§.fi.C.de iust.Cod.cōfir.& in rub.C.de indictio.lib.11.
c Accurs.ubi.s.
d l.j.in princ.C.de indictio.lib.10.l.fi.C.de priul.do.August.lib.12.
e Accur.in rub.C de indict.lib.10.
f l.uni.C.de super indict.lib.11.
g d.l.fi.
h hæc l.nostra.
i l.j.C.de silentia.lib.12.

scriniorum [k] duntaxat immunia habentur. Quod interpretor ego nisi reipublicæ necessitas instaret, [l] vt mox attingam.

h Translationum.

Ecclesia quãdo teneatur ad pœnam cessantis soluere tributum.

19 Quamuis † ob cessationem tributi, Clericorum etiam prædia transferantur in fiscum: [a] hac tamen pœna ecclesiæ fundi non tenentur: [b] nisi fortè tributarij priùs quoque fuissent, quàm ecclesiæ quærerentur. [c] Hæc enim tributorum onera patrimonij, sunt & ita in rem: [d] onera autem rei cohærentia, transeunt in quemcunque successorem, [e] atque adeò in ecclesiam. [f] nam & alioqui in specie nostra fisco fraus fieret, tantundem ex publica functione detrahendo: [g] aut cæterorum, iniquè nimis, oporteret prædia onerari: [h] Qui verò fundi per ecclesiã liberi quæsiti sunt, nouis oneribus nequeunt serui fieri. [i] cùm aduersus ecclesias, & earum bona secularis potestas statuere nihil possit. [k]

Tributarij fundi & liberi.

i Canonicam illationem

Tributi solutione nec quidẽ ecclesia exẽpta.

20 Hoc est † censum, & tributum. [a] quod singuli præstare vnoquoq; anno principi debent, in signum & recognitionẽ vniuersalis dominij. [b] Κανὼν enim ordinarios reipublicæ redditus significat, qui quemadmodum Aristoteles ait, ex proprijs in ipsáque regione natis, veluti ex prædijs, & possessionibus procedunt: vnde & κανονικὴ illatio dicitur: certa, regularísque pensitatio, & vt Cicero de lege Agraria ait, tanquam sub signo, claustrísque posita possessio. à cuius [g] præstatione nemo prouincialium excusatur. [c] Quinimò nec ecclesia, [d] quæ de exterioribus suis tributum principi reddere debet. [e] Si enim Christus filius Dei, censum Cæsari soluit, [f] ac ea quæ sunt Cæsaris Cæsari reddenda præcepit: [g] *Quis tu tantus es* (inquit ad Auxentium Ambrosius) *qui tributum soluendum non putas?* [h] Explodenda igitur illorum [i] sententia, qui cẽsent noua cõstitutione Frederici. [k]
hoc antiquatum esse. Nec enim aduersus Dei legẽ, Imperator statue
re potest. [l] nec Frederici sanctio de muneribus ordinarijs, sed de ex
21 traordinarijs tantùm agit. [m] † à quibus prætereà non putauerim ec
clesiam immunem, si publicæ necessitatis, aut magnæ vtilitatis gra
tia, imperarentur. [n] Veluti pro defensione ciuitatis aduersus cõmu
nes hostes. [o] vbi præsertim laicorum facultates commodè non suf
ficerent. [p] Et modo, non id soli laici constituant (cùm nullã habeãt
in clericos potestatem: [q] nec ecclesiæ libertatem, quoquomodò ag
grauare possint [r]) sed accersitis clericis, qui sine causa renuentes, vt
satisfaciant, per episcopum iure compelluntur. [f]

Ecclesia quando ad extraordinaria munera teneatur.

k Et quam.

Emendata lectio.

Sic ego lego, vt relatiuum *quam*, præcedat copula, *Et*. ac ita velint Cęsares, his verbis, fundos ecclesię, non tantùm ad canonicam illationem, id est censum, tributum, & ordinarium canonem teneri: [a] sed etiam ad illud extraordinarium subsidij genus, quod ob necessitatem aliquam inopinatò superuenientem imperatur: [b] nam si subductam (vt vulgò legi solet) copulam proponas, cùm natura relatiui *quam*, sit, vt præcedentia restringat: [c] huius literæ sensus erit, ecclesiarum prædia, nęc quidem ad ordinis tributorum præstationes obstringi: nisi quatenus ob repentinã aliquã necessitatẽ indicũtur. Quo quid absurdius? cùm census seu tributi præstatio, nunquàm ob necessitatẽ fiat: sed veluti subiectionis symbolum principi detur. [d]

l Aduentitia necessitatis sarcina repentina poposcerit.

Ob superueniens puta inopinatò bellum, aut aliquid aliud, cui

k l.iubemus. C. de prox. sacr. scrin. lib. 12.
l c.ij. c. non minus. de immu. eccle. & hac l. ibi necessita tis repentina.
a l. de ijs. C. de epis. & cleric.
b ut hac l. placet.
c l. fi. C. [illegible] trib. lib. 10.
d l. fi. §. patrimoniorũ. ff. de mune.
e l. uia. §. si fundus ff. de seruit. rustl. l. alienatio. ff. de contr. empt.
f clem. j. de censib.
g l. forma. §. illã. ff. de censib. l. omne. C. de censi. & censitorib. lib. 11.
h §. j. de colla. col. 9
i c. nõ minus. de immu. eccle.
k Aut. Cassa. hoc tit. c. sacerdotibus 11. q. j.

a l. iubemus. C. de prox. sac. scri li. 12
b c. ij. de cẽsi. c. tua nobis. de deci.
c l. omnes. C. de anno. & trib. lib. 10
d c. si tributũ. & c. seq. 11. q. j. & hac l.
e c. tributũ. 23. q. 8.
f Matth. 17.
g Matt. 22. Mar. 12 Luc. 20. & 23.
h c. magnum. 11. q. j.
i Accu. & Cy hic.
k Aut. itẽ nulla. C. de epis. & cler.
l l. eius inferior. de maio. & obed.
m d. aut. itẽ nulla.
n l. neminẽ. hoc tit. & hic.
o l. nullus. C. de cursu pub. lib. 12. c. ij. de immu. eccle.
p c. nõ minus. uers. quocirca. de immu. eccle.
q d c. sacerdotibus.
r Aut. Cassa & irrita. C. de sacrosanct. eccle.
f c. aduersus. de immunita. ecclesi. d. c. non minus.

a l. iubemus. C. de proxi sacro. scrinio. libr. 10. b l. nullus. C. de curs. pub. lib. 12. l. neminẽ. hoc tit. c l. ea tamẽ. ff. de leg. iij. dixi in l. j. C. de sum. tri. d c. ij. de censi. c. tua nos. c. cũ sit. de cẽsi.

ne quid respublica capiat detrimenti necessariò, & quàm ocissi-
22 mè sit occurrendum. [a] † His quippè muneribus obeundis quæ instante publica necessitate indicuntur, siue patrimonij sint, [b] siue etiam personalia, [c] præsertim si sordida non existant, ecclesia obligatur. [d] Quocirca pro ciuitatis custodia & murorum vigilijs, si vr-
23 geat necessitas, excubare & vigilare clerici tenentur. [e] Nec † ab angarijs, seu perangarijs, hoc est vt exponunt nouissimi, [f] ab aliquo munere personali, militiæ necessitati debito, hoc casu habebũt excusationem. [g] Quamuis ad horum quorumcũq; munerum, siue personalium, siue patrimonij collationem, conueniens sit vt diximus, non ab aliqua seculari potestate [h] compelli clericos, sed à clero, aut ab ipso episcopo. [i]

Clerici ad quę munera teneãtur.

Angaria, perangaria.

m Functionibus.

Hoc est publicis tributis, & pẽsitationibus: quas qui obeunt, suo munere fungi dicuntur: & ideò functiones appellatæ. [k]

Functio.

n Si quis.

Magistratum gerens, aut exactor tributorum.

o Post debitæ vltionis acrimoniam.

24 Acrem † & atrocem, sacrilegij pœnam intelligit (vt & sequentia verba indicant) quæ plerunque capitalis est, atque adeò quandoq; ignis. [a] Namque sacrilegium tantoperè veteres sunt execrati: vt sacrilegos, etiam pueros capite damnarint. [b] Neq; verò possum mihi temperare, quin hîc rideam Accursianorum peracutam & le-
25 pidam (si Dijs placet) interpretationem, † Acrimoniæ verbo, excommunicationem intelligentium, sic dictam inquiunt, quod ab ecclesię gremio nos arceat, [c] qua nulla pôt maior excogitari pœna. [d] Hanc etenim interpretationẽ, nulla latini sermonis ratio patitur.

Sacrilegij pœna.

Doctor. lapsus.

p Sacrilegos.

26 Nam † & sacrilegus censetur, non tantùm qui ex consecrato publicè loco quippiam surripit, [a] aut (vt Paulus ait) qui sacra publica compilat: [b] sed etiam qui ecclesijs, aut earum ministris iniuriam facit. [c] Quinimò paulo latiùs omnem profanationem rei sacræ, & contemptum Dei, religionísque ex veterum sententia, nostrates sacrilegium dixerunt. [d]

Sacrilegus quis

q Exilio.

27 Hinc obserua, † pro eodẽ delicto, duabus pœnis quem affici, vbi scilicet constat ex eadem lege, vtranque pœnam descẽdere. [a] in dubio quippè non est verisimile, vnum crimen eadem lege varijs æstimationibus coërceri. [b] Nec diuersis legibus ob idem maleficium reus quis fieri potest. [c] cùm de eiusdem hominis admisso non soleat sæpius quæri. [d]

Pœna duplex quãdo pro eodem delicto.

a l. sed si per prætorem. §. si feriæ. ff. ex quib. cau. maio
b l. neminẽ. hoc tit. l. ij. C. de quibus mun. lib. 10.
c c. ij. de immu. eccl
d l. nullus. C. de cursu pub. lib. 12. l. ad instructiones. hoc titul.
e d. c. ij. ubi Panor.
f Alciat. l. ij. C. de præposi. sac. cubicul. li. 12. Pyrr. ru. C. quẽad. ciui. mũ. lib. 10.
g d. l. nullus. d. l. neminem.
h ca. sacerdotibus. 11. q. j.
i c. nõ minus. & c. aduersus. de immunita. eccle.
k l. fi. C. de exact. trib. lib. 10. l. fi. C. de apo. pub. eo. li. l. immunitates. C. de agric. lib. 11. §. audiẽt. de defens. ciuit. coll. iij.

a l. sacrilegij. & l. sacrilegi. ff. ad l. Iul. pecul. l. aut facta. §. locus. ff. de pœn.
b Aelian. libr. 5. de uar. histor.
c §. omnibus. de sanctiss. episcop. colla. 9.
d l. iij. de aposta.

a Cic. ij. de legi.
b l. sacrilegi. ff. ad l. Iul. pecul.
c l. si quis in hoc genus. C. de episc. & cleri.
d l. j. & iiij. C. de aposta. a c. generaliter. §. placet. 16. q. j. & hic. b l. sanctio. ff. de pœn. c l. senatus. ff. de accusa. d l. licet. in fi. ff. nautæ caupo.

IOANNES CORASIVS

Tolosas Valentiæ xxiiij. Maij,

M. D. XLIX.

ENARRATIONES IN L. NON DVBIVM. C. DE LEGIBVS.

SVMMAE RERVM.

1 Scripti & uoluntatis quæstio.
2 Mens semper uerbis præponderat.
3 Verba legis quando seruandum.
4 Lex est de indubitabili.
5 Committere in legem.
6 Annullatio actus, an sit pœna.
7 Pactum quid.
8 Conuentio.
9 Contractus.
10 Pleonasmos figura.
11 Naturalis obligatio, an oriatur ex contractu contra legem.
12 Lex quandoq; ad præterita trahitur.
13 Imperare uerbum.
14 Expressum quid in lege dicatur.
15 Inutile pro infecto haberi.
16 Facta pro infectis cur nõ habeantur.
17 Deo quid denegetur.
18 Facta pro infectis quando.
19 Clausulæ annullatoriæ uirtus.
20 Ex & Ob, dictionum natura.
21 Iuramento quando firmetur actus.

Theodosius & Valentinianus Augusti Florentio pp.

Non dubium [a] est in legem committere [b] eum qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem: [c] nec pœnas insertas legibus euitabit, qui se contra iuris sententiam, sæua prærogatiua [d] verborum fraudulẽter excusat. [e] Nullum enim [f] pactum, [g] nullam conuentionem, [h] nullum contractum [i] inter eos videri volumus subsequutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente. [k] Quod ad omnes etiam legum interpretationes, tam veteres, [l] quàm nouellas trahi generaliter imperamus: [m] vt legislatori quod fieri non vult, tãtùm prohibuisse sufficiat. [n] Cætera quasi expressa, ex legis liceat voluntate colligere. [o] Hoc est, vt ea, quæ lege fieri prohibẽtur, si fuerint facta, non solùm inutilia, [p] sed pro infectis etiam habeantur. [q] Licet legislator fieri prohibuerit tantùm, nec specialiter [r] dixerit, inutile esse debere, quod factum est. Sed & quod fuerit subsecutum ex eo, vel ob id, [s] quod interdicẽte lege factum est, istud quoq; cassum & inutile esse præcipimus. [t] Secundum itaque prædictam regulam, quam vbique non seruari, factum lege prohibente censuimus: [u] certum est, nec stipulationem huiusmodi tenere, [x] nec mandatum vl-

lius esse momenti, [y] nec sacramentum admitti. [z] D. vij. Id. April. Constantinopol. Theodosio A. xvij. & Festo Coss.

Ioannis Corasij Enarrationes.

Scripti & volũtatis quæstio.

1 FRequentissima est in iure nostro, † scripti & volũtatis quæstio. vt maxima iuris pars, quemadmodum Quintilia air, inde pendere videantur. [a] Cuius quæstionis ratio trifariam tractari potest, vel enim vtrunque ambiguitatem habet ob verborum puta legis obscuritatem Quo casu primùm quod est verisimilius, & rei gerendæ aptius. [b] Deindè quod plerunque fieri solet, magísque in regione frequentatur. [c] Ac demùm quod minus habet incommodi & iniquitatis sequendum est. [d] Vel nihil est in sermone ambiguitatis, dubia tamen est legis sententia. Et tunc verbis seruiendum est, [e] neque ab eorum propria significatione temerè recedendum, [f] tametsi dura ea lex videatur. [g] Cum nemo voluisse præsumatur, nisi
2 quod verbis expressit. [h] † Vel pugnat apertè scriptum cum voluntate: & tunc cum non in verbis, sed in sensu & ratione leges consistant: [i] stabimus voluntati aduersus scriptum, [k] iniuriámq; legi faceret, qui verborum corticem sequutus, contra legis sententiam niteretur. [l] Veluti si ex Municipij lege, quæ muros conscendentem capite plectebat, is ad supplicium vocetur, qui de mœnibus hostes strennuè depulit: [m] aut chirurgus, qui secta vena inuit ægrum in palatio petatur ad pœnam, quam municipalis lex infligit ijs, qui sanguinem in palatio fecerint. [n] Neque enim verba legum captanda sunt: sed qua mente scripta fuerint, prudenter animaduertendum. [o] Vnde non dubium, quin iniustissimi fuerint Thraces: qui cum centum & triginta dierũ inducias pacti cum Thebanis essent noctu populabantur agros: ea versutia vsi, quod inducias dierum esse, non noctium callidè nimis interpretarentur. Eos itaque qui superficiei verborum seruientes mentem legis fraudulenter offendunt, pœnis legalibus hîc meritissimò subijcit Imperator, damnans prætereà omnes omninò hominum conuentiones quæ contra legis prohibitionem fiunt, ac quæcunque ex ijs, vel ob eas subsequuta sunt: licet aliquo verborum aucupio & colore defendi possint. Veluti cùm creditor frumentum, vinum vel oleum filiofamil. mutuum dedit, vt ijs distractis pecunia vteretur. quippè in Macedonianum incidit, [p] licet senatus verba, ad mutuam pecuniam referantur. [q] Idémque si maritus, aut alius donare prohibitus, viliori pretio vendat, aut per interpositum amicum donet. [r] alijsque permultis casibus, quos exempli gratia, plena manu doctores congesserunt. [s] Atque hæc est summa, hîc scopus constitutionis nostræ.
3 Cui non obstat si dixeris, † verbis legis hæredum esse, [t] nec ab eorum propria significatione temerè recedẽdum. [u] sed catenùs verba generaliter accipienda, quatenus sermonis proprietas ferre potest: [x] tametsi lex vt scripta est, dura videatur. [y] quod non aliud legislator præsumatur voluisse, quàm quòd verborum proprietate demonstrauit. [z] Nam hæc omnia in dubio obtinent, vbi scilicet non apparet euidenter de contraria legis voluntate. [a] Alioqui cùm non in figura verborum: sed in sensu, vis & potestas legum resideat: [b] genuinam sermonis significationem negligere possumus: [c] imò verò debemus, [d] & manibus pedibúsque legis amplecti sententiam. [e] Quæ si tacitis nobis intelligi posset verbis omninò, inquit Cicero

Sensus l.

Exempla.

Verbis legis quãdo seruiendum.

a Fab. Quintil. lib. 7. orat. institu.
b l. quoties idem. ff de orig iur.
c l. in obscuris. ff. eod.
d c. ex parte. ad fi. de censi. l. semper in obscuris. l. quoties nihil. & l. semper in stipu. ff. de regul. iur.
e l. j. §. si is qui nauem. ff. de exerci.
f l. non aliter. ff. de leg. a. iij.
g l. prospexit. ff. qui & à quib.
h l. Labeo. ff. de suppel leg.
i l. scire leges. ff de leg. c. Marcion. j. q. j.
k l scire. §. aliud. ff. de excusa tuto.
l c. si de reg. iur. in 6. & hic.
m Quinti. ubi s.
n Bart l. omnes populi nu. 15. ff. de iusti. & iur.
o l. pe. ff ad exhib.
p l. sed Iulianus. §. mutui ff ad Mace
q l. j. ff illo tit.
r l. iij. §. non tantũ l. si sponsus §. circa. ff. de do. int. ui.
s Accurs. l. contra legem. ff de legib. doctores hic.
t l. j §. si is qui nauẽ. ff de exercito.
u l. non aliter ff. de leg. a iij.
x l. cũ lege. ff. de te.
y l. prospexit. ff. qui & à quib.
z l. Plautius. ff. de aur. & arg. leg. l. Labeo. ff. de suppel. leg.
a d. l. j. §. si is qui nauem.
b l. scire leges. ff. de leg. c Marciõ. j. q. j
c d. l. non aliter.
d l. pe ff. ad exhib.
e l. scire. § aliud. ff. de excu. tu. & hic

Cicero non vteremur. Porrò verò mentem longè diuersam esse ab
eo, quod scriptum demonstrat, multipliciter constare potest: sed
potissimùm ex ratione legis cessante. [f] cum enim tota mens legis
ex ratione pendeat & proficiscatur. [g] Quinimò eadem dicatur es-
se legis sententia cũ ratione: [h] non dubium quin ex ea & extenda-
tur, & coarctetur legis decisio. [i] vt vbi scilicet eadem est legis ratio,
idem constitutum existimetur. [k] contráq; lex quamlibet generalis
à cessante ratione restringuatur. [l] Nec habet hæc sententia contro
uersiam, vbi ratio est expressa in lege: [m] aut vnica tantùm probabi
liter reddi potest. [n] Nam & ea pro expressa habetur: [o] vt in lege quę
fœminas extantibus masculis, successione repellit: in qua solã agna
tionis, familiæq; conseruandæ rationem considerati contra Barto
3 lum [p] meritissimò receptum est. [q] † Vbi verò de ratione non pla-
nè certi sumus (vt plerũq; fit, cũ apud nos soleat obscurũ esse, quid
maximè mouerit legislatorẽ) in re dubia, sicuti diximus, melius est
verbis legis seruire: [r] cũ ea præsumatur legis sentẽtia, quã verba de
mõstrãt, [s] etiã si dura lex videatur. [t] Nisi tamẽ cõmunis vsus loquẽ
di (quẽ cuicunq; verborũ proprietati leges semper anteposuerũt) [u]
propriè significationi verborũ repugnaret, [x] aut cõsequi posset in
dè aliquid absurdum, [y] vt in eo quo iam vsi sumus exemplo chirur
gi subito morbo correptũ in palatio secta vena iuuantis. Rem quip
pè quæ culpa caret, in damnum aut pœnam vocare per iniquum es
set. [z] Legum autem verba sic interpretanda sunt, ne quicquam ab
surdi iniquitatísue contineant. [aa] Quæ diffusiùs hîc attingerem: nisi
memor essem hęc omnia, quã copiosissimè alibi à me pertractata. [bb]

Quomodò cũ stet sententiam cum scripto ʃu guare.

Arg. à cessante ratione.

Verbis quando hærendum.

a *Non dubium.*

4 Hinc quoq; confirmo, quod alibi sæpè docui. [a] falsò perferri, † le
gem oportere dubitationis aliquid habere, [b] quippè qui sciam le-
ges alicubi latas, quę nullam habeant iuris dubitationem, atq; adeò
quæ nec olim vllã habuerint, nec hodiè habeãt. [c] Cuius rei vel vnũ
proferam exemplum. Filium, inquit Vlpianus, [d] eum diffinimus,
qui ex viro & vxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuisse maritũ,
verbi gratia per decennium, reuersum anniculum inuenisse in do-
mo sua. Placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium.
Hæc ille. Cuius quæso sententia, quam potest habere dubitationem
quis obsecro tam stupidus, qui illo tempore putauerit aniculũ natũ
absente marito, qui. x. annis abfuerat, filiũ esse mariti. Minutiores
sunt profectò hæ argumentandi ratiunculæ, quàm quæ vulgò reci-
pi debeant: tantùm abest vt doctis eas ascribere velim.

Lex an de indubitabili.

b *In legem committere.*

5 Committere † vt Sextus Pompeius ait, est propriè simul mitte-
re. Cæterùm eo verbo plerumq; vtimur, pro facere & delinquere.
Vnde committere in legem, quod Cicero contra legem vocat, [a] is
dicitur, qui contra legis dispositionem, quoquomodò facit. [b] Vel a-
pertè præceptum legis oppugnando, [c] quod propriè contra legẽ
fieri dicitur. [d] Vel per obliquum, & callidè sententiam eius circũue
niẽdo: quod Iulius Paulus in fraudem legis facere dixit. [e] Veluti cũ
fœnerator vt Macedoniani pœnam effugiat, non pecuniam nume
ratam, de qua tantùm senatus verba facere videtur: [f] sed oleum, aut
triticum filiofamiliâs credit, vt inde pecuniam redigat. [g]

Committere in legem.

c *Nititur voluntatem.*

f l. quod dictũ. ff. de pact. l. a. li ere. §. quãuis ff. de iu. pat.
g l. cùm mulier. ff. sol. mat. d. l. scire. §. aliud.
h l. nominis. §. fin. ff. de uerb. sig. d. l. cùm mulier. §. j.
i d. l. scire. §. aliud.
k l. illud. ff. ad l. aq.
l c. statuimus § fin. 61. dist. d. l. quod dictũ. d §. quãuis.
m l. milites agrum. ff. de re milit.
n Accur. l. quãuis. C. de fideicom.
o l. ij. ibi, si modo u nicus sit ff. de lib. & postb.
p Bart. l. liberorũ. ff de uer sig.
q l. j. §. si ff de uẽt. insp. Bal. & doct. l. ij. C de lib. præ.
r l. j. §. si is qui nauem ff. de exercit.
s l. Labeo ff. de su. leg.
t l. prospexit ff. qui & à quib.
u l. cùm de lanicis. §. asinã ff. de fun. instruct. l. ut Alphenus. l. anniculus. j ff. de uer sig.
x l librorũ. §. quod tamen Cassius ff. de leg. iij c. ex literis. de spons.
y l. uxorem § concubinæ ff. de leg iij.
z l. sancimus C. de pœn. c. ij. de cõst.
aa l. nam absurdũ. ff de bo. liber.
bb in tract. de interpre. iuris parte. j. artis nostræ.
a in l. unic ff. de of. con. in l. si testamẽto. C. de impu. & in l. quoties. C. de rei uend.
b l. quod Labeo. ff. de car. edict. l. j. in fi. ff. ad munic.
c l. quæris. ff. de natal rest. l. cui sit.

uersi. & ideo. ff de usur. l. ij. § constat. ff. de pœn. l. in seruili. C. qui da. tut. d l. filiũ. ff. de his qui sunt sui. a Cice. pro A. Cluent. & in lib. de claris orato. b c. fi. de reg. iur. in 6. & hic. c l cõtra legẽ. c ũ l. seq. ff. de leg. d c. quãto. de prin. c. fi. & hac l. e d. l. cõtra legẽ. f l. j. ff. ad Mace. g l. sed iulia. §. mutui. ff. illo ti-

Leges quippè non in verborum superficie, sed sicuti sæpè dictũ est, in sensu & radice rationis cõsistũt.[a] Etiã si maximè verba legis alium habeant intellectum.[b] Et ideò perindè legem offendit, qui saluis verbis eius, sententiam circumueniat, ac si verba quoq; violasset.[c] quamuis non idem in eo, qui aduersus verba committit, falsa sententia.[d]

Offendẽs mẽtem.

Offendẽs verba.

d Saua prærogatiua.

Idest dura, rudi, violentérq; detorta verborum interpretatione. quid enim duriùs à bonóq; & æquo magis alienum, quàm contortis callidè, & sophisticè verbis sensum legis alio quàm oportet deflectere.[e]

e Fraudulenter excusat.

Veluti fœnerator, qui vt illuderet Macedoniano, non pecuniam numeratam, de qua senatus loqui tantùm videbatur:[a] sed triticũ, vinum, oleum, aut aliam rem filiofamiliâs credidit, vt iude pecuniam conflaret. Neq; enim is idcò senatusconsulti pœnam euadit.[b] Nec diuersum in eo qui emere prohibitus, fiduciarium amicum interponit, per quem acquirat.[c] Aut vetitus donare viliori prætio, vẽdit vel per suppositam personam donat.[d] Idémq; si cùm mulier pro alio intercedere vellet, creditoris caliditate factum sit, vt obligationem in se principaliter ipsa susciperet.[e] alijsq; per multis casibus, in iure nostro sparsis, quibus verbis legis retentis, eiusdem sententiam homines improbi, circumuenire tentant.

Macedoniano quomodo fraus fiat.

f Nullum enim.

Hinc coniuncto superiore versiculo, *Nunc pœnas*, doctores colligunt † Annullationem actus pœnam esse, vbi scilicet irritus fit in
6 odium personæ,[a] vt ratione prohibitionis.[b] Secus si propter omissionem formæ[c] aut quatenus in alterius pora minoris, aut mulieris fauorem irritatur, ne quod in eius gratiam introductum est, in eius odium reflectatur.[d] Cuius rei pleniorem disputationem, affatim alibi attigimus.[e]

Annullatio actus an pœna.

g Pactum.

7 Pactum † propriè & vt in pactorum tractatu sumitur, significat conuentionem, quæ non transit in speciale uomẽ contractus.[a] Ex qua ideò passim iura dicunt actionem non dari.[b] quod scilicet conuentiones, quæ proprium contractus nomen non assumunt, non pariant actiones.[c] Quamuis generatim acceptum, quemcunq; simultaneum duorum consensum designet.[d] Vnde Cicero *Pactum*, diffinit, *quod inter aliquos conuenit.*

Pactum.

h Nullam conuentionem.

8 Cõuentionis † verbũ, pacto generaliùs est: omnes omninò pactiones, & obligandi, cõtrahendi, distribuẽdíq; modos cõtinens,[a] siue re, siue verbis: siue consensu tacito, vel expresso: siue literis ineatur: & siue inter præsentes: siue inter absentes, ex publica, priuatáue caussa.[b] Quæ omnia suo loco pleniore tractatu digessimus.[c]

Conuentio.

i Nullum contractum.

9 Contractus † quemadmodum alibi docui, significat propriè duorum pluriumue consensum, obligationis constituendæ caussa, & vt alter alteri obnoxius fiat, interpositum.[a] pauló q; strictius Labeo eõ tractum diffiniuit *vltrò citróq; obligationem.*[b] Quoquomodò autem accipiamus, nemo est qui non videat, conuentionis verbum (quo mutuus quicunq; consensus ad distrahendam etiam & dissoluendam obligationem, ordinatus significatur)[c] multò latiùs patere, quàm

Contractus.

a l. scire leges. ff. de leg. c. Marcion. j. q. j.
b l. scire. §. aliud. ff. de excu. tu.
c c. quãto. de priui. c. fi. de reg. iur. in 6. & hic.
d l. fi. ad pr. ff. qui pet. tu. d. §. aliud.
e l. nulla. ff. de leg.
a l. j. ff. ad Maced.
b l. sed Iulianus. §. Mului. ff. illo tit.
c l. pupillus. uer. pe. ff. de autho. tut. l. pe. C. de his qui ueni.
d l. iij. uer. non tantùm. l. si sponsus. §. circa ff. de don. inter ui.
e l. quamuis. §. si cũ essem. ff. ad velle. l. cùm ad. C. ad. tit.
a l. turpia in prin. ubi doct. ff. de lega. j.
b l. senatus ff. de cõtra. empt. c. si religiosus. de ele. in 6.
c l. eius qui. uer. plané. ff. de iur. fis. c. si quis. de reb. eccl.
d l. quod fauore. hoc tit.
e in l. fi. C. de post. hered inst.
a l. iurisgentiũ. ff. de pact. l. creditor §. pe. ff. manda.
b d. l. iurisgentium. §. quinimò. & §. utputa.
c d. l. iurisgentium. in prin.
d l. j. ff. de pact. l. pactũ. ff. de polli.
e Cice. ij. rhetor. ad Heren.
a l. j. §. conuentionis. ff. de pact.
b l. j. §. fi. l. ij. l. iij. l. iiij. ff. de pact. l. j. & ij. ff. de act. & obli.
c in tract. pact. & in rub. C. de pact.
a l. iurisgentium. in pr. ff. de pact. Theoph. §. j. de obli.
b l. Labeo. 2. § fi. ff. de uerb. sig.
c l. j. §. cõuentionis. ff. de pact.

quàm verbum contractus.[d] Vt vix videre posſim, quanam ratione ab inepta otioſorũ verborũ inculcatione vindicari queam authores legis noſtræ. Niſi dixerimus eos figuratè loquutos. atq; hic

Contra Imp.

Pleonaſmos. Parelcon.

10 eſſe figuram † Pleonaſmos, id eſt ſuper abundantiam: quæ tum fit, vt Quintilianus docet, quoties oratio plena, ſuperuacuis verbis oneratur. vt videre oculis, ore loqui.[e] aut Parelcon, illi non valdè diſſimilem, quæ ſyllabæ, dictionis, aut clauſulæ ad rem de qua agitur minimè neceſſariæ, ſuperflua eſt additio.[f] Vt cùm Simo pater, de Pamphilo filio dicebat.[g]

Comperiebam nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere.

Abundat inquit illic Donatus, dictio *Quidquam*, nam nemo quiſquam non dicitur.

k Lege contrahere prohibente.

Naturalis obligatio an oriatur ex contractu facto cõtra legem.

11 Hinc pleriq; omnes probari contendunt † ex contractu inito cõtra legis prohibitionem, nec quidem naturalem enaſci obligationem, quod & alijs legibus confirmant.[a] ſpirantiq; ratione, quia iuregentium ex quo naturalis obligatio deſcendit:[b] ſuperiorum legibus quilibet parere tenetur.[c] Et ita, inquiunt, ius ciuile, quod naturalem iam productam tollere nequit,[d] ne tamen in eſſe deducatur impedire poteſt.[e] Nec dubium quin pleráq; multò faciliùs impediãtur fieri, quàm facta tollantur.[f] Mihi verò cùm naturalis obligatio ex conſenſu & naturali illa æquitate fidei ſeruandæ plerumq; deſcẽdat:[g] nec poſsit iuriſgentium ratio, ipſáq; naturæ æquitas, vlla ciuilis legis authoritate corrumpi:[h] ſed firma ſemper, atq; immutabilis permaneat.[i] nunquam viſum eſt, per aliquam iuris prohibitionem naturalis obligationis natiuitatẽ impediri poſſe. nam & pupillum ſine tutoris authoritate contrahentem naturaliter obligatum habemus:[k] cum quo tamen tutore non authore contrahere, iuris ciuilis regulæ prohibent.[l] Quamuis non negem effectus obligationi naturali per ius ciuile tributos, ab eadem lege tolli poſſe.[m] Nihil enim magis naturale, quam eadem authoritate aliquid diſſolui, qua colligatum eſt.[n] Sic enim non poteſt lex ciuilis proi ſus tollere iuramentum, quod eſt hodie de foro canonico, & ſpirituali.[o] At effectus à ſe iuriurando tributos poteſt abrogare.[p] Et in ſimili dicimus, legem ciuilem, quæ ex nefario complexu natos, nec quidem filiorum nomine dignatur:[q] facere tamen non poſſe quominus illi naturaliter filij ſint.[r]

No. opinio.

l Tam veteres.

Lex quando ad futura trahatur.

12 Nec obſtat † quod legis natura ſit, futuris negotijs formam dare, & ideo non ſoleat ad vetera, ſeu præterita, ſed ad futura tantùm protendi.[a] Nam hoc verum quatenus nouè lex aliquid conſtituit: ſecus ſi ius antea inductum dumtaxat declaret, & interpretetur.[b] Cùm enim nihil conferat noui iuris, qui declarat:[c] ſed veterẽ duntaxat ſcripti ſententiam obnubilam fortè, patefaciat & illuſtret.[d] Debet lex declaratoria ad præterita negotia (quæ tamen quoquo modo deciſa non ſunt)[e] ſumma ratione referri.[f] Quod & alij locomagis idoneo, extenſiſsimè diſputant.[g]

m Imperamus.

Imperare verbum.

13 Fieri igitur neceſſe eſt, & ſi non fiat, pœnam habet.[a] † Imperare quippè verbum, ſuperbum eſt, maximéq; authoritatis: vt patris in liberos,[b] domini in ſeruos,[c] Abbatis in monachos,[d] & principis in

d d.§. conuẽtionis.
e c. præſens. 20. q. 3.
f l. qui romæ. §. Callimachus ff. de uerbo. oblig.
g Teren. in Andria.
a l. ſi non ſortem. in prin. ubi doct. ff. de cond. indeb. l. cùm lex. ff. de fide iuſſo.
b l. cum amplius. §. is natura ff. de reg. iur.
c l. ij ff. de iuſti. & iur.
d l. Iulianus. in pr. ff. de cond. indebi.
e d. l. ſi nõ ſortem.
d l. cũ lex.
f l. patre furioſo. ff. de his q ſunt ſui.
g l Stichum § naturalis. ff. de ſolut.
d § is natura.
h l ij § ſi ff. de uſu fruct. ea. rer.
i § fin. de iur natu.
k l. ſi pupillus. ff. de uerb. o lig. l. j. ff. de nouat.
l l. cõtra. ff. de pact.
m d. l. ſi non ſortẽ. in prin. d. l. cũ lex.
n l. nihil. ff. de reg. iur.
o c. ſi. de ſor. comp. in 6.
p auth. decernit. C. de arbit. Caſt. hic in ſi.
q §. ſi. qui. mod na. eff. ſui coll. 7.
r l. in bello. § facta ff. de cap.
a l leges. hoc tit. c. ij & c. ſi. de cõſt.
b § ſi. de rap. mul. col. 9.
c l. hæredes. §. ſi qd poſt ff. de teſt.
d l ſi. uer. pe. C. de pact.
e l. relegatorũ. § ad tẽpus. ff. de inter. & relega. l. cauſas. C. de tranſact. §. ſi de ſil aut. do inſtr. coll iij. d. §. ſi. & hac l.
g dd. in c. ſi. de cõſt. a c. ſi. 14. q. 1.

b l. ſiloncti. ff. de teſ. c l. pe. in pr. ff. de actio. empt. d c. ſi religioſus. de elect. in 6.

subditos.[e] innuens vt quod imperatur sine contradictione fiat.[f] plúsque esse impetare, quàm iubere, euidenter ostendit Chęrea Terentianus:[g] qui Parmenoni seruo, an iuberet roganti, respondit.

Iubeo cogo, atque impero.

n *Prohibuisse sufficiat.*

Etiam si non vltra lex progrediatur, irritando quæ contra suam interdictionem facta fuerint. Sola quippè legis prohibitio importat annullationem actus.[h] Quod infra pauliò latius attingam, in verbo specialiter.

o *Cateráque quasi expressa ex legũ liceat volũtate colligere.*

14 Obserua eum casum, in lege satis expressum dici, † qui licet verbis nõ demõstretur, ex certa tamẽ legis sententia colligitur.[a] cùm enim nõ in verbis, sicuti sæpè diximus, sed in sensu, vis & potestas legum resideat.[b] Quod verba simul cũ mente possunt idipsum legis sentẽtia, de qua cõstat, pariter sola poterit.[c] Quocirca nec dubiũ, quin eo quoq; casu decisio legis perpetuò locũ habeat.[d] etiam si materia pœnalis sit & odiosa.[e] quod non propriè tum dicatur lex extendi, sed magis eum ipsum casum exprimere.[f]

p *Non solùm inutilia.*

15 Plus † est igitur aliquid pro infecto haberi, quàm reddi inutile.[a] Illo quippè casu perindè omninò est, ac si nihil vnquã ea de re fuisset actũ.[b] & idrò, vt opinor ego ipso iure, nulláque expectata iudicis sententia, nullus actus redditur.[c] Vbi verò lex nonnihil declarat inutile, hominis ministerium necessarium est.[d]

q *Sed pro infectis etiam habeantur.*

16 Hoc est † ad eum statum iuris authoritate facta contra legis prohibitionẽ rediguntur, in quo forent, si nihil prorsus actũ esset.[a] non quod ea simpliciter infecta reddat. quippè factũ, vt apud plautum[b] Lyconides, & Demipho Terentianus[c] dicebant: nulla hominum couẽtione, aut etiam legis authoritate, secũdum veritatem infectũ fieri potest.[d] Adeò, vt ipsi Deo Opt. Max. qui solus omnipotentia fulget, id denegarũ ferãt.[e] Vndè Hieron.[f] Audẽter dicam (inquit) cum Deus omnia possit, virginẽ suscitare post ruinam, nõ potest.[g]
17 Factũ enim & non factum contradictoria sunt. † Deus autem non potest, ea quæ cõtradictionem implicãt.[h] Vt Theologi diffusissimè docent.[i] Quãuis interdum iuris interpretatione, perindè reddãtur in effectu, ac si nunquã facta fuissent.[k] Vndè cõsulto voluit hoc loco Imperator, verbo (*Habeantur*) vti quod nõ solet veritatem exprimere, aliud siquidem est quid esse tale, & aliud haberi pro tali.[l] Ne verò sua videatur lex abuti potestate, nihil cõtra veritatem inducit, nihil agit, nihil fingit, nisi magna subsit æquitas, & aliqua iusta causa:[m] quæ cũ cessat, cessat quoq; legis actio & interpretatio.[n]
18 † Quare cũ facta cõtra legis prohibitionẽ ius habeat pro infectis: ad fouẽdam, augẽdáq; (vt nemo nõ videt) legis authoritatẽ, & cõprimẽdã improborum hominum audaciam:[o] respectu pœnarũ, quæ istiusmodi legum contemptoribus infliguntur, pro infectis facta non etunt.[p] Ne pro legis vtilitate introducta, duriore interpretatione ad eius iniuriam producantur.[q] Et quoniam pœnas ob maleficia solui, magna ratio suadet: publicáq; postulat vtilitas.[r] Huc cõmodissimè pertinet, quod vulgò fertur, legis prohibitionem, nec personam, nec prohibitionis caussam egredi.[s] Et ideò non irritare

Expressum quid in lege dicatur.

Inutile & pro infecto haberi.

Facta pro infectis cur non habeantur.

Deus quæ nõ possit.

Lex cur facta infringat.

e hac l. non dubiũ.
f d.c. si. 14. q. 5.
g in Eunucho.
h ut hac l. uers. licet legislator.
a l. prætor. §. 3. ff. de no. oper. l. bis solis. C. de reuo. dona.
b l. scire leges. ff. de legib. c. Marciõ 5. q. 3.
c l. nominis. §. fin. ff. de uerb. sig.
d l. cùm mulier. 3. ff. sol. matr.
e d. l. prætor. d. l. bis solis.
f ut hic & d. l. bis solis.
a c. imperiali. 25. q. ij
b l. iubemus. §. sanè 3. C. de sacrosan. eccles.
c ut hic & d. §. sanè.
d l. j. & tot. tit. ff. quod met. caus.
a l. iubemus. §. sanè. 3. C. de sacr. sanc. eccles. c. non solũ. de reg. iur. in 6.
b Plaut. in Aulularia.
c Terent. in Phormione.
d l. in bello. §. facta. ff. de capt. l. uerum. ff. de reg. iur.
e Arist. 5. Ethicor. Bar. hic.
f Hiero. in Amos. 5. c.
g c. si Paulus. 32. q. 5.
h Bal. l. eã quã. nu. 34. C. de fideico.
i Thomas. ij parte. q. 25. art. iiij.
k l. iubemus. §. sanè. 3. C. de sa. r. sanc. eccle. c. quæ contra ius. de reg. iur. in 6.
l l. si maritus. §. legis iulia. ubi Bar. ff. de adulte.
m l. denique. cum l. seq. ff. ex quib. cau. maio.
n c. statuimus. §. fi. 61. dist.
o d. l. iubemus. §. sanè. in fin.
p ut hac l. uers. nec pœnas.
q l. nulla. ff. de leg. d. quod fauore. C. illo tit.
r l. ita uulneratus. ff. ad leg. Aquil. l. si à reo. §. fi. ff. de fideiusso.
s l. & si is. C. de præd. minor.

eum

actum, nisi quatenum ad illum, cuius fauore prohibitio facta est, & quatenùs id illi ex pedit.[t]

r Specialiter.

19 Idest nominatim, & expresśim.[a] † probat autem hic text. clarisśimè, solam legis prohibitionem annullare actum contragestū:[b] & habere in se (sicuti dici vulgò solet) clausulam actus annullatoriam.[c] Quod in ijs vulgò recipitur, quę perpetuam habent caussam prohibitionis: non etiamsi temporariam.[d] Rursus vbi prohiberetur actus substantia, non etiam si qualitas, quæ tantùm irritabitur.[e] Nam & dolum in contractibus adhiberi prohibitum est,[f] dolo tamen initi contractus valent.[g] Quoniam lex non consensum, id est substantiam actus[h] prohibet: sed qualitatem & modū deueniendi ad consensum. Deniq; obtinet regula, vbi lex consisteret in finibus prohibitionis: secus si progrederetur vltra gestum cōtra suā prohibitionē confirmādo.[i] Per manus quippè traditū est, multa vetante lege fieri nō debere, quæ tamē facta viribus nitūtur.[k]

Legis prohibitio habet in se clausulā annullatoriam.

f Ex eo, vel ob id.

20 Ex † particula, idem quod propter, nonnunquàm significat.[a] sicut & verbum ob,[b] plerumq; tamen solent hæ dictiones ita separari, vt vocula ex, caussam proximam, & immediatam designet.[c] Ob, verò caussam mediatam, & remotam,[d] sicut dictio propter.[e] Vt hic sit constitutionis nostræ sensus. Factum contra legem non modò cassum, inutile & nullum esse, sed etiam quicquid ex eo (nisi cesset caussa prohibitionis) mediatè vel immediatè sequitur.[f] Nā cùm principalis caussa non consistit, nec ea quidem quæ sequuntur.[g] Vnde iura quæ dicunt, transferri & possesśionem,[h] & dominium[i] ex inutili contractu, aut si mauis ob ipsum contractum (cùm non ex contractu rectà, sed ex traditione propter contractum dominia transferantur)[k] non de eo genere contractus, qui fit contra legem, accipi debet:[l] sed de eo, qui ex alia caussa inutilis factus est, quàm quia lege prohibitus.[m] ex quo quæritur dubio procul dominium,[n] quod nuda tradentis voluntate, etiam ex falsa caussa transferri potest,[o] modò sequatur traditio.[p]

Ex, dictio.
Ob, dictio.

Dominium quomodo trāsfertur.

t Cassum atque inutile esse præcipimus.

Ipso iure scilicet, nullâq; expectata iudicis sententia.[a] Quod nō tantùm ex coniunctis istis dictionibus, *Cassum, atq; inutile*, planè demonstratur:[b] sed etiam ex verbo *esse*, quod eum præsentis temporis sit, operatur ipso iure.[c]

Ipso iure.

u Quæ vbique nō seruari, factū lege prohibēte censuimus.

Sic legendum esse, & structura sermonis, & literæ sensus indicat. non vt Haloander nobis obtrusit; *quam vbicunq; seruari factum lege prohibente censuimus.* Hæc siquidem verba nec nasum habent, nec congruam verborum constructionem recipiunt.

x Nec stipulationem huiusmodi tenere.

Stipulatio quippè de ijs interposita, de quibus pacisci non licet, seruanda non est: sed omninò rescindenda.[a] Cūq; non soleat subiecta stipulatio vim actus cui adijcitur, immutare: sed magis secūdū eius regulari naturā:[b] vt & doct. alibi fusisśimè tractāt,[c] nō potest cōtractus, qui lege reprobatur, per interpositā stipulationē confirmari.[d]

t l. Iulian. § si quis à pupillo, ff. de act. empt. & d. l. & si is.
a l. sed & si quis. § quæsitū. ff. si quis caut. l. ab ea. ff. de prob. l. j. ubi dixi. ff. de of. rius.
b l. j. in fin. ff. de his quæ pro non scri. Bart. l. fi. ff. de diuort.
c Accur. l. non intelligitur. § pe. ff. de iur. fisc.
d glo. c. tua. de spō. duo. & cle. j. de iure patro.
e auth. decernimus. C. de arb.
f l. j. & tot. tit. ff. de dol. l. bonā fidē. C. de act. & obli.
g l. & eleganter. ff. de dol. l. si quis cū aliter. ff. de uerb. obli.
h l. j. § pe. ff. de pa.
i l. j. § j. ff. de ser.
k l. j. § bidnum. ff. quan. app. sit. l. re legatorū. § ad tēpus. ff. de interdi. & rele. l. j. § j. ff. de ser.
a l. j. § ex incendio. de incend.
b l. si ab hostibus. § fi. ff. sol. mat.
c l. eo tēpore § fin. ff de pec. l. unic. C. si seruus extero.
d l. j. ff. de distract. pig.
e d l. eo tēpore. § fi.
f cle. uni. de immu. eccle.
g l. cùm principalis. l. nihil dolo. § j. ff. de reg. iur.
h l. j. § si uir. ff. de acq. poss.
i l. multum. in fi. C. si quis alt. l. & eleganter. in prin. ff.
k l. traditiōibus. C. de pact. § per traditionē. de rer. diui. in inst.
l ut hac l.
m Bar. d. § si uir. in fi.
n d. l. & elegāter. d. l. multum.
o l. iij. § subtilius. ubi doct. ff. de con. ca. da. tot. ti. de cond. inde.
p d. l. traditionibus.
a aut. cassa. C de sac. sanc. eccl.
b c. ij. ut lit. non con. c. inter cætera. de præ.
c Acc. & Bart. l. iubemus nulli. § sanè. C. de sac. san. ec. & l. in criminali. C. de iurisd.
a l. iuris gētiū. § pe. ff. de pact.
b l. si stipulatus. ff. de usur. l ij. § parui. ff. de priu. cre. d. l. j. § bellisśimè. ff. ut leg. no. ca.
c Moder. in rub. ff. de uerb. obli.
d l. generaliter. ff. illo tit.

y Nec mandatum vllius esse momenti.

Et ideò qui huic mandato paruit, nihil à mandante iudicio mandati consequi potest. [a]

z Nec sacramentum admitti.

21 Vt videlicet, gestum contra legis formam, confirmet. [a] †Iusiurandum quippè contra vim & authoritatem legum, veluti iuri publico repugnans, nullius est momenti. [b] Vnde nec pactionem roborat. [c] Cùm enim peccet grauiter, qui legem contemnit. [d] Non debet iusiurandum (quod iniquitatis vinculum esse non oportet: [e] iustitiámque præcipuè comitem habere debet) [f] eiusmodi contemptus legum adiuuare posse. [g] Quinimò nec ipsum iusiurandum seruandum est: gratiórq; est hic Deo præuaricatio, quàm obedientia. [h] Nisi quatenus hodiè lege pontificia, sine salutis æternæ detrimento, posset seruari. [i] Ex ijs patet, non obstare constitutiones, quæ iuramenta minorum, super alienatione rerum suarum alioqui inutili confirmant: inuiolabilitérq; seruari præcipiunt. [k] Nam hoc ideò (sicuti vulgò dici solet) quia nō erant puberum contractus prohibiti, velut iuri publico, aut bonis moribus repugnantes: sed priuato tantùm minorum fauore: cui cum facilè renuntietur: [l] receptum est accedente iuramento confirmari contractum. [m] Aut vt alij malunt, iusiurandum seruandum tamet si contractus nullus sit. [n] Cuius rei disputatio ex alijs locis petenda est. [o] Ego verò aliter dico, ciuilem legem iureiurando vim auferre respectu duntaxat earum conuentionum, quæ à iure communi remotæ sunt. [p] Cuiusmodi non est minoris contractus, qui iure potest si non habeant curatorem contrahere, quamuis si se reperiat læsum, beneficio restitutionis iuuetur. [q] Iure pontificio nō nego quin omne iusiurandum, quod sine damno alterius propriæq; salutis seruari potest, seruandum sit. [r] quia in eo Romani pontifices semper toti fuerunt, vt curarent ne Dei optimi maximi nomē sumeretur in vanum. [s] Quæ omnia vberiùs paulò alibi excussi. [t]

Iuramentum contra legem.

Aut. sacramēta. declarata.

a l. si remunerandi. §. rei turpis. l. si mandauero. §. qui eadem. ff. mandat. §. illud. illo titu. in instit.
a l. iurisgentium. §. pe. ff. de pact.
b l. si quis inquilinos. §. fin. ff. de lega. j.
c Accur. l. ij. C. de agric. lib. 11.
d c. ij. de ma. & obed. c. qui resistit. 11. q. iij.
e c. inter cætera. 22. q. 4.
f c. & si Christus. de iurei. c. animaduertendū. 22. q. ij.
g c. quintaualllis. c. tua nos. c. ueniēs: c. intellecto de iureiur.
h §. j. scœni. non so. coll. 5.
i c. cū contingat. de iurei. c. ij. de pact. in 6. dixi plenè in l. si quis procons. ff. de fideiusso.
k l. j. auth. sacramēta. C. si a luer. uē.
l l. si iudex. ff. de minor. l. pen. C. de pact.
m d. auth. sacramenta. ubi docto.
n d. c. cùm contingat. & d. c. ij.
o doctor. in d. aut. sacramenta. & in d. c. cùm contingat.
p l. iurisgentium. §. pe. ff. de pact.
q l. ait prætor. ff. de min. l. si curatorem. C. de integr. restit.
r d. c. cum contingat. d. c. ij.
s Leuit. 19. c. habemus. cum seqq. 22. q. j.
t in l. si quis pro eo. ff. de fideiuss.

IOANNES CORASIVS Tolosas Valentiæ Allobrogûm vj. Iunij M. D. XLIX.

Enarra

ENARRATIONES IN LEG. PRIMAM C. DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

SVMMAE RERVM.

1 Error iuris & facti.
2 Ignorantia iuris qui excusentur.
3 Militibus cur magis quàm rusticis subueniatur.
4 Exceptiones quando opponi debeãt.
5 Caussa.
6 Miles quando poßit esse procurator.
7 Agere caussam.
8 Error facti faciliùs excusat.
9 Militaris priuilegij caussa.
10 Militiæ species.
11 Allegare & allegationes.
12 Sententia quam actionem pariat.
13 Exceptio quando post sententiam opponatur.
14 Dilatoriæ quæ propriè dicantur.
15 Restitutio in integr. an hic sit necessaria.

Imp. Antoninus a. Maximo militi.

QVAMVIS cùm caussam tuam [a] ageres, [b] ignorantia iuris [c] propter simplicitatem [d] armatæ militiæ [e] allegationes [f] competentes omiseris, [g] tamen si nondum satisfecisti: [h] permitto [i] tibi si cæperis ex sententia conueniri, [k] defensionibus tuis [l] vti. [m] D. vij. Calend. Maij, duobus Asperis Coss.

a l.j. ff. de iur. & facti igno.
b l.ij. eo. tit. ff.
c l. pe. §. j. ff. illo ti.
d l. cũ quis. hoc tit. d. l. pe. in prin.
e d. l. pen.
f d. l. ij.
g l. leges sacratißimæ. C. de legi. l. penul. hoc tit.
h l. si emancipata. l. quamuis. & l. fi. hoc tit.
i l. in bonorum. ff. de bono. pos.
k l. ij. §. fin. ff. quis ord. in bo. po. ser.
l l. j. ff. de mino.
m d. l. pe. ad princ. ff. hoc tit.
n l. si. in prin. C. de iur. delib.
o l. milites agrum. ff. de re milit. l. militẽ. C. de procur. l. milites. C. de locat.
p l. j. ff. de test. mil. l. quãquã. l. pe. C. eo. §. j. eo. in inst.
q l. ij. C. de consor. eiusd. lit. c. insinuante. de os. deleg.
r l. exceptionem. C. de prob. l. fi. C. de excep. l. ita demũ. C. de procur. c. inter monasterium. de re iud.
s l. peremptorias. C. sent. rescin. non poss.

Ioannis Corasij Enarrationes.

Error iuris & facti. 1 ALiam † esse caussam erroris in iure, & aliam ignorantiæ facti, non immeritò Neratius docuit. [a] Cùm enim facti scientia, prudentißimos plerumq; fallat. [b] Erranti in facto, si non ei magna possit imputari negligentia, [c] lex facile succurrit. [d]

Iuris ignorantia quos iuuet. 2 † Iuris ignorantia verò neminem excusat, sed potius cuiq; nocet. [e] cùm ius certum sit & finitum, in medióq; positum, vt ab omnibus cognoscatur: [f] ac ideò probabiliter ignorari non poßit. [g] Vndè nec mulieres rusticíq; iuris ignorantiæ prætextu, paßim iuuari solent. [h] cùm saltem potuerint consulere peritiores, & ab ijs quæ didicissent obseruare. [i] quod prudentem quemq; patremfamiliâs facere conuenit. [k] Minori tamen ætati ob infirmitatem eius consilij multis captionibus suppositi [l] iuris ignorantia præbet excusationem. [m]

Milites iuris error excusat. 3 † Militibus quoq; ius ignorantibus parcitur: [n] quos nimirùm expedit, abarmorũ vsu, alio studio nõ reuocari. [o] Ob probabilem quorum imperitiã престереà, multis paßim in iure nostro priuilegijs donantur. [p] inter quæ non minimum est, quæ hic ab Antonino refertur: vt exceptionem imprudenter omissam, puta pacti de non petendo, opponere poßint in executione sententiæ.

Exceptiones quo tempore opponẽdæ sint. 4 † Cùm alioqui constet, dilatorias exceptiones, quæ non posteà superuenerunt, [q] ante litem contestatam: [r] peremptorias verò ante rem iudicatam, [s] objjciendas esse. Post sententiam autem diffinitiuam, à qua prouocatũ non

est (nam in caussa appellationis, quibuscunque allegationibus, & exceptionibus etiam peremptorijs [t] vti concessum est.) [u] cùm ex ea nouum ius victori quæratur. [x] adeò quidem vt quod anteà indebitum erat, authoritate rei iudicatæ incipiat nouè deberi. [y] Exceptio quæ nouum istud ius non concernit, [z] nulla potest opponi: [a] præterquàm vt diximus, à militibus, [b] quibus per occupationes militiæ quid leges præcipiant, non est otium cognoscere, nec integrum consulere prudentiores. [c] Nam inter arma, si cut dici solet, *silent leges.* Et C. Marius inter armorum strepitum, dixit se verba formulasq; iuris ciuilis, exaudire non posse. [d] Et cùm Cæsari pecunias ærario demere volenti, Metellus tribunus plebis fortiter resistens, leges quasdam proferret, non idem armorum, ac legum tempus esse, Cæsar respondit. [e] Ex his satis liquet, cur lex citius veniam dederit imperitiæ militis, quàm rusticorum, vel mulierum: quippè simplex est in his imperitia, qui preterea extra culpam omninò non sunt, cùm prudentiores consulere potuerint. [f] Quæ tamen ratio, in milite cessat, [g] in quo præter simplicitatem, concurrit quoq; fauor reipublicæ, quam vt defendant durissimis laboribus atque adeò mortis periculo, se quotidie strenui milites exponunt, [h] vt & Cicero venustissimè docet. [i]

Militibus cur magis lex succurrat.

a Caussam tuam.

5 Hoc est litem & controuersiam tuam. † omnis quippè actio, quã in foro apud iudices habemus, caussa dicitur, vulgus appellat *Processum.* Secus igitur ducto à contrarijs argumento, [a] si alienam caussam miles exerceat. Quod ita temperandum est, vt si quidem in rem suam procurator datus sit, cùm omne litis commodum, & detrimẽtum ad eum spectet: [b] caussa licet alterius nomine tractata, propria censeatur. [c] & constitutionis nostræ prærogatiua, miles vtatur. Idémque si communem caussam legionis & ordinis ageret. [d]
6 cùm multò magis tunc vigeat huius legis ratio. † Extra hos verò casus, miles alienam caussam exercere non potest. [e] nisi fortè ante contestationem litis, hoc oppositum illi non fuerit. [f] Quo casu verissimum putamus, post sententiam non licere militi vllam exceptionem allegare. [h] cùm eo modo non ipsi militi: sed alij potiùs consuleretur, cuius damno res sit cessura. [i] nisi isthęc in eum cudatur faba, hoc est damnum litis sit in eum recasurum. [k]

Caussa.

Miles quando caussam alienam agere possit.

b Ageres.

7 Idest tractares & exerceres. † neq; enim is agere caussam tantùm dicitur, qui suas actiones intendit in iudicio: sed etiam qui tuetur & defendit, caussámq; suam vel alienã in iudicio quoquo modò tractat. [a] Plinius, [b] Cæsar Vopiscus inquit, cùm caussam apud Cẽsores ageret. Vnde & agere dicuntur caussidici, & oratores. Eorúmque orationes siue cùm habentur, siue cùm scriptæ sunt, actiones appellantur. Quod cùm non intelligerent interpræres, in expositione huius verbi mirè nugati sunt.

Agere caussã.

Actio apud oratores.

c Ignorantia iuris.

8 Multo magis si facti: † cum faciliùs erranti in facto, quàm iure leges subueniant. [a] Interpretatio quippè facti, prudentissimos fallere potest [b] (præsertim milites armorum vsu & exercitio occupatos) [c] non etiam iuris ac legum constitutio, quæ ab omnibus sciri intelligiq; debet: [d] præter quàm ab ipsis militibus, quos arma magis quàm iura tractare dignum est. [e] Vnde & in hoc singulare militis priuilegium continetur, vt omissam allegationem ignorantia facti post sententiam opponere possit, licet in alijs contra, [f] quibus non

Erranti in facto faciliùs subuenitur.

t c. cùm Ioannes. in fi. de fid. inst. l. ij. in fi. C. sent. re. nõ poss.
u l. per hanc. C. de tem. app.
x l. si fundum. §. si pluris ff. de pig. l. nepoti. ff. de fun. instru.
y l. j. C. de con. ind. Bar. l. eleganter. §. fi. ff. illo tit.
z l. si mater. §. eandem. ff. de exce. re. iud.
a d. l. perẽptorias.
b ut hac l.
c l. fi. C. de iur. deli.
d Valer. lib 5. c. ij.
e Plut. in Cæsare.
f l. in bonorum ff. de bono. poss.
g d. l. fi.
h l. aduocati. C. de aduo. diuer. iud.
i Cicer. pro Mure.
a l. cũ pretor. ff. de iud. l. maritus. C. de procu.
b l. si procuratorẽ. §. fi. ff. manda.
c l. j. §. pe. ff. quan. appel. sit.
d l. fil. usfa. §. ueterani. ff. de proc.
e l. illud. ff. ad l. aq.
f l. militẽ. C. de procur.
g d. § ueterani.
h l. perẽptorias. C. sent. res non poss.
i l. cũ mãdato. ff. de minor.
k d. l. cũ mandato. uersi sed si.
a l. j. in pr. ad agẽdum ff. de ædend.
b Plin libr. 17. nat. hystor. c. iiij.
a l. j. l. ij. l. iuris. l. error. l. pe. ff. de iu. & fact. ign. l. cũ quis. hoc tit.
b d. l. ij.
c l. fi. C. de iur. deli.
d l. leges sacratissimæ. C. de leg. l. penul. hoc tit.
e d. l. fi.
f l. error. hoc tit.

non temerè permissum est, caussas transactionibus,[g] vel sententijs[h] legitimè finitas, aliquo colore suscitare.[i]

d Propter simplicitatem.

Militaris priuilegij causa.

9 Causa † igit' priuilegij est simplicitas & imperitia. nõ quælibet, sed ea tñ, quæ ex iusta armorũ occupatiõe pcedit.[a] p quã militi nec prudẽtiores quidẽ cõsulere licet.[b] Vnde rustici, licet eos imperitia semp comitet',[c] & plerũq; soleat excusare:[d] nõ tñ hac prerogatiua florebũt: cũ eis sit otiũ, de iuris traditionibus peritiores cõsulere.[e] Si qui verò periti iuris militẽt, vt sub Cæsare Trebatius, nõ hoc ideò beneficio carebũt: cũ nõ cesset omnino ratio.[f] quãdiu enĩ in castris degũt, per occupationes militiæ, nõ illis integrũ est, legibus quas cognouerint vti earũq; præcepta, tam religiosè seruare.[g] *Silẽt quippè leges* (sicuti diximꝰ) *inter arma*. nec patit' armorũ strepitus, dicebat Marius, legũ formulas exaudiri.[h] In otiosis porrò militibꝰ, & extra expeditionẽ, cũ cesset ratio: legis quoq; nostræ beneficiũ, arbitror cessare.[i] Cum & idẽ in cæteris militũ priuilegijs, nõ immeritò respõsum sit.[k] Idẽq; in doctoribꝰ & causidicis, quãuis & ii militare dicantur:[l] dicendũ cẽseo.[m] cũ eis nõ liceat, imò verò turpissimũ sit, ius in quo versantur ignorare.[n] Et Antoninus hîc militiã tantùm armatã, hoc exornet munere singulari.

leges silent inter arma.

Doctores & causidici.

e Armata militia.

Militia duplex

10 Militiæ † genus duplex est. Armatæ, quæ in bello ab ijs exercetur, qui publica merent stipẽdia.[a] & inermis, aut vt Cicero maluit dicere vrbana,[b] quam ij exercere dicuntur, qui sub stipendijs publicis, aut certo quodam redditu, aliter quàm in bello, reipublicæ inseruiunt: vt magistratus iurisconsulti Medici:[c] quibus legis nostræ beneficiũ minimè cõpetere, vel ex eo constat, quod in illis cesset oĩnò priuilegij ratio, quæ est simplicitas, & imperitia, ex bellorũ occupatione procedẽs.[d] Quod & hic de legislatoris mẽte esse videtur: qui militiã armatã exprimens inermẽ exclusit.[e] cum præsertim ius singulare promulget: quod ad cõsequentiã producendũ non est.[f] quãuis eadẽ subesse ratio videatur.[g] Addũt & alij tertiũ militiæ genus, nempè cælestis.[h] quã sacerdotes & clerici tractare dicũtur: quibus eodẽ argumẽto legis nostræ prærogatiuam cõpetere negamus.[i] Nam nec quidẽ in ijs omninò tollerabilis est ignorãtia iuris,[k] præsertim pontificij.[l] qui præter eãs non sat se reum peritos intelligãt, vt sunt homines otio nimio affluentes, possũnt prudentiores consulere.[m]

Militia cælestis

f Allegationes.

Legare.
Allegare.

11 Vt legare † verbũ, pro publicis, magnisq; rebus proprè dicimus ita allegare pro priuatis. Idẽ enim est, quod priuati alicuius negotij cã quempiam alio mittere, vel adhibere. vt cum Pamphilus adolescens Simoni patri dicebat.[a]

Hoc modo te obsecro, ne credas, à me allegatum hunc senem.

Putabat quippè Simo opera Pãphili Critonẽ adhibitũ, qui Glyceriũ ciuẽ Atticã esse diceret, ad disturbãdas nuptias. Nonnunquã tamẽ à viris etiã latinis vsurpatur pro eo quod est in rẽ suã aliquid citare, proferre, & adducere.[b] Vnde quatenus ad forẽsem cõtrouersiã refertur idẽ est quod de suo iure disceptare.[c] & in rẽ suã (vt Plautino verb. vtar) caussificari.[d] & disceptatiões illæ iudiciariæ, tã actorũ quã reorũ allegationes dicũtur:[e] quas imprudenter omissas, solis minoribus,[f] & militibus[g] repetere cõcessum est. Eas autem siue in facto, siue etiam in iure consistant: cum in vtroq; sit eadem ratio.[h]

Allegationes.

g l. fratris l. eas. C. de transa. h l. relegatorũ. §. ad tẽpus. ff. de interd. i l. cõtractus. §. quæ tam. C de fid inst.
a ut hoc text. in verbo armatæ.
b l. j ff. de mili. test.
c l. fi. C. de testa.
d l. si quis id quod. ff. de iurisd. l. ij ff si qs in ius voca.
e l. in bonorũ. ff. de bon. pos. l. ij. §. fi. ff. quis ordo.
f l. illud ff. ad l. Aq
g l fi. C. de iur. et fa. i.
h Valer. lib. 5. c. ij.
i l. qua actiũ ff. de pact. l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patro.
k l. fi. C de test mil l. pe. C. de testa. mil l. fi C. qui. test. nõ objicit. l. j. §. sed hæc ita. de milit. testa.
l l. aduocati C. de aduoc diuer. iud.
m l. j professio. C. de muner. patrim lib. 10
n l. ij. § Seru. ff. de orig. iuris. c. de professio.
a l. miles. l. item miles. ff. de re iudic. et hic.
b Cic. pro muren.
c l. Lucius. §. j ff. de leg. ij.
d l. j. ff. de milit. test l. fi. C. de iur. et fa. ig.
e l. cũ prætor ff. de iudi. l. maritus. C. de procur.
f l. quod verò contra cũ l. seq. ff. de legib.
g l. si verò. §. de viro. ff solu mat.
h Accur. et de ct. l. miles. ff. de re iu.
i l. 5 d actiũ. ff. de pact l adigere. §. quamuis. ff de iu. pa
k l. repetita. ubi Acc C. de epis. et cler. l c. j. de cõsã. et offi
m l. in bonorũ. ff de bon. pos. l. ij. §. fi. ff. quis ordo. a Teren. in Andri. b Plin. in epist. c l. si quis ex aliena. ff. de iud. l. aut si. ff. de procu. d Plaut. in Aulul a. e l. minor 25. eĩssũ. ff. de mino. l. j. C. de iur. emphi. l. iubemus. C. de iudi. tot. tit. C. si ex fal. alleg. f d. l. minor. 25. g ut hac l. h Accur. et Bar. d. l. minor. Fulg. hic.

g Omiseris.

Eas non proponendo in iudicio, cùm caussa tua disceptaretur,[i] & ob id fueris condemnatus.

h Si nondum satisfecisti.

Nec vltro, nec coactus, quia necdũ tua sponte soluisti, nec adhuc sententiam iudex executus est. Dicitur autem vt opinor ego, hac in re satisfecisse, non solùm qui rem petitam actori præstiterit[a] (quæ tamen propria strictáque videtur huius vocis significatio[b]) sed etiã qui pignore, vel alia ratione ad creditoris voluntatem, eum securũ contentúmue reddidit.[c]

i Permitto.

Ego Antoninus Imperator, qui totius orbis dominus sum,[d] ac velut supremus princeps, aliquem legibus soluere possum.[e]

k Ex sententia conueniri.

12 Actione † iudicati olim,[a] hodie verò actione in factũ, quam solam ex sententia iudicis, nedum arbitri,[b] hoc iure dari vulgò creditum est.[c] Sed ego cum illis sensi semper qui non tantùm lege Pandectarũ:[d] sed & hoc Codicis iure,[e] iudicati actionem ex sententia competere volunt. Cùm antiquata nominatim non reperiatur,[f] confugiendúmq; non sit ad extraordinariam in factum actionem vbi propria datur, & ordinaria.[g] Nec me mouerit, quod ait Diocletiani lex. *Ad similitudinem iudicati, factum actionem ex iureiurando competere.*[h] Hæc quippè verba similitudinem notant in actionis natiuitate, non etiam in nomine: vt hîc sit sensus. Quemadmodũ actio iudicati, datur ex sentẽtia: ita in factũ, ex iuramẽto. Nec obstat item quod ex arbitri sententia detur actio in factum, non iudicati.[i] Nam hoc ideò, quoniam eius sententia propriè iudicatum dici nõ potest ex quo ab eo proficiscitur, qui nullam habet iurisdictionẽ: sed notionem tantùm.[k] neque enim priuatorum consensus iurisdictionem tribuere potest.[l] Adhæc extra ordinem quoque, id est nulla actione proposita, iure suæ potestatis iudices possunt suas exequi sententias:[m] eorum officio tamèn primum implorato.[n] Quod pragmatici iam in nostros mores induxerunt.

Actio quænã ex sententia detur.

Executio fit quandoque extra ordinem.

l Defensionibus tuis.

13 Quibuscunque tam dilatorijs, quàm peremptorijs. † Vndè licet exceptiones dilatoriæ, quæ nouè non emerserunt,[a] ante contestationem litis,[b] & peremptoriæ ante sententiam[c] opponi debeant. Milites tamen omnes omninò exceptiones, præter eas quæ iudiciũ tantùm differebant:[d] post rem iudicatam obijcere possunt.[e] Nec ignoro ab alijs nostræ legis beneficium coarctari, vt de peremptorijs duntaxat loquatur: cum ius singulare contineat, quod in consequens produci non debet.[f] Et quoniam priuilegia strictè sunt intelligenda.[g] Quæ ratio nonnihil coloris haberet, si peremptorias exceptiones Imperator hîc expressisset. Sed cùm de defensionibus, & allegationibus simpliciter verba faciat: nec dilatorias à peremptorijs separet, & in vtrisque sit eadem ratio simplicitatis, & imperitiæ militaris. Cur aliud in his, quàm in illis dici debeat, non planè video.[h] Adde si placet, quod hac in parte militi magis, quàm minori faueri vulgò creditur, cùm hic restitutionis tantùm beneficio,[i] ille mero iure,[k] (quod infra dicam) allegationem omissam repetere posit. Receptum autem est minorem post sententiam, dila-
14 toria etiam exceptione restitutionis auxilio vti posse.[l] † Hæc tamen ego interpretor in propriè dilatorijs, quæ scilicet eo recta tendunt, vt actionem, & solutionem differant. vt pacti de non petendo

Exceptiones quæ à milite post sententiã opponi posũt

Dilatoriæ exceptiones quæ propriè dicuntur.

i l.minor.25.omissam.ff.de minor.
a l.3.ff.qui satisda.cogan.
b Aut.si quãdo.C.de consti.pecu.
c l.si rem.§.omnis.ff.de pigno.actio.
d de prætatio.ff.ad leg.rhod.
e ca.proposuit.de conc.ff.præben.l.princeps.ff.de leg
a l.miles.§.fi.ff.de re iudic.
b l.pe.C.de arbit.
c l.actori.ubi doct.C.de reb.cred.
d l.si procurator.ff.de procu.l.iiij.in princ.& §.fi.d.l.miles.§.fi.l.Nesennius.§.fi.ff.de re iudi.l.hoc iure.ff.de solutio.
e l.fi.C.de usur.rei iudi.
f l.præcipimus.C.de appel.
g l.3.l.quoties.ff.de præscrip.uerb.
h d.l.actori.C.de reb.cred.
i l.pe.C.de arbit.
k l.ait prætor.ff.de re iud.
l l.priuatorum.C.de iurisd.om.iud.
m l.si quis missus.ff.ne uis fi.ei.
n l.iiij.§.hoc autẽ.ff.de damn.infect.
a l.ij.C.de consor.eius.li.c.insinuante.de offi.delega.
b l.ita demũ.C.de procu.c.inter monasteriũ.de re iud
c l.ij.C.sent.resci.non pos.
d l.si fideiussor.§.quædam ff mand
e ut hac l.
f l.quod uerò contra.ff de legi.
g l.si quã.in prin.C.de inoffi.testa.
h l.de pretio.ff.de publ.l.illud ff.ad l.Aqui.
i l.minor.25.ann.omissã ff.de mino
k ut hac l.
l d.l.minor.25 ubi Accur.& doct.

petendo temporalis.[m] Dilatorias etenim iudicij, quales sunt procuratoriæ, & declinatoriæ fori:[n] vel à minore, vel à milite, post sententiam obijci posse, nec iuris, nec æquitatis ratio patitur.[o]

m Vti.

Restitutio an in lege nostra sit necessaria.

15 Mero † iure, sicuti volgò putatum est, & absque vllo restitutionis auxilio: cum extensissimè beneficia principum accipi debeant.[a] Et dicat hic Antoninus, *Permitto*, quod cùm verbum præsentis sit temporis operatur ipso iure.[b] Ego verò minoris exemplo[c] restitutionem in integrum semper necessariã existimaui.[d] Quo etiam num iure, meritò vtimur. Etenim si qui reipublicæ causa absunt, veluti milites, tametsi prorsus non defendantur, auxilium antè non habeant, quàm fuerint restituti.[e] multò minus cùm milites aliquo modo in iudicio defensi sunt: vt in specie legis nostræ. Scio alios vt dixi aliter interpretari. sed suum cuique iudicium esto.

IOANNES CORASIVS
Tolosas Valentiæ Allobrogũ Viij
Iunij, M. D. XLIX.

m l. iij. §. fi. ff. de except. §. appellantur. illo ti. in inst.
n c. inter monasteriũ. de re iudi. l. ij §. fi. ff. de except.
o l. si fideiussor. §. quedam. ff. mãd.
a l. beneficiũ. ff. de const. præst. c. cũ dilecti. de dona.
b Accur. & Bar. l. iubemus nulli. §. sanè. C. de sa. san. eccle. & in l. in criminali. C. de iurisd.
c l. minor. 25. omissam. ff. de minor.
d l. exceptiones. §. fi. de excep. tot. ti. C. de resti. milit.
e l. j. l. milites. & to. tit. C. ex quib. cau maior.

ENARRATIONES IN L. CVM QVIS. C. DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

SVMMAE RERVM.

1 Error in facto proprio quando tollerabilis, & nu. 13.
2 Indebitum quadruplex, & nu. 14.
3 Indebitū omni iure semper repetitur.
4 Pietatis caussa solutū an repetatur.
5 Ciuile indebitum non repetitur.
6 Condictionis indebiti ratio.
7 Naturalis obligatio duplex.
8 Naturale indebitū quādo repetatur.
9 Indebitum ope exceptionis.
10 Consuetudines & statuta quæ possint ignorari.
11 Pecuniæ significatio quando latè uel strictè accipienda.
12 Ignorantia crassa non excusat.
13 Facti proprij error quandoque tolleratur.
14 Indebitum quadruplex, & nu. 2.

Impp. Diocletianus & Maximinianus AA. & CC. Araphiæ.

CVM quis [a] ius [b] ignorans, [c] indebitam [d] pecuniam [e] soluerit, cessat repetitio: per ignorantiam [f] enim facti, [h] repetitionem tantùm indebiti soluti cōpetere, tibi notum est. D. V. Calend. Ianua. CC. vj. Coss.

a l. iij. ff. de dam in fect.
b l. iuris. l. error. ff. de iur. & fact. igno.
c l. quamquam. ff. ad Ve. le. l. fin. ff. pro suo.
d l. leges sacratissimæ. C. de leg. l. pe. hoc tit.
e l. latæ culpæ ff de uerbo. sig.
f l. y. ff. de iur. & fact.
g l. regula. §. sed iuris. ff. illo tit.
h l. in bonorum. ff. de bon. poss. l. y. §. fi. ff. quis ord.
i d. l. y. ff. de iur. & fact.
k d. l. quamquam. ff. ad Vell. & d. l. fi. ff. pro suo.
l l. sed & si me putē. ff. de cond. indeb. Bar. l. Celsus. ff de usuc.
m l. nā hoc natura. ff. de cond. indeb. l. iura naturæ. ff. de reg. iur.
n l. iuris. l. error. ff. de iur. & fact.

Ioannis Corasij Enarrationes.

VT tractatum repetitionis indebiti, per ignorantiam soluti Diocletianus summatim explicaret, duas regulas hic proposuit, quarum altera indebitæ pecuniæ iuris errore solutæ nullam esse repetitionem tradit: altera solutum indebitè per ignorantiam facti, iure repeti posse. Neutra verò dubitatione caret. Nam prior ex eo dubia redditur, quod soluens indebitum de damno certat. [a] Et in damnis rerum suarum constet iuris errorem, nemini nocere. [b] Posteriori autem regulæ illud obstat, quod vulgò iactatur, in proprij facti ignorantia, non est tolerabilis error. [c] Verum habent vtrámque rationem. Nam quod ad priorem spectat, cùm leges ab omnibus sciri, cognoscíque debeant: [d] culpam contrahit, qui ius ignorat. [e] & ideò iuris ignorantiæ prætextu, non potest excusari. [f] maximè quòd ei qui sua prudentia instructus non est, legum sciētiam peritiores consulendo, si iurisconsultorum copiam habuit, [g] non difficile sit assequi. [h] Quæ ratio cessat in facto, cuius interpretatio, hoc est scientia, prudentissimos plerumque fallit. [i] † Nec sanè ne- *Iuris ignorantia non excusat.*
1 gamus parum probabilem esse proprij facti errorem. [k] Cæterùm solet erranti, qui certat de damno vitando subueniri, [l] ex æquitate illa naturæ, quæ neminem patitur cum alterius iniuria, fieri locupletiorem. [m] Quod si percunctetur quispiam, cur iuris ignorantia, quam pariter in damnis non obesse constat [n] diuersum statuit hic Diocletianus. Respondeo quia in specie huius legis, pecunia *Error in facto proprio quandoque tolleratur.*

non erat omninò indebita, quippè quæ natura saltem, quoquomodo deberetur, quia fortè pacto nudo promissa,[o] aut (quod probabilius puto) in minus solemni volūtate relicta,[p] vel etiam quę per falcidiæ legis,[q] aut Trebelliani senatuscōsulti[r] authoritatem de legatis fideicommissisue deduci poterat (nam hæc cōstitutio descripta mihi tota videtur, ex Pauli responso[s]) Quibus nominibus soluens, dici non potest omninò de damno tractare: cum se eximat naturali obligatione.[t] Verum hæc res tota paulò sublimius repetenda est, adhibita vt assolet,[u] indebiti quadruplicis distinctione.

Indebitum omnino.

Indebitum quadruplex.

Indebitum omni iure.

2 Aliud † enim est omni iure indebitū, aliud ciuile, quoddam naturale, & quoddam ope tātum exceptionis. † Circa primum quod
3 omninò non debetur, neq; natura videlicet, neq; ciuili lege per manus traditum est, eius per iuris errorem etiam soluti repetitionem esse,[x] cùm in damnis non obsit iuris ignorantia:[y] præterquàm vt aiunt, si ex causa pietatis,[z] vel authoritate rei iudicatę,[a] aut ius iurandi[b] solutum sit. Idémque si nomine transactionis,[c] vel ob eas causas ex quibus lis inficiatione crescit.[d] Qui tamen casus parum mihi probabiles videntur, nec ad rem qua de agitur, valdè pertinere.

Pietatis causa in hoc tractatu quomodo accipienda,

4 †Quod enim ad solutū ex causa pietatis spectat, generaliter ni mis id proditum est, cùm Iulianus[e] specialiter in dote loquatur. qui casus vt ostendam mox, propriam rationem habet. Et quoniam periniquum esset hoc pietatis, religionisque velamento, ecclesiam, vel aliam piam causam cum alterius detrimento ditari:[f] eius præsertim, qui nullum donandi affectum habuisset. hylarem quippè datorem, non etiam inuitum, aut ignorantem diligit & amplectitur dominus.[g] Nec porrò diuersum Iulianus respondit.[h] tantum docens, quod ex causa dotis solutum est, à muliere, quæ cùm nulla dote constituta nuptiisset, falsò credebat se ad dotis cōstitutionem obligatam,[i] repeti non posse, *Quoniam inquit, sublata falsa opinione relinquitur pietatis causa*, nempe onerum matrimonij: quæ cum maritus sustineat, nonnihil ei a muliere vicissim quoque tribui, quocō-modius subeātur, & pium & æquū est.[k] ac proindè mulier, quæ ex causa dotis soluit, velut debitā pietatę sequuta, nō repetit.[l] Quod verò pertinet ad reliquos casus, minimus mihi probari possunt. vt potè quibus semper debitū soluatur, vel ob iudicatum præcedēs,[m] vel ob iusiurandum,[n] vel propter vinculum transactionis.[o] licet ex ea causa fortè indebitum esset, super qua iudicatum, iuratum, aut transactio interposita est. & ita non pertineant ad regulam nostram, quæ de omni iure indebito agit. Nec dissimili admodum ratione puto, indebiti ob eas causas soluti, ex quibus lis inficiendo crescit, vt in lege Aquilia, & legato pijs locis relicto,[p] repetitionem impediri.[q] Quod videlicet soluens, transegisse quodammodò videatur,[r] ne inficiatus temerè subijceretur duplici periculo.[s] Solutū autem transactionis nomine, tametsi nulla subsit causa, repeti non potest.[t] Quod & illud præterea temperamentum recipit. Vt non aliter ex causis quæ per inficiationem crescunt, impediatur repetitio soluti, quàm si indebitum illud respectu soluentis, ei saltem qui accepit, debitum esset, quamquàm ab alio.[u] Nam & in similib. dicimus, cessare l. Aquiliam, si quis falsò confessus sit, se damnum dedisse, quod reuera nullum datum erat.[x] Et certè nimis iniquum esset, iustum errorem adeò obesse soluenti, vt cum eius iniu-

Expositis §. si in ea.

An lis crescat inficiatione,

o l. in his. §. Imperat. ff. de solut.
p l. fideicom. ff. de condi. ind. l. si. ff. de reb. cre.
q l si patronus. §. fi. ff. de dona. l. j. C. ad l. fal.
r l. patrem. cùm seque. ff. quæ in frau. cred.
s l. regula. §. pen. & fin. ff. de iur. & fact.
t d. l. ij. C. ad l. falc.
u Accur. & doctor. hic & in l. j. ff. de cond. ind.
x l. sed etsi me putem. ff. de condi. indeb.
y l. iuris. l. error. ff. de iur. & fac. s. pe. §. pe. j. q. iiij
z l. cùm is. §. si in ea. ff. de cōd ind.
a l. si fideiuss. §. in omnibus. ff. mād. l. j. C. de cōd. ind.
b l. non erit. §. dato. l. usm & post ea. §. j. ff. de iure.
c l. in summa ff. de cond. ind. l. ij. C. eo lo tit.
d l. ea quæ. C. de cond. ind. §. fi. de obli. quæ ex quasi cont.
e d. l. cùm is §. si in fe. fi. 17. q. iiij.
g ij. Corint. 9.
h d. §. si in ea.
i l. obligamur. §. lege. ubi Accur & alij. ff. de actio. & oblig.
k l. si maritus. ff. famil. ercis. l. dotis fructum. ff. de iur. do.
l l. in testamento. ff. de fid. libert. l. patrem. ff. quæ in fraud. credito.
m l. j. C. de cōd. ind.
n l. actori. C. de re. cred. §. itē si quis postulāte. de actio.
o l. in summa. ff. de cond. indeb.

p §. ex maleficijs. de actio. q l. ea quæ. C. de con. indeb. § fin. de oblig. quæ ex quasi cōt. r Accur. l. error. hoc tit. s d. §. ex maleficijs. t l. ij. C. de cōd. ind. d. l. in summa. u Accur. d. l. ea quæ & d. l. ea quæ & d. §. fin. x l. inde Neratius. §. fi. cùm l. seq. ff. ad l. Aquil.

ria,& nulla subsistéte causa ditaretur alter:[y] Satisque videri debet
hac in parte ob præsumptam transactionem iuris regulam violari,
quæ concedit repetitionem ab eo, qui rem sibi debitam (nam secus
si rem verè suam[z]) receperat, si is qui dat, nō debitum dederit.[a] Sed
iam satis diximus de indebito omni iure.

Indebitum ciuile.

Indebitum ciuile.

5 Altera species indebiti,& ciuilis.† quippè quod ciuile lege non de-
beatur, sed natura tantum. Vt in eo quod pacto nudo promissum
est:[a] vel à pupillo, qui mutuum accepit sine tutoris authoritate, de-
betur:[b] aut à verò debitore absoluto:[c] aut ab ijs personis, inter quas
ciuile vinculum non consistit.[d] similibúsque casibus, quibus, rece-
ptum est, ita demùm solutæ pecuniæ repetitionem dari, si per igno-
rantiam facti (non supinam,& cui nulla possit imputari negligen-
tia)[e] solutio subsequuta sit.[f] Nam errore iuris solutū, præterquàm
in muliere,[g] & minore[h] repeti non posse certissimi iuris est.[i] Ego
verò à veterum quorundam sententia non valdè abhorrens, magis
crediderim indebitum huiusmodi, quouis errore, etiam facti solu-
tum, prætequàm à pupillo, furioso, & eo cui bonis interdictū est,[k]
nullo modo repeti posse.[l] Cum vbique leges indistinctè dicant, eius
quod ignoranter solutum est, repetitionem inhiberi.[m] Et ad com-
pensationis, retentionisque effectum, naturalem illam causam suf-
6 ficere.[n] † Deindè quoniam cessat ratio cōdictionis indebiti, ex bo
no & æquo introductæ: vt quod apud alterum sine causa est, reuo-
cetur.[o] Néue contingat illum cum alterius detrimento fieri locu-
pletem.[p] Is autem qui natura debitum accipit, nec habere rem sine
causa, nec cum alterius iniuria ditior factus, dici potest.[q] Cui præ-
terea maximè iurisgentium æquitas suffragatur. Vndè licet repe-
tens indebitum, iusti cuiusdam erroris æquitate nitatur. Eius tamē
qui tenet, cōditio potior esse debet.[r] Iuuerit hæc, quia solutum in-
debitè pro alio debito, etiam naturali tantùm,[s] creditor retinere
potest: multò magis igitur, pro eodē inet.[t] Amplius puto, nec qui-
dem mulierem ignorantia iuris soluentem, quod natura debitum
erat, repetere posse cùm hac in parte lex pupillis tantùm furiosis, &
ijs quibus bonorum administratione interdictum est, subueniat:[x]
nominatim autem mulieribus non succurrat.[y] Nec ijs, nisi quibus-
dam casibus ius ignorare permissum est.[z] Nam Vlpiani constitutio
quæ vulgò citatur:[a] de debito, quod tametsi nitatur vtroque iure:
per exceptionem tamen pro debitoris arbitrio, indebitum fieri po
test,[b] verba facit. Nos de debito naturali tractamus, quod effectum
habet saltem retentionis.[c] Nec vlla exceptione submoueri potest.
7 Et † hæc in obligatione naturali vera,& propria: quæ videlicet, vel
ex æquitate fidei seruandæ descendit, hoc est ex ipsius debitoris cō
sensu.[d] qualis ea est, quam nuda pactio parit.[e] Aut solemnis cōuen
tio, inter personas, quæ ciuiliter obstringi non possunt.[f] Vel ex æ-
quitate illa naturę, quæ neminem patitur cum alterius detrimento
fieri ditiorem.[g] Si enim de obligatione naturali ex alia iurisgentiū
æquitate procedente tractemus: veluti de ea qua tenetur hæres ad
præstationem relictorum in minus solemni voluntate:[h] aut ad so-
lutionē quadrantis, cōtra legis falcidiæ,[i] aut Trebelliani S. C,[k] au
thoritatem (quod hæc solemnia,& scrupulosos apices, non cogno-

Indebitum ciuile.

Conditionis indebiti ratio.

Mulier errore iuris solués non repetit.

Declaratus §.interdum.

Obligatio naturalis vera & impropria.

y l. nā hoc natura. ff. de cōd. ind. l. iure natura. ff. de reg. iur.
z l. repetitio. ff. de condi. indeb.
a l si pœne. §.j. ff. illo tit.
a l. iurisgētium. §. igitur nuda. ff. de pac. l. in ȳr. §. Imperator. ff. de sol.
b l. naturaliter. §. fi. ff. de cōd. indeb. l. si pupillus. ff. ad l. fal l. j. ff. de nouatio.
c l. Iulianus. ff. de condi. indeb.
d l. frater. ubi dixi ff. illo tit.
e l. nec supina. l. regula. ff. de iur. & fact.
f l. fi. ff. ad Maced. l. error. C ad l. fal
g l. quamuis. §. interdū. ff. ad Velle
h l. interdum. ff. de condi. indeb.
i l. iij. §. fi. ff. quod quisq; iur. l. fideicommissum. ff. de cō i. indeb. & hic.
k d. l. interdū. arg. ab speciali.
l l. si is. & l. si pœne. ff. de cond ind
m l. naturaliter. ff. de acti. l. fideiussor. §. fideiussor. ff. de fideius. l. naturaliter ff. de cōd. ind.
n l. etiā. ff. de cōpē.
o l. pe. ff. de cōd. ind
p l. nā hoc natura. & l. indebiti. ff. illo tit.
q l. hoc iure. §. pe. ff. de dona l. j. C. ad l. fal.
r l. si seruū. §. sequitur ff. de uerb. ob
s l. procurator. ij. §. si procurator. ff. rem rat. haber.
t l. si non sortē. §. si centum ff. de cōdi indebi.

u Aut. multo magis C. de epis. & cleric. x l. interdum. ff. de cond. ind. y l. fi. hoc tit. z l. pen. in prin. ff. de iuris & fact. a l. quamuis §. interdum. ff. ad uelleia. b l. qui exceptionem. ff. de cond. indeb. c l. etiam. C. de cōpē. d § si centū. d l. Stichū. §. naturalis. ff. de solu. l. cū amplius. §. is natura. ff. de reg. iur. e l. in his. §. Imperator ff. de solu. f l. frater a fratre ff. de cond. ind. g l. naturaliter. §. fi. nam hoc natura. ff. illo tit. h l. fi. ff. de reb. eo. i l. j. C. ad l. fal. k l. patrem. cum l. seq. ff. quæ in fraud. cred.

uerit

uerit ius gentiū[l]) adhibendā censco. nostræ cōstitutiōis distinctio nē. Vt eo casu repetitio inhibeatur, quo p iuris errorē nō etiā per ignorantiā facti, solutio subsecuta est. [m] Vt enī venia dign⁹ nō est, qui iuris errorē prætexit: [n] cū ius ipsum ab oīb⁹ cognosci debeat. [o] nec difficile sit per se, aut per alios peritiores Videlicet, quorū copiā habuit, legū scientiā cōsequi. [p] Ita qui factū probabiliter ignorat: cum eius interpretatio prudentissimos etiā fallere possit: [q] si nō magna dissenuāt æquitatis ratio aliquā meretur excusationē.[r]

Errans quis mereatur excusationem.

Indebitum naturale.

Naturale indebitum.

8 In tertia specie: † quando est naturaliter indebitum, ciuiliter tamen debetur, vt in literarū obligatiōe antè biennium.[a] Et vbi pacto, vel iureiurādo, naturalis obligatio sublata est: [b] tradi neq; iniuria solet, quocunq; errore solutū repeti posse: [c] (cùm indīnis, nec quidem iuris error noceat [d]) præterquàm si vel authoritate reiudicatæ, [e] vel iurisiurandi, [f] solutio fuerit subsecuta. Quorū ūnibūq; ca suum rationem, paulò supra indicauimus. At dixerit quispiā, si naturalis sola, repetitionis effectum perpetuò impedit: [g] multò magis ciuilis, naturali validior & potentior: vt pote quę actionē producere possit, sicuti doct. assatim ostendunt: [h] quā vim & potestatem sola naturalis nō habet. [i] Et ei multò magis exceptionem lex tribuat, cui concessit actionem. [k] Responde, Condictionem indebiti totā naturali rationi innixā, ex bonóq; & æquo profectam: [l] in qua ideò magis æquitas naturæ potest, quàm merū ius. [m] Et ita quàm ciuilis obligatio, quæ summam & legis ciuilis vinculum. [n] Licet, quantum ad pariendas actiones, (quæ ciuilibus legibus compositæ sunt. [o]) ciuilis obligatio plus virium habeat.[p]

Cōditio indebiti vñ fluat.

Indebitum ope exceptionis.

Indebitū ope exceptionis.

9 Circa verò † quartam speciem, cùm aliquid vtroq; iure debeatur hoc est, & ciuiliter & naturaliter: cęterū per exceptionē, indebitū fieri pōt: recurritur ad vulgò probatā Accursij distinctionē [a] vt si quidē exceptio tēporalis sit, & dilatoria: veluti quā habet in diē debitor aut cui pactū factū est de nō petēdo intra certū tempus [b]: sola iuris ignorantia repetitionē inhibeat, non etiā error facti. [c] respectu saltem cōmoditatis medij temporis [d] (respectu cuius plus debito solutum esse negari nō pōt. [e]) nam & in eo sine caussa creditor reperitur locupletior factus. [f] Vnde iuxta conditionis indebiti naturā, [g] id creditor refundere cogi debet. [h] Qui verò exceptionē perpetuā habet: cum in damnis nulla noceat ignorantia, [i] solutū quocūq; errore repetit: [k] nisi in odium eius, cui debetur, exceptio prodita esset. vt Macedoniani. [l] quo casu tamen adhuc errauit in facto cōcedi repetitionē receptū est, [m] perperàq; iuris ignorantia solutū, dūtaxat, non repetitur. [n] Vt meritò quidam existiment, debitorē triginta annorū præscriptiōe tutū, cum ea exceptio odiosa sit: [o] si iuris errore soluat, repetere non posse: cum maneat quinque naturalis caussa, quæ solet inhibere repetitionē. [p] Quod si exceptio, qua tutus est debitor, neque fauoris aliquid, neque odij cōtineat, qualis ea est, quam ad iuris rigorem conseruandū inductam dicūt: vt excussionis, [q] diuisionis, competens vel fideiussoribus ex epistola diui Adriani, [r] vel pluribus reis debēdi ex nouella constitutione: [s] aut etiam litis pendente, [t] quouis solutū sit errore... repetitur.[v]

Exceptione perpetua tutus an repetat.

Præscriptione tutus an repetat.

l l.j.ff.de mili.test. m l.error. C. ad l. fal. & hic. n l.1.ff.de iu. & fa. o l.leges sacratissi mæ. C. de legi. l. pe. hoc tit. p l.pe.§.sed iuris. ff. de iur. & fa. l. in bonorū. ff. de bo. poss. l. ij. §. si quib. ord. q d.l.ij ff.de iu. & fact. r l.j.l.ij.l.iij.l.iiij.l. error. & l.pe. ff. de iur. & fact. a §.j.de liter.obli. b l.sinnus.§.pactum ff. de pact. l. Stichū. §. naturalis. ff.de solu. c c.turbatur.§ pe. §.q.iiij. d l.iuris.l.error.ff. de iur. & fac. e l. si fideiussor.§. in omnibus ff mā da.l.j.C.de cōdi.in. f l.nā erit.§.dato. l.nam & postea. §.j ff de iureiur. g l.si is.l.naturali ter.l.si pœnæ ff. de condict indeb. h Bar. & Aly.l.j. ff.de cond. indeb. i l.iurisg.§.igitur nuda.ff.de pact. k l.j.§.quod aūt.ff de superficiet.l.in uito.§.j.ff.de re. gu.iur. l l.indebiti.l.pe.ff. de condi.ind. m l. qui æquitate. ff de dol.excep. n l.ij §.deinde. ff. de ori. iur. p no.l.j.§.de exh. indeb. a Accurs.hic. b l.ij.§.de except. § appellātur.eo. tit. c l.in diē.ff.de con di.indeb l. si fideiussor.§.non mā dē. t. fideiussor

quamuis. ff. mand. d l.si cōstante.§.quoties.ff.sol.mat. ·§.plus autem.de action. f l.sed si iur.§.quod uxori ff.de don. int. uir. g l.pe.de cōd.ind. b l.si n... sortē.§.libertus.ucrj nēpe. ff.allo sit. i l.iuris.l.error. ff.de iur. & fa.c.pe.§.q.iiij. k l.qui exceptio... ff.de cōd.ind. d.l.si nō sortē.§ indebitū & §.adeo. l d.l.qui exceptionē. m l.si... ff.ad Macced. n d.l.qui exceptionē. o l.si in fi.C.de annal.exc. p l.iij.§.si.ff.quod quis que iur. d.l.si pœnæ.l.naturali... ff.de cond.ind. q Aut.præsente.C.de fideiuss. r §.si plures.de fideiuss. s §. §.de duo.reis.colla... t l.iulianus.in princi ubi Bart.ff.de cōd.indeb. u l.si testamento.§.§.ff.de fideiussor.

Sed tépestiuũ est, vt ad verborũ Diocletiani expositioné pergam[*].

a Cùm quis.

Verbum hoc cùm quis, tam masculos, quã fœminas cõplectitur.[a] Dici quippè solet masculino verbo, fœmininũ cõtineri:[b] etiam si subiecta materia odiũ cõtineat.[c] Quare cõfirmatur hinc, quod ad uersus cęteros docui, mulieribus indebitã pecuniã iuris errore soluentibus, præterquã iu Velleiano,[d] repetitionem denegari. Cùm enim illis, ius ignorare, nisi quibusdã casibus permissum non sit:[e] nõ etiã, nisi casibus lege nominatim expressis (inter quos hic nõ refertur) lex eis per iuris ignorantiã læsis succurrit.[f] Vnde nec personis, quę locũ repetitioni facere solẽt, ab Vlpiano mulieres annumerantur.[g]

Masculinum concipit fœminum.

a l.j.ff.de verb.sig.
b l.si quis id quod. ff.de iurisdict.
c l.ait Diuus.ff.de iur.fisc.
d l.quãuis.§.interdũ.ff.ad Vellea.
e l.penul. in prin. ff.de iur. & fact.
f l.fi.hoc tit.
g l.interdum.ff.de condict.indeb.

b Ius.

Scriptum scilicet, quod sex partibus constat, lege, plebiscitis, senatusconsultis, principum placitis, prætorũ edictis, & prudentũ responsis, ex quibus ius nostrũ ciuile cõflatur.[a] quod nec ignorare
10 quemquam, nec dissimulare fas est.[b] Secus in iure nõ scripto.† Vt consuetudinibus, & legibus municipiorum: quæ cùm sint facti, & in facto consistũt, probabiliter ignorari possunt.[c] Nisi vel generales essent alicuius prouinciæ[d] (vt illa huius regni, *Mortuus sesit viuum:*[e]) vel vulgares, & notoriæ,[f] qualis illa Tolosæ, vt aureorũ verbo, non solares, sed parui, qui Gallico ære æstimantur xxvij. solidis cum dimidio, veniãt. Quod nouissimi pluribus cõfirmant.[g]

Consuetudines quę nõ possint probabiliter ignorari.

a l.ius ciuile.§ fi.l. ius autẽ.ff. de iustitia & iur.
b l.leges sacratissimæ.C.de leg.l.pe. hoc tit.
c c.j.de cõst.in 6.
d nar.l.j.C. de summa trini.
e Chassa.in cõsue. Burgund.tit. des successionr.
f c. cùm uenissent. de eo qui mitt. in posses.
g Fely.c.j.col.2. de re iudic.

c Ignorans.

Secus ergo si sciens.[a] Cùm enim non stultis, sed errantibus leges hac in re subueniãt.[b] Cessat nec iniuria repetitio, si debitor sciens prudens se non debere, soluit.[c] Qui enim scienter indebitum præstat, donare videtur:[d] ex quo, nullo iure cogente soluit.[e] quæ præsumpta donatio, dubiò procul impedit repetitionem.[f] perfectæ quippè donationes temerè non reuocantur.[g]

Scienter soluens non repetit.

a l.j.ff.de cõd.ind.
b l.pe.§.pen. ff.de iur. & fac.
c l.cũ qui.§.j.ff.de inoffi.testa.
d l.qui fundum. §. seruus. in fin. ff. pro emp.
e l.donari.ff.de do.
f l.cuius per errorem.ff.de re.iur.
g l.perfectam.C.de dona.

d Indebitam.

Quia fortè scriptus hęres, à quo legatum erat vltra dodrantẽ, persoluit quadrãtem, quem falcidię, legis beneficio retinere poterat:[a] aut fideicommisso vniuersali grauatus, cum restitueret hęreditatem, Trebelliani senatusconsulti beneficio vsus non est,[b] ad quos casus, & similes, generalis nostræ legis sermo, se referre videtur. vt potè qui totus descriptus sit ex pauli responso.[c]

a l.regula §.pe. & fin.ff.de iu. & fa.
b l.patrẽ.cũ l.seq. ff.quæ in frau.cre
c d.l.regula.§. pe. & fi.

e Pecuniam.

Quoniam primum à Seruio Rege, æs pecudum nota, signari cœpit:[a] Aut (quod probabiliùs est) quia veterum omnis substantia
11 in pecoribus præcipuè cõsistebat: pecunia est appellata.[b] † Hincq; tractum, vt pecuniæ nomen, omnes omninò res, tam mobiles, quàm soli, atque etiam iura, cæteràsque res incorporales, complectatur.[c] Vnde Iuli. Paul. de oblato Sticho seruo, oblatam pecuniam dixit.[d] Qui sensus in materia fauorabili, præsertim, accipi solet.[e] Et ideò si pecuniam mihi dones, quam Titius tibi debet, actionem quoq; donasse videris.[f] In odiosis verò, restringitur inquiũt, pecuniæ significatio, ad pecuniã numeratam.[g] Quod si materia subiecta, nec omninò fauorabilis sit, nec odiosa, pecuniæ verbum, ad res pondere, numero mensuráue constantes referri volunt.[h] Sed cùm neque fauorem, nec odium leges hac in parte considerent: & in odiosis, pecuniæ nomen, extensissimè accipi legamus:[i] probari mihi non potest, recepta hæc sententia: ac proinde puto, iuxta legis rationem, & subiectum quæstionis

Pecunia cur sic dicta.

Pecuniæ verbo quę veniãt.

Cõmunis sententia improbata.

a Plin. lib.33.c.iij.
b c.tot.§.j.q.iij. Pli. lib.18.c.iij.
c l.pecuniæ verbũ. l.pecuniæ nomine.
d l.interdũ §.fi.ff. de verb.obli.
e l.nam quod.§.fi. ff.ad Treb.
f l.si sic.§.j.in fin. ff.de leg j.
g l.sed Iulianus. §. mutui ff.ad Mac.
h l.ij.§.fi ff.si cert.
i l.j.§.fi. cũ l. seq. ff.de calumnitor.

quæstionis argumentum, vel strictè, vel latè pecuniæ nomen accipiendum.[k] Vndè & in tractatu repetitionis indebiti, qui velut subnixus æquitate naturæ, & ex bono, & æquo proditus,[l] fauorabilis censeri debet, vel ex doctor. distinctione non dubium, quin extensissimè capiatur pro omni omninò re, tam mobili, quàm immobili, atque etiam iure incorporali.[m] Vt quamcunque semper errorem soluens, casibus qui lege permitti solent repetitionem debeat.[n] Viget quippè semper eadem legis æquitatísque ratio.[o]

f Cessat repetitio.

Culpam magnam contrahit, q ius ignorat.

Cùm in iuris ignorantia non sit tollerabilis error:[a] nec stultis, hoc est imperitis, & ius ignorantibus: sed errantibus in facto subueniri soleat:[b] leges siquidem scire tenemur.[c] Quapropter in eo culpa est, & quidem magna, qui legum constitutiones ignorat.[d] cùm potuerit (præsertim si sua prudentia instructus non fuit) iur. cõsultos consulere.[e] sicuti vnumquemque diligentiorem patrẽfamiliâs facere conuenit.[f]

g Per ignorantiam enim.

Ignorantia crassa non excusat.

12 Modo † crassa quædam & magna negligentia, non ei possit imputari.[a] neque enim eius ignorantia ferenda est, qui se dicit nescire, quod palam, & in omnium oculis positum erat.[b] quódque cæteri omnes in ciuitate sciebant.[c] nisi probabilem ignorantiæ causam alleget & doceat.[d] Rectè itaque scientiam, iureconsulti diffinierunt, vt neque scrupulosam inquisitionem exigerent: neque crassam socordémque ferrent negligentiam. Sed eius scientiam acciperent, qui more prudentis patrisfamiliâs inquirendo rem notam habere posset.[e]

h Facti.

Error in facto pprio quã do tolleretur.

13 In † qua tollerabilis error est. cùm facti scientia diligentissimos & prudentissimos plerúmque fallat.[a] Et licet alioquin iustus nõ sit error in facto proprio:[b] vbi tamen certat errans de damno vitando ex quadam æquitate succurrit ei lex.[c] quod & interpretes, alibi latissimè disputant.[d]

i Indebiti soluti.

Indebitum quadruplex.

14 Indebitum † quadruplex est. omni iure indebitum, naturale ciuile, & ope exceptionis. In prima specie eius videlicet quod omninò non debetur, nec ciuiliter, nec naturaliter, cum nullus obsit in damnosis error:[a] constat, eius quocunque errore soluti repetitionem esse.[b] qua pariter ratione dicimus idem in secunda specie: hoc est, in naturali

Indebitum naturale.

indebito, cum aliquid videlicet, ciuiliter tantum debetur:[c] vt in obligatione literarum antè biennium:[d] aut vbi pacto sublata esset naturalis obligatio,[e] vel iureiurando.[f] Nam & ijs casibus suadet repetitionem æquitas naturæ: cui totus conditionis indebiti tractatus innititur.[g] In indebito verò ciuili, quod videlicet natura debetur:

Indebitum ciuile.

si quidem permanens naturalis obligatio vera sit, & propria: quia vel ex æquitate fidei seruandæ descendat.[h] Vel ex sanctissima illa æquitate naturæ, quæ neminem ditari vult cum alterius iniuria.[i] solum repetitio impediatur.[k] Hoc enim est quod occini vulgò solet, naturalem causam inhibere repetitionem.[l] Si verò ex alia iurisgentium æquitate, veluti implendæ voluntatis defuncti,[m] spretis, etiã ciuilis legis solemnibus, & apicibus, quos iusgentium non agno-

k l. quæro. ff. de iur. dot. l si uerò § fi ff sol. mat. d. l. j. § fi. cum simil. l l indebiti. l. pen. ff. de cond. ind. m d. l. pecuniæ. j. & ij. n l. si pœnæ. § si putem l. sed & si. § fi. l. si non fortè. § libertus. l. inqui. l. cùm is. in prin. et. § fi. d. l. si is qui. cum similib. ff. de cond. indeb. o l. illud. ff. ad l. Aquil.

a l. ij ff. de iur. & fact. b l pe. § pen. ff. illo titul. c l. leges sacratissime. C. de leg b. l. pen hoc tit. d l. latæ culpæ. ff. de uerb. sig. e l. in bonorum ff. de bon. pos. l. peuers. sed iuris. ff. de iur. & fac. f l. ij. § fi. ff qt ord.

a l. regula. § sed facti. ff. de iur. & fac. b l. sed & si. § proscribere. ff. de instito. c d. l. regula. § sed facti. d c. fi. qui mat. accus poss.

e l. iij. l nec supina d. l. regula. § sed fac. ff. de iur. & fac. a l. ij. ff. de iur. & fac. ignor. b l. fi. ff. pro suo l. quamquam. ff. ad Velleia. c l. sed etsi me putem in pri. ubi doctor. ff. de cond. ind. d Barto. & alij l. Celsus. ff. de usu. e l. iuris. l. error. ff. de iur. & fac.

b l sed etsi me putẽ. ubi doct. ff. de cond. ind. c c. turbatur. § pe. j. q. ij. d § j. de liter. obli. e l. si domus. § pactum. ff de pac. f Stichũ. § naturalis. ff. de solut. g l. naturaliter. § fi. l. indebiti. l nam hoc natura. ff. de cond. ind. h l cùm amplius. § j. ff. de reg. iur. i d. l. nam hoc natura. & l. iure naturæ. ff. de reg. iur. k l. si pœnæ l. naturaliter. § fi. ff de cond. ind. l l. iij. § fi. ff. quod quisque iur. l. naturales. ff. de actio. d. l. si pœnæ. d. l. naturaliter. m l. j. C. de sacrosan. eccle.

uit,[n] distinctionem nostræ legis vtendum est, vt soluens per errorē facti repetat,[o] non etiam si iuris ignorantia.[p] Et ita hūc tex. accipimus: qui totus nobis videtur ex Pauli responso descriptus.[q] In postrema specie indebiti ope exceptionis, quod videlicet vtroque iure, tametsi debitum sit, per exceptionem indebitum fieri potest. siquidem exceptio perpetua sit, & in fauorem debitoris inducta, vt Velleiani: quocunque soluatur errore conceditur repetitio:[r] nisi sciens se tutum exceptione soluerit.[s] Si verò in odium eius cui debetur, prodita fuerit exceptio, vt Macedoniani:[t] perperā, idest per errorem solutum non repetitur:[u] nisi fortè per ignorantiam facti, solutio fuerit subsecuta.[x] vbi verò competens exceptio, temporalis esset & dilatoria, veluti quam habet in diem debitor, aut cui pactum non petendi intra certum tempus factum est:[y] solutum præmaturæ, licet per errorem facti, non repetitur:[z] nisi respectu interusurarij,[a] hoc est commoditatis medij temporis. Cum enim eo nomine plus debito solutum sit:[b] in eáque sine causa creditor reperiatur locupletior factus.[c] ex natura condictionis indebiti, & summa eius æquitate creditorem (cui tamen per ignorantiam facti solutū est) id debitori refundere oportet.[d] Quæ omnia, principio huius legis, accuratius disseruimus.

K Notum est.

Vt potè iam antè, veterum constitutionibus decisum.[e]

n l.j. ff. de milita. testa.
o l. error. C. ad l. fal.
p l. pe. §. pe. & fi. ff de iur. & fac.
q d.l. pe. §. pe. et fi.
r l. qui exceptionē. ff de cond. ind.
s l. si non fortē. §. indebitū ff. illo ti.
t l. si ancillam. §. fi ff. pro suo.
u d.l. qui exceptionem.
x l. si ff ad Maced. & l. fin. C. ad l. fal.
y l. ij ff. de excep. §. apponitur. illo tit. in instit.
z l. in diem. ff. de cond. ind. l. si leius sor quamuis. ff. manda.
a l. si constante. §. quoties. ff. solut. mat.
b §. plus autem. de actio.
c l. sed si uir. § quod uir ff. de dona int uir.
d l. si non fortem. §. libertus uers. ucmpè. l. in summa. § in frumento. ff. de cond. ind.
e l. ij l. penul. cum suis. §§. ff de iur. & fac. ignor.

IOANNES CORASIVS TOlosas Valentiæ Allobrogum, xiij. Iunij. M. D. XLIX.

ENARRATIONES IN LEG. PLACET. C. DE PEDANEIS IVDICIBVS.

SVMMAE RERVM.

1 *Verus legis sensus.*
2 *Placet uerbum est rationis.*
3 *Causæ leuiores.*
4 *Præsides de quibus cognoscerent*
5 *Pedanei iudices qui.*
6 *Notio.*
7 *Examen.*
8 *Iudicem dare quid.*
9 *Status causæ indelegabilis.*

Impp. Diocletian. & Maximia. AA. & CC. Vicarijs.

PLACET[a] nobis, præsides[b] de ijs caosis,[c] in quibus, quod ipsi non possent cognoscere,[d] antehac pedaneos iudices[e] dabāt, notiōis[f] suę examē[g] adhibere: ita ñ vt si, vel per occupationes publicas, vel per causarū multitudinē omnia huiusmodi negotia ō potuerint cognoscere, iudices dandi[h] habean potestatem. Quod non ita accipi conuenit, vt iijs etiam causis,[i] in quibus solebant ex officio[k] cognoscere, dandi iudices[*] licentia[l] cis perissa credatur.[m] Quod vsque adeò[n] in pręsidum cognitione retinendum est, vt eorum iudicia non diminuta[o] videantur: dum tamen & de ingenuitate, super qua poterant etiā ante cognoscere & de libertinitate præsides ipsi dijudicēt.[p]

Ali:s iudicis.

Ioannis Corasij Enarrationes.

HC constitutionis propositæ verba, sic frequentiore scripto in calculo accipiuntur: vt causæ magnæ iurisdictionis, cuius mo unt, quæ trecentos aureos eg: ediuntur, [a] non, nisi ob publicas occupationes, aut causarum multitudinē, mandari possint. Causæ iurisdictionis maximæ, velut status, & meri, mixtíque imperij ab ipsomet præside iudicari, dirimíq; debeant.[b] Qui sensus si nouissimi doceat, verbis rescripti nō congruit. afferūnt q; ipsi tenui aliam declarationem, cæterum non minùs Impp. verbis repugnantem.[c] Sunt & alij, qui aliter, atque aliter.[d] Neque enim tas, variorum sententias referre mihi admodum curæ est. quod ferrim videam ab omnibus, quorum in hanc diem ædita sit sententia, peruersè constitutionem nostram accipi.

a §. & iudicare. de defens. ciui. col. iij
b Bar. & doct. hic.
c Alcia. lib. ij. Paradoxo. cap. ij.
d Longoual. l. imperium. j. parte. ff de iurisdic.

Verus & germanus legis sensus.

1 Ego igitur breuiter puto † hîc statui præsides prouinciæ aduersus veteris legis prohibitionem, de leuioribus etiam abiectioribúsq; causis posse, imò verò debere cognoscere, si non cura grauiorū auo-

centur. Tum enim, cum scilicet publicis & grauibus implicantur, aut causarum multitudine onerãtur, humiliores illas causas delegare possunt. dum non existiment, libertatem hanc dari iudices pro tendi ad magna, & ardua negotia: quorum ex antiqua lege, duntaxat cognitionem habebãt: nisi fortè ex causa veteribus legibus cognita nempè absentiæ, morbi, aut simili. Quo fit, vt hac constitutione nõ censeatur diminuta vetus delegãdi potestas: præterquàm respectu causę status, quã præses, per seipsum debet omninò tractare.

a Placet.

2 Placere † id dicitur principi, quod ratione & consilio probauit.[e] neque enim verbum *placet*, libidinis est, aut absolutæ voluntatis: sed honestatis & iustitiæ.[f] Placere verbum rationis.

b Præsides.

Quo nomine proconsules, legati Cæsaris, & quicunque rectores prouinciarum continentur.[g]

c De ijs causis.

3 Humiles, † & leuiores causas intelligit, hoc est trecentos aureos non excedentes. sic enim præscripsit eas, & definiuit Iustinianus.[h] de quibus vt statim dicã præsides in prouincia non cognoscebant. Leuiores causę

d Non possent cognoscere.

4 Præsides † qui in prouincijs vicem agebant principis omniúmq; omninò magistratuum, qui Romæ agebant, officio fungebãtur:[i] de vilibus, humilioribúsq; causis, hoc est vt ex Iustiniano exposuimus trecentos aureos non transcendentibus,[k] vetabantur cognoscere. ne à maiorum, grauiorúmq; tractatione, quibus eum maximè animum intendere oportebat: disquisitione abiectiorum quæ legislatori non multæ curæ sunt:[l] hoc colore aduocarentur.[m] Vnde pedaneos iudices constituebant, qui hæc negotia disceptarent. Præses de quibus cognosceret. Pedaneus iudex cur constitutus.

e Pedaneos iudices.

Habebat olim præses, suos assessores quos in consilium re exigente adhiberet: è quibus disceptationi humilium leuiorúmque causarum, quas per seipsum tractare non poterat: nonnullos proponebat.[n] atq; adeò grauia quandoq; negotia eis demandabat, rarenter tamen
5 vbi scilicet personæ, aut causæ cogebat æquitas.[o] † Hi vero iudices ex assessorum grege sic delecti, quia non in loco illo excelso tribunalis sedebant, sed ad pedes præsidis, pro tribunali cognoscentis adstabant,[p] Pedanei à Cæsaribus dicti sunt.[q] vt & olim pedarij senatores appellati, qui voce suffragium non emitterent: sed taciti in aliorum sententiam pedibus irent.[r] Sanè verò iurisconsultorum tempore pedaneus iudex dicebatur, quicunque in certa causa datus, vt controuersam litem cognosceret, & iudicaret.[s] Pedaneus iudex. Pedarius senator.

f Notionis sua.

6 Notionis † verbum hîc iuridiciariam præsidis authoritatem significat.[t] quamuis ad simplicem cognoscendi facultatem sine iurisdictione plerunq; referatur.[u] Qua de re alibi. Notio.

g Examen.

7 Hoc est † cognitionem, & iudicium. Quamquam enim, solet *Examinis* verbo, nouæ prolis multitudo in animalibus præsertim apibus demonstrari:[x] nonnunquam tamen eo quoque nomine designatur, filum illud trutinę quod in statera, lances ad libramentum & æquilibrium dirigit. Vergilius.[y] Examen.

Iuppiter ipse duas æquato examine lances,
Substinet.

vnde

e l.j.ff. de constit. prin. ubi dixi.
f l. Thais. §. sorore ff. de fid. liber. Panor. c. cũ uenissent de institu.
g l.j.ff. de offi. præs.
h §. audient. de iud. coll. 7.
i l. iiij. l. ex omnibus. cum seq. ff. de offic. præs.
k d. §. audient.
l §. si tibi. de manda. princ. coll. iij. aut. nisi breues. C de senten. ex breui cul. recit.
m l. fi. hoc tit.
n §. iudices. §. sedebunt. de iudicib. colla. 6. d. l. fi.
o l. fi. C. ubi et apud quem. §. & iudicare. de defens. ciui. col iij. & hac l.
p §. illud. ut defun. seu fune. coll. 6.
q l. fi. hoc tit. dixi c. iij. epist. quæsti.
r Gell. libr. iij. c. 18. dixi l. ij. §. deinde quia difficile. ff. de orig. iur.
s l. iij. §. si quis. ff. nequis eum l. prætor. ff. de tutor. l. j. §. remouet. ff. de postula.
t l. notionem. ff. de uerb. signifi.
u l. ait prætor. ff. de re iudic.
x Cic. lib. de senect. Plin. lib. 11. c. j.
y Verg. li. 10. Aene

Vnde metaphoricos, interdum ... io vsurpatur. Persius.[a] a Aul. Pers. saty. 5.

Non si quid turbida Roma
Eleuet accedas: examénue improbum in illa
Castiges trutina.

Quoniã igitur examen in statera, indiciũ nobis facit, rei ponderationis: factum est, vt in alia qualibet re, pro iudicio sumatur.[a] Ergo vt ad textũ nostrum sermo recurrat: debent præsides, in ijs causis de quibus ante hac non cognoscebant ipsi, examen, hoc est iudiciũ adhibere, vt nõ temerè Pedaneos iudices in ijs substituãt: sed per se cognoscant: atque talia negotia dijudicẽt. Cùm enim cõtingeret pedaneorũ iudicũ plerũq; corrũpi iudicia:[b] placuit Imperatori, quo prouinciales humanius tractarẽtur, cõsulũq; cui à studiosius suscipere videretur, humiliorũ etiã negotiorũ cognitionẽ præsidibus iniungere. a vt hic l. & alibi sæpè. b l. si quis aliquid. §. iudices. ff. de pœn.

b Iudices dandi.

Iudicem darc. 8 In certis illis negotijs leuioribus, & humilioribus. † Est aũt iudicẽ dare, in certa specialiq; causa aliquẽ iuri dicũdo præficere.[c] Quod hic vberius explicarẽ: nisi ã me alibi, idq; pluribus expositũ su.ff.c.[d] c. l. ferè. §. fi. ff. de offi. præsi. l. cùm prætor. §. 1. ff. de iu. d in rub ff. de offi. tim.

i In ijs causis.

Magis scilicet, arduis, & grauioribus.

k Ex officio suo.

Hoc est ex propria officij dignitatísque præsidialis natura: quæ est vt ardua tantùm tractet negotia: neq; se præses leuioribus implicet.

l Licentia.

Hoc est libera ptestas.[e] De hac aũt licentię nomine quãdo in bonã, quandóue in illam partem à bonis authoribus vsurpetur, affatim ostendimus abi.[f]

m Permissa credatur.

Etiam propter publicas occupationes: aut causarũ multitudine: ne vt superioris concinnè aduerteretur sequentia.

n Quod vsque adeò.

Grauium negotiorum cognitionem intelligit: ad id enim se refert, quod ante dixit, non habere præsides potestatem dandi iudices, in arduis illis negotijs, quæ per se ipsi omninò tractare debent.

o Non diminuta videantur.

Vult Imperator nõ ideo quòd in magnis, arduísque causis, præsides cõstituere dareos iudices prohibeatur: præsidum in delegando pote stã ẽ, eũq; iurisdictiã iã authoritatẽ in aliquo truncatã, mutilã, aut diminutã intelligi, quã siquidẽ ex causa veteribus legibus permissa, nẽ absentiæ, valetudinis malæ, aut alterius legitimæ impedimenti,[g] legare non verentur:[h] præterquàm in causa status, vt subiungit. Eo intelligimus per hanc constitutionem causarum expeditionem præcludi: viã scilicet certiorẽ potius tutioreq; viam experiri. g l. 1. ff. de off. ei. h vt hæc l.

p Præsides ipsi dijudicent.

Status causa nõ delegatur. 9 A prę̃sidibus, maioribúsq; iudicibus causæ status omninò tractari debent:[i] adeò vt nec quidẽ ob publicas occupationes, causarum multitudinẽ, absentiã, aut aliã quãlibet legitimã causam, alteri committi debeãt. vt hic disertè mihi Diocletianus & Maximia. Cæsares significare videntur: quorũ ego cõstitutionẽ in vniuerso & singulis partibus sic breuiter verè, ty ocereque explicandam arbitror. i l. penul. & fin. e. ubi e. u. stat. l. si pater. C. ne de statu defuncto.

IOANNES CORASIUS
Tolosas Valentiæ Allobrogum
faciebat.

FINIS.

Errata.

PAgina 1.linea 18.gradôq. pa.5.l.6.dio.pa.11 l.9.Stemmata.eod.li.42.infonit.pa.12.li.38.charissimos.pagin.13.in tex. cognationem. pag.17.lin.48.antiquate.pag.21.lin.12.instituta.pagin.28.lin.38. rationis. pag.30.lin.4. respicientes.pagin. 34. lin.35. Batauis. pag.49.lin.33.diuerti.pag.52.lin.4.velo.pag.57.lin.35.sendorū.pa.59.lin.30.monstri.pa.60.lin.26.maximo.ib. lin.40.alij.pag.67. lin.9.Auentino.ib.lin.49.fascere.pag.70.lin.quoniam.pag.72.lin.9.vrnas.pa.88.lin.obrutum.pag.91.lin.20.[illegible].pag.92.li.25.hunc pag.94.lin.35.nerunm.pag.97.lin.34.sublatos.ib.lin.39.ni.pag.98.lin.4.viae.pag.101.lin.24.lebrius.pag.102.lin.1.custodes.ibid.lin.2. [illegible] ibid.obierant.pag.14.lin.44.vt,& ibid.lin.47.libeabat,abibant.pag.106.lin.2.[illegible] pag.109.lin.40.administrata administratam.pag.112.lin.12.factores.fautores.ibid.lin.43.superiores.ibid.lin.44.ancillarum.pag.113.lin.13.imperassent.pag.114.lin. 35.tantum.ibid.lin.3.qui.que.pag.115.lin.37.occasionem.ibid.lin.[illegible].est.pag.116.lin.23.Romanis.ibid.lin.51.[illegible].pag.117.ad.ibid.lin.2.di heraq.pag.118.lin.13.apperiret.pag.120.lin.2.Aerarij.ibid.lin.38 [illegible] erario.pag.121.lin.11.clamaretur.pa.127.lin.26.vigesimam.pag. 129.lin.45.conscriptus in.pag.132.lin.7.molimi.pag.134.lin.4.Virginij.ibid.lin.45.[illegible].pag.137.lin.4.recuperat.q. pag.138.lin.26. restituerunt.pag.147.lin.5.annueret.pag.154.lin.42.contaminata.pag.155.lin.41.inquireret. pag.160.lin.29.perhibetur.ib.lin.49. haud. pag.180.lin.25.vrbs.pag.188.lin.9 [illegible].pag.204.lin.45.quam.pag.207.lin.[illegible].fama.pag.210.lin.6.[illegible].pag.213.lin.47. longo.pag.216.lin.21.multaque.pag.222.lin.6.cucullatus.pag.227.lin.[illegible].pa.230.lin.vlt.hunc.pag.242.lin.50.[illegible].pag. 247.lin.anceps.[illegible].pag.251.lin.[illegible].prohibetur.pag.254.lin.[illegible] legibus.pag.261.lin.10.salutis.pag.263.lin.44.inimica.pag.267. lin.42.in operam.pag.277.lin.46.acceptione.pag.279.lin.51.[illegible].pag.[illegible].lin.[illegible].pag.302.lin.51.gratia.pag.305.lin.48. [illegible].pag.306.lin.47.[illegible].pag.312.lin.49.in particulam.pag.313.lin.[illegible].pag.314.lin.8.Narniensi.pag.316.lin.10.[illegible].pag.318. lin.10.[illegible].pag.320.lin.35.possumus.pag.324.lin.[illegible].pag.326.lin.18.permisit.pag.327.lin.21.[illegible].pag.331.lin.37.[illegible] num pag.337.lin.24.[illegible].pag.342.lin.40.conspirauerunt.pag.344.lin.[illegible].pag.347.lin.47.contraria.pag.348.lin.42. amissum.pag.349.lin.6.in tex.morbos.pag.355.lin.23.[illegible].pag.359.lin.51.[illegible].ibid.lin.[illegible].virique.pag.374.lin.37.culpanda. pag.379.lin.23.mittant.pag.384.lin.[illegible].dimittantur.ibid.lin.34.[illegible].pag.[illegible].lin.36.censu.pag.405.lin.18.praecepit.pag.414.lin. 22.caant.pag.417.lin.40.habuerant.pag.419.lin.[illegible].pag.422.lin.24.reddantur.pag.425.lin.[illegible].ibid.lin.51.defensa.pag.426. lin.32.ademptam.pag.443.lin.[illegible].Nomensi.pag.444.lin.40.facile.ibid.lin.49.Gallicam.pagin.457.lin.86.[illegible].ibid.lin.43.quot. ibid.lin.44.capéneque.pag.455.lin.5.strenuum.pag.458.lin.39.vendicaret.pag.462.lin.42.cum.ibid.lin.44.geminae.pag.463.lin.6. confinatiorem.pag.469.lin.12.[illegible].pag.470.lin.46.quoque.pag.479.lin.6.huic.pag.481.lin.[illegible].ibid.lin.37.futuram. pag.487.lin.27.ab eo.pag.499.lin.28.[illegible].pagin.504.lin.30.[illegible].pagin.505.lin.30.confirmemur.pag.513.lin.8.cum.pag.514.lin. 16.Graecè.pag.516.lin.3.in tex.habeat.pag.518.lin.28.[illegible].pa.520.lin.33.et.pag.530.lin.19.parte.pag.536.lin.17.vere.pag.540. lin.48.[illegible].pag.544.lin.32.qui cum.pag.547.lin.42.vt ne [illegible].pag.549.lin.45.cum prehenderetur.pag.551.lin.41.Quo & pa. 553.lin.35.quandam.pag.556.lin.36.[illegible].pag.559.lin.48.praebuisse.pa.560.lin.53.[illegible].pag.561.lin.49.[illegible].pag.574. lin.18.[illegible].pag.579.lin.penult.excitatur.pag.580.lin.44.[illegible].pag.581.lin.58.Nec.pag.592.lin.[illegible].adque.pag.595.lin.47.sine que [illegible].pag.600.lin.43.Rauennate.pa.601.lin.12.ac.pa.606.lin.12.à vero.pa.613.lin.24.Rustico.pa.617.lin.7.[illegible].pa.636.li. 20.vincendi.pag.638.lin.11.afferunt.pag.640.lin.16.mutuum.pag.642.lin.18.efferta.pag.644.lin.15.credere.pa.646.in tex.lin.[illegible] pa.647.lin.4.ecclesiae.pag.648.lin.18.[illegible].pag.650.lin.20.pugillaribus.pa.652.lin.39.[illegible].pa.654.lin.52.[illegible].pa.667.lin.17. & hi [illegible].pag.667.lin.vltim.interpretari.

Emendationes ex relectione.

Pagina 131.lin.27.incogitantia,inconstantia.pa.136.lin.[illegible].[illegible].pa.211.lin.vlt.exprobrās.pa.259.lin.13.interpretes.pa.269.lin. 5.[illegible].pa.270.lin.20.cum.pa.362.lin.21.[illegible].pa.389.lin.26. Quaq.pa.430.lin.17.[illegible].pa.444.lin.46.cum.q.pag.458.lin. 26.habentes.pag.488.lin.26.potest.pag.509.lin.2.quadrantes.pa.518.lin.23.[illegible],ac tandem [illegible].pa.545.in tex.lin.4.[illegible] 595.lin.30.aquatarum.pa.597.lin.9.[illegible].pa.598.lin.35.nonnihil.pa.600.lin.39.ea commissum.pa.608.lin.4.impendens.pa.613.lin. 7.aliaque.pa.619.lin.16.Nisi.pa.633.lin.38.[illegible].pa.649.lin.20.[illegible].pa.650.lin.25.lignea.pa.56.lin.[illegible] ad lectionem.pa.90.lin. 6.[illegible] habuerunt.pa.114.lin.43.quodam,sed quasi partim quodam.pa.120.lin.32.ad extremas.pa.127.lin.[illegible] verbum & sua [illegible] vicem per omnes tres.pa.179.li.39.ex arce solerent inaugurare. pa.227 lin.9.& sollem.pa.416.lin.3 verbū, quoniam est.pa.448.lin.[illegible] [illegible].pag 501.lin.3.erant,suisque stationibus & mansionibus,tempore obstricti erant: vt illis [illegible] praesto essent. pag. 503.lin.48.non ignorem plures.pag.524.lin.8.infrequens est.pag.525.lin.44.aut ex propria.pa.534.lin.31.[illegible] sit.ibid.lin.44.con grauere viderentur.pa.540.lin.47.auerterum verò.pag.585.lin.2.in tex.licit non.pa.590.lin.27.hoc est ex.pa.595.lin.44.in id. pa.596.lin. 5.an lege nūq.pa.606.lin.anteq.cur non.pa.626.lin.12.sed potius.pa.632.lin.40.vt cum.ibid.lin.42.alterius gentis.